3 1761 08116944 3

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

Vydavatel:
Jan Laichter.

Redaktor:
Prof. Dr. T. G. Masaryk.

ROČNÍK XII.

1905.
Majitel a nakladatel Jan Laichter na král. Vinohradech.
Tiskem Edvarda Leschingra v Praze »U Štajgrů«.

Veškera práva vyhrazena.

AP
52
N35
roč. 12

1113659

Obsah ročníku dvanáctého.

A.

Články.

Strana

Jubileum aktivní politiky. Č. 1
Havlíčkova poesie politická. Napsal Jan Jakubec. 5, 93, 167
Smutné výsledky samoděržávnosti ruské. Napsal E. Koutek. . 13, 120, 179
Moderní lékař ve válce. Napsal MUDr. K. Bulíř. 24, 100, 191
Severočeští horníci. Napsal E. Štorch. 32, 110
Ministr krajan. Č. 82
Korea, Japan a Rusko. Napsal Přemysl Hájek. 86, 173
Státní zvelebovací akce živnostenská v uplynulém dvouletí. Napsal Dr. Schiff. 127
Oposice či obstrukce? Č. 161
Vliv letošního sucha na hospodářské poměry v Rakousku. Napsal Richard Morawetz. 186
Koerber. Č. 241
Ústavní hnutí na Rusi. Č. P. 249
Angličtí Fabiové a sociální demokracie německá. Napsal Bernard Shaw. 257, 334
Nauka Lombrosova. Zprac. F. Krček. 265
Život církevní a náboženský roku 1904. Napsal T. G. Masaryk. 274, 353, 446, 518
Baron Gautsch a jeho poslání. Č. 321
Z desiderií středoškolských. O. Mirov. 327, 439
A. N. Pypin. Jeho práce vědecká a publicistická. Líčí J. Polívka. 340, 424, 497
Kubata dal hlavu za Blata. Napsal Josef Salaba. . 348, 415, 506, 568, 679, 765, 836, 909
Věci uherské. Č. 401
Nietzsche a Rhode. Napsal O. F. 411
Výdělečná práce dětí. Naps. Fr. Houser. 433, 491, 576
Konec příměří. Č. 481
Socialism v Japonsku. Přel. Jul. Beck. 485, 585, 667
Studie o Lassallovi 513, 564
Rekonstrukce. Č. 561

Rozvoj ruského časopisectva. Napsal Jos. Karásek. 580, 674, 763
Veřejné knihovny ve Velké Britanii. 591, 660, 752, 846, 885
Naše kulturní, hospodářské a politické úspěchy podle státních rozpočtů rakouských. Napsal Jan Koloušek. 597, 684, 742
Lobkowicz a ostatní. Č. 641
Otázka černošská ve Spoj. Státech. Napsal K. V. Polák. . . . 648, 747, 831
Služební poměr severočeských horníků. Napsal F. S. 655, 758, 812
Pryč od obstrukce! Č. 721
Schäffleovy paměti. Napsal Dr. Zd. V. Tobolka. 729, 805
Samostatná rozhodnutí. Č. 801
Literát - zápasník a propagátor. (Tom. Jež. Milkowski.) Napsal V. Dresler. 735, 821, 901
Vděčné úlohy. Č. 881
George Sand a české dějiny. Napsal dr. Jaroslav O. Hruška. 919

Posudky a úvahy.

Krásné písemnictví.

Andrejev L., Červený smích . . . 791
Andrlík F. J., Děti a zvířata . . 791
— Nerozluční 791
Anstey F., Mosazná láhev 472
Bertič Živko, Dvě povídky 472
Björnson Björnsterne, Nad naši sílu 152
Brabec Adolf, Bratři 225
— Denní dramata 225
Čapek K. M., Patero novel . . 310
Dostál Alois, U Slona a jiné humoresky 863
Dostojevský K. M., Idiot 63
Dyk Viktor, Konec Hackenschmidův 382, 472
van Eeden, Frederik, Malý Jeník 791
Eliot George, Adam Bede 63
Erben K. J., České pohádky . . 627
Faster Otto, Velikán Velikánovič . 225
Carducci Giosué, Ódy barbarské . 152
Gebauerová M., Obrázky 791
Hejda Fr. K., Ze soudní síně . . 791
Jesenská Růžena, Ballady a písně 310
— Rudé západy 310
Jahn M., Kruhy na vodách . . . 225
Jakub Pr., Poslední soud 791
Jirásek Alois, Gero 310
— U nás 541
Kaminský Bohdan, Na viole d'amour 472
Karásek Jiří, Sodoma 310
Kronbauer R. J., Pět polopanen a jiná prósa 791
Lagerlöfova Selma, Psanci a jiné povídky 943
Leda, Paleček 627
Leda, Český Honza 225
Leda, Pohádky pro velké a malé děti 225
Liberté V. L., Pole krvavá . . . 472
Mackay J. H., Alberta Schnella zaniknutí 310
— Poslední povinnost 310
Mašek Karel, Pierrotova loutna . 152
Matějka Jos., Exotikové 152
Montégute Maurice, Veliký soudce 863
Nečásek A., Pampelišky 791
Nováková Tereza, Jan Jílek . . . 472
Osten Jan, Veliké cíle 225
Patejdl Václav, Národu navrácena 863
Polnische Erzähler 627
Preissová Gabriela, Setmělé cíle . 791
Rosny J. H., Zločin lékařův . . . 943
Rožek Karel, Propastmi duše . . 225
Saltykov J. M., Bajky 472
Schaukal Richard, Mimi Lynx . . 943
Sokol E., Děti 791
Sumín Jiří, Zrádné proudy . . . 791
Šimáček M. A., Lačná srdce . . . 152
Šlejhar J. K., Peklo 943
Šmilovský, Lapla motýla. Evina první láska 627
Tréval Emil, Silnější než milování 472
Verlaine Paul, Výbor z poesie . . 707
de Wetter Karel, Ballady 225
Winter Zikmund, Pod skalnatými štíty 472
Winter Zikmund, Povídky a obrázky historické 472
Winter Zikmund, Případy skoro neobyčejné 472
Voltaire M., Zadig čili Kniha osudu 863

Spisy vědecké a poučné.

Almanach moravského studentstva 476
Bém Eduard, Svoboda ženy . . . 715
Bílý Fr., Od kolébky našeho obrození 69
Brokeš Jan Leop., Cukerní zákon rakouský 156
Buisson Ferd., Náboženství, mravouka a věda 947
Černý Jos., Snahy a práce učitele 467
Červený J., Kněžské zázraky . . 715
Čeští spisovatelé XIX. století . . 476
Dewey J., Škola a společnost . . 306
Djagilev S. P., Ruské malířství v XVIII. věku 151
Dobruský A. K., O slabosti činní a její léčbě cestou přirozenou . . 714
— Úvaha o povaze a významu povinnosti 715
Dvořák Jan Dr., Časová úprava poručenství a opatrovnictví . . . 229
Eisenmann L., Le compromis austro-hongrois 947
Foustka Dr. Břetislav, Slabí v lidské společnosti 548
Gumplowicz Lad., Manželství a volná láska 714
Hart Julius, Leo Tolstoj 69
Haufe Ewald, Listy matkám o výchově 306
— Základy přirozené výchovy 306
Havlíček Karel, Mistr Jan Hus . 714
Henrici K., Beiträge zur praktischen Aesthetik im Städtebau 471
Heveroch Doc. Dr. A., Duševní odchylky školní mládeže 713
Holman B., Časové otázky živnostenské 229
Hruška Jan M., V záblescích staré chodské slávy 69
Hubka Antonín, Menšinová práce 390
Jozífek O., Karlínsko 715
Kálal K., Jděte na Slovensko . . 229
— Na krásném Slovensku . . 229
Karpowicz St., Črty paedagogické 305
Klíma J. V., Krása našeho domova 468
Kramář O., O výchově v učitelstvu 305
Mádl K. B., Umění včera a dnes . 224
Malý, Ottův slovník naučný . . . 476
Masaryk T. G., Sebevražda . . . 476
Moser Mentona, Beiträge zur Wohlthätigkeit 630
Müller Jos., Sloh v nových proudech školské práce vůbec a jazyka vyučovacího zvláště . . . 466
Nejedlý Zdeněk, Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách . . . 316
Neuwithe, Prague 472
Novák V., Kronika Zbraslavská . 795
Oncken Hermann, Lassalle . 513, 564
Pastrnek Fr., Dopisy Kollárovy . 390
Pelant Karel, Listy z kongresu Volné myšlenky v Římě 715
Sitte Camillo, Der Städtebau nach seinen künstlerisch. Grundsätzen 471
Tolstoj L. N., Co jest umění . . . 391
— Vzpamatujte se! 156
Treu Georg, Constantin Mennier . 622
Tůma Jos., Prvouka 466
Úlehla Josef, Listy paedagogické 305
Velemínský K., Gustav Pfleger Moravský 156
Verne Julius, Krištof Kolumbus . 390
Vítek Dr. V., Nervosa dětí . . . 714
Wolstonecraftová Mary, Obrana práv žen 630
Vondrák Dr. V., O původu „Kijevských listů a Pražských zlomků“ a bohemismech v starších, církevně slovanských památkách vůbec 318
de Vries Hugo, Die Mutationstheorie 795
Z literatury kalendářové 313
Zprávy knižní a literární 77, 159, 319, 397, 636
Zprávy komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlav. města Prahy 470

Zprávy.

Havlíček skutečný a fiktivní.

(20. října 1904.) 77

(20. listopadu 1904.) 159

Havlíček skutečný a fiktivní — Odpověď.

(20. prosince 1904.) 237

(20. ledna 1905.) 319

Ubývání obyvatelstva zemědělského.

(20. února 1905.) 397

Lužičtí Srbové v Sasku.

(20. března 1905.) 480

Splývání plemen — Francesco Petrarca — Reforma trestního řízení — Inteligence vojáků ruských a japonských — Národní povaha Číňanů — Vývoz německých děl literárních a uměleckých do ciziny — Cizozemci na universitách v Německu.

(20. dubna 1905.) 555

Co jsou Židé? — Mezinárodní kongress proti nemravné literatuře — Rukopisů Nového Zákona.

(20. května 1905.) 636

Poměr Evropy proti Japonsku v budoucnosti — Počet Židů v jednotlivých státech a zemích — Experimenty v příčině výživy člověka — Zájem o literaturu ve Francii.

(20. srpna 1905.) 878

Poměry v Rusku.

(20. září 1905.) 955

B.

Jihoslované.

Sjezdy v Bělehradě — Jihoslovanská umělecká výstava — Dozvuky ke korunovaci — Nechutné polemiky — Skupština odročena — Jediná schůze dalmatského sněmu — Hospodářské „osamostatnění“ Chrvatska — Úřednická svévůle — Klerikalism na postupu — Významná brožura — Slovinský úspěch — Bezplodné zasedání krajinského sněmu — Návštěvy bez konce — Rozpor v socialistické straně bulharské — Jubileum bosenské dráhy.

(20. října 1904.) 43

Rozklad v bulharské soc. demokracii — Jubileum bulharské diplomatické agentury — Macedonie — Petar I. v Sofii — Ubohá vláda, vzmáhající se opposice — Národní strana srbská — Uražený Nikola — První tábor lidu v Černé Hoře — ale proč? — Šaulič — Spálení novin — Velké manévry černohorské armády — Zpívající politikové — Chrvaté platí text — Smutné zvěsti z Chrvatska — V Chrvatsku již mají národnostní otázku! — Všeněmecká a maďarská agitace — „Matica Hrvatska“ — Akce literátů — Gjalski — Záhřebská universita — Vítězství pokrokářů — Slovinská „Akademie“ — Terstský „Narod. dom“ — Fabris — Podgornik — Pro domo.

(20. listopadu 1904.) 133

Nové strany v Chrvatsku: pokroková, selská, centrum — Srbský klub — Klub chrv. del. v Pešti zrušen — Srbové v Uhrách opouštějí passivitu — Divné zjevy při volbách v Chrvatsku — Moral insanity — Městské volby v Záhřebě — Projevy a organisace amerických Chrvatů — Nové rozsudky chrv. soudců — Fuse paroplavebních společností dalmatských neuskutečněna — Vitezič — Chrvaté a Slovinci v Istře — Výroční sjezd slovinské soc. demokracie — Další akce pro jihoslovanské sjednocení — Zasedání tří sněmů — Bulharský rozpočet — Nesnáze v Srbsku — Smutné cifry — Úvod k Millově „O svobodě“ a dnešní osud jeho autora — Drobnosti z Černé Hory.

(20. ledna 1905.) 281

Zasedání chrvatského sněmu — Poslanci podle povolání — Čemu se věnuje dorost v Chrvatsku? — Zvýšení platu — Akce průmyslníků — Potočnjak — osvobozen — „Matica Hrvatska“ — Národní kněžstvo — Sociální demokracie — Hnutí v Istrii — Odchod barona Handela — Dalmatské nesnáze — Tři mrtví.

(20. dubna 1905.) 525

Slovensko.

(20. října 1904.) 40

(Pravoty „Slov. Týždenníku“, dra. Blah.) Š. Světského, Veselovského, Valáška. O spolku sv. Vojtěcha. Volba faráře v Kovačici. Vyhánění Fajnora ze Zvolenu. Shromáždění Živeny. Shromáždění lidu v Petrovci. Zemřeli Zathurecký a Stefanovič.)

(20. prosince 1904.) 200

Slovenské volby. (Slovák.)

(20. února 1905.) 363

Národní Noviny proti Hodžovi a proti Ottovu Slovníku Naučnému. Jan Francisci zemřel. Knihtiskárna slov. v Pešťbudíně.

(20. dubna 1905.) 530

Šandorfi před soudem — Ve vrbovském okresu bude vyšetřování — Shromáždění banky Tatry — Schůze uher. sociálních demokratů — Katolický kněz proti náboženské štvanici — Stěhování Slováků do Ameriky — Škultéty proti „Naší Době.“

(20. června 1905.) 688

Ze Slezska.

(20. února 1905.) 359

(20. března 1905.) 449

Z Ameriky.

Po inauguraci — Roosevelt o stávkách a trustech — Přistěhovalecký problem — Spojené Státy a Filipinci — Rowlard Thomas — Ideální mayor — Typ Američana — Stávka školáků — Zdobení hrobů — Z česko-amerického táboru.

(20. července 1905.) 798

(20. srpna 1905.) 872

Veřejné hospodářství.

Novodobé snahy velkých států o rozšíření území jakožto nezbytného podkladu k hospodářské soběstačnosti a politické moci — Válka rusko-japonská — Finance Japonska a Ruska.

(20. října 1904.) 48

Odstoupení Böhm-Bawerkovo — Nový finanční ministr a dnešní finanční situace — Stlačování českého úvěru Rakousko-uherskou bankou — Zemská pivní dávka v Dolních Rakousích.

(20. listopadu 1904.) 138

Veřejné nehospodářství královského hlavního města Prahy i státu. (Representanční dům obecní v Praze a t. zv. nouzová akce.)

(20. prosince 1904.) 202

Nová ruská půjčka — Zemská daň z piva na Moravě — Král. český zemský pivní inspektorát v Praze — Rakouské železnice 1903 — Elektrické dráhy města Prahy.

(20. ledna 1905.) 288

Výroční zpráva a valná hromada banky Rakousko-uherské — Fiasko českého vystoupení? — Místní dráhy v Čechách — Vládní předloha o nových lokálkách.

(20. února 1905.) 366

Epilog k valné hromadě Rakousko-uherské banky — Nová rakouská renta — Státní železnice v Italii — Tunel simplonský.

(20. března 1905.) 453

Propuštění Wittkovo — Státní telefon a Čechy.

(20. května 1905.) 606

Zemský rozpočet — Vodní předlohy — Vodní doprava po Vltavě a Labi 1904 — Lanová dráha na Petřín.

(20. června 1905.) 691

Nová postátňovací akce — Výnosnost alpských drah — Výbojná hospodářská politika proti Uhrám? — Samostatná uherská banka cedulová — Kanalisace Vltavy dokončena — Zdanění akciových společností v Rakousku.

(20. července 1905.) 769

Mír japonsko-ruský - Finanční stav Ruska a Japonska — Naděje na export do Ruska.

(20. září 1905.) 925

Zemědělství, obchod a průmysl.

Činnost zemského jubilejního fondu úvěrního ku podpoře malých živnostníků — Otázka kartelová na sjezdech právnických — Osnova zákona o úpravě kartelů v Uhrách — Obrat v nazírání veřejnosti na kartely.

(20. října 1904.) 52

Zapomenutý paragraf živnostenského řádu — Komisaři živnostenských společenstev — Otázka jednotné veřejné organisace obchodního školství — Nynější úprava obchodních škol — Pozemštění či postátnění?

(20. prosince 1904.) 208

Passivní obchod. bilance rak.-uherská — Osnova zákona o společnostech s ručením obmezeným - Základní závady v předpisech o zdanění těchto společností — Některé oprávněné požadavky malých živnostníků a praxe platných zákonů.

(20. ledna 1905.) 293

Bilance zahraničního obchodu rakousko-uherského v r. 1904 — Vzájemný obchod Předlitavska a Uher v uplynulém roce — Obchodní a celní smlouva s Německem — Charakteristika a čelná ustanovení nové smlouvy.

(20. února 1905.) 372

Obléhání parlamentu — Osnova zákona (jímž mění a doplňuje se živnostenský řád) — Některé nesplnitelné požadavky.

(20. března 1905.) 357

Velký boj o malé věci — Čelnější ustanovení vládní osnovy zákona, čímž se mění a doplňuje živnostenský řád — Nesrovnatelné rozpory zájmové.

(20. dubna 1905.) 532

Rozhled po stavu průmyslu textilního — Textilní průmysl a celní rozluka s Uhrami — Činnost spolku českých průmyslníků textilních v r. 1904 — Americký trust petrolejový a odboj státu proti Rockefellerovi.

(20. května 1905.) 608

Definitivní data o zahraničním obchodě Rakousko-Uherska v roce 1904 — Stručný rozbor dat — Nouzová akce na sněmu království Českého — Vyvolané rozpory zájmů — Osudy průkazu způsobilosti pro řemesla v Německu.

(20. června 1905.) 695

Osudy průkazu způsobilosti pro řemeslo v říši německé — Otázka obmezení konsumpčního úvěru a nápravy platebních poměrů živnostenských — Úkoly živnostenských společenstev a sdružení v této příčině — Návrhy na zkrácení ooby promlčecí po vzoru právních předpisů živnostenských.

(20. července 1905.) 775

Vývozní projekty — Zámořská banka — Oživení obchodního styku s Černou Horou — Činnost stálého živnostenského výboru — Poměrná poplatnost maloživnostnictva — Pražské „Svůj k svému“ — Průmyslové a obchodní pokračovací školství v Čechách.

(20. srpna 1905.) 855

Povážlivé snahy stálého výboru pro opravu živnostenského řádu. — Zásadní projev říšsko-německého řemeslnictva proti průkazu způsobilosti. — Hesla a positivní práce. — Poslání zvelebovací akce maloživnostenské. — Činnost pražského ústavu pro zvelebování živnosti.

(20. září 1905.) 927

Věci sociální.

Mezinárodní konference proti obchodu s děvčaty — Budoucnost anglického hnutí dělnického.

(20. října 1904.) 55

První německý všeobecný kongres bytový — První sčítání nezaměstnanců v Rakousku — Boj o společenstevní pokladnu — Blahočelná zařízení na světové výstavě v St. Louisu 1904.

(20. listopadu 1904.) 140

Reforma a rozšíření dělnického pojišťování v Rakousku — Protistávkové hnutí v Uhrách.

(20. prosince 1904.) 213

Starobní pojišťování ve Francii — Národnost a mezinárodnost v socialismu.

(20. ledna 1905.) 298

Všeobecná uhelná stávka rurská — Demokracie a karabáčnictví — Jak zapřáhli dělnické organisace v technický i komerční pokrok průmyslu v Anglii — Zkrácení doby pracovní zlepšenou technikou strojní — Moderní formy velkopodnikatelské jako hospodářské pozadí rurské stávky.

(20. února 1905.) 376

Druhá mezinárodní konference pro ochranné zákonodárství dělnické — Zákaz užívání bílého fosforu a živnostenské noční práce žen — Šetření o omezení práce žen v hornictví v Rakousku — Vyhlídky našeho přistěhovalectví do Unie severoamerické — Sjednocení francouzských socialistů.

(20. května 1905.) 612

Bernská mezinárodní konference pro ochranu dělnictva — Novela k pruskému hornímu zákonu — Činnost našeho úřadu pro statistiku práce v r. 1904.

(20. června 1905.) 699

Národnost a mezinárodnost v socialismu.

(20. září 1905.) 929

Samospráva.

Čas reformy se blíží — Okresní a zemská organisace samosprávná na Moravě a v Čechách — Návrh Jaroměřských na reorganisaci Nár. Rady na podkladě samosprávném a úkol Nár. Rady, starati se o dorost úřednický.

(20. ledna 1905.) 301

„Samosprávný Obzor“, příčiny jeho zániku — Přehled samospr. listů — Sjezd české samosprávy v Praze — Vládní studie o reformě vnitřní správy a ticho v Čechách.

(20. března 1905.) 460

Úmrtí prof. Dr. Jiřího Pražáka — K činnosti jednoty samosprávných úředníků okresních i obecních v království Českém — Národní Rada a spánek jejího odboru samosprávného.

(20. května 1905.) 615

Samospr. Obzor redivivus — Samospráva, učitelstvo a studentstvo — Sněm opět neprojednával zákon o úpravě poměrů samosprávného úřednictva — Opravte zákon o myslivosti.

(20. července 1905.) 779

Körbrova reforma správní a český národ — Schůze v Olomouci a Motyčíně — I česká i moravská Národní Rada jest ve věcech samosprávných nečinna.
(20. září 1905.) 933

Škola.

Sedmá zemská konference učitelstva moravského — Výtěžky rokování o umělecké výchově, o reformě kreslení, o vyučování jazykovém, o školním zdravotnictví, o kursích při měšťanských školách, o vzdělávání učitelstva a o jeho právních poměrech.
(20. října 1904.) 59

Postup byrokratismu v obecném školství rakouském — Zprávy o novém řádu školském a vyučování — Sesilování moci správců škol a seslabování učitelských individualit ve školách — Řádění křesťanských sociálů dolnorakouských ve školství — Nové zpátečnické předlohy — Rozhodnutí říšského soudu o českých školách ve Vídni.
(20. listopadu 1904.) 143

Vládní osnova nového školského zákona v Uhrách útokem na národy nemaďarské — Odpor proti ní — Bezkonfesijní děti a učení náboženství ve školství obecném — Jediná úprava učitelských platů dle tříd státního úřednictva v Bukovině.
(20. prosince 1904.) 216

Paedagogická literatura obrazem duševního stavu učitelstva — Nejdůležitější zjevy na poli paedagogického písemnictví posledního.
(20. ledna 1905.) 203

Nejdůležitější zjevy na poli paedagogického písemnictví posledních let. (Dokončení.)
(20. března 1905.) 464

Připravovaný nový školní a vyučovací řád — Zpátečnická jeho ustanovení dle zpráv objevivších se ve veřejnosti — Ustavení se spolku „Freie Schule“ ve Vídni.
(20. dubna 1905.) 536

Otázka předpravného vzdělávání učitelstva — Akademické vzdělání a jeho význam — Návrhy univers. prof. Drtiny na reformu učitelského vzdělání.
(20. května 1905.) 617

Neblahé následky úsporného systému ve školství — Ztěžování sociálního a právního postavení učitelstva — Nový krok ku zklerikalisování školství — Slabý ruch pro svobodu školství a učitelstva — Česká strana agrární a učitelstvo — Obsazování míst dle politické příslušnosti.
(20. června 1905.) 704

Poměry v organisaci ZÚS v Čechách — Svaz učitelstva pokrokového — Úlehlova kritika vzdělávacích poměrů na paedagogiích — Poučná data ze zprávy z. š. r. o stavu školství obecného v Čechách — Školství Ústř. M. Šk.
(20. července 1905.) 783

Officielní ocenění učitelského vzdělání na paedagogiích — Péče klerikálů o nová ženská paedagogia a vyšší střední školy — Libovůle školské samosprávy — Zpátečnické snahy živnostníků — Ideální typ — školních zahrad — Svaz professorů středních škol rakouských — Reforma vídeňského městského Paedagogia.
(20. srpna 1905.) 859

Učitelské dny v Praze: Valná hromada Dědictví Komenského. — Valná hromada delegátů ZÚS. — Hospodářská síla organisace německého učitelstva v Čechách.
(20. září 1905.) 938

Umění.

Nové dílo Rodinovo: „Brána pekelná“ — Vzmáhající se výstavy retrospektivní po celé Evropě — Nutnost české galerie a možnost církevního musea v Praze.

(20. listopadu 1904.) 148

Pro koho umělec výtvarný pracoval dříve a pro koho nyní — Podobizniářství a fotografie — XIV. výstava „Manesova“ — „Umění včera a dnes.“

(20. prosince 1904.) 220

Zvláštní výstava Krasoumné Jednoty: Ignacio Zuloaga. Internacionální salon barevných rytin. Ferd. Engelmüller.

(20. ledna 1905.) 307

Eduard Munch (XV. výstava Manesova) — † Felix Jenewein.

(20. února 1905.) 379

Svaz českých okrašlovacích spolků a jeho věstník „Krása našeho domova“ — Zprávy komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlav. města Prahy — Knihy o praktické estetice při stavbě měst — Zprávy.

(20. března 1905.) 468

Constantin Meunier a Adolf Menzel — XVI. výstava „Manesova“ a 66. výstava Krasoumné jednoty.

(20. května 1905.) 622

Otevření Moderní galerie království Českého. Její prozatímnost a potřeba mecenášů — Mutherův soud o ní — Polská moderní galerie.

(20. července 1905.) 786

Literatura.

Krásná.

Úvod k našim posudkům. George Eliot· Adam Bede. Přeložil Zd. Franta. E. M. Dostojevský: Idiot. Přeložil K. V. Havránek. Nákladem J. Otty.

(20. října 1904.) 63

Kritika let devadesátých. Jos. Matějka: Exotikové. Nákladem J. R. Vilímka. M. A. Šimáček: Lačná srdce. Nákladem F. Šimáčka. Karel Mašek: Pierrotova loutna. Nakl. Hejda & Tuček. Björnstjerne Björnson: Nad naši sílu, II. Přeložil Hanuš Hackenschmied. Giosué Carducci: Ódy barbarské. Přeložil Jar. Vrchlický. Nákl. J. Otty.

(20. listopadu 1904.) 152

Otto Faster: Velikán Velikánovič. Nákl. Hejdy & Tučka. Jan Osten: Veliké cíle. Nákl. J. Otty. Karel Rožek: Propastmi duše. Adolf Brabec: Denní dramata. Adolf Brabec: Bratři. Nákl. Srdce. Karel de Wetter: Ballady. (Melpomene.) M. Jahn: Kruhy na vodách. Nákl. Máje. Leda: Český Honza. Sdramatisovaná pohádka o pěti jednáních. Leda: Pohádky pro velké a malé děti. Nákl. Dubského v Č. Budějovicích.

(20. prosince 1904.) 225

A. Jirásek: Gero — Jiří Karásek ze Lvovic: Sodoma (u Hejdy a Tučka) — Růžena Jesenská: Ballady a písně; Rudé západy — K. M. Čapek: Patero novel (J. Otto) — John Henry Mackay: Poslední povinnost; Alberta Schnella zaniknutí.

(20. ledna 1905.) 310

Viktor Dyk: Konec Hackenschmidův (Nakladatelství J. Otty.)

(20. února 1905.) 382

Dodatek ku kritice Dykova románu „Konec Hackenschmidův“. Teréza Nováková: Jan Jílek. Nákl. R. Vilímka. Zikmund Winter: Povídky a obrázky historické. Nákl. J. Otty. Jan Havlasa: Pod skalnatými štíty. Jan Havlasa: Případy skoro neobyčejné. Nakl. E. Beaufort. Emil Tréval: Silnější než milování. Nakl. Družstvo Máje. Bohdan

Kamínský: Na viole d'amour. Nákl. Fr. Šimáčka. V. L. Liberté (E. Cajthaml): Pole krvavá. Nákl. tisk. družstva českosl. sociálně demokrat. strany dělnické. Živko Bertič. Dvě povídky. Přel. E. Vever. Nákl. J. Otty. F. Anstey: Mosazná láhev. Přel. Rich. Jiřík. Nákl. J. Otty. M. Jery. Saltykov: Bajky z Ruské knih. J. Otty.

(20. března 1905.) 472

Alois Jirásek: U nás „Nová kronika". Sebraných spisů Jiráskových svazek XXII, XXVII., XXX., XXXI. — Na adresu Přehledu.

(20. dubna 1905.) 541

K. J. Erben, České pohádky I. II. „Žeň z literatur" svazek VII. Otiskl V. Tille. Leda: Paleček. Sdramatisovaná pohádka. (Českého Honzy druhý díl.) (Nákl. G. Dubský.) Šmilovský: Lapla motýla — Evinina první láska. (Nakl. F. Šimáček.) Polnische Erzähler. (Ottova Slavische Romanbibliothek.)

(20. května 1905.) 627

Paul Verlaine: Výbor z poésie. Přeložil Frant. Sekanina. Sborníku světové poesie, vydávaného českou akademií cís. Frant. Josefa pro vědy, slovesnost a umění, svazek 85. (Ročník IX. třída IV. čís. 8.) Nákladem J. Otty v Praze.

(20. června 1905.) 707

M. Gebauerová: Obrázky. Lidové družstvo tisk. a vyd. v Praze. Cena 1·70 K. — K. E. Sokol: Děti. Idylla. A. Píša v Brně. Cena 1·20 K. — F. J. Andrlík: Nerozluční. Povídka pro mládež. — Děti a zvířata. Řada črt pro nejmladší čtenáře. Sbírka spisů pro mládež vynikajících českých spisovatelů. Sv. LXVIII a LXX. Dr. Fr. Bačkovský v Praze. Cena 1·80 a 1·20 K. — Jiří Sumín: Zrádné proudy. Román. (Vilímek.) — Gabriela Preissová: Setmělé cíle. Povídky. (Ottova Salonní bibliotheka.) — Fr. Jakub: Poslední soud. Rokycany. Náklad vlastní. — Frant. K. Hejda: Ze soudní síně. Řada druhá. F. Šimáček. — A. Nečásek: Pampelišky. (Ottova Laciná knihovna národní.) — R. J. Kronbauer: Pět polopanen a jiná prósa. (Hejda a Tuček.) — L. Andrejev: Červený smích. Z ruštiny přel. V. Vostrý. — Frederik van Eeden: Malý Jeník. Z hollandštiny přel. Arnošt Procházka. (Nákl. K. Neumannové.)

(20. července 1905.) 791

Jak se píše u nás lidu? Slezská Kronika. Ročník XV. Svazek 1. Cena 60 h. U Slona a jiné humoresky Aloise Dostála. Náklad ve prospěch Matice osvěty lidové v Těšíně. 1904. Nakl. R. Kromberger, knihkupec v Olomouci. — Předplatné celého ročníku pouze 2 K. poštou 2 K 20 h. — Přítel Domoviny s přílohou Hádanky Sešit 11.—17. Václav Patejdl: Národu navrácena. Lidová knihovna. Ročník I. Svazek 1. a 2. — Zadig čilili Kniha osudu. Povídka z východu. Francouzsky napsal M. de Voltaire. Přeložil Zachar. Veliký soudce. Povídka od Maurice Montéguta. Nákl. tisk. družstva českoslov. sociálně-demokratické strany (časopis „Zář") v Praze.

(20. srpna 1905.) 863

Josef K. Šlejhar: Peklo. Nákladem F. Šimáčka, Zikmund Winter: Rozina Sebranec. Historická povídka. Nakl. J. Otto. Selma Lagerlöfova: Psanci a jiné povídky. Ze švédštiny přeložil Hugo Kosterka. Nákladem Máje. Richard Schaukal: Mimi Lynx. J. H. Rosny: Zločin lékařův. Nakl. Vilímek.

(20. září 1905.) 943

Literatura.

Poučná.

Česká knihovna zábavy a poučení. — V záblescích staré chodské slávy, vypravuje prof. Jan F. Hruška. — Od kolébky našeho obrození. Napsal Fr. Bílý. — Julius Hart: „Leo Tolstoj".

(20. října 1904.) 69

„Cukerní zákon rakouský". Napsal Jan Leopold Brokeš — K. Velemínský, Gustav Přleger Moravský. L. N. Tolstoj: Vzpamatujte se!

(20. listopadu 1904.) 156

Časové otázky živnostenské č. 1—5. — Řemeslo jindy a nyní. — O činnosti Zemské jednoty živnostenských společenstev na Moravě za rok 1903. — Pomůcky pro živnostníky. Pořádá prof. B. Holman v Brně. — Střední Vltava. Zpráv Jednoty Povltavské číslo VI. Stran 80. — Casová úprava poručenství a opatrovnictví. Napsal MUDr. Jan Dvořák. — K. Kálal: Na krásném Slovensku. Nakl. Jos. Vilímek v Praze. Jděte na Slovensko! Nakladatel J. Svoboda v Praze.

(20. prosince 1904.) 229

Z literatury kalendářové: 1. Dělnický kalendář československé strany soc.-demokrat. v Rakousku 1905. — 2. Kalendář Havlíček 1905. — 3. Kalendář Palacký. — 4. Dělnický kalendář 1905. — 5. Kalendář mor. a slez. studentstva. 1904—1905. — Zd. Nejedlý: Dějiny předhusit. zpěvu v Čechách. — Dr. Vác. Vondrák: O původu „Kijevsk. listů" a „Pražských zlomků".

(20. ledna 1905.) 313

Antonín Hubka: Menšinová práce — Dopisy Kollárovy — Jules Verneův Kryštof Kolumbus — L. N. Tolstoj: Co jest umění.

(20. února 1905.) 390

T. G. Masaryk; Sebevražda. Čeští spisovatelé XIX. století. Pořádá Jar. Vlček. Almanach moravského studentstva. Malý Ottův slovník naučný.

(20. března 1905.) 476

Dr. Břetislav Foustka: Slabí v lidské společnosti (ideály humanitní a degenerace národů.) Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných.

(20. dubna 1905.) 548

Mary Wolstonecraftová: Obrana práv žen — Mentona Moser: Beiträge zur Wohlthätigkeit und sozialen Hilfeleistung in ihrer praktischen Anwendung.

(20. května 1905.) 630

Brošury.

(20. června 1905.) 714

Hugo de Vries: Die Mutationstheorie. Kronika Zbraslavská. Překlad Jana V. Nováka.

(20. července 1905.) 795

Prof. dr. O. Kramář: O výchově a učitelstvu. Ferdinand Buisson: Náboženství, mravouka a věda. Eisenmann Louis: Le compromis austro-hongrois. de 1867.

(20. září 1905.) 947

Ženská otázka.

Ženský kongres berlínský — Konference v Brémách — Kongres matek v Chicagu — Volební právo žen ve Švédsku — Dívčí akademie a Dívčí lyceum v Brně — Ženská lycea nebo gymnasia? — Nový spolek žen sociálně-demokratických — Schůze číšnic — Ženský klub český — Matičné dámy.

(20. října 1904.) 73

Přednášky v Brně — Ženský sjezd v Düsseldorfě — Mezinárodní sjezd federace abolicionistické v Drážďanech — Stratzova kniha.

(20. prosince 1904.) 233

Ženy a dětská otázka — Kursy žen pro sociální práci výpomocnou ve Frankfurtě — Kursy při dětských zahrádkách pro matky a dospělé dívky ve Vídni — Spolek pro dělnice v domácké práci zaměstnané v Praze — Organisace služebných v Uhrách — První školní lékařka v Praze — Vídeňské gymnasium dívčí žádá o roční subvenci 40.000 K — Osudy spolku studentek vídeňských — Docentky na universitách — Ženy a reforma občanského zákonníka.

(20. února 1905.) 392

Ženy a mravní otázka — Vědecké kursy proti alkoholismu — Nový spolek žen ve Vídni — Volební právo a české učitelky — Nový český list pro dělnice — Zahradnická a ovocnářská

škola pro ženy v Marienfeldu — Zahradnický a ovocnářský kurs pro dívky na zemském pomologickém ústavě v Troji.

(20. dubna 1905.) 549

K posledním událostem v našem ženském hnutí — Školní opatrovnice v Anglii a v Americe — Ženská práce v rodině a v životě sociálním — Právní postavení ženy v manželství — Mravní otázka na kongresu v Mnichově — Statistika ženského studia v Rakousku — Nový ženský list na Moravě.

(20. června 1905.) 715

Otázka ženská.

(20. srpna 1905.) 867

Jubileum aktivní politiky.

Č. — 23. září 1879 usnesl se »Státoprávní klub«, že se má opustit abstinence vůči říšské radě a 7. října dostavili se lidoví a konservativně-velkostatkářští poslanci z Čech za vedení dra Riegra a hr. Jindřicha Clama z Martinic do vídeňského parlamentu. Máme tudíž jubilejní měsíc, 25 let aktivní politiky české uplynulo. Kdyby nynější politické vedení českého národa spočívalo v rukou mužů, kteří pochopili zcela svůj úkol, bylo by se to jubileum v Čechách oslavilo, a patřičně a důkladně. Právě proto, poněvadž jsme v tak bídné politické situaci, jako jsme nebyli po celých uplynulých 25 let nikdy, právě nyní byla příhodná doba pověděti národu něco o zkušenostech v tomto čtvrtstoletí nabytých. Kdyby v mladočeském vedení bylo trochu upřímnosti, bylo by toho politického jubilea užito k jakési generální zpovědi. Ale nic z toho všeho. Pod tíhou trapné politické situace, z největší části vlastní vinou přivoděné, mladočeské vedení toto jubileum hledí zaspat a ani žurnalisticky nebylo patřičně oceněno. Pilná péra mladočeského klubu, která ráda v anglických i francouzských revuích rozkládají své učenosti, doma zahálí. V těchto dnech vydána měla býti o české politice posledních 25 let tlustá kniha na poučení a výstrahu nám a budoucím. Není to první opomenutí mladočeské strany, a zajisté ne poslední, ale je nešikovné, poněvadž dnešní nálady mohla použiti pro sebe.

Chceme-li několika slovy tohoto jubilea se dotknout, netřeba zajisté vypisovat historické události. My dnes všichni víme, proč a jak od abstinence upuštěno a jak Staročeši se dostali do Vídně. Známe také jednání českých vůdců s hr. Taaffem a můžeme dnes přehlédnouti, co z těch tehdejších slibů bylo splněno. A tu dlužno doznati, že hr. Taaffe, onen pověstný v Čechách slibovatel, své slovo Staročechům dané splnil. Skoro vše to, čím se politický a kulturní stav českého národa, pokud závisel od spolupůsobení anebo vlastního působení vlády, liší od doby dřívější, má původ svůj v tehdejších úmluvách a v tom zračí se bankrot mladočeské

strany: od patnácti let je u vesla, a zlepšil-li se kulturní a politický stav v té době, stalo se tak bez způsobení mladočeských poslanců, bez vlády a její spolupůsobení. Brněnská technika snad je jediným úspěchem, českou galleri mezi úspěchy sotva možno počítat.

Proč přece Staročeši byli odstrčeni? Staročeši šli do Vídně hodně nepřipraveni a nepochopili nikdy své postavení, nedocenili a neocenili svou posici, svůj vliv a svou moc. To je jejich tragická vina, jejíž následky jako »věčná nemoc« se českou politikou vlečou do dnešního dne. Ona tragická vina přivodila pád Staročechů, přivodila také kolísavou politiku mladočeskou a bude také příčinou zkázy strany mladočeské. Hrabě Taaffe staročeským vůdcům v r. 1879 vyložil, kam až hodlá českým požadavkům jíti vstříc, a naznačil jim hranici, kterou chce a musí zachovat. Staročeši nepochopili zcela, nebo nemohli a nechtěli pochopit, co tyto hranice znamenají, a pokud to plány hr. Taaffeho nehatilo, on je dále nepoučoval. Neujasněnost, která z tohoto poměru v řadách českých povstala a zůstala, byla pak několikráte příčinou staročeských neúspěchů a konečně i porážek. Hrabě Taaffe hned na počátku svého jednání českým vůdcům řekl, jak smýšlí o státním právu a jak o poměru Čechů k Němcům. Ten poměr českoněmecký byl tenkráte zvláště důležitým momentem, poněvadž současně s Taaffem přišel Bismarck s rakousko-německou smlouvou. Ale staročeští vůdcové, ačkoliv přicházeli z porad o českoněmeckém smíru v Emmersdorfu, neměli pravého porozumění o dosahu nové fáse zahraničné politiky rakouské. Staročeši spoléhali se úplně na »železný kruh« pravice, na své důležité místo v majoritě, a hr. Taaffe byl příliš chytráckým, než aby tohoto smýšlení staročeského nevyužitkoval pro své účely. Ano, hr. Taaffe Čechy často utvrzoval v tomto sebepřeceňování: vždyť slova finančního ministra v jeho kabinetu zní pro dnešní poměry jako legenda: Dr. Dunajewski v rozpočtové debatě r. 1885, odpovídaje na německé útoky, pravil: »Ukázali jsme, že monopol na vládu pro kterýkoli národ nebo kteroukoli stranu neexistuje, dokázali jsme, že lze vládnouti, ne proti vám — daleka je nás tato myšlenka — ale to, o čem jste pochybovali — bez vás!« Bylo-li toho zapotřebí, měl Taaffe v zásobě i jinou písničku. Známe průběh »Gautschiady« a známe odpověď Taaffeovu na dotaz Plenerův stran korunovace. Hrabě Taaffe, jak řečeno, užíval nálady Staročechů pro sebe a nestaral se pranic o to, že se Čechové od Němců velkými skoky vzdalují a že nálada na nějaký smír, která před jeho nastoupením byla dost silnou, úplně zmizela. Teprve když

nastaly i pro něho z tohoto »fretování« rozpaky, začal klížit konferencemi r. 1890, ale to bylo už pozdě. Staročeši nedovedli splnit to, co svým chováním slibovali, mladočeská strana desítiletým taaffováním utužena zvítězila.

Po Taaffem přišel Windischgraetz a s ním do politiky vniterní dostával se opět faktor, kterého Taaffe svou nepopíratelnou šikovností doposud vzdaloval, používaje jej pouze v době nejvyšší nouze – petrolejová daň v Haliči — anebo k oslavám. Odchodem hr. Taaffeho, nejoddanějšího sluhy císařova, jeví se přímý vliv koruny mnohem citelněji než dříve. Windischgraetz nastoupil svou vládu společně s mladším Plenerem. Jakoby se mělo odvolat hořejší slovo Dunajewského, stal se jeho nástupcem Arnošt Plener. Namluvil Windischgraetzovi nejen, že lze vládnout bez Čechů, proti nim, ale že lze v Rakousku vládnout bez znalosti a uznání existence české otázky. Do roka se ukázalo, jak krátkozrakým kníže Windischgraetz byl. Důkaz, že lze vládnouti proti Čechům, se nezdařil, a připravován pokus vládnouti otevřeně s Čechy. Po krátkém intermezzu Kielmannseggově přišel Badeni. S Badenim Engl, Pacák, Kaizl. Jazyková politika »Národních Listů« dostala na chvíli vrch, vydána jazyková nařízení, ale právě proto všecko to, co od 7. října 1879 Riegrem a jeho přáteli v radě koruny a v majoritě parlamentní bylo budováno, řítilo se pomalu, ale jistě do propasti. Ještě jeden pokus učiněn s hr. Thunem a Kaizlem, pokus byl marný. Němci vycítili brzo situnci, věděli, že kabinety podléhají naprosto koruně, která bedlivě sledovala vnitřní politiku, pustili se v krutý boj na život a na smrt, a 17. října 1899 boj vyhráli. Jazyková politika mladočeská poražena na hlavu, a co více: zrušena platnost slov Dunajewského. Pan dr. Koerber, nynější chef kabinetu, nevládne již proti Němcům, »daleka je i jeho tato myšlenka«, on nevládne již bez Němců, on vládne jen za souhlasu Němců.

Tam jsme nyní. Nic nesmí se pro nás učiniti bez souhlasu Němců. Němci znají opět velice dobře svou posici, jako jsme my jí vždy nedovedli postřehnout, a hledí, dokud jsou u vesla, pro všechnu budoucnost zajistit si svůj vliv. Odtud snaha isolovat Čechy, nás vyhladovět. K tomu jim pomáhala a pomáhá klikatá, neurčitá, nemužná politika Mladočechů víc, než vlastní jejich umění. Mladočeši obětovali svou sílu a moc za problematický úspěch jazykových nařízení, a nyní, když by byl houževnatý boj za princip vládní na místě, jsou seslabeni a bezradni. Jen proto, poněvadž

národ doma dobře vyciťuje, že se už nevede boj o vnitřní úřední češtinu a za moravskou universitu, poněvadž vidí, že se jedná o vůli vyšší nás opět odstavit a že se jedná o to, aby nám pro dlouhou dobu vyměřena skrovná míra vlivu na vývoj vnitřní politiky — jen proto nenadešel ještě soudný den pro mladočeskou stranu. Ve Vídni pak podceňují ještě dnes rozhodně českou otázku. Dr. Koerber sice nikdy neřekl jako knížecí jeho předchůdce, že nezná české otázky, my ale víme, že jí nepoznal a nepoznává. Bez ohledu na Vídeň je kulturní rozmach českého národa v posledním čtvrtstoletí velmi značný. Že na tomto vývoji zásluhu má universita největší, podotýkáme jen mimochodem. Ale fakt je tu: český národ, jemuž 7. října 1879 jakž takž umožněno uplatnit se politicky v Rakousku, skočil přímo s mladistvým nadšením do kulturního života bez politických hranic a věru s pýchou můžeme ukázati na to, co umění a věda v posledním čtvrtstoletí vykonala. A český národ vědom je si slov Palackého a cítí dobře, že je pod jeho důstojností rvát se s vídeňskými byrokraty o každé české razítko, když projevy české vědy a umění doznávají uznání celého světa. A třeba by to znělo paradoxně, můžeme to klidně říci: mladočeská strana dnes dosud existuje jen proto, že myšlenky prvních realistů se vžily. Přesvědčení, že se nepotřebujeme více bát germanisace, že naše národní existence je do té míry zajištěna, že se klidněji můžeme oddat osvětové práci ve všech oborech, uklidnila mysle v celém národě, ačkoliv ti, co tyto názory propagovali, nejdřív byli kaceřováni. Mladočeské vedení je v křiklavém poměru ke kulturním snahám mladších generací, mladočeská politika stále provozuje se v duchu dob passivity, dob dávno minulých. Sice dr. Jul. Grégr učinil pokus přivést realismem svou stranu na vyšší niveau; pokus ten byl politicky velmi obratný, ale dr. J. Grégr neměl síly vytrvat a obrátil se zase k taktice svého listu. Tou taktikou dosažen úspěch na okamžik, ale ve věci vládnoucí strana prohrála a byvši poražena prohrává stále víc a víc. Dospěli jsme mladočeskou oklikou na r. 1879; zase běží o důkaz, že v Rakousku vládnouti bez Čechů a proti nim nelze. Nešťastná politika Mladočechů je tím vinna, že tento důkaz musíme prováděti ještě jednou, a faktum, že nás tato politika na toto stanovisko zdánlivě již překonané vrhla zpět, znamená právě bankrot této mladočeské politiky, která prohýřila dnes i to, co do r. 1890 bylo získáno. To znamená jubileum 7. října 1904.

Havlíčkova poesie politická.

Napsal Jan Jakubec.

V Havlíčkově poesii politické jsou zřejmy čtyři fase vývoje: v mládí politický radikalismus; ke konci pobytu Havlíčkova na Rusi vniká do jeho veršů politických poznání a rozvaha; v bouřlivých letech politického uvědomění 1848—1850 zasvěcuje své verše agitaci politické; poslední období přináší u Havlíčka hlavně politickou satiru.

V mladých letech našeho Havlíčka zastihlo tehdejší evropské hnutí politické, hnutí, které se v poesii vyslovovalo hymnami na svobodu národní i jednotlivcovu, hněvem proti tyranům a reakcionářským vládám, ohnivými slovy povzbuzováno k boji za volnost i k odboji, které smrt v boji za vlast vítá jako nejkrásnější úděl, a kde se revoluce potkaly s nezdarem, tam ozývá se nad těmito skutky elegie a tichá naděje v obrat příznivější. K Havlíčkovi dostihl duch této poesie částečně již na gymnasium. Na besedách s druhy zpívávali oblíbenou tehdy píseň Julia Rosena »Die letzten vom vierten Regiment« (»Bei Warschau schwuren . .«), která Havlíčka pohnula k tomu, aby se pokusil o její překlad do češtiny — první to pokus Havlíčkův v českém veršovnictví[1]. V Praze, kde Havlíček meškal od podzima r. 1838 na studiích filosofických, se. vliv moderních politických idejí revolučních na Havlíčka zvýšil Novější literatura dobývala si přátelskými styky, zejména s polskými studenty, a novým prostředím k jeho mysli volnější cesty. Za pobytu jeho v semináři vidíme ho zejména pod mocným vlivem Lamennaise, jehož proslulou knihu »Paroles d'un croyant« (1834) pokoušel se docela podle polské předlohy překládati do češtiny. Lamennais, horlivý to obhájce ultramontanismu jako nejpříkřejšího politického radikalismu a revolucionářství, Havlíčkovi vnukl bojovné

[1]) Srov. o tom V. Zeleného článek »Ze života K. Havlíčka,« Osvěta 1872, str. 335.

myšlenky, které jej nadchly k odhodlanosti, aby bojoval proti jakémukoliv utiskovateli na prospěch svobody a na prospěch bratrů utlačovaných, neuvědomělých. V romanticky naladěné chvíli o 2. hodině po půlnoci 27. ledna píše si, když se česká společnost bavila na »českém bále,« obřadným prorockým stilem Lamennaisovým svou »Modlitbu vlastencovu«. Bouřlivou náladu tehdejší doby si Havlíček vyplňoval ideou, vyvinutou na naší české půdě, ideou nacionalistickou. »Bože! Můj Bože!« modlí se v ní mladý seminarista, »nedej nám vyhynouti v otroctví, nám, jejichž otcové se nepoddali celé Evropě. Dej nám setrvalost v pracích a požehnej vše, co započíná čistá láska k vlasti a k slávě velikých otců našich. Nedej vrahům šlapati nám na šíje u hrobu otců našich, před nimiž utíkávali otcové jejich, ale smiluj se nad matkou chudou a rozmnožuj její dobré syny. Veliký, dobrý otče! plyň tam nad nimi plesajícími a odpusť jim, jestli někdy pro milostné usmání jedné dcery české na jho bratří a sester svých zapomínají. — Bože, který jsi mne obklíčil trápením kolem okolo, který jsi vysoko nade mne postavil všelikou radost a hluboko pode mnou všelikou naději: dovol mi aspoň tuto noc za ně za všecky proklínat naše vrahy. Dovol mi v oku svém sjednotit zuřivost veškerých jinochů českých! Dovol mi překročiti meze síly své a dovol mysliti jen na chvíli, jak drtím v rukou všem našim vrahům najednou hlavy a prsa, jen jedno jediné okamžení!!« [1]

V duchu Lamennaisově Havlíček chystal se i skládati politické básně. V pozůstalosti jeho, chované v Českém Museu, je nám dochován na kousku papíru nástin takové básně, kterou si Havlíček označil jako »Píseň na předmluvu k Lamennais(ovi)«: »O jiskře, jak padá do prachu ... je-li pod trůnem vraha tyrana, jenž jím chtěl svůj národ držet v jarmu, vyhodí trůn a ta rána jest heslo utlačenému národu k svobodě.« [2]

Tato nálada doby, nakloněná k branné revoluci, v duši Havlíčkově vyvolává boj, který si on sám v sobě stopuje a líčí; utkávají se v něm zápal bojovnosti s humanitou a náboženským přesvědčením. »Láska k vlasti a Slovanstvu,« zapsal si do svého deníku seminářského, »brojí ve mně proti právům člověčenstva. Římské dějiny mne pokazily ... Tak tomu buď! K lásce přiznává se mnoho lidí, jeden ať pro lásku se nelaskavým stane. Hurrá!

[1] V. Zelený, u. čl., Osvěta 1872, 649 n.

[2] O něco později k tomu Havlíček připsal velmi upřímnou autokritiku: »hlúpost veliká«.

dejte mi železo! Hurrá! — A ještě ta těžkost! Křivdu nerad snáším a nyní, kde učím se udušovat měkkou lásku a citlivost, držán bývám za hrubce! — Bože, jaký to konec se mnou vezme! — Houpám se, houpám!«[1] Podle tohoto rozhodnutí si Havlíček zapsal myšlenku — patrně rozvrh na báseň: »Nedbej, slyšíš-li, že búře a války národů nemají více býti obnovovány. Lehce tě tak (ošálí) tyran sedící na šíji matky vlasti tvé: ale shoď ho a pak uč neválčit jeho.«[2]

Stálý styk Havlíčkův s polskými studenty v Praze[3], kteří jako všichni emigranti polští měli hlavy naplněny myšlenkou, že jen krvavými boji všech národů za svobodu lze odstraniti tyranii a potom navrátiti všem národům volné určování sebe, a spisy revolučního hnutí polského Havlíčka utvrzovaly v tomto smýšlení. Touha po boji za svobodu jest u něho v této době mocnější podnět než svoboda sama.

Jako Kollár v prvních svých básních idey německých bojů za svobodu přenáší na domácí půdu a v duchu jejich vybízí k bojům za slovanskou vlast a slovanské zájmy, tak i Havlíček, jehož mysl se za studií v Praze opájela nacionalistickým vlastenectvím starších vrstevníků buditelů, chce mečem obraňovat své vlasti a dobývati svobody svému národu. V této době načrtl si na př. základní myšlenku k nějaké básni, v níž vybízí děvče: »ale hleď na mne, až já meč do rukú vezmu proti vrahům vlasti i až budu umírati pro vlast, tentokráte patř mi do tváře.«[4]

Ze Slávy Dcery Havlíček poznal škůdce Slovanstva v minulosti a proto docela konsekventně pomýšlí na ztrestání jejich — v zájmu člověčenstva a humanity. Na proužku papíru[5] napsal si slohem Lamennaisovým myšlenku: »Berlín a Vídeň vyhladiti musíme na památku a věčnou výstrahu všem utiskovatelům národů; Constantinopl. Pokyne nám Bůh a učiníme spravedlivou pomstu nad pelešmi tyranstva a doupaty zlomyslných škůdců a podvodníků člověčenstva.« Proti všem jiným básníkům českým Havlíček

---

[1] V. Zelený, u. čl., str. 490.

[2] V pozůstalosti Havlíčkově v Českém Museu.

[3] Z pozůstalosti Havlíčkovy V. Zelený uvádí doklady tohoto polského smýšlení Havlíčkova, zejména svědčí o něm prý několik úryvků z »Knih národa polského« a »Modlitba vlastence polského«, Osvěta 1872, 656 n. V pozůstalosti musejní těchto zajímavých dokladů není.

[4] U K. Tůmy, K. Havlíček Borovský, str. 41.

[5] V Havlíčkově pozůstalosti v Českém Museu.

ve svých verších vymaňuje se již za doby jinošské ze všeobecných mlhavých abstrakcí, on mluví vždy co nejkonkretněji. Na filosofii a v semináři studoval českou historii ne s pouhým zájmem vědeckým, nýbrž se vřelou sympathií a s rozjízveným srdcem. Osudný obrat v českých dějinách po bitvě bělohorské kommentoval si na př. ve svých zápiskách historických šibenicí, na niž pověsil tabulku s jménem vítěze nad českými odbojnými stavy.

Z historických poznatků se u Havlíčka vyvíjí smýšlení antidynastické. V úryvku jednoho listu[1] — patrně Th. Klejzarovi — Havlíček nastínil tuto allegorii: dvojhlavý drak přiletěl s hejnem havranů ze Švýcar na lva; lev mu odolával, ale drak živený havrany sílí se Štyrskem, Rakousy atd., až posléze lva udolá.

R. 1841 Havlíček skládal báseň na jiný fakt historický, odtržení valné části Slezska od zemí koruny české, již zde podávám v původním znění.[2] V ní již se ozývá bezohledný, zde ještě bouřlivý výraz Havlíčkův:

Vrahu Rakušane! Kams nám Slezko dal,
Kams ho dal?
Čertu Prušákovi do drápu's ho vrazil,
Co nám polovici bratrů zkazil!
Tams ho Rakušane, tams ho dal!

Satan satanáše lit(ě) stíhal
Mordířskou mu kořist z ruk vydíral.
S otevřenou tlamou peklo —[3]

V jiném úryvku zlomkovitém se Havlíček obírá vlastním poznáním a uvědoměním celého národa; až se uvědomí, že si pomůže sám od svých zlodějů; Bůh pak dílo schválí. Rány osudu v minulé době objevují se mu již jako zacelené.[4]

[1] V pozůstalosti Havlíčkově v Českém Museu. V Quisově vydání Havlíčkovy korrespondence není uveřejněn.

[2] Koncept této básně, podepsané tehdejším pseudonymem Havlíčkovým »Blanický«, jehož užíval při skladbách smělého obsahu buditelského, našel jsem v pozůstalosti Havlíčkově, chované v Museu království Českého. V »Básnických spisech K. Havlíčka«, vydaných od L. Quise, jich, jako některých jiných dále uvedených, není. Podávám je zde proto v původním znění a napsán Havlíčkově.

[3] Před tím přeškrtnutý verš:
Peklo otevřenou tlamu mělo . . .

[4] Úryvek tento, Quisem taktéž nevydaný, zní:
»a ještě se český národ
od srdce zasměje.

Z týchž dob pochází jiný úryvek úplnější nežli předešlý,[1] v němž Havlíček zase uvažuje o zahynulé české slávě, o zásluhách Čechů o německou osvětu, zejména husitským hnutím — na konec požadavek rovnocennosti jazyka českého. I formálně jest tento pokus zajímavý, že zde Havlíček již udeřil v tón svých skladeb pozdějších:

Víš-li, světlo české,
Jak jsme tě křesali
Do houby německé
Slovanskou ocelí:
Oj, ty záře skvělá
Jak k nebesům šleháš.

Záře České slávy
Krví zacloněná
Slzou uchráněná
Kdož tě zas rozpálí?
Rozpálí mne krvi
Potomci Husitův.

Pole mi pomrví . . . (Nedokončeno.)
Tam, kde Němci zvykli
Hrdla nám drtiti,
Sami ať se učí
Česky hovořiti,
Kde naše mladíky
Tupit vlast učili . . . (Nedokončeno.)

Slovanským národům, jejich nejtěžším chvílím a poměrům, Havlíček věnoval báseň, kterou nadepsal »Do památní knihy v Bukovině v Tatrách« a podepsal ji jako »Čechoslovan«. Vznikla na jeho cestě po Halči a po Slovensku 25. srpna 1842.[2] Náš básník skládal ji pod zřejmým vlivem cítění a smýšlení polonofilského — s polskými přáteli studenty tuto svou cestu z největší části konal. S elegickým bolem vzpomíná tu »slz, co Poláci za vlastí ronili«, slz, které by naplnily »Mořské oko«, se zlobným rozhořčením přál by si, aby »Rus otrok zlámal pouta cárská«.

Za pobytu na Rusi Havlíček za tísnivých okolností, které jej obklíčovaly v cizině, nepřestává mysliti na domácí poměry. Pomyšlení na ně podněcuje jeho ducha hned k zápalům bojovnosti,

---

Něčemu zasměje
Nad něčím zachvěje
A vyházi ze země ven
Ty staré zloděje.

Až umře (nedopsáno) zazvoní,
sám pán Bůh se mu v nebi pokloní.«

[1] Havlíček k němu později nadepsal: »Blanický. W Batelově myslím.« Na druhé straně si připsal: »Dokončil někde v horách.« V Quisově vydání není uveřejněno.

[2] V Quisově vydání »Básnických spisů K. Havlíčka«, str. 7.

jakou planul na př., když skládal »Modlitbu vlastencovu«, hned zase uvádí jej v náladu elegickou, plynoucí z pochybností o budoucnosti českého národa. Na Rusi dne 12. září 1843 jal se skládati národnostně politickou marseillaisu pro Čechoslovany »Zdvihni se, zdvihni, starý český lve«,[1] jejíž slohy opakují bojovné vyzvání Čechů, Moravanů, Slezanů a Slováků proti Vídni; Havlíček vidí hlavní příčinu našeho úpadku v Němcích docela v duchu Kollárově. Každá sloha jest ukončena výmluvným refrainem:

Hr! na Němce! hr! na vraha!
na Vídeň Praha![2]

V rázné »Staré písni«[3] Havlíček bystře postřehuje politický a kulturní stav nás Čechoslovanů: ve starší době papež bludné Čechy zaklínal do pekelné země, vítězný absolutismus[4] Čechy a Moravany tlačí násilnou rukou, Slováky pak dává na pospas Maďarům. Kollárovo pojímání německé politiky v minulosti jako uvědomělé snahy, aby Slovanstvo vyhubili, Havlíček přenáší si do přítomnosti — on se vůbec více stará o přítomnost národa če-

[1] V Quisově vydání, str. 9.—10. Vznik této písně a první koncept podle zápisku Havlíčkova podává Zd. V. Tobolka v besedě »Času« ze 14. června 1901. Na jednom náčrtu v pozůstalosti Havlíčkově v Museu království Českého nacházím charakteristickou slohu, které v Quisově vydání ani v Tobolkově článku není:

Dalej k předu vzhuru (!) cepy
Smij (!) krev s šavle němčí krví
A tvoje dítě v kolíbce hajá,
Vezmi svaté požehnání.

[2] Kterak tato píseň vyvřela z tehdejšího smýšlení a nálady Havlíčkovy, jenž tolik nenáviděl zejména Němce a byl hotov brannou rukou je potírati, toho dokladem buďtež slova Havlíčkova, psaná příteli Fr. Girglovi ze Lvova 12. list. 1842: »Bývala-li kdy v duchu mém láska k vlasti, zdá se jaksi nyní převládati nenávist a túha po pomstě na nepřátelích. Nevýslovnú mám žádost do vojny proti nepříteli vlasti naší. Mám právo vstúpiti hned za důstojníka, a uslyšíš-li, že táhnú Rusové proti Němcům, tedy již víš, že Fedor Matějevič Borovskoj jest poručíkem v pluku kozáckém a má pod sebú 40 molodců donských« (Korr., 39 n.). To ovšem již není pouhý antagonismus k Němcům, to je nenávist k nim, nenávist upřímná a silná, jako každý cit, který si Havlíček schválil svým rozumem. I po zralé rozvaze později Havlíček uznává, že s Němci »musíme být nepřátelé«. (List F. Weidenhofferové z 25. listopadu 1845; Korrespondence K. Havlíčka Borovského, vydaná od L. Quise, str. 318.

[3] U Quise, Bás. sp. K. Havlíčka, str. 8.

[4] Pokládám výklad Quisův, c. s., str. 8., pozn., že »císařem« míněn asi věrolomný Zikmund, za nesprávný. Odporuje tomu smysl celé básně, zejména poslední slohy, právě tak, jako uvedené nahoře skladby Havlíčkovy.

ského a Slovanstva nežli o jeho minulost. Minulost slouží mu jen za poučení a povzbuzení pro přítomnost, jak nás poučuje poslední sloha:

Třeba si ti Němci
krky roztřepali,
přece Čech je Čechem
a posledním vzdechem
zahučí
v náručí
smrti: Němec nás mučí.

Jindy podobné úvahy o naší minulosti a žalostný kontrast k ní v přítomnosti Havlíčka vedou ke skládání vlastenecké elegie. Zůstavil nám ji ve své nejumělejší a zároveň nejpoetičtější skladbě, v »Dumce na Batelovském vrchu«.[1] Vytryskl v ní bohatý cit Havlíčkův, rozumem nepoutaný; v pozdějších básních Havlíček s úmyslem dusí svůj cit rozvahou rozumovou. Náš úpadek, naše malomoc kulturní naproti silnému nepřátelskému okolí vyrazily tu básníkovi těžký povzdech nad českým národem. Okamžik pochybnosti o budoucnosti našeho národa, pochybnosti, jaké podléhali časem nejsilnější buditelé. Ale nejsou to pochybnosti malomyslné, nýbrž pochybnosti, které chtějí utvrditi rodáky v naději. V tomto smyslu Havlíček interpretoval svou báseň sám v listě z Ruska příteli J. Th. Klejzarovi (z 27. dubna 1844[2]): . . . »Kromě jiného mi také pište, měla-li na Vás po prvním přečtení následující účinek: Napřed trochu smutek, pak náklonnost k Čechám, myšlenku, že není ještě tak zle, jak stojí v té elegii a předsevzetí co možná se starat, abychom již neměli žádné příčiny psáti podobné

[1] Tato báseň Havlíčkova se podle mého mínění nedoceňuje. Tón v názoru udal V. Zelený, který v »Dumce na Batelovském vrchu« vidí »napodobení sentimentální poesie Mathissonovy, jehožto píseň »Schweigend in der Abenddämmerung Schleier« Havlíček za let gymnasijních zpívával.« »Sentimentálního« však tato báseň nemá v sobě nic; nevím, kde by se našla pravá nálada elegická upřímněji cítěná, nežli je v této básni. S poesií Mathissonovou má tato báseň asi dva rysy společné (obraz mlhy jako smutkového závoje, pěvec pějící nad hrobem), a nic nemá už z básně uvedené »Schweigend in der Abenddämmerung«, jež u nás došla napodobení Ant. Markem. L. Quisovi »dokazuje »Dumka na Batelovském vrchu«, že básník v oné době ještě holdoval té vlastenecké poesii, která nečinně lkala nad zkázou otčiny«. (»Básnické spisy K. Havlíčka«, XXIII). Masaryk (K. Havlíček, 1. vyd., str. 183. a n. správně vidí v ní lyrický výraz Havlíčkových citů nad naší malostí a patrně jí přikládá značný význam jako mocnému projevu citovému (»Kdo tak dovedl cítit na Veliký pátek a N. B. v hlavním městě ruském«).

[2] Korrespondence K. Havlíčka Borovského, 1904, 181.

elegie. Měla-li na Vás takový účinek, je podařená; neměla-li, nestojí za nic. – Především ale nemyslete, že snad já mám tak málo naděje, jak ta elegie: to byste se velmi mýlil. Mám naději silnější než pražský most.« Zamýšlí tedy Havlíček ve své básni působiti hlavně silou emoční, účinkem, který má ve čtenáři vzbuditi truchlivý obsah. Básník tu chce ve čtenářově srdci udeřiti jen na první tón; docítiti a domysliti dává jemu samému; chce pak, aby čtenář docifoval a domýšlel jako on. Tento účinek musí elegie vyvolati, čteme-li ji v souvislosti s ostatními básněmi Havlíčkovými z této doby. A jak by mohl upadati v malomocnou beznaději o budoucnosti svého národa ten, kdo píše bojovné marseillaisy, kdo povzbuzuje Slovany k bratrskému spojení proti společnému nepříteli?

Havlíček báseň svou, koncipovanou již r. 1841, dokončil v Moskvě r. 1844 právě na veliký pátek, jak při ní sám připomíná. Tato dvě data jsou velmi zajímavá. Tam theolog, který v sobě již cítil vnitřní roztržku se zevnějším vedením církve, zde myslitel, který se i dogmaticky rozešel s jakýmkoli náboženstvím zjeveným, podléhá citově velmi silně tradicím náboženským. A jen v té tradici lze hledati pramen emoce, které chtěl Havlíček dosíci. Na veliký pátek památka smrti Kristovy; ale smrt Kristova značí nový život lidstvu; i pro národ svůj básník hledá vykoupení v nebesích. Jistě s touto tendencí Havlíček v poslední sloze změnil výraz »do Němec« v druhém konceptu ve výraz »do nebes«:

Šumava naše zkrvacená
toužebně za sluncem do nebes
pozírá.

Toužebný pohled k nebesům! Toť zdroj, ze kterého básník čeká pro svůj národ nový život. Nebesům jest určena jeho bolestně rouhavá modlitba. Toto naznačení básník provedl příliš jemně; zavinilo to asi dvojí skládání v době od sebe značně odlehlé. (Dokončení.)

Smutné výsledky samoděržávnosti ruské.

Porozuměti ruským poměrům jest našemu člověku tím těžší, že zprávy o této ohromné říši a jejích vnitřních poměrech jsou jednak vždy zbarveny buď v neprospěch nebo na vykrášlení skutečného stavu a jednak že v ní dosud panují poměry, které byly i v dřívějších stoletích evropsky civilisovanému člověku nesrozumitelny. Domácí pak pozorovatelé buď nevidí nebo nechtějí viděti skutečného stavu, protože vší výchovou jsou odvráceni od pozornosti k tomu, co se kolem nich děje, i také z přirozené pohodlnosti a nepravé loyálnosti, nebo nemají dostatečné znalosti stavu jiných zemí a tím postrádají měřítka pro nedostatky a potřeby domácí, nebo konečně nemohou a nesmějí — i když nabyli k tomu potřebných vědomostí — posuzovati vnitřní stav říše tak, jak skutečně jest. Kdo stopuje ruské časopisy periodické i odborné, pozastavuje se velmi často nad mnohomluvností a rozvlekloslí článků i tam, kde toho nejeví se mu jasná příčina. A přece výklad toho není nesnadný. Péro ruského spisovatele je velmi ostře pozorováno censurou, která je podřízena policii; ta b e z s o u d u, pouze administrativní cestou, může zničiti pod jakoukoli záminkou nepohodlnou osobu nebo internovati »něblagonáďožného« člověka do takových poměrů, kde hyne duševně i tělesně, takže tento příšerný přízrak nutí spisovatele, aby trochu jen choulostivější myšlenku zamotal do kokonu slov a tím zachránil jádro před zběžně čtoucím censorem. Tomu ovšem lehko si pak navyká i v jiných pracích, a tím si vysvětlujeme nevždy oprávněnou velikost i ruských knih co do počtu stránek.

Čísti v těchto zvláštním způsobem zastřených pracích ruského spisovatele-publicisty a porozuměti pravému smyslu, není dokonce snadnou úlohou pro čtenáře, a teprve delším cvikem lze nabýti obratnosti k dohadování se jádra vět (srovnej níže citované doklady). Zejmena události pobouřivší společnost musí býti líčeny

s velikou opatrností a referent musí odvažovati každé slovo, aby nestal se podezřelým ne-li přímo z účastenství, tedy alespoň ze schvalování skutků neloyálních a zločinných. Vlastní smysl článku dá se z pravidla poznati z citového barometru, který jest měřítkem smýšlení publicistova. Tón chladný a chmurný, při tom slova drsně odsuzující skutek neloyální, ihned ukazuje, že autor nesouhlasí s jednáním úřadů, které zavinily událost pobouřivší celou společnost. Suchý referát ukazuje přímo, že z toho neb onoho stanoviska zasluhují odsouzení okolnosti, které vyvolaly akci. Naproti tomu vřelý tón a mírné slovo ukazují, že autor odsuzuje jednání zbloudivšího člověka a že se snaží morálními prostředky odhaliti, v čem bloudil pozorovatel veřejného pořádku, nežli se stal soudcem a vykonavatelem v jedné osobě. V takovýchto pak úvahách z pravidla nacházíme obratně zakrytou výtku buď neupřímnosti nebo tajemnosti úředního jednání ve věcech, kde k tomu není pražádné příčiny, a kde by bez ublížení vážnosti úřadu daleko lépe došlo se cíle otevřeností a veřejností. Čteme-li tímto způsobem ruské časopisy, dovídáme se v nich velmi mnoho důležitých zpráv o vnitřních poměrech a nabýváme měřítka pro správnější a spravedlivější jich posouzení.

Odtud je samozřejmo, že všichni pokrokoví živlové vidí nejdůležitější kořen zla veřejných poměrů v nesvobodě tisku, který má úplně v moci své bureaukracie a ta mu nedá vydechnouti volněji, bojíc se sic biče na své smutné hospodářství. Proto právem při nynější změně v ministerstvu vnitra nastoupením kn. Svjatopolk-Mirského na Plehwovo místo ozývají se v tom směru hlasové. »Dojde-li nebo nedojde k nějakým reformám v našem vnitřním životě, jichž nevyhnutelnost se tak všemi pociťuje, že není ani možná veřejně jednati o něčem jiném nežli o ní? Ze všech pak možných reform jeví se nejnevyhnutelnější a zároveň také technicky nejlehčí: udělení svobody slova pro něž zákonodárných nesnází skoro se nejeví, a proto poukaz právě na tuto všeobecnou touhu tvoří první povinnost, první závazek a první štěstí.« (A. St-n 10.238).

V Rusku musíme činiti přísný rozdíl mezi státem a obyvatelstvem. Stát je ona representativní moc, která železnou rukou svírá obyvatelstvo a dopouští mu býti člověkem jen potud, pokud se jí to zdá dobrým pro »státní účely«. Proto ruský člověk má rozsáhlou volnost oddati se vášním a pudům, při čemž tím větší těší se ochraně státní, čím je bohatší a čím výše stojí ve stupnici společenské. Za to ve výchově podléhá státu, který provádí tu

pravou eskamotáž v odvolávání a vydávání školských a vyučovacích řádů. Při naprostém nedostatku nejnižších škol,[1] provádí stát již přes sto let experimenty se všelijakými »odbornými« školami, které hodí se jednou jen pro výchovu nižších úředníků, podruhé jen pro důstojníky a pod. Při tom naprosto nehledí se ke skutečné výchově budoucího občana, ba ani ke skutečnému jeho vzdělání — ve všem hlavním cílem jest potřeba státní. V tom nemůže másti pozorovatele ani množství nejrůznějších kategorií škol, které jsou větším dílem pouhým napodobením cizích vzorů bez pevného organického podkladu v národní půdě ruské a bez systematické výchovy občana ruského. Ba slovo »občan« je ve státní řeči totožné se slovem republikán, svobodomyslník, nespokojenec a v aristokratických kruzích, vládě a kn. Meščerskému blízkých, i anarchista. A skutečně v Rusku není občanstva v evropském slova smyslu. Je tu vláda, společnost a lid, jsou tu třídy, jsou tu stupně, jsou Rusové a jinorodci, jsou tu státní poddaní — ale občanů ve vlastním politickém významu slova není. Obyvatelé ruští jsou vlastně výrobci daní na státní potřeby a dodavatelé živého materiálu pro vojsko. Jsou to slepice líhnoucí zlatá vajíčka a smějící za to hlasitě kokodákat a chvástati se — kterého slova Rus tak rád užívá — a s chladnou myslí umírati pro účely státní. Mají úplnou možnost bez překážky vládní promrhati jmění zděděné nebo získané, nebo vydělávat i takovými způsoby, které jinde zvou se šalbou a podvodem. Slovo »hospodařiti« v širokém svém významu nemá pro vyšší kruhy vůbec praktického obsahu, pro kupecké obyvatelstvo znamená nahrabat jmění a nejnižším vrstvám značí buď lakotu a chtivost majetku třeba cizího, nebo je jim vůbec neznámo. »Člověk je Boží« a nepotřebuje se dle písma starati o zítřek.

O šlechtě ruské pronesl již A. S. Puškin důrazný odsudek: »Zanedbanost, v níž zůstavujeme svá panství, jest neodpustitelna. Nechováme je libovůli darebáka správce, který je hubí a nás okrádá; vydáváme na dluhy své budoucí příjmy: stáří nás zastihuje v nouzi a starostech. To je příčina našeho úpadku — děd byl bohat, syn tře nouzi a vnuk jde žebrotou. Staré rody upadají

[1] Ve své rozmluvě s redaktorem »Écho de Paris« řekl prý kn. Svjatopolk-Mirskij: »Jsem přívržencem co možná velikého rozmnožení počtu selských škol. Můj tovaryš a přítel gen. Glazov je v té příčině se mnou jednoho mínění. Nemůžeme se vyhnouti pokroku: kdybychom mu bránili, přece by nás obklopil a k nám by se vedral.« Jak hezká to s l o v a!

v chudobu, nové se povznášejí a v třetím koleně mizí opětně. Kam vede takový materialismus? Nevím, ale jest čas učiniti mu přítrž. Affecter le mépris de la naissance est un ridicule dans le parvenu et une lâcheté dans le gentilhomme . . . Minulost pro nás neexistuje. Ubohý národ.« (Soč. VI., 262.). A na jiném místě praví: »My stojíme tak pevně, že minulost pro nás neexistuje: Karamzin nedávno vypravoval nám naši historii, avšak sotva jsme mu popřáli sluchu. Jsme hrdi, nikoli na slávu předků, nýbrž na čin jakéhokoli pošetilého strýce nebo na ples nevlastní sestry. Na kolena padáme před skutečnou událostí, úspěchem; ale okouzlení dávností, vděčnosti k minulosti a vážnosti k mravním hodnotám u nás není . . . Doložte, že nevážnost k předkům jest prvá známka bezcharakternosti . . . . .« (tamže 247.). To bylo řečeno roku 1829 a podnes úplně je v platnosti. Skoro sto let burcují geniové národ z hrozného polospaní — marně. V Rusku o minulost nestará se nikdo kromě učenců a geniů, nikdo z ní nečerpá poučení pro přítomnost a nikdo se nestará o zabezpečení budoucnosti. Jakkoli velice mnoho pracuje se v historii a archaeologii, nemá to vlivu na široké vrstvy, kterým při jich tupé nevzdělanosti a negramotnosti stačí pověsti a ústní podání, které podávají skutečnou historii v nejbizarnějších obrazích a baví sice, ale nepoučují v politickém smyslu.

Moderní Rus vede strašný a úporný boj mezi věrou a nevěrou, při čemž s celým primitivismem své povahy staví se na jednu nebo druhou stranu a s odhodlaností prvých věků křesťanských podvrhuje se všem strastným následkům svého rozhodnutí. A jak se rozhodnouti? Kde jest pramen žiznivé duši po pravdě? Kde paprslek světla bloudícímu ve tmách? Kde pěšina ze strašného chaosu navzájem se potírajících názorů, myšlenek, pojmů? Kde ruka pomocná pro tonoucího v zoufale kroužícím víru? Bezohledná církev — sama bez osvěty a vzdělání — hledí udržeti lid v nevědomosti a tuposti a hledí zatarasiti mu cestu k jakémukoli pramenu osvěty majíc pro ni pouze své prokletí. Nepovznáší ducha a nevzdělává rozumu jsouc ztrnulou minulostí v přítomnosti, jsouc sarkofagem moudrosti dávných věků uchované v mumizovaném zbytku, jenž může býti sice studován učenými odborníky, ale života schopen není . , . Již byzantská církev byla hrobem pokroku a propastí rozumu — čím může býti její karikatura uchovaná v nynější církvi ruské? A tato církev má na ruského člověka všech stavů ohromný vliv a jest podnes v pravém slova

smyslu všemohoucí.[1] Car, ministři, jenerálové, admirálové a veliké množství zástupců předních vrstev společnosti chodí a jezdí s obrazy zázračnými, ač nikdo těch zázraků neviděl a zná je pouze z on dit, kromě pak nejbigotnějších jim vlastně ani nikdo nevěří. Vzpomeňme jen, jaký ohromný humbug děl se a děje s náboženstvím v nynější japonsko-ruské válce, a pochopíme, co znamená v Rusku církev.

Ale nejen Tolstoj, nýbrž všechna skutečná intelligence vyškolená i přirozená mezi mužíky chápe, že to tak nejde, že se s nejposvátnějšími věcmi tropí nedůstojná hra a že je třeba hledati nové cesty z labyrintu církví a státem vybudovaného. Tito lidé vidí, že stát t. j. vládnoucí kruhy, samy jsouce nevěrecké, na zevnějšek staví se hluboce církevně náboženskými, ve skutečnosti však užívají vlivu církve úplně k svým službám; tito lidé vidí, že církev lže své božské poslání a ve skutečnosti plní pouze to, co jí poroučí ministr vnitra a správce státní policie; tito lidé vidí, že církev je plna ohledů, shovívavosti a ochoty k horním vrstvám a plna pánovitosti a naduté bezohlednosti k dolním, chudým a bezzáštitným; tito lidé vidí tuto hru a zamyšlují se a hledají východu z houštiny, v níž zabloudili. Ale ne všichni mají ducha filosofického, ne všichni spokojují se s pouhou kontemplací, ne

[1] »Lidé, kteří se málo zabývají otázkami církve, mají za to, že u nás existuje široká snášelivost náboženská pro stávající (v Rusku) katolické kostely, protestantské modlitebny, židovské synagogy a musulmanské mečety.« Ve skutečnosti vše úpí pod vlivem církve . . . »Konečně velmi četnými zákony, týkajícími se církve, stát zcela upřímně chtěl přispěti na pomoc církvi, které sloužil, ale právě se stanoviska církevního tyto úsluhy objevily se těžkým a časem obtížným břemenem. Zápasníku, který žádá vítězství ne od slabých svalů, nýbrž od neodolatelné síly ducha, nesnesitelně jsou těžké vojenské úspěchy a vysilující nošení zbraně. Kdyby v život uvedeno bylo přísné rozhraničení otázek církevních, které týkají se výhradně členů církve jako společnosti věřících, od povinností a poměru těchže osob k státu jako příslušníků, rozuzlilo a rozluštilo by to s nepopěratelnou lehkostí mnoho otázek, které nás lekají svou těžkostí. Nesluší zapomínati, že ruský národ v hromadné své masse zajímá se až do dnešních dnů více o otázky duchovní nežli o zájmy politické a udělení mu svobody volby a pátrání duchovních bylo by onou živou vodou, kteráž by vzbudila duši národa a její ideály. Znenáhla by se pak urovnaly rozličné cizorodé a cizoplemenné hněvy.« A. St-n 10241. — Illustrací k tomu: »Moskevskija Vědomosti« č. 207 mají od Subbotina denunciaci staroobřadců, že neloyálně a nevlastenecky vedou si v dnešní vojně. Zcela nezákonně odveden jich biskup Innokentij za vojáka — což neděje se ani s rabbiny ani musulmany — kdežto jakýs herec na rok osvobozen (J. Svjatkovskij t.). Budiž dobře si všimnuto opatrnosti a mlhavosti slohové!

všichni jsou povahy passivní. Jsou mezi nimi povahy i prudké a horečné, které rázem chtějí roztíti pouta svírající národ a nelekají se ani násilí utěšujíce se slovy písma: oko za oko, zub za zub. Neboť může-li vláda denně páchati násilnosti protivící se lidskému rozumu, lidskému citu a všemu, co sama tato vláda prohlásila za svatý a neporušitelný zákon — což divu, že ji napodobují jiní a bojují s ní týmiž prostředky zhoubnými a neloyálními, s jakými ona proti nim vystupuje. Pud napodobivosti vrozen je každému člověku a nejvíce člověk zoufalý veden jím bývá, protože v něm porušený psychický stav zatlačuje rozumovou úvahu a rozvahu. A kdo vše to ví a vše si náležitě rozváží, nemůže se nijak pozastavovati nad tím, že se Rusko stalo zemí vražedných attentátů na vládní osoby. Nynější vládní systém přímo vychovává tyto útočníky, protože právě myslivé povahy vhání do tak zoufalého postavení, že nenalézají z něho východu, a je marno mysliti, že mukami jednoho dají se odstrašiti ostatní. Spíše naopak, jeden — jak říkají tito pobloudilí blouznilci — »mučedník« za právo a svobodu národa vyvolává jiné k činnosti, neboť považují to za vrchol občanské lásky k svobodě a spravedlnosti, když nasadí vlastní život za ostatní. A při tom theoretický vliv Tolstého nelze tu podceňovati. Tento veliký, neohrožený a až blouznivě exaltovaný zastánce pravdy v celé její nahotě má ohromný vliv na milliony krajanů, kteří naň pohlížejí jako na politicko-mravního reformátora, a to, že vláda se naň neodvažuje, považují přímo za vliv Boha. On z vůle Boží jedná a Bůh stojí ve všem při něm, budí ho a chrání svým všemohoucím ramenem. Mudrc jasnopoljanský stává se bytostí legendárnou. Uvážíme-li pak, že Rusko má milliony raskolníků a sektářů vesměs na ostří nože protivných panující církvi, můžeme pochopiti, že tu jsou nesmírné lány příhodné k setbě jasnopoljanského rozsévače. Ruský mužík, dnes otrocky církevní, zítra poučen o jiném a dle jeho prostinkého rozumu o lepším, stává se zatvrzelým nepřítelem téže církve, pro niž byl by ještě včera dal statek i život. Nikdo nedovede tak úplně a tak rychle změniti své smýšlení a svůj názor na církev, stát, společnost a svět jako ruský mužík, a v cizinci žijícím mezi tímto lidem budí to úžas, jak možno z nejbigotnějšího církevníka udělati v několika týdnech církevního nevěrce, z nejpokornějšího poddaného nejzuřivějšího odbojce a anarchistu.

Nesmíme zapomínati, že nynější ruský stát má mnoho podobného někdejšímu římskému imperiu. Tento kolos zaujímající

prostor dvou Evrop jest spravován absolutně vojenskou vládou. Všecka vyšší místa úřednická obsazují se hodnostáři vojenskými vysloužilými nebo aktivními nikoli proto, že by byl v Rusku naprostý nedostatek schopných školenců civilních, kteří by s úplným zdarem a daleko lepším rozhledem místa taková spravovali, nýbrž jenom proto, že důstojník jako voják plní rozkazy představených bez skrupulí a ohledu na zákon, spravedlnost a lidský cit, se svými podřízenými »něceremónitsja« právě jako je obyčejem na vojně zapomínaje, že jsou v občanském životě tisíceré okolnosti, jichž nelze přehlížeti beze škody občana i státu. V Rusku nezáleží na vzdělání odborném a schopnostech, nýbrž jenom na rozhodnosti dolů a slepé oddanosti nahoru. Proto železnice spravuje jenerál (Chilkov), školství jenerál (Glazov), politiku jenerál (Svjatopolk-Mirskij) a t. d., přes to že se říká, že nejšpatnějšími politiky, paedagogy, techniky a t. d. bývají právě vojáci. Vůbec ve všem vládne voják a ve všem přirozeně rozhoduje pak »komando« a zákon je pouze zástěrou, která přikrývá libovůli. Odtud lze si vysvětliti ono neslýchané faktum, že ještě ve XX. stol. po Kr. má v Rusku tak široké pole lískovka a lavice, na kterou položen bývá i vážený v obci a sešedivělý v její službě starosta, při čemž nejednou slyšeti vzlykot i otrlých kolem nuceně stojících mužíků, ba často i vojáci blednou hanbou vykonávajíce dílo katova pacholka. Bylo k tomu třeba narození korunního prince r. 1904, aby tato hnusnost byla odstraněna alespoň na papíře, v praksi bude asi ještě dlouho platiti. Také vojáka, toho chrabrého a obětavého ochránce nynějšího systemu bili lískovkou — a v Orlovském trestním oddíle dodnes bijí — utloukajíce v něm všechen stud — neboť často byl již i ženat — a to z příčin nejednou zcela nicotných.

Jaký smysl mají jenerálové v civilní službě pro vzdělání obecného lidu pochopíme nejlépe z toho, že přes polovici příslušníků říše tvoří negramotní lidé.[1] Jako církvi tak ani státu nelíbí se

[1] Dle posledního sčítání kolísá % gramotných ve 42 gub. a oblastech Evr. Ruska mezi 55·1% (petrohr. gub.) a 10·8% (karská gub.). Zvláště nízký census vykazují ženy: v petrohr. gub. tvoří gramotné 42·8%, ve vjatské g. 7·5%, smolenské g. 7·1%, simbirské g. 7%, penzeuské g. 6·3%. Lidí s vyšším vzděláním je pranepatrný počet: ve městech 0·76% všech obyvatel, v újezdech pouze 0·02% a co lze říci o vesnicích? V samém Petrohradě tvoří osoby s vyšším vzděláním 2·1%, v Moskvě 1·3%, v Oděsse 0·78% všech obyvatel (Rus. Věd.).

vzdělání lidu, neboť takový jenerál vidí z pravidla v knize a tištěném slově vůbec osobního svého nepřítele, protože v knize vede se lid k přemýšlení, úvaze, rozhodování se mezi dobrým a špatným, správným a nesprávným, právem a křivdou. Nejhorší poddaní jsou mu myslící a čtoucí, protože v nynější době velmocného tisku nevychází guvernér ze zlosti, ledajaký hladový písálek opováží se tajně kritisovati jeho činnost a ukazovati na bezhlavost a nezákonnost jednání různých prevaschóditělstev a vysoko prevaschoditělstev. I při nejpřísnější censuře dostanou se do jeho rayonu pamflety a brožury a marna je jeho bdělost. A pak nikde nepřikládá se tištěnému slovu taková váha, jako v lidu nevzdělaném, a v jizbě ruské čte se dneska skoro vždy nahlas, při čemž značné posluchačstvo hltá každé slovo a vykládá si je »podle svého hloupého rozumu«, t. j. tak, aby hodil se výklad na poměry, v nichž žije. Dnes v ruských jizbách jsou rozšířeny milliony brožur, letáků, pamfletů a buditelů k novému životu náboženskému, občanskému i sociálnímu.

Marně vláda odsuzuje polapeného přinášejícího z ciziny zakázané spisy žalářem 3letým bez soudu. Hektograf, litografie, cyklostil pracují vedle ručních tiskáren a opisů na šíření zakázaných spisů. Drobné spisy Tolstého, brožury Hercena, Bakunina, Černyševského, Čertkova a j. v statisících takových otisků kolují v říši. Lid schovává tyto tisky dobře věda, že by zle pochodil, byl-li by při jich čtení a vykládání polapen, a jen zřídka najde se člověk, který je sám odevzdá úřadu nebo popovi. Ostatně nesmíme s mysli pouštěti, že nejnižší kategorie úřednické a církevní jsou ve své mizerii hmotné, společenské i kulturní stejného smýšlení s lidem, jenom že musí býti ještě opatrnější nežli sedlák a dělník. Dělnictvo ruské rekrutuje se vesměs ze selského lidu a proto i jemu zůstává názvisko »mužík«. Řemeslnictva v našem slova smyslu, které tvoří jakýsi střední stav a vzniklo ze středověkého cechovního měšťanstva, v Rusku skoro vůbec není. Kustarstvo, které je nahrazuje, je pojem sedláka-výrobce zahrnující a na zcela jiných základech spočívající. Proto také socialism, pokud je v Rusku rozšířen v dělném lidu, je vesměs internacionální, protože za stávajících poměrů nemůže býti nacionální, je skoro vesměs pudový, protože nemůže býti rozumový, má ráz elementárnosti, nikoli uvědomělé pokrokovosti. Při vší zdánlivé výbojnosti je úžasně pasivní, obranný a to jen v takových chvílích, kdy bída lid tlačí do nemožna. Socialism šíří se úžasnou měrou mezi lidem

dělným v průmyslových místech, odtud pak vniká dále do vesnic, neboť v Rusku dělník jistou část roku je na práci průmyslové a jistou část při hospodářství domácím. Ale tento socialism (zvláště vesnický) značně liší se od nauk našeho proletariátu. Lid ruský není tak pokročilý jako náš a tudíž každou theorii aplikuje na své poměry co nejkonkrétněji, čímž budí se v duši jeho taková nespokojenost se stávajícími řády a tuto dává tak drastickými slovy na jevo, že se zdá nedosti znalému ruských poměrů, že celé vesnice jsou čistě anarchistické a to v nejhorším slova smyslu. Že lidé v takovém stavu duševním schvalují každé násilí spáchané na zástupcích vlády, nemůže znalce ruských poměrů překvapiti, že s tímto schvalováním setkáme se i v tak zvané vyšší společnosti v důvěrném hovoru, třeba že z jiných příčin, je zvláštností ruskou.

Vše to, co lhaly noviny o oblíbenosti[1] V. K. Plehwa v Rusku, je s většinu planý výmysl, a vyskytnou-li se i u nás časopisy, které dovedou hájiti činnosti tohoto ruského Bacha, pak je to prostě příznakem paralysy žurnalistické. Jeho zavraždění je velice smutným a odporným zjevem ve vnitřních dějinách ruských, ale jeho libovůle, bezohlednost a bezcitnost k ruskému člověku (byl cizího původu) byla tak neslýchaná, tak chorobně jednající, že mimoděk zdá se v něm přízrakem povstávati postava hrozného římského praetoriána, před níž milliony v prach se skláněli a na mizinu přiváděni byli . . . Každý stín moci mimo moc absolutně bureaukratickou byl mu trnem v očích, byl nezlomným nepřítelem samosprávy a zvláště zemstev,[2] oné krásné instituce autonomní v Rusku, která na př. za poslední desítiletí více vykonala pro osvětu lidu obecného, nežli stát za celé století. A jen tato chorobná samovládnost, tato nemocná chtivost míti v otěžích všecky stavy, všecky třídy, všecky záležitosti, ba takřka všecky jednotlivce, byla příčinou, že každý, kdo s vlastí svou jen poněkud dobře

[1] »Ale kdyby ani nebylo smutné tragedie, tak žalostně přetrhnuvší nit jeho života, přece nelze bylo by popříti onen fakt, že v systemu vnitřní politiky ministrovy byl jakýsi nedostatek, který tuto politiku zbavoval sympatie, ačkoli netrpěla nedostatkem ani pevnosti ani důslednosti ani rozumu,« praví velice opatrně A. St. 10.231.

[2] Nový min. Svjatopolk Mirskij slibuje napraviti chyby předchůdcovy: »Dáme zemstvům největší svobodu, kterou jen možno dáti těmto sborům, které jeví se tak podobné vašim conseils généraux. Náš vnitřní stav, i kdyby nebyl velice vážný, přece jest zamotaný. Nač to zapírati? Cestou dobré organisace samosprávných místních, zemských a městských institucí můžeme mnoho dosáhnouti v našem vnitřním životě.« Écho de Paris (interview).

smýšlel a věděl, že jí potřebí svobody a volnosti alespoň pomaloučku propouštěné ke kulturnímu i hospodářskému vývoji, nenáviděl tohoto vládce — car je povahou naprosto pasivní — a této nenávisti dávalo se mimo rozmluvy důvěrné průchodu i v letácích tajně rozšiřovaných. Jedině žurnalistika ve své porobenosti nebo ve svém servilismu velebila činy a skutky jeho a vynášela jej jako nejbystřejší hlavu politickou, člověka pokroku milovného a zvelebitele Ruska. Ve skutečnosti byl sám Mikuláš I. pravým liberálem a demokratem proti tomuto ministru vnitra.

Za poslední desetiletí vedle dělnictva nejvíce na Rusi trpělo studentstvo vysokých škol různých kategorií. Nám je věru těžko představiti si občanskou porobu, v níž úpí studentstvo. Policejní dozor, jímž spoután je posluchač i professor v přednáškách i mimo ně, v universitní budově i mimo ni, jest tak rozsáhlý, že mu nelze uniknouti ani nejchytřejším hlavám. V žádné zemi není tudíž tolik společného útisku dělníka a studenta jako v Rusku a v žádné zemi není snad tolik vzájemných sympatií. Již v době t. zv. nihilistického hnutí pozorovati bylo množství studentů a studentek mezi dělnictvem a na všech již v té době obralo si na sta ba na tisíce studentů za cíl buditi dělný lid k osvětě a rozumnějšímu pojímání života, nežli je pouhý úkon živočišný, jenž dosud ještě ovládá ve tmě ponořené milliony lidu ruského, hynoucího bez jakékoli duševní osvěty. Proto v Kyjevě, Charkově, Moskvě a j. krváceli dělníci v bouřích studentských za své nešťastné spolubratry právě tak, jako tito zase v bouřích dělnických stáli věrně po jich boku. Tyto sympatie jsou velmi hluboké a vláda se jich bojí, hledajíc v nich zárodky revoluční. Právem-li? Kdož to dovede říci? Dnes není možno v Rusku pugačevské vzbouření pod heslem »lžicara«, za to však revoluce proti panujícímu systemu útisku a poroby ducha hrozí býti strašnější a eruptivnější všech předešlých, kdyby se v její čelo postaviti měli mladí studovaní občané. Neboť co dnes dovedou děla, pušky a j. stroje, to stokráte vyváží chemie ve svých strašlivých třaskavinách, které jsou děsivým příznakem budoucnosti. Strašlivá příšera neviditelná a přece tušená zdvihá se tu uprostřed davů, jež hnány jsou v neznámo neodolatelnou mocí a podrobují se jí slepě. Odtud nesnesitelný útisk vládní všeho, co se jen zdá býti neblagonaďožným — neloyálním. Ale tento strach vládních kruhů před tajemným přízrakem je nejšpatnějším rádcem, protože žene representanty vlády k nejnesmyslnějším přehmatům a násilnostem, které se pak strašně mstí na svých

původcích. Jen tento strach před zneužitím vědomostí reálních je příčinou, že vláda nejen zanedbává nýbrž přímo obmezuje technická studia pod přelozličnou zástěrou. Jako kdysi klasické studium se svými Demostheny, Cicerony a j. »republikanci« bylo potlačováno, tak nyní zase malé přízni těší se technická studia, protože od jejich adeptů pocházejí i — bomby. Vláda zapomíná tu, že tato represivní cesta ohromně škodí celému vývoji národohospodářskému a bombám neškodí pranic, kdežto by bomby samy sebou přestaly, kdyby se země povznesla hospodářsky a následkem toho pak i kulturně. Dobře situovaný technik myslí na práci a ne na atentáty, na ty myslí pouze zoufalý mladík.

Za předešlé desítiletí bylo odsouzeno bez soudu a tedy pouze administrativní cestou na 100.000 lidí k nejrozličnějším trestům, z nichž zastřelení studentů v kyjevském příkopě bylo namnoze dobrodiním naproti internování do trestnických praporů, do Sibiře a na Sachalin. Kolik tisíc ubožáků bez řádného soudu vypustilo duši v kasematech, ví pouze Bůh — ani vláda toho neví, takový tu panuje šlendrián i v nelidskosti. Jednotliví universitní professoři, pokud nechtěli konati policejní služby detektivní, byli propuštěni a mnozí i trestáni vězením. Pouhé projevení sympatie studentům mělo za následek vězení od 6 měsíců do jednoho roku. A tento neslýchaný terror, tato hrůzovláda přikrývá se pláštěm státnické rozvahy členů vlády a blaha národního. Ba národního blaha! Tato vláda je výborem pro obecné blaho — díky Bohu, že ji jen poměry nynější Evropy nutí býti lepší nežli comité de salut public a nikoli snaha povznésti říši mravně a hmotně na onen stupeň civilisace, který by Ruské říši náležel podle její velikosti, schopnosti obyvatelstva a bohatství přírody. Jeť zajisté zarmucujícím faktem pro upřímného a uvědomělého Slovana, že vlast veleduchů Gogola, Turgéněva, Puškina, Dostojevského a Tolstého úpí v mravní bídě vinou vlastní vlády, které by na prvním místě mělo co nejhoroucněji záležeti na jejím povznesení. Pokud se cizinci u dvora roztahovali, bylo to alespoň vysvětlitelno, ale dnes, kdy vláda spočívá v naprosté většině v rukách Rusů, je to velice smutné a truchlivé. Jak možno mysliti na nápravu, když lidé vlastní krve kovou okovy na své bratry, bez lítosti je drtíce, jakmile tito jiného jsou mínění a názoru často i ve věcech podřízených?

(Dokončení.)

Moderní lékař ve válce.

Napsal MUDr. K. Bulíř.

Nejdrahocennějším majetkem společnosti i státu jest člověk. — Dbalé těchto slov, snaží se téměř všechny kulturní státy udržeti nejtěsnější kontakt lékařských vědomostí v míru s léčebným uměním pohnutlivých dob válečných. —

A tu slušno zajisté uznati, že mnohé význačné vymoženosti a mnohý pronikavý pokrok věd medicinských odvozuje svůj původ z pole a ze zkušeností čerpaných na poli válečném; nasvědčují tomu četné a důležité vojensko-lékařské práce Pirogofovy, Billrothovy, Esmarchovy a jiných.

Od dob Ambroise Paré-ho, který jako vojenský chirurg první zadržel podvázáním roztržené cévy život, z ran ubíhající, a od dob Hunterových, jenž poprvé sledoval na střelných ranách všeobecný postup hojící se rány, přečasto odvděčovala se vojenská medicina vůbec, a její důležité odvětví chirurgie válečná zvláště, za služby a výzkumy, vzešlé z tichých pracoven v dobách míru.

I.

Od nejstarších dob nezměnily se hlavní způsoby boje: útok, obrana a vzájemný útok; co však se změnilo, jest člověk, který bojuje, a zbraně, kterými se bojuje. Jak mění se lidská rassa stoupajíc a klesajíc, jak proudí směry dob v názorech, citech, chtění a jednání — tak mění se a přetvořuje podstata a vývoj boje.

V tom směru vedla také ukončená válka anglo-burská ku mnoha zkušenostem — draze ovšem vykoupeným! — ve mnoha oborech; hlavně čerpaly z toho sice taktické nauky vojenské, ale též vědecké ošetřování nemocných ve válce (hypurgie) vůbec a péče o zraněné zvláště doznaly tak cenných poznatků a vzácných doplňků, že patrně není daleka doba radikálního obratu ve zdravotní službě válečné.

Zkušenosti z války anglo-burské přispěly značně k osvětlení a objasnění sporné otázky, kde má býti poprvé poskytnuto zraněným dobrodiní první pomoci lékařské: zda ihned na bojišti, t. j. v bezprostřední blízkosti čáry bitevní, anebo teprve na t. zv. stanicích pomocných a obvazištích.

K lepšímu porozumění této důležité otázky, jejíž řešení tvoří základnu veškerého vědeckého opatření zraněných ve válce, uveďmež v krátkosti přehled organisace zdravotní služby v poli, jak jest obvyklou téměř ve všech státech evropských. — Zakladatelem zvláštního, vycvičeného sboru zdravotnického (Sanitätsdetachement) ve válce jest slavný náš Radecký, který provedl organisaci tu v roce 1848, kdy prakticky se přesvědčil o blahodárnosti podobné, dobře řízené instituce.

Táhne-li vojsko naší monarchie do pole,[1] přidělena jest každé setnině pěšího vojska zdravotní hlídka, patrola vojenská (Sanitätspatrouille), sestávající ze čtyř nosičů (Blessiertenträger). — Každý prapor má tudíž 16, každý pluk 64 nosiče s příšlušným počtem poddůstojníků. Každému praporu přidělen jest jeden vojenský lékař, který setrvá u svého praporu až do počátku boje; nastává-li srážka, ustupují lékaři — dle nařízení velitelova — na obvaziště a přidruží se k tamní, zvlášť ustanovené záloze lékařské.[2]

Úlohou přidělených lékařů a personálu výpomocného (nosičů a pod.) jest, přispěti první pomocí zraněným v bitvě. — Za tou příčinou opatřeni jsou nosiči nosítky, dlahami, materiálem obvazovým a různými prostředky občerstvujícími; první obvaz

[1] V době válečné představuje jedna divise pěchoty těleso o 14 až 16 tisících mužů; divise skládá se ze dvou brigád, brigáda ze dvou pluků (Regiment), pluk ze čtyř praporů (Bataillon), a prapor ze čtyř setnin (Compagnie).

[2] Ve válce rusko-turecké (1877—78) disponovalo Rusko dvěma armádami: dunajskou a kavkazskou. Lékařská služba v armádě dunajské sestávala dne 1. ledna 1878 ze: 1613 lékařů, 306 farmaceutů, 3080 felčarů. — V armádě kavkazské bylo té doby 819 lékařů, 146 farmaceutů a 1650 felčarů.

Služba lékařská v armádě turecké byla úplně zanedbána.

Ve válce prusko-francouzské připadal v armádě francouzské jeden lékař na 490 vojínů; v německé na 207. Výsledky tohoto poměru byly také patrny: v armádě německé dostali okamžitou pomoc nejen zranění a nemocní, ale celé zástupy zajatých Francouzů mohly býti účastny vzorných zařízení vojensko-lékařské administrace německé. (Myrdacz: Sanitätsgeschichte des russ.-türk. Krieges 1877—1878.)

přikládají zraněnému jednak ze svých zásob, jednak použijí obvazků, jež každý vojín nosí pro první potřebu ssebou v tlumoku.[1] — Po přiložení prvního nutného obvazu obstarají nosiči transport (v nosítkách) na pomocnou stanici bitevní, kdež zraněným, ať již sami přišli, ať doneseni byli personálem sanitním, dostane se (aspoň dle rakouského reglementu) první pomoci lékařské.

Tyto pomocné stanice bitevní (Hilfsplatz) — vždy po dvou u každé pěší divise — bývají zřizovány dle povahy terrénu 1000—2000 kroků za čarou bitevní, v místech krytých, ale dobře a snadno přístupných, hojně slamou, vodou a pod. opatřených. Vzdálenost těchto stanic od místa srážky bývá volena dle možnosti tak, aby nosiči co nejrychleji, v jednom tempu, obstarati mohli přenos a nebyli při tom nuceni zbytečně odpočívati.

Z prvních stanic převážejí se zranění (pomocí vozů) na obvaziště (Verbandplatz) — obyčejně 4000—5000 kroků za čarou bitevní — kde vykonávají se také nejnutnější operace a roztřiďuje transport do polních nemocnic (t. zv. »Sanitätsdienst in der zweiten Linie«) anebo do t. zv. ambulancí, pohyblivých to nemocnic, jichž vznik děkujeme slavnému Lareyovi, »nejctnostnějšímu to všech Francouzů,« jak sám Napoleon nazýval tohoto svého průvodce ve všech válečných taženích.[2]

Obě zmíněná stanoviště — první stanice pomocná i obvaziště = »Sanitätsdienst in der ersten Linie« — bývají sice kryta, dle možnosti ovšem, okolním terrénem před deštěm kulí, gránátů a pod., ale příchody, vedoucí k nim, jsou se všech stran

[3] Někteří autoři navrhují proti tomu, aby tyto obvazové balíčky úplně byly odstraněny. — »Ošetřuji raději« — píše Bogdanik — »rány, které byly vysazeny celé hodiny vlivu vzduchu a slunce, nežli rány ošetřené již rukou špinavou a opatřené obvazem nečistým, propoceným, uváleným.« — Důležitost a cena podobných obvazů jest však zajisté nepopíratelna, jsou-li obaly obvazů těch vzduchotěsné a nepromokavé, tak že déšť, špína a pot neprosáknou a látky antiseptické (zvláště sublimát), jimiž jsou obvazy impregnovány, nevyprchají.

[4] Zřízení ambulancí Larey-ových bylo vlastně prvním krokem k organisaci zdravotní služby v poli. Bylo to zajisté velkou úlevou pro těžce zraněné, když jim ušetřeny byly hrůzy transportu po špatných cestách, na otřásajících se, nepohodlných povozech selských. — Transport prováděl se teprve tehdy, když v ambulancích změněny byly prostou amputací rozdrcené, roztříštěné zlomeniny a komplikované úrazy v relativně jednoduché, dobře obvázané rány amputační.

otevřené, tak že větší příliv raněných děje se jen v pomlčkách bitevních, a hlavně nastává po skončeném boji anebo po přešinutí čáry bitevní v jinou stranu. — Proto zastávají se někteří vojenští praktikové i theoretikové (»Anonym« ve své brožuře »Zbraň válečná a služba zdravotní v poli«) toho názoru, že shledávání i sbírání raněných má počíti teprve tehdy, když »spadla opona« krvavého dějství; do té doby má veškerý personál zdravotní setrvati ve krytých posicích poblíže místa srážky, a činnost svou počíti teprve po bitvě. —

Z uvedeného tedy vysvítá, že hlavní váha zdravotní služby válečné klade se v nynější organisaci na rychlou dopravu raněných na obvaziště a odtud do různě etablovaných vojenských nemocnic.[1]

II.

Opakem toho doznali lékaři angličtí ve válce anglo-burské té zkušenosti, že vzhledem k osudu zraněných v boji jest nejen humánější, ale vzhledem k výsledkům lékařského ošetření i účelnější, přeložit činnost lékařské pomoci přímo na pole bitevní.

Takové přenesení první lékařské pomoci přímo do čáry bitevní jeví tyto výhody: 1. Velký morální moment pro bojující vojíny, při čemž vědomí, že postaráno o okamžitou pomoc lékařskou, uklidňuje mysl oproti hrozícímu nebezpečí a zvyšuje odvahu a statečnost. 2. Usnadnění a urychlení prvního transportu 3. Lehce ranění, ač-li jejich poranění vůbec nevylučuje schopnost k boji, mohou ihned po přiložení prvního obvazu činně účastniti se dalšího boje, čímž ráznost a hotovost k boji u jednotlivých čet déle bývá udržována i zvyšována.[1]

4. Těžce zranění mají zajisté plné právo na nejrychlejší a účinnou pomoc, jakouž může poskytnouti jedině zkušený lékař; ve válce anglo-burské učiněno bylo hojně zkušeností v ten smysl (prof. Küttner), že vhodné uložení a ponechání v nejbližším

[1] Na úlevu návalu nemocných a raněných zařizuje se ve všech válkách system evakuační. — V době války rusko-turecké (až do roku 1879) vyvezeno bylo z armády dunajské nemocných i raněných 206.662 osoby; z toho 125.153 po železnici a 81.509 po moři. V počtu tom bylo 30.008 raněných a 176.654 nemocných.

[2] Jiný důvod uvádí ještě štábní lékař Majewski — pro domo sua: Přímou účastí na bojišti mizel by zajisté i mylný, neoprávněný názor, jenž dosud upírá vojenskému lékaři rovnocennost kombattanta.

okolí místa, kde poranění se přihodilo, působí nejen blahodárně, ale ve většině případů, že je také nesmírně důležito pro zachování života, úrazem válečným stiženého.

Dokladem pro toto tvrzení uvádí řada autorů střelné rány břišní: takto zranění, jsou li transportováni na nosítkách, na nepohodlných vozech po neschůdných cestách daleko za čáru bitevní, zmírají téměř bezvýjimečně hnisavým zánětem pobřišnice, jenž podmíněn jest vystoupením obsahu žaludečního (střevního) do dutiny břišní. – Jsou-li však tací poranění pečlivě uloženi a ponecháni blíže místa, kde zranění se událo, tu vyvine se ve veliké většině případů opouzdřený (nehnisavý) zánět pobřišnice, čímž slepí se otvor ve střevě, tím zamezí se také vystoupení obsahu střevního do dutiny pobřišniční a život bývá zachován.[1]

Také v případech těžkých, roztříštěných zlomenin, poraněni plic, hlavy, míchy (těžké otřesy míšní – šok) značí urychlený transport z místa srážky téměř vždy jistou smrt.[2]

Námitka, že takovým přeložením lékařské působnosti do čáry bitevní byl by ohrožen počet (poměrně vždy přece jen nepatrný) lékařů i celého personálu zdravotního, nebyla ani zkušenostmi, v Africe nabytými potvrzena.[3] — Lékař i nosiči zraněných mohou

[1] Náboje malokaliberní způsobovaly ve střevech zcela malé otvory, které samy sebou se slepovaly. Vzdor tomu býval průběh dosti nepříznivý: přicházeli zranění do hospitalů pozdě a nával, zvláště po větších srážkách, býval takový, že nedalo se v prvních chvílích na obtížné a dlouhotrvající operace ani mysliti. Celkem však výsledek poranění břišních všeobecně překvapoval: 60—80 proc. ošetřovanců zhojilo se — bez všelijaké operace!

Jak značně se vůbec rozcházely názory o ranách břišních (operovat či neoperovat?), k tomu zajímavý doklad podává štábní lékař Herz: Životní chirurg vysokého jakéhos generála pravil před odchodem do války k proslulému chirurgovi Mac Cormacovi, že odhodlán jest k okamžité operaci (laparotomie), bude-li kommandant zraněn do břicha. Mac Cormac odvětil, že by si to vždy napřed dvakrát rozmyslil. — »Co mám tedy dělati?« tázal se onen. »Nejlepší jest nedělati nic« — zněla odpověď.

[2] Poznatky tyto utvrzují se stále víc a více. Praviť již Strohmayer ve svých »Základech léčby válečné«: »V zemích bez železnic jest výsledek těžkých poranění tím špatnější, čím vzdálenější jsou transporty na hrbolatých cestách, v nepohodlných vozích bez per.« — A v r. 1870 prý (Reinecke) řekl: »Při komplikované zlámanině kosti hnátové bylo by nejlépe, kdyby zraněný vojín zůstal 4—5 dnů ležetí klidně na bojišti; stačilo by jen stan nad ním vztýčiti.«

[3] V jižní Africe fungovalo celkem 457 lékařů vojenských, 380 civilních (1 lékař na 257 mužů), 666 ženských ošetřovatelek a 5668 opatrovatelů. — Do konce července 1901 zemřelo přes 400 mužů personálu zdravotního (úrazem i nemocemi.) —

chrániti se v ohni při své práci ležmo nebo plazíce se, čímž zmenšuje se značně pravděpodobnost poranění; jest také dokázáno, že při nosnosti moderní zbraně střelné není člověku téměř ani možno, v přímém postoji dostihnouti prvního obvaziště (1000 kroků vzdáleného) a nebýti poraněn: skytáť po dlouhou tu cestu celým svým tělem živý terč projektilům se všech stran.

Proto výhodnější je také pro nosiče raněných vyhledávati v bezprostřední blízkosti srážky místa krytá a ulehčiti si nebezpečný transport tím způsobem, že nosítka — dle modifikace Majewského — dají se prakticky změniti v jakýsi druh saní, jež mužstvo, plazící se po čtyřech, snadno může odvléci.

Mimo to ukázalo se patrně i ve válce burské, že zranění sami instinktivně vyhledávali, plazíce se, místa taková (jámy, příkopy, koryta potoků, hluboké úvozy, lomy a pod.), přirozená to útočiště, jichž každý terén má s dostatek, jelikož zajisté každý vojevůdce vyhýbá se svésti bitvu na rozlehlých plošinách a nechráněných rovinách.

Tímto způsobem ztrácejí ovšem svůj význam první obvaziště, neboť postačí, aby ambulance, které zprostředkují transport do polních lazaretů, shromáždily se teprve po boji uprostřed zmíněných oblouků záchranných a převzaly mužstvo, k dalšímu boji neschopné.

Naznačená taktika osvědčila se prakticky a skvělým způsobem na bojištích jihoafrických. — Lékaři provázeli se svým personálem válečné pluky do ohně a poskytovali s nasazením vlastního života první pomoc.[1]

Úřední listy politické i lékařské uváděly přečasto příklady neohrožené statečnosti lékařův i celého personálu zdravotního.

V bitvě u Coleňsa bylo oznámeno lékařskému oddílu, že v blízkém říčním korytu (»donga«) leží větší počet zraněných beze vší pomoci. — Major Babtie[2] odejel ihned po této zprávě deštěm kulí a granátů ku pomoci zraněným dělostřelcům; kůň padl pod ním zasažen střelou nepřátelskou. Babtie ošetřil celou

[1] »Glos« sděluje, že v čase války rusko-turecké zemřel 531 lékař. — V armádě dunajské zemřelo do konce r. 1878 lékařů 109, felčarů 206, farmaceutů 6. — Ve válce anglo-burské padlo do konce července r. 1901 6 vojenských a 3 civilní lékaři; zraněno bylo 12 vojenských a 5 civilních.

[2] Angličtí lékaři vojenští mají tyto služební hodnosti: Leutnant, Captain, Major (po složení zvláštních zkoušek státních), Oberst-Leutnant, Oberst, Surgeon-General a Director-General.

řadu zraněných, mezi nimi i syna lorda Robertse, kterého odnesl na místo lépe chráněné. Rozdělil poslední zbytek vody ze své polní láhve mezi žíznící a zůstal mezi zraněnými celých sedm hodin, jelikož zpáteční ústup byl znemožněn.

Takových případů heroického sebeobětování bylo by možno uvésti celé řady. »Moje největší sympatie« — píše sir Frederick Treves, jenž spolu prodělal celé tažení, »patří těmto lékařům; kdo viděl je při práci, musí býti hrd, přináleží-li stavu lékařskému.«

Ku podpoře přetížených lékařů[1] působila na bojištích celá řada dobrovolných společností a soukromých ambulancí, opatřených hojným personálem i materiálem. Ač nelze sice upříti obětavé činnosti jejich uznání a pochvaly, nebudily podobné instituce u lékařů úředních přílišné nadšení. — »Kde je mnoho světla, tam je i mnoho stínu« — píše štábní lékař dr. Herz. »Po prvních zprávách z pole bitevního, vyhrnulo se na sta Angličanek do jižní Afriky, aby si tam zahrály na »Miss Nightingalovou«[2] a zaplavovaly tamní vojenské špitály. O ošetřování nemocných neměly ani ponětí a jen obtěžovaly pacienty. Byly-li vypoklonkovány hlavními vraty, vrátily se postranními vrátky. — — Velmi charakteristická jest následující historka: Jistá dáma, které byly dovoleny návštěvy v jizbách nemocných, táže se zraněného Irčana, mohla-li by mu omýti obličej. »Jen račte, milostivá! Mylo mne sice dnes již pět dam, ale na tom nesejde; umyjte mne i vy!« —

[1] Jsouť chvíle — po bitvách — kdy lékaři nemohou naprosto zmoci práci. — Tak na př. po srážce u Bogice (ve válce rusko-turecké 8. srpna r. 1877) bylo v lazaretě k ošetření 700 raněných pouze 6 lékařů. Dne 11. srpna bylo dodáno strašné číslo 2898 raněných a personál lékařský rozmnožen pouze o 1 lékaře. — Na ochranu celé této spousty raněných před nepohodami povětrnosti bylo v nemocnici sotva 150 míst. Nedostávalo se ani obvazů, ani nejnutnější vody k mytí. —

Na bojišti jihoafrickém docházelo též často ku kritickým dobám (Bloemfontein), kdy v mezidobí 48 hodin měl zdravotní personál nepřetržitou službu po 36 hodin.

[2] Florence Nightingale, známá lidumilka anglická, jež vyučila se v domě diakonistek v Kaiserwerthu ošetřování nemocných a později zřídila soukromý asyl v Londýně.

Účastnila se výpravy krimské a řídila řadu ambulancí. Činnost její vzbudila veliké nadšení; všude byli pořádány sbírky, jež vynesly přes jeden a čtvrt millionu franků. Peněz těchto užila miss Nightingalová k rozšíření dobročinných špitálů a k organisaci kursů pro ošetřovatelky.

Nebyly však vždycky všechny příhody tak nevinné povahy: mnozí návštěvníci dodávali — za zády lékařovými — nemocným tajné léky, zapovězené pokrmy (při tyfu!) a pod. — Posléze viděla se vláda nucena, obehnati vojenské nemocnice — zvláště v blízkosti větších měst — ostnitým železným drátem! Mnozí zpravodajové mluvili přímo o »lady Hindrance« (Paní Překážka), »o ženských trapičích, před nimiž není vyhnutí, jež vniknou všude, jako africká moucha.«

Činnost úředních společností záchranných, jež skupeny byly hlavně pod vrchní správou anglického »Červeného kříže« (»Central British Red Cross Committee«), byla však velkolepá ve své obětavosti a neúmornosti.[1] — Válka, která vleče vždy za sebou řadu běd a útrap, která ničí a hubí tolik nadějí a životů, dává vykvésti zároveň nejušlechtilejšímu květu kultury: pravé lásce k bližnímu a obětavé lidumilnosti! (Pokračování.)

[1] Ukázalo se, že není však možno, i s dobrým dalekohledem, rozeznati červeně označené praporce ambulancí. Červený kříž na povozech zdravotnických jest také nedostatečným znakem rozlišovacím, považíme-li, že moderní puška malokaliberní nese až do 2—3000 m. vzdálenosti. —

Tím vysvětlují se i případy, v nichž útočeno bylo na etablované polní lazarety a jež vykládány byly jako svévolné porušování smlouvy ženevské.

Severočeští horníci.

Napsal Ed. Štorch.

V uhelných pánvích sdruženo jest hornictvo ve společných pojišťovnách, t. zv. bratrských pokladnách, jež pečovati mají o nemocné neb vysloužilé členy a jejich rodiny. Bratrské pokladny byly původně zřizovány na základě ustanovení všeobecného horního zákona ze dne 23. května 1854 (ř. z. č. 146). Brzo objevily se nedostatky zákona tohoto, a horníci si do něho velmi stěžovali. Zejména těžce nesli zamezení svobody stěhování, poněvadž horník vystoupením z práce v revíru ztrácel i nároky na pensi a i příspěvky již zaplacené. Vadám takovým odpomoci měl zákon ze dne 28. července 1889 (ř. z. č. 127), jímž upravují se poměry bratrských pokladen. Zákon tento zaručil volnost stěhování horníkům a závodům přikázal platiti polovinu příspěvků bratrské pokladně.

Avšak ani tímto zákonem nebyli horníci upokojeni, a již na prvním sjezdu hornickém v Praze 1890 bylo voláno po lepším způsobu pojišťování. Také sjezd horníků v Mostě 1892 usnesl se na žádoucích opravách zákona a v Čouši 1893 horníci vystoupili proti navrhovaným stanovám bratrské pokladny, jež nedbaly požadavků hornictva, avšak stanovy tyto byly přes to 9. listopadu 1893 přijaty představenstvem ústřední bratrské pokladny a 21. února 1895 c. k. horním hejtmanstvím v Praze schváleny. Platí podnes.

V hornictvu neutichla činnost o zlepšení pojišťování. Loni na velkých táborech hornických žádáno bylo zvýšení pensí a větší zastoupení horníků ve správě ústavu. Letos pak odpor horníků soustředěn je k novému služebnímu řádu, jenž nedbá požadavků hornických a způsobem nezákonným jest zaváděn. Báňské společenstvo severočeské[1] jest totiž rozděleno na dvě skupiny: I. držitelé

[1] § 1.: »Ku společenstvu náležejí všechny doly na hnědé uhlí v okresech revírních úřadů hornlch Chomútov, Most a Teplice, které již povoleny json nebo teprve propůjčeny budou. Siedlem jednatelství společenstva je Most.«

dolů, II. dělníci. Obě spravují se vlastními výbory, které pak dohromady činí t. zv. velký výbor. Dle stanov (§ 29.) musí býti nový služební řád předložen též II. skupině, aby o něm porokovala.[1] To však uhlobaroni neučinili, vnucují horníkům nový služební řád bez slyšení II. skupiny, a c. k. horní úřad potvrdiv tento řád[2] je v tomto obcházení zákona podporuje.

Horníci vytýkají mnoho oktrojovanému služebnímu řádu.

Dle § 3. vydáni jsou horníci úplně v moc výkladu služebního řádu vlastníka dolu.[3] Odtud horníci očekávají, že vznikne mnoho příkoří.

---

[1] § 29. d: »V obor působnosti shromáždění dolů patří mimo již uvedené: Ve srozumění se skupinou druhou sestaviti jednotný služební řád pro závody ku společenstvu patřící, s výhradou předepsaného schválení horním hejtmanstvím.« — Německý text užívá slov: »Nach Einvernehmen — —.« Odtud vznikl letošní bouřlivý spor; horníci dle českého textu žádají, aby dříve než nový služební řád zaveden bude, provedeno bylo srozumění se s nimi, t. j., aby služební řád předložen byl druhé skupině, aby se o něm mohla vysloviti, po případě jej změniti. (Tento výklad zdá se býti správným, jak viděti i z příkladu: Das Ministerium des Innern, mit Einvernehmen mit dem Ministerium der Justitz — — Zde zajisté obě ministerstva ujednala, shodla se spolu); kdežto první skupina (uhlobaroni), vykládajíc výraz einvernehmen jako slyšeti, vyslechnouti, upírá horníkům právo spolupůsobiti při sestavování služebního řádu. Dle protokolu sepsaného 9. srpna t. r. při výborové schůzi druhé skupiny v Mostě pravil přítomný c. k. vrchní horní komisař Heissler: »Dle stávajících zákonitých ustanovení spadá vypracování služebního řádu do působnosti majitelů dolů, při čemž skupina II. má býti jen vyslyšána.« (!) Loni a letos na jaře však uhlobaroni (ani úřady) nebyli ještě tohoto mínění, jak vysvítá z toho, že předložili služební řád výboru (sociálně-demokratickému) II. skupiny, jenž na něm spolupracoval a 4. dubna 1903 jej schválil. To doznal místopředseda II. skupiny Kar. Pánek (soc. demokrat) na valné hromadě báňského společenstva dne 23. září t. r. Odtud horníci anarchistického smýšlení útočí na soc. demokraty, vinné prý oktrojováním služ. řádu. V pravdě asi uhlobaroni, patrně z obavy před prudkými útoky, nepředložili služ. řád valné hromadě II. skupiny a popírají její kompetenci.

[2] Nový služební řád přijat Společenstvem hnědouhelných dolů pro okresy revírních horních úřadů Chomutov-Most-Teplice (resp. I. skupinou) v Mostě dne 20. února 1904. — C. k. revírními horními úřady v Chomutově, Mostě a Teplicích potvrzen dne 28. dubna 1904. »Pro výklad služebního řádu jest úředně schválené znění v německé řeči směrodatným.« (§ 54.)

[3] § 3.: »Die Handhabung der Dienstordnung obliegt dem Werksvorstande, d. i. dem Werksbesitzer, beziehungsweise dessen hiezu Bevollmächtigten, als welcher in der Regel der bergbehördlich bestätigte Betriebsleiter erscheint.«

§ 18.: »Das Arbeiterpersonale ist verpflichtet, jede übertragene Arbeit auszuführen, auch eine solche, für welche es nicht unmittelbar aufgenommen

Krutý jest § 18., jenž nařizuje, že dělník musí každou přikázanou práci provésti, byť i nebyl pro ni přijat. V případě zjevného nebezpečí života, zdraví a majetku jest každý povinen v každé době každou přikázanou práci beze všeho zdráhání provésti. Tím dána jest uhlobaronům moc, na př. při požáru v dole, vháněti horníky smrti vstříc. Každý musí uposlechnouti a i nejnebezpečnější práci bez odmluvy vykonati, jen aby velkokapitál škody se uchránil. Na lidských životech tolik patrně nezáleží.

Při práci v dolech nelze ubrániti se mnohdy poškození nářadí nebo potřeb důlních. Dle nového řádu má horník škodu nahraditi. Roztříštil-li by se při srážce horníkovi hunt (vozík), musil by horník pracovati několik šichet, než by škodu nahradil. Služební řád sice praví, že »zaviněné« poškození horník má nahraditi, ale vlastník dolu bude dle práva svého (§ 3.) tvrditi šmahem, že horníci zaviňují nehody.[1]

Novým služebním řádem mají se také znemožniti stávky horníků. Dle § 46. bude stávkující horník, nebo takový, jenž z obavy před nebezpečím v dole z práce odejde, mocí úřední donucen k práci a k náhradě vzniklé škody.[2]

To jsou hlavní body nového služebního řádu, jimiž hornictvo se bouří.

Snahy hornictva vedou však dále. Jest třeba zlepšiti celý system hornického pojištění. Při tom důležito jest zjistiti stav horníků v době přítomné a to zvláště po stránce sociální a hygienické. Tu zejména vynikne ohromný význam bratrské pokladny pro hornický lid, a také oprávnění reformy instituce této.

Příliv horníků na sever dosáhl v druhé polovici minulého století znamenité výše. Kolik dělníků pracovalo v dolech v letech do r. 1864 není přesně zjištěno; v roce 1865 zaměstnáno bylo

---

ist. In Fällen dringlicher Gefahr für die Sicherheit des Lebens, der Gesundheit und des Eigentums ist Jedermann verpflichtet, zu jeder Zeit jede angeordnete Arbeit unweigerlich auszuführen.«

[1] § 24. »Das Arbeitspersonale hat das Werkseigentum gewissenhaft zu schonen, selbes nach Kräften vor Beschädigung und Verderben zu bewahren, alle demselben drohenden Nachteile dem Vorgesetzten anzuzeigen und bleibt für schuldbare Beschädigungen ersatzpflichtig.«

[2] § 46: »Wenn ein Aufsichtsorgan oder ein Arbeiter ohne gesetzlich oder dienstordnungsmässig zulässigen Grund vorzeitig aus Dienst und Arbeit tritt, so kann das Aufsichtsorgan oder der Arbeiter durch die Behörde zur Rückkehr in Dienst und Arbeit für die noch fehlende Zeit verhalten und von demselben Ersatz des erlittenen Schadens begehrt werden.«

v pánvi teplicko-mostecko-chomutovské 3716 dělníků obého pohlaví. Odtud stoupal počet ten rapidně až do konce století; nyní opět klesá. Od založení Ústř. bratrské pokladny v Mostě (1893) jeví se počet horníků takto:

Roku	Horníků	
1893	21.918	
1894	22.006	(+ 88)
1895	24.120	(+ 2114)
1896	24.759	(+ 639)
1897	26.197	(+ 1438)
1898	26.180	(— 17)
1899	27.501	(+ 1321)
1900	31.450	(+ 3949)
1901	31.370	(— 80)
1902	31.353	(— 17)
1903	28.771	(— 2582)

Průměrný stav horníků za r. 1903 jest 29.068. Z toho připadá na mostecký revír 21.319, na teplický 6058 a na chomutovský 1691 horníků. Bývalé dobré výdělky přestaly. Průmyslová krise a lačnost největších obchodních firem hnědouhelných přivodily nebývalou stagnaci v revíru severočeském. Mnoho horníků odchází do ciziny hledat lepšího bydla.

Děti školou povinné nepracují nyní při dolech vůbec, ženám pak zákonem není dovoleno pracovati pod zemí. Dost napočítáme tu ještě hochů od 14 do 16 let, kteří užíváni jsou k lehčím pracím (jako mazání huntů a pod.), a dost děvčat od 14 do 18 let, které zaměstnány jsou na povrchu země.

Revír	Roku	Počet dolů	Počet dolů, na nichž pracují hoši	děvčata	ženy vůbec
mostecký	1901	55	45	39	48
	1902	55	44	38	50
	1903	57	45	37	52
teplický	1901	17	10	4	15
	1902	17	11	4	16
	1903	18	10	6	15
chomutovský	1901	16	5	1	5
	1902	17	3	1	5
	1903	17	5	3	5
Úhrnem: . .	1903	92	60	46	72

Na dvou třetinách dolů[1] pracují hoši, na plné polovině děvčata; ženy vůbec zaměstnány jsou na více než třech čtvrtinách dolů. Bez hochů a děvčat byly tyto doly:

1. Revír mostecký: Anna Emilie (Nové Verneřice), doly Schneidrovy (Katzendorf), Augusta (Most), Germania-odkrývka (Komořany), Pluto (Louka), Boží Požehnání (Ullersdorf), Princ Eugen (Most), Henrietta (Duchcov).

2. Revír teplický: Kristina (Modlany), Mostecká hornická společnost (Teplice), Johannes (Trnovany), Štěstí (Teplice), Pražská železářská společnost (Cukmantl), Britania (Bohosudov). Gabriel (Přítkov).

3. Revír chomutovský: Anna (Strupčice), Spol. doly (Rašice, Pětipsy, Pruneřov), Anna-Karolina-Francisca (Milžany), Anna (Prunéřov), Otto (Prunéřov), Dreieinigkeit (Lomasice).

Vůbec bez žen byly v r. 1903:

1. Anna Emilie (N. Verneřice), Odkrývka Mostecké hornické společnosti (Bílina), Augusta (Most), Antonie (Tříškolupy) a doly na antracit v Brandově.

2. Rudolfova huf (Teplice), Štěstí (Teplice), Gabriel (Přítkov).

3. Anna (Strupčice), Spol. doly (Rašice, Pětipsy, Prunéřov), Anna-Karolina-Francisca (Milžany), Anna (Prunéřov), Otto (Prunéřov), Dreieinigkeit (Lomazice).

Jak vidět, neužívá se někde mládeže k pracím hornickým; na dolech vyjmenovaných pak nemají vůbec žen. Některé závody vykazují naproti tomu značný počet mládeže. Tu zlákají výdělky, a tak zmaří se tu záhy mnoho mladých životů. Hornická práce je těžká a vysilující; mladé tělo tu rychle vadne. Politování vzbuzují zástupy mladíků těl ztrhaných. Nejvíce mládeže zaměstnávaly tyto doly:

Těžířstvo	Hochů	Děvčat
Mostecká hornická společnost v Čouši	31	1
» » » v Oseku . . .	13	9
Duchcovská hornická společnost v Teplici . .	15	8
Pokrok v Duchcově (M. h. spol.)	34	9
Frauenlob v Duchcově	19	2
Gisela a Victorin v Duchcově (M. h. spol.) . .	12	6
Císaře Františka Josefa štoly	9	14
Nelson III. v Oseku (M. h. spol.)	21	6

[1] Za jeden důl počítáno tu i několik šachet, mají-li společnou nemocenskou pokladnu.

Těžířstvo	Hochů	Děvčat
Severočeská těžařská společnost v Mostě . . .	15	4
Císař v Radčicích	9	10
Mostecká hornická společnost ve Viklici . . .	20	9
Důl hr. Sylva-Tarouccy-Nostice v Trmicích . .	34	0
Ella v Ervěnicích	13	4
Robert v Ervěnicích	10	0

Přehled severočeských horníků v úhrnných číslech jest tento:

Kategorie	Počet r. 1901	1902	1903	
1. Do 16 let věku . . .	554	434	375	= 1·3%
2. Od 16—20 let	3.311	2.916	2.672	= 9·2%
3. Starších	25.153	24.459	23.664	= 81·6%
4. Dozorců[1]	1.186	1.299	1.345	= 4·5%
5. Žen do 18 let	150	139	130	= 0·4%
6. Žen starších	845	849	882	= 3%
	31.199	30.096	29.068	= 100%

Všimněme si, že hornictva ve všech kategoriích od r. 1900 na počtu ubývá, ale za to přibývá dozorců a žen starších 18 let. Uhelné společnosti chtějí nahrazovati ubývání dělnictva sesilováním dozoru a přibíráním žen.

Vzhledem k manželství obdržíme tato čísla:

	1901	1902	1903
Svobodných[2]	13.690	13.597	10.946
Ženatých[2]	18.421	18.552	18.688
Dětí	35.065	36.451	37.593
Vdov	353	398	452
Sirotků	282	424	456
Celkem lidu hornického	86.232	87.974	86.823

Svobodných horníků ubývá. Příčiny nalézáme tři: 1. ustalo stěhování hornictva na sever, 2. mnozí se žení, 3. mnozí se vystěhovali do ciziny (kdežto ženatí spíše setrvávají na místě). Valný počet horníků neuznává nutnost sňatku obřadního a žije volně s družkami vyvolenými. Avšak starost o pojištění dětí a ženy donucuje horníky k oddavkám.

Přihlédnouti sluší k tomu, že horníci žení se velmi záhy, nejdříve ze všech stavů. 70·4% horníků žení se v stáří do 25 let. Porodů je tu nejvíce z celých Čech. Zemský průměr jest na 100

[1] Střelní mistři, poddůlní, důlní, dohlížitelé na rampě a pod. Připočítáni i pensisté a invalidi.

osob 3·6—3·7 porodu; v tomto kraji vystupuje počet porodů na míru bez mála dvojnásobnou.

Na 100 osob připadá v okresu:

mosteckém . . . . 6·3—6·4 porodu,
duchcovském . . . . 5·8—6·1 »
teplickém . . . . . 5·0—5·3 » .

Lékařské pomoci bylo dožádáno:

r. 1898 při 351 porodech,
1899 » 407 »
1900 » 490 »
1901 » 654 »
1902 » 657 »
1903 » 762 »

Vstoupením do práce stává se každý horník i s rodinou účastným všeobecného hornického pojištění při Ústřední bratrské pokladně pro severozápadní Čechy, jejíž sídlo jest v Mostě. Ústav tento poskytuje podpory nemocenské, příspěvky na pohřebné, pense invalidům, vdovám a sirotkům. Členové mají nárok na bezplatné lékařské ošetření v nemoci, jakož i na potřebné léčivé prostředky. Trvá-li nemoc déle než 3 dny, dostává nemocný denní podporu po dobu 20 neděl. Denní podpora v nemoci (po př. pohřebné) vyměřena jest takto:

	Kategorie	Podpora denní	Pohřebné
1.	Dělníci do 16 let . .	0·60 K	25 K
2.	» od 16—20 let .	0·80 »	30 »
3.	» starší	1·20 »	40 »
4.	Dozorci	1·80 »	60 »
5.	Ženy do 18 let . . .	0·36 »	25 »
6.	» starší	0·72 »	25 »

Zabije-li se horník v dole, dostane vdova mimořádnou podporu 200 K a pro každé manželské dítě (do 14 let) 40 K.

Po desítiletém členství nabývá horník práva na měsíční pensi, která jest vyměřena dle osmi tříd stáří, od 17 K při členství 10letém, do 24 K při členství 40letém. Ženský dělník má jen poloviční pensi. Vdova dostává třetinu pense manželi náležející; na každé manželské dítě dostává podíl.

Horníci stěžují si do vládnoucí praxe při vyměřování podpor a pensí. Kdykoliv hlásí se horník o rentu, sepsán jest o tom protokol, který musí býti potvrzen dvěma členy výboru nemo-

censké pokladny a doložen dobrozdáním ustanoveného lékaře. Právě v tomto však bývá často kámen úrazu. Známy jsou případy, že lékař chtějící vyhověti pokynům o šetření finanční síly ústavu, uznal zdravým horníka, který stěží k němu se doplížil a ani na nohou udržeti se nemohl. Případy takové velmi hornictvo rozčilují. Kdo nemá zjevnou nějakou velikou ránu na těle, málo naděje má na přiznání renty. Neschopnost pracovati oceňují lékaři procenty; tak na př. kolika procenty odhadne lékař ztrátu pracovitosti, tolikaprocentní renta vyměří se postiženému. Chybí-li komu ruka nebo noha, oceněna bývá ztráta jeho pracovitosti na 30—50%, a invalida takový dostává rentu jen poloviční nebo ještě menší. Stalo se dokonce, že lékař uznal horníka zdravým a tento cestou k domovu zemřel. Pense redukovaná ovšem ubožáku ani s dostatek chleba neposkytne, vždyť zde není možno žíti ani při plné (24 K) pensi. (Dokončení.)

ROZHLEDY.

SLOVENSKO A KATOLICISM.

Píše Slovák.

»Slováci a jejich duchovenstvo« je zajímavá studie, již římsko-katolický kněz uveřejňuje v listě »realistů«, v »Slov. Týždenníku«. Poněvadž trpké pravdy píše o katolických kněžích a biskupech, asi proto musel s tím jíti k realistům. V martinském »národním orgáně« nejspíše byli by mu řekli s indignací, že je to »oplúvanie«, »chabé unižovanie«. Snad proto i v Týdenníku hned v předmluvě píše: »Ať mi nikdo nevytýká, že špiním do vlastního hnízda. Toho se nedopustím. Ale chci tu špínu z vlastního hnízda trochu vyházet.«

Je potěšitelno čísti z pera řím.-katolického kněze, že »pospolitý lid náš, obojího vyznání (řím.-kat. a evanj.), už počíná pomalu přivykati bratrskému spolužití. I není divu, vždyť má ten lid, chuďas, společná utrpení a tak bude muset společnou silou i pomáhati si.« Tomu i bylo by tak, kdyby právě »křesťanští« kněží »ve jménu Kristově« neb »ke cti a slávě boží« nefanatisovali Slováky proti Slovákům.

Dále čteme ve studii buď doslovně neb ve stručném výtahu následující věci:

»Pamatujete se, co učinili katol. biskupové r. 1895 v podzim, když do života vstoupil církevně-politický zákon o civilním manželství? Tehdy katol. biskupové sešli se na poradu a napsali společný arcipastýřský list všem katolickým věřícím, že civilní sňatek dle učení víry katolické není platný a proto žádný katolík za opravdové manželství považovati jej nesmí. Kdo by se s takovým civilním manželstvím uspokojil bez církevního, ten že jest odpadlík od církve; kněz nesmí ho pochovati, ani zvonění při pohřbu dovoliti, aniž před smrtí duchovně zaopatřiti.«

»My kněží měli jsme uloženo, tento list z kancle věřícím přečísti a vysvětliti. To se i stalo.«

»Každý si myslil, že když biskupové s tolikou přísností postavili se proti civilnímu manželství, že podobně i jednati budou vůči původcům zákona. Ale nestalo se tak. Proti civilnímu sňatku vystupovala tehdy strana »lidová« a tuto kromě Steinera a Horniga nepod-

poroval z biskupů nikdo. Avšak podporovali biskupové stranu liberální . . . Ku př. ostřihomský kapitulník a správce semeniště Rozsieval o rok kandidoval za ablegata v Čaci jako liberál proti katolickému knězi Markoviči »lidovému«, Rozsieval zastával civilný sňatek, Markovič byl proti civilnímu šobáši. Lid vyvaloval oči a divil se, proč pan primas toho Rozsievala hned z církve nevyobcuje . . . Ale Rozsievalu nestalo se nic; ještě i nitranský biskup ho pěkně přijal a liberálům do přízně doporoučel. Tak i kanovník Komlóši vystoupil na poslanecké volbiště jako liberál. Mnozí katoličtí faráři nic nedbali na arcipastýřské listy a strašné tresty, ale kortešovali ve prospěch liberálů.«

»Z těch pak, kteří ve smyslu onoho biskupského listu sňatek civilní napadali, mnozí faráři a kaplani od svých biskupů dostali za to i »po nose«.

»Liberálové chytali se za břicha a bláhali radostí, vidouce, jak s tím učením svatým, tak přísně hlásaným, sami kněží vyvodí se na posměch.«

(V samém Ostřihomě primasův kandidát poslanectví byl liberál.)

»Tato strašná nedůslednost duchovenstva přinášela trpké ovoce. Maďaři dověděli se o všem a více nevěřili žádnému knězi. Hlásili se houfně k socialdemokratům, stávali se baptisty, nazarény neb bezkonfessijními. Za takových poměrů »lidová strana« u Maďarů tratila půdu. Jináč bylo u Slováků. Slovenští katolíci své kněze mají tuze rádi. Taký kněz může si ze slovenské řeči posměchy tropiti, může po maďarsku oddávati, maďarské katechismy do škol zaváděti, to je všecko dobré. I kalvínský katechismus může jim zavésti, oni by ničeho nezpozorovali a se vším spokojeni byli. Jen výjimečně se stalo, že za přílišné liberálčení vlastní věřící ku př. na faráře Holladino střelili, děkana Kršiaka ženy oplily, jiného blátem a nečistotou zaházely« atd. —

Nedůsledností bylo i jiných. Když povstal zákon o civilních matrikách, vláda si přála, aby i konfessijní učitelé směli převzíti úřad civilního matrikáře. Naši biskupové to ochotně učitelům dovolili. O věc zajímala se římská stolice a žádala vysvětlení. Na rozkaz primasa sestavil o tom zprávu kapitulník dr. Aschenbrier a následkem toho i římská stolice dovolila. Ale nad tím velice se pohoršilo nižší kněžstvo a jeden biskup. Tito doplnili zprávu Aschenbriera a Vaszaryho tak, že za několik dní dostal primas z Říma ostré poučení, v němž už dané povolení bylo odvoláno a katol. učitelům civilní matrikářství přísně zapovězeno. Od té doby, za Lva XIII., Vaszary nebyl ani jednou v Římě.

Jak katol. biskupové maďarisující vládě jdou po ruce, to vysvítá i z následujícího. Před třemi lety ministr osvěty Vlašič všem katol. biskupům poslal obšírný tajný přípis. Tento jaksi dostal se k Rovniankovi, jenž jej ve svém americkém »Slovenském Denníku« uveřejnil celý doslovně a potom i v řeči anglické. V tom přípisu ministr žaluje, že téměř všichni katol. faráři Slováků v Americe jsou smýšlení nemaďarského. Tak Slováci napáchlí nemaďarským duchem vracejí se do Uher. Tomu prý třeba odpomáhati. Ať z uherských katol. biskupů utvoří se výbor, jehož úlohou bylo by, jen dobře maďarsky smýšlející

kněze propouštěti do Ameriky. Nespolehlivým nevydati propustného listu. Uveřejnění přípisu v Americe velikým hněvem naplnilo slovenské katolíky. Vždyť ještě i v Americe chtěl je maďarštiti uherský ministr. I světská vrchnost americká citila se býti uraženou.

Následkem toho uherská vláda cestou amerického konsula svého vydala osvědčení, že přípis uherským biskupům poslán nebyl.

Ale na osvědčení konsula Rovnianek v »Slovenském Denníku« uveřejnil fotografii původiny onoho přípisu a dáno všeobecně za pravdu Rovniankovi. Následky toho byly pro uherskou vládu nepříjemné.

Ku př. v Clevelandě, když Maďaři domáhali se místa na hlavním náměstí pro pomník Košutův, na zakročení Slováků městská rada změnila svůj výrok a jen kdesi za městem vyznačila místo.

Když z Uher zástavu nesli do Ameriky, by se pod ní shromažďovali tamější »Maďaři«, na pokynutí Slováků byla v přístavě zdaněna i musela za ni vyplatiti 500 dollarů cla slavná deputace uherských »Maďarů« atd.

Že řečený tajný přípis uherský ministr vydal, o tom svědčí kněží, do Ameriky se vymáhající. Ku př. jistý kněz ostřihomského biskupstva od představených měl slíbeno, že milerádi propustí ho do Ameriky. Když se konečně na to odhodlal — jako Slovák nemaje zde vyhlídek — a byl už i vyvolen za faráře v Americe, prosil primasa o propuštění. Odpověděno mu, že jeho záležitost musí nejprve prozkoumati biskup spišský. Poslána žádost tam a ten n e d o v o l i l mu přijati úřad v Americe.

O všech těchto vnitřních věcech amerických zdejší maďarské noviny nepsaly ničeho. Tomu lze rozumět. Ale nepsaly o tom ani slovenské listy. Tomu rozumět nelze.

Jak se řím.-katol. biskupové chovají vůči slovenčině, to je známo nadostač. Ku př. biskup vacovský svým kněžím uložil, aby v nemaďarských církevních školách lidových všecko vyučování dálo se po maďarsku. Podobně nařídil i primas ostřihomský — aby prý půda byla připravována i pro maďarská kázání v chrámích. Biskupství košické a spišské není lepší.

Sám o sobě vyznává autor, řím.-kat. kněz, že když opustil semeniště a co kaplan poslán byl mezi slovenský lid, teprve tam si uvědomil, že neumí slovensky. Styděl se, když od sedláka slyšel zpomínati »slovník«, »mluvnici« a nerozuměl, co slova ta znamenají. Ba ani jen čísti slovensky nevěděl. I píše dále: »Teď nahlédl jsem, že moji vychovatelé v semináři klamali mne a že jejich vinou teď před statečným sedlákem stojím jako hlupec.«

»I zamyslil jsem se, je-li ku věčnému spasení skutečně potřebno, bych dle vůle svého biskupa slovenskou řeč tupil, nivočil a místo ní k vůli vyšším pánům zaváděl maďarštinu? I na to jsem přichodil, že ti moji vysocí »páni« jsou vlastně podivíni. Dobře maďarsky nevěděl z nich žádný. Jejich maďarština byla odporná, s přízvukem slovenským, až se mi to ošklivilo. Byli pak při tom i hloupí, nemravní, beze všeho karakteru . . . Každého ničemu přijali, když jen se hlásil — za Maďara . . . Na ujmu pravého Maďarstva i nejhorší živly společnosti vté-

kaly jakoby do jednoho veřejného kanálu. Byv tuhým maďarským vlastencem, zhrozil jsem se nad tím, i rozhodl jsem se, že více nebudu maďarštiti můj poctivý slovenský lid.«

Karakteristické je pro duchovní úroveň maďarskou, jak katolický kaplan topolčanský Rendelfi (před tím Rendlhofer) potěšoval vdovce. Když skončil pohřební obřady na hřbitově, pověděl pohřební řeč po slovensku a dokončil ji — obrátiv se ku vdovci — takto: »A ty teraz do domu, a potom ke druhej!« (Chtěl říci, aby k vůli svým drobným dětem se oženil).

V semeništích zapovězeny jsou i jen kroužky slovenské, trvavší do nedávna. Vláda jich nezrušila, ale představení semenišť, by se mohli pochválit, jak horlivě maďarisují. Slovenské řeči nikde se nevyučuje. Biskupové si myslí, že pro Slováky — protože jsou nejnábožnějšími katolíky — je dosti dobré, když jim kněz káže i převrácenou slovenčinou, jako cigán . . .

»Ano, v prvé řadě katol. biskupové nesou vinu toho, že katol. studující Slováci nuceni jsou učiti se ohavné zradě svého rodu a své řeči.« —

»Slovinský biskup dr. Jaglič sám roznáší slovinské noviny a knihy po farách; těší se tomu, že vyhlásili ho za panslava a obžalovali v Římě . . . Sám své věřící vyhledává po dědinách a budí v nich národní smýšlení. O biskupech slov. katolíků nic takového nevím. Že přijímají a podporují penězi novináře maďarské (židovské), že i maďarské herečky měly už k nim přístup . . ., to vím.«

»Od hlavy ryba smrdí!« atd.

JIHOSLOVANÉ.

Sjezdy v Bělehradě — Jihoslovanská umělecká výstava — Dozvuky ke korunovaci — Nechutné polemiky — Skupština odročena — Jediná schůze dalmatského sněmu — Hospodářské »osamostatnění« Chrvatska — Úřednická svévůle — Klerikalism na postupu — Významná brožura — Slovinský úspěch — Bezplodné zasedání krajinského sněmu — Návštěvy bez konce — Rozpor v socialistické straně bulharské — Jubileum bosenské dráhy.

Korunovace a pomazání krále Petra jsou tedy odbyty. Ministři zvítězili, potřebovali těch parád. Větší zájem, než vnější korunovační slavnosti, zasluhují různé sjezdy, jež při té příležitosti byly uspořádány. V první řadě I. kongres srbských lékařů a přírodozpytců byl světlým momentem v kulturním vývoji srbského národa. Je pochopitelno, že výše přednášek nemohla vždy dosáhnouti evropského významu, i takto však representovala se srbská přírodní věda docela slušně. Potěšitelné bylo, že se sjezdu účinně súčastnili ostatní Slované; nechyběli Chrvaté (ač nebyli zastoupeni v takovém počtu, jak to věc zasluhovala) a Češi

byli nejpočetnější a vynikali v ě d e c k ý m i přednáškami. — Poprvé se podařilo po velmi dlouhé době svolati sjezd jihoslovanské omladiny. Sám ten fakt, že se sešli a že se klidně aspoň rozešli, znamená velmi mnoho, pamatujeme-li na jihoslovanskou horkokrevnost a hluboko zakořeněné předsudky, jež do nedávna mezi nimi vládly. To je však také vše, co pochvalného lze říci. Sám sjezd odbyl se velmi formálně; obvyklé ohnivé řeči, bombastický balast, zvonivé resoluce, přípitky, polibky . . . Počkejme, jak ukáže se budoucnost. — Jihoslovanská výstava, uspořádaná péčí srbské omladiny, podařila se celkem dosti dobře. Nejlépe a nejmohutněji zastoupeni jsou Chrvaté — ač secessními, přece uměleckými výtvory, jak odborně řekl při prohlídce král Petar. Slovinci vynikli upřímným citem a moderní technikou; Srbové nemohli se — vyjma historickými plátny — ničím uplatniti; bulharské oddělení bylo nejchudší počtem a kvalitou, což je omluvitelno, poněvadž Bulharsko své nejlepší věci má na výstavě v St. Louis. Král Petar zakoupil díla ze všech oddělení za 60.000 franků. Nejvíce ovšem chrvatských.

Nyní, po korunovaci, objevují se — dozvuky. A znějí dost divně a dost zajímavě. Ovšem, oficielní orgány všech súčastněných národů chtěly jich pomlčeti a popříti, ale to se již nepodařilo. Tedy malé klasobraní. Kongres omladiny neprošel jen tak klidně, jak se oficielně tvrdilo. Naopak, došlo k dosti prudkému konfliktu s Bulhary. Bulhaři chápali sjezd jako pracovní a chtěli o některých otázkách obšírně a věcně pojednati — ovšem, že se to ostatním nelíbilo, kazilo to »důstojný« průběh . . . Bulhaři také namítali, že kongres byl uspořádán zrovna u příležitosti korunovace: nechtěli totiž uznati, že je jejich »slovanskou povinností«, dodávati svou přítomností větší lesk středověké parádě. Vůbec vedli si Bulhaři ze všech přítomných Slovanů nejrozumněji. I studenti i žurnalistika rozhodně protestovali proti volání: »Živio j u g o s l o v e n s k i kralj«, jež zaznívalo z řad omladiny. Dokonce se Srbové zastyděli a popřeli, že to bylo z jejich řad. Ukazovali na Chrvaty a Slovince. Tito tedy opět dokázali svou úžasnou povrchnost a nevážnost — a to po všech hnutích, jež tak pronikavě vždy akcentovala kriticism a klidný, logický vývoj. Ubohost svou zejména pak dokázali telegramem Kuropatkinovi; i tu jediní Bulhaři rázně odporovali. Na takových základech chtějí Chrvaté a Slovinci řešiti jihoslovanskou otázku. — Černohorský korunní princ Danilo obcoval velmi okázale korunovaci. Podle tradic junáckých Černohorců ovšem že bylo jeho povinností, hodně okatě stavěti na odiv svůj malebný kroj. Ale o kulturní život srbský zhruba nezavadil. Trpce mu to vytýká orgán omladiny »Slovenski Jug«. Rozumí se, že nenavštívil uměleckou výstavu; nepochopitelno je však, že se ani v jedněch — kasárnách neobjevil. Případný rámec k tomuto jednání dodává pikantní maličkost: před i po korunovaci dlel delší čas v Uhrách na panstvích hraběte Zichyho, nejlepšího přítele nebožtíka Milána a ochránce jeho syna (z poměru s Artemisií Christićovou) i dynastie Obrenovićů. Je to tradicionelní chování Petrovićů. Ještě lépe to illustruje jiný zjev: černohorský ministr vnějších záležitostí v y . . v a l e doprovázel prince Danila

na korunovaci, ale doma — před odjezdem — zakázal vydávání pasů všem Černohorcům, již chystali se ke korunovaci do Bělehradu. Bratrské a upřímné jednání! — Že do řad úřadního Srbska také ještě neproniklo vychvalované slovanské vědomí a zejména základní podmínky bratrské slušnosti vůči ostatním jižním Slovanům, dokázalo drasticky srbské pressbureau se svým náčelníkem Balugdžićem. Vylíčil to velmi rozhořčeně »Slovenski Narod«, tedy slovinský denník, jenž vždy ohnivě horuje pro jihoslovanskou vzájemnost a přísně zamlčuje všechny temné strany ostatních Slovanů. Pan Balugdžić přímo zabraňoval slovanským žurnalistům v jejich práci, nedával žádné informace; do konaku nebyl žádnému jihoslovanskému žurnalistovi povolen přístup; k slavnostnímu představení do divadla teprve po intervenci u ministerstva vnějších záležitostí dostali někteří vstupenky — na třetí galerii; k banketu pressbureau-a nedostal pozvání ani jeden. Mezitím však všude ostentativně byli vyznamenáni dopisovatelé vídeňských denníků, již ještě den před tím a — den potom vydatně špinili srbský národ a lživě kreslili srbské poměry.

»Zbratření« jihoslovanské omladiny přineslo již velmi vydatné ovoce: vášnivé polemiky mezi srbskou a bulharskou žurnalistikou k vůli zjevům při korunovaci. Zde jen úryvek z »bratrské« polemiky jednoho z nejlepších denníků srbských (Slobodna Reč): ». . . Vskutku k smíchu tato komická pósa včerejších otroků vůči nám. Ještě se jim ani nezacelily podlitiny od tureckého biče, ani jim nevymizely odřeniny od tureckého jařma a již nám chtějí diktovati, jakým způsobem máme vítati své hosti . . . Tuto velkopanskou nafouklost vystrkávají otroci, již přes pět set let nebyli s to, aby se osvobodili, nýbrž jež musili zachránit jiní: my, Rusové a Rumuni.« — Bulharský citát si odpustíme — stačí jednou přivonět k takovým květům.

Tedy smutné dozvuky. Ale nejsmutnější: vedle samých slavností a okázalostí nebylo ministrům možno aspoň v hrubých rysech načrtnouti rozpočet pro příští rok. A tak, po vnějších lesklých »ústavnostech« přichází věcná, vnitřní neústavnost: skupština byla svolána, ale ihned také odročena. Prozatím na měsíc. — Zajisté: předním úkolem korunovaného, »prvovjenčaného« krále bude, aby svá pěkná slova o přísném ústavním konání uvedl v platnost. Potřebuje k tomu jen jedno, ale nejnutnější pro srbského vladaře: energii.

Energii, aspoň chvilkovou, ukázali poslancové dalmatského sněmu. Svorně usnesli se Chrvaté, Srbové a Vlachové nesúčastniti se zasedání, pokud bude místodržitelem baron Handel. Jsou to jen logické důsledky Handlových slov, o kterých jsem referoval posledně. Nestor sněmu hned po zahájení první schůze přečetl v obou řečech slavnostní to usnesení — Handel odešel a zasedání bylo odročeno. Nechá šl. Körber padnout svého »nejlepšího« úředníka? Anebo rozpustí sněm? Strany již uzavřely kompromis pro ten případ. Doufejme, že svou akci povedou vážně a rozumně do konce, a potom že neodpočinou na vavřínech, nýbrž začnou opravdovou a pronikavou práci pro blaho Dalmacie.

V Chrvatsku jakoby pro ni nebylo smyslu. Ani dnes ještě ne, po všech úžasných činech maďarské vlády a maďaronských jejích obsluhovačů. Naříká se na nátlak vlády — ale Chrvaté i tam, kde sami mohou rozhodovati, neukazují smysl pro praktickou práci a hospodářskou svépomoc. Drasticky to osvětluje nejnovější případ s lósy Alžbětinými pro vystavění sanatoria souchotinářů v Pešti: za několik dní, vlivem barnumské reklamy domácích, chrvatských spořitelen a bankovních ústavů bylo subskribováno 200.000 kusů v ceně 1,000.000 K. Tak pro sanatorium v Pešti — a pro sanatorium v Záhřebě, jež hodlá vystavěti okresní nemocenská pokladna, nesešlo se doposud ani 30.000 korun.

Ale nejen že není smyslu pro vzájemnou práci a pomoc, nýbrž v novější době zuří přímo systém chikanování a trestuhodného bezpráví. Rozumí se, že se v tom nejlépe vyznávají úředníci — ovšem Chrvaté a Srbové. Nejen, že se zakazují veřejné schůze, třebas svolavatelé ručili ochotně za naprostý pořádek — čilí autonomní úředníci všemožně překážejí i schůzím podle § 2. a to takovými důvody, že připomínají čirý, svévolný absolutism. Společné úřady ovšem že jdou ještě o krok dále, ale i tu je domácí úřednický živel v převaze. Nejhorším způsobem vládne se s lesy. Nejlepší lesy prodávají se cizím firmám, domácí lid ani za peníze nedostane nic ze státních lesů. Nyní dokonce zabavili mu také jeho »majetkové« lesy, jež mu byly od vladaře věnovány k volnému použití. Zachází se takto: komisse čísluje a odhaduje každý strom, pařez, keř. Pak vydražuje po pořádku — ale v úředních místnostech, tak že dražebníci ani nevědí, co koupí. Jestli se po pořádku neprodá, nepokračuje se v dražbě. Musí se tedy kupovati všechno, jen aby se aspoň něco dostalo. Nedosti na tom. Pro vyvážení ustanoven je termín, často velmi nevhodný. Nevyveze-li se do té doby dříví, propadne a vydraží se znovu. Tak se stalo, že některá partie byla 3—4kráte zaplacena. A to vše dělá se s lesy, ze kterých lid má právo užívati bezplatně dříví! Je charakteristické, že o tyto věci poprvé se zajímal a promluvil o nich v novinách jediný poslanec!

Ale proto bujně kvetou strannické a osobní polemiky ve velkých žurnálech. Khuenova éra nese ovoce. Tyto dni byl vynikající člen opoziční frakce v městském zastupitelství v Záhřebě zapleten do velmi špinavé afféry: bylo mu dokázáno, že chtěl záhřebské opoziční denníky podplácet, aby nepříznivě nepsaly o bratřích Guttmannech, Maďarech, majitelech velkých továren ve Slavonii a urputných nepřátelích chrvatského lidu, již dostali uherský baronát. Tento »velký a čistý« Chrvat ani se netroufal omluviti. Strana Starčevićova se ho zřekla. Velmi morálně — že ano? Ale teprve potom, až to vyšlo na jevo. A přece věděla dobře o jeho práci — vždyť jeho hanebná poznámka ke cti Guttmannů byla sázena a tištěna v tiskárně strany, dokonce tak, že mohla přímo býti otištěna v denníku jeho stoupenců . . . Na takové půdě vede se ovšem klerikalismu výborně. Právě strana Starčevićova, nejzuřivější opposice, bezpodmínečně se poddala jeho velení. Bylo to zjevno při posledních doplňovacích volbách. — Klerikální denník »Hrvat-

stvo« sice se v tónu zmírnil, ale tím opatrněji pracuje. Že nemá většího vlivu, je jen nedostatkem žurnalisticky obratných spolupracovníků. Ostatně sarajevský biskup Stadler není ani s jeho směrem spokojen a chystá svůj deník. Kněžstvo na venkově ještě je nerozhodno, zejména v otázce hlaholice nechce prozatím povoliti latinisatorskému nátlaku Říma. Je to oposice, jež konečně mnoho neznamená. Otázka hlaholice dnes je velmi podřízeného významu; dlouhými polemikami jen se malé věci věnuje mnoho zájmů, aby klerikalism tím spíše ve velkých věcech mohl — klidně postupovati. Že i ten venkovský klér hodně již podléhá klerikálnímu vlivu, dokazují i mnohé »oposiční« projevy. V tom ohledu zajímavé je stanovisko vůči umění, jež takto formuloval jeden kněz: »Církev s kněžstvem má vznešený úkol kontroly, uplatňuje-li se mravnost ve smyslu biblické nauky.« To napsal kněz, jenž sluje jako jeden z nejpokrokovějších a nejlepších vlastenců v Dalmacii. A v klerikálních ústavech vychovává se ještě lepší dorost. Je zajímavo na př., že nejen v Záhřebě a Sarajevu, ale také v Djakově je celá kapitola a klerikát pro klerikální hnutí, ač se Strossmayer proti němu vyslovil. Záhřebský nadbiskup je docela ve vleku Jezovitů. Povolil jim z různých fondů značné sumy na kostel, nechá jim klidně v kostele řečniti docela agitační a politická kázání, sám vyhledává spolupracovníky pro »Hrvatstvo« a nabízí — jinak tak skoupý! — skvělé honoráře. Kartusianům, vypovězeným z Francie, již povolil usídlení do Chrvatska; ve školách nabývá jeho vliv pomocí katechetů ohromných rozměrů. V tom ohledu byla by rázná protiakce nejnaléhavější. Energicky, důstojně a věcně ohlásila ji nepatrná brožura pí. Milčinovićové, jež na základě vlastních zkušeností a naprosto pravdivých fakt osvětlila přímo úžasné poměry na školách milosrdných sester v Záhřebě, jež nota bene mají v rukou výchovu celého ženského učitelského dorostu v Chrvatsku! Brožura, ojedinělý zjev v těchto poměrech, vzbudila sensaci a měla dokonce nejen úspěch theoretický, nýbrž i věcný: v letošním roce silně klesl počet dívek v internátu m. sester. Tato brožura měla malou předehru: tiskař, jenž převzal tištění, v práci již najednou vrátil rukopis. Je všeobecně známo, který nátlak ho k tomu přinutil . . .

Ve slovinském školství rovněž má klerikalism velký vliv. A kde nemá, kde je učitel liberál, není lépe. Fanatism zuří na celé čáře. Slovinci v Terstu dosáhli pěkného vítězství: nejvyšší správní soud rozhodl v jejich prospěch a město Terst bude tedy nuceno vystavěti jim po mnoha letech obecní školu. Jen aby Slovinci správně využili své vymoženosti. Zrovna na terstské půdě je prvním příkazem, aby proti vlašskému liberalismu, jenž dnes neštítí se násilností, postavili pravou, hlubokou a osvěžující pokrokovost a vzdělanost. Je otázka, bude-li to uskutečněno. V krajinském sněmu nedokázala žádná strana tuto duševní a politickou výši; vedle surovostí a demagogie klerikálů stejně smutně vyjímala se neprozřetelnost a slepá strannickost liberálů. Německý velkostatek hraje pak v těchto poměrech rozhodující úlohu.

Srbské listy již si stěžují na nekonečné slavnosti a slavnostní návštěvy. Král Petar nyní se opět chystá na návštěvu bulharskému

knížeti; srbští stenografové dokonce vycítili potřebu navštíviti své bulharské kolegy. A což je významno: Bělehrad, jenž před několika týdny nadšeně vítal jihoslovanskou omladinu — nyní se chystá slavnostně uvítati — revanche-návštěvu maďarských obchodníků! Je nutno nalézti kompromis mezi jihoslovanskou uměleckou výstavou a — vývozem dobytka do Pešti . . . Zajisté, že se podaří.

V bulharské socialistické straně vypukl zásadný spor: zde marxisté — tam revisionisté. Blagoev a Sakasov! Oba členové bulharského sobranie (v celku je osm socialistických poslanců), mají své stoupence v odborových organisacích, v nichž nyní zuří boj. Rovněž mezi časopisy »Rabotničeska Borba« a »Rabotničeski Vjestnik«. Rozumnější živlové jakož i ostatní 4 soc. časopisy hledí zažehnati nepěkný spor, jenž byl by přímo osudným u tak horkokrevných živlů. Je naděje, že vážnější stoupenci odvrátí fanatické drobení sil.

Malé jubileum rakouské kolonisační činnosti: letos je tomu 25 let, co založena byla bosenská úzkokolejná státní dráha. Je nyní dlouhá 858·4 km. Roku 1883, když hlavní tratě byly dokončeny, převezla 79.534 cestovatelů, 36.784 tůn, výdaje činily 1,103.618 K a příjmy 1,361.000 K; nyní v roce 1903 převezla 545.127 cestovatelů, 783.464 tůn, stála 2,767.332 K a vynesla 5,568.531 K. Tedy je aktivní. Přinesla prospěch bosenskému lidu? Snad ano, snad ne. Někomu však výborně prospěla. Zbytečně říci komu, ve státu, jenž náruživě nadržuje plemenu émberů.

8. X. 1904. *F.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Novodobé snahy velkých států o rozšíření území jakožto nezbytného podkladu k hospodářské soběstačnosti a politické moci — Válka rusko-japonská — Finance Japonska a Ruska.

Dva jsou činitelé výroby, příroda a člověk. Příroda je podkladem všeho hospodaření, hospodářství národa závisí na velikosti a povaze jeho území a početnosti i kvalitě jeho obyvatelstva. Odtud velké národy usilují zabezpečiti si nová rozsáhlá territoria jako nezbytný podklad pro své budoucí rozpjetí hospodářské, populační a politické. Jen ten národ bude moci býti velikým a silným, který bude vládnouti rozsáhlým územím; čím více stoupá zalidněnost země, tím více roste absolutní nepoměr mezi počtem obyvatelstva států území rozsáhlého s jedné a skrovného s druhé strany. V roce 1800 měla obyvatelstva Anglie 16·23 millionů, Francie 29·31, Německo 24·15, Rakousko 24·3, Rusko 38·33 millionů — loni měly Anglie 41·72, Francie 38·94, Rakousko-Uhersko s Bosnou 47·14, Německo 56·37, Rusko (evropské) 105·58 millionů. Před stoletím mělo Rusko více obyvatel nežli Anglie o 22 mil.

— a to byla největší populační difference mezi jmenovanými říšemi evropskými — nyní obnáší nejmenší populační rozdíl mezi Ruskem a nejbližšímu jemu co do absolutní číslice obyvatelstva Německem 49 mil., kdežto naproti Anglii má Rusko nyní více o 64 mil., naproti Francii 66 millionů.

Tento rozdíl poroste, protože obyvatelstvo rozsahem skrovných zemí staré kultury rozmnožuje se pomaleji a protože i při stejném relativním vzrůstu vynikne vždy zřejměji absolutní převaha států rozsáhlého territoria.

Na tomto území co nejrozsáhlejším a co nejvšestrannější produkci umožňujícím bude lze také prováděti nejúspěšnější národní politiku hospodářskou v tom směru, aby národ (ve smyslu politickém) co možná veškeré potraviny a suroviny sám si vypěstoval a své výrobky průmyslové co možná sám spotřeboval, zkrátka co do své spotřeby i výroby na cizině co možná byl nezávislým.

Odtud ono nejnovější dělení světa, ona zmodernisovaná žízeň po koloniích. Marně dovozují národohospodáři, že Anglie má pouze pětinu svého obchodu s koloniemi, že Francie nemá lidí ani pro sebe, tím méně pro své osady, že všechen obchod Německa s jeho osadami nečiní do roka tolik, co stojí vydržování jich, že Rusko věnovalo přes dvě milliardy korun na dráhu transsibiřskou a Mandžursko že ho i v míru stojí na 200 millionů korun ročně — Anglie, Francie, Německo, Severoamerická Unie i Rusko zajišťují si dle míry moci své co největší a pokud možná obrovskou državu koloniální.

*

S toho hlediska posuzujeme zde v této rubrice postup Ruska v Asii a válku rusko-japonskou. Rusko vykonavši stavbou sibiřské dráhy také hospodářský a kulturní čin, nemohlo s ní končiti v zamrzajícím Vladivostoku, zabravši a kolonisujíc sever, musí pronikati znenáhla, avšak neustále k úrodnějšímu jihu. Na tomto postupu srazilo se Rusko s Japonskem, jako se jednou srazí s Velkou Britannií, a jako válčili Američané se Španělskem o ostrovy západoindické a filipinské nebo Angličané s Bury.

Je dnešní válka jen nezbytným snad, třebas nanejvýš truchlivým důsledkem snah obou národů pojistiti si politické a hospodářské panství v krajinách, pro kolonisaci neobyčejně způsobilých, jichž požadují Japonci pro přebytečné své obyvatelstvo, Rusko jako nezbytného úrodného a vůbec mnohoslibného doplňku svých sousedních méně vděčných území.

Tím nemluvíme pro válku a vraždění, ale neodsuzujeme Rusko hůře, než-li jsme činili osvíceným a biblickým Britům v Africe a v Indii nebo nyní v Tibetu, Němcům naproti Hererům, Američanům naproti Španělům a Filipincům atd. A kdo nemá odmítnutí pro stejně, ne-li ještě více brutální a egoistickou doktrinu Monroeovu — byl kdesi kladen i nad Lincolna a Washingtona — nemůže zatracovati ani dobyvačný postup Ruska. Jde všude o stejný boj o půdu zemskou, ať je mu v čele absolutistický car nebo president republiky nebo vláda nejkonstitučnější monarchie.

Že by pak ani v Anglii ani v Americe ani jinde nebylo rovněž potřebí vnitřní kulturní práce, arci méně než v Rusku, sotva kdo bude tvrditi.

*

K zápasu o hospodářské uchvácení Mandžurska schylovalo se již od války čínsko-japonské. Rusko za svoji pomoc Číně při placení válečné náhrady Japonsku (asi 950 mil. korun) prostřednictvím francouzské půjčky dosáhlo od Číny znenáhla různých koncessí, zejména svolení ke stavbě dráhy východočínské a vojenskému obsazení Mandžurska, přineslo veliké oběti, aby si Mandžursko hospodářsky podmanilo a získáním tohoto nového odbytiště svůj průmysl povzneslo a sibiřskou dráhu oplodnilo. Požadovati nyní, aby se Rusko po létech všeho vzdalo, zvou i Němci, nikterak rusofilové, japonskou naivností.

Ostatně, co je vlastně dnešní válka nežli počátek velikého zápasu ruskoanglického?

*

Válka rusko-japonská má též neobyčejný význam i pro mezinárodní trh peněžní a ještě většího významu nabude snad v budoucnosti. Neboť kdežto na počátku války Rusko i Japan válečné útraty hradily z vlastních prostředků, bylo přece jasno, že dříve nebo později budou musit obrátiti se k posílení svých financí ke svým spojencům a přátelům, Rusko k Francii, Japonsko k Velké Britanii a Spojeným Státům Severoamerickým.

Předem již dlužno říci, že finanční posice Japonska je značně slabší nežli Ruska. Zadlužení Japonska již před válkou značně stouplo. Před 35 lety obnášel státní dluh Japonska toliko 5 mil. jenů, r. 1890 již 250 mil. a koncem března roku loňského již bezmála 960 mil. jenů. Dále Japonsko připravovalo se již odedávna na válku s Ruskem, sesilujíc k tomu konci již od r. 1896 svoje vojsko i loďstvo, na něž vydalo od r. 1896 do r. 1903 neméně než 556 mil. jenů, uhrazených kromě novými daněmi skoro z polovice, obnosem plných 264 milionů, rozmnožením národního dluhu. Hned při začátku války vydalo Japonsko k opatření finančních prostředků na vedení války vnitřní půjčku 100 mil. v pokladničních poukázkách, po 7 letech splatných. Za čtvrt roku, dne 14. května 1904, umístilo pomocí bank anglických 6% půjčku 10 mil lib. šterl. za kurs $93^1/_2$%, která co do kapitálu i úroků japonskými cly jest garantována. Tato půjčka neměla však jenom posíliti japonské finance, nýbrž měla naproti světu a zvláště také Číně manifestovati zřetelně úzké spojenectví mezi Anglií a Japonskem a zároveň nanejvýš přátelské vztahy mezi Japonskem a Spojenými Státy Severoamerickými.

Emisse půjčky setkala se s velikým úspěchem, ani ne tak proto, že by tím i obecenstvo americké a anglické projevilo výši svých sympatií pro energické a zmužilé Japonce, nýbrž spíše proto, že 6% státní papír. k tomu ještě výnosem cel garantovaný, nezbytně musil jeviti zvláštní přitažlivost pro anglické i americké kapitalisty doma s daleko nižším úrokem se spokojující, a protože každý chtěl míti prospěch z vysokého ažia, které se pro nové tyto papíry japonské

bylo vyvinulo. Přes všechno přátelství Anglie i Ameriky byly, jak zřejmo, podmínky, za kterých nová půjčka japonská byla vydána, pro Japonsko velice nepříznivé. Deset dní po vydání této cizozemské výpůjčky v obnosu 10 mil. lib. šterl. byl v Japonsku vydán opět obnos nových 100 mil. jenů v 5% pokladničních poukázkách po 7 letech splatných, v emisním kursu 92%. Národní dluh japonský stoupl asi na 960 mil., k tomu byly v březnu 1904 japonským sněmem povoleny válečné daně, t. j. zvýšeny daně pozemková a živnostenská, důchodová, cukerní, báňská, bursovní a jiné, jakož i rozličná cla a poplatky a zavedena nová konsumní daň, zejména na látky vlněné.

Kromě toho má Japonsko ještě další celkem arci nepříliš značné, reservy v císařské bance japonské a v bankách soukromých, jejichž splacený kapitál činí asi 330 mil. jenů.

Daleko větší jsou rozměry financí ruských. Přes všechny dosavadní skutečné i zdánlivé neúspěchy na bojišti požívá Rusko neobyčejné dobrého úvěru v cizině. Mezinárodní závazky jeho jsou sice obrovské. Jeho zadlužení stouplo v posledních 14 letech o 1680 mil. rublů, hlavně následkem výpůjček pro účely železniční, a obnáší nyní 6644 milionů rublů, čili asi 20.000 mil. korun. Od r. 1776, kdy Rusko vydalo svoji první zahraniční půjčku, zastavilo však Rusko toliko jednou své platy, a sice za válek Napoleonských 1812—15, vyplatilo však již r. 1816 věřitelům všechny zadržené úroky. Od té doby Rusko plnilo své mezinárodní závazky vždycky s obdivuhodnou přesností, i za války krimské, se stamilionovými deficity spojené, a i věřitelům svým z téže Anglie, se kterou vedlo válku.

Finanční svět věří tedy, že také v budoucnosti Rusko, i kdyby výsledky na bojišti byly pro ně sebe neutěšenější, svým závazkům finančním za všech okolností úplně dostojí. Proto také při vypuknutí války rusko-japonské klesly státní papíry jiných států mnohem značněji, nežli papíry ruské, a i když finanční a političtí nepřátelé Ruska pokoušeli se ruské papíry kontreminovati, dovedla ruská vláda snahám po znepokojení svých, zvláště ve Francii četných, drobných věřitelů umělým stlačením kursů čeliti úspěšně intervencí svých agentů na trhu peněžním.

S druhé strany má Rusko za spojence nejkapitálovější a pro umístění půjčky nejzpůsobilejší stát, Francii. Ze 24 miliard marek, na kterýž obnos byly páčeny zahraniční kapitály Francie v polovici r. 1902, byla skoro $^1/_4$ umístěna v samotném Rusku, asi tolik, co měla Francie uloženo ve Španělsku, Italii, Rak.-Uhersku a Anglii dohromady. V téže době, co přátelská Anglie a Amerika půjčovaly Japonsku peníze na vysoký úrok při nízkém kursu a v celkovém obnosu nepříliš značném i za garancii výnosu celného, dosáhlo Rusko od francouzských kapitalistů půjčky 800 mil. franků beze zvláštní záruky na 5% za příznivější kurs v pokladních poukázkách v r. 1909 splatných.

Tuto půjčku přijalo Rusko, třeba že tehdy finanční jeho situace toho nevyžadovala, aby si zajistilo silnou reservu, z níž by mohlo uhrazovati s obvyklou přesností zúročení i amortisaci svých dosavadních dluhů v cizině, aniž by musilo k tomu konci kupovati směnky do

ciziny. Počátkem letošního roku měl ruský ministr financí na hotovosti přes 134 miliony rublů, nečítajíc ani prostředky potřebné k placení mimořádných výdajů v rozpočet letošní pojatých, a obnos onen se zdvojnásobil, když byly v březnu 1904 odloženy ostatní neválečné mimořádné výdaje, takže bylo vládě po ruce přes 300 mil. rublů. Kdežto Japonsko má tržební bilanci passivní a vyváží zlato, pro nepříznivé kursy svých devis, mělo Rusko loni následkem dobré úrody vývozního přebytku 347·8 mil. rublů a státní banka ruská má stálého pokladu na 948 mil. rublů, takže k dosavadnímu obnosu obíhajících bankovek (760 mil.) může vydati ještě sta milionů nových, aniž by tím solventnost svoji v sebe menší uvedla pochybnost, kdyby snad mezinárodní trh peněžní nedopouštěl uhraditi další potřebu válečnou emissí nové půjčky zahraniční.

Válkou ovšem utrpěly příjmy státní i export zboží a zvýšily se výdaje, vláda ruská vydala proto novou serii pokladničních poukázek v obnosu 150 mil. rublů o úroku 3·6%, ale o novém apelu na mezinárodní trh peněžní není dosud u Ruska řeči, kdežto Japonsko chystá se již k nové půjčce na prosinec nebo na leden.

*

Jsme daleci dělati v této rubrice politiku. Ale vzpomínáme na Chamberlainův výrok, že jest dějinným zákonem, aby velké státy stávaly se vždy většími a malé vždy menšími. Ne že by se malé skutečně zmenšovaly, ale zvětší se měřítko pro velříše, o světové politice bude rozhodovati jen několik opravdu světových říší se sty miliony obyvatelů. Takové říše nemohly se udržeti trvale za starodávna — dnes moderní komunikace, železnice, parníky a telegrafy, dopouštějí centralisovanou správu, o rychlé, bezpečné a zevrubné informace se opírající. Národové, mající již v dosavadní své moci podmínky pro budoucí tuto expansi světovou, vědomě či bezděky usilují pojistiti si svůj podíl na povrchu zemském, Rusko stejně jako Anglie, Severní Amerika a Francie. A co nám imponuje u jedněch, nechceme zavrhovati u druhých. *S.*

ZEMĚDĚLSTVÍ, OBCHOD A PRŮMYSL.

Činnost zemského jubilejního fondu úvěrního ku podpoře malých živnostníků — Otázka kartelová na sjezdech právnických — Osnova zákona o úpravě kartelů v Uhrách — Obrat v nazírání veřejnosti na kartely.

Čtvrtá zpráva Zemského jubilejního úvěrního fondu císaře a krále Františka Josefa I. ku podpoře malých živnostníků za rok 1903 opětně dokazuje, jak stejnoměrně a rozmyslně fond svou činnost vyvíjí. Za součinnosti fondu bylo v r. 1903 zřízeno 10 nových svépomocných družstev, na zákoně ze dne 9. dubna 1873 se zakládajících. Zpráva

výslovně vytýká, že se tak stalo za součinnosti, »však nikoli ve všech případech z podnětu fondu«; snad tím má býti řečeno, že některé z družstev by byl fond sám nepodnítil, ač při formálním ustavení se družstev, po případě i při jich provozování pomoci neodepřel. Bylo by bývalo v zájmu věci, kdyby zpráva byla na základě ve fondu nabytých, zajisté bohatých zkušeností naznačila stanovisko fondu vůči družstevnímu ruchu zakladatelskému. Chováme sami jisté pochybnosti v té příčině, zejména pokud jde o výrobní družstva tkalcovská, tedy o obor, kterýž se malořemeslu definitivně vymkl. Snad v zakládání družstev tkalcovských a poskytování úvěru družstvům těmto lze spatřovati jakousi nouzovou akci ve prospěch domácích tkalců, leč tu právě naskytá se otázka, spadá-li takováto činnost v působnost fondu, stanovami (§ 5. lit. 1 *a*, *b*) účelně na živn. společenstva a družstva samostatných živnostníků vymezenou. Jest věcí veřejné správy, aby k odpomoci nouze mezi tkalci po domácku pracujícími učinila potřebné opatření, pochybovati však sluší o tom, je-li to povinností ústavu úvěrního s přesně vymezenou působností. Dokonce pak není racionelní, podporovati výrobní formy, kteréž s přirozenou nutností zanikají a zaniknou. S kolovratem a ručním stavem nelze více trvale soutěžiti, a děje-li se tak přece, děje se tak na úkor pokroku i na úkor životní míry těch, kdož se takovouto neracionální prací zabývají. Domácí tkalci měli by se raději snažiti, postupně vyhledávati zaměstnání jiných, a nelpěti i budoucími generacemi na něčem neudržitelném.

*

Společenstvům nebo družstvům dílem nově zřízeným, dílem starším byly povoleny četné zápůjčky.

Úhrnný obnos úvěrů povolených v r. 1903 46 družstvům činil K 453.497·70; z tohoto obnosu připadá na zápůjčky a úvěry v běžném účtu K 367.020, na směnečné úvěry eskontní K 26.583·70, na krátkodobé zápůjčky k dodávkám vojenským K 59.894. Od počátku činnosti fondu (r. 1899) až do konce r. 1903 skutečně bylo vyplaceno na zápůjčkách, úvěrech v běžném účtě a úvěrech eskontních K 2,300.110·83, splaceno K 1,483.974·07, stav úhrnný závěrkem r. 1903 tudíž činil K 816.136·76. Ačkoliv jmění fondu bylo rozmnoženo o 100.000 K osmou, v r. 1903 splatnou částkou millionové dotace sněmem zemským povolené, přece nezbylo správě fondu vzhledem k četným žádostem o úvěr, nežli opatřiti si část potřebných peněz výpůjčkou; podle ujednání, jež zemský výbor byl učinil se zemskou bankou, poskytla banka fondu potřebné obnosy úvěrem v běžném účtu za úrok $3^3/_4\%$. Na 4procentním zúročení zápůjček fondem povolených setrváno bez výjimky.

V roce 1903 provedla kancelář fondu celkem revise 87 družstev. Revisní činnost fondu doznala značného rozsahu vydáním zákona z 10. června 1903 č. 133 ř. z., jímž uložena povinnost revise všem výdělkovým a hosp. společenstvům. Fond pak prováděl v zájmu svém vlastním, po případě v zastoupení zemského výboru nejen účetnickou revisi všech družstev, kteráž obdržela zápůjčku z fondu, nýbrž revidoval také družstva, která obdržela ze zemské maloživnostenské dotace pod-

poru zařizovací, nebo nezúročnou zápůjčku k zakoupení strojů, jakož i družstva, kteráž se ve stanovách svých revisi zemského výboru dobrovolně podrobila.

Z připojených výkazů vyplývá, že v r. 1903 trvale nebo přechodně užívala úvěru fondového 4 živn. společenstva ve smyslu řádu živn., 14 družstev úvěrních, 22 družstev nákupních, 5 družstev prodejních, 4 družstva strojov (vesměs německá), 22 družstev výrobních, 6 jatečních a 1 družstvo elektrických podniků (německé) zápůjčky hypotekární (v obnosu 20.000 K). V r. 1903 povoleno na zápůjčkách speciálně k vojenským dodávkám 59.894 K. Rozvaha účetní k 31. prosinci 1903 vykazuje v aktivech, resp. passivech po 868.513·40 K; čistý zisk přikázaný reservnímu fondu činil K 15.591·80.

*

Otázka kartelová byla v poslední době opětně předmětem živých diskussí povolaných kruhů. Květnový sjezd českých právníků přinesl dvě zajímavé práce o potřebě a způsobu veřejnoprávní úpravy kartelů, vyznívající ve prospěch silného zakročení moci veřejné. V této příčině byly ve shodě s míněním české veřejnosti, kteráž, odchována v křivém nazírání na moderní rozvoj průmyslu a na nové nezbytné útvary hospodářského života, stavěla se až do nedávna takměř bez výjimky vůči kartelům rozhodně nepřátelsky a zásadně odmítavě. Známá anketa národohospodářské společnosti v Německu vyslovila se většinou pro regulaci kartelů. Sjezd německých právníků konaný v r. 1902 v Berlíně nedospěl v otázce kartelové k žádnému výsledku a odkázal ji sjezdu příštímu. V Insbruku letošního roku posléze vyslovil se sjezd německých právníků alespoň zásadně o otázce kartelové, sjednotiv se po tuhé debatě velikou většinou na resoluci, v níž žádáno zákonné uznání právní existence kartelů (kteréž posuzovány jsouce u nás dle zákona koaličního ze dne 7. dubna 1870 č. ř. z. 43. stojí extra legem), a vysloveno přesvědčení, že také v oboru kartelovém normy a duch platného práva soukromého k platnosti přiveden býti musí, a že i zde, jako v ostatním životě právním, každý dojíti má plné a stejné ochrany svých zájmů a své osobnosti.

Úprava otázky kartelové přináleží hospodářskému zákonodárství a politice správní dotyčného státu, jenž také uváží, pokud by potřebny byly změny neb doplňky platného práva. Stejné koaliční právo přiznává se i dělníkům. Jestliže by však kartel vedl k hospodářsky nezdůvodněnému, přehnanému zvýšení cen, pak stává se zakročení státu oprávněným. Proti poslední větě většinou schválené resoluce ohradila se silná skupina říšsko-německých právníků, zajisté nikoliv náhodou skupina účastníků z říše, kde rozkvět průmyslové výroby a zvýšení blahobytu v neposlední řadě dlužno děkovati kartelově sorganisovanému průmyslu.

Resoluce pohybuje se v rámci zcela všeobecném, nenaznačuje, kterak zakročení proti kartelům škodlivým realisovati (učinil tak ovšem ve svém referátu referent dr. Klein), zajímavo jest však především důrazně vyslovené stanovisko, aby kartely byly uznány za plnoprávné a žalovatelné smlouvy soukromoprávní. Požadavek zřízení dozorčího kartelového úřadu a rejstříku byl sjezdem odmítnut.

*

Nová osnova kartelního zákona v Uhrách odporuje resoluci německého sjezdu právnického, zavádějíc státní dozor nad kartely a povinný zápis smluv kartelních v rejstřík. A přece duch uherského zákona kartelového není nikterak kartelům nepřízniv! Vliv vlády jest obmezen splněním určitých formálností; jakmile jsou splněny, nelze zápisu v rejstřík brániti. Ministr obchodu samojediný může dáti podnět ku zrušení kartelu, má-li za to, že kartel vykořisťuje. Považlivé jest však přiznání žalobního nároku na náhradu škody závodům mimo kartel stojícím, t. zv. postraníkům, je-li kartel pro ně záhubným. Stejný nárok má i průmysl pomocný. Kdyby na př. kartel surového oleje diktoval raffineriím olejním cenu ruinésní, mohl by býti žalován o náhradu škody.

K jakým komplikacím a k jak obtížným důkazům by vedly takovéto žaloby! Oč účelnější jsou Steinbachem navrhované smíšené komisse dozorčí, ba i Kleinovy censurní úřady cenové, nehledě k prostředkům politicko-hospodářským, jako jest snížení cel, sleva tarifů dopravních, nebo Wintrem navrhovaná přímá soutěž státem.

*

Diskusse o otázce kartelové nevyzněla nikterak naprosto v neprospěch kartelů. I odpůrci kartelů doznávají nyní, že nelze kartely naprosto zavrhovati jakožto prostředek nemravný, národnímu hospodářství škodlivý, nýbrž že dlužno na ně pohlížeti střízlivěji, uznávati také jich oprávněnost a hospodářskou prospěšnost alespoň v jistých mezích. Dnes kromě praobyčejného frasisty nebude již nikoho, kdo by nepoznával v kartelech velkolepý organisační útvar hospodářský nové doby, a nechybí na hlasech, že jsou kartely předzvěstí budoucího uspořádání poměrů výrobních. Na druhé straně však jen příkrý liberál by se vzpíral jakémukoliv zakročení moci státní proti škodlivým výstřelkům některých kartelních organisací, třebas že ve volbě prostředků odpomocných dlužno býti mnohem opatrnějším, než doposud přívrženci státního zakročení zpravidla byli. *K.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Mezinárodní konference proti obchodu s děvčaty — Budoucnost anglického hnutí dělnického.

Od frankfurtské konference z r. 1902, o níž jsme svého času podrobně referovali,[1] vůdcové hnutí proti obchodu s děvčaty mnoho se nenaučili. Úvodní referát de Graafův o příčinách obchodu s děvčaty zas kladl hlavní zřídlo jeho do trpění nevěstinců, jiní zas ještě větší zlo spatřovali u přechovavačů jako hlavních faktorů tohoto obchodu.

[1] Naše Doba, 1902, listopad.

Především ale nutno při nejmenším vyloučení nezletilých odtamtud. Jiní uznávali nemožnost potlačení nevěstinců — jako ojedinělého a z celého komplexu otázky vytrženého opatření — na ten čas z důvodů veřejného pořádku i mravnosti. Professor v. Mayr varoval před jednostranným pojímáním tohoto problému, upozorňuje znovu, že neposledním zřídlem obchodu s děvčaty jsou poměry sociální a ekonomické. Na prudký a jistě ne docela farizejství prostý odpor narazil drastický výrok, jehož neostýchal se La Torre: že by se ženou a dcerou nikdy nebydlil v městě bez trpěné prostituce, protože by žena i dcera každou chvíli vydány byly útokům. Na konec došlo k usnesení čistě formálnímu: přijat slabou většinou návrh, aby podnět Honnoratův shora zmíněný ohledně vyloučení dospělých (přes 14 let), ale nezletilých dívek z veřejných domů, pokud tyto nemohou býti potlačeny, přikázán byl příští konferenci (Paříž 1906).

V druhé veřejné schůzi rokováno o obchodu s děvčaty, prováděném impresarii a agenty, kteří v několika hodinách vydresírují artistku pro několik pikantních písní a dodávají ji pak pro různé zpěvní síně, kde ovšem hlavním jejím úkolem je velká útrata s návštěvníky po představení. Taková »umělkyně« pak rychle klesá níž a níže. Nemenší pozornosti vyžadují mezinárodní agentury, které sestavují celé ensembly. Ty se dělí ve dvě skupiny: jedny, které slouží obchodu s děvčaty jen nepřímo, dodávají na zakázku pěvkyně, akrobatky, modely pro živé obrazy atd., dostanou svou provisi, o dodaná děvčata dál se nejstarají; druhé, které jsou obchodníky s děvčaty sans phrase a svůj »ensemble« do ciziny samy provázejí, mezi nimi i takové, které děvčatům ani žádnou gáži neplatí a naopak ještě nezřídka vymiňují si podíl na jich výdělku z prostituce. Proti tomu lze bojovati jednak poučováním, jednak organisovanou svépomocí artistů proti nekalým živlům a zřízením centrální poptavárny pro místa toho oboru s vyloučením lokálů, které jsou vlastně zakrytými bordely a které nutno policejně stíhati, pak přísným koncesním systémem pro agentury toho druhu, přísnou kontrolou pasovní a dohledem konsulátním na podobné ensembly. Debata vynesla na jevo mnoho příkladů hnusu pohlavního a nebezpečí, které v lokálech zmíněného druhu hrozí i mladým lidem z dobrých rodin, a na konec odkázala návrhy referentovy k další akci komitétům v jednotlivých zemích se zřetelem k zvláštním poměrům, jež při této akci nutno míti na zřeteli.

Z další debaty vyšlo na jevo, že v mnohých státech již s úspěchem provádí se ve smyslu návrhů pařížské konference státní služba k zamezení obchodu s děvčaty za součinnosti s národními komitéty. V Rusku také již zakázán nezletilým děvčatům přístup do bordelů a stíhá se jako zločin. Do seznamu prostituovaných nesmí být zapsána žádná osoba proti své vůli a v policejním bureau je dřív vyslechnuta zástupcem společnosti při zavřených dveřích. Mnoho obětí tak již zachráněno a společnost se o ně stará. Také bližší upravení této součinnosti státní služby na tomto poli s národními komitéty odkázáno příští konferenci. Dále přijat návrh, aby ve všech zemích bylo zakročeno cestou zákonnou proti kuplířům a přechovavačům všeho druhu. Jednáno dále o potřebě

lepší a na placených funkcionářích založené organisace nádražní služby k ochraně děvčat, kontroly často i 12—14letých děvčat při přijímání a odevzdávání šifrovaných dopisů na poště, zejména v odděleních pro dopisy poste restante, pak dozoru nad jistými listy, které v insertní části pěstují petite correspondence, rovněž obchodu s ženským masem sloužící.

Druhý den sjezdu odpoledne měla býti — jako první den — zase důvěrná schůze s vyloučením veřejnosti a zástupců tisku, kde jen mužským členům mělo býti referováno o činnosti policie v tomto oboru, zatím co dámy měly rokovati o ochraně mladých děvčat. Ale prosadily, že k této schůzi byly také přibrány.

Celkem konference zůstala zas jen při politice drobných prostředků represivních a zůstala si zas dlužna odpověď na otázky základní, o nichž jsme se zmínili již ve svém předešlém referátu.

Na letošním brémském sjezdu německé strany sociálně demokratické naříkáno opětně na politický indiferentismus německého odborového hnutí dělnického a jako odstrašující budoucnost stavěna mu na oči možnost »zbahnění« až k taktice tradeunionismu anglického, který vypořádává s kapitálem denní své bolesti beze všeho posvěcení svých jistě úctyhodných úspěchů vírou v příští socialisovaného státu budoucnosti, bez politického organisování se za jeho dobytím. Guttmann ve svých cestovních dojmech z Anglie, nedávno uveřejněných, líčí anglické vůdce dělnické, ne nově sice, ale trefně, tak že líčení jeho hodí se jako časová illustrace obav brémského sjezdu ve směru právě naznačeném. Angličtí vůdcové dělničtí, praví, jsou skoro vesměs praktikové a většinou bývalí dělníci; není tu akademiků, v německé soc. demokracii tak četných a se známé strany tak nenáviděných. A přes to není Anglie snad nějakou vysokou školou nefalšovaně proletářské politiky. Ze 670 poslanců jen pět je vyslovenými zástupci dělnictva, a to ještě různých skupin. Z nedostatku školské intelligence v řadách anglického dělnictva vysvětluje se také charakteristický nedostatek dělnického tisku; týdenníky, ale denník dělnický žádný. — Dnešní úprava národního školství dává plnou naději na zdárnou výchovu dospívající generace; ale nucená povinnost k návštěvě školy datuje se teprve od čtvrtstoletí, tak že niveau obecného vzdělání teprv začíná se zvedati. Tak také je anglický dělník průmyslový daleko více srostlým se svým bezprostředním okolím než německý. Stát — tento obr všudypřítomný, který od prvních dnů pozoruje nás sterým okem, pozdě vstupuje v myšlénkový okruh dělníka anglického. Ví, že někde žije jakýsi král, přívětivý starší pán, syn moudré, dobré paní, která dřív vládla. Loyální fráse činí v Německu z panovníka válečné božství, v Anglii patriarchu. Jinak dělník státu mnoho nevidí. V provincii není vůbec vládních orgánů, místní správa vedena je týmiž pány, na něž beztoho navykl si hleděti jako na své chlebodárce. Není vojenské služby, která u nás život dělníkův roztrhává na polovici a i sebe tupohlavějšího nutí k přemýšlení. Stát není takovým všudybylem jako u nás, ale proto také málo vzdělané vrstvy nejsou tak zběhly v politickém myšlení. Z této místní omezenosti vyrůstá anglické dělnictvo teprve

v poslední době a pozvolna emancipuje se třída organisovaného dělnictva od politického vedení starých stran. Buďme si jasni — řekl jeden z vůdců — že naše instinkty jsou konservativní a že je k tomu potřebí silného přesvědčení, aby staré svazky, ať sociální, ať politické či náboženské, byly zpřetrhány. Tedy ne sociálně-demokratická politika dobyla unie dělnické, ale tyto rozhodly se samy k samostatné politice (známé účinky případu Taf-Valského a j.). Labour Representation Comittee, které je ohniskem této politiky, opírá se o nejbohatší a nejsilnější unie, má velké prostředky k propagandě a je první stranou anglickou, která platí služné (200 liber ročně) svým poslancům, z nichž jsou 4 unionisté a jeden z tak zv. neodvislé strany dělnické, Keir Hardie, skotský vůdce dělnický a nejznámější ze socialistických poslanců radikálního zabarvení. A přece není politikem převratu; u srovnání s cíle vědomým postupem německé marxovské sociální demokracie připadá jeho program celkem mírumilovně. Je na př. spokojen s dosavadni local government, spočívající většinou v rukách vyšších tříd. Hlavně mu jde o řešení otázky nezaměstnanostní; chce nezaměstnané z měst převáděti k polním pracím. Také nějaká všeobecná, státní pense dělnická není v jeho programu; přeje si sice, aby starým dělníkům dostalo se podpory, ale také, aby pro ně zřízeny byly dílny, kde by dle sil svých ještě něco mohli pracovati. Jiný z »radikálů«, Crooks, je ještě vědomějším oportunistou. Očekává všecko od praktické činnosti, věří v pokračující zlepšení stavu pracujících tříd a chce proti směru revolučnímu, jejž odmítá, pracovati tím, že by intransigeanti zaměstnáni byli zodpovědnou prací správní. Sám jako předseda chudinské rady v jednom z předměstí londýnských vykonal mnoho a jeho soustava správy chudinské stala se přímo vzorem. — Ostatní poslanci dělničtí, pokud to nejsou socialisticky-nacionalističtí Irové, drží s liberální stranou. Mezi nimi John Burns, který platí za nejschopnější talent mezi vůdci dělnickými; vykonal mnoho ve správě municipální a pokládá se za příštího anglického Milleranda.

Příští volby, myslí se, přinesou vůbec silné rozmnožení počtu poslanců dělnických, snad na 30—40. Kam se potom přikloní, nebude asi pořád ještě určováno marxovskými principy. Hardie je pro zásadní oposici, Burns šel by s liberály. Unionistická strana identifikuje se stále víc s Chamberlainismem, a přijdou-li liberálové s heslem »laciný chléb« k vládě, nebude dělníkům možno, jíti s konservativci proti nim. Ostatně jsou v L. R. C. i Fabiové, evolucionisté, kteří nechtí pouhou negaci. Vůdci dělnických unií a dělničtí poslanci jsou vesměs proti Chamberlainovi, z čehož ovšem nevyplývá, že by většina dělnictva vždy byla pro svobodnou tržbu, neboť dělničtí poslanci dnes pokládají celkem za nejvhodnější irskou taktiku, jíti brzo s tím, brzo s oním, kdo právě nabízí víc. Ale unionistická strana, pro niž hlasovali dělníci i přes odpor proti burskému tažení, je čím dál, tím víc plutokraticky-reakcionářskou. Vedla válku, od té doby vydala klerikální školský zákon, a ochranou protekce chce jen vládnoucí třídy posílit. Tak tedy bude dělnické straně těžko, jíti s konservativci, třeba i v oposici. Na druhé straně zdají se však také býti sečteny dny liberalismu, který

je jen politickým a ne sociálním. Čím víc ztrácí nahoře, tím víc je nucen hledati náhrady v massách a od pouhého filantropismu přejíti k sociální politice. Pak bude obě velké strany politické děliti linie ne více vertikální, ale horizontální. Nejbližší čtyři léta — pravil Bryce k autorovi — rozhodnou o naší budoucnosti pro celá desítiletí. *R.*

ŠKOLA.

Sedmá zemská konference učitelstva moravského — Výtěžky rokování o umělecké výchově, o reformě kreslení, o vyučování jazykovém, o školním zdravotnictví, o kursích při měšťanských školách, o vzdělávání učitelstva a o jeho právních poměrech.

V popředí školských událostí minulého měsíce stála vedle poplachu, jaký způsobila uveřejněná zpráva z ministerstva o blížící se zpátečnické reformě paedagogií, sedmá zemská konference učitelstva moravského, konaná ve dnech 5.—7. září v Brně za předsednictví zemského inspektora A. Krondla. Od doby, kdy referováno na těchto místech o čtvrté zemské poradě učitelstva v Čechách, nestalo se cestou zákonodárnou nic, aby se křiklavý poměr v zastoupení změnil. A tak i na zemskou poradu učitelstva moravského mělo právo přijíti vedle 68 delegátů, volených okresními poradami učitelskými, 82 ředitelů měšťanských škol, 4 ředitelé paedagogií a 29 okresních školních inspektorů, kteří by měli jako virilníci faktickou moc, volené delegáty ve všem přehlasovati. Povinnost, účastniti se na zemských poradách, je však pro virilníky nezávazná, a proto dostavilo se na poslední poradu pouze 53 virilníků, kteří zůstali tak v menšině. Ovšem třeba přiznati, že nějakého rozporu mezi delegáty a virilníky poslední zem. porady učitelstva moravského nebylo, naopak byla mezi oběma v nazírání na otázky školské a učitelské vzácná shoda.

Na Moravě — zdá se — je poměr mezi školními inspektory a ostatním učitelstvem příznivější, teplejší než v Čechách, kde se v soukromém životě inspektoři učitelstva straní, spolkové porady téměř nenavštěvují, ani přednáškami na učitelstvo podřízené nepůsobí. Nepamatujeme také, že by kdy na zemské poradě v Čechách převzal některý okresní školní inspektor o té které otázce referát. Na zemské poradě učitelstva moravského měli referáty tři inspektoři. Že takováto součinnost inspektorů působí velmi blahodárně na vzájemný poměr, od něhož závisí ve mnohém zdar školské práce, netřeba ani obšírněji objasňovati.

Na Moravě je sbor takové důležitosti, jakým je zemská konference učitelská se strany zemského úřadu více respektován. Zatím co v Čechách vláda učitelské sjezdy a namnoze i úřední porady učitelské nerespektuje, vyslala vláda na Moravě místodržitelského radu, aby

zemskou konferenci jejím jménem pozdravil a učitelstvo ujistil, že školní úřady budou jistě pozornost usnesením porady věnovati. O tom, jak v Čechách se usnesení učitelská na úředních schůzích odhlasovaná málo respektují, bylo na těchto místech již několikrát ukázáno. A přece lze najisto tvrditi, že bez respektu k míněním učitelstva pokrok ve školství se neuskuteční, zvláště když se uváží, že ve školních úřadech mají autonomní i úřední neznalci poměrů školských a učitelských převahu.

Zemská školní rada položila na program sedmé zemské konference moravského učitelstva jednání o umělecké výchově, o reformě jazykového vyučování vzhledem na nové směry, o reformě kreslení a o školním zdravotnictví — tedy o věcech, které v posledních letech zabírají v přední řadě mysl učitelstva. Program tento rozšířen vhodně o rokování, týkající se žádoucích zákonitých ustanovení o vzdělání učitelů a o právních jejich poměrech, dále pak o zřizování ročních učebných kursů při školách měšťanských.

Živě a věcně rokováno bylo v pěti sekcích i v plenu. Výtěžky rokování shrnuty ve formách přijatých resolucí, navržených a odůvodněných příslušnými zpravodaji, jejichž jádro níže pokoušíme se podati.

Heslo umělecké výchovy snažili se zasíti v reální půdu okresní školní inspektoři A. Vorel a A. Machač, jejichž resoluce žádá v přední řadě zemskou školní radu o sestavení odboru znalců umění, který by měl podrobiti kritické revisi veškerá díla a pomůcky k aesthetické výchově školní se odnášející, sestavovati návrhy na opatření a vydávání nových pomůcek, na účelné stavby škol a jich nábytku, na vnitřní úpravu a výzdobu školních místností, aby vyhovovaly plně také po stránce krasoumné. Zemská školní rada bude požádána o vydání nařízení, dle něhož se má při stavbě škol přihlížeti k požadavkům umělecké výchovy a o to, aby do schůzí učitelských vysílala osvědčené znalce, kteří by tam umělecká díla náležitě rozbírali, k přiměřenému jich užívání při školním vyučování návod podávali a zejména pro vyučování v kreslení a zpěvu praktické pokusy konali. Umělecká výchova nemá býti zvláštním učebným předmětem. Je to zásada, která se má uplatňovati v celé soustavě obecného školství.

Resoluce o reformě kreslení (ref. V. Jícha) vítá nové směry ve vyučování kreslení pro jejich hluboce výchovný ráz. Kreslení dle přírody má býti prováděno po celou dobu vyučovací, ornamentu — zvláště lidovému — má býti dáno místo v učebné látce. Podrobný plán učebný má vypracovati zvláštní komise na základě pokusů, konaných ve všech druzích škol. Učitelstvu má býti podána možnost, aby se seznámilo se zásadami moderního kreslení, zvláštní péče má býti věnována vzdělání vkusu učitelstva.

Vyučování jazykové (ref. Okoun) octlo se na scestí. Přeceňuje se didaktická hodnota vyučování soustavné mluvnici. Methoda jazykového vyučování musí přihlédati k psychologické analysi představy. Obratnost a správnost jazykovou třeba vypěstovati soustavnými, methodicky řízenými cviky mluvními, jež třeba opříti jednak o zkušenost žáků, jednak o obsahy čtených článků. Při učení mluvnickém

musí býti položen důraz ne na abstraktní pravidla, ale na pronikavé cvičení příslušných konkretních forem jazykových. Stálý výbor konferenční má vypracovati po úradě se znalci návrh na změnu osnov o vyučování jazykovém. — Pravopisná cvičení mají se konati jak příležitostně, tak soustavně. Známost v odvozování slov poslouží platně v pochybných případech pravopisu. Platné služby koná pravopisu jakožto cvičení na zkoušku psaní dle nápovědi. Dosavadní neustálenost pravopisu českého vyučování znesnadňuje. — Při slohovém vyučování má hotové a správné ústní vyjadřování, jež jest naléhavou potřebou praktického života, usnadňovati písemné podávání myšlenek. Písemné vyučování slohové má rozhojňovati slovní i tvarový poklad, vštěpovati smysl pro obratnost stylistickou a vzdělávati slovesnou formu myšlénkovou. Opírati se má o názor zrakový i sluchový předváděním dobrých vzorů, vedoucích k poznávání rozmanitosti výrazu a stavby vět. Při reprodukcích mají žáci uplatňovati svoji individualitu vzhledem k nabytým vědomostem tvarovým i stylistickým. Na vyšším stupni mají žáci utvářeti slohové celky samostatně, při čemž se říditi třeba ne formálními, nýbrž psychologickými zřeteli, t. j. tím, co v dané chvíli zaměstnává mysl žákovu a co jsou způsobilí jazykově správně vyjadřovati. Na všech stupních má se užívati pilně formy listu, a žáci mají býti poučováni o důležitých věcech z poštovnictví a písemností jednacích. Počátek písemného slohového vyučování položiti jest do 4. školního roku. Před tím mají býti konána cvičení předpravná, jako napisování vhodných článečků z paměti a pod. Konference uznává také za potřebné, aby se uvažovalo o účelné organisaci mimoškolní četby mládeže.

V přijaté resoluci o školním zdravotnictví (ref. Alois Valenta) žádá porada, aby školní budovy zřízeny byly přesně dle předpisu ministerského nařízení z r. 1875. Všude má býti postaráno o řádné čistění, větrání a vytápění. (Ve schůzi spolku pro veřejné zdravotnictví v Čechách bylo nedávno ukázáno, jak silně se v tomto směru ve školách hřeší.) Ne nadarmo žádá porada, aby každá budova školní byla opatřena bleskosvodem. Kolik škol je dosud bez tohoto opatření bezpečnostního. Známe ves, kde jsou bleskosvody sice na všech třech hospodách, na řadě soukromých přízemních stavení — ale na jednopatrové vysoké budově školní scházejí. Při každé budově by mělo býti místo, kam by žáci v přestávkách měli býti uvedeni. Záchody by měly býti ve zvláštních přístavbách a s hlavní budovou spojeny krytou chodbou. Vyučování v přeplněných třídách by nemělo býti za žádných okolností trpěno. Nejvyšší počet žáků ve třídě by měl býti ne na 80, ale aspoň na 50 omezen. Nejvýš potřebnou jest instituce zvláštních školních lékařů. Pro učitele měly by býti vydány předpisy školního zdravotnictví a podrobný návod k poznávání nakažlivých nemocí. Osnovy učebné by neměly odporovati požadavkům školní hygieny. Při rozvrhu školní práce měla by býti respektována únava zavedením přestávek, měly by býti konány pokusy se zavedením jednoduché frequence. K vyučování pod širým nebem, k tužení těla hrami, vycházkami, koupáním a bruslením by mělo býti přihlíženo.

Domácí úlohy by měly odpadnouti, tovární práce dětí do 16 let zákonem zakázána, rovněž kouření, pití lihovin, účast na tanečních zábavách. Upravením hmotných i právních poměrů, opatřením vhodných bytů měl by býti také zdravotní stav učitelstva zlepšován. Nařízení, týkající se společné návštěvy kostelů v zimní době platné jen pro střední školy mělo by býti na všechny školy obecné rozšířeno. — Nařízení o vedřinách by mělo platit pro všechny školy bez rozdílu.

O čtvrtých ročnících, jež ministerský výnos dovoluje při měšťanských školách zřizovati, prohlašuje porada (ref. inspektor Charvát), že jsou způsobilé nejen zvýšiti úroveň všeobecného vzdělání, zvláště výrobních a zemědělských vrstev, ale i prostředkovati přechod do škol odborných a stavovských, které nevyžadují přípravy jen úplné škole střední. Pro absolventy těchto ročníků je třeba týchž výhod a oprávnění, kterých požívají absolventi nižších středních škol a výhody dvouleté presenční služby vojenské. Zemské sněmy měly by otázku zřizování čtvrtých ročníků upraviti zvláštním zákonem, který by stanovil, že pro počátek je nutno, aby zřízeny byly aspoň při jedné chlapecké a dívčí škole měšťanské v okresu. Náklad na věcné potřeby měla by hradit obec, náklad na učitelský personál země. — Přes rok existuje ministerské nařízení o zvláštních kursech při měšť. školách (IV. ročnících) a na prstech jedné ruky spočítaly by se české obce, které je zřídily. Sama královská Praha tak neučinila a musí snášeti hanbu, že občané její jsou nuceni, posílati děti své do Karlína, který IV. ročník zřídil. Přihlásilo se do něho tolik žáků nejen z Prahy, ale i z předměstí, že jich velká většina musila býti odmítnuta. Může co jiného lépe osvětliti potřebu takového zřízení? Jak značně napřed jsou Němci v Čechách. Mezi těmi budou pomalu obce, které při měšťanských školách IV. ročníky nezřizují výminkou. I v Třebenicích zřídili Němci při soukromé měšťanské škole hned loni takový ročník. Mysleme si, že by se najednou zákonem stanovilo nutné zřizování těchto kursů. Němci je budou míti již všude zařízené a náklad na ně země ihned převezme — a české obce budou za ně dlouhou dobu prosit. Kdy jenom ocení naše „autonomie“ význam účinné školské politiky a kdy ji počne také se zdarem provádět? Což bude našim obcím věčným vzorem zpátečnický starosta vídeňský dr. Lueger, jehož politiku slepě kopírují?

Na konferenci probrán byl ještě celý komplex otázek, týkajících se vzdělávání učitelstva a právních jeho poměrů (ref. Al. Konečný). Delegáti učitelští mohli tu v pravý čas, kdy zaslechli zprávu o pokusech se zpátečnickou reformou paedagogií, prohlásiti, že trvají pevně na požadavku vzdělání co nejvyššího — akademického —, pro něž by se měla uzpůsobiti filosofická fakulta v tom směru, aby podávala prohloubené vzdělání theoretické v přednáškách filosoficko-paedagogických (z oboru biologie, filosofie, psychologie, sociologie, ethiky a paedagogiky), prohloubené theoretické vzdělání methodické a didaktické v přednáškách vynikajících odborníků a praktický výcvik vyučovatelský tím, že by kandidáti skutečně učili na obecných a měšťanských školách za dozoru osvědčených učitelů těchto škol. Nynější

paedagogické semináře při filosofických fakultách měly by býti zreformovány a zřízeny jako pomocné ústavy fakulty školské, nadané bohatou, úplnou knihovnou literatury paedagogické a didaktické domácí i cizí a paedagogickým museem, obsahujícím vzornou sbírku učebných pomůcek. Pro učitelstvo měšťanských škol oboru technického měly by býti zřízeny mimo to přípravné kursy na vys. škole technické a umělecké.

Porada v uznání, že k cíli vytčenému dospěti lze toliko nenáhle organickým vývojem na základě zřízení nynějších, žádá zreformování paedagogií v tom směru, aby se stala rovnocennými s vyššími středními školami a podávala zvláště náležité vzdělání mathematicko-přírodovědné a jazyko-duchovědné dle nynějšího stavu vědeckého vývoje v jednotném celku souladném. Zkouška dospělosti má se státi rovnocennou s maturitou nynějších gymnasií a reálek a má opravňovati k řádnému poslouchání na universitě a j. školách vysokých. Pro nynější svépomocnou instituci universitních kursů učitelských v Praze a pro universitní učitelské kursy feriální, vzniklé z touhy po sebevzdělání, žádá podpory hmotné i morálné tak, aby se staly institucí trvalou a aby za pomocí jich, zejména v době přechodné, úroveň vzdělání učitelstva soustavně a stále mohla býti zvyšována.

Konference přijala na konci návrhy známějších požadavků učitelských, týkajících se disciplinárního jednání, ustanovování, zastoupení učitelů ve školních úřadech, vyslovila se proti spojování škol pod jednu správu, proti vyučování ženským ručním pracím literními učitelkami, proti coelibátu učitelek a pro řadu drobnějších požadavků ve volných návrzích.

V celku representovalo se učitelstvo moravské na konferenci svými volenými delegáty i přítomnými virilníky co nejlépe. Všichni referenti ovládali své předměty všestranně, zprávy jejich šly do patřičné hloubky a byly i formálně bezvadné. — Na školních úřadech a zřízeních zákonodárných nyní jest, aby reformní návrhy zemské porady záhy zrealisovaly.

LITERATURA.

Krásná:

Úvod k našim posudkům. George Eliot: Adam Bede. Přeložil Zd. Franta. E. M. Dostojevský: Idiot. Přeložil K. V. Havránek. Nákladem J. Otty.

Je jisto, že v posledních letech stoupl u nás smysl pro umění. V literárních kritikách a úvahách klade se důraz na pojem umělecké tvorby, o umění mnoho se mluví i píše, a stopujeme-li zvláště mladší literaturu a mladší literáty, shledáváme, že vyzdvihují na prvém místě své umělecké snahy. Ovšem znamená to krok dále, žádá-li se na spisovateli, aby byl zároveň umělcem. Jde jen o to, v čem vidět umění.

A tu není pochyby, že v naší, zvláště mladší literatuře rozmohl se umělecký diletantism — hra na umělce. F. V. Krejčí ve 2. čísle Přehledu obšírně rozepisuje se o tomto diletantismu a žaluje, že není dnes kritiky, jež by měla moc udupat v zárodcích každý nový drsný výhonek literární plevele. Mluví o úpadku literární produkce a uvádí jej v jistou souvislost s úpadkem kritiky, o němž před nějakou dobou mnoho se psalo. Nejedno slovo je pravdivé v článku F. V. Krejčího, ale závěr není správný, alespoň ne v tom směru, jak konstatuje F. V. Krejčí. Také nadsazuje, když s takovým nadšením mluví o slavné době mladé kritiky let devadesátých. Vím tolik, že kritikou let devadesátých vniklo k nám trochu svěžího vzduchu, že pomáhala bojovat za volnost přesvědčení a otevřenost v literárních věcech, že znamenala tedy po této stránce záslužný pokrok, vím však také, že tato kritika byla formalistní, verbalistická, eklektická, málo původní a často hodně naivní. Hledala a objevovala talenty a dovedla se nadchnout mnohými »umělci«, po nichž dnes zbývá trochu zbytečně potištěného papíru. Jsem také přesvědčen, že tehdejší zástupcové této kritiky většinou dnes jsou dál, než byli, pozoruji úbytek formalismu. A úpadek literární produkce? Jaká byla literatura let devadesátých? Již tenkrát byli všelijací Egorové, Knöslové, Lešehradové atd., jenže kritikové let devadesátých byli ještě nadšeni mladými umělci. Výrazem eklektické kritiky let devadesátých je na př. kniha Jiřího Karáska »Impressionisté a ironikové«. Tu autor se stejnou emfasí píše o Theerovi, Opolském, Auředníčkovi, Hlaváčkovi, Sezimovi atd. jako o Macharovi a o Macharovi zase jako o Březinovi a o Březinovi jako o Mrštíkovi. Tím chci říci tolik, že poměry ani tak mnoho se nezměnily, jak by se zdálo dle článku F. V. Krejčího. Také bych neuváděl literaturu v tak přílišnou a těsnou souvislost s kritikou — spisovatel, který za něco stojí, jde svou cestou. Kritika má spíš vliv na čtenářstvo, řídí vkus, učí chápat — v tom je veliký její význam. Nejvýše, to přiznávám, vychovává i literární mládež. Ale tu pak, je-li dnes u mladých lidí tolik hry na umělce a prázdného formalismu, má to svou příčinu také v tom, že kritika podstatu umění příliš hledala ve formě, v stylisaci atd. Já naproti tomu rád bych ukázal, že podstata umění spočívá jinde.

Obvyklým požadavkem, jejž činíváme na umělce, je, aby nám ve svých výtvorech podával sebe t. j. to, co prožil a poznal v životě. Mám zde na mysli prožití v nejširším smyslu — prožití vnitřní. Umělecké dílo má být tedy výrazem obsahu života umělcova, kterýžto obsah tvoří umělcovo poznání světa a života — jeho názor životní. Tak v různých formách, ale v podstatě stejně vyslovili se o tom mnozí spisovatelé i sami umělci. Tolstoj a Ruskin mluví tu o upřímnosti umělcově, požadavku, jejž před nimi zdůrazdňoval již Carlyle. U nás v podobném smyslu vyjádřil se T. G. Masaryk ve svém velmi poučném spise »O studiu děl básnických«. On mluví však specielně o zvláštním názoru umělcově o světě, poněvadž umělec zvláštním způsobem poznává svět a život, takže kdo vystihnouti chce pravou podstatu umění, nejvíce prý právě to poznávání umělcovo musí studo-

vati. »Poznávání umělecké,« dí Masaryk, »nejvyšší je poznání lidské. Pravím to jakožto člověk, který abstraktnou vědou se zabývá, docela upřímně, jako že zajisté každý člověk největšího povznesení a snad i nejvyššího poučení v díle uměleckém nabývá. Poznání pravého, velikého umělce proto, že k věcem samým se vztahuje, jest tím nejlepším vystihnutím světa.« Jinými slovy umělce netvoří způsobilost formy, lesklá forma, lesklý styl, ba ani ne způsobilost na př. veršovati, malovati — kolik lidí dnes veršuje a maluje! — nýbrž ve značné míře vyvinutá způsobilost onoho zvláštního poznávání světa, jež, jak Masaryk blíže vykládá, děje se bezprostředným postřehováním všech bytostí a věcí, plastickou názravostí oproti abstraktnému poznávání vědcově. Z děl Shakespearových, Goetheových, z děl Dostojevského a Tolstého mluví k nám to, co viděli a jak viděli v životě, a sebe větší formální dokonalost nedala by nám jejich umění bez té vniterní schopnosti, kterou a jak pronikali — Tolstoj by řekl »prociťovali« — tajemství života. Tato poznávací a prociťovací schopnost a způsobilost je stěžejní stránkou umělecké činnosti.

Ovšem lze namítnouti, že i my, všední lidé, poznáváme svět a život, ale že nedovedeme svého poznání umělecky vyjádřit a že tedy vlastní stránka umělecké činnosti přec jen asi spočívá ve formální dovednosti. Naproti tomu uvádím, že umělec poznává svět, lidi způsobem svým, alespoň do jisté míry jiným než my, ne, abych se tak vyjádřil, bez ladu a skladu, nýbrž v stěžejních a podstatných rysech všecky jednotlivé bytosti a věci, to význačné a karakteristické, umělec odhaluje nám v životě a v přírodě věci skryté, věci, kolem nichž jsme třeba denně chodili, ale jichž v jejich podstatě a hlubším významu a dosahu jsme si neuvědomili, takže dílo jeho pak často působí jako zjevení. Jako bychom do nového života se zadívali a za světem, jak my jej vidíme, jako by se nám výhled otevřel do nového, námi dosud nezřeného kraje. Duše naše se rozlétá po širších oblastech, nové světlo jí svitlo. A to není zásluhou formy a techniky, nýbrž té zvláštní umělecké pronikavosti a schopnosti. »Stopujeme-li kritickým okem ráz oněch umělců, které pokládáme za vzory,« praví anglický malíř Reynolds, »tedy shledáváme, že velkou slávu svých děl děkují ne nejpečlivějšímu provedení anebo svrchované péči, kterou vynaložili na nepatrné drobnosti, nýbrž oné všeobsáhlé dovednosti svého zraku, jež jim umožňuje, aby celý předmět najednou přehlédli.« Žádá na umělci pronikavost, energii, vyjadřující charakteristické vlastnosti předmětu. A Brentano, který obíral se problémem genia, ukazuje, jak chod ideí u umělce buď z vrozeného uměleckého smyslu, buď vlivem stálého cviku alespoň částečně je jiný než u ostatních smrtelníků, totiž potud jiný, že všechno nazírání na svět u umělce je vedeno jeho uměleckým smyslem, on vidí a cítí jen to významné, proniká k podstatě a typickosti bytostí a věcí, a umělecké dílo tvoří, koncipuje se již tímto bezprostředným nazíráním a řaděním ideí v jeho nitru, takže vlastně je to pak již jen stránkou techniky, uvésti je v život. Tu také zcela běžná skizza uplatňuje prý to, co je umělecky podstatné, ve vší čistotě a síle. »A byť by i vloudily se v další provedení i různé chyby a třeba

by leccos bylo nedbale podáno a technicky vadně: v podstatě své zůstává dílo uměleckým, jak má být; to, co tvoří duši uměleckého díla, bytuje v něm a pozvedá je vysoko nad bezduchý a neživotný produkt, při němž píle a vyškolená technika všech jeho chyb se uvarovala.«

Duši tedy má míti umělecké dílo. Zadíváme-li se na obraz, na sochu, přečteme-li si báseň opravdového básníka nebo naslouchámeli hudbě nevšedního skladatele, co myšlének a citů rozvlní se naším nitrem! Duše uměleckého díla mluví tu k nám, kdežto sebe krásnější forma zůstavila by nás chladnými. Ovšem i k formě a technice pravý umělec přihlíží, ale to je již plus a přídavek k onomu základnímu, co tvoří podstatu jeho umění. Mozart vyjádřil to o sobě asi těmito slovy: »Čím to, že moje věci při práci béřou tvářnost a manýru mozartovskou a ne manýru někoho jiného, to asi děje se z téže příčiny, z které můj nos je právě tak veliký a vyklenutý a nikoli takový jako u ostatních lidí.« T. j. abych to uvedl na naše poměry, Machar pověděl nám své bolesti, své básnické poznání života, specielně našeho života macharovsky, protože ani jinak nemohl, ale to, co nás jímá, co do našich duší a srdcí vniká, co tvoří sílu a podstatu jeho umění a Machara opravdu velikým básníkem, ba naším dosud vůbec největším básníkem, to není především ta forma, to jsou především ty jeho básnické poznatky života, neboť on právě jinak, bezprostředněji, hloub, význačněji a neobyčejněji zadíval se na život a na svět a tím i na náš život a svět a to, co odkryl v životě, z jeho básní se nám sděluje. A tak každý umělec, básník, malíř, sochař, hudebník mluví k nám obsahem svého života, duší svého umění.

Tím, co jsem řekl, je dáno stanovisko těchto literárních přehledů. Budeme se asi ve svém úsudku lišit často od jiných, zvláště formalistních kritiků, neboť budeme se dívati na literaturu a umění po vnitřní stránce. Arci, kolik nalezneme opravdových, skutečných umělců? Na mnoze budeme se musit spokojit s pouhými spisovateli, ale lépe dobrý spisovatel než celá řada uměleckých diletantů, jejichž knihám formou má se dostávat umělecké pečeti a u nichž spisovatelství stává se jen routinérstvím a tím ztrácí svůj vážný význam. Nám také tím větší bude umělec a spisovatel, čím hlubší a ušlechtilejší jeho poznání světa a života. »Kladu-li váhu především na obsah, ideje posuzovaných knih a myšlenkový názor spisovatelův,« psal jsem zde před sedmi lety, »má to ten smysl, že po mém soudu prázdná aneb ideově zvrácená kniha nestává se ještě knihou cennou tím, vyhovuje-li snad po formální stránce všem požadavkům moderní umělecké kritiky. Ovšem nedá se přehlížet forma, jak spisovatel vyjadřuje svůj názor na život a na svět, ale chci vidět především, že skutečně něco vyjadřuje a co vyjadřuje, chci vidět, zdali to, co vyjadřuje, je také hodno, aby bylo vyjádřeno a čteno.« A toto stanovisko bude tu i na dále vůdčím stanoviskem.

Objasním je ještě praktickým poukázáním. Před nedávnem přeložen byl Zd. Frantou z angličiny román George Eliotové »Adam Bede«, kniha formy v pravém slova smyslu protichůdné k formě,

jaká dnes pokládá se za uměleckou etiketu moderních románů. Kapitoly jsou důkladné a v nich vše důkladně pověděno. Eliotová nespokojuje se s mlhavým, moderní tvorbě příznačným nadhazováním, zobrazuje zevrubně a přesně místo děje, své osoby nechává vyhovořit a při tom jakoby se rozbíhala a zabíhala od ústředního děje. Tedy bude tu asi dosti vad technických. Sám bych vytkl leccos, zvláště II. dílu, kde spisovatelka již příliš zkouší naši trpělivost. Konec románu působí jistou konstruovaností a řekl bych, že Eliotová je silnější v klidné epice, než v líčení vzrušných stavů duševních. Ale přes to vše »v podstatě své zůstává dílo uměleckým, jak má být; to, co tvoří duši uměleckého díla, bytuje v něm a pozvedá je vysoko nad bezduchý a neživotný produkt, při němž píle a vyškolená technika všech jeho chyb se uvarovala«.

Spisovatelka stojí stranou, dílo její až na »Malou přestávku« v II. knize, kde vykládá své umělecké názory, je čistě objektivní, ale umělecké její nazírání na svět mluví tu z každé řádky, mluví tu osobami, podanými po všech jejich stránkách vnějších i vnitřních, a obrazem života, do něhož tak plně a jasně mohla nám dát nahlédnouti jen skutečná umělkyně. Myslete si třebas, že leccos mohlo býti napsáno snad stručněji nebo moderněji, tomu však se neubráníte, aby krajina kolem vsi Hayslope, v níž odehrává se děj románu, nestala se vám pojednou nějak nápadně blízkou a povědomou a aby kruh známých vám lidí nerozšířil se o několik velmi živoucích postav, o Adama Bedea, jeho bratra Seta, jejich matku Lisbetu, methodistku Dinu, o Hethy Sorrelovu, Arthura Donithorna, rodinu Poyserovu, pastora Irwina atd. V duši vaší nebudou stíny všech těchto jmen, nýbrž skutečný Adam Bede z masa a kostí, prostý tesař, silák tělem i duchem, který nepamatoval se, aby kdy kolísal, když se rozhodl, že něco není dobré, muž, který měl právě tak železnou vůli jako železné rámě a jenž od času, co uměl násobilku, tak jasně poznával, že člověk nemůže provésti něco zlého, aby to nezplodilo nedohledný hřích — jedním slovem prostý muž, ale vynikající muž. A vedle něho slabší bratr Set, srdce měkkého, ale trpělivý ve své odevzdanosti ve vůli vyšší, milující Dinu, methodistku, neopětovanou láskou. A tato Dina, methodistická kazatelka, jejíž hlavní zásadou je, býti naplněnu láskou ke každému tvoru, vědoucí, že nenarodil se na tomto světě ani muž ani žena, na které by nepřipadla některá ze zkoušek a zármutků života, povaha »vyšší«, která právě proto dovedla pochopiti a poznání v nejtěžší chvíli přístupnou učiniti »nižší« povahu krásné, jaksi neuvědoměle sobecké a ješitné Hethy Sorrelovy, vražednice dítěte, Hethy, v jejímž nitru nikdy náboženské nauky se neujaly, a jež byla jednou z těch četných osob, které měly svého kmotra a kmotru, učily se katechismu, šly ke konfirmaci, chodily každou neděli do kostela a přece si nikdy nepřivlastnily jediné křesťanské myšlénky nebo jediného křesťanského citu. A tak mohl bych i na ostatní osoby poukázat, na kapitána Arthura Donithorna, dědice velkostatku, který rád dělal vše, co bylo krásné a rád měl za své krásné činy uznání, ale při tom dovedl svésti Hethy Sorrelovu, na pachtýře Poysera a jeho ženu, zvlášť

na tuto paní Poyserovou, v níž vězelo kus samostatně myslící ženy, ale mimo to a především na to bych chtěl upozornit, jak Eliotová všemi těmito osobami a dějem své knihy učí nás poznávat, že »naše skutky nesou v sobě strašné následky, zcela nezávislé od kolísání, které předcházelo — následky, které sotva kdy se obmezují na nás samy«. Každý z nás musí projít školou utrpení, prošla jí Hethy Sorrelova — — ale i pevný, nekolísající Adam. V tom spočívá umělecká síla knihy, jak autorka dovedla vidět svět dobra a zla, svět v jeho rozmanitosti, ale i v jednotnosti, tu jistou zákonnost, ten vyšší řád, vládnoucí životem, jak tento svět viděla v tak živém obraze a tak živými, po všech význačných rysech postřehnutými osobami, jinými slovy, jak dovedla v nitru svém vytvořit, skoncipovat obraz lidského života a vnějšího světa, stvořit — abych to ještě význačněji vyjádřil — uměleckým dílem mikrokosmus. Eliotová sama byla dost zlomená povaha, po ztrátě víry mladého věku chytila se spinozismu, později Compteova náboženství humanity, hledala a prahla a jistě že i se svým vlastním, vnějším životem byla v rozporu, ale tvoříc Adama Bedea tkvěla příliš poznáním svým i láskou svou ještě v tom původním světě víry.

Eliotová je nevšední žena a z její knihy mluví duše nejen umělecká, ale i opravdová. Svým románem hlásá nám nejen pravdu, o níž jsem mluvil, ale učí nás také nejširší sociální lásce, učí nás chápat život prostých a vidět, že ušlechtilost a velikost povahy nalezneme právě tam, kde my tak zv. kulturní lidé nejméně bychom se toho nadáli. »Ano, díky Bohu; lidský cit je jako mohutné řeky, které zemi požehnání přinášejí: nečeká na krásu — teče s neodolatelnou silou a nese krásu s sebou. Všechna čest a úcta božské kráse formy! Pěstujme ji co nejvíce u mužů, žen a dětí — v našich zahradách a našich domech. Ale milujme také tu druhou krásu, jejíž tajemství neleží v proporci, nýbrž v hloubi lidské sympatie.« A tato druhá krása je krásou umění Eliotové, jež i přes tu jistou zastaralost formy ještě takřka po padesáti letech na nás působí.

Nezdála-li by se však Eliotová dosti názorným důkazem mých slov, co říci teprve o Dostojevském, na př. o takovém jeho Idiotu, jehož II. díl před krátkou dobou vyšel v Ruské knihovně! O Dostojevském je přece známo, že nemíval ani dosti času, aby mohl velkou píli věnovat formě a že leckdy psal přímo žurnalisticky, čtenář na př. v II. díle Idiota nalezne také místa, která bude pokládat za rozvláčná, ne-li zbytečná, a výklady, které se mu nebudou zdáti dosti uměleckými. A přec, jaké umění! Jaký tu svět, oživený a zalidněný před námi! A ten svět nejeví se nám tu v běžné své zevní struktuře, jak my jej vidíme, ale jako bychom okénkem nahlíželi dál a ještě dál a hloub a ještě hloub a jakoby nás úžas jímal, že vlastně lidé, ba i ti lidé, kolem nichž chodíme, nejsou takoví a takoví, ale že tam dole něco žije a hárá, čeho jsme neznali a si neuvědomovali. Tu místy romanopisec přímo jakoby bleskem ozařoval dosavadní naše poznatky, svět a život daleko za všechno to zevní — tak něco neobyčejného je v tom

umění Dostojevského. A je to zase celý svět a život ve své rozmanitosti a jednotnosti, který nám předvádí svou knihou, svět, kde i nepatrná muška má své místo, a proto i takový tlachavý Lebeděv nebo Ivolgin. Ostatně takový Lebeděv je něco víc než pouhým Lebeděvem a takový Ivolgin je něco víc než pouhým Ivolginem. Ba, jaký Ivolgin, jaký kus pravdy života v něm! Nemohu poukazovat na jednotlivé osoby, na všechen ten souhrn osob, jež tu tvoří mikrokosmus, ba, jen dotknout se mohu i hlavní postavy knížete Miškyna. Jakou to neobyčejnou postavu stvořil v něm Dostojevský, aby nám ukázal svůj ideál člověka! Dítě v podobě muže! Ano, být v jistém smyslu po celý život dítětem — v tom spočívá celý problém. Ale jak těžko dítěti světem projíti, to je druhý problém. V takovém knížeti Miškynu, v takovém Rogožinovi, v Nastasii Filipovně, v Aglaji atd. atd. jakoby vás Dostojevský vedl k praprvkům, k prasílám lidských povah a individualit. A i tam, kde líčí všedního, obyčejného člověka, jak sám praví, na př. Gavrila Ardalionoviče, vidíte, jak jej vysvlekne, obnaží před vámi, takže obyčejný člověk promění se v člověka ne již tak zcela obyčejného. V Turgeněvově románě »Otcové a děti« praví hrdina Bazarov, že všichni lidé jsou si vespolek podobni jak tělem, tak duší, každý z nás že má mozek, slezinu, srdce, plíce stejně zařízeny, že i tak zvané mravní vlastnosti jsou u všech tytéž: malé odstíny prý nic neznamenají. »Dostačí jeden lidský exemplář, abychom mohli souditi o všech ostatních. Lidé jsou jako stromy v lese; žádný botanik nebude se zabývati každou jednotlivou břízou zvláště.« A tu vidíte právě u Dostojevského, jak je něco víc než takový »botanik«, takový generalisující botanik, jak dívá se na svět očima »tvůrce«.

A ještě několik slov! Mně právě, rozhlížím-li se světem a životem, naprosto nepochopitelným je názor materialistů, mně všechen ten svět a život vždy a všude hlásá právě svého stvořitele. A tak i když čtu takovou knihu Dostojevského a nahlížím v ten jeho svět a život, jdu mimoděk od toho papíru, od té knihy dál, jdu k tvůrci a k tvůrčí jeho duši, v níž ten svět se zrodil a bytoval. Tam je ta prvá a základní instance umění. Myslím, že mi bude rozuměno, co tím chci říci. Nic jiného, než zas jen tolik, že tam v té duši odehrává se základní proces umělecký a ten že je podstatou umění. *Z.*

Poučná:

»Česká knihovna zábavy a poučení«. »V záblescích staré chodské slávy«, vypravuje prof. Jan M. Hruška. Od kolébky našeho obrození. Napsal Fr. Bílý. Julius Hart: »Leo Tolstoj«.

»Česká knihovna zábavy a poučení«. Vydává »Ústřední spolek českých professorů« a pořádá *František Bílý*, č. XVI. »V záblescích staré chodské slávy«, vypravuje prof. *Jan M. Hruška*. S několika obrázky za K 1·50, str. 156; č. XVII. »Od kolébky

našeho obrození. Několik obrázků z dějin jazyka a písemnictva«. Napsal *Fr. Bílý*. Za K 1·50. Str. 175.) Nákladem J. Otty.

Psáti pro dospívající mládež a širé kruhy obecenstva jest věcí tak nesnadnou jako důležitou. Zasívati v kyprou, rozvíjející se duši mladého člověka pěknou, vytříbenou formou, způsobem snadno přístupným a srozumitelným sémě vážného poučení z různých oborů lidských vědomostí a tak nejen rozšířiti obzor jeho duševní, vzdělati jeho vkus, ale také vypěstiti názory jeho, naučiti jej užitečným způsobem se baviti, prázdné chvíle prakticky využitkovati k vážné přípravě pro život, to jest snaha hodná vskutku povšimnutí a opravdu podpory, pokud ovšem svému cíli se blíží. Jak vysoko snah podobných dbají u jiných národů, toho dokladem by byla hotová záplava podobných spisův v literatuře n. př. německé, kde o duševní potravu mládeže středoškolské a rodin německých velmi dobře, ano někdy snad téměř zase až přespříliš úzkostlivě jest postaráno. U nás, malého národa, i poměry jsou malé i tísnivé. A proto třeba tím pilněji všímati si literárního podniku spolku českých professorů, který vzal nesnadný úkol na se, pečovati o četbu naší mládeže středoškolské, a pokud vskutku svého cíle dosahuje, poskytnouti mu možnosti, aby v kruzích nejširších mohl se také náležitě uplatniti.

O publikacích české knihovny bylo v tomto listě několikráte mluveno se stanoviska literárního. Podalať již knihovna ta řadu dobrých, cenných věcí a mezi svými spolupracovníky má jména jasného zvuku nejen v oboru školské práce, nýbrž také v literatuře, stačí zajisté citovati namátkou: Bartoš, Bílý, Kabelík, Vlad. Novák, Sedláček, Vrchlický a m. j. Na českou knihovnu lze právem pohlížeti jako na kus p o s i t i v n í p r á c e, která s nevšední péčí jsouc řízena, bez hluku koná své poslání osvětové. A tohoto poslání jsou poslední dvě čísla dokladem obzvláště význačným.

*

Pěkná kniha Hruškova je dítkem lokálního patriotismu. Kořeny svými tkví hluboko v nenahraditelné době mládí autorova, podnět k ní dán, ač-li se dobře pamatuji, ve slovanském semináři dvorního rady Gebauera, kde tak mnohá cenná věc vyklíčila.

V osmi kapitolách (Tomášek, Spokojení, Hyjtu na Chodsku starodávném, Mezi chodskými písmáky, Z paměti o silácích, Ptáčník Josef, Starý voják, Žebrání na Chodsku) předvádí tu autor jak povahové typy a ukázky života vezdejšího, tak také zajímavé a neobyčejně cenné kulturní obrázky z Chodska. Stati jako n. př. Hyjtu, Mezi písmáky, Ptáčník Josef jsou vzácného rázu, bohaté obsahem, zajímavy a zvláštní každou řádkou; zasluhují věru, aby se staly majetkem celého národa. Jak poučna jest na př. studie o písmácích, nejen kulturně historicky, ale také v ohledu výchovném.

Studie ty milé a silné vštěpují mladým duším, jimž jsou určeny, netoliko lásku k malému člověku, ale staví mu též na oči jasně povahu českého lidu, učí jej studovati, jím se obírati opravdově a se zálibou, využiti dobrých jeho stránek ve prospěch otčiny a věci pokrokové.

Ale nejen to. V knize je celá řada výborných příkladů ethických. Abstinent Melichar krásně tu působí svým zjevem, jako starci Jiří a Jan neúmornou vytrvalostí a vzácnou spokojeností v útrapách života. Věru velká škoda, že spisovatel těchto partií neprohloubil, že spokojil se místy pouhým návrhem studie a nešel hloub i šíř v kresbě svéráznych, příkladných postav svých rodáků. Ale přes to hodna kniha, aby byla přijata s otevřenou náručí také — u venkovské inteligence, která rovněž mnoho z ní může těžiti.

Neméně pochvalně třeba se zmíniti o knížce Bílého: »Od kolébky našeho obrození«.

Obsah její spíše odpovídá podnázvu, než hlavnímu titulu. Právě kapitolky o literárních zjevech, jež časově nemají nic společného s národním obrozením, patří k nejzajímavějším v pěkném díle. Podivné osudy Remešského evangelia a Legendy o sv. Kateřině, názory Štítného a Ctibora Tovačovského o věcech božských a lidských dovedou tak, jak jsou podány, na ráz zaujati čtenáře. Kniha chce býti populární. Autor však jde k pramenům samým, není závislým kompilátorem. A v tom by se mohlo skrývati nebezpečí, že upadne do přílišného filolologisování a nepřekoná suchého vědeckého slohu. Než i tu měl autor celkem šťastnou ruku. Celá kniha se čte pěkně, má jasný výklad o známých i méně známých věcech. Jen bylo by dílu na prospěch, kdyby autor byl místy méně zevrubný a důkladný. To zejména cítiti v kapitolkách o úpadku jazyka českého a o překladech biblí. Uváděná fakta nejsou toho významu, aby jim v populárním díle bylo věnováno tolik místa; jsou tu ovšem některé podrobnosti vědecky zajímavé, na něž, tuším, nebylo dosud upozorňováno, ale o těch mluviti je na místě spíše v práci vědecké.

Tím nebudiž cena knihy zmenšována. Je to asi dosud nejzdařilejší pokus oživeně a zajímavě podati látku, která je českému intelligentu známa ze školy a odjinud jen v nejprostších obrysech. Autor rozepisuje se o vnikání němčiny do úřadů před bitvou na Bílé Hoře a po ní, ukazuje na zjevy úpadkové literatury, na pověstnou Rosovu »Čechořečnost«, mluvnici J. V. Pohla, »v cís. král. urozeninské věstni (rozuměj: šlechtické akademii) řeči čechské nejvejš vzřízeného učitele«, mluvnici M. Schimka, »Brus« jezovity Jiřího Konstancia, jediný potěšitelný zjev v době zkázy jazykové, Hammerschmiedovu »Allegorii« a j. Smutné vzpomínky zakončuje autor poukazem na nařízení z r. 1763, aby jazyk český ve školách byl více pěstován; první mluvnice školské pak prozrazují pokrok proti dřívějšku. A již také jinde vynikající mužové chápou se práce: F. Durych a F. T. Procházka pořizují první novočeskou bibli katolickou, jazykově na tu dobu vzornou. K nim pojí se noví a noví pracovníci, a přes jasné nebe mladého života českého ženou se první mraky. Dochází k prudkým sporům o prosodii a pravopis. V nich stále účast má Hanka, jehož malicherný osobní zájem autor několikrát připomíná. Spory nezastavují vývoje. Po slabých pokusech Dlabačových, jenž napsal r. 1782 první novočeskou báseň na oslavu příjezdu Pia VI., po pokusech Stachových a Thamových poesie česká nalezla důstojnější a větší representanty: Puchmajera, Ne-

jedlého, Hněvkovského, Poláka. Také divadlo stává se důležitým činitelem. Po středověkých hrách universitních a jezovitských, po didaktických dramatech Komenského nastalo úplné ticho. Úspěchem tedy jsou české hry ve stavovském divadle pražském, ještě větším nadšené snažení vlastenců z Boudy a jiných drobných divadel — úspěchem dotud, pokud nestála velká budova samostatného divadla.

O tom vypravuje autor v šesti kapitolách, ne souvisle, ale podle určitého plánu. Methoda, jaké užívá, ukazuje odborníka a paedagoga. Drobná pozorování i zajímavé podrobnosti budou vítány studentům, na něž asi autor především myslil. Tak bychom konečně měli konkretní příklad, jak přibližovati naší mládeži kulturní minulost českou. V té věci byl dán loni odborníkům dobrý návrh drem O. Wagnerem. Bílý se vyhnul veliké vadě podobných spisů pro mládež: paedagogové chtějí získati zájem pro svou věc tím, že ji přechválí. U německých autorů bylo by možno najíti odstrašující příklady. Způsobem, jaký volil Bílý, bylo by vhodno uskutečňovati návrh Wagnerův. Schází nám na př. populární, zajímavé podání života středověkého studenta, což by se dobře hodilo do rámce České knihovny, nedostává se spisku o velkých našich reformátorech, básnících a j. To jen namátkou.

Jak řečeno, kniha Bílého je dílo cenné, věcně správné. Ve slohu by někdy byla dobře na místě větší prostota. »Minulost česká byla zasypána rumem zapomenutí, zanesena kalem lží, přítomnost kormoutila nuzností«, hltavý příval«, zrcadlo společnosti« — a jiné obraty, jež staly se bohužel již velmi opotřebovanými frásemi, ať raději navždy vymizí z četby mládeže.

V populárním spise jsou na prospěch věci oddíly co možná krátké. V té věci by byl autor snadno mohl udělati nápravu. Těžká kapitola o úpadku jazykovém na př. je nepoměrně dlouhá a mohla býti rozdělena snadno na 3—4 oddíly.

Knize tiskově celkem správné chybí rejstřík. *Gn.* + *K. V.*

*

Julius Hart: »Leo Tolstoj«. Sbírka »Die Dichtung«. Berlín 1904. Stran 82. V Německu bylo zvykem vychvalovati Tolstého umělce stejně, jako neuznávati, sesměšňovati myslitele. Pochopitelné ve vlasti toho směru kultury, který Tolstoj nejvíce potírá. Nyní konečně uznávají jednotlivci, že umění i filosofie tvoří u Tolstého organický celek, který je nutno posuzovati jednotně, nerozděleně. Po velké knize H. Eugena Schmidta nejnověji Julius Hart snaží se ve stručné knížečce vystihnouti smysl všeho životního díla Tolstého. Přese všechnu bystrost autorovu je však patrno, že o Tolstém bylo dosud příliš málo vskutku hlubokého napsáno. Proto výsledky Hartovy práce jsou spíše přibližnými odhady, než zdůvodněnými thesemi, s nimiž bude nutno počítati. Dospívá k abstrakcím, které by snad mohly platiti o uměleckém díle, jež by Tolstoj napsal podle nynějších svých theorií o umění, ale nikterak se nedají applikovati na »Vojnu a mír« a j. V jednotlivostech Hart projevuje velmi zajímavé názory. Vymezuje na př. Tolstého natu-

ralismus, nebo ohrazuje se proti tomu, že by Tolstoj byl jako umělec moralistou a náboženským básníkem v obyčejném smyslu. Reklamovati Tolstého tolik pro monistické idee, jak to činí autor-stranník, bude sotva možno.

Dílko ve známé pěkné úpravě je ozdobeno 6 portréty a faksimilem rukopisu. *Q.*

ŽENSKA OTÁZKA.

Ženský kongres berlínský — Konference v Brémách — Kongres matek v Chicagu — Volební právo žen ve Švédsku — Dívčí akademie a Dívčí lyceum v Brně — Ženská lycea nebo gymnasia? — Nový spolek žen sociálně-demokratických — Schůze číšnic — Ženský klub český — Matičné dámy.

Všecky dnešní projevy ženského hnutí přesvědčují nás s dostatek, že toto již úplně do celého organismu společnosti vrostlo a že společně s jeho vývojem i budoucně bude pokračovati. Nejeví se nám tudíž ženské hnutí dnes jako něco samo o sobě, ale jako nezbytná součástka všeobecného boje za lidskost a spravedlnost. Pro ženy však důležito jest, aby usilujíce o úpravu svého sociálního, právního a hospodářského postavení, nezapomínaly, že dnešním stavem musí i ve svém vnitřním vývoji prodrati se silnější a hlubší. Jest stále třeba připomínati si, že skutečná emancipace ženy nespočívá v napodobení muže, ale v hledání a nalézání cest nových, lepších — hlavně též ve snaze, aby poměr svůj k muži, k rodině a k životu veřejnému dovedla povznésti na stupeň vyšší, důstojnější. Nejen tím stoupne význam její sociální, že vrácena jí budou jednou spravedlivě všecka práva lidská, ale především tím, když, citově i rozumově vyspělá, ukáže se schopnou, plniti úkoly a povinnosti, které ve zvýšené míře zároveň jí připadnou.

V tomto bodě přinesl zklamání mnohým z přítomných berlínský kongres žen, který odbýván byl především za účelem agitace pro volební právo žen. Zásluhy ovšem získal si hlavně tím, že rozvrhl práci světovému svazu žen, který si vytkl za úkol, ženám volební právo vymoci. Vytýkáno mu však mnoho, mezi jiným také, že byl příliš sjezdem »dam«. Dělnice se ho totiž nesúčastnily. S nadšením psáno všude o třech Američankách, nejmarkantnějších prý osobnostech sjezdu. Všeobecně zdůrazňováno, že tyto energické »radikální« zastánkyně práv žen byly zároveň bytostmi v nejhlubším smyslu slova ženský ušlechtilými. —

Na konferenci žen socialistických v Brémách, která konala se 17. září, jednalo se o agitaci, ochraně dětí a otázce školské. Ženy trpí dnešním právem spolkovým a shromažďovacím. To stěžuje agitaci. Jelikož ženy v některých zemích nemají práva býti členy poli-

tických spolků, učiněn návrh na zakládání spolků vzdělávacích. Pokud se tkne ochrany dětí, žádán zákaz každé výdělečné činnosti dětí pod 6. rok a dětí školou povinných v průmyslu, v polním a lesním hospodářství, při domácí práci a posilkách, rozšíření školní povinnosti, snížení denní maximální doby pracovní u mladých dělníků od 14 do 18 let na 6 hodin a zavedení povinného pokračovacího vyučování pro obě pohlaví. Výdělečná práce přináší dětem veliká nebezpečí mravní, hlavně opilství hochům a prostituci dívkám. Dále jednáno o desítihodinné době pracovní. Ženě pracující musí být popřáno času, býti matkou a ženou. Žádá se ochrana nejen však pro ženu vdanou, ale i pro útlý, vyvíjející se organism mladých děvčat. V otázce školské jsou ženy sociálně-demokratické toho přesvědčení, že vzdělání je nejvýš důležito pro hnutí proletářských žen. Je třeba, aby každému stalo se jasným, že proletariat vstoupil na jeviště světa, nejen aby rozluštil otázku žaludku, ale i otázku kultury v jejím nejhlubším jádře ku blahu společnosti. Povinností a právem žen jest usilovati o reformu školy, která doplňuje vychování domácí, poněvadž jsou matkami.

Stejně kongres matek v Chicagu obíral se hlavně otázkou výchovy domácí a školní. Súčastnili se ho též muži a je zajímavo, jaké prof. Griggs, který shromáždění oslovil přednáškou, vyjádřil zásady výchovné. Zvláštní důraz kladl na vliv domova. »Nebuďte tak příliš přepjatě čistotny a pořádny v domácnosti,« pravil k matkám, »abyste děti své vyháněly ke hře do ulic. Nesvádějte jich ku lži tím, že uvádíte je do rozpaků neočekávanými otázkami. Starejte se, aby jejich vynalézavost nebyla potlačována. Když dítěti nastane doba otázek, buďte shovívavými, ale netrpte jim nikdy neskromnosti!« Jiný řečník mluvil o otázce dětí zločinných, zvláště hochů. »Rodiče by měli být trestáni,« pravil, »když svých dětí zanedbávají, když je ku krádeži a ku lži navádějí, do výčepu pro pivo a pro kořalku posílají, anebo když je v spustlém okolí ponechávají.« Kongres vyzněl v resoluci o mravní výchově veškeré mládeže.

Nejbližší takové shromáždění odbývati se bude příštího roku ve Washingtoně. —

Ve Švédsku jednalo se poslední dobou čile o volebním právu žen. Na říšském shromáždění podán 30 poslanci podporovaný návrh, aby požádána byla vláda, by při otázce všeobecného hlasovacího práva pro muže předložila i návrh hlasovacího práva pro ženy. —

Z posledních zpráv ženského hnutí nám nejbližšího dlužno zaznamenati anketu »Dívčí akademie« v Brně, kterou tato zahájila s pražskými professory universitními za účelem zkoumání universitního studia žen. Rozeslala jim k zodpovědění tyto tři otázky: 1. »Jaké jest Vaše mínění o ženském studiu vysokoškolském vůbec? 2. Co soudíte o koedukaci na universitách a jak se na pražské universitě osvědčila? 3. Jakých a kterých výsledků docílily posluchačky university ve studiu vědeckém, hlavně srovnáním s výsledky mužských studujících?« Anketa tato jest krůčkem k vytknutému cíli, který si »Dívčí Akademie« předsevzala, totiž zříditi ženské reformní gymnasium na Moravě.

Z dívčího lycea Vesny v Brně dovídáme se, že přihlášeny letos celkem 283 žákyně, z nichž při přijímacích zkouškách zamítnuto 21, takže jsou nyní celkem 262 žákyně a to: v I. třídě 32 žákyně, v II. třídě 47, ve III. třídě 46, ve IV. třídě 56, v V. třídě 41, v VI. třídě 40 žákyň. Opravné zkoušky dospělosti byly 20. září. Celkový výsledek zkoušek dospělosti je tento: 10 abiturientek s vyznamenáním, 26 aprob. prostě, 3 reprobovány na rok, 1 podnikne opravu v pololetí.

V otázce ženských státních gymnasií rozhodlo ministerstvo kultu záporně. Ministr dr. Hartel sdělil už příslušným činitelům také důvody tohoto rozhodnutí. Dívčí gymnasia přinesla prý by prospěch jen nepatrné části obyvatelstva, kdežto lycea dle německého vzoru se prý obecně osvědčují. Ministerstvo zamýšlí proto věnovati této kategorii škol zvýšenou pozornost a na zřízení několika divčích lyceí dojde prý v nejbližší době. Soukromá dívčí gymnasia slibuje však ministerstvo i na dále subvencovati. Bylo by bývalo spravedlivo, zřídit nejen dívčí lycea, ale také státní dívčí gymnasia, neboť dnešní jejich stav nedostačuje a není také nijaké naděje, že by dívkám v brzku bylo povoleno studovati zároveň s hochy na gymnasiích společných.

Chceme-li učiniti zmínku o některých důležitých schůzích žen, jež v Praze poslední dobou byly konány, třeba dáti pravdě průchod, že jsou to zas a zas ženy sociálně-demokratické, které nejvíce do veřejného života vsahují svým uvědomělým vystupováním ve všech nejdůležitějších otázkách. Ženy středních vrstev nemohou se jaksi vybaviti z okruhu činnosti spolkové a je příliš patrno, jak se přímo bojí a ostýchají veřejnosti. Plenární schůze, kterou ženská sekce strany sociálně-demokratické konala 5. června v Děl. Akademii a ve které čteny a schváleny stanovy budoucího centrálního spolku ženského, ukázala opět, jak možno opravdu užitečně a plodně pracovati ženám sorganisovaným ve velké sdružení. Spolek ten má podporovati ženy obstaráváním práce v nezaměstnanosti, právní ochranou, poskytováním hmotných podpor v nemocích, v šestinedělí, udílením pohřebného a různých jiných výhod. Plenární schůze tohoto spolku odbývají se vždy první neděli každého měsíce v Děl. Akademii v Žitné ul. 7 a bylo by záhodno, aby co nejhojněji všecky ženy spolek ten svým účastenstvím posilovaly. Jiná schůze svolána byla do Typografické besedy za účelem protestu proti zdražování potravin. Charakteristické je, že ženy měšťanské neuznaly ani tentokrát připojit svého hlasu k dělnicím. Je přece nutno, uvědomovat si konečně, jak důležitým činitelem hospodářským je žena. Kdyby v rozumné shodě ženy sledovaly společně dobrou politiku hospodářskou alespoň v nákupech, brzy by diktovaly ony obchodníkům a ne obchodníci jim. K tomu ovšem nejen u nás, ale i jinde ještě daleko.

Dne 23. září v neobvyklou hodinu popůlnoční sešly se číšnice, aby projednaly některé palčivé body svého postavení. Referovala Karla Máchová. Číšnice žádají zákonné zkrácení doby pracovní, zvýšení mzdy, zavedení náhradního odpočinku a podrobení hostinství živnostenské inspekci. Chtějí se zasazovati o samostatnou organisaci, o bezplatné sprostředkování míst, o právní ochranu a útulek pro službu hledající.

Ženský klub oznamuje, že se rozhodl pěstovati dámský šerm a že hodlá podporovati tento ušlechtilý sport v každém směru. Nás nepřesvědčil o nutnosti důvod, že Paříž, Londýn a Amerika dávno již se honosí dámskou šermířskou školou. Paříž, Londýn a Amerika zajisté i mnohým jiným se honosí, čeho by vůbec nebylo nikdy třeba u nás také napodobiti. Ne, že bychom byli proti sportu. Nechť ať tedy se šermuje také u nás, ale dlužno zároveň připomenouti slibnou vzdělávací činnost v jiném směru, ku které před prázdninami klub učinil několik rozběhů. Hlavně v politické a mravní otázce. Nyní, po veřejné manifestační schůzi za volební právo žen, třeba především pracovati pro politickou jejich výchovu pořádáním vzdělávacích kursů a přednášek z oboru věd ústavních. Pochybenou přednášku p. Královce třeba napravit a nutno bude zvláště v tomto směru usilovně pokračovat, aby hnutí mravní hned v zárodku nebylo ubito.

Konečně chtělo by se mně ještě dodati poznámku ke zprávě o nově chystaném bazaru matičnými dámami. Připomenula mně ten smutný fakt, že mnoho našich žen, bohužel těch, kterým dostatek času i hmotných prostředků nejvíce poskytuje příležitosti ku práci pro veřejné dobro, nelze nadchnouti k tomu než jen za odměnu zábavy a flirtu. Kdyby dnes všecky ženy v té otázce se sjednotily, nebylo by třeba shánění toilet, objíždění kočáry, vynucování příspěvků, zřizování stánků a p. Dámy matičné a slečny spoluúčinkující složily by prostě obnos výloh, spojených s jejich bazárovou činností, ostatní ženy v Praze a na venkově by bez nucení a sbírání přispěly každá dle své možnosti a Matici sešel by se dar tak značný, že dámy matiční nikdy nejsou s to ho sehnati. Takové účely dovedly by snad sorganisovati a spojiti ženy všech vrstev, poněvadž je tu něco všem ženám společného.

V.

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. An Autobiography, by Herbert Spencer, 2. sv. 1904. — Sorley, Recent Tendencies in Ethics, 1904 (charakteristika anglických směrů ethických). — Dr. A. Eleutheropulos, Soziologie, 1904 (se stanoviska histor. materialismu, ve sbírce spisů Natur und Staat). — H. Taine, Sa vie et sa correspondance: již druhý svazek Taineovy korrespondence v době od r. 1853 do 1870. Zájem druhého svazku v kritice Napoleona a katolicismu spějícího k vaticanum. — A. Sorel, L 'Europe et la révolution française, V. sv. 1903 (Bonaparte a direktorium). — E. Goldmann, Die Einführung der deutschen Herzogsgeschlechter Kärntens in den slovenischen Stammesverband, 1903 (proti hradeckému prof. Puntschartovi, jenž známý obřad korutanského nastolení knížecího vyložil na základě Peiskerovy theorie hospodářské; Goldmann v něm vidí náboženský obřad přijímání cizince do národního svazku). — L. Bazalgette, Le Problème de l'avenir Latin, 1903. — A. W. Smyth, Physical Deterioration: its Causes and the Cure, 1904. — B. Spencer and F. J. Gillen, The Northern Tribes of Central Australia, 1904. Jeden z nejlepších spisů o primitivních národech; pokračování staršího spisu Native Tribes of Central Australia, 1899. — L. Wilser, Die Germanen, 1904 (řada starších článků, v nichž autor provádí svou thesi, že pradomov Arejců byla Evropa, ne Asie). — G. Witkowski, Das deutsche Drama des 19. Jahrhunderts, 1904. — Ch. Bonnier, La Lignée des Poètes Français au XIX. siècle, 1904 (výtečná anthologie). — E. Friedrich, Allgemeine und specielle Wirtschaftsgeographie, 1904. — W. Borgius, Die Ideenwelt des Anarchismus, 1904. — J. Strieder, Zur Genesis des modernen Kapitalismus, 1904: specielní historie kapitalistického vývoje v městě Augsburku; výsledek čelí silně theorii Sombartově, že bohatství měšťanů v středověku a na počátku doby nové vzniklo akkumulací pozemkové renty v rukou městských patricijů a šlechty, stěhující se z venkova do města. Strieder dokazuje (zejména pro dobu 1396—1540), že theorie Sombartova je nesprávná: bohatství měšťanů vzniklo z obchodu, obzvláště textilního. Z knihy Striederovy vyplývá správně, že Sombart podceňoval rozsah a výši obchodu středověkého. — M. Hillquit, History of Socialism in the United States, 1903. — P. Göhre, Denkwürdigkeiten und Erinnerungen eines Arbeiters, 1904 (II. svazek pokračující v vzpomínkách dělníka

K. Fischera). — Spectator alter, Die Krisis im Papsttum, 1904: jaksi pokračování Krausových článků, psaných pod jménem Spectator; břitká kritika pontifikátu Pia IX., Lva XIII. a již také Pia X. — O. Sickenberger, Kritische Gedanken über die innerkirchliche Lage, 1904. — W. Spiegelberg, Der Aufenthalt Israels in Aegypten, 1904 (ke sporu, co je historického v biblickém vypravování o zajetí egyptském). — B. Weiss, Entstehungsgeschichte des Neuen Testaments, 1904 (na 19. str. stručný výklad, populární). — H. Faber, Das Christentum der Zukunft, 1904: doba církve přestává, doba křesťanství nastává. — H. Denifle, Luther und Luthertum in der ersten Entwickelung, I. sv., 2. vydání: spis Deniflův dal podnět k četným kritikám; spravedlivější kritikové se strany katolické také Deniflovi vytknuli mnohé chyby v jednotlivostech a církevnické strannictví v celku. Denifle vydává tu nové zpracované vydání, v němž tu i tam úsudky zmírnil, chyby a omyly opravil, ale tendence a směr zůstaly. — W. Lexis, Das Unterrichtswesen im Deutschen Reich: podrobný popis učiněný pro výstavu v St. Louis. I. sv. o universitách, II. o vyšších učilištích a školství pro dívky, III. o školství národním a paedagogiích, IV.: 1. o technikách, 2. o ostatních vysokých školách (akad. hornických, lesnických, zemědělských, zvěrolékařských, obchodních, kuchařských, vojenských), 3. o nižším školství technickém. — Fr. W. Foerster, Jugendlehre. Ein Buch für Eltern, Lehrer und Geistliche, 1904. — Týž, Lebenskunde. Ein Buch für Knaben und Mädchen, 1904. — K. Bücher, Ueber alte und neue Aufgaben der deutschen Universitäten (řeč rektorská), 1904. — Kotelmann, Schulgesundheitspflege, II. vyd., 1904. — St. Koźmian, Pisma polityczne, 1903: listy známého polského publicisty, podávající historii vzniku směru stanczyků. — H. Münsterberg, Die Amerikaner, 2 sv., 1904. — E. H Parker, China, Past and Present, 1904.

Havlíček skutečný a fiktivní. Na posudek mého Havlíčka (Naše Doba, červenec) nemínil jsem odpovídat, domnívaje se, že si čtenářové sami všimnou protidůvodů s důvody; aby se mé mlčení nevykládalo, jakobych se kritikou p. dr. Tobolky, uveřejněnou v mém listě, vzdával svého nazírání na Havlíčka, odpovídám přece:

V prvé řadě běží o to, byl-li Havlíček, zejména nábožensky, liberálem. Liberál, liberalism je kulaté slovo a proto jsem ve svém II. vyd. pojem objasnil šíře, nežli v prvém. Havlíček byl nábožensky liberální = svobodomyslný, ale nikoli liberálem ve smyslu liberálního indifferentismu náboženského. In concreto nesmí se mu imputovat liberalism Rotteck-Welckerovský. Důvody toho na str. 290 (II. vydání) mého Havlíčka jsou udány a důvody ty trvají proti mínění a nazírání p. dr. Tobolky. Dr. Tobolka v tom nepodává žádného protidůvodu a podat nemůže, protože Havlíček jednoduše liberálem ve smyslu dr. Tobolky nebyl. O tom, kdo Havlíčkovi jen trochu rozumí, nemůže být pochybnosti. Že bych v II. vyd. připouštěl více než v I., je omyl; formuloval jsem jen úsudky přesněji.

Běží tu arci o výklad Havlíčka: dr. Tobolka v něm vidí liberála (à la Rotteck-Welcker), já ne. Kdo, co tu rozhodne? »Psychologické a literárně-historické studium Havlíčkových spisů a jeho doby«, řekl jsem; dr. Tobolka výrok ten klade do uvozovek. Rozumím těm uvozovkám — má tím být methoda označena jako nevěcná, nehistorická, nepragmatická, a jakkoli ty terminy znějí. A přec je správna jen methoda má: všichni a různí vykladačové mají úplný text Havlíčkův před sebou — co z něho vyčtou, co z něho vyčíst dovedou? To je věcí psychologické a j. interpretace, které se historik nevyhne, ač běží-li mu nejen o jednotlivé fakty, nýbrž o ducha, o duši spisovatele. Opakuji: kdo v Havlíčkovi nedovede vyčíst, vycítit člověka náboženského, nemá pro tuto stránku lidské duše orgánu.

Nejen v této věci hlavní, také v podružných musil bych proti dr. Tobolkovi uvádět téměř vždy, že je hodně nepřesný. Já prý jsem přesvědčen, že český r. 1848 má »význačný ráz náboženský«: ve skutečnosti jsem jen řekl, že naše české hnutí nábožensky mělo silnější ráz než hnutí jinde. Ukazuji obšírně, co rok 1848 pro nás především politicky a sociálně znamená, a k tomu upozorňuji na zabarvení také náboženské. Dr. Tobolka napsal, že prý pro své tvrzení o náboženském charakteru českého hnutí jsem uvedl jediný jako naprosto přesvědčující pramen« Springerovu Geschichte Oesterreichs. Podíváme-li se však do Springera, shledáme prý, že tam, co hledám, není (Springer mluví o »kirchliche Gährung«).

Není pravda, že pro své tvrzení uvádím jediného Springera. Ukazuji na Aug. Smetanu, na hnutí v pražském semináři za vedení Nahlovského, na Tomka a na — Havlíčka. A co se Springera týká, je věc, jak pravím já, ne jak tvrdí p. dr. Tobolka: Springer postřehl, že české hnutí mělo silnější ráz náboženský než jinde — o to běží, netvrdil jsem, jak řečeno, že rok 1848 jen u nás byl náboženský.[1] Tvrdím jen, že bylo znát také hnutí náboženské; to v zemi reformace potlačené absolutistickou protireformací je přirozené. Je to zároveň důvodem pro mé nazírání o duchovním směru našeho obrození: jakmile přestal absolutism, ozvalo se také náboženské svědomí posud potlačované a ozvalo se právě u nás, kdežto u Němců a Maďarů ozývaly se více motivy politické a nacionální.

Nesprávno je prý uvádět Fričovy Paměti pro psychologii radikalismu v r. 1848. Důvod? Frič prý hrál r. 1848 úlohu ve straně radikálně-demokratické nepatrnou; jeho paměti podávají »spíše« (tedy ne cele!) psychologii radikálního mladočeštví let 80tých, kdy byly »stilisovány«; pro psychologii strany radikálně-demokratické mohou být směrodatny radikální listy r. 1848. Dr. Tobolka stále je nepřesný: Frič je char-

[1] Springer prý mluví jen o hnutí církevním (»kirchliche Gährung), nikoli o tom, co prý v poznámce hledám: já v poznámce nic nehledal, nalézám tam však, co jsem našel při studiu našeho roku 1848. Dr. T. schovává se za slovo »církevní«; kdo si přečte celou poznámku a text, vidí, že Springer mluví o celém tehdejším racionalistickém (!) reformním hnutí církevním, o odstraňování zlořádů a omylů atd. — co je tu jen »církevního« a co znamená v té souvislosti církevní?

akteristický pro revoluční radikalism; hrál v něm roli značnou, když směl být jedním z revolučních komandantů. Právě tento nezralý mladíček je charakteristický pro lidi, kteří r. 1848 a 1849 chtěli dělat — revoluci! Já neuvádím proto Pamětí Fričových jako dokumenty doby, nýbrž uvádím z těch Pamětí pouze to, co Frič sám o sobě a revolučně-vojenské činnosti uvádí. Jak Paměti »stilisované« podle deníku Fričova a podle některých prací dr. Pinkasa mohou být dokumentem mladočeštství let 80tých, je mně hádankou. A co konečně znamená, že listy roku 1848 mohou být pro stranu radikálně-demokratickou »směrodatnými?« Všude dr. Tobolka užívá nepřesných slov, nejasných pojmů.

Dr. Tobolka uvádí mnohé literární jednotlivosti, že prý jsem neuvedl přetisky Havlíčkových překladů z Gogola a t. p. To je pravda, ale je to výtka neoprávněná, protože jsem nenapsal souhrnný spis o Havlíčkovi, nýbrž spis, který má být politickou čítankou, spis, v němž Havlíčkem charakterisuji dobu našeho prvého politického obrození. Jiné výtky mají zase charakter jiný: na př. na Havlíčka prý bouře dělnické r. 1844 nemohly mít vliv, protože nebyl — v Praze! Divné, že na Havlíčka tak působily poměry Irska, když nebyl v Irsku! Anebo mluvit o vlivu německé osvícenské filosofie Zimmermannovy, jak činí dr. T. Zase běží o přesnější odhadnutí vlivu: já vystihuji a oceňuji vliv výchovní, vliv formující charakter a ráz, dr. Tobolka uvádí obskurního spisovatele, ze kterého Havlíček tu neb onu maličkost čerpal!

Některé podrobnosti dr. Tobolka vytýká správně (omyly v datum a p.), ale jakmile se dotýká věci jen poněkud vážnější, jeho výtky stávají se jeho obžalobou, že totiž nemá přesnosti v pojmech a že se mu nedostává propracování, umožňujícího věcný úsudek o historických osobách, ideách, proudech a směrech, a o ty, jak jsem řekl, mně šlo. Za to mne dr. Tobolka mezi jiným odkazuje na své některé práce o r. 1848; znám je a pokud třeba je i uvádím, ale pro to, oč já usiloval, o nich poučení není. Drobnostmi nedá se nakreslit veliká doba a její lidé. Jak to míním, ukáži dr. Tobolkovi příkladem. V jeho vydání Havlíčkových spisů je seznam časopisů, které do redakce N. Novin přicházely; seznam imponující — těm, kdo se neptají, co z těch časopisů a kolik přecházelo do N. Novin, co z nich čerpal Havlíček sám a t. p., otázky, které si položí historik myslící, tázající se nejen po faktech, ale také po jejich historické hodnotě. *M.*

Ministr krajan.

Ministerstvo krajanské je vynález polský. Poláci po celou dobu konstituční éry v Rakousku měli tentýž program a strážcem-zastancem tohoto programu je ministr krajan ve Vídni. Je to sice zcela formální náhoda, ale řízení osudu dalo ministru krajanovi oficiální titul »ministr bez portefeuillu«. Polský ministr krajan také nikdy nemá času, aby spravoval rakouský ressort, portefeuille. Jeho portefeuille je mu dáno jeho krajany a jedinou prací jeho je právě zastupovat v souhrnu těchto ressortů onen program. Prvním a jediným bodem tohoto programu jest: ve Vídni získat kde co pro Halič. Je známo, proč právě Poláci dostali prvního ministra krajana. Zahraniční poměry byly a jsou ještě dnes v očích rakouské diplomacie a státní správy vůbec takové, že prý bylo interesem státu a dynastie, uspokojit v první řadě Poláky. Proto jejich ministr krajan měl odjakživa ve Vídni snadnou úlohu. Rakouští ministři po celou dobu považovali se za ministry mimo Halič. Poměrům tamějším nerozuměli a Poláci jim je zbytečně nevykládali. Bylo i Grocholskému i nedávno zemřelému Jaworskému milejší, když se vlády stavěly na toto pohodlné stanovisko: Halič pro Poláky. Pro rakouského ministra stačilo, když jen věděl, že Polákům se více méně musí vyhovět. Polský ministr krajan a jeho polský klub pak zařídili politiku svou podle toho, vlastně podle svého programu: ve Vídni získávat kde čeho. Musí se říci, že polská delegace tento svůj program plnila s největší houževnatostí, důsledně ale — i s patřičnou dávkou porozumění pro situaci a s umírněností. Nežádali nikdy více, než co okamžitá politická situace snesla. Dějiny polské politiky neznají ani státní právo, ani fundamentálky, ani jazyková nařízení. Výsledkem této politiky byl vždy znamenitý poměr ke koruně, ke všem vládám skoro. Pro polského ministra v každém kabinetě bylo místo. Situace ho vždy

snesla. »Ruhe und Besonnenheit«, heslo Jaworského, bylo vždy vůdčí hvězdou polské politiky, od které Poláci se nedali zviklat, třeba se politika taková často zvrátila v prosté kšeftování i klubu i jednotlivců. Pokrčili rameny, »nie honorowo, ale zdrówo« řekli a šli dál.

* * *

Český ministr krajan je instituce povahy zcela jiné. Vyvinula se zcela jinak, daleko ne tak organicky a už proto daleko tak dobře neprospívá jako polská. Když Poláci vstupovali na půdu rakouské ústavnosti, byl ministr krajan první podmínkou. Při pokusu pracovat s Čechy, vstoupili do kabinetu dva čeští ministři odborní, pro justici a vyučování, o krajanu nebylo řeči. Pokus ten se nezdařil a čeští zástupci dalších 18 let parlamentárního života vídeňského se neúčastnili. Teprve Staročeši a hrabě Taaffe stvořili 1879 pojednou ministra krajana, poněvadž pro Taaffeho to bylo nejlacinější a nejpohodlnější, a Staročeši doufali, že český ministr krajan podobně se bude osvědčovat jako polský jeho kolega po tak dlouhá již léta. Nechceme se dnes zabývat otázkou, jak ministr dr. Pražák své úloze rozuměl a vyhovoval. Dnes nám je povědomo, že první ministr krajan — ne dr. Pražák — naděje nesplnil. Bylo by nespravedlností, připisovat vinu jen představiteli krajanského ministeria. Že dr. Alois Pražák byl muž kvalifikovaný, dokázal po dlouhá léta, co spravoval ministerstvo spravedlnosti. Ale organicky zcela nevyspělá instituce vadila a vadila za druhého ministra krajana a bude vadit třetímu.

Pro českého krajana nejsou především ony praedisposice jako pro Poláka. Vyhýbají-li se ostatní ministři nejraději otázkám polským a haličským, činí v otázkách českých pravý opak. Každý rakouský ministr považuje se sám v otázkách českých za autoritu, třeba do Čech vkročil po celý svůj život jen jednou, na několik dní neb hodin. Co z české otázky zná, má z novin a to z novin vídeňských. Jak při tom pochodí otázky mimopolitické, najmě kulturní, snadno si pomyslit. Také druhá výhoda platná pro Poláky se na nás nevztahuje: nemůžeme si alespoň stěžovati na to, že přední úlohou každého kabinetu je vyhověti nám jako Polákům. Konečně posice českého klubu na říšské radě podstatně se lišiti musí od postavení kola polského.

Z toho všeho je patrno, že situace českého ministra krajana je daleko obtížnější, tak obtížna, že vzhledem na nelogický vývoj této instituce trvalý prospěch z ní vzejíti nemůže. České portefeuille

bylo na existující již funkce a úřady takřka přilepeno, schází spojení. Proto se český ministr o svou agendu musí takřka rvát, kdežto polskému ze všech odborů je s radostí přidělována. Polského kolegy se ministři dotazují v každé záležitosti haličské, české věci vyřizovaly se za panování obou dosavadních krajanů bez nich nebo proti nim. Leží na snadě, že český ministr krajan, má-li jen trochu porozumění pro potřeby českého národa a nejen pro politické a jazykové, při stavu věcí v ministerské radě stále vystupuje jako petent. Ostatním ministrům, nemajícím potuchy o těch často životních potřebách, připadá český kolega jako věčný querulant a svolujíce snad k docela přirozeným a samozřejmým věcem, myslí, že povolují koncese. Vládním kruhům připadá pak český krajan jako »dobyvatel«, nám doma jako malomocná figura, nebo jak se »Národní Listy« jednou vyjádřily, jako »páté kolo u vozu«.

* * *

»Ruhe und Besonnenheit« ve smyslu Jaworského nebylo nikdy heslem české politiky a na nosnost situace jen málokdy brán ohled. Z toho všeho je patrno, že mezi českým ministrem a českým klubem poslaneckým se nevyvinul stejný poměr jako u Poláků. Třeba že za vlády Staročechů zachovávána byla forma a k vážným diferencím, alespoň ne veřejným, nedošlo, poměr mezi dr. Pražákem a vůdci klubu nebyl vždy nejlepší, třeba že Pražák a Rieger byli věrnými dlouholetými přáteli. Jak se poměry utvářely za panování druhého ministra krajana, máme všichni v čerstvé paměti. Fiasko české politiky za Koerbra, po dobu tedy panování českého ministra II., leží v největší části v osobách. Poláci mají ve Vídni disciplinovaný klub, jdoucí za shora naznačeným cílem politického egoismu a poslouchají svého předsedu, který je v nejtužším spojení s ministrem. Klub, předseda a ministr krajan je jednotka. Jakmile tato harmonie by byla něčím vážně a definitivně ohrožena, ministr by odstoupil. Dokud sedí na křesle ministerském, mluví za klub. Toho u nás nebylo nikdy. Český ministr vstoupil do kabinetu Koerbrova, jak se tenkrát ujišťovalo, bez přičinění, bez mandátu a souhlasu poslaneckého klubu. Měl být jen prostředníkem mezi vládou a klubem českým, on sám člen vlády. Tím nebyl nikdy. Podobných prostředníků nesnese ani český klub, ani dr. Koerber. Mladočeši tedy měli v kabinetu ministra, který tenkrát ještě nenáležel straně, který nebyl důvěrníkem klubu, který neměl mandátu jednati za klub, jako polský jeho kolega. Fakticky ovšem věci stály jinak: ale fikce ta po celou dobu byla zachovávána a

Mladočeši, kdy se jim to hodilo, stejně se jí dovolávali jako český ministr krajan. Následek této neupřímnosti? Bouřlivá noc 8. června 1900 a permanentní obstrukce doby nejnovější, pád ministra krajana. Kolísavost ministra krajana závodila s kolísavostí klubu po tři léta, jednoty mezi oběma faktory jako u Poláků nedocíleno nikdy, scházela na obou stranách upřímnost a důvěra. To ohrožovalo vlastně po celá tři léta postavení krajana v kabinetě samém, až konečně chef jeho seznal neudržitelnost jeho postavení. Tím prostřednictví mezi vládou a klubem musilo mít konec. Neúspěch byl patrný na obou stranách. Do dnešního dne není zjištěno, proč od června 1903 do srpna 1904 v kabinetě Koerbrově nebylo více českého ministra. S jeho strany bylo poukazováno, že odchází pro trvání mladočeské obstrukce, Mladočeši tvrdili, že jeho odchod jimi zaviněn nebyl, ani obstrukcí. Padl prý »shora«. Jak pravím, do dnešního dne spor není ukončen. Snad se to dovíme někdy později.

* * *

Nyní jmenován český ministr opět. Už okolnost, že s obou stran se tvrdí, že Mladočeši před jmenováním k ničemu se nezavazovali, ani k upuštění od obstrukce, ukazovala k tomu, že politika klubovní nutně ku pádu předešlého ministra vésti nemusila. Dle všeobecného tvrzení jmenován ministr pouze k restituci status quo ante, tedy stavu za trvání obstrukce. To, co přivodilo nebo přivodí změnu mladočeské taktiky, stalo se teprve po jmenování ministra krajana. Možná že to je opět jen nějaká »taktická fikce«, ale pro poměry ministra krajana každým způsobem dost symptomatická. Také nynější ministr krajan není z řad mladočeských, naopak jejich vážným odpůrcem. Vstupuje do kabinetu Koerbrova opět bez odpovědnosti za politiku klubovní a má tudíž opět úlohu prostředníka. Má sice tentokráte prozatím určitější úlohu, ale přece jen prostřednickou. Má převésti Mladočechy z obstrukce do opposice, snad dokonce i do vládní strany a majority. Toto odpovídalo by jeho názorům asi nejvíce. Ne snad z důvodu »vládnosti« a priori, z důvodů vlastních názorů politických, vyrostlých z tradic politiky staročeské a vládní — Polákům nejbližší. Ovšem bez citovaného »nie honorowo«. Třetí český ministr krajan vedle osobní autority přináší s sebou zajisté nejlepší úmysl, čisté snahy bez egoismu, intrikánství a velikášství. Má velké vědomosti, ale menší znalost poměrů a osob. Praktické politiky se co muž vědy doposud vzdaloval. Povede-li se mu přes odpory svého postavení dospěti k nějakým

cílům pro věc, kterou zastupuje, bude to víc než úspěch člověka, to bude skoro zázrak. V zázraky se ovšem těžce věří. Ale nejen vyvésti Mladočechy ze slepé uličky obstrukce považujeme za takový úspěch, nýbrž přetvoření ministerstva krajanského vůbec. Jeho předchůdce chtěl učiniti ze svého místa instituci trvalou. To se mu nepodařilo. Snad podaří se třetímu ministru krajanskému vyhojiti tuto instituci z organických vad a nemocí. Neboť jen tehdy bude možno, aby český ministr krajan svým krajanům vskutku platné prokazoval služby. Ovšem: také »krajané« musí se vyhojit ze svých nemocí. Těch je také dost — ty nepatří však do dnešní kapitoly. *Č.*

Korea, Japan a Rusko.

Píše Přemysl Hájek.

Ze tří východoasijských říší Korea nejpozději upoutala zájem Evropy. Až do války čínsko-japanské zůstávala Země ranního klidu pro Evropany stále ještě Forbidden Land (zapovězená země), Korejci Hermit Nation (národ poustevník). Když japanské zbraně střetly se s čínskými, význam Koreje následkem změněné situace politické pomalu vystupoval do popředí. Anglie sice po zkušenostech v střední Asii s nepokojným a netajeným záštím dávno už hleděla na postup Ruska ve východních končinách. Pokud však Koreje se týče, myslilo se spíše, že tu jde jen o sporné jablko Číny a Japanu, válka že je se strany japanské bismarkovský trick, a konečně, jako vždy: země, která produkuje čaj, hedvábí, bavlnu a jiné cenné artikly, obdařená zdravým klimatem, zarostlá znamenitým materiálem stavebním, skrývající zlato, stříbro, železo, měď a jiné minerály, nemůže přece být nazvána — worthless (bez ceny).

Přemožené Číny využitkováno bylo, jak jen bylo možno. Ruská diplomacie nabývá vlivu v Pekingu i Seulu, transasijská železnice se dostavuje a zároveň opevňuje. Anglie je proti tomu bezmocnou. Nastalých nepokojů v Číně využitkuje nejvíce zase Rusko, aby naplnilo Mandžusko svým vojskem, opevnilo dráhu a upravilo si Port Arthur a Vladivostok. Britsko naproti tomu uzavře smlouvu s Japanem, který v Koreji dostane se do tuhého sporu s Ruskem. S obou stran pracováno usilovně: protesty vyslanců, praktickou kolonisací, vojenským rekognoskováním země a válečnými přípravami doma. Během minulého roku spor se přiostřil do té míry, že válka hrozila propuknout každým okamžikem, a konečná situace je: Nad Koreou stojí rozkročeno veliké Rusko a za zády mručí »spojenec« Čína; proti němu hrnou se ze svých ostrovů roje »trpasličího národa«; a za každým Japoncem celé British Empire. Rusko přes všechna přání curyšská i necuryšská může jistě

s poměrným klidem hledět budoucnosti vstříc. Ale Japancům, kteří jdou poprvé v boj stejně vážný jako odvážný, jedná se tu o víc. Než nebudeme předbíhat a rozhlédneme se dříve po dějinách východní Asie, pokud mají význam pro dnešní situaci. Všimněme si nejprve čínsko-japanských sporů o Koreu, rozpjetí Ruska v Mandžusku a pak konečného zauzlení. Pro dobu nejnovější je takový přehled tím nutnější, poněvadž docházely o situaci na Koreji zprávy kusé, neurčité neb stranické.[1]

Politické dějiny Koreje vnitřní vyplněny jsou rozbroji šlechty a rebeliemi lidu, vnější nájezdy japanských vikingů a pevninských kočovníků. Korejci skoro nikdy nebyli sami rozhodčími svých osudů, jejich politický život charakterisován je téměř naprostou passivitou. Po celé prvé tisíciletí našeho letopočtu trvají mezi jednotlivými kmeny-státy korejskými zápasy o prvenství, v nichž kontrolující účastenství má mimo Čínu především Japan. Poměr Koreje k oběma sousedům lze naznačiti slovy: láska a nenávist. Čína

[1] Novější literatura: — W. Coucheron Aamot, Gesch. Ostasiens nach d. Frieden v. Shimonoseki. Lps. 1904 (př. z norv.). — M. von Brandt, Ostas. Fragen. Brl. 1897. — Kisak Tamai, Rundschau am polit. Horizont Ostasiens v. Juli 1898 bis Sept. 1901. Brl. 1901. — G. N. Curzon, Problems of the Far East. [3]. Lo. 1894. — H. Norman, The Peoples and Politics of the Far East. [2] Lo. 1900. — A. R. Colquhoun, The Mastery of the Pacific. Lo. 1902. — P. Leroy-Beaulieu, La Rénovation de l'Asie. Pař. 1900 (též něm.).

— F. v. Hellwald, Korea (Oest. Mon. f. Or. 1887). — M. v. Brandt, D. Land d. Morgenruhe (Dt. Rev. 1893). — P. Kolossowski, Korea u. d. ostas. Frage. Brl. 1894. — M. A. Pogio, Korea. Vid. 1795 (z rušt. přel.) — J. Gottsché, K. u. s. Nachbarn (Mitth. d. Ver. f. Erdk. Lpz.) 1896. — N. Post, Handels- u. Geschäftsverhältnisse in Ostasien (Oest. Mon. f. Or.) 1900. — B. Knochenbauer, Korea (Verh. d. dtsch. Kolon.-Ges., Abth. Brl.-Chltg.) 1900—1. — J. Ross, Hist. of Corea. Lo. 1891. — K. and the Far East (As. Quart. Rev) 1894, články odbor. něk. nár. — H. N. G. Bushby, Japan & Russia in Corea (19th. Cent.) 1901. — J. L. Bishop, K. & Her. Neighbours. 2, Lo. 1898. — R. Villetard de Laguerie, La Corée indépendante, russe ou japonaise. Pař. 1898. — Opisanie Korei. Sostavleno v Kanceljarii minist. fin., 3, Petr. 1900.

— T. v. Trotha. Russland am Stillen Ocean. Brl. 1896. — M. Krahmer, Russland in Asien, sv. 3., 4., 5., týk. se Sibiře, Vých. Asie a sv. pobřeží asijsk. — L. A. Tikhomirov, Russia Polit. & Social. [2]. Lo. 1892. (z frčt.). — H. M. Thompson, Russian Politics. Lo. 1895. — Vladimirov, Russia on the Pacific, & the Sibirian Railway. Lo. 1899. — A. Krausse, The Expansion of Russia. Lo. 1903.

Russia in Asia 1558—1890[2], Lo 1900. — F. H. Skrine, Zpravy zejména v Ostasien, Oest. Monatsch. f. d. Orient, Asiatic Quarterly Review, T'oung Pao.

civilisovala Korejce, buddhismus, písmo, literaturu, umění výtvarná, hedvábnictví, kompas a j. jsou jejím darem. Pomocí téhož souseda utvořena jednota říše, administrace upravena po vzoru čínském. Zároveň s civilisací stala se Korea znenáhla vasalem Číny, čehož také nikdy nepopírala. V Číně nalezla v nejrůznějších dobách a situacích podpory, Čína až po nejnovější dobu byla jí opravdu přátelskou a jako státu poplatnému poskytovala jí maximum svobody a ochrany, pro sebe žádajíc minimum. Osudná poloha země a snad i okolnost, že kultura nepoměrně vyšší přijata byla národem v počátcích vývoje, zavinila, že semena sice vyklíčila a vyhnala, ale na dobu nedlouhou.

Japanci, jak známo, reklamovali v předešlém století pro sebe suverénitu nad Korejí, a také je jisto, že poměr politické odvislosti od Japanu lze dále do starověku stopovat než vasalství čínské. Vztahy Koreje k Japanu nebyly však ani pokojné, ani přátelské. Japanci sice přejali od Korejců v století třetím čínské písmo, v pátém hedvábnictví, v šestém kompas a buddhismus, jiného ani nepřipomínajíc, odvděčili se však jen vpády, loupežemi a pustošením země. Již počátkem stol. 3. podnikla prý japanská vládkyně s úspěchem tažení do Koreje. Král musil se zavázat, že zůstane Japanu poplatným, dokud řeky nepotekou od ústí k pramenům. V stoletích 5., 9. a 13. následovaly nové útoky, které dle japanských historiků končily jen utvrzením korejské dependence. Pak Japanci mizí a v stol. 14. nastává »zlatý věk« Koreje. Je charakteristické, že právě v tu dobu čínští císařové zasahovali do poměrů korejských, nové dynastii pomoženo k vládě, a čínský vliv v neprospěch Japanu rostl.

Ale veliká invase, kterou Japanci na konci šestnáctého století podnikli, zničila na dobro blahobyt země. Vítězný pomník v starém hlavním městě Kiotu, skrývající v sobě nosy a uši, uřezané přes 200.000 Korejcům a Číňanům, výmluvně hlásá její barbarskou krvavost. Japan byl tehdy ovládán Hidejošim, generálem, který z nízkého stupně došel hodnosti regenta. Jsa svrchovaným pánem země, odhodlal se, aby postavení svoje upevnil a vojenskou kariéru dovršil, k veliké výpravě do Koreje. Eventuelně mířeno na Čínu, a tak tehdy rozpoutal se poprvé boj o supremacii na východě mezi oběma národy. R. 1592 byl poloostrov Korejský zaplaven jeho voji. Japanští veteráni s mušketami na prach, válčení zvyklí a nadšení pro svého Napoleona, snadno přemohli nezkušené Korejce s papírovými štíty a krunýři a primitivními zbra-

němi. Čínská pomoc aspoň potud prospěla, že Japanci donuceni byli několikráte k ústupu a zřekli se dalších choutek. Během šesti roků byla země tak zpustošena a vypleněna, že se odtud nikdy více nevzpamatovala. Po smrti Hidejošiho odtáhli Japanci se skvělou kořistí. Nejenom byla nejlepší díla korejského umění odvezena, také přední umělci korejští byli zavlečeni od vítězů do Japanu. Vzmach uměleckého průmyslu, pýchy to asijského východu, byl tím v Koreji udolán, a až do dneška industrie zůstala omezenou skoro jen na výrobu jemných rohožek a výborného papíru. Od té doby rostla jen nenávist k Japancům a přítulnost k Číně, a jako ochránci Koreje s pohrdáním přezvali Japonce »národem trpasličím«, tak lid korejský nazval své vrahy »národem kletým«. Invase Hidejošiho měla pro Koreu význam války třicetileté.

Japanci uložili Koreji jako tribut odvádět ročně jistý počet lidských koží, což však změněno brzy v naturalie. Počátkem století 17. byl poplatek pravidelně posílán. Mimo to zařízen r. 1618 ve Fusanu prvý settlement, kdež japanští obchodníci žili a obchodovali podobně jako Evropané na japanské Dešimě, přes to že byli vítězi. R. 1619 udeřili však Mandžuové na Čínu a Korejci ochotně bojovali proti nim ve prospěch dosavadní dynastie Ming. Byvše poraženi, zavázali se odesílati tribut, a když konečně mandžuský panovník ujal se vlády nad Čínou, korejská poselství do Japanu stávají se pouhou formalitou, která na konec pro různé výlohy, domácí starosti, snad i obavy se strany japanské z dějin mizí. Za to vyprošují si od té doby panovníci korejští investituru v Pekingu, ročně odesílána jsou poselství s tributem a přinášen zpět čínský kalendář, zvyk to symbolicky poddanství naznačující. Korejci rádi se tomu podrobovali, neboť čínská vláda jednala s nimi spíše jako se spojenci než s vasaly. Země znepokojována byla skoro jen nesváry domácích politických stran, vedených příbuznými panovnické rodiny neb šlechtickými praetendenty výnosných úřadů. Cizině uzavřela se odtud Korea na více než půltřetího století; i proti Číně utvořen prý byl smlouvou neutrální, neobývaný pás země, kdež na určitém místě po třikráte v roce uzavírány byly obchody mezi příslušníky obou národů.

V polovici 19. století stává se styk Evropy s asijským východem důvěrnějším a vážnějším. Té doby r. 1860 stává se Rusko smlouvou pekingskou sousedem Koreje a r. 1866 ruská loď válečná objevuje se ve Wönsanu. Návrh na obchodní smlouvu, který fregatta podala, byl s odkazem na poměr k Číně odmítnut, a do-

mácí křesťané následkem podezření, že v tom měli prsty, byli krvavě pronásledováni. Korejský král, přes to, že tisíce jeho poddaných vystěhovali se do ruského territoria a že pašován byl zlatý prášek a j. přes hranice, vyhýbal se dlouho ještě officielnímu styku s obávaným sousedem.

S menším nepokojem, ale tím větším pohrdáním pozorovali Korejci svého souseda na jihu. R. 1868 vypukla v Japanu sociální revoluce, knížata dobrovolně neb nedobrovolně obětovali svá léna a utvořena byla pevná centrální vláda. Lid se čile evropisoval, především ovšem vojensky, a samurajové, hlavní faktor tehdejšího politického života, honem chtěli zkusit prakticky hodnotu evropských zbraní. Málem by se byl Japan vrhl na svého flegmatického souseda. Korejský král prohlásil tehdy veřejně nezávislost na Japanu, »kletý národ« insultován jako rušitel tradic, a japanské napodobování západních barbarů potkalo se v Koreji jen s posměchem. Na válku mohly však v Japanu té doby jen příliš horké hlavy pomýšlet, prospěch národa žádal mír a klid. Nebylo dosti peněz, nebylo dostatečných prostředků transportních, vůdcové dosud nezkušení a konečně nový system vládní u velké části lidu v malé oblibě. Válka nebyla prohlášena, a Korea ponechána své uzavřenosti.

Ne však na dlouho. R. 1875 stalo se, že na japanský člun dělový, plovoucí podél Koreje, bylo z pobřežní tvrze vypáleno. Výstřel byl opakován, posádka lodní vystoupila na břeh, tvrz dobyta a rozbořena. Když došla zpráva o události té do Tokia, chystána ihned veliká výprava, tenkráte, ježto doba byla příhodnější, do opravdy. Japanská armáda, vedena dvěma nejznamenitějšími členy vlády, vojínem a diplomatem, přistála na Koreji, ale — k srážce nedošlo. Zapředeno vyjednávání, jehož konečným výsledkem bylo, že Japancům otevřeny byly dva korejské přístavy s příslušnými settlementy a privilegiemi celní svobody. Je pozoruhodno, že tu uzavřel Japan smlouvu s Koreou jako se státem independentním. Státy evropské brzy následovaly tohoto příkladu, přístav za přístavem se otvíral, a tak třetí říše východoasijská pootevřena byla ostatnímu světu.

Japanci, rozumí se, přijati byli v Koreji s vášnivou nenávistí. Nejenom vystěhovalci japanští byli lidé nejhoršího druhu, také diplomacie japanská byla jednak neopatrná a neprozřetelná, jednak surová a barbarská. Od té doby, tak přiznávají i vysloveni přátelé Japanu, nebylo prý v Koreji vážnějšího zmatku, který

by nebyl býval podnícen neb podporován japanskými přistěhovalci. Mimo to začaly potíže také s jinými státy. Když r. 1883 Rusko pokusilo se získat pevné půdy v Koreji, obsadili Angličané na jihu korejském Port Hamilton, prostorný a ostrovy chráněný přístav, zároveň výhodný bod strategický vzhledem k Rusku, a ustoupili jen po dlouhém vyjednávání a zdráhání.

Zatím však vypukly již tumulty mezi Japanci a Korejci, mezi stranníky Japanu a stranníky Číny. R. 1882 byla japanská legace spálena rozzuřeným lidem, vyslanec musil prchnout (přijat byl na anglickou loď), a japanská expedice do Koreje vyslaná dosáhla toho, že zástupce vlády v Seulu směl mít ku své ochraně malou vojenskou posádku. V prosinci 1884 vypukl za hostiny králem dávané oheň nedaleko paláce. Blízký příbuzný královnin vyběhl a byl zavražděn. Král, byv také napaden, utekl se na ruské vyslanectví. Za noc povražděno bylo šest ministrů, a japanská strana donutila krále utvořit nový kabinet z přívrženců Japanu. Strhla se nová srážka, mnoho Japanců povražděno, vyslanecká budova znovu spálena a zástupce Japanu donucen k útěku. Inouye s generálem, admirálem a oddělením vojska vyslán byl do Koreje žádat za dostiučinění, ale zavedené vyjednávání s vládou korejskou a agentem čínským nevedlo ku konci. Z Číny posláno loďstvo, a když Japan dal stejnou odpověď, zakročila Anglie, Německo a Spojené Státy. R. 1885 podepsána byla konečně premierministrem Itoem a Li-Hung-Čangem v Tientsině smlouva, dle níž oba státy zavázaly se stáhnouti svoje vojsko zpět a nikdy jiné do Koreje neposílat bez vzájemného ohlášení a dorozumění. Slíbeno, že budou radit korejskému králi k výcviku vojska po vzoru evropském, aby sám se mohl v zmatcích uhájit, vojenští instruktoři nesmí však býti členy čínské neb japanské armády. Zároveň stalo se též dohodnutí mezi Ruskem a Čínou, dle něhož Rusko slíbilo, že neobsadí kteroukoliv část Koreje, pokud Čína nezmění svého poměru ku Koreji. Doneslo se totiž v tu dobu do Pekingu, že Rusko usiluje o protektorát nad Korejí.

Následující desítiletí je dobou neustálých sporů a hádek obou států a obou politických stran korejských, konservativní čínské a japanské reformní. Důležité úřady spravovány jsou příbuznými královny, Číně nakloněné, a zástupce čínské vlády těší se vážnosti nahoře i dole. Japanský vyslanec marně se snaží získat si vlivu. Občasná povstání lidu následkem špatné správy a vysokých daní, podněcována mimo to Japanci a jejich stranníky, potlačena byla

buď vládou korejskou samou neb vojskem čínským. R. 1894 povážlivější insurrekce donutila korejského krále žádat v Pekingu za vydatnou pomoc. Do místa vzpoury, Antunu, vyslána byla trupa 2000 vybraných mužů, část vojska Li-Hung-Čangem vycvičeného, a zároveň oznámeno to dle smlouvy Japanu. V odpověď vyslala také japanská vláda svoje vojsko, zažádáno o reformy v administraci Koreje v prospěch japanský a rozhodně popřena suverénita Číny. Následovala válka, v níž Čína jak na moři tak na souši byla poražena. Li-Hung-Čang odebral se do Japanu žádat o mír, který byl povolen. Praeliminarie neuspokojily však ani jedné, ani druhé strany. Proklamace neodvislosti Koreje, odstoupení Liaotungu, Formosy a Peskador — to byly hlavní body, jimiž Japan, zpitý vítězstvím a chválou Evropy, nechtěl se spokojit. Naproti tomu v Číně obviňován byl Li-Hung-Čang soky z vlastizrády, poněvadž odstoupil Liaotung, část Mandžuska, kolébky to panující dynastie. Do nesnází z toho vzniklých zasáhlo tehdy Rusko ku prospěchu Číny i svému. Mezi oběma státy uzavřena byla, když byl poslán zvláštní vyslanec do Petrohradu k nastoupení Mikuláše II. na trůn r. 1894, tajná smlouva, v níž slíbena byla Číně eventuelní pomoc, svolí-li k tomu, aby transasijská železnice byla vedena severním Mandžuskem. A tak po dohodnutí zástupce ruské vlády v Pekingu s francouzským a německým podána byla japonské vládě nota, v níž přátelskou formou vyslovena byla žádost, aby z praeliminarií míru vypuštěn byl článek Liaotungu se týkající. V odůvodnění zmíněn jako praecedenční případ mír v San Stefano 1879, kdež Rusko bylo připraveno velmocemi skoro o všechny plody svého vítězství nad Tureckem. Po dlouhém zdráhání, teprve když loďstva intervenujících států shromáždila se ve vodách východoasijských, byl konečně 8. května 1895 v Šimonoseki zástupcem japanským ratifikován mír, dle něhož zvýšeno odškodnění, ale Japan netoliko vzdal se Liaotungu, nýbrž také slíbil, že ustoupí z Port Arthuru.

To byl šťastný, dalekosáhlý a pro dnešní dobu zvláště významný tah ruské politiky východoasijské. (Pokrač.)

Havlíčkova poesie politická.

Napsal Jan Jakubec.

(Pokračování.)

Na Rusi Havlíček jako ve všech jiných směrech vyspívá značně také v názorech politických. Jeho bojovný radikalismus a pathetické horování znenáhla mizí a nahrazuje se zralejší formou, satirou; od zevnějších zástupců vede svůj zor hloub do ústrojí politického. Tento zralejší názor Havlíček uložil zejména do svých epigramů, v té době skládaných. Posmívá se hledaným prázdným titulaturám vysokých hodnostářů (»Oberlandesamtsprojekt«), nespravedlnosti soudní (»§ 1.«), šizení státu při dělání peněz (»Jus regale«), reakcionářství v názorech sociálních a kulturních u nejvyšších zástupců států (»Ruská konstituce«) a p. Uvědomuje si zlé působení některých vladařů v našich zemích a zaniknutí samostatnosti některých národů v dobách historických (»Účinky Bělohorské bitvy«, »Объявленіе«, »Politický«, »Patroni Haliče«), prorokuje konec slabé republice krakovské (»Krakowiaki«). V politickém vedení postřehuje ducha reakcionářství (»Etymologický« — Rakousko že má jméno od raků), prázdnotu a porobenost českého sněmování (»Sumární výtah z protokolu valného sněmu českých a moravských stavů«). Největší změny doznalo Havlíčkovo smýšlení o poměru německé kultury na českou. Pilné studium německé literatury národní i odborných knih německých právě za pobytu na Rusi Havlíčka poučilo, kolik lze získati i výbornému Čechu od Němců — proto Čechům doporoučí »vítr zdravej od severu« (»Ost und West«; poměr Čechů k Němcům vystihuje ještě nápisy: »Geografický«, »Nápis na sochu Karla IV.«).

Nežli Havlíček začal působiti veřejně jako publicista, sledoval události politické u nás. Spojení Prahy s Vídní dráhou vzbuzuje v něm obavu, že bude Praha k Vídni připoutána navždy řetězy (»Nápis na pražské nádraží«). — Jako odchovanec tehdejší politické poesie a pronikavý pozorovatel Metternichovského absolu-

tismu, jako zkušený znatel carismu ruského[1] Havlíček všeobecnou nenávist proti vladařům přenáší na naše poměry domácí; i v té době Havlíček podržuje si smýšlení protimonarchické (»Nejkratší symbolum«, »Novina z Prahy«, »Landtag«, všeobecněji »Erdengötter«).

Od r. 1846, kdy se Havlíček stal redaktorem »Pražských Novin« a jejich belletristické přílohy »České Včely«, publicistika a politika zaujala ho cele. Jako vždy Havlíček chápal se tohoto nového úkolu se vší opravdovostí a horlivostí. Vedle přehojných prací redakčních studoval hlavně spisy politické. Záhy poznal, jaký význam výchovný a vzdělávací v moderní době připadá právě novinám. Význam tento cenil pro český národ jako tím důležitější, poněvadž od našich buditelů bývalo při díle obrozenském právě na tohoto činitele, totiž na české novinářství, vedené v moderním duchu, nejvíce zapomínáno.

Netřeba pátrati po vnějších vlivech, kterými Havlíček byl uveden na dráhu žurnalistickou. Pro duchy toho nadání, jakým se vyznamenával Havlíček, činnost publicistická rozuměla se v době světového obrození politického sama sebou. Za hnutí ideového koncem let čtyřicátých vidíme skoro všecky tehdejší čelné spisovatele české na dráze žurnalistické, jako se to dálo u jiných národů. Vedle Havlíčka stávají se novináři na př. Jan Prav. Koubek, Prok. Chocholoušek, Matouš Fr. Klácel, V. B. Nebeský, Jak. Malý, Jan Slavom. Tomíček, Vil. Gabler, K. J. Erben, J. K. Tyl, K. Sabina, J. Slavom. Vávra, V. V. Tomek, Jos. Jireček, A. V. Šembera, Dr. J. Frič, J. K. Votka a j. Jiní spisovatelé, nejsou-li členy redakce, aspoň hojně do novin přispívají. Listy nepolitické jako Storchovy »Květy« a j. přeměňují se v politické, prohlašujíce, že pro list nepolitický není zájmu; »Časopis musejní« r. 1848 zůstal neúplný, protože podle vysvětlení redakce to »při mnohonásobném nynějším zaneprázdnění většiny našich sil literárních na poli veřejného života« nebylo jinak možné.[2] Živý proud velikých idejí chvatný jejich postup kde koho pudí právě k činnosti žurnalistické, jiné zase vede na tribuny řečnické; jde o to, aby novým ideám bylo získáno co nejvíce přívrženců; nejvhodnějším prostředkem k tomu právě byla žurnalistika.

[1] »To je samoděržec!!« odlehčuje si Havlíček při reakcionářském novém ukaze carově v listě z Ruska, dne 30. dubna r.1844, psaném Zapovi. (Korr. 126).

[2] Srovn. T. G. Masaryk, K. Havlíček, 2. vyd. (1904), str. 55. O žurnalistice německé statistika a literatura tamže 244, pozn.

Za neúmorné činnosti politické a žurnalistické Havlíček časem vyslovoval volným českým veršem své myšlenky a nálady politické. Přesvědčení politické, kterého nabyl úvahou a úradou s jinými, obléká v roucho veršů a rýmů, kterými pak chce získati co nejširší vrstvy. Verš stává se mu úspěšným agitačním prostředkem. Aby v lidu došly pochopení a rozšíření, Havlíček volí si k nim formu a melodii známých písní lidových a v ty pak vpravuje obsah nejživějších hesel politiky současné. Týmž způsobem a s týmž úspěchem postupoval v Němcích počátkem let čtyřicátých známý básník Hoffmann von Fallersleben, který, jako jiní pokrokovější básníci němečtí stíhán jsa od pruského ministra kultu Eichendorfa, vzdal se professury ve Vratislavi, aby svou opposiční lyriku, namířenou proti tísnícímu politickému zpátečnictví officiálních vlád německých, zejména proti pruskému režimu vládnímu, proti politice aristokratů, v národě agitoval ve smyslu politiky liberální. Své »Unpolitische Lieder« (1840), politické to satiry a žerty, vládou tolik stíhané a tím i nepřímo rozšiřované, přizpůsoboval známým melodiím lidových písní a v této podobě přednášel je na svých potulkách po Německu intelligentnějšímu posluchačstvu, které bylo zasaženo týmž duchem politického odporu a týmž smýšlením. Havlíček proti Hoffmannovi von Fallersleben měl výhodu zejména v tom, že byl v jádru svém veskrze lidový, že si formu lidových písní plně osvojil, že odpůrce dovedl potírati zejména palčivým vtipem a satirou. Takto pak vysílal do národa nejúčinnější politické parodie na rozličné písně lidové.

Frant. Palacký r. 1848 pozvání, aby Čechové obeslali říšský sněm německý ve Frankfurtě, odmítl na našem státoprávním základě proslulým svým politickým posláním. Havlíček pro tento všeobecně přijímaný názor českých politiků získává nejširší vrstvy českého lidu svou politickou písní »Šuselka nám píše«, písní skládanou podle melodie lidové písně »Na tom pražském mostě«. Píseň vydána v podobě kramářských písní, tištěna švabachem.[1] Havlíček se neostýchal ani užiti výrazů a tónů hrubších písní kramářských, sáhnouti k obrazu ze života nejvšednějšího, jen aby dosáhl svého účelu. Ale parodii svou naplnil českým smýšlením nacionálním; od té chvíle nebylo pomyšlení na to, že by se mohla získati pro myšlenku, aby byl frankfurtský parlament obeslán, nálada v českém národě.

[1] Nowá Pjseň o tom Německém parlamentě. Quisovi (Básn. spisy K. Havlíčka, str. 27) toto vydání patrně nebylo známo.

Proti ministerstvu Felixe Švarcenberka, které se vynasnažovalo o reakci, Havlíček r. 1849 vyslal satiru »Sedmero vzdechnutí k ministerstvu«. Havlíček připojil k této obrněné satiře hned nápěv, totiž »Nová píseň, zpívá se jako: O Velvary! o Velvary! kde jsou mé tolary!« ale obsah její, sedm ministrů s označením svých ressortů, byl přístupný jen lidem politicky vzdělaným a zajímajícím se o vyšší politiku. Proto také tato píseň nepronikla do lidu.

Havlíčkův »Šotek«, satirická příloha k »Nár. Novinám« od 7. ledna do 1. dubna 1849, přinesl několik takových satirických parodií, které sice nejsou označeny Havlíčkovým jménem, ale myslím, že je smíme vším právem pokládati za skladby Havlíčkovy.[1] Tyto parodie vyznívají již trochu elegicky; Havlíček prozíral do budoucnosti, že krátká doba politické svobody je ta tam. Zcela Havlíčkovská je na př. tato parodie: »Zpívá se jako: Pí, synáčku, pomaloučku« (Erben II, 208). Je to satirický ohlas Havlíčkova nazírání na situaci, jak je projevoval v článcích a dopisech:

Žádost: Oktrojíruj pomaloučku,
oktrojíruj pomalu,
máte málo dvacetníčků,
máte málo tolarů.

Odpověď »Národ sem, národ tam,
kanony střílejte!
Však my vás potlučem,
nic se nestarejte.«

Na konci pak k tomu illustrace: dvojhlavý orel parodován znakem, v němž jsou místo peří kanony a bodáky a pod ním národové poražení.

[1] L. Quis nepojal jich do vydání »Básnických spisů Havlíčkových« patrně z toho důvodu, že při nich není označen Havlíček svým jménem ani svou šifrou (srov. o tom XVII. a LXV. pozn.). Ale Havlíček v »Šotku« neoznačoval vždy svých příspěvků. Jsou tam na př. některé epigramy uveřejněny beze jména (str. 19.) a víme o nich s určitostí, že jsou Havlíčkovy. Podobně to platí o mnohých článcích prosaických. Kromě toho jiný důvod: v Českém museu chová se opis básní s názvem: »Duch Havlíčkův. Sbírka jeho básnických prací«. L. Quis měl jej z pozůstalosti Ed. Jelínka; pochází prý z rodiny Eraz. Vocela. V tomto spise jsou básně Havlíčkovy v takové úplnosti, jak do vydání Quisova vůbec nepřišly na veřejnost. Svědčí to tedy o tom, že opis pořídil někdo, kdo znal dobře básně Havlíčkovy. A v tento opis jsou pojaty také parodie »Písně Šotkovy« (»Šotek« str. 42). A pak vnitřní důvod: je v nich duch a ráz básní Havlíčkových, zejména parodií lidových písní.

V posledním čísle na poslední stránce »Šotek« přinesl »Píseň, věnovanou příteli mému blahorodému Šotku, ku které si každý melodii sám najíti může«. Podepsán: »Tvůj přítel B. (asi Borovský). V ní je stručně znázorněna historie našeho krátkého života politického; vyslovena zároveň pevná důvěra v sebe a na konec pevná víra v obrat, jakou choval dlouho Havlíček sám; práva národů že zvítězí nad libovůlí vládní. Tato píseň je v našem básnictví politickém velmi význačná. Jen bystrý a hluboký politik mohl tak dokonale vystihnouti krátký průběh naší politické svobody. A při tom je píseň také opravdu poetická!

1. Od půlnoci, od západu — Chladný větřík věje, —
Sedlák se s domkářem hádá, — Pán se tomu směje.

2. Slunce ráno jasně vzešlo, — Mračna ho přikryly; —
Měli jsme sněm v Kroměříži, — Už ho rozpustili.

3. Ráno chladno, večer zima, — V poledne se shání; —
Dostali jsme konstituci, — Dali nám ji páni.

4. V březnu sedláček rozsívá; — V máji žito květe; —
Praží-li notně Svatý Duch, — V září mlatci spěte!

5. Prázdná-li stodola v zimě, — Na jaře je nouze; —
Lenoši a staré baby — Čekají Francouze.

6. Nebe celé zasmušilé, — Déšť kropí zem bujnou; —
Hoj junáci! nebojte se, — Žeň budem mít hojnou.

7. Černý mrak nás včera strašil, — Dnes k spatření není; —
Co ministři nadělali, — To si národ změní.

Politické parodie Havlíčkovy, vzniklé r. 1850 za pronikající reakce politické, čím dále tím více nesou znak tísně, která dusila zkušeného politika. Tímto elegickým rázem vyznačuje se píseň »Ach, není tu, není«, která vede stesk na »ústavu s obležením«, na daně pořád větší, na oktrojírky, ale ještě vyznívá dost revolučně obratem: »čert by to vydržel, pojďme na ně!« Podobným obratem končí se parodie »My pole ořeme«. Při jiných parodiích a sice »Fiale« a »Mně se všecko zdá« Havlíčkovi místo zžíravé satiry dostavuje se již jen povzdech nad minulým kratičkým jitrem nového života politického u nás, nad zničením konstituce od vlády Švarcenberkovy. A podobná nálada zmocňovala se Havlíčka, když poznal, že vedle vlády o stejnou reakci usiluje hierarchie. V »Písni Čechů r. 1850« ohlašuje: »Zle, matičko, zle! Švarcenberci zde« — míní presidenta ministerstva a druhého Švarcenberka, pražského arcibiskupa.

Jiné parodie lidových písní politického rázu jsou namířeny proti určitým osobám, u nichž za reakce Havlíček těžce nesl pružné přizpůsobování se novým poměrům (na př. »Kytice«, parodie na »Kytici« RK-ého, týká se Dra Fr. Braunera), »Píseň pro (Tomk)ovu ženu, naschvál komponírovaná«. Havlíček skládal je již v Brixenu, kam mu o počínání přátel a předních činitelů českého života docházely zprávy kormutlivé.

Básnicky tyto parodie Havlíčkovy neznamenají mnoho; již proto ne, že formálně nejsou samostatné, že opakují s úmyslem některý tvar ustálené písně lidové co nejvíce doslovně; text písně bývá jen prokládán jinými představami. Ale pro politický názor básníkův a vůbec celé doby značí takovéto výtvory velikou vyspělost. Od povšechného básnického horování a básnického bouření přechází se v nich ke konkretním případům, k určitým činům a osobám a ty podrobují se básníkově kritice. Již satira sama znamená u básníka vždy úplné ovládnutí předmětu rozumem a zkušenostmi. Od zkušeného politika Havlíčka nedalo se ovšem v této době jiné řešení zjevů politických ani očekávati.

Politická stránka v náboženství, náboženství jako nejmocnější prostředek politické moci — této oblíbené myšlence svého žurnalistického působení za posledních let Havlíček věnoval svou nejrozsáhlejší skladbu básnickou — Křest sv. Vladimíra. »Křest sv. Vladimíra« je v základní ideji pendant k »Epištolám Kutnohorským«. Čeho Havlíček v »Epištolách Kutnohorských« chtěl dosáhnouti vážným, rozumným rozborem, kritikou a návrhy reformními, k témuž cíli ve »Křtu sv. Vladimíra« chtěl dospěti břitkou satirou a výsměchem. »Křest sv. Vladimíra« jest tedy proniknut vnitřní pravdou vlastního přesvědčení, které Havlíček požadoval jako nejpevnějšího základu každého díla básnického.

Základní pojímání »Křtu sv. Vladimíra« jest názor náboženský, o kterém pracovalo filosoficky i básnicky racionalistické XVIII. století a který v XIX. stol. dovršovali filosofové jako David Strauss a Lud. Feuerbach; náboženství tomuto názoru nejeví se jako zjevené, jako pramen v duši lidské, vnuknutý mocí nadpřirozenou, božstvem, nýbrž náboženství tu pojímáno jako výtvor ducha lidského, měnící se podle pokroku a vzdělanosti lidské. Avšak proti době osvícenské Havlíček má mnohem více pochopení pro stránku politickou ve vývoji náboženském. V tom na něho působil další vývoj ideový. U politických básníků německých

v letech třicátých a čtyřicátých na př. s bojem za svobodu politickou jde ruku v ruce boj proti klerikalismu, zejména proti církvi katolické, ve které pokrokoví básníci viděli spojenkyni zpátečnictví politického a vší nesvobody. Mik. Lenau, Herwegh, Freiligrath, Gott. Keller, Lud. Seeger, Rob. Prutz, Rud. Gottschall, Heine, mladé Německo a j. všichni pozdvihují zbraň svého ohnivého slova proti mocným zástupcům církevním. Charakteristický je zejména pathetický hněv a nenávist Jiř. Herwegha proti papeži, kterého líčí jako otrokáře a despotu na př. v básni »Gegen Rom«.[1] Známy jsou útoky na náboženství křesťanské v »Demokritu« K. Jul. Webera, jejž Havlíček znal. Prudčeji a s hlubším proniknutím proti náboženství křesťanskému vystupoval zejména člen mladého Německa K. Gutzkow v románu »Wally«.

(Dokončení.)

1 Ukázkou několik veršů z ní:

Noch einen Fluch schlepp ich herbei:
Fluch über Dich, o Petri Sohn!
Fluch über Deine Clerisei!
Fluch über Deinen Sündenthron!
Nur Gift und Galle war, o Papst,
Was Du vom Pol bis zu den Tropen
Der Welt mit Deinem Scepter gabst,
Mit Deinem Scepter von Ysopen . . .

Du wirst erliegen, Lügenhirt;
Empören werden sich die Denker.
Das Brausen des Jahrhunderts wird
Zertrümmern seine letzten Henker.

Moderní lékař ve válce.

Napsal MUDr. K. Bulíř.

(Pokračování.)

III.

Mluviti o humanitě ve třesku zbraní rozvášněných mocností, jest zajisté věcí dosti choulostivou, nad níž leckterý pozorovatel povážlivě pokrčí rameny. Nicméně od doby, co vojska opatřena byla moderní střelnou zbraní, převládá mínění, že moderní puška jest »humánní«, »milosrdnou« oproti systémům starším.

»Humanita« zbraně moderní, malého kalibru (ráže) posuzuje se dle ztrát způsobených nepříteli na životech a zdraví, t. j. dle počtu padlých, zraněných i později následkem poranění zemřelých.[1]

Co se poměru padlých ku zraněným týče, ukázalo se to zajímavé faktum, že válka anglo-burská neliší se značně od velkých výprav válečných století minulého.

Obnášelť dle sestavení štábního lékaře dra Herze poměr padlých ku zraněným:

ve válkách napoleonských	průměrně 21%
ve válce italské (1848—49)	» 21%
» » » (1859)	» 19%

1 Ve válce rusko-turecké v bitvě u Nikopole ubylo na straně ruské z 15.000 bojujících 1311 = 8%; z těch bylo 941 raněných (6%) a 276 zabitých (1%). Poměr raněných k zabitým byl 3:1. Z celkového počtu bylo 66 (7%) raněných kulemi dělovými, 863 (92%) kulemi z pušek a 12 (1%) zbraní sečnou.

V památném útoku na Plevno (11. září 1877) z celkového počtu 70 až 80.000 bojujících na straně ruské ubylo vojínů 14.500; z těch 9.500 raněných a 5000 zabitých. Celkové procento těch, kdož ubyli z vojínů v závislosti od bitvy (při obléhání pevnosti nebo v boji v otevřeném poli) kolísalo velice značně od 7 do 36%.

ve válce prusko-rakouské (1866) . . . . . průměrně 24%[1]
» » německo-francouzské (1870—71) . . . » 24%[2]
» » anglo-burské . . . . . » 21·5%

Příčina tohoto, zajisté nápadného zjevu, že totiž poměr padlých ku zraněným ve válkách posledního století zůstává téměř stále týž, neleží ani v materiálu, ani výhradně ve formě projektilu.

Smrt na bojišti je vždy následkem zranění orgánů, pro život důležitých (srdce, mozek a pod.), jichž poměr k celému tělu jest vždy týž, konstantní. Z toho sleduje ten prostý, ale zajímavý závěr, že možnost býti v boji zastřelen (neb jinak zabit) a pravděpodobnost pouhého zranění jsou dvě veličiny přibližně tak stálé, jako je poměr (konstanta) projekční plochy zmíněných orgánů, důležitých k životu ku ploše celého těla.

Ve válce anglo-burské byl však vůči válkám předchozím patrný ten krok ku předu, že patrně menší byl počet úmrtí těch zraněných, kteří po bitvách v nemocnicích byli ošetřováni.

V prvním válečném roce (až do března 1900) měli Angličané 4934 zraněné; v přibližně stejné době měl XIV. armádní sbor německý (ve válce francouzsko-německé) téměř týž počet zraněných (4344). V tehdejší době zemřelo však z tohoto počtu 617 vojínů (14%), kdežto na straně anglické podlehlo z udaného počtu svým ranám pouhých 247 mužů (5%).

Tento příznivý výsledek nebyl zcela závislý od malého kalibru moderní zbraně, ale i od celé řady jiných okolností, jako jsou: rychlé, vědecky pečlivé ošetření ran, velmi příhodné okolnosti klimatické, zejména čistý, suchý vzduch některých krajin jihoafrických, jemuž dávali mnozí lékaři přednost před moderní asepsí.[3]

Ovšem měla však na průběh léčení značný vliv i ta okolnost, bylo-li použito projektilů malých, s tvrdým neporušeným

[1] U Král. Hradce ubylo celkem na straně pruské 6%, na straně rakouské 12% vojínů zabitých i raněných.

[2] U Sedanu obnášely celkové ztráty Prušáků ne více, nežli 4%, kdežto u Francouzu 15—19%!

[3] Asepse jest methoda, snažící se dosíci toho, aby nakažlivé zárodky vůbec nedostaly se do styku s ranami. Směřuje tudíž k tomu, celé okolí nemocného (ložnici, nástroje, obvazy, personál ošetřovací atd.) učiniti prostým nakažlivých oněch zárodků. — Antisepse směřuje k umrtvení nakažlivých zárodků, které již do rány vnikly.

Zavedení antisepse i asepse způsobilo úplný převrat ve vědách lékařských. Tvůrcem obou method jest Angličan Lister.

pláštěm ocelovým; jen tehdy byly rány malé (»štěnice kousla«, smáli se ranám podobným Burové), hladkých okrajů, dobře a rychle se hojily.[1] — Proti všemu očekávání nepůsobily také moderní projektily tolik smrtelných zakrvácení, jako dřívější střely olověné.[2]

Byl-li však ocelový plášť zúmyslně (upilováním ocelové špičky) anebo náhodou (střelné rány s odrazem) poškozen a tím i jádro olověné deformováno, bylo i zranění horší, nebezpečnější povahy. To bylo pozorováno hlavně u smutně proslulých střel dum-dum.

Jméno toto pochází od továrny na náboje poblíže Bombaje. Angličané užívali střel dum-dum s počátku jen při lovech na slony a jinou divokou zvěř, aby náboje jistěji a smrtelněji účinkovaly. — Účinek střel dum-dum vysvětluje se následovně: Dle fotografických snímků letícího projektilu nahromaďuje se před špicí každé střely v letu více méně široká vrstva neobyčejnou prudkostí komprimovaného vzduchu. Tento stlačený vzduch uvol-

[1] Lékaři zaznamenávali mnoho podivuhodných poranění. Irskému střelci (Irish Fusiler) projel náboj z pušky (systém Mauser) kolmo shora helmou, prsním i břišním svalstvem, lýtkem a patou ven. Z kosti nebyla celou tu dlouhou dráhu žádná zasažena a poraněný ve 14 dnech nastoupil znova službu.

Jakémusi Skotovi vjela střela do svalnatého levého ramene, rozštípla kost ramenní po celé délce a sama roztříštěna opustila ve čtyřech kusech pod loktem ruku. Myslilo se na střely dum-dum, ale zkušenost ukázala, že projektily Mauserovy (kalibr 6 mm.) snadno se rozštěpují, narazí-li na pevnější překážku (kost a pod.).

[2] Podobně i z přítomné války rusko-japonské docházejí zvěsti, že účinek střelby japonské pěchoty zůstává daleko za očekáváním, jež Japonci kladli v malý kalibr své pušky. — Projektily malokaliberní jsou příliš »nevinné«, jich průstřelnost (síla prostřelná) také se vždy neosvědčuje, rány jimi způsobené jsou lehké a rychle se hojí.

Vývoj malého kalibru (ráže) dospěl totiž bodu, kdy veškeré uváděné a vychvalované výhody rázem zvrhují se v újmu a škodu. Když byl zaveden u nás kalibr 8 mm. tvrdilo se ve vojenských kruzích všeobecně, že je to pouhé »provisorium«; čím menší ráže, tím i určitější (prý) cílení, rychlejší rotace projektilu, snazší přemožení odporu vzduchového. — Klidnější povahy namítaly sice již tehdy: Půjde-li toto zmenšování kalibru dále, nabudou již tak dost útlé a vytáhlé projektily ponenáhlu podoby jehel a tyto »netělesné« střely nebudou zcela přímo prorážeti odpor vzduchový, ale budou vířiti kuželovitým pohybem ve vzduchu (jako dětský vlk, brčadlo, káča), čímž ovšem veškerá síla přijde na zmar. A k těmto mezím přišlo se dříve, nežli kdo očekával. Puška japonské pěchoty má »ideální« ráži 6·5 mm. a ukazuje již všechny nevýhody systému malokaliberního.

ňuje se a ustupuje, jakmile projektil narazí na nějaké těleso. — Má-li však střela na místě ostré, hladké špice jakousi výduť, tu vniká komprimovaný vzduch spolu s nábojem do těla, tam se rozpíná a působí jako třaskavina.

Tato explose a roztržení projektilu podporovány byly u střel dum-dum postranními zářezy do vrchního, niklového pláště, aby usnadněno bylo vyhřeznutí olověného jádra, při čemž kraje pláště křídlovitě se rozchlípí a rozrývají jako ostré nože veškeru okolní tkáň. —

Angličané byli první, kteří přinesli tyto vražedné střely do Afriky a i v boji proti Burům jich používali; uznati však dlužno, že později lord Roberts zakázal veřejnými proklamacemi užívání oněch projektilů, a plné bedny jich byly z jeho nařízení v přístavech kapských naházeny do moře.

Prof. Bruns vyslovil se na sjezdu chirurgů v ten smysl, že úd poraněný střelou dum-dum jest téměř vždy ztracen: tkáň jest roztřepena, kosti jakoby výbuchem roztříštěny. — Oproti tomu tvrdili však jiní lékaři, že i malokaliberní puška, která dociluje obrovské rychlosti projektilu, způsobuje při zasažení z blízka podobné roztříštění kostí a měkkých částek.

Proto také, jakmile pronikly první zprávy o střelách dum-dum do veřejnosti, ohradila se celá řada států proti užívání projektilů takových,[1] jež staví se účinkem svým po bok střelám výbušným, z nichž hlavně upoutaly pozornost nejširší veřejnosti třaskaviny melinit a lyddit.

Počaloť se zaváděním bezdýmného prachu střelného vyvíjeti zvláštní-lučebné odvětví, které obralo si za úkol soustavné propracování všech známých látek výbušných.[2] — Angličané uží-

[1] Na základě čl. 13. Brusselské konvence z r. 1874, jenž nedopouští užívati zbraní, které způsobují zbytečné týrání.

[2] Látky výbušné dělíme dle účinku na látky trhací a na látky střelné. Trhací látky spalují se velmi rychle a tím vyvinuje se účinek explosivní na všechny strany. Látky střelné mají spalování pozvolnější a možno jich tudíž použít k vypouštění střely z hlavně dělové nebo z pušky. — Zajímavý v tom směru jest výrok slavného chemika ruského D. J. Mendělejeva o látkách výbušných. »Není pochyby« — praví týž ve svém pojednání o tomto předmětu — »že objevy látek výbušných a postupné zdokonalování nosnosti zbraní střelných jest nejlepší a nejjistější cestou k dosažení všeobecného míru. Zabýval jsem se důkladně látkami takovými a jakožto syn svého národa, jemuž od srdce přeji věčný mír, nepokrytě musím doznati, že chemická věda regulováním spalovací rychlosti látek výbušných a zvyšováním

vali proti Burům pum lydditových, ale následky výbuchu nebyly takové, jak si je Angličané představovali; na Tugele bylo jich spotřebováno obrovské množství, ale veliká většina střel nevybuchla a úplně selhala. Explose pum lydditových způsobovaly bezvědomí a omámení, nervově rozrušení a prudké bolesti hlavy; klidem a vhodným léčením příznaky ty mizely obyčejně beze stopy ve 14 dnech. Burové stěžovali si hlavně na hrozný zápach (»vreeselijk stank«) žlutavých par lydditových, na následné bolesti v prsou, v kříži; mnozí, v jichž blízkosti puma lydditová vybuchla, měli po celý týden kůži, vlasy i šat citronově zabarveny; zbarvení toto těžko dalo se smýti a mělo zahořklou chuť po kyselině pikrové (hlavní to součástce lydditu).

Podobně i šrapnely způsobovaly poranění většinou jen povrchní, hlavně na zádech, lopatkách u ležících střelců: měltě každý hlouček burský svou stráž, která, jakmile zableskl se výstřel, ihned vykřikla »Obspei!« (Pozor!), a všichni rázem vrhli se k zemi, a granáty, bomby přeletovaly a účinkovaly jen povrchně. — Ale i těžší rány od střepů granátových a šrapnelů hojily se pod jednoduchými obvazy aseptickými velmi dobře; horečka a hnisání objevily se jen v těch případech, přišla-li rána, jak již výše uvedeno bylo, do styku s prsty, sondou, anebo byla-li opatřena obvazem nečistým.

Moderní ošetření ran má vůbec velikou zásluhu i v tom, že po celou dobu válečnou zůstaly vojenské nemocnice ušetřeny vražedných a nakažlivých chorob ranných (pyaemie, septikaemie, tetanus), kterýmžto nemocem podlehla ku př. ve válce německo-francouzské polovina zraněných.

Ženevská konvence, »humánní« zbraň a moderní antisepse — vše to vymyšleno, vynalezeno, odporučeno i použito jako skvělé vymoženosti XIX. století a jako protiváha nekonečným bědám a útrapám pohnutlivých dob válečných.

V dýmu, třesku a lomozu moderních továren vznikají nové a nové modelly vražedných zbraní — humáních! Proti rušné činnosti té staví se tichá práce a nehlučný výzkum v laboratořích, nemocničních sálech operačních a v továrnách na antiseptické látky a obvazy.

---

počáteční rychlosti vystřeleného projektilu napomáhá nejušlechtilejším snahám osvěty a pokroku. Jest pevným mým přesvědčením, že zdokonalování našich vědomostí o látkách výbušných prospěšno jest jak přímým tak i nepřímým cílům mírumilovného pokroku.«

Ve válkách moderních kříží se repetýrka-opakovačka s moderními zásadami asepse i antisepse: a jisto je, že antisepse vítězí a zvítězí!

IV.

Při slově »válka« má nejen širší obecenstvo, ale mnohdy i kruhy nejvyšší (vlády, ministerstva vojenství a podobné) na mysli pouhé střílení a poranění, způsobená střelením, bodnutím, seknutím.

A přece všeobecná historie válečná učí, že ozbrojený, viditelný nepřítel není jediným a nejhorším odpůrcem válčících pluků, ale hroznějšího, poněvadž neviditelného škůdce že dlužno spatřovati v řadě nakažlivých nemocí, jež plíží se a tajně doprovázejí každé tažení válečné.

Možno směle tvrditi i statistickými daty dokázati, že obrovské ztráty na zdraví i na životech lidských způsobovány jsou při každé válce dvěma epidemiemi: epidemie traumatická — jak trefně nazval válku věhlasný Pirogof — vzniká přímým zraněním válčících čet, kdežto epidemie bakterielní má původ svůj v neviditelných, obrovitých plucích bakterií, nakažlivých to mikroorganismů.

Ztráty, způsobené epidemií traumatickou, nedosahují nikdy té výše, jako počet obětí nemocí epidemických: nepoměrně větší řady bojovníků hynou ve válce následkem různých onemocnění, nežli kulí nepřátelskou.[1]

[1] Výjimku tvoří válka prusko-francouzská, kde byl poměr obrácený, neboť ze 28.282 mrtvých následkem poranění, způsobených nepřítelem bylo jen 12.599 z příčiny nemocí.

Ve válce rusko-turecké (armáda dunajská) v době od listopadu 1876 do března 1879 z 592.085 osob bylo onemocnění 923.958 čili 1560·5 onemocnění na 1000 lidí. Z těch 923.958 nemocných připadalo na:

malarii	320.062,	z těch zemřelo	1.782
tyfus	135.239,	» »	23.752
úplavicí (dysenterii)	34.198,	» »	9.543
choroby venerické .	32.624,	» »	23
nastuzení (?)	31.803,	» »	131
vysílení	26.255,	» »	174
zmrznutí	13.638,	» »	1.336
uškození náhodná .	8.294,	» »	191
raněných bylo celkem	43.386,	» »	4.955
z toho ranami střelnými	41.536		
» sečnými	1.850		

V nemocnicích armády dunajské zemřelo celkem 50.924 osoby.

Tak tomu bylo i ve válce anglo-burské; hlavní vinu neslo ministerstvo vojenství, vyšší důstojníci, velitelové jednotlivých sborů a táborů.

Kdežto na jedné straně učiněno bylo vše možné pro účelné a moderní ošetření zraněných (k podpoře aktivních lékařů vojenských vysláno bylo do Afriky sedm věhlasných professorů-chirurgů: Cormak, Treves, Stokes, Cheyne a j.), nebylo na druhé straně uznáno za vhodno, delegovati na bojiště byť i jediného internistu neb hygienika, ačkoliv mnozí — mezi jinými i slavný učenec sir Walter Foster — dobrovolně své služby ministerstvu nabízeli.[1] Sám chirurg, professor Thomson vyjádřil se, že konsultující lékař-internista byl by ve vojště daleko prospěšnější nežli operatér: byltě totiž teprve každý šestnáctý ošetřovanec nemocniční zraněn, ostatní všichni trpěli nějakou nemocí vnitřní.[2]

Po ukončení války francouzsko-německé napsal Rudolf Virchow tato památná slova: »Co nezměrné bídy a bolesti, jaké moře krve a slzí skrývají studené číslice obětí válečných! Ale mnoho viny spočívá také v chybných opatřeních a prostředcích, v zastaralých předsudcích, neblahých mýlkách a nedorozuměních!

A také ve válce anglo-burské byli jednotliví velitelové přímo obviňováni, že svým jednáním sami zavinili propuknutí různých

---

V armádě kavkazské ze 246.454 osob během 26 měsíců (od listopadu 1876 do ledna 1879) bylo nemocných 1,198.023, z nichž zemřelo 37.441. Jediný tyfus vyžádal si obrovskou sumu 20.233 obětí. — Na tisíc mužů připadalo 4861 onemocnění a z těch 151 úmrtí.

[1] V německo-francouzské válce (1870—71) fungovali kliničtí učenci Frerichs, Leyden, Niemeyer u armády v poli jako rádcové (konsiliáři) a velitelstva vojenská vyžadovala si nejednou jejich rad a vycházela vstříc všelikým pokynům a dobrozdáním.

[1] Teprve později, hlavně po vtrhnutí do Bloemfonteinu (13. března 1900), kdy tyfová epidemie armádu Robertsovu v pravém slova smyslu decimovala, počaly veřejně ozývati se varovné, obviňující hlasy, jež přiměly vládu, že vyslala do Afriky zvláštní komisi (»Hospital-Kommision«), jež zabývati se měla studiem místních poměrů, vyšetřením příčin a opravami bědného stavu zdravotního.

Členy komisse byli jmenováni sir Romer (předseda), dr. Church, president Royal College of Physicians v Londýně a prof. Cunningham z Dublina. K výslovnému přání Robertsovu, aby jmenováni byli také mužové »zdravého lidského rozumu« (!!) — »commun sens« — přibráni sir D. Richmond a hr. F. Harrison.

epidemií: nedbali dobrých, osvědčených rad a návrhů lékařských a svým jednáním podněcovali prosté vojíny k nedbání všelikých nutných i základních pravidel zdravotních.[1] — K tomu rozhorleně podotýká anglický list lékařský: »Nedbá-li vůdce zpráv hlídek, předem vyslaných, táhne bezstarostně dále, dá se vlákati do zálohy, ztratí 12.000 mužů a z těch 1000 mrtvých, jest postaven před vojenský soud . . . Je-li však mužstvo decimováno tyfem, poněvadž zanedbávají se nejjednodušší pravidla ochranná, poněvadž pitná voda v táborech svévolně bývá znečišťována, odpadkům nevěnuje se nutná bedlivost, a přístřeší vojska nebývá účelně upraveno, tu pohnán jest k zodpovědnosti ne komandant, ale lékař, jehož návrhů a pokynů dříve nikdo v lehkomyslné bezstarostnosti nedbal.« — A v tom leží kořen zla! Kdo má moc, musí nésti i zodpovědnost! Bude-li si každý komandant vědom toho, že zodpověden jest za život i zdraví podřízených vojínů, ať již padli v boji před nepřítelem, ať podlehli zákeřné nákaze některé z nemocí sdělných, potom zajisté učiní i v tom směru nutná opatření, a potom také vymizí hrůza nemocí epidemických, pustošících válčící vojska.

Vyžaduje-li špatná voda — jak určitě dokázáno — více obětí, nežli nejmodernější zbraň nepřítelova, nutno zajisté klásti veškerou váhu na to, zamezovati co nejrozhodněji pití vody nesvařené, a opatřiti každou setninu dostatečnými přístroji ku rychlému a vydatnému svaření potřebného množství vody.

Nařízení těchto dlužno držeti se při každém tažení co nejúzkostlivěji; byltě *tyfus* (hlavně forma tyfu břišního — typhus abdominalis) pravou metlou a postrachem lékařů ve válce jihoafrické. (Jedině v Bloemfonteinu onemocnělo za krátkou dobu tří letních měsíců r. 1900 4487 mužů na tyfus; z těch zemřelo 878).

V pravém slova smyslu explosivní výbušnost jednotlivých epidemií tyfových za války jihoafrické vykládána byla netoliko zkaženou vodou, ale i přenosností od muže k muži šatstvem,

[1] Jest ovšem snadno pochopitelno, že muž, kráčející řadu hodin v sálavém úpalu slunečním a snad i zmořen předchozím bojem, utiší palčivou žízeň z každé kaluže. Poučení, zákazy ba i tresty zůstanou nepovšimnuty, pokud vojín nebude míti příležitost, naplniti svou polní láhev vodou nezávadnou. — Jistý vyšší štábní důstojník vypravoval prof. Thomsonovi, že pil hltavě vodu z Modder-Riveru, a ještě i svou láhev polní naplnil do zásoby, ač řeka přeplněna byla hnijícími mrtvolami a zdechlinami a voda byla úplně špinavá, kalná a smrdutá. Nebyl více s to, ovládati krutou žízeň, a na nebezpečí nákazy tyfové ani nepomyslil.

potravou, mouchami a drobounkým pískem, jenž pronikal a vnikal i do nejjemnějších skulin. Prof. Cheyne napsal: »Onemocnělý personál našeho »Edinbourgh Hospital« nepožil ani kapky vody nesvařené; dvory, jež dodávaly mléko, byly podrobovány nejpřísnější kontrole. Dle mého mínění věnuje se při otázce tyfové dosud malá pozornost prachu a mouchám.[1] — Prach vniká v Africe všude; jest vdechován i polykán. Mouchy přenášejí jed nákazy z latrin na pokrmy a infekce nastává dvěma velkými cestami resorpčními: plicemi i kanálem zažívacím.«

Z číslic, které již svrchu byly uvedeny, patrno, jak hrůzně řádil tyfus ve všech válkách dob minulých i přítomných.[2] Vysvětliti se to dá povahou nemoci samé. — Dříve převládalo mínění, že všechna strádání a útrapy, jež vojín na pochodu musí snášeti, nepravidelný, nečistý způsob denního života, hlad, žízeň, horko a zima stačí samy o sobě, aby vyvolaly onemocnění tyfové (tyf z hladu). Dnes však víme, že původem tyfu jest určitý mikrob (bacill Eberth-Klebsův); okolnosti shora naznačené[2] toliko podporují výbuch nákazy epidemické. Mezi mužstvem stávaly buď již předem ojedinělé (a nerozpoznané) případy tyfu, anebo jednotlivé oddíly táhnou, odpočívají, táboří v krajině, nemocí tou zamořené, čímž nemoc šíří se dál a dále jako požár ve stepi.

Kdežto však v míru jest relativně snadno, tlumiti již v zárodcích podobné, vznikající epidemie a omezovati je všelikými obrannými prostředky, vzrůstají v poli obtíže do nesmírných rozměrů při pohyblivosti, nestálosti, uvolněné kázni táhnoucích pluků. Proto vydány jsou téměř ve všech armádách velmi podrobná nařízení o vyvarování se (profylaxi) i potírání tyfu. Předpisy ty naléhají hlavně na brzké rozpoznání nemoci, osamocení (isolaci) případů, byť i jen podezřelých, brzký převoz onemocnělých z dosahu armády do lazaretů, desinfekci šatstva, výmětů i příbytků.

[1] Moucha jihoafrická jest pravou trýzní a metlou svého kraje. Lékaři pociťovali to velmi nepříjemně zvláště při operacích: ruce operatérovy byly stále pokryty spoustami much; podobně i místa operovaná (střeva při laparotomiich!) byla téměř černá od much! Zahnány, usazovaly se v nejbližší blízkosti: vosa dá se odehnati, každá jiná věc dá se odstraniti, jen proti mouše jihoafrické není ani rady ani pomoci.

[2] Ve válce krimské byl to v první řadě tyf skvrnitý, který způsobil vojskům spojeneckým ztráty přímo strašlivé: neméně než 33.000 mužů armády francouzské onemocnělo a přes 17.000 jich zemřelo. — Číslo to padá tím více na váhu, jelikož celkové ztráty před nepřítelem obnášely 20.000,

V jižní Africe podlehlo v r. 1900 různým nemocem 6000 mužů; z těch u více nežli dvou třetin byl příčinou smrti tyf.

Anglické mužstvo bylo mimo to před odjezdem do Afriky očkováno zvláštní látkou (serum) proti tyfu.[1] Ochranné očkování toto, jež poprve bylo zkoušeno v armádě indické, mělo dle výpovědi lékařů anglických příznivý účinek na průběh tyfu.

Následující tabulka — dle prof. Wrighta — ukazuje výsledek očkování u důstojnictva i mužstva posádky Ladysmythské v době obležení.

	Celkový počet	Absolutní číslo případů tyfových	‰	Absolutní číslo zemřelých	‰
Neočkováni	10.529	1.489	141·41	329	31·24
Očkováni	1.705	35	20 52	8	4·69

Značně ve prospěch číslic mluví i to, že očkovaní vojíni v důvěře v získanou immunitu (nezdolnost) vůči nemoci, zanedbávali i nejprostší pravidla zdravotnická a nebezpečí nákazy lehkomyslně sami vyvolávali — provokovali. (Dokončení).

[1] Očkovací látka tato není vlastně serum (syrovátčina krevní), ale jsou to čisté kultury bacillů tyfových, usmrcené zahřátím na 60° C.

Severočeští horníci.

Napsal Ed. Štorch.

(Dokončení.)

Hornická práce jest zajisté těžká i nebezpečná. Horník pracuje ve vzduchu špatném, prachem a jedovatými plyny naplněném, jest vystaven náhlým změnám teploty, průvanům, pracuje často v nesnesitelném horku, někdy zase zpola ponořen ve studené vodě; proto tak rozšířen tu revmatismus, tuberkulosa, katarrh průdušek a katarrh žaludeční. Nejvíce však obětí vyžádají si ustavičné nehody a neštěstí v dolech, jež často zaviňují nedostatečně provedená ochranná zařízení pro hornictvo. Strašlivé číslice podává nám statistika nemocí hornictva severočeského. Při každé nemoci zaznamenáme čísla ze tří posledních let: 1901, 1902 a 1903.

Skupina nemocí	Nemocných	Dnů nemoci	Úmrtí
1. Nemoci vývojové (nejvíce slabost stáří)	39	1780	3
	25	2256	5
	53	1601	7
2. Nemoci nakažlivé (nejvíce zápal pletiva buňkového a tuberkulosa)	3435	53.024	85
	2335	35.345	75
	2419	36.602	62
3. Nem. příjičné a syfilitické (nejvíce kapavka)	98	1860	—
	110	2627	—
	81	1770	—
4. Novotvary	57	1673	16
	27	1418	3
	36	1099	6
5. Nem. krevní a sdružené (nejv. akutní revmatismus)	4414	53.778	9
	4984	71.529	4
	5145	68.029	2

Skupina nemoci	Nemocných	Dnů nemoci	Úmrtí
6. Nem. ústřední a periferní soustavy nervů (nejv. nervové bolesti)	1434	17.976	10
	1518	19.112	14
	1809	25.466	8
7. Nem. očí (nejv. onemocnění rohovky)	1342	16.318	—
	1087	12.145	—
	1159	13.652	—
8. Nem. sluchové (nejv. onem. dutiny bubínkové)	146	2063	—
	114	1795	—
	106	1947	—
9. Nem. dýchacích ústrojí (nejv. akutní katarrh průdušek) . .	4656	63.151	16
	4184	69.788	10
	4179	60.446	11
10. Nem. ústrojí cirkulačních (nejv. míznice a zápal záklopek srdečních)	202	3646	6
	218	4948	12
	200	4809	12
11. Nem. ústrojí zažívacích (nejv. akutní katarrh žaludeční) . .	4434	50.125	6
	3526	42.434	12
	3983	44.445	14
12. Nem. močových a pohlavních ústrojů (nejv. zápal varlat) .	151	3682	—
	124	3555	3
	127	3704	3
13. Nemoci kožní (nejv. akutní zápal pokožky)	703	9762	—
	450	6876	—
	406	7176	—
14. Nem. okončetin	551	6803	—
	581	7279	1
	492	7480	1
15. Poranění (nejv. zhmožděniny, trhliny, rány, zlomeniny) . .	5739	87.230	55
	4961	73.597	59
	5115	77.791	33
16. Neurčité rozpoznání	15	302	—
	43	879	2
	48	251	—
17. Otravy (nejv. ústrojné jedy a nedychatelné plyny)	24	224	14
	62	211	47
	15	192	11

Skupina nemoci	Nemocných	Dnů nemoci	Úmrtí
18. Sebevraždy	12	—	12
	13	—	13
	7	—	7
19. Porody	98	4445	—
	82	3979	—
	112	3953	1
Úhrnem	27.550	377.842	232
	24.444	359.773	260
	25.576	360.332	178

Na 1000 horníků bylo:

Roku	Nemocných	Počet dní	Počet úmrtí
1900	726	9.968	8
1901	879	12.055	7
1902	780	11.484	8
1903	913	12.869	6

To znamená že téměř všichni (91%) horníci během roku onemocní, že na každého připadá 12 dní nemoci, a že 6—8 horníků z tisíce zahyne každoročně v dolech.

Počet invalidů ovšem stále vzrůstá.

Roku	Invalidů	Vdov	Sirotků
1893	1081	869	939
1894	1213	931	957
1895	1499	1068	1096
1896	1623	1165	1195
1897	1731	1238	1217
1898	1875	1341	1292
1899	2025	1450	1379
1900	2131	1585	1585
1901	2232	1660	1644
1902	2385	1795	1831
1903	2460	1874	1893

Za těchto 11 let, od ustavení se Ústřední bratrské pokladny, vyplaceno bylo těmto invalidům, vdovám a sirotkům celkem K 4,901.904·75. Roční jejich důchod činil:

Roku	K
1893	206.952·78
1894	241.532·78

Roku	K
1895	312.423·88
1896	360.161·84
1897	401.185·50
1898	447.612·44
1899	497.358·54
1900	547·535·78
1901	584.026·21
1902	628.685·50
1903	674.429·50

Ne vždycky a bez zdráhání plní bratrská pokladna svůj humanní úkol. Horníci, nemohouce někdy jinak, domáhají se žalobou uznání renty. Málokdy však dovedou právnicky nároku svého uhájiti. Někdy přece bývá bratrská pokladna donucena odepřenou rentu vypláceti.

Roku	Podáno žalob	S úspěchem
1893	9	2
1894	86	28
1895	115	43
1896	82	16
1897	107	33
1898	119	32
1899	73	17
1900	79	17
1901	79	14
1902	90	14
1903	124	24

Viděti jest, že bratrská pokladna dává se žalobami ubožáků nutiti k plnění povinnosti. Finanční stav pokladny jest znamenitý. Horníci domáhají se na schůzích a táborech zvýšení podpor nemocenských a pensí. Že dalo by se volání tomu vyhověti, dokazuje ohromný vzrůst reservních fondů pokladny. Zde hromadí se milliony, a nemocní a mrzáci strádají nouzí. Jak stoupal reservní fond pokladny nemocenské a pensijní, ukáže tato tabulka:

Roku	Res. f. nem. pokladny	Res. f. pensijní pokladny
1892	—	2,556.509·86
1893	156.352·18	3,447.619·36
1894	300.915·60	4,608.416·56
1895	381.617·26	6,145.896·06

Roku	Res. f. nem. pokladny	Res. f. pensijní pokladny
1896	438.557·48	7,407.092·26
1897	523.483·05	8,632.818 60
1898	616.850·40	9,798.720·40
1899	702.805·35	10,639.136·70
1900	899.425·41	11,913.326·78
1901	1,062.876·88	13,305.788·79
1902	1,223.733 96	15,061.972·13
1903	1,346·987·26	16,320.700·38

Jest tu nahromaděno tudíž bohatství 17,667.687·64 K. Na jednoho člena připadalo z reservního fondu pokladny

	nemocenské	pensijní
1900	28·60 K	379·06 K
1901	33·89 »	424·15 »
1902	41·02 »	480·40 »
1903	46·65 »	567·26 »

V příloze k úředním zprávám c. k. ministerstva vnitra z r. 1904 byla uveřejněna zpráva ministra orby k říšské radě »o výsledcích správy, jakož i nemocenské, úmrtní a pensijní statistiky bratrských pokladen hornických v roce 1900.« Novější data nevyšla. Užijme tedy aspoň těchto z r. 1900, jež obsahují úhrn údajů ze všech hornických pokladen v Rakousku, k srovnání s poměry při bratrské pokladně severočeské.

A) Pensijní pokladna. Přírůstek reservního fondu v % běžných příspěvků:

Roku	U všech br. pokl. v Rakousku	U severoč. pokladny
1898	66·50	69·98
1899	44·17	47·94
1900	62·17	67·27
1901	—	88·17
1902	—	114·33
1903	—	85·81

U severočeské bratrské pokladny jest procento přírůstku větší než celkem v Rakousku. Nápadné stoupnutí r. 1902 vysvětluje »Zpráva ústř. br. pokladny v Mostě« ze dne 4. června 1904 »značným, však neprovedeným, ziskem kursů na efektech.«

Průměrná roční pense jednoho invalidy:

Roku	U všech pokl. K	U severoč. p. K
1898	218·46	176·31
1899	222·18	182 18
1900	224·20	190·43
1901	—	190 62
1902	—	190·63
1903	—	198·53

Ačkoliv, jak jsme poznali, reservní fondy severočeské pokladny vykazují větší přírůstky než jest průměr rakouský, přece pense invalidů jest značně menší než tento průměr. Jest tedy hornictvo severočeské v tomto případě utlačováno. Z části lze tento nižší průměr pensijní u severočeské pokladny vysvětliti tím, že r. 1893 při spojení jednotlivých závodových pokladen v Ústřední bratrskou pokladnu převzat byl od nich velký počet pensistů, jichž důchod byl malý. »Zpráva bratrské pokladny« hájí tuto pokladnu tím, že pense poskytnuté Ústř. bratrskou pokladnou jsou nyní bezvýminečně vyšší než v zákoně pro bratrské pokladny dovolená nejmenší pense 200 K.

B) Nemocenská pokladna. Pozorujme roční příspěvky členů nemocenské pokladny.

Horníci platili ročního příspěvku

	u všech pokl. v Rakousku K	u severoč. pokladny K
1898	12 84	21 52
1899	13·32	23·46
1900	13·87	22 38
1901	—	25·54
1902	—	25·28
1903	—	27 80

Zaměstnavatelé platili ročního příspěvku:

	u všech p. K	u severoč. p. K
1898	11·64	13 18
1899	11·89	13·63
1900	12 28	12·85
1901	—	14·62
1902	—	14·31
1903	—	15·85

Severočeští horníci platí tudíž téměř dvojnásobný příspěvek než horník v Rakousku vůbec a téměř dvojnásobný vůči svým zaměstnavatelům. Zřejmé to opět utlačování severočeského horníka.

Průměrný náklad jednoho nemocenského dne byl:

	U všech p. K	U severoč. p. K
1898	1·92	2·16
1899	1·94	2·26
1900	1·95	2·33
1901	—	2·38
1902	—	2·51
1903	—	2·57

Nemoci severočeského hornictva vyžadují většího nákladu než průměrně v Rakousku; jsou těžší a proto třeba je více léčiv. Že i délka nemoci jest zde větší než průměrně v Rakousku, dokazuje statistika. Počet nemocenských dnů připadajících na rok a člena:

	U všech p.	U severoč. p.
1898	10·55	11·37
1899	11·21	12·15
1900	10·84	9·97
1901	—	12·06
1902	—	11·49
1903	—	12·53

Průměrný počet nemoc. dnů oněch tří let, o nichž nám ministerská zpráva data podává (1898—1900) jeví se nám tak, že horník v Rakousku vůbec byl nemocen 10·86 dne, horník severočeský 11·13 dne.

Na 1000 členů připadá onemocnění (bez porodů):

	U všech p.	U severoč. p.
1898	772	829·9
1899	833	895·6
1900	797	724·2
1901	—	875·8
1902	—	777 6
1903	—	885·1

Z tohoto zase jest zřejmo, že onemocnění u severočeských horníků jsou častější než rakouských vůbec. Náš horník vydán jest více úrazům, neštěstím a chorobám. Jakou vinu má tu hrabivost kapitálu, která plení uhelný poklad severočeský a při tom nedostatečně bdí nad zdravím dělnictva!

Přihlédneme-li k porodům, spatříme, že velká plodnost žen hornických v revíru severočeském převyšuje značně, více než dvojnásobně, plodnost hornických žen rakouských vůbec. Na 1000 žen hornických připadalo porodů:

	U všech p.	U severoč. p.
1898	3·36	8·03
1899	3·61	9·09
1900	3·27	8·02
1901	—	10·40
1902	—	7·98
1903	—	11·48

Vyšetřujeme-li statistiku nemocí podrobněji, nalezneme, že muži zaměstnaní v dolech severočeských vykazují nemocí jen o málo více, kdežto na ženy připadá téměř dvakrát tolik nemocí, než jest průměr rakouský. Na 1 mužského člena připadá nemocenských dní:

	U všech p.	U severoč. p.
1898	10·57	11·12
1899	11·22	11·90
1900	10·80	9·70
1901	—	11·78
1902	—	11·28
1903	—	12·29

Na 1 ženského člena připadá nemocenských dní:

	U všech p.	U severoč. p.
1898	10·13	18·71
1899	11·12	19·24
1900	11·63	18·23
1901	—	20·92
1902	—	17·47
1903	—	19·06

Severočeský revír v pravdě ničí ženy. Tyto berou značnou zkázu na zdraví prací při šachtách, kterou vykonávají zpravidla ve vzduchu otráveném plyny a dýmem z hald, drobným uhelným prachem a nejčastěji při výživě nedostatečné. Porušený život, jemuž tu dělnice propadávají, napomáhá ovšem značně nemocem. V posledních třech letech byl tu každý muž nemocen průměrem 11·78 dne, každá žena 19·15 dne; číslo to vysoko vystupující nad průměr hornictva rakouského (10·84).

Počet úmrtí horníků severočeských shoduje se celkem s průměrem rakouským. Z hornictva zemřelo:

	V Rakousku %	V severoč. r. %
1898	0·82	0·80
1899	0·87	0·81
1900	0·87	0·89
1901	—	0·74
1902	—	0·82
1903	—	0·61

Nejzáhubnější doly pro horníky byly v r. 1903:

Doly	Počet horníků	Dnů nemoci	Úmrtí
Florentina (Světec)	301	5.375	2
Gisela a Viktorin (Duchcov)	672	9.166	4
Habsburk (Most)	585	8.517	2
Louisa (Duchcov)	184	2.984	3
Viktoria-Tiefbau (Most)	488	8.359	4
Johann (Lom)	821	7.051	7
Duchc. uh. spol. (Teplice)	1.447	14.155	13
Severoč. uh. sp. (Most)	2.362	29.222	18
Bohemia (Modlany)	382	6.703	—
Frant. Josef (Cukmantl)	111	2.136	1
Doblhof III. (Bohosudov)	849	14.841	3
Saxonia (Chabařovice)	402	8.901	4

Zvláště pro ženy záhubny byly doly Hartmannovy v Ledvicích, kde pracovalo 16 dělnic, které byly 353 dnů nemocny. Na Julius III. v Mostě bylo 8 žen po 286 dnů nemocno; podobně jest tomu na dolech:

	Žen	Dní
Moritz (Lom)	3	156
Florentina (Světec)	12	455
Frauenlob (Ledvice) . . .	15	560
Bedřich (Duchcov)	5	288
Cís. Frant. Josef (Světec) .	28	1175
Johann Tiefbau (Most) . .	12	407
Karolina (Bílina)	5	277
Karolina (Křemuž)	6	257
Doblhoff II. (Bohosudov) .	4	290
Mostecká h. sp. (Teplice) .	4	241

	Žen	Dní
Doblhoff III. (Bohosudov)	25	909
Spol. doly (Teplice)	6	325
Saxonia (Chabařovice)	17	859
Grohmann (Dřínov)	4	204

Na některých dolech připadá na ženu přes 50 dní nemoci do roka. Ženy ničí se tu morálně i tělesně; rodinné poměry pak ovšem bývají ubohé.

Severočeský revír jest velikým bojištěm a krvavým bojištěm, ne jen národnostním, ale sociálním. Zvítězí tu spravedlnost, humanita?

Smutné výsledky samoděržávnosti ruské.

(Pokračování.)

V absolutní říši vše koná se ve jménu panovníka jako neobmezeného pána říše. Dokud vládl Alexandr II., byla alespoň naděje na lepší budoucnost, protože tento panovník vychován byl v zásadách liberálních a dovedl se naprosto vyzouti z vlivu církve; platil, co se zásad náboženských týče, za svobodomyslníka. Spravoval se zásadou: »Panovníci jsou šťastnější nežli jiní lidé, protože jest jim snadno — konati dobré.« Skutečně na cestě pokroku patří mu místo hned vedle Petra I. a Kateřiny II., neboť zavedl občanskou rovnost, zrušil poddanství a uvedl v život jiné blahodárné reformy. Ale bohužel právě v den, kdy měl býti vydán manifest politických svobod občanstvu ruskému, byl tento císař zavražděn pumou nedočkavostí zfanatisovaného nihilisty. Alexandr III. vrátil Rusko Rusku, t. j. vedle blahodárného v jistém směru odstranění cizinců ode dvora učinil pravoslavnou církev pánem říše v tom smyslu, že nic bez Pobědonosceva nekonal, a tento arcizpátečník byl všeho schopen jenom ne myšlenky pro svobodu a osvětu národa. Když pak tento car odevzdal v smutném stavu říši svému synovi Mikuláši II., zavázal prý ho na smrtelné posteli slibem, že ostane věren otcovské politice. Mikuláš II. je nepevného zdraví, jeho pohled nevýrazný, jakoby do dálky v myšlenkách upřený, povaha passivní, měkká, nerozhodná a tudíž okolí úplně podléhající. Největší vliv na něho má matka a manželka — bohužel každá jde jiným směrem. Jinak nemá car mnoho smyslu pro své okolí a není rád v hlučném množství. Projížděje městem věnuje zástupům kromě salutování jen málo pozornosti. Církvi je oddán jako jeho otec naprosto vlivem vychování, což vysvětluje se i z povahy beze vší svéhlavosti, sobělibosti, pánovitosti, spíše projevuje se jako hlava církve pravoslavné nežli jako samoděržec všech Rusů. Byl by nejslavnějším panovníkem, kdyby měl k ruce ruského Bismarcka — ale ten, jak se zdá, posud se nenarodil . . .

Na zničení svobody Finska nemá car zvláštní osobní viny, rovněž ne na stíhání helsingforských profesorů. To všecko je dílo Plehwovo.[1] Svobody finské byly solí v očích Plehwových, neboť v nich viděl nebezpečí pro absolutismus ruský. Bylyť tu poměry spořádané, ačkoli je nevedla železná ruka absolutních byrokratů, a tudíž mohly se státi snadno lákadlem pro ostatní Rus a důkazem, že je možna i v Rusku spořádaná vláda bez samoděržavnosti. Car dal se snadno uhroziti od Plehwa domnělým nebezpečím finských svobod pro samoděržavnou Rus a nevzpíral se prostředkům, které byly potud nezákonné, pokud libovolné zrušení svobod, zaručených tolika časy a panovníky bez skutečných a podstatných důvodů k tomu, jest — věrolomností. Vše ostatní ve Finsku bylo vyvoláno kreaturami Plehwovými, z nichž Bobrikov byl nešťastnou obětí své ctižádosti a lehkověrnosti, že se ve Finsku na něho nikdo neodváží. Co o tom psaly úřední noviny a jejich cizí nohsledové (i u nás), bylo stejně vzdáleno pravdy jako tvrzení, že ve Finsku vzmáhal se revoluční duch živený Švédskem a nebezpečný tudíž Rusku. Vedle politických hořkostí spolupůsobila i tu církev, neboť jak se mohlo srovnati s ruskou ctí, aby většinou protestantští obyvatelé — kacíři — měli těšiti se větším svobodám a většímu blahobytu nežli pravoslavní obyvatelé v carství? A tak musel na dějiště vystoupiti se svou nenávistí i Bůh a nikdo se nevzpíral těmto v pravdě pošetilým důvodům. Dnes zmizelo knížetství Finské z mapy a stalo se pouhou gubernií a vojenským okruhem petrohradského kraje. Nikoli to, že Finnové byli podvrženi všeobecné branné povinnosti — to je zcela správno — nýbrž politický útisk a nahrazování finských úředníků ruskými stvůrami Plehwovými bylo příčinou nepokojů, na jichž zlomení ustanoven generál kn. J. M. Obolenskij, který se v systemu Plehwově zvláště osvědčil svou bezohledností vůči studentstvu a dělnictvu a zasloužil tudíž plné chvály svého mistra. Budoucnost ukáže, obratí-li s obratem a změnou v ministerstvu vnitra, anebo půjde dále starou cestou násilí, bezohlednosti a útisku.

Největší chybou nynějšího, nikoli politického nýbrž přímo policejního systemu v Rusku jest, že vláda chce od nejpitomějších lapalií až po nejdůležitější akty všecko míti v rukách a nedopřává instančního samostatného rozhodování ani v nejnedůležitějších přípa-

[1] »Odpusťte, s Finskem nemám co dělati,« pravil kn. Svjatopolk-Mirskij redaktoru Echo de Paris. »Ze všech ministrů vnitřních záležitostí pouze jediný V. K. Plehwe spravoval i finské záležitosti.«

dech v ohledu politickém i hospodářském. Ruský občan vleče se jako galejní otrok, každý jeho krok samostatný je zatížen těžkými koulemi dozoru úředního. Takhle to charakterisuje ruský publicista A. St – n: »Snaha nevyhnutelně státi v čele a spravovati každý popud, každý úder pulsu takového kolossu jako Rusko jevila se přímo nadlidskou úlohou pro jednoho člověka (Plehwa), i kdyby byl sebe silnější a pevnější, a kromě toho úlohou pochybenou ve vlastním jádru. Poněvadž orgány této politiky neměly možnosti provésti tuto nadlidskou práci pantokratie, nezbýval jim leč jediný východ: zatarasiti ony projevy života, které se jim nepodařilo přemoci a vtlačiti do touženého proudu. V pravdě byla to práce neblahá a nanejvýše obtížná. Upřímná víra v blahodárnost podobného systemu a dokonalé přesvědčení jeho správců vylučuje možnost nejenom ostrého nýbrž jakéhokoli posuzování — — — Je-li to normální, že pro každinké malinkaté zlepšení života byla již napřed společnost připravována a uvykána na myšlenku nezbytného zápasu? — — — Jiná chyba tohoto systemu záleží v tom, že byl lid až k chorobnosti naveden v nynější době běhati o dovolení každé hlouposti. Jest až neuvěřitelno, jak se tím ubíjí iniciativa a zdržuje průmyslový život země a ničí její blahobyt. Tam, kde Američan dávno již směle by se pustil do díla, ruský průmyslník nebo selský hospodář začíná přemýšleti o žádostech, kolcích a nekonečném čekání na vyřízení a odpověď úřadů: to všecko ochlazuje, ba je to přímo nepěkná škola otrockosti.« (N. V. 10246.)

V Rusku je nakupeno hořlavin nespokojenosti ve všech vrstvách. Všichni tam trpí, všichni čekají spásy, jenom neznají cesty, po které k nim přijde. Vláda s dychtivostí touží po chvíli, kdy všichni nespokojenci budou zničeni nebo umlčeni a odstraněni, tito nespokojenci očekávají s nedočkavostí dobu, kdy svržena bude tyranie plná hniloby, nepoctivosti, zpronevěry a nezákonnosti. Čím více roste nespokojenost a množí se řady živlů probudilých a pokrokových, tím krutěji na ně doléhá vláda a hledí násilím udusiti každé jich hnutí i nepolitické a pro celek blahodárné. Ale tento strašný tlak vládní budí protitlak a tak i v zdánlivě mrtvém klidu děje se rozkladný proces jako v Papínově hrnci nad ohněm. A nejhůře je proto, že absolutistický system nemůže vykázati se ničím, co by povznášelo zemi a mohlo alespoň omluviti útisk, když již nijak nelze jej ospravedlniti. Ba naopak při každé příležitosti, kde vláda má ukázati ovoce své činnosti a výsledky své práce, ukazuje se hniloba a setlelost vnitřní, ukazuje

se přímo loupežný systém, jímž propadávají se milliony rublů v bezedném hospodářství absolutního úřednictva. Neboť tam, kde vládne libovůle jednotlivců a kde kontrola veřejnosti buď vůbec je umlčena, nebo se připouští pouze ke kompromitování nepohodlných osob, není ani jinak možno, nežli že zpronevěra jest na denním pořádku a pohlcuje státní příjmy jako pohlcuje mořský vír rybářské lodice.

Dokud panuje shnilý klid, není do temného labyrintu státní správy vojenské a civilní možno proniknouti bez jisté záhuby, jakmile však vypukne válka a vláda chtěj nechtěj musí vedle papírových výkazů ukázati skutečně předměty za sta millionů rublů pořízené — nastává hrozné překvapení a ukazuje se v celé nahotě bohopusté hospodářství vojenské intendantury, admirality a civilní správy. Jak se ukázala v celé hrůze ničemnost vládních orgánů všech stupňů za války krymské, jest známo; že sám Mikuláš I. z hanby nad úplným bankrotem své vlády urychlil konec svého života, najde se v každé příručné knize. Jest známo, že po válce styděli se za své hodnosti státní úředníci a titul »prevoschóditělstvo« (excellencí) byl na nějakou dobu urážkou. A když po čtvrtstoletí vypukla válka rusko-turecká, ukázalo se znovu, jak úžasné nepořádky, trvají ve správě vojenských úřadů a jak veliké milliony pohlceny tu hydrou byrokratickou za okolností nevysvětlených a způsobem neodhalitelným. Známa jest nehotovost a nepřipravenost k válce a zvláště úžasné nepořádky ve vojenské intendantuře, která měla o 50% více ve svých výkazech nežli ve vojenských skladech. A když letos vypukla válka ruskojaponská, ukázalo se, že se ruské poměry k lepšímu nezměnily, že tam panuje podnes bohopusté hospodářství se státními penězi, že zkrátka krade kde kdo se dostane k dodávkám a výplatám, a že na tisíce parasitů vede nádherný život z peněz vymačkaných z ubohého poplatníka ruského. Shnilost a ničemnost nynějšího systemu, nynější vlády ukazuje se tu v tak ostrém světle, že oficiální Rus odvrací od sebe každého jen trochu poctivě s ruským národem smýšlejícího člověka; najdou-li se přece i zahraničné časopisy stojící na straně vládního Ruska, dá se to vysvětliti pouze bezhlavostí a mravním nihilismem jejich zástupců.

Jen malý příklad o shnilosti ruské správy vojenské. Plukovník Zacharov byl před sedmi lety ustanoven správcem vojenských záležitostí kraje poamurského v sev. Mandžujsku. Byl velebeň jako vzor v svém oboru a v své nezištnosti. Aby ukázal

vojenskou pohotovost sibiřské dráhy pro případ války a aby ukázal, jak pro případ mobilisace jest vojenská správa vším opatřena a na vše připravena, převezl v rychlících celou divisi na zkoušku z Ćity do Nikolska Ussurijského a »ačkoli se to stalo beze vší přípravy« — tak hlásil carovi — dopadlo to tak hladce a skvěle, že by toho prý žádný stát v Evropě nedovedl! A dnes vidíme, v jak naprosto nedostatečném a nehotovém stavu byla sibiřská dráha pro účely vojenské (a jak tudíž lhal) a že ministr Chilkov uprostřed mobilisace byl nucen zanechati papírového hospodářství a odebrati se do Sibiře, aby alespoň nejkřiklavější nedostatky odstranil a poněkud schopnou učinil dráhu, jejíž část kolem Bajkalu dal stavěti a jež teprve dne 25. září (tedy v 8. měsíci mobilisace) byla otevřena. Dnes po všech těchto opravách potřebuje pluk z Moskvy do Mukdenu 38 dní či 6 neděl, při čemž o rychlíku nemůže býti ani řeči. A jak bídná správa je na této železnici, o tom svědčí Němirovič-Dančenko — jistě ruský vlastenec: »Doprava vojska nejenom jest pomalá, nýbrž děje se s přestávkami . . . V Inkou jsou prázdné vagony v nádraží (když se již blížili Japonci) a důstojník jich žádá k odvezení zásob (vojenských), a — zásoby se spálí . . . Naše železnictví zde (v Mandžujsku) jest jedna z nejtemnějších stránek této vojny« . . . Němirovič praví, že po 10 dní nedopravováno vůbec vojsko k Dašičao, ačkoli ho tam hojně potřebovali, a připomíná, že byla i celoměsíční přestávka v dopravě vojska před tím« (N. V. 10231). A lékař A. In. Laškarev v Charbině píše o srážce samotného vlaku ve stanici Lošagou v 1 h. 45 m. v noci 10.—11. srpna pro opilost zřízenců a nedbalost úředníků, které líčí jako surovce (N. V. 10239).

A podívejme se na činnost p. Zacharova dále. Již v červnu r. 1901 převzal pod dozorem adm. Aleksějeva na sebe práce pro zabezpečení půlmillionové armády pro případ války. Zřízeno bylo 22 etap a každá *prý* zásobena tak, aby uživila denně 8000 lidí. Tyto etapy jsou ve vojenské správě (intendantuře) a mají vlastní kredit pro nákup do mnoha tisíc rublů, podobný úvěr udělen i jenerálním štábům. Když vypukla válka, ukázalo se, že tyto etapy měly nedostatečná skladiště a ta byla tak špatně zásobena, že i potraviny i obuv a šaty musely býti posílány nikoli pro půlmillionovou armádu, nýbrž pro každých několik tisíc vojáků zvlášť z Evropy. Kam přišly peníze na zřízení etap — ví Bůh!

A nejen to, ani evropská intendantura neměla dosti prostředků pro mobilisaci nepatrné části vojenské hotovosti ruské a musela býti armáda posílána na Dálný Východ dobročinností a dary civilního obyvatelstva, a museli příbuzní skládati se na svého vojáka, aby ubožáka nevydali strašným bědám v šanc, jaké připravovala mu nesvědomitá vojenská správa na cestě do boje. Ta moc, která ještě nedávno ve svých novinách úředních chvástala se svou hotovostí k vojně třeba s Německem a Rakouskem, ta moc ukázala neschopnost postaviti 200.000 vojáků v měsíci, opatřiti je vším potřebným a dopraviti na místo akce. Strava je nedostatečná, obuvi a šatstva nedostatek, nemocnice vojenské (ne červeného kříže) jsou v stavu ubohém, neboť jsou zásobovány prádlem, obvazy a léky teprve z darů sebraných císařovnou, kdežto v míru se ve vojenské správě na ně nemyslilo nebo peníze na ně vykázané — sežraly myši!

Aby se zakrylo toto bohopusté hospodářství, odvrátila vláda pozornost širokých kruhů a zvláště vojska od této strašné své hniloby tím, že všemi prostředky církevní pompésnosti provázela vojevůdce a vojsko, dávala mu »zázračné« obrazy, aby ho chránily před zimou, hladem a útrapami, do nichž byl hnán s celou nesvědomitostí vojenské správy. Jen vzpomeňme, jakými směšnými tiradami provázen byl zesnulý Makarov a jakým fetišistickým humbugem obklopen byl Kuropatkin místo dobré armády.[1]

Oba tito vojevůdci jsou čestní lidé a byli by dokázali své umění skvěle a jistě ke cti jména ruského a ku prospěchu vlasti a tisíců zbytečně obětovaných na jatkách válečných, ale komedie ta byla jich nedůstojna, kromě toho, že uměle vyvolané nadšení vzbudilo závist jich mocných soupeřů u dvora, a dnes vidíme toho

---

1 »Kuropatkin maje málo vojska a nemaje nejlepšího vojska (jak opatrně!) a proto poznávaje převahu Japonců jednal tak, že krok za krokem ustupoval, bojuje a cviče vojsko k boji. Počal-li již v červnu vyvážeti z Ljaojanu všecky velké předměty, bez nichž mohl se obejíti v době bitvy, stalo se to proto, že nebyl jist, že se udrží v Ljaojaně. Bitva měla býti sic krutá, ale on předvídal ústup ... Z reservistů špatně vycvičených teprve dělá si skutečné vojáky ... Byrokratism, na nějž nyní všichni naříkají, je teď až přespříliš ve vojenské správě: písaření, dokladů, námitek a chození od jednoho šéfa ke druhému, z jednoho hlavn. oddělení do druhého ... při čemž každý má své náhledy, pochybnosti, své starosti o autoritu, a to všecko má za následek pouze protahování a opozďování na týdny a měsíce.« (N. V. 10245. A. Suvorin).

přesmutné následky. Místo loďstva schopného boje s protivníkem,[1] místo válečného přístavu úplně zásobeného všemi potřebami válečnými, místo dostatečné a řádně vyzbrojené armády,[2] dáno bylo oběma vojevůdcům plno bezcenných cetek pro vyzdobení budoaru, ale nikoli k poražení nepřítele. Mandžujský vrchní velitel všeho vojska, náměstník admirál Aleksějev,[3] tento prototyp shnilé samoděržavnosti správní v Rusku, hleděl pak z řevnivosti působiti nesnáze oběma *odpovědným* vojevůdcům, když odhalili jeho hospodářství v této zemi, o němž před tím neměli jasné představy. I oni se stali obětmi systému a nešťastný Makarov i se štábem a po něm admirál Wittheft zaplatili životem za bídné vládní hospodářství.

(Dokončeni.)

---

[1] »Loďstvo mělo zadati první ránu nepříteli a bez ohledu na to, že všecka moc na Dálném Východě a tudíž i rozhodování o loďstvu soustředěna v rukách admirála (Aleksějeva), loďstvo dokonce neustupující co do počtu a síly jako vojsko pozemské nepříteli, ukázalo se naprosto nepřipraveno. Proto najednou a ukrutně trpělo; za první týden vojny změnil se značně počet válečných jednotek sic slavně, ale bez užitku zahynuvších neb neschopných ne na 2 týdny (jak se lhalo), nýbrž skoro na 5 měsíců . . . tak protáhla se správka při nedostatečnosti potřebných doků . . . Jmenování Makarova vrátilo loďstvu důvěru v lepší budoucnost. Ale na neštěstí zahynul v krátce M. se všemi svými nejbližšími pracovníky. Velitelství svěřeno sic skromnému, ale nadějnémuWittheftovi. Jeho úloha byla za těchto okolností nesmírně těžká, jeho síly daleko menší nežli nepřátel. Všecka naděje spočívala v jmenování Skrydlova, ale ten se vůbec do Port-Arturu nedostal a ve Vladivostoku marně čeká na loďstvo, jemuž by velel. Wittheft chtěl ze zoufalé posice zachrániti loďstvo, ale při smělém výpadu zahynul, dav poslední signál: »Pamatujte na rozkaz plouti do Vladivostoku« (V. S. R. 10248) a ještě dnes evropská eskadra není hotova a z východní je většina zničena a pádem Port-Arturu zničen bude i ostatek. To je ovoce nekontrolovaného absolutismu.

[2] »Naši rvou se jako lvi . . . U nás jich stále méně a proto vyhýbajíce se zaskočení, kteréž možno provésti pouze při nadbytku vojska, jsou nuceni stále ustupovati.« (Dančenko 1023t).

[3] Jerusalemský patriarcha Damián zaslal Evg. Ivan. Aleksějevu zlatý kříž se střískou Spasitelova kříže a jmenoval ho rytířem sv. hrobu dne 15. (28.) března roku 1904 s titulem: nadexcellencí nejskvělejšího a nejslavnějšího jenerála-adjutanta a hlavního velitele armád a loďstva na Dalekém Východě!

Státní zvelebovací akce živnostenská v uplynulém dvouletí.

Ministerstvo obchodu vydalo právě obšírnou zprávu o zvelebování malých živností v létech 1902 a 1903.[1]

Ze skrovných počátků vypučela zvelebovací akce živnostenská Když r. 1891 německý liberální poslanec JUDr. Menger podal svůj návrh, aby vřazen byl v rozpočet ministerstva obchodu obnos 10.000 zl. »za účelem opatřování moderních pracovních pomůcek malému živnostnictvu«, sotva kdo měl jasné představy o způsobu provedení tohoto návrhu, jenž byl základním kamenem státní podpůrné akce živnostenské, stejně jako obdobný návrh poslance Adámka a soudruhů stal se východiskem akce zemské. Návrhy tyto staly se skutkem a měly býti jakousi protiváhou proti rostoucímu reakčnímu snažení v politice živnostenské, spatřující spásu malého živnostnictva v nemožném návratu dávno zašlých řádů právních a hospodářských.

Další rozvoj živnostenské akce ukázal teprve pravé cesty. Lesklá slova o »opatření moderních strojů a pomůcek řemeslnictvu, aby zvýšena byla jeho konkurenční schopnost s velkoprůmyslem«, pro povrchní svou jasnost a přesvědčivost nadchla kde koho.

Družstvům živnostnickým, nadobro nepřipraveným, propůjčovány byly motory a stroje, nikoliv však dovednost technická a komerciální, nikoliv kapitál, resp. úvěr, ku provozování potřebný, a ovšem také ne odbyt. Družstvo živnostníků v odlehlém městě obdrželo stroj na splátky, nemělo však odbytu ani na to, co by bylo holýma rukama zastalo. Nastaly nesčetné potíže správní, řevnivost a po případě nepoctivost členů dovršovaly nesnáze.

[1] Bericht des k. k. Handelsministeriums über die Förderung des Kleingewerbes in den Jahren 1902 und 1903. Erstattet im Auftrage des k. k. Handelsministers Guido Freiherrn von Call zu Rosenburg und Kulmbach. Vídeň 1904, tiskem a nákl. dvorní a státní tiskárny, stran vel. formátu 208.

»Dětské nemoci« družstev byly zcela mimořádně kruty. Teprve v cestě dalšího rozvoje akce uhozeno na pravou strunu a počalo se s tím, co mělo býti celé akce původním východiskem: Prostředky vzdělavatelskými.

Úvěr ministerstva obchodu pro zvelebování živností obnášel v roce 1903 677.300 K; v témže roce bylo zemskými výbory, obchodními a živnostenskými komorami a jinými faktory místního rázu věnováno na akci živnostenskou asi 670.000 K, okrouhle tedy 1,350.000 K v jediném roce. Kdybychom ovšem zkoumali, kolik z obnosu 677.300 K připadá na české živnostníky, nedošli bychom k příznivým výsledkům. Vzali-li bychom za podklad pravidelnou subvenci i zvláštní příspěvky, věnované ročně jedinému českému (vlastně dvojjazyčnému!) ústavu pro zvelebování živností v Praze, dojdeme sotva k 3·7%; toto procento o něco se zvýší bezúročitelnými nebo nízko zúrokovanými úvěry, povolovanými českým družstvům živnostenským v podobě strojů neb hotových zápůjček, a subvencemi udělovanými besídkám, výstavkám učednickým, kursům a p. Leč i tu při detailním zkoumání shledáváme, jak poměrně skrovně jsou úvěry dotyčné využitkovány českými družstvy. Ze 65 družstev, jež od počátku akce obdržela zápůjčky, jest pouze 7 českých, 5 v Čechách a 2 na Moravě. Zejména tato dotace není českými družstvy dostatečně využitkována.

Přirovnáme-li ostatně úvěry zúročitelné, poskytované ministerstvem obchodu pro celou říši, a úvěry poskytované domácí naší institucí, zemským jubilejním úvěrním fondem, pouze v Čechách, shledáme, že význam tohoto odvětví státní akce zvelebovací mizí vůči působení zemského fondu.

Z dotyčné položky státní bylo od počátku, t. j. od r. 1898, povoleno a vyplaceno úvěrů v obnosu 400.000 K, z úvěrního jubilejního fondu zemského od počátku činnosti fondu (1899) 2,300.110 K.

A tu nečítáme ani nezúročitelné úvěry, poskytované přímo výborem zemským na úhradu zařizovacích výloh družstevních.

Z 201 družstev a živn. společenstev, kteréž obdržely z dotace státní stroje na nezúročitelné splátky, jest českých v zemích koruny České asi 47.

Ovšem lze namítnouti, že mistrovské kursy, ve Vídni se značným nákladem pořádané, jsou přístupny také českým živnostníkům. Stačí však připomenouti, že vyučovací řečí při kursech těch jest výlučně němčina.

K nejstarším, leč také k nejzastaralejším zařízením zvelebovací akce živnostenské dlužno čítati stálou výstavu strojů živnostenských, zřízenou při úřadě c. k. ministerstva obchodu pro zvelebování živností. Jest pěkným přehledem motorů a strojů pro jednotlivé skupiny řemesel, přehled skutečných novinek však z valného dílu neposkytuje, jak ani jinak při stálé výstavě býti nemůže.

Návštěva výstavy se strany vídeňských živnostníků jest pranepatrná, návštěvám odjinud napomáhá se stipendiemi cestovními. Také byla pořádána řada občasných výstav v různých městech, především za tím účelem, aby státní zvelebovací akce živnostenská byla znázorněna.

Zařízením velikého významu jsou mistrovské kursy pro obuvníky, stavební truhláře, krejčí, zámečníky, tesaře a galvanotechniky, v budově úřadu ministerstva obchodu pro zvelebování živností každoročně se opětující. Zřízení dokonalých dílen vyžadovalo nákladu 120.000 K. Bylo (až do konce r. 1903) vykonáno celkem 44 kursů obuvnických (s 699 účastníky), 27 truhlářských (s 342 účastníky), 37 krejčovských (s 569 účastníky), 17 zámečnických (s 205 účastníky), 12 tesařských[1] (se 181 účastníkem) a 2 galvanotechnické (s 23 účastníky). Méně potěšitelno jest, že na stipendia pro účastníky mistrovských kursů vydáno bylo do konce r. 1903 295.513·35 K, tedy obnos velice značný. Jest ovšem potřebí, aby se nemajetným účastníkům dostalo příspěvků; účastník však, přivábený na kurs velikým stipendiem (dosahujícím výše 240 K), bývá velmi zhusta nakloněn kursu si nevážiti a touha po odborném vzdělání nebývá pak jediným motivem návštěvy kursu. Pražský ústav pro zvelebování živností postrádá vlastního fondu stipendijního, a přece jsou přihlášky ke kursům pražským tak četny, že jen dílem lze jim vyhověti. V Praze bylo uspořádáno od r. 1899 do konce r. 1903 76 kursů mistrovských, odborných a přednáškových, na venkově 47. Celkový počet posluchačů, navštívivších kursy pražským ústavem v Praze i na venkově pořádané, obnáší 2356.

Vedle stálých mistrovských kursů ve Vídni pořádá úřad pro zvelebování živností také kursy kočovné se sníženým programem

[1] Tesařské kursy dokazují zřejmě potřebu decentralisace celé akce Pro rozdíly v technice pořádány jsou tesařské kursy zvlášť pro účastníky ze zemí alpských, ze zemí sudetských a p. Nebylo by účelnější poskytnouti dotyčným ústavům pro zvelebování živností v jednotlivých zemích dostatek prostředků, aby samy kursy tesařské pořádati mohly?

učebným. Kursů těch bylo v celé říši uspořádáno od počátku akce 199, a to pro obuvníky, krejčí a stavební truhláře.

Kursy kočovné frekventovalo 5031 účastníků, 2565 mistrů a 2444 pomocníků. Vedle toho podporuje ministerstvo subvencemi kursy, jinými činiteli pořádané, a to jednak kursy pořádané jednotlivými ústavy pro zvelebování živností, jednak kursy konané různými místními činiteli, leckdy dosti nedokonale a neúčelně. Při podpoře posléze uvedených kursů jest potřebí značné opatrnosti, nemá-li se podpora minouti úplně se zdárným výsledkem; zvláště jest zbytečno, nehospodárno a neúčelno, podporovati kursovní pokusy v obvodu působnosti jednotlivých místních ústavů pro zvelebování živností, kde by tyto ústavy za podpory ministerstva kursy dotyčné samy uspořádati mohly. Posléze pořádány jsou kursy účetnické pro skupiny spřízněných řemesel, kteréž prvotně narazily na odpor ministerstva vyučování z příčin kompetenčních, dále jednotlivé přednášky, poskytovány jsou informace atd.

Strojů a motorů bylo od r. 1892 přenecháno na bezúročné, obvyklé desetileté splátky živnostenským družstvům a společenstvům za obnos 700.000 K, a to 117 motorů, 317 strojů pro živnosti dřevo obrábějící, 328 pro oděvní řemesla, 110 textilních strojů, 211 strojů pro řemesla z kovu pracující a 51 různých strojů. Ministerstvo bylo ovšem nuceno četným stroskotaným družstvům stroje odebrati; odebrané stroje byly dílem jinak upotřebeny, z části ve zmíněné již stálé výstavě strojů a motorů ve Vídni vystaveny.

V Čechách bylo upuštěno od společného opatřování strojů státem, zemí a po případě obchodními komorami. Z takovéhoto spoluvlastnictví vznikaly různé potíže, rozdvojený dozor atd. Země prostě opatřuje stroje družstvům jedněm a stát opět jiným. Po zaplacení veškerých splátek připadá stroj ve vlastnictví družstva. Jinde nevhodný způsob společného opatřování strojů dílem posud trvá.

Místních výstav prací učednických konáno r. 1902 66, r. 1903 89. Ústředních výstav prací učednických, na místních výstavách vyznamenaných, konáno 5, resp. 7. Zřízena řada nedělních a svátečních besídek pro učně. Na tomto působení na výcvik a výchovu učňů mimo školu nejvíce jsou súčastněni čeští živnostníci v Čechách a na Moravě. V Čechách zvláště pražský ústav pro zvelebování živností ve směru tom působil, na Moravě ústřední organisace živnostenská. Ministerstvo obchodu zamýšlí také po

vzoru jihoněmeckém zavésti t. zv. subvencované učení mistrovské. V ohledu tom bylo v Čechách předstiženo. Zemská živnostenská komise usnesla se na zásadách, dle nichž lze podporovati mistry za účelem zvlášť dokonalého výcviku učňů, aby tak zejména v živnostech složitějších vychován byl zdatný dorost. Pražská obchodní komora předložila v rámci těchto zásad zemskému výboru hotovou osnovu základních ustanovení pro podporování mistrovského učení ze zemské dotace maloživnostenské a osnovu smlouvy mezi výborem zemským a mistrem učebním.[1]

Také při zadávání vojenských dodávek obuvi a zboží z kůže, vyhrazených malým živnostníkům, působí úřad ministerstva obchodu pro zvelebování živností jako orgán výkonný. I v této otázce vytkly některé obchodní komory, zejména pražská, reformní požadavky. Dodávky maloživnostenské obnášejí ročně as 61.000 párů obuvi v ceně 650.000 K, prací sedlářských, brašnářských a řemenářských v ceně 200.000 K, úhrnem tedy as 850.000 K. Tvoří pouze čtvrtinu celé příslušné dodávky; pražská obchodní komora zasazovala se o zvýšení posavadní 25% dodávkové kvoty na 50%, o včasné přidělení dodávek oferentům, uzavírání víceletých smluv dodavacích, změnu předpisů pro zhotovování a přejímání obuvi platných, zvýšení cen atd., částečně s úspěchem.

Také ku zvelebování práce domácké obracela se živnostenská akce státní. Pokud nahrazovala tím akci nouzovou, činila tak na úkor svých vlastních účelů; pokud hleděla zvelebiti neudržitelné formy výrobní (ruční tkalcovství), prohřešila se na základní své tendenci. Úkolem živnostenské akce nemůže býti, aby udržovala uměle, co udržeti se nedá. Akce má působiti a z pravidla působí pokrokově a moderními prostředky, poskytuje veřejného přispění činorodé svépomoci, nač oživovati však to, co přirozeně odumírá.

Integrující a hlavní část zprávy ministerstva obchodu o zvelebování živností v létech 1902 a 1903 tvoří obsažná zpráva odborového přednosty prof. Viléma Exnera, ředitele[2] úřadu pro zvelebení živností při ministerstvu obchodu a energického tvůrce státní zvelebovací akce živnostenské, o činnosti řečeného úřadu. Agendu obstarává armáda úředníků technických, konceptních (právnických), správních, odborných učitelů, dílovedoucích a jiných zřízenců.

[1] Ve zprávě ministerstva obchodu neděje se o tom ovšem zmínky.

[2] Spolu ředitele technologického průmyslového musea vídeňského, inspektora v c. k. ministerstvu kultu a vyučování atd.

Ke zprávě připojeny jsou (leckde ne dosti pečlivě zredigované) přehledy o zvelebovací činnosti jednotlivých zemských výborů a obchodních komor v Předlitavsku, pokud se na akci účastní, a zejména stručné zprávy o činnosti ústavů pro zvelebování živností v Praze, Liberci, Brně, Innsbrucku, Bolzanu, Roveretu, Hradci Štyrském, Gradisce, Celovci a Štýru. Prvé místo tu zaujímá intensitou své činnosti i rozpočtenými náklady ústav pražský; pěknou činnost rozvíjí také liberecký, štyrskohradecký, brněnský a j.

Ústav pražský, založený obchodní a živnostenskou komorou, jest výkonným orgánem zvelebovací akce živnostenské zemského výboru království Českého a obchodních komor v Praze, Plzni a v Budějovicích. Činnost jeho jest rozmanitější než působení státní akce a přihlédá intensivněji k místním potřebám. Roční rozpočet ústavu pražského dosahuje 100.000 K, stálá subvence ministerstva obchodu činí však pouze pětinu celkové potřeby. Činnost jednotlivých těchto ústavů jest dokladem, jak potřebnou jest decentralisace zvelebovací akce živnostenské. Dr. *Schiff.*

ROZHLEDY.

JIHOSLOVANÉ.

Rozklad v bulharské soc. demokracii — Jubileum bulharské diplomatické agentury — Macedonie — Petar I. v Sofii — Ubohá vláda, vzmáhající se opposice — Národní strana srbská — Uražený Nikola — První tábor lidu v Černé Hoře — ale proč? — Šaulić — Spálení novin — Velké manévry černohorské armády — Zpívající politikové — Chrvaté platí draze text — Smutné zvěsti z Chrvatska — V Chrvatsku již mají národnostní otázku! — Všeněmecká a maďarská agitace — „Matica Hrvatska“ — Akce literátů — Gjalski — Záhřebská universita — Vítězství pokrokářů — Slovinská „Akademie“ — Terstský „Narod. dom“ — Fabris — Podgornik — Pro domo.

Bulharští socialisté opravdu se rozpadli nadobro na dva tábory. Revisionisté měli začátkem srpna svůj sjezd v Staré Zagoře. Z obsáhlých referátů vysvítá, že mají 37 organisací s 1210 členy (mezi nimi 85 učitelů, 34 úředníků a 14 studentů). Celkem konali 1100 schůzí a přednášek. Kromě toho počítalo se k nim 32 odborových organisací s 2213 členy a 14.381 franky kapitálu. V celku se súčastnilo sjezdu 58 delegátů, jež svým orgánem prohlásili »Rabotničeskou Borbu«. — Druhá frakce, orthodoxní marxisté, konali výroční sjezd v Plovdivu. Rovněž založili své politické a odborové organisace, však referáty o působení a stavu své frakce neuveřejnili. Oba směry odborových organisací konaly také odděleně své sjezdy. Organisace revisionistického směru sešly se v Sofii; celkem měly 43 delegátů, již zastupovali 1600 členů. Mezi různými pěknými návrhy také bylo přijato, aby se podporovala ta která politická strana, jež otevřeně bude zastupovati zájmy dělnictva a podporovati odborové organisace. Organisace druhé frakce vášnivě potírá organisace revisionistické, zazlívá jim, že jsou zrádné a měšťácké — bohužel však také neuveřejnila zevrubnější zprávy o svém sjezdu a příštím působení. Tento nejnovější smutný zjev jistě že je více rázu osobního než věcného; rozhodně velmi uškodí mladému a nadějnému socialistickému hnutí, jež mělo by na celém slovanském jihu ohromné pole zdárné a očišťující práce.

27. září uplynulo 25 let, co byla v Cařihradě založena bulharská diplomatická agencie. Pro bulharskou věc, zejména v Macedonii, zajisté vykonala velmi mnoho. Že užívala velmi různou zbraň pro zdar svých

úmyslů, nemusí nás překvapiti, znajíce balkánské poměry a odhodlanou výbojnost bulharského národa.

Srbské časopisy o této výbojnosti přinášejí přímo úžasné zprávy. Jedná se hlavně o Macedonii, kde bratrovražedný boj trvá dále nezmenšenou silou, přes internacionální žandarmerii. Kromě vládních srbských listů všechny ostatní den co den mají »původní telegramy« o nejnovějších zvířectvích »Bugarašů«. Vládní žurnály hoví nyní dvornímu kursu, jenž chce aspoň poněkud umírniti vášně. Neodvislé časopisectvo však na obou stranách pokračuje ve svých invektivách. Bulharské prohlásilo přímo idiotským chování srbské vlády, jež sama omluvila jistý delikt bulharských »komit«; v srbském časopisectvu se denně vyskytují telegramy asi tohoto typického znění: »Bulharské komity u Děvdělie (nebo jinde) napadly na Srby. Zabili několik mužů a žen a srbskou učitelku — spálili« (pokrokářská »Štampa«). Pravdivost takových zpráv těžko dokázati, zajisté že budou často přehnané, což je pochopitelno: bulharská účelná a výbojná agitace úplně potlačila nejisté probuzení srbské propagandy a pocit prohraného zápasu ovšem že Srbové těžko snesou — bez pomsty. Jedno však je jisto: kdyby nebylo nešťastného diplomatického zasahování Rakouska, Ruska a Anglie do vnitřních záležitostí macedonských, kdyby tam nehrály velkou úlohu různé intriky a vlivy — zajisté že by všichni ti živlové, třebas velmi různorodí, mnohem spíše nalezli cestu k sobě a snad i ke klidnému životu v e d l e sebe. Dnes však není ani pomyšlení na společnou akci srbsko-bulharskou v této věci. Již proto ne, poněvadž ji favorisují jen dvorní kruhy v Sofii a Bělehradě. Zejména Petar I. přeje si upřímně nápravy. Bohužel jeho vláda není s to, aby jeho intence popularisovala. Jeho cesta do Sofie jistě byla v první řadě věnována macedonské otázce. Vypadla velmi bledě. Vítali ho docela studeně, úředně, — bulharský národ choval se krajně reservovaně. Nadšení markirovala vláda a několik odvislých individuí. Přispělo k tomu mnoho také prohlášení macedonských emigrantů (uveřejněno ve v š e c h sofijských dennících!) v den příjezdu srbského krále, v němž se doporučuje nedůvěra vůči záměrům srbské vlády a pronikavá práce na vlastní pěst. Bulharská vláda dokonce obávala se výtržností protisrbských a najala až 300 policejních agentů — však studená nálada nebyla ničím vyrušována. Snad by ani nebylo více návštěvníků v Sofii, kdyby náhodou zrovna tentokráte neslavila svoje 10-leté jubileum národní strana, jemuž obcovalo na 4000 účastníků.

Nynější vláda srbských radikálů vůbec nemá štěstí. Její kompromisní a egoistická politika dodělala se smutných resultátů. Všechny naděje úplně zklamaly. A což horší: svým nemotorným, zpátečnickým a bezohledným jednáním kompromituje i nejlepší úmysly krále Petra. Tento opětovně poskytl důkazy o svém šlechetném a pokrokovém smýšlení. Jen maličkost. V jisté vesnici rozmlouval se sedláky. Čiperný jistý sedlák chtěl se mu zvlášť zalichotit — to je ten bodrý nezkažený lid! — a začal nadávat na Obrenoviće a vychvalovat Karaďorděviće. Petar ho přerušil, zakázal si takový způsob mluvení a poučil venkovana, že nemá ani dost málo práva takto mluviti o Obrenovićích, již zajisté mají

o Srbsko velkých zásluh, a to jen proto, poněvadž je náhodou nyní na trůnu Karaďorděvić. Tak král — ale jeho vláda? Ta vystupuje docela jinak, a králi bohužel schází bezohledná odhodlanost, aby se vymanil z objetí kompromitovaných radikálů a svěřil se opravdu pokrokovým lidem. Pro nynější zasedání skupštiny na př. uchystala »reformu« tiskového zákona. Ještě nepůsobí ani celý rok a již se »reformuje«. Ovšem, ta reforma záleží v — zostření různých deliktů, jen aby se mohl rázněji potlačit opoziční tisk. Ten se nepříjemně vzmáhá — dnes ohromná většina lidu a intelligence stojí v opozičním táboru. Listy tyto nemilosrdně útočí na vládu — poměry jsou nyní den ze dne kritičtější. Stejně s rozkladem radikální vládní strany pokračuje vzrůst oposice. Prozatím je velmi nesjednocena, v skupštině nemůže ještě hráti rozhodnou úlohu, její kontury teprve se matně rysují. Ale jednotlivá křídla již se organisují. Nejlépe to provedli liberálové. Je to nejstarší strana v Srbsku, má za sebou slavné a smutné dny. Vždy však měla ve svém středu výkvět intelligence a také nyní je jejím vůdcem výrazná hlava Stojana Ribarce. Venkovský advokát, pravý self-made-man, vzdělal se úplně v Srbsku, stal se tribunem lidu a obávaným řečníkem a debateurem. Nyní se přestěhoval do Bělehradu, provedl reorganisaci strany, po jeho návrhu překřtila se liberální strana v národní a odhodlala se k intensivnějšímu působení. Tato reorganisace ovšem že nebyla všem vhod, zejména k vůli pojmenování oddělilo se několik set důvěrníků. Avakumović, bývalý vůdce a nyní odstavený, ovšem že chce v tom chaosu něco vytlouci pro sebe, proto chystá seskupiti kolem sebe všechny věrné liberály — ale jeho osobnost je příliš kompromitována, než aby se mohla státi přitažlivým centrem nové strany. Kromě toho také jednotliví napredňákové (pokrokáři) přes své orgány, jež jsou slušně redigovány, dovedou působit na široké massy. Vláda velmi dobře cítí vzrůst oposice. Chce se ospravedlnit a chystá — věrné vylíčení všech událostí 29. května (11. června) 1903. To a nemilosrdné pronásledování všech »antidynastiků« má býti odpovědí na opoziční ruch. A »antidynastikové« jsou všichni, kdož neschvalují dnešní radikální režim . . .

Tak v Srbsku, a stejně smutné je to na Černé Hoře. Ba ještě hůř, poněvadž zde není o parlamentní vládě, o poměrné tiskové svobodě ani zdání. Kníže Nikola vládne důsledně despoticky. Kromě vládního »Glasu Crnogorca« nesmí se objeviti žádný jiný časopis, jenž by neschvaloval jeho vladaření. Dokonce některým srbským listům dostalo se nedávno zaslouzené cti, že byly spáleny na hlavním náměstí v Cetyni. Příčina byla, že psaly otevřeně a v srbském patriotickém nadšení o jistém nemilém zjevu. Zemřel totiž velmi náhle a podezřele mladý černohorský ministr spravedlnosti, Šaulić. Byl znám svými pokrokovými myšlenkami — a proto často přišel v konflikt s vrchním soudcem v Černé Hoře — s knížetem. Neodvislý bělehradský tisk přímo obviňoval knížete, že je hlavní vinník této smrti svého ministra. Cituje slova, jež několik dní před smrtí řekl Šaulić jistému známému: »Ty odcházíš k bratrům do Srbska, budeš zachráněn, a já zůstanu tady, bych zemřel daleko od svých bratrů.« A tentokrát nebyl nemocen!

Ovšem že kníže vzplanul hněvem na tyto denunciace. Za staletí poprvé konal se tábor lidu, ovšem pod řízením knížecích kreatur, a přijal ostrou resoluci proti těm listům, kterou ihned telegrafoval smutný knížecí sekretář všem čelným časopisům; najednou se dokonce rozpomněl i na chrvatské, na »rakušácké« — a ty ukázaly tak vyvinutý smysl pro lokajské, vládní pochopení nejnovějšího jihoslovanského hnutí, že nadšeně ji uveřejnily. Nedosti na tom. Listy srbské byly spáleny — a je podivno, odkud se ty exempláře vzaly, když je jim přece odňat postdebit pro Černou Horu . . . Však representativní orgán srbské mládeže, »Slovenski Jug«, nenechal si imponovati tím knížecím manévrem a klidně vypočítává známé případy, a je jich hezká řada: divných úmrtí a trýznění nejlepších a nejpokrokovějších Černohorců . . . Ostatně, samo číslo vydaných pasů letošního roku mluví drasticky o poměrech na Černé Hoře. Bylo jich vydáno celkem 9.196 pro cizinu, od toho nanejvíce snad 500 pro obchodní záležitosti — ostatní jde do světa na vždy . . . Tedy v »svobodném« srbském knížectví jde to pomalu jako v zotročilém Chrvatsku a rakušácké Bosně . . . Ale ovšem: následník trůnu Danilo potřebuje jen pro svou kuchyni ročně 50.000 dinárů a kníže letos poprvé zatoužil také po militaristické demonstraci a nechal 10.000 vojákům, třem armádám, zahráti skvělý manévr a defilé. To v době, kdy se stále mluví o šetření, kdy se k vůli úsporám zavře 15 obecných škol . . .

Doba je vážná, na všech stranách krise a konflikty — ale mládež neztrácí humor a naivitu. Jen humor nebo naivita mohly diktovat mladým Srbům, nadšeným Jihoslovanům, tato památná slova: »My Jihoslované můžeme zpívajíce vykonati své kulturní a potom i politické sjednocení . . . Tedy půjdeme touto nejkratší a nejjistější cestou do zaslíbené země, do našeho příštího císařství — do balkanské konfederace!« — Tedy zpívajíce. Pravda, pěkná melodie. Jen dosud vždy někdo zaplatil k ní tekst. A byli to obyčejně Chrvaté, již krvavě odváděli své oběti . . . Část Srbů zpívala — ale druhá tajně a moudře pracovala. Chrvaté naivně přistoupili na všechno. Tak bylo i nyní. Chtěli po bělehradské výstavě vystavit své věci také v Sarajevě. Srbové žádali, by byli přijati také do přípravného komitétu. Pak se výbor usnesl, že uspořádá jihoslovanskou výstavu. Ale když byly přípravné práce v nejlepším proudu — vytasily se ostrými články proti této »vládní« výstavě srbské denníky, a náhodou zrovna jen ty, jež vychází v Chrvatsku a Uhrách . . . Chrvatské umění zvítězilo na celé čáře v Bělehradě — jak pak by smělo ukázat se bosenským Chrvatům. . . . Ve jménu Jihoslovanstva útočilo se proti výboru, jenž je prý »vládní«. Vládní proto, protože vláda konečně svolila, že v něm smějí sedět někteří úředníci a povolila levnější transport, jak to dělá každému cirkusu. Chrvaté ovšem zpití nadšeným uvítáním v Bělehradě ve jménu čisté jihoslovanské myšlenky odmítli účastenství a zradili své bosenské soukmenovce . . . Kratkozraká zpívající politika nadšeně vítá srbsko-chrvatské sjednocení na př. v Dalmacii v Cavtatu — a nevidí, že je chystá pod vládní záštitou c. k. soudce pomocí svých oddaných c. k. úředníků. Ale jen když jsou fangle, přípitky, slzy . . .

»Nová éra« v Chrvatsku ukazuje již docela zřejmě své cíle. Nepotism a protekce vládnou nyní jako nikdy před tím. Klerikálové denně zmocňují se nových důležitých míst; soudy trestají přísně jako za Khuena (na př. proti známým výtržníkům v Samoboru), dokonce doplňovací volby konají se za neustálého šikanování a bezpráví se strany úřadů. Dokazuje to nejlépe volba v Dol. Miholjci, kde velmi sympathický kandidát, první to mladé generace, Dr. Lorković, pod nátlakem neslýchaného terroru dostal jen 38 hlasů, maďaron, sekční šef Chavrak, plných 400! — Přes noc téměř mají v Chrvatsku národnostní otázku. Němci sesílili v kompaktních okresech tak, že již chtějí se organisovati, kandidovati do sněmu, vydávat noviny, — a vše úplně ve všeněmeckém duchu. Nové vyrovnání s Uhry, zdá se, že bylo vykoupeno za cenu založení maďarských škol. Za necelý rok vyrostli jako houby pod všemi možnými firmami (na př. evangelická, kde v celé vesnici je jediná rodina evangelická!), je jich nyní již kolem 50, a v dohledné době bude jich i 90. A poněvadž chrvatských škol není s dostatek, navštěvují je také — často převážně! — chrvatské děti! Vnitřní kolonisace, o níž se nyní mluví, potká se asi s nepřekonatelnými obtížemi. Konservativní chrvatský sedlák není pro takové experimenty.

Ale oposice a neodvislá intelligence neláme si mnoho hlavy o takové problémy. I tam, kde může volně pracovati, nechce. »Matica Hrvatska«, jediný chrv. neodvislý osvětový spolek pro intelligenci, padl docela do rukou klerikálů a zpátečníků; v mladých a neodvislých literátech, a jsou mezi nimi prvá jména, přece se hnulo svědomí, zahájili sympathickou akci a veřejně protestovali proti tomuto řádění. Nyní je jen zapotřebí, aby se ta akce důsledně vedla. V čele jí stojí Šandor-Gjalski, nyní náš nejlepší romancier, jenž nedávno oslavoval své abrahamoviny a dvacetileté literární působení. Vždy zastupoval moderní názory, bojoval pro krásu a karakternost, vypěstoval u Chrvatů do slušné výše realistický román — výrazná, sympathická hlava, jedna z řídkých, jež plně a právem je ctěna i od mladších.

Záhřebská universita oslavovala třicetileté trvání své docela tiše. A nemá věru příčiny, aby jásala. Zpátečnický a klerikální duch, podporován maďaronstvím, ovládl ji již nadobro. Studentstvo nemá ani jednoho střediska, nesmí ho míti kromě podpůrného spolku. Zde se koncentruje celý studentský život. Život? Ano, agitace před volbami. Nyní již několikrát zvítězili pokrokáři, anebo, jak se pyšně zvou, »realisté«. Realisté — jimž jde jen o vnější vítězství, o massu, o docela neuvědomělé stoupence. Realism se stal u nás holou karikaturou. Ve výboru nově zvoleném sedí dokonce členové Mariánské kongregace — ovšem realisté . . .

Slovinské studentstvo mnohem seriosněji chápe svůj úkol. Právě založili někteří pomocí již absolvovaných kolegů »Akademii«, jež na způsob universitních extensí chce pracovati hlavně na venkově osvětově. Vydali již brožuru prof. Drtiny o univ. extensích a chystají další brožury. Tak asi má se bráti akce pro příští slovinskou universitu. — Terstští Slovinci konečně dosáhli svého cíle: vystavěli si Narodni dom.

Je v něm hotel, kavárna — ale o slušné knihovně, o čítárně, o přednáškách, o kursech pro slovinské analfabety není ani slechu. Ovšem, sympathie pro Rusko nedopouštějí nyní myslit na takové maličkosti.

Srbové a Slovinci ztratili své dva zdatné žurnalisty. Srbové Fabrisa, dalmatského Srba, redaktora »Dubrovniku«. Byl obratný žurnalista, do nedávna veliký šovén; v poslední době smířlivá nálada, snad jen chvilkově, také ho ovládla. Fr. Podgornik byl známá vídeňská figura v žurnalistických kruzích. Vydával různé slovinské a německé časopisy. Stál vždy samostatně a charakterně, nechtěl se podati žádné straně. V otázkách rakouských byl dobrý a kritický politik, ale pro Rusko choval až směšně fanatické nadšení. Pro Rusko celé — i vládní! Jako nejlepší slovinský žurnalista zemřel v největší bídě.

*

Slovíčko pro domo. Jakýsi Černohorec D. B. ráčil si zapolemisovati v největším českém žurnálu s mými zprávami o Černé Hoře (v zářijovém sešitu N. D.). Nelíbí se mu. Jsou všechny nesprávné. Jeho »věcná« odpověď vrcholí v tvrzení, že je referent zatvrzelý Rakušák, černožluťák od kosti. Referent nechápe tento způsob polemisování u obhájce dnešního režimu knížete Nikoly. Proč tak moderní, tak málo učinná zbraň, která již předem referenta sprošťuje odpovědi a nechá ho klidně referovat dále? Proč si pan Černohorec významně hned nezašermuje jataganem a kuburou? Referent byl by zajisté dokonale potřen takovými pádnými důkazy — a bylo by to také v osvědčeném stylu vladařského působení Gospodara pod brijestom a jeho junáckých nohsledů.

13. XI. 1904. *F.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Odstoupení Böhm-Bawerkovo. — Nový finanční ministr a dnešní finanční situace. — Stlačování českého úvěru Rakousko-uherskou bankou. — Zemská pivní dávka v Dolních Rakousích.

Dr. Böhm-Bawerk odstoupil 26. října po pěti skoro letech z úřadu finančního ministra, jímž stal se místo něho dosavadní (od r. 1900) ředitel poštovní spořitelny, dr. Mansvet Kosel. Böhm-Bawerk, jeden z nejčelnějších representantů t. zv. rakouské školy národohospodářské, jako finanční ministr neospravedlnil naděje, které v tak vynikajícího učence byly kladeny. Byv ve věcech kulturních a sociálních až přes míru spořivým a — co ještě horší — národnostně příkře strannickým, nedovedl se opříti tomu, když politické přátelství nebo smír byly vykupovány miliardovými obětmi z kapes poplatnictva. Daní z jízdních lístků zdražil cestování po železnicích, a nesnížil daň cukerní, ani když vývozní premie cukerní odpadly a jiné státy nás v tom

skvělým příkladem předešly, udržoval v rovnováze rozpočet vřazováním zcela mimořádných položek příjmových, a jeho refundační theorii, že totiž letošní veliká půjčka vojenská bude moci býti hrazena z obnosů, které se tím uvolní z ročních výdajů správy vojenské, odbyl letošního 31. května v delegacích sám správce válečného námořnictva, admirál Spaun, což bylo také bezprostředním podnětem demisse Böhmovy. Za něho nepokročila ani náprava měny, aniž jakkoliv reformovány daně nebo urovnány finance zemské, nepokročilo postátnění železnic aniž skutečně započato s prováděním staveb vodních, a více než kdy jindy stal se za něho finanční ressort pomahačem strannické a mstivé vnitřní politiky rakouské.

*

Nový ministr neslibuje tu mnoho nápravy, alespoň poštovní spořitelna doposud zuby nehty bránila se všemu počešťování.

Ostatně dědictví, v něž dr. Kosel nastupuje, není příliš vábivé. Budou zde »nezbytnosti vládní«, vojenské úvěry asi 100 mil. K, a bude-li se zaváděti dvouletá služba presenční, dalších 50 mil., pak překročené stavební rozpočty alpských drah asi 159 mil., renta na umořování státního dluhu, t. j. vyražení klínu klínem, 23 mil., potom další obnosy na skutečné snad již započetí vodních staveb, a t. zv. nouzové předlohy, kterými se poplatníkům poskytne demoralisující almužna z kapes jiných poplatníků. Mimo to dělný parlament bude činiti i sám značné nároky na státní rozpočet, vydání za vlády mimoparlamentní zadržovaná přihlásí se nyní valem, a je známo, jak umělými prostředky vyrovnával již v posledních letech ministr dr. Böhm příjmy s výdaji v rozpočtu státním.

Nás arci zajímá více otázka, jaké asi nic dostane naše poslanectvo, že bude zase nyní jako v roce 1901 dělati vládě mouřenínské služby při nových dluzích, uherském vyrovnání, obchodních smlouvách atd., aby potom zas odstrčeno opakovalo znovu parlamentní obstrukci.

*

V úvěrním světě rakouském byla by se málem stala neslýchaná věc. Eskompt směnečný Pražské filiálky Rakousko-uherské banky povznesl se v posledních málo letech hojným přílivem českého materiálu tak, že v posledních měsících již již dostihoval směnečný eskompt hlavního ústavu bankovního v Budapešti. Kdyby banka Rakousko-uherská cítila se jen býti ústavem finančním a hospodářským, byla by se z tohoto rozkvětu filiálky pražské měla jen těšiti. Avšak banka jest i za pana guvernera Bilińského ústavem také politickým a sice u nás německým, a odtud rozčilení a nervosa v centrále vídeňské. Bylo prý by věru skandálem, aby tak filiálka pražská na konec předstihla hlavní ústav budapešťský a k tomu ještě směnečným materiálem českým. A ihned udán v obvyklých výkazech zisk pražské filiálky obnosem nižším, než jaký byl ve skutečnosti, do Prahy vyslán nedávno z Vídně ústřední inspektor, aby provedl revisi směnečního materiálu a pobídl bankovní orgány ke zvýšení bez toho již právě pro český svět obchodní přetížené rigorosnosti při poskytování úvěru, a stopy tohoto tlaku na rostoucí význam českého peněžního trhu pražského a na české

úvěrnictví jsou již patrny. Tedy v Praze — a připojujeme, že tato vídeňská inspekce obmezovala se téměř výhradně na podniky české — co největší opatrnost, zatím co jinde — jak v bystré a vystižné své noticce podotkly »Nár. Listy« — »bankovní správa (jak dokázala účast banky při posledních velkých insolvencích vídeňských) rukama svýma propouští materiál směnečný, který by jinam putoval (t. j. k trestnímu soudu), kdyby censurní sbory a zvláště centrální vedení banky odpovídalo výši doby.« Víme, že ona noticka ťala do živého; měli by však se stejnou mužností zakročiti i jiní činitelé, jak ihned u ústřední správy bankovní, tak později ve valné hromadě Rakousko-uherské banky i konečně v parlamentě na podkladě dozorčího práva státního k bance; staráť se politické vedení národa s horlivostí až přílišnou o věci daleko nepatrnější a zhusta bezvýznamné, leda na nejvýš pro ty ony osobičky, jichž se věc týče.

V Dolních Rakousích zavádějí jako všude v Rakousku mimo Slezsko a Moravu, kde do této daně však rovněž již není daleko, zemskou dávku pivní, jako v Čechách k úhradě nákladů zlepšených platů učitelských, jaké nastati mají současně s klerikalisováním školy. Zákon český došel v Dolních Rakousích značného nápodobení: zemská dávka bude činiti rovněž 1·70 K na 1 hl. piva, správu povede zemský inspektorát, zařízený dle osvědčeného vzoru českého a j.

Celkový výtěžek daně páčí se v Dolních Rakousích na 6 mil. K (v Čechách očekává se letos výnos asi 12 mil.). Úhrnná spotřeba piva v Dolních Rakousích činí ročně necelé 4 mil. hl., z čehož 2·6 milionů připadá na Vídeň. Městu Vídni má se však dostati té části z úhrnného výnosu daní, která připadá na konsum vídeňský, protože prý Vídeň úpravou učitelských platů značně více jest obtížena nežli venkov a nese vůbec velikou kvotu zemských výdajů. Daň zemská postihuje stejným obnosem jak lehká piva výčepní, z jejichž velkoobchodní ceny (18—19 K za 1 hl.) pohlcují státní daň, městská přirážka a nyní zemská dávka již plnou polovici (9·10 K na 1 hl.), tak luxusní pivo bavorské a plzeňské, která tedy budou jí zasažena poměrně slaběji.

Rozumí se, že v drobném prodeji cena piva zdraží se o více, než činí skutečný obnos daně, protože nač by tu byla misera plebs consumens, nežli aby byla odírána ode všech dodavatelů, od piva až po petrolej. *S.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

První německý všeobecný kongres bytový. — První sčítání nezaměstnanců v Rakousku. — Boj o společenstevní pokladnu. — Blahočelná zařízení na světové výstavě v St. Louisu 1904.

První všeobecný bytový kongres německý konán byl ve dnech od 16.—19. října t. r. ve Frankfurtě n. M. zásluhou známého spolku »Reichswohnungsgesetz«, který až dosud činnost svou omezoval na

práce theoretické, sbírání materiálu a teď kongresem vstoupil na půdu praxe. Po tak neobyčejně obsáhlé přípravě, po všech těch kongresích předcházejících, které také bytovou otázkou se zabývaly, a po oficielních zahajovacích řečech kongresu tohoto, které takřka žádaly, aby kongres jen zatřásl stromem reformním, na němž ovoce už uzrálo, průběh a výsledek kongresu zklamal. Ne snad pro »nešťastnou« volbu prvního referenta, prof. Pohle, který vlastně mluvil proti základním thesím reformního směru, který kongresem měl býti posílen, ne také pro liberální připuštění organisací majitelů domů, kteří v debatu vsáhli nevěcně a hřmotivě, ale že věcná příprava nešla přece jen dost hluboko a že tak kongres upadl v tradicionální chybu speciálních kongresů, že se rozbíhal na reformu čistě se svého specielního stanoviska; že nechtěl viděti nebo neviděl její souvislosti s otázkou důchodovu a otázkou vnitřního stěhování atd.

A tak tedy kongres nového nepřinesl vlastně nic, než že »posílil chuť k práci reformní« a zrekapituloval celou řadu úkolů, jimiž už dosavadní návrhy podělily súčastněné na reformě faktory.

*

Pro srovnání s našimi poměry je zajímavo, jak přes všecko cenění si jednak partikularismu, jednak samosprávy své a žárlivé hájení její kompetence Němci, když se má něco do opravdy státi sociálně pokrokového, s povzdechem nemohou než složiti všecku naději a kompetenci na říši a volati na spolkové státy i samosprávu: raději ruce pryč. Na oba pro jich zpátečnické volební řády, na poslednější kromě toho pro jich nemohoucnost a zbědovanost finanční. Je z toho dlouhá řada výminek, namnoze skvělých, ale celek ve své funkci jako článek sociální správy naprosto selhává. S rozkladem parlamentarismu stejným skoro krokem kráčí indiferentismus občanstva i k samosprávě, která kromě hájení zájmů stavovských, daných platnými řády volebními, klesá na správní stroj, vedle státního rozhodně méně výkonný a spolehlivý.

*

Pomalu pokračující publikace výsledků sčítání lidu z r. 1900 v Rakousku vynesla nyní na jevo také výsledky prvního u nás při té příležitosti provedeného sčítání nezaměstnaných. Omezovalo se zatím jen na několik málo měst a vyneslo na jevo data překvapující. V těchto městech, počtem deseti, napočteno dne 31. prosince 1900 nezaměstnaných zřízenců, dělníků, pomocníků, služebných resp. nádenníků přes 50.000, a to ještě zdá se být číslem za skutečností daleko pokulhávajícím. Na př. v Praze napočteno nezaměstnaných 5.970 mužských, 1.024 ženských, Vídni 26.439 m. a 10.585 ž., Brně 797 m., 217 ž., Liberci 356 m. a 152 ž., Plzni 294 m. a 18 ž. Srovnáno s počtem obyvatelstva byl by býval ve Vídni a v Praze (ovšem byla to doba propukávající silné deprese průmyslové) každý třicátý mužský obyvatel bez zaměstnání. Valná většina nezaměstnaných byla starší 50 let.

U víc než 50 proc. nezaměstnanost trvala déle čtyř neděl, zjev opět mimořádný, vysvětlitelný tím, že to byla doba pravidelně větší nezaměstnanosti zimní a že krise už se vlekla od polovice r. 1900.

Valné ceny pro samu statistiku nezaměstnanostní (ač bude-li v ní u nás periodicky pokračováno a to v dobách letních, kdy nejsou poměry tak abnormální) tento první pokus nemá, leda jen pro ráz průmyslové deprese, na rozhraní let 1900—1 propuklé.

*

S velkým nákladem právnické finesy byl u nás nedávno veden spor, smí-li společenstvo zase zrušiti pokladnu, kterou zřídilo, aby vyhovělo zákonné své povinnosti o nemocenském pojištění pomocníků, zaměstnaných u členů společenstva, či žije-li pokladna jednou rozumně či nerozumně zřízená život docela samostatný a je-li hned již zřízením jejím její pupečná šňůra nadobro přeťata, což tvrdily hlasy sociálně-demokratické. Není pochyby, že důvody, které vedly společenstvo v konkrétním případě k zrušení společenstevní pokladny nemocenské, nebyly věcné, ale osobní, nespokojenost s dělnickým režimem v pokladně. Ale stanovisko sociálně-demokratické tím méně je pochopitelno, čím oprávněnější je nepokrytě odmítavá kritika naší drobečkové organisace nemocenských pokladen dělnických, kterou přinesla letos sama »Akademie«.

Jedna vlašťovka, pravda, neudělá jara; ale kárat na jedné straně vládu, že příliš podporuje »odstředivé snahy« na tomto poli (ovšem v první řadě myslilo se tu asi na spolkové pokladny), odsuzovat malomoc drobných pokladen, k nimž společenstevní pokladny dodávají největší kontingent, a na druhé straně zuby nehty bránit zrušení jedné takové pokladny proto, že tu na straně společenstva byl právě jen justament a ne věcný důvod rozhodným, není důsledno.

*

Z bohatého, ač ovšem nerovnocenného a neúměrného materiálu, předvedeného v sociálně-ekonomických skupinách letošní světové výstavy v St. Louisu, vyjímáme některé zajímavé podrobnosti. Především exposici newyorkské ligy konsumentů, která si vzala za účel bojovati za vymýcením průmyslové práce dětské (zejména pro chudinskou čtvrť newyorkskou typické) a domácké práce v jejích nejhorších formách vůbec. Celá řada výmluvných momentních fotografií z těchto pelechů práce předvádí bídné poměry zde panující. Liga skládá se hlavně z dam a vede »bílou listu« závodů doporučení hodných, jejichž zboží zhotovuje se za podmínek čistotě a hygienickým požadavkům hovících a za slušné mzdy (nejméně 6 sh. týdně); naléhá na zvláštní označování takového zboží, jež kontroluje. Octavia Hill Ascociation vykazuje krásné výsledky v péči o byty chudiny ve velkoměstech. Zabývá se méně stavbou domů, jako spíše tím, že byty chudiny prohlíží a malým nákladem uvádí je do slušného stavu; odstraňuje staré krámy, dává do pořádku kamna a vodovod, odstraňuje se stěn obscéní obrazy, dbá na čistotu v domě atd. Velmi bohatou je exposice Institutu of Social Service v New Yorku, napodobeného pařížskému sociálnímu museu a známé příbuzné instituci berlínské. Vedle obsáhle organisované informační činnosti ve všech oborech péče sociální, organisování přednášek a pod. vydává i týdenní listy poučovací »obchodním klientům« o běžných otázkách zákonodárství a reformy sociální. Velmi zdařilou je exposice

Associace of Collegiate Alumnae. Účelem jejím je, znázorniti užívání vědy v denním životě; předvádí poučení o nejúčelnější konstrukci a zařízení domů obytných, o zdraví hovícím šatě a potravě, o nejlepším vedení domácnosti nebo hospodářství poměrně skromným nákladem. Sahá až k nářadí Žaponců a Čiňanů, aby ukázala, jak lacino a účelně lze hověti i kráse forem a barev, poučuje o chemickém i technickém složení tkanin, na spodní části oděvu užívaných, o rozdělení barev v domácnosti, o jednoduchém a solidním zařízení nábytkovém, účelném praní a ventilaci atd., vesměs důkazy, jak estheticko-ethický proud v tomto směru už hluboko pronikl.

Uvádíme z bohatého výběru ještě exposici, znázorňující vývoj instituce zvláštních soudů pro nedospělé, které dosud v 13 státech Unie zákonem jsou zavedeny a jichž zavedení připravuje se ve většině států ostatních. Ideálem této instituce, uskutečněným prý již toho času v Chicagu, Buffalu, Filadelfii, je zřízení zvláštního soudu pro nedospělé, docela — i místně — oddělené od tribunálu a věznic pro dospělé, se zvláštním soudcem. Podléhají mu děti pod 16 let stáří; výslech je veřejný, soudce má úplně volné uvážení co do výměry trestu. Typickými rozsudky jsou: důtka, domluva a propuštění pod kontrolou dozorčího úředníka; potrestání rodičů (pokutou nebo vazbou), nebo potrestání dítěte pokutou, na niž si musí vydělati na př. štípáním dříví); odevzdání dítěte do veřejného ústavu vychovávacího.

R.

ŠKOLA.

Postup byrokratismu v obecném školství rakouském — Zprávy o novém řádu školském a vyučovacím — Sesilování moci správců škol a seslabování učitelských individualit ve školách — Řádění křesťanských sociálu dolnorakouských ve školství — Nové zpátečnické předlohy — Rozhodnutí říšského soudu o českých školách ve Vídni.

Rozpínající se v Rakousku zpátečnictví připraveno je dle všeho ke dvěma mocným útokům na obecné školství, jemuž jasná chvíle liberalismu po pohromách říše na poli hospodářském i válečném dala základy, bohužel ale hned v zápětí podvrácené zpátečnickou školní novellou. Chystanou reformou učitelských ústavů v duchu naprosto reakčním má býti proveden účinný útok na vzdělání učitelské, tím i na samy kořeny sociálního postavení učitelstva a protože postavení toto je nutnou podmínkou k rozvoji lidové kultury, tedy i na základy této kultury. Novým pak řádem školním a vyučovacím, jehož elaborát leží v ministerstvu vyučování do nejmenších podrobností vypracován, mají býti poslední zbytky svobod učitelských, které jsou nutnou podmínkou vnitřního rozpoutávání sil mládeže školní a tím rozvoje národů a státu na všech polích lidského konání — pohřbeny.

Nejsmutnější věcí při tom jest, že vzmáhající se reakci propůjčuje se nejvyšší orgán školský, který by měl vlastně nad svobodomyslnějším duchem říšského zákona školského bdíti, orgán, v jehož čele je postaven muž se světlou liberální minulostí. A na výsměch rakouského konstitucionalismu mají býti provedeny oba útoky na školství a učitelstvo mimo půdu parlamentu, cestou administrativní, tou cestou, kterou ve školství dosud tak málo dobrého bylo vykonáno. Zpátečnictví štítí se světla, a proto připravují se oba útoky potají, vydány mají býti bez porad s čelnými znalci školství a proti odůvodněným požadavkům učitelstva.

Říšský zákon školský oprávnil v § 4. ministra vyučování, aby po vyslyšení zemských školních úřadů vydal plány vyučovací a vše, co náleží k vnitřnímu spořádání školství. To stalo se řádem školním a vyučovacím z roku 1870. Ale nelze říci, že by tento dosud platný řád plně vyhovoval. Učitelstvo a s ním svobodomyslnější veřejnost má proti němu řadu výtek a námitek, kterou neopomenulo vytýkat. Říšský zákon školský nebyl řádem školním a vyučovacím vyložen v duchu, v jakém byl onen zákon myšlen, čili jinými sloy: řád školní a vyučovací z roku 1870 není na té výši, na jaké stál původní říšský zákon školský z r. 1869. Jsou v něm již patrny stopy rakouského školského byrokratismu, který od té doby na újmu všeho školství do značné šíře se rozmohl, jako škodlivé bejlí tu roste a pravé símě, které by ve školách mělo volně vyrůstati dusí.

V některých listech objevily se nedávno ukázky z nového řádu školního a vyučovacího a ty již ukazují, v jakém duchu je elaborát ministerstva vyučování vypracován. Nejvyšší správa rakouského školství je patrně přesvědčena, že školskou otázku nejlépe rozřeší, zavede-li v systém školský vojenskou subordinaci. Od počátku vracející se reakce do školství obecného jeví se snahy prostřednictvím správců škol, z nichž se tvoří dohlédací úřad první instance, svobodu ostatního učitelstva v působení jeho ve škole spoutati. Učiteli nedávají direktivu pouze platné zákony, ale i zemští a okresní inspektoři a k vybízení těchto i správcové škol. Učitelé stávají se automaty, plnícími bez rozmyšlení vůli orgánů dozorčích. Učí jen dle method v úředních poradách prostě nadiktovaných, omezují se při výběru učiva na osnovy nejpodrobněji zpracované, ano i vnější pohyby jejich při vyučování střeží bdělé oko dozorčí, aby snad nevybočily z mezí vykázaných.

Poměr správců škol k učitelstvu označil nejsprávněji při jisté příležitosti bývalý uherský ministr vyučování Vlassicz. Dle jeho slov má býti v učitelském sboru správce školy nebo ředitel primus inter pares, t. j. prvním mezi rovnými, prvním ušlechtilostí své povahy, prvním svým vzděláním, inteligencí, prvním při svědomitém vykonávání svých povinností ve třídě jako učitel i v úřadovně jako prostředník mezi členy svého sboru a úřady školními na jedné a mezi školou a rodiči na druhé straně.

Zdá se, že i říšský zákon školský si poměr správce školy k ostatním učitelům ve škole takto představoval. § 12. zákona toho nadřízenost správců školy aspoň nijak nevyznačuje. Praví sice: »Odpovědným

správcem školy obecné je učitel, a jest-li by bylo na škole učitelů více, tedy ustanovený k tomu vrchní (starší) učitel, čili nadučitel« ale o nějaké subordinaci ostatních učitelů není v celém zákoně ani zmínky. Teprve řád školní a vyučovací učinil k subordinaci učitelské první silný náběh. Druhý odstavec § 26. výslovně již praví: »Učitelé na škole takové (vícetřídní) mají správce školy svědomitě poslušni býti.« Trefně o tom píše školský referent »Přehledu« v č. 4. z 22. října: »Kdo jen vymyslil tenhle pojem poslušnosti! Poslušnost není nic jiného, než laciný útěk k násilí tam, kde nestačí důvody a vnitřní váha věcí. Opravdu. Všecko to, co má efemerní oprávněnost dneška, potřebuje poslušnosti — a podobně je v školském našem aparátě, podobně je v poměru učitele ku správcům škol. Jediný důvod nemluví pro nadřízenost správců škol. Oni nejsou z pravidla ani vzdělanější, ani schopnější, ani víc nepracují než kolegové-učitelé, ba ani zkušeností mnohdy nemají víc než ostatní učitelé —, v čem je tedy záruka, že působení jejich nebude ochromením, kde je důvod pro jejich panování? Není důvodu, kromě toho jediného, policejního, byrokratického důvodu, že třeba učitele omezovati a hlídati.«

V duchu řádu školního a vyučovacího, zdůrazňujícího poslušnost ku správcům škol jako cnost učitelskou šly školské zákony zemské a subordinaci ve školství obecném zřejmě přitužovaly. Zemský zákon školský z 19. prosince 1875 dává již v § 38. správci školy moc potrestati člena učitelského sboru, zachová-li se tak, že se to nesrovnává s jeho povinností, ústní nebo písemnou domluvou. Autonomní zemští poslancové odhlasovaným zákonem zemským moc správců škol dovršili. K jakým to vedlo důsledkům, ukázaly loňského roku veřejnosti křiklavé případy zneužívání moci ředitelské v soudních sporech členův učitelského sboru s řediteli Stuchlem a Ondrejkou. V obou případech byli ředitelé, zneužívající, své moci brutálně soudem odmítnuti nebo odsouzeni.

Zdálo by se, že si vyučovací správa všimne takovýchto symptomatických zjevů, odehrávajících se někdy veřejně, ale častokráte skrytě k veliké škodě obecného prospěchu žactva ve školách. Zjevy takové měly by vésti vyučovací správu k uvažování, co je třeba škodlivého ze školských nařízení a zákonů odstraniti, co potřebného a užitečného zavésti. Ale naopak. Po zotročujících Kielmanseggových a Thunových výnosech, které by měly býti vypráskány, přichází správa vyučovací s elaborátem nového řádu školního a vyučovacího, který poskytnouti má správcům škol právo a povinnost dohlížeti i na mimoškolní život učitele. Co je v každé kulturní společnosti nemyslitelným, co neobjevuje se ani v rakouské instituci státního úřadnictva, co není snad ani v paragrafech zřízení vojenského, to se má vtěliti v paragrafy řádu školního a vyučovacího. Potvrdí-li se zprávy o tomto ustanovení v novém řádu školském, bude mít Rakousko z toho nesmrtelnou ostudu.

Učitelstvo volá, aby mu byla dána všechna práva občanská a politická, a ministerstvo má starost o to, aby tato práva, ba i soukromý život učitelský byl pod kuratelou. Učitelstvo žádá s důrazem vzdělání

akademické a ministerstvo chystá reformu paedagogii v duchu zřejmě reakčním. Lze si mysliti větší cynism?

V zájmu obecného prospěchu jest, aby odstraněna byla všechna pouta, která omezují učitele v jeho paedagogické činnosti. Ve svobodné, od tlaku byrokratismu a klerikalismu uvolněné škole musí státi svobodný, všemi občanskými právy plně obdařený učitel, uplatňující a k plnému rozvoji přivádějící svou vychovatelskou a vyučovatelskou individualitu, učitel dopřávající i žákům svým poměrné svobody, při níž jejich všestrannému vývoji se může dobře dařiti. Úkol správců školy musí se v budoucnosti omeziti na administrativu, týkající se vnějších záležitostí školy, poměr mezi správcem školy a členy sboru musí býti asi takový jako poměr mezi rektorem nebo děkanem university a učiteli universitními, ve své vnitřní činnosti učitelské úplně volnými. —

Typickou zemí klerikalismu staly se Dolní Rakousy od té doby, co v ní nabyl vlády a moci křesťanský socialism pod vůdcovstvím dr. Luegra. Dnes po více než desetileté jeho vládě možno přibližně spočítati všechny kulturní spousty, které nadělal. Nedostatek učitelstva je v Dolních Rakousích i v samé Vídni jednou z nejnápadnějších známek školského úpadku. Učitelstvo, které za vlády liberální bylo v zemích rakouských nejlépe placeno, je na tom nyní nejhůř. I v Čechách, na Moravě a ve Slezsku po úpravách posledních let daří se učitelstvu lépe než v Dolních Rakousích. Teprve v posledním zasedání se křesťanští sociálové trochu zastyděli a hmotně postavení učitelstva poněkud zlepšili. Neučinili to však zadarmo. S odhlasovanou úpravou přijali řadu zpátečnických školských předloh.

Řadu let vedou křesťanští sociálové vídeňští úporný boj za snížení povinné školní docházky z osmi na sedm let, za zavedení polodenního vyučování. Šetří na vzdělávacích ústavech a plýtvají přímo penězi na zbytečné katolické kostely. Podněcují lid proti učitelstvu jiného přesvědčení, které se jejich bezmeznému terorismu nechce podati. Přírodní nauky, země- a dějepis mají ve škole obecné za zbytečné; touží za to po větší účasti mládeže školní a učitelstva při katolických bohoslužbách, vzdělávacím jeho snahám a zvláště volání po akademickém vzdělání se pustě vysmívají. Podporují, vřele a účinně zakládání soukromých, klášterních paedagogií. Celá lidnatá země má pouze 2 státní ústavy učitelské. Z klášterních paedagogií vstupují do školství učitelé a učitelky mravně porušení, ke službám klerikálním ochotní. Přímo odporným zjevem je, jak vláda dr. Luegra dovede existenci učitelstva pokrokovějšího stěžovat, ba ničit. V klerikálních dolnorakouských školních radách obsazují se místa dle příslušenství a věrnosti ke straně, bují tu protekce v míře netušené. Zatímní učitelé vídeňští, kteří nedovedou svobodomyslnější přesvědčení své zapírati, jsou bezohledně ze služeb školních propouštěni. Korupce dostupuje tu takového stupně, že vládnoucí strana zavazuje si při jmenování učitele slavnostními sliby ano i psanými reversy. Dle známého Luegrova dodatku ke služební přísežné formuli musí se učitelé zříkati veřejné a zvláště politické činnosti která by se nekryla s činností křesťansko-sociální.

Do jaké míry vyrostla smělost křesťanských sociálů dolnorakouských,

ukazují čtyři osnovy školských zákonů, které zemský výbor v říjnu předložil a sněm přes odpor menšiny odhlasoval. První týče se dozoru ke školám, druhou se upravuje zřizování, vydržování a navštěvování veřejných škol obecných a měšťanských, třetím mění se právní svazky učitelstva, t. j. upravují se platy, čtvrtou stanoví se remunerace za vyučování náboženství. Schválení těchto předloh chtějí se domoci křesťanští sociálové za každou cenu a proto prohlásili chytře všechny předlohy za junctim, čímž úprava učitelského služného učiněna závisla na přijetí druhých zpátečnických předloh.

Křesťanští sociálové těžce nesou, že nejsou dosud všechny okresní školní rady dolnorakouské v jejich moci. Rozšiřují proto pravomoc zemského výboru a sněmu, kde rozhodují. Zemský výbor má míti právo voliti zástupce své do každé okresní školní rady. V zemské školní radě má býti rozmnožen počet zástupců Vídně na čtyři. Vídeňské učitelstvo které má nyní v okresní školní radě 6 volených zástupců, má míti budoucně pouze 4. Učitelé II. třídy (t. j. bývalí poduučitelé) nemají míti pasivního práva volebního. Za zástupce učitelstva mohou býti voleni pouze učitelé definitivní, kteří mají nejméně dva služební přídavky udělené v pravidelných obdobích. Katolický farář má býti členem místní školní rady z povinnosti. Členové jiných vyznání mají tam zástupce, je-li jich ve školní obci přes 100. Zřizování měšťanských škol má se říditi pouze potřebou místní, budou-li si tak přáti poplatníci. Okresní fondy školní mají se zrušiti, protože z 25 venkovských okresů pouze 7 platí polovinu nákladu na školu nebo více, v 18 okresích příspěvek tento klesá až na 23% veškerého nákladu. Právo praesentační příslušeti má jen okresům, které přispívají 50% nákladu na školství v okresu zemskému školnímu fondu. V okresích, které odvádějí příspěvek menší, praesentovati má učitele zemský výbor. Disciplinární předpisy mají býti přiostřeny. Ze školní služby mohou býti ihned propuštěni učitelé, kteří poruší zákaz trestati děti tělesně, náboženství nebo mravnost. Proti osnovám, které nelze považovati za nic jiného, než za smělý útok na říšský zákon školský, protestovalo marně učitelstvo i pokročilejší korporace a obecní zastupitelstva, marně vynikající universitní professoři.

O stížnosti vídeňských Čechů, týkající se nepříznivého vyřízení žádosti za veřejné školy české ve Vídni, rozhodl říšský soud zamítavě. Rozhodnutí toto ukazuje nejen na nepřízeň nejvyšší soudní instance k jasnému českému požadavku, ale demonstruje také zřetelně, jak všechny krásné říšské zákony o rovnoprávnosti všech národů jsou v praxi neplatny a nenalézají ani u nejvyšší soudní stolice, která by se měla vyznačovati právním citem co nejcitlivějším, obhájení. Rozhodnutí ukazuje také na to, jaká je váha celé české delegace na říšské radě. Zvláště vedoucí strana mladočeská by se měla rdít nad konci, k nimž dospěla. A ten úžasný klid, s jakým česká veřejnost rozhodnutí nejvyššího soudu přijala! Jako by se jednalo o věc nepatrnou. A přece národ náš důležitou posici svoji na Dunaji ztratit nemůže. Vydržuje-li soukromými sbírkami již tolik škol v území uzavřeném, musí v nejbližší době zříditi a vydržovati ve Vídni tolik škol soukromých, kolik je jich tam pro děti českých rodičů třeba.

UMĚNÍ.

Nové dílo Rodinovo: »Brána pekelná«. — Vzmáhající se výstavy retrospektivní po celé Evropě. — Nutnost české galerie a možnost církevního musea v Praze.

Není tomu tak dávno, jeden mecenáš vídeňský věnoval nějakou tisícovku nebo víc jako stipendium pro mladého umělce na cestu do Italie. Ale mladý umělec došel k mecenáši a pravil: »Pane, vašeho stipendia nemohu užiti; do Italie nepůjdu, zkazil bych si tam svůj talent.« — Brzy na to přijel do Vídně Rodin. Oslavovali ho, hostili ho a než odjel, tázali se ho: »A kam nyní, mistře?« »Do Italie — osvěžit se velikým jejím uměním,« odvětil mistr.

Z dojmů, vzbuzených touto cestou, vznikla v Rodinovi myšlenka k novému dílu. Byly to vedle některých antických dveří chrámových především hlavní dvéře baptisteria ve Florencii od Lorenza Ghibertiho, co ho uchvátily. Už Michelangelo řekl o nich, že jsou hodny, aby zdobily bránu samého ráje. Nuže, tato »rajská brána« dala popud k Rodinově »Bráně pekelné« — »Porte de l'Enfer«. Jí Rodin touží státi se Dantem sochařem.

Vidíme vnitřní stranu brány, kterou octli jsme se »v městě věčné strasti, v noci, která nemá rána, ve vlasti zatracenců ... Zanech naděje, kdož sem vcházíš!« Na mohutných pilířích dveřních, na křídlech, na náplni dveří všude hrozná hemženice nešťastných zavržených. Lezou, tlačí se, derou se úzkostně a zoufale z plamenných propastí, aby zas řítili se do nich nazpět. Jiní, chtíce uniknouti, plazí se ven přes podvoj dveřní. Dojemné výjevy viděti na křídlech dveřních: Paolo Malatesta a Francesca da Rimini, Ugolino se svými syny se tu svíjejí v bolestech a mukách. Na samém římsoví pak nade dveřmi tři stínové zoufajících stojí, zdrceni tím, co tam dole, kam vrženi býti mají, vidí. Zlomeny jsou jejich postavy, hlavy sklesly jim beznadějností — koruna smutku to, koruna bolesti, koruna zoufalosti celého tohoto ohromného díla. A pod nimi na příčním trámě, zrovna uprostřed nad oběma křídly dveřními, sedí Dante — ne Florenčan Dante ze začátku XIV. století, špetku let jen živší, ale věčný Dante, věčný člověk myslitel, zadumaný nad bídou a bolestí lidskou. Oděn jest jen svou nahotou, ta dává pronikati jeho nervosnímu myšlení i jeho upracovanosti. Za ním v hloubce celý roj zoufalých stínů, nad ním vystupuje dlouhý vlys běduících mask. A všecku tu neklidnou hemženici drží v pevné jednotě, téměř anticky přísně mohutný rám, architektonicky prosté orámování a rozčlenění dveří.

Viděl jsem jen jedinou postavu z tohoto arcidíla, totiž »Myslitele«, na letošní Velké umělecké výstavě v Drážďanech. V bílé rotundě pod bílou kupolí Wallotovou, zdobenou zelenavým figurálním vlisem, jakoby assyrským, stála socha ta, sádrový odlitek, v nadživotní velikosti; tlumeným světlem denním stávala se — bílá v bílém — měkčí, hlubší, duchovější, myšlenky její hlasitější. Nevěděl jsem tehdy, že je to jen

částice velikého celku, ale cítil jsem tihu a hořkost myšlenek jejích. Všecko ostatní v rotundě ustupovalo před ní; dojem byl chrámový — »chrám Soucitu«, řekl jsem si, cítě tu tichou krásu splynutí sochy té s okolím.

O celém díle podává zprávu Jiří Treu, vzorný ředitel drážďanského Albertina, který tuto znamenitou sbírku skulptur obohatil pracemi moderních vynikajících sochařů, zvláště Constantina Meuniera, Bartholmého, Rodina. Navštívil Rodina ve venkovské jeho dílně v Meudonu a popsal pěkně denní svůj pobyt u něho.[1] Mluvě o »Mysliteli« a »Třech stínech zoufalců«, srovnává dílo Rodinovo s Michelangelovým. »Každý, kdo před oněmi čtyřmi postavami stojí, pomyslí na Michelangela. Vábí to vskutku, ujasniti si příbuzenství a rozdíly, snad srovnáním s náhrobní sochou Lorenza de Medicis a umírajícími jinochy z náhrobku Julia II.

»Praskání v kloubech« jeví se u Rodina, jenž chtěl zobraziti hoře a zdrcenost, ve stupni ještě vyšším. Obrysy isou hranatější v pohybu. Proti křečovitě semknutému tělu myslitelovu trůní přemýšlivý Lorenzo na svém sarkofagu v štíhlém vzrůstě svém a aristokratickém držení jako knížecí syn, a proti zlomeným postavám zoufalců projevují jinoši Florenčanovi i v umírání ještě více živé síly odporu. Přesvalnatá komplexe těl Michelangelových je tu však zmírněna, přírodě přiblížena a velikýma rukama a nohama snížena. Na místo zavalitých, jasně ohraničených vyvýšenin svalovitých nastoupily měkké přechody povrchu všemi malebnými půvaby hrajícího. Tam zdravá, svalnatá nadbytečná síla, tuto nervosní vášnivost — nový člověk ve svém zjemnělém, ale také nemocném životě duševním, ve svém sebetrýznění — kus Dantea a kus Baudelairea.«

A zmíniv se o skupině Ugolinově a o dvojici milenců, Paola a Francesky, pokračuje: »To jsou jen dvě hlavní skupiny ze »ztraceného lidu«, jenž s křídel dveřních řítí se do jícnů pekelných. V úzkých polích postranních pilířů však ruch ten vstoupá do výše. Řetězy postav, velmi uměle spletené, vinou se do výše: párky milenců, u vině i v bolu spojené, v objetí se svírající; hořekující matky, obklopené od svých dětí, rozkošných malých bytostí, které i v tomto světě útrapy a zatracení beze všeho si hrají.

Ale kdož by vypočítal všecky ty příbuzné postavy a skupiny, které umělec vytvořil oplývaje vynalézavostí; které nyní, poněvadž v této veliké plastické básni není pro ně už místa, žijí dále ojediněle pod nejrozmanitějšími jmény a výklady. Vždy jsou to tytéž náruživé posuňky horoucí žádostivosti a divoké žaloby, tytéž hlavy prudce do předu neb nazad hozené a táž ramena, táž svíjení se těl, stejné něžně rozčleněné formy s rukama a nohama přespříliš velikýma, ale také táž uzavřená jednota, kterou jim umělec dal jako znak společného zrození z hluboké vášnivé duše a z velikého plastického nazírání.

A přece v tvůrci tohoto neklidného světa postav žije silná příchylnost k tiché kráse antiky«.

[1] Kunst und Künstler. Ročník III., č. 1. S několika vyobrazeními.

»Bránu pekelnou«, odlitou v bronzu, objednal u Rodina druhý státní sekretář krásných umění pro Union Centrale des Arts industriels. Ale dlouho potrvá, než objednávka bude dodána. Neboť Rodin neustále dílo své pozměňuje. Nejnověji pojal plán zvětšiti tuto bránu, myšlenou původně ve výši 6·50 m, na 15 metrů, tedy do výše asi čtyřpatrového domu. Kam a pro koho, o to se zatím nestará; hlavní věcí je mu přivésti myšlenku svou na svět. Bude-li silná, najde si už ve světě místo a svět sám ji vyhledá.

*

Je zajímavo a poučno, jak každým rokem v tomto novém století silněji projevuje se touha viděti předvedenu celé století, celou periodu umění výtvarného jistého národa neb té oné země, jak stoupá porozumění a láska, uvědomělá láska, k umění minulých dob. Je to zjev utěšený. Poznává se, že pravé umění jest nestárnoucí, vyciťuje se jeho svěží krása, jeho živý nerv, jeho půvab barvy a formy, tajemnost světla. Poznání se prohlubuje, s ním šíří se opravdovější úcta k umění a hlubší pojímání díla uměleckého, a to všecko přispívá a bude přispívati také k vyššímu povznesení umění našeho, přítomného.

Světová výstava pařížská r. 1900 svou bohatou retrospektivní výstavou (od nejstarších dob do r. 1800) a svou »výstavou sta let umění francouzského« (od 1800 do 1889) dala mocný popud. Sousedé blízcí jali se následovati ji, a už r. 1902 uspořádána v Bruggách výstava nizozemských primitivistů a v Düsseldorfu historicko-umělecká. Zvláště bružská výstava byla nad pomyšlení vzácná. Ve své stati o ní Octave Uzanne jest samý údiv, úžas a nadšení nad těmi perlami umění malířského, snesenými tam se všech stran. »Tváří v tvář s takovými mistry kritik cítí nemožnost, aby popsal ta díla; cítí nestačnost slov, aby vychválil nadobyčejná díla těchto tajůplných mistrů, o nichž tak málo jest nám známo, a kteří dávají nám mysliti, ať jakékoliv podařilo se nám dosáhnouti vzdělanosti, že i nejrozsáhlejší vědění jest jen topografií nevědomosti.« (The Connoisseur IV.) R. 1903 pořádali historicko-uměleckou výstavu v Erfurtě, r. 1904 bylo jich několik: v Londýně výstava staronizozemských obrazů; v Paříži — francouzských primitivistů ze 14., 15. a začátku 16. století, na 400 obrazů, tak trochu žárlivé závodění s výstavou bružskou, ale při veškeré své cennosti a vzácnosti některých čísel bez naděje na vítězství; v Sieně — výstava starého umění sienského; v Drážďanech — malá retrospektiva německého malířství z předešlého století, tři skvostné empirové sály s pravými poklady umělecko-průmyslových předmětů přejemně vytříbeného vkusu, bidrmajerská zahrada, tak útulná a intimní; v Brusselu — výstava francouzského umění XVIII. století (pojištěna byla na 48 millionů franků), s přednáškami a koncerty, jichž program vybrán vesměs z onoho století. A všude chválili uspořádání, takt umělcovy ruky, která vše roztřiďovala a všemu určovala místo.

A již se chystají nové, ještě rozsáhlejší podobné podniky: Němci konají přípravy k »výstavě sta let umění německého«. Finanční stránka už je podporou několika mecenášů zajištěna. Na Rusi pak v únoru budoucího roku bude otevřena historicko-umělecká výstava

ruských podobizen, totiž podobizen ruských lidí z doby od 1705 do 1905, ať malovali je domácí umělci ať cizí. Myšlenka jistě šťastná — uviděti řadu pokolení svého národa za celá dvě staletí. Jak vábné pro básníka, herce, malíře, historika, psychologa a pro každého! Jenerálním komisařem jejím jest Sergěj Djagilev, znamenitý organisátor, zakladatel a redaktor »Mira Iskusstva«, v němž mnoho místa věnuje s velikou pietou umění minulých dob tento vůdce ruské moderny. Z jeho hlavy asi vyšla myšlenka uspořádat tuto výstavu. Car přijal protektorát, čistý výnos je pro vdovy a siroty po padlých v nynější válce. Djagilev už několik měsíců objíždí Rusko a shledává materiál. Že jemu vedení a uspořádání je svěřeno, to znamená, že nové směry v umění ruském se vítězně uplatňují. Podle soukromých zpráv z vážné strany umělecké bude prý ta výstava »grandiósní«.

Také u nás koncem léta uspořádali retrospektivní výstavu — Marianskou. Zazářily mi v mysli ty staré naše Madonny, díla našich primitivistů, třeba ne vesměs našich; ta čistá něha, dětská naivnost, vroucnost srdečná; ta něžná poesie mateřství; ale zároveň ta malebnost a spanilost výrazu a formy. Bál jsem se přímo ve svém zátiší podhorském, že nezastihnu již té výstavy po prázdninách. Ale jak jsem byl zklamán, když jsem tam vešel a výstavu prošel — a se mnou všichni, s nimiž jsem o ní mluvil! Pravda, bylo tam mnoho vzácných, drahocenných věcí, ale vedle nich, mezi nimi, okolo nich co rušivého, nevkusného, zbytečného krámu! Perly hozeny byly do bláta a do rumu. Styděl jsi se za tu inferioritu v uspořádání. Ve výstavním komitétu byli sice vysocí hodnostáři, kanovníci a jiní, ale uspořádání jako by přenecháno bylo kostelníkům a starým babkám. Uměleckého taktu, piety, šetrnosti, vybíravosti tu nebylo. A přec už r. 1851 napsal Semper: »Sbírky a veřejné pomníky jsou praví učitelé svobodného národa. Jsou nejenom učiteli praktického provádění, nýbrž, na čem obzvláště záleží, vzdělavateli všeobecného lidového vkusu.«

*

S. P. Djagilev už několik let pracuje horlivě o ruských portretistech dvou věků minulých. Vydává, jak již tuto před třemi lety bylo oznámeno, veliké dílo »Ruské malířství v XVIII. věku«. Dosud vyšel díl I. »D. G. Levickij«, věnovaný výhradně tomuto slavnému portretistovi. Už z reprodukcí, jichž je do sta, možno tušiti, jaký to byl veliký umělec. Ruská Akademie nauk přisoudila také Djagilevu za tuto práci odměnu 1500 rublů z fondu hr. Uvarova. Ale na západě přes to vše píšou se nesmysly o ruském umění, v dějinách umění ani slova o těch zajímavých umělcích, ve Slovníku uměleckém, právě teď vydaném (u Spemanna), jsou sice již uvedena jména Levického, Borovikovského, Kiprenského, ale jen jména, význam jejich, zrovna jako u Ivanova a novějších umělců ruských ani trochu nenaznačen — o našem Josefu Mánesovi a vůbec že by nějaké české umění bylo, ovšem ani slova. Kde to také možno vidět? Viděním, ne čtením, zvědět? Nevyhnutelná je česká galerie jako náš kulturní dokument, že nejsme jen »fruges consumere nati«; je nutna pro nás i pro ostatní svět. Už jen aby otevřely se dvéře její! A při Marianské výstavě mnohému navštiviteli

asi napadlo, jak snadno dala by se Praha obohatit o církevní museum a to znamenité. Už dávno zde bylo podotknuto, jak hodil by se pro toto museum klášter bl. Anežky, nyní obnovovaný. Ale správcem jeho musel by býti odchovanec té umělecké erudice, jakou představuje na př. berlínský Bode, tvůrce nového »Musea císaře Bedřicha«, a probůh nikdo z pořadatelů Marianské výstavy pražské. *T.*

LITERATURA.

Krásná:

Kritika let devadesátých. Jos. Matějka: Exotikové. Nákladem J. R. Vilímka. M. A. Šimáček: Lačná srdce. Nákladem F. Šimáčka. Karel Mašek: Pierrotova loutna. Nakl. Hejda & Tuček. Björnstjerne Björnson: Nad naši sílu, II. Přeložil Hanuš Hackenschmied Giosuè Carducci: Ódy barbarské. Přeložil Jar. Vrchlický. Nákl. J. Otty.

Pan F. V. Krejčí reagoval v »Přehledu« na mé poznámky předešlého měsíce. Rozdíl v našem vzájemném nazírání na kritiku z let devadesátých spočívá vůbec v rozdílu všeho základního našeho životního nazírání. Pan Krejčí sám to vystihl, neboť praví, že své hledisko kritické demonstroval jsem »na dvou románech rázu morálního a humanitního«. Abych objasnil hledisko kritické p. F. V. Krejčího a tudíž i ráz jeho životního nazírání a tím zároveň i ráz kritiky let devadesátých, poukazuji na jeho kritiku knihy Jos. Matějky »Exotikové«.

Hrdinou tohoto románu je dandy, jenž svede bourgeoisní dívku. Ta stává se pak kurtisanou velkého stylu, jezdí světem v nádherných toiletách, v Meranu má zámek atd. V pozadí podložena je autorem pohlavní zrůdnost, a dandy, když tělesně hyne, je povýšen na piedestal lásky odpouštějící. Ovzduší knihy, zevní ráz její i ta zdánlivá psychologie — všechno to je knižní, to jest utvořeno dle západních literatur. Autor tedy nepodává poznatků, čerpaných bezprostředním nazíráním na život, jeho je jen ta jistá literární sečtělost a dovednost. O této knize dá se s uměleckého hlediska říci, co praví Tolstoj ve svém spise: — Co jest umění? — »Napsati báseň ve verších z časů Kleopatry, nebo namalovati obraz Nerona, zapalujícího Řím, nebo symfonii v duchu Brahmsově nebo Richarda Strausse, nebo operu v duchu Wagnerově je mnohem lehčí, než vyprávěti prostou povídku beze všeho zbytečného a zároveň tak, aby tlumočila city vypravovatelovy, nebo nakresliti tužkou obrázek, který by dojal nebo rozesmál diváka, nebo napsati čtyři takty prosté, jasné melodie beze vší harmonisace, která by tlumočila náladu a již by si posluchači zapamatovali.« Autor je tedy pseudoumělec v nejvlastnějším slova smyslu a za předmět svého pseudoumění zvolil si pohlavní exotism. V knize se dost filosofuje, a autor kryje se s dandyovskou duchaplností a s exotickou morálkou svých snah. Duševní jeho niveau, ráz jeho názoru na umění,

na život z ro-mánu je zjevným, a kdybych měl objasniti, musil bych ukázat, jak všechno to v základě nejen samo sebou je nízké, ale tím i právě neopravdové, poněvadž vypůjčené. Esprit neučiní nám bližším pouličního dandyho a esprit netvoří také spisovatele. Rovněž ne vnější literární rutina, která, neupírám, je dosti značná, snad i značnější než u autora Passiflory.

Dalo by se myslit, že je to tedy jedna z knih, na nichž p. F. V. Krejčí bude konstatovat onen úpadek dnešní literární produkce, o kterém psal ve své kapitole v »Přehledě«. Zatím p. F. V. Krejčí o knize napsal: »Je v této historii Ludvíka a Grety, opakuji, mnoho banálně románovitého, ale je v ní přes to tragika pyšných srdcí, a co hlavně, v jejich podivné psychologii, těžko kontrolovatelné a na provaze nejabsurdnějších kontrastů tančící, projevuje se jistá delikátní kultura, v české literatuře vzácná. Exotikem je sám autor mezi našimi romanopisci, a kdyby i byly vypočteny všechny zahraničné jeho vzory, přece nelze říci, že by z této jemné kultury nervů, smyslů a srdce neměl sám něco v sobě. A talentů s takovými disposicemi jemné kultury potřebujeme více než kdy jindy dnes, kdy literatura naše stává se rejdištěm lidí s prostředním vzděláním a nevychovaným duchem.«

Tato slova mne zarazila. Byl bych konečně i pochopil, kdyby p. F. V. Krejčí při svém víc formalistním nazírání na umění ocenil zevní machu autorovu a v tom viděl hlásící se nadání, avšak jemu zamlouvá se autor i svou dekadencí. »Delikátní kultura«, »jemná kultura«, to jsou příliš významná slova o knihách a spisovatelích tohoto druhu. Neboť můžeme čekat, že na toto vyzvání objeví se nám noví exotikové s »jemnou kulturou« naučeného dekadentismu. Pan Krejčí sám kdysi napsal, že dekadentní literatura značí období uměleckého úpadku, proč tedy najednou je nám potřebí talentů s disposicemi této kultury? Ale v tom je kořen zla, v nedostatku jednotného, pevného, hlubšího nazírání na život a tím i v nedostatku jednotného a hlubšího nazírání na umění. Kde není jednotného životního názoru, tam hledí se na umění víc s vnější, formové stránky a tam všechno mluvení o »vysokém uměleckém ideálu«, jejž dle pana Krejčího kritika let devadesátých prý zbudovala, je plané. Není jen kronbauerština špatnou uměleckou výchovou, i taková literatura, jako jsou Exotikové, je zlem, neboť, přihlédneme-li blíž, není ta kultura autorova pranic delikátní a jemnou, nýbrž hodně hrubou a nízkou.

Mohl bych snad ještě několik slov podotknout k poznámkám p. Krejčího o dikci literatury let devadesátých. Přiznávám, že kritická generace let devadesátých obohatila v lecčems českou prósu, avšak na druhé straně vyvinul se přílišný verbalism a literární frásovitost krásných slov a vět, takže dnes málem abys pohledal se svíčkou spisovatele, který píše prostě a jednoduše. Bylo by si skoro přáti méně té lyricky nadechnuté prósy, ale víc skutečného myšlenkového zdraví. A víc i důslednosti v myšlení a psaní. »Srdce«, »Nový život« atd. . . . to jsou přece jen konečné výběžky té umělecké, pseudoesthetické výchovy let devadesátých právě tak, jako jí jsou Exotikové. Nejde jen o uměl-

leckou výchovu, ale i o to, jaká ta umělecká výchova je. Taková velká slova: »tragika pyšných srdcí«, »delikátní kultura«, »jemná kultura« povídají mnoho, ba všechno, právě tak, jako taková věta, kterou čtete u p. Karáska, druhého representanta kritiky let devadesátých, při rozboru Passiflory Sezimovy. »Jaká hloubka je na př. v detailu, kdy Klára dovídajíc se o smrti Nellově, dá se v šílený tanec, připodobňujíc se Salomé, tančící o hlavu Jana Křtitele.« Ano, jednou si to již musíme přiznati — vysoký ideál umělecký nemůže zbudovati a mít ten, kdo nemá i vysoký ideál o životě. A v tom směru myslím — vidím to opět na jiných zástupcích kritiky let devadesátých — jsme dnes již skutečně dále, počínáme si uvědomovat, že v literárním hnutí let devadesátých bylo mnoho uměleckého diletantismu, vidíme jej zvláště na mladší literatuře, na těch krajních výběžcích a výsledcích minulého literárního ruchu. Dostavuje se reakce, ale ta reakce musí být opravdová, důsledná, nejen v slovech. A namlouváme-li si, že jsme literaturou obrozený a odchovaný národ, nebudeme již toužit po nějakém formálním uměleckém vzepjetí a víc zevním literárním kvasu, ale po tom, aby spisovatel vnitřně stál nad naší zběsovanosti a aby nás z ní vybavoval, aby pomáhal na zemi rozšiřovat a upevňovat říši pravdy a spravedlnosti, jak nám v odkaze svém na srdce vložil Palacký.

Tak, myslím, stanoviska jsou objasněna, a místo, které tentokráte věnováno bylo diskussi, bude možno příště věnovati posudkům. Dnes jen ještě několik slov o třech, čtyřech knihách, především o Šimáčkově románu »Lačná srdce«, o němž zde dosud nebylo referováno. Autor věnuje svou knihu všem, kdož kráčejí cestami jeho hrdin, Erazima a Daniely, t. j. těm mužům, »u nichž žena hraje úlohu hlavní. Jsou s ní buď šťastni, a pak jsou vzory práce, horlivci, nadšenci pro ni a jí, ona zvedá je a oni ji; nebo šťastni nejsou a pak trpí, krvácejí, ubíjejí se.« Podobně věnován román všem ženám, u nichž muž hraje úlohu hlavní. Tato kniha je takřka úplně výsledkem vlastního poznání a nazírání autorova.

Praví-li Ruskin, že to nejvyšší, co umění může dokázat, jest postaviti před nás věrný obraz přítomnosti ušlechtilé lidské bytosti, neplatí to o hrdinách M. A. Šimáčka. Oba jeho hrdinové jsou v podstatě své velmi egoističtí a všední lidé a Erazim je sice celkem dobrák, ale o takových dobrácích máme ustálené mínění. Kus Oblomova nad to vězí v tomto Erazimu. I když mluví o krvi petarovského rodu, která prý bouří a koluje mu v žilách, o plamenech vášní a exaltacích, jimiž, mimochodem řečeno autor učinil koncesse mladší literatuře, můžete být klidni, ten Erazim do ohně by se nevrhl. Jeho vášním stačí taková černooká Božka z Kotýnkovy vinohradské hospůdky anebo vysoká Ema u Benešů, s nimiž autor v prvé části románu uvádí jej ve spojení, na konec pak tak střízlivě šťastným učiní jej plné, krásné, pevné paže Klementy, která je ženou »žádoucí« a »plnou rozkvětu«. A tu jste přesvědčeni, že ten Erazim, jenž až dosud se ubíjel a revoltoval proti všem linealovitým lidem, sám stane se tím nejlinealovitějším člověkem, uspořádaným občanem, majícím ženu a děti a večer pravidelně pijícím několik svých půllitrů. Daniela stojí alespoň tím výš

nad Erazimem, že hledá v muži, byť neuvědoměle, i vyšší duši, Erazimovi však jedná se především o to, aby měl ženu »neuvadlé ženskosti«, »ženu žádoucí« a plnou »odevzdané lásky« — zkrátka, běžný, nejběžnější názor na ženu. Chcete-li, kus tísnivé pathologie můžete nalézti i v Erazimovi i v Daniele.

Mimo tyto hrdiny nakreslil p. Šimáček ve svém románě celou řadu pobočních osob, živě, plasticky a charakteristicky. Bezprostředně české ovzduší hlásí se z mnohých stran jeho knihy — svět malých lidí s jejich historkami, bědami a všednostmi, týž svět, jak jej tak dobře vystižný shledáváte v jeho Zápiscích stud. filosofie Kořínka. »Nechť vždy jsou lidé, kteří ochotně a s láskou věnují práci svého života, aby věrně vylíčili věci obyčejné — lidé, kteří vidí krásu v těchto obyčejných věcech a s radostí ukazují, jak vlídně na ně padá světlo nebes.« Pan Šimaček právě tam, kde s láskou líčí tento malý svět, je víc ve svém živlu a výš také stojí nad svým dílem, než když chce nám podávati hrdiny po způsobu Erazima a Daniely.

»O starých láskách a zašlých jarech« pěje pan Karel Mašek ve své Pierrotově loutně; o láskách a jarech bledých a vybledlých. Chvěje se v jeho verších naděje, touha a och, a ještě jednou och a touha . . . Věřím rád, »že vždycky upřímný z nich mluví cit«; ale těžko uvěřiti, že tyto zvuky všednich smutkův a chladného rozumování byly vylouzeny na loutně pierrotově!

Pouze zaznamenávám memoiry Adolfa Cecha »Z mých divadelních pamětí«, druhé vydání Stankovského historického obrazu »Vlastencové z boudy«, Vlčkův historický román »Golgota i Tábor«.

Světová knihovna přinesla několik nových knih. Dnes poukazuji na II. díl Björnsonova dramatu »Nad naši sílu« a na Giosuè Carducciho »Ody barbarské«. V Björnsonově dramatě řeší se problém lidské bídy a nerovnosti. V pravdě problém nad naši sílu. I nad sílu Björnsonovu. Dost romantickým aparátem — podkopy a výbuchy hrají v dramatě úlohu — zhostil se Björnson svého úkolu. Rozřešení zůstavuje budoucnosti, až železnice budou svobodně všem přístupny a vzducholodi budou svobodně létat světem. Zatím ve školách musí se lidé učit žíti vespolek pro sebe a tvořiti nebe v nitru, neboť tak, jak to i Dostojevský řekl a jak to Tolstoj hlásá, může být nebe již zde na zemi.

Bezradnost i tužby vyšší lidské duše mluví z tohoto díla norského básníka, jemuž umění není pouze literaturou. Vyšší spravedlnost není ještě hostem lidských srdcí.

Giosuè Carducci, z nejrázovitějších zjevů moderní italské lyriky, je starořímský pohan a ctitel heroů své vlasti. Navazuje bezprostředně na slavnou dobu klassickou, a křesťanství, jež leží mezi ním a jeho mistry, není mu než dílem semitského pochmurného božství. Horácovská jsou metra, jež Carducci volí, Horácovský spád řeči, hrdý klid, pohyb luzu oddalující, pohled na život a na dějiny. Duch básníkův krouží vysoko nad všedností a přece hbitě a bystře jak orel se vrhá na ten či onen projev skutečnosti, by jej povznesl za symbol věcí pozemských. Nejraději též v obrazech se hrouží ve vzpomínky antické a

pojímá svou nově obrozenou vlast za dědičku staré Romy, Garibaldiho za novodobého diktatora, královnu Margeritu za splnění snů starověku a renaissance zároveň. Ale ovšem: tím mezi sálající obrazivost poety a mezi okruh, v nějž přímo by padati mohly tvůrčí paprsky, vsunuje se svět cizí, přísný a těžce přístupný a tak se stává, že z ód Carducciových čiší vznešený chlad forem akademických a něco jako smutek epigonství. — Těchto »barbarských« (totiž nelatinských) ód vyšel již před několika lety výbor pro české čtenářstvo; přítomné, doplněné vydání znovu dokazuje, že jazyk dá se netušeným způsobem utvářeti a hnísti, je-li ovládán suverenním mistrovstvím slova. Pro českou metriku jest uvedení přízvučných měr antických událostí prvého řádu.

Z. + *O. F.*

Poučná:

»Cukerní zákon rakouský.« Napsal Jan Leopold Brokeš. — K. Velemínský, Gustav Pfleger Moravský. L. N. Tolstoj: Vzpamatujte se!

Cukerní zákon rakouský. V systematickém pořádku napsal Jan Leopold Brokeš, c. k. finanční komisař a lektor na České vysoké škole technické. V Praze 1904, nákl. Grosmana a Svobody, stran 531, cena 6·80 K.

Spis je vlastně druhou, arci samostatnou částí autorovy práce o cukerním zákonodárství daňovém; díl I. (»Cukerní zákonodárství evropské a průmysl cukerní«) doličoval historický vývoj zákonodárství o řepovém cukru ve státech evropských, nynější díl II. jedná specielně o cukerním zákonodárství rakouském. V tomto dílu rozvržena látka dle postupu práce cukrovarní ve tři stadia: nejprve podány normy, jež splniti sluší před početím výroby, v druhé části předpisy, které sluší zachovávati v době vlastní výroby, a v třetí části nařízení platná o vyklízení cukru z cukrovaru, aby každý, kdo zná alespoň chronologický postup cukrovarských prací, snadno nalezl předpisy k nim se vztahující. Jsou tedy obsahem spisu především smlouva bruselská, pak clo, daň z cukru a obvod platnosti zákona o dani cukerní, potom velmi obšírně platné zákonodárství o dani cukerní v Rakousku, obchod se zdaněným cukrem mezi oběma státními obvody monarchie a zeměmi zabranými, konečně finanční práva, zahrnujíc v to i služební instrukce a zkoušky pro orgány technické finanční kontroly a služební předpis c. k. finanční stráže v cukrovarech.

Jistě bylo záslužným podnikem sebrati v jedno předpisy platné o cukerní dani v Rakousku. Vytkli bychom však, že spis, jak autor ostatně sám podotýká, obmezuje se jen na normy zákonné, přes to prý, že praktická potřeba žádala i zařazení různých nařízení »pobočných«, že s druhé strany příliš rozvláčně parafrasuje do nejmenších detailů platné předpisy, takže spis právě kruhům praktickým bude asi příliš objemným a nepřehledným, kteréžto poslední vadě arci do jisté míry rejstříkem jest odpomoženo, a že tedy právě není zde očekávaného soustavného zpracování, vytčení všeobecných hledisek, odlišení věcí

zásadních od výjimečných, důležitých věcí od podřízených detailů a podobně.

V jednotlivostech jsou leckteré nepřesnosti: tak hned název spisu »cukerní zákon rakouský«, kdežto správno jest »zákonodárství cukerní«, protože nejedná se o jediný zákon, nýbrž o řadu jich z rozličných let a s rozličným obsahem. Dále na př. »cukerní zákon« z 20. června r. 1888 místo správného »zákon o dani cukerní«, někde (str. 35.) mluví autor právnicky nesprávně o cukerní dani »rakousko-uherské« a o tom, že zákony uvedené pro Rakousko platí i v zemích koruny uherské, na místě správného znění, že v Uhrách platí dle vyrovnání z r. 1867 zákony sice uherské, ale s našimi srovnalé, a jiné. Sloh místy prozrazuje nevábnou češtinu ministerských nařízení, někde dokonce obsah jím jest zatemněn, (na př. hned str. 3.: »systém (volné soutěže) založený na vědeckém nazírání nejširšího horizontu obchodní a průmyslové svobody Adama Smitha a Ricarda podkopává se již« atd.)

K.

K. Velemínský, Gustav Pfleger Moravský. Studie literárně-historická (Otištěno z Časopisu Musea království Českého.) V Praze 1904. Nákladem spisovatelovým. Literárně historické pojímání G. Pflegera Moravského bývalo u nás velmi neustáleno; vždyť i vrstevníci jeho vyslovovali o něm soudy, často proti sobě příkře stojící. Proto byla to šťastná myšlenka vystihnouti význam Pflegerův a tím zároveň vymeziti místo jeho v dějinách české literatury. A připomínám hned předem: mladý literární historik K. Velemínský úkol tento vykonal se vzácným pochopením i zdarem. S nevšední pílí a svědomitostí sebrány tu všecky dokumenty, kterými bylo lze osvětliti život a literární činnost Pflegerovu — ovšem dokumenty přístupné a zachované; nemálo zajisté překvapuje sdělení spisovatelovo, že rukopisná pozůstalost Pflegerova jest nyní skoro všecka ztracena, a to u básníka, jehož vrstevníci a přátelé posud žijí — nový doklad k tomu, jak nutně bylo by třeba organisovati řádný literárně historický archiv českých spisovatelů. K. Velemínský stopuje chronologicky s počátku podrobněji, později skrovněji život Pflegerův, pokud toho třeba k objasnění působení jeho, probírá vlivy na jeho vzdělání a vývoj, zejména erudici básnickou, jeho vzory básnické, jimž Pfleger tolik podléhal, jeho prostředí, dojmy životní, poměr k jiným spisovatelům českým; při tom Velemínský prokazuje zároveň nevšední rozhled po literaturách světových. Ovšem posloužily mu tu nemálo Pflegerova autobiografie a deník, kterých užívá nejen jako ukazovatele po činnosti Pflegerově, nýbrž i k psychologickému prohloubení rozboru svého. Některé z těchto dokumentů Velemínský sám poprvé uveřejnil (tak »Nástiny mého životа«, »Obzor literární a umělecký« 1902, denníkové poznámky v »Listech Filolog.« 1903, 120 n.). Rozbor děl Pflegerových jde všude do hloubky a do šíře zejména u děl významnějších — v tom je největší přednost práce p. Velemínského. Rozbor tento nejde bohužel do podrobností, jak bychom čekali od monografie; není tu na př. blíže osvětlena dikce Pflegerova, mluva básnická, pachtící se tolik po nových slovech, celá forma zevnější. Velemínský dovede zejména to, co je pro essayistu

nejnesnadnější, zachovat objektivní míru a kritickou střízlivost k vyvolenému spisovateli, nedat se svým předmětem ani příliš zaujmout a tím svésti k nekritickému vynášení, ani nepodléhati své subjektivní odlišnosti, po případě i odporu k spisovateli a tím se vydávati v nebezpečenství, že ho nedocení. Na práci Velemínskébo se čtenáři zamlouvá i forma její: klidný, jednoduchý výraz, bez hledané duchaplnosti, bez zbytečných frází, ale s bedlivou kritickou erudicí. Methodicky by si bylo přáti, aby spisovatel prováděl přísněji konečný výsledek práce, aby čtenář nebyl nucen z podané analyse dělati synthesi sám; k tomu bylo by snad vedlo přesnější a utříděnější rozvržení celé rozpravy. Celkem však »Gustav Pfleger Moravský« K. Velemínského je práce svědomitá, obsažná, velmi pěkná. *Jc.*

L. N. Tolstoj. Vzpamatujte se! Z ruštiny přeložil Josef Helm. Knihovna Přehledu sv. II. V Praze 1904. Stran 72.

Český překlad otevřeného listu Tolstého proti válce rusko-japonské. V podstatě obsahuje tytéž názory, které Tolstoj složil do svého monumentálního díla »Spása ve vás« a jež v drobných spisech stále a stále opakuje. Válka je v dnešní době zjevem nepochopitelným, protože veřejné mínění na celém světě poznává, že válka je vraždou ve velkém. Nicméně války opět a opět vznikají nesvědomitostí vládnoucích a jsou hroznější, než kdykoliv dříve. Smírčí soudy jsou nemožny, odzbrojení nestane se na popud vlád. Lidé by ani do války jíti nemohli, kdyby je ovládala nějaká centrální síla, která by jejich život dělala hlubším a odstraňovala rozpory dnešního člověka. Je třeba čisté víry náboženské, jež není ovšem totožná s náboženskými formami církevními. Jediný působivý prostředek zná Tolstoj proti militarismu: neúčastniti se vraždění, odepříti službu vojenskou. »Nečiň toho, co odsuzuje tvoje svědomí, a nečiň toho, co nesouhlasí s pravdou.« Pak musí zvítěziti nové veřejné mínění a války budou nemožny, zrovna jako se svého času stalo nemožným otroctví.

Nejpádněji ukazuje na lehkomyslnost, s jakou se rozhoduje za nynější války o životě tisíců. »Přímo se říká: Smutné neúspěchy ruského loďstva musí býti pomstěny na pevnině. Po rusku to znamená, že jestli velitelství špatně si počínalo na moři a zahubilo svou nedbalostí nejen národní milliony, ale tisíce životů, napravíme to tím, že odsoudíme k smrti na pevnině ještě několik desetitisíců.« Nemilosrdně odhaluje rub ruského »nadšení« pro válku a zvrací tradicionelní názory na »hrdinství« válečné.

Snaha vystopovati prapříčiny věci a označiti na všech zjevech jejich věčné charakteristikon, odvrací Tolstého ovšem od aktualit, jež bychom v brožuře o časové události hledali. Snad by dovedl autor »Sevastopolu« a »Vojny i míru« čtenáře více uchvátiti a získati věci, kdyby místo velmi četných citátů svým mohutným způsobem znovu vylíčil hrůzy bitevní.

Překlad p. Helmův je pěkný. Nebylo možno žádati, aby Tolstého citáty na př. z anglických a francouzských autorů překládal z původního jazyka; za to stalo se u nás zvykem, že místa z evangelia se uvádějí podle bible Králické a nepřekládají se tedy z ruštiny. *q.*

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. L. A. Brůžek, Naše ústavy učitelské a jejich příští reforma (Dědictví Komenského), 1904. — Nová česká revue přírodovědecká. Příroda a škola, po dvě leta v Brně vycházející, přeměnila se tímto ročníkem v měsíčník přírodovědecký, zvaný »Příroda«, se stálou paedagogickou přílohou, »Přírodou a školou«. Obsah každého čísla rozvržen je na I. část, všeobecně přírodovědeckou o 2 tisk. arších, a II. část paedagogickou aspoň o 1 tisk. archu. 1. číslo vyšlo 20. září. Redaktoři: J. Kranich, učitel na cvičné škole při paedagogiu v Brně, dr. E. Babák, docent české university, a B. Řezník, prof. gymnasia v Jindř. Hradci. Administrace v Brně, Měšťanská ul. 48. Roční předplatné 8 K. — Právní postavení osob bez vyznání náboženského v Rakousku, napsal JUDr. V. Bouček. (Knihovnička spolku Aug. Smetana č. 2), 12 h, poštou 17 h. (V. Adamec, Smíchov, Mozartova ul. 942). — Dr. F. Krejčí, Elementární jevy duševní: I.: Čití a vnímání (Psychologie, část II., Dědictví Komenského). — MUDr. J. Dvořák, Časová úprava poručenství a opatrovnictví, 1904. — Dr. Zd. Nejedlý, Dějiny předhistorického zpěvu v Čechách, 1904. — Dr. V. Škarda, Česká politika, 1904. —

E. Tarbourich, Essai sur la propriété, 1904. — Socialer Fortschritt, Hefte und Flugschriften für Volkswirtschafts-u. Socialpolitik — pod tímto heslem vyšlo již 27 brožurek (po 15 pfen.) u Dietricha v Lipsku, o všech otázkách dne, druh sociální reklamky. — Prof. Ebstein, Dorf- und Stadthygiene unter besonderer Rücksichtnahme auf deren Wechselbeziehungen, 1904. — L. Láng, A vámpolitika az utoisó száz évben, 1904 (celní politika za posledních 100 let). — Hauptwerke des Sozialismus und der Sozialpolitik je název sbírky vydávané prof. G. Adlerem: I. seš. obsahuje: Th. Spence, Das Gemeineigentum am Boden, II. seš.: W. Godwin, Das Eigentum, 1904. — Ed. Milhaud, La démocratie socialiste allemande, 1904. — P. Leroy-Beaulieu, Les États-Unis au XX. Siècle, 1904. — Úrazové pojištění dělnické dle práva rakouského. Sepsali dr. Alfred Meissner a dr. Lev Winter. (Dělnická knihovna) 1904. — Dr. R. van der Borght, Grundzüge der Sozialpolitik, 1904. — J. A. Hobson, International Trade, 1904 (hájí svobodnou tržbu proti imperialismu a protek-

cionismu). — W. Cohnstaedt, Die Agrarfrage in der deutschen Sozialdemokratie von K. Marx bis zum Breslauer Parteitage, 1904. —

L. M. Hartmann, Geschichte Italiens im Mittelalter, II., 2.: Die Loslösung Italiens vom Oriente (ve sbírce Lamprechtově: Allg. Staatengeschichte), 1903, za 10 Mk. — A. Lang, A History of Scotland, III. sv. 1904. — T. B. Harbottle, A Dictionary of Battles, 1904. — Prof. Th. Schiemann, Geschichte Russlands unter Nikolaus I. První svazek: Kaiser Alexander I. und die Ergebnisse seiner Lebensarbeit, 1904. — Dr. C. Peters, England und die Engländer, 1904. — O. Klein-Hattingen, Bismarck und seine Welt. Grundlegung einer psycholog. Biographie, 3. sv. 1904. — R. Free, Seven Years' Hard (realistický popis Londýnského Eastendu), 1904. — Prof. J. Nitobé: Duše Japonska (nákl. J. Pelcla), 1904. — Hugo Ganz, Vor der Katastrophe, ein Blick in's Zarenreich, Skizzen und Interviews aus den russischen Hauptstädten. 1904. — Major O. v. Sothen, Vom Kriegswesen im XIX. Jahrh., 1904. — Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des XIII. Jahrh. von W. Waltenbach I. sv., 7. vyd. přepracované E. Dümmlerem, 1904. — Correspondance de George Sand et d'Alfred de Musset, Bruxelles, 1904. — Ferd. Brunetière, Études critiques sur l'Histoire de la Litterature française, VII. sv., 1904. — St. Desjardins, La Méthode des Classiques français: Corneille, Poussin, Pascal, 1904. — Alex. Bain, Autobiography, 1904. — The Cambridge Modern History, sv. II.: The Reformation, 1904: Sbírka započata lordem Actonem; 11 autorů, anglických a cizích, podává tu obraz reformace po celém světě. — W. Stubbs, Lectures on European History, 1904 (doba reformační až k 30leté válce: zajímavo, že zemřelý autor anglické konstituce je na straně rakouské proti názorům historiků pruských).

M. Walleser, Die buddhistische Philosophie in ihrer geschichtlichen Entwickelung. I.: Die philos. Grundlage des älteren Buddhismus, 1904. — Dr. Friedr. Glaser, Die franziskanische Bewegung. Ein Beitrag zur Geschichte der Reformideen im Mittelalter, 1904. — A. J. Carlyle, A History of Mediaeval Political Theory in the West, I. sv., 1904.

Dr. H. Ploss, Das Weib in der Natur- und Völkerkunde. 8. vydání přepracované dr. M. Bartelsem (přes 700 vyobrazení), 1904.

Oposice či obstrukce?

Č. — Když se 17. listopadu zahajovalo zasedání říšské rady, zdálo se, že konečně nastane zmírnění parlamentární krise, zmítající celou říší, od 17. října 1899. Disposice v českém klubu byly na oko alespoň takové, že nebyla zcela neoprávněnou naděje, že obstrukce alespoň na čas, jaksi na zkoušku, bude odstavena. Už se zdálo, že dr. Mattuš nepsal svůj mrtvý bod nadarmo, že dru Körbrovi bude povoleno moratorium alespoň dvojměsíční. Ale než uplynul měsíc, osvědčilo se staré slovo o »říši pravdě nepodobností« a 9. prosince říšská rada odročena na dobu neurčitou za okolností daleko spletitějších, a řekněme to hned, nepříznivějších, než jaké panovaly při zahájení zimní kampaně.

Všimněme si především Mladočechů. Nelze ani dost málo pochybovati, že již při ukončení letního zasedání v červnu nadšení v klubu a v celém národě pro obstrukci nebylo valné. Nejen že technická obstrukce sama o sobě unavuje: co den bylo patrnější, že obstrukce pozbyla nebezpečného ostří od té doby, co vláda a jí spracovávaná veřejnost si upravila výklad o upotřebení § 14. co nejširší, od té doby, co všecky faktory počínaly počítat i s opatřováním peněz § 10. bez parlamentu. Ne bez škodolibosti dávala vláda prohlašovat, že tento výklad paragrafu desátého pochází od dra Kaizla, a že ve finančním ministerstvu je jím vypracovaný plán na základě onoho ustanovení. Dra Kaizla tu není, aby vyvrátil tuto zprávu a je tudíž velice obtížno se jí zabývat, stejně neloyální jí věřit. Ale je faktum, že všecky naděje na konečný úspěch mladočeské obstrukce byly skládány na finanční nesnáze vlády.

Naděje ty podporovány skutečnými zkušenostmi. Nedostatky v pokladnici státní přivodily pád kabinetu Thunova a vedly k »památné« akci vodních cest r. 1901 a k cestě panovníkově do Prahy. Tenkrát jak známo povoleno dr. Körbrovi za různé koncese ne-

politické první moratorium a první refundace 80 mil. zároveň s předlohou, týkající se alpských drah a vodních cest. Jakmile měl dr. Körber r. 1901 nahrazeny dřívější výdaje ze státních přebytků a mimo to parlamentárně vyřízený rozpočet, stal te opět upjatým a vyjednávání o politické koncese, hlavně o zřízení české university v Brně, tou měrou se nezdařily, že po různých přestávkách delších a kratších obstrukce počala s novou vehemencí. Mezi tím refundace 80 mil. byla vypotřebována, rozpočet povážlivě se zhoršil a dr. Körber letos na podzim byl nucen přemýšleti na novou refundaci, na nový pokus uspořádati parlamentární poměry. A to tím více, poněvadž za ním jako neúprosný věřitel stál jednak ministr války Pitreich a ministr zahraničných záležitostí hr. Goluchowski. Onen žádal vyplacení povolených obnosů v delegaci na nová děla, tento žádal upravení obchodních smluv s Německem.

Roztomilým přívažkem zůstal dru Körbrovi nevyřízený poměr k uherské polovici říše. Dr. Körber odhodlal se tedy k novému jednání s Mladočechy, a jmenováním dra Randy docílil alespoň tolik, že zrušeno jedno z nejnesmyslnějších usnesení mladočeského vedení — nemluvit s vládou. Mladočeši tedy přišli a vzhledem k naznačené již ochablé tendenci pro obstrukci v Čechách nepřišli neradi. Pro dra Körbra byla posice potud příznivou, poněvadž se mohl odvolávati právě na tuto nechuť k obstrukci v národě, na nedělnost českého sněmu a na — smilování nebe, na pohromy živelní v celé říši a najmě v Čechách. Výsledek tohoto jednání s českými poslanci označován s obou stran tvrzením, že sice neuzavřen žádný pakt — to bylo na upokojení Němců, ale z dohovoru vzešla naděje, že obstrukce přestane. To mělo být pro nás mrknutí, že nějaké »ústupky« vlády se dostaví.

Mladočeši patrně měli porozumění pro tyto tři body, které dr. Körber uváděl, a mimo to upravení otázky paedagogií ve Slezsku zmirňovalo poněkud animositu proti vládě. Ale celkem bral chef kabinetu slovo, »že neuzavřen žádný pakt«, příliš doslovně. Před formálním upuštěním od obstrukce nechtěl se zavázat k žádnému činu v obou českých požadavcích, a sliboval jisté upravení teprve po nastalé dělnosti parlamentu. Pro všechny případy však chtěl si zajistiti nejnutnější potřeby své a předložil parlamentu známou předlohu k ulevení škod, živelními pohromami nastalých. Povolil k těmto účelům 15 a půl mil., žádal však refundaci státních pokladen 54 mill.

Hned 16. listopadu v českém klubu počala debata o politické situaci, t. j. o otázce má-li klub zanechati obstrukce a spokojiti se s oposicí. Debata trvala od 16. listopadu až skoro do posledního dne parlamentárního zasedání. Z té příčiny také žádný z vůdců mladočeského klubu nezůčastnil se politické debaty v plenu o zahajovacím prohlášení dra Körbra. V klubu nastal boj; boj tuhý. Předseda klubu dr. Pacák není nadšencem obstrukce a na počátku zajisté chtěl od ní upustiti, dr. Kramář a dr. Stránský však neviděli možnosti bez předchozího »paktu«, s vládou přestoupiti do parlamentární oposice. Důvody obou místopředsedů byly silnější než původní úmysl dra Pacáka a brzy bylo presidium klubu solidárním pro další obstrukci. Tím vlastně boj byl dobojován — obstrukčníci zvítězili. Oportunisté chtěli dru Körbrovi povoliti ono žádané moratorium, dovozujíce, že možno po Novém roce obstrukci obnovit, přátelé obstrukce však poukazovali na to, že v českém národě nikdo by nerozuměl nynějšímu ústupu a že by obnovená obstrukce pozbyla dalšího zbytku svého ostří, kdyby kabinet finančně byl opět sesílen žádanou refundací. Pro vše ostatní stačil by zase § 14. Že v boji tom byl strach před radikály a osobní poměr jednotlivců k dru Körbrovi spolupůsobily, netřeba dokládati. Vyplývá to zcela jasně z okamžitých poměrů ve vídeňském parlamentě. Dokud čeští radikálové byli odkázáni ve své politice a taktice pouze na sebe, jako ku př. při volbách do delegací, Mladočeši třeba ne bez bázně, ale přec dovedli provést svou. Dnes, když klerikální Slovinci a Chorvati stojí na krajním stanovisku proti Körbrovi, mohlo se státi, že spojení tito radikálové prováděti budou — alespoň nějaký čas — a ne bez úspěchu, ovšem čistě obstrukčního, obstrukci na svou pěst.

Na podávání pilných návrhů stačili — to dnes skoro rozhoduje. To by v Čechách při známém nedostatku politického vzdělání a úsudku nebylo zůstalo bez dojmu, a to tím více, kdyby páni radikálové byli si nazvali obstrukci »slovanskou«! To přece jen »táhne«. Osobní nevraživosti ve vídeňském parlamentu nejsou pak řídkostí. Už i povrchnějšímu pozorovateli poměrů parlamentárních je známo, jak který poslanec stojí s chefem kabinetu a jakou roli v tomto ensemblu hraje. Každé dítě ví, že hrabě Stürgk ryt. Skene, dr. Ebenhoch, dr. Kathrein vedle Poláků jsou naprostými přátely dra Körbra, a každý ví, že dr. Kramář, dr. Baernresther, dr. Lecher, princ B. Schwarzenberg Körbrovi nepřejí. Tyto osobní animosity proskakují všude také v listech dotyčným osob

nostem — dra Körbra nevyjímaje — oddaných. Pání škádlí chefa kabinetu, a dr. Körber je ješitným dost, aby jim stejně odplácel.

Ve všem ovšem rozhoduje nedůvěra českého klubu ke Körbrovi, jak osobní tak politická. Veřejnost ovšem nikdy se doslovního znění těch kterých slibů Körbrových nedozvěděla a nemůže tudíž posoudit, co je podstatného na tvrzení Mladočechů, že nynějšímu premieru nelze věřit. Ale — facta loquntur. Co dr. Körber panuje, politické požadavky české fakticky nepokročily ani dost málo, stojíme tam, co jsme stáli při jeho příchodu — a přec časté přerušování obstrukce a propouštění nutných předloh svědčí o tom, že těmto pausám v obstrukci předcházely jisté sliby, jichž splnění dosud se neobjevilo. Pokud jsou na těchto poměrech vinni také sprostředkovatelé čeští — Mladočeši zejména dru Rezkovi připisují leckteré viny — nedovedeme posoudit.

Tyto věcné a osobní momenty tedy způsobily, že mladočeský klub nepřistoupil na theorii, že vládu úspěšněji lze potírat hlasováním v oposici, a zůstal při staré své taktice, jak to dr. Kramář, jako mluvčí klubu, v den odročení parlamentu prohlásil.

Co se 9. prosince stalo v budžetním výboru, je známo. Refundace státních pokladen propadla v 48členném rozpočtovém výboru 29 proti 14 hlasům, načež vláda přerušila jednání parlamentu odročením, aby umožnila vládu § 14. Nouzová předloha ovšem padla do vody. Ani ne tak resultát tohoto hlasování jako osoby hlasující tak zarazil. Nejvěrnější političtí přátelé dra Körbra hlasovali proti vládní předloze a hlavně sloup jeho eventuální majority, německá strana lidová jej opustila, Německá strana lidová, kterou dr. Lueger jednou nazval nejhloupější stranou v parlamentě, na dra Körbra sočila pro události v Inšpruku a v Opavě. Že obě příčiny jsou neoprávněny, je patrno. Pan dr. Körber ani na okamžik se nevzdal neblahého pro n á s principu, že žádnou politickou záležitost neprovede bez oboustranného souhlasu. Jak ve Slezsku, tak v Tyrolsku opatřil si dříve souhlas Němců. Ale vždy souhlas těch Němců, jichž se dotyčné záležitosti ty týkaly.

Do slezské záležitosti, kterou páni Kaiser a Hoffmann schválili — jak se všeobecně tvrdí, dokonce písemně — vmísilo se post festum »německé souručenství«, a v Tyrolích výbojné radikální strany německé použily událostí inšpruckých k účelům agitačním. Je to nejlépe patrno dnes, kdy vláda na celé čáře kapitulovala — spokojenosti německých násilníků nezískala přece.

Němci tedy použili nouzové předlohy, aby dru Körbrovi, předně, projevili svou nelibost za Opavu a Inšpruk, ale také aby mu ukázali svou sílu a moc, aby mu pohrozili pro případ, že by přece jen nějak potajmu chtěl uzavříti s Čechy nějaké příměří. Již jmenování dra Randy a mírnější hlasy na české straně vzbudily u německých lidovců přemíru nedůvěry. Tu pak projevili hlasováním.

A naučení z celé aféry? Skoro žádné. Vláda svou porážku s vášněprostou vytrvalostí snese, neodstoupí. To dal dr. Körber prohlásit ihned, hodlá obnovit své pokusy a po jich nezdaru odstoupne — parlament! Divná logika! A přece nebylo pádnějšího důvodu proti obstrukci, než demise kabinetu. Jak mají být obstrukční strany být přesvědčeny o neúspěšnosti této taktiky a o větší účelnosti oposice parlamentární, když vláda neustoupí tak zdrcujícímu ortelu parlamentu? Horlitelům pro obstrukci říkalo se stále: jen v oposici možno potírat vládu, vraťte se do oposice! Pan dr. Kramář nemá lepšího důkazu pro svou vášněplnou vytrvalost v obstrukci, než onu setrvačnost vlády dra Körbra. Připouštíme rádi, že nynější rakouský parlament není dle toho, aby mohl působit všemi svými právy a nároky. Ale jak se mají napravit poměry ty, když se projevy říšské rady, projevy tak řídké, prostě ignorují. Pan dr. Kramář nyní každému, kdo mu lepší úspěšnost oposice bude vykládat, ukáže na nynější chování vlády, a odzbrojí každého lehce. Ten, kdo chce parlament uzdravovat, a pan dr. Körber byl k tomu zavolán, musí jej respektovat. Proto se nám zdá, že ani pokusy povánoční nepovedou k cíli. Mladočeši, ani ve velkém ani v malém neuspokojeni, vrátí se do Vídně pokud možná v obstrukčnější náladě po zkušenostech, již dnes o oposici nabytých, a kterých ještě nabudou. Německá lidová strana do té doby vládu hezky skromně odprosí a bude jí mnohem oddanější než dřív.

Vláda sama nemá ovšem na růžích ustláno. Poměry vnitropolitické se od nastoupení dra Körbra valně zhoršily, vyrovnání s Uhry do dnešního dne není vyřízeno. Obchodní smlouvy, celní tarify, životní otázky rakouského obchodu a průmyslu nedohotoveny. Co dru Körbrovi doposud valně sloužilo, jsou poměry — v Uhrách. Nehledě ani k tomu, že koruně na eventuální výčitky mohl odpovídati poukazem na Budapešť, žádná ze společných záležitostí nestává se aktuální, poněvadž také v Uhrách mají jiné starosti. Ale i tu blíží se rozhodnutí: hr. Tisza podnikl násilnickou

akci proti obstrukci a podaří-li se mu nekalými prostředky zničit impetuosní oposici strany Kossuthovy a Apponyiho, bude parlamentární aparát maďarský úplnou hříčkou v jeho ruce. Pak se obrátí brzo do Vídně a přeptá se tam na stav záležitostí společných. P. dru Körbrovi zmizí o oporu víc. Pak zbude mu jen jedna, ovšem pokud trvá, nejsilnější: vůle a důvěra koruny. O ni opírá se dr. Körber od prvního dne svého panování v míře neviděné, a není hned tak příkladu, že by byl ministrpresident požíval takové opory a podpory. Ani hrabě Badeni, ani baron Gautsch, ani hr. Thun. Ale pokud trvá, pravíme. Jsou lidé, kteří vidí i tu blízkou změnu. Zejména v posledních dnech hlasování feudálního velkostatku a křesťanských socialistů proti vládě vykládáno v ten smysl, že hr. Pálffy a kníže Liechtenstein znají změnu smýšlení na místech nejvyšších. Nám zdá se, že pro stranu lidovou a parlamentární má být poslední. Bohužel také v českém klubu je tento moment jedním z nejmocnějších a ani sebe pádnější důvod věcný nespraví tolik, jako pověra a legenda o smýšlení nahoře. Naděje, že toto se zviklá, udržuje obstrukci víc, než vše ostatní.

Jsou Mladočeši alespoň pro tuto — nám prozatím neuvěřitelnou — eventualitu připraveni?

Havlíčkova poesie politická.

Napsal Jan Jakubec.

(Dokončení.)

Mnozí z těchto básníků obracejí se proti jesuitům, zvláště tam, kde zasáhli zhoubně na vývoj ideový. Ve Švýcařích ozval se na př. proti jejich opětnému uvedení do země velmi energicky Gottfr. Keller v básni »Loyola's wilde verwegene Jagd«, u nás v Rakousku jejich působení zachycoval zejména Anastasius Grün. Jak teprve měl se na ně dívati český básník, když ke stejným výsledkům jejich činnosti, k zatemňování po stránce kulturní, podporování despotismu, družilo se ještě závažné plus, poškozování české národnosti! Tu škodu z jesuitů vystihli již josefinští buditelé čeští a to poznání zůstávalo též mladší generaci.

U Havlíčka postřehujeme velmi záhy odpor proti Římu jako škůdci českého národa. Již v semináři r. 1841, když se octl ve vnitřním rozporu se zjeveným náboženstvím nebo správněji se zástupci církve, psal si své památné verše:

Bratře Čechu, shoď černou hazuku!
Hazuku též římští vrazi měli,
co v Kostnici Husa upálili.
Bratře Čechu! podupej komžičku;
bílé komže Jezovité měli,
co nám naši slávu popálili.

Z těchto veršů slyšíme zřetelně názor Schlözerův, který Slovanům vykládal za největší neštěstí, že se dostali pod moc a kulturní vedení cizího jim Říma.[1] — Havlíček poznal tento názor Schlözerův prostřednictvím Dobrovského; z těchto veršů slyšíme dále hlasy starších buditelů, kteří neustávali jesuitům vytýkati hříchy proti české literatuře a řeči. Později Havlíček své názory o působení jesuitův i církve katolické rozvinul zejména v některých epigramech.

[1] Srov. Liter. českou XIX. stol., I, 101 n.

Ve »Křtu sv. Vladimíra« Havlíček chce ukázati, kterak ve vývoji historickém náboženství klesá na pouhý prostředek moci světské, která přetrvává všechny změny náboženských forem. Mocní tohoto světa jsou vlastně mocnější nežli bohové. Vyslovuje to v závěrných svých slovech Perun, když jím smýkají kalužinami:

Všecko jest na světě marné
i království boží —
všecko hyne a pomine
jako špatné zboží.

Jenom caři, samovláda
a takové sloty
potrvají věčně věkův
jak juchtové boty.

Havlíček za svého dlouholetého působení žurnalistického a politického prohlédl, v jakém smyslu užívá vládní správa náboženství, jak se doplňují a spojují navzájem absolutismus světský s despotismem duchovním, aby ovládaly lid. Čili jak pověděl jinde: »Církevní absolutismus jest poduška světského.« Jeho státníci ve »Křtu sv. Vladimíra« nevěří ovšem v žádné náboženství zjevené, ale uznávají náboženství za nutné pro sprostý lid zcela podle utilitárního názoru Voltaireova, on sám že v Boha nevěří, ale je rád, že věří jeho krejčí, aspoň prý má větší záruku, že ho neokrade. Z toho důvodu břitce tepe Havlíček, kterak nevěrečtí nejvyšší zástupcové státní přísně trestají jakékoli porušení náboženské úcty. S bohem Perunem, jejž car Vladimír odsoudil k smrti a dal jej smýkati blátem, k témuž trestu jest odsouzen prý »k vůli nestrannosti« jeden žurnalista, který se rouhal bohu a psal proti víře.

A podobným způsobem Havlíček v duchu a v pojímání doby osvícenské líčí kněží, kterým nejde o skutečnou víru a náboženství, nýbrž kteří náboženstvím jen ovládají jistěji lid. U kněží Havlíček postrádá pevnosti vnitřního přesvědčení náboženského. Opuštění kněží Perunovi při audienci u cara líčí ohromné nebezpečenství, které hrozí carovi z toho, když lid bude bez boha, nebude prý u něho kázně, nebude, kdo by se modlil za cara, který jim zabil pána boha. Argumentují pak:

Nám je pánbůh jako pánbůh,
jen když bude ňáký,
abychom jím udrželi
v respektu sedláky.

Jako doba osvícenská i Havlíček stíhá posměchem to, že kněží dělají zázraky, aby byl obalamucen lid; tento z činu Vladimírova hned pro sebe odvodil výhody a nechtěl odváděti kněžím desátků.

Světské zájmy církve katolické Havlíček vylíčil sarkasticky zejména ve zpěvu devátém, v »Jezovitském marši«. Avšak Havlíček, který poznal z vlastního názoru též správu církve pravoslavné, nabyl přesvědčení, že je církev jako církev. U každé viděti, že haní jiné, sama se vynáší. Každá pokládá se za »nejcirkvovatější«. To básník líčí zejména ve zpěvu desátém, v »Konkursu«.

Takto se ve »Křtu sv. Vladimíra« projevují dvě nejpřednější stránky života veřejného, k nimž směřoval hlavní zájem Havlíčkův a sice života náboženského a politického, politického ovšem, pokud se týká nejvyšších zástupců jeho. Pro ten si Havlíček získal za svého působení žurnalistického a politického neobyčejné znalosti. Vojenský soud, se kterým Havlíček sám přicházel často do nevítaných styků, ministři, vytvoření svými úřady v typické figury, dvorský život, v němž nejvyšší absolutistická hlava velmi ostře vystupuje proti svému lidu, ale je co do vůle úplně ovládána ženskou kamarillou, co do rozumu starým sluhou Matesem, který vlastně vládne nad ministry, vrývají se v naši mysl neshladitelně a strhují pro neznalce tohoto života všechnu nádheru a posvátnost jeho. A to byla tendence básně, byl to boj proti absolutismu, jehož úspěchy Havlíčka v posledních letech jeho života tolik tížily.

Satirické účinnosti Havlíček dosahuje nejvíce tím, že poměry současné a sice poměry pro Havlíčka politika nejaktualnější a poměry, které byly předmětem jeho usilování reformního, přenáší do dávných dob, do jiného prostředí, ale s průhledným zachycením života současného. Kníže Vladimír je tu vlastně jen namalovaná figura na vlastním terči, na nějž básník míří — chce porážeti moderní absolutismus. Podobné methody užil K. Gutzkow v satirickém románě »Maha-guru, Geschichte eines Gottes« (1833), kde slabosti své doby přenáší do Tibetu: v Lamovi zobrazeny jsou slabosti vyvolenců tohoto světa. Havlíček takového zakrývání nebyl přítelem; on právě nejvyšší osobnosti představuje s úmyslem v úkonech nejvšednějších, bez etiketního roucha, se slabostmi proti obyčejným lidem ještě stupňovanými, s hrubou řečí, neuhlazenými způsoby. Bojoval tak zároveň proti kultu vyvolených osobností.

Havlíček psal dne 2. května 1851 z Kutné Hory Fr. Palackému: »To (t. j. nemoc ženy Havlíčkovy a osamocení Havlíčkovo)

ve spojení s nynějším bídným během záležitostí evropejských jistě musí sehnouti ducha k zemi, zvláště když z povolání nucen jest ustavičně o této tragedii rozjímati.« Za své konfinace v Brixenu se Havlíček sice žurnalistikou již neobíral, ale myšlenky o politice již ho neopouštěly po celý život. Hned její křiklavě násilný čin, zatčení a deportace Havlíčkova do Tyrol, vybízel i pohnutým příběhem i silným zájmem politickým k poetickému zpracování. Žalářní poesie politická stala se velmi oblíbenou a účinnou zbraní proti útiskům vládním. Velikému rozšíření a slávě těšilo se zejména dojemné, místy i sentimentální vylíčení vlastního žalářování, kruté a nespravedlivé rakouské justice od italského básníka a publicisty *Silvia Pellica* (1788—1852) ve skladbě »Le mie prigioni«. Silvio Pellico byl r. 1820 pro podezření, že je spolupůvodcem piemontské revoluce, jat a odsouzen k smrti. Ale trest smrti mu byl změněn v 15letý žalář, který si až do r. 1830 odseděl na pověstném Špielberku u Brna. Kniha Silvia Pellica přirozeně v tehdejších literaturách vzbudila ohlas a byla napodobena. Reakční vlády staraly se hojným zatýkáním svobodomyslnějších spisovatelů o novou látku. Tak stalo se také Havlíčkovi.

Svůj pohnutý příběh Havlíček zobrazil v »Tyrolských elegiích«. Politika zůstává v nich hlavním zájmem. Již látka sama, svévole absolutistické vlády na vzorném občanu, který pracoval jen ke zdaru a prospěchu celého státu, moc a úzkostlivost policie v našem státu nutně vedly k myšlenkám politickým. Ale i z každé podrobnosti mluví k nám zkušený publicista, pro nějž byl život politický hlavním předmětem myšlení. Příležitě vsouvá v děj na př. zžíravou kritiku říšského zákonníku, oktrojírky, politické poměry mu nejdříve připadají i při srovnáních. V Alpách na př. líčí »hory, skály ohromnější ještě než je hloupost mezi národy, vedle cesty propast bezdná jak držka armády«, »Temná noc, jak naše svatá církev«. Nebo když básník vypravuje, kterak všude přepřahovali a nápravy mazali kolomazí, připojuje k tomu hned: »Kdybyste radš ve Vídni přepřáhli a namazali«. Politickou nesvobodu v Rakousku na př. mrská tímto obratem: »Svěřiti svůj život také jednou koňům splašeným se já mám bát? občan rakouský? což se mi může horšího již stát?«

Proti Silviu Pellicovi a jeho napodobitelům Havlíček dosahuje mocnějšího účinku svou žalářní skladbou zejména tím, že nejtrpčí své křivdy ovládá rozmarným humorem i vtipem, že jednání vlády rakouské stíhá zbraní nejostřejší, říznou satirou. U Lud.

Börne, kterého Havlíček tehdy právě, když skládal »Tyrolské elegie«, i později velmi rád čítal, našel zejména příklad jemného ironisování, který Havlíčkovi zavdal asi podnět k stejnému postupu. Jen že Havlíčkova ironie řeže hlouběji nežli ironie Börneova,[1] je také ostřeji politická. Smýšlení politické Havlíček vkládá na př. i do rozmarné básně »Král Lávra«. Při této veselé balladě, jejíž látku si vypůjčil u M. Hartmanna, Havlíček neubránil se své kousavé satiře. Když na př. líčí ukrutnost královu na poddaných nevinných holičích, připomíná s jemnou ironií: »však co král chce, zdrávoť pro poddané«. Nebo když se rozhlásilo tajemství o Lávrových dlouhých uších v lidu, lid prý tomu zvykal; ba prý

»zdálo se jim,
že ty dlouhé uši
právě dobře ke koruně sluší,
všecko zmůže zvyk.«

[1] Börne, na př. líčí své noční zatčení a zajetí ve Frankfurtě n. M. r. 1820 těmito obraty: »Ein Sticfelknecht wurde mir verweigert, um das traurige Bild knechtischer Dienstbarkeit fern zu halten. Messer und Gabel durfte ich nur im Beisein der Aufseher gebrauchen, damit ich mir kein Leid anthue. Psaní prý mu zakázáno, aby mu neškodilo. Jeden Abend untersuchte ein Wächter mit einer Laterne den Ofen, um zu sehen, ob er nicht etwa rauche und meinen schönen Augen lästig fiele, und das Gitter am Fenster, damit kein Dieb von Aussen hereinsteigen könne, um mich zu bestehlen« atd. Srov. s tím ironisování Havlíčkovo zejména v III. a IV. odstavci »Tyrolských elegií«:

Bach mi píše jako doktor,
že mi nesvědčí
v Čechách zdraví, že prý potřebuju
změnu povětří;
že je v Čechách tuze dušno,
horké výpary,
mnoho smradu po té oktrojírce
holé nezdraví.
Že on tedy schválně pro mne
kočár sem poslal,
abych se hned na státní outraty
na cestu vydal.
A žandarmům že nařídil,
ať mne hodně nutí,
kdybych nechtěl ze skromnosti přijmout
jeho nabídnutí.
Pravil mi, že nemám s sebou
zbraně žádné brát,
neb že oni mají nařízení
mne ochraňovat.

Havlíček i když ustal od činnosti žurnalistické, sledoval přece události politické se zájmem. Zajímavý doklad toho, zároveň doklad o jeho upřímném cítění slovanském, o jeho názoru budoucího vývoje politiky světové, máme dochovaný v neznámých posud verších, jež jsem našel v pozůstalosti Havlíčkově v Českém Museum. Komentoval si jimi — patrně již po návratu z Brixenu — své mínění o oblehání Sebastopolu. Znějí:

Šebestov a potom celou zem —
ó jaký to krásný velký sen
Rusko zničit! Jen s chutí do toho!
Alliance začla Argonautský tah —
Jaroš myslí,[1] že vyvedou . . . mnoho.

Lehko mluvit, kdo je darmotlach.
Eljen! evviva! — a vyhrát není rovno.
Velké jelito se cpe do velkých střev,
Amerika zmůže Rusko jen.
Havel praví: Teď mu udělají . . . hovno.[1]

Havlíčkovy verše politického obsahu provázejí a doplňují na mnoze publicistickou a politickou činnost Havlíčkovu. A jako Havlíčkova činnost žurnalistická má převahu nade všemi projevy vrstevníků jeho, tak i Havlíčkova poesie politická zaujímá v hojné české poesii politické, vzniklé za prvního úsvitu politického života u nás a za náhlého zatmění jeho, své význačné místo. Většinu veršů politických, zejména oblíbené parodie a veršované letáky z té doby Havlíček určoval svým vlivem.

[1] Písmena na konci veršů, čtená od shora dolů, dávají obě konečná slova, která Havlíček napsal stranou. Kromě toho spojil si Havlíček písmena konečná čarami tak, že dávají toto znění: ohó! (e)n ono — hovno.

Korea, Japan a Rusko.

Píše Přemysl Hájek.

(Dokončení.)

Odstrčení Japonci musili se spokojit Pescadorami a Formosou, které měly postačit jejich kolonisačním potřebám. A zatím co v Koreji začínají spory mezi soky, Rusko pokračuje ve stavbě železnice na území, které mu Čína k tomu účelu jako odplatu propůjčila.

Při předběžných pracích ku stavbě východní části transasijské železnice poznalo se, že země severně od Amuru z mnoha příčin nehodí se k tomu, aby dráha tudy byla vedena. Jednak terén byl v Mandžusku příznivější a dráha se o značnou část (as o půl šesta sta km.) zkrátila, hlavní důvod byl však asi, že drahou tou stanou se Rusové pány bohaté země. Kdyby se byla železnice vedla po severním břehu Amuru, byla by měla lepší ochranu, poněvadž údolí řeky je osazeno ruskými kolonisty, takto však byla naděje, že dráha v Mandžusku bude novou cestou obchodní, a bude-li potřeba chránit ji vojskem, tím lépe.

Na slabé Číně snadno bylo vymoženo svolení. V prosinci 1896 založena byla společnost »východočínské dráhy«, která měla být vystavěna ruskými penězi a inženýry a později přejít úplně do ruských rukou. Z délky 2049 km. na čínské území připadlo 1521 km. Dráha byla stavěna velmi rychle a s úmyslnou povrchností, jen aby byla brzy hotova. Během stavby mělo Rusko štěstí, moc svoji na březích Tichého oceánu na novo posíliti. R. 1898 podařilo se mu pronajmout od Číny jižní část liaotungského poloostrova s Port Arthurem a Talienvanem, a větší severní část prohlášena byla za pásmo neutrální, na které čínské vojsko nesmí vkročit. Získavši tak výhodný přístav, jako je Port Arthur, posílilo Rusko svoji posici nejen vzhledem k Číně a Japanu, ale vůbec ve východní Asii, přes to, že Německo dostalo Kiaučau (prý

vlastně dar ruský) a Angličané nabyvše Vejhajveje obě mocnosti oddělili.

Hned roku 1898 počala se stavět jihomandžurská větev, odbočující v Charbinu od hlavní železnice a vedoucí přes Kirin, Mukden a Niučvang do Talienvanu a Port Arthuru. Nedaleko obou posledních míst zřízen byl přístav Dalný, konečný bod dráhy transasijské a pro Mandžursko samo nejdůležitější přístav obchodní. V Mukdenu připojila se dráha, spojující mandžurskou síť s linií Šanhaikvan-Tientsin-Peking. Mimo to bylo společnosti dráhu stavící povoleno okolní zemi hospodářsky exploitovati, a tak nabylo Rusko v Mandžusku vlivu, jakého žádná jiná evropská moc v kterékoliv části Číny se nedomohla. V tom najednou v létě 1900 pozvedli se boxeři. Na železnici pracovalo asi 95% Číňanů, a povstalci přirozeně vrhli se na ně. Koleje byly vytrhány, na sta vagonů a množství lokomotiv zničeno. Množstvím rychle dopraveného vojska ruského bylo však boxerské hnutí v Mandžusku záhy potlačeno. Počátkem října dobyto bylo Mukdenu, během měsíce poškozená trať byla znovuzřízena, a ve stavbě pokračováno. Vojskem v Mandžursku nahromaděným nechtělo však Rusko hnout, a tím jenom živili hněv Japanců, kteří na Koreji měli tuhou práci.

Již za války s Čínou ustanovili Japanci v Koreji vzornou vládu. Inouye vyslán byl do Seulu a vládl skoro sám ve jménu králově. Po válce vojsko bylo cvičeno Japanci, zařizována policie, utvořena reformní rada atd., zkrátka vliv japanský byl veliký, a třeba že s králem korejským nakládáno bylo jako s poddaným, byly reformní plány japanské asi dobře míněny. Všechno však se změnilo, když Inouye byl odvolán a na jeho místo ustanoven Miura, který vynutiv na králi různé pošetilé edikty, lid korejský proti svým krajanům znovu podráždil. S králem zacházelo se jako s hříčkou, a nevhodné předpisy, jako zákaz dlouhých dýmek a nošení copů, vzbudily pochopitelně pravé povstání. To bylo ovšem vhod ruskému vyslanci, který čekal jen na vhodný okamžik, aby mohl vlivnost na sebe strhnout. Příležitost naskytla se brzy.

V březnu 1896 vpadla luza do královského paláce, královna, nejúhlavnější odpůrkyně snah japanských, byla s částí družiny zavražděna a mrtvola její potupně spálena. Není pochyby, že se tak stalo návodem japanského vyslance. Miura byl sice hned odvolán a nahrazen bar. Komurou, nyní ministrem vnějších záležitostí, ale bylo již pozdě. V noci, kdy vražda se stala, utekl se korejský král na ruské vyslanectví, a japanský vliv odtud ochabuje

ve prospěch Rusů. Že by si byli Korejci Rusy oblíbili, lze pochybovat, ale takovým způsobem jako na straně japanské přece nebylo bojováno, a také ku králi, brzy císaři, byli šetrnější, ovšem ve svůj prospěch. Když vlivem ruským Korea pozbyla neodvislosti, určili si Japanci za cíl: země musí být buď pod naším protektorátem anebo pod naší vládou. Spory mezi soupeřícími státy aspoň na čas byly uklidněny smlouvami seulskou a tokijskou. Prvou r. 1896 dohodli se vyslanci ruský a japanský, že obě vlády smí mít v Koreji k ochraně svých lidí nejvíce 800 ozbrojených mužů a Japan mimo to 200 strážníků k ochraně telegrafní linie ze Seulu do Fusanu vedoucí. V smlouvě tokijské slíbili si, že nebudou se vměšovat v záležitosti vlády korejské, Rusko mimo to že nebude překážet průmyslovému a obchodnímu rozvoji Japanu v Koreji, a Korea znovu prohlášena byla za stát neodvislý.

Že smlouvy ty byly jen na oko, patrno z toho, jak se v obou zemích už dávno k válce chystali, a z toho, co se dále v Koreji dálo. Snad už hned r. 1896, kdy korejský král prchl do ruského vyslanectví, bylo na něm vymoženo svolení, aby Rusové směli kácet lesy na severozápadní hranici Koreje, v poříčí Yalu. Teprve však uprostřed léta 1903, kdy mělo Rusko dost vojska v Mandžusku, vyšlo na jevo, že ruští kolonisté s vojíny a čínskými dělníky usadili se v Yongamphu, začali kácet a domorodce donutili, aby jim prodali půdu ku vzdělávání. Kromě budov pro kolonisty vystavěna byla tvrz pro posádku v Yongamphu a jiná nedaleko na straně mandžuské. Když Rusové počali káceti i mimo povolené hranice a místní správce korejský si na to stěžoval, dali Rusové za odpověď, že s koncessí povolena jsou i kterákoliv jiná opatření, prospěšná k ochraně a podpoře kolonistů. Japanský vyslanec, podporován jsa americkým a anglickým, marně protestoval u korejské vlády, žádaje, aby Yongampho a Vidžu byly otevřeny všem státům. Vliv ruský byl však tak mocný, že korejská vláda tlaku nepovolila. V Japanu bojechtivost, která zejména proklamací universitních profesorů, k válce radících, se projevila, rostla, až po marném vyjednávání došlo k válce. Chystána byla ovšem dávno, a není to náhodou, že začala v době, kdy Japan, posíliv se smlouvou s Anglií, dokončil reorganisaci a rozšíření své moci námořské a Rusko upevnilo se svou železnicí, nahromadivši si v Mandžusku vojsko.

Pro Japan je Korea důležitou jednak obchodně, jednak i politicky, protože odtud je nejblíže do Mandžuska, po kterém Ja-

panci již od války s Čínou touží. Japanci hledají místa pro kolonisaci, a těch je v končinách těch volných již málo. Jak silný je vystěhovalecký proud z Japanu, patrno je ku př. z toho, že r. 1890 bylo v Americe 2039 Japanců a za 10 let 24.300 (Číňanů v ta léta 107.475 a 89.000). V Americe vydávají osm svých časopisů. V Číně jsou Japanci počtem na druhém místě, mezi Angličany a Američany. Na havajských ostrovech, kde se dostali ve spor se Spojenými Státy, bylo jich roku 1890 na 13.120, roku 1900 již 61.111, kdežto počet vystěhovalců čínských stoupl za tu dobu ze 16.242 jenom na 25.767. Na havajském souostroví je Japanců z cizinců nejvíce, k nim řadí se počtem Číňané, Portugalci a pak teprve Američané. Pokusili se o kolonisaci také jinde, v Sibiři (na 3000), Australii, Mexiku, Peru a j., nikde však nebyli rádi viděni. Z domácích ostrovů osazován byl řídce obydlený Hokkaido, ten však je na severu velice studený, a průměrná teplota na jihu je 8°, na severu 4°, kdežto Japanci zvyklí jsou na 15—17°. Pescadory o 221 km² a 52.000 obyvatel jsou nepatrné. A tak hodila se mimo Koreu ku kolonisaci jen Formosa, která však je již také tak zalidněna, že na 1 km² připadne přes 80 lidí. Mimo to vláda vynakládá na Formosu více peněz, než jaký nese užitek. Zde Japanci ukázali své kolonisatorské schopnosti, a cizinou bylo jim mnoho krutostí vytýkáno, které jen z části omluvitelny jsou divokou povahou domorodců a nezkušeností osadníků. Zařízeny byly zde železnice, půda katastrována, s velikým nákladem upraveny přístavy, zaveden opiový, solný a kafrový monopol. Vystaveno bylo osm nemocnic, a také o školství se starali (elem. škol na $1^1/_2$ sta). Založena zde banka. Ale ačkoliv Formosa v budoucnosti jako jediná větší kolonie má pro Japan veliký význam, je přece Korea bližší a jak pro obchod japanský, tak pro odliv obyvatelstva důležitější. Ostrovy v Tichém oceáně, které mají nějakou cenu, jsou již jinými státy zabrány, a tak Japan tlačí se Koreou do Číny.

Korea má vhodné podnebí, na severu a východě skandinávské, na jihu a západě italské. Na ploše 218.650 km² je as 8,230.000 obyvatel, tak že na 1 km² připadá as 38 duší. Z cizinců byli na Koreji Japanci, jako sousedé, nejsilnější. Roku 1901 bylo jich tam 16.142, Číňanů 5000, Američanů 269, Angličanů 104, Rusů 97, ostatních 171. Pokud vývozu se týče, mohou Japanci spoléhat v budoucnosti mimo Ameriku hlavně jen na Asii. V létech 1897—1902 stoupl export japanský do asijských zemí o 41 mil.

yenů, do Ameriky o 29, do Evropy jen o 25 mil. A ze zemí asijských Korea je na čtvrtém místě po Číně, Hongkongu a Britské Indii. Japan je první obchodní mocí v Koreji, a zboží bavlněné, hlavní předmět tamějšího obchodu, dříve Anglií dovážené, importují nyní u velké převaze obchodníci japanští. Hlavní produkty korejské půdy (mimo zlato), rýže a boby; vyvážejí se hlavně do Japanu. První Banka Japanu má ve všech důležitějších místech filiálky, a kommunikace námořní je skoro vesměs japanská. Zařídili na Koreji množství škol a vydávají tam nejvíce časopisů.

Pošty a telegraf jsou sice v rukou korejské vlády, ale Japanci od více než 20 roků měli v Seulu a přístavních městech své poštovní úřady. První koncesse ku stavbě železnice z Čemulpha do Seulu byla dána americkému syndikátu, než však byla dohotovena, získalo ji koupí japanské konsorcium, které později nabylo povolení prodloužit ji ze Seulu na jih do Fusanu. R. 1897 dostala francouzská společnost koncessi ku stavbě dráhy ze Seulu do Vidžu, když však se v ustanovený čas nezačalo stavět, byla povinnost z části přenesena na jmenovanou společnost japanskou.

Japanci vedle příslušníků jiných států také mají povoleno dobývat zlata, nejdůležitějšího z nerostů korejské země, a rybolov u břehů korejských je především v jejich rukou. Z obchodních konkurrentů v prvé řadě jmenovati jest Američany, kteří mimo jiné zavedli v Seulu elektrické osvětlení a dráhu, později i na okolí města rozšířenou, kteří mají v Koreji své missionáře a j. Vliv jejich u dvora býval veliký, a je pochopitelno, že mají zášť proti Rusku skoro stejně tak značnou jako Japanci. Francie působila nejvíce missiemi, a Německo, kdysi také velmi vlivné, má v Koreji společnost zlata dobývající. Anglie byla vždy ochránkyní zájmů japanských, ačkoliv obchod její přecházel vždy více do rukou japanských obchodníků.

Ruské snahy v Koreji jsou skoro výhradně rázu politického. Jednotlivé velmoci mají ve východní Asii své skoro už určité cíle. Anglie, obchodně nejsilnější, snaží se posíliti svoje posice v údolí Jangtsekiangu a udržet spojení odtud do Birmy. Mimo to snaží se oslabit vliv ruský na severu, což se jí získáním Vejhajveje podařilo. Francie na jihu pracuje proti Anglii a jinde ve prospěch Ruska. Amerika má veliké plány ve východní Asii a doufá, že někdy bude řídit zámořský obchod odtud do Evropy panamským průplavem. Postavení Německa je nesilné a málo nadějné. Ze všech států je však, především svou železnicí, Rusko nejmocnější,

ač pravda je, že obchod jeho v těch končinách je neveliký. K zálivu perskému má dnes cestu skoro volnou a na břehu východoasijském má už své přístavy. A lze asi pochybovat, že by Rusové zamýšleli udeřit na Britskou Indii, když získali východoasijskou Indii, Mandžusko. Klima je zde daleko mírnější než v Sibiři. Množství obilí se již odtud vyváží. Na jihu daří se bavlník a morušový strom. Pěstuje se tu u hojné míře dobytek, hlavně hovězí, pak vepři, ovce a mezci. Skotem opatřuje Mandžusko celé Amursko. Půda je bohatá jak drahými kovy, tak železem a uhlím. Mimo to z Mandžuska nemají Rusové daleko do Pekingu, a o to Angličané již ode dávna usilují, aby dvůr čínský přestěhoval se na jih, do Nankingu.

Se strany zejména anglické vytýkáno bylo, že Rusko nepotřebuje tak velikých kolonií; že kolonisuje drobně; nepopřává volnosti rozvoji obchodu a průmyslu; příslušníkům cizích států dělá obtíže; nestará se v Sibiři o školství; z industrie že kvete jen lihovarnictví atd. Mnoho takových výtek je správných. Ale vady ty změní se časem. Obyvatelstvu ruských krajin asijských chybí hlavně intelligence. Celkově prý jsou razkolníci a jiní schismatikové nejpokročilejší. Rolníci v mirech hospodařící, vojsko a úředníci jsou živlem, stejně jako vláda, konservativním. Z deportovaných zločinců (na 57 obyvatel připadá v Sibiři 1), ovšem politických, někteří velice zasloužili se o prozkoumání Sibiře i civilisování její. Mimo to třeba podotknouti, že Rusům jde především o to, aby Sibiř byla osazena, a železnice má sibiřskému vnitřnímu obchodu sloužit, ač i vnějšímu obchodu již dnes přichází k dobru. Tak na př. sibiřské máslo konkuruje již v Anglii s máslem dánským.

Válka Rusku asi neuškodí, aspoň potud, že by se dalo snad nějak vytlačit ze svých východoasijských posic. Japan je finančně slabým, ale Anglie má peněz dost a jeho loďstva potřebuje. Ale v Mandžusku Japan se obchodně hned tak neuchytí, nejspíše i v Koreji se oslabí, a země ty jsou pro něho nejdůležitější.

Smutné výsledky samoděržávnosti ruské.

(Dokončení.)

A pak nesmíme s mysli pustiti, že po Kuropatkinovi stal se ministrem vojenství Sacharov, člověk neobyčejně nadutý, který z osobní nevraživosti zavinil, že mobilisace děla se tak pomalu a podnes není ukončena, poněvadž tvrdil stále carovi, že mají na východě více vojska nežli Japonci. Tento nábob patřil by před vojenský soud, ale tam snad na konec octne se za své zásluhy Kuropatkin! Jeho přičiněním zůstal Aleksějev »glavnokomandujuščim« a Kuropatkin pouze »komandujuščim«; tento náměstník jest milcem císařovým a dovedl všecky neúspěchy se svých širokých ramenou sesunouti na Kuropatkina a admirály loďstva, ačkoli svými disposicemi zavinil největší část nezdarů a děkovati jest dosud pouze A. M. Stěsslovi a Kuropatkinovi, že není ještě hůře. A nyní, kdy bude poslán F. K. Grippenberg na východ, nebude asi mnoho změněno, leda že Kuropatkinovi vzata možnost, aby sám válku ukončil a tím nahradil dosavadní neúspěchy ruské. Němirovič-Dančenko psal: »Ale jest nevyhnutelna jednota v postupu, jest nezbytno dožadovati se, opakuji to, aby co nejrychleji došly naše posily, aby náš velitel (Kuropatkin) změnil se v hlavního velitele (»úplná moc hlavnímu veliteli,« řekl Suvorov), protože pouze za těchto dvou podmínek bude možno přetrhnouti toto odporné ustupování a dosáhnouti konečného cíle války — porážky nepřítele ... Neběží tu o velitele mandžujské armády (Kuropatkina) ani o hlavního velitele nad pozemními a námořními silami (Aleksějev) na Dálném Východě, nýbrž jde o osud Ruska, který je nesrovnale důležitější nežli všichni hlavní velitelé (Aleksějev) ať byli, kdy byli« (N. V. 10234).

A jak min. Sacharov zdaru války je na ujmu, viděti jest z toho, jak neomluvitelně vedl si v otázce vojenských balonů, která dnes jest velice důležita. »U Ljaojanu japonské balony

konaly svou úlohu vyzvědačskou. Sloužily tím místo kavalerie. Z hrozné skoro mimonebezpečí výšky mohla pozorována býti rozloha veškeré naší armády a všech opevnění.« V ruské armádě prý také měli balony, ale tak těžké a chatrné, že nebyly vlastně k potřebě, »ačkoli již *v dubnu* tisk o nich mluvil a bylo zahájeno i upisování na jich pořízení po mém soudu zcela zbytečné, protože tato věc nepatří veřejnosti, nýbrž vojenské správě (Sacharovu), která má na to míti peníze . . .« Vzduchoplavec plukovník Kovaňko sám dávno již žádal, aby směl odebrati se do boje, ale marně, teprve v září byl tam poslán. »U nás jest takovýhle obyčej: nenapadne-li ten neb onen prostředek náčelníku toho kterého oddělení — hned řekne — »já s největší lhostejností zamítám vaše nabídnutí«. Ba považuje to za urážlivé pro svou náčelnickou samolibost. Ať pojde svět a ne má autorita! Já jsem malý Pámbu a ke mně se smí kdo obraceti pouze s modlitbou a ne s návrhy a novými myšlenkami!« A tohle píše Rus A. Suvorin (10234) a nikoli nějaký nepřítel Slovanstva. Již loni jednalo se o opatření balonu pro Port-Artur, ale »autority vládní« vyslovily se proti tomu. Když pak bylo zle a válka již v proudu, vyslaly tytéž »autority« loď »Mandžuriji« do Port-Arturu, která mezi jiným vezla i balon, ale ten padl i s lodí do rukou — Japonců! O té vládní prozíravosti ruské!! V Port-Arturu prý užívají starého čínského balonu, který asi za mnoho nestojí. N. Děmčinskij píše v »Birž. Věd.«, že car již 22. března nařídil pořídíti balon, ale . . . Nyní prý tam bude poslána balonová četa od admirality černomořské. — Tak vypadá vojenská správa v Evropě; a v Asii? »Petrohrad dopravuje všecky potřeby a všecko vojsko pouze do Charbina, tam přejímá všecko »malý Pámbu« admirál Alekšejev jako »hlavní velitel« a dle svého zdání dopravuje »veliteli« Kuropatkinovi (t.). A pak se divme výsledkům války . . .

Celá nynější vláda jest omotána dlouhým předivem lží do veřejnosti pouštěných, aby se jimi zakryl skutečný stav věci. Mohlo-li býti neprozíravějšího diplomata, nežli byl Rozen v Tokiu? Na místě tak důležitém, ve státě, o němž bylo známo, že o překot se modernisuje a vyzbrojuje, a tato činnost jeho že směřuje proti vetřelcům evropským na východě a tudíž na předním místě proti Rusku (s Anglií uzavřel smlouvu), na tom místě ponechán člověk, který byl duševně slepý a myslil, že mu Japonci věří, když jim

lhal o síle Ruska a veliké jeho válečné moci.[1] Japonci zatím působením Ita vyslali celé desítky důstojníků a evropsky studovaných politických agentů do Mandžujska, Sibiře, Evropského Ruska a tito během tří roků podali vládě své tak důkladné a podrobné a absolutně spolehlivé zprávy (neštítili se ani nejsprostších služeb a prací za tím účelem), že tato vidouc, jak kolos ruský uvnitř je slabý, bídnou vládou podlomený a k boji nepřipravený, mohla se rozhodnouti pro válku, kdy se toho Rusko naprosto ještě nenadálo. Japonci věděli, že Rusové v jižním Mandžujsku na poloostrově Kvantuně a s některou částí i v Port Artuře mají stará čínská děla (Kruppova), že tu opevňovací práce nejsou dokončeny, nebo nejsou dostatečny, že tu není pro vypuknutí války připraveno ani dosti střeliva, ani dosti materiálu válečného, že není náležitě opatřených dílen a skladů pro opravy válečných lodí — zkrátka že se tu hospodaří s příslovečnou ruskou lhostejností o dobu příští. Znali každé hnutí Alekséjeva a jeho úředníků a věděli, že se nemají od něho čeho obávati. Rovněž znali dokonale ruské loďstvo, kteréž z největší části je z let osmdesátých stavěno ještě za Alexandra III., a tudíž znali i jeho nedostatky. O výcviku námořnictva přinesli podrobné zprávy jejich námořní důstojníci, kteří v bluze dělnické nebo jako pradleny pracovali v dokách a j. a konali v přístavech služby vyzvědačské. I Japonky lákaly z důstojníků zprávy, k nimž Japonec neměl přístupu, kdy tito v jejich náručí netušili tenat zrady.

Jak v Rusku pomýšlelo se na budoucí nebezpečenství, s jakou bezpříkladnou lehkovážností vedly si vládní a vojenské kruhy (zvl. gen. intendantury), o tom jest si těžko učiniti správný obraz.[2] Jen z daleka dotýká se toho Vl. Iv. Kovalevskij (blízký spolupracovník S. J. Wittův) v následujícím stesku: »Národ náš vyznačuje se tím, že v čas vojny, hladu atd. dovede vzplanouti neobyčejným vlastenectvím, sotva však mine nebezpečenství — upadá v starou lethargii. — Objeví-li se lidé, kteří v míru chtějí nějak prospěti vlasti pro budoucnost na ochranu

[1] »Nelze nesouhlasiti s autorem (Dančenkem), že vůbec naše zprávy o vojenské organisaci Japonců objevily se neúplné, že naši diplomatičtí úředníci a vojenští agenti pro pouhou neznalost japonského jazyka nemohli býti na svém místě, ba ani v zahraničním tisku nebylo rovněž skoro žádných dat, která mohla ukazovati na existenci takového velkého počtu lidí, vyučených ve vojenství.« (Vronský 10235.)

[2] »Po bitvě u Dašicao . . . zapalovali jsme intendantské sklady, ačkoli patrně bylo možno tyto sklady zavčas odvézti. Proč se to stalo, není známo.« (N. P. 10231.)

před nepřítelem, jsou považováni za dotěrné a vtíravé osoby, které zapomínají »svoj šestôk« (hasí, co jich nepálí). — Již *po roce 1895 Mich. Iljič Kazi upozorňoval na nedostatečné loďstvo ruské pro případ války na východě. Jeho proroctví o tom bylo chmurné. Ale s ním zemřelo mnoho vědomostí odborných i smutné starosti o vlast.* — Energie ruská ztrácí se v byrokratickém nátlaku »III. razrjadu« (policejní oddělení v ministerstvu vnitra). Naše technika je špatná, úřady hledí na průmysl jako na nutné zlo, nikoli na povznesení národa hmotné i duchovní. Proto i škole je byrokrat nepřítelem. V Rusku nevytrpí geniálního pracovníka a proto odcházejí do ciziny.« (N. V. 10144). A podobně nesmělý hlas ozývá se tamže: »Není-li čas zříci se věčné naděje na úžasný heroism a bohatýrskou sílu ruského člověka, která se projevuje v okamžicích, kdy vlasti hrozí nebezpečenství; není-li již čas, vyjíti mu na pomoc tam, kde to je zcela možno, kde nezbytnosti jich dá se předejíti a předvídati?« »Neobyčejná houževnatost a chrabrost našeho vojska v úžasných bojích před Ljaojanem zlomily by zajisté jakéhokoli nepřítele, ale nezlomily přece Japonců. Oněch Japonců, kterých jsme ještě zcela neznali před nedávnem a rovněž nepředstavovali si jich zdatným národem. Připouštíme, že *nebyl nedostatek varovných hlasů*, ale je zcela jisto, že těm hlasům nepřikládalo se zvláštního významu.« (10229 A. St—n.) Škoda, veliká škoda, že i u nás ozývaly se popěvky předčasného vítězství. Všechny ty fráse o tom, že jsme připraveni k zápasu, že jsme hotovi k rozhodnému, houževnatému boji, chtivě byly přijímány za pravdu podrážděnou národní samolibostí a všichni oddali se víře v konečný zázračný úspěch.« (10235.) — I v Rusku panovalo mínění po prohlášení války, že maličké postavičky japonské potluče ruský hromotluk čepicí!

»Vytrvalost a odevzdanost v povinnosti ruského vojína má naproti sobě vlastnosti ještě účinnější na straně protivníka. Jest třeba procitnouti a jednati uvědoměleji.« Nelze důvěřovati pouze v náspy, když nepřítel věří ve vítězství: síle ducha jest potřebí klásti odpor ještě mocnější silou ducha. Leč úpadek ducha (ruského) ve společnosti i národě za mnoho posledních desítiletí tvoří truchlivou a nezvratnou pravdu, lid jest vysílen celou řadou hospodářských běd, společnost zarážena jest jeho ochablostí a všecka státní činnost naší vlasti převrátila se v typ plnění běžných záležitostí. Nebyla pociťována horoucí síla života, kterou kypěl kolem

nás na naši škodu celý zemský povrch. Takový stav přičítají mnozí síle byrokratické routiny, a v tom mají částečně pravdu, ale s routinou jest možno vésti zápas samostatnou činností, avšak té se nenačerpá z onoho pramene, který ji rovnou měrou ubíjel. Těžko je pověděti, čím a jak by bylo možno osvěžiti náš ochablý a opozdilý život, ale jest jasno, že nové síly mohou býti čerpány jenom v rozvoji svobody. Je-li potřebí kovati na nepřítele zbraň, tedy jest potřebí se stejným spěchem »kovati« i *reformy* na ochranu vlasti. Takových reform jest navrženo mnoho, leč jest nevyhnutelným požadavkem, aby z nich bylo sňato tajemnůstkářství kancelářského přemítání, aby se staly veřejným všenárodním dílem, kteréž by probudilo všecky k životu a naději.« (A. St—n 10229.)

Slova těchto spisovatelů ukazují, jak vláda pohlcujíc miliony rublů, o nic pro budocnost se nestará a počítá pouze s výborným lidským materiálem, kterému v čas nebezpečenství vsuggeruje povinnost heroismu a obětuje tisíce a tisíce ubožáků, bez přípravy na válečné jatky hnaných, temných a nevědomých lidí, kteří obětujíce život, zdraví, údy a těžce nastřádanou kopějku, myslí, že konají svatou povinnost, že utrpení musí býti právě takové, jakým strádají, že nemají dostatek šatstva, potravy, nápoje, ba že nemají ani dostatek střel smrtících a hynou v bezbrannosti na Jalu, Kiaočau, u Nunčvanu atd. »Bylo již mnohokráte vytištěno, že měli Japonci vždy více dělostřelectva, že měli horská děla, kdežto u nás se teprve vyráběla v Petrohradě« (NV 10231) a podnes nejsou hotova — a bude zázrak, dojdou-li na bojiště do vánoc! A ruští vojáci myslí, že jest to správno, když v okamžiku, kdy nepřítel zmocnil se cesty na Port Artur, ženou se s nasazením života se střelivem do ohrožené pevnosti námořní, o níž lhala vláda, že má střeliva na 3 roky. Myslí, že je to v pořádku, když od hladu zachraňuje je v obležení zázrakem prokluznuvší loď s potravinami. Hyne ruský vojín od jenerála do prostého, protože vláda lhala, že má v Mandžujsku vše k válce připraveno, kdežto mohla nad rozvodněným Jalu postaviti pouze 12.000 mužů a stará čínská děla, pro něž uprostřed boje nedostalo se nábojů. Lhala, když prohlašovala, že Nanšan, zdvihající se nad Činčou, uhájí pravé křídlo převlaky, střed že jest nedobytný a pravou stranu u Macjatanu a zál. Chunuzafrant že budou hájiti lodi válečné. Vždyť teprve uprostřed vojny gen. An. Mich. Stěssel s nadlidským namáháním provedl tu nejnutnější opevňovací práce a vystrojil je starými čínskými děly (na Nanšanu 16 děl). Horu Samsonovu

musil nechati přichvátavším 8. května Japoncům. Nadlidsky bil se tu ruský vojín[1] s nepřítelem, ale po 16hodinném vraždění došlo mu — střelivo! Tak tento bohatýr moderní vypadá jako v národní bylině Ilja Volžanin: zrádná matka vydává jej nepříteli . . .

V ničem neukázal se císařův náměstek adm. Aleksějev v horším světle, jako v těchto přípravách k válce,[2] neboť i Port Artur dostal největší část výzbroje a výstroje teprve po prohlášení války a gen. Stěssel a adm. Makarov provedli řadu prací, které měly a mohly býti vykonány již před rokem — vždyť o tom vláda lhala až přes míru, co všecko vykonala a nač dala milliony! Také loďstvo ukazuje celou hnilobu ruských poměrů. Baltická eskadra nevyplula hned po vypovědění války, jak by se to stalo ve Francii, Anglii, Německu a j. — proč? Protože byla v tak bídném stavu, že se hodila pouze ku kronštadtským parádám a na manevry, při nichž se pije šampaňské. A když mezi stálým odkládáním odjezdu zahyne zatím na východě adm. Makarov s nejvybranějšími důstojníky, když zahyne kus za kusem nejlepší část loďstva v Tichém okeáně a nový adm. Skrydlov v tupé resignaci tráví čas ve Vladivostoku . . . Konečně vypluje chlouba baltické eskadry — panceřník »Orel« — avšak po půl verstě plavby nabéře tolik vody, že je neschopen dalšího chodu!! A tento světový škandál snese ruská admiralita, jakoby se tu jednalo o nějakou přívoznickou kocábku. Teprve v posledních třech měsících pracuje se ve dne v noci s nadlidským namáháním dělnictva i inženýrů v arsenále kronštadtském, aby se dohonilo, co byrokratism admirality za posledních 15 let prospal. Teprve teď, kdy každým dnem může padnouti Port Artur a zahynouti zbytek východní eskadry, teprve teď má admiralita na pilno . . . a kdož ví, není-li již pozdě. Kéž by nebylo, kéž by zlý osud uchránil ruský národ, tak nešťastný a nevinný toho neštěstí, od kruté rány! Oněm zlatým límcům nic se nestane, rána může stihnouti pouze národ a vojsko. Kolik set millionů tímto zlotřilým hospodářstvím přišlo na zmar, oč byla říše nevinně ochuzena špatnou vládou. Snad počátkem října vypluje přece jen eskadra baltická,

[1] Jak se vláda stará o jeho blahobyt, vidí — kdo dovede čísti — ve spise Th. A. Muksějeva »Vojennoje chozjajstvo«. Moskva 1904.

[2] »Hladovým vojínům nevydají chleba z ohromných skladů, protože není vyhověno všem formálnostem a zítra zapalují se tyto sklady (aby nepadly nepříteli do rukou). Na ústupu od Ljaojanu musel Červený kříž zříditi zásobovací body, protože vojáci padali hlady a vojenská intendantura, místo těchto opatření v čas, spálila v posledním okamžiku zásoby v městě, opouštěném ruským vojskem.« (NV 10231).

vedená adm. Z. P. Rožestvenským — aby připlula do vod korejských, až budou tamní přístavy zamrzlé. Snad aby tam slavili vánoce. S jakou nechutí jel Skrydlov do Asie, bylo viděti, že si zakázal církevní i světské hlučnosti, — dobře asi věděl, že pro malou čest jde do oněch nehostinných krajů jako »admirál bez loďstva«. A dnes vidíme, jak dobře znal svou vrchnost . . .

A kdy nastane obrat smutných poměrů v Rusku?

Teprve tenkráte, až bude učiněn konec dosavadnímu hrůzovládnému systému vládnímu. Teprve tehdy, až budou úřady postaveny pod kontrolu veřejnosti, až nebude moci zpronevěřovati státní peníze každá úřednická uniforma a bude museti se za ně kupovati to, nač byly vydány. Teprve tehdy, až přestane náboženssko-politický fanatism ovládati davy i společnost a nadejde doba volnějšího slova, tisku a činu na Rusi. Teprve tehdy, až bude nahrazen nynější výminečný stav pravidelným vývojem škol, autonomních a státních institucí. Teprve tehdy, až padne III. razrjad a jeho hrůza a bude nahrazen policií po vzorech spořádaných států evropských. Teprve tehdy, až občanu budou dána skutečná práva občanská, bude mu zaručena svoboda náboženská a politická, bude povolena svoboda tisku, škola bude odevzdána sobě. Teprve tehdy, až občan ruský bude připuštěn k účastenství ve vládě a přestane býti pouhým předmětem vládním, až bude provedena dokonalá decentralisace a přestane papírové hospodářství. — Až se to splní, nebude se více opakovati to, co jsme viděli za krymské války. Pak bude země ruská tak opatřena, že bude-li třeba války, půjdou plukové ruští bez komedií politických a církevních do pole s nadšením uvědomělých občanů, s důvěrou v řádnou organisaci a přípravu a zastkví se hrdinstvím hodným ruského člověka. Dnes, bohužel, každé hrdinství jest marno — ruský vojín, obr postavou — prchá před postavičkami japonskými se skřípěním zubů — ale pomoci mu není. On neví ubožák, čí je to vina, proč musí prchati, proč marně krváceti — to vědí pouze ti, kteří vědí, že sami nevydají ani kapky krve, ani kapky potu, ani jedné bezesné noci, ani jednoho hladového dne na oltář vlasti; to vědí jenom ti, kteří si hoví v náručí krásných žen u šumivého vína a nebojí se zítřka: oni prohráti nemohou, ani kdyby Rusko bylo poraženo . . . Slyšíte z nedozírné, v mlhách pohroužené dálky dunivé hlasy? . . . Neslyšíte-li? . . . Pozor . . . te . . . salu . . . tant . . . mori — tu — ri — impera . . . tor . . . .

E. Koutek.

10. IX. 1904.

Vliv letošního sucha na hospodářské poměry v Rakousku.

Píše Richard Morawetz.

Neobyčejně dlouho trvající suché počasí letošního roku mělo velice neblahý vliv na celý hospodářský ústroj Rakouska.

Úroda polní jest z veliké části značně ztenčena, částečně úplně zničena a odhady, kterých se nám o těchto škodách dostalo, naznačují již, jak veliké ztráty agrární asi jsou.

Že se jedná o pohromu velikou, o tom svědčí již okolnost, že se na mnohých místech lidoví poslanci objevují mezi svým voličstvem.

Takové faktum jest u nás bohužel nejlepším měřítkem všeobecné bídy, při které se přece obyčejně již pro příští volby něco získati dá.

Škody letošní jsou skutečně ohromné a nedají se nijak porovnati se zkázami vyvolanými živelními pohromami, neboť proti těmto je jednak pojištění, a pak nemohou nikdy býti tak všeobecné jako ztráty, způsobené vedrem.

Kroky, které s různých stran k ulevení všeobecné bídy učiněny byly, dokazují ovšem, že se nahlíží, jakou ránu rolník utrpěl, leč o dalším, přímém i nepřímém dosahu letošního nedostatku vláhy pramálo se uvažuje.

V Rakousku, jako státu průmyslovém, třeba přece též uvážiti, jak dalece průmysl takovouto událostí dotčen jest, a tu docházíme bohužel k výsledku, že mnohé odvětví průmyslové, které bezprostředně s mnoha tisíci dělnými lidmi souvisí, rovněž velice utrpělo.

Stalo se namnoze, že značné prameny, ba i potoky a řeky úplně vyschly a že se tak nedostávalo některým průmyslovým závodům onoho množství vody, kterého buď k bezprostřední výrobě neb k pohonu parního stroje třeba bylo.

Případy takové byly dosti četné, a skoro všeobecně byl pak pociťován nedostatek vodních sil. Náhrada tohoto přírodního po-

honu silou parní jest velice nákladná, v mnohých závodech nemohlo se ve výrobě vůbec pokračovati, neboť byly pouze na pohon vodní silou zařízeny. Tak byla výroba četných barvíren, mlýnů, továren na papír a jiných závodů buď značně zaražena neb omezena, ba místy úplně zastavena.

Leč i počet takto postižených průmyslových podniků nebyl by konečně tak veliký, kdyby nebylo celé řady příčin nepřímých, které našemu průmyslu těžké škody způsobily.

Třeba zde především uvésti značné zdražení některých surovin našeho polního hospodářství (ku příkladu: škrobu, lnu, líhu atd.), které značně zvyšují výrobní ceny, aniž by pak ceny výrobků těmto poměrům odpovídaly.

Jednou z nejtěžších ran, které následkem nepříznivého počasí našemu hospodářství zasazeny byly, jest téměř úplné vyschnutí Labe a následkem toho zastavení paroplavby. Veliké této ztráty třeba litovati tím více, poněvadž právě Čechy největší zájem na čilém paroplavebním spojení s Německem a Hamburkem mají.

V prvé řadě trpí tím paroplavební společnosti a u nich zaměstnané dělnictvo. Doprava drahou ovšem tím o něco stoupla, leč nestojí v nijakém poměru k ztrátám společností výše jmenovaných.

Následkem okolnosti, že nyní zámořské suroviny, které dříve přes Hamburk cestou vodní až do Čech dospěly, nyní po pevnině drahou dopravovati se musí, zvýšeny v značné míře dopravní výlohy, což pro jednotlivá odvětví průmyslu značnou ujmu znamenalo. (Juta, bavlna pro přádelny, tuky pro mydláře, nerosty pro výrobu strojeného hnojiva i kyseliny sírové a j.) Někde pak rozdíl mezi dopravou vodní a drahou jest tak značný, že činí při dnešních trhových poměrech dotyčnou výrobu téměř nemožnu.

Vypočítati škody, které povstaly přerušením paroplavby pro společnosti dopravní i průmysl, není možno, pokud nemáme zevrubnou statistiku roku 1904.

Přibližný pojem o těchto ztrátách lze však získati statistikou posledních let.

Roku 1901 obnášela doprava po Labi:[1]

[1] Uvádím zde cifry, kterými poukázati chci na význam labské paroplavby pro nás. Rozumí se samo sebou, že skutečné škody nejsou tak veliké jako rozdíl mezi sazbami výše zaznamenanými. Spočívají též velikou částí v tom, že vývoz částečně vůbec byl znemožněn.

Paroplavba podnes není v plném rozsahu zahájena a i při sebe příznivějších poměrech není možno úbytky posledního léta nahraditi.

Do Rakouska		Dopravní sazba z Hamburku do Ústí n. L. po Labi		drahou	
		za 1 q h	celkem K	za 1 q h	celkem K
Železa . .	416.990 q	55	229.345	230	959.077
Rýže . . .	192.450 q	60	115.470	324	623.538
Bavlny . .	146.410 q	70	102.487	254	371.881
Olejů a tuků	249.420 q	70	174.594	393	980.220
Růz. nerostů	329.940 q	55	18.117	176	57·974

Z Rakouska		Dopravní sazby z Ústí n. L. do Hamburku po Labi		drahou	
		za 1 q h	celkem K	za 1 q h	celkem K
Hněd. uhlí .	19,833.790 q	36	7,140.164	176	34,907.470
Obilí . . .	985.240 q	72	709.373	308	3,934.539
Růz. nerostů	711.480 q	36	256.132	176	1,252.205
Cukru . . .	2,873.430 q	72	2,068.770	163	4,683.690

Odbyt utrpěl též, pokud jest odvislý od paroplavby. Mám zde hlavně vývoz cukru a hnědého uhlí severočeských pánví na mysli.

S cukrem musíme soutěžiti na světovém trhu v nejširším slova smyslu, a veliké rozdíly mezi sazbami drah a paroplavby budou i zde těžce padati na váhu.

Doly hnědouhelné nebyly s to, udržeti výrobu na obvyklém stupni; dopravní útraty stojí zde v takovém poměru k ceně zboží, že se dovážení drahou na větší vzdálenosti vzhledem na cizí soutěž vůbec znemožňuje.

Jak dalece právě Čechy touto kalamitou dotčeny byly, dokazují nejlépe následující cifry:

	Celková výroba	Výroba v král. českém q	Poměr výroby král. českého k celkové výrobě Rakouska	Vývoz po Labi roku 1901 q
Cukr	7,061.134	4,562.073	64.60%	2,873.430
Hnědé uhlí .	224,735.095	183,468.670	81.64%	19,833.790

Vracím se zde k pomocné tak zv. »nouzové akci«, která u nás podniknuta byla. Mnoho schůzí bylo v té záležitosti pořádáno, mnoho názorů vyměněno, avšak většina těchto projevů měla zbarvení čistě agrární a pocházela též z popudu poslanců agrárních.

Myslím, že zde spočívá veliká chyba v nazírání na dnešní stav věci. Pravda ovšem: odepisováním daní, snížením sazeb za dopravu píce, bezúročnými půjčkami a pod. bude uhrazena částečně škoda, kterou lid rolnický letošního roku utrpěl.

Závodům průmyslovým dostane se též přiměřených úlev — pokud se jedná o škody přímé. (Skutečný nedostatek vody.) Jsou ale orba a průmysl skutečně jedinými a nejvíce poškozenými? Co podnikalo se ve prospěch lidu malého, který — to jest nesporné — dnes nejvíc trpí? — —

Při vypočítávání úbytku na letošní úrodě bude zajisté vzat zřetel na okolnost, že relativní cena polních plodin jest vyšší, a tuto částečnou úhradu platí přede všemi konsumenti největší a těmi jsou u nás v Rakousku dělníci.

Nechci zde mluvit o lichvě, která se takových příležitostí vždy s positivním výsledkem chytá, vždyť stoupnutí cen potravin bylo nevyhnutelné vzhledem na náhle sníženou nabídku a neztenčenou poptávku.

Ale pro ulevení nejnebezpečnějšího zla — skutečné nouze — nebylo podniknuto téměř ničeho při této »nouzové akci«.

Mluví-li se o tom, že se vzhledem na okamžitou situaci bez prodlení musí přistoupiti k pracím regulačním, jest to pouhé sypání písku do očí, aby se neřeklo, že se pro lid nic neučinilo. Kdyby se i nakrásně skutečně tak stalo a práce regulační bez prodlení ve velikém slohu prováděny byly, neměl by tento prostředek ani ceny, která by se mu snad v prvním okamžiku přikládala.

Že by právě nyní panovala nezaměstnanost, nemožno tvrdit, bylo jí více, pokud sucho trvalo (samy paroplavební společnosti propustily tisíce lidí).

Proto nechci se ovšem nijak pochybně vysloviti o důležitosti prací i nyní, ale nepokládám je za pravý prostředek při dnešní nouzové akci.

V jaké míře bude dělnické rodině v Brně pomoženo, kdyby se ihned s posud neprovedenými regulacemi počalo? A přece stoupnou i její životní potřeby nejméně o 20 procent!

Má-li něco pro lid býti podniknuto, může to opětně jen býti ulevněním břemene takového, které spočívá na základech nejširších, a co takové třeba především uvésti nepřímé daně.

Spočívají-li tyto největší částí na nemajetné populaci, jest ještě jeden zdroj příjmů státních, který úplně bez výminky na nejchudším lidu spočívá: malá loterie.

Dnešní kritická doba byla by nanejvýš k tomu způsobilá, by se pro odstranění kulturní této hanby vše možné učinilo. U nás, kde dělnické hnutí většinou není na takovém stupni, by výchova politickými stranami i do soukromého života jednotlivce zasahovala, není naděje, že by loterie časem sama zanikla nedostatkem účasti.

Naopak: lichva kráčí s hrou ruku v ruce, posléze jmenované zlo těší se u nás ještě ochraně zákona.

Při našich stávajících poměrech jest málo naděje, že by se něco v posledně naznačených směrech učinilo. Uplyne těžký rok a zajištěno nebude nic víc, než nespravedlivě udílené úlevy a několika jednotlivcům — mandáty.

V Úpici, 1. listopadu 1904.

Moderní lékař ve válce.

Napsal MUDr. K. Bulíř.

(Dokončení.)

Vedle tyfu považuje se i *úplavice* (červenka, dysenterie) za nemoc nakažlivou, převážně v dobách válečných událostí epidemicky vystupující a se šířící. Zvláště ve tropech jest červenka nepřítelem velmi obávaným,[1] jehož nebezpečí leží hlavně v tom, že převážný počet mužstva stává se k válčení neschopným. V jižní Africe jest červenka stálým hostem hlavně v krajinách pobřežních; tvořila také od prvního počátku války anglo-burské (hlavně v měsících březnu, dubnu a květnu) velký kontingent onemocnění, dosti příznivě probíhajících. —

Lékaři i personál ošetřující byli zachvacováni u velikém počtu nemocí touto, jež však nenabývala nikdy hrozivé podoby velikých epidemií. Nakažlivina dostává se při úplavici do těla hlavně nepřímo (potravou neb nápojem) z výmětů, jako při tyfu střevním. Mnoho lékařů anglických hledalo původ úplavice — podobně jako při tyfu — v denních téměř bouřích písečných (t. zv. devil), jež zanášejí zvířený prach a písek do všech míst, do všech nádob a pokrmů. Jiní přikládali vliv nastuzení,[2] zahnívající potravě, znečištěné vodě, nezralému ovoci a j. Pozorovalo se také, že epidemie v různých leženích panující někdy přestaly, když pluky rozbily tábor na místech sušších.

---

[1] V krimské válce měla anglická armáda 7882 onemocnění a z toho 2143 (21·9%) úmrtí na červenku. — Francouzové v Tonkinu (1884) měli ze 7600 mužů 394 onemocnělých a 60 úmrtí, kdežto před nepřítelem samým ztratili toliko 60 mužů.

Ve druhé válce slezské ztratila armáda Bedřicha Velikého celou čtvrtinu (18.000 mužů) na úplavici.

[2] Nedostatečný transport byl příčinou, že vždy dva vojáci měli za přikrývku jedinou houni, což zajisté v chladných nocích afrických nepostačovalo.

K tyfu a července druží se v tropech *malarie* (nákaza bahenní, střídavka), o níž platí ve zvýšené míře totéž, co o července: enormní úbytek sil válčícího mužstva, jež stává se na dlouhou dobu k boji neschopno.

Vojska koloniální chrání se v krajinách malarických před nákazou profylaktickým užíváním chininu a důkladnou známostí míst zatížených; mimo to používá se v krajinách bažinatých s oblibou pluků domorodých, jež střídavkami méně trpí.[1]

Nejobávanější ze všech epidemií bývá vždy *cholera*, byť i hrůzy její byly značně zmírněny od té doby, co známe (dík výzkumům Kochovým) původce strašlivé choroby této, čímž usnadněn i objasněn způsob účinné obrany.

Ovšem v době válečného tažení dají se všechny uznané prostředky ochranné (isolování nemocného, ničení výmětů, péče o čistou vodu, desinfekce prádla, příbytku a mn. j.) jen stěží prováděti, a vypuknutí epidemie cholerové za války značí vždy osudné konce.

Smutných zkušeností docíleno v tom ohledu v osudném roce 1866. Na počátku tažení ukázaly se sporadické, jednotlivé případy cholery v Pomořanech a Braniborích, odkudž mobilisací a překládáním jednotlivých pluků zanesena byla nákaza do Durink a dále do Čech; při rychlosti a měnivosti pochodů byly na novo opět a opět obsazovány baráky a příbytky, v nichž meškali již cholerou onemocnělí vojáci — a tak množily se víc a více případy cholerové všude tam, kudy táhly jednotlivé pluky.

Ztráty, způsobené epidemií touto, byly však také hrozné: pruská armáda ztratila na českých bojištích 4529 mužů, kdežto bitvy samé vyžádaly si jen 3473 oběti. — V Čechách přišlo epidemií tou o život 30.000 lidí, kdežto v Prusku roznesly pluky choleru po zemi v tak hrůzných rozměrech, že nemoci podlehlo ne méně než 120.000 pruských poddaných!

Morová rána ta nezůstala však také bez rozhodného vlivu na průběh i ukončení války. — Bismarck vypravuje, že ohromující čísla obětí cholerových, jež mu byla v Mikulově sdělena, přiměla jej, že počal přemýšleti o podmínkách míru a ukončení války vůbec; obával se, že přeložením operací válečných do Uher

[1] Nakažlivina malarická lpí jen na půdě: nepřenáší se v obyčejných poměrech s nemocného na zdravého, nýbrž vniká v tělo osob, jež přijdou do krajiny malarické (bažiny, močály). Někdy postačí pouze několikahodinný pobyt (hlavně nocleh), aby osoba získala (akvirovala) nákazu; zvláště za nebezpečné považuje se spaní na holé zemi.

přispěl by sám útvar země k dalšímu neblahému a snad i osudnému šíření se epidemické nákazy cholerové.[1]

V.

Moderní válečnictví počíná jak v taktice tak i dějinách válečných úsilněji obírati se též psychologií. — V oboru tom seznámil veřejnost řadou výborných prací vojenský psycholog, generál-major svob. pán Reisner z Lichtensternu, z jehož poutavých přednášek (v psychologické jednotě mnichovské) vybíráme následující:

Nelze vždy stejně a přesně odpovědíti na otázku, jaký jest účel bitvy a na čem závisí bitevní rozhodnutí.

V dobách starých (až do středověku) bylo účelem bitvy materielní zničení odpůrcovo a prostředkem k tomu — zabití nepřítelovo. Také zajatci bývali po boji buď pobiti, buď bohům obětováni, anebo aspoň do potupného otroctví uvrženi. Boj starých časů býval vždy velmi krvavý a vyžadoval pokaždé velikých obětí, protože bojoval muž proti muži.

Dnes vedou však státy boje jen tak dlouho, pokud nepřítel nepovolí politické požadavky, pro které vzniklo i válečné tažení. Žádný kulturní národ nepovede v dobách nynějších válku do úplného vysílení: vždyť i Burové vzdali se politické existence, jen aby zachránili existenci hmotnou.

Moderní kultura vzpouzí se proti válkám hubícím a vyplenovacím; samo veřejné mínění protestuje vždy, překročeny-li určité meze. Vývoj evropské kultury postupuje tak, že bitvy budou vykazovati vždy méně ztrát na životech lidských. Vzdor tomu však budou i tyto ztráty stále trpčeji a trpčeji pociťovány: neboť dnes nejde do války méněcenný materiál, nýbrž

[1] Ve válce rusko-japonské může epidemicky zuřiti cholera, mor a skvrnitý tyf, neboť v Japonsku a Mandžursku panuje epidemicky cholera a mor, v Sibiři a krajích nad Amurem skvrnitý tyf.

V Inkou od září do polovice října bylo 951 případů moru; z těch bylo 906 smrtelných. To jest úmrtnost i na mor ohromná.

Na Formose od polovice července do polovice srpna roku 1903 bylo ze 66 případů moru 58 smrtelných a v lednu a únoru r. 1904 bylo 13 případů moru. z nichž 10 zemřelo. Mor zuřil i v Jokohamě.

V Japonsku byly od 22 let co rok epidemie cholery, která později pronikla do Koreje a do dalekého východu. V Nagasaki na př. od polovice října do polovice listopadu roku 1903 bylo 156 případů cholery, z nichž 86 zemřelo.

mužský výkvět národa. Také hubí nynější války hospodářský život národní mnohem více, nežli tomu bylo dříve.

Tento smutný fakt nepopře žádná statistika, která učí a dokazuje, že v bitvách novodobých ubylo pozoruhodně lidských obětí. V tom ohledu mimo svrchu udané příčiny vládne patrně také zákon: opatrnost, nevydávati se lehkomyslně hroznému účinku rychlopalných zbraní, zmenšuje prudkost rozohnění bitevního; klidnějším rozvažováním a chladnějším nazíráním na stávající okolnosti nastupuje i dříve moment, kdy bojující uznávají, že další boj je bezvýsledný, a zříkají se úmyslu, dalšími ztrátami vynutiti sobě příznivý obrat.

V sedmileté válce byla průměrná ztráta mrtvých i raněných 17%, ve válce německo-francouzské již jen 9·5%, ve vojně proti republice pouhá 3%. — Za to přibývá však nekrvavých ztrát (ztracených a zajatých vojínů) velikou měrou: v roce 1870—1871 čítali Francouzové na podobných ztrátách 12.000 důstojníků a 370.000 mužů. — Též v poslední anglo-burské válce dalo se mnoho mužstva dobrovolně zajmouti.

Bazaine u Met byl by asi energičtěji se snažil prosekati se, kdyby byl musil počítati s tím, že vojsko jeho bude porubáno; jelikož však věděl, že o zajaté vojáky bude postaráno, pokusil se jen o slabý útok u Noisvillu.

Není-li tedy účelem nynější bitvy hmotná zkáza nepřítelova, tož hledí se snad v každé bitvě k tomu, způsobiti nepříteli více ztrát nežli jich utrpí vítěz? I tomuto náhledu odporuje statistika: v bitvě u Custozzy (r. 1866), v četných bitvách r. 1870 a ve hlavní bitvě války řecko-turecké (u Domokusu r. 1897) měli vítězové více ztrát nežli přemožení. Příčinu dlužno hledati ve způsobu boje: útočník vydává se větší ztrátě, nežli strana druhá, která čeká na útok v krytém postavení.

Kdyby lidské ztráty byly účelem moderních bitev, těžko bylo by věru rozuměti průběhu nynějších válek: války, majíce nepatrné ztráty, musily by se vléci do nekonečna a nebyl by vždy všechen úspěch na jedné straně a všechny porážky na straně druhé (jak tomu bylo ve válce francouzsko-německé). — Typickým znamením všech moderních válek jest právě okolnost, že všechen úspěch bývá na jedné straně. — Domohla-li se jednou v armádě víry myšlénka, že nepřítel jest mocnější, a že proti němu nelze ničeho svésti, tíží toto přesvědčení duši bojujících a ochrnuje vůli, která jest hlavní pružinou každého činu. A následek toho? —

Vhodných příležitostí bývá opomenuto, překážky zdají se nepřekonatelny; sborů záložních (reserv), které by snad mohly i osud dne zvrátiti, se nepoužije, a bitva bývá ztracena, ač mohla skončiti vítězstvím.

Tak tomu bylo u Rusů před Plevnem (11. a 12. září 1877) a u Angličanů v první periodě jejich válečného tažení proti Burům. — Armády, jako byla francouzská u Mars-La-Touru nemohou zmoci ani jednotlivých oddílů nepřátelských; bitvy takticky nerozhodnuté, jako byla bitva u Mars-La-Touru, jsou svými následky vlastně — porážkami. Tu třeba je změny ve vrchním vedení, nebo změny ve způsobu boje, ale především úspěchu, aby tísnivý tlak byl z myslí odstraněn.

Všechny zkušenosti souhlasí v tom, že účel a cíl moderních válek není hmotný, nýbrž psychický: v boji jedná se o to, vůli odpůrcovu zlomiti. Kdo to dovede, jest vítězem.

Psychologické účinky bitevní bývají veliky a rozmanity: nadšení a důvěra vojáků učí mužstvo, i když je v menšině, konati divy udatenství — kdežto naopak, prohrána-li bitva, promění se vlivem psychické depresse ústup v divý útěk, kterého účastní se i sbory, jež přímo nebraly podílu na bitvě (5. sbor Failly-ho u Wörthu).[1]

Vůli nepřítelovu láme především strach. — Zapadne-li do tlupy vojínů granát a několik mužů zabije, hrůza a zděšení před podobným osudem zachvátí celé oddíly.

Druhý psychický moment, podlamující vůli i odvahu, jest pocit nejistoty: leckdy není po nepříteli ani stopy, ale vojsko cítí olovo nepřátelské již ve svých údech. — Nová taktika — vlastní Burům —: ukrývati se a náhle, neočekávaně přepadati, bezdýmný prach a pod. zvyšují jen trapný, ochromující pocit nejistoty.

Jiný prostředek vůli lámající jest psychologie davu, vojenských zástupů. — Každý jednotlivec má rozum sám pro sebe a jedná dle logiky a vlastního náhledu, v množství lidu jedinec však mizí a podléhá zákonu, který vládne zástupem — pudu a citu.

Neuvědomělá činnost davů vstupuje tu na místo uvědomělé činnosti jedinců. (G. le Bon.)

[1] Nebyla to materielní, fysická pohroma, ale psychická porážka, jež způsobila, že Němci u Wörthu, čítajíce 69.000 pušek, 800 šavlí a 593 děla, porazili Francouze, kteří měli 90.000 pušek a šavlí a 408 děl.

Davy jsou bez odporu vždycky neuvědomělé; ale právě tato neuvědomělost je snad jedním z tajemství jejich síly. — Zástup jest lehko vznětlivý, lehkověrný a nejvyšší měrou suggestivní;[1] představy, které má, proměňuje ihned v pocity a činy vůle: hrdinství i panika jsou u něho v nerozlučném spojení. Davy neznají pochybností ani nejistoty a jdou vždycky ku krajnostem: jejich city jsou vždy výstřední — v okamžiku přecházejí od nejkrvavější divokosti k vznešenosti, ano i absolutnímu heroismu.

Tak i duše vojínova je přepodivná: i po velikých ztrátách zmužile kráčí zase do boje, kdežto jindy stačí malý neúspěch a vše řítí se vstříc nedozírné katastrofě. — Menší ztráty, které rychle jdou za sebou, vysílení a sesláblost namáhavými pochody působí přečasto hůře, nežli veliké ztráty krvavé.

Velikým prostředkem na zlomení vůle odpůrcovy jest, byl-li napaden z boku nebo ze zadu (u Králové Hradce): vidí-li, jak ženou proti němu semknuté řady nepřátelských mass, slyší-li strašné hřmění děl a třesk ručnic.

Vůli vojska posiluje důvěra mužstva ve své zbraně, svou převahu a své vůdce. Dovede-li vůdce u vojska vzbuditi víru ve svého genia, ve své poslání, osudem předurčené, ve své štěstí, jest bitva napolo vyhrána (Johanna d'Arc, Napoleon I., Blücher, Suvarov, Skobelev, Radecký). — Vojenský dav, vždy hotový vzbouřiti se proti autoritě slabé, krčí se otrocky před autoritou silnou: dav učelivě ctí a zbožňuje sílu.

Nejen generálové, ale i vůdcové všech stupňů působí velikým dojmem na podřízené vojíny. V moderních bitvách byl to leckdy neznámý setník, nepatrný poručík, který svým příkladem, náhlým vnuknutím rozhodl osud bitvy.[2]

Samozřejmo, že také opačně působí mužstvo na svého vůdce. Velitel přesvědčen, že stojí v čele zdatného sboru, nabývá energie, iniciativy, bystrosti, a pocit zodpovědnosti se v něm stupňuje. — Vůdce neschopný však, udolán pocitem své zodpovědnosti, ztrácí hlavu, jakmile podřízené mu množství počne kolísati . . .

[1] Známý generál Boulanger, stav se náhle populárním, byl by nalezl snadno sto tisíc lidí, hotových dáti se bez rozmyšlení zabiti pro jeho věc, kdyby toho byl žádal. (G. le Bon: Duše davů.)

[2] Tisíce lidí bylo přítomno slavnému útoku jízdy u Sedanu, a přece je pro úplnou neshodnost zpráv očitých svědků nemožno, dovědíti se, kým vlastně útok ten byl komandován. (G. le Bon.)

Závěrečná slova přednášek generál-majora Reisnera jsou: »Nelze vždy předvídati, jak bitva neb válka dopadne, ale mohu dle svých dlouhých zkušeností a dle dokladů dějinných bezpečně předpovídati, že vítězem v bitvě bude vždy ten, kdo je vítězem v boji života: nepoddajná vůle vítězí v životě i na poli válečném.« — — —

Podobně i ruský spisovatel M. Aničkov přichází ve své knize »Válka a práce« k tomu náhledu, že psychologický obrat boje byl ode dávna v každé bitvě rozhodujícím momentem, proti němuž byly všeliké ztráty na životech bez značnější důležitosti.

Každý boj jest — dle Aničkova — především psychologickou událostí davů, při čemž vítězem zůstane ten, jemuž se podaří zvrátiti pocit zmužilosti davové v panický strach zástupů.[1]

Již vedení válek v dobách antických (při nichž v římských legiích mezi bojem jednotlivé kohorty se střídaly a vyměňovaly), ukazuje na důkladné známosti lidského srdce.

Srazí-li se dva velké, ozbrojené zástupy, tu nemůže žádný z nich po delší dobu vzdorovati: úplné, do krajnosti jdoucí sebeobětování, zhrdání smrtí jsou řídké vlastnosti, jimiž jen málo povah může se honositi.

Římská taktika a disciplina udolala obrovské hordy barbarů (z nichž každý jednotlivec předčil daleko římské legionáře silou i udatností), poněvadž výměna umdleného mužstva, sestávajícího v čáře bitevní v disciplinovaných manipulech a kohortách, vyčerpávala záhy síly nepřátelské; tím mohla se římská legie dostatečně dlouho v neochvějné stálosti udržovati, kdežto zmužilost barbarů znenáhla polevovala.

Také analysa jednotlivých slavných bitev starověkých ukazuje, že lepší ozbrojení bylo tehdy důležito jen pro účinek morální. Se stanoviska materielního bylo vlastně úplně lhostejno, čím vojsko bylo ozbrojeno: jen když zbraň vzbuzovala na jedné straně sebe-

[1] Dav bez odporu vždy jest hrdinný, byť i ve svých citech vrtkavý. — Možno jej přivésti k tomu, aby se dal zabíjeti pro víru neb nějakou ideu, lze jej naplniti nadšením pro čest a slávu, hnáti jej skoro bez chleba a beze zbraní jako v době křižových výprav k osvobození božího hrobu z rukou nevěřících, nebo jako r. 1793 k obraně rodné půdy. — Bývá to ovšem hrdinství poněkud neuvědomělé, ale právě s takovým hrdinstvím dělají se dějiny. — Kdybychom národům přičítati měli pouze skutky chladně uvážené, zaznamenávaly by jich kroniky světové velmi málo. (G. le Bon.)

důvěru a postrach budila v řadách nepřátelských. — Praky a luky byly prospěšny ne snad z té příčiny, že činily velký počet odpůrcův k boji neschopným, ale proto, že zahrnovaly útočící vojsko krupobitím kamení a šípů, ochlazovaly počáteční žár udatnosti a tím i seslabovaly elementární prudkost prvního nárazu. Jistota při cílení mizela v boji skoro úplně; praky usmrcovaly jen málo bojovníků, vzbuzovaly však téměř u všech strach.

Týž element vlivu psychologického možno sledovati — dle sestavených dokladů Aničkovových — válečnými dějinami středověku až k bojům a bitvám posledních desítiletí.

Rychlé rozhodnutí přítomných válek činí tyto materielně méně hrůznými: úporné boje epochy Napoleonovy s ručnicemi, jež nesly na 300 kroků, vykazovaly ztráty, obnášející více nežli třetinu bojujících, kdežto bitvy a srážky ve válce francouzsko-německé vyžádaly si za obět (smrtí i pouhým zmrzačením) méně nežli pětinu aktivního mužstva, ač v době té pušky desetkrát rychleji i dále donášely.

V dobách přítomných, právě tak, jako v časech minulých, urychluje rozhodnutí rozmyšlená taktika vrchního vůdce, počet, disciplina i ozbrojení armády; i nyní jest rozhodnou předzvěstí porážky, počíná-li se zmocňovati pluků pocit nejistoty, strachu a děsu.

V podobných případech a okamžicích jest úplně marno a zbytečno, vésti boj dále, ač-li se dříve nepodaří, nastoupiti spořádaný ústup. — »Nepřítel nebývá přemožen úplným zničením své existence, ale toliko zničením naděje v prsou bojujících pluků.« (Generál Goltz: »Lid ve zbrani«.)

I nyní přichází v bitvě nezřídka ku kritickému okamžiku, kdy celé rozhodnutí závisí na několika vteřinách, o které déle udrží se vytrvalost a naděje ve vítězství na straně jedné, nežli v řadách druhých.

Zbraň palná — vykládá Goltz — působí nepříteli ztráty, kdežto bodák, t. j. energický útočný náběh ku předu, činí svou hrůzou ztráty ty většími: a právě tito dva faktorové musí spolupůsobiti, jelikož nejedná se ani tak o zničení nepřátelských vojáků, jako o zviklání jejich statečnosti. Vítězství jest rozhodnuto jakmile se podaří, vnutiti nepříteli jistotu, že jeho věc je ztracena.

Dešť kulí nedovede však nikdy přesvědčení toto vnutiti, pokud obě strany stojí v nezměněné od sebe vzdálenosti. Teprve

posunutí řad nepřátelských ku předu dokazuje, že palba stává se bezvýslednou. Nebezpečí počíná ohrožovati z bezprostřední blízkosti. A když posléze přichází k rozhodnému okamžiku, ve kterém kritická vzdálenost bez zastávky má se proběhnouti, považuje se ve většině případů strana protivná za poraženou a ustupuje.

Nepřekonatelná síla tohoto posledního útoku bodákem (Bajonnet-Attaque) spočívá na přesvědčení napadeného, že útočník, který za vražedného ohně energicky své pluky ku předu posunoval, musí také úplně potříti obnaženou ocelí svého odpůrce. — Strach před smrtí zviklá řady a zahání je z postavení, mnohdy dosti příznivých.

ROZHLEDY.

SLOVENSKO.

Píše Slovák.

(Pravoty »Slov. Týždenníku«, dra Blahu, Š. Světského. Veselovského, Valáška. O spolku sv. Vojtěcha. Volba faráře v Kovačici. Vyhánění Fajnora ze Zvolenu. Shromáždění Živeny. Shromáždění lidu v Petrovci. Zemřeli Zathurecký a Štefanovič.)

Redakce »Slov. Týždenníku« žalována v Pešti. Rozumí se, že pro »pobuřování proti Maďarům«. Přelíčení bylo 22. října. Výjimečně však tentokrát porota nebyla s to nalézti ten chlup na dlani, jenž dle fiskusa ohrožoval Maďarstvo. Redakce osvobozena.

Podobné štěstí měl i dr. Blaho, redaktor skalického »Pokroku«. Tohoto zase prešpurská porota osvobodila za okolností podobných předešlým.

Hůře pochodil za stejných okolností Štěpán Světský z Trenčanské. Za článeček v »Považských Novinách« soud v Prešpurku vyměřil mu 3 měsíce obyčejného vězení a 1000 korun pokuty. Že prý »utrhal na cti«, ale soud nedovolil mu, aby směl dokázati svá tvrzení. Obhájce oznámil nullitu.

Poslanci Veselovskému ještě v květnu prešpurští soudcové nasoudili 1 rok státního vězení, 1000 K pokuty a 1500 K soudních útrat. (Za pobuřování proti Maďarům — to se stále rozumí.) Appelloval, ale kurie zavrhla appellátu. Zůstává mu jen ještě obnovení pravoty, ale to sotva bude mu dovoleno. Jeho pravota je cele podobna pravotě poslance Valáška, a tento už 15. listopadu musil se odstěhovati na celý rok do státního vězení ve Vacově.

Slované vůbec a Slováci snad obzvláště jsou oddáni tělem duší svým náboženstvím. Proto kalendář, kniha, list s názvem neb obrázkem nějakého svatého šíří se dosti rychle. Kalendář sv. Vojtěcha, Noviny sv. Antona, Dům sv. Vincenta atd. jsou vábivé zvuky pro Slováka katolického. V mnohých krajích Slovenska podniky rázu náboženského budí i národní duši lidu. Tam, kde u kněží a vůdců je dostatek dobré vůle a osvěty. I u jiných Slovanů tuším bývalo a je tomu asi tak. Bez náboženských ideálů a odznaků, bez korouhví a křížů, bez bible neb kalicha Slované asi nikdy nic dějinného neb velikého nepodnikali a nevykonali.

Na Slovensku u katolíků i národní osvěty činitelem je literární »spolek sv. Vojtěcha«. Je podoben »spolku sv. Machora« u Slovinců. Má 308.000 K majetku. V loni prodal za 52.000 K kalendářů a knih. Ale hrozí mu los, jaký zastihl slov. gymnasia a Matici. Vláda prý shrabe peníze a vynaloží je na maďarštění kat. Slováků — in maiorem Maďariae gloriam. Obava, že se tak brzo stane, už i teď odjímá spolku energii a podnikavost.

Evangelickým Slovákům mnoho peněz odňati nelze. Kde není, tam ani smrt nebéře. Ale tito mají ještě drobty své dávné samosprávy. Ve svých chrámích smí kázati, zpívati v jazyku mateřském. Tato okolnost trochu hatí maďarisaci. Proto Maďaři provádějí praxi, aby Slováci dostávali takové kněze, kteří neumějí slovensky, aneb aspoň oškliví si slovenčinu. Zajímavý případ tohoto druhu udál se v Kovačici na Dolní zemi. Tam senior před volbou kněze ani jen na zkoušku a do kandidace nedopustil těch, kteří nebyli mu po chuti. Jeho pak adjutant, ev. kněz Zvaríni, za té příležitosti napsal do »Délmagyarországi Közlöny-u« i toto: »Já jsem toho náhledu, že je mi synodální zákon veliké nic, jestli pod jeho ochranou nelze vyvoliti maďarského kněze, a pošlapu všecky paragrafy, jen abych mohl pošlapat nepřátele mého národa a mé vlasti . . . Počítáme na mohutnou, až po ostří žandárských bodáků jdoucí podporu torontálské stolice . . . Kdo není Maďar, ať zhyne!«

Ale náhodou a výjimečně tito berzerkeři přece propadli. Konvent distriktuálný postavil se na stanoviště synodálního zákona; seniora i jeho adjutanta opustil. V Kovačici už je vyvolen a úřaduje Slovák.

K taktice našich šovínů patří: soky ničiti hladem. Nejen výživu odjímají, ale i z města vyhánějí. V městě Zvoleně před lety usadil se advokát dr. Vl. Fajnor. Vydává tam slovenské noviny, budí slovenský život. Proto obořila se naň všecka zuřivost zvolenských »hazafiků«. Městské zastupitelstvo vypovídá ho z města. On appelluje na stolici. Tato dává za pravdu městu. Fajnor appelluje ku vyšším forům. Zákon je zřetelný, Fajnora vypověděti nelze. Ale Zvolenci chtějí před celou krajinou ukázati, jak velice nenávidí »pansláva« a jací jsou oni velicí vlastenci.

Obvyklé výroční shromáždění »Živeny« a »Museální společnosti« v T. Sv. Martině nezanechalo po sobě značné stopy. V znamení suchoty dopadlo všecko. Suchota veliká byla na polích, suchota značná i v srdcích a ve spolkových pokladnách.

Proti návrhu uherského ministra vyučování Berzeviczího, směřujícího za úplným pomaďarštěním všech lidových škol, ozývají se protestní hlasy z krajů nemaďarských. Nejstatečněji počínají si rumunští a srbští biskupové.

V Petrovci (Na Dolní zemi) 27. listopadu bylo i protestní shromáždění Slováků a Srbů. Na 7000 lidí sešlo se z celého okolí, a přijata resoluce proti návrhu ministrovu. Ze Slováků mluvili k lidu dr. Krno a dr. Mičátek z Nového Sadu, jakož i M. Hodža, redaktor »Slov. Týždenníka«. Vzájemnost slovensko-srbská pěstována a upevňována.

Manifestace takové jsou užitečny, když totiž nejsou jen jalovým strašením, jen mračny bez deště, hřměním bez hromů. Reelní manifesta je předmluvou dalších velikých činů, je úvodem k »dupni nohou, zastaň sebe umem nebo pěstí«. Kde k tomuto není podmínek, kde za manifestací není záloha moci, tam manifest scvrkne se na »strašáka v máku«.

Hmotné mohutnění, práci reelní, plánovitou postrádáme ještě pořád. Továrny na Slovensku zakládají nám cizinci neb naši nepřejníci. Ve Zvoleně měšťanosta, známý šovín, a jeho společníci zakládají továrnu na keramiku. Lipt. Sv. Mikuláš, zařizující si elektrické osvětlení všecky součástky objednává u firem neslovenských, nám nepřejných. Už vzpomenutý slov. liter. Spolek sv. Vojtěcha svou výroční zprávu 17.000 výtisků kalendáře atd. dává tisknouti v neslovenské tiskárně. Tak se u nás rozumí heslu: »Svůj k svému.«

Za takových poměrů je potěšitelna zvěst o Vavrišově (v Liptově), že jeho občané koupili od hrabětě Zierotina horských pozemků v Tatrách za 260.000 K. Čí je zem, toho je budoucnost.

Dva vynikající muže vyrvala národu smrt.

V Brezně 1. července zemřel Adolf Petr Záthurecký, lidový evang. učitel na odpočinku. Zanechal po sobě dobře vychované dítky, dobré jméno člověka, pedagoga, spisovatele, a velikou slavnou knihu »Slovenská pořekadla«, vydanou Českou akademií. Jeho roční plat sotva převyšoval 1200 K a on přece žil počestně, pracoval požehnaně, a ještě i národ obohatil. Toto proto připomínám, neboť jsou na chudobném Slovensku někteří chudobní, t. j. nemajetní intelligenti slovenští toho domnění a té praxe, že 6—8000 K ročně jejich domácnost musí strávit, nemá-li jíti »na pašu«.

»Nie mnoho treba k žitia blahu!« (Hviezdoslav.)

21. listopadu zemřel dr. Miloš Štefanovič, hlavní správce banky Tatry, 50 let stár. Byl obratným řečníkem, měl advokátskou kancelář dobrého chýru v Prešpurku. Dvakrát kandidoval za sněmového poslance bez úspěchu. Národ svůj miloval. Slovem i pérem zanechával hluboký dojem. Z ohledů zdravotních r. 1902 převzal správu banky Tatry v Turč. Sv. Martině. Předčasnou smrt jeho oplakávají početní přátelé, stařičtí rodiče, mladá vdova a 8 sirot.

VEŘEJNÉ NEHOSPODÁŘSTVÍ

královského hlavního města Prahy i státu. (Representační dům obecní v Praze a t. zv. nouzová akce.)

Sbor obecních starších královského hlavního města Prahy jedná tyto dni o projektu »representačního domu obce pražské« na pozemku, jejž zakoupila obec od Živnostenské banky v místě bývalé kadetní školy u Prašné brány.

Nežli čtenáři dostanou tyto řádky, bude o věci rozhodnuto; i když návrh technické komise a rady městské bude zamítnut sborem, zaslouží paměti zachováno býti již to, že mohlo se vůbec vážně jednati o takovémto projektu. Ostatně není jisto, zdali věc přece zas jednou znovu nevynoří se na povrch.

*

Projekt povstal ze snahy pojistiti místu — jednomu z nejvýznačnějších celé Prahy — u Prašné brány, jakémusi vstupu do vlastní, vnitřní Prahy, na věčné časy český ráz. Proto obec, která ostatně chybila již tím, že povolila Živnostenské bance v parcelačním plánu vedle Prašné brány činžáky s uzounkými frontami 7—14 metrů, za drahé peníze — sáh stál 1800 korun! — koupila již před dvěma téměř léty tento pozemek, který odpočívaje ladem, způsobuje obci úrokovou ztrátu z kupní ceny přes $2^1/_8$ mil. K denně 260 korun, a obec neví dodnes, jak s ním naložiti.

*

Byly nejrozmanitější návrhy veřejně přetřásány a městu předkládány: aby bylo na koupeném bloku vystavěno české činoherní divadlo; aby na něm byla zbudována česká universita (kanceláře a fakulta právnická), jejíž užívání přenechalo by se za roční nájemné eráru; aby byl blok upraven jakožto sad a pod.; spolek architektů a inženýrů žádal, aby se postavil zde representační dům obecní, v němž by byly místnosti restaurační, spolkové, divadelní, obecní knihovna a čítárna atd., který by byl dle původních plánů a rozpočtů vyžadoval nákladu na 7 mil. korun.

Rada městská přijala návrhy, aby na pozemku tom byl postaven dle nových skromnějších plánů ne již »representační«, nýbrž prostě »obecní dům« nákladem do tří milionů korun v režii města, a o návrhu tom rokováno ve sboru obecních starších dne 5. prosince, aniž jednání skončeno.

Obnosy, o které nyní jde, jsou: cena pozemku ke dni 1. ledna 1907 (s připočtením interkalárních úroků) 2·2 mil. korun, náklad stavební 2·5 mil., vnitřní zařízení a spojení domu s Prašnou bránou 0·43 mil. korun, celkem tedy s pozemkem okrouhle 5·2 mil. korun.

Poněvadž v nynějším projektu »representačního« druhdy domu upuštěno od dvou velkých schodišť a zmenšen vestibul, místa tím nabytého pak využito pro krámy, čítá se nyní, že budova poskytne ročně hrubého výnosu 294·000 korun, kdežto výdaje činily by ročně po prvních 12 let (osvobození od daně činžovní) celkem 298.000, po dalších 60 let (zbytek amortisační lhůty stavebního nákladu a plná daň činžovní) 339·000 korun. Po prvních 12 let doplácela by tedy obec ročně asi 4000 K, po dalších 60 let asi 45.000 K, kdežto po provedené amortisaci (v 72 letech) vynášel prý by dům čistých 168.000 K.

*

Tyto výpočty mají málo věrohodnosti, a zvrtne je každé překročení stavebního nákladu, které je velmi pravděpodobné, každé zmenšení výnosu, které jest ještě pravděpodobnější, každé zvýšení státní daně činžovní nebo přirážek fondovních. Pokud dále musíme souditi

z uveřejněných číslic o novém projektu, dospívají projektanti k údajům o schodku a potomnímu čistému zisku (po amortisaci) tím, že od předpokládaného nezměněného čistého výnosu v obnosu 294.000 odpočítávají po prvních 72 let rovněž nezměněné annuity za pozemek a stavbu obnosem 212.816 korun a daň s přirážkami v obnose po prvních dvanáct let 85.034 K a v dalších letech 126.486 korun, po dokončené amortisaci pak pouze tuto daň, tak že jím pak zbude zmíněný čistý výnos 168.000 korun.

Ale to jest potud nesprávno, že za tuto dobu 72 let nahromadily se jako břemeno obecní stálé roční schodky, obnosem nejprve 4000 K a po plných 60 letech obnosem přes 45.000 K ročně, takže po 72 letech je sice dokončena amortisace původního stavebního nákladu, ale do té doby obec vydala na úhradu každoročních schodků nových nejméně $2^3/_4$ milionu korun (12krát po 4000 a 60krát po 45.000 K ročně), nečítajíc ani úroky a úroky z úroků z těchto každoročně po 72 let vynakládaných kapitálů, takže budova zdánlivě amortisovaná by v den provedené amortisace byla na účtě obecním vlastně obtížena dalším obnosem nejméně 5 milionů korun z nastřádaných schodků a jejich zúrokování, čili asi zas právě tolik, co činí celý stavební náklad i s pozemkem.

Nelze tedy mluviti o čistém výnosu 167.514 K, když zatím se v každoročních schodcích nastřádal nový, tolikamilionový závazek domu naproti financím obecním, když na př., jak se každý prostým výpočtem přesvědčiti může, již po 42. roce činí nahromaděné deficity i bez úroků skoro 1·4 mil. korun, takže 4procentní úroky z nich a roční další schodek provozovací zatěžují obecní finance obnosem plných 100.000 K ročně.

To arci odpadá v tom případě, kdyby obec pokládala své každoroční doplatky po dobu dvou generací nikoliv za půjčku, která jí má býti jednou z čistého výtěžku nahrazena, nýbrž prostě za vyhozené peníze, za subvenci, za plat, který obec à fonds perdu poskytuje za čest a potěšení míti obecní representační dům . . .

*

Žalostno je čísti důvody přednášené ve sboru pro postavení representačního domu.

Má se počeštit Příkop, a obecní dům má býti toho počátkem, známý posl. Březnovský chce »z důvodů národních a vlasteneckých« dům, »kde by měl život český středisko a kde by domovem byl český obchod a česká živnost«, v němž by nesměli dostati krámy Židé a Němci.

Pánové, chcete počeštit Příkop, a jenom počátek — obecní dům — bude vás státi dle rozpočtu 5·2 a dle výsledku jistě na 6 milionů korun. A jak chcete pokračovat? Chcete vykoupit Německý dům, Úvěrní ústav, banku Union a německé majitele domů, chcete z nich i z těch českých domů vypuditi německé banky a obchody? Všimli jste si, že ještě před nedávnem i místnosti, kde bývalo národopisné museum, v paláci českého šlechtice, zaujala — vídeňská bankovní jednota? Neříkáme to z nějaké škodolibosti, ale znajíce dobře poměry, konstatu-

jeme jen jako faktum, plynoucí z dosavadní naší opozdilosti velkoobchodní a peněžní: pánové, budete-li chtít, (a musíte arci chtít) v novém domě míti jen české nájemce, »domov českých obchodů a českých živností«, budete musit z těch činží dříve či později hodně slevit nebo je hned z počátku tak nízko vyměřit, že budou v naprostém nepoměru s hodnotou stavebního místa a budovy. Víte-liž, že jsou v tomto místním obvodě pronajímatelé, kteří, když nechtěli ztratit nájemníky české a připustit židovské a německé, museli hezky hluboko s dosavadních činží, a že by bez tohoto momentu byl Příkop tu a tam ještě němečtější nežli je dnes? Kolik desítek milionů a z čích peněz byste museli tedy míti, abyste po vystavění obecního domu mohli pokračovati v počešťování Příkopu? A což potom druhá obchodní linie od Celetné ulice až k mostu Karlovu, Hybernská ulice a Poříč atd.?

*

Bojujeme proti vnějším důsledkům a nedbáme vnitřních příčin. Německý Příkop je pouze vnější známka dosavadní síly německého kapitálu a obchodu. Souměrně s pokrokem a mohutněním našeho kapitálu obchodního budeme počešťovati hlavní třídy obchodní, budeme z těch vedlejších uliček, kam jsme se uchýlili ne ze skromnosti a dobré vůle, nýbrž protože jsme na okázalé a drahé místnosti nestačili, jeden podnikatel za druhým vylézati na třídy širší, až konečně i na těch dosáhneme převahy. To jest pochod třebas povlovný, přece jedině zdravý, protože přirozený.

Dokud nemáme toho kapitálu, obchodu, obratu, neovládneme ani těch nákladných místností, jaké mají Němci. Není rozumné, opatřovati si drahé a veliké stroje, nemám-li odbyt pro jejich výrobky, není rozumné kupovati si drahou kravatu, stačí-li mně jinak moje důchody jen na velmi prostý kabát, a kdo nemá na fiakra, musí se spokojit s tramwají.

*

Dále má v obecním domě míti středisko český život. Společenstvo výčepníků pražských již také protestovalo proti stavbě obávajíc se trvalého úbytku hostí v ostatních hostincích.

Bojíme se naopak, aby tomuto středisku nescházel právě český život. Je snad náhodou, že nemáme dosud v Praze českých luxusnějších místností restauračních, že i do našich nejfrekventovanějších plzeňských pivnic vchází se špinavými průjezdy nebo průchody, přeplněnými zápachem z kuchyní a rozlitého piva, že středisky našeho života jsou pokoutní zastrčené hospůdky s plzeňským, smíchovským nebo flekovským v nízkých začouzených lokálech, zatím co pěkná tu a tam místnost zeje prázdnotou?

Je snad náhodou, že i náš krásný Žofín i při koncertech České Filharmonie zaplňují Němci i důstojníci němečtí? Kdo navštěvuje naši Stromovku, koho vidíte v létě na nejpůvabnějších místech pražského okolí?

Středisko českého života; a máme Žofín, obchodníci postavili si právě nový »Merkur«, rozumí se s restaurací, i naši řemeslníci snad zbudují si řemeslnický dům, jaký má již německý Handwerkerverein,

po 20 sjezdech v jeho prospěch pořádaných, Vinohrady mají Národní dům, lid má své malé hospůdky — do toho nového střediska zapadne sem tam z nedopatření nějaký venkovan nebo cizinec, který z řady řídce osazených stolů bude si tvořiti soud o českém životě v hlavním městě národa.

*

Konečně obec prý potřebuje representační dům. Ale nový dům nebude representačním, leda že bude representovati naši chudobu, které drahotou pozemku došel dech na důstojné provedení i stavby a která musí monumentálnost obětovati pochybné výnosnosti několika krámů.

Praha má ostatně svůj nejkrásnější representační dům v staroměstské radnici, leda že by na těch místech, kde mluví kameny o slávě předků, cítili se před cizinou nevolnými malí jejich potomci.

Pro Prahu je representační dům luxusem. Luxusem po stránce architektonické, protože nová budova nerozmnoží stavebních krás Prahy a zejména nenahradí spousty barbarskýma rukama v starých památkách způsobené a cizincům bude připadati jako chudé nápodobení toho, co v daleko lepší formě viděli jinde. Luxusem po stránce sociální v městě, jehož sociální instituce daleko pokulhávají za většinou velkoměst německých. Luxusem po stránce finanční v městě, které nedávno teprve dosáhlo na své podniky státní subvence 16 mil. korun a chystá se na druhé straně vyhoditi ihned 35 proc. této sumy na t. zv. representaci, které potřebuje kanalisace, pitné vody, nových mostů atd., nehledíc ani k opatřením humánním a sociálním.

Je drahou kravatou na člověku, kterému chybí dobrý kabát a nepromokavé boty a v jehož žaludku občas ozývá se neúprosný hlad.

*

Historický dokument: Když prof. Horáček v sezení sboru proti přepychovému požadavku stavby obecního domu ukazoval na zanedbanost Prahy a naléhavější potřeby její v ohledu zdravotnickém, sociálním, humánním, kommunikačním atd., slova jeho u pražských Kleontů, demagogů a dodavatelů obecních byla podnětem k posměšným poznámkám a výkřikům . . . .

* * *

Parlamentu byla podána »nouzová předloha«, dle které se má vládě dáti zmocnění, aby k podpoře obyvatelstva v krajích nouzí stižených nebo ohrožených směla vydati obnosy do $15^1/_2$ mil. K.

Tyto t. zv. nouzové předlohy jsou rakouskou specialitou a opakují se od posledního desítiletí téměř již každoročně. Není roku, aby v něm pro některé krajiny Rakouska nepožadovaly se státní podpory následkem neúrody, která nastala zde přílišným deštěm, tam zase suchem, onde krupobitím atd.

Jakmile v té či oné krajině kalamita sebe menší nastane, považují poslanci místní za nejprvnější povinnost, v návrzích a interpelacích požadovati od vlády slevu a sečkání daní, zákazy vývozu píchnin a pod., i konečně přímé peněžní podpory.

Tyto nouzové úvěry dle vývodů Bärnreitherových v rozpočtovém výboru sněmovním činí od r. 1890 do 1905 plných 106 mil. korun, z toho jen v posledních 5 letech plných 47·4 mil. korun.

Letos však zamýšlí vláda s nouzovou předlohou zvláštní obchod. Vložila do ní paragraf, který by zmocnil vládu, vydati na doplnění kasovních přebytků rentu v obnosu 69 mil. K. Chtějí-li tedy poslanci pro strádající rolnictvo $15^1/_2$ milionu, nechť povolí vládě půjčku plných 69 milionů na běžné hospodaření, nehledíc arci k investičním a vojenským výdajům, které se v blízké době páčí na obnos přes 500 milionů korun.

Vláda je tedy na ten čas finančně v úzkých. Spojujíc s nouzovou předlohou naplnění svých pokladen počítala na silné agrární hnutí — nejen na agrární strany, nýbrž i na to, že ani ostatní strany neodváží se pochovati zároveň s požadovanými 69 miliony také oněch $15^1/_2$ mil. podpor nouzových.

Dnes zdá se, že na vějičku nesedli ani agrárníci. Právem je něco nepěkného v tomto politickém obchodování s tísní mass obyvatelstva, již to je zvrácením ústavních principů, že se s podporou — uznává-li se za nezbytnou — čeká na sejití a schválení parlamentní, že se tedy § 14. užívá k provedení všeho možného ve státě, jenom ne v takových případech, pro které právě byl dělán.

*

Ale — tvrdíme bez obalu — státní podpora má v takovýchto kalamitách význam jen nepatrný, alespoň docela podřízený. Český výbor zemědělské rady páčil — s patrným ovšem přepínáním — letošní ztrátu našeho zemědělství na plných 250 mil. korun a vládní předloha nabízí $15^1/_2$ mil. korun pro Halič, Čechy, Moravu, Slezsko, Dalmacii, Přímoří a snad i pro jižní Tyroly, Bukovinu a obojí Rakousy, nikde neurčujíc, jak by onen obnos na jednotlivé země rozdělila.

Arci by přispěly i země, ale jak málo vydatně při obecném smutném stavu financí zemských!

Co se tedy dostane poškozeným, je nesmírně málo, a malá podpora je almužnou, neprospěšnou a nad to demoralisující.

Dělení provádělo se dle zkušeností z lonské katastrofy krupobitím někde ne dle skutečné škody, ale dle výměry nebo dle výšky daně nebo naprosto libovolně, nepatrné obnosy podpor budily jen roztrpčení. Jsou případy, že obnosy 4—6 zlatých, které připadly jednotlivým občanům za loňského krupobití postiženým, byly jimi téhož večera po vyplacení v hostinci utraceny — některým se ani nedostalo. To jsou pak výsledky parlamentních akcí, petic a deputací — miliony rozprchlé v korunách, přinášejících ne pomoc, ale zklamání a roztrpčení, a podlamujících mravní sílu lidí a vědomí povinnosti vlastní práce a vlastní především zodpovědnosti za hospodářský zdar či nezdar.

Smysl má, užije-li se úvěrů nouzových k provádění i jinak prospěšných staveb, meliorací, nebo k poskytnutí píce, osevu nebo konečně i potravin in natura — arci se zákazem opětného jich vývozu z obcí a okresů jimi podělených — a pouze v případech skutečné nouze, které by se potom arci silně scvrkly naproti dnešním nářkům, za

každé příležitosti pronášeným a zveličovaným, nářkům, kterými v duchu málo kdo věří, ale kterým na venek zřídka kdo opříti se odvažuje — na úkor případů skutečné nouze a potřeby, které pak mizíce v té masse přepínaného nedostatku, odbyty bývají místo pomoci rovněž jen neprospěšnou almužnou.

Tyto almužny stojí pak do roka stát, t. j. poplatnictvo, desítky milionů . . .

Konečně kus nehospodářství národního: Čtete denně v novinách, že poslanec X uváděl včera k ministrovi A deputaci z M. v záležitosti vodovodu, posl. Y deputaci z okresu N. k ministrovi B v záležitosti přidělení vojenských dodávek, poslanec Z deputaci stran zavedení smíšeného vlaku na lokálce atd. atd.

Což pak není deputantům stydno s takovými nepatrnostmi do Vídně jezdit, není stydno poslancům je s vážnou tváří u ministrů nebo i u některého podřízeného úředníka uvádět, což pak není u nás instituce, která by toto většinou nedůstojné a k tomu velice drahé (arci ne pro pp. deputanty) a pokořující prošení a žebronění konečně po zásluze zakřikla a odstranila?

A k tomu ještě, když výsledek nestojí přečasto ani za námahu, když neodnesete z Vídně leda několik přívětivých slov, která se snesou nad vašimi nahrbenými zády? *S.*

ZEMĚDĚLSTVÍ, OBCHOD A PRŮMYSL.

Zapomenutý paragraf živnostenského řádu. — Komisaři živnostenských společenstev. — Otázka jednotné veřejné organisace obchodního školství. — Nynější úprava obchodních škol. — Pozemštění či postátnění?

Dle § 127. zřizuje živnostenský úřad u společenstev zvláštní komisaře k dozoru, aby zachováván byl pořádek zákonný. Až do posledních takořka měsíců nebylo nikde stopy po komisařích při jednotlivých společenstvech živnostenských. Teprve ministerský instruktor společenstev a gremií s českou řečí jednací oživil v Čechách instituci, kteráž, jak se zdá, může míti význam dalekosáhlejší, než pochybovači za to měli. Instruktor zapomenutou literu zákona oživil duchem. Není pochyby, že úmysl instruktora jde mnohem dále, než pověstný »úmysl zákonodárce«.

»Zákonodárce« měl tu asi na mysli skutečně jen intensivnější vykonávání dozoru nad společenstvy, moment po výce živnostensko-policejní povahy. Úkol komisařův jest však dle disposic autoritativního poradce českých živnostenských společenstev hlubší: nikoliv pouhý dozor nad zachováváním zákonných formálností, nýbrž účinné spolupůsobení při vykonávání hospodářských, vzdělavatelských a humanitních úkolů společenstevních, při pozvolné cestě k onomu ideálu, který spole-

čenstvům vytkl v § 114. živnostenský řád. Jen ten, kdo posud nepovyrostl z českých dětských střevíčků politických, mohl by věřiti, že by komisaři byli orgány zostřeného vládního dozoru nad společenstvy za nějakým imaginárním cílem politickým. Komisař neobmezí se na dozor nad správným prováděním hlasování, řádným sestavením účetní závěrky a p., ač již tento dozor by byl velice blahodárným při známé liknavosti politických úřadů v záležitostech společenstevních. Komisař dle intencí instruktora jest dozorcem informativním, učitelem i rádcem společenstva, najmě představenstva společenstevního, on bude na př. spolučinným při zakládání i řízení společenstevní záložny, družstva nákupního při společenstvu zřízeného, mistrovské povinné pokladny nemocenské, bude společenstvo podněcovati k zavádění a řádnému provádění zkoušek učednických, bude pečovati o zachovávání předpisů, týkajících se poměrů učednických, aby společenstvo skutečně tu vykonávalo svou funkci vrchnoporučenskou, již mu zákon v ušlechtilé intenci přiznává, aby bylo dáváno učňům, co po zákonu (§ 115. odst. 4.) učňův jest atd. Nebude to vždy úkol vděčný, leč nejnevděčnější bude zpravidla nejzáslužnější.

* * *

Kdybychom blíže zkoumali pramen odporu proti zřizování společenstevních komisařů, pokud se někde vyskytl, přišli bychom na zřídla nikoliv nejryzejší. A právě vzniklý odpor jest sám nejpádnějším důvodem pro instituci komisařů, a kde je odpor největší, tam potřeba komisaře nejživější. Nepořádek a liknavost vzaly na se plášť oposice proti »státnímu« dozoru, proti němuž vytaženy ze staré naší zbrojnice známé zrezavělé zbraně. A přece nemají býti komisaři vlastně ničím jiným, než instruktory, t. j. autoritativnými poradci společenstev v malém, kteří mají do detailů provésti, co instruktoru ministerstva obchodu ve velkém úředním obvodu z pravidla lze není. Komisař má obcovati schůzím představenstva a má k nim býti zván, nařídí-li tak politický úřad, jmenování komisaře jest bystře postřehnutým prostředkem platného práva, přivábiti k práci ve společenstvech inteligenci z povolání, živel laický..

* * *

Komisary nestávají se z pravidla státní političtí úředníci. Již okolnost ta vyvrací sama směšnost obavy před novým »vládním« dozorem. Učitel, živnostník, lékař, obecní tajemník, stal-li se komisařem, stal se snad současně služebníkem dočasnou vládou představovaného směru politického!? Zajisté že nikoliv. Ostatně vláda nepotřebuje komisařů k výkonu dozorčího práva svého, zákonem zaručeného. Chtěla-li by, dá dozor ten prostě v nejrozsáhlejší míře vykonávati svými úředníky. Vždyť právě státní správa politická na § 127. ž. ř. zapomněla, poněvadž jí komisařů k vykonávání dozoru státního nikterak není nezbytně potřebí a poněvadž komisař jako pouhý dozorčí orgán neměl by plného smyslu. Jmenování komisařů úřadem politickým děje se dle intencí instruktora za heslem »inteligence do společenstev živnostenských«. Jedině z tohoto důvodu jmenováni bývají učitelé, lékaři, advokáti, samosprávní i soukromí úředníci, a ovšem také neodvislí inteligentní živnostníci, ku společenstvu

dotyčnému z pravidla nepříslušející. Jeť povolání komisařů mnohem účinnějším prostředkem k součinnosti inteligence, než volení čestných členů společenstvy, leč i touto cestou lze zjednati inteligentním laickým živlům do společenstva přístupu. Ostatně by se mělo předpokládat, že živnostenská inteligence byla již povolána volbou do představenstva společenstva, a že tudíž jest nutně potřebí jmenování inteligentního neživnostníka komisařem, má-li dojíti ku praktické intensivní součinnosti naší inteligence z povolání, inteligence t. zv. »učené« s inteligencí živnostnickou.

Osnova zákona o zájmových společenstvech rolnických sama opatřuje přístup inteligenci do společenstev okresních i zemských, a i nynější zákon o radě zemědělské zabezpečuje povolání »odborníků«, t. j. učené inteligence do výboru rady zemědělské. Zařízení toto osvědčuje se výborně; není na př. prof. Fiedler oživující a oplodňující silou ve výboru českého odboru rady zemědělské, a přece není nikterak jisto, že by takováto síla vyšla z osudí volebního, kdyby zákon sám jiného opatření nebyl učinil. Co osvědčuje se u rolnictva, má býti hříchem u živnostnictva? Má míti malý živnostník jediný smutnou výhradu absolutní nenávisti k inteligenci z povolání, již nerozlučně sleduje nenávist ku vzdělanosti vůbec, když tě zemědělci, dělníci, velkoprůmyslníci vděčně vítají její součinnost! Činí tudíž český instruktor JUDr. Polák zcela dobře, trvá-li všude, kde není výjimka místními poměry zvláště zdůvodněna, na jmenování komisařů ze živlu laického a to z inteligence z povolání.

Ostatně se již v jiných zemích chopili českého příkladu, směřujícího v podstatě k sesílení společenstevní samosprávy, a potěšitelný rozvoj instituce komisařů zdůvodňuje naději, že se vnitřní »život« společenstev, posud v celku zimomřivý, skutečně oživí. Jen jest potřebí, aby také inteligence zanechala passivního pohodlí a pokud disponuje volným časem, účinně spolupůsobila na provedení projektu mnohoslibného, nedbajíc v zájmu eminentně národním posavadních, častokráte trpkých a odpuzujících zkušeností.

* * *

V četných městech i osadách jest již jmenování komisařů živnostenských společenstev provedeno, vyjma Prahu. Kdyby pražská společenstva oplývala právnicky vzdělanými tajemníky, mohlo by to býti omluvou, nikdy však důvodem proti jmenování komisařů. Zemědělská rada má tajemníky dokonaně a výtečně nejen juristicky, nýbrž i národohospodářsky vzdělané, a přece povolávají se do výboru odborníci z inteligence učené. Leckteré větší zájmové okresní společenstvo zemědělské opatří si zajisté za tajemníka doktora veškerých práv, a přece osnova zákona umožňuje povolání inteligentního živlu laického do výboru společenstva. Či život pražských živnostenských společenstev nepotřebuje popudu a nápravy? O tom daly by se psáti celé kapitoly, a přece v Praze společenstevních komisařů není. Odborové rozčlenění společenstev jest v Praze dosti důsledně provedeno, půda formálně připravena, komisařů však není. Proč vlastně nebyli v Praze komisaři jmenováni nejdříve, aby Praha, caput regni, byla příkladem venkovu?

Na toto »proč« a na jiná podobná »proč« postrádáme příslušného »poněvadž«.

Netřeba se obávati, že by těžký pražský vzduch nesvědčil společenstevním komisařům, a že by se jim dařilo jen na svěžím vzduchu venkova. V Praze otevírá se jim nejširší a nejvděčnější působiště, a každý průtah ve jmenování komisařů znamená újmu společenstevního života. Ostatně netřeba snad o tom pochybovati, že v brzku odstraní se podivuhodná pražská anomalie.

* * *

Poslední dobou s mnohých stran jest přetřásána otázka veřejné úpravy obchodního školství. Ve společnosti národohospodářské konal se debatní večer o tomto thematu, v obchodním museu chystá se anketa, v odborných listech hlásí se k slovu tlumočníci různých názorů. »Pozemštit či postátnit?«, toť z pravidla jádro sporu. A přece, mluví-li co pro obchodní školství, jest to právě okolnost, že posud není zemským ani státním.

Stát založil řadu řemeslnických, odborných, mistrovských a vyšších průmyslových škol, žáci těchto škol podporováni jsou velkým počtem stipendií státních, komorních i jiných, na školy obchodní věnuje stát jen asi 5% obnosu věnovaného na školy průmyslové, ač přece absolventi škol obchodních neslouží jen obchodu v užším smyslu, nýbrž převahou také průmyslu, žáci škol obchodních platí neobyčejně vysoké školné, dosahují jen velmi zřídka osvobození a přece jsou obchodní školy většinou plny, školy sloužící technickému výcviku však často stěží shánějí žactvo. Školy průmyslové vznikají z největší části z počinu státu neb jiných činitelů veřejnoprávních, staví a vydržují se takměř výlučně na náklad státní, zemský, obecní a veřejný vůbec, školy obchodní vznikají z pravidla z počinu interesentů neb sborů bezprostředně súčastněných jako nutný výsledek hospodářského vývoje, interesenti nehrozí se obětí a co schází, doplňuje vysoké školné škol obchodních. Stát, země přispívají obnosy poměrně nepatrnými. Nejsou všechny tyto momenty dokladem skutečné, živoucí potřeby škol obchodních, neplní školy obchodní zdůvodněná naděje absolventů, že se poměrně velmi záhy ať samostatně, ať v postavení služebném uživí, naděje, která již u leckoho byla snad zklamána, u nejednoho však ve skutečnosti nečekaně skvěle vyplněna. A to vzdor tomu, že, jak bylo na debatním večeru společnosti národohosp. z povolaných úst konstatováno, obchodní školy z části vyhledává žákovstvo kvality sotva prostřední, jemuž střední škola činí potíže. Ovšem nebyla jedinou příčinou návalu na obchodní akademie potřeba obchodu, také jednoroční dobrovolnické právo, vyhlídka na »aktivování se«, nebo vyhlídka na nějaké úřední místečko svedla mnohé do obchodní akademie.

Při otázce veřejné úpravy našeho školství obchodního jde o tyto stupnice: Obchodní akademie čili vyšší obchodní škola (nyní čtyřtřídní), dvoutřídní obchodní škola, jednoroční obchodní škola (ojedinělá).

O různé soukromé obchodní ústavy a školy pokračovací tu nejde; vysoké české školy obchodní posud nemáme, a žádá se v tom směru

právem alespoň zavedení čelných nauk obchodních na vysoké škole technické, po případě při universitě.

* * *

Jest ku podivu, jak mnoho lidí u nás dnes vystřízlivělo ze státoprávního opojení a neděsí se slova »c. k. státní«, s nímž se dříve zaháněly rozumné myšlénky jako vrabci strašákem. Soudí se zcela rozumně: Jaké výhody plynou žákům, učitelům, obchodu, průmyslu a všem súčastněným činitelům z pozemštění? Může se »královská zemská obchodní škola« vymknouti státnímu dozoru a státní ingerenci, a bylo by to vůbec žádoucno? Jest naše zemská správa tak uzpůsobena, aby dovedla a mohla plně ovládati aparát obchodního školství jako odborové ministerstvo? Má země dosti finančních prostředků, aby své školství obchodní nepřetržitě zvelebovala? Stávají vůbec pádné důvody pro zvláštní úpravu školství obchodního dle zemí? Má býti obzor příštího obchodníka súžen hraničními kameny jednotlivé země? Odpověď na všechny tyto otázky vyzní záporně a projekt pozemštění padá. Úprava školství obchodního jest ústavou vyhrazena zákonodárství zemskému, jest však vůbec potřebí zemského zákona o obchodních školách? Nehoví skutečné potřebě praktického života stokrát lépe snadno měnitelné ministerské nařízení, vydané na podkladě vyslechnutí odborných kruhů a zastupitelstev zájmových?

* * *

Vyslovíme-li se »nepozemštit«, není ještě nezbytno požadovati postátnění. Poměry československé obchodní akademie v Praze jsou na příklad tak urovnané a vzorné, že ani zájem školy, ani zájem profesorů, ani zájem žáků po postátnění nebo pozemštění nevolá, neboť jedinou závadu, vysoké školné, by bylo lze podstatně zmírniti vydatnější subvencí státu a země. Leč jednotlivé případy nelze generalisovati, a zkoumáme-li poměry všeobecné i zájem celkový, nastoupíme rádi dalekou cestu, vedoucí k postupnému postátnění, připravovanému nejen dozorem státu beztak stále utužovaným, nýbrž také stále vydatnější hmotnou podporou státu školství obchodnímu. Poměry nejsou po našem soudu tak trudny, aby bylo postátnění obchodních škol jedinou spásou a nutností nezbytnou, leč přece řada důvodů dosvědčuje výhodnost postátnění. Úprava poměrů učitelských, najmě platů, postupu, pensí, obmezení výpomocných sil, možnost přechodu na podkladě reciprocity, striktní řády služební a disciplinární, toť hlavní výhody, jež by plynuly z postátnění učitelstvu. Téměř všechny tyto výhody lze však učitelstvu zjednati i bez postátnění, je-li v kuratoriu školy dosti pravého porozumění a stačí-li finanční prostředky. Zajisté že na četných školách z valné míry jest provedeno, co od postátnění v tomto směru se očekává. Leccos, co za vadu se vytýká, není vždy a v každém případě vadou. Tak povolávání výpomocných sil učitelských. Není pro obchodní školu s výhodou, převezme-li předměty technologické vynikající odborný technik v místě, národní hospodářství vynikající právník = národní hospodář, předpokládajíc, že ujmou se úkolu svého pilně a svědomitě? Zajisté že jest tu záruka odbornosti a úspěchu co největší. Žáci od sestátnění očekávají snížení školného a časté osvobození. Toho

lze však dosíci také přiměřenější dotací státní a zemskou. Jest to otázka důležitá, poněvadž se vysokým školným mnohý talent od povolání obchodnického odpudí. Dozor a ingerence státní? Tu vláda si již nyní zabezpečila a stále utužuje. I v tomto směru nepřinese postátnění něčeho podstatně nového. Zbývá všeobecný důvod: Stát jest oprávněn i povinen obstarávati i hraditi vyučování veškero, a tudíž i vyučování obchodní. Kolik v praxi důvod tento platí i při školství, sloužícím nejširším vrstvám, jest s dostatek známo. Za to jistá pohyblivost ve správě školy, úzký styk s potřebami obchodní praxe, pěstovaný především prostřednictvím kuratorií a sborů vydržovatelských, složených převážně ze zástupců obchodních komor, gremií a vůbec praxe, kdož ví, zda by neutrpěl újmy při naprostém postátnění. Leč v tomto směru možno snadno zjednati nápravu, nezruší-li se posavadní kuratoria, upraví-li se jich poměr ke škole a zachovají-li se jim jistá práva.

* * *

Jasně a určitě, bez mentalní reservace řečeno, jest postátnění jedině racionalním a žádoucím způsobem jednotné veřejné organisace obchodního školství. Pozemštění není žádoucí. Mnoho lze však vykonati i za dnešního stavu na prospěch škol. Má přítomná nejednotná úprava školství obchodního četné stinné stránky, kteréž vystupují u jednotlivých škol ve velmi rozdílné intensitě, má však také stránku světlou a vzácnou: Jeť výsledkem energické svépomoci obchodnictva, důkazem živoucnosti, skutečné potřeby obchodního školství. *K.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Reforma a rozšíření dělnického pojišťování v Rakousku. — Protistávkové hnutí v Uhrách.

Po dlouhých přípravách předkládá vláda předlitavská po leta ohlašovanou osnovu — zatím vlastně jen paragrafovaný program — dalšího vybudování jednotné organisace našeho obligatorního dělnického pojišťování. Habent sua fata také takové osnovy. V letošní dubnové expertise o revisi nebezpečenské klasifikace podniků podrobených úrazovému pojišťování slyšeli jsme, kterak na naléhavá a důtklivá přání expertů-průmyslníků, aby vláda už jednou vystoupila s ohlašovanou reformou a napravila uznané vady dosavadních oborů pojišťovacích, vládní zástupce odpovídal, že vláda už má program hotový a také v hlavních rysech jej naznačil ve shodě s tím, co dnes se předkládá, ale spolu s velkou rozhodností prohlásil, že pan ministerský předseda jako správce ministerstva vnitra nehodlá s ním dříve předstoupiti před parlament, dokud nebude mít zabezpečeno jeho objektivní — t. j. parlamentního čachru co nejvíc ušetřené — projednání. A zatím ministerský před-

seda hází program na stůl parlamentu v době, kdy se doposud pranic nestalo, co by tento předpoklad mohlo splniti; jen proto, aby sám se dopustil politického coupu a ukázal, co všecko krásného by mohl nadělit občanstvu, kdyby měl parlament dělný.

Jinak (srov. květnové číslo t. roč. »N. D.«) reformní plán je velmi sympatický, ale přes organisačně-správní úspory a značné finanční přispění státu nákladný, tak že břímě podnikatelské zvyšuje až o 100%. Podle našeho názoru hlavně proto, že zůstává v soustavném sčlánkování nemocenského, úrazového a nového invalidního i starobního pojištění státi na půl cestě a nenechává úrazové pojištění splynouti s oběma ostatními obory, jak to důvodně žádá na př. stanovisko pražské komory i letošního českého sjezdu právnického. O tom však udá se nám příležitost rozhovořiti se šíře během všestranného projednávání osnovy zúčastněnými činiteli, k němuž, jak se zdá, bude času nazbyt.

Nicméně i tak, jak je, osnova či program znamená ve svém oboru rozhodný krok ku předu, a je-li co do organisace nového oboru invalidně-starobního v hlavních rysech pouhým logickým sledováním vzoru říšskoněmeckého, je po stránce organisační rozhodně originální a přejímá tu naopak vedení. Uvádí poprvé soustavu do různých oborů státem subvenovaného pojišťování sociálního, jak se vedle sebe a jedno na druhém nezávisle z různých poměrů a předpokladů historicky vyvinulo, rozhárané, jedno druhé nejen nedoplňující, ale jedno na druhé nevraživé. Z pouhých dnešních nemocenských pokladen, které přiměřeně z dnešní jich roztříštěnosti soustřeďuje, činí spodní, výkonný orgán pro všechny obory pojišťovací, jakýsi lokální pojišťovatelský úřad první stolice, omezujíc důsledně jeho dnešní t. zv. samosprávu = nespolehlivost, stranickost, nehospodárnost a diletantství tím, že vedoucí úředníky dává jmenovati a honorovati centrálou pojišťovací, činíc z nich tak orgány ku provádění zákona a ne loutky samosprávy. Naproti úrazovému pojištění, s nímž dnes co do léčení osob k úrazu přišlých byly v neudržitelném poměru, přikazuje jim celé léčení těchto osob do 1 roku (dosud do 4 neděl), takže úrazovnám zbudou skutečně jen nevyléčitelné případy úrazové invalidity, zakládající trvalý nárok rentový. Úrazovnám jako vyššímu útvaru zemských pojišťovatelských ústavů v rámci reformním připadá úkol péče pojistné o invaliditu, vzešlou ze specifické, vyšší nebezpečnosti jistých kategorií podnikových, vyšší než je všeobecná invalidita. Korunou soustavy je nově přičleněné pojištění invalidní a starobní, jehož orgánem je říšská pokladna ve Vídni. K těmto oborům přistupuje ne-li pojištění vdovské a sirotčí, na ten čas finančně nedostupné, tož alespoň kapitálové odbytné pozůstalým. Nepochopitelno je, že osnova zamýšlí vedle tohoto systému jako samostatný obor ponechati už dřív vypracovaný plán pensijního pojištění soukromých úředníků, které docela logicky patří do rámce všeobecného. Také řešení otázky obligatorního pojištění drobnopodnikatelského (maloživnostenského, malorolnického) zatím se vyhýbá, nepouštějíc se na pole, které touto cestou nutně vede k všeobecnému, lidovému pojištění a zůstávajíc zatím v skromnějším rámci sociálního pojištění zaměstnanců.

*

Chronická nemoc stávková, kterou trpí Uhry, vyvolala v poslední době protistávkové hnutí průmyslnických kruhů, jemuž se nyní staví v čelo budapeštská komora obchodní a průmyslová pamětním spisem o hromadných stávkách a opatřeních proti nim. Pamětní spis tento má tím větší význam nyní, kdy se v Uhrách připravuje velmi důkladně reforma živnostenského zákonodárství a není nepravděpodobno, že najde v ní místa leckterý recept, proti stávkám navrhovaný. Správně se poukazuje k tomu, že sebe radikálnější recepty málo pomáhají organismu, který je nedokrevný a jemuž chybí silná, výživná strava. S tímto poznáním mizí i povrchní názor na stávky jako na pouhý výplod sociálně-demokratických agitací a místo vládní metly nastupuje hlubší a střízlivá diagnosa. Ta spatřuje příčiny neustálého vření stávkového jednak v malé dosud pokročilosti uherského průmyslu, jednak v nepříznivých podmínkách životních, s nimiž musí zápasiti dělnictvo, sociálněpoliticky dosud skoro úplně samo na sebe odkázané. Uvádí se tu zejména tíživost daní jak přímých, tak spotřebních, které nemírně zatěžují konsum i nejdůležitějších potravin a poživatin (masa, cukru, piva, vína), což vede přirozeně k zdražování i ostatních potřeb životních a zejména i bytů. K tomu přistupuje i nedostatek sociální péče o dělnictvo, která vedle nedokonalého pojištění nemocenského vykazuje jen ještě pouhé torso pojišťování úrazového, tak že i tu soukromá péče v tomto oboru ukládá dělnictvu značné oběti. Co se potom týče příčiny na prvém místě uvedené, je ovšem sanace tím těžší, čím dvojsečnější zbraní je celní rozluka, která teprve mohla by celní hradbou dáti spolehlivé základy k rychlejšímu rozvoji uherského průmyslu. Za tohoto stavu věcí je ovšem málo platno chtíti zažehnávati vnější symptomy nemoci a nedotknouti se vlastního jejího kořene, který tkví hluboko.

Stanovisko dělníků vůči této otázce je stručně toto: dělníci žádají plnou volnost stávkovati, k stávce se organisovati, příspěvky stávkové sbírati a podpory vypláceti, dále zákaz poskytování dílen a personalu trestnického zaměstnatelům stávkou postiženým k použití; některé organisace žádají dokonce závaznost většinou odborové organisace usnesené stávky pro menšinu pod trestem. Z řad zaměstnatelů ozvaly se proti tomu požadavky po potlačení organisačního hnutí dělnického a policejním donucení stávkujících k práci atd. Mírnější stanovisko zaujímají ti, jichž tlumočníkem je budapeštská komora. Ale i ta domáhá se oslabení dělnického hnutí organisačního a rozhodně staví se proti instituci závazného dohodčího řízení. Prohlášení stávky má býti odvislo od usnesení odborného spolku dvoutřetinovou většinou, kdežto k opětnému ujetí se práce má stačiti většina prostá. Bránění těm, kdo pracovati jsou ochotni, má býti trestáno; využitkování dob naléhavých zakázek k nátlaku na zaměstnatele stávkou má býti na své účinnosti podlomeno prohlášením stávky nebo boykotu za vis major, která zbavuje povinnosti smlouvu a lhůty dodací dodržeti. *P.*

ŠKOLA.

Vládní osnova nového školského zákona v Uhrách útokem na národy nemaďarské — Odpor proti ní — Bezkonfesijní děti a učení náboženství ve školství obecném — Jediná úprava učitelských platů dle tříd státního úřednictva v Bukovině.

Dva národové dovedou udržovati v říši rakousko-uherské nad ostatními počtem sice silnějšími, ale nesjednocenými národy svoji nadvládu: Němci v Cislajtanii a Maďaři v Translajtanii. Zatím co Čechoslované ve Vídni nemohou se domoci pro odpor Němců práva veřejnosti pro jedinou svou školu obecnou, zatím co marně zápasí o jasná práva svá na vzdělání Slovinci, Srbové, Chorvati v rakouských zemích, strojí Maďaři v zemích uherských novým návrhem zákona o školách silný útok na poslední zbytky svobody a rovnoprávnosti nemaďarských obyvatelů Translajtanie.

Snahy panmagyarismu, vinoucí se vším novějším zákonodárstvím uherským, projevují se nejzřetelněji ve školském návrhu ministra vyučování Berzevicze. Eötvösův školský zákon uherský, který aspoň na papíře dával právo zakládati obecné školy všem občanům státním, korporacím veřejným a církevním zároveň s právem samostatného určování jazyka vyučovacího, má býti Berzeviczovou vládní osnovou nového školského zákona úplně zrušen a poslední zbytky národních škol nemaďarských zničeny.

Maďarisační snahy projevují se silně již od let sedmdesátých minulého století. Od roku 1873 musí se na všech školách uherských vyučovati maďarštině, roku 1892 zvýšil ministr vyučování Vlassics výnosem počet maďarských hodin ve školách na 18—24. O postupu snah maďarisujících svědčí fakt, že z celého školství v Uhrách jest 60% škol čistě maďarských, 19% utraquistických, t. j. také maďarských, a pouze 21% nemaďarských pro většinu obyvatelstva. Než i tyto zbytky nemaďarského školství mají býti nyní bezohledně obětovány nenasytnému Molochovi návrhu Berzeviczova.

Brutálnost posledního útoku na nemaďarské školství v Uhrách vysvítá v podstatě z následujících ustanovení vládní osnovy: V každé škole státní má býti zaveden vyučovací jazyk maďarský. Náboženství v mateřštině může se vyučovati jen na žádost vyšších úřadů církevních, které jsou ovšem maďarské. Vyučovací jazyk v nestátních školách národních ustanovovati má právo ten, kdo školu vydržuje. Je-li však v národní škole s nemaďarským jazykem vyučovacím ze všech zapsaných dětí 20% s mateřským jazykem maďarským, nebo je-li ze všech dětí aspoň 20, jichž mateřským jazykem je maďarština — jest vyučovacím jazykem maďarština. Počtu uvedeného vláda všude snadno docílí, protože téměř ve všech obcích jsou starostové a notáři v její službách. Ministr vyučování dostává od nejvyšších církevních úřadů učebnice a pomůcky, jichž se užívá v konfesijních školách obecných,

a přehlíží, není-li v nich nic protizákonného nebo takového, co by podněcovalo děti k nenávisti maďarské vlasti nebo národa.

Novým návrhem zákona má býti dále zmaďarisováno vzdělávání učitelstva. Vláda je přesvědčena, že podaří-li se jí to, že tím dosažen bude největší díl práce maďarisační. Konfesionelní přípravky učitelské, na kterých nabývají dosud učitelské způsobilosti učitelé obecných škol sedmihradských Rumunů a Sasíků, mají sice trvati dále a učitelé mohou na nich konati zkoušky, ale již pro tyto první zkoušky má ustanovovati řád ministr. Mimo to má se vládní zástupce vysílaný ministrem přesvědčovati, ovládají-li nastávající učitelé maďarský jazyk tak, aby mohli vyučovati i maďarsky. Pro řádné místo učitelské mohou býti voleny v budoucnosti jen osoby, které odborovou zkoušku učitelské způsobilosti vykonají před státní zkušební komisí a na základě tom nabudou učitelského diplomu. Zkouška tato má býti konána v jazyku maďarském, jenom z věrouky a mravouky, z paedagogiky, methodiky a výstupů praktických *může* býti zkoušeno také jazykem příslušného ústavu. Čistě maďarsky však *musí* býti konána zkouška z maďarštiny, z dějepisu vlasti, ze zeměpisu a nauky o ústavě.

Zkušební komise na konfesijních ústavech má se skládati z poloviny členů, jmenovaných ministrem a z druhé poloviny ze členů navrhovaných sice vrchním konfesijním úřadem, ale potvrzovaných ministrem. Tento může odepříti potvrzení, uzná-li jen, že by působení toho kterého člena mohlo býti pro zájmy státu považlivým. Mimo to dává se ministru moc potvrzovati předsedy a místopředsedy komisí po vyslyšení vrchního církevního úřadu. Předsedové komisí budou míti uloženo za povinnost zadržeti odepřením svého podpisu vydání diplomu a žádati ministra, aby odkázal kandidáty před novou zkušební komisi, kdykoli uznají, že kandidáti nedbali na požadavky zákona, nebo kdykoli shledají, že kandidáti neovládají náležitě maďarštinu.

Tyto návrhy osnovy Berzeviczovy mají nabýti plné platnosti během čtyř let, ale zákon má míti i zpětné působení. Prostřednictvím rozvětvené instituce školních dozorců bude vyučování maďarštině co nejpřísněji kontrolováno. Nevykáže-li učitel uspokojivý prospěch při vyučování maďarské řeči, bude bez ohledu ke svému věku sesazen nebo v lepším případě dán na odpočinek, jestli se totiž zjistí, že příčinou neúspěchů je nedostatečná jeho schopnost a nikoliv úmyslná nedbalost. Pensionování takové bude prováděno na útraty těch, kteří školu vydržují.

Učitelé škol nemaďarských budou po přijetí nového zákona vydáni úplně zvůli správních výborů komitátních, t. j. zvůli politických, nikoli školních úřadů. Úřadům těmto uloží se za povinnost zakročovati proti učitelstvu disciplinárně: *a*) neprokáží-li takový prospěch u vyučování jazyku maďarskému, jak žádá zákon, t. j. neosvojí-li si dítě za šestiletou dobu denního vyučování elementární školy tolik znalosti, aby mohlo své myšlenky čistě a přesně maďarsky vyjadřovati a aby umělo plynně maďarsky psát a počítat, *b*) užije-li učitel ve škole knih neb učebných pomůcek zakázaných, *c*) prokáže-li se, že se učitel přidržuje směru protistátního, t. j. pracuje-li proti ústavě a národní jednotě,

proti teritoriální integritě státní, proti maďarskému jazyku ať ve škole nebo mimo ni nebo na území některého cizího státu slovem, písmem, tiskem, obrazem, učebnicí nebo pomůckou vyučovací, *d*) vyzývá-li národ, aby se vystěhoval.

Pozbude-li učitel z důvodů výše naznačených místa, zbaven bude také úřad školu vydržující svého práva voliti učitele, a právo toto přenese se na ministra vyučování, který obsadí místo uprázdněné bez slyšení toho, kdo školu vydržuje. Po opakování se případu na téže škole nabude ministr právo zavříti školu církví vydržovanou a zříditi na jejím místě školu státní, t. j. maďarskou.

Každý učitel bude nucen v přísaze na ústavu slíbiti, že zachovávati bude nařízení a ustanovení, vztahující se k zákonům o školách obecných, a že bude poslušen svých představených. Ministr bude oprávněn zavříti učitelský ústav soukromý, neodstraní-li se do dvou let nedostatky, které na něm státní školní dozorce shledal, obviní-li se některý učitel paedagogia, že je stoupencem směru protistátního, užije-li se na ústavě školních knih a pomůcek státu a ústavě nepřátelských a nestane-li se ihned náprava.

Evangelické zemské církvi v Sedmihradech se ukládá, aby v devíti měsících po počátcích platnosti zákona poskytovala učitelstvu svému aspoň 800 K ročního služného. Povinnost tato ukládá se též vydržovatelům německých obecných škol v Uhrách. Nemajetné obce musejí žádati o státní podporu. Převýší-li tato podpora obnos 120 K, bude záviseti ustanovení učitele na schválení ministra, který po státní podpoře vyšší 800 K nabude práva, učitele jmenovati.

Proti osnově zákona, který nesměřuje ku vzdělání a pokroku lidu, ale k pustému pomaďaršťování, který instituce tak kulturní, jakou jest škola, zneužiti chce ve službách násilí a panovačnosti, bouří se potlačovaní Slováci, Srbové a Rumuni. V Národním domě na Vinohradech protestovala 27. listopadu veřejná schůze, svolaná nemaďarskými akademiky z Uher. Ale bude vše marným, nepřinutí-li Maďary k obratu tlak veřejného mínění kulturní Evropy, jehož se Maďaři sami ve svém boji o státní samostatnost dovedli tak účinně dovolávati. »Přehled« z 26. listopadu proto správně vybízí Československou Jednotu a Národní Radu k organisování informaci o kulturním boji v Uhrách v zahraničním světovém tisku. Ovšem bude to muset být pořádná sprcha tisku, aby přivedla Maďary ke hlubokému studu za jejich brutální a násilnické dílo.

Náboženské nevolnictví v zemích rakouských vyzírá jasně zvláště ze zákonných ustanovení o bezkonfesijních dětech a o učení náboženství ve školách. Informační v tomto směru je brožura »Bezvěrci dle práva rakouského«, kterou vydal Tiskový výbor československé sociální demokracie. Dle § 139. občanského zákona rakouského měli by míti rodiče povinnost pečovati o vyučování svých dětí v náboženství, ať se již přiznávají k některému vyznání státem uznanému nebo ne, tedy i osoby bezkonfesijní. V důsledcích § 140. občanského zákona dalo by se soudit, že dítky rodičů nepatřících k žádnému ve státě uznanému náboženskému vyznání nemusí býti vyučovány ve

školách v náboženství. Také dle čl. I. zákona o poměrech mezináboženských z 25. května 1868 č. 49. ř. z. následují manželské nebo manželským na roveň postavené děti v náboženství svých rodičů, pokud oba patří k témuž vyznání. Měly by tedy analogicky děti následovat svých rodičů i v tom případě, když tito souhlasně nepatří k žádnému vyznání ve státě uznanému. Názor tento měl i správní soudní dvůr, který v rozhodnutí svém z 22. dubna 1882 a z 18. dubna 1884 praví, že na manželské dítě rodičů, kteří v době jeho narození nepatřili k žádné zákonně uznané církvi nebo náboženské společnosti, nemůže žádná z těchto církví činit nároky, neboť podle úmyslu zákona nemá být, pokud se jedná o prvé ustanovení náboženského vyznání, ustanoveno pro děti manželské žádné jiné vyznání, nežli to, k němuž patří oba rodičové, nebo aspoň jeden z nich.

Říšský zákon školský z roku 1869 přivodil však do věci zmatek. Dle § 1. tohoto zákona je úkolem obecné školy vychovávati děti »mravně nábožensky« a dle § 20. téhož zákona »nesmějí rodiče neb jich zástupci (beze všeho rozdílu) nechati své děti nebo dítky jim svěřené bez vyučování, jež je předepsáno pro veřejné školy obecné, a protože mezi řádnými vyučovacími předměty školy obecné na prvním místě je uvedeno náboženství, bývá se strany církví dovozováno, že každé dítě musí býti vyučováno ve škole v jednom ze státem uznaných náboženství. Pro výklad tento dovedli vždycky chytří rakouští klerikálové získati také autoritu správního soudního dvoru a dovozují, že i děti bezkonfesijní musí být vyučovány v náboženství a že je jen třeba rozhodnutí v jakém. V praxi řešívá se otázka tato tím způsobem, že se ponechává bezkonfesijním rodičům na vůli, aby rozhodli, v jakém zákonem uznaném náboženství mají býti děti jejich ve školách vyučovány. Školní úřady spokojují se v tomto případě i tím, když se rodiče postarají o soukromé vyučování dítěte, protože úřady školní povinny jsou opatřiti vyučování dětí v náboženství teprve tenkráte, je-li nejméně 20 dětí určitého vyznání. Od dětí soukromě náboženství vyučovaných žádá se ke konci školního roku zkouška. Neučiní-li rodiče v tomto směru žádného opatření, určuje se bezkonfesijním dětem náboženství, v němž mají být vyučovány cestou úřadní.

Teprve od 14. roku svého věku má rakouský občan právo voliti si vyznání samostatně, nebo zůstati po případě bez vyznání. Žáci škol pokračovacích, středních a odborných mohou býti bez náboženského vyučování, dosáhli-li jen 14. roku věku. Autor vzpomenuté brožury dovozuje, že proti praxi s dětmi rodičů bezkonfesijních na školách prováděné mluví zřejmě § 3. zákona z 25. května 1868 č. 48 ř. z. i § 2. ř. z. šk., které stanoví, že veřejné ústavy musí býti přístupny všem občanům, resp. mládeži, bez rozdílu náboženského vyznání, tedy i dětem bezkonfesijním, což jinými slovy znamená, že náboženské vyznání tu nemá rozhodovati. Také základní zákony státní, které zaručují občanům rakouským úplnou svobodu svědomí, jsou s praxí výše vyličenou v odporu.

Mluví-li říšský zákon školský o náboženství jako povinném předmětu vyučovacím, má na mysli jen děti určité konfesi patřící, nikoli

však děti rodičů bez konfese, pro něž žádných právních norem nestanovil.

Zásada, že děti osob bezkonfesijních mají býti také bezkonfesijně vychovávány, není v zákonodárství našem positivně vyslovena, lze však trvati na tom, že i při dnešním stavu tohoto zákonodárství nejsou rodiče povinni určovati svým bezkonfesijním dětem po dobu jich školní návštěvy náboženství, že vyučování náboženství předpokládá příslušnost k určitému vyznání a že děti bezkonfesijní nemají býti úřady k vyučování náboženství doháněny.

Lze jen vítati, že naše dělnictvo, které o této věci vydalo pěknou brožuru, klade si za povinnost výše uvedený právní názor důsledně hájiti a propagovati, jakož i čeliti všude tam, kde se vlivem klerikálním vyvinula praxe svobodomyslnějšímu duchu zákonů rakouských naprosto odporující. Mnoho jest změniti ještě v zákonodárství říšském, aby plná svoboda náboženská se u nás zahostila, a specielně mnoho v zákonodárství školském. Zaručena-li je základním státním zákonem svoboda svědomí a poskytnuto-li každému rakouskému občanu právo na každý úřad v říši, pak nemá býti na př. ani učiteli uzákoněné školy interkonfesijní brána možnost státi se správcem kterékoli veřejné školy, není-li zkoušen pro výpomocné vyučování náboženství toho vyznání, ku kterému se hlásí většina žáků té které školy.

Bukovina je dosud jedinou zemí, která splnila požadavky učitelstva upravením jeho hmotných poměrů dle tříd státního úřednictva. Přijatá úprava dle návrhu vypracovaného zemským učitelským spolkem rozděluje učitelstvo na 5 tříd. Do nejnižší V. třídy s platem 1200 K vřadí se 20% nejmladšího učitelstva, ostatní třídy budou míti po 3 stupních jako státní úředníci XI.—VIII. tř. Ve IV. tř. budou mít učitelé 1600, 1800, 2000 K, ve III. tř. 2200, 2400, 2600 K, ve II. tř. 2800, 3000, 3200 K a v I. tř. 3600, 4000, 4400 K. Učitelé měšť. škol zařadí se do prvých 4 tříd, učitelé obecných škol do 5 tříd a to tak, aby v I. tř. byli jen 3 učitelé, z ostatních pak 10% ve II., 20% ve III., 50% ve IV. a ostatní v V. tř. Mezi učiteli a učitelkami není v platech rozdílu. Nově přijatý zákon nabude platnosti až bude přijat zákon o právu propinačním.

UMĚNI.

Pro koho umělec výtvarný pracoval dříve a pro koho nyní. Podobiznářství a fotografie — XIV. výstava »Manesova« — »Umění včera a dnes.«

O umělecké tvorbě a majitelích obrazů rozepsal se prof. dr. Alfred Lichtwark, ředitel hamburské obrazárny a neúnavný pracovník o šíření aesthetické kultury.[1] Velkými rysy, na několika jen stránkách, stručně

[1] »Die Zukunft.« XIII. č. 11. — Z řady jeho prací některé hodící se zvláště naší potřebě (Uebungen in der Betrachtung von Kunstwerken, Die Erziehung des Farbensinnes, Seele und Kunstwerk) vydá naše nakladatelství.

a výstižně načrtl důležitou část dějin umění — poměr obecenstva k umění výtvarnému. Jako v ostatních jeho pracích jest i v této rozpravě mnoho dobrých poznámek, osvětlujících stav umění výtvarného nejen v době minulé, nýbrž i v přítomné.

»Jsou-li umělecká díla možna a žádají-li jich sobě a kdo jich žádá, to určuje stav společnosti.« Lid lovecký, pastýřský, rolnický nepotřebuje jich. Vznikají jen v městě; jest jenom městské umění a to až podnes. Kněz, jenž na starosti měl svatyni, to byl, jenž nejdříve objednával a pěstoval umění. On a jeho církev. Stavěla své chrámy ve slohu nejnovějším. Nejmodernější sochaři vytesávali pro ně postavy Boží a světců, malíř směru nejnovějšího pomalovával jejich stropy a stěny a stavěl své nejsvěžejší obrazy na jejich oltáře. Umění rozvíjelo se na svatyni a v ní. Tak tomu bylo až do francouzské revoluce; po ní církev staví se nepřátelsky k umění novému a žádá po architektech, malířích a sochařích staré slohy, staré formy, archaismus, ztrnulost, zřeknutí se svobody duševní. (Výmluvným dokladem těchto slov jest naše Praha, staré a nové chrámy její; ale i náš venkov, kde nestrpěli Bílkovu »Golgotu« v kostele.) Tím odpadlo našemu umění území z nejcennějších, když ze svatyně muselo vyjíti. Nejčetnější a nejznamenitější umělecká díla věku středního a renaissančního vznikla ve službě náboženství.

Od století 12. stává se ochráncem umění a majitelem uměleckých děl vedle kněze kníže a jest jím s malou přestávkou až do francouzské revoluce. Někdy kněz i kníže byli v jedné osobě: papežové, duchovní kurfiřti, arcibiskupové. Toto knížecí umění podmaňuje si v 17. a 18. stol. umění náboženské a vtiskuje mu své dvorské formy. Dvory knížecí stávají se sběrateli dobrých obrazů.

Se stoletím 14. uplatňuje se pozvolna třetí stav — měšťanstvo. V 16. a 17. stol. (v Hollandsku!) bylo ono pěstovatelem umění. Ale bylo to měšťanstvo smýšlení aristokratického, na rozdíl od měšťanstva 19. století. Jím nastává nová doba v životě umění. Měšťan nepotřeboval tak originálů jako církev a kníže; radnic není tolik jako kostelů, a v protestantských zemích výzdoba chrámů vůbec odpadla. Umělci hledali tudíž nové techniky, aby se s uměním svým dostali do domů měšťanských. Skoro v touž hodinu vynalezli dřevoryt, mědiryt a tisk anebo rozvili je. Postavení umělcovo se změnilo. Dříve, když pro svatyni pracoval, látka byla mu dána — látka svatých písem a legend, kterou sám ovšem v srdci nosil a která žila ve fantasii všeho lidu a v níž musel lidi tak krásnými zobrazovat, jak jen mohl, neboť stáli před duší lidovou jako princ a princezna z pohádky; místo bylo mu přesně vyměřeno, jež obraz jeho měl zdobit; typ byl tradiční. Ještě více vázán byl, pracoval-li pro knížete. Také tu místo bylo dáno, látka předepsána; látka, kterou nenosil v srdci. Žádané mythologie, allegorie a dějinné události musel sám vymýšleti, ale v nich nebylo toho, co dojímá, povznáší a otřásá, čeho náboženské látky měly hojnost. Tragičnosti, démoničnosti a hrůzyplnosti nebylo anebo pořídku. Za to umění nabylo vlastností dvorského života: půvabu, gracie, důstojnosti, vybranosti. Ale přes všecku tuto závislost jak na knězi tak na knížeti vi-

díme, jak řada největších a v sobě nejsvobodnějších uměleckých děl vznikla na zakázku. Nesmíme zapomínat, že kněz i kníže ve věcech uměleckých byli zkušenými znalci, kteří se také dobře o věci poradili. Teď, když měšťan také stal se objednavatelem, umělec stal se zcela svobodný. Kromě výzdoby radnic a kromě podobizen mohl dělat, co chtěl. Byly-li časy zlé, mohl i hladem zahynout a dopřál prý si také této svobody. Ale genius mohl se vyhovořit, z nejhlubšího nitra vyslovit, jak to také učinili Dürer, Holbein, Rembrandt. Při zakázkách dřívějších, církevních a knížecích, hlavní věcí byla dekorativnost; jí všecko ostatní muselo se podřídit. V měšťanské kultuře tento dekorativní živel ustoupil; za to vešla do umění dojímavost a otřásavost, náladovost a vroucnost, tušivost a roztouženost, fantastičnost a divost.

Kdo v 19. století a až po dnes kupoval a objednával umělecká díla a jakého druhu ona byla?

Církev to nebyla. Knížata málo nebo nic — kromě malých výjimek — dbala o umění; nejsouť nic víc než zámožný měšťan a často ani to ne. V Kodani na př. velikými mecény jsou sládek, obchodník tabákem a zubní lékař; v Moskvě byli jimi dva bratří kupečtí. Pravým majitelem uměleckých děl stal se teď stát. On kupuje je pro svá musea, objednává nástěnné obrazy, staví pro své úřady paláce, buduje pomníky. Ale jest neosobitý. Jeho komise propasou obyčejně pravou příležitost; z tisíce jednou — a to prý náhodou — jí využitkují. Není to kníže, jenž povolával nejdovednější umělce a vybíral všude kvalitu. Jen zřídka obraz z nejlepších souvěkých dostal se do majetku státního. Za to za veliké peníze bude skupovávat, co v 19. stol. sám odkopnul.

K státu patří též krasoumné společnosti a spolky. Ty celkem málo prospěly umění, ba často víc mu uškodily, poněvadž podporovaly prostřednost. Občanstvo pak nenahradilo dosud, co umělec na knězi a knížeti ztratil. Jen málo kdo z něho cítí potřebu umění. Jeho musea nebo obrazárny nedávala vzniku uměleckým dílům, nýbrž sbírala je a to až do posledních let především věci prostřední.

A tak umělec 19. stol. tvořil ne pro účely konkretní, než jen pro abstraktní: pro museum (že mu to snad odkoupí), pro výstavu a pro obchodníka uměleckými předměty. Ti jsou náhradou umělci za kostel a palác, za kněze a knížete. Museum chová se k němu passivně; výstavy staly se pro něho bičem — usnesením všeho národa měly by být odstraněny, neboť množí jen houfně takéumělce a lžiumělce; obchodník pak je všemohoucím pánem nad ním. Nikdy umělec tak osamělý nestál jako nyní, osamělý a povznesen proti nerozumu davů. Mnohé povahové rysy moderního umělce se tím vysvětlují. Nemohl sloužiti, poněvadž pána už nebylo, i filosofoval, že umělec nesmí sloužit, a z toho vzešlo pověstné l'art pour l'art. Co je ti, dave, po umění? Umění jest jen pro umělce. Tak soudí dnes mnozí z nejlepších. Jiní sloužili pánu, jenž se naskytl, a stali se otroky otrokovými.

A jakým ohromným nákladem tyto poměry tvoříme a udržujeme! Tolik millionů státního i městského rozpočtu říše Německé — ředitel Lichtwark mluví o poměrech hlavně v říši té — vyhozeno ročně na špatnou výchovu a falešný majetek, tolik proplýtvané síly národní!

V životě soukromém není tomu jinak; jen že obnosy rostou tu do pravděnepodobna. Na př. v podobiznářství. Není prý ho vlastně v Němcích, jest jen několik, velmi málo podobiznářů, které smíš počítati. Ale i prostředního zboží se nedostává, ba i důkladné práce řemeslné. Jsou města o tří až pětsettisících obyvatel i víc, v nichž ani jediný portretista uměním svým se neuživí; nanejvýš dáma nebo i dvě. Tak hluboké barbarství možno od dávných století po prvé pozorovat ve staré zemi kulturní. Toť známka zvrhlosti uměleckého smýšlení. Naproti tomu ohromny jsou sumy, jež německý národ dává za fotografie; jistě prý sta millionů. Město o tří až pětsettisících obyvatel mívá zrovna sto zámožných fotografů, z nichž každý má příjmy jako málo který významný umělec. Lichtwark nevěří, že v celém Německu je tolik umělců, kteří z umění svého žijí v poměrech slušných, kolik je fotografů v kterémkoli německém velkoměstě. Ale jsou fotografové v dobrých poměrech i v malých městech i na vesnicích. Co dá se za podobiznu fotografii, patří vlastně umění. Těch millionů, co každé německé velkoměsto vydává rok co rok za fotografii, nevydaly ani Atheny, ani Benátky, Norimberk, Amsterdam za doby svého největšího rozkvětu ročně a pravidelně na umění. Ale tato sta millionů nejen že nic cenného nevytvořila, ale přispívají k tomu, že vkus se kazí. Fotografové sami doznávají, že by raději pracovali vkusně a umělecky, ale obecenstvo nechce.

»Fotografická podobizna je dnes pravým uměleckým majetkem našeho německého lidu. Za tento majetek obětoval milliardy a vydá další milliardy. Je ve většině domů jedinou věcí, která připomíná umění, a její moc sahá od jizby podomkovy ve sklepě až do podkrovní komůrky služčiny. A nad to není uměleckého díla, jež by tak často, tak důkladně, s takovou oddaností a láskou bylo prohlíženo, jako tato bídná fotografická podobizna přítelkyně, přítele, rodičů, bratří a sester a vlastního já . . . Dokud máme tuto fotografickou podobiznu, nemůžeme očekávat uměleckého podobiznářství, poněvadž smýšlení tu není, jež by je neslo. Fotografie ničí veškeru upřímnost. Kdo je zvyklý jejímu lichocení, nesnese vůbec pravdy.«

Poslední desítiletí ukazuje prý náběh k lepšímu, ale což je to! Ven z takých nezdravých poměrů!

Toto volání Lichtwarkovo platí také nám, našim smutným bytům, bez barvy, bez jejího světla a života, olupovaným o radost. V mnohých rodinách zůstaly ještě po dědečkovi a babičce teplé podobizny — teď visí v předsíni neb v temném koutě — nebo zůstaly miniatury, tak intimní a milé; vnukové mají už jen veliké ve velikých rámcích fotografie, tak chladné a povybledlé, jako většina těch bytů samých. Demokratismus musí se důkladně přičinit, aby v tomto oboru vyrovnal svá passiva.

*

»Manes« zahájil ve svém pavilonu XIV. výstavu. Antonín Slavíček vystavuje 66 krajin a sochaři Bohumil Kafka, Josef Mařatka, Stanislav Sucharda a Ladislav Šaloun řadu plastik.

Je to výstava znamenitých kvalit. Slavíček má tu výbor svých prací z let 1896—1904, tři své fáze, jak nejdříve melancholii kraje, březového lesíka, podzimu nejraději vyjadřoval, pak přišly výskající

v slunci červené střechy, a konečně výskot přechází v umírněnější, vyrovnanější a mnohozvučnější harmonii. Tu zachycuje krajinu v slavnostní velebě dumné osamělosti, tu v radostné úrodě, tam s lehkým a veselým letem prozářených obláčků. Radost, síla a zdraví vane z jeho krajin.

Také vystavené plastiky jsou práce vesměs vynikající: podobizny od Kafky, Suchardy a Šalouna, Mařatkovy drobné studie — Rodin říká podobným svým studiím »embrya«, kéž také u Mařatky z těchto jemných, procítěných zárodků vyrostou veliké bytosti! — jeho »Studie k pomníku«, bujará a vzletná, je mnohoslibnou předzvěstí. Veliké krásy jsou díla Suchardova. Jaká hloubka a ušlechtilost ve výrazu tiché, ale nekonečné bolesti, bolesti rozloučení, tají se v »Upomínce« a v mladém Slováku, jehož duší zní nejtklivější píseň loučení »Dobrú noc«, až celé tělo se bolestně nalomilo, jako by duše z něho uletovala za tou bytostí, s níž se rozloučila! Obě práce, »Upomínka« i »Dobrú noc!« jsou z náhrobku umělkyně tak záhy zesnulé. Krásnější myšlenky pro takový náhrobek nemůže být. Ale na něco jiného dovoluji si při tom upozornit: jak tu pravý umělec zachytil lidovou píseň, s jakou vybraností, s jakou — tu, prosím, je na místě slovo tak zneužívané — delikátností! Tu duše se chvěje čistým, vroucným záchvějem. Srovnejme s tímto Suchardovým ohlasem lidové písně ty svazky veršovaček, ty ethnografické a dialektické břinkačky a »praďulenky«, které se u nás tak nesmírně a beztaktně rojily! Goethovi dostačilo, když podařilo se mu několik jen málo čísel v tónu a duchu lidovém, rovněž Čelakovskému a Erbenovi. Sucharda vystavil též dřevořezbu neobyčejné měkkosti a pak zajímavou práci, kus své konfesse patrně: »Parthenon«. Se zaníceným zrakem umělec hledí na zázrak Fidiův, jenž vznáší se osluněn před ním ve svém majestátu. To zahledění dobré jest. Kdo z té studnice věčné krásy dovedl se napít, ten vstával obrozenč. Ale ne každý má tak silný zrak, aby snesl pohled do studnice té. Dante musil víčka očí svých posilnit vodou z řeky světla, aby mohl pohlédnout do svrchované nádhery nebes.

*

»Jste mladí a sestárneme všichni. Tělem všichni, duchem mnozí. Dobře víte. kterak starší pokolení a Vaši přímí učitelé Vám připravovali namáhavě půdu a s láskou vyzbrojovali Vás pro boje budoucí. Po Vás přijdou nepochybně jiní, kteří vystoupí s novými a bohdá ještě pokrokovějšími uměleckými tendencemi a principy. Pak vzpomínejte toho, že všichni máme povinnost vděčnosti ke každému dobrému pracovníku, vůdci a rádci před námi, nezapomínejte, že sami jste s přesvědčením kdys musili si raziti cestu a bojovati o uznání svého umění a nezavírejte se pak radosti nad tím, že nová pokolení činí svým způsobem, se stejnou horlivostí a stejným nadšením totéž, oč Vy jste kdysi usilovali a čemu jste síly své věnovali.«

Těmito slovy K. B. Mádl zakončil před šesti lety úvodní stať k novému ročníku »Volných Směrů« a úvodní tou statí zahajuje knihu svou Umění včera a dnes (u F. Topiče). Každý cítí, jak už z těchto slov mluví snaha po opravdovém pochopení a vystižení povahy uměl-

covy a jeho díla, po soudném a uznalém a co možná spravedlivém ocenění jeho; jak mluví z nich vědomí zodpovědnosti za slova vyřčená, a jak následkem toho sloh kritikův stává se příjemně klidný a do vět vchází plnost a sytost. To všecko předpokládá nejen lásku k věci, ale také usilovné studium a zásobu vědomostí o kultuře minulé i souvěké, jichž výrazem aneb ohlasem bývá anebo chce býti dílo umělecké. V knize Mádlově, která jest jen malou snůškou z horlivé jeho činnosti jako nejpilnějšího stopovatele kdejakého lepšího zjevu uměleckého u nás a šiřitele porozumění pro něj, je tomu předpokladu svědomitě vyhověno. Vytknuv své stanovisko o poměru kritiky k umění, předvádí v 18 rozborech význam Levého, Purkyně, Brožíka, Schnircha, Lišky, Marolda, Lebedy, Pirnera, Hynaise, Jenneweina, Sochora, Holárka, Schwaigera, Alše, Nowopackého, Hudečka a Suchardy, tedy řadu kapitol z rozvoje umění českého. Třeba dokládati, že takových knih je u nás třeba a že mají být upřímně vítány? *T.*

LITERATURA.

Krásná:

Diletantism. Otto Faster: Velikán Velikánovič. Nákladem Hejdy & Tučka. Jan Osten: Veliké cíle. Nákladem J. Otty. Karel Rožek: Propastmi duše. Adolf Brabec: Denní dramata. Adolf Brabec: Bratři. Nákladem Srdce. Karel de Wetter: Ballady. (Melpomene.) M. Jahn: Kruhy na vodách. Nákladem Máje. Leda: Český Honza. Sdramatisovaná pohádka o pěti jednáních. Leda: Pohádky pro velké a malé děti. Nákladem Dubského v Č. Budějovicích.

Pan F. V. Krejčí uveřejnil v 10. čísle »Přehledu« článek o diletantismu, v němž nastiňuje své umělecké i životní kredo. Článek jest odpovědí na poslední lit. hlídku »Naší Doby«, proto reaguji.

Uměleckým a životním ideálem p. Krejčího je milování života ve všech jeho projevech, schopnost, dávat rozechvívat svou duši vším, v čem bytost lidská rozepíná své síly nad běžný normál, ať již směrem k hříchu či k ctnosti, k vášni, sebeobětování či nejpyšnějšímu sebevyžití, je mu dále ideálem pružnost a šíře ducha, jež umožňuje kulturnímu člověku, aby dával struny svého nitra rozechvívat střídavě nejrůznějšími uměleckými dojmy — ovšem až do jisté míry, pokud vlastní osobnost svým protitlakem nepostaví se tomu na odpor.

To je jinými slovy — třeba že p. Krejčí nepřipouští — v podstatě totéž, co Bourget praví, když definuje diletantism, jejž nazývá schopností ducha, která nás naklání postupně k různým formám života a vede nás k tomu, abychom se propůjčovali všem těmto formám, ale žádné z nich cele se neoddávali. Bourgetovo neoddávání se cele je u p. Krejčího ten »protitlak osobnosti«, Bourgetovo »postupně« je u p. Krejčího »střídavě« a Bourgetovy »formy« to jsou u p. Krejčího ty projevy života, to všechno atd.

Na toto kredo umělecké a životní p. Krejčího nemohu zas nic jiného říci, než co jsem řekl již posledně. Ovšem uvaluji tím na sebe jeho výtku, že hledím vtěsnat život v nuzný úhel pouhopouhého moralismu a že mně život je jen nudnou čítankovou historií. Jsem panu Krejčímu duchem dogmatickým a jednostranným, sebe naproti mně počítá k lidem širšího a volnějšího rázu.

Avšak zdali ta šíře, volnost a pružnost ducha, které p. Krejčí žádá na kulturním člověku, neznamená vlastně v podstatě, přihlédneme-li blíž, nedostatek hlubšího životního přesvědčení a nedostatek opravdovosti? Milování všech projevů života, rozechvívání a rozezvučování se vším, dobrem i zlem, individualismem i altruismem, spiritualismem i sensualismem, aristokratismem i demokratismem atd., to znamená, že se dovedu sice rozechvět vším, poněvadž mně to asi přináší jistý požitek — je v tom dávka pseudoestheticismu — ale že nedovedu se opravdově k jednomu z kontrérních směrů života postavit, že nedovedu pro nějakou věc žít, nýbrž že dovedu se nejvýše o různé projevy života zajímat. Při tomto životním stanovisku nemám a nesmím míti nijakých pevných, nezvratných zásad, neboť pevné zásady té všestrannosti, jaké žádá p. Krejčí, nepřipouštějí. Ale nedostatek pevných zásad skrývá v sobě nebezpečí. Pan Krejčí na př. rád by pracoval ku kulturnímu zjemnění našeho života. Avšak jak, nemám-li v sobě pevného, absolutního měřítka? Pak propaguji i nízkost takových Exotiků Matějkových a jiné podobné literatury. Nemohu si proto pomoci, ta pružnost a šíře ducha, ta schopnost všestranného rozechvívání je mně znakem jen neopravdovosti, esthetického pomlsávání, jisté životní pohodlnosti — a tedy vlastně i egoismu. V této volnosti a šíři ducha je konec konců vlastně ztrnulost a tím i kus sociální nepokrokovosti. Život žádá na nás v malých, nejmenších i velkých věcech určitého »ano« neb »ne« — názor p. Krejčího v důsledcích znamená však, že dovedu »klečet před všemi oltáři« a myslit si při tom »laissez faire, laissez passer«. Pan Krejčí musí totiž uznat, že evangelium planého estheticismu a diletantismu nejen snadno uchycuje se v hlavách, ale že většinou z theorie přechází i v životní praksi. Učinil-li si již tedy cílem uměleckou výchovu, což je přece velmi vážná a dalekosáhlá věc, měl by na všecky tyto důsledky myslit, t. j. svůj ideál umělecké výchovy do všech důsledků promyslit — a pak by jej jistě postavil na určitější a opravdovější základy.

Pan Krejčí ovšem ve svém článku míní, že je nutno mít složitý názor o složitých věcech a že uvádět na jednoduché »ano« neb »ne« nekonečnou pestrost a mnohotvárnost zjevů životních znamená znásilňovati je. Přiznávám, že nemiluji této složitosti. Vidím, jak často je umělá, jak z prostých věcí se vybudovává, vidím na př. jak i v literatuře umělou složitostí, verbalismem malé věci nadouvají se na veliké a jak musíš odvalovat hory slov a frází, abys nalezl často velmi titěrné zrnéčko pravdy neb nepravdy aneb vůbec trochu smyslu, často i nesmyslu. To »ano« a »ne« jest při názoru p. Krejčího ovšem nemožné. Avšak již Kristus řekl: »Ale buď řeč vaše: Jistě, jistě; nikoli,

nikoli«. Hus znal také jen »ano«, »ne« — proto byl Husem, nebyl diletantem; i Havlíček znal jen tuto odpověď. A kdybych měl ukázat na historii lidstva, tu bych musil ukázat, že duchovní vůdcové světa vedli nás vždy jinou cestou, než kterou naznačuje p. Krejčí. Pan Krejčí je relativista. Ale jsou jisté transcendentální pravdy a morální hodnoty — nelekám se toho slova — a pravd těch a hodnot každý z nás znovu svým způsobem musí v sobě pracně si vybojovat. To platí i o umění. Jimi bylo každé umění opravdovým a velikým.

Konečně upozorňuji p. Krejčího, že Bourget ve studii o Renanovi mluví o úskalí životního názoru, který nazval diletantismem. Má pro ně na počátku III. kapitoly velmi silný výraz.

*

Již loni při posudku děl Sovových a Passiflory Sezimovy byl zde vymezen pojem literárnosti a pojem tak zv. literáta.

Naše moderní poesie jest totiž prosycena a ubíjena literárností. V divadelních proslovech se probírají esthetické otázky; v dramatech samých se filosofuje o umění a o tvořivosti. Tedy vyhovuje nejspíše skutečným poměrům a požadavkům, že v tolika a tolika belletristických pracích se mluví skoro výhradně o literátech a že se z »literatury« dělá nejzávažnější, ne-li jediná kulturní otázka. Buďme rádi, že vedle nejmodernějších povídek o nezbytném, třeba že poněkud abstraktním, literárním příteli, o duchaplných kritických hovorech, o salonech, kde se srká čaj a debatuje s espritem, že píše se o této tak zv. literatuře také s trochou vtipu a opovržení. K románům, které povrchně sice ale aspoň zajímavě a trefně líčí politování hodnou existenci českého literáta, čítám pana Otty Fastera »Velikána Velikánoviče« (»několik kapitol ze zápasů malého člověka«; nákladem Hejdy a Tučka), jenž obsahuje mnohé znaky zdravého realismu. Hrdina jeho, redaktor Horyna, s povážlivou lysinou na hlavě, se svým řezavým smíchem a s očky blýskajícími se po každé vtipné poznámce, prožívá celou škálu tragikomických ponížení, jimiž z české literatury se sestupuje — do české politiky. Má nadanějšího soupeře ve fešném studentu Bergerovi, který nad průměr svých soudruhů vyniká tím, že se mu znamenitě daří milostná dobrodružství, že se oženi s dívkou oslňující krásy a že arci píše úchvatná dramata. Právě proto, že jsou tak úchvatná, byla odmítnuta ředitelstvím Národního divadla, a to z důvodů, jež p. Fasterovi vynucují trochu osobně zbarvené poznámky; mnoho neschází a končil by svou povídku nadšeným dithyrambem na scény pražských předměstí.

»Veliké cíle« p. Jana Ostena (román; nákladem Ottovým) vypravují o nadaném doktoru mathematiky, jejž osud zavál do malého městečka a jejž láska téměř zpronevěří vědě; ale první milenka, mathematika, zvítězí, Mašek dokončí slavně svá studia a oddá se akademické karieře, kdežto dívka jím opuštěná brzy nalézá útěchu v náručí geniálního umělce, který rovněž stoupá za svými velikými cíli. Také zde zajímavá látka na úkor hlubšího promyšlení; reflexe na úkor plastiky. Pro každou osobu stačí jediná formulka: toto jest učenec, toto komponista, a ona dívka stvořena jest pro lásku. Veliké pak cíle, jak uměl-

lecké, tak zvláště vědecké, shlédnuty jsou hodně s nadšením, t. hodně z povzdálí. Ten veliký badatel v oboru mathematiky má takovou laickou radost z pohledu na ohvězděné nebe a jeho plány jsou stejně dalekosáhlé jako povšechné a neurčité: chce odkrýti — nové dráhy ve své vědě. Jeho činnost pak, zdá se, vyčerpává se tím, že pracuje hluboko do noci, že mu tisknou příspěvky v zahraničních časopisech, že se stává členem učených společností. Ani stopy po rozrývajících zápasech, po horečně radostném či beznadějném hledání, které, byť i nezasvěcení se nedůvěřivě usmívali, bývá údělem adeptů »chladné« vědy.

»Propastmi duše« nazval p. Karel Rožek pět povídek. Neprávem podle mého mínění; neboť duše ty nejsou smýkány ani propastmi ani očistci, nýbrž mají cosi z uvědomělosti, úmyslnosti, ba nediskretnosti svého tvůrce. Jich bludné cesty podobají se leda geometrickým diagramům, v nichž každá čára má svůj odlišný směr, svírají se sousedícími pravý úhel. Posléze tyto obrazce vždy se ztrácejí v násilnou kaňku: neníť v p. Rožkových povídkách jediné vůdčí osoby, aby posléze nevraždila sebe, jiného či alespoň své dílo. Při tom neupírám autoru daru zvláštního zádumčivého lyrismu a bystrého pozorování života, které má vyvinutý smysl pro dramatičnost a i pro tragiku všedního dne. Větší snad ještě měrou vystupuje toto nadání u jiného autora z kruhu »Srdce«, u p. Adolfa Brabce (»Denní dramata«, povídky a »Bratři«, dramatická studie o třech jednáních). Co podává jest sice posud nepropracováno; jeho dramatická studie jest něco méně nežli studií. Ale závěrečná situace, kdy vražděný bratr prosí za odpuštění, má v sobě sílu pravého dramatického umění.

»Ballady« p. Karla de Wettera (nákladem Melpomene) jsou psány poctivým úsilím, které se rve s nepoddajným jazykem a o něco málo fantasie. Proto ještě nezasluhují krvavého výsměchu, jímž je nevědomky stíhá pan Antonín Czech z Czechenherců v úvodním přípisu: »To nejsou staré mythy o andělích a geniech . . . , o nichž zpíval Dante, Tasso, Milton . . .«

Umrtvující trud širokých plání, zoufalé zvuky dušeného pláče a těžká resignace podzimku, jenž přikvačil po bouřném mládí: to jest tiše smutný doprovod »Kruhů na vodách«, knihy novel p. M. Jahna (nákladem Máje). Ničím není život, napovídá titul, ničím úsilí lidstva, a ničím zdrcená energie jednotlivců: jako když kámen do vody padší utváří kola, kola . . . Také názvy jednotlivých povídek vystihují zcela šerou náladu jich obsahu: Úpadek talentů; jeseň; rozvaliny; předčasné květy; nadarmo. Všude bolesti krví zalité, touhy zmírající po opojení štěstím, které minulo, po utrhnutí květů, které uvadají. A přednes tvrdý, podobný bušícím ranám; silná, snad až příliš silná a nemýlím-li se moravská dikce, zhuštěná a posílená vítězstvím, trpkým vítězstvím nad životem.

»Sdramatisovaná pohádka« p. Ledova, jak si skromně říká, jest nejlepší dosud pokus o umělecké řešení českého Honzy. Myslím, že takto pochopil problém (a to zdá se mi také řešení správné) p. autor: Honza je symbol čisté a prvotní energie, která třeba sevřena pozatouží po cílech nejvyšších a i svojí ryzostí i svojí silou jich dojde. Neměl

nám více naznačiti, proč ona se roztouží, když-tě na př. proti dosavadním pokusům dobře a po lidsku vyvinul symbol, proč princezna si Honzu zamilovala a proč on ve své zkoušce obstál? Nově vytvořil pro Honzu a k němu postavu Palečkovu, takže oba jsou »dva krajíce, ten jeden okoralý, ten druhý právě kudlou skrojený«, Honza »činorodá vůle je, jež tvoří«, Paleček »vtip, jenž jeho dílo kritisuje«. Tento rationalista, plný citu a lidskosti, dobře kontrastuje k Honzovi a dobře jej doplňuje; však je také — a právem — »z přízně«, tak právě jako jest dvé stránek povahy našeho lidu; je protřelý světem, vládne dobře řečí — jako by autor nemohl se byl smířiti s myšlenkou, že by své úkoly těžké samojediný Honza mohl dokonati. Ale zdali přece jen bylo to nutno sílu, vůli, velké srdce a moudrost s opatrností, ostražitostí a rozvahou rozděliti ve dvě osoby? Ale přes to ve hře působí to dobře. A vtip Palečkův má co nejčastěji příležitost vysloviti se břitce o světě, vytknouti všude všechno licoměrnictví. Nesjela jeho břitkost v trivialitu (vtip o tchyních), jako styl někde zaběhl příliš jsa broušen v říznost slohu lidového?

A že ještě při všech těch pěkných stránkách hry vítězný ideál honzovský, k němuž neustále positivně či negativně ukazuje okoralý a suchý rozum Palečkův, ideál humanity, lásky k lidstvu a jeho dobru, plný tklivé lásky k vlasti, jednotně ji celou prohřívá a právem spiat je s našimi ideály národními a s nimi v souvislost uveden — je Honza skutečně ryze český.

Co přimělo autora, že z Honzy tradičního vytvořil postavy dvě, to jinak jeví se nám v jeho knize druhé. Až budete čísti tyto Pohádky (a čtěte je!), těžké životní zkušeností řeknete: psal je muž, který zachoval si mnoho, velmi mnoho citu pro intimity života a raduje se jim a z nich i dovede je oblévati a pronikati teplem srdce a duše, muž, který však spolu umí na pravém místě, bystře a mnoho pozoruje, užiti kalené ocele rozumu. A tedy snad proto, že všechny tyto črty, povídky, novelky, kresby a co tu vše je obsaženo nesou vždy a všechny něco z toho, čím »slovo lásky bude (moci býti) tělem«, jak se praví v Honzovi, čím »svět starý klesá v rumy, nový vstává«, což je v takovém divném poměru k dnešním lidem průměrným, uzdálo se kritickému rozumu (a nikoli bez příchuti ironie) nazvati je skromně pohádkami, ovšem nejen pro malé, jakož bývá, ale i »velké děti«. A jsou jimi.

Ale i přes tu jakous rozpoltěnost mezi citem a rozumem, která na vás z pohádek vyzírá a je jak charakteristická pro autora tak vlastní více méně naší době, nemající v mnoha ohledech leda negativní base životní, plamen myšlenek bojujících o příští humanity dodává jim jednoty a hodně půvabu. *OF+Hc. Z.*

Poučná:

Časové otázky živnostenské. č. 1—5. — Řemeslo jindy a nyní. — O činnosti Zemské Jednoty živnostenských společenstev na Moravě za rok 1903. — Pomůcky pro živnostníky. Pořádá profesor B. Holman v Brně. — Střední

Vltava. Zpráv Jednoty Povltavské číslo VI. Stran 80. — Časová úprava poručenství a opatrovnictví Napsal MUDr. Jan Dvořák. — K. Kálal: Na krásném Slovensku. Nakladatel Jos. Vilímek v Praze. Jděte na Slovensko! Nakladatel J. Svoboda v Praze.

Časové otázky živnostenské. Vydává Ústřední spolek živnostníků moravských v Brně. Číslo 1. O výchově dorostu řemeslnického. Řeč promluvená na sjezdu živnostenském v Litomyšli 19. května r. 1902 adjunktem technologického musea v Praze L. Weignerem.

Číslo 2. O maloživnostenském úvěru. Řeč, kterou promluvil na třetím sjezdu katolickém v Brně r. 1903 dr. Jos. Růžička.

Číslo 3. Úprava úvěru a podmínek platebních v malých živnostech. Napsal inspektor technolog. prům. musea v Praze, L. Weigner.

Číslo 4. O živnostenských poměrech vůbec a o živnostenských soudech zvlášť. Předneseno v cyklu přednášek »Č. O. B.« v Brně zemským poslancem B. Kancnýřem.

Číslo 5. Zpráva o činnosti »Ústředního spolku živnostníků moravských« za r. 1903.

Řemeslo jindy a nyní. Dle přednášky E. Stratzkaného, konsulenta v úřadě ku povznesení živností při c. a (!) k. ministerstvu obchodu. Živnostenské knihovny, vydáv. nákladem Zemské jednoty živnostenských společenstev na Moravě, číslo 22. Str. 31 v malé 8°.

O činnosti Zemské Jednoty živnostenských společenstev na Moravě za rok 1903. Téže knihovny číslo 23. Stran 80.

Obě do posledních dnů soupeřivší moravské organisace živnostnické, Ústřední spolek a Zemská jednota společenstevní, jsou vydavateli četných již publikací a pečují — daleko intensivněji nežli naše řemeslnické organisace v Čechách — o poučení a vzdělání živnostnictva. Ne všechno arci zvedá se nad holou prostřednost a platilo by i zde, že méně bylo by více. Zejména místo přeloženého spisku Stratzkaného, byla by Jednota snad mohla opatřiti lepší a k našim poměrům více přiléhající práce původní. To arci nikoliv na újmu dobré snahy obou korporací o vzdělávání živnostnictva. *K.*

Pomůcky pro živnostníky. Pořádá profesor B. Holman v Brně.

Čís. 1. Účetnictví s praktickým příkladem, provedeným na jednotlivých volných lístcích. Sepsal prof. J. Získal. (50 h.) — Čís. 2. Směnky. Výklad směnečného řádu. Návod, jak počítati směnečné úroky. V textu 24 vzorců směnek a 4 na volných blanketech. Napsal prof. J. Získal. (60 h.) — Čís. 3. Jak žádá kupec za koncesse a jak se opovídají živnosti svobodné a řemeslné. V textu 36 vzorů žádostí a v příloze formulář žádosti na archu. Upravil prof. J. Získal. (60 h.) — Čís. 4. Účetnictví s praktickými příklady živnosti krejčovské, truhlářské, obuv-

nické a zámečnické, provedenými na jednotlivých volných lístcích. Kalkulace. Druhé rozmnožené vydání. Sepsal prof. J. Získal. (60 h.)

Dobré praktické pomůcky pro živnostníky, bohužel dosud málo povšimnuté a ještě méně rozšířené. *R.*

Střední Vltava. Výsledky pojížďky po Vltavě z Čes. Budějovic do Prahy pořádané Jednotou Povltavskou v roce 1903. Zpráv Jednoty Povltavské číslo VI. Stran 80.

Obsahuje statě: Geologická povaha údolí řeky Vltavy od prof. dra. Woldřicha, kanalisování střední Vltavy po stránce technické a technickohospodářské od inž. B. Müllera a nástin Vltavy v trati mezi Čes. Budějovicemi a Prahou od anonymního účastníka pojížďky.

Výsledek zajímavých těchto pojednání lze shrnouti takto: Střední Vltavu lze kanalisovati, je to podnik technicky možný a hospodářsky nikoli beznadějný. Ale kanalisaci by musela při nynějším zanedbaném stavu střední Vltavy předcházeti regulace, která by řeku k vlastní kanalisaci teprv připravovala, a při kanalisaci bylo by nutno spokojiti se normaliemi menšími, než jaké jsou jakožto zbytečný »jednotný typ« projektovány prý pro veškeré vodní dráhy rakouské. Jinými slovy — a v tom je nepřímo odsouzení průplavní politiky Kaftanovské — střední Vltava není způsobilá býti součástí »veliké transitní dráhy dunajsko-labské od moře Severního k Černému«, ku které daleko lépe než trať Mělník-Budějovice-Vídeň hodí se trať Mělník-Pardubice-Přerov-Vídeň, ale mohla a měla by s menšími rozměry a náklady býti kanalisována jako pobočná vodní dráha k lepšímu spojení se zeměmi alpskými a po případě jako součást vodní dráhy Praha-Budějovice-Linec. — *S.*

Časová úprava poručenství a opatrovnictví. Napsal MUDr. Jan Dvořák. Autor této knížky pojímá své povolání ředitele zem. porodnice a nalezince s vyššího hlediska. V spisku pojednává o nutnosti nové zákonodárné úpravy poručnictví a opatrovnictví, pak o potřebě ústavů výchovných a polepšoven. V Předlitavsku asi 30.000 dětí postrádá nutné výchovné péče, zvláště to platí o nalezencích, kteří až do nedávné doby vyrůstali většinou v zapomenutí, bez ochrany poručenské. Mají-li poručníka, je to namnoze jen formální poručník, který po vykonání slibu poručenského o svého svěřence se nestará a obyčejně ani neví, kde se zdržuje, nerci-li, jak je vychováván. Nejednou se stává, že takový poručník i jméno svého svěřence zapomíná. »Náleží bohužel dosud k nejstinnější stránce našeho nynějšího poručenství, že větším dílem schází dosud žádoucí uvědomění širších kruhů obyvatelstva a veliké mravní důležitosti poručenství«.

Knížka Dvořákova budí v tom směru naše sociální svědomí a již proto je velmi důležitá a dobrá a zasluhuje povšimnutí nejširších kruhů. Je tu kus ladem ležící práce, v tom nejvlastnějším smyslu — uvědoměme si to — práce národní. Dvořák ve svém spisku dává pokyny, jakým způsobem otázku řešiti, sám je již prvý, jenž přičinlivě zasahuje rukou praktickou, a bylo by si jen přáti, aby nalezl všude porozumění a všestranné podpory. *k.*

K. Kálal: Na krásném Slovensku. Nakladatel Jos. Vilímek v Praze, 1904. Jděte na Slovensko! Nakladatel J. Svoboda v Praze, 1904.

Dvě výborné knížečky vydal neúnavný pracovník pro vzájemnost československou. První, illustrovaná, je psána pro mládež, ale prospěje velmi též dospělým; druhá má podávati informace pro cestovatele, »povědĕti, čeho si na Slovensku všimnout a co tam vykonati«. První psána svěžím, poutavým slohem, plna zajímavých episodek, ale i vážných rad, druhá málomluvná, někdy až telegraficky stručná, ale přes to podávající vše to, co nám nepoví žádný »Průvodce«.

Málokdy bylo mládeži napsáno dílo tak svěží, tak skutečně mladistvé, jako kniha Kálalova. Není tu ani stopy po suchém výkladu zeměpisném, národopisném. Obrázek pojí se na obrázek, fantasie se stále povzbuzuje — běžíme s autorem lesem k pastevcům a jejich vatře, k plťařům na vory, mezi dráteníky do jejich dřevěných chýžek bez komínů. Pozorujeme s ním nádhernou scenerii taterskou, jdeme z kraje do kraje. Ne jako turisti, kteří vlakem proletí území a vystoupí na nejvyšší horu, nýbrž jako pečliví a soucitní pozorovatelé lidí. Autor nezapře v sobě paedagogického praktika: vypravuje, jakoby mládež stála stísněna kolem něho a lpěla mu očima na rtech. Přímo žáky oslovuje, mravně je vychovává, vzbuzuje v nich illusi školy, vykládá jim rychle a jakoby mimochodem základy slovenské mluvnice, a aby se neunavili, poví jim několik básní, pověstí a pohádek po slovensku, zavede je mezi hrající si soudruhy slovenské a p. A opět rozvine před nimi mapu slovenských stolic a zábavně učí je zeměpisu, připomínaje co chvíli smutné osudy obyvatelstva a povinnosti české mládeže k přátelům pod Tatrami: K výkladům se pojí illustrace, většinou dobré, ač nestejné ceny.

Vzorná kniha pro mládež; píše ji znalec, který pro děti nevykládá dětinských malicherností. A proto si ji přečte se svrchovaným potěšením dospělý, jenž chce nabýti snadno celkového obrazu o Slovensku.

»Jděte na Slovensko!« je agitační brožura, která nechce podrobně popisovati, nýbrž čtenáře »navnaditi«, jak autor sám říká. A proto podává pokyny, kam jeti, na koho se obrátiti o radu (adressy udávány), kde vyhledati letní byt, kde lázně atd. Vedle zábavy a osvěžení českého hosta na Slovensku čekají povinnosti. Jak pracovati pro Slováky — toť obsahem skoro větší poloviny brožury. Doporučuje korrespondenci se Slováky, přednášky o Slovensku, zasílání českých knih a časopisů, podporu slovenských literárních podniků, přijímání učňů a zahájení obchodních styků. Spisovatelé a jiní umělci ať si jdou na Slovensko pro náměty (slovenská opera!), rolníci čeští ať se zakupují v úrodných krajích za Tatrami, odkud se lid houfně stěhuje do Ameriky, lékaři čeští usazujte se na Slovensku, jak se již ve dvou případech stalo.

Pěkně se čte i tato knížečka, je nabádavá a zajímavá. Škoda, že vyšla až v létě a že ji nakladatel dělal malou reklamu. Měla by se rozlétnouti v několika tisících exemplářů. *q.*

ŽENSKÁ OTÁZKA.

Přednášky v Brně. — Ženský sjezd v Düsseldorfě. — Mezinárodní sjezd federace abolicionistické v Drážďanech. — Stratzova kniha.

Kus užitečné práce v oboru ženské otázky vykonala Dívčí Akademie v Brně pořádáním několika velmi poučných přednášek. 6. listopadu přednášela pí. Ph. dr. Babáková »O ženské emancipaci v individualistním pojetí«. 13. listopadu prof. dr. Masaryk »O moderním názoru na ženu« a pí. L. Konečná »Ženské hnutí a jeho cíle«. 20. listopadu pí. T. Nováková »O volebním právu žen« a p. dr. Ad. Stránský »O právním postavení ženy v Rakousku«. 27. listopadu prof. dr. Drtina »O dívčí výchově« a pí. L. Dědková »O nutnosti vzdělání žen«.

Jsem přesvědčena, že přednášky tyto upevnily v mysli všech posluchačů a posluchaček opravdu pokrokové přesvědčení o důležitosti hnutí ženského a všech jeho dnešních snah a cílů. V prvé řadě na požadavku volebního práva soustřeďují se dnes hlavní snahy žen pokrokových, vědoucích, že bez něho nelze vůbec dosáhnouti svobody a práv občanských. — Veškeré působení žen v rodině i v životě veřejném zůstane kusé a na nejmenší míru obmezeno, pokud nebude jim přiřknuto volební právo, pokud přímým vlivem nebude jim možno zasahovati do otázek veřejného života. Pracují-li ženy ve spolcích pro dobro jakkoli, přece jen to bývá práce ojedinělá, zanikající namnoze bez prospěchu pro širší kruhy a pro budoucí časy. Má-li být opravdu pomoženo, je třeba pracovat v širokém smyslu sociálně. Křivda jednotlivce je mi křivdou celku a chci-li prospět, třeba pracovat pro celek, tím nejlépe pomohu i každému jednotlivci. Vytýká se ženám filantropický sport a nedosti smyslu sociálního. Třeba ovšem uznati, že k pronikavé práci nutno i trochu vlivu a moci ve veřejném životě. Ženy však musí vždy teprve vyhledávat pro své snahy podpory a protekce rozhodujících tu mužů. Tak často v nejdůležitějších záležitostech podrobovati se musí úsudku osob částečně neb zcela nekompetentních, které nemajíce praktické znalosti a dobré vůle pomoci, návrhy jejich prostě zamítají. Ženám třeba volebního práva tedy především k úplnému osamostatnění. Tuto věc vystihla pí. T. Nováková případně těmito slovy: »Kdybychom my ženy na př. chtěly být voleny do zastupitelstva obecního v Praze. — Jaká to arogantnost — drzost, volalo by se na nás. A přece každý týden scházejí se ženy na radnici pražské, aby všecko zařídily, co se týká školek, pokračovacích škol, humanitních zařízení a pod. Hlas a rada žen těchto rozhoduje u obecních starších. Provádí se tedy prakse, která by v theorii vzbudila hrůzu.« Jenže rozhoduje-li někdy hlas a rada těchto žen, nelze si nepřiznati, že často také nedbá se jejich hlasu, jejich rady a návrhů, na př. nejnověji při obsazování míst školních lékařů, kdy všecky tři žadatelky byly zamítnuty, což je jednou z takových nespravedlivostí, ku které ženy musí mlčky přihlížeti. O to tedy jde, abychom směly rozhodovati o nás pro nás a o všem, co se týká našich zájmů a záležitostí veřejných, a abychom

nemusely se podřizovati libovůli mužů všude tam, kde s námi nesouhlasí. — Každé uvědomělé, pokrokově smýšlející ženě musí se tudíž požadavek volebního práva jevit jako hlavní cíl ženských snah dneška. Svědčí zajisté o značné vyspělosti ženského hnutí na Moravě, že důležitost tohoto požadavku byla uznána zde dřív a lépe než u nás. Moravská organisace ženská ohlásila sto schůzí, na nichž se bude mluviti jen o volebním právu žen. Jsem jista, že i hnutí mravnostní ujme se tu dříve, než u nás. Německé federativní sdružení v Brně již existuje, a české ženy jistě nezůstanou tu dlouho pozadu. Tedy ve Vídni, v Brně — jen Praha se nestará. Nerada konstatuji tento nedostatek upřímnosti a statečnosti našich žen v otázce mravnostní. V tichu se mluví se sklopenými zraky a s přesvědčením, že se ženě o tom mluvit nesluší. Snad také opravdu schází mnohým jen odvaha, podívat se pravdě přímo v tvář. Avšak ženy ani u nás se tomu nevyhnou!

Jiná, se stejnou naléhavosti hlásící se otázka je tato: Mnoho žen, takřka většina dělnic, nucena jest pro nedostatečný výdělek mužův pracovati mimo dům, většinou v továrně. Děti vychovává ulice a často teplé stravy se jim po celý den nedostane. Naše smysly pro tento fakt jsou otupělé, jinak nemohli bychom bez účastenství a pomoci přihlížeti. Avšak i mnoha ženám středního stavu počínají se jevit formy domácího života a hospodaření při dnešních jiných poměrech hospodářských a rodinných přežilými. Kterak řešiti tuto otázku? Té věci dotkl se s pochopením ve své přednášce v ženském klubu prof. Masaryk. Při zmínce o příčinách ekonomických promluvil o společných domácnostech, o velkých domech rodinných s ústředním topením a svítivem, se společnou kuchyní a naznačil je jakožto prostředek, který by uvolnil ženu z dnešního přetížení. Je jistě přílišným požadavkem, je-li žena celý den v továrně, ve škole, v úřadě nějakém a pod. a při tom má spravovat domácnost a vychovávat děti. Dvěma, dokonce třema pánům těžko sloužit, a jelikož hlad je zlá věc, bývá obyčejně továrna nejlíp obsloužena, kdežto děti a domácnost pohoří. Mluvit zde o posvátnosti rodinného krbu je prostě pokrytectvím, ne-li vědomým zločinem. Totéž nastane v rodinách stavu středního, když žena ať z vnitřní potřeby, ať z materielní nutnosti bude pracovat mimo dům. Poukazuji, že učitelkám ukládá se celibát z důvodů, o kterých zde řeč, ač jsme si všichni dobře vědomi, že při dnešním uzpůsobení domácího hospodaření v středních, skromných rodinách matce nezbude víc času pro děti a snad ani tolik ne, jako by zbylo učitelce po vykonané povinnosti ve škole. A poukázala bych i k tomu, že mnohá žena, která necítí ani záliby, ani nadání a povolání vařit a hospodařit, celý život má touto nucenou povinností v manželství stížený. Nutno uznati, že psychologické příčiny stejně tu padají na váhu jako praktické. A i mezi těmi hospodyněmi, které se cítí povolanými, je málo vyvolených. Vedení domácnosti nelze se naučit nijak theoreticky, to vyžaduje mnoholetou praxi a zkušenost. K tomu každá domácnost je jiná, má své různé tradice, neplatí tu žádné pravidlo, vše řídí se dle stále se měnících poměrů a okamžité potřeby. Tu tedy větší množství domácnosti spravováno jest silami necvičenými, ať služebnými, ať nezkušenými

hospodyněmi. Dnešní služebná »pro všecko« je lidské unikum. Co všecko musí nebo měla by vědět a umět! A zbývá hlavní otázka: mnoho-li času a práce zbude matce pro děti, má-li, jak toho povinnost a nezbytná nutnost na ní žádá: vařit, při úklidu pomáhat, šít a spravovat a všude pro všecko mít zrak a sluch? Třeba si přiznat, že se mnohá taková matka těší, až děti půjdou do školy a bude od nich doma pokoj. To je tedy dnešní žena v domácnosti, dnešní systém hospodaření, jak ho všichni známe. Zdálo se mně velmi případným, když jsem kdesi četla, že paní Charlotta Pekins-Gilmanová nazvala ženu středního stavu embryonickou kombinací kuchařky, dětské opatrovnice, panské, hospodyně, služebné, vychovatelky atd. — Možno tedy opravdu nazvati těžkým životem takový stav ženy, kterou celé její uzpůsobení vedlo vždy převážně k duševní práci, k abstraktním studiím, víc k myšlenkovému životu a jež pojednou manželstvím octne se v boji se všemi těmito středověkými přežitky, které straší do našeho století. V Anglii, v Americe, nejnověji v Dánsku tato otázka již nalehla a byla řešena zřizováním společných domácností, kde všecky práce obstarávají síly odborné bez dalších starostí a trampot jednotlivých matek rodin, které cele mohou se věnovati výchově a opatření dětí a nějakému svému povolání, vědě nebo umění. Jisto je, že ostatně i otázka služebných přispěje k uskutečnění společných domácností. Dnešní stav služebných rovněž neodpovídá nově utvářejícím se poměrům sociálním. Není asi daleka doba, kdy organisace postará se o jich uvědomění a kdy požadovati budou omezení hodin pracovních, zvýšení platů a všech těch úlev, kterých se dožadují ostatní průmysloví pracovníci. Tak stav dnešních domácností rozpadává se vlastně sám sebou a přetvoří přirozeně pak i ostatní formy života rodinného. Stroje a soustředění práce obmezí síly pracovní a nahradí dnešní hmoždění se tolika jednotlivců. Přála bych si, aby tato důležitá otázka nezůstala našemu ženskému hnutí cizí, aby došla ohlasu a aby stejně smýšlející rodiny založením takového rodinného domu i u nás brzy tuto myšlenku uvedly v praxi. Nelze nazvati přítelem pokroku toho, kdo ukazuje na staré, zlaté časy a ženu chtěl by znova vracet bývalému jejímu zotročení, jen aby předešlo se těm obávaným novotám. Žena domáháním se svých práv jde za svým vyšším vývojem, chce život obsažnější a prospěje tím i muži i dětem. Tento vývoj její, který je součástkou vývoje celého lidstva, nelze zastaviti. Přetvoření ženy přetvoří i domácnost a život rodinný, tomu nelze předejíti — také proto ne, poněvadž v tom přetvoření spolupůsobí i příčiny hospodářské a sociální. Ženám otvírá se vždy nová a nová působnost v různých oborech. V budoucnosti lze tedy očekávati, že každá žena vyhledá si pole činnosti dle svého nadání, vzdělání, tak jako dnes muž si volí. Ráda tudíž zaznamenávám, že na př. ženský sjezd v Düsseldorfě nedávno obíral se otázkou, kterak opatřiti ženám nové obory činnosti v zahradnictví a v umění. Referáty sjezdu obíraly se otázkami: »Umělecko-průmyslové snažení žen.« »Umělecké vzdělání ženy.« »Sociáln význam umění.« »Hygienický a národohospodářský význam zahradnictví.« »Sídlo vzdělané ženy na venkově.« »Vliv žen na venkovské

zahradnictví.« »Alkohol a zužitkování ovoce.« »Školní a dělnické zahrádky.«

Chtěla bych ještě několika slovy dotknout se mravnostního hnutí žen i poukazuji na velký, mezinárodní kongres, který odbýval se v Drážďanech a jenž hlavně zabýval se otázkou, kterak potírati prostituci. Dr. Scheven, jehož žena stojí v popředí německého hnutí abolicionistického, předsedal sjezdu. Vůdčí úloha však připadala zde ženám. Všecky státy kontinentu vyslaly k zasedání kongresu své zástupce. Paní Strittová, jedna z hlavních pracovnic v tomto oboru, pozdravila shromáždění jménem svazu všech německých ženských spolků a ve své řeči zdůraznila, že otázka mravnostní je životní otázkou žen. Zmíněná již paní Schevenová promluvila o dnešním rozšíření abolicionistických zásad v Německu, o jejich historickém vývoji a zmínila se o jeho úkolech. Cílem tohoto hnutí je, aby předcházelo zlu především poučováním sexuálně-paedagogickým dorůstající mládeže, uvědomováním širokých mass lidových o nebezpečí prostituce, o dosahu jistých nemocí, o hrozných důsledcích lehkomyslně uzavíraných manželství a aby pěstovalo v lidu smysl pro zdraví národní.

Takovým způsobem mohlo a mělo by se pracovati také u nás. Potřeba toho ukazuje se na všech stranách naléhavá. Upozorňuji mimochodem na knihu Stratzovu, která právě u nás koná své »kulturní« poslání a již neostýchám se nazvati podporovatelkou prostituce. Vidím ve vydání, ve způsobu reklamy a illustrací té knihy žalostný kus ženské otázky. Je pokrytectvím, kdo nechce vidět a chápat pravý účel knihy. I učenost a učený člověk může býti nemravný, proč tedy očišťovat knihu věcností a učeností? Ne pruderie, ale úcta k lidskému tělu a zde tedy k ženskému tělu, kterým se tu kupčí na obrázcích, vtiskne každému opravdovému člověku zásadní stanovisko proti knize Stratzově a proti všem knihám toho druhu.

ZPRÁVY.

Havlíček skutečný a fiktivní. Pod tímto záhlavím otiskl p. prof. Masaryk v říjnovém čísle »Naší Doby« odpověď na moji kritiku jeho druhého vydání Havlíčka. P. prof. Masaryk v jedné věci dává mi za pravdu, že v jeho druhém vydání je řada pochybení, dle jeho mínění méně závažných — nechce mi však přiznati pravdu ve věci druhé, první důležitější, že jeho obecný soud o Havlíčkovi ve směrech mnou vytčených vypadl nesprávně, a to proto, že p. prof. Masaryk jednak si nepovšiml všech věcí z Havlíčka pro otázku důležitých, jednak že, které uvedl, uvedl neprávem nebo jim přiřkl jiné motivy, než jaké se dají z Havlíčka samého a z jeho doby prokázati. Po odpovědi pana prof. Masaryka nemám příčiny, abych od svého dřívějšího mínění ustoupil, a nemohou mně k tomu přiměti ani některé povšechné výroky[1] p. prof. Masaryka, které v důsledku plodnou diskusi vůbec vylučují. Tam, kde p. prof. Masaryk v polemice proti mně přešel na konkretní půdu, je mezi námi diskusse možná, a té se nevyhýbám.

Co se týče jeho mínění o význačnosti náboženského rázu českého hnutí r. 1848, zůstává p. prof. Masaryk i nadále dlužen odůvodnění. Jeho these se nedá dokázat, jak p. prof. Masaryk zdůrazňuje, odvoláváním na Smetanu, Náhlovského, Tomka a Havlíčka, poněvadž tento způsob je dovolávání se jako důkazu věci, která se teprve dokázati má. Co se Springra týče, nemohu p. prof. Masarykovi také přiznati pravdu, a aby i čtenář, který tyto diskusse sleduje a jemuž Springrova kniha není přístupna, mohl posouditi, na čí straně je pravda, kladu do poznámky celé místo ze Springra v souvislosti.[2]

---

[1] P. prof. M. píše: »Kdo v Havlíčkovi nedovede vyčíst a vycítit člověka náboženského, nemá pro tuto stránku lidské duše orgánu« — »O tom (rozuměj, že Havlíček byl liberálem v tom smyslu, jak já tvrdím), kdo Havlíčkovi jen trochu rozumí, nemůže být pochybnosti.« Nebo že jsem »hodně nepřesný«, že fakty necením po jejich historické hodnotě atd.

[2] Springer v Geschichte Oesterreichs II. 608 vykládaje o říšském sněmu kroměřížském píše: »Zuerst wurden die Abzeichen des geistlichen Standes in der Tracht abgelegt, welchem Wagnisse Einzelne den kühnen Schritt nachfolgen liessen und aus dem Kloster oder Pfarrhause in die profane Welt überhaupt zurücktraten, dann wurden in den Zeitungen die wünschenswerthen Reformen besprochen, wie die constitutionelle Freiheit auch in der Kirche eingebürgert werden könne (Podtrhuji já.), erörtert, endlich Versammlungen abgehalten, um ein festes Programm zu entwerfen und insbesondere den Zusammentritt der Synoden vorzubereiten.« K tomuto místu dal Springer poznámku: »Die interessantesten geistlichen Versammlungen

Pro psychologii radikalismu r. 1848 opravdu se Fričovy Paměti nehodí. Je to spíše (a zcela správně: ne cele) psychologie radikálního mladočeštství let 80tých, kdy byly Paměti stylisovány. P. prof. Masaryk jinak by nevysvětlil pro rok 1848 ku př. to příkré postavení Fričovo v Pamětech k Palackému a zvláště k Riegrovi. Také p. prof. Masaryk podléhá Pamětem tím, že Fričovi věří, jakoby v radikálně-demokratické straně r. 1848 byl Frič hrál tu roli, kterou si v Pamětech připisuje. Není to vlastnost pisatelů většiny memoirů, že své postavení v minulosti zveličují? A nezarazilo p. prof. Masaryka to zvláštní mlčení o Fričovi, tehdy mladíku osmnáctiletém, ve všech listech českého hnutí revolučního? Také nevím, proč p. prof. Masaryk nerozumí větě, že Paměti Fričovy stilisované podle deníku Fričova a podle některých prací dra Pinkasa podávají spíše psychologii radikálního mladočeštství let osmdesátých (p. prof. M. nepřesně cituje: »dokumentem mladočeštství let 80tých«), když o rozdílu deníku Fričova z doby dřívější a stylisace Pamětí mohl se lehce přesvědčiti srovnáním vypravování prvního dílu Fričových Pamětí a doslovu v nich, kde je kousek deníku Fričova otištěn, nebo srovnáním některé partie Fričových Pamětí s Pinkasovými memoiry v Politik r. 1879. Také nevím, proč by měl jasněji stylisovati větu, že »pro psychologii strany radikálně-demokratické mohou býti směrodatnými listy z r. 1848« (zase ne, jak nepřesně píše p. prof. Masaryk »pro stranu radikálně-demokratickou«), když o hodnotě současných časopisův a memoirů v dobách později koncipovaných jsou ve vědecké kritice názory ustáleny.

P. prof. M. na mé upozornění, že Havlíček r. 1844 za bouří dělnických nebyl v Praze a tudíž, že události ty nemohly na Havlíčka míti vlivu, praví: »Divné, že na Havlíčka tak působily poměry Irska, když nebyl v Irsku!« Podobné námitky výtku neseslabí. Z novin Havlíčkových víme, že poměry irské na Havlíčka působily, a víme z Havlíčkových článků, jak působily. Ale ani z korrespondence Havlíčkovy, ani z jeho literární činnosti ani odjinud není jediné zprávy, že by dělnické bouře r. 1844 na Havlíčka měly vliv. To dobře věděl p. prof.

---

waren jene, welche in Prag am 18. und 22. Mai unter dem Vorsitze des Seminardirectors Nahlowsky abgehalten wurden, wie überhaupt in Böhmen die kirchliche Gährung sich am stärksten kenntlich machte. Ein vortrefflicher Aufsatz in der const. Prager Zeitung (27. April), von einem jungen Geistlichen geschrieben, hatte dem Klerus die Fähigkeit, selbständig die kirchliche Reform durchzuführen, abgesprochen und namentlich den geringen Nutzen der Synoden betont. Dadurch kam in die geistlichen Kreise eine grosse Aufregung und um zu zeigen, dass der Klerus nicht nur den Muth, sondern auch die Kraft habe, Reformen einzuleiten, wurde von Nahlowsky eine Priesterversammlung einberufen. Auch in diesem ganz und gar loyalen Kreise galt es als selbstverständlich, dass der Katholicismus sich der modernen Bildung enger anschliessen und einer Reihe von Irrthümern und Missbräuchen entsagen müsse. Empfohlen wurde die Einführung der Landessprache in der Liturgie, die Aufhebung des Cölibats, die freie Wahl der Pfarrer und Bischöfe unter Mitwirkung der Gemeinde, die Decentralisation der kirchlichen Verfassung durch Vermehrung der Bisthümer und eine billigere Vertheilung der Benefizien. Aber bereits in der zweiten Versammlung wurden die meisten Vorschläge widerrufen und auf den Befehl des Erzbischofes jede weitere Erörterung so kitzlicher Dinge unterlassen.«

M., když knihu svoji psal, a proto, poněvadž je přesvědčen, že události zmíněné na Havlíčka nějaký vliv měly, chtěl vliv ten dokázati tím, že Havlíček dělnické bouře (p. prof. M. dříve nesprávně myslil r. 1845) viděl. Tuto jedinou oporu pro své přesvědčení p. prof. Masaryk ztratil mým upozorněním, že dělnické bouře byly r. 1844 a ne r. 1845 a to v době, kdy Havlíček v Praze nebyl.

Vliv německé osvícenské filosofie Zimmermannovy na Havlíčka p. prof. Masaryk nedoceňuje. R. 1903 v Naší Době ve svých článcích o Havlíčkovi jsem narážkou na Zimmermanna upozornil. P. prof. M. narážku tu v druhém vydání svého Havlíčka ignoroval. Soudí dnes v polemice (nyní na základě čeho?), že Havlíček z onoho obskurního spisovatele tu neb onu maličkost čerpal. Kdyby byl p. prof. M. po mé narážce r. 1903 nahlédl do pozůstalosti Havlíčkovy, byl by poznal, že Zimmermann měl na Havlíčka vliv značný. Jako filosof Havlíček studoval Zimmermannův spis »Über die Einsamkeit« a když byl na Rusi r. 1843, čítal spis téhož filosofa »Vom Nationalstolze«. O knize poslední si dne 2. července 1843 poznamenal: »velmi dobrá věc«.

P. prof. M. na konec své odpovědi dotkl se příkladem mé edice Havlíčkových spisů. Ten příklad nepřilehl. Nepřilehl proto, poněvadž jsem si připustil, pokud na mne jako vydavateli bylo, otázku, co z uvedených mnou v předmluvě časopisů Havlíček čerpal. A kdyby p. prof. Masaryk, vytýkaje mi, byl šel dále nežli k IX. stránce prvního dílu mé edice, byl by nabyl přesvědčení, že jsem i v mnoha jednotlivých případech, pokud za nedostatečných pomůcek literárních v Praze to je možno, otázku tu zodpověděl.

Souhlasím s p. prof. Masarykem, že »drobnostmi nedá se nakreslit veliká doba a její lidé«, ale dodávám: Správné nakreslení veliké doby a její lidí není také možno bez anebo proti specielní práci detailní.

Zd. V. Tobolka.

*

Odpovídám:

1. Nedokázal prý jsem náboženského rázu českého roku 1848, dovolávaje se Smetany, Náhlovského atd., to mé dovolávání prý důkaz už předpokládá. (Tak aspoň rozumím větě.) Avšak jak jinak lze dokázat náboženský ráz roku 1848, nežli ukázáním na náboženské smýšlení vynikajících a vedoucích lidí? Smetana kněz přichází s církví v konflikt; Náhlovský organisuje proticírkevní a protihierarchické schůze kléru; Havlíček novinář bedlivě stopuje náboženskou otázku, propaguje náboženský program a vydává o náboženské otázce účinnou knížku; tenkrát dokonce tak klidní a konservativní lidé jako Tomek žádají na církvi reformy — — to že není důkaz pro náboženský ráz našeho politického probuzení? Jediný Havlíček, jakožto žurnalistický vůdce roku 1848, velikou většinou probuzeného národa uznávaný, stačil by na důkaz; ovšem běží o to, byl-li liberálem ve smyslu dra Tobolky. A tu nemohu než opakovat, že ten, kdo Havlíčkovi v této hlavní věci nerozumí, pro pochopení náboženství nemá orgánu. To se jinak říci nedá.

2. Citace u Springra jistě nepotvrzuje mínění dra Tobolky; podškrtnutím věty o konstituční svobodě v církvi své tvrzení jen seslabuje,

neboť, když už se podškrtuje, musily by se podškrtnout věty o zlořádech, reformách a t. p.

3. Trvám na tom, co jsem řekl o Fričovi. Dr. Tobolka zbytečně Friče snižuje; co pak ti Sabinové a četní jiní radikálové byli politicky lepší? Celá ta komedie Bakuninská byla dětinstvím a chlapectvím, to právě jsem ukázal Fričem.

4. Trvám na tom, co jsem napsal o vlivu bouří dělnických na Havlíčka, že totiž ho musily pobídnout k úvahám o stavu dělnictva a sociální otázce vůbec. To mně vyplývá z toho, že Havlíček už v době, kdy šel na Rus, všecek společenský život a všude bedlivě stopoval, jak vidět z tehdejších jeho prací a dopisů. Na tom nezáleží, že bouře byly o rok dříve než jsem napsal. Bouře v Praze a v jiných městech a místech zemí českých trvaly dost dlouho, Havlíček byl tenkrát na cestě z Moskvy, ale tím není řečeno, že o nich nevěděl. Že o nich ničeho nenapsal, není důkazem; je nemyslitelno, aby taková událost byla unikla politické pozornosti Havlíčkovy. (Dr. Tobolka píše, že jsem o něm napsal, že bouře viděl; myslím, že jsem to nenapsal, pouze zažil, a to platí i pro to, že bouře byly roku 1844, ne 1845, jak jsem napsal omylem, větším dílem pouhým přepsáním.)

5. O Zimmermannovi opravuji svůj úsudek. Když jsem dr. Tobolkovi odpovídal, zapomněl jsem, že se jedná o autora »über die Einsamkeit«, měl jsem na mysli autora populárního přírodovědeckého spisu, v době mého mládí rozšířeného. Možná, že za mládí Havlíčkova tento Zimmermann ani ještě nebyl. O J. G. Zimmermannovi bych úsudku »obskurní« neužil. To tedy opravuji. Ale to nepatří do sporu s dr. Tobolkou: spor totiž je, jak značný, jak hluboký byl vliv Zimmermannův, a to tvrdím, že tento vliv nebyl tak značný, jak vytčené mnou vlivy, formující názor Havlíčkův. Dr. Tobolka ukázal na osvícenství Zimmermannovo; avšak to při vývoji Havlíčkově nehrálo roli; Havlíček prošel ohněm Voltaireovým, z Voltairea překládal — vedle tohoto vliv osvícence Zimmermann nepadá na váhu. Dr. Tobolka cituje pochvalný úsudek Havlíčka, ne o osvícenství Zimmermannově, nýbrž o spise — »Vom Nationalstolze«. Podobně »dobrých věcí« (tak napsal o řečeném spise) Havlíček četl jistě velmi mnoho, jako každý pilný čtenář, ale otázka je, byl-li touto »dobrou věcí« skutečně vychován. A k této otázce odpovídám rozhodně: ne! *M.*

Koerber.

Č. — Dříve než se kdo nadál, odešel dr. Koerber z úřadů svých. Byli lidé, jindy dost dobře zpravení, co tvrdili, že postavení dr. Koerbra je skalopevné a že je určen k podobnému ministerskému životu jako jeho učitel, Eduard hrabě Taaffe. A pojednou o druhý vánoční svátek jeden z jeho tělesných orgánů vídeňských naznačil mystickými slovy vážnost postavení chefa vlády a na druhý den oficiósně bylo připuštěno, že ministrpresident podal žádost za propuštěnou a že se v nejbližších dnech čeká rozhodnutí koruny. Došlo 31. prosince, dr. Arnošt šl. Koerber propuštěn a jmenován baron Gautsch ministrpresidentem. Ostatními dvěma portfeuilly dr. Koerbra — vnitra a spravedlnosti — podělení hornorakouský místodržitel hrabě Bylandt-Rheidt (ministr vyučování za Thuna) a sekční chef dr. František Klein.

Zasluhuje-li osobnost bývalého ministrpresidenta již sama o sobě víc než obyčejný »nekrolog«, okolnosti, za kterých dr. Koerber vládl a padl, tím více vynucují důkladnějšího osvětlení.

Dr. šl. Arnošt Koerber uveden do politiky — světe slyš! — Gustavem Eimem. V politických kruzích vídeňských alespoň se tvrdí, že to byl zemřelý Eim, co tehdejšího ministrpresidenta hr. Badeniho upozornil na Koerbra, který byl tenkrát sekčním chefem v ministerstvě obchodu. A věru, že bez všeho nadsazování dlužno říci, že rada Eimova, pokud se jedná o osobní vlastnosti a schopnosti dr. Koerbra, byla znamenitá. Dnes, kdy dr. Koerber politicky je mrtev — snad jen dočasně, ale přece jen mrtev — nemá zapotřebí reflektovat na milost dle zásady de mortuis nil nisi bene, nýbrž on má právo a nárok na uznání osobních svých vlastností také těmi, již politicky s jeho vládnutím nesouhlasili a jej co politika potírají. Dr. Koerber vyniká duševně nad všemi rakouskými ministrpresidenty, kteří jej v úřadě od r. 1867 předcházeli, a zajisté tak brzo nenajde rovnocenného nástupce. Odůvodníme, proč

se nepřidáváme k těm, již ho líčí jako »moderního« státníka — ale jisto je, že Koerber v tom ústředí, v němž se nalézá rakouský ministr co »rádce koruny«, měl smysl a oko pro pokrok, a že za jeho vlády v kancelářích ministerských vládl jiný duch než do ledna 1900, kdy on byl jmenován ministrpresidentem. Byl muž obrovské pracovitosti a píle, měl iniciativu a vysoké vzdělání všeobecné i odborné. Ačkoliv stál na výši dosažitelné v monarchickém státě moci, Koerber vedl úřad svůj bez pýchy a zpupnosti a lišil se tím podstatně od svých různých knížecích a hraběcích předchůdců, kteří pro svůj úřad přinesli jen rodokmeny.

Všechny tyto znamenité vlastnosti zajisté mu neodepře i osobní i politický nepřítel. Kdyby tyto mohly stačiti na obtížný úkol rakouského ministrpresidenta, pak byl zajisté dr. Koerber dlouho čekaným spasitelem Rakouska. Ale na vedoucího politického činitele v Rakousku dr. Koerber přece se nepřipravil, politické nedostatky jeho to také byly, jež zavinily konečně jeho pád a konec.

Jakkoliv dr. Koerber vyniká daleko nad všechny vynikající zjevy vídeňské byrokracie, jednu velkou vadu jejich sdílí, tu nejosudnější: vídeňáctví. Dr. Koerber je úřednický »Urwiener«. Pochází z vojanské rodiny, studoval a sloužil vždy pouze ve Vídni, a co se za 21. okresem vídeňským děje a dálo, z vlastního názoru dr. Koerber nepoznal nikdy. Kulturní, politické, hospodářské a sociální poměry všech zemí v říšské radě zastoupených dr. Koerber zná pouze z aktů a referátů ministerských, jako všichni jeho úřednictí kolegové vídeňští. Dostane-li se nějaký mladík po ukončení svých studií do ministerstva, je splněna touha jeho života, a jen strach, věčný strach, že by na nějaký čas mohl být přesazen »in die Provinz«, strpčuje mu zemský ráj. Extra Vindobonam non est vita, si est vita, non est ita. Stane-li se z takového zarytého pána nějaký lhostejný dvorní rada, není konečně tak zle. Ale pro sekčního chefa již je toto výlučné vídeňáctví přímo pohroma, pro ministra naprostý defekt. Dr. Koerber teprve na sklonku své vlády zajel si z politických příčin do Haliče a Bukoviny, Čechy znal jen z cesty císařovy r. 1901. Namítne se snad, že úředníkům nelze prodělat všechna království a země v říšské radě zastoupené. Zajisté že ne, ale stejně nemožno je pak pro nejvyššího úředníka státu, aby rozpoznával příčiny a důvody politických úkazů a proudů, když nezná ani poměrů, ani lidí. Zajisté že není zapotřebí, aby prodělával jednu zemi za druhou. Ale že by politický ministr

v Rakousku úspěšně a trvale mohl působit bez vážných zkušeností a vědomostí nabytých na místě, v Čechách a na Moravě, trochu také v Haliči, o tom pochybovati lze vším právem. Tím zajisté není řečeno, že každý, kdo těchto zkušeností nabyl, je už dobrým ministrpresidentem. Pro dr. Koerbra však, muže nad míru intelligentního, tato neznalost po celou dobu jeho vlády byla osudnou. Všechny jazykové zákony, všechna opatření a vyjednávání byla by za Koerbra zajisté dopadla jinak, kdyby byl několik služebních let odbyl v Čechách.

Co do modernosti — celkový názor dr. Koerbra na politiku rakouskou — nebyl moderní. Neupíráme, že stav politických věcí, jak je Koerber r. 1900 převzal, nebyl právě utěšený, a že by bylo znamenalo víc než pouhé splnění nějakého politického úkolu, kdyby byl přinesl uzdravení. Ale o to právě běží. Dr. Koerber po celých pět let dával se líčit jako moderní politik, který svým systémem uvede neblahé poměry tohoto státu v pořádek. Ukazuje se, že jím není. Naopak: on uplatňoval systém, který, kdyby byl definitivně ustálen, musel vésti ke všemu spíše než k uzdravení státu.

Jako jeho předchůdci, jako jeho ministerští a úředničtí kolegové a zejména jako kruhy nad ním stojící, zneuznával dr. Koerber postavení českého národa ve vídeňském parlamentě a v Rakousku vůbec. Ne snad, že by dr. Koerber byl stál na stanovisku pana Wolfa o inferioritě českého národa, že by jej byl chauvinisticky podceňoval. To stanovisko z dob Auerspergových a Beustových už neplatí ani ve Vídni a zejména dr. Koerber i v dobách, kdy stál nejpevněji, pociťoval, že český národ přes všechnu špatnou politiku svých zástupců je v tomto státě dost mocným faktorem. Ale proč a jak mocným, jaké cíle národ ten má, tu duši národa nepoznal. Tu jeho prohlašovaná modernost má díru. My všichni dnes víme, jak velkou chybou byla abstinence, a je jisto, že to cítili Staročeši sami, když byli 1879 přišli do Vídně. Je to patrno z usilovné snahy dostati se po svém příchodu do Vídně ihned do vládní většiny. Cena, která jim za příchod do Vídně byla slíbena a splacena byla zajisté nevelká a dnešním zástupcům, v dnešních poměrech stačila by pouze k oposici, místo obstrukci. Ale dr. Rieger a jeho družina cítili, co jsme propásli, čeho třeba dohánět, vymáhat, a proto snaha dostati se do vládní většiny a vymáhat, kde čeho. Možná, že by věci byly přišly zcela jinak, kdyby staročeští poslanci byli ve Vídni ve většině vydrželi o deset let

déle. Oni sami však ztratili trpělivost, báli se mladočeského hnutí, a vlastně možno označiti dnešního premiéra barona Gautsche za první hřebík do rakve staročeských poslanců. Gautschiada dodala mladočeské nespokojenosti a netrpělivosti víc potravy, než bylo zdrávo. Nicméně Staročechům se konečně musí dosvědčit — zejména po patnáctileté zkušenosti s Mladočechy — že vymohli, co se vymoci dalo. Avšak dřívější vlády a dr. Koerber s nimi nepochopil, jak podstatně se postavení zástupců českého národa muselo změnit v okamžiku, když nejprimitivnější potřeby budou jakž takž splněny. Jakmile byla vydána Stremayrova a Pražákova nařízení jazyková, zřízena česká universita, český sněm, třeba na základě nespravedlivých řádů volebních, vrácen pomocí vlády přirozené většině obyvatelstva, jakmile prostě zastavena byla poněmčovací a centralistická taktika vládní, zástupcové českého národa museli hledět k tomu, aby postavení jejich v parlamentě ve společnosti zástupců ostatních národů rakouských bylo takové, aby důležitosti národa českého v říši odpovídalo. Nechť se to zapírá jakkoliv: zástupcové českého lidu, po dlouholetém zvaní se strany koruny a vlády, do Vídně přišli a chtěli a chtějí v rámci ústavy své místo, postavení ostatních národů stejné, stejně platné a mocné. To však Němci nechtěli, to zdálo se jim přespříliš. Představovati si, že český národ zůstane, bude chtít zůstati věčně na stanovisku let osmdesátých, že budou žádati jen maličkosti — drobty pod stolem — a že jim ani na mysl nepřipadne domáhat se politicky rovnocenného postavení. Odtud velký boj po nařízení Badeniho. Němci, postřehnuvše obsah politického postupování na české straně, ze strachu, že by hrabě Badeni mohl pomáhat Čechům, vzepřeli se, vzali si za záminku jazyková nařízení. Ale ani dost málo se tím netajili a netají do dnešního dne, nepřipouštějíce stále ještě utvoření majority pravice, že boj nevedou proti jazykovým nařízením. nýbrž proti politickému postavení české delegace. Nebudeme dnes zde rozbírat otázku, zdali česká delegace v čas žádala zjevné dokumentování svého mocenského stanoviska, zdali nebylo příliš brzo. Otázka ta, tuším, rozhodnuta už i u nás výrokem s mladočeské strany, že hrabě Badeni měl přijít o dvě léta později. Dnes pro nás rozhoduje, že ani dr. Koerber nový kurs české politiky nepostřehl, a že nedovedl směr své politiky tak zříditi, aby této snaze na české straně odpovídal anebo alespoň ji přímo neodporoval. Místo toho dr. Koerber přidal se k tehdejším názorům koruny a vojenské strany — to dlužno zvláště si zapamatovati —

a dělal politika na linii, která musela vésti k naprostému odporu v Čechách. O pochybenosti této své politiky přesvědčil se dr. Koerber, když už bylo pozdě, letos. Jednotlivé fáse parlamentární, postulátní politika atd., nepadají na váhu. Scházel vyšší názor na věc. Dr. Koerber, když uvázal se ve vedení rakouské politiky, o dosahu a rozsahu české otázky měl a musil si utvořit jasný úsudek a dle něho program. On musel ze svého rakouského ministerského postavení míti ponětí o tom, mnoholi vlivu českému národu v tomto státě náleží, a dle určitého toho programu musel se řídit. Troufáme, že by se byl i s dr. Pacákem konečně dohodl. Tento program musel předložit na rozhodujících místech k schválení. V tom programu bylo by bývalo místo i pro vnitřní češtinu i pro druhou universitu, otázky se stanoviska všestátního přímo minimální. O knížeti Alfrédu Lichtensteinovi, jemuž se ministerské předsednictví nabízelo před Clarym a Koerbrem, se vypravuje, že jazyková nařízení pur et simple odvolat nechtěl a pro zachování vnitřní češtiny utvoření kabinetu nepřijal. Dr. Koerber rozhodl se však jinak. On ve vojenských stranících tenkrát protičeských spatřoval summu rakouského státnictví, on bez odmluvy přijal program, který mu byl jako vojanský rozkaz doručen: zrušit jazyková nařízení a ukrotit eventuální odpor Čechů. Že vedle toho musí obnovit a ukončit vyrovnání s Uhry, že dojde na obnovení branného zákona a na podobné maličkosti, dru Koerbrovi patrně nebránilo vzít na se tak nesnadný úkol. Tenkrát dr. Koerber ukázal svou politickou krátkozrakost: on, »moderní státník«, musel vědět, že se dle předloženého receptu s národem českým jednati nesmí, jeho povinností bylo na to upozornit; on měl vymoci na koruně svolení k jiným koncesím pro Čechy, aby čeští poslanci se mohli upokojit nad naprostým zrušením jazykových nařízení. Jak řečeno, to vše dr. Koerber neučinil, nálada u dvora a generálů byla tenkrát proti Čechům a to Koerbrovi stačilo. Němci by museli být mnohem horšími politiky, než jimi skutečně jsou, kdyby tak příznivé pro ně situace nebyli využili. Jim ovšem stačila nálada nahoře a povolnost dra Koerbra a dobře promyšlená jejich taktika vedla k prohlášení zásady s vládní lavice, že doba pro jednostranné koncese minula, že vláda bez dohody mezi oběma stranami neučiní pranic; kdyby Němci nebyli vyhráli své tažení proti jazykovým výnosům a nebyli rozbili majoritu pravice svým odporem, pak zásada dra Koerbra byla alespoň diskutábl. Byla by obě strany hnala přímo do vyrovnací síně, a vyrovnání to bylo by

se do jisté míry vydařilo. Vždyť se pak mohlo jednat jen o podřízené záležitosti a ostatně jen o věci zajišťující Němcům jich — »Besitzstand«. Tak ale pro české poslance byla situace pro vyrovnávání a priori nepříznivá, poněvadž by byli při něm získali jen to, co již měli, co jim bylo vzato; naproti tomu se museli však vzdávat posic národnostních i politických, jichž opětné získání bylo právě vyrovnáváním vyloučeno. Odtud povstala při každém pokusu vyrovnávacím hádka o t. zv. »praecipuum«, jež přirozeně na české straně bylo žádáno. Čím dál tím více cítili Němci, že se vládne jen pro ně a sice zdarma, oni neposkytovali vládě nic, naopak zdráhali se splniti primérní a základní povinnosti strany vládní, při každé maličkosti sebe a voličstvo své rozčilujíce. Přišly konečně slezské paralelky, přišel Inšpruk — a pan dr. Koerber byl hotov. Jeho politika vlastně byla u konce, když jeho strany německé hlasovaly v delegacích proti potřebám armády. Vojenské kruhy, které byly původci jeho režimu, již tenkrát tvářily se kysele, vidouce, že »státní strany« nemají porozumění pro nová děla a lodě. Situace zhoršila se dále, když ministr války počal naléhati na vyplacení obnosů delegacemi povolených. Když se ukázalo, že peníze přece jen mimoparlamentárně obdržet nelze — dr. Böhm-Bawerk k tomu se propůjčiti nehodlal —, zvýšily se rozpaky dr. Koerbra měrou svrchovanou. Při odchodu dra Böhm-Bawerka dr. Koerber pocítil asi poprvé tíhu pochybené své politiky. Čechy, Slovince, Chorvaty měl v obstrukci, německých stran nebyl jist a právě v tom okamžiku ukázal se také obrat ve smýšlení rozhodujících kruhů vůči Čechům. Tenkrát prý na podzim s nejvyššího místa vysloveno přání po dohodě s — Čechy. Není naprosto tajemstvím, že se u jedné části českého klubu ukázaly disposice jisté dohodě dost příznivé (Dr. Pacák). Ale nedůvěra k dru Koerbrovi (dr. Kramář a dr. Stránský), jemuž se především jednalo o peníze pro vojáky, zvítězila a obstrukce mladočeská zůstala. Alespoň z nejvyšší nouze chtěl si dr. Koerber pomoci refundační předlohou, ale desolátní poměry v parlamentě, obojetnou jeho politikou přivoděné, zjevily se v plné síle při hlasování v rozpočtovém výboru. Předloha velkou většinou zamítnuta. Druhého dne 11. prosince dr. Koerber nabídl své odstoupení. Učinil tak v plné naději, že jako dosud osobní důvěru mocnářovu má a že demise nebude přijata. Císař odročil své rozhodnutí na dobu pozdější a při prvé své urgenci o vánocích dru Koerbrovi bylo řečeno, že demise bude povolena. Padl.

Hned po pádu dr. Koerbra rozšiřovány různé důvody pro náhlý jeho pád. Všechny tyto důvody však měly dokázat, že dr. Koerber nepadl následkem zamítavého vota v rozpočtovém výboru, že nepadl v parlamentě, nýbrž v císařském hradě. Tomuto ubohému a zuboženému parlamentu neměla a nesměla se ponechati sláva a moc svrhnouti ministrprésidenta, proto udávány důvody osobní, klerikální a hlavně vojenské atd. To bylo zas jen po čertech málo moderní. Že muž, jako dr. Koerber, chef vlády s ministrem vyučování, jakým je dr. Hartel, padl v obět intrikám klerikálním, je víc než ironie osudu. Nepochybujeme ani dost málo, že o vavříny porážky dra Koerbra se dělí ministr války Pitreich s dvorním biskupem dr. Marschallem, ale ti mohli jen působiti na způsob tohoto pádu. Oni jsou původci onoho málo milostivého propuštění, jakého se dru Koerbrovi dostalo. Právem byly porovnávány propouštěcí listy dané Badenimu a dru Koerbrovi. Vlastnoruční list na rozloučenou daný Koerbrovi je chladný, odměřený. Než — tomu se diví jen ten, kdo zapomíná historii dřívějších kabinetů. Kdo ji nezapomíná, ten ví, že v milosti je v Rakousku každý ministr, dokud dovede plnit rychle a bez námitky vůli svého pána. Jakmile nastane nějaká překážka, je po milosti!

Všecky intriky dvorní, vojenské i klerikální — nový důkaz spojenectví těchto proudů — by dra Koerbra, kterého právě tyto proudy nastolily, nebyly strhly, kdyby byl panu Pitreichovi a Montecuccolimu mohl odevzdat peníze na děla a lodě. Ale nemožnost zaopatřit si v parlamentu peníze, jedním slovem nemožné poměry v parlamentu, následky jeho vášně prosté politiky, jen ty a nic jiného byly příčinou jeho pádu. Zastírá-li se tento důvod nyní, když dosazen jiný muž v čelo téže vlády, děje se to jen proto, aby se dokumentovala malomoc parlamentu, aby tento nedostal nové chuti porážet ministry nepovolením peněz pro vojenské potřeby.

* * *

Dr. Koerber odešel a zanechal dědictví zajisté málo vábné. Jak málo byl on a jeho kabinet moderním, patrno z jeho nástupce. Baron Gautsch zajisté o sobě nikde neřekne, že je moderní a také o svém ministru vnitra to nebude tvrdit. A přec povede tentýž kabinet a jak se zdá, v témže smyslu, touže linií jako jeho moderní předchůdce. Co se dosud o baronu Gautschovi ví, dokazuje, že nových prostředků pro uzdravení nemocného státu nezná. Jako

dr. Koerber v únoru 1900, on v únoru 1905 svolá nějakou formou dorozumívací konference česko-německé. Uvidíme, co jim předloží.

Čeští poslanci stojí před novou osobou. Vyhlašovali po dvě léta pád dr. Koerbra za přední cíl své obstrukce. Ať obstrukcí čili nic, dr. Koerber je pryč. Uvidíme, zdali dlouholetý, unavující a otravující boj za ten cíl stál. Nebylo by pro mladočeskou politiku větší katastrofy než kdybychom si museli po nějakém čase doznat: nic se v Rakousku nezměnilo, jen o jednoho ministra v příkaznosti je víc!

Ústavní hnutí na Rusi.

Právě čtu článek »Nového Vremene«, kolující tiskem celé Evropy, článek o bosých nohách v lýkových střevících — o bosých nohách těch tisíců oddaných, nereptajících ruských mužíků vojáků na dálném východě, bosých teď v kruté zimě a bosých, protože vojenská správa je zlodějská, umožňujíc hyenám zásobovatelům, že dodávají boty zrobené na několik dní . . . Povídám, ten článek čtu v — Novém Vremeni. Jaká to změna za necelý rok! Vzpomínám si na tuto scénu při pohřbu Michajlovského v lednu: Na hřbitově shromážděna byla elita ruské pokrokové intelligence; na jednou omylem se šíří zpráva, že přišel Suvorin — »Ven s ním!«, »Marš!« zaznívá se všech stran proti tomuto kšeftářskému velebiteli vlády a officielního šovinismu. A za necelý rok tento pan Suvorin ve svém listě přináší článek proti korrupci vojenské správy a neobává se, že poškodí Rusko, bude-li čten v Evropě . . .

Šest neděl po smrti Plehve Rusko bylo bez ministra vnitra; hledali ho dlouho, až konečně nalezen v osobě knížete Svjatopolka-Mirského, člověka liberálního. Po katovi smírný prostředkovatel. Bylo přirozené, že o svém programu nejdříve pověděl korrespondentovi francouzského listu »Echo de Paris«; vláda v Rusku s lepšími listy ruskými nemá spojení, a mimo to ruská vláda teď nemálo dáva na soud Evropy, zejména spojenecké Francie.

»Důvěra!« — to jedno slovo nového ministra obsahuje všecek reformní program. Žádat od lidu důvěru, znamená, tomu lidu důvěřovat; důvěra znamená v Rusku docela nový obapolný poměr mezi lidem a carskou vládou a carem samým. Bylo a je takové důvěry v Rusku? Je-li pravda, že Plehve na svou vlastní ochranu vydával ročně 800.000 rublů — co stojí celý policejní dozor na »svaté« Rusi? . . .

Zemstva a vysoké školy započaly projevováním »důvěry«, posýlajíce novému ministru svá srdečná přání k »novému kursu« a návrhy na reformu ruského veřejného života. Že takové reformy jsou potřebny, o tom nepochybuje dnes v Rusku nikdo. Carský absolutism prokázal svou neschopnost nejen uvnitř, nýbrž také u vedení vnějším, zejména v desorganisaci celé vojenské správy. Jen trochu Svjatopolk-Mirskij polevil listům, a již není slušnějšího listu, který by nežádal reformy, dokonce jich už žádají i listy neslušné.

Od nějaké doby (již za Plehve) v úřadě zemstva moskevského shromažďovali se předsedové mimomoskevských zemstev; tato shromáždění byla, rozumí se, soukromá a docela neveřejná. Když se ministrem stal Svjatopolk-Mirskij, zemstevný úřad moskevský byl officielně vyrozuměn (N. B. bez vlastního zakročení!), že se členové sjezdu mohou shromáždit v Petrohradě a veřejně. Zemci počali se na sjezd připravovat — ale tu se najednou v Petrohradě lekli, neboť zemci nedělali z toho tajemství, že jejich sjezd bude žádat — konstituci.

Pobědonoscev a někteří velkoknížata přestrašili cara sjezdem, Svjatopolku-Mirskému nezbylo, než předchozí souhlas carův annulovat a zemcům v Moskvě vzkázat, že se sjezd musí odložit. Zemci vyslali do Petrohradu deputaci, upozorňující na obtíže odkladu nebo zákazu; ministr vnitra šel k carovi a žádal o svolení, ale toho se nedostalo. Zemci tudíž prohlásili, že se sejdou bez dovolení, a tak se také stalo. Sjezd radil se 19., 20., 21. listopadu, ovšem důvěrně, a nikoli veřejně, jak ministr s vědomím cara napřed byl sliboval; avšak resoluce sjezdu, přes všecku důvěrnost, stala se veřejnou nejen v Evropě, ale také na Rusi, třeba že listy uposlechly zákazu vlády a resoluci neuveřejnily. Ministr sám nemohl než »důvěrně« resoluci přijmout.

Tato památná ruská Petition of Right obsahuje 11 odstavců, v nichž se jednak líčí politická, situace země, jednak se formulují určité ústavní požadavky. V stručnosti je obsah resoluce tento:

1. Nenormálnost politického řádu projevuje se zejména od let osmdesátých velmi silně a to v úplném odtržení společnosti od státu a v jejich vzájemné nedůvěře.

2. Vláda obává se společenské spolučinnosti a proto nepřirozeně centralisovala všecku správu.

3. Byrokratism odcizil nejvyšší moc (= cara) obyvatelstvu a podporuje zvůli jednotlivých úředníků proti znění zákonů.

4. Pravidelný chod a rozvoj státního a společenského života je možný pouze těsnou vzájemností státní moci s lidem.

5. Aby osobní zvůle úřadů byla odstraněna, nedotknutelnost osoby a soukromého obydlí musí být zabezpečena; nikdo nebudiž vyšetřován bez nařízení nezávislého soudu, úředníci prohřešivší se proti zákonu buďtež pohnáni k odpovědnosti.

6. Budiž zabezpečena svoboda svědomí a vyznání, svoboda slova a tisku, svoboda shromažďovací a spolčovací.

7. Osobní, občanská a politická práva všech ruských občanů musí být rovna.

8. Samočinnost společnosti je hlavní podmínkou rozvoje politického a hospodářského; protože značná většina Ruska přináleží stavu selskému, sedlák musí být doveden k samočinnosti a energii a k tomu konci je třeba, a) aby sedláci osobně byli rovnoprávni s jinými stavy, b) aby byli osvobozeni od správního poručnikování a c) aby byli chráněni pravidelnými soudy.

9. K sesílení orgánů zemských a městských je třeba, aby a) zemstva byla složena ne třídně, ale ze všech sil místních; b) aby zavedeny byly menší zemské organisace, umožňující samočinnost obyvatelstvu; c) všem autonomním organisacím má být chráněn vývoj nepřetržitý.

Místní samospráva budiž rozšířena na všecky části Ruska.

10. Sjezd žádá zvláštní všenárodní volené představitelstvo s právem zákonodárným a kontrolujícím budžet a správu. (Většina). Všenárodní volené představitelstvo. (Menšina).[1]

11. Vidouce těžkosti nynější vniterního i vnějšího stavu Ruska, soukromá porada vyslovuje naději, že Vrchní Moc pozve svobodně vyvolené představitele lidu, aby společným úsilím vyvedli vlast na novou dráhu státního rozvoje na základě práva a vzájemné činnosti moci státní a lidu.

Význam zemského sjezdu ruskou intelligencí všude ihned byl pochopen. Nejen akademická mládež pořádá schůzky a demonstrace ve prospěch konstituce, také moskevská universita, kievská technika a různé jiné korporace vyslovují svůj souhlas s požadavky zemstev.

[1] Většina t. j. 71 hlasů, menšina t. j. 27 hlasů. Požadavek moci zákonodárné pojat většinou 60 hl. proti 38, požadavek budžetní kontroly 91 proti 7. požadavek kontroly správní 95 proti 3. — Všech členů bylo 21. listopadu 104; z těch jen dva (předsedové petrohradského a chersonského zemského úřadu gubernského) se zdrželi hlasování.

Rozumí se, že strana reakcionářská také nelenila. »Moskevské Vědomosti« a »Graždanin« hájí carské samodržaví; sem tam minority vyslovují se pro absolutism. Pobědonoscev prý v svém bytě shromáždil vyšší úřednictvo, aby se vyslovilo proti zemstvům; také velkoknížata Vladimír a Sergěj povstali proti sjezdu a ovšem celá zpátečnická kamarilla přídvorská. Proslýchalo se, že proti »novému kursu« se staví ministr spravedlnosti Muravěv a j. vyšší úředníci; zejména prý také státní rada se vyslovila proti požadavkům ústavním.

O carovi hned se četlo, že je požakavkům nakloněn, hned zase docházely zprávy opačné; obzvláště se udržuje zpráva, že odmítá kontrolu budžetu.

Že car se zpěčuje uznat finanční kontrolu ústavní, je velmi pochopitelné pro toho, kdo má ponětí o ruských financích říšských a dvorských. Carism není jen autokracie politická, carism je systém hospodářský, totiž systém-nesystém, libovolné využitkování země pro choutky panujících. V novinách proběhla nedávno zpráva z Petrohradu, jak v Michajlovském divadle favoritka pěvkyně velkoknížete Alexeje (velkoadmirála! — strýce carova) byla zakřičena, když se objevila na jevišti v záplavě diamantů, a jak velkoknížе ze své lože se zcvrknul, když publikum (»Čas« opravil dopisem, že to učinil jeden divák) počalo hlasitými narážkami na zpronevěry v Červeném kříži. Na tom nesejde, že s penězi Červeného kříže velkoknížе Alexej nemá co činit, to je důležito, jak Rusové členy panující rodiny posuzují.

Pravím, že carism je systém hospodářský. Car sám má více než sto zámků. V těch zámcích všech se vede hospodářství, jako by carská rodina tam žila; hospodářství to zaměstnává 32.000 sloužících a stojí ročně 20 mil. korun. Na těch zámcích se vydržuje 5—6000 koní, 50.000 kusů dobytka atd. Rozumí se, že car za svého života vidí z těch zámků jen několik.

Carská rodina, počítáno do třetího kolena, má 33 mužských členů a z těch každý ročně smí strávit $2^1/_4$ mil. korun; tito členové mají čtyřicátý díl vší půdy evropského Ruska s 325 paláci a zámky, s 20.000 osobami posluhy — na každého takového »nedotknutelného« pána a panáčka přichází 637 služebníků!

Kontrola budžetu a financí — — pochopitelno, že car si jí nepřeje! A nepřejí si jí všecka ta činovnická čařata, všichni ti carští otroci od 14. třídy až po nadtřídní velkoknížata — kontrola financí znamená pro Rusko nejúčinnější boj proti officielní státní

korrupci a krádeži . . . Už Karamzin charakterisoval Rusko slovy: »Chceme-li jedním slovem říci, co se na Rusi děje, to slovo musí znít: krade se.« To slovo platí ještě dnes.

Avšak projevy ve prospěch ústavy a souhlas se sjezdem zemským šíří se po celém Rusku, projevy ve prospěch absolutismu přicházejí tentokrát z dola velmi skrovně; v očích lidu autorita petrohradského sjezdu roste den ze dne.

Při rozčilení povstávajícím vždy znova neúspěchy v Asii, odhaleními zlořádů při Červeném kříži, intendantuře a v celé vojenské správě postavení vlády je již nejisté; k tomu přistupuje silný a živý zdroj nespokojenosti, vyrůstající z průmyslové krise zaviněné válkou a nespokojenost politická v Polsku, Finsku a v organisovaném teď dobře židovstvu, počítajícím na 5½ millionu obyvatelstva . . . . .

Na projev zemstva vláda a car za takového napjetí mlčet nemohli. Očekával se manifest v den jmenin carových (19. pros.), ale byl vydán teprve dne 2.5 ve formě přípisu k řídícímu senátu. Již forma manifestu zasluhuje povšimnutí. Řídící senát je ve správě státní orgánem druhého stupně a orgánem podstatně správním, kdežto zákonodárná činnost ponechána říšské radě. Car slibuje veškeré reformy, ale mají to být reformy nevymykající se státní administrativě. Podobně je důležito, že provedení slibovaných reforem odkázáno ne ministru vnitra, jako zplnomocněnci carově, nýbrž komitétu ministrův za předsednictví Witteho. Již delší dobu z Petrohradu se trousily zprávy, že Witte zase stoupá; také již oznámeno, že podal carovi pamětní spis o reformách agrárních; komitét ministrův je orgánem pouze poradním, kdežto ministerská rada má také působnost zákonodárnou. Šetřením těchto forem má být položen důraz na nepřetržitost a historické právo ruské — zmrzlosti, mám-li označit stav carského Rusko proslulými slovy carofilského Leonťeva. (»Rusko musí být udržováno zmrzlým, aby se nedostalo do hniloby« — liberálního moru evropského.)

Zároveň s carovým manifestem vláda vydala communiqué, anonymní, nikým nepodepsané(!), v němž se staví proti ústavním požadavkům Zemského sjezdu, polemisujíc proti přemrštěným požadavkům, zejména mládeže; o ústavě se říká, že staré základy státního řádu mají být setřeny.

Ostatně ty formality nemusejí znamenat nic, také komitét ministerský mohl by vypracovat dobré návrhy reformní.

Car především vzpomíná sedláků a že se vláda má starat o ně; dále slibuje pořádné vykonávání všech zákonů a nařízení, akcentuje se nezávislost soudů a slibuje se rozšíření samosprávy. Další slib týká se svobody vyznání, cizinců a neruských národů říše a zaručuje se svoboda tisku, bude-li »rozumný«. Administrativní zvůle při politických proviněních má být stavena.

O ústavnosti car mluví dost pozorně; neříká, že se autokracie musí držet stůj co stůj, jen říká o zákonech, že jsou nejdůležitější oporou trůnu a říše samodržavné. Možná že car sám asi o své carské bohorovnosti počíná pochybovat. Alespoň docházejí z Petrohradu dost zaručené zprávy, že manifest vyšel vlastně v druhém »opraveném« vydání; v původním, prý již carem podepsaným a do vládní tiskárny v opise poslaném znění car svolával čtyřicet zástupců zemstev do státní rady, ale velkokníže Vladimír toho ještě dosáhl, že vydán manifest okleštěný. Celým svým obsahem manifest potvrzuje, že obvinění systému pronášená pokrokovou a revoluční intelligencí, jsou oprávněná; car sice hájí nepřetržitost a slibuje reformy administrativní, ale sám mluví o tom, že by se nepříčil novotám velikým a slibuje reformy rychlé. Že se autokrat nerad vzdává své vlády, že se nerad podřizuje kontrole, je pochopitelno, v tom nebyli absolutní panovníci evropští před r. 1848 lepšími.

Že by carism padl na jednu ránu, nikdo nebude očekávat; ale jisto je, že nynějším hnutím a zejména zemským sjezdem zasažen byl citelně a v samém kořeně. Po celé Rusi a ve všech vrstvách ozývá se volání po ústavnosti. To vláda patrně nečekala. Zejmena prý car byl rozčilen tím, že Moskevská duma se vyslovila pro konstituci — i ty bělokamenná matičko Moskvo?! . . . . A již telegraf po celém světě roznáší další zvěsti, že se Petrohrad vyslovil pro ústavu, že ve smyslu zemstev radikálně promluvil za majoritu moskevského zemstva kn. Trubeckoj a již dokonce z bojiště dochází zpráva, že Kuropatkin si libuje v otevřené kritice vojenské správy . . . . .

Revoluční hnutí 2 let 80tých pořád zjevněji se stávalo sociálním. Vrah Mezencevův už roku 1878 se vyslovil, že terroristé bojují proti buržoasii, nikoli prý proti státu. Autokracie spoléhala tudíž na historický materialism, na boj socialistů proti kapitálu a buržoasii, a doufala, že si při tomto odporu uvaří svou carskou polévku. Avšak vůdcové socialismu a s nimi již i massa dělnická pochopili v poslední době (v tom novomarxism a nové t. zv. idealistické hnutí vykonali Rusku platnou službu) souvislost

hospodářství s ústavní svobodou a proto socialisté dnes žádají stejně, jako liberálové konstituci. To co 1825 žádali dekabristé, žádají teď liberálové a socialisté. Jen Tolstojovci nemají zájmu pro ústavu, jak Tolstoj sám nedávno výslovně se projádřil; hnutí tolstovské takto nechtíc žene vodu na mlýn Pobědonosvův, ale vody málo, neboť Tolstoj zase svou opravdovostí sám mlýn sv. synodu důkladně podvrátil a podvrací.

Tento vývoj pokrokového myšlení ruského vidí se také v stranách radikálních a revolučních, zejména v utvoření »Spolku Osvobození« (»Sojuz Osvoboždenija«), postupujícího společně s různými opposičními a revolučními stranami a frakcemi celého Ruska.

Pro posouzení politické situace Ruska je poučno přehlednout si ty různé strany, které ke společné konferenci pozvali členové finské opposice: 1. Ruská sociálně-demokratická strana dělnická. 2. Strana socialisticko-revoluční. 3. Polská socialistická strana. 4. Všeobecný židovský dělnický spolek. 5. Sociální demokracie Polsky a Litvy. 6. Polská socialist. strana »Proletariát«. 7. Litevská sociálně-demokrat. strana. 8. Lotyšská sociálně-demokrat. strana dělnická. 9. Spolek lotyšské sociální demokracie. 10. Ukrajinská sociálně-demokrat. strana. 11. Ukrajinská strana revoluční. 12. Gruzynská strana socialistů-federalistů-revolucionářů. 13. Arménská sociálně-demokratická organisace dělnická. 14. Běloruská socialistická Hromada. 15. Arménská federace revoluční. 16. Spolek Osvobození. 17. Polská liga národní. 18. Finská strana činného odporu.

Rozumí se, že to nejsou všecky tajné strany a frakce, ale jejich číslo a složení podává dost dobrý obraz politického stavu na Rusi. Z těch stran osm (uvedená č. 2, 3, 8, 12, 15, 16, 17, 18) se dostavilo na konferenci, tři (č. 1, 5, 11) odkázaly; ujednáno prohlášení zvoucí všecky opposiční strany především k politickému osvobození Ruska, jakožto podmínce pro další reformy. Společná deklarace žádá společnou práci na zničení samodržaví; demokratismem, založeným na všeobecném právu hlasovacím, také různým ruským národům má být zabezpečena národní autonomie.

Je patrno, že nejradikálnější strany kladou důraz na politické opravy.

Pro posouzení situace důležito je i to, že kruhové liberální ve svých projevech doma (revoluční strany mají vedení a orgány za hranicí) nesočí na revolucionáře, třeba že s jejich postupem úplně nesouhlasí. Zejména se také horkokrevné demonstrace stu-

dentů posuzují jinak, než dříve — professorové chrání svobodu studentstva a žádají na ministru vyučování spravedlivé vyšetřování.

— — Dostane Rusko ústavu? Mnozí liberální Rusové myslí, že ji dostanou, jestliže Japonci vyhrají a proto přejí těmto vítězství. Socialisté jsou pro zastavení války, nepřejí si, aby vyhrála japonská buržoasie, že by vyhrála buržoasie ruská, s tím ani nepočítají. Je těžko v takových situacích rozhodovat, našinec přece jen na ruské poměry pohlíží klidněji. Necítíme tíhu ruské autokracie. Ale s vítězstvím japonským bych osudy ruské ústavnosti nesvazoval; carism se vynasnaží stůj co stůj, aby nad Japonci zvítězil a tolik síly má. Arci to vítězství je již dnes tak draze zaplaceno, že svou neschopnost cítit musí — ani tolik by car Mikuláš nepochopil? Manifest jeho dokazuje, že pochopil.

Nedlouho před válkou debattovali jsme se známým ruským literátem, vypovězeným za hranice pro přednášku o — Leibnicově optimismu (!), o politických sudbách Ruska. Ani za třicet let, zoufal N. P., nebudeme mít konstituci; Alexandrové byli pro konstituci (již Alexandr I. obíral se plány konstitučními), ale Mikulášové byli a budou proti, Mikuláš II. konstituci také nedá.

— — Ale, ale, vy, ruský liberále, co pak je ten váš bařuška skutečně tak samomocný a vy všichni nic? A kdy se zbavíte té své pověry — neprojde ani deset let a ústavu mít budete a právě za Mikuláše!

To nebylo proroctví, nýbrž úvaha, že pokračující zprůmyslnění Ruska, disciplinování mass dělnických, zvýšení komunikace a všeobecného vzdělání, a hlavně: finanční nepořádky, vznikající z toho nekontrollovaného kradení nutně přivodí krach absolutismu.

N. P. je teď všecek nadšen, zapomněl na svůj nedávný pessimism a již již sní o ruské konstituci a dokonce o parlamentě na základě všeobecného práva hlasovacího . . . . Tak rychle zase věc nepůjde; na př. také v Rakousku hledaly se napřed všelijaké poloprostředky (rozmnožená ř. rada a pod.), než absolutism přiznal svou neschopnost. A rozumí se, sotva že přiznal, postaral se o svou moc konstitučně. Na to všecko nezkušení politikové ruští nepamatují a ti, co pamatují, předčasně chyby a vady evropského konstitucionalismu a parlamentarismu přiznávají k veliké radosti reakcionářů. V tom je pro liberalism jisté úskalí: ruští politikové musejí se z našich chyb učit, nesmějí jimi předčasně stárnout . . .

Č. P.

Angličtí Fabiové a sociální demokracie německá.

Napsal Bernard Shaw, Londýn.[1]

Londýnská Fabian Society jest nyní jaksi ve střední době svého vývoje a přece jest snad nejpokročilejším svazkem vyslovených socialistů. Byla založena r. 1884 a její politice položeny byly pevné základy malou skupinou mužů, z nichž žádnému nebylo tehdy ještě ani 30 let. Mezi těmi nebyl ani jediný veterán z r. 1848 a žádný z nich nesetkal se s Karlem Marxem. Ani vůdců u nich nebylo, neboť i každý nováček, který byl dosti rozumný, byl by se mohl postaviti na přední místo hned, jakmile se stal členem společnosti. Dělníci tu vlastně nebyli; skládalo se představenstvo z vyšších úředníků státních a takových žurnalistů, kteří kritický feuilleton podpisují svým jménem. Byli neobyčejně nadaní a osvojili si všechny starší formulace benthamismu, positivismu, darwinismu i socialismu od r. 1848—1871; měli právě tak praktickou zkušenost v úřední správě, jako znalost anglického lidu, vědouce jakým on skutečně jest. Neprokazovali však vzájemnou úctu sobě nebo někomu jinému a nesnesli od nikoho kázání nebo řeči táborové.

Nelze se tudíž diviti, že Fabiům se brzy vysmívali, nazývajíce je superior persons. Tito pak neumirňovali své protivníky, nýbrž naopak přijímali s humorem i s hrdostí toto postavení. Nadělali velmi mnoho hluku svým nadáním, honosili se svou znamenitou prozíravostí politickou a mluvili veřejně o obyčejném socialismu jako o nějaké dětské nemoci, již by měl každý prodělati, aby byl dosti zralý státi se členem Fabiů. Snažili se povznésti socialismus na výši své doby posilováním a utvrzováním jeho hospodářského základu a tím, že přijímali hodnotní theorii vytvořenou Gossenem,

[1] Pojednání bylo napsáno r. 1902; zde se podává podle překladu německého.

Cournotem, Walrasem a Jevonsem i školou rakouskou, která učinila konec theorii Marxově, v jádru individualistické, jíž se pokusili tak mnozí socialisté dřívější vykořistiti v zájmu socialismu. Socialistům starším a jejich přívržencům bylo to rouháním, ne-li přímo ztřeštěností; Fabiové však přijali klatbu jako privilej své duševní převahy a žádali pro sebe přirozenou smrt, jakou brzy na to skončila anglická odrůda marxismu, jako nevyhnutelný následek svého vystoupení.

Působení těchto okolností na vztahy mezi společností Fabiů a stranou německou bylo, jak si lze mysliti, nějakému přátelskému dorozumění nanejvýše nepříznivo. Liebknecht, Bebel a Singer byli žáky Marxovými a stáli naprosto proti nějakému obrácení. Stáli v čele strany, která jsouc pronásledována Bismarckem, byla nucena podrobiti se přísné, téměř vojenské kázni a které nezbývalo času pro hospodářsko-vědecké abstraktní problemy. K tomu byly prameny, z nichž čerpali své poučení o anglickém hnutí, ultramarxistické, poněvadž pocházely všechny jejich zprávy londýnské od Friedricha Engelse a Eleanory Marxové, která právě tehdy, když společnost Fabiů byla založena, se spojila s Dr. Eduardem Avelingem. Marx sám v Anglii vždy byl cizím. Britičtí zástupci internacionály, s nimiž od r. 1861—1871 společně pracoval, byli zcela neschopni porozuměti jeho myšlenkám a nepůsobilo tudíž na ně jako na Liebknechta kouzlo jeho osobnosti. První svazek, »Kapitálu« byl přeložen do angličtiny teprve tehdy, když Fabiové, kteří, mimochodem řečeno, dílo to velmi pečlivě studovali, vštípili již anglickému socialismu své myšlenky, čímž zničili jeho kanonickou platnost a tak i nyní četlo dílo to jen několik málo badatelů. Vskutku kniha ta ukazuje, že Marx znal anglickou buržoasii a anglickou třídu dělnickou způsobem čistě akademickým, z knih britického musea; scházejí mu zde totiž živá společenská líčení která vyskytají se v jeho dopisech o hnutí v Německu a Francii v roce 1848. Po roce 1871, místo aby zachránil internacionálu z trosek pařížské komuny, zničil poslední její zbytky, při čemž zapěl proslulou jeremiadu, pomocí jíž teprve před nedávnem jeho ochabující ruka přemohla Gallifeta. Tak postavil se sám zcela mimo anglický politický život a když byl po 10 letech obnoven v Londýně socialismus od anglického vůdce Hyndmanna, pokládal tento za nepolitické, ačkoli byl v theorii fanatickým marxistou, spojovati jméno Marxovo s tímto novým hnutím. Následkem toho povstal boj mezi Marxem a Hyndmanem, v němž byl Engels přirozeně

na straně Marxově a proto také byli Marx i Engels od pravověrné Social Democratic Federation tak dokonale odděleni, jako od jinak věřící společnosti Fabiů. Hned na to zemřel Marx, avšak spor mezi Hyndmanem a Engelsem se neobjasnil. Engels stranil se dokonale všeho hnutí, takže ačkoli se to zdálo fakticky nemožným, aby byl mezi r. 1884 a r. 1895 v Londýně činným socialistou a nesetkával se při tom stále a stále se mnou, přece znal jsem ho jen jako starého pána, jenž příležitostně při květnových zprávách mne oslovoval a, těše se z mé nesnáze, dle svého zvyku mne nutil přiznati, že bych mu nemohl pověděti jeho jméno. Eleanore Marxova vrhla se plna ohně v nové hnutí, ačkoliv spory svého otce za své považovala a nikdy nezapomněla, že Hyndman byl vypuzen, avšak při vstupu do každé společnosti bylo jí velmi na závadu spojení s Eduardem Avelingem.

Aveling nebyl ani tak špatný, jak jest nyní líčen, ani tak dokonalý, jak se Eleanoře zdál, když se s ním spojila. Jeho svědomitost ve smýšlení sociálním byla neporušitelná, jakož i jeho atheismus a jeho úcta k Shelleyovi, Darwinovi a Marxovi. Byl dokonce schopen při výbuchu svého nadšení osvědčiti skutkem svou odvahu a oddanost. Dovedl velmi jasně líčiti a mnohdy i mocně a výmluvně řečniti, avšak ve všedních záležitostech počínal si nadmíru nesvědomitě a vypůjčoval si peníze bez studu i starosti od bohatých i chudých; ženy, staly-li se jeho obětí, snažil se vedle toho i svésti. Nenavštívil ani jednou shromáždění Fabiů a věděl, že by nebyl za člena přijat; jeho styky se sociálně-demokratickou federací byly často přerušovány a nejisty. Ačkoli jeho socialismus byl upřímný, nechtěl pracovati, nechtěl dodržeti úmluvy a musil se konečně přece vzdáliti s jeviště své činnosti veřejné, aby nebyl pro špatné jednání volán k zodpovědnosti. Případy, v nichž dobře pochodil, — nejvíce srážky s úřady pro veřejné právo shromažďovací, — přihodily se snad jednou v 10 letech, naproti tomu malé peněžní nesnáze, jimiž bez ustání se o úctu připravoval, stihly ho každý desátý den. Přece však pokládali ho němečtí vůdcové dlouhý čas za důvěry hodného zpravodaje a zástupce anglického socialismu. Nepoznali ho zcela dobře a teprve tragická smrt Eleanořina otevřela jim oči. Již před založením společnosti Fabiů byl vyhnancem, a když pak se Eleanore rozhodla přidržeti se ho, sdílela s ním dobrovolně jeho osud.

Nesmíme se však domnívati, že Eleanore Marxova správně odměřila a ocenila velikost své vlastní oběti. Pro ni, právě jako

pro německé vůdce, byl za života Marxova jeho domov socialistickou Mekkou a po jeho smrti byl touto Mekkou domov Engelsův. Společnost Fabiů byla jí hloupým vtipem, který by nemohl žádný skutečný socialista ani ve snu vážně pojímati, sociálně-demokratickou federací pak jen potud, pokud ji ovšem trpěl Engels a pokud ji uznával Liebknecht. Kdyby jí byl někdo otevřeně řekl, že Engels nemá žádné moci v anglickém socialismu a Hyndman naproti tomu že velmi mnoho zmůže, byla by se mu s velmi upřímným pocitem převahy své vysmála pro takovou pošetilost. O Sidney Webbovi, u porovnání s nímž není Hyndman ničím, leč jen zajímavým a výmluvným mužem a bez jehož pomoci, kdo ví, kde já bych se byl octl, nikdy se nedomnívala, že by ho nějaký pravý socialista byl mohl vůbec přivésti ve spojení s hnutím. Vždy cítila, že kdekoli stanula a kamkoli se obrátila, vždy strhla s sebou sociální hnutí a zanechala venku ve tmě všechny kacíře. Toto poblouzení podporováno bylo trojím způsobem. Jednak ji měla starší generace socialistická, která ji osobně znala a k níž i já náležel, příliš ráda, než aby jí ubližovala a urážela tím, že by něco v její přítomnosti řekla proti autoritě jejího otce, nebo aby se nesmála, zmínila-li se ona o společnosti Fabiů. Jednak bránila jí seznati vzrůstající míru opuštěnosti ta okolnost, že přišla do styku s celou německou sociální demokracií, která byla bez odporu těžištěm evropského socialismu a jejíž pomoci požívala. Konečně byla nevyrovnatelnou pracovnicí a přistoupivši k spolku dělníků plynárenských, který zaváděl »nový trade-unionismus« let 90tých, byla tak horlivě při záležitostech lidu činná, jako by byla stála v prvních řadách socialismu. Zkrátka, ačkoli nepochybuji, že byli němečtí vůdci během prvního desetiletí obnovy socialismu poučeni o poměrech sociálního hnutí anglického zcela zvráceně, ježto byli odvislí hlavně od Eleanory a kruhu Engelsova, z kterýchžto pramenů zprávy své čerpali, jsem přece přesvědčen, že Eleanořina klamná vylíčení pocházela ze zcela dobrého přesvědčení a že ještě tehdy, když již neměla illusí o Avelingovi jako soukromníku, pokládala ho za socialistu znamenitého, kdežto Sidneye Webba za zcela bezvýznamného. Na návštěvu nějakého shromáždění Fabiů byla by právě tak mohla mysliti, jako na návštěvu kostela.

Přece však se objevili Eleanore Marxova a Aveling každého třetího roku na mezinárodních kongresech jako vůdčí zástupcové anglického socialismu a sociálně-demokratická federace pozbyla svého významu částečně, společnost Fabiů pak stala se úplně bez-

významnou. Tímto směšným zvrácením pravé stupnice anglického socialismu skoro všichni se řídili, ačkoliv proti tomu vystupoval soudruh Quelch od Social D. Federation velmi energicky. Poněvadž byla sociálně-demokratická federace marxistická, byl jí Aveling prospěšný, neboť mohla vždy na to spoléhati, že bude moci jeho a Eleanořina vlivu využíti právě tak dobře ku prospěchu marxistů, jako proti Fabiům. Delegáti Fabiů nečinili žádných protestů, poněvadž si předem zajistili sluch veřejnosti tím, že obsadili komissi, která měla podávati o kongressu zprávy několika hojně čteným londýnským časopisům, a bylo jim tedy zcela lhostejno formální jednání kongressu; viděli však velmi dobře, že pravý prospěch této schůzky spočíval v tom, že bylo umožněno socialistům osobně poznati své evropské vůdce. Na curišském kongressu, jejž jsem navštívil s jedním spoludelegátem, nyní guvernerem znamenité anglické kolonie, jsem poslouchal debaty jen s netrpělivostí, za to však jsem studoval s velikým zájmem a zvědavostí německé, francouzské, belgické a rakouské vůdce. Muž, kterého jsem chtěl především poznati a správně oceniti, byl Liebknecht. Nalezl jsem v něm ještě ve všech snahách a rysech liberálního revolucionáře z r. 1848 a v theorii marxistického internacionála z r. 1891. Avšak parlamentární zkušenost zfabianisovala jeho politické methody. Bohužel, nemohla býti zvolena celá strana jeho do říšského sněmu a ti, kteří zvoleni nebyli, nebyli vychováni zkušeností parlamentární, pročež byli ovládáni tradicemi impossibilistů, neuzavírati žádných kompromissů. Liebknecht se musil proto pokusiti, buď aby stranu rozhodně revoluční vychoval pro parlamentarism, při čemž však mnozí by jistě byli odepřeli ho následovati (jak to učinil Landauer), nebo aby jim velmi důkladně domluvil a přiměl je k tomu, aby připustili činnost parlamentární jako zatímní lék, jinak že by nastal ihned »krach«. Zvolil si toto poslednější, patrně asi proto, že sám právě tak této domluvy potřeboval jako druzí. Toto vše dozvěděl jsem se od něho samého tímto způsobem v Curichu.

Když jsme měli kteréhosi dne diskussi o květnové oslavě, tehdy ještě nové, povstalo nedorozumění, které končilo tím, že britická sekce hlasovala proti německé, ačkoliv kancelář vydala opatrně odporující si překlady resoluce, aby smířila různé sekce evropské. V polední přestávce kongressu šel jsem na podium, abych promluvil se svým známým. Poněvadž jsem stál blízko u Liebknechta, pravil jsem mu, že Britové smyslu resoluce nerozuměli

a že jsou vlastně téhož mínění jako Němci. Liebknecht, který mne ještě tehdy neznal, obrátil se na mne a viděl cizího socialistu, jenž patrně byl ještě dosti mlád, aby měl politické illuse. Hned pak mne počal ujišťovati, jako muž, jenž unaven opakuje svou přednášku, že sociální demokraté se nedali postrašiti úřady, že byli by tak ochotni chopiti se zbraní jako vždycky, krátce, že skutečně byli takovými romantickými revolucionáři, za jakého pokládal mne. Kdyby byl jen tušil dojem této řeči na mne, nebyl by jistě tak mluvil. Nevykládal jsem mu naprosto ve zlé, že mne lakýroval, neboť jsem věděl, že poznávají to konečně všichni politikové, že jest největší část jejich přívrženců nepraktickými enthusiasty a dle toho také s nimi mluví. Věděl jsem však také, že právě tento způsob byl již nevhodný a době nepřiměřený nejen pro mne, Fabia, nýbrž i pro mladé Němce, kteří byli se mnou členy komité. Kdyby mne byl ujistil, že neznamená nic všechno to revolucionářské mluvení v socialistickém programu a že strana jest nyní tak konstitucionelní a parlamentární jako kterákoli jiná strana v říšském sněmu, i kdybych mu nebyl věřil, byl bych seznal, že zná dobře myšlenky vířící v těchto mladých hlavách. Takto jsem však přišel k náhledu, že musí nastati nějaké skutečné dorozumění mezi Fabii a stranou německou v generaci pozdější. Neodpověděl jsem na krátkou jeho řeč a příhoda ta mu jistě vypadla úplně z paměti během deseti minut. Na Fabiovce však učinil Liebknecht hluboký dojem. Od té doby jsme ho počítali prostě k veteránům a brali tak málo zření k jeho názorům jako k názorům Viktora Huga a Garibaldiho.

Možno, že se budou horšiti mnozí starší němečtí sociální demokraté pro toto stručné ale jadrné odsouzení svého zemřelého vůdce. Jest však třeba uvážiti, že v čase, o němž mluvím, lpěla německá strana ještě více na svých tradicích nežli nyní, ačkoli by se to mohlo zdáti nemožným mladým a netrpělivým sociálním demokratům, a že první touto tradicí bylo: vědecký socialismus Marxův a Engelsův jest nejpokročilejším ze všech politických vyznání. Proto straně nepřipadlo ani na mysl, že by se měla něco učiti nebo zapomenouti, nebo že by ji mohla nějaká společnost lidí smrtelných překonati v bádání politickém. »Kapitál« byl jí biblí pro třídu dělnickou a jeho spisovatel neomylným papežem. Ještě uvažovala jako o věci nad míru pochybné, mohou-li se sociálně-demokratičtí poslanci na říšském sněmu súčastniti prací o kodifikaci soukromého práva nebo smějí-li vůbec v něčem

jiném na sněmu pracovati kromě pronášení propagandistických řečí, aniž by tím uškodili ryzosti svého socialismu. Ještě věřila, že by se mohli státi socialisty zemědělští dělníci a hospodářští majetníci, budou-li ujištěni, že stav jejich jest beznadějný a že se tímto způsobem musí připraviti jednak k svému zaniknutí, přivoděnému velkostatkáři, a jednak k znovuzrození společnosti z jejího úpadku. Když pak byl úplně nezdařený pokus přenésti hnutí přes hranice městského proletariátu příčinou toho, že počali mnozí toužiti po nějakém rozumném agrárním programu, vůdcové němečtí byli neobyčejně pobouřeni a počali se stavěti na odpor požadavku, který si byli Fabiové již dávno vytkli. Tento duševní stav strany zdál se Fabiům velmi dětinským, neboť to byl duševní stav náboženské sekty, a k tomu velice naivní, nikoli však strany politické a přede vším strany kolektivistické.

Po podrobení se německých vůdců v otázce agrární vyrukovala všecka spousta doktrinářských čarodějných formulí, což bylo schopno duševně ubiti stranu. Marně hlásal Guesde mužům ve Francii, jako Jaurès a Millerand, doktrinářský marxismus; odstrčili ho stranou a šli dále. Němečtí vůdcové octli se takto před dilemmatem. Zkušenost učinila z nich parlamentáře, ba velmi obratné parlamentáře, avšak jako političtí theoretikové byli zároveň ještě čistými doktrináři. Počali poznávati nyní, že socialisté v Německu i jinde, kteří se podvolili parlamentární taktice a praxi ve správě veřejné, snášeli jen s netrpělivostí doktrinářství, naproti tomu zase doktrináři považovali každý kompromis a dle toho i každé parlamentární vystoupení za kacířské, nesprávné a zrádné. Dokonce Liebknecht byl obžalován na všech kongressech od protiparlamentární skupiny. Bylo to velmi snadné, nazývati tuto skupinu »anarchistickou« a násilím ji zahnati, avšak téměř všichni doktrináři byli v tomto smyslu anarchisty. John Burns byl obžalován od sociálně-demokratické federace v Londýně právě tak, jako Bebel a Liebknecht od německých »anarchistů«; v pravdě hlasovala v Curichu sociálně-demokratická federace s antiparlamentářem Landauerem, zcela správně poznávajíc, že vyslovil její vlastní mínění a že by zneužívala slova »anarchista«, kdyby jím nazývala Landauera. Když němečtí vůdcové seznali, že Fabiové jsou představiteli socialistického parlamentarismu v Anglii, počali býti náhle zdvořilí, což bylo dosti nápadnou změnou, neboť když navštívili poprvé po založení společnosti Fabiů Londýn, vysvětlovali v interviewu, uveřejněném v »Pall Mall Gazette« a napsaném od Ave-

linga, že se dívají na Fabiovce s posměchem, a tvrdili, že tito vážného účastenství v hnutí socialistickém nemají. Fabiové se, jako obyčejně, smáli a vyčkávali a skutečně přijal Liebknecht při své návštěvě Londýna, která byla jaksi triumfálním jeho průvodem tamějším socialistickým světem, pozvání společnosti Fabiů a promluvil krátce k nim ve shromáždění k jeho poctě svolaném, při čemž se chránil bedlivě nějak je kritisovati. A přece se vzdálila společnost Fabiů v době mezi napadením a shodou od pravověrnosti německé strany více nežli kdy jindy.

(Dokončení.)

Nauka Lombrosova.

Prof. university v Tubinkách dr. Reinhard Frank uveřejnil v srpnovém čísle měsíčníku »Deutsche Revue« 1902[1] časovou rozpravu o nauce vlašského psychiatra Lombrosa, u nás právníky i laiky často jmenovaného, ba také v časopisectvu nadarmo jménem braného, ač všem jest potřeba náležitého ujasnění věci právě tak, jak se děje za poslední doby s »darwinismem«, jejž žádají zrovna zaváděti za učivo nižších škol přes to, že matné bývají představy o jeho podstatě. Prof. Frank píše s tendencí právnickou.

Jest zjevem často pozorovaným, že populární představa o bytosti vědeckých theorií nesrovnává se s jejich pravdivým obsahem. Tak setkáváme se ještě dnes s míněním, že sociální demokracie chce »děliti«, a když široké obecenstvo poznačuje darwinismus prostě za učení o původu člověka z opice, není to sice právě liché, ale nevystihuje jádra věci. Osudnému nesrozumění byla vydána v šanc také theorie vlašského lékaře choromyslných Cesara Lombrosa. Když asi před čtvrtstoletím slyšeno mimo jeho vlast po nejprv o jeho názorech o přirozenosti zločince, vzniklo v polovici Evropy úpění a skřípání zubů: »Má-li Lombroso pravdu, prohlašuje zločince za duševně chorého, tedy nesmí býti odtud připouštěno trestu, a přestání trestu znamená zahynutí lidské kultury.«

Nehledíc k závěrečné větě, jest na této námitce všechno liché.

Předně Lombroso nikdy netvrdil, že zločinec jest duševně chorým, nýbrž už v prvním vydání svého základního díla stavěl zločince a choromyslné jako rozdílné třídy lidí proti sobě. Pak[2]

[1] Psáno r. 1902 a od té doby bylo v redakci.

[1] L'Uomo deliquente (1876) str. 156 s. — Podrobně se Lombroso obrací proti dotčenému nedorozumění v »Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft«, 1. sv. str. 108 n. Také stoupenci Lombrosovi zamítají stotožnování zločinců s duševně chorými. Srv. Garofalo, Criminalogia (1885) str. 94 n. Kurella, Naturgeschichte des Verbrechers (1893) str. 2.

nikterak není správným, že Lombroso chtěl odkliditi trest. Ovšem kdo spojuje s pojmem trestu představu odplatové nebo smírové spravedlnosti, nebude uznávati »trest« jím navrhovaný za trest, nýbrž postaví jej na stupeň opatření, kterých se chápeme proti škodlivému zvířeti. Ale pojmová souvislost spravedlnosti a trestu není nikterak jistá, nýbrž tolik jest jisto, že Lombroso a jeho »positivní« škola doporučují zcela zvláštně energickou reakci proti zločinu, ba že přímo činí »klassické« škole jimi potírané výtku, že zpovykává zločince na újmu lidské společnosti.[1] A konečně! sám Lombroso kdyby byl smíchal zločince a pomatence, nebyl by tím nucen zříkati se trestu, poněvadž on (se svými stoupenci) vyměřuje reakci proti zločinu ne dle viny, nýbrž dle nebezpečnosti a proto ji připouští rovným způsobem oproti duševně chorým zločincům jako proti duševně zdravým.[2]

V pravdě tedy musí býti základní názor Lombrosův přece jiný, nežli pokládá obecenstvo a mnozí právníci. Pojímal bych jej souborně v to, že Lombroso spatřuje ve zločinci *divocha*. Přesněji: zločinec jest mu bytostí duševními a tělesnými anomaliemi stíženou. Anomalie tyto připouštějí zpětný závěrek na *ony*, a obojí jeví u rozličných zločinných jednotlivců takovou shodu, že se může mluviti o *typu* zločinců všeobecně nebo přec o typu jistých zločineckých tříd (na příkl. vrahů, zlodějů).[3] Zločinecké typy jsou *atavistické reakce*, t. j.: jak se nám dnes jeví zločinec, tak byli před tisíci lety naši prapředkové a tak jsou ještě dnes divoši.

Kdo zastává takové názory, cítí se vzruchy soucitu málo dojímán a může se chápati oproti zločincům opatření, jichž se zhrozí, kdo si v zločinci váží a poznává člověka. Neboť je-li zločinec atavistickým zpátečným zvrškem, tedy nás s ním nespojují bytně těsnější vztahy nežli s našimi příbuznými, kteří se houpají v trópech na stromech a ukazují u nás ve zvěřincích.

Ale ani tato formulace nauky Lombrosovy se nesrovnává zcela s jejím pravým smyslem, zejména ne s tím, který přijala v dalším svém vývoji.

[1] *Ferri*, Das Verbrechen als sociale Erscheinung. Přel. Kurella (1896) str. 5. (Vlašský originál má název: *Sociologia criminale*.)

[2] Der Verbrecher in anthropologischer, ärztlicher und juristischer Beziehung. Německým překladem M. B. Fraenkela, 2. sv. (1890) str. 259.

[3] Srov. *Lombroso*, L'*Anthropologie criminelle* (1896) str. 8. 9. Zde doličuje, že poznal, že není jednotného zločineckého typu, ale ovšem že jsou rozličné specialní typy.

Již v prvém vydání díla »Uomo deliquente« Lombroso tvrdil vyskytování se zločineckého typu přece toliko u nejtěžších zločinců (viz zvláště str. 201.), v hluku boje brzy rozpoutaného nebylo však omezení toho dostatečně všímáno. Diskusse soustředila se víc a více na otázku, je-li typ zločinecký, a jak eventuálně určiti jeho obzvláštnosti. V boj ten, který byl přirozeným způsobem veden hlavně lékaři, zasáhl r. 1887 jako právnický bojovník Lombrosův přítel Garofalo, uváděje asi toto:[1] Přete se o jsoucnosti a bytosti typu zločineckého, ale zapomínáte, že zločinecká osobnost předpokládá přece zločinné jednání. Nejdříve jde o to, ustanoviti pojem zločinu, a teprve když úloha ta jest rozřešena, může se býti tázáno, má-li zločinec sám určité fysické nebo psychické zvláštnosti. Při onom výměru nesmí se přihlížeti k nahodilostem a libovolnostem zákonodárství; oč běží, jest jediné pojem přirozeného zločinu. Po podrobných rozborech Garofalo dospívá výsledku, že přirozený zločin záleží v jednání, kterým se porušují fundamentální altruistické city soucitu a poctivosti (pietà e probità). Vydány pak jsou ovšem také tyto morální city v šanc pozvolnému vývoji a přetvořování, ale zvláštnost zločince záleží přece v tom, že jest v odporu proti morálnímu citovému životu přítomnosti; právě v tom se ukazuje atavistický ráz jeho bytosti, a toliko při zločincích poznačeného druhu může se mluviti o typu zločineckém. Jinak však chybí typ ten toliko u oněch zločinců, kteří nepatří k zločincům přirozeným.[2]

Garofalův výměr přirozeného zločinu se shledal namnoze s odporem i u jeho přátel; ale na všechen způsob měl za následek, že Lombroso sám vytýká řadu zločinův, u nichž se nemůže mluviti ani o duševních ani o tělesných anomaliích pachatele. Ku »pseudozločincům« zejména čítá všechny, kdož se proviňují z nedbalosti, jakož i »takové, kteří se dopouštějí jednání, jež neškodí právě společnosti, ale pokládají se zákonem na základě veřejného mínění nebo panujícího předsudku za zločin nebo přestupek.«[3] Za příklady tohoto druhu Lombroso jmenuje: krádeže, žhářství, poškození, souboje a falsifikáty, podnícené mimořádnými okolnostmi.[4]

---

[1] Viz dílo L'Uomo deliquente. Přeloženo do francouzštiny (4. vydání 1895).

[2] Str. 95. a n. francouzského vydání.

[3] Der Verbrecher, 2. sv. str. 275.

[4] Tamže str. 284, 286.

Ale ještě po jiné stránce musila býti nauka mistrova určitěji vypracována. Sice Lombroso již v prvém vydání několikráte poznačil, že netvrdí zločinecký typus ani u těžkých zločinů naprosto a veskrze, nýbrž že jej i zde omezuje na jisté zločinecké druhy. Ale myšlenky té dostatečně nezdůrazňoval, a později bylo mu samému vyhlásiti za chybu, že původně zločinecký typ přes příliš zevšeobecňoval.[1] Podobným způsobem jako Garofalo u zločinných jednání jiný právník, Ferri, rozlišoval hledíc k zločinným osobnostem, stavě naproti sobě zločinné pomatence, rozené zločince, zločince z nabytého zvyku, zločince příležitostné a zločince z náruživosti.[2] V novějších vydáních díla L'Uomo deliquente připojil se Lombroso úplně k této dělbě. Nehledíme-li k zločinným pomatencům, tedy se jeví za vlastního nositele zločineckého typu rozený zločinec, deliquente nato. U ostatních kategorií možno prokázati anatomický typus jen měrou skrovnou, nebo to vůbec nemožno. V středisku úvahy proto bude vždy třída druhá.

Co pak jest »rozený« zločinec? Samo sebou se rozumí, že ani v Italii ani nikde jinde nedostávají se děti na svět zatíženy vlastní zločinnou minulostí. Zločinec se tedy nikdy nerodí. A přece prý jsou rození zločincové. Ještě divnější věcí: rozený zločinec může dokonce i umříti, aniž se kdy dopustil zločinu. Ovšem že většinou náleží k lidem, kteří jsou v »latentní kriminalitě«, to jest neustále jsou jednou nohou v káznici (nebo napořád o ni zavazují).[3] Ale aniž se kdy dopustil zločinu, jest zločincem rozeným; neboť dle svých fysických a psychických vlastností patří ku plemeni zločincův.

To zní absurdně, ale má přece dobrý smysl. Také v obyčejném životě se mluví o rozeném básníku a rozumí se jím takový, který přinesl básnické zavložení s sebou na svět a nenabyl ho teprve. Snad by mluvní způsob přisuzoval attribut rozeného básníka tomu, kdož od narození má k básnění vlohy, i tehdy, kdyby nebyl nikdy svého přirozeného zavložení užíval. Uvážíme-li toto, můžeme vystihovati základní myšlenku Lombrosovu následujícím způsobem:

Jsou lidé, kteří následkem svých psychických obzvláštností vynikající měrou jsou nakloněni, státi se obětí zločinných po-

[1] Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft, 1. sv. str. 128.
[2] Das Verbrechen als soziale Erscheinung, str. 85.
[3] Garofalo, Criminalogie (franc. vydání) str. 107.

pudův. Jejich psychické vlastnosti jsou zděděny a poznatelny po fysických anomaliích. Psychické a fysické anomalie možno v jejich souboru shrnovati v typus zločince nebo přece v typy jednotlivých druhů zločinců. Vysvětlují se jako zpátečný zvržek do dřevnějších stadií vývoje člověčenstva.

Tím asi formulováno správně nejbytnější dogma školy Lombrosovy — snad ne na radost jejích protivníkův, ale ani ne na potěchu jejích stoupenců; neboť že jsou lidé od přirozenosti suroví nebo zvláště smyslně zavložení, vzdělávání těžce dostupní, ví kde kdo, zejména paedagog. Ani o tom nemůže vzniknouti oprávněná pochybnost, že takoví lidé reagují na zločinné popudy snadněji nežli jiní. A konečně není méně známo, že se druhdy vyznačují lidé svým abnormním vnějším habitem, jako vyčnívajícími čelistmi, šikmýma očima a jinými tělesnými nepravidelnostmi. Tedy věc vlastně nová redukuje se na tvrzení souvislosti tělesných a duševních anomalií jakož i na tvrzení, že obojí jest pojímati za jevy atavistické.

K této poslední části Lombrosovy nauky, ježto náleží v obor pouhé hypothese, nebude zde prohlédáno. Naprosto novým ovšem není ani tvrzení, že mezi útvarem těla a vlastnostmi karakteru jest souvislost. Potřeba jmenovati toliko Galla a většině vzdělanců vyplyne vzpomínka, že podobná naučení byla přednášena již půl věku před Lombrosem. Způsob však, jak se souvislost ta zdůvodňuje, jest u Lombrosa bytně jinaký nežli u jeho předchůdcův. Podrobněji věc stopovati jest věcí medika; právníku jest se omeziti na poukázání, že Lombroso v Rakousku a Německu mimo slezského lékaře Kurelly a do jisté míry vídeňského psychiatra Benedikta má sotva stoupence známějšího. Zvláště zevrubně se proti němu obrátili soudní lékaři Baer a Näcke.[1] Zkrátka, duchaplně ho odbyl vircburský psychiatr Rieger,[2] nejbolestnější věcí však jest asi pro Lombrosa, že také kongressy kriminálně-anthropologické, svolané pod jeho auspiciemi, opětně prohlásily základy jeho nauky za neudržitelné.[3]

[1]) Baer, Der Verbrecher in anthropologischer Beziehung (1893). Näcke, Verbrechen und Wahnsinn beim Weibe (1894).

[2] Kriminal-Anatomie und Kriminal-Psychologie v příloze k mnich. Allg. Ztg. 1894, čís. 142, 143.

[3] Viz zvl. Rosenfeld v Zeitschr. f. d. gesammte Strafrechtswisssenschaft sv. 13 str. 161 n.

Přes všechno protivnictví Baer však nemůže popírati, že psychický stav zločinců zůstává pozadu za stavem volného obyvatelstva také v téže sociální vrstvě.[1] Vzhledem k té a podobným poznámkám Baerovým doličoval nynější giessenský psychiatr Sommer na výročním shromáždění německých lékařů pro choromyslné, 1894 v Drážďanech konaném, že Baer podstatně nauky Lombrosovy uznává. Neboť podstatnost nesmí býti hledána v tvrzení souvislosti mezi tělesnými a duševními anomaliemi, nýbrž v konstatování skutečniny, že duševní anomalie jsou podmíněny »endogenně«, t. j. že jest je uváděti zpět na dědičnost, a ne na vnější okolnosti. V tom smyslu, ale za rozhodného odmítání vnějšího typu zločineckého, jakož i všech praktických důsledků Sommer se přiznává sám za stoupence Lombrosova.[2]

Zdali vlašský učenec dává tomu, že tím torsem jeho nauky její bytný obsah se zachraňuje, není známo. S větším zájmem jest následující. An Sommer popírá typus zločinecký a přece v jistém smyslu bývá počítán ke stoupencům Lombrosovým, jsou na jiné straně zpytatelé, kteří nechávají platiti typus zločinecký, ale počítají se k protivníkům Lombrosovým. Na první pohled zdá se to býti možným toliko tak, že si sestrojují typus odlišně od Lombrosa. V skutečnosti však záleží protiva v něčem jiném. Mluví-li se o zločineckém typu, může býti pojímán s Lombrosem za anthropologický nebo za sociální. Právě tak, jako rozeznáváme některé lidi již zevně dle druhu jejich povolání, na příkl. měšťáka od sedláka, duchovního od průmyslníka, může se mysliti, že se také zločinec vnějškem odlišuje od poctivého člověka. Dle Lombrosa jsou tudy jistí lidé stíženi od narození tělesnými obzvláštnostmi a lidé ti stávají se zločinci. Dle opačného směru, jehož hlavním zástupcem jest Francouz Tarde, chybějí tyto obzvláštnosti za narození, ale nabývá se jich tím, že se člověku zalíbilo vstoupiti do kasty zločincův. [3]

Jak předcházející vypsání ukazuje, působila nauka Lombrosova na nejrozličnější strany podnítivě, ale zakusila také sama časem rozmanitých změn. S oběma okolnostmi souvisí, že jeho škola není nyní již do té míry uzavřita, jako bylo dříve. Zejména Ferri — mimochodem buď podotčeno, tentýž, jehož impulsivní vystupování ve vlašské sněmovně nedávno působilo tolik ruchu

[1] Str. 245.

[2] Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie, sv. 51. str. 781 sl.

[3] Tarde, Criminalité comparée (1898) str. 53.

— zdůrazňuje příčiny tkvící v sociálních poměrech zločince tak mocně, že jeho pojímání tvoří most k »třetí« vlašské škole, o jejíchžto naukách výborně orientuje rozprava Rosenfeldova ve 4. svazku »Mittheilungen der internationalen kriminalistischen Vereinigung« str. 1. násl. V jedné věci — a to právě právnicky nejvýznačnější — jsou stoupenci Lombrosovi ještě dosud jednotni, v požadavku, že trest má býti přiměřen svým způsobem a svou měrou přirozenosti zločinné osobnosti.

Pro tradicionální pojímání jest samo sebou srozumitelným, že vražda přísněji se trestá nežli krádež a těžká krádež přísněji nežli lehká. Právě jako tresty odstupňujeme proti sobě zločince, a zvláště období osvícenské osmnáctého století, jehož idee měly vliv na positivní trestní právo s trvalostí nejplatnější, vidělo úkol svůj v tom, aby nalezlo trest zločinu »přiměřený«. Nepopírají pak stoupenci Lombrosovi sice možnost, rozeznávati mezi těžkým a lehkým trestem, ale co nejrozhodněji popírají kommensurabilitu (souměřitelnost) zločinu a trestu. Zejména Ferri dal myšlence té výraz drastický: otázka, který trest jest zločinu přiměřen, jest dle něho právě tak oprávněna, jako bychom se chtěli tázati, kolik úderů kladivem jest potřeba, aby byl odklizen omyl.[1]

Naproti tomu zní otázka positivní školy: který trest jest přiměřen osobnosti zločincově?

Ani platnému právu není otázka ta cizí. Neboť i když vyměřuje trest dle tíhy zločinu, tak přece činí dosti zločinné osobnosti alespoň v některých příčinách. Tam náleží na příkl., když se zločinec za několik deliktů tresce přísněji proto, poněvadž se opětně proviňuje, a když jinak při delším trestu na svobodě se připouští propuštění již před úplným odpykáním proto, poněvadž se zločinec v ústavu dobře choval. Vždy však tvoří v positivním právu výměra trestu dle osobnosti zločince výjimku, a praktický význam Lombrosovy školy záleží podstatně v tom, že chce výjimku tu povznésti za pravidlo.

Jak však má se trest zločinci přizpůsobovati? Pro tu otázku byl určujícím předem přesně deterministický světový názor Lombrosův. Zločin jest mu jevem přírodním a právě tak potřebným jako narození a smrt. Nemůže-li se mluviti o svobodě vůle a vině zločincově, tedy není ani možno, vyměřovati trest dle stupně pro-

[1] La justice pénale (1898) str. 65.

vinění, albrž zůstává za jediné hledisko nebezpečnost zločinu. Neboť úkolem trestu jest ochrana společnosti.[1]

Vytváření této »theorie sociální obrany« převzali, jako při jiných naukách Lombrosových, opět Garofalo a Ferri. Onen spojuje s myšlenkou mistra geniálním způsobem darwinské idee, že prohlašuje principie přizpůsobení a vymítání za měrodajné pro trest. Přesněji: trest může míti dle Garofala toliko dvojí smysl: buď ten, že pořizuje zločinným pudům protiváhu a dřívějšího zločince tím způsobem přeměňuje v potřebného člena lidské společnosti (přizpůsobení) — nebo druhý, že zločince odstraňuje z lidské společnosti nebo z okolí jím ohroženého (vymítání, vyvrhování). Za prostředky přizpůsobení jeví se Garofalovi pokuta peněžní a odškodnění poškozeného. Kde přizpůsobení není možným, má místo vyvrhování, a to se vykonává v rozličných tvarech, které se odstupňují od trestu smrti až do odstranění s určitého místa.[2]

Přes mnohé odchylky v jednotlivostech Ferri jest ovládán v základu stejnými myšlenkami. Jen potud, zdá se, jest mezi nimi hlubší protiva, že způsobilost přizpůsobovací zločince posuzují dle rozličných sudidel. Kdežto totiž Garofalo chce vyvozovati závěr, o nějž tu jde, ze zločinu a jeho vedlejších okolností, nabýváme u Ferriho dojmu, že klade hlavní váhu na anatomické abnormity. V jednotlivu doporučuje Ferri proti rozeným zločincům a proti zločincům z návyku vymítání odkazováním jich v osadu rolnickou, proti zločinům příležitostným a náruživostním donucování k odškodnění poškozeného.[3]

Jeví-li se nám Ferri vzhledem praktického využití zločinného typu jako Lombrosián zvláště důsledný, tedy přec ani on ani pokud známo některý jiný positivista neučinili důsledků z tvrzení zločinného typu zúplna a do ssuta. Neboť je-li pravda, že se alespoň rozený zločinec může poznávati po tělesných abnormitách, tedy naprosto nerozumíme, proč má býti klidně čekáno, až skutečně zločin spáchá. Dle normálního způsobu musíť přece za dané doby zabíjeti, loupiti, krásti — není-li tu hříchem proti státu a společnosti, nechati ho potud na svobodě, až se mu naskytne k zločinu příležitost? Své povinnosti by úřady spíše činily dosti tehdy, kdyby každého člověka, když se dožil jistého věku, tělesně

[1] L'Uomo deliquente (1. vyd.) str. 202, 208.

[2] Criminalogie, str. 201 n., 403 n.

[3] Das Verbrechen als soziale Erscheinung str. 402 n., Justice pénale str. 73 n.

a duševně vyšetřovaly a beze všeho odstraňovaly všechny, u nichž se shledávají obzvláštnosti rozeného zločince.

Tarde prý jednou řekl: Lombroso působí jako káva, nevyživuje, ale podněcuje. Na všechen způsob podnítivost jeho nauky jevila se také mimo Vlašsko. Neboť kdo jest mínění, že se bytost trestu vyvažuje v jeho účinku na zločinnou osobnost, ten — ať se zove jakkoli — byl ve svých názorech od vlašského lékaře choromyslných alespoň utvrzen. Ale také kriminalisté nejdále na levo stojící liší se od Lombrosa tím, že popírají zločinný typus, že kladou hlavní váhu na sociální činitele zločinu a za poznavadlo pro zločinnou osobnost chtí využívati trestnice.

Na tom záleží návrh »neurčitých trestných nálezův«. Ježto totiž soudce zločince dostatečně nezná, tedy neví, který trest právě pro něho se hodí, nemá se trvání trestu odnětím svobody ustanovovati soudcem, když vydává nález, nýbrž jinými úřady na základě zkušeností, kteréž učiněny se zločincem v trestnici. Tato a jiná myšlenka značí právě jako nauka Lombrosova zřeknutí se požadavku rovnoměrnosti zločinu a trestu, vzdání se idee spravedlnosti v dochovávaném smyslu.

V tom a v popírání svobody vůle jest pojidlo mezi vlašskými positivisty a německými reformátory, ale bludné jest časté tvrzení, že ruch vlašský a německý jest identický; ba nejnovější stav věcí severně od Alp budí domněnku, že německé »sociologické« pojímání zločinu a trestu vejde dříve v kompromiss s »klassickým« směrem nežli s »positivním«.[1]

Zprac. *F. Krček.*

[1] Srovn. také přednášku prof. dra Frant. Storcha: »O významu nynějších snah a směrů positivistických ve vědě práva trestního.« Právník 40. roč., seš. XXII. (1904.)

Život církevní a náboženský roku 1904.

I. Hlavní zjevy v Francii, Německu, Italii a Vatikáně, Anglii, Rusku, na Balkáně a v Cařihradu. II. V Rakousku-Uhersku a Bosně. III. Náboženský a církevní ruch v zemích českých. IV. Všeobecné vývody o náboženské situaci v církvích křesťanských. Pokusy církví o probuzení duchovního života. Diskusse o unii církví proti nevěře. Hnutí proticírkevní. (Sjezd svobodomyslných v Římě.) V. V boji o náboženství: moderní člověk a orthodoxní theologie. VI. Náboženské hnutí v židovstvu: ruský náboženský myslitel Achad ha-am a jeho význam náboženský.

I.

Francie svým sporem s Vatikánem udržuje v napjetí celý svět. Po odvolání vyslance při Vatikáně v červenci Combes na podzim podal vládní předlohu na zrušení konkordátu Napoleonského (1801), a prováděcích »organických artikulů« (1802). Po veliké revoluci majetek církevní připadl státu; Napoleon udržel status quo, ale zaručil se vydržovat státem klerus a kultus; v otázce investiturní vláda konkordátem dostala právo volit biskupy, papež je měl potvrzovat. Tento konkordát republika míní zrušit. Prvý oddíl Combesovy předlohy zrušuje závazek finanční; občané mohou se organisovat ve sdružení náboženská a zřídit si svůj kultus, stát za levný poplatek jim přenechá chrámy a ostatní nutné budovy. Posavadní duchovní, přijímavší od státu plat, dostanou výslužné; ti, kdo překročili rok 40tý, obdrží 400 franků, kdo jsou mladší než 40 let dostanou 400 fků, ale jen po 4 léta; biskupové (také arcibiskupové) a hlavní rabbín dostanou ročně 1200 fků.

Druhý oddíl předlohy jedná o náboženských spolcích. Hlavní ustanovení čelí proti zakládání spolků zemských, dovolujíc spolky na území pouze jednoho departementu: má tím být také zabráněno kupování půdy. Třetí oddíl určuje, že všecky výkony kultové smějí se dít jen v chrámech, nikoli veřejně, duchovním zapovídá se všecka agitace politická. Konečně oddíl čtvrtý podává ustanovení přechodní.

Není pochybnosti, že celý zákon (stane-li se totiž předloha zákonem) je přechodní — zákaz všeliké politické agitace a stejně zákaz veřejných projevů kultových těžko se dá uskutečnit; v té příčině teprve zkušenost nalezne nutné formy. Zákaz sdružení zemských těžce dolehne na církevní minority, protestanty a židy, je pochybno, přijmou-li to ustanovení; ba nepřijmou, jak už zní zpráva o schůzi reformované

církve v Paříži, na níž ustanoveno podat vládě řadu návrhů na umožnění zemského spolku a t. p.

Protektorát Francie nad katolíky v Asii, pro který, jak minule oznámeno, nejen liberálové ale také protestanté se tak rozpalovali, tiše pochován. Z Říma missionáři od propagandy dostali vyrozumění, aby se jeden každý postavil pod ochranu státu svého; Francie protektorát vykonává právoplatně jen už v mezích říše turecké.

V Německu katolicism politicky se sílí. Je symptomatické, že vážnější německé listy, právě v týdnu před svátky vánočními, musily dementovat zprávu, že císař Vilém v Římě tajně přestoupl ke katolicismu . . .

Na počátku roku mnoho hluku nadělalo zrušení § 2. zákona proti jesuitům z roku 1872. Stav věci vyložen čtenářům »N. D.« již v říjnu 1903 (Jesuité do Německa); pro posouzení situace v Německu je důležito zaznamenat hlasování spolkové rady. Pro zrušení byly: Prusko (17 hlasů), Bavorsko (6), Badensko (3), Waldeck, Reuss starší linie, Hamburk = 29 hlasů; proti: Sasko (4), Virtembersko (4), Hessensko (3), Mecklenburg-Zvěřín (2), Brunšvik (2), Výmary, Mecklenburg-Střelicko, Sasko-Koburg-Gotha, Sasko-Meiningy, Sasko-Altenburg, Schwarzburg-Sondershausy, Schwarzburg-Rudolstadt, Reuss mladší linie, Detmold = 25 hlasů; hlasování se zdržely: Brémy, Lubek, Anhalt, Schaumburg-Lippe = 4 hlasové.

Podle hlasů protestantských listů vážnější v svých účincích než zrušení § 2. mohlo by být zrušení Falkeova nařízení ze dne 4. července r. 1872 v Prusku; zrušení stalo se dne 23. ledna.

Spor se vede o to, jestliže nařízení ministra Studta dotýká se zákona proti jesuitům nebo ne. Lednovým nařízením totiž připouštějí se v Prusku marianské kongregace na vyšší školy, žáci mohou náležet k náboženským spolkům, řízeným řečenými kongregacemi. Z historie marianských kongregací vyplývá tolik, že tato organisace až do zrušení jesuitského řádu 1773 byla přímo vedena jesuity. Roku 1825 papež Lev XII. připustil zřizování kongregací i tam, kde jesuité nejsou. Běží teď o to, jak posuzovat takové kongregace, zdali totiž podléhají jesuitům nebo ne. Lev XII. svým nařízením snad chtěl jesuitům prospět; ale musí se posuzovat situace, jaká v jednotlivých zemích se vyvinula. V Německu nynější marianské kongregace nejsou pod vlivem jesuitů, jsou náboženský spolek jako jiné takové spolky. Proto v některých církevních orgánech protestantských Studtovo nařízení se posuzuje klidně; vyslovuje se jen obava, že by jesuité, kdyby se do Německa dostali, marianských spolků se zmocnit hleděli, že tudíž nové nařízení by snadno mohlo být nebezpečné. (Srv. věcný článek v »Christl. Welt« č. 19.)

V Němcích, jako již jinde, vzmáhá se odpor proti společnému užívání kalichu při večeři Páně: z důvodů hygienických mají být upotřebovány kalichy jednotlivé. (Z četné již literatury srv. Friedrich Spitta: Die Kelchbewegung in Deutschland und die Reform der Abendmahlsfeier. Göttingen. Vandenhoeck u. Ruprecht 1904.)

Listy sociální demokracie přetřásají teď častěji otázky náboženské a zejména se vykládá smysl programové věty, že náboženství je záležitostí soukromou.

Zaznamenat sluší usnesení socialistického spolku lipského, že je »pro každého požadavkem sebeúcty, aby vniterní rozpadení s církví také vyjádřil způsobem vnějším, totiž rozlukou, pokud mu tím nevznikají škody hospodářské.«

V Italii klerikalism a Vatikán ustupují před nacionalismem; sice Pius X. ještě nezrušil zákaz svého předchůdce a nedovolil výslovně, aby italští katolíci se účastnili říšských voleb, ale poměry pořád více ženou katolíky k politické aktivitě. Pod vlajkou konservatismu zvoleni o letošních volbách někteří klerikálové, podporující mírné liberály proti socialistům a radikálům.

Zatím se podobá, že Vatikán rád by katolickou stranu pevněji organisoval; rozumí se, že při tom hlavně běží o massy voličstva, zejmena městského, tudíž o maloživnostnictvo. Pius X. pokračuje ve své liberalistické a plutokratické politice zahájené loňskou encyklikou (viz loňskou zprávu o Italii); letos (v červenci) rozpustil výnosem svého státního sekretáře opera dei congressi cattolici, sdružení vzniknuvší 1874 pro organisaci a centralisaci katolických spolků. Opera totiž časem stala se sociálnější, přívrženci Murriho v ní dostali vrch; proto byla jednoduše zrušena a na její místo postaveno její druhé oddělení, representující teď jakési sdružení katolických společenstev odborových, postavených pod přímý dozor biskupský. Vůbec nese se všecka starost Vatikánu k tomu, katolické spolky podřídit vedení biskupů — marné počínání, jak dosvědčuje vznik »autonomních« spolků, v nichž sociální a politická levice se organisovala. Ovšem papež tyto spolky ihned rozpustil, sotva že na posilu Vatikánu.

O novém papeži se na počátku jeho vlády pilně psalo a uvažovalo, jakým půjde směrem, zejména, smíří-li se s rodinou královskou, se kterou jako patriarcha byl v stycích. Zdá se, že by smíru byl nakloněn. Je Ital, dokonce se podobá, že má v sobě kus irredentismu. Alespoň zakázal v Splitu a Šibeníku mši hlaholskou, kterou tam za Lva XIII. jednou za rok, o svátku sv. Cyrilla a Methoda, směli slavit, a zastavil dotištění slovanských missálů. Ve věcech náboženských, podobá se, Pius X. půjde za Piem IX. — nedostává se mu dosti vzdělání, aby situaci své církve dovedl pochopit.

V Římě ustanovena kommisse pro kodifikaci a při tom reformu práva kanonického. Úkol nesnadný zejména po stránce politické: de facto Řím od reformace také v zemích katolických, i tam, kde konal služby protireformačního pochopství, byl státu podřízen; v theorii však stojí na středověkém stanovisku vítězných papežů a jejich moci nadstátní — jak se tu zachovat? V kommissi zápolí dva proudy, konservativní a liberální.

V Anglii událostí dne je proces Svobodné církve v Skotsku se Svobodnou církví Spojenou.

Svobodná církev organisovala se 1843, oddělivši se od státní církve (Church of Scotland); 1900 spojila se s Presbyteriány, kteří od

1847 mezi sebou se byli spojili (před tím, od 1733 a 1761 byly dva sborové), jen asi 25 duchovních z horského skotského severu byli proti spojení. Byli od Spojených vyloučeni, ale sami sebe pokládali a prohlásili za vlastní Svobodnou církev a počali se soudit o značné jmění církevní. Prvá instance soudu Edinburského se vyslovila pro Spojené; druhá instance (High Court of Session) také nepřiznala žalujícím práva. Houfec 25ti byl náchylný k dohodě, ale vítězové byli zpupní a proto nezbylo horalům, než vznést process před anglický senát (House of Lords). Ze šesti soudců, jimž process odevzdán, tři byli pro minoritu, tři, s předsedou, pro majoritu, ale předseda zemřel i musil být zvolen soudcovský sbor nový, tentokrát členů sedm: z těch pět hlasů bylo pro minoritu, jen dva pro majoritu. Majorita (1100 duchovních) odsouzena ke ztrátě všech kapitalií, chrámů, budov atd. Že spor nepřispívá k sesílení náboženství a církevnictví, rozumí se samo sebou; lidé se také více zajímají o právní stránku. Majorita tvrdí, že má právo z vlastní vůle se měnit a o tom majoritou rozhodovat; minorita tvrdí, že je Svobodnou církví ona, protože stojí nezměnně na prvotním základě, jmění náleží Svobodné církvi, z té však majorita vystoupla, jakmile se spojila s Presbyteriány. Tito totiž jsou proti spojení církve se státem, kdežto Svobodná církev to spojení uznávala — majorita tudíž spojením s Presbyteriány opustila své učení, přestala být Svobodnou církví.

Dne 7. března (1904) Britická a Zahraniční Společnost Biblická slavila 100leté jubileum svého založení.

Ze zajímavých dat vyjímáme: posud bible přeložena do 402 jazyků, 60 abecedami; pro slepce bible zhotovená v 28 jazycích. Od r. 1804 společnost vydala 180 mill. knih, náklad za překlad, tisk atd. a kolportáži obnáší 280 mill. marek. R. 1902 rozšířeno 5,943,775 knih. V Rakousku společnost pracuje od 1840, r. 1903 rozšířila tu 177.159 knih. V roce 1902 v Rusku bylo 87 kolportérů, kteří roznesli nad $^1/_2$ mill. knih. V knihovně společnosti v Londýně je 1400 různých vydání bible.

Ve Walesu je mocné obživění (revival) náboženské mezi lidem; jak obyčejná tato obživění bývají, je mystické a do značné míry chorobné; způsobeno, alespoň řízeno je missionářem Evanem Robertsem. Roberts je typický mystik visionář — měl 13 vidění (na př. pekla atd.); dvanáct těch vidění popsal, o třináctém prý nesmí mluvit, proto že to byl zázrak a je tajemství mezi ním a Bohem samým; až mu bůh dá neklamné znamení, zjeví také toto. Hnutí vře v krajích uhelných mezi uhlokopy národnosti většinou welské. Londýn a celá Anglie je na nohou — církevníci mají radost z hnutí lidového, třeba že ne podle katechismu orthodoxního, liberálové dávají psychologické výklady, ale mají respekt před »lidem«, dekadenti, symbolisté a rozličtí literáti a umělci směru mystického čerpají posilu pro svou náboženskou romantiku . . .

V Anglii letos, jako stále, jsou zajímavé publikace charakterisující vývoj a problemy náboženské. Na př. Život a dopisy Mandell Creightona, vydané jeho ženou, 2 sv.: slavený historik anglikánské

církve a naposledy biskup londýnský objevuje se nám tu v svých intimních názorech o celém kulturním a náboženském životě Anglie a přítomnosti vůbec. Opět jiný spis podobného rázu: Autobiografie, paměti a zkušenosti Moncurea Daniela Conwaye, 2 sv.: americký methodista z jižního státu Virginie (roku 1832) prožil válku protiotrokářskou, přichází ve spojení s Emersonem a všemi vynikajícími muži tehdejšího puritanismu a unitarianismu, v Anglii stává se známým jako kazatel unitářský, vzdává se úřadu a žurnalisuje ovšem ve vyšším slohu, a zabývá se studiemi historickými, zejména rektifikuje historii americké revoluce také francouzské tím, že ukazuje na vlastní význam Tomáše Painea a jeho nábožensko-politického úsilí. Z unitáře zároveň se stal skeptik.

Náboženský život v Londýně. Vydal Richard Mudie-Smith: politický denník »Daily News« organisoval na 600 osob, aby pozorovali a podle možnosti statisticky zaznamenali církevní náboženský život londýnský. Práce vyžadovala veliké opatrnosti; obzvláště také proto, že v jednotlivých církvích, jak se věc proslechla, zasadila se agitace, aby zvýšila návštěvu chrámů a pod. Výsledky obtížné práce jsou: v Londýně s $4^1/_2$ mill. obyv. 832.000 osob navštěvuje týdně nějaký chrám (1:5·25). Ve Větším Londýně (vnější části Velkolondýna) je procento o něco vyšší. Počet církevních žen je (jako všude) nepoměrně větší než mužů. Státní církev má činných církevníků téměř tolik, kolik nonconformisté dohromady. Bohatí a chudí účastní se církevního života méně než třídy střední; v nově vzniklých dělnických čtvrtích a městech církevního života téměř není. Téměř všichni pozorovatelé shodují se v tom, že historicky dané církve jsou bez hlubšího života a že především doba vyžaduje »křesťanství sociální«. Pro East-End (východní nejchudší část) žádají se podle amerického vzoru chrámy, v nichž vedle a kolem střední místnosti pro bohoslužbu by byly různé místnosti a podniky »sociální« a — »lákavé«.

Ke stejným závěrům přichází zmíněný v loni popis náboženského života londýnského od Ch. Bootha.[1] Booth stejně musí konstatovat mrtvotu officiálních církví a zejména fakt, že chudina v těchto církvích nemá místa; pokud se účastní církevního života, »je většinou koupena« (filanthropií). Různé církve závodí v okresích chudiny, aby nějakou tu duši (obyčejně dětskou) pro sebe ulovili: lid se na tu konkurrenci, neštítící se žádného násilí, dívá s despektem a děti dorůstají s míněním, že »církev je pouze dojnou krávou pro traktáty a dobročinnost«. Všude mezi chudinou tato demoralisující konkurrence »zápasí o těla lidí pro jejich duši«. Pro jednoduchou pomoc církvím peněz se nedostává, dostává se jich pro vytlačení církve jiné. Bohaté třídy londýnské náleží k státní církvi — nežádá na svých církevnících žádného

[1] Life and Labour of the People of London: Religious Influences, 7 svazků 1903 (předchozích devět svazků věnováno popisu ostatních stránek velkoměstského života: 1.—4. sv. popisuje chudinu, 5.—9. průmysl). V sedmém svazku je všeobecný přehled nábož. projevů života.

Upozornění: jiný, podobný spis je: In Darkest England and the Way out, by General Booth 1900 (to je generál armády spásy, William Booth).

hlubšího náboženského života, pouze obyčejný, zděděný formalism sváteční; střední třídy jsou probuzenější, náleží k různým církvím nonconformistským. Dělnictvo zůstává indifferentním (na malé výjimky), jen katolíci (v Londýně chudina) imponují Boothovi svou církevností a oddaností. Dělnictvo nevidí v pokusech církví než prostředek boháčů, aby chudinu udrželi v poslušnosti a spokojenosti se sociálním řádem; Booth neodmítá tento úsudek, naopak dosvědčuje jej svými zkušenostmi, ale zároveň se netají zkušeností opačnou, že totiž lidé bez zájmu pro život náboženský pravidlem jsou bez zájmu pro všeliký život duchovní, spokojujíce se nejhrubšími způsoby rozčilení a animálního požitkářství.

Kniha Boothova je bohatou studnicí poučení nejen o časových problemech náboženských, nýbrž také o mravním a sociálním významu moderního veleměsta a jeho docela nového způsobu života.

V Rusku politické hnutí konstituční má ohlas mezi sektáři; v státní církvi posud našel se zatím jediný duchovní, Petrov, který veřejně hájí požadavky svobody. Jaká to propast věčného mlčení, ta ruská státní církev!

Jejího ducha charakterisuje historie s divotvorným obrazem P. Marie Kazanské. Obraz ten objevil se r. 1578 v Kazanské kathedrále a od té doby slynul svou divotvorností; dokonce kopie (nejznámější moskevská) byly divotvorny. Nuže, tento zjevený obraz letos (29. června) — zmizel; pro massy ruského lidu tím najednou vysvětleny neúspěchy na bojišti asijském. Policie mnoho si dala záležet na odkrytí zlodějů, neboť o nic jiného se nejednalo při obraze drahokamy bohatě posázeném; zlodějové konečně nalezeni, část kamenů také, ale po obraze není stopy. Prý byl spálen, snad se však také za drahé peníze zjeví znova.

V církevních a konservativních listech uvažuje se stále o příčinách duchovní slabosti státní církve. Na prvém místě posud se žaluje na chudobu a bídu venkovského duchovenstva; dále se ukazuje na byrokratism synodální a hierarchický vůbec, s lidem životně nesouvisící; konečně se žaluje na duchovní mrtvotu státní církve vůbec. Žádají se rozmanité nápravy, finanční a správní, mezi jiným obnovení bývalých synod, na nichž by vedle kleru, hierarchie a mnichů také lid a intelligence byli zastoupeni. Ty sbory byly by dvojí, všecírkevní a menší, podle diecésí církevních.

Oznámil jsem loni, že v Petrohradě zavládla čilá náboženská diskusse. Skutečně r. 1901 ustavila se nábožensko-filosofická společnost, na níž vedle četné intelligence se objevovali mužové jako metropolit Anthonij, oberprokuror Pobědonoscev a j. Společnost vydávala své zprávy; když r. 1903 založena nová revue »Novyj Puť«, tištěny referáty schůzí v ní. Zájem pro problemy náboženské byl silný, ale právě proto náboženské schůze v loni zakázány. Ale zájem náboženský se přece jen zakázat nedá; projevuje se v belletrii a ve formě literární kritiky, v kterýchžto formách se projevuje také pokrokové hnutí politické. Pod názvem »nového idealismu« a p. podávají se mystické tužby a spekulace náboženské

směru symbolického a dekadentního. Je celá řada »bogoiskatelů« tohoto nového směru — Merežkovskij, Gippiusova, theoretik celého směru Volynskij a mn. j. Vedle prací o Tolstém (pro — proti) podávají se zejména studie o Dostojevském a Vl. Solovьëvovi a jejich náboženských ideálech. Letos také nové světlo literární, Andrejev, obral si životopis venkovského faráře, upomínající na Björnsonovo »Nad naši sílu I.« (Život Vas. Febějického), před tím také Boborykin se svého liberálního hlediska analysuje směry a vrstvy náboženské. (Vyznavačové, 1902.) Také s jiných stran otázky náboženské se počínají přetřásat — literatura se již rozrostla tak, že vyžaduje obšírnější přehled, zde na ni lze jen upozornit.

Na Balkáně Bulhaři a Řekové se potýkají dále. Bulharský exarcha (v Cařihradě) vydal pamětní spis o rejdech řecké církve mezi Bulhary (i Srby); dobře doloženými fakty šovinistická agitace a odnárodňující dušelov řeckých fanatiků je prokázán. Na žaloby bulharské řecký patriarcha, Joachym III., odpověděl žalobami svými — silně a troufale. Nepřátelství je takové, že na »tak zv. exarchu« učiněn se strany řecké vražedný útok.

Jerusalemský patriarcha vyslovil se o otázce spojení církví. Pokládá unii možnou mezi církvemi východní, anglikánskou(!) a starokatolickou, s katolíky a protestanty spojení je nemožné. Také patriarcha Joachym se ve věci vyjádřil. Sám sice vyzval církve východní, aby se o spojení církví a zároveň o oekumenickém koncilu a reformě kalendářní vyjádřily. Z Petrohradu za těžké krise a války přišla ovšem odpověď velmi odmítavá — Joachym si dal říci a vyslovuje se proti spojení s církvemi západními. Kalendář zatím reformován být nemusí, oekumenický koncil byl by vhodným. V Římě přes to neustanou pracovat pro unii — něco se přece pracovat musí a idee o unii jsou neškodny a dodávají Římu v očích naivních lidí jistou váhu.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

JIHOSLOVANÉ.

Nové strany v Chrvatsku: pokroková, selská, centrum. — Srbský klub. — Klub chrv. delegátů v Pešti zrušen. — Srbové v Uhrách opouštějí passivitu. — Divné zjevy při volbách v Chrvatsku. — Moral insanity. — Městské volby v Záhřebě. — Projevy a organisace amerických Chrvatů. — Nové rozsudky chrv. soudců. — Fuse paroplavebních společností dalmatských neuskutečněna. — Vitezić. — Chrvaté a Slovinci v Istře. — Výroční sjezd slovinské soc. demokracie. — Další akce pro jihoslovanské sjednocení. — Zasedání tří sněmů. — Bulharský rozpočet. — Nesnáze v Srbsku. — Smutné cifry. — Úvod k Millově »O svobodě« a dnešní osud jeho autora. — Drobnosti z Černé Hory.

Po ztrnulosti 20tiletého režimu bána hr. Khuena-Hédervarského vyznačuje se nynější krátká éra hr. Pejačeviće velmi značnými změnami a přesunováním stávajících poměrů ve všech stranách. Dnes je více než jisto, že i ta nová éra neznamená pro Chrvatsko žádné zlepšení, žádné ozdravění. Rozkladný process jde rychlým svým tempem, ale doposud není naděje, že opravdu zlomí nesnesitelné útvary politické a sociální a utvoří nový život, nový a zdravý v každém ohledu. Nynější kritický přechod odehrává se celkem v uznaných a ztrnulých mezích bývalých poměrů. Zdánlivý ruch není tak silným a pronikavým, aby rozbil nadobro rámec lži, nespravedlnosti, korupce a bezcharakternosti, jenž tak pevně obemknul nešťastnou zemi mezi Dravou a Savou. Světlejším paprskem zdá se býti v té černé noci reakce vystoupení a organisování pokrokových mladších živlů, t. zv. realistů, pod jménem »hrv. napredne stranke« (chrv. pokrokové strany). Před rokem ve jménu svornosti vstoupili jako zvláštní skupina do velké »chrv. strany práv«. Však ten rok je krutě zklamal. Konečně seznali, že svornost žádá od nich jen oběti, oběti těžké a bezúčelné. Strana práv byla mrtvé těleso, nehybné, ztrnulé a zpátečnické, jež důsledně ovírala prací mladších. Nesnesitelné kompromisy konečně přinutily realisty, by vystoupili a organisovali se samostatně. 29. prosince měli svůj organisační sjezd v Záhřebě. Odbyl se důstojně, pronesly se pěkné a věcné řeči, přijímány byly různé resoluce, na základě kterých pak zvolený výbor vypracuje podrobný program a plán postupu. Resoluce znějí opravdu dost pokrokově, v celku charakterisují pokrokáře jako pokro-

kovou stranu mladých měšťáků, kteří prací proti klerikalismu, proti maďaronství, pro svobodu přesvědčení, slova, tisku a shromáždění, pro finanční samostatnost a hospodářské zlepšení znamenají ten živel měšťácký, všude pro další vývoj absolutně nutný, jenž buduje základy volnějšího i všestrannějšího života a kterého jsme dosud postrádali. Řekl jsem: jejich vystoupení z d á s e býti světlejším paprskem. A opravdu nebyli bychom v Chrvatsku, kdyby tak skutečně bylo. V Chrvatsku však je na místě nejzatvrzelejší pessimism. Pěkná slova, pěkné programy, slušné jednání, nejlepší úmysly — všechno to známe a slyšeli a viděli jsme bezpočtukráte. Ale praxe? Ta vždy silně pokulhávala za programy — a podle všeho bude tak i s naší pokrokovou stranou. Vedou ji většinou lidé, jimž život v Záhřebě a působení v různých redakcích dost zhoubně poleptal bývalou rozhodnost a bezohlednost. Kompromisní a zákulisní politikaření, diplomatisování a intrikánství tak je silně vyvinuto v středisku chrvatského politického života, že musí mu podlehnouti každý, jenž v nejmenším s ním přijde v dotek anebo dokonce chce s ním pracovati a — přetrumfnout ho. Kdo pozoroval několikaleté působení našich realistů, nemohl se tomuto dojmu ubrániti. Tedy realisté sami ve svém nitru nejsou již tím, čím byli, když vrátili se do své vlasti. Záhřebský vzduch notně je otrávil. Tím povážlivějším je zjev, že k nim se nyní připojili různí starší živlové, kteří jsou sice s nynějším stavem naší starší oposice nespokojeni, ale kteří celým svým konáním doposud ručí, že budou silně ovírati pokrokovou práci některých mezi pokrokáři, chtějících opravdové, bezohledné vystupování. Je to těžký balast, jenž nikterak mladé straně neprospěje. Musíme tedy klidně vyčkati praxi této nové strany, a nebude-li plně plniti program, pak bude její prohřešení tím větší, poněvadž mnozí a lepší živlové na venkově od ní očekávají obrození celého veřejného života. Při příštích volbách chce již samostatně kandidovati.

Téměř současně konstituovala se konečně i »chrv. selská lidová strana«, o níž měl jsem již příležitost mluviti. Založili a vedou ji bratří Radićové. Štěpán stal se předsedou: »neodvislý Chrvat, uvědomělý Slovan, přesvědčením křesťan, pokrokový Evropan« — jak o sobě sám říká ve svém orgánu, kde skromně uvádí vedle sebe — prý Khuenovské — přirovnání s naším velkým selským »králem« Matějem Gubcom. Zdá se, že osobní motivy hlavně vedly k založení této strany. Její vystoupení proti pokrokářům není věcné, není kritické, je to čisté podezřívání. Pokrokáři prý jsou aristokratičtí liberálové! Selská strana chce výlučně pracovati mezi lidem; pokrokáři chtějí pracovati mezi intelligencí — byla by tedy dělba práce docela přirozená a založení nové strany zbytečné. Zdá se podle všeho, že Radićům také nevoní antiklerikalism pokrokářů. Je to zjevno z jejich obojetného chování vůči kněžstvu. Nikdy nevystoupili rozhodně a bezohledně proti klerikalismu, zásadně a ne jen osobně. Kdo zná naše poměry, ví, co to znamená, když pořád se akcentuje křesťanské přesvědčení. Krátce: bratří Radićové chtějí komandovat, chtějí míti vůdcovství, volby jsou na obzoru, pokrokáři znají své bývalé spolubojovníky a nechtějí jim dopřáti první úlohu — je tedy nutno založiti novou stranu, pyšniti se 16000 čtenáři (!) svých

časopisů a koketovati s »národním« kněžstvem, jež má tak veliký vliv při hlasování . . . Program nové strany velmi je ubohý a chatrný, všeobecný a nejasný; o církvi se na př. říká: »s církevními pohlaváry a zařízením je stát v poměru takovém, jak to se až do našich dnů zachovalo.« Toť všechno o poměru státu k církvi! Kulturní, osvětový program vůbec schází, navržené reformy škol jsou jen vedlejší a povrchní. Ve všem kompromisnost, neurčitost a všeobecné fráze! O Slovincích ani se neví, zdali by se považovali za jeden národ s Chrvaty nebo ne. »Slovanstvo platí ve světě nejvíce s Ruskem a k vůli Rusku.« »Náš osvětový pokrok . . . nemůže se ani zamýšleti bez politické svobody západních Slovanů, zejména Čechů a Poláků«. A tak dále. Nestojí to za to, aby člověk vážně počítal se stranou, která vážně počítá se svými 16000 — čtenaři . . .

Rozkladný proces zachvacuje i konservativní strany. Ztrnulá »chrv. strana práv« asi v brzku ztratí i svůj orgán, jemuž strana mírných opositčníků (Obzorašů) půjčila ten titul, a rozpadne se nadobro. Mezi stoupenci »Starčevićovy strany práv« (dra Franka) také se ukazují zjevy povážlivé nespokojenosti, ač mu kněží odhlasovali úplnou spokojenost a věrnost. Někteří starší opositčníci chystají se na trvalý odpočinek a jistá frakce velkostatkářů a velmožů chce založiti na pokyn z Vídně konservativní centrum s rakušáckým a klerikálním nátěrem, jenž by pak byl jazýlkou na vahách chrv. sněmu. V maďaronské vládní straně také to vře. Věrní stoupenci hrab. Khuena nejsou spokojeni s nynějším bánem a on s nimi také ne. Má své lidi a o ně se stará — nechce přejímati příliš drahý inventář. Ještě méně jsou spokojeni s novým katolicko-klerikálním režimem Srbové, členové »Srbského klubu« ve vládní straně. Domáhají se interkonfesijního zákona (ovšem, jak se pravoslavně-klerikálním lidem sluší, velmi obmezeného) a prohlásili mizerný zemunský plátek »Národnost« svým orgánem. Nový přednosta oddělení pro kult a vyučování slíbil v tom směru »reformy«, rovněž i »reformu« školního zákona — víme, co máme od takových slibů očekávati.

V celém ruchu postrádáme účinného zasahování mladších živlů srbských, jež chtějí upřímně pracovati na ozdravění chrvatských poměrů spolu s mladšími Chrvaty. O nich, pokud působí v Chrvatsku, v Dalmacii a Bosně není slyšet nic. Ještě více postrádáme vystoupení soc. demokracie ze své pasivnosti. Je sice v abnormálních našich poměrech pochopitelno, že persekuce těžce na ni zalehly — ale přece mohla by žíti intensivnějším životem.

Vůči Pešti byl poměr Chrvatů v uplynulém roce horší než kdykoliv před tím. Delegáti chr. sněmu dělali ve společném sněmu smutnou stafáž státníku Tiszovi a odňali si tím i poslední špetku sympathie u maďarské oposice tak, že padla nová hanba na celý chrv. národ a osvěžila vzpomínky z roku 1848. K vůli »výpomocné akci« našich delegátů byl chrv. sněm odročen, degradován a přerušen ve své práci a delegáti chrv. (a mezi nimi je i slušné procento Srbů) projevili tak vyvinutý smysl pro pochopení státní individuality Chrvatska, že rozešli se jako zvláštní klub a šmahem se připojili k liberální maďarské straně.

Tak vůdcové — ale široké massy, tentokráte jen srbské, poněvadž chrvatské jsou úplně zanedbané, přece pochopily vážnost situace, kde se pro Uhry chystá pověstný návrh o reformy škol (min. Berzevicziho). Přerušily dlouholetou passivitu, do které je nutily srbští vůdcové v Uhrách, a nyní uspořádají spolu s ostatními nemaďarskými národy v jižních Uhrách velkolepé veřejné schůze, kde národní vůle vzorně a upřímně protestuje proti tomuto nejnovějšímu atentátu »liberální« maďarske vlády. Pozdě — ale přece!

Několik voleb v Chrvatsku dobře dokazuje rozkladný proces. Tak při doplňovacích volbách v Ivanci zvolen byl divným způsobem »radikálně-chrvatský« kněz, o němž se neví doposud, na kterém programu kandidoval. Šikovně využitkoval všeobecného zmatku. Jinde zas ukázalo se spojenectví »nejradikálnějších« pravášů s maďarony v jasném světle. Byl zvolen farář, po největším a bezohledném teroru voličů druhého opos. kandidáta — a sice hlasovalo pro faráře, po příkazu vlády, i pět úředníků a on zvolen většinou — 3 hlasů! Významná událost: pro radikálního faráře m u s í hlasovati — maďaronské úřednictvo. Jeden radikální křikloun jásal: nyní přece dovoleno je úředníkům volně hlasovati! A k tomu ať se vezme jako folie zpitý dav »uvědomělých voličů«, ten lid, o němž tak nadšeně blouzníme (selská strana!) a jenž chraptivě pozdravuje takto zvoleného poslance, který před volbami ještě dal čestné slovo, že volbu nepřijímá, padne-li proň jen jeden úřednický hlas — pak máme malý obraz oné moral insanity, jež ovládala za těch »ústavních« let všechny vrstvy Chrvatska . . . Od radikalismu přes maďaronství v klerikalism — šťastná evoluce!

V poslední době mluví se o vstoupení některých konservativních opositčníků do řad vládní většiny. Že něco takového se chystá, dokazují i doplňovací volby pro městské zastupitelstvo v Záhřebě. Zákon o volbách — dílo Khuena! — tak je zkroucen, že téměř ve všech 3 sborech mají rozhodnou většinu odvislí živlové. Vláda tentokráte zachovala úplnou neutralitu, a tak byli zvoleni samí mírní a »radikální« opositčníci. Maďaroni a obě frakce opositční mají nyní téměř stejný počet hlasů; úplně neschopný starosta, maďaron, odstoupil a zvolen byl maďaronskými a mírně opositčními hlasy stoupenec mírných. Také příznačný fakt. Nový purkmistr rozvinul velmi pěkný program o své příští činnosti, doufejme, že nyní, kdy podruhé zasedá na toto místo, lépe splní své sliby než poprvé a opravdu učiní pro Záhřeb všechno, co mu schází k zdravému, pěknému a pokrokovému městu — »malé Paříži« slovanského jihu.

Chrvaté v Americe, ač ani zdaleka nejsou uvědomělí tak, jak by mohli a musili býti, přece projevili dvakráte pěkný smysl pro životní práva svého národa: chrv. sněmu zaslali memorandum vzhledem k finanční samostatnosti Chrvatska a předsedovi národní strany v Dalmacii projevili úplný souhlas s mužným vystoupením všech poslanců dalm. sněmu vůči místodržitelovi Handelovi. Obě resoluce podepsalo více než 50.000 amerických Chrvatů. — Amerika zajisté by blahodárněji působila na ně v každém ohledu, kdyby Chrvaté tam déle zůstávali. Tak jdou tam jen na několik měsíců, nanejvýše na nějaký

rok, až finančně si pomohou, a potom se vrátí. Ovšem, stává se často, že jedou zpět, poněvadž poměry ve vlasti je k tomu nutí. Američtí usedlí Chrvaté mají pěknou organisaci podpůrnou »Narodna Hrvatska Zajednica« v Alleghany Pa. Na poslední konvenci od 26. IX. – 5. X. v St. Louis vykazovala výroční zpráva: 247 okresů s 14.978 členy a 7406 manželských družek; celkový majetek obnášel 74.198·56 dol.; poslední rok přijato bylo 359.712·20 a vydáno 311.170·90 dolarů. Nyní se zakládají školy a časopisy; ač i tam již zanesli kněží rozpory a rozmíšky, přece lze doufati, že větším přílivem intelligence a regulováním vystěhovalectví se také osvětově pozdvihne náš národ. Dosud nás Amerika učila práci, které jsme se doma štítili. Jak u nás národ pohlíží na řemeslo, dokazuje nejlépe výroční zpráva záhřebského spolku pro opatřování místa učňům: učňové, děti sedláků, nechtějí učit se pekařství, provaznictví, kominictví a pod., ani nechtějí do obchodu (železem, kožemi, kolon. zbožím) — líbí se jim jen sochařství a malířství, anebo aspoň kamenictví, mechanictví a zámečnictví. Význačné pro povahu našeho lidu. A z toho Amerika výborně léčí; nyní je nutno vedle amerikanismu v práci vštípit také amerikanism vědomí, pokrokovosti, neodvislosti a vzdělání. Velký úkol, k němuž vlast nemůže dopomoci — a snad i nechce. Zajisté, ani oposice ani vláda nemají rády neodvislé a uvědomělé charaktery. Vláda dovedla během doby zničiti neodvislost i vysoké pochopení svého úkolu i tam, kde je nejnutnější: u soudců. Udělala z nich oddané stvůry nebo surové a bezohledné autokraty. Jen několik případů: pro výtržnosti v Samoboru, o nichž jsem svého času referoval, bylo odsouzeno 30 obžalovaných (i četné ženy), a sice na tresty od 7, 6, 5, 4 let po jednom, 9 dostalo po 2 letech, ostatní od 4 měsíců do 14 dnů. V Osijeku byli odsouzeni tři mladíci z Vukovaru, že na tamní maďarské školní budově zapálili trochu slámy, dostali 5, 3 a 2 roky těžkého vězení! — V Šarengradu četla selka před svým domem dvěma sousedům jisté oposiční noviny. Šel mimo učitel a sousedé se mu smáli. Byla žalována pro veřejný skandál a pobuřování a odsouzena jistým praktikantem na základě patentu z r. 1854 na 8 dní vězení. A v samém rozsudku se uvádí, že — neumí ani psáti ani čísti! Tak chrvatští a srbští soudcové působí mezi vlastním svým lidem.

Fuse paroplavebních společností v Dalmacii, o které vřele pracoval lublaňský starosta Hribar, nadobro se ztroskotala. Ovšem vinou samých zástupců společností. Měl to býti čistě slovanský podnik, financovaný chrvatským, srbským, slovinským a českým kapitálem a namířený proti německému a nemotornému »Rakouskému Lloydu«. Ale dalmatští zástupcové projevili zvláštní uvědomění: báli se nedalmatského kapitálu, nechali se chytit »Lloydem« a s ním vešli v jednání. Úzkoprsý »campanilistický« rozhled projevil se i zde. Že i nadšený »Slovenski Jug« vystoupil proti fusi a pomoci slovanského kapitálu, dokazuje jen, že se dal využitkovat svými málo uvědomělými a malichernými soukmenovci v Dalmacii.

Charakterního muže staré generace ztratil chrv. národ a zejména Istra v Dinku Vitezićovi. Byl rakouským úředníkem, ale vždy

pracoval pro svůj národ, i jako úředník i jako poslanec i předseda různých spolků. Jeho drobná práce a nezlomná energie vyzdvihla do slušné výše naši Matici školskou, »družbu Cyrila a Methoda«. Byl odpůrcem klerikalismu, jako všichni jeho současníci, pracoval tiše a rozdal celý svůj majetek. Pro Istru je jeho skon těžkou ztrátou.

Istra vůbec potřebovala by nejintensivnější pracovníky. Bohužel je nejzanedbanější. Chrvaté málo vynikají, celá práce svalována je jen na několik lidí, a ti nemají vždy ten rozhled, vzdělání a politickou průpravu, zejména pak ne svobodomyslné a pokrokové názory, aby mohli čestně a účinně čelit liberálním Vlachům. Slovinci dovedou jen nadšeně deklamovat a pohrožovat — Ruskem. Příznivý je zjev, že tam aspoň vždy v nejlepší a upřímné shodě žil a pracoval slovinský a chrvatský živel. Ukázala to i velká manifestace v Terstu pro slovinské školy, na které mluvili zástupcové obou národů a různých stran. Snad časem vážnější práce vytlačí prázdné nadšení. »Narodni Dom« v Terstu mohl by se státi v tom obratu účinným činitelem. Zakladatelé přece trochu prohlédli a uznali vážnější požadavky a zařídili slovanskou čítárnu a knihovnu, jež ovšem musí býti v neodvislých rukou a doplňovat se svědomitě, všestranně. Kulturní práce v tomto kraji jest nejnaléhavější. Pak nebudou všichni očekávat jen pomoci od rakouské vlády, která jim posílá jen Nagle a Hohenlohe a nebudou i sami vůdcové tak naivní a věřit novému místodržiteli několik vlídných frází, které zítra — na příklad o založení italské university — opakuje Vlachům. Nejen, že prohlásil se pro italskou universitu v Terstu — ale na nátlak Vlachů také zakázal úředníkům státní dráhy a sluhům hlasovati ve III. sboru měst. zastupitelstva. Tím hlavně byli postiženi Slovinci, jichž je mezi úředníky velké procento.

Začátkem prosince měla slovinská soc. demokratická strana svůj výroční sjezd v Lublani. Z několika ohledů měl velký význam. Pojednal vážně o příští akci strany. Chce dosavadní působení důkladně zreformovat. Výkonný výbor přestěhuje se z periferie (Terstu) do přírodního centra, do Lublaně. Ustanoví se placený tajemník, založí se organisace po všech slov. zemích, orgán strany bude vycházet v Lublani, čím povolí poměry, jako denník (konečně nalezla se tiskárna, která ho vůbec chce tisknout!) — vůbec začne se intensivně pracovati, nejen agitačně, ale i hlouběji. V tom budou účinně pomáhati »Naši zapiski«, sociální revue, jež svědomitým a věcným obsahem výborně se uplatňuje (právě začala III. ročník; v I. čísle začíná překlad Masarykovy studie »V boji pro náboženství«) a pak spolek »Akademie«, jenž zahájil již řadu svých pěkných přednášek po venkově. Slovinci poměrně nejšťastněji vstupují do nového roku mezi všemi Jihoslovany.

Nový rok asi uvidí další kroky v působení nadšených horlitelů pro sjednocení Jihoslovanů. Jsou to opět umělci, již chutě vedou akci dál. Slovinští a chrvatští umělci nedávno meškali v Sofii a Bělehradě. V Sofii dohodli se o příští jihoslovanské umělecké výstavě; v Bělehradě spolu se svými srbskými soudruhy založili jihoslovanský umělecký spolek »Lada«. — Jihoslovanský almanach na oslavu 100letého povstání Karaďorďa již se tiskne; kromě toho již se vyjednává o uspo-

řádání jihoslovanského právnického kongressu (asi v Záhřebě). Dokonce 19leté výročí nešťastné Slivnice oslavilo se ve znamení jihoslovanské dohody. Chrvatské a slovinské časopisy moudře mlčely; srbští a bulharští studující navzájem se navštívili a pohnutě želili této příhody. Mší svatou doplnili dojemné vzpomínky. V celku všechny manifestace obmezují se jen na slavnostní zevní okázalosti, tím chce se zamlčeti a ututlati mnohá otevřená rána, která by se musela svědomitě vyčistiti a rozumně léčiti. Sami zastancové jihoslov. shody uznávají, že jejich snaha velmi málo pokročila.

Když se neshodujeme v dobru, tak jsme si aspoň rovni ve zlu. Sněmové v Záhřebě, Bělehradě a Sofii současně zasedali a současně dávaly důkaz smutné své činnosti. Ovšem chrvatský v tom odnáší palmu. Debatty byly ubohé, oposice mluvila o všem, ale nejméně věcně; oposičníci dokonce přiznávali vřelý patriotism — nynější maďaronské vládě, a všechny vládní předlohy šmahem byly přijaty. — V Srbsku měli kabinetní krisi; po dlouhém vyjednávání objevil se opět kabinet mírných radikálů v čele s Pašićem. Nebude asi dlouhého trvání, poněvadž oposice, zejména samostatní radikálové, bezohledně proti nynějšímu režimu agitují. Jedná se hlavně, aby vymohl budget pro příští rok, ovšem bez 40% přirážky, jež velmi rozjitřila massy. V Sofii po dlouhých debattách konečně povolili budget, povolili novou půjčku 100 mil. franků, ano povolili dokonce knížeti Ferdinandovi přídavek přes 200.000 franků k civilní listě. Roku 1879 byl budget Bulharska 18,628.000 levů (franků) a od toho odpadlo 8,316.000 na vojenské požadavky. Nyní je rozpočet 97,000.000 a na vojenské potřeby počítá se 23,310.000 levů a k tomu ještě výjimečný úvěr 42,700.000 levů. V celku vydalo Bulharsko za 25 let daleko přes 600,000.000 na vojenské účely! Kolik asi vydalo v téže době na účely — osvětové? Oposice bezohledně napadá tento režim, pořádá v celé zemi meetingy — ale vláda vždy nalezne svou většinu pro všechny návrhy. Je to známá geometrie při volbách . . .

Větší obtíže jsou v bělehradské skupštině. Rozštěpením radikálů a novějšími krisemi ztratili radikálové svou pevnou většinu a proto záhy asi vypíšou se nové volby. Předseda ministerstva Pašić určitě to prohlásil. Král Petar přeje si silnou vládní stranu ze všech radikálů, která by měla iniciativu a nesla plnou zodpovědnost — ale jeho přání asi se neuskuteční. Samostatní radikálové chtějí se dokonce pojmenovati stranou demokratickou, aby roztržka byla úplná. V tom zmatku nejvíce roste nová selská strana (seljačka sloga), jež nabývá půdy v nejširších massách a nedávno měla svůj první sjezd v Topoli. Čítá již nyní přes 60.000 stoupenců. Tento vzrůst je důkazem nespokojenosti s nynější vládou. A je ta nespokojenost úplně pochopitelná. Jeden pohled do státní statistiky postačí. Vývoz zemědělských produktů ustavičně padá: roku 1901 vynášel ještě 25,194.924 dinárů, r. 1902 již jen 22,563.773 a r. 1903 dokonce jen 16,437.462 dinárů.

Vývoz polosurových produktů také padá: r. 1902 byl ještě za cenu 18,133.705, r. 1903 jen za 13,018.245 — tedy přes 5 milionů dinárů méně. Dokonce i vývoz dobytka klesl téměř o 1 mil. R. 1904

bude míti ještě mnohem horší statistiku — parády a suché léto pohltily velkou sumu. (Naproti tomu má Rumunsko ještě letos 1 milion přebytku, a r. 1903—1904 mělo dokonce 28 mil. z celého rozpočtu!) Dobře daří se peněžním ústavům v Srbsku. R. 1891 bylo jich jen 45, nyní již 92. R. 1901 byl vplacený kapitál 23,182.068 din., celkový obrat 2.619,420.808, čistý výtěžek 2,640.811 din. Ovšem je otázka, kolik těch ústavů je v čistě srbských rukou.

Nemilé překvapení uchystala »pokroková« »Štampa« králi Petrovi. Otiskla celý krásný úvod k srbskému překladu Millovy »O svobodě«, kterýž pořídil a opatřil tímto úvodem r. 1867 v Paříži — knježević Petar Karaďorďe . . . Nemilé překvapení! Tehdejší knježević Petar nadšeně mluvil o úplné svobodě a zejména akcentoval právo a plnou zralost svého srbského národa na svobodný a nespoutaný vývoj. Napsal krásná slova — a nyní po 40 letech neúprosný osud ho nutí, aby sankcionoval zpátečnické zákony o tisku, aby podnikl celé výpravy proti silně se vzmáhajícímu hajductví, aby viděl, jak surově a nevěcně často útočí opoziční tisk a jak s druhé strany soldateska, soldateska pro svobodu zralého národa, přepadá nepohodlné redaktory, vykonává svévolné pátrání v redakcích po rukopisech (jak to udělali vojenští akademikové), střílí v noci na opozičníky, že nuceni jsou prchati přes Savu, jak policie nedovolí opos. noviny ani tisknout a vyhlašuje formální stav obležení kolem jejich tiskárny. Pak je již méně než všední, že policie tajemníka dělnického svazu bezdůvodně zatýká, a jiného, jenž žádá vysvětlení, hrubě vyhodí na dlažbu. Krutý osud dobrého a měkkého krále — tak dobrého a měkkého, že asi by nejraději opět jako knježević psal nadšené úvodní slovo k Millově »O svobodě« . . .

V Černé Hoře je ticho. Knjaz Nikola požádal vídeňské profesory, aby vyšetřili smrt ministra Šauliće. Ovšem že velmi zdrželivý elaborát potvrzuje, že nemohl se prokázati žádný ze známých jedů. Aby útrapy pronásledovaného knížete poněkud umírnil a dal mu příležitost k okřání, daroval mu sultán Abdul Hamid krásný yacht v ceně 19.000 lir. Před dvěma roky 1,600.000 K — nyní yacht, věru vzácní přátelé. Mezitím přehlíží bedlivá censura vystěhovalce a odjímá jim soukromá psaní, nespokojení mladí živlové zakládají v Bělehradě »Mladočernohorský klub« — a redakce »Slovenského Juga« stoicky očekává osobu, jež prý — jak ona tvrdí — je vyslána z Cetinje, aby jednoho jejího člena zavraždila. Šťastný nový rok! *J.*

10. ledna 1905.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Nová ruská půjčka. — Zemská daň z piva na Moravě. — Král. český zemský pivní inspektorát v Praze. — Rakouské železnice 1903. — Elektrické dráhy města Prahy.

Rusko uzavírá novou půjčku 500 milionů marek a Slovanský klub v Praze vybízí české obecenstvo, aby také ono subskripce této i očekávané další jarní půjčky se súčastnilo.

Vskutku je nová půjčka ruská věřitelům velice příznivá. Je daně prosta, zní na $4^1/_2$ proc., emisní kurs je 95 proc., zúrokuje se tedy vlastně $4^3/_4$ proc., do roku 1917 — tedy po 12 let — nebude ani konvertována ani amortisována, takže jsou po tuto řadu let majitelé před snížením úrokové míry zcela zabezpečeni, naopak mají právo po 6 letech žádati, aby jim renta v nominálním obnosu byla splacena. Dvě třetiny této půjčky — 324 mil. M — bude vydáno dne 13. ledna u kapitalistů německých, zbytek u francouzských a holandských.

Jak hleděti však na úvěruhodnost Ruska?

Stalo se u nás leckde módou, z nepřátelství proti ruskému absolutismu stavěti se v letošní válce na stranu Japonců. Japonci jsou kulturní národ, Rusové jsou ve své masse necivilisovaní; Japonsko je přelidněná země, Rusko jest v Evropě řídce osídleno, tím řídčeji ve svých državách asijských; Japonsko »potřebuje« Koreu pro své nadpočetné obyvatelstvo, Rusko nechť raději kolonisuje svoje již zabrané lány světa a pečuje o blahobyt a vzdělání svých poddaných dosavadních. S Tolstojem horlí se proti válce, ukazuje se, jak neradi Rusové odcházejí na bojiště, jak bouří se rekruti a vojenští uprchlíci jak překročují hranice rakouské a německé a přála by se snad i prohra Rusku, aby tím sřítilo se panství carismu a zahájena byla éra reform ve smyslu západoevropském.

Z těch míst mluví se též o bídě, v jaké tone venkovské obyvatelstvo na Rusi, o zadluženosti Ruska cizině a neblahých účincích, jaké má válka na ruský obchod a ruské hospodářství vůbec.

*

Ozvali jsme se již v říjnu proti těmto japanofilům. Chápeme a schvalujeme, že Rusko chce volný přístup k Tichému oceánu, těšíme se tomu, že při velikém dělení ostatních dílů světa mezi národy evropské a Severoamerickou Unii účastní se také jeden veliký stát slovanský, a doufáme, že svoji medvědí tlapu položí i na jiné ještě země, i kdyby se o ně na život a na smrt muselo rváti s Anglií. Máme za to, že nemají práva horliti proti ruské expansi, kdož nevyslovovali se stejně rozhořčeně proti lupičské válce Angličanů s Bury, nebo Američanů s Filipinci, nebo proti německému útisku Hererů. Kdyby měla býti rozhodnou »potřeba« nových území pro nadbytek obyvatelstva, našly by Anglie, Amerika, Francie i Německo dost kolonisační půdy i ve svých vlastních územích evropských nebo alespoň v koloniích již zabraných; Anglie v Irsku, Amerika na svém západě, Německo v Zálabí, Francie je celá poměrně řídce zalidněna.

Vede válku carism, ale forma vládní je věc pomíjející a měnlivá, národ je věčný a jde skutečně o věc Ruska.

Válka prý je na Rusi nesympatická a rekruti i vojáci desertují. Ale kdy bývá sympatickou válka těm, kteří musí do boje od rodičů, dětí, výdělku a zaměstnání? S jakým nadšením šli by do boje na př. naproti sobě proletáři národů středoevropských, naši italští vojáci proti Italii k vůli nějaké Albanii nebo jižním Tyrolům atd. atd.?

V milánské galerii jest veliký obraz, před kterým dojaty stávají zástupy návštěvníků italských a na jehož dolním kraji je asi tento, ve

své prostotě strašný nápis: »Když po bitvě — nevím již které, za války rakouskoitalské — vojevůdcové naši procházeli bojištěm, narazili náhle na kupu padlých rakouskoitalských vojínů, jichž ručnice byly vůbec nenabity a jichž nábojnice byly plny nábojů neupotřebených.« Nechť povědí naši japanofilové, s jakými as pocity nadšení stáli tito vojáci, kteří patrně již sběhnouti nemohli, jak historie vypravuje o celých praporech, v řadách našich?

*

A podobně je s pesimismem ohledně finanční síly Ruska. Zatím, co naši japanofilové v nápodobení žlutého tisku anglického a německo-rakouského a dílem i ve snaze snad ani neuvědomělé říkati za každou cenu něco opačného, než co u nás říkají ostatní, prorokují hospodářský i finanční úpadek Ruska, říšští Němci i Francouzi důvěřují v obrovské finanční zdroje a starou solidnost Ruska naproti zahraničním věřitelům. Prohlašuje se přímo za zásluhu výtečné finanční techniky Ruska, že přes obrovské nároky, jaké činí válka na peněžní trh, úroková míra v Londýně a Paříži nejenom že nestoupla, nýbrž že dokonce klesla, že dále ruské renty za války klesly daleko méně, nežli samy anglické konsoly za války burské. Ponechalo totiž Rusko výtěžek své jarní půjčky francouzské (800 mil. fr.) ve Francii k úhradě kuponů svých starších dluhů, hradíc výdaje válečné dosud z prostředků domácích.

A přece výdaje tyto činí do konce 1904 dle přibližných odhadů již 2200 milionů franků, k nimž bude nyní měsíc co měsíc přibývati nových nejméně 200 milionů!

Máť Rusko obrovskou finanční hotovost: zlatý poklad říšské banky činí 1022 mil. rublů, kdežto oběh bankovek pouze 828 milionů, z nichž 232 mil. přibyly teprv v roce 1904, a otevřeny jsou Rusku finanční zdroje francouzské, holandské, dánské i německé, tyto poslední jistě ne ze zvláštních sympatií, jako z úvah ryze ekonomických, egoistických.

Shledáváme dokonce obavu, aby ruská půjčka nepůsobila tísnivě na vlastní renty německé, že by totiž kapitalisté němečtí, nemajíce tolik volných kapitálů jako Francie, ze spekulace prodávali cenné papíry německé a kupovali výnosnější ruské.

Kde se tedy neobávají kapitalisté němečtí, můžeme důvěřovati zajisté i my.

* * *

Konečně také na Moravě byla zavedena zemská daň z piva v obnosu 1 K 70 h z 1 hektolitru jako v Čechách a bude tam, jako v Dolních Rakousích, zařízen zemský inspektorát pro daň pivní po vzoru českém.

Pokládáme za povinnost upozorniti i zde na tento zemský úřad v Čechách, jehož bystré a obezřelé vedení zemi a financím jejím více prospělo, nežli tucet návrhů na povznesení financí zemských.

Zákonem ze dne 27. ledna 1903, jímž byla zavedena zemská dávka ze spotřeby piva, učiněn pokus věru odvážný. Na rozdíl od hlavních spotřebních daní státních (cukerní, pivní, lihové, petro-

lejové), při nichž daňový předmět bývá zasažen ve stadiu místního soustředění v malém počtu závodů, vybírá se zemská dávka ze spotřeby piva od hostinských a prodavačů piva, tedy v době, kdy daňový předmět jest již rozptýlen po velikém počtu daňových poplatníků.

V království Českém jest kolem 43.000 hostinských a prodavačů piva, jimž na základě zvláštních zápisů o odbytu piva, pivovary předkládaných, předpisuje se zemská dávka dvakrát za měsíc. Téměř milion poplatných aktů ročně musí býti zachyceno, kontrolováno a v patrnosti udrženo jediným úřadem, král. českým zemským inspektorátem pro pivní dávku, v němž veškerá agenda zemské pivní dávky jest soustředěna.

Finanční praktikové netajili se tím, že provedení zemské pivní daně bude úkolem velmi nesnadným. Hlavní obtíž záležela v tom, nalézti vhodný způsob pro súčtování pivní dávky. Při soustředění celé veliké agendy v jediném úřadě, při častých změnách pobytu na straně poplatníků a vůbec při značné pohyblivosti obchodu s pivem, i při nedostatečné přesnosti, s jakou četnými pivovary byly vedeny první zápisy o odbytu piva, byla by nepochybně každá z dosud známých method súčtovacích musila zápasiti s překážkami téměř nepřekonatelnými.

Nová věc, pro kterou nikde nebylo vzoru, vyžadovala, aby bylo upuštěno od dosavadních obvyklých method súčtovacích a aby pro úřadování inspektorátu i súčtování pivní daně byly objeveny nové formy, ač měl-li zákon o pivní dani býti proveden dokonale, bez poruch i s nákladem poměrně nepatrným. Tohoto úkolu plně bylo dosaženo originálním systémem úřadovacím a súčtovacím, jehož základní myšlenka záleží v tom, že každý poplatný akt vyjádří se listinou, jakýmsi cenným papírem, který jest nositelem daňové pohledávky zemského fondu. Těmito listinami jsou originály platebních rozkazů, kdežto kopie jich, vyhotovené snímkovým řízením, doručí se stranám. Originály platebních rozkazů, opatřené příslušnými značkami a čísly, představují tedy jednotlivé daňové pohledávky země a zastupují hlavní knihu, na nich vyznačují se všecky potřebné zápisy a poznámky (exekuce politická i soudní, zastavení exekuce, povolení lhůt ke splácení, zrušení následkem stížnosti atd.), ony podávají jasný obraz proměn, které se udály s jednotlivými daňovými pohledávkami, a jsou základem pro všecko úřadování a súčtování inspektorátu. Inspektorát nevede tedy vůbec žádných účetních knih, poněvadž jich není třeba. Celá veliká účetní věc, jež dle dosavadních method súčtovacích předpokládala by miliony zápisů do účetních knih a jich revisi, jest rozložena v podstatě v řadu pouhých úkonů manipulačních nevyžadujících odborných vědomostí. Při vší rozsáhlosti agendy — kromě súčtování s pivovary, jichž jest nyní v činnosti 600, vydává inspektorát hostinským a prodavačům piva průměrně přes 70.000 platebních rozkazů měsíčně — zabezpečuje systém inspektorátu úplnou evidenci o každé závažné skutečnosti (o předpisu dávky a nedoplatcích, o včasném zahájení exekuce, o změnách, jež nastaly následkem stížností, o lhůtách povolených ke splácení dávky atd.), zaručuje dokonalou kontrolu do

nejmenších podrobností a umožňuje sestavení všech dat po stránce statistické zajímavých.

Jedinou vadu má tento systém: že jej totiž nevynašel žádný z přísedících zemského výboru, kteří s vážnou tváří, bez augurského úsměvu, předčítají ve schůzcích referáty od úředníků vypracované, za ně si navzájem děkujíce a gratulujíce, nýbrž jeden z těch ještě dobře, bez protekce, vybraných královských českých zemských úředníků, dr. J. Pilař.

A jsou u zemského výboru — demokratické — departementy, kde se iniciativa a přemýšlení, sebevzdělávání a literární vědecká činnost stíhá jako smrtelný hřích na tomto i onom světě . . .

*

Ministerstvo železnic rozeslalo železniční statistiku rakouskou za rok 1903. V královstvích a zemích na radě říšské zastoupených bylo koncem 1903 celkem 20.360 km. hlavních a místních drah, tedy o 430 km. čili o 2·15 proc. více než roku 1902. Přičtou-li se trati v cizině ležící (27 km.) a odečtou-li se trati cizí v Rakousku (99 km.), jeví se úhrnná délka rakouských místních a hlavních dráh 20.288 km., z nichž připadá 7857 km. na státní dráhy a 12.431 km. na soukromé dráhy. Ze státních dráh bylo v cizím výkonu 113 km. a ze soukromých dráh provozoval vozbu stát na 4.302 km. takže provozoval koncem 1903 stát úhrnem vozbu na 12.046 km., hlavních a místních dráh. V soukromém provozování bylo 8242 km. dráh. Skoro vesměs mají dráhy naše (hlavní a místní) pohon parní, jen 40 km. elektrický a 11 km. smíšený (elektrický pro osobní, parní pro nákladovou dopravu). Koncem 1903 bylo celkem 3059 nádraží, 1804 zastávek, 3397 telegrafních stanic, 1686 stavení pro úřadníky, dělníky a sluhy, 3325 skladištních budov a 12.588 strážných domků.

Ve všech dráhách státních a státem provozovaných investováno koncem minulého roku 2410 mil. K, z nichž umořeno 179 mil. K, v soukromých drahách 4421 mil. K, z nichž bylo koncem 1903 umořeno 392 mil. K. Na všech místních a hlavních drahách bylo koncem 1903 lokomotiv 5885 (z toho 2933 u dráh státem provozovaných), 62 motorových vozů, 12.431 osobních vozů a 127.915 nákladních vozů. Na státní dráhy připadá z osobních vozů něco přes polovici, z vozů nákladních jen ne celé dvě pětiny — již z toho je zřejmo, že dráhy obchodního významu jsou převážně v rukou soukromých.

V roce 1903 dopraveno na hlavních a místních tratích 176·46 mil. osob (z toho 89·06 mil. na dráhách státem provozovaných), méně však celkem nežli v roce 1902. Z veškerých dopravených osob připadalo na prvou třídu 0·78 proc., na druhou 8·68 proc., na třetí 88·55 proc. a čtvrtou (pouze na dalmatských drahách a na dráze lvovsko-belzecké) 0·11 proc.; na vojenský lístek jelo 1·88 proc. Vidno, jak nepatrný počet osob jezdí první třídou; právem bylo řečeno, že toliko v třetí třídě misera contribuens plebs platit musí plnou cenu jízdního lístku, kdežto v druhé třídě jezdí se převážně za polovic a v první jezdí poslanci a vyšší úředníci úplně zadarmo. Jedná se tudíž o to, aby byla první třída alespoň u osobních vlaků zcela odstraněna.

Nákladů dopraveno v r. 1903 na veškerých drahách 121·49 mil. tun, (z toho na státních drahách 42·96 mil.) čili jen asi třetina, kdežto z osobní dopravy připadá na státní dráhy přes polovici všech dopravených cestujících. Veškeré příjmy roku 1903 činily 663 mil. K (t. j. 32.691 K za 1 km.), z nichž připadalo na státní a státem provozované dráhy 280 mil. a na soukromé dráhy 383 mil. Na 1 km. délky provozovací připadalo tedy příjmů u státních dráh jen 23·246 K, u soukromých 46.504 K (dvakrát tolik). Náklady provozovací činily celkem 451 mil. K, z toho u státních drah 214, u soukromých 237 mil. K. Čistý výnos 212 mil. K, z čehož u státních drah 66, u soukromých 146 mil. K. Na 1 km. délky provozovací připadá tudíž čistý výnos 10.456 K (u státních dráh 5454 K a u soukromých 17.771 K), který odpovídá průměrnému zúročení investovaného kapitálu 3·17 proc. (u státních dráh 2·46 proc, u soukromých 3·62 proc.) Zřízenců železničních bylo 101.582, dělníků 106.082. Na mzdách a platech vyplaceno celkem 254·39 mil. K.

To jsou finanční důsledky naší smíšené (státní a soukromé) soustavy železniční, jejíž zárodek právě před půl stoletím prodejem státní dráhy byl položen.

Vídeňský centralismus, u nás tak nenáviděný, se zas jednou osvědčil: od Nového roku 1905 zaopatřil Pražanům pohodlnou jízdu v tramwayi. Správa elektr. podniků, když před 1. lednem obecenstvu zákaz přeplňování vozů ohlašovala, omlouvala se přímo, že prý si obecenstvo samo až u nejvyšších instancí na přeplňování vozů stěžovalo. Ovšem je zákaz potud dvousečný, pokud vozy s hlemýždí přímo rychlostí jedouce následují za sebou v intervalech prý 5minutových, které prý se arci mohou — prodloužiti až na délku dvojnásobnou. Potřebí je tedy rychlejší jízdy, kratších intervalů, rozmnožení vozového parku o vozy menší, lehčí a pohodlnější. A když ještě c. k. Vídeň naší autonomii přikáže tyto reformy a dále nařídí, aby zakázala zřízencům brátí zpropitné a dala jim za to lepší platy, aby odstranila zbytečné zastávky a j. závady, které naší samosprávné elektrice odstraniti z dobré vůle ani nenapadne, budeme si moci pod ochranou tohoto »centralisování« teprv libovati. *S.*

ZEMĚDĚLSTVÍ, OBCHOD A PRŮMYSL.

Passivní obchodní bilance rakousko-uherská. — Osnova zákona o společnostech s ručením obmezeným. — Základní závady v předpisech o zdanění těchto společností. — Některé oprávněné požadavky malých živnostníků a praxe platných zákonů.

Předběžné číslice naší obchodní bilance v uplynulém roce věští — passivum. Na místě aktiva v okrouhlém obnosu 200 mil. K z roku minulého nastupuje passivum as 8 milionů. Není to skutečnost potěši-

telná v zemi, která není nikterak věřitelem ciziny, aby si úbytek touto cestou hraditi mohla. Z podstatné části zavinila tento obrat loňská neúroda, důkaz, že zemědělství není ještě v rakousko-uherském mocnářství činitelem posledním. Vývoz obilí klesl o 46 mil. K, přívoz stoupl o 40 mil. K; o 12 mil. K poklesl vývoz luštěnin, o podobný obnos vývoz cukru, o 16 mil. K vývoz dobytka jatečného. Vývoz ryze průmyslových výrobků opětně vzrostl, světlý to paprsek uprostřed chmur nové obchodní bilance, a také hodnota dovážených surovin, zejména bavlny, stoupla. To vše však nevyváží ani neodčiní skutečnost, že jsme byli v roce 1904 passivními, že hodnota přívozu převyšovala hodnotu vývozu. Potěšitelno jest však, že zhoršení obchodní bilance nemělo posud pražádného vlivu na naši měnu a že ještě v nejposlednější době udál se příliv zlata z ciziny. Ke konečným číslicím obchodní bilance naší se ještě vrátíme.

* * *

Nejsou to jen nedostatky povahy věcné, jež ohromují průmyslovou podnikavost v Rakousku. Ku ztrnulosti hospodářského života přispívají i nedostatky formální, v prvé řadě nedostatek vhodné právní formy, v niž by bylo lze vsunouti průmyslové a obchodní podnikání. Akciová společnost jest útvarem ryze kapitalistickým, v níž osobní součinnost akcionářů ustupuje úplně do pozadí. Hodí se jen na podniky veliké, schopné mohutného rozpjetí.

Zákon o společenstvech hospodářských a výdělkových z 9. dubna r. 1873 měl původně býti jen nástrojem svépomocného hnutí určitých skupin interessentů, kteříž by na podkladě vzájemnosti hleděli dosíci některých společných hospodářských prospěchů. Svým neuzavřeným a kolísavým počtem členstva a tudíž i kapitálu, omezeností svého účelu, nehledě ani k četným svým vadám, nehodí se pro podnikání ryze obchodnická, výdělkářská. Použily-li zákona z r. 1873 i tovární a obchodní podniky, učinily tak jen proto, že jim forma společnosti akciové nebyla z té neb oné příčiny dostupnou, a jiné formy nestávalo. Čím nedostatečnější jsou ustanovení zákona družstevního z r. 1873 a čím nedostupnější jest forma akciová, kteráž se do jisté míry stala schůdnější teprve posledním akciovým regulativem, tím naléhavěji se pociťovala potřeba nového útvaru, v nějž přiodíti by se mohla podnikavost středních rozměrů. Společnost veřejná ve smyslu obch. zákona, nutící společníky ručit i celým svým jměním a věnovati se osobně podniku, hodí se jen na některé případy, podobně též společnost komanditní a t. zv. tichá. Nový útvar byl na snadě v sousedním Německu, v podobě obchodních společností s ručením omezeným. Naň upozornily rakouské obchodní komory vládu již r. 1897. Nyní posléze předložena byla vládou osnova zákona o společnostech s omezeným ručením, aniž by však o osnově byly vyslechnuty prve kruhy interesované, najmě obchodní komory.

* * *

Společnost s omezeným ručením vzniká dle osnovy vládní smlouvou společenskou (ve formě notářského spisu) a zápisem do rejstříku obchodního. Účelem společnosti může býti jakékoliv podnikání obchodní neb

živnostenské mimo obchody pojišťovací. Společenská smlouva musí obsahovat firmu a sídlo společnosti, výši podílů jednotlivých a základního kapitálu. Kmenový kapitál musí obnášeti alespoň 20.000 K, vklady alespoň 500 K. Vklady nejsou volně přenositelny a liší se podstatně od vkladů akciových. Společníci ručí kmenovými vklady, nikoliv obnosy dalšími, leč že by šlo o vrácení platů neprávem přijatých. Pro společnosti větší (s kapitálem přes 500.000 K a s více než 20 společníky) jest dozorčí rada povinna. Při společnostech menších dohlédají společníci přímo, a také věřitelům jest vždy možno zjistiti stav kmenového kapitálu.

* * *

Kritika nové osnovy v prvé řadě obrátila se proti způsobu jich zdanění, a není nedůvodnou obava, že o tuto otázku se tento nový, tak žádoucí útvar společenský rozbije. Z předpisů, týkajících se zdanění společnosti, jest zřejma přímá ingerence finančního ministerstva, které se tu neprohřešilo nikterak proti svým nezviklatelným tradicím, spojeným nerozlučně s představou pověstného rakouského berního šroubu. Nové společnosti mají býti zdaněny dle II. hlavy zákona ze dne 25. října 1896 o přímých daních osobních procentualně z čistého výtěžku, podobně jako akciové společnosti, leč s některými modifikacemi na prospěch společností kapitálově slabších. Daň obnáší při čistém výtěžku do 100.000 K 5, do 200.000 K 6, do 300.000 K 7, do 400.000 K 8, do 500.000 K 9, přes 500.000 K 10 procent. Nejméně však musí býti v každém případě zaplaceno 1 pro mille ze splaceného kapitálu kmenového jakožto minimální daň. Již použití této stupnice vede v daných případech (pohybují-li se výtěžky úzce okolo hranic jednotlivých stupnic) k nemalým nesrovnalostem, a jest tedy stupnice naznačená nedostatečnou i po stránce berně technické. Vládní vysvětlivky k osnově široce a dlouze zdůvodňují, proč nebyly společnosti s ručením omezeným podrobeny všeobecné dani výdělkové a proč byly subsumovány pod II. hlavu zákona z r. 1896 mezi podniky veřejně účtující. Případny jsou tu jen ty momenty, z nichž vyplývá starost správy finanční o vydatný zdroj nových příjmů a úzkost její, aby někde jinde berní šroub nepolevil. Zejména je to strach, že by se akciové společnosti přeměňovaly hromadně na společnosti s ručením omezeným, strach v celku bezdůvodný, avšak velmi příznačný pro zdanění společností akciových, jimž se podkládá, že by raději prodělaly velikou a často povážlivou proceduru přeměny v jinou formaci, než aby snášely dnešní mimořádný tlak berní. Spolu jest zřejmo, jak málo je ochotna finanční správa státní na tomto tlaku poleviti a jak velice ráda by mu podrobila i nový právní útvar podnikatelské činnosti.

* * *

Není ostatně rozumného důvodu, proč by všechny společnosti s ručením omezeným měly býti zdaněny stejným způsobem; společný znak omezeného ručení nepodmiňuje ještě stejnou zdaňovací methodu. Na změnu zdaňovací methody byla podána již řada návrhů, ze kterých doposud nejlépe zamlouvá se návrh Dornovy »Volkswirtschaftliche

Wochenschrift« (č. 1095), jenž rozlišuje mezi soukromými firmami, kteréž se ve společnosti s ručením omezeným promění, a mezi akciovými společnostmi, kteréž si tuto formaci společného podnikání zvolí. Soukromé firmy, ve společnosti s omez. ručením přeměněné, setrvají v té třídě všeobecné daně výdělkové, ve které doposud byly, pokud jich kapitál kmenový nepřestoupí určité maximum, přeměněné akciové společnosti naproti tomu budou podléhati i na dále zdanění, uloženému dle II. hlavy citovaného již zákona podnikům veřejně účtujícím. Nově vzniklé společnosti s ručením omezeným řídily by se dle výše kmenového kapitálu buď dle předpisů I. hlavy o všeobecné dani výdělkové, nebo dle předpisů hlavy druhé. Tím by byla zachována povaha společností s ručením omezeným jakožto jakéhosi středního útvaru mezi individualistickou a kollektivistickou formou associační i ve příčině zdanění, a zaplašily by se obavy fisku, že by přeměnou akciových společností v novou formaci byl zkrácen.

* * *

Návrhem tím není ovšem nikterak dáno řešení otázky, jak zdanění dle II. hlavy cit. zákona přizpůsobiti společnostem s ručením omezeným. Stupnice vládou navrhovaná jest v mnohých směrech nedostatečnou. Poznamenali jsme již, že nespravedlivě stíhá náhlým zvýšením o celé procento zisk, který stanovenou stupnici o nějakou maličkost přestoupil, ukládajíc mu nepřiměřeně větší břemeno než zisku, který se těsně před krajní hranicí stupnice zastavil a zvýšení sazby zdaňovací o 1 proc. ušel. Společnost, která vyzíská 100.000 K ročně, zaplatila by 5 proc. t. j. 5000 K daně a zbylo by jí 95.000 K čistého zisku. Kdyby však čistý zisk dosáhl 100.010 K, platila by již 6 proc., tedy 6000 K daně a zbyl by jí pouze okrouhle zisk 94.000 K. Ačkoliv vydělala o 10 K více, zbylo by jí o 1000 (přesněji o 990 K) méně čistého zisku. Ustanovení takováto svádí k libovolným modifikacím bilancí a vnáší demoralisaci i tam, kde jinak jest dobrá vůle poctivě čistý zisk přiznávati. Základní chybou methody zdaňovací vládou navrhované jest však skutečnost, že se nebéře pražádného zřetele na poměr čistého zisku ku kapitálu. Bylo by zajisté křiklavou nespravedlivostí, zdaniti 2 podniky, z nichž jeden disponuje kapitálem 50.000 K, druhý 400.000 K, a kteréž oba 100.000 K čistého zisku vykázaly, stejnoměrně 5000 korunami.

* * *

Nevhodnými předpisy nadlehčuje osnova v ohledu berním filiálkám cizozemských společností s ručením omezeným. Za podklad minimálního zdanění slouží jen ona část zákl. kapitálu, kteráž na tuzemský podnik připadá; jinak, (není-li tu předpokladu pro minimální daň), slouží za základ zdaňovací čistý zisk pouze v tuzemském podniku docílený. Nikde není stanoveno, že filiálka musí vyhotoviti zvláštní bilanci, zvl. účet zisku a ztráty. Osnova předpisuje pouze, aby vedeny byly zvl. řádné knihy účetní. Již dnes lze u cizozemských akciových společností pozorovati, že vykázaný čistý zisk jest ku podivu skrovný, zatím co mateřský podnik v cizině vysoké dividendy platí. Pravděpodobno jest, že by filiálky cizozemských společností šmahem platily

jen t. zv. minimální daň, a je nutně potřebí, aby vhodným opatřením se zamezily faktické výhody berní pro společnosti cizozemské. Snad by bylo lze zavésti dodatnou daň na základě rentability celého podniku, kteráž by po případě k minimální dani mohla býti připočtena, což zdůvodniti lze tím, že filiálka cizozemské společnosti, i když sama zvláštního zisku nevykázala, přece ku prosperitě celkového podnikání přispěla.

* * *

Ve hluku lichých hesel a nesplnitelných požadavků, hlásaných maloživnostenskými agitátory, kteříž v řadách rozeštvaného maloživnostnictva hledají zcela střízlivě a prakticky své drobné prospěchy nebo — mandáty, zatím co své jihočeské svěřence opojují velikými nadějemi a ještě většími frasemi, zapadly dva právě se stanoviska řemeslnického předůležité požadavky, kteréž by bylo lze splniti na podkladě platných předpisů živnostenskoprávních, aniž by bylo třeba měniti literu zákona. Správný výklad, náležitá a účelná praxe zákona naopak přímo vyžaduje, aby požadavky tyto byly splněny, třebas ovšem dlužno připustiti, že i stanovisko opačné lze právnicky hájiti, jelikož tu předpisy zákona jsou velmi nejasné. Jest to především požadavek, aby při veřejné společnosti obchodní všichni společníci byli povinni podati průkaz způsobilosti, provozuje-li společnost ta živnost řemeslnou. Dnes prostě osoba, postrádající průkaz způsobilosti ku provozování určité živnosti, přibere způsobilého společníka, uzavře s ním veřejnou společnost a oznámí jej úřadu živnostenskému jako náměstka. Výtěžek provozování plyne pak ovšem výlučně do kapsy onomu společníku, jenž by jako jednotlivec nikdy nedosáhl oprávnění řemeslnou živnost provozovati, druhý »společník« jest fakticky jen zaměstnancem prvého. Dle dnešní praxe právní, nálezy správního soudu potvrzené, vydávají se totiž živnostenské listy (a koncesse) přímo na jméno veřejné neb komanditní společnosti, poněvadž prý jsou obch. společnosti tyto osobami právnickými. Názor tento není však nezviklatelným. Základní zásady, jimiž liší se právnické osoby od fysických, na obchodní společnosti přejaty nebyly. Jmění společnosti náleží tu členům (a nikoliv »právnické osobě«), při zrušení společnosti rozdělí se to, co společníkům náleželo společně, mezi jednotlivé společníky (čehož při zrušení právnické osoby není) atd.; dle obchodního zákona jsou všichni společníci stejnoměrně oprávněni a zavázáni k provozování obchodů společnosti, tedy ku provozování živnosti, kdežto dle dnešní praxe právní provozuje živnost veřejné obchodní společnosti vlastně jen náměstek a nikoliv společník. Nevysvětlitelno jest, proč praxe na př. žádá, aby jeden ze společníků podal průkaz způsobilosti. Jest to dojista nelogické: buď žádám průkaz způsobilosti ode všech společníků, nebo od žádného, a spokojím se s ustanovením způsobilého náměstka, jak to řád živnostenský u osob právnických předpisuje. Praxe patrně sama pociťuje důsledky, ku kterým vede názor, že společnost veřejná jest osobou právnickou, a vyhýbá se jim někdy kusým opatřením, požadujíc průkaz způsobilosti alespoň od společníka jednoho.

Dnešní praxe k obcházení zákonných předpisů přímo vybízí. Osoby, jež by pro odsouzení pro trestný čin byly vyloučeny z provozování živnosti, zbaví se těchto následků utvořením veřejné společnosti a zřízením způsobilého náměstka, osoby, nemající průkaz způsobilosti, vyhnou se tak podání průkazu! Dnešní právní praxe poskytuje právě podnikatelům zpravidla hospodářsky silnějším zcela mimořádné ulehčení tam, kde přísné podmínky zákona osobami hospodářsky slabšími neúprosně plněny býti musí. Požadavek, aby veškeří společníci byli povinni podati průkaz způsobilosti, resp. aby veřejná obchodní společnost nabyla živnostenského práva jen tím, dosáhne-li každý ze společníků živnostens. oprávnění, třebas že jen pro společné provozování závodu, jejž lze uplatniti na podkladě zákonů stávajících, jest i dalekosáhlejší, než dotyčné ustanovení poslední vládní osnovy novelly k řádu živnostenskému, které požaduje průkaz ten jen u jednoho společníka.

* * *

Druhým splnitelným a v platném živn. řádě kotvícím požadavkem jest, aby živnosti po továrnicku provozované, na něž se z podstatných příčin národohospodářských průkaz způsobilosti nevztahuje, byly skutečně po továrnicku provozovány. Mnohdy ohlásí se »továrna« jen na oklamání živnostenského úřadu, povaha tovární se na počátku finguje a pak se živnost provozuje v mezích řemesla vesele dále. I tu by bylo možno nápravou právní praxe utužiti průkaz způsobilosti, vděčné to působiště pro onu část stavovského maloživnostenského tisku, kteráž nyní veškerou svou energii vyplýtvá na útoky proti osobám pro maloživnostnictvo pracujícím a tak se zbavuje posledních sympathií osob i kruhů, kteréž hnutí maloživnostenské posuzovaly doposud nejshovívavěji a nejblahovolněji, na místě, aby se obrátila na toto pole positivní práce ve smyslu svých nejvlastnějších stavovských a hospodářsko-politických požadavků. *K.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Starobní pojišťování ve Francii. — Národnost a mezinárodnost v socialismu.

V době, kdy my přikročujeme k řešení otázky starobního pojišťování dělnického v rámci soustavy německé, která je našemu pojišťování vzorem, nebude nezajímavo ohlédnouti se, jak jinde tento problém se řeší. Zmíníme se dnes stručně o Francii, zemi přese vši demokratičnost sociálně-politicky v mnohých věcech dost nepokrokové. Pokud se týče historicky starších oborů pojišťovacích, úrazového a nemocenského, datuje se moderní úprava prvějšího teprve od r. 1898, kdy vysloven nárok na odškodnění z úrazu pro všecky dělníky, zaměstnané v staveb. živnostech, dopravnictví, dokách, dolech, lomech, továrnách a manufakturách, ale pojištění zaměstnavatelů zůstalo fakulta-

tivní a odkázáno jen na soukromé pojišťovací ústavy. Zneužití zákona těmito poslednějšími k zvyšování premií vedlo k zákonu z roku 1899, který ponechávaje fakultativnost zřídil i subsidiární pojistnou pokladnu veřejnou, u které zaměstnavatelé mohou se pojistiti (vedle ústavů soukromých) a upravil pojistné tarify. Pojištěno je z cca 500.000 zaměstnavatelů celkem 333.532. Poslední reforma datuje se z r. 1902. Také nemocenské pojišťování jest fakultativní a náleží na dělníka samého. Orgány jeho jsou vzájemné pokladny (mutualités), státem kontrolované. Pojištěno je u nich z cca 4 milionů průmyslových dělníků jen asi 1 a půl milionu. Rovněž i starobní a invalidní pojištění je pro většinu dělnictva jen fakultativní a jemu samému zůstaveno. Jen horníci (asi 130.000 počtem) podléhají obligatornímu pojištění pro případ nemoci, invalidity a stáří. Závazně pojištěno jest dále 17.000 dělníků v státních závodech. Ostatek pojištěno je fakultativně pro případ stáří a invalidity všeho všudy několik desítek tisíců proti 13 milionům dělníků, kteří v Německu podléhají starobnímu pojištění. Také není ani nezabavitelnost rent ve Francii zákonem zaručena. Poslední (Millerandova) osnova starobního pojištění dělnického (sněmovnou zamítnutá) měla v závazné pojištění pojmouti asi 9—10 milionů dělníků (zemědělských, průmyslných, obchodních zřízenců). V původním projektu stanovena renta na ročních 360 franků. Příspěvky měli platiti dělníci a zaměstnavatelé na polovic, stát pak doplňovati rentu na minimum 360 franků. V konečném projektu příspěvek státu na rentu starobní vypuštěn; stát garantuje jen 3procentní zúročení deponovaných kapitálů. Naproti tomu měly stát, departementy a obce přispívati k pojištění invalidnímu v poměru 25, 15 a 10% Renta snížena na 200 franků a místo dřívějších 20 krajských pokladen projektována jediná pokladna ústřední. — Nový, parlamentní komisí vypracovaný projekt nedošel dosud projednání.

*

Eduard Bernstein v jednom z posledních čísel Soc. Mtshfte zajímavým způsobem uvažuje o tom, jak »čím konkretnějším je hnutí (dělnické) v jednotlivých zemích, to jest čím víc vybavuje se ze stadia abstraktních formulí a stává se kusem národního života, tím větším je nebezpečí mezinárodního nerozumění si«. Jazykově i pojmově. Případná je anekdota, kterou uvádí hned na počátku, jak jistý člen francouzské sekce Internacionály, přišed po pádu komuny r. 1871 do Bruselu, vyslechl ostrou kritiku komuny od svých bruselských kolegů trpělivě a pak lakonicky řekl: »Maintenant traduisez moi tout cela en français!« V tom se vyjadřovalo dvojí: neshoda názorová mezi pařížským komunismem a bruselským mírným křídlem proudhonovsko-bakuninovské oposice, ale i různost francouzštiny pařížské a bruselské. Není ani třeba mysliti na různost národnostní: Německo samo je klasickým příkladem, jak i při zeměpisně malých vzdálenostech užívá se pro různé pojmy různých slov, jak stejná slova mají různý smysl, jaká je úzká souvislost mezi hospodářstvím a jazykem, mezi mravem a jazykem, jak se tím vším přesunuje význam slov nebo dle místních zvláštností tvoří nová slova a nové pojmy spojují se starými slovy, tak že si nerozumějí lidé téhož jazyka, i když touž řečí mluví gramaticky správně.

A jako s řečí, je i s politickými pojmy. Jaká jen změna stala se s pojmy svoboda, svobodný, pán, panstvo atd. B. si vzpomíná, jak kdysi nabídl zdvořile židli dělníku slovy: posaďte se, prosím, pane — a byl drsně odbyt: nejsem pánem — protože dělník pojem pána pojímal ve starém smyslu a oslovení pokládal za ironii. Zdálo by se, že aspoň v Německu, přes různosti nářečí východních a západních, jiho- a severoněmeckých, přes to, že na př. Němec švýcarský je často nesrozumitelným Severoněmci, i když mluví hochdeutsch, spíše je možno se srozuměti, protože »v Německu se v sociální demokracii mluví marxovsky«, termíny ustálenými a obecně stejně pojímanými. Ale i tu jsou rozpory, už proto, že tato marxovská řeč nevyrostla z poměrů německých, ale francouzských, které jí daly ideu o třídním boji, a anglických, odkud má materielní vzor. Dokumentuje to genese, kterou v Německu od r. 1850 prodělal překlad slova bourgeois a pojmové konfuse s tím spojené, které zřejmě se obrážely v praktickém životě politickém. Ale i v Anglii importovaný tam pojem bourgeoisie dodnes se neaklimatisoval; i opsání jeho »kapitalistickou společností« je importováno a anglickému socialistovi mnohem blíže leží ethicko-sociální karakterisování dnešní společnosti jakožto obchodu podrobené a obchodním duchem naplněné: commercial society.

A odtud se vysvětluje, že boj proti socialismu mnozí angličtí socialisté a zejména nejangličtější frakce jich, Independent Labour Party, pojímají jako boj proti panství tohoto ducha obchodního. Boj proti vykořisťování dělníka podnikatelem a vlivu majetku je jim jen pododdělením, částí tohoto boje. A jen tak lze si vysvětliti, proč jich vůdcové na amsterodamském kongresu i dřív už mohli se vzpírati proti uznání učení o třídním boji za fundamentální princip socialismu. Přibil jsem, praví president dotčené strany, v britské sekci amsterodamského kongresu tuto maximu (třídního boje) jako reakcionářské a — whiggovské učení. Co mají, ptá se s úžasem marxista, whiggové, toto křídlo anglické majetkové aristokracie, co činiti s touto otázkou? Ale v Anglii je starou a běžnou charakteristika whiggů ta, že jejich politika záleží v tom, vyvolávati třídu po třídě jako faktora politického, uplatňovati nové a nové třídní zájmy proti národnímu zájmu, který hájí strana toryů. V létech šedesátých spolčili se whiggové, ustavivší se jako liberální strana, s hořeními vrstvami městských dělníků, v létech osmdesátých povolali velké masy dělnictva vůbec do politické areny. Akcentování třídních zájmů jako politického fermentu nebylo tedy pro Anglii ani theoreticky ani prakticky nic nového. Ale to by ještě nevysvětlovalo, proč v Anglii socialisté nechtí přijati maximu třídního boje ve formulaci marxovsky rozšířené. Pravá příčina spočívá v tom, že se jim nepodává v tak rozšířené formě, jaká odpovídá dnešnímu stavu vývojovému v Anglii. Je to jedním z důvodů dosavadní politické malomoci sociální demokracie v Anglii, že její obrodítelé operují hesly, která sice ukázala se účinnými v jiných zemích, ale v Anglii musila zůstati bez hlubšího dojmu, poněvadž poměry je tu přerostly. Co se hodí pro panenské hnutí dělnické tam, kde podnikatelská třída stojí proti němu s příkře odmítavým neporozuměním, nemůže míti vlivu na hnutí, které už po celé generace se vyvíjí a na podnikatelích vymohlo

si celou řadu koncesí, zejména i uznání dělnických organisací. I v samém Německu poslouchala by se dnes jako kuriosum agitační řeč, která v létech 60—70tých měla největší úspěch; což teprve v zemi s hnutím starším, zcela jinými institucemi politickými a vyvinutým parlamentarismem. Keir Hardie, jeden z nejváženějších členů J. L. P., není dle výmluvných citátů B. uvedených ani z daleka dogmatikem marxovského rázu, ale jeho socialismus má mnohem silnější zbarvení ethické než německá s. d. Sobectví, praví, není monopolem bohatých. Je-li tkadlec sobcem proti svému pomocníku a vykořisťuje-li jej, není to třídní boj, ale sobectvím vedený vražedný boj uvnitř jedné a téže třídy dělnické. Motiv stejný u chudáka proti ještě chudšímu jako u bohatce. Dělnická třída není třídou, ale národem samým. Je tedy degradací socialistického hnutí, snižovati je na pouhý boj dvou stran o panství. Nepotřebujeme třídně uvědomělých socialistů, ale socialistů uvědomělých. Socialismus opovídá boj systému, ale ne třídě, chce třídám dát splynouti v lidské rodině, atd. Stejným tenorem nese se také kritika komunistického manifestu.

Také slovo třídní boj — class war — nebylo dobře voleno, praví B., poněvadž se s ním spojují představy o formách boje, které v Anglii dnes již obecně jsou překonány. »Známe protivy třídní, ale žádný class war,« prohlásil před 4 léty zástupce anglické aristokracie dělnické. — Tomu všemu nedorozumění může, končí B., odpomoci jen zahloubání. se do historie té které země a studium jejího národního ducha.

R.

SAMOSPRÁVA.

Čas reformy se blíží — Okresní a zemská organisace samosprávná na Moravě a v Čechách — Návrh Jaroměřských na reorganisaci Nár. Rady na podkladě samosprávném a úkol Nár. Rady, starati se o dorost úřednický.

Když Věstník samosprávný a národohospodářský hojnými články vytrvale burcoval samosprávné kruhy, aby se vzchopily a na sněmu opravdově o reformu samosprávného řízení se zasadily, dostalo se za to z míst nejvyšších volání tomu odmítnutí a zakřiknutí. Zda právem, roční zkušenost ukazuje.

Před rozchodem říšské rady věnoval ministrpresident Körber poslancům »studie o reformě vnitřní správy«. A ejhle, studie jsou odpovědí ostrou a nebezpečnou.

Skoro současně vydalo obecní zastupitelstvo v Bohušovicích leták, jenž v hlavních rysech zachycuje studii o reformě samosprávy, již na schůzi oslavující 40letí české samosprávy promluvil taj. Harmach a o níž i v tomto listě bylo referováno.

Na počátku roku loňského napsán v »Naší Době« úvodník, toužící po obrození české samosprávy, o svátcích svatodušních vyslovil se

pro reformu samosprávy prvý vědecký sjezd českých právníků a na 22. ledna svolává Česká Národní Rada sjezd české samosprávy do Prahy.

A pozorujete-li poslední dobou různé ty naše denníky i týdenníky, znamenáte, jak otázky samosprávné ponenáhlu začínají je probouzeti z nevšímavosti a jak i hlídkami zvláštními chtějí odčiniti to, co po 40 let soustavně téměř zanedbávaly.

A z Moravy a Slezska víří bujarý hlas bojovného šiku starostenských sborů, jichž na 40 je již organisováno, a k výzvě okresního výboru velvarského přes 50 již okresních výborů českých projevilo souhlas se zamýšlenou zemskou a okresní organisací české samosprávy, která by provedla obrodu samosprávy a uhájila její rovnocennost a schopnost rozvoje před vládní rozpínavostí.

A duch reformy zasahá i politické strany a prvá Česká strana lidová svolává sjezd svých stoupenců, aby odhlasoval obrodný a pokrokový samosprávný program.

Dej Bůh, aby tento vzbuzený ruch nezmizel, ale přinesl ovoce dobré, byl původcem důkladné reformy ústrojí samosprávného, ale i ducha, samosprávu pronikajícího.

Jsme z těch, kteří věří, že jedním z nejtěžších hříchů české politiky posledních desetiletí bylo soustavné zanedbávání samosprávy. Vymstilo se to na nás ve dvojím směru: národním a sociálně-politickém.

Kdybychom byli včasně postihli význam reformy volebního řádu do obcí, význam nekonečně větší nežli jest vnitřní jazyk v státních úřadech, a kdybychom se byli postarali o zdemokratisování a poměrné zastoupení v obcích, byl by se tím okamžikem otupil hrot plemenné nenávisti a neústupnosti v Čechách, vždyť již zákonem připuštěná existence menšinového zastoupení — dle dosavadních řádů zastoupení menšin vždy jest jen důsledek dobrovolného kompromisu — měla by vliv na zmírnění boje národnostního, zabezpečujíc přímý a bezprostřední vliv na práci v obecní správě.

Ovšem i v sociálně-politickém směru byla by reforma nutně přivodila samosprávu o hony dále, odstraníc dosavadní často malicherné zápasy třídní v malých i velkých obcích, pro něž pak práce v obci se hnouti nemůže, a přivodíc na přetřes jednání celou řadu sociálně-humanních a kulturních opatření, která dnes ještě stále znamenají většině samosprávných sborů něco nepřípustného a nedovoleného.

Zásluhou vlády přece snad rozhoupá se u nás samosprávný, po léta již málo hybný stroj k životu a obrození. Vyžaduje práci, důkladnou a soustavnou. Nalezne nás dobře připraveny a ozbrojeny, či i při této práci více nežli skutečná znalost, schopnost a zkušenost, rozhodovati bude barva politická a dotěrnost demagogická? Budeme státi na stráži.

*

Na Moravě utěšeně začíná se naše samospráva organisovati. Na 40 okresů již jest sorganisováno. Ještě v tomto měsíci schválen bude návrh zemské organisace, v jejíž rukách ocitne se veškerá další organisační, informační a obrodná práce. Myšlénka okresních sborů samo-

správných na Moravě tím spíše nalezla půdy, že není tu instituce okresních zastupitelstev.

V království myšlénka okresní organisace samosprávné ozvala se na sjezdě velvarském; praktických důsledků ještě není. Ostatními okresními výbory přijata byla většinou sympaticky. Snad o sjezdě Národní Rady stane se předmětem usnášení. Pochopujeme, že myšlénka zdá se u nás poněkud cizí, ba nebezpečnou instituci okres. zastupitelstev. Ale neprávem, právě že má býti základem organisačních snah samosprávných. Zatím jest oznámeno ustavení samosprávného odboru při Národní Radě, který projevil ochotu ve velvarském Věstníku své zprávy uveřejňovati.

Moravská organisace volila zatímní jinou cestu; bude ve zvláštní příloze Olomouckých Selských Listů své zprávy organisační sdělovati. Aby se pak navázaly obapolné styky českomoravské, uvolil se taj. Sboru Olomouckého Žižka vésti zvláštní hlídku moravskou ve Věstníku samospr. a národohospodářském.

Sjezd samosprávný Národní Rady, který ustanoven jest na den 22. ledna, zabývati se bude poměrem sborů samosprávných k Nár. Radě a k myšlénce národního kolku. Thema toto vyvolalo v městské radě Jaroměřské návrh, který byl i publikován v denních některých listech, aby vůbec Národní Rada organisovala se na základě samosprávných sborů obecních a okresních, aby organisace ta byla povinná a aby ročně sjížděla se na velkém sjezdě předních pracovníků v Praze ku poradám o nejdůležitějších záležitostech, celého národa se týkajících. Návrh se nám zamlouvá, jím dostala by se Nár. Rada na realnější půdu, nežli je půda, t. zv. svorností politickou přivoděná.

Přáli bychom si, aby Národní Rada o sjezdě samosprávném obírala se i otázkou dorostu úřednického, jak německý volksrat již činí. Celému národu mělo by záležeti na tom, jakých sil úřednických získává samospráva, ten význačný kus naší samostatnosti. Bystrozraku Národní Rady, na nepolitický základ položené, by neušlo zajisté, kteří zvláště schopní národní pracovníci měli by k trvalé práci národní zabezpečeni býti ve službách samosprávných úřadů. Co výborných sil, ale chudých, pro chudobu zapadá nám dosud v cizích službách Vídně, ač byli by zvláště způsobilí zaujati jedno z nejvydatnějších posic v národě. *c. h.*

ŠKOLA.

Paedagogická literatura obrazem duševního stavu učitelstva — Nejdůležitější zjevy na poli paedagogického písemnictví posledních let.

Duševní úroveň jednotlivce, stavu, národa možno seznati bezpečně také z toho, co čte, z čeho čerpá pro svoje další sebevzdělávání a tím pro svůj vytknutý úkol ve společnosti. Není příliš vzdálena

doba, kdy duševní strava učitelstva byla přímo ubohá. Učitel, jejž studijní doba na špatném paedagogiu nepřivedla na stopu dalšího sebevzdělání, které při jeho společenském poslání se nesmí ukončiti, čerpal před léty pro svou životní praxi hlavně z několika methodických a didaktických bibliotek, které mu několik podnikavých, z chudých učitelských kapes bohatnoucích nakladatelstev ochotně nabízelo. Učitelstvo let osmdesátých a následujících v uplynulém století nepídilo se v přední řadě po tom, co má ve škole žactvu v duše rozsíti, ale hlavně jak to má rozsíti. Methodu kladlo před věc. Methodiky patentovaných cvičných a hlavních učitelů na paedagogiích a ostatních jejich epigonů v širším učitelstvu vyrůstaly jako houby po dešti, učitelstvo mladší i starší hnalo se po nich jako po zázračném elixiru, jímž úspěch pro školní inspektory musil býti zajištěn. Že při tomto nezdravém shonu učitelstva po literatuře methodické trpělo nabývání věcných poznatků pro život, rozumí se samo sebou. Methodiky samy zvláště z oboru přírodních věd byly plny věcných chyb, a chyby tyto zanášely se učitelstvem do duší dětských. Také časopisy učitelské staraly se více o získávání methodických článků, než o zájmy důležitější, a na programech učitelských schůzí spolkových i na programech učitelských konferencí byly methodické výklady různých článků čítankových stále na řadě. Duševní život velké většiny učitelstva oné doby byl úžasně mělký.

Teprve v posledním desítiletí minulého století učiněn byl rázný krok ku předu. Nově založenému literárnímu družstvu učitelskému vytýkaly se nové úkoly a jedním z nich byl návrh Ant. Janů na založení »Encyklopedické knihovny«, která by učitelstvu ve vhodných příručkách přinesla vhodný materiál ze všech oborů věd. Živý myšlénkový ruch vzbudil v české inteligenci zájem pro četbu vážnější. Jan Laichter založil »Výbor nejlepších spisů poučných«, Jos. Pelcl »Kritickou knihovnu« a »Knihovnu Rozhledů«. Některé vážné spisy přinesla Sokolova »Vzdělávací bibliotéka« a jiné podniky podobné. Nový organisační ruch obracel k těmto literárním zjevům pozornost učitelstva. »Dědictví Komenského« bylo žádáno, aby upustilo od vydávání planých methodik a staralo se o vážnější duševní stravu pro učitelstvo. Obrat k lepšímu byl patrný jak v některých časopisech, tak ve spolcích učitelských.

Jakoby jakési obrození zavládlo ne-li v massách, tedy aspoň v lepších hlavách učitelských. Učitelstvo dříve stlačené, ponížené vztyčovalo hlavu a kladlo nové, vyšší cíle svému snažení: akademické vzdělání, všechna práva občanská, služné dle tříd státního úřednictva, kulturní práce v lidu. — — Obrození učitelstva v posledním desítiletí uplynulého století šlo souběžně s obrozením vší tehdejší pokrokovější inteligence české, nová, výživnější literatura původní i překladová byla nejvhodnější půdou pro ono obrození, jehož výsledky objevovaly se na všech stranách a staly se ve mnohém pravým požehnáním pro dospívající českou společnost.

Dnes jsou ovšem ještě v učitelstvu jednotlivci — a jest jich ještě hezká řada — kteří spokojí se při školní praxi své všelijakým

brakem methodickým, ale lepší, vzdělanější vrstvy učitelské tíhnou bohudík k oplozenému písemnictví lepšímu. Literární produkce paedagogická posledních let je toho nejlepším důkazem. Upozorníme z ní v těchto rozhledech na význačnější zjevy, které se v posledních dvou, třech letech objevily.

Původní literatura paedagogická byla nejvíce obohacena »Listy paedagogickými« od Josefa Úlehly, které vydalo »Dědictví Komenského«. Je to kniha dlouhého zrání, vyrostlá z půdy hlubokého vzdělání a dlouholeté životní zkušenosti. Proniknuta je skrz na skrz zdravou pokrokovostí, provanuta jednotným názorem na svět, filosofickou prohloubeností. Má nejčistší úsilí: přivésti pokrok do věcí vychovatelských. Silná je v kritice nezdravých poměrů současného školství. Úlehla vychází ze stanoviska evolučního. Vzdělanost je mu výsledkem dlouhého vývoje přírodního. Vychovací síla školy, instituce, která má pečovati o zachování rodu, má užívati výsledků kultury ku všestranné ochraně mladého dorostu. Úkolem jejím nemůže býti, aby vytvořila na ráz lepší společnost, neboť tato bude výsledkem práce dlouhých století. Vyučování má vésti k samostatnosti bez dressury paměti a tuhé kázně, vychovatel má se všemožně vystříhati toho, aby svou vlastní individualitu násilím žactvu vnucoval. Ve shodě s Komenským, který na titulní list své Didaktiky napsal heslo: »Omnia sponte fluant, absit violentia rebus«, vyslovuje se Úlehla proti všelikému násilnému vtloukání poznatků ve škole. Podává i ukázky, jak lze zásady tyto při vyučování uplatniti. Úlehla je výborným znatelem poměrů středoškolských a kniha jeho je způsobilou působiti i v kruzích učitelstva středoškolského obrodně. Je zjevem vysoce potěšitelným a ukazuje to na blahodárný obrat v učitelstvu, že kniha po necelém čtyřletí dočkala se nového, jinak uspořádaného a částečně rozšířeného vydání.

Řadu statí »O výchově v učitelstvu« napsal prof. O. Kramář a vydal »Časopis pokrokového studentstva«. Výchova je autorovi prostředkem k nápravě dnešní společnosti sobecké, dobyvačné, národnostně vypínavé, rozmařilé a požitkářské. Vliv školy přeceňuje, praví-li že jest jediným působištěm pro výchovu lidstva. Základy mravní výchovy budou vždy v rodině, což autor přehlíží. Přes opravdovost, s jakou Kramář vývody své podává, jsou názory jeho na př. na strany, usilující o sociální převrat, v nichž vidí nebezpečného nepřítele společnosti, nebo názory jeho na umění, skepse k umělecké výchově, strach před koedukací, požadavek nižšího vzdělání pro učitelky než pro učitele — — hodně konservativní.

Více spisů dostalo se české literatuře paedagogické v překladech. Vzpomenouti tu je třeba knihy polského paedagoga Stanislava Karpowicze, »Črty paedagogické«, kterou vydalo v překladu F. Vondráčkově »Dědictví Komenského«. Karpowicz je moderní myslitel, který vidí hlavní úkol výchovy v tom, aby chovanec byl prostřednictvím vědeckých poznatků přizpůsoben sociálnímu životu. K tomu cíli musí býti vychovatel vyzbrojen znalostí vývoje společenského. Přírodní vědě, naukám sociálním, praktickému vzdělání zvláště prostřednictvím ručních prací má býti vykázáno při vychování přední místo.

Jako Karpowiczovi tak i professoru paedagogiky na universitě chicagské J. Deweyovi je ideálem sociální výchova. V dějinách nové paedagogiky zůstane vždy památnou Deweyova pokusná elementární škola vedle školy Tolstého. Děti učí se v ní přímo ze života přítomnosti pro nejbližší budoucnost. Využitkovávají se v ní zkušenosti, jichž děti nabývají mimo školu, toho pak, čeho jim škola podává, mohou užiti přímo v životě. Dewey zavedl do své školy hmotnou práci ne hlavně proto, aby dítky získaly technické dovednosti, ale aby pozorovaly přírodní materiál a přírodní zákony, od nichž mají býti vedeny k poznání dějinného vývoje lidstva. Pěstění paměti hromaděním pouček má býti ve škole úkolem co nejpodřízenějším. Dnešní morální ovzduší školy, jevící se zvláště v poměru žáka k učiteli, musí býti zcela změněno. Ve škole musí zavládnouti duch větší sdílnosti, žáci musí v ní nabýti více volnosti, aby mohli sdíleti své nápady, myšlenky, zkušenosti. Dewey ukazuje konkrétní příklady, jak lze dosíci toho, aby škola stala se zárodkem budoucího sociálního života, odrazem životní praxe. Cenný spisek Deweyův pod názvem »Škola a společnost«, obsahující tři přednášky autorovy o »universitní obecné škole« v Chicagu, přeložil Jan Mrazík a vydal Jan Laichter.

Stručný spisek Ewalda Haufea »Základy přirozené výchovy« vyšel v překladu J. Kranichově u Pelcla. Podává tresť velkého díla autorova, které pod názvem »Přirozená výchova« vzbudilo ve světě zasloužen pozornost. Ewald Haufe je hlasatelem hesla, že lze vychovávati účinně jen přirozenou výchovou a účinným řešením otázky sociální. Přirozená škola činiti má přírodu školou vně i uvnitř; ze života ve škole má se státi život v přírodě. Je vzorem ústavu vychovacího, školou individuality a proto s omezeným počtem žáků. Chovanec vychovávaný pro život má v ní býti středem práce, ne vychovatel. Vzájemný poměr mezi vychovatelem vzdělaným co nejvýše a chovancem musí býti přirozený. Přirozená škola jako instituce objektivní má býti vymaněna jak od politického tak od církevního směru.

Od Haufeho vyšly u Pelcla rovněž v překladu Kranichově »Listy matkám o výchově«. Je známo, jak zvráceno je u nás hlavně vinou matek rodinné vychování, a učitelstvo vykonalo by záslužný kus práce, kdyby v přednáškách lidových vštípilo matkám nejzákladnější zásady vychovatelské. Haufeovy »Listy« jsou dobrou studnicí. Nápravu výchovy nelze čekati od ničeho jiného, než od povznesení ženy vůbec a náležitého jejího vychovatelského vzdělání zvlášť. Reformu výchovy lidstva nelze si myslit bez reformy rodiny, tohoto nejmocnějšího prostředí vychovatelského. V pěkném překladu V. Černého vydalo nakladatelství Pelclovo starší, ale cenný spis Paula Janeta »Rodina«, knihu to pěkné filosofie domova. — V překladu J. Klikově vydal E. Beaufort jádro ze spisu Pestalozziho »Jak Gertruda učí své děti«. Vydání toto je opatřeno pěkným životopisem slavného paedagoga a potřebnými vysvětlivkami. Beaufortova »Vychovatelská čítanka«, sledující cíl popularisovati zásady vychovatelské a rozsévati znalost školství v širších vrstvách, přinesla v překladu V. Vaníčkově několik statí ruského spisovatele paedagogického K. D. Ušin-

ského ze spisu »O národnosti v obecném vychování« a z jeho »Cest po Švýcarsku«. Mimo to vyšly v ní v překladu J. V. Novákově tři úvahy J. A. Komenského (Východ z labyrintů školských na místo otevřené — Tiskárna živá — Ráje mládeži české navrácení) pod názvem »Vrchol moudrosti vychovatelské«. — Právo dítěte na svobodu při výchově a vyučování obhajuje účinně F. Domela-Nieuwenhuis ve spisku »O výchově«, který přinesla v českém překladu »Knihovna Nového Kultu«. Výchovou má se z nitra člověkova nenásilně vyvinout to, co je tam v zárodku. Probouzeti se má neodvislost, samovolnost, dítěti musí býti poskytnuto právo pochybovačnosti, výchova musí uznati jistý kodex práv dítěte.

Z oboru studia dítěte měla do nedávna česká literatura paedagogická kromě Mrazíkova překladu Compayrého díla »Rozumový a mravní vývoj dítěte« a Sýkorova překladu Sullyho »Studie dětství«, Darwinovy studie v Mrazíkově překladu uveřejněném v Lindnerově »Paedagogiu« a některých drobnějších věcí málo co význačného. Teprve v posledních létech počíná se paedopsychologie u nás zásluhou prof. dr Čády soustavněji pěstovati. Máme již instruktivní »Úvod do psychologie dítěte« od Rud. Neuhöfera, vydaný »Děd. Kom.«, cennou studii »Paedagogický význam dětských kreseb« od Fr. Čády. Z paedopathologie vykázati se můžeme prací Heverochovou o »Duševních odchylkách školní mládeže«, jen po stránce gramatické a stylistické nevyhovující. V překladu K. Křivého vydalo nakladatelství Al. Šaška ve Velkém Meziříčí uznanou učebnici paedopsychologickou »Psychologii dětství«, kterou napsal americký univ. professor Fred. Tracy. Jen ku přesnější terminologii měl překladatel více přihlédnouti. — Nákladem »Besedy Učitelské« vyšla v překladu J. Kosinově F. Queyratova »Logika dětská a její výchova«, pěkný spisek pojednávající o formách usuzovacích a výchově úsudku. Připomeneme-li ještě, že o všech pozoruhodných zjevech na poli paedopsychologie informují učitelstvo v »Paedagogických Rozhledech« výborné studie a přehledy řízené prof. Čádou, že mnoho pěkného přináší Pelclův »Život« a j. časopisy učitelské, že nové věci z tohoto oboru pro tisk se chystají, pak můžeme býti zatím dost spokojeni.

UMĚNÍ.

Zvláštní výstava Krasoumné Jednoty: Ignacio Zuloaga, Internacionální salon barevných rytin, Ferd. Engelmüller.

Ignacio Zuloaga, jenž byl na krátko hostem v Praze, je nejšpanělštější a zároveň největší z žijících malířů španělských, neboť soupeř jeho Hermen Anglada-Camarasa, jak bylo vidět na drážďanské výstavě, neodolal, aby se nepopařížštil. Duchovním otcem jeho je Velazquez, starým příbuzným Goya. Od Velazqueza má velkost povahokresby,

vnitřní pravdivost, která je velkostí, s jakou nazírá na přírodu, tvoří své postavy, staví a svádí je do skupin přirozených, bez nejmenší pózy, s jistotou a pevností, s překypujícím temperamentem; ale nemá jeho barvy, nýbrž má své barvy a svůj volný a hrdý a široký širokánský tah smělého a prudkého štětce, má své smělé a jinde nevídané spojování barev, jichž by se jiní lekali, jež však u něho splývají v originelní harmonie. Velazquez i Goya vytříbili v něm smysl pro uměleckou hrdost, t. j. svobodu a samostatnost.

Dech veselosti vane z jeho obrazů, dech veselé, sympatické lehkomyslnosti, anebo aspoň lehké, ale při tom dobré mysli, někdy i přídech úsměšku, ale bez zžíravé ostroty Goyovy, jako na naší výstavě v »Licoměrníku«. Vůbec zdravá, junácká mysl, která měla za předky kavalíry, mluví z obrazů těchto. Španělskou grandezzu cítit všude, ne tu královskou a přídvorní, odměřenou, až ztrnulou, jaká je v dvorních podobiznách Velazquezových, ale grandezzu měst a venkova, tu přístupnější, důvěrnější, vřelejší, která je také dědictvím po starodávné rytířskosti. Třeba jen zahledět se do »Podobizny matadora Gallita a jeho rodiny«. Na prvý pohled snad zarazí nezvykle podmalované pozadí, zarazí ty nevybraně prostořeké zelené barvy, ale za chvíli postavy ty všecky pozorovatele k sobě přitáhnou a sobě podmaní: ta hrdá matrona, ten chlácholivý matador s netrpělivým synáčkem, ta napudrovaná doňa, stojící jako zvědavě napjatá srnka — jen vyskočit, a s očima nedočkavýma — jen zasršet, a za ní ten rozblažený ženich; ale tyto všecky osoby, tak plné života, drží na uzdě snědá gitana, stojící v pozadí mezi matadorem a vážnou, šedovlasou matronou, snědá krasavice s blýskajícími zraky a zuby, jejichž pohledy a smíchy upřeny jsou na malujícího umělce — cítíte to sálavé fluidum mezi nimi — a trýskají horoucností, vždyť jimi ohnivé srdce výská, až cítíte jejich sršivý jásot: »Já dobře vím a cítím, třeba stojím vzadu, že vy tu všichni jste přimalováni jen k vůli mně . . .« Ona, její snědá tvář a černokadeřavá hlava s tím bleskem očí a zubů drží celek obrazový u vysokém napjetí, drží pozorovatele silněji a silněji ho přitahujíc a všecku bytost jeho rozesmávajíc. Zuloaga tuto milou svou gitanu častěji maloval a vždy ovšem s velikou láskou. Na naší výstavě také jsme ji viděli ještě jednou, v šatě bílém, strašně silně naškrobeném, což dodávalo celku, patrně jen s našeho stanoviska, zvláštní příjemné komičnosti a naivnosti. A zas ty blýskající oči a zuby! — V »Podobizně starosty města Torquemady« zas mocně ukázal svou velikost v pojímání člověka, v zachycení a vytvoření postavy jeho, jakož i v ovládání barvy. Jak ti tři staří muži — nevíme, kdo jsou, proč tu jsou, a nenapadne ptát se po tom; bylo slyšet i otázky: »Tak který je starostou?« — jak ti tři muži tu stojí, to je pravá monumentálnost. A jak jejich hlavy i ty široké koženice i krajinné pozadí za nimi jsou malovány, to je klassickost i modernost pohromadě.

Obrazy zde vystavené jsou jen malou ukázkou činnosti Zuloagovy. Zuloaga je muž 34letý. Poprvé vystoupil v Paříži roku 1899, a obraz jeho byl hned zakoupen pro Luxembourg. Ale rok na to španělští juroři neuznali ho a nepřipustili ho na světovou výstavu pařížskou! Podobně stalo se mu r. 1901 v Londýně, kdež zastupitelstvo městské uspořá-

dalo ve své radniční galerii nejvelkolepější snad španělskou výstavu, jaká kdy byla; ale Zuloagu jsme tam ani vedle obrazů Velazquezových a Goyových, ani mezi mladými nenašli. Vedle dvou prvních byl by čestně obstál jako jejich dědic a udržovatel veliké tradice umělecké; ty druhé, kdyby ho vystavili mezi nimi, byl by utloukl aneb aspoň stlačil. Proto asi ta opatrnost. Za to všude jinde je veleben. Pochází ze severního Španělska, z rodiny umělecké. Děd jeho byl ředitelem madridského arsenálu a byl autoritou v ornamentice tasené zbraně; otec pak dosud v městečku Eibaru v baskické provincii Quipuzcoa slyne jako umělec v taušírování kovu (do prací ze železa neb z ocele vkládá se výzdoba ze stříbra neb zlata, nebo stříbro vykládá se zlatem). Ignacio miluje staré španělské umění; má galerii asi 300 obrazů, jež si sám sesbíral.

Na téže výstavě byl také mezinárodní salon barevných rytin, nejvíce francouzských. Zvláště Jacques Villon, Raffaëlli, Jeanniot, G. Charpentier, A. Müller v některých listech svých byli velmi milí a poutaví. V celku na prvý ráz, dal-li pozorovatel umělcovu dílu na sebe působit a nebyl-li zvědav na jeho techniku, překvapovala tu virtuosita, s jakou většina dostihovala různých effektů, měkkostí a hloubek tónů, tu zas neobvyklé svítivosti a pod. Ale přistoupil-li blíž a zvláště s někým, kdo sám v tom oboru pracuje a vyzná se v tajůplných fintách uměleckých, přesvědčil se, že mnozí umělci napomáhali tu akvarelem barvitosti, guašem svítivosti, pastelem měkkosti. Tím někteří ze svých rytin dělali hotové obrazy, zvláště Thaulow, jenž jim dává ráz olejových obrazů a zasazuje je také do těžkých zlacených rámů, nechávaje jen — zcela zbytečně pak — mezi obrazem a rámem bílý pruh papíru. Tím karakter tohoto druhu uměleckého považlivě se mění, t. j. ruší. Rytina má přece ráz bezprostřednosti, improvisovanosti, důvěrnosti; ona jen napovídá, naznačuje, dává tušit, a známo, jak ty nápovědi u Rembrandta jdou do velikosti, a jsou někdy jen jako rychle napsány. Podobně tomu u Whistlera, jistě nejlepší autority novodobé, jenž tvrdí také, že jehla dovede mnohem lépe rozněcovat než kterákoliv umělecká technika. Pečlivé vypracování jehlou pokládá za nepochopení techniky ryjecké a dokazuje, že tato technika ukládá umělci silné meze. U Thaulowa, Gastona la Touche na př. vidíme pečlivě provedený obraz, v němž ráz pravé rytiny naprosto mizí. Kde na př. umělec barevné gravuře napomáhal pastelem, už vždycky majitel musí ji mít pod sklem — důvěrný styk s ní jako s milým listem je ten tam. Takové pytlácké záskoky do revírů cizích technik pro obohacení vlastního revíru, takové honění se po effektech svádějí toto vzácné a milé umění na scestí.

Třetím vystavovatelem v Rudolfinum byl Ferd. Engelmüller. Čtyřicet pastelů — práce z roku 1904 — samá krajinomalba. Proti předešlým už tyto krajiny jsou někde trochu vyjádřenější, na příklad Večerní nálada (motiv na Ohárce), v níž cítit už notu hlubší a trvalejší. Většina však mi připadá jako tak zvaná zdvořilá rozprávka; všecko je líbivé, nic neuráží, silnějším výrazem se nikdo neotřese, hovor zásadní je vyloučen — ale nebezpečí tu hrozí: takové rozprávky odkládají a zapomínají se jako rukavičky. Přejeme lepšího osudu autoru Večerní nálady. *T.*

LITERATURA.

Krásná:

A. Jirásek: Gero. (J. Otto.) — Jiří Karásek ze Lvovic: Sodoma (u Hejdy a Tučka). — Růžena Jesenská: Ballady a písně (J. Otto); Rudé západy (nákladem vlastním). — K. M. Čapek: Patero novel (Knihovna Lumíra, J. Otto). — John Henry Mackay: Poslední povinnost; Alberta Schnella zaniknutí (Světová knihovna, J. Otto).

Gero, historické hry *A. Jiráskovy* ve čtyřech jednáních, je onen markrabě Východní marky německé, který nemoha mocí, surovou lstí ničí pohanské Slovany polabské (i křesťany) ve jménu kříže pro svou moc, kterou zvětšenu chce odevzdati svému synu, aby dosáhl on i koruny královské. Ale v boji proti Slovanům i strýc, věrný pomahač, i syn, jediná naděje, hynou.

Z celé té hry k nám mluví »magister vitae«. Historik, jehož srdce i duše je plna tradic národních, které nese budoucnosti dál; má cosi ze staročeské pevnosti ve svém umění, i jeho styl a jazyk páchne češtinou starých kronik, kronik zvl. st. 15.

Jak snadno by se celé řady vět jeho hry mohly stát okřídlenými slovy!

Avšak neradí, myslím, ke germánské tvrdosti — než k pevnosti. Třeba ukazuje důvěřivost, nesvornost, nekázeň atp. povahy slovanské, nechce všechny vlastnosti těchto odsuzovat, oněch dávat příkladem. Či mohl by odporoučet rušení pohostinství? Ctíti hosty, ano, ale nemít každého hned přítelem, nebýt každému hned hostem — k opatrnosti radí. Atd. Tak musíme se učiti z realistického umění historikova. A je to umění realistické a je to vše lapidární. Budeme se sice snad ptáti, kde se vzala taková jasná, daleko vidoucí duše Želiborova (ano, právě doby tak vysoko vyhnaných protiv je rodívají); a třebas připouštíme, že není na závadu, když vedlejší osoby dramatu nejsou tak plastické jako osoby hlavní, přece čekáme, kdy jemná a spravedlivější Irmingerd, Germánka, tedy vůle, vzchopí se ke skutku podle svého přesvědčení (či její passivnost má vyložiti její sklonnost k povahám slovanským?).

A konečně, ač se hra v posledním jednání rozstřikuje ve dva obrazy, přece je jen z Jiráskových her národních nejlepší. *Hc.*

Sodoma, kniha pohanská p. *Jiřího Karáska ze Lvovic*, byla před desíti lety pražskou censurou konfiskována; teď vydána znovu jako pátý svazek autorových Spisův a opatřena několika doprovodnými slovy víc utočnými než apologetickými. Útočí se v nich ovšem marně, protože předmětem útoků jest — publikum: lidé, kteří se zajímají především o životní pozadí té či oné umělecké tvorby a kterým největším požitkem básní jest sestrojovati z nich jakousi histoire poétique autorových hříchů. Mimo to opakuje p. Karásek své maximy o umělecké pravdě a o umělcově snu a shrnuje je s vášnivou jednostranností, jaké bývají schopni básníci, ve větu: »Má-li kdo schopnost neviděti, už tím je básníkem, i kdyby neexistoval pro něj vyhallucinovaný, ohněm a inspirací zbarvený svět fikcí« — nebezpečné to para-

doxon, jež radostně může být uvítáno od snah poloumění; neboť ona vychvalovaná schopnost neviděti de facto nebývá než neschopností viděti. P. Karáskova kniha jest »skutečnosti« daleka, byť i ne od ní neodvislá, jeho láska k Sodomě vyplynula ze zhnusení banální realitou . . . Nemá, dle slov úvodních, nic společného s běžnou erotikou, jež opěvuje požitek. Vyjadřuje »smutek pohlaví, jeho marnost a tragiku«. V prvém oddílu (Priapeia), zakončeném vírnými verši hymny k velkému bohu plodnosti, jsou ještě okamžiky opojení, omamná vůně horkých snů, závrati touhy a mysterium chvil, ve kterých sexus a psyche v sebe vplývají. Ale vždy příšerněji vzrůstá přízrak Erota, který v rozkoši smrtí; Erota, jenž upírovitě ssaje krev ze svíjejících se těl na dusných lůžcích a před jehož kletbou otroci klesají na kolena; Erota s křídly netopýřími; Erota mimo muže a ženu, jenž vládne mimo, nad odvěké nepřátelství obou pohlaví. V mdlobě a hrůze básníkově leží však i touha, a on, vyděděnec lásky, příslušník vyžilé rasy, neutíká se jenom ve stíny antických a exotických kultur, nýbrž jásá i vstříc příští slunce a zjevení se obrovitých plavých barbarů. Neboť básník Sodomy jest básníkem Gotické duše a z tvůrců české dekadence. Proto také synové Sodomy, kteří »hynouce v požáru přitisknou se k sobě v šílenství vášně,« jsou nejen přesycením nýbrž i touhou, »ne nudou ale hladem choří«. *O. F.*

Růžena Jesenská v Balladách a Písních podala (v 51. č. Salonní bibliothéky) poesii, jakou by dnes ani »salony odmítnutých« snad netiskly. Pravda, ve své lyrice, která hraje na jedné struně, oddanosti, odevzdanosti ženy a touhy poddání (»chci být uchvácena«), ač dnes už to nikdo nemá za zvláštní attribut ženskosti, snaží se odhalit upřímně srdce a duši ženy. Ale co krok tu cítíte affektaci a vliv »mladých«, až na něco málo trysklých veršů. V její epice pak není zhola hrůzostrašných sujetů, které by ani nedostihovaly pokusů veršových, kdyby nebyly nalezly vzory (mnohdy i látka je skoro táž) v balladách Erbenových, Nerudových a Vrchlického, jichž jsou nedokrevnými epigony z l. P. 1904. *Hc.*

Stejně i Rudé západy slečny *Jesenské* mají pouze několik čísel jako »Posloucháš zvony . . .« prostě cítěných, hudebně znících. V celku však jsou to básně, u nichž mnohost nestejnorodých obrazů nedá vzniknouti skutečnému dojmu. Horečně hromaděné výkřiky zůstávají hluchy, rudost a červeň jsou více než účinně suggerovány vkusnou úpravou knihy a také stále a stále připomínanou a opěvanou příbuzností mezi srdcem, sluncem, krví, růží; odstíny barev a tonů zdají se pozorovány z vnějška, třeba že výkřiky jsou žluté a zvony fialově naříkají; květena pozbyla svěžesti a vůně, ačkoli se tu pestří levandule, fialky, lilie, orchideje, mandloně, karafiáty, begonie, lotosy, slunečnice, lekníny a jiných více. Namáhavý pak aparát extasí a rozechvění připravuje k refrainu různě variovanému, že já jsem po tobě toužila nebo ty jsi na mě čekal.

Patero novel p. *K. M. Čapka* jest od začátku do konce kniha velice podivná. Mýlil by se, kdo by, soudě dle titulního obrázku, znázorňujícího nějakého šosáka v trepkách a bez kabátu, očekával od-

halení z tajů pražských domácností nebo intimní povídky z kruhů rodinných. P. Čapkovy povídky jsou věnovány problemům duševním a výjevy, o nichž vypravuje, uvedeny jsou ve zvláštní vztah s duševním stavem jednajících osob, a to tak, že svět vnější zasahuje zcela neočekávaným způsobem ve vnitřní dění a naopak. Pohříchu působí to skoro vždy komicky, ježto autor přičítá stejnou váhu vážnému a vskutku duševnímu pochodu jako »paroxysmu švadleny, do tuctu košile šijící,« výčitkám svědomí stejně jako utažené šněrovačce. Z tohoto základního »parallelismu« vyplývá nemožný konglomerát dvou stilů, sbratření totiž banality a bizarnosti, jež vynalezlo nové terminy jako »lethargické zabednění«; je pro autorův způsob vidění karakteristické, že svoje vypravování přirovnává výkonům kinematografu nebo bioskopu. Nejdelší novela, »Snivá Kateřina«, představuje miniaturní vydání denního listu. Politika tu zastoupena úvahami o sporu mezi marxisty a lasalleovci, jenž v okamihu se mění v boj národních dělníků se sociálními demokraty; sociální rubrika líčením bídy dělnické; umělecký referát popisem výstavy moderních českých výtvarníků »Brandlesáků«; feuilleton konečně vlastní povídkou o bývalé žačce gymnasia »Vlasty«, svedené »na půl mythologií a na půl volnou láskou«.

John Henry Mackay jeví se ve dvou spolu souvisících novelách Poslední povinnost a Alberta Schnella zaniknutí (z německého originálu přeložil J. E. Šlechta) důsledným naturalistou, a ne-li nic jiného, aspoň jeho konsekvence si vynucuje úctu. Novely byly psány v Berlíně v letech devadesátých a vyšly asi z oněch poněkud doktrinářských snah, které v prvém německém pravověrně naturalistickém dramatě daly ožiti jednotám místa, času, zájmu. Tři kapitoly »Poslední povinnosti« odehrávají se v tolikéž dnech, na berlínské půdě, a děj se soustřeďuje výhradně na to, kterak vesnický učitel Schnell hledá v ohromném městě mrtvolu svého přítele z mládí, kterak bloudí z ulice do ulice, od jednoho ke druhému, až se mu posléze poštěstí vykonati poslední povinnost, t. j. vystrojiti zemřelému chudý pohřeb. Některá místa, tak k. př. shledání s mrtvým přítelem, stala se takřka ideálním vzorem umění, jehož hlavní ctností bylo, že se autor identifikoval se svými maličkými postavami. Jest lehko pohrdlivě se usmáti tomuto umění. Jest lehko pojímati Mackayovy novely za jakési uvedení do berlínské topografie. Ucelený obraz právě pro svou naprostou neomylnost a jasnost stává se plochým. Ve svých úzkých mezích jest Mackay ovšem mistrem a zvláště virtuosně je kreslena postava dobrého, obmezeného, zakřiknutého učitele, do jehož života bylo trochu pestrosti zaneseno jenom nešťastným přítelem; tento přítel stal se Schnellovi demonem a utkvělou myšlenkou, jež ho pronásleduje v celém dalším životě a žene ho v předčasnou smrt. To vypravuje autor v druhé povídce, pro jejíž titul překladatel volil přiléhavý název »Zaniknutí«. V pravém smyslu slova zaniká venkovský učitel ve velkoměstském víru, nalézaje jedinou duši, která jeví oň zájem, v prostitutce, až výčitky svědomí spolu s chřadnutím fysických sil mají v zápětí jeho úplný zánik ve vlnách berlínského života. V tomto malém rámci je zhuštěna

všechna tragika velkého města, která v některých románech francouzské literatury vypíná se v imposantní drama romantického zabarvení.

* * * *O. F.*

Poučná:

Z literatury kalendářové: 1. Dělnický kalendář československé strany sociálně-demokratické v Rakousku 1905. Redigoval F. V. Krejčí. Vydáním a nákladem tiskového družstva československé strany sociálně demokratické (časopisu »Zář«) v Praze. Cena 1 K. (Str. 208.) — 2. Kalendář Havlíček 1905. Ročník III. Cena 1 K. Praha VII. Nákladem Z. Ú. S. J. U. v král. Českém. Redaktor Al. Šíp. (144 str.) — 3. Kalendář Palacký s přílohou zábavně poučnou na rok 1905. Ročník II. Cena 1 K. Nákladem Z. Ú. S. J. U. v král. Českém. Redaktor Alois Šíp. (144 str.) — 4. Dělnický kalendář 1905. Kapesní kalendář dělnictva československého. Rediguje Čermák F. J. Ročník XI. V Praze. Nákladem časopisu »Zář«. Cena 70 h, poštou jednotlivě 80 h. (S obr. Ant. Prav. Veselého.) — 5. Kalendář moravského a slezského studentstva. 1904—1905. Uspořádal F. X. Hodáč. Péčí volného sdružení neodvislého studentstva v Brně. V Brně 1904. Nakladatel A. Píša, knihkupec. Zdeněk Nejedlý: Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách. — Dr. Vác. Vondrák: O původu »Kijevských listů« a »Pražských zlomků« Nákl. Jub. fondu král. Čes.

Při slově kalendář vzpomenu vždy průkopníka lidové práce osvětové, ať nedím »otce lidové osvěty«, V. M. Krameriusa, jejž, jak Rybička praví, láska k lidu vedla od práv ku knihkupectví. Vzpomenu jeho tolerančních kalendářů a neubráním se výtce, jak málo péče naše právě doba věnovala četbě tak důležité. Prohřešili jsme se na lidu, nevšímajíce si úrovně kalendářů, zapomínajíce významu knihy, která vnikne i tam, kam žádná jiná se nedostane. Podceňovali jsme vliv knih těch, nepochopili jsme poslání jejich na škodu české věci, české osvěty a českého lidu především. Kalendáře, jako lidová četba vůbec, padly v ruce soukromých podnikatelů, jimž nejde o kulturní mety, ale o věci nižší. A tak se otravuje lid knihami, které by mohly býti požehnáním. Nedávno zavítal jsem náhodou v neděli do pošumavského města. Na trhu stánek s kalendáři. Ani jediný tam nebyl z těch, o nichž mám referovati. Zase výtka. Co dělá naše intelligence na venkově? Páni vlastenci z doby probuzení dovedli lidu dodávati dobré knihy české, věděli o nich, nalezli způsob vhodný, naše intelligence dnes toho neví a nedovede pomoci dobré knize v lidové chaty. Bolestné, ale pravdivé. Trochu kolportáže by tu neškodilo. Naopak. Národní rada by si měla této otázky trochu povšimnouti — sáhnouti k dílu, a napraviti staré hříchy. Byl by čas! Laciný kalendář, se škodou vydaný, výborného obsahu, pěknou češtinou psaný, vykonal by dnes dílo značného významu.

*

Jak vychovávati lid v intencích strany, pěkně ukazuje kalendář dělnický, který vskutku neobyčejně obratně, soustavně a účelně pracuje pro rozvoj idei strany slovem i obrazem. Již obrázky k jednotlivým měsícům voleny účelně, aby demonstrovaly sociální nepoměry dnešní doby. Témuž cíli slouží ovšem i text, jehož část poučná nás

zvláště zajímá. Seznamuje malého člověka se zásadami nové společnosti socialistické, poučuje o vlastnictví a jeho změnách, srovnává ideál demokracie s modlou většiny, ukazuje na poměr socialismu ke kultuře; dále má slovo k rodičům o výchově dítek, jedná o rozdílech mezi klerikalismem a náboženstvím, jakož i o antisemitismu, o Jesuitech a o důležitosti organisace. Dále seznamuje lid i s moderními vymoženostmi, na př. o vodních stavbách, o konci světa, a konečně připojuje sociálně-politický přehled světový. Většina prací má pečeť strany. Totéž platí celkem i o belletrii, v níž jsou některé překlady z literatur světových, na př. z Heine, Maupassanta a j., některé zajímavé ukázky epigramů Macharových, a řada tendenčních prací belletristických. V části obrázkové má převahu karrikatura, ostrá, příkrá. Tou bojuje se hlavně proti církvi a proti militarismu. Z nemnohých cenných illustrací dlužno se zmíniti o reprodukcích věcí Vereščaginových. Znamení doby, válka na východě, i tu silně zastoupena. Účelům svým kalendář vyhovuje. Poslouží straně a stoupencům podá ve mnohém poučení. Měl bych jediné to přání, aby se příště dbalo více a bedlivěji vzdělání obecného a pak aby illustrace byly zdařilejší; tím by se cena knihy jen zvýšila a posloužilo by se také čtenářstvu. Řádné ukázky z české literatury, z dějin by tu jistě měly svůj význam. To je nedostatek tohoto jinak velmi dobře redigovaného kalendáře.

*

Také oba kalendáře učitelské zasluhují plného uznání a pochvaly. Třebas neměly ještě té ocelové tendence výchovné, jako kalendář dělnický, přece upřímně lze pozdraviti opravdovost jejich snah prospěti lidu, vzdělati jej. A snahy ty jeví se hlavně četnými a velmi pěknými články naukovými, jako J. S. Machar, Po válce třicetileté, O vývoji tvorstva, O životě Riegrově atd. Zejména pokusy tyto popularisovati vědu hodny jsou chvály. Cesta ta je výborná. Po ní se dojde daleko. Také koutky hospodářské jsou pěkné. Měl-li bych přání, tedy žádal bych ještě více článků praktických, z oboru průmyslu, řemesel, obchodu, a pak více statí z kulturních dějin českých. Hlavně však práva a zdravotnictví by měla míti zvláštní své koutky. Články Lepařovy a Nečasovy v lidových listech moravských (»Buditel«, »Žďárský Obzor«) podávají tu materiálu více než dosti. Nutno přece našeho člověka předem o tom poučovati, čeho denní život po něm žádá, proti čemuž on nejvíce hřeší. V belletrii se mi hlavně zamlouvají otisky starší, na př. z Němcové, Erbena, obsah Máchova Máje atd. Věci pěkné a cenné. Takových ukázek mělo by býti hojně a neškodilo by, opatřiti je úvodem jasně, svěže a srdečně psaným a upozorniti tak na jich přednosti i význam, slovem učiti malého člověka čísti. Také výchovné povídky jako znamenitá drobnůstka K. Ronovova »Nepřátelé« nebo dobrá věc Šimkova »Matčino štěstí« měly by býti v kalendářích zjevy častějšími. V belletrii třeba úžasné opatrnosti a pečlivého výběru. V době umělecké výchovy nutno předváděti lidu toliko vzory a nezbytno odložiti konečně mylný názor, že věc, která by neprošla v nejlepším listě belletristickém, je dosti dobrá pro — kalendář. Omyl ten zavlekl kalendáře v bahno, z něhož je dnes učitelstvo nadlidskou

prací loví. Zvláště pak dětský koutek měl by obsahovati výhradně perly! To je nezbytností! Pro Krameriusův kalendář psávali přední paedagogové. I tady by tak mělo býti. »Besedy Času« ukazují tu krásně dobrou cestu k cíli. Dobře by bylo více jich používati. Škoda, že kalendáře nemají také více průpovědí, taková »zlatá zrnka« mezi většími kousky dobře vykonají své poslání! Těmi nešetřiti. Illustrace jsou pěkné a zdařilé, po té stránce vynikají oba kalendáře nad kalendář dělnický.

Oba kalendáře učitelské, z nichž »Palacký« více by se mi líbil, jsou šťastné a mnohoslibné počátky nového směru. Musíme býti učitelstvu vděčni a měli bychom je ve snaze té všemožně podporovati. Předem hojnou kolportáží, podruhé hojným přispívatelstvím. Kalendáře by měly obsahovati přední naše jména. Stane-li se tak, pak jistě kalendář rok od roku bude lepším a cennějším, rok od roku lépe bude konati své poslání. A toho jest si ze srdce přáti v zájmu českého lidu a dobré věci vůbec.

*

Konečně zasluhují zmínky dva kapesní kalendáře, a to dělnický (asi 100 str. textu) a studentský pro Moravu a Slezsko (asi 140 stran textových). Dělnický kalendář vyniká vzácnou účelností a praktičností. Jeho rubriky, jako část všeobecná, rádce živnostenský a právní, spolkový sekretář i ochranné zákonodárství poučují našeho dělníka jasně a vhodně, nezřídka na praktických příkladech o tom, čeho mu věděti nezbytně třeba. Po té stránce lze redakci kalendáře vysloviti úctu i pochvalu, neboť kalendář jistě řádně vyplní svůj úkol v dělnickém lidu českém. Dále nutno pochvalně uznati, že si všímá také lidového vzdělání, což jest u našeho dělníka, zvláště na venkově, dosud otázkou palčivou. Že ovšem kalendář veden přísně v duchu strany, netřeba podotýkati.

Znak stranictví má do jisté míry také kalendář studentstva moravského a slezského, ač jinak má četné přednosti. Podává studentstvu přehled škol středních, odborných a vysokých. Tu jest vytknouti místy nesprávná data. Známá »Česká reálka« není v Žitné ale v Ječné ulici; vynecháni docenti Janko, Rádl, Smetánka; Hanuš není lektorem, nýbrž docentem a j. v. Údaje měly by býti správné. Pěkné a poměrně cenné jsou články kalendáře (Studentstvo v národě, Ak. mlád. slovenská, Moravský separatismus, O vzdělání, Reálka a universita, Pro Slezsko), třebas některé z nich byly psány s úzkého hlediska určité strany politické. Jen Slezsku by mělo býti více místa věnováno, zájem pro ně intensivněji měl by býti šířen! To je rozhodný nedostatek kalendáře. Také další část »Studentstvo a jeho organisace« (Brno, Praha, Morava, Vídeň), byť místy obsahovala polemiky, zasluhuje celkem plného uznání. Kalendář snaží se dobře informovati studentstvo a činí tak obratně, jasně, stručně. Velice se mi zamlouvá výchovná jeho tendence, zvláště snaha buditi ve studentstvu zájem pro lidovou práci osvětovou, toho nelze ani dosti pochváliti. Kdyby kalendář nic jiného dobrého neobsahoval, zasloužil by již pro tuto stránku upřímného doporučení.

U věci té specielně uvádím krásný článek Svozilův. Doufejme, že se zajímavý a pěkný kalendář časem zhostí neblahých polemik, čehož jest si pro jeho četné, velmi dobré stránky upřímně přáti v zájmu moravského studentstva, jemuž chce sloužiti a dobře se také hodí. — *gn.* —

Zdeněk Nejedlý: Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách. V Praze. Nákladem Královské České Společnosti Nauk, 1904.[1]

Předmět, který si vyvolil Zd. Nejedlý pro své badání, docházel pozornosti a zpracování od literárních historiků a hudebních odborníků v četných pracích. Připomínám na př. Fejfalíkovy »Altčechische Leiche, Lieder etc.« (Sitzungs-Berichte Wien. Akad. W. 1862), Jos. Jirečka »Hymnologii« (Dějiny církevního básnictví až do XVIII. století, 1877), G. M. Dreves, Cantiones bohemicae, Lipsiae 1886, d'Elvert, Geschichte der Musik in Mähren, práce J. Pachty v časopise »Cyrillu« (1879—1883), práce prof. Hostinského (Jan Blahoslav a Jan Josquin 1896, O české písni lidové, Český Lid, Hudba v Čechách, 1900), Batka, Studien zur Musikgeschichte Böhmens (Mitt des Ver. für die Gesch. der Deut. in Böhmen, 1901). K tomu přehojný počet rozprav a příspěvků drobnějších.

Za práci stěžejnou a v celkovém pojímání předmětu jaksi za definitivní pokládáno dílo K. Konráda »Dějiny posvátného zpěvu staročeského (1882), třebaže vývody jeho v jednotlivostech nezůstaly bez výtek i bez odporu. Tak díval se na spis Konrádův s počátku též auktor uvedeného díla Zd. Nejedlý. Chtěl pokračovat, kde Konrád přestal, vyznává v úvodě. Ale studium díla Konrádova změnilo úmysl spisovatelův: »Hrozná spousta, již jsem tu spatřil, mne přesvědčila,« praví spisovatel dále, »že na tom nelze stavět dál, nýbrž že první podmínkou zdárného badání dalšího jest právě zbořit tuto chatrnou stavbu, v níž se dobrá věc ztrácí uprostřed plevele, a položit nové silné základy, na nichž by bylo možno stavět dále . . . Moje práce jest vědomá negace práce Konrádovy«. Široký rozhled po předmětě u jiných národů, zevrubná znalost světové literatury přispěla Zd. Nejedlému k jinému poznání. Přímým pak podnětem a příkladem k revisi českých prací starších, zejména Konrádovy, byla mu rozprava Mich. Bobowského »Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI. wieku« (v Rozp. Akad. Umiej. v Krakově 1893), která nejstarší lidovou píseň duchovní, tradicí literární připisovanou sv. Vojtěchu, pošinula až do 15. století. (Nejedlý doznává to na str. 255., pozn.) Analogiemi u národů jiných, zejména u Němců a Poláků, Nejedlý neustále osvětloval si podobné poměry u nás.

Nejedlý pojal svůj úkol jinak, nežli bylo pracováno u nás o předmětě až posud, v rozsahu co nejširším. On nesleduje jen píseň duchovní o sobě, nýbrž hledá vývoj její ze všech prvků, z nichž u nás zpěv a hudba vyrostly. Proto stopuje zevrubně rozvoj liturgického zpěvu u nás od nejdávnějších časů až po dobu husitskou (kap. I., strana

[1] Opravujeme při této příležitosti tiskovou chybu v 2. seš. (str. 159.), kde se má čísti: před*husitsk*ého m. před*historick*ého.

10—94), zpěv umělý, jenž se živí jednak mezinárodními styky a vlivy, minnesingry, francouzskou hudbou zejména za českých Lucemburků, jednak vlivem hudby domácí lidové a tím projevuje u první české školy skladatelské svůj význačný český ráz (II., 95—164); dále zpěv dramatický (III., str. 165—220), lidový zpěv světský (IV., 221—236); na konec lidovou píseň duchovní (V, 237—295). Jen částí tohoto V. oddílu kryje se spis Nejedlého s prací Konrádovou, ostatní je u něho proti Konrádovi na víc. Tím ovšem práce Zd. Nejedlého stává se zároveň dějinami české hudby. A podobný poměr díla Nejedlého je k jiným pracím předchozím. Druhá veliká přednost spisu Nejedlého spočívá v tom, že nesleduje vývoj zpěvu jen v určitém jazyce národním (zde českém), nýbrž položiv hlavní váhu na nápěv, na stránku hudební, stopuje vývoj její bez ohledu na jazyk textové části a tím mohl jednak historický vývoj písně, nebo raději skladby, přesněji a zevrubněji objasniti, jednak domácí zpěv český o mnohé, významné plody obohatiti; mnozí Češi skládali zajisté na text středověkého, internacionálního jazyka, latiny. Proti pracím jiným, zejména Konrádově, spis Nejedlého vyniká dále tím, že auktor nebyl veden určitou tendencí, bývala to jednak tendence konfessijní, již katolický duchovní, jako na př. Konrád, byl veden k tomu, aby při vyličování svého předmětu zásluhu své církve co možná zvýšil, aby svou církev vylíčil jako uvědomělou podporovatelku české písně duchovní, u jiných — zejména u literárních historiků — rozhodovala zase snaha někdy bezděčná, dodávati písním staročeským co možná největšího stáří. Spisovatelé ze stavu duchovního nejednou snažili se i o to, aby staré písně co možná zase obnovili a tím stopují vývoj jejich až do doby nejmladší, vybírají pak nejlepší tvar její, který chtějí oživiti.

Takto auktora všude určoval zájem čistě historický. A v tom je největší síla našeho spisu. Zd. Nejedlý ve své erudici šťastně spojil dvě disciplíny, které se asi zřídka kdy najdou pohromadě u jedné osoby: důkladnou odbornou znalost hudební s přísnou akribií badatele historika. Odtud jeho obsáhlé, vyčerpávající užití pramenů historických, jejich kritické, důmyslné užívání a bystrý výklad jejich, odtud tak široké, dovedně kreslené pozadí historické a hlavně kulturně-historické, do něhož vsunul svůj obraz historického vývoje českého zpěvu, odtud tak nové, nezvyklé výsledky, zejména též pro literární historii. Nejedlý přináší nové pojímání celku, objevil i v dokladech a jiných podrobnostech mnoho nového. Uvedu příklad. Konrád na př. (a s ním shodovala se v celku tradice literárně-historická) napočítal v době předhusitské na 200 duchovních písní českých, překladů hymnů a p., naproti tomu Zd. Nejedlý stanoví v této době jen 4 písně (»Hospodine pomiluj ny«, »Svatý Václave«, Bóh všemohúcí« a »Jesu Kriste, štědrý kněže«). Odkud ten ohromný rozpor? Odtud, že Konrád začíná nekriticky píseň husitskou docela zevním mezníkem bojů husitských, r. 1419, Nejedlý pak pragmaticky určil počátek její dobou, kdy se začíná vyvíjet nový proud ideový (t. j. od r. 1403); Konrád nejsa dostatečně vyzbrojen kritikou rukopisů a kritikou historickou vůbec, klade do doby předhusitské mnohé písně, které jsou z doby pozdější,

z 15., 16. i 17. století. Konečně bývaly za píseň duchovní brány hojné skladby 14. století, které Nejedlý pro jejich formu, pro jejich nehudební ráz vykládá za pouhé básně duchovní, veršované modlitby a pod.

Své výsledky uvádí Nejedlý s ostrou určitostí a jistotou, soud jeho a mluva jeho zní všude rozhodně, leckdy až dogmaticky, tak že na čtenáře působí až suggestivně. Jeho dedukce nebudou přijaty asi vesměs bez odporu a bez diskussí, ale i kdyby se ledacos z výsledků Nejedlého korrigovalo, neubude jeho dílu velikého významu.

Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách jsou práce bohatá materiálem, závažná v dosavadním badání novým pojímáním, novými cestami, ke kterým ukazují, a iniciativními podněty, které zajisté podají jiným. A tu referent ještě se musí přiznati, že mu hlavní stránka spisu, vývody odborně hudební, zůstává jako nehudebníku nepřístupna. Ale i nehudebníku kolik podává dílo Nejedlého poučení a nabádavosti! Tuto knihu o 295 velikých stranách s dalšími 65 stranami důležitých »Příloh« a podrobných rejstříků spisovatel vytýká jako první část dalších svých prací o dějinách staročeského zpěvu. Dějiny zpěvu za doby reformační, hlavně zpěvu husitského a bratrského na jedné straně, na druhé pak umělá naše vokální polyfonie až do vymření hudby — tuto perspektivu otvírá Nejedlý čtenáři v předmluvě. A tím zajisté českému národu, národu hudebnímu a zpěvnému, bude prokázána veliká služba. *Jc.*

Prof. Dr. Vác Vondrák: O původu »Kijevských listů« a »Pražských zlomků« a bohemismech v starších, církevně slovanských památkách vůbec. V Praze 1904. Nákl. Jubilejního fondu Král. Čes. Spol. Nauk. — Významnými staly se tyto památky hlaholské ne tak pro svůj obsah — jsou to pozůstatky slovanských liturgických knih; »Listy Kijevské« část staroslovanského překladu latinských knih mešních, »Zlomky Pražské« úryvek překladu bohoslužebných textů podle obřadu východního — jako svým původem a tím, že se v obou objevují vlivy českého jazyka; lze tedy po stopách jejich částečně sledovati postup kultury u nás. Proto snažili se učenci vyložiti jejich vznik, původ bohemismů a dobu jejich vzniku. Mínění slavistů se tu však rozcházela; zejména platí to o »Pražských zlomcích.« Původ jejich hledán na všech územích slovanských kromě ruského. A podobně doba vzniku byla různě určována; Šafařík kladl je do druhé polovice IX. nebo do první polovice X. stol., Jagić do XI., Makušev konečně až do XIV. stol. Vondrák ve svém spise dokazuje, že původní znění staroslověnské »Kijevských listů« vzniklo u pannonských Slovinců; bohemismy pak že se do této památky dostaly při opise této památky na území srbochorvátském od některého z českých hlaholitů, kteří se tam uchýlili za nepříznivých pro ně dob v Čechách. Vznik »Kijevských listů« klade asi do polovice X. století. »Zlomky Pražské« podle Vondráka byly napsány na půdě české — předloha jejich byla bulharská — a sice v klášteře Sázavském v druhé polovici XI. století. Své mínění Vondrák opírá přesvědčujícími důvody palaeografickými, linguistickými i historickými. Ke spisu jsou připojeny dva fotografické snímky »Pražských zlomků«. *Jc.*

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. J. Wiclifs De Veritate Sacrae Scripturae. Aus den Handschriften zum erstenmale herausgegeben v. R. Buddensieg, 3 sv., 36 Mk. — Religionsgeschichtliche Volksbücher: z této dobré populární sbírky v sešitech po 3—6 arších (půlročně 6 sešitů za Mk 2·10) vyšly anebo brzy vyjdou: 1. Die Quellen des Lebens Jesu von Prof. Wernle. — 2. Jesus von Prof. Bousset. — 3. Paulusbriefe von Prof. Vischer. — 4. Die Entstehung des Neuen Testaments von Prof. Holtzmann. — 5. Kämpfe um die Weltanschauung vor 2000 Jahren von Prof. Löhr. — 6. Vorbereitung des Christentums in der griechischen Philosophie von Prof. Pfleiderer. — 7. Seelenwanderung von Prof. Bertholet. — The Prophetic Books of William Blake: Jerusalem. Edited by E. R. D. Maclagan, 1904 (mystik-prorok na počátku XIX. st., symptom doby). — Indische Einflüsse auf evangelische Erzählungen von G. A. van den Bergh van Eysinga, 1904. — Die Astronomie im Alten Testament von G. Schiaparelli (Übers. v. W. Lüdtke) 1900. — J. Lanz-Liebenfels, Katholizismus wider Jesuitismus, 1904 (autor byl cisterciákem). — G. Berthelet, Storia e Revelazioni sul Conclave di 1903. Torino-Roma, 1904. — A. Hausrath, Luthers Leben, 1904, I. sv. (Autor je osvědčeným historikem církevním a belletristou spisovatelem; podává živý obraz reformátora člověka, dítěte doby; velmi účinně odbývá Denifle a jeho strannický životopis Lutherův, prýštící z impotence katolického inkvisičního ducha). — Prof. M. Haushofer, Das Jenseits im Lichte der Politik und der modernen Weltanschauung, 1904 (pozoruhodná brošurka o sesvětštění církve!) — Theorien über den Mehrwert. Aus dem nachgelassenen Manuskript »Zur Kritik der politischen Ökonomie« von Karl Marx. Herausgegeben von Kautsky. I. Die Anfänge der Theorie vom Mehrwert bis Adam Smith, 1904, za Mk 5·50. — A. Wagner, Die finanzielle Mitbeteiligung der Gemeinden an kulturellen Staatseinrichtungen und die Entwickelung der Gemeindeeinnahmen. Mit besonderem Bezug auf preussische Verhältnisse, 1904. — K. Hirsch, Zur Kartellfrage, 1904. — P. Kampffmeyer, Wandlungen in der Theorie und Taktik der

Sozialdemokratie, 1904 (autor z tábora revisionistického). — R. C. K. Ensor, Modern Socialism, as set firth by socialists in their speeches, writings and programmes, 1904. — Les Systèmes socialistes et l'Évolution économique par M. Bourguin, 1904. — Die Beratung Bedürftiger in Rechtangelegenheiten, Berichte von H. v. Frankenberg u. E. Krug (Schriften des Vereins f. Armenpflege und Woltätigkeit), Mk 2·40. — J. J. Zamotin, Romantizm dvadcatych godov 19. st. v russkoj literatuře, Varšava 1903. — S. Lublinski, Die Bilanz der Moderne, 1904 (o moderně německé, ale poučná také pro naši modernu). — Dr. V. Loewe, Bücherkunde der deutschen Geschichte. Krit. Wegweiser durch die neuere deutsche Literatur, 1904 (3 Mk). — L. Koenigsberger, Carl Gustav Jacob Jacobi, Festschrift zur Feier der hundertsten Wiederkehr seines Geburtstages mit einem Bildnis in Heliogravüre und dem Faksimile eines Briefes, 1904. — Hossfeld's Japanese Grammer, by H. J. Weintz, 1904. — Briefe von H. Ibsen. Herausg. mit Einl. u. Anmerkungen von J. Elias u. Halodan Koth, 1904 (dopisy z 1849—1900). — P. J. Möbius, Geschlecht und Unbescheidenheit, 1904, je brožurka, kterou autor čelí proti spisu Ot. Weningera: Geschlecht und Charakter, eine principielle Untersuchung. Tento nesmyslný spis rozervaného nešťastného mladého autora (zastřelil se v 23. roce) vyšel letos již v 3. vyd. Möbius jej vyvrací a hájí sebe, neboť ve svém spise: Über den physiologischen Schwachsinn des Weibes, 1902, zanotoval povrchní deklamace o ženské inferioritě a její potřebě, Weninger pak svého učitele jen přetrumfl. — W. Mitscherlich, Entstehung der deutschen Frauenbewegung, 1904. — The Nobility of Women. By W. Bercher, 1559. Now for the first time edited by R. Warwick, 1904. (Spis charakterisuje renaissanci a je pěkným příspěvkem k dějinám t. zv. ženského hnutí: je zpracováním italského spisku, jejž napsal L. Domenichini 1549: La Nobilità delle Donne. Připojeno je stále francouzské pojednání: Le debat de l'home et de la femme od Alexis-e). — Der Akazuki vor Port Artur. Aus dem Kriegstagebuch des japanischen Kapitänleutnants Nirutaka, Mk 1. — W. Köpcke, Das Seebeuterecht, 1904. —

Baron Gautsch a jeho poslání.

Od nového roku nevládne tedy více pan dr. Koerber. Je odstraněn, vládne pan baron Gautsch, starý známý v politickém světě rakouském, a doposud neučinil nic, čím by se politický jeho portrét musel doplňovat. Ví se o něm, že je jako jeho předchůdce specialita v rakouské byrokracii, jenže jiných odstínů. Nevíme, není-li to úsudek příliš příkrý, ale vždy, když jmenován baron Gautsch, tvrdilo se, že o něm platí slovo Josefa Ungra: »Jsou ministři, kteří nejsou schopni k ničemu, a zase jiní ministři, co jsou schopni všeho.« Baron Gautsch doposud zajisté neprovedl nic, co by opravňovalo svět k tak ostrému úsudku — že by byl všeho schopen — ale do jisté míry jej to slovo charakterisuje. Vystihuje nejvýznačnější ráz jeho povahy. Baron Gautsch namáhá se totiž a vždy se namáhal »vpraviti« se do každé situace, kterou nalezl. Aby mohl být jmenován ministrem baron Gautsch, k tomu nebylo nikdy zapotřebí určité politické situace. Na zavolání prostě přišel, a když toho situace vyžadovala, odešel. Mouřenín svou povinnost vykonal, mouřenín může odejíti. Když o novém roce byl jmenován, vzpomínaly vídeňské listy na skutečnou událost při prvním jeho jmenování ministrem vyučování.

Je známo, že hrabě Eduard Taaffe velmi rád všecka svá politická rozhodnutí do posledního okamžiku zatajoval. Nejraději překvapoval svět v neděli. Za něho »Wiener Zeitung« měla svých sensací nejvíce v neděli. Když se jej lidé ptali, proč zrovna si oblíbil neděli pro své akce, odpovídal dobromyslně: »V pondělí ráno nevycházejí noviny a já následkem toho nejsem trhán hned druhý den. Když se páni žurnalisté na to dvakrát vyspí, jsou v úterý milostivějšími.«

Byl to ovšem jenom vtip, jeť známo, že jej ono »trhání« v novinách moc nerozčilovalo. Ale utajování bylo mu přece jen nade vše. Za jeho vlády v jednom zasedání uherské delegace ve

Vídni žádal jeden z maďarských členů, aby členům uherské delegace dána byla příležitost prohlédnout si vídeňské Theresianum. Ministr zahraničných záležitostí, hrabě Kálnoky, požádal svého prvního sekčního chefa Szögenyiho, nynějšího velevyslance v Berlíně, aby se o to postaral, by uherští delegáti byli v Theresianu patřičně přijati. Szögenyi ihned splnil rozkaz svého pána a dopsal řediteli ústavu panu dru Pavlovi baronu Gautschovi z Frankenthurnu, aby jej navštívil. Baron Gautsch brzy na to se dostavil a Szögenyi vyřídil mu, oč se jedná. Když večer Szögenyi uklizoval svůj psací stolek, padla mu do ruky navštívenka, která mu při ohlašování návštěvy Gautschovy byla doručena. Zněla: »Dr. Paul Gautsch Freiherr von Frankenthurn, k. k. Minister für Cultus und Unterricht.«

Pan Szögenyi byl omráčen. Ihned oznámil svému chefovi, co se stalo, ale jeho překvapení bylo dovršeno ještě větším překvapením hraběte Kálnokyho. Také on neměl ponětí o tom, že baron Conrad již není ministrem, a že nový ministr jmenuje se Gautsch. Tvrdí se, že hrabě Kálnoky tenkrát u koruny si stěžoval na hraběte Taaffeho, že o tak důležitých změnách v jeho kabinetě se ministru zahraničných záležitostí nedostává zpráv.

Baron Gautsch, jak řečeno, byl jednoho dne prostě zavolán a přišel. Neptal se a nebyl tázán, jaká je situace, jaký je směr politiky chefa kabinetu, jaký jeho. Taaffovi baron Gautsch odporučen šlechtickými přátely obou a vyučovací ressort mu odevzdán. Vedl jej vzorně. Je pilným, přesným pracovníkem a toho bylo po baronu Conradovi nad jiné zapotřebí. Za jeho vlády z ministerstva vyučování učiněna skutečně ministerská kancelář u nejhezčím slova toho smyslu byrokratickém. Nepracovalo se totiž, pohodlí bylo vodítkem nejhlavnějším. Baron Gautsch zavedl jiný pořádek. Kolují o tom dost veselé historky. Nový chef sám přicházel do své kanceláře o osmé, k deváté povstal a přistoupil k oknu a díval se na pány úředníky do úřadu teprve přicházející, bedlivě při tom sleduje, kdo z nich má tak nepřesně ukazující ciferníky. Když ani to dost vydatně nepomáhalo, baron Gautsch o deváté procházel všemi místnostmi svého ministerstva a na každý neobsazený úřednický stolek položil svou navštívenku. To pomohlo: pánům úředníkům časné návštěvy in absentia pana barona se brzy zprotivily a za krátkou dobu byl úřad o 9. ranní kompletní.

Nedá se upříti, že také ve věci baron Gautsch brzy se »vpravil«. Kladl sice ve vedení svého úřadu velký důraz na »kultus«, ale

i pro vyučování měl smyslu. Je konservativní, ale jistě ne klerikální. Alespoň ne klerikálnějším než »liberál« Hartl. Čeští — tenkrát ovšem staročeští — poslanci s Gautschem s počátku stáli si dobře, až konečně Gautschovy výnosy a jim následující Gautschiada zkazila tento dobrý poměr. Avšak i zde se konečně mysle uklidnily, když tehdejší staročeské vedení poznalo, že Gautschovy výnosy byly vlastně dobře myšleny, ano dokonce českého původu. Staročeši v prvním leknutí podali se nátlaku mladočeské oposice, které ovšem ony výnosy byly vítaným prostředkem agitačním proti nenáviděnému regimu Riegrovu. Když Taaffe padl, odešel i Gautsch. Do koalice nebyl povolán a vrátil se na náměstí Minoritů až zase s hrabětem Badenim. Zase byly poměry jiné, zase situace jiná, a zase se baron Gautsch vpravil. Místo Staročechů nalezl na pravici Mladočechy, ne už »prazvláštní společnost«, nýbrž část vládní většiny. S Mladočechy stál baron Gautsch daleko lépe, než se Staročechy za Taaffa. Snad Mladočeši chtěli být vděčni za onen agitační prostředek proti Staročechům. Mladočechům dal baron Gautsch ve vyučovacím výboru ono prohlášení, na které se nyní tak často odvolávají a které se týkalo druhé české university.

Je známo, že hrabě Badeni »musel« odstoupiti co nejrychleji. V této rychlosti nikdo se nenalezl, kdo by převzal vládu, a také nebylo třeba jej dlouho hledati. Vždyť tu byl baron Gautsch! Jmenován ministrpresidentem a počal pacifikovati rozbouřené Rakousko. Měl utvořiti novou situaci a pokusil se o to. Vyjednával, smiřoval, konferoval — ale Němci zpiti úspěchem své obstrukce zůstali důslednými: zrušit jazyková nařízení. Osobní změna nestačí! Baron Gautsch, který měl připraviti jinou situaci, viděl se u konce svého pokusu. A tenkrát dokázal teprve pravou svou povahu — co služebník svého pána. Nemoha více pomoci sobě, měl pomoci jiným. Odešel po nezdaru svých pokusů smiřovacích, vyhověl Němcům, zrušil Badeniho nařízení, ale vyhověl také Čechům: vydal jazyková nařízení nová, po dohodě s Mladočechy, a tato nařízení byla materielně lepší prvých. Tím, že se stal ministrpresidentem, bylo jeho povolání do ministerstva vyučování pro budoucnost vyloučeno. Udělal místo hraběti Thunovi, který jej při první příležitosti — po smrti hraběte Hohenwarta — zaopatřil v nejvyšší účtárně. Od té doby byl baron Gautsch jmenován při každé krisi ministerské, při každé změně ministerstva. Vedle jiných divných, jinde málo srozumitelných, poněvadž čistě parádních in-

stitucí, vynašli si v Uhrách při každé ministerské krisi novou instituci. Nastávající ministrpresident jmenuje se po dobu jednání s korunou a se stranami parlamentárními: homo regius! Takový homo regius byl baron Gautsch po dlouhá léta, od svého odchodu před Thunem. Vždy byl jmenován ve všech novinách, až konečně po pádu dra Koerbra se zase objevil ve »Wiener Zeitung«.

Našel zase jinou situaci a zase s virtuositou se do ní vpravil. Vyjednával, konferoval, smiřoval a první úspěch, alespoň zevnější, se dostavil: co se od Badeniho nepodařilo nikomu, podařilo se jemu, parlament jakoby okouzlen pracuje. Pracuje t. j. povoluje. To ovšem baron Gautsch zná z doby svého prvního ministrování za Taaffa. Není to zajisté osobnost nového chefa kabinetu, která přivodila tento zázrak, naopak: elegantní, imposantní a roztomilá osobnost Gautschova brzo získá ctitele, ale zdá se nám politických přátel baron Gautsch před svým posledním příchodem v parlamentě neměl. Ale tento parlament nalézal a nalézá se ve zvláštní situaci, která prozatím vysvětluje nejvíc jeho nynější chování a pracovitost. Vždyť vlastně — a to jen na oko — spokojeni s příchodem Gautschovým mohli být jen Mladočeši. Nechť se dnes o zásluhu poražení dra Koerbra hádá kdokoliv, Koerber je poražen, a Mladočeši (a s nimi Jihoslované) porážku jeho měli na programu, oni jsou, alespoň na oko, jak pravíme, vítězi. Ale ostatní strany? Jak si vysvětlit, že jsou spokojeni s pádem Koerbrovým Němci a Poláci? Poláci asi jsou spokojeni z tradice. Zmínili jsme se před nedávnem o této tradicionelní spokojenosti Poláků a netřeba dnes ničeho dodávat: mohou být spokojeni s každou vládou, poněvadž vědí, že budou uspokojeni. Méně pochopitelné je tedy chování Němců. Ti měli zajisté dost příčin spokojenosti s dr. Koerbrem a zachovávají dnes vyčkávací klid vůči jeho nástupci? Němci cítí, že vyvedli se svého úzkoprsého stanoviska hloupost, a proto jsou dnes, musejí být dnes zcela tiši. Neboť voličstvo, jemuž neupřímně poslanci němečtí po pět let proti všem lepším instinktům hučeli do uší, že dr. Koerber znamená pro Němce trefu, by se asi důrazně zeptalo dnes svých zástupců bouřících se proti Gautschovi: proč jste tedy poráželi dr. Koerbra? Jako děti, co dostali výprask, sedí Němci nehybně a vyčkávají; ani nehlesli, když po odchodu dr. Koerbra do parlamentu vstoupili dva ministři, kteří byli členové vlád, jimi tak nenáviděných, baron Gautsch z kabinetu Taaffa a Badeniho a hrabě Bylandt-Rheidt z kabinetu hr. Františka Thuna. Z ostatních stran

jen ještě vídenští antisemité padají na váhu. Těm dr. Koerber sice prokazoval dobré služby, ale byl pro vkus křesťanských sociálů málo energickým proti sociální demokracii. Od barona Gautsche očekávají i oni patrně »železnou ruku«. Politicky tedy se dnešní klid v rakouském parlamentě těžce dá vysvětliti, spíš psychologicky.

Tyto vnitřní důvody parlamentární způsobily tedy prozatímnou dělnost parlamentu a je jen otázka, co dále. Dnes ono psychologické rozpoložení sněmovny pomáhá baronu Gautschovi, ale dočkáme se doby, kdy ono vyčkávání všech stran pojednou přejde v netrpělivost, onu netrpělivost, která tak často již způsobila v Rakousku převraty parlamentární a politické. Chef kabinetu má tolik zkušeností parlamentárních, že mu zajisté neušlo, že vyčkávací politika jednotlivých stran má vážného věřitele, který zavčas počne bušit na uspávané svědomí: krátká poměrně lhůta dnešních mandátů poslaneckých. Nalézáme se nyní v předposledním roku nynější periody poslanecké a je známo a přirozeno, že páni poslanci v tak pozdní hodinu svých mandátů mívají málo chuti k politice vyčkávací. Zejména pro Mladočechy uplyne doba tohoto vyčkávání dosti brzo, poněvadž zejména u nás v Čechách není, jak rovněž známo, nadbytek trpělivosti. Příměří, které nynějšímu chefu vlády Mladočechy bylo poskytnuto, uplyne o velkonocích a baron Gautsch bude pak nucen zaujmouti k otázkám, které ovládaly celé pětiletí Koerbrovo, stanovisko mnohem určitější než dnes. Že by pouhým zvolením a třeba i jednáním vyrovnávací komise na sněmu českém z říšské rady odstranil ony otázky — tak naivním asi baron Gautsch není. Tato permanentní komise může konat žádoucí dobré služby jen tenkrát, když se podaří s o u č a s n ě ve Vídni udržet strany v jisté náladě pro společnou komisi. Permanentní komise je projektována dle vzoru moravského a podle onoho vzoru také asi bude postupovat takticky, kdyby došlo ve Vídni k nějakému nedorozumění s vládou, dr. Pacák z ní odejde stejně jako odešel dr. Stránský z moravské, když s dr. Koerbrem nastaly spory. Permanentní komise, která by lokalisovala česko-německý spor v Praze a immunisovala vídeňský parlament, je nemožnou. Navrhoval takový postup již před léty dr. Baernreither v Plzni, a je přece známo, že jeho tehdejší návrh posunouti česko-německý spor na »vedlejší kolej«, byl a limine zamítnut. Ostatně dokazuje nemožnost takového plánu nejlépe německá obstrukce na českém sněmu, která pro všecku budoucnost pozemštění tohoto sporu znemožnila.

Jen jeden faktor může snad prodloužiti ono příměří klidu a vyčkávání: Uhry. Veliký převrat, který tam nastal porážkou liberální strany, zvrátil jak přirozeno celou politickou konstelaci za Litvou a nedá se prozatím ani přibližně posouditi jak ono zvrácení bude působit na tuto tak zvanou polovici říše. Audience Františka Košuta ve vídeňském hradě stane se pro každý případ mezníkem poměru mezi Rakouskem a Uhrami, a jelikož vnitřní politika rakouská vedle českoněmeckého sporu po 40 let je ovládána vlivem rakousko-uherského vyrovnávání, také mezníkem vnitřní politiky rakouské. Do dnešního dne není utvořen kabinet maďarský, není patrno, jaká koalice povede záležitosti Zalitavské a není jisto, jak se tyto utváří. Ale pravděpodobno je, že dualismu ve formě Deakově a Szellově zasažena bude v audienci Košuta smrtelná rána. Co následovati bude, znamená jistě boj. Před tímto bojem nastati musí seřadění válčících. Pak nastane také doba pro rozhodnutí ve Vídni v parlamentě a u pana barona Gautsche. *Č.*

Z desiderií středoškolských.

Píše O. Mirov.

Dvanáctý ročník »Věstníku českých professorů« přinesl v prvém čísle pod názvem »První stíny« pozoruhodnou stať, pro niž třeba buditi zájem širé veřejnosti české. Upřímný článek ukazuje přímo na blízké nebezpečí otázky supplentské.

Neblahá ta hydra, dobře známá starším členům stavu z vlastní trpké zkušenosti, nezmizela vlastně ani s obzoru. Trvala v jednotlivých oborech, na př. v klassické filologii, stále, i když jiným skupinám přálo štěstí. Nyní ovšem zase nabývá bývalé moci, vždyť již letos dosahuje počet zkoušených sil pomocných v historii čísla *25*, v oboru mathematickém *24*, v chemii *15*, v přírodních vědách *12*, v kreslířství *11*.

Uvažme, kolik z toho počtu může ročně dosíci definitivy, kolik však nových kandidátů vychrlí přeplněné naše vysoké školy, a jistě se zalekneme, jak bude vypadati obraz ten za několik let!

A věc tím je hrozivější, že za nynějšího systemu, platiti pomocné učitele dle hodin, mohou vzniknouti situace i takové, že akademicky vzdělaný učitel živořiti bude za plat 900 K ročně, možno i za honorář ještě nižší. »Ústřední spolek českých professorů«, jak lze souditi z uvedené stati, dobře vystihl ostří poměrů, a je si plně vědom vážné úlohy, již mu bude řešiti pro sociální blaho svého dorostu.

Právem se tu tedy dovolává horlivé součinnosti všech členů, obzvláště mladších. Ale jest také nutno, aby byl v akci této podporován celou českou veřejností, hlavně vlivnými kruhy, — naší samosprávou a ovšem také delegací. Této podpory jest mu nezbytně třeba, má-li vavřín výsledku korunovati jeho snahy.

A tím jest česká veřejnost povinna. Krise supplentská souvisí totiž úzce s našimi nedostatky kulturními. Ukojíme-li

je, zmizí i ona sama sebou. Není nám tedy pohlížeti na otázku supplentskou jako na záležitost toliko stavovskou, ale spíše jako na věc českou. A s toho hlediska nutno ji právě doporučiti české veřejnosti.

*

Citovaný článek »Věstníku« uvádí na str. 48. řadu nutných změn a oprav nynějších poměrů. Žádá se opět fixní plat supplentský, počítání i přerušené služby, úlevy starším silám, počítání třídnictví, kabinetů, knihoven do počtu hodin, zaměstnání supplentů jako sil administrativních, rozhojnění míst zemských inspektorů, přidělených professorů, rozdělení ústavů přeplněných atd.

K tomu několik poznámek.

Uvedené úkoly jsou jistě značné a nesnadné. Tím nesnadnější, že zatím jest otázka supplentská zjevem specificky českým. Provedení požadavků těch bude lze dosíci teprve v řadě let, po etapách, — ale i tu, myslím, jen za pomoci vlivných kruhů našich, které třeba záhy upozorniti na tuto otázku hospodářskou i kulturní.

Supplentské poměry volají po důkladné revisi. S fixním platem, až se ho změnou zákona dosáhne, bude třeba vzkřísiti bývalé pětileté přídavky, z nichž alespoň jeden měl by se připočísti k definitivě. Děje se tak na školách průmyslových praktikům, na paedagogiích učitelům, proč by to i na střední škole nebylo na místě? Také by se doporučovalo, aby supplenti po tříleté službě (včetně se zkušebním rokem) zařazeni byli do X. dietní třídy a definitivně v úřadě potvrzeni.

Co pak se týče nepočítání let, tu teprve mnoho jest si přáti! Za dnešní doby působí na ústavech rakouských řady učitelů bez approbace. Mnozí z nich dobře vyhovují, a to za nízký plat síly nezkoušené, ale schází jim vědecká kvalifikace. Tento druh učitelstva zmizí, jakmile bude dostatek sil approbovaných. Ale právě jejich poměrů nutno si povšimnouti. Je to ovšem věcí každého jednotlivce, aby si získal včas předepsanou zkouškou nárok na definitivu, než dlužno také uvážiti poměry i dobu, v níž oni nastoupili na škole. Vyvolají-li poměry takovou spotřebu učitelstva, že zkoušený dorost nestačí, musí správa školská přirozeně sáhnouti po kandidátech neapprobovaných, často po posluchačích ještě. A tu se osvědčuje staré přísloví o dvou pánech. Prvá léta školské prakse vyžadují celého člověka. Na intensivní studium nezbývá zpravidla času, a bez intensivní práce nelze dosíci approbace. Tím

bývá zaviněn u povah odhodlaných nezdar při zkoušce, u nesmělých stálý odklad. A tak je možno, že lidé, kteří potřeby školské kdysi byli respektovali, v době nouze o síly nastupujíce předčasně úřad, mohou konečně po dlouholeté poctivé práci přijíti o chléb, anebo v lepším případě pozbýti několik služebních let.

Vůči těmto lidem mělo by se nezvratné slovo zákona *vykládati co nejhumáněji a nejbenevolentněji!* Na ně bude třeba zvláště upozorniti při regulaci otázky supplentské. Oni měli ohled na školství v čas nouze, zasluhují také plně ohledu školské správy. Jak nesnadný bude tento úkol, toho skromnou ukázkou buď, že ani starým zkoušeným supplentům z neblahých let osmdesátých nepřipočetlo se dosud více, než tři léta!

*

Dalším cílem snah spolku professorského v otázce supplentské je péče o rozhojnění míst. Projektovaná již úleva starším kollegům je bez odporu věcí výbornou a má význam také pro školu. Není jistě sporu o to, zda pracný úřad učitelský předčasně absorbuje síly jednotlivcovy, ani o to, že učitel jen tenkráte dosáhne pravých výsledků ve škole, není-li tělesně znaven, oslaben. Proto lze svěžím, mladým silám s úspěchem přiděliti daleko větší úlohu, nežli muži dlouholetou prací i životem překonanému, vyčerpanému. Za to může nezřídka draze získaná zkušenost starého praktika velmi dobře posloužiti rozvoji mladších kollegů. Úřad »školních radů« pěkně by slušel starším členům sborů, ne tak po stránce titulu, jako v duchu a v pravdě. Neméně by se ovšem doporučovaly funkce místoředitelské, aby se obtížná agenda úřední přenesla na jinou osobu a ředitel mohl se věnovati zcela didaktickému vedení ústavu. Na vojenských učilištích obdobný systém existuje dávno.

Tím způsobem by se značně rozhojnil počet míst supplentských. Ale v daném případě musí se hlavně pečovati o rozmnožování míst definitivních, anebo alespoň provisorních.

Obsazování míst po okresních školních inspektorech silami provisorními, děkujeme, tuším, supplentské krisi z let osmdesátých a devadesátých. Dříve se místa ta prostě supplovala. Nyní, v době nové nouze, bylo by dobře jíti o krok dále. Doporučoval bych, aby místa taková obsazovala se alespoň po nějakém čase definitivně silou extra statum, analogicky dle modu obvyklého při paralelkách, které rovněž, trvají-li několik let, bývají obstarávány silami definitivními.

To by byla jedna věc, druhá týká se otázky docentské. Dovoláváme se druhé university, ale nepečujeme o to, abychom vskutku měli dostatek výborně způsobilých akademických učitelů. Nejde tu pouze o »imposantní počet habilitací«, jako spíše o to, aby se docenti mohli opravdu vědecky náležitě vyvinouti, a to nikoli na úkor svého zdraví. Myslím, že by bylo jen v zájmu české vědy, kdyby se dorostu akademického učitelstva záhy poskytovalo úlevy, pokud lze, úplné, zvláště těm, kteří jsou designováni za nástupce některých odborů, anebo mají cenné práce vědecké, a jmenování jejich je toliko otázkou poměrů finančních. Místa po docentech se dnes supplují; supplenty platí, tuším, universita, někdy i docent sám. A tu třeba domáhati se nápravy a upraviti poměry definitivně. Vždyť tímto způsobem poškozuje se vlastně také škola střední, neboť za znamenitého odborníka, k jakým nutno přece počítati předem vědecky pracující učitele, ne vždy se nalezne ihned důstojná náhrada, zvláště byl-li, jak se to stává, odvolán až ve školním roce. I bylo by jen věci na prospěch, kdyby se místa po docentech obsazovala alespoň provisorními učiteli, čímž by ovšem zase vznikla řada nových míst.

Poměry docentské, specielně v Čechách, stojí za diskussi, a byl by čas, aby se společnou akcí university a zemských úřadů školských jednou již náležitě rozřešily, jak na prospěch vědecké práce české, tak pro lepší poměry sociální středoškolského učitelstva.

A ještě jedna věc mne zajímá. Ač pokládám snahy o autonomii školskou zatím za zbožné přání, přece bych měl za to, že by se místa našich odborníků v nejvyšší správě školské měla rozhojniti. To je požadavek nejen nutný, ale snad i — v dohledné době proveditelný. Střední školství české, tak bohatě rozvětvené, zastoupeno dnes v ministerstvě jediným praktikem. Dříve tam bývalo o sílu více. Býval tam přidělen zemský inspektor, znalý našich poměrů středoškolských. Referát ten měl by býti obnoven, nikoli ze zájmů snad národních, ale kulturních. Počet našich škol i imposantní návštěva jejich opravňuje nás k tomuto nároku. Z fysických příčin již je třeba ještě nového vlivného experta. A tolik bychom snad přece mohli za dnešních poměrů dosíci! Stálo by to za pokus!

Uvedené návrhy mají určitou chybu. Předpokládají nové finanční položky budgetové a proto jsou illusorními alespoň v ny-

nější době, kdy kulturní otázky jsou politickými vymoženostmi, a o kulturních věcech rozhoduje se v ministerstvu financí. Ale proto přece třeba o nich pracovati nyní i v budoucnu, horlivě a vytrvale, pak lecco se uskuteční, co dnes máme za fantom.

Ale supplentské otázce kyne naděje také odjinud ještě.

*

Bylo by křivdou, vytýkati vůbec české samosprávě nedostatek péče o vyšší školství, vždyť děkujeme jí v Čechách téměř 30 škol středních, jež vznikly za čilého ruchu let sedmdesátých a dnes znamenitě prospívají, majíce značnou frekvenci a řady poboček.

Škoda, že zastupitelstva nynější doby tolik pozornosti již nevěnují otázkám kulturním, jako v prvých letech svého trvání, škoda pak dále, že dislokace českého školství nebyla řízena určitými principy, a tak dnes je dokladem vad naší kulturní taktiky a národní discipliny.

Jak Němci dovedou význam střední školy oceniti, toho přímým důkazem je umístění vyšších ústavů jejich, a to jak v Čechách, tak na Moravě. System zakládání zemských reálek moravských mluví u věci té snad až příliš jasně.

U nás tak nebylo, a tím zaviněno, že máme síť školskou místy až příliš hustou, místy pak širé kraje jsou bez střední školy.

Český sever na př. nemá reálky. Za to dále do středu je reálek několik, snad až příliš mnoho. České Pošumaví nemá rovněž reálky. Čtyři reálky na českém jihu a západě (Tábor, Budějovice, Písek, Plzeň) mají téměř 1900 žáků a 24 poboček! Připadá tedy průměrně na jeden ústav asi *475 žáků*, číslo jistě značné! Číslice ty mluví a jasně ukazují, jak je středoškolská otázka na Pošumaví akutní a že ji třeba řešiti brzy, ovšem pak správně a rozumně. Sušice je tu místem nejvhodnějším.

To budiž prvním a zatím hlavním úkolem našeho poselstva. Ukojí-li se kulturní hlad Pošumaví, pak třeba pokládati otázku středoškolskou na českém venkově na řadu let za rozřešenu, leda že by netušený rozvoj poměrů a rychlý vzrůst měst vyvolal lokální potřebu škol nových. To platí na př. o Berounu, kde bude v dozírné době střední škola nutností. Beroun bude ovšem asi nucen zříditi si ústav obecní a, čím dříve tak učiní, tím bude lépe. Jeť střední škola vděčná instituce, obnosy, jež přijímá z ruky obce, vrací ochotně stonásobně občanstvu

zvyšujíc nejen úroveň kulturní, ale především také hospodářskou ve městě i na okrese.

V Čechách nám tedy třeba nejvýše tří reálek. Na Moravě jsou mezery daleko četnější a větší. Tam připadne ovšem lví podíl práce i obětí »Ústřední matici školské«. O tom není pochyby. Ale máme-li po »Matici« žádati nových ústavů na místech exponovaných, pak nutno jí ulehčiti jinde. Proto jest svatou povinností povolaných kruhů, především naší delegace, všemožně o to pracovati, aby konečně matiční gymnasia v Zábřehu, Ostravě, Místku a reálka v Olomouci byla postátněna. To vymoci, znamenalo by díl skutečného vítězství vedoucí strany naší. Požadavek postátnění moravských středních škol neměl by sejíti s programu!

Máme však jiná ještě desideria, a to v samé Praze a na předměstích.

České reálky v Praze a na předměstích mocnou svou obrovskou návštěvou staly se pravými obry: Karlín má téměř 600, Žižkov přes 600, Vinohrady přes 700, Praha II. přes 600, Praha III. 550 žáků.

Přeplněný ústav jest zjevem imposantním! Vzpomínám dosud nadšených referátů novinářských po ukončení zápisů v létech osmdesátých. České ústavy tolik a tolik set žáků, tolik a tolik poboček, německé o tolik a tolik méně. Kdysi snad takové plesání bylo oprávněno, když ještě náš bodrý venkov po starém blahém zvyku plnil svými synky ústavy německé, ale dnes nám toho netřeba. Dnes by nám bylo spíše plakati nad ústavy tak imposantními, vždyť vnější jich lesk vedle zdraví ředitele a učitelů především draze, předraze platí — vzdělání i výchova žáků samých!

Tolik nutno v zájmu pravdy otevřeně doznati, že žáci na takových ústavech připravováni jsou o péči, které učitel sebe svědomitější — opakuji důrazně — sebe svědomitější při nadlidské námaze a obětování svého zdraví nemůže jejich individualitě věnovati z příčin prostě fysických v té míře, jak by si přál, a jak by bylo žádoucno. Tolik pochopí každý laik zdravého názoru, že nelze tutéž látku za týž čas tak důkladně pro- i nacvičiti, je-li ve třídě žáků 57, jako je-li jich tam pouze 30 nebo i méně! Proto by věci lépe prospělo, spokojiti se s ústavy slabšími, ale četnějšími. Žáci naši nabudou za daleko menší námahy hravě mnohem důklad-

nějšího vzdělání, a svědomitý učitel nebude předčasně připravován o své zdraví.

Vždyť středoškolský učitel český pracuje často při témž počtu týdenních hodin dva- i třikráte více, jako německý jeho kollega, mající tytéž předměty v týchž třídách. A této věci jest nám pilně dbáti také vzhledem k německé soutěži! Nezřídka se vytýká, že německý abiturient vychází ze střední školy poměrně lépe připraven českého. To je zcela přirozeno, neboť německý učitel může svému žáku věnovati dvojnásobnou i větší péči, a to proto, že má třídy o polovici slabší!

Z těch příčin třeba dbáti o to, aby se výše uvedeným obrům-školám poněkud ulehčilo.

To se může státi toliko rozdělením ústavu.

Rozdělení ústavů pražských je nutností a mělo by se provésti hned po rozřešení školské otázky na Pošumaví. Povinnost ta náleží státu. Naše vlivné kruhy by se měly toho domáhati všemožně. Překážkou budou ovšem státní finance. O ty se věc pravděpodobně zase rozbije.

Ale i tu by se snad nalezl vhodný způsob. Záležel by v tom, že by naše obce předměstské aktivovaly zatím ústavy vlastní, ovšem jediné za tou podmínkou, aby je stát převzal v nejbližší době. Pro postátnění ústavů soukromých není pravidel. Ustálilo se zvykem přejímati školy toho druhu asi po deseti letech. V Lounech však stalo se tak již dříve. Tu by si ovšem obce musily vyhraditi podmínky daleko výhodnější, a podmínky ty by stát musil respektovati.

Ohromných věru služeb by tím prokázala předměstí sobě, českému žactvu, budoucím generacím národa a české osvětě. Ačkoli pak by to byla bez odporu oběť velká a s přísného stanoviska hospodářského jistě sporná, přece by bylo dobře z uvedených příčin i o tento podnik se pokusiti. Otázky kulturní jsou důležitější. Vždyť naše předměstí mimo Karlín pro vyšší školství mnoho obětí dosud nepřinesla. Užívala zcela rozumně výhod blízké Prahy. Ta bojovala za školy a předměstí měla praktický užitek ze žáků i učitelů. Dobře by bylo u věci té dbáti rozlehlosti příští velké Prahy a tím říditi dislokaci škol nových.

Pro Libeň jest již, tuším, ústav projektován, také o reálce v Nuslích se mluví, třetí ústav nový hodil by se na horní Smíchov. Dle zavedeného způsobu rayonování škol dobře by se stejnoměrná návštěva ústavů dala zaříditi.

Další úkoly čekají nás na poli dívčího školství. (Dokončení.)

Angličtí Fabiové a sociální demokracie německá.

Napsal Bernard Shaw, Londýn.

(Dokončení.)

Ve skutečnosti však bylo toto zdánlivé sblížení Fabiů a strany německé jen povrchní. Ve všech nových politických hnutích nastává okamžik, kdy jsou praktikové v parlamentu a ve správě veřejné nuceni, aby nechali stranou všechny body sporné a spojili se proti nezkušeným revolucionářským blouznílkům, theoretikům, kteří své zásady vyčerpali jen z knih, a kalvinistům, jimž všem se zdá kompromis nemravným. Kde přistoupilo socialistické hnutí v poslední čtvrti 19. století od propagandy ke skutečné činnosti v zákonodárství a správě státní, tu byly všude jeho řady ihned rozštěpeny ve dva hlavní tábory possibilistů a impossibilistů. A dokud nebyla tato protiva urovnána tak, jak se to obyčejně stává, že totiž possibilisté zapudí impossibilisty, nebo se od nich zcela oddělí, ježto by byli anarchisty, potud musejí possibilisté odročiti všechny výklady o svých theoretických různostech a spojiti se proti nepříteli ve vlastním táboře. Tím se stalo, že byl Liebknecht přinucen trpěti ve Francii Milleranda, v Anglii Sidneye Webba, ačkoli se nezřekl ani v nejmenším svého marxismu a nezměnil ani trochu své názory z let 1848—1871, a to prostě proto, že tito byli schopní possibilisté. Fabiům, kteří byli anglickými possibilisty par excellence, dostalo se nyní dostiučinění, když viděli, jak se fabianisovalo zdánlivě celé evropské hnutí pro neodolatelný nátlak, jehož příčinou byl styk s praktickou politikou. V Anglii vystoupila sociálně-demokratická federace a žádala svobodu impossibilismu, čímž octla se sama až na kraji záhuby, a ani potom neustoupila, až teprve když se proti ní postavila nová possibilistická skupina, neodvislá strana dělnická (Independent Labor Party). Nyní se musila rozhodnouti sociálně-demokratická strana buď pro pos-

sibilismus, který jí hlásali Fabiové dosud nadarmo, nebo pro záhubu z rukou I. L. P. Podlehla nutnosti a nenáviděla společnost Fabiů tím více, když tito se smáli a říkali: »Vždyť jsme to řekli!«

Pokud se tedy dotýká possibilismus politické methody, zvítězilo stanovisko Fabiů a proto bylo také konečně uskutečnění a provádění tohoto stanoviska, jež bylo veřejně prohlášeno r. 1885, úplně uznáno i ve Francii a Německu. Nyní však uplynulo již příměří mezi různými sektami possibilistů a uplatňují se rozdíly mezi politikou a theorií, pokud ovšem se netýkají methody, poněvadž anarchisté nyní buď se obrátili nebo byli zapuzeni a poněvadž dokonce i v Německu jen z úcty a lásky k Bebelovi, Singerovi a k ostatním veteránům se to zastírá, že marxismus dohrál svou úlohu.

Právě teď vyskytl se pozoruhodný případ. Brzy po založení společnosti Fabiů žil v Londýně ve vyhnanství člen německé strany, jenž pozoroval vše otevřenýma očima a upjatou pozorností. Samojediný viděl pravé postavení Avelingovo i jak se Engels úplně odcizil politickému životu, viděl neobyčejnou politickou působnost Webbovu, vystupování Fabiů a naprostý nedostatek každého rozhodně socialistického svazu v Anglii, jejž by bylo lze nějak srovnati se stranou německou. Věděl, že společnost Fabiů, čítající nyní méně nežli 800 členů, měla jich tehdy méně nežli sto, věděl, že sociálně-demokratická federace není naprosto žádnou federací, nýbrž jen malou společností s několika málo vedlejšími spolky a že neměla v žádném volebním okresu ani 50 členů. Viděl, že když přestala novým rozmachem průmyslovým bída, která přivedla dělníky v létech 30tých téměř k zbouření, zmizela jako máchnutím kouzelného prutu i nesmírná shromáždění a vyhlášky, které činily sociálně-demokratickou federaci tak strašlivou, a seznal, že jest celé to hnutí odsouzeno k osamocení, v němž mohlo dobře pozorovati svou vlastní bezvýznamnost. Zvykl zcela propagandě, již Marx ignoroval, a jsa vzdělancem, věděl, že jest ještě bezpodstatnější pro Anglii nežli pro Německo tvrditi, že »Kapitál« četl značný počet socialistů nebo že tito jsou dosti v ekonomice zběhlí, aby ho dovedli posouditi. Následkem toho vyvíjely se výsledky činnosti Bernsteinovy v ovzduší prostém oné pověry, které se přidržoval ještě Liebknecht a vůdci němečtí. Když pak byl skončen boj mezi possibilismem a impossibilismem a sama německá sociální demokracie naučila se smáti, když uváděl Liebknecht nejnovější parlamentární kompromis starou formulí, že

»sociální demokraté neuzavírají kompromisů«, tu velmi dobře uplatnil Bernstein, jenž zatím neodvisle prostudoval základní marxistické otázky, svou moc a svůj vliv a přivedl neomylnost autora »Kapitálu« v pochybnost. Následovala bouře, která nám připomněla hrůzu v Anglii, když počal biskup Colenso pochybovati o tom, že pentateuch spočívá na zjevení. Když však bouře minula, shledalo se, že prokázal Bernstein straně své nedocenitelnou službu. Dokazuje, že Němec může býti sociálním demokratem, při čemž však není nutno, aby byl více marxistickým než Marx sám (neboť jest Marx opravdu marxistům modlou, za niž ovšem původní vzor není zodpověden), nebo aby se musil vydati ekonomistickým poučkám, jež ani nejsou příhodny socialistickým výsledkům, a otevřel tím zároveň bránu, kterou měla starší garda po celá léta uzavřenu vůči všem myslícím a bádajícím úředníkům.

Když však stanovisko Bernsteinovo zvítězí a když se shodnou všichni němečtí sociální demokraté, že Marx a Lassalle jsou pro všechny praktické parlamentární a městské záležitosti tak mrtvi jako Bismarck a Napoleon III., zachová si společnost Fabiů, doufám, své osamocené postavení, dívajíc se opět o 10 let dále nežli může viděti nějaký větší demokratický svaz. Přiznejme upřímně, že jest naším úkolem býti osvícenými hlavami; jiného účelu nemáme, nějak jinak své bytí ospravedlniti nemůžeme. Nikdy by se nevyplatilo ani nějaké obecní radě získávat pro sebe našich 700 osamocených členů, kteří jsou roztroušeni po několika okresích volebních. Cena společnosti pro socialismus spočívá v ceně jejích hlav a v jejich úplné neodvislosti od stranického mínění, jak socialistického, tak i reakcionářského.

Přihlédněme tedy, ve kterých hlavních bodech se liší společnost Fabiů od všech ostatních skupin socialistických.

Předně zavrhují myšlenku, že by mohl býti socialismus zaveden nějakým klubem socialistickým. Sociálně-demokratická federace zve právě tak celý národ, aby vstupoval do jejích řad, jako strana německá a internacionála z let 1861—1871. Až tak učiní dostatečný počet lidí, exekutivní komité strany ovládne zemi, »vyvlastní vyvlastňovatele,« atd. — zatím není uznávána žádná stranou stojící osoba nebo nesúčastněná strana za činitele v celém hnutí. Fabiové viděli v tom již od začátku pošetilost. Věděli, že socialismus nezávisí na tom, co sami konali, nýbrž na tom, k čemu by mohli přiměti obyčejné občany mimo jejich řady stojící. Místo aby se společnost Fabiů domáhala, aby mimo ni stojící k ní při-

stupovali, poroučela svým vlastním členům vstupovati do každé jiné společnosti, která by jim byla přístupna. Každý svaz konservativní, každý svaz liberální, každý spolek poplatníků a každé výrobní společenstvo, každý klub literární a vědecký měl míti ve svém středu jednoho Fabia, především však měl býti jeden z Fabiů v redakci každého časopisu. Úkolem tohoto Fabia nebylo vysvětlovati, že konservatismus, liberalismus, kooperace a trade-unie byly pouhými přeludy, a že jediná cesta k spáse spočívá v přiznání se k socialismu a v členství společnosti Fabiů, nýbrž měli povinnost doporučovati prostě kolektivistické řešení praktických nesnází na místo řešení individualistického.

To byla ta »politika pronikání«, pro niž byli Fabiové tak přísně nařčeni a obžalováni od svých socialistických druhů jako jesuitští spioni v táboře buržoasie, ježto tito byli pobouřeni tím, když viděli, že plují socialisté pod každou vlajkou, jen ne pod rudou a že se spojili velmi zhusta s liberály nebo s konservativci ve veřejných korporacích proti socialistům orthodoxním. Seznali totiž Fabiové brzo, že přiznání se k socialismu znamená o málo více nežli přiznání ke křesťanství. Mnozí sociální demokraté byli prostí revolucionáři, krajně individualističtí, druzí zase v pobožnůstkářství tonoucí doktrináři, kteří v mozkovici měli jen Marxe a Henry Georgea a skoro všichni byli pro veřejný život nezkušeni, neznalí taktiky parlamentární a náchylni jednati se svými politickými protivníky s hrubou nezdvořilostí a jako se zločinci a nepřáteli lidstva. Za těchto okolností zbudil jsem veliké pohoršení mezi mnohými socialisty, když jsem prohlásil veřejně, že hlavní překážkou socialismu v Anglii jsou socialisté sami. Bylo tomu úplně tak, když jsem to prohlásil a platí to ještě o mnohých našich impossibilistech; avšak veliké rozmnožení místních úřadů, jež nastalo v Anglii roku 1888 umožnilo mnoha socialistům, kteří se zabývali dříve jen propagandou, aby si získali hojně zkušeností v hrabských radách, obecních radách a v ostatních korporacích. Není to tedy již samozřejmé, že Fabiové jsou podporováni při svém vystupování pro kolektivistické snahy ve veřejném životě od lepších konservativců a liberálů a to proti rozhořčené opposici, v níž stáli ti, kteří si byli »vědomi svého cíle« a omezili se jen na to, aby si »zachovali principy«. Fabiové však, v tradici obyčejně zůstávají odpadlíky, sběhy, zrádci a zakuklenými liberály nebo konservativci, ačkoli i sociálně-demokratická strana seznala, že by mohl býti zaveden socialismus v Anglii jen lidem anglickým a nikoli sociálně-demo-

kratickou federací. Často stanul jsem na anglickém tržišti a byv vyzván sociálně-demokratickou federací, oslovil jsem shromážděný lid, při čemž jsem se vynasnažil všemožně, abych co nejlépe pro ni pracoval; mezi tím však byl prodáván každému její orgán »Justice«, kdo by byl chtěl zaň zaplatiti jeden penny a jenž obsahoval obžaloby proti mně a Fabiům, jaké by byl sotva vznesl Marx proti Bakuninovi.

Po tomto všem jest třeba vyznati, že to musí poněkud dráždíti socialisty, jsou-li Fabiové nestrannými ve všech bodech, kromě těch, jež se týkají socialismu. Kdyby se utvořila v Berlíně společnost Fabiů, jež by byla právě tak ochotna pracovati s Bülovem jako s Beblem a více se snažila o to, aby aspoň za groš kolektivismu uvedla v nový zákon, než aby vykřikovala dle opposice rozhorlené a otnostné protesty, pravděpodobně měl by Bebel šestnáctihodinovou řeč proti fabianismu a všem jeho dílům.

Další nesnáz povstává z toho, že jest socialismus nejhůře zfalšovaným zbožím na politickém trhu. I nyní jest shoda possibilistů tak illusorní jako vždy, ačkoli byli již vypuzeni protiparlamentární socialisté jako »anarchisté« a ačkoli poznali velice nadaní, poetičtí kommunisté, jako William Morris a Petr Krapotkin, že jest třeba, aby si prorazilo parlamentární hnutí svoji cestu. Socialisté tvrdí, že jsou internacionálními, avšak jakmile se dostanou k otázce polské, irské nebo burské, stávají se ihned zuřivými liberálními nacionalisty. Válka jihoafrická učinila téměř ze všech anglických socialistů, kteří nenáleželi společnosti Fabiů, stranu vášnivých přívrženců Krügerových, avšak nestrannému, internacionálnímu názoru, jenž byl uveřejněn v letáku Fabiů, dostalo se odpovědi nejhloupějšími obžalobami.

Dále jest tu otázka náboženská. Pro Fabia mají všechna náboženství i názory protináboženské stejnou cenu. Potřeba chrámů a kostelů i »síní vědy« jest potřeba sociální jako kterákoli jiná; společnost Fabiů netáže se po platnosti různých hlásaných pouček, nýbrž jen po tom, jak by byla ukojena potřeba sociální. Schvaluje státní církev jako zřízení kollektivistické a nechová sympathií k liberálním návrhům, aby byl učiněn z národních kathedrál a obecních kostelů soukromý majetek těch, kteří si najali za peníze kostelní lavice. Považuje liberální nepřátelství proti církvi za část liberálního nepřátelství proti kollektivistickým zřízením vůbec. Nyní však se ukazuje, že sdílí mnozí angličtí socialisté toto nepřátelství a že jsou raději ochotni obětovati vychování více

nežli poloviny venkovských dítek, nežli aby platili daně na vydržování církevních škol, jako to činí se školami obecními. Fabiové byli první socialisté, kteří žádali toto vydržování a protestovali proti snaze, aby děti staly se obětí stranického sporu mezi státní církví, svobodnou církví a přívrženci sesvětštění. Obě tyto otázky posledních dvou let, totiž válka jihoafrická a zákon vyučovací, prohloubily ještě mnohem více propast mezi společností Fabiů a sociálněděmokratickou federací; a ačkoli pominou obě tyto otázky jako otázka possibilismu a impossibilismu, přece naskytnou se zase otázky jiné, takže lidé dojdou ku přesvědčení, že zaručují společné základy socialismu svornost právě tak málo jako společná raça a barva.

V Německu jest strana sociálně-demokratická opravdu stranou dělnickou. Není možno, aby třeba jen jediné procento rozumělo rozdílu mezi názorem Bernsteinovým a Kautského. A dělníci jsou stále ještě radikální, stále státu nepřátelští, z polovice obrazoborci, z polovice modláři. Jest velmi pravděpodobno, že zatlačí nový svaz pro zastoupení dělnictva v Anglii ihned socialisty, z jejichž iniciativy vlastně povstal. Tak učiní to i strana německá, až se neodstranitelný konflikt mezi radikalismem a kollektivismem rozvine. Za okolností nynějších stranu láká radikalismus Bebelův a Singerův, nikoli jejich socialismus.

Zní to podivně, musíme-li po všem tom dodati, že společnost Fabiů byla jediná, která poukázala k tomu, že pod vládou socialismu zbude hojně místa i podniku a jednání soukromému a že skutečně, když jest úplně zajištěna výživa lidu kollektivistickou organisací, jest to tím lepší, čím více soukromých podniků postavíme na tento základ socialistický.

Řekl jsem však již tolik, že může býti ukojena všecka zvědavost a zájem, jenž by se mohl jeviti v Německu vzhledem k Fabiům. O dalších jednotlivostech lze se poučiti ve fabiánském traktátu č. 70., který obsahuje manifest, v němž vyložila společnost své podstatné názory mezinárodnímu socialistickému kongressu konanému r. 1896 v Londýně. Přeložil *E. B.*

A. N. Pypin (1833—1904).

Jeho práce vědecká a publicistická.

Líčí J. Polívka.

A. N. Pypin byl jedním z hlavních tvůrců na vývoji ruské kulturní práce za celé půlstoletí, nepohnutě stál na přední stráži jako neúnavný bojovník vědy a osvěty, neustupoval, nezříkal se za žádnou cenu svého přesvědčení o potřebách ruské vzdělanosti a kultury. Stál v čele vědeckých pracovníků ruských jako historik kultury a literatury, jako ethnograf, biograf, znalec Slovanstva, jako kritik i také jako publicista. Po půl století sledoval bedlivě a bystře vývoj literární a kulturní ve své vlasti a rovněž po širém Slovanstvě. Nebylť učitelem universitním, s kathedry universitní sehnaly ho r. 1861 nešťastné poměry, které ovládly na universitě petrohradské, sotva byl zahájil svou činnost, ale se svého vynikajícího místa v přední revui ruské získal posluchačstvo daleko rozsáhlejší, nabyl velkého vlivu na všechny myslivé hlavy ruské. Odtud vykládal o minulých dobách ve vývoji ruského písemnictví a také o literárních činitelích a myslitelích, kteří nedávno sešli s veřejné scény, stále pak působili svými díly na společnost; neodkrýval pouze specialistům vědeckým dějiny povídek a pověstí, které se rozšiřovaly v dobách před Petrem V. a pronikly hluboko do lidu, neobjevoval jen knihy apokryfické, které nabyly nesmírného vlivu na světové názory nejširších vrstev, než seznamoval také s dějinami myšlenek, hýbajících ruskou společností v století XVIII. a XIX., od zednářů a »tugendbundů«, od společenských proudů za doby Alexandra I. až do Bělinského, Ščedrina-Saltykova a Nekrasova. Seznamoval ruské čtenářstvo s literaturou ostatních slovanských národů, s idejemi myslitelů slovanských, toužících po zajištění samostatného kulturního života, snících o dobytí vedoucího postavení Slovanstva mezi národy evropskými.

Tak a podobně vyjadřovaly se deputace řady předních ruských korporací vědeckých a literárních s akademií věd v čele, přednášejíce A. N. Pypinovi svá blahopřání, projevy své upřímné oddanosti a úcty o jubileu padesátiletí jeho literární a vědecké činnosti koncem března r. 1903.

Jubilant odpověděl na hojná oslavná proslovení delší řečí velice významnou, jakousi autobiografií a ukončil ji poukazem na to, co mu zbývá ještě dělati: »Zbývá mi ještě likvidovati mou práci: částečně jsem již začal, chtěl bych ji dokončiti.«[1] Pln energie a svěžesti duševní pracoval úsilovně dále na učených pracích v akademii věd, v obvyklé své kritické činnosti nad novými zjevy ruského písemnictví ve »Věstníku Jevropy« do posledních okamžiků svého života, až smrt vyrazila neúnavnému tomu pracovníku péro 26. listop.-8. pros. 1904.

I.

Počátky literární činnosti Pypinovy padaly do doby s jedné strany velmi těžké, kdy veškerá duševní práce byla nesmírně ztěžována, ba až znemožňována, ale doba tato přece již v posledních těch letech režimu Mikuláše I. znenáhla dozuřovala; s druhé strany pak byla to doba, kdy působila řada velkých básníků-prosaistů jako Turgeněv, Gončarov, Grigorovič, působil ještě Nekrasov jako básník hoře ruského i jako redaktor; doba, kdy ohlašoval se velký genius, skrývající se pod literami L. N. T. autobiografickými povídkami »Dětství«, »Jinošství« atd., doba, kdy dílem působila a dílem začala vystupovati řada pracovníků v literární a kulturní historii i v ethnografii ruské: Buslajev, Zabělin, D. A. Rovinskij, Athanasjev, Tichonravov a j. A musel odejíti, kdy vlast jeho jest uvržena do větší a těžší snad války, než byla ona krymská, kterouž prožil v mladých letech svých; byl odvolán v době, kdy snad svitá naděje na nový, volnější ruch. Byl ještě svědkem prvých nesmělých začátků vzmachu společnosti ruské, volající stále hlučněji po reformách — snad Prozřetelnost ušetřila ho trpkého zklamání, které tak často, takřka pravidelně následovalo po prvních těch nesmělých krocích volnějších.

[1] Литературный Вѣстникъ V, 1903 str. 323 sl. Hlavní naší pomůckou při tomto náčrtku jest Списокъ трудовъ академика А. Н. Пыпина, 1853—1903. Составилъ Д. Л. Барсуковъ. Спб. Акад. 1903. — Pan dvorní rada prof. Dr. V. Jagić zapůjčil mi se vzácnou laskavostí řadu drobnějších spisů Pypinových, jichž zde v Praze nebylo možno se dopíditi, a spis. vzdává za to vřelé své díky.

Na mladého Pypina měl již v letech, kdy dlel ještě na saratovském gymnasiu, značný vliv starší jeho bratranec Černyševskij, znamenitý potom literát, kritik a publicista: ten ho zasvěcoval do proudů, jimiž se unášela ruská mládež, v listech, psaných namnoze latinským jazykem, aby zůstaly utajeny slídičským očím nepovolaným; od něho mladý Pypin zvěděl o tom, co to jest glebae adscriptus a jaká tím kletá pouta naložena na nejširší vrstvy ruského lidu; od něho byl upozorněn na historická díla Schlosserova a Raumerova. Za ním sledoval Pypin po jednoročním pobytě na universitě kazaňské 1849—1850 do Petrohradu rovněž na fakultu historicko-filologickou, a pěstoval tu jako Černyševskij hlavně studium ruského písemnictví a studia slavistická. Méně kazaňský slavista Viktor Grigorovič, jehož přednášky slyšel jen něco málo měsíců, více působil naň petrohradský slavista J. J. Sreznevskij, uměl ho na krátkou ovšem dobu upoutati dokonce na »suchá« studia filologická. Blahodárný vliv měl na nastávajícího historika ruského písemnictví mírně liberální V. N. Nikitenko. Ten asi upoutal pozornost jeho na ruskou literaturu XVIII. stol., ze které vybral Pypin málo známého a zapomenutého literáta Lukina za předmět dissertace; ocenění jeho činnosti byla věnována první jeho literární práce. Ale jinak bral se Pypin hned z počátku cestou jinou, než mu mohl ukázati jmenovaný professor ruské literatury. Mimo literaturu XVIII. stol. zvolil si za zvláštní studium literaturu polo-lidovou, zlidovělé povídky dílem byzantského, dílem západoevropského původu, které v překladech starších aneb mladších (od XVII. stol.) pronikaly k ruskému čtenářskému obecenstvu, šířily se hojnými přepisy, pronikaly až do širších lidových vrstev a měly pak jistý vliv na podání lidové. O tom jednal první jeho větší spis r. 1857 vydaný »Очеркъ литературной исторіи старинныхъ повѣстей и сказокъ русскихъ«. S touto pozorností k literatuře polo-lidové souvisely další jeho práce o tak zvaných apokryfních knihách, které nabyly podstatného vlivu na vytváření názorů lidových, vydání těchto spisků roku 1862 »Ложныя и отреченныя книги русской старины«, a některé monografie o nich. Tato část ruského písemnictví vzbuzovala vždy živý zájem Pypinův, a ještě v pozdních letech svých vracel se k těmto studiím. Ještě r. 1888 vydal důkladný bibliografický přehled povídek, románků a též básní a pod., kteréž v překladech ze západoevropských literatur zvláště od XVII. stol. byly uvedeny do ruského písemnictví a v hojných přepisech se po XVII. a XVIII. století šířily po středních

vrstvách ruského národa, tvořily hlavní jich duševní stravu, v dobách ještě, kdy dosti značnou měrou se vzmáhala »původní« literatura podle panujícího tehdy směru lžiklassicismu. Nedlouho před tím r. 1887 vydal jeden takový románek: »Historii o španělském šlechtici Doltornovi«, důležitý také tím, že byl předlohou »původního« ruského románku, historie o ruském námořníku Vasilijovi. Týž zájem budilo v něm písemnictví rozkolníků ruských, ohromné to massy ryzího velkoruského lidu na 15 mill., který žije stále ještě svým zvláštním životem, do nedávna až vášnivě pronásledován od officialního Ruska. Vydal roku 1880 a pak ještě r. 1883 »staroobrjadčeskij sinodik«, t. j. jakousi pamětní knihu rozkolnickou a martyrologium, kde byli zaznamenáni mužové zasloužilí o církev až do patriarchy Nikona, a všichni, kdož mučedlnickou smrtí, samoupalováním, stvrdili svou věrnost k staré církvi, k »rozkolu«.

Obhájiv skvěle svou dissertaci, r. 1857 odebral se Pypin do západní Evropy na dvouletou cestu, aby své vědecké vzdělání dovršil. Na té cestě zdržel se na dva měsíce u nás v Praze, zapsal se do dobré paměti našeho čtenářstva svými »Listy o nejnovější literatuře ruské«, které byly vytištěny v »Čas. Čes. Musea« sv. 32. a 33. Z Prahy psal též některé dopisy do přední tehdejší ruské revue »Современникъ« r. 1859 a 1860. Pypin se měl sice připraviti na kathedru pro dějiny západoevropských literatur, ale věnoval značnou pozornost slovanským literaturám. Sledoval své vlastní literární plány, sbíral mimo jiné materiál pro svou sbírku knih apokryfických; tak opsal ku př. ve dvorní knihovně vídeňské rukopisný »Gromovnik« a vydal jej r. 1860. Navrátiv se do vlasti, stal se mimořádným professorem západoevropských literatur na petrohradské universitě a začal r. 1860 čísti v literatuře provençalské a středověké francouské. Z tohoto oboru však Pypin psal velmi málo, vlastně uveřejnil tiskem pouze delší referát o »novějších pracích nad francouzskou literaturou XVIII. stol.« v revui »Современникъ« r. 1861 a později r. 1897 životopis Hettnerův ve Věstn. Jevr. I.

Neblahé poměry vypudily Pypina ze síní universitních, sotva že činnost svou zahájil. Shledal, že jest nemožno za tehdejších poměrů působiti jako universitní učitel, a složil r. 1861 spolu s řadou vynikajících mužů s Kavelinem, Stasjulevičem, Spasovičem a j. svůj úřad. Pypin věnoval se od té doby úplně dráze spisovatelské a setrval na ní do sklonku svého života. Na počátku své vědecké činnosti byl naprostým učencem, volil za themata

části literatury ruské, které na první pohled neměly nijakých vztahů k potřebám a tužbám soudobého života. Ale zájem pro kritické studium literatury XVIII. stol., pro studium zlidovělých povídek a knih apokryfických měl hlubší význam. A Pypin sám velmi pěkně vylíčil to v biografii svého soudruha v literární historii ruské, N. S. Tichonravova. Znamenalo to obrat od starší aesthetisující kritiky, hledání hlubšího idejního obsahu v dílech literárních, odkrývání poměrů literární práce k poměrům veřejným, jak k životu t. ř. společnosti, k ideím jí hýbajícím, taktéž k životu širších vrstev národa, t. ř. lidu.

V první své práci rozebral Pypin činnost literáta (Lukina) XVIII. stol., který kázal obrat literární práce té doby čistě napodobující namnoze již zastaralý literární vkus západoevropský k národnímu směru ruskému. V dalších pracích líčil, jak s druhé strany národ, lid od své tradicionalní literatury se odvracel k západoevropským středověkým, rytířským a j. románkům, jak dále dávné názory lidové se modifikovaly a měnily pod vlivem různých knih rázu polonáboženského. Tak se upravoval názor, který potom Pypin často hájil, že »lidovost«, »národní ráz« a p. není naprosto nic stálého, že se pod různými vlivy stále modifikuje a mění, lid sám se vzdává a zříká toho, co se považuje za jeho posvátné tradice, zděděné po pradědech.

Nesmíme také zamlčeti, že Pypin první své práce uveřejnil v revui »Отечественные Записки«, v publikacích akademie věd a j., a později teprve, ovšem již před nastoupením universitní stolice, od r. 1859 vždy častěji tiskl v revui »Современникъ«, do jejíchž kruhů ho uvedl Černyševskij. Ostatně i tento dříve psal do oné revue. Byl pak mezi oběma těmi časopisy jistý hlubší rozdíl. »Sovremennik« měl určitý, vyhraněný směr literární, a kráčel pevně, na kolik za tehdejších poměrů bylo možno, v šlépějích velkého kritika, V. Bělinského.[1] Černyševskij stal se záhy vynikajícím spolupracovníkem toho časopisu a hleděl oživovati a uplatňovati ideje hlásané Bělinským.

K redakci toho časopisu úže přimknul po svém odchodu z university, zvláště když se ukončila první doba jeho zastavení počátkem r. 1863, stal se členem jeho redakce a nějakou dobu 1865—66 byl spolu s Nekrasovem zodpovědným jeho redaktorem až do úplného zastavení jeho. Potom stal se hlavním spolupracovníkem revue »Věstnik Jevropy«, kterou brzy potom založil ně-

[1] Srvn. Pypinův spis H. A. Некрасовъ str. 3 sl.

kdejší jeho universitní kollega M. Stasjulevič, a byl pak sloupem i chloubou toho časopisu až do své smrti, do posledních okamžiků svého života. Po jeho smrti nalezen byl ještě drobnější příspěvek pro »Věstnik Jevropy«.

Tato publicistická, žurnalistická činnost měla na další Pypinovu činnost literární a vědeckou nemalý vliv. Jednak vyvolala v jeho spisech jistý ostrý, polemický tón, zvláště ve spisech první doby, měla v zápětí snad také jistou neobjektivnost, jednostrannost v posuzování práce mužů z protivného tábora, rovněž také jistou rozvleklost, širokost ve výkladech, »žurnalism«, který zvláště přísní učenečtí kruhové rádi a často mu vytýkali, i lidé, kteří nebyli zásadními jeho odpůrci. (Srv. ku př. referát P. Miljukova o jeho Dějinách ruské ethnografie v Этнограф. Обозрѣніе VII.)

O Pypinovi můžeme vice versa totéž, ovšem s jistou obměnou, říci, co napsal o činnosti Saltykova-Ščedrina, jeho soudruha v redakci »Sovremennika«. Byl ť vědeckým spisovatelem a publicistou v tutéž dobu. Jeho život spadal do takové doby, kdy po mnohých desítiletích ztrnulosti, pronásledování myšlenek, veřejného nepořádku a násilí nevolnického, jež byla zakrývána mlčením aneb otrockými panegyriky, nastupovala na pohled doba osvobození — aspoň od největších zel sotva prožité doby; ale záhy začalo se jeviti, že naděje byly předčasné, že staré zvyky, vypěstěné bez překážky celými věky, neustupují tak lehce, — záhy tyto zvyky nabyly vrchu nad slabými začátky nového způsobu života a dovedly, aniž by zavrhly nových slov, která vešla v obecné užívání, podkládati jim starý obsah . . .

V letech šedesátých a ještě v letech sedmdesátých vyšla překladem neb aspoň pod redakcí Pypinovou velká řada západoevropských spisů literárně-historických, tak Joh. Scherra »Allgemeine Geschichte der Literatur«, H. Hettnera »Literaturgeschichte des XVIII Jh.«, spisů historických jako F. Ch. Schlossera »Geschichte des XVIII Jh. und des XIX Jh. bis zum Sturze des französischen Kaiserreiches« a j., spisů filosofických jako Joh St. Milla »Principles of political economy«, J. W. Drapera »Intellectual developement of Europe«, »Conflict between religion and science«, W. Whewella »History of the inductive sciences«, Hartpole Lecky »History of the rise and influence of the spirit of rationalism in Europe« a j. Ve výběru těchto spisů již jevil se zajisté pevný program, a uvedení jich do ruského písemnictví, co se potkávalo namnoze s velkými obtížemi, jest nemalou zásluhou Pypinovou.

Práce nad těmito překlady vyžadovala by zajisté všech sil jednoho muže a vyčerpala by je úplně aspoň na velkou řadu let. Nicméně jest to v uvedených letech jen částí literární práce Pypinovy.

V době, kdy překládal spis Scherrův a první část spisu Hettnerova, pracoval na přehledě dějin slovanských literatur, t. j. v letech 1863—64. R. 1865 vyšel tiskem »Обзоръ исторіи славянскихъ литературъ«. Na své cestě vědecké byl si značnou zajisté měrou již připravil materiál pro tuto knihu. Sám praví Pypin, že věnoval valnou část své cesty slovanským studiím. Po svém návratu, zabrán jsa do jiných prací literárních, nesledoval již tou měrou slovanské literatury, takže mu ušly novější důležitější jevy v slov. literaturách, co mu pak vytkli jeho kritikové; nezvěděl na př. více, že píseň »Na Vyšehrad« a milostná píseň kr. Václava byly prohlášeny za falsifikáty. Již plán takového souborného přehledu slovanských literatur byl velice smělý, ba odvážný. Jednotlivé literatury neměly tehdy samy nějakých úplnějších »dějin«, které by byly poněkud vyhověly přísnějším požadavkům, ba neměly ani značnější počet spisů přípravných, monografických, namnoze neměly ani bibliografií, a nad tož byly tyto literatury, jak ovšem dosud jsou, tak roztříštěny, že bylo takřka nemožno dostati na jednom místě všecky aspoň novější důležitější jevy literární.

Pypin nebyl, nemohl se ani státi, přívržencem učení slavjanofilského. Jeho učitelé Grigorovič, Sreznevskij nikterak nebyli jeho přívrženci, a Nikitenko zhusta se ve svém zajímavém »Denníku« vyslovoval proti slavjanofilům, jak proti staršímu jich pokolení, taktéž proti hlavnímu hlasateli této školy od konce let padesátých, Iv. S. Aksakovu. Literární pak kruh, ke kterému přimknul Pypin, zvláště »Sovremennik« vedl prudkou polemiku proti slavjanofilstvu, které, jak Pypin jinde napsal, »vznášelo se ve zvláštním kruhu představ vytvořených theoretickou cestou, a těch se drželo s úporností výhradního kroužku, chápalo život s hlediska svých umělých formul, chovalo se s vysoka k jiným směrům, ač v nich se odrážely zcela zákonné proudy ruské veřejnosti.« Kruh Pypinův vedl tuhý boj mimo to ještě se zvláštním novým směrem, jehož hlasatelem byly časopisy vydávané Th. M. Dostojevským a jeho bratrem, »s mystickými vlastenci, kteří za reakce nastalé po zrušení nevolnictví shledali dobu vhodnou pro své zamilované ideje, pro mlhavé kázání o lidu a o »půdě«. Za těchto poměrů, panujících v literárních kruzích ruských, za těchto polemik nejbližšího svého okolí a kroužku psal Pypin svůj přehled dějin slovanských literatur, a přirozeně

musel literární boj tento zanechati sledy v jeho spise. Pozoruje z blízka život slovanských národů přesvědčil se záhy Pypin ještě více, že toto slavjanofilské učení jest naprosto vzdáleno skutečných poměrů slovanských, realního života; že vyhlašovaná »vzájemnost« zůstala více méně pouhou frasí; poznal prázdnost hlučných hesel o Rusku, o bratrství, o spolčení slovanských kmenů; přesvědčil se, jak vlastně málo se znají a hledí poznávati »bratří«, jak jmenovitě málo znají ono Rusko, k němuž upírali tak často nadějeplné své zraky ve své kulturní a politické malomocnosti. Mimo to byl Pypin hluboce přesvědčen, že především nevyhnutelně jest nutno zvýšiti kulturní úroveň slovanských národů, vývoj Slovanstva shledal možným pouze na základě osvěty a pokroku a tento základ nalézal pouze v osvětovém ruchu evropském. Byl‘ zásadně proti výlučnému nacionalismu, který v Rusku zatracoval vývoj Ruska od Petra V. počínaje, postavil se ovšem důsledně také proti úzkoprsému a v důsledcích svých reakčnímu nacionalismu u ostatních slovanských národů, který z přílišných obav o existenci vlastní národnosti hleděl uzavírati ji pokud možno před vlivy západoevropské kultury, jež se jevila ovšem téměř výlučně v rouše německém. Takové byly základní názory Pypinovy na Slovanstvo a ty došly výrazu v prvním jeho díle všeslovanském. Vědecké přesvědčení jeho bylo, že dávnověká jednota slovanská byla rozrušena už v dobách nepamětných, na úsvitě dosvědčené historie. A v přítomné době přesvědčil se vlastním pozorováním, že jednota slovanská jest snad ideálem, ale spíše ještě snem, utopií. Tyto otázky všecky řešil Pypin v úvodní a v závěrečné kapitole svého spisu a narazil s nimi jak u ruských taktéž u slovanských kritiků na silný odpor. Český kritik, Jos. Kalousek, vytkl mu (v časopise »Národ« 1866, č. 112 atd.), že příliš akcentuje ve svém spise různosti mezi slovanskými národy, kdežto měl vlastně především vyhledávati, co jest jim společno, a odtud vycházeti. Skutečně možno ještě spíše mluviti o jakési jednotě jazykové, aspoň poměry mezi slovanskými jazyky nelze klásti nikterak na roveň s poměry mezi románskými jazyky, které přece vznikly mísením latiny s různorodými jazyky; nelze je celkem klásti na roveň ani s poměry mezi germanskými jazyky, neboť skandinavské jazyky jsou od němčiny mnohem více vzdáleny než jeden slovanský jazyk od druhého; než spíše jest poměr mezi slov. jazyky asi takový, jako mezi německými nářečími (blízkou holandštinu a vlámštinu v to čítaje).

(Pokračování.)

Kubata dal hlavu za Blata.

Napsal Josef Salaba.

Velkou tragedií jsou často dějiny, zvláště primitivnějších dob, národů a vrstev. Idyllické a hrdinné 'epos se nejednou mění v drama, kde jevištěm kráčí duch zla — bezpráví a zločiny, slzy, ba i krev. Život sám je tím nejsmělejším dramaturgem, který vynalézá stále nové a překvapující formy i tvary, právě jako to činí příroda ve světě hmotném. Život, osudy — toť historie, jež smělým štětcem maluje obrazy minulosti.

Z českých dějin známa je velká selská vzpoura za Leopolda I. v 17. věku. I reformace na začátku 16. století ukazuje jisté nepokojné hnutí mezi venkovským obyvatelstvem, ač daleko ne toho významu jako reformace v Německu a Uhrách: my již ty sociální důsledky reformace měli za sebou v bojích husitských.

Méně známa je po Čechách selská vzpoura, jež udála se v 16. století na Hlubocku u Českých Budějovic, která byla sice lokální, která však právě loni v jižních Čechách vzbudila široký značný zájem i hnutí pode jménem »Kubata dal hlavu za Blata«.

Dne 21. srpna 1904 odhalen byl u Zbudova blíže Č. Budějovic pomník sedláku Jak. Kubatovi za přítomnosti téměř 30.000 lidí. Pomník ten postaven byl na základě lidové pověsti, nebyl však dosud historicky odůvodněn, t. j. historičnost a věrohodnost této tradice nebyla kriticky probrána a na jisto postavena, což je právě účelem tohoto článku. Práci tuto, o niž se zajímáme již od počátku 1901, dáváme do »Naší Doby« proto, že jakožto revue je nejrozšířenější a přístupnější, než list odborný. Dáváme to do měsíčníku, a ne do listu týdenního a p., poněvadž chceme, aby začala o té věci konečně diskusse věcná, kritická a střízlivá, a nikoliv obyčejná polemika osobní, často dosti vášnivá, diskusse, vedená od odborníků, znajících historickou methodu,

majících historický smysl i takt. Platí-li dnes všudy heslo »dělení práce« a práce odborné, musí tak býti i v dějepise, jakožto vědě, a musí se vykázati amateurství ta pravá míra. Vystupujeme tu jediné v zájmu historickém, jemuž běží jen o pravdu, bez tendence, a jsme přesvědčeni, že i odpověď vyzní toliko věcně, v listu vážném, na základě skutečného rozboru fakt. Prameny naše jsou ostatně obecně přístupny a podrobeny tudíž obecné kontrolle. Jsou to jednak věci, uložené dnes v archivě jindřichohradeckém, jednak kusy neutrální, anebo již uveřejněné, buď v »Čes. Archivu«, »Hradech a zámcích«, v »Čes. Lidu«, ve známých pracích Březanových atd. Jenom něco málo pramenů nachází se dosud v archivech na Hluboké, v Třeboni a Libějicích. Vím, že podjímám se tu práce nevděčné i těžké. Těžké proto, že pole sociálních a hospodářských dějin českých leží většinou skoro ještě úhorem. I základní otázky — methoda pracovní — jsou tu sporny; pramenů je málo vydáno, zpracování málo hotovo. Není pochyby, že dlužno tu zajisté začíti methodou induktivní, monograficky, dle jednotlivých karakteristických území, a od dob mladších, známějších i bohatších materiálem, ku starším, méně známým, blízkým a méně pochopitelným. Otázka Kubatovská pak specielně je nejen o sobě velmi složitá, s málo přímými prameny, ale i zapletená uměle a tendenčně. Nevděčná pak proto, že ač velmi obtížná, přece nepopulární. Poněvadž však vždy a všudy, i v Čechách až posud, stavěly se veřejné kamenné pomníky nikoli na základě pouhých pověstí a románů, nýbrž na podkladě kritiky pověřených historických dokumentů a fakt: musí se i v této otázce dopomoci historii jakožto vědě ku právu a dopřáti jí hlasu; nejprv měla se vyslechnouti historie a pak se teprve měl postaviti pomník. A nikoli naopak.

Z literatury o té věci, kterou podrobně sebral Dr. Čen. Zíbrt v článku »Kubata dal hlavu za Blata« (Čes. Lid, 1904, sešit říjnový, str. 31), uvádíme: Fr. M. Čapek: »Rychtář Jak. Kubata dal svou hlavu za Blata«, řada feuilletonů budějovických »Jihočeských Listů« a »Budivoje« 1901, která dostala později podnázev: Historický román, děj a vzpoura na Blatech na konci 16. století; totéž pak později i samostatně r. 1902 pod tímže titulem (v komisi G. Dubského v Č. Budějovicích, 8°, str. 170). Odpověď k tomu podal ředitel Třeboňského archivu, Fr. Mareš, v Budivoji (1902, č. 33. a 35.), kde se poukazuje na nehistoričnost některých bodů té tradice i té povídky. Konečně mimo jiné také slavnostní list

»Památce Kubatově« (1904) s dotyčnými místními obrázky, jež převzaty i do letošního ročníku »Českého Lidu«.

* * *

Na severozápad od Čes. Budějovic, mezi Hlubokou, Netolicemi a Libějicemi blíže Vodňan, nacházejí se t. zv. menší, Vladislavská či též Zbudovská Blata, rozdílná od »větších«, »třeboňsko-veselských Blat«. Půda kol je úrodná a stala se tak základem blahobytu tamních rolníků a zplodila jaksi lepší a dokonalejší typ lidový; blatský sedlák vynikal nad své chudší sousedy tělesně, duševně i mravně. Za starých dob bývaly to však močálovité a skoro bezcenné bažiny, jichž se užívalo jen k pastvě dobytka a jež musily býti teprve kus po kuse pomalu odvodňovány, zregulovány a zpracovány na luka a pozemky orné. Osení širých těch lánů směje se dnes téměř na člověka, budí podiv cizinců, jedoucích v létě z Alp a z Italie do Karlových Varů, a vydává tím stkvělé vysvědčení o píli, důmyslu a vůbec zdatnosti českého rolníka. Bylo by to ostatně vysoce vděčnou a pro skutečný život tak aktuelní otázkou napsati dějiny půdy,[1] chovu hovězího, koň-

[1] Jsou krajiny, známé druhdy svými neúrodnými močály — a dnes jsou to vysoce výnosné kraje. To platí na př. o Veselsku, Třeboňsku a j. Když Husité dobývali Třeboně, nemohli se na svých těžkých vozích městu pro bažiny (nikoli snad umělé) ani přiblížiti. Dnes je tam velkolepá rybničná síť, na niž v čas rybolovů přicházejí se dívat cizinci z celé Evropy. A co do úrody obilí náleží dnes k prvním krajinám Cislajtanie. Zdá se, že rybní a polní hospodářství šlo tu ruku v ruce. Na druhé straně jsou též kraje, druhdy vysoce úrodné, jichž rolní půda je dnes loupeživou soustavou znehodnocena, lesy úžasně prořídlé — jako pouhé zahrady. Tak se přesunuje hospodářské těžiště a převracejí hodnoty hospodářské — ta snad nejznamenitější výslednice a poučka z historické části politické oekonomie. Dlužno tu opět a opět připomínati ten neobyčejný hospodářský důvtip našich předků, kteří z míst druhdy močálovitých, neúrodných a skoro bezcenných utvořili regulací vodstva výnosné rybníky a tím vysoce zvelebili jedno naše důležité odvětví hospodářské, jež dosud exportuje a je vzorem cizině. Spojil se tu patrně důmysl a staré místní schopnosti lidu s důmyslem intelligence. Nejlepší důkaz toho podávají nám ty znamenité vodní stavby a ta nádherná i důmyslná síť rybníků, jdoucí od hranic dolnorakouských (panství Chlumec, kdysi též rožmberské) až k Táboru a Bechyni, od Budějovic pak až za Vodňany; bylo to někdy skoro výhradně territorium rožmberské, spravované dle jedněch zásad oekonomických. Není pochyby, že tomu rozkvětu rybního hospodářství pomohla především koncentrace dotyčné půdy, která mohla býti vzdělána a spravována soustavně a stále pevně. Rovněž lesnímu hospodářství (ba i hornictví) svědčí k docílení soustavnosti především koncentrace půdy; aspoň tam, kde není dosud smyslu pro sdružování se. Rovněž pivovarnickému průmyslu atd. prospívala u nás velice soutěž šlechty a měst. Polní hospodářství podporovala

ského a skopového dobytka, ba i dějiny povodní a krupobití — zda a jak silně se dříve vyskytovaly, kde a proč. (Viz osudnou živelní katastrofu z r. 1903.)

Případ úplně analogický vidíme na jiných »Blatech«, jež táhla se na druhé straně Budějovic, přesně vzato od Lišova k Soběslavi a Veselí nad Lužnicí, a jsou známa nejen svým dokonalejším typem lidovým, ale zvláště tím, že tam se zrodily oblíbené, originelní i poëtické »Blafácké písně« Weiszovy a vlastní ten známý blatský dialekt, pravděpodobný to as zbytek někdejšího nářečí kmene starých Dúdlebů. Tato »Blata«, veselská, zvaná někdy i třeboňská, byla kdys velmi rozsáhlá a zajisté mnohem rozáhlejší, než »Blata« u Hluboké.

Vlastní území Blat netolicko-hlubockých[1] zaujímalo vsi: Dehtáře, Babice, Bašty, Vel. Čakov, Košovice, Chrášťany Horní a Dolní, Podeřiště, Volšovice, Halasovice a Mahouš (druhdy panství netolické

koncentrace především při počátku osídlení a ještě pak něco později (při hospodaření extensivním), kdy je třeba soustředěni sil i prostředků; dnes však nikoli, poněvadž latifundia těžko dovolují skutečné hospodářství intensivní. Výdaje jsou »intensivní«, nikoli však výtěžky.

[1] Nahlédneme-li ostatně do Palackého »Popisu král. Čes.«, shledáme dle místních jmen, že »Blata« nacházela se nejen na Budějovicku, ale i na Boleslavsku, Bydžovsku, Čáslavsku, Chrudimsku, Klatovsku, Kouřímsku, Loketsku, Plzeňsku, Prácheńsku, Táborsku a Žatecku. »Čes. Lid« (1904, říjnový sešit) uvádí též rybník »Blata« mezi Poděbrady, Dymokury a Křincem (o 1800 jiter). Dále pastvinu »Blata« mezi Encovany a Roudnicí n. L. (o 240 jiter), jež byla za Marie Terezie k jejímu rozkazu rozdělena mezi 14 obcí súčastněných; po vysušení této pastviny povstaly z ní nejvýbornější chmelnice. Totéž platí na př. i o někdejším rybníku Malnickém u Postoloprt.) Sem náleží i slatinná pastvina »Blata« u Malešic (mezi Bechyní a Veselím n. L., per 400 jiter), plná rašeliny; pravděpodobno, že je to pokračování Blat veselských. Krajin podobných je tedy v Čechách hojnost. Zdá se pak vůbec, že vzdělání a osídlení rovin i podél řek, zejména pak míst bažinatých a vodnatých, je praslovanskou původní specialitou; poskytovalať nejen výživu, ale i ochranu proti nepříteli. Stačí jen pohlédnouti na krajiny mezi Labem, Vislou a odtud dále na východ. Osídlení pouhých lesů je již méně slovanské i mladší a nejméně zajisté osídlení hor atd. Tomu by odpovídala i širá, rozplývavá, měkká i dumavá povaha slovanská. Slováci na př. nejsou zajisté autochthony Tater; nemajíť dosud karakter horala. Není vůbec pochyby, že pravěk slovanský nutno studovati v souvislosti s dějinami agrárními, kolonisace atd. Že ostatně i na západě atd., a na př. ve Francii (marais), Italii, Uhrách byly močály, jež byly uměle vysušovány, je známo. — Ku článku A. V. Novotného-Kolenského, pokud je samostatný (»Č. Lid«, XIV., 117, »Velká Blata«), dlužno podotknouti, že pojem »Blat« je především agrární a pak teprve ethnografický. Zvláštnosti půdy stvořily zvláštnosti typu.

a krumlovské); pak vesnice Vlhlavy, Bílá Hůrka, Dívčice, Plastovice, Pašice, Zbudov, Mydlovary, Pištín, Novosedla, Lhota Prášlivá, Selce a Hlavatec (dříve panství hlubocké a libějické).

Tato »Blata« tvořila ve skutečnosti jedno nepřetržité pásmo. Pokud náležela k Hluboké, byla od pradávna — mimo malé výjimky — majetkem koruny a sdílela s tímto panstvím až do r. 1509 i své osudy, zejména ve změně osob zástavních i jiných držitelů.

Tak r. 1490 dne 1. května zastavil král Vladislav Hlubokou bohatému panu Vilémovi z Pernštejna. V zástavě pernštejnské a po té Ungnadů ze Suneka zůstalo to panství do r. 1562, kdy král Ferdinand I. dne 14. března prodal Hlubokou dědičně Jáchymovi z Hradce. Po něm přejal ono panství (r. 1565) syn Adam z Hradce, po jehož smrti (r. 1596) Jáchym Oldřich z Hr. r. 1598 dne 10. prosince prodal Hlubokou Bohuslavovi Malovcovi z Malovic na Dřítni opět dědičně. Konfiskací r. 1622 připadla Ferdinandovi II., který ji postoupil 1623 známému D. Baltazarovi de Maradas; jeho dědicové prodali ji 1661 Janu Adolfovi hr. ze Schwarzenberku.

Na tomto území utvořila a dosud zachovala se pověst o Kubatovi, známá šíře pode jménem »Kubata dal hlavu za Blata«. Je to pověst utvořená lidem a udržovaná ústním podáním; tedy se všemi příznaky, přednostmi i stíny tradice.

(Pokračov.)

Život církevní a náboženský roku 1904.

(Pokračování.)

II.

Mrtvotu rakouského katolicismu ani hnutí Pryč od Říma! nedovedlo vzkřísit; církev pomocí státu dále usiluje o utužení své moci a záchranu svého majetku. Tento majetek je ovšem hodně značný. Roku 1900 katolická církev v Rakousku měla příjmů 60,763.818 K, její majetek obnáší 813,612.301 K, t. j. $^1/_4$ všech příjmů v Rakousku zdaněných. Církev (1900) uložila na úroky 42% svých příjmů = 25 mil. K.

Reformní katolíci utichli, utichl Ehrhard (odešel do Německa), utichli ostatní; občas sice svědomí se ozve, jako na př. slovinského faráře Vogrince, jenž vydal reformní spis: Nostra maxima culpa! Die bedrängte Lage der katholischen Kirche, deren Ursachen und Vorschläge zur Besserung. Von A. Vogrinec, Pfarrer in Seifling, 1904. Ale takoví smělci rakouské hierarchii nejsou ještě nebezpečni, protože zůstávají osamoceni, massa věřících se nehne, neboť je jim náboženství lhostejno. Vogrinec se dostal za klášterní mříže, jeho kniha dána v Římě na index.

Rakouští biskupové občas vydávají proti »pryč od Říma!« své pastýřské listy, rozumí se náležitě patriotické, a je pokoj. V posledním svém říkání rakouští biskupové zdůrazňují latinu jakožto jazyk katolický na celém západě a odkazují faráře a kaplany na autoritu biskupů ve vší působnosti — tedy starý rakouský šiml centralisační. »Pryč od Říma« není již politicky tak silné; aspoň při volbách sem a tam němečtí nacionálové prohrávají již proti liberálům a ti rakouské hierarchii dávno již nejsou nebezpečni. Všecku náboženskou mizerii Rakouska vidět na Vídni a jejím hospodském řvavém křesťanství t. zv. sociálním; hlava měst a říše ovládána lidmi jako Lueger a Gessmann! O tomto posledním dost často se ozývají hlasové, že je a bude mužem budoucnosti . . .

Všem těmto černým lidem, rozumí se, škola je trnem v oku; proto dolnorakouští křesťanští sociálové podali na sněmě návrh zákona, zvyšující plat učitelstva, ale zároveň zvyšující dozor na školu se strany nynějších zpátečnických vládců v obcích a okresech; sociální demokratové a vídeňská universita protestovali proti předloze, vláda navrhla opravičky, které Luegrovci bez debatty přijali, proto že jich nepokládali za nebezpečné.

Politický charakter rakouského katolicismu křiklavě se jeví na »křesťansko-sociální« Vídni: ohromný počet českých a slovenských katolíků nesmí mít své bohoslužby, nesmí mít své české duchovní správy — hierarchie rakouská a ovšem také rozhodující kruhy rakouské krčí se před vídeňskými nacionály.

Ve Vídni ustavil se »spolek rozvedených«. Bude pracovat pro změnu práva manželského a nepochybně se zdarem; všude, ve Francii, v Italii, v Anglii, v Rusku pojmy o rozvodu se ujasnily. Jen v Rakousku církev i stát zavírají své klerikální oči a mají raději nezřízené a absurdní poměry rodinné a manželské, nežli reformu hrubých a nepřirozených názorů kanonických.

V Uhersku katolická církev slouží Maďarům, podle terminologie Luegrovy tedy »Judaeomagyarům«, zednářům a židům. Čtenářové ND byli naším dopisovatelem ze Slovenska o uherských biskupech již poučeni. Že také biskupové luteránské církve slovenské nechtí zůstat za svými římskými kollegy, podle spravedlnosti musí být konstatováno.

Také na Slovensku katolický theolog (»Margin«) v »Nar. Nov.« vyzývá k unii katolicko-luteránské, jejíž úkolem by bylo odstranit rozmíšky církevní a sjednotit se kulturně.

V Bosně a Hercegovině smrt Kállayova umožnila dohodu pravoslavné církve s vládou. Kállayův statut nebyl přijat laickými členy církevní správy a lidem, hierarchie ovšem jej schválila, neboť dělal z ní policajty a k policajtství každá hierarchie má vniterní sklonnost a schopnost. Nový statut, zpracovaný hierarchií a laiky, novou vládou zemskou nevalně pozměněn a schválen a dodán ke schválení cařihradskému patriarchovi.

Nový statut hoví celkem autonomii církevní v otázkách správy, jejíž orgánem je sněm lidu a kleru s hierarchií; moc cařihradského patriarchy má zůstat seslabena, vláda jmenuje biskupy, patriarcha volbu schvaluje a t. p. V patriarchátě jsou proti statutu námitky. Mezi tím propukla v synodě nevole proti patriarchovi, většina synodální jej složila z úřadu, minorita zase sesadila dva biskupy majority — tahanicím není posud konce, neboť rozhodčí instance, turecká vláda, ode dávna v takovýchto rozmíškách křesťanů má svůj zisk. V novinách četly se zprávy, že rakouská vláda jednotlivé členy sv. synodu cařihradského pro své návrhy nakloňovala — hotovými ve zlatě.

III.

V našem českém životě náboženský život skutečně duchovní se sice probouzí, ale probouzí se velmi slabě.

Církev panující udržuje své panství těmi malými prostředečky, kterými se udržuje proti indifferentismu všude jinde. Co to bylo rozčilování pro arcibiskupa Kohna — Kohn odstoupl a svaté zavládlo ticho. Orgán katolické »moderny« N. Život (č. 4) ve jménu (nepodepsaných!) »kněží spisovatelů« svým obvyklým chytráckým způsobem formuloval 8 požadavků, vlasteneckých, »moderních« a finančních, o náboženství, rozumí se, ani zmínky!

Noviny za to ohlašují, že nový arcibiskup olomoucký, dr. Bauer, se soudí s drem Kohnem o jakýsi dům.

V Čechách tvoří se nová katolická strana, která by spojila všecky tři frakce klerikální; oznamuje se právě na sklonku roku, že jednání asi povede k cíli. Na Moravě katoličtí sedláci postupují již delší dobu čileji proti sedlákům věrným vedoucí politické straně.

Proti německému »Pryč od Říma!« čeští biskupové se svými německými kollegy šťastně našli německý spolek »St. Bonifacius-Verein«; české ovečky, odchované liberalismem a cyrillomethodějstvím, budou na německé chrámy a missie klopit své české groše a polykat duševní stravu, kterou jim emauzský převor P. Alban Schachleitner ukuchtí v českém spolkovém lístku »Sv. Vojtěch«. Jen si to trochu rozložte: německý spolek propaguje se mezi Čechy z kláštera kdysi slovanského Němci, a aby český Vašek se příliš nerozčiloval, přeloží se spolkový plátek »St. Bonifacius« na »Sv. Vojtěcha«! Liberálové s počátku budou trochu hubovat, ale jen trochu, za týden, dva si na německý katolický chomout zvyknou a budou přispívat jen což! . . .

Svatá církev je vynalézavá. Neposkytla pouze St. Boniface, nýbrž také českého svatého Prokopa a zavedla na Sázavě slavnosti svatoprokopské; tam, rozumí se, vedle hrstky zbožných věřících, budou putovat i liberální vlastenečtí spolkáři, neboť je jim dána nová příležitost k pití a o to při poutích a vlasteneckých slavnostech hlavně běží.

»Jednota českého duchovenstva« (v červenci) na valné hromadě přijala resoluci, podstatně namířenou proti šlechtickému rázu vyšší církevní správy, jevícímu se při obsazování na výnosnější místa a pod.; širší obecenstvo české nemá ani zdání, jak pražská hierarchie a podle ní také mimopražská se světským duchovenstvem farním velkopansky nakládá — demokratičtější požadavky »Jednoty« jsou jistě oprávněny, ale rakouská katolická soustava jimi by nebyla valně otřesena. Pražský kardinál, rozumí se, viděl v požadavcích »Jednoty« buřičství.

Jisté vzpružení náboženského života také letos způsobeno přednáškami o Husových slavnostech; proti nim se strany katolické pilně se agituje a píše, ale také lže a denuncuje. Spisy protihusitské jsou na př. Sahulova: Kališná hrůzovláda a pod.; jsou to práce vědecky bezcenné, čistě negativní, polemické (proti vědě, protestantismu a moderním požadavkům náboženským). Rekord v denunciantství dosáhl dopisovatel z Prahy ve vídeňském »Vaterlandu« (4. července a pozd.), jenž mne pro přednášky na Husových slavnostech (vyšly doplněny pod titulem: V boji o náboženství u Laichtera) denuncoval ze smýšlení nejen protináboženského a proticírkevního, ale také protirakouského a protidynastického; české matky měly se ozvat a u samého císaře žádat, abych byl z university odstraněn. Pro pamět tento příklad katolické odpovědi na odchylné náboženské přesvědčení zaznamenávám.

Jsem rád, že ty moje přednášky zavdaly podnět a příčinu k různým projevům náboženským. Zdržím se trochu u hlasů z církví protestantských; většinou snažily se být věcnými. Vidím v tom, třeba že nevyslovené, přiznání, že české církve protestantské a zejména theolo-

gové duchovně se opozdili. Vývody »Husovy« (č. 11, 12) jasně ukazují, jak naši theologové protestantští se kolísají mezi autoritářstvím (»1. Poslouchat, 2. poslouchat, a 3. poslouchat«!) a rozumem — »kde to stačí«; a ovšem nedovede »Hus« pochopit, že všecko to poslouchání, ten klid a pokoj z něho prýštící, že vůbec všecka ta zděděná církevní passivita dnes náboženstvím už není a být nemůže. »Hus« nepochopuje, že se láme starý svět vůbec, že se láme hospodářsky, sociálně, politicky, že se láme stará kultura vůbec — a tu mají církve, má protestantism se spokojit podporováním a držením právě toho světa starého? A tento konservatism, toto reakcionářství má být — náboženstvím? Na to je Řím! Ovšem — officielní protestantism škorpí se s Římem velmi rád, ale na konec k němu sedá.

Český protestantism musí se postavit mezi hledající; není dnes zásluhou, sloužit těm, kteří bez toho již věří, ať se jim podává cokoli, ale bude zásluhou, získávat nevěřící, hic Rhodus, hic salta! Nepochybuji, že majorita českých protestantů půjde svou vyšlapanou cestou, ale doufejme, že nějaká minorita bude mít odvahu svého přesvědčení a že se docela zjevně a odkrytě postaví vedle a proti officielnímu farisejství. Liberální nikodémství nic nezpomůže. Tu i tam čteme v evanj. listech (v »Pravdě« na př.) stesky, svědčící o poznání některých vad, ale to všecko je málo. Reformní hnutí musilo by pronikat hloub a musilo by především mít svůj orgán.

Po lonském sjezdu nastalo v církvích evanjelických charakteristické ticho — hluk a denunciace katolických a politických listů stačily na utlumení náboženského zápalu. Žaloba na »pruské dolary« sice v »Nár. Listech« nebyla po prvé (viz »Hlasy ze Siona« 1873, 53), ale působila zase a opět.

Upozornil jsem již několikrát na »Reformované Listy« pana faráře Karafiáta. Vlastně lístečky — trochu větší osmerka o 8 stránečkách vždy za dva měsíce (předplatné 30 kr. ročně). »Reformované Listy« celé jsou psány redaktorem; pěstují záslužné biblické studie, rozbor překladu kralického, vedle toho rozdávají orthodoxní štulečky v levo, pravo, slaďoučce bez jména, ale průhledně. Tu shledávají, že v evanjelických církvích není dostatečného probuzení, tam zase »připouštějí s žalem«, že se našel reformovaný farář, jenž přeložil Harnacka; k tomu pak stejně »s žalem« připouštějí dále, že o tom překladu žádný církevní časopis se slovem nezmínil, ač prý jinak píší o spisech mnohem méně významných — pan farář docela správně takto posvítil svým kahánkem na řečené liberální nikodémství. V nedostatku probuzení pan farář shledává velmi silný klerikalism evanjelický, protože prý každé neobrácené srdce, farářské i nefarářské, je silně klerikální; pochopitelným způsobem pan farář vzal si na svou mušku také »moderního člověka« a jeho tužby náboženské.

Z tábora necírkevního a proticírkevního napřed stůj zmínka o založeném letos spolku bezkonfesijních »Augustin Smetana«; spolek má účel chránit své členy ve sporech o bezvyznání a všemožně pracovat pro lepší pochopení otázek církevních a náboženských ve smyslu pokroku a duchovní svobody. Posud pořádal

několik přednášek a vydal užitečnou knížečku napsanou drem Boučkem: Právní postavení osob bez vyznání náboženského; se strany sociálnědemokratické vydán spisek téhož obsahu od dra Soukupa: Bezvěrci dle práva rakouského. Obojími publikacemi dostává se poučení o postavení bezkonfesijních, o kterém i mezi právníky kolují čiré mythy; i v tomto oboru je více práv, než se předpokládá, běží jen o to, práva ta hájit.

Strana lidová opravila svůj program náboženský, prohlásivši se pro odluku státu a církve a zejména pro úplnou nezávislost školy na církvích; také Výbor zemské ústřední jednoty učitelstva měšť. škol českých v král. Českém prohlásil se pro odpoutání školy od církví a vyproštění její z jakéhokoli vlivu klerikálního.

Pan J. Svozil, vzdavší se svého kněžského úřadu, vydal nákladem »Samostatnosti« spisek »O klerikalismu«.

Uváděje »Samostatnost« nemohu nevzpomnět, že ohlašuje Haeckelův spis »Záhady světa«. Proto, že prý v Německu a j. spis vzbudil pozornost, »Samostatnost« přeje si stejnou pozornost doma — pozor, ano, ale doufáme, že nebude mít vliv v otázkách náboženských. Ale takové jsou konce neuvědomělého, negativního liberalismu — dnes Harnacka, zítra Haeckela, pozejtří zase něco jiného a domněle lákavého, jen žádné přesné soustavy a žádného přesvědčení!

Český liberalism je ubohý! »Nár. Listy« letos v den Husův žádaly — revisi Husova processu; obnovily takto starý (1869) požadavek prof. Kalouska z »Pokroku« (ten požadavek vyšel anonymně, ale prof. Kalousek o něm něco pověděl ve své brožurce o Husovi, posouzené v ND 1902 v listopadu), proti kterémužto požadavku se tenkrát vyslovily. Další příznak úžasného úpadku našeho liberalismu stále podává liberalistický kdysi spolupracovník dra E. Grégra pan Alfons Šťastný. Letos ve svých »Selských Novinách« přinesl proti mně článek »Nové náboženství« (č. 32), v němž mne viní z nevěrectví, atheismu, imputuje mi naivnost, že chci založit nové náboženství atd.

Tomek vydal letos I. díl svých »Pamětí« (v Matici České). Jsou poučny jako obraz konservatismu staročeského a jeho liberální obruby, kterou si ovšem Tomek ve službách vídeňské vlády od svého praporu velmi záhy odpáral. Nedostatek politických a vůdčích ideí vůbec v »Pamětech« až zaráží, ale takový ten staročeský konservatism ve skutečnosti byl a posud je. Že Tomek na Havlíčka ještě po smrti svého druha z r. 1848 si vzpomíná policajtsky, nepřekvapí nikoho, kdo zná práce Tomkovy a jejich ducha.

Pan V. Mrštík (»Lumír«, 1. č. nového ročníku) článkem »Krise« zkormoutil své posavadní reformní přátele katolické; odříká se totiž všech církevních náboženství přestávaje na svém literárním a uměleckém, nevím jak bych to řekl, — siláctví.

V Musejníku dotištěny některé dopisy Zeyerovy, z nichž ti, kdo toho nepostřehují z jeho belletrie, mohli by poznat ten slabošský dekadentní literární fetišism, který někteří ctitelové pokládali za — náboženství.

Prof. Mareš podávaje v »Přehledu« (č. 5., 6.) zprávu o mezinárodním sjezdě fysiologů v Bruselu, právem zdůrazňuje fakt, že moderní přírodověda odmítá materialism. V té věci vyslovil jsem s prof. Marešem plný souhlas (ve sporu s »Živou«) a vyslovuji jej opět; ale právě proto vyslovuji svůj nesouhlas s některými základními pojmy, které v zahájené diskussi náboženské jsou důležity. Prof. Mareš praví, že věda vykládá jen, co je, proto prý je jednostranná a není pravdou; pravdou prý je něco jiného, ne to, co je, nýbrž to, co být má, co má hodnotu. »A po této pravdě, která neexistuje, ale platí, táže se lidstvo. A tak jsme svědky nového hnutí náboženského, a to právě v myslích intelligence, zklamané vědou.« K tomu kladu tyto kritické otázky: Proč by, předně, o tom, co být má, nebyla možna věda a to věda docela přesná? Prof. Mareš drží se Kanta — nespracoval Kant zejména ethiku vědecky na základech položených »Kritikou«? Prof. Mareš definuje vědu jako vědu o tom, co je: dá se ta definice držet? Konečně, z odmítání naturalismu prý nastává návrat k náboženství — k jakému? Naturalism, o němž prof. Mareš mluví, je dnes především otázkou noetiky a methodiky a vědy vůbec — o náboženství se tu jedná teprve v řadě další. Cením si, že prof. Mareš stojí proti naturalismu a úzkému positivismu, ale právě proto se bráním proti tomu, aby jeho vývodů užito bylo od zpátečnických zastanců náboženství církevních, kteří před mythologií Haeckelovou zhusta nemají jiné přednosti, nežli že jejich mythologie je starší. Když už jsme a musíme být proti mythologii, tož proti mythologii na celé čáře.

»Odzbrojte« je titul nového listu věnovaného snahám protivojenským a mírovým; v prvém listu čte se úvodní slovo od Berthy Suttnerové. List vychází v Unhošti-Poteplí (ročně 5 kor.).

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

ZE SLEZSKA.

Ve Slezsku rozvlnil se konečně — bohudík — živý ruch. Bohudík, pravím. Neboť mám to pevné přesvědčení, že trvalý a bezpečný pokrok české věci ve Slezsku nedá se učiniti závislým od pomoci z Moravy a Čech. Naopak, tento pokrok jest možným jen tenkrát, jestli ve Slezsku saměm ti, kteří mají politické neb kulturní vedení v rukou, budou spoléhati především na sebe, na svůj lid, to jest na hluboké uvědomění svého lidu. — Musíme tudíž býti rádi, můžeme-li konstatovati, že nejrůznějším vrstvám českého národa ve Slezsku počíná svrchovaně záležeti na tom, stojíme-li, či pokračujeme. Rolnictvo, dělnictvo a intelligence začíná kontrolovati jednání opavského vedení a důrazně žádá reformy a intensivnější ruch. Tento obrat, ruch, čilý život, jenž neměl popudů od opavského vedení, nýbrž namnoze směřoval proti vedení, s radostí musí se uvítati ode všech; odtud dá se zajisté poznati, že Slezsko samo v sobě se počíná starati o sebe, a to jest, myslím, nejlepší záruka, že česká věc ve Slezsku nesejde na scestí. V tomto článku vylíčíme přehledně poměry nynějšího Slezska.

Veřejný politický život datuje se od r. 1869. Tenkrát velkým táborem lidu u Chabičova poprvé český lid slavně oznámil, že hodlá dobýti pro sebe též platnosti politické. Pak nastává doba neobyčejné činnosti. Více pracovníků, z nichž na konec se vyrýsovala jména známých vůdců a poslanců, pp. Hrubého, Dra. Grudy a Dra. Stratila, horečně projížděli kraje, poučovali lid politicky i národně zcela neuvědomělý, probuzovali ho národně a učili, jak se hlásiti k politickým právům. V těch letech dán základ k podivuhodné disciplině voličské, jež dosud tak skvěle se osvědčuje. Roku 1884 poprvé se volilo do sněmu, ale jen jakoby na zkoušku. Teprv r. 1890 a dále provedly se plně volby s naší strany a vypadly pro nás vždy slavněji (dle počtu odevzdaných hlasů). — Zdůrazňuji však z té doby ještě jiný moment než vylíčený politický. V té době poměr mezi pány z města a mezi lidem venkovským byl nadmíru srdečný a upřímný. Lid slezský, jenž jest velmi nedůvěřivý vůči neznámým, byl přímo elektrisován jednáním a řečmi pánů, kteří demokraticky agilně, upřímně a beze stínu po lsti

ve zracích k němu mluvili neobyčejné zprávy. Byla to sváteční adventní nálada, od níž mnoho se čekalo. Kromě řečníků výlučně politických dojížděli na venkov oblíbení besedníci, kteří svým humorem, písněmi, povídkami a různými příhodami bavili lid, přivykali jej na pány z města a získávali pro českou věc. Jmenuji Dra. Slámu, pokud byl ve Slezsku, pak Hořicu, jehož fysiognomie slezská jeví se nám zcela jiná, než jak ho znáte v Čechách. Ve Slezsku byl Hořica bodrým, veselým vlastencem, jenž učil lid tanci »Besedě«, zpíval písně, rozdával knihy. Z jeho »Obrázků ze Slezska« seznáte náladu takovýchto vlastenců. A nezapomeňme na lékaře Kolofika, jenž povoláním svým odkázán mezi lid, z největší části venkovský, oblibou u lidu nad všecky vynikl. Zdůrazňuji tuto srdečnost mezi pány a lidem; poznáme později osudný rozdíl jevící se v odkloňování venkova od vedení. Řekneme: do poč. 90tých let jeví se upřímná a čilá práce u vůdců a úcta lidu k vůdcům a vlastencům.

R. 1890 znamená definitivní vítězství ve volbách sněmovních. Vítězství naše — při občasně agitaci — i pro hudoucnost bylo zaručeno. A tak páni, kteří se stávají nyní poslanci a vůdci veřejného života národního, se uklidní ve veřejné práci. Je to zajímavý obrat, který se pozoruje po r. 1890. — Zatím co v obcích jaks taks probuzených drobní pracovníci pracují ve spolcích, vedení ztrácí styk s venkovem a oddá se sněmovní politice. Vedení uzavře se lidu a omezí se na vysoké kombinace sněmovní diplomatiky. Právě to, že vedení odkloňuje se lidu, bylo vytýkáno poslancům. Pan rada Hrubý pak odpověděl, že nelze žádati na poslancích, aby týdně pořádali přednášky; dále prý se musí uvážiti, jak obtížná je práce poslanců ve sněmu, kde bojují tři (resp. s Poláky šest) proti 25. O sněmovní práci poslanců nikdo se nevyslovil neuctivě. Naše menšina zajisté se nemůže uplatniti tak, jak by chtěla, a my nechceme vytýkati, kde se vytýkati nedá. Ale právě proto, že boj menšiny na sněmu nemá valných výsledků, musí se úkoly našeho vedení hledati hlavně v práci mimo sněmovnu. A zvláště ve Slezsku, na horké půdě, kde národnostní boj je zvláště prudký, tam vedení musí vyjíti z politiky sněmovní a musí vésti, říditi á organisovati celý náš boj proti Němcům na všech stranách a ve všech oborech. Vedení má míti v evidenci všecky obce, má věděti, jak kde si stojí život český, a dle toho pak má rozestavovati bojovníky, ty drobné pracovníky, jichž ve Slezsku je dosti. Postupují-li Němci svými Nordmarkami tak úžasně výbojně, nasazují-li schulvereinské školy do českých obcí a pracují-li vytrvale o poněmčení českých vesnic, naše vedení nesmí býti lhostejné nad touto příšernou činností Němců, nýbrž musí hleděti, jak by tuto činnost paralysovalo. Vyvolávati podobné instituce české, jež by stále a vydatně pracovaly a rušily vlivy německé, to jest úkolem vedení. Opakuji znova, nechceme, aby poslanci konali týdně přednášky, nekritisujeme práce sněmovní, ale žádáme si, aby vedení bylo v čele všeho národnostního zápasu a majíc v evidenci stav obcí, aby organisovalo hloučky národních pracovníků. Samo sebou se pak rozumí, že vedení musí udržovati styky s venkovem, aby mohlo

míti o všem evidenci. — Ale zde právě jsme u počátků zla. Řekli jsme nahoře, že od r. 1890 vedení odkloňuje se od lidu, styků nepěstuje; v národnostních zápasech na jazykové hranici omezuje se na týdenní agitaci před obecními volbami. Ve Slezsku je sbor důvěrníků, každá obec vysílá do sboru jednoho neb několik důvěrníků, a sbor dán k ruce poslancům. Proti sboru bylo v poslední době mnoho stížností, že bylo usneseno, sbor ten reorganisovati. Sbor ten trvá při nejmenším 10 let, a ani jednou vedení sboru nesvolalo, aby se informovalo o poměrech. Pak už pochopíte důsledky. V celé zemi klid. Najednou strhne se hrozný pokřik v novinách, že obec X, kde jsou za týden volby, je velmi ohrožena. Týdenní agitace má napraviti tříroční nečinnost. Vedení nevede národnostního zápasu na Slezsku, je naprosto neagilní, neenergické, bez iniciativy, bez promyšleného plánu; vedení naše je pravým opakem vedení českobudějovického, jež svou agilností mohlo by býti nám vzorem. Výsledky této nečinnosti vůdcovské se cítí. Prozíravější lidé s obavou pohlížejí do budoucnosti, uváží-li množství poloztracených obcí kdysi našich. Kateřinky, veliká a bohatá obec, je nejžalostnější memento našemu vedení. Vedení odkloňuje se od lidu, nesvolává důvěrníků, aby se s nimi radilo, zkrátka pomíjí styků s venkovem.

Promluvím o stycích poslanců s venkovem. Zdůraznil jsem upřímný a srdečný poměr pánů a lidu v letech 80tých. Po roce 1890 nastává v tom směru frappantní rozdíl. Dr. Sláma odejde ze Slezska, Hořica nepřichází tak často, a poslanci přicházejí jen co šest let. Poslanci uzavrou se ve svůj Olymp, jak dí výstižné rčení mladé generace. Co by měli dělati mezi lidem? Pro volby sněmovní přec lid je praeparován. O národnostní zápas, jak jsem ukázal, jim neběží. Ani kulturní práce nevedou oni. Vůdcové se dávají voliti, a lid má pro ně význam jen jako hlasovací massa. Poslanci nyní jsou jen málo známí mezi lidem, populární a oblíbení jsou nyní pánové jiní.

Je-li ve stycích s lidem naše vedení tak nelidové, ve svých politických názorech je mnohem nelidovější. Stanovisko jeho k dělnictvu jest zúplna totožné se stanoviskem delegace české a moravské. Zakládal-li kdysi posl. Hrubý ve Slezsku stranu nár. sociální, byly jeho záměry zcela jiné než dělnicko-sociální. Proto když nár. socialisté se osamostatnili, počali si všímati též svých dělnických interessů, »Opavský Týdeník« prohlásil je za stejně beznárodní jako sociální demokracii. A chování opavské repraesentace a repraesentační žurnalistiky (»Op. Týd.«) proti nár. socialistům jest až zarážející. Když dělnický »Všeodborový spolek« žádal za středoškolské extense, »Op. Týd.« mu odpověděl, že věda nehodí se dělníkům (!). Nejkarakterističtější však je stanovisko vedení k všeobecnému právu hlasovacímu. »Op. Týd.« píše pro ně. Poslanci podali v tom smyslu návrh na sněmu. Ale redaktor »Op. Týd.« v soukromém hovoru se vyslovil, že za žádnou cenu nemůže se rozehřáti pro hlasovací právo všeobecné; posl. Hrubý na voličské schůzi v Pol. Ostravě vyloučil nevoliče, protože chtěli vysloviti nedůvěru. Hle, jak prakse našich poslanců, pokud je na nich samých, ne na vládě závislá, jest odlišná od theorie!

Neagilní a neiniciativní v národnostním boji, naprosto nelidová a aristokratická jest naše repraesentace. Aristokratická i v tom smyslu, že lze pozorovati u ní též ironický despekt proti odpůrcům, kteří ještě nejsou nebezpeční. Samozřejmo, že proti tomuto vedení vyvstali nespokojenci, kteří zcela jinak pohlíželi na poměry slezské. Repraesentace měla vůči nim jen »pohrdlivý úsměv« (»Slezský Věstník«). Ztrnulost a konservatism obezdily na konec aristokratický Olymp vedení. Neagilnost, nelidovost a ztrnulost mívají obyčejně soudruha, jenž v této společnosti nescházívá. Čtenář se dovtípí, že jest to klerikalism. Otázka, je-li ve Slezsku klerikalism či není, poslední dobou byla ve Slezsku silně probírána. »Op. Týd.« dovoluje si tvrditi, že ve Slezsku klerikalismu není. Pan kaplan F. Horák z Jaktáře prohlásil na schůzi Pol.-hosp. Jednoty, že kněží ve Slezsku jsou vlastenečtí a pokrokoví, ale víru lidu že bráti nedají. Pan řídící učitel Gudrich, slezský pokrokovec, pronesl se, že mladší kněžstvo je pokrokové. Dle mého mínění klerikalism ve Slezsku existuje. Projevuje se čistě kněžskou institucí »Spolkem pro zakládání knihoven ve Slezsku«, jenž síť svých knihoven rozestřel po všech obcích a pečlivě se stará, aby se do knihoven nedostalo něco zlého. Projevuje se zneužíváním kazatelen proti nemilým spolkům (Poruba). Ojedinělí kněží šířili divné řeči o prof. Drtinovi, jenž mluvil v Opavě 27. a 28. prosince 1904, tak že dopisovatel brněnského klerikálního »Hlasu« (red. »Op. Týd.« p. V. Hans) omlouval Matici Opavskou, proč že pozvala do Opavy prof. Drtinu. Nejkrásnější však zárukou klerikalismu jsou slova p. koop. F. Horáka, že kněží víru lidu bráti nedají. To jest obvyklá devisa klerikálů ve všech zemích; pod tímto heslem budou vystupovati proti prof. Drtinovi, proti pokrokovcům, když by přednášeli o vědě, proti učitelstvu, když by se přidalo k pokrokovým směrům vychovatelským. S tímto heslem budou kněží revidovati knihovny a hlavně pod pláštěm sv. víry budou denuncovati, jako jejich pp. spolubratří v druhých dvou zemích. Slezští kněží jsou též již organisováni stavovsky. Scházejí se obyčejně za úplňku, letos v lednu sešli se již 12. ledna, »v místnostech známých«. Radili se tam o proudech moderních a stanovisku konfratrů k nim. (Zastrčená lokálka v »Op. Týd.« ze dne 11./I. 1905.) Veřejně ovšem žádný neřekne, že je klerikál. Ale přes to klerikalism ve Slezsku existuje a existoval. Nebyl sice výbojný, vždyť ve slezské dřímotě nebylo třeba mu býti nespokojeným. — Slezské vedení zarejdovalo do vod klerikalismu. Právě jako v Čechách tlouklo se též u nás na buben svornostenství. Ve Slezsku neměla být než jediná národní česká strana bez jakéhoholiv dalšího zabarvení. Tento příkaz svorné jednoty byl zachován po dlouhou dobu bez protestu. Jen kněží, kteří mají moc nad lidem, kteří drží k sobě a mají svůj výbojný »Spolek«, představovali jistou moc, jež se nesmí podceňovati. Též vliv kněží na lid dal by se dle mínění vůdců využitkovati ve prospěch národa. A tak repraesentace přikloňovala se ke kněžím, pan red. Hans dopisuje do klerikálního »Hlasu«, opavští páni rozšiřují časopisy »Čech«, »Našinec«, »Hlas« (brněnský) a ovšem »Op.

Týd.« Tento pak repraesentační náš týdenník zakoketoval si nápadně se Šamalíkovinou, pečuje o kněží, aby je pokrokovci nevyhodili z národa(!). V ten okamžik, kdy slezské vedení od dřívější třeba formální nestrannosti jmenovanými fakty překlonilo se ke klerikalismu, dán i signál ku povstání stran mladých. — Přehlédneme stručně osobnosti, pokud ovšem jako veřejní zástupci lidu jsou veřejností zodpovědní. Posl. Dr. Stratil je slezský Herold, máme ovšem na zřeteli miniaturní poměry slezské. Vážněji nepracoval ani tehda, pokud ještě byl zdráv. Zasvěcenci vykládají o tom, jak se usmíval p. doktor, když ho vyzýval jistý pán k akci v Kateřinkách, když se tam usadila Nordmarka. Rada posl. Hrubý je pracovník poctivý a též iniciativní; ale zabrán jednak politikou říšskou (je říšský poslanec), jednak vychován v tradicích starší generace, ani on není platen Slezsku tak, jak ho Slezsko potřebuje. A on to je, jehož návodem my ve Slezsku vůči vládě hráli úlohu hodného Děpolda, ale Němci úlohu zlého Děthřicha. Tiše, tiše, drahý lide, mluvil p. posl., zatím co lid sám od sebe spontanně na táboru chtěl vyjádřiti svoji nespokojenost. A lid mlčí, nedoveda si vysvětliti takové logiky, neboť dosud vždy byl tiše a přec nedostal nic. Jak neblaze to na lid působí, samozřejmo. O posl. Foltysovi nemám co říci. Lid nerad ho volil, ale k volbě byl nucen vedením; zvolený poslanec po tři léta nebyl slyšen ani viděn nikde. Je pouhým figurantem, za jehož nečinnost jsou zodpovědni ti, kdo ho nastrčili. (Dokonč.)

SLOVENSKÉ VOLBY.

V lednu ve volbách i t. zv. slovenská strana vystoupila činně; mezi jiným i proto, že prý nadála se »čistých« voleb. Bez přílišného optimismu takáto naděje ovšem nebyla možna. Vláda totiž, postaravši se o to, aby nejvlivnější slovenští ablegati ještě před volbami do státního vězení byli posazeni (Veselovský a Valášek, každý na rok), neopravňovala k růžovým nadějím na spravedlnost. Ale poněvadž Rumuni a Srbi šli do volebního boje, třeba bylo jíti i Slovákům. »Kdo chce žíti, ať se kývá.«

O donedávním »credu«, o »Manifestě« neb »Memorandu«, o slovenském »Okolí« neb slovenském sněmě dnešní slov. politikové více nemluví ani slova. Při nynějších volbách slovenský program byl tento:

1. Jsme za celistvost, nerozdílnost a nezávislost naší uherské vlasti.

2. Jako Slováci žádáme uznání a urovnoprávnění slov. jazyka ve škole, při soudě a v úřadech, jmenovitě aby 44. z. čl. z r. 1868 do života uveden byl.

3. Žádáme revisi zákonů církevně-politických, jmenovitě zrušení zákona o bezkonfessijnosti.

4. Žádáme autonomii církví.

5. Žádáme, aby stát všemožně staral se o pozdvihnutí lidového školství na základech přirozených.

6. Žádáme, aby takové pořádky a zákony byly zavedeny, jež by sloužily ku pozdvižení hospodářství, malého průmyslu a obchodu; proto žádáme, aby na našich stranách zakládány byly potřebám obecenstva odpovídající hospodářské, průmyslové a obchodní školy s řečí mateřskou.

7. Jsme za obmezení svobodného dělení rolnických malostatků. Zákonem určena budiž minimální částka majetku, ku živobytí potřebna, již nebude lze majiteli odňati, aniž prodati cestou exekuce.

8. Žádáme spravedlivější způsob zdanění, jmenovitě aby brán byl ohled na naše méně úrodné kraje.

9. Žádáme regulování řek na našich horních stranách.

10. Žádáme dobrý služební řád.

11. Jsme za obmezení svobody průmyslu průkazem schopnosti, a aby stát chránil řemeslníky a robotníky v závodění s velkokapitálem. Zřízen budiž poměr mezi zaměstnavately a robotníky a dány zákony na ochranu hmotných, mravních a zdravotních zájmů robotnických,

12. Jsme za překažení všeliké lichvy; ať stát postará se pro malohospodáře a řemeslníka o laciný úvěr a aby lid chudobný měl vždy slušné zaměstnání.

13. Potravné a výpomocné spolky ať požívají ochranu a podporu státu.

14. Jsme za reformu administrace, ale tak, aby občanstvo ze spolupůsobení vyloučeno nebylo.

15. Jsme za autonomii obcí a okresů.

16. Žádáme zákony na rychlejší a lacinější vykonávání spravedlnosti.

17. Žádáme spravedlivé rozdělení okresů volebních, všeobecné přímé volební právo a tajné hlasování po obcích.

18. Jsme za svobodné právo spolčovací a shromažďovací.

S tímto programem »slov. národní strany« kandidovali: v Turci Pavel Mudroň a dr. Jan Mudroň, v Liptově dr. Emil Stodola, v Oravě Ivan Pivko; v Nitranské bratři dr. Julius a Rudolf Markovič a František Veselovský (jenž sedí ve vězení); v Prešpurské Martin Kollár; na Dolní zemi v Kulpíně Milan Hodža.

Jak pracováno a bojováno do 26. ledna, o tom svědčí početné dopisy ve slovenském tisku. Ku př. z Lipt. sv. Mikuláše 21. ledna »Nár. Novinám« (č. 10.) nejmenovaný píše: »Dnes byli jsme v blízké Vrbici svědky takého nadšení národa, jakého Vrbica ještě neviděla. Byl totiž opovězen příchod našeho kandidáta dra Stodoly . . . O třetí popolední přišel . . . V ústrety přišel nám nespočetný zástup pod dvěma zástavama a množstvím věnců a květů, jimiž spřežení a saně kandidatovy tak ověnčili, že stkvěly se v nádheře ozdoby. Zástup stanul a ztichl. Na to jedna za druhou dvě panny vrbické pozdravily kandidáta báseňkami krásnými, významnými, a tak citně přednesenými, že nám mužům zjevily se slzy v očích od pohnutí. Tak hnul se zástup v před,

do Vrbice, se zpěvem nábožné písně: »Všickni, jenž skládají v Pánu své doufání.« Po této písni, když se blížil zástup ku domu Mikovskému (kde bydlí hlavní odpůrce Stodolův), slyšíme verš nábožné písně následující: »Kdo proti nám, když Bůh s námi jest? Živí i mrtví jsme jeho; ďábel, smrt, peklo, žádná neřest neodloučí nás od něho . . .« a za tou zase první verš »Hrad přepevný«. Horlivé ženy vrbické vedly zpěv tento krásně, nadšeně . . .

Když jsme přišli před věž modlitebny, jedna měšťanka Vrbičanka pozdravila pana kandidáta pronikavou řečí, v níž jménem žen a matek vrbických prosila, by na sněmě bránil naši milou slovenčinu, a přála mu požehnání od Hospodina. Když pan kandidat srdečně se poděkoval, jeden vážný měšťan vrbický pozdravil ho ve jménu měšťanů-voličů slovy velmi vřelými . . .« (Následovala programní řeč.) »Po řeči mladí mužové vzali kandidáta na plece, nesli ho na horní konec Vrbice a zase nazad k věži. Tak táhl potom ten velikánský zástup ulicemi . . . Po předu ověnčené spřežení kandidátovo, potom dva prapory a veliké zástupy dolů do Mikuláše při stálém zpěvu písní nábožných i národních.«

V témž čísle »N. N.« dopis z vrbovského okresu takto zní: »Cesta našeho kandidáta dr. Jul. Markoviče po okrese za příležitosti jeho programních řečí byla v pravém smysle vítězoslavná. Všude vítala kandidáta banderia, nepočetný řad saní a tisíce lidstva. Sáně i koně věnčili. Krásné bylo vítání obzvláště v dolních obcích katolických, kde průvod tvořily krásnými praporečky ozdobená banderia, a při střelbě hmoždýřů vjížděl kandidát do obcí. Katolické voličstvo s nadšením poslouchalo uchvacující řeči kandidátovy. Oduševnění nevídané.«

»Snad v žádném okresu v celé krajině nedějí se taková volební svinstva a veřejný útisk se strany úředníků, jako u nás. Vydáno prý heslo, že proti Markovičovi všecko je dovoleno. Notáři a rychtáři veřejně kupují hlasy po 10—100 korunách, slúžnovci citují k sobě významnější voliče, prosí a hrozí, odjímají a dávají licence (právo prodeje lihovin), vyměřují pokuty peněžní i žalář, jež slibují odpustiti těm, kteří budou s nimi hlasovati. Žaloba odeslána ministru vnitra telegraficně. Ale vzdor všem podvodům vítězství naše je jisté, jestli jen volba nebude vykonána banffyovským způsobem« atd. Atd. Výsledek?

Propadli na Slovensku naši všickni. Jediný Milan Hodža daleko na jižní hranici Uherska vyvolen za sněmového poslance slovenského na srbském programě. I ten zvítězil jen pomocí Srbů. Vedle 726 slovenských hlasů dostal 447 srbských.

Tedy sami Slováci nevyvolili si pro domo sua ani jednoho poslance. (Skyčák v Oravě ač vyvolen Slováky a ač je Slovák, ale s »ludáckým« programmem bojoval, zvítězil a bude otrokem strany feudálno-klerikální.) Jak je to možné? Při tolikerém oduševnění takové fiasko?! Inu, tak se táže i náš jediný poslanec Hodža v jeho »Slovenském Týždenníku«, kde takto píše: »Lidé boží, co jste to spáchali? Vyvolili jste Krausa, Lányiho, Vermeše, Rudňanského. Vím já, že ne ze své vůle, ale úkladem a útiskem našich nepřátel hnaní . . . Ale je to útěcha slabá, když národ nepáše samovraždu ze své vůle, ale pod útiskem, ne střízliv ale opojen. Hanba se stala, neštěstí se stalo. — Že nás

ubili, pravíte? Ne, přátelé moji, ale my jsme se dali ubiti . . .« A následují žaloby, že i jim tam v Kulpíně »protivníci činili ta nejhloupější protivenstva.« »Vytrpěli jsme mnoho i my i Srbi, to je pravda.« »I nás vojsko pokoušelo, k výtržnostem dráždilo, ale my nic: pokojně a důstojně. Vždyť chtěli i podplácet také mezi námi. Ale such neodešel žáden . . . Nebo my nejsme žebráci, žádající almužnu, my jsme národ.« (»Slov. Týžd.« 1905, č. 6.)

Hodža má pravdu. Vždyť i v »Nár. Nov.« o Liptácích píše tamější farář Okályi, že tam »slovenské straně chyboval hlavní prostředek přesvědčovací a kortešský: pálenka a maso.

I o voličích ve Vrbovém píše v »Nár. Nov.« kdosi, že v ostrém vítru v noci stáli »dědináci jako zeď, jejich ženy, synové a dcery při nich, prosíce a napomínajíce je, aby vydrželi byť i do rána, aby nebyl mezi nimi ani jeden slabochem aneb aby se nedali sklátiti penězům liberálních náhončích, kteří jako noční sovy zaplavili naše řady.«

Tedy také zde, jako i ve Vrbici, ženy vynikají nápadně. Činí muže — zmužilými! V Smrečanech ženy dokonce i napraly svým mužům pro jakési volební bezkarakternosti. (»Nár Nov.« 1905, č. 16.)

Pravda, všudy mezi pšenicí je i koukol.

Proto nelze upříti, že i tentokrát na slovenské straně u voličů i kandidátů bylo mnoho krásného oduševnění, byla činnost a obětivost úctyhodná. Dojista hlavně za obsah a ne za vignety bojováno, za národ, za pravdu, a ne jen za osobu kandidáta. Přece však v slovenském tisku vyšly celé fanfarády ke cti a slávě jen osoby. Ku př. ve skalnatém a chudobném okresu vrbovském, při programních řečech kandidátových, saní, praporů, praporečků bylo všudy »bez počtu«, »oduševnění všeobecné«, »pompa nevídaná«; »zasypali ho nejen kvítím a věnci (v lednu!), ale kropili jeho cestu slzami radosti . . .« A konec? Zvítězila v podstatě — pálenka.

Nestačí krátce před volbami se nadchnouti, volby se musejí připravovati, musí se politicky mysliti a pracovati; na Slovensku do opravdy budoucí volby musíme připravovati hned teď po volbách! *Slovák.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Výroční zpráva a valná hromada banky Rakousko-uherské. — Fiasko českého vystoupení? — Místní dráhy v Čechách. — Vládní předloha o nových lokálkách.

K letošní výroční valné hromadě Rakousko-uherské banky hleděno bylo u nás s napjetím ještě větším než loni. Ne že by poslední rok působnosti banky po stránce finanční byl zavdával podnět k zvláštnímu interesu. Naopak, rok loňský přes všechny pravidelné a nechutné již nářky o hospodářské tísni byl rokem vzestupu, jehož dokladem jest i věcně příznivá zpráva banky.

Dle této výroční zprávy bylo v uplynulém roce zřízeno sedm nových podružných ústavů, dva v Předlitavsku a pět v Uhrách, bylo tedy koncem roku 45 filiálek a 68 podružných ústavů v Předlitavsku a 33 filiálek a 88 podružných ústavů v Uhrách, celkem tedy v Uhrách víc bankovních ústavů nežli v Předlitavsku. Veškeré operace banky v minulém roce činily 8.234,069.849 K, pokladní obraty 76.813,599.883 K. Kovový poklad vzrostl na 1.153,015.782 K, byl nejvyšším dne 29. září 1904: 1.525·72 mil. K, nejnižším 7. ledna: 1.465·46 mil. K a činil průměrně 1.506·39 mil. K. Oběh bankovek činil 31. prosince 1904 1.751,301.080 K, nejvyšším byl 31. října: 1.788,339.000 K, nejnižším 23. března: 1.545,911.000 K a činil průměrně 1.641,380.000 K, rozpjetí mezi maximem a minimem, to, v čemž právě projevuje se elastičnost, kterou banka svými papíry vnáší v oběh peněžní, činilo tudíž 243 milionů K (o tolik tedy stoupla potřeba platidel ve státě v době nejčilejšího obchodu proti období relativní stagnace). Eskomptní obraty činily 3.710,110.115 K a koncem 1904 bylo v portefeuillu banky směnek za 511.636 mil. K. Z toho eskomptováno ve Vídni 27·793 proc., v předlitavských filiálkách 25·82, v Pešti 29·505, v uherských filiálkách 16·878 proc. Eskompt směnečný dosáhl nejvyšší úrovně 31. prosince: 511.636 mil. K, nejnižší 23. března: 197.912 mil. K. Žírové obraty činily 43.593,524.704 K, počet majitelů účtů klesl s 5757 na 5446. Hypoteč. půjček povoleno 282 v obnosu 40,517.400 K. V Předlitavsku bylo jich dáno 78 v obnosu 7,002.200 K, v Uhrách 204 v obnosu 33,515.200 K. Z půjček zbývajících koncem roku (288·42 mil. K) připadalo 71 mil. na domy, 202 mil. na statky, 15·59 mil. na menší usedlosti obrovskou většinou v Uhrách. Reservní fond činil koncem roku 7,870.544 K.

Výnos hrubý v r. 1904 činil 23,231.059 K, výdaje 10,743.875, jeví se tedy čistý roční výnos 12,487.183 K. Z toho přísluší především akcionářům 4 proc. ze splaceného kapitálu 210 mil. K, tedy 8·4 mil. K, ze zbývajících 4,087.183 K připadá 10 proc. reservnímu fondu a 2 proc. pensijnímu fondu, ze zbytku 3,596.721 K, protože úhrnná dividenda nepřevyšuje 6 proc. akciového kapitálu, připadá polovina akcionářům, polovina oběma státním správám. Dle toho připadá akcionářům (s nerozděleným ziskem r. 1903 4353 K) celkem 10,202.713 K. Dividenda za 1904 činí tedy 68 K na akcii = 4·857 proc. splaceného kapitálu (1903 pouze 60 K = 4·3 proc.).

*

V tomto celkovém obrazci pozoruhodny jsou číslice vyznačující finanční postup a význam Prahy. Úhrnné zisky veškerých českých filiálek bankovních činily loni 981.903 K, z čehož na jedinou filiálku pražskou připadá 941.786 K; zisky bankovních filiálek v zemích koruny České s Prahou činily 1,178.690 K, kdežto zisk hlavního ústavu bankovního v Budapešti činil jen poměrně o málo více: 1,624.740 K, z čehož slušný díl vypadá na bankovní obchod hypotekární, v Uhrách velmi značný, u nás (kde máme výhodnější podmínky hypotečního úvěru v domácích ústavech) minimální. Bankovní filiálky v Čechách, které loni byly pasivními, jsou až na jedinou výjimku — v území ně-

meckém — tam je několik filiálek, které bance vůbec dosud nikdy zisku nepřinesly a které, kdyby byly v území českém, jistě již dávno by bankou byly zrušeny.

Ještě více vyniká účast Prahy v eskomptu směnečném: z celkových eskomptů předlitavských v obnosu 2.205·34 mil. K připadá na Prahu skoro čtvrtina (497·76 mil.) a to ještě byl loni — jak jsme již v listopadu 1904 se zmínili — eskompt Prahy bankovní správou uměle stlačen. Zatím co eskompt ve Vídni stoupl od konce září do konce prosince ze 113 mil. na 142 mil. a v Budapešti dokonce ze 105 na 150 mil. K, klesl v Praze ze 59·48 mil. koncem listopadu na 27·8 a koncem prosince na 36·77 mil. K.

*

Tato represse banky byla také předmětem stížnosti českých akcionářů, kteří tentokrát měli ve valné hromadě 162 hlasy proti loňským 98 a jichž jménem mluvil také letos svým věcným, klidným a bystrým způsobem prof. Fiedler.

Generální guvernér Biliński i generální tajemník Pranger cítili se povinnými obrániti správu bankovní. Biliński ostře — opětné jeho jmenování guvernérem na dalších 5 let, které mělo nastati do valné hromady, bylo v den 3. února ještě nerozhodnuto, při nejmenším ještě nepublikováno — odvětil, že v Praze úvěr bankou vyměřený býval až trojnásobně překračován, Prangrovi uklouzlo zajímavé doznání, že ze směnek, u bankovních ústavů v Čechách podaných, pochází 74 proc. od českých ústavů.

Čeští delegáti potom zdrželi se hlasování o absolutoriu jednací zprávě a na místo kandidovaného (jednoho ze tří) člena generálního rady bankovní Gutmanna volili 140 hlasy sčítacího kandidáta českého Wohanku, takže Gutmann dostal jen 311 hlasů německé většiny.

*

Se strany české stala se chyba, že nebylo pp. Bilińskému a Prangrovi již odpověděno. Bylo možno a dlužno říci, že, překročil-li ten onen ústav svůj úvěr bankovní, bylo toho příčinou jen, že byl těmto ústavům vyměřen bankou »zúmyslně a tendenčně« — dí o tom »Národní Listy« ve své nejlepší rubrice a jediné, kterou v nich může čísti český intelligent, v národohospodářské — úvěr nepřiměřeně malý, že banka obmezuje velikým pražským bankám úvěr na výši třetiny nebo polovice akciového kapitálu, zatím co jinde kredituje až do plného splaceného akc. kapitálu i nadto (dle stavu reserv). Bylo lze a dlužno říci, že — vytýká-li se Praze, že soustřeďuje směnečný materiál pochybné prý ceny z Haliče a zemí jihoslovanských — je tento materiál »vadný« jen proto, že přichází k bance skrze české ústavy, že směnečný materiál v Praze odmítnutý byl ochotně brán ve Vídni a že tytéž směnky srbské a chorvatské nesmějí k bance v Praze, ale v Budapešti ano. Slované mají býti prostě využitkováni Vídní a Budapeští, a šli-li ne ze slovanské solidarity, ale za levnějším úvěrem — do Prahy, bylo zle. A Vídeň, která »varovala« před přepjetím úvěru Prahy, měla v posledním půl roce pod patronancí a mateřským do-

hledem Rakousko-uherské banky sama tři veliké bankroty s passivy 16, pravíme šestnácti milionů korun! Pod svícnem tma . . .

*

Stala se tedy chyba, že nebylo odpověděno, ač býti mohlo.

Rozhodně je však nutno ohraditi se proti tomu, aby pro toto nedopatření bylo vystoupení českých akcionářů na valné hromadě banky nazýváno blamáží (»Čas« 7. února 1905) a aby bylo přemlouváno k ustoupení od dosavadní akce bankovní získáváním dalších akcií a nových akcionářů českých pro valné hromady.

Je to specificky české: po prvním malém nebo i jen domnělém neúspěchu ihned couvnout, zahazovat zbraň a šířit malomyslnost ve vlastních řadách. Tíž pánové, kteří soukromě otcovsky napomínali naproti bance k postupu co nejmírnějšímu, hned po skončení valné hromady, kde nebylo jejich řečnickému talentu popřáno se uplatniti, ještě v zasedací síni s agilností lepší věci hodnou mluvili o fiasku a prohlašovali, že nedají se podruhé vázati smluvenou disciplinou, které se arci oni také jinde podrobovati nedovedou, a věrný ohlas téže povýšené, nedůsledné a opožděné »kritičnosti« čteme potom i ve vídeňských projevech »Času«.

Tvrditi, že by české zastoupení v generální radě bylo se stalo otázkou politickou teprv českou účastí na valných hromadách, nemůže přece svědomitě nikdo, komu je známo, že Němcům je politickou otázkou každičký ústupek Čechům, i sebe nesměleji pronášený, i tak kulturní, jako je na př. druhá česká universita.

Kde pro boha jsme svými požadavky nevzbudili »odpor na straně druhé«, co nám Němci poskytli dobrovolně a nezištně z čisté lásky k nám a ke spravedlnosti?

Nelze přece tvrditi, »kolik milionů by nás stál takový generální rada«, když přece jsou akcie banky Rakousko-uherské papírem, pupilární jistotu poskytujícím a »stále ještě 4 proc.« se zúrokujícím.

Což pak se jedná o nějakou subvenci nebo národní dar a ne o pouhý způsob, a k tomu výhodného, uložení kapitálu? Proč by naše ústavy nekupovaly akcie banky, když náš ukládací kapitál sahá již i po místních papírech haličských, uherských, chorvatských a nedávno i po půjčce ruské?

Není-li dále prý dosažitelna majorita akcionářů pro nás, a to bez kompromisu není, stačí prý na nějakou vážnou demonstraci ve valné hromadě jeden zástupce dvaceti akcií. »Ten jediný český člověk tam každoročně může opakovat nárok a právo na zastoupení v bance, už proto, že Rak.-uh. banka má více formu, ale ne význam akciové společnosti . . .«

Tomu »jedinému českému člověku«, za kterým by stálo 20 akcií bankovních, t. j. »kapitálová síla« 28.000 K ze 210 mil. K akciového kapitálu bankovního, by prostě vmetli v tvář finanční nicotu českého národa, kterou že nejlépe illustruje právě onen jediný český mohykán ve valné hromadě, z oné »vážné demonstrace« jediného člověka by vznikla smutná fraška . . .

Majorita není pro nás dosažitelna — ano, ale proč chodíme jinam, kde jsme a budeme v menšině a v oposici? Na říšskou radu,

na moravský a slezský sněm, do hospodářských zastupitelstev, proč Němci i kde jsou v menšině, neopouštějí jediné nabyté posice?

Proč nedoporoučíme svým voličům, aby si ušetřili námahy, že by stačil »jediný člověk«, aby vážnou demonstrací proklamoval »nárok a právo« na jazykovou rovnoprávnost, státní samostatnost atd. atd.? Jako minorita požadujeme jednoho zástupce — kdybychom, a až snad budeme míti majoritu, rozhodovali bychom o všech šesti členech generální rady.

Splnění našeho nároku leží prý všude jinde, jen ne ve valné hromadě. I kdyby tomu bylo tak, musíme přece jen prokázati, že máme tento nárok svojí finanční silou a že nechceme milosti nebo almužny. Ale — tušíme — je právě v programu strany lidové, spoléhati ne na milost vlády nebo banky a na zadní dvířka — v politice se to zove »konopišťskou politikou« — nýbrž na sílu kulturní a hospodářskou, kterou musíme pěstit a ukazovat!

*

Obracíme se tedy zcela rozhodně proti tomuto vnášení malomyslnosti a desorganisace. Nebylo ani blamáže ani fiaska, stala se jen taktická chyba. Ale i na německé straně vycítili, že Biliński není vesměs v právu, německé listy psaly — až na jizlivou jako vždy »Neue Freie Presse« — o českém vystoupení slušně, i »Bohemia« nabyla teprve 8. února odvahy k hrubšímu útoku. Kdo zná obvyklý průběh valných hromad, nepochybuje, že každoroční oposice třetinové menšiny — a bude jí bohdá více — projevy nedůvěry, odmítání absolutoria a stavení vlastních kandidátů již dnes pálí bankovní správu a bude jí čím dále tím nepříjemnější, takže sama bude hledati cestu ke kompromisu.

Co tedy chceme? Aby nás tam bylo ne 98 jako loni, ne 162 jako letos, ale 200—220 napřesrok, aby vedle spořitelního svazu také přepohodlná Jednota českých záložen přiměla nehybné většinou záložny k důraznější akci bankovní; aby bylo pečováno o dobrý výběr zástupců a náležitou jich disciplinu, a aby — co letos bylo opomenuto — napřesrok bylo napraveno.

* * *

Zemský výbor království Českého vydal právě obvyklou statistiku »zemské akce, směřující k podporování železnic nižšího řádu v království Českém«, za rok 1903. Zemská akce železniční byla v rozsáhlejší míře zahájena teprv na základě zákona zem. ze dne 17. prosince 1892 č. 8. z. z. (1893), dle něhož na místě dosavadního nesoustavného podporování stavby místních drah příspěvky à fonds perdu a převzetím kmenových akcií železničních podniků zemí měl nastoupiti nový způsob podpory pomocí zemské garancie. Do konce r. 1904 zajištěno usneseními sněmovními 34 drah o úhrnné délce 1120·8 km. Úhrnný kapitál zařizovací činil 131,158.550 K, z toho zemí garantováno 95,660.810 K, čili 72·93 proc. zařizovacího kapitálu. Nominální roční zatížení země takto povstalé činí 4,024.898 K, čili na 1 km. 3.591 K. Za dozoru orgánů zemského výboru vystavěno a veřejné vozbě odevzdáno 27 drah o délce 877·4 km. s nákladem 103,764.450 K, z nichž zemí garantováno 75,896.650 K, takže činí roční zatížení země

(nominální) 3,192.870 K, čili na 1 km. 3639 K. Staví se dvě dráhy o 107·6 km. nákladem 13,416.600 K, z nichž garantováno zemí 9,832.500 K. Převzetím kmenových akcií podporováno do konce r. 1904 20 drah o 633·1 km., s úhrnným zařizovacím kapitálem 78,812.000 K. Země převzala za 6,745 520 K kmenových akcií čili 8·56 proc. zařizovacího kapitálu; nomin. obtížení země činí ročně 269.810 K čili na 1 km. 426 K. Veřejné vozbě odevzdáno z nich 18 drah o 536·5 km., se zařizovacím kapitálem 68,203.000 K, kmenových akcií převzala země za 5.920.800 K, čili 8·68 proc. zařizovacího kapitálu a činí roční zatížení země 236.832 K čili 441 K (nominálně). Celkové nominální zatížení země, t. j. hledíc pouze jednak ku převzatým závazkům garančním, jednak ku ztrátě úroků z akciového kapitálu, zemí ku stavbě drah věnovaného, koncem r. 1904 činí dle usnesení sněmovních při garancii zemské 4,024.898 K (z toho u drah dopravě odevzdaných 3,192,870 K), při převzetí kmenových akcií 269.810 K (236.832 K), čili úhrnem 4,294.708 K (3,429.702 K). Béřeme-li za základ zemské přirážky sumu přímých daní rozpočtených na rok 1905 66,545.559 K, representuje shora vypočtené nominální roční obtížení země, vznikající zemskou akcí železniční při drahách zabezpečených usneseními sněmovními 6·45 proc., při drahách veřejné vozbě odevzdaných 5·15 proc. Faktické roční obtížení země činí r. 1903 při drahách garantovaných, jež se provozují, 3,007.548 K (čili 4·52 proc. zemské přirážky a při drahách podporovaných převzetím kmenových akcií 214.612 K (0.32 proc.), celkem tedy 3,222.160 K (4·84 proc.). Přeneseme-li tento poměr obtížení faktického k nominálnímu na místní dráhy zabezpečené do konce r. 1904, lze se nadíti tohoto výsledku: faktické roční obtížení země bude činiti u obou skupin drah 4,084.790 K, čili 6·13 proc. zemské přirážky. Při 34 drahách garantovaných zemí připadá z garantovaného kapitálu 131,158.550 K na zemi 95,660.810 K (72 93 proc.), na stát 9,298.600 K (7·09 proc.) a na interesenty 26,199.140 K (19·98 proc.) Při 18 drahách garantovaných státem připadá ze zařizovacího kapitálu 77,565.800 K na zemi 6,745·250 K (8·70 proc.), na stát 57,983 (74·75 proc.), na interessenty 12,837.250 K (16·55 proc.). Na drahách zemí garantovaných dopraveno v r. 1903 1,408.594 osob, čili na 1 km. průměrně 1751 (v r. 1902 1597) dopravených osob. Toto celkové zvýšení dopravy jest zvláště důsledkem přírostku několika nových místních drah (Mikulášovice-Rumburk, Tábor-Bechyně, Čes. Lípa-Kamenický Šenov) se značnější frekvencí osobní. Naproti tomu však u 13 místních drah jeví se jistý úbytek, bezpochyby prý pod vlivem zavedené daně z jízdních lístků; jsou to výhradně místní dráhy s hospodářským obyvatelstvem. Na jeden smíšený vlak připadá průměrně 21·5 (v r. 1902 21·9) osob (nejméně Mělník-Mšeno, nejvíce Mikulášovice-Rumburk a Čerčany-Modřany). Doprava zboží se proti roku 1902 valně zlepšila, zvláště následkem příznivější kampaně cukerní. Průměrně jedním vlakem bylo dopraveno čistého nákladu 14·6 tun (nejméně Tábor-Bechyně 1·4 tun, nejvíce Postoloprty-Louny 34·9 tun). Příjmy drah zemí garantovaných v r. 1903 valně se zlepšily, provozovací koeficient (poměr provozovacích výloh k příjmům)

činil 71·4 proc., a je nejnepříznivější tam, kde jsou místní dráhy ve správě drah soukromých. U 6 drah nestačil příjem ani na úhradu režie, annuity garantované zápůjčky hradily ze svých příjmů provozovacích jen dráhy Postoloprty-Louny a Tršnice-Schönbach.

*

Parlamentu podána i osnova zákona o účasti státu při opatření kapitálu pro některé místní dráhy, celkem o 215 km. délky a 27·27 mil. K nomin. zařizovacího kapitálu, k němuž zajistily země 18·99 mil. korun (asi 70 proc.) a interesenti 4·59 mil. K (16·8 proc.) a stát má převzetím kmenových akcií zabezpečiti zbývajících 3·69 mil. K. Z těchto nových drah je v Čechách pouze dráha Libochovice-Jenšovice o délce asi 40 km. a stavebním nákladu 4·3 mil. K, z něhož země garantuje (již dle usnesení sněmovního z roku 1899) 3·01 mil. K, interesenti opatří 770.000 K a stát převezme kmenových akcií za 520.000 K. V obvodu této tratě jsou cukrovary v Libochovicích, Mšeně, Doksanech a Lužci, pivovary, parní mlýny, cihelny, sušírny ovoce atd., dráha usnadní i zlevní přívoz hnědého uhlí, tak že lze očekávati i značnou po ní dopravu nákladní. Na Moravě zřizuje se místní dráha Ivančice-Oslavany (10 km, 1·38 mil. K), v Dolních Rakousích zejm. elektrická dráha z Vídně podél pravého břehu Dunaje přes Hainburk do Přešpurku (asi 60 km., stavební náklad 13 mil. K.) *S.*

ZEMĚDĚLSTVÍ, OBCHOD A PRŮMYSL.

Bilance zahraničního obchodu rakousko-uherského v r. 1904. — Vzájemný obchod Předlitavska a Uher v uplynulém roce. — Obchodní a celní smlouva s Německem. — Charakteristika a čelná ustanovení nové smlouvy.

Prvé zprávy o passivitě obchodní bilance rakousko-uherské za rok 1904 nebyly sice podstatny, ale příliš od pravdy se neodchylovaly. V zahraničním obchodě naší říše jeví se dle zatímních detailních číslic v r. 1904 přece jen vývozní přebytek 24,207.010 K. Považíme-li, že bilance naše vykazovala v r. 1903 plus 252,665.260 K, v r. 1902 plus 193,263.208 K, v r. 1901 plus 232,815.852 K, jest skok na plus 24 milionů bez mála přemetem do passitivy, jakou jsme zažili v r. 1898 a bez mála v r. 1897. Hlavní příčinou nepatrného bilančního aktiva uplynulého roku jest pokles vývozu plodin zemědělských a cukru, jakož i vzrůst dovozu plodin zemědělských a stoupnutí cen dovezených surovin průmyslu textilního. Dovoz produktů zemědělských, lesnických a rybářských obnášel loni 1,045.831 K, v r. 1903 jen 939.000, v r. 1902 838.000, v r. 1901 774.000. Ve vyšším dovozu plodin z ciziny jest však také moment světlý. Svědčíť o rostoucím průmyslu říše, o rostoucí spotřebě obyvatelstva na průmyslu a obchodu závislého. Jakmile nastane v úrodě domácí pro živelní kalamitu úbytek, ihned

klesne nejen vývoz, nýbrž vzroste i dovoz. Dovoz produktů hospodářských činil více než polovinu (1045 mil. K = 54½%) dovozu vůbec.

Pokud jde o vývoz, význačným jest jeho pokles oproti r. 1903 u jatečného dobytka (o 18·4 mil. K), u koní (o 4·4 mil. K), u sladu (o 8·46 mil. K), u obilí (o 49·3 mil. K), u mouky (o 6·4 mil. K). V celku činil vývoz produktů zemědělských a spřízněných loni as třetinu veškerého našeho vývozu. Průmysly v užším slova toho smyslu, zejména průmysl textilní, papírový, železářský, sklářský, petrolejový, látek zápalných a výbušných, vykazují značný povznes vývozu; sestup vývozu vykazují v prvé řadě průmysly potravinářské, kožní a j. Úhrnem jeví se zahraniční obchod říše v r. 1904 takto:

Vývoz (bez drahých kovů a mincí) 2.069,277.209 K (oproti 2.129,780.666 K r. 1903), dovoz (rovněž bez drahých kovů a mincí) 2.045,070.199 K (oproti 1.877,115.406 K r. 1903), vývozní přebytek tudíž 24,207.010 K (oproti 252,665.260 K r. 1903).

* * *

Současně uveřejněny již byly statistické číslice vzájemné tržby Předlitavska a Uher v r. 1904. Z Uher bylo k nám loni dovezeno (mimo drahé kovy) zboží za 983 mil. K, do Uher vyvezeno zboží za 949·5 mil. K, z čehož vyplývá rakouské bilanční passivum v obnosu 33·5 mil. K oproti 41·8 mil. K v roce předchozím. Dle množství bylo k nám dovezeno 42·8 mil. q (oproti 44·7 mil. q v r. 1903) a 5 mil. kusů (oproti 5·1 mil.), vyvezeno bylo do Uher 23·8 mil. q a 0·9 mil. kusů (oproti 22·9 resp. 0·9 mil.). Ze statistiky vzájemné tržby Rakouska a Uher jest opět zřejma rozhodná převaha vývozu plodin a surovin z Uher a dovoz tovarů do Uher, ač nelze úplně přehlédnouti stoupající dovozy průmyslových výrobků z Uher. Potvrzeno staré poučení, že roztržení platné celní jednoty zasadí ránu oběma polovinám říše, hlubší ránu však Uhrům. Zemědělských produktů dovezeno okrouhle z Uher za 580 mil. K, vyvezeno do Uher za 70 mil K, hutních a báňských výrobků dovezeno za 17, vyvezeno za 31, průmyslových dovezeno za 386, vyvezeno za 848 mil. K.

* * *

Nejdůležitější hospodářsko-politickou událostí poslední doby jest diplomatické skoncování obchodní a celní úmluvy Rakousko-Uherska s Německem dne 25. ledna t. r. Za zcela mimořádných poměrů byla smlouva uzavřena a porucha ústavního života v Rakousku vrhla i sem své stíny. Vlády naše vyjednaly již dvě smlouvy, s Italií a Německem, aniž by tu stávalo zákonného podkladu pro vyjednávání, autonomního celního tarifu, jenž jest sice již za součinnosti obchodních komor vypracován, avšak ústavně posud nebyl projednáván.

Německu, kteréž již uzavřelo obchodních smluv sedm, byl autonomní celní tarif se svými minimalními, nepřekročitelnými cly pro hlavní druhy obilí vítanou zbraní proti hospodářským soupeřům. Novou obchodní smlouvu s Německem lze stručně charakterisovati jako vítězství Německa, byť i ne na celé čáře, jak naši nepolepšitelní pessimisté tvrdí. Hlavně jsou to agrární zájmy, přesněji zájmy na vývozu některých

zemědělských produktů, kteréž ustoupiti musily do pozadí. Co do celního tarifu na výrobky průmyslové není příliš mnoho pronikavých změn, a kteréž se staly, staly se ponejvíce na prospěch některých našich průmyslových odvětví. Skrovné ústupky Německa na průmysl. poli nahradilo si toto již dříve mnohonásobně ústupky na Rusku vynucenými. Není divu, že prvé blesky hněvu šlehly naše jednatele, kteří však úmorně pracovali za poměrů nesmírně obtížných. Jeden pražský denní list dokonce připisoval nepříznivý výsledek jednání okolnosti, že v Berlíně nebyl při skoncování smlouvy přítomen sekční přednosta v rakouském ministerstvu obchodu, dr. Stibral. V pravdě jest nová smlouva s Německem prostě plodem mocenských poměrů, ovocem silné a sebevědomé politiky německé, rozpínající svůj vliv mocenský do států hraničících, především do státu našeho. Bylo by bývalo ku podivu, kdyby smlouva byla vyzněla silně na prospěch Rakousko-Uherska; že vyzněla právě naopak, objektivného pozorovatele a znalce podivem nenaplní.

Německu podařilo se uzavříti výhodnou smlouvu s Ruskem, zabraným japanskou válkou a vniterními potížemi, Německo v čas pořídilo si autonomní celní tarif silně ochranářský, s minimálními cly obilními, z něhož pak, až na minimalní cla, mohlo snadno slevovati, Německo využilo neblahé posice Rakousko-Uherska, oslabeného vnitřními zápasy jazykovými a ústavními, s ochromeným parlamentním strojem. Pověstná »převaha« Uher, jež dovede se tak znamenitě uplatňovati naproti Předlitavsku, naproti Německu nevymohla praničeho, jak dokazuje okolnost, že právě vývoz zemědělských produktů, na němž jsou Uhři hlavně interesováni, nejvíce utrpěl. Jinde snad by podobné smutné hospodářské následky marných a bezvýsledných domácích bojů přivedly národy k lepšímu poznání, u nás vyzní nepochybně i toto poučení na plano. Dnes ovšem marno již naříkati, a dlužno přijmouti smlouvu tak, jak jest ujednána. Kdyby parlamenty proti nadání rozhodly záporně, uvrhnou říši v poměry bezesmluvní, tedy v eventualitu daleko horší než jest i špatná smlouva. Uzavřená již smlouva mezi Ruskem a Německem připamatuje ihned našim i uherským agrárníkům, kam by vedl smlouvou neurovnaný celní boj náš s říší německou!

* * *

V průmyslovém oboru docíleno, jak řečeno, některých výhod. Cla na dehtová barviva značně zvýšena. Zvýšenými cly chráněn jest též drobný průmysl železářský, zvláště nožířský a zámečnický, pak zlatnický a stříbrnický, drobnostrojní, elektrotechnický, kartáčnický, papírový, textilní (v oboru jemnějšího zboží) atd. V celku lze konstatovati mírně zvýšenou celní ochranu našeho domácího průmyslu.

Agrárníci němečtí, kteříž nejsou, jak se u nás omylem za to má, sorganisováni ve zvláštní politickou a parlamentní stranu stavovskou, třebas že ovšem měli svůj mohutný hospodářsko-politický »Bund der Landwirte«, nýbrž až na sporadické výjimky soustředěni ve straně konservativní, svobodně-konservativní a v centru, využili svého vlivu v parlamentu i mimo parlament ku zjednání nesmírně pronikavé ochrany svých zájmů zemědělských, zvláště obilních, kteréž lze připsati po vět-

šině k dobru východopruským latifundiím a vůbec velkostatkům, leč také dobytkářských, ovocnických, chmelařských a j., tedy interesů nejširších kruhů zemědělských podnikatelů velkých, středních i drobných. Pokud pronikavá ochrana ta znamená zdražení životních potřeb a zejména též výživy průmyslového dělnictva a úřednictva, tedy i zvýšení průmyslových nákladů výrobních v Německu, ukáže budoucnost. Pronikavá ochrana agrárních zájmů německých stíhá ovšem nejen uherský, nýbrž také náš český vývoz, a to nejkrutěji vývoz ječmene. Tu bylo clo německé zdvojnásobeno, t. j. bylo setrváno na minimální německé celní sazbě autonomní v obnosu 4 M za 1 q oproti dodnes platné sazbě poloviční. Jen z ohledu na Rusko byla pro vývoz ječmene krmného stanovena sazba 2 M za 1 q a za známku »krmného« ječmene přijato, že nesmí více vážiti než 65 kg za hl a nesmí obsahovati více jinorodých (lehčích) příměsků než 5 procent. Není vyloučeno, že praxe usnadní přívoz lehkého »krmného« ječmene, ve skutečnosti účelům sladovacím věnovaného, z Ruska a odjinud za levnou sazbu 2 M na úkor těžkých ječmenů českomoravských. Clo na slad stanoveno ve smlouvě obnosem 5·75 M (o 2·15 M výše než clo dosavadní, avšak o 4·50 M méně než autonomní tarif německý).

Přímo pokořujícím jest závazek naší říše, že na příště odpadnou veškeré výhody dopravní (refakcie) vývozu ječmene a sladu dotud skytané.

Dopravní politikou sazební lze účinky cizích cel do jisté míry paralysovati. Státy cílevědomou dopravní politiku provozující také skutečně hojně prostředku toho používaly. Účinná politika celní není v četných případech bez souběžné vhodné politiky dopravně sazební myslitelna. U ječmene a sladu vzdala se vláda možnosti této naproti Německu nadobro předem!

* * *

Citelně bylo postiženo též naše i uherské dobytkářství. Na místě dosavadních cel dle kusů stanovena cla dle váhy a značně zvýšena.

I tu docíleno ovšem oproti německému autonomnímu tarifu značných »úlev«, úlevy ty však jsou při naprosté nepřijatelnosti nerozumně vysokých sazeb autonomních illusorní. Také konvence o dobytčích nákazách nevypadla valně v náš prospěch, třebas že byly odstraněny některé nejasnosti ustanovení platných. Dosud bylo Německu lze zakazovati dovoz dobytka z Rakouska (z uzavřených krajů) jen v případech, když nákaza z Rakousko-Uherska do Německa skutečně byla zavlečena, na příště bude lze zákaz vydati praeventivně, tudíž i tehdy, pakliže následkem rozšíření nákazy v Rakousku hroziti bude jen nebezpečí zavlečení. Jen ohledně jatečního dobytka obsahuje konvence některé úlevy, jako že lze uzavírati menší obvody než tomu bylo dosud, o dovozu vepřového dobytka do pohraničních jatek saských a bavorských, v pohraničném obchodě a p.

Autonomní sazbu na chmel v obnosu 60 M podařilo se našim jednatelům snížiti na 14 M, což jest vždy však ještě o 6·20 M více než sazba posavadní.

Německé clo na dříví kulaté sníženo z posavadních 20 M na 12 M, úspěch, jenž byl již dříve přiznán Rusku a kterýž přijde vhod jen méně dbalým vlastníkům lesních latifundií našich a obchodníkům vorařům. Clo na řezivo sníženo z 80 M na 72, snížení poměrně tak skrovné, že rozpjetí mezi sazbou na dříví surové (kulaté) a řezané dle přání Německa jen vzrostlo.

Do podrobností tu vcházeti nelze. Budiž ještě připomenuto, že minimální a spolu nové smluvní sazby německé činí u pšenice 5·50 M, u žita 5 M, u ječmene 4 M a u ovsa 5 M za 1 q, vesměs mnohem více než staré smluvené sazby. Přebytek vývozu Rakousko-Uherska do Německa obnášel u řečených druhů obilí 109·4 mil. K, u dobytka 117·7 mil. K.

* * *

Smlouva vejde v platnost dne 15. února 1906 a bude platna až do 31. prosince 1917. Vyhrazena jest vzájemná výpověď o rok předem. S ohledem na možné rozvázání rakousko-uherské celní jednoty bylo však výjimečně umožněno dáti v tomto případě roční výpověď k 31. prosinci 1915. Poprvé bylo stanoveno, že spory vzniklé z používání smluvených tarifů lze vznésti na rozhodčí soud, jenž záleží z dvou německých a dvou rakousko-uherských rozhodčích soudců a z předsedy, všemi voleného. Dlužno ovšem vyčkati, jak se v praxi nová instituce osvědčí. *K.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Všeobecná uhelná stávka rurská. — Demokracie a karabáčnictví. — Jak zapřáhli dělnické organisace v technický i komerční pokrok průmyslu v Anglii. — Zkrácení doby pracovní zlepšenou technikou strojní. — Moderní formy velkopodnikatelské jako hospodářské pozadí rurské stávky.

Rurská stávka uhlářská, která vypukla v polovici ledna t. r. a po ne zcela čtyřnedělním trvání skončila na určitou přípověď vlády, že zasadí se o brzké projednání osnovy zákona, kterým se vyhovuje některým hlavním požadavkům dělnictva,[1] zaměstnavateli příkře odmítnutým, v mnohém ohledu má svůj zcela zvláštní význačný ráz, sociální, organisační i hospodářský.

Hlavním jejím motivem nebyla nikterak otázka mezdní, třeba ovšem přirozeně v řadě předních požadavků nescházela ať přímo, ať nepřímo jako reflex délky doby pracovní, počítání vykonané práce (škrtání vozíků a pod.), práce přes čas atd. Ale v čele stížností dělnických a debat na všech jich shromážděních byl způsob, jak se tam

[1] Úprava doby pracovní, práce přes čas, zavedení dělnických výborů, zákaz škrtání vozíků uhelných (pro neplnost nebo horší jakost uhlí) a úprava trestů.

s dělnictvem nakládalo se strany zejména podúředníků. »Nakládá se s námi nedůstojně se strany podúředníků; chceme, aby se na nás hledělo jako na lidi a ne jako na cifry.« Anebo pravilo se přímo před stávkou: »Jestliže stávka tentokráte vypukne, má tenkrát skutečně ráz víc étický než hospodářský.« Je to osudně »lidský« rys pro celé hnutí dělnické, že tito podúředníci (lezci atd.), na něž nejvíc se naříká, ačkoli vyšli z řad dělnictva, většinou přestali s ním cítiti a jaksi je přerostli. Správa dolů nutí je vydírati přímo dělnictvo nemírnými požadavky na jeho výkon pracovní nebo srážkami z vydělaného kvanta a dává jim za to zvláštní premie, a tak jich vlastní prospěch namnoze křižuje se se zájmy dělnickými. »Nejsprostší nadávky a často i tělesné týrání gumovými rourami jsou na denním pořádku.« Vypravovaly se z revíru o tom historky, které sběhly-li se skutečně tak, byly přímo odporny. Stížnost při tom ještě je tolik platna jako u vojska a snad ještě méně. Jednotlivý dělník nemá při mase rukou, které se ku práci nabízejí, pro zaměstnavatele ceny, a stěžuje-li si, může být připraven na své propuštění. Je prý ujednání mezi důly, že pravidelně dávají výpověď jen patnáctého a prvého. Výpověď v jiný den daná znamená tudíž, že dělník se provinil a tím zavírají se mu brány i všude jinde. Pro celý revír je stigmatisován. »Čím víc pokračuje vliv organisací na vzdělání se dělníka a jeho vlastní potřeba vzdělávati se, jeho duševní zájmy a tím i jeho sebevědomí, tím citlivějším stává se jeho cit lidské důstojnosti, tím velitelštěji vzpírá se v něm vědomí demokratické, základní rys naší doby a tím živěji cítí, že je zrovna tak člověkem jako vzdělaní a majetní. Dělník, který v neděli čte Schillera a Goetha — a znám i takové, kteří studují Kanta a Hegela —, nemůže více trpěti, aby jemu nebo jeho druhům nadávalo se psů nebo aby docela byli častováni gumovými hadicemi. Nakládání člověka důstojné, jaké smí žádati třídní vědomí ku předu kráčející třídy společenské — to bylo jádrem rurského kvašení dělnického.«

Nebo citujeme z jiného spolehlivého pramene, který vytýká hlavně vzorný klid a pořádek, jaký vládl v celém tom obrovském hnutí. »Nikde stopy rozčilení, namnoze klidný úsměv. Vedle mně inteligentní dělník žádá o oheň. Je z Duryňska, pracoval v Berlíně a Hamburku a je od šesti let u sousedního dolu. ‚Nejlepší živly mezi námi patří k organisaci. My jsme také vzděláni, ne míň než nadutci důlní; máme přece knihovnu své organisace'. Potom rozmlouval zcela rozumně o Schopenhauerovi, rozváděl trefně Feuerbachův názor na Krista, vytýkal národní újmy, plynoucí z francouzského systému dvoudětného atd.«

*

Imposantní byla jednotnost celého hnutí. Provolání, které bylo vydáno několik dní před propuknutím všeobecné stávky, bylo prvním společným veřejným projevem organisací, které se dosud často příkře potíraly. Tlak poměrů dal zapomenouti na protivy politické i národnostní a vládnouti jen společným zájmům stavu. Počet všech horníků v rurském revíru odhaduje se na 270.000 (v tom asi 16.000 cizinců, hlavně Rakušanů, 70.000 Poláků z Německa a na 3—4000 Vlachů),

z nichž asi 200.000 pracuje pod zemí, a z těch zase je na 135.000 havířů a vozíčkářů, jádro hornictva, které, zastaví-li práci, donutí tím k nečinnosti všechen ostatní pomocný personál. Čtyřem dělnickým organisacím rurského obvodu náleží na 111.000 dělníků, mezi nimi však neméně než 80% havířů a vozíčkářů, tedy vlastních horníků. Z tohoto počtu připadalo na Svaz horníků 60.000, na křesťanský svaz 40.000, na polský 10.000 a Hirsch-Dunckerovský 1000. Z havířů a vozíčkářů organisováno je asi 70% a ti udávají tón. Roztříštěnost organisační a jich vzájemná konkurence ovšem udržovala příspěvky členské na nedostatečné výši (starý svaz žádal od členů jednu marku měsíčně, křesťanský docela jen polovici). Proto nespomohla ani solidarita německého i zahraničného organisovaného dělnictva a když první obrovský, hromadný útok selhal a zaměstnatelé zůstali neoblomni, nezbylo než kapitulovati v boji, který neměl válečnou pokladnu dosti vydatnou, a svěřiti společnou věc rukám vlády. Co té se týče, uznává se, že úřady chovaly se vůči celému hnutí loyálně, zrovna jako na pokyn s hůry. Povolávána byla shromáždění, i když předem bylo zřejmo, že místnosti nestačí pojmouti množství účastníků, a nemusila býti ani dodržována 24tihodinná lhůta k ohlášení schůze. »Že vůbec nižší úřednictvo v hrozícím konfliktu stálo na straně dělníků, je veřejným tajemstvím.«

*

A co ještě souvisí s momentem organisačním: rýnsko-vestfálský průmysl patřil rovněž k těm, které slepě prostě negují a ignorují dělnické organisace, nepřiznávají jim vliv na utváření kolektivní smlouvy pracovní a nechtí znáti než pracovní smlouvu individuální. Porýnský syndikát uhelný dovedl při známé nedávné kartelní anketě německé zameziti, aby v ní nepřišlo k slovu i dělnictvo, ač to právě pravděpodobně mohlo snad předejíti celému poslednímu boji stávkovému. Docela jinak vede si na př. anglický průmysl horní, který dělnictvo své přímo vede k organisaci, platí zaň na účet mzdy příspěvky odborové a s organisacemi společně stanoví podmínky pracovní i mzdu, cenu práce ve shodě s dočasnou konjunkturou. Střízlivý vývoj poměrů v Anglii, který počítá pořád se skutečností a ne s utopiemi, vychoval anglického dělníka v obchodníka, který vidí v závodu ne vyděrače, ale pramen svého výdělku a v jeho prosperitě svůj vlastní prospěch, jejž dovede svou střízlivou, ale tuhou organisací také realisovati, aniž by existenci závodu prostě boji stávkovými podkopával. Vymůže si v dobách příznivých vyšší mzdu, ale spokojí se i s menší v dobách deprese, protože nezavírá oči před faktem, že mzdový fond závodu není nevyčerpatelným, ale že příliv jeho určuje se danou situací tržní. A podnikatel sám zas ví, že ne hrdlení se o každý halíř mzdový, ale technická dokonalost a pokrokovost výroby je nositelem rozkvětu závodu, dovede na tomto pokroku účinně a iniciativně zainteresovati i dělníka (v Anglii i Americe dělníci mají i své vlastní patenty, jimiž zvyšují svou výkonnost a mzdu), a tak tedy na př. v anglickém prů, myslu bavlnářském, v celém světě vítězícím při nejvyšších mzdách, dělník nejdražší je vlastně nejlacinějším, protože nejvýkonnějším. I v hornictví, kde poměry jsou daleko obtížnější než v průmyslu, po-

kroky strojní dovolují bez újmy hospodářské zkrátiti na př. i dobu pracovní. V Severní Americe zvýšena takto výkonnost dělníka s 374 tun roku 1880 na 530 r. 1900. A to koná americký horník v roce 200 šicht po 8 hod., německý však 300 po $9^1/_2$ hodinách. V tom směru i v Anglii dějí se pokusy a tudy bude lze řešiti zdárně i otázku rurskou.

K tomuto vysokému pojímání organisační idey a taktiky a uvedení jí v souhlas s organisací výroby má ovšem dosud daleko dělnictvo i podnikatelstvo rurského revíru i jinde, a proto to občasné neplodné namnoze a tolik marných obětí a těžkých ztrát na obou stranách vyžadující horečné stávkové zmítání.

Zvláště význačno je i hospodářské pozadí rurského boje stávkového. Určuje je ona kategorie podniků obrovitých rozměrů, které moderní princip velkopodnikatelský, čelící k co největšímu snížení nákladů výrobních v soutěži mezinárodní na nůž přiostřené, a za stejným cílem se nesoucí politika dvojích cen, vysokých doma a nižších ve vývozu, nutí k soustředění i přípravných a pomocných procesů své výroby ve vlastních rukou, aby tím také osamostatnily se od závislosti na trhu surovinovém a polotovarovém. Tak vidíme pořád zřejměji vystupovati zejména obrovské podniky železářské, které mají vlastní doly uhelné a doly na rudu, vysoké pece a válcovny, aby tím vším zlacinily si co nejvíc výrobní náklady konečných svých tovarů. Ty pak nestaví na př. mzdy svého dělnictva v uhelných dolech do kalkulu dle současné situace trhu uhelného, ale dle situace trhu na své konečné tovary, a přirozeně tím víc hledí je stlačiti a tím víc vytlouci přetěžováním dělnictva prací přes čas, rigorosním vyměřováním mzdy kusové (škrtání vozíků) atd., čím víc jsou odkázány obrovitostí své výroby na odbytový odliv vývozní a nízké ceny trhu mezinárodního. A syndikátní uhlářská smlouva rýnsko-vestfálská podivuhodným způsobem opomněla právě u těchto smíšených, především tedy hutních závodů stanoviti resp. kontingentovati maximální výši jich dolování pro vlastní spotřebu, tak že huti, které jsou majiteli dolů uhelných, jsou v »šťastné« situaci, že dolování uhlí pro vlastní potřebu mohou stupňovati až k nejzažším mezím výkonnosti svých dolů, aniž má syndikát do toho co mluviti. A tu mají právě sídlo nejhorší formy pracovního přetěžování a mzdového vydírání dělníků ve spojení s karabáčnictvím, o němž shora byla řeč. *R.*

UMĚNÍ.

Eduard Munch (XV. výstava »Manesova«). — † Felix Jenewein.

Norský malíř Eduard Munch (nar. r. 1863) vystavuje v pavilonu »Manesově« celé své životní dílo, vážné a originelní, odlišné a nový výraz hledající, a tím vším nezvykle zajímavé. Celkem 121 čísel: lepty a lithografie — ty jsou obecenstvu nejpřístupnější; 15 čísel z cyklu

»Život« — ta jsou veliké většině nejméně přístupna, a řadu olejových maleb, krajin, podobizen a různých výjevů.

Již u vchodu zaslechl jsem prvý dojem z výstavy. Zrovna vycházela starší paní s vážnějšími už slečnami a setřásala se sebe, jakoby z lijavce přicházela, tíživý dojem: »Jak takové hroznosti možno obecenstvu ukazovat, nepochopuji« . . . A tón jejího zklamání nebyl zlostný, byl lítostivý, jako by jí kdosi boural, co jí tak milé bylo. Vasilij Ivanovič a Bazarov zamihnul se mi v mysli, a s velikým očekáváním jsem vešel.

V prvním salónku, s půvabnou fontánou Šalounovou, několik leptů a několik lithografií, úsečných, výrazných, zvláště několik dobrých hlav, podobizna Drachmannova a j., ale nic nadobyčejného. Sotva však pohlédnul jsem dveřmi v pravo, do hlavního sálu, zasvítila mi tak svěže a mladistvě, tak živoucně a temperamentně krajina velikých rozměrů, v zadu obrovský kaštan u řady pravšedních domů a domků nemotorného zednickomistrovského slohu, pod ním rybník nebo kanál, v němž kaštan se v celé své ohromné okrouhlosti shlíží, přes výtok kanálu most a na něm na pravém zábradlí spolehnuti leží tři lelkující muži, kdežto středem mostu ubírá se skupina tří dívek, oblitých světlem tak svěžím a radostným, tak mladoučkým, jako by nedávno narozeným. Z dálky obraz ten mě rázem chytil. »Večer v Aasgardstrandu«, čtu v katalogu přikročiv k obrazu. Můj dojem byl, že je to světlo dopolední; ale to je vedlejší. Rovněž tak prudkým dojmem působil jiný motiv z téhož Aasgardstrandu, v rozměrech velikých jako obraz předešlý provedený, pak ještě dva motivy odtamtud a studie k »Večeru v Aasgardstrandu«. A potom ještě »Měsíčná noc«, »Háj studentů«, »Zahrada v Lübeku«, »Melancholie« a »Před Fjordem« zalíbily se mi, když jsem si našel patřičné stanovisko k nim v určité vzdálenosti, touž svěžestí zachyceného dojmu a zvlaště tím živým živoucím světlem. V těchto obrazech duší je Munchovi světlo, silné mohutným proudem oblévající předměty a oživující je. Jen splývání této duše s tělem zemským Munch maluje s povzdáleného stanoviska, tak že jenom dojem celkový zachycuje, všeliké drobnosti pomíjí, jen veliké barvové skvrny hází; malba blížící se malbě divadelní, na značnou vzdálenost pozorovatelovu vypočtená. I lidská tvář těší se zřídka jeho lásce, ačkoliv, když chce, dovede jadrnou podobiznu vytvořit. Barevnými okny zdají se obrazy tuto vyjmenované; zvláště ty, jež vzaty jsou z Aasgardstrandu, jsou krásnými barevnými okny. Toho pocitu nemožno se zbaviti. Tento impressionista Munch je zajisté cenný, třeba ne každému milý. Jinde jeho smělost, bezohlednost, ba až surovost ve volbě prostředků malířských často zaráží, ba i uráží; druh Maksima Gorkého. Stojí na krajním křídle impressionistů, jest mezi nimi radikálem, po boku Toulouse-Lautreca. Vyniklo by to nejostřeji, kdybychom ho mohli vidět vedle francouzských impressionistů, třeba vedle těch, co byli též hostmi »Mánesovými«. Vedle jejich bohaté a jemné hudby mnohé malby jeho připomínaly by spíše koncert vojenských polnic, ba skoro ladění a přehrávání orkestru před koncertem.

Ale Munch nepřikládá těmto malbám největší váhy. Člověk dnešní se svými myšlenkami a city čistě moderními, se svým náboženstvím

a svými instinkty je prý mu hlavní a nejdůležitější věcí, řekl referentu »Hlasu Národu«. Hlavním dílem bude tedy cyklus »Život«. Ale z té části, která tu vystavena, těžko o tom souditi a ještě tíže tomu přisvědčiti. Zatím vidíme jen mělčiny, a plnosti života netušíme. Nová je tu jen technika. Smutno při ní člověku. Je to technika — s malými vyjímkami, na př. »Umírající«, »Večerní hvězda«, dětsky primitivní, ale bez dětskosti; je to technika venkovských samouků, ale bez jejich naivnosti a srdečnosti. Je-li, pravda že díla Munchova, a tedy i cyklus »Život«, jak je tu vystaven, »budou vtělením ideálů člověka dnů našich«, jak čteme v úvodním slově ke katalogu této výstavy, ó, pak jsme vlastně nesmírně bohati! Neboť potom můžeme si mnoho, ne-li všecky zázračné obrazy z poutnických našich míst, všecky ty obrázky na plechu neb na dřevěných deskách malované a na místech, kde se neštěstí přihodilo, postavené, vřadit do moderní galerie. Neříkám to s posměchem. Jsou stejně primitivně vyjádřeny, jen že v nich je ta primitivnost přirozená, bezděčná, a nikoliv vyspekulovaná, vyraffinovaná, překultivovaná.

Je touhy po novém ve světě mnoho, v životě veškerém a tudíž i v umění. Buď vítán každý, kdo ji v srdci nosíš a dovedeš jí otvírat tisícerá srdce! Ale kéž by to nové bylo lepší, dokonalejší starého a trvajícího dnešního, kéž niternější a nikoliv povrchnější, kéž plnější a úrodnější. Je-li kdo přesycen konvencionalismem našeho života, znechutila-li se komu zmanýrovatělost našeho výrazu ať ve slohu literárním ať v technice umění výtvarných — návštěva většiny výstav potvrzuje možnost, ba i neodvratnost takového znechucení — a vzniká-li v něm touha po osvěžení, po obrození, pak je tu známý veliký utěšovatel, osvěžovatel a oplodňovatel, nevyčerpatelný, nekonečný, a to jest příroda. Ale i ten, kdo se uteče k ní, nepřetrhá všecky svazky s uměním minulých dob. Giotto a lidová píseň, oba primitivisté, jsou a budou požehnanějšími zřídly než jarmareční písničkář a obrázkář. Bohužel »Mrtvolný puch« vypadá jako výstřižek z obrázkové plachty jarmarečního písničkáře. »Cesta v zimě« a »Osudy a láska« jako ze zevnější výzdoby nějakého potulného panoptika. V těchto věcech kterak viděti umění? Kterak význam Munchův? Není ho v nich, ale za to v »Aasgardstrandu« a pracích příbuzných.

*

Felix Jenewein zemřel. Umělec český a opravdový, ale nepoznán od svých. Za celý svůj věk prodal svých obrazů v otčině své asi za 3000 korun . . . Byl stvořen, aby vyzdoboval chrámy; ale nevpustili ho do nich, neboť nebylo ztrnulosti v obrazech jeho, ale hluboký život. Byl by dovedl radnice a spolkové domy oduševňovati duchem našich dějin; ale tam takových potřeb neznají a možná že neznali ani jeho samého. Žil dlouho v bídě. Dobrým andělem byla mu sestra jeho, učitelka; přinášívala na chléb. Jednou zastihl ji v bytě svém žižkovském, jenž byl zároveň jeho dílnou, klečeti před svým obrazem »Cesta na Golgotu« a vroucně se modlit. Věděl, zač se modlí . . . Ale smrt urvala mu brzo tuto pomocnici. A druhým andělem byla mu jeho žena. Svět neuslyšel z úst jeho stesku. Konečně vytrhl ho z bídy — cislajtanský

ministr vyučování několika objednávkami a ještě vydatněji tím, že ho jmenoval profesorem na české technice v Brně. V Brně pořádali jeho výstavu, způsobili mu tím radost, bylo mnoho chvály, mnoho »nadšených« slov, ale z výstavy všecky obrazy do jednoho vrátily se do mistrova bytu. Snad už z návyku. V Praze ani do Rudolfina ani do Moderní galerie nezakoupeno nic; tam nechtěli, tu ještě v přípravách na něho nedošli. A náhle přišla smrt, když nastalo doma teplo. Rodiště jeho, Kutná Hora, vystrojilo mu slavný pohřeb . . . Je hořko při těch slovech, hořko. *T.*

LITERATURA.

Krásná:

Viktor Dyk: Konec Hackenschmidův. (Nakladatelství J. Otty.)

Konec Hackenschmidův Viktora Dyka je knihou velmi zajímavou, v jistém směru téměř dokumentární. Jí uložil si spisovatel jistě úkol nemalý, neboť, jak dí v úvodě, bylo jeho přáním, předvésti markantní typy přechodné oné generace, která zastihla hnutí pokrokové zkomírající a hynoucí a hnutí realistické zvolna se zmocňující nového dorostu, která nalezla dekadenci v literatuře a dekadenci v politice, která viděla odcházeti Riegra a přicházeti Klofáče. Obraz mládí a mládeže!

Neidealisujme si mladosti, ale představme si ji ve všech jejích směrech! Jedno je nepochybné: i mladost má nejen své hry, ale i svoji vážnost, svoji opravdovost. Tam odbývá se prvá srážka se světem, tam poprvé přijímáme svět buď tak, jak je — — vplujeme v proud — anebo chceme jej mít jiným a věříme, že bude jiným, poněvadž sami cítíme se být jinými. Mladost má svoji upřímnost, ať tak nebo tak, svoji zanícenost, svoji odvahu a víru v dobrém i ve zlém. Tam již se dělí cesty a směry a dělí se ostře a přesvědčivě. A představme si mladost té generace, kterou máme zde v knize poznati. Nové ideje se vhrnuly, moderní i nejmodernější v dobrém i zlém. Mládež se jich chopila se vším přesvědčením a jako si dovedeme představiti, že dovedla býti bezohledně v jistém směru »moderní«, »secessní« a »dekadentní«, dovedeme si jistě i představit, že v této době, kdy v popředí bylo heslo: »ty sám buď především lepším a bude i národ a lidstvo lepším« — že žili a byli mladí lidé, kteří se vší vážnou a hlubokou opravdovostí a upřímností, jaké hlavně mládí je schopno, usilovali o to, aby život jejich byl krásným a aby i svět byl krásným. Vzpomeňme si na mládence, který přišel ke Kristu: »Mistře dobrý, co dobrého budu činiti, abych měl život věčný?« Již tu je karakterisován rozpor mladosti a rozdělení cest.

Postihnout toto vše v tom pravém, krásném — i méně krásném, postihnout tu jistou snad i dětinnost a hravost mládí, řekl bych, tu

mladost mladosti, ale za tím vším i opravdovost a vážnost, postihnout v celku a v celku nám zobrazit, to tedy asi bychom čekali i od knihy p. Dykovy, podávající obraz mladé generace. Měl k tomu p. Dyk jako člověk i jako spisovatel potřebnou vnímavost, porozumění a řeknu hned, i jistou jemnost pochopení? Nebyl on příliš vysloveným členem této generace a nešla jeho cesta příkře směrem té jisté »modernosti« a nedíval se on tam s té druhé cesty na opačnou stranu se vším protipřesvědčením mládí, ba s tím jistým cynismem, který právě v mládí umí se obléci až ve formu hrdinství? Dovedl objektivně rozpoznat, co vlastně je pravé, a nepředvedl nám za krásné a dobré to, co my za absolutně krásné a dobré pokládat nemůžeme? Ne, neidealisujme si mladosti — i mladost má své bludy, své ošklivé stránky, své zrůdnosti, svůj kal a hnus. Poznal a podal nám p. Dyk i toto ošklivé v pravé jeho podobě a dovedl zaujímat stanovisko umělce, jehož úkolem právě je vidět absolutní podstatu a pravdu a sdělit i jiným?

O tom všem nechť mluví za sebe sama jeho kniha, jež má nám předvésti markantní typy přechodné oné generace.

Předním, ba hlavním typem měl býti ovšem Hackenschmid, hrdina románu.

Nuže, kdo je ten Hackenschmid? Z vlastního jeho vypravování dovídáme se, že do chlapeckých snů dívala se mu drobná dívenka s filigránskými copy. »Kde je má drobná dívenka mých dvanácti let?« »Vyrostla z krásy, žel — vše vyroste z krásy; pak přišla druhá —« »Pak přišla třetí: ta byla prosaická; nebyla princeznou, nebo spíše byla zakletou princeznou. Ostatní smrtelníci ji pokládali za služku. Kromě svých pohádkových nároků honosila se velice reelními půvaby . . . Ale Dienstmädchengesicht nemusí ve všech situacích vadit. Doleji to bylo hezčí.« »Dále defiluje řada: nyní už je těžko odhadnouti pořad; souvislost se mate; zmatek nad zmatek. Je zastoupena ctnost i neřest, krása i ohyzdnost; půvab mládí a půvab zralosti.« V této řadě nejvýznačnější místo zastupuje Helena. S ní poznal se Hackenschmid, když studoval práva. Věnoval se tehda nejen právům, ale i belletrii, hudbě, malířství. Helena, dcera velkostatkáře, jej tu podněcovala, doufala, že vytvoří z něho něco velikého. Čekala nějaký jeho úspěch, kariéru, slávu. »Co vaše novela?« »Nechal jsem ji; začal jsem cyklus karrikatur.« »Vaše karrikatury?« pravila přísně. »Studuji otázku práva k sebeobraně.« »Vaše studie?« »Začal jsem dramatickou věc; velmi interessantní, uvidíte.« »Vaše drama?« »Drama je banální, nechápu, jak lze psáti pro divadlo . . . Ale hudba.« »Píšete něco?« »Drobnosti, drobnosti.« A tak plán za plánem vznikal a zapadal, stále určitěji jevila se jeho vloha neschopnosti, sítě padalo na skálu. Na konec Helena chtěla alespoň velikost v lásce. »Nechci drobnou lásku každodenní; pouze veliké vášně mají právo života. A mohl byste se odtrhnout od všeho?« Přisvědčuje. »Nuže unesu vás zítra.« I odjeli z Prahy, vyhledali si v zapadlé vsi hostinec a tam v pokojíku ztrávili den a noc. »Helena byla nádherná a opojivá, a její vášeň schvacovala. Nebylo možno myslit, nebylo možno najíti chvíli oddechu«. Ale po

noci vzešlo ráno a tu Helena pravila: »Umříti, když jsme dosáhli toho nejkrásnějšího na světě — není to rozkošné a okouzlující? Všechno se opakuje, a to je právě smutné, že se to opakuje. A každým opakováním setře se něco z prvotního kouzla. Mince se otře. Nač to opakování? Jak může láska klesnouti ve Familienleben? Není to strašné?« Ale Hackenschmidovi zdálo se přece jen těžko zemříti — zemře tedy pouze Helena.

Co nyní Hackenschmid? On boit, on mange, on chante, on est infâme. Tak se nám objevuje na počátku románu na scéně, o minulosti dovídáme se ke konci z jeho úst. Objevuje se jako věčný třicítiletý JUC., »veselý kumpán«, jenž má »nekonečné flámy« za sebou. Pro vše smích, satiru a sarkasm! Jeho zásady obsaženy jsou v popěvku, jejž »improvisoval basovým svým hlasem (můj pivní bas, říkal o něm s chloubou)«:

»V moralismu naše škoda,
i, a, o,
Masaryk je mělká voda,
i, a, o.
Principy jsou maska bludů,
i, a, o,
filosof je pro ostudu,
i, a, o.
S politikem je to běda,
i, a, o,
Palacký byl naivní děda,
i, a, o.
Pokroku se zvrhla bryčka,
i, a, o,
a my kašlem na Havlíčka,
i, a, o.
Rád bych chtěl se zaprodati,
i, a, o,
nikdo, žel, mne nezaplatí,
i, a, o.
Kde je v hlavě hodně hnoje,
i, a, o,
lze se nadchnout pro Tolstoje,
i, a, o.«

Jediná věc je mu »krásnou«, jak sám dí: »va banque! Stále va banque! Va banque o lásku, o život, o vše. Karta padne — a žijeme. Karta padne — umříti. Proč ne umříti? Ale před tím ještě převrhnouti stůl — to je banca rotta, to je bankrot . . . Co jsou nejkrásnější stránky historie? Zoufalý hasard! Co jsou neigenialnější bytosti? Zoufalý hasard přírody.« Je proto proti všem reformám a proti reformatorům. »A je-li kolem Babel, zařiďme se podle toho. Co můžeme činit více?« Nenávidí theorií, doktrinářství, systemů, ale všecky jeho sympatie jsou na straně enthusiasmu, exaltace, rozpjetí; »messianism, šílenství, cokoliv, jenom ne kritiku a rozum!« Rozumí se, že je i proti vší povinnosti i morálce. »Nechci uznati povinnosti, uznávám pouze sebe . . . Nežiji pro lidstvo, nežiji pro národ, žiji pouze pro sebe.« Zločin je mu »méně fádní než ctnost.« Proto »od úkladu ctnosti vysvoboď nás, pane!« Jednou ležel v kypré trávě paseky, nedaleko břehu

Kamenice. Bylo v něm něco faunovského. Vedle něho ležely ženské sukně . . . V tom bylo slyšeti jakýs šelest. Dívka, jíž sukně patřily, vracela se z vody. Jakmile spatřila Hackenschmida, vzkřikla a chtěla se schovat. »Nelekejte se mne, spanilá děvo,« volal na ni Hackenschmid. »Neublížím vám, pojďte do mé náruči. Chtěl bych dnes milovati, krásná děvo . . .« A vyskočil při tom s nevylíčitelným posuňkem, dohonil křičící dívku a chytl ji za ruku. »Nemáte smysl pro poesii, krásná vílo? Budu vám tuze vděčen za vaši malou pozornost. Maličkost, pouhá maličkost! Neubere vám to na vaší krásе . . .«

Takto Hackenschmid podle přání autorova se ohlušuje, ne snad proto, že dal se kdysi »unést« Helenou a že v čas jí nezadržel, ale proto, poněvadž nedovedl Heleny v její velikosti až do konce následovat, t. j. když dosáhl toho nejkrásnějšího, že s ní nedovedl zemříti. Tenkrát — to byl prý vrchol jeho existence.

Hle, jaký ideál! Tolikrát se v denních listech dočítáme o společné sebevraždě milenců — zde však nesmělo se státi, neboť nebyli bychom blíže poznali našeho Hackenschmida, nebyli bychom v něm naučili se znát »markantní typ« přechodné generace, Hackenschmid musil ještě žíti, říci nám, jaké má názory na život, musil nám ukázat, že je v něm »plno duševní noblessy, pravého, moderního heroismu, radostné immoralnosti«, jak to nazval kritik Pokrokové revue, jenž vidí v Hackenschmidovi utrpení nadané duše a citlivého srdce.

Ale román musí mít nějaký konec, tedy i Hackenschmid. Nadešla doba bankrotu. »Nemá-li cenu náš život, hleďme ho ukončiti příslušným způsobem. Ne tichý odchod; nějaký pěkný aktus.« Tím činem je Hackenschmidovi vražda Hilaria, jenž v románě zastupuje doktrinu, systémy, theorii, morálku, dogma — vše, čeho on je negací. Hackenschmid zastřelí jej v tunelu, kam se schovají před bouří. Po vraždě »pocit jakés úlevy osvěžil Hackenschmida.« »A stoje nad mrtvým, zašklebil se cynicky: Zde máš tvůj positivismus, Hilarie!«

Pak jde, aby skončil sám. Ale někdo zachytil jeho ruku, jež namířila revolver. Byla to Marie Brandlerová. »Chtěla bych také umříti; a bojím se sama . . . Nemohl byste?« »Vy byste tedy chtěla?« »Ano.« »Mohla byste mi darovati den?« Slíbila. A tu vykonal Hackenschmid poslední čin. Odvezl totiž Marii do vsi, v níž před lety prožil den a noc s Helenou. Tam uchýlil se s ní do téhož hostince jako před lety, aby raffinovaným pokusem oklamal sama sebe, aby obestřel »konec atmosférou tehdejšího dne, to byl jeho plán. Nebude to už Marie Brandlerová, která jede s ním; Helena ožije, Helena je po jeho boku. Okamžik, který tehdy propásl, vrátil se; a nepropase už ho po druhé. Věc je prostá; řada let se škrtne z života. Nebylo jich.« Ale nyní opět Marie zmocní se strach před smrtí, chce žíti, a Hackenschmid tedy jen sám doúčtuje. Takový je jeho konec.

* * *

Jak vidět, v Hackenschmidovi nezobrazil nám autor oné mladosti, která s vírou chápe se nových myšlenek a cest, mladosti, která chce být lepší a krásná, v něm nevystihl a nepředvedl čistoty, jemnosti myšlení a cítění mládeže ani nijakého úsilí za vyšším pojmem

života — Hackenschmid je bez víry, skeptik, je v úpadku, a důvod, pro který je v úpadku, nemůže také býti připočten k světlým stránkám mladosti. Hackenschmid je dekadent a zástupcem dekadence — v něm je kal mladosti. Čekali bychom tedy, že spisovatel podá nám v jiných osobách vážnost, upřímnost, opravdovost a světlo mladého věku. Avšak marně v knize hledáme. Máme tu Hilaria, o němž jsem se již zmínil a jenž zastupuje v románě realism, třeba, jak dí autor v úvodě, ne ve všem všudy. Tento Hilarius jeví se však autorovi dle úvodu nebezpečnou osobou a smysl knihy vlastně je: autor contra Hilarius. Tu již samozřejmo, jak asi Hilarius vyhlíží a jak i ten realism vyhlíží. Z významnějších osob ještě jsou Tuzar, v němž karikována myšlenka sociální a Týc, v němž karikována myšlenka mravní čistoty, a zbývá Kopulent živá neživá osoba, zástupce zklamané romantiky. A hrdinou zůstává Hackenschmid a musíte býti svědky toho, jak spisovatel tam někde s té druhé strany onoho rozcestí, kde rozbíhají se cesty života, s posměchem a antipatií své šlehy vrhá v protějšek. A kniha je tedy smutná, neboť považme, že v Hackenschmidovi dle vůle autorovy máme vidět to nejkrásnější, co nalezl v mládeži, že Hackenschmidem máme se rozehřát a zaujat. Kal v Hackenschmidovi je obestřen růžemi. Spisovatel vylíčil jej se zřejmou láskou, představiv nám v něm dle svého názoru člověka vyššího naproti Hilariovi, člověka enthusiasmu a srdce. Hackenschmidovy hříchy jsou »nedorozuměním srdce,« Hackenschmid je obětí velkých schopností, jež nedovedly se koncentrovat. Pro Hilaria nemá p. Dyk nikde omluvy a výkladu, pro Týce a vůbec pro čistotu a ušlechtilost mysli má jen posměch — v Hackenschmidovi za skořápkou sarkasmů máme vidět ideál člověka. Hackenschmida chtěl nám učinit milým, sympatickým hrdinou. A tak se stalo, co opravdovému umělci nesmí se státi, že zmateny jsou zde pojmy, že absolutní pravda postavena na hlavu. Pan Dyk dospěl tam, že svým Hackenschmidem idealisoval vlastně ničemu. To již učinil částečně Mrštík ve svém Říšovi v Pohádce Máje, p. Dyk jej jen v každém směru předstihl. Neboť ať se dívám na toho Hackenschmida s jakéhokoli konce, nemohu v něm nic jiného vidět. Pan Dyk založil jeho postavu na idei pohlavní lásky. Ideálem Heleniným bylo »umříti, když jsme dosáhli toho nejkrásnějšího na světě«. V pohlavním spojení s Helenou i Hackenschmid vidí vrchol své existence, ale byl slabý podstoupiti smrt, ačkoli tomuto »velikému a krásnému« měl svůj život přinésti v oběť. To je smysl života Hackenschmidova, v takovém světle je nám představena krása mladosti a vlastně i ideál života.

A tu docházím k tomu, proč nazývám knihu Dykovu v jistém směru dokumentární. Pro ten názor životní autorův, pro to, v čem vidí hrdinství, čemu dovedl věnovat svou zálibu a lásku, v tom, jak v knize své rozestřel světlo a stín. Je to marné, ale z každé knihy hlásí se vždy spisovatel, jeho hodnota životní a morální — a z této knihy hlásí se p. Dyk celý, hlásí se vysloveně a nepopíratelně. Velikost a krása spočívá v pohlavní rozkoši, i smrt je krásná pro tuto rozkoš. »A musilo by být příjemné umříti, když jsme dosáhli toho nejkrásnějšího na světě.«

Ve jménu této velikosti stojí a bojuje Hackenschmid proti Hilariovi. »Miloval jsi někdy něco?« praví mu. »Vzplál jsi někdy pro něco? Oddal jsi se někdy něčemu? Zapomněl jsi někdy vše pro to velké, co bylo v tobě?«

Nebudu obhajovat Hilaria proti Hackenschmidovi, tak, jak nám autor Hilaria vylíčil, není asi lepší Hackenschmida, a ostatně je to víc schema; jen jedno chci podotknout. Hackenschmid je dle vůle autorovy negací dogmatické kritičnosti Hilariovy. Avšak nikdo v celé knize tolik nekritisuje jako Hackenschmid. Nenávidí kázání Hilariových, ale nikdo tolik toho nenakáže a nikdo tolik nevnucuje svých kázání jako Hackenschmid. A pak což Hackenschmid sám nemá svého dogmatu hazardu a svého dogmatu o velikosti a kráse pohlavní lásky a rozkoše, což ve jménu tohoto dogmatu právě tak nepochybuje o své neomylnosti jako Hilarius? A vidí-li na Hilariovi vacuum, chudobu srdce, suchost a hluchost duše, je to jeho srdce lepší a ta duše vřelejší? Marně by nám chtěl autor a i Hackenschmid sám namluvit, že za jeho cynismem a sarkasmem skrývá se »citlivé srdce a noblessa« duše, celá struktura jeho bytosti je založena na požívačství a také ničím jiným není než prázdným egoistním požívačem, třeba by autor omlouval jej ohlušováním. Jediným jeho dobrým činem je, že nezneužije Marie Brandlerovy, když se mu nabízí, ale i ten dobrý čin má svůj rub, neboť na konci románu je mu Marie vhodným objektem — nic než objektem. A kde je to jeho bohaté srdce a vřelá duše, když za »pustých orgií a křiklavých scén« z lidských bytostí činí předmět své rozkoše? »Pěstujete holky?« v tom výroku jeví se všecko jeho srdce k ženě a jeho názor na ženu. A ten jeho enthusiasm? Je Hackenschmid schopen enthusiasmu, exaltace atd.? Pro co? Vždyť uznává pouze sebe. »Nežiji pro lidstvo, nežiji pro národ, žiji pouze pro sebe.« Ovšem Hackenschmid miluje pivo a koňak. Ale buďme k Hackenschmidovi spravedlivi, je takový, jakým být musí, neboť ústy jeho projevuje své názory životní autor. Proto Hackenschmid musil nám být učiněn sympatickým a Hilarius a Týc, v něž autor vtělil své antipatie, nesympatickými.

Pan Dyk praví v úvodě ku své knize, že nebylo jeho úkolem býti moralistním; »neboť jedinou morálkou uměleckého díla je, býti uměleckým«. »Bude-li se zdáti má práce přece někomu tendenční, buď jist, že nebyla tato tendenčnost v autorově programu.« »Býti uměleckým!« Ano, o tom nyní tolik se mluvívá. Ale p. Dyk si dosti nepromyslil svých slov, domnívá-li se, že v románě není moralistním. Z »Konce Hackenschmidova« mluví k nám autorova morálka jasně a zřejmě. Morálka p. Dykova je rozestřena v ději, v jednotlivých osobách. Hackenschmidem, Hilariem, Tuzarem, Týcem atd., všemi těmi postavami říká nám autor nepřímo, jaké je jeho stanovisko morální a životní. A to platí o každém uměleckém díle, v každém nalezneme morálku autorovu — jeho morální hodnotu. Čím tato vyšší, tím ovšem i vyšší a hlubší pojímání života, tím vyšší pohled na lidi. Řekl jsem to zde již i jindy. To právě u každého umělce silně a význačně proniká, to jeví se v pojetí a předvedení i osob — to tvoří hodnotu umění. Morální stanovisko p. Dykovo není vysoké, pohled jeho na lidi

jde z nízka, proto i jeho umění není veliké. Při jeho knize nemáme nikde dojmu, nerci-li hlubšího dojmu, nikde nijakého zvniternění neb povznesení — četba nás nejvýše zajímá a později již ani nezajímá, spíš odpuzuje, a to je pro dílo umělecké špatnou známkou. A co se tkne té tendence, k čemu se bránit? Co má hodnotu, hodnotou svou zůstane. Či myslí p. Dyk, že plody všech těch našich umělců, kteří píší umění s velikým U a předem každému říkají »my jsme umělci!«, již tím stávají se uměleckými a jsou opravdovým uměním? Na konec přec jen zrní bývá odděleno od plev.

Ano, s tím uměním je to prožluklé. Na př. p. Dyk v jedné kapitole předvádí Masaryka. Bylo by bláhovo, vyvracet. Masaryk je a zůstane, čím je, a žádná kapitola p. Dykova nic na něm nezmění a nepodvrátí. Ale chci se dotknout i zde otázky umělecké. Úkolem umělce je vidět dál, než tam, kam dosahuje zrak běžných současníků, postihovat bytosti a věci v jejich základní, nejhlubší podstatě, představiti nám je pod zorným úhlem věčnosti a ne efemerním zrakem navštěvovatelů hostinců a kaváren. To měl p. Dyk ponechat »šprýmařům« anebo p. Čapkovi. Ovšem je s to p. Dyk, jenž svůj ideál člověka vtělil v Hackenschmida?

Měl bych mluvit ještě o tom, jak tajemným rouchem obestřel autor historii Hackenschmida a Heleny — jak od počátku knihy až do konce stereotypním a zastaralým již způsobem budí náladu v čtenáři a snaží se probouzet narážkami jeho zvědavost? To je snad to, co zove se být jediné uměleckým? Měl bych mluvit ještě o romantických prvcích, roztroušených v jeho knize, na př. o tom něčem tajemném na Romanově, jako je bílý kůň na Rosmersholmu nebo o romantismu, který vtělil na př. v Kopulenta, Pavlu, ba, na konec i v Hackenschmida? Měl bych se zmínit o nerealistických jednotlivostech a různých nepravděpodobnostech? Na př. přesvědčuje ta vražda Hilaria rukou Hackenschmidovou? A je kniha bez literárních vlivů? A není víc řadou obrázků, než jednotným uměleckým dílem?

Ale hlavní, předvádí kniha markantní typy přechodné generace posledních let a podává v těchto typech pravdivý obraz této generace? Je již plně jasno, že ne. Hnutí realistické a pokrokové obráželo se zcela jinak v mladých hlavách, než ukázal p. Dyk. Hilarius! Tak že by se byl jevil a vtělil realism v mladé pokolení? Tak jen? Což sám Hofman, o němž spisovatel píše v úvodě? P. Dyk hlavně viděl, co mu bilo do očí — ne podstatu, ale zrůdnost, to, v co směr v některých jednotlivcích vybočil. A tak socialism že pojímala ta mládež, která byla proskribována pro domnělý internacionalism, tak jen, jako ten Tuzar, jenž s lahví kořalky jde plnit své poslání k dělníkům? Tak málo opravdovosti nalezl p. Dyk v mládeži? Což nebyla skutečně opravdovost? A smích pro mravní čistotu? Z jakých snah vyprýštily známé dotazníky? A kde zůstaly dívky a ženy této přechodné generace? Ty maji býti repraesentovány Helenou, její sestrou Pavlou nebo Marií Brandlerovou? Takové jen postavy žen dovedl p. Dyk nalézti v této přechodné generaci posledních let — a tedy již i let našich studentek? Je pravda, p. Dyk sám je členem této generace a žil v ní,

ale tu důkaz, že ne každý musí vidět, i žije-li v proudu. Vidět a vidět je rozdíl a je známo, že lidé žijí vedle sebe po celý život a neznají se a nepoznají se nikdy. Vidět se musí »umět«. A to »umět« je právě darem a posláním umělce. Vidět podstatu, ne to, co tvoří povrch věcí. A tu pak nezáleží na tom, žiji-li v proudu nebo mimo proud.

P. Dyk podal nám tedy ve své knize nejvýše úsek z oné přechodné generace, částečný obraz její. P. Dyk postihl tuto generaci jen po jedné a to horší stránce a podal obraz dle toho. Celá, a to krásnější polovice mladosti zůstala mu skryta. Ta jistá hrubost, která vysvitla snad i z podaného obsahu, není zajisté též jeho románu na prospěch.

Ovšem leckdo snad v jeho knize bude hledat víc. Na př. kritik »Pokrokové revue« nazval tento román »románem českých snah pokrokových«. Nu, to by bylo přímo zdrcující, kdyby české snahy pokrokové měly vyhlížet tak, jak se nám jeví ve světle románu p. Dyka nebo jak je chápe tedy kritik Pokrokové revue. Ne, p. Dyk pro opravdovou pokrokovost dle své knihy nemá vůbec smyslu. Zajímavo je, jak i kritik »Nové české revue« p. Rowalski, hledí na knihu Dykovu. Tento p. Rowalski — říká si Jean Rowalski — je zase nadšen Helenou, která sama »unese« Hackenschmida. Je mu ženou »velkých linií«, »grandiosní rysy duše Heleniny« »mají nádheru renaissance«. A v Hackenschmida prý vložil autor »celé horstvo bolestí zjevných i skrytých, stálých i náhle přicházejících nevyhnutelnou nutností osudu. Hamlet i Faust jsou více filosofy. Don Quichotte je blouznivý rytíř — Hackenschmid jako syn přítomné doby měl v sobě postupně něco z každé z těchto postav: na konec jest člověkem, jenž ztroskotal na skále osudu. A tak jen tragiku má s nimi společnu.« To zní ovšem hezky a neváží-li se slova, snadně se to napíše jako 2 × 2 jsou čtyři. Při nejmenším alespoň začáteční písmeno má Hackenschmid s Hamletem společno.

A co p. Dyk? Když jsem dočítal předmluvu, zdálo se mi na konci, jakoby sám zamyslil se nad svým dílem a jakoby cítil potřebu obratu. »Není to zlé, když už naše posměchy nás trýzní?« A cituje dopis, který mu psal přítel o budoucnosti národa: »Ne, my nezahyneme; ale je něco horšího nežli smrt: živoření, prostřednost.« »A není náš přední úkol,« praví p. Dyk, »učiniti tuto bázeň bezpředmětnou? Do zbraně, chcete-li, znamená to pro nás: P r á c e.«

Práce! Ano, práce, ale tu především práce v sobě a na sobě samém! Přejme si toho u p. Dyka, neboť, třeba že nemohu jeho knihu nazvati dobrou a ve vyšším smyslu uměleckou, nerad bych ho házel do jednoho koše na př. s autorem Passiflory nebo autorem Exotiků. Snad nějaký jeho příští Hackenschmid nám poví víc o tom obratu — snad ten příští Hackenschmid — — — ale uvidíme — — *Z.*

*

Poučná:

Antonín Hubka: Menšinová práce. — Dopisy Kollárovy. — Jules Verneův Krištof Kolumbus. — L. N. Tolstoj: Co jest umění.

Menšinová práce. K jubileu dvacetiletého trvání Národní Jednoty Pošumavské napsal *Antonín Hubka* v Praze 1904. Nákladem Národní Jednoty Pošumavské. Knihtiskárna národně sociálního dělnictva (K. Pitter) v Praze. Cena 3 K. Stran 391.

Autor jest znalcem českých menšin, zejména na jihu. Osvědčil to svou činností veřejnou, svými spisy: »Naše menšiny a smíšené kraje na českém jihu« a »Čechové v Dolních Rakousích«, jako dlouholetý jednatel N. J. P. i jako redaktor »Pošumaví«. Ústřední výbor Národní Jednoty Pošumavské tudíž dobře učinil, pověřil-li Antonína Hubku, aby napsal jubilejní spis Jednoty; sotva by byl nalezl osobnost k práci této legitimovanější a ochotnější. Byl však zároveň dosti opatrným, aby v předmluvě naznačil způsobem nepochybným, že se s knihou ve všem všudy nestotožňuje. Záslužný spis Hubkův sestává ze čtyř dílů. V prvém pojednává o významu a důležitosti menšinové práce. Jest to však spíše všeobecná úvaha o našich politických a společenských poměrech, břitká kritika těchto poměrů, protkaná nadbytkem citátů. Leckde ovšem přestřeluje, leckde nesprávně se vyjadřuje. Pravdu má, že se menšinová práce u nás nedoceňuje. Pravdu má, že naše národní existence není posud zabezpečena, jak optimisté za to mají a jak se zvláště v létech devadesátých hlásalo. Správně ukazuje na německý nacionalism, na německou intensivní práci národní a skvělé plány do budoucnosti. Ostře a právem obrací se autor proti zoufalé malomyslnosti, proti zbabělosti národní u nás, stejně jako proti nemoudrému přeceňování sebe. Mužně posuzuje četné vady a nedostatky našeho národního života. Úvahy autorovy nepostrádají byť i tlumeného nádechu stranicko-politického. Zvláště státoprávní romantika leckde se ostýchavě prodírá na světlo boží a pokládá se takměř za nutnou část pravého národního smýšlení. Mohu přece býti hodně nacionálním, aniž bych byl radikálním státoprávníkem. Škoda ostatně polemiky tam, kde dogma staví se proti zkušenosti a zdravému rozumu.

Vlastnímu účelu spisu slouží teprve tři následující oddíly: Vývoj menšinové práce, výsledky menšinové práce na českém jihu a Národní Jednota Pošumavská. Autor podávaje přehled vývoje menšinové práce, líčí současně řešení otázky jazykové od let sedmdesátých. I tu vyslovuje osobní své názory (na př. o zápasech punktačních atd.), s nimiž nelze vesměs souhlasiti. Formuluje požadavky českých menšin, na podkladě bohatých zkušeností promlouvá o sčítání lidu, a dotýká se též hospodářských poměrů a práce hospodářské na českém jihu.

Velice cennou a poučnou jest stať o výsledcích menšinové práce na českém jihu. Autor tu soustavně, pilně a bystře postihuje a posuzuje, co v jednotlivých okresích bylo vykonáno po stránce národní,

kulturní a hospodářské a dokládá své vývody zajímavými projevy jiných spisovatelů a politiků.

Poslední díl jest historií Národní Jednoty Pošumavské, práce pilná a svědomitá, vlastní to jubilejní spis Jednoty, z něhož zřejma plodná a požehnaná činnost její. Ne-li snad úplně, není vinou autora, nýbrž nutnou opatrností oproti odpůrci. Autor sám účastní se po léta intensivně práce v Jednotě a dovedl ji tudíž oceniti z vlastního poznání. Hubkova »Menšinová práce« jest dílem v celku velmi dobrým a rozhodně záslužným. Měl by je čísti především každý, kdo německého nebezpečí nevidí. Dále každý český poslanec. Kolik asi poslanců četlo »Menšinovou práci«? *Sc.*

Ve Věstníku České Akademie (roč. XIII.) otiskl prof. *Fr. Pastrnek* Dopisy Kollárovy. Vznikly podnětem poslední slavnosti Kollárovy (za převezení ostatků Kollárových z Vídně do Prahy). Všech listů je 18; z nich největší část osvětluje milostný poměr Kollárův k Bedřišce Schmidtové, Míně »Slávy dcery«; bohužel máme k disposici jen listy Kollárovy Bedřišce, ale ne Bedřiščiny Kollárovi. Co je v těchto listech charakteristického, vydavatel vytýká napřed ve svých poznámkách, kterými uvádí jednotlivé listy. V podrobnostech podávají mnoho zajímavého a pro Kollára význačného. Nápadné jsou zejména shody mezi mnohými myšlenkami znělek Kollárových a těchto listů. Látky biografické tyto listy podávají méně, což zajisté při jejich obsahu nepřekvapuje. Listy vydány jsou věrně podle originálů. Vydavatel podal veřejnosti takto příspěvek k bližšímu poznání Kollára velmi vítaný a záslužný. Snad se Česká Akademie jednou odhodlá vydati Kollárovu korrespondenci veškerou, čehož by si Kollár zajisté zasloužil. *Jc.*

Jules Verneův Kristof Kolumbus, vydaný v překladu Vlad. Jos. Procházky ve Světové Knihovně, tvoří část většího díla o znamenitých objevitelích. Je psán s láskou k jednotlivostem a faktům; kde běží o všeobecnější názor, utíká se autor k citátům neznámých autorit. V líčeních dobrodružství námořských či lupičských procitá pravý Jules Verne. *O. F.*

L. N. Tolstoj: Co jest umění. Přel. Gab. Foustková. (J. Otto.) Kniha Tolstého »Co jest umění« svým obsahem vymyká se způsobu dosavadního nazírání na umění, Tolstoj v otázce umění dospívá k závěrům, souhlasným s celou svou filosofií životní. Zavrhuje běžné pojmy krásy, ba nechce vůbec o kráse v umění slyšet a vylučuje z umění celou řadu výtvorů, o nichž rozpakovali bychom se tak učiniti. V knize Tolstého je mnoho odporů a tyto odpory asi jsou příčinou, že běžně má se za to, jakoby Tolstoj uznával za umění jen to umění, které je přístupno bez rozdílu všem lidem. Takové umění je sice Tolstému idealem — je to dle něho umění budoucnosti, ale prozatím je Tolstoj nucen uznávat za umění i ono umění, které není přístupno všem lidem, jen tlumočí-li city tíhnoucí k sjednocení a bratrství lidí. Takové umění nazývá dobrým uměním, neboť ono potlačuje a zaměňuje city nižší, méně dobré a méně potřebné k blahu lidstva, lepšími a potřebnějšími k tomuto blahu. Proto uznává na př. umění Dostojevského, třeba že je většinou přístupno jen kruhu vzdělaných lidí.

Jednostrannou je definice umění, již nalézáme v knize Tolstého. Uměním je totiž Tolstému činnost lidská, záležející v tom, že jeden člověk vědomě určitými zevnějšími znaky sděluje s druhými city, jež sám prožil, a že druzí lidé, nakazivše se těmito city, sami je prožívají. Toto výlučné hledání podstaty uměleckého díla v oblasti citů je nesprávné, neboť umělec netlumočí jen citů a také nevyvolává pouze citů, umělec poznává svět citem i rozumem a tyto své poznatky vtěluje v umělecké dílo.

Kniha Tolstého přes to, že je v ní hodně paradoxního, obsahuje mnoho cenných pravd a odmění každého, kdo si ji přečte. *Z.*

OTÁZKA ŽENSKÁ.

Ženy a dětská otázka. — Kursy žen pro sociální práci výpomocnou ve Frankfurtě. — Kursy při dětských zahrádkách pro matky a dospělé dívky ve Vídni. — Spolek pro dělnice v domácké práci zaměstnané v Praze. — Organisace služebných v Uhrách. — První školní lékařka v Praze. — Vídeňské gymnasium dívčí žádá o roční subvenci 40.000 K. — Osudy spolku studentek vídeňských. — Docentky na universitách. — Ženy a reforma občanského zákonníka.

Sledujeme-li ženské hnutí, pozorujeme, že mnoho sil a práce vyčerpává se stále úsilím o hmotné a duševní povznesení ženy z područí sociálního. Dále jsou to především různé poměry, rušivě zasahující v život rodinný, proti nimž neústupně se bojuje. Uvědomělé ženy staví se proti alkoholismu, proti dvojí morálce a všude, kde poznání proniklo, zasazují se o zrušení prostituce. Ženské hnutí domáhá se reformy bytů, dnes také již s pochopením usiluje o to, aby žena ve svém poslání mateřském co nejvíce byla chráněna a šetřena. Poznání života a poměry sociální vychovaly v dnešní ženě zároveň útlejší cit, takže zavrhuje to, co dříve zvalo se dobročinností a v čem dnes vidí pouze svou lidskou povinnost. Tím ovšem její činnost veřejná béře na sebe zcela jiný ráz a liší se v prostředcích i v postupu značně od činnosti dřívější.

Chci ukázati při otázce dětské, o kterou zájem ženského hnutí v posledním roce zvláště v Německu se rozmohl, jak racionelně a pokrokově ženy přistupují k řešení a k sociálním nápravám.

Otázka dětská není ode dneška. Čteme o dětských obětech Feničanů a Kartaginců, dovídáme se v dějinách, že rodičům jižních národů bylo dovoleno zbavovati se nepohodlných, ať již manželských či nemanželských dětí usmrcením hned po narození. A tenkrát stávalo prý se tak dosti zhusta. Řidším případem, zdá se, bývalo u Řeků a Římanů týrání a zneužívání dětí, jaké se později vyskytuje ve střední Evropě. Ku konci 18. a počátkem 19. století dovídáme se o neslýchaném využívání sirotčí práce v Anglii, což vyvolalo epochu továr-

ního zákonodárství, vzbudilo zájem různých lidumilných spolků a ženského hnutí. V dnešní době však vystupuje dětská otázka opět poněkud v jiné podobě a stává se jedním z nejdůležitějších kulturních hnutí vůbec.

V r. 1901 na kongressu D'assistance familiale v Paříži mluvilo se o tom, že ve Francii rodí se ročně 50.000 mrtvých dětí, následkem nedostatečného opatření matky těhotné. Rovněž konstatováno, že 200.000 dětí do stáří jednoho roku umírá, poněvadž je chatrně o ně postaráno. Nyní v Německu zjištěno, že 180.000 dětí nemanželských ročně žalostným způsobem zachází, jelikož nevdané matky většinou za velmi nepříznivých poměrů své děti na svět přivádějí. A u nás v Praze statistickým šetřením vyšlo na jevo, že takových nemanželských dětí rodí se tu 48%, tedy takřka polovina všech dětí v Praze narozených vyrůstá mimo legitimní rodinu. Snadno si představíme, že životní poměry těchto dětí nejsou o nic příznivější než jinde. Vyrůstají, smutně živořice, v lidi s malou schopností životní a výdělkovou. Různé dětské ochranovny shodují se vesměs ve svých zkušenostech, že obětmi všech možných surovostí stávají se hlavně děti nemanželské, otcem opuštěné, v nichž často i matka vidí velikou přítěž v zápasu o existenci a nejednou také se jich hledí zbaviti. Tu tedy nejen otec vyhýbá se svým povinnostem k »nemanželskému« dítěti, i matka je opouští. Děcko upadá pak do rukou různých »pěstounů«, jichž vyděračství a ziskuchtivosti je dáno na pospas. Bitím a hladem dohánějí je ku krádežím, k zločinnosti, vyrůstá v zpustlém okolí a jde takto jisté zkáze mravní i tělesné vstříc. Je veliká a hrozná bída těchto dětí, třeba že povrchnímu pozorovateli skryta a neznáma. Nejsou řídkými případy, kdy surový rodiče nebo pěstouni dítě systematicky po celý jeho krátký smutný život v pravém slova smyslu utloukají a k smrti skutečně také dotýrají. Ve výroční zprávě vídeňského spolku pro ochranu dětí vylíčeny jsou jednotlivě osudy všech chovanců; popis života takového čtyřletého dítěte obsahuje často zprávy o utrpení, které by vystačilo na tragedii člověka dospělého, životem otužilého.

Máme již značnou literaturu o věci, zejmena o organisovaném obchodu s dětmi a pod. Srov. spis Berry-ho: »O malých mučednících«, Dr. Walckera »O ochraně žen a dětí«, Dr. Aschrotta spis reformních návrhů »O trestním jednání se zločinnou a spustlou mládeží« atd. — U nás vřele se té otázky ujímá Dr. Dvořák, řiditel zem. porodnice a nalezince. Napsal cennou knížku o úpravě poručenství a opatrovnictví.

Posud řešena byla dětská otázka různými spolky a domy pro ochranu dětí. První a toho druhu dosud největší spolek existuje v New-Yorku. Založen byl v r. 1875, ostatní pak brzy povstaly v Anglii, v Australii, v Německu. I v Rakousku na podnět Rusky sl. Lydie Wolfring-ovy založen byl spolek toho druhu ve Vídni v r. 1900. Anglická »National Society« vykazovala po desítiletém trvání 100.000 chráněnců, 23,000.000 členů a 40.000 lib. st. důchodu. V samotném Prusku je 179 domů a spolků pro ochranu dětí zanedbaných a opuštěných. Dva z nich vydržuje také stát! U nás v Praze ochranovna sl. Haisingrové byla asi za stejným účelem založena, avšak přijímá

pouze chráněnce ženského pohlaví a na Prahu rozměrem svým nikterak nepostačuje.

Všecky tyto instituce chtěly a chtějí odpomáhati bídě dětské, ale dnešní stav poměrů jasněji nad vše ostatní ukazuje, že tento způsob řešení otázky byl nedostatečný a může být považován jen jako přechodní.

Ženám otevírá se tu veliké pole působnosti. Jisto je, že blaho budoucích generací mělo by všem ženám stejně ležet na srdci, jako blaho jejich vlastních dětí. Otázka dětská je důležitou otázkou národní.

V Německu hluboce zasáhl do svědomí žen fakt těch 180.000 nemanželských, ročně bez potřebné ochrany zmírajících dětí. Bystře postřehly příčiny a pracují o nápravu. Žádají především novou úpravu sirotčinství, chudinství a poručenství. Apelují na správy městské o zřizování bezplatných útulen pro ženy těhotné, o rozmnožení klinických ústavů pro kojence. Matkám nemajetným mají všecky potřeby pro dítě dodávány být bezplatně, hlavně ovšem mléko nebo prostředky výživné. Chtějí, aby zavedeno bylo mateřské pojištění, tak aby žena v době těhotenství chráněna byla před materielním nedostatkem. Poručenství má se změnit v placené povolání, má se stát úřadem, ve kterém hlavně ženy mají být zaměstnávány. Svaz pro ochranu matek, který utvořil se v Berlíně, chce zřizovati útulny pro nevdané matky, pak-li tyto chtějí pracovati a o své dítě se starati. Má jim být takto nahrazen domov a částečně život rodinný. Městské radě berlínské podány předlohy, kterak předcházeti úmrtnosti kojenců. Zdůrazněno v nich, že výsledek bude jen nepatrný, nevezme-li se důležité zření na ženy těhotné a šestinedělky. Ve schůzi dne 7. ledna 1905 berlínský spolek »Frauenwohl« usnesl se podati obci ještě následující požadavky k úvaze: 1. Rozmnožení placených ošetřovatelek k dohledu na všecky kojence v ochraně se nacházející. 2. Zřizování útulen pro šestinedělky, ve kterých vdané i nevdané ženy naleznou přijetí, aniž by pobyt v nich považován byl za chudinskou podporu. 3. Zavedení náhradního systému práce domácí obecní subvencí, aby domácnost vdané šestinedělky netrpěla jejím slehnutím.

Tak všude patrna je snaha, aby to, co dříve bylo dílem dobročinnosti, stávalo se dnes povinností národní, povinností obce a státu. Tito činitelé přijímají návrhy toho druhu dosti ochotně a s pochopením v dřívějších dobách neobvyklým. Snad jejich svědomím hnul výsledek šetření, který ukazuje na zjevnou degeneraci mravní i tělesnou lidí z dětí nemanželských vyrostlých, na jejich neschopnost k službě vojenské, neboť zjištěno, že pouze 36% bývá jich schopno k odvodu, také celá devítina všech zločinců připadá zde na děti nemanželské.

Zbývá zaznamenati zajímavý a snad ojedinělý fakt, že v Uhrách stát vydržuje 15 asylů pro nevdané matky a nemanželské děti, že k těmto asylům připojeno je 315 kolonií venkovských a mimo to, že na každou nevdanou matku stát ještě 12 K měsíčně připlácí. Za vlády Szellovy bylo prý však asylům na 100.000 K z podpor ubráno.

V krátkém přehledu jsem tu poukázala k poměrům těch ubohých bytostí, které pro svou malomocnost a rozumovou nevyspělost nikdy

samy ústrkům a nespravedlivosti čelit nedovedou. Jsou to děti, ať v rodině, ať mimo rodinu zrozené. Všechny jsou tu ne z vůle vlastní — proč tedy jedněm, vítaným, má se vést dobře, druhým, nevítaným, má být ubližováno neúčastí, nespravedlivostí, dokonce nelidskou surovostí? Dobří lidé mají povinnost odčinit vinu špatných otců a matek, a odpomáhati poměrům, které činí již z dětí osoby nešťastné. A jest především na ženách, aby ujaly se činnosti takové co nejvydatněji a nejvřeleji, aby tato nikdy nezmizela již z jejich programu pracovního pro budoucnost. Ženskému hnutí i u nás naskytá se tu široké pole sociální působnosti.

* * *

Zpráva, že ve Frankfurtě byly zřízeny kursy, které mají za účel připravovati ženy ku práci sociální, může každého jen potěšiti. Hojná návštěva svědčila o tom, že zřízení jich a spojené s nimi přednášky odpovídaly všeobecné potřebě. Prvního února započal kurs nový pro vzdělané paní a dívky. Praktický oddíl trvá pět měsíců a vyžaduje vždy tři dopoledne v týdnu. Navštěvovatelkám kursu ukládá se výpomoc v mateřských školkách, dostává se jim návodu k ošetřování kojenců, učí se práci v domácnosti, navštěvují různé všeobecně užitečné ústavy, pečují o chudé a pod. S tímto praktickým oddílem spojeny jsou kursy učebné; vyučuje se zdravotnictví, právům a povinnostem občanským, vychovatelství atd. a k tomu připojen je potom ještě cyklus přednáškový. U nás v Rakousku byl podán okresní školní radě ve Vídni návrh, aby uvažovala o zřízení mateřských kursů při dětských zahrádkách pro matky a dospělé dívky, které hodlají vstoupit v manželství. V těchto kursech přednášelo by se též o ošetřování dětí. Odporučovalo by se také u nás!

* * *

V našem ženském hnutí dělnickém dlužno zaznamenati, že pomýšlí se na založení spolku pro dělnice v domácké práci zaměstnané, jako jsou švadleny, posluhovačky atd. V prosinci pořádány za tím účelem schůze žen sociálně-demokratických na Smíchově, v Žižkově a v Nuslích. Sl. K. Máchová proslovila na těchto schůzích přednášku a objasnila účel zamýšleného spolku: má poskytovati ženám podporu v nemoci, právní ochranu ve sporech pracovních, v případě úmrtí pozůstalým poskytnouti pohřebné, sledovati cíle vzdělávací a bezplatně zprostředkovati práci. Některé z přítomných žen hlásily se hned za členky. — Organisace služebných tvoří se v Uhrách. Prozatím v úzkém připojení k dělnicím strany sociálně-demokratické, pro budoucnost pomýšlí se na samostatnou organisaci.

* * *

Svého času nemile vzrušila českou veřejnost zpráva, že při obsazování školních lékařů žádosti všech tří českých lékařek byly zamítnuty. Nyní dočetli jsme se, že ženské gymnasium Minerva ustanovilo svou školní lékařkou sl. dr. Honzákovou. Tímto alespoň dostalo se jí zaslouženého zadostiučinění. Dále zaznamenávám, že spolek pro vyšší ženské vzdělání ve Vídni zadal na říšskou radu petici, ve které žádá pro své vyšší dívčí gymnasium roční státní subvenci 40.000 K. Z Vídně ohlašuje se

též zaniknutí tamního spolku studentek. Před léty totiž učiněn ve Vídni pokus sjednotit v nějaké sdružení studující ženy a založen pro ten účel spolek. Za krátko však zanikl a jako příčina udává se neúčast studentek. Před dvěma léty vrátila se do Vídně lékařka, která studovala v cizině, dosáhla zde i doktorátu a měla příležitost poznati přátelské vztahy studentek na jiných universitách. Zabolel ji nedostatek pochopení studujících žen vídeňských a učinila opětný pokus svolati jakési sdružení. Na čas se jí to podařilo. Odjela však později opět do ciziny; medičky, které se práce zároveň s ní vřele ujaly, stojí před rigorosy a žádná z nich nemá prý dosti zájmu a energie, aby věc zachránila. Filosofky, až na malé výjimky, jsou prý netečny, takže s nimi nelze počítati. Každý den, kterým odkládá se založení takového spolku, znamená pro ženské hnutí v Rakousku velikou ztrátu, poněvadž spolek studentek mohl by všem ženským snahám Vídně vychovávat zdatné pracovnice. Mimovolně vnucuje se nám tu analogie s osudy spolku českých studentek v Praze. Větším uspokojením naplnila všecky přátele vyššího studia žen zpráva, že k žádosti Phdr. Richtrové fakulta filosofická ve Vídni rozhodla příznivě o připuštění ženských sil vyučovacích na universitu. Dr. Richtrová vyzvána, aby podrobila se koloquiu a vykonala přednášku, načež ministerstvo o návrhu habilitačním rozhodne.

* * *

Konečně zbývá mně zmíniti se o schůzi žen, která konala se v ženském klubu dne 22. ledna a v níž jednalo se o požadavcích žen při reformě občanského zákonníka. Z nejdůležitějších bodů vyjímáme hlavně požadavek úplné rovnoprávnosti muže a ženy v manželství a při výchově dítek, nárok ženy, aby směla být samojediná poručnicí svých dětí, požadavek ochrany pro děti a matky mimo manželství a tu především požadavek, aby nemanželské děti úplně na roveň byly postaveny dětem manželským. Že bylo potřebí, aby ženy k opravě zákonníka pro své pohlaví zakročily, o tom přesvědčí každého na př. § 91. a § 92. občanského zákonníka, které jsou tak asi výrazem celkového názoru právního na ženu. V § 91. se praví: »Muž jest hlavou rodiny i přísluší mu následkem toho hlavně právo říditi domácnost, má však povinnost manželku podle svého jmění vyživovati a ji ve všech případech zastupovati.« § 92. zní: »Manželka obdrží jméno mužovo a práva jeho stavu. Jest povinna muže do jeho příbytku následovati, jemu v domácnosti a práci pomáhati a pokud toho domácí pořádek vyžaduje, jeho předpisů poslouchati.« Podobné zákonné normy dnešní pokrokové ženě ovšem nevyhovují a budí v ní vědomí, že zákon uznává společenskou a právní přednost mužů, kdežto v ženě úplně přezírá samostatné lidské individuum. Což když, jak nezřídka se stává, žena s mužem vydělává společně, nebo ho i živí a se stanoviska zákona majetkem i stavem převyšuje? Její práva jsou vratká, ale povinnnosti vždy velmi positivní a trpké. Kde potom spravedlnost? Byť i zákon považoval ženu za jakýsi nutný doplněk celého muže, za jakousi jeho přízdobu, dnešní pokrokový muž sám považuje ji jako člověka, jako samostatnou bytost a jen takto podaří se jim společně vybudovat spravedlivější zákonník nový. *V.*

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. Die Schule der Chemie. Erste Einführung in die Chemie für jedermann. Von W. Ostwald, II. Teil. 1904. — Encyklopädie der mathematischen Wissenschaften mit Einschluss ihrer Anwendungen. Herausgegeben im Auftrage der Akademien der Wissenschaften zu Göttingen, Leipzig, München und Wien, sowie unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen. Erster Band in zwei Teilen: Arithmetik und Algebra. Redigiert von Wilhelm Franz Meyer (ord. Prof. f. Mathem. an der Univ. Königsberg). 1898—1904. — Das nationale System der politischen Oekonomie. Von Friedrich List. Neudruck nach der Ausgabe letzter Hand. 5 M 40 Pf. (Sammlg. sozialwiss. Meister, Prof Waentig.) — Geschichte der Nationalökonomie. Eine erste Einführung von Adolf Damaschke. 2 M 50 Pf. — Prof. Alb. Bráf: Věda národohospodářská počátkem XX. věku. V Praze 1904. (Otisk ze Sborníku věd právních a státních. — Dozent H. Herz, Die Heimarbeit und der Notstand der Heimarbeiter in der mährischen Textilindustrie, 1904. — H. Kampffmeyer, Gartenstadt und ästhet. Cultur, 1904. — Krása našeho domova. Věstník okrašlovacích spolků, red. prof. J. V. Klíma, (ročně 4 K, administrace Vinohrady, Korunní 33). — J. Olszewski, Bureaukratie, 1904. — Theorien über den Mehrwert. I. Die Anfänge der Theorie vom Mehrwert bis Adam Smith. (Aus dem nachgelassenen Manuskript »Zur Kritik der politischen Ökonomie«. Von Karl Marx.) Herausgegeben von Karl Kautský. — Almanach města Prahy na rok 1905 (red. V. Krausa). — Unser Vaterland Japan, ein Quellenbuch, geschrieben von Japanern, 1904. — M. v. Reusner, Gemeinwol und Absolutismus 1904: pokus vystihnout, co je v Rusku evropského a že Rusko je evropské, ne asijské. Autor ovšem je proti absolutismu. — A. Weingart, Kriminaltaktik. Ein Handbuch für das Untersuchen von Verbrechen 1904. — Das Leben Fr. Nietzsches. Von Elis. Förster-Nietzsche II, 2, 1904 (zakončení). — Fr. Ratzel, Über Naturschilderung, 1904. — A. W. Howitt, The Natives of South-East-Australia, 1904. — Baldwin Spencer and F. J. Gitlers, The Northern Tribes of Central-Australia, 1904; (oba spisy důležity pro dějiny rodiny; autorové potvrzují theorii Morganovu, ale zdá se nám, že fakty, nále-

žitě posouzeny, theorie té nepotvrzují). — The Cambridge Modern History: sv. VIII.: The French Revolution, 1904. — V. Gardthausen, Augustus und seine Zeit, I, 3. sv. a II, 3. sv., 1904 (tím šestisvazkový spis, započatý 1891, dokončen). — Th. Mommsen, Reden und Aufsätze, 1904. — Die landesfürstlichen Urbare Nieder- u. Oberösterreichs aus dem 13. u. 14. Jahrhundert. Herausg. W. Levec — Alf. Dopsch, 1904. — Th. Gomperz, Essays und Erinnerungen, 1904. — Die Sprachenkarte von Böhmen. Prof. H. Rauchberg, 1905. — O. Schrader, Die Schwiegermutter und der Hagestolz. Studie aus der Geschichte unserer Familie, 1904. — St. Witasek, Docent, Grundzüge der allgemeinen Aesthetik, 1904. — Kind und Kunst je titul nového pedagog. časop., usilujícího o reformaci školy uměním; vychází u A. Kocha v Darmstadtě. — H. Cohen, System der Philosophie II: Ethik des reinen Willens, 1904. — Die Erkenntnistheorie der Naturforschung der Gegenwart. Unter Zugrundelegung der Anschauungen von Mach, Stallo, Clifford, Kirchhoff, Hertz, Pearson und Ostwald. Dargestellt von Dr. H. Kleinpeter, 1905. — Archiv für Reformationsgeschichte (red. W. Friedensburg) je nový časopis věnovaný dějinám reformace (vychází v Berlíně, C. A. Schwetschke u. S.). — A. Neumann, Jesus, wer er geschichtlich war, 1904. — A. Hausrath, Luthers Leben, I. sv. 1904: proti Denifleovu spisu umělecké líčení reformatora člověka, se všemi přednostmi a chybami. — Lebensfragen, Schriften und Reden herausgegeben von Heinrich Weinel, Privatdozent der Theologie in Bonn. Sbírka bude obsahovat: Die Religion unserer Klassiker (Prof. D. K. Sell); Jesus. (Prof. D. Ad. Jülicher); Paulus. Die Entstehung des Christenthums, der Kirche und des Dogmas (H. Weinel); Auferstehung, Himmelfahrt, Pfingsten. Die Erzählung, die Visionen und ihre Bedeutung für die Gegenwart (Prof. Arnold Meyer); Der Glaube an ein ewiges Leben (Prof. Arnold Meyer); Dreieinigkeit und Gottmenschheit (Prof. D. Krüger); Religion und Naturwissenschaft (Privatdozent Otto); Gott (H. Weinel); Wie erzählen wir der Kindern die Biblischen Geschichten? (Pfarrer Lic. Otto Zurhellen und Frau Else Pfleiderer); Bedeutung und Ziele den Frauenbewegung; (Frau Elsbeth Krukenberg-Conze, Herausgeberin der »Neuen Bahnen«); Aus deutschen Propheten, Denkern und Dichtern. Zum Unterricht in der Religion. (Kreisschulinspektor Scherer, Herausgeber der »Neuen Bahnen«) atd. — J. N. R. J. Frohe Botschaft eines armen Sünders. Von P. Rosegger, 1905: čtenář tímto obšírnějším poetickým výkladem Ježíšova žití bude dost zklamán. — Denkschrift über das Bordellwesen in Deutschland, im Auftrage des Bundes deutscher Frauenvereine v. K. Scheven, 1905. — Marta Marquardt, Der Beruf der weiblichen Hausangestellten und seine Forderungen, 1905 (souvislost s prostitucí!). — Nové příspěvky k boji proti alkoholismu, MUDr. K. Bulíř (Lidové rozpravy lékařské) 1905. — Fr. Auer, Zur

Psychologie der Gefangenschaft, Untersuchungshaft, Gefängnis- und Zuchthausstrafe, geschildert von Entlassenen, 1905. — Rechtshort. Unabhängige Zeitschrift zur Einleitung einer neuen Reformation durch Germanisierung des Rechtes. Von Prof. Lehmann-Hohenberg (4 Mk ročně): nový průkopník německé filosofie, usilující o jednotný národní názor na svět; list se staví proti »bezcharakterní« protestantské theologii se svým Harnackovským: ano — ne; náboženství má být založeno na vědění. — Naturwissenschaft und Bibel, 2. vyd. Prof. Lehmann-Hohenberg, 1904. — H. Zimmer, Volkstums-Paedagogik, 1904: základy pedagogiky národní. — H. v. Schubert, Grundzüge der Kirchengeschichte. Ein Ueberblick, 1904 (Mk 4). — J. Reil, Die frühchristlichen Darstellungen der Kreuzigung Christi, 1904. — Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag von Friedrich Delitzsch. 1905. — The Celtic Review (Miss E. C. Carmichael — Prof. Mackinon) je titul revue, vycházející od podzimku 1904, věnované literatuře a památkám gaelského jazyka. — W. Shakespeare, his Family and Friends. By Ch. J. Elton, edited by A. H. Thomson, 1904. — Dopisy Kollárovy. Sděluje Fr. Pastrnek (otisk z »Věstníku Akademie«) 1904. — Dr. Jaroslav Vlček a dr. A. Smetánka, Stručné dějiny literatury české. Jako pomocnou knihu školám středním a ústavům učitelským sepsal. Díl I.: Doba stará (od Smetánky). V Praze 1905. C. k. školní knihosklad. Stran 56 m. 8^0. Cena 40 hal. — H. Davignon, Molière et la Vie, 1904. — Die Briefe der Frau Rat Goethe, Prof. A. Köster, 2 sv., 1904: listy Goetheovy matky. — Die Probleme der Romantik als Grundfragen der Gegenwart, O. Ewald, 1904. — A. G. Przedak, Geschichte des deutschen Zeitschriftenwesens in Böhmen, 1904. — Prof. Fr. Poele, Wie denkt das Volk über die Sprache? Plaudereien über die Eigenart der Ausdrucksweise und Anschauungsweise des Volkes. 3. vyd. 1905. — Wilhelm Erman und Ewald Horn, Bibliographie der deutschen Universitäten. Systematisch geordnetes Verzeichnis der bis Ende 1899 gedruckten Bücher und Aufsätze über das deutsche Universitätswesen. Im Auftrage des Preussischen Unterrichts-Ministeriums bearbeitet. I., allgemeiner Teil, 1904. — Prove, historický Slovar slovanského práva. Sestavil H. Jireček, 1904. Za 6 K. Slovník právní dnes musí podávat jednotlivá důležitá hesla (právní pojmy) a k němu doklady kriticky vybrané a musí podávat právnický system, třeba že implicite; z každého vážnějšího hesla musí se tento system postřehovat a proto hesla musí na sebe odkazovat a musí se doplňovat. Prove (název podle boha spravedlnosti slovanských Wagrů) je při nepropracovanosti slovanského práva u nás jen náběhem ku vědeckému slovníku právnímu; práce více příležitostná, neúplná co do hesel a bez propracovaného právnického systému. Příklady: není hesla rab, ale je rob; není emfyteuse, ale je poddací velmi neúplné; dědictví a hesla sem hledící zase ne úplná a hlavně pojem není přesněji roztříděn — latinský výraz schází. Hesla: zadruga, mir velmi neúplná a nesprávná,

schází: nedíl (nedílnost je), obščina; to, co podává o obci, zase nestačí.

Prameny citovány podle autorova »Svodu«, přesného ohraničení chronologického není a hlavně nevidět, jak se pojmy měnily a vyvíjely — to při historickém slovníku je nedostatek veliký.

Že autor cituje rukopis nejen RK, nýbrž také RZ nepřekvapuje.

K posudku »Kalendáře mor. a slezského studentstva« na str. 315, 316 byl jsem upozorněn, že polemiky, které recensent vytýká jakožto »neblahé a do jisté míry stranické«, jsou také nesprávné, na pravdě nezaložené. Týká se to zejména zprávy o poměru realistického studentstva k »Vatře«. — Dramata F. A. Šuberta. V referátě o »Zních« řed. Šuberta (12. seš. minulého ročníku) referent pronesl mínění, že autor sáhl k motivům smutné svatováclavské záložny, jak prý v »Praktikusovi« uvádí aféru Skrejšovského. Bylo mi sděleno, že se ve »Zních« líčí pouze osudná mravní choroba národní, propukající každou chvíli jinde; z osob záložny svatováclavské není uvedena ani jedna, neběželo prý vůbec o tuto záložnu. Také v »Praktikusovi« neuvedena prý aféra Skrejšovského. *Red.*

Oprava. Tabulka na str. 37. »N. D.« (»Severočeští horníci«) nemá správné součty. Správně má býti: »Celkem lidu hornického . . . 67.811 . . . 69.422 . . . 68.135«.

Ubývání obyvatelstva zemědělského. V Rakousku náleželo ze všeho živnostenského obyvatelstva polnímu hospodářství: roku 1869 67·2%, r. 1880 60·7%, r. 1890 55·9%. — V Německu: r. 1882 42·5%, r. 1895 35·4%, r. 1901 34·9%. — Ve Švýcarsku: r. 1888 41·3%, r. 1900 39%. Švýcarský sociolog prof. dr. Beck ve Fryburku míní, že ubývání obyvatelstva zemědělského jest zjevem v každé příčině politování hodným. Neboť *a*) sedláci bývali od jakživa nejprvorostlejší, nejjadrnější a nejcennější lidovou třídou. Sedláci a selští synové podnikali za středověku veliké bitvy o svobodu, poněvadž jim byli zděděné otcovské krby a stará práva svatými. Městskému obyvatelstvu musil dodávati ob čas vždy venkov nového osvěžení krve. — *b*) Národ, který nemá více stavu selského, nebude brzy míti ani vojínů zdatných do války. — *c*) Mizení obyvatelstva venkovského podněcuje — jak ukazuje Řím za doby císařův a Anglicko v 16. století — hospodářství velkostatkářské. Latifundia perdiderunt Romam. (Tacitus.) *V.*

Věci uherské.

Zájem o vnitřní politiku rakouskou od pádu dra Koerbra utuchl skoro docela. Stejně jako skoro všecky strany v parlamentě tak také veřejnost zaujímá stanovisko vyčkávací. Moratorium povolené baronu Gautschovi, aby se pokusil o nápravu insolvence kabinetu Koerbrova, nový chef vlády používá k tomu, aby opatřil tak zvané státní nezbytnosti, v první řadě peníze, jichž nedostatek právě insolvenci minule-přítomného kabinetu přivodil. Vyložili jsme již na tomto místě proč a jak se mu tato sanace prozatím daří. Mezitím celý zájem politické veřejnosti zabírá vedle ústavných událostí na Rusi vývoj politických věcí v »druhé polovině říše.« Tam věci dospěli k stanovisku, že každé hnutí v zdánlivě samostatném státě, přímo i nepřímo se dotýká Cislajtanie a přes všechnu nehotovost a prozatímnost poměrů v Cis vliv politiky v Trans je nepopíratelný. Vyčkávací politika vnitrorakouská rovnoběžně jde s vyčkáváním v Uhrách.

Není zajisté třeba vracet se zde k událostem minulým. Politika obou polovin říše vlastně nalézá se v krisi ode dne, kdy bylo nutno obnoviti vyrovnání rakousko-uherské. Pro čtvrté vyrovnání zdály se poměry za doby koaličního kabinetu knížete Windischgraetze příliš nejistými a proto povolána »železná ruka« hraběte Badeniho, aby pomohl uzákoniti smlouvu s Maďary. Hrabě Badeni znal svůj úkol, provésti vyrovnání s Uhry, ale neznal prostředky k jeho provedení. Snaha zjednati si pro ně majoritu nejdříve s Němci, pak bez nich ztroskotala se o jazyková nařízení, která měla býti vlastně cenou za hlasy mladočeské pro ono vyrovnání. Netřeba také opakovat, že ne nařízení, nýbrž právě nebezpečí, že vyrovnání s Uhry, nejvyšší rakouská státní nezbytnost, bude provedena majoritou bez nich, přiměla německé strany k nejkrutějšímu odporu proti Badenimu a později proti Thunovi. Jak se věci v Cislajtanii vyvinuly víme. Mezitím co se vedl boj o jazykové výnosy, smlouvaly rakouské vlády s baronem Banffym a pak

Kolomanem Széllem vyrovnání s Uhry a nejnutnější kusy tohoto vyrovnání, v první řadě bankovní statut, provedeny prostě § 14, kdežto druhá, stejně nezbytná část uzákoněny stejným způsobem s klausulí Széllovou. Než — definitivum uskutečněno nebylo, vše, co se vládám podařilo, bylo prodloužení dřívějšího stavu do r. 1907. Jelikož se zdálo, že jenom na straně rakouské se jeví nemožnost vyrovnání provésti, kdežto na uherské se stále tvářili, jakoby přijetí smluv bylo zajištěno, Uhrám povolovány čím dále tím cennější ústupky, až konečně bylo patrno, že vyrovnání s Uhry v rakouském parlamentě v posledním vydání opět a opět poopravovaném nemělo by i tenkrát většiny, kdyby i mladočeská obstrukce nebyla znemožňovala všecko normální jednání v parlamentě. Vyjma stranu za každých okolností vládních — Poláků a konservativců — nemělo a nemá do dnešního dne vyrovnání jak je smluvil dr. Koerber se Széllem 31. prosince 1902 na říšské radě jednoho hlasu. Politika v Cislajtanii octla se na mrtvém bodě a bylo prozatím lhostejno, co se s nesčetnými nařízeními na základě § 14. vydanými o rak.-uherském vyrovnání stane. Dr. Koerber těšil se nadějí, že podaří-li se mu jednou zjednati dělnost parlamentu, že se mu také podaří proraziti tato nařízení a to tím spíše, poněvadž změny těchto smluv byly vyloučeny. Nařízení vydaná vládou nazákladě § 14. nelze měnit, jen přijmout nebo zavrhnout. Zavrhnutí znamenalo by v tomto případě přerušení vzájemnosti s Uhrami vůbec a k tomu dalo se konečně čekati, že rakouský parlament sotva se odhodlá.

Mezi tím čím dále tím více se ukazovalo, že také Maďaři a zejména strany opoziční, využitkují neurovnaných poměrů pro své účely. Strana neodvislosti stále silněji a silněji akcentovala národnostní své stanovisko, směřující k rozluce a krok za krokem vynucovala nové a nové koncese samostatnosti tak zvané »polovici« říše. Požadavky maďarské oposice týkaly se přirozeně v první řadě institucí společných, najmě vojenských.

Tím dotčeno velmocenské postavení říše, koruna. Rozhodující kruhy hleděly přes výslovné znění vyrovnacích zákonů z r. 1867 zachrániti v první řadě armádu od všeho dualismu a první silnější odpor proti společné, v německo-rakouském duchu vedené armádě, upokojen formulkou »k. und k.« již za Kolomana Tiszy. Třeba že liberální strana v uherském parlamentě, dědička strany Deákovy a věrná hajitelka vyrovnání z r. 1867, stála nezvratně na půdě těchto úmluv a po 40 let skoro tyto zákony prováděla, přece nemohla u širokých vrstev přehlušiti volání stran opozičních po

skutečné a upřímné samostatnosti uherského státu a tím také u armády. Kdykoliv se podařilo uherské oposici zmocniti se nějakého populárního hesla ve smyslu pouherštění armády, liberální strana a její vláda sice zdánlivě zastupovala stanovisko koruny, držící se pevně staré jednotnosti vojska, přece pokaždé sama hleděla splniti oklikami přání stran oposičních. Není divu: vždyť snahy strany osmačtyřicátníků byly také snahou strany liberální, jen že tato, jako držitelka moci a vlády, vyhýbala se přirozeně všem vážnějším konfliktům s korunou. Jak zvrácené stanovisko vojenské kruhy ohledně »jednotnosti« zaujímají, známe my Čechové nejlépe. Naše aféry se slovíčkem »zde« nejlépe osvětlují názory oněch kruhů. Krok za krokem však maďarští Košutovci tlačili liberální stranu, aby vymáhala vojenské ústupky. Košutovce podporoval populární, ctižádostivý, třeba že nespolehlivý a katolický klerikální hrabě Albert Apponyi a klerikální lidová strana Zichyho. Za Banffyho tlak těchto stran stal se nesnesitelným, když oposice, vzavši si příklad z Rakouska, počala obstruovati. Uherská úprava nezná § 14. a v Uhrách nastal stav pokřtěný příšerným slovem »ex lex« — mimo zákon. Baron Bánffy, násilník bez mravního citu, pokusil se sice vládnouti i bez rozpočtu a bez nováčků, ale koruně zdál se brzo tento stav povážlivým. Koloman Széll pověřen ještě za vlády Bánffyho posláním, aby vedle chefa kabinetu se pokusil o narovnání v parlamentě. Koloman Széll, druh a žák Deákův, tenkráte doufal, že poměry uzdraví důkladně: seslabil oposici přivedením Alberta Apponyiho a jeho družiny — strany národní — do lůna liberální strany. Tento diplomatický čin tenkrát vysoce byl ceněn. Zejména kruhy dvorní slibovali si od této fuse velice mnoho. Byl hrabě Apponyi co žák kalksburgských jesuitů a spřízněnec vídeňské vysoké aristokracie dobře zapsán, přes to, že jeho politické přemety vzbuzovaly často různé pocity. Ale na konec spoléháno na — třeba mírný — klerikalism Apponyiho. Však brzo se ukázalo, že vysoká diplomacie Széllova selhala. Apponyi stal se sice předsedou uherského parlamentu, tajným radou, tedy osobností co nejoficiálnější, ale poslanec Jaszberenský chtěl při tom zůstati i miláčkem mas, spoléhaje na jich lásku víc než na přízeň kruhů rozhodujících. Příchod jeho do strany liberální stal se pro ni osudnou. Hrabě Apponyi v lůně strany vládní byl vlastně vyslancem oposice a vypověděl ihned služby, jakmile cítil, že snahy a hesla oposice mají silnou resonanci v národě. On stal se hrobařem regimu Szellova, který jej

učinil na čas vlády schopným a on a jeho družina byla první, jež se postavila po pádu kabinetu Kolomana Széllа proti Khuen-Hedervarymu a Štěpánu Tiszovi. Apponyiho přivedl Széll do liberální strany, aby ji upevnil a zatím jím přivedl rozvrat a konec. Štěpán Tisza, jako svého času Badeni, opásán důvěrou koruny, měl přemoci oposici a obstrukci, ale v okamžiku, kdy doufal, že je nejsilnějším a k ubití parlamentárního odporu nejzpůsobilejším, padl, opuštěn nejen Apponyim nýbrž i hlavami liberální strany. Nejskvělejší jména vládní strany Andrássy, Esterházy, Széll vystoupili. Štěpán Tizsa dopustil se násilí na jednacím řádu uherského parlamentu a tito dobří znalci povahy maďarského národa cítili brzy, že heslo o porušení uherské ústavy vržené po 18. listopadu 1904 do mas působiti bude mocněji než snaha vládní strany, provésti nejnutnější úlohy státu. Tito členové vládní strany věděli stejně dobře, že násilí v parlamentě provedené nebude jediným a posledním prostředkem hraběte Tiszy, jehož odvážnost a bojechtivost jim byla dobře známa. Hrabě Julius Andrássy a jeho přátelé znali program Tiszův, věděli, že on nebude se rozpakovati appelovat k voličům, rozehnat říšský sněm a tu zdálo se jim pro všecky případy stanoviskem příjemnějším státi mimo stranu liberální a to tím více, když pověst, že Tisza appeluje k národu vlastně na příkaz s hůry, nenacházela odporu s této strany. Znali furiantnost maďarského lidu a věděli dobře, že dopadne-li věc pro liberály příznivě, návrat do vládní strany vždy bude jim umožněn.

Hrabě Tisza parlament rozpustil a nové volby přinesly překvapení neočekávané. Spojené strany opoziční šli do boje nejen spojenými silami, nýbrž i za spojených hesel. Nešlo se do boje již pouze za heslem odporu, proti provedenému násilí na jednacím řádě a ústavě, nýbrž všechna zvučná hesla strany osmačtyřicátníků se po uherském království rozezvučela, nejsilněji ovšem: samostátný stát uherský hospodářsky i vojensky. Hesla ta ani tentokráte nesklamala, opoziční strany zvítězily, liberální strana přes všechnu mocnou podporu vlády zůstala v minoritě.

Krise, kterou hrabě Štěpán Tisza měl odstranit, přiostřila se mírou nebývalou a právem možno tvrdit, že od r. 1867 v Uhrách situace nebylo povlážlivější než nyní. Již za Széllа povstala v parlamentě napjatá situace, když se chefu vládní strany a kabinetu nepodařilo vymoci na koruně ústupky ve věcech vojenských. Ani Khuen-Hedervary je nepřinesl, a teprve za Tiszy sformulován ve vládní straně vojenský program devítičlenného komitétu, kterému

se dostalo nejvyšší sankce. Program ten obsahoval jistě řadu ústupků pro Maďary dost cenných, ale ústupky ty znamenaly jisté změny více vnitřní povahy, pro široké masy méně patrné. Nejhlavnější požadavky opositních stran, změna vojenských praporů a odznaků a uherská armádní řeč pro pluky maďarské, jedním slovem odstranění německého ducha z armády za Litvou, zůstaly nesplněny. Baron Beck, chef generálního štábu vzpíral se a vzpírá do dnešního dne každému podobnému požadavku, odůvodňuje své stanovisko známým velmocenským postavením říše. Je to stanovisko pochopitelné, když se po čtyřicet let toto velmocenské postavení říše stotožňovalo s německy vedenou armádou. Nejen nám, ale snad i zahraničným posuzovatelům tohoto velmocenského postavení bylo by šlo na rozum, že tuto velmoc dovede chránit armáda komandovaná částečně i neněmecky. Ostatně: dojde-li jednou k obhajování této velmoci na uherské půdě, dotyčný nepřítel uslyší beztoho komando ve třech řečech: německy, maďarsky a chorvatsky, neboť jak známo, uherská zeměbrana (honvédi) má od jakživa komando maďarské, chorvatská chorvatské. Ale s pány s červenými pruhami na kalhotách se dělá špatně politika. Onen devítičlenný komitét liberální strany tenkráte sestavil řadu vojenských požadavků, jichž splnění hrabě Tisza po splnomocnění koruny, v uherském sněmu slíbil.

Za tento program liberální strany vojenské kruhy se nyní utekli a nechtí ustoupiti ani na píď a právě o ústupky vojenské se nyní jedná. Strana Košutova a nolentes volentes spřízněné s ní ostatní strany ovšem se octli v kritické situaci. Hlavní jejich heslo: rozluka má dvě části: hospodářskou a vojenskou. Pokud se týče hospodářské, koruna prý postavila se již na stanovisko čistě — »konstituční«, nenamítá již prý praničeho proti rozluce počínaje r. 1917, dojde-li mezi oběma vládami k takovým úmluvám, které by vylučovaly celní válku mezi Rakouskem a státem uherským. Vrátíme se k věci později. Ale zdá se, že tento úspěch zdá se vítězným stranám příliš velikým. Neboť seriosní lidé maďarští cítí zajisté problematičnost tohoto úspěchu a třeba se v Uhrách holedbali bůh ví jakým sebevědomím po této stránce, je jisto, že mají už strach z této bohorovnosti. Proto jásot nad tímto eventuálním úspěchem v Uhrách není příliš hlasitý. Jinak ve věcech vojenských: tu koruna, jak řečeno, nechce ustoupiti ani o krůček a z příčin taktických; na druhé straně je pochopitelno, že vítězové při posledních volbách právě v těchto věcech hlédají své vavříny. Neboť

páni voličové nové spojené majority udiveně se ptají nebo budou se ptáti: kde jsou vaše úspěchy? Splnění onoho programu bývalé majority, kterou jsme zahnali, není novým úspěchem, to již je zajištěno Tiszou, právě tou poraženou stranou. Vždyť páni Košut, Apponyi a Bánffy nám slibovali víc, mnohem víc, chceme slíbené maďarské komando, chceme, aby zmizely černožluté třapce, černožluté pasy! Zde je ten ohromný konflikt, do dnešního dne neumenšený. Císař přijal po demisi hr. Tiszy celou řadu maďarských politiků všech stran, také Františka Košuta, syna onoho Košuta, který v Debrecině prohlásil Habsburgy za zbaveny trůnu maďarského a František Košut odcházel z audienčního sálu unešen laskavostí uherského krále, který přes ono sesazení na trůně zůstal. Kdo zná osobnost císaře Františka Josefa, kdo zná jeho okolí vojenské, civilní a najmě rodinné, dovede zajisté odhadnout osobní koncesi, kterou touto audiencí novým poměrům učinil. V době této audience poukazováno k tomu, že císař nazval Mladočechy po volbách r. 1891 »prazvláštní společnosti« a že po nastoupení hr. Badeniho pořádány mimořádné hostiny dvorní, k nimž po řadě členové oné »prazvláštní společnosti« byli zváni, aby jim takto dána byla satisfakce. Ale na první pohled každý pozná, že toto porovnání je nesprávné. Málo lichotivá kritika, zajisté neoprávněná, byla přece jen kritikou politickou, která ztratila na svém ostří, jakmile tato společnost zasedla na lavici vládní strany v parlamentě. Osoba mocnářova nijak nebyla angažována. Košut a král uherský znamenaly protivy téměř nesmiřitelné a neslučitelné.

Po všech těch audiencích nehnula se krise ani dost málo z místa a potrvá zajisté, dokud se nenajde nějaká »formulka« à la Széll, která by umožnila ústup buď vítězným stranám anebo — koruně.

Než — nechť se mají věci jakkoliv: cizího nemaďarského pozorovatele, nenasyceného maďarským chauvinismem a násilnictvím zmocniti se musí odpor při pozorování věcí uherských, když postřehne nehoráznou sumu osobní a politické bezcharakternosti, která se u vedoucích politiků v Uhrách opět nyní objevuje. Vyjímáme výslovně Františka Košuta a jeho bezprostřední okolí. Strana osmačtyřicátníků stála jako nezodpovědná strana opoziční na stanovisku rozluky, stojí i dnes, třeba by dnes neakcentovala výslovně snahu po personální unii. Ale kdo jsou ti ostatní páni, co se přivěsili na šosy nositele nejpopulárnějšího jména za Litvou. Jaká je politická minulost Julia Andrássyho, Desidera Bánffyho.

Alberta Apponyiho a i Széllа a Weckerleho? To zasluhuje bližšího povšimnutí a proto bude dovoleno, když blíže přihlédneme.

Hrabě Julius Andrássy je politik z povolání. Je synem Julia Andrássyho, bývalého ministrpresidenta a později ministra zahraničných záležitostí. Věnoval se politice tak zúplna, že zanechal všelikých jiných zalíbeností svého stavu a okolí, žil jen politice, ani k ženění času neměl. Při obnovování vyrovnání s Rakouskem r. 1897 hrabě Andrássy vydal co člen liberální strany maďarské knihu, která pod titulem »Ungarns Ausgleich mit Oesterreich v. J. 1867« vyšla též německy. Ve své knize nynější »homo regius« se vyzpovídal z hloubi duše. Vykládá tam dopodrobna stanovisko své k vyrovnání a není ani dost málo pochybnosti, že to bylo stanovisko celé vládní strany uherské a kniha skutečně platila a platí do dnešního dne co standard type liberálního smýšlení v Uhrách. Kniha ta obsahuje důkladný politický a věcný rozbor vyrovnacích zákonů, kterému v každém ohledu nutno přiznat znamenité vystihnutí velké látky a celého problému. Po té hrabě Andrassy vyvodil důsledky svého rozboru a přidal ke knize kapitolu o zásadách správné politiky maďarské. Musíme kus této kapitoly doslovně citovat, aby lépe vinikla změna názorů, jak se utvářila v hlavách hr. Andrassyho a ostatních dissidentů.

Tam praví hrabě Andrássy: »Dokud dynastie je jistou, že Uhry zůstávají v ě r n i vyrovnacím úmluvám z r. 1867, dokud je jistou, že Uhry zájmům ochrany také v budoucnosti učiní zadost, jako doposud, a že nechceme a nedovolíme porušiti j e d n o t u a r m á d y: tak dlouho vyhne se všem pokusům (ku př. federalistickým). Tuto jednotu zaručuje nám však jen otevřeně přiznaná rozhodně konservativní politika, která každou a jakoukoliv dvojakost vylučuje a jakékoliv theorii se vyhýbá, která by zdánlivě naše státní právo novými vymoženostmi chtěla učiniti populárnějším, logicky provedena však by poškodila j e d n o t u a r m á d y. Když m y p ř e s n ě d r ž e t i s e budeme vyrovnání, když je považovati budeme za s t á l é, když sami se n e d o t k n e m e tohoto vyrovnání, pak se nám vždy podaří z a m e z i t i, aby se ho d o t ý k a l n ě k d o j i n ý. A jen když my sami je prolomíme, bude uhájení před cizími, kteří by chtěli našeho příkladu následovati, nemožným. Nejlepším prostředkem proti útokům je ze strany maďarské s e b e v ě d o m é, upřímné hájení vyrovnacích zákonů, které pochází z pravého přesvědčení a proto za instituce, které považuje za conditio sine qua non pro rozkvět země, s nadšením

bojuje. Nejlepší politika je ta, která toho dosáhne, že národ náš pozná, že společné instituce jsou pro něj od stupně k stupni rostoucím prospěchem. Jen taková politika, která vylučuje podezření, jakoby porušení vzájemnosti bylo naším úkladným přáním, jen politika, která nám udržuje důvěru koruny; která neporušuje zájmy velmocenského postavení říše, která ctí každé písmeno vyrovnání a proto žádati smí, aby také každý jiný se jeho důsledkům podvolil, jen tato politika bude s to, vliv uherského národa v monarchii rozmnožiti a dosíci, že ode dne ke dni poroste. Úspěch této politiky je jistý.«

Připomínáme rádi, že příkré slovo Bismarckovo, že v politice jen hlupáci zůstávají důslednými, do jisté míry je oprávněným. Zejména to platí v zákonodárství a ještě více pokud se týče ustanovení hospodářských. To, co platilo mělo cenu o hospodářských poměrech a r. 1867, to dnes platit nemusí a nemůže, hospodářský vývoj za 40. let zajisté opravňuje k změnám důkladným. Ale nehledě ani k tomu, že páni Maďaři důkladně se o to postarali, aby své hospodářské sesílení od r. 1867 při každém obnovení vyrovnávacích smluv jak náleží ve svůj prospěch uplatnili — (čím byli silnější tím méně chtěli platit) —, tak kardinálně se poměry v Cis a Trans nezměnili, aby opravňovaly takovou diametrální různost názorů na politické věci. Pan hrabě Andrássy, který v roce 1897 nechtěl dovoliti, aby se na vyrovnání z r. 1867 jen a jen sahalo, který zapřísahal svůj národ, aby nechtěl měnit znění těchto smluv, a nedával tak zlého příkladu stejným snahám v Rakousku na úkor zájmů maďarských, tentýž hrabě Andrassy pro násilí spáchané na jednacím řádu uherské sněmovny, vyskočí z liberální strany a svrhne ze sebe nejen kardinální zásady programu této strany, nýbrž i vše to, co ve své knize jako proroctví svému národu kázal. Tentýž hrabě Andrassy staví se v čelo koalice, jejíž nejhlavnějším sloupem je strana neodvislosti, tatáž strana, jejíž program hrabě Andrássy ve své knize do posledního puntíku přímo zničil a rozdupal, staví se v čelo koalice, která stojí na stanovisku rozluky hospodářské, politické a armádní! Není zajisté extra Hungariam příkladu pro podobnou »reformu« zásad. Ale jen extra Hungariam není příkladu, intra je příkladu několik. Vedle hraběte Andrássyho stojí baron Desider Bánffy, vůdce liberální strany a její ministerský předseda z dob obnovování tohoto vyrovnání, z doby, kdy hr. Andrássy psal svou knihu. Baron Bánffy to byl, co smlouval nové vyrovnání s hrabětem Badenim

když tento byl povolán, aby čtvrté vyrovnání s Uhry provedl. Baron Bánffy tedy byl nucen stát na programu strany liberální, byl nucen zastávati vyrovnání z r. 1867 a také je zastával, bránil a doplňoval ve prospěch svého státu. Baron Bánffy s Badenim a Bilinskim smluvil první znění dnešního vyrovnání a baron Bánffy musel opustit své místo, když strana neodvislosti počala obstrucvati, poněvadž se vzpíral vymáhati na koruně vojenské požadavky, které také dle jeho tehdejšího názoru neodpovídaly znění vyrovnání z r. 1867. A dnes: tentýž baron Bánffy se honosí, že to byl on, co první žádal maďarské komando, první co žádal hospodářskou rozluku!

Vedle těchto vzorů důsledností stojí hrabě Apponyi skutečně jako rozmarná žena. U něho měnivost názorů byla od jakživa jedinou konsekvencí. To a okolnost, že nikdy se nenalézal na místě rozhodujícím oficálně, nikdy nebyl ministrem, jej poněkud omlouvá. Ale Apponyi vstoupil, veden Széllem, jak jsme již podotkli do liberální strany, když Bánffy byl poražen, on vstoupil do liberální strany, poněvadž smír, jak jej upravil Koloman Széll, jej uspokojil, on se tímto vstupem do vládní strany postavil naprosto na stanovisko vyrovnání z r. 1867. To vše mu nevadí horliti dnes pro personální unii. Exempla trahunt. I Koloman Széll, který považován za státnický talent, za politika loyálního, dnes, povolán k císaři, radí k reformám a ústupkům, ano dr. Alexander Weckerle, původce nápravy rakouské měny z roku 1892 do dnešního dne neukončené a neprovedené, radí svému králi k přípravám k hospodářské rozluce! Jak ostatní politikové maďarští pohlížejí dnes na situaci a jak zejména dlouhá řada povolaná k audienci, je lhostejno. Ti nemají před velkou veřejností tolik zodpovědnosti jako poslanci a státníci shora vytčení.

Co z toho plyne? Že vlastně celá liberální strana po dlouhá léta klamala svět, že pro foro externo sice hájila vyrovnání a hlásala vzájemnost obou »polovic říše«, ale že v srdci svém stála při těch, co toto vyrovnání opustili anebo nikdy nepřijali.

Nemáme zajisté pranic proti tomu, aby se Maďaři politicky a národnostně vyvíjeli a posilovali. Snažíme se tak sami, jakým právem bychom to měli zazlívat jiným. Ale věc má háček: Maďaři vyvíjejí a posilují se na útraty této tak zvané polovice. Nejen nám Čechům, nýbrž všem národům cislajtánským bylo původní vyrovnání s Deákem r. 1867 prostě vnuceno, nikdo neměl tolik moci a síly je zameziti a co nás Čechy stála nechuť a odpor proti

dodatečnému schválení, je známo. V zájmu onoho legendárního »velmocenského postavení« vžili jsme se všichni do vnucených těchto poměrů a důvody hlavně hospodářské nám toto vžití hlavně usnadnili. Od r. 1867 každých deset let byla v Rakousku krise při obnovování tohoto vyrovnání, která vyvrcholila v nynější od r. 1867 neukončenou, jen proto, poněvadž od desíti k desíti rokům sílil se odpor proti zvýšeným požadavkům a žádaným ústupkům maďarským při stále se zmenšující chuti zvýšiti také příspěvky na společná vydání. Maďaři tedy na naše útraty se vyvíjeli a vyvíjejí a chtějí dnes ještě rozluku, svou armádu na naše útraty.

Jak řečeno, krise v Uhrách táhne se již od posledního dne volebního. Tisza spravuje Uhry sice, ale nevládne, Uhry nemají zodpovědného ministra. Mezitím jezdí maďarští politikové všech stran do Vídně »ke králi« a císař co den jich několik přijímá, aby vyslechl úsudek o situaci, ale doposud nenalezeno východiště, poněvadž koruna stojí na svém, ve vojenských věcech prý neústupném, stanovisku. V rozhodujících kruzích stále ještě vládne přesvědčení, že by zeleno-bílé-červené stuhy v armádě porušili velmocenské aspirace, že jim ale celní šraňky na rozhraní obou bývalých polovic nebudou na závadu. Jak velký to je klam, ukáže se brzy. Doposud jednotnost armády zůstala méně nebo více netknuta, velká lež »obou polovic říše« jeví se dnes pouze v různých otázkách hospodářských a přece tam, kde v první řadě interesuje velmocenské postavení říše, v cizině počítá se s rozpadnutím Rakouska jako otázkou času.

Krise uherská umlčela naprosto politiku rakouskou, jak jsme již řekli úvodem. Doufejme, že se ozve jakmile se stane rozhodnutí v Uhrách. Třeba že naši radikálové telegrafují a gratulují Košutovi a jeho přátelům — bez ohledu na Slováky a Chorvaty — doufáme, že když jsme byli nuceni mlčet, když se vyrovnání s Deákem r. 1867 sdělalo, mlčet nebudeme až se toto vyrovnání bude rozbíjet a rozbíjet tak, abychom ještě dalších deset let platili hotově těm, co tyto úmluvy rok za rokem budou trhat. K tomu zejména u nás bude zapotřebí plánu a postupu pevného a naprosto vyjasněného a proto tím více litujeme afér po řeči dra Fořta na říšské radě. Bylo by věru na čase, aby konečně jedna velká záležitost státní nalezla naše politické vůdce připravenými. Býti připravenu je vše! *Č.*

Nietzsche a Rohde.

Nietzscheho spisy jsou po většině básně ošacené rouchem filosofického aforismu a uměleckého essaie. Netvoří jednotlivé celky v sobě a pro sebe uzavřené, nýbrž přecházejí, přelévají se v sebe, jsou si pokračováním, výkladem, omluvou a apotheosou. Forma, ve které byly uveřejněny, jest téměř náhodná, protože myšlenky tvořící jich součásti se nalézaly v stálém kvasu a ze sebe rodily nové doklady a protiklady. Při všech vnějších a vnitřních rozporech valí se tudíž jeden mohutný zástup stejnorodých otázek, jenže přechod od problemu k problemu z děl samotných nevysvítá, nýbrž závisí od okolností, které stály mimo vlastní literaturu, v životě a ve styku s přáteli. Odtud napjatý zájem, jímž sledují se publikace Nietzscheových dopisů: hledají se v nich vztahy ke spisovatelské činnosti, hledají se klíče k nesčetným těm hádankám, jež světu předložila sfingovitá povaha básníka myslitele. Korespondence s Ervinem Rohdem[1] vrhá ostré světlo na počátky literární produkce Nietzscheovy, ozařuje původ jeho prvých děl (»Vznik tragedie z ducha hudby« a »Nečasové úvahy«) a ukazuje, jak hluboko jeho produkce koření ve studiu starověku. Ale vedle toho podávají uveřejněné dopisy krásné svědectví o vzájemném úsilí dvou duší spřízněných nejušlechtilejším svazkem.

Jako mladý student poznal Rohde o rok staršího Nietzscheho na universitě v Lipsku a tehdy, jak nepřestává ujišťovati, pro něho začal teprve skutečný život. Nepřízeň osudu přátele brzy oddálila a v mnohých psaních ozývá se žalost, že si nemohou ústně sdělovati všechny svoje plány a že osobní styk jim jest znemožněn. Vřelý tón jest každému z nich vlastní, myslí-li na vzdáleného

[1] »Friedrich Nietzsches gesammelte Briefe. Zweiter Band. Bei Schuster und Loeffler. 1902.« Vydavateli jsou Nietzscheho sestra a Schoell, professor filologie. — Rohde, jeden z nejznamenitějších klasických filologů poslední doby, zemřel před několika lety ještě za životní Nietzscheho. Jeho hlavní díla jsou »Dějiny řeckého románu«, »Psyche«.

druha, ač jinak celá dikce se postupem času neustále mění. S počátku převládá studentská nálada a slovní hříčky, ponenáhlu se dostavují plné přízvuky mužnosti. Rohde uznává vyspělost svého druha a chová k němu více než lásku, nemůžeť se vubec hluboká a poctivá jeho mysl snadno emancipovati od minulých dojmů; tak jeho prvé dopisy z Italie jsou věnovány více smutným vzpomínkám na přítele, jenž zatím se byl stal mladičkým profesorem basilejským, než aby vypravovaly o zázracích posvátné půdy antické. I pouta vědecká tížila Rohdeho bolestněji. Řemesla svého byli totiž oba přátelé klasičtí filologové, věda je sblížila, věda je plnila nadšením.

Ale byly chvíle, kdy filologii nenáviděli. Jejich volné a hrdé duše nemohly se smířiti s údělem, aby sloužily a aby si daly ukazovati směr mrtvým materiálem. Chtěly vládnouti, chtěly tvořiti a měly rekonstruovati, měly bádati! Nietzsche vyšel vítězně z tohoto boje s vlastním povoláním, prolomil hráz, která vědu dělí od ostatního světa duševního a přikročil ke svým prvým synthetickým dílům; »věda, umění a filosofie«, píše, »tak úzce ve mně srůstají, že jednou musím zploditi centaura«. Centaurem se skutečně zdál odborníkům prvý Nietzscheův spis, brali jej na lehkou váhu a nazývali autora »Vzniku tragedie« hudebním literátem. Polemiky, která vznikla, Nietzsche se neúčastnil, Rohde však se utkal tehdy v tuhém boji s Wilamowitzem, dnešním slavným profesorem na berlínské fakultě. Jest skutečně s podivem, jak blízci si oba přátelé byli ve svých názorech; tři měsíce než vyšel »Vznik tragedie«, formuloval Rohde vůdčí motiv knihy téměř Nietscheovskými slovy.

Dvě jména byla přátelům nedotknutelna: Schopenhauer a Richard Wagner. Onen žil v jejich vděčných vzpomínkách, tento jim zajišťoval novou kulturu budoucnosti. S celou oddaností své ohnivé duše přiklonil se Nietzsche k mistrovi, důvěřoval mu bezmezně a bezpodmínečně. Hudba byla mu zdrojem života a wagnerovské zvuky jej uváděly v říši nesmrtelných; všechna krása umění v něm stupňovala tvůrčí energii, mezi hudbou, přírodou a vlastní produkcí byl bezprostřední vztah: »Máte také tak nádherné večery měsíční? Ani nechci zpátky do domu a občas skutečně věřím, že vzduch zpívá. Napsal jsem právě předmluvu ke své třetí nečasové úvaze.«

Mýlili se však přátelé, domnívajíce se, že ze společného východiska spějí ke společné metě. Rohde zůstal věren hodnotám, které v mládí se mu zdály velkými; ponořil se v moře učenosti

a úmorným studiem se domáhal vědeckých resultátů; ponořil se v moře života a nalezl, po čem toužil: duši milující ženy. A zatím Nietzsche putoval a stoupal a mluvil ke slunci a k ledovcům, lámal a tvořil, a znovu boural a znovu tvořil, s rekovnou bezohledností vůči sobě samému a všemu, co miloval. Spřetrhal pásky, jež ho spojovaly s minulostí; Schopenhauer mu byl šířitelem pověr, věda se stala terčem posměchu, a zkrvavělou nenávist vrhal proti bohu minulých snů, proti Wagnerovi. Jak by se byl mohl neodciziti Rohdemu, kamarádovi z dob filologie! upracovanému profesoru, šťastnému otci rodiny! on, jenž už necítil brutální dotyk skutečného života, ačkoli dovedl ze svých hor u Sils-Maria kouzlem intuice sledovati lidskou duši do nejskrytějších záchvěvův a záhybů. To nebyla pouhá náhoda, jež vyvolala nedorozumění mezi starými přáteli, jak by nás vydavatelé korespondence chtěli přesvědčiti, to nezavinila špatná nálada při neočekávané návštěvě ani nicotná hádka o význam Taineův. Již od roku 1878, kdy Nietzsche vydal »Menschliches-Allzumenschliches«, jest patrno rozladění a malé poznámky v dopisech jakoby říkaly, že shoda vůbec není možna.

»Mám teď třiačtyřicet roků za sebou a jsem zrovna tak samoten jako za svého dětství.« Tak končí Nietzsche poslední své psaní. Jeho sestra v předmluvě žádá, aby tato slova nebyla považována za symbol přátelství Nietzscheho k Rohdemu. Přece však je to symbol pro celý osud Nietzscheho. A jaké hejno pochybností vyplaší tento srdcervoucí výkřik, jímž samotář dal na vždy s bohem někdejšímu druhovi! Což, nebylo snad ono přátelství jenom krásným klamem? neukázala se pravá podstata obou mužů právě tehda, kdy jejich cesty se rozcházely? A neleží v neočekávaném zakončení vznešeného souzvuku mezi dvěma duchy ironická výzva pro každého, kdo se snaží o to, aby velké psychické pochody vědecky chápal a zdůvodňoval? Tolik jsme si dali záležeti, abychom určili, odkud genialní duch počal svou vzdušnou dráhu; doprovázeli jsme jej hodný kus cesty a podávali výklady ke všem jeho pohybům v pravo, v levo, nahoru a dolů; měřili jsme předem dráhu, kterou povede jej jeho let — a tu najednou nám zmizí v mlze a než se vzpamatujeme, už krouží ve sferách, kam nesáhá náš zrak. Zbyli jsme se svou hrdou methodou kritickou, genetickou, srovnávací a pozdě si klademe otázku, zda přece, proti čemu jsme se vždycky ohražovali, analogie nejsou nežli hříčkou, zda mezi prostým bojovníkem a mezi hercem ne-

zeje nepřeklenutelná propast, zda myslitel a prorok nejsou zjevy dvou různých světů a zda velký muž a genij nejsou veličiny nesouměřitelné. A zatím co marné tyto úvahy vrhají své těžké stíny v naši mysl, zcela jsme zapomněli, že v oné knize, která vyznívá tak zoufale, většina dopisův a výroků hledí do budoucnosti se zrakem nezkaleným reflexemi, neboť oba mužové, již dopisy ty psali, věřili, že musí vésti boj o dobrou věc a že musí býti popřán triumf svatému žáru jejich pobratimství. *O. F.*

Kubata dal hlavu za Blata.

Napsal Josef Salaba.

(Pokračov.)

Ku přednostem lidových tradic náleží, že vedle materiálu čistě lidovědného (tedy filologie, psychologie lidu atd.) skrývá se tam obyčejně též jakési zrnko historické, o něž tu právě běží. Ku stínům patří, že je to vypravování jen ústní, nedatované a tudy často málo schopné kontrolly rozboru a srovnání. Každý ví, co to značí. Již za několik dní zabarví se nějaká událost velmi podstatně; ledaco se přidá, změní, přesmykne. Je to jako sněhová koule, valící se s vrchu dolů. Což teprve za několik desítiletí, prochází-li to mnoha sty úst a mnoha generacemi. U každého se taková zpráva obrazí v mozku a chápe jinak, jinak udrží v paměti a jinak reprodukuje; splývá s jinými a nabývá nového smyslu. Tím spíše u prostého člověka, přístupnějšího citům a fantasii. Je tedy pouhé ústní vypravování materiál velmi nespolehlivý a vždy třeba písemného a literárního záznamu, jaksi k upevnění dat a fakt. Vývoj jeho se mění dle míst, dob a osob. Co se ví teď na př. v kterémkoli městě na základě pouhých ústních tradic, co se tam stalo a jak to tam vypadalo před 100 lety?[1] A dokonce něco pevného, určitého, správného? Sotva kusé, temné i popletené úryvky, jež jsou buď bezděky, či také zúmyslně zbarvovány. Vzpomeňme si, jak liší se na př. postava císaře Josefa II., Napoleonova, Husova, Žižkova atd. v ústech lidu od skutečných dějin.

[1] Jak krátkonohé a nespolehlivé jsou pouhé ústní tradice, vysvítá na př. i z tohoto případu, právě z Hlubocka. R. 1815 navštívil ruský car Alexandr I. kn. Karla Schwarzenberka, vítěze u Lipska, na Hluboké. Spatřiv sedláka u vsi Hosína, an oře, napodobil cís. Josefa II., vzal sedlákovi z rukou pluh a oral sám. O této zajisté hlučné události neví dnes lid tamní mimo jednoho skoro nic (jak svědčí Vojt. Novotný v »Jihočeských Listech«, 1904, 5. prosince), ač neuplynulo od té doby ani 100 let.

A jsou-li tyto lidové látky ohroženy již osobami dotyčných prostých vypravěčů, jsou vystaveny dále ještě nebezpečí druhému: intelligentním sběratelům, již je někdy (a třeba bezděky) chápou, vykládají a reprodukují opět jinak a valně pozměňují, »upravujíce« je buď jako umělci, či ze soucitu k lidu, vkládajíce do nich něco ze svého, něco, čeho tam původně není. Tvrdí-li to Frant. Kretz ku př. o písních slovenských (»Čes. Lid«, 1904, říjen, 13, »Nár. slovenská píseň«), poukazuje k tomu, že se lidové věci a zvláště slovenské písně dosud často falešně i zkomoleně interpretují, t. j. reprodukují:[1] platí to bohužel někdy též o lidových pověstech, jak ihned vysvitne z našeho případu. Objektivní fakt stává se subjektivním. A dnes dokonce podobné látky podléhají též zvratné suggesci literatury,[2] novin a intelligence. Bylo by si věru přáti, aby záslužné a časové působení »Čes. Lidu« bylo ještě více respektováno a vnikalo hlouběji do širších vrstev se svými požadavky. Sběratel má býti úplně objektivní a má se pokládati za pouhý psací stroj, který na slyšeném ničeho nemění. V cizině užívá se ostatně ku sbírání lidových látek s prospěchem fonografu a bylo by si přáti, aby se to zavedlo v čas i u nás.

Cenu ústních vypravování, ať rodových, místních či lidových, ukazují také zřejmě tyto doklady: Když známý V. Březan sestavoval rožmberský rodokmen, ukázalo se, že Petr Vok z Rožmberka, jeho příznivec, neznal ani jméno svého děda. Fr. Mareš ukázal ve svém rozboru Mecerových »Pamětí Třeboňských« na tomže p. Petru Vokovi, jak rychle podléhají ústní zprávy a pověsti zkomolení a fantasii. A právě to, co je dnes u Kosmy pochybné a vratké, jsou tradice lidové a rodové i jich výklad. Kosmas, který jakožto kanovník svatovítský byl především dějepiscem panujícího rodu Přemyslovců, nezastihl ani zde úplně spolehlivých bodů.

Dlužno rozeznávati fakta přirozená od pověrčivosti, fantastických příznaků a citovosti lidu, který mimo to rád též přijímá

---

[1] »Čes. Čas. Historický« (1904, X., 4, str. 484) přináší zajímavý příspěvek »Ku psychologii výpovědi«, kde se poukazuje na ta četná úskalí při reprodukci látky nějaké. V Německu vychází k vůli tomu i zvláštní časopis »Beiträge zur Psychologie der Aussage« atd.

[2] Dnes ku př. sbírati ještě látku o Kubatovi mezi lidem, kdy se již o tom tolik psalo, je téměř bezúčelným, poněvadž nevíme, pokud není tiskem suggerována zkomolena a přímo zbarvena; není tedy již spolehlivá a věrohodná dosti.

a nápodobí různé mezinárodní odlesky z ciziny a od »pánů«. (Proto stanoviti přesně, jistě a pevně vznik a vývoj tradic, je pro jich přečetné proměny i splývání nesmírně obtížno.)

Tolik ku všeobecné karakteristice lidových i dějepisných látek.

Pověst lidu o Kubatovi představuje se nám jakožto historická, pochodící z dob útisků poddaných od pánů, čímž řadí se ke skupině podobných jiných, jak je známe ku př. z Pečecka, Hradecka atd.

Obsah její d n e s je krátce tento: Poddaní vsí blatských na Hlubocku (jako jsou Plástovice, Zbudov atd.) měli s vrchností soud o pastviny okolní »Blata« (která prý dostali snad od Rožmberků). Na obhájení práv lidu vystoupil Jak. Kubata, rychtář ve vsi Zbudově, který přísahou stvrdil vlastnictví a právo poddaných k těm »Blatům« proti panstvu, byl však za to konečně odsouzen i popraven. Na památku toho se prý udrželo mezi lidem slovo: Kubata dal hlavu za Blata. A na paměť další jsou tam též dva kameny, zvané ode dávna »Kubatovými«: jeden, kde Kubata sťat, a druhý tam, kam se až prý sražená hlava Kubatova dokutálela. Tedy nový a neznámý potud selský hrdina, nový Kozina-Sladký? Nová povznášející postava i zajímavá látka pro umělce?

Poněvadž tato lidová pověst se sama představuje jako dějepisná a poněvadž také v tom může spočívati její cena: nutno ji teď rozebrati a dolíčiti, zdali tomu tak a pokud je v ní dějepisné jádro a pravda. Pak bude ovšem pro nás h i s t o r i c k ý m pramenem, s kterým sluší nakládati dle všech pravidel h i s t o r i c k é methody.

Běží tedy o historický výklad a pověření tradice archiváliemi.

Podati dějezpytný výklad značí: podati rozbor i kritiku věrohodnosti látky a srovnati ji s jinými prameny, jež co do pravdomluvnosti byly napřed již oceněny.

První historický[1] záznam této pověsti shledáváme již po r. 1750, kdy sestavována a opravována byla za Marie Terezie tehdejší dominikální a rustikální fasse berní. Ovšem ve formě velmi primitivní, neboť bylo vysloveno právě jen: Kubata dal hlavu za

[1] Literárnímu historikovi či spíše vlastnímu pěstiteli folkloru bude též vyložiti, jak jednotlivé detaily a nitky té pověsti se sdružovaly, zaměňovaly, přesunovaly či přidávaly, doplňovaly a podřizovaly. Historik zjistí historické prvky, jádro, cenu a věrohodnost, stanoví vznik a hlavní vývoj i obměny té látky a bude je po případě tříditi.

Blata. Totéž opakovalo se i při zhotovování rolle josefinské po r. 1785.

Další a zároveň již hovornější záznamy uveřejňuje právě teď dr. Čen. Zíbrt (»Čes. Lid«, XIV., 1., 2., 3. —: Materiálie a studie ku pověsti o Jak. Kubatovi.) Budeme je rozebírati dle čísel, jak jsou tam uvedena.

Ad 1. Zpráva A. Sedláčkova (»Hrady a zámky«, VII., 143—) spočívá na základě známé již listiny[1] ze dne 12. dubna 1581 v archivě jindřichohradeckém. Nic tedy nového. Rozbor její podáme později.

Ad 2. (»Č. Lid«, XIV., str. 27):[2] Verse tato vznikla nejdříve po r. 1865; o tom svědčí poslední verš písně dotyčné: »Našel Plaček obcím pravdu svatou.« Rada Plaček byl totiž referentem oné zemské komisse, jež o věci té rozhodla dne 24. července 1865. Píseň ta je patrně původu umělého, jak ukazuje celá její stavba, a poněvadž je i velmi pozdní, je pro historika bez ceny. Praví se tu též: Petr z Rožmberka po r. 1509 ta »Blata dal v užívání svým poddaným, jejichž nástupci se stali obyvatelé oněch obcí.« Vsi těch je uvedeno zde 9. Pět z nich však nebylo nikdy rožmberskými poddanými — Zbudov, Lhota Prášlivá, Novosedla, Mydlovary, Pištín — čtyry pak (Hlavatec, Selce, Plástovice a Pašice) až později. Právo to zde tedy neodůvodněno. O sporu tom o »Blata« dí se jen všeobecně, že trval několik set let. O panství se dí, že chtělo vlastnictví »Blat« a sedlákům připouštělo jen služebnost spoluužívání; dotyčných 9 vsí tvrdilo prý naopak, že panství nenáleží ani právo vlastnické ani užívání. Spor ten rovněž vylíčen falešně. Konečně citováno ono známé rozhodnutí ze dne 24. července 1865 i ukončení sporu r. 1867, a opět nedostatečně, tak že slavnostní list »Památce Kubatově« (str. 2. a 4.) musí to opravovati. Zpravodaj patrně oněch listin neviděl. Kus tento je pozdní, obsahuje osobní domněnky autorovy a nedostatečné užití některých pozdních akt, složených u c. k. kr. soudu v Č. Budějovicích; je tedy bez ceny pro historika.

Ad 3. (»Č. Lid«, 1904, XIV., 2, 75—): Tento variant sebral J. K. Hraše z Netolicka a uveřejnil r. 1861 v olomúcké »Hvězdě«, znovu pak ve svých »Národních pověstech a pohádkách« (Praha, s. a., 12°, str. 35—37) pod názvem »Kříž na pastvinách«. Spočívá

[2] Známa již r. 1890 a ne teprve r. 1903.

[3] Ze »Světozora« 1875, IX., str. 359, od neznámého autora dle »Pok.«.

na základě lidové tradice, z úst jednoho pastýře. Tehdy před r. 1860 stával prý na »Blatech« uprostřed kříž s nápisem: »Já Jakub Kubata dal jsem se stít pro Blata.« O tomto kříži neví 4. variant ničeho, ani nejstarší lidé, jak jsme zjistili. Vsi »Blata« u Netolic a v okolí není a nikdy nebylo. (Viz i Palackého »Popis král. Českého«.) A z této vsi prý pocházel Kubata, kdež byl rychtářem! Jsou to protimluvy, jež s dostatek mluví o ceně této verse. Přece však zdá se starobylejší, ježto se tu mluví o *14* vesnicích blatských, jež tam pásaly svůj dobytek. Těch vsí bylo, jak již uvedeno, více než 14, ale ty již patřily k Netolicku. Slova, jež prý mluvil Kubata po přísaze, jsou tak pathetická, že ukazují patrně umělý, nelidový a pozdní původ. Hraše jeví se nám tu zřejmě jako mladý sběratel, mající mnoho nadšení a lásky k lidu i minulosti; moderních vědeckých pravidel folkloru, jemuž běží o objektivní čistý fakt a pravdu, dosud neznal.

Prvky tohoto variantu jsou: dlouhý soud 14 blatských vsí s vrchností o »Blata« — prý velmi dávno. Kubata chce jíti ke dvoru si stěžovat. Nabídl panství veřejnou přísahu, což přijato. Kubata po té prohlášen za křivopřísežníka, odsouzen a stat (dle této verse tedy z důvodů náboženských), ač se dovolával stále své nevinnosti. V tom, po popravě, dostavila se bouře, liják, hrom a blesk — jakoby reminiscence mezinárodní: i u Kroesovy popravy ku př. vyskytnul se náhle déšť a hrom. Lid v tom viděl znamení s nebes, uvěřil, že Kubata nevinně utracen (opětně důvod náboženský) a chtěl se již vrhnouti na ukrutné a nespravedlivé soudce. Od těch dob se vrchnost ku »Blatům« nehlásila. (Spor ten přec trval od r. 1719 a ukončen až r. 1865). Vděční sourodáci prý mu na místě, kde pohřben, postavili onen kříž. Místo toto naše verse určitě neudává. O zvláštním způsobu smrti Kubatovy se tu ničeho neví, ani o těch 2 skutečných »Kubatových kamenech«.

Ráz tohoto variantu je přese všecko zkomolení dosti starobylý: způsob soudu a popravy — od 17. století přišla v oblibu šibenice; shoduje se dokonce i trochu s onou listinou jindřichohradeckou ze dne 12. dubna 1581. Kubata chtěl se stížností ke dvoru, tak že lze to skoro vložiti do 16. věku. Toliko výklad toho soudu byl falešný.

Ad 4. (»Čes. Lid«, tamže, str. 77. a 78.), pověst z Budějovicka, již nejmenovaný autor uveřejnil ve »Světozoru« r. 1875 pod »Kubata dal hlavu za Blata«. Tato se podstatně liší od předchozí.

Je nejen daleko mladší svým rázem,[1] ale i tím, že je tu uvedeno již jen 9 obcí, a nikoli 14, jako nahoře. (Vznikla tedy po r. 1865.) Bohužel, sběratel vedl si zde velmi libovolně. Po bedlivějším přečtení a rozboru vidíme tu osobní živel autorův, který moc přidal ze svého i pomísil, tak že nevíme bezpečně, odkud až kam sáhá element subjektivní, domněnky, a kde i jak lze rozpoznati od nich objektivní pravdu a fakta. Je tu zřejmá tendence vzbuditi soucit pro lid; o objektivní fakt neběží. Je zde tedy nějaká spolehlivá basis pro historika, lze užiti pro dějiny, kde vystupují osobní domněnky autorovy? Toto ke kritice formální.

Dle této verse není Kubata rychtářem a pochodí ze Zablatí, kdež má čtvrtlán. Ale Zablatí nenáleželo k oněm 9 blatským vsím, jak řečeno výše.

Jak lze tedy jen věřiti, že by byl býval Kubata ze Záblatí dal svou hlavu za — cizí majetek, ač zde se mluví o zachování dědictví pro jeho děti atd.? Život za právo pro cizí lidi? To je protimluv přímo smrtelný. Jeden celý osedlý měl v 16. a 17. věku 60 strychů půdy, čtvrtník tedy 15 a ne pět. Ona »Blata«, pokud jich sedláci užívali, nebyla rozdělena mezi účastníky jednotlivé, ale držena společně ode všech usedlíků a všech 9 vsí k pastvě a j. Byla to velmi zajímavá »občina«, jakž jmenována od r. 1840 až do r. 1865, a neobyčejně pozoruhodný i řídký právní poměr i zjev lidový, kterým by se sběratelé velice zavděčili vědě. »Kubatovy kameny« se nacházejí u Zbudova, Kubatův čtvrtlán ležel však přece dle této verse v obvodu obce Zablatské. Teprve v době nové vyskytují se též parcelly rozptýlené a s vlastní půdou nesouvislé; následkem majetkových změn. Ony řeči Kubatovy jsou rovněž původu umělého a pozdního; to je tam vloženo a není z lidu.

Zde Kubata nepřísahá, ale jen se »troštuje«, jeho uťatá hlava dosud nemluví, ale jen hučí. O kříži se neví ničeho, jen o těch dvou Kubatových kamenech, jež značí místo popravy. Důvody k odsouzení nejsou tu náboženské, ale politické a právní: sváděl lid proti vrchnosti a sáhal po cizím majetku. Zde rychtář záblatský drží s »pány« a zradí lid.

Verse tato,[2] jejíž formální i věcnou nespolehlivost jsme právě dolíčili, liší se do té míry od předchozí vlivem vyprávěče i sbě-

[1] Líčením »Blat«, poměrů právních i hospodářských.

[2] Její prvky jsou: Zlodějský správce, aby mohl prodávati seno pánovo pro sebe Židům do Budějovic, dá pokositi svou chasou otavu na »Blatech«. Sedláci již za to chtěli odepříti vrchnosti robotu Budoucího roku navedl je

ratele, že zdá se na letmý pohled pověstí jinou, druhou. Než aby dokonce už dva Kubatové ve dvou různých dobách dali též svou hlavu právě za ta Blata: to by bylo přece již trochu mnoho. Zde je jiný úvod a jiný výklad. Vedle tendence lidové působí i fantasie, umělecká snaha, poëtisování látky. V celku nedovídáme se nic nového; látka lidová je pouze osobními přídatky znetvořena. Zpravodaji nebyly posud známy cíle folkloru a sbírání, jež jsou dosti nové.

Některé hlavní momenty jsou společny s 3. variantem. I zde je spor a Kubata mečem sťat, i zde on před smrtí mluví, i zde stalo se při jeho popravě cosi podivného, co se zapamatovalo, jakýs div: neví se ovšem o náhlé bouři a lijáku, ale o tom, že uťatá hlava ještě po smrti hovořila. Páni s mušketýry v hrůze utekli a lid se bouří pro tu smrt. Konečně po velké schůzi sedláků vyslána vskutku (zde po smrti Kubatově) do Prahy deputace se stížností. Sedlákům 9 vsí »Blata« ponechána a paměť popravy Kubatovy označena 2 kamennými pomníky. Zde se děje vše to bez vědomí vrchnosti.

Verse tato poráží ve mnohém versi předchozí a je velmi málo spolehlivá; přece však i ona, přes nový nátěr, shoduje se co do oněch společných hlavních momentů s dotyčnými archivaliemi v Jindř. Hradci; a proto ji, přes veškeru její malou hodnověrnost, úplně nezavrhneme.

Ad 5 (»Čes. Lid« tamže, str. 78., »Pověst o Kubatovi«): Vojt. Novotný-Kolenský na základě vypravování své r. 1899 zemřelé babičky, někdejší to robotnice hlubocké (nepochodící však z »Blat«!) poznamenává krátce též, že po té popravě přišel náhlý liják a hrom, který však všecky pány pobil, čímž projevil se Boží soud dvojnásobně. Výklad je tedy náboženský. Kubata se nejmenoval Jakub, nýbrž Martin. Verse tato souhlasí v celku s versí 3. a odchylky nejsou snad druhá pověst, nýbrž pouhá konfuse paměti, která sama nebyla na místě dobře zpravena.

Ad 6. (týž tamže, str. 146.): na základě zprávy z Lišovska a Veselska, kde se mluví o přísaze Kubatově, vykonané v ote-

---

Kubata, aby panskou chasu předešli a šli kosit již po půlnoci. Než rychtář zablatský sedláky zradil. Objeví se zámečtí drábové a mušketýři, již lid rozeženou a Kubatu svázaného odvedou do vězení. Kubata sťat. Jeho hlava se kutálí a hučí: Kubata dal hlavu za Blata. Spory o »Blata« se prý nepakovaly; byly ovšem nekrvavé a vedeny toliko od právníků.

vřeném hrobě. To nové je fantastická příkrasa, pro historika neupotřebitelná a bezcenná.[1]

R. 1881 vydal V. Beneš-Třebízský tuto pověst ve svých »Národních pohádkách a pověstech« (Praha, F. Topič). Látka tato vypracována na základě 4. a částečně i 2. variantu dle »Světozora« z r. 1875 a vysoce poëtisována — velmi pěkně, dramaticky a umělecky; za to však také správně zařaděna jen mezi pohádky. Tento Kubata odvolává se i na pergameny, na donaci krále Vladislava z r. 1509 »Blata« prý svobodna. Spor trval dál (ač »Světozor« dí, že pak už nastal pokoj) a ukončen teprv r. 1865. Schází, že lid kata kamenoval. Mnoho ovšem přidáno, změněno a smíseno. Uvedeno 9 vsí a ty dva památné kameny, což jediné je věcné a pevné. Je to práce umělecká, plná okras, pro historika však bezcenná. A toto zpracování upravil zas ještě Fr. M. Čapek ve slavnostním listě »Památce Kubatově« (str. 7.).

Totéž zpracoval dále týž Fr. M. Čapek v »Jihočeských Listech« (1895, l., 75.) pod »Já Jak. Kubata da! jsem hlavu za Blata«; na základě 4. a 2. variantu, což konečně pak vyspělo v citovanou již historickou povídku.

Václ. Bolech uveřejnil v »Čes. Lidu« (1896, V., str. 32.—33.) »Pověst o Jakubu Kubatovi z jižních Čech«. Je to nepochybně opsáno ze zprávy Hrašovy ve »Hvězdě« 1861, neboť souvislost obou, t. j. odvislost Bolecha od Hraše je tak veliká, že vyskytuje se tu nejen týž pochod myšlénkový, tytéž zprávy, ba i formální rčení (s několika odchylkami), ale i tytéž chyby: jakožto bližší místní určení toho kříže s tímže nápisem jako u Hraše uvádí se táž vesnice »Blata«, která zde, jak již řečeno, neexistuje a nikdy nebyla. A ani Kubata tam nebyl rychtářem. Vsí je rovněž 14. Dle »Světozoru« střízlivě přidáno, že uťatá hlava ještě sem tam sebou zmítala, avšak neřečnila. Bolech má zdánlivě víc o bližší místní určení krajiny a toho kříže. Poukazuje na dědičné právo těch 14 vsí ku »Blatům«. A tuto látku znovu ještě upravil Fr. M. Čapek (slavnostní list, str. 7.), uváděje, že je to právo selské (nikoli tedy chalupníků). Dlužno jest dodati, že vsí těch není 14 a že ona mythická ves »Blata« měla by své jméno od těch pastvin a nikoli naopak.

[1] I tato verse odporuje ostatním a není místní, ale již vzdálená. Společným, pevným a historii cenným je fakt, že soud byl veřejný a Kubata mečem sťat (třeba v hrobě!) a nezemřel tedy na šibenici. Moment také pro datování. Fantastická přísaha v hrobě upomíná na jiná podobná vypravování. (Viz »Č. Lid«, VI. a XI.)

V témže ročníku »Čes. Lidu« (str. 479.) podává Dr. Čeněk Zíbrt literaturu otázky a krátký obsah 2. variantu. I toto užito loni v slavnostním listě (str. 7.) s dodatky.

Z těchto devíti versí či zpráv jsou toliko dvě starší a původní, t. j. 3. a 4. Srovnáme-li ji mezi sebou, uvidíme, že si většinou navzájem odporují, a to co do času, místa ba i děje. Dle dvou pochodí Kubata z báječné vsi »Blat« a je tam rychtářem, dle jiné ze Záblatí a není tam rychtářem (tento ho naopak zradí) a dle jiné zase ze Zbudova a je tam rychtářem kol r. 1581, ač v té době nebyla ve Zbudově vůbec žádná rychta, nýbrž v Dívčicích. Poukazujeme pak ještě na jeden významný moment: v listině z r. 1581 mluví se o panském dvoře Kubatovském v Protivíně, ač tento v kupní smlouvě ze dne 13. března 1562 ještě uveden není. Proč byl nazýván tento dvůr »Kubatovským«?

Variantů těch je ještě daleko více, s různými subjektivními pozměnami dle chápavosti prostého vypravěče i osobního přesvědčení a tendence intelligentního sběratele, čímž se většinou navzájem porážejí; skoro každý variant je jiný. Lokalisace je buď falešná, či nemožná a bezobsažná. Odchylky pochodí nejen z různosti osob, ale i dob; účinkuje tu vývoj a bezděčná redakce, jakož i všeobecný lidský rys: pověrčivost lidu, zvláště starších dob, a víra v zázraky, jakožto božská znamení, což vykládáme dnes zcela přirozeně.

Literární záznamy této celé pověsti jsou vedle umělého osobního upravování zároveň též dosti pozdní, čímž cena této tradice velice historicky klesá.[1] Co zbývá vskutku pevného, je především to diktum: »Kubata dal hlavu za Blata«, a pak dva ony t. zv. Kubatovské kameny. S prvním setkáváme se již r. 1785, ba i po r. 1750 (po 1748—1756). Stáří oněch kamenů neudávají pak ani prameny písemné a ústní, ani jich tvar, který je ostatně velmi primitivní — lidová práce. (Pokrač.)

[1] Tradice, pokud založena na osobních libovolných domněnkách a apriorních předpokladech i výkladech, dokazuje velmi málo. — Jak často se bere vážně dosti nicotná tradice, ukazuje heslo »Koloveč« v Kottově »Grammat. fraseolog. slovníku«, kde se vypráví o přemílání bab ze starých na mladé ve mlýně v Kolovči. Podání to vykládá Engel Pantaleon (»Čes. Lid«, XIV., 2., str. 111.) velmi střízlivě: povstalo na základě šprýmu.

A. N. Pypin (1833—1904).

Jeho práce vědecká a publicistická.

Líčí J. Polívka.

(Pokračov.)

Pypin položil si také otázku, mají-li a do které míry slovanské literatury a duševní tedy život slovanský význam pro obecný pokrok kulturní, mohou-li býti zajímavy pro historika evropského vývoje literárního a duševního, mají-li zárodky pro samostatný život. A zodpověděl si otázku tu kladně, aspoň do jisté míry mají také všeobecný význam, poukázal na české hnutí husitské a bratrské. V tom také spatřoval záruku, že slovanský duch i v budoucnosti bude moci blahodárně působiti na vývoj vzdělanosti a osvěty vůbec. —

Pypin ovšem hleděl na literární dílo jen pokud mělo význam svým idejovým obsahem a rázem. Historie literatury jest jemu především historií idejí, myšlenek, nikoliv také historií forem, ve kterých ideje, myšlenky byly projevovány a sdělovány. Pro heslo »l'art pour l'art« neměl smyslu; literární umění, které samo sobě chtělo býti účelem, nechápal, jak se sám také vyslovil v řeči o svém jubileu. Líčil literaturu v stálém vztahu na poměry společenské a politické, pokud sociálně-politické proudy docházely výrazu v literatuře, pokud literatura působila na vývoj názorů sociálních a politických. To platí pro Pypina jako literárního historika vůbec. Tak smýšlel celý jeho kruh, a přísné názory na práci literární, které hájil podle jeho líčení Saltykov,[1] byly také jeho. Uvedeme je proto: . . . Literatura jest činnost veřejná, se všemi povinnostmi, které ukládá podobná činnost, a nese také za sebou přísnou zodpovědnost: v literatuře není práce spisovatelská ojedinělý zjev, který mizí v masse jiných dějů, kde pochybení nemusí míti zvlášť vážných důsledků; práce spisovatelská neobmezuje se

[1] М. Е. Салтыковъ. Спб. 1899, str. 169, 211.

na daný okamžik, — neboť zachycuje se tiskem, a jak blahodárný taktéž zkázonosný vliv jeho rozšiřuje se na massu lidí a na dlouhou dobu. Pypinovi právě tak jako Saltykovu byla srozumitelna pouze poesie, která byla posvěcena líčení skutečného života, skutečného citu, byla hlasatelkou opravdových lidských idealů, osobních a společenských. Když s tohoto stanoviska Pypin pohlížel na literatury slovanské, posuzoval činnost slovanských literátů, pracujících takřka šmahem v úzkých, těsných poměrech, za vnějšího i domácího tlaku zhusta nesnesitelného, dopadalo jeho líčení vývoje slovanských literatur ovšem namnoze jinak, než jak si doma líčívali vývoj a vzrůst své literatury, jak doma posuzovali své literáty a básníky. Ruský kritik pohlížel však s láskou na literární práci slovanských národů a radostně oceňoval a chválil každý zjev, který se mu chvály zdál býti hodným. Přál upřímně všeho zdaru literárním a kulturním snahám každého jednotlivého kmene, i sebe slabšího. Jest téměř nepochopitelno, jak se u nás mohl ujmouti a proniknouti do nejpřednějšího literárního našeho podniku, jakým byl svého času Riegrův Slovník Naučný, tak příkrý a nespravedlivý odsudek: Pypinův »Обзоръ исторіи слав. литературъ« jest »spis obsahující vedle mnohého dobrého též mnoho křivého, vyplývajícího z velmi povrchních vědomostí P-a o Slovanech a jich nynějších snahách, z předpojatého stanoviska P-a, slepě zbožňujícího vše, co jest západoevropského, na ujmu domácího, jakž jest obyčej u ruských t. zv. západníků« (r. VI. str. 1136, srv. ještě VII., 1137, 1140).

Tento »přehled dějin slov. literatur« byl určen pro obecenstvo ruské, měl s literární prací slovanských kmenů širší vzdělanstvo ruské seznamovati, ovšem vedle toho měl býti také jakousi rukověti těm, kteří by hlouběji se s literaturami slovanskými chtěli seznamovati. Měl zároveň také názorně poučiti ruské obecenstvo, jak nesprávné bylo učení slavjanofilské, jak málo skutečným poměrům odpovídalo v těch dobách právě do popředí vystupující učení o nutnosti jednoho společenského literárního jazyka slovanského, kterým by ovšem mohl býti pouze jazyk ruský. Kniha určená pro ruské obecenstvo obsahovala také velmi stručný přehled literatury ruské — byl tak stručný, že obsahoval celkem tolik místa jako dějiny jen maloruské literatury, a mnohem méně než dějiny literatury české.

Po 14 letech přistoupil Pypin k novému vydání tohoto spisu. Během té doby byly literatury slovanské značně se vzmohly a také

zájem Ruska pro Slovanstvo vůbec v druhé polovici let 70tých nadmíru zmohutněl, především ovšem pro jižní Slovanstvo, ale také pro západoslovanské národy. Pypin spis svůj značnou měrou zpřepracoval a doplnil, takže vzrostl aspoň na čtyřikráte tak silné dílo, než bylo vydání první. Pomocných spisů, monografií přibylo v té době, ale i látka náramně vzrostla. I tu byl ruský literární historik nucen velké mezery pomocných spisů doplňovati vlastní četbou, a pisatel těchto řádků zvěděl od autora knihy té svého času, že jmenovitě mnohé spisy nejnovější básnické tvorby české četl sám. Přehled dějin české literatury jest také v této knize poměrně nejúplnější, daleko lepší než dějiny jiných slovanských literatur (mimo polskou ovšem, kterou zpracoval jako pro I. vydání Wl. Spasowicz). V horkokrevných podrážděných literárních kruzích českých zvedla se tehdy hotová bouře a ruský literárni historik byl zasypán krajně nespravedlivými výtkami. V odborných kruzích českých není však, tuším, sporu o tom, že tyto Pypinovy dějiny české literatury patří mezi nejlepší, co vůbec o ní napsáno bylo, a že do nedávné aspoň doby byly vůbec nejlepším spisem o našem písemnictví. Základní a vůdčí myšlenky vyslovené v úvodní a závěrečné kap. I. vydání byly převzaty celkem všecky do nového zpracování, jenže lecčemus, co bylo tehdy v letech 60tých vyvoláno polemikou domácí, zvláště s Iv. Aksakovem, byl ulomen hrot, leckterá jiná myšlenka byla určitěji vyslovena a stylisována. Pypin nyní také se vyslovil, že by to pokládal za velké štěstí pro Slovanstvo, kdyby se usjednotilo na společném spisovném jazyce, jímž by se mohla státi pouze ruština, ovšem hlavně pro vyšší potřeby vědecké, a že by vedle toho mohly se dále vyvíjeti jednotlivé literatury pro místní potřeby. Ale byl si jist velkých obtíží, které tomu byly na překážku, a že ty byly z valné části na straně ruské; záležely v tom, že ruský jazyk nenabyl dosud takového významu, aby se mohl postaviti na roveň jiným jazykům světovým jakožto orgán velkého osvětového a vědeckého života, ba že nenastaly dosud doma ani podmínky, které by umožnily takový žádoucí vývoj ruského jazyka . . . Z knihy této vyloučil Pypin nyní historii literatury ruské, určitěji řečeno velkoruské, slíbiv ji ve zvláštní knize.

Tato kniha byla převedena do jazyka francouzského a německého, taktéž do českého. Ale u našeho obecenstva se bohužel nesetkalo české vydání se žádoucím úspěchem; aspoň odbyt jeho byl tak slabý, že byl nad jiné pádným svědectvím pro skutečně

mdlý náš zájem o kulturní život slovanských národů, pro prázdnost hlučných frází o »vzájemnosti.«

K těmto řádkům o Pypinových dějinách slovanských literatur připojíme stručný přehled prací, které napsal o Slovanech, o slovanské otázce, o studiích slavistických a p. Zabýval se jimi zvláště od 2. polovice 70tých let, kdy v ruské společnosti nesmírně oživil zájem pro Slovanstvo pod vlivem osvoboditelského ruchu na Balkáně. Napsalť některé menší monografie a essaye o srbské národní poesii. (В. Евр. 1876 декабрь), o hercegovských hajducích před sto lety (tamže 1877, іюнь). V listopadu r. 1876 předložil organisatoru politické zprávy bulharské, kníž. Čerkasskému, podrobný program, ve kterém navrhl vypravení zvláštní vědecké expedice do balkánských zemí, zvláště do Bulharska. Byltˊ si Pypin toho vědom, že třeba i kulturně připoutati Jihoslovany, jmenovitě Bulhary, k ruskému životu vědeckému a literárnímu; že jen kulturními prostředky lze pracovati proti pravděpodobné možnosti, že i nově osvobození Bulhaři více se přikloní k západoevropskému ruchu kulturnímu. V těchto dobách zabýval se Pypin silně slovanskou otázkou, slovanskou »vzájemností«, t. zv. panslavismem, snažil se seznámiti ruské obecenstvo s idealy a sny, s illusemi a utopiemi po sjednocení Slovanstva jednak politickému, jednak kulturnímu. Napsalť pojednání »Panslavism v minulosti a přítomnosti« (В. Евр. 1878, сент. — декабрь) a »Literární panslavism« (tamže 1879, іюнь, августъ, сентябрь,). Později ještě rozebral názory Iv. S. Aksakova o slovanské otázce (В. Евр. 1886, августъ, 1887 янв.), na základě úhrnného vydání jeho spisů; potom vylíčil jiné ještě detaily z »historie panslavismu« (Cyrillomethodějský spolek Kostomarova a přátel, Iv. S. Aksakov a Mikuláš I., rozklad slavjanofilství K. Leontjev). Kniha Ant. Budiloviče (Общеславянскій языкъ 1892), pohnula ho, že se opět vrátil k tomuto »problemu« (В. Евр. 1892, апрѣль, май). Silně se zabýval otázkou maloruskou snahami po zvláštní literatuře maloruské, živě se zajímal o palčivou otázku polskou: o této napsal obšírné essay Польскій вопросъ въ русской литературѣ (В. Евр. 1880, февр., апр., май, окт., ноябрь), které bylo též přeloženo do polštiny. K jeho literárně historickým studiím přimykají se více jeho články o dějinách slavistiky v Rusku, Обзоръ русскихъ изученій Славянства (В. Евр. 1889, апр., май, іюнь), Русское Славяновѣдѣніе въ XIX. ст. (tamže іюль., авг., сент.), Новыя данныя о славянскихъ дѣлахъ (tamže 1893, іюнь, авг.), kde promluvil na základě nových materiálů, nově vydané korre-

spondence o působení prvních ruských slavistů, o počátcích slovanské filologie v Rusku.

Velice pilně seznamoval v těchto letech Pypin v kritické části své revue s význačnějšími literárními jevy slovanskými a cizími, pokud jednaly o slovanských věcech, především ovšem o balkánských národech a zemích. Někdy upozornil také na některé české spisy a o těchto jeho zprávách zmíníme se blíže, neboť nejenom že blíže se nás dotýkají, a přece svého času nedošly u nás ani povšimnutí, než jsou význačné pro Pypinovo nazírání na české věci. Oznámil takto Tomkův životopis Jana Žižky (B. Евр. 1880, янв.) Ruský kritik vytknul, že není v české literatuře náležitě ještě vyjasněn skutečný historický význam činnosti Husovy a husitského hnutí vůbec, není vyjasněno, před kým a před čím rekové husitští obhájili česky národ. Tomek pak také neřeší tuto otázku, nechce ani užívati práva historikova, ukazovati vnitřní smysl tohoto hnutí. V tomto jeho způsobě výkladu obráží se neurčitost, kterou se vůbec vyznačují novější české spisy o době husitské; český historik nechce zjevně se přidati k stanovisku, podle kterého má husitism právě veliký svůj význam světový jakožto boj proti katolicismu. Obšírněji promluvil také o »Tužbách vlasteneckých« Václava Vlčka (B. Евр. 1880 мартъ). Tu konstatoval, jak nepatrný jest vlastně zájem pro slovanský ruch kulturní a literární v ruském obecenstvu přese všecky deklamace o sympathiích pro Slovanstvo, že stále jde život a za ním také literatura u různých slovanských národů svou zvláštní cestou, takřka bez všelikého pojítka mezi nimi. Jak v ruské literatuře zaujímají »slovanské ideje« svůj zvláštní koutek, a celý proud literatury zaměstnán jest svými starostmi, které s nimi nic nemají společného, tak objevuje se i v ostatních literaturách zájem takový jenom ve zvláštních případech (aneb o otázkách ryze vědeckých), a vůbec převládají čistě místní zájmy a hlediska. Jest to ovšem zcela přirozené při nesmírné rozmanitosti slovanských národů, rozdělených na řadu různých států a opět na řadu různých politických poměrů v těchto státech, při velké rozmanitosti historických tradic a současných starostí. Ale tento fakt ukazuje, že jest ještě příliš brzo mluviti o »slovanské ideji« jakožto o něčem realním, které má svůj určitý, pevný význam. Slovanská »vzájemnost« existuje skutečně v tak skromných rozměrech, že nezřídka nebývá ani patrna, a není jí právě viděti tam, kde by ji obzvláště bylo možno očekávati. Ostatně vytýká Pypin »Tužbám vlasteneckým« přílišný idealismus, hraničící na

naivnost, nepočítající s realními poměry a fakty. Jako charakteristické připomíná opět, že při všech svých ideálech o skvělé budoucnosti českého národa, nikde se český vlastenec nedotýkal, jaké by při tom mohlo míti účastenství ostatní Slovanstvo, zdali by a do které míry při tom by mohla býti nápomocna slovanská solidárnost. Prozírá tu všude pessimistický názor ruského kritika, že by malý národ a jeho střed (Praha) odkázaný výhradně na vlastní své, přirozeně drobné prostředky, mohl ještě kdy hráti významnou úlohu třebas jen v životě duševním, kulturním. Kulturním centrem může býti pouze centrum velikých, silných a bohatých národů a států.

Tytéž myšlenky o »vzájemnosti« vyvolal ruský překlad Holečkova článku »Rusko a Západ« (В. Евр. 1900, ноябрь). Opět tu poukazoval Pypin, že při všem slovanském »bratrství« jest v slovanských literaturách velmi málo knih, ba jen článků o Rusku, projevujících vážné studium ruského života, jak je nalézáme v knihách anglických, francouzských, německých. Když před 30—40 lety román ruský byl v plném rozkvětu, Čechové neměli ani tušení o jeho existenci, a seznali-li potom Turgeněva, Gončarova, Dostojevského, »Tolstoje«, to nezpůsobil to příbuzenský svazek, ne »bratrství«, ale příklad západních literatur. Tu ovšem Pypin se do jisté míry zmýlil, neboť aspoň překlad Gončarova (Oblomova) byl dokonán již počátkem let 60tých. Když pak, pokračuje kritik, nyní Slované překládají dokonce ruské romány a povídky, přece vědí velmi málo o vnitřních poměrech ruské literatury, o tužbách a starostech ruské společnosti. Pramenem jich vědomostí bývá velmi zřídka vlastní znalost, nejčastěji zprávy — německé. Pojednání Holečkovo vzbudilo ovšem rozhodný odpor Pypinův, neboť shledal v něm dávné povídání ruského reakcionářského tisku o »shnilém« západě, na jehož místo by měl nastoupiti svěží, mladý, nepokažený východ; jinak uznal, že český politik se vytasil řadou nových argumentů, ovšem chybných.

Taková byla práce Pypinova o slovanských literaturách a o slovanské otázce. Ponechávajíce si rozbor jeho názorů a myšlenek o slovanských poměrech do zvláštního článku, pokračujeme v stručném výpise hlavních jeho prací vědeckých.

Dokončiv svůj přehled dějin slovanských literatur obral si Pypin za zvláštní svoje studium kulturní a společenské poměry ruské v druhé polovici XVIII. a v I. polovici XIX. stol. Líčil pů-

sobení ruského zednářství do Novikova (B. Евр. 1868, іюнь, іюль) vydal materialy k dějinám zednářských loží (tamže 1872, янв. февр. іюль) a samostatně r. 1873 chronologický ukazatel ruských loží od zavedení zednářství až do jeho zapovězení 1731—1822. Potom vylíčil některé pro kulturní proudy na poč. XIX. stol. důležité zjevy, působení ruské společnosti biblické (B Евр 1868 авг., сент. окт. декабрь), styky angl. státníka Jos. Benthama s ruskou společností a Alexandrem I. (B. Евр. 1869, февр., апр.), styky proslulé pietistky Krüdenerové s Alexandrem I. (tamže 1869, авг. сент.). Po těchto pak monografiích napsal zvláštní větší knihu Общественное движение въ Россіи при Александрѣ I. r. 1871, 3. vyd. 1900, dříve po částech ve B. Евр. 1870—71. Jest to spis velice důležitý pro hlubší poznání různých proudů převládajících za Alexandra I. v době pro osudy celé Evropy velice významné. Vylíčena jest tu celá doba Alexandrova i celý život carův od jeho mladých let počínaje až do posledních let panování. Vznik i průběh liberálních směrů za prvních let jeho vlády, napoleonské války, r. 1812 a spojené s tím vzrušení vlasteneckých citů; zednářství, různé tajné společnosti a jich poměr k podobným spolkům německým, literární sdružení a j.; obecná reakce v Evropě a její vliv na Rusko; mladá literatura vzrůstající pod těmi různými vlivy, romantikové atd., kruhy literární a společenské, ze kterých vzešli potom t. ř. dekabristé tak tragickým osudem postižení r. 1825 a m. j., kde se rodily snahy po zrušení nevolnictví, po přetvoření veřejných řádů, po vytváření jakéhos konstitučního státu a j., vše to vypisuje dokumentárně tato pozoruhodná kniha. Jest to spis historický a její autor byl zaň odměněn od nejvyšší vědecké instituce ruské, že byl zvolen za »adjunkta historie« akademie věd r. 1871; Pypin však hodnost nepřijal, když se proti tomu byl zvedl silný odpor v literárních kruzích, kde byl spíše Kostomarov, starší a zaslouženější historik, kandidován a poukazováno ne bez jistého práva na to, že by Pypin měl spíše býti zvolen do II. sekce akademie (pro ruský jazyk a písemnictví). Větší ještě odpor kladl tehdejší ministr vyučování a kultu hr. D. Tolstoj. Po mnohých teprve letech byl zvolen Pypin a to již od řečené II. sekce za člena dopisujícího r. 1891., a r. 1897 teprve ke sklonku života za řádného akademika, ač od počátku své práce vědecké tiskl v jejích publikacích, a byl od ní vyznamenán cenami za vědecká svá díla. Právem pověděla adressa akademie Pypinovi o jeho jubileu podaná, že odedávna náležel vlastně do jejích řad.

V této knize byla ovšem značná část věnována literatuře oné doby: rozebrána zvláště činnost Karamzina, charakterisován Žukovskij, počátky literátů vystupujících od té doby, Puškin a j. S touto knihou souvisí další publikace, která hned po této začala se tisknouti na stranách Věstnika Jevropy a vyšla r. 1873. v samostatné knize pod názvem, Характеристики литературныхъ мнѣній отъ двадцатыхъ до пятидесятыхъ годовъ.' (2. vyd. r. 1890). Objímá tedy celou dobu Mikuláše I., dobu přísného konservatismu a ztrnulosti, která následovala po době nadějného vzruchu a opět předcházela době reforem, nadějeplného ruchu veřejného. Byla to zároveň doba krásného rozkvětu ruské poesie a literatury, neméně také počátků hlubších studií vědeckých jmenovitě ve vlastivědě a slavistice. Pypin nechtěl v knize té psáti dějiny literatury té doby, než chtěl v ní objasniti společenský význam tehdejšího literárního hnutí, neboť ač byly přísně vylučovány společenské otázky z tehdejší literatury, přece stále prorážely a byly také od čtenářstva poznávány. A zajisté vzpomeňme si jen na význam činnosti Gogoljovy, na význam velkého jeho komentatora a kritika Bělinského, na učení slavjanofilské a jeho spor se západníky; kolik tu bylo palčivých veřejných otázek!

S těmito literáty čtyřicátých let spojeny jsou nejlepší snahy nového pokolení ruského, a historický jich osud měl dle přání Pypinova posloužiti za povzbuzující příklad těm, kdož by klesali pod obtížemi přítomnosti. Vlastní literární historie měla by líčiti, jak ruská literatura této doby znenáhla se pod vedením Puškinovým a pak zvláště Gogoljovým vymaňovala z pod vlivů západních, osamostatněla se a stala se svéráznou, skutečně národní ruskou. Mimo to byla ještě další otázka o poměru literatury k národnosti, zvláště o poměrech literatury jakožto zbraně a výrazu vzdělání a uvědomění v celém životě národa. A tak rozbírá Pypin tu vývoj pojmu »národnost, lidovost, národní ráz«, různé názory na význam reformatorské činnosti Petra V. jakožto nad jiné charakteristické pro určité strany literární, o poměru k západoevropskému ruchu kulturnímu a vědeckému. Po úvodě určuje se význam Žukovského, který uváděje (německý) romantism do Ruska vlastně nechápal smysl této nové poesie, byl vzdálen skutečného života, a neměl více rád poesii, jakmile se obracela k realnímu životu, vměšovala se v zápas idejí, začala pochybovati a zoufati. Probírá dál postavu Puškinovu, posledního to romantika a prvního silného zástupce realistického směru v ruské literatuře, oceňuje jeho význam

ve vývoji literatury, rozbírá hojné jeho biografy, kritiky a komentatory. Dále určuje t. ř. »oficialní národnost« t. j. úředně stanovený pojem národního rázu ruského za Mikuláše I. Zastavuje se dále u zajímavého zjevu Čaadajeva, který dospěl až k všeobecnému negování všeho ruského, za tím pak zařadil líčení rozvoje studií vlastivědných, historických a ethnografických, a po této kapitole, jakoby vsunuté, teprve podává podrobný přehled vývoje školy slavjanofilské a zevrubný rozbor jejího učení. Dále pojednává o Gogoljovi, líčí, jak znenáhla vzrůstal jeho mysticism, zároveň také jeho snaha po jakési úloze učitelské, prorocké, jak neblaze působily »Vybrané části z korrespondence s přátely«, jak se změnilo postavení básníkovo vůči veřejným řádům ruským. K tomu druží se konečně kapitola stanovící význam činnosti Bělinského. V závěrku rozvádí se, že vývoj ruské literatury byl důsledný v tom, že cizí formy a zanesené motivy se stále více odstraňovaly, že literatura vždy těsněji přimýkala k životu, že její obsah se stával stále hlubším a vážnějším. Vzrůstalo uvědomění společnosti, kritika stávajících poměrů, zájem pro massu lidovou, jakožto základ národního celku. Vnější poměry těchto osvětných snah byly ovšem velmi těžké: tlak úřední pomocí censury utlačoval každou volnější myšlenku. — Přímým pokračováním těchto studií byla objemná monografie o Bělinském »Бѣлинскій. Его жизнь и переписка« r. 1876 (před tím ve Věstníku Jevropy 1874—75), ve které na základě pramenů, jmenovitě korrespondence, do té doby nepřístupných, byl poprvé podán dokonalý obraz velikého kritika, jakožto i mnohých osobností z řady jeho přátel, Hercena a j.

(Pokračování.)

Výdělečná práce dětí.

Český život, pokud jej representuje časopis a kniha, má dvojí barvu: jednou mu dává ráz intelligence a majetné třídy, a to bývá nejčastěji, jindy zjevuje starosti a touhy širokých vrstev dělnických. Je to ohlas obou myšlénkových světů, buržoasního a proletářského. Proud české práce a snah, jak se zračí v oficielní literatuře, hřeje se v přízni dnešního společenského pořádku a čeří se vanutím jeho hesel. Tento vrchní proud nesou vody spodní; jsou hluboké, mají své víry a tlačí se úsilně na povrch. Zabarvují jej občas, nesplývají však s ním a jen ztěžka jím pronikají. Tak má česká literatura celkový charakter jako projev jedné společenské třídy, slouží jí a chce býti v jejích službách. Odcizuje oba tábory společenské a učí nevšímavosti k prácem, které neslouží vlastní straně. Pokusů, které by se týkaly obou a sbližovaly je, má velmi pořídku. Stesk na jednostranné pojetí jejích povinností je tím hořčejší, že celé rozlehlé obory nalehavé práce leží ladem, nesou-li třeba zdánlivý znak interessů dělnických. Úzký vládnoucí názor na činnost národní jich pomíjí, a úsilí socialistické je všechny obsáhnouti nemůže. Odtud vzchází hříšná neinformovanost o běžných našich úkolech. Doklad: výdělečná práce dětí hrozí v příštích generacích hotovými spoustami. Namáhá do umdlení svaly mladičkých dělníků, často je vysiluje nad míru a ohrožuje jejich tělesný vývoj, a tak dorůstá pokolení tělesně degenerované. Při tom je však vzdaluje od výchovy a vyučování, že zakrňují duševně Statistika o úrazech při práci mluví děsivou řečí o devítiletých invalidech, o tom, jak smrt kosí děti při výdělku, a ta ztrát a krve, která by měla obroditi příští generace, není ani pozorována. Známost materielní a morální bídy dětských dělníků by

měla vyvolat nejenergičtější kroky na jejich obranu. Žel, ta známost je skrovňoučká, a naděje na ochranu pracujících dětí téměř není.

O dětské práci u nás máme málo dat. V záslužném spise dra Koutského, Domácký průmysl ve východních Čechách, jsou o ní cenné poznámky. O zaměstnání mládeže v živnostech továrenských i mimo ně zmiňují se každým rokem zprávy živnostenských inspektorů. R. 1900 pokusila se c. k. statistická centrální komise zjistit počet dětí zaměstnaných po živnostensku. Dožadovala se u správců škol dotazníkem potřebného materiálu. To podnítilo ústřední spolek vídeňského učitelstva, jenž se po léta obíral toutéž otázkou, a viděl v akci komise povrchní její chápání, k soustavnému šetření, a vloni po čtyřech letech podává veřejnosti monografii, jež pozoruje školní mládež v dílnách, při práci domácké, na polích i v městských ulicích. Sděluje údaje úrazových pojišťoven v D. Rakousích, na Moravě a ve Slezsku, pokud nešťastné děti při strojích v polním hospodářství užívaných přišly k úrazu, a opírá se o zprávy živnostenských inspektorů. Seznamuje s vývojem zákonodárství o dětské práci a srovnává jej s ustanoveními školních zákonů pro jednotlivé korunní země. Suše střízlivá data statistická i chmurné obrázky prostředí, v němž mladiství dělníci žijí, lopotí se a hynou fysicky a mravně, jsou těžkou žalobou poníženého lidství na dnešní sociální řády, při níž mysl se chvěje a bouří, a jež budí k pomoci všechny, jimž osud příštích pokolení leží na srdci. Chci býti čten! volá spis s Multatulim, aby postavil hráz proti útisku nedospělé mládeže.

Kniha »Kinderarbeit und gesetzlicher Kinderschutz in Österreich« od Sigm. Krausa, dle níž referuji, podává výsledky dotazníkové akce, jíž se súčastnilo na 5000 učitelů. Za dětskou práci počítá onu činnost, která se koná pravidelně a zabírá denně aspoň hodinu; příležitostné povinnosti domácího hospodářství vyjímá. Počítá také s prací saisonní, jako v době mikulášské, vánoční a velikonoční. Z Vídně zprávy nedošly; křesťansko-sociální okresní školní rada zakázala učitelům dítky vyšetřovat a nařídila správám škol, aby jí bezodkladně odevzdaly dotazníky s udáním, od koho je dostaly. Největší účast na tomto významném podniku sociálním mají D. Rakousy, kde se údaje týkají 80.000 žáků, t. j. 38% veškeré školní mládeže, a Čechy, kde v německých krajích vzbudil neobyčejný zájem.

Z dotázaných dětí je zaměstnáno ze sta:

	v průmyslu	v pol. hospodář.	v paseni dobytka	v řemeslech	v hostinství	ve stavění kuželek	v posluhování	jako poslové, roznášeči, sběratelé	v různých jiných živnostech	v dom. pracích a opatrov. dětí	úhrnem
v Čechách . . .	7·8	5·4	1·6	0·1	0·1	0·5	0·3	1·7	0·8	3·4	21·7
v D. Rakousích .	2·9	18·7		0·1	0·1	0·4	0·2	0·5	1·5	3·3	27·7

Morava zaměstnává 33·3%, Slezsko 8%, H. Rakousy 14·5%, Štyrsko 20·4% Korutany 27·4% školáků.

Dle zpráv z celé říše je jich výdělečně činno 25·7%.

Podle věku bylo dětských dělníků:

	do 8 let	8—10 l.	10—12 l.	12—14 l.	Stáří neudáno
	%	%	%	%	%
v Čechách	7·8	20·8	31·3	32·2	7·9
v D. Rakousích . .	4·3	11·3	18·3	41·1	2·4

Úžas budí, jak veliký počet mládeže je olupován o mládí, a že i nejrannější dětství musí obětovat výdělku. Což není ochranného zákona dělnického, což nemáme zákonodárství školského? Máme obojí, ale obojí nestačí dětí ochránit.

Říšský zákon z r. 69. zavádí v rakouských zemích osmiletou školní návštěvu vyjímaje Dalmacii, Halič, Bukovinu, Krajinu, Istrii, Gorici a Gradišku. Pro děti zaměstnané v továrnách a větších závodech živnostenských, nemohou-li chodit do škol obecných, jsou majetníci závodů povinni zříditi samostatné školy; pro ty je předepsáno 12 hodin týdenního vyučování. Takové školy měly býti koncessí zaměstnavatelům, kteří dle patentu z r. 59. mohli míti dětské dělníky již desítileté. Živnostenská politika rakouských vlád zračí se v mnohých přípravách ke změně cís. patentu. Teprve novella r. 85. upravila práci dětí. Dětí před dokonaným 12. rokem nesmí se užívati k pravidelnému živnostenskému zaměstnání. Mladiství dělníci mezi 12. a 14. rokem mohou býti v něm činni, pokud není práce jich zdraví na ujmu, nepřekáží tělesnému vývoji a plnění zákonné povinnosti školní. Jejich práce nesmí však přesahovat osm hodin denně. Ministr se zmocňuje označit ony nebezpečné nebo zdraví škodlivé výkony živnostenské, při kterých se dětských dělníků buď docela nic nesmí užívat, anebo jen podmínečně. Za doby noční, t. j. od 8 hod. večer do 5 ráno nemá

být dětí k práci užíváno. I tady má ministr právo pro jisté kategorie živností upravit uvedené hranice noční práce anebo i dovolit, aby mohli mladiství dělníci pracovat v noci. Majitelé živností mají vésti jich seznam, jenž obsahuje mimo jiné jejich věk a bydliště jich rodičů, a jenž musí býti živnostenskému úřadu na požádání předložen. V živnostenských podnicích po továrensku provozovaných nesmí se užívati k pravidelnému zaměstnání dětí před dokonaným 14. rokem vůbec.

Později bylo ještě zakázáno užívat dětí pod 14. rokem k podomnímu obchodu s lihovými nápoji a s octem, s chlebem a jiným pekařským zbožím.

Rozpor mezi školním a živnostenským zákonem je zřejmý; v některých zemích přestává návštěva školy dokončeným 12. rokem, dětská práce v továrnách může však začíti teprve 14. rokem. Mládež, která se rozhoduje hned po školní povinnosti pro budoucí povolání, může se tedy věnovati řemeslům. Maloživnostnická politika říšské rady docela správně vidí nebezpečí, jež hrozí mladičkým dětem v továrnách a nedovoluje v nich práci pod 14. rokem, ale téže fysické a morální zkázy, je-li v řemeslnické dílně, nevidí.

Vývoj ochranného zákonodárství od výnosu živnostenského řádu r. 59. šel krokem velmi zdlouhavým. Ochrana dětí vztahuje se jen na část produkce a nedospěla posud ani tam, kam vládní návrh mířil již před 30 lety: aby mladiství dělníci měli pracovní dobu jen šestihodinnou. Ale ani ta skrovná míra dětí, pro níž je určena, není chráněna. Zákonná ustanovení jsou porušována téměř soustavně, a správní orgány jim nezjednávají dost energicky platnost.

Podrobné údaje o dělnictvu v živnostech provozovaných po továrnicku ukazují, že stoupá počet dětí, jež jsou v nich zneužívány. Nejrozšířenější je dětská práce v rašeliništích, v cihelnách, ve sklářství a textilnictví. V okrese cmundském (Gmünd) se spracovává rašelina. V dubnu, za nepříznivého počasí v květnu stěhuje se 50—60 rodin na rašeliniště, aby tu vykrajovaly borky (rašelinné cihly). Pracují všichni členové rodiny, aby se zvětšil výdělek. Způsob výroby je tam po 20 let týž. Nejrve se srýpá vrchní vrstva země, která nedává borků. Pod ní leží kašovitá hmota promíchaná setlelým dřívím a kořínky; z té se vykrajují cihly ocelovými lopatami. Jedna váží $2^1/_2$—3 kg. Vyhozené borky nakládají děti na kolečka, a dospělí je po prknech odvážejí. Asi po 14 dnech sestavují se cihly do kup. Kupa je podobná pyramidě, a borky se

stavějí tak, aby ji mohl provívati vzduch. Tu práci obstarávají jen děti. Když borky uschly, snášejí je na hromady. V lednu a v únoru dopravují je na saních do blízkých hutí sklářských, kde se z nich dobývá svítiplynu, jenž slouží jako palivo při výrobě skla. Práce na rašeliništích trvá do konce července. Za rok obnáší výroba až 56 millionů cihel. Dělníci jsou většinou Češi z Třeboňska a od Bejdova. Lůžkem jim bývá palanda prkny rozdělená; jedno oddělení slouží celé rodině. Tady se děti plodí a rodí, tady líhají nemocny i umírají. U společného ohně si rodiny připravují pokrm, jedna pec slouží všem k pečení chleba. Čistota je tam nanejvýš nedostatečná. Voda z jámy kalná špínou a kysličníkem železnatým je vodou pitnou, a ježto působí v žaludku obtíže, pije se mnoho kořalky. Děti, ba i kojenci dostávají ten jed. Mládež pomáhá při práci ještě ve věku školou povinném. Z okolních škol bývá 1/3 žactva zaměstnána v rašeliništích, hoši i děvčata; k pravidelné práci výdělečné bývají přidržováni někdy od 6. roku. Od let vyskytá se také hojně případů, že nejsou vůbec do školy posíláni. Sesurovění a předčasné pohlavní obcování je přirozený následek ovzduší, ve kterém děti vyrůstají.

V cihelnách, zdá se, nemůže se žádná rakouská země obejíti bez dětí. Cihelné obvody obojích Rakous právě tak jako Čechy, Morava a Slezko, ano i samotná Vídeň zaměstnávají dětské cihláře. Počet dětí činných v dolnorakouských hliništích odhaduje se na 600. Přesně se zjistit nenechá, protože tam přicházejí dělníci z Čech, Moravy a z Uher s dětmi a ve škole je ani neohlašují. Vyšetřování v 6 školách toho kraje zjistilo, že z 1595 dětí je výdělečně činno 493 a z těch pracuje v cihelnách 288. Mezi nimi je 17 teprve sedmiletých, 31 osmiletých, 19 devítiletých a 39 desítiletých. Pravidelně vydělávat začalo 40 dítek již v 6. roce, 50 v 7. atd. I v neděli a ve svátek pracuje jich 77. Pracovní doba trvá ve dnech vyučovacích 3—7 hodin, v prázdných dnech až 12 hod. Návštěva školy je velmi nedbalá. Učitelé si stěžují na nedostatek učebných pomůcek i potřebného oděvu u svých žáků. Počet školáků se častým stěhováním cihlářů mění denně. Jak těžká je tam školská práce, o tom vypravuje jeden učitel: Během 8 a půl měsíce vyměnilo se ve třídě 38 žáků, tak že je zcela jiná než na začátku roku. Z 52 žáků je jen 14 mocno němčiny, ostatní jsou Češi. To a neobyčejně vysoký počet zameškaných půldnů vyučovacích dosvědčuje pravdu bolestného úsudku, že o zdaru učení nemůže býti řeči. Ale také tělesně děti hynou; u 82 těch mladých cihlářů je tělesný vývoj ohrožen.

Školní děti jsou vydatnou silou pro sklárny, které všude s nimi počítají. Dle protokolu o vídeňské anketě před 11 lety uváděl expert Schäfer: Navštívil jsem Harrachovu továrnu a shledal, že děti, které patří ještě do školy, stojí kolem žhavé peci, aby dělníkům pomáhaly. Pracují ovšem jen několik hodin, ale i ty je mohou oloupit úplně o zdraví. Dnešní stav práce ve sklárnách shoduje se pořád s jeho líčením. Děti pomáhají při vyfukování skla otvíráním a zavíráním forem, odnášejí dmuté zboží do chladící peci, pracují v brusírnách, balí a oplétají láhve. Pracovní doba kolísá mezi 6—10 hod., ministerského nařízení o přestávkách se nešetří, pracuje se často v noci, dle toho, kdy se sklovina roztaví. Děti počínají od 8 let chodit do hutí.

Živnostenští inspektoři opírají se takovému nesvědomitému vykořisťování dětí, kdekoli je nalézají. Podnikatelé se obyčejně vymlouvají, že děti neslouží jim, ale dělníkům. Aby se zbavili zodpovědnosti, přenechávají starost o pomocníky dělníkům, a ti z touhy po větším výdělku zjednávají si školní mládež. Inspekce mají proto tak malý úspěch, že inspektorům schází exekutiva, aby mohli nešvar okamžitě odstranit. Je neuvěřitelno, že zlořád vyssávání nedospělé mládeže podporují úřady. Jeden živnostenský dozorce uvádí, že obce vydávají školním dětem pracovní knížky, a aby nebylo hned patrno takové zločinné jednání, nezapisují přesně den jejich narození. Avšak ani výkonná moc státní nedbá vždy veřejných stížností na porušování zákona. Poslanec Pernerstorfer ukazoval v interpelaci na říšské radě, že rodiče vodí děti čtyřleté, pětileté a šestileté na hliniště a užívají jich jako pomocníků. Podnikatelé to nejen trpí, ale přímo vyžadují. Vídeňská společnost pro výrobu stavebního materiálu vymohla u některých školních úřadů, že již v dubnu byl ukončen školní rok pro děti cihlářské. Svým dotazem způsobil aspoň tolik, že správa podniků netrpí děti při práci v té míře jako dříve. V jiné interpelaci sděloval poslanec Berner, že mnohé děti ve věku 11—13 let jsou zaměstnávány u sklářských pecí, a uváděl je jmény, ale okresní hejtmanství ani potom nevystoupilo na jejich ochranu. —

(Pokračov.)

Z desiderií středoškolských.

Píše O. Mirov.

(Dokončení.)

Zřízení řádného školství dívčího, jak je moderní doba žádá a jiné země již dávno mají, jest v Čechách dosud úkolem budoucna. Z vyšších učiliští ženských bylo u nás až po dnešní časy nejvíce péče věnováno ústavům učitelským. Na lidové škole má dnes žena zajištěno místo a dlužno říci, že je s úspěchem zastává. Učitelství je předním a dosud snad nejvýhodnějším povoláním české ženy, domáhající se z těch či oněch důvodů samostatnosti. I bude dojista zajímavo pozorovati, jak je postaráno o vzdělání české učitelky se strany povolaných činitelů. Vedle jediného státního ústavu učitelského v Praze, do něhož ročně sta kandidátek marně se hlásí, poněvadž smí býti přijat pouze určitý počet žadatelek, a to počet poměrně nepatrný, jsou po Čechách toliko soukromé ústavy toho druhu. Z těch jest jediný ve správě obecní (Plzeň), ostatní jsou dílem a to většinou řeholní (u sv. Anny v Praze, v Kutné Hoře, Chrudimi, Budějovicích), dílem soukromé (Kladno). Jediná tedy obec česká uznala za vhodné přispěti k řešení otázky tak důležité, jako je výchova ženského dorostu učitelského.

Také však jiné školy dívčí nejsou lépe na tom. »Minerva« vydržuje pracně dívčí gymnasium, prvé v říši naší, a vlastenci v Budějovicích zarazili nikoli bez obětí prvé lyceum na české půdě. Vyšší dívčí školy, jež kdysi tolik slibovaly, zanikly až na dvě, v Praze a v Plzni.

Billance vyššího vzdělání ženského nevypadá ve vlasti Komenského nikterak skvěle, vždyť nebývá o ústavy ty také v jiném ohledu dobře postaráno. Jediné snad vyšší dívčí škola pražská má svůj řádný, samostatný sbor učitelský, ostatní vypomáhají si většinou silami externími, placenými dle hodin. Ano i v čele ústavu stává buď síla výpomocná, anebo — p e n s i s t a. Na ústavech sou-

kromých lze to omluviti otázkou finanční, nikoli u obecních. Úzkostlivé stanovisko hospodářské není tu na místě ani dnes, tím méně pro budoucno. Naopak je přímo věci na škodu. Vysloužilý professor anebo ředitel nehodí se v čelo ústavu moderního. Jeť jistě dlouholetou prací v té míře zmožen, vyčerpán, že zasluhuje odpočinku. Zkušeností jeho lze vždy ještě dobře užíti v kuratoriích, městských radách, ale k povinnostem tak těžkým, jako je vedení moderní školy v duchu času, zřídka má tolik sil a svěžesti, kolik rozvoj školy žádá. Totéž platí s malou změnou o systemu externího vyučování vůbec. To jest také bolestná stránka našeho stavu, která musí přestati, jakmile otázka supplentská stane se akutní. Tu pak bude přímo věcí kollegiality žádati, aby si ústavy, obstarávané silami externími, zřídily své vlastní definitivní sbory učitelské.

Nebude-li se jinde plýtvati obecním jměním, mohou naše samosprávy i za dnešních časů otázku tuto klidně řešiti. Vždyť dříve si vydržovaly nákladné střední školy po řadu let. Co by znamenalo pro sociální poměry českého učitelstva středoškolského, kdyby na př. Plzeň řádně aktivovala oba své ústavy dívčí!

Ale také Praha má v otázce dívčího studia desideria. Je sídlem nejstaršího gymnasia dívčího v Rakousku. Nebyl by tu již čas, aby ústav ten převzala konečně do své správy, doplnila jej řádně na celé gymnasium a opatřila vlastním sborem i ředitelem? Ústav toho zasluhuje a cíl, jemuž slouží, ještě více, a Praha, která v létech šedesátých tolik pro vyšší školství podnikala, může snad tuto oběť přinésti kulturnímu požadavku té vážnosti, jako je vyšší vzdělání ženské, a to tím spíše, ano na postátnění ústavu toho nebude nikdy naděje, poněvadž vláda podporuje zatím system lycejní. Převzetí gymnasia spolku Minervy do správy obecní, doplnění jeho i řádné systemisování bylo by nad jiné krásným úkolem hlavního města Prahy!

V dívčím školství však máme úkolů ještě mnoho, velice mnoho! V poslední době těší se sympathiím veřejnosti lycea. Jest jich v Rakousku několik. České máme jediné v Brně a v Budějovicích. Oba ústavy jsou soukromé, oba jsou ve městech s německou správou. Obce české přes důtklivé sliby a povzbuzování vlády nic nepodnikly. Také charakteristické!

Postátňování ústavů dívčích zatím odloženo do nedohledné budoucnosti. Zprávy našeho tisku o zřizování státních lyceí nebyly pravdivy. Bude tedy povinností našich obcí také pečovati o česká lycea.

A tu nutno postupovati podle určitého plánu a šetřiti přísně řádné dislokace dívčího školství. Kam položiti česká lycea? Tuto otázku dobře by bylo uvážiti dříve, nežli přikročíme k akci. Akce lyceí by měla míti jednotné řízení. Měla by se vyhledati sídla obzvláště vhodná, aby ústav byl v každém ohledu na místě. Správný dislokační plán by se mohl vypracovati v »Ústředním spolku českých professorů«. I jest pak věcí národní rady, aby příslušná města povzbudila. Lokální zájmy tu musí ustoupiti interessům vyšším, důležitějším. Pro český jih by věc byla zatím rozřešena »Jihočeskou Vesnou«. Nejbližší škola toho druhu by mohla býti až v Plzni. Kdyby plzeňská vyšší dívčí škola přijala program lycejní, bylo by pomoženo. A byl by to krásný úkol dnešní správy obecní! Plzeň má své territorium. Ze západních, severozápadních a středních Čech měla by hojný příliv žactva, nestýkajíc se s »Jihočeskou Vesnou«, leda na Pošumaví.

Těžší úlohou by bylo určiti vhodné místo pro lyceum na severu, a to proto, že tam takových míst několik. V oblastech severních máme dnes města čistě školská, jako Jičín, Hradec, Boleslav, kde je seskupeno několik středních ústavů. Lze očekávati, že tato města otázky lyceí také si všimnou. Dále však na sever jsou místa, jež politiku středoškolskou prospala, ač by byla rovněž způsobilými sídly vyšších učilišť. Jmenuji namátkou toliko na př. Turnov. Uvedl jsem výše, že sever náš nemá kulturní potřeby kryty. Otázkou lycejní mohly by se tu staré chyby alespoň částečně napraviti. Pro východní Čechy stačí zatím Pardubice, jež se o lyceum již hlásí. Tolik prozatím. Úspěchy a rozvoj ústavů těch ukáže nám pak další dráhy v otázce této a doplní síť dívčího školství.

Časem pak by mohl vzniknouti takový ústav na některém z pražských předměstí, ale potřeba jeho není naprosto akutní. Kdyby Praha převzala »Minervu« ve svou správu, bylo by zatím o dívčí školství alespoň poněkud postaráno. Měla by tak Praha dva řádně zřízené ústavy dívčí. Obě ty školy liší se od osnovy lycejní. Vyšší dívčí škola nepřistoupila na ni. Dívčí gymnasium pak jde cestou docela jinou, stojíc ve mnohém v přímém odporu ku vládní předloze.

Lycea však také ještě nejsou definitivním útvarem. Vláda sama pokládá je za přechodní formu, připouštějíc změny, zkušenostmi podmíněné. University pak si přejí na posluchačkách znalosti latiny. Pravý systém vyššího školství dívčího se u nás teprve vyvine. Proto bude výhodou, když vedle lyceí potrvají oba pražské ústavy se svými odlišnými osnovami, z jichž postupu i výsledků může příští definitivní forma — »dívčí akademie« jen těžiti.

Hne-li se konečně u nás s otázkou dívčího školství řádně, a je věru již čas — pak zase se alespoň kousek ostří supplentské otázce ulomí. A absolventky university také naleznou žádaných míst. Úspěch tento spočívá toliko v rukách naší samosprávy. Tu si tedy můžeme pomoci sami, totiž naše česká samospráva!

*

Než jsou tu ještě jiné cesty. Mnohokráte byla již otázka tato ventilována. A přece nutno se k ní znovu vrátiti. Posluchač filosofie není po mém soudě odkázán toliko na učitelství středoškolské, ač přiznávám, že valná většina tam nalezne chleba. Jsou tu jiné ještě dráhy, byť jich nebylo valně na výběr. Poukazuji tu předem na studijní knihovny.

O této otázce mělo by se nyní uvažovati intensivně z různých příčin. Předem z ohledu na přeplněné university, dále za příčinou lepšího vzdělání středoškolského učitelstva a intelligence venkovské vůbec a tím ovšem zvýšení kulturní i hospodářské úrovně venkova, konečně pak také pro zlepšení sociálních poměrů úřednictva knihoven.

Vláda projevuje poslední dobou zájem o vyšší vzdělání učitelů středoškolských. Hodlá aktivovati pro ně extense prázdninové. Tím se řeší však problém jenom částečně. Těch několik čtení akademických sotva bude s užitkem, nebude-li moci posluchač nabytých vědomostí příslušnou četbou prohlubovati, a nové podněty dalším studiem uváděti ve skutek.

Nemá-li extense míti význam toliko formální, bude nezbytno, postarati se také hlavně značnému počtu venkovských učitelů o možnost rozšiřovati i prohlubovati odborné i všeobecné vzdělání své dle vlastní vůle, zájmu i potřeby. A toho lze dosíci hlavně studijními knihovnami po venkově. Každý téměř ze středoškolských učitelů bývá nucen pobýti několik let na venkově, nyní, kdy Praha obsazena silami mladými, doba ta se spíše prodlouží. A bývají to zpravidla léta důležitá, doby rozvoje, hle-

dání cílů, ražení směrů životních. A v tomto právě čase bývá o jeho kulturní požadavky slabě postaráno. Kolik z našich lidí překonalo šťastně tuto krisi pobytu na venkově? Kolik jich však vlivem venkova zaniklo, anebo bylo alespoň ve vývoji zdrženo?

Zasílání knih z universitních knihoven i při nejlepším postupu práce nevyhovuje. Bude třeba zřizovati jakási kulturní centra po venkově. Nejde tu pouze o stav učitelstva středoškolského, ale o celou venkovskou intelligenci vůbec, o úřednictvo státní, samosprávné i soukromé, o lékaře, hlavně pak o učitelstvo škol lidových a měšťanských, jemuž by takové studijní knihovny jistě značně prospěly. Kolik takých knihoven by bylo třeba v Rakousku, kolik jen v samých Čechách!

Vedle Brna, kde je vědecká knihovna křiklavým požadavkem, byla by tu řada českých měst, kde by se knihovna studijní jistě velmi dobře uplatnila.

Takovým městem by byla Plzeň se 12 středními školami, Budějovice, kde počet vyšších škol dosáhl čísla 11, dále Příbram, Králové Hradec, Pardubice nebo Chrudim, na Moravě pak Kroměříž, Prostějov, Ostrava.

Každé z uvedených měst má podmínek více než dosti, státi se jakýmsi kulturním centrem svého kraje a připojiti k sobě ústavy a města okolní.

Aktivování studijních knihoven není otázkou českou, ale kulturní vůbec. Týká se právě tak Němců a Poláků, jako nás. Ano jich snad ještě více.

Ale celá akce závisí na finanční potenci státní, a žádala by jistých obětí, i kdyby na př. knihovny jednotlivých ústavů položily k ní základ, a to jest ovšem za nynějších poměrů zase kámen úrazu.

Ale ještě je tu jiná věc. A v té by zase mohla pomoci česká samospráva. Myslím vzorné, moderní zřízení a vedení veřejných čítáren lidových, museí a archivů městských. Na to třeba důtklivě upozorniti. Jak daleko jsme v těchto otázkách za vzdělanými národy, netřeba vykládati. V Americe mají místa se 3000 ano i 8000 obyvateli zvláštní budovy pro veřejné čítárny. Takové »repraesentační domy« by se měly u nás stavěti v každém městě!

Náš lid ovšem není dosud zvyklý čísti, není k tomu veden, není vychován proto. Čítárny naše však také nejsou na výši dokonalosti!

Spojiti akci lidových čítáren po venkově s akcí městských nebo okresních museí a archivů, a systemisovati řádná místa úřednická pro tyto úkoly, znamenalo by v době neblahé otázky supplentské mnoho, velice mnoho!

Historikové předem by se pro takové úřady krásně hodili. Práce pak jejich by jistě přinesla obcím a českému venkovu užitek znamenitý. Tím by se konečně zmírnily naléhavé kulturní nedostatky na venkově. Menším městům by stačil úředník jediný pro uvedené úřady. Větší města by ovšem musila míti úředníků více.

Kéž neblahá sociální tíseň našeho stavu stane se podnětem k akce této. Dávno se již volá po ní, — skutky by již byly konečně na místě!

*

Rozvedl jsem článek »Věstníka« a připojil nemnoho poznámek. Účelem stati této bylo upozorniti českou veřejnost na hrozící sociální bídu dorostu středoškolského učitelstva. Máme přeplněné vysoké školy intelligentní mládeží — a nebudeme míti pro ni práce. Proč? Protože o kulturní otázky se nestaráme. Ty pro nás dnes neexistují.

Kdyby naše delegace byla řádně o kulturních požadavcích informována, kdyby národní rada chopila se kulturních úkolů opravdově, pak by přirozeně měli ti studenti i studentky místa a nebylo by otázky supplentské vůbec. A národ by tím neschudl. Naopak zbohatl by. Kulturní vyspělost jde před hospodářskou, je hlavní podmínkou její. To vidíme jasně na Dánsku. Proto nutno předem kulturní potřeby ukojiti. A kolik těch máme, ukázal článek můj pouze částečně. Ale i to snad stačí na doklad. U věci té je potřebí práce u nás. Ne snad toliko z ohledů na stav středoškolského dorostu učitelského, jako ze značně akutní potřeby, zvýšiti kulturní úroveň, počíti řešiti otázky, jež jiní národové dávno rozřešili! Doba, kdy hrozí krise supplentská, jest nejpříhodnější k akci této.

A spolek professorský, jehož časopis tak upřímně o stavovský dorost pečuje, má tu úkolů na sta! Dobře by mu slušelo utvořiti zvláštní odbor školský, který by zcela tiše

pracoval o potřebách toho druhu, hlavně vypracoval program vyššího školství ženského pro Čechy a působil na příslušné činitele, aby se s otázkou lyceí konečně hnulo. Také by snad byl na místě odbor kulturní, který by se snažil o otázku knihoven jak studijních, z nichž by venkovští kollegové tolik získali, i lidových, jež by zase mnoho členů mladého dorostu zaopatřily.

Právě tak potřebí je zříditi odbor pro supplentskou otázku. Úkoly těchto odborů spolek, jak ze článku souditi lze, také již řeší, ale odbory těmi dosáhlo by se rozdělení práce — a to je, jak článek doznává — nezbytností. A věc ta je tím pilnější, že opravdu, jak sociální tíseň stavovského dorostu, tak i kulturní desideria národní volají po opravách, které mohou býti uskutečněny toliko stálým, vzájemným a opravdovým stykem mezi repraesentací stavu a českou veřejností. A tomuto účelu mají sloužiti i skromné tyto řádky.

Život církevní a náboženský roku 1904.

(Pokračování.)

IV.

Na základě tohoto a předchozích tří ročních rozhledů můžeme a musíme se přesvědčit, že ve všech církvích cítí se pronikavá k r i s e — officiální církve stačí sotva dětem a ženám tříd nejméně pokrokových. Všude církve žalují na netečnost a neprobuzenost. Massa církevníků figuruje sice v matrikách a officielní statistice, ale není duchovního, není energického života; všude církve a jejich strážcové pokládají se za nepřítele pokroku a oprávněných tužeb moderních. Církve slouží mocným, slouží státu a kapitálu — dělnictvo je církvím neméně odcizeno, jak intelligence. Mezi lidmi myslícími a církvemi je jednoduše propast.

Dělnictvu církve rády by přišly vstříc a proto samy volají po své socialisaci, ale je to stálé volání jednotlivců na poušti zastaralého filantropismu; podobně marně slibují intelligenci vyrovnání s moderními požadavky a usmíření s vědou. Ale jen lidé slabí a seslabení smiřují se, a to jen na čas, s církvemi pomocí mysticismu, kdežto jiní se spokojují politickou mocí církví.

V e v š e c h z e m í c h d ě j í s e s e s t r a n y c í r k v e p o k u s y, z í s k a t i n t e l l i g e n c i a d ě l n i c t v o. Tu se stará dogmata zastírají novými formulemi, tam se vzdělanci lákají drobty historických vědomostí o bibli a institucích církevních, zde zase pomocí moderní elektriky a camery obscurae lákají děti a zvědavce nově upraveným kultem, zejména obrazy a t. p. »moderními« prostředečky.

Prostředky žalostné, třeba že mají sloužit účelu, církve sblížit s životem. Na př. v jedné církvi v Anglii připadli na myšlenku, aby c h l a p c i k á z a l i — proto že Ježíš řekl, že se máme stát dětmi! Jinde zase socialisuje se církev d o v o l e n í m — k o u ř e n í v n á b o ž e n s k ý c h s p o l c í c h a s h r o m á ž d ě n í c h (»smoking Social«) a t. p.

Jiného rázu je u z n á v á n í v c í r k v í c h ž e n k ú ř a d u d u c h o v e n s k é m u; krok za krokem hnutí ženské vynucuje všude rovnoprávnost žen. V Anglii unitářská církev (v Leicesteru) ustanovila kazatelkou Miss Gertrud von Petzold, rozenou v Německu. Ženy jako kazatelky proslavily se v armádě spásy a jiných svobodných a necírkevních náboženstvích (v Společnosti Přátel a pod.), zde je případ v uznané organisované církvi, třeba že zatím unitářské. Orientální názor

Pavlův se láme! Ovšem že kazatelky nezastaví vývoj, jehož nezastavili kazatelé.

Také pokusy o unie církví proti nevěře jsou illusorními. Na chvíli orthodoxní katolicism a protestantism tu i tam zapomínají na své nepřátelství a uvažují o spojení proti nevěře a atheismu. V Německu na synodě Wiesbadenské protestantský člen projevil přání, aby »boj proti Římu!« nahrazen byl společnou výzvou: »boj proti atheismu!«. »Köllnische Volkszeitung« výrok blahosklonně kvitovala a berlinská »Kreuzzeitung«, orgán protestantských orthodoxních jesuitů, pochválil tyto »zdravé názory«.

V poslední době ve Francii uvažováno o možnosti sblížení proti vládě a atheistům. O věci zahájena anketa v »La Revue« (15. srpna a násl.), vyslovili se autority katolické i protestantské. Katolíci vyslovují se o spojení celkem sympathičtěji než protestanté, Harnack na př. a j. vůbec spojení pokládají za vyloučeno. Pochopitelno, že pokrokoví protestanté Řím lépe a jinak taxují, než orthodoxové.

Zvláštní praxe mezicírkevní vyvíjí se v Americe; tam se v některých církevních otázkách spojují nejen různé protestantské denominace, nýbrž také protestantanté a katolíci a s nimi i unitáři. Letos na př. přišla zpráva z university Harvardské (Boston), že tam ustavena missijní společnost pro Asii ze všech denominací. Zatím velikého takto nepodniknuto nic; nevěřím vůbec, že by z takového spojování dnes něco velikého vzniknout mohlo.

O nic úspěšnější a cennější je zamýšlená unie církví západních s východní.

Odpůrcové církví mezi sebou nejsou organisováni; tím větší se jeví slabost církví a jejich politických ochránců. Sice se cítí potřeba nějaké soustavné a koncentrické práce proti církvím, ale práce ta je v samých začátcích. Letos na př. byl v Římě (20.—23. září — výročí osvobození Říma). X. mezinárodní kongress svobodných myslitelů. Svobodní myslitelé ve své roztroušenosti jsou velmi chatrně organisováni; tím více byli překvapeni, že se sjezd jejich nade všecko očekávání skvěle vydařil. Účast římského obyvatelstva byla značná, Řím Římu je ztracen — to nejlépe dokázal papež svým posláním kardinálovi Respighi-mu (v Osservatore Romano), v němž za zneuctění Říma svobodnými mysliteli nařízeno — smírné modlení. To je slabá náplast na ránu způsobenou sjezdem svou protiřímskou okázalostí. Italové, Španělové, Francouzové na sjezdě měli veliké slovo, účastníci germánští a jejich organisační návrhy nepronikly; psychologicky pochopitelno — romanští národové nesou plnou kletbu zjesuitštěného katolicismu a proto jejich nynější postavení proti Římu tak prudce se jevilo. Kam historie spěje, vidět mezi jiným z petice podané římskému municipiu, aby náměstí Petrovo pojmenovalo se náměstím Giordana Bruna. Vatikán stává se v samém Římě isolovaným ostrůvkem, duchovní a fysickou pevností všeho zpátečnictví a duchovního otroctví, museem náboženské pověry a církevnické panovačnosti. Nebýt královských italských žandarmů, papež by snad asi dávno byl v Baltimoru, kam podle »Avanti« prý se odstěhuje.

Z theoretických prací sjezdu vyniklo málo. Stanovy monistického spolku podal Haeckel; sympathičtější a jadrnější byly these professora Buissona z pařížské Sorbonny, definující zásady svobodného myslitelství, jakožto methody směřující v theorii i sociální praxi za pravdou. Svobodné myslitelství je podle Buissona světským (odpoutáno od všeho církevnictví), demokratickým, sociálním; ve jménu lidskosti zavrhuje trojí jho: autoritu v náboženství, nadpráví v politice, kapitalism v hospodářství.

Čechy zastupoval na sjezdě red. K. Pellant.

Hnutí protícírkevní, jak věci dnes se mají, je většinou negativní. Církve jsou negací pokroku, přívrženci pokroku jsou negací církve — smutná to situace pro vývoj charakteru a moderní duše vůbec. Negace — to heslo doby, málo lidí postupuje duchovně positivně. Lidé zvykají si v ruinách . . .

Nezbývá než připravovat budoucnost. Předsudky ovšem a zastaralé názory a zvyky, tarasící duchovní pokrok, musejí být odstraňovány; to není negace, to je nutný boj o náboženství, boj pro náboženství, pro náboženství čistší a vyšší.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

ZE SLEZSKA.

(Dokončení.)

Kulturní ruch ve Slezsku výdatně by mělo oživovati naše gymnasium. Professoři jeho byli by vůdci kulturními. O schopnostech pánů nikdo nesmí a nebude pochybovati. Že dobrá vůle je, vidno odtud, že jednotliví páni skutečně občas přednášejí, a z vlastní zkušenosti vím, jak silný byl dojem z těchto přednášek. Ale když jsou schopnosti, když je dobrá vůle, jak si vysvětlíme, že přednášky ty nedějí se častěji, systematicky, dle promyšleného plánu? Jak si vysvětlíme, že opavské gymnasium tak odmítavě staví se proti středoškolským extensím? Když svého času ve všech novinách uveřejněno bylo provolání českých professorů o středoškolských extensích, provolání otiskl u nás Slezský Věstník i Těšínské Noviny, jediný Opavský Týd. neotiskl. Věděl patrně, že by tomu professoři nebyli rádi. Co Op. Týd. odpověděl »Všeodborovému spolku« o vědě, jsem již napsal. Když sousední střední školy mor.-ostravské vystoupily se svými přednáškovými cykly, jež radostně i ve Slezsku byly uvítány, opavské gymnasium pořád ještě se nevzchopilo. Zde je tedy patrná zaujatost proti extensím, t. j. proti systematickému poučování kulturnímu. — Ještě jiná okolnost je zajímavá. Asi před třemi či čtyřmi roky uveřejněn byl v Op. Týd. feuilleton »O velikém Nic a malém Něco«. Smysl článku byl, že professoři přece dělají aspoň malé něco; ale lid prý jich nevolá a si nepřeje; když prý professor o své újmě jde dělati přednášku, najde pět posluchačů. Tedy lid professorů nezve, proto oni nejdou. Podobně řekl posl. Hrubý na schůzi Pol.-hosp. Jednoty, že lid nežádá za řečníky, nelze se mu tedy vnucovati. To je truchlivé nedorozumění. Každý ví, že lid sám od sebe nepřeje si ničeho. Vše se mu musí vnutiti. Jako Němci nezavoláni jdou do našich osad, tak i my nezavoláni musíme tam choditi. Ale vždyť »Všeodborový spolek« žádal za středoškolské extense, ale Op. Týd. znaje patrně pány z gymnasia trefně jim odsekl. Žádali by též četní jiní, kdyby si troufali něčeho čekati od opavského gymnasia. Soudíme tedy takto: Jsou-li páni pro extense, ať sestaví cykly přednášek po vzoru mor.-ostravském, rozhlásí je v novinách, a korporace jistě se přihlásí. Jsou-li proti nim, nemusí podniknouti ničeho.

Sečteme-li dosavadní úvahy, poznáme, že vedení politické je neagilní, ztrnulé, konservativní, klerikální a při tom silně nelidové. O vedení kulturním nechtějíce užiti výrazů silných, řekneme, že je ztrnulé a nemá smyslu pro popularisaci věd.

Pracuje tedy někdo ve Slezsku? Pracuje se, ale nepromyšleně, bez plánu. Z ochoty přednáší některý pán o nahodilém thematu; k volbám v ohrožené vesnici, o níž dříve nikdo se nezajímal, dostaví se několik nadšených pánů, a vymáhají plné moci. Vše děje se jen vnějškově, povrchně, není soustavnosti a stálosti. Skvělé výjimky musíme přiznati dvě. »Ústřední hospodářská společnost« s příbuznými jednotami je prvním krásným důkazem, co může stálá, systematická a upřímná práce. Za poměrně krátkou dobu svého trvání sjednotila v sobě téměř všecky české obce, udržuje s nimi neustálý přímý i nepřímý styk, sprostředkuje hromadný a tedy lacinější nákup hospodářských potřeb; nedávno založeno Centrální hosp. skladiště v Opavě a filiálka ve Frýdku, kamž rolníci dodávají své obilí a docilují tím jistých výhod nad opavským trhem. Společnost pořádá ročně 150—200 přednášek hospodářských po venkově, a rolnictvo je pilně navštěvuje. Tato hospodářská organisace pevně semkla rolnictvo všech obcí, povzbudila jeho sebevědomí stavovské a provedla mnoho i v ohledu národním. Vzrůst a rozkvět Společnosti jest dílem znamenitého odborníka p. Zíky, a smíme se právem těšiti na další jeho práci, neboť prohlásil sám, že to, co máme, jsou skrovné začátky, a budeme prý žasnouti, až poznáme, kam celá stavba směřuje. — Podobně organisováno je hasičstvo. V každé obci sbor dobře vycvičený, pak župy a zemská jednota. Zde zase p. řídící Gudrich byl uznáníhodným činitelem. Hasič ve Slezsku namnoze znamená člověka výše uvědomělého nežli jest jeho okolí. Hasičstvo jest elitou našeho venkova. Ovšem i zde dalo by se mnoho ještě přáti. Ale vykonaná práce vzbuzuje uznání.

Uvážíme-li však, že hospodářská organisace je výlučně nepolitická a na jediný stav omezena, hasičstvo pak že je skrovným procentem obyvatelstva, poznáme, že naše národně-politická organisace a práce kulturní jsou v nejprimitivnějších začátcích. Se směry, jež naše vedení — jak jsem vyložil — ovládají, žádný intelligent nemůže býti spokojen. A skutečně ve Slezsku nespokojenci sporadicky objevovali se již dříve; letos jejich vystoupení bylo spontanní a všeobecné.

Nespokojenost projevovala se před volbami sněmovními r. 1896 proti posl. Dru Grudovi. R. 1902 byla nevole jisté části voličstva proti kandidatuře p. Foltyse do sněmu. S úmysly opositičními počal vycházeti r. 1898 Slezský Věstník, čtrnáctidenník, redigovaný p. řídícím Gudrichem. Sem tam vyvstávali pracovníci, kteří pracovali jen pro věc neodvisle od vedení; žádali jsme jen, aby jejich snahy od repraesentace byly respektovány. »Vůdčí kruhy chovaly se naprosto odmítavě, na každou práci jejich pohlíženo s vrchu s pohrdlivým úsměvem. Není divu, že nové strany přestaly pohlížeti na vůdčí kruhy jako na středisko. Vůdčí kruhy přestaly se usmívati a postavily se přímo nepřátelsky proti novým směrům s heslem: Musí se zničiti.« (Slezský Věstník). Tak vedení samo si vychovalo ponenáhlu četné ty nespokojence, vychovalo

si je svým »pohrdlivým úsměvem« a svým heslem. Všichni, kteří na svou zodpovědnost pracovali, protože neměli už důvěry ve vůdčí kruhy, byli kaceřováni. Když mor.-ostravský Pol.-pokrokový spolek rozšířil svou činnost na Slezsko, hlavně na Bílovsko a Frýdecko, pořádal tam extense, řídil organisaci starostenských sborů — Op. Týd. vykázal ho ze hranic Slezska, Slezsko jen Slezanům patří (Slezský malicherný separatism). Red. Svozil, pracovník kdysi ve Slezsku tak neúnavný, zná naši zemi lépe než — posl. Foltys a ve svém Mor. Kraji přináší o Slezsku stálé kritické přehledy a zasahuje též do mladého hnutí opositního. Op. Týd., jenž kdysi vyslovil se o tomto pánu neslušně, konečně i p. Svozilovi odňal právo mluviti do slezských záležitostí. Národní socialisté, jež do Slezska uváděl posl. Hrubý, měli býti vlastně stafaží slezské repraesentaci a zároveň protiváhou proti socialní demokracii. Než organisaci se nelíbilo býti pouhou dekorací, a národní socialisté stali se stranou především dělnickou. Zřetel míti především k stavovským dělnickým interessům, v druhé řadě pak dbáti, aby se nerušil prospěch národa, to je vůdčí zásadou nár. socialistů. Tím se také příznivěji utvářil poměr organisace k soc. demokracii. V různých případech uzavřel se kompromis (volby do nemocenské pokladny), třenic mezi stranami není. Národní socialisté ve Slezsku mají smýšlení mnohem realnější než jejich bratří v sesterských zemích. Pracují též ovšem kulturně mezi sebou. Žádají kde koho za řádné přednášky, ale gymnasium odpírá extense, řečníků není. Tuto organisaci Op. Týd. prohlásil za beznárodní. Nejnovější politickou událostí ve Slezsku jest založení moravsko-slezské agrární strany. Promluvím o věci se stanoviska pouze slezského. Ve Slezsku výtečná organisace Ústř. hosp. společnosti uvědomila rolnictvo stavovsky. Ale politicky rolnictvo naše bylo nerespektováno. Na slovo venkova (a to jsou hlavně rolníci) nedalo politické vedení nic. Energie probuzeného sebevědomí rolnictva chtěla se uplatniti i politicky. Závažný jest u nás též fakt, že nejvíce k agrární straně se hlásili z Bílovska, kraje to naším vedením téměř ignorovaného. Uvážíme-li k tomu, že na schůzi ustavující v Olomouci vedle úkolů agrárních zdůrazňovány úkoly kulturní, poznáme, že nedostatek politického života, nedostatek kulturního ruchu u našeho rolnictva, zanedbávání rolnictva od vedení bylo příčinou, že slezské rolnictvo vstoupilo do strany agrární. My stranu tuto srdečně ve Slezsku vítáme. Nejsme také úzkostlivi, abychom se báli tříštění národních sil, jak se ho bojí svornostářské vedení. Ale strana ta znamená vnesení nového ruchu a činnosti do Slezska, a v mrtvém Slezsku každá nová činnost je pokrokem. Strana tato oživí nám Bílovsko dosud úplně zanedbané. Op. Týd. ovšem proti jejím vůdcům vystupuje neslýchaným způsobem.

To jsou skupiny slezských nespokojenců. K nim bychom započetli též učitelstvo. Svůj učitelský časopis vedou pokrokově, mají požadavky pokrokové; ale stanovisko jejich k vedení je kompromisní. Učitelstvo též méně se věnuje politice a pěstuje ponejvíce interessy školské. Nebudu tedy k němu zvláště přihlížeti. Naše nespokojené skupiny (ostravská, nár. socialistická, agrární a Slezský Věstník) pracovaly

odloučeně. Jejich nespokojenost zvláště letos byla znatelná. Zejména Mor. Ostrava stávala se velmi vyzývavou vůči Opavě, byla též »z mladých« nejsilnější. A letos v prosinci vystoupili energicky též akademikové. Na věcně pokrokový svůj program, sestavený z poměrů specialně slezských, chtěli seskupiti intelligenty slezské, zorganisovati drobnou kulturní práci lidovou a zajistiti silně uvědomělou budoucí generaci soustavným vzděláváním mládeže. O vánocích promluvili přímo a bezohledně, jejich kritiku dosavadních poměrů respektoval též red. Hans, jenž psal o nich referát do »Hlasu«. Spory se přiostřovaly. Ke konci roku vyšly v Op. Týd. články namířené proti oposici, v nichž red. Hans jedny vyhodil z národa, jiné jen ze Slezska a všem vykázal příslušné meze. Za těchto sporů rozhodla se Politicko-hospodářská Jednota pořádati 15. ledna t. r. schůzi vedení i nespokojenců, na které by se zase zabezpečil jednotný postup. Na schůzi byly všecky nespokojené skupiny zastoupeny. Též akademikové vyslali z Prahy svého zástupce. Žádný nedoufal v positivní výsledek schůze. Ale čekalo se, že dojde aspoň k protříbení názorů, a že jednotlivé skupiny i vedení přiznají barvu. I ty naděje zklamaly. Jakož oposiční skupiny dříve nepracovaly sjednoceně, tak ani ke schůzi neujednali společného postupu. A tak bylo možno, že řeči oposice vypadly tak různorodě. Zatím co zástupce akademiků dotkl se všech podstatných otázek veřejného života, řečník Pol. pokrokového spolku z Mor. Ostravy omezil se na to, že vytýkal hříchy a špatnosti redaktoru Op. Týd. V. Hansovi, zaslouženě sice, ale směr jednání odvedl stranou od cílů původně zamyšlených. Oposice ač téměř neustále vedla slovo, nezmohla se ani na resoluci, v níž by praegnantně stilisovala svůj program. Zatím vedení počínalo si velmi opatrně. Páni, kteří by byli nejmarkantnějším dokladem zbědovanosti slezských poměrů — jako posl. Foltys — zdrželi se každého projevu, a mluvil populárnější poněkud posl. Hrubý. I oni — vedení — jsou nespokojeni jako my, chtěli by všecko prováděti jako my. Ale na konec přec oposici poučil, jak se chovati. Za kněžstvo mluvil koop. F. Horák, že oni jsou pokrokoví a vlastenečtí. Při nepřipravenosti nespokojenců takovéto dvojramenné řeči zmátly obecenstvo venkovské, a schválena konečně resoluce poslance Hrubého, jež s průběhem schůze měla málo společného. Po schůzi nebylo jasněji než před ní.

Čeho lze čekati do budoucnosti, těžko určiti. Naše vedení svých chyb nikdy nedozná a bude dál prováděti svou repraesentační politiku. Oposice třeba tedy jako soli. Předně už proto, aby pracovala tam, kam z Opavy nikdo nepřijde, aby nahrazovala nečinnost vedení a gymnasia. Ale problem specielně slezský hrozí důležitou překážkou. V miniaturních poměrech slezských je nedostatek intelligentních jednotlivců. Akademici vázáni jsou studiemi, a oposice, ač de facto bude trvati, nebude snad míti dosti iniciativních lidí, aby upřímnost a závažnost svých snah dokumentovala. Ale právě proto musíme státi na tom, aby Mor. Ostrava měla přístup do Slezska. My nedáme si pokrokovce ostravské vykazovati ze Slezska red. Hansem, už proto ne, že sám posl. Hrubý navrhoval, aby zřízena byla jednotná Národní rada

pro Slezsko a Ostravsko. Poměry v obou krajích jsou tytéž, Ostravané mají do Slezska přes řeku, a red. Hans nesmí pěstovati svůj malicherný slezský separatism proti návrhům posl. Hrubého dokonce. Druhým úkolem oposice jest reorganisovati nespokojeneckou žurnalistiku. Ostr. Denník má na Opavsko málo přístupu. Ale učiniti ze Slezského Věstníka týdenník, zdokonaliti jej formálně i obsahově znamená proti Op. Týd, zdatného protivníka, jenž by paralysoval rejdy Op. Týd. Myslím, že by pak nastalo konsolidování oposičních skupin: národní socialisté, učitelstvo, intelligenti venkovští a akademici seskupili by se kolem Slezského Věstníka, pokrokovci ostravští a z Těšínska, agrárníci z Bílovska u Ostr. Denníka. Jednotné strany opoziční ve Slezsku myslím nebude. Oposice pevně se ustavíc ve skupiny, prováděti bude usilovně drobnou práci, tou nabývati bude vlivu, a ježto síla Němců není o mnoho slabší než Češi, bude oposice důslednou činností donucovati vedení ke kompromisům. Důslednou drobnou prací dá se více provésti než vedení tuší.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Epilog k valné hromadě Rakousko-uherské banky. — Nová rakouská renta. — Státní železnice v Italii. — Tunel simplonský.

Na vývody naše ohledně stanoviska, jaké k českému vystoupení letošnímu na valné hromadě Rakousko-uherské banky zaujal »Cas«, (7. února) odpověděl vídeňský jeho dopisovatel 2. března a pražský jeho zpravodaj dne 28. února.

Obě odpovědi znamenají dílem ústup a omluvu, dílem popření toho, co bylo v prvním článku tvrzeno. Článek prý byl dalek vybízeti k zahození flinty do žita, k zrazování s akce a chtěl prý pouze poukázat na věcné nedostatky této akce, byl prý vlastně jen výsledkem nálady, vzniklé po událostech na valné hromadě, kde vedením nevhodným naše delegace utrpěla porážku.

Můžeme k tomu poznamenati toto:

Z toho, že na valné hromadě nebylo odpověděno k vývodům Bilińského a Prangra, nemohlo přec plynouti, že akce dosavadní byla »jednostranná a nesprávná.« Akce se přec neobmezovala, jak dne 18. února tvrdil dopisovatel »Času« pražský, jen na činnost ve valné hromadě; naopak bylo potřebí získati během asi $1^1/_2$ roku na 150 českých ústavů, spořitelen, záložen, obcí, fondů, soukromníků, aby ve vhodných chvílích zakoupili nejméně po 20 akciích banky Rakousko-uherské, jejichž nominální hodnota činí 1400 K, jinými slovy: získati na $4^1/_2$ milionu korun českého kapitálu pro (výhodné ostatně) uložení v akciích banky. Bylo potřebí o to pečovati, aby byly tyto akcie v dané lhůtě na určité jméno přepsány a v jiné dané lhůtě deponovány, aby byly

v další lhůtě bance jmenováni kvalifikovaní zástupci pro valnou hromadu, aby tito zástupci byli dále o stavu věcí náležitě informováni, zdisciplinováni a aby se také skutečně do valné hromady dostavili a dle přijatých usnesení zachovali.

Až po samu valnou hromadu nikde nebylo slechu o tom, že by a jak by akce měla býti lépe organisována. Jako při každém podnikání ukázala se arci i zde zkušeností potřeba, aby budoucně v jednotlivostech nastal postup jiný. Na př. volba delegátů byla zůstavena ústavům samým, aby volnost jejich nebyla obmezována; doporučeno jim bylo jen, aby jmenovali — z důvodů úsporných — své poslance, kteří již jako takoví ve Vídni meškati museli, a z těch pak arci někteří — jmenujeme na př. právě předsedu tak zv. Národní rady, Dr. Herolda — »jako by šlo o parlament, vůbec se nedostavili bez omluvy.« Celkem však delegace naše representovala se na valné hromadě dobře a důstojně, a »výchovné poslání« akce, které spočívalo v tom, aby naše ústavy zvykly si vystupovati na takové půdě, jakou jest rakouská haute volée valné hromady bankovní, nikterak neutrpělo tím, že — jak se 2. března »Čas« posmíval — »zdrcující většina delegátů byla u Ronachora ve Variété a že nedostavila se ani ke schůzce, kde se o celé akci mělo dodatečně jednat a mluvit a že tam předsedové českého klubu s prof. Fiedlerem zůstali skorem osiřelí.« Panové ve Vídni sídlící, nejen poslanci, vědí ostatně nejlépe, jak tráví v městě faeáků večery, jiné české deputace, které tam jezdí za účely daleko malichernějšími, na př. nedávná hromadná deputace českých obchodních gremií k vůli uzákonění průkazu kupecké způsobilosti, vládní osnovou a potom ministrem samým v sněmovně naprosto odmítnutého.

Teprv valná hromada, t. j. fakt, že nebylo české repliky, vyvolala posudky o fiasku a jednostrannosti celé akce, jen že se někdy z opatrnosti mluví o akci »vídeňské«. Konstatujeme, že z vlastních nejhlavnějších osnovatelů a pracovníků v celé akci ani jediný nebyl ve valné hromadě samé, že všichni vykonavše svědomitě, co dalo se předvídati a připraviti, přenechali »representaci« jiným, a že byli nereplikováním s české strany, které pokládali za smluvené a nepochybné, potom právě tak překvapení, jako již četní účastníci ve valné hromadě samé.

Nepřeceňovali však toto skutečně jen nedopatření, které možná ostatně dojde jednou osvětlení docela uspokojivého, a považovali za nutné ozvati se rázně proti všem projevům, které by byly skutečně bývaly s to další akci ochromiti a tím teprv vlastní »blamáži« přivoditi. Nesměli dopustiti, aby pod vlivem těchto projevů naše — často úzkoprsé — ústavy některé akcie sotva zakoupené nyní za stouplých poněkud kursů s výhodou prodaly, a abychom se pak na příští valné hromadě objevili v počtu ne 162, jako letos, ale snad v polovičním, na posměch ostatním a na dotvrzení naší domnělé finanční bídy, které by vyšel dech hned po druhém roce tak slibné akce bankovní.

»Čas« sám sděloval (2. března) proloženým tiskem, že český člen generální správy přijde snad dost záhy, ale přijde prý po cestách kompromisních a nebude nás stát praníc. Nuže, proč nepřišel po celých 26 let, co chodíme po »kompromisních cestách« na říšskou radu, co jsme byli

několikrát ve vládní většině a měli své ministry krajanské i resortního mezi nimi Dra Kaizla, který byl v polou let 80tých duší bankovní kampaně, obchodní komorou Pražskou vedené, a v roce 1899 spolupůvodcem platného statutu bankovního. A proč má přijíti »tak záhy« nyní, co (teprv podruhé) ukazujeme svoji finanční potenci na valné hromadě? Není to již právě úspěchem nynější akce, a dostali bychom jej »cestou kompromisní« dnes, kdyby této akce nebylo?

I takto, jako — a to víme z bezpečného pramene — positivní výsledek naší »jednostranné« akce, nás nebude stát tento český člen generální rady pranic. Vždyť přece nešlo o nějakou sbírku na nějaké nové Národní divadlo nebo pod., akce dirigovala jen část ($4^1/_2$ mil. K.) našeho přebytečného kapitálu ukládacího k těm hodnotám, které mu poskytují nadprůměrné dosud a bezpečné zúročení a naději na stoupnutí kursu, a po jiné stránce byla obětavostí svých původců a pracovníků až nesmírně levnou.

Arci i zde možno říci, aby se raději onoho kapitálu užilo k povzbuzení české podnikavosti průmyslové. Zde však platí, co jsme nedávno řekli při nové půjčce ruské: jsou právě u nás v národě s takovým procentem liberálních stavů veliké miliony, které budou vždy toužiti po bezpečném uložení, a je na obrovský prospěch — hospodářský i politický — národa, mohou-li tyto veliké obnosy býti dirigovány tam, kde finanční sílu národa nejvýrazněji manifestují a při tom i hmotně vyzískají.

Ostatně, když se u nás agitovalo pro upisování ruské půjčky, mluvili o škodném odvracení našich kapitálů od plodných investic průmyslových v národě lidé, kteří nedlouho před tím lákali naše kapitalisty ke spekulačním koupím báňských průmyslových a bankovních papírů říšskoněmeckých a jichž prostřednictvím vandrovaly statisíce, snad miliony, peněz našimi »finančními kapacitami« na berlínské burse prohraných, do ciziny.

Prohlásili jsme odvety »Času« za ústup, dílem i za omluvu. Je nám zadostučiněním, praví-li proti svému prvému článku nyní (2. března) »Čas«:

»Přejeme si z plna srdce, aby čeští kapitalisté kupovali akcie, místo aby peníze ukládali na nízká procenta do záložen a spořitelen ke klidnému spánku. A nejen akcie Rakousko-uherské banky, ale i jiných podniků, zejména dopravních a průmyslových, v Čechách pracujících. Všude má se český kapitál uplatňovat, snad bude z toho větší úspěch hospodářský i politický, než z upisování ruské půjčky. Když vedle akce kompromisní u vlády a generální rady bude na valných hromadách banky Rakousko-uherské silná opora v českých akcionářích, zajisté akce ta nemine se cílem v každém ohledu a nejen osobním. Ba co více: až bude v generální radě Rakousko-uherské banky zasedat Čech, pak bude ještě více než dnes potřebí hojného zastoupení českých akcionářů na valných hromadách, aby právě onen český generální rada mohl poukázat na velký hmotný interes, českých kruhů na bance v každém ohledu.«

Mnoho zde zaviňuje nedostatek organisace české žurnalistiky národohospodářské. Až na Národní Listy nemají české denníky mladších lepších hospodářů národních, kteří by se úkolu tomuto výhradně věnovati mohli. Není pak dohody, není jednotného postupu ani v otázkách kardinálních. A přece by žurnalistika svého muže-národohospodáře uživila dnes nepoměrně lépe nežli úřednická mizerie autonomní nebo státní nebo koncipientství advokátní či notářské.

* * *

Ministerstvo financí zadalo konsorciu vídeňských bank, v němž nalézá se poštovní spořitelna, bankovní dům Rothschildův, ústav pro úvěr pozemkový, úvěrní ústav, anglo-rakouská banka, vídeňská bankovní jednota a banka pro země rakouské za obnos 90 mill. nové 4% korunové renty. Tato nová emise jest jen částí úvěru říšskou radou vládě povoleného pro železničné investice (73 mill. K), nouzové podpory (15·5 mill. K), refundace (51·73 mill. K). Obnos 50 mil. K byl však na jisté neodkladné výdaje státní zadán již v lednu 1905 poštovní spořitelně. Vláda zmocněna kromě toho v průplavním zákoně k emisi korunové renty za 250 mill. K na účely vodních staveb a žádá nyní v rozpočtu emissi renty za 14·47 mill. K k účelům umořovacím.

Emisse zadána za kurs K 99·—, bursovní záznam činí K 100·40. Skupina nevyloží novou emissi renty k subskripci, nýbrž prodá ji z volné ruky. Mezi kursem zadání a kursem bursovním jeví se tedy rozdíl K 1·40. Vláda prý se zavázala, že letos k žádné již emissi nedojde, ani k účelům vojenským, ani k úhradě překročených stavebních investicí alpských železnic.

Emisí nynější ukončeny železniční investice v původním objemu z r. 1901, dráhy alpské čítajíc arci jen v obnosech tehdy rozpočtených. Celá potřeba investiční tehdy požadovaná činila 567 mil. korun, které byly umístěny na čtyřikrát: v r. 1901 250 a 1903 125 mil., v březnu 1904 dalších 125 mill. korun a nyní zbývajících asi 73 mill. korun. Nejvýhodnějšího kursu docílil stát v roce 1903 ($99^3/_4$%), takže kurs dnešní půjčky znamená oslabení, dle stavu peněžního trhu arci zbytečné.

*

Vláda italská podala parlamentu osnovu zákona o převzetí železniční sítě ve vlastní správu státní. Italie měla totiž své vlastní dráhy, ale provozování jich bylo propachtováno soukromým společnostem. Tato soustava státního majetku železničního v provozování soukromém byla zdrojem četných nešvarů a závad. Stát měl pramalý vliv na železniční vozbu osobní i nákladní, italské dráhy smutně vynikaly mezi železnicemi kulturní Evropy svojí drahotou, pravidelným opozďováním, zastaralým vozivem atd., společnosti pak měly podnětu k opravám tím méně, čím více blížila se doba skončení pachtu a naléhala nejistota, zdali dojde k obnovení smlouvy čili nic. Finanční výtěžky nebyly pro stát příznivé; pět miliard, které v nich byly uloženy, vynášelo státu asi 1% ročně.

Ovšem bude zahájení státního výkonu železničního vyžadovati investicí při nejmenším v obnosu 1 miliardy, z polovice k zakoupení dosavadního inventáře společností, z polovice k doplnění jeho, asi pětina

síti železniční zůstane pak přec ještě nejspíše v rukou soukromých (trať podél pobřeží jaderského).

Postátnění železniční vozby v Italii pohne snad též postátňovací otázkou u nás.

*

Dne 24. února proražen byl tunel simplonský, nejdelší to tunel alpský. Pět železničních tratí protíná dnes řetěz Alp: stará dráha semmeringská (1854) ke spojení Vídně a severních i východních zemí rakouských s Terstem, dráha brennerská (1867), dlouhou dobu jediná dopravní dráha mezi Bavorskem a vůbec Německem a Italií a dosud pro tyto země nejkratší a nejdůležitější trať alpská, dráha arlberská (1884), zbudovaná k usnadnění vývozu uherského obilí do Švýcar a rakouských tovarů do Švýcar a Francie i konečně z důvodů strategických, dráha Gotthardská (1882), ku které Německo, aby nabylo na italském trhu výhody před Francií a Anglií, přispělo 30 mil. franky, a dráha montcenisská (1880) mezi střední Francií a Piemontem. Nová dráha simplonská má význam hlavně pro spojení Anglie a Francie s Italií a orientem, zkracujíc spojení s Brindisi ležícím na světové trati Anglie-Východní Indie. Pro obchod rakouský leží příliš na západ, tak že nemá pro něj významu ani příznivého, ani nepříznivého. *S.*

ZEMĚDĚLSTVÍ, OBCHOD A PRŮMYSL.

(Obléhání parlamentu. — Osnova zákona, jímž mění a doplňuje se živnostenský řád. — Některé nesplnitelné požadavky.).

Parlament jest obléhán deputacemi. Nemine dne, aby ochotní poslanci neuváděli k ministrům a předsedům sněmovních výborů deputaci kupců, hostinských, řemeslníků. Jen konfekcionáři neodvažují se vniknouti v brány parlamentu a spoléhají na — sněmovnu panskou, kteráž již nejednou napravovati musila logické kotrmelce dolní sněmovny a olamovati alespoň nejostřejší hroty antisociálních ustanovení, usnesených zastupitelstvem z lidu (§ 59. a 60. ž. ř., nedělní klid, novella k řádu živn. atd.). Jest ještě v živé paměti, kterak panská sněmovna zachránila při »opravě« §§ 59. a 60. ž. ř. pouliční květinářky, jež sněmovna poslanců chtěla připraviti o nuzný kus chleba. Neboť sněmovna poslanců, jak se zdá, chce »zachránit živnostenský střední stav« za každou cenu, i za cenu všeobecné hospodářské kalamity a vyhladovění ostatních tříd obyvatelstva. Ve skutečnosti to není ani vesměs »střední« stav, jejž zachrániti míní, potud si pod pojmem středního stavu představujeme živly usedlé, poměrně zámožné, konservativní. Nic nevadí. Za dnešních volebních řádů má »malý muž« ve městech při volbě vážné slovo, a odtud ta ochota pomáhati zlepšovat vládní osnovu novelly, jíž se mění a doplňuje živnostenský řád. Jakoby

zákony poměry tvořily a mohly zadržeti vývoj nezadržitelný! Jakoby vlastní přičinění, svépomoc, píle, dovednost, vzdělání a podpůrná opatření správy veřejné nebyla ničím proti — mrtvé liteře zákona, jíž se přisuzuje takměř všemohoucnost. Jest v tom mnoho omylu, mnoho nevědomosti, nejvíce však demagogie. Deputace se do »nenáviděné centralistické Vídně« sjíždějí, parlamentní budova, radniční sklep, Brady a Ronacher se jimi jen hemží, a to vše zavinil Gautschův chytrý tric, osnova novelly k živn. řádu, předložená v prvém spěchu parlamentu bez obligátní důvodové zprávy, kteráž teprve později byla ve stručném, suchém znění připojena. Novella má uváděti v soulad zájmy obchodu, průmyslu, řemesel, zaměstnavatelstva i dělnictva, pamatovati na zachování hospodářských zájmů celku, a nyní chce každá skupina a vnitř skupiny každá družina uplatniti své nejvlastnější, protichůdné zájmy! Pojednou stává se vítanou i ta nenáviděná studovaná intelligence, a řemeslníci, kteří druhdy prohlašovali, že si zákony pořídí sami stejně jako kalhoty a stoličky, přicházejí rázem ke kacířským názorům a vyhledávají součinnosti té zlé intelligence.

* * *

Rozbor novelly ponecháváme si pro příště. Dnes vytkneme jen, jak se novella zachovala ku některým t. zv. »kardinálním požadavkům«. Některým se předem, jsouc kusou, vyhnula. Správný požadavek nového, veškerou příslušnou obsáhlou látku jednotně upravujícího a posavádní rozpory právní odstraňujícího řádu živnostenského zůstal nesplněn. Nesplněny zůstaly však i »kardinální« požadavky malého muže. Nikoliv všeho živnostnictva. Jsou bohudík mezi živnostnictvem i četní přívrženci zdravých názorů a bylo by jich ještě více, kdyby nepřicházeli různí studovaní tribuni lidu a nevnášeli zúmyslně omyly v široké vrstvy, aby získali několik hlasů. Nedivme se malému muži, pociťujícímu krutou tíseň, že klade požadavky nemožné a nevědomky reakcionářské, a buďme shovívavými k jeho názorům. Zasluhuje účasti a poučení, zasluhuje pomoci. Průkaz způsobilosti (2—4-leté učednictví a alespoň dvouleté tovaryšství) buď vztažen také na továrny! Tak zní jeden z požadavků. Jestliže strojní zámečník má podati průkaz způsobilosti, proč by ne strojní továrník?

Tak usuzuje logika svedeného malého muže. On neví, že je průkaz rakouskou specialitou, že kromě Uher (leč ve velmi zmírněné formě) nikde jinde nejsou národové oblaženi průkazem ani pro řemesla a plynoucími z toho věčnými spory o ohraničení živností, na tož pak — průkazem pro továrny. Malý muž si nepomyslí, že nejsme ohrazeni čínskou zdí oproti ostatnímu světu, a že ani vysněný český stát by se nemohl čínskou zdí ohraditi, nechtěl-li by spáchati hospodářskou a kulturní sebevraždu. Modus vivendi s cizími státy jest požadavek nutnosti. Celní a obchodní smlouvy jsou nejracionálnějším jeho projevem. Ve velkém podniká ten, kdo má kapitál, ducha podnikavého, kdo chce na se vzíti risiko podnikání, chce využíti rychle konjunktury, a ne ten, kdo náhodou byl učněm neb tovaryšem. Průkaz na velkou výrobu a velký obchod znamenal by podlomení veškeré podnikavosti, naprostou stagnaci hospodářskou, nezaměstnanost, bídu, jež by se ob-

rážela v dělnictvu, zemědělstvu i živnostnictvu samém! Strojnická krise z minulých let jest tu již sama o sobě poučujícím příkladem, jak chmurné stíny vrhá již jen nedostatečně zaměstnaný velkoprůmysl.

Výkonnější formy výrobní by na mnoze byly zatlačeny, méně výkonnými. Cizina, nestižená průkazem, by nás prostě ubila soutěží svých průmyslových výrobků, a žádné celní šraňky, a byť i byly s nesmírnými oběťmi ostatních tříd obyvatelstva sebe více zvýšeny, nebyly by dosti vysokými, aby zabránily této záplavě. To vše uznává i veliká část maloživnostnictva a neklade tohoto požadavku, žádajíc pouze další racionelní vybudování průkazu způsobilosti pro řemeslo.

O uskutečnění řečeného požadavku ovšem nelze vážně mluvit. I kdyby v poslanecké sněmovně, což jest ovšem neuvěřitelno, nalezl většiny, jest to vláda, kteráž k sankci podobný předpis nikdy nepředloží, nehledě ani k panské sněmovně, stojící mimo vír agitačních hesel, jež by k němu nikdy nepřivolila. A jsou i ve sněmovně poslanců strany, jež by dovedly zabrániti katastrofě. V prvé řadě sociální demokraté, kteříž by nepřipustili vyhladovění lidu nesmyslným průkazem způsobilosti pro velkou výrobu a velký obchod. V říši německé nepřipustí průkaz ani pro řemeslo. Dvě strany by asi při požadavku setrvaly. Luegrovi křesťanští sociálové, vděčící svou existenci politickou hlavně neuvědomělosti dolnorakouského řemeslnictva, což by konečně bylo pochopitelno a snad i omluvitelno, a jak z některých projevů lze souditi, čeští radikálové (národní socialisti), tedy zástupcové dělnictva, což se zdá sice neuvěřitelno, jest však smutnou pravdou, svědčící o babylonském pomatení ne jazyků, ale myslí. Důsledně mohou pak požadovati rozbití strojů, rozboření továren, zrušení železnic a vyloučení všeho technického pokroku.

* * *

Jiným »kardinálním požadavkem« některých řemeslnických sjezdů jest, aby prodej výrobků řemeslnických byl vyhrazen jen dotyčným řemeslníkům. Nikde nebylo řečeno, míní-li se to výrobek řemeslníkem vyrobený, či vůbec výrobek v obor řemeslných živností spadající, vyrobený třebas továrnou, nebo v průmyslu domáckém, nebo z ciziny přivezený. Rozlišování a kontrola by ovšem v praxi byla, mírně řečeno, velmi obtížná.

Ostatně by obmezení prodeje řemeslnických výrobků, na řemeslníky samy málo pomohlo: uvážíme-li zálibu obecenstva kupovati rychle, levně a pohodlně hotové zboží v krámech, není pochybno, že vytvořili by se obchodníci mezi samými řemeslníky, což by pomohlo sice několika jednotlivcům, ale nikoliv stavu řemeslnickému jakožto celku, nehledíc ani k tomu, že právě leckterému tonoucímu řemeslu přispělo obchodování s výrobky jiné živnosti (kožešníci prodávají klobouky), a že by toto obmezení dalo se obcházeti formami zákonnými. Pro četné živnostníky bývá obchodník jediným bezpečným odběratelem, obchody by (po případě) byly odkázány na výrobky tovární. Řemeslníci sami si však vyhrazují obchodovati s výrobky, jichž sami nezhotovili (posl. odst. § 37. ž. ř.).[1] Podobně se to má s požadavkem zákazu

[1] Srovn. o otázkách sem spadajících spis doc. dra. J. Grubera »Vývoj živn. zákonodárství a cíle reformy živnostenské.«

zřizování filiálek, jenž by zpředu vylučoval úspěch píle a podnikavosti v obchodu i živnosti. Anebo požadavek zrušení § 37. ž. ř., dle něhož smí výrobce slučovati veškeré práce potřebné k úplnému dohotovení výrobku. Byl-li by předpis § 37. ž. ř. zrušen, pak by nábytkový truhlář na příklad musil se skříní dojeti k natěrači, by mu ji natřel, k zámečníku, by zámky a kování připevnil, k soustružníku, by soustružnickou práci pořídil, ku sklenáři, by mu ji zasklil atd. Jaké to průtahy a náklady, jaká to škoda pro živnostníka i kupující obecenstvo. Kdyby Angličan, Francouz, Rus, říšský Němec, neřku-li Američan slyšel vážně hájiti takové a podobné požadavky, jimiž se má dle přání některých kruhů »opraviti a doplniti« živnostenský řád, žasl by v přesvědčení, že ocitl se ve sboru choromyslných. A přece, neklamou-li některé zjevné známky, vyskytnou se i poslanci, kteříž nebudou se za ně styděti, aby se zalichotili směrem dolů. *K.*

SAMOSPRÁVA.

»Samosprávný Obzor«, příčiny jeho zániku. — Přehled samospr. listů. — Sjezd české samosprávy v Praze. — Vládní studie o reformě vnitřní správy a ticho v Čechách.

V časopisech, samosprávě věnovaných, stala se novým rokem podstatná změna. »Samosprávný Obzor« zanikl, když započala Jednota samospr. úředníků okresních a obecních spolu se spolkem zemského a magistrátního úřednictva vydávati stavovský čtrnáctidenník »Zájmy samosprávných úředníků«.

»Samosprávný Obzor« začal vycházeti r. 1879 redakcí Karla Čížka. V redakčním komitétu čteme tato další jména: dr. Jaromír Čelakovský, dr. V. Reichert, dr. Jakub Škarda, Frant. Schwarz a Rud. Wunsch. Práci komitétu doplňovalo 31 spolupracovníků. Po Čížkovi uvázal se v redakci Fr. Schwarz, pak dr. Jos. Uhlíř a konečně Lad. Tuma. Po šestadvaceti létech »Obzor« zaniká nedostatkem odběratelů, jak konstatuje nakladatel J. Otto, a nedostatkem spolupracovníků, jak konstatuje redaktor Tuma. Maně nám při tom napadá, co psáno v čele prvého ročníku: »Také u nás před některým časem mnozí horlivě ujímali se záležitostí samosprávných; ale za posledních let umlkl jeden hlas za druhým, až nastalo ticho skoro úplné. Zanedbalo se tím mnoho.«

Jak osudná slova úvodní!

»Obzor« byl výtečný za Čížka, vytrvalý za Schwarze, pak rychle spěl ku konci.

Kde hledat toho příčiny? »Obzor« za Čížka veden byl populárně, tak že byl v ty doby neocenitelnou pomůckou pro praxi. Schwarz s počátku kráčel v šlépějích Čížkových, později však přenechal vždy více otěž vedení svému spoluredaktoru dru H. Šiklovi a tu odcizil se

»Obzor« svému směru; obšírné uveřejňování judikatury spr. soudu nač byl položen hlavní důraz, listu nesvědčilo. Starostům obcí list se nezamlouval pro nepřístupnost, a zbytek úřednictva samosprávného vzrůstající krisí stavovskou odvracel se od listu, že málo hověl jeho stavovským zájmům.

Výronem poznatku prvého bylo založení »Věstníku« Harmachova a Soběslavského »Zájmů« vedle řady dalších úředních věstníků okr. výborů (ve Vys. Mýtě, Čáslavi, Hořovicích, Rakovníku, Jičíně, Táboře atd.). Názorům úřednictva zjednal průchod dr. Uhlíř na valné hromadě Jednoty r. 1900, vystoupiv otevřeně proti Fr. Schwarzovi, který resignoval. Louče se v č. 10. roč. XXII. přiznává Schwarz upřímně, že poslanecká činnost a vlastní povolání byly příčinou, že »Obzor« zanedbával.

Odchodem Schwarzovým rozhodnut osud »Obzoru«: ani Uhlíř, ani Tuma list vzpružiti již nedovedli. Jednak vlastní povolání, jednak rozpor vědy a zájmů úřednických — »Obzor« byl orgánem Jednoty samospr. úředníků — práci znesnadňovaly a konečně ubily.

Poznávaje neudržitelnost »Obzoru«, navrhl před dvěma léty tajemník Harmach ve výboru Jednoty, aby se krise časopisecká vyřídila založením trojlistu, který v hlavní své části by byl revuí veřejnoprávní, k níž přikládaly by se přílohy, vzdělání starostů a jiných orgánů samosprávných a pak hájení zájmů úřednických věnované. Hlavní list i obě přílohy vedli by samostatní redaktoři, aby se každý cele jen svému úkolu věnovati mohl. Trojlist, vydáván Jednotou a podporován okr. výbory a obcemi, musil by se v brzce zakotviti a stal by se znamenitým zdrojem příjmů Jednoty, které by se dobře hodily k utvoření podpůrného fondu členského, základu pro vydávání popul. výkladů a vhodných formulářů atd. Tehdy návrh Harmachův pochován z důvodu politické předpojatosti vůči osobě navrhovatelově. Za to přijat návrh jičínského odboru Jednoty, aby Jednota v prvé řadě pracovala pro své zájmy a vydávala stavovský list. Rozhodnutím tím odzvoněno »Samosprávnému Obzoru«, který, pozbyv hmotné půdy, zanikl.

*

Zbývají »Obecní Zájmy«, »Zájmy úředn. sam.« a »Věstník samosprávný a národohospodářský«. Soudíme, že není to útvar poslední, který by odpovídal zdravému rozvoji české vědy správní, výchově našich samosprávných orgánů a snahám po zlepšení poměrů samospr. úřednictva. Stále nejlepším jest organisační návrh taj. Harmacha. Základem rozvoje naší samosprávy musí zůstati pěstění vědy správní. Máme-li odolati nástrahám vládních kruhů, musíme v prvé řadě přispívati k rozvoji vědy správní. A nestačí již pro revue samosprávnou pěstování toliko práva veřejného, naopak dnes v revue samosprávné bylo by nutno zařaditi i přehledy úkolů technických, hygienických, finančních a sociálně kulturních, při čemž základem by nutně býti musila důkladná informace o zákonech a práci ciziny v oborech těchto. Jest to úkol rozsáhlý a vyžadoval by na mnoze delší přípravy dobrých spolupracovníků samotných.

Myslím tudíž, že nejsme ještě připraveni u nás k tomu, aby vydávána býti mohla dobrá, všestranná a pokroková revue samosprávná; bude tudíž předem nutno připravovati půdu zlepšováním pokusů a složek již existujících. A takovou složkou v prvé řadě jest »Věstník«, který tu tam již učinil náběh k zachycování úkolů budoucí revue. Ovšem politika abonentská — list odbírají skoro výhradně jen obce a okresy — nutí redakci přihlížeti především k praktickým potřebám oborů nejdůležitějších. Návrhy vzorných řádů a instrukcí, přehledy práce obecních úřadů a registrováním činnosti různých okr. výborů a obcí stává se »Věstník« důležitou pomůckou k zlepšení správy našich obcí a okresů.

Věstník jest orgánem četných okresů samosprávných. Poslední dobou stěžováno si jest na nákladnost vydávání samostatných věstníků okr. výbory. Ve vlatním zájmu měly by sáhnouti po »Velvarském Věstníku«, který jest levným předplatným (3 K ročně) všem okr. výborům přístupen. Kdyby většina okr. výborů odhodlala se následovati příkladu dosavadních abonentů »Věstníku«, jaké ceny a váhy nabýti by musil tento společný orgán okresní samosprávy! Jen pak mohlo by se pomýšleti na to, aby vydávání listu cele věnovati se mohla síla, se samosprávou theoreticky i prakticky obeznámená, což jest nezbytno, měl-li by list dokonale vyhovovati.

Druhý list »Obecní zájmy« staly se populárními svojí rozsáhlou »právní poradnou«, věnovanou zájmům obcí venkovských; není sice vždy do detailů přesná a látku vyčerpávající, ale přijde v čas a tím vyhovuje.

»Zájmy úřední« začínají svoji působnost a tudíž s úsudkem dlužno vyčkati. Za úkol dle programového článku si zvolily: »snažiti se o nápravu dnešních poměrů úřednictva samosprávného všech kategorií«. V čele listu postaven neúředník samosprávný, JUC. Jan Dvořák.

*

Dne 22. ledna konečně konán byl sjezd české samosprávy, svolaný Národní Radou. Sjezdu ustoupil sjezd okr. zastupitelstev, na jehož svolání usnesla se schůze velvarská ze dne 25. září minulého roku. Sjezd měl na programu otázky: »Spolupůsobení samosprávy při úkolech Nár. Rady«, »Nejbližší úkoly zákonodárství v oboru samosprávy«, »O reformě chudinství a sociálních úkolech obcí« a »O právních poměrech samospr. úředníků«. Jednotlivé referáty jsou známy z denních listů.

Sjezd se po stránce vnější vydařil, po stránce vnitřní ale vytknouti mu nutno několik vad.

Předem doba vhodně nepoložena a krátce vyměřena pro zpracování materiálu tak obsažného; následek toho byl ten, že scházela naprosto věcná, detailní debata. Sjezd spíše jen uvedl na přetřes otázky, jež si na program položil, a přemýšlení o nich, detailní rozebrání a přesné řešení vlastně zůstaveno sjezdům dalším, případně odboru samosprávnému N. R. Č.

V tom směru sjezd napajedelský, loni o prázdninách pořádaný, lépe úkolu svému vyhověl.

Sjezd ani nechtěl býti pracovním, jak ukázal tím, že detailní náměty a návrhy, k otázce prvé a druhé zaslané, prostě odkázal již v referátě k posouzení a projednání výboru N. R. Č.

Nedostatek ten tudíž musí býti příště odstraněn, ač má-li míti sjížďka vzdálených repraesentantů samosprávy nějaký praktický smysl a patřičnou váhu na místech příslušných.

Za druhé: škoda, že sjezd nedovedl podchytiti organisační náběh resoluce velvarské. Organisovat samosprávu shora se nezdaří: to znamenalo by prostě diktát Prahy a ten byl by marný, bezúčinný.

Organisace musí vyvstat z okresů, vyrůst v kraje a zakončit se zemskou jednotou. Morava dobře řeší tento úkol a dle ní nutno organisovat i Čechy. Odbor samosprávný N. R. Č. tudíž nejprve musí v život uvésti resoluci velvarskou a vyzvat okresy, aby provedly dle vzoru moravského organisaci okresní.

Za třetí: Chyba byla, že referent druhé otázky nenavrhl přijati resoluci o reformě samosprávy ze sjezdu všeprávnického. Proti návrhu studie vládní návrh sjezdu, již to byl by positivní čin, který mohl se státi z příkazu sjezdu předmětem úvah všech obecních i okresních zastupitelstev. To bylo by odpovídalo manifestačnímu rázu tohoto prvého sjezdu samosprávy české.

A ještě jedna vada: otázka třetí nevyčerpána. Nemělo-li se dle úmyslu pořadatelstva vůbec mluviti o sociálních úkolech obcí, pak měla se otázka třetí správně na programu vymeziti. Při tak vážné korporaci dává se tím nepřátelům zbraň do ruky, že česká samospráva nedovede vlastně ničeho říci o sociálních úkolech obcí.

Také krásný obsah resoluce u čtvrté otázky nestačí. Tu mělo býti uloženo, aby N. R. Č. prozkoumala návrhy instrukcí, sestavených Jednotou, návrhy upravila a upravené doporučila samospr. sborům k provedení. Takto bude tu resoluce sjezdu, již přítomní poslanci mlčky vyslechli, a důsledek — žádný. A budoucně těžko bude lze znova otázku tuto na program sjezdu přivésti!

Tato část sjezdového programu utrpěla mimo to odchodem kruhů neúřednických. Nebylo by bývalo v zájmu této otázky vhodnější, kdyby byla pro »pokročilost doby« odložena k projednání sjezdu příštího?!

A ještě jedna otázka zbývá: stačí-li pro zdárný rozvoj samosprávy, aby organisaci její vedla N. R. Č., resp. aby ústředí zemské bylo odborem N. R. Č., jak navrhuje i resoluce olomouckého sjezdu starostenských sborů moravských? Ani to, ani ono. Úkol organisace samosprávy nekryje se s úkoly Nár. Rady. Úkol Nár. Rady jde dál a musí se dotýkati otázek, do kterých plésti se nemůže organisace samosprávných sborů, a N. R. musí zabírati v sobě i jiné ještě kruhy, které nemají vlivu ani zastoupení v obecních korporacích. Tím ovšem není řečeno, že by se Nár. Rada nedala vhodně organisovat dle návrhu jaroměřského pomocí samosprávy.

Otálím s úvahou o vládní studii o reformě vnitřní správy. Činím tak úmyslně, neb více než vládní studie zajímaly by návrhy české, jichž ale marně hledám. Vše jest patrně ve stadiu přípravného studia ke studii vládní. Račiž se proto čtenář prozatím spokojiti s tím, co minulý ročník »N. D.« k otázce této přinesl. *c. h.*

ŠKOLA.

Nejdůležitější zjevy na poli paedagogického písemnictví posledních let. (Dokončení.)

Význam Komenského Informatoria školy mateřské pro paedopsychologii ocenil náležitě Fr. Čáda ukázav dobře, že Komenského třeba vřadit mezi přední paedagogy, kteří praktickou znalostí duše dětské připravovali půdu dnešní psychologii dítěte.

Také v oboru umělecké výchovy vykázati se může česká literatura paedagogická řadou více méně cenných publikací. O. Hostinský, první propagátor hesla umělecké výchovy, vydal nákladem »Děd. Kom.« přednášku »O socialisaci umění«, v níž ukázal, jak snaha socialisovat umění souvisí těsně se snahami o popularisování vědy a šíření blahobytu hmotného. J. Patočka napsal propagační brožuru »Ideály umělecké výchovy a půda české skutečnosti«, nastiňující vhodně vývoj a cíl moderního hesla paedagogického, vyšetřující českou půdu pro pěstování aesthetické výchovy a vyzývající k promyšlené práci v tomto odboru. Ukázal v něm na citelnou potřebu uměleckého vzdělání učitelstva a na nutnost opatření účelných prostředků učebných pro umělecké vzdělání mládeže. F. V. Krejčí napsal spisek »Umělecké dílo a jeho výchovná moc« dovozující, že výchovná moc uměleckého díla nevězí v účincích didaktických a v tendenčním působení na ideje, názory mravní a city společenské, ale hlavně v tom, že umělecké dílo jako organické seskupení životních energií vzněcuje, prohlubuje, očišťuje a obohacuje naši hřivnu života. Dědictví Komenského vydalo »Anketu o umělecké výchově«. Škoda jen, že nebyli požádáni o votum také tvořící umělci a čelní umělečtí essayisté jako F. X. Šalda. — B. Kočí vydal cenné Prangovo dílo »Základy umělecké výchovy se zvláštním zřetelem ke kreslení dle přírody«, které napsali J. S. Clark, M. D. Hicks a W. S. Perry a přeložili J. Patočka a L. Bílý. Krásně vypravené dílo toto mohlo by znamenitě přispěti k potřebnému obratu ve vyučování kreslení v českých školách. Přesvědčivé, jasné a povzbuzující výklady díla učí kresbě ornamentální, komposici a zvláště kreslení dle přírody. Týž nakladatel vydal pojednání »O školní praxi umělecké« od výtečného českého učitele kreslení A. Boudy, jehož výsledky při vyučování kreslení vzbudily na mezinárodním sjezdu v Bernu zasloužilý obdiv. Také Boudovo dílo »Rostlina v umění dekorativním« působilo na mnohých českých školách obrodně. Nový směr při vyučování kreslení přivedl i šk. radu A. Anděla, který celá desetiletí vedl rakouské školy, aby učily žáky kreslit jednostranně a jednotvárně dle schválených předloh, k tomu, že vydal u F. Řivnáče dílo své »Moderní vyučování kreslení na ob. a měšť. školách«. Dobře působí v českém vydání také rozšířené dílo J. van Dijcka »Jak se naučím kreslit?« které vydal brněnský knihkupec A. Píša. Výsledky nového směru při vyučování kreslení byly patrny na řadě vý-

stavek prací žákovských. — Positivním výsledkem ruchu pro uměleckou výchovu jsou vyšší požadavky k literatuře pro mládež, která přinesla v posledních létech dobré ovoce v podobě řady uměleckých knih a obrazů k vyučování.

Před léty byla česká kniha pro mládež ryze umělecky vypravená zjevem ojedinělým a vzácným. »Pohádkové album« illustrované našim nejlepším pohádkářem H. Schwaigerem nemělo po dlouhou dobu soupeřů. Dnes učiniti můžeme z uměleckých knih pro mládež již pěknou snůšku. Za Schwaigerovým »Pohádkovým albem« následovala V. Říhova »Pohádka o třech podivných tovaryších« illustrovaná Jar. Panuškou a vydaná v almanachu »Jaro« »Děd. Kom.« Laichter vydal »Povídku o svatbě krále Jana« a »O Růžence a o Bobešovi« napsané V. Říhou a illustrované L. Novákem a A. Scheinerem. Karafiátovým »Broučkům« opatřilo »D. K.« illustracemi V. Preissigovými skvělý háv, Rich. Landa namaloval výborné kresby ke sbírce národních popěvků, kterou pod názvem »Radosti malých« vydala »Unie«. Nákladem »Manesa« vyšel překrásný »Sníh« se řadou povídek a pohádek illustrovaných předními umělci, seskupenými kolem »Volných Směrů«, A. Kašpar illustroval znamenitě jubilejní vydání »Babičky« od B. Němcové, které vydala »Unie«. Od manželů Schwaigerových dostalo se veřejnosti české vzácné umělecké knihy »O hastrmanovi«, kterou vydal Kočí. Vzpomeneme-li ještě obrázkové knihy »Jesle« od Jos. Weniga, Alšova »Českého Betlemu«, levného vydání V. Tilleových »Národních pohádek« s illustracemi Alšovými, čtyř svazečků pohádek Klášterského s illustracemi anglických umělců, které vydal »Máj«, Herbenova »Bratra Jana Palečka« s illustracemi Panuškovými, »Pohádek« bratří Wenigů vydaných u Kočího, Ad. Wenigova »Kocourkova« s obrázky Scheinerovými, který vydal Topič, dvou svazků Hrašových pohádek a pověstí národních illustrovaných Hudečkem a vydaných u Otty, — vyjmenovali jsme nejlepší žeň posledních let, která uzrála u nás po ujmutí se hesla umělecké výchovy mládeže.

Umělecký zřetel nerozhodoval do nedávna při opatřování nástěnných obrazů školních. I v tomto směru učiněna v posledních létech jistá náprava. Mezi všelijakým brakem vynikaly do nedávna, Jeneweinovy nástěnné obrazy k vyučování dějepisnému vydané Ad. Frumarem. Dnes přidružily se k nim v uspokojivých barevných reprodukcích překrásné obrazy z Manesova »Orloje«, které vydala »Unie«. B. Kočí vydal řadu pěkných »Obrazů k názornému vyučování«, které namaloval R. Lauda, a slibuje v dobrém podniku pokračovati. Také jeho laciná »Obrazárna pro školu a dům« přinesla vedle několika slabších věcí řadu lepších reprodukcí, jichž možno s prospěchem ve školách užiti. Dobrým podnikem, který má sloužiti v přední řadě kulturní stránce při vyučování země- a dějepisném jsou Frumarovy »Obrazy k vyučování zeměpisu a dějepisu na školách ob. a měšť.«, jichž 1. sešit vydalo nakladatelství Bursíkovo a Kohoutovo. Také »Děd. Komenského« slibuje v tomto

směru přispěti svou hřivnou a počne vydávati umělecké obrazy nástěnné k vyučování názornému. Započne vhodně Jiránkovým »Maloměstským trhem«.

Zájem o školní zdravovědu přinesl J. Zemanův překlad spisu L. Burgersteinova: »Nové směry v hygieně vyučování a učitelském povolání«, který vydalo »D. K.« Důležitá otázka »Větrání a vytápění škol« dostala se na přetřes na povolané forum klubu přátel veřejného zdravotnictví. Přednášky zde proslovené prof. Kabrhelem, inž. Velichem a uč. Hrabou byly vydány tiskem.

Kritika předběžného vzdělání učitelského provedena byla pěkně ve spisku L. A. Brůžkově »Naše ústavy učitelské a jejich příští reforma«, vydaném »D. K.«

Značná péče byla učitelstvem věnována vyučování jazyku mateřskému ve školách a literatura paedagogická vykazuje v tomto směru velmi pěkné výsledky. Jan Mrazík byl prvním, který před léty nastínil ve zvláštním spisku směry, jimiž by se vyučování mateřštině bráti mělo. Po něm přišel A. Janů s reformním spisem svým »Jazyk mateřský a škola obecná«, přihlásili se i noví pracovníci se svými pracemi. Staré, ve mnohém směru nevyhovující čítanky nahražují se pomalu novými, vhodnějšími. Výběr článků v nich vyhovuje značně lépe jak po stránce věcné, tak formální a esthetické. Skvosty lidové i umělé poesie nejsou v nich již zjevy vzácnými. Také nová »Cvičebnice jazyka českého pro školy obecné«, napsaná J. Jursou a J. Müllerem, je proti dříve užívané velkým pokrokem; obtížné učení jazykové snaží se žactvu usnadnit a zpříjemnit ukázkami lidové poesie a pěkné literatury. Z několika prací o slohu, které literatura paedagogická v poslední době přinesla, jmenovati třeba na prvním místě cennou práci Jos. Müllera »Sloh v nových proudech školské práce vůbec a jazyka vyučovacího zvláště«, kterou vydalo literární družstvo učitelské. Müller snaží se přesvědčivě dokázati, jak novým směrem při vyučování slohovém lze dosáhnouti několika cílů paedagogických. Pojednává o různých pramenech slohové tvorby, o methodách a druzích prací, jimiž sloh třeba pěstovati, podává pěkné ukázky žákovských prací k reprodukci a uzavírá spis svůj bohatou studnicí volných slohových prací. Méně obraznou dikcí, bezvadnou češtinou po stránce stylistické i gramatické, spis Müllerův byl by jen získal. — Pěkný informační příspěvek k methodice slohu s cenným historicko-literárním rozhledem a praktickými ukázkami vydal pod názvem »Reforma učby slohové na školách ob. a měšť.« Jos. Harapát. Dobré, střízlivé ukázky »Volného slohu ve škole obecné« na pražských školách sebral za přispění A. Rambouska a O. Rozuma K. Jon.

Literatura týkající se věcného vyučování obohacena byla »Prvoukou« od Jos. Tůmy, která vyšla nákladem redaktora »Školy našeho venkova« v krátké době ve druhém vydání. Tůma snesl v něm bohatý materiál ku věcnému učení z okolí žákova, vybral cenné ukázky lidové i umělé poesie ve slově i písni, oživil tento materiál vhodně kresebnými zábavkami. Jeho úsilí nese se k tomu, aby vyučování věcné »zvětšilo péči o citovou a esthetickou stránku výchovy,

aby zachytilo získanou zásobu představ a spojilo ji s hbitým a samovolným mluvním výrazem«. Usiluje pěstovati ryzost mateřštiny při věcném učení soustavnými cviky mluvními. — Osvědčený pracovník v oboru vyučování věcného A. Machač vydal nový díl »Učiva k názorným obrazům Hölzlovým«, které je pokračováním jeho dřívějších prací z tohoto oboru.

S úspěchem pracuje se v učitelstvu i v methodice jiných vyučovacích předmětů. V přírodovědeckém vyučování oceňují se reformní snahy Schmeilovy, mnoho dobrého přináší měsíčník »Příroda a Škola«, a přírodopisné příručky a spisy jeho nákladem vydávané, o methodice zeměpisu pracuje účinně Kl. David, (»Jak vyučovati zeměpisu«), o methodice dějepisu Lad. Horák, o methodice počtů Sucharda, Luňáček, Petrmichl a j. Nové početnice Kozákovy a Ročkovy vyznačují se proti starým Močníkovým vhodnějším postupem a výběrem učiva. Nescházejí ani methodická příruční díla k vyučování psaní (Blahouš, Tožička), také o účelnějším pěstování tělocviku (Švácha) a tělesné výchově (Karásek) se přemýšlí.

Chvalitebné snahy o to, aby se učitelstvu dostalo v praktických příručkách dobrých věcných vědomostí, projevují se v »Encyklopaedické knihovně D. Kom.«, která nejnověji přinesla dva svazky široce založené F. Krejčího empirické »Psychologie«. — Jos. Smrtka vydal ve své »Knihovně Školy našeho venkova« »Uvedení do analytické chemie pro samouky« od J. Mauera a V. Hellera, F. Uhrovu »Příručku praktické mineralogie« a vydává právě »Výklady z českých dějin kulturních na šk. ob. i měšť.« od L. Horáka, — díla vesměs příhodná, účelná, s'učivem pro potřeby škol vhodně voleným a věcně správným.

Referát náš byl by neúplným, kdybychom nevzpomenuli ještě dvou prací, které se nám dostaly do rukou po ukončení tohoto referátu v minulém měsíci. Je to v přední řadě spis Jos. Černého »Snahy a práce učitele«, vydaný D. Kom. Knihou svou chce autor přispět k »duchovnímu ujednocení, ku vnitřní organisaci stavu učitelského«, k »vytvoření typu nového učitele«. Pojednává široce o životní práci, nabádá ke stálému sebevzdělávání, ku práci ve vlastním kruhu a k povinnostem, směřujícím k povznesení společenského prostředí, v němž jest učitelstvu působiti. Kniha je sebraná z autorových prací, otištěných v časopisech, čímž vysvětliti možno, že autor se často opakuje, o kteréžto vadě sám ví a kterou v úvodě omlouvá. Uznané a nezvratné životní pravdy jsou podány v knize tu a tam zbytečně široce a rozvláčně Méně znamenalo by tu více.

Cenné, zdůvodněné návrhy a úvahy o tom »Jaké by měly být obecné školy« napsal Petr Strnad a vydal »Tiskový výbor československé strany soc. dem.« Vynikají pronikavou kritikou dnešní obecné školy, ovládané bezduchým byrokratismem a zpátečnickým klerikalismem, horlí pro samočinnost dítěte a jeho právo na svobodu při vyučování a na humanní s ním zacházení ve škole.

V celku zlepšil se stav paedagogické literatury posledních let po všech stránkách a lze čekati, že bude se lepšiti současně s duševním vzrůstem učitelstva. — *n* —

UMĚNÍ.

Svaz českých okrašlovacích spolků a jeho věstník »Krása našeho domova«. — »Zprávy komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlav. města Prahy. — Knihy o praktické estetice při stavbě měst. — Zprávy.

Snahám o estetickou výchovu — nesprávně říká se jí »umělecká« — dostalo se vydatné posily založením Svazu českých okrašlovacích spolků v království Českém a věstníku jeho, jemuž dali jméno »Krása našeho domova«. (Redaktor prof. J. V. Klíma.) Tím snahy ty ocítají se na nejzdravější, nejpřirozenější cestě, jdou k samému kořeni výchovy a nápravy, nelekají se pracného a pečlivého ošetřování kořene, nelekají se dlouhého, trpělivého vyčkávání, než rozratolestí se kmen, než zasměje se vesele list, než zazpívá nádherný květ.

Nový tento časopis podotýká slibně v úvodě, že nechce »k dnešní záplavě českých časopisů přidávati nové stohy papíru nadarmo potištěného,« a čtyři dosud vyšlá čísla přesvědčí každého, že nejsou to větrné sliby, nýbrž že tu řada opravdových lidí přináší vážné snahy, vážnou práci, která slibuje bohatou a úrodnou žeň a která jednotlivci i celku bude na prospěch, na zdraví, na radost a zbystří a ušlechtí celkový pokrok náš. Časopis bude orgánem Svazu, ale bude a už jest iniciativní. Chce býti sdruženým spolkům rádcem v dosavadních oborech jejich činnosti, pokud vysazováním stromů a zalesňováním starají se o okrášlení míst, o která se nikdo nestaral, a nechce být jen orgánem ústřední správy; sdružené spolky mohou si z návrhů jeho vybrati ten, který jejich místním i finančním poměrům by nejlépe odpovídal. Ale nejen rádcem okrašlovacím spolkům, on chce býti strážcem krásy všech našich míst veřejných, zejména krásy starobylých a rázovitých našich památek stavitelských, a tedy i bojovníkem »za Starou Prahu«, ovšem za krásu staré i nové Prahy, a chce budit smysl pro rázovitost našich měst i našeho venkova. Cítí, že leckde, oh, leckde bude třeba začíti s abecedou, s nejprostšími hygienickými požadavky čistoty, základní podmínkou veškeré sociální, nebo jak Hálek praví, prostonárodní estetiky. »Nechceme se starati jen o krásu volné přírody, kterou stromem, ať již lesním či okrasným či užitečným, okrašlovací spolky vyvolávaly tam, kde dříve bývaly pusté stráně, nejen o krásu písně zpěvavých ptáků v přírodě, které do našich krajin šlechetní lidé lákají soustavným šetřením, nýbrž chceme budit zájem i o krásný zevnějšek našich měst a městeček i vesnic — [poslední slovo dokládáme my], o krásu ulic a sadů, jimiž chodíme, o krásu domů a zahrad, v nichž bydlíme, i o krásu bytu, v nějž se zavíráme. Že nelze přestati na kráse zevnějšku, nýbrž že nutno jít do vnitř, jest snad zřejmo; neboť kdo chce míti zájem o krásu veřejnou, ten musí o ni usilovat především sám u sebe.«

Program tento dosavadní čísla pěkně rozvádějí. Zdravými myšlenkami příjemně v nich to raší. Lidé příbuzných snah radostně se hlásí k práci. Staré návrhy a rady se obnovují, užitečná pozorování z do-

mova i ciziny se vytýkají a zdůrazňují, celá řada lidí cítí, že mohlo by u nás snadno být příjemněji, jen kdybychom chtěli. Nedostačí jen zpívat, a zvláště při pivě zpívat: »A to je ta krásná země!... »Nepřítel, který pustoší naši krajinu, jest předmětem naší hrůzy, aneb jak chceme nazvati rozhorlení své pro počínání cizincovo, který boří naše města, pálí vesnice, ničí pole a p. Jsme k tomu plně oprávněni, abychom v ošklivosti měli počínání, které s chladností a rozvahou ničí ovoce práce naší. Ale když sobě sami pustošíme lesy a ničíme si tvář celé krajiny a měníme pohled nejkrásnější v poušť, tu se v nás svědomí nehne — prospěch tak káže a tu prý cit nemá slova. A přece smysl pro krásu jest právě tak nerozlučným majetkem člověka, jako smysl pro mravnost, obecný prospěch.« Tak praví Hálek ve svém feuilletonu »Kusy prostonárodní esthetiky«, jejž první číslo věstníku otiskuje. Hálek napsal jej r. 1872. Jak často třeba dobrou myšlenku znovu opakovat, než zachytí se ve sluchu obecenstva a než zapustí kořínek do citu a vůle! A především třeba soustavného volání a konání. Z ostatních článků dobré pokyny podává K. Pelanta článek »Venkov a město«, co rozumný měšťák žádá po venkově; Dra L. Pavlouska »Veřejná péče o stromoví«, velice praktický návod, zatím první jen část, kdy a kterak lze dosíci subvence zemědělské rady na zalesňování; »O zakládání zahrad« a j. Z návrhů a rad věstník obnovuje návrh na pořádání slavností stromových, jak zde, v »Naší Době«, před několika lety byl pronesen, a v dalších číslech už přináší zprávy, jak na různých místech v Čechách byly už konány takové školní slavnosti. Tak na př. r. 1902 na všech školách sedlčanského hejtmanství byly už slaveny podobné dni a ve třech letech vysázeno téměř 11.000 stromů a 1300 keřů, »Kdo byl i jen jedenkráte přítomen školní slavnosti stromové a viděl radostí zářící oči dítek, viděl děti všech tříd, jak každé se snaží, aby něčím pomohlo při sázení stromků, pochopí, jaký význam výchovný školní slavnosti stromové mají a míti budou,« píše Fr. Kafka, řídící učitel tamější a jednatel okrašl. spolku. Další pěkné návrhy jsou »Okrašlování ulic květinovými zahrádkami v oknech«, s příklady z Paříže, Švýcar — také v krajích slovinských to možno všude vidět; Pithardtův »Nejkrásnější účel Svazu okrašlovacích spolků«, »aby vychovával v obecenstvu, resp. v mládeži smysl pro přírodu a lásku k ní; k tomu nechť Svaz opatří v Praze a velkých městech vhodná místa pro školní zahrady a dá je školám k disposici« atd. (k tomu velice pěkný doklad, jak se to zdařilo v městě Fischhausenu ve vých. Prusku; odbor pro dětské zahradnictví už je ve Svazu založen); návrh Dra L. Jeřábka »Za krásu Prahy a jejího nejbližšího okolí« a osudy tohoto návrhu na zalesňování okolí pražského — ó, Hálku, Hálku, komu jsi to psával! — a řada jiných dobrých rad. Dočtete se tam zajímavých zpráv, na př. jak Chicago věnovalo — ani věřit se vám nechce — šest a půl milionů dollarů na nové veřejné sady; jak komise chtěla původně založiti pouhé sady, ale zkušenost ukázala, že v ohromném městě, kde 70 procent lidí žije v těsných bytech, je na osvěžení třeba víc než kousku volného prostranství porostlého travou, květinami, keři a stromy, na němž je nanejvýš ještě

rybník nebo fontána. Třeba prý sadů, jichž by se dalo používati ve dne i večer, v létě i v zimě, aby tak obecenstvo denně, nepřetržitě a nezkráceně bralo z kapitálu do nich vloženého dividendu radosti, zdraví a pokroku... To je řeč svobodných občanů! Už při pouhých slovech těch jinak se člověku dýchá! Takových kapitálů my ovšem nemáme; ale což nemožno i z malého kapitálu brát dividendu radosti, zdraví a pokroku?

Jak vidět, Svaz a jeho věstník dali se do dobrého díla. Přejeme jim mnoho zdaru a mnoho přátel.[1] Věstníku přejeme, aby brzy rozšířil se o část obrázkovou, aby mohl illustrovat malebná místa a zákoutí našich měst, městeček a vesnic, a tím předcházeti povzbuzujícím příkladem. Co se uspořádání týká, méně rubrik bylo by lépe.

Počínajíc čtvrtým číslem »Krása našeho domova« stala se zároveň věstníkem klubu »Za Starou Prahu«, což je zcela logické. Prvé slovo, jež tento klub ve věstníku pronáší, jest — žaloba, trpká žaloba, jak měkce má na radnici ustláno sbor znalecký, »Soupisná komise«, v níž jsou zástupcové všech našich kulturních ústavů — jen si je přečtěte na str. 77. Jména jejich nenapovídají, že by to byli třeštilové a že by návrhy jejich byly utopiemi, nehodnými výslechu nebo dokonce úvahy. Ostatně Děd-Všezvěd, kdybychom prý mu tuto historii dali vyložit jako svůj sen, odbyl by nás nevrlými slovy vzhledem ke sboru znalců: »Hloupých matek to synové! Proč nevzali mezi sebe pivovar? Je přec známo, co všecko v Praze zmůže pivovar...« Takové neveselé vtipy poletují Prahou.

*

Tato komise vydala nedávno tiskem první svazek »Zpráv komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlav. města Prahy.« S radostí oznamuje v úvodě, že konečně touto publikací »vstupuje nyní i královská naše Praha v řadu pokročilejších z uměnímilovných evropských obcí, jež po drahná léta již pravidelnými, bohatě illustrovanými a vypravenými zprávami seznamují nejen vlastní své obyvatelstvo, ale hlavně i vzdálenější cizinu s nejvzácnějšími poklady měst svých, uměleckými a historickými jich památkami.« Paříž i jiná města, zvláště některá říšská německá, zasílají už po léta Praze krásné své publikace, a Praha zůstávala dlužnicí. Soupisná komise tudíž odhodlala se vydávati na návrh ob. staršího p. Dra L. Jeřábka své »Zprávy«, a to dle vzoru zpráv města Paříže; městská rada odhlasovala jí roční příspěvek 3000 korun. Pořádají je inž. J. Herain, prof. Dr. K. Chytil, Dr. L. Jeřábek a arch. prof. R. Kříženecký.

První svazek obsahuje »Pamětní spis« užšího výboru Soupisné komise o návrzích na upravení Malé Strany, v konkurse cenou poctěných. Je to práce velice důkladná, s láskou opravdových nadšenců konaná, a je v ní tolik výborného, bystrého, umělecky procítěného pozorování, tolik krásných návrhů, ne snad utopistských, než se skutečnými poměry počítajících a tedy prakticky provedných, že v duchu vidíte, jak Praha má všecku naději, že mohla by omládnouti, státi se

[1] Věstník, 10 čísel ročně, stojí 4 K.

svěžejší a ještě malebnější a půvabnější, kdyby takové snahy, jaké hýbají Soupisnou komisí, byly od rozhodujících činitelů a — co více platí — od celé Prahy, od všeho obyvatelstva, od celé země podporovány a ve skutek uváděny. Připojen je seznam ulic, veřejných prostranství, domů a památek na Malé Straně, které dle návrhu Soupisné komise mají býti zachovány v nynějším rázu i půdorysu, a k tomu plán. Pak následují Dějiny »Komise«, zajímavý příspěvek a doklad o neúmorné drobné práci tohoto nevelikého sboru. Podrobným vypsáním osudů kláštera sv. Mikuláše na Starém Městě (od J. Heraina) a jeho krásné prelatury (s pěknými vyobrazeními) svazek zakončuje.

Dr. L. Jeřábek vydal už dříve »Pražské zahrady a paláce« (nákl. Hejdy a Tučka) a »Starý židovský hřbitov« (nákl. Kočího) s pěknými vyobrazeními a vhodným textem.

*

Jak možno města naše umělecky povznésti a život v nich zpříjemniti, o tom velmi poučně a nabádavě vyslovili se Camillo Sitte v knize »Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen« (1889) a po něm K. Henrici v »Beiträge zur praktischen Ästhetik im Städtebau« (1905). Oba mají na zřeteli města německá, ale kde kdo z Neněmců může z nich mnoho vytěžiti. Henrici jde ve stopách C. Sitta, jejž nazývá reformatorem německé výstavby měst, a vykládá v knize své o uměleckých úkolech při stavbě měst; o malebnosti v architektuře a ve stavbě měst; o individualismu ve stavbě měst; o ulicích nudných a veselých; o zakládání ulic, náměstí a budov na nerovných pozemcích; o laciných bytech, malých domcích, činžácích atd.; o velkoměstské zeleni; o pěstování rázu domovinného ve venkovském i městském stavitelství a j. »Hleďme jen pracovati proti přepjatému zezevnějšnění našeho měšťanského bydlení a stavby našich bydlišť tím, že obrátíme smysl lidu na poesii jednoduchosti a přirozenosti a že vynasnažíme se budit pro to porozumění. Mnohem lacinější mohou býti naše zařízení ulic a náměstí, mnohem jednodušší smějí býti fasády našich domů, aby přece poskytovaly nekonečně více poesie a intimních půvabů než jich poskytují v moderním městě, a není nijaké pochyby, že využitkování »zeleně« ve smyslu Sittově — »jednotlivých stromů a skupin stromů využitkovat umělecky v plánu města«, místo obligátních stromořadí v ulicích a na volných místech, kam vždycky se nehodí — přispěje k tomu mnohými vděčnými prostředky« — praví ve stati »Velkoměstská zeleň«.

»Nové město podle mého názoru nebude vyhlížeti jako město středověké, neboť nechci se odříci železnic a koňských drah, plynového světla a elektrického osvětlení, vodovodu a kanalisace, divadla, mnichovských pivnic a vídeňských kaváren, chci také mít — zvláště na trottoirech — více místa, především však více světla a vzduchu. Chci také zahradnické sady umístit v městském plánu. Avšak v mém městě nechať obraz řadí se k obrazu, způsobilý, aby malíř jej maloval a básník opěvoval. Tu chci, abych se mohl klidně ubírat a zastavovat bez nebezpečí, že bych se dostal pod kola. Tu chci být co možná nejméně obtěžován od větru a prachu a tu chci, abych mohl bydlet, jak mně se líbí.

Řekne-li mi však kdo, toto město leží v zemi utopií, odpovím mu: Nikoliv; země utopií je spíše tam, kde lidé po dlouhých, přímých, otevřených ulicích vycházejí, aby hledali, co je nejkrásnější a nejúčelnější! Nechci zmenšovat velikou zásluhu, jíž děkujeme, že každý z nás bezpochyby o šest let může se státi starším než za dřívějších poměrů. Chci všeho využitkovat, čeho velikého bylo docíleno pro všeobecný blahobyt. Jen k tomu všemu chci připojit, co fantasii pokrm dává a prospívá duševnímu životu, takže pozdější pokolení mohou říci, to nebyla jenom chytrá, silná a ve vydělávání zdatná doba, nýbrž také krásná doba!«

K tomu však třeba odborného studia, výcviku a také zákonů dobrých. Při ustanovování obecních stavebních úředníků bude se muset předpokládat studium a způsobilost v tomto odboru. Ovšem, že pak tomuto odboru, stavbě měst, bude se muset vyučovat, jak už tomu jest v Bavorsku na několika vysokých školách.

*

V Seemanově sbírce »Berühmte Kunststätten« (v Lipsku) vyšla, jak známo, také »Praha«. Vyšla z péra prof. Neuwirtha, který nedovedl v sobě zapřít stranníka. Kniha vyšla tedy bez lásky, a to cítit jak na textu tak i na obrázcích. Nerepresentuje před světem skutečnou Prahu, českou Prahu, jak ji vidíme v anglické knížce hr. Lützova »Prague«. Poláci i tu se ukázali bystrými politiky. »Towarzystwo miłosników historyi i zabytków miasta Krakowa« postaralo se samo, aby firma Seemanova v řečené sbírce vydala také »Krakov«, ale vymohla si, že text dodá Towarzystwo samo. Kniha vyjde koncem tohoto roku.[1]

V umělecko-průmyslovém museu otevřeno tyto dni obecenstvu druhé patro se sbírkami p. Vojtěcha ryt. Lanny. Jsou to sbírky prvého řádu, velkého slohu, zvláště pokud se týká italské majoliky a starého skla. Uspořádání je velmi pečlivé a instruktivní. *T.*

LITERATURA.

Krásná:

Dodatek ku kritice Dykova románu »Konec Hackenschmidův.« Teréza Nováková: Jan Jílek. Nákladem J. R. Vilímka. Zikmund Winter: Povídky a obrázky historické. Nákl. J. Otty. Jan Havlasa: Pod skalnatými štíty. Jan Havlasa: Případy skoro neobyčejné. Nakl. E. Beaufort. Emil Tréval: Silnější než milování. Nakl. Družstvo Máje. Bohdan Kamínský: Na viole d'amour. Nákl. Fr. Šimáčka. V. L. Liberté (E. Cajthaml): Pole krvavá. Nákl. tiskov. družstva českosl. sociálně demokrat. strany dělnické. Živko Bertič: Dvě povídky. Přel. E. Vever. Nákl. J. Otty. F. Anstey: Mosazná láhev. Přel. Rich. Jiřík. Nákl. J. Otty. M. Jery. Saltykov: Bajky z Ruské knih. J. Otto.

Přehled v č. 22. volá do zbraně proti mé kritice Dykova románu »Konec Hackenschmidův«. Uplynulo prý 20 let od doby, kdy staro-

[1] Poláci už dávno si také vymohli, že ve sbírce illustrovaných průvodčích po c. k. rak. státních drahách části, týkající se Haliče, vyšly jazykem polským, od polských spisovatelů duchem polským napsány, četnými obrázky zdobeny.

vlastenečtí kritikové v Čechách pobouřeni byli smělcem Macharem, jenž vydal »Confiteor« a hle, po dvacíti letech, sotva že se nalezl jiný smělec, jenž vydal Konec Hackenschmidův, kritik Naší Doby (n. b. Naší Doby!) troufá si odhadovat a odsuzovat hodnotu životní a morální spisovatelovu atd. atd. »To je, proč třeba, aby ke kritice Naší Doby nemlčely listy realistické.«

Mám věřit v upřímnost tohoto rozhorlení a mám věřit, že Přehled opravdově v Dykově vystoupení vidí analogii s vystoupením Macharovým? Po dvacíti letech p. Dyk nový smělec? Myslím, že ani p. Dyk sám tomu nevěří, co za něj Přehled napsal. A Dyk a Machar? Dyk — — autor Konce Hackenschmidova a Machar, autor Confiteoru? Machar, ani ne dvacítiletý a každým coulem básník opravdový — — a p. Dyk, autor Hackenschmida? . . . ta analogie že přesvědčuje? Ne, kdybych měl odhadovat morální a životní hodnotu Macharovu dle jeho Confiteoru, musil bych jen říci, jak již prvou svou knihou jeví se nepřirovnatelně jiným a nepřirovnatelně vyšším než autor Hackenschmida. Také ujišťuji Přehled, že bez ohledu na to, co bylo před dvacíti lety, budu vždy z knihy činit závěr na spisovatele, mám-li dílo jeho pokládat ne za hračku, ale za výron vniterního života. Nejeví se nám celá bytost Tolstého, Björnsonova atd. v jejich knihách, podobně nestojí před námi celý zjev Dostojevského neb i Gorkého, čteme-li jejich spisy, právě tak jako nemůže se zapříti na př. Strindberg, Prévost, d'Annunzio atd.? A dodávám: Opravdový spisovatel bude vždy pociťovat svou zodpovědnost. To je požadavek moderní a v tom právě já vidím pokrok, — opakuji p o k r o k, že čím dál víc budeme chtíti na umělcích, aby tuto svou zodpovědnost co nejvíce pociťovali, aby svým životem stáli za svými výtvory. Jako kritik měl jsem právo ukázat, jakým se mně jeví autor Konce Hackenschmidova dle své knihy. Nedám se oklamat nijakými velkými slovy o bolestné touze po lepším, vyšším a plnějším životě a vším tím, co Přehled hledá v Konci Hackenschmidově. Stalo se u nás zvykem, hledat v knihách mladých autorů něco, co tam není. Takovou methodou bychom došli tam, že bychom i v knihách Kronbauerových, Čapkových atd. mohli objevit bolestnou touhu. Ostatně podobný soud, jako já o autorovi Konce Hackenschmidova projevil i kritik Času, jemuž jeví se spisovatel verbalistním žonglérem bez pevného životního názoru a jakéhokoli přesvědčení. Tedy nový provinilec? Ale nechme již p. Dyka stranou a zaznamenejme, že Přehled 25. února 1905 zakřikl mne proto, že jsem žádal na spisovateli morální zodpovědnost a vyšší názor životní. Přehled zakřikl mne ve jménu p. Dyka, který jistě vždy plně používal své spisovatelské volnosti, aby o čemkoli i o komkoli vyslovil své mínění. A je-li již to charakteristické, že Přehled zakřikuje, jako se kdysi u nás zakřikovávalo, a že zakřikuje ve jménu p. Dyka, ještě charakterističtější je, jakým způsobem snaží se mne zařadit mezi starovlastenecké kritiky. To je právě chytrácký způsob starovlasteneckých žurnalistů, ale r e a l i s t i c k o u a poctivou taková equilibristika není. *Z.*

* * *

Jan Jílek Terézy Novákové je málem víc životopisem než románem jinocha, který po bouřlivém mládí chtěl být živ dle přikázání božího

a v jednotě českobratrské nalezl vnitřní obrození. Pravím »životopisem«, poněvadž spisovatelka takřka jakoby si netroufala zasáhnouti tvůrčí rukou do svého díla, obmezujíc se většinou jen na zevní fakta, jež vypráví prostě a spolehlivě. Ale to není všude. Jsou přec jen místa v knize, kde spisovatelka poodhrnuje závoj a dává nám nahlédnouti do duše Jílkovy, zmučené tolikerým strádáním za »vyšší statky života«, a my vidíme víc a cítíme víc, než co by v nás mohl vyvolati pouze zevní běh života. Ovšem i zevní běh života Jílkova poskytuje dosti podnětu k myšlení, a musíme být autorce za její knihu jen vděčni. Je v ní ukryt pro lid náš poukaz, ne snad k životu totožnému, jakým žili naši předkové, ale k životu vyššímu, jímž žili, třeba že toto vyšší chceme jinak chápat. Kniha Terézy Novákové je knihou dobrou, je zejména vhodnou četbou pro širší kruhy. *X.*

Jako o starších povídkách *Z. Wintra*, i o nových Povídkách a obrázcích historických někdy těžko rozhodnouti, zda jsou historií či povídkou, zda jsou podány příběhy vědecky či umělecky. Winter vrací se do oblíbené doby XV.—XVII. století a nejraději vybírá z listin kulturně-historického obsahu nějakou zprávu osobní, kterou rozšiřuje a doplňuje v obrázek. Obyčejně chce působiti podrobnostmi historickými více, než fabulí uměle upravenou. Někdy dějepisecká důkladnost povídce ujímá oživenosti, stlačuje ovzduší nahromaděnými podrobnostmi. Jinde však je to věci na prospěch: autor dospívá výhodné stručnosti a určitosti.

Většinou vybírá autor neveselé zprávy z minulosti. Surovost starého práva, rozpoutanost života vojenského, utrpení ženino ukazuje znovu kniha Wintrova. Jen někdy prokmitne slabý úsměv; autor úmyslně zdržuje se projevů vlastního humoru, dává mluviti starým aktům. — Spisovatel stojí více nad svou látkou, než v belletristických pracích starších. Vzrůstá význam stránky umělé nad kronikářskou. Rádi sáhnete občas po knize Wintrově a prohlédnete si nějaký sytě provedený obrázek. Tím spíše, když autor tak prostě a přece účinně projevuje soucit s trpícími. *q.*

Za krátkou dobu *Jan Havlasa* vydal 6 svazků svých prací. Téměř všecky mají zřejmé stopy nadprodukce a svědčí o nedostatku uměleckého svědomí mladého autora. Patrně stačí mu vnější úspěch. Vybírá si tak zvané napínavé látky, které široké obecenstvo uchvátí, roztřesou hrůzou a uvedou u vytržení. Zajíždí si pro své náměty do vysokých Tater a daleké Italie. Chce míti látky nové, u nás cizokrajní; do vypravování vplétá věty a názvy slovenské i italské. Ale vždycky jeho osoby umírají v romantickém zoufalství, šílí a prožívají všechny stupnice hrůzy, děsu, sklamání. V podstatě se autor opakuje (strach přede tmou!), mění jen scenerii. A čtete-li celé knihy souvisle, nutně jste unaveni.

Spisovatel má mnoho dobré odvahy: dělá se zkušeným, rozebírá složité situace. Někdy má tu šťastnou ruku a unikne manýře, do níž již již upadá. Prozatím ukázal se obratným vypravovatelem ve smyslu toliko žurnalistickém. Utkvěl na vnějšku svých látek a plýtval slovy. Schází mu umělecká ekonomie a plastičnost, slohovost — slovem, není

ještě tak vyspělý, aby směl překotně tvořiti. Hrozíť jemu z mladších povídkářů největší nebezpečí státi se prostředním výrobcem zábavného čtení, *q.*

Silnější než milování, novela p. *Emila Trévala*, kypí životností. Postřehuje jemně nepatrná gesta, kterými se projadřuje velká náklonnost, zachycuje zdánlivě bezvýznamné události, jež se stávají osudem pro duši zmítanou vášněmi, má vyvinutý smysl pro mluvenou, ne papírovou konversaci. — Vůdčí postava, paní Nasta, v nitru svém jest stejně nešťastna jako na venek klidna, pokořující, koketní; zakrývá zející prázdno ve svém nedobytném srdci. A když jediná pravá životní vášeň zůstává nepovšimnuta a oslyšena, tu její nitro je sežehnuto a její podstať zlomena, podléhá zákeřné nemoci, jež dávno se jí byla v nervech zahnízdila. Marný jest boj se smrtí, ačkoli bývalý Nastin ženich vynakládá svoji poslední sílu, by zachránil na živu tu, která mu nepřestala být nejdražším pokladem a nejkrutější paní. Když boj jest u konce, odchází lékař od smrtelného lůžka a zvláštní klid si podmaňuje jeho duši, takže zvolá: »Matko, nechám tu všeho a budu rolníkem!« Tento závěr je, myslím, násilně optimistický, a citovaná věta jednou z těch málo, které nejsou bez posy. Posa však tak těžce se snáší s celém ostatním tvořením p. Trévalovým, jak se v této novele jeví. Neboť i tam, kde líčí pošetilosti mužů o přízeň svůdné krásky se domáhajících, nebo kde vypisuje její podivné a krutě tyranské vrtochy a nápady, zůstává autorovo slovo prosté a přímé, stil odhodlaný, mužný. Chce býti kliden i tam, kde celý se vpíjí v kouzlo situace; rozvádí a uvažuje také v partii, jež tvoří vrchol napjetí a děje, při smělé fantasii na píseň o červené a modré fiale. *O. F.*

»Já stojím na straně bitého člověka« formuluje svoje sociální stanovisko p. *V. L. Liberté-Cajthaml* v Polích krvavých (severočeské motivy a jiné verše). Ale síla jeho veršů neleží tak v soucitu jako v hlučném protestu proti společenským řádům, v epigramatickém zahrocení popisu lidské zloby a hlouposti, v ostré kresbě typů jako je Wenzel Czejka. Mnohem upřímněji než některé snad ani ne vážně míněné verše, které by se nevyjímaly zle v Moudrosti otcovské, (I ty, jsi-li zde, žij plodně atd.) jdou básníkovi od srdce pádné daktyly, lidové písničky a tu ironické, tu bolestné, vždy účinné výpady proti tlustým šosákům. *O. F.*

Erotika veršu p. *B. Kaminského* Na viole d'amour jest prostá, upřímná a — krotká; marný, neplodný a passivní jejich smutek. Pohybují se ve vzpomínkách a ve snech, jež lkají též nad tím, co před desíti léty se jevilo jako velké blaho zamilovaného srdce. Věrnost a neštěstí od jakživa na truverech byly požadovány. *O. F.*

Z cizích literatur zaznamenáváme: Dvě povídky p. *Živko Bertiče* (Paraščino štěstí a Vdala se, z chorvatštiny přeložil F. Vever). Jsou psány na společný motiv nešťastného manželství selského. První vypráví o krátkém štěstí a dlouhém utrpení mladistvé ženy alkoholikovy. Druhá povídka je karakteristická pro svoje líčení tupé mysli vesnické, otupělé zvykem, pobožností či předsudky. *O. F.*

Anglická knihovna přinesla jako 9. svazek *F. Ansteye* Mosaznou láhev. Ne bez důvodu nazval spisovatel svou knihu satirickou fantasií. Považme, že v láhvi, kterou hrdina Ventimore koupil v dražbě starožitností, po celé dlouhé věky vězněn byl starý Džinn, a že tomuto Džinnovi otevřením záklopky pomoženo bylo nyní v době páry a elektřiny na svobodu, a že Džinn zázračným způsobem snaží se odměniti svého zachránce! A představme si žertovný konflikt doby Džinnů s naší přítomností! Ale tato fantasie má své hlubší pozadí. Spisovatel při vší fantastice rozmarnou a jemnou satirou tepe honbu lidskou po bohatství a poctách — ukazuje ve světle pravdy cenu tak zvaných zásluh a postihuje a kreslí své osoby tak životně, že kniha může být poučením, jak lze být realistickým i při nerealističnosti děje. Toho dokladem jsou i Bajky M. J. Saltykova, v nichž za zdánlivě nepatrnými historkami a fantasiemi na př. o velemoudrém piskoři, o obětavém zajíci, ubohém vlku, karasu idealistovi, o liberálu, hyeně nebo na př. chlapci, který chtěl žít podle pravdy, o níž v chrámě mluvil bařuška atd. atd. vyčtete hlubokou znalost života. Umělecká individualita Saltykova je u nás známa i z většího jeho díla »Páni Golovlevi«. *K.*

Poučná:

T. G. Masaryk: Sebevražda. Čeští spisovatelé XIX. století. Pořádá Jar. Vlček. Almanach moravského studentstva. Malý Ottův slovník naučný.

T. G. Masaryk, Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty, 1904. Str. 348. Praha-Vinohrady, Jan Laichter (Otázky a Názory XI).

Když 1881 vyšel ve Vídni autorův spis der Selbstmord als sociale Massenerscheinung, došel záhy pozornosti a uznání vědeckého světa, jíž se těší dodnes. Je dlouhá řada jmen od Oettingena (Moralstatistik) až po A. Baera (Der Selbstmord im Kindlichen Lebensalter 1901, p. 72), kteří se spisem oním dokládají. Přirozeno: spis je dosud nejvšestrannější a nejfilosofičtější knihou o jednom z nejdůležitějších problemů sociální pathologie; podržuje dosud vrch i nad Durkheimovým Suicide (1897). Hned v prvém tomto větším díle prof. Masaryka je mistrně ukázáno, jak dlužno jednotlivý druh sociálních jevů chápat v souvislosti s celým stavem společenským, s jeho řádem sociálním a hospodářským, rozumovým, mravním, náboženským, a v tomto případě i s celou duševní náladou společnosti.

Je zde i při jednotlivém jevu živě cítit konsensus společenský a plnost života. Při četbě spisu táhnou před očima řadou všechny tak rozmanité složky, jež mohou vésti o sobě nebo v různých kombinacích k truchlivému jevu — negaci života, jenž ve společnosti posledních století stal se hromadným jevem chorobným. Jestliže vztahy mezi přírodními činiteli a sebevražedností jsou volnější, ač jich upřít nelze (na př. vliv zvýšené temperatury, chmurného počasí a j.), a je-li působnost jejich slabá, nepřímá a jen disponující: vzrůstá již souvislost tato i síla

působnosti při činitelích, založených na fysické a duševní organisaci člověka (na př. nemoc může působit determinujícím způsobem) a ještě více při četných a velmi složitých činitelích společenských, politických, hospodářských, rozumových, mravních a náboženských, jež autor — v řadě methodicky a přirozeně ustupněné — rozbírá s velikou přesností a zevrubností. Nepominuto ani podružných vlivů (na př. zajímavého vlivu napodoby). Mnozí činitelé v pojetí autorově nabývají zvláštního významu nebo originálního zbarvení (na př. vliv dědičnosti vyložen jinak, než se dodnes obyčejně přijímá).

V úvaze o rozumovém vzdělání klade autor důraz na nebezpečnost t. zv. polovzdělání, totožného obyčejně s neharmonickým, nejednotným a neorganickým vzděláním rozumu: ceteris paribus je sebevražednost největší v těch zemích a u těch národů, kde je nejvíc nemethodického a nepraktického polovzdělání.

Po stránce mravní odnětí vlastního života ukazuje na zvláštní mravní slabost, čímž nechce být vysloven tvrdý soud, jen se musí tomuto nedostatku mravní síly rozuměti. Spisovatel pokouší se rozmanitost jednotlivých činitelů uvésti na nejvšeobecnější a nejdůležitější zásadu, aniž se tím dopouští methodického simplismu: zásadu tu vidí autor v tom, že moderní člověk pozbyl pevné půdy, jaká pro člověka středověkého byla vytvořena harmonickým a upokojujícím názorem světovým, jak jej zbudovalo křesťanství. Starý názor světový a opora náboženská mizí, nový názor se teprve rodí, není vybudován harmonicky; je v něm mnoho polovičatosti rozumové i mravní, mnoho indiferentismu; moderní člověk hledá, v překotném a rozechvěném shonu umdlévá a v té rozumové a mravní anarchii ztrácí radost ze života. Moderní polovičatost a bezzásadnost jeví se však konec konců jako nenábožnost — ta zasahuje již široké vrstvy — a tak na konec hlavní a nejobecnější příčinou hromadné samovražednosti je nenábožnost massy. Chorobný tento jev náleží určitému stadiu vývojovému, je plodem určitého stupně osvěty, té zvláštní soudobé osvěty — u národů přírodních není sebevražednosti v tomto moderním smyslu slova, právě jako jí není za středověku; analogii ovšem lze vidět v úpadkových dobách řeckých a římských.

Nejsilnější a nejvíce s sebou strhující stránkou knihy je břitká analysa právě této moderní osvěty, jakož i verifikace obecné oné zásady rozborem náboženského stavu vzdělaných národů přítomné doby. Generalisace svrchu řečená je jistě vystižnější nežli na př. generalisace Giddingsova, jenž chápe moderní sebevražednost jako »útraty pokroku«. Shrneme-li si všechny tyto jednotlivé stránky, složky a činitele a podřadíme-li je všeobecnému principu, pochopíme teprve celý dosah zarmucujícího kollektivného úkazu společenského; autor nechává tak nahlédnout v celou hloubku jevu — jeho zvykem je právě jít věci na kloub a na dno. Ale neběží jen o pochopení jevu, je třeba cítit spolu, míti smysl pro lidskou bídu fysickou i mravní a odtud kráčet k pomoci a nápravě. Také v tomto zřeteli vidíme v knize již ty rysy, jež se plně rozvily a jež tak poutají v autorově Otázce sociální: živý smysl pro potřeby doby a vědomé úsilí o nápravu zla, jimiž se charakterisuje hluboká a silná individualita autorova. Ty rysy vycítit

i v Sebevraždě, hlavně v závěrečných statích, jednajících o therapeutice sebevražednosti.

Musíme být povděčni nakladatelství Laichtrovu, že spis činí nyní přístupný českému obecenstvu v překladě Žáčkově. Problem je dosud akutní — dosud ve většině států sebevražednost je na postupu — ročně v Evropě (krom Turecka) na 60.000 lidí zakončuje tak zoufalství svého života, mezi nimi na 2000 nedospělých. Autor sám označuje v předmluvě, že překlad vychází organicky jako pokračování jeho literární činnosti. Je potřeba všude budit svědomí, povznášet se k vědomé činnosti za zlepšením. Mocněji počínají se ozývati hlasy po ozdravění těla i duše moderního člověka a vedle stínů společenských počínají svitat i paprsky osvěžujícího světla. Že úsilná vědomá péče je s to, aby postupně odčiňovala civilisační neduhy, vidět z obecného ozdravování Norska, jehož fysická chorobnost se valně snižuje, jež vystřízlivělo z alkoholismu a jehož sebevražednost klesá. Lze doufat, že uvědomělé úsilí i v jiných státech bude krok za krokem odčiňovat příčiny chorobné sebevražednosti. Nelze pokládat za dobré znamení, že i v Sasku od let 80tých je obrat k lepšímu a že v Prusku od týchž let číslice zůstává stát na bodu sytosti, ač dost vysokém?[1] Ať tak či onak, čilé proudění duševní ve smyslu obrození člověka je možno chápat za dobrou předzvěst, že i chuť moderního člověka k životu se bude lepšit. Und es ist Lust in einer Zeit zu leben, da die Geister erwachen.

Spis prof Masaryka je rovněž způsobilý být takovým ostnem, jenž se snaží budit svědomí ve smyslu hesla: »K životu«![2] *r. B. Foustka.*

Čeští spisovatelé XIX. století. Pořádá *Jaroslav Vlček. Sebrané spisy Boženy Němcové.* Svazek I. Povídky. K vydání upravila *Marie Gebauerová.* Nákladem Jana Laichtera v Praze. 1904.

Podnikem tímto se uskutečňuje dávná tužba a volání, které se i v Naší Době tolikrát ozývalo bez ohlasu, volání po přesném, kritickém vydání novověkých auktorů. Podnik založen co nejšíře; neobmezuje se na poesii a belletrii, nýbrž chce přinésti »vše, v čem spočívá duševní, stále ještě živý obsah této zajímavé doby«, tedy i prósu naučnou, cestopisy, memoiry, korrespondenci a p., zkrátka revisi slovesné práce české za XIX. věku. Vydavatelem míněn tento podnik jako doplněk obsáhlého díla »Literatury české XIX. století«. Postup volen tu ne historický, nýbrž spisy vycházejí v pořadu co nejvolnějším. Práce ujali se odborníci za osvědčené redakce prof. Jar. Vlčka.

První svazek »Českých spisovatelů XIX. století« nachází se již v rukou čtenářstva. Jsou to »Povídky« Bož. Němcové (první řada), k vydání upravené Marií Gebauerovou. Spisy Bož. Němcové vydávány

[1] Na milion obyvatelstva připadlo ročním průměrem sebevražd

	1865—69	1880—86	1887—93	1894—98
v Norsku	77	77	74	60
v Prusku	139	200	200	200
v Sasku	297	375	225	307

[2] Vzpomínám zde pod čarou šeredných inkriminací, jimiž česká polovzdělanost na sklonku let osmdesátých z neznalosti a zlomyslnosti obviňovala prof. Masaryka z učení, jímž prý hlásá přenárodnění a sebevraždu národní. Ti, kdož nezažili osobně tehdejších bojů, mohou si snadno dokumenty k nim vynajít v I. ročn. Času 1887, str. 111, 126, 81 a j.

u nás dosti často. Tímto vydáním má se odpomoci dvojímu nedostatku: spisy Bož. Němcové mají tu býti vydány úplně a vsecky, což se při dosavadních vydáních nedělo — a přesně podle znění původního; principy to, které z dosavadních vydavatelů Bož. Němcové zachovával jen V. Tille při vydávání jejích »Národních báchorek a pověstí«. V informativním úvodě, jaké budou ke každému svazku »Českých spisovatelů XIX. století« předsílány, vydavatelka velmi pěkně objasňuje literárně historický podklad těchto povídek ve spojení s životními osudy Bož. Němcové, v stručném rozboru vykládá vznik jejich, charakterisuje podstatu a ráz jejich případně a výstižně, jak to přináší jen prohloubené studium odborné. Zařazení povídek i výklad o nich v úvodě zachovány podle postupu historického; jen v čelo dostal se nedopatřením »Obrázek vesnický« z r. 1847 před »Domácí nemoc« a »Dlouhou noc« z r. 1846.

O jazykové stránce nového vydání nechci se zde znovu šířiti; přesné zachování textu původního při kritickém vydání rozumí se samo sebou. Bylo zde o tomto stanovisku promluveno při referátě o Tillově vydání »Národních báchorek a pověstí« Bož. Němcové (srovn. Naši Dobu XI, 634). Poukazuji jen ještě na vkusnou moderní úpravu sbírky. K prvnímu svazku je připojen snímek rukopisu Bož. Němcové, reprodukce fotografie Bož. Němcové s dětmi z r. 1852. Celý podnik je zajisté včasný a byl již naléhavě potřebný; je si jen přáti, aby se mu dostalo příslušného pochopení a podpory. *Fc.*

V září 1904 vydal akademický spolek »Odra« Almanach moravského studenstva obsahující na dvacet programních a informačních článků. Pozoruhodná zdá se mi úvaha kgy. Vlad. Dorazila »K pathologii středoškolské výchovy«, kde polemisuje s planými frasovitými útoky na system výchovný a pravou vinu klade ve zubožený národní karakter. I tento ostrý a bezohledný článek věří v nápravu. Optimismus si zachovali všichni přispívatelé, ačkoli, zvláště poměry Ostravské, o nichž poučuje celá druhá část, jsou více než trudné. Úvodní slovo dra Bartoška volá po soustředění a po organisaci; nevím, zda poslední rok podává příznivé argumenty pro požadavek jeddotného studentského střediska a pokud vůbec o součinnosti lze mluviti: jaké vysvědčení chudoby leží v tom trapném spojení slov »massa studentská« či dokonce »indifferentní nemyslící massa studentská!« *O. F.*

Malý Ottův slovník naučný. Redaktor Fr. Ad. Šubert. Právě ukončen byl I. díl při písmeně *K* a doufejme tedy, že záhy dostane se nám do rukou díla úplného, neboť již je patrno, že nebudou překročeny hranice, jež v programu byly vytčeny. Význam tohoto slovníku spočívá v přiručnosti. Obsažnost spojena se stručností. Slovník sestaven podle podobných cizojazyčných vzorů, ovšem není kopií, je všude přihlíženo k českým poměrům a zvláštním našim potřebám a lze proto očekávati, že malé německé konversační lexikony rodinných knihoven, kanceláří a pracoven učiní nyní místo dílu českému, jímž, abychom mluvili obligátním již způsobem, vyplněna bude opět jedna z našich mezer. Máme-li vyslovit nějaké přání, podotýkáme, že slovníku nebylo by na škodu ještě víc illustrací. *— f.*

ZPRÁVY.

Lužičtí Srbové v Sasku. Germanisování Srbů lužických pokračuje vždy rychleji, jak vysvítá z dat statistických. Data ta podává 3. a 4. sešit časopisu »Zeitschrift des königl. Sächs. Statistischen Bureaus 1902.« Dle těchto statistických udajů (dle soupisu z r. 1900) jest na území, po němž jest rozšířeno obyvatelstvo lužické, ještě 297 obcí, což jest jen 9·2% všech obcí řečeného království. Z obcí těch má však toliko 225 většinu srbskou. Vesnic, v nichž by se mluvilo toliko srbsky, jest prý už jen 7. Uhrnem udalo toliko 28.727 osob srbštinu za mateřský svůj jazyk; 18.282 zapsalo v soupisy svou mateřštinou srbštinu a němčinu. Míšení postupuje čím dále tím více, a o pevně uzavřené srbské oblasti jazykové nelze prý v Sasku více mluviti. Postup ten jest zřetelný z map, jež sešity ty obsahují.

Za příčiny postupující germanisace úřední spis udává: skrovný počet Srbův; úplně osamocenou polohu okrsku jejich rozšíření, obklíčeného kolkol obyvatelstvem německým; okolnost, že oblast jejich jest čistě zemědělská, v níž města obě v ní ležící tvoří německé ostrovy, musí vésti k tomu, že její obyvatelstvo jest poukázáno na častý styk s živly německy mluvícími, a toliko ti, již nepřekročují úzkého kruhu malého domova a svého zemědělského povolání, mohou se obcházeti bez ovládání němčiny slovem a písmem. »Tak nelze jinak, nežli že užívání německého jazyka téměř všem potřebného a známého přechází víc a více také v těsnější osobní obcování, a že konečně namnoze němčina vstupuje jako jazyk obcovací na místo srbštiny.«

R. 1849 bylo v Sasku Srbův 49.217. Ku germanisování jich přispívá ovšem také o b e c n á š k o l a. Pro děti jejich totiž platí podobná ustanovení, jako vydala zemská školní rada slezská (opavská) pro školy s dětmi jazyka českého nebo polského, totiž: Děti srbského národu jest učiti čísti n ě m e c k y tak jak s r b s k y. Buď prohlédáno k tomu, aby nabývaly obratnosti užívati n ě m e c k é h o jazyka ústně i písemně. Ve vyšších třídách jest vyučovati ve všech předmětech j a z y k e m n ě m e c k ý m. Toliko vyučování náboženství buď udělováno za spoluužívání jejich mateřštiny, dokud se koná pravidelná srbská bohoslužba pro obec. *V.*

Konec příměří.

Vnitřní politika rakouská ani v uplynulém měsíci nedostala se patřičně k slovu. Záležitosti uherské zatlačují ji doposud. Uherská krise, zjevný boj uherského parlamentu proti koruně doposud absorbuje veškeren zájem veřejnosti. Rozřešena krise ta sice doposud není, není také prozatím ani patrna možnost takového rozřešení, zdá se však, že jediná snaha rozhodujících kruhů prozatím nese se za starým často osvědčeným prostředkem: k průtahu. Císař opustil hlavní město maďarské, říšský sněm odbývá dvouhodinné schůze, mimo zrušení osudného usnesení o porušení jednacího řádu dle návrhu Danielova neučinil rovněž do polovice dubna krok ani k rozřešení ani k zahájení skutečného boje. Stagnace v Uhrách zdržuje také v Rakousku každý projev v tomto sporu, a politický svět cislajtanský všech stran a odstínů obmezuje se prozatím na více méně zajímavé články novinářské.

Práce rakouského parlamentu soustředěna je nyní v rozpočtovém výboru. Tam je přeložena celá dělnost parlamentu. Říšská rada projednává zatím předlohy podřízené důležitosti a jen projednávání rayonnovacího zákona rozčeřila poněkud tichou hladinu parlamentární. Ale ani tato záležitost nedovedla širší kruhy vážně zajímati, poněvadž bylo patrno, že celá věc se projednává ve znamení neupřímnosti na obou stranách, jak řepařů tak i velkoprůmyslníků cukerních. Vláda sama vlastně určitého stanoviska nezaujala a dává se vésti proudem právě v parlamentě rozhodujícím. Že je zmíněnou neupřímností obou stran ve své nerozhodnosti účinně podporována, je přirozeno. Předloha, jak byla v poslanecké sněmovně konečně schválena, bude jistě panskou sněmovnou vrácena a mezi tím podaří se asi interesentům v obou táborech docíliti nějakého kompromisu, který pak v definitivní předloze dojde náležitého uplatnění a uzákonění.

Jen boj o český sněm, o jeho dělnost trochu zajímal a zajímá. Je známo, že Němci v posledním zasedání českého sněmu

znemožnili každé jednání, aby se odměnili za mladočeskou obstrukci na radě říšské. Tenkráte se tvrdilo, že na vypuknutí německé obstrukce v Praze nebyl bývalý ministerský předseda dr. Koerber bez viny a bez účasti. Chtěl Mladočechům na jejich vlastním těle demonstrovat následky dvojsečné zbraně obstrukční. Bylo jen logické, že obstrukce německá ihned přestane, jakmile se změní taktika mladočeská ve Vídni. Němci však, poznavše, že obstrukce v Praze v nynějším okamžiku Mladočechům a zejména agrárníkům byla by nepříjemnou, chtěli zastavení obstrukce prodat. Vybrali si několik svých přání z komplexu česko-německého sporu a žádali jich splnění, než odloží obstrukční zbraň. Jednání táhlo se dost dlouho, poněvadž ministerský předseda baron Gautsch právě v tu dobu dost vážně se roznemohl a své oficium boni viri mezi oběma stranami prováděti nemohl. Ve sporu leželo pro chefa kabinetu dost nebezpečí.

Smluvené příměří mezi novou vládou Gatschovou, vyčkavací taktika klubu chýlí se ke konci a kdyby se český sněm ukázal i na dále nedělným, Mladočeši byli by se dostali do trapné situace doma. Zdá se však nyní, že Němci jednak nátlakem vlády a jednak chováním se německých agrárníků, nově organisovaných, obstrukci zastaví, když vláda slíbila, že předloží sněmu předlohy, kterými splněny býti mají požadavky německé, správy země české se týkající.

Z aktualních otázek vnitropolitických zbývá tedy než zmíněný termín mladočeského vyčkávání.

Toto příměří bylo s ministerským předsedou smluveno a jakkoliv podmínky jeho nebyly s veřejností sděleny, bylo každému patrno, že se jednati může a musí baronu Gautschovi v první řadě o ony záležitosti, jichž klidné vyřízení se stalo za dr. Koerbra nemožným: rozpočet, rekruti a refundace. Že zejména vládě muselo záležet na refundacích, stalo se důrazně zjevným v poslední fási krise uherské, kde ministr války musel doznati, že částky delegacemi schválených, parlamentem však dosud nepotvrzených a hlavně neopatřených obnosů na potřeby vojenské vyplaceny byly ze státní pokladny rakouské, z přebytků kasovních. Tyto zmíněné předlohy mohli tedy Mladočeši konečně propustiti baronu Gautschovi klidně, když se pro ně odchodem dra Koerbra alespoň formálně a pro foro externo situace změnila a zlepšila. Že příchodem Gautschovým Mladočeši nevyzískali ve věci, hlavně pokud se týče obou požadavků známých z boje dřívějšího, je jisto

a vůdcové mladočeští také se tím nijak netajili. To právě bylo předmětem tehdejšího jednání a ujednání, že baron Gautsch po vyřízení zmíněných vládních nezbytností přistoupí k vyřízení otázek českých a chef kabinetu bez okolků prohlásil, že se o toto vyřízení chce pokusit cestou již dávno známou, třeba že málo osvědčenou: konferencemi česko-německými. Jen formulka pro tyto konference měla být nová, a i to jen zpola: místo konferencí ad hoc svolaných zvolena býti má českým sněmem permanentní komise, které přikázány býti mají sporné záležitosti. Vláda chce této komisi předložiti sama určité předlohy a proto se také vládě v první řadě o to muselo jednat, aby zachránila dělnost českého sněmu, poněvadž práce oné permanentní komise byla jaksi článkem dohody o příměří mladočeském. Tam ovšem ani vnitřní úřední čeština ani otázka moravské university nemůže být nijak vyřízena.

Permanentní komise českého sněmu měla být jak zní oblíbené slovo »plattformou« pro další jednání mezi vládou, Čechy a Němci ve Vídni. Bude totiž v oné komisi jednáno hlavně o požadavcích strany německé o zastoupení Němců v zemské správě, o volebních kuriích, o vetu atd. Za to mají být Němci ochotnější ve Vídni.

Příměří bude ukončeno formálně ovšem až po schválení rozpočtu říšskou radou. Do té doby vláda není povinna k určitým činům, nýbrž pouze k připravování potřebné nálady. Zdá se, že čím víc se blížila doba dospělosti onoho příměří, tím více povstávaly mezi všemi třemi stranami — vládou, Čechy a Němci — vážnější pochybnosti o tom, že se podaří hned po schválení vládních nezbytností uspokojiti požadavky mladočeské do té míry, že by Mladočeši definitivně mohli opustit bojovné své šiky a seřaditi se ne-li přímo za vládou, tož vedle ní. Pochybnosti tyto, identické s nejistotou dalšího vývoje, byly tím nebezpečnější, jelikož ukončené jednání o obchodní smlouvy s Německem a pak se státy ostatními vyžadovalo vyřízení nového celního tarifu. Zde zase nezůstaly věci uherské bez náležitého vlivu. Vládě jednati se bude asi o to, aby byla pro všechny případy připravenou: bude-li zjednán v Uhrách jakýsi smír, bude hnáti hrabě Goluchowski na rychlé schválení obchodních smluv v parlamentě vídeňském i uherském. Nedojde-li k tomuto smíru, bude v každém případě nutno, aby alespoň ve Vídni obchodní smlouva byla projednána. Celní tarif tedy položen na denní pořádek sněmovny hned po velkonočních prázdninách, dříve než schválen bude rozpočet, rozdělaný

dosud ve výboru, dříve tedy než vyprší příměří — které se však celního tarifu netýká. Je patrno, že hledány byly na všech stranách záruky pro to, že vláda zachová alespoň svou linii do té doby, až dohody mezi spornými stranami českoněmeckými nějakým způsobem buď v Praze neb ve Vídni bude docíleno. Nejjednodušší záruka pro další klidný vývoj ležela ovšem ve splnění českých požadavků, kdyby se Němci odporu svého vzdali. Toho ovšem baron Gautsch prozatím nedosáhne stejně jako jeho předchůdce Koerber. Ve věci záruky tedy prozatím alespoň jsou skoro nedosažitelné a proto hledána záruka v osobách. Baron Gautsch odhodlal se tedy zaměniti svůj dosavad úřednický kabinet za parlamentární a nabídl jak Čechům tak Němcům několik ministerských fauteilů. Pro nás jedná se při tom o ministry dva: o ministra krajana a ministra resortního. Dr. rytíř Randa má přepustit své křeslo členu mladočeského klubu a druhý poslanec má převzít jeden z resortu. Neprozradíme tajemství, řekneme-li, že ministrem krajanem státi se má předseda mladočeského klubu dr. Pacák, druhý, místopředseda sněmovny dr. Žáček, pak převzíti má ministerstvo obchodu. Kdo a kam dosazeni mají být Němci, dosud určeno není. Dr. Derschatta, Dr. Baernreither a hrabě Stürghk jmenují se co kandidáti němečtí. Takový je plán a tvrdí se, že proveden bude, jakmile ukončeno bude zasedání českého sněmu.

Č.

Socialism v Japonsku.

Do »La Revue« napsal Jean Longuet.
Zkrác. přeložil Jul. Beck.

Od té doby, co se Japan otevřel civilisaci západní, rozvíjí se s neobyčejnou rychlostí na poli průmyslovém. Jest tomu asi třetina století, kdy znal Japan drobný průmysl, ale dnes tisíce komínů továrních tyčí se v Osace, v Tokiu, v Kiotu a jinde, tak že Weurlersse v díle svém »Le Japon d'aujoud' hui« píše o tom: »V pozadí zátoky tokijské, skvělého to zrcadla, vysoké komíny chrlí černý kouř.« Průmyslové rozpjetí říše vycházejícího slunce má hlubokou příčinu zeměpisnou. Plodná půda její jest velice omezena, asi 5 milionů hektarů, na nichž rolnictví nemůže uživiti 150, 200 ano i 300 obyvatel na čtvereční kilometr připadajících. Průmyslový rozvoj, jenž z Japanu učinil továrnu Dálného Východu jest tedy hlavní podmínkou jeho obživy.

R. 1872 vyvážel Japan rukodělných výrobků za půl milionu jenů, r. 1901 vyvezl továrních výrobků již za 50 milionů jenů. Od r. 1888 koupilo Japonsko z Evropy a z Ameriky za 35 milionů jenů (87½ mil. franků) různých strojů. R. 1893 hnací síla přádelen bavlny čítala se na 8100 HP, r. 1901 již na 32.122 koňských sil. V téže době počet vřeten stoupl z 381.781 kusů na 1,148.545 kusů. Průmysl kovový velice se rozmohl na př. státní ocelárny v Kjučju za plné činnosti vyrobí 100.000 tun ocele ročně. Těžba uhelná stoupla z 3 mil. tun r. 1893 na 7,480.000 tun roku 1900. Společností průmyslových bylo r. 1894 celkem 456 s kapitálem 59 milionů jenů, r. 1901 již 1180 s kapitálem 250 milionů jenů, jak uvádí Dumolard ve svém spise »Le Japon politique, économique et social«. Dle mínění téhož spisovatele trpí průmysl japonský nedostatkem kapitálu a to proto, že domácího není dosti a po cizím nechtí Japonci sáhnouti.

S rozvojem průmyslu ubírá se soustřeďování kapitálu. Lze to zvláště viděti v průmyslu tabákovém, který chce stát převzíti

a pak v bavlnářském, kde rodiny velkokapitalistické Micuj a Šibusava monopolisují výrobu jako Rockefeller, Pierpont Morgan nebo Vanderbild.

Za těchto poměrů mizí řemesla stará čím dál více a třída dělnická, v moderním toho slova smyslu, stává se početnější, čím více nabývá průmysl pro Japan důležitosti. Dnes již na 600.000 dělníků jest zaměstnáno při velkovýrobě. Velká přádelna Kanégafuži v Tokiu s počtem 45.000 vřeten zaměstnává 3 tisíce dělníků, uhelné doly v Miiké u Nagasaki, které těží denně 2 tisíce tun, zaměstnávají 5 tisíc dělníků.

Mezi lidem tímto na druhém konci světa, v plemenu tak rozdílném od našeho, tytéž příčiny vyvolávají samostatné hnutí třídně dělnické, jež mohlo by nám zdáti se nesrovnatelné s duší asijskou.

Utrpení japonského proletariátu.

Zavedení velkovýroby v Japonsku přivodilo strašné vykořisťování dělnictva, jemuž není na světě rovno. Ani krutost počínajícího průmyslu anglického, kterou Marx v »Kapitálu« na pranýř přibil, ani krutosti zjištěné úředním šetřením v bavlnářském průmyslu na jihu Spoj. Států Amerických, nelze s oním porovnati. V zemi, kde někdy »byli téměř všichni chudí, ale nikdo nestrádal bídou«, tam většina proletariátu trpí nouzí, která nebudila by závist obyvatel temných brlohů v East-Endu Londýnském, ve čtvrti nuzných v Roubaix, v Glaskově, v Novém Yorku, v Chicagu anebo v Pittsburgu.

Mzdy proletariátu japonského, ač rozvojem průmyslu i vlivem počínající organisace dělnické stouply, jsou nicméně nanejvýš bídné. I lépe placení dělníci jako strojníci železniční nedosáhnou více než 60 senů (1 frank 50 c.) až 1 jen 20 senů (3 fr.) denně. Horníci, kteří pracují za podmínek nanejvýš krutých, vydělají nejvíce 1 jen (2 fr. 50 cent.) denně.

»Heimin Šimbun« (Lidové noviny) v Tokiu v čísle ze dne 7. února 1904 uvádí číslice mzdy a doby pracovní v některých odvětvích průmyslových: tkalci vlny za 12 hodin práce dostanou mzdy 20 senů; za 11 hodin práce obdrží přadláci bavlny 30 senů, př. hedvábí 26, tkalci bavlny 19 senů; za 20 hodin práce tkalci hedvábí 21, barvíři 23, slévači železa 23, sklenáři 17, dělníci v továrnách hodinářských 23, mydláři 15, papírníci 20, tesaři lodní 19 senů; za 9 hodin práce dělníci v pilách 10 senů. Doba

pracovní zde uvedená není naprosto nejvyšší, na př. přadláci bavlny pracují vesměs 17 hodin denně.

Schopnější dělníci dostávají ovšem mzdy vyšší, u dětí však jsou mnohem nižší; v přádelnách mzda jich činí 8—10 senů denně, v dolech sotva o něco více.

Uvedená čísla značí mzdu mužů, neboť ženám platí se méně, dle předchozího čísla uved. listu přadlenám bavlny jen 20 senů. Cifry v něm uvedené jsou ostatně nižší než jmenuje Dumolard v zmíněném spise. Tkadleny jsou zejména krutě vykořisťovány. Dle práva silnějšího jsou mocí drženy v továrně, jinak přivádí je zpět policie jako tulačky nebo uprchlice. Jak časopis »Šakaj Šugi« (Socialista) píše ze dne 3. června 1903, jednou z nemalých bolestí průmyslu japonského jest, že továrny většinou zřízeny jsou jako internáty, kde se dává dělnictvu nedostatečná strava a poskytuje ubytování v ložnicích nezdravých, »v pařeništi nemocí i zkaženosti mravní«. Z těchto míst vypráví případ list »Labor World« dne 23. září 1902: Z tkalcovny barona Šibusavy a Micuj-e utekly tři mladé dělnice, které mimo na krajně dlouhou dobu pracovní, na směšnou mzdu a ohavnou stravu, stěžovaly si, že dílovedoucími, kteří do ložnice tovární vnikli, byly znásilněny. Nedbáno toho, byly zpět přivedeny pod moc svých katů. Jiný případ líčí týž list dne 3. září 1902, za jakých podmínek bylo pracovati tkadlenám v provincii Saitama, kde úřady zatkly ředitele továrny, o 30 dělnicích, zvaného Hacutaro Kaneko a jeho matku pro krutosti páchané na dělnicích. Při odporné stravě bylo jim pracovati od půl páté hodiny ranní do 9—10 hodiny večerní. Jestli že nevykonaly minimum práce, odepřen jim noční odpočinek úplně. Odnětí stravy nebylo dostatečným trestem, v jistých případech byly tyto nešťastné dívky v úplné zimě docela vysvlečeny, ukrutně zmrskány a vyhozeny ven někdy do sněhu. Dvě uvězněné v tomto průmyslovém pekle osleply nedostatkem potravy a ve špatných podmínkách zdravotních. Většina jich pokusila se utéci, čtyři, jimž se to nepodařilo, skončily sebevraždou, dvě se utopily, dvě vrhly se pod vlak. Čtrnáctileté děcko zemřelo tam nedostatkem výživy. Případy tyto dal vyšetřiti velmi důležitý denník tokijský »Žiži Šimpo« (Čas), hlavní orgán zámožného měšťáctva a udal je, a veřejné pobouření přinutilo vládu potrestati vinníky.

Mezi nejkřiklavější zlořády patří truck-system, nebo placení poukázkami, nutící dělníky odebírati ze skladišť pánových

anebo zadržení mzdy na příliš dlouhou dobu s poskytnutím úvěru v závodech továrníkových, kde vše stojí nejméně o 25% více.

Nedostatek ochranného zákona, jak píše dne 18. července 1902 časopis »Šakaj Šugi« (Socialista), pociťují zvláště krutě dělníci při práci nezbytně riskantní jako na př. v dolech. V témže listě Sen Katajama dne 3. září 1903 podal velice zajímavé podrobnosti o vykořisťování dělnictva v dolech v Kju-Sju. Dle řádu společnosti těchto uhelnych dolů platí se odškodného za život dělníka 50 jenů (125 franků) nanejvýš. Často náhrada ta sníží se na 2 jeny! Počet zabití jest hrozný. V roce 1903 v dolech Micujských, kde pracuje 10.000 dělníků, počet zabitých dosáhl 800! Katajama píše: »Doly v Kju-Sju, hluboké 2000 stop, jsou docela nezdravé a nemají pražádných opatření ani na ochranu zdraví ani života. Tam pracují muži, ženy i útlé děti 12 hodin denně. Viděti tam lze matky s dětmi dvou nebo tříměsíčními. Nešťastná nemluvňata po 12 hodin jsou bez vzduchu a světla v zkaženém a vlhkém ovzduší dolů.«

V arsenálech státních, zejména v tokijských, nepracuje se za podmínek příznivějších. Často se tam stane, jako ve státních arsenálech francouzských, není-li nával práce, že propouští se náhle sta a sta dělníků. Mimo to vláda nebrání, aby se tam na práci přijímaly také ženy ba i děti. »Heimin Šimbun« sdělil dne 31. ledna 1904, že za příčinou důležitých a nezbytných prací pro válku bylo tam přijato 800 dívek ve věku 14 až 15 let na práci nejméně 10hodinnou za mzdu 16—50 senů denně (40 centimů — 1 frank 25 c.) Kromě toho stát japonský, jako většina vlád evropských, požaduje v arsenálech od dělnictva úplnou podřízenost a právo stávkovati, jak uvidíme pochybné i pro ostatní dělnictvo, úplně mu odpírá. Četné pokusy o stávku v posledních letech byly krutě potlačeny jak v arsenálu tokijském, tak na venkově: »Šakaj Šugi« sdělil dne 3. května 1903, že počátkem roku toho v námořním arsenálu kurském zahájilo 20.000 dělníku stávku, tu prohlášeno stanné právo a stávkující byli potrestáni jako odbojní vojáci.

V arsenále tokijském, který zaměstnává 13 tisíc dělníků, mezi nimi 2 tisíce žen, jsou zdravotní podmínky naprosto nedostatečné. Mezi dělnictvem, které pracuje 12—16 hod. denně v dílnách špatně ventilovaných a špatně osvětlených řádí hrozně tuberkulosa. Pokročí-li tuberkulosa do té míry, že dělník nemůže

vykonati s dostatek práce, bez ohledu na prokázané služby jest rychle propuštěn.

Nedostatek zákonů japonských, který jsme viděli v dolech, jest v jiných odvětvích průmyslových ještě hroznější, ježto při neštěstí průmyslník není povinen zaplatiti nejmenší náhrady. »Šakaj Šugi« sdělil tragický případ 25letého dělníka. Mladý muž ten pracoval v loděnici barona Šibusavy, majitele jak nejdůležitější loděnice, tak velmi mnohých tkalcoven. Při práci parní kladivo, vážící 1500 kilogramů, rozdrtilo mu ruku. Dělník vyhozený bez příjmu na ulici, neschopen práce jiné, pojal zvláštní nápad. Zkrvácenou ruku svoji poslal baronu Šibusavovi v krabici poštou, aniž udal od koho jest. Policii byl ihned případ oznámen a ta vyšetřila, co hrozný dárek znamená. Baron Šibusava, známý necita, byl tím pohnut a udělil dělníku malé výslužné. Soudruzi nešťastníkovi, jak »Šakaj Šugi« dne 3. března 1903 sděluje, sebrali pro něho 150 jenů.

Na odčinění tohoto všeho utrpení, pokud kde takové zmírnění špatných stránek nynějšího průmyslnictví možné jest, dobročinná zařízení jsou naprosto slabá a veřejné působení jest teprvé v plénkách. Zákonodárství dělnického není. Za tohoto stavu kapitalistické vykořisťování může nabývati rozměrů, o nichž načrtnuté případy mohou učiniti jen nepatrné ponětí. Rozruch, který způsobily některé zvláště křiklavé zlořády, v době pěti až šesti let přivodil návrh zákona, který však týká se pouze velkoprůmyslu a platiti má pro závody, kde jest zaměstnáno nejméně 50 dělníků. Návrh tento jest více než nedostatečný. Nestanoví maximum pracovní doby pro dospělé muže a ženy, bázlivě načrtává meze práce dětí, jíž zapovídá před 10 rokem a do 14 let stanoví na 10 hod. denně. Všechny podmínky ruší vyjímky, jež nařízením mohou se provésti. Tak obdobný odpočinek dvou dnů za měsíc pro všechny dělníky, který stanoví paragraf 1. odstavce 11., jest v nivec uváděn § 2., kde se připouští žádost o výjmutí z tohoto pravidla. Podmínky stanovené o náhradě při neštěstích jsou stejně směšné. Za ustanovením, kdy jest zaměstnatel povinen náhradou při úrazu anebo zabití, praví se: »ale tyto články nevztahují se na případy, kdy poranění nebo smrt přivodí se z vůle dělníkovy, činem třetího, nenadálou příčinou (!) nebo překročením předpisů vydaných na uvarování neštěstí.« Návrh tento nazval i pan Dumolard v jmenovaném díle »holým šprýmem« a socialistický časopis japonský »Labor World« dne 23. listopadu roku 1902, patnácte měsíců

před svoláním parlamentu, když návrh vyšel, napsal: »že podobný návrh byl by hanbou pro národ, že jeho nejbezpečnějším výsledkem bylo by ještě rozmnožení ohavného způsobu průmyslové práce dětí . . . že tak původci chtěli nadržovati zaměstnavatelům a ne dělníkům a pěkně dosáhli cíle, neboť propůjčili uzákonění nejodpornějšímu ze zlořádů práci dětí dělníků.«

Kabinet Okumův nejpokrokovější, který Japonsko dosud mělo, jenž byl prvou vládou parlamentní, ohlásil některé opravy sociální, když r. 1898 nastoupil, ale většina jeho počala se brzy štěpiti a ministerstvo to bylo nuceno odstoupiti. Kabinety Jamagatův, Itův a zejména Kacurův, který jest u vesla od června 1900, měly příliš mnoho zaneprázdnění militaristického a imperialistického, než aby se mohly zabývati třídou dělnickou.

Na konec zmíniti se dlužno o třídě japonského dělnictva, kde jest bída ještě černější, jsou to jinrikišové nebo kuromajové, kočárkaři, kterých jest na 60 tisíc jen v Tokiu a člunkaři, jichž v Osace, v »Benátkách Dalného Východu« jest 15—20.000. Tito dělníci nejbídněji placení za namahavou práci, hromadně bydlící v hrozných hlíněných brlozích v Tokiu, v ulicích Šinami. Chodjamači a Samegaši živili se ještě v soutěži s koňskou tramwayí, pomalou a drahou, ale při elektrické, která značně snížila dopravní ceny, pochodili hrozně. Na 30.000 octlo se jich bez obživy na pospas hladu. V Osace přivodily totéž parní čluny. Člunkaři podnikli na ně útok a zpřevraceli mnohé, byli však policií surově zahnáni a tábory jich zakázány.

Všechny způsoby vykořisťování dělnictva v Japanu nelze ani v stručném článku vypočítati. Mezi ně patří také, jak »Šakaj Šugi« dne 3. února 1903 sdělil, vydírání dělnictva dohazovači, kteří žádají až 40% jejich mzdy za první měsíc a právě tolik žádají také na zaměstnavateli.

Všeobecná krise hospodářská v říši vycházejícího slunce, již přivádí nedostatek domácího kapitálu a zdráhání státníků japonských připustiti kapitál cizí, po mnohé měsíce jest příčinou nouze dělnictva, již události nynější jen rozmnožily. Počet nezaměstnaných poslední dobou neustále vzrůstá. (Pokračování.)

Výdělečná práce dětí.

(Pokračování.)

Mnohem hojněji ještě jsou dítky činny v pracích domáckých. Skleněné zboží hotoví zejména na Jablonecku. Navlékají skleněné perly a korály v kolliery a náramky a sestavují skleněné kytky. S pravidelným vyděláváním počínají 5. rokem. Bylo tam napočteno 250 školních dětí, které jsou u díla již před vyučováním a po něm do 9—10 hodin večer.[1]

S příslovečnou bídou domácích tkalců souvisí obvyklá práce dětská. Život tkalců je stejně ubohý na Jindřichohradecku, na Moravě i v D. Rakousích. Na Litovelsku dostávají přízi z továrny; tu si musí pro stav nejprve připravit. To je zaměstnání žen a dětí Jsou k němu přidržovány dítky šestileté, pětileté i čtyřleté. Po odečtení výloh obnáší tkalcův výdělek 3—7 K, jen výminkou 10 K týdně. Z té mzdy žije rodina 7—9 členná; výživa a obydlí jí odpovídá. Všichni bydlí v jediné světnici; ta se nevětrá, aby se v zimě ušetřilo paliva, a aby vzduch zůstal vlhký, což prý je práci příznivější. Člověk zvyklý čerstvému vzduchu tam nemůže vydržet ani čtvrt hodiny. Chléb, brambory a káva jsou hlavní potravou. Jsou rodiny, které den za dnem žijí dle tohoto jídelního lístku. Snídaně: káva s chlebem nebo s brambory; oběd: polévka a knedlík; večeře: brambory s podmáslím. Pro změnu bývá polévka, kterou dostanou od uzenáře zadarmo. — V okrese cmuntském udaly dítky ve dnech prázdných dobu denního zaměstnání takto: 1 méně než 3 hodiny, 227 více než 3 hod., 172 více než 6, 141 více než 8, 35 více než 10, a 10 více než 12 hodin. Živnostenští inspektoři vypravují o tkalcích ve východních Čechách, že dílem zaměstnávají se pravidelně všichni členové rodiny od šesti-

[1] »Možno říci, že zdravého pokolení v Jizerských Horách více není, neboť jeho zdraví je od dětství podkopáváno,« tak bylo referováno o perlové industrii toho kraje ve vídeňské anketě.

letých dětí až do vysokého stáří. Bezdětné rodiny přijímají sirotky, kteří jim pomáhají. Někde sedávají jedenáctileté dítky již za stavem.

Výroba nítěných knoflíků v okrese cmuntském je skoro výhradně v rukou dětí; v některých obcích se jí věnuje všechno žactvo. Děti pracují doma před školou i po škole; ty, které nemohou v poledne pro větší vzdálenost docházeti domů a zůstávají tudíž ve škole, berou s sebou určitý počet kroužků a potřebné niti a odevzdávají doma hotové zboží. Z dětí činných v knoflíkářství skoro polovina počala pracovati před 6. rokem; jsou případy, že již od 4. roku. Na Žamberecku šijí knoflíky plátěné. Zpravodaj praví, že pětileté děvče vyrobí denně 2 tucty knoflíků a vydělává při nich 1—3 h. Lékaři prohlašují tu práci za škodlivou, protože oslabuje zrak, a že stálé sezení způsobuje obtíže v trávení. Učitelé mají tam žactvo krátkozraké, chudokrevné a tuberkulosní.

Ve dvou místech Kraslicka zaměstnává se 95 proc. žactva paličkováním krajek; z nich jsou 3 pětiny děvčat a 2 pětiny hochů. Všichni až na 2 začali pravidelně pracovati před 6. rokem. Při školní návštěvě mají 3—8 hod. denní práce, je-li prázdno, 10, 12 i více hodin. Zhotovené krajky se platí od metru, takže je možná udati přesně mzdu. Z 91 dětí vydělá týdně méně než 50 h 29, od 50—75 h 18 dětí, od 75 h až 1 K 30 dětí, 1—2 K 12 dětí, více než 2 K 2 děti. Výše mzdy řídí se materiálem, vzorkem a šířkou krajky. Ve Vamberce a v okolí paličkují krajky dítky čtyřleté.

Na Chotěbořsku a Chrudimsku hotoví mládež vlasové síťky. To je příčinou, že velmi často opomíjí školu a trpí očními nemocemi. Pracovní doba je neobyčejně dlouhá, pro děti v útlém mládí přímo osudná. Nezřídka bývají časně ráno buzeny, aby pracovaly ještě před školou. Když se vrátí domů, musí hned a velmi často s hladovým žaludkem chopiti se díla ráno počatého. Sváteční odpočinek omezuje se obyčejně na dobu služeb božích, ostatní čas věnuje se práci. Na Moravě je středem té domácké výroby Mikulov, kde ji obstarávají i čtyřleté děti. Byla tam zavedena před 20 lety, v nejnovější době se však značně rozmohla, protože je podporována ministrem vyučování, který doporučil zabrati v ženské ruční práce ve škole také pletení sítěk. V poslanecké sněmovně uvedl tuto péči ministerskou odchylnou od úsudku učitelů a živnostenských dozorců na veřejnost posl. Seitz. Poukázal zejména k tomu, že vyučování ženským ručním pracím

má se vztahovati na ony obory, jež jsou důležity v občanských rodinách, a jest-li ministr zapověděl užívati čtverečkovaného papíru, aby byl ušetřen zrak mládeže, měl by viděti poškozování zraku také v pletení sítěk. Ministr odpověděl, že bída obyvatelstva jej přiměla k podpoře tohoto domáckého průmyslu, a že by ji odvolal, kdyby se u dětí ukázaly škodlivé účinky pletení. Ty jsou všeobecně známy, ale děti pletou dál sobě ke zkáze.

Nebudu podávat ukázky dětské práce v prýmkářství, ve vyšívání, v pletení příze, ve výrobě šatstva a prádla, v rukavičkářství, ve výrobě plstěných střevíců, kartáčů, umělých květin, v košíkářství, v hotovení hraček . . . Ani řemeslníci nemohou potlačit žádostivost po levné síle dětské. Pod samými okny parlamentu, ve Vídni, nejsou vzácny případy účasti dětí školních v řemeslné výrobě.

Mládež pomáhá také v různých odvětvích obchodu. Ve Floridsdorfě bylo zjištěno, že 19 hochů a 3 děvčata prodávají v hostincích doutníky a chléb, 105 hochů staví kuželky, 22 hochů a 2 děvčata jsou výpomocnými číšníky. Po Praze přese všechny zákazy chodí děti se řetvičkou, po Karlov. Varech s oplatky.

Městské děti bývají najímány k čistění vozů a koní, jako čeleď do stájů a podomci. Mnohé jsou zaměstnávány posluhováním; tak ve Floridsdorfě mělo posluhování 175 chlapců a 228 děvčat. Ve Vídni posluhují děvčata desítiletá. Často obstarávají potřebné práce u jedné rodiny před vyučováním, u druhé po vyučování a večer u třetí. —

Školní zákonodárství rakouské mělo vždy zvláštní ohledy k interessům agrárním. Osmiletá školní návštěva je předepsána jen některým zemím, v ostatních trvá 6 let; v těchto má mládež navštěvovat od 12—14 let zimní školy opakovací. Zákon o školní docházce hned po svém prohlášení byl předmětem útoků rolnických, velkostatkářských a kněžských; na druhé straně pak státní správa ho dost horlivě nehájila a byla vždy ochotna slevit. Školní novella z r. 83. je ovládána jediným úmyslem, aby školní mládež byla poslána na pomoc rolníkům. Ustanovuje, že žactvo obecných škol po skončené šestileté návštěvě může nabýt i úlev ve školní docházce. Celodenní vyučování se potom omezí na část roku (dětí chodí do školy v zimě, v létě jsou osvobozeny), či se změní na polodenní anebo zabírá jen některé dny v týdnu. Provedení těch předpisů bylo svěřeno školním úřadům, které mají přihlížeti k oprávněným přáním obyvatelstva. Než ani s tím se nespokojují zástupci

jmenovaných stavů v poslanecké sněmovně a usilují při každé příležitosti o menší kulturní úroveň lidu. V neblahé paměti jsou posud návrhy Ebenhochovy, k nimž přistoupiti projevilo ochotu také mladočeské poselstvo.

Školní úlevy se žádá měrou velikou. Dle rakouské statistiky o vzdělávacích ústavech z r. 1900 užívalo jí z oprávněného žactva

v Tyrolích . . .	95 proc.	ve Štýrsku . . .	54 proc.
v Solnohradsku .	90 »	v Čechách . . .	46 »
v H. Rakousích .	87 »	v Korutanech . .	42 »
ve Vorarlbersku .	72 »	v D. Rakousích .	36 »
na Moravě . . .	68 »	ve Slezsku . . .	16 »

tedy v těchto 10 zemích průměrně 52 procent.

Tato mládež prostá školy obrací se téměř všechna k rolnictví. Pomáhá na poli a na mlatě, ve stájích, krmí a pase dobytek. Někdy bývá zaměstnána doma; ale následek všeobecných úlev je, že děti chudých domkářů a podruhů se pronajímají jako hospodářská čeleď. Sedlákům nestačí jen žactvo odrostlejší, i brávají do svých služeb dítky pod 13. rokem.

Korutanská zemská školní rada píše v jedné zprávě: Jak známo, jsou nemanželské děti tak četny, že v mnohých školách tvoří $^2/_3$—$^3/_4$ počtu žáků. Ty bývají s matkami od rolníků najímány, aby za poskytované opatření obstarávaly lehčí práce, hlídaly dobytek a pod. Stává se, že rolník, jenž byl trestán, protože je zdržoval od návštěvy školní, propouští matku i dítě z práce.

Ve Štýrsku slouží dítky od nejútlejšího mládí. Při prvním školním zápise (v 6. letech) stalo se nezřídka, že jako úřední dokument předkládají své čelední knížky. Kolem Cmuntu bylo napočteno hospodářských dělníků ve věku

6 let	7 l.	8 l.	9 l.	10 l.	11 l.	12 l.	13—14 l.
2	36	80	124	123	172	220	519.

Pracovní dobu nelze udat; trvá od časného rána do pozdního večera téměř bez přestávek. Výživa té mládeže bývá nanejvýš nedostatečná. V horním Štýrsku jsou hlavní potravou nuky, pšeničné škubánky a krupičné knedlíky se zelím. Již od 10 let pije čaj se špatným rumem. Nevzdělaný venkov dělá z dětí alkoholiky. V okrese velsském školáci, kteří slouží u sedláků, dostávají denně čtyřikrát, ve žních ještě častěji mošt a kořalku. Ve škole se objeví tak opilý žák, že musí být poslán domů.

Jako chodí mládež na práci do podniků továrenských, tak se stěhuje do krajů, které pěstují zvláštní hospodářské plodiny.

Na Rakovnicko a Žatecko chodí česat chmel, pomáhá na vinicích, sklízí čekanku a dobývá řepy. Z N. Brodku v jižní Moravě odchází pětina žáků do cihelen a na řepu již v dubnu. Jdou do řepných krajů hanáckých a pracují od 5 hodin ráno do 8 večer se skrovnými pausami. Přijímají hrubosti výrostků i dospělých lidí, s nimiž mají společné lůžko. V kraji meranském řídí dětské vystěhovalectví dokonce spolek, ne však aby chránil mládež před časnou tělesnou námahou, a ten vypravuje děti již v 11 letech do ciziny. Každoročně jich posílá kolem 350 ve stáří 11—17 let do Friedrichshafenu. Tam je najímají sedláci jako na trhu zvláštní smlouvou a odvážejí do Badenska a Virtmberska. Děti jsou povinny hlásit se v novém svém domově u farářů, a ti mají nad nimi bdít. Zde jim hospodáři přidělují práce těžké i nebezpečné. Bývají prý se svým místem i mzdou až na malé výjimky spokojeny. Vysloužení průměrně za 7 měsíců 35—43 zl. Po 5 zimních měsíců jsou doma a mají chodit do školy. Ale rodná jejich země pečuje o jejich vzdělání macešsky. Meranský a 3 sousední okresy měly r. 1900 289 škol, a z těch bylo 236 jednotřídních. Z učitelů v nich působících byla celá pětina bez jakékoli způsobilosti. Přimysleme si, že v zimě překážejí pravidelné docházce neschůdné cesty, a máme trudný obraz kulturní práce klerikálů, v jichž rukou je tyrolské školství. Dětské stěhování není omezeno na kraj meranský; zejména četně odcházejí děti z vlašských končin do Italie. Odchodu školní mládeže chtěla čelit zemská školní rada zvláštním opatřením. Mladí vystěhovalci potřebují k letnímu cestování úředního listu průvodního, chodívají však často bez něho. Zemský úřad školní vyzval pohraniční policii, aby nedovolovala přechod přes hranice dětem, které nemohou ještě nabýt úředního povolení. Ten zákaz ministerstvo vyučování nepotvrdilo, ježto prý ani říšským zákonem ani živnostenským řádem není odůvodněn. Spíše prý by se mělo obyvatelstvo přesvědčovat o ceně školního vzdělání, a bylo prý by potřebno tam, kde nouze dohání rodiče, aby děti posílali na práci, starati se o živnostenské podnikání.

Cíl vychovatelský je harmonický tělesný a duševní rozvoj dítěte, a tělesná práce musí mít určité místo také ve školách. Dítě vedle duše musí cvičiti také tělo a ruku. Ta činnost má býti jedním z prostředků výchovných a bude zejména budit úctu k fysické práci a lásku k ní. Ten úkol, jenž moderní škole bude jistě předepsán, není v nijaké souvislosti s jednostrannou výdělečnou prací mládeže. Pedagogové i lékaři vidí v ní přetěžování nevy-

spělého organismu. Úplné vyčerpávání tělesných sil, jež v ní bývá obyčejem, mívá za následek veliké škody. Nedostává-li se tělu potřebného odpočinku, nastupují poruchy v nervovém systému, v trávení a výživě těla. U dětí je to tím povážlivější, že výměna látek v mladém organismu je intensivnější než ve starším, a že se nejedná jen o náhradu spotřebovaných látek, ale také o materiál potřebný vzrůstu.[1] Při pracích, jež se konají v sedě, povstávají skřiveniny páteře, nedostatek volného a vydatného dýchání podporuje vývin tuberkulosy. Při zaměstnání v stoje dostavují se křeče; nošení břemen ve službě u rolníků mstí se srdeční vadou. Pletení vlasových sítěk, punčoch a paličkování krajek kazí soustavně zrak. Nejednu tělesnou poruchu nelze ještě v mládí konstatovat, ale její klíček nezřídka od těch čas se rozvíjí a vzrůstá později v těžkou nemoc. Nemůže býti zdrávo, když roznášeči mléka a novin vystupují každé ráno do několika set poschodí. Tisíce dětí je vydáno na polích a na pastvinách slunečnímu žáru; jindy stojí bosy v rozmočené půdě anebo pracují v dešti.

(Dokončení.)

[1] Kam až může sáhat vysilování mladičkých dělníků, o tom vypravoval posl. Adámek r. 83. ve sněmovně: V některých továrnách bývají u nás zaměstnávány děti také osmileté; děti dvanáctileté musí pracovat denně 12 i více hodin. V jedné továrně brněnské pracovaly často celé dny, odpočívati mohly denně jen několik hodin; když padaly únavou, byly polity studenou vodou, aby přišly k sobě.

A. N. Pypin (1833—1904).

Jeho práce vědecká a publicistická.

Líčí J. Polívka.

(Dokončení.)

V těchto dobách připravoval si Pypin pomalu látku pro větší spis o dějinách ruského písemnictví, některé drobnější partie ze starší doby ruské literatury vylíčil r. 1875—77 ve Věstníku Jevropy, ale od těchto prací byl odvrácen jinými literárními zájmy, vyvolanými slovanským ruchem vzrůstajícím od polovice 70tých let. V Pypinovi ožil interes pro slovanské literatury a otázky vzbuzované živějším kulturním i politickým životem slovanských národů; přepracoval své dějiny slov. literatur, studoval řadu jiných zajímavých a ten čas důležitých otázek. Od počátku 80tých let vrátil se již nadobro k studiím ruského písemnictví, ale neoddal se ještě systematickému dílu o dějinách ruského písemnictví, než vybral si opět předem pouze význačnou ovšem část jeho od druhé polovice XVIII. stol. až do sklonku XIX. století, významnou nemálo pro charakteristiku vzrůstu národního uvědomění. Od roku 1881 tiskl po řadu let až do r. 1888 pojednání líčící počátky a vývoj národopisných studií ruských ve Věstníku Jevropy, a vydal potom, znovu je zredigovav a také doplniv velkolepé dílo o čtyrech silných svazcích История русской этнографии 1890—92. Sv. I.-II. obsahují úvodem všeobecný přehled studií národopisných a potom přehled vlastivědných a národopisných studií o kmenu velkoruském, sv. III. o kmenu maloruském a IV. o kmenu běloruském a o Sibiři.

Tyto »Dějiny ruské ethnografie« obsahují ovšem mnohem více, než bychom snad podle nápisu knihy směli očekávati. Chtějí býti také dějinami úspěchů národního uvědomění. Kniha tato jest opět skvělou obranou these Pypinovy o nutnosti a blahodárnosti reformní práce Petra V., jakož i další jeho these, že právě často

tak odsuzovaná vzdělanost XVIII. stol. pracovala nejlepšími svými silami k osvícení, k materialnímu a mravnímu osvobození lidu. V době Kateřiny II., kdy napodobování evropské civilisace upadalo do krajností, tak že vyzývalo hojné satirické úsměšky a šlehy od císařské autorky veseloher, Sumarokova až do Fon-Vizina, právě nejsilněji se projevovala snaha po poznání národa, jeho života a zájmův. V té době počínají, a to do jisté míry nezávisle na západoevropských směrech literarních, poprvé se zapisovati a vydávati tradice lidové, začíná třebas nesměle napodobování lidové poesie i vnější její formy, projevují se zároveň snahy po zlepšení socialních poměrů selského lidu, po zrušení nevolnictví. V tomto směru pokračovali od pol. XIX. stol. převážně odpůrcové slavjanofilství, přívrženci směru realního a progressivního. Lid musí nejdříve býti vyproštěn z temnoty ho zakrývající, a k tomu nevede mystika a návrat »domů«, než osvěta a svoboda.

Pypin líčí ve své knize ne pouze »dějiny národopisu ruského« a studií vlastivědných, vycházeje od vědeckých expedic, které byly již za Petra V. podnikány napřed učenci cizími, německými, potom záhy již ruskými jich žáky, kritisuje historiografii XVIII. stol., Karamzina atd., než probírá zvláště různé theorie hájené některými mysliteli v 1. polovici XIX. stol., vznikající hlavně pod vlivem německé filosofie (slavjanofilství, rozebráno hlavně učení Konst. Aksakova), a mimo to líčí též, jak národní živel si znenáhla zjednal platnosti v poesii ruské, hlavně od Puškina počínaje, jak zmohutněl stále více, zvláště pak od počátku let 50tých, až došel do krajností důsledně »naturalistického« směru, kde pouhé věrné podávání skutečného života bylo prohlášeno za výhradní princip, až konečně vznikla škola, která s určitou tendencí kladla šíré massy selského lidu proti intelligenci, svérázný »mravně nepokažený lid« proti vyšším třídám, »pokaženým«, a splynutí s massou prostého lidu prohlášeno za ideál.

Tuto školu ostře odsuzuje důsledný osvícenec Pypin jakožto retrogradní pomocnici obskurantismu. Méně široký programm mají III. a IV. kn.; v nich obmezuje se spisovatel na pečlivé líčení vývoje studií národopisných, ale i zde dotýká se všeobecných otázek, tak při zmínce o literárním hnutí maloruském a o poměru, který zaujalo k němu officialní Rusko, při čemž projevuje své sympathie k tomuto hnutí, jakož vůbec míní, že národ zvyšuje síly své, když vnitřní bohatství jeho vychází na jevo v rozmanitých odstínech, a želí násilných skutků, jichž se užívá na jeho potlačení. Dotýká

se také na různých místech poměrů k Polákům zvláště v západních krajích maloruských a běloruských, a želí toho, že se nepřátelská nesnášenlivost vůči Polákům nutně obráží škodlivě v ruských stycích se Slovanstvem vůbec. A tak toto monumentalní dílo stalo se ne pouze nezbytnou rukověti pro každého, kdo se blíže zajímá o ruský národopis, než také zajímavou pomůckou ke studiu literarního a osvětového ruchu ruského vůbec, knihou povzbuzující k dalšímu prohloubení národního i společenského uvědomění.

Od r. 1893 začaly se ve Věstníku Jevropy objevovati systematické studie o dějinách ruského písemnictví — některé studie o staroruském písemnictví vyšly již roku 1875 a 1876 v řečeném časopise. Pypin dal se konečně do slíbeného a dychtivě očekávaného díla, do soustavného přehledu vývoje ruské literatury od nejstarší doby až po dobu nejnovější. R. 1898 vyšel velký jeho spis Исторія русской литературы ve 4 silných svazcích; v druhém, doplněném vydání r. 1902—3.

Ruská literatura nemá ovšem nedostatek v různých historických přehledech, ale i nejlepší, jimiž mohla se vykazovati, měly na zřeteli především účely učebné, a přední kompendia potřeby vysokoškolské, tak díla Galachova a Porfirjeva, ze kteréhožto posledního, mimochodem řečeno, vydatnou měrou čerpal Reinholdt pro své německé psané dějiny ruského písemnictví.

Než i tato díla byla do jisté nikoliv nepatrné míry již antikvována: výzkum zvláště staršího písemnictví pokročil velmi zdatně a vedl k novým výsledkům, k opravám a někdy velice značným změnám do té doby platných mínění literarně historických, zvláště o poměru starého písemnictví doby moskevské před reformatorskou činností Petra V. k novému vývoji po tomto »převratu«, značně se objasňovaly různé otázky staroruského písemnictví. Neméně pokročilo studium ruského písemnictví XVIII. stol. Obě přední, jmenovaná, kompendia obsahovala ruskou literaturu XIX. stol. pouze do Puškina, uzavírala přehled ruské literatury dobou Alexandra I. Byla a jest velice potřebna historie ruské literatury, která by podávala úplný přehled jejího vývoje od jejích počátků až do doby pokud možno nejnovější, která by využila všech dosavadních výsledků literarně historického badání, a která by neměla na zřeteli toliko potřeby universitního posluchačstva, než především a hlavně potřeby širších vrstev ruského vzdělanstva. Tento cíl mělo na zřeteli dílo Pypinovo a dosáhlo ho také, ovšem do jisté míry.

Především třeba poznamenati, že dorostu universitnímu nemůže býti žádoucí rukovětí. Autor měl sice také ten cíl na zřeteli, chtěl, aby dílo jeho stalo se též jakýmsi uvedením do hlubších, detailních literarně-historických studií, a proto hlavně opatřil dílo své hojnými bibliografickými poznámkami, ba i jakýmis bibliografickými přehledy. Pypin chtěl podati též výsledky soudobého výzkumu literarního bohatství, chtěl podati též dějiny vývoje různých literarně-historických otázek, než nelze říci, že by se tu byl potkal se zdarem. Tomu byl vlastně již na odpor celý plán jeho díla, vlastní jemu způsob líčení literarní historie. Pypin nepouští se do detailního rozboru literarních jevů, literarních památek ani v době staré ani v době novější, ani působení vynikajících činitelů literarních není s náležitou, žádoucnou úplností vypsáno: tak literarní činnost Lomonosova, Kateřiny II., Sumarokova a j., dále Fon-Vizina, Deržavina, jakož i Puškina, jednotlivá jich přednější díla neoceňují se tak podrobně, jak by si asi byla převážná většina čtenářů jeho díla přála. Přirozeně, že ještě více ustupují do pozadí drobnější literáti, ač mají místy přespříliš značný význam ve vývoji literatury plebejci literarní a básničtí, tak na př. týž Lukin, jemuž věnoval Pypin první svou studii literarně-historickou, se v jeho literatuře jen tak mimochodem mihl, jiný jako na př. dosti pozoruhodný Osipov se svým zpracováním Blumauerovy travestie Eneidy byl vůbec pominut, ač byl to tuším významnější zjev než něco starší dvorní vyrabitel ód na oslavu Kateřiny II., Petrov, jemuž bylo věnováno několik řádků (IV., 99). Některým jevům byla naopak věnována přílišná pozornost, jako na př. tendenčnímu fantastickému romanu kn. Ščerbatova (IV., 164 sl.), hlavně proto, že byl nedávno teprve objeven a tudíž širšímu obecenstvu neznám; ovšem i pro socialně politické myšlenky v něm hájené podává poměrně podrobnou jeho analysi, pojednává o Ščerbatovu málem ještě více než o Radiščevu, třebas význam tohoto ve vývoji literarního a osvětového snažení ruského jest nepoměrně větší. Kritikové nikoliv neprávem vytkli tomuto dílu Pypinovu nesouměrnost.

Literarní historie jest Pypinovi důležitou, ba hlavní součástkou historie kulturní i historie socialní, v literatuře obráží se duševní, myšlenkové hnutí národa, přední a vyšší jeho vrstvy vůdčí; z literatury pronikají, znenáhla prosákají určité myšlenky, ideje a představy až do nejspodnějších vrstev národa, a právě líčení tohoto stálého proudění myšlenkového pokládal tento literarní his-

torik za hlavní, ne-li jediný svůj úkol, třebas byl si vědom, že literarní historie má jiné ještě úkoly. S tohoto stanoviska jest Pypinův spis mistrné dílo: všeobecné jeho charakteristiky myšlenkového ruchu určitých dob jsou znamenité, jeho kulturní obrázky, jeho rozbory idejí zmítajících národem jsou nedostižné. V těchto všeobecnějších líčeních ustupuje do pozadí a sice přespříliš vlastní literarní práce, i životní literarní dílo předních a vynikajících činitelů ve vývoji literatury samé. A kde se přece rozbírá literarní práce jednotlivcova, tu hledí se takřka výhradně na idejový obsah jeho děl, na osvětové, socialní, náboženské myšlenky, kterým propůjčil výraz ve svých spisech, na idealy, jichž byl hlasatelem. Forma, ve které tyto myšlenky byly projevovány, ve které idealy básníkovy byly hlásány, esthetická forma básnických děl mizela takřka úplně.

Vyžaduje to zajisté nemalou dovednost, podati širším vrstvám tř. intelligence dějiny literatury, líčiti historický vývoj literatury v oněch dobách (do Petra V.), kde o vývoji literatury hrubě nemůže býti řeči, kdy se po staletí literatura vlastně nevyvíjela, než literární činnost se vyčerpávala přepisováním, přemíláním, nanejvýš přepracováním děl převzatých, částečně prostřednictvím jihoslovanským, částečně přímo, z Byzance, jichž chronologie se může stanoviti leda po pracných studiích filologických, jazykových a palaeografických, a samostatněji vystupující literáti, individuality spisovatelské, na prstech takřka mohou se spočítati. Nicméně uměl Pypin podati velice poutavý, místy unášející obraz (srov. na př. vývoj představ o Moskvě jakožto třetím Římu, líčení činnosti Silvestra Medvědeva) tohoto období literatury ruské, ovšem do jisté míry obraz nikoliv nestranný, zcela objektivní.

Celý spis stal se ovšem plamennou obranou hlavních thes Pypinových, o naprosté nutnosti všestranné reformy veškerého ruského života, kterou ráznou a mohutnou svou vůlí provedl Petr V., o blahodárnosti vlivu západoevropského, třebas po jistou dobu upadal do krajností, a jak teprve ruské písemnictví muselo projíti touto školou, aby se mohlo znenáhla emancipovati od přílišných jednostranností západoevropského písemnictví pseudoklassicismu, ovšem opět do nemalé míry pod vlivem pozdějších literarních směrů západoevropských (francouzských, anglických a německých), znárodňovati se a státi se konečně svérázným ruským, až konečně vzbudilo obdiv západní Evropy a začalo i její literarní produkci oplodňovati. Tímto utvrzením národního rázu literatury ruské

končí Pypinovo dílo. Nelíči více vývoj nejnovější ruské literatury od polovice XIX. stol., jen v krátkých, markantních rysech podává stručný přehled vývoje jejího »po Gogoljovi« (IV., 555 sl.), rozbor kritických hlasů o významu poesie Puškinovy, o vlivu Puškinově a Gogoljově na další vývoj literatury, jak dále opět působili na myšlenkové směry ruské různí západní básníci a myslitelé, od George Sand a Dickensa až po Fr. Fourier a Pierre Leroux, jaký velký vliv mělo západní socialistické hnutí na hlavy ruské — podlehl mu také Dostojevskij — ač bylo fakticky úplně cizí ruskému životu, působilo ovšem svým všeobecným idealním, humanním rázem — třebas nebyly tehdy ještě bezprávné massy dělnické, byly milliony bezprávného ještě, nevolnického, zotročeného lidu selského. Tyto ideje oplodňovaly celou literaturu ruskou od let čtyřicátých XIX. stol. Literáti postupujíce dále ve směru, který zahájil Gogolj, který se prohluboval intensivnějším vědeckým studiem života lidu ruského, podléhali idejím nových myslitelů francouzských, nikoliv však socialistickému romantismu francouzskému. Svéráznost ruské literatury byla dostihnuta, socialní politické její úlohy pevně stanoveny — nebylo to jenom jakési abstraktní sloužení »čistému« umění, než snaha po hlubším poznání života ruského, snaha po uvědomění politickém a národním. Generace vychovaná touto literaturou čtyřicátých let, provedla pak velké svaté dílo osvobození millionů nevolníků selských . . .

O dalším vývoji ruské literatury Pypin více nepojednává. Po onom velkolepém vzruchu veřejného života ruského nastala reakce v celém životě, jedním z následků tohoto obratu byl také úpadek umělecké síly tvůrčí i nejnovější, zjevné aneb skryté, dekadentství, s jeho domněle »čistým« uměním, které si neuvědomuje, že vzešlo z kalu a bláta obskurantismu, že pozbylo všeho smyslu pro životné povinnosti literatury, pro které mravní idealy, jež byly ode dávna tak drahé společnosti, se staly »zapomenutými slovy«. Historii tohoto nejnovějšího období nechtěl více Pypin napsati. Pro »čisté umění«, pro »l'art pour l'art« neměl Pypin smysl, ba ten horoucí neunavný bojovník za osvětu a pokrok, z historie ruské literatury věděl, jak toto heslo šlo vždycky svorně s reakcí a obskurantismem, a tím více je tedy ze vší duše své stihal svou záští. Za hlavní svou úlohu považoval Pypin, jak výslovně pověděl v předmluvě 4. svazku svého díla, ustanoviti jevy literarní . . . v jich vnitřních vztazích, v jich souvislosti s událostmi života státního, národního a společenského.

Předpokládal, že základní fakty literarní historie jsou známé čtenáři, měl na zřeteli čtenáře více méně připraveného. Historik literarní měnil se tu v komentatora, vykladatele literatury . . .

Po tomto velkém díle obral si Pypin některé drobnější partie z dějin ruské literatury XVIII.—XIX. stol. Zvláštním předmětem svých studií učinil literarní činnost Kateřiny II. Na základě nových materialů ze státního archivu uspořádal úplné kritické vydání jejích spisů v X svazcích nákladem akademie věd r. 1901. V monografiích vylíčil některé zvláštní detaily z jejího působení: ukázal (В. Европы 1901, Май, 181—216), že Kateřina napsala sama obranný spis »Antidote ou Examen du mauvais libre . . .« proti spis franc. abbé a astronoma Chappe d'Auteroche, který vydala francouzská akademie r. 1768 pod titulem: »Voyage en Sibérie . . . contenant les moeurs, les usages des Russes, et l'Etat actuel de cette puissence, le description géographique . . .«, kterýžto spis mocně urazil národní samolibost současného obecenstva ruského, a především silně se dotekl samé císařovny Kateřiny II. Rozebral dále její spisy historické (В. Евр. 1901, сент. 170—202, дек. 760—803) a vylíčil hluboký vliv, který měly na ni spisy znamenitého myslitele a politika Montesquieu, (ib. 1903, май, 272—300), jeho »Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains«, které poznala ještě v mladistvých svých letech, zvláště pak jeho »De l'esprit des lois«, jehož sledy viděti v zákonodárném rozvrhu velké císařovny. Pypin nalezl dále její vlastnoruční poznámky na spise jistého akademika Petrohradského »Lettres Russienes«, který vydán tiskem r. 1760 čelil proti »Duchu zákonů« francouzského myslitele, zvláště kde tento mířil na despocii a na autokratism ruský. Některé tyto francouzské poznámky Kateřininy Pypin otiskl. Nemohu než aspoň jednu tu sděliti: »La peur peut abbatre le crime, mais elle abbat la vertu aussi. Qui n'ose penser, n'ose que ramper«. Zdá se, že těmi monografiemi se připravoval literarní historik na větší spis o Kateřině II., a nutno velice litovati, že smrt plán tento zničila, neboť měl volný přístup do tajného archivu státního, k pramenům do té doby neužívaným.

Jeho Dějiny literatury ruské sahaly celkem pouze do polovice XIX. stol., ba nevyčerpaly ani úplně první polovici XIX. století, nedotýkaly se hlouběji onoho velkého hnutí myšlenkového, v němž pojednal šíře ve svých dějinách ruského národopisu a v některých drobnějších rozpravách.

Později jal se přece podrobněji psáti o některých vynikajících literatech dob novějších, o mužích, se kterými ho nějakou dobu spojovala užší pouta přátelská, stejná hesla literarní a socialněpolitická. Když v dubnu r. 1889 zemřel velký satirik M. E. Saltykov, promluvil o něm hned ve Věstníku Jevropy obšírněji, na základě vlastních vzpomínek vylíčil zvláště podrobně žurnalistickou jeho činnost při měsíčníku »Современникъ« r. 1863—64. Za 10 let, r. 1899 vydal pak tyto své studie ve zvláštní knize. Ke konci svého života vrátil se k jinému svému soudruhu v redakci »Sovremennika«, k jeho dlouholetému vydavateli, proslulému básníku N. Někrasovu, vytiskl své studie ve Věstníku Jevropy v listopadovém a prosincovém čísle na rok 1903 a 1904 мартъ, апр. a potom ve zvláštní knize »H. A. Некрасовъ« s vročením 1905: vyšla nedlouho před smrtí Pypinovou. Kniha jest vysoce zajímavá, neboť zakládá se z valné části na vlastních vzpomínkách spisovatelových, přináší velmi mnoho nového materialu. V části »přehled literarní činnosti« ukazují se dosud neznámé aneb sporné práce básníkovy v jeho časopise »Sovremennik« a správně se oceňuje význam a cena jeho básnického díla. Mimo to vydány jsou tu listy, které poslal Ivanu S. Turgeněvu Někrasov od r. 1847—1861. Úvodní dvě statě týkají se Někrasova celkem jen mimochodem, líčí převrat, který způsobil v starém vydavatelském kroužku »Sovremennika« vstup dvou mladých kritických sil Černyševského a Dobroljubova, jak vypudil z těch řad dokonce i Turgeněva, i další styky mezi členy starého kroužku Botkinem, Fetem, Turgeněvem a j., jakož i jich poměry k dalšímu vývoji ruské literatury a žurnalistiky do let 70tých XIX. stol.

Ve vší své práci literarně-historické byl Pypin důsledným a nadšeným stoupencem zásad a názorů, jež sdědila generace 50tých let od znamenitého kritika a komentatora Gogoljova, Bělinského. A spravedlivou hrdostí dmula se prsa přísného a chladného učence, když mohl ukazovati na vrcholy, jichž ruská literatura stekla ve svých předních zástupcích; na př. dal na jevo ve své skvělé slavnostní řeči na památku Gogoljovu 21. února 1902:[1] poukazuje na to, jak ruská literatura se povznesla k nejvyšším úkolům: k obraně důstojnosti lidské v bezprávném, poníženém a uráženém. V tom záleží všelidské poslání a světový význam literatury ruské.

1 Н. В Гоголь: Рѣчи посвященныя его памяти въ публичномъ собраніи . . . Имп. Академіи Наукъ и . . . Имп. С. Петербургскаго Университета str. 1 sl. Archiv für slavische Philologie XXV. str. 260 sl.

»To jest výsledek vnitřní duševní práce nejlepších sil ruského národa. Práce tato našla výraz v literatuře: v ní sdružilo se dlouhé hledání mravního citu a umělecké činnosti úzce s obecně lidskými, částečně pod vlivem evropským, celkem ale vlastní prací vyvinutými idealy osvětovými, a k tomu přidružila se srdečná, lidská blízkost k vlastnímu lidu. Práce byla těžká, vyžadovala nezřídka opravdového obětování sama sebe. Však jen z toho mohly konečně vzejíti ony velkolepé výtvory, které se tak vyznamenávají teplým idealismem, touhou po pravdě a podivuhodnou uměleckou jednoduchostí . . .«

Těmi slovy končí řeč o Gogoljovi.

Z pozůstalosti Pypinovy byly nedávno vytištěny jeho »vzpomínky« (В. Евр. 1905, февр., мартъ). Začal je spisovati již ke sklonku svého života a napsal jich bohužel pouze nepatrnou část. Jest v nich vypsáno mládí a studijní doba, první počátky jeho činnosti literární a vědecké. Končí líčením jeho cesty vědecké a uzavírají se popisem jeho pobytu v Praze jakož i ubohých maličkých tehdejších poměrů českého života na sklonku 50-tých let. Vzpomínky tyto přinášejí leccos nového ke charakteristice poměrů ruských vůbec, mimo jiné zvláště ke charakteristice Černyševského. Velice jest toho litovati, že mohl Pypin jen tak krátkou dobu života svého vypsati. Povinností akademie věd bude nyní vydati především bohatou korrespondenci svého člena, a žádoucno by bylo, aby se také ujala úhrnného vydání jeho drobnějších prací a článků po В. Евр. a jinde roztroušených, pokud nebyly zpracovány jím samým v jeho velkých spisech.

Kubata dal hlavu za Blata.

Napsal Josef Salaba.

(Pokračov.)

Běží nyní o datování, historické jádro a výklad této lidové ústní tradice psanými prameny.

První návrh o historické upevnění této pověsti učinil A. Sedláček (Hrady a zámky, VII., 144), poukazuje k revoltě hlubockých poddaných r. 1581.[1] Návrh tento přijmul i Fr. M. Čapek ve své výše již zmíněné práci.

Je jisto, že rčení[2] »Kubata dal hlavu za Blata« je velmi známé, rozšířené i staré a nikoli pomíjející a místní, či dokonce snad jen obyčejná rýmovačka, jak se často vyskytují v našich vsích; často i jako přezdívky, vztahující se k jednotlivým jménům a statkům.

Se všemi živly onoho rčení — Kubata, jeho stětí a Blata — setkáváme se společně a pohromadě právě jen r. 1581, jak ukazují různé dokumenty neutrální.

Tradice dnešní tvrdí, že onen Kubata jmenoval se Jakub, pocházel ze Zbudova na Hlubocku a byl tam rychtářem. Lze z toho přijmouti historicky jen tolik, že Kubatové byli vskutku v 2. polovici 16. věku osedlí ve Zbudově. Hlubocký urbář z r. 1490 (vydaný od Fr. Dvorského v »Čes. Archivě«, XVII. díl) jich tam přímo neuvádí, mluvě na 5. místě o Jakubovi, který měl půl lánu. Totožnost rodu není tím tedy prokázána, leda statku. To ovšem nerozhoduje, neboť v té době se ještě dosti zřídka vyskytují příjmí rodinná. Ale již skvostný urbář panství hlubockého z r. 1598 jmenuje ve Zbudově, a to až na 9. místě, sedláka Šimona Kubatku, který měl celý lán, platil pololetně úroku 32 grošů, tolikéž berně

[1] S pokusem o toto datování shledáváme se již ostatně též r. 1797, jakož i r. 1849.

[2] Diktum tak neobvyklé nevzniká a neudržuje se jen náhodou a bez příčiny jako obyčejná či posměšná rýmovačka.

o Vánocích a robotného 8 grošů. Rovněž v sirotčích seznamech (od r. 1624) vyskytuje se Kubata a v revisitační rolli (berní fassi) z r. 1654 hemží se to zde vůbec Kubaty. Onen Kubatka byl patrně buď mladý či postavou malý, nebo obé zároveň. Nenahlížíme pak nijak, proč by ono Kubatka nebylo od slova Kubata: je to patrně jeho zdrobnění. Kubatové jsou tedy prastará rodina v této krajině. Existenci Jakuba i Kubaty k r. 1567, 1573, 1574, 1577 i 1581 ve Zbudově dosvědčují též účty hlubocké. Po této stránce je tedy ona tradice pravdivou. Že by byl býval však rychtářem,[1] stěží lze popotvrditi; nacházelať se tehdy rychta v Dívčicích, kamž i Zbudov s jinými vesnicemi přináležel. Že se jmenoval Jakub, nelze přímo zaručiti — jeť právě Kubata obměnou jména Jakub; nezáleží však na tom tolik, je to věcí podružnou.

Svědectvím jsou nám dále ony dva kameny, jež zve lid ode dávna »Kubatovými«, jež se nacházejí u Zbudova a s tím ve spojení ono diktum historicky podporují.

Podáváme nyní popis oněch monumentálních svědků, který pochodí od odborníka a byl od odborníků inženýrů též revidován.

Již na první pohled je vidno, že jsou to kameny staré. Že nejsou naznačeny na hlubocké mapě z r. 1719, nerozhoduje, poněvadž mapa ona nečiní nároků na úplnost a zevrubnost.

Kameny ty, zvané »Kubatovy«, stojí v lukách »Blata« as $1^1/_2$ km. jihovýchodně od Zbudova a as $^1/_2$ km. od státní dráhy jižně. Vzdáleny jsou od sebe 221 metrů. V této vzdálenosti jsou dodnes, ač pozoruhodní svědci vyprávějí o jich pošinutí. Lze však určitě tvrditi, že v té době, kdy tolik zajímají, nebylo jimi hnuto; tím spíše, ježto nutno míti za to, že jejich délka pod zemí při té výšce obnáší přes 1 metr.

I. kámen — směrem od Zbudova ke Zlivi — jest 180 cm. vysoký, 35 cm. široký a tlustý, formy sloupu nepravidelného, v hořejší části větráním pak dosti značně porušen; stojí tam tedy zajisté již déle.

[1] Nesmí se na to zapomínati, že rychtář byl na vsi zástupcem vrchnosti a byl od ní dosazován; že dostával od panství plat i různé hmotné a jiné výhody (jak svědčí urbáře); že zvěstoval a vykonával ve své rychtě rozkazy úředníků a byl též za ni v zámku zodpověden, vybíral a odváděl polouletní činži atd. Byla to tedy osobnost velmi důležitá, která nejčastěji a spolehlivě stála na straně panství — nebyla-li od sedláků nucena jednati jinak a s nimi; jsou též arci známy i čestné výminky. Bylo by zajisté žádoucí, poznati historický vývoj úřadu rychtářského v jednotlivých stoletích. Bývali to často hostinští a hajní vrchnostenští; již v 15. věku.

II. kámen jest dosti pravidelný, 105 cm. vysoký, 75 cm. široký a 22 cm. tlustý. Na hořejší ploše na pravé straně, hledě od Zbudova, jsou hrubě vytesané kříže.

Oba tyto kameny jsou tesány; míněno tu arci jen velmi hrubé zpracování, as pouze kladivem. Dle vší této podoby nejsou to tedy obyčejné, třeba i staré kameny mezní, nýbrž památní sloupy, zvláštní formy a neobvyklé výšky, k nějaké pozoruhodné události se vztahující; stojí tu již *dlouho*. Jak dlouho, nelze říci. Lid je zve ode dávna »kameny Kubatovými«. Že měly větší význam, svědčí, že byly na ta »Blata« z jisté dáli dopraveny a sem zúmyslně zasazeny, poněvadž na místě tom, pokud lze říci, nikde nevystupuje na povrch hornina, z níž jsou ulomeny; ukazovalo by to dle vrstevnatosti i dle součástek složení na druh ruly. Dle všeho je patrno, že jich původcem je lid, a to okolní, nejspíše ze Zbudova, jak by ukazovala i celá místní situace i onen kříž, hledící ke Zbudovu. Snad byly sem dány a dopraveny brzy v době nejprvnější, hned na počátku a v době vlastního děje; později přece nebyla by již zajímala tolik ani ta událost ani důvod k jejímu památnému označení. Než ani o tom nic pevného nevíme. Oba kameny jsou nahnuty stářím i hluboko pod zemí. Stojíce pak na »Blatech« oněch, blíže potoka »Soudný«, pojí se místně i věcně k onomu známému rčení.

Lid blatský má tedy kus pravdy: Kubata byl r. 1581 a stalo se s ním cosi zvláštního. Proč jsou tam na př. kameny 2 a ne jeden? Vše to podporuje ono diktum. Rovněž tak jisto, že na počátku r. 1581 udály se na Hluboké četné popravy:

Listina Adama z Hradce ze dne 12. dubna 1581 přiznává sama, že byli někteří jeho poddaní vzbouření již odpraveni: »je sem na hrdle strestati dáti umínil a na někderejch té věci začátek učiniti poručil.«

Je dále nápadný značný zajisté počet návštěv popravního mistra na Hluboké na jaře l. 1581: během dvou měsíců tři; zde se stalo nepochybně něco velmi kromobyčejného — právě jen vzpoura. I v budějovických městských účtech mluví se o práci jich domácího kata téže doby na Hluboké. Přikládáme vyňatek z důchodenských účtů hlubockých, chovaných v archivě v Jindř. Hradci (sub VI R Frauenberg, 1581):

»Registra na příjem i vydání všelikteraké, založená v neděli den svatého Havla léta ſppp [1580] až do svatého Jiří léta ſpppj [1581]:

Vydání:

V sobotu před nedělí Ocuoli [25. Febr.]:

Do Buodějic podpravnímu mistru ij ſſs.

Summa všeho vydání [toho týhodne] učiní lpijſſs pppvij g. vi d [62 kopy, 37 grošů a 6 denárů].

V sobotu před nedělí Judica [11. Martii]:

Podpravnímu mistru z Soběslavi ij ſſs.

Suoma všeho vydání [toho týhodne] učiní peněz ppſſs. viiij g. iiij d [20 kop, 9 grošů a 4 denáry].

V sobotu před nedělí Cantate [22. Aprilis]:

Podpravnímu mistru z Soběslavi dáno iiij ſſs.

Suoma vydání toho týhodne učiní lpppp ſſs. liij g. iij d.« [90 kop, 53 groše a 3 denáry.]

Jisto dále dle odúmrtního privilegia, daného dne 6. ledna 1582 (tedy brzy po té revoluci) od téhož Adama z Hradce Lišovským, že byli nedávno před tím někteří jeho hlubočtí poddaní pro vzpouru ve věcech sirotčích od něho potrestáni i na hrdle a j. Byl by býval mezi nimi i ten Kubata? Lidová pověst mluví houževnatě o popravě Kubatově na oněch »Blatech« u Zbudova. Jsou tam ty dva památní kameny, o nichž jde mimo to mezi lidem ona dosti poëtická zvláštní podrobnost, ty kameny že prý značí, odkud až kam se prý zakutálela hlava sťatého Kubaty — ač by jí tam sotva kdo dohodil: měříť dnešní vzdálenost mezi nimi, jak již praveno, 221 metrů; věc ta je ovšem podružná, neboť tamní terrain mohl býti dříve dosti svahovitý.

V hlubockých účtech v Jindř. Hradci vyskytují se dále dvě položky, jež přímo jmenují téhož času Kubatu[1] a svědčí zřejmě, že právě na jaře 1581 týž Zbudovský Kubata mizí, což cele shodně připojuje se k oněm již výše o tom citovaným archivaliím:

»Zbudovským od půjčení ložních šatů 15 grošů.

[1] I ve známé již listině ze dne 12. dubna 1581 vyskytuje se to jméno přímo: »dvuor v Protivíně Kubatovskej«. Je zřejmo, že dvůr ten náležel původně Kubatům (ještě 1562), ale již r. 1581 panství. Opakujnme: jak k němu Adam z Hradce přišel? Koupí, či záměnou? Něco takového nelze z tamních pozemkových knih zjistiti, neboť nejsou. Nebo — konfiskací? Dvůr ten leží arci v Protivíně, a nikoli ve Zbudově. Nechceme tím ovšem snad pověst tu umístiti jinam, poukazujeme toliko na zajímavou souvislost jména Kubata s r. 1581.

V sobotu před křížovou nedělí [29. dubna] posla do Netolic skrze sirotčí peníze Kubatovské[1] 4 groše.«

Zmínka tato téže doby není zajisté náhodná a připojíme-li k ní též ony současné zprávy o návštěvách katových na Hluboké, máme tu nepřímý záznam o stětí Kubatově na počátku r. 1581. Svědectví toto, třeba nepřímé, úplně postačuje svou nápadnou současností a shodou.

Konečně právě ona již výše citovaná listina Adama z Hradce ze dne 12. dubna 1581 praví výslovně:

»(poddaní hlubočtí se) na Blata, tu kdež nějaké svobodství pravili bejti, sešli.«

Máme zde tedy v událostech r. 1581[2] pohromadě a společně shodně všecky ty živly, jež tvoří právě Kubatovskou tradici v onom rčení. Je to důležité a značí, že naše datování je správno.

Tradice ona vznikla tedy r. 1581. Později podáme její vývoj.

Z dosavadního je patrno, že o správnosti toho lidového »Kubata dal hlavu za Blata« netřeba pochybovati a že má to jakés historické jadro. Běží nyní o to, co a jak se r. 1581 stalo i z jakých pohnutek.

Události tehdejší lze dnes vylíčiti dosti zevrubně, ba i jasně. Pramenů je dosti. O Kubatovi, jeho činech, processu i stětí ne-

[1] Není třeba, aby ten posel již šel o hotové peníze; on je šel toliko vypověděti a p. Dle tradice pocházel Kubata z Plástovic, tehdy rožmberských, jež byly spravovány z Netolic; do Zbudova se přiženil. Proto byly peníze ty a jeho sirotčí podíl uložen v Netolicích. Různý výklad koncovky »Kubátovské peníze« nepadá na váhu v neúpravném slohu dotyčných účtů.

[2] K 16. století ukazovala by dále velká starobylost základních prvků pověsti samotné a zvláště forma 3. variantu, jakož i komplex pověstí točících se kolem blízkých Divčic, jež byly arci fantasií a nedostatečnou pamětí či zpravenostií změteny a falešně dochovány; něco se tam zajisté stalo divného. — Dí se, že potok »Soudný« u Zbudova má své jméno od Kubatovy popravy. Tomu-li tak, bylo by to též vhodným bodem pro datováni. Potok ten má několik jmén: Podeřistský (již ve 13. století) a Netolický (1459, 1489 a 1569). Jméno »Soudný« lze zjistiti nejprv na Netolicku a bylo sem pak později na Hlubocko přenešeno. Název ten, zdá se, že patří do doby Krčína z Jelčan, známého to stavitele rybníků, který založil v 2. polovici 16. věku na Netolicku rožmberské rybníky »Hrbovský«, »Podroužek« a »Krčínka«. K vůli nim byla voda z potoka toho odvedena, tak že okolní luka zůstala nezavlažována, což zavdalo ke sporu Rožmberků o tento potok s netolickou obcí. Na Hlubocko to bylo přeneseno a s Kubatou nesouvisí. Mikuškovic podává o tom toliko svou domněnku a nic určitého. Na Hlubocku vznikly o vedení vody z toho potoka spory teprve v 19. věku. Honitba a rybolov náležely tu vždy panství.

vykládá ovšem přímo žádný starý písemný svědek;[1] většinou jen nepřímo. Bylať tato událost jen episodická, podružná; jen článek celého řetězu dějů, jehož pamět nám zachoval lid. Řetěz dějů, jež započaly se zajisté již déle před r. 1579 a ukončeny byly tamže r. 1581; dějů, jichž vrcholem byla velká revoluční schůze hlubockých a protivínských poddaných právě na »Blatech«, kdež se organisovali k odporu proti pánovi. Události ty vznikly z důvodů hospodářských, vzaly však na se průběhem svým ráz politický: odepření poddanské poslušnosti, z níž vzešla konečná vzpoura a revolta. Lid zapamatoval si jen vedlejší episodu, jež byla od počátku snad dosti romantická a již pak lid v nedostatku správných zpravodajů při chabnoucí paměti a během dob vykládal dle svého a fantasticky okrašloval. O Kubatovi je tedy málo přímých akt a také jich více nikdy nebylo. Co záleželo tehdy na sedlákovi a »zemském buřiči«, který byl popraven jako obyčejný zločinec? Jeho jméno se zřídka zapisovalo, bylo jimi příliš pohrdáno. Zachovaly-li se nějaké archivalie, stalo se to pouhou náhodou. Lze tu posloužiti mnoha doklady.

Co se stalo r. 1581 na Hluboké?

Nechť líčení těch věcí podá svými vlastními slovy listina ze dne 12. dubna r. 1581, zachovaná dosud v originálním konceptu s vlastnoručními přípisky a opravami p. Adama z Hradce v archivě jindřichohradeckém (sub I. A. Frauenberg). Opis všech těchto kusů podáváme v běžné transkripci:

> »Léta páně 1581 v středu po Svátosti já Adam z Hradce na Hradci a Hluboké, JMti císaře Římského, Uherského a Českého krále rada a komorník, oznamuji tímto listem všem vuobec, jakožto ty časy držitel panství Hlubockého, podle vkladu do desk zemskejch od nejjasnějšího knížete a pána, pana Ferdinanda, voleného Římského císaře, Uherského a Českého krále &c, jakož v týchž dckách zemských

[1] Zpráva Mikuškovicova o aktech ve sporu Kubatovském, jež prý ztracena, týče se akt a pře o »Blata« v 19. století; jména ta jen zaměněna, jakoby byla totožná, ač chybně. Akt speciálních bylo velmi málo, vyřizovalo se všecko ústně především. Akta o sporu Blatském jsou zachována na Hluboké; ztráta se týká patrně obcí blatských. — Rok 1581 je i proto správný a nejbližší, ježto v 18. věku konaly se soudy vrchností s poddanými již za pomoci státních úřadů, kdežto ve století 16. toliko po domácku, kde prostředkoval nejbližší šlechtic jako rozhodčí. Století 18. je tedy vyloučeno, tím více, ježto bylo nekrvavé. Nejstarší záznam této tradice nijak datování neposlouží.

na hradě Pražském v kvaternu větším zápisném bílém léta 1562 v sobotu po svatém Řehoři, G. 7., někdy dobré a slavné paměti urozenému pánu, panu Joachymovi z Hradce a na Hradci, JMCské tajné radě, komorníku a nejvyššímu kanclíři král. Českého, i jeho dědicuom a budoucím to v sobě šíře obsahuje a zavírá. Kderejžto statek a panství právem dědickejm když na mne po smrti JMti dobré paměti pana otce mého nejmilejšího připadlo a, jsouce já jeho v držení a spravování, jakožto pán dědičnej, uznal sem, že tíž lidé na témž panství Hlubockém, majíc nějakou milost a obdarování na odoumrti od někdy dobré paměti urozeného pana Viléma z Pernštejna a na Helfnštejně, nejvyššího hofmistra král. Česk., jemuž datum na Pardubicích v pondělí před svatým Bartolomějem léta 1496, a na to i někderá confirmací a potvrzení od Jich Milostí králuov Českejch sobě dané. A když sem se v takovej statek a panství uvázal, více z milosti, nežli z jakého práva a povinnosti sem jim tolikéž ta odoumrtí k užívání podle předešlého jich obdarování pustil a na to jim také confirmací pod pečetí svou dal.

(Pokračování.)

Studie o Lassalovi.[1]

Již v prostém, praegnantním titulu: Lassalle jest vyjádřen obsah i účel biografie Onckenovy. Lassalle jest politikem a to politikem velkého slohu, který mobilisoval a organisoval čtvrtý stav jako stejnorodou moc vedle historicky dané mocí politických. Byl-li dříve a až do nynějších dnů Lassalle uznáván a tím zároveň snižován na straně nesocialistické jako geniální agitator, přijímá sice Oncken agitatora i demagoga, ale doplňuje a opravuje to tím, že připojuje jeho činnost jako politika. Oncken přestal pohlížeti na demokratickou a socialistickou agitaci profesorálsky; vidí v Lassalovi velice nadanou osobnost činu a nedává se tudíž odstrašiti sám od srovnání s Bismarckem, ovšem jen poněkud naznačeného.

V jistém smyslu bychom mohli říci, že posuzuje Oncken Lassalla tak, jak by ho byla mohla a měla posuzovati na začátku let šedesátých pokroková strana a liberalismus; každým způsobem mají Mehring a Bernstein, obzvláště poslední, proti Lassallovi při všem uznání více vítek nežli Oncken.

Oncken klade úmyslně ve své knize do popředí politiku před daty životopisnými; také Lassalův program a celou jeho spisovatelskou činnost posuzuje více politicky a v jejím dalším působení sociálním a politickém. Z tohoto stanoviska vychází Oncken při ethickém posuzování charakteru (Oncken se věcí jen dotýká a to s velkou zdrželivostí) a vědecké výkony Lassallovy jsou jen pozadím politického obrazu; Oncken míní, že Lassalle nemusil vůbec tvořiti originelní myšlénky, stačí, že uváděl ve skutek idee, dříve již nalezené. Dle Onckena máme spatřovati nejoriginálnější výkon Lassallův na poli theoretickém v pokuse nalézti pro socialismus nové filosoficko-právní základy (»Das System der erworbenen Rechte«).

[1] Hermann Oncken: Lassalle (Politiker und Nationalökonomen II.). Stuttgart. Er. Fromann 1904, 450 str.

Oncken nijak nelituje při tomto oceňování theorie, že mohl Lassalle věnovati processu Hatzfeldové osm let svého života; Oncken dokonce připouští, že se nemohl i v roce 1848 Lassalle lépe připraviti pro svou politickou dráhu. Snad by byl mohl Oncken se svého stanoviska viděti Lassalla právě při tomto processu již v politické práci. Horlivé zabývání se procesem nevysvětluje dostatečně ani láska k hraběnce (Oncken necení ostatně tento motiv příliš vysoko), ani cit pomáhati potlačované a radost, že se dostal do aristokratických kruhů; Lassalla lákal také boj s aristokracií a dvorem, který se vmísil do této věci. Oncken uvádí také tento motiv, ale neklade naň dosti důrazu, není to ovšem jednoduché probírati psychologicky konflikt motivů v Lassallovi a to nejen v tomto jediném případě nýbrž v celém životě Lassallově. V Lassallovi žily dvě duše . . .

Oncken se namáhá, aby byl jako historik k Lassallovi spravedliv, a proto nám předvádí kulturní prostředí, v němž se Lassalle pohyboval; sociálně-politické směry oné doby jsou velmi dobře a věcně načrtnuty, obzvláště bych vytkl vylíčení liberalismu. Méně váhy položil Oncken na prostředí vědecké; v tomto směru měl by býti důkladněji vyšetřen poměr resp. závislost obzvláště na Marxovi. Pak by se objevil také poměr k francouzskému socialismu, zvláště k Proudhonovi, v ostřejším světle. O Marxovi se pojednává ovšem na četnějších místech knihy a srovnává se s Lassallem obzvláště na počátku let šedesátých, to však nestačí. Již pro literární rovnováhu byl by musil Oncken analysovati marxismus a socialismus vůbec aspoň tak široce jako liberalismus. Velmi dobré jest to, co jest uvedeno v kapitolách o německé revoluci, ale schází tu právě socialismus a jeho vývoj. Rozborem marxismu by byl Lassalle nejen účinněji postaven v obraz doby, ale Oncken by byl zajistil své celé knize základy historicko-filosofické.[1]

A právě tu se mi zdá, že není Oncken dosti rozhodný. Zvláště jeho postavení k historickému materialismu jest trochu kolísavé. Vidíme to již na terminologii, že na př. přijímá Marxovu »ideologii«; mnohem silněji ovšem působí to, že není přesněji vyjádřena podstata historického vývoje. Jednou (str. 25) se uvádějí za nejenergičtější podnět politického pokroku idee, podruhé (str. 59) se vykládá, že působí idee a materielní (jakého druhu?) činitelé tak

[1] O poměru Lassala k Marxovi a Engelsovi mluví Bernstein v Dokumente des Socialismus, Januar 1902.

vedle sebe, že se nesmí klásti žádný z obou těchto motivů za primární. Odpor jest zcela patrný — nehledě ani k úplně nepřesnému způsobu vyjadřování. Nejedná se tu o nějaký odpor v příležitostném formulování, ale celá stavba díla trpí tím rozporem a touto nerozhodností. Všude tam, kde se dotýká problému a kde se oceňují konkrétní, historické a společenské síly, ukazují se odpory; tak na př. (str. 125) se dotýká Oncken otázky o svobodě a nutnosti a béře Lassalla v ochranu proti »materialistickému dějepisu orthodoxního a nerozhodného směru«: stačí to po dřívějších důvodech a doznáních? Jak se chová svoboda a nutnost k ideím a materielním činitelům? Nemohou býti idee také nutny? Dále na jiném místě (str. 147) se praví, že pokrok dějin není »určen« ani ideami ani materialistickými(!) nutnostmi samotnými, nýbrž že zůstane vždycky »podroben volním činům jednajících osobností, irrationálním, nevypočítatelným momentům«; jest to jasno? Formule (str. 433), pokrok světových dějin závisí vždy od individuelního činu, nepřináší dosti světla.

Oncken by byl měl také více historicky sledovati některé idee Lassallovy. Tak na př. jest velmi zřejmá souvislost mezi národnostní ideou Lassallovou a Rousseauovou všeobecnou vůlí, při čemž se nesmí zapomenouti sprostředkování historické právní školy. Lépe pochopíme »čin« Lassallův, pozorujeme-li přechod Rousseauova kosmopolitismu přes Fichte-ho, Hegela, Savigny-ho, Lista k liberálnímu nacionalismu roku 1848. Ovšem, že nebudeme moci stavěti proti sobě tak silně činy a idee, jako to činí Oncken se svou voluntaristickou psychologií,

Velmi správně staví Oncken do popředí jako centrální myšlénku své knihy o Lassallovi theoretický a politický problém revoluce; a právě tak správné jest, že označuje Lassalla při odpovědi na jeho životní otázku jako povahu dvojakou, energickou sice, ale přece nerozhodnou. Také literárně položil Oncken své knize za základ velmi působivý, vůdčí motiv, předvádí-li nám v Lassallovi muže činu, v jehož nitru hlodá pochybnost o správnosti jeho poslání a politiky....

> ... »Durch Eure Klugheit stürzt Ihr.
> Das Gröss're hättet Ihr gekonnt, das Klein're
> Konntet Ihr nicht!
> O, nicht der Erste seid Ihr, werdet nicht
> Der Letzte sein, dem es den Hals wird kosten
> In grossen Dingen schlau zu sein.«

Tato Balthasarova slova k Sickingenovi v Lassallově »Franz von Sickingen« jsou psychologickým klíčem k Lassallovu charakteru a jeho politice. Lassalle vykreslil v Sickingenovi jen sama sebe a v této analysi hrdiny sám sebe analysuje. V jednom dopise Marxovi a jeho přátelům Lassalle výborně analysoval Sickingena-Lassalla; zde čteme slovo »chytráctví kde se jedná o ideu« a Lassalle jsa upřímný ke svým přátelům, dosti jasně vyznává: »mutato nomine de nobis fabula narratur und ewig so.«

Cením to vysoko u Onckena, že činí toto »chytráctví« východiskem své psychologické analyse Lassallovy; ovšem by se byla mohla tato analyse psychologicky a zvláště také historicky prohloubiti.

Historicky byl postaven Lassalle před politický problém: Revoluce. Sám prožil rok 1848 (jako 22letý) a pochopil, že jest rok 1848 jen pokračováním velké francouzské revoluce, která zaujala celé jeho nitro svou theorií i praxí. Všude, i v Německu a zvláště také v Prusku doléhala revolucionářská demokracie na staré, aristokraticko-monarchistické společenské řády. Od demokracie se odloučil jako radikálnější směr socialismus.

Nejen politické události oné doby, ale i theorie, obzvláště filosofie a literatura, od nichž Lassalle vychází, si kategoricky žádají řešení problému revoluce: Kant, Fichte, Hegel, ti všichni ho nutí, aby se rozhodl. Obzvláště bližší filosofičtí společníci školy Hegelovy vyvinuli se k radikálnímu socialismu nebo ultraindividualismu (Stirner), vůbec celá mladší generace se hnala za revolucí, ať již literárně-filosofickou, jako Feuerbach nebo Strauss, nebo politickou jako Marx a Engels. Také liberalismus byl před r. 1848 prodchnut revolucionářstvím a republikánstvím (Rottek, Welcker).

Na druhé straně stál proti revoluci stát, církev, kapitál a theoreticky politikové, státní a právní filosofové školy historické, Stahl a konservativní a reakcionářští myslitelé vůbec. Uprostřed stáli četní prostředkovatelé, všechny možné i nemožné odstíny a kombinace revolucionářských a konservativních smýšlení a tendencí.

A nejen Německo s Rakouskem, také Francie, Italie, vůbec celá Evropa poskytovala myslícím pozorovatelům a činným politikům tentýž obraz a tentýž praktický problém. Již za revoluce francouzské proti sobě stáli Paine a Burke, o něco později

píší proti revoluci nejen de Maistre ale i Comte, socialisté přimlouvají se za revoluci.

Jak skutečně hýbal všude myslí problém revoluce, pozorujeme nejlépe v literatuře: Co jiného nežli revoluci hlásal německý Sturm a Drang, Schiller a sám Goethe ve svých mladších létech? Mám výslovně poukázati na Byrona a jeho veliký vliv na celou evropskou literaturu? A čím bylo zvláště pro Lassalla literární mladé Německo, Heine, Börne a ostatní? A nevyšel Lassalle také od Schillera?

Jak časový byl problém revoluce, vysvítá opravdu nejlépe ze znamenitých parallel k Lassallovu »Franz von Sickingen«, jež vydali na počátku let třicátých velicí polští básníci, Krasiński v »Nebožské komedii« a Mickiewicz ve svém »Konrádu Wallenrodovi«. Lassallovo »chytráctví« bylo vyjádřeno machiavellovským »bisogna essere volpe e leone.« Ruská literatura se snaží až do dnešního dne řešiti týž problém, pokud hledí řešiti při zvláštních poměrech ruské revoluce problém nihilismu — Lassalle stojí jako politik, filosof a básník uprostřed velikého a mocného hnutí své doby, problém revoluce se důrazně vnucuje jeho hlavě i svědomí.

V této souvislosti se stává Lassalle také zcela osobně a individuellně pochopitelnějším. Neboť nejen historicky — zároveň osobně, intimně osobně byl Lassalle hnán ke vzpouře proti stávajícímu řádu; v procesu Hatzfeldové vidíme, jak předčasně dospělý, židovský mladík již revoltuje velmi silně: »já, mladý, bezmocný žid, zdvihl jsem se proti nejhroznějším mocnostem« pravil Lassalle zcela správně ve zralejším věku o tomto svém, ostatně nikoli prvním odboji. Oncken se nepustil podrobněji do líčení osobních poměrů a rozvoje prvních let Lassallových; škoda — psychologický posuzovatel si opraví skrovná data, jež Oncken uvádí, a to obzvláště i se stránky ethické, se stránky charakteru, zvláště když během čtění vyzývá mnohé silné slovo, jako: sofista, nemužná pomsta, ďábelský rys k dodatečné opravě a ostřejšímu vyznačení kontury. (Dokonč.)

Život církevní a náboženský roku 1904.

(Dokončení.)

V.

Mně samému je z náboženské negace smutno dost a v našich malých poměrech prožívám ji tím živěji. A tím nepříjemněji, že musím negovat negaci málo plodnou, až umrtvující.

Mluvím o negaci »Reformovaných Listů« (č. 4.).

Pan farář Karafiát polemisuje proti mé řeči na studentské slavnosti Husově. Pan farář mne nejmenuje, máť vůbec ten pěkný zvyk, že své odpůrce nejmenuje; patrně se domnívá, že je to — křesťanštější. My »moderní« lidé jsme v tom odkrytější. Pan K. nespokojuje se odsouzením »celé mé vědeckosti«, ale stíhá můj charakter: že prý základních textů Ježíšových nechci vidět, že svévolně zavírám oči, popírajíc všecky divy. »Neplatí-li ti v Evangeliích všecko, pak ti, milý moderní člověče, neplatí nic.« Prohodiv, že nevědomým lidem chci napovídat, že jsem nejlepším znalcem učení Kristova, poroučí mne »jinak« Božímu milosrdenství: »Snadné to nemáš.«

Pan K. cituje mně z Evangelia některá místa, kde Ježíš se zove synem Božím a t. p., a dává mně tuto definitivní alternativu: »buď jest Pán Ježíš podvodník — anebo On jest, jak my kážeme.«

Pan K. věří, že evangelia podávají slova Ježíšova, jak je Ježíš vyslovil a pan K. tvrdí, že evangeliím, resp. slovům Ježíšovým rozumíme jen »my«.

Každý jen poněkud vzdělaný theolog dnes musí připustit, že Evangelia nepodávají slov Ježíšových a historického Ježíše do slova a přesně, ale že jsou formulace náboženských ideálů konce I. a začátku II. st. Proto je docela nesprávné klást aut — aut, jak je klade pan farář. Ježíš proto není podvodníkem, — na nejvýše by podvodníky byli pisatelé Evangelií. O tom může být spor. Na př. Jülicher, protestantský theolog v Marburgu (Einleitung in d. N. Testament, 3. a 4. vyd.) připouští, že na př. na IV. evangeliu »dogmatická přání pozdějších opravovala a doplňovala« (p. 311.); Jülicher o témž evangeliu připouští (p. 337.), že odpovídalo časovým »potřebám církve«; Jülicher (p. 338.) omlouvá pisatele téhož Evangelia, že »podle měřítek své doby v zájmu účinku« svého svědectví připsal »povážlivé« slovo (XIV, XXI, 24. »a napsal toto«). Jülicher také ještě praví (p. 328.): »Svědectví IV. Evangelia o sobě samém musí vzbudit nejhlubší nedůvěru svým tajnůstkářstvím a svou dvojsmyslností, se kterou vystupuje.«

Vůbec pak Jülicher všemožně omlouvá středověké theologické autory, že neměli ještě moderního smyslu pro přesnost a pravost starých textů. To jest: falšování textů nevyskytuje se teprve v papežských podvrzích Pseudoisidora a j. textů, nýbrž v samých začátcích církevní literatury a hned v Bibli. To je jednoduše výtěžek neodbytných a nevývratných kritických studií o literatuře theologické; theologové jako Jülicher a j. mohou věc tak neb onak omlouvat, já ji zovu svým pravým jménem, aby bylo jasno, oč běží a proč my, »moderní« lidé p. farářovi Karafiátovi nemůžeme věřit; ne ze zlé vůle, jak nám to pan farář K. imputuje, ale proto, že sledujeme vývoj theologické kritiky a že jejím vymoženostem v hlavních věcech (Jülicher není radikál!) nemůžeme nepřisvědčovat.

Opakuji, pane faráři: při trochu znalosti věci byste svou alternativu nebyl položil, jak jste ji vyslovil. Komu v evangeliích neplatí všecko, tomu může ještě platit mnoho a hodně; orthodoxní nic nebo ryc, je dnes heslo docela překonané. Já na př. teď, proti vaší insinuaci, říkám, že mně Evangelium platí mnohem víc než Vám, třeba že je nepřijímám celé a tak nekriticky jako Vy. Vy ovšem žalujete, že nevěřím tak jako Vy — to máte pravdu, já tak nevěřím a věřit nechci, p r o t o ž e n e m o h u. To zase není s v é v o l n o s t, ale přirozené myšlení, kterého vy ovšem nejste s to, protože jste pokažen svou orthodoxií. Pro tuto svou orthodoxii nedovedete ocenit Bibli a nedovedete poznat její pravý obsah neboť měříte ji právě tou svou orthodoxií, o jejíž podstatě a pramenech jste si nikdy nekladl počtu. Vy sice domníváte se, že stojíte na Bibli, ale stojíte na úzkých předsudcích své úzké orthodoxie, t. j. tradice, klamete se o svém vlastním základě. Kdybyste se jen trochu byl ohledl v kritické theologii, věděl byste o těchto problemech a jak dobré theology znepokojují — vám stačí papeženské: »my kážeme«. Ano, kážete; ale kážete v duchu a pravdě? Těžko mně to věřit, jestliže kážete, jak polemisujete. Nesprávnosti o nic více nebudou pravdou a smyslem, kážete-li, že je to zjevení do slova. Vaše publikum předem vám věřící je jako spiritisté, jimž duchové se zjevují jen ve — tmě; také Vy nesnesete světla rozumu Bohem daného.

A přece i Vy, pane faráři, chtěj nechtěj lámete svou vlastní orthodoxii. Ukazujete ve svém časopise, jak Kralická bible častěji má překlad nesprávný — tisíce čtenářů věřili, že slovo Boží je ta naše Kralická bible. Ale vidí teď, že jsou v ní chyby. A takové chyby jsou v překladě St. Zákona, takové chyby jsou v N. Z., pokud by byl překladem; takové a pod. chyby vznikaly však hned v původních textech opisováním atd. — hlásat inspiraci verbální je dnes skutečně více než předpotopním. Připouštím — jakmile se theolog vzdá inspirace do slova krok za krokem dostane se konečně na stanovisko kritické.[1]

[1] Proti zkostňatelé netoleranci »Reform. Listů« musil vystoupit také »Hus« (1905, č. 2). V článku »Port Arthur na Smetánce« čelí se proti požadavku ve víru o inspiraci verbální: »V bohosloveckém světě je to stanovisko opuštěno a nahrazeno inspirací reální (věcnou), I laik pochopí, že nato dojíti musilo«. Ano, teď to laik pochopí, když jich několik tisíců bylo upáleno; dnes laik stejně pochopí, že inspirace reální je stejně opuštěna a to logickým

Co se divů týká, tož je věc také poněkud jinak, než tvrdí pan K. Já nepopírám, že Ježíš, podobně jako někteří jeho apoštolové a lidé podnes, uzdravili některé nemocné; to připouštím a připouštím, že to uzdravení nedokáže každý, tvrdím pouze, že je to výkon — přirozený osob zvláště nadaných. Zamítám ovšem některé divy (na př. vzkříšení skutečně mrtvého a t. p) a zamítám je v evangeliích nejinak jak v historii pozdější církve katolické. Já bych rád věděl, jakým důvodem orthodoxní protestantský theolog zamítá tradici o divech v církvi, přijímaje divy v evangeliích? Pan K. ovšem neví, že tyto a pod. otázky opět velmi znepokojují protestantské současné theology — jemu stačí slepá víra »jak my kážeme«. Já za toto a takové kázání pěkně děkuju nejen se stanoviska rozumu, nýbrž i se stanoviska mravnosti a náboženství.

Že Pavel a také Luther, jak jsem také řekl, byli mužové abnormálně rozechvění, o tom je přece celá literatura, ať se p. farář v ní poučí; že by takové rozechvění patřilo k náboženskému žití, popírám, drže se proti Pavlovi a Lutherovi zbožnosti Ježíšovy. Že i při Ježíšovi je možna kritická otázka, do které míry byl mystikem, vím, a vím o literatuře sem hledící.

Ostatně má pan farář potíže nejen s »moderním člověkem«, nýbrž také již s »jedním našim časopisem«, který napsal o St. Zákoně, že je obměnou staroorientálních zkazek, že si osvojil báje a podání staroorientální. Pan K. prý za to není odpověden. Jistě ne, ale ten časopis přec jen má pravdu, a já se těším, že se v našich církvích stará, bezmyšlenková, nevzdělaná, tvrdá a absolutistická orthodoxie přece jen již láme. Ovšem, je to jen nalomení nebo nalomeníčko, jak by řekl pan Karafiát.

Pan farář může se dovolávat proti mně a proti professorům theologie, jakým je Jülicher, mnohých orthodoxních professorů a ovšem praktických duchovních. V Německu církve se bouří proti professorům theologie. Právě nedávno známý poslanec a velmi činný a zasloužilý pastor von Bodelschwingh (cituji jeho panu farářovi schválně k pochoutce) vydal horlící spisek proti pokrokovým theologům, proti nevěrecké kritice theologických professorů, proti jejich nedostatku piety atd. Pan pastor dokonce tyto professory pokládá za nebezpečnější, rozvratnější a otravnější než — jesuity!

Pan farář (č. 6, 1904 »Reform. Listů«) má radost z anglického professora Sayce v Oxfordu, patří prý k těm, kteří »už couvají«. Já si nedovoluji úsudku o St. Z. a otázce o babelu-bibli, ale tolik vím, že nesouhlas Sayce s jinými a příliš odvážnými vykladači neznamená couvání, nýbrž prostě kritický nesouhlas. Tento nesouhlas s Saycem vyslovili jiní starozákonní kritikové již dříve a častěji — ve vědě se právě kritisuje navzájem, couvá se a postupuje, ale po ortho-

---

a přirozeným důsledkem opuštění inspirace verbální. To pan farář K. dobře cítí a cítí to také »Hus« a proto opuštěné stanovisko verbální inspirace »plně respektuje ba cení!« Opravdu? »Hus« cení opuštěné, nemožné stanovisko v otázce nejvyšší pravdy? . . .

doxii pana faráře Karafiáta z toho nenásleduje pranic. Ale to je methoda orthodoxní apologetiky: vezme se z celku moderní biblické kritiky jeden kritik, jenž odmítá některé vývody svých odpůrců a již se konstatuje couvání.

Pan farář, mluví-li o couvání, musil by svým čtenářům otázku probrat mnohem pečlivěji a ukázat na skutečný stav věci. Rozumí se, že někteří kritikové přestřelují a že tudíž jiní je odmítají, ale z toho, opakuji, nic nejde pro názor p. Karafiatův.

Správný postup by byl, vyložit věřícím stav věci podle výzkumů neradikálních a dokonce ještě orthodoxních kritiků. Pro St. Z. na př. ať pan K. probere a vyvrátí Kautzsche, shrnujícího svůj kritický úsudek o autorství pentateuchu takto: »Výsledek je tudíž, že sice o sobě nic se neprotiví předpokladu, že Mojžíš něco psal, avšak že musíme se vzdát názoru, že bychom z toho, co nám dochováno, něco jakožto přesná slova Mojžíšova s jistotou mohli označovat.« [1] Opakuji ještě jednou, Kautzsch není radikál a je orthodoxní, aspoň positivní. Avšak mne při tom zajímá hlavně to: je pro náboženství, je pro věčné spasení duše, vůbec nutno věřit, že pentateuch psal Mojžíš?! Co může pro otázku věčnosti znamenat taková literární maličkost?!

Ne — náboženství a věčnost nevisí na Mojžíšovi, nevisí na víře v Ježíšovo božství.

Moderní člověk a orthodoxní theologie stojí proti sobě nesmířitelně; ale přece mohou mít společný jeden interes a interes veliký — náboženství. V té věci stojím specielně já i proti panu farářovi takto.

Souhlasím s ním vůbec v tom, že pokládá náboženstvtí za centrální sílu duchovní pro jednotlivce a společnost; souhlasím s theismem a učením o nesmrtelnosti, souhlasím, že náboženství musí být především mravností, láskou, a souhlasím, že mravnost není náboženstvím vším a že tedy je oprávněn kultus. Uznávám, že orthodoxie páně farářova ještě mnohým lidem může dostačit; uznávám, že pan farář a mnozí orthodoxní lidé chtí dobré jako si vůbec dovedu cenit historickou platnost církví a jejich hlavních zakladatelů a vůdců. Vážím si konečně jistotu a pevnost, kterou pan farář si ze svého učení a své církve vydobyl — s tím vším, pravím, souhlasím a to všecko uznávám; ale je to souhlas jen formální, co do konkretného obsahu páně farářova učení a jeho názoru na svět nedovedu souhlasit téměř s ničím. Nedovedu, protože nemohu neposlouchat rozum a nemohu neuznat důvody, které ten rozum v tisíciletých bojích o náboženství nashromáždil.

Panu farářovi je Ježíš bohem, mně je jen člověkem, a opět není to zlá vůle, která nám »moderním« velí myslit a myslit poctivě a důsledně.

Pan farář v rubričce »redakční« vyslovuje někdy svá anathemata. Jedno z nich, obrácené také proti mně, zní: »Církev reformovaná musí každého vyloučit, kdo popírá božství Kristovo.«

---

[1] Die hl. Schrift des A. Testaments, 2. Aufl. Beilagen. p. 139.

Co církev a co pan farář konat musí, ať koná; já také jen konám svou povinnost, když u věcech životních sobě a jiným hledám pravdu.

VI.

Krise náboženská není obmezena na církve křesťanské, je všeobecnější, je v církvích a náboženstvích všech; problem náboženský je problemem světovým, všelidským. Zejména se krise náboženská projevuje také u židů.

Jak vidíme z »Rozvoje« (v Pardubicích), týdenníku českých pokrokových židů, v židovstvu našem zápasí několik směrů, orthodoxie, liberalism (starší), sionism a reformisté (nestejného zbarvení). »Rozvoj« sám dal heslo, vyprostit židy z osidel liberalismu; ale reformisté musili se také postavit proti orthodoxii, a to v docela určitých otázkách, zejména na sjezdě Nár. Jednoty Č. Ž. jednáno o tom, má-li se podržet vyučování hebrejštiny; pokroková menšina (viz řeč dra Krause v »Rozvoji« č. 50) je proti tomu, protože tímto vyučováním se vlastně nepodává náboženství, nýbrž jakás takás znalost hebrejského písma. Další reformní návrhy nastínuje dr. Thein (č. 52).

Židé naši budou mít s liberalistickou negací hodně obtíží, úkol jejich je velmi obtížný. Proti rakouskému klerikalismu a církevní výlučnosti, proti surovostem antisemitismu musejí jít s liberalismem, jako my ostatní všichni; ovšem je otázka, do které míry a jak?

Co se specielně antisemitismu týká, zdá se mi již dávno, že naši židé proti němu nepostupují správně, ne dost odkrytě, upřímně a rázně. Antisemitism je podle mého soudu rána naše a vlastně jen naše, škodí nám, nás znemravňuje a zhrubuje; židům neškodí hmotně, nanejvýše mravně potud, pokud tito jej překonávají negativně, chytráctvím, kdežto by jej překonávat musili positivně, mravně a nábožensky.

Nemíchal jsem se a nemíchám do náboženských otázek židovských, máme dost práce s otázkou svou vlastní; ale nelze o problémě nevědět a nemyslit. Jsem povděčen některým židům, kteří mé pojímání jejich náboženského problému pochopili; ti mne upozornili na myslitele, ze kterého se dá načerpat hodně positivního poučení. Míním ruského židovského spisovatele Achad-ha-am-a (Achad-ha-am je pseudonym a znamená »jeden z lidu«, pravé jméno je Ušer Ginzberg). Achad-ha-am píše hebrejsky a sice pojednává ve svých četných spisech a článcích o všech problemech židovstva; účastnil se vynikajícím způsobem při založení velikého hebrejského nakladatelství a převzal redakci veliké židovské encyklopaedie.

Achad-ha-am je člověk moderně vzdělaný, píšící hebrejsky o všech možných problemech, jak je formuloval Nietzsche a j. časoví myslitelé; že Achad-ha-am píše hebrejsky, pochopíme uvážením, že na Rusku je $5^1/_2$ mill. židů! Dodáme-li, že je dnes vůbec 11 mill. židů, věc nabude významu ještě většího.

Achad-ha-am je především odpůrcem liberalismu a tudíž odpůrcem západnictví židovského; jemu totiž svoboda západních židů

jejich liberální směs šovinismu a kosmopolitismu nikterak neimponuje. »Mohu závidět těmto naším bratřím jejich práva? Ne, a zase ne! Já sice práv nemám žádných, ale nemusím za ně také dávat svou duši . . .« Achad-ha-am je židem, prostě židem; otázce, proč židem zůstal, vůbec nerozumí.

Achad-ha-am podává s toho hlediska celou filosofii dějin. Vývoj národů spravuje se zákonem nápodoby; také židé v různých dobách a za různých vlivů napodobují okolní národy, ale ta nápodoba nesmí být úsilím po úplné assimilaci. »Zdokonalení národní samobytnosti napodobením ve formě aemulace.« Achad-ha-am proto nekáže odvracení od evropské kultury, naopak přeje si, aby židé tu kulturu si osvojili plně; ale nechce, aby se svého rázu národního vzdávali. Když v poslední době pod vlivem Nietzsche a jeho hesla o přehodnocení hodnot někteří novohebrejští spisovatelé všecko židovství prohlašovali za bezcenné, Achad-ha-am postavil se proti nim. Káže renaissanci hebrejského jazyka a novohebrejské literatury, usiluje sám vynikajícím způsobem o obohacení hebrejského jazyka moderními pojmy. Achad-ha-am bojuje proti Nietzscheovi a individualismu, ukazuje, že St. Zákon venkoncem je sociální, žádající oddanost k celku.

Achad-ha-am žádá po židech »obrození srdcem«, obrození vniterní. Proto posuzuje antisemitism docela jinak, než většina židů: antisemitism nesmí být důvodem a motivem úsilí obrodního, to úsilí musí prýštit z vlastního, nejhlubšího uvědomění. Z téhož důvodu Achad-ha-am není také sionistou, pokud sionism je reakcí proti antisemitismu; sám byl již 1891 a 1893 v Palestýně a odhaloval neúprosnou kritikou neúspěšnost sionistické kolonisace.

Achad-ha-am, jedním slovem, hledá nápravu židovství v obrození duchovním, náboženském, zamítaje prostředky čistě vnější a dokonce mechanické; nekritisuje proto antisemitismu a vnějšího odpůrce vůbec, nýbrž zkoumá ledví vlastního národa. Docela patrně ozývají se z Achad-ha-ama vlivy ruského myšlení, slavjanofilského myšlení protievropského; jen že novohebrejský spisovatel (či prorok?) k vymoženostem kultury, pokud vidím, staví se přátelštěji, než někteří jeho vzorové ruští. (Sbírka essayů Achad Ha-ama vyšla v 2. vyd. 1901: Am Scheidewege Berlin, Jüd. Verlag; zde užil jsem pěkné přednášky: Mathias Acher, Achad-ha-am, Ein Denker und Kämpfer der jüdischen Renaissance, 1903.

O sionismu, specielně o jeho lonském VI. sjezdě v Basileji, je zpráva v ND 1903, č. prosincové.

O liberálním židovství vydal spis Angličan C. G. Montefiore, redaktor »Jewish Quarterly Review«, Liberal Judaism, 1904. Montefiore přijímá výsledky moderní kritiky St. Z., přece však hájí židovství ve své náboženské zvláštnosti proti židovské orthodoxii i proti křesťanským liberálním theologům, kteří mu odpírají právo existence. Montefiore totiž podstatu židovství vidí v prorocích a jejich úsilí o čistý monotheism a ten základ je tak cenný, že zasluhuje být uchovávan jakožto východisko samostatného náboženství židovského. Zákon a literaturu rabínskou Montefiore posuzuje čistě literárně. Náboženství ži-

dovské podle Montefiore nesplývá s unitářstvím a vůbec je samostatné. Náboženské poslání Židů není ještě dovršeno. Proto Montefiore je proti assimilací pokrevní, ale z důvodů čistě náboženských; theorii antisemitskou o čisté krvi rozhodně popírá. Kult orthodoxní pro svou historickou hodnotu má cenu, dal by se liberálně reformovat. Nový Zákon podle Montefiore v některých částech svou duchovostí a vniterností předčí Zákon Starý, ale některé části jsou poklesnutím z vyššího pojímání Z. Starého; názor, že Z. St. má jen boha spravedlnosti, kdežto N. Z. má boha lásky, je neoprávněno: Ježíš byl velikým a oduševnělým učitelem, pro židovství absolutní hodnoty metafysické nemá.

Nepokládám tyto vývody za dosti zdůvodněny, myslím že obtíže liberálního židovství jsou větší než je formuluje Montefiore; ale našim českým liberálním Židům mohl by přece být poučným vzorem pro náboženské pojímání otázky židovské.

*

O novější náboženské literatuře, částečně také roku 1904, podána zpráva v článku: Přehled nejnovější filosofie náboženství v »Času« (otisk v knihovničce »Aug. Smetany«) a v literárních a knižních zprávách »N. Doby«. *T. G. M.*

ROZHLEDY.

JIHOSLOVANÉ.

Zasedání chrvatského sněmu. — Poslanci podle povolání. — Čemu se věnuje dorost v Chrvatsku? — Zvýšení platu. — Akce průmyslníků. — Potočnjak — osvobozen. — »Matica Hrvatska«. — Národní kněžstvo. — Sociální demokracie. — Hnutí v Istrii. — Odchod barona Handela. — Dalmatské nesnáze. — Tři mrtvi.

Nedávno ukončené zasedání sněmu chrvatského bylo jistě nejubožejší ze všech doposud. Nemilosrdně osvětlilo náš nynější úpadek, úpadek nejen politický, parlamentní a programový — ale dokonce i řečnický, representativní. A to je u nás úpadek nejcitelnější . . . I v nejhorších dobách pověstného režímu barona Raucha a jeho žáka Khuena Hedervarského — vždy aspoň měli jsme skvělé řečníky, obratné parlamentáře, vtipné debateury. Zejména oposice honosila se některými poslanci, již dokonce imponovali i maďaronské většině. V posledním zasedání právě oposice tak smutně a uboze se representovala svými řečníky, většinou úplně neschopnými lidmi, že maďaroni ani se nemuseli stydět. V nejdůležitějších momentech scházeli oposičníci; když jeden byl nemocen, nikdo jiný nemohl přednest ani interpelaci, velmi nemilou vládě; v době nejtužších zápasův maďarských vůdců o další koncesse, tedy v době, kde se také jedná o životní naše otázky, vyvstává nová parlamentní »síla«, mladý farář, a interpeluje vládu, proč oficielně neobcovala v Římě slavnostnímu prohlášení Marka Križevčana svatým . . . Při debatách o otázkách hospodářských není jediného řečníka-odborníka u oposice — musí vypomáhat zas farář, jemuž text řeči vypracoval mladý, neznámý správce statku . . . Pak ovšem mohla většina, ta oddaná a poslušná většina dělat, co chtěla vláda. Jen v době úplného úpadku oposice byla možná neslušná odpověď sekčního šéfa Šumanoviče na interpelaci ve známé aféře Dra Potočnjaka. Odpověď, jež vrcholila v přímém denuncování. A jen v těch poměrech bylo možno a pochopitelno, že většina při volbách do společného sněmu v Pešti úplně ignorovala oposici, ač jí před tím slíbila několik mandátů. Oposice je dnes úplně nejen desorganisovaná, nýbrž přímo bezmocná, zbankrotovaná, faktorem, s nímž se nepočítá. Snad tato krise byla nutná, snad dokonce přinese nové útvary politické. Staré boucha-

ronství, prázdné heslování a romantické snění koncentruje se kolem osoby Dra Franka, jenž šikovným odbočením ke kněžstvu zabezpečil si i jejich sympathie. Mladší a pokrokovější živlové zas pozvolna se koncentrují v »pokrokovou stranu«. Kompromisní opatrníci, jimž je pokrokářství příliš antiklerikálním, kteří chtějí udržet pro každý případ přátelské styky s kněžstvem, pak někteří slovanští blouznivci a ctitelé dnešního cárského Ruska nalézají šťastný útulek v »selské straně«. Konečně klerikálové plnou párou pracují pro založení klerikální strany. Zejména biskup Stadler v Sarajevě propaguje »katolickou stranu práv« a vydal již provolání pro »chrvatský« denník v Sarajevě. Bude se v něm přímo agitovat pro katolictví, jež je pro klerikály synonymem s chrvatstvím (vždy stejná methoda!) a poněvadž nedávno začal v Sarajevě vycházet srbský denník »Srpska Riječ« a i Mohamedáni již zažádali o povolení tiskárny a časopisů — bude tam vesele, tuze vesele — pro Rakousko.

V Uhrách odehrává se osudný boj, boj, jenž hluboce zasahuje i do naší budoucnosti — a není v Chrvatsku člověka, neřku strany, jenž by byl na výši doby, jenž by pochopil, oč se jedná a co nám je dělat. Jen pokrokářský »Pokret« pěknými články nakreslil vážnost situace — ale v našich stranách, ve sněmu ani se nehnulo. Ve sněmu je to konečně pochopitelno. I kdyby tam neseděli — v pravo a v levo — samé marionetty nebo neschopní lidé, přece podle dnešního volebního řádu a nynějšího sestavení sněmu není prostě možno, aby se tam pěstovala opravdu lidová, pokroková, účelná a praktická politika. Diplomatisování, historické rekriminace, advokátská chytristika a jesuitské frasování muselo dáti pečeť sněmu, jenž sestává z 29 statkářů (ovšem mezi nimi je 18 šlechticů), 24 úředníků, 21 advokátů a 18 kněží; obchodníků je 3, profesorů 8 a ostatních 6. Tedy aristokraté, kněži, úředníci a advokáti s 81 hlasem representují — čistě agrární, selský národ! (Ovšem v Dalmacii není lépe; advokátů je nejvíce, v celku 19, pak 6 kněží, majitelů realit 3 a ostatních 15). Maďaroni sice, po pádu liberální většiny v Uhrách, konstituovali se opět ve zvláštní klub, několikrát v oficiosních listech všelicos nejasného a neodůvodněného prohlašovali, což jen dokazuje, že jsou v samé straně různé proudy. Jejich mluvčí, bývalý ministr Tomašić svým nepolitickým a v minulosti maďaronů ničím neodůvodněným požadavkem chrv. armádní řeči jen opět pomohl vídeňským spodním proudům, jimž takto Chrvaté dobře posloužili proti maďarským přáním. Kde by měli maďaroni mluvit a jednat patrioticky, tam mlčí a pracují pro interesy nejen cizích národů, ale i jednotlivých cizích stran — nikdo neuškodil Chrvatům tolik, jak jejich vlastní synové. Proto je také chrvatský sněm s dnešní většinou (a kterou v dohledné době není možno změnit) jen zbytečná, ba škodlivá fraze, jen třpytný balast minulých dob, těžká metla chrv. národa — pokud nepochopí lid první a jediný krok k lepšímu: obrození, zdokonalení a zušlechtění jednotlivců. Všechny programy, strany, řeči, plány, byť sebe lepší, jsou zbytečny, pokud jich nebudou provádět lepší lidé.

Nový ban a jeho věrní již v krátké době zrovna přivedli ad absurdum pěkné plány a řeči. Zavládl režím pěkných slov — prakse zůstala táž. Ve sněmu řeči bana a sekčních šefů jsou klasobraní sladkých slov a vábných slibů — šťasten, kdo se dočká splnění. V posledním zasedání, při jednání o změně školního plánu, dovolil si nový sekční šéf dokonce šprýmovnou výčitku naší intelligenci, proč se celá hrne jen v úřednictví. Statistika, kterou citoval, ovšem je smutná. Tak se v desetiletí 1893—1903 věnovali abiturienti: kněžstvu 560, právnímu oboru *1070*, účetnictví, bernímu a celnímu oboru 90, poště 124, dráze 64, lékařství 205, učitelství (jen středoškolskému) 369, technice 219(!), vojenské službě 120, hospodářství a lesnictví 118(!), obchodu a řemeslu 106, komptoirní službě 363, tovární 43. Tedy kněži 16·6%, úředníci — bez profesorů — *37·6*%, volná zaměstnání 15·6%, obchodníci 12·2% a hospodáři dokonce jen 3 5%. Ovšem smutná statistika. Jen p. sekční šéf zapomněl udati, co vláda doposud vykonala pro náš hospodářský a obchodní pokrok, jak vůbec iedruje pokrokovější snahy, jakou budoucnost chystá mladým absolventům hospodářských a lesnických škol — a zejména, jak statkáři a továrníci vládní většiny podporují domácí schopný živel . . .

Nával na právnická studia u nás bezpochyby že je výrazem naše sterility. Jsou tím v první řadě vinny naše školy, se svým nemoderním a nepraktickým směrem. Vládní předloha asi tomu neodpomůže — i zde musí se sáhnout hloub. Zdá se však, že vláda naopak chce ještě více obmezit volnost a samostatnost profesorů. Nejen že jim v této osnově zakazuje volnější způsob přednášení — ona uchystala ještě jiné překvapení. Předložila načrt regulace úřednických platů a tu šikovným způsobem zařídila postup profesorů a jejich platů tak, že nyní jsou mnohem odvislejší od libovůle vlády. A co je nejsmutnější: učitelé, tato nejlepší část naší inteligence, kteří vskutku vykonali v hrozných našich poměrech obrovskou práci — ti zůstali při regulaci úplně s prázdnou rukou, dokonce p. šef se neostýchal urážet jejich manželky. Regulace dopadla tak, jak jen může v nedemokratickém, byrokratickém sněmu s apatickou oposicí: nejvíce dostali nejvyšší, a nižší dostali vždy méně, nejnižší vůbec nic. A tak učitelé i dále zůstanou za svou obětavou práci odměněni hůře, než — státní sluhové.

Krise v Uhrách a výsledek posledních voleb přiměl naše průmysl-níky, že semknuli své řady a vládě odevzdali memorandum, v němž žádají různá opatření a spravedlivější podporování různých průmyslových podniků v Chrvatsku pro případ celní rozluky s Rakouskem. Doposud totiž vybiralo se od našich továren neobyčejně velký a nepoměrný poplatek — ale z fondu pro subvencionování továren, pro který také my percentuelně podle finančního klíče přispíváme, nedostaly doposud naše továrny ani haleře . . . Důsledek změněné situace byla také demisse rjeckého guvernéra Rosznera, tvrdého liberála. Na Rjece zvítězil autonomistický kandidát (jenž pak se připojil k dissidentům) proti liberalnímu, jehož kandidaturu podporovali také Chrvaté, poněvadž, po sklamání s autonomisty, slibili jim liberalové některé výhody. Vůbec je s radostí pozorovati na Rjece čilejší ruch mezi Chrvaty, kteří již

začali se také politicky organisovati; v tom vykonal slušnou práci rjecký »Novi List«, moderní a pokrokový denník.

Konečně zmizela ze světa jedna ostuda Khuenovského režímu — známý neohrožený a vytrvalý odpůrce bývalého bana, Dr. Potočnjak, byl sproštěn obžaloby pro své brožury, a sice definitivně. Ovšem: rehabilitace není úplná; soudcové v těch procesech spáchali tolik nesprávností, že by v každé jiné zemi nyní oni museli sedět na lavici obžalovaných — ale v Chrvatsku a spravedlnost? »Spravedlnost« v Chrvatsku odňala Potočnjakovi právo vykonávat advokatní praxi — ale ani v tom ho doposud nerehabilitovala. Dříve absolutisté libovolně uvězňovali — nyní se docela »ústavně« nemilému politickému odpůrci odnímají — existenční podmínky.

Klerikalové společně se zpátečníky přece ovládli jediný náš široce založený osvětový spolek, »Maticu Hrvatsku«. Neslýchaným násilím a chytrostí dovedli mimořadnou valnou hromadu uskutečnit tak, že byli pokrokoví v menšině, k tomu většina bezohledně terorisovala, až menšinu vyštvala. Mladší nyní hledají útulek ve spolku spisovatelů, kde zvolili nový, pokrokovější výbor. Je příznačno pro obojetnost »selské strany«, která přece chce zastupovat zájmy lidu, že v celé aféře chovala se docela stranicky a pod pláštěm »národní instituce« společně vystoupila s klerikály proti pokrokovcům. Ovšem — nedlouho potom žádal hlavní vůdce od »Matice« podporu, což mu přece nevadilo, aby mladým spisovatelům neslušným způsobem nevytykal, že chtějí se zmocnit »Matice« jen k vůli penězům . . .

Mezi kněžstvem v poslední době objevil se proud proti založení klerikální strany. Sem tam ovšem že se vyskytne ještě nějaký farář staré školy, jemuž je národnost před náboženstvím — ale v celku ta frakce svým organem »Novo Hrvatstvo« nemá ani vlivu ani budocnosti. Vlivní se postarají o umlčení. První číslo již bylo zabaveno.

Vůči výbojným snahám zpátečníků je až nápadno, jak málo agilnosti vyvinuje strana socialně-demokratická. V poslední době velmi obmezila své působení. Jako by prožívala těžkou krisi. A přece — jak mohla by prospěšně se u nás uplatnit! Jen s malou agitací skvěle zvítězila při volbách do rozhodčí komisse řemeslnického sboru (530 hlasů — vůči nacionální koalici 180 hlasů). A jak dobrý materiál, jak uvědomělé stoupence má, s kterými by mohl ústřední výbor podniknouti úspěšnou kampaň, ukazuje tento případ v Osijeku. Jistý hostinský nechtěl propůjčit svůj sál pro schůzi. Když potom byl ohlašen u něho koncert, nahrnuli se socialisté v takovém počtu, že ani hudebníci nemohli vejít. Hostinský byl radostí bez sebe, objednal hned nové čišníky — ale ti neměli práce: všichni návštěvníci seděli celých 4 hodin jen o jedné sklenici, a na otázku udiveného hostinského odpověděli: nemůžeme více píti, je drahota v Osijeku, o které jste nám nedovolil ve vašem sále mluviti . . .

V Istrii se přece začíná pracovati. Prozatím ovšem je práce těžká — vlašská většina nikde nepracuje tak proti Slovanům, jak právě v istrském sněmu. V posledním zasedání schválila ze zemských příjmů 10.000 K pro podporu spolku »Lega nacionale«, jenž bezohledně staví italské

školy v čistě chrvatských a slovinských městech. Tedy vlašská většina dává peníze, v nichž jsou ovšem zahrnuti i poplatníci slovanští, na čistě výbojný spolek — a tento návrh nalezl nejvyšší sankce . . . Bohužel nestarají se v novější době Chrvaté o svou »Družbu Ćirila i Metoda« tak, jak by to bylo zapotřebí při velkém nedostatku chrv. škol. Pak zbývá istrským Chrvatům jen, aby se sami o sebe starali. Zvolna tak již začínají. V Pulji poprve při obecných volbách vystoupili organisovaně a hned docilili 641 hlasů; ostatní Chrvaté hlasovali: se socialisty (většinou italští radikalové) asi 300, s »kamorou«; vlašskou většinou, asi 400 renegátů. Počasí velmi zle působilo právě na příchod Chrvatů, již musili přijít z dalekého okolí. Kněži, většinou z Dalmacie, vždy podporují »kamoru« . . .

V Dalmacii konečně se zbavili po dlouhém boji barona Handela, prvního civilního mistodržitele. Bylo to nutností a pád Koerbrův to uspíšil. Nový prozatimní správce, Nardelli, Dubrovčanin, je domácí syn, hladký diplomat a mlčenlivý, oddaný Vídni a vlídný Dalmatinům. Provisorium potrvá asi déle. — Konečně také se rakouská vláda postará o školství, jež bylo v hanebných budovách, zejména realka ve Splitu podobala se více trestnici než střední škole. Ovšem — rakouská vláda dbala vždy mnohem více o germanisaci této země, o zavadění němčiny, kde je úplně cizí a žádný jí nerozumí. Jedno však trvá: celý systém byl by nemožný, kdyby Dalmatinci byli na svém místě. Takto však fakticky vláda plným právem rozpouští samosprávné výbory k vůli nepořádkům a staví veškeré úřednictvo jednoho soudu pod vyšetřování. Má pak výmluvu, že posílá Handly, a Handlové m o h o u pak vládnout a — mluvit, jak mluvili.

Romantickou smrtí zemřel mladý dějepisec K o h a r i ć: z nejkrásnějšího místa v okolí Dubrovniku vrhl se do moře. Nádějná mladá síla, plná energie a ideálů. Šťastně se pokoušel také v beletrii a v novinářských článcích; skonal život k vůli vleklé nemoci, život věnoval jen práci a šlechetným cílům. V prof. M i l i v o j i Š r e p e l u ztratili jsme ozdobu university; jemná, krásná duše, která zejména svými studiemi ze světových literatur urovnala půdu mladším literárním proudům. Konečně želíme smrti záhřebského faráře B o r o š y, jednoho z řídkých a posledních kněží, který byl ryzá duše, čistý chrvatský karakter a upřímný politický pracovník pro blaho svého národa. Ač stoupenec starší opoziční generace, přece neupadl ve formalism a historism její; naopak ve svých politických brožurách, velmi důkladně spracovaných, ukázal velký smysl pro realní a praktické působení. Tři obětaví pracovníci — a dlouho žádné nahrady pro ně. A v době, kdy jich je nejvíce zapotřebí . . .

6. dubna 1905. *J.*

SLOVENSKO.

(Národní Noviny proti Hodžovi a proti Ottovu Slovníku Naučnému. Jan Francisci zemřel. Knihtiskárna slov. v Peštbudíně.)

Málo je u nás potěšitelného.

Místo stavění, místo mohutnění kladného jeví se rozklad, místo tvoření máme boření a drobení na vše strany.

V slovenských domnělých Athenách, v Turč. Sv. Martině, že jediného slovenského poslance sněmovního M. Hodžu Národní Noviny nenávidí z celého srdce, z celé duše, ze vší mysli, ze všech sil, to se vědělo. Ale N. N. přemáhaly svou nenávist, styděly se za ni a mlčely. Konečně však krev přece jen není voda. Tajený, dusený kainismus musel jednou na světlo. N. N. teď napadly Hodžu pro jeho článek vyšlý v maďarských novinách, v němž o »duchu zákonů uherských z r. 1848« vyslovil se přejně. Proto hned voláno asi: »Ejhle, arcikacíř! Anathema sit!«

V praxi N. N. mají ten cíl, aby Hodžu zošklivily jeho voličům, a v naději blízkých voleb, aby ho připravily o mandát poslanecký. Hodža není jejich mamelukem. Patří k »mladým«, smýšlí samostatně; proto před slovenskou veřejností třeba ho zničiti. »Összetiporni« (pošlapat) v slovenském vydání. Takáto je dávní politika N. Novin vůči samostatně smýšlejícím Slovákům; politika patřící do toho mnohého, co hatí Slováky.

Pro rok 1848 Národní Noviny hryzou i »Ottův Slovník Naučný«. Od jistého času spoluredaktor N. N. Josef Škultéty považuje se za neomýlného znalce slovenských věcí. Cítí v sobě i povolání hanobiti Kálala, Vlčka, redakci Ottova Naučného Slovníka, Meakulpinského a vůbec každého, kdo se opováží mysleti o Slovácích samostatně. »Ty jsi ignorant«, »ty tomu nerozumíš« a podobné »důvody« jsou mu nejmilejšími.

Velice hněvá se Škultéty pro slovenské povstání z r. 1848. Je totiž v Slovníku představeno pragmaticky, věrně, bez okrašlování. Uražená pýcha i namyslenost sv. martinská a Škultétyho píše takto: »Boje roku čtyřicátého osmého — pohoršlive tára sa v tomto naučnom slovníku — postavily Slováky před rozhodnutí, ke komu se připojiti, neboť v passivitě zůstat nemohli, a samostatně postupovati byli slabí. Maďaři, nebo vláda rodu Habsburského? Slováci rozhodli se pro Vídeň a proti Maďarům.« Nepravda! Takej volby Slováci nemali. Alebo poddať sa maďarismu, alebo bránit sa podla možnosti zbrojou — to bolo postavenie Slovákov.« Dále oppugnuje v Slovníku řádky: »Bylo jisto, že vlastní silou nedobudou ani trochu významnější části svých požadavků. Nezbývalo proto Slovákům než hledati pomocí a opory zvenčí. A tu doufali pomocí vídeňského absolutismu dojíti svobody, »»pomocí Němců státi se činitelem v Slovanstvě.«« Ako

vidno, porúhá sa nám človek neznajúci, čo to bolo a čo je i dnes u nás.« (Nár. Nov. 1905 č. 31.) »Porúha sa súženin Slovákov . . .„ kto vraví o nich, že v rokoch 1848-49 bojovali »»pro Habsburskou monarchii . . .«» Azda Tököli bojoval za Turecko preto, že v borbe svojej proti císarovi prijímal pomoc Turkov? Rákóci, ktorí opieral sa na pomoc Ludvika XIV. bojoval . . . za Francúzov?« (Tamže).

Tökoli Rákóci byla knížata vládnuvší 100.000-i poddaných, pevnými hrady, bednami zlata. Štúr, Hurban, Hodža ale byli lidé chudobní jako kostelní myš. Tito z milosti vídeňské vlády dostali trochu zbraně a peněz . . . Těchto stavěti do parallely s Tökölim a Rákócim upomíná na — nebe a dudy [gajdy).

Ona pomoc Turků a Francouzů jen jako planeta vůkol stálice točila se vůkol zájmů Tökölovských a Rákócovských.

Štúrovi ale a spojencům jeho dojista nikdy ani jen nenapadlo, sebe neb Slováky považovati za něco takového, vůkol čeho měla by se otáčeti »Habsburská monarchie« co spojenec, co potřebné zlo, co černoch.

Tököli a Rákóci netoužili býti »poníženými, věrnými poddanými« sultana neb Ludvíka XIVho, odznaků tureckých neb francouzských neužívali při svých shromážděních, hymnu tureckou neb francouzskou nepěli ve svých chrámích, jako se to dálo s barvami, hymnou atd. »Habsburské monarchie« u Slováků. Ještě i při zábavách pělo se: »Keď zahrmia dela o r o l zaveje . . .« Ten »orol« těhdy byl symbolem centralistického absolutismu!

Že pak ve Vídni jednalo se vždy jediné o zájem »Habsburské monarchie«, a nikoli o slávu Slováků — tomu je tak. A od koho Slováci přijímali zbraň, penízc, rozkazy, tomu tím dávali se i do služby. k toho osudu vázali i svůj, — byť i ne všickni z plnosti srdce. Takto pak slov. povstání přivázalo se ku německému, vídeňskému absolutismu. Ať to dnes nikoho neuráží. Vždyť i J. Škultéty vyznává, že »v niektorých osvedčeniach Slovákov pred viedeňskou vládou alebo pred samým trónom, menovite už r. 1849 možno najsť úisťovanie, že bojujú za trón, za dynastiu . . .»

Teda běželo jim o udržení »Habsburské monarchie«, takové, jaká byla, německé, absolustické, a v Slovníku je správně, že »pomocí absolutismu chtěli dojíti svobody, pomocí Němců státi se činitelem v Slovanstvě.

Tím Štúra a společníky nechce nikdo potupiti. Slovákům voliti mezi dvojím zlým bylo těžko. Ale přece nebylo jen tak, jako píše Škultéty: »Alebo poddať sa maďarismu, alebo brániť sa podla možnosti zbrojou . . « Byla i třetí možnost brániti se podle možnosti — b e z zbroje takové, jíž nikdo z nich nerozuměl a všecko na kostku stavěl Pez peněz, bez vůdců a vojska, s flintovými dilettantmi chtíti potírat maďarismus — nemohlo se osvědčiti.

Štúr a společníci s jejich zbrojí nevykonali národu víc dobrého, nežli Šafařík, jenž 13. března 1848 psal Pogodinovi. »Jsou časy, kdy

člověk musí býti rád, a Bohu děkovati, že žije a dýše.« 27. února 1854 ale psal tomuže Pogodinovi: »Jsem pro bláznovství toho druhu jako válka, politika a co s tím souvisí, nyní již povždy mrtev a odumřelý.«

Štěpán Daxner pak říkal: »Chybiti je přirozeností lidskou, ale zmoudřeti z vlastních chyb a je napraviti, je vlastností lepších srdcí.«

*

7ho března odebral se z této časnosti vynikající muž »staré gardy« na Slovensku: Jan Francisci. Narozen 1. června 1822 v Hnušti (v Gemerské stolici) z chudobných rodičů. V Prešpurku připojil se k ideám Štúrovým, a měl na slov. mládež veliký vliv. L. 1844 vedl pronásledované slov. studenty z Prešpurku do Levoče. R. 1848 byl slovenským dobrovolníkem. Zvali ho »pěkným Jankem«. Ale od Maďarů zajat, byl odsouzen na šibenici, a jen zvláštní náhodou zůstal živ. Za německého systému postupoval v hodnostech. Byl stoličním komissařem, náměstným radou, l. 1864 hlavním županem liptovské stolice. Po 10 měsících však županství pozbaven, do disponibility přeložen, a nikdy více k úřední práci nepovolán.

L. 1861 založil a redigoval »Peštbudínské Vedomosti«, z nichž vyrostly nynější Národní Noviny. Tohože roku předsedal slov. národnímu shromáždění v Turč. Sv. Martině. Byl spoluzakladatelem Slov. Matice, sbírával slov. pověsti a písně. Pod jménem Janka Rimavského je znám co spisovatel a básník. V Martině téměř za 35 let bydlel, byl správcem knihtiskárny a účinlivým údem martinské společnosti. Dostalo se mu rozličných vyznačení. Tak měl i řád Františka Josefa, a ruský sv. Anny.

Pochován 9. března, za veliké účasti obecenstva.

*

V Peštbudíně pokrokoví Slováci zakládají slov. knihtiskárnu. Základní jistina bude mít 40.000 korun, za 1000, na jméno znějících účastin. Účastina má nominální hodnotu 40 kor., která summa hned má býti splacena. Podpisování účastin do 30. dubna bude zakončeno. Příhlasy a peníze třeba poslati na adressu: Pomocná pokladnica v Pešti (Budapest VIII. Kerepesi út 57. sz. Lutherudvar, iskolaépütet aptó 1.)

Je toto podnik těch t. z. »mladých«. Zasluhuje podpory všech přátel Slováků. *Slovák.*

ZEMĚDĚLSTVÍ, OBCHOD A PRŮMYSL.

Velký boj o malé věci. — Čelnější ustanovení vládní osnovy zákona, jímž se mění a doplňuje živnostenský řád. — Nesrovnatelné rozpory zájmové.

O osnově novelly živnostenské dnes se radí tisíce živnostenských společenstev i obchodních gremií, praktikové zasedají k zeleným stolům a přibírají na radu »theoretiky«, jinde si to projednají sami u více či

méně dobrého piva v začazených »místnostech spolkových«. V parlamentě působí rozruch osnova, která svým obsahem jest ničím oproti důležitostem světohospodářským, jakou jest na př. obchodní smlouva s Německem, chystané smlouvy jiné, vyrovnání uherské atd. Leč malí lidé obírají se malými věcmi.

Angličany netrápí průkaz způsobilosti, v Anglii odehrává se světodějný zápas mezi idejí imperialistní, zastupovanou Chamberlainem, a zásadou svobodné tržby, jde tu o interes milionů a zájmy miliardové. U nás rozvířila otázka, smí-li konfekcionář bráti míru na kalhoty, sta tisíce myslí, a věru, aby se dnes každý vstupuje do krámu ptal a hledal ve sbírce Frey-Mareschově, zda-li ten, od něhož věc kupuje, jest také oprávněn ji vyrobiti a prodati.

Kdyby tak koupil od neoprávněnce, »fušera«, na jakém zločinu by ubohý kupující se stal účastníkem! Nic nevadí, že »fušer« mu prodal spolehlivěji a levněji než konkurent, mající v kapse »průkazy způsobilosti« (2—4 léta špatného »vyučení se« řemeslu a alespoň 2 léta praxe), protože »fušer«, který jen cestou dispense dosáhl oprávnění živnostenského, o živnost se stará, kdežto »způsobilý« řeší v hostinci záhady živnostenské politiky.

Nikdo ještě nedokázal, že v Paříži dělají horší kabáty než u nás, protože tam není průkazu způsobilosti a že v Anglii jest menší zámožnost, protože tam fušuje truhlář natěrači do řemesla jen což! Kdyby »obecenstvo« nebylo neorganisovanou massou, musilo by se pozvednouti proti všem takovýmto cechovnickým záchvatům, kteréž v poslední řadě postihnou jen kupující obecenstvo, jelikož omezením soutěže a výroby zdraží ceny. Sociálně-demokratický poslanec Eldersch výborně na to v poslanecké sněmovně poukázal, ve sněmovně, kde mnohým stranám a poslancům nejde o opravu řádu živnostenského, nýbrž o hlas a zalíbení »malého muže«. Těžko rozhodnouti, zdali jest to více smělost či pomatení myslí, zovou-li se takovéto snahy a zásady — pokrokovými, a staví-li se pod záštitu — »pokrokovosti«. Kráčíme na cestě, která vede k tak dokonalému škatulkování, že, kdo ze škatulky, třebas beze své viny vypadne, hladem aby umřel! Jestliže na př. z důvodů přirozených, následkem změny spotřeb již se více nedaří pozlacovačství, co rozumnějšího, než aby pozlacovač přešel k jinému zaměstnání. Tak se to děje v cizině, kde proto více práce a méně bídy. U nás již brzy nebude zaměstnání, k němuž by mohl někdo přejíti, všude žádá se průkaz způsobilosti, a kdo ve čtyřiceti létech má býti čtyři léta třebas bezplatným učněm a 2 léta tovaryšem, aby teprve po 6 létech se mohl státi mistrem, podnikatelem, ten raději zvolí nádeničinu nebo smrt, protože neví, jak ve dlouhých šesti létech poměry se utváří, a nemá peněz na drahé stadium opozděného učednictví! Jen ještě by scházelo omeziti přístup k tovaryšství po_ vinnou dobou učební i pro ty, kdož nereflektují na to, státi se mistry zajistiti tak mistrům najisto bezplatný, ba třebas platící učednický materiál a řešiti sociální a řemeslnickou otázku tak dle receptu, k němu s nutnou důsledností spějí národní socialisté, lze-li z projevů souditi na mínění strany.

* * *

Vládní osnova hned v § 12. obsahuje změnu, požadovanou malořemeslnictvem. Stanoví, že dvě nebo více živností nelze vůbec pojati v jedinou opověd. Výjimka připuštěna jest jen u živností v jediném bodě seznamu živností řemeslných zahrnutých za předpokladu, že živnosti ty se obyčejně provozují společně jedním živnostníkem a že pro jich nastoupení stačí jednotný průkaz způsobilosti. Jaký bude v praxi důsledek tohoto znamenitého předpisu, kterýž vláda do osnovy přijala po přání maloživnostníků? Jenom více kolků, inkorporačních tax a snad i vyšší výměra daně! Na venkově na př. bývá z husta řezník hostinským neb uzenářem, malíř pokojů natěračem, kožešník obchodníkem s klobouky atd. Nechť poděkují se nyní svým spasitelům z živnostenských sjezdů budějovických a podobných: budou musiti podati více draze kolkovaných opovědí, platiti po případě dva inkorporační poplatky a není jistoty, že také berní orgán nepřihlédne k tomu, že živnostník má dva zvláštní listy živnostenské.

* * *

Z dalších změn v osnově budiž vytčeno: Provozuje-li veřejná obchodní společnost řemeslo, musí alespoň jeden společník podati průkaz způsobilosti. Při vyhotovení živnostenského listu pro živnost řemeslnou má živnostenský úřad dáti přísl. společenstvu příležitost, aby do 3 neděl do dokladů o průkazu způsobilosti nahlédlo a v téže lhůtě své dobrozdání podalo.

Drobný prodej piva v uzavřených lahvích váže se na koncessi. Posud byl obchod s pivem v lahvích, pevnou zátkou uzavřených, svobodným. Nově ustanovuje § 37., že živnostníci mohou sami pořizovati práce, mající za účel udržování jich strojů, nářadí a p. v řádném stavu a zhotovovati si obvyklé pomůcky, sloužící ku prodeji jich výrobků, jako zejména obaly. Toto rozumné ustanovení, kteréž by zamezilo nesčetné spory o výklad § 37. a zlevnilo výrobu, ovšem s těží bude poslaneckou sněmovnou přijato, protože poškozuje některé živnosti. Ohledně zboží oděvnického a obuvnického se obchodníku, t. j. konfekcionáři, výslovně zapovídá braní míry, a nedovoluje se mu ani sprostředkování objednávek neb správek, byť i konfekcionář dal je vyhotoviti u oprávněného samostatného živnostníka, což je obchodníku s jiným zbožím dovoleno.

* * *

Skrovného povšimnutí došla ustanovení, dle něhož se opatřování služeb a prací po živnostensku zařazuje mezi živnosti koncesní bez ohledu na kategorie míst. Jde tu »jen« o zájem veřejný, zájem dělníků a zaměstnavatelů vůbec, nikoliv o speciální zájem malého muže-voliče. O jiné třídy obyvatelstva netřeba se tak starati jako o hostinské, krejčí a obuvníky. Koncese ku opatřování služeb a míst by vůbec neměly býti udíleny tam, kde jako na př. v Čechách zemským zákonem o všeobecné a bezplatné sprostředkování práce jest postaráno a kde také sprostředkování to jest v přiměřený počet dotyčných ústavů vtěleno. V obvodech takových veřejných ústavů by neměla býti koncese na »sprostředkovací kancelář« vůbec udělována, až by pozvolna majitelé nynějších koncesí vymřeli. Osnova novelly ukládá společenstvům živno-

stenským sprostředkování práce, anebo připojení se ku všeobecným ústavům veřejným, práci sprostředkujícím, hledíc tak opatřiti bezplatné sprostředkování míst živnostenskému pomocnictvu. Bylo by jen důsledkem této dobré snahy obmeziti udělování koncesních práv pro sprostředkování služeb a míst pouze na obvody, kde žádného veřejného sprostředkování prací nestává.

* * *

Nejobšírněji pojednává novella o úpravě učednictví a společenstevního zřízení. Povinnost učňů, kteří nenabyli jiného rovnocenného vzdělání, navštěvovati školy pokračovací tak, jak učební osnova (přesněji má státi »stanovy«) předpisuje, se zostřuje; učňové mají školu navštěvovati až do úplného dosažení cíle učebného. I dobu učební samu lze vždy o půl léta prodloužiti, vykazuje-li učeň buď špatný prospěch ve škole, byl-li na základě disciplinárního trestu ze školy vyloučen, nebo nesložil-li zkoušku učednickou při ukončení doby učební. Klade se tedy určitá váha nejen na návštěvu školy pokračovací a prospěch v dílně jako doposud, nýbrž i na prospěch a disciplinu ve škole. Zkouška učednická, o niž pečuje společenstvo a již řídí zvláštní zkušební výbor, složený z poloviny ze zástupců představenstva společenstva, z poloviny ze zástupců výboru hromady pomocnické, v čele s předsedou jmenovaným politickým úřadem, jest obligatorní.

Povážlivé jsou návrhy v debatě poslanecké sněmovny se vyskytnuvší, aby dána byla společenstvům živnostenským moc živnostenských úřadů. Ve své všeobecné formulaci jsou návrhy ty přímo nesmyslnými, protože společenstvo jest střediskem jen určitého zlomku živnostníků, jemuž nelze přece rozhodovat o nečlenech, jich právech a povinnostech, nebo všeobecně o živnostenských oprávněních, nýbrž nejvýše jen o vymezení oprávnění členů navzájem. Bylo by to věru rozkošné, kdyby společenstva, jimž jinak upřímně přejeme rozumného rozšíření působnosti a samosprávy, rozhodovala se stanoviska svých nejužších zájmů a s chatrným aparátem správním po ruce jim jsoucím o živnostenských právech jednotlivců. Kdyby to bylo možno vůbec uskutečnit, pak by měl podobný pokus učiniti nejzarytější odpůrce samosprávy společenstevní a samosprávy vůbec, za měsíc by bylo samosprávné to pašovství přivedeno ad absurdum.

Osnova zavádí konání hromad společenstevních i pomocnických prostřednictvím delegátů, přiznává živnostenským společenstvům v celé řadě případů důležité právo rekursní s účinkem odkládacím, usnadňuje tvoření poradních sborů živnostenských při politických úřadech prvé stolice, tvoření svazů a jednot společenstevních, byť i posud ne obligatorně, (k čemu se pak s některých stran požaduje ještě zřizování finančně impotentních komůrek maloživnostenských, ví jen bůh!), zostřuje (rovněž ku přání živnostenských sjezdů) tresty a pokuty atd.

* * *

Při projednávání osnovy živnostenské novelly mocně vystupují různosti zájmů do popředí. Na jedné straně průmysl, obchod, dělnictvo a konsumenti vůbec, na druhé cechovnické snahy řemesla toužící po omezení, stížení a zdražení výroby, na jedné straně řemeslnictvo, na

druhé maloobchodnictvo se svým dílem oprávněným odporem proti privilejím hostinských, proti výsadám výrobců obuvi a oděvů, proti známým cechovnickým požadavkům po obmezení prodeje řemeslnických výrobků; a mezi jednotlivými skupinami řemeslnictva nejostřejší spory (§ 37. atd.). Tu pomocnictvo volající po ochraně svých zájmů ve společenstevních hromadách, tam zaměstnavatelé, členové společenstva, kteříž cítí se dotčeni každýmkoliv rozvojem institucí pomocnických. Na veliké společné zájmy obchodně-politické, na celní, dopravní, berní, sociální politiku, kdež tolik velkých a z valného dílu obecně důležitých, výrobě i obchodu prospěšných otázek volá po řešení, se zapomíná pro světoborný spor, smí-li konfekcionář bráti míru čili nic. (Čiperný konfekcionář nota bene v praxi málo bude se ohlížeti na předpis zákona!).

Zajímavo při tom jest, že průmysl a obchod dobře se v celku snášejí, tu rozporu zájmů není, průmysl obchodu potřebuje stejně jako obchod průmyslu, a při úpravě živnostenského řádu mezi průmyslem a obchodem vlastně není zájmových sporů. Jinak ovšem řemeslo a maloobchod, průmysl a řemeslo, mistři a pomocníci, co tu věčně sporných bodů!

Řešiti veškeré tyto spory s vyššího hlediska národohospodářského, s náležitým zřetelem na zájmy hospodářského celku, jak obtížná to úloha! Tím obtížnější, čím více agitační hesla dne zasahují do prací zákonodárných a ohled na názor voliče vyváží zřetel věcný. Velmi jest zajímavo pozorovati na schůzích živnostenských, jak právě hospodářsky nejméně zdatní a nedbalí živnostníci, a takoví se schůzí veřejných nejokázaleji i nejhojněji účastní, kladou požadavky nejnesplnitelnější, čekajíce všechnu spásu od zákona na jich vlastní prospěch a na úkor všech ostatních upraveného, zatím co zdatní a pilní živnostníci střízlivě na věc hledí a více čekají od vlastního přičinění a všeobecně prospěšných hospodářsko-politických opatření, než od mrtvé litery zákona.

K.

ŠKOLA.

Připravovaný nový školní a vyučovací řád — Zpátečnická jeho ustanovení dle zpráv objevivších se ve veřejnosti — Ustavení se spolku »Freie Schule« ve Vídni.

V rakouských zemích se silně připozdívá. Šířící se stíny reakce dopadají nejvíce na školu a obestírají ji tak, že světélka osvěty mohou z ní a do ní vnikati jen uzoučkými okénky. Nejsou učiněny ještě všechny přípravy ke zlomení zákona školského cestou parlamentární. Od vydání školní novelly v roce 1883, jíž podlomena interkonfesijnost školy a dvéře do školství otevřeny římskému klerikalismu dokořán — nebylo sice hnuto základním řísským zákonem školským, ale na jeho

základech hlodalo se a hlodá neustále a čím dál tím vytrvaleji nekonstituční cestou ministerských nařízení, vynesení a pod., jimiž interkonfesijní, svobodomyslný duch zákona toho přivádí se pomalu, ale jistě ad absurdum.

Vedle ministerstva kultu a vyučování pracují až na malé výminky svorně ve školství v duchu zpátečnickém zákonodárství zemská, z nichž nedávno nejdále zašel sněm dolnorakouský.

Ministerstvo vyučování je zvlášť místem, kde od let dopřává se sluchu klerikálním našeptáváním a kde je obzvláštní blahovůle přicházeti vstříc nejvřelejším tužbám rakouské reakce. Zde sníženo bylo v roce 1886 organisačním statutem paedagogií všeobecné vzdělání učitelstva a znovu uplatněno předpravné vzdělání varhanické, zde byl nedávno dohotoven nový plán k smělému útoku na vzdělání učitelské v duchu zpátečnickém, jehož nebezpečí, je-li dnes oddáleno, není ještě odstraněno. Základní říšský zákon školský uložil ministerstvu vypracovati řád školský a vyučovací. Vypracovaný a roku 1870 vydaný elaborát řádu toho nestál však na výši zákona Hasnerova. Starorakouská byrokracie nemohla se ve své ztrnulosti vpraviti v ducha onoho, na svou dobu opravdu vzácného zákona. Řád vyšlý z její ruky záhy zastaral a dávno již nevyhovuje.

Konečně odhodlalo se ministerstvo vyučování nahraditi zastaralý řád školní a vyučovací řádem novým. Učitelstvo očekávalo, že ministr vyučování s liberální minulostí svolá k poradám aspoň enketu z učitelstva všech národností a kategorií, že vyslechne její mínění a uváží podané návrhy, jako to učinil nedávno, když připravoval některé výnosy, týkající se měšťanských škol. Očekávalo, že vypracovaný elaborát nového řádu předloží před vydáním veřejnosti k posouzení, jak by se to rozumělo samo sebou ve státě konstitučním. Nic takového se však nestalo. Ani parlamentní kruhy nejsou zpraveny o textu a obsahu nového řádu. Již toto tajemnůstkářství s novým řádem ukazuje na čertovo kopýtko. Věc dobrá, pokroková nemusí se štítit světla, nemusí se obávat kritiky širší veřejnosti.

Celá tato věc ukazuje, v jaké nevážnosti je u vlády celý stav učitelský, který již prací svou ve škole, vychováváním a vzděláváním mládeže působí nejúčinněji také ku všestrannému sesilování budoucího státu. Horníci a příslušníci jiných stavů dělnických právem se bouřívají, vnucují-li se jim pracovní a právní řády bez vyslyšení dělnických zástupců. Jak nemají se bouřiti city široce rozvětveného inteligentního stavu, pronikajícího celý státní organismus, chystá-li se ministerstvo vydati řád bez nejmenšího jeho spolupůsobení!

Nový řád školní a vyučování, již dle kusých zpráv, jaké o něm se dostaly z ministerské kanceláře, má potřebu štítit se před vydáním světla veřejnosti. Rakouský byrokratism, pracující často s reakcí ruku v ruce, vypučeti v něm chce v nový květ s vůní kadidlovou.

Jen ve státě policejním je možno, aby akcentován byl dozor správců škol na mimoškolní život podřízených učitelů. Občanská práva učitelská, bez toho již dost omezená mají býti novým řádem ještě víc přistřižena. Správcové škol budou míti za povinnost sledovati veřejnou

činnost svých podřízených učitelů a podávati o ní zprávy. To znamená, že přenese se na ně část působnosti četníkův a státní policie. Že bude v době rostoucí reakce sledováno chování učitelů zvlášť ve směru politickém a protiklerikálním, dá se snadno předvídati.

Dnes již je okresním školním inspektorům uloženo, aby sledovali, jsou-li učitelé podle ministerských výnosů zvláště zdrženlivi u vykonávání všeobecných práv státoobčanských, nekritisují-li úřední opatření, nepořádají-li veřejná hlučná shromáždění, neformují-li petice pro parlament, nevykonávají-li demonstrativně svoje volební právo, nejsou-li činně účastni v politických bojích, jsou-li jak náleží loyální. Inspektorský dozor tento je mnohým učitelům příliš vzdáleným, nestačí, a proto ministr vyučování chystá uzákoniti cestou nařízení nový, bezprostřední dozor nad životem učitelovým mimo školu, dozor prostřednictvím správců škol, kteří jsou se členy svých sborů v denním styku.

Již dnes poskytují platná nařízení správcům škol více nežli potřebnou míru práv nad jejich spolupracovníky na společné roli. Veřejnost byla ještě nedávno vyburcována výjevy ze soudních síní, ukazujícími, jak daleko mohou správcové škol ve zneužívání své úřední moci nad učiteli zajíti. Učitelský tisk nestačí někdy ani kárat přehmaty byrokratických ředitelů, jich nepaedagogické a nezákonné mísení se do způsobu vyučování, tvrdé a hrubé jednání se členy sboru při malém sebevědomí i před nejnižšími školními úřady. A při tomto neutěšeném stavu věcí poskytnouti chce ministerstvo vyučování ředitelům škol moc opravdu mimořádnou, moc, která u představenstev jiných stavů ani neexistuje. Nejvyšší úřad školský dosah svého záměru si jistě nepromyslil a nedomyslil. Uzakoní-li se v novém řádu dozor správců škol nad životem učitelovým mimo školu, pak stanou se ze ředitelen školních úřadovny policejní, ubírající činitelům ve škole spolupůsobícím potřebnou chuť ku práci, otravující jim život mimoškolní, stanou se místy, jimž se budou učitelé vyhýbat a jež budou navštěvovat jen z povinnosti, když do nich budou voláni k rapportu. Jak při tom bude se vyvíjet svorné spolupůsobení všech ve škole působících paedagogických činitelů, jak se při tom bude dařiti práci učitelské pod bezprostřední policejní dohlídkou správců škol, jaký ruch zavládne v domácích poradách učitelských, kde se mají učitelé radit o prostředcích, jimiž by se činnost školy zvelebila — dá se jen s hrůzou tušit.

Jinou absurdností připravovaného řádu je dozor učitelů na dětské chování mimo školu. Rozumí se, že učitelé již dávno přihlížejí k tomu, aby mládež i mimo školu chovala se slušně, aby nepřekračovala příliš meze své přirozené živosti. Tento disciplinární dozor učitelů na mimoškolní chování mládeže v každém demokraticky zřízeném, svobodném státě musí stačit. Jinak ovšem ve státě, jehož vedoucí činitelé vidí spásu v policii. Tu může se státi zákonitým požadavkem osobní dozor učitelů nad chováním mládeže mimo školu. To snad bude znamenat, že na učitele přenese se část povinností obecních i státních strážníkův a četníků. Učitelé a učitelky budou potom v době mimo vyučování chodit po návsích, ulicích, náměstích, hřištích a pod. a zde sledovat, neodbočuje-li mládež školní z mezí všeobecné slušnosti.

V učiteli mají žáci vidět vzor, živý příklad člověka v nejkrásnějším slova toho smyslu. A tento vzor má v budoucnosti klesnouti na osobnost policejní, která osobním dozorem svým na ulici bude připravovat žáky o nejšťastnější kus jejich života, o mládí, o životní radost, která je s mládím tak srostlá. Ne, není možno si představit, že by k něčemu podobnému v zemích našich došlo.

Než, učitelský dozor nad dětmi má jíti prý ještě dále. Učitelé mají v budoucnosti bdít nad tím, co dětem doma v rodinách ku čtení se předkládá. V inteligentnějších rodinách doplňuje se dětem vhodnou četbou to, co učitelé omezení schválenými osnovami učebnými žákům ve škole při vyučování podati nemohou a nesmějí. Dle připraveného řádu měli by bdít také nad tím, aby děti v rodinách nečetly na př. jisté partie z doby husitské nebo pobělohorské. Je však nemožno si mysliti, že by se takovýmto způsobem vůbec mohla omezovat občanská svoboda rodičů, posílajících své děti do školy. V rodině své mezi čtyřmi stěnami je přece i u nás každý svoboden a může tu k výchově svých dětí voliti prostředky, které za dobré uzná bez jakéhokoli poručnictví školy a učitelů.

Připravený řád školní zostřiti má povinný dozor učitelů na děti při bohoslužbách. Ve školních dětech má dnes římská církev v Rakousku nejpevnější kontingent účastníků svých obřadů. Školní mládež účastní se povinně kostela v městech nejméně v nedělí a ve svátek, na venkově často třikrát týdně a namnoze i každodenně bez ohledu na počasí i délku obřadů. Správcům škol jest již nyní dle platných zákonů nařízeno dozírati na mládež při bohoslužbách prostřednictvím třídních učitelů. Přehorliví správcové škol nutívají k tomuto dozoru při katolické bohoslužbě neoprávněně i učitele — nekatolíky. Novým řádem má se uložiti povinnost účastniti se s mládeží bohoslužeb všem učitelům bez výjimky. Učitelé mají tu působit mocí svého příkladu! Pěkné tu budou příklady přetvářky a rozporu mezi vnitřním přesvědčením učitelů a jich vynuceným účastenstvím při ceremoniích, které pro ně jako pro všechny intelligenty pozbyly všeho významu.

Připravovaný řád školní, jsou-li pravdivy jen tyto zprávy o jeho ustanoveních stane se novým útokem na svobodu učitelstva, na jeho vnitřní přesvědčení a na dnešní trosky interkonfesijní školy. Zavedeným dozorem učitelů na mimoškolní četbu mládeže zasáhne i kus občanské svobody rodičů školní mládeže. A tento fakt poslední měl by již býti sám důvodem, aby se proti němu vyslovili rázně a na všech stranách nejen učitelé, ale i široká veřejnost representovaná svobodomyslnými politickými stranami. Učitelstvo však, v němž se usazuje po úpravě platů nezdravá apathie k otázkám, týkajícím se jeho občanských svobod, jeho budoucího předběžného vzdělání — jen tu a tam a ještě chabě se ozývá. Manifestační schůze, které před úpravou platů tak dobře se osvědčily, nikde se neohlašují. Správa zemského ústředního spolku otáčí se nyní jednostranně kolem hospodářských podniků. Nepodněcuje jednoty k větší čilosti. Vedoucí politické straně zdá se málo záležeti, v jakém duchu vyvíjí se obecné školství, vlivu svého v parlamentě nevyužívá, a ostatně zdá se, že by novému spoutání učitelstva

se ani do opravdy nestavěla na odpor. I ostatní politické strany české nejsou — jak se zdá — dobře informovány o hrozícím nebezpečí nového školního řádu a jeví naprostou lhostejnost.

Výjimku učinil jedině dosud politický klub české strany lidové, který otázce připravovaného řádu školního věnoval dne 24. března veřejnou schůzi. Škoda, že lhostejnost širší veřejnosti k důležité otázce objevila se i na účasti této jinak zdařilé schůze. První řečník z řad učitelských J. Velický pěkně vylíčil význam vyučovacího a školského řádu a dobře ukázal na jeho dosah pro budoucí generaci národní a tím pro veškerý náš život národní. Není tento řád záležitostí jen čistě učitelskou, týká se přímo rodičů, kteří posílají děti do školy, týká se občanstva, které na školy náklad povoluje a má zájem o výchovu budoucích generací. Řádem školním dala by se provésti hravě celá řada důležitých reform paedagogických a zdravotních, dala by se jím rozřešiti beze změny zákona zásada, která je pro naše národní menšiny palčivě přímo důležitá, t. j. zásada, že české dítě patří do české školy. Druhý mluvčí V. Beneš dožadoval se nejprvé zveřejnění osnovy nového řádu ve smyslu resoluce poslance Staňka v rozpočtovém výboru. Školní novela vtiskla klerikálům do ruky hůl a nový školní řád má na ni navázati řemínků uzlovatých. Učitelům přísluší práce ve škole, dozor v kostele ať si vykonávají učitelé náboženství. O dohlídce učitelů nad chováním mládeže mimo školu řečník trefně namítl: soudní úředník nestará se, zda-li občané přestupují zase odpoledne paragrafy, pro které je dopoledne odsoudil, lékař nehledá po obci, kdo se s chorobou svou nepřihlásil, učitelé pak také nechtějí po vyučování přejímati živnost policejním strážníkům. Dr. E. Kalabis ukázal, jak všechen politický vývoj v Rakousku jde v duchu klerikálním. Klerikálové neoželeli starých časů a otupují ostří svobodomyslnějších zákonů vpašovanými výklady pomocí ministerských nařízení. V r. 1883 byl ještě veliký odpor proti zpátečnické novelle, dnes je klid přímo chorobný, když v chystaném řádu ztělesňuje se vše, co klerikálové dosud získali. Mluvčí dělnické strany Johanis ujistil, že strana jeho jako vždychy postaví se proti útokům na svobodu školy a učitelstva. Resoluční projev ze schůze zaslán byl všem poslancům, od nichž možno očekávati podpory proti novému útoku na školu.

Ve Vídni, kde pod patronátem vládnoucích křesťanských sociálů zahnízdil se klerikalism nejpevněji, počíná vyrůstati zdravý organisovaný odpor, hodlající bojovati účinně za svobodu školy. V dennících z 5. března uveřejněno bylo provolání ve prospěch spolku »Freie Schule« pod nímž bylo 197 podpisů vynikajících osobností, mezi nimiž děkani tří fakult vídeňských, řada professorů vys. škol rakouských, vyšších úředníků, dvorních a vládních radů a pod. Spolek, který měl ustavující valnou schůzi 19. března sdružil již na 2000 svobodomyslných mužův i žen k hájení svobodné školy proti reakci, která sílí chráněna jsouc protektorátem z kruhů nejvyšších. Spolek obrací se o účast ke všem rodičům, kteří vidí v rozvoji svobodného ducha svých dětí spásu a budoucnost národa. Bude protestovati proti každému pokusu o stlačení školy na pomocný ústav konfesijní hierarchie, o zneužívání

dětí školních k politické agitaci pod zdáním náboženského smýšlení, o seslabení vzdělávací síly školy a o zničení neodvislost učitelů. Positivně bude působiti při zřizování vzorných škol, vyhovujících všem požadavkům nové doby, zřizováním čtvrtých tříd při měšť. školách, školních dílen a pod. Kéž utvoření tohoto spolku je známkou obratu směrem ku světlejší éře v zemích rakouských a nechť pobídne i slovanské národy a zvláště národ Husův a Komenského, aby se také vzpamatoval tak, aby na něm nelpěla příhana, že přisluhuje při každé reakci v Rakousku. —*n*—

LITERATURA.

Krásná:

Alois Jirásek, U nás. »Nová kronika«. Sebraných spisů Jiráskových svazek XXII, XXVII, XXX, XXXI. (Nákl. J. Otty). — Na adresu Přehledu.

Alois Jirásek, U nás. »Nová kronika.« Sebraných spisů Jiráskových svazek XXII, XXVII, XXX, XXXI. (Nákl, J. Otty).

Román »U nás« dovršuje jeden důležitý směr literární produkce Jiráskovy, kterému zůstával věren i když ho zaujaly obsáhlé skladby historické: povídky, črty, obrázky a jak je ještě jinak jmenoval, čerpané ze širokého okolí auktorova pohorského rodiště, Hronova u Náchoda (v románě sluje Padolí). »U nás« je věnováno životu tohoto prostředí od let dvacátých do počátku let padesátých; tedy román historický a lidopisný zároveň. Vycházelo toto dílo vedle jiných prací v době osmi posledních let (I. kniha vyšla r. 1896, IV. r. 1904).

První knihu »U nás« Jirásek nazval »Úhor«. Tímto »úhorem« míněn lid kraje náchodského, lid dobrý ve svém jádru a nadaný, ale v letech dvacátých zanedbaný nevýslovnou bídou, zatemnělý tupou nevědomostí a nevzdělaností. První kniha je k celému dílu rozsáhlou exposicí. Krásným vstupem básník uvádí nás v náladu a pak už před námi plyne život oněch horalů širokým a hlubokým proudem, jak »půlpánů«, obyvatelů to městečka Padolí, tak okolních vesničanů. Z půdy ani ze řemesla nedovedou vynutit zakletou sílu, aby poskytla lepšího živobytí. Svírají je poměry sociální, zejména robota, svírá je i vedení kulturního života. Lidu chybějí vůdcové a praví osvěcovatelé; životní zájem duchovních — Jirásek předvádí jako typy, faráře boušínského a padolského, lidí jinak hodných a dobrých — vyčerpává u jednoho včelaření, u druhého čižba. Učitelé jsou svým poníženým almuženským živobytím a tísnivými poměry stlačováni v působnost nejnuznější. Tato olověná tíže poměrů strhuje i ty, kteří by se snažili výše (učitel Šolta). Vrchnosti pak nešlo o lid. Vrchnostenští úředníci, tehdy správcové i soudcové lidu, zejména náchodský vrchní Essentr, dívali se na lid jako na hrubý zdroj pracovní síly pro pány, jako na

lidi zlé vůle. Třásli se pouze před každým volnějším hnutím v cizině i doma. Z rychtářů a konšelů narobili si jen poddajných neuvědomělých nástrojů své vůle.

Tento široký předmět rozvíjí v prvním díle Jirásek lehce, bez pevného rámce románového. Do toho rámce vsadil všechen život duševní, společenský, náboženský; život na poli i doma, u mladých i u starých, zábavy, zvyky, pučení, vzrůstání i odumírání toho života. Poznáváme tu předsudky náboženské, které jsou obráceny mnohem více proti »beranům« nežli na př. proti židům. Zde v místech, kudy se ubíraly proudy emigrantů do ciziny a kde se nekatolíci potajmu stále udržovali, přirozeně se tato otázka spisovateli vnucovala. A on chopil se jí s láskou. Předvedl nám hlouček »bratrů« s podivuhodnou dovedností. Do tohoto světa zastaralého zasáhá v první knize hlavní hrdina celého díla, páter Havlovický, poměrně málo, ale silně, protože ideově.

Za to jej Jirásek v druhé knize uvádí v děj plně a soustředěně. Vidíme, s jakou láskou na něm lpěl. Jak sympatické rysy propůjčil té ideální postavě, jak propracoval jeho duši! Tento Havlovický je skutečná osoba, farář Josef Regner, rozený ze vsi Havlovic, oddaný žák zbožňovaného Bolzana, od něhož si odnesl jako ideál svého působení snahu zatlačovat bludy a zatemnělost obecného lidu jako vlastní příčinu všeho zla, povznášet jej hmotně i mravně. V Hronově působil asi dvacet let (1826—1846). Zemřel 1852 jako děkan náchodský. Pochopení jeho zásluh Jirásek přinášel již od svých mladých let. První svou objemnější práci »Skaláky« věnoval památce děkana Josefa Regnera, »pěstouna a dobrodince okolí Hronovského a Náchodského«.

Druhý díl sluje »N o v i n a« t. j. nově vzdělaný kus půdy. Havlovický hned, jak se dostal za faráře do Padolí, postupuje k svému cíli; práce má všude plné ruce: poučuje s kazatelny i na cvičeních postních v odlehlých horských vesničkách své kollatury, dbá o školu, povznáší návštěvu její, obohacuje knihovnu školní, knihy půjčuje i rozdává; podporuje radou i činem; osobně seznamuje se s poměry, zejména s bídou v chudých chaloupkách. Ukazuje příkladem na svých polích, jak zvelebovat hospodářství, dává opravovati cesty, zahazuje strže; povzbuzuje zkušenější lidi k podnikavosti, zejména k obchodu s plátnem, který zde byl úplně v rukách německých. Nadaným chlapcům pomáhá na studie, sám jim zaopatřuje místa. Při tom je mu ovšem podnikati boje: proti jeho ideálům stavějí se nouze, nedůvěra a předsudky, nepochopení, neochota, konservativnost ve starých návycích. Naráží na odboj, zlovůli a pomluvu, ať dá na př. pochovat nekřtěňátko mezi jeho příbuzné a ne na místo odloučené, ať zakazuje o sv. Jakubu barbarské házení kozla s věže a pověrčivé chytání jeho krve, a při podobných reformách jiných. A kde je krok k lepšímu, sráží ho povaha lidu (marnotratnost a furiantský přepych — u Dušánků).

Nejvíc však přitlačí lidumilnou a pokrokovou práci Havlovického těžká pohroma — cholera r. 1832. Bída a nouze, které ji provázejí, zoufalství z blížící se pohromy vrhají lid v starou zatemnělost a před-

sudky. Útěchou mohlo mu býti, že na jeho osadě přece bylo lépe nežli jinde a že alespoň mezi vychovanci jeho bude již rozhodně lépe.

Druhá kniha je nejjednotnější a nejsoustředěnější svou ideou, jakož i osobními příběhy Havlovického. Jirásek vložil sem i románovou nit: lásku mladé krásné důchodňové k Havlovickému, zápas mezi milostným ohněm a povinností u Havlovického; v něm povinnost vítězí, ale za cenu osobní blaženosti jeho i její. Poměr tento v románě vyrůstá něžně, ve shodě se základními vlastnostmi Havlovického povahy; básník připravuje si tak hlubší pochopení u Havlovického pro vztahy čistě lidské. Život vrstev nevyvíjí se v tomto díle tak bohatě jako v první knize, ale je ho i zde takovou měrou, jako se málo kde u jiných romanopisců nachází. Plyne i zde život lidu venkovského v jeho radostech i strastech. Jirásek rozvinul tu zejména náboženskou horlivost evangelíků, osobní příběhy jednoho z nich, Pavla Lhotského, jeho nesnáze k vůli vojně a těžké zkoušky, když odstupoval od privilegovaného katolicismu (kontrast proti tomu v první knize, jak se naopak podporuje přistupování k víře katolické u židovky Justiny) a p.

Třetí kniha »U nás« je nazvána »O s e t e k«. Havlovického nacházíme, jak přemáhá tupou ochablost z pohromy cholerové. Zde nás Jirásek uvádí ve zvláštní osobitý život pašerácký, život lopotný a nebezpečný, ale přece přitažlivý; pro tento pohraničný kraj byl zvláště příznačný. Život bohatý dobrodružnými příběhy a svízeli na nebezpečných cestách, chytrým klamáním pohraničních strážníků. Zde je předveden v jejich středisku, v pruské české vesnici Slaném, kde se scházejí tyto výrazné postavy. K tomu životu přiřaděn tklivý příběh Honzky Hilmy, malého sirotka, zbylého po choleře a strádajícího od vyděračných lidí, až se ho Havlovický ujímá a pomůže mu na malířskou akademii, ale Hilma projeviv nejkrásnější známky velikého talentu, umírá jako student — byl ztráven tvrdými poměry. Čistě lidské cítění a smýšlení Havlovického Jirásek vykreslil v poměru jeho k pastoru Bergmannovi, který žije v české zapadlé vesničce pohorské na pruské straně nuzný, ale šťastný, obětavý život. Poměr tento Jirásek pěkně prohloubil filosofickým názorem obou mužů osvícených. Havlovický chápe i hluboký převrat v náboženském přesvědčení pastora Bergmanna, dříve řádového novice katolického, objeví dosti smyslu pro jeho život rodinný; ovívá nás tu jakýsi nedopovědený stesk Havlovického. Románový příběh v III. a IV. knize je soustředěn na mladé Domáňové, dceři pláteníka Dušánka z Padolí; její osobní štěstí rodiče obětují touze po majetku. Její bývalý milenec, učitelský Kalista, pro ni upadá ve zkázu, její muž chátrá mravně i hmotně, až ho Domáňová opouští, aby se s podivuhodnou energií chopila bývalého obchodu otcova.

Kniha IV. — »Z e m ě ž l u č« — obsahuje události z let 1840—1852. Napřed líčí obšírněji, závěr se žene rychlejším spádem, jak bývá u Jiráska pravidlem. Ani vděčný rok 1848 auktora neupoutal silněji. Po finančních pohromách bratra mlynáře, které měl Havlovický léčiti, při nezdařených, velmi nákladných pokusech s dolováním, k němuž dal podnět bratr Vincenc, šichtmistr, a k němuž se Havlovický přiklonil v naději, že tím povznese krajinu i lidu zjedná nový zdroj výživy,

Havlovický se vyčerpal hmotně i duševně — vykvetla mu tu zeměžluč. Neúspěch a nenávist vyrostly mu i jinde. Za své snahy pokrokové, za svou snášenlivost náboženskou udáván byl — v udavateli Havlovický tuší sladkého »pana bratra« — vikáři i konsistoři, že nekoná dost horlivě svých povinností a osadníkům svými styky s evangelíky dává zlý příklad. Nařčení Havlovický ovšem vyvrátí, ale hořkost v něm zůstává. Obrat k lepšímu vyvíjí se později po smrti těkavé vévodkyně Zahaňské. Havlovickému dostává se osobně uznání tím, že se stává děkanem a vikářem v Náchodě. I v pozadí politickém a národním se uvolňuje. Přichází bouřlivý rok 1848, s ním nový řád, konstituce, i národní gardy; s ním odstraněna stará pohana Padolí, vrchnostenský komisar Tuschl, z jehož působení i osobnosti Jirásek dobyl mnoho charakteristických scén. Mladá generace, vychovaná Havlovickým, dostává se v Padolí k veslu. Ale zároveň svítá reakci. Havlovický se jí ještě musel dočkati. Umírá roku 1852, jsa ve svém novém působišti nepochopen, ale v Padolí zůstavil si pevnou a vděčnou památku.

*

Stopoval jsem poněkud obšírněji obsah díla »U nás«, aby tak vysvitla veliká obsažnost látky, bohatá invence Jiráskova. »U nás« vyplňuje na 1850 stran, ale nikde neznamenáme rozvleklosti, naopak známá Jiráskova stručnost, místy i úsečnost, převládá v tomto románě více než jinde.

»U nás« podává všecky odstíny venkovských kreseb Jiráskových, od realistických črt, někdy až příkře realistických, některých »Povídek z hor« až k něžně vytvářeným vzpomínkám, poetickým náladám, překvapující lidové filosofii životní v cyklu »Černá hodinka«.

»Novou kronikou« nazval auktor skromně své dílo »U nás«. Tím zároveň naznačil, že se vymyká obvyklému rámci a technice románové, uměle vedené jednotnosti a soustředěnosti děje. V této nevázanosti formální je jeho modernost. Plnost životní váží spisovateli více nežli dané tradice umělecké formy. Moderní je »U nás« svou základní ideou, kterou předvádí zápas pokrokového jednotlivce za větším vzděláním a blahobytem obecného lidu, těžký zápas proti jeho pohodlné a tupé setrvačnosti při starých řádech i ve staré bídě a v předsudcích. Moderním není dílo Jiráskovo v tom smyslu, že by si kladlo za cíl spletité problémy psychologické, které se příčí Jiráskovu základnímu názoru uměleckému, jeho umění co možná jednoduchému; zde nepřipouštěl toho ani předmět. Za to podává »U nás« bohatou řadu postav pevných a trvalých, nových a přece zase lidově věrných, zpravidla až typických, jaké bychom marně hledali v přečetných našich spisech ze života lidového. Těch postav je jistě do sta a každá jemně odlišována, každá svérázná, že se zachytí pevně v naší mysli. Takový dobrák, jedlík, ale při tom účinně pomáhající Doubenus; zlý pomlouvač Šimůnek krejčí; rváč, ale srdnatý člověk i před vrchnostenskými úředníky, Černý Vacek, člověk dobrého jádra, věčná satira nekalého obecního »práva«, jako komisara; jadrný humorista učitel Šolta, který tře bídu, snaží se po vzdělání a pokroku; jemné odstiňování ve sboru kněží scházejících se k častým traktacím farským, zejména úlisný,

štiplavý a udavačný farář kostelecký a mnohé jiné osoby v románě jsou nezapomenutelny. Jirásek vykreslil již tolik postav, ale sotva najdeme, aby v přečetných svých pracích některou opakoval. Někdy vidíme blízké příbuzenství, ale zase i tu Jirásek odstiňuje (na př. konšel Mitýska »U nás« a konšel Pinkava v »F. L. Věku« a j.) S nedostihlým uměním Jirásek maluje a charakterisuje zejména povahy skupin; tak zištnou chamtivost lidu o pohřbu bohatého výměnkáře Dománě, když líčí neomalenou nenasytnost pohřebních zpěváků, když se tísní a rvou o almužnu i lidé, kteří toho nepotřebují. Hluboko do duše zařezává se dojemný obraz bídy na plátenickém trhu v Polici, kde Jirásek tak nenápadně kontrastuje vyzáblé choré postavy tkalců, kteří se na náměstí tísní s balíky plátna a lámají suchý černý chléb, jsouce vyssáváni od vypasených pláteníků, kteří po tučných hodech plýtvají penězi v hazardních hrách, ale na trhu se škrdlí s tkalci o krejcar do krve. Upozorňuji dále na nádherná líčení živých scén, na př. požáru v Padolí (zajímavo je srovnati s tím líčení požáru v Dobrušce v »F. L. Věku«; rovněž korunovace Ferdinandova v Praze r. 1836 má obdobu v »F. L. Věku«, ale je líčena jinak), povodně a j., a zejména hojné obrazy přírodní. Jirásek je při tomto líčení pravý umělec; nikde nestrhuje ho popis sám o sobě, nýbrž příroda někde jako okřání a úleva stísněnému srdci, jinde jako těžká překážka a svízel člověku, který ji má překonávati. Jeho kresby přírodní jsou vzácně náladové, oekonomické, nejstručnější rysy a přece dojem plný a účinný.

Celým dílem »U nás« táhnou se příležitě pěkné motivy humoristické — Jirásek zakládá svůj humor nejraději na povahách. Ale celkový dojem vyznívá přece elegicky; je to ohlas tvrdé skutečnosti, kterou se takto podávají neutěšená lopota a tíha života; ztravují jej v onom těžkém zápase. Jirásek tento smutný ráz přiostřuje; někdy až sentimentálně, na př. v sirotku Hilmovi nebo v ztraceném životě učitelského Kalisty. Nejmocněji a při tom plně realisticky působí dojemná a hluboká scéna s chudým, starým samotářem Plškem — jistě se nic podobného nenajde v celé naší literatuře. Z jeho vytrvalého boje o nuzný život s tvrdou horskou půdou si Havlovický odnáší příklad a povzbuzení pro své snahy. Jeho strach v stáří před žebrotou, jeho vnitřní odpor a pohnutí, když se k ní musí z hladu jako vetchý stařec přece odhodlati — v tom je tolik hlubokého soucitu, tolik umělecké vřelosti.

Časově »U nás« je pokračováním »F. L. Věka«, až bude dokončen; jenže v »F. L. Věku« živel českého venkova je poměrně stlačen proti životu literárnímu a buditelskému u celého národa, zejména v Praze. V díle »U nás« je poměr opačný. Zde do svého velikého obrazu krajového Jirásek postavil jen jako pozadí tehdejší český život buditelský a literární a odraz jeho na českém venkově. Spisovatel nám předkládá u vlasteneckých kněží Ludvíka, Rojka, Havlovického tehdejší knihy, časopisy a noviny, dává nám s tehdejším čtenářstvem procítiti nejživotnější obsah jejich, vzbuzuje z nich náladu doby; uvádí nás do společnosti literární v Praze r. 1836, představuje v živém pohybu tehdejší hlavní spisovatele a poměry literární. Právě

tak Jirásek historik zavede do toho horského zákoutí životný ohlas tehdejších událostí politických. Smýšlení několika lidí pokrokových sráží se tu se zpátečnickou byrokratickou temnotou a strachem zámeckých úředníků, některých poddajných kněží při bojích Řeků za svobodu, při vypuknutí revoluce červencové v Paříži; zejména živá tužba po odstranění vlády Meternichovy vine se celým dílem. Politický tlak a nálada doby s náklonností k tajným spolkům mladých lidí vylíčeny s živým prolnutím uměleckým za pobytu Havlovického v Praze r. 1836. Zvláště pěkně tu zachycena perspektiva do lepší budoucnosti české i politické vůbec ze smýšlení mladé inteligence. Doznívání rušného jara svobody r. 1848 na venkově Jirásek nedal si ovšem ujíti, jako zužitkoval s největším zdarem téhož vděčného motivu jinde častěji (na př. ve »Filosofské historii«, »Na staré poště« a jinde).

Jiráskovo »U nás« podává život téže krajiny a téhož lidu i téže doby, jako je zobrazen v »Babičce« Boženy Němcové. Boženu Němcovou Jirásek přibral s vděčnou úmyslností na některých místech do svého líčení, nenásilně, s podřízenou jen úlohou, jak mu kázal jeho takt umělecký. Život Boženy Němcové v tomto kraji, prostředí jejího románu i osoby, zejména její kněžnu Jirásek z piety stopoval badatelsky, jak ukázal v odborné studii »Paní kněžna«. Bezděky »Babička« Němcové a Jiráskovo »U nás« vábí k srovnání. Božena Němcová má výhodu, že žila v době, kterou líčí, že procítila onen život umělecky z nedávného svého mládí. Jirásek vpravuje se v dobu líčenou historicky, t. j. prostřednictvím svých zkušeností a poznatků tohoto života asi o čtvrtstoletí až půlstoletí pozdějšího; v základu svém se tento život mnoho nezměnil, jen vývoj jeho pokročil hlavně usilovnější osvětou v nejprostších vrstvách. Jirásek tento život českého lidu zná obdivuhodně; je to vidět již na jeho řeči, která mluvu lidovou vystihuje i zvláštními znaky; nad to váží duch jazyka českého, v jehož ovládání má Jirásek málo sobě rovných. Nedospěl k této znalosti hned, nýbrž neunavným studiem, jak viděti na jeho pracích lidopisných »Skizzy a studie« (Sebr. sp. XXII.). Bezprostřední dojmy mu nahrazovaly vzpomínky starších osob, studium historické. Ale na jeho díle tohoto studia nevnímáme, živá fantasie, věrná umělecká evokace doby minulé, veliká znalost kulturně historická nahradily mu úplně živou přítomnost. Čím se dílo Jiráskovo od díla Boženy Němcové liší, je veliká šíře i hloubka líčeného života. U Jiráska otvírá se život celého městečka i s okolními vesnicemi, život na zámku v Náchodě a valí se v širokém, ale přehledném proudu před námi ve svém toku čistém i ve rmutném kalu, jak to realistická sklonnost básníkova zachytila, u Boženy Němcové nám ve vzpomínkách utkvívá idylla »Na starém bělidle«, s teplem rodinné intimity, trochu idealisované, ale rozkošně básnické i životní; této přednosti Bož. Němcové Jirásek nedosahuje. Ale noří se zase hloub do života. A potom ona šíře a mnohostrannost předmětu líčeného! U Jiráska neruší nás úmyslnost folkloristického sbírání, jako je u Bož. Němcové; jí to ovšem přinesla tendence doby. Pověry lidového života jsou v »Babičce« jako důležitá součást, zúmyslně tolik nanášená, jako velmi význačné dokumenty pro poznání našeho

lidu. »U nás« má dosti pověr, všelijakých, pověr odstíňovaných, ale ty jsou Jiráskovi jen rovnocenným nebo spíše méně významným prostředkem charakteristiky; skrze ně hledí jen do života, jimi tlumočí city a smýšlení zejména u těch, kteří jich nedovedli vyjádřiti jinak. Tak asi Jirásek zvyky a pověry na jednom místě charakterisuje sám. Proto pověry bývají mu zpravidla prostředkem psychologické kresby. Nad tuto stránku folkloristickou jde mu mnohem více o lidové názory, mravy, způsob života. V tom je také pravý národopis moderní. Nebo srovnejme touž osobu: paní na Ratibořicích a na Náchodě, onu milou, lidumilnou kněžnu v »Babičce«, obestřenou takovým pelem poesie a vévodkyni Zaháňskou »U nás«. »U nás« je to vévodkyně, na níž znáti, že kdysi mluvila své závažné slovo, když u ní nejpřednější mocní tohoto světa třídili země a národy, vévodkyně unavená přesycením měnivých nepevných lásek, vévodkyně, která z únavy a nudy bloudí po světě, rozhazujíc plnýma rukama, kterou pak její umdlenost a nuda i móda doby, vyvolaná Chateaubriandem, ženou od protestantismu ke katolicismu. Ona lidumilná kněžna z »Babičky«, jež tak ráda chodí mezi lid, u Jiráska neprojeví nejmenšího smyslu, když ji Havlovický chce povzbuditi, aby na úlevu bídy u chudých tkalců dala na svém panství zaváděti tkalcovské školy, má za to o něm pohrdlivý úsměšek, že mluví jen o tkalcích a sedlácích. To je vévodkyně skutečná, jako jí je v těch dvou chvílích, kdy nám ji Jirásek tak nedostižně zachycuje v budoiru napřed s její starou tetou, pak s její společnicí, po obakrát v rozpomínkách na minulost, která v ní jediné žije. Jirásek jakoby tu korrigoval illusi »paní kněžny« z »Babičky«; ovšem neupírá tím umělecké pravdivosti této postavy v »Babičce«; ale Jiráskovou vévodkyní Zaháňskou získala pravda historická a získalo zde i umění, vzácné umění charakteristiky.

»U nás« je dílo velikého významu literárního; z nejzdařilejších velikých děl Jiráskových, o nichž pracoval v posledních dvaceti letech.

Fc

Na adressu Přehledu. Přehled v č. 27. poučuje mne o tom, co je realism a realistická kritika a polemika. Poučení jsem nucen odmítnout. Jsou neliberální liberálové, neradikální radikálové, nepokrokoví pokrokáři a právě tak i nerealističtí realisté. Kdyby Přehled byl v pravdě listem realistickým, nejen dle jména, pochopil by, že já o p. Dykovi ani jinak psát jsem nemohl, než jsem psal, stejně jako by p. Dyk v obdobném případě musil postavit se proti mně. Mluví-li Přehled o duchu zásad, zde právě stojí duch zásad proti duchu zásad. Dekadentism a realism je neslučitelný. Buď realism ve všem všudy — soustava životní — tedy i v umění anebo raději nic. Politického nabarvení na červeno a bílo atd. bylo již u nás dosti. Dnes chceme víc a musíme chtít víc, zevní realistická marka nestačí. Klade-li se mi otázka, zda-li i Machar v Magdaleně podal svůj ideal ženy, pravím: Stejně jako z Magdaleny význačně mluví k nám Machar a jeho názor na život, na ženu, jeho ideal života a člověka atd. — kdo umí vidět, vidí — právě tak i Koncem Hackenschmidovým a Hackenschmidem samým mluví k nám p. Dyk a hlásí se tu — je třeba jen

vidět — jeho ideal života a člověka. Již to, jak čistě dekadentsky pojal lásku, otázku viny a trestu, ukazuje až na dno. A což jeho sympatie a antipatie, k níž přece zná se i v úvodě? Konečně podotýkám, že v minulém čísle neužíval jsem nijakých dvojsmyslných narážek. *Z.*

Poučná:

Dr. Břetislav Foustka: Slabí v lidské společnosti (ideály humanitní a degenerace národů.) Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných.

Slabí v lidké společnosti (ideály humanitní a degenerace národů). Napsal Dr. *Břetislav Foustka.*

Možno předem říci, že je to dílo cenné, pozoruhodné. — Spisovatel jako sociolog snaží se pochopiti složitý jev úpadku nebo degeneraci se všech jeho stránek, s rozumové, mravní, náboženské, sociální, politické, hospodářské i tělesné; a klade si úkol podobně jako lékař 1. určiti sociální snahy úpadku; 2. stanoviti jeho příčiny a 3. přednésti návrhy k nápravě a regeneraci národů. —

Práce nese především ráz kritický: Spisovateli totiž jedná se o to, aby střízlivým vyšetřováním a oceňováním fakt a důkazů nabyl jistoty, jak dalece je oprávněný názor o šířící se degeneraci národů. Proto také přesně posuzuje theoretiky degenerace, kteří hlásají postupnou degeneraci lidského rodu. — Ukazuje pak k tomu celou svou prací, že princip přírodního výběru nestačí ku vysvětlení vývoje společenského; že tento je podmíněn celou soustavou hybných sil, mezi nimiž má přírodní výběr úkol podřízený. Jako sociolog dokazuje jak statisticky tak správným rozumovým vyšetřením a oceněním jednotlivých vlivů, že theoretikové degenerace nemají pravdu; že nestává hrozícího nebezpečí postupné degenerace, a že opačně stávají i cenné snahy usilující o nápravu nynějších poměrů. —

Spisovatel rozbírá a posuzuje v prvé části hlavní vlivy, které se udávají jako příčiny degenerace. Většinou se vliv jejich přeceňuje. Pouze prostituce, pohlavní nemoci, hlavně syfilis a alcoholism jsou vážnými vlivy rozvratnými, s nimiž třeba počítati. — Též se nesprávně vykládají jisté kollektivní jevy společenské. Tak na př. moderní nervosnost a degenerace třebas jsou vážnými zjevy dneška, jsou spíše důsledkem soudobého kulturního života než zjevem rozkladu společnosti. A podobně vzrůst sebevražednosti a zločinnosti jest vlastně obžalobou neblahých sociálních a mravních poměrů. —

V oddílu druhém, v kapitole o prostředcích ku nápravě dnešních poměrů společenských přimlouvá se spisovatel předně za uvědomělý, rozumný výběr pohlavní: spojovati se mají v manželství jen osoby tělesně a duševně zdatné. Ale to ještě nestačí. Je zapotřebí bojovati současně proti nemocem venerickým, příjici a prostituci. Zde ovšem se musí změnit dnešní mravní názor na ženu a manželství. — Stejný

boj platí alcoholu ve všech jeho formách. S tím pak půjdou ruku v ruce sociální reformy a snahy o pozdvižení všeobecného vzdělání.

Zvláště cenné jsou kapitoly o alcoholismu, sebevražednosti a reformě rodiny. Z těchto kapitol poznáváme, že spisovatel stojí vesměs na moderním stanovisku. Z celé pak práce je vidno, jak pronikavě a důmyslně autor vystihuje jednotlivé problémy; počítá vždy se složitostí sociologických fakt, odvažuje je přísně navzájem a soud vynáší střízlivě. Proto také některé z otázek nemůže dnes definitivně rozhodnout pro nedostatek statistických dat a zkušenosti. — Co nám činí knihu však zvláště sympathickou, je ušlechtilý a vysoce mravní názor autorův, který proniká celé dílo a zvláště vystupuje v kapitole o reformě rodiny.

Hojná literatura činí dílo velmi cenným. Spis je psán lehce a stává se poutavým hlavně zajímavými statistickými daty. *k.*

OTÁZKA ŽENSKÁ.

Ženy a mravní otázka. — Vědecké kursy proti alkoholismu. — Nový spolek žen ve Vídni. — Volební právo a české učitelky. — Nový český list pro dělnice. — Zahradnická a ovocnářská škola pro ženy v Marienfeldu. — Zahradnický a ovocnářský kurs pro dívky na zemském pomologickém ústavě v Troji.

V poslední době lze zaznamenati některé projevy, které svědčí o tom, že v mravní otázce theoreticky se u nás pracuje. Jsou to ovšem více méně náběhy, ojediněle opět zanikající, avšak zájem vzrůstá a lze doufati, že v budoucnu najde se více pracovníků a že hlavně také naše ženy konečně se poučí, proč otázka mravní je právě pro ně přímo otázkou životní. Z té příčiny s velikou radostí vítali jsme články »Ženského Listu« ze dne 2. a 16. února a 2. března, psané Karlou Máchovou. Věcně a poučně promluvila tu o hospodářských příčinách a následcích prostituce a o tom, kterak proti tomuto zlu bojovati. Články tyto znamenají kus positivní práce v tomto oboru. Jiným projevem toho druhu byla přednáška prof. Rubešky »O významu nemocí pohlavních pro individium, pro manželství a společnost.« Přednesena byla v klubu přátel pro veřejné zdravotnictví a byla by jistě velice přispěla ku práci uvědomovací širokých vrstev, kdyby naše veřejnost, noviny, časopisy a revue jí byly věnovali té pozornosti, které zasluhovala. S povděkem lze též jmenovati cenné články Quispiama v »Rozhledech« a nelze opomenouti upřímných slov Dr. Boučka, která pronesl v ženském klubu a jež vztahovala se k poměru ženy k prostituci. Avšak přáním každého, kdo cele uvědomil si hrozné škody mravní a fysické, které nemravnost způsobuje, musí býti, aby z těchto ojedinělých náběhů theoretických přešlo se brzy také již k nějaké práci praktické, aby sloučili se u nás stejně smýšlející, uvědomělí lidé ku

společné, pronikavé činnosti, aby nějakým silnějším projevem připoutali k této otázce zájem širokých vrstev, a za hlavní úkol si uložili, vésti je a vychovávati k správnému nazírání na mravnost.

Není jen prostituce z bídy, je prostituce i z nemravnosti a soudím, že je jí více z nemravnosti než z bídy. Proto je mně mravní otázka především otázkou výchovy všech vrstev. Nemravnost vzniká často následkem naprostého přezírání důležité mravní výchovy v mládí již nejútlejším, často následkem návyku namoze již ve škole získaného, následkem všeobecně nesprávného nazírání na věci pohlavní, o kterých dítěti dle běžného mínění nesmí se dostati pravdivého a správného poučení. Málo lidí asi dosud o tom přemýšlelo, že pud pohlavní schopen je vzdělání a pokroku právě tak jako ostatní pudy člověka a že mládeži nejlepší opory proti nemravnosti dostane se jedině pečlivou a uvědomělou výchovou hned v prvých letech v rodině. Nelze dosti zdůrazniti, jak veliký a vážný, zodpovědný úkol spočívá tu především v rukou ženy — matky. Tolik přiznati a připustiti musíme, že opravdu je nezbytně nutno, aby dítě při vstupu do školy bylo již jaksi mravně uvědomělé. Tedy již v prvých šesti letech výchovy bude snahou matky, aby cit a mysl dítěte vypěstila tak, že vše sprosté a ošklivé vzbudí v něm odpor. Jemně, ale pravdivě zodpoví mu otázky, o kterých, jak ví, hrubě a nesprávně by se mu dostalo poučení od spolužáků nebo jiných nepovolaných lidí. Všecka péče a snaha každé uvědomělé matky musí směřovati k tomu, aby svého hocha vyrvala běžnému životu dnešních mladíků, aby uchránila ho toho, čemu dnes všichni muži podléhají. A její nejvyšší mateřskou povinností bude, aby vždy svého hocha podržela takto v pečlivém dohledu.

Dr. Penzig ve své přednášce o nutnosti boje proti nemravnosti se stanoviska paedagogického praví toto: »Cíl boje za mravnost jest sharmonisování všech pudů, ne potlačování jich. U dětí třeba pěstovat stud estheticky zprvu. Mají si zvykati úplné otevřenosti a upřímnosti, pokud se týče otázek sexuelních. Při poučení třeba dbáti něžnosti a jemnosti. Zvědavost dětí jest něčím zcela přirozeným v těchto věcech jako v jiných, vždyť i vzmáhající a probouzející se smyslnost jest něčím přirozeným. Nejlepší příprava k manželství a k životu jest pro děti dobrý příklad rodičů — musí poznati, že duševní harmonie a spřízněnost je poutá k sobě a ne láska smyslná.« — »Co se tkne umění třeba uznati, že všecko, co děti vidí, má být umělecké, ale všecko umělecké že není pro děti. Třeba vylučovati vše vyplynulé z chorobné fantasie, z perverse, z vášnivosti v pathologických jejích formách.« O škole praví: »Všecko vědění jest hluchý zvuk nebo dokonce nebezpečná zbraň tam, kde škola svému chovanci takřka úplně zůstala dlužna výchovu vůle a vypěstění charakteru.«

A skutečně, jaké opory v tomto směru skytá dítěti škola? Nutno si přiznati, že žádné. Björnson líčí jakožto vzácný, ojedinělý případ, kterak kdysi navštívil školu řízenou ethickým talentem a popisuje, jakou radostí ho naplnilo, když poznal, že v této škole nebylo žáků nemravných. Tázal se učitele, jakým způsobem podařilo se mu nemravnost ze školy vypleniti. Učitel odpověděl prostě: »Vezmu dítě kolem krku

a tiše s ním pohovořím.« »A tím je vše odbyto?« tázal se Björnson. »Není-li, zkusím se všemi o tom porozprávěti. Pak děti již sami mezi sebou dávají na sebe vzájemně pozor. Jejich kontrola je ostrá, ubezpečuji vás,« dodal učitel. Sám pak vyslovil fakt skutečnosti odpozorovaný, že toto zlo nemá kořene v přirozenosti a že žák, který nebyl vysazen zlé náhodě, nepřipadne na to, aniž druhý by ho tomu naučil. »Bohužel,« dodává Björnson, »jsou paedagogicko-ethické talenty mezi našimi učiteli tak řídké. Posíláme děti do školy, aby se staly lepšími, zatím jdou tu vstříc nemravnosti, která je začátkem polygamie a vychovává takto k bezkarakternosti a k nespolehlivosti, což činí život tak nesnesitelným.«

Zlo, o kterém mluví Björnson, pustoší také naše školy. Jsem přesvědčena, v tom názoru že shodují se dnes všichni uvědomělí lidé, že práce proti nemravnosti musí hlavně také bystré oko upřít na školu, útočit na školní správy a úřady, aby k tomuto z nejdůležitějších problémů výchovy brán byl v budoucnosti větší zřetel. Je zřejmo, že všechen boj a úsilí proti prostituci zůstane vždy bez výsledku, ponechá-li se i nadále mravní výchova mládeže pouhé náhodě a všem zhoubným vlivům dnešního zkaženého prostředí. Pokud prostituce se týče, zdá se mi důležito, abych poukázala na dvojí směr, který dnes příkře stojí proti sobě, třebas by za stejným účelem bojoval. Nutí mě k tomu výrok dr. Rubešky, který ve své přednášce mluvil o lepší úpravě prostituce, čímž staví se na stranu směru, se kterým nelze souhlasiti. Prostituci státem řízenou, podléhající policejnímu dohledu a nucené zdravotní kontrole zastávají tak zvaní reglementaristé a mají pro to své důvody. Naproti nim stojí abolitionisté, kteří usilují o úplné odstranění a zrušení státem reglementované prostituce. Hlavní důvody reglementaristů jsou tyto: »Státem řízená prostituce chrání lidstvo proti pohlavním nemocen — chrání počestné ženy«. První důvod poráží samo dnešní stálé se rozmáhání a stoupání pohlavních nemocí. Jakž také jinak možno! Zdravotní kontrole podléhají pouze ženy a těch je malá část všech žen (3 ze sta), kdežto velké procento mužů (80 ze sta) pravidelně prodělává v životě svém některou z pohlavních nemocí, aniž by byli podrobováni nucenému léčení a zdravotní kontrole. Druhý z důvodů je rovněž neudržitelný. Předně svědčí o velice nesprávném sociálním nazírání a neodpovídá vůbec ani skutečnosti. V Německu ku př. dostoupilo neslušné chování mužů k ženám na ulicích takového stupně, že ministr vnitra nucen byl upozorniti presidenta policie berlínské, aby učiněna byla opatření k zamezení podobných nepřístojností. Ustanoveni jsou tudíž na frekventovaných třídách berlínských neuniformovaní policisté k ochraně obtěžovaných žen. Poměry ve Vídni, v Praze a jinde nejsou o mnoho lepší.

Naproti tomu velmi mnoho pádných důvodů mluví pro zrušení dnešní reglementované prostituce. Především ten, že její existence budí v mužích dojem bezpečnosti zdravotní, které nestává, naopak je dokázáno, že prostituce je hlavní šiřitelkou nemocí pohlavních. Státní regulace nemravnosti s úpravou pro muže co nejpohodlnější plodí dvojí morálku, společenskou prolhanost a pokrytectví. To

je vlastně skryté podporování mnohoženství, ale horší ještě je to než mnohoženství. Všecky požitky pro muže — žádnou další starost a zodpovědnost o ty ženy. Naopak žena platí daň z prostituce, žena podléhá nucené zdravotní kontrole, sama si ji platí, žena tu propadá hmotnému vydírání a mravnímu opovržení, kdežto muž prochází světem netknut a s hrdým čelem, jakoby to, co u jednoho člověka je nemravné, u druhého smělo být a mohlo být mravné. A kdybychom měli statistiku, kolik žen a dětí odnášejí si v manželství celoživotním utrpením a invaliditou následky předmanželského života mužů, všichni lidé dobré vůle musili by se shodnout v přesvědčení, že nutno všemi možnými prostředky usilovati o odstranění a zrušení nejen ovšem prostituce reglementované, ale prostituce vůbec. Záhadou je také, kterak lékaři jakožto ochránci veřejného zdraví mohou se smířiti s úkolem, jejž jim prostituce ukládá. Zdravotní kontrola není přece celkem vzato nic jiného, než nečestný úkol opatřovati nemravnosti zdravé ženy. Jak velice je lidský cit lékařů obroušen, že jim se to zdá tak samozřejmé! Nechci a nemohu zde v krátkém přehledu šířiti se o dalších důvodech a důkazech, které by více objasnily zbytečnost a naprostou neužitečnost zdravotní kontroly — dodávám pouze, že dle dr. Blaschkeho 70% pohlavně onemocnělých mužů, které léčil, bylo vesměs nakaženo od prostitutek, podrobených zdravotní prohlídce. Žádali bychom si, aby to, co nepředpojatí lékaři ve svém nitru si musí doznati, doznali také veřejně, že totiž reglementovaná prostituce přes policejní dohled a zdravotní kontrolu je hříchem do nebe volajícím proti zdraví lidskému a že třeba o její zrušení usilovati. Je také úkolem každého svědomitého lékaře, aby uznal a veřejně prohlásil, že pro člověka s normálním zdravím není prostituce nutným zlem, že lékaři, kteří odporučují prostituci jako lék, jsou největšími škůdci veřejného zdraví a nebezpečni každému jednotlivci.

Zodpovědnost je třeba budit. »Zodpovědnost před společností byla vždy důležitým činitelem při vývoji a ovládání pudů,« řekl Charles Féré. Tuším, že týž pronesl také větu: »Budoucnost náleží střízlivým.« Otázka mravnostní ovšem je nejen výchovnou a zdravotní, souvisí úzce se stavem sociálním a hospodářským. Musí se usilovati o zlepšení životních podmínek lidu pracujícího, otázka bytová musí se zákonně upraviti. Jelikož alkoholism a prostituce jdou ruku v ruce, nelze si představiti účinnou práci proti prostituci bez úsilovného boje proti alkoholismu. Hlavně však třeba buditi zájem, upozorňovati na tyto poměry, které podkopávají zdatnost a sílu národní, upřímně a opravdově o nich psáti, poučovati a uvědomovati. Žena právě v této otázce velice je postižena, poněvadž většinou nevinně. Na ni a na děti hlavně pak spadají následky dnešních nekulturních a nesrovnalých styků pohlaví. Žena i muž musí se prodrati hnusem ku světlu a společně se zasazovati o vyšší, ušlechtilejší mravní soužití.

* * *

Centrální sdružení proti alkoholismu pořádá v Berlíně v týdnu velikonočním vědecké kursy proti alkoholismu. Přednáší vynikající odborníci. Program je velice obsáhlý: »Dějiny alkoholismu ve Skandinavii.«

»Alkoholismus a choromyslnost.« »Alkohol v domácnosti lidu.« »Alkoholismus a nervosita.« »Alkoholismus a chudinství.« »Alkoholismus a chudinství stavu dělnického.« »Alkoholismus a prostituce.« »Alkohol a dítě.« »Úkoly školy v boji proti alkoholismu.« »Alkohol a doprava.«

Kursy jsou bezplatné a budou se odbývati v Charlottenburku.

U nás ustavuje se právě spolek proti alkoholismu a zve všecky přátelé této myšlénky, střídmé i abstinenty k součinosti. V návrzích dr. Šimsy o organisaci spolku praví se: »Ve spolku vítán každý střídmý člověk dobré vůle a pevných mravních zásad, který v jakémkoli směru chce přispívati k omezení pijáctví. Ve spolku bude zřízen klub přísných abstinentů a jeho agitaci musí býti ponecháno, aby vzrůstal.« — — — »Působení ženy, která je duší rodiny a jejíž péči svěřena je většinou péče o výchovu dětí, je v boji proti pijáctví nevyhnutelné a neocenitelné. Náš spolek tudíž bude zřizovati i ženské kluby, kde by vliv žen byl co nejvíce uplatněn a proti alkoholismu organisován.« — — — »Hlavní činnost spolku poučná a výchovná musí se obrátiti tam, kde lze očekávati jistý výsledek — k mládeži a do škol.« V ostatním odkazuji na přehledné a poučně sestavené návrhy dr. Šimsy samého.

* * *

Ve Vídni utvořil se nový komitét z žen měšťanských, který chce založiti spolek: »Konsumierendes Publicum« a jehož snahou bude podporovati hnutí obchodních příručí za příčinou uzavírání obchodů o 7. hod. z večera.

* * *

Spolek českých učitelek zasazuje se o volební právo do obecního zastupitelstva v Praze. O žádosti rozhodne komisse pro opravu volebního řádu. Zajímavo je, že měst. rada Kasalický zároveň navrhuje, aby stejného práva dostalo se také vdovám po majitelích realit. Blízké volby v Anglii přiměly též anglické ženy, aby začátkem března uspořádaly velkou demonstrační schůzi v Queens Hallu. Přítomno bylo 27 odborů národního sdružení pro právo volební. Chtějí budíti všeobecný zájem a znovu uplatniti své nároky na právo volební.

* * *

V Praze bude vycházeti nový ženský list. Jmenovati se bude »Dělnice, list proletářských žen a dívek«, a vydáván bude jako samostatná příloha »Mladých Proudů«. Jedná se tu asi především o propagaci národně-socialních snah v ženském hnutí dělnickém, ač slibuje se i poučení a vzdělávání.

* * *

V Marienfeldu v Německu existuje již deset let zahradnická a ovocnářská škola pro ženy. Zajímavým je způsob, který dal vznik této škole. Dr. Elvira Kastnerová, rodem Němka, žila delší dobu v Baltimore, kde studovala techniku zubního lékařství. V prázdných chvílích měla příležitost pozorovati život přístavní a viděla nakládati do lodí ohromné spousty kalifornských jablek, určených k vývozu pro Německo. Tu často myslila si, proč že Německo potřebuje ovoce cizího, které stejně dobře daří se na půdě domácí a proč by ženy nemohly nalézti životního povolání a obživy v zahradnictví? Když pak se na-

vrátila do vlasti, ujala se své myšlénky se vší důsledností a dala vznik škole, která dnes nachází již pravého ocenění a v mnohých městech četného nápodobení. Ženy učí se v této škole všem odvětvím zahradnictví, ovocnářství, květinářství, zelinářství atd. Mnohé přicházejí také jen ze zdravotních pohnutek, aby nějaký čas ztrávily při tomto milém a zdravém zaměstnání, mnohé proto, aby na svém statku nebo jako pomocnice svých mužů osvědčily své odborné vědomosti. Samostatné zahradnice nacházejí všestranného zaměstnání ať již v zahradnictví obchodním, nebo v povolání svém jakožto zahradnice na menších i větších statcích, ve vilách, ve školách hospodářských a ústavech vychovatelských jakožto učitelky zahradnictví, také v sanatoriích a v ústavech pro choromyslné. Shledáno totiž, že práce zahradnická příznivě působí na nemocné a zároveň uznáno, že k úkolu, patienty poučovati, v práci je podněcovati a nad nimi bdíti, hodí se lépe žena-zahradnice než zahradník. Tak velká část vzdělaných žen nachází ve svém povolání zahradnickém i přiměřenou obživu. Jedna z žaček tohoto ústavu věnovala se výhradně pěstění jahod a ovocných stromů, jiná založila si kulturu prvosenek a chce se obrátiti k lučnímu hospodářství, opět jiná usadila se jako zahradnice ve větším provinciálním městě, kde hlavně chce působit k povznesení místního ovocnářství. Jelikož dostalo se jí několik návrhů, by převzala vrchní dohled nad zahradnictvím některých okolních velkostatků, doufá, že snaha její dojde splnění.

Náleží již k celku, abych se zmínila o tom, jak a čemu se vyučuje na škole dr. Elviry Kastnerové. Dopolední hodiny věnují se práci praktické, odpolední theoretické. Práce začíná v zimě v 8. hod. ráno, v létě v 7. hod. za vedení vrchního zahradníka. Každá žačka učí se samostatně pracovati, každou práci sama též vykonává. Ženám, které absolvují kurs dvouletý, poskytuje se příležitost, aby samy práci na svou zodpovědnost vedly, k ní dohlížely a samy také v každém ročním počasí o jejím rozdělení rozhodovaly. Ku theoretickému vyučování náleží tyto předměty: ovocnářství, vinařství, zelinářství, květinářství se zvláštním zřetelem ku pěstění růží, dendrologie atd. Vyučuje se kreslení, měřictví, nivelisaci, zoologii, geometrii, vázání květin, včelařství a nejpotřebnějším vědomostem ze zákonnodárství, knihvedení, korrespondenci a obchodnictví. Třeba, aby každá žadatelka měla alespoň jednu třídu školy měšťanské a dokonaný rok 16. Zároveň zavedeny jsou kursy čtrnáctidenní z jara a na podzim pro učitelky a čtyřnedělní kursy pro majitelky zahrad v únoru a březnu. Četla jsem se zájmem o této škole. Podávám na doklad, jak ženy hledají si nových a nových zaměstnání.

Z posledních zpráv Ust. sp. Č. Ž. dovídám se, že také u nás v prvních dnech května 1905 bude aktivován zvláštní kurs zahradnický a ovocnářský pro dívky na zemském pomologickém ústavě v Troji Letošní kurs je pokusný, externí, potrvá pouze 20 týdnů a chovanky (aspoň 16-leté) vyučovány budou úplně zdarma.

Přihlášky přijímá a na příslušná místa odevzdá Ústřední spolek českých žen. (Adressa: p. Z. Hovorková, choť lékaře v Praze II., na Zderaze č. 14.)

ZPRÁVY.

Splývání plemen. Časpis »American Journal of Sociology« (vol 8, str. 721 n.) má článek od L. F. Warda, jímž autor tlumočí svůj názor o postupujícím splývání lidských plemen. Názor ten jest dle sdělení »Naturwissenschaft. Wochenschrift« (nové řady III. sv. čís. 34) následující: Za minulých vývojových period lidského pokolení ovládala zároveň se snahou jeho rozšířiti se do všech směrů, tendence k dalekosahajícímu rozlišování plemen. Nyní žijeme v období splývání plemen. Skutečnost neustále trvajícího splývání jednotlivých plemen jedné plemenové skupiny jest všeobecně známa. Ward dále ještě pokládá za to, že nastane také postupným splýváním nižších plemen s vyššími, zejména s plemenem homo europeus, ušlechťování oněch nižších plemen. Jakkoli také energicky superiorní plémě tendenci té se zprotivuje, tedy tím pochod splývání může býti toliko časově prodloužen, ale nemůže býti úplně zabráněn. Jest známo, že plémě středomořské měsívá se rádo se všemi ostatními plemeny, s nimiž se dostává do styku; obyvatelstvo republik španělsko-amerických toho dokladem jedním z mnohých. Severoevropské plemeno až dosud obecně vykonávalo až po jistý stupeň s úspěchem odpor proti splývání s plemeny skupiny jiné než evropské, ovšem že ne dokonale. Američtí Indiánové, kteří zůstali v týchž oblastech, jež osazeny Evropany, nyní naskrze jsou s těmito smíšeni. Tak poukazuje také C. v. Ujfalvy (Politisch-anthropologische Revue II., str. 794) na okolnost, že jisté bezvousé a kostnaté obličeje Yankeeův upomínají mnohem více na rudokožce nežli na syny Albiona. Ač následky takových plemenových měšení v Spojených státech málo vynikají, poněvadž příslušníci plemene evropského mají ohromnou převahu, tedy přece již část obyvatelstva indiánského se v živlu evropském ztratila. Také v reservacích Indiánův, v nichžto se za poslední doby usadil značný počet evropských sídelníků, jde před se rychlé míšení krve. Indiánským obyvatelům Spojených států jest zajištěn zákonem roční důchod určitou částkou pro každou osobu; to bývá často podnětem k smíšenému manželství, poněvadž z té příčiny indiánské ženy u nižší třídy usazených bývají hledány.

Míšení evropského plemene s černochy snaží se ve Spojených státech zabraňovati všemi prostředky, ale jen s úspěchem částečným. Výsledkem otroctví bývá vždy míšení obyvatelstva svobodného s otročím; tomu bylo tak i v Americe, přes okolnost, že otroci náleželi plemenové skupině jiné. Ještě než otroctví bylo zrušeno, shledávalo se tam

obyvatelstvo směsové. Zrušení otroctví pochod míšení sice zlénilo, ale zcela ho nestavilo.

Vzhledem mongolského plemene — mimo Indiány — zdá se, že jest málo čáky na smíchání jejich s Evropany. Ačkoliv se v Asii vykonávalo splývání mongolských živlů s arijskými a semitskými, neznamenáno podobného pochodu dosud v Americe, přes to, že mongolské přistěhování do Spojených států za posledních desítiletí nebylo nepatrné. Ward míní, že pochod tento bude, ať jsou překážky, jež se splývání plemen protiví, v některých případech jakkoli veliké, pokračovati potud, až všechna přítomná lidská plemena se přetvoří v raçu jedinou. *Kč.*

Renaissance: Francesco Petrarca. V »Monatshefte der Comenius-Gesellschaft« (1904, IV. seš.) dr. Frant. Strunz věnuje vzpomínku Františku Petrarkovi k šestistoletým jeho narozeninám (* 20. července 1304, † 18. července 1374). Význam Petrarky, jehož dráhu života osvěcoval Dante, »divinopoeta« — byltě Petrarkův otec přítelem Dantovým — Strunz vystihuje v tom, že nepokojný a touhy plný tento básník »hledá hlubiny člověkova »já« a podává je vrstevníkům. Ontě byl prvním, kdož vstoupil v oblast tuto tehdy bezcestnou a stopoval cit životní. Byla to cesta v zemi neznámou, tajemnou, z příšeří středověku v jasné jaro moderního člověka. Na té cestě vzniklá vyznání, nálady o životě a dění jeho duše.« První — téměř po tisíciletí — po konfessích Augustinových . . .

Petrarcovo dílo záleží v objevení moderní individuality a zcela nové kultury jemně cítící duše. Ovšem by bylo věcí lichou domnívati se, že středověk a jeho známost citového života neznaly duševního vnitrozoru. Tomu tak není. Alebrž středověk jej po jisté a to náboženské stránce znal a mystika, vzrůstající na půdě scholastiky, jest pro to důkazem nejpádnějším. Ale nebylo tak rozmanité, esthetické a vášnivé toto středověké zažívání vlastního já, nevystupovalo jako osobní nálada a touha před duši, ne jako přírodní reflexe a mlčící otázka. Ani jím neprovanuje ona romantika, které shledáváme názvuk v uvažování přírody a kteráž uvádí s volícím úmyslem jednotu a život ve vztah k člověku intimnímu. Když pak přišel Petrarca a vypravoval ve svých listech, kanzonách a znělkách, že musíme objevovati sebe a vše, co jest v nás rozervanosti, neproslovitelné v dění duše, jež jest mimo učeného rozkládání a nejvíce ještě se blíží uměleckému cítění a citlivosti, tu objevena byla nové době nová řeč. Slovy, kterých odtud nezapomenuto. To bylo to veliké, co jej posunuje mezi vůdce dějin duchové kultury a pojišťuje mu trvalou upomínku. Petrarca stojí na počátku doby a přece opět na konci. On předal dále antickou a zvláště také středověkou kulturní jistinu, ne že by se byl snažil bez smyslu hroňaditi ji, nýbrž že vyplňoval staré novým, individuálním životním citem. Nesmírné přehodnocování středověké metafysiky v světovou skutečnost mělo místo. To však byl čin naprosto subjektivní, který se nikdy neuplatňuje jediné tím, že se navazuje na předcházející, nýbrž že je prožíváme znova tak, že se stává novým. Víme, že již také dříve lidé

se snažili proniknouti v intimní hlubiny duše. I ti věděli již něco o tom, že to jest věc zvláštní, to intimní pozorování duševního dění. Kdo by jich neznal, Marka Aurela, Epikteta, Plotina nebo první křesťanské literáty? Této sankvinické doby, kteráž úsobní zažívání spojovala s mocnou věrou v démony? Meditace, které tehdy vznikly, chtí býti vesměs denníky duší, pessimistickými a neklidnými projevy lidské nálady. Dále. Jeden z nejdřívějších zvěstovatelův renaissance podněcuje nové sociální hnutí, jest to František z Assisi! Ideály očisty, osvícení a spojení jsou zažitky, individuální dějstva. Kdo písemnictví té náboženské vniternosti poněkud zná, rozumí tomu, jak se může mluviti o přípravných pracích Petrarcových a o středověké literatuře o člověku a o smyslu života. Není pochyby, že jsou tu již stupňování duševních, citových sil. Vždyť přece již mystika byla vlastně vyšším stupněm lidstva s více již osobními hodnotami pochybování a touhy. Uplatňovala se jako individuální pobožnost, která reflektuje. Připravuje z podivuhodné vniternosti a jednotného zažitku, z ponětí »svět jest tak věčný jako bůh«, nové vzdělávání lidstva, s osobními dary a silami. A to jest to pak: když nové vzrušení a zcela bez příkladu zpracování zažitků, renaissance, přišlo na lidi, a to počínajíc na půdě italské, byl to právě Francesco Petrarca, an uskutečnil, co jako náboženský fond leželo v stínu. K tomu připojuje nové morálně filosofické spisovatelství, které ve svých citových rozborech má vypravovati, co koncem posledním jest na těch zvláštních náladách duše. Ne však, že by se byl stavěl nepřátelsky proti náboženskému dědictví, ne, s virtuositou, jak jí od renaissance nebylo více dosaženo, spojoval nové, jež tak rád halí v háv antický — zejména ciceroniánský a platonický — s křesťanstvím a jeho dějinami. Dědil přece i po Pavlovi, Ambrožovi a Jeronymovi! Petrarca při tom všem zůstával věren svému nové objevenému životnímu typu, zůstával moderním. Neklid, reflexe, světobol a vnitřní boj stavějí se proti přírodě, která jest symbolem duchového. Zmocnil se ho stoicismus — zejména Seneca s akcenty augustinickými. Jsou to moderní náladové světy se svou tlumenou vášnivostí a hořkým očekáváním smrti: . . . »Veselohra se blíží svému konci, ať opona spadne, a je-li řídícímu prý libo, aby hru přerušil ihned také bych si na to nestěžoval: Jsem už unaven« . . . To jest pessimismus s takým množstvím obsahu osobnostního, jak ho středověk neznal.

Přírodu u Petrarky sluší míti na zřeteli jako mocný vliv. A to ne jako poznání, jak naplňovala filosofy rozsáhlé metafysiky, nýbrž jako tajný cit, jak cit přírodní, který má kořeny v nejspodnější hlubině bohatého citu životního. I tu Petrarca přejímá antické dědictví, i tu se objevují a vzbuzují lehce naznačené pocity, jež byly pro jiné dávno mrtvými a neměly smyslu. Citový život římských a hellenistických básníků jím proniká a naplňuje se silou vlašského národního ducha, jak žil v trečentu: zrozuje se moderní subjektivita. Všechna renaissance takto se přiváděla k místu. Jest dnes známa episoda, která se tak moderně odlišuje oproti pozadí dějin doby: Petrarca vystupuje jsa dvaatřicítiletý na Mont-Ventoux. Pojímá ho opojení touhy, když ležela pod ním širá, daleká země, Sevenny, řeka Rhona, Lví záliv a

hluboko na hoře mraky. Otvírá Vyznání Augustinova a zrak jeho padá na místo: »Lidé jdou, aby se podivovali horským výšinám a nesmírným vlnám moře a drahám hvězd — ale na sebe pozoru nemají, před sebou samými zůstávají bez podivení« . . . Jeho mocnému životnímu citu vzchází v tu podivnou hodinu duchová a mravní moc přírody, ale tak mocně, že jí nemůže více zapomenouti. Pojalo ho jako proměnné unesení, jež dává pohlédati v novou zemi duše s novými lidmi, horami, moři a mraky. Vždy se tento cit pro přírodu za pozdnějšího života dere na povrch a srostl se žhoucí náruživostí lásky pro onu ženu jeho snův: Lauru de Noues. V mnohých písních zachvívá tato nálada. Ale také osamělost, která měla jednou hellenistickým a římským básníkům tak mnoho říkati, shledává v něm cituplného přítele. Tichost přírody, nálada, romantika a idylla jsou požitky a podněty pro jeho duchový život aestheticky tak jemnocitný.

Franceskem Petrarkou počíná literatura, která má svou školní doktrinu v nové anthropologii. »Anthropologie tato« — dí Vilém Dilthey[1] — »zkoumá protivou k moderní psychologii obsahovost lidské přirozenosti samé, souvislost životní, kterou obsahy a hodnoty života docházejí projevu, vývojové stupně, na nichž se to děje, poměr proti okolí, konečně individuální tvary zdejšího bytí, v něž se člověk rozlišuje, a tak z ní vzniká jako správným důsledkem nauka o životosprávě, posuzování životních hodnot, slovem filosofie života. Tato literatura počala ponořováním v osobu, která se podjala pojímati vlastní nitro, aby na názoru tom založila svůj způsob života.« *Kč.*

Reforma trestního řízení. V ustavující schůzi »Spolku pro soudní psychologii a psychiatrii ve velkovévodství Hesském« (konána dne 5. listopadu 1904 v Giessenech) měl tamější universitní professor W. Mittermaier rozpravu o reformě trestního řízení (Reform d. Strafprocessverfahrens). Děl, že vzhledem k věci této není rozhodnuta otázka, které kategorie osob jsou jako soudcové nejméně přístupny psychologicky škodným vlivům, podobně otázka, zdali postavení státního zástupce jest psychologicky oprávněno, a není-li příliš vázán zásadou zákonnosti, zákazem odvolávání žaloby, závislostí na policii a soudci vyšetřujícím. Rozdílné jsou názory o úkolech soudce vyšetřujícího, o činnosti obhájcově, o zacházení s materiálem důkazným a m. j. Psychologické školení jest pro každého, kdo chce býti v trestním řízení činným, nezbytným; proto by mělo býti závazným učebným předmětem právníkův. Nynější způsob trestního řízení nezaručuje ani energického stíhání, ani nešetří dostatečně oprávněných zájmův obviněného, jakož i svědků. Posoudiv rozličné reformní návrhy — jako předběžné vyšetřování kontradiktorické, zahajovací řízení kontradiktorické, zastupování žaloby soudcem vyšetřujícím, zrušení vyšetřovacího soudce a řízení předběžného vyšetřování státním zástupcem — Mittermaier si

[1] Die Funktion der Anthropologie in der Kunst des 16. und 17. Jahrhunderts. (Zprávy o schůzích kr. berlínské akademie věd. Třída fil. histor. 1904. I.)

přeje, aby státní zástupce byl vyproštěn ze závislosti na policii; aby zásada legality byla zrušena; aby předběžné vyšetřování bylo konáno stát. zástupcem; aby důkazná themata a důkazné prostředky byly formulovány po částech spisem obžalovacím; aby bylo volno odvolávati obžalobu až do hlavního přelíčení; aby činnost vyšetřujícího soudce byla zrušena; aby obviněný měl lepší postavení vzhledem obhajování; aby vyšetřovací vazba byla omezena a aby vazba tato byla přípustna toliko, je-li v kontradiktorském řízení prokázáno nebezpečí kollise nebo učiněn-li skutečně pokus působiti na někoho. Hlavní líčení ať předchází předběžná lhůta, za které se vytýkají všechny důkazné prostředky.

Intelligence vojáků ruských a japonských. Londýnský týdeník »Nature« srovnává průměrné vzdělání vojska ruského a japonského. Dle odhadu neumí 95% ruských vojáků ani čísti ani psáti, z japonských však jest toliko 5% bezgramotných. »Nature« čítá neúspěchy ruských zbraní mimo jiné také právě na vrub tohoto nevzdělání ruských vojínů. Není prý možno, aby ruští vojáci jako vzdělanější japonští myslili a jednali pro sebe, dostanou-li se do rozptýlenosti. Co se však týká ruských důstojníkův, odkud se má bráti duch? Prozíraví, literálně smýšlející posláni byli do Sibiře, a všem osobám, které prokázaly vynikající osobní vlohy svým odporem nebo kritikou proti byrokracii, jest karriera nemožnou. Japonsko nyní dává světu příklad pro vliv síly mozku na dějiny národů.

Národní povaha Číňanů. K. Krause líčí na základě vlastního pozorování v zprávách »Verhandlungen der Gesellschaft deutscher Naturforscher und Ärztě« (75. sjezd r. 1903) národní povahu Číňanův. Základním rysem vytýká skrovné vzdělání citové mohutnosti po všech směrech citového vzrušení. Lhostejnost proti bolestem všeho druhu a chybění bázně před smrtí, které se projevuje také častými samovraždami, jsou negativně karakteristickými. City, jejichž cílem jest ukojování vlastních potřeb, jeví mocný vývoj. Jsou s tím ve spojení schopnost dožívací, pilnost, spořivost, také jisté náruživosti, jako hra a požívání opia, při čemž jest nápadná neobyčejná mírnost v citech libých. Láska k rodičům jest poměrně velmi silně vyvinuta; láska k dětem a k ženě naproti tomu ustupuje. Kmenový cit (příslušnosti), cit obecnosti, smysl sociální jsou vyvinuty, ale častěji se podřizují sobectví. Národní cit vstupuje živěji v jev jen za vlivu těžkých, prudkých, vnějších ran. Číňané mají mocný smysl pro spravedlnost, velikou úctu před zákonem a úředním pořádkem; poctivost se jeví zejména v obchodním styku. Náboženský cit jeví podivuhodnou mělkost a lhostejnost. Uctívání předků souvisí s dětskou pietou a s ethickými základy státního řádu Konfuciova. Odtud pochází také potírání křesťanství, kterého by jinak nemohlo býti chápáno u Číňanů nábožensky indiferentních a nad míru tolerantních.

Vývoz německých děl literárních a uměleckých do ciziny. Vývoz německých děl literárních a uměleckých do ciziny vzmáhá se

rok od roku. Roku 1901 činil 177 millionů marek, r. 1902 pak 197 millionů marek a roku 1903 již 212 millionů marek. Z úhrnu toho připadá největší částka na skupiny barvotisku, rytin, fotografií atd., kterých vyvezeno postupně r. 1901 za 90 mill., r. 1902 pak za 102 mill. a r. 1903 za $111^1/_2$ mill. marek. Odbytištěm jsou hlavně tu: Anglicko ($^1/_4$), Spojené Státy severoamerické ($^1/_8$), pak Rakousko-Uhersko, Francie, Belgie, Rusko, Hollandsko atd. — Obchod knižní a s hudebninami činil 1903 90 mill. marek; hlavním odbytištěm jsou při tom přirozeně, ježto jde hlavně o díla pořízená jazykem německým, Rakousko-Uhersko, pak Švýcarsko; po tom následují: Rusko, Anglicko, Spojené státy, Hollandsko, Francie, Belgie, Švédsko, Dánsko, Italie. ×

Cizozemci na universitách v Německu. Za letního 1903 běhu bylo na universitách v Německu 2731 cizozemců, to jest 7·2% všech studujících. (Za předchozího zimního běhu bylo jich poněkud více: 2875 = 7·9%, a v letním běhu r. 1902 podobně: 2783 = 7·6%). Průměrný tento počet jest značně překročen na universitách v Berlíně (876 = 15·1%), v Heidelberku (197 = 11·8%), v Lipsku (406 = 11·3%). Mimo to se v Halle vykazuje cizozemců 146 (8·4%) a v Jeně 79 (9·4%). Blízko průměru jsou Královec (75 = 7·9%), Gotinky (99 = 6·8%), Frýburk (128 = 6·5%), Strasburk (66 = 5·9%), Mnichov (257 = 5·3%). V Bonnu bylo cizozemců toliko 67 (2·6%), ve Vyrcburku 54, v Marburce 51, ve Vratislavi 41, v Greifsvaldě 37, v Tubinkách 39, v Erlangách 25, v Kielu 17, v Roztoku 14 a v Münsteru 13. Cizozemci studovali: 124 evang. a 23 kat. bohosloví, 628 filologii a dějiny, 199 státní a lesnické vědy, 351 právní vědy, 146 zemědělství, 616 medicinu, 25 zubní lékařství a 2 zvěrolékařství. Poměrně nejvíce cizozemců studuje medicinu, filologii a historii v Berlíně, mathematiku a přírodní vědy v Heidelberku (tam také poměrně mnoho studujících lékařství), filologii a dějiny také v Lipsku. Dle států pocházeli cizinci: 860 z Ruska, 536 z Rakous a Uher, 276 z Ameriky, 253 ze Švýcar, 149 z Anglicka, 133 z Asie (hlavně z Japonska), z Bulharska 67, z Rumunska 63, z Řecka 56, z Italie, Nizozemska a Srbska po 45, z Turecka 36, ze Švédska a Norska 32, z Lucemburska 27. Celkem bylo 2299 studujících těch z evropských, a 432 z mimoevropských států. *Kč.*

Rekonstrukce.

»Vyzradili« jsme posledně, že se jedná o rekonstrukci kabinetu Gautschova. Před měsícem se však oficiálně všecko podobné jednání ještě zapíralo, ano ještě na začátku měsíce května, když denní listy příliš intensivně se otázkou osobní počaly zabývat, vládní tisková kancelář uveřejnila notu a popřela všecko, prohlásivši, že uvádění jmen a kandidatur ministerských není než holou kombinací. Než vládní dementi podobného druhu dávno pozbyly ceny, a nikdo si také vážně podobných prohlášení zhruba nevšímá. Denní tisk neustal a neustává v přetřásaní změn v osobách jednotlivých ministrů, ano počaly již hádky a pře o portefeuilly.

Při diskusi o věci té vyšly na světlo denní zajímavé detaily. Netřeba zde opakovati, jak s české strany dlužno hleděti na české příslušníky ministerstva; řekli jsme často, že pro nás, a zejména pro nás Čechy, má český ministr vždy nad jiné velkou důležitost a že snaha obdržeti ministerský portefeuille patří mezi taktickými otázkami české politiky na první místo. Ovšem ne z důvodů osobních, nýbrž čistě věcných: jeť otázka česká tak složitou, že jen patřičný vliv na patřičném místě může přivoditi částečnou a trvalou nápravu. Nezazlívali jsme tudíž nikdy, že Staročeši po vstoupení na půdu aktivní politiky měli svého Pražáka a litovali jen, že situace, v níž se po r. 1891 Mladočeši nalézali, znemožňovala českého ministra. Doba, kdy »hofráti« v Čechách byli bojovným heslem, brzy minula, přišel Kaizl, přišel i Rezek. Ale měli jsme a máme své pochybnosti, když přijíti mají dr. Pacák a dr. Žáček. Zase jen pochybnosti věcné, ne osobní. Bude-li podle toho »situace«, vyplní i dr. Pacák i dr. Žáček zajisté své místo. Ale o to právě běží: je-li ta situace dle toho. Řekli jsme již minule, že jmenování dvou českých ministrů má být jaksi zárukou, že splněny budou jisté »předpoklady« trvalé změny směru české taktiky na říšské radě. Přáli jsme si, aby dr. Pacák a dr. Žáček

seděli v kabinetu Gautschově jako viditelná známka takové změny systému, že národu českému vyhrazeno býti má konečně ono místo při vedení správy, jež mu náleží. Ale po tom, co se od roku 1899 stalo, musí vstup dvou mladočeských vůdců do kabinetu znamenat o něco víc. My sice nikdy nevěřili, že heslo »dokud nebude« je správným vodítkem pro rozumnou politiku, a vždy se nám vytýkalo, že prý nemáme citu, onoho vřelého citu vlasteneckého, který byl zrušením jazykových nařízení tak hluboce uražen. To se nám říkalo a psalo tak dlouho, tak důrazně a přesvědčivě, že jsme počali věřit a věřili jsme tím více, když podružný cíl této taktiky a politiky — pád kabinetu Koerbrova — byl dosažen. Dr. Koerber odstoupil a odstoupil-li následkem nemožného postavení svého vůči zástupcům českého národa — jak se vyhlašovalo — pak směli jsme čekat, že po jeho odchodu nastane také ve věci náprava. Proto jsme žádali a očekáváme doposud, že po příměří s baronem Gautschem, při vstupu českých důvěrníků do jeho kabinetu bude spor se systémem, od r. 1899 panujícím, vyřízen t. j. že splněny budou nejhlavnější požadavky české politiky. Loyálně jsme vždy doznávali, že se vůdcové mladočeští o to pokoušeli, že nechtěli a nechtějí změnit svou taktiku jen za dva portefeuilly ministerské. Mohlo-li něco utvrditi správnost našich úvah, je to průběh diskuse o rekonstrukci nynějšího kabinetu. Ne tam totiž, kde se dal nejspíš očekávat, totiž u nás, nýbrž na straně německé vznikl tuhý odpor proti parlamentarisaci kabinetu barona Gautsche. Nepřehlížíme nijak, že odpor ten má silně osobní příchuť: několik kandidátů ministerských vidí své zklamání a proto pan professor Kaiser z německé lidové strany si nepřeje, aby se stal ministrem kollega jeho dr. ryt. Derschatta, a německý velkostatkář hrabě Stürgkh nevidí rád, že se kandiduje vážně dr. Baernreither. Odpor proti německým ministrům v koaličním kabinetě má však silnou oporu v německém tisku a důvody zde uváděné jsou pro nás nad jiné poučny. Dokazují nad slunce jasněji, že úřednický kabinet je Němcům nejmilejší, po zkušenostech za Koerbra nabytých, je jim nejmilejším proto, poněvadž jim poskytuje nejvíce záruky, že zůstanou Němci prostřednictvím své byrokracie u vlády. Zase po všem tom, co se v posledních letech dělo, znamená to tolik, že Němci svého souhlasu ani nyní, ani za ministerské portefeuilly nedají k jakémukoliv splnění hlavních českých požadavků, že se tedy baronu Gautschovi nepodařilo doposud dosíci toho, po čem dr. Koerber marně bažil — trochu umírněnosti

u Němců. Že by za nynějších a takových okolností bylo splnění českých přání nemožným, třeba by jako »záruka« dr. Pacák a dr. Žáček vstoupili do kabinetu, je více než patrné. Naopak: vstoupí-li oba čeští důvěrníci do kabinetu bez předchozího splnění dávno známých postulátů, považujeme toto splnění na dlouhou dobu za vyloučeno. Nedá se přece očekávat, že by němečtí členové rekonstruovaného kabinetu, tedy na př. dr. Derschatta a dr. Baernreither mohli dát v ministerské radě souhlas k splnění českých požadavků, když jejich vstup do vlády nalézá tak značný odpor v německém táboře všech odstínů! A kdyby pan dr. Baernreither a dr. Derschatta stokrát souhlasili pro svou osobu, bylo by to málo platné. Vestigia terrent — historie ministrů hr. Kuenburga (za Taaffa) a dr. — Baernreithera (za Thuna) jsou dosud v paměti. Podle chování německých stran znamenalo by tedy vstoupení českých stranníků do kabinetu vskutku jen otázku osobní, to jest odměnu za změnu taktiky, za upuštění od obstrukce. A tu jsme ani slovem dosud nezmínili se o tom, jak máme zaplatit upuštění od obstrukce německé na sněmu českém! Vládní předlohy o volebním a zemském řádu předloženy budou již za zodpovědnosti dr. Pacáka a dr. Žáčka, třeba dnes ještě nebyli ministry, a musíme vyčkat, jak budou vypadat.

Očekávaný vstup dvou členů do kabinetu je tedy krokem víc než odvážným. Podle toho, co vidíme, doposud předpoklady pro takový krok utvořeny nejsou. Výmluvným dokladem toho je také prohlášení ministra vyučování Hartla v debatě o právnické fakultě vlašské v Roveredu. Podle toho, co rytíř Hartl v parlamentě povídal, je do zřízení, ba do zásadního rozhodnutí o české universitě ještě hezky daleko. A bez této university by asi čeští ministři s baronem Gautschem dlouho v kabinetě neseděli.

Povolení celního tarifu nebylo původně v paktu o příměří s baronem Gautschem, a když se projednávání důležité této předlohy na říšské radě počalo, povstalo i mezi pravověrnými Mladočechy reptání; i Nár. Listy k nemalému roztrpčení klubu se ozvaly. Nyní se oznamuje, že v červnu projednávána býti má i obchodní smlouva s Německem. O té dosud nebylo nikdy řeči. Vydají-li Mladočeši takovým způsobem své nejlepší trumfy z rukou — může se jim státi malá nehoda: nebudou splněny požadavky české a vzhledem na smýšlení v německém táboře nedojde ani ke koaličnímu kabinetu. »Nebudeš míti ani peníze, ani nevěstu« praví Kecal v »Prodané nevěstě!« *Č.*

Studie o Lassallovi.

(Dokončení.)

Musíme si jen nyní živě představiti, co znamenalo před nebo po roce 1848. rozhodnouti se pro a nebo proti revoluci. Politicky bylo třeba uvažovati o silách, odhadovati následky vítězství nebo porážky; kdežto vybízely zkušenosti z roku 1848. právě tak jako zkušenosti z dřívějších revolucí k opatrnosti, nutila politická nenávist a nadšení, snaha po pomstě za utrpěné porážky a ne nejméně i filosofická vášeň po důslednosti k obnovení revoluce. V podstatě bylo postaveno politické snažení před ethickou otázku svědomí: chceš obětovati život svůj a svých nepřátel ale také přátel, musíš a smíš zabíti? Hrozná odpovědnost pro toho, kdo vystupuje ve svém demokratickém zápalu proti násilí a násilnictví. Marxovo »moc jest pravda« — se snáze řeklo, nežli se tomu uvěřilo a pocítilo.

Lassalle postaven před toto dilemma neřekl rozhodné ano, ani rozhodné ne, byl ve svém nitru polovičatý, rozlomen, revolucionář a konservativec v jedné osobě. Duše myslících lidí prožívaly velmi hluboce rozpor oné doby. Theoreticky převáděl Lassalle jako hegelovec náhlou revoluci stále více v ponenáhlou evoluci, ale Hegel se zabývá přece příliš mnoho náhlými protivami a proto selhala jeho formule velmi zhusta; tak vidíme, jak se Lassalle jednou nadchne pro organický pokrok, kdežto podruhé hlásá revoluci. Tak kolísá mezi sociálním republikanismem a monarchismem, mezi násilnou revolucí a výchovnou evolucí; v jeho nitru se jeví táž trhlina, která rozdvojila hegelovce na pravici a levici. Historické a politické idee Lassallovy vedou k snaze spojiti organicky historicky zděděné s nově se tvořícím; theoreticky se Lassalle ve spise »System der erworbenen Rechte« odvažuje pokusu sloučiti právo přirozené s historickým. Pokus tento trpí touž dvojakostí jako »Franz von Sickingen«; »System« jest vskutku

jen právnickým komentářem k »Sickingenovi«. V politické praxi, a hlavně v politických řečech se daří tato organická synthesa ještě méně, revoluce tu obyčejně dobývá vítězství; proto ty dodatečné opravy v četných, muže tohoto charakterisujících obhajovacích řečech. Nadšený či lépe řečeno v nadšení uvádějící revolucionář stane se obratem ruky chladným advokátem, apologetou, sofistou.

Nemyslím, že má Oncken pravdu, neočekává-li od politika žádné originality. Jsou ovšem právě politikové a politikové: politická novota nespočívá jen v uskutečnění starých ideí, nýbrž v tvoření nového politického života, i v politice platí rčení, že se nevlévá nové víno do staré nádoby. Takovým politikem Lassalle nebyl, ačkoli s Onckenem také v tom souhlasím, že byl velmi znamenitým politikem. Ovšem — takové tvořící, činné osobnosti nejsou vůbec časté. Každým způsobem se nedostávalo Lassallovi filosofické a ethické sjednocení charakteru, byl politickým Faustem — a k tomu Faustem bez druhé části. Lassalle byl příliš mnoho politikem, než aby mohl býti politikem velkého slohu; Lassalle byl okamžikem příliš mnoho zaujat, jak to můžeme viděti obzvláště z jeho postavení k náboženství (o tom nepodává Oncken skoro ničeho).

Bernstein má zcela pravdu, jestliže poukazuje k Lassallovu caesarismu (Oncken neklade na to dosti důrazu) a vytýká mu zahrávání s dělnictvem; poslednější přiodívá Oncken slovy, že Lassalle s dělníky necítil, že pro ně jen myslil. Lassalle byl a zůstal více revolucionářem než demokratem — vůdce po pokroku se snažících, politicky čilých mass nemůže vybřednouti ze způsobů a zvyků starých aristokratických vůdců. Diktaturu rozumu nazýval Lassalle svůj politický intellektualism.

Lassallova dvojakost se jeví v jeho nejintimnějších vztazích k lidem. Vášnivá a bouřlivá láska a rhetorická vypočítavost se spojují v jeho milostných poměrech a jeho přátelství byla po celý život dvojstranná. Vyhledával *Marxe*, ale také *Buchera* a oba vyhledával poctivě z opravdové potřeby. A zcela tak musíme posuzovati ethicky a psychologicky jeho poměr k *Bismarckovi* — nalezl nejen v *Marxovi*, ale nalezl i v *Bismarckovi* kongeniálnost, v Bismarckovi snad více nežli v Marxovi.

O tomto poměru píše se více nežli jest nutno; neboť vskutku to byl jen jediný případ z mnohých. Ovšem jest při této věci zajímavé to, že Bismarck se své strany a při svém postavení smlouval se s revolucí, jak to sám vyznává ve svých »Gedanken

und Erinnerungen«. Polovičatost, jíž Lassalle podléhal, byla a jest všeobecnou politickou nemocí a lze ji nejen na levo nýbrž i na pravo konstatovati. A zvláště revoluce se podporovala a prováděla, podporuje a provádí nejen s dola ale i s hůry; princip legitimity, o nějž se zasazovali tak energicky *Stahl* a konservativní filosofové státní a právní, nenalezl rozhodně v Bismarckovi radikálního obhájce, neboť jak by byla mohla povstati nová německá říše? »Německá říše povstala naprosto nekonservativně« praví *Naumann* ve své knize; »myšlénka legitimity není myšlénkou staropruskou«. Co Lassalle nazval »chytráctvím, kde se jedná o ideu«, vyjádřil Bismarck v rozmluvě s Lassallem slovy, že přijde na to, kdo jest z obou tím mužem, jenž by mohl »jísti s čertem třešně«.

Klamné postavení k Bismarckovi, do něhož upadl Lassalle, lze pozorovati na celé jeho politické dráze a to od samého počátku. Ovšem dávají životopisci Lassallovi obzvláštní důraz na obrat k Bismarckovi, ale ve skutečnosti jest celý Lassallův boj proti liberalismu a pro demokracii právě tak křivý, třebas po jiné stránce. Dle stanoviska, na jakém kdo stojí, klade se na jedno nebo na druhé více důrazu, vytýká nebo uznává se to nebo ono, ale psychologicky a ethicky Lassalle od samého počátku se snažil ve věcech důležitých býti chytrým. Možno připustiti, že si Lassalle jasněji uvědomil teprve později vše o sobě a svém postavení — charakter a jeho taktika zůstaly podstatně nezměněny.

Část tohoto »chytráctví« u Lassalla jest to, co Oncken při něm zove sofistickým. Lassalle chodil také do školy k Machiavellovi, chopil se dosti zhusta ke svým účelům prostředků, jak se mu naskytly, bez váhání a bez výčitek svědomí. To má Lassalle s mnoha lidmi společné a necharakterisuje ho tak jako skeptická chytrost, ba jeho přechytřelost, kterou by byl musil padnouti, kdyby mu valašský prchlivec závěr k životním praemissám nebyl utal.

Mehring se staví proti legendě, dle níž Lassalle ze strachu před poradou s *Marxem* a *Engelsem* spáchal nepřímou sebevraždu v souboji. Věřím Mehringovi, že Lassalle neměl nijaké úzkosti před svými přáteli; na tom však nesejde, nýbrž záleží na tom, že Mehring sám označuje jeho předčasný konec za sebezabití, resp. nepřímou sebevraždu, praví-li, že »dal raději přednost« rychlé smrti před dlouhou chorobou. Lassalle zcela jistě vyzýval osud, on, theoretický protivník souboje se staví za terč kouli politicky indifferentního, cizího člověka — právě tak jako si zahrával s děl-

níky, tak zahrával si sám se sebou, o svůj život. Hra ta nemohla býti poctivější.

Souboj vyznačuje aristokrata, titana, který chce přivésti demokracii, sám sebe, jako hrdina k vládě; Lassalle nevyrostl pro demokratickou drobnou práci, pro vzdělávací výchovu dělnictva. Oncken upozorňuje velmi dobře na to, že Lassalle jako mnozí státníci dával určovati vnější politikou politiku vnitřní; Oncken chválí tento Lassallův názor. A tu ovšem jest zase ten osudný rozpor mezi Lassallovým aristokratismem a demokratismem, nehledě úplně ani k tomu, zdali jest tento názor skutečně správný.

Rozpor ten v Lassallovi není proto méně tragický, že sám vyciťoval nepravdu a klam ve vytoužené revoluci. To, co později *Marx*, co obzvláště *Engels* a nejnovější *revisionisté* učí a provádějí, to právě Lassalle již dříve počínal pochopovati.

Přečtěme si předmluvu k Marxovým třídním bojům, kterou napsal *Engels* v roce svého úmrtí (1895), a pochopíme, proč marxisté v poslední době Lassalla vedle Marxe a Engelse uznávají s větší vroucností. Lassalle soudil v mnohých politických otázkách lépe nežli Marx; poznal velmi záhy chybu socialistického, revolučního programu a proto ve své politice theoreticky vyvozoval důsledky z požadavku všeobecného práva volebního, které odvodil Engels z praxe o třicet let později.

Zároveň s *Onckenem* vyšlo nové vydání rozprav *Bernsteinových*; jest to náhoda, a přece se hodí obě knihy k sobě tak znamenitě.[1] O *Bernsteinovi* nemusím mnoho říci, neboť jeho »Abhandlungen« jsou jen vývody, které doplňují a vykládají jeho hlavní, známé dílo. Nikoli k definitivní revoluci vedoucí zbědačení mass, jak učil *Marx*, nýbrž stoupání kulturních požadavků a politického vzdělání uskuteční socialismus — to jest v krátkosti základní myšlénka revisionismu, Bernsteinem formulovaná a hájená. Tento revisionismus znamená a znamená zejména pro Německo pod vedením Pruska nutnost občanského, konstitučního systému vládního, k jehož uskutečnění by směla sociální demokracie vejíti v kompromis s občanskoradikálními stranami. *Bernstein, Jaurès* a mnozí jiní (o *Millerandovi* pomlčím) mohou reklamovati Lassalla pro sebe; ovšem budou i Bernsteinovi protivníci, orthodoxní, činiti nároky na Lassalla a zejména na jeho — »chytráctví«.

T. G. M.

[1] *Ed. Bernstein, Zur Theorie und Geschichte des Sozialismus.* Sebrané rozpravy, nově přepracované a doplněné, 4. vyd. Berlín, Ferd. Dünnler, 1904, 446 str. ve třech dílech.

Kubata dal hlavu za Blata.

Napsal Josef Salaba.

(Pokračov.)

V tom že se neřádně a s nemalejm ublížením chudejch sirotkuov, na témž panství kdeříž se nacházejí, takže všecky peníze sirotčí za poručníky ve vsech od nich nařízenejmi zůstávají a mnoho pro nerozšafnost a zlej neřád k zmaření svému jsou přicházeli a přicházejí; takže někderej poručník množství set kop peněz sirotčích za sebou hotovejch, přijavši je, jmíti měl, a po smrti jeho se za ním nic najíti nemohlo, leč na gruntech jeho. A když prodán byl, sirotci teprva spravedlivosti své (majíc je prvé při spolu jmíti) po veruncích bráti museli a mnohej, když se nedostávalo, i dokonce o spravedlivost svou přišel. Anebo, majíce někdy sirotkuom peníze, když jim propuštěny bejvaly, na hotově klásti, mnoho za nimi pocházeti, nemohouce od nich k svému přijíti, museli a na díle takové spravedlivosti proutráceli. Aneb od nich to dokonce tíž poručníci skupovali a, co se vidělo, jim za to dávali. Za kderejmižto příčinami jich toho zlého nepořadu jest mi lidí sirotkuov z téhož panství do 600 osob zběhlo, kdeříž se zase nenavracují, a ani já, jakožto pán jich dědičnej, odběžnýho, co mně po lidech na témž panství na poctivosti zmrhalejch a zběhlejch spravedlivě náleží, sem k tomu přicházeti nemohl. Nad čímž majíc nemalú lítost, jako pán jich dědičný, a i stížnost, i chtěje pro lepší sirotčí a dobrej, náležitý a spravedlivej řád to při těch lidech poddanejch svejch na témž panství Hlubockém jinej řád pro lepší sirotčí učiniti, vydal sem jim regiment a nařízení, podle kderého by se všickni tak spravovati měli pod jistejm a přístnejm poručením a na hrdle strestáním. Mezi kderejmižto artikuly tento za přední jest byl, aby všeckny peníze sirotčí v každej vesnici aneb na rychtě do jedné

truhlice dobře k tomu spůsobené a opatřené skládány a chovány byly a od nich aby k tomu klíče na zámku se chovaly; aneb takové peníze sirotčí aby se na zámku při věcech sirotčích skládaly, a rychtáři s konšely aby od takových truhlic s penězi klíče měli. A při držení souduov tu aby každému sirotku i, co komu spravedlivě po odoumrti přináleží, na hotovejch penězích z truhlice vydáváno a propůštěno bylo, a mně také, co spravedlivě po lidech na poctivosti zmrhalejch a odběžnejch náleží, vycházeti mohlo. A víceji, jakž týž regiment muoj a nařízení to v sobě šířeji a světleji obsahujíc vysvětlovalo, kderéž jim pod pečetí mou s podepsáním ruky mé vlastní vydáno jest bylo. Ale tíž lidé poddaní moji, k panství mému Hlubockému náležející, víceji z své urputnosti a nevážnosti, nežli z jaké hodné příčiny a potřeby, ano se jim ode mne v ničemž nikdy žádného skrácení a ublížení nespravedlivě nedálo a nestalo, jsou se proti mně, pánu svému dědičnému, na vodpor postavili a v tom podle poddanosti povinné v poslušnosti státi nechtěli, chtějíc v takovém nespravedlivejm nepořadu v přijímání těch peněz sirotčích na ublížení jich dýle státi a svou vuoli s nimi provozovati. Pro kderoužto příčinu hned z počátku pro takové jich těžké proti mně, pánu svému dědičnému, přečinění a neposlušenství mohl sem jim takové jich obdarování na odoumrti pobrati, zrušiti a v nic obrátiti i na hrdlech je dáti strestati; ale více v milosti křesťanské a z náchylnosti srdce dobrotivého, nechtěje v ukrutnosti nad lidmi poddanejmi svejmi panovati, je sem v tom snesl a přes to milostivě, dobrotivě, laskavě a otcovsky napomínati dal, i sám vlastně oustně napomínal, předkládajíce jim to, že sobě tu nic k užitku svému na škodu jich nevobmejšlím a užiti nežádám, než pro dobré sirotčí a budoucí jich potomků řád dobrej a spravedlivej, jakožto na ten čas pán a vrchnost jich od pána Boha vystavená, chtěje tomu, aby pode mnou v dobrém řádu stáli a na potomní časy aby sirotčí věci řádně a spravedlivě beze vší škody jich řízeny a opatrovány bejti mohly. Ale ti lidé z své zatvrdilosti a z pouhé nešlechetné spurnosti jsou k tomu nikoli přistoupiti a povoliti nechtěli, nýbrž nad to vejše jsou proti mně, pánu svému dědičnému, v raddy, v spuntování, v schůzky stupovali, na sebe daně

zbírky, rozličně a nejednou, ukládali a činívali, na raddy jinam se utíkali, tudy mi se jako poddaní moji z *poslušnosti vytáhnouti* chtějíc. Což vida jejich zlé a neústupné předsevzetí (ač chtěje tomu ještě vždy v cestu vkročiti a takové zlé při nich přetrhnouti a jinak v dobrej řád pokojně přivésti), všecky ouřadní osoby a poručníky z téhož panství sem na Třeboni před JMt. vysoce u. p. p. Viléma z Rožmberka a na Českém Krumlově, správcí a vladaře domu Rožmberského, JMCský tejný radě a nejvyššího purkrabí Pražského, jakožto pana ujce a otce mého nejmilejšího, obeslati dal a takové jejich proti mně předsevzetí a stížnost svou sem JMti v známost uvedl a JMti se dožádal, že jest jim to opět všecko milostivě a laskavě předložiti na místě mém ráčil a, co tu před sebe proti mně, pánu svému dědičnému, berou, v jaké nebezpečenství s statky i hrdly svejmi se podávají a uvozují a naposledy, več jim to přijíti a obráceno bejti muož: to se vším dostatkem, bedlivě a rozšafně jest jim předkládáno a stíženo od JMti, i pod ztracením hrdel jich všecky schůzky, roty a puntování i na rady jinam proti mně se utíkání po ten čas jinam zapovědíno bylo a takové nařízení mé spravedlivé pro dobrej řád a lepší sirotčí aby zachovali, tak a nejinak podle nařízení mého se řídili a spravovali. Ale že zlost jejich jakožto lidí nešlechetnejch a neústupnejch k jich zlému předsevzetí proti mně se zatvrdila a žádnejm dobrejm napomenutím nechtíc bejti proměněna, z zlého vždy v horší blud vstupujíc, všecka ta dobrodiní má a předkládání sobě zlechčivše: maje se podle poručení mého soud sirotčí držeti a oni se podle mého nařízení při něm náležitě říditi, spravovati, a tak zachovati, tomu jsou se zprotivili v velikém počtu jich přes 700 osob vyzdvihli a na *Blata*, tu kdež nějaké svobodství pravili bejti, sešli, a radu a spuntování proti mně mezi sebou učinivše, na tom se snesli, na císaře Římského, jakožto v ty časy krále Českého a pána nás všech nejmilostivějšího, jako by se jim ode mne nějaké ublížení a skrácení na spravedlivostech jich dálo, to aby vznesli. A mezitím i některé proti mně tak pozdvihli, když jsem je obsílal, aby ke mně nechodili, jim poroučeli. A potom podruhé do několika set osob jsou se do města *Písku* sešli, tu proti mně též rady drželi, zbírku

z sebe svolivši učinili, posly mezi sebou vybravše, jich drahnej počet do Prahy vypravili, JMCský suplikovali, v znamenitej pokřik mne mezi lidmi dali, jako bych s nimi nespravedlivě a tyransky nakládal; a vo ujmě své vlastní svévolně se v Praze dosti dlouhej čas zdržovali. A, nemohouce jmíti od JMCské, jakožto krále Českého, pána nás všech nejmilostivějšího, proti mně u věci spravedlivé, proti kderé jsou se zasadili, žádného obhájení, ani od jinejch dobrejch pánů a lidí fedrunku: s jistejm od JMCské skrze p. Vratislava z Pernštejna, nejvyššího kanclíře král. Českého, předložením a, čeho sou se tu proti mně neslušného dopustili, jim oznámení, s tím jsou se zase domů navrátiti museli.

I maje taková jich nemalá a znamenitá proti mně přičinění a veliké příčiny sobě dané, abych je podle provinění jich spravedlivě strestati dal, jakožto na zlé a nešlechetné i neposlušné buřiče zemské náleží, sa k tomu od dobrejch lidí, pánuov a přáteluov svejch, spravedlivě radou jich napomenut: je sem před sebe na zámek Hlubokou obeslati dal, jim přičinění jejich všecko a, čeho sou se tu proti mně dopustili, sem předložiti rozkázal. A, sa nad jejich tak velikém přečinění znamenitě stížen, je sem *na hrdle strestati* dáti umínil a na někderejch té věci *začátek učiniti poručil*[1] Ale viděvši tíž lidé takovej svuoj velikej pád a, co jim zlého nastává, poznavše, a čeho jsou se proti mně, pánu svému dědičnému, dopustili, uvážívše: teprva se na milost podali a, za milost a odpuštění takového jich přečinění velice žádajíc, pro pána Boha a jeho božské milosrdenství prosili, ke všemu poslušně a poddaně že přistupují, v tom se rádi, věrně a poddaně chovati chtějí, nikda více takového přečinění na časy přítomné ani budoucí že se nedopustí, svuoj hřích a přečinění proti mně, pánu svému, že znají, jeho litují a více nic, než milosti a milosrdenství ode mne, pána svého, že užiti žádají.

Na kderéžto jich ponížené prosby a JMCské, jakožto krále Českého, pána svého nejmilostivějšího, za ně přední milostivou přímluvu a i jinejch dobrejch a poctivejch lidí, v ty časy přítomnejch, žádosti a přímluvy

[1] Kubata byl popraven tedy před 12. dubnem, t. j. as při 2. návštěvě katově na Hluboké, 11. března 1581.

se ohlídši, a jsouce víceji nakloněn z lítosti k milosrdenství nad jich pádem, jakožto nad lidmi, kdeříž též k neštěstí a páduom jako i jiní podáni jsou, nežli k spravedlivému jejich proti mně provinění a zasloužilého strestání; a nemaje žádné libosti v lidské krvi se dáti kochati, obměkčen jsa jich poníženými prosbami a za ně přímluvami, aby v potomních časech oni i budoucí jich to poznati mohli, že víceji v dobrotivosti a milosti moc a správu, jakožto vrchnost jich křesťanská, nad nimi držím, nežli podle provinění a zasloužení jich je spravuji a řídím, aby oni také budoucně i s budoucími potomky svémi, majíc toto mé dobrodiní v své paměti, ke mně, pánu svému dědičnému, k dědicuom a budoucím potomkuom mejm se tím v lásce chovati mohli a zachovávali: jich takové provinění proti mně milostivě sem odpustil a odpouštím, takže jich při hrdlech jejich a statcích i při tom odoumrtí, kderé na ně připadají, podle obdarování jich předešlého, kderéž ode mne stvrzené pod pečetí mou mají, zanechávám a pozůstavuji, tak jakž též mé nařízení a správa jim ode mne vydaná pod pečetí mou vlastní, kderýž jest datum na zámku Hradci N. [sic], to vše v sobě šíře obsahujíc, zavírá.

A na památku budoucí jejich takového velikého proti mně, pánu svému dědičnému, provinění k vejstraze jinejm lidem a potomkuom jejich za takovej hřích sem jim pokutu tuto budoucně a věčně uložil: Že mají ke všem dvoruom[2] mým, k panství Hlubockému nyní náležejícími, totiž zejména postavenejmi: dvuor pod zámkem Hlubokou ležící, dvuor Vondrovskej, dvuor Chňavskej, dvuor Žďár, dvuor Zvíkovec, dvuor ve vsi Volešníku; též u Protivína dvuor Milenovskej, dvuor v Protivíně Kubatovskej, dvuor Talinskej, při těch všech viiii dvořích zejména postavenejch všecky trávy, kderý na *sena* slušejí, mají posíci, usušiti a dvoruov robotou svézti a sklíditi; též všecky *pšenice* při týchž dvořích posícti, svázati, sklíditi, do stodol a domů, kdež jim ukázáno bude, svézti. Však to má bejti od hejtmana a správcuov téhož panství rozděleno a nařízeno, kdeří lidi a, odkad k takovejm dvoruom mají bejti obráceni; po-

[2] Bylo tedy už v té době na Hluboké dvorů nejméně šest a na Protivínsku tři. Kupní smlouva udává však ještě některé jiné.

něvadž jednostejné přečinění všichni mají, aby také jednostejnú pokutu společně nesli. Kderémužto nařízení mému, jim předešle ode mne vydanému, též i k pokutě dotčené nahoře psané jsou všichni společně přistoupili, v tom se tak říditi, spravovati a zachovávati a to všecko vykonávati uvolili a pod stracením svejch statkuov i hrdel zdržeti právě, křesťansky a neporušitedlně na časy budoucí a věčné jsou připověděli.

A jestliže by pak kdo po tento čas a den proti tomuto zápisu mému a jistému mezi mnou a nimi v to spokojení a srovnání co jiného před sebe vzal a učinil a proti vrchnosti své se v čem tom nejmenším na odpor postavil, buď se sám pozdvihl, aneb jiné pozdvihovati a jim raditi chtěl a tomu všemu, več jsou se teď uvolili, dosti činiti nechtěl a nechtěli: ten každej i ti všickni mezi těmi obcemi na všem panství mém od žádného trpěni bejti nemají, ani to na ně od rychtáře, konšeluov a jinejch všech obecních lidí zatajeno bejti nemá, nýbrž ten každej, aneb takoví mají hned vrchnosti oznámeni a do vězení připraveni a jako zrádci a nezdržiteli svejch přípovědí a rušitelé obecního dobrého a pokoje a buřiči zemští mají podle svého předešlého i budoucího přečinění na hrdle ihned beze všeho prodlévání strestáni bejti.

A kdo by, o tom věda, jich nepronesl a jim v tom čiem nápomocen byl, anebo je fedroval a přechovával, ten má a bude povinen v touž pokutu upadnouti a takové trestání jako i oni nésti a beze vší milosti trpěti a podniknouti. A pro lepší toho budoucí paměť já s počátku psaný Adam z Hradce na Hradci a Hluboké poručil sem k tomuto zápisu a listu mému pečeť mou vlastní přivěsiti a připrosil sem urozenejch vladyk A. B. C. [sic]. Kderejžto list vždycky na zámku mém Hlubocký při rejstrách urburních zůstati má, jehož jest datum na zámku Hluboké léta a dne svrchupsaného.«

Jiní dva další svědkové jsou současné listy krále Rudolfa II. k Adamovi z Hradce, zachované dosud v archivě jindřicho-hradeckém, z nichž prvý pochodí ze dne 15. března a druhý z 29. dubna téhož roku:

Rudolf II., z Boží milosti volený Římský císař, po všecky časy rozmnožitel říše, a Uherský, Český král etc.

Urozený, věrný náš milý! Vědětiť dáváme, že jsou tyto minulý dni někteří poddaní tvoji, k panství Hlubockému náležející, k Nám sem se vypravili, skrze *přileží*ci supplikací oznamujíce, že by se jim *proti svobodám* a obdarováním, kteréž sobě od předešlých *pánuov svých* nadané a od někdy předkuov našich, *králuov Českých*, též také od *Nás* potvrzené mají, nemalé ublížení díti mělo, prosíce nás poníženě, abychom se k tobě za ně, aby při takových svobodách svých pokojně zanecháni a zuostaveni býti mohli, milostivě přimluviti ráčili.

I ačkoliv o tom smejšleti neráčíme, aby ty dotčeným poddaným svejm mimo slušné a náležité jaké ublížení činiti dopouštěl: však, pokudž by vždy něco toho býti chtělo, milostivě se k tobě za ně přimlouvati ráčíme, o tobě nepochybujíc, že to nařídíš a opatříš, aby dotčení chudí lidé poddaní proti takovým privilegiím a obdarováním netoliko stěžováni nebyli, nébrž že nad nimi, aby při tom, jakž *od starodávna* bejvalo, *zuostaveni* a ochráněni byli, skuteční ruku držeti a jim to, že jsou se v té příčině k Nám utekli, laskavě vážiti budeš. Což My tobě milostivě spomínati ráčíme. Dán na hradě Našem Pražském v středu po neděli postní Judica, leta etc. ꝟpppj a království Našich, Římského šestého, Uherského viiii a Českého šestého.

Rudolf mp. Åd mandatum S.

Wrat. a Pernstein, Caesaᵃᵉ Majestatis proprium.

Supr. Regni Boemiae Cancellarius mp.

A tergo: Urozenému Adamovi z Hradce na Hradci a Hluboké, komorníku našemu, věrnému milému.

Ibidem: »Hlubocké věci o sedláky, kteří mi se zprotivili léta 1581.«

(Vlastnoruční poznámka Adama z Hradce.)

L. S.

Orig. na papíře s přitisknutou menší král. pečetí.

List druhý;

Rudolf, z Boží milosti volený Římský císař, po všecky časy rozmnožitel říše, Uherský, Český král etc.

Urozený, věrný náš milý! Jakú jsou Nám opět [t]i chudí lidé, poddaní tvoji, k panství Hlubockému náležející, v nemalé stížnosti své supplikací podali, tu tobě pro vyrozumění poníženým prosbám jich posíláti ráčíme. I poněvač jsme předešle tobě o též chudé lidi psaní naše císařské uči-

niti ráčili, protož i ještě za slušné uznávati ráčíme, aby tíž chudí lidé tou měrou, pokudž by tak bylo, jakž jsme zpraveni, mim[o]náležitě ani proto, že se k *Nám* v potřebách a v stížnostech svých utíkají, ztěžováni nebyli, ani My o to dále zaneprázdněni býti neráčili.

Dán na hradě našem Pražském v sobotu po sv. Marku evangelistu Páně, letha etc. osmdesátého prvního a království našich, Římského šestého, Uherského viiii a Českého též šestého.

Rudolf mp. Ad mandatum S. Caes. Majestatis proprium

Wrat. a Pernstein, S. R. B. Cancellarius mp. Han. Hiesserle mp.

A tergo: Urozenému Adamovi z Hradce na Hradci a Hluboké, komorníku našemu, věrnému milému.

(Orig. na papíře s přitisknutou menší král. pečetí.)

(Pokračov.)

Výdělečná práce dětí.

(Dokončení.)

Děti přicházejí v práci k těžkým úrazům. Na pastvě jsou vydány útokům dobytka, jako hospodářská čeleď jsou stavěny ke strojům, kterých jejich síly neovládají. Statistiku úrazových pojišťoven nelze čísti s klidem. Víc než desetina úrazů připadá na děti; jsou mezi nimi také osmileté. Bývají pro celý život mrzačeny, a nezřídka má úraz v zápětí smrt.

Zodpovědnost, k níž jsou podnikatelé voláni při tělesných úhonách dětských, naučila je opatrnosti. Vědí, že úřady zastávají poručenství na místě rodičů nedostatečně, a proto rádi přijímají na práci sirotky. Z vydělávajících dětí bylo v okrese cmuntském

	úplných sirotků	sirotků zpola	nemanželských	nalezenců
v zemědělství	29	94	18	51
v rašeliništích	2	1	—	—
ve sklárnách	—	23	—	—
v dom. pracích	13	59	11	34
v j. zaměstn.	2	13	2	11
	46	190	31	96

Obce dávají děti, které mají v chudinském opatrování, do služby. V jedné obci dolního Štýrska zadávali osmileté děvče do opatrování jako v licitaci; jeden z občanů je chtěl vzít k sobě zadarmo, druhý za ně nabízel ještě plat, a jiný ho přeplácel. Často nacházíme při hospodářské práci nalezence. Vídeňský nalezinec zásobí jimi severových. Štýrsko. Nejen domkáři, také sedláci je přijímají, aby vydělávali na platu, který dostávají na jejich zaopatření, a aby měli později lacinou čeleď. V okolí Pöggstallu dostávají na dítě z nalezince měsíčně 3—6 zl. Již na tom platu ušetří, ale s tím prospěchem se nespokojují. Děti konají nejtěžší domácí práce od rána do večera. V létě školu nanavštěvují, ale pasou. I bohatí lidé mají u sebe nalezence jako nejlacinější pracovní sílu. V některých třídách je 75% těch ubožáků.

Nesmírná námaha zaráží vzrůst a je kořenem mnohých vad tělesných, ale má vliv také na duši, rozlaďuje mysl a snižuje chápavost. Mládež fysickou prací zemdlená, její jednotvárností otupělá přichází do školy. Každé namahání učitelovo, aby probudil její pozornost, je marno. Škola je jí blahodárným místem odpočinku, kde sbírá nové síly ke prácem, jež na ni doma čekají; z vyučování nemá nic. Požadavky školské obsahují maximum, jemuž může vyhověti jen žactvo normální; tělesné vysilování staví však dítě mimo ně.

Vedle škod tělesných trpívají dítky při výdělku i na mravech. Učitelé dobře vědí, jak žactvo na práci v době úlev zvlčí. Je tam bez dozoru, přivyká hrubostem a osvojuje si je. Celé řady pracujícího lidu propadají již v mládí alkoholismu, protože sedláci všude v Rakousku posilují jej na poli kořalkou. Stálý styk s dobytkem na pastvě, pozorování, jak ukájí své pudy, a osamělost probouzí časně tělo. Mladí ovčáci si krátí dlouhou chvíli na odlehlých pastvinách tím, že drží ovce beranům k páření. Život obou pohlaví čeledi je zhusta nevázaný. Hoši spávají s pacholky, děvčata s děvečkami, kterým se nijak nebrání, aby přijímaly noční návštěvy svých milovníků. V městech jsou děti neméně ohrožovány. Roznášeči chodívají večer a v noci po ulicích a veřejných místnostech, slýchají špatné řeči a bývají zneužíváni od zhýralců; děvčata si najímají prostitutky k posluze. Mladiství dělníci dostávají mzdu; někdy mohou rodiče kontrolovat, jak s ní nakládají, většinou však té kontroly není, a to svádí k požitkům nejrůznějšího způsobu.

Zarmucující výsledky šetření o dětské práce znají jistě mnozí rodiče z vlastní zkušenosti a uvažují o nich, nelze jim však zvrátit hospodářský způsob výroby, jenž přiřkl dětem určitou funkci. Jejich síly jsou nejlacinější, beze způsobilosti organisační a proto mu snadno podléhají. Byly činny v továrnách, a když jim to bylo zakázáno, obrátily se k pracím domáckým, kde jsou trpěny, třeba konaly podstatnou část továrního výrobku, a k rolnictví. Pomáhají zvyšovati příjem rodině, jejíž dospělí členové mají nedostatečnou mzdu. Rodiče sami vydávají síly svých dětí v plen, ať vědomě či nevědomky. Nestalo se zřídka, že byli pobouřeni, když dozorčí úřad zastavil nedovolenou práci dětskou. Neprohlédají, že interess rodiny, aby děti pracovaly, je jen zdánlivý, a že zákaz dětské práce by stihl podnikatele. Že se práce dospělých dělníků znehodnotila, toho vinu nese nejednou nabídka laciných rukou dětských.

Ochranné zákonodárství omezilo právo rodičů na vykořisťování dětí, zůstalo však na půl cesty. Rakouská sociální politika má po většině ráz třídní, je plna ohledů, úchylek a výminek. Ale ani ta ustanovení nebývají dodržována, protože není postaráno o nutný dozor. Touhy všech lidí, jimž záleží na duševní a tělesné zdatnosti budoucích pokolení, musí se nésti k bezvýminečné osmileté návštěvě školní a k naprostému zákazu dětské práce.

Za podrobnou znalost dětských zaměstnání v Rakousku děkuje veřejnost úctyhodné práci německého učitelstva. Učitelé denně pozorují, že tělesná čilost je neocenitelný statek, jenž podmiňuje duševní rozvoj, a že není beztrestno vyčerpávání tělesných sil. Všestranná známost celého prostředí, v němž žáci žijí, jeho požadavků k nim, a míra povinností, které se jim ukládají mimo školu, zkrátka, studium dětí jako členů rodiny a širší společnosti mění názor na školu, sestavuje její snahy v nový pořad a dává učitelské práci jiný směr než stanoví povrchní pozorování a běžné mínění. Ukazuje k činnosti po jednotlivu, od duše k duši. České učitelstvo neproniká ještě ani k přípravám pro veliké dílo, které by zjistilo podíl žactva na výrobě hmotných statků, a o něž jinde se přičiňují celé organisace učitelské. Je ovládáno jako rozhodující naše kruhy duchem panujících řádů společenských a nese ráz prostředí, na němž je závislo. Snad i tu lze doufati v obrat; pražský Komenský slíbil nedávno, že sebere data o výdělečné práci mládeže ve svém obvodu. Byla by to krásná ctižádost učitelských spolků, kdyby se předstihovaly v takové činnosti ve svých krajích.

Tu povinnost nemají jen učitelé, nýbrž všichni lidé, kteří si uvědomili, že jho námezdní práce dětské ztěžuje rozvoj celých generací. Žel, toho porozumění není ani ve vládnoucích kruzích politických. Školních zákonů využitkoval zákon horní a ustanovuje, že výminečně se může užívati při dolování po žádosti rodičů a se zvláštním svolením horních úřadů dětí mezi dokončeným 12. a 14. rokem k lehčím pracím, nepřekáží-li to školní povinnosti. Takové svolení dávají revírní úřady nikoli ojediněle, tak ve Stříbře a ve Velsu; v Mor. Ostravě i děvčatům. Celovecké horní hejtmanství vedle 39 povolení odmítlo 28 žádostí. Povolení dává se pod podmínkou, že jedenáctihodinná směna bude mít oddechy úhrnem 2 hodiny trvající. Mají tedy u nás dvanáctileté děti 9 hodin denní práce. Té a podobné bídě dětské měl čelit zákon, jehož návrh loni v prosinci podal posl. Ofner. Ježto nelze nyní doufati v zákaz dětské práce do 14. roku vůbec, žádá opravu živnostenského řádu.

Nynější jeho ustanovení dovoluje dvanáctiletým dětem jen taková zaměstnání, která nejsou na újmu zdraví a nepřekážejí jejich tělesnému vývoji; Ofner odnímá správě státní rozhodování o tom, která jsou ta škodlivá zaměstnání, protože vydávají děti patrné zkáze, a na jejich ochranu jmenuje ony podniky, v nichž by pracovati nesměly. Jejich seznam by odstranil děti z celých velikých oborů práce. Školská komise mladočeského klubu rozhodla o podaném návrhu, že ho naprosto není třeba, ježto provádění ustanovení nynějších zákonů platných stačí mnohem lépe k zamezení práce dětí než podaná předloha, která je jen cestou k omezení osmileté návštěvy školní a k užívání dětí od 12 let ku práci živnostenské. Ví klub, jenž vydává takové prohlášení, že řád živnostenský a zákony školní dopouštějí proviňovat se na dětech, a že se to děje často? Přece není možná věřit, že by mu byl smutný jejich osud lhostejný.

Pokrokoví lidé všech stavů a stran by měli budit smysl pro nebezpečí, jež přivodí mládež tělesně a duševně zakrnělá. Mnoho lze vykonat školním úřadům; budou-li bdíti nad přesným prováděním zákonných ustanovení, již tím zmírní trpký los mladičkých dělníků. Mnoho také v odborných spolcích a společenstvech. Dnešní nedokonalé formy domácké práce nejsou, zdá se, schopny poklesu, její výnos nemůže býti skrovnější, a přece odborníci přesvědčivě dokazují, že by zařízení společných dílen, společné opatřování materiálu a dokonalé vzdělání v práci povzneslo nejeden odbor. V rolnictví čím nedokonalejší způsob hospodaření má který kraj, tím více je odkázán na dětskou pomoc. Hospodářské stroje, společný nákup a prodej by tu potřebu omezily. Taková a podobná sociální politika by vytlačovala děti z výdělečných zaměstnání a vracela by je k dětským úkolům. A ovšem je třeba užiti každé příležitosti, aby pronikl pravý stav otázky. Sociální smysl českého člověka není valně citliv, avšak nelidství, jež se páše na mládeži, najde v něm odpor i úsilí o nápravu. Posud se u nás dětské práci opírá jen uvědomělé dělnictvo, které je si vědomo jejího zla a žádá její odstranění ve všech svých programech.

Fr. Houser.

Rozvoj ruského časopisectva.

Freiheit und Gleichheit! hört man schallen;
Der ruhige Bürger greift zur Wehr.
Die Strassen füllen sich. . . .

Válka s Japonskem ukázala Rusku celou mizerii jeho činovnictva a zvláště nejvyšších vojenských kruhů v Petrohradě. Baron Rozen stále ukazoval na to, že Japonsko zbrojí, ale petrohradští diplomaté, nejvyšší vojáci a intendace nevěřila. Svět dnes žasne, proč Port Artur padl — neměli tam chudáci koulí, potravin ani medikamentův![1] Na Jalu mělo pár ruských vojínů, kteří se bili s Japanci jako lvové, sotva pětinu děl — co jejich nepřítel.

Na začátku války přinesly »Moskevskija Vědomosti« článek o tom, kolik peněz může na válku vydati Rusko a kolik Japonsko; to prý bude za měsíc hotovo, kdežto Rusko vydrží válku několik let. Válka prý bude dlouho trvati, poněvadž Rusové se ničemu nenaučili z historie — vždy byli s počátku nepřipraveni a teprve po řádném výprasku se vzpamatovali a konečně přece zvítězili. Zvláště prý nevědí, co je to: deutsche Akuratesse — pak by nebyli ani Rusy. »M. Věd.« tehdy doufaly, že materielní přemocí zničí japanské kočky, které se zakously ruskému medvědu do týla.

Ale nešťastný průběh války rozechvěl ruská srdce na všech stranách; skoro každá rodina měla někoho na bojišti. Báseň Někrasova o žalu plačící matky nad ztrátou syna všude citována.

[1] Článek psán před bitvou u Mukdenu; nyní se politická situace značně změnila. Otázkou reorganisace censury se obírá nový komitét s Kobeko v čele; vedle něho tam zasedají hlavně rektoři universit a známí učenci. Také cís. Akademie nauk tu pronesla liberalní slovo. — Po bitvě u Mukdenu (kde mimochodem řečeno Japonci v poslední chvíli jen náhodou zvítězili) otevřely noviny rubriku: »Kdo je vinen.« V »Rusi« byl zvláště ostře generální štáb ruský zkritisován; Liněvič posílá prý nyní »Generalstäblery« na přední místa; až dosud vykonávali tito páni nejraději své rozkazy pomocí bezgramotných Kozákův.

Intelligence hledala příčiny nedostatečně pracujícího úřednictva, dopisy vojákův a důstojníků přinášely strašlivou illustraci k »divadlu« vojny. Dopisy ty jsou veřejně otiskovány, a věří se jim více, než poetickým očím zkušeného dramaturka Němiroviče-Dančenka v »Ruském Slově«; a i toho vojenská censura pronásledovala tak, že raději odjel do Europy.

Na Rusi nastává nevídaný úkaz. Široká ruská povaha se rozkývala a přišla do prudkého pohybu. Kdo je trochu jen gramotný, čte, úsilovně čte; čte izvoščík, dvorník (domovník), každý několik novin a při tom po rusku filosofuje. Nutnosti této války mnozí, zvláště přívrženci Tolstého neuznávají; v Rusku nepotřebují nějaký čtvereční kilometr země nebo takové admirály (vyjma Makarova) a generály, kteří ani umřít nedovedou.

A následkem nespokojenosti na »dálném východě« obracejí se oči Rusů k příčinám těchto událostí, které vězí v okolí čtenáře. Vzniká odpor proti čtyřicetiletému policejnímu systému, který zabraňoval veškero svobodné duševní hnutí. To, co bylo násilně taková desítiletí potlačováno, eruptivně propukává.

Šlechta, zemstva, dělníci, intelligence volají po nápravě; pouze byrokrat, bojící se veřejné kontroly, lpí na starém pořádku. Moskva a Saratov jsou v čele hnutí, s nimi jde intelligence a dělnictvo. V rozhodném okamžiku ztrácí vláda hlavu, objevuje se nedostatek energie, pochopení situace, sahá se ku zbrani proti vlastnímu lidu.

V Petrohradě teče ruská krev — ultima ratio regum jsou pušky a kanony — Karějev, redakce »Ruského Bogactva«, Gorkij uvězněn.

Pod tímto dojmem píšeme tyto řádky.

Je přirozeno, že všeobecný zájem o daleký východ a vnitřní záležitosti týkající se reformy státní správy v carské říši měly za následek rychlý vzrůst ruské žurnalistiky; zakládají se nejen nové listy, ale i staré se obrozují.

Literaturu o ruském tisku a censuře v 19. století najde čtenář v II. díle »Русская словесность« (Ruskaja slovesnost) XVIII. a XIX. st. Sestavila A. V. Mezier, str. 621—626. Výbornou pomůckou jsou články Lipovského s kartogramy (v »Litěraturném Věstníku«, kde je též kontrola literárně-historických článků v novinách) a M. Lemke »Очерки по исторіи русской цензуры и журналистики XIX. ст.« (Očerki po istorii russkoj censury i žurnalistiky XIX. st.) nedávno vydané, kterých jsem dosud neměl v rukách. Dobrou informační studii o slovanském časopisectvu

mají Poláci od Czarnieckého. Ostře a s evropského stanoviska kritisoval ruskou žurnalistiku V-olynskij (Fleksev), který nyní v Berlíně žije.

Ruská censura je částečně jinak zařízena nežli u nás, kde k censuře přicházejí vytisknuté již noviny a nelze jim zakázati, o čem nesmějí psáti.

V Rusku se rozeznává žurnal s censurou, to jest takový, který musí censorovi posílati články již v rukopisech, čímž se tisk velice zdržuje a zrovna nejaktuelnější věci se nedostanou již na řadu. Censor pak řádí v rukopisech, zvláště dbaje toho, aby do tisku nepřišlo, o čem je úředně zakázáno psát anebo dovoleno psát pouze ve smyslu vládním.

Charakteristickým dokladem toho bylo číslo »Ruské Pravdy« Moskvy po bouřích v Petrohradě došlé. O petrohradských událostech oznamovalo lakonicky, že se v Petrohradě děje něco velediležitého. Redakce dostala massu telegramů, ale z příčin na ní nezávisích jich uveřejniti — nesmí.

Historicky příslovečná se stala censorská »Krasnyja černila«, jak censor červeným inkoustem seškrtával článek i básně, tak že i ruští klassikové vycházeli desítiletí po své smrti pod tlakem censury a vedle toho v cizině k nim doplňky se zvučným titulem »Puškinova v Rusku zakázaná díla«. Tak ku př. úplné vydání všech spisů Lva N. Tolstého vyjde poprvé letos — po anglicku v Americe od prof. Wienera.

Vedle toho jsou žurnály bez »predvaritelné« censury, a to jsou »podcensurné« (které mohou i v rukopisech dávati pojednání a zprávy k censuře) a 2. bezcensurné, které zasílají censorovi tisk ve vývěsných arších (v grankách). Censor tu smí vyhodit, jak za dobré uzná, ale takový žurnál má právo proti tomu rekurovati.

V Rusku dosud nemají takové instituce jako je naše tisková kancelář (při ministerském presidiu a ministerstvu zahraničních záležitostí), kde se kontroluje subjektivní názor časopisův a stanovisko jejich k denním událostem a vládním předlohám. Tuším však, že v posledních dvou letech mají přece v Rusku »Pressleitung« pro kontrolu zahraničních novin, v jejíž čele stojí autor »Ruské zahraniční politiky«, Tatiščev. V Rusku je tedy censura policejní institucí. Nejvyšší instance se nalézá v Petrohradě; je to »Glavnoje upravljenie po dělam pečati«, jakési departement ministerstva vnitra, jehož hlavou je Zvěrev, o jehož odstoupení se všeobecně mluví; přijde do státní rady. Na Rusi jsou censoři

asi v takové lásce jako kdysi u nás Zimmermann, Věžín, jemuž raději říkali Věšín a jiní censoři blahé paměti.

»Censurnyj komitet« je zároveň nejvyšší instancí pro rekursy při bezcensurných časopisech, povoluje tiskárny, závody lithografické, má dozor nad knihkupeckým obchodem, kolportáží; má zvláštní svou vytčenou působnost a je tedy více nežli tisková policie.

Zvěrev má značné departement; vedle něho jest v »Glavném upravljenii po dělam pečati« (tisku) 10 úřadníků asi v důstojnosti generala nebo našeho dvorního rady, 10 v šesté dietní třídě (asi přibližně jako plukovníků nebo sekčních radů). Pro dramatické spisy je v oddělení tomto 13 censorů, pro petrohradskou žurnalistiku 19, pro cizí 15, a při poště 24. Mezi těmito je Slovák Krivoš, který do ruštiny přeložil Hurbana-Vajanského »Herodesa«.

Na časopisy a noviny zahraniční se Rusové neradi předplácejí; dostávají je vyřezané, obřezané a černě pomazané. Ještě hůře je při cizojazyčných, zvláště jinoslovanských knihách. Adressat je obdrží teprve za několik měsíců z Petrohradu, a tu musí zaplatiti ještě zvláštní poplatek za censuru. A on je chudák k studiu ihned potřeboval!

Mizerii ruské pošty cítí nyní hlavně na bojišti. Obyčejní vojíni, ač jim bylo zasláno již 16 dopisů, dosud jich neobdrželi; telegramy dostávají důstojníci teprve desátý den. V Charbinu je pro příjem a vydávání peněžných zásilek pouze jeden úředník a také jen jeden úředník pro zavazadla a balíky!

V Rusku musí složiti každý redaktor kauci. Jako tresty jsou, že se z kauce strhuje, noviny se maltretují tím, že nesmějí uveřejňovati inserty, zakáže se jim drobný prodej, dostanou výstrahu (preostěreženije), které se ještě do Evropy telegrafuje, až se listy na určitou dobu nebo na vždy zastaví. Na př. »Syn otěčestva« vyšel sotva několikrát. Repressalie tyto se ukázaly marnými, neboť celá redakce založila nový list »Naši Dni« za redakce Něvěžina. Jak dlouho »Naši Dni«, ostře píšící proti válce, vycházeti budou, ukáže budoucnost. Myslím, že již byly zakázány.

*

V cizině je nejznámějším ruským listem »Novoje Vremja«, co do formátu a důležitosti zvané ruské »Times«. Majitelem a redaktorem je starý Suvorin, energický, podnikavý pán, který ihned chápe situaci. Před několika lety bylo »Novoje Vremja« jakýmsi orgánem bursy, velkého kapitalismu; mělo smysl pro velké národy, malé jakoby pro ně neexistovaly. V poslední době obrátilo trochu

list a dalo si říkati »slavjanofilský« žurnál, ač to nebyla pravda. Nám Slovanům, zvláště západním, se vyměřuje pozornosti podle místa. Nebožtíka Vašatého psal orgán tento »Vožatyj;« tak důkladně znal prvního českého rusofila!

Starý Suvorin — otec byl dříve národním učitelem; literárním protektorem jeho se stal Korš, kterému se zalíbily jadrné feuilletony Suvorina. Sloh starého pána je podnes jaksi hranatý, ne po německu rozplizlý, vždy myšlénku obsahující! Za rusko-turecké války koupil Suvorin zcela nepatrné tehda »Novoje Vremja« (Naši Dobu), které se hlavně následkem referátů Němiroviče-Dančenka z bojiště nade vše očekávání povzneslo.

Nyní má Suvorin vedle žurnálu svého typografickou školu, velkolepé nakladatelství, v němž tiskne svou známou »Děševaja bibliotěka« (lacinou), románovou knihovnu jako Eichhorn, veliké historické spisy, vydává staré rukopisy i na pergameně, rovněž důležitý »Istoričeskij Věstnik« a rozšířenou »Zemědělčeskou Gazetu.« Dále nezapomeňme, že má svůj umělecko-literární »Malyj těatr« (Malé divadlo), o němž rád sám píše kritiky.

Ve vnitřní politice je Suvorin opportunistou; odtud chápeme, že hraje nyní důležitou roli v hnutí reformním. Ve vnější politice je národním liberálem. »Věščij Oleg« ujímal se vřele macedonských Slovanů.

Vedle majitele Suvorina jest u nás znám Burenin, ostrý literární kritik, předbojník ušlechtilého ruského realismu, mravnosti a pravdy v literatuře, ctitel Tolstého. Za to běda tomu, na němž objeví psavost nebo drzost reportera, který si přivydělává »také literaturou«; pak ho zničí a ne nadarmo ho v Rusku nazývají »jedovatou zmijí.« V letech osmdesátých měly zásady jeho patrný vliv také na naše písemnictví. Z »Nedělji« přešel do »N. Vr.« Menšikov (autor písem k bližnímu), zpravodajem z Rakouska je Dr. *Vergun*, který vydával ve Vídni svůj vlastní »Slavjanskij Věk«, v němž nedávno vyšla zajímavá mapa »německých záchvatův na slovanské zemi« — jaké území během doby Němci Slovanům urvali.

Vlastně »N. Vr.« stěžejní, vůdčí myšlénky nemá; Suvorin se dovede rychle přizpůsobiti novým proudům, je liberální k různým zásadám a otvírá sloupce žurnálu svého všem míněním. Chce tak theoreticky vypěstovati »všeruský parlament«; v orgáně svém dovede soustřediti nejlepší péra.

(Pokračov.)

Socialism v Japonsku.

Do »La Revue« napsal Jean Longuet.
Zkrác. přeložil Jul. Beck.
(Pokračování.)

Prostředí sociální a politické.

S civilisací západní přijal Japan také západnické zřízení politické. Zatím co nad Ruskem vládne samovláda čistě východní, říše vycházejícího slunce jest pod vládou polokonstituční, ne tak liberální jako v Anglii nebo v Belgii, ale aspoň jako v Německu, lepší o to, že mikádo nehází bez ustání svoji autoritu na váhu v zápasu stran, jak činí Vilém II. Od r. 1889. parlament Japonský skládá se ze dvou komor. Do sněmovny poslanecké volí každý 25 letý občan, který platí 10 jenů (25 franků) daní, před r. 1900. volil jen ten, kdo platil 15 jenů daní, snížením censu vzrostl počet voličů z 460·000 na 700·000, ale i to jest nepatrná část, ježto Japonsko čítá 16 milionů mužů starších 25 let. Ústava nynější v článku 29. prohlásila svobodu slova, písma, tisku, shromažďovací a spolčovací, ale jak se dodržuje, uvidíme. Nicméně dlužno říci, že propagandu socialistickou nynější vládní systém nečiní nemožnou. Nebezpečnější revolučnímu hnutí tříd nejbídnějších a nejnižších mohou býti orientální tradice monarchického servilismu, dle nichž jest dynastie posvátná i původu božského a žena naprosto podřízena, ba téměř v otroctví. Tradice tyto, přes vývoj politický, do jisté míry trvají v lidu japonském. Ještě nepříznivějším živlem pro socialism, učení to podnětu a energie, jest orientální fatalism. Rozmach hospodářství moderního nesetřel jej úplně. Působením jeho slyšeti jest v Japanu tak často »Čikataga nai,« synonymum to pověstného ruského »ničevo.« Stejně nepříznivě působí hojné stopy docela čerstvého ještě panství feudalního, za něhož bezmezná pýcha dajmiů, nutně za následek měla naprosté ponížení a poddanské smýšlení hejmin-u, lidu. Konečně klade překážku rozšíření socialismu v podstatě internationálnímu cit jak

starý tak moderní, totiž duch brutalního nacionalismu, jenž zejména intelektuelním vlivem školy Bismarkovy čítá mnohé a fanatické přívržence v učitelském sboru na universitě císařské v Tokiu. Na důkaz tohoto naivního a stupidního nacionálismu uvádí ve zmíněném díle na str. 208. pan Dumolard studii, kterou v chauvinistické revui »San — Gan« uveřejnil profesor vojenské akademie Čiso Naito, kdež tvrdí, že »jedině Japonci mají právo na titul bytosti lidské. Jiné národy, nejsou-li živočichy, jsou aspoň divochy.«

Avšak i sebe větší překážky nejsou nepřekonatelné. Zbožňování monarchické stává se čím dál čistou konveniencí. Mikádo ovšem stále theoreticky pochází od Slunce, ale parlament Tokijský nicméně přece svrhuje jeho ministry. Na jiném poli vzrůstající industriálism vytváří zřetelně novou psychologii, z níž mizí orientální fatalism, plod to jiných podmínek životních.

Ostatně Japonec není při všech zkouškách trpělivý a ponížený jako čínský dělník. Rakouský učenec Dr. G. Eckstein na základě dlouhého pobytu v Japonsku napsal r. 1904. do »Die Neue Zeit« řadu studií přesně doložených »o dělnickém hnutí v moderním Japonsku« a jistí, že evropští průmyslníci, kteří chtěli bičem vládnouti nad svými dělníky, jak zvykli u činských kulisů, hezky rychle byli nuceni zanechati svého jednání, poněvadž proletariát japonský nehodlal je snášeti. Proletariát japonský jest hrdější, sebevědomější, nepřístupnější přispůsobení, uvědomělejší a vzdělanější.

Vyučování velmi rozšířené již před revolucí r. 1865., od té doby, co se zmodernisovalo a povinným stalo, ještě více se rozšířilo. Pan Weurlersse, ač se mu zdá vážnou přemrštěností záslužné úsilí Japoncův přijati moderní kulturu i její výsledky, uznává, že percentuálně stojí škola v Japonsku výše než v jižních státech Evropy a v Rusku, ano Japan překonal i Belgii a Rakousko-Uhersko. Žáků a žaček čítá se tam na $5^1/_2$ milionů, učitelů jejich na 110·000 osob.

Šovinism nacionalistický popírati bylo by dětinské, ale zdá se, že nevnikl hluboko do mass lidových, nýbrž že ovládá jisté třídy národa, universitní kruhy, úřadnictvo a důstojnictvo. Zdají se o tom svědčiti projevy, které předcházely nynější válku.

Podmínky hospodářské, vláda kapitalismu, která vyvolala protivy třídní, jsou rozhodujícím činitelem v sociálním rozvoji moderního Japanu.

Počátky hnutí socialistického.

V roce 1882. shledáváme se s prvými stopami agitace socialistické, vlastně spíše polosocialistické v Japonsku. Vystěhovalci ze Spojených Států přinesli evangelium agrární reformy hlásané Henry-m George-m a jeho známá kniha Progress and Poverty byla přeložena do japonštiny. Dle pravdy řečeno, závěry činěné americkým spisovatelem na základě zvláštních podmínek ekonomických ve velké republice, nehodily se valně na Japon. Ve vlastnictví pozemkovém nebylo tam nekonečných panství, která pokrývají americký Far West, naopak byly tam pozemky rozkouskované ačkoliv snahy po soustředění v rukou velkých vlastníků počaly se už tehda jeviti. Od té doby, jak p. Weurlersse píše ve svém díle, snahy ty velmi pokročily. Většina malých vlastníků zadlužila své statky a dnes aspoň nájemci, nevlastníci tvoří dvě pětiny rolnického obyvatelstva japonského. Do opravdy však v této prvé formě myšlénky socialistické nemohly se ujmouti v Japanu a stopy jejich téměř úplně zmizely.

S rozvojem národního průmyslu rostl však vždy četnější a potlačenější proletariát. Kapitalistický režim přitáhl za sebou obvyklý průvod zneuctěných a zbidačelých. Merkantilism rozšířil se zvláště strašným způsobem a korupce bez ustání rostoucí zachvátila všechny sféry společnosti. Naproti ní zvedla se slavná rytířská tradice samurajská, obětavý duch, který se zachoval ve velké části obyvatelstva a projevuje se hrdinnými činy a naprostou nezištností v zájmu dobra veřejného nebo cti jednotlivcovy. V téže době Herbert Spencer a John Ruskin hlubokým vlivem působili na třídy vzdělané a působením jich rozšířil se silný směr individualistický. V kruzích universitních zejména na císařské universitě v Tokiu, učení »kathedrového socialismu« mělo brzy hojné přívržence. Učení to provázely ostatně nacionalistické tendence velmi znatelné. Stanovisku tomuto v čele stálo Sociálně-Politické Sdružení v Tokiu. Tento státní socialism přispíval neméně pod různými formami, v nichž se projevoval, a zejména v propagandě na prospěch samosprávy, připravovati cestu socialismu vlastnímu.

Tisk, který neexistoval před 40. lety, od patnácti let bez ustání všímá si nových myšlének. Dnešní velké denníky jsou rozšířeny až v 100.000 exemplářích. Zvláště důležitým jest nejrozšířenější denník »Jozoru Čoho« v Tokiu. Dr. Eckstein píše o něm, že růžový papír jeho, jímž líší se od jiných denníků

zahlédneme všude. Dělník čte jej na ulici, v krámě balí se do něho zboží a nechybí ani v třídě vysokého úřednictva. Jozoru, ačkoliv uveřejňuje pojednání o učení socialistickém, psané socialisty, nikdy se neprohlásil pro tendence čistě kolektivistické, ale protestuje proti zlořádům a chlubí se vždy obranou slabých. Před jistou dobou uveřejňoval časopis ten V. Hugovy »Bídníky«, pro Japonsko zvláště je přispůsobiv. Celkem tendence jeho jest podstatně negativní. Před třemi lety dal podnět k založení Idealistického Sdružení, čelícího proti korupci kapitalistické. Na neštěstí velice se chýlí k pěstění směrů nacionalistických, které poslední dobou nabývají nepříjemných rozměrů v Japanu. Pro tento směr vypukl nedávno spor mezi ředitelstvím jeho a mnohými jeho redaktory socialisty.

V roce 1890. poprvé v Japonsku objevilo se učení internacionálního socialismu, opírající se o autonomní organisované hnutí třídy dělnické. Tehdy byl do japonštiny přeložen Komunistický Manifest Marxe a Engelsa a r. 1897. utvořilo se v Tokiu Socialistické Sdružení, původně po způsobu anglické společnosti fabiánské, ale hlavní stoupenci jeho zasvětili se politické i ekonomické organisaci proletariátu japonského. Společnost zmíněná oddala se prozkoumování doktrin Marxových a Engelsových. Zakladatelé její, dva vysoce cenní mužové, s množstvím iniciativy a energie, dosud jsou duší japonského hnutí socialistického: prvý Josef Sen Katajama, jenž třináct let ztrávil ve Spojených Státech, nejlepších ze svého života, jak nedávno řekl, vssál tam v sebe nové myšlenky; druhým jest profesor Jso Abe, přednášející na jednom z hlavních kolegií tokijských, založených hrabětem Okumou, literaturu a politickou ekonomii. Mnozí ze společnosti té, mezi nimi Katajama, patřili k tokijskému Socialněpolitickému sdružení, ale pro své socialistické ideje byli konečně od tamtud vyloučeni.

Zajímavé jest, že od počátku socialistického hnutí v Japonsku trvají vztahy mezi jistým počtem jeho hlavních přívrženců a mezi mnohými protestantskými církvemi tamními. Jsou to zejména Kongregacionisté, jejichž organisace jest nanejvýš demokratická a Unitaři, u nichž, jak známo, křesťanství často jest pouhým ethickým symbolem. Církve tyto mezi svými věrnými mají hojně předních zápasníků socialismu japonského, k nímž patří i chefredaktor japonského unitářského časopisu Rikurga. Kostely jejich jsou dosud volně propůjčovány propagandě socialistické. Tyto

poměry jsou tím pozoruhodnější, že proselytismu křesťanskému se v Japonsku až dosud velmi málo dařilo, ježto čítá se sotva 37.000 křesťanů mezi 46 miliony obyvatel japonských.

Dělnická organisace.

Za staré vlády v době před výrobou kapitalistickou zaměstnávatelé i dělníci námezdní byli seskupeni v gildách velmi rozšířených, jež podobaly se naším dřívějším cechům. Moderní spolek dělnický, který měl za členy pouze dělníky, objevil se teprve r. 1889. Byl to »Syndikát dělníků železářských,« jehož účelem bylo dosíci »harmonie mezi prací a kapitálem«. Prvním cílem jeho bylo sebrati 20.000 jenů a založiti kooperativní dílnu. Od úmyslu toho brzo upustil. Ve spolku tom seskupili se zejména státní dělníci. Příkladu jejich rok na to následovali typografové. Obě organisace stály na půdě »sociálního míru« a ustavili se za vlivu »sympathií« buržoastických, zvláště liberálního politika pana Oni Kentara. Naproti tomu »Bratrská jednota pracovníků« založená r. 1897. od počátku postavila se na půdu zájmových protiv, o harmonii mezi práci a kapitálem neměla pranic ve stanovách; ač sledovala zatím také myšlénku výroby kooperativní. Příspěvek stanoven na 10 senů. Předvídalo se, že přistoupí jiné spolky a působilo se k tomu.

Od počátku praktické činnosti bez přerušení usilovali socialisté organisovati dělnictvo na půdě ekonomické i politické. Za jarého popudu Katajamova a díky hospodářským úspěchům a všeobecnému ruchu po válce s Čínou nabylo hnutí dělnické reelního rozmachu. »Bratrská unie« r. 1897. seskupila v sobě 1.200 dělníků, do r. 1899. vyrostl počet ten na 5.700 členů. V té době ustavila se »Jednota dělníků železářských« na místě spolku z r. 1889. který zanikl. Stanovy její sloužily za vzor ostatním organisacím. Zápisné její činilo 30 senů, měsíční příspěvek 20 senů, čtvrtina z toho patřila místní organisaci, tři čtvrtiny náležely pokladně ústřední. Při neshodách se zaměstnavateli prvý pokus o dohodu učiní skupina místní, pak, před vypuknutím stávky, činí pokus také ústřední organisace. Různé podmínky vzaty jsou ze stanov velké organisace strojníků anglických »Amalgamated«. »Jednota děl. žel.« jest ve stycích s »Bratrskou jednotou,« jejímiž členy jsou také členové oné a sekretář této zasedá a má poradní hlas v radě Jednoty d. ž. Stoupenci její jsou velmi hojni v severních krajích a na ostrově Hokkaidu. Jednota sorganisovala umísťování

členů a pokusila se utvořiti pojišťování pro případ ohně, nemoci, úrazů a zabití i na výlohy pohřební, ale pro velký náklad byla nucena vzdáti se těchto zařízení. Od počátku pohoršovala zaměstnavatele pořádáním pouličních projevů proti těm, kdož platili nuzné mzdy. Úsilí zaměstnavatelů a policie, jak dr. Eckstein praví, podařilo se oslabiti její síly a omeziti činnost, ale poslední dobou nabývá nového rozmachu a čítá nyní 3.000 členů v 57 sekcích,

Nejmocnější japonskou organisací dělnickou jest jisté Sdružení strojníků Společnosti japonských železnic« jež r. 1898. v život uvedl Katajama. V ní seskupili se strojníci a topiči železniční sítě v severním Japonsku, vedoucí z Tokija do Avomori. R. 1900. zahájilo sdružení toto stávku. Společnost platy zakázala zřízencům spolčovati se a 10 strojníků, členů to ústředního výboru, propustila. Ježto Sdružení mělo stávkový fond, na Japonsko ohromný, na telegrafický pokyn z Tokia současně 450 strojníků a topičů zastavilo práci. Ostatní členové sdružení byli by následovali, ale po 8 dnech Společnost povolila a přiznala osmihodinnou dobu pracovní i žádané zvýšení mzdy a z 10 propuštěných 8 dělníků přijala zpět. Sdružení, k němuž se pak volně mohlo přistupovati, dosáhlo na to tisíce členů a fond jeho dostoupil 60.000 jenů (150 tisíc franků).

Po úspěchu tomto sorganisovali se v říjnu r. 1899 kočí a konduktéři tokijské tramwaye. V ostatních oborech se také po organisaci pracovati počalo. Ano i ženy, v tkalcovnách strašně vykořisťované, počaly volati po snesitelnějších podmínkách životních.

(Dokončení.)

Veřejné knihovny ve Velké Britanii.

I.

Zárodky kulturního hnutí, jehož ovocem jsou dnešní veřejné knihovny, lze stopovati ve Velké Britanii hluboko do století sedmnáctého. V této době ukazují se prvé známky vývoje, jemuž rozhodného a již nezadržitelného popudu dostalo se, jak známo, teprve po stopadesáti letech, v polovici století předešlého. Bývalé soukromé sbírky obsahu přerozmanitého, od knih náboženských až po právnické a lékařské, které úmrtím majitelů přecházívaly ve stoletích předchozích ve vlastnictví církve neb kollejí, duchovenstvem řízených, bývají závětí odkazovány živlům laickým, městským korporacím. Ve faktě tom nelze neuznamenati, že mysl člověka počíná se pozvolna vybavovati z mocného vlivu kleru, aby záhy i cítění jeho naklonilo se na stranu protilehlou, k ideálu ryze světskému, v němž theologické předpoklady nemají místa. Než nyní i samo duchovenstvo posvětšťuje se, lze-li tak bez výhrady se vysloviti, cítění občanské proniká i do vyšší hierarchie — důkaz to, kterak idee demokratické, jež u vývoji veřejného knihovnictví již ve starověku byly faktorem podstatným, uplatňují se všeobecně umožňujíce opětně zdárný rozkvět knihovnictví moderního.

Mnohé z těchto knihoven bývaly veřejně přístupny, veřejně v tom smyslu aspoň, že neodmítaly nikoho, komu šlo o vážné poučení a vědecké badání. Prvou takovou veřejnou knihovnou městskou, vzniklou nepochybně z odkazu, byla norwichská, založená r. 1608.[1] Po dvou letech založil podobnou londýnský arcibiskup Barcroft v paláci lambethském, napotom arcibiskup yorský, dr. Tobby Matthew, a měšťan, Robert Redwood, dali podnět ke zřízení veřejné knihovny v Bristolu, jež byla otevřena r. 1615. Sem náleží i založení veřejné knihovny

[1] Srv. JOHN J. OGLE, The Free Library. Its history and present condition. Londýn 1897. Str 4. a d.

v Bamburgh Castleu arcibiskupem durhamským, která, ač vznikla teprve r. 1778, jest přece dobrým dokladem stále ještě živého osvíceného smýšlení vyššího kněžstva. I duchovenstvo nižší účastnilo se tehdy tohoto ruchu. Vznikají knihovny školní, t. zv. grammar-school libraries, a knihovny při kostelích a farách. Všímá si jich i šlechta. Sir John Kederminster zakládá r. 1623 veřejnou farní knihovnu v Langley Marish, v níž bylo na 300 spisů latinských, řeckých a náboženských. Sir Humphrey Chetham r. 1653 dává vznik slavné knihovně v Manchesteru, jejíž půjčovní zápisy jdou nepřetržitě až po dnes. Na oslavu vítězství založena r. 1646 knihovna v Lichfieldu Puritany.

Ve stol. XVIII., jak níže ještě bude vylíčeno, vedle knihoven škol nedělních kvetou zvláště knihovny kněžské. Z řad kněžstva vycházejí nové a nové podněty. Vzdělané kněžstvo jako u nás bylo spolu buditelem venkovského lidu. K tomu přistupuje i požadavek pilného čtení bible, jenž na samém počátku reformace již r. 1537 vyvolal státní výnos, dle něhož stanoveno, že v každé farnosti má býti opatřeno náležité množství biblí, bezplatně přístupných všem farníkům. Podobné výnosy rozšířily povinnost farností opatřovati četbu později i na jiné spisy, což vedlo k zavedení farních příspěvků na knihy. Ve Skotsku k zakládání farních knižnic dal podnět kněz J. KIRKWOOD, který ve svých pojednáních, vydaných v l. 1699 a 1702, doporučoval, aby se zřizovaly v každé farní osadě neb aspoň v každém hrabství.

Do téže doby spadá vystoupení dr. Tomáše Braye, zakladatele spolku pro šíření evangelia, jemuž sbírajícímu peníze na vyslání missionářů do Ameriky bylo namítnuto, že domácí kněžstvo má více zapotřebí knihoven než Amerika missionářů. Bray, jež stálým stykem s nižším kněžstvem osobně seznal nízkou úroveň jeho vzdělání, pochodící z nedostatků levných dobrých knih, rozhodl se postarati o nápravu. Podporován Sirem Petrem Kingem domohl se vydání zákona o bedlivějším dohledu na farní knihovny v Anglii, jímž postaráno bylo zároveň o zodpovědnou správu knihoven těch a řádné vedení seznamů. Vedle toho zakládal knihovny nové a v jeho šlépějích s úspěchem pokračovali jeho nástupci, známí pod jménem Associates of Dr. Bray, takže počátkem XIX. století tímto způsobem vzniklo a bylo v činnosti již na 170 farních půjčoven. Mnohé z nich udržely se až do r. 1860.

Současně s pokusy Brayovými vznikají zvláště v hustě obydlených městech knihovny spolkové, t. zv. social libraries,

jež sloužívaly především místní šlechtě, odborným badatelům a zámožným jednotlivcům vrstev obchodních a průmyslových. Z nejstarších buď uvedena knihovna edinburská, založená r. 1725 a londýnská z r. 1740. Nejvíce udrželo se jich z let devadesátých XVIII. století. Počátkem století následujícího vznikají konečně knihovny průmyslových ústavů, které braly si za vzor knihovny spolkové a jejichž význam záleží především v tom, že přístup ku knihám podstatně usnadňují rozšířivše jej na přečetné třídy menšího obchodnictva a průmyslového dělnictva. Dle zprávy z r. 1849 bylo těchto ústavů již na 400 a jejich knihovny měly 3—400.000 knih s roční cirkulací více než 1,000.000 svazků. Předchůdcem těchto knihoven byly zajisté sbírky knih pořizované již od poloviny XVIII. věku tu a tam na prospěch dělnictva zaměstnaného při velikých pánvích uhelných.

Kdežto tak v Anglii myšlenka veřejných knihoven pozvolna uplatňuje se hlavně v průmyslových centrech, velkých a největších městech, ve Skotsku, kde obyvatelstvo žilo daleko více rozptýleno v četných venkovských osadách, vyvíjela se směrem opačným. Prvý pokus k rozšíření knihy mezi lid venkovský učinil S. Brown r. 1817. Záležel v tom, že skříně s 50 svazky měly kolovati ode vsi ke vsi, každá měla v obci zůstati dva roky a po jich uplynutí vyměněna za jinou. Plán Brownův výborně hodil se poměrům skotským a vskutku záhy zde byl prováděn v praxi. S počátku půjčováno bezplatně, teprve když náklad na okružní knihovny vzrůstal, zavedeny půjčovní příspěvky.

Tyto a podobné pokusy, podporované jmenovitě sourodými snahami, podnikanými od konce stol. XVIII. v oboru školství elementárního, čelily k tomu, aby zmírněny byly nepřirozené rozdíly mezi jednotlivými třídami společenskými, pokud jich existence měla původ v nestejném vzdělání jednotlivců. Jimi útočeno bylo s úspěchem na jednu z největších křivd, jíž se privilegovaní stavové dopouštěli na bezzemcích a chudině od pradávna, odpírajíce jim práva sebevzdělání a dobrodiní školské a literární výchovy. Úsilí to je důsledkem tendencí demokratických a viděli jsme, že vskutku šířilo se s nepopíratelnou důsledností, zabírajíc vždy širší a širší kruhy lidové. Vyvolalo nejeden ve svých důsledcích významný pokus v oboru lidového vzdělání a vedlo konečně k utvoření a ustálení nové formy výchovné, veřejné knihovny, školy to lidové v pravém slova významu.

Z nejdůležitějších momentů — pomineme-li založení Britského Musea r. 1753 — v dějinách veřejné knihovny v Anglii ve stol. XIX. jest vydání zákona o museích r. 1845. I tento čin vzešel z potřeby šířiti a prohloubiti vzdělání širších vrstev lidových. Bezprostřední popud dán mu veřejnou schůzí v Manchestru r. 1844, svolanou za tím účelem, aby se nalezly prostředky k šíření a systematisování vzdělavacích přednášek populárně historických i jiných, od jisté doby tu jakož i v Liverpoolu pořádaných. Výsledkem porad bylo, že poslanec **William Ewart** na vybídnutí salfordského posl. J. Brothertona, účastníka schůze manchesterské, podal v parlamentě návrh na zřizování museí ve velkých průmyslových centrech obyvatelstva, kterýžto návrh dosáhl sankce 21. července 1845. Jím oprávněny byly obce s 10000 a více obyvateli vybírati daň $^1/_2$ pence na zbudování musea, zakupování sbírek a jednotlivostí, platy úřednictva a výlohy správní však bylo nutno pořizovati a uhrazovati z výnosu vstupného, jež stanoveno na 1 d.

Na základě tohoto zákona vzniklo záhy několik museí, z nichž musea v Canterbury, Warringtoně a Salfordu z výnosu vstupného zakupovala knihy, čímž položen základ ku knihovnám veřejnosti přístupným. V Canterbury půjčovány knihy za poplatek, ve Warringtoně od r. 1848 a v Salfordě od r. 1849 stanoveny určité dny v týdnu, kdy knih v oddělení příručním mohlo býti používáno bezplatně. Museum warringtonské jest tudíž zároveň prvým ústavem v Anglii, při němž veřejná knihovna městská, obcí kontrolovaná a vydržovaná, zřízena byla na základě legislativním.

Speciální zákon, upravující zřizování veřejných knihoven byl nyní již jen otázkou času. Půdu pro jeho přijetí znamenitě byl připravil neunavný průkopník nového hnutí, assistent Britského musea, EDWARD EDWARDS. Svými pracemi statistickými, jež uveřejnil v *Transactions of the Statistical Society of London* r. 1848 a v nichž obíral se veřejnými bibliothekami evropskými, a parallelou mezi knihovnami londýnskými a pařížskými, vyšlou v *British Quaterly Review* r. 1847 (sv. VI, str. 72—114) pod názvem Public Libraries in London and Paris, výmluvně a přesvědčivě odhaloval přečetné nedostatky domácích knihoven a na evropských vzorech snažil se ukázati, jakým směrem by anglické knihovnictví mělo se bráti, aby udrželo stejný krok s ostatní Evropou. Památná je zvláště tabulka, ve které srovnává počet svazků ve veřejně

přístupných bibliothekách obou metropolí světa, a kterou neváháme uvésti i zde:

Londýnské knihovny	Svazků
1. Knihovna Brit. musea	350.000
2. Sion College	27.000
3. Bibliotheka dr. Williamse	17.000
4. Bibl. arcibiskupa Tennisona	3.000
Úhrnem	397.000

Pařížské knihovny	Svazků
1. Národní bibliotheka	800.000
2. Bibl. arsenálu	180.000
3. St. Geneviève	165.000
4. Mazarineská	100.000
5. Městská	55.000
Úhrnem	1,300.000

Články Edwarsowy vzbudily zaslouženou pozornost, ač nalezli se i odpůrci, mezi nimiž spolupracovník Edwarsův v britském museu T. WATTS útočil zejména proti datům statistickým. Edwards s úspěchem vyvrátil výtky protivníkův a jeho pracím dostalo se záhy skvělého uznání tím, že si jich povšimnul pronikavý a energický Ewart, který učinil je podkladem akce, jež vrcholila ve vydání prvého zákona o veřejných knihovnách r. 1850. Na jeho popud ustavila se totiž r. 1849 parlamentní komise, jež vytkla si za úkol vyšetřiti stav knihoven v Britanii a Irsku a uraditi se o prostředcích, jimiž by se dalo uskutečniti zřizování knihoven bezplatně přístupných, zvláště ve větších městech. Výsledky svého šetření uložila komise v obšírné zprávě, vydané 23. července 1849.[1] Na základě autentických dat, jichž si na vynikajících bibliothekách evropských vyžádala, konstatuje, co již Edwards tvrdil ve svých článcích, že britské knihovny jsou ve stavu žalostném a že naproti 250 veřejně přístupným bibliothekám na pevnině stává v Anglii toliko jediná podobná, H. Chethamem v Manchesteru založená. Poukazuje na příklad Spojených Států, které mají více než 100 veřejných knihoven, klade důraz na volání pracujících tříd po knihovnách, a upozorňuje na utěšený vzrůst venkovských a rolnických knižnic ve Skotsku. Stěžuje si do všeobecného nedostatku vhodných místností a doufá, zřídí-li se tyto, že knihy opatří se veřejným dobrovolným přispěním. Zdůrazňuje potřebu půjčoven, neboť »mnozí, aby měli náležitý prospěch z knih, musí je míti netoliko v rukou,

[1] Srv. JOHN J. OGLE, The Free Library. Str. 12 a n.

nýbrž i doma«. »Velké veřejné knihovně jest především učiti učitele; přispívati nejlepšími pomůckami vzdělavacími těm, kteří vychovávají národ ať z kazatelny, nebo ve škole, nebo tiskem. Půjčování knih domů, jež je všeobecným rysem cizozemských bibliothek, mělo by býti tudíž podstatným elementem při formaci našich vlastních.«[1] Vytýká i potřebu pojišťování knihoven proti ohni, doporučuje stavby ohnivzdorné a regály železné. Dochází konečně k závěru, že zřizování veřejných knihoven městských je naléhavou nutností, že k tomu cíli nejvhodnější methodou je zákon, a končí těmito významnými slovy: »Komise jest přesvědčena, že národ bydlící v zemi, jako naše jest, bohaté, oplývající energií a poctivým úsilím netoliko začíti, nýbrž i napodobiti, cokoli je dobré a prospěšné: že tento národ nezůstane déle za národy ostatními, a že zřídí si takové důležité instituce jako jsou bezplatně přístupné veřejné knihovny. Dnešní naše inferiorní postavení jest nedůstojno moci, svobody a literatury naší vlasti.«[2]

(Pokračování.)

---

[1] Tamtéž, str. 14.

[2] Tamtéž, str. 15.

Naše kulturní, hospodářské a politické úspěchy podle státních rozpočtů rakouských.

Napsal Jan Koloušek, professor čes. vys. školy techn. v Brně.

Jaký výsledek měly naše dosavadní zápasy národní, politické a státoprávní, toho nejlepší a nejnázornější dolíčení poskytují data rakouských (cislajtanských) státních rozpočtů. Důkladnější studium pouhých suchých cifer, sestavených v různých budgetech cislajtanských, mohlo býti i pro naši delegaci na říšské radě velmi poučným. Mohlo se tak dávno seznati, jak bylo osudným pouze a pouze omezovati naše všecko úsilí na otázku jazykovou u úřadů státních i nanejvýše se ještě vedle toho domáhati druhé university, a ukázati právě v těchto dvou kardinálních požadavcích úplnou malomoc a naprostou bezradnost. Místo toho či vlastně vedle toho bylo nezbytně potřebí studovati ve všech směrech naše kulturní a hospodářské nedostatky a ukázati vždy a všude, kdykoli se k tomu naskýtala příležitost, jak nedostatečná byla dosud státní péče o tyto naše nezbytnosti, i jak spravedlivé byly ty výtky, které se činily, že nejen Čechové, nýbrž i všechny české země (Čechy, Morava a Slezsko) jsou v nejednom směru zkráceny proti ostatním zemím cislajtanským, zejména proti zemím alpským. Mohlo se tu i zároveň nanejvýš přesvědčivě dokázati našim krajanům německého jazyka, jak i oni namnoze zbytečným a neplodným bojem s námi bývají velice citelně poškozováni a zkracováni.

Studium státních rozpočtů ukazuje totiž velmi jasně a zřetelně, kterak obě národnosti v zemích českých ve svých hmotných zájmech bývají proti obyvatelstvu v alpských zemích (Horních Rakousích, Štyrsku, Solnohradsku, Tyrolsku s Vorarlberskem, v Korutanech, Krajině a v Přímoří)[1] zkracovány, jak se jim nedostává

[1] Dolní Rakousy vyjímáme z těchto zemí alpských (a krasových), ačkoli částečně již Alpami prostoupeny jsou, jelikož vzhledem k hlavnímu a sídelnímu městu Vídni jim přísluší a přiznává se zvláštní a výjimečné postavení.

mnohdy nejnutnějšího i jak jejich prospěchů se neváží, protože pro samé namnoze neplodné jazykové hašteření zapomíná se na nejcitelnější nedostatky jiné, které by se musily ihned napraviti, jakmile by se Němci i Češi dovedli shodnouti o věcech samozřejmých, v kterých bývají poškozovány stejnou měrou obě národnosti.

Království a země v říšské radě zastoupené rozdělme si pro naše úvahy na tyto části:

České země, jež mají obyvatelstva		36·09% [1]
Dolní Rakousy	» »	11·85%
Alpské země	» »	19·02%
Halič s Bukovinou	»	30·77%
Dalmacie, jež má obyvatelstva . .		2·27%.

Nechce se tím tvrditi, jakoby jen počet obyvatel rozhodoval o tom, jak třeba různým zemím měřiti, ale namnoze nedostává se tu jiného měřítka. Když obyvatelstvu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dostalo by se na každou hlavu pouze tolik, co v jiných zemích, již by se tím jeviti musilo jisté zkrácení a nedbání toho, že všechny poměry kulturní, politické a národní jsou v českých zemích daleko složitější nežli na př. v Haliči, neb i v zemích alpských. Mají tedy na př. úředníci v českých zemích na stejný počet obyvatel mnohem více práce a zaměstnání, nežli v zemích ostatních (vyjímaje Dolní Rakousy). Vidí se to také u nejvyšších soudních a správních instancí (u nejvyššího soudního a kassačního dvoru a u nejvyššího správního dvoru), kde snad většinu odvolání dodávají země české, ačkoli počtem obyvatel vynikají jen nepatrně nad $^1/_3$ (36·09%).

Zmíníme se tu jen ještě o poplatnosti českých zemí, kterak se jeví v přímých daních proti zemím alpským. Přímé daně by vynesly dle rozpočtu na r. 1905:

v Čechách	.	70·566 mil. K
na Moravě		26·347 » »
ve Slezsku		6·423 » »

103·336 mil. K v českých zemích, kdežto v alpských zemích 51·782 mil. K.

Poměr obyvatel království Českého a zemí alpských je 1·271 : 1, kdežto poplatnost Čech (dle přímých daní) je 70·566 : 51·782 = 1·363 : 1. Je tedy poplatnost Čech proti alpským zemím o 7·2% vyšší, nežli jak by byla podle počtu obyvatel.

[1] A sice Čechy 24·17%, Morava 9·32% a Slezsko 2·60%.

(Poplatnost všech zemí českých proti alpským je dána poměrem 1·996 : 1, kdežto počet obyvatel poměrem 1·897 : 1; je tedy poplatnost českých zemí o 5·2% vyšší, než by byla dle počtu obyvatel.)

Nám však měřítko počtu obyvatel v dalších úvahách stačí, jelikož uvidíme již, jak podle tohoto měřítka bývají české země silně poškozovány.

V poslední době (hlavně při posledním jmenování soudců v království Českém) ukázal se velmi citelný nedostatek německého dorostu úřednického v Čechách. Ačkoli byla nejlepší vůle u správy ministerstva spravedlnosti vyhověti nárokům německých stran, aby v okresích německé národnosti byli za soudce jmenováni rození Němci, nebylo nicméně možno sehnati mezi 108 nově jmenovanými soudními adjunkty více než 9 auskultantů nepochybných Němců, kteří splnili podmínku nezbytnou k takovému jmenování, totiž že měli odbytou zkoušku soudcovskou, ostatních 99 nově jmenovaných adjunktů přináleží prý české národnosti. Nuže, jak se vysvětlí tento podivný zjev, že tak málo Němců právníků věnuje se úřední karieře v Čechách?

Tak prý je tomu i ve všech ostatních oborech státní správy, na př. při konceptu finančním a při politické správě zejména. Vždyť přece studuje r. 1904—5 na právnických fakultách německých (ve Vídni, Št. Hradci, Inšpruku, v Praze a Černovicích) 5008 posluchačů většinou národnosti německé, kdežto na jediné české právnické fakultě jen 1477. Není tedy nedostatek německých studujících právníků (na pražské něm. fakultě samé bylo 1904—5 zapsáno 610 řádných posluchačů), ale ti většinou jdou do Dolních Rakous a do zemí alpských, kde poměry postupní jsou nepoměrně příznivější i kde práce v úřadech je mnohem a mnohem méně, tak že se tam úředník nemusí tak opotřebovati, jako tomu je napořád v zemích českých a zvláště v Čechách.

Velmi názorný důkaz o tom podávají data rozpočtů státních. Tak na př. bylo na r. 1905 systemisováno soudcovských míst u jednotlivých obvodů vrchních zemských soudů: viz tab. na str. 600.

V procentech bylo do jednotlivých úředních tříd dietních zařaděno u vrchních zemských soudů: viz tab. na str. 600.

Když srovnáme počet obyvatel na př. v obvodu vrchního soudu v Praze (6·3187 mil.) s počtem obyvatel v obvodech vrchních soudů v Štyrském Hradci, v Terstu a v Inšpruku (3·9704 mil. obyvatel), dostaneme poměr obyvatelstva 6·3187 : 3·9704 = 1·592:1.

V obvodu vrchního soudu	V dietní třídě úřední:						auskultantů s adjutem	celkem všech soudců
	III.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.		
Ve Vídni	1	10	70	249	246	254	171	1001
V Praze	1	11	79	358	262	421	225	1357
V Brně	1	7	40	172	145	211	119	695
Ve Št. Hradci	1	7	37	143	114	179	99	580
V Terstu	1	2	15	52	46	64	37	217
V Inšpruku	1	3	19	76	60	91	52	302
V Krakově	1	5	37	145	123	218	105	634
Ve Lvově	1	11	73	353	267	473	228	1406
V Zadru	1	1	16	48	46	58	33	203[1]

	Do třídy dietní:					auskultantů s adjutem
	V. a vyšší %	VI. %	VII. %	VIII. %	IX. %	
Ve Vídni	1·1	7·0	24·9	24·5	25·3	17·1
V Praze	0·9	5·8	26·4	19·3	31·0	16·6
V Brně	1·1	5·8	24·8	20·9	30·2	17·2
Ve Št. Hradci	1·4	6·4	24·6	19·6	30·9	17·1
V Terstu	1·4	6·9	23·9	21·2	29·5	17·1
V Inšpruku	1·3	6·3	25·2	19·9	30·1	17·2
V Krakově	1·0	5·8	22·9	19·4	34·3	16·6
Ve Lvově	0·9	5·2	25·1	19·0	33·6	16·2
V Zadru	1·0	7·9	23·6	22·7	28·6	16·2

V obvodech oněch tří vrchních soudů v alpských zemích je však 1099 soudců, v Čechách však jen 1357. Podle počtu obyvatel by mělo býti tedy v Čechách místo 1357 soudců 1750 soudců (čili o 393, v procentech o 29·7% více). Ale i tu by ještě byli soudci v Čechách proti alpským mezím přetíženi, protože v Čechách jsou všechny poměry daleko spletitější. Počet a vra-

[1] Proti předešlým letům 1904 a 1903 je tento stav jen málo odchylný. Bylo totiž v obvodu vrchních soudů r. 1903 resp. 1904: ve Vídni soudců 1000 resp. 1001, v Praze 1352 resp. 1355, v Brně 691 resp. 694, ve Št. Hradci stejně vždy 580, v Terstu 216 resp. 217, v Inšpruku 303, v Krakově 634, ve Lvově 1404 resp. 1405, v Zadru 201 resp. 203.

dění soudců v obojích obvodech dle rozpočtu na r. 1905 ukazuje toto schema:

	v dietní třídě						
	III.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	auskultantů s adjutem
V obvodu vrchního soudu v Praze bylo soudců	1 0·1%	11 0·8%	79 5·8%	358 26·4%	262 19·3%	421 31·--%	225 16·6%
V obvodu vrchních soudů alpských[1] bylo soudců . . .	3 0·3%	12 1·1%	71 6·5%	271 24·6%	220 20·--%	334 30·4%	188 17·1%

Z toho je hned patrné, jak poměrně mnohem více soudců v alpských zemích zařaděno do nejvyšších tříd (III., V. a VI.) nežli v Čechách.

Kdyby se měřilo podle počtu obyvatel, musilo by býti na základě toho stavu, jaký je v Alpách, u vrchního zemského soudu v Praze:

		soudců				
v třídě	V. a vyšší	25	proti nynějšku	více o		13
»	VI.	114	»	»	»	35
»	VII.	430	»	»	»	72
»	VIII.	350	»	»	»	88
»	IX.	532	»	»	»	111
auskultantů s adjutem		299	»	»	»	74
celkem soudců . . .		1750	proti nynějšku	více o		393

Kdyby se tedy najednou měl takto stav úřednictva soudcovského upraviti po vzoru alpských zemí, musilo by hned *býti do služby nově přijato 299 auskultantů a 94 soudních adjunktů*, kteří by se částečně vzali z auskultantů a praktikantů dosud neplacených, *208 soudních adjunktů by postoupilo do třídy VIII.* (za okresní soudce, soudní sekretáře a náměstky státních návladních), *120 soudců z VIII. dietní třídy by musilo býti povýšeno do VII. třídy* (za rady zemského soudu nebo za státní návladní), *48 soudců ze VII. dietní třídy by přešlo do VI. třídy a 13 ze VI. dietní třídy do V.* (za dvorní rady). Kdo z německých právníků za těchto okolností by nevolil raději soudcovskou službu v alpských zemích, kde jest postup proti Čechám tak skvělý a kde práce pro

[1] Št. Hradci, Terstu a v Inšpruku.

soudce je sotva poloviční? A věc ta je všeobecně mezi právnickým dorostem již dávno známá a vžitá, jelikož horším ještě loktem bylo měřeno v dobách nedávno minulých.

Mnohem hůře ještě jsou však Čechy zkráceny proti Tyrolsku a Vorarlbersku. V obvodu vrchního zemského soudu v Inšpruku je totiž soudců 302, kdežto počet obyvatel je proti Čechám dán poměrem:

$$0{\cdot}9819 : 6{\cdot}3187 = 1 : 6{\cdot}435$$

Mělo by tedy podle počtu obyvatel proti Tyrolsku býti v Čechách nejméně 1943 soudců, kteří by dle téhož poměru jako v Tyrolích řaděni byli:

	soudců			
v třídě	V. a vyšší	25	proti nynějšku	více o 13
»	VI.	122	» »	» 43
»	VII.	490	» »	» 132
»	VIII.	387	» »	» 125
»	IX.	585	» »	» 164
auskultantů s adjutem		334	» »	» 109
celkem soudců . . .		1943	proti nynějšku	více o 586

Musilo by tedy býti dle toho měřítka hned nově přijato u vrchního soudu v Praze *334 placených auskultantů a 252 soudních adjunktů*, všichni placení auskultanti by postoupili za soudní adjunkty; 313 soudních adjunktů by postoupilo do VIII. dietní třídy, 188 soudců z VIII. třídy do třídy VII.; 56 ze VII. třídy by přešlo do třídy VI. a 13 z třídy VI. by se stalo dvorními rady.

I takové země jako Halič a Bukovina, jichž poměry jsou už zcela primitivní proti Čechám, mají mnohem větší počet soudců nežli Čechy. V obvodu vrchních soudů v Krakově a ve Lvově napočteno obyvatel (r. 1900) 8·046 milionů; je tedy poměr obyvatel těchto vrchních soudů k obyvatelstvu v Čechách:

$$8{\cdot}046 : 6{\cdot}319 = 1{\cdot}273$$

V obvodu vrchních soudů v Krakově a ve Lvově je 2040 soudců; podle toho by mělo býti v Čechách (čítaje dle počtu obyvatel) soudců 1603, t. j. o 246 více.

I u vrchního zemského soudu v Brně jsou poměry trochu — ovšem jen nepatrně — snesitelnější. V obvodu tohoto vrchního soudu (na Moravě a ve Slezsku) bylo obyvatel 3·118 mil. a tedy poměr obyvatel Čech a obvodu brněnského:

$$6{\cdot}319 : 3{\cdot}118 = 2{\cdot}027 : 1$$

Mělo by tedy býti v Čechách 1408 soudců (dle počtu obyvatel) čili o 51 více.

Jak při tom však nakládáno jinak s krajinami převážně českými proti těm, kde je úřednictvo po více německé, jako je tomu ve Slezsku, uvidíme z těchto dat:

U krajských soudů v Budějovicích, v Chrudimi, v Jičíně, v Mladé Boleslavi, v Písku a v Táboře bylo 113 soudců, z nichž bylo v dietní třídě:

VI.	VII.	VIII.	IX.
6	66	32	6
5·3%	61·1%	28·3%	5·3%

kdežto u sborových soudů slezských (v Opavě a Těšíně) bylo 48 soudců v dietní třídě:

V.	VI.	VII.	VIII.	IX.
2	6	19	19	2
4·2%	12·5%	39·6%	39·5%	4·2%

Bylo tedy soudců u sborových soudů slezských 16·7% v třídě VI. a vyšší, kdežto u oněch 6 krajských soudů českých jen 5·3% v třídě VI. a žádný v třídě vyšší.

Také u okresních soudů ve Slezsku jsou poměry příznivější nežli v Čechách. Byloť ve Slezsku soudců u okresních soudů v dietních třídách:

VII.	VIII.	IX.	
17 či 23·6%	13 či 18·1%	42 či 58·3%	celkem 72

v Čechách:

VII.	VIII.	IX.	
137 či 21·5%	123 či 19·4%	376 či 69·1%	celkem 636

Podle počtu obyvatel by mělo býti v Čechách u okresních soudů 668 soudců či o 32 více, a sice: 389 v IX. třídě (více o 13), 121 v VIII. třídě (méně o 2) a 158 v VII. třídě (více o 21). Tedy jsou patrně postupní poměry soudců ve Slezsku daleko lepší nežli v Čechách (zejména v českých okresích). —

K tomu považme, že z příčin politických i národnostních bývá velmi často jmenování úřednictva v Čechách úmyslně i proti nynějšímu stavu zdržováno, jako tomu bylo před několika málo lety u správy finanční a nejnověji zvláště křiklavým způsobem se projevilo při správě soudní a že těmi odklady zrovna tak trpívají často nejen úředníci národnosti české, nýbrž i němečtí jich kolegové. Nuže, tu pochopí každý, jak malá tu radost a chuť bývá při

právnících německých zůstati v Čechách i jak raději volí ostatní země, kde jim kynou nekonečně lepší vyhlídky!

Že by poměry ty byly však přirozené i že by snad byly také Němcům v Čechách vhod, to nebude zajisté tvrditi nikdo. Jestliže se proti tomu obyvatelstvo německé v Čechách neozvalo, stalo se jednak z neznalosti, jednak z příčin vysoké politiky, která často velí trpěti, jen když odpůrce při tom ještě více je zkrušen.

Jestliže při správě soudní jsou Čechy tak patrně a těžce proti ostatním zemím zkráceny, co teprve říci o správě politické a finanční? Nechme o tom mluviti zase čísla rozpočtu na r. 1905. Konceptních úředníků při úřadech politických bylo:

v zemi	v třídách dietních									
	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	placených praktikantů	celkem
v Čechách . . .	1	1	3	34	94	26	132	75	118	484
na Moravě . . .	1	—	2	15	31	10	48	16	25	148
ve Slezsku . . .	—	1	1	6	8	4	16	7	10	53
v D. Rakousích .	1	1	1	17	19	15	35	36	35	160
v H. Rakousích .	1	—	1	9	10	6	20	10	10	67
ve Štyrsku . . .	1	—	2	13	18	9	48	18	30	139
v Solnohradsku .	—	1	1	5	4	2	8	7	6	34
v Korutanech . .	—	1	1	6	6	3	13	8	8	46
v Krajině	—	1	1	7	9	3	18	8	6	53
v Přímoří	1	—	1	9	9	8	16	10	10	64
v Tyrolích . . .	1	—	2	14	21	9	38	16	20	121
v Haliči	1	1	4	32	78	23	146	56	120	461
v Bukovině . . .	—	1	1	8	10	6	19	14	12	71
v Dalmacii . . .	1	—	2	10	12	7	31	13	20	96

V procentech bylo v jednotlivých třídách dietních:
(viz tab. na str. 605.)

Jak jsou postupní poměry v Čechách prachatrné, je z tohoto přehledu nejlépe viděti. Úředníků od VI. třídy výše je nejvíce v Solnohradsku 20·5%, pak v Přímoří 17·3%, v Korutanech 17·2%, v Krajině 17·0%, v Horních Rakousích 16·5%, ve Slezsku 15·1%, v Bukovině 14·2%, v Tyrolích 14·0%, v Dalmacii 13·5%, v Dol. Rakousích 12·4%, na Moravě 12·1%, ve Štyrsku 11·5%, v Halici 8·2% a v Čechách jen 8·0%. Čechy jsou daleko na nejposlednějším místě. Jak jsou příznivě postaveny alpské země, uvidíme z následujícího sestavení:

v zemi	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	placených praktikantů
v Dolních Rakousích .	0·6	0·6	0·6	10·6	11·9	9·4	21·9	22·5	21·9
v Horních Rakousích .	1·5	—	1·5	13·5	14·9	9·0	29·8	14·9	14·9
v Solnohradsku	—	2·9	2·9	14·7	11·8	5·9	23·5	20·6	17·7
ve Štyrsku	0·7	—	1·4	9·4	13·--	6·5	34·5	12·9	21·6
v Korutanech	—	2·2	2·2	13·--	13·--	6·5	28·3	17·4	17·4
v Krajině	—	1·9	1·9	13·2	17·--	5·7	33·9	15·1	11·3
v Přímoří	1·6	—	1·6	14·1	14·0	12·5	25·--	15·6	15·6
v Tyrolích	0·8	—	1·6	11·6	17·4	7·4	31·4	13·2	16·6
v Čechách	0·2	0·2	0·6	7·--	19·4	5·4	27·3	15·5	24·4
na Moravě	0·7	—	1·4	10·1	21·--	6·7	32·4	10·8	16·9
ve Slezsku	—	1·9	1·9	11·3	15·1	7·5	30·2	13·2	18·9
v Haliči	0·2	0·2	0·9	6·9	16·9	5·--	31·7	12·2	26·—
v Bukovině	—	1·4	1·4	11·3	14·1	8·4	26·8	19·7	16·9
v Dalmacii	1·—	—	2·1	10·4	12·5	7·3	32·3	13·6	20·8

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Propuštění Wittkovo. – Státní telefon a Čechy.

Blížící se doba, kdy ministerii sacra fames velikých parlamentních stran má býti ukojena povoláním nejméně prý čtyř resortních ministrů z vynikajících parlamentníků, vyžádala si první oběť: dlouholetého, »železného« železničního ministra dra Wittka.

Ne snad, že by jeho odstoupení nebylo bývalo věcně odůvodněno; naopak, bylo až příliš.

Málo kdy byl nový ministr při svém povolání tak obecně příznivě vítán jako Wittek. Byl odborníkem, úředníkem, sloužil tak říkajíc od píky; žádná stvůra šlechtická nebo protekční, žádný hastroš, jehož ústy by vždycky jen mluvili jiní, žádná ryze parlamentní veličina, která by svoji prestiž v očích parlamentního davu děkovala šikovnému vybrakovávání práce jiných, nýbrž inteligent, který měl pověst nejlepšího znatele svého odboru po stránce jak technické, tak právní, hospodářské a finanční, pověst člověka železné píle a nezlomné energie v hájení zájmů státu naproti přemocným v železnictví interesům soukromým.

*

Wittek zklamal. Jsou politické strany, které stoupencům svým, i kdyby tito byli dle svých počátků slibovali státi se pracovníky sebe zdatnějšími, s jakousi neúprosnou tragikou způsobují znenáhla jisté zbahnění. Vidíte samé rozběhy, brzy v pravo, brzy v levo, nedůslednosti, strach před rozhodnutím a konečným činem, honbu za lacinými efekty a popularností, propadání demagogii a lichocení nahoru i dolů a na všechny strany, pokud mají vliv nebo pokud jich dotčený potřebuje.

K takovým stranám patří vídeňští křesťanští sociálové — myslíme, že k nim patří i naši Mladočeši. V objetí svých vídeňských přátel Wittek naprosto nesplnil, co sliboval. Není za dlouhé doby jeho ministerství jediného energického počinu, jejž by byl také důsledně provedl.

R. 1895, poprve byv tehdy ministrem za Kielmannsegga, vydal pověstný výnos dráze severozápadní, kterým ohlašoval jí postátnění

garantovaných tratí a jihoseveroněmecké dráhy spojovací. Od těch let byla za dob depresse příležitost, nejenom tyto, ale i jiné veliké soukromé dráhy, k postátnění zralé, vykoupiti poměrně lacino — ale nestalo se nic. Za to Damoklův meč postátnění, který nad drahami visel, byl jim vítanou záminkou pro zadržování nových investic, čímž trpěla i bezpečnost a rozvoj dopravy. Při žádostech za vydání nových prioritních obligací, za konversi starších půjček kladeny malicherné druhdy požadavky fiskální, takže dráhy vzdávaly se raději opatřování nového kapitálu investičního na úkor dopravy.

V otázce železnic bosenských podlehl Wittek úplně Uhrům — nemáme dosud přímého spojení železničního ani s Bosnou a Hercegovinou ani s Dalmacií.

Státní dráhy za jeho vrchní správy nijak nepovznesly finanční svoji výnosnost, jejich pochybená organisace nijak nezlepšena, chaos našeho železničního tarifnictví trvá v stejné neprůhlednosti, tarifní politika stala se prostředkem uspokojovati jednotlivé země, kraje i jednotlivé podniky a osoby na úkor jiných — viz z posledních činů propočítávání tarifní na severní dráze Ferdinandské, která tím stala se pro Halič jen jakoby pokračováním státních drah haličských.

Smlouvy jeho s drahami soukromými, které se zdály vrcholem právnického důmyslu, objevovaly se později vadnými, protože neobsahovaly či zase obsahovaly ustanovení, jimiž se praktické jich použití naproti správám drah soukromých ukázalo nemožným a bezvýsledným, takže na konec juristé soukromých drah vždycky podrželi vrch.

*

Měl však přece po něm zůstati veliký čin: druhé spojení s Terstem, a na něm právě režim Wittkův ztroskotal. Dopustil se při něm chyb, technických i finančních, které parlament tentokrát neodpustil. Bylo na něho udeřeno nejprve Skénem v plenu sněmovny, v březnu mu subkomitét železničního výboru vyslovil eklatantním způsobem nedůvěru a v květnu popravil jej úplně referát Kaftanův v tomto výboru, referát bezohledný, protože pád ministrův byl již dávno zpečetěn — a čekatelů bylo již odedávna nadbytek.

Teprv nyní se vypočítává, že by nové spojení s Terstem vynášelo nikoliv 5 mil. korun (1·94 proc. kapitálu), nýbrž pouhých 3·034 mil. korun, t. j. původní stavební kapitál bude zúročen pouhými 1·7 proc. a nové náklady stavební budou naprosto nezúročeny, takže budeme na toto spojení doplácet ze státního měšce po nedohlednou dobu další plné 4 miliony korun ročně, k oněm asi 60 milionům, které již nyní ročně doplácíme na státní síť železniční, majíce — aspoň my v Čechách a na Moravě — nadto potěšení úpěti pod tarifní výdělkovou politikou a germanisačním tlakem mocných drah soukromých...

*

Naproti tomuto plýtvání peněz postupuje státní správa telefonní nanejvýš fiskálně — arci především zase jen v Čechách. O hotové křížové cestě vypravuje výborně vedený »Spolek českých textilníků« ve své vzorné zprávě o stavu textilního průmyslu a činnosti spolku v roce 1904. Spolek věnoval otázce zřízení meziměstského telefonního

spojení v důležitých ústředích českého textilního průmyslu značné úsilí, ale dosud bezvýsledně. »Český průmysl textilní soustředěn v krajích spadajících v XII. a XIII. sekci telefonní král. Českého. Sekce XIII. má meziměstské spojení jen velmi obmezené z Kolína do Pardubic, odtud ku Král. Hradci; v Jaroměři přestupuje spojení toto do obvodu sekce XII. Nehledě k místnímu spojení kunštátsko-rokytnickému nemá sekce tato jiného spojení vůbec. A přece jde o kraj s význačným a mohutným průmyslem. Nedostatek spojení tohoto byl městy silně pocitován a učiněna již nejedna akce o nápravu. Nejvíce trpí stavem tímto Choceň, Rychnov nad Kn., Žamberk, Vysoké Mýto, Litomyšl, Česká Třebová, Dobruška, Nové Město nad Metují, Ústí nad Orlicí, Vamberk, Hlinsko a Lanškroun.« Města tato sama projevila ochotu věnovati 30 proc. úhrady nákladů stavebních, ač jim nebylo tajno, že telefon v král. Českém vykazuje výnosu 13·5 proc. a že tedy žádost správy státní, aby interessenti sami nesli 30 proc. nákladů, jest dána jen nevýnosností telefonu v zemích ostatních, a hned od prvých počátků přihlásilo se i hojně abonentů. Ač tedy takto český průmysl byl ochoten platiti na linie zemí méně průmyslových, odhodlal se k této oběti, protože potřeba spojení jest pro moderní výrobu tovární conditio sine qua non. Kdo však choval se odmítavě, byla správa státní.

V poslanecké sněmovně navrhl posl. Maštálka, aby se na telefonní investice vydala zvláštní půjčka asi 25 mil. korun. Návrh jistě vhodný; telefonní investice by se i finančně vyplatily — ovšem tam, kde jich vyžaduje průmyslový a obchodní ruch, jako v Čechách, a ne strategické telefonní sítě v jižním Tyrolsku a snad v rakouském Přímoří.

Avšak vláda se telefonní půjčce vzpírá; inu arci, zadlužení roste — terstské dráhy, vojenské investice — a kdo ví, nebude-li kapacity peněžního našeho trhu potřebí šetřiti pro jiné účely . . . *S.*

ZEMĚDĚLSTVÍ, OBCHOD A PRŮMYSL.

Rozhled po stavu průmyslu textilního. — Textilní průmysl a celní rozluka s Uhrami. — Činnost spolku českých průmyslníků textilních v r. 1904. — Americký trust petrolejový a odboj státu proti Rockefellerovi.

Spolek českých průmyslníků textilních jest jedním ze vzácných spolků, kteréž plní své poslání dokonale a nevyhledávají všeliké umělé »akce«, aby se udržely při životě, nýbrž pracují soustavně a vážně, vyhovujíce skutečným potřebám doby. Výbor spolku složen jest z vážných, pro společnou věc zaujatých představitelů českého průmyslu textilního všech kategorií a dovedl si vyhledati horlivého, dokonale juristicky i národohospodářsky vzdělaného tajemníka, čímž zdar spolko-

vého působení trvale zabezpečil. A skutečně bylo tomuto obrozenému a rychle se rozvíjejícímu průmyslu českého organisačního střediska zapotřebí, jež je spolu živým dokladem, že i na poli z převalné části Němci dávno opanovaném rozvíjeti můžeme zdárnou činnost průmyslovou. Rozhled po stavu průmyslu a po činnosti spolku za uplynulý rok spolkem vydaný svědčí o úsilovné, soustavné práci. Z pěkného přehledu vyjímáme jen data nejvýznačnější. V průmyslu bavlnářském i v r. 1904 nejvíce zračily se nepříznivé vlivy trhu surovinného, až teprve poslední měsíce přinesly nevelký obrat a ceny suroviny poněkud poklesly. Přádelny bavlny byly přes nepřízeň poměrů po celý rok plně zaměstnány. Více trpěly tkalcovny bavlnářské, a to v prvé řadě neorganisovaností obchodu, která vedla ku zhoubným platebním podmínkám. Tiskárny, barevny, úpravny a bělidla byly v uplynulém roce hojně zaměstnány, ač výsledky ziskové nebyly plně uspokojivé. Pokud jde o stav vývozu a dovozu zahraničního, dlužno vyznačiti, že dovezeno bylo do celé říše:

	q	K	q	K
	r. 1903		r. 1904	
surové bavlny . .	1,609.214	195,163.049	1,667.440	225,769.368
příze bavlněné . .	74.864	27,555.782	72.649	27,052.053
tovarů bavlněných .	13.080	15,763.948	13.815	17,661.426
a vyvezeno od nás:				
surové bavlny . .	88.808	6,018.435	96.232	6,753.868
příze bavlněné . .	32.432	7,744.163	46.029	10,383.764
tovarů bavlněných .	49.736	21,540.451	67.040	28,579.407

Jak zjevno, vykazují veškeré položky vývozní značné stoupnutí, zatím v co dovozu jeví se vzestup jen u surové bavlny a u tovarů bavlněných.

Zvláště významny jsou čísla vzájemného obchodu mezi Předlitavskem a Uhrami. Z celkového vývozu našeho do Uher (bez započtení drahých kovů) v hodnotě 949,491.781 K připadalo na průmyslové tovary 847,342.840 K a z nich pak na tovary a suroviny textilní 370,858.840 K a na průmysl oděvnický a prádelnický 67,316.559 K, tedy hodnotu 440 mil. K. Jaký vliv by as měla celní rozluka na náš hospodářský život vůbec a na textilní průmysl zvláště? Uvažme, že do Uher dovážíme zboží (hlavně průmyslového) bezmála za milliardu korun, a že Uhry k nám rovněž takměř za milliardu zboží (převahou plodin a zvířecích produktů) dovážejí. Překažení volného dovozu mělo by pro oba státy, Uhry i Předlitavsko, následky dalekosáhlé. Zvláště však pro náš průmysl textilní, kterýž exportuje do Uher bez mála 40 proc. celkové své výroby. Průmysl textilní a oděvnický platí svému dělnictvu roční mzdy přes 300,000.000 K, co by znamenala krise jeho a propuštění velké části dělnictva pro naše celkové hospodářství, pro konsumní sílu obyvatelstva a pro některé kraje zvláště? Malou jest útěchou, že Uhry byly by postiženy ještě více, když bychom si tuto útěchu zjednati mohli hlavně jen retorsními cly proti zemědělským výrobkům uherským, tudíž nepochybně podražením našich potravin, zhoršením existenčních podmínek dělníků, po případě zdražením výrobních ná-

kladů průmyslových, neboť celní čarou vůči Předlitavsku neohraničené Uhry jsou přece jen naším nejbližším a nejlevnějším dodavatelem produktů zemědělských.

* * *

Také vývoj lnářského průmyslu nebyl v uplynulém roce klidným. Zmenšená sklizeň ruská a zhoršené vyhlídky vývozní způsobily poruchu. Ochranná celní politika států, kamž vyvážíme, a malé úrody lnu doma i v Rusku stížily situaci. Přádelny lnářské sice hravě tyto nepříznivé momenty překonaly, za to však lnářské tkalcovny pocítily plnou tíhu zdražení suroviny. Průmyslu z juty valně se nedařilo. Průmyslu vlnařskému rok 1904 přinesl konečně slabý obrat k lepšímu po předloňské tísni. Tísnivě působily ještě vysoké ceny surové vlny a všeobecně méně příznivé poměry hospodářské, jež vadily vzrůstu spotřeby jemnějších druhů vlněných. V průmyslu hedvábnickém zahájen rok ve znamení vysokých cen surovin, důsledek to malé sklizně italské, leč přece bylo patrno skrovné zlepšení, zvláště když později ceny suroviny sklesly, hlavně následkem zvýšené nabídky japonského hedvábí, vyvolané snahou vyprázdniti sklady na počátku války.

* * *

Vlastní činnost spolku českých průmyslníků textilních pojila se především k dokončení díla organisačního. Počet členů stoupl na 149, a není snad význačnějšího textilního podniku českého, jenž by ku spolku nepřináležel. Zvláště ventilována obtížná otázka úpravy platebních podmínek tkalcoven bavlnářských. Navázána součinnost s technologickým průmyslovým museem (ústavem pro zvelebování živností) obchodní a živn. komory v Praze. Ústav tento osvědčil se tu na poli průmyslové výroby velké a střední stejně jako již před tím v oboru malovýroby, zřídiv zkušební a pokusnou stanici pro průmysl textilní, dokonale vypravenou, obstarávanou technickými úředníky, kteříž prve seznali jiné dokonale zřízené ústavy toho druhu. Vyučovací činnost ústavu, jevící se v odborných přednáškách, a zvláště ve dvou chemicko-technologických kursech (v Červeném Kostelci a Dvoře Králové), jest ve zprávě rovněž vřele oceněna. Další práce spolku pojila se ku vydávání zpráv o veřejných dodávkách, zpráv o stavu průmyslu textilního, otázky zřízení meziměstského telefonního spojení v ústředích textilního průmyslu, voleb do úrazové pojišťovny, jmenování zástupce českého průmyslu textilního v průmyslové radě státní, projektované výstavy tovarů českých v Novém Sadě. Spolek žádal za organisaci zpravodajské služby o stavu trhu a vývoje sklizně v Americe, podal obchodní komoře pražské a jiným úřadům řadu pečlivých dobrých zdání, chystá vydání textilního slovníku, alba českého průmyslu textilního, českého kalendáře pro průmysl textilní, pořádány textilní extense, zasazoval se za zřízení české školy přadlácké, za zřízení české odborné školy barvířské a apreturní. (Nebylo by lze zařídíti při státních průmyslových školách dlouhodobé kursy nebo oddělení pro tento obor snáze než novou školu? K popudu ministerstva vyučování se nyní četné školy snaží o činnost, spadající vlastně v rámec zvelebovací akce živnostenské a příslušných ústavů pro zvelebování živností, nebylo by spíše vhodno.

a účelno uchopiti se úkolu vzdělání mistrovských sil barvířských?) Posléze budiž vzpomenuto četných exkursí, schůzí organisačních a zvláště vydávání výborného »Textilního Obzoru«, kterýž stále se zdokonaluje.

* * *

V Americe rozvinulo se mohutné hnutí proti Rockefellerovu trustu petrolejářskému, »Standard-Oil-Compagnie«. Ve státě Kansaském dospělo se dokonce k prostředku, kterýž dr. Winter na českém sjezdě právnickém navrhoval proti obecně škodlivým kartelům, totiž ku soutěži podniky státními. Tím stává se boj proti petrolejovému trustu zvláště zajímavým. V r. 1904 čerpalo se v Kansasu 6 mil. barilů. Ačkoliv převážná většina studní v rukou soukromých se nalézá, přece dovedl si trust zjednati téměř neomezenou disposici nade vší výrobou. Marny byly snahy soukromých majitelů, zhostiti se poručenství trustů a získati jiných odběratelů kromě »Standard-Oil-Compagnie«. Kdo jakožto podnikatel anebo přímý spotřebitel větší díl produkce chtěl odebrat, nebo dokonce přímo od prvotních výrobců odebral, byl trustem stíhán a napořád ničen. Trust platí majitelům studní nepatrnou cenu, 1 cent za galon, výlohy rafinování nejsou přílišné (rovněž as 1 cent za galon), cena však, za niž trust konsumentům petrolej dodává, veliká a zisk trustu mimořádně vysoký. Odpor všeho obyvatelstva v Kansasu, podněcovaný výrobci, vzrostl tak, že stát Kansaský sám se rozhodl trustu vlastními rafineriemi petroleje čeliti. Hnutí to hrálo hlavní úlohu při posledních volbách. Guvernér Hoch by nebyl zvolen, kdyby byl slavnostně neslíbil, že potírati bude Rockefellerův monopol postátnění průmyslu petrolejového. Obě Kansaské komory povolily ihned potřebný náklad ku stavbě rafinerie, kteréžto usnesení bylo bez odkladu guvernérem potvrzeno. Tím učiněn v liberalistické Unii vážný krok ku — státnímu socialismu. Trust odpověděl zastavením veškeré obchodní činnosti v Kansasu. Producenti surového petroleje byli tím vystaveni situaci velice povážlivé, poněvadž, pokud státní rafinerie petrolejová postavena není, nelze jim ani jediného kilogramu petroleje odbýti. Leč i pak bude jim jen z části uleveno. Státní rafinerii lze totiž zpracovati jen čtvrtinu výroby, 3 čtvrtiny budou bez umístění. Stát opomněl předem sorganisovati dobývání petroleje a zkušenosti, se státními podniky na poli spekulaci podléhající výroby průmyslové, nejsou právě vábné. Posud podlehl každý odpůrce Rockefellerova trustu a směrodatní činitelé v Kansasu nikoliv bez vážných obav hledí dalšímu vývoji věcí vstříc. Rockefeller může, bude-li chtíti, výrobcům více za surový petrolej platiti nežli stát, a může rafinovaný petrolej levněji prodávati než rafinerie státní. Jak skončí tento nerovný boj Kansaského státu s Rockefellerem, v němž Rockefeller jest silnější státu?

Ani v Evropě není obrovský vliv amerického trustu petrolejového neznámým. V Uhrách vystupuje pode jménem »Vacuum-Oil-Compagnie«, v Rusku zjednal si vlivu prostřednictvím kartelu, v Německu opanoval trh, v Rumunsku zakoupil rozsáhlé pozemky petrolejové a jen cílevědomým, bystrozrakým odporem krále a Sturdzova ministerstva byl zastaven na čas ve svém postupu, i do Předlitavska po-

číná se vtírati. Obrovitá organisace průmyslová, imponující železnou energií, geniálním organisatorským duchem, jímž jest řízena, zhoubná však ve svých důsledcích veškerenstvu, pokud v ní súčastněno není!

K.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Druhá mezinárodní konference pro ochranné zákonodárství dělnické. — Zákaz užívání bílého fosforu a živnostenské noční práce žen. — Šetření o omezení práce žen v hornictví v Rakousku. — Vyhlídky našeho přistěhovalectví do Unie severoamerické. — Sjednocení francouzských socialistů.

8. t. m. sestoupila se v Bernu druhá mezinárodní konference pro otázky ochrany dělnictva, obeslaná vládami čelných evropských států průmyslových. Vybízí mimoděk ke srovnání se známou první mezinárodní konferencí berlínskou, která zasedala v druhé polovině března r. 1890. Srovnání je karakteristické jak co do úkolů, které si obě konference vytkly, tak co do jejich příprav a vyhlídek. Berlínská konference vyšla, jak známo, z iniciativy samého císaře německého na základě programu, předem sice umluveného, ale ani z daleka tak připraveného, jak tomu je u konference letošní, čemuž u berlínské ani jinak býti nemohlo pro její přeobsáhlý program, zahrnující takřka celý komplex živnostenské otázky dělnické. Proto také celé její jednání mělo převážně ráz akademický, a i tu ještě zástupci jednotlivých států co možná zameziti hleděli usnesení, která by jejich domácí zákonodárství byla postavila před nepohodlné úkoly. Tak na příklad tehda ještě činěny proti všeobecnému zavedení nedělního klidu námitky čistě liberalistické a proti nesporným požadavkům humanitním odvoláváno se na základy domácího veřejného zřízení a odchylný vývoj v jednotlivých zemích atd. Bismark sám choval se k jednání konference pasivně a toto jeho stanovisko ovšem vlažnou náladu delegátů jen sesilovalo. A přes tuto všechnu nepřipravenost a nezralost tehdejší politiky sociální nelze říci, že berlínská konference vyzněla docela na plano. Ukazuje to živější od té doby tempo v ochranném zákonodárství dělnickém na evropské pevnině, podporované ovšem současným všeobecným obratem veřejného mínění od zásady laisser faire k státní intervenci. Současně vznikalo poznání, že posunutí konkurenčních podmínek jednotlivých států na trhu mezinárodním, vznikajícímu následkem různé míry sociálních břemen v jednotlivých státech, nutno předejíti mezinárodní dohodou o stejném postupu v tomto směru a tím vyrovnati nesrovnalosti v této kategorii nákladů výrobních.

Konference letošní především vytkla si proti berlínské úkoly daleko omezenější a na důkladné jich přípravě pracuje mezinárodní sdružení pro ochranu dělnictva, jeho sekce v jednotlivých státech a mezinárodní pracovní úřad basilejský intensivně již pět let, kdežto

svolání a příprava berlínské konference bylo dílem několika týdnů. Předmětem jednání bernské konference bude zákaz užívání bílého fosforu při výrobě sirek a zákaz živnostenské noční práce žen. Program tento stanoven byl již v září r. 1901; již rok na to předloženy výsledky rozsáhlého šetření v té příčině provedeného, které dokládá možnost a technickou proveditelnost náhrady jedovatého bílého fosforu substancemi nejedovatými a dotvrzuje nemožnost zabrániti nekrose fosforové pouhými opatřeními ochrannými; pokud pak se týče zákazu živnostenské noční práce žen, snáší rovněž bohatý materiál, který stačí pro zdárné řešení této otázky. V poradách potom v následujících letech pokračováno za přímého účastenství vlád a tak na konec minulého roku po přípravě, předmět úplně vyčerpávající, došlo ke svolání letošního kongresu. Súčastní se ho svými odbornými referenty Německo, Rakousko-Uhersko, Belgie, Dánsko, Španělsko, Francie, Velká Britanie, Řecko, Italie, Lucembursko, Nizozemí, Švédsko a Norvéžsko.

*

Dodáváme při té příležitosti, že naše ministerstvo orby počátkem t. r. zavedlo šetření za účelem co největšího omezení práce žen při hornictví a pomocných závodech s ním souvisících. Bude-li výsledek tohoto šetření svědčiti pro úplné odstranění práce ženské, bude v tom směru doplněn zákon o devítihodinné směně v hornictví. Od zavedení této devítihodinné směny vůbec silně ubylo práce žen v dolech a klesl tu počet dělnic na několik set.

*

Mezinárodní sdružení pro ochranu dělnictva vypisuje současně ceny: 5000 mk na nejlepší spis o odstranění nebezpečí otravy olovem při dobývání a přípravě rudy olověné a rud olovo obsahujících; 10.000 mk, pokud jde o stejná nebezpečí v hutích olověných; 2500 mk a 1500 mk, pokud jde o výrobu barev olovnatých, akumulátorů a pod.; 4 ceny od 1500 do 750 mk, pokud jde o dotyčné nebezpečí při malířství, lakýrnictví a pod.; stejné 4 ceny, pokud jde o písmolijectví a knihtiskařství.

*

Severoamerický inspektor vystěhovalectví, p. M. Braun, studuje právě příčiny neobyčejného vzrůstu vystěhovalectví z Uher do Unie v poslední době a přijel za tím účelem na své letošní evropské inspekční cestě do Budapešti, kde byl vyzpovídán vídeňským žurnalistou. Uvedl, že ještě před několika málo lety neměla Amerika příčiny, věnovati zvláštní pozornost vystěhovalecké politice oněch evropských států, které jí dodávaly největší kontingent přistěhovalecký. Rostoucí příval jeho zdál se ztráceti se na západě a severozápadě Unie i v průmyslu mohutně se rozvíjejícím. Přistěhovalectví dřívějších období dálo se většinou ze zemí germánských, tedy živlem Anglosasům blízkým, a p. Braun pokládá za nesporno, že těmto milionům pilných a rozšafných Němců a Skandinavců jest západ americký za svůj úžasný rozkvět v přední řadě díky zavázán. Dle censu z r. 1900 neméně než 41·43% farem a usedlostí v Unii bylo v rukou Němců a jich potomků. Od deseti let však následkem vlastního průmyslového rozkvětu Německa ustal tento příval, a to tak značně, že již nevyvažuje ani úbytek z při-

rozené úmrtnosti. Vrchol jeho spadal (čítaje v to i Němce z Rakouska a Švýcar) do r. 1895, kdy činil 3,600.000 osob. V posledních letech ve složení přistěhovalců nastal hluboký převrat, dostavuje se stále četněji jih a východ Evropy (jižní Italie, Rusko, Rak.-Uhersko), živlové, kteří jeví zjevnou zálibu usazovati se na americkém východě ve velkých městech a průmyslových střediscích beztoho již tak přeplněných a kteří se těžko asimilují. Pokud se týče specielně přistěhovalců rakousko-uherských, konstatuje, že třeba německému přílivu nejsou kulturně rovnocenni, přece skládají se ze živlů mravně i fysicky bezvadných, lidí obdivuhodné píle a pracovitosti, ochotných a slušných, tak že lepších přistěhovalců Amerika nemohla by si přáti, kdyby jen se dovedli asimilovati a kdyby přicházeli do Ameriky s úmyslem, usaditi se tam trvale a státi se dobrými americkými občany, a ne s úmyslem, opustiti zemi, když si něco peněz uspořili. Proti této stoupající tendenci sachsengängerovské a vykořisťování Ameriky na prospěch staré vlasti musí Amerika nepochybně učiniti svá opatření, tím víc, poněvadž domnívá se míti v rukou konkretní doklady toho, že jednotlivé evropské vlády nejen podporují tyto tendence, příčící se zdravému hospodářskému vývoji Ameriky, ale nad to ještě snaží se zachovati si trvalý vliv na svou emigraci a tím brání jejímu zamerikanisování, beztoho tak nesnadnému. Tato otázka bude jedním z hlavních bodů osnovy nového zákona přistěhovaleckého, kterým bude se nejbližší kongres musit podrobně zabývati. Tato tendence v přistěhovalectví je se stanoviska amerického tím povážlivější, protože působí nepříznivě na pracovní trh a v mnohých oborech skutečně již stlačila mzdy tak, že domácím dělníkům takřka veškera soutěž jest znemožněna. Tak na př. v hornických distriktech pensylvanských klesla dnes denní mzda již na 1 dolar 25—40 ctů. a z této pro americké poměry beztoho již minimální mzdy slovácký dělník dovede ještě uspořiti dolar, který nejčastěji posílá domů, tak že vystačí měsíčně s 10—12 dolary. Tito lidé bydlí houfně, často až 30 v jedné místnosti, pohromadě se společnou hospodyní, která jim obstarává za tyto peníze při levných cenách potravin domácnost. Toto stlačování míry životní a zavádění cizího způsobu života americký dělník přirozeně těžce nese a klade tyto nade všecku tuzemskou představu při vší píli skromné lidi, bez všech takřka potřeb, na roveň Číňanům, proti nimž svého času vydán z podobných pohnutek známý zákon, bránící jich přílivu. Státy a obory výdělečně těmito přistěhovalci vyhledávané jsou pak dnes jimi již saturovány a všecko se chýlí k přesvědčení, že je nejvýš na čase tento lavinový příliv zaraziti. Jinak může ovšem Amerika pojmouti ještě nespočetné miliony zemědělských dělníků a kolonistů v agrikulturních státech západních, jižních a severozápadních; ale příliv rakouskouherský, rekrutující se přece právě ze zemědělských krajů, nehledá v Americe nejbližší sobě zaměstnání zemědělské, ale houževnatě tlačí se na průmyslový východ americký a tvoří tu hotové evropské kolonie. A tyto přistěhovalce pokládají z důvodů shora naznačených za živel nežádoucí, jejž nutno odpuditi, pokud nepodaří se dirigovati jej na zemědělský západ.

Rakouská vláda vyslala před několika měsíci vyššího ministerského

úředníka do Ameriky, který tyto poměry podrobně studoval (právě se za jeho součinnosti připravuje parlamentní anketa o našem vystěhovalectví) a uznává se, že vůbec rakouská osnova vystěhovaleckého zákona prospěšně se liší od osnovy uherské. Pokud se týče opatření proti nežádoucím živlům přistěhovaleckým, zavede připravovaný americký zákon přistěhovalecký nejspíše rozsáhlou inspekční službu v evropských přístavech, aby se předešlo pokud možno trapnému posílání přistěhovalců nazpět. Je to přáním nynějšího presidenta, který vůbec zaujímá v této věci liberální stanovisko.

*

Francouzští socialisté vzali si tedy napomenutí amsterdamského mezinárodního sjezdu socialistického opravdu k srdci. Byla zřízena společná komise z různých dosavadních frakcí, jejíž návrh na zřízení jednotné zemské strany byl na národním kongrese koncem předešlého měsíce konaném přijat. Stalo se to způsobem ku podivu klidným a hladkým, který překvapuje po všech těch bouřlivých a krátkodechých sjednocovacích pokusech z posledních let. Z jednání kongresu pronikly na venek jen stručné oficielní zprávy; po kongresu dosavadní frakce zmizely a slily se v dávno želanou Unité socialiste.

Při dosavadních pokusech — které, jak známo, na konec nadobro zmařil vstup Millerandův do ministerstva Waldeck-Rousseauova — šlo vždycky jen o vnější jednotu; nyní však máme před sebou skutečné programové sjednocení s jednotnou organisací, decentralisovanou, podrobující si rozhodujícím způsobem i parlamentní zastoupení i tisk strany, která se nyní jmenuje prostě »parti socialiste« s podtitulem »section française de l' internationale ouvrière«. Podrobněji pojednáme příště o této významné fusi, o níž autentických zpráv proniklo dosud na veřejnost jen poskrovnu. *R.*

SAMOSPRÁVA.

Úmrtí prof. Dr. Jiřího Pražáka. — K činnosti jednoty samosprávných úředníků okresních i obecních v království Českém. — Národní Rada a spánek jejího odboru samosprávného.

Dne 29. března podlehl zákeřné nemoci profesor veřejného práva na právnické fakultě české university p. Dr. Jiří Pražák. Zasáhl vynikajícím způsobem do samosprávy, a to činností jak theoretickou jako vědator a profesor universitní, tak praktickou jako přísedící zemského výboru, kde skoro po deset let byl referentem I. odboru, do něhož patří najmě národní školství, záležitosti honební, zákon lesní, zákon o rybářství, zcelování pozemků a pojišťovací fond císaře Frant. Josefa.

Z vědecké práce jeho nejvýše sobě ceníme spisu »Spory o příslušnost mezi soudy a úřady správními« (1883 a 1886).

Dvoudílný spis tento jest pronikavou všestranností svojí neocenitelným vodítkem studia vzájemného se pronikání práva soukromého s právem veřejným. Důležitým dílem pro samosprávu jest Pražákovo »Rakouské právo ústavní« (I. Ústava obecní 1895, II. Ústava zemská 1886, III. Ústava říšská 1898, IV. Ústava mocnářství celkového 1899). Druhé vydání vyšlo v letech 1900—1903. Zůstane vždy základem vědecké práce v oboru badání na poli tomto, podávajíc takřka úplný přehled literatury a pronikavými rozbory rozmanitých názorů přivádějíc čtenáře k jasnému a hlubokému poznání instituce, o kterou jde.

Konečně dlužno tu zmíniti se o přednášce, kterou měl v cyklu pořádaném českým klubem v Praze dne 7. ledna 1897. Promluvil v ní svým známým jasným a srozumitelným způsobem »O pojmu a povaze samosprávy«, přikročil k vymezení pojmu »samosprávy, jako podílu ve výkonné moci v státě jednotlivým skupinám společnosti lidské s dopuštěním státní moci poskytnutého, za účelem přivádění k platnosti zájmů jimi zastoupených« a zakončil památným výrokem:

»Takto za to mám, že nezbytnou podmínkou dalšího vytváření samosprávy jest, aby ovládl v samosprávě vždy princip práva, princip šetření nabytých práv bez ohledu na to, zdali oprávněný jest účastníkem moci sdružením vykonávané, by dále v ní vždy došla uskutečnění myšlénka spravedlnosti a lásky k bližnímu.«

I v praxi jako přísedící zemského výboru zůstavil najmě v oboru zákona o myslivosti po sobě trvalou památku, neb referát jeho vynikal znamenitými rozhodnutími a přispěl ve mnohém směru k rozšíření a prohloubení praxe sporého tohoto zemského zákona.

* * *

K hájení zájmů samosprávného úřednictva zřízena byla »Jednota samosprávných úředníků obecních a okresních v král. Českém«. Dne 26. března konala obvyklou valnou hromadu. Stala se památnou momentem politickým. Od porážky býv. předsedy Jednoty Fr. Schwarze stojí v čele Jednoty tajemník Jos. Liška. Od té doby patrna jest zvýšená pozornost mladočeských kruhů poslaneckých k činnosti Jednoty. Neušla nám lichocení posl. Dr. Pippicha o sjezdu lednovém Národní Rady České, neušlo řečnění posl. Anýže o letošní valné hromadě. Klub poslanců agrárních nejeví tuto pozornost. O minulé činnosti Jednoty nedá se mnoho říci. Stálé přípravy, stálá nejistota, stálé vyčkávání. Toť karakteristika nynějšího postupu. Je-li takovýto postup správný a povede-li k výsledkům příznivým, pochybujeme. I od častějších schůzí výborových má se upustiti! Obrazem této pokleslosti mysli jest i orgán Jednoty »Zájmy samosprávných úředníků«. A přece máme zemské volby již na blízku. Či doufá správní výbor, že mladočeský Klub za trpělivé ticho v Jednotě ještě před uplynutím sněmovní periody prosadí zákon o úpravě poměrů samosprávných úředníků?! Setrváváme v obavách a pochybnostech a raději bychom viděli, aby vůdčí osoby počítaly s tím horším a připravovaly se se zvýšenou energií na nové volební období. Jen silné organisace se bojí náš politický vůdčí svět, silné a sebevědomé!

* * *

Skepticky pohlíželi jsme na lednový samosprávný sjezd Národní Rady České. Obávali jsme se, že svolán byl, aby zabráněno bylo konání samosprávného organisačního sjezdu, usneseného loni v září ve Velvarech, a skoro již se podobá, že tomu tak. Dávno po sjezdě je a dosud nevyřízeny ani resoluce a usnesení sjezdová. Sám Karel Adámek kárá v »Hospodářském Listě« tuto nehybnost. Kde tkví příčiny? Proč nerozvinula Národní Rada podobnou činnost jako alespoň moravská její sestra?

Vidíme v nečinnosti úmysl. Jest pomalu před novymi sněmovními volbami a nutno proto nehýbati institucemi, které by mohly posíliti odpůrce. A mladočeské vedení, které má v české Národní Radě rozhodný vliv, vidí před sebou strašáka samosprávné organisace starostenské z Moravy. Ta vysmekla se takřka z plna z rukou lidové strany, a sotva její officielní vedení trvale zůstane v rukou mladočeských. Agrární olomoucký soupeř jest soupeřem houževnatým, jak dokazuje rozmach obrodné jeho práce. A v Čechách najisto došlo by k témže koncům. Tohoto strašáka dokazuje i chrudimský pracovní sjezd, konaný 23. února. Okresní výbory kraje chrudimského svými zástupci, počtem 24, se sešly, aby odhlasovaly některé resoluce ze sjezdu pražského a aby projednaly otázku zadluženosti a konverse půjček a hypoteční banky, otázku reformy veřejného zdravotnictví a paušálů školních. Tedy krajské seskupení okr. samosprávy hoví spíše zájmům strany mladočeské, nikoliv okresní organisace obecních starostů. Zdali uchopí se agrární strana v království ihned organisace venkovské samosprávy, dosud jest nejasno. A přece jen na základě organisace venkovské samosprávy lze zdravě pokračovati k uchování a obrození české samosprávy, jak nejednou jsme dokázali v tomto listě. *c. h.*

ŠKOLA.

Otázka předpravného vzdělávání učitelstva. — Akademické vzdělání a jeho význam. — Návrhy univ. prof. Drtiny na reformu učitelského vzdělání.

V učitelských jednotách, v nichž se po provedené úpravě služného hnijící klid neuhostil, přetřásá se nyní čile otázka reformy předpravného učitelského vzdělání. Přímým podnětem k rokování o této důležité otázce, týkající se nejen učitelského stavu, ale i celého národa — neboť jde při ní co nejvážněji o sesílení naší kmenové zdatnosti v lidových vrstvách nejširších — stal se elaborát na reformu paedagogií v duchu zpátečnickém, vypracovaný v ministerstvu vyučování[1] a návrhy univ. prof. Drtiny, vzniklé po bedlivém studiu otázky a pod pokořujícím dojmem vzpomenutého elaborátu ministerského.

[1] Viz o něm referát v »N. D.« r. XI. str. 933 a násl.

Učitelstvo československé vytklo si v otázce předpravného vzdělání před několika lety cíl vysoký a krásný. Akademické vzdělání učitelstva jest zajisté požadavkem, o jehož oprávněnosti nelze vážně pochybovati. A vytýká-li si požadavek tento dnes učitelstvo národa, hrajícího jednu z prvních úloh ve světě, národa stoupajícího prostřednictvím školství k nejvyšším vrcholům kultury, pak vším právem proklamuje jej učitelstvo národa nedávno probuzeného, národa sotva z dětství vyrostlého, národa počtem malého, který jen vysokým vzděláním a mravností může hodnotu svou ve světě zmocniti a v soutěži světové čestně obstáti.

V dobách sílícího zápasu mezi zpátečnictvím a osvětou, ve chvíli, kdy společnost čím dál tím zřetelněji se diferencuje ve dva tábory světovým názorem od sebe úplně odlišné, v době, kdy v každé větší obci téměř stojí proti sobě nepřátelsky kostel a škola, farář a učitel, nabývá požadavek akademického vzdělání oprávněnosti vždy větší a větší. Proti knězi honosícímu se vzděláním akademickým nemůže státi úspěšně učitel chatrně vzdělaný v bídném paedagogiu, učitel-varhaník a tím sluha farářův. Venkovský lid oceňuje stále inteligenta podle toho, kolik škol vychodil, a dá za pravdu vždy spíš knězi, než učiteli, byť tento cestou sebevzdělání kněze dávno duševně přerostl. V rostoucím boji tmy se světlem zvítězí ty čety, které budou míti v čele osvícenější vůdce, kteří dovedou na svou stranu svým vlivem většinu lidu přivésti. Důležitost pokud možno nejvyššího a tedy akademického vzdělání učitelstva, jemuž přiřknuto je v současné společnosti významné kulturní poslání, jest očividna.

Akademického vzdělání nedomůže se však učitelstvo skokem, cíl tento jest v daných poměrech vzdáleným a je nutným jíti za ním po krocích. Čím delší a pravidelnější tyto kroky budou, tím bude ovšem učitelstvo své metě, kterou s očí nesmí pustiti, blíž.

Je řada překážek, stavějících se požadavku akademického vzdělání učitelstva v cestu. Nezdá se nám oprávněnou námitka, že akademické vzdělání učitelstva bude drahým. Hospodářská stránka, otázka láce neměla by rozhodovati, jde-li o otázku důležitosti pro národ tak veliké. Je důležitým sociálním úkolem, aby se vzdělávání každého stavu zrušením školného, kolejného, tax za zkoušky, rozmnožením studijních stipendií, péčí o vhodné ubytování a stravování chudých a nadaných studujících a pod. prostředky umožnilo a tak každému nadání uvolnila cesta ve kterémkoli směru.

Také námitka, že úkolem university je pěstovati vědu a nepřipravovati k povolání učitele, nezdá se nám býti oprávněnou. Bude-li jednotná universita budoucnosti, jak ji prof. Drtina nastiňuje[1], tak upravena, že středem jejím stane se fakulta filosofická, jako jednotný zdroj theoretického vědění, z něhož budou vycházeti fakulty odborné, vychovávající zdatné právníky, lékaře, zemědělce, lesníky, inženýry, stavitele, strojníky, chemiky, technology, professory, theology, pak na

[1] »Paedagogické Rozhledy« r. XVII. str. 67. a násl.

ní se najde také místo pro vzdělání učitelstva škol obecných a měšťanských.

Nejvážnější námitkou proti akademickému vzdělání jest, že jediná česká, neúplná a nedostatečně v nedostatečných místnostech umístěná universita na vzdělání tolika učitelův a učitelek nestačí. Smutný fakt tento základní požadavek učitelský na dlouhá léta ještě oddálí. Pokud národ náš nebude míti poměrně tolik universit, jako jich mají obyvatelé malého Švýcarska, potud universitní vzdělání učitelstva bude požadavkem jen stěží uskutečnitelným. Jde o to, aby zástupcové našeho národa pustili se zřetele mlhavé a nejasné cíle, aby postavili se pevně na reelní půdu a pěstovati počali již jednou účinnou politiku školskou, lidovou, od níž jedině lze očekávati uskutečňování ostatních cílů politických a kulturních.

Návrh reformy učitelského vzdělání, vypracovaný prof. Drtinou, maje na zřeteli překážky stavějící se požadavku vzdělání akademického v cestu a vycházeje od přesvědčení, že k touženému vysokému cíli dospěti lze toliko nenáhle, dlouhým organickým vývojem na základě zřízení nynějších — stanoví cíle konkretní, k nimž lze dospěti v době dohledné.

V rozšířené a zreorganisované škole měšťanské spatřuje prof. Drtina nejúčelnější přípravný ústav k povolání učitelskému, posvěcenému vzdělání lidovému. My bychom dali spíše přednost nižší střední škole, kterou návrh prof. Drtiny staví do řady druhé. Úkolem školy měšťanské je a bude vždy sloužit přípravě širokého dorostu dělnického, řemeslnického, rolnického a tomuto úkolu musí se stále přizpůsobovat její osnova. Ve škole měšťanské nemůže se pěstovati v náležité míře vzdělání v cizích řečech, tak jako na škole střední a bez vzdělání tohoto se moderní učitel neobejde. Mimo to jsou dnešní školy měšťanské žactvem přeplňovány a jsou namnoze velice špatně opatřovány nezbytnými síněmi fysikálními a učebnými pomůckami. Nižší škola střední, nepřeplněná, řádně vším opatřená, podávající základ ve vzdělání v cizích řečech, bude proto vždy vhodnější průpravou pro další studium budoucího inteligenta-učitele, než škola měšťanská, jejíž vlastní úkol jde směrem jiným.

Paedagogické akademie, reformované nynější ústavy učitelské, v nichž by se podávalo všeobecné vzdělání na základě vědeckém, rovnocenné se vzděláním na vyšších školách středních, byly by druhým stupněm vzdělávání budoucího učitelstva. Je myšlénka velmi dobrá, aby se z nynějších naprosto nevyhovujících paedagogií vytvořil nový typ vyšších středních škol, který by spojil účelně se zřetelem k povolání budoucích učitelů přednosti nynějších vyšších gymnasií a reálek a vyvaroval se jejich vad. Reformy středních škol zvlášť ve Francii a Německu jdou bez toho v tom směru, že na svých vyšších stupních rozvětvují se v paralelní sekce, jichž volbu si mohou studující vzhledem ku svým budoucím povoláním a dle svých duševních vloh určovati.

Dva typy dosavadních našich vyšších středních škol nestačí a třetí, jak jej nastiňuje prof. Drtina, bylo by lze jen uvítati. Mathematicko-

přírodovědné a jazykově-duchovědné vzdělání bylo by na paedagogických akademiích upraveno dle nynějšího stavu vědeckého vývoje a tvořilo by jednotný a v sobě souladný celek. Zvláštní péče byla by věnována jazyku mateřskému, domácí literatuře, dějinám národa a povinnému studiu živých světových jazyků a jejich literatury. Přihlíželo by se k požadavkům tělesné výchovy i moderní hygieny, k výchově umělecké a mravní. Maturita, jíž by se studium na paedagogické akademii zakončilo, byla by zcela rovnoprávná s maturitou gymnasií a reálek. Oprávňovala by k řádnému studiu vysokoškolskému na fakultě filosofické bezprostředně, na právnické, lékařské pak a na technice po dodatečných zkouškách doplňovacích, k nimž by se mohli posluchači připravovati ve zvláštních přípravných kursech, při universitách a technikách zřízených. To by byl vzácný výtěžek navrhované reformy budoucího vzdělání učitelstva. Dnes učitel, který paedagogium absolvoval, má životní dráhu přísně vyměřenou, nemůže se od ní uchýlit ani v pravo ani v levo, byť jej jeho vnitřní síly sebe prudčeji hnaly směrem jiným.

Třetím stupněm učitelského vzdělání byly by dle návrhu prof. Drtiny paedagogické semináře, zřizované při jednotlivých akademiích. — Posluchačům jejich dostávalo by se v době dvouleté jednak prohloubeného vzdělání theoretického v oboru biologie a hygieny, filosofie, psychologie zvl. dětské, sociologie, ethiky a paedagogiky, jednak praktického výcviku v oboru výchovy citové a volní i didaktiky jednotlivých předmětů učebných školy obecné a měšťanské. Paedagogické semináře byly by s akademiemi pod jednou správou a opatřeny náležitě vypravenými knihovnami a paedagogickým museem.

S návrhem, aby absolventi seminářů teprve po dvouleté provisorní praxi podrobovali se zkoušce učitelské způsobilosti, bychom nesouhlasili. Zkoušku tuto bychom zařadili tak, aby činila bezprostřední závěr studia v semináři. Může-li nyní státní zkouška, vykonaná po absolvování universitního studia oprávňovati k vyučování a definitivnímu ustanovení na nižší i vyšší střední škole, mohla by zkouška, vykonaná po absolvování paedagogického semináře, oprávňovati stejně k působení a definitivnímu ustanovování na školách obecných i měšťanských, které nejsou přece dosud i dle zákonných ustanovení ničím jiným než nižším a vyšším stupněm jednoho školského útvaru. Ze zkušenosti je známo, jak těžce a s odříkáním připravuje se to ke zkouškám během svědomité praxe školní, vyčerpávající plně síly učících.

Tříleté studium na filosofické fakultě bylo by dle návrhu prof. Drtiny povinným jen pro ty, kdož by se chtěli věnovati učitelskému povolání na paedagogických akademiích a seminářích, neb státi se jich řediteli, dále pro ty, kteří by se chtěli ucházeti o ředitelství školy měšťanské neb úplné pětitřídní školy obecné, kteří by chtěl v administrativě školské působiti jako okresní a zemští inspektoři ško obecných a měšťanských. Také s tímto návrhem nemůžeme projeviti souhlas. Vede k zavedení nových kast učitelstva předpravným vzděláním od sebe odlišných. Dnes může se každý způsobilý učitel ucházeti o místo správce nebo ředitele školy a je to dobře. Učitelstvo vyslovuje

stesky na neblahý poměr, který se mezi řediteli a ostatními členy sborů namnoze vytváří. A to je dnes, kdy ředitelé nejsou odlišně kvalifikováni. Jak by se poměry vytvářily, kdyby ředitelé mohli poukazovati, že mají vyšší kvalifikaci. Učitelstvo právem žádá, aby poměr mezi ředitelem a učiteli byl poměrem primus inter pares a k tomuto ideálnímu poměru by návrh na zvlášť kvalifikované správce škol, ředitele a inspektory nevedl.

Za to souhlasíme plně s návrhem, aby se nynější paedagogické semináře při fakultách filosofických jako přípravny pro budoucí učitele akademií, seminářů a inspektory školní zreformovaly a zřídily jako samostatné ústavy s bohatě nadanou úplnou knihovnou literatury paedagogické a didaktiky domácí a cizí, vzornou sbírkou učebných pomůcek a spojily se samostatnou vzornou školou obecnou a měšťanskou, a aby při nich bylo zvláštní obdobné oddělení pro kandidáty učitelství středoškolského a tak aby tvořily základ příští požadované fakulty školské nebo paedagogické, jež jest konečným cílem usilování učitelského po akademickém vzdělání.

Pro učitelstvo měšťanských škol, vzdělané na akademiích a seminářích, žádá návrh prof. Drtiny zvláštní povinné průpravné kursy, oddělené dle tří zkušebních odborů na fakultě filosofické a na vysoké škole technické, jichž absolvování bylo by podmínkou přihlášek ke zkouškám pro ony školy. Návrhy tyto vedly by přirozeně k nové úpravě řádů zkušebních a k reorganisování zkušebních komisí, ke zřízení stipendií pro ty, jimž by se reformou studium prodloužilo a zdražilo. Pro universitní kursy učitelské, zřizované učitelskými korporacemi, žádá návrh prof. Drtiny od vyučovací správy morální a finanční podpory tak, aby se staly institucí trvalou, jíž by se v přechodné době vzdělání učitelstva soustavně a stále mohlo zvyšovati. Vysoce nutným je požadavek, aby učitelské ústavy (akademie a semináře) zřizoval stát a nesvěřoval přípravné vzdělání ústavům soukromým, zvláště klášterním.

V celku je návrh prof. Drtiny na reformu učitelského vzdělání dobře promyšlen, duchu času a organickému vývoji školství řádně přizpůsoben. Předpravné vzdělání učitelstva bylo by jím znamenitě rozšířeno a prohloubeno. V podrobnostech připouští modifikaci. Ví o základní vadě nynějších učitelských ústavů, která je v tom, že ústavy tyto majíce podávati všeobecné, odborné paedagogické a odborné varhanické vzdělání, neplní dostatečně ani jeden z těchto tří velkých úkolů. Kardinální vadu tuto dobře odstraňuje tím, že odděluje odborné vzdělání v seminářích paedagogických od všeobecného vzdělání v akademiích a že upouští od nepříslusného a učiteli nepotřebného vzdělání varhanického. Ve výše naznačených směrech modifikován a plně uskutečněn stal by se navrhovaný plán značným krokem ke konečnému cíli učitelstva všech kategorií škol, jímž musí zůstati vzdělání akademické.

UMĚNÍ.

Constantin Meunier a Adolf Menzel. — XVI. výstava »Manesova« a 66. výstava Krasoumné jednoty.

Constantin Meunier, nedávno u věku 74 let zemřelý, uvedl umění sochařské po dlouhé době opět ke zdrojům skutečného života, z nich dal mu osvěžiti, nabrati širokého plastického stylu, silné životní pravdy, živoucího, horkého dechu i citu, slovem, soudobý život pracný, jejž okolo sebe v rodné zemi viděl, vtělil v tak láskyplné pravdě do svého díla, s téhož stanoviska a poměru k přírodě a uměleckému dílu, jak to kdysi Řek, ovšem ještě silněji, činil. A v tom jest jeho význam. »L'art doit être de son temps et de son pays,« napsal ctiteli svému, Jiřímu Treuovi, řediteli drážďanského Albertina. Ale než dospěl k tomuto názoru, že umění má vyrůstati, má býti ze své doby a ze své země; než dovedl vyjádřiti sebe, tvořiti ze svého nitra, musel prosekati se celými houštinami falešných názorů, jež akademismus nasadil a jež se bujně rozplemenily, což je vlastností všeho bejlí; bylo mu padesát let, když konečně prosekal se a ocitnul se na pravé cestě. Nový život ucítil v sobě: mladostí zatlouklo mu srdce. U nás padesátiletí mužové jsou tak často hotovými pensisty, a honem pospícháme oslavit jubilea jejich. Stárnutí našich lidí je přímo hrozné. Stárneme, dětinštíme, titěrníme, jako bychom byli národ na vymření! Jak mužným zjevem jest Meunier i v tomto vzhledě!

»Jsou, abych tak řekl, dva životy v životě mém,« psal Treuovi, nastiňuje mu běh svého života.[1] »Studoval jsem sochařství na akademii brusselské a byl jsem žákem Fraikinovým od 16. do 18. roku . . . Pak jsem se dal na malířství . . . prvá výstava — obraz sině u Sv. Rocha, výjev z nemocnice. Bylo mi tehdá, jak počítám, asi 25 let!! (1857) . . . Po třech letech vystavil jsem pohřeb trapistův . . . Tři léta později vystavil jsem rovněž v Brusselu Sv. Štěpána mučedníka . . . Potom následují asi v tomto pořádku: trapisté při práci, sirotci, Sv. František z Assisi, poslední vzdech Kristův, polibek Jidášův. Všechna tato díla, z nichž většinu objednal u mne stát . . ., až do r. 1880, tvoří prvé období mého uměleckého života. Sem k závěrku spadá moje cesta do Španělska.

Potom osud zavádí mne do kraje černého, do kraje průmyslného. Jsem zaražen touto krásou tragickou a divokou. Cítím v sobě, jako by se mi zjevovalo životní dílo, jež mám stvořiti. Nesmírný soucit zmocňuje se mne. Nemyslil jsem ještě na sochařství. Bylo mi 50 let a cítil jsem v sobě neznámé síly, jakoby nové mládí, a srdnatě dal jsem se do díla. Bylo to smělé, neboť ach, měl jsem četnou rodinu. Má prvá díla byla vlídně přijata od umělců a několika vzácných amatérů. Proběhal

[1] Georg Treu, Constantin Meunier. S 34 vyobraz. Drážďany 1898. — »Volné Směry« přinesly loni ve zvláštním čísle, věnovaném C. Meunierovi, překlad této krásné knížky Treuovy; část obrázková je v nich mnohem zdařilejší.

jsem, stále jsa bdělý a pln zanícení, Borinage (»černý kraj«), uhelné doly, vysoké pece, Liège a Charleroi, sklárny, Val St. Lambert. Uspořádal jsem, jeden z prvých, v Brusselu výstavu studií a obrazů, vyprávějících historii těchto skromných dělníků, která vzbudila v Brusselu živé účastenství. Potom, z čista jasna, bez dlouhého uvažování, modeloval jsem sochu Cánovače . . . bylo mi 56 let — ten vyvolal ohlas v Paříži a po něm následoval Odpočívající pudlař. V tuto chvíli mého života, v postavení kritickém, neboť běda, to vše neposkytovalo mi živobytí, nezbývalo mi než přijati místo professora v Louvainu. Bylo to vyhnanství, ale byl to chléb. Za několik měsíců byl jsem zničen, zbaven veškeré odvahy. Ale sebrav se znovu, vrhl jsem se zoufale do práce a za tuto dobu, která trvala deset let, vytvořil jsem celé dílo, jež znáte, což, uvažuji-li o tom, představuje summu ohromné práce. Uznali mne vážně jako sochaře, v Paříži, potom v Drážďanech, nyní Berlín odplácí mně stonásobně celý můj život práce a osamělosti.

Co říci vám více? Nevěděl bych a myslím, že by to nikoho nezajímalo. Má práce byla veliká, odměna je skvělá. Dosáhl jsem nyní vrcholu rozkoší samolibosti — ale čas utíká.«

Ostatek dopovídá dílo jeho. Viděl jsem je souborně vystaveno, přičiněním řed. Treue, r. 1897 v Drážďanech na znamenité I. mezinárodní výstavě. Dlouhý sál byl věnován Meunierovi, jeho pastelům, akvarelům olejovým malbám, kresbám a hlavně bronzům — životu »černého kraje«. Horníci, cánovači, nakladači, sklenáři, lamači, cihláři, oráči, rozsévači, rybáři, vůbec všeho druhu dělníci; komíny, kouř, oheň, doly, hutě, saze, špína, prach — a když tam kdo vstoupil ze sousedících zrovna salonů francouzských, tak rozkošných v nádherném půvabu rozvěšených maleb, rozechvěn stanul před tím vážným světem, vážným životem, zachyceným s tak pronikavou znalostí přírody, jejích tvarů, pohybů i její duše, s tak živým a jistým plastickým cítěním, s takovou láskou k pravdě, s tak mužně cítícím srdcem, lidským to a ve vznešeném smyslu slova zbožným srdcem. Energie, uvědomělé ovládání živlů, dobývavost, hrdinnost, heroismus práce vřely a kypěly tu plnou silou před zrakem pozorovatelovým, ale cítil's zároveň, jak všecko to děje se pod tíhou neodvratného osudu, a mocný dojem z řecké tragedie dostavoval se při prohlížení děl Meunierových. »Jsem zaražen touto krásou tragickou a divokou« . . . »Nesmírný soucit zmocňuje se mne« — totéž, co Meunier cítil, spatřiv poprvé »černý kraj« belgický, bylo cítit z jeho díla. Nevím, byl-li by dnes, kdy už zvykli jsme na podobné motivy v umění sochařském, a kdy s díla setřen půvab novoty, dojem z hromadné té výstavy týž, jako před osmi lety. Ale silný bude vždycky. Nestane se tu, co u Vereščagina. Meunier při svém »nesmírném soucitu« se životem »skromných dělníků« nepřestal býti umělcem, jejž uchvacovala »tragická a divoká krása« života černého kraje.

Ve své snaze, dopracovati se k čistým pramenům života, přirozenosti, pravdy, Meunier má leccos příbuzného s Rodinem, ač jeho velikosti nedosahuje. Byl také zrovna tak oddaným ctitelem antiky, jejího velikého plastického výrazu a slohu, její veliké jednoduchosti, a na některých skupinách reliefních cítit její vliv. »Znáte můj bez-

mezný obdiv pro umění Řeků. Čím více pokračuji v letech, čím více pozoruji přírodu, dospívám k závěrku, že oni zanechali díla, v nichž vítězí krása a život,« napsal Treuovi.

Životní práci svou chtěl korunovati velikým dílem, »Pomníkem práce«. To ho plně i jako člověka charakterisuje. Podnikl jej sám a na svůj náklad, jako Rodin svou »Bránu pekelnou«. Nečekal na objednávku pomníku nějaké slavné neb jen slavené veličině, sám stavěl pomník, velkolepý pomník všem těm millionům neznámých a čestných pracovníků, životu vyplněnému prací, životu poctivě dobývavému, hrdinnému pro kus živobytí. Veliké reliefy, zobrazující různé druhy práce, vracející se horníky, nakladače v přístavě, žence v plné práci a j., budou zdobiti ohromný podstavec pomníku. Hlavní skupina bude představovati mír a plodnost: muž rozsévač, jenž širokým posunkem rozsévá zrno, aby zúrodnil zemi, pak dvě postavy, statná žena kojící dítě a muž sbírající plody zemské. V rozích ohromného podstavce budou postavy dělníků v nadživotní velikosti.

Toť Meunier. »Zda nepovstal tu znovu v novém smysle veliký plastický styl, jímž kdysi Hellenové obdarovali svět? Zda neožil tu především přirozený, pravdivý, vroucný poměr k domovině, z něhož řecké umění ssálo nejlepší svou sílu? Jak dlouho místo toho naše hybridní plastika vciťovala se svými tvary do všech možných minulostí a vybájených světů — jenom ne do domoviny a přítomnosti! . . A nyní, po zpola exotickém sklenníkovém vzduchu našich akademií, našich salonů a výstav, konečně jednou plné, svěží ranní zavanutí silné živoucí národovosti v sochařství,« dí Treu v řečené knížce.

*

Adolf Menzel, zemřelý 9. dubna t. r., téměř 90letý, tkvěl také důkladně v rodné půdě. Pravý Severoněmec, Prus, malíř zmohutnělosti pruské, Hohenzollernů, zvláště Bedřicha II. Chudý učeň lithograf, syn po učiteli dívčí školy a lithografu ve Vratislavi, živil se s počátku ledajak, kreslil i etikety na láhve i patrony na malbu pokojovou, ale při tom energicky snažil se výš, vstoupil do akademie, brzo však vystoupil z ní a zůstal samoukem. V cyklu »Umělcova pouť pozemská« vykreslil s humorem opravdu veselehořkým kus svých osudů. Brzy upozornil na sebe svými »Pamětihodnostmi z braniborských dějin« a dostal objednávku, aby illustroval Kuglerovy »Dějiny Bedřicha Velkého«. A tu se ocitnul ve svém živlu. Měl tu v Chodowieckém předchůdce, ale daleko ho předhonil. Studia k dílu tomu — t. j. k těm 400 illustrací — konal nesmírně důkladná. Všecky kraje a místnosti, kde děje dotyčné se odehrávaly, okresloval na místě; u každé osoby z doby té pídil se po její podobizně, po jejím kroji do nejmenších podrobností — s jakou chutí a opravdovostí, toho důkazem je na př., jak trefně, zcela dle lithografované podobizny, zachytil našeho Františka Bendu, šikmoústého, jak účinkuje při koncertě na dvoře Bedřichově v Postupimi, kde král píská na flétnu, jiná vysoká panstva hrají klavír, první housle a čelo, a náš Benda, Bedřichův koncertní mistr, hraje sekund. A tak vyšlo dílo velkolepé, unicum. Zrovna tak důkladně illustroval »Díla Bedřicha Vel.« Potom i malbou oslavoval Bedřicha II.: Koncert

na flétnu, Stolový kruh v Sanssouci a j. Potom život současný zachycoval: Dětské album, Korunovace Viléma r. 1865, výjevy pařížské, Odjezd krále Viléma k armádě r. 1870, Huť, Dvorní ples a j. Za to vše byl bohatě odměněn a vyznamenán. Vilém II. dal mu řád černého orla — (ale aby líc měla rub, dal ho také hraběti Görtzovi, jenž je také sochařem) — odtud název »malá Excellence«, byť Menzel nápadně malé postavy, pravý gnom, podobně jako Meissonier.

Toto dílo Menzelovo je bez odporu veliké a nemožno o něm tak jednostranně soudit, jak soudí Muther.[1] Dle něho nedostávalo se Menzelovi, »geniovi pleˇ«, jakéhokoliv tepla, jakékoliv srdečnosti. Impressionism nazval uměním lenosti. Nikdy se nepokoušel o veliký cíl moderního umění, o expression par l'ensemble. Jen do detailů se nořil. Böcklin nazval jej pro jeho illustrace a obrazy dějinné »velikým učencem«. Vybral prý si jen obor, zkad mohl okreslovat jako kus skutečnosti; neboť všecky boty, kabáty, hole starého Fritze se uchovávají v museu Hohenzollernů, tisíce vyobrazení a starých rytin existují. A tak maloval prý Menzel pouze věci, jež měl hmatatelně před očima. Pořádal svoje obrazy, místo aby je maloval. Slepoval prý zlomky, místo aby se snažil v celku zachytit kus pozorované skutečnosti. Jen pouhou napodobující, pouhou reprodukující stránku umění přivedl k nejvyšší dokonalosti . . . Je mnoho pravdy ve slovech těchto — i jiní řekli o některých obrazech Menzelových, že by se měly rozparcelovat — ale v celku je to soud velmi jednostranný, až pedantsky jednostranný. Jediný pohled do illustrací ke Kuglerovi přesvědčí, že to není slepování a okreslování jen bot, kabátů a holí, ale že je v tom veliká tvůrčí síla. Není to pouhá napodobující, pouhá reprodukující stránka umění. Třeba zadívat se do kreseb k »Dílům Bedřicha Vel.« z let 1843—1849, jaká v nich bohatost a síla fantasie! Rámec k podobizně markýzy Pompadourové, kresba to k Bedřichově satiře, plná divoké rozbujnělosti, toť celý a hotový Rops v nejlepší své chvíli. Devět akvarelů ke »Kouzlům bílé růže«, z r. 1853 a 1854, chovaných v petrohradské Ermitáži a poprvé v celosti reprodukovaných v »Miru Iskusstva« (1903), toť nejpůvabnější romantika. A výstava jeho maleb loni v Drážďanech, na př. »Theatre Gymnase«, na niž nejlepší Francouz s chutí by se podepsal, a mnohé jiné, to byly opravdu v dobrém slova smyslu malované obrazy. Jiní (Heilblut) nazývají Menzela spíše romantikem. Ale ať je tomu tak či onak — co do jména a do škatulek? — hlavní věc jest, že byl geniální umělec a zvláště illustrátor, a našinec ne bez závisti prohlíží dílo jeho, to silné přilnutí k velikým obdobím dějin svého národa.

*

Pro XVI. výstavu »Manesovu« arch. Kotěra upravil pavilon pod Kinskou zcela nově. Zladil ty síňky nejen s vybraným vkusem, ale zároveň s citem a taktem, aby co nejvíce zvýšil účin obrazů. Vystavují tentokráte jen členové »Manesa«: řada podobizen, krajin, výjevů, fantasií, několik skulptur a leptů, vážné a pěkné pokračování výstav

[1] Mutherův soud přeložen ve »Volných Směrech«, v čísle posledním.

předešlých, které navykly už obecenstvo, aby pohlíželo na ně jako na výraz ryzích snah a sil uměleckých, a které vydatně zvýšily u nás uměleckou úroveň.

Největší zajímavosti této výstavě dodal Jan Preisler svými bezejmennými »obrazy a kresbami«. Skvostné jeho kresby nepotřebují ovšem jména; obrazy si je najdou. Rhapsodie jsou to, pohádkové zlomky, dosud jen lyrické, jež čekají na splynutí v heroický celek. Tonina heroická, cítím, zaznívá mi z nich z daleka. Ten jinoch na břehu zálivu černého moře, zamyšlen opírající se o svého statného koně, posílá myšlenky své jako mladé orly tam za černé moře, kde ona žije zakleta — Krása, nejkrásnější princezna. A ona, v objetí dračím, s myšlenkami do daleka uletlými (což překrásně je na obraze vyjádřeno), o kom to sní než o něm, o bohatýru, jenž unese ji k sobě a svět zalidní pokolením krásným. To zaznívá mi z obrazů těch, náladově tak vábných, z toho pohádkového světa, kde přirozeně všecko je pohádkové, i moře, řeka, strom a jeho list i květ i plod (mnozí se tím zaráželi, ale když čítali »Ilju Volžanína«, nezaráželi se, že v sadech utěšných Volhy matičky

ne veská jabloň, ne plané hrušky
ve sadu tom kvetou, ovoce nesou,
a podivné stromy kvetou, ve plody zrají,
podivnější kvítí kolem vyrostá.
Kdo sám neviděl, těžko pomysliti,
a kdo pomyslí, tíže uvěřiti.)

Ale zatím jsou to jen zlomky. Tušící bytosti to jsou, že by mělo něco přijít, že snad už přichází. Myšlenka ještě nenapila se slunce. Jest jen t u c h a o čemsi neznámém, ale krásném a snad i velikém. Jest jakési neuvědomělé vytržení, tak trochu novopraerafaelistské. Tím se také vysvětluje, že i barva je někde nedozralá. Cítit její hmotnost; jakoby místy syrý křídový pel ležel na obraze. Proto některé zdají se — po mínění Whistlerově — nehotovy; každá stopa prostředků, jichž bylo užito k dosažení zamýšleného výsledku, tu ještě nezmizela. Ale přes toto zdání přál bych si míti ty obrazy pohromadě. Jsou jako stvořeny pro hudební komnatu. Ony samy do ní vnesou hudbu.

Uvítati třeba také tři mladé smělé talenty: Myslbeka, Strimpla a Zeyera. Prvého, s jakou silou a prudkostí chytá barvu a světlo; ostatní dva, jak plasticky a malebně zachycují postavu i povahu. —

Výstava Krasoumné jednoty má mezi 1154 (!) čísly mnoho krásných prací. Jsou tu Angličané a Skotové, vesměs umělci vybraní a poutaví; jsou tu francouzští sochaři, Hollanďan Israels, Dán Sinding, pokračování Zuloagy, z Němců L. šl. Hofmann s dvěma čarovnými obrazy, Liebermann, Uhde. Z našich vystavuje řada členů »Manesa«. Bém a Kalvoda ukazují tu na svých zvláštních výstavkách, jak pevným krokem kráčejí ku předu, energicky a vítězně; podobně Böttinger a Stretti. Z Jednoty výtvarných umělců, která vystavuje korporativně, Knüpfer, Ondrůšek, Ullmann a Jansa. Oddělení českoněmecké, jejíž jury nějak příliš tvrdě podřimovala, honosí se originálním zjevem, sochařem Metznerem. *T.*

LITERATURA.

Krásná:

K. J. Erben, České pohádky I. II. »Žeň z literatur« svazek VII. Otiskl V. Tille. Leda: Paleček. Sdramatisovaná pohádka. (Českého Honzy druhý díl). (Nakl. G. Dubský). Šmilovský: Lapla motýla — Evinina první láska. (Nakl. F. Šimáček.) Polnische Erzähler. (Ottova Slavische Romanbibliothek.)

Knížka Českých pohádek K. J. Erbena, jak je malinká, zasluhuje, abychom ji nazvali záslužným činem literárním. Jest sice jako všecka »Žeň z literatur« určena především »mladým čtenářům«; ale proto zůstává ve své váze, že tímto vydáním Erbenových pohádek českých spolu zadost učiněno bylo slušné povinnosti k autorovi a dávné potřebě literární.

Úplnost sbírky zaručena jest jménem pořadatelovým, jenž jako odborník vědomostmi i jinak mohl dostáti úkolu tomu lépe, než kdo jiný. Pokud jsme srovnati mohli, otisk pořízen pečlivě a svědomitě. Je to sice kniha »pro mládež«, která však spolu pokládati se může za vážné vydání části nikoliv nejmenší životního díla spisovatele a člověka českého, ducha nad »tichého genia« tiššího, nehlučnou skromností děl svých i všeho života svého nad jiné skrytějšího, jehož však, kdo ho pochopil, nikoliv úžasem ohromen, nýbrž pln vřelého údivu zařadí si mezi nejlepší syny našeho národa.

Již »Obsah« sám (str. 127 s.) svými daty, odkud který kus vzat, má trvalou cenu literární. Zní to skoro směšně, ale jest tomu tak. Vidímeť, že tu máme sneseno, co za 20 let (1844—63) uveřejněno bylo v různých publikacích dnes namnoze nepřístupných.

Erben jest vtělením Kollárových slov: »Tak jen může i zlé státi se ještě dobrým«. V takové společnosti jest nám volno, jest nám milo. Tento význam Erbenův p. V. Tille pokusil se mladým čtenářům vyložiti ve zprávě životopisné str. 121 ss. Vřelá slova jeho zůstanou sice asi celkem nepochopena; neníť věc tak snadna. Mámeť básníky, kteří estetickými rozbory doprovodili díla Erbenova a o kterých klidně říci lze, že Erbenovi nerozumějí. Erben jakožto básník jest jistě umělcem pozoruhodným; ale velikým ho sotva nazveme, poněvadž jeho tvorbě básnické nedostává se celkem té obsáhlosti a rozmanitosti a jednotlivým dílům těch rozměrův, jimiž původce do velikosti vyrůstá. S Erbenem jest jako s velikými vynálezci a objeviteli. Kolumbus té Ameriky objevil maloučko; první pušky a děla, první parostroje a lokomotivy připadají nám dnes dosti směšnými — a co z toho vyrostlo za krátko! Podobným objevitelem jest Erben na poli českého ducha národního a ne neprávem srovnává jej p. vydavatel s Manesem. Kollár byl ještě Všeslavjan, Čelakovský postihl již českou píseň, Erben pak z lesa lidové literatury a poesie slovanské dobyl nám pokladu báje, dobyl typu české poesie epické, počínaje pohádkou, balladou a romancí až k delšímu celku výpravnému, základu eposu. Erben dobyl nám pokladu báje.

Co to znamená, ukázali Němcům na př. Uhland a Wagner, nám umělci jako Manes, Aleš nebo Myslbek ve svém sv. Václavu. Abychom si věc tu přivedli k vědomí, třeba věděti, jak nesnadno jest vypravovati pohádky a pověsti lidové. Věc vynikne jasně, vzpomeneme-li si, jak o pohádce soudili mužové jako Wieland, Goethe, ba i z romantikův ještě Tieck a hlavně Novalis. R. 1786 na př. Wieland v předmluvě ke sbírce báchorek »Džinnistan« pravil o pohádce vůbec: »Producte dieser Art müssen Werke des Geschmacks sein, oder sie sind nichts: Ammenmärchen im Ammenton erzählt mögen sich durch mündliche Überlieferungen fortpflanzen; aber gedruckt müssen sie nicht werden.« — Co si Goethe představoval báchorkou, vidno z příkladu, jejž uvádí ze svého mládí v »Aus meinem Leben« (díl I., kn. 2. der neue Paris). Je to pustá směs pestrých nesmyslův a nemožností; za víc Goethe sám to nepokládá. O nic lepší nejsou ztřeštěné sny Novalisovy v »Heinrich von Ofterdingen«. Jak u nás hledělo se na tu věc, o tom poučno srovnati příspěvky takové v »Taschenbuch für vaterländische Geschichte«, vydávaném Hormayerem a Mednyanským; aneb »Slowanku«, sbírku národních pověstí, vydanou Frantou Wrantewičem a Slawomírem Tomíčkem v Praze 1833 u H. J. Endersa a věnovanou hraběnce Theresii Černínové. Jaké to u nás ponětí o »pověsti národní«, když bratří Grimmové Němcům již dávno byli otevřeli oči! (Kinder- und Hausmärchen 1812—14.)

Jak naše pohádky vlastně vypadají, o tom se nejlépe poučíme na pohádkách slovenských, výborně vypravovaných od B. Němcové, zvláště však v původních velikých sbírkách A. H. Škultetyho a P. Dobšinského (v B. Štiavnici 1860) a P. Dobšinského (Turč. Sv. Martin 1880). Tam odtud má Zeyer svého »Zeleného vítěze«; méně šťastny byly pohádky moravské v Kuldovi a Mikšíčkovi, české v B. Němcové, přímo nešťastné české v J. Malém, Košínovi z Radostova a j. Tu stojí Erben sám, první a nedostižený; i časem jest za ním o 1 rok Janko Rimanski svými »slovenskými pověstmi« (v Levoči 1845), jež přešly všecky do sbírky B. Němcové.

Že Erben nepsal jen, jak slyšel, tedy »úmyslnost a uměleckost« jeho stilu, vytkl p. vydavatel správně (str. 122., 124.). Jsou dokonce místa, jež svědčí přímo o studiu pohádek slovenských, nehledě k poznámkám v »Kytici«, na př. str. 58.: »nikdež ani ptáčka zpěváčka, ani kvítka země dítka, a ve vodě ani rybičky beličky«. A jak dokonale poznal Erben tajemství pohádek, symbolický poklad báje v nich skrytý, o tom svědčí místa jako na str. 55., kde se líčí příjezd královicův k železnému zámku černokněžníkovu: »A když se slunce schylovalo k západu, počaly se hory nížit, lesy řídnout a skály schovávaly se mezi vřesy; a když už bylo nad západem, viděl královic nedaleko před sebou železný zámek; a když už zapadalo, jel po železném mostě do brány; a jakmile zapadlo, zdvihl se železný most od sebe sám, brány zavřely se jedním rázem a královic i tovaryši jeho byli v železném hradě zajati.« — Kdo tak pochopil smysl pohádek, ten ovšem pak dovedl napsati: »Tři zlaté vlasy Děda Vševěda«, »Dlouhý, Široký a Bystrozraký« a »Zlatovlásku«. Ovšem jsou lidé, kteří pro takové věci

nemají porozumění, kteří chtějí míti mythologii bez fantasie; ale s těmi je těžko hovořiti o mythologii, jakož bylo na př. s P. Martinem Hattalou, jenž se věčně posmíval Erbenovi, že v »Kytici« zrýmoval samé »hloupé pověry«. Umí-li si kdo představiti, že »Dornröschen« neb Heinova »Lorelei« jest v poesii francouzské XVIII. věku nepomyslitelna, ten pochopí, jaký svět nám byl objeven Erbenem. *L. Š.*

Ve své nové zdramatisované pohádce čtyřaktové, v Palečkovi, vypravuje p. *Leda* tohle: Paleček, který svým rozumem hodně dopomohl Honzovi ke království, vládl za svého druha. Snažil se, seč byl, učiniti z jeho říše skutečnou říši pohádkovou, říši rovnosti i zdatnosti občanské, říši bratrství a humanity. A proto když na paměť desítiletí svého vladaření Honza jeho návodem prohlašuje rovnost všech stavů, žaloby se hrnou na Palečka. Všem jim zlomí dobrotou svého srdce i svého vtipu a rozumu ostrý hrot. Ale žaluje i on sám na sebe, že mírný byl příliš »proti škůdci říše, proti pýše zděděné« a krále viní netečností; jde pak, odchází, když v Honzovi vyburcoval zase »český vzdor a českou sílu«, jde, »by započaté dílo od jména (jeho) odepiato rostlo a (on) se světu stal jen symbolem, že obrození z nížin přichází.« Ujde nástrahám sobců a hlupců, dopomůže družině umělců, která jej z oddanosti provodila, s ním chtíc zůstati, až do pohraničních lesů »země věčných písní«, zpět domů, k obecenstvu, jímž umělci zhrdají, ale po němž a po jehož chvále spolu touží. A on, baven i šálen čertem, jenž ukazuje mu k vratkosti jeho díla, odchází do chatky matky Honzovy (ta se potom také vrátila domů umřít!) a u ní, své lásky z mládí (!), umírá.

Jak vidno, bylo-li již o Honzovi hojně nově přibásněno, zde je vše jměním autorovým, jeho pohádka. Ale ona přináší také výklad všem ideálům honzovským, vykládá symboly hry prvnější.

Tato nová hra je jednotnější, že je všeho v ní původcem Paleček; jemnější, řekl bych, že tu vlny dne, v pohádku Honzovu tu a tam rušivě zasahující, jsou čistší a bližší celé fabuli.

A tak jistě každý, komu se vloudí se zálibou v srdce rozumářský idealismus a cit Palečkův, řekne: Honza je hra spíše umělecká, Paleček filosofická. Honza se zalíbí všem, kdož milují sílu symbolů, které mají místy až rysy heroiské, Paleček těm, kdož oblibují si zkonkretnělý výklad věcí abstraktních.

A tak úhrnem Paleček ustupuje Honzovi; není tedy také ani jeho druhým dílem jako spíše jeho epilogem. *Hc.*

Lapla motýla. — Eminčina první láska jsou poněkud ovšem již zastaralého vkusu, však proto vždy dobré veselohry (prvá o 3, druhá o 1 jednání) našeho neprávem a nevděčně zapomenutého Šmilovského. Vynikají zdravou, místy neodvolatelnou žertovností a na rozdíl od toho, jak se dnes píše, téměř bezvadnou, jadrnou, ryzí, prostou češtinou. Obě hry jsou pro jeviště ochotnická jako stvořeny. *L. Š.*

Jako druhý svazek Ottovy Slavische Romanbibliothek vyšla anthologie novější polské prosy ve výběru a překladu p. B. Rogatyna pod názvem Polnische Erzähler. Trpí neucelenosti a rozptýleností

jako všecky anthologie. Ba jsou tu seskupeny nejrůznější elementy se zřejmým úmyslem, aby co možná pestře působily a aby čtenář sám se přesvědčil o bohatých možnostech vývojových, o nichž překladatel mluví v úvodní studii; podává v ní jen málo, co by usnadnilo vniknouti v taje patnácti básnických individualit, jež jsou v jeho objemné knize zastoupeny 27 črtami a povídkami. Jediný jednotící znak, jejž bych si troufal vyčísti z většiny novel, jest měkké rozcitlivění soucitných duší: jemná sentimentalita promísená krásným přírodním symbolismem u Orzeskowé, sentimentalita sestárlého světáka u Gowalewicze, sentimentalita tetičky u Konopnické, sentimentalita sociální u Gomulického, idylická u Sienkiewicze, měšťácká u Baluckého: sentimentalita stárnoucích kultur a forem, »doznívající zvuky« dle názvu povídky Boleslava Prusa. Mnoho čísel končí nářkem nebo úsměvem nad marností. Jen zcela zřídka probírá se hrdina povídky z dusivého tlaku zoufalství k jasu, síle, životu, tak u V. St. Reymonta (jehož druhá novela, mimochodem řečeno, má námět, ovzduší a pojetí příbuzny Sienkiewiczowu Quo vadis); ale také jenom zcela zřídka jsou tyto novely pravými novelami v tom smyslu, že by v nich tuhl velký bol v prosté nemilosrdné zachycení fakta, že by celá komplikace duševních bojů se zkrátila v jediný pohyb nad osudem rozhodující: s tohoto hlediska vysoko kladu Noc od Marie Rodziewiczowé, ačkoli i k této beznadějné povídce pojí se epilog s jakousi útěchou, dohrou či morálkou. Kde běží o rytířské aventury, mají někteří z autorů ve sbírce zastoupených bohatou zásobu zkušeností a poučení, třeba že ne vždy tak hluboké pozadí jako Al. Swientochowski ve svém skvělém duchaplném rozhovoru »On a ona«. *O. F.*

Poučná:

Mary Wolstonecraftová: Obrana práv žen. — Mentona Moser: Beiträge zur Wohlthätigkeit und sozialen Hilfeleistung in ihrer praktischen Anwendung.

Obrana práv žen. Napsala Mary Wollstonecraftová. Z angl. přeložila Anna Holmová. (Nákl. Jan Laichter. Otázky a názory.)

Máme přeloženy již dvě vynikající anglické knihy o otázce ženské pravá kompendia této otázky: Millovo Poddanství žen a nyní knihu Wollstonecraftové, která napsána byla asi o 70 let dříve než spis Millův, jenž řeší otázku ženskou víc po zevní, sociální stránce a tvoří, možno říci, jakýsi vhodný doplněk knihy Wollstonecraftové. Spis Millův je soustředěnější, v přesně vědecky rozčleněné látce dokazuje neoprávněnost nerovnosti ženy v rodině, ve společnosti a rozebírá otázku, co lze očekávati od nového postavení ženy pro lidstvo. Spis Millův je také jistě obrazem velice ušlechtilého muže a jeho porozumění pro velké i drobné utrpení ženino. Ale Mill nemohl a nedovedl ponížení ženy uvědomiti si přec tou měrou a tak intensivně cítiti jako Wollstone-

craftová, tedy žena sama, která na sobě všechnu ubohost a podřízenost ženy prožívala. A třeba že Mill viděl mnoho a uvedl své poznatky v souvislost vědeckou, soudím, že Wollstonecraftová v jistém směru viděla hloub. Tato spisovatelka ve své Obraně práv žen jde víc ke kořenům, víc snaží se ukázat, kde spočívají samy zárodky zla a kde především nutno počít s prací. Její kniha sice postrádá Millovy logické pevnosti a stručnosti — spisovatelka uchyluje se opět a opět od předmětu, aby oklikou se vracela, často se opakuje, takže otázky a úvahy, jež, zdá se nám, dostatečně již vyčerpala, z probraných kapitol v jiných formách vnikají i do kapitol dalších — ale jí patrně tak hluboce ty jisté otázky ležely na srdci, že hledá nová a nová slova, nová hlediska a nové důkazy, aby nám vše ozřejmila. I ona rozčlenila svou látku. Mimo úvod má kniha 13 kapitol, v nichž Wollstonecraftová pojednává o právech a povinnostech lidstva, o vládnoucím mínění o závislosti karakteru na pohlaví, o ponížení ženy a jeho různých příčinách, o názorech některých spisovatelů, kteří ženu učinili předmětem soucitu, hraničícího s opovržením (zde polemisuje hlavně s Rousseauem) atd., zkrátka i ona ukazuje a rozebírá svým způsobem postavení ženino ať již v rodině, ať ve společnosti a na konec otevírá také výhled na lepší utváření lidské společnosti za spoluúčinkování žen revoluciovaných a uvědomělých.

Tedy Wollstonecraftová chce ovšem na konec také sociální povznesení ženino, ale především a na prvém místě volá v ženě na světlo člověka, udeptanou lidskou duši. »V čem pak spočívá povznesenost člověka nad zvíře?« táže se. »Odpověď je tak jasná jako věta, že dvakrát dvě jsou čtyři: v rozumu.« A celá kniha v nejrůznějších variacích ukazuje nám, jak alfou a omegou musí být duchovní osvícení ženino. Netrpte, aby ženy »byly pokládány za otrokyně nebo za zvířata, závislá na rozumu muže, mají-li s ním společně pracovati!« Wollstonecraftová sklání se »před duchem, ne před mužem« a duchovní povznesení ženy jevi se jí proto tak důležitým, protože z duchovní obmezenosti dle jejího náhledu vyplývá všechno zlo, všechno otroctví ženino a ony nesčetné vady a nedostatky, které shledává na ženách. Wollstonecraftová řeší otázku víc psychologicky: jakmile žena přestane být bytostí nerozumnou, dostaví se i její osvobození v manželství a v lidské společnosti. »Revolucionovati ženské duše, to jediné dovede zjednat nápravu.« V manželství přestane být žena odaliskou, ve společnosti neužitečným činitelem. Duchovní povznesení ženino povznese i muže, neboť žena duchovně, rozumově vyšší bude v muži ceniti jiné vlastnosti než dnes, bude také jinou milenkou, manželkou a matkou. Nestačí ani dost podtrhnout tento závěr knihy Wollstonecraftové, to, jak ona definuje poměr ženy k muži.

Jsou to vůbec velmi bohaté kapitoly, v nichž Wollstonecraftová rozvinuje tyto své názory a myšlenky, ať již líčí stav dosavadní, vady vyplývající z nevědomosti ženiny a využitkování této nevědomosti mužem, názory mužů, dvojí morálku atd., či ať líčí nám, jak by žena měla vyhlížet, a podává-li nám tu své mínění o dívčím vychování a o národní výchově vůbec. Wollstonecraftová dobře vidí, že bez rozumového povznesení,

bez hlubšího uvědomění žena zůstala by stále na nízkém stupni, že od mládí udržovaná v neznalosti pravdy a vedená k přetvářce a k tomu, aby především muži se líbila, stále zůstala by ve své podřízenosti. Rozum je Wollstonecraftové prostě schopností zdokonalovati se nebo přesněji poznávati pravdu a nejvnitřnějším nervem nesmrtelnosti je jí možnost zdokonalení lidského ducha. Žena však »slyší od dětství, že v kráse je síla její, a tak duch se přizpůsobuje tělu, těká po svém nádherném vězení a všemožně se snaží zbožňovati je. Muži mají různá zaměstnání, která absorbují jejich pozornost a utváří jich ducha. Ženy však k jedinému odkazované, s myslí k jedinému bodu zaměřenou a spoutanou tím, co je v nich nejnižšího, jen málokdy se dovedou povznésti nad triumf okamžiku.« Jedním slovem Wollstonecraftová žádá především vnitřní emancipaci ženy. A jelikož ví, že i muž musí být jiným, aby žena byla jinou, žádá také na muži, aby byl lepším, především cudnějším a aby byl pomocníkem při emancipaci své družky.

Je zajímavo a snad leckoho zarazí, že Wollstonecraftová tak velikou váhu klade na rozum. Může být po ruce vysvětlení, že psala svou knihu v době rationalismu. Ale mně jen toto vysvětlení nestačí, vidím i hlubší důvody u spisovatelky a vyšší smysl. Wollstonecraftová má totiž plné porozumění i pro citovou stránku lidské povahy, píše s pochopením též o vášních, ale správně vidí, že úkolem člověka je, ne být hříčkou vásní, nýbrž v boji s nimi docházet hlubšího poznání a svého zdokonalení. A proto važme si jejího stanoviska, neboť, třeba že žijeme v době, kdy zase víc na city klade se váha, uvědomněme si, že city a city jsou rozdíl a že bývají velmi zvrácené city a proti zvráceným citům že bojuje právě i Wollstonecraftová. Jen zdravý cit může býti vůdcem, ale zdravý cit je cit rozumný. A měli-li bychom volit mezi citem slepým a rozumem, dejme vždy přednost rozumu! Vlastně chtějme hodně rozumu, neboť čím více bude rozumu, bude lepším i náš cit. Kniha Wollstonecraftové je kniha hluboce pravdivá a milá — po dnes pravdivá. Ovšem bude víc působit na toho, kdo rozevře ji s ochotou, plně porozumět slovům spisovatelčiným A jestliže žádá především rozumové osvícení ženino, není psána bez opravdového citu, naopak je knihou silně procítěnou a odrazem krásné, milé bytosti. Bude ještě dlouho knihou časovou, poněvadž ještě dlouho i ženy i muži budou musit usilovat o svou emancipaci tou cestou, kterou naznačila.

Na konec chtěl bych připojit k posudku o knize této nevšední Angličanky několik slov o ideálu české ženy, jak před nedávnem nastínila nám jej pí. Kunětická, tedy přední naše spisovatelka, v Zaslánu, uveřejněném proti pí. Masarykové v Národních Listech. Proto právě zde rád bych připojil poznámku, poněvadž kniha Wollstonecraftové je projevem ženy v nejvlastnějším smyslu slova emancipované, kdežto Zasláno pí. Kunětické je mně dokladem, jak u nás žena, zaujímající význačné místo, je ještě daleka opravdové emancipace. Již okolnost, jak vzniklo toto Zasláno, vypráví mnoho. Neštěstí paní Zemanové má s paní Masarykovou právě tak málo souvislosti jako pád tašky se střechy; paní Kunětická však slyšela cosi a to jí stačilo, aby sama rychle chopila se tašky a hodila jí po někom, o němž sousedsky se jí doneslo, že pád zavinil.

Její Zasláno připomíná mi jeden z oněch výbuchů, jež bývají časty u žen a jichž příčinu Wollstonecraftová shledává již v pochybené dívčí výchově. Výbuch zvrácených citů, krve, temperamentu, tedy toho všeho, co žádá pí Kunětická na české ženě a co i u ní, když psala své Zasláno, potlačilo hlas rozumu! Paní Kunětická chce na české ženě srdečný, zdravý smích, vášnivé slze, hrdost a nebezpečnou odvahu, chce krev, temperament a cit a uprostřed také světlo. Ale my všichni v Čechách a tedy i naše ženy potřebujeme za 1., za 2. a za 3. světlo, především a opět víc toho rozumu, toho duchovního osvícení, jež pro ženy reklamuje Wollstonecraftová. Krev, temperament, cit, vášnivé slze, to znamená tmu rozumu, ovládání ducha tělem a paní Kunětická podala nám tedy vlastně definici a ideál ženy staré, proti níž Wollstonecraftová již před sto lety psala svou knihu. Paní Kunětická projevila se zde stejně naturalistní jako ve svých románech.

Hodlal jsem rozebírat podrobněji Zasláno pí. Kunětické, ale referát vzrostl by mi přes míru, a podotýkám jen tudíž ještě: Pí. Kunětická klaní se hluboce pracující dělnici, klaní se ženě studované a samostatné v každém oboru, váží si ženy v domácnosti a intelligentní matky, omlouvá ženy zločinné — ale jen s podmínkou, běží-li o ženu českou. Tato čínská zeď, kterou svým Zaslánem kolem sebe a kolem své ideální české ženy zbudovala, je v dvojím směru horrentní a smutnou: žena t. zv. emancipovaná hlásá tu jednak něco, co spadá pod úroveň opravdového vzdělání a opravdové lidskosti a za druhé projevuje svoji závislost na nejubožším našem mužském českém rozumu, neboť tato čínská zeď je vlastně vynálezem nejzpátečnějších našich mužů.

A co mám říci o takových větách, jako: »Od věků nesla naše žena život!?« Pí. Kunětická ráda užívá frasí, bombastu, a kdo zná její knihy, ví, jak často pod rouškou skvělých slov zeje prázdnota. Rozeberete obraz a vidíte, že vše se střítilo. Paní Kunětická mluví také o vlivu paní Masarykové na činnost prof. Masaryka. To vlastně jako ženě mělo by se jí jen líbit. Či není to vyšší stupeň ženy a vůbec života, kde žena má duchovní vliv na muže a muž duchovní vliv na ženu, vliv, který u opravdových lidí nedá se nazvat zformováním? Paní Kunětická četla jistě mnoho knih cizojazyčných autorů — měl bych se ptát tedy, kteří nečeští lidé ji zformovali? Tam vedla by její logika.

Konečně několik slov o paní Masarykové! Myslím, že nalezlo by se u nás málo žen, které s takovou opravdovou láskou a tak do detailů zajímají se o české záležitosti, které tak všestranně stopují naši literaturu, hudbu, politické i sociální snažení, všechen kulturní náš život jako ona. A nejen passivně. Její činy nejsou sice hlučné, ale jsem přesvědčen, že jednou mnoho se bude psát o tom, co dobrého vykonala, kde a jak působila. A poněvadž nedovedl bych to lépe říci, opakuji slova Macharova: »Paní Masaryková se hájiti nemusí. Kdo měl to štěstí, štěstí, říkám výslovně, poznat v životě Ji, ženu spravedlivou, v níž cit a rozum snášejí se v nejkrásnější harmonii, ten neměl jiného přání, než aby každá žena tak cítila a pojímala své poslání v národě

svém, jak je cítí a pojímá tato Češka, jejíž vlastí byla Amerika a mateřskou řečí angličina . . .« *Z.*

Mentona Moser: Beiträge zur Wohlthätigkeit u. sozialen Hilfeleistung in ihrer praktischen Anwendung. Zürich, Verlag von Schulthess & Co., 1905.

Spisovatelka hovoří zde z bohaté zkušenosti, jíž nabyla, strávivši $2^1/_2$ roku v jednom settlementu chudých okresů londýnských a přes jeden rok v nemocnici u Londýna. Nyní působí v dobročinném spolku curyšském.

V takovémto zaměstnání zanecháme svého povrchního a sentimentálního názoru na chudobu a prostředky, jak bychom jí odpomohli, naučíme se patřiti na vše s patřičného stanoviska a zároveň poznávati různé vztahy, jež oku »dilettanta« zůstanou nepovšimnuty. — Chudoba jest otázkou národní, jest sociálním problemem jak národů, tak i celého lidstva! Bez dokonalých znalostí jak všeobecných, tak jednotlivých poměrů jest každá dobročinnost přímo neb nepřímo škodlivou. Žebrák klepe na naše dvéře a slze vypráví nám o svých útrapách; darujeme mu několik haléřů: děkuje odchází — ku nejbližším dveřím, kdež se totéž opakuje! Víme, kdo byl tento žebrák a zda jeho výroky spočívaly na pravdě? — V žebráku vidíme zjev ojedinělý, kdežto on jest pouhým dílem velkého souvislého celku, jest náhodně naším okem postřehnutou obětí nízkých poměrů, vážných nedostatků. Kdo chce dobrodiní s úspěchem prokazovati, jest nucen prostudovati tyto poměry, aby »dilettantské« udílení almužny nahradil sociální pomocí, založenou na širším podkladě.

Co jest vlastně chudoba? Výrazem tímto bývá po většině označován materielní nedostatek, t. j. nedostatek existenčních prostředků nevyhnutelných k živobytí. Avšak výraz ten uzavírá do sebe ještě velký obor nedostatkův a vad duševních, jakož i fysických slabostí, jež samy o sobě stěžují boj o život. Lze tudíž rozeznávati psychickou, fysickou a materielní chudobu; přesně odlišené se ovšem v praxi nevyskytují, neboť jeden tvar chudoby podmiňuje druhý, aneb jsou všechny tři tak úzce spojeny, že na nás působí celistvým dojmem bídy.

Kromě toho jest dobře přesně odlišovati přechodnou chudobu od trvalé. Obě tyto formy vyžadují v praxi úplně rozdílného opatření, spojeného vždy s nesmírnou obezřetností. V případech přechodné, t. j. ostře vystupující nouze jest třeba dáti pozor, aby se nestala trvalou. V případech pak trvalé nouze jest nutno dobře uvážiti, zda přímým neb nepřímým vlivem neuškodíme, a zda by nebylo lépe již předem prosebníky odmítnouti. Zní to sice v prvém okamžiku nemilosrdně, avšak zkušenost učí, že jistá okamžitá necitelnost prokázala nezřídka službu největšího milosrdenství. Tato věta doložena jest případem, kdy dobročinnost, prokazovaná na nepravém místě, přivedla pozvolna rodinu do propasti pauperismu. Almužna a nedostatečné podpory jsou spíše ke škodě než k užitku. Hmotné podpory má býti užito pouze v nejvyšším nedostatku aneb jakožto prostředku k obnovení samostatnosti podporovaného: vždy však má býti spojena s naším osobním vlivem. Na poslední jest kladen velký důraz. Netušíme, že by u chudých pod

vrstvou drsnosti mohl býti skryt jemnocit, avšak on zde jest! Jaký dalekosáhlý vliv může míti melodie, pěkný hlas neb předmět i na zdánlivě nejzpustlejší povahy! Proto se zasazují dobrodinci velmi horlivě o zájem pro pěstování květin u chudých: semena jsou zdarma mezi chudé rozdávána, pořádány výstavy s udílením cen. V chudých okresích velkoměst jsou též pořádány výstavy obrazů, vhodné přednášky a hudební večery jsou chudým učiněny přístupnými k povznesení a oblažení všech, jimž až doposud bylo žíti neutěšeně a jednotvárně. Jest zapotřebí mnoho opatrnosti, taktu a jemnocitu, než získáme tento vliv na chudé, a časté zklamání, jehož se dobrodinci dožili, lze pouze tím vysvětliti, že nenalezli pravého tonu, jenž by jim otevřel úplnou důvěru podporovaných. Chudí touží mnohem méně po tvrdém penízi a darech lidí vzdálených a cizích, jako po osobních, blahodárných vztazích, vůbec po člověku, po duševní kráse; po tom hladoví a žízní! Než dojdeme k tomuto názoru, než spatříme zde důležitý bod všech sociálních snah, bloudíme nutně po nepravých cestách, a nemůžeme ani štěstí přinésti ani uspokojení kliditi. — Dobrodinci bývají chudými občas podváděni; proto se však nemají hněvati, nýbrž si uvědomiti, jak často sociálně výše postavení nižších využitkovali a oklamali. Jak mnohý velkoprůmyslník děkuje za své milliony využitkování slabých dítek!

Proti chudobě lze jedině zdárně a soustavně vystupovati prostřednictvím dobročinných spolků, neboť tyto vyrovnají nedostatky jednotlivců. Úspěch spolků závisí od zásad a nezvratné pevnosti. Účelem jich jest výchova členů a výchova lidu prostřednictvím členů. Dobročinné spolky by měly souviseti a vzájemně se dorozumívati, jako jest to ve Frankfurtě n. M., Berlíně a jiných městech, kdež dávají jednotlivé spolky centrálnímu odboru zprávy o své působnosti. Tím by se odpomohlo zneužití a dvojnásobným podporám. Naprostou potřebou by se ukázalo pevné stanovení principů podpor, jichž uskutečnění by zajistilo větší úspěchy dobročinnosti a sociální pomoci.

Mentona Moserová žádá reformu dobročinných spolků a zároveň dává radu, jak by se mělo postupovati. Rady prozrazující tak mnohou zkušenost nemohou zůstati nepovšimnuty. Ovšem dobročinnost je zjevem přechodným, aie za dnešních sociálních poměrů zatím nutným. Kéž by vřelá slova tohoto malého spisu i u nás ohlasu nalezla! *H.*

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. L. Gumplowicz, Geschichte der Staatstheorien, 1905, za 10 Mk. — M. v. Reusner, Die russischen Kämpfe um Recht und Freiheit, 1905. — E. Schalk, Der Weltkampf der Völker, mit besonderer Bezugnahme auf Deutschland und die Ver. Staaten, 1905. — A. Manes, Versicherungswesen, 1905, za 10 Mk. — G. Jaeckh, Die Internationale. Eine Denkschrift zur 40jährigen Gründung der internat. Arbeiterassociation, 1905. — Dr. J. Hatschek, Systematisches Englisches Staatsrecht, I. Bd., 1905. — Professor K. Gareis, Die Fortschritte des internationalen Rechts im letzten Menschenalter, 1904. — M. Maurenbrecher, Die Hohenzollerlegende, 1905: dějiny Pruska se socialistického hlediska, vychází po sešitech. — E. Haffe, Das Deutsche Reich als Nationalstaat, 1905. — Č. Zibrt, Bibliografie české historie, III, 1, 1904. — M. Spahn, Leo XIII., 1905. — Professor A. Heubaum, Geschichte des deutschen Bildungswesens seit der Mitte des XVII. Jahrhunderts. I. Bd., 1905: našim historikům pedagogiky sluší obhájit Komenského proti snaze autora, vyvýšit jiné pedagogy, na úkor Komenského a Ratichia. — Ueber Kindererziehung. Erlebtes und Gedachtes von Otto Baumgarten, 1905. — Dr. Stehr, Alkoholgenuss und wirtschaftliche Arbeit, 1904. — Histoire de l'art depuis les premiers temps chrétiens jusqu' à nos jours, sous la direction de A. Michel, 1905: celé dílo bude 8 svazků, jeden po 15 frk., četné, nádherné obrazy. — Der Säemann Monatsschrift für paedagog. Reform. Von der Hamburger Lehrervereinigung, 1905, ročník 5 Mk. — Pražská Lidová revue. Měsíčník věnovaný vzdělání a kulturním potřebám lidu, 1905: zajímavý a velmi slušný pokus o lacinou lidovou revui; číslo po 20 haléřích, ročně K 2·50. — Dr. J. Friedländer, Robert Meyer (Klassiker der Naturwissenschaften, I), 1905. — Dr. L. K. Goetz, Der Ultramontanismus als Weltanschauung auf Grund des Syllabus quellenmässig dargestellt, 1905, za Mk 3·50. — A. Harnack, Militia Christi, die christliche Religion und der Soldatenstand in den ersten drei Jahrhunderten, 1905. — Die Auferstehung Christi. Die Berichte über Auferstehung, Himmelfahrt und Pfingsten, v. Professor A. Meyer, 1905:

psychologie řečených vidění. — M. Zdiechowski, Pestis perniciosissima. Charakteristik der modernen Strömungen im Katholicismus, 1905. — Der Islam, d. h. die Ergebung in Gottes heiligen Willen von Schmitz du Moulin, 1905: spis Němce, jenž přijal mohamedanism, apologie islamu. — Die halben Christen und der ganze Teufel. Höllenfahrten des Aberglaubens, von G. Keben, 1905, za 3 Mk: analyse pověry. —

Co jsou Židé? Na otázku tu, nepozbývající časovosti, odpovídá instruktivně dr. Alexander Sokolowsky v 33. čís. XIX. sv. týdeníku »Naturwissenschaftliche Wochenschrift«.

Dr. C. H. Stratz, učinil si úkolem, odpověděti na otázku »Co jsou Židé?« ethnograficko-anthropologickou studií. Stratz poznal Židy netoliko v Evropě, nýbrž i v jiných dílech zemských bytující.

Soudy rozličných autorův o Židech nad míru se rozcházejí; většinou se autorové spokojují negativním tvrzením, upírajíce Židům ráz plemene a národu vůbec, aniž dokazují, co vlastně Židé jsou. Dle mínění Stratzova vzniká veliká nejasnost výměru o Židech hlavně tím, že se nerozlišuje přesně ethnografické a anthropologické stanovisko posuzovatelův. S ethnografického stanoviska víme, že před 2000 lety byl židovský národ, jenž měl svůj vlastní jazyk a svou vlastní kulturu a jako nejdůležitější zástupce monotheistické myšlenky o Bohu způsoboval hlubokosáhlý vliv v duchový vývoj evropských národů kulturních, kteří dnes jsou prvními. S anthropologického stanoviska my Evropané jsme si upravili určitý tělesný typus, jejž se zálibou zoveme semitským, v příkrou protivu jej stavějíce proti germánskému.

Jako národ Židé asi před 2000 lety vyplnili své kulturně dějinné poslání a přestali pak trvati. Všechny pozdější stupně vývoje evropských národů jsou na podstati starého kulturního pokladu Židův, jejž oni po zničení říše jejich zanášeli do všech zemí. Křesťanství a islam jsou vývojně dějinně zdůvodněné přetvořeniny židovské víry, ana židovská Bible jest dosud základem všech theologických pojmův.

Zamění-li tudy Žid svou víru za křesťanskou nebo mohamedánskou, tedy tím sotva z vlastní své sféry vystupuje. Poněvadž v novém okolí shledává opět tytéž vůdčí myšlenky, kteréž oduševňovaly jednou jeho předky, bývá mu na snadě, připojovati se národu, v němžto žije, jako dědic mezi dědici vlastní jeho minulosti.

Shlediska kulturně-historického Židé tedy byli národem. Jejich kulturní majetek přešel dnes do rukou národů nejvíce vyvinutých; jejich potomci se částečně rozplynuli v těchto národech, částečně zachovali v nich svou starou kulturu v původním tvaru. Dnešního dne Žid není žádným Židem, jest Němcem, Franzouzem, Angličanem nebo Portugalcem mosaického náboženství. Z toho se udává, že víra sama dnes nepostačuje k výměru Židů. Prohlédáme-li k Židům se stanoviska anthropologického, tedy příslušejí dle svého původu k plemeni středomořskému, bílému, dřív indogermánským, kavkazským neb arijským řečenému. S asijsko indických původních sídel plémě to se rozšířilo třemi větvemi po zemích západně ležících, severské (nordické) po severní

Evropě, románské po evropských zemích při Středomoří a třetí po afrických zemích středomořských. K této třetí, africké větvi náležejí také Židé. Za svého vystoupení v dějinách byli již kulturním národem velmi pokročilým, netvořili tedy, jako ostatní jiní kulturní národové, ryzího plemene v přesném slova smyslu, nýbrž směs rozličných pranárodů v nich zaniklých. Jací to byli pranárodové, nelze stanoviti u Židův, tak jako ne u bílého plemene vůbec.

Co se v Evropě pokládá za typus židovský, není vlastně nic jiného nežli typus oné třetí severoafrické větve velikého, bílého plemene, jehož Židé se stali v druhých plemenných větvích zástupcem jediným.

Karakteristickými pro ten typus jsou zejména pysky poněkud naduté, jež pocházejí od příměsi nigritské, mulatský rys a veliké tmavé oči s vrchním víčkem silně vyvinutým. Tyto tělesné vlastnosti, jak Stratz zdůrazňuje z vlastního názoru, nejsou nikterak výhradně židovskými. Vyzřejmuje věc hned, přijdeme-li z Evropy do krajin, jež jsou obydleny větší měrou nebo převážně třetí bílou větví. Tak se shledávají ve Španělích, na severu Afriky, na východě Evropy na Balkánském poloostrovu, v Malé Asii četné obličeje »židovské« a »židovskému podobné«.

U evropských Židů docházejí znaky bílého plemene výrazu způsobem zcela zvláště výrazným. Vedle postav štíhlých shledávají se četné jiné, na kterých vše jest nemotorné, krátké, tlusté, kteréžto podvojné dělení snad lze prokázati u všech plemen kulturních.

Evropští Židé se však nevyznačují toliko mocněji projeveným rázem bílého plemene v třetí větvi, nýbrž také větším procentem individuí tělesně vadných jak před národem, v němž žijí, tak i před Židy mimoevropskými. Mimo křivé nohy, plochá chodidla, vysedlý hřbet, plochý hrudník shledávají se u nich dědičné tělesné nemoci, jako dna, úplavice, rheumatické neduhy a j. mnohem častěji. Protivou toho bývají u nich duchové vlohy neobyčejnou měrou vyvinuty, a Židé tou stránkou předčí procenty daleko nad své okolí. Neduživé a ošklivé Židy vídáme často, hloupé téměř nikdy. Dle Stratze okolnost ta může býti nenuceně vyložena sociálním ostředím, v kterém Židé od staletí obcovali. Vlastní vůlí a vnějším nátlakem zabírali osamocené postavení mezi národy je obklučujícími, a byli tudy odkázáni na větší rozplemeňování se mezi sebou, které mělo následkem silnější vždy vynikání individuálních povah, stávajících se dědičnými. Mnohé prameny výživné, jež vyhledávají silného těla, tak jmenovitě lov, zemědělství a vojenská služba, byly jim uzavřeny, takže se pohlavní výběr vždy více musil stavovati na zdokonalování vlastností duševních. Tak se utvořil časem svérodý židovský typus, který bývá v Evropě pokládán za karakteristický pro Žida.

Ale nejsou toliko Židé, ani tak vyhlížejí, alébrž jest skutečností, že se židovský typus shledává mezi všemi plemeny u jednotlivých individuí a rodin. Baelz shledal m. j. semitský typus u Japanců, Deniker u kmene Toda, jenž se velmi omezuje na plemenění mezi sebou, von den Steinen u Bakairiův a Stratz sám u Indiánů severoamerických, za příkl. Creckův a Choctavův, a u Indonesiův. U Papuův

a Kafrů zjištěn také semitský typus. I staří Inkové jevili často typus »židovský«. Stratz může z vlastní zkušenosti dosvědčiti, že viděl ušlechtilé židovské obličeje netoliko v jawajských knížecích rodinách, nýbrž i ve všech praněmeckých a prafrancouzských rodinách aristokratických a také v starých rodinách nizozemských.

Vlastní ryze židovský typus se tudy nerozeznává bytně od typu severoafrické větve plemene středomořského. Židovský typus, pojímaný v Evropě za význačný, není obzvláštností toliko Židů, nýbrž shledává se více méně často mezi všemi plemeny země. Neníť ani karakterem kmenovým ani plemenným, nýbrž jedině nahromaděním individuálních odchylek, jež se byly staly silným, po staletí trvajícím mezi sebou se plemeněním, dědičnými, mocnějším vynikáním individuality oproti obecným znakům plemenným. *Kč.*

Mezinárodní kongress proti nemravné literatuře konán byl v říjnu m. r. v Kolíně n. R. Podnět k němu dala všeobecná porada německých »spolků mravnosti«. Myšlenka svolati kongress ten došla souhlasu v Belgii, v Hollandsku, ve Švýcarsku, v Rakousku, v Italii, v Anglicku, v Dánsku, ve Švédsku, Norsku a ve Spojených státech severoamerických; všechny řečené země vyslaly také na kongress své zástupce. Předsedou kongressu byl farář Weber, muž o vnitřní missie v Německu zasloužilý, jenž jest předsedou tamějších »spolků mravnosti«. Od vlád těch, kterých došla prohlášení souhlasu; některé také se daly na kongressu zastupovati. Předseda zahajuje kongres pronesl přání a naději, že hlavy státu a vlády propůjčí hnutí proti znemravňování literaturou své pomoci a také své moci, aby byl lid, především však lidový dorost, chráněn před neslýchaným zamořováním a otravováním. Dle zprávy o rozšíření nemravné literatury v rozličných zemích jest rozšíření to v některých zemích zrovna úžasné. Zejména hrozný jest stav také v Rakousku. Případnou zprávu podával vrchní církevní rada dr. Wity-Oberlin. Zpráva jeho opírala se o data úřední. Rakousko se zrovna zaplavuje nemravnými romány, vyobrazeními, žertovnými pohlednicemi, fotografiemi, neplechými ohláškami v novinách. Většinou přicházejí věci příslušné sem z Pešti. Zvláště věci perversně nemravné a fotografie, jež představují nemravné jednání s dětmi, docházejí rozšíření vždy většího. — Ve Francouzsku, kteréž ode dávna bývalo hlavním krbem neplechého písemnictví, jest silný protiproud, vzniklý před několika lety. Hlavním předbojcem jeho jest senátor Béranger. Utvořily se tam dvě společnosti na potírání nemravnosti, jež rozvíjejí čilou činnost. — V Anglicku se nastupuje proti této nepleše přísnými tresty. Za zásadu tam platí: Nemravným jest, co škodí mládeži. Ale přes přísné tresty ani tam nemravná literatura dosud nevymizela; ba jest velmi rozšířena. — Zevrubnou zprávu o poměrech v Německu podával generální sekretář německých spolků mravnosti, pastor Bohn. Ten dovozoval mimo jiné, že jest málo škodlivin, jež působí tak ničivě, jako nemravná literatura. Spisy druhu toho jsou na podiv laciné a dostávají se proto spoustami v ruce nemajetných lidí, jako učňův, studujících, služek atd. Jest věcí velmi nesnadnou,

staviti rozšiřování literatury té. Účastňují se ho houfy kolportérů, četní knihkupci, a především nesvědomití spisovatelé a spisovatelky, již se všichni vší mocí brání proti všemu, což by jejich řemeslu mohlo býti na újmu. Však i ctihodní spisovatelé a umělci hledí na snahy o potírání nemravné literatury s obavou a nedůvěrou. Obávají se, že se tím vytyčují jejich volnému tvoření obtížné ohrady, že se tím brzdí zdravý pokrok v umění, že se má tím zhatiti umělci radost z jeho tvoření. — Naše hnutí není však namířeno proti mistrovským dílům klassikův, nesmrtelných básníků, malířův a sochařův, ale ovšem proti literatuře, která činí ženu cizoložnicí a pannu nevěstkou, kteráž otravuje jinocha, že jest mu pak plakati, nad ztrátou let své mladosti, která mate jeho mravní jednání, cítění a myšlení, takže se potom své manželce nemůže ani podívati do očí. Proti tomuto smetí a proti této špíně nastupujeme, jež se nám lepí všude na ulici na paty, které nás obklíčují všude, kde jsme a dýcháme: u výkladních oken a v knihkupectvích, v holírnách, v knihařských závodech a v trafikách, ba i v prodejnách mýdla a zeleniny, na ulicích a náměstích, na nádražích a ve vozích železničních — a odevšad se nám házejí drzou rukou v obličej. — Ve Spojených státech severoamerických dostoupilo rozšíření nemravných spisův a neplechých obrazů výše k neuvěření. Pornografické výrobky mají odbyt do statisícův exemplářů. V jednom knihkupectví zabaveno 49.000 kuvertů s kluzkými podobiznami; v jedné dílně 60.000 nemravných brožur, 3.000 nestoudných obrazův a 2000 fotografických negativů necudného druhu. V dílnách těch hotoví neuvěřitelné fotografie — mladé holky! Názvy takových neplechých spisů bývají částečně tak ohavné, že jich neslušno ani prosloviti. Člověk si může pomysliti nejhorší, aniž dospívá smutné skutečnosti. Zvláště mají tam namířeno na mladé dívky, jimž se zasílají spousty takových hanebných spisův. A děje se tam vše, ač jest v Americe rozšiřovati nemravné knihy a obrazy pod trestem zapovědeno. — V Belgii jsou podobné poměry jako v Rakousku. — V Nizozemí, v Norsku a Švýcarech si stěžují, že je tam zaplavují neplechými knihami, pohlednicemi a obrazy hlavně z Německa; do Švýcarska se mnoho dováží také z Rakouska, Francie a Italie. — V Italii jest literatura pornografická v bujném rozkvětu. Mimo nemravná návěští působí tam nejvíce zkázy populární lékařské spisy (také u nás přetlumočované!). Tato medicinská břídilská literatura jest zrovna morovou hlízou pro politováníhodné obyvatelstvo, jež kupuje takový jed za drahé peníze.

Švýcarský zástupce na kongressu prohlásil, že předseda spolkový má úmysl, svolati r. 1905 politický kongres (zástupců všech vlád) do Bernu, aby se radil o společných prostředcích na potírání takové literatury. *Kč.*

Rukopisů Nového Zákona je podle statistiky Sodenovy (von Soden, Die Schriften des N. T. in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt I, 1, 1902) 2339: 1725 k evangeliím, 520 ke Skutkům ap. a kat. ep., 619 k Pavlovi, 229 ke Zjevení.

Lobkowicz a ostatní.

Kníže Jiří Kristián z Lobkowicz s patrným zadostučiněním ukládá dary, adresy i přípisy ještě jednou, nebo poprvé, pročítá ty nekonečné různé a přece tak stejné projevy úcty a lásky a ukládá do rodinného archivu.

Bylo konstatováno, že pocta, které se nejvyššímu maršálku českého království 14. května 1905 dostalo, převyšovala všechny dosavadní projevy toho druhu. Pravda: ani Palacký se podobných oslav nedožil. Slavnosti minuly bez rušivého tónu, neboť i ony vrstvy celého národa, které z příčin zásadních se slavnosti nesúčastnily nebo se proti oslavám vyslovovaly, zachovaly reservu. Proti osobě oslavencově zajisté se nevyslovujeme. Vážnost, bedlivost a píle, kterou nejvyšší maršálek království českého věnoval všem jeho svěřeným úkolům a úřadům, zasluhují sympatií. O knížeti Jiřím lze říci, že žil život vzorný a platí to u něho vskutku o něco více, poněvadž tento vzorný život soukromý i veřejný, zejména v jeho společnosti stává se vzácnějším úkazem, dík privilegiím, která pro šlechtu se udržují. O knížeti z Lobkowicz nepronikly do veřejnosti nikdy »zajímavé« historky, jak jsou nyní v módě i v kruzích nejvyšších, kníže Jiří nebyl nikdy v oné společnosti svých rodových soudruhů, která považuje honby, karty, koně a ženy za životní svou úlohu. Před těmito vlastnostmi knížete z Lobkowicz má úctu i jeho politický nepřítel.

Avšak v zemském výboru království českého ustavil se zvláštní oslavný výbor pro sedmdesáté narozeniny nejvyššího maršálka a pomocí dra Herolda z tohoto svátku Jiřího z Lobkowicz měl se státi všeobecný svátek národní.

Kdyby kníže Jiří z Lobkowiz byl chefem strany třeba šlechtické, která je členem všeobecné organisace celého národa, měla by politická slavnost důvod. Nebylo by to úkazem ojedinělým a snad ne ani u nás specifickým, že by v osobě chefa strany uctí-

vána byla jeho celá strana, její zásady a její taktika. V Uhrách zejména je zvyk, který podobný způsob oslavovací nejlépe illustruje. K novému roku gratulují tam politické strany svým chefům hromadně a při té gratulaci pronášeny od let velké politické, zhusta i programové řeči. Avšak kníže z Lobkowicz není takovým chefem strany, t. j. on své strany nemá. Kníže Jiří z Lobkowicz je ve své straně sám a sám. Splendid isolation. V celém svém kruhu, mezi všemi svými přátely nenajde již ani jednoho druha v pravém toho slova smyslu. Před rokem zemřelý kníže Karel Schwarzenberg byl poslední. — Šlechta »česká« nemá více osobností podobných. Ta politická škola šlechtická, ze které vyšli oba Clamové, Karel Schwarzenberg st. a Jiří z Lobkowicz — ta více neexistuje. Nejvyšší maršálek nynější je posledním její odchovancem. Proto také nemá strany v tomto smyslu slova — zajisté, že celá šlechta v Čechách uznává knížete Jiřího jen za »chefa šlechty«.

Kníže Jiří z Lobkowicz byl oslavován jako skutečně český šlechtic. Budiž. Kde je tu soudruh Lobkowiczův? Připouštíme, že princ dr. Bedřich Schwarzenberg mu stojí ze všech nejblíže — ale není onoho soudruha. Znalost češtiny mezi šlechtou je praminimální, na prstech lze spočítat šlechtice, kteří správně česky mluví a píšou. V letech padesátých člen rodiny Schwarzenberské nechtěl přijmouti mandát na sněm český, poněvadž — ačkoliv se počítal mezi nejpravověrnější státoprávníky — nikdy valně česky neuměl a tu trošku na vojně zapomněl a proto český lid na sněmu »spravovati« se nepokládal schopným.

Jednací řeč nynějších poslanců šlechtických je pouze němčina: ani předseda šlechtického klubu na sněmu českém, hrabě Buquoy, ani předseda klubu na říšské radě, hrabě Sylva Taroucca, nemluví a neumí správně česky. Ale oba páni jsou vůdci »české« šlechty, to jest oné frakce šlechtické, která se drží starého, kdysi, státoprávního programu. O tom, že rodiny jejich, že jich ženy a děti by znaly česky, ovšem nemůže být ani řeči. Ani tam ne, kde muž sám česky umí. Je celá řada případů, že ženy šlechticů, již dokonce už česky studovali, neumějí česky a ovšem panu manželu ani nenapadá, aby paní hraběnku obtěžoval českou mluvnicí. Čeští šlechtici mezi studentstvem jsou vzácností; a je to z důvodů právě uvedených docela přirozeno: nezná-li matka česky, jak má učit své děti, jak je může posílat do českých škol? Namnoze šlechtické děti bývají vychovávány doma, jako privatisté, konversace

musí být záhy německá a francouzská a velebný pán vychovatel je také Němec. Kde se tu má vzít znalost češtiny, a kde především český cit, kde láska a úcta k národu, který knížecí nebo hraběcí otec zastupuje na říšské radě anebo na českém sněmu?! Kapitola o české vědě a českém umění a poměru k české šlechtě je stejně otřepaná. V jediném českém divadle bude asi pět abonentů, deset pravidelných návštěvníků, kdežto německé divadlo stále se těší přízni českých kruhů šlechtických. O českou vědu nemá šlechta ani tolik zásluh, co by za nehet vešlo. Kolik českých knih, kolik českých obrazů do roka šlechta kupuje, o tom mluvit je směšno a trpko zároveň. Jsme přesvědčeni, že českou literaturu šlechta zná jen z panské sněmovny, pokud zná Vrchlického. Co se v české literatuře dělo a děje mimo něho, o tom nemá asi nikdo ze šlechty ani zdání. Byla by zajímavou statistika abonentů českých listů mezi šlechtou. »Český šlechtic« abonuje si především »Fremdenblatt«, poněvadž je to list vídeňského dvora, a pak nejvýš ještě »Politik«. Snad několik »Vaterlandů« a »Neue Freie Presse« najdeš v domě aktivních politiků šlechtických. Vypravuje se dokonce, že jsou mezi historickou šlechtou lidé, kteří čtou jenom — »Vaterland«. »Vaterland« je listem šlechtou vydržovaným a založeným a (snad proto?) nejchudším listem ve Vídni. I stalo se prý jednou členu šlechty *české*, že při setkání se s jiným kavalírem byl tázán na své mínění o sensační události, která právě toho jitra byla ve všech listech vídeňských. Kníže pán byl celý udiven. Nevěděl o ní. »Jak se to stalo? Vždyť ve »Vaterlandu« nic nestálo?«

Víme dobře, že jsme zde neuvedli nic nového. Věci ty jsou známy celému národu, všem vrstvám českého národa i aranžérům slavnostních dnů, i dru Heroldovi. A *přec*? Ano přec, poněvadž je celý poměr české šlechty nevyjasněn jako celá řada jiných a kardinálních otázek české politiky. Od svého vstupu do řad českých politiků žije šlechta jaksi na otevřený účet. My takových otevřených účtů máme celou řadu, s Rakouskem, s našimi Němci a židy, s Maďary, Poláky a ostatními Slovany. Za to, že šlechta směla hrát a hraje u nás tak velkou politickou roli, propůjčila nám plášť své státoprávní politiky. Jiného nám nepodala nic, pranic. Hlasuje s námi, když se jí to hodí, je naším »politickým spojencem«, a to nejnespolehlivějším, jinak nám zůstává cizí jak byla vždy a vždy zůstane. Vždyť při každé maličkosti, všude tam, kde jedná bez předchozího plánu, bez předchozí úmluvy, spontanně,

bezprostředně chová se cize. I ty podpisy na adresu knížeti Jiřímu, podpisy nejčeštějších prý kavalírů, Karla Schwarzenberga a Jana Harracha (předsedy »Komenského« ve Vídni) byly německé!! Komu z našich lidí, kterému jinému předsedovi českého společku nebo dokonce okresnímu starostovi, zemskému výboru byla by podobná beztaktnost odpuštěna?

Když už jsme se zmínili o těch nevyrovnaných účtech, budiž dovolena paralela mezi dvěma těmi účty: se šlechtou a se — židy. Také se židy mezi námi vedeme boj snazší, poněvadž jejich závislost hospodářská je větší, posice sociální menší. Vše, co jsme řekli o české šlechtě, platí také více nebo méně o našich židech, ačkoli dlužno konstatovati, že se co rok jeví velký pokrok, jelikož mladá generace židovská čím dál, tím více upřímněji a cele lne k nám. Ale velká většina židů, zejména pražských, hlasuje s námi, ale víc nic. Ani židé neznají českého divadla, literatury, umění, vědy. Místo »Vaterlandu« a »Fremdenblattu« čtou »Prager Tagblatt« a »Neue Freie Presse«. Nikdo nám nepřicházej s antisemitickými úkazy v našem životě, jsou ojediněly a je jich u Němců mnohem více, a citelnějších pro židy. A porovnáváme-li poměr náš k židům a k šlechtě, musíme přiznat židům velikou »polehčující okolnost«, nehledě ani k tomu, že židé a priori nepožadují takových výhod jako šlechta: tradice židů je vskutku německá, z různých příčin, jichž uvažování patří na jiný list. Židé, vytýkáme-li jim strannictví pro Němce mezi námi, odvolávají se, že nutno vyčkat vývoje, poněvadž ta jejich tradice je jiná, ale »naše« šlechta odvolává se právě naopak na český svůj původ, na staleté české tradice svých rodin. Jak řečeno, poměry se mění a židé postřehnouce v první řadě vlastní prospěch, vzdávají se své německé tradice; dnes nalézáme již židy ve všech vrstvách české společnosti při společné práci.

Řekli jsme, že šlechta žije na otevřený účet za to, že nám propůjčila svůj státoprávní plášť. Nechceme zde rozbírat, co nám ten plášť přinesl škody, co prospěchu. Fakticky ale šlechta měla svůj účet u Staročechů, využila toho úvěru pro své účely tak vydatně, že svého věřitele zničila, poněvadž jej donutila prohazardovati celý jeho fond politický. Když Staročeši byli na mizině, šlechta po krátkém váhání vstoupila v týž poměr k Mladočechům a nic jí nevadilo, že nový věřitel má jiné zboží. Kam ta politická spojenectví vedla, vidíme — myši opouštějí tonoucí loď. Agrární strana je na obzoru a princ Schwarzenberg komanduje již nyní agrárníky,

nový důkaz, že šlechta pravé spojitosti s českým národem nemá, že jej potřebuje pouze pro své účely, jako žebřík ke svým cílům. Proto také »česká« šlechta — jediná na světě — prohlašuje, že není národní stranou, že jí být nemůže, že je »sprostředkujícím elementem«. Mezi tím, co celý národ po padesát let vede boj čistě nacionalistický, šlechtičtí jeho předáci stavěli a stavějí se mimo bojující.

Jen tak přece mohlo se státi to, co se nám stalo s Františkem Thunem. Jako »korunovační místodržitel« započal svou kariéru, jako příslušník naší šlechty, která neumí česky, nezná český lid a jeho bytost, nemá smysl a cit pro jeho cíle, jako »gigrle-Alba« odešel, nenáviděn, tupen a proklínán, aby nás po krátké době nalezl opět u svých nohou jako chef kabinetu, v němž zasedal mladočeský vůdce. A zase žádná vláda, žádný kabinet nás politicky tak nezneužil, tak nediskreditoval jako kabinet tohoto českého kavalíra, který si přál korunovaci. Hrabě Thun byl typickým představitelem oné šlechty, které kníže Lobkowicz je domnělým chefem.

* * *

Kdyby Jiří z Lobkowicz vskutku byl tím, zač byl oslavován, nesměly tyto poměry v jeho společnosti setrvávat. Kníže Lobkowicz musel celé a velké své autority mezi svou družinou využitkovat v první řadě k nápravě. Byl-li jeho český cit takový, jak se nám o něm tvrdí, nesměl trpět takové okolí. V tom právě leží celý nepoměr tohoto oslavování, že vyšlo z úzkých mezí osobních projevů a že ve všech vrstvách národa vzbuzován dojem, že oslavován Jiří z Lobkowicz jako vůdce a representant české šlechty stejně cítící a jednající. Tento sebeklam nejen doma, ale i všude mimo naše poměry nám škodil a škodí. Nejen, že všichni pokrokoví lidé nás považují za nohsledy klerikálně zpátečnické šlechty a následkem za zpronevěrce na vlastní své minulosti, tento sebeklam vzbuzoval a vzbuzuje domněnku, že my žijeme z mozolů této šlechty.

Tomu politickému vůdcovství Lobkowiczů, Thunů a Schwarzenbergů rozumí se dnes ještě tak, jakoby vše to, co jsme po svém probuzení získali, dosáhli jen pomocí své »mocné« pyšné šlechty. A zatím pravý opak je pravdou. Když český národ kulturně a politicky se probouzel, zajisté, že někteří šlechtici pomáhali křísit a probouzet. Ale ti starší mezi nimi brzy po prvních krocích probuzeného národa zemřeli, ti ostatní se od nás odloučili ihned, když jsme chtěli žít vlastní svůj život, život český, demokratický, pokrokový.

Jak málo se šlechta stará o naše potřeby, požadavky a zájmy, o tom právě z posledních let politického boje a postupu nesčetné důkazy. Jeden z nich zvlášť je zajímavý. Je známo, že poměry na českém sněmu hned od počátku regimu Koerbrova byly předmětem nejbedlivějšího »uvažování« všech súčastněných stran, změna volebního a zemského řádu stála od počátku na denním pořádku onoho uvažování. Tu pojednou z čista jasna bylo překvapenému světu oznámeno, že se panu dr. Koerbrovi podařilo s vůdci konservativní šlechty smluviti kompromis za německý velkostatek. Konservativní šlechta postoupila ústavověrné prostě 21 mandátů. Těchto 21 hlasů mohlo tvořit v tehdejší době, kdy se s dr. Koerbrem ještě politicky obchodovalo, předmět jisté kompensace. Dr. Koerbrovi, jenž v ústavověrném velkostatku na říšské radě měl nejvěrnější přívržence, záleželo na tom, zjednati jí i na českém sněmu opět místo, které sama opustila. Jedenadvacet německých hlasů velkostatkářských znamenalo také pro ostatní německé strany positivní posilu už proto, poněvadž se německý velkostatek jak známo chová nacionálně mnohem lépe než náš. Jen dr. Koerber i vůdcové české šlechty byli by tenkrát zajisté získali s německé strany nějakou kompensaci za tuto koncesi, kdyby vysoceurozeným pánům bylo záleželo na politických zájmech našeho národa. Ale chytrý pan dr. Koerber přišel na pány se známou písničkou: »Koruna si toho přeje« — a hrabě Osvald Thun se svou družinou obsadili 21 křesel na českém sněmu. Jako zralý plod padl tento kompromis Němcům do klína před změnou volebního řádu. Že se šlechta při nynějším jednání o této reformě se svými německými druhy shodla, nemůžeme jí mít ani za zlé. Volební reforma spracována byla mladočeským vůdcem — mladočeštější a lidovější než pan dr. Herold, ani kníže Lobkowicz ani hrabě Buquoy býti nemusí.

Česká šlechta ani hmotně ani morálně neposkytla českým poslancům posily, když byli 1899 tak hanebně poraženi a celého boje, který veden co revanche za 17. říjen onoho roku, šlechta se nesúčastnila. Ale když se zdálo 1901, že lze docíliti jistého smíru, když nastávaly, slavní dnové císařské cesty do Čech, obsadila šlechta opět první místa. Doslovně řečeno: je známo, že jeden z nejvíce vynikajících českých politiků nechtěl jíti do národního divadla ku slavnostnímu představení u přítomnosti císaře, poněvadž pro nával šlechtických návštěvníků přikázáno mu místo v parteru. Dr. Rieger kdysi spatřoval prospěch české politiky v jednotném

táboře, proto si přál šlechty v českém klubu. Viděli jsme, jak málo prospěchu z této aliance měl národ český a přirozeně také strana staročeská. Strana mladočeská neutvořila sice se šlechtou společný klub, poněvadž při svém hromadném vstupu do vídeňského parlamentu stála vskutku na lidovějším stanovisku, ale během doby se přiblížila zase ke šlechtě, jen že i zde se opakovalo zhoršené vydání staročeské politiky. Za Staročechů hledala spojení s lidovými poslanci šlechta, Mladočeši za šlechtou běhali. Než šlechta politicky vyspělejší zůstala na svém chladném, čistě stavovském stanovisku, tu a tam nějakým nemastným, neslaným prohlášením Mladočechům milostivě kývajíc, setrvala a nyní s Mladočechy nepočítá. Vidí, že strana roli dohrála a vyčkává: při příštích volbách dostanou patrně vrch agrárníci a pak teprve zase šlechta se přiblíží k lidovým poslancům: co v ů d c e, z vůle prozřetelnosti k vedení určený. Vždyť to právě je bědný výsledek patnáctileté politiky mladočeské, který každý pokrokový člověk s politováním musí konstatovati, že to, co přijde po Mladočeších, znamená ne krok, ale ohromný skok zpět, do reakce. Místo společného státoprávního pláště, který hodil Clam na Staročechy, stačiti bude hraběti Sylvu-Tarouccovi společný plášť agrární, stavovský. Budoucnost české politiky, poslední konce nymburského programu, místo »70 sociálních demokratů 70 šlechticů!« *Č.*

Otázka černošská ve Spoj Státech.

K. V. Polák.

»Give me liberty or give me death«.

Patrick Henry.

»Nemůžeme mít dobrého úsudku o národě, zemi, církvi, sociální organisaci, vůbec společnosti, neměříme-li jich nejlepšími jejich representanty.«

J. C. Harris.

Každý národ, má-li vzrůstat, musí mít problemy, které vyžadují napínání a tužení jeho sil. Generál Armstrong říkával, že život (v Americe) by nestál za to, aby se žil, kdyby nebylo černošského problemu.

Ač děla občanské války dávno utichla, ač se zdá, že paragrafy v zákonech byla černošská otázka dávno urovnána, je problem černocha v Americe dosud nerozluštěn, ba zdá se, že dobou rostou živé ty otazníky víc a víc, chvějíce celými Spoj. Státy. Od roznašečů novin až po presidenta Unie přetřásán je palčivý problem tento s nejvážnějšími úmysly, neboť žádný není tak krátkozraký, aby neviděl, že, nesrovná-li se v dohledné budoucnosti, spějeme ke krisi vážnější, než byla občanská válka.

Myslím, že čeští naši čtenáři se znají se světovým románem H. B. Stoweové, který byl v českém překladu pod názvem: »Chaloupka strýčka Toma« vydán Vilímkem. »Nebylo silnějšího podnětu k válce Severu proti Jihu, než Stoweové Uncle Tom's Cabin«, řekl mi černoch, studující se mnou theologii, když jsme spolu mluvili o jižních poměrech. Bylo málo bělochů v Americe toho času, kteří si přáli svobody černocha. Vždyť i s kazatelen bylo dokazováno, že otroctví je v souhlasu s biblí! — Jaké hnutí způsobil národ, který z 20 afričanů-otroků, r. 1619 do této země dovezených, vzrostl v deset millionů individuí volajících po sladké svobodě!

Není třeba seznamovati českého čtenáře s minulosti žhavého tohoto národa. Je to smutná minulost otroka, život v umírání. A přece nezemřel! První rána r. 1861 zachvěla jeho ztrnulou duší,

jiskra naděje vypálila první jeho výstřel proti svému věznitelí — a boj o život mu dodal nových sil. Zaplašil chmury těžkého snu a mdlob, v nichž viděl jedno své dítě po druhém odprodávat jako tu bavlnu, již potem a krví skrápěl, a nové vidiny usměvavé svobody kmitaly se mu v mžitkách před očima.

Neviděl svět zuřivějšího bojovníka nad černocha-otroka, rvoucího se o svobodu svého dítěte!

Takový stav před válkou. —

A po válce? Po válce?? —

»Outlook«, v statisících výtiscích vycházející týdeník, požádal E. Taylorovou o stručný referát o černošské otázce. Spisovatelka pokouší se o její rozřešení skvostným, ač poněkud jednostranným[1] článkem »Černoška«, jejž pro jeho zajímavost čtenářům N. D. překládám.

Sociální a morální úpadek černošky.

Nejpodivnějším a nejhrozivějším zjevem v Americe jest dnešního času černoška. Málo pozornosti bylo jí věnováno v luštění národnostních problemů, ba, bude-li kdy nalezen klíč k nejasné té záhadě, musí to být černoška, která jej objeví.

Je samozřejmé, že žádný národ nemůže se povznést nad svou sílu. Stupeň, na němž stojí žena, je měřítkem pokolení. Bude-li ctnostná, čistá v duchu i v těle, plna vznešených ideálů a šlechetných snah, její synové zmohou všechno. Je-li však necudnou, tělesně i mravně chorou, s nízkými a materialními žádostmi, pokolení je už odsouzeno, neboť smrt a záhuba vtiskly na ně svou pečeť. Ženy dávají národu ráz. Zůstane věčně pravdou, že ruka kolébku houpající vládne světem. Ve velkých krisích životních nerozhoduje v jednání u převelké většiny lidí ethický zákoník jejich zralého věku, ani jejich promyšlené filosofické názory; nýbrž je to výchova, kterou ssáli v matčině náručí, jsou to vzpomínky na staré modlitby v dětství šeptané, na ty starodávné písně a povídky, jsou to matčiny polibky a slze, které vykrystallisovaly v charakter, a které v rozhodných dobách určují jejich jednání pro dobro nebo zlo, pro pokrok nebo úpadek. Před matčiným vlivem jsou politické výnosy tak nicotné a bezmocné, jako »měď zvučící a zvonec znějící«, ba i knižní a školní výchova

[1] E. Taylorová převzala na sebe úlohu vylíčit stinné stránky černošského života — úpadek černošky. Druhou část o pokroku méně zajímavěji zpracovala B. J. Washingtonová.

klesá chabá, přemožená. Konečně — je to žena, která drží národ, jež rozhoduje o jeho osudu.

Toto zjednává zájem černošce, neboť ona je centrum, kolem něhož otázky národní se otáčejí. Její ruka je to, která houpá kolébku, v níž černůšek dřímá; je to ona, jež zametá chýši, činíc z ní útulný milý domov, nebo chorobné sídlo; je to ona, která odkazuje dítěti, že je »kost z kostí jejích a tělo z těla jejího«, duševní i tělesné zdraví nebo tendence, které činí je morálně i fysicky malomocným; její ruka je to, která vyučuje malé nožky cestě, kterou v životě musí se ubírat. Vše, čím je běloška bílému plemeni, tím je černoška černému. Její vliv je tak mocný a ona sama takovým vládnoucím faktorem, že musí se s ní počítat v každém pokusu, který směřuje k pomožení negrům.

V severních městech je mnoho černošek — na jihu jen několik – , jejichž intelligence, vznešenost charakteru a ušlechtilost nutká k přirovnání s kteroukoli ženou na světě. Toto jsou však výjimky, jež nemíníme zde pozorovat, nýbrž ony ohromné, bezmocné, beznadějné zástupy žen jejich rodu tak, jak je vidíme živořit bezúčelně, bez zákona na třtinových a bavlnných polích, nebo v stádech se potulující po městských ulicích.

Tak, jak černoška na jihu dnes žije, jest Frankensteinovým výtvorem civilisačním, bytostí utvořenou z podmínek strannické nenávisti a msty, jež je uvedena v činnost divými experimentalisty, kteří nevěděli, co dělají; a v obrovském rozsahu křesťanstva není zjevu tak ubohého a dojemného, jako ona. Na ni, dvojnásobně prokletou pletí a rodem, dopadlo nejtěžší břímě negerství a ženství. Vyvržena byvši svou krví z výhod běloščiných a pohlavím z výhod černochových, je obětí každé společenské nespravedlnosti, a ona se za to mstí ranami udělovanými samým základům politické a sociální budovy. Byla vždy nešťastnou obětí mužských chtíčův, a pokuta učinila z ní Nemesis, jež ukula bělochům blesky plemenné otázky, a která stojí za černochem jako zlověstný zjev, na věky jej srážející.

Žádná žena na světě neprošla tak radikální změnou jako černoška od občanské války. Jí emancipace znamenala odloučení od všeho, co souviselo s mravem, zvykem jejího života, a stvoření nového nebe a nové země. Dnešní černoška v charakteru i mysli, v snahách a ideálech nepodobá se již černošce doby předválkové, jako kdyby mezi nimi tisíc pokolení uplynulo místo jednoho nebo dvou. Historie nepamatuje změny u žádných žen jakožto celku,

tak rapidní a radikální; jen že smutně významným zjevem této změny jest, že byla k horšímu a ne k lepšímu.

Mnohá vysvětlení mohla by se podati k objasnění úpadku černošky. První a nejpřednější je zaniknutí domova; neboť nejvznešenější ctnosti ženy jakéhokoli národu nebo pleti jsou jako zahradní květiny, jež rostou nejlépe pod jejími okny; postrádají-li této rodné prsti, vadnou a zmírají. Všechna těžká břemena a bídy otroctví, jichž bylo dost, dávala černošce alespoň domov, v němž měla zajištěnou stravu, teplo a úkryt; mezi těmi čtyřmi zdmi své chaty nebo v nájmu městského obydlí byla vskutku tak paní domu, jako kastelán v hradě. Takové bylo její nepopíratelné právo jako otrokyně; ale nyní, kdy negr musí platit za úkrytek pod střechou nájem, celé davy se jich tísní v jediné světnici jako králíci v chlévku, bez ohledu na věk, pohlaví nebo příbuzenství. Pod takovými podmínkami všechno soukromí, ba i slušnost jsou nemožné.

Na venkově můžeme posud viděti chaty s révou pnoucí se kolem veřejí, její postele pokryté křiklavou záplatovinou, s podlahami, které drhla, až se svítily bělostí, a tyto domovy odchovávaly většinu slušných, přičinlivých a pilných černochů a černošek.

Ve městech mnoho černošek nemá domova, toliko světnici, již zhusta sdílejí s cizími. Postele jsou neustlané, nádobí neumyté, podlaha nezametená. Zde děti se rodí, aby byly vyvrženy na ulici, aby co nejdříve byly odstraněny z cesty, a tak matka i dítě jsou oloupeny o vliv domova, který jest jednou z nejsilnějších mocí pro dobro ve světě.

Jiná příčina úpadku černošky je ta, že nemá dalšího povznesení v těsném, osobním sdružení s běloškou. Černoška byla před válkou přivedena k intimnímu styku s vytříbenou a ušlechtilou ženou převládajícího plemene. Jsouce podstatně imitativní, napodobovaly způsoby a mravy paní, jimž sloužily. Mnohá černoška byla vznešenou dámou, která byla by okrasou dvora, a byla zbarvena tak ušlechtilým a hrdým smyslem loyality a oddanosti, jako kterýkoli rytíř; mezi nejmilejšími vzpomínkami ze starého jihu jsou upomínky oněch žen, jež poutal s jejich velitelkami svazek vášnivé lásky, který jen smrt mohla roztrhnout.

Dnes takového poměru není, leda v řídkých případech, kdy rodina jest dosti šťastnou, aby připoutala k sobě nějakou černošku, jejíž ideály a tradice byly utvořeny ve dnech otroctví, kdy, jakožto soukojenka některého bílého děcka nebo jako pomocnice některé

bělošky, vssála pravidla vážnosti, poctivosti a povinnosti, jež musí stejně vésti obě plemena. Moderní černoška nemá takového naučení v mravech, morálce a cudnosti, a ona ho ani nechce. Pohrdá běloškou se záštím zrozeným v beznadějné nenávisti a má největší rozkoš, může-li ji potupit s dětskou ukrutností. Činí tak tisícerými klukovskými nápady: hrubým strkáním v tlačenici, odrážením jí s chodníku, a — ze všeho nejmilejším způsobem — stálým titulováním vlastního plemene »dámy a pánové«[1] a »muži a ženy« bílých. Tak, oznámí-li vám služka, že nějaká dáma si přeje s vámi mluvit, jdete zadními schody, kde se vám představí zaprášená nádenice; kdežto, slyšíte-li, že jakási cizí ženská je v přízemí, připravte se na návštěvu přítelkyně z kruhů čistě aristokratických.

Napodobuje-li černoška bělošku, napodobuje na ní toliko to nejhorší. Opičí se po její marnotratnosti blýskavým fintěním, groteskním přehnáním kroje, napodobuje její neodvislost úplným opuštěním všech omezeností, kopíruje její neřesti a přidává k nim vlastní frillky; vypadá to tak, jako kdyby člověk viděl vulgární, nevyslovitelně surový obraz, reprodukovaný ohyzdnými a křiklavými barvami, v oči bijící každým nevkusným detailem.

Před válkou měla černoška také povznášející vliv poctivé práce. Učila se různým odvětvím domácích prací a měla zálibu v díle zručného řemesla. Ale mochnaté »tetky« Díny v čistém kanafasu, které se chlubívaly, že pravou rukou dovedly hrábnout v koření, když připravovaly lahůdky, a jež při obědě zvědavě nakukovaly dveřmi, aby slyšely poklony udělované jejich umění, jsou skoro tak vzácné jako dodo. Ty tam jsou také ony švarné panské v namodralých kartonech, naškrobených až šustily jako nejlepší dykyta; které pociťovaly osobní pýchu z toho, že udržovaly mahogan v zrcadlovém lesku, jejichž služby byly pravým požehnáním; byly tolik láskyplné a starostlivé. Ty tam jsou i ony černošské babičky, na jejichž mohutných prsou vyplakalo mnohé dítě svůj zármutek, usnulo a zraněné srdéčko bylo zahojeno.

Na jejich místě je nevědomý tvor v ušpiněných cetách, jehož první článek víry je rozhodný odpor k práci. Byv otřesen hladem a touhou po nějakém křiklavém hedvábném obleku, blahosklonně vám zatím kuchaří nebo stele, ale činí to s nechutí. Není hrdý na své zaměstnání, ani netouží, aby to dobře udělal. Neláme si už hlavu malichernými drobnostmi, které směřují k dobrému ku-

[1] „ladies and gentlemen“ contra „men and women“.

chaření. Splácá hromadu věcí, a dopadne-li to slušně, dobrá! A ne-li, také dobře! To jediné, co ji zajímá je to, že vybírá mzdu a tahá se sem a tam s košíkem, který je zásobárnou jejích líných, nedbalých přátel.

V podivném ethickém zákoníku, kterým se moderní černoška řídí, je počestnější a zasloužilejší vyzískat živobytí vším možným způsobem než poctivou prací. Taková černoška nestraší se ani pekla, a usvědčení z krádeže nevyvolává v jejím nitru pražádného společenského ostracismu. Ba, ani to nepřekvapuje.

Dalo se očekávat, že dětské pokolení z otroctví pojednou osvobozené, splete si svobodu s nevázaností, a že muži i ženy, jejichž bedra se ohýbala lopocením, by si přáli, aby uchránili své děti břemen, která byli sami nosili. Ale více než to: jejich páni, které oni si idealisovali, nepracovali, a tudíž převládá mezi černochy ta převrácená víra, že první stupeň k pánu a dámě jest — lenost.

V tom je mládež ještě rodiči povzbuzována; nemůže být nic groteskně smutnějšího, než vidět vetchou stařenu nad škopem se sklánějící, jak vydělává na vydržování statných synků a dcerek, a která se ještě pyšně vychloubá, že její děti se práce ani nedotkly!

Výchova dosud velice málo učinila pro ohromné massy černošek. Tu a tam dosáhne děvče výchovy obecné školy, a jen v řídkých případech se vyvine schopnost pro vyšší vzdělání; ale tyto případy jsou tak neobyčejné, jako genius mezi bělochy. Černoši jsou škol chtivi, ale není to nic zvláštního, vidíme-li chodit děvče do školy rok za rokem osm, deset let, aniž by dospělo dále než k tomu, že dovede číst a psát jako dítě druhé třídy, a než-li jejich nepodařené pokusy o krásnou mluvu, a úsměšky po skromné matce, která je zbožňuje a dře se pro ně, oprávní je vysvědčení. Může být, že tento pokus výchovy, jejíž povznášející vliv se posud nevidí ani necítí, je kvasem, jenž snad přece nakvasí všechen celek a pozdvihne veškeren národ k vyšší úrovni; ale dosud jediný patrný výsledek je ten, že se dívka naučila pohrdat prací, jež jí přísluší, a vypěstovala v svých ňadrech nenasytnou ctižádost — státi se »slečnou učitelkou«, ctižádost to, jež zůstane marnou, leda by počet žáků byl úžasně rozmnožen, nebo kdyby vláda skonfiskovala každého kudrnatého černůška a pronajala je těm několika tisícům černošských dívek na jihu, které vyhlížejí onu slavnou karrieru kantorky. Nikdy nebyla tak plně illu-

strována pravda onoho starého přísloví o nebezpečí, jež hrozí nedoukovi, jako těmito nedokonale vychovanými ženami; je to tahle zpola probuzená intelligence, zápasící o problémy, kterým nerozumí, jež si plete jak minulost, tak i přítomnost, abstrahujíc si klamná mínění z historie a filosofie, jež jest jednou z hrozeb našich časů.

Ač je vztah černošky k bílému plemeni důležitý, není přec tak závažný, jako její poměr k vlastnímu. Její postavení v jejím lidu, jsouc plno trpké nespravedlnosti a hořkého utrpení, činí ji pravou zvláštností mezi ženami světa. Žádná jiná žena mezi civilisovanými národy není tak málo chráněna, tak málo milována a nebudí tak málo gallantnosti u mužů svého pokolení, jako černoška. Snáší všechny ty těžkosti, jež jiné ženy trpí, ba více. Ona miluje, ale žádný pocit oddanosti, žádný slib věrnosti nevíže jejího milence. Ona se může vdát, ale není jista, že svazek ten bude trvalý. Ona rodí děti, ale beze vší sympathie manžela, který by ji potěšil; nedostane se jí od něho ani potřebného pokrmu a oděvu. A když pracuje, stává se až příliš často, že manžel ochlasta vezme jí její skrovňoučký výdělek.

(Pokračování.)

Služební poměr severočeských horníků.

Napsal F. S.

Bouře hornické v posledních dnech července m. r. upoutaly zase jednou na chvíli pozornost širší veřejnosti k hnědouhelné pánvi severočeské a jejímu dělnictvu. Bouře přešly a s nimi usnul i zájem. Je to tak vždy: o hornictvu zdejším mluví se a píše jen když již stojí proti bodákům, v době klidu zbraní neslyšíte mimo ojedinělé hlasy ani slova o něm, ač právě severočeské poměry dělnické jsou velice vděčným objektem studijním jak v ohledu hospodářském, tak i národním. A mluví-li se či píše o poměrech těch bývá v tom více dobré vůle než znalosti předmětu, více nadšení než střízlivého uvažování. Tak bylo i při posledním sporu dělnictva se zaměstnavateli při zavedení nového služebního řádu hornického. »Nový služební řád by byl pravým otroctvím pro dělnictvo« a podobné výkřiky plnily všecka pojednání, ale nikde nebylo klidné úvahy o řádu tom ani rozboru jednotlivých ustanovení, která jedině může tu býti rozhodným. A přece předmět sám láká.

O urovnání poměru služebního mezi horníkem s jedné a majitelem hor s druhé strany stará se již všeobecný horní zákon z 23. května 1854 č. 146 ř. z. v devátém oddílu svém, jehož ustanovení dosud tvoří platnou kostru všech služebních řádů.

V § 200 ustanovuje se imperativně, že při každém závodě horním m u s í býti sdělán služební řád upravující poměry personálu dozorčího i pracovního, a že potvrzení jeho přísluší hornímu úřadu. V paragrafu tom, jakož i následujících (§ 200.—209.) vydána jsou ustanovení platící pro služební poměry hornické vůbec, které tudíž jednotlivé řády služební měniti nesmí.

Každý služební řád musí obsahovati ustanovení:

a) o různých třídách dělníků a dozorců a jejich povinnostech služebních, jakož i o místně rozdílných ustanoveních o užívání žen

a dětí v hornictví s ohledem na fysické síly a na zákonnou povinnost školních dětí;

b) o poměru mezi dělníky a dozorci;

c) o době a trvání práce;

d) o chování se ve službě i mimo službu;

e) o obvyklých poměrech výplatních;

f) o platech v případě nemoci nebo poranění;

g) o trestech a pokutách při překročení služebního řádu;

h) o případech, ve kterých služební poměr okamžitě může býti rozvázán (§ 200. *a*)—*h*);

i) o udělování záloh na mzdu (§ 206. posl. odst.).

Mimo předpisy o uvedených poměrech může služební řád obsahovati různé jiné předpisy, jichž právě dle místních poměrů je třeba. Ustanovení ta mohou se vztahovati na všeliké předměty; v tom ohledu není obmezení jiného než — jak samozřejmo — že ustanovení ta nesmějí býti contra legem..

Služební řád nabývá platnosti však teprve potvrzením od horního úřadu revírního. V tom ohledu panuje též nesprávný názor, jako by revírní úřad horní mohl měniti ustanovení služebních řádů dle svého uznání. Úkol horního úřadu je jen ten, zkoumati, neodporuje-li nový služební řád předpisům buď zákona horního nebo jiného platného zákona. Náhled ten vysloven přímo nálezem správního soudu ze 6. dubna 1893 č. 1116 př. č. 7180, kde se praví, že nesmí z práva potvrzovacího odvozováno býti též právo samostatně sdělávati ustanovení služebních řádů, které mají za předmět úpravu poměru služebního a které přísluší dispositivnímu právu stran.

V principu přísluší každému hornímu závodu stanoviti zvláštní řád, ale již vykonávací nařízení k zákonu hornímu vydané dne 25. září 1854 ceníc výhody jednotnější úpravy služebního poměru aspoň pro závody, jichž místní poměry jsou v celku stejné nebo podobné, uložilo v § 102. horním úřadům, aby o to dbaly, by alespoň v témže horním revíru vydány byly jednotné služební řády. A v těch případech, kde podobné sjednocení není možným, nařizuje horním úředníkům, aby o to dbali, aby alespoň nějaké sjednocení majitelů závodů se uskutečnilo a »při tom pamětlivi byli, že musí brán býti ohled jak na zájmy majitelů hor, tak i dělníků, že nesmí býti připuštěno nemírné přetížení jich sil, nedostatečný poměr mzdový, malá péče o nemocné a raněné, přehnaná přísnost trestů, a to nejen z ohledů humanních, ale i proto,

že dává mnohdy podnět k demoralisaci a škodí všeobecnému prospěchu hornictví.«

Zákonem ze 14. srpna 1896 č. 156 ř. z. uloženo bylo nově zřízeným horním společenstvům v § 7. *d*) sestavení jednotného řádu služebního pro závody ke společenstvu patřící »po slyšení skupiny druhé (dělnické) a s výhradou předepsaného schválení úředního.«[1] Ve stanovách »Společenstva hnědouhelných dolů pro okresy revírních horních úřadů Chomutov-Most-Teplice« zřízeného z rozkazu horního hejtmanství v Praze ze dne 31. prosince 1896 č. 6028 převzato ustanovení toto doslovně do § 29. *d*)[2] A na základě tohoto ustanovení vznikl též nový »Služební řád horních úřadů společenstva hnědouhelných dolů pro okresy revírních horních úřadů Chomutov-Most-Teplice«.[3] Dosud platil jednotný služební řád jen v jednom z uvedených revírů v revíru Most-Duchcov-Horní Litvínov. Uváděti přednosti jednotného služebního řádu zajisté netřeba, jsouť obdobné přednosti jednotné kodifikace proti zákonodárství partikulárnímu. A hlavně dělník lehčeji se orientuje.

Má-li se jedním slovem charakterisovati poměr nového služebního řádu k dosavadnímu, platícímu v horním revíru Mosteckém, musíme přiznati, že je to krok k lepšímu. Ne, že by z plna vyhovoval, ale celkový jeho duch je jiný než předešlého.

Již maličkost na pohled: v novém služebním řádu všude zaměstnavatel označen je jako »Werksbesitzer« proti dosavádnímu »Dienstherr«. I tam, kde přímo otiskuje se text zákona horního! Všude uvedena jsou práva horníkova na prvním místě. A zajímavý je § 42. *a*) odpovídající slovně § 205. h. z.: Kdežto horní zákon uznává při dělníku možnost okamžitého vystoupení z práce jen »wegen erlittener Misshandlung durch einen Vorgesetzten«

[1] *d*) Die Ausstellung einheitlicher Dienstordnungen für die zur Genossenschaft gehörigen Werke nach Einvernehmung (v českém textu »ve srozumění«) der anderen Gruppe und vorbehaltlich der vorgeschriebenen bergbehördlichen Genehmigung. Neshoda českého textu s německým je tu patrna. »Nach Einvernehmung« nelze rovnati s »im Einvernehmen«. Ale při projednávání předložen návrh jen výboru II. skupiny a ne skupině celé, jak nesporně státi se mělo.

[2] V českém textu přeloženo »bergbehördliche Genehmigung« nesprávně na »schválení horním hejtmanstvím«, ač schválení přísluší revírnímu úřadu hornímu.

[3] Německý nadpis zní: »Dienstordnung bei den Bergbauen der Braunkohlen-Bergbau-Genossenschaft für die Revierbergamtsbezirke Komotau-Brüx-Teplitz.« Uvádím na důkaz skvělosti českého překladu.

praví: § 42 *a*) sl. ř. wegen erlittener Misshandlung *oder* herabwürdigender Behandlung . . .« A čteme jen odst. 1. § 16. nov. sl. ř.: »Dělnictvo jest povinno představeným vždy patřičnou úctu prokazovati a jich poslušno býti« — a vedle toho korrespondující § 18. st. sl. ř.: »Dělníci mají ku svým představeným povždy patřičnou úctu jeviti, stížnosti a žádosti způsobně přednášeti, naprosto upřímní, poctiví, pravdymilovní, snášenliví, družní a střízliví býti, vůbec spořádané živobytí vésti.« — Snad zdáti se budou podobné věci maličkostí, ale vskutku jsou velikým pokrokem v názoru o dělníku.

Nový služební řád má 54 paragrafů a dělí se v osm oddílů:

I. Všeobecná ustanovení § 1.—4.;
II. Roztřídění zřízenců závodních § 5.
III. Přijímání zřízenců § 6.—9.
IV. Povinnosti služební: 1. dozorci § 10.—15.
2. dělnictvo § 16.—27.
V. Doba směny a práce § 28.—32.
VI. Mzda § 33.—39.
VII. Vystoupení a propuštění ze služby a práce § 40.—48.
VIII. Tresty disciplinární § 49.—54.

V oddílu I. není co zvláštního. Ustanovení § 3., jímž provádění (Handhabung) služebního řádu přenecháno majiteli dolů resp. závodnímu nemá toho hrozného významu, jaký mu na př. v Naší Době XII. č. 1. podkládán byl. Jeť paralysován § 4., dle něhož stížnost proti provádění služebního řádu přísluší rozhodčímu soudu společenstva horního anebo právní cestě. Rozhodčí soud společenstva hnědouhelných dolů skládá se z předsedy, jmenovaného horním hejtmanstvím, a čtyř členů, kteří jsou zároveň členy představenstva společenstva a již po dvou náleží jednak skupině dělnictva, jednak skupině zaměstnavatelů (§ 94. nn. a § 39. stanov společenstva). Také dělnictvo samo nemělo námitek proti tomu ustanovení.

Rozdělení dělnictva, jak je oddíl II. uvádí, je toto: K dělnictvu patří:

1. havíři, tesaři, nakládači;
2. ostatní dělníci v jámě;
3. nádenníci;
4. mladiství dělnící (jugendliche Arbeiter);
5. dělnice bez rozdílu stáří.

Všecky tyto kategorie děliti dlužno na dělníky trvale zaměstnané a přechodně zaměstnané (ständige — nicht ständige). Tito jsou přijímáni na určitou, dočasnou, předem vyměřenou dobu k pracím, které jsou v nepřímém spojení se závodem. Rozdíl tento je velice důležitý, poněvadž dle něho řídí se doba výpovědi z práce.

Pro stálé dělnictvo je předepsána totiž doba 14 dnů k zrušení poměru služebního, kdežto druhá kategorie dělníků je vypověditelna po uplynutí oné doby, na niž byla přijata (§ 40. sl. ř.). Starý služební řád rozdílu toho seznal. Ovšem dělnictvo má tu ochranu proti přehmatům ve dvou slovech »předem vyměřitelná (bemessbar je v něm. textu) doba« a »nepřímé spojení se závodem«.

Přijímání dělnictva má na starosti závodní. Co se věku mladistvých dělníků a žen týče přejímá služ. řád v § 8. ustanovení § 1. a 2. zákona z 21. června 1884 č. 115 ř. z., který žádá dokonaný 14, rok a výminečně se svolením horního úřadu dopouští lehké zaměstnání dětí mezi 12—14 rokem. Zároveň pak ustanovuje, že jinoši do dokonaného 16. a dívky do dokonaného 18. roku smějí býti zaměstnáni jen způsobem, který není na újmu jich tělesnému vývoji a připouští zaměstnání žen jen na povrchu a ne pod zemí. Nové a od dělnictva odmítané je ustanovení § 7., jež zní: »Správce je oprávněn každého nové přijatého dělníka, který dosud v žádném hnědouhelném dolu nepracoval, jakož i nově přijatého dozorce podrobiti zkušební době (zatímné přijetí) až do 4 neděl, v kteréžto době se tito v pádu neschopnosti okamžitému propuštění podrobiti musí.« Ustanovení toto, které možno různě pojímati i jako ochranu kmenového dělnictva proti přívalu nehornických pracovníků, který v době rozkvětu zdejšího hornictví často se opakoval a plnil doly každým, kdo se hlásil. Dělníci, jak již řečeno, odmítají ustanovení to naprosto. Myslím, že ustanovení to chtělo zavésti jakousi dobu učení, ale nevyjádřilo věc jasně a správně. Vůbec otázka učení u hornictví potřebuje již se stanoviska bezpečnostní policie nějakého upravení, poněvadž dělník bez přípravy a bez dohledu k práci horní vzatý, snadno může způsobiti vážné neštěstí.

(Dokončení.)

Veřejné knihovny ve Velké Britanii.

(Pokračování.)

Na základě těchto fakt a opíraje se o petice tehdy v Birminghamu přijaté, podal Ewart následujícího roku v únoru v parlamentě svůj návrh, jímž »opravňují se městské rady zřizovati veřejné knihovny a musea«. Návrh narazil na tuhou opposici. Vytýkáno zejména, že směřuje k dalšímu všeobecnému zvýšení daní, že dříve, nežli o ducha a potřeby duchovní, sluší se pečovati o potřeby tělesné; že prý poškodí zvláště vrstvy průmyslné a rolnické, a že chudší třídy budou jím donuceny platiti na zábavu a vyražení zámožnějších. Knihovny stanou se prý jen holými čítárnami pro ty, kdož mají dosti volného času, a zvrhnou se tak v pouhé politické kluby. Vývoj veřejných knihoven ukázal bezpodstatnost i absurdnost mnohých z pronesených těch námitek. Ewart a jeho spolupracovníci obhájili svůj návrh ve všech směrech a docílili toho, že konečně přijat byl i ve třetím čtení 30. července. Když pak beze změny byl prošel i horní sněmovnou, stal se zákonem 14. srpna 1850. Stanovil, že městské rady těch obcí, v nichž bydlilo více než 10.000 obyvatelů, mají právo svolati veřejnou schůzi voličskou, aby o přijetí zákona a tím i o zavedení daně na zřízení veřejně přístupné knihovny a musea rozhodla. Daň neměla překročiti částku $^1/_2$ pence z libry šterlinků, což značí pouhé $0{\cdot}2\%$, a mohlo jí použito býti toliko ku zřízení příslušných budov a na výdaje správní. Přijetí zákona podmíněno dvoutřetinovou většinou.

Po třech letech zákonem z 20. srpna rozšířena byla působnost knihovního zákona, zvaného též Ewartovým, i na Skotsko a Irsko, jenž r. 1854 pro Skotsko pozměněn potud, že povoloval zdanění až do výše 1 pence z libry. Téhož roku pokusil se Ewart novým návrhem rozšířiti působnost stávajícího zákona i na města a obce ostatní jakož i na obvody církevní, farnosti. Zároveň dle

skotské normy měla se zvýšiti daň na 1 penci a z její výnosu část měla věnována býti i na zakoupení knih. Návrh byl zamítnut, avšak většinou tak nepatrnou, že Ewart již roku následujícího pokus svůj — tentokrát se zdarem — opakoval. Opravený zákon byl schválen 30. července 1855 a v podstatě zůstal v platnosti plných 37 let. Zavedl zvýšenou limitu daňovou, jak ji byl Ewart před rokem navrhnul, stanovil podmínky, dle nichž mohlo dojíti k adopci i v osadách nejmenších,[1] jimž ponechal na vůli, aby za účelem zřízení knihovny postupovaly samostatně nebo se i sdružovaly, a konečně přivolil, aby z části vybraných daní zakupovány byly knihy a sbírky pro musea.

Od té doby ve všech třech zemích vycházejí rozmanité méně závažné dodatky, z nichž buďtež vytknuty aspoň tyto. V Anglii původní zákon z r. 1855 změněn byl r. 1866 ustanovením, dle něhož odstraňují se citované podmínky, týkající se určitých mezí populačních, a musejní výbor bez dalších formalit mohl zříditi knihovnu, nebylo-li o ni současně postaráno, a naopak. V Irsku odstraněna byla limita $^1/_2$ pence a na 1 d zvýšena r. 1855. Ve Skotsku uzákoněna zmíněná praxe libovolného doplňování museí knihovnami a obrazárnami r. 1867.

Všecka tato a ostatní menší ustanovení, pokud se týče Anglie a Walesu, konsolidována byla konečně základním zákonem o veřejných knihovnách, schváleným 27. června 1892. Pro Skotsko obdobný akt vydán r. 1887, pro Irsko jsou v platnosti vedle zákona zmíněného ustanovení z r. 1877 a dodatky z let 1889, 1894 a 1902.

Nemělo by významu v mezích tohoto článku obírati se jimi dopodrobna. Stačí, uvedeme-li hlavní ustanovení základního zákona platného pro Anglii a Wales z roku 1892. Skládá se ze čtyř částí a dodatečných opatření, která se týkají poměrů speciálních a podávají výklad jednotlivých výrazů technických.

I. O přijetí zákona a knihovních orgánech správních. Článek 1. stanoví rozsah knihovního distriktu, na nějž působnost zákona má se vztahovati. Knihovní distrikt tvoří každý městský neb farní okres, jenž nyní sloučen s okresem městským.

[1] Ve farnostech, ve kterých bydlilo méně než 5000 obyvatelů, obecní nebo distriktní rada (town, district council) byla oprávněna svolati veřejnou schůzi občanů za účelem zřízení knihovny a musea, jež většinou dvou třetin hlasujících o přijetí nebo zavržení aktu rozhodovala. V osadách větších mohlo dojíti ke schůzi na žádost desíti občanův atd.

Čl. 2. vymezuje známým způsobem výši daně a čl. 3. upravuje adopci aktu. Za účelem této jakož i stanovení výše daní na písemnou žádost desíti nebo více voličů v knihovním distriktu bydlících zjistí příslušný úřad obecní písemným hlasováním mínění veškerého voličstva. Prostá většina rozhoduje. Nové hlasování lze předsevzíti teprve po uplynutí jednoho roku. Byl-li zákon přijat, připadne jeho provedení (dle čl. 4.) t. zv. knihovnímu úřadu, jímž v městech jsou městské rady, ve farnostech zvláště farní hromadou volené úřednictvo (commissioners). Počet těchto kolísá mezi třemi a devíti a jsouce voleni na tři léta, střídají se v úřadu tak, že každoročně třetina odstupuje. Scházejí se nejméně jednou v měsíci a každý člen má právo svolati ostatní (5—8). Sousedící farnosti mohou se sdružiti a zvoliti si knihovní výbor, do něhož za každou farnost nesmí býti povoláno více než šest členů (9—10).

Část II. (čl. 11—17) stanoví, že knihovní úřad kromě veřejné knihovny má právo zříditi také veřejné museum, obrazárny, různé školy a za tím účelem najímati neb kupovati pozemky, stavěti budovy a opatřovati zařízení potřebné. Přijetím zákona rozhoduje se o veškerých těchto institucích, tak že nijakého dalšího hlasování voličstva k založení té oné třeba není, i provádí se beze všech formalit. Používání knihovny neb musea je bezplatné. Toliko v případech, kde ten onen jednotlivec v obci neb distriktu nebydlí, může knihovní úřad žádati poplatek za půjčování knih domů. Pozemky a budovami knihovnímu výboru je volno disponovati a darování jistých pozemků upravuje se dle běžných v Anglii obyčejů právních. Knihovní úřad opatřuje knihy, časopisy, mapy a sbírky, ustanovuje placené úřednictvo a personál služebný a stanoví pravidla o používání a dohledu nad institucemi zmíněnými. V městech veškeru tuto pravomoc lze přenésti na speciální komisi, jejíž členové nemusí býti členy obecního zastupitelstva. Commissioners ve sdružených farnostech vykonávají za souhlasu voličstva úkoly obdobné.

Část III. (čl. 18.—20.) upravuje otázku finanční. Veškerá vydání jest zapravovati z městského fondu nebo daně, po případě z daní, které platí farnosti, nebo z daně speciální. Knihovní výbory mají se schválením městských rad nebo farností právo uzavírati výpůjčky peněžité, vedou účty o příjmech a vydáních, jež revidují se ustanovenými úředníky veřejnými. Účty jsou přístupny všem poplatníkům v určitý čas bezplatně.

Část IV. týče se Londýna, kde magistrát londýnské city je úřadem knihovním. Ostatní okresy londýnské jsou rovněž samostatnými knihovními úřady distriktními a řídí se celkem týmiž ustanoveními, jež jsou platna pro farnosti venkovské.

Knihovní zákony anglické znamenitě prospěly šíření vzdělanosti mezi těmi zejména vrstvami, kterým škola může poskytnouti toliko vědomostí základních a elementárních a které z příčin sociálně hospodářských na vzdělání vyšší pomýšleti nemohou. Těm veřejné knihovny, které namnoze provázejí rozmanité ústavy vědecké a umělecké, rovněž bezplatně přístupné, jsou přímo vzornou náhradou za tak mnohé, čeho jen řídkým jednotlivcům dostane se na školách vysokých. Právem tedy veřejné knihovny nazvány byly universitami lidovými a v organisaci dnešních institucí výchovných přibyl jimi článek nepopíratelně důležitý a nepostrádatelný. Tím pak, že již na samém počátku vývoje veřejných knihoven v Anglii nenedostávalo se prozíravých a neunavných státníků, kteří jich význam pochopili a zřizování jich uzákonili, dostalo se jim pevné organisace a všech podmínek k dalšímu vývoji, směřujícímu ku prospěchu lidu a především ku prospěchu lidu hospodářsky nejslabšího.

Vývoj ten, jakkoli nepřetržitý, nicméně dál se přece jen ponenáhlu. Čemu dnes v Britanii platí naše nelíčené uznání, jest dílem více než půlstoletým. Ani ideál, který hlásali Edwards, Ewart a jich přátelé, není daleko ještě skutečností. Srovnáme-li však dnešní moderně zřízenou veřejnou knihovnu anglickou s tím, co se jí nazývalo před padesáti lety, anebo tím, co u nás nazývá se jí doposud, nemůžeme ani na okamžik býti v pochybnostech, že jsme se ideálu novodobé školy lidové přiblížili již měrou podivuhodnou. Z toho můžeme bezpečně čerpati víru v další pokrok této novodobé formy výchovné, která podstatně obohacuje aktiva současné kultury a význačně charakterisuje sociální, demokratický ráz dnešní společnosti.

Pravili jsme, že vývoj veřejné knihovny anglické dál se krok za krokem a vskutku bylo třeba, aby se dostavil a hnutí to svým vlivem uspíšil nejeden významný podnět kulturní a sociální. Zlidovění volebních řádů vedle sociální politiky strany torystické na jedné a dalekosáhlé pokusy o zdokonalení školství elementárního na druhé straně, nehledíc ani k neutuchajícímu zájmu a neunavnému úsilí četných jednotlivců, jsou takovými hluboce vlivnými podněty. Sledujeme-li počet adopcí Ewartova zákona od jeho vy-

dání, vidíme na př., že po vydání školského zákona z r. 1870 v přiměřené vzdálenosti časové nepopíratelně stoupají rok od roku. Do r. 1870, tedy za dobu dvaceti let, zřízeny byly průměrně dvě knihovny ročně. Ale již v dalším desítiletí, v l. 1870—1879 znamenáme 52 adopce, průměrně pět ročně, v l. 1880—1889 pak 9—10 ročně, konečně v letech 1890—1899 dokonce dvacet knihoven ročně se zakládá.

První obcí, která zřídila veřejnou knihovnu na základě zákona Ewartova, dva měsíce po jeho schválení, byl Norwich, tehdy neveliké město v hrabství cheshirském, čítající dnes nemnoho přes 20.000 obyvatelů. Jeho záhy následovala veliká města průmyslová jako Manchester, Sheffield, Birkenhead, Cardiff, Leeds a j.

Slavnostního otevření veřejné knihovny v Manchesteru 2. září 1852 účastnili se mimo jiné sir Edward Bulwer Lytton, slavný Thackeray a Dickens. Z jejich řečí na slavnosti pronesených vyznívalo nejenom hluboké a radostné pochopení významu veřejné knihovny, nýbrž neméně vřelé přesvědčení o vážném kulturním jich poslání na prospěch příštích pokolení. »Slyšel jsem«, pravil DICKENS, »již tolik narážek o manchesterské škole v časopisech, ve sněmovních debatách i jinde, že dlouho byl jsem na rozpacích, co ta fráse asi znamená, a co to jest manchesterská škola . . . Nesnáz ta, pánové, nyní se mi rozluštila, neboť zde dnešního dne shledávám, že manchesterská škola jest veliká škola veřejná, jež se rozhodla udíleti poučení nejchudším duším. Jest to ona veliká škola veřejná, která vybízí nejchudšího dělníka, aby vstoupil a stal se žákem, jest to ona veliká škola veřejná, jež štědře nadaná dobrovolným přispěním v době neuvěřitelně krátké, nastupující svoji slavnou pouť s dvaceti tisíci knihami, nechce znáti sekt, politické příslušnosti aniž jakého stranictví, leč toliko potřeby veřejnosti a veřejné dobro. Nuže, dámy a pánové, tato budova bude mi stělesněním oné školy manchesterské.«

A sir BULWER LYTTON řekl: »Přispěli jste dobrovolně k tomu, aby mezi chudinu rozšířily se prostředky intellektuálního bohatství. Přiznávám se nicméně, že nežli knihovny samé, dvou věcí více si vážím: vznešené oné horlivosti, s jakou chudí spolupracují s vámi na svém zdokonalení, a důkazu, že sympatisujete se všemi, kdož jsou s to, aby pozdvihli a poučili třídy, jichž pilnost vy jste zaměstnali . . . Výchova, chápeme-li ji správně, jest dílo celého života, a knihovny jsou školami dospělých.«[1]

[1] J. J. OGLE, str. 28 a n.

Současně s bibliothekami zmíněnými zakládají se veřejné knihovny na základě zákonů místních, jako se stalo v Brightonu r. 1850, v Liverpoolu 1852, Oldhamu a Sunderlandu a jinde. Naproti tomu však nejsou řídké případy, kde prvé a mnohdy i druhé, třetí pokusy o přijetí zákona setkávají se s nepřekonatelným odporem, takže od zřízení knihovny na kratší delší čas bylo nutno upustiti. Dvakrát zavržen byl návrh na přijetí zákona v Portsmouthu, v některých okresech londýnských, třikrát rovněž v Londýně, v Hullu, čtyřikrát v Deptfordu, Bathu a v londýnských čtvrtích Marylebonu a Islingtoně atd. Londýn vůbec, jak z tabulky níže připojené patrno, až na dvě výjimky více než třicet let tvrdošíjně všecky pokusy zamítal.

Koncem let sedmdesátých nového popudu slibně rozvíjejícímu se hnutí dostalo se založením britského spolku bibliotekářů[1] na sjezdě konaném po příkladě filadelfské konference knihovníků v Londýně r. 1877. Četnými sjezdy od té doby rok co rok pořádanými snažil se spolek šířiti porozumění pro otázky výchovy lidové prostředkem veřejných knihoven a čítáren, pečoval o zlepšení knihovních zákonů, svými kursy a časopisem, jenž vycházel od r. 1879 pode jménem *Monthly Notes*,[2] přispíval ku vzdělání četných svých členů. Nemalé zásluhy o rozkvět veřejného knihovnictví vedle E. EDWARDSA, jehož spis *Memoirs of Libraries* je do té chvíle dílem základní důležitosti, získal si TOMÁŠ GREENWOOD svou podivuhodnou prací a nadšenou apologií veřejné knihovny, vyšlou poprvé r. 1886 s názvem *Public Libraries*. Vliv této knihy zvláště zračil se při oslavách padesátiletého jubilea královny Viktorie, kdy založeno bylo 29 veřejných knihoven v jediném roce, počet to, jenž nebyl dosud předstižen. Pozoruhodná jest i činnost Spolku knih. assistentů, zal. r. 1895, jenž kursy a přednáškami hledí zvýšiti především vzdělání svých členů. Zájmy knihovníků assistentů, jichž jest v Britanii více než 2000, hájí spolkový orgán *Library Assistant*.

Tak pozvolna ale s úspěchem proniká správné ponětí o významu veřejné knihovny jakožto instituce ryze výchovné a vzdělavací do vrstev vždy širších a širších. Získávají nesčetné vynikající příznivce, jak o tom svědčí jména Lubbock, Gladston, prof. Jebb, sir A. Arnold, lord Rosebery, zvláště ale **Ondřej Carnegie** a **J. Pass-**

[1] Library Association of the United Kingdom, zkráceně L. A. U. K.

[2] Od r. 1884 s názvem *Library Chronicle* do r. 1889, kdy založen list *The Library*, konečně *The Library Association Record* (vyd. Henry Guppy) od r. 1899.

more Edwards. Onen jest znám i u nás s dostatek. Passmore Edwards narodil se v Blackwateru v Cornwallu 1824 a ztráviv nějaký čas v redakcích různých londýnských listů stal se majitelem rozšířeného časopisu *Echo*, později zvolen za poslance a nyní vydává odborné listy *Building News*, *English Mechanic* a j. Jmění, jehož tím způsobem nabyl, používá štědře na prospěch soukromý a veřejný. Značný počet ústavů, nemocnic, sanatorií, útulků, které založil, svědčí dostatek o jeho dobročinnosti. Kromě toho přispíval penězi na zřizování obrazáren, škol průmyslových a zvláště hojně na veřejné knihovny. Budovy, jež pro ně dal zříditi, jsou typickými ukázkami vzorně zařízených moderních bibliothek. Sám Londýn honosí se neméně než desíti těmito stavbami, v jeho rodném kraji (Cornwallu) jest sotva větší osady, kde by nestála jeho veřejná knihovna nebo obrazárna, hospitál nebo škola průmyslová. Do r. 1902 založil 29 veřejných knihoven, jež tu a tam spojeny jsou se školami nebo museem.

Carnegie a Passmore Edwards o vývoj britského knihovnictví zjednali si zásluhy nehynoucí. V celé řadě měst nevyjímajíc ani třídu velikých středisk průmyslových umožněno založení knihovny, obrazárny nebo musea jen jejich přispěním. Dary Carnegieho jsou již nesčetné. Ze starších uvedeme jen dar Edinburku 50.000 l. s., Ayru 10.000, Dunfermlineu, svému rodišti, 20.000 a Dublinu 28.000 l. s. Za jediný rok do června 1904 věnoval 162 veřejným knihovnám v Britanii téměř 15,500.000 K,[1] knihovnám skotským a irským r. 1901 4,308.000 K. Úhrnem čítá se nyní 1352 knihoven Carnegieho, z nichž na Anglii připadá 325 již zřízených nebo slíbených ve 283 obcích, na Irsko 31. Dary jeho anglickým bibliothekám veřejným dostoupily nyní výše 31,861.200 K.[2] Připojme k tomu řadu ne nepatrných podpor, jichž se knihovnám dostává od četných jiných jednotlivců a které od vydání prvého knihovního zákona dosáhly rovněž sumy několika millionů. Není pochyby, že přisvědčíme ochotně OGLEOVI, jenž vzpomínaje námitek odpůrců namířených proti důvěryplnému stanovisku zmíněné státní komise vůči veřejné dobročinnosti, na podobných dokladech dospívá k závěru, že zdanění veřejných knihoven těchto nikterak neubilo,[3] jak se předpokládalo, nýbrž naopak přispělo k probuzení dobročinnosti nikdy netušené.

(Pokračování.)

[1] Dle zpráv uveř. v *Library World* 1904.

[2] *World's Work*, 1905 (April). [Srv. *Library Journal*, 30, 281 a d.].

[3] Sp. uv., str. 70. What an answer to those who contend that rate act kills *voluntary* efforts.

Socialism v Japonsku.

Do »La Revue« napsal Jean Longuet.
Zkrác. přeložil Jul. Beck.
(Dokončení.)

V zápětí ještě téhož roku pospíšila si vláda drakonickými zákony postup hnutí omeziti. Parlament, složený ze zástupců velkokapitalistů, ochotně odhlasoval předložený mu zákon »na ochranu pokoje a pořádku«. Dle něho vybízeti ku stávce za příčinou mzdy nebo doby pracovní trestá se žalářem od jednoho do šesti měsíců. Ustanovení zákona, jak dr. Eckstein píše, jsou velmi pružná a policejnímu úsudku ponechává se volný běh. Pokrytecky zakazuje se také spolčování zaměstnavatelů, ale velkoprůmyslníci japonští ustanovením tímto málo se rozčilili. Současně vláda i parlament, aby daly na jevo »dobře chápaný« zájem pro třídu dělnickou, přijaly zákon podporující kooperativní podniky jak úvěrní, tak spotřební a výrobní. Podniků těchto není dosud mnoho, ač se rozmáhají. Dr. Eckstein počítá jich r. 1903 celkem 486, a to 314 úvěrních, 38 spotřebních, 72 prodejních, 10 výrobních a 52 různých.

Období persekuce nastalo dělnickým organisacím přijetím jmenovaného zákona, jenž uznává jen, jak bývalo, organisace smíšené, složené z dělníků i ze zaměstnavatelů. Nicméně sdružení odborová dále se zakládají a stávky provádějí po celé zemi.

Organisace socialistické strany japonské.

Od této doby hnutí, rozvíjející se dosud jen na severu, zachvátilo brzo velké průmyslové město Osaku a pak také jižní Japonsko, ano i ostrov Kju-Sju. Katajama a přátelé jeho sledujíce propagandu socialistickou, mimo organisování dělnictva, pracovati počali pro všeobecné právo volební a získali myšlence této hojně přívrženců. Katajama, obdivovatel Lasalle-a, veden příkladem jeho,

získal pro myšlenku tuto zájem u mnohých denníků tokijských, zejména u »Jorozu« a »Mainiči Šimbun«, jehož hlavní redaktor byl členem socialistického sdružení.

Roku 1898 založil Katajama orgán čistě socialistický: Kodo Sekaj čili Labor World (Dělnický Svět), jenž vycházel o 6—8 stránkách našich illustrovaných listů. Prvá stránka jeho jest psána anglicky, jednak aby cizina mohla seznámiti se s myšlenkami socialistů japonských, jednak z ohledu na censuru, která k jinojazyčným listům jest mnohem mírnější. Ostatní tisk jest japonský.

Na podnět Katajamův pořádány schůze lidu, z nichž byly nejoblíbenější ty, kterých súčastňovali se hlavní representanti oficielní vědy, profesoři university tokijské nebo z hlavních kolejí, naproti jejichž theoriím o harmonii tříd hájil Katajama myšlenky sociální demokracie.

Záhy, zejména když o přijetí hlásili se členové »Sdružení strojníků Spol. jap. drah«, po vítězství nad Společností, ukázalo se, že Socialistické sdružení, složené většinou z intelligence, nevyhovuje potřebám nové propagandy. Proto utvořena řádná politická organisace. Dne 19. května r. 1901 oznámeno úřadům, že založena byla »Šakaj Minšuto«, strana sociálně-demokratická. Nazítří zásady její a program přineslo zvláštní číslo »Labor Worldu« a prohlášení toto čteno ve velké schůzi, konané v Tokiu. Prohlášení zásad bylo vypracováno Isem Abem v duchu komunistického manifestu a na základě boje třídního. Strana sociálně-demokratická za doby nynější, kdy politická moc v Japonsku spočívá v rukou boháčů pozemkových i průmyslových, kdy neuvědomělé a nesebevědomé dělnictvo jest jen nástrojem v jejich rukou, ustavuje se, aby hájila zájmy pracujících a lidu. Účelu svého chce dosíci vyrovnáním protiv hospodářských, uplatněním zásad socialistických a demokratických. Konečnými cíly má: 1. Zavedení internacionální pospolitosti; 2. zrušení vojska námořního i pozemního; 3. a 4. obecné vlastnictví země i kapitálu a prostředků dopravních; 5. stejnoměrné rozdělení bohatství; 6. stejná práva politická pro všechny a zrušení všech rozdílů tříd; 7. sorganisování národního i všeobecného vyučování. V dalších 28 článcích uvedeny byly minimální požadavky: znárodnění drah, plynáren a tramwayí, zákaz zcizení kterékoliv částky národního majetku, koupě městskými obcemi okolních panství, vládou poskytnuté odškodění vynálezcům, ustanovení maximálního nájemného, práce prováděné na účet obcí nebo státu prováděti ve vlastní jejich režii a zrušení nepřímých

daní na nejnutnější potraviny. V zákonodárství dělnickém: zákaz práce dětí mladších 16 let, žen v nezdravých odvětvích výroby a práce žen i dětí v noci, nedělní klid, pracovní doba 8hodinná, zákon úrazový, uznání syndikátů a chránění těchto odborových organisací před pronásledováním podnikatelů a zákon na ochranu nájemců před vydíráním vlastníků hospodářství. V zájmu obecném znárodnění pojištění a bezplatnou justici. Opravy politické: všeobecné právo volební, poměrné zastoupení, zajištění svobody hlasování ve všech důležitých otázkách, referendum, zrušení sněmovny panské, úplné odstranění trestu smrti, postupné zmenšování vojska, odstranění zákonů policejních a naprostou svobodu tisku.

Požadavky tyto vyvolaly nesmírné vzrušení v oficielních kruzích. Ministerský předseda vikomt Kacura dne 20. května dal zabaviti číslo »Labor Worldu« s požadavky těmi i pět jiných denníků, které je otiskly, a nařídil trestní stíhaní těchto listů na základě zákona na ochranu pokoje a řádu z roku předešlého.

Oficielní denník »Japan Times«, psaný, ač vyhradně pro Japonce, anglicky, vysvětloval, že jednání toto »mohlo by se zdáti nerozvážným a přemrštěně přísným naproti klidu a zákonnosti, při nichž se ustavila nová strana«, ale o manifestu prohlásil, že »obsahuje zásady nesnadno slučitelné se základy ústavy a se zvláštním postavením, které zaujímá panovnický dům v politice národní.« Velká část tisku protestovala však proti jednání vlády poukazujíc, že ústava zaručuje všem japonským občanům svobodu slova, písma, projevu mínění, shromažďovací a spolčovací. Při přelíčení dne 26. června konaném byl Katajama i ostatní obvinění obžaloby, dle uvedeného zákona na ně podané, sproštěni. Ministr se odvolal a vyšší instance odsoudila obviněné k pokutě 20—40 jenů. Prvý i druhý rozsudek jest japonským soudům ke cti.

Pronásledování vládní nové hnutí nezadrželo. Propaganda pracovala zejména pro všeobecné právo hlasovací. Z táborů byl pozoruhodný zejména dne 31 srpna 1901 konaný v průmyslovém místě Omija, kde řečnil Katajama, soudruh jeho Nišikva, šefredaktor Izoru Kotoku a šefredaktor »Majniši« Kitagava.

Touž dobou pracovalo Socialistické sdružení, zejména však Katajama o zřízení lidové university a lidového domu Kingsley Hall v Kandě, nejlidnatějším předměstí tokijském, kde mimo jiné měla býti dětská zahrádka pro děti dělníků z vládního arsenálu, klub mladíků a technické kursy dívek. Na povznesení ženy Katajama, nadšený feminista, zvláště pracuje. V lednu r. 1902

snažil se rozšířiti Labor World na denník a po měsíc vydával »Najgvai Šimpo« (Internacionální Noviny), ale málo peněz přinutilo ho, aby dnem 3. dubna 1902 vydával zase týdenník Kodo Sekaj neboli Labor World. Tento obsahuje 30—40—50 stránek našeho formátu, z nichž jsou dvě anglické a stojí pouze $2^1/_2$—7 senů.

V Japonsku rychleji než v Evropě modní otázky a moda se užívají, ale také rychleji mizejí. Tohoto nebezpečí bylo se obávati novému hnutí. Doopravdy, krise hospodářská a persekuce oslabily syndikáty. Rozumoví stoupenci, počítající na bezprostřední úspěch, zdáli se ochladovati. Ale to nevadilo. Chystal se návrh na všeobecné právo hlasovací. Debata o něm ve sněmu znamenala již vítězství pro stranu socialistickou, i když nebude přijat. V letě r. 1902 Katajama Nišikava a náš člen sdružení Mijamoto s úspěchem agitovali v severním Japonsku a založili skupiny v mnohých městech. Voleb srpnových, ježto volební právo má jen velká a střední buržoasie, použili k propagandě. V Šinšu seskupil na sebe kandidát socialistický p. Nakamura 145 hlasů ze 320 a p. Kinošita v Majebaši 29, v okresu Mijagi-ském byl p. Sava, přející hnutí socialistickému, zvolen.

V červenci 1902 získalo socialistické hnutí velice, přidalť se k němu politik a vynikající spisovatel Fumio Jano, bývalý vyslanec japonský v Pekingu, autor románu o Epaminondu a knihy »Nová společnost«, jež nabyla velikého úspěchu. V knize této popisuje hospodářský vývoj dle Marxova Kapitálu a líčí, jak dva buržoové japonští ve snu byli přeneseni do společnosti kolektivistické a výbornými zřízeními jejími byli přesvědčeni o znamenitosti socialismu. F. Jano projevil myšlenky nové na mnohých shromážděních.

V zimě r. 1902—3 hnutí odborové se vzpružilo. Jednota dělníků železářských vyvinula novou činnost. Sorganisovala se Jednota tesařů v loděnicích Tokijských a přiměla zaměstnavatele přijímati jen organisované dělníky. Jednota tokijských typografů se zreorganisovala dle vzoru Jednoty d. žel., utvořily se syndikáty dokařů a v Ašikagě po delší stávce vyhráli tkalci, vlastně ženy.

Dne 1. ledna 1903 změnil se Labor World v Šakaj Šugi »Socialista« a přinesl prohlášení čistě internacionální. Listu toho tiskne se 1.200—1.500 exemplářů, ale počet tento nepodává číslici stoupenců, neboť cena listu 7 senů na mzdy japonské jest velmi vysoká. Každé číslo čte velký počet dělníků.

Čtenějším mezi socialisty i »socilianty« jest »Jorozu«, jejž většině redigovali socialisté Kotoku a Sakaj. Od října 1903 Mitužiro Nišikava, spolupracovník Katajamova »Socialisty«, jest členem redakce nejdůležitějšího denníku předměstského »Niroku«, vycházejícího v Ušigome, kde také Iso Abe uveřejňoval učené pojednání o doktrinách socialistických.

V únoru byl rozpuštěn sněm a při nových volbách zvítězil nejpokrokovější liberál p. Saburo Simada nad p. Komej-em Katou, býv. ministrem zahraničních věcí v Kabinetu Itově, v Jokohamě 1.106 hlasy proti 418. Šimada není socialistou, ale zajímá se živě o hnutí odborové a věnuje se hlavně organisaci typografů.

Dne 5. a 6. dubna 1903 konal se prvý sjezd socialistů japonských v Osace, kde tehdy byla pořádaná průmyslová výstava. Sjezdu tohoto súčastnil se dr. Eckstein z Rakouska. Sjezd konal se jako několik veřejných schůzí, poněvadž po úředním rozpuštění strany nebylo lze řádně delegáty vyslati. Z řečníků Kotoku pojednal »o základech hnutí,« Iso Abe podal »ekonomickou kritiku kapitalistického systemu«, Katajama promluvil »o straně budoucnosti,« Nišikava přednesl »evangelium zahálky,« Kinosita vylíčil »dějiny rozvoje socialistické myšlenky v Japonsku;« druhý den Iso Abe pojednal »o minulosti a budoucnosti Socialistického Sdružení,« Kinosita probral »právní pojetí socialismu,« Kotoku nastínil »socialism v literatuře a v tisku,« Nišikava řečnil »o taktice socialismu,« Katajama mluvil o pokroku armády internacionálních socialistů,« Mijake uvedl na přetřes »zásady socialismu obecního« a Ogasavara věnoval řeč svoji »postupu mezinárodního míru a nutnosti odstraniti války«. Kongres vzbudil ohromný ohlas a přispěl k novému vzpružení agitace, jež nesla se proti militaristické politice Kacurova kabinetu a ve prospěch dělnického zákonodárství.

Mnohé denníky tokijské i osacké podporovaly další postup namířený proti dvěma kapitalistickým monopolům: proti tabákovému rodiny Murojovy a proti tramwayi tokijské, která skandálně vykořisťovala jak obecenstvo, tak zřízence. V příčině prvého docíleno, že stát se rozhodl tabákový monopol převzíti, ve směru druhém dosaženo, že sníženo jízdné celým městem z 17 senů na 3 seny a místo koňského potahu zavedena síla elektrická. Na převzetí do obecní správy nedošlo, ale obec tokijská se rozhodla elektrárnu zříditi sama.

Policejní a vládní pronásledování neustalo. Hnutí stíháno konfiskacemi a pokutami, stávky potlačovány a schůze »pro štvaní proti třídám« dle německého vzoru rozpouštěny bez ustání. Během

července a srpna hlavní bojovníci Katajama, Nišikava a Macusaki podnikli agitační cestu, jaké v Japonsku dosud nebylo. Především uspořádali schůze na ostrově Siroku, kde konaly se 3 schůze, pak na ostrově Kju-Sju, kde pořádáno 22 schůzí. Docíleno, že v Madži, kde se syndikát dělníků v dokách připojil k »Mezinárodní federaci dělníků přepravních«, jež sídlí v Londýně, ve Fukuoka, kde nedůstojně vydírán, dělníci se sorganisovali. Schůze konaly se pravidelně v divadle nebo v obecních budovách. V Kumamotu však na nátlak policie majitelé sálů odepřeli místnosti poskytnouti. Tu pastor protestantských kongregacionalistů propůjčil kostel, ale i tam vnikla policie a schůzi rozehnala. Právě tak učinila při schůzi důvěrné. Na jihu ostrova, kde konáno 7 schůzí, ukázaly se úřady dbalejšími ústavy, která shromažďovací právo zajišťuje. V říjnu agitoval podobně Katajama na severu Japanu a na ostrově Hokkajdu. V Nemuru dosáhl, že se syndikát dokařů připojil k Mezinárodní Federaci. V Jubari ve středu ostrova, kde jsou doly, dosáhl nejen utvoření odborového sdružení, ale takového nadšení, že jeden z předních horníků, člen to unitárské církve, rozhodl se zasvětiti celý život organisaci japonských horníků. Muž ten, opustiv ženu i děti, které pracovaly v dolech Jubarských, odebral se na práci do dolů ašiských, kde doufá založiti organisaci.

Dne 3. listopadu 1903 přinesl Šakaj Šugi vybídnutí všech dělníků na připravování generální stávky za dosažení všeobecného práva hlasovacího. Zájem o válku zmařil však další kroky. Katajama, jehož zdraví dřívější působností bylo otřeseno, odebral se na radu přátel do Spojených Států. Ale ani tam nezahálel, obíraje se organisováním početného dělnictva japonského. Odtud odebral se na mezinárodní kongres socialistický do Amsterdamu, kdež byli jím poprve zastoupeni proletáři mongolští.

Japonští socialisté a válka.

V zemi, kde vždy se pěstilo hrdinství, kde každý jedinec, jak doznává v »Cahiers de la Quinzaine« v červnu 1902 p. F. Challaye, člen university, jest ochoten obětovati se za volnost a prospěch své země, kde, dle p. Dumolarda, jest stará zášť a nepřátelství k Rusku, nebylo snadno prohlásiti se proti válce. Socialisté japonští však s nepopiratelnou odvahou vyplnili svoji úlohu. Dne 3. července 1904 Šakaj Šugi postavil se proti štvaní chauvinů nacionalistických a zvláště proti prohlášení sedmi profesorů universitních v Tokiu žádajících válku.

Dne 8 října konalo se velké shromáždění v Kandě. Všichni řečníci mluvili proti válce »jako proti velkému zločinu na lidskosti«.

Přítomní nacionalisté chtěli obstruovati, ale schůze skončila plným zdarem. Horečka válečná zachvátila však téměř všechny denníky japonské a mezi nimi také »Jorozu«. Spolupracovníci jeho, Kotoku a Sakaj, obětovali své postavení a vystoupili. S nimi Iso Abe a Nišikava založili týdenník »Heimiu Šimbun« (Lihový list), méně objemný a levnější než Šakaj Šugi, jenž nabyl hojného rozšíření. Tištěn jest na 8 stránkách formátu našich illustrovaných listů a opatřen illustracemi. Když sněm dne 10. prosince jednomyslně projevil nedůvěru kabinetu Kacurovu pro chabost naproti ruským provokacím, socialistické listy teměř jediné postavily se proti veřejnému mínění. Katajama před odchodem svým napsal do Šakaj Šugi, který svěřil Gojši-mu Jamanovi, stkvělý protest proti válce. Poukázal na to, že jest dílem a přáním velkých kapitalistů, dělnictvo ani rolnictvo si jí nepřeje. Dovolával se poměrů po válce s Čínou, kladl na uváženou všestranné oběti. Dle jeho mínění nepotřebuje Japansko ani Mandžurska ani Koreje. Válkou vše se zdraží, hlavně rýže. Lid trpí špatnou politikou finanční, průmyslové závody upadají, nezaměstnanost vzrůstá. Proto bráníme se válce. Katajama vybízel, aby mezinárodní organisace dělnická mezinárodní stávkou generální zdržela loďstvo i vojsko všeho světa. Dne 3. února konalo se opět shromáždění v Kandě, ale jakmile se řečník Kotoku vyslovil proti válce, bylo rozpuštěno. Socialisté byli nařčeni, že jsou ruskými vyzvědači. Bránili se proti tomu důstojným poukazem, že jsou proti militarismu vůbec, že jsou pro světový mír a přeměnu nynějšího sociálního stavu. Katajama ovšem prohlásil v chicagské »International Socialist Review«, že za války nynější jako socialisté i jako Japonci nemohou přáti vítězství ruské vládě, která jest zodpovědna za krveprolití kišiněvské, za utlačování Finska i za barbarské nakládání s proletariátem ruským.

Japan jevil se nám dříve jako země poesie a umění, kapitalism stvořil tam docela jiné podmínky životní a vyvolal hnutí socialistické. Dnes »říše vycházejíciho slunce«, kapitalisté i vláda jsou nuceni vždy vážněji s ním počítati. Vliv jeho i v »říši středu«, v Číně, brzy se objeví. V Japanu dle odhadu »Šakaj Šugi« ze dne 3. března 1904 studuje nejméně 1400 čínských studentů. Japonský socialism má vliv na mladou reformní stranu čínskou. Náčelník její Leung Kai Šeue, žijící v Tokiu jako vyhnanec, po důkladném studiu Marxe, Proudhona a Saint-Simona prohlásil se za stoupence nových idei. Nedávno uveřejnil čínský překlad prvého svazku Kapitálu.

Přeložil *Jul. Beck.*

Rozvoj ruského časopisectva.

(Pokračování.)

Druhý rok vychází již »Rus«, orgán syna Suvorina. K vůli stati Rozanova (náboženssko-sociálního mystika, který psal také do »Moskevských Vědomostí« a nyní do »Novyj Puť«) dostal se syn s otcem do »historického« sporu, a ve tři hodiny v noci hodil syn Suvorin starému Suvorinovi na hlavu sazbu článku; otec padl do mdlob, syn ujel do Nizzy. Když mu otec vyplatil jeho podíl (180.000 rublův), vešel Alexander Suvorin do spolku se Seměnovem (překladatelem Mickiewicze) a založili denník »Rus«, který sleduje národně-progressivní směr, a má ohledy i na židy. U nás by měl býti list tento rozšířen pro slavjanofilskou rubriku, kterou vede Svatkovskij, dříve redaktor »Nov. Vremene«. Rus je slavjanofilská, ale v carstvu jí říkají dobrovolný officiosus Lamsdorfa. Zvláště zajímavé jsou v ní dopisy Poláků, kteří tam vykládají své názory na rusko-polskou otázku, kterou do prudu uvedl Svatkovskij ve velkonočním úvodníku, končícím slovy: »Pozdravujeme bratří Polákův!« Rus je tedy forum pro tento bolavý problem v ruském těle a Svatkovskij navrhl Prahu jako neutrální půdu, kde by se měl konati rusko-polský sjezd.[1] Alexander Suvorin tam píše stati jako »Porošin«, Brejanovskij literární kritiky.

Rus rozeznávati dlužno od zašlé »Rossija«, v níž Amfitěatrov uveřejňoval feuilletony s názvem »Obmanové« (Podvodníci) narážeje titulem tímto na carskou rodinu Romanovcův;[2] car byl články nelibě dotčen, Amfitěatrov internován, a když se loni vrátil, nedával pokoj znova, tak že musil za hranice. Nyní bydlí v Římě, kdeprý píše román z šedesátých let.

Konservativní jsou u nás známý »Svět« V. V. Komarova, menší »gazeta politická, oekonomická a literární«, stojící ročně 4 r., roz-

[1] V poslední době se obírá »Rus« otázkou polsko-ruskou opět velice intensivně.

[2] Za jednotlivá čísla tehda platili 5—50 rublův a ještě více; nyní možno »Obmanovy« dostati v knihkupectvích vně Ruska.

šířený jako naše »N. Politika« a knížete Meščerského »Graždanin«, známý stykem s vládnoucími kruhy, a při tom až obskurantní a podivínský. Graždanin je prononcovaný germano- a turkofil a nepřítel slovanské myšlenky; zvláště Čechy nemá rád. Slavjanofilský »Svět« má značnou oporu v »Ruském Věstníku«, který před rokem redigoval Veličko, ctitel filosofa Solovjeva. Posledním v trojici konservativních listů jsou »Moskevskija Vědomosti«, kdysi orgán Katkova a moskevských slavjanofilů, majetek university.

Od tohoto konservativního směru, jehož základní zásady jsou: pravoslavije, samoděržavije a národnost (národní ruský chauvinismus, zvláště proti Polákům a Finům namířený), ostře se liší noviny liberální, při nichž jest liberálnosti rozuměti podobně jako vídeňským liberálním novinám. Zájem o bursu, velký kapitál, obchod, náboženská tolerance zvláště k židům a znalost ciziny vyznačují tyto listy. »Novosti« rediguje Notovič, ruský žid, a »Birževyja Vědomosti« Proper, haličský žid, který před dvěma roky podnikl tournée do Evropy a na Balkán, interwievoval diplomaty a dělal si pak v listě svou politiku. Jeho list má také laciné vydání (za 3 ruble), které je nesmírně rozšířeno (asi 150.000 exempl.) Třetí liberální list jsou »S. Peterburgskija Vědomosti« (179 let), ale zabarvení jiného nežli předešlé. S. P. Věd. jsou orgánem universitních profesorů, liberálův a sociologů, kteří mají široký rozhled. O rakouských Slovanech se píše aspoň podle slovanských novin a nikoliv z vídeňských pramenův; ba i české literatuře bývá věnována pozornost. Tak na př. dne 1. října byla v nich velice vřele doporučena nová Laichterova knihovna »Čeští spisovatelé XIX. století«. Rubriku o nás vedl slavista na př. o studie Chelčického velice zasloužilý. Noviny tyto rediguje kníže Uchtomskij, zároveň vážný činitel rusko-čínské banky, která hrála důležitou roli a takřka zavdala příčinu k válce japansko-ruské. Uchtomskij nyní založil nový svůj list (Razsvět). S. Pet. Vědom. jsou zároveň úředním listem, mají »officialnyj otděl« a dostávají úřední inserty (kazennyja objavlenija).

Radikální a socialistické listy měly v našem století rychlý vývoj, ale většinou krátký život. »Sěvernyj Kurjer«, který redigoval kníže Barjatynskij, byl zakázán r. 1901, o čemž jsme tehdy obšírně psali.

Uvedený již »Syn otěčestva« byl v krátké době zakázán; dědictví jeho nastoupily nedávno »Naši Dni«, pro jejichž směr jsou charakteristická tato programová slova: Naše rozsáhlá, mnoho-

plemenná vlast prožívá těžké dni. Ale doufáme, že v společném spojení všech jejích národností, ve všeobecné službě všeobecnému dílu spravedlnosti a svobody vyrostou nové síly a počne se veliká práce upraviti řády naší země, což si tak dlouho a horoucně přejeme. My věříme v probudivší se snahu společnosti naší, aby mohla sama o sobě rozhodovati . . . Již nadešel tento historický moment. »Našim Dním« je blízká prof. Chodského »Naša Žizň«, ač je tu v zásadách jakýsi odstín; nové listy tyto jsou proti válce, domáhají se opravy uprostřed carské říše, v čemž je podporuje dělnická »Russkaja Gazeta« (za tři rubly), kterou vydává Maxim Gorkij, jenž má nyní své knihkupectví, v němž mimo jiné vydává »Sborník Znanija« a časopis »Russkaja Žizň«, kterého nelze u nás dostati.

Antisemitské »Znamja« nemělo dlouhého trvání a zaniklo již. —

Také liberální slavjanofilové, blížící se tradicím u nás obvyklým, mají svůj orgán v »Slovo«, do něhož píše náš známý krajan Vaclík. Vydává je prof. Skvorcov a Percov. V »Slově« se velice vřele rozepsali o padesátiletém jubileu literární činnosti prof. Vl. Iv. Lamanského, na němž zvláště velebili pevnost charakteru jeho. »Slovo« zavání professurou.

Velice sympatický jest »S. Peterburgskij Dněvnik«, kterého vyšlo několik ruských čísel jako příloha francouzského »Journal de St. Pétersbourg« nastupujícího 81. ročník. Francouzské vydání jest orgánem hr. Lamsdorfa, kdežto za ruské odpovídá A. A. Bašmakov, známý také u nás jako autor »Bulharska a Makedonie«, o čemž bylo v »Naší Době« referováno. Bašmakov byl delší dobu soudním úředníkem vo Východní Rumelii, zná výborně život bulharský a měl býti původně přidělen ruskému komisaři pro Makedonii. Nový list se vyznamenává svědomitým přehledem slovanské žurnalistiky a pochopením doby reformní. »P. Dněvnik«[1] se rozepsal obšírně o vnitřních reformách, o otázce dělnické, zemědělské, o opravě ruské školy. Lví podíl na pojednáních má sám redaktor »Věščij Oleg«, ale píše sem také Cheradam a Šarapov, který patří k vážným činitelům nynějšího opravného hnutí, zvláště ve věcech zemských. Dříve vydával »Russkij Trud«, namířený proti Wittemu; směr byl demokratický a slavjanofilský. Nyní obdržel dovolení, aby směl vydávati »Russkoje Dělo« v Moskvě.

[1] Po novém roce nám »S. P. Dněvnik« nepřišel do ruky; zdá se, že nevychází.

K »S. Peterburgskému Dněvniku« je přiložen také francouzský text, obsahující politické stati a literární feuilletony, přinášející hlavně překlady z ruské literatury. Čtvrtletně stojí za »hranice« 4 ruble. —

V kruzích obchodníkův a průmyslníků se čítá »Torgovo-promyšlennaja Gazeta«, mimoděk připomínající srbský »Trgovinski Glasnik«, a měsíčník »Torgovyj Věstnik«, který vydává ministerstvo financí. Z časopisů těchto se vytvořila důležitá »Peterb. telegr. Agentura«, kterou řídí Rakušan Miller.

Ohromně rozšířené jsou »uliční gazety« »Petěrburgskij Listok« a Petěrburgskaja Gazeta«, které nepatří k činitelům, ale za to jsou hodně čteny jako »Kronenzeitung«; pěstuje se v nich hlavně reporterství a proto nejsou mezi intelligencí možny a říká se jim jaksi potupně noviny »dlja izvoščikov i prikaščikov« (pro izvoščiky a obchodní příručí).

»Pravitělstvennyj Věstnik«, nehybný úřední list, přinášející úřední zprávy, rediguje univ. prof. Kulakovskij, bývalý redaktor »Varšavského Dněvniku« a znatel srbské literatury. Místo chefredaktora znamená materielně víc než sinekuru. Nedávno obdržel nos a Rusové to ještě do celého světa telegrafovali!

Ruské noviny, obzvláště petrohradské, vystoupily tentokráte při snahách reformních jako důležitý faktor; přispěla k tomu nemálo vnitřní organisace, všechny redakce se ihned telefonicky dorozumívaly, jaké stanovisko k určité otázce mají zaujati. Pro organisaci ruských žurnalistův a spisovatelů byl důležitý sjezd v dubnu, třeba nepřinesl hned mnohoho positivního.

Vedle Petrohradu je nejdůležitějším centrem Ruska bělokamenná Moskva, kde se mluví nejkrásnější ruštinou a intelligence má své dávné tradice.

O »Moskevských Vědomostech« Grimhuta, které patří universitě, jsme již mluvili; byl to kdysi vlivuplný orgán Katkova, ale dnes mu schází — péro a talent tohoto demonického muže. Celkem mají »M. V.« nyní asi 4000 abonentův, většinou popův, odtud sklon jejich k prvokřesťanství. »Ljašin« (Schwarz) neprozrazuje ve Vídni zvláštní ponětí pro situaci našeho národa v této říši; hledí na nás očima vídeňskýma jako Zvězdič (Rosenstein), který je dopisovatelem »Ruských Vědomostí«, jež se velice líbí všem svobodomyslným cizincům do Ruska přicházejícím, ač nelze chápati, proč v německých státních institucích vidí zrovna ideál. »Rus. Věd.« jsou podobny »S. Peterb. V.« jako orgán professorů, hlavně theore-

tických socialistů, kteří bývají také radikální. »R. Věd.« se honosí odbornými příspěvky a pojímají každou otázku se širokého světového stanoviska. Na bojišti má dopisovatel jejich veliký smysl pro lidskost. Obzvláště o této válce zůstává v platnosti známá strašlivost přísloví: à la guerre comme à la guerre.

Co se týká bojiště, tedy ruskou veřejnost ovládají nejvíce telegramy a dopisy Němiroviče-Dančenka, jež jsou uveřejňovány v »Russkoje Slovo«, které vydává Sytin, král ruských typografův. Za války vzrostl význam tohoto národně-svobodomyslného denníku nesmírně. Ostatní listy ruské se zálibou otiskují zprávy Němiroviče-Dančenka a také německé žurnály uveřejňují rády výstrahy z něho, arci hlavně stinné stránky ruského válčení. Doroševič tu vede feuilleton a Bojovič vydává illustrovaný dodatek. »R. Slovo« patří dnes k nejvážnějším ruským listům.

»Russkaja Pravda« je historicky progressivní denník, mající smysl pro nynější evoluci a všímající si také života ostatních Slovanův, kteří pro liberální listy jako »Novosti Dnja« (moskevské »Novosti«) jako by neexistovali. Lipskerovy »Novosti Dnja« jsou proti válce a jsou velice rozšířeny jako uličnaja gazeta »Moskovskij Listok«, jenž je mezi širšími kruhy čtenářstva velice oblíben.

Třetí důležité centrum ruského literárního života jest Kijev, kde jest ode dávna smysl pro Malorusa a zvláštní historické tradice, které representuje konservativní *Kijevljanin,* jenž nemá rád české professory. Krajané naši vždy politicky bezbarví nebyli na Rusi také proto oblíbeni, že ruské mládeži byli příliš pedantičtí, dbajíce toho, aby se naučila latinsky a řecky, a byli vůbec velikými formalisty, což se ruské povaze příčí. »Kij. Okliki« jsou professorsky-liberální a ukrajinofilské, kdežto »Kijevskoje Slovo« a »Kijevskaja Gazeta« jsou židovsko-liberální a obě pouliční.

(Pokračování.)

Kubata dal hlavu za Blata.

Napsal Josef Salaba.

(Pokračov.)

Z akt těchto[1] se dovídáme, co, jak i proč se to vše na Hlubocku tehdy dálo. Jsou to hlasy strany jedné i druhé. Důvody, proč se tak dělo, udávají se rozličně. Tradice dí, že to byl spor o pozemky »Blata«, archiválie praví, že se jednalo o odúmrt. Abychom se dověděli pravdy, podáme jednak kritiku a srovnání těch archiválií, jednak dějiny těch pozemků a práva odúmrtního.

Oba dopisy krále Rudolfa II. k Adamovi z Hradce jsou svědky hlavními, poněvadž jsou originální a nepochybné; jsouce pak přímluvné a tudy neutrální, jsou aspoň i hodnověrné.

V obou těch listech žádá panovník p. Adama, aby stížnosti svých (druhdy i královských) poddaných vlídně vyřídil. Stojí tedy k lidu příznivě a zastupují vlastně jeho stranu; jsou tedy zcela jistě neutrální. Jsou to dopisy přímluvné; nic více, ale také nic méně.

List prvý ujímá se selského lidu i jeho listinných privilejí a svobod a žádá, by v nich nebyl zkracován, ale pokojně zanechán; slibuje a mluví, ač milostivě, i vážně dost. Tón druhého je mrzutý a skoro přísný; napomíná i nabádá k mírnosti v trestání: »aby ani proto, že se k Nám v potřebách a stížnostech svých utíkají, stěžováni nebyli.«

K oběma těm kusům věcně i datem se připojuje ona již na prvém místě uvedená listina Adama z Hradce ze dne 12. dubna 1581, která obě předešlá psaní královská blíže vykládá; je to listina officielní.

První z těch král. dopisů vzniknul patrně dosti brzy po té selské deputaci v Praze u Rudolfa II., jak o ní sama ona listina

[1] Za zprávy tyto děkujeme zde laskavosti p. archiváře Fr. Fischera v J. Hradci, jakož i p. Fabiánovi, adjunktovi téhož archivu.

páně Adamova vypráví. Byla-li tato deputace i po druhé před krále předpuštěna, či zanechala-li tam jen svou druhou »supplikací«, není z obou těch pramenů jisto úplně; víme jen, že k vůli tomu dal znovu Rudolf II. psáti do Hradce, a že se ti vyslanci selští zdržovali tehdy za tou příčinou delší dobu — zajisté přes měsíc, jak svědčí difference dat obou těch král. dopisů — v Praze. Deputace do Prahy značí krisis. List druhý, k němuž zavdaly pohnutku as některé krutější tresty a vystupování panských zřízenců vůči poddaným, znamená zakončení a zmírnění dramatu, ač i katastrofu a pád lidu. Pán zvítězil, ve věci i formě, třeba nikoli úplně. Je patrno, že k oběma těm psaním Adam z Hradce, o milost svého krále dbalý pán, odpověděl; dopisy ty však nejsou zachovány, respektive dosud nenalezeny v Praze, ani jinde. Patrně se v registratuře pohodily, ježto záležitosti poddanské neměly tehdy žádné ceny. —

Poněvadž oba ty listy Rudolfa II. jsou příliš málomluvné, musíme se uchýliti ke kusu třetímu, který je tím hovornější. Na jeho pravdomluvnosti bude spočívati též větší menší hodnověrnost celé věci.

Po stránce vnější vidíme, že je to originální koncept, jak dokazují na něm vlastnoruční přípisky a opravy Adama z Hradce. Je to důležitá okolnost pro jeho autenticitu. Koncept proto, že jména svědků uvedena toliko schematicky: A. B. C. Originál konečný schází, i nevíme, pokud byl vyhotoven, což však na hodnověrnosti vnější ničeho nemění. Po stránce formální tudíž není proti tomuto kusu žádných pochyb, neboť nám právem zastupuje originál, i je plně hoden víry.

Se stanoviska věcného bude běžeti o to, pokud kritickým rozborem výpovědí i srovnáním s jinými svědky shledáme tu vnitřní odpory a usvědčíme tak ze lži po případě.

Především nutno poznamenati, že je to listina a nikoli snad jen dopis. Listina určená pro domo, pro úředníky hlubockého panství a nikoli pro veřejnost a tím méně pro krále. Privilegium odúmrtní, o němž mluví sám Adam z Hradce, bylo též potvrzeno od Rudolfa II. Dvořan tak oddaný svému panovníkovi, jako Adam, nikdy by si nedovolil tak nezdvořile napsati jemu do očí: »mohl sem jim takové jich obdarování na odoumrti pobrati, zrušiti a v nic obrátiti . . .« Je-li tedy tato listina[1]

[1] Adam z Hradce, jak již řečeno, zajisté odpověděl k oběma listům královským, zejména k tomu prvnímu, kde věc zevrubně vyličil. Co psal,

psána pro vnitřní administrativní potřebu, pak neměl tu Adam z Hradce naprosto žádné potřeby ostýchati se, něco před někým tajiti, zakrývati a překrucovati.

Šlechtic, který byl dědičným majitelem nějakého statku, byl na svém panství úplným dynastou i králem sám a nesměl mu tam ani panovník čeho poroučeti. A toho je si též Rudolf II. vědom plně: on ve svých dopisech nerozkazuje, nýbrž jen se přimlouvá, ač svým potvrzením dotyčné odúmrtní listiny byl přímo zavázán jí hájiti. (Tento zvláštní právní poměr vysvětlíme později.) Neměl tudíž Adam z Hradce opětně žádné příčiny, něco snad zastírati, tajiti, lháti a »šikovně překrucovati«: před kým, nač a proč? Měl se snad čeho báti, před čím snad se ostýchati a styděti? Dědičný statek byl jeho soukromý majetek. Vůči králi rozhodoval jen důvod dvorné oddanosti — vyhověti jeho soukromé žádosti a přímluvě — a tomu se učinilo zadost. Šlechtic byl tehdy příliš velký pán, než aby se byl měl někoho báti, či mu lháti. A veřejnost? Nebylo tehdy žádné, leč šlechtická; a ta s ním souhlasila. Neměl tedy Adam příčiny lháti.

Ani důvod ostychu před vlastním svědomím tu neplatí: vždyť zprávu o těch popravách dal do oné listiny i zas po druhé do privilegia lišovského (ač to bylo zbytečno). Nic tedy netajil a také to patrně nepokládal před svým svědomím za vinu.

Rozebíráme-li dotyčnou listinu, vidíme, že v ní samé není mezi slovy a činy odporů. On sám tu přiznává, že už bylo několik lidí popraveno: »začátek učiniti poručil.«

Mezi touto listinou a přípisy Rudolfovými, jakož i ostatními neutrálními akty (urbáři atp.) rovněž není rozporů, nýbrž vládne mezi nimi patrná souvislost i souhlas. Právě tak jako mezi tradicí a oněmi »kameny Kubatovými«. Jak by mohl Adam ve své odpovědi ku králi psáti o odúmrti, když král slyšel od poddaných o právu na »Blata«? Vždyť se tam patrně dovolával i prostřednictví a svědectví Viléma z Rožmberka a jiných šlechticů. Tak daleko přec taková lež nešla, aby byl obelhával krále i své přátele, či aby ti lhali vědomě s ním: stálo to vůbec tehdy za to? K vůli něco pastvinám vydávati se v takové nebezpečí?

---

nevíme. Možno arci, že v podobném smyslu jako v oné listině ze dne 12. dubna, ovšem ve formě mírnější, kde úvod zůstal. Dotyčná listina stojí — což také závažno — časově uprostřed mezi oběma přípisy Rudolfovými a tudíž netvoří zakončení a officielní vyřízení celé té věci, jak by se snad zdálo na první pohled, nýbrž teprve ten dopis ze dne 29. dubna.

Souhlas s dotyčnou listinou dokazuje konečně též itinerář Viléma z Rožmberka, jakož i Březanův známý životopis téhož pána. Ona deputace hlubockých poddaných u krále, vedená od jejich právníků, která mluvila zajisté nejprve před Vratislavem z Pernštejna, kancléřem a spolu referentem v té věci, jehož předek právě udělil jim vzácné to privilegium, zanechala v kanceláři svou »supplikací«, kdež dovoláváno[1] se právě královských konfirmací. Jak mohl tu Adam mluviti o odúmrti, jednaly-li ony majestáty o »Blatech«? Jak mohla však ona královská privilegia, potvrzená (nikoli daná) dotyčným poddaným a posléze zas od Rudolfa II., zníti opět na »Blata«, když už je panovníci byli před tím dali dědičně, t. j. v plné vlastnické právo, domu Rožmberskému?

A dotyčné svobody, jak dí ona »supplikací« dle listu Rudolfova, byly uděleny od pánů hlubockých; a těmi Rožmberkové nikdy nebyli.

Nevidíme tu nijakých neshod a protimluvů; Adam nikoho obelhati nemohl, nechtěl a především lháti nemusil. Vždyť v té selské deputaci u krále byli patrně i její právníci z Písku a Adam musil přesně odpověděti ku král. listu i k dotyčné »supplikací«. Kdo by chtěl vzdor tomu tedy tvrditi, že přece jen běželo toliko o právo na ta »Blata«, ten by musil nejprve kriticky vyvrátiti vnitřní věrohodnost této listiny, jakož i donace z roku 1509. A to je konec konců nemožno.

Sloh dotyčné listiny plně odpovídá 2. polovici 16. století: pln širokých slov, s nehezkou nabubřelostí, rozvláčný i affektovaný, což dnešnímu čtenáři nezní příjemně. Není však, jak víme, ukončením té záležitosti, mluví zřejmě o vykonaných již trestech a psán měsíc po 2. návštěvě katově (dne 11. března) na Hluboké. Ne-

[1] Poukazováno i k tomu, že ona »supplikací« (po případě dvě, byly-li předloženy) dnes schází a tudíž as zničena (snad z obavy před kompromitováním) zúmyslně. To lze tvrditi jen z neznalosti poměrů registraturních a kancelářských. Nevíme, byla-li zaslána do Hradce v originále, či jen v opise a byla-li i tu zas opsána a byla-li a jak zpět vrácena. Jisto, že schází teď v Hradci i v Praze. Nikoli však proto, že by byla snad zničena z nějakého strachu, ale prostě proto, že týkala se jenom sedláků. Věcem poddanským nepřikládalo se tehdy naprosto žádné ceny. Poddaný neměl tehdy naprosto žádné váhy nahoře a akta, jednající o sedlákovi, troufal si pohoditi a skartovati i ten nejnižší úředník kancelářský. Nač je uschovávati? Kdo se bude po nich ptáti? Za to přípisy králů a velkých pánů vůbec schovávaly a udržely se pečlivé, i když obsahovaly třeba nějaké výtky. Dokladů spousty. Mimo to musíme počítati s různými živelnými a válečnými nehodami a p., čímž akta zničena.

hezká ta frázovitost[1] zachovala nám arci mnohé podrobnosti děje. Abychom však ještě více poznali pravdomluvnost dotyčné Adamovy listiny, budeme teď zkoumati vlastnické právo k oněm »Blatům«, jakož i celou právní situaci, to jest: podáme krátké dějiny těch pozemků.

»Blata« hlubocká, netolická a libějická[2] tvoří geograficky jedno nepřetržité pásmo. Uprostřed »Blat« hlubockých nacházely se i nacházejí vsi Plástovice a Zbudov, jak ukazují zvláště staré mapy (na př. z r. 1719),[3] tak že dle nich byla i zvána ona »Blata«, a to jak ve století 18. a později, tak již i r. 1509. Z toho lze souditi, že rozsah »Blat« ve věku 16. odpovídal více méně onomu ze století 18. Byly to původně pozemky močálovité a málo úrodné, jichž užívalo se toliko k letní pastvě. Náležely od prvopočátku s celým panstvím koruně a byly, jak svědčí urbář z r. 1490, pronajímány za plat okolním vsím v užívání pastvy;[4] z jedné dojné krávy platilo[5] se pastevného lovčímu i hajnému po 1 vejci. Tak dělo se před i po r. 1490. Tento právní poměr je tedy jasný.

(Pokračování.)

---

[1] O »lepším sirotčím«, »o lítosti«, »milosti křesťanské«, »náchylnosti srdce dobrotivého«, o »milosrdenství«, »odpuštění« i zanechání »při hrdlech a statcích i tom odoumrtí«.

[2] Lid ovšem, neznaje toho rozdělení administrativního, všímal si jen stránky geografické a mluvil u Zlivi jako u Libějic prostě o »Blatech«.

[3] Mapa odeslaná do Prahy dru Sonntagovi. Obě ty vesnice jsou vskutku středem těch »Blat« a tvoří jich severní a jižní hranici.

[4] Pastvy v lesích, jakož všecka jitra, pustoty a tudy i »Blata« počítaly se k lesnímu hospodářství. I »jitra lesní« (nové pozemky »vyplaněné z lesuov«) se pronajímaly, což tvořilo rubriku t. zv. platů proměnlivých.

[5] Zbudov platil roku 1490: na »platech stálých« o sv. Jiří a sv. Havle po 4 kopách 4 gr. čes., zápisného 3 gr. 3 berně vánoční 3½ kopy a 14 gr., zámazného po 1 gr., svatojanské roboty 56 gr. Roku 1598: Summa osedlých s chalupníky — 29; summa úroku svatojiřského — 4 kopy 55 grošů, úroku svatohavelského — 6 k. 54 gr.; berně vánoční — 3 k 28 gr., robotného — 52 gr.; summa roboty dní — 13, krčma — 1. Jména usedlých byla: Jakub Voráček (½ lánu), Václ. Bartoš (½ l.), Jan Matoušů (½ l.), Urban Janovskej (½ l.), Pavel Vaštů (½ l.), Jakub Míků (½ l.). Jiřík Bustů (½ l.), Šimek Šílenej (1 lán), Šimon Kubatka (1 l.), Jan Krejcarů (½ l.), Matouš Erazim (½ l.). Chalupníci: Jan Formánek, Vondra Vaňků, Zigmund Korbelář, Říha Šílenej, Zigmund Chalupník, Šimek Kolář, Petr Mlynářík, Jíra Soukup, Tomášek Formánek, Janek Švec, Jan Lázníček, Jíra Vrabec, Jan Tkadlec, Albrecht, Tomášek na Hauserově, Janovskej. Mlynáři: Albrecht, Jozef.

Naše kulturní, hospodářské a politické úspěchy podle státních rozpočtů rakouských.

Napsal Jan Koloušek, professor čes. vys. školy techn. v Brně.

(Pokračování.)

U politické správy v alpských zemích bylo konceptních úředníků v třídě dietní:

	V. a vyšší	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	placených praktikantů	celkem
	16	63	77	40	161	77	90	524
v proc.	3·1	12	14·7	7·6	30·7	14·7	17·2	100

v Čechách naproti tomu v dietní třídě:

	v V. a vyšší	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	placených praktikantů	celkem
	5	34	94	26	132	75	118	484
v proc.	1	7	19·4	5·4	27·3	15·5	24·4	100

Jak viděti, v alpských zemích je v V. třídě a vyšších více než trojnásobný počet úředníků než v Čechách; v VI. třídě a vyšších skoro dvojnásobný počet. Za to v X. třídě a placených praktikantů je v Čechách skoro 40% (39·9%), kdežto v alpských zemích jenom 31·9%. Ale celé to zkrácení tím není ještě vystiženo. Podle počtu obyvatel by mělo býti v Čechách nejméně 666 konceptních úředníků při politické správě, aby jim bylo stejně měřeno jako zemím alpským, tedy celkem o 182 více (o 37·6%). A sice by mělo býti:

ve třídě	V. a vyšší	21,	proti nynějšku	více o	16
v	VI.	třídě 80	»	»	46
»	VII.	» 98	»	»	4
»	VIII.	» 51	»	»	25
»	IX.	» 205	»	»	72
»	X.	» 98	»	»	23

placených praktikantů však jen 114, proti nynějšku méně o 4. Při tom dlužno upozorniti, že by podle počtu obyvatel bylo ještě Čechám nerovně měřeno, jelikož spletitější hospodářské a národnostní poměry v Čechách dají politickým úřadům mnohem více práce nežli v Alpách.

Aby se tedy postupní poměry v Čechách u politické správy vyrovnaly s alpskými zeměmi (podle počtu obyvatel), bylo by nutné přijmouti hned nově 114 placených praktikantů a z neplacených jmenovati 68 koncipistů (v X. třídě). Z dosavadních placených praktikantů by 88 starších musilo býti jmenováno okamžitě kommissaři (v IX. třídě) a 30 nejmladších koncipisty; 90 kommissařů by se stalo buď hejtmany (v VII. třídě 40) anebo místodržitelskými sekretáři (v VIII. třídě 50). Všichni sekretáři by postoupili za hejtmany a 62 hejtmanů by se stalo místodržitelskými rady (v VI. tř.) a 16 místodržitelských radů by musilo býti jmenováno dvorními rady (v V. třídě a výše). Jaká by tu musila nastati revoluce tedy ve jmenování nových úředníků a povyšování starých, aby Čechy jen z daleka se přiblížily těm poměrům příznivým, jaké jsou v alpských zemích!

Na Moravě by musilo býti podle počtu obyvatel 257 úředníků konceptních při politické správě, tedy o 109 více než nyní (t. j. skoro o 74%). Je tedy Morava co do počtu úřednictva při konceptu politickém ještě nepoměrně více zkrácena než Čechy, jakkoli postupní poměry jsou o něco příznivější nežli v Čechách.

Podle počtu obyvatel v Tyrolsku a Vorarlbersku a stavu úřednictva při politickém konceptu by mělo býti v Čechách nejméně 769 právníků, t. j. o 285 (či 58·9%) více (na Moravě 300 právníků o 152 či 102·7% více). A sice by mělo býti:

ve třídě V. a výše	18,	proti nynějšku	více	o	13
v VI.	třídě 89	»	»	»	55
» VII.	» 134	»	»	»	40
» VIII.	» 57	»	»	»	31
» IX.	» 242	»	»	»	110
» X.	» 102	»	»	»	27
plac. praktikantů	127	»	»	»	9
celkem	769	proti nynějšku	více	o	285

Při státních stavebních úřadech (které se u nás pojí k úřadům politickým) byl stav úřednictva technického (ingenieurů) dle rozpočtu na r. 1905:

V zemi	V dietní třídě						placených praktikantů	celkem
	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.		
v Čechách	2	16	40	47	38	3	9	155
na Moravě	1	3	9	15	7	—	4	39
ve Slezsku	1	2	5	8	4	—	1	21
v D. Rakousích	2	7	14	19	20	2	4	68
v H. Rakousích	1	3	9	13	6	1	1	34
v Solnohradsku	1	1	3	4	2	1	—	12
ve Štyrsku	2	5	13	17	7	1	2	47
v Korutanech	1	2	5	7	6	1	1	23
v Krajině	1	1	5	7	4	1	2	21
v Přímoří	1	2	6	8	4	—	1	22
v Tyrolsku s Vorarlber.	2	6	12	16	9	1	2	48
v Haliči	2	13	33	43	34	4	6	135
v Bukovině	1	2	5	9	5	1	1	24
v Dalmacii	1	3	8	12	5	1	2	32

Zase si vytkněme stav v alpských zemích a v Čechách. Bylo stavebních technických úředníků:

	V dietní třídě						placených praktikantů	celkem
	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.		
v Čechách . . .	2	16	40	47	38	3	9	155
v procentech . .	1·3	10·3	25·7	30·4	24·5	2·0	5·8	100
v alpských zemích	9	20	53	72	38	6	9	207
v procentech . .	4·4	9·6	25·6	34·8	18·3	2·9	4·4	100

Je ovšem pravda, že při stavebních úřadech nerozhoduje pouze počet obyvatel, nýbrž že důležito jest, mnoho-li státních silnic a vodních cest se v jisté zemi nalézá. Ale v tom právě se jeví křivda českým zemím nejnápadnější, že vůbec státních silnic a vodních upravených toků je tu mnohem méně nežli v ostatních zemích, jak seznáme později ze sum, které se povolují na stavební účely ministerstvem vnitra. Podle důležitosti hospodářské, jakou

se české země vyznamenávají, i podle škod, které tu způsobují neupravené vodní toky, by ovšem zasluhovaly Čechy, Morava i Slezsko aspoň takový podíl ze státních nákladů, jaký by na ně dle počtu obyvatel připadal.

Podle tohoto stanoviska můžeme tedy i zde počet obyvatel vzíti za měřítko posuzování. Dle stavu, jaký se jeví v zemích alpských, by měly míti tedy Čechy techniků při stavebních úřadech 267, tedy o 112 (t. j. o 72·2%) více. A sice by mělo býti:

vrchních stavebních radů (VI. tř.) .	12	proti	nynějšku	více o 10
stavebních radů (VII. tř.)	26	»	»	» 10
vrchních ingenieurů (VIII. tř.) . .	69	»	»	» 29
ingenieurů (IX. tř.)	93	»	»	» 46
stavebních adjunktů (X. tř.) . . .	47	»	»	» 9
assistentů (XI. tř.)	8	»	»	» 5
placených praktikantů	12	»	»	» 3
Celkem	267	proti	nynějšku	více o 112

Jak daleko hůře na tom ještě jest Morava, viděti z toho, že nyní je stavebních techniků ve státní službě (v odboru ministerstva vnitra) 39, kdežto podle alpských zemí by jich mělo býti nejméně 101, tedy o 159% více! Ovšem, co stát věnuje na Moravě pro silniční a zejména pro vodní stavby, je přímo žalostné.

Při finančním konceptu, měřilo-li by se dle počtu obyvatelstva, už tím by se jevily české země zkráceny. Tak největší práce pro finanční koncept vyžadují z přímých daní daň výdělková a osobní daň z příjmu. Všeobecná výdělková daň je na r. 1905 rozpočtena na 9·611 mil. K v Čechách a na 5·667 mil. K v zemích alpských, jeví se tu tedy poměr mezi Čechami a alpskými zeměmi:

$$9{\cdot}611 : 5{\cdot}667 = 1{\cdot}696 : 1.$$

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

SLOVENSKO.

Šandorfi před soudem. — Ve vrbovském okresu bude vyšetřování. — Shromáždění banky Tatry. — Schůze uher. sociálních demokratů. — Katolický kněz proti náboženské štvanici. — Stěhování Slováků do Ameriky. — Skultéty proti »Naší Době«.

Uherský ministr osvěty, Vlašič, před několika lety hornouherským ř. katolickým biskupům vydal tajné nařízení, žádaje o doporučení mu 8 maďarsky smýšlejících slovenských kněží, jež chtěl poslati do Ameriky, aby tam slovenským katolíkům slovenčinu ošklivili a maďarčinu natískali. Ale že prý: »nic se tak tajně nepletlo, aby nevyšlo na světlo«. I toto tajné nařízení vyklubalo se jako šídlo z měchu. Totiž v tiskárně ministerstva zaměstnaný jakýsi Aschleitner přišel tam o své postavení. Chtěl se odplaviti do Ameriky, ale neměl peněz. Vzal tedy rukopis onoho tajného nařízení a celou tajnost za dobrou cenu prodal Šandorfimu, redaktoru klerikálního »Kresťana«. Obsah nařízení uveřejněn byl v »Amerikánském Slovenském Denníku«. Pohoršení nad tím bylo veliké v Americe u slovenských katolíků, jakož i u vlády. Diplomatickou cestou žádáno o vysvětlení, načež uherská vláda své tajné nařízení veřejně odtajila. »Am. Slovenský Denník« uveřejnil fotografii onoho nařízení, aby dokázal svou pravdu. Uherská vláda zavedla vyšetřování. Pomocí rak.-uherského konsulátu vystopovala Aschleitnera v Americe. Tento za své výpovědi žádal 100 dollarů. 100 dollarů dostal, a potom už svědčil dle vkusu uherské vlády zle a nedobře proti Šandorfimu. Na základě tohoto 100dollarového svědectví Šandorfi postaven před soud jako spoluvinník při vyzrazení úřední tajnosti. Soud ho osvobodil, fiskus apelloval. Běží zase jen o nepohodlného člověka, o zničení jedné slovenské existence.

Je pak cele nepochopitelné, proč právě Slováky tak stíhá uherská vláda. Vždyť právě Slováci konají po chuti uher. vládě nejvíce. Drobí se na prach. Na př. ve sněmovně jsou jen 3 Slováci. Každý z nich ale patří ku straně jiné! (Skyčák je »ludák«, klerikál; Achim je socialista; Hodža nacionalista.)

*

26. a 27. dubna král. kurie projednávala petici Slováků z volebního okresu vrbovského. 124 hlasů daných kandidátu slovenskému bylo komisí připočteno ve prospěch kandidáta maďaronského. I na mnohé jiné přehmaty žalováno. Avšak zadala petici proti volbě i strana »maďarská«. Kurie nařídila vyšetřování. Více než 100 svědků bude předvoláno, mnoho času i peněz zmařeno. Strana maďarónská takto v mutném doufá něco uloviti. Nedivme se, když obecný Slovák politiku jmenuje: »panskym huncutstvím«.

*

Banka Tatra měla roční valné shromáždění 19. dubna v T. Sv. Martině. Slibovalo býti bouřlivým, neboť účastináři už druhý rok nedostávají žádného užitku. Veliké ztráty rozčilují mysli, a ubohý účastinář aspoň jednou v roce má příležitost svému hněvu dáti výraz. Přece však pojednávání vypadlo poměrně dosti tiše. Za veliké ztráty zodpovědnost uvalena na bývalého správce Ž. Pauliniho, jenž majetku nemá, a dnes pro chorobu nemůže být zodpovědným. Škodu trpěti musejí, byť i netrpělivě, už jen účastináři — more patrio. Za hlavního správce — po zemřelém Štefanovičovi — vyvolen Ivan Daxner, jenž dosud zaměstnán byl při peněžním ústavě v Tisovci.

*

O svátcích velikonočních uherští sociální demokraté měli sjezd v Budapešti. Jejich borba proti mocným tohoto světa není lehká. Pokut zaplatili během roku 18.519 kor. Státního vězení dostali 5 let, 8 měsíců, 28 dní; vězení 7 let, 4 měsíce, 21 dní. Žaláře 12 let, 6 měsíců; trestnice 16 let, 1 měsíc, dohromady 41 let, 8 měs., 10 dní.

Přece však počet organisovaného dělnictva stoupá. Léta 1901. bylo jich 9999. Léta 1903: 41.138; 1904: 53.109. Stávkujícím dáno 93.000 korun.

*

Proti arciklerikálnímu »Kresťanu« píše v »Sloven. Týždenníku« (č. 18) řím.-kat. kněz: »Trapně dojímá . . . článek »Kresťanův« i pro ten šílený způsob, jakým se v něm píše o luteránech . . . s tolikou nenávistí, jako bychom žili v středověku . . . Je to starodávní, ale i katansky zlomyslná, zbojnická politika vyšších pánů, že, kdykoli chudoba domáhá se svých práv, rozdmýchají v ní nenávist náboženskou jen proto, aby zapomněla na své křivdy . . . Odvoláváte-li se vy »ludáci« (kat. Slováci) na přijaté sliby, vyšší páni vypleskají vás po hubě, a vy potom dále pleskejte se s luteránY, nebo musíte uvěřiti, že luteráni vám víru napadají . . .« Něco takovéhoto u nás od katolického kněze téměř oko nevídalo, ucho neslýchalo. Kdyby takto smýšleli aspoň mnozí, bylo by s námi hodně jináč.

*

Rozměrů až úžasných nabývá utíkání Slováků do Ameriky. Dle úředních zpráv na příklad v stolici Trenčanské od 1. prosince 1904 do 30. dubna 1905 vystěhovalo se 3881 osob do Ameriky. V nitranské stolici počet stěhujících se poskočil z 997 na 4069 během roku. Dopisovatel od Myjavy píše o tom v »Slov. Týždenníku«: »Lid utíká nám do Ameriky, co je práce schopné, jde pryč, tak že z naší Nitry je tam — dle stoliční statistiky — 18.785 lidí, samých nejlepších robotníků . . . V loni šlo výše 4000, a tohoto roku v prvých třech měsí-

cích vydali 2200 pasů, ač mnozí jdou i bez pasů . . . Ta Amerika má pro nás dobré i zlé stránky. Je pravda, že mnoho peněz tam se vydělá, i domů pošle na zaplacení dluhů a na uspoření . . . Minulého roku přišlo z Ameriky do Nitry po poště 1,250.047 kor.« Úrokoměr klesl na 5—7% za vypůjčené, 4% od vkladů spořitelnových. Země zdražela. Blahobyt hmotný roste, ale mnozí musejí za to platiti i mravem, zdravím a životem. *

Ve 4. čísle »Slovenských Pohľadů« J. Škultéty velice se hněvá na můj referát v »Naší Době« (seš. 7.), vztahující se k jeho zlořečení »Ottovu Slovníku Naučnému«. Jeho rustická manýra sice dispensuje mne od povinnosti jakékoli odvety. Člověk vzdělaný tak nepíše, a píše-li, není hoden odpovědi, ale jen soustrasti. Šk. nadává jako hokyně, čímž dává i příležitost, aby mu bylo velkodušně odpuštěno, jakožto zuřivci, jenž od vzteku neví, co činí. Odpuštění takového mu i ochotně uděluji, čímž osobní stránka záležitosti je snad kavalírsky vybavena.

Jestli by pak někdo přece měl mne v podezření, jako bych tehdy nebyl psal samou pravdu, aspoň těch hlavních »důvodů« dotknouti se v krátkosti budiž mi dovoleno.

Francisci, jako jeden z nejstarších, měl na slovenskou mládež vliv veliký, a tím je »vedl« do Levoče, i když nevezl se před nimi, aneb nešel po samém předu.

Šk. tvrdí, že Francisci nebyl slov. dobrovolníkem před svým odsouzením na šibenici. Cituji proti tomu ze Škultétyho »Slovenských Pohľadů« r. 1905 na str. 179: »Vystoupiv z patvarie (Francisci) už 1. června . . . cvičil svou hnoušťanskou gardu, která byla si ho za svého kapitána vyvolila, a vycházel ku svým přátelům do Tisovce, Klenovce a na Kokavu.« V Tisovci totiž byla rovněž slov. »garda«, »jejím kapitánem byl Daxner«, tato »ozbrojila se sama«, a Daxner »řádné předstráže dal vystaviti až po dědinu Hačavu«. (Tamže str. 180.) Tedy »kapitán« slov. gardy, ozbrojené, cvičené — přece nebyl ani jen »slov. dobrovolníkem«?!

Zábavné čtení je na př. toto: »Kdybych přišel ku Slováku »Naší Doby« se slovy: »Dobrý den; vy jste oplan!« směl by on napsati, že byl jsem u něho povědít mu »dobrý den«? Tak Šk. na str. 262, kde se žaluje, že necitoval jsem celou jeho větu, podobnou větě: »Dobrý den; vy jste oplan«. Tím pak chce dokázati, že Slovákům vůkol roku 1848—49 »*ne*běželo o udržení Habsburské monarchie«.

Jaký to byl ten poměr Štúrovců ku Vídni a k Habsburské monarchii centralistické..., o tom důvěrník martinských Slováků, dr. Stodola, ve své programní řeči, když v Liptově letos byl kandidován za poslance sněmovního, takto mluvil: »Byly časy, kdy jsme pěstovali naději, že za služby, prokázané dvoru vídeňskému, odmění se nám udělením práv jazykových. Ale zklamali jsme se . . . Po těchto zkušenostech, a poněvadž i politicky jsme vzdělanějšími, přišli jsme k tomu přesvědčení, že . . . vídeňským kruhům za nástroj použiti se více nedáme proti našim spoluobčanům, ať se jedná o cokoli . . . My jsme před tím velmi pozírali na Vídeň, odtud jsme čekali naši spásu . . . Snili jsme o jedné rakousko-uherské monarchii, jejíž hlavním městem je Vídeň.

Dnes však vždy více přicházíme k tomu přesvědčení, že svůj život zaříditi můžeme i máme zde v této vlasti.« (»Slov. Týždenník« čís. 20. r. 1905.) Takto letos mluvil po Liptově kandidát »slovenské národní strany«. Není to totéž, co v »Naučném Slovníku«? Totiž, že »běželo jim o udržení Habsburské monarchie«!

Vůbec každý poněkud nezávislý Slovák o tom poměru k »Habsburské monarchii« dnes tak smýšlí, jako i dr. Stodola. Jen kdo živí se i z lichocení, kdo je odkázán na prodej literární »seračiky« (barva, jíž se malují ženy v jižních Uhrách) Slovákům, ten musí »oči míti a neviděti«.

Napsal jsem, že »Štúr a společníci s jejich zbroji nevykonali národu víc dobreho, nežli Šafařík, jenž 13. března 1848 psal Pogodinu: »»Jsou časy, kdy člověk musí býti rád a Bohu děkovati, že žije a dýše««. Toto prý je »největší podlost«. A následuje vysvětlování. Ale čím déle trvá, tím méně poví. Šafařík slova svá interpretoval skutky svými nejlépe sám, když totiž v nerozvážném zápase nedal se zabíti, ale jednal tak, jak to byl napsal Pogodinovi. Ač byl Slovanem i Slovákem dojista znamenitým, ale za slovenské povstání nepřeložil křížem ani slámy. On pravdu měl, když 2. června 1848 řečnil Slovanům, že »z otroctví není cesty k svobodě bez borby: buď vítězství a svobodná národnost, aneb čestná smrt, a po smrti sláva«. Ale i tehdy měl pravdu, když po r. 1848 »štítil se ještě více než dříve všeho politování . . . uzavřel se sám v sobě, vyhýbal se společnostem a byl téměř všeho obcování prost . . .« z opatrnosti před policií. Nebo pořád ještě byly to »časy, kdy člověk musí býti rád, a Bohu děkovati, že žije a dýše«. (Cf. »Slov. Pohl.« str. 264, roč. 1905.)

Prorokování o Daxnerovi, že »kdyby mu bylo bývalo dáno ještě jednou začati život, jistě nebyl by se chránil nového Plešivce« — to je už stará methoda Škultétyho. Když mu vyšel všechen benzín, a nemá ani nejbídnějšího důvodu, dá se prorokovati. Ale bylo už kdesi o něm napsáno, že za taková proroctví i oslice Bálamova byla by se — zarděla. *Slovák.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Zemský rozpočet. — Vodní předlohy. — Vodní doprava po Vltavě a Labi 1904. — Lanová dráha na Petřín.

Sněm království Českého vyřídil tedy konečně z dopuštění Němců předlohy »hospodářské«: schválil zatímní rozpočet, odhlasoval t. zv. nouzovou předlohu a povolil zemské příspěvky na stavby vodních drah.

Dle rozpočtu zemským výborem navrženého činí celkem potřeba zemská na rok 1905 $75^1/_2$ mil. korun, vlastní úhrada — v které činí

hlavní položky zemská dávka ze spotřeby piva 11·8 mil., školní příspěvky 1·27 mil. a hudebné 0·45 mil. korun — obnáší 16·44 mil. korun, zbytek asi 59 mil. K musí se uhraditi — po odpočtení údělů země na výnosu státní osobní daně z příjmu 1·4 mil. a výnosu kořaleční dávky 3·6 mil. K a dalších 3·98 mil. korun, které se mají uhraditi zápůjčkou regulační — přirážkami zemskými nebo částečně dluhy.

Vskutku by dosavadní přirážka zemská ve výši 55% ze státních daní přímých poskytla — počítajíc výnos těchto daní, kromě osobní daně z příjmu, v Čechách číslící 66½ mil. korun — celkem pouze asi 36·6 mil., takže by k plné úhradě onoho 50·1 milionového schodku musila býti zvýšena asi o 20%. Poněvadž k takovému zvýšení zemské přirážky není chuti ani v zemském výboru ani u sněmu, udělá se za letošek nový dluh 13 mil. a na účet loňského schodku dluh 9 mil. K, takže dluh království Českého stoupne letos na slušnou již číslici 87 mil. korun.

*

Mají tedy pochopitelně zemské finance nejen v Čechách, nýbrž ve všech zemích předlitavských, stejnou téměř finanční tísní trpících, hojně lékařů, upřímných i neupřímných, vážných jako naivních. V rozpočtovém výboru poslanecké sněmovny 22. března t. r. min. Kosel nastínil po svém zásady pro sanování zemských financí. Nelze-li prý na ten čas dále zvyšovati daň pivní, možno prý pomýšleti na zvýšení daně z lihovin, ježto daň tato jest u nás stále ještě nižší než v mnohých státech jiných, zejména v Uhrách. Přikázati zemím jednotlivé druhy daní by se prý nedoporučovalo, nýbrž zemské finance prý se mají subvencovati z celkových příjmů státních. Zvýšení daně lihové sloužilo by tedy k tomu, aby stát tomuto novému úkolu mohl dostáti a ministr financí by vytvořil za tím účelem nový druh státní přirážky, ježto na samostatnou zvýšenou daňovou sazbu vzhledem k poměrům v Uhrách prozatím pomýšleti nelze.

Za tuto blahovůli státu žádá však ministr stálou kontrolu státní nad zemskými výdaji.

Že by to znamenalo uvésti samosprávu zemskou v područí správy státní, je nepochybno a tomu nebude u nás přáti ani ten, kdo nezavírá očí před vadami hospodaření zemského. A je jisto, že se nehospodaří vesměs tak, jak by se mělo, že jsou rozpočtové položky, které tvoří jen jakýsi disposiční fond pro jednotlivé samovládce v zemském výboru a že četné subvence jsou pak vyměřovány zcela libovolně, ne dle prokázané potřeby a zásluhy, že by se za mnohé obnosy, dnes zemí přímo rozplýtvávané na bakšiše volebním okresům, podlízavým osobám, ústavům atd. dalo pořídíti daleko více a jich prospěšněji zužitkovati, že obory správní, velikého nákladu zemského vyžadující, nejsou přes to zařízeny tak dobře, jak by dle nákladu svého býti mohly a měly.

Tak na př. zemědělské školství zemské, vyžadující nákladu přes 1 milion korun, daleko má ještě k uspokojivé dokonalosti. Na pokračovací školy průmyslové a obchodní, na školy odborné a státní řemeslnické věnuje země dle rozpočtu letošního 276.000 korun, nemajíc na jejich správu a působení vlivu téměř pražádného. Ještě méně vlivu má země

za svých 63.400 K subvencí na denní školy obchodní (akademie a nižší školy dvou- a jednotřídní). Jednalo se kdysi o založení zemského průmyslového musea, akce byla však neobratností sněmovních vůdců jejich zmařena a nyní platí země na pražská a krajinská musea ročně na subvencích 111.600 a se živnostenským ústavem libereckým bezmála 120000 kor, za něž má zdánlivý, pochybný vliv snad jenom v pražském museu technologickém, jehož pozemštění bude ostatně jednou nezbytným důsledkem nutného soustředění rozptýlené a rozhárané u nás zemské, státní a komorní akce maloživnostenské.

To jsou arci na pohled jen imponderabilie mezi ostatními výdaji zemskými: 39·76 mil. na obecné školství, 2·88 mil. na železnice, 4·03 mil. na říční regulace, 2·52 mil. na vodní dráhy, 1·07 na stavby pozemní, 8·69 mil. na humanitní ústavy a nemocnice atd. — ale hospodaří se vesměs o mnoho lépe i v těchto oborech?

*

Sněm vyřídil též vodní předlohy. Byly dvojího druhu: Především zaručení zemského příspěvku na stavbu vodních drah zákonem vodocestným z r. 1901 zabezpečených, z nichž mají se v období 1904 až 1912 započíti a dílem i provésti kanalisace Vltavy v Praze nákladem 14·4 mil. K a kanalisace středního Labe od Mělníka k Jaroměři v tomto období nákladem 37 mil. korun. K těmto výdajům má země přispěti poskytnutím ročního obnosu ke zúročení a umoření jedné osminy onoho obnosu státních obligací, jehož budou tyto projekty vyžadovati. Protože na rok letošní — jako na loňský, v kterém co do vodních drah panovala úplná stagnace — se na ony stavby vydá obligací asi za 10·905 mil. K nom., činí (pololetní) příspěvek zemský k zúročení a umoření osminy těchto obligací pouhých 27.263 K, a tento směšně nepatrný obnos byl obstruován Němci a nepovolení jeho bylo vládě záminkou k odkladu i pouhých prací přípravných.

*

Druhou předlohou byl dodatečný příspěvek zemský ke kanalisování Vltavy a Labe od Prahy dolů přes Mělník k Ústí n. L. Obnos původně na tyto práce rozpočtený (25·9 mil. korun) byl vyčerpán téměř již kanalisačními stavbami na Vltavě; na Labi započato jen u Beřkovic. K dokončení kanalisace do Ústí n. L. potřebí dalších 18·6 mil. korun. Z tohoto nákladu, původního i dodatečného, má však hraditi země plnou třetinu *kapitálu*, tedy k původnímu nákladu 8·632 mil. K a k dodatečnému nových 6·2 mil. korun v příslušných ročních lhůtách do dokončení stavby. Němci naši nejsou však přáteli této kanalisace, pokud se alespoň týče Labe od Litoměřic k Ústí n. L. Mají něco do sebe jejich důvody, že není potřebna kanalisace této trati, jejíž výkonnost není menší nežli Labe od Ústí n. L. dolů a zejména v prvním toku saském, že málo pomůže, není-li dost vody též pod Ústím, že zdražuje plavbu a pod. Nicméně i zde rozhoduje moment národnostně-hospodářský. Pokud není vždycky a plně výkonné vodní dráhy až do Prahy, byla a jsou překladiště labská vesměs v německočeském území — Laube, Děčín, Březnice, Ústí n. L — vhod i železným drahám, které vozily arci nejraději co nejdále po svých tratích až na samotné

hranice země. Velká plavba začínala v Čechách a podnes počíná v Laube — 11 km., v Děčíně-Podmoklích — 13 km., v Rozbělesích — 17 km., v Ústí n. L.-Březnici — 34 km. od hranic saských, kdežto od Mělníka k zemské hranici je 108 km., od Prahy k Mělníku po Vltavě 51 km.

Prodloužení výkonné vodní dráhy dovnitř země znamená ohrožení — alespoň dosavadního — vzrůstu dosavadních přístavů a překladišť níže položených. Tak veliké výrobní a konsumní středisko, jako jest Praha, si pak již dopravu vynutí a vyvolá a přiměje i dráhy, aby se přizpůsobovaly novým poměrům.

Tento vývoj má býti tudíž alespoň zadržen, k tomu čelila německá oposice na sněmu jak proti kanalisaci labské, tak proti dokončení přístavu holešovického spojením jeho s železnicemi a opatřením zařízení překladištních.

A vyhráli: co do Holešovic úplně, co do kanalisace labské aspoň theoreticky potud, že snesení sněmovní dopouští užiti dodatečného úvěru ne pouze ke kanalisaci, nýbrž i k pouhým regulačním pracím na Labi.

*

Právě byly též vydány výkazy o vodní dopravě po Vltavě a českém Labi. Po Vltavě mezi Štěchovicemi a Mělníkem bylo loni — přes mimořádné sucho — dopraveno nákladů 9·12 mil. mctů a s vorovou dopravou 12·99 mil. mctů, mezi Budějovicemi a Štěchovicemi dalších 0·52 mil. mctů. Osob bylo dopraveno loni mezi Prahou a Štěchovicemi 789.600, mezi Prahou a Klecánky 23.300. Doprava tedy v celku již nikterak nepatrná.

Značně větší jest arci doprava po Labi: činila loni 31·51 mil. mctů — o plných 10·67 mil. mctů méně nežli v roce 1903, následkem toho, že loni plavba pro sucho od 16. července do 19. září byla úplně zastavena. Ještě poměrně více zmenšila se labská doprava zahraničná, klesnuvši s 36·53 mil. na 25·51 mil. q.; jen vývoz hnědého uhlí po Labi klesl loni ze 23·61 mil. na 16·51 mil. q., o plných 30 proc. Doprava vnitrozemská loni stoupla z 1·66 mil. na 2·14 mil. K, jen však následkem dovozu stavebních hmot k započaté stavbě zdýmadla v Dolních Beřkovicích. Osob dopraveno bylo od Litoměřic k zemským hranicím jen 324.573 (předloni 577.156).

Na něco bychom ještě upozornili: V normálním roce 1903 skládala se doprava labská — úhrnem 42·19 mil. q — z vývozu hnědého uhlí (23·61 mil. K), z dopravy vorové (4 mil. q) a z ostatního vývozu (7·9 mil. q) a přívozu (5 mil. q) zboží, doprava vltavská — celkem 12·96 mil. q — z voroplavby (3·6 mil. q) a z ostatní dopravy v množství 9·35 mil. q. Nehledě tedy k dopravě hnědouhelné činí doprava vltavská již nyní dvě třetiny dopravy labské. Loni byl poměr pro Vltavu u srovnání s Labem ještě příznivější.

Ani Vltava nesmí tedy býti bagatelisována. Po úplném otevření Prahy vodní dopravě shora i zdola ukáže se vliv Prahy jako centra veliké výroby i spotřeby ještě zřejměji.

*

Ještě o jedné komunikaci bychom se zmínili. Je to lanová dráha na Petřín. I Pražanům, kteří mají na všechno času dost — pokud nejde o rvačky při kupování vstupenek do divadel nebo koncertů a pod. — kteří trpělivě čekají na přestupních stanicích tramwayových 10—13 minut na vůz nové trati, kteří s hrdinným klidem přihlížejí, jak řidič i konduktér s pečlivou volbou jízdního tempa i zastávek drží se nějakého mimojdoucího pohřbu nebo vojska nebo projížďky saských důstojníků či anglických hostí — i těmto Pražanům zdá se přece přílišným vyjížděti na Petřín pomalu v intervalech 10 a víceminutových a platiti nadto za jízdu 10 kr., když mohou tam v 5 minutách býti pěšky a zadarmo. A ten složitý aparát: kasírky nahoře a dole, zvláštní řídič a průvodčí pro tu hrstku osob, jedoucích nahoru (dolů jde beztoho skoro každý pěšky).

Výsledek je: prázdné vozy (kromě v neděli) lanové dráhy nahoru i dolů a vedle nich množství lidí, chodících za krásných odpolední na Petřín pěšky, protože nemají času ani trpělivosti, aby mohli nahoru jeti. A ovšem pak i špatné finanční výsledky družstva lanovky.

S.

ZEMĚDĚLSTVÍ, OBCHOD A PRŮMYSL.

Definitivní data o zahraničním obchodě Rakousko-Uherska v roce 1904. — Stručný rozbor dat. — Nouzová akce na sněmu království Českého. — Vyvolané rozpory zájmů. — Osudy průkazu způsobilosti pro řemesla v Německu.

Statistické oddělení v ministerstvu obchodu uveřejnilo právě definitivná data o zahraničním obchodě Rakousko-Uherska v roce 1904. Dle této publikace obnášel (vyjímaje drahé kovy a mince) přívoz celkem 2111·1 mil. K, a to přívoz v obchodě specialném 2048·0 mil. K, přívoz v zušlechťovacím řízení 62·4 mil. K, opětný přívoz v zušlechťovacím řízení 0·7 mil. K. Vývoz obnášel úhrnem 2182·3 mil. K, a to v obchodě specialném 2089·0 mil. K, vývoz v zušlechťovacím řízení 0·3 mil. K, opětný vývoz v zušlechťovacím řízení 93·0 mil K.

Úhrnné aktivum obchodní bilance naší v r. 1904 obnáší tedy 71·2 mil. K (oproti aktivu 300·0 mil. K v roce 1903). Pokud jde o množství, jeví se specialný obchod v r. 1904 v přívoze 113·6 mil. q., v r. 1903 104·5 mil. q., ve vývoze v r. 1904 173·4 mil. q., v roce 1903 181·5 mil. q. Dle obchodní hodnoty vykazoval specialný obchod v r. 1904 v přívoze 2048·0 mil. K, ve vývoze 2089·0 mil. K, tedy přebytek vývozu v hodnotě 41·0 mil. K, tedy o 16·8 mil. K více, než vykazovaly zatímní číslice, před časem uveřejněné.

Přívoz drahých kovů a mincí vykazoval r. 1904 110·3 mil. K, vývoz 52·8 mil. K.

*

Specialný obchod vykazoval největší přívoz surové bavlny (v hodnotě 215·2 mil. K), vlny (130·1 milionu K), obilí, mouky, lustěnin

(116·6 milionu K), zvířecích produktů (127·8 mil. K), uhlí a koksu (103·5 mil. K), hedvábí a zboží hedvábného (83·5 mil. K), kolonialního zboží (58·2 mil. K), literárních a uměleckých předmětů (58·9 mil. K) atd. Vyvezeno bylo nejvíce dříví (251·8), zvířecích produktů (193·4), dobytka tažného a jatečného (161·9), cukru (151·9), obilí, mouky, luštěnin (132·1), vlněné příze, vlněného zboží a vlny (90·1), uhlí a koksu (87·6), koženého zboží a kůže (59·9), skla a skelného zboží (56·9), dřevěných a kostěných výrobků (50·6) atd.

Pokud jde o země, odkudž se přiváží, anebo kam se vyváží, dlužno co do přívozu zaznamenati: Z německé říše (zboží v hodnotě 764·7 mil. K, v procentech z celkového přívozu 37·3), ze Spojených Států severoamerických (182·5 mil. K, 8·9%), z Vel. Britanie (154·9, 7·6%), z Britské Indie (130·1, 6·4%), Rusko (119·9, 5·9%), z Italie (104·6, 5·1%), z Francie (67·5, 3·3%), z Rumunska (61·3, 3·0%); pak následuje sestupně Srbsko, Švýcarsko, Brasilie, Turecko, Belgie, Argentina, Egypt, Nizozemí, Řecko, Chile, Čína, Japan, Španělsko, Australie atd.; britská Australie vykazuje již jen 5·0 mil. K přívozu (0·2%).

Vyvážíme nejvíce do Německé říše (961·1, 46·0%), po té do Velké Britanie (181·5, 8·7%), do Italie (156·8, 7·5%), do Turecka (91, 4·5%), do Švýcarska (79 7, 3·8%), do Rumunska (75·9, 3·6%), do Ruska (71·7, 3·4%), do Francie (63·0, 3·0%), do Britské Indie (62·0, 3·0%), do Spojených Států amerických (40·8, 2·0%); pak následuje Egypt, Nizozemí, Srbsko, Bulharsko, Belgie, Řecko, Brasilie, Španělsko, Dánsko, Japan, Čína (2·4, 0·1%).

Výsledky zahraničního obchodu Rakousko-Uherska v roce 1904 dle soustavného seskupení zboží jsou následující:

	Přívoz		Vývoz	
	v mil. K	v procentech	v mil. K	v procentech
a) suroviny	1250·3	61·0	860·6	41·2
polotovary	257·4	12·6	313·6	15·0
tovary	540·2	26·4	914·4	43·8
Úhrnem . . .	2047·9	100·0	2088·6	100·0
b) výrobky polního, lesního hospodářství a rybářství . . .	1048·0	51·2	741·0	35·5
výrobky hornické a hutnické	218·9	10·7	138·0	6·6
výrobky průmyslové (v užším smyslu) .	781·0	38·1	1209·6	57·9
Úhrnem . . .	2047·9	100·0	2088·6	100·0

Ve vývozu našem výrobky průmyslové, hutnické a hornické velice značnou mají převahu nad výrobky zemědělskými, kterážto okolnost případně charakterisuje povahu našeho mocnářství.

Odmyslíme-li si převahou zemědělské Uhry, s nimiž nás dosud pojí celní unie, přijdeme k poznání, jak velice se Předlitavsko již zindu-

strialisovalo a jak důležita jest ochrana jeho zájmů průmyslových, podnes tak chabě, zejména ve sborech zákonodárných opatřená! Přibrali-li bychom na pomoc statistiku povolání, dotvrdili bychom tím jen zřejmou pravdu, že na osudu průmyslové výroby závisí dnes přímo i nepřímo velká většina obyvatelstva v Předlitavsku, a najmě v zemích českých.

*

Také sněm království Českého projednal v červnu 1905 nouzovou akci za léta 1903 a 1904, tedy vlastně akci ku zmírnění nouze ponejvíce již přetrpěné. Z říšské pomoci v úhrnném obnosu asi 35 mil. K připadá na Čechy as $10^1/_2$ milionu, k tomu přistupuje nyní 4 mil. K peněz zemských, celkem tedy na 15 milionů. Země vzdor svým zbídačelým financím přišla také se svou troškou do mlýna a tak bylo vyhověno ve Vídni i v Praze poslancům, kteří se chtěli vykázati nějakým milodárkem voličům. Nemine roku, abychom se nesetkali s nouzovou akcí, jest to rakouská a česká specialita, která na konec vede k oslabení citu vlastní zodpovědnosti, aniž by komu pomohla, uvaluje na veřejné pokladny a na celek poplatnictva nová břemena na prospěch výrobní skupiny, kteráž nemá sice většiny v obyvatelstvu, za to však velikou většinu ve všech zákonodárných sborech a dokonce svého vlastního stavovsko-politického ministra. Proto dlužno s nemalým povděkem uvítati, že nouzová akce zemská, hlavně asi zásluhou referenta sněmovního, upustila od zásady přímé podpory individualní, která jest stejně neúčinnou, jako nehospodárnou a demoralisující, a obrátila věnované 4 mil. k účelům produktivním, alespoň z části všeobecně prospěšným. Jednoho milionu korun má býti použito ku zřízení okresních nebo obecních silnic, cest, mostů a p., druhého milionu ku provedení různých meliorací zemědělství prospěšných, zvláště meliorací vodních, třetího milionu ku zvelebení chovu hovězího a vepřového dobytka, poloviny milionu k podpoře jiných účelů zemědělských a posléze poslední milionové polovice ku podpoře stavu živnostenského, následky živelních pohrom postiženého.

Bylo tedy opozděné zvláštní nouzové dotace využito k určitým produktivním účelům, které jinak z valné části dotacemi pravidelnými obstarávány bývají. Ilustruje to velmi příkře povahu a nutnost celé »nouzové« akce, jest to však ještě to nejmoudřejší, co se za daných poměrů státi mohlo. Snad se způsobem tím nebudou spokojeni Holanští, kteří by rádi svým voličům v zastrčených koutech jižních Čech přinesli do ruky pětkové dárečky, jimiž ponejvíce pak bývá podporována upadající živnost hostinská, leč sněm vykonal dobré dílo, upustiv od rozdílení nicotných almužen.

*

Malé živnostnictvo vymohlo si také podporu na zmírnění následků sucha a krupobití v obnosu půl milionu korun. Usuzovalo, když dostávají rolníci, proč ne my, venkovští maloživnostníci. Jest v tom sice jistý rozdíl, avšak při častých milodarech rolnictvu nelze se diviti, že také malí živnostníci o svou trošku se hlásí. Dovolávali se své poplatnosti. Správněji měli se dovolávati ohromné poplatnosti městského oby-

vatelstva, především velkého průmyslu a obchodu, pokud jde o daně přímé, a poplatnosti širokých vrstev, najmě průmyslového dělnictva, pokud jde o daně nepřímé. Přejeme malému živnostnictvu nejvydatnější účelné podpory, na kterou průmysl, jako hospodářsky silnější, pokud jde o hmotnou podporu přímou, ani nereflektuje, dovolává-li se však malé živnostnictvo samo o sobě velké poplatnosti, jest to prostě omyl, který vysvitne z každé výnosové statistiky daní nad slunce jasněji. Zajisté, že i nepatrná poměrně daň malého muže leckdy až příliš tísní, leč výnosového efektu tu není. O tom však není pochyby, že poplatnost městského obyvatelstva má obrovskou převahu a že maloživnostníci jsou jeho velmi významnou součástkou.

Na sněmu se také ozval ostrý a zdůvodněný hlas proti jednostranné podpoře zemědělského obyvatelstva. Stal se sice pokus, svaliti zdražení potravin výlučně na sprostředkující obchod, jejž agrárníci tak rádi vyličují jako zbytečného příživníka, ba mluveno bylo v debatě nouzové i o shodě zájmů a souvislosti osudů živnostníků a rolníků, leč rozpor zájmů obyvatelstva městského a zemědělského, vyvolaný stále rostoucími nároky agrárními, objevil se zřejmě a sotva již přijde z denního pořádku. Tlak budí protitlak a vyvolal bez ostychu projevené, oprávněné přání, aby tato »nouzová akce« byla již poslední. Tyto protivy by bylo lze zmírniti jen moudrou umírněností zástupců agrárních. Dnešní monstrosní volební řády zabezpečují ovšem představitelům agrárních zájmů všude převážnou většinu, snad není však daleka doba, kdy přirozená většina městského obyvatelstva přijde k platnosti i ve sborech zákonodárných pomocí spravedlivých řádů volebních. Toho by měli býti venkovští zástupcové pamětlivi a nevyvolávati duchy, s nimiž by jim jednou bylo těžko zápasiti. Politika, jež by vedla v důsledcích svých ku zřejmě nespravedlivému podílení jedněch a zanedbávání druhých ve způsobě různých nouzových a jim podobných akcí, vyprazdňujících veřejné pokladny na úkor celku poplatnictva, jež by vedla k oslabení konsumpční schopnosti městského obyvatelstva, na konec by se obrátila proti svým původcům, na škodu domácího zemědělství, jehož důležitost ovšem nám nenapadá podceňovati a jemuž potřebnou míru ochrany neupíráme. Byla by to osudná hospodářská politika venkova, která by potírala nejbezpečnějšího a k placení nejzpůsobilejšího spotřebitele výrobků zemědělských a uměle tvořila nepřeklenutelné propasti různících se interesů. Při blížícím se projednávání smluv obchodních a celních s balkánskými a východními státy na radě říšské uzříme ostatně, kam až sáhají nároky agrární.

Ostatně i onen půlmilionový dar k umírnění nouze malých živnostníků nelze k vlastnímu účelu umístiti. V předporadách vyrojila se řada více neb méně podivných návrhů, až konečně svěřeno rozdělení pěti set tisíc zemské živnostenské komisi s direktivou, by jich bylo použito k posilnění fondu bonifikačního, založeného při zemské pojišťovně starobní k doplňování prémií nuzných maloživnostníků. Účel dobrý, se suchem a kroupami nemá však ničeho společného. Sotva co moudřejšího mohlo býti za daných poměrů usneseno, leč právě tato skutečnost osvětluje »nouzovou akci« nejlépe.

* A.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Bernská mezinárodní konference pro ochranu dělnictva. — Novela k pruskému hornímu zákonu. — Činnost našeho úřadu pro statistiku práce v roce 1904.

Bernská mezinárodní konference pro ochranu dělnictva, o jejíž svolání jsme předešle referovali, skončila po desetidenním rokování plnou dohodou o obou otázkách, které byly předmětem jednání. Zásady této dohody jsou stručně tyto:

Pokud se týče živnostenské noční práce žen, má býti bez rozdílu stáří zakázána s následujícími výhradami: Mezinárodní dohoda má se vztahovati na všecky průmyslové závody, které zaměstnávají více než deset dělníků nebo dělnic; netýká se závodů, ve kterých zaměstnáni jsou příslušníci rodiny. Pojem průmyslových závodů vymezí každý ze smluvních států; za každých okolností mají k nim býti čítány vedle průmyslové činnosti v běžném slova smyslu závody hornické a lomy. Dle této dohody činiti má noční klid nejméně jedenáct hodin po sobě jdoucích a vztahovati se v každém případě na dobu od 10 hod. večer do 5 hod. ráno. V oněch státech, kde noční práce dospělých dělnic průmyslových není upravena, může býti v přechodní době ne delší tří let noční klid omezen na 10 hod. Zákaz noční práce může být zdvižen, nastanou-li nepředvídatelné periodicky se neopakující poruchy v závodě, zakládající se ve vis maior, dále při zpracování předmětů podléhajících snadno zkáze, kdyby jinak hrozila neodvratná zkáza suroviny. V průmyslech sezoních, dále za mimořádných okolností v závodech všech kategorií může nepřetržitý noční klid po 60 dnů v roce býti omezen na 10 hodin.

Listiny o ratifikaci této úmluvy mají býti vyměřeny nejdéle do 31. prosince 1907. Dohoda sama, pokud tohoto bodu se týče, má vejíti v platnost tři léta po tom. Tato lhůta prodlužuje se na 10 let pro továrny na surový cukr řepový, na česání a spřádání ovčí vlny a pro hornické práce na povrchu, pokud tyto poslednější následkem klimatických poměrů musily býti zastaveny nejméně po čtyři měsíce v roce.

Připomenuto budiž, že pokud se týče doby klidu, nejdále šel návrh švýcarský, který navrhoval 12hod. klid; s ním souhlasily Rakousko-Uhersko, Německo a Francie, pro odpor tří jiných států však, které chtěly přiznati jen 10hod. klid, došlo na konec ke sprostředkujícímu návrhu uherskému na klid 11hod.

Pokud se našich poměrů rakouských týče, je u nás dosavad noční práce žen zakázána živnostenským řádem jen v živnostech továrních, při čemž noční prací rozumí náš živnostenský řád dobu od osmé hod. večerní do páté hod. ranní. Dle konvence nebude příště kriteriem provozování živnosti po továrnicku, ale zaměstnávání víc než deseti dělníků, noční klid pak činí dle konvence 11 hod., dle našeho ž. ř. pouze 9 hodin. Kritickou dobu od 10 – 5 i náš ž. ř. už respek-

tuje. Výjimek ze zákazu noční práce žen je ovšem u nás toho času víc než konvence připouští (pro cukrovary, výrobu konserv, fesů, strojových krajek, papírny, čištění a apreturu peří). Pokud se týče zákazu užívání bílého (žlutého) fosforu při výrobě sirek, stanoví dohoda tyto zásady: Výroba, přívoz a prodej sirek obsahujících bílý (žlutý) fosfor, zakazuje se od 1. ledna 1911; výměna listin o ratifikaci do 31. prosince 1907. Vláda žaponská, která konference se nesúčastnila, bude vyzvána, aby do 31. prosince 1907 ke konvenci přistoupila. Konvence vstoupí v platnost, jakmile státy konference se súčastnivší a Žaponsko k ní přistoupí. Podmínka ohledně Žaponska stala se ku přání rakouských delegátů, kteří jen s touto výhradou přistoupili k dohodě o tomto bodu. Vyžadoval toho životní hospodářský zájem rakouského průmyslu sirkářského, který jest v první řadě průmyslem vývozním a právě výroba sirek z bílého fosforu na vývozu největším dílem jest súčastněna. Vývoz tento béře se do Indie a jeho jediným konkurentem na světovém trhu je právě Žaponsko. Nehledě k tomu, je většina rakouských továren na sirky již dnes zařízena na výrobu t. zv. švédských sirek, které bílého fosforu neobsahují, tak že všeobecný zákaz užívání téhož nebude pro dotčený náš průmysl žádným hlubokým otřesem.

*

Pokud se týče vyhlídek na skutečné provedení konvence v jednotlivých státech, nebude, pokud se otázky fosforové týče, podstatných překážek; zejména lze očekávati splnění hlavní podmínky, totiž přistoupení Žaponska ke konvenci, a to už ze známé ctižádosti Žaponska, nescházeti v koncertu kulturních států. Příznivy jsou také vyhlídky pokud se týče úpravy noční práce žen. Anglie sice k tomuto bodu konvence nepřistoupila, ale víc jen ze známé své zásadní nechuti proti podobným závazkům mezinárodním na tomto poli; jinak prakticky nebude to věci na závadu, protože o dotyčnou úpravu noční práce v Angli již je postaráno. Totéž platí o Anglii v otázce bílého fosforu, pročež Anglie při konferenci vůbec omezila se na roli nudícího se diváka, na rozdíl od Německa, které na konferenci se zápalem zasazovalo se o docílení mezinárodní dohody s ostatními sociálně méně pokročilými státy, ačkoliv samo již dříve zákaz bílého fosforu vyslovilo a také co do úpravy noční práce žen šlo samo již dále nežli konfence navrhla.

Stanovení 11 hod. nočního klidu znamená ovšem současně omezení denní doby pracovní na nejvýše 13 hod., z čehož vyplývá po odečtení přestávek pracovních maximální faktická pracovní doba 11 hod. To má dalekosáhlý význam pro celou řadu států, které maximální dobu pracovní dosud vůbec neregulovaly, mimo jiné také pro Uhry, což tedy zase zvláště pro naši polovici říše znamenalo by další krok, co do vyrovnání vzájemných podmínek výrobních.

Jak hluboce zasáhne konvence do našich poměrů, vysvítá již z hořejšího srovnání s předpisy našeho živnostenského řádu. Že se konvence vyhýbá přílišným otřesům, je zřejmo z dosti rozsáhlých přechodních dob, které připustila. To platí zejména o cukrovarech, které dnes zaměstnávají z jedné třetiny ženské síly pracovní a budou je bez nesnází moci nahraditi silami mužskými, poněvadž nepotřebují dělníků

kvalifikovaných a mohou vždycky počítati na dostatečný příliv mužských pracovních sil. Další přechodní ustanovení týká se hlavně průmyslu vlnařského, koncesse hlavně Belgii učiněná.

*

Třetí čtení vládní novely k hornímu zákonu pruskému, podané následkem letošní rurské stávky a zhoršené známými usneseními sněmovní komisse, provedeno konečně v pruské sněmovně poslanecké koncem května t. r. Sluší uznati, že se Bülowovi podařilo odstraniti aspoň některá podstatná zhoršení oproti vládnímu návrhu, vyšlá z prvních dvou čtení a přiměti reakcionářskou většinu poslanecké sněmovny k dosti značným ústupkům. Jistě mu při tom značně pomohl nátlak, který tu vykonal návrh na vydání mnohem dále jdoucího říšského zákona na ochranu horníků, který vyšel z centra říšského sněmu a byl by tam jistě nalezl většiny. Právem vyčítá se Bülowovi, proč předlohu svou nepodal zde, místo v pruské sněmovně. Sněmovnou přijaté kompromisní návrhy znamenají sice, jak řečeno, pořád ještě zhoršení vládní předlohy, ale přece jen proti dnešnímu stavu podstatný pokrok. Tak především zapovídá se škrtání vozíků, které, jak známo, dělníky tolik roztrpčovalo a poškozovalo. Místo toho nastupují při nedostatečném nakládání peněžité tresty, které nesmějí přesahovati 5 M měsíčně. Dělníci jsou oprávněni kontrolovati zvláštním důvěrníkem zjišťování nákladu do mzdy započítatelného; dle vládní osnovy děje se kontrola tato na jich vlastní náklad, dle přijatého návrhu kompromisního povinen jest majitel dolů platiti mzdu tohoto důvěrníka na návrh dělnického výboru, nebo většiny súčastněných dělníků ve formě zálohy a může sraziti jim ji potom ze mzdy. Jeden z hlavních požadavků dělnictva, totiž zavedení obligatorních výborů dělnických, které by vedle kompetence horním zákonem jim vymezené nebo pracovním řádem přikázané předkládaly stížnosti a přání dělníků zaměstnavateli, byl v prvních dvou čteních učiněn vůbec ilusorním dodatky, které komisse k vládní osnově připojila, toho smyslu, že volba tohoto výboru má se konati veřejně a že může pro účastnění se politické činnosti býti rozpuštěn. Vládě podařilo se restituovati zase ustanovení osnovy o volbě tajné a zmírniti ustanovení na druhém místě uvedené, že se dělnickým výborům hrozí rozpuštěním pro překročení jich kompetence po předchozí marné výstraze, kdežto výraz »činnosti politické« byl by dal nekonečnou možnost k nejrůznějšímu šikanování. Také zkráceny doby, na nichž závisí aktivní i passivní právo volební. Naproti tomu bohužel neprošel návrh vládní osnovy na zavedení t. zv. zdravotního maximálního dne pracovního v dolech s vysokou temperaturou; kompromisní návrh spokojil se místo toho pouze dosazením zvláštní zdravotní rady při každém dole a opatřeními čelícími k účinnějšímu zdravotnímu dozoru horních úřadů na doly. Nicméně zamezují se aspoň libovolná prodlužování pracovní doby, zejména ustanovením, že pravidelná pracovní doba nesmí vjezdem a výjezdem prodloužena býti víc než o půl hodiny; co je přes to, počítá se do pracovní doby, kterou se rozumí čas od ukončení vjezdu až do doby výjezdu. V místech, kde je vyšší teplota než 28^0 C, nesmí šichta trvati déle 6 hod. a jsou tam

zakázány šichty vedlejší a práce přes čas. Mezi jednotlivými šichtami musí býti klid nejméně 8 hod. Zavedení t. zv. zdravotního maximálního dne pracovního zůstavuje, jak již podotčeno, osnova vládě; vrchní horní úřady byly dříve zmocněny a jsou nyní povinny zkoušeti, je-li vzhledem na poměry závodní a jejich vliv na zdravotní stav dělníků záhodno stanoviti dobu, počátek a konec denní doby pracovní.

Shrneme-li stručně změny, které kompromisní osnova zavádí proti dnešnímu stavu a proti návrhům komisse, představují nepopíratelný pokrok aspoň v těchto bodech: zákazu škrtání vozíků, obligatorním zavedením dělnických výborů a opatřeních ohledně úpravy doby pracovní.

Konservativní strana, která má většinu v panské sněmovně, vzpírala se kompromisním návrhům čistě reakcionářským obavami, že stát podkopává svou autoritu, je-li povolným vůči dělnictvu a pod. Zůstala v menšině a hlasovali s ní jen ojedinělí národní liberálové, z jichž středu kompromisní návrhy vyšly.

*

Zpráva o činnosti c. k. úřadu pro statistiku pracovní v r. 1904 zaznamenává zvýšenou činnost tohoto úřadu, zejména publikační. Vynikají z ní zvláště dva objemné svazky, o nichž jsme během roku hned po vyjití jich referovali, totiž výsledky šetření o poměrech horníků, jakož i průmyslových, maloživnostenských a zemědělských dělníků v kamenouhelném revíru Ostravsko-Karvínském a šetření o dělnických spolcích. Zpráva zmiňuje se v úvodě mimo jiné také o rozřešení známého konfliktu mezi pracovní a průmyslovou radou. Nedošlo sice k zamýšlenému vymezení vzájemné jich kompetence, nýbrž konflikt uklizen tak, že pracovní radě, která dosud dle § 5. statutu úřadu pro statistiku pracovní měla pouze podporovati působnost tohoto úřadu vnitřní i vnější, nyní přiznána kompetence, podávati vůbec dobrá zdání a činiti návrhy ve všech věcech, které se týkají pracovního poměru, dělnické ochrany, dělnického pojišťování a péče o dělnictvo. Příslušná změna statutu prohlášena v lednu t. r. Současně zavedeni také náhradníci členů pracovní rady ze stavu zaměstnatelů a dělníků.

Pokud se jednotlivých agend pracovního úřadu dotýče, vytýkáme stručně toto: Šetření o poměrech dělnických v revíru Ostravsko-Karvínském ve vydaném prvním díle (na 800 stran), zahrnuje data o době pracovní, o individuelních výkonech pracovních a o poměrech mezdních a důchodových, pokud jde o horníky, vedle toho pak k vůli srovnání data o pracovní době a mzdách ostatního dělnictva v dotčeném obvodě. Za nejcennější z tohoto materiálu sluší označiti statitiku mezdní, která u nás dosud napořád jen zlomkovitě je pěstěna. Během t. r. má dojíti k publikování provedených již z největšího dílu šetření sociálně-statistických o rodinných poměrech, stáří, rodišti, školním vzdělání a vojenské službě horníků a dělníků v koksovnách, jakož i korrespondujících kategorií průmyslových dělníků v revíru, dále o povolání otce resp. zaopatřených dětí, vedlejším výdělku, majetku domovním a pozemkovém a poměrech bytových. Tím bude celá tato obsáhlá akce přivedena ku konci. — Statistika prostředkování práce

vykazovala v prošlém roce zase potěšitelný rozvoj. — K vydání připravuje se zpracování výsledků ankety (již publikované) o poměrech živnosti obuvnické z r. 1902 a analogické expertisy z r. 1899, o poměrech v konfekci šatstva a prádla se zvláštním zřetelem na poměry domáckého průmyslu a jeho příští zákonnou úpravu. Zpráva o poměrech živnosti obuvnické v prvním díle zahrnuje líčení o poměrech výrobních v této živnosti, zejména o formách provozovacích, snahách asociačních, poměrech odbytových doma i za hranicemi, zejména také o dodávkách vojenských; druhý díl bude se zaměstnávati poměry dělnickými, zejména také učenickými a třetí díl příští zákonnou úpravou práce domácké. K tisku jest již připravena zpráva o bytových poměrech v tomto odvětví, sdělaná dle vzoru dřívější podobné publikace, pokud jde o domácký průmysl v oboru konfekce šatstva a prádla. — Statistika stávek a výluk úřadem (a do r. 1898 ministerstvem obchodu) vydávaná dovršila loňským rokem první desetiletí. Z počátku omezovala se jen na pracovní spory, od r. 1898 rozšířena také na stávky hornické a rok na to postavena na nynější nové základy. — Výsledky šetření o dělnických spolcích, s jichž tiskem započato již roku 1903, bylo nutno pro přílišný objem rozděliti na 2 svazky, z nichž první svazek právě vydaný (o 700 stranách) zahrnuje část tabelární; druhý svazek, který brzy bude následovati, bude obsahovati část textovou a stručný nástin historického vývoje dělnických spolků v Rakousku. — K publikaci o šetření provedeném v r. 1903 o pracovní době v obchodech, přistoupilo ku přání pracovní rady v prošlém roce šetření o pracovní době v živnosti spediční, továrních skladech, bankách a ústavech úvěrních a pojišťovacích, jehož výsledky také již publikovány. — Publikace šetření provedeného v r. 1903 o dělnických poměrech v dílnách c. k. státních drah se chystá pro nejbližší dobu; má rovněž obsahovati cenné obohacení naší statistiky mezdní vedle obsáhlého materiálu sociálně-statistického a jiného. — K podnětu vlády provedl úřad v prošlém roce rozsáhlé šetření o technickém zařízení a způsobu výroby v hutních a živnostenských závodech, které ohrožují dělníky nebezpečím otravy olovem. Zvláštní komise studovala příslušné poměry v jednotlivých závodech a výsledky jeho uloženy v publikaci, která bude podkladem zvláštní expertisy. — Z ostatní publikační činnosti pracovního úřadu sluší ještě vytknouti obvyklou statistiku pracovních hodin přes čas, která se nyní publikuje také čtvrtletně, a pak první ročník mezdní statistiky hornické, které se ujal pracovní úřad k přání ministerstva orby a která vychází ve známém ročníku tohoto ministerstva (letos poprve za rok 1901). Také měsíčník »Sociale Rundschau« neustále se zdokonaluje jak co do úplnosti, tak i co do časovosti materiálu.

Vůbec dává přehled činnosti pracovního úřadu za prošlý rok velmi příznivé svědectví jeho výkonnosti a věříme rádi úvodním slovům zprávy, že mu zejména konečným vydáním publikací o revíru Ostravsko-Karvínském a o dělnických spolcích spadl důkladný kámen se srdce.

R.

ŠKOLA.

Neblahé následky úsporného systému ve školství. — Ztěžování sociálního a právního postavení učitelstva. — Nový krok ku zklerikalisování školství. — Slabý ruch pro svobodu školství a učitelstva. — Česká strana agrární a učitelstvo. — Obsazování míst dle politické příslušnosti.

Neblahý úsporný systém ve školství, k jehož provádění dalo zemské zastupitelstvo zemskému výboru plný souhlas, ohrožuje nejen vnější a vnitřní rozvoj školství, ale počíná také zhoubně zasahovati do právních a sociálních poměrů učitelských.

Rozšiřování českého školství, které je stále daleko za německým, zakládání nových, zvláště pak měšťanských škol českých, potřebných jako sůl k šíření všeobecného vzdělání v nejrozvětvenějších společenských vrstvách postupuje při úsporném systému jen krokem hlemýždím. Zhoubná přeplněnost škol třídami a tříd žactvem stupňuje se při tomto systému k největší krajnosti. Tato základní vada našeho obecného školství působí přímo otravně, svádějíc učitele, jichž bedra jsou stále rostoucím počtem žactva, připadajícího na třídu, přetěžována k působení víc kázeňskému než vychovatelskému a vyučovatelskému. Učitelstvo massami žactva ve třídách přetížené je donucováno uchylovati se ke kázni vojenské, při níž nemůže se vyvíjeti žádoucí teplý poměr mezi učitelem a žactvem a při níž veškerá radost z práce školní jak u vyučujících, tak u učících se pomalu mizí. Rozsévač této kázně, školský byrokratismus roste a vyhání nejbujnější výhonky, pod nimiž se dusí símě, zasívané lepšími učiteli. Výsledky školy nemohou se při těchto neutěšených poměrech ve školství objeviti takovými, jakými se vykazuje školství dánské, norské a zvláště americké, kde je počet žactva jedné třídě přikázaného co nejvíce omezen. Rozpínající se klerikalismus dovede pak fakta menšího prospěchu v přeplněném školství výborně využitkovávat a vyhlašovat tím zřetelněji a hlučněji svůj elixír k ozdravění, t. j. školu konfesijní.

Úsporný systém v obecném školství nejen že klade těžké balvany do cesty učiteli při vyučování, ale ztěžuje valně sociální jeho postavení. Neomezeným kupením tříd paralelních pod jedinou správou školy, spojováním obecných škol s měšťanskými pod jedním ředitelstvím připravuje se většina učitelstva o možnost dostati se na nejlépe placená místa správců škol a ředitelů a osvědčiti v samostatnějším postavení svoje vlohy. Tím se stává, že rostou zvláště ve větších městech řady učitelův a učitelek, které do sklonku své dráhy učitelské míst správců škol a ředitelů vůbec nenabyly a protože ve stávajícím zákoně není postaráno o to, aby takovéto osoby po dvacetileté službě své dostaly přídavek — jsou nuceny vstupovati do pense s menší výměrou služného, než jejich šťastnější soudruhové.

Úsporný systém ve školství přivedl vynalézavý zemský výbor k nové praxi, která zasáhne velmi citelně do právního a sociálního postavení zvláště mladšího učitelstva v městech a která postup venkovského učitelstva do měst ne-li úplně zastaví, tedy najisto velice omezí

Dle platných ustanovení zákonných má se každé systemisované učitelské místo, uprázdní-li se, obsaditi zatímně. Definitivně ustanovení učitelé II. platební třídy bývali dle toho dosazováni zatímně na místa učitelů I. třídy s platem vyšším. Tento postup zastavuje se nyní nejnovějším vynesením zemské školní rady. Dle platného zákona z 27. ledna 1903, 4. odst. má býti každý definitivně ustanovený učitel II. třídy po desetileté nepřetržité bezúhonné službě od zkoušky učitelské způsobilosti jmenován def. učitelem I. tř. ad personam. Dle nejnovějšího výnosu zemského úřadu školního převádí se nyní plat zatímního učitele I. tř. na plat učitele I. tř. ad personam.

Mnozí učitelé I. tř. žádali, aby si poměry zlepšili o místa II. tř. v lepších obcích a jakmile jich dosáhli, byli bez překážek povyšováni na def. učitele I. tř. Nový výnos zemské školní rady praxi tuto zrušuje. Učitelům, kteří se vzpomenutým a nezávadným způsobem z méně výhodných na výhodnější místa dostali, odpírá se potvrzení na učitele I. tř. a nařizuje se, aby učitelé I tř. ad personam, byli na uprázdněná systemisovaná místa I tř. převáděni, v kterýchžto případech jim zemská školní rada dekrety přepisuje. Tímto způsobem nemohou se učitelé I. tř. z míst venkovských dostávati na učitelská místa I tř. v městech, která svými středními školami mají pro ně nemalou cenu.

V důsledcích tohoto nařízení nebudou systemisovaná místa def. učitelů I. tř. ve větších a zvláště v okresních městech vůbec vypisována, ale obsazována bez konkursu učiteli I. tř. ad personam. Místní školní rady v takovýchto městech přicházejí o právo navrhovati na místa učitelů I. tř. terna, okresní školní rady o své právo praesentační. Nejcitelněji ovšem dotýká se nejnovější nařízení učitelstva venkovských obcí a městeček, jemuž se postup do okresních měst, která svými vyššími školami poskytují dětem učitelským nepopíratelné výhody, téměř úplně zamezuje.

Výnos zemského úřadu školního vyvolal v učitelstvu značný rozruch. V důsledcích jeho byli již někteří zatímní učitelé I. tř. v městech míst svých, která byla dána učitelům I. tř. ad personam zbaveni, resp. na místa učitelů II. tř. suspendováni.

Postiženým učitelům nezbývá nic jiného, než aby se v této věci i k nejvyšším instancím odvolávali a vymohli si rozhodnutí, jímž by se docílilo, aby definit. učitelé II. tř. měli nárok na příjmy zatímních učitelů I. tř., aby def. učitelům I. tř. dáno bylo opětně právo na místa II. tř. v jiných obcích s postupem na místo I. tř. ad personam a aby zamezeno bylo citelné zmenšení počtu míst I. tř. ad personam a znovu docíleno vypisování konkursů na systemisovaná místa def. učitelů I. tř. ve větších městech.

Poměry ve správě obecného školství v Čechách vytváří se čím dál tím neutěšeněji. Zemřel přísedící zemského výboru prof. Pražák, jehož činnost v oboru školství byla neblahá. Každému rozšíření školství bránil se zuby, nehty a nemohl-li již nejnutnější rozšíření škol zameziti, tož alespoň hleděl v každém případě je na dlouhou dobu oddáliti. Úspory ve školství obecném, plynoucí do interkaláru dosáhly za prof. Pražáka značné výšky. Jako byl prof. Pražák nejhouževnatějším od-

půrcem všelikého rozšiřování škol, tak byl důsledným odpůrcem každého zvyšování učitelských platů. Jeho nemalou zásluhou vleklo učitelstvo v Čechách krutou bídu hmotnou po celá desítiletí. Pravý to zástupce a vykonavatel vůle feudální české šlechty, která v něm našla nejlepšího obránce svých kapes při největší položce zemských výdajů na školství.

Po odchodu Pražákově nebude-li hůř, lépe jistě nebude. Nástupcem jeho stal se podle úmluvy mezi stranami sněmovními vyšehradský kanovník P. dr. J. Burián. Klerikální vliv v zemské školní radě i zemském výboru bude kanovníkem Buriánem značně posílen. Mladočeská strana, svobodomyslnou se pyšně zvoucí, nedovedla se vším vlivem svým postarati, aby zvolení kanovníkovo překazila a tak posunula mocně vývoj zemského školství v Čechách směrem k úplnému poklerikalisování.

Ruch za svobodu školy a učitelstva je v době, hrozící blízkým vydáním zpátečnického řádu školního a vyučovacího, v době blížící se zpátečnické reformy paedagogií velmi slabý. Ani největší interessent, učitelstvo, pohřížené v nejširších svých massách po docíleném zlepšení hmotného postavení ve spánek, se důrazněji neozývá, v důvěře, že správa jeho věci v osvědčených rukou neochvějně spočívající v kritickém okamžiku mocně spásonosnou intervencí na obranu svobody školy a práv učitelstva zakročí. Jen pokroková strana česká svorně se stranou sociálně-demokratickou hájí veřejně na schůzi pražské a na táboru lidu v Táboře svobodnou bezkonfessijní školu a vyučování a v občanském životě úplně neodvislé, disciplinárním řádem nespoutané učitelstvo.

V rostoucí agrární straně české nebude míti asi svobodná škola se svobodným učitelstvem svoji obránkyni. Není v jádře konservativnějšího stavu českého nad stav selský. V této jeho konservativnosti, ve slepém setrvávání na starých, nemoderních a nevýnosných formách hospodaření, při němž, jak nedávno bylo vypočteno, z půdy v Čechách těží se ročně o 140 millionů K méně, než na stejném rozsahu v Německu, spatřovati třeba základní zdroj neblahých poměrů českého rolnictva i celého národa. Agrární strana česká nemá té vřelosti ke škole a k učitelstvu, jakou by míti měla. Ukázalo se to na sjezdu dne 16. května, v řeči posl. Práška, v níž líčil poměr k jednotlivým politickým stranám a stavům. Jak jinak zněla slova jeho o kněžstvu a o učitelstvu! V kněžstvu vidí posl. Prášek »důležitý moment našeho venkova«, »inteligenci, která zasluhuje naší lásky a úcty«. Učitelstvo však při posledních volbách nevolilo ve své velké většině s agrárníky, ano mezi učitelstvem byli největší odpůrci stavovské strany rolnické. Při konstatování tohoto fakta vypukla na sjezdu bouřlivá nevole a učitelstvu provolána hanba. A přece je všeobecně známo, že největšími pracovníky v hospodářských spolcích nejsou kněží, t. j. dle slov posl. Práška »důležitý moment našeho venkova«, ale učitelé, t. j. stav, hodný k provolání agrární hanby. Jestli je v Čechách možno na některých místech pozorovati v hospodářství pokrok, nemají na tom nejmenšího podílu kněží, kteří se práci v lidu vyhýbají a od lidu drží se ve slušné vzdálenosti, ale hlavně jednotliví učitelé. Dle všeho vyvíjí se ze strany agrární element, který ve spojení s feudální

šlechtou na jedné a s klerikálním kněžstvem na druhé straně bude ohrožovati vývoj národa ve směru pokrokovém.

Obsazování učitelských míst dle politické příslušnosti, tato ničemnost, kterou se nechvalně proslavuje křesťansko-sociální strana Luegrova, počíná se ujímati také u nás. Z několika stran ozývají se stížnosti, že autonomní a s nimi v každé špatnosti za jeden provaz táhnoucí klerikální živly místních a okresních školních rad praeterují stoupence pokrokovějších českých stran. Zjev tento je způsobilý přivoditi největší demoralisaci do řad učitelských. Svádí sobečtější a mravně slabší jednotlivce k tomu, že zatajují své vlastní a předstírají politické přesvědčení samosprávných většin ve školních radách, a vede je přímo k tomu, že soupeře denuncují. Rozvířuje se tím divý boj o místa, při němž na jakost zbraní žadatelů se nehledí. Rozšíří-li se tento zjev, přinese to národu veliké škody duševní i mravní. Na vůdčí místa ve školství budou postrkováni lidé beze vší páteře, lidé, jichž přesvědčení možno koupiti, lidé s nejhorší mravní kvalifikací pro výchovu mládeže, lidé, jichž příklady bezcharakternosti působiti budou ve společnosti na důležitých místech svých přímo otravně. Učitelstvo mělo by se starati samo o odstranění vzpomenutého zjevu tím, že by mezi sebou zavedlo jakousi mravní kontrolu, která by každou nepoctivost při ucházení se o místa bezohledně odkrývala a co nejpřísněji odsuzovala. *–n–*

LITERATURA.

Krásná:

Paul Verlaine: Výbor z poésie. Přeložil Frant. Sekanina. Sborníku světové poesie, vydávaného českou akademií cís. Frant. Josefa pro vědy, slovesnost a umění, svazek 85. (Ročník IX. Třída IV. čís. 8.) Nákladem J. Otty v Praze 1905.

Paul Verlaine — máme ho před sebou ve výrazné secessionistické podobizně Felixa Vallotona. Hrubá, hranatá lebka odulých tváří s čelem až k temeni pitvorně vybouleným, se všemi typickými příznaky zvrhlosti, vražená téměř bez krku mezi skrčené plece; pod ježatým obočím daleko od sebe dvé od pití přimhouřených, kosých očí, lstivě a čiprně vyzírajících, mezi nimi krátký, silný nosík odchlípłých chřípí, smyslného tvaru, pod ním ústa zakrytá divokým, štětinatým, převislým knírem, líce i brada zarostlé podobnými vousy, pod nimiž nedbale do uzlu zadrhnut šátek — typ pobudy. Hotový zápor obvyklého řádu a dobrého mravu. Osvobozenec? či nevázanec? rozpusta? Ovšem srdce bohatým citem nadané, básník opíjející se krásou, jemuž jazyk jest především hudbou, jíž vyzpěvuje své nálady.

V úvodě pěkně a vřele psaném podává p. překladatel, čeho třeba, o životě, spisech a literárním významu svého básníka, načež na 119

stránkách předvádí výbor z jeho básní v českém překladě, a to z těchto sbírek: I. Poèmes Saturniens. II. Les Fêtes Galantes. III. La Bonne Chanson. IV. Romances Sans Paroles. V. Sagesse. VI. Jadis et Naguère. VII. Amour. — Výbor ten sestaven je tak, že český čtenář nabude jím o Verlénovi dosti správného ponětí. O překladě samém praví p. překladel (st. XV.), že jest »důsledně prováděným pokusem překládati Verlaina s ohledem na všecky formální zvláštnosti originálu«, a ohrazuje se proti požadavku překládati »bez rýmů a prostě slovně«. V té příčině nelze než panu překladateli dáti za pravdu; vždyť co se týče Verléna, něčeho podobného rozumně žádati se nemůže. Pan překladatel pracoval pilně a s láskou, a bylo-li úmyslem jeho podati českému čtenáři básně, aby poznal Verléna-básníka a ochutnal umění jeho, možno říci, že nekonal práci marnou. Kdo francouzsky neumí — a čísti Verléna není tak docela snadno — kdo si v básních takových libuje aneb chce z jiné příčiny básníka našeho poznati, nechtěje sáhnouti po překladě německém (právě Kirchnerova knížka, již p. překladatel uvádí na st. V., cení se za »ganz unwertig«), tomu přítomná práce dosti dobře poslouží.

Zcela jiná ovšem je věc, vzejde-li zisk a který z Verléna české literatuře. Je to básník chabosti, malomoci, úpadku, pěvec »dekadence« v původním a pravém slova smysle. Nemluví tu k nám již la »grande nation«, nýbrž národ, jemuž mnoho a mnoho krve ubylo, jenž zprvu ani věřiti nechtěl, když mu Mme. de Staël začala vyprávěti o tom podivném sousedovi na východě, jenž trnul úžasem, když mu H. Heine předváděl Hagena, Kriemhildu, Brunhildu a jiné postavy germánské mythologie, a jenž procitl jako z hašišového sna, když u Sedanu byl tuze bit německou pěstí. Bitý Francouz poznal, co je to »Gemüt«, a německý »Lied« byl vítaným a vhodným výrazem této podlomené a ve hříšných bolestech hýřící duše. Zde podávají se nám požitky umělecké podobné květům nádherných barev a opojné, omamné vůně, vyrostlým z hniloby a z bahna, podobné lahůdce, jejíž chuti a vůni prostý žaludek těžko zvyká a jež pochoutkou býti může jen organismu tuho cvičenému za pomoci silných dráždidel. Z toho plyne, že proti mnohým domnělým chytrostem a finessám V.-ovým, jež někomu se mohou zdáti vyvrcholením virtuosity, my chováme se úplně chladně, zaujímajíce stanovisko prostě odmítavé. Líbí-li se dnešním Francouzům ta a ta móda, že tak a tak je právě po novotě, my jim v tom brániti nemůžeme, ale móda i nejnovotnější nemá s uměním co činiti. Tak jest s některými »formálními zvláštnostmi originálu«, jichž že pilně bude šetřiti, p. překladatel slibuje v uvedeném místě předmluvy st. XV. s. Rýmuje-li Verlén na př. v básni Promenade sentimentale v 7. s:

»Où la brume vague évoquait un grand
Fantôme laiteux se désespérant,«

neb o 5 řádků níže:

. . . et l'épais linceul
Des ténèbres vint noyer les suprêmes
Rayons du couchant dans ses ondes blêmes,

aneb v Chanson d'automne:

Tout suffocant
Et blême, quand
Sonne l'heure . . .

neb dokonce dále:

Qui m'emporte
Deçà, delà,
Pareil à la
Feuille morte,

my pokládáme rýmy ty za velmi špatné, anobrž ani rýmů v tom nespatřujeme. To jsou rýmy jen na oko a pro oko, kdežto předním požadavkem rýmu jest, aby zněl; a toho by se přede všemi držeti měl Verlén, jenž přece chtěl »hudbu především« (úvod st. XVI.) Takové rýmy však nezní, poněvadž smysl nutí čísti: un grand fantôme, les suprêmes rayons, quand sonne, à la feuille, jak velí nexus constructionis. Nemysliž nikdo, že v tom spočívá nějaká »finesse, pointe«! Jako se hodnému školákovi konečně promine, když, odříkávaje svou básničku celkem hezky, někde ze zvyku popotáhne nosem; nebo dovednému houslistovi, když, dokončiv s bravúrou běh, mrskne smyčcem: tak konečně Verlénovi odpustiti můžeme, když tu tam si dovolí takovou nedbalost. Jako promíjíme V.-ovi zrůdnost jeho lebky, ba snad všecku zrůdnost jeho povahy, tak půjčujeme mu rádi někdy něco té »licentia poëtica« — vždyť by to jinak nebyl Verlén. Ale abychom v těch věcech spatřovali nějakou přednost, to nemožno, jako nelze, abychom na V.-ově zrůdné lebce studovali krásu lidské hlavy. Nám Čechům jako jiným národům, kteří žili dlouho v tuhé porobě, nedostává se hrdosti a sebevědomí. Jsme stále jako nedochůdčata; bojíme se míti svou myšlenku, svůj úsudek, svůj vkus. Dokud se nám z ciziny co nepochválí, my o tom nevíme; za to co z ciziny pochází, vše jest veliké, slavné, nedostižné, tam jsou sami velikáni; a dostaneme-li do ruky nějaké ty »profily básníkův x . . .-ských«, strmí tam velikán vedle velikána, český zpravodaj před nimi na břiše s čelembitím a poklonou. Ne jinak, než nám bývalo v tertii při Corneliovi Nepotovi, an vzácný classicus vždycky toho výtečníka, kterého právě napichoval na špendlík, prohlašoval za nejznamenitějšího ze všech Řekův a »haud scio an« také z Římanův. Na takovém Francouzovi neb Angličanu zdá se nám každý chlup podivuhodným a týž lživý blesk, jenž nás šálí při cizích názvech a slovech, šálí nás i při cizích osobách. Řekneš-li: Mont Blanc, Monte Rosa, Casdanova, Aegospotami, Cynosura a p., zní to daleko velebněji, daleko ušlechtileji, než řekneš-li: Bílá Hora, Červený Vrch, Nový Dům, Kozí řeky, Psí ocas a p. Z pohozených prvků slovanské kultury cizí intelligence, cizí energický rozum vytvořil nejpřednější typy vzdělanosti moderní. Slováckou ústavu domácí přejal i s názvoslovím Maďar a zbudoval z ní ústavu svou národní, jež jest jeho chloubou. Podobně učinil s národním krojem slovenským, z něhož stvořil nejstkvělejší uniformu. Sama jména husar, hulán jsou slovanská, ač znamenají dnes nejpřednější druhy jízdy po všem světě. Maďarské čardáše se svými dlouhými dumnými úvody jsou hudba slovanská, ale Slovan nemá odvahy zastati se jich.

S tímto skličujícím nedostatkem setkáváme se i u p. Fr. Sekaniny. Viděti to ze známek na pohled nepatrných, které však výmluvné svědectví podávají o duchu, z něhož knížka naše vyrostla. Hned na obálce vyskytuje se divná nesrovnalost, která však dle našeho zdání, hledíc k nedostatku výše označenému, je symptomatickou. Název sbírky, v níž naše knížka vyšla pod č. 85, zní: »Sborník světové poésie.« Ale hned pod tím p. překladatel píše: »Paul Verlaine: Výbor z poésie.« Není to náhoda; neb se to opakuje uvnitř na str. II. a III.; není to ani omyl; neb tištěno jest vždy majuskulí. Ale panu překladateli není »poésie« jako »poésie«. Co Verlén píše, jest poésie, patrně něco ušlechtilejšího, než naše sprostá »poesie«.

Car nous voulons la Nuance encor,
Pas la Couleur, rien que la nuance! (Art poétique.)

Tím dosáhl p. překladatel jen toho, že teď nevíme, jak čísti; je to výbor z po-e-zi-e či z po-e-zí? Proto také tvrdí p. překladatel, že bude »překládati V-a s ohledem na všecky formální zvláštnosti originálu.« Chtěl-li básník »hudbu především«, pak dle našeho soudu bylo šetřiti v překladě především rytmu a rýmů. Srovnali jsme v té příčině 50 stran našeho překladu s originálem, ale nepodařilo se nám najíti určité pravidlo, kterým by se byl p. překladatel spravoval, podávaje francouzské rytmy a rýmy po česku. Jedná se totiž o zachování počtu stop, a rýmy ženské nebo mužské aby beze změny byly ponechávány na svém místě, což přece jest základem vnější formy při básni v řeči vázané. Francouzskou báseň lze totiž čísti dvojako: buď skanduji přísně, asi jak dlužno skandovati alexandriny francouzského divadla, a pak dostanu přísné formy druhu trochejského nebo jambického s rými ženskými nebo mužskými; anebo čtu báseň volně dle přízvuku přirozeného, a pak dostanu volné rytmy v tom smyslu, jak jích užívali Klopstock, Herder, Goethe v překladech lyrických částí antických neb jich napodobeninách. Jazyky germánské, na př. němčina, která šla za angličinou, mají tu svůj zvláštní rytmický zákon. Příklad věc objasní. Z V.-ových »Romances sans paroles« č. VIII. počíná:

Dans l'interminable
Ennui de la pleine
La neige incertaine
Luit comme du sable.

Němec Fritz Koegel to přeložil:

So öde das Land,
es endet nimmer;
das Schneegeflimmer
schimmert wie Sand.

V našem překladě to zní (str. 41):

V bezmezno se řítí
obzor sněžných plání,
údolem i stráni
sníh jak písek svítí.

Jest na první pohled patrno, že Němec četl a překládal volným rytmem, jaksi jambicko-anapaestickým, kdežto p. Sekanina skandoval

přísně po 3 trochejích na verš s rýmem ženským obkročným. Kdo tu má pravdu? Možná, že otázka ta přesahuje naše vědomosti; ale tu si měl p. překladatel zjednati jistotu při vyšší instanci. Někdo přece ví určitě, jak V. takový rytmus mínil a jak chtěl, aby čten byl. Já bych překládal, jak v tomto případě překládal p. Sekanina, neboť při onom způsobu (Koegelovu) jest individuálnímu pojetí zůstavena přílišná volnost, zvláště při řadách delších, a nelze potom rytmus stopovati vůbec. Ale překladatel nedržel se této zásady, pročež co do počtu stop, co do rytmu a rýmů překlad se od originálu značně odchyluje. Jest-li verš překladu o 2 stopy delší než verš originálu, na př. Svit luny (Claire de lune) st. 21 neb st. 22, V trávě (Sur l'herbe) a m. j., tu přece nelze mluviti o tom, že bylo překládáno »s ohledem na všecky formální zvláštnosti originálu«.

Nápadné je to zvláště při těch básních, které v originále vykazují formu úsečného dvojverší, na př. Spleen st. 50.

Les roses étaient toutes rouges
Et les lierres étaient tout noirs.
Chère, pour peu que tu te bouges,
Renaissent tous mes désespoirs.

To jsou přece zřejmě jambické dimetry; náš překlad:

Růže byly přespříliš rudých plátků
a ty hrozny přespříliš černé byly . . .
Drahá, jeden vrhni jen pohled v tůně mých zmatků,
a má stará beznaděj znovu zšílí.

To není vůbec žádný rytmus, leda že by 3. verš byl špatný přízvučný hexametr. Mimochodem: i to koketování Verlénovo několika těmi anglickými slůvky j. Birds in the night — Green — Spleen — Streets — Child wife — A poor young shepherd — Beams — zdá se nám Francouze naprosto nedůstojným a jest nám z té duše protivno. Jak sehnula se ta hrdá šíje od té doby, co veliký revolucionář napsal »Lettres philosophiques« (ob. d'Angleterre), jež v Paříži kat spálil na hranici!

Pravili jsme už shora, že náš český Verlén čte se dosti dobře a že sem tam si i pochutnají milovníci takové »poésie«.

Celkem snad smysl básní byl dosti dobře postižen. V jednotlivostech máme některé pochybnosti: Jiřina st. 13.: Courtisane au sein dur = Hetéro tvrdých ňader; snad kamenného srdce? — Tu ne sens même pas la chair, ce goût qu' au moins | Exhalent celles-là qui vont fanant les foins = Ty nepochopíš vášně, kterou se vzruší | i děvka poslední, jež seno suší. Sentir la chair = čpěti tělem, načež ukazuje následující »exhalent«. — Ve druhém »Nevermore« st. 14. čte se hrozně: »Pojď, srdce ubohé, můj starý spoluhráči« (podtrženo už ve franc. originále) = Allons, mon pauvre coeur allons, mon vieux complice.« Zdá se, že tu působilo nějaké německé Gespiele, Mitgespiele. Co je to spoluhráč? »complice« že je »spoluhráč«? Nechme češtiny, nemá-li býti lepší! Dobře přeloženo complice = druh (st. 33): Veliké slunko, druh mých radostí = Le grand soleil, complice de ma joie. (La bonne chanson XIX.) — St. 14.

autels d'or faux = falešné oltáře m. pozlátkové. U nás je dnes falsch = falešný, matt = matný (st. 14.), flach = plochý, Platte = plotna, klappen = klapati, tappen = tápati atd. — St. 15. D'Une que je connais = té, kterou znal jsem kdysi, m. znám; což pro smysl básně není lhostejno. — St. 18. (Marco): des flots de luxure | Débordaient = chlípnosti vlna prudká. To jest esteticky prostě nemožno. Luxure není chlípnost; chlípnost jest vždy něco ošklivého, slovo to nezbavíme pocitového zabarvení toho, pročež ani o Marco užiti ho nelze; zde by po případě musila stačiti bujnost. I slova mají svou estetiku. Slovo pinčlík na př. zdá se nám pro V—a chovati příliš málo hudby a nuance (st. 22. Sur l'herbe): Je voudrais être petit chien! = Chtěl bych teď býti vaším pinčlíkem! Nestačilo by »psíkem, psíčkem«? a přišetřilo by se stopy, zrovna vhod! — St. 22. (L'allée): Fardée et peinte = na tváři šminky pel . . . Výše že by naše čeština nemohla? — Pozoruhodno jest, že se nyní česky vzdychá a žasne po novotném »*oh, ah,*« podobně: ba*h*, e*h*, nikoli po starém: ó! á! Tamto je zajisté mnohem »delikátnější«. Je to týž rozdíl jako »poesie« a »poésie«. — Co tak z toho originálu zbude i při slušném překladě, ukazuje st. 27. (Colloque sentimental): Qu 'il était bleu, le ciel, et grand l'espoir! = Jak bylo nebe nadějemi krásné!

V rýmech je p. překladatel dosti obratný a vynalézavý; jen že oné výše vzpomenuté volnosti V—ovy užívá i tam, kde V. jí nemá. Na př. v řadě: loni — voní — monotonní — honí | se, kde »se« jest počátkem nového verše strofy následující, my posledního rýmu »honí se« neuznáváme. Že Němci překládají také tak — na př. Karl Klammer (Initium):

> . . . trug sie gleich einem Vers in müdem Rhythmus hin . . .
> und ihre Kinderseele sah ich *in*
> den sinnlich offnen grünen Augen glühn.

aneb Johannes Schlaf (L'allée):

> reizender Anmut und holder Grazie, und *um*
> seine Winkel ein leiser Hochmut, ein Schönheitsfleckchen
> hebt den Glanz des Blickes, der ein wenig dumm.[1]

bum! bum! bum! — to nemůže nikomu býti omluvou. Což pak se budeme opičiti po cizině ve všech nejapnostech a hloupostech, co se jich kde natropí? Následujme ciziny v tom, co má krásného a dobrého, a hleďme si více sami sebe! — Podobně st. 15 vtělil — neosmělil | se; st. 25. Dnes leží | tu mramor stěží; st. 47 stála | jste — čarovala; st. 93. v míče — Pokud týče | se mojí smělosti; st. 99. svojí — zase bojí | se minulosti; st. 117. spěje — štěstí přeje | mu v oné odvaze. — Rýmuje-li se na st. 61. pobloudělým — vřelým, mohlo by se též rýmovati: pobloudilým — vřilým, . . . že ne? Reim dich, oder ich fress dich! Dobře to řekl Verlaine na st. 78.

> Co rým už spáchal, kdo jen poví?
> V čím hluchém mozku se jen zrodil,
> ký negr nám jej na krk hodil
> ten falešný skvost haléřový?

[1] V originále franc. ničeho takového není. Druhé místo je bez vady; na prvém *a travers* | La sensuelle ampleur . . . — comme un vers, — gris et verts — neruší vazby a jest rým dobrý.

Na st. 89. čteme u »Paphosu« a »Gnidy« (tak!) pod čarou poznámku: »Starobylá města na Cypru . . .« Nač ta poznámka zcela zbytečná? Myslí p. Sekanina, že průměrný český čtenář vskutku neví ničeho o Pafu a Knídu, když on sám už je tak nedbalý, že se nepodívá do Slovníka Naučného, jak se to vlastně jmenuje a kde to je?

Po stránce jazykové dlužno uznati, že výraz básnický (poetická dikce) p. překladatelova je květnatá, obratná, svěží, výstižná. Trpí však nedostatkem správnosti mluvnické a uhlazenosti slohové. Nedostatky ty s politováním shledávány jsou zvláště při mladším našem dorostu spisovatelském a vzbudily nejednou pozornost již i venkovských listů (Čas č. 323, str. 5. ze dne 22./XI. 1904). Český jazyk, jelikož jazyk národa kulturního, má přece též svá práva, jež si jakési šetrnosti žádají. Jest traplivo dělati básníkovi výklady mluvnické a stilistické. Čeho škola dosti nepodává, spisovateli tu jest nahraditi »Christa radi« soukromou pílí a nezapomínati, že i v jazyce našem, živoucím svědku tolikerého národního utrpení, jest nutno nahraditi a obnoviti přerušenou tradici a napřísti přetrženou nit, jakož se děje v ostatním našem životě kulturním. *L. Š.*

Poučná:

Brošury:

Doc. dr. A. Heverоch: Duševní odchylky školní mládeže. (Dědictví Komenského, 1904.)

Ve 3 přednáškách hezké poučení o duševních odchylkách školní mládeže; kniha určena hlavně vychovatelům. Autor všímá si normálního vývoje duševního u dítěte, stručně uvádí pozorování, kdy dítě začíná viděti, slyšeti atd. a konečně usuzovati. Hlavním úkolem brožury jest ovšem upozorniti na dítě choré, jemuž se obyčejně křivdí, protože rodiče ani učitel nerozpoznávají jeho choroby. Bývají tyto dětské choroby duševní zdánlivě tak nepatrné, že je pozorovatelé podceňují; vůbec bývá pro duševní utrpení mnohem méně soucitu, než pro tělesné.

Doc. dr. Heverоch upozorňuje stále na dědičné zatížení, které bývá nejčastěji příčinou duševních odchylek. Zvláště alkoholismus rodičů je smutně důležitým činitelem. Od dětí lekavých, chorobně citlivých přicházíme s autorem až mezi chorobné tuláky, lháře, zloděje, děti stižené vetřelými (fixními) myšlenkami, dětské sebevrahy a slabomyslné. Praktik má po ruce hojnost zajímavých příkladů, z nichž nejvíce asi překvapí zpráva o hochu, jenž třeba desetkrát dává stejnou otázku, stále si myje ruce a upravuje se, jemuž »vůbec jsou protivná« lichá čísla a j. (str. 58—9.) Vývoj duševní takových dětí bývá vůbec nepravidelný; bylo by třeba pro děti opozdilé daleko více zvláštních škol a ústavů, než jich máme.

Autor dobře chápe sociální význam duševních odchylek dětských a vzbuzuje pro malé nešťastníky a pro problem vůbec zájem. Spisek

by byl tuším ještě účinnější, kdyby vedle popisů chorobných zjevů byly častěji uváděny první prostředky ochranné a léčebné. Málo platno odkazovati jen na pomoc lékařovu. Vždyť je známo, že s duševními nepravidelnostmi jdou lidé k lékaři až tehdy, když jsou zjevy křiklavé. Z praktických příčin — zvláště na upozornění učitelům — by bývalo záhodno také, aby uvedeny byly aspoň některé úkazy epileptické. *q.*

Dr. V. Vítek: Nervosa dětí. (F. Šimáček, 1905.) Obsahově přítomný spisek stýká se namnoze s knihou Heverochovou. Celkem je však Vítek více pozorovatelem theoretickým; roztřiďuje choroby, dbá úplnosti ve výčtu, ale uvádí méně příkladů a podrobností laikovi vítaných. Pro vychovatele zvláště jsou pozoruhodny o nervové slabozrakosti, o hysterických úkazech (o dočasné ztrátě hlasu, sluchu, o dočasném ochrnutí, noktambulismu a j.) Zprávy o t. zv. dvojvědomí hysterickém podávají výklad, proč totéž dítě v stejný třeba den je nápadně vnímavé a hned zase téměř tupé. — Ku konci spisku vhodně upozorněno na prostředky zmírňující a omezující nervosu dětskou. *q.*

O slabosti činní a její léčbě cestou přirozenou. Napsal *A. K. Dobruský*. (Nákladem vlastním.) Knížka je psána na základě vlastní zkušenosti a obsahuje mnohé dobré pokyny, odpozorované životu. V předmluvě zkoumá autor příčiny chorob činních, v dalších kapitolách podává návod, jak léčiti. Pojednává o obydlí, prádle a šatu, chůzi a tělocviku, stravě, spánku, ale doporučuje mimo tělesnou životosprávu i životosprávu duchovní, pěstění síly duševní. V tom směru je spisek psán s podobně ušlechtilou tendencí, třeba že ne s tím rozhledem hlubším jako na př. Hiltyho spis o neurasthenii. *n.*

Lad. Gumplowicz: Manželství a volná láska. Přeložil *J. Picek*. (Nákladem Studentského Sborníku.) Spisek Gumplowiczův obsahuje leckteré vhodné myšlenky, na př. autor zasazuje se o rovnoprávnost nemanželských dětí s manželskými, je pro hospodářské uvolnění ženy od muže, žádá zvýšené školní vyučování dívek, zejména aby i dcery chudých a nejchudších dobře připravily se pro budoucí výdělkovou činnost, žádá bezplatnost veškerého vyučování, bezplatnost školních pomůcek, po případě i stravování školních dětí — náběh to ke kollektivismu, jak nám jej ve své knížce kreslí, a v němž nebude dle něho již dnešního manželství, nýbrž manželství a volná láska ve smyslu jeho brožury. Ale manželství a volná láska dle Gumplowicze neznamená vyšší stav čistě monogamického manželství, nýbrž volnou lásku v tom nejběžněji pojímaném smyslu, dnešní stav vlastně, ale zhoršený o to, že k polygamii mužů přibyla by na celé čáře polyandrie žen. Dle Gumplowicze většina milostných poměrů bude časově obmezena, doživotní jednoženství je prý doma vlastně jen ve společnosti absolutně konservativní. Tyto nízké názory spisovatelovy o manželství souvisí ovšem s jeho celkovým materialistickým hlediskem. Proč právě tato, celkem bezcenná knížka vydána byla Studentským Sborníkem, těžko pochopit. *f.*

Karel Havlíček Borovský: Mistr Jan Hus. (Nákladem Ant. Švejnara na Kladně.) Havlíček učinil si úkolem ukázat svou úvahou

na důležitost Husovu se stanoviska národního, politického a literárního. Ale knížka vyznívá přec jen tak, že vlastně ukazuje nám v Husovi převážně člověka náboženského.

Kněžské zázraky. Příspěvek k dějinám lidské pověrčivosti. J. Červený. (Nákladem tiskového družstva československé sociálně-demokratické strany dělnické.) Vhodný spisek pro poučení širokých kruhů.

Listy z kongresu Volné myšlénky v Římě. Napsal *Karel Pelant.* (Nákladem spolku Augustin Smetana.) Autor v úvodu praví: »Jest tomu dvacet pět let, co se v Brusselu sešlo několik myslících lidí za tím účelem, aby založili svaz na ochranu volné myšlénky a svobodného badání v Evropě. Toť jediná zásada, která »Volnou myšlénku« vede; nenáleží žádné straně, žádnému směru, žádné filosofii, přeje si jen odstranění myšlenkového násilí a zřízení svobody ve světě ideí.« Z brožury dovídáme se o průběhu římského sjezdu, je tu in nuce obrázek pokrokových snah, zastoupených ve Volné myšlénce. Knížka je psána s vervou, autor vplétá i své úvahy a názory, zajímavě píše o papežství.

Eduard Bem: Svoboda ženy. (Nákladem Ženského obzoru.) Autor vřelými slovy zasazuje se o volnost všestranného rozvoje ženina.

Úvaha o povaze a významu povinnosti. Napsal *A. K. Dobruský.* (Nákladem vlastním.) Knížka snaží se vyložiti vznik, povahu a význam postulátů, jež shrnujeme pod pojmem povinnosti. Ze spisku je patrna úsilná snaha autorova, nabýti jasného stanoviska o tomto problemu.

Karlínsko. Napsal *O. Jozífek.* (Nákladem Času.) Velice zajímavá monografie okresu karlínského, zajímavá hlavně významem, jejž autor přisuzuje protestantismu na vývoj společností. Toto známé stanovisko autorovo vede k závěru, že náš rolník na Karlínsku a vůbec náš český rolník proto je takovým chudákem, poněvadž neprošel obdobným společenským vývojem rolníku a člověku protestantskému. Český člověk dle autora není typem hospodářsky pokrokovým. *k.*

ŽENSKÁ OTÁZKA.

K posledním událostem v našem ženském hnutí. — Školní opatrovnice v Anglii a v Americe. — Ženská práce v rodině a v životě sociálním. — Právní postavení ženy v manželství. — Mravní otázka na kongresu v Mnichově. — Statistika ženského studia v Rakousku. — Nový ženský list na Moravě.

Nepěkný způsob, jakým zachovaly se některé pracovnice na poli ženského hnutí, používajíce náhodného onemocnění pí. Zemanové k projevům zloby a nevraživosti proti pí. Masarykové a Žen. klubu, vyzněl, jak bylo lze očekávati, v jejich vlastní neprospěch. Takové jednání odsuzuje se samo sebou. Leží již v samé podstatě každého činu

tak nepravdivého, nespravedlivého, nečestného, že následky jeho padají zpět na původce.

Zároveň mohl býti tento příklad cenným poučením všem ženám veřejně působícím. Ukázal, že jediné přísná věcnost s vyloučením všech vztahů osobních a osobního cítění může být podmínkou zdárného působení veřejného. Je jistě obtížno někdy, této zásadě se podvolovati. Tomu však, kdo opravdově chce přispět ku vzdělání a uvědomování ostatních, kdo jim chce vymáhat sociální spravedlnost a pracovat takto k mravnímu rozvoji celku, tomu musí být samozřejmo, že nutno vždy potlačiti city osobní v zájmu věci společné, t. j. v zájmu širšího dobra. Ženy tudíž musí vyvarovati se toho, co našim nejlepším mužům působení v životě veřejném tak otravuje a znechucuje. Pracovat k sociálnímu rozvoji znamená, působiti zde dobrým příkladem a vnášet do života veřejného jen to, co je v nás ušlechtilého, obrozujícího.

* * *

V mnohém směru můžeme se učit od ciziny a jde jen o to, abychom se učili dobrým a prospěšným věcem. Chci upozorniti, jak v Anglii a v Americe instituce školních lékařů dochází vhodného doplnění institucí školních opatrovnic. Nejen fysiologa a sociologa, ale každého myslícího člověka musí totiž smutně překvapiti resultáty, kterých nabývají školní lékaři prohlídkou dítek ve škole.

Na začátku roku 1902 shledáno na př. v New Yorku, jak úžasný je počet dětí, které následkem nakažlivých nemocí jsou nuceny návštěvu školy zanedbávati. V jediné škole chybělo současně 300 žáků. A ne snad následkem nějaké epidemie. Nakažlivé nemoci oční, vyrážky a jiné kožní nemoci — k tomu též neméně obávaná nečistá zvířátka v nečesaných hlavách, která snadno se přenášejí, byly hlavně příčinou, proč děti posílány domů, aby škola ochránila ostatních. Školní úřady obrátily se o radu k úřadům zdravotním a výsledkem společných konferencí bylo dosazení školní opatrovnice na zkoušku. Tato opatrovnice pak v jediném měsíci vyšetřila 893 případy, navštívila 137 rodin a odevzdala škole 25 žáků uzdravených a způsobilých návštěvy školní. Šťastný výsledek přiměl zdravotní úřady, aby ku konci téhož roku ustanovily 12 nových školních opatrovnic. Dohledu každé z nich připadají 4 školy. V každé pak z těchto škol úřaduje opatrovnice denně hodinu. Její povinností jest, aby ošetřovala dítky, které jí školní lékař označí. Každého dne obdrží zároveň od školního lékaře seznam dětí, jež poslal ze školy domů a které ona v jejich domovech ještě téhož dne musí navštíviti. Při těchto návštěvách stačí někdy pouhý návod, někdy třeba upozorniti rodiče, aby povolali domácího lékaře, někdy také třeba, aby dítko bylo do nemocnice převezeno.

V únoru r. 1903 stoupl počet školních opatrovnic na 27, v roce 1904 působí na 180 školách s 318.688 žáky 34 opatrovnice. V září r. 1902 před ustanovením školních opatrovnic bylo scházejících dětí dětí ve škole 10.567; v září r. 1903 jenom 1101! Je-li nyní dítě nějakým zlem stiženo, osvobodí ho škola na 24—48 hodin, na kterýžto čas je svěřeno ošetření opatrovnice. Potom představí se dítě znovu školnímu lékaři. Nestane-li se tak, musí opatrovnice navštíviti je v ro-

dině, aby zjistila příčinu jeho nepřítomnosti. Je tedy zřejmo, že v každém případě onemocnění je školní opatrovnice takto nejen oporou nevědomých, často také přílišnými povinnostmi přetížených rodičů, ale že včasným zakročením předchází mnohému zavlečení nakažlivých nemocí, mnohý zlý zárodek že se takto potlačí v dítěti hned v samých začátcích a že tedy její činnost pro zdraví obecné je v důsledcích velmi blahodárná a dalekosáhlá. Řekla bych, že v těchto školních opatrovnicích je jen další krok k těsnějšímu sloučení rodiny s celkem — článek toho jistého většího sesocialisování veškerého života. Zmiňuji-li se již o tom, poukazuji zároveň na knihu »The Home« Američanky Charlotty Perkins Gilmanové, o níž zajímavý feuilleton přinesly »Lidové Noviny« a která také je důkazem podobných tendencí. Kniha tato zabývá se otázkami: Jak plní naše domácnosti své povinnosti, jak dalece poskytují generaci příznivých podmínek pro její rozvoj sociologický?

Odpověď nedopadá příznivě. Po stránce národohospodářské odsuzuje Gilmanová hospodaření »pro sebe«, které je vlastně nejdražší. Největší práce a při tom nejmenší výsledek její bývá tam, kde jednotlivec všechno sám dělá, sám všechno zastává. Naopak nejmenší námaha a největší výsledek tenkrát, je-li práce rozdělena a vzájemně vyměněna. Paní Gilmanová nechce veškeru práci z domácnosti vypuditi, jde jí jen o to, aby práce domácí lépe a účelněji se utvářila a aby každé ženě se umožnilo míti podíl na práci roztříděné a organisované. Praví: »Práce jest nejen právem, ale povinností.« V našich domácnostech vadí jí ovšem mnohá věc. Tak na př. vytýká, že připravování pokrmů vyplňuje jako práce domácí polovici pracovní doby větší části lidstva. Dnešní práci služek nazývá Gilmanová nedostatečnou, nekvalifikovanou. Přidala bych, že stejně tak pohlížím na domácí a výchovnou práci velké části našich hospodyň a že každý rozumný člověk musí souhlasiti s Gilmanovou, když je jí podivno, že tyto dvě důležité sociální funkce — výživa a výchova — přenechávají se klidně nejnižšímu pracovnímu stupni naší civilisace. Gilmanová ostře ve své knize kritisuje dogma o mateřském instinktu. Postačil-li by jedině mateřský instinkt k tomu, aby byly děti řádně vychovávány, pak by musely všecky matky své děti dobře vychovávati. A přece přes mateřský instinkt zůstává jen 50% z narozených dětí na živu a z těch jen jisté procento vyvine se v tělesně i duševně zdravé lidi. — Dokáže-li matka, že pochopila svůj velký úkol, jenž spočívá v tom, nejen světu děti dáti, ale hlavně v silné, intelligentní, svobodné — užitečné lidi je vychovati, pak teprve možno mateřství bezpodmínečně ctíti, poněvadž budeme ctíti v matce její velkou duševní práci a nikoli zbytky pudu živočišného.

Nejhorší je však právě, že »vedení domácnosti« zabírá matce tolik času, že jí nezůstane ani chvilka volná na vychovávání dětí. Matka do úmoru se lopotí, ale těžiště její není dítě, nýbrž starost o dům; ne vzdělání charakteru členů rodiny, ale starost s přípravou pokrmů a hotovením šatstva.

Má-li se tudíž náš domov státi domovem v pravdě ideálním, je nutno, aby práce domácí, hlavně příprava pokrmů a vychování dětí staly se pracemi z povolání a aby muž i žena společně vydělávali. Po

ukončení své práce denní přišli by do klidného, útulného domova, kde by děti na ně čekaly a kterým by tyto hodiny, stejně jako rodičům, byly hodinami svátečními. Žena tříd nemajetných neměla by více, nýbrž méně práce než teď, »neboť hospodyně je nejusouženější pracovnicí na světě. Pracuje bez konce a namáhavěji než muž a při tom dává světu děti«.

Gilmanová zajímavě mluví o vlivu dnešních domácností na ženu zámožnou, dítě, dívku, muže.

Žena zámožná prací domácí přetížena není, ale právě to nic nedělání kazí tak její povahu, že ona, cítíc potřebu přece jen něčím se zaměstnávati, vyplňuje čas vyhazováním peněz na tretky a sháněním se po radovánkách.

Dítěti dnešní forma domácnosti taktéž nikterak neposkytuje řádných podmínek pro jeho duševní a tělesný rozvoj. Věčné připravování jídel a pořizování oděvu v rodině musí v něm buditi představu, že život sestává vlastně jen z jedení a pití a spaní a ze zhotovování a oblékání oděvů.

A což mladé dívky? Utírají prach, pěstují květiny, hrají na klavír. Není divu, že v takovém prostředí brzy na duchu zakrňují.

I na muže nepůsobí dnešní naše domácnosti příznivě. Protože muž vydělává jen sám a ne také jeho žena, musí se sháněti po práci, jež se hodně platí, aby svou rodinu vyživil, tím zanedbává své povinnosti ku veškerenstvu a cvičení svých sil a schopností dle nadání. Nezaměstnaná paní tříd zámožných, dáma, vykonává ještě horší vliv na muže než pracující hospodyně. Svou marnotratností nutí muže, aby co nejvíce vydělával. Její rozmařilost nutí ho vydělávat často cestami nedovolenými a snižuje ho. »Obydlí ženy pracující dělá na muže a syna dojem, jakoby ženy byly služebnicemi; obydlí ženy zahálčivé vtiskuje jim vědomí, že jsou ženy bezcenné a nákladné. Žena, jež nenašla si jiného pole činnosti než jen svou domácnost, nemůže muže povznášeti a stává se brzy typem degenerace.«

Není tudíž třeba báti se proměny »domácího krbu« v účelné ústavy, kde by se hygienicky pokrmy připravovaly. Není se třeba báti, dáti děti do dobře řízených vychovávacích ústavů, kde by se jim dostávalo řádnějšího vychovávání silami odbornými, než doma matkou nevycvičenou ve vychovávání, které při tolika starostech často ani času nezbude, aby se po dítěti ohlédla. Vliv matčin na dítě by se tím dle Gilmanové nezmenšil. Ve volných chvílích byla by stejně u dítěte a mohla by mu více zájmu a pozornosti věnovati, než v krátkých přestávkách ve shonu a kvapu neutuchajících prací domácích. Tak by se prý naše obydlí přeměnila v pravý útulek rodinný, v místo klidu a odpočinku. Žena by docela dobře mohla vedle muže bráti podílu na práci veřejné, kterou teď pro spoustu drobných starostí domácích zanedbává. Mimo to vědomí, že slouží lidstvu jako muž, by ji silně povznášelo.

Vidíme jisté přehodnocování stávajících hodnot — kritiku toho, co vlastně je a není výhradně ženským zaměstnáním, ženským povoláním, ženským určením, a jak důležito je mysliti na další vývoj věcí.

I dnešní manželský a rodinný poměr ženy, která před zákonem není rovnocennou manželkou a matkou a který tudíž nespočívá na správných a spravedlivých základech, vždy více budí v ženách vědomí, že třeba mysliti na vyšší a lepší formu. Dokladem toho je zajímavý dopis veřejný, který JUDr. Anita Augspurgová zaslala do časopisu »Europa«.

Dr. Augspurgová praví, že během čtrnácti dnů dostalo se jí již tří listů, týkajících se vždy téže otázky, že takových listů dostává mnoho, tak že lze je nazvati takřka typickými, a proto že odpovídá otevřeným dopisem. Smysl je asi tento: Dívce, z vlastní síly a snahy, proti vůli rodičů, podaří se stvořiti samostatnou existenci. Rodiče, vidouce ji pak šťastnou a spokojenou v neodvislém postavení, smíří se s tím. Dívka tato, která nehledala zábavy a ženicha v tanečních zábavách, v rušném víru společenském, setká se zcela přirozeným způsobem s mužem, jehož život a názory souhlasí s jejími, a s nímž jednoho dne bez přítomnosti kněze a bez vědomí všech těch lidí, jimž do toho nic není, uzavře manželství. Štěstí nezůstává dlouho tajemstvím a tu uražená rodina a příbuzenstvo žádá zadostiučinění alespoň uzavřením legitimního manželství. Muž po případě je ochoten ke všemu, ale tu pojednou samostatná tato žena cítí, že to, co by šosácké morálce obětovala, je víc než pouhá forma.

Dr. Anita Augspurgová odpovídá této ženě slovy: Legitimní manželství znamená pro ženu zákonné vzdání se vlastní právní existence, žádá na ní nejen, aby se vzdala svého jména, což jest ponižujícím požadavkem pro každou samostatnou individualitu, ale upírá jí právo sebeurčovací, ukládá jí ve většině případů úplnou materielní odvislost a ve všech případech stává se tu žena úplně bezprávnou ku svým dětem. Logický důsledek: Pro ženu, která tato zákonná ustanovení zná a má jistou sebeúctu, je legitimní manželství nemožností. Snaha sebezachování, úcta před sebou samou a nárok na úctu vlastního muže ponechává jí jedinou možnost manželství bez nynější zákonné formy. Dr. Augspurgová rozvádí jednotlivé body s konsekvencí objektivního pozorovatele a odborného znalce, a vyzývá ženy, aby každá dle své možnosti přispěla k reformě těchto neudržitelných poměrů. Mluví jen o ženách a mužích mravně vyspělých. Dopis vzbudil zděšení a odpor na straně ženskému hnutí nepřátelské.

*

Předešle psala jsem zde o mravní otázce a prostituci. K tomu dnes dodati chci zprávu o druhém kongresu německého spolku ku potírání pohlavních nemocí, odbývaném v březnu v Mnichově. Zasedání prvního kongresu před dvěma lety ve Frankfurtě bylo nesjednocené a bouřlivé. Proti tomu jednání v Mnichově bylo věcné a vykonalo kus plodné práce. Na denním pořádku byly především tři otázky, souvisící těsně s některými paragrafy trestního zákona. Především je tu zákon, ukládající lékaři mlčelivost v jednotlivých případech povolání a proti kterému již i se strany lékařů samých ozvaly se vážné námitky. Hlavně tenkrát, kdy následkem lékařské diskretnosti nastati může těžké poškození na zdraví druhého člověka. Předseda spolku zaslal sjezdu referát,

v němž žádá, aby lékaři měli nejen volné právo porušiti tajemství úřední, ale aby v jednotlivých případech, zvláště důležitých, ukládána jim byla dokonce povinnost úředně je hlásiti. Jiný referent, Dr. Fletsch, uvedl ve svém referátu pohnutlivé případy, které jasně ukazují, že zachovávání úředního tajemství lékařského umožňuje přímo zločinné skutky. Pro ženy jest tato otázka z nejdůležitějších. Pravil, že všecky ženy, které se počítají k vážným pracovnicím na poli ženského hnutí, musí se vší opravdovostí věnovati svou pozornost těmto palčivým poměrům.

Druhý bod jednání vztahoval se na kasernování prostituce. Na tuto otázku nedal nikdo určité odpovědi. Dr. Blaschko zdůraznil, že zcela dobře lze odstraniti prostituci z ulic, aniž by se hned sáhalo ku dnešnímu systému veřejných domů. Někteří referenti zvláště promluvili o důležitosti inspekce bytové, o součinnosti žen při této inspekci a o tom, kterak nutno prostitutky nabádati, aby dobrovolně, bez přinucení podrobovaly se léčení v nemocnicích a poliklinikách. Jednání třetího bodu týkalo se prostředků, nabízených pro ochranu nákazy.

Připomínám, že spolek v celém Německu působí tichým, ale pronikavým způsobem, hlavně letáky ve velikém počtu rozšiřovanými. Spolek hodlá v budoucnu zavést vědecké ankety. Hlavním bodem jednání nejbližšího kongresu má být sexuální pedagogika.

*

Ze statistiky ženského studia v Rakousku: Na všech universitách v Rakousku studovalo v uplynulém semestru 1213 žen, a sice 288 jako řádné posluchačky, 522 mimořádné a 403 hospitantky. Práva a státovědu studovalo 37 hospitantek (nejvíce v Štyrském Hradci), lékařství 77 řádných, 513 mimořádných a 38 hospitantek (největší část ve Vídni a Krakově), filosofii 211 řádných, 513 mimořádných a 328 hospitantek. Nejvíce žen studovalo na universitě ve Vídni, totiž 354, potom v Krakově 215, ve Lvově 175, v Praze na české universitě 169, v Hradci 163, na německé universitě v Praze 69, v Černovicích 49 a v Inšpruku 29.

*

Počátkem července t. r. počne vycházeti v Brně redakcí slečny Zd. Wiedermannové měsíčník »Ženská revue«. Program revue je pokrokový a lze očekávati, že po stránce ethické, sociálně-politické a národohospodářské vyplní nejen pro Moravu, ale i pro Čechy citelnou mezeru všeobecně přístupného, jednotně a důsledně redigovaného listu pro ženy. Přihlášky na list dlužno adressovati sl. Zd. Wiedermannové v Brně, Sadová ul. 6. Roční předplatné bude obnášeti 6 korun. *V.*

Pryč od obstrukce!

»Byť posuzovala se naše činnost jakkoli, to vědomí odnášíme domů, že jednali jsme v úmyslu nejlepším, prospět svému národu a vlasti.« Těmito slovy loučil se předseda mladočeského klubu na říšské radě dr. Pacák se svým klubem.

Jen o to »posuzování jakkoli« se může jednati, ne o to, že páni v klubu a mimo něj myslí, že jednali a jednají ve prospěchu národa. To myslí radikálové Klofáčovi, to myslí agrárníci páně Práškovi, to myslí urozený pan hrabě Sternberg, to myslí snad dokonce i hrabě Sylva-Taroucca a jeho klub, a každým způsobem to myslí i výkonný výbor mladočeské strany v Praze. A přec dělá skoro každá ta jmenovaná skupina politiku jinou. A jedna skupina tvrdí o všech ostatních, že politika těchto ostatních — rozumí se samo sebou za prospěchem českého národa provozovaná — je špatná a neprospívá našemu lidu.

Rozhárané poměry vnitročeské, které, jak jsme viděli, neušetřily v poslední době ani poměr poslaneckého klubu vídeňského k nejvyššímu vedení strany v Praze, způsobily alespoň to, že předseda českého klubu připouští už i »posuzování jakkoli«. To se dříve nesmělo, to nebylo trpěno (a druhý pan místopředseda českého klubu to doposud nevidí rád) a každý, kdo jakkoli jinak posuzoval vedení české politiky ve Vídni než oficielní tisk, prohlašován buďto za Nečecha, vylučován z národa anebo kdo měl nárok na »polehčující okolnosti«, za ignoranta (na př. universitní profesoři). Jde o poměr k baronu Gautschovi, jak se mezi mladočeskými poslanci utvářil pod skoro šestiměsíční vládou nynějšího ministrpresidenta. O poměru české delegace k němu psali jsme na tomto místě, když baron Gautsch nastoupil svůj úřad. Tenkráte mladočeské vedení nadšeno úspěchem, spatřovaným v pádu dr. Koerbra, vydalo kategorický imperativ: vyčkat. To musel konečně nahlédnout každý loyální člověk, třeba že v odchodu Koerbrově

nespatřoval ani efektivní zisk pro český národ ani vítězství vídeňského vedení. Když přišel po Koerbrovi ministr slibů a prohlašování, baron Gautsch, uzavřeno s nim příměří, aby mu dána příležitost a čas k důkazu, že bude ministrem činů. Zatím ovšem baronu Gautschovi nečiněny překážky, vládnul parlamentně bez § 14, čas od času učinil nějaké neslané, nemastné prohlášení vůči Maďarům a volal s důrazem po podpoře rakouského parlamentu vůči hrozícím vlnám maďarských požadavků. Jednotlivá ustanovení onoho příměří nikdy národu sice nebyla odhalena (k vůli »taktickému postupu«), ale když Mladočeši propustili celní tarif, proskakovaly v Čechách hlasy, že tato nanejvýš důležitá předloha nebyla mezi ujednanými v oné smlouvě Mladočechů s Gatschem. Proti připuštění obchodní smlouvy s Německem a dodatečných úvěrů na alpské dráhy ozval se dokonce i výkonný výbor v Praze, ale když sněmovna poslanecká 8. července odcházela na prázdniny, byly všechny předlohy ministrpresidenta vyřízeny a ve schůzi sněmovny panské dne 14. července vyřízení to učiněno zralým pro úřední list.

Baron Gautsch vyřídil parlamentně všecky »nutnosti státní« a mezi nimi dvě, o jichž parlamentárním vyřízení dr. Koerber si netroufal ani sníti, poněvadž označovány mladočeským tiskem za takové, při nichž provésti se musí »hlavní bitva«, t. j. které Mladočeši propustí jen tenkráte, budou-li splněny také nutnosti českého národa, nejhlavnější jeho požadavky, druhá universita na Moravě a vnitřní úřední čeština. Tento názor na věc zachoval si patrně i výkonný výbor mladočeské strany a proto baron Gautsch ve Vídni donucen k nějakému — prohlášení! On, očekávaný ministr činu!

A pan baron Gautsch prohlášení to dal. Obsah jeho je znám z denních listů a je známo také, že Mladočeši byli uspokojeni. Museli být z dvou příčin: předně baron Gautsch jiné prohlášení dáti nemohl a za druhé si toto prohlášení Mladočeši s ministrpresidentem smluvili. Mladočeské vedení má v barona Gautsche od prvopočátku plnou důvěru doposud a proto si obsah onoho prohlášení vykládalo co možná nejpříznivěji. Avšak cit mladočeských vůdců asi mluvil jinak než politické uvažování; cítili, že ono prohlášení zůstane v Čechách bez dojmu, že se zejména nenajde nikdo, kdo by v tom, co a jak baron Gautsch povídal, mohlo v Čechách spatřovati splnění našich požadavků, anebo jejich závazné oznámení. Pokládáme prohlášení to za nej-

obojetnější a nejneupřímnější, které kdy s ministerské lavice bylo dáno, a pranic jsme se nedivili, že mladočeské vedení ihned, jakmile baron Gautsch domluvil, poslalo do Prahy své posouzení jeho. Národní Listy, to klubovní předáci věděli, nebudou uspokojeni a, aby jejich redakční posudek nedopadl tak ničivě, jak by řeč Gautschova byla zasluhovala, seslabili ho vůdcové posudkem svým. Fakticky Národní Listy mírně sice, ale přece jen energicky odmítly domněnku, že by je prohlášení uspokojilo. Tyto taktické »nuance« k informování české veřejnosti jsou konečně lhostejné, třebas byly pro mladočeskou politiku příznačnými. Hlavní otázka zní jinak: To, co se nyní dělo a děje, prozradil po Gautschově prohlášení nejotevřeněji »Hlas Národa«, nejvlastnější nyní orgán mladočeského vedení: prohlášením umožněna prý mladočeským poslancům positivní práce parlamentní, to znamená: Mladočeši jsou tak dalece s režimem barona Gautsche uspokojeni, že se vzdávají válečné své posice a že nebudou dělati nadále překážky positivní, parlamentární práci. Jinými slovy: ona kampaň, která hrdě započala slovy dra Stránského na podzim r. 1899 po zrušení jazykových vynosů: Dokud nebude odčiněn zločin z 17. října 1899, nebude klidu v poslanecké sněmovně — tuto kampaň pokládají Mladočeši za ukončenu, nemají k ní více důvodů, zločin patrně je odčiněn. Neboť více klidu se do poslanecké sněmovny vrátit nemohlo, ba možno říci, že tam tolik klidu od prvních dob Taaffových nebylo. Takovým pracovním resultátem, jako baron Gautsch po prvním pololetí své vlády, honosil se i hrabě Taaffe zřídka za celých 14 let svého panství. Profesor dr. Bráf jednou — tušíme v »Aléthei« — vytýkal mladočeské obstrukci, že příliš často mění svůj cíl, a proto že nemůže ničeho dosáhnouti. Měl pravdu: nebyl odčiněn ani zločin, nebyla dána satisfakce za urážku národu učiněnou, nesplněny hlavní požadavky — jen dr. Koerber padl. Za tuto čistě osobní obět vrátili se Mladočeši do společnosti stran »pro parlamentární práci positivní« par excellence! Zde je také jádro věci. Mladočechům jednalo se pouze o způsob, jakým by se dostali z obstrukční taktiky. Neúspěšnost této taktiky stala se jim sice zjevnou již dávno, ale za dr. Koerbra chtěli Mladočeši za tuto změnu taktiky příliš velkou cenu, a poněvadž dr. Koerber nebyl s to, nechtěl-li vyměnit za českou obstrukci vzpouru Němců, nesplnil mladočeská přání. Proto byl prohlášen — ne za nepřítele Mladočechů — ale za nepřítele českého národa vůbec a pád jeho vyhlášen za nejvyšší cíl. Vyložili jsme na tomto místě,

že nebyl ani jedním ani druhým. Jistě neměl dr. Koerber dost energie, aby přesvědčil Němce o nemožnosti odmítavé jejich politiky, jistě se mu nedostávalo rozhodného úsudku a síly k jeho uplatnění, jak dlužno utvářiti poměr české delegace k vládě a parlamentu. Ale snad dr. Koerber byl příliš dobrým znalcem lidí, najmě mladočeských a proto zamítal provádění přání mladočeské delegace. Ukazuje se, že vskutku toho nebylo potřebí. Baron Gautsch získal Mladočechy a nehnul ani prstem. Ctižádost dr. Koerbra patrně byla tatáž. Baron Gautsch udělal mladočeským státníkům jen jednu koncesi a ta jej nic nestála: přinesl jim hlavu Koerbrovu.

Vše ostatní splatil v slovech, slibech, prohlášeních. Pozoruje to nyní každý, kdo dovede otevřít oči: Pryč od obstrukce bylo jediným heslem Mladočechů a jen a jen o to se mohlo jednat, kdo rozestře tak široký plášť, aby nebylo vidět, jak mladočeští vůdcové svou vyhlašovanou taktiku obstrukční opouštějí. Po Hlasu Národa to stejně otevřeně řekl dr. Engel: »Kniha obstrukce mladočeské je nyní definitivně uzavřena.« Jak se Mladočeši definitivně od své taktiky odplížili, zůstane věčně památno. První krok bylo zmíněné příměří — stále se však vyhlašovalo — a to nutno stále mít na zřeteli, že se vrátí ku své staré taktice, kdyby se ukázalo, že baron Gautsch chce být pouze následovatelem svého předchůdce, dra. Körbra. Druhý krok, vlastně skok, byl při prohlášení Gautschově. Jak baron Gautsch zřízení druhé university slíbil, je známo. Pro nás nemůže být pochybnosti, že zřízení moravské university je odročeno na drahnou dobu. Baron Gautsch slíbil, že předloží ještě před novými volbami (které musí být provedeny na podzim 1906, m o h o u však přijíti mnohem dříve) zákon, kterým se universita na Moravě zřizuje. O místě mají se obě strany dohodnout samy! Dohodnout — o to se v Rakousku jedná déle, než co vládne baron Gautsch, a marně. Kdyby se oba národové mohli o velké politické otázce vůbec dohodnout, věru že by 1. ledna 1905 baron Gautsch se nestal ministrpresidentem v Rakousku! Morava má stálý vyrovnávací výbor a vyrovnávání je věčný circulus vitiosus. Jak pak se mají strany dohodnout, když všechny otázky jsou úzce spolu spojeny! Povolí Němci, když dr. Stránský nechce obětovat moravský sněm, a jak má dělat dr. Stránský koncese ve výboru, když baron d'Elvert prohlašuje českou universitu v Brně za casus belli! O dohodě tedy nemůže býti řeči. V tom případě baron Gautsch slibuje samostatné rozhodnutí. Může

dopadnout pro nás příznivě, t. j. zřídí baron Gautsch universitu v Brně neb Olomouci? Nikdy! Navrhne Mladočechům Prostějov nebo Kroměříž! To Mladočeši přijmouti nemohou a nepřijmou, raději zamezí sami takovou předlohu. Zřízení university bude pak definitivně odročeno na dobu pozdější, »až se strany dohodnou«.

Totéž bylo v otázce jazykové. Mladočeši nicméně namlouvali sobě a jiným, že mají důvod k uspokojení a k další důvěře v barona Gautsche. Tu se pojednou ozval výkonný výbor mladočeský, když viděl, že přes všechnu nespokojenost v Čechách Mladočeši povolují a povolují. Výkonný výbor usnesl se navrhnouti vídeňskému klubu nepřipouštět obchodní smlouvu s Německem. Víc prý učiniti nemohl a nesměl. Jakoby se jednalo o slepé a hluché, Národní Listy poučovaly svět, že prý výkonný výbor vůbec nikdy nemůže určovat politiku ve Vídni, už proto ne, poněvadž žádný poslanec nesmí přijímat mandát imperativní. Není zde místa k důkazům, jak často, jak povážlivě a osudně v posledních desíti letech výkonný výbor mladočeské strany zasáhl do vídeňské taktiky, jak rozdával mandáty imperativní, a jak často byl dokonce takový mandát od výkonného výboru z Vídně žádán. Tentokráte se však vídeňskému vedení nehodilo doporučení výkonného výboru, poněvadž odporoval tajnému heslu »pryč od obstrukce«! Mladočeši panu baronu Gautschovi pomoc slíbili a musili tedy slovu dostát. Pustili tedy i celní tarif i obchodní smlouvy. Zbyla však ještě jedna předloha, o kterou vláda se plnou svou autoritou zasazovala: dodatečné úvěry na alpské dráhy. O nich jak výkonný výbor, tak vídeňský klub se usnesly, že projednány býti mají až na podzim. Ale baron Gautsch vida, že železo je žhavé, nepopustil, stál na svém, chtěl alpské dráhy zajistit. Mladočeši viděli hned, že slabý jejich odpor zůstane bez výsledku; jak jen opětnou tuto porážku zakrýt? Vzpomněli si na — sestátňování. Věděli dobře, že pro sestátňovací akci najdou v parlamentě i mimo dost spojenců a pomahačů. Alespoň zevnějších — na př: vídeňský tisk, o jehož vlivu v Čechách se Mladočeši nikterak neklamou. Věděli a vědí, že sestátňovací akce nemůže pro ně znamenat úspěch pražádný, poněvadž stejně dobře věděli, že sestátnit největší tři soukromé dráhy není maličkostí, že je to akce, která se v ministerstvu železnic a financí provádí trochu důkladněji, než jak si pan Kaftan myslí a přeje. Za alpské dráhy tedy baron Gautsch musel slíbit ne p o s t á t n ě n í, nýbrž p r o h l á š e n í o postátnění. Rozumí se samo sebou, že bar. Gautsch pranic se nerozmýšlel a prohlášení dal, a uspokojivé,

energické na všecky strany. Pokáral správu železničního úřadu pro praeterito a rána zasazená panu Wittkovi celý parlament pohnula k potlesku a souhlasu. Mladočeši mají tedy úspěch — mohou povolit alpské dráhy. Ale aby pro bůh v Čechách nikdo nemohl se domnívat, že alpské dráhy povolují Mladočeši vládě, vyhledal p. dra. Pacáka p. dr. Šusteršič, Pogačnik za Slovince, baron Malfatti za Vlachy a prosil, aby Mladočeši nepřekáželi projednání této pro jižní země tak důležité předlohy. Těmto naléhavým prosbám měkké srdce dra. Pacáka nemohlo odolati, zvláště když si vzpomněl, že jsou to Slované, »kteří s námi vždy bojovali v jednom šiku« a — povolil.

Vláda 8. července odročila poslaneckou sněmovnu a odpočívá na svých vavřínech.

Jaký resultát v pravdě pro nás první pololetí Gautschovy vlády mělo, Národní Listy řekly víc než otevřeně: Nynější ministerský předseda způsobil by povážlivý, ba nebezpečný požár v celém českém národu, kdyby zklamal důvěru jeho zástupců, že přišel nejen jiný člověk a muž, nýbrž také jiný duch a směr. Bar. Gautsch může býti jím spokojen. Nyní však jest povinností jeho, povinností netoliko morální, ale také politickou, jest nedobytným příkazem politické raisony: učiniti seč jest, aby byli spokojeni také národové slovanští!

Tak Mladočeši mluvili po každém přerušení říšské rady za Körbra a dnes píší o baronu Gautschovi stejně. Příčiny, proč dr. Körber byl jimi tak nenáviděn, nejsou odčiněny, parlament přes velkou svou práci vnitřně není pozdraven, poměry zůstaly stejné, zhoršily se dokonce následkem událostí v Uhrách, svírajíce volnost jednání vlády v Rakousku ještě více. Nezměnil se poměr Němců k vládě, a baron Gautsch místo aby setbu dr. Koerbra vytrhával z kořene, on klidí plody oné setby, má žně pětileté práce svého předchůdce. Ani jiný duch, ani jiný směr, jen jiný člověk přišel.

*

Poslední zasedání říšské rady a politika mladočeského klubu věru ničím se nelišila od dřívějších period. Mladočeši i za Körbra až do poslední doby před každou předlohou hrozili a pak přece povolili, když vláda něco slíbila. A přec poslední kampaň se nám zdá být nad jiné památnou. Končí jí epocha české politiky, jedna z nejnešťastnějších, jedna z takových, které nemohou zůstati bez vlivu na stranu, která ji provedla. Zastavena byla česká obstrukce

za nic, tatáž obstrukce, o níž jsme do únavy po šest let slyšeli, že musí zvítězit, poněvadž ani vláda ani stát ji vydržeti nemůže. Říkalo se nám, když se o neplodnosti obstrukce mluvilo a psalo, že národní čest nám velí tuto obstrukci, bylo prý nutno dokázat, že obstrukce česká je rovnocennou s německou.

Dnes je po obstrukci. Co zbylo ze všech těch dogmat mladočeských o ní? Ani prášek! Pravý opak byl dokázán. Tatáž národní čest, která nám kázala, že »nebude klidu v rakouském parlamentě, dokud nebude odčiněn zločin ze 17. října 1899«, tatáž národní čest, která nám kázala 8. června 1900 rozbíjet pulty a tlouci na pokličky, tatáž národní čest, které nutno bylo obětovat dra. Körbra, tatáž národní čest plazí se nyní skroušeně před jeho nástupcem vedoucím si na vlas stejně a tatáž národní čest snáší hotový a provedený důkaz, že česká obstrukce je slabší než německá, a proto musela skončit fiaskem, kdežto ona skončila vítězstvím. Obstrukce česká na říšské radě je překonána alespoň na tak dlouho, co na říšské radě zasedati bude nynější mladočeský klub. Tento klub už se nevzchopí ani k rázné oposici. Česká obstrukce potácela se od neúspěchu k neúspěchu a místo splnění kardinálních a velkých požadavků několik tisíc korun v rozpočtu na r. 1906, několik postátněných gymnasií a reálek bude znamenati válečnou náhradu pro český národ za válečnou kampaň od 17. října 1899 vedenou.

Mladočeši vracejí se z ní poraženi na hlavu, odzbrojeni a seslabeni. Posíleni jsou Němci a vláda. Němci, poněvadž obstrukci dělat nemusí, a vláda, poněvadž Němcům nemusí zavdávat příčiny k obstrukci. Nějaké mladočeské obstrukci kyne v budoucnosti jen jedna kořist: osoba toho kterého ministrpresidenta. Nic víc. Ale každou takovou kořist budeme muset platit hotově povolováním nástupci obětovaného, jako povolují Mladočeši Gautschovi za pád dra. Körbra. Kdo se tím posiluje, je na bíledni.

Všecky tyto katastrofy mladočeské taktiky a diplomacie daly by se paralysovat velkým a otevřeným pater peccavi doma, kdyby totiž Mladočeši měli tolik upřímnosti, tolik mužnosti a odvahy vyložiti svému lidu pravý stav věcí: kdyby řekli zcela otevřeně: kampaň proti vládě a Němcům od října 1899 vedenou jsme prohráli z těch a oněch důvodů. Ta a jen ta je příčina, proč jsme rádi, že nám baron Gautsch umožnil »návrat k positivní parlamentní práci«, proč jsme tak šťastni, že jsme »pryč od obstrukce«, kdyby národu klidně bez rozčilených a rozčilujících frasí vylíčili

pravý stav věcí ve Vídni a na říšské radě. Ušetřili by národu tolik zklamání, v Čechách nastalo by mnohem střízlivější a věcnější posuzování politických poměrů a mladočeští poslanci uspořili by sobě tak smutnou posici vůči Vídni a vůči vlastnímu voličstvu, národ sám ušetřen by byl pak ponižujících scén v parlamentě, provozovaných vychovanci mladočeské strany, českých radikálů.

K tomu všemu však dnešní mladočeská strana nemá dnes už síly. Ani dnes není v mladočeském vedení odvahy k upřímnosti, ni dnes netroufá si říci národu pravdu, ještě dnes líčí své postavení růžově, ještě dnes vnáší do lidu víru v barona Gautsche, kterou samo nemá. Tato taktika musí vésti k likvidaci — k bankrotu strany mladočeské, snad už při příštích volbách. Ale i v posledním okamžiku své existence na smrtelném loži mladočeská strana nebude ušetřena nejpřísnějšího odsouzení národem, až se prohlédne v Čechách, koho mladočeská strana vychovala, komu odevzdá vedení. *Č.*

Schäffleovy Paměti.

Napsal Dr. Zd. V. Tobolka.

25. prosince r. 1903 zemřel dvaasedmdesátiletý státník a učenec německý Albert Eberhard Friedrich Schäffle. V literární pozůstalosti své zanechal paměti. Ti, kdo byli kolem Schäffleho za poslední léta jeho života, věděli o těchto memoirech a věděli také o tom, že Schäffle určil své paměti pro tisk, s nímž započíti se mohlo ihned, jakmile nad jeho rakví dozněly písně pohřební. Nečekali jsme dlouho, ani ne celý rok od smrti Schäffleovy a jeho memoiry byly dány na knihkupecký trh: dva pěkně vypravené svazky s šesti podobiznami a jedním autografem, nesoucí název již před tím častěji v memoirové literatuře se opakující: »Aus meinem Leben«.

Schäffleovy Paměti jsou prací Schäffleovou v nejposlednějších jeho letech. Když blížil se k sedmdesátce, a když jeho ledvinová nemoc na něho více a více doléhala, tehdy dal se do psaní svých pamětí, k nimž materiál shromažďoval jistě již pilně v r. 1885. (II. 63). Co naposledy chtěl pověděti o svém životě, to zde pověděl, svými memoiry uzavřel činnost svého života, tak všestrannou a plodnou. Napsati své memoiry považoval Schäffle za nutnost a povinnost k své vlastní osobě. Považoval za nutné na konci své životní dráhy vystoupiti proti všem těm, kdo jeho práci podceňovali a kdo ji pomlouvali, ať to bylo již v žurnálech, v ústním rozhovoru nebo v upomínkách. Schäffle svými memoiry psal obranu, apologii své činnosti, a to apologii zvláště pro Němce určenou. V pamětech svých výslovně i narážkami napověděl, proti komu jeho paměti vedle německé žurnalistiky zvláště jsou namířeny. V části nejstarší proti denníku würtemberského finančního ministra, Rieckeho, v partii, týkající se jeho působení v Rakousku proti rakouskému říšskému kancléři Beustovi, a proti druhému dílu jeho memoirů: »Aus drei Viertel-Jahrhunderten«.

Schäffle psal apologii svojí práce, ale v té části memoirů, kde líčí vznik, činnost a pád ministerstva Hohenwartova, jde dále ve svém obhajování, a píše apologii ne jen svoji, ale apologii celého kabinetu Hohenwartova.

Cena memoirů Schäffleových není ve všech partiích stejná. Méně cenné jest jeho líčení dob mládí a vývoje literární činnosti Schäffleovy, o níž soud musí býti založen na dílech Schäffleových samých, nejvíce v memoirech vynikají partie o kabinetu Hohenwartově a o účasti Schäffleově při dělnickém pojišťování v Německu.

Memoiry Schäffleovy byly koncipovány, jak z různých narážek ve knize lze souditi, v letech 1899—1900, a jen kapitola o sedmdesátiletých narozeninách r. 1901 byla připsána později. Kde psal Schäffle své paměti jen dle vzpomínek (jako partie o mládí), tam jeho memoiry mají cenu menší, více ceny nabývají, kde vedle k vzpomínkám sáhnuto bylo i k pomůckám jiným. Těmi jinými pomůckami byly Schäffleovi jeho korrespondence, již do spisu pojal částečně, zvláště pro léta 80tá při jednání s Bismarkem o dělnickém pojišťování, pak vzpomínky jeho spolubojovníků a konečně vlastní poznámky, hned po událostech zaznamenávané a revidované.

Všemi právě uvedenými pomůckami zpracována jest část o ministerstvu Hohenwartově. Při vypravování o tomto ministerstvu užil Schäffle svých poznámek, hned v r. 1871 pořízených, dle protokolů ministerských rad zrevidovaných, užil sdělení svých vždy milých a věrných přátel Hohenwarta a hr. Jindř. Clama-Martinice, své korespondence a konečně i své paměti.

Schäffle v memoirech svých je obšírnější a důkladnější nežli jeho protivník, proti němuž se obhajuje, Beust. Na př. o krisi kabinetu Hohenwartova a zvláště o veliké »korunní radě«, konané 20 října r. 1871, dovídáme se u Schäffleho, zvláště ve velice cenném dodatku, daleko více než u Beusta. Ale přece nedovídáme se jestě tolik, kolik by nás jako Čechy zajímalo. Schäffle, an psal své paměti, měl na mysli čtenářstvo německé. Českým politikům a historikům zůstává jen naděje, několika místy memoirů vzbuzená (I. 194), že pozůstalost Schäffleova obsahuje pro dějiny poměru kabinetu Hohenwartova k českým politikům let 70tých daleko více, nežli co povídají nám jeho memoiry.

Ačkoliv Schäffleovy memoiry mají silnou tendenci apologetickou, nebyla volena při nich forma polemiky. Schäffle sice v díle

svém polemisuje, ale polemisuje jen namátkou a anonymně, ale ve věci tak, že snadno dá se poznati, na koho míří. Vypravování svému hleděl vtlačiti pečeť co největší objektivity a proto, zvláště v důležitých částech, ponechává vypravování pramenům původním, zvláště své korrespondenci.

Jako červená nit Schäffleovými pamětmi táhne se jeho poměr k Rakousku. Schäffle líčí tento svůj vztah k říši naší co nejdůkladněji. Zvláště v partii, kdy byl rakouským ministrem, jest velice podrobný, a to i proto, poněvadž chtěl svými memoiry podati klíč historikovi doby své, kterému byly by snad i přístupny protokoly ministerských rad, jak má rozuměti těmto protokolům, dle Schäffleho nejednou nejasným, málomluvným a k různým výkladům svádějícím.

Poměr Schäffleho k Rakousku a, pokud s tím bylo spojeno, k Čechám nás nejvíce zajímá z pamětí Schäffleových. Zmíníme se proto o této partii knihy obšírněji.

*

Albert Schäffle byl jmenován ve věku sedmatřiceti let, r. 1868, professorem vídeňské university. Byl rodem Šváb, náboženstvím protestant, od r. 1860 byl professorem v Tübinkách. Byl znám jako žurnalista z doby, kdy vedl zahraniční rubriku časopisu »Schwäb. Merkur«, byl vážen jako odborný spisovatel národohospodářský pro spisy samostatné a články, uveřejňované v redigované jím revui »Deutsche Vierteljahrsschrift«, získal si jméno jako poslanec sněmu würtemberského v l. 1861-65, r. 1868 jako člen celního parlamentu. Když Schäffleovi r. 1868 byla nabízena z Vídně professura, nebylo to po prvé, co Rakousko projevilo, že by si Schäffleho přálo míti ve svých službách. Hned r. 1859 ministr Bruck chtěl učiniti Schäffleho ministerským radou, v lednu r. 1863 ministr Schmerling volal Schäffleho za professora vídeňské university, teprve r. 1868 na novou nabídku, aby se stal professorem vídeňské university, Schäffle dal své svolení. Na podzim r. 1868 přestěhoval se do Rakous, do Vídně. Přicházel do státu, jehož vnitřních, rozháraných poměrů skoro neznal. Před (r. 1868) interesovala ho více zahraniční politika Rakouska, ale méně, nebo spíše řečeno, skorem nic, vnitřní poměry Rakouska. Schäffle byl přívržencem programu velkoněmeckého. Psal r. 1859 proti francouzskému vpádu do Německa, byl pro celní jednotu Rakouska s Německem a dobrovolnou reformu německé spolkové ústavy. Schäffleho proto dojímala vítězství Rakouska r. 1866 a do resignace přivedla po-

rážka u Králové Hradce. Ale po r. 1866 nevzdal se naděje v další existenci Rakouska.

O vnitřních poměrech rakouských r. 1868 věděl Schäffle málo, a to, co věděl, věděl jednak z nespolehlivých a sporých zpráv novinářských, jednak z informací svých přátel, s nimiž r. 1857 navázal na třetím mezinárodním sjezdu statistickém ve Vídni osobní styky: ze zpráv a knih K. F. Hocka a K. von Czörniga. Schäffle r. 1868 neznal dosti ani národnostního ani sociálního složení Rakouska ani hnutí mezi jednotlivými národy rakouskými, zvláště slovanskými, představoval si Rakousko více jako stát německý, Čechy pokládal za zemi germanisovanou, a centralismus pro Rakousko měl za formu jedině oprávněnou a možnou. Ale stopování událostí rakouských, neudržitelnost tehdejších poměrů parlamentárních, zvláště pasivní odpor Čechů, studium ústavních dějin rakouských, jemuž se oddal r. 1869, chtěje tak doplniti serii svých universitních kollegií, záhy působily na názory Schäffleovy. Schäffle studiem ústavních dějin rakouských poznal, že centralism pro Rakousko, ten upjatý, byrokratický a germanisující centralism rakouský jeho doby, který by nemohl existovati ani v Německu, národnostně daleko jednotnějším nežli je Rakousko, nedá se držeti, má-li se vládnouti moderně a konstitučně, poznal bedlivým studiem, že každý pokus centralisticky vládnouti v Rakousku skončil a skončí fiaskem. Prosincovku považoval Schäffle za neudržitelnou jakožto ústavu, pojišťující panství nacionálně privilegované kapitalistické a byrokratické minoritě. Schäffle byl přesvědčen, že jednota Rakouska, již chtěl udržet, může se omezovati jen na věci nejnutnější, a byl přesvědčen, že, nemají-li národové neněmečtí cítiti se v Rakousku utlačovanými a ohlížeti se proti rakouské vládě po pomoci zvenčí, je nutno zavésti národnostní rovnoprávnost. Vlivem svého kollegy, na universitu vídeňskou z Prahy v stejnou dobu se Schäfflem povolaného, Habětínka, a vlivem jeho přátel počal Schäffle seznamovati se blíže s politickými ideály neněmeckých národů v Rakousku, zvláště s politickými ideály a s politickým hnutím českým, a nabyl přesvědčení, že počítati na poněmčení Čechů při jejich vzrůstu a snažení je bláznovství, a že hnutí české historické šlechty i lidových poslanců českých sluší považovati za vážné hnutí mužů poctivých a opravdových. Čím více seznamoval se s vnitřními poměry rakouskými, tím více odchyloval se od těch politických názorů, které sdílel dříve o Rakousku s Czörnigem a Hockem.

Schäffle až do r. 1870 nepůsobil v Rakousku veřejně mimo universitu, teprve r. 1870 počal i mimo universitní budovu konati přednášky z oboru věd sociálních a finančních. Účastnil se živě schůzí »Volkswirtschaftlicher Verein« a učinil se tak známým ve vídeňských kruzích mimouniversitních. Na debattních večerech tohoto spolku navázal styky s mužem, který postavil se do cesty Schäffleovým vědeckým pracím, a který Schäffleho odvedl do života praktické politiky. Mužem tím byl Bedřich hr. Dürckheim, přidělený pobočník císaře Františka Josefa I.

Hr. Dürckheim byl duší i tělem Němec: toužil po dobru, byl čestný a v jednání milý. Panovníkovi byl oddán úplně. Dobře znal kruhy vládní a strany parlamentu a z té duše nenáviděl korrupci, tehdy bující mezi Němci. Dürckheim v přátelských rozhovorech debattoval s Schäfflem o poměrech politických. V hr. Hohenwartovi, tehdy místodržiteli v Hor. Rakousích, s nímž byl v intimních stycích, viděl schopného státníka a muže budoucnosti. A schopného státníka a muže budoucnosti počal viděti na podzim r. 1869 i v Schäfflovi. Tehdy požádal Schäffleho po prvé, aby mu napsal svůj politický program, o němž mluvívali, a dne 15. února r. 1870 přinutil Schäffleho, že mu tento nadiktoval tresť jejich politických debatt. Bez vědomí Schäffleova s těmito myšlenkami seznámil Dürckheim panovníka.

V červenci r. 1870 byl Schäffle ve Vídni informován o tom, že panovník pomýšlí na vyrovnání s Čechy. V konferenci, při níž vedle Schäffleho byli hr. Hohenwart, baron Helfert, dv. rada Beck, Habětínek a Dürckheim, jednalo se již o prvních krocích, učiněných ve směru přání panovníkova, který maje na očích současné události ve Francii, zrušení císařství a prohlášení republiky i vládu proudů socialistických a demokratických v Paříži, přál si uvnitř svého státu zjednati mír a klid. Panovník nabízel Čechům vyrovnávací ministerstvo, v něm pro Čechy a Moravu ministra krajana a na konec akce vyrovnávací korunovaci v Praze. Jednání s Čechy vedli baron Helfert a dr. Beck. Tajně sjeli se, jak víme úplněji odjinud[1], v Pardubicích u dr. Žáka s vůdci české politiky, hr. J. Clamem-Martinicem a dr. F. L. Riegrem, a informovali je o náladě, která u dvora zavládla. Čeští politikové byli nakloněni se smířiti, ale chtěli tak učiniti, aniž by co podstatného slevili se svého stanoviska, dřívější jejich státoprávní politikou daného. Hr.

[1] Hlas Národa z 12 září 1896.

Hohenwart a Schäffle stejně ve schůzi ve Vídni stavěli se k požadavkům českým. Uznání českého státního práva porada odepřela. Na nové schůzi v Pardubicích, kde místo Becka byl po boku Helfertově prof. Habětínek, byli Clam-Martinic a Rieger o tomto rozhodnutí uvědoměni. Čechové neustupně stáli na svých požadavcích státoprávních. Mluvili také o způsobu, jak by se věc dala provésti, ale ve věci neslevili. V říjnu r. 1870 hr. Dürckheim působil přímo na panovníka i na ministra Potockého, aby ve smyslu politických názorů Schäffleových utvořen byl nový kabinet. Potocki osobně jednal s Schäfflem, pak 24. října r. 1870 uvedl jej poprve k panovníkovi. Schäffle bez obalu vyložil mocnáři své politcké názory, k nimž byl přiveden studiem rakouských poměrů. Netajil se, že je nepřítel stavovského a byrokratického absolutismu a že je nepřítel tehdejšího centralismu. Jednotu státu chtěl míti pojištěnu zvláště ve věcech vojenských, dopravních a v moderním právu hospodářském. Ukazoval panovníkovi na nutnost provésti volební opravu ve smyslu všeobecného práva volebního a na zrušení panské sněmovny a zavedení na její místo senátu, státní rady, dílem volené od sněmů, dílem panovníkem jmenované. Tento senát měl býti rozhodčí institucí mezi říšskou radou a zemskými sněmy. Záležitosti školské a jazykové odkazoval Schäffle kompetenci zemské. Pokud se týče vyrovnání s Čechy, doporučoval jako nutnou podmínku vydání národnostních zákonů pro Čechy a Moravu. Jak si přál panovník a Schäffle souhlasil, vyrovnání s Čechy nemělo ničeho měniti na vyrovnání s Maďary z r. 1867, ale Schäffle šel přece dále nežli vladař a ukazoval na nutnost zrušiti převahu Maďarů v říši, vyrovnáním z r. 1867 zavedenou. Císař jako Schäffle byl proti uznání českého státního práva, ale, jak již při počátku jednání s Čechy byl se rozhodl, nevzpíral se korunovaci v Praze a chtěl Čechům dáti českého dvorského kancléře. V nové audienci u panovníka 29. října r. 1870 byl Schäffle pověřen, aby spolu s hr. Hohenwartem sestavil nový kabinet. Schäffle váhal, pak slíbil vyhověti. Jako podmínku jen postavil, aby věc dála se zcela tajně a zvláště aby zahraniční ministr rakouský hr. Beust nedozvěděl se o podnikaných přípravách. Panovník k podmínce té svolil. 4. února r. 1871 byl v obvyklé formě jmenován nový kabinet, kabinet nad stranami, jak jej panovník označil. Beust, jak sám se přiznává[1], byl uvědoměn o kroku tom teprve v době jmenování. Kruhy politické byly jmenováním kabinetu překvapeny. (Pokračov.)

1 Aus drei Viertel-Jahrhunderten. Stuttgart 1887. II. 456.

Literát–zápasník a propagátor.

(Tomáš Jež. Miłkowski.)

Zápas, rozzuřivší se před zdmi jednoho z větších uherských měst, byl dobojován. Vzduch, zvířený dělovými výstřely i hromadným rachotem pušek a sešedivělý hustými kotouči dýmu, tichl, řídnul a vyčišťoval se. Daleké obzory maďarských pust se zvolna rozjasňovaly, okolní atmosféra dostávala snesitelnější barevný odstín a před ztrhanýma očima dobrovolnické polské legie, jejíž prací vítězné vyvrcholení bitvy bylo, v přesnějších konturách začaly se rýsovat rozvaliny městských hradeb. Pobitevní stišení bylo na okamžik protrženo jen plukovními signály, rozstřiklé legionisty volajícími do řadového semknutí. Dobytý terrain znova se zalidnil sbíhajícími se dobrovolníky, jež tělesná únava, niterné napjetí a prožité sensace válečných scen byly krátce před vydáním praporního hesla roznesly do uklidněného podvečera. Hrst prořídlého vzduchu, několik volnějších výdechů a odpočinek v pozadí krajinného uklidnění byl by nejúčinnějším lékem pro jejich svalové vysílení i duševní rozruch a . . . kovový hlas polních trub je stahuje do bitevních šiků. Nejistota, úzkost i tlumená nespokojenost se chvěje v zneklidněném pohledu bojovníků a umdlené rysy fysiognomie se křečovitě zachvívají. Lidství v nich příliš trpělo, jejich nervy příliš byly napínány, cit příliš byl jim urážen a vnitřní rovnováha krvácela z příliš mnoha ran, než aby výrazu svého obličeje mohli zachránit klid, chlad i lhostejnost. Jen železná kázeň vzpřimovala jim podlomené postavy a jejich kroky sváděla do bitevní linie. Dost brzo vypozorovali, že nebudou se svým zemdlením hnáni do nových bojů, nýbrž že se pro ten okamžik jedná zatím jen o jakýsi slavnostní vojenský akt, jehož tón byl jim hned na to oznámen. Jednotlivci z legionářů, o úspěch této i předešlých bitev nadprůměrně zasloužilí, budou slavně povýšeni na důstojníky. Oko vojínů zaplálo, tvář se projasnila a z mimovolně napřímené postavy

zasvítila jim hrdost i sebevědomí. Zač kladli své mladé životy, sílu svých svalů i teplou šťavnatost své krve, než za kus žoldu, za drobet uznání a čest osobního vyznamenání . . . Domova nechránili, stojíce na cizí půdě a v neznámém prostředí, idea volnosti byla v jejich činech i nazíráních podmíněna komandem vůdců, již si je koupili za žold, nebylo tedy vyšších motivů ženoucích je do válečné vřavy nad naději veřejně vyznamenaného rekovství.

Při citaci nových důstojnických jmen vystoupil z řady mimo jiné adepty muž sotva pětadvacetiletý, jehož vnějšek upomínal na zanedbaného tuláka a lidské strašidlo mnohem více než na příštího důstojníka dobrovolnické legie polské. Nahotu dobře urostlého těla nestačil mu skrovný oděv ani z poloviny zakrýt, košile neměl, zpod vybledlé vojenské čapky vlnily se mu roztřepené nitky vlasů, rozedranými botami zvědavě do cizího světa vyhlédaly rozpukané prsty, plášť, nedbale přehozený na ramenou, byl rozedrán, při válečných ohništích propálený, v předu ledabyle sepjatý dřevěnými sponami a za límcem se rojil tábor drobných hmyzových potvůrek . . . Representace nově jmenovaného důstojníka byla tedy praubohá a mluvila o trpké minulosti, o drsnotě zažitých válečných episod i o smutku existenční kariery. Bouřlivé prostředí a revoluční kvasivost památného roku 1848 mimo jiné současníky i jej vehnala do krvavých bojů, na válečné jeviště a v zápas za emancipaci malých lidí. Byl synem maloruské Ukrajiny a když ozvěna únorové revoluce pařížské, po vší ostatní Evropě rázem rozpoutavší požár emancipační touhy, rozlétla se i do její širokých rovin, vzdal se dobrovolně soukromého občanského života, probudil v sobě rytířskou tradici rodinnou, sotva na jednu generaci uspanou a opustil rodinu, vlast i slibné výhledy na civilní karieru, aby uklidnil svou žízeň po širokém světě, po boji i volnosti gest.

Tak z vlastní iniciativy zahájil dobrodružnou historii potulného života, zmítaného v pozadí cizích krajů a v ustavičných bojích. Byl si plně vědom, jakou životní perspektivu si do budoucna tímto krokem obnažuje, jak nejistě sám si formuje vývoj svého lidského bytí a do jak zneklidněné atmosféry se dobrovolně uzavírá. Ujasnil si jako dvacetičtyřletý mladík, jehož dosavadní existence, vzrůst i výchova byla podpírána poměrnou rodovou zámožností, že se od tohoto okamžiku rozvírá před ním budoucnost zcela jinak zabarvená i motivovaná, než jak se mu v čerstvých vzpomínkách rýsovala minulost, že klidnou práci u psacího stolku bude musit vyměnit za namáhavý, snad i riskantní a mnohaletý zápas na scéně

širého pole, že mu každý krok, každý pohyb rukou, kde který pocit a všecky myšlenkové představy na příště sabsorbuje vojenská povinnost, že často o hladě i s promrzlými svaly bude mu plniti vůli plukovních autorit, že bude rozmarem válečných příběhů smýkán se scény na scénu, od dobrodružství do dobrodružství a nad hlavou že mu neustále bude viset Damoklův meč. To vše si dost jasně sformuloval a do revolučně naladěného současného světa šel ne z okamžikového mladického zanícení, nýbrž uvědoměle a z přesvědčení. Věděl, že mu z neznámé budoucnosti kyne ne škola lehce naučitelných theorií a napřed systemně urovnaných vědomostí, nýbrž kurs životní reality, tvrdé existenční praxe, bezprostředních dojmů i bohatých zkušeností. Těsný okruh šlechtického života na centralisticky spoutané Rusi má u něho najednou být rozšířen na velký horizont národnostních zápasů, společenských hnutí a všeevropské politiky. Na to bylo třeba silné mužské individuality, pevné osobní vůle a tvrdé energie duševní, bez níž by tento ostrý životní přelom nebyl možný.

A tento pronikavý přelom se odehrával roku 1848 v prsou *Zikmunda Milkowského*,[1] pozdějšího populárního polského romanopisce *Tomáše Ježa*, jenž opustiv domov a vstoupiv do dobrovolnické polské legie, byl o rok později pod dobytým uherským městem v strašně dekadentní situaci povýšen na poručíka.

Miłkowski haličské hranice překročil v chvíli, kdy společenské tělo rakouské prodělávalo nejchoulostivější periodu své vnitřní krise a když ve vzduchu viselo nejvíce i nejnejistějších očekávání, nadějí a rozběhů. Rakouská vláda změkla sice poněkud pod nátlakem revoluční propagandy, ale jinak nedávala positivnějších jistot pro budoucnost. Uvolněné národy radovaly se předčasně z roztatých gordických uzlů, mnoho se mluvilo, zpívalo i smálo a hesla křižovala vyhřátý vzduch současné veřejnosti o překot, ale nebylo precisně vykrystalisovaného programního postupu. Miłkovského pobyt v tomto zkypřeném, ale neplodném prostředí brzo začal tísnit, do žil se mu rozjela horká krev staré vojenské rodiny a s několika dobrovolníky vypravil se do Uher, odkud už v té době hořela válečná pochodeň a rozjiskřoval se požár všeobecného povstání. Na žhavé uherské půdě utvořila se silná polská legie, jež činně se účastnila všech potyček i bojů vnitrozemských a po bitvě

[1] Nar. 1824 v Saracei. Životopisná data jsou čerpána z *Piotra Chmielowského*: Nasi powieściopisarze I.

temešvárské zároreň s dobrovolnickými legiemi italskými i s částí zbylých vojsk uherských přeplavila se přes Dunaj do Srbska. Srbové však těmto legiím nepovolili vstup do vnitrozemí, postupovaly tedy těsně podél linie dunajské, až je turecká vláda přijala s počátku jako vítané pomocníky a později jako internované zajatce, o jejichž vydání marně spojenými mocnostmi usilováno. Miłkowski jako poručík polské legie víc než půl roku byl takto upoután na zapadlé turecké městečko a žil na prázdno ze dne na den, nemaje knih ani časopisů, ani jiného zaměstnání. Aby aspoň po možnou míru vzkřísil slavnou tradici polských legií a zároveň pro sebe aby našel nit vyššího zájmu, pokusil se vydávat psaný časopis ve formě, jak ji z historie znal od Godebského, ale experiment se rozbil o neúčast druhů. Jako v náhradu za tento nezdar podařilo se mu navázat intimní styky s dvěma nejpracovitějšími členy »Towarzystwa Demokraticznego«, jehož ústřední ideu programovou: selské uvolnění už dávno soukromě v sobě živil.

Začátek roku 1850 přinesl zajatcům vysvobození, jehož jedni užili k trvalému osazení se v tureckých krajinách (a těch byla většina), ostatní k volnému odjezdu do západní Evropy. Miłkowski se připojil k serii druhé a na lodi nejdříve italské, později anglické plavil se Středozemním mořem, průlivem Gibraltarským i Atlantickým oceánem na Maltu, odkud teprve zaměřil do Londýna. Byl svoboden a měl osobní volnost, nejsa vázán sborovou kázní ani cizím chtěním, ale v ovzduší nejlidnatějšího světového města trčel tu jako osamocený kámen v poli, bez životních prostředků, bez nejnutnějších existenčních podmínek a bez zaměstnání. Hladov a znechucen, s vydáním posledních tělesných i duševních sil hledal vhodnou práci, nabízel a přímo vnucoval se pro nejnižší druhy denního zaměstnání, neměl však šťastné ruky. Tělo mu vždy nápadněji vychřádalo a jeho duševní stav se stále horšil. Už jej studenýma rukama obemklo zoufalství, jež mu nohy zatáhlo na opuštěné večerní břehy Temže. Náhoda svedla jej se zřízencem jedné z největších londýnských továren litografických a zajistila mu tam místo. Ne sice skvělé, ba ani dobré ne, ale stačilo, aby mu zachránilo tělo před vyhladověním a duši od zoufanlivých představ na sebevraždu. V továrně zametal pracovní síně, nosil vodu a rozvážel na ručním vozíku drobné výrobky. Časem nabyl zručnosti a továrního přehledu aspoň tolik, že byl přijat za skutečného dělníka a pro první dobu nemusil se pří namáhavé denní práci bát nedostatku.

Obtíž celodenní fysické práce ani v těchto těžkých přechodných dobách nevyčerpala všechen životní zájem Miłkovského, tehda již šestadvacetiletého. Večery i svátky vyplňoval lekturou a sebevzděláním nejrozmanitějšího přístupného genru: přednáškami, výchovnými, politickými i společenskými kursy a řadou spolkových styků. Do únavy memoroval a se zvláštní zálibou se upjal na studium theorie a vojenského umění, z něhož praksi byl jako žoldnéř už dříve do detailu odpozoroval. Horlivě navštěvoval také sezení »Demokratického sdružení«, jehož byl teď činným členem a důvěrně obcoval s předáky spolku, tvořícími tak zvanou »Centralisaci«, po svém vypovězení z Paříže usadivší se trvale v Londýně. Z návodu a na popud svých nových přátel otiskl řadu studií v »Polském Demokratu«, tehdy podruhé vzkříšeném a vydávaném v Bruselu. Themata svých článků, jež byly jeho literárním debuttem, ideově seskupil kol spolkových rozprav, uspořádaných »Towarzystwem Demokratycznym« a většinou jim za osový střed dal problemy válečné. Styky s hlavními representanty jmenovaného Sdružení daly Miłkowskému možnost seznámiti se s nejdůležitějšími nositeli současného myšlenkového ruchu všeevropského: Ledru-Rollinem, Mazzinim, Darašem, Rugem i Bratianem, správci »Ústředního komitétu Evropské Demokracie«, usídleného tenkráte v Londýně. Tyhle významné osobní známosti mimo vzrůst životních zkušeností a rozvoj intelektualného přehledu byly pro Miłkowského ještě v jiném směru plodny. Ústřední komitét totiž, předpokládaje ve Francii po presidentuře Napoleonově návrat republikanismu i éru politiky demokratické a z Francie chtěje revolučního ducha rozliti i udržeti po Německu, Italii, po případě i ostatních přilehlých územích, kladl těžisko své propagační činnosti na rozvinutí agitační sítě do všeho vzdělaného světa, jen poněkud na řešení politických konfliktů súčastněného. Na takového agitátora demokratismu vzdělal se zatím i Miłkowski a byl komitétem odeslán na evropský Východ, aby tam jednak studoval společenskou náladu a jednak šířil pokrokové názory pokročilejšího Západu. Propagační cestu mu finančně umožnilo z části studijní stipendium Sdružení a z části vlastní úspory i peněžitá výpomoc rodičů, jež se mu podařilo uvědomit o své situaci.

Pod cizím jménem i s anglickým průvodním pasem navštívil Paříž a přes Marseille, Maltu, Atheny i Smyrnu dorazil do Cařihradu, odkud se vypravil na výzkumnou pouť do Rumunska. Tam se především snažil zahájit bezprostřední styk se všemi pokroko-

vějšími živly domácími a v jejich informačních instrukcích poznat politickou temperaturu země. Učil se rumunsky, stýkal se s lidem, sledoval místní žurnalistiku a naslouchal hlasu veřejnosti. Významné pro jeho tehdejší snahy jest také, že Rumunům poprvé přeložil slavného »Fausta«, jejž jediného ze vší západní lektury s sebou nosil.

Tuto zdárnou kulturní propagandu zpřetrhal mu politický obrat, jenž se zatím odehrál na Západě. Ludvík Napoleon utvrdil svou nadvládnou posici, republikáni byli nejkrutějšími politickými prostředky pronásledováni, demokratism důsledně šlapán na svém každém výslovnějším projevu a všestranná reakce mimo jinou tvořivou činnost ochromila také veřejnou akci londýnského Komitétu a rozstřikla jeho agitační organisaci. Miłkowski stál tu tedy na cizí půdě opět osamocen a bez pojítka s určitým společensky representativním útvarem, sám na sebe odkázán a mimo to jako činný člen pokrokářského Sdružení ještě stíhán. Musil se maskovat a v úboru chlopském potulovat se jistou dobu Podolím. Po zlomení krajního nebezpečí vrátil se do Rumunie a v jejích mezích prožil zbytek roku 1852.

Jaro roku následujícího opětně rozvlnilo hladinu jeho existenčního vývoje a dobrodružnou dráhu jeho života posunulo zas o jedno stadium do předu. Toto jaro zahnalo dva ze Zikmundových bratří za rumunskou hranici a přinutilo je ukrývat se v cizím prostředí. Miłkowski jejich příchod uvítal co nejsrdečněji a, utýrán svým osamotněním i nedobrovolnou společensky agitační passivitou, na okamžik okřál tímto živým stykem s rodnou půdou. Ale upřílišená péče o bezpečí bratří, po dlouhém odtržení šťastně nalezených v společném pronásledování, uspíšila katastrofu. Zikmund pokoušel se totiž záda sourozencům krýt tím, že jim umožní ústup za Dunaj. Ale podnik se nezdařil a všichni tři bratři byli vojensky schytáni. Zikmunda jako vlastníka průvodního listu anglického vláda předala anglickému konsulátu a z jeho bratří jeden byl zastřelen, druhý vyvezen daleko od vlasti. Zikmund byl ovšem brzo uvolněn od úředního stíhání a konsulem odeslán kamsi do vnitrozemí. Na této cestě stihla ho zpráva o bolestném závěru dvou mladých bratrských životů a vrhla jej do tak prudkého nervového rozvíření, že jeho tělesný organism byl na delší čas vážně ohrožen. Z nervového ataku vyvinul se tyf a choroba Miłkowského prodloužila se na plné dva měsíce, jež prospal i prodřímal v chudičké jizbičce na březích Dunajských, ošetřován, sycen a napájen

chlopy, uprchlými sem z Podolí a Ukrajiny. Dík jejich starostlivým rukám i měkkému, lidovému altruismu byl Zikmund životu a polské literatuře zachráněn.

Zdá se, jakoby dobrodružná kariera intelligentního tuláka a pozorujícího i analysujícího turisty byla mu do životního údělu vdechnuta už při narození, neboť poměry vždy se tak utvářily a tak těsně přilehly k historii jeho vlastního bytí, že jej do nových turistických dobrodružství takměř vháněly. Sotva se ze své choroby, zapříčiněné cizím utrpením a altruistním smutkem nad životní bědou rodných blízkých, aspoň potud vykřesal, že mu nohy udržely svrchní část těla a mozek jal se zvolna opět pracovat, zapadly do jeho opuštěné pobřežní chaty první informace o zahájení východní války. A tyto tiché, daleké a skoro ještě plaché akordy budoucích bojů urychlily rekonvalescentskou periodu v životě muže, vší osobní intensitou rozžízněného po činu, po širokém projevu, po dojmech i ruchu. Krotké ticho a nucená nečinnost v zastrčeném zátiší přídunajském ssála mu z mladého těla zdraví i sílu víc než vlastní nemoc. Proto s jistým zadostučiněním a s radostí přímo vášnivou uvítal novou válečnou zápletku, jejíhož složitého řešení se však neúčastnil přímo jako žoldnéř, nýbrž jen jako tichý pozorovatel a referent (ač žurnalisticky dosud nikde pevně engažován nebyl). Odebral se do Cařihradu, jehož společenské prostředí už od dřívějška znal a vymohl na Omerovi, že smí provázet hlavní stan Ismajla pašy a jako assistent přihlížet rozvoji válečných operací. Válečnému štábu Ismajlovu nekonal positivních služeb assistentských, jen sleduje bitevní machinaci, sklad šiků, postup útočných i obranných procesů a studuje dle vlastního doznání »válečné řemeslo«.

(Pokračování.)

Naše kulturní, hospodářské a politické úspěchy podle státních rozpočtů rakouských.

Napsal Jan Koloušek, professor čes. vys. školy techn. v Brně.

(Dokončení.)

Osobní daň z příjmu na týž rok rozpočtena pro Čechy na 11·15 mil. K, pro země alpské 8·26 mil. K a tedy poměr mezi obojími zeměmi

$$11{\cdot}15 : 8{\cdot}26 = 1{\cdot}350 : 1,$$

kdežto poměr obyvatel je 1·271 : 1. Kromě toho dlužno uvážiti, jak veliký je průmysl cukrovarnický na př. v Čechách, jehož v zemích alpských vůbec není, jak i jiná odvětví průmyslová spotřební dani podléhající (pivovarství, lihovarnictví atd.) vynikají v Čechách, co všechno vyžaduje zcela jiného napjetí sil u finančního úřednictva v Čechách nežli v Alpách. Ale je tomu ve skutečnosti zrovna naopak: V Čechách, na Moravě a ve Slezsku je mnohem méně úřednictva konceptního a financí, nežli by dle počtu obyvatel proti alpským zemím mělo býti a zejména úřednictva nejhůře placeného (konceptních praktikantů s adjutem) je v Čechách daleko nejvyšší procento.

Stav úřednictva u konceptu finančního udává nám tento přehled dle rozpočtu na r. 1905: (Viz tab. na str. 743.)

Z tohoto přehledu je patrno, že i Halič i Bukovina a Dalmacie má patrně větší počet právníků u financí nežli Čechy, kdyby se měřilo dle počtu obyvatel. Obyvatelstvo Čech proti Haliči udává poměr

$$1 : 1{\cdot}158,$$

dle kterého by připadlo finančních konceptních úředníků na Čechy aspoň 590. A přece daně přímé v Haliči vynášejí pouze 28·936 mil. K proti 70 566 mil. K v Čechách a spotřební daně v Čechách jsou také nepoměrně vyšší nežli v Haliči!

V zemi	V dietní třídě							placených praktikantů	úhrnem
	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.		
v Čechách	1	3	39	46	113	122	105	128	557
na Moravě	—	1	16	17	50	45	43	38	210
ve Slezsku	—	1	4	8	16	13	14	8	64
v Dol. Rakousích . . .	1	4	28	30	93	86	104	74	420
v Hor. Rakousích . . .	—	1	5	8	15	13	14	12	68
v Solnohradsku	—	1	1	5	6	7	4	4	28
ve Štyrsku	—	1	11	13	29	28	29	20	131
v Korutanech	—	1	1	5	8	7	6	6	34
v Krajině	—	1	2	4	13	10	6	7	43
v Přímoří	—	1	8	13	22	19	20	14	97
v Tyrolích s Vorarlber.	–	1	9	15	26	25	27	21	124
v Haliči	1	3	44	52	143	156	162	121	682
v Bukovině	—	1	5	7	15	18	18	19	83
v Dalmacii	—	1	6	7	17	17	15	10	73

Poměr konceptního finančního úřednictva alpských zemí a Čech nám znázorní tento přehled:

	V dietní třídě						placených praktikantů	celkem
	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.		
v Čechách . . .	4	39	46	113	122	105	128	557
v procentech . .	0·7	7·0	8·3	20·3	21·9	18·8	23·0	100
v alpských zemích	7	37	63	119	109	106	84	525
v procentech . .	1·3	7·0	12·0	22·7	20·8	20·2	16·0	100

Podle počtu obyvatel a toho stavu, jaký je v alpských zemích, mělo by býti v Čechách nejméně 667 finančních konceptních úředníků, tedy o 110 více. A sice by musilo býti

ve třídě V. a výše	9,	proti nynějšku	více o 5
v VI. třídě	46	» »	» 7
» VII. »	80	» »	» 34
» VIII. »	151	» »	» 38
» IX. »	139	» »	» 17
» X. »	135	» »	» 30
plac. praktikantů	107	» »	*méně* o 21
celkem	667	proti nynějšku	více o 110;

zároveň viděti, jak se vše vytlouká v Čechách nejšpatněji placenými silami (konceptními praktikanty).

Aby zavládl týž stav, jaký je v alpských zemích, bylo by nutné ustanoviti hned nově 107 placených praktikantů a 3 neplacení by se stali finančními koncipisty. Všech 128 placených praktikantů by postouplo do třídy X. Z koncipistů by 101 bylo povýšeno do třídy IX. a jen 4 nejmladší by zůstali v třídě X.; 84 by z třídy IX. musilo býti přesazeno do třídy VIII.; 46 z třídy VIII. do třídy VII.; 12 ze třídy VII. do třídy VI. a 5 ze třídy VI. do třídy V. Tedy by tu musila býti podobná revoluce v postupu úřednictva jako u politické správy a soudnictví, aby se jen trochu spravedlnosti učinilo zadost!

Bylo by zajisté za těchto okolností divem, aby ministerstvo obchodu neměřilo při správě pošt, telegrafů a telefonů stejným loktem, jako ostatní obory státní správy.

Pro srovnání nutné je zároveň bráti zřetel také k výnosu pošt, telegrafů a telefonů v jednotlivých zemích. Rozpočteno bylo na r. 1905

	hrubě	čistý výnos
pro Čechy . . .	32·287 mil. K	8·218 mil. K
» alpské země	24·617 »	3·382 »
» Moravu . .	9·146 »	1·043 »

Jest tedy hrubý výnos z pošt v Čechách proti alpským zemím dán poměrem: 32·287 : 24·617 = 1·312 : 1;
dávají tedy Čechy značně vyšší hrubý výnos, než by dle počtu obyvatel na ně připadalo a tedy také značně více práce připadá tu úřednictvu na týž počet duší jako v Alpách. Co se týče čistého výnosu, ten je v Čechách nepoměrně vyšší, protože se patrně ve všech možných směrech tam spoří a skrblí, aby se o to více mohlo vydávati v jiných zemích. Vysvitne to zase ze stavu úřednictva u správy poštovní. Bylo úředníků konceptních

	V dietní třídě						placených praktikantů	celkem
	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.		
v Čechách . . .	1	5	14	17	30	35	18	120
v procentech . .	0·8	4·2	11·7	14·2	25·0	29·1	15·0	100
v alpských zemích	4	6	18	26	22	34	17	127
v procentech . .	3·1	4·7	14·2	20·5	17·3	26·8	13·4	100

Hned je viděti, jak se zcela jinak postupuje v alpských zemích nežli v Čechách. Ve třídách VIII. a vyšších je v alpských zemích 42·5% úřednictva konceptního, kdežto v Čechách jen 30·9%.

Kdyby mělo býti měřeno dle počtu obyvatel, bylo by nutné v Čechách zvětšiti počet konceptních úředníků ze 120 na 151, aby tak bylo stejně jako v zemích alpských a podle hrubého výnosu (t. j. dle vlastní práce) by musilo býti v Čechách nejméně 167 konceptních úředníků. Kdyby měly býti tytéž postupní poměry jako v Alpách, musilo by býti vřaděno v Čechách:

5	do V.	třídy,	proti nynějšku	více o	4
8	» VI.	»	»	»	3
24	» VII.	»	»	»	10
34	» VIII.	»	»	»	17
29	» IX.	»	»	*méně* o	1
45	» X.	»	»	více o	10
22	plac. praktikantů	»	»	»	4

Musilo by tedy býti přijato hned nově 22 placených praktikantů a 25 koncipistů (v X. třídě); všichni praktikanti by se stali koncipisty a 33 koncipistů by postoupilo do IX. třídy a do VIII. třídy[1] (jen dva nejmladší by zůstali v X. třídě). Z IX. třídy by všichni postoupili do třídy VIII. Z třídy VIII. by zase všichni postoupili za poštovní rady (do VII. třídy) a ze třídy VII. by 7 přešlo do třídy VI. a z třídy VI. 4 do třídy V. Jak tu zcela jinaké vyhlídky kynou německému právníku v alpských zemích i jak nikterak jej nemůže lákati služba v Čechách, pozná každý hned na prvý pohled.

Při vlastní dopravní službě poštovní musil býti již větší zřetel brán na množství zásilek a proto je stav úřednictva pro tento obor v Čechách poměrně vyšší nežli při administrativě. Jest totiž v Čechách 2178 úředníků proti 1796 v alpských zemích, sice ještě pořád méně než by jich mělo — hlavně podle frekvence dopravy — býti, ale rozdíl již není tak nápadný. Za to lze i tu pozorovati horší poměry postupní, než je tomu v alpských zemích. Bylo do jednotlivých dietních tříd zařaděno:

---

[1] Do VIII. třídy by se musili dostati 4 nejstarší koncipisté.

	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	praktik.	celkem
v Čechách	8	94	488	731	709	148	2178
v procentech .	0·4	4·3	22·4	33·6	32·5	6·8	100·—
v alpských zemích	7	89	422	592	573	113	1796
v procentech .	0·4	4·9	23·5	33·—	31·9	6·3	100·—

v Čechách ve třídách IX. a vyšších je 27·1%, kdežto v alpských zemích v těchže třídách 28·8%.

Otázka černošská ve Spoj. Státech.

K. V. Polák.

(Pokračování.)

Jsou ovšem černoši, kteří jsou výbornými manžely, ale v ohromné většině neexistuje věrnost manželská tak, jak tomu běloši rozumějí. Oddavky a rozvod jsou málo respektovány, jako by to byly pouhé ozdoby, které sice člověk může mít, jichž však naprosto není třeba. Typický negr nemá absolutně žádného citu povinnosti vzhledem k zaopatřování své ženy a dětí. Takové břímě padá na ženu. Pracuje-li černoch, užije mzdy obyčejně na vlastní požitky a prostopášnosti. Po celém jihu v každé sobotní odpoledne mohou to dosvědčiti dojemné zástupy těchto oklamaných žen, které skromně čekají s prázdnými košíky v okolí továren nebo pil, kde jejich muži pracují, snažíce se vylouditi na jejich pánech a mistrech něco z jejich týdenní mzdy, aby mohly doma nasytit hladové krky. Často muž vůbec nepracuje, ale žije v ráji pohodlí a luxusu na lahůdkách, které jeho žena krade ze špižírny bělochů, jimž vaří. Žádný národ nevykazuje takový počet mužů vyživovaných ženami jako černoši. Odpověď na otázku, jak ten ohromný národ negrů na jihu může bez práce být živ, vězí v košíku, který ony kuchařky stále nosí mezi domovem a kuchyní, v níž jsou zaměstnány.

Zpravidla černoška je letory tropické a miluje šíleně a vášnivě. Je-li povzbuzena k žárlivosti, je zuřivým démonem, jenž nezřídka zavraždí svou sokyni nebo milence, který ji opouští. Často její láska je tak pomíjející, jako je bouřlivá; ale jsou nesčetné případy, kdy jeví psí oddanost, a následuje rok po roce šlepěj muže, jenž ji bije, zle s ní nakládá, jest jí nevěrný a někdy dokonce přivede si jinou ženu pod tentýž krov, který ona stěží svým lopocením udržuje. Pro své děti má divokou vášeň mateřskou, jež zdá se býti čistě zvířecí, která však málokdy je následuje za

jejich dětství. Když jsou malé, shovívá jim slepě, je-li v dobré náladě; ale je-li zlostná, krutě je bije. A konečně po uplynutí jejich dětství láska k nim objeví se vyčerpanou. Ona nejeví žádné takové hluboké mateřské lásky, kterou běloška chová k dětem po celý jejich život. Vraždění dítek není považováno mezi negry za zločin, ale je tak děsně obecné, že, kdyby se mohlo dosíci statistiky o tomto předmětě, šířila by hrůzu po světě. Historie mnohých černošských porodních bab, jež bývají pravými ženskými Herodesy, člověk si ani netroufá pověděti.

Černoška zaujímá také to ojedinělé postavení, že ze všech žen je samotná, která osobně nejlépe illustruje šalbu theorie volné lásky a zrušení všech úmluv a zákonů, jež ohrazují manželství. Ona je doslovně »žena, která provedla svou«, jak o ní sní novellista R. G. White. Všechno, co ti nejvýstřednější theoristé, kteří láteří na otroctví manželského stavu, hlásají, ona činí, a to za ideálních poměrů. Není veřejného mínění, jemuž by mohla odporovat, a není vůbec společnosti, která by jí proto ukázala záda. Neztratí svou kastu, když si vymění manžely, jak ji vrtoch napadne; a žádné hany na ní nelpí proto, že má to, co graficky a malebně nazývá »smíšená rodina«, čímž míní, že každé dítě má jiného otce.

A přes to, se vší touto volností, kterou má v lovení svého milence, přes to, že, zmýlí-li se ve volbě po prvé, může hledat spojení po druhé a do sta, líbí-li se jí, přes to černoška je nejpádnějším důvodem, který si člověk mohl vymysliti proti těm, již věří, že láska by nikdy neměla býti spoutána. Jako opuštěnec a varovný zjev, zrazená a zavržená, s vlastními břemeny stokrát těžšími, protože žádný muž není k ní připoután, aby jí pomáhal je snášeti, stlačená pod tíhou mateřství otcovstvím neulehčovaného, stojí černoška u brány zahrady svobodné lásky a úpí, že je to klamný ráj, že všechno její ovoce jest jablky sodomskými, a že nikde jinde není zármutek ženy tak neuniknutelný, a její los tak hořký, jako v oné šalbě domnělé svobody.

Taková je dnešní černoška, nejnešťastnější tvor, proti němuž se nejvíc na světě hřeší, oběť dědičnosti, společenských stavů, okolí, pravá zábava a hříčka osudu, která nicméně třímá ve svých rukou osud národa. Kus jakéhos sardonického humoru vězí v pomyšlení na tuto ženu s rozumem dítěte a vášněmi ženy, tonoucí v staletích nevědomosti a barbarství, zahalenou odvěkými neřestmi, která hraje se s kostkami osudu.

Nicméně ona zde jest, nevědomá, nemyslící, beze vší žádosti, leda smyslné, beze snahy, bez touhy; dnešní nejvážnější problém je ten, jak vzbuditi v této otupělé obryni smysl pro zodpovědnost. Všechen skutečný postup lidstva musí začít v rodině. Pokolení nedá se povznést nad matku. Dokud to nebude učiněno, dokud dětství černošského děvčete nebude chráněno, dokud černoška nebude nadšena ctnostnými ideály, dokud matka nebude učiti dítě ve svém klíně pravidlům dobra a poctivosti, potud nebude pro národ negrů opravdového povznesení a rozluštění tohoto problému národního.

Byl-li kdy ženám nějakého národa Bohem dán úkol, byl zajisté svěřen americké bělošce, jež se má uchopiti ruky těchto zubožených sester a vyvésti je z kalu, do něhož zabředly. Humanita o to volá, křesťanství o to prosí a sama spása vlasti toho vyžaduje. Buďme ujištěni, že, nepomůžeme-li těmto Agarám, jež byly vyvrženy na poušť vlastní nevědomostí, pověrčivostí a hříchem, vzbudí Ismaele, jejichž ruce budou věčně proti našim synům.

Mnoho smutné pravdy! —

Pozorujeme-li však se zájmem ubohý černošský lid, neubráníme se úžasu nad jeho pokrokem v uplynulém čtyřicetiletí. Není to už stroj sténající pod karabáčem otrokářovým; je to mohutně se rozpínající duše v statných prsou člověka ženoucího se za dalekým ideálem člověčenství, za vznešeným ideálem intelligenta. A ve vědomí vlastní síly, s hrdostí volá Mojžíš černochů, B. J. Washington: »Černoch nechce zvláštních privilegií. Vše, co žádá, je — příležitost. Nechť tentýž bělochem vydaný zákon, který chrání jeden národ, chrání se stejnou přesností i nás!«[1] A pak není k rozluštění daleko. Považíme-li, že v krátkém čase, jejž černochům svoboda dopřála, přes mnohé těžkosti, mají na £ 300,000.000 ve farmách, domech a obchodech, že na svou vlastní výchovu sehnali přes £ 13,000.000, že církevní a školní jejich majetek přesahuje £ 50,000.000, musíme říci s B. J. Washingtonem: »Není úpadku, a nebude ho!«

Ve výchově černochů je dopřáno pozorovateli vidět úspěch, jakým málokterý národ se může vykázat. Sebezapření, s jakým černošský student nebo studentka graduují kolleje (college) a university, věští nadějnou budoucnost novému národu Afričanů. Není tomu ještě dávno, co vyšší školy americké zavíraly dveře před

[1] »The educational and industrial Emancipation of the Negro« by B. J. Washington.

mladíky a dívkami po vzdělání toužícími. Dnes ústavy světového jména, jako Harvard College, Yale University, Women's College of Baltimore, se sympathií sledují své černošské absolventy. Kdyby byl někdo před padesáti lety řekl, že studenti Harvardské kolleje za svého řečníka si zvolí černocha, byl by býval považován za šíleného proroka. Dnes jim university udělují doktoráty. A tací mužové, jako Dr. B. J. Washington, Du Bois, Dr. H. B. Frissel, kteří matkami-otrokyněmi zrozeni byli, získali si světového jména.

Američané-běloši pozorujíce s A. Carnegiem, že »utlačování millionového národa, třeba s úspěchem, vedlo by k zničení civilisované společnosti«, uznávají jedinou cestu k pokroku Států, cestu vzdělání — bílých i černých jejich obyvatel.

Ač i nejsprávnější statistické údaje jsou poměrně falešné, zahalujíce jednotlivce v abstraktní, kouzelné pláště, které dělají nám individua nepřístupnými, neviditelnými, ač »vliv, účinek a význam jediného intelligentního černocha může být nekonečně větší, než deseti mdlých slabochů«,[1] kteří v statistikách nerozeznatelně splývají, přece podám několik statistických dat, čerpaných z úředních i soukromých pramenů.[2] Jedna věc zajisté překvapí českého čtenáře, totiž fakt, že, kdežto v Čechách většinu studujících tvoří muži, u černochů — ženy. Něco jen tak mimochodem — i pro nás »přeučené« Čechy poučného!

3.659	žen a	2.974	muži	navštěvovali	nižší školy
3.933	» »	1.634	»	»	vyšší »
221	» »	65	»	»	učit. ústavy
709	» »	550	»	»	průmyslové školy
20.689	» »	15.751	»	»	sekondární »

(High school, Academia, College atd.)

Celkem školu navštěvovali 1,096.774 černoši, z nichž 510.007 bylo mužů.[3]

Kdo porovná poměry tyto s našimi v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, shledá, že černoši si nestojí o mnoho hůř než my, a u porovnání s ubohými Slováky jsou ohledně školství mnohem, mnohem dále. A vidíme-li v Italii 38% illiterátů, ve Španělsku 68%, musíme černochům americkým přiznati pokrok skutečně — americký.

Pravda! Američtí běloši sami se snaží vychovat z černocha moderního člověka millionovými summami, ale nezapomeňme, že

[1] Mrs. B. J. Washingtonová: »The Social Uplift of the Negro Woman«.
[2] R. 1900.
[3] V školním roce 1899—1900.

dle zprávy státního superitendenta vychovatelství ve Floridě, nestála výchova tamních černochů, obývajících »The black Balt of Florida« = »Černý pruh floridský«, ani centu výlohy se strany bělochovy.

Kdežto v Severních Státech jsou školy přístupny bělochům i černochům zároveň, na jihu mají černoši své vlastní školy, či správněji stodoly, které zatím popřávají přístřeší malým těm kudrnáčům. Proč ten rozdíl? »Southernar«, běloch v Jižních Státech, by pod ztrátou cti neusedl za stůl hostící černocha. Ano taková jest jižní opatrnost vůči černé pleti, že, je-li bílý a neznalci naprosto nenápadný smíšenec u stolu osazeného bělochy, je na první vyzvání nucen ukázat ruce; má-li pod nehty poněkud jen znatelnou hnědou skvrnu, byť byl jako křída bílý, je prozrazen a vyštván z dohledu. Přijíždí-li cizinec ze Severu na Jih, pozastavuje se, vida připínat k vlaku vůz — pro černochy. Běda negru, jenž by překročil práh jiného vozu! — Sever a Jih! Pod jednou vlajkou, pod společným presidentem, a přece jaký to rozdíl!

Aby nemusili černoši posílat své děti na sever za účelem vyšší výchovy, postavili si na jihu moderní a praktické školy s učiteli svého národa, jako na př. Hampton, Tuskegee, Visk, Atlanta, s takovými řediteli jako Dr. Washington a Dr. Frissel.

Kdyby černoši věnovali d o m á c í v ý c h o v ě tolik pozornosti a péče jako škole, mohla černošská otázka již být rozřešena. Neboť není příčinou její ani tak pleť, jako spíše povaha černochů.

(Dokončení.)

Veřejné knihovny ve Velké Britanii.

(Pokračování.)

II.

Veřejné knihovny jsou nyní rozesety po celé zemi. Není obce, kam by hnutí nebylo zasáhlo, kde by se nebylo o něm aspoň diskutovalo, když ještě ke zřízení knihovny nedošlo. Nejvíce šířilo se v Anglii, po ní následuje Skotsko a Irsko. O Londýně jsme se zmínili. Tabulka, kterou na objasněnou rozvoje veřejných britických knihoven uvádíme, a která je založena na GREENWOODOVI[1]) a cit. díle OGLEOVĚ a revidována na základě ročenky spolku britských bibliotekářů (1904),[2] dobře znázorňuje tento vzrůst, charakterisovaný počtem adopcí zákona *(a)*, počtem rejekcí *(r)* a průměrem *(p)* oněch v příslušných letech.

Počet adopcí, rejekcí a průměr oněch v letech 1850 (resp. 1848) až 1903.

	1850 (1848) až 1859			1860—69			1870—79			1880—99			1890 až 1899		1900 až 1903	
	a	*r*	*p*	*a*	*r*	*p*	*a*	*r*	*p*	*a*	*r*	*p*	*a*	*p*	*a*	*p*
Velká Britanie .	24	5	2	20	8	2	51	10	5	82	45	8	179	18	101	25
Londýn . .	1	8	—	—	1	—	—	7	—	17	8	2	23	2	7	2
Úhrnem . .	25	13	2	20	9	2	51	17	5	99	53	10	202	20	108	27

Celkem bylo tedy r. 1903 v Britanii 505 veřejných knihoven. V poměru k počtu obyvatelstva připadala jedna knihovna

r. 1897 na 116.000 obyvatelů,
r. 1900 » 94.332 »
r. 1903 » 81.816 »

ve všech zemích spojeného království.

[1] THOMAS GREENWOOD, British Library Year Book 1900—1901. A record of library progress and work. Londýn 1900.

[2] The Library Association Year Book for 1904. Ed. by L. INKSTER. Londýn 1904.

R. 1900 byly v Anglii 34 obce a městské okresy s více než 20.000 obyv. a přes 50 obcí s počtem obyv. od 10.000 do 20.000, ve kterých nebylo veřejné knihovny. Od té doby zřízeny byly v 10 větších městech. Z 8 obcí ve Walesu, jež onoho roku čítaly více než 10.000 obyv., adoptovala knihovní zákon toliko jediná, z 25 obcí skotských a 26 irských (nad 5000 obyv.) zřídilo knihovnu pět, respekt. dvě. Data následující[1] jsou pokusem o rozvržení bibliothek dle počtu obyvatelstva v jednotlivých obcích a vysvítá z nich, že nejvíce knihoven připadá na města s počtem obyv. od desíti do šedesáti tisíc v Anglii, na obce pět až desítitisícové ve Walesu a Irsku, kdežto (v souhlasu s tím, co nahoře bylo tvrzeno) ve Skotsku nejvíce knihoven veřejných je v obcích docela nepatrných (1—5000 obyv.).

	Méně než 1000 obyv.	Počet obyvatelstva v tisících												Celkem
		1—5	5—10	10—20	20—30	30—60	60—100	100—200	200—300	300—400	400—500	500—600	600—800	
Anglie	7	19	28	59	48	59	20	15	6	3	1	3	—	268
Wales	—	4	12	3	2	1	2	1	—	—	—	—	—	25
Skotsko	1	14	4	13	5	—	2	2	1	—	—	—	1	43
Irsko	—	1	9	6	2	2	1	—	1	1	—	—	—	23
Londýn (dle hrabství)	—	—	—	21			9	7	2	—	—	—	—	39
Ostrovy	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Úhrnem	8	39	53	82 (— 21 —)	57	62	34	25	10	4	1	3	1	400

Udržování knihoven, jak řečeno, spočívá na daních. Jsou-li rozpočty školní kriteriem péče, kterou vynakládají státy na všeobecné vzdělání, zejména elementární, vydání na veřejné knihovny a čítárny svědčí zase o tom, jak kde jest postaráno o duchovní potřeby nejširších vrstev lidových. Nebude tedy na škodu, povšimneme-li si i této stránky. Abychom těm, kteří otázkou veřejného knihovnictví se obírají, usnadnili srovnání s poměry našimi, podržíme výše uvedené rozvržení bibliothek dle počtu obyvatelstva i dle zemí. Z tabulek našich vyčteme úhrnný i průměrný výnos daně v těch oněch obcích i průměrnou kvotu připadající na jednotlivce. Výpočet založen na GREENWOODOVI pro r. 1900 a procento v závorce zjišťuje počet obcí, jichž data v knize byla doložen a.

[1] T. GREENWOOD, sp. uv.

Anglie.

Populace v tisících	Počet obcí	Počet obyvatelstva	Výnos daně v *K* (24 K = 1 *L*)	Výnos průměrný v *K*	Na jedn. obyvatele připadá *h*
1—5	3 (19%)	10.055	4.080	1.360	40·5
5—10	16 (55%)	117.740	48.288	3.018	41
10—20	46 (94%)	682.435	267.888	5.823·6	39
20—30	36 (75%)	891.182	375.624	10.434	42
30—60	51 (86%)	2,253.962	988.128	19.375	44
60—100	20 (100%)	1,635.254	653.040	32.652	40
100—200	14 (93%)	1,720.449	678.024	48.430	39
200—400	9 (100%)	2,348.983	977.448	108.605	41·6
400 a výše[1]	4 (100%)	1,957.551	1,275.600	318.900	65
Londýn . .	34 distr.	2,702.223	1,694.544	49.839·5	62

Wales.

Populace v tisících	Počet obcí	Počet obyvatelstva	Výnos daně v *K*	Výnos průměrný	Na jednoho obyvatele připadá *h*
1—5	2 (50%)	4.036	1.752	876	43
5—10	4 (36%)	32.025	9.600	2.400	29
10—20	3 (100%)	37.165	16.992	5.664	45·7
20—30	2 »	57.000	22.424	11.212	39
30—60	1 »	34 000	—	12.000	35
60—100	1 (50%)	90.423	—	31.200	34·5
Cardiff . .	—	185.000	—	149.280	80·6

Skotsko.

Populace v tisících	Počet obcí	Počet obyvatelstva	Výnos daně v *K*	Výnos průměrný	Na jednoho obyvatele připadá *h*
1—5	4 (28%)	13.468	4.008	1.002	29·7
5—10	4 (100%)	27.918	13.704	3.426	48
10—20	11 (85%)	172.873	62.928	5.720·7	36
20—30	5 (100%)	129.154	56.856	11.371	44
60—100	1 (50%)	66.427	—	31.584	47
100—200	2 (100%	300.640	132.768	66.384	44
Edinburk .	—	263.646	—	230.400	87

[1] Z těchto obcí připadá na Leeds výnos daní 162.072 K, Liverpool 336.000 K, Birmingham 340.728 a Manchester 436.800 K. Na jednoho obyvatele postupně 38 h, 65, 66 a 86 h.

Irsko.

Populace v tisících	Počet		Výnos daně v *K*	Výnos průměrný	Na jednoho obyvatele připadá *h*
	obcí	obyvatelstva			
5—10	1 (11%)	9.197	—	1.344	14·6
10—20	4 (66%)	44.559	8.184	2.046	18
20—30	2 (100%)	54.776	14.160	7.080	25·8
30—60	1 (50%)	37.072	—	6.600	17·8
60—100	1 (100%)	75.345	—	11.520	15
Dublin . .	—	273.282	—	38.400	14
Belfast . .	—	365.000	—	98.400	26·9

Z těchto čísel je zřejmo, že v Anglii, Skotsku i Walesu platí jednotlivec asi 40 *h* ročně na veřejnou knihovnu, v Irsku, jehož kulturní úroveň jest mnohem nižší, přispívá sotva polovinou. Bylo by nad jiné vděčným úkolem, srovnati tato čísla s našimi poměry, kdyby — — jen bylo statistiky. Náš pravidelný nedostatek ve všech oborech![1] Zvláště zajímavým by bylo vyšetřiti, kolik vydávají naše lidnatější města ročně na své veřejné knihovny a čítárny, t. j. na opatření knih, na mzdy, opravy atd. Snad tu a tam vypadlo by číslo převyšující tu onu obec irskou, skotskou. Dlužno však uvážiti, že v celé koruně České nemáme do dnes jediné knihovny ve vlastním domě, což v Britanii jest zase pravidlem a prvou starostí zakladatelů.

Příjmy knihoven rostou s dosti určitou pravidelností, a to v obcích všech. Pokud z dat, jež jsou po ruce, lze souditi, stoupl výnos knihovní daně — v Anglii na př. — od r. 1896 do r. 1900 o 8—17%.[2] Bližší údaje podává následující přehled. Viz tab. na str. 756.

Přiměřeně vzrůstá i počet svazků v jednotlivých veřejných knihovnách a vznikají i ústavy pobočné. Těchto r. 1900 bylo

[1] Pisatel před nějakým časem pokusil se sebrati potřebný materiál statistický na základě dotazníku rozeslaného předním našim veřejným knihovnám, avšak přesvědčil se, že všecky podobné pokusy pro naprostou téměř neúčast zůstanou u nás potud bezvýslednými, pokud se jich neuchopí školní — neb utvoří-li se — nějaký úřad pro knihovny veřejné.

[2] Srv. J. J. OGLE, sp. uv., str. 301.—325., a J. GREENWOOD, sp. uv. str. 236.—253.

Výnos knihovní daně r. 1896 a 1900 v Anglii.

Populace v tisících	Počet obcí	Výnos daně		Přírůstek v %
		roku 1906	roku 1900	
5—10	13	1.622	1.809	11·4
10—20	38	8 486	9 654	13·7
20—30	28	12.079	13.110	8·3
30—60	40	26.229	29.166	11·2
60—100	12	13.247	15.188	14·6
100—300	13	27.348	31.041	13·5
300—500	4	18.519	21.673	17

213, veškerých knihoven tedy 613. Nejvíce filiálek měly: Leeds (22), Manchester (17), Nottingham (12), Bradford (10) a Birmingham (9).

Po 7 pobočkách bylo v 1 obci,
» 6 » » » 5 obcích,
» 5 » » » 2 »
» 4 » » » 3 »
» 3 » » » 11 »
» 2 » » » 11 »
» 1 » » » 29 »

Vedle filiálek, jež mají půjčovny i čítárny, zřizují se odděleně také čítárny samy i pouhé půjčovní stanice. Ve zmíněném roce bylo filiálních čítáren 38 v 19 obcích. Stanice, k nimiž lze připočísti právem i půjčovny, zřízené při školách, jež rovněž jako ony jsou pouhým prostředkujícím členem mezi centrálním ústavem a čtenářstvem, zřizují se v rozlehlých obcích, v předměstích i po venkově. Plymouth a Darwen měly (r. 1900) po 20 těchto půjčovnách, Blackburn 2 a 28 školních, Leeds (r. 1896) 37 půjčoven při školách.[1]

Knihovny veřejné disponujíce pravidelnými příjmy opatřeny jsou uspokojujícím počtem dobrých spisů. Ba, mnohé z nich předčí co do počtu i hodnoty svých knižních pokladů nejednu evropskou biblioteku universitní. Nehledíc k veliké více než 2,000.000 svazků čítající národní knihovně Britského Musea, jež byla již r. 1753 založena a jsouc řízena vynikajícími jednotlivci stala se

[1] Sr. GREENWOOD, 257—258.

vzorem městským veřejným knihovnám, bylo r. 1900 v Britanii nejméně deset měst, jichž knihovny mají daleko nad 100.000 svazků. Jsou to:

Manchester	279.957	svazků
Birmingham	242.218	»
Liverpool	207.218	»
Leeds	194.177	»
Sheffield	120.327	»
Edinburk	118.596	»
Londýn, Guildhall . .	112.000	»
Newcastle-on Tyne . .	110.000	»
Bristol	102.500	»
Bradford	101.522	»

Téhož roku bylo dle GREENWOODA[1] 20 knihoven s 50.000 až 100.000 svazky, 119 s 10—50.000, 83 s 5—10.000, 61 s 1000 až 5.000 svazky.

Dle různých zpráv úředních, jež přinášely data o některých veřejných knihovnách (nikoli o všech), bylo v britických obcích r. 1855 v 11 obcích 19 knihoven s ca. 120.000 sv., s příjmy 26.000 lib.;[2] r. 1868—9 v 29 obcích 52 knihoven s ca. 500.000 sv., s příjmy 25.400 lib.;[3] r. 1876—7 v 57 obcích 89 knihoven s ca. 1,000.000 sv., s příjmy 70.750 lib.; r. 1884 v 119 obcích 251 knihoven s ca. 1,910.630 sv., s příjmy 120.337 lib.; roku 1889 v 170 obcích 408 knihoven s ca. 3,056.658 sv., s příjmy 204.972 lib.[4]

OGLE[5] odhaduje, že r. 1897 bylo 6—700 knihoven ve 300 obcích s příjmy 800.000 liber a ca. 5,000.000 svazky.

Kolik svazků mají veřejné knihovny nyní, jest nesnadno stanoviti. Data nejnovější jsou neúplná, zejména veliké mezery ve statistice ukazuje Irsko. Omezíme se tudíž toliko na Anglii, na niž r. 1900 připadalo $76^{3}/_{4}{}^{0}/_{0}$, a na Skotsko, na něž připadlo $11^{0}/_{0}$ veškerých veřejných knihoven.

(Pokrač.)

---

[1] Tamtéž.

[2] Opatřeno subskripcemi. (Viz nahoře!)

[3] Odtud značí příjmy výnos daní.

[4] De facto byly r. 1855 veřejné knihovny v 18 obcích, r. 1869 ve 45, r. 1876 v 79, r. 1884 ve 131, r. 1889 ve 194 a r. 1897 ve 359 obcích.

[5] Sp. w., 94.

Služební poměr severočeských horníků.

Napsal F. S. (Pokračování.)

Proto dle mého názoru není správné, ustanovení toto prostě odmítati, aniž by se postavilo jiné řešení otázky té. Že nemělo toho ostrého rázu, jaký se mu připisoval, svědčí slova »v žádném hnědouhelném dolu.«

Oddíl jednající o povinnostech služebních zavdal podnět k zásadnímu důležitému rozdílu mínění. A bylo to hlavně ustanovení § 18., který zní: »Dělnictvo je povinno, každou přikázanou práci provésti i tu, pro kterou nebylo bezprostředně přijato. V případě zjevného nebezpečí života, zdraví a majetku jest každý povinnen v každé době každou přikázanou práci beze všeho zpěčování provésti.«

Dělnictvo žádá, by každý dělník povinnen byl jen jeden den v týdnu bez svého svolení jinou práci, než pro kterou byl přijat konati a to za svoji obvyklou mzdu. Požadavek ten je, až na ten jeden den přijatelný a spravedlivý, zvláště v druhé části své, jen že předpokládá právě ustanovení minimální mzdy, o niž se vede tak prudký boj a který teprve bude akutním. Za to druhý požadavek dělnictva, který praví: »V případě katastrofy, zjevného nebezpečí pro život a zdraví, je každý povinnen v každý čas každou předepsanou práci konati. Nemusí však to činiti, jestli cítí, že je nemocen nebo prací seslaben, což ovšem musí svému představenému hlásiti. Nikdo nemá práva takového k práci nutiti.«

Požadavek takto formulovaný je prostě pro toho, kdo zná poměry hornické, indiskutabl! Rovněž tak požadavky, »trvá-li katastrofa, nebezpečí pro život neb zdraví déle než dva dny a má býti dělnictvo použito ke každé práci, musí toto býti s tím srozuměno« anebo »je-li dělník nemocen nebo nechce-li býti v dotyčné práci, nesmí mu nikdo brániti, aby od díla odešel.« Požadavky takové,

které částí dělnictva podány byly společenstvu hornickému, vylučují vážnou debatu. Jeť přece první podmínkou každého návrhu, aby měl ráz uskutečnitelnosti, proveditelnosti — jen takovými požadavky může dělnictvo míti naději na úspěch.

A ještě jedno ustanovení bylo důrazně v odpor bráno: § 24. ustanovuje, že dělník povinnen je za »zaviněné poškození« dáti povinnou náhradu. Dělnictvo žádalo změnu v ten smysl, že náhradu nutno dáti za »úmyslně způsobenou škodu«.

Při střízlivém úsudku nutno uznati, že třeba ustanovení toto nebylo v starém služebním řádě, přece bylo dáno samo sebou již dle obecného zákona občanského a že jistě aspoň v greelních případech nikde praktikováno nebylo. A při majetkových poměrech hornictva by i úmysl prováděcí jistě byl ztroskotal. Ovšem mezi hornictvem rozšířen byl nesprávný názor, že možno náhradu za škodu takovou prostě jako pokutu ze mzdy sraziti — což jistě je úplně mylný názor. A hned následující paragraf zaručuje horníkům náhradu za nástroje a jiné potřeby, které dělníkem pro nehody (náhlé sessutí díla a pod.) opuštěny býti musely a zničeny byly.

Stížnosti dělníků jednotlivých třeba v první instanci vésti u závodního a to jednotlivě. Týká-li se záležitost dělnictva jako celku nebo větší jeho části, je tu k vedení stížnosti místní výbor dělnický, skládající se alespoň ze 3 členů dělnictvem dle počtu jeho voleným. Instituce ta uvedena v život zákonem o společenstvech hornických a je jistě výborná i prospěšná.

Dobu pracovní nový služební řád přímo nestanoví, nýbrž odkazuje na zákon (27. června 1901 č. 81. ř. z.), který, jak známo, zavedl pro uhelné doly devítihodinnou pracovní dobu inclusive vjezd a výjezd. Přes čas dovoleno je pracovati jen v případech vážných a s výslovným povolením horního úřadu. Ustanovení toto, jakož i upravení nedělního klidu převzal služební řád slovně z novelly z roku 1884.

Nové je ustanovení o »svátečních směnách«. Za směny, v nichž pro různé překážky technické nebo obchodní nebylo možno pracovati, nemá dělník práva žádati náhradu, ale — a to je nové — byly-li v osmi po sobě jdoucích dnech zařaděny více než tři »sváteční směny«, může dělník bez výpovědi práci opustiti. Právo to přísluší dělníku ještě během osmi dní po třetí sváteční směně.

Mzda určuje se buď dle počtu směn (Schichtenlohn) nebo dle vykonané práce (mzda za úkol = Gedinge). V starém služebním řádě vyslovena za pravidlo mzda za úkol, v novém řádě ustanovení toho není.

Mzda jednou ustanovená platí pro celou dobu výplatní a nemůže během její býti změněna. Změna dělníku ohlášená má platnost teprve v následující periodě výplatní a dělník, který s novou mzdou není spokojen a práci vypoví, má po celou dobu výpovědní (tedy 14 dní) právo požadovati dosavadní mzdu.

Výplata mzdy musí býti nejméně jednou měsíčně (skutečně však je na mnohých závodech týdně) a v případě, že periody výplatní jsou delší než 8 dní, musí v určitých dnech vypláceti se dělníkům k jich žádosti záloha. V případě zrušení poměru služebního musí s dělníkem súčtováno býti v první následující všední den.

Mzda vyplácí se hotově a může odečteno býti mimo příspěvky do pokladny bratrské a pokuty jen pohledávka za dodané palivo, potřebné náčiní á materiál, za opravu náčiní, za potraviny, po případě stravu, vyjímaje líhové nápoje. Za byt a užívání pozemku smí díti se srážka jen na základě úmluvy s dělníkem, ale ve všech těch případech musí býti vyloučen živnostenský zisk a dělnictvo nesmí býti nuceno k odebírání svých potřeb v určitých obchodech.

Výplata nesmí se díti v místnostech hostinských nebo výčepních. Každý dělník obdrží lístek, na němž mzda i srážky jsou súčtovány a počet směn uveden. Přední dělník každé skupiny (obyčejně osmičlenné) má na lístku detailní súčtování jednotlivých prací vykonaných. Námitky proti správnosti podávají se do 3 dnů po dni výplaty.

Vystoupení z práce děje se 14denní výpovědí některou ze stran smluvních. Výjimku činí jen, jak výše uvedeno, dělnictvo na čas zjednané.

Zrušeno bylo ustanovení starého služebního řádu, že majitel dolů není lhůtou výpovědní vázán, když »nepředvídané živelní události dolování náhle přerušily, aniž by se očekávati dalo, že během 14 dnů opět vyráběti se počne«, a že může v tomto případě »přiměřený počet dělníků« kratší výpovědí propustiti. Ovšem zadní dvířka tu ponechána — »sváteční směny«!

Bez výpovědi může odejíti dělník pro tělesné týrání nebo snižující nakládání s ním[1] se strany představeného, pro nevyplacení mzdy v určený čas anebo pro nedostatečné zaměstnání.[2]

Propuštěn může býti dělník bez výpovědi z mnoha důvodů. Mimo důvody uvedené v § 202. a 203. h. zák. tvoří důvod k okamžitému propuštění nabádání soudruhů »k neposlušnosti, vzpouře anebo nezákonným skutkům proti majiteli závodů nebo jeho zřízencům« (§ 43. f),[3] krádež nebo podvod na závodu, i když soudně nebyl stíhán, falešné udání při přijetí do práce, jímž poškozeny mohou býti ústavy zákonem k prospěchu dělnictva zřízené (bratrské pokladny), třídenní neomluvená nepřítomnost v práci, pokus nebo dokonané uplacení (pro obě strany), nedbání bezpečnostních předpisů a trojí přestoupení služebního řádu. Dělnictvo právem vystupuje proti odstavci *f*), který jsem slovně uvedl. Jeť jím míněno totéž, co ustanovoval v poznámce otištěný paragraf starého služebního řádu — jen že nyní nevysloveno to tak »upřímně«. Je to překonané dnes hledisko a závod žádný nepotřebuje tak drakonického prostředku. Rovněž žádá dělnictvo odstranění posledního ustanovení, že trojí přestoupení řádu služebního je důvodem k okamžitému propuštění. Svádíť ustanovení to zcela zjevně k zneužívání.

Vystoupení z práce nesmí býti bráněno pro pohledávky, které má závod nebo kdo jiný za dělníkem a byl-li dělník z nepřípustného důvodu z práce propuštěn, přísluší mu za dobu výpovědní po případě její zbytek náhrada.

Dělník, který samovolně bez výpovědi práci opustil, může býti k práci »přidržen« nebo od něho náhrada požadována. Dělnictvo žádá, aby ustanovení toto bylo zrušeno a náhrada požadována jen v případě svévolného poškození majetku dolu.

Na přestoupení řádu služebního jsou stanoveny tresty a to domluva, pokuta peněžitá, degradace v hodnosti pracovní a propuštění.

Pokuty peněžné stanoveny mezi 20 h a 4 K, kdežto dle starého řádu 50 h až 6 K. Kumulace trestů je zakázána.

---

[1] Viz str. 9.

[2] Srovnej, co řečeno na str. 7.

[3] V starém služebním řádě zněl korespondující § 28. *g*) »při popuzování soudruhů k vzpouře proti představeným, pak při násilných neb vůbec donucovacích pokusech, aby se větší mzda, jiné úkoly a podobné přípovědi vymohly.«

Služební řád končí § 54. »Pro výklad předchozího služebního řádu je úředně schválené znění v německé řeči (!) směrodatným«. To je novinka, která není ani v starém služebním řádě ani ve stanovách společenstva. Pro dělnictvo převahou české rozhodným je německý text!

Dělnictvo odporuje přirozeně tomuto ustanovení a žádá rovnoprávnou platnost obou znění. Není potřeba uváděti důvody pro. — Zajímavo jen, že český text je ubohý, nejasný, místy přímo nesprávný a ten se dá do ruky dělníku, aby se jím řídil a v případě sporu vezme se k rozhodování německý text.

Končím. Bylo by nesprávno pokládati úpravu služebních poměrů hornictva severočeského tak, jak ji provedl nový služební řád, za definitivní a oprávněným požadavkům dělnictva i modernímu hledisku na poměr služební vyhovující luštění.

Mnohé potřebuje ještě opravy, jak i z předešlých řádků patrno, ale nebylo by správné zapírati na druhé straně, že nová úprava není horší staré, ale naopak musí býti uznána za krok ku předu, za třeba jen částečné vyjití vstříc zlepšení poměrů mezi horníkem a jeho zaměstnavatelem.

(Dokonč.)

Rozvoj ruského časopisectva.

(Dokončení.)

Také ostatní větší města v Rusku mají své »Listok«-y, Věstníky, Telegrafy, které jsou nyní v čilém spojení s Petrohradem a Moskvou, kde si jsou vědomi důležitosti provincialního tisku. I na venkově liší se denníky od sebe, podobně jako v hlavních městech, na liberální (obyčejně v rukou židovských žurnalistův), konservativní a nyní reformní.

V Oděse vychází liberální »Oděsskij Listok« a »Oděsskija Novosti« (orgán kahala) a konservativní »Južnaja Rossija« místo dřívějšího »Novorossijského Telegrafa«.

Ve Varšavě vychází již 40 let »Varšavskij Dněvnik«, v němž nedávno o nás uveřejnil řadu pěkných článků prof. Petr Alex. Zabolotskij, jenž se důkladně obírá českou literaturou z let 20—50 v minulém století. Vedle tohoto úředního listu vychází ve Varšavě asi půl roku »Zapadnyj Golos«. Jinak ve Varšavě převládá polská žurnalistika a Varšava je hlavním střediskem polské literatury vůbec. V nejposlednější době spojilo se ve Varšavě několik polských časopisů, někdy přímo směrů protivných, na př. »Dziennik dla wszystkich« přešel v majetek Jelenského, majitele »Roli« antisemitského týdenníku, jakých v Polsku dosud málo existuje. Vedle toho se spojila »Polska Gazeta« s »Bibliotékou vybraných děl«, »Goniec« (filosemita) s »Rodinnou Kronikou« (klerikální), »Warszawskij Kurjer« s »Dobrou Mateří« atd. Také znamení doby!

V Rize vycházející »Ryžskij Věstnik« a »Pribaltijskij Kraj« jsou slavjanofilsky zabarvené, ve Vilně mají »Vilenskij Věstnik« a liberální »Zapadnoje Slovo«, v Minsku vznikl »Bělorusskij Věstnik«.

Veliké důležitosti v době Novgorodského jarmarku nabývají »Volgar« a »Privolgskij Kraj«, které se v době té tisknou až. v půl milionu exemplářích a mají značný vliv na stav kupecký Odtud pochází Maxim Gorkij-Pěškov.

Saratov se stal nyní střediskem provincialního liberálního hnutí, kde zemstvo velice energicky se ujalo myšlenky vnitřních oprav; tyto snahy podporuje »Saratovskij Listok« a »Nědělja«. V Saratově se narodil Radiščev, autor »Putěšestvija iz Petěrburga v Moskvu« 1791, který hájil osobního práva naproti nevolnickému právu; Radiščev, jehož kniha byla skonfiskována, byl poslán do vyhnanství. V Saratově je také museum tohoto bojovníka za lidskost.

Pozoruhodno je, že nynější ústavní hnutí, zvláště v otázce zemstva, je hlavně v rukou synů bývalých slavjanofilův a šlechty. Uvádíme předsedu »Rusského Sobranija« knížete D. P. Golicyna (Muravlin) vedle Syromjatnikova a N. M. Sokolova. V Moskvě, v Kijevě a Charkově jsou to bratří Stachovičí, Šipovi, Chomjakovi, Tjutčevi, Samarinové a přátelé jejich, kteří vypracovali 11 reformních požadavkův.

Kubata dal hlavu za Blata.

Napsal Josef Salaba.

(Pokračov.)

Za doby krále Vladislava, jak jeví se nám ještě v onom urbáři, vládly patrně na Hlubocku značné nepořádky. Úředníci, služebníci i rychtáři brali od lidu, co chtěli. Když Vilém z Pernštejna přejal roku 1490 to panství v zástavu, dal vše to vyšetřiti a dědičným lovčím, hajným i rychtářům[1] atd. jich nezjištěné požitky zredukoval a odníti kázal k ruce panství.

O nějakém obecním majetku neděje se r. 1490 žádné zmínky. R. 1509 vyžádal si hlubocká »Blata« na králi Petr z Rožmberka. Dotyčná donační listina ze dne 8. května 1509 zní velmi krátce, ježto poloha oněch pozemků byla obecně známa: »Blata, kteráž leží při gruntech plastovických a zbudovských.« Byl to nepochybně Štěpánek[2] z Netolic, který, znaje očitě tento terrain, poukázal Petrovi z Rožmberka na jeho výhodnost pro rybní hospodářství. A ovšem jen tak lze si vysvětliti, že do panství hlubockého učiněn byl ostrý zářez, neboť ona »Blata« tvořila západo-severozápadní cíp Hlubocka a vnikala jako jazyk sem i do sousedního panství poděhúsského, náležejícího tehdy částečně Rožmberkům.

Pan Petr, který byl netoliko vynikající politik, ale i bystrý národní hospodář, zřizoval tehdy velkou síť rybníků na Třebonsku,

[1] Rychtáři brali posudného po 1/22 ℌ, zámazného ročně po 2 ℌ, pak nájmy z krčem, zahrad a rolí. Postavení všech těch služebníků bylo tam patrně velmi výhodné, král měl však většinou prázdnou pokladnu. Ve Zbudově té libovůle rychtářské nebylo, tam do r. 1490 »šenkuje, ktož chce a z toho . . . . žádnému neplatí«. Urbář z r. 1490 je úplný a vysoce zajímavý pro poznání příjmů a majetku vrchnosti, povinností a platů poddaných i úředníků a služebníků panských. Proto tam též Volyňská listina z r. 1315 už nepojata. (Viz Emlerova Regesta III.)

[2] Srovnej o něm Březanův »Summovní Výtah« a N. Heermanovu »Rosenb. Chronik«. Štěpánek Netolický byl vynikající tvůrce vodních staveb, jejichž důmyslnosti a výbornosti podivují se posud naši technikové. Začal pracovati od r. 1505. Tento muž zajisté zasluhuje pomník.

Veselsku a Netolicku. Až se budou psáti dějiny českého národního hospodářství, stane se tam o obou těch mužích zajisté čestná zmínka. Petr z Rožmberka chtěl na hlubokých »Blatech« nepochybně založiti nějaké rybníky, neboť zdejší krajina velmi podobá se Netolicku, jsouc jen dokončení tamních »Blat«. Snad chtěl tím nějak i přispěti k arrondování a spojení svého majetku, ať polního, ať rybničného; proto stál a žádal o ta nová »Blata«. Záměr tento zůstal však neproveden. Kdy vzniknul Zbudovský rybník, nelze sice zjistiti. Je však zřejmo, že nepatří k tomu původnímu terrainu rožmberskému, poněvadž leží severozápadně od Zbudova, byl částí statku dívčického a tam i odtud byl též zřízen, a to již později: kol r. 1550. Rožmberkové vykonávali později na »Blatech« jen honitbu a rybolov.

Proč zámysl Petrův ohledně zřízení rybníků na těchto »Blatech« nebyl proveden, nevíme. Dle historie jiných rybníkův lze však plným právem souditi, že stalo se tak jen proto, že výtopami i vedením vody byly by tu vznikly příliš složité právní poměry, které by se byly týkaly právě cizích poddaných. Ani Vilém z Pernštejna tomu nepřál. Seděli tu vedle sebe dva páni, kteří si nechtěli překážeti a mohli se lehce zde znepřáteliti pro malichernost, jež za to ani nestála. Vedle obtíží právních a jiných přistoupily i důvody technické a finanční: vodní stavby by tu byly stály více peněz. A tak počal vyměřovati Štěpánek jinde a »Blata« zdejší, jinak nepříhodná, vzdálená od rožmberského majetku a neúrodná, ponechána zatím ladem. Konečně vznikly velké rodinné spory mezi Rožmberky a »Blata« hlubocká zmizela jim skoro z paměti. Zatím tam sedláci klidně pásli.

Chceme tu sledovati průběh práva vlastnického a děliti je od pouhého užívání. Od r. 1509 jsou Rožmberkové plnými deskovými dědičnými majiteli »Blat« právě tak, jako jím byl před tím sám král. Po r. 1541 (—1579) opomenula se »Blata« opětně intabulovati do zemských desk. Tento právní poměr nezměnil se však ani r. 1579, kdy 6. března dal Vilém z Rožmberka[1] vložiti znova

[1] Známý urbář z r. 1598 uvádí při každé vsi též její obecní majetek; na př. lesů, porostlin, chrastin a p. za 3 hony, za 4 léče zaječí atd. O »Blatech« se tu však neděje zmínky. A také přirozeně: jak pak to mohla býti »občina« — a k tomu tak zvláštní, 14 obcí! — když ta půda plně patřila Rožmberkům? A stejné mlčení a tudy i stejný právní poměr vidíme v berní rolli z r. 1654 atd. Teprve na mapách stabilního katastru z let třicátých 19. v. čteme: »Gemeinde-Weide Blatta«.

»Blata« hlubocká do zemských desk pro rožmberský dům, a potrval nezměněně do r. 1611. Téhož roku zemřel známý Petr Vok z Rožmberka jakožto poslední svého rodu. Poněvadž nebyly tyto pozemky nikomu v jeho poslední vůli odkázány — neužívalo se jich, zdályť se příliš málo cennými a vzdálenými — a poněvadž, zapsány jsouce deskově zcela pro sebe, netvořily část žádného panství: ocitly se pojednou vlastně bez pána.[1] Známý původce onoho rožmberského testamentu, Hock, opomenul je sem vložiti. V následujících po té zpoustách 30leté války zapomenulo se na věc. Století 17. musilo se především o to starati, aby se vzpamatovalo poněkud z hrůzných škod, jež zanechala ta válka; šlo to pomalu, pracovních sil bylo málo a půdy, ač zpustlé, nadbytek. V berních fassích »Blata« zapisována byla do archu dominikálního a panství z nich platilo daň. Dělo se tak dle zásady, že každý pozemek, ať úrodný, čili nic, musí míti pána a za toho pokládáno především dominium. Zásada tato prováděna i při sdělávání josefinského katastru a odtud se stalo, že četná panství mají dnes mnohé pozemky roztroušené, nesouvislé s vlastním tělem i vzdálené. (Viz dotyčné instrukce ku zhotovení josefinského katastru.)

Vlastní spory o »Blata« započínají se poprve od r. 1719, a to proto, že té doby zhotovovala se i dominikální fasse (za dlouhou dobu ponejprv) a že se jednalo o to, mají-li ty pozemky býti pojaty do fasse rustikální či dominikální. Spory ty se opakovaly toliko při sepisování a obnovování berních rollí a revisitačních elaborátů; tak za Marie Terezie v letech 1749, 1754 až 1757 a 1760, i za Josefa II. po r. 1785. Tyto berní fasse tvořily vždy náraz, který byl největší a nejdelší za Josefa II. a pak při vyvazování. V těch však už nevystupuje žádný Kubata, vedeny byly mírně a toliko v přestávkách; soudem a prostředníkem byly úřady veřejné, buď kamerální či politické a soudní, forma byla legální, mírná a s právním zastoupením obou stran. Před r. 1785 chtěli již sedláci plně ustoupiti a věc již skoro vyřízena; odložila se však ještě až do zhotovení nového katastru r. 1785. Spory ty se vedly jednak mezi 14 a pak 9 obcemi blatskými s panstvím Hlubokou, jednak mezi panstvími Hlubokou a Libějicemi (jež náležely do

[1] To byl také hlavní moment, který r. 1865 rozhodnul o jich konečném osudu a na který z. s. rada Plaček poukázal správně: Platil-li se do r. 1611 z »Blat« nějaký nájem do důchodu netolického jakožto z pozemků činžovních či rustikálních, nelze posud zjistiti, poněvadž scházejí o tom přílohy; je to však velmi pravděpodobno. Netoličtí poddaní byli vzdálenější, než hlubočtí.

r. 1800 hrabatům z Bouquoy), s vesnicemi Selce a Hlavatec, pak Zbudov, Plastovice atd., a konečně mezi vsemi Hláska, Volšovice a Líkařova Lhota s Mydlovary, Novosedly atd. R. 1719 obnášela ta »Blata« 856½ strychu.

Dominium platilo od r. 1718 do 1785 z »Blat« daň, sedláci však bez daně tam pásli. Panství mimo honitbu a rybolov v potoku »Soudný« užívalo k pastvě jen bližších částí. Poněvadž tento právní poměr, tato tak neobmezená služebnost spolupastvy sedláků, byl na dlouho neudržitelný, přesmyknul se a sedláci v době josefinské platili sami daň z »Blat«, jakožto z »občiny«. Panství, jež tam mělo nyní jen služebnost spolupastvy, domáhalo se před i r. 1787 rozdělení »Blat« na části. Věc zakončena posléze při vyvazování po r. 1848, kdy výnosem zemské vyvazovací komise ze dne 9. června r. 1865 tato »Blata« per 434 jiter 1310 čtver. sáhů přiřknuta vlastnicky oněm 9 obcím. Rozsudek ten potvrdila i ministerská komise dne 24. července a v listopadu r. 1865 s tím, že pastevní právo obou panství má být od sedláků vykoupeno v summě 893 zl. 60 kr. Peníze ty byly také vskutku složeny od sedláků v červenci a 14. září roku 1867 u c. k. zemského soudu v Praze. Toť krátký průběh práva vlastnického. Obě panství dostala mimo to též část těch pozemků.

Víme, že od r. 1509 jsou Rožmberkové dědičnými, to jest plnými majiteli »Blat« hlubockých a od roku 1513 i netolických. Před r. 1600 získali pak též plně louky »na Blatech« u vsí Hlavatce a Selce, t. j. i »Blata« libějická, tak že měli pak celá »Blata« souvislá. Vlastnické právo až do roku 1611 je tedy jasné.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Nová postátňovací akce. — Výnosnost alpských drah. — Výbojná hospodářská politika proti Uhrám? — Samostatná uherská banka cedulová. — Kanalisace Vltavy dokončena. — Zdanění akciových společností v Rakousku.

Parlament odešel na prázdniny se slibem vládním, že co nejdříve zahájeno bude jednání postátňovací s drahami Ferdinandskou severní, společností státní dráhy a drahou severozápadní. Vláda přikročí prý k drahám s určitými nabídkami a nenajde-li potřebné ochoty, použije prý všech práv, jí z koncesí a smluv příslušejících.

Má to býti koncese Čechům a Polákům, přes to, že Polákům nedávné tarifní regulace pojistily výhody skoro stejné, jako kdyby Ferdinandská dráha — arci jen pro haličský obchod — byla postátněna; postátnění je však též v zájmu státním.

Vzhledem k situaci uherské, která by arci vyžadovala též postátnění dráhy košicko-bohumínské. Je to svůdná myšlenka: Cislajtanie svojí politicky nešťastnou konfigurací jakožto pás nebo garnitura, která může se sice připojiti nebo býti připojena k jinému kompaktnímu tělesu — zde Uhrám, tam Německu — samostatně však sotva — hospodářsky i politicky — na dlouho může existovati, jeví se komunikačně naproti Uhrám jako železná mříž, uzavírající nebo otvírající jim přístup k cizině, k celé západní a severozápadní Evropě. Dosud jsou zámky této mříže v rukou soukromých, na státě celkem nezávislých: železniční uzly Marchegg a Bohumín, hlavní ohniska uherské dopravy, jsou stanicemi drah soukromých. Je tedy rakouský interes ovládati dopravní cesty uherské na západ postátněním železnic je tvořících.

Ovšem bylo by ilusí mysliti na energickou odvetnou politiku naproti Uhrám; i kdybychom mohli, nebudeme směť užívati ostrých zbraní, a dojde-li k rozluce, budou míti oba státy zájem ne na boji celním nebo tarifním, nýbrž na co možná smírném odvažování vzájemných zájmů a prospěchů. Ostatně postátnění dráhy košicko-bohumínské není na programu postátňovací akce a také postátnění dráhy severozápadní a společnosti státní dráhy nebude dílem tak snadným pro řadu sporných otázek, které předem, částečně i soudními spory, budou musit býti odklizeny.

Nejméně potíží způsobí dráha Ferdinandská; její koncese je jasná, pro spory je smírčí soud, i co do renty výkupní nebude prý daleko ke shodě, optimisté očekávají tudíž hned na podzim postátňovací předlohu s působností od 1. ledna 1906, kdežto ostatní dráhy — státní, severozápadní a jihoseveroněmecká spojovací — v nejlepším případě dojdou postátnění v roce 1906, arci nenastane-li něco, co naději dnešní opět zvrátí.

*

Postátňovací akce má však i svůj rub. Stát musí zaplatiti dráhy dle jich dosavadní výnosnosti, získané za platnosti dnešních tarifů dopravních, zpravidla vyšších, nežli jsou tarify drah státních. Zavede-li na tratích takto vykoupených — pravidlem bývá vyměřena renta dle výnosu posledních 7 let, při čemž dvě léta nejnepříznivější se vynechávají — své sazby dopravní, sníží tím výnos těchto tratí na tak dlouho, pokud přirozený rozvoj dopravy celkovým zvýšením příjmů tento úbytek nenahradí. Že by pak snížením sazeb stoupla zároveň nebo aspoň velice záhy také doprava, je zkušeností dávno již vyvráceno.

Avšak schodek státních drah již nyní je velmi značný. Dle právě vydané statistiky c. k. státních drah bylo v roce 1904, dopravně příznivém, docíleno u drah ve vlastnictví státu jsoucích a jím také provozovaných čistého výtěžku, t. j. přebytku příjmů nad výdaji provozovacími v obnosu 64·87 mil. K, čímž dosáhlo se téměř $2^1/_2\%$ zúročení kapitálu v nich investovaného. Poněvadž však na zúročení a umoření investovaného kapitálu dlužno čítati asi $4^1/_4\%$, měly by při zařizovacím kapitále v obnosu 2616·39 mil. korun státní dráhy k úplné úhradě vynášeti něco přes 111 mil. korun, jsou tedy ročně pasivními pořád ještě nejméně o 46 mil. korun.

Tento schodek by převedením barêmu státních drah i na dráhy, o jichž postátnění právě se jedná, stoupl o plných 17 mil. korun, pro které ve státním rozpočtu není úhrady, aniž lze čekati na povlovné zmenšování tohoto schodku samočinným stoupáním dopravy na těchto tratích. Toto zvýšení dosavadního schodku o plných 40% vysvětluje se neobyčejně velkým významem těchto tratí, jakož i jejich povahou jako drah, u kterých doprava nákladní daleko větší má důležitost nežli u drah státních (v celkovém příjmu) a právě u tarifů nákladních by musilo nastati snížení nejradikálnější.

Připočtěte k tomu skrovné finanční výsledky nových drah terstských a postupně zvyšované obtížení projektovanými stavbami vodocestnými a regulačními, a bude vám úzko jako poplatníkům — nebudete-li na druhé straně nouzovými akcemi, levnějšími sazbami atd. tahati z kapes státu nebo zvyšováním cen jako výrobci a obchodníci z kapes spotřebitelstva — a úzko i, pomyslíte-li, nebudou-li pod tlakem těchto poměrů trpěti též u nás beztoho zanedbávané, protože jen bezvlivnými interesenty zastupované a podporované zájmy kulturní.

Ukáže se však asi nezbytným, ujednotiti tarify státních druh vůbec barêmem novým, který by znamenal asi střed mezi dosavadními nízkými sazbami drah státních a vyššími sazbami postátňovaných nyní drah soukromých.

*

Ještě ke kapitole ministerských výpočtů o výnosnosti železnic. Ve správě o dodatečných úvěrech pro alpské dráhy srovnává železniční výbor sněmovny poslanecké své a vládní výpočty rentability těchto drah. Příjmy páčila vláda na 8·81 mil. K (1·9 mil. z dopravy osobní, 6·78 z nákladní, zbytek ze zavazadel atd.), výbor na 7·9 mil. (1·27 mil. z osobní, 6·51 z nákladní); výdaje provozovací vláda na 4·47 mil., výbor na 4·75 mil., výnos na 1·94% (z dnešního kapitálu stavebního 258·8 mil. K) prý s ponenáhlým vzestupem až na 4%, výbor však nanejvýš na 0·7%, při čemž prý ještě velká zklamání nikterak nejsou vyloučena.

*

Řekli jsme, že Předlitavsko nebude ani smět užívati ostrých zbraní naproti Uhrám, že nebude k tomu míti ani moci ani volnosti. Profesor Tezner ve své znamenité studii »Wandlungen der österr.-ungarischen Reichsidee« upozorňuje na to, že Uhry se svého hlediska nemohou býti uspokojeny ani úplným provedením personální unie, poněvadž i společenství panovnického rodu musí nezbytně způsobovati jakousi odvislost jednoho z obou států, a že tudíž, protože nelze mluviti o rovnocenné personální unii, bude přirozeným závěrem dnešního vývoje unie nerovná, t. j. unie se zřejmou státoprávní nebo alespoň politickou převahou Uher, t. j. uherského kmene, a že Rakousko bude musiti státoprávně anebo alespoň politicky uvedeno býti k Uhrám v podobný poměr, v jakém se k nim nalézá nyní Chorvatsko, že tedy bude pouhým přívěskem Uherska, Budapešť úředním sídlem a Vídeň toliko dočasným pobytem společného panovníka. Tezner má za to, že nelze předčasně popírati politickou možnost takovéhoto poměru. Jestliže evropské mocnosti přiznávaly Rakousko-Uhersku úkol přispívati k udržení evropské rovnováhy, nemůže býti toto poslání svěřeno marastickému Rakousku, nýbrž musí přejíti výlučně na státně konsolidované Uhry, které mají nad to větší nárok na sympatie ciziny nežli Rakousko, jsoucí dnes ještě tak jako v minulosti pověstným ohniskem i nadějí reakce politické i konfessionelní . . .

*

Jako doplněk své samostatnosti politické Uhry požadují též zřízení vlastního cedulového ústavu. Dle dohody mezi oběma vládami z r. 1899 má platiti privilej banky Rakousko-uherské nejdéle do konce r. 1910. Nebude-li však smluven obchodní a celní spolek mezi oběma státy, mají již koncem 1907 a jinak nejpozději koncem r. 1910 oba státy volnost upraviti si své bankovnictví cedulové. Nebude-li vzájemnou shodou obnoveno privilegium dosavadní banky Rak.-uherské, mají oba státy právo převzíti celý bankovní obchod — kromě oddělení hypotekárního — začež zaplatí bance obnos 1520 K za akcii a vydají fond reservní. Vlády mohou se pak dohodnouti o tom, jak rozděliti aktiva i pasiva banky, a zříditi ze svého dílu každá samostatnou banku cedulovou. Kdyby k dohodě nedošlo, musily by oba státy zříditi si vlastní cedulové ústavy od základů.

Uhrům tedy nevyhovuje a nevyhoví — byť i podíl jejich v akciovém majetku banky mizel naproti akciím v rukou německých, českých

a j. — že ve správě bankovní jest proveden dualismus až úzkostlivě, že přes společnou generální radu — arci se schůzemi střídavě ve Vídni a v Budapešti — mají oba hlavní ústavy, vídeňský a budapešťský, se svými ředitelstvy pro svůj obvod výhradné právo vyměřovati bankovní úvěr v obchodě eskomptním a lombardním pro jednotlivé osoby a firmy a konati dozor nad používáním těchto úvěrů, zřizovati podružná místa bankovní, určovati počet censorů a jmenovati je a pod., že průměrný obnos, na který znějí směnky bankou eskomptované, je v Uhrách skoro o $^1/_3$ menší (loni 1359 K) nežli v Předlitavsku (1966 K), nadto pak průměrná doba jejich splatnosti skoro o polovici delší (45 proti 32 dnům) nežli v Předlitavsku, že úroková míra samostatného cedulového ústavu uherského by musila býti vyšší, nežli je u banky společné atd.

*

Dle 8. výroční zprávy komise pro kanalisování řek Vltavy a Labe v Čechách bylo v roce 1904 dokončeno zdýmadlo u Vraňan, dále pobočný kanál toku Vltavy v trati od Vraňan do Hořína a poslední komorové plavidlo vltavské u Hořína, tak že tyto stavby ještě během letošního roku vesměs k veřejnému užívání budou odevzdány. Kanalisace Vltavy pod Prahou jest tím ukončena. Stavba prvního labského zdýmadla u Dol. Beřkovic, se kterou započato bylo v roce 1903, značně pokročila.

Komise s politováním konstatuje, že nedostatek peněžních prostředků učinil nemožným, aby dle usnesení z r. 1898, jako každý předchozí rok, započalo se i loni se stavbou jednoho zdýmadla, roku loňského bylo prý však za to plně použito k tomu, aby byly provedeny všechny přípravy pro bezodkladné zahájení splavňovacích staveb na Vltavě v obvodu král. hlav. města Prahy, jakož i pro úpravu holešovického přístavu na moderní přístav dopravní.

Ovšem právě otázka dokončení holešovického přístavu — spojení jeho se železničními tratěmi v Praze ústícími a vystrojení jeho zařízeními překladništními — byla v posledním zasedání sněmovním odročena odporem Němců, kteří prodloužení plavební dráhy vltavsko-labské až do Prahy a zařízení dokonalého přístavu vltavského spolu s přiměřenými sazbami překladními v Praze pokládají za ohrožení budoucího rozvoje svých překladišť dolnolabských v Laube, Březnici a Ústí n. L.

Protože pak ukázalo se, že holešovický přístav dosavadní hloubkou svojí vzhledem k provedeným již kanalisačním pracím na Vltavě nedostačuje, byla komise vyzvána, aby vyslovila se o eventuelním prohloubení přístavu. Komise navrhla však, aby hladina vodní v přístavě byla vzedmuta zdýmadlem, které navrhuje s komorovým plavidlem při ústí holešovického přístavu.

Pokud se týče peněžních prostředků, činily příspěvky státní v roce 1904 K 1,783.333 a úhrnem od r. 1897, kdy s kanalisačními pracemi bylo započato, K 14,413.333, zemské příspěvky obnášely K 1,125.000 v roce 1904 a úhrnem za posledních 8 let činnosti kanalisační komise K 6,815.000.

Stavební výdaje jednotlivých zdýmadel obnášely a sice: u Troje 3·76, u Klecan 2·18, u Libšic 2·20, u Miřovic 3·28, u Vraňan-Hořína 5·68, nedokončené zdýmadlo u Dol. Beřkovic stálo prozatím 0·87 mil. K.

Činí tedy průměrem stavební výdaje za každé zdýmadlo, při kterém není zvláštních komplikací, něco přes 2.000.000 K.

Na výkup pozemků bylo vydáno 1·38 mil. K, na výkup vodních sil, stromů, budov jakož jiné podobné náhrady 0·86 mil. K, na zalesňování holých strání podle kanalisované trati bylo doposud vydáno K 38.536. Celkem činily příjmy kanalisační komise za celých 8 let 22·47 a výdaje 22·31 mil. K.

Fond pro vystrojení holešovického přístavu měl roku loňského pokladní hotovosti a příjmů dohromady K 333.436 a výdajů K 118.831.

Z fondu tohoto uhrazují se také zatím ještě výdaje na vypravení práce projektu splavňování Vltavy uvnitř Prahy, na něž nebyly kanalisační komisi dosud k disposici dány peněžní prostředky dle zákona vodocestného z r. 1901.

Aby se mezi jednotlivými činiteli, kteří prováděním vodních staveb jsou pověřeni, na sobě vzájemně však jsou nezávislí, zjednal stálý kontakt a zajistil jednotný účelný postup při provádění prací těmto činitelům vykázaných, jakož i účelné, včasné, vzájemné v sebe vsahování dotyčných prací, byl k podnětu místodržitelovu v Praze zřízen ústřední orgán, t. zv. ústřední komitét pro záležitosti vodních staveb v král. Českém, který, jsa ovšem orgánem toliko poradným, má naproti rozličným pracím, jež v nejbližší době na vodních tocích v král. Českém budou předsevzaty, zastupovati veškerost zájmů ze souvislosti oněch říčních toků vyplývajících, a nad tím bdíti, aby četnými změnami, které nyní současně na tak četných řekách českých jsou prováděny, nebylo nebezpečí povodňové v mnohých krajinách rozmnoženo, nebo jen z jednoho místa na druhé přesunuto. Tento ústřední komitét skládá se za předsednictví místodržitelova vždy z jednoho zástupce ministerstva obchodu, pražské expositury ředitelství pro stavbu vodních drah, místodržitelství, zemského výboru, komise pro kanalisování řek Vltavy a Labe v Čechách, jakož i komise zemské pro říční regulace v Čechách, práce jemu příslušející obstarává zvláštní bureau, stojící pod vedením přednosty oddělení hydrografického. Důležitější záležitosti bude ústřední komitét vyřizovati v plenárních schůzích, ku kterým mohou dle potřeby přibráni býti též jiní experti.

* * *

Známý statistik akciových společností, F. Somary, uveřejňuje právě v Schmollerově »Jahrbuchu« výmluvný doklad účinků a následků berního tlaku na vývoj společností akciových v Rakousku. Když byla v roce 1896 provedena reforma osobních daní přímých, kterouž stará daň výdělková a daň příjmová byly odstraněny a nahrazeny novou daní výdělkovou, jakož i osobní daní důchodovou, byly právě akciové společnosti i ostatní podniky veřejně účtující z této celkem pokrokové reformy vyňaty a podrobeny zvláštní vysoké dani výdělkové, která stíhá je nepoměrně citelněji nežli ostatní podniky, podrobené všeobecné kontingentované dani výdělkové. Toto větší obtížení podniků

veřejně účtujících záleží v tom, že zdaňuje se především čistý výnos, k němuž jakožto základ zdanění připočítávají se dle zákona též obnosy sloužící k rozmnožení a splacení kapitálu, k zúrokování priorit, ku placení daně výdělkové a ke krytí ztrát, dále, že z tohoto čistého zisku vyměřena jest neobyčejně vysoká sazba 10%, po případě — převyšuje-li dividenda 10% — ještě další 2—4%.

Vyšší zdanění podniků akciových ospravedlňuje se tím, že zisky, z těchto podniků majitelům akcií plynoucí, mají pro ně povahu ryzího důchodu z kapitálu, o němž se právem za to má, že připouští silnější zdanění nežli pomíjející důchod z práce. Zapomíná se však, že forma akciových společností, jakož i ostatních družstev veřejně účtujících, poskytuje právě menším kapitalistům vhodnou příležitost súčastniti se podnikání průmyslového a obchodního a nabýti tak pro své úspory lepšího zúročení, nežli jaké poskytují ústavy peněžní. Tím pracuje se však zároveň k jakési decentralisaci výtěžků plynoucích z velkovýroby a z velkého obchodu, výtěžku, který v tom případě, nalézá-li se podnik v rukou jednotlivce, anebo obchodní společnosti s nečetným počtem účastníků, plyne výhradně do kapes tohoto podnikatele, resp. malého počtu podílníků závodu.

Nesrovnalost našeho zdanění akciového stupňuje se pak dále ještě tím, že státní daň jest podkladem přirážek samosprávných, jimiž břemeno berní se průměrem více než zdvojnásobňuje, nehledíc ani k tomu, že ustavičné změny a značné místní rozdíly v přirážkových procentech soutěžné podmínky jednotlivých podniků na domácím trhu i naproti cizině citelně posunují. Za těchto okolností dostoupila daň průmyslových akciových podniků dle dat Somaryho v letech 1897 až 1901 průměrem až 24½ proc. čistého zisku, u pivovarů a báňských společností dokonce přes 30 proc.

Takováto zdaňovací soustava přirozeně pak sesiluje velkokapitalistický ráz podniků akciových, t. j. nesmírné přímo daně akciové mohou unésti toliko podniky staré a velké. Kdežto v ostatní Evropě průměrně kapitál akciových společností klesl, t. j. akciové formy užívají vždy více též společnosti a podniky menší, v Rakousku naopak většina malých společností zanikla a průměrný akciový kapitál společností v Rakousku během vývoje silně stoupl. Tak připadá na 1 akciovou společnost v Rakousku akciový kapitál 3 a půl mil. K, v Německu a Italii toliko 2 a půl mil. K, v Anglii a Švýcarsku toliko 1 mil. K, v Holandsku dokonce toliko půl mil. K. Kdežto pak v jiných státech podniky jednotlivcův, dosáhnuvše jistých větších rozměrů, přeměňují se v akciové, u nás nesmírné zdanění akciových podniků vývoji tomuto přímo zabraňuje a tak se stalo, že počet akciových společností v Rakousku jest naproti počtu podobných podniků v jiných státech neobyčejně nepatrný.

Akciový kapitál akciových společností v Rakousku byl v r. 1902 dokonce absolutně menší nežli v — nezdravém ovšem — roce t. zv. národohospodářského rozkvětu 1873, Rakousko vykazuje dnes menší akciový kapitál nežli Belgie a stejný asi jako Nizozemsko, kapitál, odpovídající zalidněnosti asi 6 mil., nikoli však 26 mil. obyvatelstva

Měli jsme v r. 1902 akciových podniků v Rakousku 557 s kapitálem 2.193 mil. K, kdežto v Německu bylo jich téhož roku 4.971 s kapitálem 12.891 mil. K, ve Vel. Britanii dokonce 35.965 s kapitálem 44.388 mil. K, v samotné Italii bylo jich 1215 s kapitálem 3.301 mil. K, v Belgii 1330 s kapitálem 2.820 mil. K.

Že tento vývoj znamená zadržování průmyslového vývoje vůbec a zaviňuje nedostatek podnikavosti právě v nových odvětvích průmyslových, která následkem toho buď vůbec se nevyvinují, nebo jsou z velké části jen pobočkami podniků cizozemských, jest pochopitelno.

S.

ZEMĚDĚLSTVÍ, OBCHOD A PRŮMYSL.

Osudy průkazu způsobilosti pro řemeslo v říši německé. — Otázka obmezení konsumpčního úvěru a nápravy platebních poměrů živnostenských. — Úkoly živnostenských společenstev a sdružení v této příčině. — Návrhy na zkrácení doby promlčecí po vzoru právních předpisů říšskoněmeckých.

Vláda i sněm říše německé nejeví posud pražádné chuti zavésti rakouskou specialitu, průkaz způsobilosti pro řemesla, také v Německu. I mezi řemeslnictvem jest o požadavek ten posud boj, který nebyl nikterak odklizen resolucí darmštatského sjezdu řemeslnických a živnostenských komor německých, kdež 31 hlasy proti 27 byl přijat požadavek průkazu způsobilosti jakožto »poslední cíl«, jaksi po vzoru socialistických »posledních cílů«. Zajímavo jest, že pro tuto resoluci z taktických příčin podanou hlasovali odpůrci nebo vlažní přívrženci průkazu, kdežto 27 rozhodných přátel průkazu hlasovalo — proti. Přívržencům vážné práce podařilo se otázku průkazu, budící tolik zlé krve, oddáliti z příštích sjezdů, až teprve v r. 1904 opětně jednáno na sjezdu v Lubeku o průkazu a jednomyslně dosazen výbor sestávající ze 7 komor, který měl připraviti a formulovati podrobnou osnovu na zavedení průkazu způsobilosti pro příští sjezd v Kolíně n. R. Do výboru zvoleni, i se strany četných odpůrců průkazu, zúmysla jen přívrženci jeho, aby snad za případný nezdar práce výborové nebyli činěni zodpovědnými protivníci průkazu. K popudu některých komor povolána v únoru 1905 do Erfurtu nezávazná předporada, kteréž se súčastnili zástupcové 27 komor. V předporadě této se objevilo, že mnozí zástupcové mezi tím vážně otázku zavedení průkazu způsobilosti pro živnosti studovali, a nejeden z nich, dříve ohnivý přívrženec průkazu, stal se opravdovým studiem jeho odpůrcem, anebo alespoň skeptikem. Referenti v důvodných zprávách vyslovili se proti průkazu, a k pádným jich vývodům připojili řečníci četné doklady z praxe živnostenské, jimiž na stinné stránky, ba nemožnost všeobecného zavedení průkazu způsobilosti bylo poukázáno. Badenská »Gewerbezeitung« sděluje, že jednání neslo se

tonem smířlivým a nebude beze vlivu na příští usnesení sjezdu kolínského. Velmi dobré to poučení pro naše poměry a sjezdy, kdež by jednání toho druhu sotva setkalo se s výsledkem, bylo-li by vůbec možným, ačkoliv u nás dnes nejde o nic, než o to, by průkaz nebyl přenášen i na obory, kde by znamenal podvázání podnikavosti a hospodářskou zkázu (zejména na průmysl továrenský). Porada erfurtská odmítnuvši zavedení průkazu a setrvavši na podkladě svobody živnostenské žádala další vybudování toho, co říšským německým zákonem t. zv. řemeslnickým z r. 1897 bylo započato, mimo jiné realnější vybudování titulu mistrovského, s nímž chce spojiti právo vzdělávati učně, propůjčování čestných úřadů ve společenstvech, v soudech rozhodčích a živnostenských; ku živnostníkům, oprávněným k titulu mistrovskému (Meistertitel), má býti i při veřejných dodávkách v prvé řadě přihlíženo. Jmenovaný řemeslnický list si přeje, aby kolínský sjezd trapnou i neplodnou otázku průkazu způsobilosti pro řemesla nadobro odklidil a tak uvolnil dráhu vážné práci na polích produktivnějších.

Příliš zakořeněný úvěr konsumpční jest skutečným zlem, kterým obchod i průmysl, zejména však řemeslnictvo trpí. Obmezení konsumpčního úvěru na nejmenší míru jest nanejvýše potřebno. Prodlužuje-li řemeslník nemírně úvěr svému zákazníku, připravuje se o potřebný provozovací kapitál, nemůže v čas platiti svým dodavatelům a tím vázne celý hospodářský styk. Za účelem obmezení konsumpčního úvěru navrhována celá řada prostředků. V obsažném protokolu ankety vídeňské o živnostenském úvěrnictví z r. 1900 potkáváme se s řadou návrhů, dílem praktických, dílem utopických. V zápětí obchodní komora pražská (r. 1901) navrhla řadu prostředků, převahou svépomocných, a to především v rámci živnostenských společenstev.

Nejprve tu dlužno poukázati k působnosti, již by mohla rozvinouti sdružení interesentů a zejména povinná společenstva živnostenská na základě řádu živnostenského zřízená, jichž účelem přece jest, aby podporovala živnostenské prospěchy; prostředky k tomuto cíli byly v § 114. ž. ř. pouze demonstrativně označeny. Tato společenstva mohla by se závazně usnášeti na včasném podávání účtů a podmínkách platebních, přiměřených místním poměrům a poměrům dotyčného odvětví živnostenského, a bylo by jen třeba, aby právo takové předpisem obdobným § 114. *a*) osnovy zákona, jímž mění a doplňuje se řád živnostenský, výslovně bylo uznáno, aby usnesení taková vzhledem ku § 113. ž. ř. byla pro všechny členy závazná.

V obchodnickém světě již dávno existují určité usance v tomto směru a jsou bez odporu dodržovány, proč by se podobný pořádek nedal zavésti také u řemeslnictva a v drobném prodeji? Úkolem společenstev by bylo stanoviti lhůtu k podání účtů, stanoviti lhůtu platební a všechny příslušné podmínky. Za účelem provedení těchto ustanovení vydala by živnostenská společenstva společné formuláře účtové, kde by byla uvedena »na základě závazného usnesení společenstva« lhůta platební, lhůta, ve které dlužno činiti výtky dodanému zboží neb vykonané práci a p. Závazným usnesením společenstva, jakož i tím, že by tyto podmínky byly všeobecně platnými v určitém místě, po

případě u určitého odvětví, byli by kryti živnostníci oproti zákazníkům nedůtklivým, kteříž by v ojedinělých případech opatření taková těžce nesli. Společenstva živnostenská by i jinakým způsobem usnesení svá co nejvydatněji publikovala a oznámila úřadům, zejména obchodní a živnostenské komoře, politickému úřadu atd. Tím by se docílilo závažného nátlaku na zákazníky. Také jinaká sdružení interesentů (pěkným příkladem činnosti v tomto směru jest inkasní spolek pro maloobchod a řemesla ve Vídni) mohou dobře působiti a poskytování pravidelné srážky při hotovém placení může větší dbalost ve placení pohledávek alespoň u zákazníků ku placení zcela způsobilých podnítiti. Pokládáme upravení platebních poměrů maloživnostenských za nutný předpoklad celkové racionelní úpravy maloživnostenského úvěrnictví vůbec; byloť by dojista úkazem nezdravým, kdyby usnadňování úvěru maloživnostníkům mělo vésti k prodlužování úvěru zákazníkům. Pokud však platební poměry maloživnostenské upraveny nebudou, mohlo by usnadnění úvěru míti velice snadno za následek nikoliv zvýšenou produktivní činnost, nýbrž lehkovážnější kreditování zákazníkům.

*

Za těchto poměrů vítán jest každý návrh, jenž jest způsobilým zjednati nápravu. Na jaře r. 1905 usnesla se obchodní komora pražská opětně na účelném, velmi pečlivě ref. dr. Samkem propracovaném návrhu, kterak obmeziti zlo úvěru konsumpčního, tentokráte cestou zákonodárnou. Vzorem tu v podstatě byly platné předpisy německého občanského zákonníka ze dne 18. srpna 1896, kterýž pro určité pohledávky lhůty promlčecí zkracuje. Od doby té bylo lze již pozorovati účinky, jaké jevily krátké lhůty promlčecí v Německu jednak na úvěr, jednak na odbyt. Šetřením zjištěno, že odbyt neutrpěl, že dávání na dluh konsumentům kleslo a že stouplo včasné vymáhání pohledávek ku konci roku. Mezi interesenty zdejšími byl úmysl pražské obchodní komory různě posuzován, značná většina však přece se vyslovila pro podstatné zkrácení lhůt promlčecích.

Byť si i nebylo lze po soudu našem slibovati nápravy dalekosáhlé, přece nelze upříti, že zkrácení lhůt promlčecích pro nároky vzcházející z právních jednání u provozování živností uzavíraných a v souvislosti s tím také změny předpisů o započetí a přetržení promlčení ohledně těchto nároků mohou býti dosti vydatným krokem k nápravě. Budou-li totiž promlčecí lhůty zkráceny, bude každý živnostník při poskytování úvěru spotřebitelům zpředu nabádán k opatrnosti, zdrželivosti a včasnému vymáhání pohledávek, což mu bude umožněno tím, že mu bude lze dovolávati se předpisu zákona, který mu nedovoluje jednati jinak, aniž by se potřeboval obávati konkurentů. Povede to pravděpodobně ku znenáhlému vymyťování dlužníků, úvěru naprosto neschopných, anebo lehkomyslných, kteří úvěru nezasluhují. Těm bude úvěr poskytován v míře menší a, což hlavního, na krátkou dobu nebo proti směnce, za niž nebo na niž může si živnostník peníze opatřiti hned. Z vymýcení pokud se týče omezení úvěru v naznačených směrech bude pak pro živnostníka vyplývati ta cenná výhoda, že se ubrání mnohým ztrátám kapitálu, ztrátám na úrocích a na ziscích z obratu

kapitálu, že bude méně odvislý od dlužníků, na které nemůže nikdy spoléhati, že vůbec, natož pak v čas potřeby a bez útrat a chikán zaplatí. Tím se zmenší ovšem i podnikatelské risiko živnostníka a on dojde úvěru, kterého se nebude tak často a v té míře dovolávati musiti jako dnes, snáze a levnějšího.

Dále bude každý dbalý živnostník navrhovanou novotou nabádán ku pořádku a zejména k řádnému vedení záznamu o svých obchodech; tím vyvaruje se ztrát a stane se účastným výhod, které dle zákona obchodního se řádným vedením knih obchodníků a živnostníků jsou spojeny a v dohledné době, až bude vydán zákon o svolání věřitelů k mimokonkursnímu vyrovnání, spojeny budou, a bude mu poskytnuta možnost opatřiti si úvěr zřízením zástavního práva k pohledávkám knihovním nebo opatřiti si peněz eskomptem dobrých účtů.

Ačkoli veliká část živnostníků i obchodníků dospěla dnes k poznání (o tom svědčí zejména také protokol ankety o úvěru maloživnostenském, odbývané v c. k. ministerstvu obchodu r. 1900 a podání vídeňské obchodní a živnostenské komory z r. 1902), že bezlhůtní úvěr spotřební jest velikým jeho škůdcem, nemůže doposud dodělati se nápravy svépomocí, poněvadž snaha taková nejčastěji rozbíjí se o konkurenci živnostníků jiných nebo o netečnost.

*

Podstata návrhů na zkrácení platné obecné lhůty promlčecí tkví především v požadavku, aby stanoveno bylo dvouleté promlčení pro nároky živnostníků (t. j. továrníků, řemeslníků, obchodníků a j.) z dodání zboží, provedení prací, obstarání cizích záležitostí, učinění výloh, leč by plnění tato se stala přímo ku provozování živnosti dlužníka, v kterémžto případě platilo by promlčení čtyřleté. Dále stanoveno dvouleté promlčení i pro nároky živnostenskych zřízenců všech kategorií na plat, mzdu a jinaká plnění k nim přistupující nebo je zastupující, jakož i pro nároky zaměstnavatelů z poskytnutí zálohy na mzdu a plat zřízenců svých. Promlčení nároků stanovené na dobu 2 resp. 4 let počíná 1. lednem roku bezprostředně následujícího tomu, v němž nárok vznikl. Započaté promlčení přetrhuje se nejen podáním žaloby a úkony soudními ji zastupujícími, nýbrž též výslovným i nepřímým uznáním nároku (placením splátky, úroků, dáním jistoty, směnky a p.), posléze i pouhou upomínkou, již však dlužno dáti rekomandovaným dopisem dle vzoru notifikačního psaní směnečného označeným a poštou vypraveným. Jestliže takto dvakráte promlčení přetrženo bylo, obnáší dále promlčecí lhůta 26 roků. Uznávací smlouva, uzavřená ohledně nároku promlčeného, jakož i smlouva, kterou se zřizuje jistota za splnění takového nároku, jest platna. To, co k uspokojení nároků promlčených bylo plněno, nemůže pro omyl nebo nevědomost o nastalém promlčení býti zpět požadováno.

*

Přesvědčení, že zkrácení lhůty promlčecí alespoň částečně napraví neblahé platební poměry živnostenské a obmezí úvěr konsumpční, vedlo před nedávnem také poslance Singera, dra Lichta a soudruhy ku stručně a jen zcela povšechně zdůvodněnému návrhu v poslanecké

sněmovně rady říšské podanému, aby lhůty promlčecí pro pohledávky z denního hosp. života vznikající byly zkráceny. Návrh končí ovšem více než slušno obvyklým: »C. k. vláda se vyzývá,« aby »přiměřenou« předlohu zákona dotyčného »co nejdříve« podala a při tom též ku zkušenostem v Německu již nabytým a k poměrům domácím zřetel vzala. Konkretního nelze z návrhu ničeho vyčísti. Oč výše ceniti dlužno náležitě zdůvodněné a jasně vytčené návrhy pražské obchodní komory, kteréž jsou již hotovým podkladem pro sepsání osnovy zákonné. *K.*

SAMOSPRÁVA.

Samospr. Obzor redivivus. — Samospráva, učitelstvo a studentstvo. — Sněm opět neprojednával zákon o úpravě poměrů samosprávného úřednictva. — Opravte zákon o myslivosti.

Samosprávný Obzor oživen a znova je vydáván redakcí tajemn. V. Ježka z Chrudimě a nákladem J. Otty v Praze. V úvodě touží se po spolehlivosti a vytrvalosti spolupracovníků, zajisté moment výstražný. List redigován jest samosprávným úřednikem, tak jako dosud všecky tři ostatní české listy samosprávné. Úkol jeho jest velice rozsáhlý, ač má-li se státi vskutku revuí veřejnosprávní. Hrot vydavatelův, namířený dříve proti »Zájmům samospr. úředníků«, otupen omluvným listem, zaslaným Jednotě samospr. úřednictva. Zatím list oznamujeme. Předplatné roční 10 K je poněkud vysoké.

*

Na nedávné schůzi pražského učitelského spolku »Komenský« uvažováno bylo o potřebě, aby si učitelstvo bedlivěji všímalo samosprávy, aby soustavněji se obeznamovalo se zákony, v obor její spadajícími a aby se stávalo apoštolem obrody naší samosprávy po venkově. Projevena myšlenka samosprávných kursů, kde by učitelstvo důkladnější známost veřejné správy si osvojiti mohlo. Dnes našlo by se dosti již intelligentních právníků, ochotných v kursy se uvázati.

Ale i pro učitelstvo a školské reformy by takováto činnost měla veliký význam. Vešlo by se v úzký styk s pěstiteli samosprávy a seznamováni by byli opět tito pracovníci s reformními návrhy, školství se týkajícími. Tak ponenáhlu by budována byla vřelá součinnost na poli tak eminentně pro nás důležitém.

Stejně doporučovalo by se i studentstvu, aby se s veřejnou správou a její zákonodárstvem hledělo důkladněji hned za doby studií seznamovati, a vznesena i do jejich střediska »Všehrdu« myšlenka obdobná.

Chvíle jest zvláště příhodná, poněvadž reformní snahy vládní by obrátily proud dorostu právnického k veřejné správě, a na důkladnější přípravu theoretickou zvláštní se klade ve studii důraz.

*

Projednání zákona o úpravě poměrů samosprávných úředníků opět odloženo, prý až na podzim. A tak zbyly přes prázdniny úřednictvu jen vzpomínky na pěkné řeči ze sjezdu Nár. Rady a valné hromady Jednoty. Kdežto čeští úředníci se tentokráte spokojili s deputací do sněmu a těšivými odpovědmi poslanců, němečtí úředníci předložili sněmu petici.

Neuspokojuje ani jednání zodpovědných zástupců Jednoty, ani váhavost českých poslanců.

Mladočeši přejí prý zákonu, ale agrárníci, šlechta a německé strany zákon zamítají. A jak vláda smýšlí? To se tají, ač odpověď na to v studii vládní o reformě vnitřní správy jest příliš makavá. Máme za to, že hraje mladočeská strana s tímto naléhavým požadavkem nejen úřednictva, ale i samotné samosprávy, neupřímnou hru. Proto tím podivnější jest chování se oficielních zástupců samosprávného úřednictva, kteří jako by nechtěli věděti, že stejně jako na Moravě vláda překazí sankci zákona, i když na krásně ve formě nedostatečné tak jako na Moravě bude přijat na sklonku této periody volební.

Váhavost mladočeského klubu celkem nepřekvapuje, jako nepřekvapuje zamítavé stanovisko ostatních klubů a vlády, to vše dá se vysvětliti, ale trapná mlčelivost nového vedení Jednoty, ta zaráží a k zodpovědnosti volá. To že je to radikálnější tempo, jemuž musil ustoupiti posl. Schwarz a řada jiných? Videant consules . . .

*

Při zahájení honební periody nutno opět zvednouti hlas po opravě honebního zákona. V království Českém upraveny jsou poměry honby zákonem z 1. června 1866.

Honební právo jest výronem vlastnictví k pozemkům, skýtajíc oprávnění lovnou zvěř, v určitém území se zdržující, hájiti, zabíjeti a ji samu i její užitné částky si přisvojovati.

Výkon práva honebního není zůstaven libovůli jednoho každého držitele pozemku, nýbrž ohraničen jest souborem obmezujících předpisů.

Nepřihlížíme-li k předepsanému odběru lístku na hon, jsou to jmenovitě předpisy, které vážou samostatnost výkonu práva honebního na vlastnictví souvislých pozemků ve výměře aspoň 115 ha anebo na vlastnictví pozemků menší rozlohy, ale trvale a dokonale ohrazených. U koho není těchto podmínek, nemůže uplatniti samostatný výkon práva honebního, a ze zákona jest donucen vykonávati toto své právo toliko v honebním společenstvu, nuceném to družstvu držitelů jednotlivých čísel popisných v osadě, o niž jde, a to potud, pokud pozemky těchto osadních usedlíků jsou mezi sebou souvislé, měří aspoň 115 ha a nepřesahují obvod politické obce, k níž osada náleží.

Zbytek pozemků, které ani samostatnou honitbu, ani společenskou spolutvořiti nemohou, nevyhovujíce podmínce najmě spojitosti a osadní příslušnosti vlastníka, tvoří t. zv. enklávy.

Enklávy přikazuje okresní výbor k té honitbě, která s ní nejvíce hraničí, a to na vždy od šesti k šesti letům. Držitelé pozemků, enklavu tvořících, nejsou tak, jako členové společenské honitby, k sobě připoutáni v právní jednotu, předpisy honebního zákona upravenou. Jsou si

na vzájem zcela volni a toliko naproti držiteli hlavní honitby tvoří stranu smluvní. Za přikázanou enklávu určí okresní výbor náhradu, když se neshodly strany dobrovolně, na základě průměru nájemného, placeného ze tří nejbližších pronajatých společenských honiteb. Přikázání enklávy státi se může jedině v souhlase s držitelem nejbližší honitby; v případě odporu jeho lze učiniti jen jinaké vhodné opatření dle volného uvážení.

Zaokrouhlování honiteb spolumezujících cestou dobrovolné shody zákon nepřekáží.

Předpisy tyto vyžadují reformy v tom směru, aby co možná zaokrouhleny a stabilní byly hranice jednotlivých honiteb. Proto nutno postaviti základ honiteb na bezpečnější půdu katastrální obce bez ohledu na držebnost také čísla popisného v obci a zaokrouhlování honiteb v zájmu racionelního hospodářství honebního učiniti neodvislým od vůle a souhlasu stran. Dále bude nutno přesně vymeziti pojem »lovné zvěře«.

Honební společenstvo obdařeno jest obsáhlou samosprávou, a výkonným orgánem jeho jest honební výbor. Nedostatečný jest předpis zákona o aktivním a passivním právu volebním, o způsobu provádění voleb a o povinnosti volbu přijati. V novelle reformní bude nutno zevrubněji probrati otázky tyto, ztížiti podmínky najmě passivního práva volebního, předepsati povinnost volbu přijati, pro resignaci stanoviti důvody omluvné a disciplinární moc nad členy honebního výboru přiznati okresnímu výboru, zevrubně postup řízení volebního rozvésti a úřední funkci honebního výboru a s tím spojené právo stižní přesně upraviti.

Jsme pro zachování honebního výboru a pro stanovení přísnějších podmínek pro členství honebního výboru, proto nesouhlasíme s návrhem, aby předsedou honebního výboru byl ze zákona obecní starosta, neb zájem o dobro společenstevní honitby právě vyžaduje smyslu zvláštního pro věci honební, a ten není každému dán.

Pro jednání honebního výboru bude potřebí předepsati pravidla, platná pro svolávání schůzí obecního výboru. Z jednání honebního výboru nejdůležitějším jest zadávání výkonu práva myslivosti. Zákon zná jednak výkon na vlastní náklad společenstva pod dozorem způsobilého znalce, anebo, neprohlásily-li se pro onen výkon tři čtvrtiny všech členů společenstva, výkon pronájmem práva myslivosti na pozemcích společenstva.

Volnému uvážení honebního výboru zůstaveno jest, zdali se má právo myslivosti pronajati z ruky nebo veřejnou dražbou, při čemž výše nabízeného nájemného a vlastnosti a schopnosti nájemcovy, zabezpečující správný výkon honitby, padají na váhu.

Teprve po provedeném pronájmu z ruky lze vyšší instanci k podaným námitkám uvažovati, zda pronájmem poškozen nebyl zájem spolučlenů honebního společenstva, a případně dražbu honebnímu výboru uložiti. Pro dražbu platí licitační řád z r. 1786. Podrobnými předpisy

doplňuje zákon zadávání výkonu práva myslivosti, jež týkají se podmínek smluvných, nájemného, doby nájemné, honební kauce, podnájmu lístků na hon, dědického ručení atd. Přes tyto předpisy, upravující poměr nájemný za dozoru vyšších instancí samosprávných, jest poměr nájemce k honebnímu společenstvu rázu soukromoprávního.

Přihlížejíce k účinkům praxe dosavadní přimlouváme se za ponechání pouze dvou způsobů výkonu práva myslivosti: výkon skrze znalce honby s předpokladem, že $^3/_4$ všech hlasů společenstva se proto vysloví, a pronájem veřejnou dražbou.

Zadání z ruky vypouštíme, poněvadž, jak zkušenost poučuje, jest tento způsob pronájmu vítaným prostředkem pro ukojení egoistných zájmů strany, stojící za vládnoucím honebním výborem a tím nejčastější příčinou domácích různic v obci.

Tím, že lze tak snadno obejíti ustanovení, že jen jedna osoba může býti pachtýřem, dána jest výborná možnost vládnoucímu honebnímu výboru strhnouti na sebe pomocí zadání z ruky výkon práva myslivosti, vyloučiti osoby, sobě nemilé, před úřady postaviti za pachtýře osobu, která ve skutečnosti o honitbu vůbec se nestará a ani dražší lístek na hon neplatí, kde pak je záruka, že o dobro honitby jest pronájmem z volné ruky náležitě postaráno?

Veřejnou dražbou dociluje se vyšší nájemné, je-li honitba dobrá a tím poptávka větší, režijním výkonem za dozoru znalce opět zabezpečena jest honitba pro případ, že není po ní poptávky, pronájem z volné ruky i v prvém i v druhém případě může svésti k nepřiměřenému snížení pachtovného a tím k nepřípustnému zkrácení společenstva resp. členů jeho, z pachtovního spolku vyloučených.

Proti honebním spolkům pachtýřským námitek nečiníme, jen žádáme, aby všichni ze spolku byli nuceni zakoupiti sobě dražší lístek na hon. Certifikát buď vydáván výslovně jen osobám v poměru služebním postaveným.

Čistý zisk z honitby rozděluje se mezi členy honebního společenstva. I tu na prospěch by bylo ustanovení, aby se každoročně repartice vyhláškou uvedla ve všeobecnou známost, a při tom ustanovila se lhůta, v níž by si členové společenstva musili podíly vyzdvihnouti pod následky propadnutí nevyzdviženého podílu do obecní pokladny.

Nejdůrazněji volá po nápravě odstavec o náhradě škody, zvěří a honbou způsobené. Dle stávajícího zákona ručí za škody zvěří způsobené společenstvo, za škody honbou způsobené pán myslivosti. Neshodnou-li se strany, odhadne škodu zvláštní rozhodčí soud, jemuž v čele jest postaven vrchní rozsudí, jmenovaný okresním výborem na dobu tří let, a jehož údy jsou 4 důvěrníci, zvolení po dvou oběma spornými stranami. Sestavení soudu tohoto, řízení před ním a rozhodování podrobeno jest sporým, velice primitivním předpisům, které v dnešní době reformy procesuální zcela nevyhovují, nezaručujíce naprosto základ všeho rozsuzování: nepředpojatost a spravedlivost. Mimo to jest činnost vrchního rozsudí a tím i soudu celého vydána na dobrou vůli jeho a nemůže býti k jednání vrchní rozsudí nikým přinucen.

Škoda vyšetřiti se má na místě samém, má se učiniti pokus o smírnou dohodu a neshodnou-li se strany, rozhodne vrchní rozsudí v mezích návrhů obou stran. Vyhoví-li se této formě, jest výrok vrch. rozsudí nezrušitelným, neb zmateční stížnost, k exekučnímu soudu podaná, nemůže se domáhati přezkoumání věcné stránky nálezu. Také otázka úhrady výloh řízení zákonem netknuta.

Souhlasíme úplně s reformním návrhem, aby spory o náhradu škod, zvěří i honbou způsobených, přiděleny byly řádným soudům se všemi důsledností, z toho vyplývajícími.

Zbývá revise předpisů o době a způsobu hájení zvěře a o době vydávání lístku dodávacího.

Načrtli jsme dosah i obsah reformy, nepouštějíce se do detailů a sledujíce jen informační účel těchto rozhledů.

ŠKOLA.

Poměry v organisaci ZÚS v Čechách. – Svaz učitelstva pokrokového. — Úlehlova kritika vzdělávacích poměrů na paedagogiích. — Poučná data ze zprávy z. š. r. o stavu školství obecného v Čechách. — Školství Ústř. M. Šk.

Poměry v organisaci Zemského ústředního spolku učitelského v Čechách nevešly dosud do pravých kolejí. Každoročně dochází tu ke srážkám skupiny, zastávající ideovější směr organisace s majoritou, obhajující správu organisace vedenou duchem jednostranně hospodářským. Dochází-li přes to v ZÚS k akci povahy jiné než hospodářské, jako na př. k pořádání několikadenních universitních kursů, stává se to jednak stálým podněcováním opositního a pokrokovějšího živlu organisace, jednak tlakem organisace moravské, která při hospodářských starostech nezapomíná na ideovější své poslání v učitelstvu.

Příznačným zjevem nezdravého klidu, který se po provedení poslední úpravy služného v organisaci učitelské v Čechách zahostil, je fakt, že dva tak vážné doklady sílící reakce rakouské, jakými byla v posledním roce připravená v ministerstvu vyučování zpátečnická reforma paedagogií a připravovaný řád školní a vyučovací, podávající klerikálům koncesse ve školství plnýma rukama — zůstavily nejširší vrstvy organisace učitelské v celku nerušenými. Boj přenechaly massy učitelské pokrokovějšímu časopisectvu učitelskému, nevzpruživše se kromě několika čestnějších výjimek k účinnějším projevům na schůzích manifestačních.

V »Přehledu« ze dne 8. dubna osvětlil pisatel, žijící v prostředí organisačním a dobře proto informovaný, velmi správně poměry v organisaci ZÚS. »Duch práce z učitelstva vymizel, orgány učitelské obsahem seřídly a jeví nedostatek pracovníků. Zmizela bývalá imponující řiznost a celkem celá práce omezuje se na získání výhod a tu je vždy konec

opravdové duševní a nezištné práce. Vše má ráz vnitřního klidu, obavy před vyrušováním, a čemu se dříve říkalo ráznost a odvaha, jest nyní kompromitováním. Práce učitelova je v každém vztahu — i školní nevyjímaje — stále polovičatou, neujasněnou a namnoze nekulturní... Organisační orgány utloukají kde jakého nespokojence zbraní všelijakou, vyhánějí od práce řadu nejlepších pracovníků a zanášejí spory do všech učitelských organisací. — Český Učitel odcizil se zcela duchu a potřebám českého učitelstva... Všechny otázky i nejdůležitější jsou nechány stranou... Boj proti skutečným nepřátelům zmizel v Č. U. na celé čáře... »Nebezpečí škole hrozící se zvětšuje — viz na př. politickou organisaci kněžstva — a zatím v organisaci bují rozervanost a nechuť k práci...«

Při těchto dobře vystižených poměrech v organisaci naplňují radostí zjevy, že jednotlivci i celé jednoty učitelské (humpolecká, libochovická a j.) rozpoznávají zcestí, na němž se správa ZÚS ocítá, a že volají po obratu. Radostí naplňuje také fakt, že jednotlivci učitelští udržují vytrvalou účastí universitní kursy učitelské, pořádané již plných 17 semestrů učit. jednotou »Komenský« pro Prahu a okolí, že i občasné universitní kursy učitelské pořádané společně českým a moravským zemským spolkem jsou poměrně silně frequentovány, a že ideové snahy literárního sdružení učitelského v »Dědictví Komenského« nalézají, dík dobrému vedení, v učitelstvu půdu vždy širší a širší.

Poměry v organisaci výše vylíčenými a zvláště ostouzením v Českém Učiteli donucena byla minorita ústředního výboru, čítající 8 členů, resignovati. Činností svojí zjednala si v ústředním výboru nemalých zásluh.

Dobrá vůle její žíti s majoritou ve shodě, nesetkala se se zdarem. Učitelstvo provádí nové volby do ústředního výboru, je však pochybno, přinesou-li do chorých poměrů v organisaci uzdravení.

Poměry, které v organisaci učitelstva v Čechách zavládly, volají přímo po svazu pokrokového učitelstva mimo rámec nynější organisace. Myšlenku tuto rozvádí v »Čase« z 23. června K. Pospíšil. Úkolem navrhovaného svazu měl by býti boj proti zahnízděnému kastovnictví a separatismu v učitelstvu, proti kšeftování s politickými stranami a proti málo čestnému vznášení se učitelstva nad stranami, proti byrokratismu, klerikalismu ve školství atd. Svaz by mělo tvořit učitelstvo všech kategorií i neučitelé, pokud jim jde o zájem na školství volně se vyvíjejícím. Mělo by to býti dle všeho sdružení podobné spolku »Freie Schule« nedávno založenému, který pro svobodu a pokrok ve školství rozvinul již značnou činnost. Myšlenka učitele Pospíšila nalézá mezi uvědomělejším učitelstvem radostného ohlasu, a lze si jen přáti, aby se jí chopily pravé ruce a dobře ji realisovaly. Čas k semknutí pokrokových, pro svobodu školy a učitelstva zanícených lidí je nejvyšší.

Poněkud živější myšlenkový ruch je v zemské organisaci moravského učitelstva. Přední representant československého učitelstva Josef Úlehla svojí přednáškou o úkolech inteligence[1] proslovenou v politickém

[1] »O povinnostech české intelligence k obecné škole.« Nákl. Času.

klubu české strany lidové v Praze rozčeřil poněkud stojatou vodu učitelských ústavů, zkritisoval na základě četných dokladů ubohý stav vzdělávání v nich učitelského dorostu, promluvil o chatrném přímo výběru učitelských sil pro tuto vzdělávací instituci. Učitelstvo na paedagogiích vzdělané vyslovilo s jeho spravedlivým odsouzením poměrů na učitelských ústavech v celku plný souhlas. Za to píchnul Úlehla svojí kritikou do vosího hnízda učitelstva těchto ústavů, které proti jeho řeči veřejně v časopisech protestovalo. Z diskuse vyvolané odneslo učitelstvo paedagogií porážku. Ukázalo se, že nelze hájit vzdělávací instituce učitelské, v níž od let osmdesátých usazuje se páchnoucí plíseň, která se dá sotva vykořeniti nejzákladnější jich reformou. Učitelské ústavy, které jen krátký čas měly svůj zdvih, klesají od r. 1886 čím dál, tím hlouběji, jak špatným výběrem cvičného i hlavního učitelstva, — čestné výminky ovšem připouštíme — tak nedostatečnými prostředky, jež jim vyučující správa skrovně vyměřuje. Volání po zrušení paedagogií nebylo vzbuzeno nahodile, ono je zjevem velice symptomatickým, který má svůj původ v poznání jich nedostatečnosti a neživotnosti. Dnes vyšší střední škola i se všemi svými nedostatky je pro učitelské vzdělání průpravnou daleko lepší a poskytuje budoucímu učiteli mnohem větších výhod, než nynější paedagogium.

Obírati se výroční zprávou zemské školní rady v Čechách o stavu školství znamená každoročně ukazovati, jak české školství je ve svém vnějším a proto také vnitřním rozvoji značně za německým. Ve školním roce 1903—4 přibylo v Čechách pouze 12 měšťanských českých škol s 53 třídami a 8 německých s 27 třídami. Obecných českých škol přibylo 24 se 203 a 11 německých se 137 třídami. Pro 63% českého obyvatelstva zřízeno jest pouze 60% = 301 měšť. škola a 57·9%, t. j. 3047 škol obecných. V českých školních okresích byl průměrný počet dětí na třídu 62, v německých pouze 59. Ze 704 nedostatečných budov školních bylo 499 českých a pouze 204 německé. Nevhodným nářadím bylo opatřeno 286 českých a pouze 91 něm. škol.

Ze zprávy možno seznati dále, že i zhoubná přeplněnost škol třídami je na německých školách daleko menší, než na českých. U Němců děje se rozdělování škol na dvě samostatné daleko snadněji než u Čechů, kteroužto nevýhodou trpí také značně sociální postavení učitelstva.

Fakta, že pro nedbalou docházku uloženy byly v 60.354 případech tresty, z nich v 27.240 případech vězením a ve 33.014 pokutou ve výši 39.972·80 K, dále, že zla úlev v docházce použilo 49·08% dětí, tedy celá polovina, svědčí o tom, jak široké jsou ještě vrstvy lidu neuvědomělého, o prospěchu ze školství nic nevědoucího.

Z 19.076 osob učitelských bylo 9624 českých a 6871 německých učitelů, 1940 českých a 1141 německých učitelek. Ze 3886 učitelů náboženství bylo 421 katechetů. Industriálních učitelek bylo 2121 českých a 1306 německých.

Z 28 učitelských ústavů bylo 18 státních (16 mužských, 2 ženské) a 10 soukromých (1 m., 9 ž.). Z 9 státních českých bylo 8 mužských a pouze 1 ženský, ze 6 soukromých 1 mužský a 5 ženských. Protože

soukromá ženská paedagogia jsou většinou v rukou klerikálních, je velká většina učitelek vychovávána zcela v duchu klerikálním, z něhož se jen málo probere k pokrokovějšímu a lepšímu poznání. 37% Němců v Čechách má právě tolik státních paedagogií jako 63% Čechů.

Z mateřských škol, jeslí, opatroven bylo 241 českých a 232 německých. Ze 49 českých a 29 německých hospodářských kursů pokračovacích ubylo 6, což svědčí o nevalné uvědomělosti agrárních kruhů. Ze 34 pokračovacích kursů pro dívky bylo pouze 11, ze 45 sirotčinců 27 českých. Ostatní humanitní ústavy (pro hluchoněmé, slepé, slabomyslné, zanedbané děti) se nerozšířily. Útulky pro mládež byly jen v několika městech a hlavně v Praze, kde jich bylo 25. V tříměsíčních periodických kursech pro koktavé, zřízených pouze v Praze, vyučovali 2 učitelé 135 dětí.

Náklad na školství stoupl dokonanou úpravou učitelských platů na 46,152.325·96 K, tedy o 9,524.674·28 víc než ve školním roce minulém.

Jak bolavým vředem je obsazování učitelských míst samosprávnými živly v místních a okresních školních radách, o tom svědčí výtka, že okresní školní rady namnoze presentovaly žadatele méně způsobilé nebo dokonce nezpůsobilé. Ujímá-li se zlořád obsazování podle strýčkovství, anebo nejnověji podle politické příslušnosti, pak nelze se menší způsobilosti anebo nezpůsobilosti protežovaných osob diviti.

Vedle řádného zemského výdaje na školství zaplatil český lid prostřednictvím Ústř. Mat. Šk. v roce 1904 ještě 663.081 K. Při tom ještě na 26.000 českých dětí v Dolních Rakousích, 40.000 v Čechách, 30.000 na Moravě a 5000 ve Slezsku, tedy přes sto tisíc chodí k hanbě národa Komenského do škol německých. Ú. M. Š. vydržuje svým nákladem 4 školy střední, 50 obecných a 47 opatroven. 22 školám v Čechách, 15 na Moravě a škole »Komenského« ve Vídni udělila podpory. Kdy se domůžeme zemských zákonů, které by menšinové školství zajistily tak, že by nemusilo býti stále appelováno na obětavost chudého českého lidu? Osvědčené obětavosti československého lidu mohl by býti potom vytčen cíl směrem k filantropii, které zbývá u nás ještě mnoho a důležité práce. —*n*—

UMĚNÍ.

Otevření Moderní galerie království Českého. Její prozatimnost a potřeba mecenášů. — Mutherův soud o ní. — Polská moderní galerie.

Otevření Moderní galerie království Českého nevzbudilo tolik radosti a zájmu v obecenstvu našem, jak dalo by se očekávati a jak zřejmo by bylo na návštěvě její. Příčinou není ani její prozatimnost — prozatimní umístění v uměleckém pavillonu na výstavišti, dost útul-

ném, a prozatimní rozvěšení obrazů — ani její vzdálenost, ale politická naše neobratnost, která nedovedla uhájiti českou samostatnost nového toho ústavu a tím připravila nás o nezkalený radostný dojem z něho. Ale co se stalo, odestáti se nemůže, vykládávala nám pohádka, jejíž rek po nějaké nehodě nedal se do bědování, nýbrž honem uvažoval, jak by vše napravil. A tak i my všichni s veškerou chutí a s živou účastí ujati se musíme své dvoutřetinové moderní galerie, aby politickou naší »velikomyslností« nestala se poloviční jen galerií. Jest přece k tomu účelu založena — jak ministr Hartel při jejím zahájení správně prohlásil — »aby v rozvoji umění království Českého položilo mezník pro všecky časy viditelný; neboť nemá býti pomníkem mrtvým, nikoliv, nýbrž živým, nikdy nevysychajícím zdrojem, z něhož umělec může čerpati povzbuzení, obyvatelstvo radost z činného podporování umění.« Kéž slova ta budou pravdou! Kéž vchází do galerie té jenom umění mladé jako příroda a svobodné jako slunce! Kéž volněji a samostatněji se v ní vždycky cítíme nežli při výhradně německé řeči ministrově a při české řeči českého šlechtice, jíž galerii tu otvíral a z jejíž neplynnosti bylo cítit, že není ani jeho řečí rodnou ani rodinnou.

A nyní k utěšenějšímu. K umění samému. Přes všecku počátkovitost a samo sebou se rozumějící nehotovost — po přípravách dvouletých — a neúplnost, dojem z galerie, z našeho oddělení, jest příjemný. Někteří naši umělci jsou, třeba zatím málem, velmi pěkně zastoupeni. — Tak Jos. Mánes dvěma velikými šedomalbami »Založení kostela« a »Svěcení kostela« (dar města Karlína) a rozkošným akvarelovým cyklem »Život na panském sídle« (dar dvor. rady prof. Stupeckého); Chittussi »Českomoravskou vysočinou«; Fr. Ženíšek zajisté nejlepším svým dílem »Zvířátka a Petrovští«, vrženým mladistvě, bujně, s humorem na dlouhý karton; Hynais čtyřmi půvabnými dekorativnými výplněmi; Aleš svým »Svatováclavským chorálem«; Schikaneder jedním ze svých zášeří; Jenewein hlavními svými pracemi; Márold, Sucharda, Hudeček. Slavíček, Švabinský, nejnověji též Preisler jsou už nyní, třeba zatím jen málem, celkem šťastně zastoupeni. Od celé řady umělců mladších jsou tu mnohé pěkné práce, ale jsou tu také práce pro galerii nedozralé. Galerie není výroční spolková výstava; galerie je více. Tu nemá být unáhlenosti ani dobráckých ohledů při volbě nových přírůstků. Není-li kvapu, aby nějaký Schwaiger, nějaký Myslbek byl pro galerii zajištěn, nač taký spěch s některými mladými talenty, od kterých dá se mnohem více teprve očekávat? Vůbec přáli bychom si, aby nám trochu již zřetelněji pronikaly nitky systémové sítě, již slavné kuratorium rozestírá na české umění doby nové, aby nejvzácnější jeho výtvory ulovilo . . . Ale abychom dokončili dosavadní inventář naší moderní galerie: Ze starších je tu ještě Kosárek zastoupen velikou krajinou (odkaz Fr. Rutha), Novopacký, Jaroslav Čermák (malou jen ukázkou), Knüpfer, Mařák (málem dosud); z mladších Böttinger, Engelmüller, Jansa, Hofbauer, Kafka, Kalvoda A., Lolek, Preissig, Rašek, Schusser, Stretti, Šetelík, Šimon, K. a J. Špillarové, Tomec, Úprka, Urban. —

Není tu dosud: Levý, Quido Mánes, Brožík, Pirner, Schwaiger, Liška; není tu Bílek, Braunerová, Kupka, Mucha, Šaloun — a snad ještě jiní . . .

Jak vidět, úkol veliký a nákladný, na léta vypočtený. Kuratorium samo tu nestačí. Tu musí mu napomáhat láska a obětovnost celé naší veřejnosti k umění, umělečtí sběratelé a amatéři musí pamatovat dary a odkazy na naši galerii a k činům krásným musí se odhodlat české mecenášstvo. Bohatství u nás, kde jest, ať ukáže svou jemnou intelligenci, své ušlechtilé snahy, a ať vyplňuje mezery v naší galerii jak vynikajícími díly umělců našich, tak, pokud možná, předních a vůdčích mistrů světových. Dánský sládek Jakobsen, jenž obohatil Kodaň vzácnou sbírkou moderního umění francouzského, a kupečtí bratři Treťjakovi v Moskvě, z nichž jeden kupoval obrazy ruské, druhý od předních malířů evropských, a oba z toho založili veřejnou obrazárnu, kéž najdou u nás soudruhy v zápolení tak vznešeném! (Krásný začátek učinil, jak už řečeno, dv. rada prof. Stupecký a město Karlín. Snad přejde kdysi i Rodinův »Bronzový věk« do moderní galerie na její povznesení.) Ale všem, kuratoriu, amatérům i mecenášům, zajisté vždycky půjde jenom o pravé umění. Řekli jsme to všickni, jak jen začalo se o moderní galerii mluvit, jde o tom u nás jeden hlas, že ona nesmí se státi zaopatřovacím ústavem, že nesmí být lehkomyslně dobročinnou zastavárnou, která by vydávala zlato za zkažené plátno, nýbrž strážkyní a ochránkyní drahocenných národních statků, která, vydává-li zlato, musí za to opět přijímati zlato, ale zlato živé, oduševněné.

*

Moderní galerii naši navštívil už také Muther a napsal své dojmy z ní ve feuilletonu vídeňského »Zeitu«. Vedle některých příliš rychlých soudů a kvapných generalisací, jak to u Muthera bývá, jež však nebývají bez zrnka pravdy, jsou tam mnohé trefné a přímé poznámky. Některé naše listy všimly si toho feuilletonu a otiskly z něho část, ale jednostranně. Otiskly jen to, co Muther řízně napsal v neprospěch německého oddělení moderní galerie naší. Ale v jeho feuilletonu jsou též vážné poznámky, úsudky a výstrahy o našem oddělení a o našem umění vůbec. A jsou tam důležitá povzbuzení pro Němce, jež také nám mohou, ba musí býti pobídkou a výstrahou v duševním zápase.

»Co znamená, poctivě mluveno, české umění vůbec?« — táže se mezi jiným Muther. »Když jsem nedávno večer přijel do Prahy, byl tuším svátek. Lidé v barbarském vystrojení táhli ulicemi, hůlkami mávajíce ve vzduchu. Chvílemi zastavili se a křičeli bez rozumného popudu Na zdar! Myslil jsem si tu, že není to asi lehká věc, darovati umění lidu, jehož štěstí záleží v tom, že z čista jasna beze všeho smyslu řve Na zdar! (Tady máte to komické salto mortale i s tím zrnkem pravdy.) A vždyť do opravdy to, čemu se říká české umění, jest dívka z cizích krajů. Ti, kdož dříve zůstávali doma — viz Mánesa — umírali hlady. Ti, kdož mu dopomohli ke cti — viz Čermáka a Brožíka, Hynaisa a Márolda — prožili v cizině buď celý život, buď nejdelší jeho část. Teprve v době nejnovější vznikl v zemi samé kmen statných umělců. Jsou to »Mánesáci«: Kotěra, Sucharda a Bílek, Preisler, Hu-

deček, Slavíček, Švabinský a ostatní, kteří na výstavě vídeňské, düsseldorfské a berlínské takovou pozornost vzbudili svým vystoupením vědomým cíle. Ale právě tito členové spolku »Mánesa« děkují za svůj úspěch nikoliv snaze, aby uměle vypěstovali české národní umění. Smýšlejí, pokud je znám, jako Edmond About: „Il ne suffit pas qu'un art soit national, il faut aussi qu' il soit artiste.« Z této myšlenky vycházeje, »Mánes« snažil se působiti v Praze podobně, jako ve Vídni Secesse. Na své výstavy domácí pozval velikány cizince. Ve »Volných Směrech« založil si časopis, který mluví nejen o tom, co Čechové tvoří, nýbrž také o tom ještě lepším, co v Evropě vzniká. Programem »Mánesovým« bylo hledati styk s vedoucími, tříbit umění ještě neotesané ve společnosti umění kultivovaného, a v tomto programu jest, jak se domnívám, také správě galerie dán směr.

Jak snadno umění některé země může zhruběti, je-li uzavřeno do čínských zdí, dožili jsme se ve Vídni. Co znamenaly před vystoupením Secesse výstavy Künstlerhausu, na něž společenstvo, bojíc se konkurence cizozemské, připouštělo zboží jen v tuzemsku zhotovené! Zrovna tak smutně může se v Praze Moderní galerie vydařiti, bude-li touze po chlebě dána přednost před idealismem, přemohou-li zájmy hmotné v ní zájmy ryze umělecké . . . Netrvá to pak dlouho, a ze sbírky, která měla býti »živým, nikdy nevysýchajícím zdrojem povzbuzení«, stal se zaopatřovací ústav pro stáří, podporovací ústav podobný galerii uměleckých spolků, jež v německých provinciálních městech živoří tak pustě, bezúčelně. Možnost toho, čtění čeští současníci, jest podle toho, co jsem viděl, bližší, než myslíte. Kdo sbírá smetí, nesmí se divit, má-li na konec smetiště a nikoliv uměleckou sbírku. Důvěřuji však »Mánesákům«, pokud v kuratoriu nejen zasedají, ale také skutečně hlasují, že tuto záhubu ještě zavčas odvrátí.«

Po té obrací se k českým Němcům. Vypočítává jejich umělce a jich sídla: v Praze jest jich 11, v ostatních Čechách 3, ve Vídni 8, v ostatních zemích této říše 2, v Německu 17, v Paříži 2. »Tedy: českoněmečtí umělci jsou, nehledíc na těch několik málo v Praze usedlých, roztroušeni do všech dílů světa, do všech koutů a konců světa. Ještě do nedávna neměli ani s Čechami ani mezi sebou nejmenšího styku. Tak málo pociťovali potřebu českoněmeckého krajanství . . . Umění jde za chlebem. A tak všichni tito umělci v ten okamžik, kdy zamýšlené založení galerie bylo rozhlášeno, rozpomenuli se na svůj český křestní list. Každý měl něco hotového, snad i dobré dílo v zásobě, co mohl nabídnout kuratoriu ke koupi. Ale jest otázka: dá se z takových disjectis membris zříditi budova českoněmeckého umění? Je to správně jednáno, vykouzlovat si přelud národní tvorby umělecké, kdežto ve skutečnosti snášejí se jen zlomky, které dávají slabý reflex toho, co právě v Paříži, v Mnichově a ve Vídni se dělá? Kam takový sebeklam vede, ukázala zřetelně výstava, kterou německočeský spolek umělců před několika lety uspořádal ve Vídni a která ve své rozkouskovanosti beze všeho plánu tak strašně se odrážela od seřaděného vystoupení »Mánesova«. Nechať si čeští Němci nic nenamlouvají. Jsou

dnes tam, kde Čechové byli před lidským věkem. A jako tito dosáhli toho, že na generaci do ciziny zahnanou následovalo pokolení umělců v zemi usedlých, tak také čeští Němci musí se pokoušeti, aby pozvolna sehnali dohromady své nejlepší outsiders. Chtějí-li německočeské umění (potřeba toho nijak není, neboť thema »umění domovinné« je konec konců vynalezeno přec pro prostřednosti; nadaný uplatní se všude...) — chtějí-li německé umění, pak ať především ukončí diasporu. Zjeví-li se talent, ať nazývá se Metzner, Orlik, Hegenbarth anebo lecjak jinak, nechať zabrání, aby neulovily ho Vídeň, Berlín nebo Drážďany. Nechať mecenáši se vypěstují (vždyť peněz není nedostatek), kteří jim objednávkami a koupěmi umožní radostné tvoření. Nechať pečují, aby tito umělci vydatně působili jako učitelé, aby mladí lidé, hodlající se vzdělat na umělce, nemusili k vůli tomu do ciziny, nýbrž aby v Praze samé dostalo se jim školy od mistrů vynikajících, stojících na výši evropské tvorby. Ovšem, přes noc takové věci se nestanou. Teprve bude-li tu pokolení umělců silné, s půdou srostlé, tehdy německočeské oddělení Moderní galerie naplní se uměleckými díly, která nebudou již mluvit mezinárodní hatlaninou, nebudou podávat nasbírané tu a tam drobty uměleckého volapüku, nikoliv, ale kterým ... ‚dialektický přízvuk, cosi ze zemní vůně domoviny zvýší půvab jejich krásy'.«

*

Tato slova bystrého kritika, jenž se tu stává zároveň bystrým politikem, volána jsou do zahrady sousedovy, ale my máme všecku příčinu, abychom je obrátili na sebe a důkladně si jich všimli. Co se umění týká, jsme ovšem v poměrech mnohem příznivějších pro vznik uměleckých děl než naši krajané němečtí. My srostlí jsme s touto zemí, s jejím lidem, s jejími dějinami, s jejími zápasy dávnými i přítomnými, s ohlasy její bývalé duševní velikosti i se smutky jejího ponížení; třeba tu nejsme pány, víme přece a cítíme, že vláda našich věcí patří nám, a máme-li čest v těle, že musíme si jí přes všecky překážky a přes všecko neslušné stranění národnosti druhé vydobýt, a to všecko dává nám vědomky i bezděky novou a novou sílu, nové a nové vzpružení, jako Antaeovi každý dotek země. Němci zdejší smýšlením i cítěním jsou — kdož srdci rozkazovat může? — tam, v tom velkém celku národním, kam odnáší je nejen Labe, ale i proud jejich nadšení. Zde, v Čechách, jsou jen na stravě a jsou tu přes všecko hýčkání se strany každé vlády, co jich v době nové v této říši bylo, menšinou, ovšem dosud vládnoucí menšinou, které však svědomí nedává té mravní posily a toho vzpružení čistého, bez nichž nerodí se díla veliká. Tato psychologická stránka nevzbuzuje vyhlídek na nějaký zvláštní rozkvět německého umění v Čechách, ačkoliv s druhé stránky německá zámožnost, větší u nich milovnost a podpora umění, než jest u nás — co dovede jediná Česká spořitelna, ujme-li se věci! — nepoměrně větší jejich bdělost, bystrost, podnikavost a vytrvalost mohou přispěti k značnému rozvoji německého umění v zemi naší, dají-li se naši Němci do splňování podmínek, jež jim Muther předložil.

Ale tyto starosti přenechejme Němcům; my učme se ze slov Mutherových a neleňme!

*

Také Polákům dostalo se císařského daru na zřízení moderní galerie. Dle toho, co jsme z nového umění polského viděli, dá se očekávati sbírka znamenitá, která bude i naší galerii a našemu umění jistě novou pobídkou a zdravým vyzváním k závodění. *T.*

LITERATURA.

Krásná:

M. Gebauerová: Obrázky. Lidové družstvo tiskařské a vydavatelské v Praze. Cena 1·70 K. — E. Sokol: Děti. Idylla. A. Píša v Brně. Cena 1·20 K. — F. J. Andrlík: Nerozluční. Povídka pro mládež. — Děti a zvířata. Řada črt pro nejmladší čtenáře. Sbírka spisů pro mládež vynikajících českých spisovatelů. Sv. LXVIII. a LXX. Dr. Fr. Bačkovský v Praze. Cena 1·80 a 1·20 K. — Jiří Sumín: Zrádné proudy. Román. (Vilímek.) — Gabriela Preissová: Setmělé cíle. Povídky. (Ottova Salonní Bibliotheka.) — Fr. Jakub: Poslední soud. Rokycany. Náklad vlastní. — Frant. K. Hejda: Ze soudní síně. Řada druhá. F. Šimáček. — A. Nečásek: Pampelišky. (Ottova laciná knihovna národní.) — R. J. Kronbauer: Pět polopanen a jiná prósa. (Hejda a Tuček.) — L. Andrejev: Červený smích. Z ruštiny přeložil V. Vostrý. — Frederik van Eeden: Malý Jeník: Z holandštiny přeložil Arnošt Procházka. (Nákl. K. Neumannové.)

V starších knihách o dětech a pro děti splývaly všecky děti ve dvě všeobecné skupiny dětí hodných a zlých, napodobovaly konání dospělých lidí a papouškovaly s jistotou kazatele, čemu se naučily; vlastního života v nich nebylo. Teprve novější doba, naladěná a připravená k jemnějšímu pozorování psychologickému, shledala, že skutečný život skutečných dětí je zrovna tak individuelně rozmanitý a zrovna tak projevem vlastní dušinky jako život a dění dospělých. Toto poznání proniklo ovšem i v literárním tvoření a život dětský stal se zejména pro drobnou belletrii novou oblastí vděčných látek. Těm však, kdo se v tuto novou oblast vydávají, je třeba zříci se všech osvědčených šablon, je třeba dívati se vlastníma očima, vyjadřovati se vlastními prostředky, podniknouti vlastní pouť. Takovou poutí jsou Obrázky M. Gebauerové, svazeček povídek o nevelkých událostech z dětského světa školního i mimoškolního. Spisovatelka nehledá vnější dějovosti; stačí jí všední, ba i nejvšednější případ. Trpělivě ponoří se ve svůj případ, odkrývá jeho vztahy k dětským představám a úmyslům a zachovává mu s něžností lásky pel dětské naivity. Takovým způsobem stávají se i všední příběhy, třeba by jim tu tam chybělo ucelenějšího propracování, zajímavým čtením. Vypravování samo snaží se být ve shodě se svým předmětem.

Také E. Sokol vidí v dětech více než jen podajnou látku, ze které se formují budoucí lidé dle libosti dospělých. Je však daleko jednostrannější než Gebauerová, která se stejnou láskou sklání se k dětem abnormálním, nešťastným a zarmouceným, jako k dětem veselým a šťastným. U něho není vlastně lásky k dětem, jemu se spíše jen líbí

děti zdravé a silné v bujném rozmachu bezstarostného dětství. Jemu se líbí radost dětí ze života, jejich touha po něčem neobyčejném, chtivý postup do neznáma a všechno to proudění mladých šťav před rozpukem. Osnuje složitější, rozsáhlejší děj a jeho idylka má silnou příchuť dětského románku, tak že vzniká pochybnost, nevkládá-li se tu do dětských dějů víc, než v nich opravdu bývá. Svěží vypravování trpí poněkud přílišnou malbou krajiny; líčí-li se v dětském ději krajina tak, že to obor dětské nálady a obrazotvornosti přesahuje, je to třeba pěkná dekorace, ale nestojí na svém místě.

Andrlíkova povídka »Nerozluční« je sensační čtení nejhrubšího zrna. Osiřelý chlapec uteče z domova, aby se nemusil rozloučit se svým neuvěřitelně dovedným psem, a ubírá se na Moravu a Uhrami za neznámým strýcem do Srbska. Čtenář by se domníval, že si to praktický paedagog připravil volný rámec, do něhož zasadí několik poučných kapitol o lidech a krajích, jimiž se jeho hrdina ubírá. Ale k tomu by bylo třeba více vědomostí, nežli se jich nabude, jedeme-li prstem po mapě, a pak jsou takových věcí bez toho plné čítanky. A tak vypravuje náš vynikající spisovatel o několikeré nemoci a smrti, líčí dopodrobna dovedné kousky opic, vepříků, psů a kozlů v cirkusových představeních, dokonce dvakrát otiskuje do slova cirkusový plakát, vypravuje o zlodějských kouscích, o řádění loupežníků, o přísných pandurech a šlechetných farářích. Obsah celé knížky je planá fantastika člověka, který nezná ani života ani lidí, ale má plnou hlavu reminiscencí z nejsprostší četby. Ostatně se zdá, že svou spisovatelskou práci koná jako protivnou robotu, a duch jeho že prodlévá zatím při nějakém chutnějším zaměstnání, neboť ani sám neví, co píše. Jak jinak mohl by se stát chlapec z počátku 12letý asi po půldruhém roce 16letým? Jak jinak mohlo by se vysvětlit skloňování doškami . . . má-li tu průkazu, nebo frase: byl jsem s ním vždy na dobré noze. Že by to byla nesvědomitost, nedbalost, ignorance, nemohu uvěřit, vždyť to píše spisovatel vynikající.

Řada 24 črt v knize »Děti a zvířata« je suchá práce kombinační, asi tak zábavná a poetická, jako bývají početní příklady vymyšlené pro praktickou potřebu. Obsah všech jest takový: Dítě dopustí se ve styku s nějakým zvířetem neopatrnosti nebo chyby, následuje trest a napomenutí. Do jakých hloubek se tu noří duch spisovatelův, možno seznati třeba z tohoto poučení: »Žáby, brouci, housenky nepatří tam, kde lidé bydlí, nýbrž mají zůstati venku.« Toho, čemu se říká smysl pro přírodu, nemá spisovatel ani za mák; z jeho knížky vyberou si děti pouze tolik, že jsou některá zvířata užitečná a zábavná a těch že si mají hledět, ostatních pak že se mají štítit nebo bát.

A když již o literatuře o dětech a pro děti mluvíme, zaznamenáváme ještě, že Dědictví Komenského vydává Výbor četby pro mládež, něco podobného, jako je Žeň z literatur.

Nákladem téhož Dědictví vyšla v třetím vydání dějepisná povídka zesnulého Brauna »Hořanští synové«. V Bačkovského sbírce spisů pro mládež vydal dr. V. Flajšhans knížku »Hus. Jeho život a dílo«.

ský.

Zapomenutá jubilantka loňská A. Vrbová ve svém románě »Zrádné proudy« ještě asi nenašla pevný a plný výraz sebe; i v něm ještě snad zůstává jarní atmosféra hledání.

Vyšla z naturalismu; její kniha chce postihnout širý tok života, ale jeví jen bystrý postřeh v deskripci i jemné prohlédání detailů psychologických. Chce zahrnovat všechny složky, jež v rozvoj hlavního děje působily, ale její ruce jsou slaby: osoby napřed vlivu plné náhle zapadnou, věci se mění, aniž čtenář může se dohádnout příčin; jsme přenášeni přese změny netuše, že zatím, co jsme vedeni po stopách jednoho osamoceného děje, tam dole brzy najdeme všechny podmínky životní naprosto zjinačeny, nové a nečekané (změna s mlýnem). Tu pochopujeme, jak takový ruský román musí mít plno episodických kapitol, má-li vystihnout celou náplň jednoho života.

Krásný detail dusí tu celek; odtud to, že nevystupují dosti reliefně nebo zdají se nedosti silně motivovány třeba i důležité dějem: oženění Konrádovo a stejně i potom nedbání Anežky jím; odtud akcent, falešný skoro, jaký spočívá na osobách nebo příhodách podřízených: tak celý román začíná se scénou, v níž představuje se nám Anežčina matka.

Či v »zrádných proudech« života — chce říci autorka — octla se i tato vypočítavá, suchá a houževnatá baráčnice z přícestí, když štěstí její dcery Anežky jest tak pochybno, třeba je paní mlynářkou, nikoliv jen její zeť, »nezbedný« mlynářův syn Konrád ve svém neblahém poměru k ženám?

Kvality, jaké autorka sebou přináší, žádají, aby dovedla, když její román obsahuje tak mnoho, zhustit jej, stáhnout na menší prostor časový, aby více typisovala, nežli detailně rozváděla, tytéž kvality přinášejí pak sebou i pevnější konstrukci dějovou, umělečtější komposici.

Vyšla již z naturalismu; v mosaice, jakou je vlastní její román, najdou se druhdy opály, v nich lámou se paprsky dějové v pěkné obrázky symbolisující osudy osob v pohádkách nebo životem květin; škoda jen, že tam zapadají někdy tak neorganicky, neboť to vše, čím na spisovatelku působily novější proudy literární, není v ní ještě ztráveno.

Vyšla z naturalismu, ale ještě jej nepřekonala; naturalism chtěl cosi pod svým klidným popisem a povrchem a zdánlivou neúčastí; zde však chybí i jádro ethické nebo pevná základna jedna — a vše jest (zrovna jako stavba románu) jakoby roztěkáno, bez jednotící pásky.

A tak i jazyk; dějstvuje-li celý román v krajích moravských, mělo by více lidí mluviti nářečím, a nemluví-li již, pak také nemá smyslu neúplný a jen jako pro okořenění podaný dialektický slovník kořenářky Marjány; naturalism byl v tom dokumentární; jinak vyskytují se tu i chyby jazykové. *Hc.*

Rázovité postavy ve čtyřech povídkách paní *Gabriely Preissové* (Setmělé cíle: Hrubanovo chalúpče, Podjezernické sny, Oblouzený stín, Obecní písař) přilnuly příliš vroucně ke svému prostředí, aby se lehce mohly přesunouti do nových poměrů. Tradice a předsudky dlouhou dobou pěstěné přešly těm tvrdým Slovákům a Korutancům v maso a krev.

Konflikt nastane, když s mladým člověkem, domovině odcizeným, do tichého koutka se dostává ostřejší vzduch velkoměstské podnikavosti a lehkomyslnosti; anebo když na sebe narazí dvě společenské vrstvy — svět šlechtický a vesnický, bohatý chalupník a chudý domkář, zapadlý úředníček a fantasie aristokratické. Závěrné situace daly as podnět k titulu sbírky: dálné obzory naplněné smutkem — setmělé cíle — zjevují se očím těch, kdož přežili katastrofu.

V »Obecním písaři« uhozeno je na zajímavý problém: kterak trosečník života ze šlechetnosti ujme se nešťastné dívky a tím ji zlomí, ježto netuší, že v dívce svým činem probudil daleko více, než pocit vděčnosti; běželoť mu v prvé řadě o vlastní očistu, o vlastní vzkříšení.

O. F.

Veršovaná historie p. *Fr. Jakuba* Poslední soud vypisuje hádky, jež se v soudný den odehrají mezi svatým Petrem a Luciperem, až každá duše se bude ze svých hříchů zpovídat a dlouhou řečí hájit. Satira se obrací proti zlořádům všeho druhu; nových motivů nepřináší, jest na některých místech přesolena, jinde neslaná. — V druhé řadě svých črt Ze soudní síně spojil p. *Frant. K. Hejda* dvacet devět případů s detailní bedlivostí odpozorovaných. Kdo se zajímá o soudní přelíčení, nalezne tu četné informace o budově mezi Karlovým náměstím a Lazarskou ulicí a poučí se o osobních vlastnostech toho či onoho soudního úředníka; snad i jména shodují se se skutečností. — Pečeť slohu žurnalistického nesou p. *A. Nečáska* Pampelišky. Některá čísla jako Výkřik nebo Flirt povznášejí se trochu nad úroveň.

O. F.

O Kronbauerovi bylo již tolik všude psáno, že není třeba se šířit. Jedním slovem literátství a reporterství. Má pláč i smích na kraji, dovede dle přání rozechvět i rozesmát. Vycítíte i tam, co zdálo by se dosti dobré, neopravdovost a dělanou přehnanost. Tak na příklad »Veverčin umíráček« z počátku skutečně zaujme, ale na konec již kronbauerština v nejvlastnějším smyslu. Profil spisovatelův, jeho způsob nazírání vystihuje nejlépe kus autobiografie, uveřejněné v knize pod názvem »Léta«, jež ubíjela . . .« Český novinář a český spisovatel! P. Kronbauer je však při všem tak upřímně a dobrosrdečně naivní, že je přímo těžko kalit jeho illusi.

Ve sbírce Kamily Neumannové, »Knihy dobrých autorů«, vyšlo již několik svazků. Mohl by být spor o to, zdali a pokud jsou dobrými všichni ti autoři, kteří byli ve sbírce již vydáni a přeloženi, ale u nás se vydává a překládá tolik a tak šmahem, že teď zatím o této otázce šířiti se nebudu, zmíním se pouze o jedné, dvou knihách edice, jež zmínky zasluhují. Je to především Andrejevův »Červený smích«. Je jistě příznačné, že právě na Rusi zrodilo se již tolik uměleckých protestů proti válce a militarismu. Tolstoj, Garšin, Vereščagin — nyní Andrejev! Andrejevův »Červený smích« nedá se nazvati obrazem války, nepodává také zápisků bezprostředního účastníka a nepůsobí tedy objektivním líčením dějů válečných, ačkoliv obrazy válečného bojiště jsou též v knize, zvláště v prvé části. Andrejev liší se od dřívějších autorů tím, že v knize podává svou vlastní hrůzu z války

a že především tuto hrůzu svou knihou nám suggeruje. Obrazy bojů takřka unikají, ale pole mrtvých a raněných, jejich sténání a výkřiky zůstávají se vší hrůzou v nás, i když scenerie se mění a spisovatel líčí nám nepřímo své dojmy vzdáleného sledovatele. »Ležím, schouliv se do kotouče, stěsnán na dva aršiny místa, a mysl moje objímá celý svět. Očima všech lidí se dívám a jejich ušima poslouchám; umírám s ubitými; s těmi, kdo jsou raněni a zapomenuti, teskním a pláči, a když z těla někoho proudí krev, cítím bolest ran a trpím.« Kniha je vyvolána poslední rusko-japonskou válkou a posledními domácími bouřemi Ruska. Měla by především pomáhat probouzet svědomí těch, kdož válku způsobili a smutný stav Ruska zaviňují. Ale když nedokázali toho význačnější Andrejevovi předchůdci, zůstane i tato kniha hlasem volajícího na poušti.

Malý Jeník Frederika van Eedena je symbolistní líčení vývoje vyrůstajícího hocha. Na jedné straně illuse, na druhé zklamání a smutek ze života. *K*

Poučná:

Hugo de Vries: Die Mutationstheorie. Kronika Zbraslavská. Překlad Jana V. Nováka.

Hugo de Vries, Die Mutationstheorie. Versuche und Beobachtungen ü. die Entstehung v. Arten im Pflanzenreich. I. Bd. Die Entstehung der Arten durch Mutation Lipsko 1901. II. Bd. Elementare Bastardlehre Lipsko 1903.

Spis H. d. Vriese, professora v Amsterodamě, zdá se mnohým býti velkým pokrokem v nauce o vzniku druhů; pokusím se o něm podati podrobnější zprávu.

Ch. Darwin se pokusil přístupnou theorií vyložiti dědičnost, t. j. to faktum, že potomci se podobají rodičům a sice nejen ve vlastnostech všeobecných, nýbrž i v drobných zvláštnostech. Theorie Darwinova, nazvaná jím »pangenesis«, předpokládá, že všechny elementy těla (buňky, orgány) stále tvoří malé neviditelné zárodky, které celým tělem volně probíhají a přitahujíce se spojují se v nové buňky a ty pak tvoří začátek orgánu nebo celého těla; poněvadž do tohoto začátku vneseny byly zárodky z celého těla, přenášejí se jimi vlastnosti těla na potomstvo — odtud dědičnost.

Tato hypothesa Darwinova byla téměř všeobecně odmítána; nikdo nedovedl ji vpraviti do platných názorů o stavbě organismu — ale zajímavo, že kdokoli se do výkladu dědičnosti pustil, (drže se jinak darwinismu), nakonec v nějaké podobné theorii, jako jest pangenesis Darwinova, uvázl. Tak zvláště A. Weismann, který učil, že vlastnosti tělesné jsou uloženy jako malinká tělíska v buňce vaječné, E. Haeckel, H. Spencer a na podobnou theorii narazil i de Vries. Během doby přesunut však byl zájem těchto theorií z úvah, jsou-li možna neviditelná tělíska jakožto výraz elementárních vlastností živočichových, na

otázku, jsou-li a které to jsou elementární vlastnosti. Na tuto poslední věc zvlášť velký důraz kladl de Vries (Intracellulare Pangenesis Jena 1889), totiž, že organismus se skládá z určitého počtu vlastností a každá z nich o sobě že může se děděním přenášeti na potomstvo. Udává za příklady: zeleň listová jest vlastností jen některých rostlin a není nerozlučně s jinými vlastnostmi rostliny spojena. Nebo: zvláštní a podobný tvar listů jest u různých rostlin, jest tedy i ten tvar vlastnost o sobě jsoucí, na jiných nezávislá. Jest tedy každý druh živočišný a rostlinný složen z mnoha a mnoha vlastností, které se však u různých druhů v různých kombinacích opakují, a tyto vlastnosti vypátrati, jest úlohou vědy o dědičnosti. De Vries tvrdí dále, že každá z těchto elementárních vlastností nezávisle na ostatních měniti se může; jsou variety rostlin, které se liší jen jedním znakem od kmenových druhů, tak jest možno, že dvě variety rostlin se liší pouze tím, že jedna má chlupy, ostny, trny, druhá nikoliv atp. Jak se de Vries pokouší, tuto svoji ideu vtěsnati do Darwinovy pangenesis, jest méně důležito; důležitější jest, že z této idey vycházeje, pokouší se ve spise, o němž zde podávám zprávu, postaviti darwinismus na experimentální základy.

Ve spise tom rozeznává de Vries tyto způsoby proměnlivosti: 1. rozmanitost druhů, rodů atd. 2. Různotvárnost způsobenou křížením dvou odchylných typů. 3. Kolísavou proměnlivost individuí a orgánů. 4. T. zv. spontanní poměry.

Darwin stavěl svoji theorii na domněnce, že kolísavá proměnlivost druhů jest neomezená a že dává přirozenému výběru materiál k vytvoření nových druhů. Za příklady takové proměnlivosti uváděl zvláště proměnlivost pěstovaných rostlin a zvířat. De Vries ukazuje však, tato kolísavá proměnlivost že nevede k vytvoření nových typů proto, že (dle starších statistických dat) není naprosto neurčitá, nýbrž kolísá v určitých hranicích. De Vries měřil na př. u 450 bobů délku každého semene v mm, a shledal, že nejkratší semeno obnášelo 8 mm, nejdelší 16 mm, ostatní byla takto rozdělena:

Délka semen v mm:	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Počet semen:	1	2	23	108	167	106	33	7	1,

tedy největší počet byl semen 12 mm dlouhých a ostatní semena se svou délkou kolem těchto seřazovala. Tato proměnlivost jest tedy pouze úchylkou od střední hodnoty, ale nikoli vytvořením nového, třeba sebe menšího typu. Také nelze ani při nejpřísnějším umělém výběru této proměnlivosti užiti k vytvoření nových pevných variet. Cukernatost cukrovky kolísá na př. tímto způsobem až do maxima 21 proc.; dokonalým výběrem semen lze sice cukernatost průměrnou zvýšiti, avšak nepodařilo se za posledních 50 let maximum za 21 proc. posunouti, a kdyby nebyla cukrovka uměle na této výši udržována, brzo by klesla na původní obsah cukru.

Tato variabilita tedy neprávem Darwinem byla stavěna za základ theorie o vzniku druhů. De Vries nachází však jinou variabilitu a ta má schopnost, původ druhů vyložiti.

Nahoře jsem se zmínil, že dle jeho theorie každá rostlina skládá se z určitého počtu od sebe neodvislých vlastností; rostliny, které mají všechny tyto vlastnosti stejné (vlastnost jest tu asi tolik jako atom v nějaké chemické sloučenině) tvoří týž druh a sice t. zv. »elementární druh«; malé druhy jsou přirozené, tak jako jsou chemické sloučeniny přirozené; několik malých druhů lze seřaditi do větších skupin, které tvoří t. zv. Linné-ovy druhy a o těch Darwin právem tvrdí, že jsou umělé konstrukce.

Elementární druhy mají všechny vlastnosti opravdových druhů. Jsou ve svých vlastnostech stálé (nehledě ke kolísavé variabilitě), dají se vypěstovat ze semen (kdežto umělým výběrem vypěstované rasy se dají pravidelně jen odnožemi rozmnožovati) a možno je dle všech pravidel mezi sebou křížiti.

Tyto elementární druhy vzniknou najednou, bez patrné vnější příčiny z druhu jiného; na rostlině narostou některá semena buď patrně anebo skrytě odchylná od jiných a z nich naroste nový elementární druh, který má o některou vlastnost více nebo méně než předešlý; nese semena a z nich lze tento nový druh dále pěstovati. Jsou historicky známy případy vzniku takovýchto nových druhů i u rostlin i u zvířat, tak vznik některých odrůd (elementárních druhů) pšenice datují se do počátku 19. století, kdy se najednou několik nových typů pšenice objevilo na poli; některé z nich se podnes pěstují. Tak zvané mauchampské ovce pocházejí všechny z jediného pyla vzniknuvšího r. 1828; křížením tohoto pyla s normálními merinovými ovcemi vypěstována všechna stáda nynějších mauchampských ovcí.

Tento náhlý vznik nových druhů jmenuje de Vries mutací (proměna); podařilo se mu najíti rostlinu — Oenothesa lamarckiana (pupalka), u které mohl s užitím všech opatrností v zahradě vznik nových elementárních druhů pozorovati. Z Oe. lamarckiana venku sebrané r. 1886 obdržel do r. 1899 (v osmi generacích) 8 nových konstantních druhů, které důkladně popisuje.

I domnívá se de Vries, že takovýto vývoj to jest, který v přírodě tvoří nové druhy; nově vzniklé druhy však nezůstanou všechny, nýbrž boj o život rozhodne, které vydrží a které zahynou.

Rozdíl této theorie od theorie Darwinovy jest v tom, že de Vries tvrdí, že druh (elementární) jest něco přírodou daného, něco analogického chemické sloučenině, že se skládá z vlastností tak jako sloučenina z prvků. Méně důležitá věc jest, co se často zdůrazňuje, že de Vries experimentem vznik nových druhů dokazuje, neboť takové experimenty (zahradnická a hospodářská pozorování) měl Darwin také a měl jich víc a systematičtějších než de Vries; jako však u Darwina punctum saliens bylo, zdali jím pozorovaná kolísavá variabilita vede za hranice druhu (ukázalo se, že nevede), tak jest hlavní otázkou theorie de Vriesovy, zdali jeho pozorované mutace jsou skutečně pochodem ve vývoji či jen kolísáním kolem nějakého středu; rozhodnouti tuto otázku bude ovšem možno, až se nahromadí více materiálu pozorovacího. Zatím myšlenka de Vriesova těší se velké pozornosti i u botaniků i u zoologů.

V druhém díle svého spisu píše de Vries o křížení rostlin a dokazuje zase pravdivost své základní myšlenky, že rostliny skládají se z elementárních neproměnných vlastností. Ukazuje, že, kříží-li se dva různé druhy spolu, míšenec že 1. nemá jiných vlastností než měli rodiče, že tedy křížením nelze dostati druhy nové, 2. že v míšenci vlastnosti rodičů nesplývají, nýbrž každá pro sebe se v něm zachovává; na př. míšenec z rodičů jednoho modrého a druhého bílého jest buď modrý, při čemž však vlastnost bílé barvy jest u něho jen utajena a může se u jeho potomstva objeviti, anebo obráceně, anebo má barvu modravě bílou, když obě barvy jsou v něm částečně utajeny. Pro obecné theorie plyne z této nauky, že křížením dvou různých typů nelze vytvořiti přechodní typ mezi oběma.

Názory de Vriesovy budou jistě rozšiřovány na všechny ty obory, kam zasahuje vliv biologie, tedy i na člověka, na psychologii a na sociologii; i tam se jistě budou hledat neměnitetné vlastnosti, z nichž jako z prvků plemeno lidské, duše, nějaký sociologický element jsou složeny. *R.*

Kronika Zbraslavská. Překlad *Jana V. Nováka* úvodem a poznámkami provází *Václav Novotný*. V Praze 1905. Nákladem nadání Frant. Palackého. Péčí »Spolku historického« vydána jako II. svazek »Sbírky kronik a letopisů českých v překladech«, kterážto sbírka jest doplňkem »Pramenů dějin čekých«, »Kronika Zbraslavská«. Překladem má se toto důležité dílo latinské státi přístupnějším širšímu čtenářstvu. Pokusil se o něj — poprvé v celé souvislosti — se zdarem znatel latiny středověké J. V. Novák. Šlo mu při tom hlavně o to, aby co nejvěrněji vystihl originál; proto hojné hexametry Petra Žitavského, tu i tam do Kroniky vtroušené, převedeny českou prósou. Překlad doprovází pěkným obsáhlým úvodem redaktor sbírky, Václav Novotný, který odborně badá ve starších pramenech české historie. Sebral zde zejména životopisná data Petra Žitavského nejúplněji ze všech přehojných pracovatelů o tomto znamenitém kronikáři. I v ostatních částech přináší nejen minuciesní znalost literatury příslušné, nýbrž i proniká dosavadní badání bystrou kritikou a samostatným pojímáním. Poznámky V. Novotného k textu a četné opravy posledního vydání latinské Kroniky Zbraslavské, pořízeného od J. Emlera, odbornému pracovníku vědeckému mohou sloužiti téměř jako nová edice.

Z AMERIKY.

(Po inauguraci. — Roosevelt o stávkách a trustech. — Přistěhovalecký problem. — Spojené Státy a Filipinci. — Rowlard Thomas. — Ideální mayor. Typ Američana. — Stávka školáků. — Zdobení hrobů. — Z česko-amerického táboru.)

Po stkvělé inauguraci, jediné svého druhu v dějinách Spojených Států, po rozčilujících dnech předvolebních a unavujících ceremoniích

nastolení presidentova, zašel si Roosevelt do svého pokojíka v Bílém domě, posadil se, aby popadl dechu, a zadíval se do prázdna: Tak co teď, Theodore? — St. Domingo jsi pořádně vykrákal, železničnímu a hovězímu trustu už jsi dal pár ran do vypasených tílek, aby se přece už jednou vzpamatovali ti zloději zlodějští, v kongressu jsi pořádně vytřel zrak podplatným senátorům, teď jsi's znovu pojistil čtyři roky (snad poslední!) u žezla Unie . . . . Jak co teď, jářku? — Už to mám. Podívám se na své staré kamarády na západě, navštívím své věrné »cowboys«[1], zalovím si medvědy, a pak hajdy zpátky do Washingtonu.« — Promyslil, provedl.

Nejbližším vlakem pustil se v širé stepi a obrovité hory západoamerické. Chtěl být na chvíli zase volnější, chtěl zkusit, nezapomněl-li hrát si na »cowboy«. — A nezapomněl. Šlo mu to lépe než jindy. Jeden medvěd za druhým odcházel do říše »Velikého Ducha«, prohánět se před nesmrtelnými bojovníky indianskými.

Ale nic netrvá věčně. Jedné dešťové noci přihnal se za presidentovou družinou Rooseveltův tajemník se svazkem papírů pod paží, a že prý president musí rychle se vrátit do Washingtonu. Jobovy zvěsti: Venezuelská zápletka, obžaloba příručího tajemníka státu pana Soomise, nemocný tajemník Hay (právě meška v Evropě na zotavené), John Bassett Moor na obzoru, k tomu všemu ještě neustávající déšť — a tak nezbývalo ubohému presidentovi nic jiného než nechat medvědy radovat se z života a obrátit kroky k východu. Ač tím byly jeho plány hodně pocuchány (chtěl' navštíviti na zpáteční cestě některá města), přece přijal pozvání chicagských demokratů. Ačkoliv demokraté Roosevelta nevolili, přece jen cítí k němu vřelé přátelství, a ač Roosevelt od počátku svého politického vystoupení stál v republikánském táboře, nikdy demokratům v cestě nestojí, pokud oba tábory jdou za společným cílem. Při banketu, který mu demokraté připravili, bavil se výborně. Bylo to poprvé, co nějaký demokratický klub hostil republikánského presidenta.

Při tomto banketě pronesl Roosevelt pozoruhodnou řeč, která, jak pravil, nebyla ani pro demokraty, ani pro republikány, nýbrž pro všechny občany velké této republiky, bez rozdílu stran. V Chicagu zuří právě stávky, jejichž ruch rozvířil celé moře Unie: stávka vozků a stávka krejčích, vedená 4000 krejčími, kteří jsou kryti 35.000 druhy-uniisty.

Stávek těchto se president dotkl prohlášením, že země tato nesmí a nebude nikdy podléhat kapitálu, ale rozzuřené chátře prý také ne. Kombinace kapitálu a práce musí se řídit zákonem a zachovat své povinnosti vůči celku a celé veřejnosti. »Věřím v organisaci jak kapitálu, tak práce,« pravil, »věřím v korporace. Jsoutě nevyhnutelné v našem novověkém průmyslnictví. Také věřím v unie. Jsem hrd na

1) Cowboys jsou pasáci obrovských stád v západních stepích, mezi nimiž Roosewelt po grandování Harvardské university (r. 1880) nějaký čas strávil za tím účelem, aby slabé své tělo sesílil a otužil. Z bývalých svých soudruhů »cowboyů« vyvolil nejednoho za úředníka, shledav neobyčejnou energii u lidu toho.

to, že jsem čestným členem jedné z nich, ale věřím také, že unie jako jedinec musí být přidržována k přísné zodpovědnosti vůči zákonům«.

Během řeči projevil také své náhledy o trustech. »Trusty« jsou americké unikum. Jsou to korporace, které zmocnivše se na příklad vší výroby petroleje, tvoří petrolejový trust (»Standard Oil Company« s millionářem Rochefellerem v čele), a jsouce neobmezenými majiteli, bez konkurence, prodávají výrobek ten za libovolné ceny. V přítomné době je v kongressu na přetřesu osud železničního trustu. Vláda chce buď ustanovit sama železniční tarif, anebo sestátnit všechny dráhy Spoj. Států, a stát se tak sama majitelem dopravy. Roosevelt nad očekávání zachoval se v boji tomto co nejpoctivěji, demokraticky. A také nemá od svého přímého vystoupení proti trustům větších nepřátel, než právě trusty. Je si toho plně vědom a netají se tudíž s náhledem, že sotva bude po třetí zvolen (r. 1908), ztrativ oporu mocných. Železniční trusty se podvolují, aby jejich sazby byly předkládány soudním komisím, ale protiví se tomu, aby jim byly sazby diktovány. Cítí dobře, že by nastal převrat, který by vymanil majitele z jejich rukou. Jisto jest, že železnice mají na své straně většinu senátorů (je to veřejným tajemstvím, že je podplatili), a že vůdcové v senátě budou hlasovat pro železnice, a to znamená — proti Rooseveltovi. Otázka je, bude-li mít president dosti síly a vlivu, aby odpor tento překonal a věc obrátil ve prospěch lidu.

Bez ohledu a bázně vystupuje Roosevelt pro provedení zákona, nedbaje, že mu to přinese ještě mnoho nesnází. I to je možné, že rozdvojí republikánskou stranu, jako to učinil president Cleveland se stranou demokratickou své doby, která zdráhala se opravit dle jeho přání clo, a donutila jej k tomu, že se musil odvolat k lidu. Tím si tenkráte Cleveland pomohl k druhému zvolení v r. 1892. Zdali pak to dopadne s Rooseveltem také tak při nových volbách? Že lid při něm stojí, dokazuje ohromná většina, kterou byl zvolen, většina, jež nemá v historii Spoj. Států sobě rovné. Ale lid je vrtkavý, to Roosevelt dobře ví, a proto jde svou vlastní cestou, ponechávaje kritiku svého jednání budoucnosti.

V tomto směru mluvil i před demokraty v Chicagu, zakončiv pozdě v noci svou řeč těmito slovy: »Jsme všichni jednoho náhledu přesvědčeni, že tato země musí být v budoucnosti tak, jako byla v minulosti — zemí svobody a spravedlnosti, pod zákony země, v níž platí vůle lidu nejvýše, v níž vůle tato se projevuje silami zákona a pořádku.«

Doprovázen davy lidstva na nádraží, vystoupil na vlak. Když stroj počal dýmat k odjezdu, vykročil na plošinu zadního vozu, jen tak bez klobouku, ve svém civilním obleku a kynul přívětivě zástupům, louče se s nimi pohnut: »Good night, good night!« A zmizel v půlnoční tmě. — —

(Pokračov.)

Samostatná rozhodnutí.

Když baron Gautsch v lednu 1905 poprvé co nově jmenovaný předseda ministerstva promluvil v parlamentě o svém programu, vzbudila na českých lavicích věta »že vláda napomáhati a hledati bude v politických sporných otázkách dohody obou stran (české a německé), ale musí si vyhraditi právo tam, kde této dohody docíleno nebude, učinit samostatná rozhodnutí« největší uspokojení. Z dvou příčin: jednak Mladočeši v tomto prohlášení spatřovali opuštění Koerbrova principu, že bez souhlasu obou stran žádných politicky sporných otázek řešiti nebude, jinak ale i proto, poněvadž důvěra, kterou mladočeští vůdcové do barona Gautsche měli a dosud mají, zdála se je opravňovat k naději, že tato »samostatná rozhodnutí« dopadnou tam, kde dohody nebude docíleno na prospěch český. Spokojenost mezi Mladočechy byla tehdy taková, že se dokonce — a snad ne zcela bezdůvodně — tvrdilo, že tato věta byla mezi baronem Gautschem a mladočeským vedením smluvena.

Úhořovitý baron Gautsch mistrně se doposud dovedl vyhnouti oněm samostatným rozhodnutím, jakož vůbec doposavadní jeho vláda nevykazuje naprosto jediné záruky, že by se vskutku vládlo, doposud baron Gautsch jen stát spravoval. A jelikož ve sporných věcech doposud nikde dohody docíleno nebylo, a on samostatně rozhodnouti si netroufal, postaral se o to, aby se sporné otázky vůbec nedostaly na přetřes. Jenom aby otázka druhé české university a paralelek v Celji, Těšíně a Opavě se nedostala na denní pořádek, zastaveny v červnu práce rozpočtového výboru a baron Gautsch prostě požádal o rozpočtové provisorium na druhý semestr r. 1905, čím veškerá detailní součinnost rozpočtového výboru vůbec odpadla. Jak se věci dnes mají, nedostanou se ony sporné záležitosti na denní pořádek ani v zimě. Parlament sejde se patrně až někdy v listopadu, tedy v době, kdy dohotovení rozpočtu na

r. 1906 je fysickou nemožností, a ministerský předseda požádá prostě o další provisorium na první pololetí příštího roku. A v červnu 1906 tím více bude muset žádat o prozatímní rozpočet, poněvadž v druhé polovici 1906 dlužno provésti nové volby do říšské rady, jejíž mandáty na příští podzim vyprší. A tak baron Gautsch vyhne se nejen každému vlastnímu samostatnému rozhodnutí, nýbrž on nepřipustí v naznačených otázkách ani nějaké samostatné rozhodnutí říšské rady, které by vládě snad z důvodů taktických nebo politických přišly nevhod. Rakouský parlament byl po celou dobu obstrukční vybízen z ministerské lavice, aby svého nejvyššího práva, kontroly státního hospodaření, používal. Nový chef kabinetu postaral se o to, aby se parlament i bez obstrukce k použití onoho práva nedostal.

Tímto pohodlným a zdánlivě parlamentárním, ústavním způsobem baron Gautsch provádí vlastně systém § 14. dál. Parlament povoluje rozpočet, ale stále jen provisorně.

Následkem tohoto ústavně-neústavního systému otázka slezských poboček nedostala se do parlamentu k definitivnímu vyřízení. Různé pilné návrhy, rozpočtové debaty poskytly sice příležitost k několika řečem pro a contra, ale rozhodnuto, hlasováno o nich nebylo. Pan baron Gautsch by je asi docela klidně byl nechal v Opavě, kdyby Němci nebyli hrozili opakováním lonských demonstrací v den 18. srpna. Takovým argumentům nynější ministr-president asi nedovede čelit. Mohl tak učinit a mnohem spíše než jeho předchůdce. Není přece dnes již tajemstvím, že dr. Koerber, když paralelky zřizoval, stejně se s Němci radil jako baron Gautsch s Čechy, když je chtěl zrušiti. Baron Gautsch nebyl lonským německým vyjednavačům zavázán a mohl tedy klidně povykujícím Němcům předložiti písemné souhlasy poslanců Demela, Hoffmana i Kaisra, když se paralelky měly zřizovat. Ale baron Gautsch s Němci vůbec se do ničeho nepustil, nýbrž šel k Mladočechům, jsa si patrně vědom, že tam jeho přání a tendence potkají se s větším porozuměním. A i v tomto případě osvědčilo se staré slovo: tout comprendre c'est tout pardonner! Mladočeši souhlasili s odstraněním paralelek z Opavy, ale aby před národem byli kryti, odevzdali věc »povolaným znalcům věcí slezských«, poslancům ze Slezska. Máme za to, že je dnes zbytečno rozebírati podobné vytáčky. Poslední člen mladočeského klubu z nejzastrčenější vesnice byl v této věci stejně povolaným znalcem jako pan vrchní rada Hrubý. Musel cítit, že odstraněním paralelek z Opavy uražena

bude čest a právo všeho národa českého i mimoslezského. Ale — klubu jednalo se o to povolit, a proto jako hromosvodu použito několika poslanců. V nejhorším případě složí mandát — poslanec Hrubý, a ostatní klub bude zachráněn a zachován.

Baron Gautsch sprostil se nebezpečné politické třaskaviny, Němci odvolali své demonstrace a tisková kancelář vykládala českému národu, že dobyl úspěchu tím, že zřízen učitelský ústav v Polské Ostravě. Bylo již poukázáno, jak pohodlně si Mladočeši pomohli z místa. Politický význam slezských paralelek pojednou zmizel a učitelský ústav nyní má pouze význam kulturní. Ale věc se tentokráte zcela nezdařila.

Národní Listy jako obyčejně, když vlastní přesvědčení z ohledu na klub nechtějí projevit, propůjčily své sloupce nejpovolanějšímu znalci poměrů slezských — panu Hrubému. Ten ovšem věc vykrucoval všemožně, akcentoval známý kulturní význam a p. Ale i »Politik« konstatovala, že zrušení paralelek znamená politický neúspěch a když dokonce pan rada Hrubý uveřejnil zprávu o své rozmluvě s baronem Gautschem, kde prohlásil, že zřízením paedagogia považuje »věc za vyřízenu«, ozval se místopředseda mladočeského klubu dr. Stránský, aby svého kolegu jak náleží zakřikl. Rozřešení slezské otázky považuje dr. Stránský za politickou porážku české delegace, za úhonu vážnosti českého klubu a energicky žádá, aby mladočeští poslanci vstoupili do nejvážnější a nejostřejší oposice proti bar. Gautschovi a hrozí, že, nestane-li se tak, bude vídeňský klub ještě na podzim rozbit, poněvadž moravští poslanci lidoví půjdou svou cestou.

Toto intermezzo ve slezské otázce je vlastně nejzajímavější. Ne snad, že bychom dr. Stránského s celou svou družinou viděli již odcházet z mladočeského klubu, ale že pan místopředseda tak otevřeně mohl dáti výraz své nevoli, je pro nás zajímavo. Pan dr. Stránský po svolání říšské rady, v první schůzi mladočeského klubu bude muset opakovat svůj taktický návrh z »Lidových Novin« a uvidíme, jak s ním pochodí. Máme za to, že špatně, poněvadž tento klub — to jsme řekli na tomto místě již často — není více schopen k oposici vážné. Dr. Stránský mohl prý dříve projevit své mínění v klubu, bylo prý dost času od leta r. 1904. Tak se mu odpovídá od mladočeského vedení. Snad, a snad dokonce tak učinil i on i jiní. Ale v době, kdy se stala otázka akutní, byla předána oněm »nejpovolanějším znalcům poměrů slezských« a k těm dr. Stránský dle mínění klubovního vedení

nepatří, těm věcem rozumí jen pan rada Hrubý, a proto asi dr. Stránský neměl příležitost a možnost pozvednouti svého hlasu. Vystoupení »Politik« i dr. Stránského v celé veřejnosti vyvolalo značné rozčilení, jak přirozeno, jen Národní Listy a Lučan zůstaly ušetřeny. Národní Listy neprojevily doposud svého úsudku a Lučan (n ě k d y orgán dra. Kramáře, nyní více dra. L. Dvořáka) postavil se zcela na stanovisko vládní a schvaloval dokonce již i zřízení druhé české university v Králově Poli u Brna. Jak se samo sebou rozumí, dr. Stránský oficiosně z mladočeské strany byl kárán, že svou výhrůžkou kazí svornost. Toho pokárání »pan majitel Lidových Novin« (jak jej leták strany konsekventně zve) nezasluhoval. Naopak: dr. Stránskému se podařilo seřadit za sebou celý český národ v této otázce. Celý český národ cítí, že po porážce v hlavních požadavcích přicházejí nyní porážky i v otázkách drobných a menších, a celý český národ nebude nikterak spokojen, když se zřídí česká universita za dveřmi Brna, jako paedagogium za dveřmi Opavy, třeba pan baron Gautsch sestátní jednu ze soukromých drah.

Jistě dá se s panem Hrubým souhlasiti, když vypisuje věcný úspěch v Polské Ostravě. Ale čtrnáctiletá politika mladočeská vycházela za jinými cíli, byla vedena jiným zcela směrem, než aby si dnes směla troufat předkládat národu takové věcné výsledky jako v Polské Ostravě. Snad jsme byli se všemi svými požadavky docela jinde, kdybychom byli šli jenom za věcnými úspěchy. Na této cestě »věcných úspěchů« však nestála nikdy jazyková nařízení hraběte Badeniho. Ta nás s oné cesty svedla. A od onoho dne nastoupili Mladočeši směr za dosažení vlivné moci vnitropolitické. Dnes místopředseda mladočeského klubu konstatuje poškození politické vážnosti mladočeské delegace.

Porážka v Opavě není poslední a nestačila by snad ani k pravému rozpoznání věcí. Zůstane-li pan dr. Stránský tak otevřeným a upřímným i jen na krátký čas, pan baron Gautsch dá mu asi ještě s konstatováním politických porážek dost práce. A pak si pan »majitel Lidových Novin« snad uspoří rozbíjet mladočeský klub. To provésti musí voličstvo. *Č.*

Schäffleovy Paměti.

Napsal Dr. Zd. V. Tobolka. (Dokonč.)

Nové ministerstvo, dříve nežli by se pustilo do vyrovnávací akce s Čechy, chtělo míti povolený říšskou radou rozpočet pro r. 1871—72. Dne 20. února r. 1871 nové ministerstvo představilo se sněmovně poslanců. Za program nového ministerstva označil[1] Hohenwart snahu zjednati uvnitř říše mír, a to tím způsobem, že by se odstranila opatření, která omezovala autonomii jednotlivých zemí, a že by se v ohledu správním i zákonodárném předešlo každému národnostnímu znásilňování. Ministerstvo, jsouc si vědomo své přísahy na ústavu, prohlásilo, že chce držeti se v mezech ústavy, a výslovně podotklo, že při akcích svých chce vycházeti od říšské rady, a že chce, aby říšská rada v tomto směru uchopila se iniciativy.

Kabinet Hohenwartův musil zápasiti s celou řadou nepřátel. Patřily mezi ně na prvém místě: strana německo-liberární, strana to v podstatě své kapitalistická, centralistická, politicky liberalistická a německy šovinistická, v mnohých členech svých zkorumpovaná, pak vůdci vlády uherské, překvapení jmenováním nového ministerstva, a hr. Beust, který byl mistrem ve vyvolávání vlivů zahraničních a který již r. 1869 s Schäfflem dostal se do osobního nepřátelství. Ze všech těchto stran počalo se válčiti proti novému ministerstvu v míře, na kterou členové kabinetu nebyli ani připraveni. V parlamentě, žurnálech i v cerklech proti Hohenwartovu ministerstvu byly činěny prudké nájezdy. Jediní konservativci stáli při ministerstvu. Panovník sám nedal se másti okamžitou náladou a podporoval i k vytrvalosti nabádal ministerstvo. Vedle vladaře z členů panovnické rodiny přízní svojí kabinet Hohenwartův provázeli arcivévoda Albrecht a Karel Ludvík. Ministerstvu podařilo se proraziti schválení rozpočtu na r. 1871. Hned na to, 10. července, byla říšská rada na neurčitou dobu odročena, (dne 11. srpna pak roz-

[1] St. protokol říšské rady z 20. února 1871. 171—172.

puštěna), a započata vyrovnávací akce s Čechy. Přípravy pro tuto akci podnikl již dříve od 16. května 1871 sám Schäffle. 16. května zajel do Prahy na hospodářskou výstavu a při té příležitosti po tři dny vyjednával s vůdčími politiky českými, jak a v čem dalo by se vyrovnání uskutečniti. Jednání účastnili se se strany české vůdci historické šlechty, strany staročeské a neorganisovaní tehdy ještě Mladočeši. Tři z pozvaných politiků-Čechů nejvíce při jednání svými názory rozhodovali a pak ve Vídni v jednání pokračovali. Byli to hr. Jindřich Clam-Martinic, dr. Fr. L. Rieger a dr. A. Pražák. Schäffle jako vůdce celé akce se strany české označuje hr. Jindřicha Clama-Martinice. Viděl v něm konservativce v nejlepším smyslu toho slova, přísného zastánce právní kontinuity, muže vnitřně hluboce náboženského, katolíka nejen dle matriky, nýbrž i věrou, vyškolenou administrativní sílu, dobrého hospodáře, na první dojem šlechtice. Clam-Martinice nepokládal za nacionálně uvědomělého Čecha, nýbrž jen za českého patriotu, zastance historických Čech. Clam-Martinic byl dle Schäffleho obratný politický praktik: pečlivý, ale nedůvěřivý v jednání, nepřítel liberárních frází, korrupce a podvodu, netoužil po popularitě a nedal se davem másti. Na stranu staročeskou měl vliv nemalý, mírnil její akce; u ústaváckých Němců byl osobou obávanou; panovník hned od r. 1859 byl ke Clam-Martinicovi zaujatý. V Riegrovi spatřoval Schäffle význačnou osobnost, nadaného, ohnivého řečníka, tribuna lidu v nejlepším slova smyslu, muže sanguinického a marnivého, ale blahovolného, dobrého srdce i šlechetné mysli. Jako politikovi vytýká mu málo klidu, lehkou vznětlivost; Rieger dle Schäffleho nebyl ani chladný jurista ani sběhlý ve věcech administrativních. Dra Pražáka z trojice uvedené cenil Schäffle nejméně. Nedovedl o něm více pověděti nežli, že vůdce moravských Čechů je smířlivý, měkký, klidný a střízlivý právník.

Na počátku srpna bylo vyrovnání s Čechy smluveno. Panovník přijel dne 4. srpna z Išlu do Vídně, aby předsedal ministerské radě, jejímž předmětem bylo vyrovnání s Čechy ujednané, dne 5. srpna o věci v tříhodinné audienci jednal panovník s dr. Riegrem. V týž den, kdy rozpuštěna byla říšská rada (11. srpna), rozpuštěny byly i ty zemské sněmy, v nichž strana ústavověrná měla většinu. Při nových volbách, do nichž na Moravě dle Schäffleho zasáhl osobně i panovník, skončily ve prospěch vlády Hohenwartovy a zajistily jí, k nemalému překvapení Beustovu, dvoutřetinovou většinu.

Sněmu království českého, dne 14. září zahájenému, bylo přečteno nejprve německy a pak česky královské poselství, dat. 12. září r. 1871. Znění tohoto poselství, jak poznamenává Schäffle, bylo smluveno s českými vůdci. Můžeme zcela souditi z reskriptu na to, jak dalece musili Čechové v důvěrných úradách ministerstvu Hohenwartowu se svého programu povoliti. Vláda, tehdy Čechům tolik nakloněná, rozhodně ve věci odmítla důsledky státoprávního programu českého, odmítla jednati s Čechy tak jako s Maďary a uznala jen formálně české státoprávní stanovisko, a to vzhledem na to, co v deklaraci Češi pravili, a vzhledem na to, aby se proti vůdčím politikům českým živlům radikálním nepodala záminka k agitaci. Ale uznala stanovisko to jen potud, pokud nebylo v odporu s poměry skutečnými, s diplomem říjnovým, ústavou únorovou a prosincovou.[1]

Předběžným schválením znění reskriptu z 12. září čeští politikové nedošli uznání svého dřívějšího státoprávního stanoviska. Uznali tíhu skutečných poměrů, počítali s nimi. Nastoupili cestu, která byla v odporu s jejich názory dříve prohlášenými deklarací a prohlášenými na prvních důvěrných schůzkách v Pardubicích, jimiž akce vyrovnávací byla zahájena.

Duchu zářijového reskriptu úplně odpovídaly fundamentální články, tříčlennou komissí sněmu království českého přes zrazování vlády k dobrému zdání podané, a ve skutečnosti hr. Clam-Martinicem jako výsledek dohodnutí s vládou koncipované. Schäffle v přídavku ke svým pamětem otiskl fundamentálky a ve vypravování vlastním podal jejich obšírný výklad, s patrnou snahou špatně zpravené Němce (začasté špatně zpravené vinou Čechů, kteří ve fundamentálkách chtěli viděti více nežli v nich skutečně bylo) dobře informovat o díle, pro něž byl napadán. Pro nás důležité jest jeho důrazné poznamenání, které učinil již 9. října r. 1871 v sněmovní zprávě o fundamentálkách hr. Clam-Martinic, že články fundamentální nebyly definitivním dohodnutím chystaného vyrovnání, nýbrž jen výrazem toho, co v nejkrajnějším případě mohlo se deklarantům povoliti, kdyby zástupci ostatních korunních zemí cislajtanských dali svůj souhlas. Fundamentálky sněmem království českého schválené neměly býti ničím více nežli základem jednání se zástupci ostatních korunních zemí, a jak Schäffle upozorňuje, neměly v některých bodech ani tolik hověti

[1] Zajímavo je, která místa Schäffle, otiskuje reskript, podtrhl. II. 47.

partikularismu (na př. pošta a telegrafy), jak mu ještě dnes hoví jih nové německé říše. Fundamentálkami cislajtanské Rakousko bylo by zůstalo v nutných záležitostech nesrovnatelně jednotnější nežli jsou ještě dnes Německo, Švýcarsko a Spojené státy Americké.

S královským poselstvím dne 12. září předložila vláda sněmu království českého osnovu volebního řádu a osnovu zákona na ochranu národnosti. Osnova volebního řádu sledovala cíl rozšířit, pokud by to bylo možno vzhledem k liberálům i konservativcům, právo volební do sněmu zemského. Osnova byla vypracována za vedení Hohenwartova, a byla by tvořila bod vládního programu, i kdyby se nebylo jednalo o vyrovnání s Čechy. Podobné předlohy podány byly vládou i na ostatních sněmech Předlitavska s vyjmutím několika málo.

Osnova zákona na ochranu národnosti byl pokus provésti cestou zákona v kompetenci země, jak si vláda přála, článek 19. říšské ústavy. Tato vládní osnova byla před podáním zase umluvena s českými politiky. Zvláště Dr. Rieger se při ní účastnil. Vláda domáhala se při jednání nad jiné toho, aby minoritě byly dány zvláštní garancie před zákonitým majorisováním a dosáhla vyplnění ochotně od českých vůdců v čl. 10. až 16.

9. října český sněm přijal návrhy tříčlenné komisse, aby na královské poselství bylo odpověděno adressou k panovníkovi, jejíž znění čeští vůdcové dříve byli s vládou smluvili, a k adresse té připojeny byly jako část integrující články fundamentální, návrh volebního řádu a osnova zákona na ochranu národnosti.

Vyrovnávací akce nebyla přivedena ke konci, rozbila se. Kdo nese toho vinu? Schäffle viní Čechy, že na sněmu českém příliš zvolna pracovali, ale nepřikládá jim proto na nezdaru akce vinu hlavní. Hlavního viníka vidí v Beustovi. Beust dle něho byl původcem toho zahraničního zasáhnutí do akce vyrovnávací, které dílo slibně započaté zmařilo. Beust se také tímto činem svým ve svých memoirech netají a rád již v nich označil sebe za hlavní příčinu nedokončení vyrovnávací akce ministerstva Hohenwartova, poněvadž zasáhnutí své a jeho výsledek pokládal za vítězství své německé politiky, třeba že vzhledem k svému na to následovavšímu propuštění, za vítězství Pyrrhovo. 11. srpna v Išlu a 6. až 8. září r. 1871 na novo v Solnohradě sešli se císařové rakouský a německý. Schäffle tvrdí, že toto setkání císařů bylo nastrojeno Beustem a že marně snažil se mu Hohenwart zabrániti. Beust

v Gastýně působil na Bismarcka ve svém smyslu a podařilo se mu jej získati. Schäffle otevřeně povídá, proč se získání Bismarckovo pro věc Beustovu snadno docílilo, a jeho domnění zdá se pravdě odpovídati proto, že část jeho domněnek dá se podepříti i vlastním přiznáním Bismarckovým.[1] Beust získal si Bismarcka pro svou akci proti Hohenwartovi upozorněním na nebezpečenství červené a černé internacionaly, Bismarck podporoval tehdy Beusta, poněvadž vzhledem na postavení své k černé internacionále spíše nadál se podpory od liberálního centralisty Beusta nežli katolického federalisty Hohenwarta, který ostatně i výslovně Bismarckovi v té věci pomoc odepřel. Ale Bismarck se sympathiemi provázel také kroky Andrassyho proti českému vyrovnání. Andrassy, jehož Schäffle charakterisuje jako politika násilného, nevybíravého v prostředcích, bez hlubokých vědomostí, ale vřelého patriotu uherského, pozoroval, že vyrovnání s Čechy bylo by Maďary zatlačilo z jejich politické převahy na půdu politické rovnosti, jak dle upřímného přiznání panovníkovi ve skutečnosti si Schäffle přál, a změně této politické situace přirozeně Andrassy musil postaviti se v cestu. Bismarckovi snahy Andrassyho přišly, dle domnění Schäfflova, vhod, poněvadž Bismarckovi musilo záležeti z důvodů opportuních na tom, aby těžiště rakouské politiky i na dále zůstalo v Pešti a aby říše rakouská vzhledem na novou říši německou nenabyla síly. Ale vedle uvedených vlivů působily proti akci Hohenwartově ještě vlivy jiné. Patrně i korunní princ saský učinil kroky proti kabinetu Hohenwartovu. Výsledek všech uvedených složek projevil se ministerstvu Hohenwartovu na panovníkovi právě za měsíc po vydání královského reskriptu, dne 12. října. Hohenwart stěžoval si telegraficky panovníkovi na Beusta, který dne 9. října přijal v aule vídeňské pro sebe demonstraci zřejmě namířenou proti ministerstvu Hohenwartovu. Hohenwart žádal zadostiučinění, nebo demissi, panovník hned 12. října neslíbil zadostiučinění, ale pro tu chvíli nepřijal demissi. Vytrvalost a odhodlanost vladařova byla již tehdy zlomena, ministerstvo Hohenwartovo bylo bez opory, na niž při akci vyrovnávací spoléhalo. 13. října podal Beust císaři v Išlu memorandum,[2] a po podání memoranda toho život kabinetu Hohenwartova byl zcela zpečetěn. Císař ráno 14. října dojel z Išlu do Vídně a toho dne prohlásil Hohenwartovi, že reskript, který měl býti odpovědí na adressu

[1] Politische Briefe Bismarcks. Berlin 1890. III. 277.

[2] Beust, Aus drei Viertel-Jahrhunderten. Stuttgart 1887. II. 501—510.

českého sněmu, který s Čechy byl ministerstvem smluven, a který panovník již po pět dní měl v Išlu k podepsání, musí se změnit. Andrassy i Beust byli pány situace. 20. října konala se ve Vídni velká ministerská rada, o jejíž podrobnostech Beust ve svých pamětech (II. 512) tak nápadně mlčí. Andrassy i Hohenwart den před radou byli přijati panovníkem v audienci[1] a 20. ve velké ministerské radě utkala se dvě tak různá stanoviska: Andrassy s Beustem stáli jako vůdci na jedné straně, Hohenwart s Schäfflem na straně druhé. Beust uváděl celkem, co je známo z jeho memoranda, Andrassy proti Hohenwartovi hájil stanovisko maďarské. Člen kabinetu Hohenwartova, finanční ministr Holzgethan, jak úplněji víme z líčení Beustova nežli Schäffleova, postavil se proti svým kollegům na stranu Beusta a Andrassyho. Obě potírající se stanoviska zračila se v návrzích reskriptu, oběma stranami podaných. Návrh říšského ministra byl formou podobný návrhu Hohenwartovu, v Schäfflových pamětech v plném znění otištěném (II. 48—49), ve věci však diametrálně rozdílný. Oba sice ukazovaly na nutnost, aby Čechové uznali skutečné poměry v říši zavládnuvší, oba poměr království českého činily závislým na souhlase obou sněmoven říšské rady, ale oba přes to se lišily. Hohenwartův návrh vycházel Čechům vstříc tím, že v té míře, jako již v reskriptu z 12. září, vybízeje Čechy k vykonání volby do říšské rady, ujišťoval je, že tuto volbu mohou podniknouti bez škody a nebezpečenství pro práva svého království, návrh reskriptu říšského ministra vyhražení českého stanoviska státoprávního vůbec vypustil a na deklarantech žádal, co odpírali, aby beze všeho, prostě, vstoupili do říšské rady. Císař rozhodl se dne 22. října pro návrh reskriptu říšského ministra. Beust a Andrassy zvítězili nad Hohenwartem. Císař sice odmítl při rozhodnutí svém domněnku, že by pomýšlel na centralistický kabinet, ale prohlášení to nemohlo Hohenwarta udržeti při vládě. Schäffle, který v akci jednáním s Čechy byl nejvíce angažován, podal hned 23. října osobně panovníkovi demissi. 24. října Clam-Martinic, Dr. Rieger a Dr. Pražák ve Vídni slyšeli znění reskriptu, pro který se panovník rozhodl, a současně se dozvěděli, že i v článcích fundamentálních musí býti učiněny, — Schäffle nepovídá v čem, — věcné opravy. Čechové po prohlášení tom považovali jednání za rozbité.

[1] Schäffle v II. 44 praví, že dne 19. října byli přijati v audienci Andrassy a Beust. Místo Beusta má státi Hohenwart, jak z celé souvislosti jest patrno a jak vyplývá i z II. 237.

Hohenwart byl ještě na váhách, nemá-li přece snad kontrasignovati císařský reskript. Schäffle přesvědčil ho o nemožnosti tohoto jednání, a tak 30. října na podanou demissi byl kabinet Hohenwartův ve většině své panovníkem propuštěn, a reskript sněmu českému, v týž den vydaný, byl již kontrasignován ministrem Holzgethanem.

Schäffle odstoupil z rakouské politiky a odstoupením tím vzdal se i ostatní veřejné činnosti v Rakousku. Ve Vídni pálila jej půda pod nohama. V květnu r. 1872 opouštěl Rakousko a vrátil se do své domoviny, Švábska, kde se konečně usadil v Štuttgartě. Od té doby neúčastnil se přímo v politických akcích rakouské monarchie, ale rád stopoval, co se v ní dálo. Nebyl to jen všelidský zájem, vyskytující se u všech lidí, pro to, v čem jednou žili a pracovali. U Schäffleho byl to zájem větší: on čekal, a částečně se dočekal, zadostiučinění pro své plány a opravy, které chtěl provésti, ale které uskutečniti bylo mu zabráněno. A zadostiučinění pro sebe a potvrzení správnosti své politické prozíravosti viděl Schäffle ve vídeňském krachu, při Taafově a Badeniho volební opravě a konečně i r. 1897 při obstrukci, kterou ve Vídni viděl zuřit, když Vídeň naposledy navštívil.

Schäffle theoreticky, svými spisy, na politiku Rakouska působil i po roce 1871. Sám podává nám dva důkazy toho ve svých pamětech. R. 1883 maďarský politik Albert hrabě Apponyi přiznal se, že Schäffleův spis »Die Inkorporation des Hypothekarkredites« měl na něho i jeho stoupence vliv, r. 1883 vůdce liberálního velkostatku baron Chlumecký projevil svůj souhlas s názory Schäffleovými v knize: »Der korporative Hilfskassenzwang«. Osobních styků vřelejších z Rakouska neudržel si Schäffle mnoho. Panovníka vážil si vždy pro jeho lidské vlastnosti, ale od audience na rozloučenou r. 1871 nikdy se s ním již nespatřil. Z veliké vyrovnávací akce r. 1871 zůstali mu věrnými a drahými přátely Clam Martinic a Hohenwart. Sešel se s nimi po r. 1871 ne jednou a byl s nimi v živé korrespondenci. Vzpomínky na tu dobu, kdy tolik všichni doufali a tolik byli zklamáni, živily jejich přátelství, které rozvázati dovedla jen smrt.

Služební poměr severočeských horníků.

Napsal F. S. (Dokončení.)

Bouře hornické v posledních dnech července t. r. upoutaly zase jednou na chvíli pozornost širší veřejnosti k hnědouhelné pánvi severočeské a jejímu dělnictvu. Bouře přešly a s nimi usnul i zájem. Je to tak vždy: o hornictvu zdejším mluví se a píše jen, když již stojí proti bodákům, v době klidu zbraní neslyšíte mimo ojedinělé hlasy ani slova o něm, ač právě severočeské poměry dělnické jsou velice vděčným objektem studijním jak v ohledu hospodářském tak i národním. A mluví-li se či píše o poměrech těch, bývá v tom více dobré vůle než znalosti předmětu, více nadšení než střízlivého uvažování. Tak bylo i při posledním sporu dělnictva se zaměstnavateli při zavedení nového služebního řádu hornického. »Nový služební řád by byl pravým otroctvím pro dělnictvo« a podobné výkřiky plnily všecka pojednání, ale nikde nebylo klidné úvahy o řádu tom ani rozboru jednotlivých ustanovení, které jedině může tu býti rozhodným. A přece předmět sám láká.

O urovnání poměru služebního mezi horníkem s jedné a majitelem hor s druhé strany stará se již všeob. horní zákon ze 23. května 1854 v desátém oddílu svém, jehož ustanovení dosud tvoří platnou kostru všech služebních řádů. V § 200 ustanovuje imperativně, že při každém závodě horním m u s í býti sdělán služební řád upravující poměry personálu dozorčího i pracovního, jehož potvrzení přísluší hornímu úřadu. V § tom jakož i následujících (§ 200—209) vydána jsou ustanovení platící pro služební poměry hornické vůbec, které tudíž jednotlivé řády služební měniti nesmějí.

Každý služební řád musí obsahovati ustanovení

a) o různých třídách dělníků a dozorců a jejich povinnostech služebních jakož i o místně rozdílných ustanoveních o užívání žen

a dětí v hornictví s ohledem na fysické síly a zákonnou povinnost školní dětí;

b) o poměru mezi dělníky a dozorci;

c) o době a trvání práce;

d) o chování se ve službě i mimo službu;

e) o obvyklých poměrech výplatních;

f) o platech v případě nemoci nebo poranění;

g) o trestech a pokutách při překročení služebního řádu;

h) o případech, ve kterých služební poměr okamžitě může býti rozvázán (§ 200 *a*)—*h*);

i) o udělování záloh na mzdu (§ 206 posl. odst.)

Mimo předpisy o uvedených poměrech může služební řád obsahovati různé jiné předpisy, jichž právě dle místních poměrů je třeba. Ustanovení ta mohou se vztahovati na všeliké předměty; v tom ohledu není obmezení jiného než jak samozřejmo — že ustanovení ta nesmějí býti contra legem.

Služební řád nabývá platnosti však teprve potvrzením od horního úřadu revírního. V tom ohledu panuje též nesprávný názor, jakoby revírní úřad horní mohl měniti ustanovení služebních řádů dle svého uznání. Úkol horního úřadu je jen zkoumati, neodporuje-li nový služební řád předpisům buď zákona horního nebo jiného platného zákona. Náhled ten vysloven přímo nálezem správního soudu z 6. dubna 1893 č. 1116 př. č. 7180, kde se praví, že nesmí z práva potvrzovacího odvozováno býti též právo samostatně sdělávati ustanovení služebních řádů, které mají za předmět úpravu poměru služebního, a které přísluší disposičnímu právu stran.

V principu přísluší každému hornímu závodu stanoviti zvláštní služební řád, ale již vykonávací nařízení k zákonu hornímu vydané dne 25. září 1854, ceníc výhody jednotnější úpravy služebního poměru aspoň pro závody, jichž místní poměry jsou v celku stejné nebo podobné, uložilo v § 102 horním úřadům, aby o to dbaly, by alespoň v témže horním revíru vydány byly jednotné služební řády. A v těch případech, kde podobné sjednocení není možno, nařizuje horním úředníkům, aby alespoň o to dbali, by alespoň nějaké sjednocení majitelů závodů se uskutečnilo a »při tom pamětlivi byli, že musí brán býti ohled jak na zájmy majitelů hor, tak i dělníků, že nesmí býti připuštěno nemírné přetížení jich sil, nedostatečný poměr mzdový, malá péče o nemocné a raněné, přehnaná přísnost trestů a to nejen z ohledů humanních,

ale i proto, že dává mnohdy podnět k demoralisaci a škodí všeobecnému prospěchu hornictví«.

Zákonem z 14. srpna 1896 č. 156 ř. z. uloženo bylo nově zřízeným hornickým společenstvům v § 7. *d*) sestavení jednotného řádu služebního pro závody ke společenstvu patřící »po slyšení skupiny druhé (dělnické) a s výhradou předepsaného schválení úředního.«[1] Ve stanovách »Společenstva hnědouhelných dolů pro okresy revírních horních úřadů Chomutov-Most-Teplice«, zřízeného z rozkazu horního hejtmanství v Praze ze dne 31. prosince 1896 č. 6028 převzato ustanovení toto doslovně do § 29 *d*).[2] A na základě tohoto ustanovení vznikl též nový »Služební řád horních úřadů společenstva hnědouhelných dolů pro okresy revírních horních úřadů Chomutov-Most-Teplice.[3] Dosud platil jednotný služební řád jen v jednom z uvedených revírů v revíru Most-Duchcov-Horní Litvínov. Uváděti přednosti jednotného služebního řádu zajisté netřeba, jsouť obdobné přednosti jednotné kodifikace proti zákonodárství partikulárnímu. A hlavně dělník lehčeji se orientuje.

Má-li se jedním slovem charakterisovati poměr nového služebního řádu k dosavadnímu platícímu v horním revíru Mosteckém, musíme přiznati, že je to krok k lepšímu. Ne, že by zplna vyhovoval, ale celkový jeho duch je jiný než předešlého. Již maličkost na pohled: v novém služebním řádu všude zaměstnavatel označen je jako »Werksbesitzer« proti dosavadnímu »Dienstherr«. I tam, kde přímo otiskuje se text zákona horního. Všude uvedena jsou práva horníkova na prvním místě. A zajímavý je § 42 *a*) odpovídající slovně § 205 h. z.: Kdežto horní zákon uznává při dělníku možnost okamžitého vystoupení z práce jen »wegen er-

---

[1] *d*) Die Ausftellung einheitlicher Dienstordnungen für die zur Genossenschaft gehörigen Werke nach Einvernehmung (v českém textu »ve srozumění«) der anderen Gruppe und vorbehaltlich der vorgeschriebenen bergbehördlichen Genehmigung. Neshoda českého textu s německým je tu patrna. »Nach Einvernehmung« nelze rovnati s »mit« nebo »in Einvernehmen«. Ale při projednávání předložen návrh jen výboru II. skupiny a ne skupině celé, jak nesporně státi se mělo.

[2] V českém textu přeloženo »bergbehördliche Genehmigung« nesprávně na »schválení horním hejtmanstvím«, ač schválení přísluší revírnímu úřadu hornímu.

[3] Německý nadpis zní: »Dienstordnung bei den Bergbauen der Braunkohlen-Bergbau-Genossenschaft für die Revierbergamtsbezirke Komotau-Brüx-Teplitz«. Uvádím na důkaz stkvělosti českého překladu.

littener Misshandlung durch einen Vorgesetzten«, praví § 42 *a*) sl. ř. wegen erlittener Misshandlung *oder* herabwürdigenden Behandlung..« A čtěme jen odst. 1. § 16 nov. sl. ř.: »Dělnictvo jest povinno představeným vždy patřičnou úctu prokazovati a jich poslušno býti« — a vedle toho korrespondující § 18 st. sl. ř.: Dělníci mají ku svým představeným povždy patřičnou úctu jeviti, stížnosti a žádosti způsobně přednášeti, naprosto upřímni, poctivi, pravdy milovni, snášelivi, družni a střízlivi býti, vůbec spořádané živobytí vésti«. — Snad zdáti se budou podobné věci maličkostí, ale vskutku jsou velikým pokrokem v názoru o dělníku.

Nový služební řád má 54 paragrafů a dělí se v osm oddílů:

I. Všeobecná ustanovení § 1.—4.;
II. Roztřídění zřízenců závodních § 5.;
III. Přijímání zřízenců § 6.–9.;
IV. Povinnosti služební: 1. dozorci, § 10.—15.,
2. dělnictvo, § 16.—27.;
V. Doba směny a práce § 28.—32.;
VI. Mzda § 33.–39.;
VII. Vystoupení a propuštění ze služby a práce § 40.–48.;
VIII. Tresty disciplinární § 49.—54.

V oddílu I. není co zvláštního. Ustanovení § 3., jímž provádění (Handhabung) služebního řádu přenecháno majiteli dolů resp. závodnímu, nemá toho hrozného významu, jaký mu na př. v Naší Době XII. č. 1. podkládán byl. Jeť paralysován § 4., dle něhož stížnost proti provádění služ. řádu přísluší rozhodčímu soudu společenstva anebo právní cestě. Rozhodčí soud společenstva hnědouhelných dolů skládá se z předsedy jmenovaného horním hejtmanstvím a čtyř členů, kteří jsou zároveň členy představenstva společenstva a již po dvou náleží jednak skupině dělnictva jednak skupině zaměstnavatelů (§ 94. nn., § 39. stanov společenstva). Také dělnictvo samo nemělo námitek proti tomu ustanovení.

Rozdělení dělnictva, jak je oddíl II. uvádí, je toto: K dělnictvu patří

1. barvíři, tesaři, nakládači,
2. ostatní dělníci v jámě,
3. nádenníci,
4. mladiství dělníci (jugendliche Arbeiter),
5. dělnice bez rozdílu stáří.

Všecky tyto kategorie děliti dlužno na dělníky trvale zaměstnané a přechodně zaměstnané (ständige—nichtständige). Tito jsou přijímáni na určitou, dočasnou, předem vyměřenou dobu k pracím, které jsou v nepřímém spojení se závodem. Rozdíl tento je velice důležitý, poněvadž dle něho řídí se doba výpovědi z práce. Pro stálé dělnictvo je předepsána totiž doba 14 dnů k zrušení poměru služebního, kdežto druhá kategorie dělníků je vypověditelna po uplynutí oné doby, na niž byla přijata (§ 40. sl. ř.). Starý služební řád rozdílu toho neznal. Ovšem dělnictvo má tu ochranu proti přehmatům ve dvou slovech »předem vyměřitelna (bemessbar je v něm. textu) doba« a »nepřímé spojení se závodem.«

Přijímání dělnictva má na starosti závodní. Co se věku mladistvých dělníků a žen týče, přejímá služ. řád v § 8. ustanovení § 1. a 2. zákona z 21. června 1884 č. 115 ř. z., který žádá dokonaný 14. rok a výminečně se svolením horního úřadu dopouští lehké zaměstnání dětí mezi 12.—14. rokem. Zároveň pak ustanovuje, že jinoši do 16. a dívky do 18. roku smějí býti zaměstnáni jen způsobem, který není na újmu jich tělesnému vývoji, a připouští zaměstnání žen jen na povrchu a ne pod zemí. Nové a od dělnictva odmítané je ustanovení § 7., jež zní: »Správce je oprávněn každého nově přijatého dělníka, který dosud v žádném hnědouhelném dolu nepracoval, jakož i nově přijatého dozorce podrobiti zkušební době (zatímné přijetí) až do 4 neděl, v kteréžto době se tito v pádu neschopnosti okamžitému propuštění podrobiti musí«. Ustanovení toto, které možno různě pojímati i jako ochranu kmenového dělnictva proti přívalu nehornických pracovníků, které v době rozkvětu zdejšího hornictví často se opakovaly a plnily doly každým, kdo se hlásil. Dělníci, jak již řečeno, odmítají ustanovení to naprosto. Myslím, že ustanovení to chtělo zavésti jakousi dobu učení, ale nevyjádřilo věc jasně a správně. Vůbec otázka učení u hornictví potřebuje již se stanoviska bezpečnostní policie nějakého upravení, poněvadž dělník bez přípravy a bez dohledu k práci horní vzatý snadno může způsobiti vážné neštěstí. Proto dle mého názoru není správné ustanovení toto prostě odmítati, aniž by se postavilo jiné řešení otázky té. Že nemělo toho ostrého rázu, jaký se mu připisoval, svědčí slova »v žádném hnědouhelném dolu«.

Oddíl, jednající o povinnostech služebních, zavdal podnět k zásadnímu a důležitému rozdílu mínění. A bylo to hlavně ustanovení § 18., který zní: »Dělnictvo jest povinno, každou při-

kázanou práci provésti, i tu, pro kterou nebylo bezprostředně přijato. V případě zjevného nebezpečí života, zdraví a majetku jest každý povinen v každé době každou přikázanou práci beze všeho zpěčování provésti«. Dělnictvo žádá, by každý dělník povinen byl jen jeden den v týdnu bez svého svolení jinou práci než, pro kterou byl přijat, konati, a to za svoji obvyklou mzdu. Požadavek ten je až na ten jeden den přijatelný a spravedlivý, zvláště v druhé části své, jen že předpokládá právě stanovení minimální mzdy, o niž se vede tak prudký boj, a který teprve bude akutním. Za to druhý požadavek dělnictva, který praví: »V případě katastrofy, zjevného nebezpečí pro život a zdraví, je každý povinen v každý čas každou předepsanou práci konati. Nemusí však to činiti, jestli cítí, že je nemocen nebo prací seslaben, což ovšem musí svému představenému hlásiti. Nikdo nemá práva takového dělníka k práci nutiti«. Požadavek takto formulovaný je prostě pro toho, kdo zná poměry hornické, indiskutabl! Rovněž tak požadavky »trvá-li katastrofa, nebezpečí pro život neb zdraví déle než dva dny a má býti dělnictvo použito ke každé práci, musí toto býti s tím srozuměno« anebo »je-li dělník nemocen nebo nechce-li býti v dotyčné práci, nesmí mu nikdo brániti, aby od díla odešel«. Požadavky takové, které částí dělnictva podány byly společenstvu hornickému, vylučují vážnou debatu. Jet přece první povinností každého návrhu, aby měl ráz uskutečnitelnosti, proveditelnosti — jen takovými požadavky může dělnictvo míti naději na úspěch.

A ještě jedno ustanovení bylo důrazně v odpor bráno. § 24. ustanovuje, že dělník povinen je za »zaviněné poškození« dáti povinnou náhradu. Dělnictvo žádalo změnu v ten smysl, že náhradu nutno dáti za »úmyslně způsobenou škodu«. Při střízlivém úsudku nutno uznati, že třeba ustanovení toto nebylo v starém služebním řádě, přece bylo dáno samo sebou již dle obecného zákona občanského, a že jistě aspoň v greelních případech nikde praktikováno nebylo. A při majetkových poměrech hornictva by i úmysl prováděcí jistě byl ztroskotal. Ovšem, mezi hornictvem rozšířen byl nesprávný názor, že možno náhradu za škodu takovou prostě jako pokutu ze mzdy sraziti — což jistě je úplně mylný názor. A hned následující § zaručuje horníkům náhradu za nástroje a jiné potřeby, které dělníkem pro nehody (náhlé sessutí díla a pod.) opuštěny býti musily a zničeny byly.

Stížnosti dělníků jednotlivých třeba v první instanci vésti u závodního, a to jednotlivě. Týká-li se záležitost dělnictva jako

celku nebo větší jeho části, je tu k vedení stížnosti místní výbor dělnický, skládající se alespoň ze 3 členů dělnictvem dle počtu jeho volených. Instituce ta uvedena v život zákonem o společenstvech hornických a je jistě výborná i prospěšná.

Dobu pracovní nový služební řád přímo nestanoví, nýbrž odkazuje na zákon (27. června 1901 č. 81. ř. z.), který, jak známo, zavedl devítihodinnou pracovní dobu inclusive vjezd i výjezd. Přes čas dovoleno je pracovati jen v případech vážných a s výslovným povolením horního úřadu. Ustanovení toto jakož i upravení nedělního klidu převzal služební řád slovně z novelly z r. 1884. Nové je ustanovení o »svátečních směnách«. Za směny, v nichž pro různé překážky technické nebo obchodní nebylo možno pracovati, nemá dělník práva žádati náhradu, ale — a to je nové — byly-li v osmi po sobě jdoucích dnech zařaděny více než tři »sváteční směny«, může dělník bez výpovědi práci opustiti. Právo to přísluší dělníku ještě během osmi dní po třetí sváteční směně. Mzda určuje se buď dle počtu směn (Schichtenlohn) nebo dle vykonané práce (mzda za úkol = Gedinge). V starém služ. řádě vyslovena za pravidlo mzda za úkol — v novém řádě ustanovení toho není. Mzda jednou stanovená platí pro celou dobu výplatní a nemůže během její býti změněna. Změna dělníku ohlášená má platnost teprve v následující periodě výplatní a dělník, který s novou mzdou není spokojen a práci vypoví, má po celou dobu výpovědní (tedy 14 dní) právo požadovati dosavadní mzdu.

Výplata mzdy musí býti nejméně jednou měsíčně (skutečně však je na mnohých závodech týdně) a v případě, že periody výplatní jsou delší než 8 dní, musí v určitých dnech vypláceti se dělníkům k jich žádosti záloha. V případě zrušení poměru služebního musí s dělníkem súčtováno býti v první následující všední den. Mzda vyplácí se hotově a může odečteno býti mimo příspěvky do pokladny bratrské a pokuty jen za dodané palivo, potřebné náčiní a materiál, za opravu náčiní, za potraviny po příp. stravu, vyjímaje lihové nápoje. Za byt a užívání pozemku smí díti se srážka jen na základě úmluvy s dělníkem, ale ve všech těch případech musí býti vyloučen živnostenský zisk a dělnictvo nesmí býti nuceno k odebírání svých potřeb v určitých obchodech.

Výplata nesmí se díti v místnostech hostinských nebo výčepních. Každý dělník obdrží lístek, na němž mzda i srážky jsou súčtovány, a počet směn. Přední dělník každé skupiny (obyč. osmičlenné) má na lístku detailní súčtování jednotlivých prací

vykonaných. Námitky proti správnosti podávají se do 3 dnů po dni výplaty.

Vystoupení z práce děje se 14denní výpovědí některou ze stran smluvních. Výjimku činí jen, jak výše uvedeno, dělnictvo na čas sjednané.

Zrušeno bylo ustanovení starého služ. řádu, že majitel dolů není lhůtou výpovědní vázán, když »nepředvídané živelní události dolování náhle přerušily, aniž by se očekávati dalo, že během 14 dnů opět vyráběti se počne«, a že může v tomto případě »přiměřený počet dělníků« kratší výpovědí propustiti. Ovšem, zadní dvířka tu ponechána — »sváteční směny!«

Bez výpovědi může odejíti dělník pro tělesné týrání nebo snižující nakládání s ním se strany představeného, pro nevyplacení mzdy v určený čas anebo pro nedostatečné zaměstnání.

Propuštěn může býti dělník bez výpovědi z mnoha důvodů. Mimo důvody uvedené v § 202. a 203. h. zák. tvoří důvod k okamžitému propuštění nabádání soudruhů »k neposlušnosti, vzpouře anebo nezákonným skutkům proti majiteli závodu nebo jeho zřízencům (§ 43. *f*),[1] krádež nebo podvod na závodě, i když soudně nebyl stíhán, falešné udání při přijetí do práce, jímž poškozeny mohou býti ústavy zákonem k prospěchu dělnictva zřízené (bratrské pokladny), třídenní neomluvená nepřítomnost v práci, pokus nebo dokonané uplacení (pro obě strany), nedbání bezpečnostních předpisů a trojí přestoupení služ. řádu. Dělnictvo právem vystupuje proti odstavci *f*), který jsem slovně uvedl. Jeť jím míněno totéž, co ustanovoval v poznámce otištěný § starého služ. řádu —. jen že nyní nevysloveno to tak »upřímně«. Je to překonané dnes hledisko a závod žádný nepotřebuje tak drakonického prostředku. Rovněž žádá dělnictvo odstranění posledního ustanovení, že trojí přestoupení řádu služebního je důvodem k okamžitému propuštění. Svádíť ustanovení to zcela zjevně k zneužívání.

Vystoupení z práce nesmí býti bráněno pro pohledávky, které má závod nebo kdo jiný za dělníkem, a byl-li dělník z nepřípustného důvodu z práce propuštěn, přísluší mu za dobu výpovědní po příp. její zbytek náhrada. Dělník, který samovolně bez

[1] V starém služ. řádě zněl korrespondující § 28. g) »při popuzování soudruhů k vzpouře proti představeným, pak při násilných neb vůbec donucovacích pokusech, aby se větší mzda, jiné úkoly a podobné přípovědi vymohly«.

výpovědi práci opustil, může býti k práci »přidržen« nebo od něho náhrada požadována. Ustanovení toto, přeje si též dělnictvo, aby bylo zrušeno a náhrada požadována jen v případě svévolného poškození majetku dolu. Na přestoupení řádu služebního jsou stanoveny tresty, a to domluva, pokuta peněžitá, degradace v hodnosti pracovní a propuštění. Pokuty peněžní stanoveny mezi 20 h a 4 K, kdežto dle starého řádu 50 h až 6 K. Kumulace trestů je zakázána.

Služební řád končí § 54. »Pro výklad předchozího služebního řádu je úředně schválené znění v německé řeči(!) směrodatným«. To je novinka, která není ani v starém služebním řádě ani v stanovách společenstva. Pro dělnictvo převahou české rozhodným je německý text! Dělnictvo odporuje přirozeně tomuto ustanovení a žádá rovnoprávnou platnost obou znění. Není potřeba uváděti důvody pro — zajímavo jen, že český text je ubohý, nejasný, místy přímo nesprávný a ten se dá do ruky dělníku, aby se jím řídil a v případě sporu vezme se k rozhodování německý text.

Končím. Bylo by nesprávno pokládati úpravu služebních poměrů hornictva severočeského tak, jak ji provedl nový služební řád, za definitivní a oprávněným požadavkům dělnictva i moderního hlediska na poměr služební vyhovující luštění. Mnohé potřebuje ještě opravy, jak i z předešlých řádků patrno, ale nebylo by správné, zapírati na druhé straně, že nová úprava není horší staré, ale naopak musí býti uznána za krok ku předu, za třeba jen částečné vyjití vstříc zlepšení poměrů mezi horníkem a jeho zaměstnavatelem.

Literát–zápasník a propagátor.

(Tomáš Jež. Miłkowski.)
Napsal V. Dresler.) (Pokračování.)

Ale Ismajlův oddíl ještě před uzávěrkou jeho válečných plánů opustil a spěchal na půdu rumunskou, jež se tehdy znova začínala chvět revolučními hesly emancipačními i společensky národnostními. Táhl jej sem opravdový ideový zájem, dlouhá serie osobních přátelství a touha propagovat i realisovat své západnické pokrokářské názory. Ale nálada v zemi za jeho posledního pobytu se poněkud změnila, revoluční vítr značně seslábl a půda nebyla pro odbojnou ideu dost starostlivě nakypřena i zmrvena. Rumunští patrioti přiznali si zatím neplodnost své staré politické taktiky a nastoupili jinou. Cítili sice z východní války vůni příznivého okamžiku, kdy se lze utlačovanému národu vzepřít, ozbrojit se a pokusit o výhru, ale nechtěli už slepě přísahat na neomylnost methody, dané jim před několika lety »Ústředním Komitétem« londýnským. Domnívali se lépe znát barvu i náladu domácích poměrů, než vzdálení političtí theoretikové v Londýně a svůj programní plán rozhodli se vší šířkou základny opřít o současný vývoj veřejných událostí, tedy o denní praxi, ne o napřed skonstruovaná hesla. Byli připraveni na to, že se vzepřít vojensky musí, a také zbrojili, ale ostří svých pušek nenamířili do centra tureckého, nýbrž svou válečnou hotovost sorganisovali s výslovným sultánovým svolením. Hájili svobodu i nezávislost vlasti, ale nikoli proti sultánovi, nýbrž vedle něho, v dorozumění s ním. Svůdnost situace vyrostla ještě, když jeviště války z pořící Dunajského se přeneslo hlouběji do vnitrozemí a jistý zemský terrain byl tak nejen odzbrojen, ale i administrativně znivelován. Miłkowski vší vahou svých důvodů naléhal na to, aby této náhodné přízně poměrů bylo plně užito k rozšíření i utvrzení rumunských držav, ale Rumuni si už radit nedali. Brzo na to byla Rumunie Rakou-

skem obsazena a Miłkowski přinucen utéci do Srbska. A když se toto začalo lekat možnosti konfliktu s Rakouskem, úzkostlivě se vyhýbajíc kde jakému disharmonujícímu tónu, vypovědělo po dvou měsících i ono Miłkowskému pohostinství. Tak byl Zikmund znova bez vlasti a bez vnější opory.

Sběh okolností rozkřesal však skoro současně boje krimské a Miłkowski bez zdlouhavých reflexí přestoupil bulharské hranice, odhodlán projít zemí a jako passivní pozorovatel stopovat vývin války. Bulharské prostředí bylo však tenkráte neobyčejně žhavé a vítr v něm nadmíru nebezpečný. Miłkowski brzo vyčenichal místní situaci a nemaje silného vojenského průvodu, namaskoval se za potulného žebráka i zachránil si při takhle improvisovaném vnějšku aspoň poměrnou volnost pohybů na všecky strany. Vojenských hlídek se bát nemusil, loupežného přepadnutí ještě méně a na psy měl kovanou hůl. Od možného úředního zadržení jej chránil turecký pas, jenž mimo osobní bezpečnost mu zajistil i pohostinství a denní výživu, kamkoli v hranicích turecké državy přišel. V málo čestné, ale za to bezpečné funkci žebráka potuloval se tak dlouho, dokud na svých nedobrovolných výletech nenarazil na anglickou stráž. Odhodiv své žebrácké zakuklení, vstoupil do dobrovolnické čety v spojených vojskách, proputoval s ní celou plochu Balkánu a dostal se zas až do Cařihradu. Tady se, lačně po dalších turistických poznatcích a aby se také existenčně udržel, dal engažovat jako agent obchod.-průmysl. společnosti řecko-francouzské a byl poslán do přilehlých území, aby je prozkoumal co do vydatnosti i síly produktivní. Skončiv své poslání, vystoupil ze služeb společnosti a odebral se se značnými úsporami peněžními do Cařihradu. Aby nemusil ubírat z hotovosti, s níž nemohl napřed vědět, jak dlouho do budoucna bude přinucen vystačit, na běžné výdaje cestovní vydělával kuchařstvím, vedením obchodních knih a jinými drobnými zaměstnáními výpomocnými. V Cařihradě vyčkal skončení krymské války a uzavření pařížského míru roku 1856.

Tento delší pobyt v tureckém veleměstě vynesl Miłkowskému mnoho osobních nepříjemností, ale dal mu za to jaksi první vyslovenější popud k žurnalistické činnosti, pro niž se dosud jen neuvědoměle připravoval sbíráním životních dat a zkušeností cestopisných, národnostních i společenských. Co ob čas literárního posílal do »Polského Demokrata«, vydávaného zas až v Londýně, byly jen kusé trosky a neuspořádané ozvuky okamžikových dojmů

i nálad. Teprve skupina polských literátů, buď trvale nebo návštěvou meškajících tu dobu v Cařihradě, (Henryk Jabloňski, Karel Brzozowski, Roman Zmorski a Berwiński) probudila v něm myšlenku na publicistickou práci. Námět dal si inspirovat Vladimírem Kozłowským, jenž má tedy jaksi nepřímo zásluhu o to, že v Miłkowském probudil se Jež a z turistického dobrodruha že se vyloupl seriosní literát, jeden z polských nejseriosnějších. Stať byla nadepsána »Udział Polaków w sprawie wschodniéj« a nemajíc v sobě nic karikaturního nebo pamfletového, byla nicméně ostrou a bezohlednou kritikou ideí, osob a akcí polských, pokud jakkoli zasáhly do východní současné otázky. Rukopis byl v polské místní kolonii propagován četnými opisy a u jednotlivců, již se v něm viděli ofotografováni, vyvolal sensaci vášnivého odporu. Současně třináct vynikajících a společensky pevně situovaných Poláků vyzvalo autora, ale souboj nebyl uskutečněn ani s jedním. Z řeckých žoldnéřů byli najímáni a kupováni zákeřníci, jimž bylo uloženo nepohodlného politického kritika odstranit nebo alespoň citelně ztrestat. I úřední osoby byly do těchto nedůstojných intrik zapleteny a nemohouce proti autorovu článku vystoupit otevřeně, pracovali pokoutně, aby jej před forem veřejnosti jednou pro vždy seskandalisovali. Pronásledovanému Miłkowskému podařilo se však paralysovat nástrahu po nástraze a všem nečestným úkladům v čas vylomit jedem napuštěné ostří.

Asi v téže době, kdy Miłkowski v Cařihradě zápasil s řadou osobních i maskovaných útoků, obnovil ve Lvově Jan Dobrzański zaniklý Dziennik literacki a při značně vyspělé rutině organisační i při obratné redaktorské agilnosti doveda se vzácnou vnímavostí reagovat na obměňující se náladu dne, brzo kol svého listu soustředil nejpracovitější domácí síly. Do jednoho z prvních čísel zařadil úvodní partii další serie článkové pod záhlavím: »Wyjatki z pamietników włóczezi«, podepsanou písmenkami T. T. J. Byl to pseudonym v Polsku zcela nový a zápisky jím označované už během svého otiskování budily všestrannou pozornost i zájem. Nebyly to široce rozprostřené a učeně prošpikované studie, vyrostlé snad jen z nakupení theoretických vědomostí a podložené údaji statistickými, zeměpisnými, historickými i matematickými, nýbrž prostě jen dojmy, bezprostřední poznatky a referáty o tom, »co bylo viděno i slyšáno«. A těmito dvěma slovy vyjádřil autor plnost svého literárního creda a definoval program pro vši svou budoucí tvorbu. V domácí žurnalistice uhodil

jimi na naprosto nový ton, rozzvučel strunu dosud němou a odkryl ložisko ještě nevyzkoušené. Polské revue, týdenníky a feuilletony denních listů přinášely ob čas cestopisnou causerii nebo informaci o vzdálených zajímavějších prostředích společenských i přírodních, ale o bezprostřední methodě pozorovací, o názorovém subjektivismu a intensivním zažití nebylo v nich ani stopy. Buď to byly passivní citáty, vykradené ze zahraničních současných cestopisů anebo laciné kompilace, skombinované na základě zjištěných statistických fakt. Živel dojmový a náladový ve spojení s bezprostředně pozorovatelským i analytickým, tedy právě ústřední jádro moderní cestopisné produkce, jim scházel v obou případech. Proto cestopisné zápisky Miłkowského, jenž se pseudonymem T. T. J. maskoval, vyvolaly u polské žurnalistiky značný rozruch i sympatii. Měly právě, co dosavadním domácím pracím toho genru se nedostávalo, a byly bohatě zásobeny prvky, jim nadobro cizími. Autor do detailu znal kraje, o nichž psal, z vlastního názoru pronikl do jejich poměrů, jako legionista, agent i kupec měl příležitost navázat intimní styk s všemi projevy tamějšího politického, kulturního i společenského života a častým opakováním svých turistických tur, z téhož východiska k stejnému ústí projektovaných, mohl studovat nejen vnějšek, ale i vnitřní obsah, smysl a vůni příslušného prostředí. A Miłkowski měl pozorovatelský smysl přilnavě roznícený a dar analysy bohatě pronikavé, což dokázal už svou první otištěnou prací. Předmětem pozorování autorových byly stejně národnostní i kmenové konflikty, výkvět obchodní, průmyslový i zemědělský, otázka školská, ženská i církevní, literatura, umění, divadlo, žurnalistika a státní zřízení jako lidová povaha, dějinný karakter, tradiční zvyky, sklony i schopnosti. V prvních kapitolách svého cestopisu dle těchto životních projevů probral Dobrudžu, v dalších Bulharsko a na konec Cařihrad.

Druhou serii cestopisných dojmů uveřejňoval Miłkowski v Gazetě Warszawské během let 1857 a 1858. V těchto časově motivovaných a zajímavě stylisovaných korrespondencích postupně odhalil roušku z intimního života balkánských Řeků, Turků i Bulharů, pro několik drobnějších námětů sáhnuv až do sféry maloasijské. Jak lačně a vděčně tyto kaleidoskopické obrazy byly tehda polskou čtenářskou obcí akcentovány, o tom průhledně svědčí fakt, že redakce Gazety dobrovolně nabídla autorovi tři sta franků novoroční remunerace a osmdesátiprocentní zvýšení ho-

noráře. Při tehdejším poměrně slabém i dost primitivním stadiu polské žurnalistiky a při známém kulturním zlhostejnění lidových tříd polských i ruských, jimž tištěná věta tenkráte byla skoro ještě španělskou vesnicí, byl to případ opravdu výjimečný a potvrzuje nám jen vnitřní hodnotu korrespondencí.

Na sklonku roku 1857 napsal a vytiskl Miłkowski i svůj první román s nadpisem Vasyl Holub, jejž roku příštího následovala Handzia Zahornicka, Szandor Kowacz a Historya o pra... pra... vnuku i pra... pra... dziadku Tyto belletristické skladby byly podepsány už plným pseudonymem: T. T. Jež, jejž Miłkowski ponechal pak pro svou všecku příští činnost literární.

Své první románové prósy Jež psal na cestách, nemaje stálého sídla. Za rok 1858 vystřídal tři větší stanice: Cařihrad, Paříž i Londýn, na každé pobyl krátký čas, jenž mu stačil, aby se mohl soustředit na určité thema a v novellistické formě je vrhnout na papír. V Londýně jej zvolili do »Centralisace«, ale nespřízniv se s jejími předáky v základních bodech programního postupu, vzdal se své čestné funkce a věnoval většinu svého zájmu i času tvorbě žurnalistické, propagandu spolkovou zatím omeziv na minimum. Na svých častých vyjížďkách do Haliče seznámil se brzo na to se svou příští ženou, s níž sňatek uskutečnil po časové distanci dvou let, za okolností dost romantických. V tomto dvouletém intervalu pokoušel se o rozmanité projekty, jejichž utopism a ilusornost byly v něm vyváženy osobní agilností i živou pohyblivostí temperamentu. Přes to, že každý z těchto projevů skončil trapným fiaskem a ještě daleko do budoucnosti spisovatelovy vlačel za sebou těžké stíny, byl Miłkowski nevyčerpatelný v kombinaci nových. Svoboden, na všecky strany nezávazný a jen sobě odpovědný, nemusil počítat s možnými existenčními trhlinami a lekat se životní katastrofy, ale oženiv se a přijav závazek péče o rodinu viděl se poněkud omezován v projektaci svých dobrodružných plánů, ač se jich ani teď zcela neodřekl. Několik roků bydlil s rodinou v Bělehradě, studuje tu theorii východně slovanských dějin i ethnografie, v praktické složce mu už z dřívějška známých, pak své sídlo přenesl na evropský Západ, zažil nejednu finanční katastrofu, odjel na konec do Ženevy a tam dosud žije, podnikaje velice časté výlety snad do vší kulturní Evropy.

Jak jsme stadium za stadiem mohli stopovat, vidíme, že historie a vývoj Ježova života vykazuje neobyčejně pestrou barvitost,

dobrodružnost i odvážnost. Dokumentuje to jednak značně vznícenou fantasii autorovu, jednak abnormálně pohyblivou letoru. Miłkowski má rozohněný smysl pro šířku, barvu i obrysovou tvrdost života, miluje daleké obzory, od mládí živil v sobě povahovou zálibu pro volnost perspektiv a z všech měšťáckých copů nejvášnivěji znenáviděl tak zvanou usedlost. Vlnitý vývoj, stálý vzestup a niterné obohacování novými poznatky, dojmy i životními pohledy převážilo u něho vrozenou lidskou touhu po klidu, pohodlí a rovnováze. Neustále měl potřebu se rozptylovat, s předmětu rozbíhat se na předmět, kde kterou vážnější světovou nebo životní situaci s nejrozmanitějších hledisk odpozorovat a nikdy neutkvět na jednostranném předsudku. Život nestudoval z theorie, nýbrž prakticky, z každodenních projevů a v příčinném sepjetí Odtud zásobil si pamět nadprůměrným bohatstvím zkušeností i bezprostředních poznatků, rozumovou složku své niterné činnosti vybrousil ustavičným kombinováním, stránku citovou v sobě zjemnil na vzácnou nuancovanost a na život se naučil dívat střízlivě sice i šedě, ale zdravě i pronikavě. Nic ho dnes v světě z denního života nepřekvapí, pro všecko má v něm své určité, individuelní měřítko a snad není situace, do níž by ho sběh poměrů nebyl aspoň jednou vehnal. Během své dobrodružné životní kariéry, upomínající na vnější osudy ruského modernisty Gorkiho v jeho bosáctví, osvojil si hlubokou znalost lidské povahy, pronikl všecky útvary všedního života, seznámil se s mnoha přírodními i sociálními prostředími a z těch všech prvků utvořil si široký rozhled, o němž nerozhodovala literární erudice, nýbrž praktická zkušenost. Tak rozumově i citově vyzbrojen, jest dnes Jež typem literáta, v jehož díle najdete skutečný život, jehož prostě stavěné věty kypí a šumí plností i šířkou šťavnaté reality, který si vypracoval pevný pohled na osoby i věci a jenž má dost přiléhavých estetických prostředků, aby nestvořil neslaný odvar sociální současnosti a povahové mátohy místo životných typů. V tom celostí svého literárního díla representuje pravý opak oněch nedopečených koketářů pseudouměleckých, jimž několik přečtených knih, řádka slyšených hesel i spousta neztrávených theorií má nahradit pracnou zkušenost, kteří chtějí psát o životě, kreslit svět i malovat poměr reality k modernímu člověku, z životní abecedy znajíce sotva úvodní písmena a kteří ve své práci chtějí být vážně bráni, kladouce do ní samou papírovost, tuctovou imitaci nebo nejvýš šroubované varianty dávno napsaných životních názorů na místě nového ži-

votního obsahu. Ježa lze nazvat opravdovým historikem současného života a uměleckým tvůrcem, jenž nespokojuje se pouhou kopií reality, její barevnou reprodukcí, ale chce postihnout její vnitřní obsah, karakter, směr i příchuť. Jest autorem, který svou literární tvorbou život množí, na realitu přináší čerstvé pohledy a formuje lidskou kulturu v svém okresu životním.

Tento dobrodružný život, jehož historický rozvrh i vývoj jsme si právě uvědomili, a literární tvorbu, k jejíž analysi přistoupíme, spojuje u Ježa tvrdě sepjatá linie ideová, stejný temperament je určuje a jejich zpovídavá fysiognomie vyznívá v příbuzný akkord. Život a dílo jsou v případě Ježově formovány týmiž spodními příčinami, myšlenkovými náběhy i vzněty citovými, vyrůstají ze společné povahové základny a kol téže ideové osy se kupí. Naskizzovaný život, na němž jsme nejvíce obdivovali příběhovou pestrost, agilnost a bojovnost, jest intimně zarostlý i do veřejných současných událostí všeevropských, — proto jsme jeho nástin tak široce podkreslili — a literární dílo, jež vykazuje velké bohatství námětů, ideí, myšlenek, forem i odstínů tvůrčích, úzce souvisí s rozvojem současné prosy evropské vůbec, polské pak zvláště, proto je od ní nesmíme trhat.

Jež literární činnost zahájil už v pozdním, dospělém věku, duševně vykultivován, povahově hotový a uzrálý, s pevně zkrystalisovanými názory, s vážnou životní průpravou. Proto se do jeho díla nevedralo nic knižního, papírového nebo uměle sestrojeného, všecko jest v něm odpozorováno, žito, a z reálného prostředí reálnou methodou applikováno na románové děje, postavy, situace a scény. Život byl tomuto dílu jediným inspirátorem a ono naopak jest jeho obrazem i měřítkem. Kult činu, energie, mužné vůle a vývojové schopnosti definuje jeho životní karieru stejně jako umělecký výraz jeho myšlenek.

Miłkowski teprve jako vyzkoušený muž činu vstoupil na jeviště literární. Ježovy věty i tvorba belletristická byla pak doplněním a definitivním výrazem dosavadní životní činnosti Miłkowského. Ne bujné sny fantasie ani romanticky zbarvený pláč srdce, ale velká, nádherná idea společenské povinnosti, zhušťující v sobě pojem občanského karakteru v rozsahu stejně římském jako moderním dala mu základnu, na níž vystavěl všecka svá díla. Život a spisovatelské tvoření splývaly u něho vždy v jednu synthesu: v čin a z činu on neresignoval, když jiní se zamykali do reflexivných samot a pochybovali. Byl zápasníkem a propagátorem po-

krokových intencí v současném Polsku, vedle Świętochowského, Prusa i Chmielowského maje největší zásluhu o zdvižení demokratismu, rozumového patriotismu a duševního revolucionismu doma. Tato výchovná, propagační a jaksi agitační složka jeho literární práce vedla jej důsledně k realisaci hesla »umění pro život«, ke kultu obsahu, ne formy. Méně akcentoval Jež ve své belletrii estetické jak než ideové co. Neciseluje a nerozpouští jemnou lučavkou, nýbrž ryje šavlí. Společenský demokratism, citový altruism a vřelé přissátí k životu i realitě vepsaly jej do sympatie mladých generací: poprvé na počátku let osmdesátých, když varšavský positivism a nezávislost vědeckého badání v Polsku dosáhly nejvyššího triumfu, podruhé v posledním pětiletí, když aristokratický pourl'artism, lyrický symbolism i dekadence byly v Polsce vystřídány návratem k psychicky a náladově zjemnělému realismu (Żeromski, Reymont, Sieroszewski, Staff).

V pracích publicistických a uměleckých vystupuje Jež jako rozhodný radikál ve smyslu společenském i politickém. A jako belletristovi nebyla mu cílem pouhá zábava čtenářova, nýbrž účel vyšší i širší: paedagogický užitek i kult společnosti, povznesení národa jako celku k sebepoznání a nalezení pevné opory pro další všestranný rozvoj.

Zkoumajíce bytostní profil Ježův, kostnatou strukturu jeho zavadlé tváře, husté, do vypouklého oblouku zdvižené obočí, jeho plný, bohatý vous a výraz síly energie i mužnosti, jenž mu šlehá z očí, mimoděk si přiznáme, že tahle fysiognomie se ostře odstiňuje od průměrné dnešních básníků i belletristů. Než na ně upomíná spíše na portrety dávných zemanských rytířů domácích, když odpásavše meč, sedali k stylisaci vzpomínek ze svého bohatého života nebo i svých subjektivních názorů o současné situaci Republiky. Ovšem, základní půdorysné linie jeho obličeje dostaly se mu už rodinným dědictvím a země, v níž se zrodil i byl vychován, Podolí, svědek ustavičných zápasů o bytí, napojená krví a propíchaná kostmi svých obránců i ještě četnějších vrahů, ovála ji dechem životní vážnosti, ale nejhlouběji ryl do ní vlastní praktický život autorův, tak rozdílný od obvyklého u lidí pracujících z mlada výhradně pérem. Jež patří do řady několika málo dnešních spisovatelů, kteří svůj mladý i mužný věk neztrávili v idyllickém prostředí rodinném nebo v zátiší uměleckých zájmů a snah, nýbrž žili životem širokým, opravdu činným, nejen diskutujíce o společenské povinnosti, ale sami svou existencí ji poctivě plníce.

Všecko, co jest měkké a voskové v polském temperamentu, prohřálo se u Ježa ohněm boje a vše, co v něm jest dělného i jadrného, se sesílilo i zaostřilo.

Připomenuli jsme si, že život i literární dílo Ježovo jest těsně zapjato do své doby a se současnou společností že co nejúžeji souvisí. Společenská situace v době, kdy Jež jal se psát své románové prósy, jevila se asi v těchto konturách. Uvědomit si je u tohoto precisně společenského a dobového autora, jest podmínkou, chceme-li porozumět významu jeho díla.

V politické příčině zapadla Polska, stržena tam evropským západem, na počátku let padesátých do dusné, tíživé a úředně diktované i chráněné reakce. Volná, pokroková myšlenka byla důsledně udupávána a její apoštolé buď ponenáhlu zmlkali nebo se snížili na její vrahy. Hierarchická usurpace vždy směleji svými stíny zasahovala do všech výraznějších projevů současného života, určovala tón politické taktice, byla hybnou pákou rozvoje spolkového, zabarvovala společenské nazírání a i z vědy učinila si na čas pokornou službu. Znovu přísaháno na dogmata, náboženská víra, nadiktovaná autoritou, překonala logicky kritisující rozum a pro národní, společenskou i kulturní útěchu začalo se v Polsku chodit do hodně daleké minulosti středověké. Ani XVI. století se svými reformačními touhami ani druhá polovice věku XVIII. při svých ideích racionalistických nenaplňovaly vkus těch, kdo rozum odhodili za kořist víře. Sentimentální šovinism a kult odlehlých, setlelých a pro novou dobu naprosto nevlivných věků ze společenského života přenesl se i do současné literatury. Poesie a román pozlatovaly se lesklými barvami mrtvé minulosti i slavné historie rytířské. Pod jejich slabým emočním vlivem současné Polsko labužnicky dřímalo, časem etiketně sklonivši čelo před majestátem balsamovaných domácích dějin, ale pro vývojové posunutí národního života nemajíc ani dost málo smyslu. Přirozeným závěrem tohoto tradičního utkvění na vlasteneckém historismu bylo, že necítěna a neceněna potřeba změn společenských, když politické poměry stejně byly ustydlé a zkornatělé. A belletrie polská, věrně kopírujíc formaci současného života, zřídka si v té době uvědomila, že jsou ještě jiné a snad vážnější, hlubší i vděčnější problémy mimo kult dějin. Ústředním motivačním zdrojem belletrie veršované i prósové byla skoro výhradně láska, laděná do různých tonin a zpívaná nejrozmanitějším hlasovým zbarvením. Papíroví hrdinové i hrdinky se seznamovali, milovali, rozcházeli nebo za-

snubovali a v mezích těchto jednostranných aktů utráceli dny, týdny, roky i dlouhé životy. Zdálo se, že svět práce, širokých zájmů a všelidských povinností kvete i zraje zcela mimo ně. Jediným výrazem lidství byl jim sen, fantasie, vzdušná kombinace a láska. A bylo to láska téměř nepohlavní, smyslově čistá a idealismem úplně prosáklá. Karaktery, jež ji tlumočily a žily, třeba slabé, krotké i passivní, byly do takové ethické výše zvednuty, že neměly nejmenšího demoralisačního vlivu. Díváme-li se však na tento jejich vliv se stanoviska společenského, neujde nám, že domácí belletrie, téměř výhradně je akcentujíc, nepočítala patrně s životní realitou, kde láska má roli sice vážnou a důležitou, ale ne výhradnou nebo titulní. Pojem episody byl tu zaměňován za pojem dějové ústřednosti, sborová passáž za sólo. Tak bylo zaviněno, že tehdejší zábavná literatura polská nedávala obraz společnosti, nýbrž jen milenců i milenek, že rozlehlou sféru práce, trudů i starostí skoro umlčuje a nepřímo za nejsvětější zájem svým postavám podkládajíc lásku, že nabádala čtenáře, velice nestejné v příčině temperamentu i povahy, k praktickému realisování tohoto názoru v nejrozmanitějších nuancích. Teprve sklon reakcionářských let padesátých znova vynesl na povrch lidi, kteří, buď ozdravěvše z chvilkového ochuravění nebo postupně se vyvíjejíce, jali se svému národu obnažovat ukryté lány pro další plodnou činnost. Selská otázka zahájila řadu těchto nově zdůrazněných společenských problémů. V belletrii první na ni hlouběji upozornil Teodor Tomáš Jež svým románem »Vasyl Holub«.

(Dokončení.)

Otázka černošská ve Spoj. Státech.

K. V. Polák. (Dokončení.)

Ata je nepopíratelně chatrná. Až na několik málo stkvělých, řídkých výjimek, černoši jsou ubohého charakteru. My v Čechách po dvě stě let vychováváni byvše jezovity, nechali jsme zapustit v sobě kořeny neupřímné, pokrytecké, mstivé povahy, dusící i veleduchy naše, tak hluboko, že několik pokolení to vezme, než dosáhneme nelíčené přirozenosti a poctivé přímosti. — Upíráni černochovi intellektu duše, jednání s ním jako s věcí, zůstavilo ovšem stopy ještě hlubší, k jichž vypsání bledý inkoust nestačí. Lež, krádež, pokrytství, smilstvo, msta, vraždy mnohému černochovi jsou zcela přirozeným attributem, nad nímž mu nenapadne se pozastavovat. Má se jím proto pohrdat? Má být proto lynchován? Má se srážet ještě níže než je?? Nenávidí-li běloch negrových chyb, má mu pomoci, aby se zbavil těch chyb, ne pohrdat jím, ne pohrdat — člověkem! Nejryzejších charakterů dobývá se zvolna, krok za krokem, s nejobětavějším sebezapřením.

»Jako otrok byl negr k práci nucen. Jako svobodný musí se práci naučit. Nucení k práci znamená degradaci, chuť k práci znamená civilisaci. — — — Trpělivě, tiše, vytrvale, v zimě v létě, za svitu slunce i pod mrakem pracujíce, dobudeme výsledků!« volá »otec černochů« B. T. Washington.

Tato trpělivá, tichá, stálá práce vykonána být musí domovem. Krev, která je podnětem takových knih, jako »The Negro Beast«[1] musí být přeměněna, zušlechtěna jen tam, kde byla vssáta — v rodině. Leč tam dosud nejméně bylo vykonáno. Teprve v posledních letech, když Mrs. Washingtonová zorganisovala Národní Sdružení Černochů, nastává reformace rodiny.

Ač jsem měl v úmyslu načrtnouti jen miniaturní obrázek černošského života v Americe, nesmím odbýt organisace této pouhým

1 Negr-bestie.

jejím názvem, neboť v patnácti letech svého trvání vykonala pravé divy. Sdružení vzniklo z klubovního hnutí mezi černoškami s cílem sociální nápravy a rozšířilo se již do Záp. Virginie, Ohia, Jowy, Pennsylvanie, Illinois, Missouri, Mississippi a Alabamy. Činnost N. S. Č. je rozsáhlá. 270 klubů pečuje o různá odvětví výchovy: dětské zahrádky, opatrovny, mateřské jednoty, ano pracuje i pro temperenci, pohlavní čistotu a vězně.

Podávám typický program jednoho večírku takového klubu:
Sborový zpěv.
Rusko v minulosti a přítomnosti.
Quartetto.
Ruští předáci.
Život ruských venkovanek v porovnání s černoškou.
Instrumentální hudba.

Kluby pořádají přednášky z vychovatelského oboru na takovéto předměty:
Jak přilneme k dětem?
Jak si udržíme důvěru dítek?
Matčin vliv na výběr dětských přátel.
Chlapecké spolky Bílého kříže.

»Většina těchto klubovních žen pomohla svým mužům, aby pílí a hospodárností domohli se slušných domovů. Mnohá z jejich obydlí stojí na předních ulicích. Jsou to dobře zařízené domky o šesti a více pokojích, s koupelnou, se zavedením studené a teplé vody, stavěné s ohledem na zdravotnictví.«[1]

V politice je černoch dosud nevychovaným dítětem. Neumí si vážit, nedovede ocenit politických práv, nedovede dostát politickým povinnostem. Černoši mají hlasovací právo, jsou volitelni, a pokud vím, měli i své zástupce u vlády. Ale! Dejte dítěti zbraň, a ono místo aby jí užilo k obhájení, k užitku — poraní se, přijde k úrazu. Proto se ozývají (zejména v poslední době) hlasy, aby černochův vliv na politiku byl odstraněn odebráním nebo alespoň ztenčením hlasovacího práva. Člověk se však naučí plavat jen ve vodě. Sval toliko prací, cvikem sílí. Proto mnozí (i president Roosevelt) drží se toho stanoviska, které černochu dvéře politiky nezavírá. Zajisté, že mnoha chyb se černoch dopustí, než do řádné politiky se vpraví, ale to nesmí překvapovat, ba to se musí očekávat. Abych citoval z přednášky C. W. Eliota, presidenta Harwardské

1 Mrs. B. J. Washington.

university: »Úloha k přetvoření otroků v svobodné muže není úlohou dne, ani desítiletí, ale celých generací.

»Jak mnoho,« dovolává se, »jak mnoho anglo-saských generací kleslo v prach na dlouhé cestě vedoucí z poroby k svobodě!« A. C. Schurz volá: »Černochovi nesmíme odepřít ideálu, jehož konečně musí dosíci — úplnou politickou rovnost.«

»A já jakožto president země,« prohlašuje Roosevelt, »trvám na tom, že cesta naděje, cesta příležitosti, nesmí se zastupovat žádnému člověku, bez ohledu na jeho národnost a barvu!«[1] A ideální tento president je si také důsledným. Ač tušil následky, ač diplomaty byl přemlouván, přece poobědval s vůdcem černochů, B. J. Washingtonem. Jižní státy se ovšem proto na něho náramně rozhněvaly a hněv svůj daly znát i při poslední volbě: volili Rooseveltova protikandidáta. Avšak Roosevelt je svůj, ať se to komu líbí nebo ne. Za něho spíše než kdy jindy má ubohý národ černochů nejlepší příležitost k realisování svých ideálů.

Tolik o politice.

A o náboženství? V tomto ohledu neliší se podstatně od ostatního lidstva. Potřebuje reformy, s k u t e č n é h o náboženství, náboženského života právě jako jiní národové. Povrchní, často i pokrytecké citlivůstkářství se střídá s naprostou netečností, cesta do kostela vede »saloony«,[2] z kostela do kurníků bližních, kde »Nepokradeš« ho ani dost málo neznepokojuje. Jižní, horkokrevná, všemi odstíny vášní zbarvená povaha vychovává z černochů výstřední fanatiky i krajní »neznabohy«. Velice málo je těch černošských kazatelů, kteří s jasnou myslí mohou uvažovat o náboženství; ale příslovečné jsou »černí reverenti«, kteří fanaticky před podobně naladěnou audiencí klábosí, domnívajíce se, že Duch sv. skrze ně mluví. A takového člověka za nic na světě nepřesvědčíte; musí k tomu dojít s á m — jinak stojí na svém a dá vám cítit, že vás nepovažuje za křesťana. Pochybuji, že by to byl přímý vliv methodistské církve, které černoši dávají přednost před jinými církvemi. Má to příčinu hlubší, »mají to už v krvi«; jsou spíše citlivější, přístupnější dojmům, než aby měli energickou vůli. Jako africká příroda. Bujná zvířena, prudká flora žhavých květů, rozpalovaná tropickým sluncem, vychovala v nich podobnou obrazotvornost, která tvoří nejfantastičtější kombinace nejpestřejších, ohnivých

[1] Review of Reviews, Únor 1905.

[2] saloon = krčma.

prvků. Je to charakteristika černocha, která se nedá zapřít ani ve vzdělaném míšenci. Zrazená Vlaška s blesky v tmavých očích a dýkou za ňadry je pouhou Albionkou u porovnání s »dcerou rovníka«.

Podivná povaha černochova vytvořila si i svůj neméně podivný vkus, který střízlivé oko bělochovo vyzývavě uráží, jenž však, kritisován se stanoviska černochova, je originelně velkolepější než pohádkový vkus Číňanův. Jejich kroj, řeč, zvyky, umění, sálají oasami tropického slunce. Jak rád bych podal illustraci černošských písní! Bouře života, tiché zmírání starcovo, jarní milostivá píseň dívčiny, zimní nářek napolo nahého otroka, smrt, vzpoura, láska, msta, jsou tlumočeny zoufalými výkřiky černošských melodií.

Škoda, že jich Dvořák nezachoval víc!

Černoši mají rozhodně básnický talent, třebas postrádali proslavených jmen. Jak unášející je čísti rozervané verše dvanáctiletého autora — černocha (přeškoda, že nemohu se dopídit jeho jména!) Jaká hloubka citu v jejich lidových písních!

Se zájmem sleduji konservatoristu — černocha, kterého jsem před rokem slyšel zahrát improvisaci »Fantasii« na rozloučenou se studentským životem. Pozoroval jsem ho i posluchače. Při prvních akordech hlubokých strun klavíru jako by Musa hrdla nám stáhla strunami své lyry. Melancholické zvuky hluboko draly se do duše. Jedva bylo slyšet dech. — Hubené prsty mladého virtuosa přejížděly klaviaturu s lehkostí zefíru, jenž s tajemným šepotáním přelétá vrcholky vyprahlých palem. Tišeji a volněji chvěla se resonanční deska sténajícího nástroje, jakoby usínala, zmírala. — Srdce, které již dávno přestalo pravidelně bíti, tlouklo slabě — slaběji — — — V tom zoufalý výkřik zmenšených akordů rozbouřených vln napial nervy, krev nahrnula se do hlavy. Zimničně rozpálen bouřil unesený černoch struny řvoucího nástroje; rána za ranou, blesk za bleskem, ohlušující hřmění, příboj vln, mísily se v šílený chaos bouřlivého jeku rozzuřeného živlu, jenž se dere, žene blíž, blíž — — Démon piana s křečovitě sevřenou tváří, s vytřeštěnýma očima, zaťatými rty burácel o překot — — — Víří dál, hluk se stupňuje v šílený řev šelem . . . Sluch vypovídá službu . . . v mozku to vře . . . burácející ozvěna vzkypuje rozvířenou krev . . . Pojednou chlad . . . matný pocit tonoucího . . . nové napětí nervů — — —

Bez ducha, ochablý seděl mladý černoch opřen o loket, přemožen, udolán svou vlastní improvisací — — Neslyšel potlesku,

neviděl zbledlých tváří, byl zalit vlnami svého přeludu. Byl unesen duchem své obrazotvornosti. — Byv jedním z nejlepších absolventů Oberlinské konservatoře s energií, černochům dosti vzácnou, vrhl se do víru života. Je naděje, že nebude jím stržen, ale že jako vítěz došplhá se výše, v níž se neumírá.

V básnictví, ale zejména v hudbě, dosáhli černoši znamenitých výsledků. O jejich výtvarném umění se dosud referovat nedá. Nemyslím, že budou kdy adoptovat ztrnulé formy klassické, nebo že vůbec budou v tomto směru následovat bělocha. Počkají, až se objeví genius v jejich národě, který dovede reprodukovat bujnou, fantastickou přírodu jejich tropické vlasti.

A jaká je budoucnost černochů? Je velice nevděčné být prorokem. Ale tolik je jisto, že budoucnost bude jasnější minulosti, že otrok nebude již synonymem černocha, že duše jednou uvolněná se již spoutat nedá, nýbrž že v letu civilisovaného národa se povznese výše, blíž k ideálům nynějších generací.

Kubata dal hlavu za Blata.

Napsal Josef Salaba.

(Pokračování.)

Běží ještě o užívání. Z doby královské nelze pro obce blatské zjistiti žádných práv. To dosvědčuje urbář z r. 1490 i okolnost, že král Vladislav daroval r. 1509 Rožmberkům »Blata« hlubocká dědičně. Práv listinných, t. j. skutečně daných tedy nebylo. Ovšem sedláci tam pásli, ale práv nějakých k tomu neměli, či byla zrušena. Nebyloť ani toho, kdo by jim v tom byl překážel; pozemky ty byly vzdálené a zdály se jako močály příliš bezvýznamnými, tak že si jich málo kdo všímal. A také nebylo tehdy takové zevrubnosti jako dnes. Že ani Rožmberkové neudělili žádného práva sedlákům ve formě listinné, dosvědčuje na př. okolnost, že při vyhotovování berních fassí i v dotyčných sporech sedláci nejen že se žádnou listinou nevykázali (jinak byla tím věc přece ihned rozřešena), ale ani zmínky neučinili před rektifikačními komissemi, zvláště r. 1785, že by kdy byli měli na to *nějakou listinu*; a na tom tehdy nejvíce záleželo. R. 1581 dí se pak: »Tu, kdež nějaké svobodství *pravili* bejti«. Ani v rožmberském archivu ničeho o tom není, ani ve spisech Březanových. Učinil-li již tedy onen Petr z Rožmberka[1] který »Blata« dostal a nechal pak ležeti ladem, nějakou

[1]) Dí-li se tedy, že Petr z Rožmberka atd. Blata daroval, tvrdí se nonsens. To dokazuje nejen výše již vylíčený průběh práva vlastnického, ale i okolnost, že sedláci byli netoliko »neschopni do r. 1848 zemskodeskového držení«, ale neměli ani práva vlastnického k majetku nemovitému. (Toho bylo i v rozsudku r. 1865 opomenuto). Oni byli jen poddanými a jako takoví pokládáni byli za dědičné nájemce svých pozemků. Středověká emphyteusis. Toliko svobodník požíval plného práva vlastnického. Tyto názory vládly ve století 16. a jimi se řídili též Rožmberkové a ovšem také onen Petr, známý to obecně první strážce politických a stavovských výsad české šlechty, který nehověl lidu, ale pánům. Listiny darovací na »Blata« tedy nebylo. To odporuje době a jejím právním názorům i Rožmberkům a jejich právnímu zřízení a tradici, a zvláště onoho p. Petra, pravého

milost okolním sedlákům (jak tvrdí tradice[1], mluvíc všeobecně o *Rožmbercích*): *dovolil*[2] *tam svobodně*[3] *pásti*, t. j. udělil jim, *at*

to typu upjatého magnáta. Sedláci neměli práva vlastnického, ale toliko právo nájemce nebo užívání. Na tom přece byl založen celý poddanský poměr, odtud plynula robota, dotyčné dávky atd.

[1] Pokud je ovšem původu starého a lidového, a ne též umělého.

[2] Výklad tento, že Petr z Rožmberka dovolil na »Blatech« svobodně pásti (nejvýš svobodství« pastvy) a dal je (tedy svobodství« pastvy!) v užívání toliko a za svou osobu, při čemž plné právo vlastnické nepopěrně a zápisně zůstávalo dále rodu, odpovídá plně duchu té doby a souhlasí též s josefinskou berní fassí, jež dí, že Rožmberkové přivolili tam pásti svým poddaným »modo precario aut connivendo«. Jestliže by se tedy odtud odvozovaly nějaké nároky, jakož z okolnosti, že do nových desk (po požáru r. 1541) pozemky ty posud vtěleny nebyly: byla to zajisté divná právní logika. Nutno pak ještě poznamenati: Petr učinil tu milost poddaným svým, neboť každý pán staral se přece o své poddané a ne o cizí, jak dokazují vůbec na př. studijní a j. nadační listy, u Rožmberků pak testamenty a listiny. Učinil tak tedy části někdejšího, od Rožmberků r. 1481 prodaného hradu Poděhúsy (se vsemi Podeřiště, Hlavatce a kusu Sedlce i Poděhús). Většina toho panství však, deset vsí, a mezi nimi i Plástovice a Pašice, zůstala odtud Rožmberkům i na dále a byla připojena po té k Netolicím, odkudž také s »Blaty« spravována; teprve r. 1614 dne 29. září Pašice a Plastovice atd. od krále Matyáše prodány byly k Hluboké a trvale k ní připojeny. Rozsah panství hlubockého se značně měnil. Kol. r. 1490 náležel k němu i Protivín (po r. 1598 odprodaný) a t. zv. volyňský újezd (do r. 1551). V náhradu za tuto poslední odlehlou část koupen byl téhož leta 1551 sousední s Hlubokou statek dívčický, čímž celé to území zaokrouhleno, aby tu mohla býti později provedena rozsáhlá reorganisace panství, zvláště v rybníkářství. Plástovice a Pašice byly vždy rožmberské, dočasně i Hlavatce a Sedlce, Zbudov však nikdy, neboť náležel, jakož i Mydlovary a Pištín, ode dávna k Hluboké. R. 1490 Zbudov patřil k rychtě zábořské, po r. 1551 připojen pak s celou tou rychtou ku přikoupenému právě statku dívčickému, který o to zvětšen a změněn byl pak v nové rychtářství, dívčické, kam počítány ode dávna i Dívčice, Novosedla, Horní i Dolní Nakří a Lhota Prášlivá (jméno od půdy, z níž se vskutku při orání práší); Vlhlavy byly koupeny se statkem vlhlavským.

[3] Tomu by nasvědčoval zvláště onen passus o »Blatech« v dotyčné listině z r. 1581. Na této zmínce, jakož i z toho, že zvána byla tato »Blata« též »svobodnými«, zbudoval se názor, že žili tam svobodníci. To je základní omyl. Svobodník byl ten, kdo, sedě vskutku na vlastním, neplatil žádných dávek vrchnosti (zvláště t. zv. stálých úroků o sv. Jiří a Havle) ani robot, nýbrž jen zemskou berni o Vánocích, a stál pod patrimoniální jurisdikcí. Všecky ty povinnosti ale vidíme při vsích blatských, jak ukazuje nestranný zajisté urbář z r. 1490. Byly to tedy ode dávna vesnice poddané. »Blata« tato zvaná jsou od 19. století, tedy dosti pozdě, též »svobodná« (jakož i Vladislavská, či Zbudovská) a to jednak na rozdíl od Veselských Blat, jednak proto, že byla od r. 1611 skoro bez pána. Nikdo na ně neměl listiny nějaké ani výkazu

tacite, *ať ústně* atd., »svobodu pastvy«, jak se tehdy říkalo. Dovolení arci není ještě právo. Dlužno pak dále věděti, že Petr mohl tak učiniti jen za svou osobu a že to jeho nástupce nevázalo nijak. Všecka privilegia musila býti dle středověkého názoru opět a opět předkládána novým pánům ku potvrzení; jinak neměla platnosti. Bylyť to právě jen »milosti« a ne práva. Tedy onomu místu v listině zé dne 12. dubna 1581: »a na Blata, tu kdež nějaké svobodství pravili bejti, se sešli . . . . .« nelze rozuměti jinak, než že Petr z Rožmberka dovolil okolním vsím na »Blatech« svobodně a bez překážky pásti[1]. Z doby královské nebylo tu nějakých práv, jak vidíme z r. 1490 a 1509. A z doby rožmberské, kdyby byla i nějaká pozůstávala, ať v jakékoli formě, od pana Petra, byla zase zrušena eo ipso intabulací r. 1579 od Viléma z Rožmberka a jeho vrchní i plné právo opětně prohlášeno. Onu listinu a zvláště ono místo lze vykládati správně toliko z jihočeských dějin selských a vlastně jenom z dějin rožmberských, poněvadž jen k nim ukazuje a právě zde nemá jiné analogie, jak svědčí zvláště spisy Březanovy. V událostech před a r. 1581, v rozmíškách Adama z Hradce s jeho poddanými, nejednalo a nemohlo se tedy jednati o »Blata«, t. j. o majetek a nějaké právo k nim, poněvadž jejich pravým zápisním a deskovým majitelem byl Vilém z Rožmberka. A jak mohli sedláci tvrditi tehdy do očí tomuto pánovi,

---

jakéhokoli. Berní účty i fasse arci ukazují, že daň platilo dominium, sedláci však tam pásli. Když pak po opětné recepci římského práva v zemích českých utvořil se i u nás rozdíl mezi vlastnictvím a držením, tu definován ten poměr jakožto »služebnost spolupastvy«. Ovšem teprve od století 18., neboť naše právo a století 16. neznalo servitut. Poněvadž však služebnost tato byla, jak již řečeno, co do času, místa i počtu příliš rozsáhlá a vlastně neobmezená, stávalo se právo vlastnické illusorním i bezcenným a tudy poměr ten se přesunul a rozřešil konečně úplně ve prospěch sedláků, kteří pak »Blat« užívali nejprve jako »občiny« a po té si je rozdělili.

[1] Tedy »svobodství pastvy«. Proč se toho »svobodství« asi sedláci před a r. 1581 dovolávali? Veškera okolní půda byla panská. Na té se však poddaní v záležitosti proti pánovi nesměli a nemohli sejíti; nedovolilit tomu panští zřízenci. I hledali nějakou půdu vhodnou k takové velké schůzi. A tou byla tehdy bez odporu »Blata«, jsoucí formálně i věcně jakoby bez pána, pravá to res nullius, terra neutralis, kde mimo to hlubočtí sedláci pásli svobodně t. j. bez překážky rožmberských úředníků, kteří byli příliš vzdáleni a nevěděli o věci. Pochopíme tudíž snadno, proč si najednou popílil Vilém z Rožmberka a r. 1579 dal zas vložiti právo domu k »Blatům«. Rok ten opravdu s tím významně souvisí — bylyť tehdy právě největší spory — a jednalo se o »Blata«. Nebyl to však spor majetkový, ale politický.

že jim tu náleží nějaké skutečné právo? Spor o »Blata« a nějaké právo k nim byl by možný tedy jen s p. Vilémem a nikoli s Adamem z Hradce (jak ve skutečnosti bylo) a dokonce ne o majetkový nárok k nim. Byltě Rožmberk v této rozepři mimo to také sám rozhodčím, čehož nemohlo býti, byl-li spor s ním. O »Blata« a vlastnictví k nim se tedy r. 1581 nejednalo a jednati ani nemohlo. A důkazy další: Jak ukazuje Adamova listina, účastnili se vzpoury — dle rozsahu trestů — poddaní panství hlubockého a protivínského. Jaký však mohli míti sedláci až u Písku (dvůr Talín) zájem na tom, aby sedláci 9 vsí u Hluboké mohli pásti na »Blatech«? Ale na odúmrti měli všichni stejný velký zájem. Dotyčných 9 blatských vesnic náleželo dále před a r. 1581 třem a čtyřem pánům a panstvím různým: Mydlovary, Novosedla a Pištín, Prášivá Lhota a Zbudov Adamovi z Hradce (Hluboká); Plástovice a Pašice jménem a ze starého zboží Poděhúsy Vilémovi z Rožmberka, Sedlce Petru Vokovi z Rožmberka (Libějice) a Hlavatce Malovcům (od r. 1548). Jak mohlo těchto 9 rozdělených obcí blatských vystoupiti o »Blata« proti 4 pánům, když spor de facto byl jen s jedním z nich — s Adamem, který ani »Blata« neměl?

Nesmíme dále zapomenouti, že půdy bylo stále ještě tehdy hojnost, kdežto hotových peněz bylo daleko méně; odtud také ty vysoké úroky v 16. století v Čechách. Pozemek měl tedy daleko menší cenu tehdy, než movitý kapitál — příjem z rubriky odúmrtní — zcela dle věčně platného zákona o nabídce a poptávce. I proto také se nemohlo jednati o pozemky. A nyní ještě důvod[1] ad hominem. Budeme tu srovnávati století 16. s 18.,

[1] A ještě jeden důvod: Urbář z r. 1598 ukazuje proti jiným panstvím větší rozmanitost a velmi pestrý poměr mezi robotami, povinnostmi a dávkami jednotlivých vsí; i naproti urbáři z r. 1490. To lze mimo jiné vysvětliti též tím, že stalo se tu patrně cos kromobyčejného (t. j. zajisté ona vzpoura z r. 1581), a oněmi novými tresty. Větší povinnosti shledáváme u městečka Hluboké a u vsí: Břehov, Kolnej, Velechvín, Volešník, Mydlovary, Zliv, Dívčice, Velice, Jaronice, Novosedla, Prášivá Lhota, částečně Purkarec, Jemnice atd. Novými jsou proti r. 1490 roboty ženné. Ostatní vsi již daleko méně, či dokonce nic nového. Tyto větší roboty udržely se dosti dlouho; až do Josefa II. i dále. Arci ne všudy stejně. Jak praveno: rozmanitost značná, v jiných urbářích neobvyklá. U Zbudova, kde byl ten Kubata usedlý, prý rychtářem a dokonce hlavním vůdcem, se však ty nové roboty r. 1598 nevyskytují; nebyl tedy Zbudov potrestán, ač tam prý bylo hlavní a ústřední vedení. I je tudy otázka, pokud se Zbudov toho hnutí účastnil, t. j. pokud šel Zbudov sám za svým vůdcem Kubatou. Největší roboty vyskytují se

přece se však nedopustíme anachronismu, neboť hospodářské poměry obou těchto věků jsou si na českém jihu dosti podobny. Doba od r. 1650 až 1750 následkem zhoub 30leté války atd., kdy rolníci opouštěli své statky, stojí vůbec za stoletím 16.; půda měla tím menší cenu. Ještě dnes zaslechneme mnohého sedláčka — mluvme jen s odborníky — jak nám bude vykládati: Ten a ten pozemek náležel vlastně k našemu statku. Ale když se tehdy za císaře Josefa nově vyměřovalo, tu se bál tatínek (neb dědoušek), že by musil z něho platiti větší daň a tu se ho raději zřeknul. To jest: hotové peníze měly tehdy (ve století 18. i 16.) větší cenu i význam než půda. Rovněž pak je nesprávno, jak dí tradice, že snad by to byl ten kus »Blat«, který byl druhdy částí statku dívčického a pak prý od něho byl Zbudovským přímo darován: 1. Není na to přímého dokladu a je to proti duchu té doby. 2. Zbudov patřil vždy k Hluboké a nikoli k Dívčicím. 3. Jak by byly přišly Dívčice k nějaké části »Blat« u Zbudova, když je dostali celé od krále Rožmberkové a v tomže prvotním rozsahu na základě donace z r. 1509 dali si je znovu vložiti do desk r. 1579? 4. V této části tradice jsou vůbec četné genealogické neshody, ba nemožnosti. 5. Mezi Plástovicemi a Dívčicemi je značná plocha sousedských pozemků a mezera, vyplněná též »Zbudovským rybníkem«, jak svědčí i mapa stabilního katastru; nesmíme zapomenouti ostatně, že také dívčičtí páni dali na svých »blátitých« pozemcích kolem r. 1487 udělati rybníky, čímž suchá půda mizela.

Zápis v »Liber memorabilium« v Nakří v tamním farním archivě je pak pro vědeckého historika bezcenný, neboť je příliš pozdní — až z r. 1812 (nic ostatně nedí o Kubatovi) a dotyčná zpráva nanejvýš zaznamenala zas jen ústní podání: »Blata« ona »quae olim domini Rosenses a Wladislao rege obtinuerunt, tandem usui quorundam pagorum pro pascendo pecore gratiosissime concesserunt« t. j. opět to, co sami tvrdíme, že Rožm-

u rychty volešnické; rychtářství dívčické málo vykazuje nového. Adam z Hradce arci as odpustil moc po tom druhém dopise královském, vždyť dle té listiny z r. 1581 účastnila se a potrestána byla celá 2 panství. (Viz roboty ženné.) Pokutováni však jen hlavní vinníci. Ostatní r. 1581 změněno, zmírněno či neprovedeno a r. 1598 již odpuštěno ponejvíce; zejména roboty pšeničné. Stál tedy Zbudov v čele té myšlenky? — A ještě něco padá na váhu: Právě v rychtě volešnické nacházíme mnoho německých jmen, t. j. původních Němců, kteří sem přišli jako horníci z okolních dolů (před r. 1490), jednak později s Ungnady z Korutan či z Bavor.

berkové dovolili na těch svých »Blatech« pastvu několika svým vsím. Že by Eva (Slatinská) z Šertynku (Šterntynku) a na Dívčicích něco svých polí prý byla k tomu přidala — ať třeba toliko v užívání, na to nemá tradice ani pravděpodobného ani hodnověrného dokladu; listiny o tom nebylo ani v době josefinské rektifikace ani r. 1812. Nebyl to tedy a nemohl to býti spor o majetek a práva na »Blata«, nýbrž spor politický. R. 1581 jednalo se původně vskutku jen o odúmrt a rentu z ní a o správu sirotčích peněz. Z toho vzniknul pak rozpor politický: odepření poslušnosti poddanské a vzpoura, jež vyvrcholila v neobyčejné tehdy a velké schůzi zástupců 2 panství právě na těch »Blatech«, kdež učiněna mnohá rozhodnutí důležitá. Tam byl zenit všeho toho. Jednalo se tehdy ovšem též o »Blata«, ale ve smyslu politickém a ne civilním; vždyť tento nebyl ani možný tehdy.

Pak však musíme říci, že má Adam z Hradce v té listině pravdu.

To, co se dělo před a r. 1581 na Hluboké, nebyl spor ve vlastním slova smyslu. Přece však slyšeli jsme více jednu stranu, hlas vrchnosti. Bylo by ovšem teď zajímavo, znáti stejně hlas i druhé strany, nač si stěžovali vyslanci těch sedláků u krále. »Audiatur et altera pars«, slyšme i její žaloby, předvolejme si i její svědky.

Kdybychom znali obsah »suplikací«, která byla od nich předložena Rudolfovi II., bylo by to ovšem to nejsprávnější; té však není, právě tak jako byla pohozena (v Hradci i v Praze) odpověď, již podával Adam z Hradce králi k oběma jeho listům a k informaci. Ale něco nám přece naznačuje krátce první z oněch listů Rudolfových a tím dána jest nám též správná a nepochybná basis k poznání toho, co mluvila i strana druhá. Bylo totiž *zvykem kanceláře* starších dob, že na počátku a v první části listu vždy — ať kratšeji či šířeji — *opakovala obsah* toho, nač odpovídala, nebo oč se jednalo.

Sedláci si stěžovali u krále na Adama II. z Hradce, že je »zkracuje« v jejich privilejích i »proti svobodám a obdarováním«, která jim byla »od předešlých pánuov« udělena a od panovníků českých potvrzena. A to byl též ten hlavní důvod, proč právě radili písečtí a jiní právníci sedlákům k té stížné deputaci ke dvoru, a proč se za ně konečně i král sám pak přimlouval. Ty svobody byly od králů — posléze i od Rudolfa II. — potvrzeny;

proto oni musili jich i těch lidí též hájiti. Tím bylo dotyčným poddaným dáno právo appellace vyšší, než byla dědičná vrchnost, jakou Adam z Hradce byl.

Jaký byl obsah těch »svobod« a majestátů královských? Z dějin selského[1] stavu víme, že jeho výsady bývaly, jako i u jiných stavů, rázu buď právního (administrativního), či hospodářského; s jinými se skoro nepotkáváme. Po stránce právní bývá to udělení jistého druhu a stupně samosprávy, po stránce hospodářské (a hospodářskoprávní) hlavně udělení odúmrti. Mimo to se též setkáváme s právem sekání dříví v lesích, někdy i honitby či též lovu ryb, s právem pastvy, honu a napájení dobytka, vedení a užívání vody, spoluužívání rybníků a různých vedlejších požitků na poli, rybníce, lukách, v lese atd. To se vztahovalo někdy k celým vesnicím, či jen také k jednotlivcům. Osvobození od roboty, či dokonce od poddanství požívali jen jednotlivci, a to ještě velmi zřídka, dočasně, či i jen pro svou osobu atd. Konečně se shledáváme též s výsadami na krčmy, užíváním jistých dávek, s právem na rychtářství a j.; ale ovšem zas jen pro jednotlivce. A právě tak tomu bylo i na Hlubocku. Citovaný již tamní urbář z r. 1490[2] ukazuje nám, v jakém stavu přejal Vilém z Pernštejna toto panství od krále v zástavu. Urbář ten byl soupisem celého panství, základem, na němž pán chtěl jeho výnos zjistiti i zvětšiti a který byl tudíž, jak jen lze, úplný i věrohodný. V tomto urbáři se o nějakých obecných výsadách pro celé vsi ještě nedovídáme; toliko o některých privilejích jednotlivců. (Sekání dříví v lese a p. bylo dovolením, »nájmem«, za nějž se platilo, nikoli výsadním právem.) Teprve později připsáno sem udělení práva odúmrti od p. Vil. z Pernštejna d. d. 22. srpna 1496 hlubockým poddaným[3]

[1] U měst to bývaly svobody rázu obchodního, výrobního, dopravního, celního, berního, samosprávné (municip.) i politické.

[2] Privileje tyto (ať jednotlivců, či celku, ať poddaných či služebníků královských jsou na Hluboké rázu hospodářského: právo lámati kámen, postaviti cihelnu, založiti rybník, užívati zahrad, či nezaložiti rybník (Volešník se raději vyplatil). Povšimněme si jen konečných summárních záznamů o vsích Zliv, Češnovice, Volešník, Všechlapy a ves válkou pustá tamže, Pištín a Mydlovary. I darování odúmrti je rázu hospodářského: zříci se jisté části příjmů. — Svobod rázu politického a správního bylo jen velmi pořídku, jinak ti lidé přestali být poddanými, čímž utrpěl pán značnou materielní škodu.

[3] Vesnice u Písku měly lány o 56 jitrech (112 korcích) a platily ročně z jednoho 48 gr. českých. Byl to t. zv. lán královský. Vsi rožmberské, na př. na Třebonsku, měly lány menší (t. zv. šlechtické) a platily z lánu ročně

summárně. Právo toto bylo od krále Vladislava 1. srpna r. 1497, který zůstal i dále vlastním majitelem a pánem toho panství, potvrzeno. A privilegium toto bylo pak též ode všech nástupců Vladislavových na trůně posloupně potvrzováno; tedy od krále Ludvíka (1523, 24. června), od Ferdinanda I. (28. května r. 1543), od Maxmiliana II. (31. května r. 1570) i Rudolfa II. (po r. 1576). Rovněž také od pozdějších a dědičných pánů Hluboké.

Vše to se dělo dříve jménem vrchního práva králů na to panství a na požitek odúmrti. A to se též do písmeny shoduje s oněmi majestáty, na něž se ona deputace selská ústně i v »suplikací« u Rudolfa II. odvolávala a za jichž ochranu žádala, což i král pak učinil. Tyto výše uvedené královské majestáty odúmrtní jsou právě ony královské listy, udělené oněm poddaným a zmíněné v onom již citovaném dopise Rudolfa II. k Adamovi z Hradce. Máme tedy nyní a nepřímo známe též materiál, akta, vůbec obsah supliky i stížnosti druhé strany.

Jiného, než tyto odúmrtní privileje, to býti nemohlo, poněvadž též jiných nebylo. Jednalo se tehdy jen o odúmrt; a to je také pro toho, kdo trochu zná naše dějiny agrární a sociální oněch dob, plně přípustným a srozumitelným.

Každé to potvrzení bylo o sobě zvláštním privilejem, ač se de facto týkalo jednoho a téhož předmětu. Tak bylo zvykem doby. Proto se mluví dle kancelářského obyčeje tehdejšího času v plurálu.

Král Vladislav udělil »Blata« jednou pro vždy Rožmberkům, a ne tedy sedlákům; ta obdarování nemohla být tudy opět a opět od králů potvrzována. To vše dělo se však s listy odúmrtními, nikdy ale ovšem s »Blaty«.

Nám lidem 20. věku je ovšem dnes dávno již neznámo a přímo nepochopitelno, co vše značila odúmrt střekověkému poddanému. Odúmrt se obyčejně definuje jakožto »právo volně kšaftovati«. Pokusíme se stručně vylíčiti vznik i vývoj povinnosti a odpouštění odúmrti v jednotlivých dobách. I zde ovšem platí pravidlo co možno největší indukce, studium jednotlivých panství i vsí, a netoliko všeobecných normativních zákonníků. Formy práva odúmrtního byly dle času i krajiny různé a nejsou nám posud plně jasny.

80 gr. českých. A, jak by se zdálo dle analogie i nálady r. 1496, požívaly na Hlubocku i jakési autonomie; pak arci samospráva klesala, práva i moc panských rychtářů rostly, jakož i dávky a platy. Původní postavení bylo však výhodnější zde na »královském«, než jinde na »panském«.

Když po velkých vnitropolitických proměnách za Boleslavů počala se tvořiti nová šlechta, t. zv. pozemkové vrchnosti, jež žily z pronájmu své půdy, a vznikala větší šlechtická territoria, bylo nutno tato území osídliti hustěji novými kolonisty, jinak, nejsouce vzdělávána, nenesla žádného užitku. Sedláci tito »seděli na cizí půdě« a nebyli dědičnými majiteli pozemků, jež obdělávali, nýbrž jejich vrchnost. Sedlák byl toliko jejich dědičným požívatelem a později po sklesnutí práva zákupního[1] zas jen skoro nájemcem, za což platil pánu »stálou roční činži« (t. j. neproměnlivou co do výše — zdá se, že při původním osazení půdy uzavřeny byly pevné smlouvy). Ale ani tato dědičnost nebyla vždy úplná a pán mohl sedláka za trest některé části, či i všech pozemků po případě zase zbaviti. (Viz vymíněnou odúmrt po osobách »zmrhalých«.) To bylo právem starší doby, třeba my to dnes správně nazýváme bezprávím.

A poněvadž byl toliko nájemcem těch pozemků a jako sedlák jiné výživy neměl, než z nich: usuzovali středověcí právníci dále, že i všecko to, čeho později nabyl, získal toliko zas jen z nich a pomocí té jim propůjčené půdy. A tak tedy, poněvadž ty pozemky patřily vrchnosti, bylo dále důsledně dle tehdejší kruté a nespravedlivé logiky i všecko movité jmění sedlákovo pokládáno vlastně jen za výron užívání a skoro součást těch panských pozemků a tudy za vrchní majetek pánův. Tehdy se ještě *práce* nepokládala za národohospodářského činitele. Půda byla skoro vším; hotového kapitálu bylo také ještě málo. Ovšem půda, kterou vzdělával někdo a z ní platil. Je tedy ta nespravedlnost, necenění práce, nespravedlností dvojnásobnou: půda nevzdělávaná od poddaných, tedy půda bez práce, byla téměř mrtvá, ničeho pánu nevynášela a byla vlastně bez ceny skoro. Na kousku půdy tolik tehdy nezáleželo. Jaký to rozdíl proti názorům dnešním! A přece práce nic neznačila. Když zemřel sedlák bez ženy a rodiny, připadlo všecko jeho movité jmění, tedy i fundus instructus, mobiliár atd. pánu; příbuzní a jiní neměli dědití a dostati po jeho smrti nic. A zemřel-li bez dětí, dostala vdova jen polovici; ba i podíly zemřelých dětí připadly vrchnosti. Sedlák tedy pracoval

[1] Právo emphyteut., německé (zvané u nás též podací, purkrechtní, kaufrechtní, zákupní) značilo u nás po r. 1300 poměr držitele a dlužníka k původnímu majiteli, jemuž z dlužné summy placen roční úrok. Ale již ve 2. polovici 16. věku mění se v poměr nájemce k pánu, jemuž placena nájem. činže. V 17.—18. věku definuje se již jen jako dědičný nájem.

stále nadarmo a pro jiného. Proto pochopíme i jeho nenávist k odúmrti i, co proň znamenala, i její odpuštění.

Pozůstalí hleděli ovšem co nejvíce možno uschovati, neboť po úmrtí sedlákově (»kmet« a »kmetcí dvůr«) přišli vrchnostenští zřízenci, aby jeho pozůstalost zinventovali a odevzdali pánu. Vznikaly z toho spory a pochyby, zda je to všecko; konány prohledávky domu a j. Poněvadž taková selská pozůstalost neměla vždy pro vrchnost velkou cenu (ale tím větší arci pro sedláka a jeho příbuzné), byla pak odhadnuta a licitando prodávána. Skutečnými kupujícími byli zas přirozeně hlavně ti pozůstalí. Později se takový licitační výnos odhadnul od oka a paušaloval: dědici se totiž již zpředu zavázali a dohodli se zřízenci na jisté summě, již vrchnosti dobrovolně hned nabídli a odevzdali. Odúmrt taková obnášela, jak ukazují účty, i kolik kusů dobytka, větší hotové peníze atd. Sedlákům bylo tedy ono právní zřízení velmi obtížné a pán měl z něho ve skutečnosti také málo; ba nejednou byl výnos menší, než samy exekuční výlohy. Pochopíme tudíž, že záhy nastávaly pokusy od obou stran, aby se toto těžké, selský vývoj tolik tísnící právo nějakou větší summou, t. j. paušálně a najednou, od celých vsí a ode všech poddaných vyplatilo. A na základě toho pak jim vrchnost vydávala listinu a výsadu odúmrtní. Na západě se tak dělo již ve 14. věku, ba dříve — viz i důsledky křížových válek. V Čechách nejstarší odúmrtní listinu pro vesnické poddané známe z r. 1398 (Štěpánov u Třeboně) a 1418 (Brloh na Krumlovsku); je však patrno, že v severních Čechách a na duchovních panstvích objevuje se již dříve v 2. polovici 14. století. (Měl to snad býti aequivalent pro ty vsi, jimž nebylo uděleno právo zákupní?) Studium odúmrtních listin bylo by zajisté vděčnou prací. Nemalou pomůckou budou tuto i v dějinách sociálních též traktáty našich reformátorů a j. spisovatelů ve 14., 15. a 16. věku. Tak i Hus r. 1407 napsal: O bránie otmrtie neb nápadóv odumrlých věcí (rkps. i v Třeboni). Před ním pak již vystupoval v tomže smyslu Štěpán z Kolína, Kuneš z Třebovle a biskup Jan Litomyšlský. V praxi následovaly statky duchovní.

(Dokončení.)

Veřejné knihovny ve Velké Britanii.

(Pokračování.)

Anglie.

Průměrná populace v tisících	Počet obcí s knihovnami	Počet svazků	
		úhrnem	v jedné knihovně (prům.)
1—5	3	6.840	2.280
5—10	16	106.214	6.638
10—20	45	275.244	6.116
20—30	40	331.606	8.290
30—60	50	808.919	16.178
60—100	20	557.692	27.884
100—200	12	526.615	43.884
200—300	6	506.776	84.492
300 a výše	7	1,197.397	171.057
Úhrnem . .	199 = 65%	4,317.303	—

Skotsko.

Průměrná populace v tisících	Počet obcí s knihovnami	Počet svazků	
		úhrnem	v jedné knihovně (prům.)
1—5	3	11.348	3.782
5—10	4	19.815	4.954
10—20	11	95.836	8.712
20—30	5	88.653	17.730
100—200	2	129.618	64.809
více než 100	1	118.596	—
Úhrn . . .	26 = 59%	463.866	—

Ve 199 anglických knihovnách r. 1900 bylo tedy 4,317,303 a ve 26 skotských 463.866 svazků.

V předchozích tabulkách nepřihlíželi jsme k trvání bibliothek, k době, kdy byly založeny, což při jisté rovnoměrnosti a pravidelnosti příjmů má pro průměrný počet svazků význam nikoli podružný. S tohoto hlediska zároveň vysvitne, jak asi knihovny rostou, což má další zase vliv na otázky administrativní a stavební. Na rozvoji knihovny je vždy závislý počet úřednictva, a prozíravá správa její již předem se postará, aby knihovna nedostatkem místností v dohledné řadě let nebyla omezována. V následujícím přehledu použito zase úplnějších dat bibliothek anglických a připojeno příslušné procento, které stanoví poměr vyšetřených z počtu všech 307 anglických veřejných knihoven r. 1900

Období, ve kterém knihovny založeny	Prům. populace v tisících (r. 1900)	Počet (a proc.) obcí	Prům. počet svazků v 1 kn. r. 1900
Před r. 1890	5—20	25 (8)	6.991
	20—60	20 (7)	14.278
	60—100	—	—
	100—200	3 (1)	23.220
	200 a výše	—	—
Před r. 1880	5—20	6 (2)	5.183
	20—60	25 (8)	16.741
	60—100	10 (3)	32.695
	100—200	6 (2)	45.586
	200 a výše	7 (2)	143.145
Před r. 1860	5—20	3 (1)	10.253
	20—60	6 (2)	21.339
	60—100	2 (0·7)	42.061
	100—200	3 (1)	61.154
	200 a výše	4 (1)	172.539

Knihovny založené před rokem 1880 až na jednu výjimku vesměs převyšují knihovny mladší počtem svazků, v jednom případě počtem dvojnásobným. Knihovny nejstarší mají v prvé kategorii počet knih dvojnásobný, ve druhé vzrostly téměř o polovinu, ve třetí a čtvrté o třetinu, v páté o pětinu proti knihovnám mladším z doby před r. 1880. Vzhledem let 90. zvýšil se počet

svazků téměř o polovinu v kategorii prvé i druhé a bezmála zdvojnásobil ve třídě čtvrté. V Birminghamu za posledních dvacet let přibylo ročně průměrem 5000 svazků, v Boltonu, Cardiffu, Liverpoolu a Manchesteru po 2500, v Nottinghamu a Leedsu ca. 3000 svazků.

O oblibě veřejných knihoven svědčí stále rostoucí počet výpůjček. Dle zmíněných již zpráv úředních bylo

r. 1885	v	19	knihov.	a	čítárnách	použito	ca.	650.000 svazků,
» 1868/9	»	52	»	»	»	»	»	3,400.000 »
» 1876/7	»	89	»	»	»	»	»	5,000.000 »
» 1884	ve	251	»	»	»	»	»	10,000.000 »
» 1889	»	408	»	»	»	»	»	16,350.508 »

Dle GREENWOODA[1] konečně r. 1900 jenom ve 175 veřejných knihovnách a čítárnách použity byly 23,252.233 svazky.

Naproti knihovnám městským jsou knihovny venkovské namnoze ve stavu velmi zanedbaném. Vydržují se dobrovolnými příspěvky a nejtěžší jich vadou bývá, že se v nich nadmíru uplatňuje stranický vliv kleru. Jejich správní orgány nepodléhají kontrole poplatníkův ani nejsou jimi voleny. Tomuto stavu věcí nijak neodpovídajícímu povšechné vysoké úrovni městského veřejného knihovnictví snaží se odpomoci v poslední době někteří jednotlivci rozmanitými návrhy, zejména ale hrabské výbory a průmyslové a dělnické spolky.

Proč by se nemohlo rozděliti — táže se OGLE[2] — každé hrabství v knihovní distrikty — právě jako mnohá hrabství v Anglii rozdělena jsou v určité obvody pro technické vyučování — a proč by se nemohlo dovoliti, aby každý obvod pro sebe adoptoval zákon o knihovnách a zřídil vlastní knihovnu? Takový obvod byl by již s to, aby opatřil si zásobu knih a zkušeného knihovníka, který by pečoval o vhodné jich rozdělování do všech úhlů kraje aspoň jednou v týdnu. J. D. BROWN navrhl kolující knihovny na způsob kočovných škol mlékařských. OGLE radí, aby se kombinovaly stálé sekce knihovní s přenosnými (movable) v každém z určitých stanovišť, která by tvořila t. zv. okruhy, obvody pod jistým dozorem. CREDLAND[3] navrhl kontrolu hrabskou a pracovati společně s hrabskými komitéty pro vyučování průmyslové.

[1] Str. 236 a d.

[2] Sp. uv., str. 281 a n.

[3] W. R. CREDLAND, County Councils and Village Libraries (*Library Ass. Record*, 1899, str. 763 a n.).

Návrh Credlandův připomíná praxi, která v poslední době počíná se zdárně ujímati po našem venkově. Knihovnickou akci přejímají okresní výbory, jež za podpory rozmanitých spolků umísťují malé knižnice venkovské po svých obcích. Jinde účastní se okresní výbory aspoň vydatnějším přispěním peněžitým.

Kromě stěhovavých knihoven bylo by po venkově třeba hojně zakládati i čítárny. Těch v malých venkovských obcích anglických nenajdeme. A přece jakým by výborným byly prostředkem paralysujícím zhoubné působení venkovských hostinců! Otázka vzdělání, hlubšího, pronikavějšího vzdělání venkova nejenom v Anglii, ale u nás, hlavně u nás, jest napolo rozřešena, jakmile uvedeme v život tuto nedosti ocenitelnou myšlenku. Právem zajisté přimlouvá se OGLE i za zřizování menších večerních čítáren. Nájem — dí — není drahý, cena časopisů jest nízká, otop a světlo levné a teplá světnice, opatřená novinami a časopisy byla by dobrým korrektivem hospodského vlivu. Třeba aspoň zasazovati se o to, aby se obce za účelem zřízení takových čítáren navzájem sdružovaly.[1]

Stejného mínění jest i GREENWOOD, jenž v zajímavém a praktickém spisku Sunday School and Village Libraries[2] žádá, aby venkovské knihovny a večerní čítárny zařizovaly se ve školách, jsouce přístupny všemu obyvatelstvu osady bez rozdílu náboženské víry, politického přesvědčení a postavení sociálního. Zde — praví — budou po ruce poklady literární, které poučují, zvedají vzdělanostní úroveň a utěšují člověka a jež svou přítomností již budou šířiti všeobecné štěstí mezi venkovany, kteří pro neskonalou duchovní slast, již lze čerpati z knih, jsou neméně vnímaví než obyvatelé velikých středisk populačních. Otázky venkovských knižnic všiml si i veliký státník GLADSTONE, jenž jsa právě předsedou ministerstva r. 1891 ve své řeči při otevření jedné z londýnských veřejných bibliothek doporučoval, aby se věci chopili zámožní majitelé venkovských latifundií, jimž kulturní péči o venkov a nájemce pozemkův uložil přímo za mravní povinnost.[3]

Hrabské výbory a dělnické unie pracují tu a tam s velkým zdarem. Lankašírské, chešírské a yorské unie průmyslového dělnictva rozesílají čas po čase po obcích zmíněných hrabství menší knižnice, jež spravují místní komitéty. Každé za-

[1] Sp. uv., str. 281.

[2] London 1892. Str. 58.

[3] GREENWOOD, Sunday School and Village Libraries. Str. 44 a n.

půjčení těchto spolkových knižnic podléhá však určitému poplatku. Cambridžský hrabský výbor školský, pečující o zvýšení průmyslového vzdělání školami pokračovacími mezi obyvatelstvem hrabství, zřídil velikou knihovnu ústřední se sídlem v Cambridži, z níž po všech obcích ve hrabství, kde se utvořil místní odbor pro technické vzdělání, rozesílají se v bednách a každé tři měsíce vyměňují 50—60svazkové knihovny, sestávající z knih odborných i všeobecně vzdělávacích. Belletrii dán výhost úplný, poněvadž knihovna školského výboru jest doplňkem práce četných, po hrabství rozesetých škol pokračovacích, institucí odborně vzdělávací tedy především, a nikoli lidovou knižnicí v běžném slova významu. Ku každé zásilce přikládají dva katalogy, z nichž jeden knihovníkem potvrzený vrací se knihovně ústřední, druhý, tištěný velikými typy, vyvěsí se na příhodném místě v obci. Kromě toho přikládají se příruční seznamy a tiskopisy půjčovní.

Za knihy odpovídá dotyčný místní odbor, jenž jest povinen postarati se i o dopravu knih do ústředí. Má právo z hlavního katalogu knihy si vybrati, stanoviti výši poplatků za poškození neb ztrátu knihy i upraviti řády půjčovní dle místních poměrů. V některých osadách zavádí se měsíční poplatek za půjčky. Z ústředí však zapůjčují se knižnice bezplatně.

S akcí započalo se již r. 1894. Od té doby vzrostl počet knih, jimiž ústředí disponuje, as na 6000 svazků obsahu ponejvíce hospodářského. Hojně jsou zastoupeny i odbory: drůbežnictví, včelařství, zahradnictví, lesnictví, ale také chemie, botanika, biologie, geologie, mechanika; z odvětví průmyslových dřevařství, strojnictví, výroba oděvů a t. p., a konečně spisy všeobecně vzdělávací,

Přibližný názor o stavu cambridžských knižnic venkovských v l. 1895—1901 podává následující tabulka.[1] (Viz na str. 851.)

Vznik yorkšírských knihoven venkovských datuje se z doby mnohem starší.[2] Průmyslový institut založený pro hrabství yorské již r. 1837 dbal pilně šíření vzdělání elementárního v četných svých večerních školách po městech a záhy připadl na myšlenku založením okružní knihovny pokusiti se o podobnou missi také

[1] Srv. AUSTIN KEEN, Village Libraries. (V »Library«, v. 10, str. 31.) Cambridge County Council: Secondary and technical education. The Education Secretary's Report. Cambridge 1897—8; 1899—1900 a 1900—01. — Catalogue of Village Library. Ibd. (?)

[2] FRANK CURZON, Yorkshire Village Libraries. (V Library, v. 10, str. 28 a n.)

Rok	Počet			Prům. počet obyvatelstva v obci
	knihoven	svazků	výpůjček	
1895	25	1350	2182	?
1896	33	2046	3164	?
1898	22	1156	2398	815
1900	25	1336	777[1]	932 (ze 24)
1901	14	754	732	425

po venkově. Mezi prvními příznivci nového tohoto podniku byl sám chof královnin, princ Albert. Centrální knihovna vzrostla tak, že bylo třeba záhy najmouti zvláštní místnosti. Před sedmi lety čítala ca. 40.000 svazků v šesti pokojích, z nichž vždy nejméně 8000 kolovalo a 2000 bylo u knihaře za účelem oprav. Zřízeno na 200 knižnic, jež jsou rázu smíšeného, obsahujíce většinu belletristických, menší část naučných spisů. Četlo více než 100.000 čtenářů, a nejoblíbenější autoři byli: Scott, Dickens, Thackeray, Kingsley, J. Verne, Marryat, Mayne Reid, E. Lyallová, Swanová a j. Knihovny po 50 i 100 svazcích zasílají se v pevných bednách. Každá obec platí ročně 21 šilinků za půjčku knihovny a příplatek 8 šil. na dopravu a pod. Náklad na jednu knihovnu činil ročně as 72 K, náklad úhrnný vyžadoval ca. 14.400 K. System yorkšírský napodoben z části v Londýně a v Oxfordě.

Jako knihovny přenosné snaží se vycházeti vstříc obyvatelstvu odlehlých malých osad venkovských, ve městech, jak podotčeno, čtvrti vzdálenější opatřují se půjčovními stanicemi neb i filiálkami s čítárnou. To vše děje se ovšem na prospěch dospělého obyvatelstva, k němuž dlužno připočísti i mládež od čtrnácti let věku. Nicméně se stejnou horlivostí dějí se pokusy přivábiti k veřejné knihovně i samu mládež školní, jakmile tato byla si osvojila nejnutnější základy vzdělání elementárního. Školní knihovny jsou v těsném styku s veřejnou knihovnou, od níž dostává se jim v určitých intervalech vybraného materiálu knižního, jejž spravují správce školy a třídní učitelé. Mnohé veřejné knihovny za jistých podmínek vydávají také čtenářské legitimace pro mládež, zakládají žákovské knihovny, vydávají vhodné seznamy dětské četby, ba zřizují i zvláštní čítárny pro školní mládež. O všech těchto

[1] Ve 23 knihovnách.

stránkách lze se více dočísti v čl. »*O knihovnách a četbě mládeže v Anglii*« (*Paed. Rozhledy*, XVII., str. 519 a d.), kam čtoucí odkazujeme. Zde budiž ještě uvedeno, že rok od roku utěšeně vzrůstá počet knihoven veřejných, které otázku dětské četby pečlivě uvažují a snažíce se s učitelstvem a školou udržovati styky co nejtěsnější, mládeži i žactvu škol vyšších všemožně usnadňují výběr dobré četby naučné i zábavné. R. 1898 bylo již 110 veřejných knihoven, které rozmanitým způsobem potřebám mládeže vycházely vstříc. Ze 400 veřejných knihoven zvláštní dětské oddělení upravily zejména četné knihovny londýnské, dále knihovny v Cardiffu, Birminghamu, Liverpoolu, Manchesteru, Edinburku, Wiganu atd., celkem 41 veřejných knihoven, pro studující škol středních a odborných čítárny neb i jiné výhody půjčovní zavedeny byly v 65 veřejných bibliothekách.

III.

Podle Ewartova zákona nesmělo se příjmů daní získaných upotřebiti na zakupování knih pro knihovny veřejné. Účelem zdanění bylo opatření vhodných místností, jež by sloužily buď výhradně knihovně a čítárně, nebo vedle nich zároveň i museu, obrazárně a rozmanitým školám, dle toho, bylo-li rozhodnuto o založení knihovny či o zřízení řečených institucí všech. Tomuto ustanovení, jakož i pravomoci zákonem obcím propůjčené, uzavírati peněžité výpůjčky, dlužno přičísti, že dnes v Britanii není takořka knihovny, která by neměla vlastní budovy aneb aspoň vlastních místností dobře vyhovujících. Budovy ty, ať již určeny jsou jenom knihovně a čítárně, nebo spolu i jiným účelům, jsou nezřídka vynikajícími, ne-li nejkrásnějšími stavbami v celé obci. Staré slohy klassické, jichž zvláště pěkný doklad lze spatřiti na Pictonově příručně liverpoolské nebo Harrisově knihovně v Prestonu, krásné stavby gotické (Guildhall v Londýně, knihovny v Readingu, Thurso a j.) až i moderně renesanční (Hammersmith a Clerkenwell v Londýně v anglické renesanci) střídají se v lepé mnohotvárnosti, nejednou i v téže obci. A jako vnějšek dbá požadavků uměleckých, vnitřek hoví zase náležitě účelům praktickým, ač i zde k umělecké výzdobě se přihlíží.

Přicházejíce k vylíčení vnitřního uspořádání jednotlivých místností nehodláme zacházeti příliš do detailů. Otázky po tom, má-li býti dnešní knihovna pouhým museem, skladištěm literatury či moderní dílnou kulturní a dle toho, mají-li plány sta-

vební býti pojímány a prováděny; doporučuje-li se zřízení jediné čítárny všeobecné či několika speciálních; kde má býti umístěna nejvhodněji, aby byla prospěšnou všemu obyvatelstvu osady; otázky po tom, jaké jest nejvhodnější vytápění a osvětlování místností, ventilace, práce dekorativní — to vše, a mnohé jiné, ač nesmírně důležité při provádění stavby samé, z rámce našeho výkladu musí býti vypuštěno a ponecháno, kam náleží, do theorie knihovnické nauky. Tyto otázky všecky přirozeně se vtírají naléhajíce na uspokojivé řešení tam, kde sta a sta budov bylo již provedeno a kde zkušenosti o jich vhodnosti nebo nevhodnosti se množí. Úkol náš jest rázu mnohem skromnějšího: jde o pouhý náčrtek toho, čeho prostý pozorovatel může si povšimnouti jakožto zjevu nám více méně neznámého a charakteristického. Budeme se tedy v dalším obírati popisem daleko spíše než výkladem do podrobností a do základů jdoucím.

Plán knihovny anglické, pokud máme na mysli její běžný typ, je založen na principu pokud možno všestranné kontrolly veškerých místností. Veřejná knihovna anglická má tato oddělení: půjčovnu knih domů (krátce půjčovna, lending library, lending department) a čítárny, a to: čítárnu politickou (news room), čítárnu s časopisy belletristickými i odbornými (magazine room), čítárnu všeobecnou, jež je spojením obou předchozích (general reading r.), čítárnu příruční (příručna, knihovna studijní, reference library). Je-li budova přízemní, anebo jsou-li jmenované místnosti jenom v přízemí, co zatím v poschodích umístěny jsou sbírky přírodnické, kulturně historické a obrazárna, bývají půjčovna a politická čítárna zařízeny v přední části domu, po obou stranách chodby je rozdělující, kdežto příručna a magazine room v tišší, hluku ulice vzdálenější části zadní. Mezi oběma jsou po obou stranách korridoru pokoje úřednictva. Dozor tohoto usnadněn jest zasklenými přepážkami jednotlivé prostory oddělujícími. V knihovně v Bootleu jsou denní listy vyloženy v místnosti k západu hledící a sousedící s ulicí (jež jest pouhou méně frekventovanou cestou odbočující od vzdálené hlavní třídy), vedle této jest půjčovna a v rohu budovy jest příručna. Tato sousedí s čítárnou vyplňujíc s ní celou stranu východní (resp. severovýchodní). Úřednictvo tu zaměstnané zvláštní (kromě knihovníka) místnosti nemá, může však vykonávati všady dohled beze všech překážek.

V budovách o jednom poschodí jsou příručna a čítárna s magaziny umístěny nahoře, přízemí vyplňuje čítárna politická

s půjčovnou. Tak je tomu na př. v Clerkenwellu a Chelsea, v Londýně, v Newarku, Edmontonu a j. Rozumí se, že i tu jsou odchylky, nejčastější v menších knihovnách filiálních, kde obě čítárny časopisů nebo magazine room s příručnou bývají spojeny v jedné místnosti. Ve filiálce v Bristolu sousedí s příručnou a čítárnou půjčovna bezprostředně.

Mimo půjčovnu a čítárny najdeme ve veřejných knihovnách zvláštní oddělení pro mládež a pro ženy, čítárny pro studující a pečlivě proti ohni zabezpečenou nevelikou prostoru, kde se přechovávají akta knihovní komise a různé jiné důležité dokumenty. Potřeba této místnosti je na jevě. O nutnosti zvláštních čítáren pro mládež mínění se rozcházejí, čítárny pro ženy mají příznivců, jak se zdá, nejméně. Mohou-li ženy — tak se tvrdí — společně s muži používati půjčoven, mohou tím spíše pobývati s nimi v čítárnách, které nikdy nebývají tak přeplněny, jako jsou půjčovny, jmenovitě v době zimní a v sobotních večerech. Proto také v mnohých knihovnách jest se jim spokojiti toliko jedním, dvěma vyhrazenými stoly.

Ve větších knihovnách najdeme konečně i dílny pro opravy a vazby knih a pracovny pro úřednictvo, kde se konají katalogisační a administrativní práce vůbec.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

ZEMĚDĚLSTVÍ, OBCHOD A PRŮMYSL.

Vývozní projekty. — Zámořská banka. — Oživení obchodního styku s Černou Horou. — Činnost stálého živnostenského výboru. — Poměrná poplatnost maloživnostnictva. — Pražské »Svůj k svému«. — Průmyslové a obchodní pokračovací školství v Čechách.

Již po několik roků vyskytují se v letních měsících ve Vídni houfně návrhy na zvelebení rakouského exportu a projekty vývozních bank. Založení německo-bulharské banky v Sofii za intervence berlínských bankovních domů probudilo opětně dřímající svědomí bankovních kruhů vídeňských a zavdalo podnět k akci za účelem založení filiálek vídeňských bank v některých obchodních městech na Balkáně. Ve skutečnosti však jen sofijská Banque de commerce, založená uherskou komerční bankou v Budapešti, zřizuje novou filiálku v Plovdivě, ve Vídni konány budou teprve porady. Rakouský úvěrní ústav pro obchod a průmysl ve Vídni podnikl alespoň positivní, byť i skrovný krok v jiném směru. Přeměnil vývozní firmu vídeňskou Schweiger & Co. v komanditní společnost a súčastnil se v ní vynikající měrou finančně. Od státu požadován jednou pro vždy příspěvek zařizovací. Společnost má nejprve v Číně zakládati filiálky za účelem vývozu výlučně rakouského zboží. Celkový kapitál obnáší 5 mil. K. Vídeňská banka anglo-rakouská zřídila samostatné vývozní oddělení, za kterýmž účelem přibrala dva vývozní odborníky.

* * *

Vedle řečených reálních projektů vyskytl se opětně nový, dosti zamžený projekt velké vývozní banky. Již na sklonu let devadesátých bylo pomýšleno na zřízení státní vývozní banky, projekt však upadl v zapomenutí. Nověji propagoval jakýs pan Benedikter myšlenku velké rakouské banky zámořské a vyslovil se o svém projektu ve zvláštním pamětním spise. Za operační území zámořské banky zvolil Čínu. Kapitálu bylo by zapotřebí 25 mil. K, z něhož by upsali čínští kapitalisté 3 mil. K; vláda by byla vyzvána, aby se v bance finančně súčastnila, což ovšem sotva jest myslitelno. Nejvýše by snad bylo lze docíliti státní subvence. Realisace tohoto projektu jest velice vzdálena, jde právě jen o projekt.

Vynořily se také zprávy o připravovaném vzniku uhersko-americké banky, jejíž předním úkolem by bylo obstarávati četné peněžní obchody uherských vystěhovalců. Uprostřed tohoto roje nových záměrů jest potěšitelno zjistiti, že koloniální společnost v Terstu, založená před časem vídeňskou bankou Union, skutečně pracuje a prospívá.

* * *

Rakouský Orientverein ohlašuje, že plodem jarní studijní cesty do Dalmacie a na Černou Horu a výsledkem příslušných prací jest zřízení rakousko-černohorské obchodní společnosti, jejíž hlavním sídlem bude Vídeň, filiálky pak v Cetyni a Podgorici. Při zakládání jest součinným též český vývozní spolek.

Nová společnost bude se zabývati nákupem a prodejem, dovozem a vývozem zboží, využitkováním státních monopolů, lesů a minerálních ložisek, prováděním staveb, poskytováním půjček jednotlivým osobám, společnostem, obcím i státní správě a p. Kapitál v neobmezené výši bude upsán v podílech po 300 K. Knížecí černohorská vláda přislíbila společnosti různé výhody; předsednictvo dozorčí rady převzal člen panské sněmovny Vincenc hrabě Thurn.

* * *

Stálý výbor pro živnostenskou novellu pracuje. Zvolil si ku práci své horké letní měsíce, a dobře měl. Alespoň bude leccos vysvětlitelno a omluvitelno, co by jinak vysvětliti se nedalo. Výsledky práce výboru budí již na všech stranách odpor mezi průmyslnictvem i mezi dělnictvem.

Vůdčí list československé sociální demokracie nazval činnost výboru »politikou pišišvorů«. V době, kdy zmítá se říše ústavní krisí, kdy jedná se o veliké otázky hospodářské jednoty či rozluky, o obchodní smlouvy atd., radí se 18 poslanců o tom, kterak by bylo možno platný řád živnostenský na úkor pokroku ještě zhoršiti, kterak mladým lidem dobývání vezdejšího chleba živnostenskou prací znesnadniti, více přihrádek a stavovských závor nadělati, živnostníku ve své živnosti se ztroskotavšímu přechod k jiné, modernější a výnosnější, zameziti, využití technického pokroku velkovýrobou na prospěch všeho spotřebitelstva znemožniti, kterak tovární výrobu omeziti a tak armády dělnictva i finance státu ve psí vydati.

Oproti tomu dlužno v celku schvalovati snahu výboru, aby závazná živnostenská společenstevní organisace byla upevněna a vybudována, a aby společenstevní instruktoři i příště byli přímo podřízeni ministerstvu obchodu.

* * *

Dlužno jednou otevřeně říci, že malé živnostnictvo jest poměrně skrovně poplatným živlem ve státě a že poplatnost jeho, třebas ovšem slabého jednotlivce po případě velmi tížila, v celku úplně mizí u přirovnání s daněmi přímými, placenými průmyslovými podnikateli, nehledě ani k daním spotřebním, placeným velikou armádou průmyslového dělnictva. Pouze naše umělé volební řády umožňují řemeslnictvu jeho mimořádný vliv v parlamentě, a z toho také plyne bajka o stát udržující poplatnosti řemeslnictva, šířená horlivými kandidáty poslanectví.

Stačí nahlédnouti jen ve výkazy obchodních a živnost. komor, kamž nota bene voliči s censem průměrně pod 8 K výdělkové státní daně bez přirážek, tedy právě nejmenší maloživnostníci zpravidla vůbec ani pojati nejsou, abychom se přesvědčili, že k nákladům těchto komor přispívá sbor maloživnostenský (k němuž částečně i menší střední průmyslníci již náleží!) průměrně nejvýše 4—8 proc. celkového výnosu přirážky komorní, ačkoliv komory ty ponejvíce mnohonásobnou, daleko větší částku přímo na účely řemeslnické věnují, což dlužno ovšem pokládati za správno, neboť se prostředky hospodářsky silných obracejí tak na podporu hospodářsky slabších. Kdyby nešlo o moment národně politický, o správní i o řečené sociální poslání komor, věru by se stanoviska užších zájmů dnešní komorní instituce na odloupnutí sboru maloživnostenského málo záleželo; řemeslnické komory staly by se u nás prostě konkurenčním ústavem povinných živn. společenstev a společenstevních jednot s tím rozdílem, že by byly věčným pařeništěm malicherných sporů o oprávnění různých řemesel vespolek. Klidu a míru by v řemeslnických komorách nebylo, nebylo by však také prostředků k pořízení náležitého správního aparátu a ku hmotné podpoře podniků řemeslnictvu skutečně prospěšných. Ku výsledkům prací stálého živnostenského výboru se ještě vrátíme. Zatím stačí jen na příklad vzpomenouti poměrně ještě nevinného usnesení živnost. výboru, aby továrníci byli povinnými členy živn. společenstev, tedy zájmových sborů čistě živnostenských. Snad proto, aby jeden továrník v místě svou přirážkou hradil extravagance společenstevního představenstva a ostatních členů, jak by tomu v praxi skutečně bylo. Byl by to zabiják podnikavosti a zasluhovalo by toto a podobná usnesení živn. výboru co nejširšího rozšíření k údivu vzdělané ciziny.

* * *

V Praze byla nedávno konána schůze mistrů zámečnických, instalatérů a spřízněných řemeslníků, kteráž požadovala, aby veškeré dotyčné práce byly zadávány výlučně jen pražským živnostníkům a zejména ostře ohradila se proti zadávání veřejných ba i soukromých dodávek živnostníkům předměstským. Co by tomu řekli živnostníci z Prahy a velkých měst vůbec, kdyby živnostníci v menších městech venkovských boykotovali pražské mistry, kteříž přece dosti zhusta na venkově t. zv. lepší práce pořizují, ačkoliv jsou v místě usazeni živnostníci téhož oboru? A až bude »Velká Praha«? Bude se zadávati práce dle čtvrtí? Heslo »Svůj k svému«, jehož se na schůzi bylo dovoláváno, svádí se tak na zcela křivou cestu, z níž není východiska.

* * *

Zajímavá jest zpráva zemského výboru království Českého o stavu pokračovacích škol průmyslových, obchodních a odborných v Čechách ve školním roce 1903—4. Dle této zprávy počet pokračovacích škol průmyslových, kupeckých a jiných vzrostl ve školním roce 1903—4 na 455 škol.

Z tohoto počtu jest chlapeckých škol s vyučovací řečí:

	českou	německou	úhrnem
průmyslových	231	130	361
obchodních	26	23	49
průmyslových a obchodních	8	2	10
loďařských	—	3	3
zlatnických	1	—	1
hostinských	—	1	1
knihařských	1	—	1
knihkupeckých	1	—	1
kožešnických	1	—	1
rukavičkářských	1	—	1
průmyslová a tkalcovská	—	1	1
celkem	270	160	430

z nichž je 270 čili 62·79 proc. s vyučovací řečí českou a 160 čili 37·21 proc. s vyučovací řečí německou. Dívčích škol jest 25, z nichž opět jest s vyučovací řečí:

	českou	německou	úhrnem
průmyslových	14	5	19
obchodních	1	3	4
průmyslových a obchodních	1	1	2
celkem	16	9	25

Celkem tedy dívčích škol 25, z nichž 16 čili 64 proc. jest s vyučovací řečí českou a 9 čili 36 proc. s vyučovací řečí německou. Počet tříd, přípravek a oddělení obnášel dle udání na chlapeckých školách s vyučovací řečí:

	českou	německou	úhrnem
tříd	573	337	910
přípravek	65	47	112
poboček	270	118	388
oddělení	153	79	232
odborných kursů	3	10	13
veřejných síní a modeloven	2	2	4
tedy celkem všech oddělení	1066	593	1659

Připadá tudíž při 270 školách českých na 1 školu chlapeckou českou tříd 2·12 a při 160 školách německých na 1 školu německou tříd 2·11, na 1 školu vůbec tedy 2·12 tříd.

Na 25 školách dívčích bylo s vyučovací řečí:

	českou	německou	úhrnem
tříd odborných škol	35	15	50
přípravek	—	2	2
poboček	17	1	18
oddělení	16	8	24
kursů a pracoven	11	—	11
tudíž celkem oddělení	79	26	105

Připadá tudíž na 1 českou školu dívčí tříd 2·19, německou 1·67, na jednu školu vůbec průměrně tedy 2·00 tříd. Oddělení vůbec připadá na 1 školu českou 4·94, německou 2·89 a na 1 školu vůbec tedy 4·20.

Učitelů působilo na 430 chlapeckých školách českých 2060, německých 894, celkem 2954.

Pokud se statistiky žactva týče, jeví se příslušná data takto:

Z celkového počtu 54.298 žáků zapsaných na školách chlapeckých zbylo do konce roku školního 46 357 žáků, z nichž bylo na školách českých 30.499 čili 64·79 proc. a na školách německých 15.858 čili 34·21 proc.

Ze žáků na školách českých bylo národnosti české 30.040 čili 98·50 proc., německé 459 čili 1·50 proc.

Na školách německých bylo žáků národnosti české 2635 čili 16·55 proc., německé 13.233 čili 83·45 proc. Jest tedy na chlapeckých školách vůbec žáků národnosti české 32.665 čili 70·46 proc., národnosti německé 13.692 čili 29·54 proc.

Z udaného počtu žactva 46.357 připadalo žáků na školách s vyučovací řečí:

	českou	německou	úhrnem
na 1 školu	112·96	99·11	107·81
na 1 třídu	53·23	47·06	50·94
na 1 sílu učitelskou . . .	14·80	17·74	15·69

Ku zprávě připojeny jsou další zcela podrobné výkazy a tabulky, které svědčí o rychlém a rozsáhlém rozvoji pokračovacího školství v království Českém. V Praze a ve velkých městech by si bylo dlužno přáti intensivnějšího zodbornění škol pokračovacích, jehož se interesenti přečetných oborů posud marně domáhají.

Celkový roční náklad vydržovací na 430 škol chlapeckých rozpočten na 1,364.447 K 85 h, z čehož 947.559·63 K čili 69·45 procent připadá na náklad osobní a 416.897·22 K čili 30·55 proc. na náklad věcný.

Vydržovací náklad roční na 270 škol českých s 1066 třídami (odděleními) a 30.499 žáky činí 895.763·10 K a na 160 škol německých s 593 třídami (odděleními) a 15.858 žáky 468.684·75 K.

Dle toho jest roční náklad na 1 školu českou 3317·64 K, německou 2929·28 K, na 1 třídu českou 840·30 K, německou 790·36 K, na jednoho žáka na škole české 29·37 K, německé 29·55 K. *K.*

ŠKOLA.

Officielní ocenění učitelského vzdělání na paedagogiích. — Péče klerikálů o nová ženská paedagogia a vyšší střední školy. — Libovůle školské samosprávy. — Zpátečnické snahy živnostníků. — Ideální typ — školních zahrad. — Svaz professorů středních škol rakouských. — Reforma vídeňského městského Paedagogia.

Karakteristický doklad k tomu, jak samo ministerstvo vyučování pohlíží na předběžné vzdělání učitelstva podávané v paedagogiích, při-

náší moravský »Věstník«. Učitel, který prošel 4 třídami gymnasijními a 4 ročníky učitelského ústavu chtěl se věnovati lékarnictví a žádal, aby byl připuštěn ku praxi farmaceutické, chtěje zkouškou prokázati z latiny vědomosti požadované v VI. třídě gymnasijní. Ministerstvo vyučování žádost jeho zamítlo z toho důvodu, že běh jeho studií t. j. 4 třídy gymnasijní a 4 ročníky paedagogia, v celku tedy 8 studijních let nelze srovnati jako rovnocenné absolvování 6 gymnasijních, anebo realních tříd, a to ani tehdy, kdyby dodatečně zkoušku z latinského jazyka vykonal. Fakt tento ukazuje, jak nízce se cení předběžné vzdělání učitelstva a jaká jest jeho právní cena. Učitelstvu musí to býti novým povzbuzením k tomu, aby důsledně žádalo předběžné vzdělání na vyšší střední škole, na níž se vzdělávají ostatní inteligenti. — Státní učitelské ústavy jsou typem odborných škol, ministerstvem vyučování co nejvíce zanedbávaným. Po vnější i vnitřní stránce jsou zpravidla vypravovány co nejubožeji. Trpí nedostatkem nových pomůcek, mají nedostatečně a chudě zařízené knihovny, kreslírny, fysikální síně a pod. V poslední době ponechává ministerstvo vyučování péči o další jich zřizování soukromým institucím, zvláště klášterům. Zatím co ministerstvo po dlouhá léta již nezřídilo ani jediný ženský učitelský ústav, vyrostla klerikální ženská paedagogia jako houby po dešti. I na mužská paedagogia klerikálové pomýšlejí. Tito budou míti pomalu všechno vyšší vzdělání ženské úplně v rukou. Většina učitelek jest již nyní vzdělávána na klášterních ústavech učitelských, spojovaných pro klerikály výhodně s pensionáty. Nyní dochází řada na dívčí střední školy, jimž vláda rovněž nevěnuje pozornost, jaké by plně zasluhovaly. Pražská »Minerva« dávno již ženskému vzdělání nestačí, nové vyšší střední školy ženské je třeba jako soli. A již jsou tu sestry Zahálkovy ze Slatiňan, které založily ženské paedagogium v paláci, vystavěném městskou radou chrudimskou, a chystají se po prázdninách otevřít na Vinohradech soukromé dívčí gymnasium. Není pochyby, že při obecném nedostatku vyššího dívčího školství a při úžasné netečnosti širší veřejnosti ke snahám klerikálním — seženou do něho žákyň dost a dost. —

— Místní školní rada na Smíchově vyznamenala se v poslední době činem, dosud ojedinělým. Dle platných ustanovení zákonných mají všichni správcové škol právo účastniti se schůzí místních školních rad s hlasem poradným. Toto právo dovolil si předseda místní školní rady smíchovské libovolně porušiti, když při navrhování terna na uprázdněné místo řídícího učitele zcela nezákonně požádal ředitele a říd. učitele s hlasem poradným, aby schůzi opustili, což tito, o svém právu patrně málo poučení správcové bez nejmenšího odporu učinili. Jenom jediný dal svému nesouhlasu výraz. Členové místní školní rady, kteří mají zajištěnou většinu, rozhodli se totiž dáti místo nejmladšímu ze žadatelů a aby mohli vše hladce provésti, zbavili se libovolně přítomnosti řádných členů s hlasem poradným, kteří mají zaručené právo, ke každému bodu jednání mluviti, kromě případu, kdy by se mělo jednati o jich osobní prospěch. Podle platných zákonů měla by býti usnesení místní školní rady, učiněná za nepřítomnosti členů s hlasem

poradným prohlášena za neplatná a nařízena nová, legálně provedená schůze. Členové práv svých libovůlí předsedovou zbavení, měli okamžitě ohlásit protest proti platnosti schůze a žádati o rozhodnutí vyššího školního úřadu. Vylíčený zjev ukazuje na neznalost zákonných nařízení nejen u členů samosprávných, ale i u samých učitelů, jichž právní cit je namnoze dosud chatrně vyvinut. —

— Zpátečnictví zabírá u nás přes všechen odpor pokrokovějších stran půdu stále širší a širší. Zorganisovala se v Čechách politicky katolická jednota. Jistou sklonnost ke klerikálům ukázali na svém sjezdě čeští agrárníci, kteří tu přímo velebili stav kněžský jako element kulturní. Je s dostatek známo, v jaké oblibě je u našich agrárníků osmiletá docházka školní, uzákoněnými úlevami beztoho značně snížená. Sebe pokrokovější školský program agrární strany nezastře sklonnost její ke snížení nucené povinnosti školní. Sklonnost agrární strany ke zpatečnickým snahám ve školství poroste sílením přátelských styků na jedné straně se šlechtou a na druhé s kněžími. Po rolnících silně již organisovaných přicházejí živnostníci a pranic netají se již svým nepokrokovým stanoviskem ke školství. Na sjezdu živnostníků v Nymburce, ve dnech 11.—12. června konaném, doporučována již čtyřletá obecná škola a docházka školní do 13 let. Vyhlídky pro budoucnost jsou u nás velmi neutěšené. Při differenciaci naší společnosti na pokrokovou a konservativně-zpátečnickou bude míti poslední dle nynějšího stavu rozhodnou většinu. Vedoucí strana mladočeská s prováděním konopišťské politiky, agrární strana, čeští živnostníci s katolickou stranou převáží dnes jistě snahy malých dosud stran pokrokových. Inteligence pak, která se jinde (na př. ve Vídni) pod heslem »svobodné školy« sjednocuje, je u nás nesjednocená a částečně i točí plášť po větérku reakcionářském. Vyhlídky pro svobodnou školu a svobodné učitelstvo jsou pro nejbližší budoucnost za těchto okolností velmi temné. —

Jakýsi ideální typ školních zahrad rýsuje výnos zemské školní rady, podávající instrukce pro jich zakládání a spravování. Dle instrukce té má obsahovati školní zahrada ovocnou školku, zelinářské a za příznivých poměrů i botanické oddělení, dále oddíl pro hospodářské pokusy, v krajinách vinařských oddělení pro pěstování révy, v krajinách lesnatých oddělení lesnické, ve chmelařských chmelařské a všude včelín. V oddělení ovocnářském má býti semeniště, štěpnice pro pěstování polokmenů, stromků vysokých i zákrsků, po případě i ovocných stromů ve tvarech umělých a křovin. Na stromech má se mládež naučit seznávat střezy koruny, průklest stromů, způsob, jak je čistiti a hnojiti, jak rouby řezati atd. V oddělení zelinářském mají se pěstovati četné druhy zeleniny osvědčené a má tu býti zařízeno i pařeniště. V botanickém oddělení mají míti místo rostliny důležité, které v okolí nerostou, rostliny jedovaté, léčivé, kořenářské, obchodní. Velká vodní nádržka při tomto oddělení měla by býti osázena vodními rostlinami bahenními i pobřežními a oživena vodními zvířaty.

V oddělení hospodářském měly by se konati srovnávací pokusy, aby byla zjištěna výhodnost pěstování druhů ušlechtěných a výnos-

nějších, jakož i pokusy s rozmanitými druhy hnojiv. Nemělo by býti zapomenuto na vhodném místě ani na vrbu košíkářskou. V oddělení pro révu mají se pěstovati druhy, vhodné pro půdu okolí, lesní oddělení má poskytovati stromky k vysazování pastvin a pustých míst, včelín má šířiti porozumění pro zanedbávané včelařství v obcích. Všude mají býti opatřeny školní zahrady ptačími budkami, zimním krmištěm ptactva, všechny druhy rostlin mají míti vhodné nápisy. Všechna oddělení mají býti spravována účelně a s odbornou znalostí.

Takováto správa školních zahrad, jejichž vysokou hodnotu vychovatelskou nelze dost dobře oceňovati, vyžadovala by ovšem v přední řadě učitelů se širokým vzděláním odborným. Je však těžko takovéhoto vzdělání při důkladném vzdělání všeobecném a odborně vychovatelském a vyučovatelském nabýti. Učitelů, kteří by mohli vésti školní zahrady v duchu vydané instrukce bude proto pořídku a dostihování cíle instrukcí vytčeného těžké.

Veškerá břemena se zařizováním školních zahrad přenáší instrukce zemské školní rady na bedra školních obcí, které mají poskytovati nejen pozemek ve výměře nejméně 3 arů, ale přispívat i na udržování a zvelebování ročně aspoň částkou 50 K. Kdo ze zkušenosti ví, jak těžko je od našich samosprávných činitelů získat i nejmenší peníz k účelům školským, pochopí, jakou překážku zemský školní úřad postavil v cestu rozvoji školních zahrad ve směru instrukcí vytčeném.

Instrukce nařizuje dále, aby se v okresních konferencích učitelských ustavovaly zvláštní zahradní výbory, jichž úkolem by bylo podávání výročních zpráv o stavu a rozvoji školních zahrad. Funkce takovýchto výborů bude čestná, dobrovolná. Lze však stěží očekávat, že členové zahradních výborů budou na svůj náklad po okrese jezdit, kontrolovat, radit a povzbuzovat. A tak sotva se brzy dočkáme, že ideální instrukce o školních zahradách najde všude plodnou půdu k realisování.

Svaz professorů středních škol v Rakousku se stal skutečností. O svatodušních svátcích konali professoři všech národností a zemí na říšské radě zastoupených sjezd. Širší česká veřejnost vyspěla již do té míry, že professorstvo nezrádcovala, jako ještě před několika lety učitelstvo škol obecných a měšťanských, když chtělo společně s německým pořádati manifestační schůze.

Také učitelstvo rakouských paedagogií hlavní i cvičné je organisováno mezinárodně a připravuje pro rok 1906 sjezd, na němž bude rokovati o vzdělávání učitelstva a o svých právních poměrech.

Za to je do svazu československého učitelstva pořád ještě hodně daleko.

Vídeňské městské »Paedagogium« je ústav, který za doby působení Dittesova stál na výši doby a vzdělání učitelstva výborně sloužil. Za nynější vlády křesťanských sociálů v hlavním městě i zemi byl degradován z ústavu vědeckého na ústav k pouhému cepování učitelstva škol obecných a měšťanských. Podle nového statutu, schváleného městskou radou vídeňskou, budou se dělit posluchači tohoto ústavu ve tři skupiny. V ročním kurse budou mladí učitelé připravováni

ke zkoušce učitelské způsobilosti, která má nyní ráz jednostranně praktický. Druhou skupinu posluchačů budou tvořit učitelé, připravující se ke zkoušce pro školy měšťanské. Kurs jejich bude dvouletý. Ve třetím kursu budou konati docenti vysokých škol přednášky, sloužící dalšímu vzdělání učitelstva škol obecných a měšťanských. Bude to tedy jistý druh universitní extense pro učitelstvo. Zreformovaný ústav bude míti učitelskou akademii, učitelský ústav, oddělení pro abiturienty středních škol, kteří se budou chtít oddat působení na školách obecných, a cvičnou školu obecnou i měšťanskou. Paedagogium je podřízeno zemskému výboru a tím je dán duch, v jakém budou chovanci jeho vedeni, aby mohli jednou dobře sloužit politickým intencím křesťanských sociálů.

Schválené dolnorakouské zemské školní zákony přinášejí již křesťanským sociálům dobré ovoce. V zákonech těchto je ustanovení, dle něhož volí do školní rady pouze definitivní učitelské osoby, působící nepřetržitě pět let. Tímto ustanovením pozbylo přes 500 mladších osob učitelských volebního práva, a tak se stalo, že do okresní školní rady vídeňské zvoleni byli nepatrnou většinou učitelé, stoupenci křesťanských sociálů. Při důrazném volání lidu po všeobecném rovném hlasovacím právu schvalují se v říši zemské zákony školské, které z volebního práva vylučují inteligenci po stovkách. Také příznak reakční doby v Rakousku.

LITERATURA.

Jak se píše u nás lidu?

Slezská Kronika. Ročník XV. Svazek 1. Cena 60 h. U Slona a jiné humoresky Alojse Dostála. Náklad ve prospěch Matice osvěty lidové v Těšíně. 1904. Nakladatel R. Promberger, knihkupec v Olomouci. Předplatné celého ročníku pouze *2 K*, poštou 2 K 20 h. — Přítel Domoviny s přílohou Hádanky. Sešit 11—17. Václav Patejdl: Národu navrácena. Lidová Knihovna. Ročník I. Svazek 1. a 2. — Zadig čili Kniha osudu. Povídka z východu. Francouzsky napsal M. de Voltaire. Přeložil Zachar. Veliký soudce. Povídka od Maurice Montéguta. Nákladem Tiskového družstva československé sociálně-demokratické strany (časopis »Zář«) v Praze.

Není to snad náhodné, že ve Žďáře, kde dnes tak blahodárně pracuje znamenitý pokrokovec dr. Drož a kde se vydává výborný místní list lidový »Žďárský Obzor«, působil před věkem skromný buditel P. Sychra. Kdo zná z mladých generací činnost tohoto muže? Víme o něm, že byl buditelem. To nám stačí. Dále nepátráme. A tak zaniklo téměř jméno Sychrovo, zapadla památka i jeho díla. A přece práce jeho zasluhuje, aby i dnes ještě byla nejen čtěna, ale i následována. Jeho »Veleslavín« dobře nám ukazuje, jak vzdělávati lid, jasně nás poučuje o způsobě praktické výchovy mladého člověka.

Obsahuje sborník ten řadu dobrých populárních článků, na př. o povinnostech manželských, o výchově dítek, o poměru ku vrchnosti, o daních, o domácím pořádku a čistotě, o zdraví, o mrzácích, o koupání a utopených, o psí vzteklině; dále o stavu rolnickém, o chovu dobytka, o včelařství, o vojenství, náboženské snášelivosti atd. Slovem tedy o všem, co život prostému muži na počátku století minulého ukládal věděti, poučoval pokrokový ten kněz milovaný lid, dobře chápaje význam četby pro osvětu v chudých chatách vesnických. Té četby lidové! Také bolavá stránka naší doby. Ba věru bylo by nám třeba takých Sychrů moderních, vždyť žal je přímo člověku, uváží-li, jak za hranicemi u věci té je postaráno.

Již několikráte jsem o této věci mluvil, marně povzbuzuje nakladatele naše, aby si povšimli vážné, užitečné četby lidové, šířené levnými letáky. Ukázal jsem ve sloupcích tohoto listu na přímo skvostné letáky Henckellovy, Mackayovy, mluvil jsem o práci Jacobowského, dnes chci ukázati dále na jiné ještě příklady. Snad se konečně i u nás osvědčí pravdivost starého přísloví »exempla trahunt«! Snad?

Stačí tu jen zmínka o Hessově »Lidové knihovně«, která přináší řadu dobrých věcí za levný poměrně peníz, na př. výbory z německé lyriky, Goethovu báseň Herrmann und Dorothea, opatřenou poznámkami a úvodem, věci Grillparzerovy, Vossův překlad Homéra, studie o moderních básnících atd.; dále třeba uvésti Wiesbadenské knihy lidové, jež šíří v 10- až 40fenikových sešitech známost cizích literatur mezi německým lidem: Dickens, Tolstoj, Merimée zastoupeni jsou tu vedle německých auktorů, opatřených rovněž věcnými poznámkami a výklady, dobře také upozorniti na brožury »Socialer Fortschritt«, jež obsahují řadu cenných, vážných prací populárních. Tolik prozatím. Tak pracuje se v Německu, s nímž se máme a chceme měřiti, jak pečuje se asi o lid ve vlasti Komenského?

*

Mám tu dvojí druh četby lidové: sbírky určené českému lidu a sbírky vydávané dělnickou knihtiskárnou. Mohl bych tedy říci lidovou četbu »národní« a »třídní«, dělnickou. Z ukázek uvidíme, jak si vede ve vzdělání lidovém společnost národní a jak o ně usiluje dělnická organisace. Takové srovnání nebude na škodu.

Napřed slovo o »Slezské Kronice« vydávané Prombergerem v Olomouci. »Kronika« zaražena známým pracovníkem slezským drem Slámou r. 1890, nastupuje tedy XV. ročník. Účelem měla, »aby budila v zanedbaných krajích slezských a moravských chuť k četbě české a aby odchovávala vrstvy naše širší v duchu národním«. Krásný cíl! Kronika se ho horlivě domáhala. Vydala přes 50 levných svazečků. Jsou v ní zastoupena jména dobrá: Sláma, Hořica, Preissová, Kosmák, Rais, z cizích pak Sienkiewicz a Tolstoj. Mnohá čísla jsou vskutku značné ceny. Dobrý znalec slezských poměrů dr. Sláma měl jistě vážné důvody, že se rozhodl pro tento směr četby, ač, upřímně řečeno, mohl snad a měl voliti časem prostředků účelnějších. Z 50 svazečků vydaných téměř polovina — je humoristická. Je to přímo ironie, že v otčině Bezručově, na jevišti národní a sociální tragedie

naší — podává se lidu tolik humoru! Humoreskami sotva vyléčíme bídu slezských chatek. Kéž se již jednou zhostíme klamného předsudku, že lid poutají pouze hluché frašky a prázdné humoresky! Kdy se naučíme spojovati užitečné s krásným? Mám po ruce seznam knih polských knihoven lidových. Jaké tam nalézáme věci! Tam poučuje se malý člověk mimo jiné o špatném a dobrém hospodářství, o životě rodinném, o zvěrolékařství, o chovu dobytka, o samosprávě, o volbě do říšské rady atd. Tak pracují Poláci zajisté také ve Slezsku. Neměli bychom se právě ve Slezsku také trochu jimi říditi?

Podobný obsah slušel by jistě daleko lépe Prombergerově knihovně. Zanechme již té věčné belletrie, zvláště nevyhovuje-li vůbec ani z daleka nejskromnějším požadavkům krásna, jak to lze říci o posledním čísle, humoreskách Dostálových.

Knížky Dostálovy se svého hlediska nevítám. Jsou to krotké, místy dosti dobré, místy všední črty, nezkazí, neublíží — ale také neosvěží, nepovzbudí. Mdlá celkem kniha, která by se snad u nás mohla čísti beze škody, ale ve Slezsku, kde každá knížka má míti své vážné poslání, v tom ohroženém území, kde třeba nanejvýš seriosní práce, kde nutno buditi a křísiti mravně, národně, hospodářsky, tam se taková kniha nehodí. Tam je nejen zbytečna, ale přímo neblahá. To není rozhodně prostředí její! Líbí-li se, pak jistě jen z toho důvodu, že lidu se nedostává knih lepších. Lačný chudák sahá po každé stravě hltavě.

Dnes již snad na Slezsku tolik půdy české četbě dobyto, že by se mohlo přikročiti k četbě účelnější, vážnější, ovšem podávané formou lehkou, milou, zábavnou! To je podmínka nevyhnutelná. Znalci Slezska i přátelé jeho čeští a moravští mají tu pěknou příležitost chopiti se díla.

»Kronika Slezská« by tu mohla vykonati ohromný kus práce. Jen chopiti se upřímně vážných otázek hospodářských, sociálních, národních. Musí-li již tu býti forma povídky, nuže ať se pokusí lidoví spisovatelé o tendenční povídky, výchovné, vyhovujíce ovšem přesně požadavkům pěkna a vzdělanostní úrovně lidové. Vydáváme-li již něco, ať to vskutku vyhovuje účelu a vyplní to mezeru časových potřeb. A jmenuje-li se již knihovna Prombergerova »Slezská Kronika« a vydává-li se ve prospěch »Matice Osvěty v Těšíně«, pak ať také vskutku slouží osvětě ve Slezsku poctivě a opravdově. Knihovny té měli by si lépe všímati naši lidé a podporovati ji příspěvky. Je-li již tu, ať vyhovuje požadavkům doby. Slezsko toho zasluhuje! Reforma programu této knihovna je nutna!

Slovem »tendenční« nesmí býti však rozuměno, že úplně dostačí dobrý účel, sám dobrý úmysl a konečně trochu dobré vůle na dobrou lidovou práci. Že tomu tak není, toho nad slunce jasnějším dokladem je »novella« páně Patejdlova v »Příteli Domoviny«. Pan spisovatel, jak se zdá, upřímný syn své otčiny, pokusil se o »vlasteneckou povídku«, jejíž látka čerpána jest z bojiště našeho na českém západě. Ušlechtilý úmysl jeho hoden pochvaly. Prací, které by se pokoušely — ovšem *věcně* a *správně* — řešiti problémy našeho národ-

nostního boje, bylo by nám věru třeba. Ale auktor by musil ovšem látku *plně ovládati* a pracovati se skutečnými, lépe *řečeno normálními poměry*.

Toho spisovatel práce »Národu navrácena« dosud neumí a nedovede. Chápe-li úkol literární poněkud jen vážně, bude mu mnoho a pilně ještě studovati jak poměry a život, tak i vzory krásné prosy české i cizí, aby věci jeho vyhovovaly alespoň primitivním a elementárním požadavkům uměleckého díla. Pokus jeho zatím je toliko projevem dobré vůle. Více nepodává. Naopak! Romantismem svým, vypjatým, nepravdivým, ať nedím chorým je dokonce kniha jeho nebezpečna, protože může snadno vzbuditi v nekritickém čtenářstvu nižších kruhů naprosto nesprávný a zcela zvrácený názor o povaze, postupu i síle našeho národnostního odpůrce. Chceme-li již sáhati po thematech tak vážných a důležitých, jako jsou naše národnostní boje, pak musíme si tu počínati jinak, seriosně, opravdově, reelně, kriticky a vystříhati se náměsíčního optimismu; vždyť jest naší povinností právě takovými povídkami lid vychovávati a vésti, aby stál konečně na vlastních nohou, počítal s poměry danými, skutečnými, dovedl si sám pomoci a dobře byl orientován v otázkách národnostního nebezpečí. Tu by naši spisovatelé měli se ohlédnouti po vzorech dánských pracovníků Ibsena, Björnsona, jak kdysi ti si vedli u výchově lidové!

Z té příčiny nemohu absolutně souhlasiti s hlučnou reklamou, jaké se knize dostalo nakladatelstvím. Nazývati pokus jako je »Národu navrácena«, který by jinak byl ozdobou psaného třídního listu studentského, »četbou zdravou, v pravdě lidovou, prací dobrou a vzácnou« je netoliko nesprávné — ale i neblahé, ano mírně řečeno hříšné. Jde-li panu nakladateli vedle hmotného úspěchu vlastního vůbec také trochu jen o vyšší zájmy čtenářstva, ethické, kulturní, pak je přímo jeho povinností postarati se o to, aby jeho knihovna stala se předmětem důkladné reformy, jaké naše doba, naše poměry nutně vyžadují. Takovými věcmi se neposlouží ani lidu, ani domovině. Jen se české peníze vydávají darmo.

U věci té bychom si mohli všimnouti sociální demokracie. A tu dlužno doznati, že ta dovede pracovati zcela jinak, naprosto účelně, úspěšně! Tu je zříti pevný, určitý systém výchovný. Co podají svým přívržencům, vše má svůj cíl. Buďto chce se sloužiti praktickým životním potřebám jednotlivcovým, anebo má se šířiti učení strany. Literatura krásná má tedy úkol spolupůsobiti u výchově lidu pro sociální demokracii, má podporovati zájmy hnutí — a toho cíle dosíci dovede. Dvě zajímavé ukázky toho druhu podávají čísla »Lidové Knihovny«.

V jedné seznamují čtenáře s Voltairovým spiskem »Zadig«, ve druhém čísle ukazují na počátky hnutí sociálně-demokratického v Čechách. Umělecká úroveň této práce není sice zvláštní, za to výchovný ráz její je značný. Toho popříti nelze. A více si knihovna ani nežádá. Dosahuje tedy plně svého cíle, zábavou vychovávati!

*

Rozdíl mezi snahami o lidovou četbu v době probuzení a dnes měl by nám tanouti stále na mysli a nabádati nás k úsilovné práci na tomto poli, jež je za našich časů důkazem hotové desorganisace politické i kulturní. Lidová četba upadla. Spočívá po většině v rukou méně schopných, je oblastí začátečníků, neschopných literárních veličin a výdělkářů. Význam její se dostatečně neoceňuje, nechápe v naší literární společnosti. Náprava je žádoucna. Ano nezbytná! Vždyť knihy, o nichž jsem tuto mluvil, jsou ještě pravou šlechtou mezi lidovou četbou naší. Nejnižší vrstvy venkovského lidu — organisované dělnictvo činí čestnou výjimku — odkájeny jsou prostě krváky, proti nimž se marně ozývají hlasy ušlechtilých pracovníků venkovských. Marně, pravím, protože hlasy ty nevzbudí zaslouženého zájmu na příslušných místech — v Praze. Soc. demokracie je dále, ne-li umělecky, tedy výchovně. A tu zase musím ukázati na příklad ciziny. V Německu rozepisuje právě »Společnost pro šíření dobré literatury lidové« zajímavou soutěž na spisy, jež by odhalily kouzlo krváků a formě jejich podložily dobrý, zdravý obsah! Myšlenka výborná!

Poukazoval jsem již několikráte — a právě v tomto listě — na potřebu literatury lidové, rationelně a systematicky řízené. Dosud marně. Návrhy mají u nás ovšem jen tehdy cenu, může-li je auktor sám provésti. Jinak zapadnou. Než to není překážkou, aby se o věci znovu nemluvilo, o ni se znovu neděl pokus.

Taková »Společnost pro šíření lidové literatury« by nám slušela. Nemáme-li jí, alespoň ať se zatím některý nakladatel chopí díla. Nejlépe tu bude obrátiti se na určitou adressu. Nakladatelství Laichterovo by se mohlo myšlenky té směle ujmouti. Se škodou by podnik takový věru nepracoval a pro národ náš, zubožené vrstvy lidové by to bylo požehnáním. Tím by nakladatelství doplnilo svůj úkol a vykonalo své poslání, také u malého člověka českého. Intelligentům prospělo nevýslovně svým »Výborem« a »Otázkami«, lidu a to právě vrstev nejnižších nejvíce zanedbaných mělo by si rovněž hleděti. Tím by si právem zasloužilo názvu »české expedice století XX.« Již jednou jsem to na tomto místě navrhoval — bezvýsledně. Snad budu dnes šťastnější! Stav lidové literatury naší kvílí po nápravě, volá po mecenáši svém . .

Nuže, rozepišme alespoň konkurs — na »česko expedici století XX.« — — — —*gn*—

OTÁZKA ŽENSKÁ.

Známým jest výrok Spencerův, že v žádné příčině není mravní pokrok lidstva patrnější, než srovnáme-li postavení žen u divochů s jich postavením u národů nejpokročilejších. Postavení ženy jest Spencerovi

a smí i může býti také nám měřítkem kulturní vyspělosti toho kterého národa. Ve skutečnosti také shledáváme, že, čím pokročilejší národ, tím vyspělejší a probudilejší i jeho ženy, tím též patrnější vliv žen na výchovu, mravnost, politiku a poměry jeho hospodářské a právní. Stejně ovšem musí a musily si ženy všude své rovnoprávnosti vybojovávati, avšak v tom se jeví pokrokovost, vyšší kultura citu a rozumu i u mužů, že stávají se horlivými spolubojovníky a zastánci žen, kdežto muži zpátečničtí vždy upírají ženám právo na sociální rovnoprávnost a spravedlnost, které požadují pouze pro sebe.

Proč to pravím? U nás v Čechách mnozí muži, kteří dívají se na otázku žen buď jednostranně, nebo s předsudkem chápou i dnes jejich snahy ještě zcela nesprávně. Jsou i někteří, a to i v třídě tak zvaných »intelligentů«, kteří v hnutí žen vidí přímo rozvrat společenský a rodinný. Pronášejí obyčejně s velkým sebevědomím zdrcující úsudky o otázce, které neznají, jíž nepochopili. Bylo by třeba učiti je teprve abecedě této otázky a říci jim: Emancipace především značí osvobození žen z nižšího stadia k vyššímu. Jelikož lze se nadíti, že vyšší vyspělost citová i rozumová žen přispěje i k povznesení mužů, života rodinného, výchovy dětí i života veřejného, znamená nám emancipace žen vývoj dál a výš na cestě k větší zdatnosti národa a lidstva. Snaha po zdokonalení a pokroku vede ženy, snaha, která v lidstvu vždy byla, jest a bude a jež je vzpruhou všeho života. Byť i spolupůsobily některé změněné dnešní poměry hospodářské a sociální, je jisto, že hnutí žen vyrostlo v prvé řadě z těchto kořenů samého života, a to opravňuje k přesvědčení, že je spravedlivé, a k naději, že bude i blahodárné.

S tím byli bychom u nás již hotovi, ale naskytají se přece ještě lidé, kteří nepěkně smlouvají, co ženy smějí a nesmějí, co mohou a dokážou či spíše nedokážou, upírajíce jim předem schopnosti, kterých doposud nemohly uplatňovati a pod.

Tak nyní pan prof. O. Kramář zahájil celé tažení proti ženám. Jeho názory, které svědčí o naprostém nechápání celého hnutí žen, o jehož výsledcích mohl by se poučiti i jinde než v Čechách, jsou opravdu smutným a zahanbujícím dokumentem doby. Odpustili bychom mu tu jistou mužskou domýšlivost, omlouvajíce ji nedostatkem autokritiky a u běžných mužů obvyklou vlastností, avšak čeho nelze omluviti, to jest jeho nesociální poměr k ženě, o které mluví tónem jakéhosi vyššího nadřízeného jí tvora.

Pan prof. O. Kramář jistě nemůže neuznati, že potlačování a zúmyslné vychovávání lidí k nevědomosti a k podřízenosti jest hlavní příčinou dnešního absolutismu, který stal se oporou kapitalismu, militarismu a klerikalismu, nepěkných to ran života, ze kterých krvácíme všichni. V důsledcích toho musí uznati, že snahy o zlomení těchto pout nerovnosti, nevědomosti a zotročilosti jsou správny a vší podpory hodny t a k é u ž e n, nejen u mužů. Zde je pouze třeba povznést se na vyšší, lidské stanovisko, a přestane určování, co je pro ženy vhodné a co není. Ostatně na »humanní« názory prof. Kramáře o ženách odpověděly vhodně již dva ženské listy: »Časopis českých učitelek« a »Ženská revue«. Já jen zde upozorňuji ještě na úvahy prof. Kramáře v Rozhle-

dech »O ethickém a sociálním významu manželství«, které stejně nešetrně a povrchně zní všude, kde dotýkají se ženy. Psáti o erotické střízlivosti ženině, její neochotě, podvolovati se vůli mužově, její svéhlavosti a pod. zní stejně nízce a hrubě, jako kdyby žena psala o pohlavních zvláštnostech mužových, líčila erotický temperament muže, žádala, aby on se podvoloval její vůli atd. Bylo by vůbec nutno, aby ženské časopisy více pozornosti věnovaly projevům takovým, aby z toho věčně jen literárního, cestopisného, vzpomínkového a pod. obsahu přenesly se konečně víc na pole života praktického, na pole víc politické, hospodářské, sociální.

Slibujeme si v tom směru mnoho od nové ženské revue, která počala vycházeti na Moravě redakcí slečny Wiedermannové. Nesdílíme s Přehledem obavy, že by dvojího pokrokového ženského listu pro české čtoucí obecenstvo bylo mnoho. Číst a prosperovat bude ten list, který bude nejlepší, což je v zájmu jeho i čtenářstva. Jeho kvalitativní hodnota bude zároveň povzbuzením ku zvýšení hodnoty ostatních. I jinak nám čerstvý vzduch z Moravy jen prospěje. Nelze přece popříti, že ženské hnutí na Moravě je pokrokovější a vyspělejší než u nás v Čechách. Ženy jsou tam nejen politicky uvědomělejší, je i jistá organisace a programovost práce, což vše u nás se snad teprv rodí. Záslužný pokus a první krok stal se v Praze založením Ústř. sp. č. žen, který chtěl venkovské spolky soustředit, což se formálně částečně i zdařilo, avšak duchovního vůdcovství, organisačního střediska, nějaké programově prováděné práce nestává, ač by toho bylo zapotřebí. Pracujeme od případu k případu, nestanovily jsme si cílů a úkolů, neznáme se vzájemně, ba ani nevíme, na jak silnou podporu uvědomělých a pokrokových žen bylo by lze při nějaké větší akci počítati v čelnějších městech českých, natož po venkově.

Tolik jedině lze říci, že vnitřně se ženské hnutí propracovalo. V nové ženské revui opět i sl. Wiedermannová podává jasný, přesný a správně formulovaný názor o tom, v čem záleží ženská otázka. Avšak na Moravě ženy pracují právě i prakticky hezky ze široka, čteme toho dokladů dost v revui samé, vidíme, že tam ženy mají i vliv v životě veřejném, poněvadž všude, kde toho potřebí, se hlásí ke slovu ve prospěch svých snah. Opakuji, nemáme opravdu příčiny obávati se dvojího pokrokového ženského listu, zvláště vychází-li z Moravy a je-li redigován právě slečnou Wiedermannovou. Soudím, že k povzbuzení a vzpružení dokonce by neškodilo, kdyby u nás Ženský klub chtěl se odhodlati k vydávání nějakého týdeníku, který by pro ženské hnutí mohl být velice významný! Musil by být dobrý a levný, jako mají dělnice, každé ženě přístupný a musil by mít především na zřeteli nejen uvědomovat a získávat zájem pro ženské hnutí, ale pro všecky otázky našeho českého života. Ukazovat ženám, jak všecky sociální otázky i politické a hospodářské zasahují do jejich života rodinného i veřejného, budovat v nich správný názor a určité stanovisko ke všem těmto poměrům! Naše ženské listy v Čechách až na odborný časopis učitelek a sociálně-demokratický ženský list dělnic nám v tom směru nedostačují, řekněme to upřímně. Není v nich prohloubeného a jednotného

názoru na ženskou otázku, na mravnost, dokonce žádného určitého politického přesvědčení, natož vůbec hlubšího životního názoru. Směli bychom snad požadovati alespoň důsledného nazírání na ženu. Tu však čtete, jak kritik jednoho z našich pokrokových ženských listů vidí jakýsi vzor, snad dokonce budoucí ženu v románové hrdince, která, když byla prožila to »nejvyšší«, totiž tělesné spojení s mužem, končí svůj život sebevraždou.

Tato hrdinka zároveň nemůže pochopiti, jak láska by mohla klesnouti ve Familienleben. Rodina? Co má pro ni za význam? Užasla by, kdyby jí někdo řekl, že sice »Familienleben« ovšem nespočívá v illusích, v romantismu a v pohlavnosti, avšak že často znamená další vzájemný rozvoj muže i ženy, vzájemnou oporu a posilu v konání někdy hodně těžkých životních povinností a že láska — v nejlepším slova smyslu láska — teprve zde koná pravé divy. A nelze snad i ve výchově dětí spatřovati úkol ideální?

Řekli bychom, že v takové hrdince vidíme odstrašující typ ženy, rozumově i citově nevyspělé, značně popletené četbou dekadentů, která neznajíc nijaké životní povinnosti, spatřuje své lidské poslání v požitku okamžiku a nemajíc ani vůle, ani síly a energie k životu, končí svou existenci sebevraždou. Avšak onomu kritikovi pokrokového ženského listu je tato žena »vrcholem nové kultivované krásy, slastným souladem instinktů a vůle, půvabu smyslného a duchovního zároveň, křísitelkou umírajících duší a ztracených srdcí«.

Tak, co tu slov pro nic za nic! O to jde, aby list, který má důležitý úkol uvědomovat a poučovat ženu, nestotožňoval se s Moderní revuí a aby především k takovým otázkám měl pevné stanovisko. Onen kritik dokonce obratně předkládá nám ku konci otázku, nebudeme-li v Čechách porušeni, pakli nám nevzrostou takové hrdinky a neprovedou-li svého díla v naší zemi!

Jiný pokrokový ženský list doporučuje Strazzovu knihu »Krása ženského těla« jako knihu morálně úplně nezávadnou. Text béře v ochranu, těch dvě stě fotografií nahých těl prostitutek a modelek mu nevadí, v posudku praví doslovně: »Mravnost či nemravnost vkládá si každý do předmětu subjektivně sám a pevného kriteria není. To je otázkou zeměpisné šířky, církevnictví, klidných nebo labilních nervů« atd. Toť opět kriterion mravnosti jiného ženského listu.

Pravím tedy znovu, že nám neuškodí ani druhý, ani třetí pokrokový list ženský, vedený názorem správným a jednotným. A opakuji, že třeba registrovat a opravovat logické přemety toho druhu, jaké jsem právě uvedla.

K úvahám professora O. Kramáře dodala bych ráda ještě několik slov.

Pan prof. po způsobu všech nepřátel ženských snah chová obavy, že ženy nebudou schopny plniti povinnosti spojené s dobývanou rovnoprávností. To jsou obavy zbytečné, a odůvodněny budou teprve tenkrát, až ženy, majíce práv veřejných, politických, ukáží se méně schopny jich používati, než doposud se ukázali mužové. Nemáme nejmenší příčiny býti s dnešním stavem politickým, hospodářským a sociálním

v Čechách spokojeny a vede nás také touha trochu pracovat k nápravě. Ženy pracují nejen vždy, aby usilovaly o rovnoprávnost, ale hlavně také často z životní nutnosti. Dosavadní úspěchy ženského hnutí v Anglii, v Americe, v Německu byly vydobyty prací žen pro dobro všeobecné. Tyto úspěchy jsou tedy pouze doklady práce — ničím více — ničím od mužů darovaným, nebo blahosklonně poskytnutým.

Pan prof. Kramář rád dovolává se také obvyklého argumentu mužů — totiž ženina mateřství. Mateřství mají ovšem stále na jazyku muži à la pan prof. Kramář, ale v jiném smyslu, než my. Je zcela protichůdný, nekulturní a nízký názor, který mateřstvím rád by ženě zatarasoval cestu ku všemu ostatnímu. Žena samostatná, na př. učitelka, má li pod ztrátou toho, čemu věnovala všecky síly svého mladého snažení, pod ztrátou samostatnosti vstupovat v manželství a věnovat se mateřství, nelze-li jí rozhodnout se svobodně a volit obojí, je ve své lidské svobodě nelidsky omezována, zkracována. Jelikož není přebytek intelligentních matek, připravuje se tím národ vždy také o několik, jak lze předpokládati, intelligentně vychovaných dětí. Je mně samozřejmo, že každá žena nebude, nechce být, nebo nemůže být matkou, avšak jakmile se jí stává, má spravedlivý nárok na náležité šetření v této době — ovšem ne tak, jak by to chtěli nepřátelé ženských snah, aby proto byla udržována na nižším stupni kultury a vylučována z plného požívání svých lidských práv, ale tak, aby, plní-li veřejné úkoly, nějaký úřad, nacházela v mateřství zvláštní ochrany, podpory a náležitého zastoupení v úřadě, s čímž bude nutno počítati v zájmu žen i v zájmu budoucích generací. Dělnice v těhotenství nuceny jsou pracovat až do samého slehnutí — řekne se — nikdo je nenutí, ale nutí je bída, poměry — není to barbarské? A učitelka na př. pro mateřství musí se vzdát své těžce vydobyté materielní neodvislosti — není to stejně barbarské? Dnes, kdy příjmy většiny mužů v letech již pokročilých nestačí k založení rodiny a kdy této materielní neodvislosti čím dále tím více bude ženě i v manželství zapotřebí. A což matky nevdané a jejich děti? Při dnešních zákonných poměrech, kdy všecka tíha otcovství i mateřství spadá na ženu samotnou, bídnou a opovrhovanou v takovém případě? Je zřejmo, že důležitý úkol práce spatřovati musí ženské hnutí také v tom, aby mateřství docházelo budoucně nového hodnocení, lepší ochrany a podpory v lidské společnosti. A jelikož mravnost těsně souvisí s touto otázkou, třeba i nespouštět se zřetele pravého hodnocení mravnosti, a to nejen u žen, ale také u mužů. A tak docházíme k poznání, že, byť ženské hnutí u nás vnitřně se propracovalo, zbývá ještě vymeziti mu takové a jiné určité cíle a úkoly, sestaviti program práce, aby se zdarem dál šlo ku předu a mohlo časem těšiti se také z úspěchů větších. *V.*

Z AMERIKY.

(Dokončení.)

Roosevelt jest jedním z těch málo presidentů, kteří jsou populárními miláčky demokracie. Že není na straně politické demokracie, neznamená, že by nestál pro zájmy lidu. V tom smyslu republikáni jsou pevnými demokraty. Má mnoho přátel, ale řada nepřátel v posledním čase také roste. Roosevelt poznal, že, nechce-li zklamat důvěry svých voličů, musí jednou zakročit radikálně proti monopolistům-boháčům, třeba že mu byli při volbách prokázali neocenitelné služby. Ale pro vděčnost Roosevelt nezklame těch osmdesát millionů, které v jeho ruce složily své sny, své tužby, snahy, všechnu svou naději. Měl takové soky, jako Parkera, Bryana, a přece zde stojí. Jacob Riis, intimní přítel Rooseveltův, portraitoval ho ve své knize »Roosevelt the Citizen« dosti idealisovaně, tudíž nesprávně, jako poloboha, ale nicméně i nejpřísnější kritika nemůže Rooseveltovi upřít stkvělých výsledků, nemůže mu dokázat jediného sobeckého, nebo skrytého č'nu. Jednu věc mu může vytknout plným právem: »Roosevelt je náramně špatný diplomat.« Ale tím on chtěl být a chce zůstat do smrti. Nic se mu tak neprotiví, jako tajná, postranní vyjednávání diplomatická. Roosevelt je pouhým smrtelníkem, chybujícím člověkem, toho si je plně vědom, ale od obyčejných smrtelníků se liší tím, že není — sobcem. Nehledá svého, ale toho, co jest národa. Není to fráze, co pravím, ale je to čistý, prostý úsudek lidí nepředpojatých, že neměly Spojené Státy lepšího representanta v mezinárodní politice, než mají v Rooseveltovi.

*

Čtenářové N. D. dočetli se v mém článku o »jednom palčivém problému Spojených Států«, o černošské otázce. V tomto dopise musím se stručně zmínit o jiném problému ne méně palčivém. Je to otázka přistěhovalectví. Rok od roku vzrůstající nával přistěhovalců přivádí vládu v rozpaky, ano děsí ji tak, že chce pošinout její vyřízení před jiná nutná řízení, jako je americké clo.

Zvláště se pozastavuje vláda nad tím, co počít s ohromnými davy nevzdělaných, nezámožných, nežádoucích přistěhovalců, které atlantický oceán vylévá na naše břehy, zvláště z jihovýchodní Evropy (Italie, Chorvatska a jiných ubohých zemí rakouských, Polska, Ruska). Za tento úřední rok, končící 30. června, budou všechny dosavadní cifry přistěhovalecké překonány, neboť bude obnášet počet mezipalubních emigrantů skoro celý milion, a ti zde všichni hledají domova a práce. Nejvyšší číslo 857.046 bylo dosaženo r. 1903, později poněkud kleslo, ale pro letošek přesahuje počet ten už 900.000, a ještě pět neděl schází do konce úředního roku. Tyto číslice myslícího Američana děsí. Vidí přistávat většinou vyvrhel Evropy, lid chudý na statku a ještě chudší na schopnosti pro dobré občanství; vidí 20procentní rozmnožování obyvatelstva země, jež stává se půdou tvrdé konkurence, jako Evropa se dávno již stala.

Od r. 1895 až do 1904 přibylo sem 3,091.459 mužů a 1,537.339 žen, úhrnem 4,628.798, a kdežto v první polovici uplynulého desítiletí přicházelo ročně do země průměrně 275.000 osob, v druhé polovici ročně průměrně 628.000 osob, a k tomu žen jen 30 proc., což vládu přesvědčuje o tom, že sem muži chodí vydělávat a peníze posílají domů — do Evropy, že okrádají Ameriku. Do Rakouska na př. bylo v uplynulém roce posláno asi £ 45,000.000. —

Nejpovážlivější ze všeho toho ještě je fakt, že někdy žádoucí přistěhovalci, rolníci a vyučení řemeslníci, intelligence, teď přestávají přicházet, a místo nich ženou se davy nevzdělaných Italů, Židů, Chorvátů, Poláků, Rusínů atd. Kdežto z Německa sem přišlo za posledních 9 měsíců 28.219 a z Francie toliko 7.848, z Italie přišlo 102.195, z Ruska (Židů) 130.250, z Rakouska nejvíce ze všech 182.464 osob.

*

Věru má Soustátí nemalou potíž s Filipinci. Teď se tam strhly tuhé boje na ostrově Jolo mezi loupežnickým náčelníkem Morů, Palaou, jenž má 600 dobře ozbrojených chlapíků pod sebou a vojskem generála Wooda. Pala byl otrokářským obchodníkem a bojovníkem v době, kdy Spojené Státy ujaly se Filipin. Potom když uprchl se svými lidmi na ostrov Pula Sekar u Bornea, jeden z jeho vůdců prchnuv usadil se v britské osadě v Lahad. Pala ho tam pronásledoval a žádal Angličanův o jeho vydání. Nebylo mu vyhověno. Pala nařídil krvavou řež, načež se utekl na ostrov Jolo a způsobil nynější povstání. Ztratil již tři sta mužů. Pala a jeho sebránka dle tradicí Morů jsou ochotni dát přednost smrti před zatčením. — Inu, každá dobrá věc něco stojí. Soustátí chtělo pomoci Filipinám k svobodě, vyrvalo je drahou válkou Španělům, a za to nám teď Filipinci zabíjejí vojáky. Taká odměna!

*

Mám však potěšitelnější zprávy z oboru literárního. My tady v Americe přišli totiž (konečně!) k náhledu, že by se měla dát větší příležitost počátečníkům v spisovatelství, aby nadaní literáti mohli proniknout do veřejnosti, a aby spisovatelství nestalo se monopolem takových Twainů a jiných synů Štěstěny, jejichž práce se platí — ne od metru, ale za slova, od pěti centů za slovo a výše. Collierův měsíčník (magazine) vypsal ceny o £ 5000, £ 3000 a £ 1000 za nejlepší tři krátké povídky. Nepodepsané rukopisy se očíslovaly a poslaly literárním soudcům k posouzení. Jméno autorovo bylo touto methodou soudcům úplně neznámo, takže rozhodovala pouze jen literární hodnota, a ne reputace a sláva jména toho kterého autora. Do ustanoveného dne sešlo se přes 12.000 rukopisů, mezi nimiž bylo mnoho prací dávno již uznaných autorů. Nyní přijde to nejzajímavější. První a třetí cena dostaly se spisovatelům veřejnosti naprosto neznámým. První cena £ 5000 byla přiřčena mladistvému Rowlandovi Thomasovi. Je synem protestantského kazatele, v mladém věku 25 let. Graduovav r. 1901 Harwardskou universitu zajel si do Filipin, kdež se připravoval pro svou povídku studováním — ne knih, ale lidí. Výsledek jeho práce byla povídka »Fagan«, líčící věrně tamější život. Rezavé brány spisovatelské bašty se musily otevřít a oslavovaní jejich

obyvatelé jsou nuceni přijmout mladého kolegu — Thomasa, jenž rok co rok bude následován jinými, neboť zmíněný měsíčník bude svou methodu každým rokem opakovat. Nebylo by dobré zkusit to i jinde bez podpisů, aby byl jednou v umění konec tomu šejdířskému strýčkování, aby bylo méně rozervaných a pozdě uznávaných Máchů a Macharů, a aby byla znemožněna taková ostuda, jaká se stala přiřknutím ceny p. Viktoru Dykovi za jeho dekadenta »Hakenschmida«.

*

Mužem dne ve Spoj. St. stal se Weaver, mayor (starosta) města Filadelfie. Jda ve šlepějích Folkových a La Folletových, hledí očistiti město, jehož správa mu byla svěřena, od všelijakých zakořeněných neřestí, zvláště od úplatnictví. Velikého vítězství dosáhl odzbrojením sboru městských republikánských politikářů, kteří podplaceni byvše nadržovali vysokým poplatkům za plyn. Plynární společnost byla nucena svou přemrštěnou sazbu zrušit. Podivné jest, že město nemá jediného dobrého právníka na hájení svých pří; byliť všichni zaprodáni plynární společnosti, a město je nuceno přivážet si právní zástupce z New Yorku. Lid je nadšen hrdinstvím Weaverovým. Neškodilo by ani tady v Americe, kdyby měl lid podobných zástupců více.

Jiným mužem, o němž se po celých Státech mluví a píše, jest John A. Johnson, guvernér státu Minnesoty. Svou kariérou charakterisuje amerického člověka a výborně illustruje otevřenou cestu paní Příležitosti, která zvláště v Soustátí dosud má širokou cestu otevřenu, kterážto paní nevyhledává tu jen lidí opatřených bohatými strýčky, vlivuplnou protekcí, nýbrž se stejnou pozorností navštěvuje i nejchudší nuzáky. Z jedné takové nuzné, proletární rodiny vyšel nynější guvernér Minnesoty, Johnson, syn a otec chudiny.

*

Stát v řadách církevních bojovníků není ani v Americe právě ideální. Ač náboženské poměry v Americe jsou modernímu hnutí kritiky (t. zv. higher criticizm = vyšší kritika, nabyl zde v poslední době ohromného rozšíření a vlivu) příznivější než kdekoli jinde, přece takový případ, jaký se stal nedávno v Rochesteru, N. Y., není řídkým: Dp. Algernon S. Crapsey, episkopální farář, byl třemi arciděkany své církve prohlášen za kacíře z těchto důvodů: nekáže o božství Ježíšově, nevěří v jeho zázraky, popírá jeho početí z Ducha sv., z mrtvých vstání, má jej za pouhého člověka Žida, dobrého učitele, a za nic víc. Žaloba na poctivého toho kazatele, který není schopen přetvářky, jenž nechce lhát, předložena byla církevní radě. Konec můžeme si domyslit.

Světoznámé Zion City, založené podivínem Dowiem, vzrůstá přistěhovalci z Australie, kdež neunavný ten muž nedávno s chatrnými výsledky propagoval své náboženství. Jeho syn Gladstone Dowie vyjednává v Mexiku o zakoupení millionu akrů pozemků pro osadu, jež má být druhým Sionem sekty.

*

V Portlandu, stát Oregon, zahájila firma Lewis & Clark 1. června výstavu, jež má zejména ukázat, jak daleko je Amerika v strojnickém

průmyslu. Jest pořádána na památku výpravy kapitána Meriwethera Lewise a Williama Clarka, kteří byli presidentem Jeffersonem (tedy před sto lety) posláni vyzkoumat tichomořské krajiny. K zahájení výstavy vyslal Roosevelt svého zástupce místopresidenta C. V. Fairbankse, který zahájil i výstavu St. Louisskou. Celý Portland byl pln neobyčejné nádhery a slávy, jaké na tichomořském severozápadě dosud nikdy nebylo. Za volání a jásotu tisíců, při znění zvonů a hřmění děl a zvuků jásavé hudby očekáváno dvanácté hodiny, kdy pres. Roosevelt měl opět stisknutím knoflíku výstavu otevříti. — Výstava potrvá až do října a přes to, že je na nejvzdálenějším západě, těší se hojné účasti. New-Yorský vlak za 80hodinovou jízdu projíždí pestré a velkolepé kraje Unie, moře prairií, a nebetyčné hory za snížené ceny, poskytuje atlantickým obyvatelům dvacetipatrových činžáků pěknou příležitost k nadýchání čerstvého vzduchu Skalných Hor.

*

Pohádkově úchvatnou a velkolepou Niagaru očekává trpký osud. Malinký »allmighty dollar« vítězí proti jejím nevyrovnatelným půvabům. Shledalo se toliž, že k využitkování síly mohutných těch vodopádů bude třeba regulace, jež zničí všechnu krásu světového toho divadla. Ač někteří jednotlivci všemožně hledí Niagaru zachovat požitkářským očím turistů, zdají se být všechny pokusy o její zachránění marné a jeden z divů světa stane se obětí nešťastné hrabivosti Yankeeů.

*

Stávky školáků přestaly být pouhým vtipem. Volná výchova amerických škol se neminula s účinkem. Páni školáci také jsou svobodnými občany, a proto si nedají foukat do kaše od každého kantora. Jaký tedy div, že po doslechnutí zprávy o »hanebném« jednání superintendenta školy, jenž za stávky uniových vozků dal přivážet uhlí pro budovy školní »skéby«,[1] smluvili se, že budou taky stávkovat. Sta jich dostála slovu a přestala navštěvovat školu. Stojí na straně dělnických unií, a hájí je slovem i pěstí. Úřady, ač se takových »stávek« nebojí, přece mají s nadějnými těmi Američany pernou práci, neboť jejich rodiče s nimi drží.

Tohle se stalo v Chicagu. Vzduch americký však rychle roznáší takové bacilly po celé zemi, a bakterie ty jsou jedny z nejnakažlivějších. Tak mě napadá, co by tomu řekla ta naše středověká školní rada v Rakousku!

*

Prorok prostoty, druhý Diogenes, Charles Wagner, jehož »Žijme prostě« bylo v Laichterových Otázkách a názorech také přeloženo do češtiny, cestuje po Americe a tisícovým audiencím řeční o svém poslání, ovšem v anglickém jazyku, který ještě dosti dobře neovládá.

Podivínové Američani však právě proto rádi poslouchají jeho »second hand«[2] názory, které mu tu vynášejí slušné tisíce.

*

1 t. j. rušiteli stávky.
2 = z druhé ruky, t. j. neoriginelní.

Každoročně v tyto dny oslavuje Soustátí smrt svých padlých vojínů. Den »Zdobení Hrobů« jest národním svátkem ztráveným na hřbitovech ověnčováním hrobů, vlasteneckými proslovy a parádami všeho druhu. Lid uznávaje nedobrý vliv častých mezinedělních svátků, slaví jen pět svátků v roce, a svátky ty nejsou naprosto náboženského významu, nýbrž vlastenecké, jsou to »national days«. Ale když takový svátek přijde, dovedou jej Američané »držet«. Práce utichá, dělník se svou rodinou jde k slavnosti, aby vydychl den po dni nadýchaný kouř a prach začazených továren, a vzpomněl si také jednou, že nepracuje těžce jen on, že před ním těžce, těžce bojovali jiní, na jejichž ramenou on teď má pracovat dál, stavět výš k hvězdným ideálům svých předků.

*

Sbíraje látku pro zvláštní referát o Češích v Americe, zmíním se stručně jen o některých zajímavějších událostech poslední doby z česko-amerického tábora.

Česko-americké sokolstvo sjelo se na den 7. května do Chicaga, kdež uspořádalo velice zdařilou slavnost. Americký tisk pln nadšení obdivoval secvičenost a disciplinu českých Sokolů, doznávaje, že jejich zručnost překonala vojenskou.

Česká žurnalistika v Americe utrpěla smrtí jednoho z nejsnaživějších literátů. V Milwaukee, ve státě Wisconsinu, zemřel Jos. K. Mazač, kutnohorský rodák ve 42 letech věku. Po studiích v Praze věnoval se žurnalistice, a v povolání tom byl zaměstnán v redakcích Hlasu Národa, Podhořana a Posla, přispívaje vedle toho do různých časopisů v Čechách. Do Ameriky přijel na podzim r. 1892, naleznuv zaměstnání v redakci Svornosti. Po dvou letech přijal spoluredaktorství Svitu, leč na krátko; finanční krise přerušila další vydávání Svitu, a Mazač byl nucen přijmout místo redaktora Slovana Amerického. — Ale být českým žurnalistou v Americe, je heroismem všech heroismů největším. »Je to povolání bojovníka, který pracuje, plesá a umírá, aniž tisící člověk kdy ví o velikosti jeho práce, ztráven jsa duševním i fysickým přepínáním, jehož práce žurnalistická (zvláště česko-americká) vyžaduje.« —

Rozloučil se proto Mazač na čas s pérem, a navrátiv se do Chicaga, vyučoval ve škole dámského matičního klubu a v soukromých rodinách. Tak živořil nějaký čas. Snadno si člověk umíní, že dá spisovatelské dráze »good bye«, ale vezměte literátovi péro, a urvete mu tím život. »Pokud žiji, musím psát; až přestanu psát, nebude mne již mezi živými,« napsal Poe. A Mazač, ač všecek znaven namáhavou cestou po nevyšlapaných pěšinách česko-amerického žurnalisty, seznal, že s pérem rozloučit se nemůže. Přispíval četnými články a dopisy do českých a německých listů, až r. 1899 stal se redaktorem Domácnosti, a v postavení tom setrval až do západu svého života.

Byla to romantická duše, spíše k optimismu než k pessimismu nakloněná. Pohlížel na vše v jasném, často až růžovém světle. Byl velkým milovníkem čisté přírody a často toužil po nějakém malém venkovském hospodářství. — Dožil, dobojoval, dotrpěl, zůstaviv po sobě — ne geniální, nadlidskou práci, ale život neúmorné lopoty člo-

věka slabého, nedokonalého, který všech svých sil a nadání užil k povznesení svých krajanů za mořem, který nemaje národnostních ani náboženských hranic, byl vždy ochotou pomoci, ať Čechu, ať Němci, jak katolíku tak evangelíku. — Opakuji ještě jednou: Nebyl to genius, byl něco víc. Tak málo příležitostí, tak mnoho těžkostí, nepřízeň Štěstěny, věrné přátelství Bídy — a hle! Nesmrtelná práce smrtelníka zůstává po něm. — — —

Mezi literáty do popředí se zde tlačí Jan Havlasa, jenž své povídky z amerického života otiskuje v St. Louisských Listech. Bojím se, že uvázne dříve neb později na mělčině pouhého povídání. Hodně přečetl, málo ztrávil a ještě méně prožil, a teď sype jednu povídku za druhou.

Tu a tam zdá se, že činí nadějný pokus v oboru sociální povídky (»Nocturno«), očekáváte, že jeho hrdina, Jan Ráž, prorazí si cestu bažinami, do nichž zabředl, doufáte, že Ráž stane se jedním z morálních vůdců chicagských Čechů, ale . . . Na konec se to shroutí a hrdina-umělec chodí zase na »free lunch«, a zdá se, že zapadá hloub a hloub.

Rozhodl-li se pan Havlasa pro studijní cestu Amerikou a dostává-li pro ten účel podporu z Čech, měli bychom právo se nadít, že bude jakožto spisovatel hledět, aby našim Čechům za mořem napsal něco cennějšího, věrnějšího ze **života** amerických Čechů, a ne jen tak z h l a v y, neboť, pane Havlaso, je v tom přece jen rozdíl prožijete-li nejprve a pak napíšete; prospělo by české literatuře, abyste poznal, že ne to, co prožíváte p s a n í m, je prožito, ale to, co prožíváte ž i v o t e m.

Slovenský žurnalista, Jan Spevák, redaktor a vydavatel »Slováka v Amerike«, zemřel 30. května. I tento novinář bratrského národa slovenského má bohatý život za sebou. Po studiích na báňsko-bystřickém gymnasiu byl donucen poměry pracovat jako sazeč u Národních Novin v Turčanském Sv. Martině, později pak byl zaměstnán u Národních Listů v Praze. Zavítav r. 1887 do Ameriky, nalezl zaměstnání u »největšího Slováka v Americe«, p. Rovnianka v Pittsburku, a později u Gostoniho, vydavatele Sl. v Amer., jehož redaktorem se Spevák později stal. Svůj časopis přenesl do New Yorku, kdež také otevřel bankéřský závod, pozemkovou kancelář a byl i veřejným notářem. — Spevák dovedl si najít cestu k americkému žebříku a vlastní silou vyšplhat se z nejnižších příčlů hezky vysoko do výšin. —*l*—

Spojené Státy, 20. června 1905.

ZPRÁVY.

Poměr Evropy proti Japoncům v budoucnosti. Dřívější japonský ministr vnitra baron Suyematsu vyvrací v květnovém sešitě »Deutsche Revue« šířené v Evropě, nyní více než druhdy, pověsti o tak řečeném »žlutém nebezpečenství«. Poučný zajisté pro evropské politiky jest konec jeho článku; jen potřeba, aby domýšlivost evropských politiků proti »dalnému východu«, který se zejména nesoudnému čtenářstvu našich »vévodících« denníků vyličuje za pelech barbarismu, poněkud potuchla — příčin k tomu vysvitlo za poslední dobu až nadbytkem. Píše Suyematsu:

»Po dokončení nynější války bude musiti západ své oceňování východu do jisté míry pozměniti. Národové západu nemohli by déle ospravedlňovati, pokládati sama sebe za národy jedině pod nebem priviligované a mysliti, že se mohou chovati proti orientálům jinak nežli proti sobě. Bylo by pokládati za hanbu, chtěli-li by, jak činívali za dob minulých, od východu vždy jen požadovati, aniž by za to sami chtěli něčeho poskytovati. Shledali by sami výhodnějším a spravedlivějším, kdyby uznávali nedotknutelnost Číny a kdyby se vzdali každé číhající příležitosti, rozkouskovati říši tu; neboť kdyby chtěli záměr ten provésti, byli by vydáni při tom v šanc mnohým nebezpečenstvím a obtížím, jichž, jak sami dějí, přejí si vystříhati. Onino, kdož jdou na východ, musili by se vzdávati starého zvyku, vystupovati s příliš mnohou hrdostí. Za nynější války činili naši protivníci vše, aby přemluvili všechny národy západu, by se spojily, rozdrtiti chudou, mdlou zemi jako Japonsko, hlavně z důvodu toho, poněvadž náležejí společnému náboženství. Ale vyznání na západě nejsou úplně totožná; mimo to jsou skutečnosti důležitější nežli jméno. Ethické pojmy Japoncův ať jsou třeba v mnohých příčinách chybné, ale Japonci skutečně konají mnohé ctnosti, jež by byly každému ke cti, ať náleží náboženství kterémukoliv. Tato skutečnost zdá se, jak s radostí můžeme znamenati, byla uznána mnohými nestrannými lidmi národů západních, tak že mám za to, že se Rusku nepodařilo, vzbuditi všeobecné nepřátelství proti mé zemi z příčin náboženských. K této okolnosti, míním, mělo by se prohlédati v budoucnosti všeobecně. Jest dle názoru našeho počínáním na výsost ukrutným, chtíti vštěpovati lidu vůbec proti nám nenávist a zvláště vykonávati v tom smyslu vliv na školní mládež. Naším upřímným přáním jest, aby takováto methoda, existuje-li, byla odklizena a by byl pořízen upřímný poměr přátelský na základech spravedlivých a slušných.

Kdyby se tak stalo, bylo by Japonsko až příliš rádo, následovati všech dobrých příkladů, jež poznává za hodné následování, a nenastalo by žádné rušení pokoje a dobrého bydla na světě, kteréžto věci musí býti považovány za upřímnou vůli nejvyšší moci.«

Toť přesvědčení Suyematsuovo, založené prý na jeho vlastních, upřímných a nestranných názorech o budoucnosti. *Kč.*

Počet Židů v jednotlivých státech a zemích. Dr. S. Weissenberg podává v článku »Jüdische Statistik« v Globu sv. 85. č. 20. tabulku o počtu a rozdělení Židů na zemi, sestavenou — jak praví — dle udání domněle nejspolehlivějších.

Rusko	5,082.343	Kavkazsko	58.571
Německo	590.000	Sibiř	34.447
Rak.-Uhersko	1,994.378	Afghanistan	184.435
Francie	86.000	Persie	35.000
Anglicko	179.000	Palästina	78.000
Švédsko-Norsko	5.000	Arabie	20.000
Dánsko	5.000	Ostatní asij. Turecko	77.500
Nizozemí	103.980	Indie	22.000
Belgie	12.000	Čína a Japonsko	2.000
Lucemburk	1.200	Ruská Střední Asie	12.729
Švýcary	12.551	Asie	524.682
Italie	47.000		
Španělsko	2.500	Kanada	16.432
Portugaly	1.200	Spoj. státy	1,136.240
Bosna a Hercegovina	8.213	Mexiko	1.000
Bulharsko	28.307	Střední Amerika a Antily	4.035
Srbsko	5.100	Venezuela	411
Rumunsko	269.015	Peru	498
Řecko	8.350	Brasilie	2.000
Turecko	82.277	Holl. Guayana	1.250
Kreta	728	Argentinie	7.015
Kypr a Malta	130	Ostatní jihoam. země	1000
Gibraltar	2.000	Amerika	1,169.881
Evropa	8,518.280		
Marokko	150.000	Nový Jižní Wales	6.447
Alžírsko	57.132	Victoria	5.820
Tunisko	45.000	Jižní Australie	1.110
Tripolsko	10.000	Západní Australie	850
Egypt	25.300	Queensland	809
Habeš	50.000	Tasmanie	328
Jižní Afrika	30.000	Nový Zéland	1.611
Afrika	367.432	Australie	16.975

Úhrnný počet . . . . . **10,597.250.**

Čísla ta však prý jsou příliš malá. Udání pro evropské Turecko jest rozhodně nesprávné, ježto jen Cařihrad a Soluň mají více než

100.000 Židů, mimo to má Drinopol židovského obyvatelstva asi 15.000 duší. Také udání pro Spojené státy prý je rozhodně malé. Nedopouštíme se veliké chyby, odhadujeme-li počet Židů na zemi na *11 millionů.* ×

Experimenty v příčině výživy člověka. Prof. fysiologie na Yalově universitě v New Havenu (Severoam. soustátí) Chittenden míní podniknouti zvláštní studia na zjištěnou, které nejmenší částky bílkovité potravy jest potřeba člověku k zachovávání zdraví a síly za obyčejných podmínek životních. Ku provedení toho záměru vybráno 20 mladých mužův a dodáno je fysiologické laboratoři. Tam bydlíce ve zvláštním domě mají vytrvati alespoň devět měsíců za příčinou experimentů. Neběží tu o vyzkoušení zvláštních theorií nebo zvláštních soustav výživy, nýbrž má býti toliko experimentálně zjištěno, mohou-li býti dosavadní vědecké poznatky v oboru výživy člověka v prospěch těla a beze ztráty síly a pracovní způsobilosti uvedeny v praxi. Mnozí lidé přijímají více potravy nežli třeba; což časem musí míti škodlivý vliv a zdraví podkopávati. Vzhledem k věci té pokusy má býti nasbíráno tolik skutečnin, kolik možno. Hlavním účelem jest podstatně, vyříditi konečně otázku, je-li možna fysiologická úspora u výživě.

Kč.

Zájem o literaturu ve Francii klesá; čteme v posledních letech stesky spisovatelů i nakladatelů, že odbyt románů, kritik a vůbec belletrie klesá značně. Fakt vykládá velmi prostě H. Bordeaux: Les Ecrivains et les Moeurs, 1902. V prvé stati: La crise du roman vykládá, že má vinu belletristika sama, neodpovídá potřebám intelligence. Také je vina v nadprodukci, lidé nevědí, co číst; kritika nemůže tu pomáhat, protože je slabší než knihkupecká a nakladatelská reklama. Velice uškodila francouzské literatuře pornografie. Ale hlavní příčina úpadku leží v tom, že belletristé odklonili se od života, že žijí svým zvláštním umělým životem, jejž ve svých dílech podávají, ale život ten nemá pro druhé velikého interesu a mít nemůže.

Vděčné úlohy.

Politickou prázdeň přerušil tentokráte dr. Stránský. Rozřešení otázky slezských paralelek nedošlo jeho schválení, ozval se ve svých »Lidových Novinách« a jeho vystoupení nezůstalo bez ohlasu v táboře mladočeském. Ovšem hlavní orgán strany svého vlastního mínění neprozradil, nýbrž svezl se brzo po článku poslance Hrubého nebo v nějaké polemice, založené na citátech z »Lučana«. Boj proti vystoupení dra Stránského za mladočeskou stranu vedl tentokráte lounský »Lučan« sám a čím zřetelnějším se dr. Stránský stával, tím zjevněji dával »Lučan« na jevo svou nelibost. Velkopanský způsob, jakým si při tom vedl, vzbudil namnoze domněnku, že autorem článků v »Lučanu« je druhý místopředseda mladočeského klubu dr. Kramář. Z toho všeho vznikla »aféra Kramář-Stránský«, která ukončena teprve, když dr. Stránský složil svou hodnost místopředsednickou a dr. Kramář v »Nár. Listech« prohlásil, že autorem zmíněných článků n e n í. Resultátem celé kampaně je tedy osiřelé místo prvního místopředsedy mladočeského klubu na říšské radě, ale dost cenným výsledkem je i zmíněné prohlášení druhého místopředsedy. Divergence, různost názorů obou nejčelnějších funkcionářů klubovních ostatně objasňují situaci lépe než tucet novinářských článků na pravo i levo. Dr. Stránský složil místopředsednictví a řekl zřejmě, proč tak činí: ne rozřešení slezské otázky zavdalo mu příčinu k resignaci, nýbrž způsob, jakým bylo ono první samostatné rozhodnutí vlády barona Gautsche delegátem klubu přijato, dr. Stránského roztrpčil, poněvadž poměr klubu k vládě Gautschově, jak se v chování poslance Hrubého jeví, se dru Stránskému nelíbí. Dr. Stránský svým odstoupením hlasitě prohlásil, co se doposud jen proslýchalo: že v barona Gautsche nevěří, že od něho nic dobrého nečeká. Jelikož ale zná nynější disposice mladočeského klubu a dobře ví, že názor

jeho na okamžitou českou politiku tam sdílen je malou minoritou, vzdává se své hodnosti, nechtěje nésti dále spoluodpovědnost za tuto politiku.

Naproti tomu dr. Kramář ve svém prohlášení se k této spoluzodpovědnosti s radostí hlásí, celé své letní dovolené užívá výhradně k sbírání nových sil pro tuto »vděčnou úlohu«. To znamená: dr. Kramář *má* důvěru v barona Gautsche, očekává tedy od něho splnění českých požadavků. Nemusilo přijíti ani známé prohlášení poslance Hrubého o rozhodnutí vlády a dr. Stránský by byl musil odejít z praesidia mladočeského klubu. Neboť mezi oběma místopředsedy klubu panuje tak značná různost mínění, že se nedá očekávat, aby tak dvě vyvinuté individuality mohly při veřejně uznané různosti názorů na politickou situaci spolu rozhodovat o další taktice téhož klubu.

Víc než jakýkoliv vývoj osobních otázek klubovních musí dnes přirozeně zajímat otázka celou českou veřejnost, čí názor politický je správný, zda dra Kramáře anebo dra Stránského. O tom, že klub se rozhodne pro dra Kramáře, není prozatím pochybnosti. I dr. Kramář i dr. Pacák jsou přesvědčeni, že baron Gautsch má nejlepší úmysly s českým národem, a tito dva vůdcové mají prozatím klub za sebou. Při dnešní disposici mladočeského klubu nedá se ani prozatím změna smýšlení v klubu čekati. Třeba by dr. Kramář stokrát tvrdil opak, je faktem, který potvrdí každý jednotlivec v klubu, že mladočeská delegace je neschopna vzchopiti se ještě k vážně myšlené a prováděné opposici proti nynější vládě. Těm oportunistům v mladočeském klubu dr. Pacák a dr. Kramář snadno dokáže, že baron Gautsch dělá co může. Postátní několik gymnasií a reálek, svolá nějakou tu konferenci o sestátnění drah, (aby se neřeklo) a možná dost, že jeden nebo druhý člen českého klubu stane se sekčním chefem. Bylo by neloyálním, kdybychom chtěli tvrditi, že tyto »úspěchy« neznamenají pokrok a prospěch české věci, a že za *jiných* okolností by stačily k jistému blahovolnému poměru české delegace k vládě. Ale tento poměr za *nynějších poměrů* znamená přece jen *porážku* pro nás a dr. Stránský má pravdu. Neboť dr. Koerber nebyl svržen, poněvadž nechtěl postátnit gymnasium v Místku a v Mor. Ostravě, že nechtěl zříditi akademii zemědělskou v Praze: proti dru Koerbrovi hnáno útokem, poněvadž se zdráhal řešiti otázku druhé české university a vnitřního jazyka českého u úřadů státních. Očekávání a důvěra, že baron

Gautsch vyřídí tyto dva kardinální požadavky české delegace, vedla ku známému příměří s ním a slavné prohlášení chefa kabinetu na konci minulého zasedání mělo znamenat veřejné se jeho přiznání k tomuto úmyslu. Disposice, jak se jeví na stranách německých, vylučují i na dále možnost, že by baron Gautsch mohl splniti i jeden z obou českých požadavků. Udrží li se s ním přes to smír na základě oněch drobných úspěchů, pak česká politika opět jednou odhalila své dvojité dno, svou dvojakou tvář. Tato nešťastná dvojakost sama byla vinna všemi dosavadními porážkami mladočeské delegace a ustoupí-li se i nyní v tolikáté a tolikáté rozhodné chvíli, pak věru nelze očekávati, že by se našla ještě v Rakousku vláda, která by vážně s mladočeským klubem počítala, vědouc dobře, že se s ním v rozhodném okamžiku vyrovná s 25 proc. Jak málo důvěry ostatně v mladočeských kruzích v barona Gautsche panuje, dokazuje hlas úředníka, kterému »Národní Listy« před krátkou dobou dopřály místa. Tam se vlastně převaluje řešení jazykové otázky na úřednictvo slibem, že se nikomu, kdo by se dnešní německé praxi vzepřel, nic nestane. Na jak vrátkých nohách taková akce spočívá, netřeba znovu dokazovat. O otázce universitní, která po léta prohlašována za conditio sine qua non, v rozhodujících kruzích mladočeských dnes již ani nikdo nemluví. Nikdo si netroufá. Nejméně však troufá si ministerský předseda sám. Baron Gautsch vůbec má jen jednu starost, aby si nepozlobil Němce, a netroufá si už vůbec na nic. Jen pronikly do veřejnosti zprávy, že slezští advokáti čeští podali k ministerstvu spravedlnosti žádost, aby křiklavé poměry jazykové ve Slezsku byly odčiněny, baron Gautsch slovem — prostřednictvím dvorního rady Marenzellera — a písmem dal prohlásit, že nic nepodnikne, a že zejména nevydá jakýchkoli nařízení jazykových. Kdo klidně posuzuje vývoj vnitřní politiky rakouské, ten se podobné disposici barona Gautsche nebude divit, nechce se mu patrně opakování vlastního osudu z r. 1898. Ale stejně se nemůžeme divit poslanci, když nechce dále sloužit, třeba nepřímo systému, který není schopen uspokojiti požadavky, po léta prohlašované za nejnaléhavější.

Odpůrci dra Stránského ve vlastním jeho táboře svalují vinu na jeho temperament. Možná dost, že dr. Stránský nemohl déle udržet tento svůj temperament a raději odešel, aby, dle vlastních slov, nebyl účasten mladočeského tichošlapství. Ale stejně možné je, že dra Stránského pohnuly i důvody hlubší. Jisto však je, že

odchodem z presidia nechtěl dr. Stránský a nechce poškodit svou stranu: naopak nám zdá se, že dr. Stránský opouštěje kormidlo mladočeského klubu chce zachránit mladočeskou stranu alespoň na Moravě. Nechce být indickou vdovou, která se dá upáliti za živa s mrtvolou zemřelého chotě svého. Dr. Stránský cítí, že se v Čechách blíží doba účtování pro mladočeskou stranu, a chce zachránit, co se zachránit dá, t. j. nechce celou vinu politického krachu své strany brát na sebe.

Jaké následky tato krise v presidiu klubu bude mít, prozatím nedá se odhadnout. Kdyby poměry nebyly již tak trapné, vnitřní krise strany tak pokročilá, bankrot tak zjevný, mohla vzniknouti naděje, že krok dra Stránského bude působit na ni jako memento mori, že se vzpamatuje a vrátí k původnímu cílu a programu. Pak by ovšem musilo odstoupit celé vedení klubu i strany, které se zpronevěřilo oněm lepším cílům a programům. Mladočeské vedení i dr. Pacák stojí dnes pod vlivem politiky dra Kramáře, pod vlivem politiky dvojího dna, která žádá neústupně universitu a přijímá postátnění nějakého gymnasia, pod vlivem politika, který po všem, co se stalo, spatřuje nejlepší prostředek nápravy v neupřímnosti, prohlašuje, že s radostí béře na se zodpovědnost za českou politiku. Tento stav potrvat nemůže, tento pocit zmocní se brzy i ostatních a dr. Stránský najde jistě a brzo četné následovníky. Má-li mít resignace dra Stránského hlubší obsah a význam, musí on porozumět své úloze, která mu nyní nastává. To je »vděčný úkol«, který zase na svá bedra může vzít dr. Stránký, klidněji než dr. Kramář svůj. *Č.*

Veřejné knihovny ve Velké Britanii.

(Dokončení.)

Půjčovny jsou dvojího typu. Nazveme je stručně otevřené a uzavřené. Tyto neliší se v podstatě od našich. Jsou rozděleny ve dvě nestejné části, menší pro čtenáře, větší kde jest úředník a kam nikomu ze čtenářstva přístup není dovolen, jest určena pro přechovávání knih. Na úzkém stole, jenž obě části po celé šíři místnosti odděluje a známému stolu krámskému se podobá, stojí t. zv. indikátory, jichž používá se k účelům rychlé informace o knihách v dané chvíli v knihovně se nalézajících a zároveň k zapisování půjčených knih.[1] Užívá se nejméně 12 rozmanitých těchto přístrojů. Nejvíce rozšířen je indikátor Cotgreavův, jenž sestává z nevysokého kovového rámce rozděleného vertikálně v deset sloupců, ve kterých nalézá se po stu malých přihrádkách. Do přihrádek jsou vsunuty zinkové kasety, do nichž se vkládá sešitek svědčící tomu onomu čtenáři, jakmile si některou knihu vypůjčil. Kasety nesou bíle označená příslušná čísla knih (signaturu) na obou užších stranách, jež jsou jednak modře jednak červeně zbarveny. Je-li kniha půjčena, vidí čtenář příslušné číslo v červeném poli, je-li v knihovně obrací se kaseta ke čtenáři barvou modrou. Indikátor Chiversův liší se od předešlého tím, že signatura není na pohyblivých kasetách, nýbrž vedle a proti nim. Příslušné otvory jsou pak buď vyplněny jako u indikátoru Cotgreavova kasetami neočíslovanými, nebo vůbec prázdny, je-li kniha odvedena. Různé zbarvení na obou koncích kasety označuje, kdy kniha byla půjčena. Červená barva značí na př. prvý týden půjčky, zelená druhý, takže úředník

[1] Mimo to zavádějí se podobné na př. v Clerkenwellu, v Holbornské knihovně londýnské i j. indikátory časopisecké, jež sestávají z černé tabulky s názvy časopisů a revuí, na pultu knihovníkově rozložených, a malých otvorů, do nichž se vkládá dřevěný kolíček, jestli dotyčný list byl vypůjčen. Prázdné otvory znamenají tedy, že list lze si vypůjčiti.

pozná, kdo si knihu neoprávněně déle, t. j. více než na př. týden ponechal.[1]

Otevřenými nazvali jsme půjčovny, které jsou u nás neznámy vůbec a jež jsou založeny na zásadě samostatného, osobního výběru knih přímo z regálů (t. zv. open access system). Jako předešlé jsou rozděleny rovněž na dvě části, toliko s tím rozdílem, že prostor pro čtenáře klesá na minimum a přepážka (se dvěma vchody) je tu jen proto, aby se usnadnila kontrola vcházejících a odcházejících. Čtenáři z regálů, v nichž knihy s příslušnými nápisy jsou zařazeny, vyberou si žádané dílo, jež úředník u východu na protější straně přepážky se nalézajícím zapisuje.

Půjčovna jest otevřena zpravidla denně, kromě nedělí a některých svátků, od 10 hod. ráno do 9 h. večer, a knihy půjčují se na týden až 14 dní bezplatně. Kdo platí daně a je voličem, oznámí osobně toliko svou adressu, načež vydá se mu čtenářská legitimace. Ostatním příslušníkům knihovního distriktu jest vykázati se formulářem, jímž se některý v místě usedlý poplatník zavazuje, že za veškery ztráty nebo škodu čtenářem způsobenou bude ručiti. Od osob v distriktu nebydlících požaduje se záruka peněžitá. Garancii mohou svým členům vydati i některé spolky neb úřady. Knihy v čas neodvedené vymáhají se upomínkou, po případě i cestou soudní. Za neodvedené platí se pokuty, obyčejně asi 10 h za svazek. Tyto pokuty dosahují leckde značné výše a jsou vítaným zdrojem příjmů.

Několik slov o půjčovní technice. Užívá se dvojí methody: zápisníkové a lístkové. Ona jest dostatek známa, tato je původu amerického a záleží v tom, že signatury a tituly knih zapisují se na lístky, na nichž se zápisy půjčovní provádějí. Vzorec takového »knižního lístku« znázorňuje obrazec. V levém rohu je signatura

B 1082			
Hume (*D.*)			
Dějiny Anglie.			
750	květen 1.		

(Obr. 4.)

[1] Myšlenka indikátorem usnadniti práci knihovníkovi i hledání čtenářům není u nás novotou. Pokud mi známo, používá se jakéhosi druhu indikátoru ve veřejné knihovně v Kročehlavech.

knihy příslušného oboru (na př. *B*: dějiny), následuje titul, v prvém (neb třetím) sloupci číslo čtenářovo a ve druhém (neb čtvrtém) datum půjčky. Lístky srovnané podle čísel jsou uloženy ve skříncе, jež jest upravena dle vzoru pro lístkový katalog užívaného. Vyžádal-li si čtenář knihu označenou *B* 1082, vyhledá knihovník ve skříncе její lístek, zapíše naň číslo čtenářovy legitimace a datum a odloží. Kromě toho poznamená datum i na list uvnitř knihy na desku vlepený. Ukončiv půjčování seřadí lístky dle čísel, provede statistiku denních výpůjček a uloží lístky na příslušné místo do jiné skříňky, která má tolik oddělení, kolik je v měsíci půjčovních dnů. Při vrácení knihy jest knihovníku vodítkem datum v knize poznamenané a signatura. Vyhledá lístek a uloží jej zase mezi nepoužité na původní místo. Datum odvedení ovšem psáti netřeba.

Podobný jest t. zv. půjčovní systém liverpoolský. Zápisy dějí se však na lístku čtenářském, jehož přední strana má adressu čtenářovu a jenž zůstane v knihovně, jakmile si čtenář knihu vypůjčil. Lístky stejného data se ukládají způsobem výše naznačeným. Při odvedení knihy poznamená se opět datum a lístek vrátí se čtenáři. (Na připojeném obrazci 5. znamenají *B* 1082 a *B* 175 opět signaturu knihy, datum půjčky píše se v sloupci druhém, den, kdy kniha vrácena, poznamenán ve sloupci třetím.)

B 1082	15. V.	22. V.
B 175	22. V.	

(Obr. 5.)

Kdežto půjčovny přeplněné knihami se svými indikátory, jichž pět i více stojí v řadě podle sebe, obzvlášť ve dnech sobotních, kdy se tu kupí vždy noví a noví příchozí, činí dojem nevalně příznivý, jsou naproti tomu **čítárny** — již pro svůj ničím takořka nerušený klid — vzhledu velmi přívětivého. Prostorné a světlé, s velikými sdruženými okny nebo osvětlované shora, vzdušné a dobře větrané, vynikají i vzornou čistotou, kteryžto milý dojem nezřídka zdobené jejich zdi, zdola u výši lidské postavy hlazenými, bílými cihlami obložené, příznivě zvyšují.

Vnitřní jejich zařízení lišívá se dle toho, slouží-li výhradně dennímu tisku, nebo vykládají-li se tu také illustrované týdenníky

a vědecké a odborné rozhledy, nebo konečně, jsou-li zároveň příručními bibliothekami.

V našich čítárnách upevňují se časopisy do dřevěných, častěji do rákosových rámců a zavěšují se vedle sebe na věšáky na stěnách přibité. Každý list opatřen jest číslem, jež poukazuje na příslušné místo věšáku. Jinde k řádnému zavěšení bývá vodítkem nikoli číslo, nýbrž nadpis časopisu, u dotyčného hřebu věšáku na lístku zřetelně napsaný. Usus ten není prost všech vad. Časopis náš může čísti vždy toliko jediná osoba, takže leckde, aby se tomu odpomohlo, zakupují se dva i více exemplářů téhož listu. Přečtená čísla nebývají také vždy správně zavěšována, což bývá příčinou rozmanitých stížností a nedorozumění. Výměna i upevňování nově došlých čísel je zdlouhavá, někdy i nesnadná, uvážíme-li, že mnohý časopis bývá o lichém počtu listů nebo se samostatnou přílohou, kteráž pak při čtení z rámce vypadává. Při tom všem konečně dlužno vzpomenouti i toho, že tento system vyžaduje, aby po místnosti rozestavěny byly stoly se židlemi, takže vždy třeba počítati s prostorem větším, nežli v případě, kde bychom se obešli bez čtenářských stolů a židlí.

Anglické čítárny vylíčené této praxe neznají. Časopisy upevňují se na jednoduché nebo dvojité pulty, jež bývají rovnoměrně po místnosti rozestavěny. Pult jednoduchý je vlastně v přiměřeném úhlu odchýlená deska, po celé délce zdi, anebo aspoň při částech zdi meziokenních připevněná, která nahoře v určitých vzdálenostech nese nadpisnou destičku a dole opěrnou tyč železnou nebo mosaznou.

Dvojitý pult stojí volně na prostém neb i zdobeném podstavci a liší se od předešlého tím, že časopisy upevňují se oboustranně, jakož i tím, že bývá nejvýše dva a půl metru dlouhý. Opěry jsou na obou stranách, tolikéž tituly. Jednotlivé pulty stojí pak v řadách, vyplňují celou místnost, ponechávajíce toliko dostatečně širokou chodbu vedoucí od vchodu středem prostory.[1]

List leží na pultu rozložen a připevňuje se rozličnými druhy držadel (kleští). Nejčastěji bývá to jednoduchý přístroj sestávající z ploché neb oblé tyče, ve vyhloubené rýze v desce stolu zapuštěné. Jindy bývají k tyči nahoře i dole přičiněna také dvě kratší otáčivá ramena nebo páky, jež list pevně drží. Uzavírají se

[1] Rozumí se, že toto je uspořádání typické. K odchylkám, zaviněným nejčastěji nepravidelným půdorysem, tu nepřihlíženo.

klíčem, aby při čtení se neposunovaly. Kleští otáčivých užívá se zvláště pro bohatě illustrované týdenníky.

Výměna provádí se rychle a bez obtíží a každý list časopisu tkví pevně v držadle. U pultu čtenář zpravidla stojí[1] a jeden list mohou současně čísti dvě i tři osoby. Nad pulty v přiměřené vzdálenosti visí lampy.

Vykládají-li se v téže místnosti i týdenníky a ostatní vědecké a populárně poučné listy, užívá se stolů. Toto zařízení ukázalo se prospěšnými zejména z důvodu, že úřednictvu mnohem spíše usnadňuje dohled nad přítomnými, nežli system právě popsaný. Časopisy leží na stolech v deskách volně neb řetízkem (strunou atd.) upevněny na kroužcích, zatknutých na spodní straně stolní desky. Mnohem více doporučuje se způsob častěji nyní užívaný, kde středem stolu vede se podélná úzká stěna, o niž se časopisy, v tuhých deskách vložené, s obou stran opírají. Aby se udržely v přiměřené šikmé poloze, zapouštějí se do žlábku v stolní desce vydlabaného. Jindy klade se za tím účelem prostě na stůl dlouhý, nízký, dvojitý pult, opatřený dole opěrnou lištou. Lampy visí nad stoly nebo jsou přímo na nich montovány.

Kromě pultů a stolů, jež bývají pohromadě v téže místnosti, ony při zdech, tyto uprostřed, dobře se osvědčují při té oné zdi nebo i (menší) na stolech (také i na zdech zavěšené) tabule, opatřené nakloněnými poličkami, na něž se listy prostě kladou, nebo s poličkami obyčejnými, na nichž listy v tuhých deskách (také jízdní řády a podobné příručky) opírají se o mosazné tyče v postranních stěnách tabule upevněné. Stojan Cotgreavův jest dřevěný rámec se šikmými na obou stranách poličkami a s dostatečným počtem skřipců pro zavěšení časopisů. Zařízení to je velmi jednoduché a praktické. Listy formátu libovolného zavěšují se tu dle abecedního pořádku. Nebyl-li časopis náležitě ve skřipci upevněn, propadne mezi poličkami, čímž nepozorný nebo spěchající čtenář bývá upozorněn, aby chybu napravil.

V čítárně v Clerkenwellu i j. visí na zdi tabule, na níž v jisté vzdálenosti připevněna jsou v řadách prkénka s nápisy, za něž se list obyčejně složený vkládá. Témuž účelu slouží i prostá, na stole ležící deska s posunutelnými, do oblouku zahnutými dráty, mezi něž se časopisy v deskách vložené řadí.

[1] Kromě vysokých zavádějí se také pulty nízké, u nichž čtenáři sedí. Sedadla (obyčejně čtyři) jsou na obou stranách.

Čítárny příruční kromě stolů mají kolem zdí skříně s knihami, jež se přítomným po vyplnění příslušných údajů (titulu a signatury knihy a adresy) půjčují na dobu pobytu v místnosti. V některých příručnách, jako v Southportu, Blackpoolu, Clerkenwellu atd. jsou regály volně a všeobecně, v jiných, na př. v Birminghamu, Cardiffu, Aberdeenu, Battersea a j. toliko částečně přístupny beze všech formalit. V takových případech, jako tomu jest i v otevřených půjčovnách, jest nezbytným náležité roztřídění a praktické uspořádání a označení veškerých v knihovně se nalézajících knih. Jak se takové uspořádání v praxi provede, záleží na tom, co bylo zvoleno za podklad klassifikace produktů literárních vůbec.

Do nedávna o nějaké systematické klassifikaci v anglických bibliothekách veřejných nebylo až na dvě tři výjimky ani slechu. Teprve pracím vynikajícího bibliothekáře londýnského J. D. BROWNA, zejména důkladné jeho rukojeti knihové klassifikace[1] podařilo se potřebu řádného systematického třídění s úspěchem dokázati a vady dosavadní numerické soustavy, která řadí knihy mechanicky a nepřehledně, do náležitého světla postaviti.

BROWN nespokojil se pouhou kritikou obvyklých soustav, jimž vůbec názvu klassifikace odpírá, a právem; podal a později samostatně vydal návrh svůj,[2] jenž znám jest pode jménem adjustable classification a jehož hlavní rysy neváháme zde předvésti, tím spíše, že jest u nás venkoncem neznám a v samé Anglii takořka jedinou původní soustavou opřenou o methodické, byť ne přísně vědecké roztřídění všech oborů vědních.

Tyto rozdělil na 11 hlavních tříd, k označení každé zvoliv prvých jedenáct písmen abecedy, takto:

A. Vědy přírodní. *B.* Umění applikovaná. *C.* Krásná umění. *D.* Vědy sociální a politické. *E.* Filosofie a náboženství. *F.* Dějiny a zeměpis. *G.* Biografie a korrespondence. *H.* Jazyky a literatura. *J.* Poesie a drama. *K.* Belletrie (»Fiction«). *L.* Miscellanea.

Každá třída rozdělena jest na řady a tyto zase v podřadí (poddělení). Ku třídám, řadám a podřadím za účelem praktické applikace v bibliothekách připojena notace záležející v progressivní řadě sudých třídníků (čísel). Z uvedených již důvodů a veden snahou podnítiti knihovníky našich veřejných knihoven k inten-

[1] Manual of Library Classification and Shelf Arrangement. By James D. Brown. Londýn 1898.

[2] Adjustable Classification for Libraries, with Index. Londýn 1898.

sivnějšímu přemýšlení o zanedbané otázce knihovních katalogů, podávám zde system BROWNŮV poněkud obšírněji. K podrobnějšímu poučení dlužno ovšem odkázati ke spisům nahoře uvedeným.

Třída A. — VĚDY PŘÍRODNÍ.

2—8. Všeobecnosti.
10—28. Biologie.
30—50. Anthropologie.
52—194. Zoologie.
196—222. Botanika.
224—248. Geologie.
250—262. Chemie.
264—288. Fysika.
290—302. Fysikální zeměpis.
304—320. Astronomie.
322—350. Mathematika.
352—362. Okkultism.

Třída B. — UMĚNÍ UŽITÁ.

2—6. Všeobecnosti.
8—20. Vynálezy, patenty a p.
22—38. Zemědělství.
40—58. Zahradnictví, lesní hospodářství.
60—74. Stavitelství.
76—214. Inženýrství.
216—238. Hutnictví.
240—422. Průmysl rukodělný a tovární.
422—486. Lékařství.
488—508. Domácí hospodářství.

Třída C. — UMĚNÍ KRÁSNÁ, DEKORATIVNÍ a pod.

2—16. Všeobecnosti.
18—54. Malířství.
56—68. Kresby.
70—102. Umění dekorativní.
104—140. Rytectví, litografie atd.
142—154. Fotografie.
156—160. Písmo.
162—166. Těsnopis.
168—186. Sbírky (autografy, pošt. známky a pod.).
188—236. Architektura.
238—250. Sochařství.
252—488. Hudba.
490—658. Zábavy. Hry. Sport.

Třída D. — VĚDY SOCIÁLNÍ.

2—8. Všeobecnosti.
10—92. Zvyky a obyčeje atd.
94—150. Nár. hospodářství.
152—272. Státověda. Politika.
274—354. Zákonodárství.
356—398. Obchod. Finance.
400—424. Dopravnictví.
426—484. Výchova.

Třída E. — FILOSOFIE A NÁBOŽENSTVÍ.

2—18. Filosofie. Všeobecnosti.
20—24. Logika, metafysika.
26—38. Psychologie, ethika.
40—42. Náboženství. Všeobecnosti.
44—80. Theologie (všeob.).
82—152. Bible.
154—166. Patristika. Koncily.
170—284. Křesťanství. Sekty.
286—384. Křesť. theologie.
386—442. Náboženství ne křesť.
444—470. Mythologie. Folklor.

Třída F. — DĚJINY. ZEMĚPIS.

2—26 Dějiny. Všeobecnosti.
28—62. Starověk.
64—66. Doba moderní.
68—86. Zeměpis. Všeobecnosti.
88—196. Afrika.
198—452. Amerika.
454—558. Asie.
560—1258. Evropa.
1260—1350. Océanie.
1352—1364. Krajiny polární.

Třída G. — BIOGRAGIE.

2. Všeobecnosti.
4—28. Biografie hromadné jednotlivců podle zemí.
30—86. Biografie osob dle povolání.
88. Biografie individuální (abecedně seřazené).

90—102. Genealogie.
104—116. Heraldika.

Třída H. — JAZYKY a LITERATURA.

2—16. Jazyky. Všeobecnosti.
18—26. Jazyky africké.
28—34. „ americké.
36—108. „ asijské.
110—294. „ evropské.
296—302. „ polynéské.
304—312. Jména. Názvy.
314—324. Řečnictví.
326—362. Dějiny literární.
364—376. Bibliografie.
378—404. Knihovnictví.

Třída J. — POESIE, DRAMA.

2—8. Poesie. Všeobecnosti.
10—44. Básnictví dle národů.
46—60. Básně dle formy.
62. Básníci (abecedně).
64—80. Drama.
82. Dramatikové.

Třída K. — ROMÁN a NOVELA.

2—10. Všeobecnosti. Sbírky (dle zemí a formy).
12. Jednotliví autoři (abecedně).
14. Romány, povídky a pohádky pro mládež.
16—18. Belletrie pro chlapce, dívky.

Třída L. — MISCELLANEA.

2—32. Encyklopaedie, časopisy, ročenky, essaye atd.
34. Díla smíšená (více autorův o jednom předmětě neb dílo o více než třech předmětech).

Vyskytnou-li se předměty nové, vřadí se v soustavu zavedením lichých třídníků, po případě použije se označení písmenového, na př.:

F 641, F 641[a], F 641[b]

atd. Nebo konečně i novou řadou číslic, na př.:

G 12—3 Skotští autoři (povšechně).
G 12—3 : 1 » dějepisci.
G 12—3 : 3 » novelisté.
G 12—3 : 5 » básníci.

atd.

Praktická applikace BROWNOVY soustavy provádí se tak, že každé třídě vyhradí se v knihovně určitá skříň (po případě dvě i více), jejíž jednotlivá oddělení (police, příhrady, regály) zaujmou příslušná podřadí. Aby se usnadnilo čtenářům vyhledání žádané knihy, jest nad každou skříní upevněna tabulka, na níž obsah skříně v hlavních rysech jest vyznačen, na př.:

E

FILOSOFIE A NÁBOŽENSTVÍ

2—18. Filosofie. Všeobecnosti.
20—24. Logika. Metafysika.
26—38. Psychologie.
40—42. Náboženství. Všeob.
44—80. Theologie povšechná.
80—152. Bible.

Dalším vodítkem, jež poukazuje k podřadí, jest nápis třídníkem opatřený, jejž nese úzký, vespod k regálu přibitý kovový proužek. Jednotlivé knihy konečně mají na hřbetě vyzlacený zkrácený titul a vesměs ve stejné výši (asi 3—4 cm.) zdola signaturu (rovněž vyzlaceně nebo na štítku napsanou).

Katalogy jsou upraveny dle téže methody. Třídy našeho schematu následují za sebou, rozděleny jsouce na podřadí, v nichž jednotliví autoři řadí se pořádkem abecedním. Před každou třídou jest »klíč« ku klassifikaci a sekcím a nevyhnutelný rejstřík věcný, jenž odkazuje k tomu onomu podřadí.[1]

Katalogy svazkové jsou zpravidla tištěné a prodávají se za nepatrný peníz. Vydávají se i zvláštní seznamy spisů pro mládež.[2] K potřebě soukromé v knihovnách zakládají se hojně seznamy lístkové. Hojné jsou katalogy heslové, smíšené, jichž princip objasněn byl v cit. čl. »O knihovnách a četbě mládeže v Anglii« a jejž zde jen stručně rekapituluji. V něm řadí se spisy současně: *a)* dle autorů, *b)* dle předmětů a *c)* dle titulů v pořádku abecedním, takže snadno vyhledáme dílo, jehož *a)* autor, nebo *b)* předmět, nebo konečně *c)* jenom pouhý název jest znám. Jest velmi praktický a v anglických půjčovnách došel takového rozšíření a obliby, že každý jiný seznam dlužno považovati takořka za ojedinělou výjimku.

Předností anglických katalogů, jíž nikterak nelze pominouti mlčením, jsou instruktivní poznámky, připojované k oněm titulům spisů, jež nejsou voleny tak, aby podaly jasné představy o obsahu díla. Poznámkový katalog je právě jen instruktivní,

[1] Pokud mi známo, nikde až na tu onu výjimku se tak nepodceňuje užitek, ano sama nezbytnost řádného rejstříku (a to nejenom v seznamech, nýbrž i v knihách vědeckých) jako u nás. Ba hřeší se tak, že dobré indexy originálů v překladech našich jako zbytečné se vypouštějí! —

Popis nahoře podaný je sdělán na základě praxe zavedené v bibliothece v Clerkenwellu, již pisatel r. 1903 navštívil. Celkem ve veřejných knihovnách převládají tuším zastaralé methody numerické vedle seznamů a řazení knih abecedního dle autorů v několika libovolně stanovených třídách a vedle klassifikací původu amerického, o nichž pojednávati tuto nelze. Dle GREENWOODA (British Lib. Year Book 265 a d.), jenž knihovny s číselným uspořádáním, »poněvadž není žádnou klassifikací«, pomíjí, užívalo r. 1900: 42 knihoven třídění dle autorů, 20 knihoven třídění dle předmětů, 30 knihoven třídění desetinného (soustava Deweyova), 11 knihoven třídění Brownova, 8 knihoven method jiných.

[2] Sr. O knihovnách a četbě mládeže v Anglii. *Paed. Rozhl.* XVII., 426 a n.

není a nemá nahrazovati ocenění spisu kritické. Použití poznámek má dle J. D. BROWNA[1] míti místo v těchto případech: kde jde o stanovení periody nebo určitého data časového, tedy v dílech historických, životopisných, cestopisných a j.; určující data připojují se dále, kde jde o nové otištění nebo nové vydání díla; je-li třeba, dlužno vysvětliti jména, slova, rčení titulu; neméně i stanoviti hledisko autorovo, lze-li je zjistiti (na př. dějiny psané se stanoviska katolického nebo protestantského); konečně dlužno v samostatných titulech, a to podáním obsahu, rozvésti hesla »sebrané spisy«, »sebrané essaye« a p. Dodal bych, že nesmí se opomenouti obsahově specifikovati ani společné práce několika autorů Methody poznámkové užívá se zhusta také v příležitostných seznamech, jež vydávají se, kdykoli ve veřejnosti ukáže se zájem o tu onu otázku myslemi hýbající. Jsou to prosté lístky nebo aršky malého formátu, tištěné nebo pořízené psacím strojem, jehož v knihovnách hojně se používá.

Celodenní frekvence v půjčovnách a čítárnách vyžaduje stálého personálu úřednického. Knihovníka ustanovuje a propouští se schválením obecního zastupitelstva knihovní úřad. Vedle hlavního knihovníka, zejména ve větších knihovnách a tam, kde jsou knihovny pobočné, ustanovuje se jeho zástupce, a oběma k ruce jest řada starších a mladších assistentů. Odborného vzdělání praktického nabývají v knihovně samé, theoretického v kursech, které se rok od roku jmenovitě v Londýně za vedení associace bibliothekářů pořádají. Prvý kurs konán v létě r. 1893 v Londýně a od té doby pravidelně do r. 1897, kdy zavedeny kursy zimní, jež poprvé započaly 2. března 1898 s 58 posluchači.

Vyučovací odbor associace zároveň zkouší a vydává vysvědčení. Zkoušce podrobiti se jest volno i těm, kteří kursů nenavštěvovali, a lze ji předsevzíti libovolně z kterýchkoli předmětů odborných, jež se v kursech přednášejí. Plné approbace (diplomu) associace dostává se však toliko těm, kteří podnikli zkoušku z předmětů všech, kteří předloží písemnou práci odborem ve spolkovém věstníku navrženou, doklad, že nejméně po tři léta aspoň 24 hodiny týdně působili ve veřejné knihovně, a konečně vysvědčení, že si osvojili základy latiny a aspoň jednoho jazyka moderního.

---

[1] JAMES DUFF BROWN, Manual of Library Economy. Londýn 1903. Str. 280 a n.

Předměty zkušební, kterým zároveň vyučuje se v kursech, jsou:

Dějiny literární. Kandidátu jest prokázati znalost literatury anglosaské, zvláště moderní, a kromě toho i znalost světových literatur, jejichž vynikající díla jsou přeložena do řeči anglické.

Základy praktické bibliografie. Dějiny knihtisku a knihy. Právo autorské. Zásady bibliografické a jich praktická applikace. Katalogy. Theorie výběru knih pro rozmanité typy bibliothek. Knihkupectví.

Klassifikace logická a umělá a jejich praktické upotřebení.

Katalogisace. Účel a druhy katalogů. Dějiny a pravidla katalogisační. Katalogy se stručnou charakteristikou jednotlivých spisů. Úprava, formy a tisk seznamů. Seznamy speciální.

Dějiny knihovny a její organisace.

Praktické řízení knihoven. Dohled, uspořádání, technika půjčovní, zprávy výroční a statistika. Vykládání časopisů. Oddělení speciální — knihovny dětské, školní. Filiálky a knihovny okružní. Speciální kollekce. Přednášky a informace čtenářské. Vzájemnost knihovny a obce čtenářské, styky se školami. Výstavy a bulletiny. Různé detailní práce administrativní. Knihvazačství.

Služební poměry anglických bibliothekářů upravují knihovní komise se schválením obecních úřadů. Místa vedoucí zaujímají v poslední době zpravidla síly kvalifikované. Služné (tím méně výslužné) není upraveno jednotně a jest doposud předmětem neustálých stesků a stížností ve většině anglických obcí. Příkladem uvádíme služné bibliothekářů v desíti obcích rozličné velikosti (od 4000 do 500.000 obyv.) s připojením výnosu knihovní daně.[1]

Obec	Populace	Služné knihovníkovo v K	Výnos daně v K
Middlewich . . .	4.300	636	1.440
Nantwich	7.400	840	1.776
Abingdon . . .	6.500	1.440	3.600
Rugby	16.000	2.160	6.576
Airdrie	19.100	1.920	5.064
Dunfermline . .	23.000	2.280	8.400
Hornsey	75.000	4.320	44.400
Brighton	150.000	6.000	72.000
Leeds	424.000	8.400	162.072
Manchester . . .	505.000	10.800	436.800

[1] Dle GREENWOODA, British Library Y. B.

Povinností hlavního bibliothekáře jest dozírati nad řádnou správou knihovny, svolávati knihovní komisi, účastniti se její schůzí, připravovati program a vésti zápisy o schůzích. Stanoví povinnosti podřízeného personálu a pečuje o řádné provádění knihovních řádů, stanovených komisí. Zkouší seznamy ke koupi navržených knih a časopisů, připravuje katalogy a výroční zprávy.

Výroční zprávy jsou obrazem celoroční činnosti knihovní komise a věrným zrcadlem úsilí, jak se snažila o zvýšení všeobecné úrovně kulturní. Obsahuje vedle seznamů členstva komise knihovní, její speciálních odborů, jestliže se utvořily, stručné dějiny knihovny, pokroky za poslední správní rok, řadu dat statistických o počtu knih a časopisů a výpůjček v knihovně a údaje o stavu a věku čtenářstva. Finanční hospodářství zračí se v přehledu příjmů, vydání a závěreční bilanci, jakož i v rozpočtech na příští rok. Abychom poskytli těm, kdož se o tuto stránku zajímají, možnost srovnání s našimi poměry, uvedeme jeden rozpočet aktuální a ukázku tří fiktivních rozpočtů navržených ve výborném Manuálu knihovní ekonomie, vydaném J. D. BROWNEM,[1] jehož v této práci častěji bylo použito.

Rozpočet veřejné knihovny v Bootleu (50.000 ob.)
na r. 1904.

I. Vydání.

	A. Knihovna ústřední:	*B.* Knihovna filiální:
	Korun	Korun
Uroky z půjček a annuity . . .	10.850·50	3.173·30
Služné a mzdy	16.832·40	2.832·40
Tiskopisy, poštovné a p.	3.347·40	99·10
Knihy, vazby, časopisy	10.682·80	1.750·10
Pojistné a poplatky rozličné, osvětlení, topení, udržování budovy, příspěvky rozličným spolkům, přednášky a pod.	10.201·10	3.366·10
Úhrnem . .	51.914·20	11.221·—

[1] Manual of Library Economy. Str. 43.

II. Příjem.

	A. Knihovna ústřední: Korun	*B.* Knihovna filiální: Korun
Přebytek z r. 1903	2.758·10	—
Výnos daně	50.400·—	—
Státní příspěvek (na základě Technical Instr. Actu)	7.200·—	—
Pokuty	674·40	91·60
Prodej katalogů a pod., nájem místnosti, nevyplacená mzda atd.	1.926·40	45·20
Úhrnem . .	62.958·90	136·80

Rozvrh (fiktivní) příjmů a vydání v obcích s daní od 24.000 do 2400 korun ročně.

	Výnos daní 24.000 K	12.000 K	2.400 K
Osvětlování	1200	720	144
Topení, opravy, čištění atd.	792	2112 (+nájem)	726 (+nájem)
Knihy a časopisy, vazba . .	4320	2520	528
Služné a mzdy	10944	6096	960
Tiskopisy, místní poplatky, poštovné a pod.	744	384	42
Annuity a úroky z výp. na stavbu budovy	6000	—	—

Na stránkách předcházejících snažil jsem se číselně zobraziti vývoj a dnešní povšechně příznivý stav veřejného knihovnictví v Britanii. Resultát ten, jenž se namítá sám sebou, jest věru jenom důsledkem chladné úvahy, ač by tu nebyl nedostatek příčin k projevům citovým, jimiž až příliš plýtvají domácí i cizí pozorovatelé a obdivovatelé knihoven anglických. Postačí, myslím, poukázati na ně a těchto projevů jejich slavnostní nálady využíti, pokud toho jsou schopny, na potvrzenou předchozích vývodů.

Jedné věci však mlčením pominouti nelze, neboť ukazuje, že Anglie není nadarmo kolébkou universitní extense lidové. Jest to utěšeně zejména v posledním desítiletí šířící se snaha, zpopularisovati knihovní hnutí co nejvíce a praegnantní význam knihovny povznésti nade všecku pochybnost. Dvojím směrem berou se tyto snahy. Jde jednak o zdokonalení správy vnitřní, aby vzájemné

styky čtenářstva a učícího se jednotlivce s knihovnou usnadnily se co nejvíce a aby knihovní řády vyhovovaly všem požadavkům různorodých těch vrstev, které se k ní, ku knihovně, uchylují o radu a poučení. Jednak — a v tom nelze neviděti počínající fási dalšího slibného rozvoje — usiluje se pilně o to, co bychom nazvali extensí bibliotheční. Bibliotheky stávají se centrem, kolem něhož se soustřeďují a v němž se odbývají akce přednáškové a debaty informační, jejichž konečným účinkem nemůže býti, leč zase těsnější přilnutí k bibliothece samé, jakožto nevyčerpatelné studnici vědění. Sem náležejí i výstavy knih, rytin, sbírek určitého oboru (spisy a rytiny důležité pro architekturu, dějiny umění, hudby a pod.), pořádané v delších, kratších intervalech, stálé výstavy knih nejnovějších a pilné pěstění zmíněných již styků se školami. O seznamech jsme mluvili: jiné, příležitostné, sestavují se při významných událostech, jubileu, úmrtí atp. a vyvěšují v příručnách, doprovozeny nezřídka jak instruktivními výklady, tak obrazy a kresbami. Seznamy speciální jsou zvláště vítanými příručkami odborníků, praktických průmyslníků i vědeckých badatelů. Jsou-li pečlivě kompilovány, stávají se cennou rukověti bibliografickou. Nikterak nelze tu konečně přehlížeti, co jest ustáleným již rysem anglické čítárny: na stole nebo na nízké polici vyložené, volně přístupné odborné příručky, adresáře, slovníky, encyklopaedie všeobecné i zvláštní, almanachy, důležité publikace obchodních komor, průmyslových korporací a sdružení nejrozmanitějších až po bohatě illustrované knihy o zámořských britských osadách a vkusné, illustračními prostředky (na veliký rozdíl od našich) rovněž neskrblící jízdní řády.

K bibliotheční extensi náleží ovšem zmíněné již zakládání pobočných půjčoven ve čtvrtích odlehlých, nechť již ve formě filiálek nebo jen prostých, ve školách nebo při kostelích i obchodech zřízených stanicích, kde se knihy vydávají jednou týdně, a při nichž otevírají se tu a tam také filiální politické čítárny.

Tato a výše vylíčená fakta sdružená s moderním knihovním hnutím mluví zřetelně dost, aby se i u nás již jednou uznala potřeba pronikavější a hlubší práce systematické. Veřejná knihovna v dnešní své podobě jest potřebným a osvědčuje se vždy víc a více i nevyhnutelným článkem v řadě společenských institucí vzdělavacích, nepostrádatelným faktorem v otázce sebekultury novodobé vůbec. Fakta ukazují také, jak netušené výše se dospělo v Bri-

tanii po vývoji půlstoletém a tak, zejména nám, jak anglické knihovny stávají se vzorem následování hodným.

Můj pokus o povšechné vylíčení dnešního stavu veřejného knihovnictví v Britanii vyžaduje však, abych k tomu, čeho jsem příležitostně se byl již dotknul, v zájmu spravedlivé objektivity připojil několik závěrečných slov také o stinných stránkách anglické knihovny, které její žádoucímu rozvoji nemálo překážejí a jsou příčinou, že dnešní vývojová fáse nemůže býti než toliko formou přechodní.

Z těchto překážek na prvém místě uvedl bych omezení, které stanovil zákon, povoluje vybírati daň toliko do výše 1 pence z každé, na 20 šilinků vyšetřené zdanitelné hodnoty. Nehledíme-li k tomu, že v praxi bývá spor o to, dlužno-li do výnosu knihovní daně započísti i výnosy z hodnot fiktivních (neobydlený dům a p.), či bez ohledu na ně trvati na plném výnosu předpokládaném, stává se, že skutečný výnos neodpovídá předpokládanému pro četné nedoplatky a výdaje spojené s vybíráním, jež se druhdy neprávem odpočítávají. Čísla skutečného výnosu vykazují mnohdy 5—20 i více procent ztráty. K tomu přistupuje i další, zcela protizákonná praxe, používati nahodilých přebytků na prospěch jiných, s knihovnou nikterak nesouvisících podnikův obecních. Přebytky však jsou bílou vranou. Určitě vymezený výnos naopak nutí k stálým škrtům v rozpočtu a nedovoluje, aby se i jen dost málo postoupilo ku předu v té oné důležité otázce.

Platy úřednictva nejsou vždy uspokojující, nízké bývá průměrné vzdělání jeho, co hlavního však, při svých omezených výdajích nejsou knihovny s to, aby s plným úspěchem konaly poslání, jež jim jako šiřitelkám vzdělanosti právě u tříd nejméně vzdělaných přísluší. Výtky vzpomenuté již, že knihovny nesmírně hoví touze po zábavě, nejsou tak zcela bez podstaty. Jejich oprávněnost zdá se dokazovati značné procento (60, 75 i více) výpůjček t. zv. zábavné četby.[1] Na jich prospěch mluví i fakt, že sám ústřední výchovný element každé knihovny, oddělení příruční, jest

[1] Nesmí se ovšem zapomínati, že již i pouhé čtení románů, novel a povídek má do sebe hodnotu vzdělavací, neboť, zejména v dílech vynikajících, spisovatel řešívá tu nejednou šťastným způsobem ten onen problém sociální, hospodářský, ethický a náboženský. Jest pak vždy četba tato dobrou průpravou k populárně poučné až i odborné a vědecké. Kdyby však hověly i jen té zábavě, neslušelo by se nikterak ani tehdy jich zavrhovati. I v tomto směru má společnost své jisté povinnosti.

nezřídka podceňováno, takže svým složením, různými nedostatky v nejdůležitějších oborech poznání, nesystematickým doplňováním, špatnými seznamy, jsou-li vůbec, jest vším, jenom ne svědectvím pro vzrůstající výchovnou funkci knihovny.

Není divu, že tyto nedostatky vynutily si leckde částečné zmírnění závady nejtěžší, daňové limity. A byť byly to jen případy ojedinělé,[1] jsou nicméně dokladem skutečné potřeby a přesvědčující podporou snah, směřujících k jejímu zrušení vůbec.

Jinou závadu dlužno spatřovati v tom, že podmínky výpůjčního práva jsou příliš přísné a se zřením k nemajetným nesociální. Jsouť osoby, které neplatí daní a nemají práva volebního, povinny opatřiti si ručitele z třídy poplatníků, což bývá mnohdy s obtížemi spojeno, poněvadž poplatník nemůže ručiti za více nežli tři jednotlivce. Kdo nejsou s to, aby si zjednali ručitele, musí složiti záruku peněžitou (10 š.). Ostatním jest platiti roční poplatek $7^1/_2$ š.

Nesrovnalost lze vytýkati i poměru, v jakém se nalézají knihovní komise k nadzřízeným úřadům obecním, ovšem toliko v Anglii a Irsku. Zákon žádá, aby část členstva komisí těch byla jmenována ze zastupitelstva obce, a přivoluje, aby ostatní přibráni byli z ostatního obyvatelstva. Zastupitelstvu však zůstalo právo rozhodovací a schvalovací, i jest absurdností, rozhoduje-li zastupitelstvo o té oné resoluci jednotlivců, kteří v něm nejsou zastoupeni a nemohou tudíž svých návrhů hájiti, tím méně o nich hlasovati. Nesrovnalost tato ve Skotsku odstraněna tím, že komise jsou institucemi zcela neodvislými.

O jiných méně závažných zjevech rušivých netřeba se šířiti. Jejich význam jest povahy namnoze lokální a zmizí s odstraněním daňové limity na jedné, zvýšením odborného vzdělání knihovníků na druhé straně. Tím zároveň dosáhne se obou, pro zdárný vývoj nových lidových universit nevyhnutelných podmínek, solidní base materiální a jednotlivců plně a upřímně chápajících své vznešené poslání v kulturním zápasišti lidstva. *Lad. J. Živný.*

---

[1] Místními akty zvýšena limita z $1^1/_4$—2 d. z libry v 17 obcích, na $2^1/_4$ d. ve Worcesteru, v Oldhamu dokonce na $3^1/_2$ d. Leckde, na příklad v Birminghamu, odstraněna vůbec.

Literát–zápasník a propagátor.

(Tomáš Jež. Miłkowski.)
(Napsal V. Dresler.) (Dokončení.)

Belletristická produkce Ježova jest bohata, třeba k ní přistoupil autor v poměrně pozdním věku třiceti tří let a vykazuje tato významnější záhlaví, jež roztřídíme dle trojího prostředí jimi užitého: Ofiary, Wyšniona, Nad rzekami Babilonu, Iz Paliaków, Eduard Kloc, Pierwsze przykazanie boże, Drugie przykazanie boże, Helena a Opowiadanie Stasia (tendenční romány společenské), Dersław z Rytwian, Za króla Olbrachta, Karjel-Dyplomata a Historie o pra . . . pradziadku i pra . . . prawnuku (romány z dějin polských), Vasyl Holub, Hryhor, Szandor Kowacz, Asan, Krwawe dzieje, Zaranica, Uskoki, Herzog slowiański, Lat temu 200, Rycerz chrześciański a Z ciężkich dni (romány z dějin všeslovanských a z r. 1848).

Jež svými romány, ať historickými či společenskými rozanalysoval a belletristicky sformoval řadu důležitých, palčivých i časových themat. Náměty jeho prací vždycky mají širokou životní základnu, opírají se o důkladné studium reality a rostou z bohaté osobní zkušenosti autorovy. Soustřeďují se hlavně na dobové otázky: selskou i chlopskou, židovskou, ženskou, šlechticky aristokratickou, vlasteneckou, pathologicky společenskou, emancipačně národnostní a milostnou. Od chlopské Jež vyšel a jí obětoval nejvíce ze svých tvůrčích sil i prostředků uměleckých.

Chlopskou čili selskou otázkou, jež může být redukována i na otázku moderně sociální, podrobněji se zabývá »Vasyl Holub«. Episodicky jsou jí věnovány partie, roztroušené po všem Ježově literárním díle. Jež nechtěl polský nebo ruský lid barevně zidealisovat, zatušovat jeho sprosté instinkty, optimisticky podmalovat surovost jeho kulturního nazírání, abstrahovat od jeho primitivních, zemitých, vesnických sklonů a vytvořit z něho bez-

podmínečně tradované národní jádro. Neakcentoval u něho jen jeho zdravost tělesnou, jeho živelní sílu svalovou, harmonii jeho nitra, vřelé přissátí k přírodě, chuť k práci, radost života a poměrnou ethickou čistotu, jako dlouho u nás činila většina našich vesnických povídkářů. Více se v svém pojetí lidu blíží Gorkimu, švýcarskému Kellerovi nebo polskému Prusovi, Orzeszkové a nejnověji Reymontovi (»chłopi«). Ježův chlop povahou, způsobem existence, barvou zvyků i vůní snah jest dalek pastýři z klassických i pseudoklassických selanek a idealisovanému, prkennému »bohatýru« v romantických románech. Jeho chlop jest prostý, co nejprostší, cham, umouněnec, zapáchající namaštěnými botami a česnekem, nos si utírající prsty a slzy kloboukem, při údivu ústa široce rozvírající, hloupě se usmívající, vyhoví-li mu co z vnějšího světa, a požárem nadšení zrak zanicující, když jej některý zjev uchvátí. Ale při své neotesanosti a malém zkrystalisování má srdce i duši jako jiní, lépe situovaní lidé, jest povahou prostou, nezkřivenou, má vnitřní schopnosti, jež se v něm dají rozvinout a jest prolnut šlechetnými city, potřebujícími jen příležitosti, aby se zaměnily za krásný čin. Autor titulní osobou svého »Vasyla Holuba« propaguje touhu, aby v chlopu především byl poznán i přiznán »člověk«, a aby mu bylo přivlastněno právo samostatného vývoje i individuální kultivace, právo zachovat i bránit hodnotu svého lidství, právo svobodného pohybu, uvolněné životní práce a sociálního srovnání se s ostatními společenskými vrstvami. Aby se mu přiznalo toto právo, není třeba snižující lítosti nebo filanthropie, netřeba sentimentálně rozslzených vznětů srdečních, třeba jen v sobě i v jiných ctít člověka, znát své lidské povinnosti a respektovat cíle, za nimiž národní život má směřovat. Tyhle názory o chlopské otázce vedle jmenovaného románu rozvinul autor méně podrobně ještě v Handzi Zahornickej a cesty jejímu možnému řešení i realisace nejšíře nastínoval v Historyi o pra . . . prawnuku i pra . . . pradziadku.

Ženské otázce propůjčil Jež ve svém díle sice stran poměrně málo a zastupuje ji u něho jen několik typů, ale jsou za to hluboce lidské i svědomitě propracovány. Vážná životní práce, intensivně cítěný smysl pro společenskou povinnost a pokrokovost světového názoru i tady rozhoduje o jejich karakteristice. Žofie Dolańska v Historyi o pra . . . prawnuku jest podána jako representantka seriosních ženských snah o vyšší vzdělání, o plné

uvědomění si odpovědného poslání a svědomité plnění národní role, pokud svou určitou složkou může na moderní ženu připadnout. Nezajímá se o prázdné formy salonního života, neutrácí čas a schopnosti bezmyšlenkovitou etiketní konversací, hledá světlo pro své zemské bytí, sleduje vše, čím se dává inspirovat lepší část současné polské mládeže universitní, čte, studuje a snaží se stát propagátorkou zdravých myšlenek v šlechtické sféře domácí. Pokud se omezila na tyto pracovní body, dost dobře se jí agitační missie daří, jakmile ji však chtěla konati i v manželství a její vliv se pokusila vyzkoušet na muži i vlastní domácnosti, musila před výsledky kapitulovat a abstrahovat od možnosti, že její práce i tady bude oceněna nebo aspoň respektována. Životní úlohu ženy nehledá autor mimo rodinu ani ve dvou jiných povídkách: Zdarzenie na księżycu a Pod szlachecką strzechą, kde klade důraz na vědecky založenou výchovu ženy, třeba se její praktická činnost měla cele vyčerpati působením v okruhu života rodinného. Nesprávné pojetí ženské emancipace, jakoby spočívala jen v uvolnění společenské obřadnosti, pohlavního kastovnictví i vzájemného poměru mezi mužem a ženou, v kouření cigaret, v nenuceném vystupování, v poražení předsudkových tradic atd., zkrátka povrchnost i módnost ženského současného zápasu osvobozovacího má za předmět románové analysy Emancypowana. Ženskou otázkou nezabýval se tedy Jež programově jako z polských autorek na př. Elisa Orzeszkowa nebo Gabriela Zapolska, ale v několika pracích dost důrazně upozornil na její hlavní stránky i dnešní projevy.

Na otázku židovskou, v Polsku vždycky dost akutní a stále palčivěji vystupující se dívá Jež se stanoviska moderního humanismu, rozumově podbarveného altruismu a společenské spravedlnosti. V Semitovi snažil se vyzvednout především člověka a pracovníka. Credo náboženské, národnostní příslušenství a nedostatek státní organisace nebyly mu jedinými podklady pro řešení židovského problemu jako většině našich antisemitů. Urocza, Drugie boże przykazanie a Historya o pra . . . wnuku tento autorův názor rozvádějí novellisticky.

Idea národního uvolnění, jež u Ježa jest z nejvíce rozhodujících a nejdůležitějších, tvoří dějový střed v Szandoru Kowaczowi, Asauovi i Uskocích. Szandor jest prostým člověkem z lidu, vychovaným v cizím prostředí a nevědomým v příčině národního cítění, jež v něm roznítí teprve propuknuvší

zápas za svobodu rodné země. Tento oheň vlasteneckého probuzení jest u něho tak intensivní, že jej přinutí přetrhat přátelské svazky se Srby, v jejichž středu jako uherský sirotek dlouho žil, a postavit se do řad vzbouřivších se rodáků, bojujících za svobodu vlasti. Vášnivou lásku k Maryle nebyl však s to tak snadno obětovat jako společenské přátelství a ta uspíšila jeho tragický pád ... Asau jest zase nositelem emancipační národní války, jež ujařmené Bulhary podnítila k vzdoru proti tyranii turecké. V »Uskocích« svou žízeň po svobodě a vřelost svého patriotismu Jež vyvrcholil.

Typ Ježova chlopa, jeho povaha i směr jeho životního názoru nejlépe se dá demonstrovat na titulní postavě »Vasyla Holuba«. Jest to sirotek, společností vyobcovaný a morálně i životně zanedbaný, jenž později z milosti byl přijat do šlechtických služeb a zaměstnáván všestranně. Časem projevil vhodné schopnosti administrativní a maje přidělen referát o vrchnostenských pokutách i o násilném odvodu nevolnických rekrutů, tajně vždy interesované vesnické obyvatele napřed informoval a ti hromadněji než kdykoli před tím jali se prchat. Jistou dobu, dík pánově nevšímavosti, se Vasylovi tato sociálně altruistní missie dařila, ale brzo dostal tento zjev formu nápadnosti a bylo pátráno po příčinách. Vrchní správce dotazován na příčinný podklad náhlého vylidňování, upozornil na činnost Vasylovu a afféra se pro vinníka kriticky zauzlila. Existenčně i bezpečnostně ohrožen, Vasyl uteče a na radu zkušeného kozáka odebere se do revolučně zvlněné Dobrudže, přidruží se k troskám záporožské Siczy, účastní se tureckých bojů r. 1828 a po kampani se vrací do rodných krajin. Za jeho nepřítomnosti zemřel starý majitel panství a jeho zhýralému, světáckému synu se zalíbí Vasylova milenka, kterou násilně odtrhne z rodné půdy a nabaživ se jí, po několika měsících zneuctěnu pošle zpět otci. Vasyl před záštím šlechticovým po druhé uprchnuv, jest náhodou zanesen do území Josefa Glowińského. Ten jej přijal velmi srdečně, vykázal mu přiměřenou funkci a získal v něm oddaného i obětavého sluhu, ochotného dát za svého pána i za to, oč usiloval, krev. Když přišel bouřlivý válečný rok, měl v něm nadšeného propagátora svých demokraticky emancipačních záměrů, zkušeného bojovníka a dobrého znatele vojenských poměrů. V bitvě pod Daszowem Vasylovi zachrání život neznámý mladík, imponující svým chladným a lhostejným vystupováním. Po vrcholení válečných operací navštíví Vasyl svou milenku a nalezne ji pološílenou. Informován o stavu změněných poměrů, zahoří svůdce

ztrestat, ale poznav v něm svého nedávného zachránce, jenž se zatím vlivem okolností, rozvojem životních zkušeností a válečných dojmů z dobrodruha přemění na rytíře, z despoty na demokrata, pro obecné dobro zapomene na osobní bolest, odpustí mu, ožení se s pohaněnou milenkou a odejde s ní do Dobrudže, kde klidně obdělává půdu i vychovává cizí dítě.

V jeho jednání jest jistý druh morálního heroismu, poněvadž není podmíněno snad osobním prospěchem, nýbrž upřímným soucitem s oklamanou dívkou a radostí nad metamorfosou pánovy společensky sociální taktiky. Jež nechtěl tedy svého chlopa idealisovat, přiznávaje mu jen vlastnosti, povahou, prostředím i výchovou mu vštípené a přiměřené. Netraduje v něm románového bohatýra, jenž by byl schopen nadprůměrných činů a všude chtěl hrát titulní roli. Ve shodě s životní pravdou jako jednotka pro celek málo značící utápí se často v masse a jen v ojedinělých případech, silou poměrů vynesen, vyplouvá, ale pak jest s to pro věc se obětovat.

Šovinistické nazírání na patriotism a typ průměrného polského šlechtice nakreslil Jež v postavách Poroňského i Skrzybického (Historya o pra... prawnuku) a v jednotlivých karakterech z románů: Ofiary, Pod obuchem, Nasi gazieniektórzy. Sentimentální šovinism frásovitého vlastenčení Jež ovšem jako střízlivě se na realitu dívající a s povahou daných poměrů vždy přesně počítající positivista co nejostřeji odsoudil, většinu svých typů aristokratických traduje poněkud satyricky, poněvadž jinak nemohl, aby jimi nezkarikoval životní pravdu. Josef Poroński, vedle Skrzybického hlavní Ježův nositel zastaralého směru rhetoricky vlastenčícího, prázdný enthusiast, mnohomluvný fraseolog, úzkostlivě dbalý o bezvadnost vnějšku i plnost žaludku, rozplýval se vším, co jest »naše«, velekněžsky do klatby dával smělce, odváživší se »svatokrádežnou ruku vnést na ten život passivního ticha z resignace, jak uchoval se dosud v našich vsích, v našich dvorcích šlechtických a mezi naším lidem«, v politice byl apoštolem zásad kompromisních a v společenském styku miloval »tichou, míru dbalou« taktiku. Mnoho mluvil o národních slavnostech, o potřebě pomníků, o nutnosti zakládat dobročinné i podpůrné spolky, stavět kostely i kupovat národní výšivky a o spoustě jiných hezkých sice, ale jednostranně i povrchově vymezených národních »svatých povinnostech« si rád zařečnil, v životě nesnažil

se však uskutečnit jediný ze svých papírových plánů a kdo se odvážil mít odchylné mínění, byl jím prostě zkaceřován.

Jeho duchovním synem, poslušným odkojencem a ochotným obdivovatelem byl Albin Skrzybicki, mladík schopností sotva podprostředních, ale nadmíru dobráckého i citlivého srdce. Absolvoval sice jen několik nižších tříd národního učiliště, ale se strojeným zájmem vyptával se kolegů na postup školních prací, kupoval kde kterou polskou knihu, miloval umění, zařídil si sbírku národně historických starožitností, objednával spoustu obrazů od domácích umělců, tuto svou rozsáhlou činnost obratně doveda postavit vždy do takového osvětlení, aby se o tom široká veřejnost hned za tepla dověděla a měla příležitost obdivovat jeho vlasteneckou obětavost. Na pověsti, takto nabyté, založil si později velice výhodnou společenskou situaci, měl výborného kuchaře, hostil sousedy, v svém prostředí byl oblíben a dokonce volen i za maršála. Sám nikdy neměl ve zvyku myslit nebo kritisovat, to ponechával laskavě jiným a hlasoval vždy s většinou. Osobně ani majetkově nejsa schopen obětovat se pro pravdu velkou a akutní věc, k jménu slaveného patrioty si pomohl laciným utkvěním na národních barvičkách i slavnostech.

A poněvadž takových šlechtických hrdinů, jak je Jež svými oběma postavami zreliefoval, měla současná polská společnost ještě dost, byla autorovi, jenž udeřil tak na bolestně se chvějící strunu, na hlavu vhozena výtka, že aristokracii vedle vrstev lidových tendenčně snižoval. Tato výtka byla by však nespravedlivá už proto, že autor se ve svém díle na dvou románových postavách pokusil podati typ šlechtice pokrokového a vlasteneckého v činech, ne pouze slovy. Jednou z těch postav jest Glowiński ve »Vasylu Holubovi« a druhou Xaver Jež v témž románě. Oba své šlechtictví vidí a také praktikují v šlechetnosti svého poměru k poddaným, v jejich zvelebování majetkovém i duševním a hlavně v tom, aby sami jim byli vůdci, pomocníky i rádci. Každá ves na jejich panství má školu i nemocnici, každý vesničan vlastní kus půdy, a zástupci obce v poradách o důležitých krocích mají stejně platný hlas jako representanti vrchnostenští. Životním heslem pána i chlopa musí být práce. Pán jest vůči chlopům jen nejzámožnějším i nejvzdělanějším činitelem v jejich středu a jako takový radí i pomáhá chudším nebo méně uvědomělým. Poměr poddaných k vrchnosti jest tu tedy formulován jako vzájemná součinnost a svorná dohoda.

Pathologii současné polské společnosti se silně satyrickým podbarvením pokusil se Jež zachytit řadou povídek i románů, imponujících především hloubkou analysy a směloství názorů. Jsou to práce: Wrzeciona, Opowiadanie Stasia, Nauczycielka, Edward Kloc, Helena a Pamiętniki starającego sie. Problemově se dotýkají na př. vnitřní demoralisace v salonních kruzích, kde požitek jest hlavní životní pružinou i cílem všeho snažení, nezdravé honby za společenskou kariérou, passivní nerozhodnosti u lidových vrstev, zpátečnických předsudků v nazírání, pochybené výchovy v ústavech, jíž se do mladé generace šíří povrchnost, lajdáctví i bezmyšlenkovitost atd.

Analyticky rozbíraje příčiny smutné společenské situace doma a satyricky je zabarvuje, kreslí život i typy se stránky negativní. Chtěje své ideje positivně personifikovat a nenalézaje pro ně typů v současnosti, obrátil se do minulosti a napsal serii románů historických, v nichž nezachycuje sice vůni příslušné dějinné periody, ale historii také neromantisuje. Z XV. století jsou čerpány: Za króla Olbrachta a Derslav z Rytwiau, ze XVI. st.: Karzel Dyplomata a Z ciężkich dni i Z burzlivej chvili ze století XVII. Šťastnější než v polských historických thematech byl Jež v látkách z historie jihoslovanské, kterou na svých dobrodružných cestách tak podrobně byl poznal. Z nich nejlepší jsou: Uskoki, Herzog słowiański, Narzeczona Harambaszy a Dahijczyzna vedle zařaděných už: Asaua a Szandora Kowacze. Všude jest tu dějištěm zápas slabých s mocnými, utlačovaných s tyrany a obětavých vlastenců s nepřízní poměrů.

Programovým dílem Ježovým jest Historya o pra . . . prawnuku a jeho nejmohutnějším románem historickým Uskoci.

Jež jako umělec někde přestřelí ve výběru osob, jinde snad v skladbě románového celku nebo v provádění hlavní myšlenky, ale nikdy v realistickém detailu a v životní pravdě. Nadán bohatou tvůrčí fantasií, kreslí obrazy plné života i barev, mající nádhernou plastiku linií i ploch, netrpící zamlžením nebo nepevností rysů, čtenáře neunavující, spíše strhující a suggerující mu vlastní náladu. Pro své deskripce užívá Jež barev živých, někde i žhavých a svítících, neleká se smělejších výrazů, zdají-li se mu přiléhat a svůj slovník zásobuje především na zřídle společenského života, tvořícího massu frásí, jež třeba jen umělecky sformovat, aby se jimi obohatila literární dikce. Zvlášť zdařile maluje Jež

silné energické, průkopné karaktery a s úspěchem klade satyricky zbarvený dialog, ale uživ těchže estetických prostředků k profilaci povah rozsněných a ideálně se dívajících, neumí někdy udržeti potřebnou rovnováhu mezi faktem i slovem, mezi autorským intermezzem a jeho suggestivnou realisací v představě vnímajícího čtenáře. Jež dovede umělecky upotřebit kde které vhodné životní situace, nedrobí románovou malbu, doplňuje ji pečlivě, pokud mu na ni stačí látkový materiál, ale celek uměleckého díla má někdy jisté trhliny v komposici. V oboru současného polského románu jest Jež průkopníkem nové myšlenky a positivní práce, průkopníkem, který zná a umí cenit hodnotu snění, ale passivně se mu sklonit nechce, věda, že často jest překážkou rozumovému postupu a rozvoji plodných plánů.

Kubata dal hlavu za Blata.

Napsal Josef Salaba.

(Dokončení.)

Udílení či rozšíření práva kšaftovního, resp. dědického k movitému majetku na všecky členy rodu a s tím potahmo částečně též práva sirotčího, nebo aspoň jeho regulování a rozšíření, nedělo se u všech vrchností stejnou dobou a ve stejné formě. Šlo to ponenáhlu, tak jak se totiž národohospodářské vědomosti šlechty prohlubovaly; nebyly to jen důvody humanitní, ale ještě více přeměna hospodářských hodnot a principů. Ani forma nebyla všudy stejná. Koloval sice jeden společný základní formulář; od toho však byly četné různé a různé úchylky a výjimky i klausule. Sedlák dělal teď jako měšťák volně svou poslední vůli; zemřel-li bez ní, platilo tu ustanovení pánovo a zvyk doby i krajiny. Všichni příbuzní, obou stran a kolika kolen, také nedědili; vyjímáni byli též poddaní cizí vrchnosti, či ti, kteří pánu utekli, nebo se nějak provinili a byli trestáni. Tak se dělo i se sirotky. Děvče, či hoch, již se dopustili smilství, ztratili právo na svůj sirotčí podíl, který pak připadnul vrchnosti. Býval to v době, kdy se pak již sedláci tolik se svým jměním netajili a veřejně je přiznávali, dosti značný příjem panské pokladny, jehož se nerada vzdávala. Že v souvislosti s tím vznikaly pak též sirotčí účty, sirotčí pokladny (mimo soudy) atd., jakož konečně i pozemkové knihy (jejichž úlohu před tím též zastávaly urbáře, někdy i desátkové, purkrechtní, činžovní a berní rejstříky) k zanášení »verunků«, je teď patrno. Dědické a kšaftovní právo bylo tudy dosti důležité. Přišel-li ovšem notář z města, nebo aspoň panský písař či kněz z osady atd. a sepsal právoplatně poslední vůli sedlákovu a inventář, bylo nejlépe. Se sirotčím právem, jakož i exekutivou a jeho administrací bylo to v různých dobách a u různých pánů také různé. Napřed udělovala šlechta poddaným ve věcech a

peněžích sirotčích plnou samosprávu. Tak zdá se, že učinil též Vilém z Pernštejna na Hlubocku. Jisté to ovšem není, neboť ona listina z r. 1496 zní docela všeobecně (ani jednotlivé vsi nejsou jménem uvedeny) a o těchto detailech nemluví. (Viz Čes. Arch., d. V. a XVII.)

Taková nedostatečná stylisace nebývala řídká a často pak zavinila, že některá místa dostala toto privilegium mnohdy i dvakráte. V administraci a exekutivě sirotčí, zdá se, že panoval dřív jen ustálený zvyk, zvykové právo doby i krajiny, tedy nic psaného a tudy něco, co se mohlo pak volně, a někdy i právem i zas neprávem měniti.

Lidé bývali v základě vždycky a všudy stejní; a ovšem jsou i budou. Samospráva menších míst, korporací a celků často mívala vady a někdy ve věcech peněžních i mnohé stíny. Tak bylo a je posud; východ ani západ, starověk ani středověk nečiní v tom výminky; doufáme, že netřeba dnes uváděti zvláštních příkladů.

Když rychtáři a konšelé, majíce ve svých bytech sirotčí pokladnu a od ní klíč, jsouce takovou blízkou příležitostí často k pokušení sváděni, dělali i s hotovými penězi všeliké šmejdy a na úkor sirotků se obohacovali; když se pak nedostávalo sirotčích podílů a když proto sirotci žalovali před soudy vrchnostenskými, nebo utíkali pryč jinam (čímž ztrátou pracovníka vznikala i pánu škoda); když povinné, t. j. panství vymíněné dědické a propadlé sirotčí podíly a pokuty po osobách »zmrhalých« — provinilých a j. panství se neodváděly, poněvadž v sirotčí pokladně ničeho nebylo: začaly si vrchnosti toho následkem se množících ztrát a žalob sirotků i ouředníků všímati. Když tudy vydávali šlechtici později (as od r. 1550) odúmrtní listiny, přidávali k nim již zároveň i zvláštní řád (»regiment«) o dohledu, exekutivě a správě peněz a účtů sirotčích. Správa věcí sirotčích nebyla již pak později tak liberálně a plně udělována poddaným, ale obyčejně se dělila mezi sedláky a panství: pokladna byla na zámku, účty vedl úředník, klíč pak měl rychtář dotyčné vsi; či opačně též. *A nejposléze vedlo panství všecku sirotčí správu*, účty, pokladnu, soudy i seznamy; sedlákům nepopřána žádná účast. Tak činil zejména v 2. půli 16. věku i onen Petr Vok z Rožmberka [1] známý zajisté

[1] I on vydávaje listiny odúmrtní, přidával zároveň t. zv. regiment, t. j. řád a podrobná prováděcí nařízení o sirotčí exekutivě, kompetenci atd.;

svou lidumilností, který četným obcím na Libějicku vydal právo odúmrtní r. 1593 a 1594. A dnes spravuje to jen stát — viz berní úřady jakožto depositní a sirotčí pokladny, soudy jakožto sirotčí správce atd. — a nikdo ničeho nenamítá ani si nestěžuje; snad spíš, kdyby to bylo naopak. Tam, kde byly již starší odúmrtní listiny a spojena s nimi byla sirotčí samospráva, hleděla ji šlechta obmeziti na hořejší způsob; zvláště množily-li se žaloby a ztráty v pokladně. Činila-li tak právem, či neprávem, vysvítá právě z hořejšího líčení.

Tak tomu bylo tehdy i na Hlubocku. Klassicky to líčí onen koncept listiny Adama II. z Hradce. A my tomuto místu v úvodu právem věříme; viz hořejší důvody. Aby nám bylo vše jasno, zpřítomníme si věc a podáme některé detaily.

V dotyčné odúmrtní listině, dané na Pardubicích, dne 22. srpna 1496, dí Vilém z Pernštejna: »znajíc těch lidí těmi odúmrtmi obtížnost a velikú nesvobodu na jejich statcích, ... jim jsme ty odúmrtí propustili . . . . , slibujíce . . . . i za ty všecky, kdo by to naším právem drželi . . . . na budúcí věčné časy. . . . . Toto jsme při tom znamenitě vymienili: kdo by cokoli statku svého komu poručil, ten statek poručený aby na tom panství zuostal a jinam na jiné panství nebyl nešen.«

To byla tedy jediná výminka. Mimo to Jáchym z Hradce dle smlouvy r. 1562 koupil to panství »i s sirotky, vdovami i spravedlnostmi jich, z těch gruntův zběhlými . . . . i s platy všemi« dědičně. (Tedy totéž, nač se Adam odvolává v úvodu té známé listiny.)

Vedení věcí sirotčích bylo zde předáno a ponecháno od počátku sedlákům v plnou samosprávu, Za doby Ungnadů nastaly však na Hluboké velké nepořádky, kde *příklad* pánův (jak často bylo i bývá posud) neblaze sváděl úředníky i poddané. Nehospodářství ono šlo konečně tak daleko, že Ungnadové nemohli déle Hlubokou udržeti a musili se jí vzdáti; odešli s tím, že vypůjčili si i peníze kostelní, zádušní, poddanské i sirotčí a Jáchym z Hradce musil to pak za ně vyrovnati, ač na Ungnada si poddaní nestěžovali. Byla tam velká volnost a velké nepořádky. A nyní představme si, že rychtáři měli vésti nejen pokladnu, ale i sirotčí účty, seznamy sirotků, jich podílů a splátek;

vedení účtů, správa pokladny a dozor nad ní neděleny od něho více mezi rychtáře a zámek, ale šmahem a úplně svěřovány úřednictvu. Tedy zvyk poddanské autonomie v těchto oborech úplně zmizel.

tedy že měli znáti zároveň dobře psát a počítat: nebylo od nich tehdy žádáno trochu příliš mnoho? (Povšimněme si jen dnešních případů.)

Adam z Hradce byl oddaným přítelem stejně smýšlejícího a jednajícího Viléma z Rožmberka, kterého jako mladší obdivoval a napodobil ve všem; snad až do zámezí. O p. Vilémovi víme dobře, že rád promíjel odúmrt dle návodu J. Krčína z Jelčan, a to za jistý větší paušál a s některými klausulemi, jež se během doby měnily i množily dosti. Dosvědčují to zachované listiny i vypravování Březanovo. R. 1579 odpustil na př. týž pán odúmrt na panství rožmberském; i na Třeboňsku, Netolicku a Husinecku poskytl opětovně mnohé úlevy.

Udělovati odúmrt a dopřávati jí bylo hospodářskou zásadou tehdejší šlechty. Byly snad v tom i jakési zásady fysiokratické (viz na př. listinu V. Pernštejnovu z r. 1496), ještě více pak zajisté vlastní prospěch. Odúmrtní celá povinnost moc nepodávala, na žádnou stranu se neosvědčila a neměla již pro šlechtu žádné ceny. Proto se též v 16. st. skoro obecně odpouštěla. Sám Adam z Hradce udělil ji 6. (13.) ledna 1582 Lišovským) a téhož roku 8. května též Protivínským jakožto městysům, neboť vesnickou již měly. Odúmrť však propůjčená s jistými klausulemi, kdy sedlák moha kšaftovati, veřejně a otevřeně přiznával své jmění, vynášela daleko více. —

Chtěl tedy Adam poddaným vzíti tu odúmrt a stál o ni tolik? Nikoli. Odúmrtní povinnost poskytovala málo, prominula-li se však s jistými výhradami, mohla vydati ročně slušnou sumu. Proč si toho tedy Adam přece všímal? Snad měl nějaký nekalý úmysl uškoditi lidu? Nutno věc názorně si představiti. Položka odúmrtních příjmův v závěrních i detailních účtech byla na Hlubocku každoročně nápadně proti jinde chatrná. Proč to? Začalo se pátrati, doptávati a vyšetřovati. Výsledek byl: Proto je tak chatrná, ježto mu unikají ty pokuty, ty podíly propadlé po sirotcích »zběhlých« nebo »zmrhalých«, jež bývají dosti velké, a ježto on má tím tudy ztrátu. Adam II. z Hradce vedl nákladné stavby (viz 3. nádvoří na zámku v Jindř. Hradci), vedl nádherný dvůr a život, konal mnohé a drahé cesty, potřeboval mnoho peněz a nadělal mnoho dluhů (1578). Nebyla to tedy nevraživost, ale zkrácení zisku, pro které se ozýval. Potřeboval peníze. Aby zvýšil svůj užitek, reorganisoval správu svých panství. Na Hluboké byl hejtmanem r. 1581 Jiří Vratislav z Mitrovic, Lukáš Šicar pak

(písařem) důchodním. Štěpán Vrat. z Mitrovic se připomíná r. 1578 jako regent, to jest dnes asi jako centrální ředitel Adama z Hradce. Organisace ta šla až tam, že už r. 1587, 24. srpna provedeno hraniční popsání Hluboké a panství to celé od Jana Ditricha, marchscheidera z Joachymstalu, »vyrejsováno« a kompasem i šňůrou dokonale změřeno. Byl to významný čin té doby — jeden z prvních; aspoň starších českých samostatných hraničních popisů neznáme. Uloženy též v onom urbáři z r. 1598. Předkové naši byli výborní hospodáři!

Proto si toho začal Adam tolik všímati a nařídil konečně dle vzoru rožmberského[1], aby dohled k pokladně rozdělen byl na několik osob a vůbec aby exekutiva i administrace sirotčí byly kontrolovány vzájemně, doufaje, že tak ty propadlé pokuty si zajistí a poddaní, jichž mu sběhlo již do 600 osob, velká to škoda, více se mu nebudou rozutíkávati. Narazil však u poddaných na odpor, ač tu plnou autonomii (třeba porušenou) vzíti jim nechtěl (není posud dokladu), nýbrž toliko regulovati.

Proč se tedy cítili ti sedláci nespokojeni, až se pak i vzbouřili? Vždyť takový pořádek ve věcech sirotčích mohl jim jíti jen k dobrému a býti jimi vítán? Odúmrt, tehdy už bezcennou, jim vzíti přece nechtěl, nebral a nevzal. Dle listu králova stěžují si sedláci ne na vzetí, nýbrž na zkracování »mimo slušné a náležité«, na »nemalé ublížení« »privilegiím a obdarováním«, a žádají, »aby při tom, jakž od starodávna bejvalo, zuostaveni a ochráněni byli« a »při takových svobodách svých pokojně zanecháni a zuostaveni býti mohli« i »stěžováni nebyli«. Stejně mluví i ona Adamova listina, tedy správně.

Věc nelze vysvětliti jinak, než nedůvěrou lidu. Adamovi samotnému nelze dokázati nevraživost k poddaným — stáltě přec jen opodál. Nedůvěrou, již chová každý zemědělec ku všemu, co mu nové a neznámé; bojí se toho.

Vzpomeňme si jen, jak nerad a těžko, po kolika slibech, hrozbách a namáhání odhodlal se lid požívati brambor. A dnes

[1] R. 1579 potvrdil Lišovu výsady obecní a r. 1581 užívání jiter Čankovských. Protivínští obdrželi r. 1582 dovolení k pastvě i sečení stýle v panském rybníce Rabín u Protivína. Adam z Hradce nestál tedy patrně tolik o užitky z velké pastvy (a tím méně o odúmrť). Režijní hospodářství šlechty nebylo přec tak silné a pozemek — nutno stále opakovati — neměl tehdy tu cenu jako dnes. Je tedy anachronismus, vnášeti názory dnešní do dob tehdejších.

je to jeho hlavní potrava a, neurodí-li se, značí to pro lid katastrofu. V době josefinské musily krajské úřady tresty — co to dalo času, napomínání a potu! — přivésti vesničany k tomu, aby pro zmenšení nebezpečí ohně odstranili se svých střech — dřevěné komíny! I porodní babičky zaváděly se mocí. Nedůvěra k lékařům a j. je posud známa. (Viz podobně i v Rusku.) Za to lid rád posud vyhledává pokoutní advokáty, lékaře, věřitele a p., často své největší nepřátele; a pravých svých přátel a vlastního prospěchu někdy nevidí. Jsou to věci známé: *a*) konservatism zemědělce. *b*) Za nepořádků v předešlé dosti dlouhé době lehkomyslného hospodaření Ungnadů ze Suneka, kdy od r. 1490 často se měnili pánové zástavní, uvykli poddaní jisté volnosti a někteří z nich zvykli si i nepořádkům, tak že pokládali pak tužší správu hradeckou za nezvyklé a neoprávněné příkoří. *c*) Je ovšem velmi možno, že to nebyla ani ta nová věc, jež sedláky pobouřila, nýbrž krutost formy v bezohledném provádění. Zdá se, že si tehdejší hradečtí úředníci na Hluboké nevedli vůči poddaným právě milosrdně. A že i čeládka panská ve dvořích, ať klepy, ať jiným lid hojně dráždila atd., je velmi blízko a tím vznikaly nesváry. *d*) Poddaní byli též svedeni patrně od svých právních rádců v Písku, kdež, jak známo, uspořádána byla druhá protestní schůze. Listina tu ovšem byla, potvrzení od Adama i Rudolfa II. Vrchním majitelem nebyl však více král, ale Adam sám, který mohl tu listinu volně měniti. A toho si právníci těch poddaných nepovšimnuli, čímž byla věc a priori pochybena. A tak dostali se v omyl, že mohou na základě těch král. majestátů všecken předešlý stav, t. j. i to zvykové právo v sirotčí exekutivě uhájiti.

Je tedy jasno, co se stalo v těch dobách na Hlubocku; věc se táhla patrně již od nastoupení vlády Adamovy (1565): byl to politický spor, který vyspěl v odepření poddanské poslušnosti (ohromný to zločin tehdy!) a vrcholil na velké schůzi na neutrálních »Blatech«, as kol r. 1578/9. Příčinou byly nepořádky ve správě peněz i účtů sirotčích. Adam chtěl omeziti tudy selskou autonomii ve věcech sirotčích kontrolou panství, sedláci si však přáli zachování posavadního stavu, t. j. plné samosprávy, »jakž od starodávna bejvalo«, bez proměny, což vycházelo však ne z »obdarování na odoumrtí«, ale jen ze zvykového práva.

Způsob, jak se proměna ta dála, nutno se strany panských úředníků odsouditi. Vinni byli všichni. Jestliže však sedláci ne-

chtěli nahlédnouti svůj vlastní prospěch a kladli tuhý odpor, činili to nejen snad z nevědomosti, ještě více však z nedůvěry, z nedůvěry k novotám a úřednictvu. Úředníci[1] tehdejší vedli si as moc přísně a bezohledně (nový »regiment . . . pod . . . přístnejm poručením a na hrdle trestáním«) a pán sám podlehnul jich radám a trestal krutě. Nutno ovšem i zde dívati se na věc nikoli anachronicky očima naší doby, ale tehdejší. Pytlák, zloděj koní, neposlušný poddaný atd. trestán byl smrtí. Trest příliš velký. Jednotlivci nebyli vinni, neboť vše to jim zákon dovoloval. Odsouditi dlužno to zákonodárství, jež plynulo ovšem z názorů tehdejší doby a celé společnosti. Ani Adamovi nelze ostatně všeho věřiti: dělát se příliš hezkým, ač nezapírá, že lidi popraviti dal. Naše nedůvěra týká se však jen toho, že vše svádí na sedláky. Tak vinnými a zatvrzelými »zemskými buřiči«[2] ti sedláci přec jen nebyli. Vždyť se jich císař a jiní po dvakráte právem ujímali. Trest byl tedy unáhlený.

Zbývá nyní důležitá otázka:

Jakým právem potvrzovali králové odúmrt i po r. 1562, kdy Hluboká — panství i poddaní — patřila beze vší výhrady pánům z Hradce? Odúmrt, jež jako uzavřený důchod vrchnostenský mohla býti toliko soukromoprávním a nikoli veřejnoprávním předmětem, ve smlouvě z r. 1562, 13. března, vyňata nebyla. Vymíněny jsou tu jen (dle reversu Jáchyma z Hradce z 10. března) hony, lesy, plavba po Vltavě (cla i mýta) a místo ku skládání soli.

Že odúmrt byla spolu prodána, ač již r. 1502 poznamenána sub II. C 30 i v deskách zemských, dokazuje dále též ta okolnost, že pánové z Hradce požívali dle smlouvy všechněch z ní zbylých příjmů. Zde stal se nepochybně tedy nějaký přehmat v kanceláři královské, jejž pak poddaní odnesli. Králové Vladislav, Ludvík i Ferdinand I. potvrzovali dotyčné listiny právem jakožto vrchní pánové Hluboké. Maxmilian II. a Rudolf II. však neprávem, ježto odúmrt byla všudy jen důchodem soukromým a do toho panovníkovi ničeho nebylo. Že je názor ten správný, dokazuje další

[1] Sedláci si patrně stěžovali též na úředníky. V prvním listu Rudolfově přimlouvá se král, aby Adam činiti nedopouštěl, že to »nařídíš« svým orgánům, že tu stížnost k panovníkovi poddaným promine. Druhý jeho list zní mrzutě a žádá, aby se mírně trestalo a dotyčná stížnost u dvora jim se zle nevážila

[2] Zákon o »zemských buřičích« byl v 16. v. velmi přísný; »buřič« popravený, nepohřben tehdy na hřbitově, ale obyčejně v širém poli, a do matriky nezanešen, třeba odešel s církví smířen!

vývoj na Hluboké: privilegium odúmrtní potvrzuje po r. 1581 vždy už jen pán a nikoli též král. Intervence a styk lidu s panovníkem přestává. Celá věc byla zaviněna nepochybně stupidností král. kanceláře, jež dotyčný akt blíže nezkoumala, mechanicky vyřídila, referovala a předložila výš, načež král to podepsal; snad tu hrál i bakšiš úlohu. Ještě zajímavější je druhý poměr: Jednali i ti sedláci z pouhého mechanismu, když předkládali dotyčné privilegium odúmrtní novému panovníkovi opětně k potvrzení, anebo tu spolupůsobily i jiné pohnutky, v pravdě vyšší a přímo geniální, ať již vlastní či z cizího návodu: t. j. pomocí této odúmrti způsobiti aspoň částečnou exempci z pouhé moci šlechtické a aspoň částečnou vyšší appellaci k mocnáři? Díval se na to Adam sám podobným zrakem? Odtud by se daly též vysvětliti ony příliš kruté jeho tresty. Byl tedy nepochybně jakýs postranní spor — to lze čísti mezi řádkami — a to přímo s panovníkem, který byl tudy přiveden do nemilé dvojsečné situace a přirozeně byl mrzutým konečně: něco podepsal a měl hájiti tedy, k čemu neměl práva. Nejednalo se o pouhou odúmrt, ale o nejvyšší právo nad poddanými, již se částečně vytahovali z poslušnosti. To vážilo tehdy víc, než pastva a několik vozů sena.

Pozemek, k tomu pouhá pastvina posud, na nějž zapomenuli Rožmberkové při novém zapisování do zemských desk po r. 1541 i Petr Vok ve své poslední vůli, nemohl být postranním a jaksi utajeným sporem, neboť Adam, ať by se mu již bylo jednalo o vlastnictví, či o pouhé užitky z pastvy, mohl si o ně pravému majiteli, který byl jeho příbuzným a dobrým přítelem, jen říci. Stačilo jen slovo, k vůli tomu nemusil se tahati se sedláky a nevznikly by takové svízele dlouhé, křiklavé a krvavé. Vždyť režijní hospodářství nebylo posud tak velké, dobytka nechovalo se tolik a proto nemohlo též na té pastvě tam tolik záležeti. Vždyť ani ten lid by se nebyl odvážil tvrditi něco podobného, nějaké darování či nárok na »Blata«, nemaje na ně ničeho v ruce a tím méně od králů, na něž se přece odvolávali. Lid nechtěl toho nového řádu přijmouti a odpíral Adamovi poslušnost, ježto se domníval, že změnou tou má se mu uškoditi; to vysvítá i z listiny Adamovy a je na obě strany pravdě podobné. Lze tedy konečně říci: právní omyl a zbytečné neporozumění situace.

Tak se měly tehdy věci v celku na Hluboké a to byly ty pohnutky i příčiny oné vzpoury. Praví-li tedy lidová tradice, že to bylo o majetkový nárok na »Blata«, mýlí se. Vskutku se jednalo

»o obdarování na odoumrtí«, a že proto byl Kubata popraven; o »Blata« též, ale jenom ve smyslu politickém a podružném.

Tím je tedy vyložena cele ona lidová pověst a zjištěno její historické jádro líčením událostí oné doby, proč se staly. »Kubata dal hlavu za Blata« sluší tedy slovně vykládati: Kubata byl sťat pro revoluční schůzi a vzpouru na »Blatech« spáchanou.

Vskutku běželo původně o částečnou pozměnu odúmrti, z čehož vznikl pak principielní, dlouhý a významný politický spor s poddanými, ba i s králem, v němž je stětí Kubaty toliko částečnou episodou a ještě ne nejvyšší, kterou si právě zapamatoval lid.

Ono diktum, jehož nejstarší literární záznam lze zjistiti již po r. 1750, kotví tedy v r. 1581 a tehdy též nejdříve vzniklo. Jak se dále vyvíjela ta látka, je vlastně již úkolem folkloru; nám slušelo jen vyložiti její historickou podstatu a věrohodnost.

Zdá se, že stalo se něco podivného při popravě Kubatově, co na lid působilo značně, co si on hluboko zapamatoval a dále pak vyzdobil fantasticky: náhlý déšť a bouře, kterou pokládal lid za prst Boží na znamení neviny Kubatovy. Bylo by to ovšem velmi krásné, kdyby při každém bezpráví hned také promluvil hrom; snad by se tím dalo mnohé odstraniti i upraviti, ač by snad na druhé straně musil hučeti stále a tím by jen zevšedněl. Je to právě jen ideální přání, život není takový. Ve skutečnosti vše to kotví v tehdejší pověrčivosti lidu. Zapamatovalo se; k tomu byly tam i ty dva kameny, ten kříž v širém poli a pak to rýmující se — ata — ata, jež tak hladce zní a tak lehce se vtiskne v pamět.

Tato látka, nehledě k nekritičnosti doby i lidu, ubírala se třicetiletou válkou, kdy zmizelo mnoho poddaných na Hluboké, půda zpustošena, odbývány četné berní a válečné rekvisice a z těch starých původních osedlých zbylo jich tak málo. Můžeme se tu diviti ještě, že byla ta látka, ne-li protržena, tedy aspoň značně přetvořována a dávány jí nové podrobnosti a nesprávný výklad? Stará ta tradice velmi utrpěla: odúmrt v 18. stol. zapomenuta a zbyl ten rým. V celku lze krátce říci, že v té novější pověsti sloučeny jsou dvě látky: ono původní episodické vypravovaní a diktum ze 16. věku o stětí Kubatově, již dosti temné, zapomenuté a nechápané, a pak živé vzpomínky na skutečné spory o »Blata« v 18.[1] a 19. století, což pak vše dohromady spojeno, pomíseno

[1] Nová legenda se začala tvořiti teprve v 18. věku. S části setkáváme se již po r. 1750. Ani však r. 1759 nebyla ještě hotova, jak svědčí mlčení

i přesunuto a věci dán v 18. a 19. věku nový obsah a výklad, právě ve smyslu oněch sporů. Tradice ta konečně ve své dnešní podobě je z velké části dílem umělým, jemuž dán zas nový výklad v 2. polovici 19. věku od intelligence, ať umělecky, ať vědecky naladěné.

Byl-li však Kubata opravdu tím, čím Chodům byl Kozina, vyšetříme na daném základě jindy – ostatně správná odpověď už sama vyznívá.

---

známého P. K. Světeckého v jeho elaborátech, ač měl jinak velký smysl pro detaily podobného druhu a Hlubocko jako zeměměřič poznal důkladně. Zápis »Pamětní kniha« z r. 1812 na faře v Nakří mluví o »Blatech«, ne však zároveň o Kubatovi. Důkaz, že spojení obou látek ze 16. a 18. století nebylo posud dosti pevné, a že ty spory samotny byly jen příležitostné a malé.

Případů takových historických omylů a takového zmčtení různých dob, osob i fakt, etymologisování i anachronismů v tradici je velmi mnoho a lze uvésti na doklad více případů. Nebudeme přec očekávati od pouhého ústního vypravování pevnou pravdu? Již na počátku jsme poznamenali, jak se pozměnila a zbásnila v mysli lidu postava Napoleonova, Josefa II. atd. Proto vědecký dějepis podrobuje ústní tradici — jako jiné prameny — kritice a srovnává je s psanými zprávami. Lidové to rčení »Kubata dal hlavu za Blata«, podepřené oněmi monumentálními svědky, je tedy i historickou tradicí, s historickým zajímavým jádrem.

George Sand a české dějiny.

Napsal dr. Jaroslav O. Hruška.

Když minulého roku slaveno století výročí narození významné spisovatelky paní George Sandové, vyrojilo se v literárním světě nejen francouzském, ale i mimo tento, hojnost studií, jež znova revidovaly její literární činnost a obnovovaly vzpomínky na pestrý její život a zajímavý poměr k některým básníkům a umělcům.

Širší obecenstvo poutal zejména román jejího života a účastněné v něm osoby, jako Jules Sandeau, od něhož baronka Dudevantová odvodila svůj pseudonym, pod kterým dnes jedině je známa, Prosper Mérimée, Alfred de Musset, doktor Pietro Pagello resp. Pierre Sonde a četní jiní.

Literární kritika měla více co dělati s četnými jejími díly, aby se probrala 84 svazky jejích románů a novel a k tomu ještě 23 svazky zápisků z vlastního života, dramatických prací a korrespondence.

Pro dnešního čtenáře jest to práce dosti úmorná, ježto z této spousty literární produkce mnoho již ztratilo pro nás ze svého půvabu, mnoho ukazuje stopy příliš rychlé strojené práce.

Český čtenář zastaví se nicméně vedle hlavních děl naší spisovatelky i u několika svazků, ve kterých paní George Sandová octla se na české půdě, a se zálibou bude sledovati, jak se na ní pohybovala.

Jde tu o její romány Consuelo, Hraběnka Rudolstadtská a zejména o historické vypravování Jean Ziska, jež celé věnováno našim dějinám.

A jak přišla paní George Sand r. 1843 na myšlenku vylíčiti francouzskému čtenářstvu hrdinské skutky Žižkovy? — Psala román Consuelo, jehož pokračováním měla býti Hraběnka Rudolstadtská.

V něm líčí dobu Voltairovu, Marie Terezie a Fridricha Velikého. Tím dostala se na českou půdu XVIII. století, kde položila k Domažlicům zámek Riesenburg, a nucena jsouc obírati se

českými dějinami tehdejší doby, byla v nich překvapena vzpomínkami na statečnost Žižkovu a velice zaujata husitskými dějinami. A tu, neohlížejíc se na to, že píše právě o XVIII. století, dříve než počala Hraběnkou Rudolstadtskou pokračovati ve svém románě, udělala exkurs do doby, jež ji překvapila svojí velikostí a o níž francouzský čtenář měl náramně neurčité ponětí.

»Je Žižka osoba skutečná či smyšlená?« ptali prý se jí. Zde tedy odpověď.

Co píše, nemá býti ani román ani historie, nýbrž vylíčení skutečných událostí, jak jí byly známy ze současných pramenů, jejichž význam a dosah však oceňuje sama dle svého citu a dle svých názorů.

Ježto francouzský čtenář nezná českých dějin, věnuje více než čtvrtinu celé knihy přehledu naší historie. Počíná líčením Václava IV. a episodicky přichází na Libuši a od ní v hlavních rysech až k hnutí husitskému a jeho původu, upálení Husovu. Sleduje krok za krokem vývoj husitských válek, zejména pokud jest jejich středem trocnovský hrdina, jehož smrtí končí.

Nezapomíná ani na předchůdce Husovy a na výklad, kterak upravena půda v Čechách husitství. Ukazuje na spojitost s řeckou církví, z níž odvozuje náklonnost k přijímání pod obojí, jež prý bylo zvláštností českou a udrželo se až do doby Husovy, dále na čtení písma v národním jazyce, na nenávist k cizímu jhu, ku kněžstvu vyděračnému a oplývajícímu bohatstvím, na učení Valdenských, lollardů, beghardů, adamitů, turlupinů, flagellantů, chiliastů, Miliče (Jean de Milicz) a Matěje z Janova (Mathias de Janaw) šířené před Husem a konečně na vliv Wiklefův.

Tak vzniklo i v Čechách kacířství, herese, kteréhožto slova by se mohly snad čtenářky příliš lekati, proto jim paní G. Sand vykládá a ukazuje průběhem vypravování, jak máme pohlížeti na heresi.

Vidíme tu naši spisovatelku právě v proudu sociálního hnutí, jež snažila se řešiti — ovšem hodně romanticky — v současných svých románech. A tak vykládá i zde, nejsou to však jen její názory, nýbrž namnoze ohlas Encyclopédie nouvelle.

Jádrem všech filosofických sekt a hnutí národních, praví, jest boj za rovnost proti nerovnosti, boj chudáka s bohatým, utiskovaného s utiskovatelem, ženy s mužem, dělníka s pánem, svobodného myslitele s knězem, strážcem mysterií. Boj tento byl ode dávna, již od kázání Kristova, a velká revoluce, kommunism jsou

jen jeho výsledkem. Za dob husitských boj ten nabývá jasnější tvářnosti, ježto se jeví ne již tak v otázkách mystických jako politických. Jako jest jedno officiální náboženství, jež jde stále za týmž systémem, jest i opak jeho, jen jedna herese, boj citu proti autoritě, rovnosti evangelické proti nerovnosti pohanské.

Jest tedy herese v principu idea křesťanská, revoluční ve svých snahách a nikoli pouhá planá hádka o slovíčka. S tohoto stanoviska paní G. Sand pohlíží i na spor o osobní přítomnosti Kristově ve svátosti oltářní, spor na pohled planě dogmatický, jenž má však veliký význam sociální. Zavržení dogmata o osobní přítomnosti důsledně vedlo k přijímání podobojí, vrácen lidu kalich a kněz, jenž dříve sám měl jeho privilegium, sdílí se oň nyní s laikem. Tím učiněn první krok k vyrovnání stavů. Ale to jde dále. Kněz zbaven mysteriem tím své posvátné povznesenosti a stává se člověkem jako každý jiný, nemá k Bohu o nic blíže než laik. Tím vyrovnán jeden stav, dříve tak povýšený, sám mezi sebou a postaven úplně na roveň prostého lidu.

Přesný logický postup husitství vidí jen v Táborech, jež líčí se zvláštní zálibou. Velebí je, že povznesli ženu na úroveň muže, chválí ženy táborské pro jejich osvícenost, a v prohlášení rovnosti všech v duchovním stavu vidí uznání téže zásady pro ostatní řád společenský. Odtud vysvětluje, proč spojily se stát a církev proti těmto snahám, neb podvracely jejich vyvýšenost.

Paní George Sand dává současné církvi římské za vzor duchovenstvo táborské, které, ač zavrhovalo všechen kněžský monopol svátostí a omezovalo se jen na učení a hlásání slova božího, přece mělo tak rozsáhlou morální váhu, jako duchovenstvo nikdy, a to v době, kdy prý pouhé jméno kněze budilo v obyvatelstvu jitření.

Ježto ve Francii o husitech a zejména o Žižkovi kolovaly zprávy jako o barbarech, autorka ujímá se jich a ukazuje především na povahu XV. století vůbec.

Králové, papežové a vůbec duchovní i světští pánové, praví, prolévali tehdy krev jako my dnes inkoust, život člověka nic neváží. V bojích těch viděti však lze všude snahu pravdy proti lži, spravedlnosti proti nespravedlnosti. Ale horlí-li se o spravedlnost věci, nezkoumá se nikdy spravedlivost prostředků. Až do velké revoluce katolicism neznal tolerantnosti. Aby se vyzula z barbarství, musila se opposice chopiti boje proti němu a bojovati všemi jeho prostředky. Jen tak musíme se dívati na tehdejší dějiny. Jinak bychom se musili domnívati, že tehdejší Čechy byly barbarštější

než jiné země, ale není tomu tak. Srovnejme je jen se současnou Francií, dobou Karla VI. V té době odehrávalo se v Čechách sice divadlo neméně hrozné než ve Francii, ale heroické a velkolepé. Hrstka nepřemožitelných zanícenců odrážela nesmírné voje Germanie, krveprolití a pálení šlo aspoň za velikým obratem, dílem vlasteneckým, a jestliže Čechy konečně podlehly, podlehly hrdinně.

Žižku líčí spisovatelka spíše jako politika, jenž nezabýval se mnoho náboženskými otázkami svého času; byl podnikavý, umíněný, mstivý, ukrutný, nepřemožitelný a nepřemožený. Politicky drží se dogmata kališnického, ale strany táborské, aby tak spojil obé proti císaři. Nepřidal se k žádné straně, stvořil si ji a zval se jen kališníkem, povznášeje se tak nad všechny odstíny husitství, o něž se nestaral.

Jedním z popudů proti mnichům bylo prý u něho, že kdysi nějaký mnich zneuctil jeho sestru; za to jej Žižka později po dobytí kláštera oběsil na okně.

Ale paní G. Sand ihned dokládá, že neprávem vytýká se mu fanatism, že byl rozvážný, bystrozraký a osvícenější než se myslí, hlavní účel jeho jinak nezištného boření klášterů byl politický.

Žižka bojoval za neodvislost od Němců a tento boj nebyl nikdy možný s kláštery, chovajícími různé živly, vesměs přívržence koncilu kostnického. Loupením klášterů Žižka nabýval zároveň prostředků k vedení války a ochuzoval nepřátele; předešel tak jen Zikmunda, jenž činil totéž. Jeho systemem bylo pleniti, aby nepřítel neměl se oč opírati, a zastrašovati, nikoli dobývati.

Původním plánem Žižkovým, vypravuje dále naše autorka, bylo jen obrániti vlast proti cizincům, ale vývojem věcí osamotněl s Tábory mezi stranou, jež chtěla Zikmunda, a střední (= kališníky), jež byla pro Korybuta. Žižka nechtěl, aby svobodný národ se podrobil cizímu králi, ale aby se svěřil jemu, osvědčenému válečníku. V kollisi své mohl voliti jen mezi zřeknutím se svých stoupenců nebo své slávy. Zemřel právě v čas.

Jako válečník Žižka vyniká dle paní G. Sandové nad ostatní slavné vojevůdce i nad Napoleona. Srovnává jej se Spravedlností a antickou Nemesí s očima zavázanýma. Svojí jemností, nezištností, klidností a přívětivostí dovedl si získati lásku svých vojínů, již šli za ním slepě. Žižka jest jen členem »válečného národa«, jenž ponenáhlu se změnil ve filosofický a theologický.

Názory tyto, pokud je nepřijímá ze svých pramenů, paní G. Sandová kombinuje si na základě fakt, jež čerpá zejména

z Histoire de la guerre des Hussites et du concile de Bâle (1729) od Jacques Lenfanta (1661—1728) a z dodatků k ní od Izáka de Beausobre (1659—1738), Supplément à la guerre des Hussites de Mr. Lenfant (1745). Mimo citovanou Encyclopédie hledí ještě k Lenfantově Histoire des conciles de Constance (1714, 1727) a rozpravě Beausobrově o českých adamitech, již tento podal do druhého dílu uvedeného již díla Lenfantova o válce husitské.

Čerpá i z díla nedlouho před tím vyšlého, Histoire de France depuis les temps les plus réculés jusqu' en juillet 1833 od Louis-Henri Martina (1810 – 1883), v němž obsaženy jsou výňatky z různých kronik a zejména též Aeneas Silvius, jehož se autorka dovolává častěji, cituje odtud též Theobalda a Krantzia.

Paní G. Sandová dobře si všímá, z kterého tábora jest pramen, na němž staví, a dle toho i usuzuje a projevuje tu mnohdy neobyčejný bystozrak. Nebudeme se však diviti, že při nespolehlivosti svých pramenů přijme mnohdy nesprávné faktum a na něm buduje. Tvrdí na př., že Karla IV., jenž založil »le collège de Carlstein«, Čechové nikdy nemilovali, vyčítajíce mu, že se příliš zabývá svými rodinnými záležitostmi. Když odvážili se žádati Karla IV., aby pracoval o reformě církve, lekl se toho, zapudil od sebe Matěje z Janova, přestal přijímati pod obojí způsobou a pustil inkvisici proti svým spoluvěřícím.

Václav IV. prý dal svrhnouti do řeky doktora theologie, ježto mu řekl, že jen ten jest pravým králem, kdo dobře vládne. Autorka má za to, že to jest Jan z Nepomuku, a soudí z těch slov, že, kdyby se byl tento světec dožil Husova processu, byl by se jistě k němu přidal a s ním byl upálen.

Milič prý zemřel v žaláři, když znovu zavedl přijímání pod obojí a národní řeč při mši.

Ráda vplétá do děje menší příběhy a anekdoty, aby dodala koloritu vypravování. Nezapomíná na příběh Karla IV. a opatovickém pokladu a usuzuje z tohoto hromadění bohatství klášterů nenávist k nim vznikající. Věří historii o stažené kůži Žižkově na buben a dovolává se pro pravdivost její korrespondence Fridricha Velikého k Voltairovi, v níž onen ve verši i prose ujišťuje, že odvezl buben s Žižkovou koží z Prahy do Berlína. — »Žižka« prý znamená »jednooký« a jednookým Žižka byl od dětství.

Nemajíc po ruce správné mapy Čech, paní G. Sand nedovedla si náležitě představiti polohu různých míst, odtud ovšem některé nesprávnosti. Žižka se narodil »à Trocznowa v kraji královéhradeckém«,

Kutná Hora jest na Šumavě na hranicích bavorských, Hynek Krušina shromáždil na Kutné Hoře (sur une montagne de Cuttemberg), již nazval Orebem, sedláky, kteří přijali jméno Orebitů; Sedlec umísťuje aspoň do okolí Čáslavě.

Je si však vědoma nepřesnosti pravopisu českých míst a jest na rozpacích, má-li psáti Wisrhad, Wisserhad, Wischerad, Wyssehrad, zda Tauss, Taus, Tausch, Tysta či Tusta; píše Prelautzi, Zatec, Litomeritz, Slan, Launi, Brunn, jak našla ve svých pramenech.

Není spokojena názvem Bohémiens, ježto odvozen od Bojů, docela jiného kmene než Čechové, navrhuje proto název Tchèques, ale sama vyhovujíc ještě historickému zvyku, píše přece Bohémiens a bohême.

Vliv husitství vidí i na rytinách na dřevě Alb. Dürera, poukazuje zejména na apokalyptický obraz, kde jest prostý kalich v ruce anděla vedle kalicha zdobeného drahokamy v ruce prostitutky, symbolu církve římské. V pozadí jsou nazí lidé shazováni s hory a zachycováni na bodáky vojáků — prý asi Táboři obětovaní od havířů kutnohorských. V dálce se rýsuje osoba velké postavy dívající se na mučení jako Herodes nebo Pilát, prý asi Zikmund nebo Rožmberk; jinde preláti a panovníci dávají týrati mučedníky, snad Husa, Jeronyma, Krásu (Jean de Crasa), Martina Loquis.

Celkem vidíme, že Jean Ziska hodil se svou půdou i ovzduším velice dobře paní G. Sandové, jež tehdy právě ráda vkládala své sociální názory do svých vypravování. Její pojetí látky jest široké, dívá se na Žižku a celé tehdejší české hnutí se širokého obzoru světového a činí je důležitým mezníkem ve vývoji kultury světové, čímž dodává mu zcela jiné důležitosti než němečtí kritikové. A francouzskému čtenářstvu dostává se tu populárního vylíčení nejslavnější doby našich dějin.

Přes nedostatky historické a subjektivní pojetí třeba uznati chvalitebnou snahu kritičnosti u naší autorky. Lituje, že nezná česky a latinsky, aby mohla čerpati z původních pramenů, a dává na jevo nespokojenost se svými prameny, ač, jak jsme seznali, užila i nejnovějších tehdejších prací francouzských. Vidíme ji proto často vyslovovati pochybnost o tom či onom faktu a kombinovati samostatně dle různých výpovědí. Vším tím paní G. Sandová předčila namnoze své vrstevníky, ba i mnohé pozdější francouzské literáty, již píšíce o národě našem za okolností daleko příznivějších nepovznesli se ani tak vysoko.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Mír japonsko-ruský. — Finanční stav Ruska a Japonska. — Naděje na export do Ruska.

V popředí národohospodářských úvah vstoupily nyní účinky míru, jímž ukončen obrovský osmnáctiměsíční zápas mezi Ruskem a Japonskem.

Peněžní trhy pokládaly mír portsmouthský pro Rusko za velice příznivý. Byla obava, že Rusko bude donuceno platiti miliardovou náhradu válečnou, o kterou bude musit znovu ucházeti se na trzích západoevropských, protože jeho finanční zdroje by již nestačily. Tato nová obrovská výpůjčka zůstala tedy Rusku a Evropě ušetřena.

Co přimělo Japonce, že od placení zjevné válečné náhrady upustili, je dosud předmětem dohadů; snad obrovské, nepřiznané ztráty a přece neúplná vítězství, jichž v Mandžursku se dodělali, a vědomí, že při značném sesílení ruské armády co do kvantity i kvality další teprv vlastně rozhodná vítězství nebyla by tak nepochybna, jistě také naléhání japonských věřitelů, Anglie a Ameriky, kteří přejí si oslabení Ruska, ale ne přílišného posílení Japonska.

Nicméně i tak dosáhli Japonci více, než původně chtěli; mají Koreu a jižní Sachalin, vytlačili Rusy z Mandžurska, mají východočínskou dráhu, Port Arthur a Dalný, moře mezi jejich ostrovy a pevninou asijskou jest nyní jejich uzavřeným mořem, protože ruské Poamursko se zamrzajícím Vladivostokem nepadá na váhu, mají konečně spojeneckou smlouvu obrannou s Anglií, která ostatně více hrozí Rusku naproti útoku do Indie nežli naproti novým pokusům o posice tichomořské.

*

Jak stouplo zadlužení obou států účinkem této hrozné války? Rusko vypůjčilo si nově doma 550 milionů rublů, v cizině 731½ mil., celkem 1281 mil. rublů, asi 3125 mil. korun; Japonsko doma 480 mil. yenů, v cizině 82 mil. liber šterl., dohromady asi 3140 mil. korun, jen o málo tedy více nežli Rusko, Japonsko však své poslední zahraniční půjčky 30 mil. lib. št. (720 mil. K) dosud nepoužilo.

I po uzavřeném míru nebude ostatně ještě konec výdajům, válkou zaviněným. Příkladem uvádí se tu válka francouzsko-německá. Kromě 2 miliard výdajů válečných a 5 miliard válečné náhrady Německu vydala Francie dále ještě 1 miliardu za úroky, kontribuce a vydržování německých vojsk okupačních, přes 2 miliardy stálo obnovení válečného materiálu, skoro 1 miliardu náhrady všeho druhu, přes 1 miliardu výdaje zápůjček a roční přírůst vojenských osob, $2^1/_2$ miliardy ztratila Francie úbytkem státních příjmů za války a trvalou ztrátou příjmů z odstoupeného Elsaska a Lotrinska, 77 milionů pohltilo opětné zásobení Paříže potravou a pod., 90 milionů zbudování silnic a nových spojení následkem změny hranic říšských.

Celkem tedy ztratila Francie válkou 14·2 miliard (Německo asi desetinu tohoto obnosu), k úhradě obrovských výdajů musila Francie ve 2 letech vypůjčiti si 8·6 miliard franků.

Ani pro Rusko a Japonsko nejsou tedy finanční ztráty válkou odbyty. Jenom ztráta námořního válečného materiálu páčí se pro Rusko na 1200 milionů, pro Japonsko na 200 mil. franků; co jinak válkou bylo zničeno, nelze naprosto ani odhadnouti. Miliony bude vyžadovati ještě zpětná doprava vojsk z východní Asie do Evropy resp. Japonska k vydržování větších posádek oběma státy v tomto území, obnova materiálu vojenského, železničního atd. Půjdou tedy asi oba soupeřící státy znovu na trh evropsko-americký o peníze, třeba že Rusko ne v té míře, jako kdyby bylo povolilo i ještě placení náhrady válečné.

*

Půjčky tyto nepůjdou do zemí dlužnických vesměs ve formě peněz, nýbrž z veliké části ve vývozu zboží: strojů, průmyslových výrobků, železničních potřeb atd. Zejména Rusko musí stavěti nové dráhy, doplňovati vozový park, zdokonalovati své zemědělství a j., protože pak vlastní jeho produkce nepostačí, bude mnoho dovážeti. Lví kořist z tohoto nového obrovského odbytu chystá se odnésti Německo, jehož tovární a obchodní agenti počínají již zaplavovati Rusko přes bouře, jimiž jest říše tato v tolika krajích otřásána.

U nás zatím jsou obchodně-politické poměry k Rusku — stejně jako k Rumunsku a Srbsku — neupraveny, se Švýcarskem máme jen provisorium do konce tohoto roku, s Italií do konce února 1906, a permanentní živnostenský výbor zavádí v Rakousku průkaz způsobilosti pro obchodníky, pro hostinské, pro ženské pracovnice, zakazuje továrnám zhotovovati pro své výrobky obaly a pod., abychom čínskou zeď mezi Předlitavskem a ostatním světem ještě zvýšili, aby konsument vydán byl v šanc monopolům neumělých řemeslníků a málo obratných a inteligentních obchodníků.

Na štěstí živnostenský výbor parlamentní tak přestřeluje ve svém úzkoprsém egoismu a úžasně nepatrném rozhledu po skutečných poměrech a potřebách dnešního vývoje průmyslové výroby, že elaborát jeho na konec absurdností svojí kde koho soudnějšího odradí a okáže, jak vypadaly by zákony, kdyby a když je dělali interesenti . . . *S.*

ZEMĚDĚLSTVÍ, OBCHOD A PRŮMYSL.

Povážlivé snahy stálého výboru pro opravu živnostenského řádu. — Zásadní projev říšskoněmeckého řemeslnictva proti průkazu způsobilosti. — Hesla a positivní práce. — Poslání zvelebovací akce maloživnostenské. — Činnost pražského ústavu pro zvelebování živností.

V ruchu mnohoslibných hesel bývá positivní práce úkazem vzácným. Již dlouho nebyla maloživnostenská veřejnost tak vzrušena hesly, tužbami a nadějemi, jako nyní v době prací stálého parlamentního výboru pro živnostenskou opravu. Členové stálého výboru, jichž popularita a mandáty jsou závislými na přízni malých mistrů, zaujímajících za platných řádů volebních vlivné postavení v některých volebních skupinách, závodí ve snaze, osvědčiti malému muži přízeň tím, že hoví i nejnejsmyslnějším jeho požadavkům. Vědí dobře, anebo by alespoň věděti měli, že práce výboru v tomto směru jest marnou a že by provedení některých požadavků (průkaz způsobilosti pro továrny, povinná zkouška mistrovská atd.) znamenalo zkázu hospodářského a podnikatelského ruchu, nezměrnou újmu dělnictva a konsumentů, nepřekonatelnou závoru mladých lidí, kteříž by mohli a chtěli živnostensky podnikati, nemožnost přestoupit od živnosti nevýnosné a upadající k jinaké, moderní a kvetoucí. Leč za mandát obětují, až na čestné vyjímky, vše, i zdravý rozum. A to ve chvíli, kdy řemeslnické komory říšskoněmecké v zásadě vyslovují se proti zavedení průkazu způsobilosti a kdy vláda německá určitě prohlašuje, že na uzákonění průkazu způsobilosti, byť i jen pro řemesla, není v Německu pomyšlení. Patrně mají v Německu pilnější věci na práci než probouzeti středověké instituce ku zkomíravému životu a přiti se o obor oprávnění jednotlivých řemesel, kteréžto předlitavské speciality bylo říšskoněmeckými řemeslníky vzpomenuto jako příkladu výstražného i spolu — směšného. Neprocházel se žádný křesťansko-sociální nebo vševěmecký člen výboru po svém milovaném Berlíně, anebo alespoň v pivním Mnichově s otevřenýma očima, že neviděl a nepoznával, že všechen ten velkolepý ruch obchodní, zaměstnanost a poměrný blahobyt plyne z možnosti volného rozvoje, jemuž by předlitavští zákonodárci rádi utajili dech, aby i ten skromný a živnostenskými novelami již dosti sešněrovaný hospodářský život náš v začátcích svého rozmachu byl uměle udušen? Komu by to prospělo? Nejméně řemeslnickému stavu co celku, snad a jen dočasně některým držitelům živností, kteří by měli pohodlný monopol na škodu veškerenstva. Tato politika hospodářských slepců uvedla by hospodářský život náš do slepé uličky bez východiska. Kdyby názory velké většiny stálého živnostenského výboru byly výrazem hospodářského myšlení v říši, pak bychom byli vskutku hospodářsky inferiorními, neschopnými rozvoje a zápasu, vzdor »průkazu způsobilosti« nezpůsobili uživiti vlastní lidi. A co nejsmutnější! Privilegované »lidové« zastupitelstvo bude musiti býti poučeno od vlády a sněmovny panské důrazně o tom, co lidu

prospívá. Opět nový důvod pro všeobecné rovné právo hlasovací, které by vyslalo do sněmovny poslanecké více Elderschů, nezávislých na malých mistrech, zaslepených středověkou, t. zv. středostavovskou politikou živnostenskou, kteří by měli dosti odvahy říci plnou pravdu »malému muži« ve Vídni i jinde.

* * *

Komedie plná omylů, sehrávaná právě mezi členy stálého živnostenského výboru a zástupci súčastněných ministerstev, odluzuje pozornost širších kruhů přirozeně od positivní práce, kteráž se ve prospěch živnostnictva nehlučně a vytrvale vykonává, v prvé řadě v podobě t. zv. zvelebovací akce živnostenské. Kdyby péče živnostenských zástupců nesla se k tomu, aby akce živnostenská byla věcně prohloubena, rozvětvena a finančně sesílena, věru by to byla práce záslužnější než opravování živnostenského řádu, v klamné naději, že opravou řádu živnostenského napraví a zvelebí se i živnostenský život. Zvelebovací akce neslibuje ovšem zázračné pomoci s hůry. Spoléhajíc v prvé řadě na svépomoc i přičinění interesentů samých, chce za účelného přispění veřejného zdokonaliti řemeslo technicky i hospodářsky a uzpůsobiti je ku zdatné soutěži všude tam, kde dle poměrů daných přirozeným vývojem, života a soutěže schopno jest. Leží před námi šestá zpráva čelného orgánu zvelebovací akce živnostenské v království Českém, technologického průmyslového musea (ústavu pro zvelebování živností) obchodní a živnostenské komory v Praze. Nepodává ovšem úplného obrazu o působení zvelebovací akce živnostenské ve všech její podobách, neboť tu jde pouze o činnost jednoho, byť i čelného orgánu akce zvelebovací v zemi. Leč již z toho, co zpráva obsahuje, jest zřejmo, kterak účelnou a v kořenech zdravou jest činnost akce živnostenské, jak blahodárným jest její poslání a jak intensivní jest působení jmenovaného ústavu, kterýž tolik s tak skrovnými prostředky vykonává.

* * *

Činnost technologického průmyslového musea pražského pojila se v r. 1904 opětně převážně ku zvelebovací akci živnostenské; zvláště působilo museum jako výkonný orgán maloživnostenské akce zemského výboru království Českého, jakož i obchodních komor v Praze, v Plzni a v Budějovicích. V běžné své agendě stalo se museum pravidelně vyhledávaným, organickým článkem veřejné správy, v samostatných podnicích kursovních, výstavních a podobných pilně dbáno dokonalého vypravení, účelného, byť i levného zařízení a vytčeného cíle. Zejména organisaci vyučování na mistrovských kursech věnována zvláštní pozornost. Odborná poradna mechanicko-technologická zodpověděla v uplynulém správním roce 611 složitějších dotazů, odborná poradna chemicko-technologická 757 dotazů, za kterýmž účelem provedla 654 rozborů a 244 pokusů. Také v oboru komerčním a živnostensko-právním zodpovězena řada dotazů. Vedle publikací a knihovny dlužno zvláště vzpomenouti zkušebných a pokusných stanic pro průmysl textilní a papírový, kteréž jsou vzorně vypraveny. Museum pořádalo četné odborné výstavy, spolupůsobilo při zřizování i správě svépomocných družstev

živnostenských a opatřovalo družstvům stroje na účet zemské dotace. Utěšenou měrou stoupla účast místní samosprávy při pořádání kursů odborných; četné okresy a města udílejí posluchačům kursů stipendia. V Praze pořádány byly v roce 1904 dva mistrovské kursy krejčovské, obuvnický kurs mistrovský, mistrovský kurs pro malíře pokojů, mistrovský kurs pro truhláře stavební, odborné kursy pro moření dřeva, pro knihařské práce zlatičské a úpravu barevných ořízek, pro obsluhovače elektrických strojních zařízení, pro klempíře, kursy účetnické a četné kursy chemické. Vedle toho vykonán snad až příliš značný počet jednotlivých přednášek pro živnostníky v Praze a na venkově; v některých případech byly účelně pořádány celé soustavné cykly. Navázána v tom směru zejména součinnost se spřízněnými průmyslovými ústavy krajinskými. Na venkově vykonána řada odb. kursů obuvnických, krejčovských, truhlářských a zejména též chemických. Na výcvik učňů bylo působeno výstavami prací učenických, zřizováním nedělních a svátečních besídek pro učně, zaváděním řádných učednických zkoušek ve společenstvech a odborným vyučováním v odborných školách pokračovacích, při museu pro učně knihařské a rukavičkářské zřízených. Některým školám pokračovacím ve venkovských městech věnovány ukázky prací kursovních. Sbírky ústavu trpěly nesmírně nedostatkem místností a bude je lze teprve v projektované nové budově musejní, nanejvýš již potřebné, náležitě uplatniti. *K*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Národnost a mezinárodnost v socialismu.

Národností a mezinárodností v socialismu opětovně měli jsme příležitost se zabývati. Z poslední doby je potřebí registrovati zase řadu případů, kde národnost s jedné strany se umíněně neguje a mezinárodnost na druhé straně zase naprosto selhává. Dogma mezinárodnosti aspoň ve světě, kde nevládne přísná observance marxovská, pořád ještě má málo opravdových vyznavačů a hříchů proti němu nedávno registrována souborně celá řada. Tak na světové výstavě v St. Louisu organisovaní dělníci američtí co nejpříkřeji postavili se proti soutěži německých »soudruhů«. Anglické odborové organisace vybírají — jak si bylo stěžováno trpce na brémském sjezdu strany sociálněmokratické — od cizozemských dělníků tak vysoké přístupné, že se tím cizozemcům přístup fakticky znemožňuje. Také při poslední stávce rurské idea mezinárodní solidarity, jak v ni věří německé organisace, selhala. Poselstvo, vyslané do Anglie a Belgie, mělo belgické organisace požádati o finanční podporu, Angličany ale o radikální opatření k zamezení zvýšeného vývozu anglického uhlí. Místo toho Belgie podporovala Poruří stávkou, málo platnou, a Anglie zase spokojila se

podporou finanční, třeba o sobě značnou. Také snaha německých horníků po zřízení mezinárodního hornického sekretariátu za účelem užšího styku mezinárodního, bez něhož účinný společný postup je nemyslitelným, selhává dosud pro odpor právě anglických horníků. Z toho je ovšem u horníků německých takové zklamání, že vůbec zamýšlí straniti se mezinárodních kongresů, kdyby tento separatismus měl zřízení sekretariátu opětně zmařiti, zvlášť když pro jiné obory (tiskaře, dřevo obrábějící obory, živnosti transportní) sekretariáty mezinárodní už s úspěchem pracují.

Přicházíme k reversu medaile, negaci národnostní organisace hnutí sociálně-demokratického. Odborové komise jakožto společný orgán ústředních odborových svazů mají od roku 1901 ústřední sekretariát a od dvou let společné bureau (sekretář Legien, předseda německé odborové [generální] komise). Tato representuje $^2/_3$ německého organisovaného dělnictva (v t. zv. neodvislých odborových organisacích, kdežto organisace křesťanské a Hirsch-Dunckerovské se neúčastní na tomto ústředí), kdežto z Anglie zastoupena je jen frakce, representující $^1/_4$ anglického organisovaného dělnictva; kromě toho účastníky tohoto ústředí je ještě 12 zemských centrál (komisí odborových), mezi nimi i rakouská vídeňská. Hlavním úkolem sekretariátu je činnost zpravodajská, situační zprávy (první zpráva na základě — neúplných — zpráv zemských komisí vydána za rok 1903), ale zejména u německých odborových organisací je snahou, učiniti ze sekretariátu ústředí pro dohodu o jednotném postupu v taktických a jiných důležitých otázkách hnutí dělnického (podporování stávek, přijímání zahraničných členů atd.). Uvádíme ze zmíněné zprávy mimochodem některá důležitější data. Anglie měla v roce 1903 cca 2 miliony organisovaných dělníků, z nichž asi 450.000 náleží k ústředí. Z 1,280.000 organisovaných německých dělníků náleží k němu asi 900.000 (r. 1904 vzrostla tato čísla na 1,470.000 resp. 1,000.000), čili tolik, co vykazují všecky ostatní na mezinárodním sekretariátu súčastněné zemské centrály dohromady (Anglie, Francie, Hollandsko, Německo, Dánsko, Švédsko, Norvéžsko, Rakousko, Uhry, Srbsko, Španěly; Belgie, Italie a Švýcary zpráv včas nepodaly). Ze srovnání zpráv anglické a německé vyplývá zajímavý fakt, že, ačkoli anglických odborově organisovaných dělníků na ústředí je súčastněno sotva polovice tolik co německých, vykazují celková vydání vyšší než Němci (14·4 mil. mk proti 13·7). Z toho u německých připadá celá $^1/_3$ na stávky, skoro pětkrát tolik jako u Angličanů. Ti zase za to mohli vydati na podporách skoro třikrát tolik jako Němci (10·4 mil. proti 3·7 mil. mk); jen na podporách nezaměstnancům vydali Angličané (4·2 mil. mk) víc než Němci na podporách úhrnem. Příčina toho je známa: anglické odborové organisace následkem četnějších tarifových dohod mezdních jsou s to vyhnouti se mezdním bojům. Zpráva chválí skandinavské organisace pro jich zcentralisovanou jednotu a dobře fungující agendu podpůrnou. Naproti tomu ve Francii vládne dosud autonomie lokálních organisací — z vrozené nechuti k odvislosti od disciplinované organisace a vysokým příspěvkům, z čehož ovšem vysvětluje se dnešní malomoc francouzských

odborových organisací. Naproti tomu v Německu (a i u nás) provádí se stále důsledněji postup od nedisciplinovaných místních organisací k mocným odborným uniím říšským.

A právě z této tendence centralisační vyplývá u nás jakožto státu národnostně nejednotného rozpor, o němž se chceme zmíniti a který vznikl na letošní mezinárodní konferenci sekretářů odborových komisí, konané 23. a 24. července v Amsterdamu. Účel těchto konferencí kryje se s nastíněným shora úkolem mezinárodního sekretariátu a konají se od čtyř let pravidelně jednou do roka. V Čechách máme, jak známo, zvláštní odborovou komisi vedle říšské odborové komise vídeňské, »Československé odborové sdružení«. Vzniklo odtržením se českých odborových organisací od vídeňské komise, když r. 1896 vznesený požadavek zřízení samostatného českého sekretariátu při odborové komisi vídeňské byl zamítnut (Morava se k akci této nepřidala a zůstala při centrální organisaci vídeňské). Československé odborové sdružení »jako representant odborově a mezinárodně organisovaného proletariátu českého v Čechách a jako součástka československé sociálně-demokratické organisace« vycházelo z názoru, že mezinárodní konference sekretářů má representovati jednotlivé národnostní organisace, zrovna tak, jak tomu je ve složení mezinárodního výboru socialistických stran. Byla jako samostatná uznána ještě na druhé, štutgartské konferenci r. 1902 (jen co do postupu při podpoře stávek odkázána na dohodu s vídeňskou komisí), do jisté míry ještě v Dublíně rok na to — ve shora zmíněné souborné zprávě mezinárodního sekretariátu za rok 1903 však již vídeňskou komisí umlčena a letošní amsterodamská konference na její protest písemný i ústní rozhodla, »že pro ni neexistují organisace dle národností, ale jen organisace dle hranic státních a dle ústředních sborů zákonodárných«, tedy v Rakousku, třeba národnostně tolik různorodém, jen jedna ústřední »zemská« centrála, vídeňská. Československé odborové sdružení proti tomuto stanovisku bránilo se takto:

»Politické i odborové hnutí jsou dva nerozlučné směry téhož hnutí sociálně-demokratického. Odborová organisace čerpá sílu a krev z politické strany, sama jsouc zase její oporou a páteří. Proto nemají odezvy snahy o neutralitu odborových organisací a proto zase naopak také politické organisace kladou svým příslušníkům za povinnost, aby byli odborově organisováni. Politická strana, která by se zřekla zcela odborových organisací, zřekla by se své existence a proto není možno, aby odborová organisace byla vystavena na podstatně docela jiných základech než organisace politická, aby strana politicky byla organisována autonomně dle národností, kdežto v odborové organisaci aby vládl tuhý centralismus vídeňský. Český národ, z velké části proletářský, čítá přes 6 milionů obyvatelů a obývá velké průmyslové území ucelené a značné menšiny v krajích národnostně smíšených. Politická, sociálně demokratická organisace jeho náleží k nejstarším sociálně demokratickým organisacím vůbec, a nebylo také nikdy ani na celoříšských ani na mezinárodních sjezdech pochybováno o právu samostatného jeho zastoupení jako strany a organisace národnostní. Jazyk český není ani v nejmenším

příbuzný s jazykem německým a proto také nelze v jiném, a ani ne v jazyku německém, mezi českým dělnictvem agitovati, organisovati a plniti i další úkoly, které dějinný vývoj proletariátu vůbec ukládá. Usilujíc o samostatné zastoupení, hájí jeden ze základních principů sociálně-demokratických, princip sebeurčení národa. Individualita českého dělníka tak jako individualita každého jiného sebevědomého dělníka nesnese na dlouho nadvládu příslušníků národů jiných. Agitace mezi českým dělnictvem může se díti jen v jazyku českém. A jako se nepodařilo státní moci v Rakousku tuhým centralismem upoutati národy k říši, nezdařilo by se ani dobrovolně obětovati svá práva ve prospěch tuhého a neodůvodněného centralismu, který zastupují němečtí soudruzi ve Vídni.

Ve vídeňské komisi však začaly nabývati převahy názory české odborové samostatnosti nepříznivé. Špatně chápajíce pojem mezinárodnosti, vídeňští soudruzi všechny odborové organisace v Rakousku snažili se vtěsnat pod »rakouský«, jak říkali, ve skutečnosti však pod »německý« klobouk centralistický. Když české samostatnosti nemohli čeliti přímo, mělo se jíti na ni oklikou. Proto prováděna centralisace odborových organisací v říšské unie. Když české dělnictvo v domnění, že přistupuje k organisaci na půdě mezinárodní, přidalo se dle přání soudruhů vídeňských k říšským uniím, tato dobrá shoda porušena a vídeňští soudruzi počali přiznávati pravou barvu, domnívajíce se, že již mají všechno ve svých rukou. Vídeňská Odborová komise jmenuje členy do pracovní rady, do vodní rady, do ankety zemědělského dělnictva v Čechách za celé Rakousko, českým organisacím neposkytuje žádné pravomoci.

Tím vším vyvolává se dojem, jako by jiných odborově organisovaných dělníků než německých v Rakousku nebylo. Dojem ten jest tím větší, ježto představenstva všech svazů volí se ze soudruhů vídeňských, a jelikož ve Vídni jest většina dělníků Němců, jsou představenstva svazová německá a tak celé svazy dělají dojem organisací výlučně německých.«

Protest však, jak uvedeno, byl marným a zvítězila centralistická idea Vídně, Moravou i teď vydatně proti Čechám podporovaná. V odezvu na to prohlašují české organisace, že, ač trvají pevně na společné součinnosti s vídeňskou odborovou komisí a tím méně té doby pomýšlejí na tříštění sotva sloučených sil v odborových říšských svazech, předpokládají, že je ku zdárnému vývoji odborového hnutí československého dělnictva nevyhnutelně nutno, aby samostatnost pražské odborové komise byla nejen zachována, ale doporučují zároveň, aby působnost její rozšířena byla na veškeré československé dělnictvo v Rakousku, hájíce tu zásadu, že odborové komise mají býti střediskem a zástupcem národnostních jednotek odborově organisovaného dělnictva. V důsledku toho vyhrazují pro pražskou odborovou komisi rovnocenné, případně dle počtu zastoupených členů jí připadající postavení ve veřejném životě, při úředním zastoupení, jako v pracovní radě a j. Aby mohlo býti vytknutých zásad dosaženo,

doporučují, aby pražská odborová komise svolala příštím rokem sjezd českých odborových spolků, k němuž by přizvala i moravské, slezské a dolnorakouské české skupiny a spolky. *R.*

SAMOSPRÁVA.

Körbrova reforma správní a český národ. — Schůze v Olomouci a Motyčíně. — I česká i moravská Národní Rada jest ve věcech samosprávných nečinna.

Když předložil bývalý ministerský předseda loni o vánocích na stůl poslanecké sněmovny vládní studii o reformě vnitřní správy, bylo mu odpověděno z české strany Dr. Heroldem v Nár. Listech, samosprávným lednovým sjezdem, svolaným Nár. Radou, a Dr. Jos. Sládečkem v samostatné kritice.[1] Kritika poslední vyvolala politickou potyčku v Nár. Listech, kde útočeno na Dr. Sládečka v odpověď za ostrý posudek jednání mladočeských předáků v této otázce. I v časopisech, samosprávě věnovaných, českých i moravských, stala se zmínka o studii tu důkladnější, onde povrchnější. V červnovém čísle Věstníku samosprávného a národohospodářského konečně začal uveřejňovati redaktor Věstníku posudek svůj o studii pod názvem »Samospráva v nebezpečí«. To asi je vše, co bylo dosud k vládní reformě v českém národě napsáno. Přednášek o reformě bylo pořídku. Mimo sjezd lednový mluvilo se o studii v Praze na schůzi učitelského spolku Komenský, na schůzích sborů samosprávných v Chrudimi, v Lounech, na Hoře Kutné a v Jilemnici. První na Moravě promluvil starostenský sbor Olomoucký, který v protestní schůzi své soustředil účastníky z 13 okresů soudních., a 8. září sbor napajedelský. Konečně v království jsou důležitější dvě schůze protestní v Motyčíně, při níž prohlášeno i stanovisko sociálních demokratů, a v Třebenicích o sjezdě Jednoty samosprávných úředníků. Na všech schůzích usnášeny jsou ostré protesty proti vládním snahám, a načrtány protinávrhy, směřující k reformě samosprávy. Vládní studie měla býti kamenem zkušebním pro občanstvo, snese-li reformu veřejné správy dle návrhů, ve vládních kruzích panujících. A navrhuje vláda ve studii nahrazení dnešní naší korporační samosprávy zeměpanskou správou, prováděnou za účasti živlu laického.

Obec i pak má zůstati základem veřejné správy, ale sama spravovati bude jen hospodářství své, kdežto ostatní obor samostatné působnosti její převzaly by zeměpanské úřady, jež by tuto agendu, stejně jako agendu, která jim dle dnešních zákonů přísluší, vedly za pomoci a prostřednictvím obecních starostů, kteří by za to dostávali plat od státu. Z těchto starostů utvářela by se okresní zastupitelstva a ze středu zastupitelstev a zástupců měst volil by se okresní výbor

[1] Kritika vládní osnovy »Studie o reformě vnitřní správy.« Cena 60 h

v čele s přednostou politického okresního úřadu, který by nastoupil za naše hejtmanství a zřízen byl v sídle každého soudního okresu.

Výkonným orgánem jak okresního zastupitelstva, tak výboru, byl by jeho předseda, a měl by právo z důvodu veřejného ohledu usnesení výboru nebo zastupitelstva zastaviti a k rozhodnutí vyšší instanci předložiti. Touto vyšší instancí samosprávnou byly by krajské zastupitelstvo a krajský výbor, vyvolené okresními zastupitelstvy, kraj tvořícími. Tyto kraje utvořily by se ze 4—6 okresů soudních. V čele kraje stál by krajský hejtman, který podobnou mocí zastavovací byl by nadán jako přednosta okresního úřadu; zastavovací protest jeho definitivně vyřídil by zvláštní zemský správní soud. Zemský výbor byl by zachován.

V kompetenci okresů náležela by péče o veřejné chudinství, správa silnic, zřizování nemocnic a i v záležitostech školních stalo by se okresní zřízení podkladem racionálnějším. Vedle toho vedl by okresní výbor dozor na správu všech obcí soudního okresu a byl by ve všech záležitostech, týkajících se správy těchto obcí, druhou instancí. Konečně fungoval by okresní výbor jako prvá stolice soudní ve sporných záležitostech správních.

Krajský výbor rozhodoval by ve všech záležitostech, týkajících se obecní správy, ve třetí a v záležitostech, týkajících se správy okresu, ve druhé stolici. Sporné záležitosti správní by krajský výbor nerozhodoval, k tomu zřídily by se zvláštní krajské soudy správní, s krajským hejtmanem v čele, složené pravděpodobně jen z odborných úředníků.

Působnost, která zemskému výboru byla přiznána zřízením obecním a okresním v záležitostech obecních a okresních, přešla by na krajské výbory, tak že by zem. výboru vlastně zbyla správa zemského jmění a zemských ústavů.

Ve sporných záležitostech správních třetí instancí byl by zemský soud správní se zemským přednostou v čele a s jistým počtem přísedících, vyšších to úředníků soudních a politických.

Zákonem by se vymezilo, které záležitosti sluší pokládati za sporné. Nejvyšší správní soud fungoval by toliko v určitých, v zákoně taxativně vypočtených případech zmatečnosti.

Konečně policejní právo trestní samostatně by bylo nutno reformovati a rozhodování ve věcech trestních bylo by vhodno svěřiti přednosti okresního úřadu v prvé stolici a zvláštnímu senátu krajské vlády ve stolici druhé.

Zřízení kanceláře a odborné síly pomocné opatřil by pro všecky orgány správy okresní i krajské stát.

Vedle těchto organisačních návrhů obsahuje studie řadu pozoruhodných návrhů, reformujících řízení správní.

To jest tresť reforemních návrhů vládních, které doplněny jsou reorganisací úřadů zeměpanských, jichž základem by byl okresní úřad v každém soudním okrese, a jichž dalším stupněm by byly krajské a zemské vlády.

K tak vydatné reformě ovšem měla vláda důrazné motivy.

Reformator vládní ohledal nynější stav vnitřní správy a sebral celou řadu vad a nedostatků nynějšího zřízení.

Jsou následovní:

1. Hranice mezi obory, jež jsou přikázány zákonodárství říšskému a zemskému, jsou často nejasny.

2. Zákonodárství trpí přemírou norem právních a jest protkáno složitým systémem opatření praeventivních a repressivních, které se navzájem často křižují.

3. Zákonodárství naše nebéře dostatečného zřetele na velké kulturní rozdíly veleměst, městeček a venkova.

4. Vliv politických proudů v hospodářských oborech zákonodárství bývá často pociťován způsobem takovým, který namnoze překáží přirozenému rozvoji našeho národního hospodářství.

5. Nedostatečně rozděleny jsou úkoly správní mezi samosprávné a zeměpanské orgány, rozdělení provedeno na újmu zeměpanských úřadů a k mnohým úkolům samosprávné korporace nejsou dosti způsobily.

6. Panující u nás systém podvojnosti správy jest vůbec pochybeným, neb nevyhovuje ekonomii sil, způsobuje zvláště při provádění dozoru zmatky právní, přivoďuje nejasnost v ohraničení působnosti obou těchto správních orgánů, která se stupňovati může ještě konflikty se strany jiných orgánů, soudních, finančních atd.

7. Rozlišování mezi samostatnou a přenesenou působností obcí nelze uznati za vhodné, ani se stanoviska praxe, ani theorie.

8. Vymezení vlivu úřadu státního v oboru samostatné působnosti postrádá nutné přesnosti a jasnosti a prostředky, které má státní správa po ruce, jsou nepostačitelny.

9. Převážná část našich obcí jest příliš slabým organismem, než aby mohly nésti břemena správní, která jsou na ně vložena.

10. Nebývá vždy dostatek objektivnosti ve správě autonomní, ne dosti správně posuzují mnozí obecní funkcionáři povinnosti a cíle veřejné správy.

11. Nedostatečný jest dozor vyšších orgánů samosprávných nad obcemi.

12. Správa autonomní jest oproti státní nepoměrně drahá.

13. Nedostatečné jsou předpisy pro řízení správní.

14. Dnešní organisace správního soudnictví u nás nesplnila ve všech směrech očekávání, které do něho bylo kladeno.

Jak vidno z motivů, lze s většinou výtek úplně souhlasiti. Přihlédneme-li však blíže k povaze jich, shledáme, že žádná z výtek není toho druhu, aby přímo odůvodnila odstranění dnešního systému samosprávy, jak činí vládní studie.

Jestli nevyhověla dnešní samospráva ve všem očekávání, které ji do života provázelo, jest toho důvod především v tom, že vůbec náhodě jest zůstaven výběr činovníků samosprávných. Ani škola obecná, ani odborná, ba ani universita, nepodává budoucím členům samosprávných sborů příležitosti k osvojení si i těch základních principů a úkolů samosprávy. A ani zemský výbor, ani místodržitelství, nestará

se, aby pravidelnými kursy nedostatek tento známosti zařízení samosprávných byl odčiněn. Jestli tudíž dosavadní činnost samosprávy neuspokojuje, nutno značnou porci viny přenésti právě na tuto nedostatečnou přípravu občanstva pro úkoly samosprávné.

A druhou hlavní chybu vidím v tom, že úzce vymezen byl samosprávným zřízením okruh občanů, kteří mají právo do samosprávy mluviti, voliti a volenu býti.

Před čtyřiceti lety agrární většina utvořila zákon, k agrárním poměrům přihlížející a velkokapitál respektující. Zatím ale doba přinesla mohutný rozvoj průmyslu. S ním zákon takřka úplně neúčtoval a tudíž nevyhovuje nynější samosprávné zřízení poměrům, které dneska jsou platny.

Reforma proto jest nutna, a to reforma všestranná a důkladná. Teprve pak, kdyby reforma samosprávy, v duchu potřeb doby provedená, selhala, byl by dovršen důkaz, že samospráva nesplnila očekávání, v ni kladené, a teprve pak bylo by na čase nahraditi ji něčím novým, snad plánem vládních kruhů. Ale teprve potom.

A za třetí jest tu prvek samosprávného úřednictva, které v samosprávě jest a které za 40 let jejího trvání osvědčilo se prvkem velice závažným a platným. Prvek ten ale v řízení samosprávném hraje úlohu naprosto neudržitelnou, podružnou. Osvědčil-li se prvek ten — a studie vládní svým projektem úřednické správy fakt ten náležitě dosvědčuje — pak věru kde jest důvod pro to, aby prvek ten byl odstraněn a nahrazen prvkem jiným, úřednictvem státu podrobeným? Není spíše důsledkem volání, aby z dosavadních proletářů úřednických se stali úředníci, na roveň postavení úřednictvu státnímu, s určitými, přesně vymezenými právy i povinnostmi? A nebylo by na čase, aby úřednictvo to zorganisováno bylo po příkladu státního úřednictva tak, aby přechod od obce k okresu a k zemi, a z jedné obce neb okresu do druhého byl umožněn? Nechať to zkusí vláda a upraví řádně středověké tyto poměry v úřednictvu samosprávném a pozná brzy — na to vezmu jed — že samosprávné úřednictvo předčí o hony úředníky státní ve všech směrech.

To jest naše české stanovisko k vládní studii a to ozvati se mělo po všech dědinách koruny svatováclavské v odvetu na smělý útok vlády proti samosprávě. Stanovisko toto zachyceno bylo již loni v resoluci ze sjezdu všeprávnického. Fakt, že vláda přes to ignorovala hlasu odborného sjezdu a s vládní studií se vytasila, jest rázu politického: patrně tušila, že po královstvích a zemích cislajtanských samospráva jest opovrhovanou popelkou, o niž se nikdo nestará, a že těžko zvíří šikovně a se známkou pokrokovosti vedený tah proti samosprávě naši ospalou veřejnost.

A věru těžko, těžko se rozhoupává naše česká veřejnost k rázné a uvědomělé odpovědi na tento, mistrně vedený útok vládní.

*

Schůze olomoucká (26. srpna) i motyčinská (3. září) mají v historii reforemního boje o samosprávu svůj zvláštní význam. Olomoucká schůze vyburcovala Moravu a zdůraznila potřebu okresní samosprávy pro

markrabství, motyčínská schůze pak přivodila součinnost sociální demokracie v zápase o reformu samosprávy. Mluvčí strany sociálně demokratické Aust projevil bezpodmínečný souhlas s navrženou resolucí a podal návrh, aby o vládní studii po všech okresích i obcích bylo rokováno a protestováno, a aby spontanně byla žádána pokroková reforma samosprávy.

Pro tuto zajímavost zaznamenáváme tu druhý a třetí oddíl resoluce motyčínské. Zní:

II.

Nejsme ale ani my spokojeni s nynějším stavem samosprávy a vidíme dobře vady, které má.

Za dobu čtyřiceti let ukázalo se, že znalost místních poměrů hospodářských i sociálních v obci a bezprostřední stálý styk vzájemný obzvláště uzpůsobuje volené činovníky k tomu, aby pečovali o správu obecního hospodářství a obecních ústavů humanních, aby podporovali veřejnou správu ve výkonech úředních a spolupůsobili při rozhodování, ale naproti tomu rovněž je vyjasněno, že časté střídání voleb, závislost na osobách i vlivech, často nemajících blaho obce za jediný nezištný cíl, nedostatek volnosti v disponování s časem a nedostatečná theoretická i praktická příprava a znalost zákonů zaviňují, že není v rukou samosprávných činovníků vždy bezpečně vložena péče o intensivní a účelné vykonávání jednotlivých úkolů veřejné správy a vždy svědomitě a nestranně obstarávána ochrana právní pro jednoho každého státního občana bez rozdílu v oboru této správy.

Výsledky tyto ukazují k nutnosti, aby součinnost občanstva ve veřejné správě byla zachována, jakost ale výkonů úředních veřejné správy, při níž občanstvo spolubůsobí, byla zvýšena vlivem trvale ustanovených úředníků, odborně a dobře taktéž prakticky vyškolených.

Návrh vládní zavádí takovýto živel do samosprávy, ignoruje zcela samosprávné úřednictvo.

Političtí úředníci, okresní a krajští hejtmanové, mají býti takovýmto živlem, jen že poměr jeho k samosprávným činovníkům má býti naprosto obrácen. Základem má býti zeměpanský úředník a toliko podporou jeho činovníci samosprávní.

Není důvodu pro takovouto obměnu, která se nikterak neosvědčila ani při berních komisích, ani při okresních školních radách, když má samospráva zdatný již kmen vlastního úřednictva.

Proto žádáme, aby samospráva naše obecní i okresní podepřena byla řádným úřednictvem, obvodním, městským a okresním, odborně i hmotně na roveň státnímu úřednictvu postaveným, jehož úkolem by bylo býti rádcem občanstvu, připravovati úřední jednání samosprávných sborů, o schůzi referovati, návrhy činiti a právní stanovisko hájiti a jemuž by právo bylo vyhrazeno, aby si mohl dáti votum minoritní protokolovati.

Zavedení samosprávného úřednictva s touto pravomocí staň se zákonem.

Bude-li takovýmto způsobem zabezpečena větší zdatnost samosprávných korporací, odpadne potřeba ztenčovati pravomoc jejich.

Toliko co se týče policejně trestní agendy, tu uznáváme, že by s výhodou bylo zavésti mandátní řízení a v případě odporu, řádné řízení před příslušným soudem.

Nepřístojnosti, které vyplývají najmě z nečinění rozdílu venkovské obce, města a veleobce, buďte zevrubnou revisí obecního i okresního zřízení odstraněny, a v detailech úplně souhlasíme s resolucí, přijatou o prvém vědeckém sjezdě českých právníků ve dnech 22. a 23. května 1904 v Praze konaném.

Za veledůležitou reformu považujeme i zevrubnou úpravu administrativního řízení u správních úřadů dle vzoru nového civilního řádu.

III.

Uznáváme však i potřebu, aby občanstvo se lépe se samosprávou seznamovalo hned na obecných školách, nežli nyní se děje, a aby co nejširším vrstvám byl přístup do korporací samosprávných umožněn reformou práva volebního na základě všeobecného, rovného a tajného práva hlasovacího s poměrným zastoupením menšin, a protož co nejostřeji protestujeme proti vládní předloze, jednající o reformě volebních řádů.

V důsledku toho buďte okresní zastupitelstva sestavena volbou obecních starostů příslušného okresu.

Po příkladu Moravy doporučujeme našim samosprávným sborům po okresích sestupování se v okresní sbory starostenské a další organisaci ve smyslu resoluce, přijaté na sjezdu samosprávném, konaném 25. září 1904 ve Velvarech.

*

I moravská i česká Národní Rada se ve věcech samosprávných úplně odmlčela. O příčinách zatím pomlčím, až přijde čas a doba nové práce. Pak seznámím čtenářstvo s návrhem pracovního programu, který sestavila redakce Věstníku u příležitosti ustavení se Ústředí starostenských sborů na Moravě.

ŠKOLA.

Učitelské dny v Praze: Valná hromada Dědictví Komenského. — Valná hromada delegátů ZÚS. — Hospodářská síla organisace německého učitelstva v Čechách.

Učitelské dny v Praze otevřely 5.—6. srpna širší veřejnosti české pohled do vnějších i vnitřních poměrů důležitého stavu v národním organismu. Konány byly v oněch dnech valné hromady dvou největších organisací učitelských: Dědictví Komenského a Zemského ústředního spolku.

Literární družstvo učitelské bylo rozmnoženo v uplynulém správním roce o 296 nových členů, takže nyní je v něm sdruženo 2396 učitelů, 141 učitelek, 28 professorů ze škol středních i vysokých, 16 školních inspektorů a 219 korporací. Organisace tato za nynější dobré správy je na nejlepší cestě sblížiti v sobě učitele všech škol k dostihování důležitých cílů literárně paedagogických. Dědictví Komenského vydalo již na 60 více méně cenných knih pro učitele a řadu publikací pro mládež. V posledních letech dbá se zdarem o to, aby při publikacích pro mládež rozhodoval zájem umělecký. Založilo slibnou a jako sůl potřebnou bibliotéku paedagogických klassiků a jako další cíl nespouští se zřetele velký moderní slovník paedagogický. O finančním rozvoji literárního družstva učitelského svědčí fakt, že v posledním správním roce mělo 22 tisíc K příjmů a 19 tisíc K vydání.

V Dědictví Komenského je dosud sdružen menší zlomek učitelstva československého a nepatrné procento professorstva. Za to možno vším právem říci, že je to výběr, jakási duševní elita učitelstva, které je duševní strava v podobě vážných knih právě tak nutnou k životu, jako strava tělesná. Jsouť členové literárního družstva učitelského stanovami vázáni k odebrání spisů vydávaných za cenu nejméně 10 K ročních. Sdružuje tedy Dědictví Komenského v sobě z největší části z učitelstva československého živly probudilejší, duševně pokročilejší, živly se samostatnějším úsudkem, které se nedají oklamati na massy vypočítanými frásemi.

V tomto učitelském sdružení nemohla nalézti většinu správa Zemského ústředního spolku, která tu vystoupila opositně z té jediné pravé příčiny, že starosta Dědictví Komenského podle svého svědomí nemůže se snášeti s poměry, které v Zemském ústředním spolku za nynějšího neblahého režimu zavládly.

Obsah výtek činěných předsednictvu D. K. byl tak malicherný, že musil i neznalce poměrů učitelských poučiti, že opposici nejde o nijaký zásadní, natož ideový obrat ve správě literárního sdružení učitelského, ale jediné o odstranění nepohodlného předsedy. Předsednictvo Zemského ústředního spolku dopustilo se tu i té neprozřetelnosti, že vystoupilo s planým protestem proti předsedovi D. K., ačkoli jako korporace za člena literárního sdružení učitelského se dosud nepřihlásilo.

Poslanec Černý hodil svoje literárně paedagogické jméno opposici, aby jím pomohl smésti předsedu D. K. se stolce. Jen že tentokráte ne se zdarem, jako v r. 1900, kdy šlo o odstranění Beneše z redaktorství »Českého Učitele«. Soustředil na sebe pouze 44 hlasy proti 116 hlasům, jimiž zvolen opět starostou Dědictví Komenského J. Tůma. Stoupenci předsednictva Zemského ústř. spolku měli v literárním sdružení učitelském, které jde za ideovým cílem, značnou menšinu a možno bezpečně tvrdit, že na prospěch dalšího rozvoje slibné literárně-paedagogické organisace československého učitelstva. —

K valné hromadě delegátů vydal Zemský ústřední spolek tištěnou jednatelskou a účetní zprávu za rok 1904-5. Dle ní soustředěno je v centrální organisaci českého učitelstva v království 121 okresních

jednot učitelských se 7987 členy. U srovnání s počtem všeho českého učitelstva v království je to počet poměrně malý, což lze vysvětliti faktem, že zemský spolek se stal organisací učitelstva obecných škol. Učitelé škol měšťanských a učitelky obou kategorií národního školství mají v Čechách zvláštní organisace a tvoří proto v Zemském ústř. spolku pouze velmi nepatrný zlomek.

Hospodářský odbor spolku usiloval o zřízení fondu k podpoře učitelů, nemajících ani pense ani odbytného, o rozvoj studentských útulků v místech se středními školami, a uvažoval o zemské nemocenské pokladně, podpůrných spolcích okresních, získával členstvu výhody při různých nákupech, agitoval ve prospěch učitelského knihkupectví a staral se o propagandu lidových, protiklerikálních kalendářů. Ruch pro získávání podílů na učitelský dům v uplynulém roce utichl. Za to věnováno více práce o získávání fakt, jak učitelstvo venkovské bydlí, kterážto otázka patří touto dobou k nejpalčivějším. Na základě předsevzatého šetření v této záležitosti budou podávány petice za uzákonění povinného bytu pro učitele.

Právní odbor vyřídil na půl tisíce dotazů a případů, sestavil návrh řádu školního, vyučovacího a disciplinárního a návrh na spravedlivější zastoupení učitelstva ve školních úřadech. Sbírka školních zákonů právním odborem pořádaná blíží se svému ukončení. Tiskový odbor byl plně zaměstnán výpravou učitelského a lidových kalendářů. Mimo to připravil informační brožuru pro nové členy organisace a obstarával — ne dost intensivně — zpravodajství o školství v listech denních a krajinských.

Školský odbor usiloval — dosud bez patrnějších výsledků — o realisování školského programu, připravil universitní kursy učitelské, rokoval o řadě důležitých otázek, týkajících se pokračovacího školství, výchovy mládeže ze školy propuštěné, reformy učitelských okresních porad, školních čítanek, pracoval o bibliografii paedagogické české i cizojazyčné, vypracoval žádosti o obsazování míst a o rozdělování škol podvojných k zemské školní radě. Otázku svazu učitelstva československého, o níž uvažoval, neposunul ovšem ani o krok ku předu, k neurčitému stanovisku dospěl při rokování o Drtinově návrhu na reformu učitelského vzdělání. Péčí tohoto odboru vypraveno bylo 1100 petic od místních školních rad a okresních zastupitelstev k ministerstvu vyučování za vyměření stejně dlouhých prázdnin pro všechny obce. Nový školní řád, který je dle zpráv novinářských k vydání úplně připraven, ukáže, splní-li se tento spravedlivý požadavek.

V kulturním odboru otáčela se činnost kolem důležité otázky dalšího vzdělání učitelstva. Mimo to agitováno tu pro Děd. Kom., vedena přednášková organisace a korrespondence s cizinou o školství a paedagogickém písemnictví pomocí esperanta, jednáno o vzájemnosti školy s rodinou, o schůzích rodičů s učiteli, o okresních vzdělávacích sborech, lidových knihovnách a pod.

Při 88 okresních spolcích zřízeny okrsky, v 9 školních okresích podpůrné spolky, v Praze 2. — Veliký finanční rozvoj vykazuje Ústřední záložna československého učitelstva, která měla 12.584 K čistého zisku.

Učitelské knihkupectví J. Rašína, v němž uložena většina jmění ZÚS, mělo na 7000 K zisku, pojišťování na život u banky Prahy mělo za 3 léta trvání výtěžek 36.417 K, z kteréžto částky připadlo výpomocné pokladně pojištěnců 10.479 K, 8600 K rozděleno na stipendia a 5678 K dostali sběratelé. Účetní zpráva je letos jasnější a podává již daleko lepší obraz hospodaření než v letech minulých. Oposice v ZÚS právem si to přičítá za zásluhu. Že bylo v posledním správním roce v ústředním výboru bouřlivo, ukazuje vytištěná jednatelská zpráva, v níž resignace členů nejsou vzácností.

Na valné hromadě delegátů ZÚS. byl patrný vzrůst oposice. Počet oposičních hlasů proti letům minulým se zněkolikanásobil. Fakt tento přinutil mluvčí většiny, že při obraně počínali si daleko umírněněji, než na př. v roce 1903, kdy rozvášnili shromáždění tak, že řečníka oposice obsypalo nadávkami a přímo jej ukřičelo. Přes umírněnost, která ku prospěchu obou stran nabyla vrchu, bylo znáti, že roztržka učitelstva v ZÚS. je úplná a zásadní, a že oba tábory těžko se dají pod vlajkou nynějšího neblahého režimu sloučiti.

Hlavní proud výtek oposice směřoval proti věstníku ZÚS.: »Českému Učiteli«. Zvláště polemiky tohoto listu učitelského, v němž má míti právo na místo nejen každá jednota, ale i každý člen její, způsobily v tělese organisačním a hlavně v údech oposice mnoho zlé krve. Hlavnímu redaktoru jeho musilo býti trapno, když mluvčí oposice fakty dokládali, že orgán učitelstva oplývá hrubými výrazy, nadávkami a neštítí se hanobení a snižování svých protivníků vyloženými nepravdami,

Ostré světlo na povahu redakce »Č. Uč.« a předsednictvo ZÚS. vrhl způsob, jak chovali se k návrhům prof. Drtiny na reformu učitelského vzdělání. Až do posledních důsledků promyšlený tento návrh byl předmětem uvažování povolaných znalců školství a zástupců učitelstva na schůzi kolínské, souhlas s ním vyslovilo jednomyslně učitelstvo moravské na veřejné schůzi brněnské. Také předsednictvo ZÚS. s pány Rašínem a poslancem Černým v čele přijímalo jej z počátku s nadšením.

Návrh tento neodporuje programu učitelstva z r. 1903, nestojí proti požadavku akademického vzdělání, ale dává naopak každému učiteli obecné školy možnost ku vzdělávání na škole vysoké, kdežto návrh posl. Černého všechno učitelstvo obecných škol ze studia na universitě vylučuje. Drtinův návrh, přihlížeje k nejbližší dosažitelnosti, reformuje nynější paedagogia v základech tak, že z nich má vyjíti zcela nový typ vyšší střední školy, spojující přednosti současných vyšších gymnasií a reálek. Maturita vykonaná po absolvování této nové instituce má oprávňovati k řádnému studiu na universitě, jako maturita gymnasií a reálek.

Proti návrhu Drtinovu vyvolalo předsednictvo ZÚS. v poslední době poplach. Vyhlašovalo nepravdivě, že prof. Drtinovi jde o zachování mizerie dnešních paedagogií, ano že chce učitelské vzdělání sníženiti, vládě se zavděčiti, pro realistickou stranu a její tisk agitovati. Oposice učitelská, s návrhem Drtinovým souhlasící, byla obviněna

v »Č. U.« ze zrady na školském programu učitelstva. Prof. Drtina vyprovokován, odpověděl řadou článků v »Čase«, v nichž znovu návrhy své osvětlil, odůvodnil a při tom jednání vůdců učitelských do pravého světla postavil. Na výtky oposice, v této věci činěné, neměl posl. Černý po prohlášení člena většiny pana Moravce, kterým dáno prof. Drtinovi jisté zadostučinění, jiné odpovědi, než, že učitelstvo musí setrvati na nepromyšlené resoluci o požadavku akademického vzdělání, přijaté v minulé valné hromadě delegátů. A právě v oné resoluci se učitelstvo obecných škol z akademického vzdělání vylučuje.

Na valné hromadě vytýkán byl rodině starostově opětně nepotismus. Starosta sám je dobře placeným vrchním agentem pojišťování pro banku »Prahu«, jeden bratr jeho má právní zastupování učitelstva v ZÚS., druhý má jako člen ředitelstva banky »Prahy« slušný plat a hmotné výhody z učitelského knihkupectví, švakr starostův je hlavním úředníkem učitelské záložny. Jsou tedy všechny hospodářské podniky ZÚS. ovládány rodinou starostovou. Jeden z delegátů vytknul, že starosta se svým příbuzenstvem si vzal tolik podílů učitelské záložny, které se úrokují 5%, že by se ztěžka dalo sehnat tolik učitelů z království, aby je při valné hromadě přehlasovali. Jiný delegát ukázal na stinnou stránku pojišťování na život u banky »Prahy«, pro niž vede rozsáhlou agendu sám starosta. Mnoho učitelů bere si totiž pojistky u »Prahy« z toho důvodu, aby jim při vypůjčování v záložně nahražovaly ručitele. Protože pak učitelská záložna půjčuje dosud na úrok příliš vysoký ($6^1/_2\%$), sesiluje se učitelská organisace jako celek na úkor jednotlivců.

Při vykonaných volbách zvítězili dosavadní členové předsednictva, kterým připadlo 431—447 hlasů od 196 delegátů. Počet oposičních hlasů při volbě starosty stoupl na 154, t. j. na 27%. Proti minulým letům se počet oposičních hlasů sečtyřnásobil. Bude to pokynem pro většinu a přivede ji to na správnější cestu?

Zajímavo je srovnati s rozvojem organisace českého učitelstva v ZÚS. organisaci učitelstva německého v Čechách. Ústřední spolek německých jednot učitelských sdružuje podle poslední zprávy 84 jednot se 7290 členy. Je tedy početně jen o 700 menší než český, ačkoli německého učitelstva v Čechách je nepoměrně méně než českého. Příjmy německého zemského spolku činily v posledním správním roce přes 155.000 K, vydání přes 101.000 K. Z literárních podniků svých (týdenníku, kalendáře, časopisu pro mládež) měl spolek na 44.000 K výtěžku. Členové zaplatili přes 57.000 K na členských příspěvcích. Členům svým poskytnul spolek 71.695 K půjček při zapravení nízkého úroku a udělil 2730 K podpor. Z pojišťování členů u úřednického spolku ve Vídni měl spolek 2100 K příjmů, několik lázeňských stipendií a 6480 K příspěvků na děti 77 členům. Spolková záložna měla v 10. roce trvání 628 členů, podpůrná pokladna v případech nemoci 902 členy, z nichž 99 se dostalo 3509 K podpory. Poskytuje tedy organisace německého učitelstva v Čechách členům svým dosud daleko větších výhod hospodářských než organisace českého učitelstva v téže zemi. —*n*—

*

LITERATURA.

Krásná:

Josef K. Šlejhar: Peklo. Nákladem F. Šimáčka. Zikmund Winter: Rozina Sebranec. Historická povídka. Nakl. J. Otto. Selma Lagerlöfova: Psanci a jiné povídky. Ze švédštiny přeložil Hugo Kosterka. Nákladem Máje. Richard Schaukal: Mimi Lynx. J. H. Rosny: Zločin lékařův. Nakl. Vilímek.

I.

Nevím, kolik by se asi nalezlo lidí, kteří četli novou knihu Šlejharovu slovo za slovem, řádku za řádkou. Tolik je tu variací na jedno thema, že chtě nechtě přeskakuješ věty a někdy měl bys chuť, přeskočit i celé strany. Ale rozuměj spisovateli! Jemu se zdá, že všechen ten příval slov, to nakupování vět a obrazů není dostatečným, aby ti osvětlil toto slzavé údolí se všemi jeho bědami paprsky onoho světla, v jehož ozáření vidí život on sám. Ne bez důvodu dal své knize název Peklo. Peklo na zemi, život hrůz a strádání a zavržení a všeho vyvrhelství uvádí nám na oči, generalisovaně všechen život lidský, třeba že tu zobrazen jen v malém úseku pod střechou cukrovaru. »Takto vyhlíží to od té a té noční hodiny v cukrovaru, takoví a takoví jsou zde lidé, takové a takové jsou zde předměty, takové a takové jsou zde bědy a hrůzy«, praví přímo jeho kniha, ale nepřímo dí, že nejde jen o ten cukrovar, že ten cukrovar a tyto bědy jsou symbolem hrůz všeho pozemského života, že zde sestupujeme v podstatu žití a toto žití že je strašné právě tak, jako jsou strašné strany naší knihy. Nesmíme proto říci: Šlejhar líčí nám postup prací v cukrovaru. Máme-li vyhověti úmyslům jeho, musíme říci, že líčí nám postup pekelného mučení lidských bytostí na zemi. Vidíme třicet kotlů, chrlících ve společné potrubí soudružně svou ohromnou moc, jež vyvírala z jejich útrob »věru jako u kynutí pekelném«, vidíme třicet párů ohnivých výhní a před každým tím párem ohnivých tlam dlela lidská postava, ponure zamračená, jsme prováděni jednotlivými trakty a zříme patnáct mužů v pouhých kalhotách a škorních, odsouzených na 18 hodin bez ustání skláněti se v měděné bubny centrifug a »činících dojem příšernosti nezměrného uřícení a uštvání a jakoby uloupení všech výhod života a nakupení muk a strastí samých pekel«, přicházíme do ústředního traktu, kde jako v centru všeho života nakupeno bylo najednou do sta lidí všech fysiognomií i všech mravních záruk, všeho pohlaví i stáří — (»nikde jinde jakoby peklo nevystupovalo v takové sveřepé, demonicky bezuzdné moci jako zde«) . . . a tak postupně poznáváme všechny ty hrůzy onoho analogického pekla továrního — rozuměj symbolicky: pekla pozemského života. A další smysl je ten, že všechny ty hrůzy, jak jsme jich svědky na více než 400 stranách knihy, jsou výsledkem lidské civilisace, která zavedla »zvrhlost pekel na zemi místo království božího«, ujařmila a znásilnila, co mělo být ponecháno volnosti a přirozenosti.

V tom však je již zároveň řešení problému. T. j. jelikož Šlejhar je naturalistou v plném slova smyslu, řeší si svůj problém čistě naturalisticky. Civilisace ničitelkou přirozenosti života — zpět tedy od civilisace a to do takového nějakého přírodního ráje, v němž za blahých dob žil Adam s Evou! Takového moderního Adama máme i v jeho knize. Hrdina Šlejharův vidí v sobě spoluúčastníka naší bědnosti lidské, proto odvrhuje minulost, v továrním děvčeti z lidu nalézá svou Evu a u vznícení roztoužené unylosti šeptá to té »holubičce« na prsou svých: »Znám ale jiný kraj než místa tato, tam daleko u nás v horách, kraj v zeleni luk, jež je jako ze smaragdů, a v zášeří hvozdů, jež nepřestávají šuměti. Země ta je nezprzněná dosud dotekem mamonu. Svatá je země ta, živící blahoslaveně a požehnaně ty, již se svěřili její pravdě. My svěříme se jí spolu, odejdeme odtud. Máme tam místo své, jemuž není rovno na celém světě, mé to rodné místo! Pod klenbou lip se tají, jež když kvetou, vnášejí v duši zdání věčné rozkoše. Ano, věčná rozkoš lásky to tam s námi bude přebývati. Máme tam zahradu, ah, tolik kvítí rozkvétá na jejich záhonech, a také boží dřevec a resedka. A máme tam sady, v nichž jabloně kvetou tak luzně a sedmihlásek jásá tak opojně této slávě květů právě vhod . . . Máme tam lučiny, jejichž tráva je samé koření, a kde kvetou parnassie, které jsou jako zpodobněním tvé milosti. A u pramenů vyvírajících po těch stráních vyrůstají z jara pomněnky: v taj zurčení těch stříbřitých živých vod, jež jsou jako krev země, jakoby vznášely taj své luzné modři, s níž jen tvé oči mohou závodit. Tam u těch pramenů budeme sedat a naslouchat ve svých chvílích a ptactvo bude nám pět nad hlavou. A když skřivánek se rozepěje nejnadšeněji a prameny těmi jakoby rozklokotalo se srdce země a pomněnky vzhlédnou k nám v tom svém nevystihlém pomnění, tu přivinu tě znova k sobě a vezmu na srdce své« atd. atd. Tak Rousseau a jeho návrat k přírodě pořád ještě straší v hlavách. Šlejhar mnoho mluví v knize své o lásce, ale poněvadž pojímá život po výtce materielně, materielní je i ta jeho láska a rozřešení jeho takovou láskou moderního Adama a Evy je jen přechodem z materialismu jednoho do materialismu jiného. Je to vlastně útěk inteligenta od palčivé otázky. Rajskou láskou k děvčeti z lidu a na hrudi přírody se neočistím ze spoluúčasti na bědách civilisace. Ovšem Šlejhar bídou lidstva trpí, kniha výrazně mluví o síle jeho spolucítění s osudy uhnětených, a to je vlastně to cenné v ní — ne ty popisy, ne ta líčení, nýbrž to vniterní pobouření spisovatelovo lidským strádáním. Toto strádání bylo arci podnětem jeho knihy, vymykající se naprosto z obvyklé belletristické façony a často opakováním a jednotvárností unavující. Své silné cítění sociální v tom směru projevil Šlejhar již dříve v povídce »Jumr se vrátil«.

Na konec ještě poznámku! Šlejhar věnuje několik stran své knihy ženám a manželství. Je leccos dobrého a pravdivého v tom, co praví. Ale základní a celkové stanovisko jeho je, aby žena byla, jak muž si ji míti přeje. Tento svůj ideál ženy stanovil Šlejhar již v povídce »Dobré ženy, které příliš milují«. Poukázal jsem zde na to kdysi, jak Šlejhar mluví o ženách, stvořených k horoucímu obejmutí a při tom

nevyčerpatelných v sebezapření svém a dětech, neznajících ani vlastního přání, vše odročujících pro přání mužovo a neznajících jiných ohledů než mužových. Veškerým zdrojem štěstí takových žen je jedině život mužův, jeho naděje jejich nadějemi, jeho úsilí jejich úsilím. Mrak s ustaraných mužových skrání stírají něžným dotekem teplé ručky své. Jsou to dle něho ženy prosté, bez zvláštních vědomostí, školami nezběhlé, poněvadž školy a instituty nenaučí věcem ducha a srdce. Ne tedy ženy rozumem příliš pátrající, nýbrž ženy bez dlouhého uvažování, bez moderních snah a ctižádostivých aspirací, takové asi, jak si je i prof. O. Kramář přeje. V dnešní knize své tam, kde mluví o manželství, má Šlejhar sice již na mysli trochu i spojení duší, ale prakticky právě v této knize ukazuje nám ztělesněný ideál onoho manželství a ideál oné ženy, jak mu tanul na mysli v povídce »Dobré ženy, které příliš milují«, neboť zde nyní dává svému hrdinovi právě takovou ženu, dívku z lidu, prostou Evu, která s pokorou odalisky je ochotna přijímat všechny projevy milosti svého Adama, tak ochotna, že jí neslyšíme v celé knize slůvka promluvit, nýbrž jen vidíme, jak svou láskou provází svého miláčka v rozpomínkách jeho, poshovujíc, »jak on chtěl«, jdouc všady v slastném zápětí všech jeho tuch a polibkem spíše duše než úst zpečeťujíc výdech jeho slov jako v jedinou odpověď, která ale všechno vystihla a »se vším souhlasila« atd. atd. Mohl bych ještě dodati, že Šlejhar rád nanáší barvy, někdy tak silně, že ke karikatuře není daleko. *Z.*

Kulturní historik Winter vybíral při vědecké práci své ve chvílích oddechu zajímavé drobnůstky, historické dokumenty a vydával je jako polovědeckou prosu. Časem sloh jeho se upevnil, nabyl karakteristických vlastností, především stručnosti a časového zabarvení, a spisovatel kladl si vyšší cíle umělecké. Novým dílem svým Winter zašel docela mezi belletristy. Umění Jiráskovo a Wintrovo znamená veliký pokrok naší povídky historické. Winter specielně vyniká historickou drobnomalbou. Deskriptivní umění, zachycující hlavně vnějšek, scenerii, jest v moderní povídce historické ovšem jen jedním z prostředků; niterní fakta minulosti, ideový obsah a prostředí dobové váží nám daleko více. V té věci tedy Winter zůstává docela na stanovisku starším. Přece však jsou u něho náběhy k analysi a psychologickému výkladu. Je patrna snaha spisovatelova vyložiti, proč Rozina, pohozené děcko, vybočí z klidného života a jde do záhuby. Jsou to jen pokusy u Wintra však je to nové a poctivé. Jako v dřívějších povídkách proniká soucit a teplé zaujetí pro předmět. *q.*

Selma Lagerlöfova, z níž p. Hugo Kosterka přeložil P s a n c e a j i n é p o v í d k y (Pověst o Reorovi, Matčina podobizna, Román rybářky, Legenda o ptačím hnízdě), miluje nedělní děti, vyvolence osudu, divoké syny lesů. Lidé jejich povídek kráčejí životem v hrdém vědomí své síly. Příroda k nim mluví svou zvláštní řečí, bílý had štěstí značící láká je za sebou, náhlé jich myšlenky vtělují se v náhlý čin, a jejich konání má neúprosnou nutnost do sebe. Výčitek svědomí neznajíce, jsou divocí a pokorní, jsou pohané a při tom hluboce nábožní. Jestliže přijali křest, zachovali si pod rouškou nové víry smysl pro zázraky

a porozumění řeči ptáků — jako střelec Reor, který v lese nalezl spící ženu a odnesl si ji domů. Ale jindy, když křesťanská víra jim byla dána, má tato metamorfosa za následek konec vší dosavadní prostoty, změtení pojmů o dobru a zlu. Bůh evangelia jest v prvé řadě bohem pomsty, jíž říkají spravedlnost, a on i bílí jeho kněží žádají odvetu za každý násilnický čin, byť byl vyšel ze vzkypělé vášně a z citu uražené cti. Pro Selmu Lagerlöfovou naprosto se nekryjí pojmy křesťanství a láska. Láska a dobro klíčí v duši tak samorostle, bez vědomí, ba proti vůli člověka; v mysli oné rybářky na př., jež sama neví, proč a k vůli komu promarnila svůj život a jíž nikdy nenapadlo, aby uvážila, »že kdo považuje život za marný proto, že nepůsobí jiným dobro, snad právě v této myšlence poníženosti prospívá své duši«. Ba, láska a dobro zahnízdí se dokonce i v mysli zatvrzelého fanatika, jenž svolává zkázu na ošemetný svět a káže proti němu s rukama pozdviženyma: a při tom strpí, aby na jeho ruce konipáskové počali si stavět hnízdo, aby právě zatím co je pohřížen v myšlenky pomsty a odplaty, ona ptáčata na sebe obrátila jeho pohledy, a aby ty pohledy se stávaly něžnými a láskyplnými, pod účinkem nově procitajícího vědomí, že příroda snad přece není pouze nástrojem ďáblovým.

P. Richarda Schaukala novela Mimi Lynx, historka lásky mladého muže k mladé paní, má dráždivou úsečnost slov napověděných ve společnosti, která se baví distinguovanými klepy; p. Schaukalova dikce pak má nervosní spěch jakoby hodin bez ustání tikajících v mlčícím pokoji: Rozsekává vše, co vypravuje, na malé přestávky pikantního čekání a zveličuje nesouměrně i zcela všední události. Nad erotickou povídkou leží jistota, že setkání, láska a rozchod v životě obou lidí nebudou než episodou, na niž se velmi brzo zapomene. Mimi Lynx je z oněch rostlin volně zakořeněných, »jež se usmívají, až někdo přijde, bezmyšlenkovitě ulomí, přivoní a nechá padnout«. Její ctitel pak z rodu oněch, o nichž básník nevyrovnatelným způsobem praví: erdachte Literatur; náleží k oněm »dvacetiletým«, o nichž pan Schaukal napsal celou knihu (»Interieurs«; Mimi Lynx jest odtud vyňata); k oněm zázračným dětem, jež se stejnou graciesností a grandezzou hladí své rýmy jako své nehty; k oněm vzácným jedincům nejvzácnějších možností vývojových, z nichž může se státi všecko nebo nic, zločinci či literáti; k oněm, kdo mají stejně nadání k umění jako k dandysmu a jsou stejně kandidáty nesmrtelnosti anebo podagry.

O. F.

Debutant »Nell Horn«, románu, z jehož naturalistického nátěru (líčení mravů některých společností londýnských) už jasně prokukoval ten analytik vyškolený vědou, zdánlivě nezaujatý svými hrdinami, než leptající a sondující je, ale nikoliv na nich sebe, suchý jako věda, avšak přesný a strohý ve svých obrazích poetických i v líčení a malbě, kde plno výrazů a terminů vědeckých a představování upřesněného, vše pojmové, — ten hlásí se tu dobře i v Zločinu lékařově.

Tento autor *J. H. Rosny,* jsou dva bratří, kteří pracují každý pro sebe týž román, aby z něho vzniklo potom dílo jedno odevzdané

obecenstvu; duše jistě sobě bližší a v souručenství literárním šťastnější asi bratří Goncourtů, jichž akademie jsou členy.

Líčí v tomto románě »zločin« pařížského lékaře Víta Herbelína, který byv povolán náhle k dávnému svému klientu, starému mládenci úplně osamocenému, najde jej polomrtva u psacího stolu, jehož zásuvka je pootevřena. Stařec za chvíli zemře. Vít, sám v jeho pokoji, vezme ze zásuvky na čtyři sta tisíc franků. Byl tak odstrkován přáteli, on nadaný, byl tak pomíjen životem, on, poctivec ve všem — že se ocitl skoro na mizině, nechť mu tyto peníze dopomohou výše. Ale s papíry vzal i závěť. Universální dědičkou bohatého podivína má býti jakás venkovská dívka. Vít chce také ji učinit šťastnou.

Pro toto bohatství nenadálé osmělí se požádati o ruku zámožné dívky, s níž se miluje. Dosáhne všeho. Vyhledá pak dědičku, připoutá její rodinu ke své. Ale malá Markétka rozkvete, a Vít u vědomí své viny proti ní, ač se brání, vzplane a plá k ní láskou větší a větší, až Markétku zahubí a s ní i sebe. Ale není tam jen tento přerod zločinu, který se mstí. Cítíte ustavičně, jakoby stálo cos osudového nad drobnou osobou Markétčinou a ptáte se: proč tolik trpí? Ale ona je přece šťastna. Byla šťastna.

Celá koncepce románu je tuhá, pevná jako nějaké logicky zaklíněné pojednání filosofické. Ovšem hlavně demonstrační »předmět«, duše Víta Herbelína a historie jejího zločinu, vystupuje staticky i dynamicky jasně, ostatní osoby jsou mdlejší a osoba choti Vítovy, Magda, jest přes důležitost svoji hodně temná.

»Vědecká« methoda autorova, kterou již applikoval i na minulost (v románě Vamireh), činí jeho psychologii hlubokou, jeho román přesnou studií, již se zájmem čteme, ale ubírá jí spolu na té životnosti, na jakou rádi vzpomínáme na př. z Dostojevského, kde psychologie rozprostírá se po všech osobách fabule; má cosi z rozkoše pohledu na uzoučký tok řeky usplavněné a nesoucí těžká břemena, zatím co román ruský je veletok přirozených břehů silných. A ovšem neopírá se tato methoda o základnu ethickou, třeba že život knihy (a zvláště této) má pro nás právě pro vědeckost podání silnou mluvu ethiky.

Po všech metamorfosách románu francouzského práce tohoto autora, který vyrostl částečně mimo jeho starou tradici, připadá mi novým útvarem, v němž psychologie literatur severních pofrancouzštěna: je ostřejší, omezenější a jakoby zlogičtěna.

Překlad p. Procházkův bude potěšením filologům: jeví snahu o zvláštní výraznost našeho jazyka a studium jeho; jak se má k originálu, ukázalo by srovnání. *Hc.*

Poučná:

Prof. dr. O. Kramář: O výchově a učitelstvu. Ferdinand Buisson: Náboženství, mravouka a věda. Eisenmann Louis: Le compromis austro-hongrois de 1867.

Prof. dr. O. Kramář: O výchově a učitelstvu. (Knihovna Časopisu Pokrokového studentstva, 1904.)

Prof. dr. O. Kramář navrhuje úplnou reorganisaci našeho školství. O úpravě střední školy vyslovil se podrobně ve starším spise, v přítomném díle věnuje dvě kapitoly vzdělání učitelstva škol národních i středních.

Jednotné školství podle Kramáře by bylo upraveno asi takto:

Národní škola čtyřtřídní by byla spojena v jeden celek se čtyřtřídní školou měšťanskou. Škola měšťanská by byla vlastně 4 nižšími třídami jednotné střední školy. Z nynější střední školy by přijala latinu a začátky řečtiny, střední škola pak by podle měšťanské školy nynější přibrala praktické obory. Učitel národní školy by šel se žáky po 8 let, pak by byl rok správcem ústavu. Stejně by bylo na střední škole. Jednotná střední škola bude osmitřídní, s třídními učiteli, nikoliv odbornými.

Kandidáti učitelství z této jednotné školy střední přejdou do trojtřídního kursu všeobecného na filosofické fakultě. Kdo tu vykoná 6 pololetních zkoušek, má approbaci pro obecnou i měšťanskou školu. Kandidáti učitelství středoškolského po všeobecném kursu studují ještě dva roky v odborném kursu filosofické fakulty. Kdyby byl nedostatek středoškolských učitelů, může býti povolán na střední školu učitel národní školy, kdyby byl nadbytek supplentů, nalezli by místa na škole národní a měšťanské. Professor středoškolský by byl v 9. třídě hodnostní, učitel školy národní v 10. třídě.

To vše platí jen o mužských učitelech. Učitelky nedostanou vyššího vzdělání, naopak požadavky paedagogií ženských by bylo ještě zmenšiti. Učitelky nezakládají rodiny, proto dostanou menší plat. Provdají-li se, vzdají se svého místa.

Svými názory o ženské a pohlavní otázce, na revoluční politické strany, mravnost a j. autor staví se na stanovisko zastaralé, více než konservativní. Při vší úctě k ostatní práci Kramářově je nutno říci otevřeně, že první kapitoly o výchově raději neměly býti uveřejňovány. Způsob, jak mluví o věcech společenských, zaráží u spisovatele filosoficky vzdělaného. *K. V.*

Ferdinand Buisson: Náboženství, mravouka a věda. Jejich konflikt ve výchově současné. Přeložil T. G. Klenský. (Nákladem Dědictví Komenského, 1905.)

Ve čtyřech přednáškách vyložil známý svobodný myslitel francouzský, prof. Ferd. Buisson, ženevským posluchačům své názory o věcech, jež staly se nyní tak aktuelními ve veřejném životě i škole jeho vlasti.

Buisson je theistou. Mravouka i věda potřebují náboženství, potřebují nekonečna jako posledního doplnění. Náboženství znamená stálý růst, nemožnost zastavovati se. »Jeho nezměnitelnost není v jeho stálém trvání, nýbrž v jeho stálém vzrůstu.« A proto náboženství bude duší každé vědy, aby zůstala živoucím organismem.

Spor mezi tradicionelní věrou a vědou i mravoukou byl nevyhnutelný. Náboženství vzniká z naivní intuice prvotního člověka. Jakmile se ustálí v pevné formy, střetne se s rozumem. První reflexe, na př. uvědomění si jevů přírodních, je prvním podnětem, aby se rozlučovala

víra a věda. My postupně věříme méně a méně v nadpřirozenost a užíváme na výklad jevů methody vědecké, přirozené.

Stejně přestává býti jediné závazna mravouka, jež platila jen proto, že byla uváděna v souvislost s citem náboženským. V mravnosti posledním kriteriem se nám stává svědomí, v poznání jediným prostředkem je věda. Dogmata se rozpadávají, jakmile zahynuly idey, jichž dogmata jsou ztělesněním. Než tím není řečeno, že se rozpadá náboženství. Buisson krásně mluví o budoucím beznáboženství, jež bude náboženstvím nejčistším. »Věřiti v dobro, věřiti v pravdu, to jest věřiti v ně tak, že bychom jim obětovali svůj zájem a své tužby, to jest jistě věřiti v Boha . . . Náboženským jest nejnižší výkon nejnižšího z nás, který ve skrytosti svého života po všecky dny dobrovolně uskutečňuje duchovní pokrok, obětuje něco ze svých tužeb, ba i něco ze svých potřeb potřebě státi se lepším. Věřiti v Boha neznamená věřiti, že Bůh jest, ale chtíti, aby byl.«

Škola tedy, pokud podává vědění, má jediným vodítkem rozum, pokud mravně vychovává, dává se říditi svědomím. Nebude spravována duchem církevním, ale vyučování bude pronikati svobodný duch náboženský. Francie postupuje tím směrem. Krásný příklad dal organisátor světských škol dívčích, Pécaut. Spisovatel věnuje činnosti jeho kapitolu, plnou pěkných příkladů, jak školu povznese nové »beznáboženství«.

Spisek Buissonův je četba užitečná, zvláště učitelům. Po česku nemáme mnoho literatury o vážném předmětu. Překlad je pěkný.

K. V.

Eisenmann Louis: Le compromis austro-hongrois de 1867. Étude sur le dualisme. Paris 1904. 8⁰. XX—695 stran. Za 10 korun.

Kniha pana Eisenmanna položila si za úkol vyložiti vznik, útvar dualismu, popsati jeho instituce a objasniti smysl a ducha dualismu. Již tím je dáno, že kniha má dvojí ráz: je to jednak kniha historická, jednak kniha politická, kniha o minulosti a kniha akutní přítomnosti. Pan Eisenmann k vyplnění úkolu svého přistoupil s tou vší chvályhodnou vážností a pečlivostí, s jakou o našich rakouských poměrech mezi Francouzi dovede psáti jen ještě p. Arnošt Denis. Vzdělán v oboru práva veřejného, ovládaje zákony moderní methody historické, zjednal si i nutnou znalost češtiny a maďarštiny (rozumí se, že pan Eisenmann jako každý intelligentní Francouz umí i německy), aby mohl podati dílo co nejdokonalejší a nejlepší. P. Eisenmann psal knihu svoji pro Francouze, ale i nám v Rakousku povídá mnoho nového, mnoho uvážení hodného a mnoho přijatelného.

Práce p. Eisenmanna ohlašuje se jako studie o rakousko-uher. vyrovnání z r. 1867, ale v podstatě je to spis, který podává daleko více. Jsou to rakouské dějiny doby nejnovější, s pěkným úvodem od r. 1526, s dodatkem o událostech až po dobu dnešní a s programem pro říši rakousko-uherskou. Jsou to dějiny, které nelíčí nám jen, jak se události sběhly, ale které také hledí do přítomnosti a z minulosti podávají přítomnosti poučení.

Vznik dualismu klade p. Eisenmann do doby boje absolutního panovníka proti stavovskému státu. Za boje toho vyrostl dualism tím, že země, které od r. 1526 byly spojeny reálně, třeba že to nebylo v právnickém smyslu reální unie, rozdělily se ve dvě skupiny, v skupinu uherskou, která proti absolutismu uchránila svoji ústavu, a v skupinu německo-slovanskou, která absolutismu podlehla a ve jménu absolutní moci bylo v ní vládnuto centralisovanou byrokracií. Pragmatická sankce dala dualismu existenci legální, a za Marie Terezie dostalo se dualismu reality politické. Maďaři proti absolutistickým choutkám Habsburků ustavičně a vytrvale se bránili a svojí pevnou a důslednou politikou dovedli toho, že konstituce jejich zůstala netknuta. Po r. 1815 tento obranný boj Maďarů stal se plnějším a složitějším rozšířením hesel národnosti a svobody. Na počátku revolučního hnutí roku 1848 Maďaři vyslovili svůj rakouský program jako unie dvou nezávislých, konstitučních států a zákony z r. 1848 domohli se pro sebe uznání tohoto programu. V politických důsledcích jeho teprve v září r. 1848 vstoupili na půdu revoluční. U Világose stihla Maďary porážka, ale neměla těch důsledků, které se jí často přikládají. Nad Maďary r. 1849 zvítězil jen Bachův absolutism, který byl za své doby anachronismem a který nedovedl již zničiti u millionů lidí jejich národní a politické svědomí. Za nové éry konstituční Maďaři ihned reklamovali svoje práva. Vystoupili tehdy s Eötvösovým programem politicko-historických individualit.

Ačkoliv diplom říjnový v tomto programu do jisté miry jim hověl, chovali se proti němu s nedůvěrou. Schmerlingova politika nedůvěru Maďarů upevnila. Maďaři bránili svoji konstituci proti Schmerlingovi a při tom těžili ze situace, kterou utvořil Schmerling, vyvolav spory mezi Slovany a Němci. Pád Schmerlingův znamenal vítězství politiky maďarské. Po bitvě u Králové Hradce s Maďary bylo uzavřeno vyrovnání, dílo plné odporů.

Vyrovnání z r. 1867 považuje p. Eisenmann jako minimum práv Maďarům přiznaných. Maďaři r. 1867 zásluhou Deáka a Andrássyho zajistili si jen ta práva, která mohli do budoucna udržet. Stěžejnou ideou jejich při vyrovnání bylo zajistiti v rakouské monarchii a pomocí rakouské monarchie bezpečnost a sílu suverenního státu uherského.

Maďaři chtěli býti samostatni, ale nechtěli klesnouti z toho místa, které jim bylo zaručeno tím, že byli ve svazku monarchie rakouské. P. Eisenmann chválí vytrvalost a důslednost maďarské politiky, cenění skutečností v politice, ale jinak nepovažuje vyrovnání z r. 1867 za věc pro jednotu a konstitucionalism monarchie zdravou. Vyrovnáním z roku 1867 koruna svatoštěpánská stala se jádrem celé monarchie, a Předlitavsko jest jen bezduchým přívěskem Zalitavska.

Vykládaje o bojích Maďarů musil p. Eisenmann přihlédnouti vždy k politické situaci jiných národů v říši a přirozeně i k událostem zahraničným, které vždy mívaly vliv na vnitřní poměry rakouské. Pan Eisenmann povídá proto v díle svém i mnoho o politice jiných národů rakouských nežli Madarů. P. Eisenmann není obdivovatelem politiky české. V knize své souhlasí začasté se studií Eimovou »O nás a pro

nás« a většinou srovnává se s tím, co o české politice nové doby napsal nedávno v druhém díle svých »Čech po Bílé Hoře« p. A. Denis. P. Eisenmann uznává vlastenecké, upřímné a čestné pohnutky politiků českých, ale nemůže zatajiti, jak učinil již i p. A. Denis, že česká politika v základech svých byla pochybena. Maďaři r. 1867 došli k vítězství, Češi r. 1879 ke kapitulaci. Jak to vysvětlit? P. Eisenmann napovídá, že politika Čechů byla nedůsledná, nevytrvalá, ale co více váží, založena byla na osudném historickém omylu a na přeceňování sil.

Po příkladu Maďarů Češi r. 1863 vstoupili do passivní opposice, napodobili jejich taktiku a stanovili si tentýž cíl, jako Maďaři. Ale tím postavili si za cíl více, nežli čeho chtěli dosáhnout Maďaři. Češi zapomněli, že podmínky, za kterých dali se za Maďary, jsou zcela jiné, nežli u Maďarů. Češi neviděli, že měli před sebou faktické poměry utvořené Bílou Horou, Marií Terezií a říšským parlamentem z r. 1848, kabinetního listu z 8. dubna 1848 si opravdově nikdy nevážili, v říšské radě pracovali a pak z ní vystoupili, v passivitě stáli vůči českému sněmu, zapomínajíce, že tento sněm nemohou absencí zmařit jako Maďaři, neviděli, že roku 1861 v Čechách nerepresentovali jako Maďaři v Uhrách politicky, hospodářsky a sociálně vůdčí národnost, nýbrž že byli národností vůdčí jen číselně, jinak hospodářsky a sociálně Němců slabší, neviděli, že nemají takové šlechty, která jako šlechta maďarská, byla by panující třídou země a šla ruku v ruce s lidem, klamně Világos považovali za Bílou Horu, zapomínajíce, že po Bílé Hoře přišel vítězně stoupající absolutism, kdežto po Világoši jen přežilý absolutism, necenili, že v Čechách šla s nimi jen část šlechty a ta že nebyla s nimi ve všem jednotna.

Čechové po vzoru Maďarů stáli v passivitě a passivitou tou, která je k výsledku nepřivedla, ohrozili postavení autonomistické menšiny na říšské radě a propásli dva důležité momenty, kdy mohli pro českou politiku mnoho vytěžiti, r. 1867 a 1870.

Když přišel Belcredi, nesprávně uvítali jej Čechové, plni důvěřivosti, jako muže sympatisujícího s českým hnutím nacionálním, po bitvě u Králové Hradce čekali obrat v rakouské politice a slibovali si, zase nesprávně, že koruna bude hledat svoji oporu mezi Slovany.

P. Eisenmann i akceptování státoprávního programu Čechy, jakožto programu šlechtického a Čechům cizího odsuzuje a lituje, že Čechové programu toho se nevzdali, jakmile poznali, že nemůže je přivésti k tomu, proč se k němu jako prostředku hlásili, k realisování jejich nacionálního programu, k zajištění rozvoje a rozkvětu českého lidu.

P. Eisenmann, jak pověděl již svého času v »Revue historique« proti p. Chéradamovi a nyní povídá do jisté míry i proti p. A. Denisovi, neleká se pro Rakousko tolik fantomu pangermanismu, jako se ho lekají u nás i ve Francii. P. Eisenmann jako Palacký v trvání Rakouska vidí příkaz humanity a nemyslí, že by po smrti nynějšího panovníka mohlo se mluviti o konci Rakouska.

Rozhodující politické vrstvy v Uhrách i v Čechách přejí si, aby Rakousko trvalo, mezi Němci v Rakousku opravdově pangermanisty

jsou jen Všeněmci, za hranicemi Rakouska císař německý sotva bude toužit, i kdyby ostatní velmoci k tomu kroku chtěly přivolit, což v zájmu rovnováhy evropské sotva učiní, aby Německo bylo rozšířeno o 17 milionů lidí, z nichž 16 milionů jest katolíkův a 8 Slovanů.

Jako pověděl nedávno dr. Fořt v delegacích, tak soudí i pan Eisenmann, že strach z pangermanismu je větší, nežli je potřebí, a že po smrti nynějšího vladaře netřeba se obávati evropské krise.

P. Eisenmann povídá nám také v konečných kapitolách svého krásného spisu, jak by si přál, aby Rakousko se přetvořio.

Jako Rieger r. 1869 řekl o Čechách ve smyslu národnostním, tak povídá o Rakousku pan Eisenmann ve smyslu ústavním a národnostním: Rakousko musí se nejen v zájmu svém, ale i v zájmu celé Evropy státi »monarchickým Švýcarskem«. Pro Předlitavsko programem by měl být návrh ústavy kroměřížské, v Zalitavsku ideje Eötvösovy měly by se upevniti. Nám Čechům radí pan Eisenmann k jedné politice: k politice důsledné, směřující ke smíru s Němci, k utvoření liberální majority a k vládě parlamentární, které, bohužel, podnes Předlitavsko nemá. Úkolem spojenectví českoněmeckého jest pracovati na díle politického osvobození, pokroku a zmodernisování rakouského státu, což v důsledku p. Eisenmannovi správně znamená potírati v Rakousku absolutism, vliv byrokracie, aristokracie a církve.

Po knize p. A. Denise je kniha pana Eisenmanna první vážná kniha, které z Francie o našich rakouských poměrech se nám dostává. Jako kniha p. Denisova, tak i kniha p. Eisenmanna je kniha celým pojetím svým demokratická, upřímná, s láskou psaná o našich rakouských poměrech, ale pro tuto lásku nezamlčující vady těch, k nimž jeví lásku. Není to kniha založená na materiálu netištěném a literárně zcela novém, ale je to kniha pečlivě využívající všech tištěných pramenů a literatury předmětu, psaných francouzsky, německy, česky a maďarsky, a používající četných osobně daných informací. (Z Čechů pan Eisenmann děkuje za informaci professorům: J. Gollovi, T. G. Masarykovi a B. Riegrovi.) Není to také kniha zcela bezvadná (s. 80, 92 a j.), ale vady knihy p. Eisenmannovy jsou jen v nepatrných detailech, a strukturu celého díla a stěžné ideje jeho nijak nemění. Naší historicko-politické literatuře nepřál bych nic tak ze srdce, nežli aby výborný spis p. Eisenmannův byl do češtiny co nejdříve přeložen. Byl by to znamenitý doplněk k druhému dílu Denisových »Čech po Bílé Hoře«.

Zd. V. Tobolka.

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. Lectures on the Historians of Bohemia. Being the Ilchester Lectures for the Year 1904. By the Count Lützow, 1905. — H. Paul, A History of Modern England, III. vol., 1905. — Dahlmann-Waitz, Quellenkunde der deutschen Geschichte, 7. vyd., 1905. — K. Breysig, Der Stufenbau und die Gesetze der Weltgeschichte, 1905. — Magna Carta: A Commentary on the Great Charter of King John. By W. S. Mc Kechnie, 1905. — Georg Steinhausen, Geschichte der deutschen Kultur, 1904. — Der Deutsche Grosskaufmann. Herausg. auf Veranlassung des deutschen Verbandes für das kaufmännische Unterrichtswesen: pozoruhodná kniha, podávající poučení o všem, co modernímu kupci třeba vědět! — Der Treppenwitz der Weltgeschichte. Geschichtliche Irrtümer, Entstellungen und Erfindungen. 6. Aufl. Neu von H. F. Helmolt. 1905. — Dr. F. v. Oppenheimer, Englischer Imperialismus, 1905. — Law and Opinion in England. By A. V. Dicey, 1905. — Reformblatt für Arbeiter-Versicherung: odborný list, vychází 2krát měsíčně, mk 3·50 půlletně. Dr. E. Schapper, Frankfurt/M. — Helene Simon, Robert Owen, 1905. — Fr. Th. Vischer, Shakespeare-Vorträge, 1905 (6 svazků, za 46 mk). — C. H. Herford, Rob. Browning, 1905. — Aus Goethes Lebenskreise. J. P. Eckermanns Nachlass. Herausg. von Fr. Tewes I. Bd., 1905. — The Literature of the French Renaissance. By A. Tilley, 2 sv., 1905. — Edmondo de Amicis, L'Idioma gentile, 1905: pěkné naučení známého spisovatele o vzdělávání mateřštiny. — La Vie et l'Oeuvre de Elisabeth Barrett Browning. Par G. M. Merlotte, 1905. — Büchmann, Geflügelte Worte, 22. Aufl. 1905. — Otto Hild, Die Jugendzeitschrift in ihrer geschichtlichen Entwicklung, erziehlichen Schädlichkeit und künstlerischen Unmöglichkeit. Mit einer Kritik der gangbarsten gegenwärtigen Jugendzeitschriften. Herausgegeben vom Gothaer Prüfungsausschuss für Jungendschriften. Leipzig, Ernst Wunderlich, 1905. (mk 1·20). — Aus Natur und Geisteswelt. Sammlung wissenschaftlich-gemeinverständlicher Darstellungen aus allen Gebieten des Wissens. V této sbírce každá knížka stojí 1 marku; vyšly posud: Pädagogisch-philosophische Bibliothek: Busse, Weltanschauungen. Geffcken, Aus der Werdezeit des Christentums. Kreibig, Die 5 Sinne d. Menschen. Külpe, Die

Philosophie der Gegenwart in Deutschland. Martin, Die höh. Mädchenschule. Rehmke, Die Seele. Unold, Aufgaben und Ziele des Menschenlebens. Weinel, Die Gleichnisse Jesu. Zander, Leibesübungen. Ziegler, Allgemeine Pädagogik. Naturwissensch. Bibliothek: Auerbach, Die Grundbegriffe der modernen Naturlehre. Blochmann, Luft, Wasser, Licht und Wärme. Börnstein u. Marckwald, Sichtbare u. unsichtbare Strahlen. Eckstein, Kampf zwischen Mensch und Tier. Giesenhagen, Unsere wichtigsten Kulturpflanzen. Graetz, Das Licht u. die Farben. Haacke, Bau u. Leben d. Tieres. Hesse, Abstammungslehre und Darwinismus. Mie, Moleküle — Atome — Weltäther. Teichmann, Der Befruchtungsvorgang. Weber, Wind und Wetter. Wislicenus, Der Kalender. Deutsche Bibliothek: Bruinier, D. deutsche Volkslied. Gruber, Dtsch. Wirtschaftsleben. Heil, Deutsche Städte u. Bürger im Mittelalter. Kautzsch, Die dtsch. Illustration. Loening, Die deutsche Reichsverfassung. Lotz, Verkehrsentwicklung in Deutschland. Matthaei, Deutsche Baukunst. Otto, Das deutsche Handwerk. Otto, Deutsches Frauenleben. Schwemer, Restauration und Revolution. Weise, Die deutschen Volksstämme und Landschaften. Witkowski, Das deutsche Drama des 19. Jahrhunderts. Medizinische Bibliothek: Biernacki, Mod. Heilwissenschaft. Buchner, Gesundheitslehre. Frentzel, Ernährung u. Volksnahrungsmittel. Kreibig, Die 5 Sinne d. Menschen. Sachs, Der menschliche Körper. Schumburg, Die Tuberkulose. Zander, Leibesübungen. Zander, Das Nervensystem. Technische Bibliothek: Hahn, Die Eisenbahnen. Launhardt, Am sausenden Webstuhl der Zeit. Merckel, Ingenieurtechnik der Neuzeit. Merckel, Bilder aus der Ingenieurtechnik. Scheffer, Mikroskope. Scheid, Die Metalle. Vater, Wärmekraftmaschinen. Vater, Dampf und Dampfmaschinen. Wedding, D. Eisenhüttenwesen. Volks- und staatswissenschaftliche Bibliothek: Gruber, Dtsch. Wirtschaftsleben. Haushofer, Bevölkerungslehre. Loening, Reichsverfassung. Lotz, Verkehrsentwicklung in Deutschland. Maier, Soziale Bewegungen und Theorien. Otto, Das deutsche Handwerk. Pohle, D. Entwicklung d. deutsch. Wirtschaftslebens im 19. Jahrhunderte. Unold, Aufgaben und Ziele des Menschenlebens. Geographische Bibliothek: Frech, Aus der Vorzeit der Erde. Gruber, Dtsch. Wirtschaftsleben. Günther, Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen. Hassert, Die Polarforschung. Heilborn, Der Mensch. Heilborn, Die deutschen Kolonien. Land u. Leute. Janson, Meeresforschung und Meeresleben. Kirchhoff, Mensch und Erde. Rathgen, Die Japaner. Scheiner, Der Bau des Weltalls. Weise, Die deutschen Volksstämme und Landschaften. Geistes- und kulturgeschichtliche Bibliothek: Bloch, Ständ. u. soziale Kämpfe. Böhmer Romundt, D. Jesuiten. Borinski, Das Theater. Braasch, Religiöse Strömungen der Gegenwart. Geffcken, Aus der Werdezeit des Christentums. Giesebrecht, Die religiöse Entwicklung des Volkes Israel. Heil, Deutsche Städte und Bürger im Mittelalter. Kautzsch, Die dtsch. Illustration. Matthaei, Deutsche Baukunst. Otto, Das deutsche Handwerk. Schirmacher, Die moderne Frauenbewegung. Schwemer, Restauration und Revolution. Soden, Palästina. Sothen, Kriegswesen

in 19. Jahrh. Volbehr, Bau und Leben der bildenden Kunst. Weise, Schrift- und Buchwesen. Weise, Die deutschen Volksstämme und Landschaften. Weber, 1848. Witkowski, Das deutsche Drama des 19. Jahrhunderts. — Dr. Edg. Hennecke, Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übetsetzung u. mit Einleitungen, 1904. — Prof. O. Pfleiderer, Die Entstehung des Christentums, 1905: populární spis o vzniku křesťanství na základě kritické theologie; Ježíš je Pfleidererovi ovšem člověkem. — Fr. Delitzsch, Babel und Bibel. Dritter (Schluss-) Vortrag, 1905. — K. Heussi und H. Mulert, Atlas zur Kirchengeschichte (12 listů, 66 map), mk 4, 1905. — B. Stade, Die Religion Israels und die Entstehung des Judentums, 1905. — Die Gathas des Awesta, Zarathustras Verspredigten, übers. von Ch. Bartholomae, 1905.

Poměry v Rusku. Dr. Jindřich Pudor vypisuje z autopsie poměry v Rusku v článku »Nordische Reise«, uveřejněném v seš. 3. XLIII. zpráv c. k. zeměpisné společnosti ve Vídni. Vylíčiv, co shledal v Štokholmě, rozepisuje se v stati o Petrohradě o poměrech ruských, úhrnem ovšem pro správu ruskou velmi nepříznivě. Píšeť mimo jiné: Kdo chce nabýti o Rusku světla, počíná nejlépe abecedou. Ruská abeceda záleží z větší části z písmen řeckých, pak ze značek původu armenského a koptického, dále ze značek vynalezených původcem ruského písma Cyrillem a konečně ze značek blížících se latině. Představuje směsici, která činí dojem neujasněného, ba i neporozuměného, podobně jako jazyk ruský. A žijeme-li dnes v Rusku, nabýváme podobným způsobem dojmu neklidné, zmatené směsi. Na jedné straně barbarismus, na druhé dekadence. Tu síla, náruživost i mládí — tam vyžilost, slabost, stařectví. A zlé jest, že síla leží úhorem, ana zatím slabost panuje a triumfuje. V žádné jiné zemi asi neleží tolik nevykopaných pokladů země a půdy a v žádné jiné zemi není tolik surového, neopracovaného lidského materiálu, který má bohatou budoucnost. Rud a kovů se nedobývá, poněvadž není prostředků dopravných, a lidé se nevychovávají, poněvadž není pořádné státní správy. Obraz tento ukazuje Rusko ve všech oborech. Nedospělost a sešlost zároveň. Ve spojení s dekadencí jest opanována správa a úřednictvo uplácením. Všude se může penězi pořizovati vše; ale jen v Rusku se může penězi také všechno odčiňovati. A v žádné jiné zemi není asi tak pravidlem, že se úředníci dávají penězi podpláceti, částečně dokonce že jsou na to poukázáni, aby žili z úplatkův.

Téhož dojmu nabýváme, díváme-li se v Rusku na poměry manželství. Tam náleží k pravidlu, že si úředník vezme za ženu ono děvče, které se líbí nejvíce jeho představenému; to jest tedy, bez obalu řečeno, ožení se s dívkou tou, která jest nejlepší kuběnou představeného. Ovšem že potom v manželství se cesty obou manželů rozcházejí. A je-li v jiných zemích zvykem, že si mužové vydržují souložnice, jest v Rusku zvykem, že si ženy vydržují souložníky (»maîtres«).

Rus se přece chce především baviti, slovo to pojímajíc v smyslu nejlehčím. Práce jest v Rusku znevážena; lenošení jest ruskou národní

ctností. Nejvíce času se věnuje spaní, pak jídlu a pití, tož zábavám a za hodin tak řečených pracovních se čas většinou zabíjí žvaněním.

Nedostává se výchovy. Kamkoli v Rusku pohlédneme, vždy jest nám zvolati: Nedostává se vychovávání. Oni to lépe neumějí. Žijí na zdař bůh! nebo živoří: Rus jen živoří. Nejen ruský sedlák, nýbrž především Rus vrchních stavů. V té příčině jsou francouzské poměry ještě proti ruským zlato. Francouz se baví z geniality, Rus však pro nedostatek myšlének. A ovšem jsou v Rusku ještě celé okresy, v nichž není jediné školy. A tak řečená židovská škola jest vždy ještě lepší nežli škola ruská. Může se říci, že v Rusku se pokládá za věc nehezkou, učiti se něčemu nebo jeviti se zvídavým. Jediné, co Rusové pro své děti činí, jest, že jim dávají německou a francouzskou neb anglickou gouvernantku, poněvadž v Rusku ode dávna jest zvykem, že vzdělaný člověk musí uměti hovořiti německy a francouzsky. Ale co vychovávání vlastně znamená o tom v Rusku nevědí nic. A přece vychovávání jest právě jedinou věcí, jež může Rusko zachrániti. Rusko potřebuje někoho, kdo by je vychovával. Potřebuje druhého Petra Velikého. Snad by je vychovával Tolstoj.

Moc peněz v Rusku jest ohromná. Koupiti možno v Rusku vlastně všechno. I blaho a utrpení země. Vymýceli lesy na Volze tak dlouho a zpeněžovali je, až se následkem toho tamější podnebí změnilo; obilí se více nedaří a pověstná obilní sýpka Ruska nemůže býti více naplňována. Neboť co je řádným zalesňováním, to v Rusku není známo, a nic tam neučiněno, co se činí u nás: že se tam zasadí nový strom kde vzat starý. Štípení právě Rus nezná; chce jen sklízeti, požívati, spotřebovati, jísti, píti a spáti. Proto mu nic není milejšího nad hru, ať už v karty, hazardní, v loterii nebo v koňských dostizích. To právě mu imponuje, poněvadž tu není třeba rozumu; a to není jinak možno v zemi, kde se rozum lidu soustavně tak dává do okovů církví jako v Rusku. Praví se to již též o římském katolicismu. Je-li možno, že už minula doba osvícení, že jsme v době komunikace a že zároveň líbají lidé v Rusku zemi, olizují obrazy světců a křižují se při každém zazvonění? V takové zemi, kde jest taková víra v modly náboženstvím státním, nelze mysliti na vychovávání lidové. Sotva upřílišujeme, díme-li, že v Rusku se státem hloupost nechrání, nýbrž se odchovává a udržuje. Proto zavírání hranic. Ale jako bychom žili ještě v středověku, Rusko se uchyluje nazpět do své líné obmezenosti a podporuje svou zkázu. Zkázu hmotnou, ježto se samo uzavírá světovému obchodu; zkázu duševní, že podrobuje každé tištěné slovo, jemuž se má dostati do Ruska přístupu, censuře. To ovšem nezabraňuje, aby se nedostávaly nejsprostější necudnosti v oboru pohlavním bez závady přes hranici. Zcela ve shodě s odlivem myšlenkovým, se stupidní lethargií a s bezduchou touhou po zábavách nikde se nečiní toiletta způsobem tak nádherným a raffinovaným. Vše, co zbývá ještě v mozku a v peněžence, vynakládá se na vynalezení nového úboru. *X.*

ALEKSANDER BRÜCKNER:

DĚJINY
LITERATURY POLSKÉ

DÍL I.

SE SVOLENÍM AUTORA PŘELOŽIL

Dr. BOŘIVOJ PRUSÍK.

PRAHA. 1905.
Nakladatel Jan Laichter na Král. Vinohradech.

OBSAH.

KAPITOLA PRVNÍ. POČÁTKY. Stránka

Země, lid a stát. Prvotní kultura. Přijetí křesťanství. Nedostatečnost zevní i vnitřní missie. První latinské památky. Gal a Vincenc. Probuzení náboženského života v XIII. století. Kázání a písně polské. Bohorodička. Zásluhy Kingy. Nové živly. Příliv německý. Národní reakce. Čtrnácté století; české a německé vlivy. Kazimírovská kultura. Práce zákonodárné. Potřeba university. Literatura latinská a polská. Jadwiga. Kázání a písně polské. Misse státní, obyčejová a náboženská na východě. Nová universita Jadwigy a Jagiella. Židé . 1

KAPITOLA DRUHÁ. PATNÁCTÉ STOLETÍ. SCHOLASTICISMUS.

Stát a společnost. Krakovské studium generální. Zásluhy a vliv jeho, nedostatky a vady. Literatura mimouniversitní. Długosz. Nové proudy: husitismus, Gałka. Ostroróg. Humanismus. Řehoř ze Sanoku. Kalimach. Celtes. Vzrůst všeobecného rozhledu. Manie psací. Kázání a latinská poesie. Prosa a poesie v jazyce národním. Zásluhy Bernardinů. První veršovatel polský bl. Vladislav z Gielniova 14

KAPITOLA TŘETÍ. VĚK ZIKMUNDA STARÉHO. HUMANISMUS.

Stát a společnost; zpolštění měšťanstva; cizí živly ethnografické: Rus a Litva; jejich polštění. Převaha latiny. Universita krakovská. Humanismus. Básníci: Kizycki a Janicius. Počátky dramatu. Tisky. Historikové. Politikové. Literatura národní, rukopisná i tištěná. Opeć. Biernat z Lublína. Rej. Jeho dialogy a žaltář. Smrt Zikmunda Starého 25

KAPITOLA ČTVRTÁ. DRUHÁ POLOVICE XIV. STOLETÍ. REFORMACE.

Počátky náboženského ruchu. Příčiny pozdního jeho začátku a jeho rozbíhavosti. Luteráni. Čeští bratři. Kalvinisté. Ariáni. Polemika o víru. Vliv na literaturu. Reakce katolicismu, proč zvítězil? Jezovité: Wujek a Skarga. Unie brzeská. Spisovatelé vyšinutí polemikou theologickou: Orzechowski, Frycz, Wolan 41

KAPITOLA PÁTÁ. NÁRODNÍ POESIE.

Literatura staropolská: Bielski a Rej. Paprocki a Stryjkowski. Překladatelé. Belletrie (lidové povídky). Veršovníci. Dialogy a drama školní. Literatura humanistická. Historikové: Kromer, Warszewicki. Listy a řeči polské. Poesie humanistická, latinská: Szymonowic, polská: Kochanowski. První vlašské proudy. Szarzynski, kněz Grochowski, měšťan Klanowic. Překlady: Górnicki a jiní. Výsledek té duševní práce. Vysoké niveau národní literatury. Jazyk 62

KAPITOLA ŠESTÁ. STOLETÍ SEDMNÁCTÉ. DĚJINNÉ POZADÍ A DUŠEVNÍ PROUDY. LITERATURA PROSAICKÁ. Stránka

Úpadek státu; šlechtická anarchie. Úpadek protestantismu. Všemocnost katolicismu a Jesuitů. Sarbiewski. Spisovatelé pravoslavní. Úpadek měšťanstva; jeho úloha v literatuře. Szymonowic a Zimorowic. Literatura „sowizdrzalská". Školní drama. Literatura politická, optimati: Lukáš Opaliński. Republikáni: Rej a Fredro. Pessimista Lubomirski. Antisemité. Historikové. Polyhistor Starowolski. Paměti a spisovatelé jich. Pasek. Povídky a romány 83

KAPITOLA SEDMÁ. POESIE ŠLECHTICKÁ.

Všeobecné poznámky o spisovatelích. O anonymních listech. Stav píšících, obsah a forma listů. Spisovatelé vynikající. Epika historická a romantická. Twardowski. Epika náboženská, messiady polské. Satira Opalińských. Verše didaktické a frašky. Václav Potocki. Lyrikové náboženští a političtí: Miarkowski a Kochowski. Erotikové: Morsztynové. Lyrika gnomická Naborowského atd. Zkoušky dramatické, Lubomirski. Ženy autorky: Stanislawská . . . 114

KAPITOLA OSMÁ. SASKÁ STAGNACE.

Sesílení netolerance. Pohoršlivé její zjevy. Anarchie šlechtická, zaručená cizími mocnářstvími. Rozštěpení literatury: rukopisná, tištěná, jež úplně se odsvětšťuje. Magnáti v literatuře: Radziwillové, Jablonowští, Zálusští atd. Družbacká. Veršované romány. Verše historické a satirické. Probouzení se ze stagnace. Leszczyński, Konarski, Rzewuski 143

KAPITOLA DEVÁTÁ. OBROZENÍ.

Král a společnost. Satirická a didaktická stránka literatury. Krasicki a Naruszewicz, Piotrowski a Juszyński, Trembecki a Węgierski. Lyrika; Karpiński a Kniažnin. Komedie: Zabłocki, Niemcewicz, Bogusławski. Literatura politická: Staszyc, Kołłątaj, Jezierski. Vliv francouzský: překlady; komisse edukační. Živly opáčné. Životnost literatury asketické, autority latiny, sarmatismu. Paměti. Všeobecné vývody o staré literatuře 153

Chromotypografický ústav a knihtiskárna Edvarda Leschingra v Praze.

DĚJINY LITERATURY POLSKÉ.

Kapitola první.

Počátky.

Země, lid a stát. Prvotní kultura. Přijetí křestanství. Nedostatečnost zevní i vnitřní missie. První latinské památky. Gal a Vincenc. Probuzení náboženského života v třináctém století. Kázání a písně polské. Bohorodička. Zásluhy Kingy. Nové živly. Příliv německý. Národní reakce; čtrnácté století; české a německé vlivy. Kazimírovská kultura. Práce zákonodárné. Potřeba university. Literatura latinská a polská. Jadwiga. Kázání a písně polské. Misse státní, obyčejová a náboženská na východě. Nová universita Jadwigy a Jagiella. Židé.

Slovanský kmen, bydlící od nepaměti na nízké planině, lesnaté a bahnité mezi Baltickým mořem a Karpatami, mezi Odrou, Bugem a Sanem, neměl prvotně jediného jména.

Nad mořem, od Štětína do Gdaňska zval se pomořanským, nad Vartou polským, nad Odrou slezským, nad Vislou u Krakova a Sandoměře vislanským, u Varšavy mazoveckým: Pomořany, Polany, Slezany a Mazovce (Mazury) zvali cizí Lechy (Lachy).

Z té jednoty plemenné odtrhli se jedni, posunuti jsouce nejdále na západ a na sever, obklíčeni neproniknutelnými bory a močály — Pomořané; tito již časně byli odsouzeni k záhubě. Jiní hrnuli se a seskupovali u Bílé Vody — Visly, královny slovanských řek.

Po stoletích volného kočování dle plemen a rodů nenapadaných a nenapadajících, když na Vislu stepi svou divokost kočovnickou nevylévaly a žádná bohatství kupce ani dobyvatele zde nelákala, po tolika stoletích vlády obcí a nepořádku v pravdě slovanského nastoupilo pozvolné zhušťování se a rozrůžňování mas až posud beztvarných, Z vojevodů, starostů a sudí, z bohatších pastýřů a lupičů stali se pohlaváři, náčelníci plemen a rodů, až nejenergičtější z nich ovládl druhé; od staré Kruszwice nad Gopłem vyšel svaz budoucího státu, a »kněz» Kruszwice padl na obtíž přiléhajícím krajům, když vláda ta přešla od Popielovců na Piastovce a na jejich hnízdo — Hnězdno. Piastovec Siemowit vyplul na jeviště dějin západně-slovanských o něco později než Mojmír u Moravanů, kolem r. 850. Od Hnězdna a Poznaně rostl jeho stát od Polanů polským, Polskem, zvaný; dílo sjednocení po-

krevných plemen dokonal pravnuk, Chrabrý, vypudiv na vždy Čechy z Krakova, tísně západ i východ, ustanovuje latinská biskupství v Kolobřehu a v Kijevě, smlouvy uzavíraje s císaři západního a východního Říma.

Straně se moře a vyhýbaje se horám, žil tak až posud národ, oddaný lovu, rybářství, rolnictví, chovu dobytka, pěstování včel, spravovaný a radící se na sněmech. Žádné výpravy dobrodružné nebudily ho ze snu odvěkého, žádné nájezdy nerozhoupaly jeho sílu a fantasii. V dřevěných chalupách, v špinavých a těsných tvrzích, nad vodami i mezi nimi, hledal útulku před slotou a nepřítelem; žil s přírodou, pracuje co nejméně; lenivěl, jsa lehkomyslný a neopatrný, dobrodušný a pohostinský, připoutaný vášnivě k zemi, obyčejům a jazyku, ale dychtivý po cizím tím více, čím méně se s cizotou stýkal.

Obchodníci zjevovali se tu jen výminečně — pro kože, vosk nebo lidi; placeno lnem, solí, drahými kožemi a kusy drahokamů. Ozbrojení bývalo pramizerné: meč a štít; dlouhé kopí a krátké hroty, luk a střely, lepší u vítězů-lupičů, u vojsk, jež »kněz«, nestála-li zálohou v hradě, rozkazem, sdělovaným od oddílu k oddílu, svolával.

A kult náboženský nebudil nad to myšlenky ospalé; zbožňování přírody zaujímalo význačnější místo; svatyň, sošek, kněží snad ani při tom kultu nebylo; slaveny svátky jarní a podzimní u ručejů a v hájích. Obětováni koně, kteří potom na polovic s božstvem rozděleni a pojídáni. (Z toho častý název místní »Konějedy«). Zaléváni byli pivem a medovinou, hádáno na štěstí dle obětí a náhod.

Nad tyto darmojedy o slabé vůli vynikaly ženy skoro více odušev̌něné a delikátněji zorganisované, jakkoliv vláda muže byla despotickou a vdova s mužem na hranici bývala upálena. Mnohoženství panovalo leda u staršin a kněží, čistoty obyčejů ostříháno co nejvíce. Žena (»kobieta«, od k o b i, v ě š t ě n í) brala v kultu úděl valný, ona byla věštkou a prorokyní, ona též pěstovala národní poesii.

Lid ten měl své tradice o selském původu Piastovců od Piasta, Rzepice a Chwościoka, sedláků to podkruszwických, a o významném divu, jenž se udál při nastolení Siemowita na kněze, lid vyprávěl si o dalekých psohlavcích, o obrech se sty rukou, o draku v údolí (wąwalu = Wawel) krakovském a o jeho zahlazení; bájil o divných příhodách prapodivných bytostí; těšil se jako dítě hádankami; pestřil svou mluvu příslovími; epiku však, písně epické, neměl; nic alespoň na ně nepoukazuje. Za to však kvetla poesie lyrická, hlavně v ústech děvčat, pasoucích stáda a tančících na jaře, v zimě pak při kolovrátku písní práci si krátících — písně jarní při tanci a tleskání v dlaně, písně pojednávající o podrobnostech dramatu svatebního nebo tragedie smrti, písně obžinkové.

Jen o takových dochovaly se zmínky v starých pramenech, zvěstujících buďto, že písně ty přervala zpráva o náhlém skonání Spravedlivého, nebo že vystupují horliví kazatelé a že hřímají proti těm pohanským zvykům, proti těm ďábelským zpěvům, s jejich nesrozumitelnými texty; křesťanský kněz slyše ona opakovaná a opěvaná jména L a d o, I l e l i, F y j a, I e s z e, byl pevně přesvědčen, že to jsou jména

čertů-bůžků, vzývaných modláři. Z toho v XV. stol. Długosz vytvořil a zalidnil polský olymp pohanský. Je ovšem jisto, že i neobyčejné události vyvolaly písničky; pocit podrážděný nájezdem cizinců, zločinem domácím, posměšnou odvetou — leč ani v těch písních tragických a dojemných nepřevládal živel epický.

Na jeviště dějinné vstoupil národ ten za Piastovců a po přijetí křesťanství. Byl to neobyčejný rod, první Piastovci, onen »medvěd« t. j. Mieszka, jenž s Doubravkou Českou křest přijal, a jeho sestra »Bílá Kněžna«, jež i na kůň vsedávala, i člověka dovedla zabíti a celé Uhry s Gejzou na provázku vodila: a převýšili je i syn a dcera Medvěda: Chrabrý a Hrdá, důstojná matka Knuta Velkého, jenž Sever dobyl, žena to jak z ocele, neohybná, nezastrašitelná ničím. Stejný byl její bratr, Chrabrý, jenž zvonil mečem do bran pražské i kijevské, jenž do Cařihradu posílal vzpurná vyzvání a mezi Němci zjednával si vřelé velebitele — mladého císaře i z jeho rodu svatého Brunona — i nesmiřitelné nepřátele, skřípající zuby při samé vzpomínce na jméno jeho — mezi nimi hlavně dějepisce a merseburského biskupa Titmara. K těmto Piastovcům, hned na úsvitu dějin sahajícím za Karpaty i za Balt, do Uher a do Švédska, přidružila se energická Přemyslovna, ona Doubravka, jež — i co žena a matka — vínek panenský neodložila a o níž nejspíše lid si vypravoval to, co pozdější kronikář Vandě připisoval.

Ale křesťanství nezaklepalo na vrata polská teprve za Mieszky — r. 966 — ono připlulo sem po Visle už v 9. století od Moravy, kde zavedli svatí bratří Soluňští obřady slovanské, což bylo divem v Evropě neslýchaným. Kníže Vislanský jsa na svobodě, křesťanství to odmítal, v nevoli jsa, musil je přijati. Tedy ne ve Velkopolsce, ale nad Krakovem zaleskl se před r. 900 první kříž. Ale je to jaksi osud Krakova, že vše musí podnikati dvakráte: tak bylo i s křesťanstvím; stopy přijatého křesťanství zanikly skoro okamžitě, tak že vskutku musíme r. 966 považovati za první rok křesťanský. Ale neztratilo se tak úplně ono první přijetí křesťanství: Dílo bratří soluňských v jazyce polském až posud se uchovalo; názvy p o p a c e r k e v od XV. stol. teprve byly zaměněny, i další názvy křesťanské (od m š e a k m o t r a až k m n i c h u a p a p e ž i, ke k ř í ž i a k ř t u) ukazují, jakých živlů domácích používalo i toto křesťanství, které od západu, od Kolína a Magdeburku do Polsky se dostalo.

Léta tato rozhodla navždy o osudech Slovanstva!

Po dvaceti létech totiž přijal Vladimír Kijevský křest od Řecka; Rusové a Poláci, tak blízci původem, obyčeji, řečí, neděleni hranicemi přírodními, určeni k utvoření velkého státu slovanského — vedle Románů a Germánů — rozešli se na vždy. Náboženství teprve učinilo nebývalé posud a teď nepřekročitelné hranice, a od té chvíle s každým rokem měla se prohlubovati propast dělící oba národy. Řím a Byzantium přenesly na Polsku a na Rus onen odpor, který je samotny dělil, odpor zcela cizí plemeni slovanskému a jeho temperamentu. Prozatím propast tato nepřekážela svazkům rodinným mezi Piastovci a Rurikovci, poměry v míru i ve válce, jako mezi sousedy, nezaostřovaly se ještě

rozdíly vyznání. Leč když Rus přijetím východních obřadů odřízla se od Evropy a žila vlastním životem pod vlivy řeckými, tu slila se Polska pomocí latinských obřadů se západem. S počátku jí to nepřineslo žádných zvláštních výhod; nová víra ani sociální různosti stále více vystupující na jevo nezmírnila, naopak je ještě zmocnila.

Zřízení tehdejšího Polska připomínalo zřízení Gallie za časů Caesarových. Lid jako i u Gallů byl zrovna otrokem; tísnily ho rody šlechtické, z nichž tvořilo se vojsko, ony byly »podílníky«, ony zastávaly úřady županů, starostů, komoří a vojevodů. Každé »hnízdo« mělo vlastní kus země a vlastní »zavolání« (heslo, vzaté dle položení »hnízda«, nebo náhodně, nebo i dle jména nejstaršího), pod nímž v prapory se kupili všichni příslušníci (na př. Nałęczové, Toporové, Grzymalové a j.). Nad touto »šlechtou« a lidem stál kněz, kníže, jenž konec konců sáhl i po titule královském a po koruně; ten měl neomezenou, otcovskou vládu nad zemí, jakoby nad vlastní rodinou; měl přísné požadavky v službě i v placení daní, mstil vinu otcovu vždy a na celé rodině, přísně trestal každý přestupek.

Do tohoto zřízení vešlo teď duchovenstvo, cizí, s novými požadavky velice obtížnými, zapovídající některé pokrmy navždy (koně, zajíce) neb na nějaký čas (mléko a maso v postě), nutící k návštěvě vzdálených kostelů, omezující svobodu manželství (pokud se času uzavírání a pak pokud se stupňů příbuzenských týkalo) a rozepisující nové daně (desátky).

Naříkal tedy lid a když po náhlé smrti Chrabrého druhý Mieszka nepostačoval na obtíže vnější i vnitřní, vzchopil se po smrti jeho lid ten k boji s pány a duchovenstvem, k boji sociálnímu i náboženskému současně. Ale jařmo neshodil, naopak tím jen přilákal cizince (Čechy) k nájezdům a pustošení a od té chvíle už se k ničemu nevzpružil, snášeje přes osm set let s nekonečnou — v pravdě slovanskou — trpělivostí staré jařmo, které s léty ještě těžším se stávalo.

Silná organisace monarchie Piastovské přetrvala bouři, ale její těžiště přesunulo se ze severu — z Hnězdna a Poznaně — na jih, do Krakova, odkud začato znovu budovati celou organisaci.

Nejsilněji utrpělo tehdy duchovenstvo, v němž živly cizí, románské, stále ještě převládaly; cítiloť se hodnostářstvem světským a ve jménu zájmů státních a politických dorozumění se přišlo též k první srážce mezi králem a biskupem; král biskupa — jako úředníka světského — smrtí potrestal. Byla to chvíle zmatků, úpadku života náboženského v celé Evropě, jenž teprve za Řehořů a za výprav křižáckých se znovu pozvedl. Jenom jednotlivci — Vojtěch, Bruno, Romuald — pláli svatým ohněm; i v Polsce nalézali se první asketi jako svatý Świerad Ondřejem zvaný, jenž v Uhrách co poustevník dokonal. Ale ani nečetní řeholníci, oddaní domácím pracem, zahradnictví a rolnictví, ani duchovenstvo světské — které ani půl století po smrti Chrabrého nedostalo zpátky svou organisaci — nevyznačovalo se duchem náboženským, ani přílišnou horlivostí.

Utrpěla tím nejdříve missie. Polsku obkličoval od severu i západu — od divokých Jaćwingů nad Narvou až po zpřízněný kmen

Lučicŭ nad Odrou — lid pohanský, ale duchovenstvo polské nikdy nevzmohlo se na missie mezi těmi pohany a zůstavovalo korunu mučennickou cizím — sv. Vojtěchovi a sv. Brunovi. Zbraň Boleslavů získávala kořist i ztrácela ji zas, kultura polská šířila se mezi Prusy, leč nešířila se tam víra. Duchovenstvo polské dalo se v missiích zúplna zastupovati cizinci: jakkoliv jeden jazyk slučoval Poláky i Pomořany, přece práce missijní mezi Pomořany vykonal Němec, Otto z Bambergu, jenž kostelu německému, kultuře německé, šlechtě i sedlákům německým cestu do Štětína razil a živel slovanský v nebezpečí vyhlazení uvedl. I ztratila Polska Pomoří navždy, leda východní jeho část — gdaňskou — si uchovavši. Se zemí pruskou dálo se nejinak. Třeba že kraje čistopolské hluboce se do ní zadíraly, třeba že ten onen Cistercián polský (na př. Christian) bral na sebe úkol missionářský, přece jen ani duchovenstvo, ani zbraně polské nemohly tu soupeřiti se sousedem německým, jemuž vzdor slibnému počátku Pomoří i Prusy musily býti v šanc vydány. Tím uzavřen byl pro Polsku přístup k moři a existence národní i politická silně byla otřesena.

Jako missie vnější tak i missie vnitřní dlouho nevydávala žádoucího ovoce. Na stolcích biskupských a v kapitulách zasedali cizinci ještě v století XII.; dioecese měly rozměry přímo neslýchané (na př. krakovská od Visly až k Bugu a Styru), kostely farní a kláštery ztrácely se v těch rozlehlostech. Duchovenstvo, neuznávajíc coelibát, zesvětštělo úplně, král nebo kníže jmenoval biskupy nepoddávající se přísnosti arcipastýře; škol v zemi, učených mužů a knih byl nedostatek stále četnější.

Každý Němec, jenž do Polsky přišel, aby tu byl bakalářem, měl úspěch zaručen, jako na př. Otto z Bambergu. I pro základy vědecké bylo vždy třeba jíti do ciziny a častá jména Lambertů na stolci biskupském v Krakově svědčí jasně o stycích se slavnou školou v Lüttichu, jsoucí pod patronátem sv. Lamberta.

První kroniku Polákům — k žádosti polského duchovenstva — napsal Francouz. Řím — podporovaný z Polska skromným sv. Petrským halířem — legáty svými stále víc a více míchal se do záležitostí církevních, žádaje, by byla zavedena bývalá přísnost mravů, aby byly odstraněny stávající zlořády. Ale nic to nepomáhá! Už v XIII. věku nalézáme výmluvné stížnosti legátů na neschopnost duchovenstva polského. Jaký div, že do XIII. století nenalézáme v Polsce hojnější stopy probudilého života duševního. Polska živí se výlučně vědomostmi z ciziny dováženými. Lidí výše vzdělaných bylo nejméně. Vyniká mezi nimi Kazimír Spravedlivý, zajímají ho otázky vědecké, s chutí o nich rozmlouvá; lituje, že mládež polská nemůže se vzdělávati v duchu národním i vybízí konečně mistra Vincence (potomního biskupa krakovského), aby sestavil příruční knihu dějin národa polského. Existovala už sice podobná příručka — dílo onoho Francouze na počátku století — ale to přestávalo na vypočítávání úspěchů Křivoústého, vše ostatní pak směstnalo pouze v předmluvě. Mistr Vincenc tedy dílo Francouzovo rozšířil, ozdobil, propletl citáty z autorů a příklady z dějin starověkých, honose se v díle svém rhetorikou, znalostí práva soudního

(kanonického), sečtělostí v básních a v encyclopediích; obsah jeho díla sahá do počátků XIII. století, v části o mythických dějinách národa často více vlastní invencí než tradicí si pomáhaje. Jako onen Francouz prosu svou verši prokládal, tak i on vsunul sem obšírnou báseň — allegorické mysterium o válce a o radosti nad panováním spravedlivého »kněze« i o smutku nad jeho smrtí. Jak vybranou touto allegorií, tak i formou dialogickou rivalisoval mistr Vincenc s nejlepšími vzory tehdejší školy francouzské, z níž pocházel Hildebert, Jan ze Salisbury, Alan a j.

Nové — XIII. — století budilo osudné naděje. Šedesát let trvající dělení země vedlo k novému rozdrobování krajů (hlavně slezských a kujavských), k novým bojům vnitřním, a k stále větší bezmocnosti na zevnějšek vůči Prusům, Jaćwingům a Rusku. Dělení to připravovalo úplné odtržení se Slezska od matky polské. S úpadkem významu vlády knížecí roste význam duchovenstva a pánů; duchovenstvo zvolna přijímající úplně zásady Řehořů a Inocenců, vybojuje si privilegia a nedotknutelnost na úkor vlády knížecí a razí šlechtě cestu k podobným choutkám. Od té chvíle jdou dějiny polské po nakloněné ploše tužeb stavovských, až se zakončí rozbitím moci monarchistické. Hrozí nové, neslýchané rány: stepní divá plemena směřují k Visle a pustoší několikráte země malopolské, vrhajíce se až k Slezsku. Černý mor ničí zemi úplně . . .

Ale totéž století stává se novou epochou v duševním rozvoji polském.

Budí především náboženský život, hluboký a upřímný, nepřestávající na zevní obřadnosti minulých století, život snivý a ideální.

Před tím Polska nebrala účasti v západním životě, ve válkách křižáckých, v poutích do Svaté Země; výpravy pruské a pomořanské zastupovaly Palestinu. Teď však zachvátila náboženská vlna i Polsku a z vlny té vynořily se řády kazatelské i žebravé, kající i bičující se. Co zanedbali mniši černí a šediví, to teď mělo nahraditi bratrstvo Dominikovo a menší Františkovo. I duchovenstvo světské začalo se horlivěji starati nejen o imunitní práva, desátky a halíř sv. Petra, než i o spasení a osvícení věrného stádce. Velkou překážkou byl cizí jazyk liturgie. Náboženství a latina, kterou jazykem žáků nazýváno, jako by tito jiného neznali, spletly se nerozlučně, ale latiny této mimo kněze nikdo neznal, a s jistým uspokojením zapisoval kronikář klášterní faktum, že kníže znal latinsky a s kněžími dvorními že rád jazykem tím hovořival, když nikdo jiný u dvora latinsky neznal. Patřily tedy ústupky jazyku zemskému: synody duchovenské vnucovaly farářům povinnost, aby ve svátek a v neděli jazykem polským opakovali lidu hlavní modlitby, modlili se s ním zpověď povšechnou (»kaji se Bohu«) a dle sil svých i objasňovali mu svaté čtení. Nespokojovali se tou skoupou posilou Františkáni, kteří ještě horlivěji než Dominikáni kazatelství polskému se věnovali, a už kolem roku 1270 hlaholila v krajích malopolských a slezských kázání Minoritů v jazyce polském, i v malých kostelících vesnických, kde farář často byl zastoupen mnichem.

Františkáni první obdařili lid polský písní národní.

Kázání a písně pro lid nehrály v náboženství časného středověku značnější úlohy. Zásluhou byla sama přítomnost při bohoslužbě a zpěvu latinských písní duchovních, pokorné poslouchání nesrozumitelných zvuků; kázání neodbývána, lid nezpíval, leda při procesích »Kyrie elejson, krleš« opakoval, s heslem »krleš« vydávali se i rytíři do boje. Na západě, zvláště u Němců, ne u Románů, vyvinula se už v jazyce národním náboženská píseň; u Čechů rozšířeno samostatně »Krleš« v celou sloku »Hospodine, pomiluj ny« atd., teď konečně tedy přišla řada i na Polsku.

V čele literatury polské stojí *Bogurodzica* a dějiny její dojímají nás hlubším pocitem a větší úctou, než dějiny jakékoliv jiné písně náboženské, třeba českého »Hospodine pomiluj ny«, nebo německé písně »Christe genade«. Obě její sloky, pokorné a nadšené, vážné, jakkoliv prosté, vzrušují nás i dnes, což teprve, když poprvé zavzněla píseň.

Textu rozuměti i dnes snadno, jakkoliv přes šest set let minulo, kdy poprvé odrážel se o zdi kostela Starého Sącze. V první sloce prosí se o přímluvy matky a panny u Syna a Pána; v druhé vzýván Božic, syn Boží, o vyslyšení proseb našich. Obě sloky složil Františkán Bogufał, zpovědník kněžny vdovy malopolské, Maďarky Kingy, horoucí ctitelky Panny Marie; v nejkritičtější chvíli, bohulibého, asketického života jejího milost Křtitele jí zázračně ku pomoci přispěla. Se jménem této svaté, jejíž bohaté věno Polsku od pohanství a horoucí láska národ i jazyk jeho od temnosti, nevědomosti uchránilo, pojí se upomínka na jinou památku jazykovou, na nejstarší prosu naši, překlad žaltáře.

Ze zdí kláštera v Starém Sączi vyplula »Bogorodzica« do širého světa polského. Ústa národa chytila píseň a třeba že zapomenuto na autory — středověk samolibosti autorské neznal — tím hloub píseň sama vnikla do srdcí a paměti lidu. Jí zavznívaly řady polské, kdy se s nepřítelem odvěkým na polích grunwaldských potíraly; jí hučely lesy, když se sedláci kujawští na rytíře mečové vrhali; slyšeti ji bylo i za Němnem pod Wielkomierzem, v bitvě rozhodující o osudech Litvy. Ji zanotoval i Zbyhněv Oleśnicki, když v dómu krakovském oslavoval zvolení krále polského na trůn uherský, ji pak zazpíval nad Černým mořem, pod Balkánem u Varny tentýž král a jeho věrní, dříve než se na Amurata vrhli. Ozývá se ona po kostelíčkách, kde kněz před kázáním s lidem ji zpívá; a písní tou počínali Łaski a Januszowski »svod statutů polských«, ač mylně sv. Vojtěcha za jejího autora považovali.

A tak tedy století třinácté, století svatých Páně v Polsce, století asketů na trůně, Jindřichů Pobožných a dvou Boleslavů, Jadwigy a Salomeje, Kingy a Jolanty, století, v němž provedena kanonisace sv. Stanislava a v němž Dominikáni Jacek a Czeslaw proslavili se zázraky, století toto vneslo nové živly a změnilo i na zevnějšek Polsko. Měnila se jeho jména: od té doby nazýváno Velkou Polskou kolébku státu, země vislanskou, krakovskou a sandoměřskou nazýváno Malou Polskou, jakkoliv pravý poměr sil byl opačný: v Malé Polsce totiž právě koncentroval se duševní i politický život. Jen Mazowsko a Slezsko s ten-

dencemi separatistickými zůstalo při svých jmenech. I jméno »Polané« začalo ustupovati jménu »Poláci«.

Šlechta vybírala si po cizím příkladu nová jména na -s k i, dle svého statku; honíce se za cizozemštinou, začali se různiti »erby«, přijímajíce od Čechů ona německá pojmenování, první zvyky cizí, rytířské, v slovanské Polsce až posud neznámé. Ale ohlašovaly se a uváděny byly změny radikálnější, ethnografické a sociální; s novým přílivem obyvatelstva povstal i nový stav a přestala posavadní jednolitost Piastovské Polsky. Neboť teď na hrady i podhradí, na dvory knížecí i na nivy polské přitékaly proudy cizí — německé. Němce, Miemce, znáno až posud jen letmo z výprav císařských, šťastných i nešťastných, z duchovních i bakalářů vracejících se s výdělkem domů. Teď teprve usazoval se Němec na stále, roztahoval se, hrozil vyvlastněním Slovanům i v Polsce, hrozil tím, co prováděl v Meklenbursku, Pomořansku, Slezsku, Lužici, Mišni a v Čechách. Zachvátil ho — jako už nejednou — tlak k východu, ale v třetím a čtvrtém století po Kristu Gothové a Vandalové poplatky se spokojovali, žádné nové pořádky nezaváděli, jsouce v zemích slovanských spíše jen mimochodnými hosty. Ale teď Němec-kolonista, jsa z vlastní otčiny vytlačován přelidněním, katastrofami a nevýhodným hospodářským postavením, dobýval svým těžkým pluhem půdu slovanskou, zaplavoval slovanská města a hrady jako kupec a řemeslník. Před ním přicházela šlechta německá, zahnízďující se stále hustěji na dvorech Wyslawů rujanských, Warcisławů pomořanských, Přemyslovců českých. Přinášela pak šlechta tato s sebou německé »dvorské« obyčeje, literaturu a jazyk.

Proud německý plynoucí od severu od Friesska a Holštýnska i z franckých stran z jihu, zaplavil nížiny slovanské nad Sálou, Labem a Odrou. Čím dále na východ, tím více slábla síla toho proudu, leda že mu úmyslně zřízeno nové řečiště, jak tomu bylo v Prusech a v Sedmihradsku. Proud ten dostal se i k Polsce, ale zaplavil jenom nižší Slezsko; ve Velkopolsce zaujal jenom pohraniční pás a v Malé Polsce rozbil se na malá od sebe oddělená jezírka.

Knížata, duchovenstvo i šlechta přejí těmto příchozím. Přinášeliť oni s sebou lepší hospodářství, práci lépe se vyplácející, lákali platem místo doposavadních dávek v surovinách, bohatili města průmyslem a obchodem. Zchudlá knížata údělná měla chuť na nové síly dělné; země nezaujaté bylo mnoho, proto káceny lesy, nebo osazováni Němci už na hotovém, nebo též dávné obyvatelstvo slovanské znovu organisováno a přenášeno z práva polského na německé.

A tak země se zahospodařila, hrady i podhradí zkvetly; materiální síla Polsky rychle rostla, ale hrozilo jí brzo nebezpečí odnárodnění se, rostoucí na bratrském západu s ohromující rychlostí. Němci přinášeli s sebou vlastní jazyk a obyčeje do cechů a soudů, šíříce zákony Magdeburka, Lubeku a jiných municipií.

Němci bakalářovali po školách; Němci měli převahu v klášterech a to nejen u Cistercianů, leč i u nových řádů dominikánského a františkánského, kde brzo zavládli tak, že stěžovali Polákům i přístup do nich. Duchovenstvo nejdříve vzpamatovalo se vůči hrozícímu nebez-

pečí, nejdále šel v té věci horlivý arcibiskup Jakub Svinka, apostrofující v synodu nedbalé a obviňující Františkány před papežem; obnovena tam usnesení, zakazující přijímání za učitele Němců, neovládajících zemský jazyk do té míry, aby žáčky latině polským jazykem mohli učiti.

Svinka byl prvním typickým nepřítelem cizinců: ani kazatel, byl-li »psohlavcem«, nenalezl milosti před jeho očima, byť i kázal znamenitě. Tak začínal se v Polsce buditi antagonismus národní. Ještě dříve objevil se antagonismus ten v bratrských Čechách, kde nebezpečí hrozilo silněji, kde rychleji jevilo se v literatuře a kde i králegermanofila v rozhodné chvíli přimělo k ozvání se ve jménu ohroženého Slovanstva, k vroucímu manifestu k Polsce.

Produkci literární i toto století málo přálo; ochladl zápal nových řádů, stávajících se zvolna zcela cizími. Polská kázání, písně a žaltáře zůstaly spíše osamoceny, nerostly do hloubky, ani nerozhýbaly definitivně lenivými myslemi.

I latinská produkce obracela se v zakletém kruhu hagiografie.

Koncem století vymíraly linie Piastovské v Malé i Velké Polsce. Do uprázdněných krajin, vítán jsa cizáky Němci, přicházel nový, silný pretendent, král český, shrnující jednu po druhé, až koruna Chrabrého a Smělého spočinula na skráních Přemyslovců.

Čtrnácté století začínalo podivnou konjunkturou živlu polskému přímo nebezpečnou, unii českoněmeckou.

Vliv český nenabyl až posud váhy nad dějinami a kulturou polskou, mimo styky vojenské, blízkost hranic a jazyka; objevovali se Češi mezi duchovenstvem na př. řeholním, jako Odraniec, zpovědník Kingy, ale to byli jednotlivci. Teď teprve za vlády Václavovy začala se objevovati převaha česká na každém poli, počínaje od úřadů a mincovny až k pravopisu a jazyku. Rychle minula vláda Václavova, ale impuls, jednou daný, trval dále.

Slezsko tíhlo úplně k Čechám, a rychle rostoucí Praha, absorbující za Lucemburků — a hlavně za Karla IV. — všechno, co kultura západní poskytovala, stala se nedostižným vzorem Krakovu. Na štěstí, vlivy české s polskými lehce splývaly. Jinak a hrozivěji vyvstávaly německé: hrdost řádu, usazeného z vyzvání polského a s pomocí polskou v Prusech, neznala mezí. Měšťanstvo krakovské a poznaňské, stále zámožnější, povolávalo do zněmčilých hradů knížata slezská.

Německé okolí synů Jindřicha Hlohovského, vládnoucích ve Velké Polsce, nutilo je k pozbytí se živlů polských a hlavně šlechty. Za heslo řádu uznal polekaný kronikář vyhubení »jazyka« polského; hrdý purkmistr Albert a biskup Slezák Muskata vypověděli Lokietkovi poslušnost a oddali město Opolčíkovi.

Leč Lokietek zmohl se k energii, jaké neměli Piastovci před ním; těžil z toho, že města a kláštery šmahem nestanuly po boku Němcům, a získav je pomalu na svou stranu, s pomocí šlechty zhnětl Poznaň i Krakov. Jako po r. 1036 odpor sedláků, tak po r. 1311 mizí odpor měst, jež odvrhují od té chvíle myšlenky politické a od-

dávají se výlučně práci a výdělkům, obohacujíce sebe i Polsku, rostouce v blahobyt materielní, upadajíce však ve významu materielním.

Teď jsou už města zcela německá; němčina vládne po městech i po klášteřích, knihy radniční i soudní píší se výlučně v tom jazyku, na svatbách krakovských přednášejí »orace« »rymovníci« němečtí, šíří se po zemi tradice německé, třeba že lokálně zbarvené. Po městských kostelích hlásána německá kázání, až vešlo v přísloví: seděl, jako na německém kázání.

V duchovenstvu polském, i mimo řeholním, mají Němci četné představitele. Němci cítí se v Polsce jako doma, jenom šlechta a chłop hledí na to křivě a tvrdí, že pokud svět světem, dotud nebude Němec Polákovi bratrem.

Energie Lokietkova zhnětla antinárodní aspirace Poznaně a Krakova. Hrdý Albert musil s hanbou z Krakova utíkati a v Praze posmíval se mu Čech-latinník, vystříhající v písni o něm Poláky před skrytými záměry německými.

Ale Křížovníky — jak byli zváni — Lokietek přece jen nezdeptal. Posici, kterou nemohl udržeti, zlikvidoval jeho syn, nemající zakalení otcova, prosáklý od mládí vlivy západními, závidějící Budě a Praze nátěru evropského, bohatství, vzdělání, průmyslu, umění. Šerá, dřevěná, ubohá Polska Lokietkova, která se však přece zmohla na rozhodný čin, na korunovaci a na boj s mocným nepřítelem, teprve za Kazimíra svlékla svůj skromný šat a oděla se svátečněji.

Tyčily se v ní od té doby hojné a velké zámky, zdi a bašty. Místo svatyň románských nastupují chrámy gothické. Měkký Piast oddával se smyslnému užívání života, a na dvoře jeho zahemžily se ženy. Ale moudrý král netonul v rozkoších, nýbrž vykonával velké úkoly. Přičinil se, jako žádný z dřívějších králů, o vybudování kultury polské a zanechal Polsku zcela jinou, než jakou ji — vrak sem tam zmítaný — po šedivém svém otci přijal.

Resignuje na posici na západě, zajistil zemi své kýžený mír na dlouho; průmysl a obchod rozkvetly a obohacovala se města nad míru.

Udržení takového míru a pořádku vyžadovalo pružného a jednolitějšího soudnictví, a mysl Kazimírova už dávno byla zaujata sjednocením a zkodifikováním práva obyčejového, nepsaného, výhodného pro zámožné, plného vytáček a zadních vrátek. Ústava, již dal Polsce Kazimír, byla prvním krokem v řadě jiných. Také řády a zřízení městská měla doznati velkých změn: měly přestati apelace, jdoucí od měst polských do ciziny, do Vratislavi a Magdeburka. Ukázalo se, že teď země potřebuje nutně dobrých právníků.

Těch až posud Polsko samo nevychovávalo. Školy její, ač stále hojnější, širšího programu nauk neměly. Cizinci — prvně Vlaši — řídili školy na Vavelu, při dómech a farách i klášteřích, ale studia juridická a medicinská — v hlubiny theologické málokdo se pouštěl — odbývána v cizině, v Bologni, Montpellieru, Padui, Praze. Při takových studiích uvízl nejeden Polák navždy v cizině; slavných mistrů Poláků hojnost byla i v Montpellieru i v Paříži; ale obyčejně vracíval se dekretista do země, jsa jist rychlého postupu; dekretisté dosazováni

na stolce arcibiskupské a biskupské; mezi nimi nalézal král zanícené podporovatele nových zřízení; od nich vál tentýž duch, obrácený proti materiálnímu zpanštění a morálnímu úpadku duchovenstva, duch, jenž i Karla s arcibiskupem pražským charakterisuje.

Ale cesta do Paduy a Bologne, kde Poláci mezi »ultramontány« neposlední místo zaujímali, do Paříže a Montpellieru a třeba i do Prahy byla daleká, obtížná a nákladná. Po příkladu Karla IV., jenž velkým nákladem studium generální v Praze, jaksi pro svou zemi, v skutečnosti však pro celou střední a východní Evropu zřídil, pojal i Kazimír myšlenku zřízení — po schválení ovšem se strany papeže — podobného studia v Krakově pro Poláky i cizí určeného. Než, třeba že papež byl projektu nakloněn, universitas litterarum Kazimírova v život nevešla. Mělať příliš úzký základ, když — aby unikla konkurenci s Prahou a Paříží — zřekla se předem koruny středověké vědy, t. j. theologické fakulty, a i o umělce t. j. o fakultu filosofickou náležitě nedbala. A tak dvě fakulty: právnická a lékařská, visely tu jako ve vzduchu.

Zakončilo se odosobnění Polsky středověké, žijící vlastním, skromným, šedivým životem, za průseky po borech, za řekami i jezery. Změna proniká už v samém jazyku, jehož původ zpestřují stále noví příchozí, z českého, německého i z latiny. Píše se již více, ale latinsky, a nedostatek literatury národní svědčí u nás stejně jako u Maďarů o myšlenkovém úpadku.

Jenom na poli náboženském budí se potřeby myšlenkové. Krásné pohlaví a nízký lid, ze škol vyloučení, teskní za výlevem pocitů, nestačí jim opakování otčenáše, bití v prsa, vítání starým »Pomáhej Bůh« . . .

A tak dochovaly se do našich dnů sbírky kázání polských, nejdávnější památky prósy, nevybrané myšlenkami ani slohem, průměrné a prosté, úctyhodné věkem a službou vykonanou jazyku národnímu; jedna z prastarého kláštera svatokřížského z Lyźce, druhá z prastaré katedrály v Hnězdně.

Vedle těchto na polo originálních kázání nalézáme překlady Písma svatého, dokonané ve velkém slohu poprvé, a to opět pro ženy. Jak v XIII. století Kinga, tak v XIV. druhá Maďarka, pobožná Jadwiga, budí ruch na poli národní literatury.

Długosz popisuje její pobožnost, vroucí lásku k Bohu, pohrdání vezdejším leskem a marnostmi světskými, dosvědčuje, že čítala modlitby a nábožné knihy, to jest písmo Starého i Nového Zákona, homilie čtyř doktorů církevních, Ambrože a Augustina, Jeronyma a Řehoře a dále oblíbené v středověku životy otců (řeholních), svaté pašije Páně, rozmýšlení a modlitby svatého Bernarda a Ambrože, revelace svaté Brigity, a více jiných, přeložených z latiny do polštiny. Je to současně i první seznam soukromé knihovny polské; před tím bývaly tu pouze kostelní a klášterní. Z celé té knihovny, kromě jediného žaltáře (ve sv. Florianu, kláštěře to v Horních Rakousích, od XVI. stol. chovaného a sv. Florianským žaltářem nazvaného) nedochovalo se nám nic

více a jedna z nástupkyň Jadwigy, Žofie, poručila opět pro sebe překládati Písma svatá.

Zajímavější jsou pokusy o poesii polskou, jdoucí v stopách »Bohorodičky«. Ani tu není mnoho cenného, ale nedostatek nadšení a hloubky nahrazuje naivnost pocitů a místní kolorit.

Nejzajímavější jest píseň velkonoční, jež velice brzo byla přidávána k písni »Bohorodička« jako další její část. Naivní její autor neváhal — jako současní i pozdější malíři — podrobnosti z domácího života v báseň vplétati. Lucifera nazývá starostou pekelným, Adam je boží rolník, sedící u Boha v radě, jako »kmetones« i »barones« království polského v radě korunní.

Takové a jiné písně, někdy dosti nepodařené, s kulhavými rýmy, se slabými myšlenkami, se slovní zásobou velice málo vybranou, toť cíl a čelo té literatury, málo se shodující se stále bohatším životem národním, s novými jeho přílivy a perspektivami.

Nejdůležitější perspektivu odkryl ještě roku 1340 Kazimír Veliký. Polska Lokietkova byla obrácena k západu, Krakov poukazoval na slezské a české okolí, Poznaň na braniborské a pomořanské. Teď odvrací se Polska hlavním průčelím svým na východ. Sňatek Kazimíra s Litvankou, Aldonou, předpovídal jaksi symbolicky tento obrat. Dokonal ho Kazimír sám, anektuje jménem rodinných svazků Halič po vyhasnutí knížecí linie. Ale daleko vážnější následky věštil další krok na této dráze, sňatek Jadwigy s Jagiellem, osobní sloučení Polsky s Litvou (s Rusí litevskou), vzetí na sebe missie na východě.

Polska uzavírala se až posud ve svém rámci ethnografickém a nejedno už ztratila navždy nebo i na jistý čas; teď opouštěla úzký podklad národní, sáhala na východ, šířila tam své zřízení a obyčeje, víru a jazyk. Misse katolicismu na východě byla až posud zanedbána, a nejméně starali se o ni západní biskupové, kteří činili si na ni nejvíce práv. Missie františkánské a dominikánské sáhaly nezřídka hluboko, leč neměly trvalých výsledků, ani v Kijevě, tím méně pak ve Valašsku; kormidla v té věci uchopil se nyní stát.

Kazimír sám uspořádal s patriarchou cařihradským zanedbané poměry v biskupství pravoslavném, a činil plán organisace církve katolické v zemi ruské, plán, jejž dokončili jeho nástupci. Nové arcibiskupství, haličské, později do Lvova bylo přeloženo. Nová provincie církevní spojena později s hnězdenskou.

Církev ta zpočátku byla tu pro nemnohé, pro přistěhovalce, německé kolonisty po městech, pro šlechtu, stále hojněji z chudších zemí malo- a velkopolských a mazoveckých na bohatou Rus přibývající, osazující se a popolšťující celé okolí.

Zatím přešla celá Litva roku 1387 na katolickou víru, následujíc svého knížete, jenž rok před tím po pravoslavném křtu nový křest přijal a s královnou polskou se oženil. Právě povstalé biskupství ve Vilně a později v Žmudzi připojeno hned k dioecesi hnězdenské.

Nečetní Františkáni, apoštolující už dávno ve Vilně, i mučenníci za víru, nemohli stačiti této ohromné práci. Nestačil jí tím méně tehdejší klerus polský, takže nutným bylo rozmnožiti jeho řady. To mohlo pak

učiniti jedině studium theologické, umístěné v zemi samé, ta nová konstelace, získání Litvy a perspektiva na Rus, přesvědčovaly o nezbytné nutnosti uskutečnění plánu Kazimírova, od něhož z počátku sám původce ustoupil. Změna situace obrážela se však na známkách nové školy: nikoliv požadavek právnický jako roku 1364, nýbrž theologický vystoupil roku 1400 v čelo.

Po pokusech opříti o Prahu potřebnou instituci tuto — seminář pro duchovenstvo litevsko-ruské — nastoupena jediná působivá a spásná cesta, a tak za rad a vlivů mistrů polských v cizině, hlavně slavného vědou a životem Matouše Stadtschreibera z Krakova, teď rektora v Heidelberku, přibyvšího schválně za tím účelem do rodného města, za vřelé pomoci Jadwigy, určující k tomu cíli své klenoty — obnovena fundace Kazimírova, leč na jiném základě a rok 1400 uzřel vstup do života nové university: Jadwigy a Jagiella, s fakultami filosofickou a theologickou, vedle nichž právo císařské a lékařství naprosto ztrácelo se do pozadí.

Budovy nové university byly v ulici Židovské (nyní sv. Anny).

Židé tito nepřišli teprve teď do Polsky. Pronásledováni na západě, našli v XIII. století ve Velké Polsce, v Poznani a jinde pohostinské přijetí a rozšířili se po krajích polských, ve Vratislavi a v Krakově, odtud dále na východ se hnuli, do Lvova a do Vilna, aby v zemích ruských a litevských setkali se s bratřími, jdoucími od jihu.

Vláda Kazimírova přála jim rozhodně a jediná hlubší nevole, již Kazimír u Krakovanů vyvolal, byla následkem podporování cizího živlu; nevoli tuto legenda později vysvětlovala osobními vlivy milenky »Esterky« a čáry žida Lewky.

Židé rostoucí stále po stránce materiální, representovali živel zcela odrůzněný vírou, obyčeji, jazykem; zatím absorbováni vyděláváním si peněz, zanedbávali stránku duševní a žili jen drobty vědy východní a dalekého západu.

V jednolité do nedávna obyvatelstvo polské vtíraly se tedy živly cizí: německé a německých židů.

S rokem 1400, s otevřením velké školy polské končí se definitivně zakrnělost, zapadlost a odosobnění prvotní středověké Polsky. Rozvírají se záclony hor a lesů, mlhy jezer a bažin, mraky nevědomosti a stagnace, jaké Polsku před očima Evropy až posud zakrývaly.

Zapřažena do vozu pokroku, vstupuje teď na dráhu velkého svého poslání dějinného.

Kapitola druhá.

Patnácté století. Scholasticismus.

Stát a společnost. Krakovské studium generální. Zásluhy a vliv jeho, nedostatky a vady. Literatura mimouniversitní. Dlugosz. Nové proudy: husitismus, Gałka; Ostroróg. Humanismus, Řehoř ze Sanoku, Kalimach, Celtes. Vzrůst všeobecného rozhledu. Manie psací: kázání a latinská poesie. Prosa a poesie v jazyce národním. Zásluhy Bernardinů; první veršovatel polský, bl. Vladislav z Gielniowa.

Hned na počátku století dozrály plody oné politiky velkého slohu, započaté v století XIV. Co nezmohla Polska Piastovská, to dokonala Jagiellonská. Spojenými silami polskými a litevskými rozbit hrozivý nepřítel a zdálo se, že na vždy. I napínala od té chvíle politika polská své síly, aby dílo, jemuž obětovala velkou královnu, udržela, aby unikla hrozícímu nejednou rozbití se unie, leč o nové, velké plány se už nepokoušela.

Trůny uherský a český dodávaly lesku Jagiellonům, ne však sil Polsce. Jagielloni vymrhali energii na plány dynastické, cizí šlechtickému národu. Národ ten nezbaviv se kastovnických předsudků a aspirací, těžil ze stále se opakujícího uprázdnění trůnu, z vymírání dynastií Piastovské a Andegavenské, z jednání s Jagiellem, z něhož daly se vytěžiti nové a nové privileje; a když tyto dosaženy byly, sáhal pak dále. Vojna pruská po roce 1454 nebyla vedena jednomyslnými silami celého národa, leč rotami žoldnéřskými, a dávala příležitost smlouvati se o nové a nové ústupky u krále, a už ne plutokracie, leč veškera šlechta béře na nich účastenství na účet trůnu, měšťanů a sedláků.

Vojny staly se nepopulárními; šlechta zapomíná na povinnosti a těší se z práv, jež vykořisťuje stále bezohledněji; hluboký klid uléhá na Polsku.

Od té doby mění se její tvářnost. Zahospodařuje se a zastavuje; roste blahobyt, výhody, užívání; co za Kazimíra začalo u měšťanů, to šíří se i na šlechtu. Zvolna stírají se stopy chudoby a prostoty Polsky Piastovské; mizí tmavé a šedé barvy z oděvů. Ženy vymykají se

z uzavřenosti domů, shazují záclony s tváří, kroj jejich pestrotou vyrovnává se mužskému, ba ho i předstihuje; prsteny nosí i na prstech nohou, a na vlečkách jejich vidí kazatelé jedoucího ďábla; nápoje jsou stále dražší, vkrádají se sem cizí drahá vína, jídla stále hojnější a rozmanitější. Probouzí se život společenský i za hradbami městskými; divoká vřava i hrobové mlčení dávných časů ustupují stále hojnějším a veselejším sezením »kuligům«, sjezdům obou pohlaví; zpěv a hudba, hry a tanec, vrhcáby a karty neb kostky činí je rozmanitějšími; rostoucí blahobyt, zabezpečený mír, nedostatek starostí o zítřek dodávají ton i volnost tomu životu, který leda na hranicích vpád tatarský přerývá a v hlavních městech chvilkové vznícení pocitu náboženského zase sráží do břehů, z nichž se už už vyléval, leč chvíle rozjímání a pokání bývají stále řidčí a kratší, individua navrácená stále méně četná, svět chýlí se patrně k novému pohanství a materialismu.

Myšlénkovému životu hlavního rázu dodává »studium« krakovské; teď už nerozprašují se vědecké síly polské za hranice, jako tomu bylo dříve. První sbor professorský skládal se hned z mistrů a doktorů Poláků, učících v Praze, a škola byla udržována i nadále silami místními, jakkoliv Slezanům i Čechům nezbraňováno zaujati kathedry. Niveau vědecké vzneslo se náhle.

Rostla znalost latiny; dříve kněz rozuměl v ní jedině páté přes deváté, teď psal i četl ji zcela svobodně, a originální sbírky kázání psal výlučně v tom jazyku vhodnějším k užívání písemnímu, než jazyk rodinný. S latinou rostla i znalost písma svatého, práva kanonického, autorů středověkých, přes něž dospíváno i k starověkým, rostla i znalost věd exaktních, mathematiky a astronomie i astrologie; v druhé polovině století slynula škola krakovská právě těmito vědami. Její mistři skládají »judicia« t. j. prognostiky úrody, zdravoty, vojen a j. na rok příští atd., těšící se velkému úspěchu ještě v století následujícím, nejen doma, leč i v cizině. Zde učil se Mikuláš Koperník, nabýval zručnosti, methody informací, základů; tu poroučejí, aby odbýval své učení doktor Faust; v kalendářní reformě římské brala účastenství i škola krakovská. Universita neomezovala se bádáním vědeckým, neztrácela styků se společností, naopak, vžila se do potřeb celku a hájila je vytrvale: z jejího sboru vycházeli šermíři za práva polská a pravdu polskou proti nárokům křižáckým, jako Pavel Włodkowic z Brudzewa. Oně domáhal se reforem, odstranění křiklavých nadužívání v kostele, hlavně zhoubné simonie v každé podobě; v jeho intencích vystupoval velký učenec, horlivý asketa, Jakub z Paradisu.

Ve válce, rozdvojující křesťanstvo, mezi obhájci vyvýšenosti koncilů nad papežem a rádci papežovými, stála universita na straně první, po boku nejslavnějších theologů francouzských, a hájila stanovisko koncilů až do poslední chvíle, kdy všechny university se ho už zřekly.

Universální ráz studií středověkých, vychovávání znamenitých latinníků (v středověkém slova toho významu), nevylučovalo v Krakově naprosto starání se o vlastní dějiny a národní jazyk. Kronika mistra Vincence byla vykládána a vysvětlována s kathedry; její scho-

lastický komentář od Jana z Dąbrówky zachoval se až po dnes; Długosz ukončiv památné dílo historické, doporoučel je péči mistrů krakovských, aby je dále vedli. Bývalý rektor, Jakub, syn Parkoszův, zamýšlel zavésti jednotu do pravopisu polského, a když kdosi dle pramenů českých složil tak zv. »Mamotrept« t. j. slovník biblický pro žáky, latinsko-polský, tu neváhali »ctihodní mniši z kollegia slavné university krakovské« opraviti jeho polštinu.

Ale přes tento vztah k národu, nebyla to škola národní, partikulární; sám universální ráz katolicismu a jeho středověké vědy toho nepřipouštěl. Brána její byla dokořán otevřena katolickému světu od severu; od Švýcar do Anglie a Švédska nebylo země, která by do krakovské university neposílala žáků, jakkoliv se stále množily university (Erfurt, Lipsko, Greifswald a j.); hlavně od té doby, kdy Praha »zkacířovatěla«, plynuli cizinci do Krakova, nejvíce z těch zemí, které neměly vlastních universit, ze Slezska, z Pruska, z Uher; spory národnostní vyřizovali Němci a Maďaři v bursách a na ulicích krakovských; příliv jejich přečkal dokonce i století patnácté. A nejen žáci, leč i mistři pocházeli z ciziny: od počátku bylo mezi nimi více Slezanů, méně Čechů. Časně, ač zřídka objevují se i Litvíni, Gasztoldové, Giedrojci; Rusíny vylučovalo vyznání.

Universita byla tvrzí katolicismu a tou zůstala na vždy. Ovšem bylo lze jí v tom ohledu vytknouti přílišnou horlivost a doktrinářství. Že vymáhala odřeknutí se husitismu, že ze sboru svého ovečky jím nakažené, mistra Ondřeje Galky, rychle se pozbyla, že stála ještě při koncilu, když se ho už všichni zřekli, že bránila Neposkvrněné početí proti Dominikánům, to všechno bylo v duchu času; ale že v Polsce, vůči jejím stykům východním, slepě litery katolicismu se držela, že kompromisů neuznávala, druhého křtu pravoslavných požadovala, to svědčilo o fanatismu, ne o moudrosti. To dálo se v druhé polovině století, kdy universita od zenithu své slávy rozhodně už klesala. Jasné slunce školy krakovské jevilo skoro od počátku svého východu jisté skvrny, vynikající ze samotných vlastností národních, i jiné, z okolností zevních. Neboť národ nesetřásl se sebe najednou svou ospalost středověkou; svoji staletou lethargii rozumovou; i mistři krakovští osvědčovali trpnost slovanskou, spokojovali se opakováním cizích vzorů, neodvažovali se používati sil vlastních, samoexistence, nepracovali napjatě; průměrná jejich produkce literární ani počtem, ani obsahem neimponuje nikterak; nedostatek energie a vytrvalosti sdíleli s národem. Odstraňují se také rychle do pozadí; zdálo-li se — ještě kolem r. 1446 — že z lůna jejich vyjdou reformátoři společnosti, tu brzo zanecháno těchto nadějí a v druhé polovině století nevystupovala universita ani jednou s onou vážností a silou, jaká ji dříve vyznačovala. Jiné vady plynuly z vnitřní organisace, z nedostatku dotování katheder, z nedostatku fakulty lékařské, z opouštění university osobami vynikajícími mezi mistry, nespokojujícími se s karierou vědeckou, přinášející malý zisk a slabou čest; příliv měšťanstva se vzmáhal, šlechty stále více ubývalo, mezi mistry stejně jako mezi žáky. Italie nepřestávala míti kouzlo, ona táhla k sobě vše, co bylo vysokého rodu a vyšších

snah. Konečně se universita uzavřela v rutině, vzpírala se novinkám a reformám, odvolávala narychlo jisté ústupky, vracela se na bývalou dráhu; disputování, lekce aristotelovské, pomíjení autorů klassických, ty vady sdílela universita krakovská s cizími, ale trvala při nich silněji a déle; přes několikeré pokusy nevzkvetla na ní na př. řečtina nebo hebrejština nikdy pořádně.

I mimo universitu neztrácela literatura a věda, užívající výlučně jazyka latinského t. j. světového, těchto vlastností zásadních.

Listy, rozpravy, básně Stanislava Ciołka, Jana z Barlína a jiných až do latinské poesie bernardinské z konce století, dbají květnatosti slohu, rýmů leoninských a hříček rhetorických, libují si v allegoriích, opomíjejí tak pečlivě fakta, že změníme-li nepatrně jenom několik slov, můžeme tutéž řeč přizpůsobiti různým osobám a okolnostem; řeči tehdejší, pohřební, při různých slavnostech, politické, obyčejně nemají vůbec faktický materiál, necharakterisují člověka ani času ani místa, houpají se v empiriích a neráčí sestoupiti na zemi.

Z celé té scholastické literatury odlišuje se jasně dílo Jana Długosze, krakovského kanovníka, vychovatele synů královských, jenž zemřel co arcibiskup lvovský. Leč za dílem i člověkem stojí ten, jenž ho řídí: Zbygněv Oleśnicki, státník a hodnostář duchovní ve velkém slohu, poslední ze slavných postav polského středověku, plných zakalení ocelového, úpornosti krátkozraké, stavovské, hierarchické. Jsa příliš časně vtažen do záležitostí státních, cítil Zbygněv potřebu důkladnějšího, historického jich vyložení a souvislosti; posavadní kronikářská povídání ho neuspokojovala. I hledal, komu by svěřil vystavění budovy dějin polských.

Volba jeho padla na Długosze; znal jeho neobyčejnou svědomitost, nezměrnou vytrvalost v práci, širokost jeho názorů, nezamotaných přízí scholastickou, neochvějnost jeho přesvědčení katolického, lásku k vlasti, pronikající jeho ledví; jeho tedy ponoukal k sbírání materiálu. I máme tu dojem, že všechno, čeho se důvěrník Zbygněvův v pracovitém a dlouhém svém životě dotkl, mělo za účel vybudování té okázalé budovy, těch dvanácti knih dějin polských, sáhajících od bájných počátků až do posledních dnů Długoszových.

Dějepisné umění Długoszovo je nevelké. Věrný syn svého století jeho okem i duchem vidí i oceňuje nejodlehlejší děje; rozvoje nevidí žádného; šlechtická a od Mieczyslava I. katolická Polska Popielů a Piastů, toť projekce v minulost Polsky Jagilelovců. Imponuje pokornou vírou v Boha a vroucí láskou k vlasti; je viděti, jak bolestní nad roztržením Polsky, nad ztrátou zemí odpadlých, nad ustoupením od zásad spásných. Jeho dílo přečkalo staletí; pozdější spisovatelé spokojovali se výtahy, okrádáním Długosze, nepřinášejíce valně oprav. Práci Długoszovu nikdo před Naruszewiczem neopakoval, nikdo nekontroloval. On ustálil a upevnil ponětí o dějinách; ba i omyly jeho — na př. zrušení přísahy se strany Varnenčíka[1] nabyly kanonické váhy.

[1] T. j. krále Ladislava.

Poslední to a největší vliv mající šermíř středověku polského, za převahu kostela a víry, za privilegia stavovská a za neporušitelnost instituce.

Ale čínská zeď nedělila posud Polsku od západu, od Čech a Italie. Nové proudy náboženské, umělecké a sociální nasakovaly se do Polsky pomocí knih a lidí bez překážky i bez meškání. Husitismus sice nepřekročil hranice Polsky vítězně, než příčinou toho bylo to, že v Polsce nebyl podporován žádným proudem národním, jak tomu bylo v Čechách a že husitismus přestával u jednotlivců mezi šlechtou a u duchovních — pražských to alumnů — kteří písně husitské opakovali a kalichu pro lid se domáhali, na nevázané mravy duchovenstva naříkali a světským úřadům poroučeli je trestati.

S ostrou kritikou nejenom už panovačných snah římských, ale i všelikých nadužívání domácích, nedostatků a mezer v ústrojí společenském atd. potkáváme se o několik let později, v nejtypičtějším lístku politickém, jaký polský středověk vydal, v Monumentum Jana Ostroroga, zdánlivě k radě královské obráceném, pranéřujícím však po řadě všechno, co mladému magnátovi, vžilému do názorů západnických, v Polsce se nelíbilo, počínaje nerovností v právu a rovnosti v šatech mezi jednotlivými stavy, a konče kazatelem německým, jenž káže před prázdnými lavicemi.

Na poli duševním připravoval se zvolna vstup na nové dráhy. Nejdříve se omezoval na sloh a na formu, brzo však zahrnoval i ducha, jenž se právě novým slohem projevoval. Proti scholaticismu, jeho bezvárnosti a barbarství, pohrdání starožitností, neosvícenému věrou a jen rozumem, připravovala se v Italii reakce, která vyvolána byla všemi možnými podmínkami: jasným nebem, krásami přírodními, uměleckými sochami vykopávanými ze země, knihami, vyváženými z Řecka a ze severních klášterů atd.

Při stálých, bezprostředních stycích Polska s Italií, s kurií římskou, v níž se nezřídka aspirace humanistické sbíhaly, humanismus ten rychle překročil Alpy i Karpaty.

Zlomení moci křižácké, úloha Polsky na prvním koncilu, bohatství a lesk jejích církevních knížat obrátily pozornost na severní zemi, barbarskou, a našli jí tam cestu v brzku humanisté sami — jako Filelfo — nebo bombastické jejich listy, očekávající zvonivé náhrady, jako pompésní poslání Františka hraběte de Aqua Viva k Witoldovi, k arcibiskupovi (Rzeszovskému, Lvovskému) i k jiným Polákům.

Za vlašskými humanisty přišla do Krakova vybranější latina, a snahou Jana z Ludziska vnikla i do university. Kancelář Zbygněva a vyslanci polští v kurii zastiňovali Němce svou latinou. Sám Zbygněv i jeho satelit Długosz cítili potřebu nového slohu a starali se o to, aby se do něho vžili, ačkoliv Długoszovi se to nepovedlo.

Mezi těmito prvními humanisty polskými dobyl si největší slávy Řehoř ze Sanska, ne tím, co psal — to páchlo středověkem — ale tím, co mluvil; první to příklad polského genia bez portefeuillu, neproduktivního velikána, zalesknuvšího se na chvíli jako meteor, jenž pak na věky uhasne. Na štěstí našel se Vlach — spekulant, jenž ho učinil

nesmrtelným, netaje se nikterak svými osobními vyhlídkami. Řehoř ze Sanoka, měšťan, snažící se nedostatek »rodu« nahraditi v jediné možné kariéře duchovní pilností a věděním, podstoupil křest humanistický na dvoře uherského humanisty-biskupa a udělal v Polsce rychlou, skvělou karieru; od té chvíle odpočíval arcibiskup lvovský na vavřínech; měl rád, když mu podkuřovali, a produkoval se novinkami ve všech oborech, od požadavku, aby učitel, mluvě latinou, prosodii originální zachovával (což bylo cizí i Polákům i Maďarům), až do pohrdání dialektikou scholastickou, suchopárností kazatelskou, nebo nestřídmostí polskou při besedách, používaje při tom důvodů, jež někde vyčetl nebo někde slyšel, ačkoliv mu ani vlastní a trefný úsudek upřítí nemůžeme.

Činněji postaral se o humanismus a jeho úspěch v Krakově Filip Kalimach, prchnuvší před stíháním papežské inkvisice přes Cařihrad do Polska, vždy otevřeného a pohostinného pro všechny světoběžníky. Tento zručný, vtipný a talentovaný Vlach dovedl přesvědčiti své ochránce o své vyvýšenosti, i vtiskli ho na dvůr Kazimírův, kde s Długoszem — oheň s vodou — pracoval o vychování mladších dětí královských. Jan Olbrach přilnul k Vlachovi, obdařil ho důvěrou, když na trůn vstoupil; v sebe uzavřeném Vlachovi uznával lid hlavního rádce královského, podkládal mu zásady, směřující k zrušení vlády monarchistické, jež časem do tak zvaných »Rad Kalimachových« byly sebrány a uloženy; byly tu opravdové, na skutečném podkladu založené rady a zase tu byly pamflety a paskvily, o jaké nikdy v Polsce nouze nebyla.

V otevřeném boji stanul jiný bludný rytíř humanismu, Němec Konrád Celtis, poeta laureatus císařem německým. Ten přibyl do polského Norimberka — do Krakova — aby jménem autorů klassických udeřil útokem na »artes« na »filosofii« školní, na její latinu i filologii. Sbíral potlesk, nacházel posluchače a učně, hlavně mezi Slezany, jimž slavný rodák mile imponoval, ale vzdor zdánlivému úspěchu nedal se Celtis dlouho klamati, opustil nevděčnou zemi sarmatskou, poskytující Němcům-měšťanům stále horší a horší perspektivu. Mimo hlučné hovory v síních učebních a mimo hrstky veršů nezůstavil Celtis nic v Krakově. Za to Slezáci, jím povzbuzení, Rabe, Sommerfeldt a jiní, pracovali k tomu, v přednáškách, verších a učebnicích slohu doporučeti učící se mládeži novou latinu a s ní i ducha nového, ne středověkého.

Nový ten duch pohrdal nejenom latinou a dialektikou středověkou, on odhazoval i jiná pouta: ideál asketický, vížící život i užívání a názory kastovní. Nový duch uznával jenom člověka, mluvil o jeho »kalokagathia«, bez ohledu na rod a národ, obracel se s tesklivostí leckdy upřímnou a nepokrytou k světu starožitnému a jeho cnostem občanským.

První humanisté přinesli též nový element — erotický — do latinské poesie v Polsce a na tomto právě poli měli nejpronikavější úspěch; Kalimach i Celtis oslavovaly Krakovanku »Hasilinu« (pseudonym dle humanistické mody.)

Byly však i bystřejší oči, nedůvěřující, nedající se oklamati blyskotkami slohovými, znepokojené duchem, jenž se v těchto slohových jiskrách skrýval. Instinkt středověký varoval už Zbygněva Olešnického před nebezpečím ruchu humanistického, rozvolněním mravů, bezuzdností instinktů, podkopáním vážnosti; leč teprve za nástupců jeho dozrálo ovoce tohoto zasetí.

Zatím ještě byl humanismus silou positivní: budil ducha z lethargie středověké a nesáhal hluboko, nedotýkal se na př. ještě klášterů, ani massy duchovenstva; a duchovenstvo stále ještě tvořilo jedinou vzdělanou třídu národa.

Novou, značnou zásluhou university bylo právě to, že nejen v hlavní škole krakovské, ale i v celé zemi povzneslo se značně niveau vzdělání. Školy a školky farní, městské, kollegiatní a klášterní, nezřídka kolonie akademií, měly za ředitele a správce bakaláře a mistry krakovské, lidi větší vědy vedoucí mládež za těsný program bývalého trivium a quadrivium. Světlo vědy nesoustředilo se jedině v Krakově, nýbrž šířilo se rovnoměrně i po celé zemi; každá kapitula měla ve svém počtu učence, a nacházíme je i na křeslech radničních a soudcovských a nezřídka i mezi šlechtou.

Tento ruch a život obrážel se přirozeně i v literatuře. V porovnání se stoletím XIV. a jeho památkami, jež možno na prstech spočítati, XV. století zachvátila jakási manie psavosti; na regálech knihoven možno na jeden rukopis ze XIV. století napočítati sto nebo dvě stě rukopisů z XV. století. Kněz polský spisoval teď kázání vlastní nebo cizí, ovšem latinsky k vůli ušetření času a námahy; řada jich, neobyčejně dlouhá, sahá od počátku století — kde se jich nejvíce nakupilo — až do konce. Jsou mezi nimi i Češi, na př. Štěkna, zpovědník Jadwigy, Jan Silvan nebo Jeronym z Prahy, zpovědník Jagiełła, missionář na Žmudzi, na konci život člen vlašského řádu kamedulů; Slezáci, na př. Matěj z Lignice, nejvíce však Poláků: Krakovan Mikuláš Wigand, Lukáš z Velkého Kozmina, Petr z Miłosławi, Matěj z Raciąże a j. Oni vydávají sbírky svých kázání leckdy pod zvláště vybranými názvy, na př. »Vězení duše«, »Cesta spasení«, »Libosádek« a j.; jedni harcují na učenosti, vkládají do každého kázání otázky theologické a rozsuzují o nich, druzí nehoní se za učeností, ale vykládají svá themata co nejkratšeji a suše, nejzábavnější jsou ti, kteří sestupují k lidu, mezi šibaly kupce, mezi vypálené sedláky, mezi vesnické kněze, prostinké, hněvající se na šumot v kostele, na vystrkování šatů na odiv, na voňavky a líčidla, na rozpustilé tance, myšlenky na Kasiu, žerty a dovádění velkonoční, na písně sváteční atd. Jejich umění kazatelské není velké, ale kolorit místní vystupuje tu nad míru jasně. Poznáváme společnost, její zvyky, způsoby, zcestí a podrobnosti až do způsobu mluvy.

V době této nalézáme dále latinské básně historické a příležitostné, tedy zprávy o bitvách, grunwaldské nebo varnenské, verše na smrt králů a hodnostářů; bývá v nich často málo obsahu, ale za to tím více bombastu. Jazyk těžký, veršování nedbalé, fantasie

nejvšednější; verše kanovníků Adama Svinky, mistra Martina ze Slupcy, Řehoře ze Sanoka a j.

Méně bohatou je světská prosa, jejíž nejhlavnější památky jsme už uvedli; patří sem ještě výklady mistrů krakovských a traktáty vědecké.

Když se pak konečně na poli literatury latinské rozjasnilo, tu z mlhy a mračen začaly se vychylovati a jasněji rýsovati první silhouety autorské. Tehdy v oboru literatury národní panovalo téměř hluché mlčení. Vůči století XIV. byl ovšem i zde pokrok, a to značný, ale vidíme tu i důkazy podivné všednosti a hnusnosti, stagnace hlav i srdcí, nedostatku vydatnějšího ruchu a jisté jednostrannosti. Jestli už v literatuře latinské převládal živel náboženský, zde vylučoval naprosto směr světský.

Prosou je tu skoro výhradně různé vydání překladu Písma svatého, životů svatých, žaltářů, theologické encyklopaedie, kázání na den Všech Svatých, plynným a jasným jazykem vyložená; modlitby — na př. sbírka modliteb sepsaná pro Nawojku (t. j. Natalii), kterážto sbírka mylně připisována XIII. století, jakoby se z ní sv. Jadwiga Slezská modlila — a j.

Ze světské literatury byly tu překlady závazných zákonů zemských, určené pro Mazovsko a pro Rus, kde právě znalost latiny byla zcela nepatrná a kde překladu toho bylo potřebí; překlady zřízení německých, na př. Magdeburského zřízení, potřebné i pro měšťany, zapomínající dříve známé němčiny i pro vojevodu a jeho úředníky, kteří vůbec němčiny neznali; slovníčky latinsko-polské, sestavované obvykle podle látky — nejčastější a největší mezi nimi jsou botanické, dle významu rostlin — atd.

Poesie pak této doby vykazuje zajímavější, originelnější a různější pokusy než poesie XIV. století. I zde však převládá živel náboženský a didaktický. Děje a city, epika a lyrika měly až posud ještě velice málo představitelů.

Básní náboženských vykazuje století XV. počet značný, zajímavý už proto, že přečkaly staletí, jakkoliv žádná z nich nedosáhla významu staré »Bogurodzice«. Počtem a rozsahem převyšovaly písně Mariánské, neboť kult Marie stále ještě vzrůstal; legendy veršované skládal jistý anonym v polovině XV. století (o sv. Stanislavu, o sv. Kateřině, sv. Jobovi a j.), jiný pak o sv. Krištofovi a j. Složení bylo skoro stejné: po všeobecném úvodu následovalo samo vyprávění, bez ozdob básnických, prosté, upřímné, naivní, proto ujaly se ty verše mezi lidem a staří zpívávali je ještě v XVII. století po kostelích.

Autorů nábožných písní buď vůbec neznáme, nebo kromě jména o nich nevíme nic víc. Tím větší pozornosti naší tedy zasluhuje Varšavan, první básník polský, kterého známe blíže — Bernardin Władysław z Gielniova.

Jako dominikáni a františkáni ve XII. století, tak nabyli bernardini v XV. století neobyčejné důležitosti tím, že probouzeli spícího téměř ducha náboženského. Návrat k tužšímu řádu, oheň, sálající od Kapistrana, nejvýmluvnějšího jich řečníka, šíření slova božího, elektri-

sovaly massy, přivábily novice, získávaly řádu stále nové domy a kláštery s neslýchanou rychlostí. V druhé polovině století, kdy Kapistran s překladatelem Polákem na náměstí krakovském kázal, měli bernardini hlavní slovo v missiích nejenom v Polsce, ale i na Rusi a na Litvě (hlavně ve Vilně). Neúnavní tito kazatelé, příkladní pracovníci, pokorní sluhové Páně získali si populárnost, jaké se žádný zákon v Polsce ani předtím ani potom netěšil. Byli to nadšení hlasatelé slova božího a nejnadšenějším z nich byl právě bratr Władysław z Gielniowa.

Žádný kostel varšavský nebyl dosti prostorný pro umístění davů, které toužily slyšeti jeho slova. Na náměstích a ulicích tísnili se lidé, aby je slyšeli. Ale bratr Władysław byl nejenom kazatelem, on znal i vliv písně a skládal je horlivě, polsky pro lid, latinsky pro žáky. Roku 1488 zavedl zvyk zpívání písně po kázání; písní tou byl »Žaltář Ježíšův« o umučení Páně, vlastní jeho skladba.

Bernardinskými skladbami jsou písně Mariánské, v nichž proti dominikánům, proti jejich nauce a jejich krakovskému sochařství (rodící Marii obklopují pomocnice ku porodu) hájí bernardini neposkvrněné početí Panny Marie. Z této bernardinské poesie zachovalo se mnoho; není umělá, opakuje dosti jednotvárně obsah, slohové obraty, stavby veršů a j., ale je to jediný obor literární v jazyce národním, jejž už XV. stol. pečlivě pěstuje. Kdežto všude jinde poesie polská je nejen za francouzskou a německou, ale i za bratrskou poesií českou, v písních o Panně Marii a o Ježíši Kristu směle se s nimi může měřiti. A to je výhradně zásluhou bernardinů.

Tu třeba též vytknouti, jak se po těch písních vytříbil jazyk polský, jaký je plynný, čistý, hladký, jak ho pozdější poesie náboženská jen o málo předstihla; ani skoro nechce se věřiti, že písně ty jsou už přes čtyři sta let staré. Je spravedlivo se přiznati, že i na tom poli, nejen v prose, Poláci následovali české vzory. Nejjasnější příklady této odvislosti poskytují nám texty z první poloviny tohoto století. Teprve bernardini emancipovali polskou píseň zúplna z té odvislosti: v XVI. století překládají už i Češi z polštiny, na př. onen Žaltář Władysława z Gielniowa.

Méně hojné, za to tím zajímavější byly verše obsahu didaktického. Nejstarší z nich je verš o zachování se u stolu, výklad světových obyčejů. Autor — Słota — snad žák krakovský, vzývá na počátku a na konci Boha o pomoc. Ale kromě této asketické zástěry je to báseň světská, první v Polsce, jež dýše vzduchem městským, krakovským, a co nejzajímavější, holduje vřele pannám a panímː

»Przyjmicie to powiedanie,
prze waszę cześć, panny, panie«
(»Přijměte to povídání,
ku cti vaší, panny, paní«)

ne zbytečně:

»Boć paniami stoi wiesiele
Jego (którego) jest na świecie wiele«
(»Neb paními stojí veselí,
jehož jest na světě mnoho«),

proto volal z hloubi srdce:

»Ja was chwalę, panny, panie,
już przed wami nic lepszego nie«
(»chválím vás, panny a paní,
nad vás nic lepšího není«).

Není tedy divu, že žáci krakovští vzory listů milostných z kaplana Ondřeje opisovali a verše latinské ku cti svých zbožňovaných skládali.

Jiné didaktické verše jsou prodchnuty silněji náboženskou náladou na thema: memento mori. Mezi nimi nejlepší báseň polská, středověká rozšiřovala thema latinského traktátu o smrti, v němž mistr Polykarp na vlastní oči smrt viděl a vzpamatovav se z překvapení s ní rozmlouval o její všemohoucnosti, hrůze atd. Autor, Polák, blíže neznámý, rozmlouvá o tom, jak se smrt na světě objevila, jak všechny moří, vojevody, knížata, hrabata i nejnižší lidi; dobří mniši však se nebojí, neboť oni světem a svět jimi pohrdl; jinak je se zlými mnichy; autor zdá se býti sám mnichem, snad benediktinem. Text básně proložen jest oslavou paní čistých, mučennic slavných. Rusové báseň tuto v XVI. století na svůj jazyk prosou převedli.

Takovou byla »poesie« polská v první polovině XV. století; ze znamenitých počátků — neboť ani Rey by se nebyl hladčeji vyjádřil — mohla se bezpečně rodná poesie vyloupnouti. Nedošlo k tomu, zvítězila latina, když raději do moře latinského přilévána voda a vrozená lenivost a nedbalost.

Ještě méně zachovalo se veršů světských, třeba že bylo jich mnoho, než byly spíše krátky. Každá událost, všeobecně dějinná nebo místní, vyvolala veršované noviny; o grunwaldské a varnenské bitvě zpíváno bylo stejně, jako o lupiči Krištofu Šafrancovi z Pískové Skály, jenž byl r. 1482 sťat; pamět lidu, nadmíru konservativní, způsobila, že ještě za Długosze lid zpíval o smrti Ludgardy, ženy Přemyslovy (zemřelé r. 1283), ba i o vítězství zawichojském nad Romanem haličským (r. 1205)!

Ze všech těch písní náhodou zachovala se jedna, o zabití Ondřeje Tęczyńského v Krakově r. 1461 pobouřenými měšťany. Píseň, charakteristická nenávistí, jakou planul autor-šlechtic k »chłopům« Krakovanům:

»Klamacie chłopi jako psi, byście tacy byli,
nie stoicie wszystcy za jeden palec jego;
mniemaliście chłopi, by tego nie pomszczono?
Juźci jich sześć sieczono, jeszcze na tem malo.«

(»Lžete, »chłopi«, jako psi, že byste tací byli,
nestojíte všichni za jeden jeho prst,
myslili jste, »chłopi«, že to nebude pomstěno?
Už šest jich bylo sťato a ještě toho málo.«)

Vedle historických písní libovala si třída šlechtická ve verších satirických; polský humor, nálada k žertům a posměškům, hotová manie pamfletování, v XVI. století úplně už rozvinutá, má svůj vznik ve století XV.

Takový byl obsah ne prosy, leč poesie národní, neboť v Polsce, jako v celé Evropě, národní literatury středověké veršem, nikoliv prosou slynuly.

Všemocná vláda latiny v literatuře, v kázání, traktátu i řeči, v listech, aktech, kronikách jenom maskuje pravý stav. Jazyk národní nevtiskoval se do literatury, zaujímal v ní šerý koutek, jakkoliv v životě tomu ovšem bylo naopak. Postačil tomu životu, jeho potřebám kuchyňským, kdo však měl vyšší snahy, ten pěstoval latinu, jazyk to nejen společenského nátěru (jako francina XVIII. století), ale i skutečné vědy; a tak bývalo nejenom v Polsce, kde nedostatek hbitosti a ctižádosti slovanské každé cizozemštině cestu vždycky ustýlal, leč i v zemích sousedních.

Úplným zanedbáním jazyka národního v literatuře připomíná Polska sousední v jiném ohledu tak často bohužel zpřízněné Uhry; netřeba však zapomínati, že i v zemích starší kultury — u Čechů, Němců, Francouzů — století XV. je stoletím stagnace a úpadku literatur národních. že je to věk rozkvětu a síly vědy a jazyka vědeckého — latiny; nikdy neslavila latina větších triumfů na útraty jazyka národního, jako právě v tomto století.

I zdálo se, že vláda latiny je upevněna navždy.

Bylo třeba nového nabrání dechu, aby hluboce uspané princezny literatur národních byly probuzeny.

Třetí kapitola.

Věk Zikmunda Starého. Humanismus.

Stát a společnost; zpolštění měšťanstva; cizí živly ethnografické: Rus a Litva; jejich polštění. Převaha latiny; universita krakovská; humanismus; básníci: Krzycki, Janicius. Počátky dramatu. Tisky, Historikové. Politikové. Literatura národní, rukopisná i tištěná. Opeč. Biernat z Lublina, Rej; jeho dialogy a žaltář. Smrt Zikmunda Starého.

Osvětou udržují se národy, silou státy, leč obě ne vždy chodívají pospolu. Rostla Polska Zikmundovská v bohatství duševním, až ku podivu a závisti sousedních národů, ale slábla její moc státní.

Jaké zásoby přinesla si Polska ze středověku do století XVI.?

Když vlády monarchistické sousedních států nové a nové síly nabíraly, tu musel Polsce na celý její další pochod dějinný stačiti onen kapitál, nasbíraný za Piastů, rozmnožený za Jagiellů. V XV. století byl už imponujících sil. Oči i mysli byly obráceny k této Polsce; byl v ní zavčas vítán spojenec proti Turkům; proroctví a vidění opěvala slávu bílého orla, jenž z Cařihradu měl smésti nevěřící a z Prahy vymésti kacíře a jenž měl věčný klid lidstvu zabezpečiti.

Leč drápy orla toho příliš brzo otupěly. Porážky — varnenská a bukovinská — zničily plány turecké; dlouhá vojna pruská a vojna s Matyášem svědčily o podivné nehotovosti k boji, o vyhýbání se šlechty jediné své povinnosti, o zvolném, ale statečném jejím zlenošení. Na východě přijata politika úplné resignace; klamáno se vskutku, že rozdělení mezi západní a východní Rusí dá se udržeti, nestaráno se tedy o Novgorod a Pskov, zamhuřovány oči nad nebezpečím z Moskvy, hrozivým a propuknuvším, jakmile z Moskvy vyšlo heslo seskupení rodných zemí.

Skoro půlstoletá vláda Zikmunda Starého, krále laskavého a lidského, rozhodčího mezi vladaři evropskými, přinesla blahý mír, ale vykoupila ho příliš draze, neboť i lid zlenivěl do nejvyšší míry, i vláda zřekla se výhod a vyhlídek na velmocenskou politiku.

Uhry i Čechy oddány Habsburgům, Prusy sesvětštěné obdržel Albrecht, před Moskvou bráněno se nedbale, jakkoliv kdo Smolensk ztratil, Płock a Kijev stěží mohl si udržeti.

Sestupovala už tedy Polska s dominujícího na východě postavení: ale trvala ještě aspoň zdánlivá sláva. Zevnější bezvládnost vykládaly poměry vnitřní. Šlechta zjednala si postavení rozhodující, vyzískávala je pak k udušení »chłopa«, k odstrčení měšťanstva od vlády a rady, k omezení krále. Končil se staletý process, začatý pakty Košickými s Ludvíkem a Krakovskými s Jagiełłem. Svá výjimečná privilegia upevnila si šlechta všestranně, přikula sedláka k půdě, k robotám a daním stále těžším, měšťanovi zabránila v nabývání půdy, v přístupu k vyšším úřadům duchovním (o světských nebylo tu ani řeči), a připravovala k úplnému úpadku měšťanstva zvláštní ústavy; králi, v obavě před absolutistickými choutkami, vyrazila zbraň z rukou; silní zabezpečili si beztrestnost vražd a loupeží. To všechno vyklubalo se už za Zikmunda, později však vzalo to na sebe nestvůrné rozměry.

Zatím užívalo všechno zlatého míru, jejž syn Zikmundův ještě čtvrt století měl prodloužiti; i změnila se znovu Polska, nejvíce pak šlechta, oddávající se horlivě hospodářství, stále výnosnějšímu, díky odbytu na trzích vratislavském a gdaňském; ona, jež dříve měšťany ani dohoniti nemohla, předstihla je teď a zastínila bohatstvím, leskem, kulturou. I mstilo se teď na měšťanstvu jeho egoistické zaklenutí se ve výhodách materiálních, jeho stranění se záležitostí veřejných a jeho cizí původ.

Tento cizí původ setřel se už skoro docela a za Zikmunda Starého mizely poslední jeho stopy z měst a klášterů. Process začal se hned v prvních létech objevování se cizinců, německých příchozích, jakmile se tito s Polkami ženili, ale přečkal přece jen dvě století. Živel německý posilovali totiž stále noví hosté, nejen ze Slezska, ale i z Francie, Švýcar, Elsaska do Polska přibývající; nic nás o tom lépe nepoučí než popis Deciův, jak v XV. století Wissenburg elsaský v osobě Bethmanů, Schillingů, Hersteinů, Deciů, Schmalzů, Lemboků a j. do Krakova se přestěhoval. Sesilovala ho autonomie, vymáhající jazyk německý, a svazky zahraniční. Roztahoval se pak jazyk ten v Krakově i po jiných městech, ba tu tam i po vesnicích, a trvalé sídlo našel v cechách, krámech a soudech: v životě všedním však postupem času ustupoval polskému. Na počátku XVI. století vane už protivný vítr, a to v samotném měšťanstvu, hlavně v nižším, roste nechuť k Němcům — Němec se už na trhu jazykem svým nedomluví, a od obyvatelstva považován je za něco ještě horšího, nežli jest Žid — a v nechuti té hlavní slovo vedou »Germanopoloni« čili »polonicati Germani«.

Leč s řečí německou v aktech a na kazatelnách, s příchozími Němci — které teď Vlaši víc a více zastupují — nemizí z měst památky kultury německé, gothika jejich domů, radnic, »Sukiennic«, jejich sochařství a malířství, zařízení cechů, bursy a měst, jejich zábavy a zvyky; a již nejméně zbavoval se jazyk cizích příměsků. Právě na rozhraní obou století zakořenily se navždy výrazy, jež vytlačovaly bývalá slovanská jména, na př. los místo żrzebia; slova už jednou dříve přijatá vracela se poznovu, na př. dank vedle dzięku, helm vytlačující starší Jagiełłovo slovo szłom; a nejen v ústech měšťanů objevovala se cizí slova, nebo změněná vlastní, sahalať ona přes kolo-

nisty až po sedláky. Než nejen slova, ale i znalost němčiny a německé knihy nemizela, jakkoliv se už v tiskárnách krakovských netiskly. V řemeslech pak němčina nevymizela nikdy: slovnictvo cechové je jí celé zalité; postačí vzíti jakýkoliv inventář ještě ze XVII. století, abychom se o tom přesvědčili. Passivnost slovanská spokojovala se tím, že přijímala i cizí, jen když už to bylo hotové; tak na př. i český jazyk řemeslnický měl hojně německých slov. Sám živel německý uchoval se jenom místy úporněji, na př. ve Vilně (pod vlivem poměrně blízkého Královce a Rigy), kde trval až do poloviny XVII. století.

Středověké svazky rozvolňovaly se nejenom s Němci, ale i s Uhry. Svazky uherskopolské, začaté ještě v X. století, nabyly největšího rozsahu v století XV., přičiňovali se o to nejen samotní Jagiellové na trůně uherském, ale i četní, vynikající Poláci u biskupů a gubernatorů uherských. Tak na př. Lasocki byl diplomatem u Jana Hunyadyho; Řehoř ze Sanoka učil jeho syny, Martin Bylica z Olkusza byl znamenitým lékařem Matěje Hunyadyho; naopak zas maďarští scholarii naplňovali bursy a lectoria krakovská.

Tento obapolný poměr přetrval počátek XVI. století; mistři krakovští přestěhovávali se do Uher a vraceli se do Polsky; starou shodu udržovaly styky se Zápolským, později s Bátorym. V Krakově tištěny nejstarší knihy maďarské; a přece zmenšoval se rychle počet studentů maďarských, snižován význam Krakova pro Uhry.

Za to zahnizďovalo se víc a více i bohatlo židovstvo. Nepomáhaly tu výklady měšťanů, stěžujících si na vetřelce od XIV. století, nepomáhala výmluvnost Kapistranova a duchovních; »nevěřící« nalézali vždy vřelé opatrovníky mezi hodnostáři světskými, na př.: u Kallimacha. Jejich vlivy vzrůstaly, a už r. 1516 zapsal Decius stížnost — později často a bezvýsledně opakovanou — že není mýta ani cla, jež by Židé v nájmu neměli, není skoro žádného boháče a hodnostáře, jenž by nesvěřil Židovi správu domu, jenž by Židům nad křesťany vůdcovství nedával a Židy spíše než křesťany nehájil; později přibývaly i stížnosti na Židy-lékárníky, Židy-řemeslníky, Židy-nájemce. Ne tak jako v jiných zemích, v Polsce považováni byli za spoluobyvatele — dle výslovného výroku králova. Jaký tedy div, že se nejen organisovali, ale že mezi nimi se i objevovaly vyšší snahy myšlenkové, a že titíž Židé polští, kteří ještě v XV. století byli považováni za nevzdělané, žijící jen z drobtů východní vědy židovské, se teď pilně učili, tiskli (v Krakově a v Lublině) své knihy, že rabínové jich stále více vážnosti mezi svými nabývali a že sláva jejich nedostižné dialektiky šířila se v krátce na západě; z listů soudobého Žida litevského, Isaka z Trok, čerpali v XVIII. století encyklopaedisté francouzští nejjedovatější střely proti křesťanstvu.

Vedle Židů vypočítáváni tehdy Arméni, kupci, projíždějící zemí, usazení v koloniích na př. ve Lvově, podezřívaní z tajných úmluv s Turky; vyrostla z nich třída zámožná, po přijetí unie (r. 1629) začali se slévati úplně s Poláky a od druhé polovice XVII. století, hlavně pak v století XVIII., vystoupili jako užiteční pracovníci na poli literatury.

Pomineme-li ty nečetné úlomky jiných národů, které mimo Židy v ethnografickou polskou massu se zcela vsákly, pomineme-li Tatary litevské, kteří se po stoletích rovněž assimilovali, pomineme-li tehdy jako dnes stejně divoké cikány, tu poměr k Rusi a Litvě rozhodoval o dalším rozvoji raçy, obyčejů, jazyka, tedy i literatury polské.

V různých krajích ruských a litevských byl tento poměr různý. Na Rusi polské zdokumentovala se v brzku převaha polského živlu po hradech a městech, emigrace a rozmnožení se šlechty polské, velké i drobné, měšťanstva německého, polonisujícího se v krátce. Dvory, soudy a školy odruštily v brzku zemi przemyšlskou, lvovskou, haličskou a belskou; kolonisace polská sáhala hnedle i na Volyň a Podolí, ruská šlechta — s výjimkou několika rodů — se popolštila a katolisovala, polská pak příměšek ruské krve ztravovala, jsouc vyšší kulturou; jenom lid a nižší duchovenstvo, po vsích a městech (Přemyšl, Lvov a j.) zůstával pravoslavným a pravoslavná víra uchránila je od odnárodnění. Litva dělila se na vlastní, ethnograficky odrůzněnou, jež s Jagiełłem přijala katolicismus, a na rozlehlejší, ruskou a pravoslavnou. Litvíni katoličtí, hlavně na nepřístupné Žmudzi, zůstali do dnes Litvíny, kdežto Vilno a okolí se zavčas popolštilo. Všechny litevské rody katolické, Gasztoldové, Giedrojcové atd. už v druhém pokolení byly polskými: byl jich v XV. století hojný počet na universitě, jeden byl i vpočten mezi polské svaté. Na Rusi litevské šlo to zprvu jinou cestou: Sanguszkové, Ostrosští, Sapiehové, Czartoryjští atd. zůstávali zatím věrni vyznání východnímu, ba i chtěli připojiti Litvu k moskevské Rusi, jež lákala je svým vyznáním a neodstrašovala — před Ivanem Hrozným — svým »samoděržavectvím«. Ale i ti, kdož zůstali věrni vyznání východnímu, přivykali polštění stejně dobře, jako druzí. V XVI. století Gasztołd a Radziwiłł, Kiszka a Sapieha ovládali polštinu stejně dobře písmem i slovem jako Tamowští a Tęczynští. Rus prozrazovalo už jediné ruské přísloví a pořekadlo. I začínal se už koncem XV. století vliv jazyka a literatury polské na ruskou a polština cestou míru, přirozenou cestou beze stínu násilí, dobývala rozsáhlé kraje, daleko od vlastních hranic ethnografických, leč jenom ve vrstvách vyšších, kulturních.

Nejprve na Bílé Rusi začali Rusíni vykládati díla polská, legendy, Umučení Páně a j., jazyk jejich brzo podléhá zabarvení polskému, vystupujícímu silněji i v jazyce úředním i u spisovatelů nebo překladatelů, jako u Skoryny, prvního lékaře rusínského.

Od Krakova zářilo světlo daleko na Rus. Nepovedla se sice zkouška zaopatřovati z Krakova Rus liturgickými, slovanskými knihami, neboť cyrillské tisky a tiskárna Swajpolda Fiola, činná r. 1491 a 1492, postiženy byly brzo zákazem duchovenstva; katolicismus středověký byl mimo to podezřívavý, překážel v Krakově vyučování řečtině, stavěl se s theologem krakovským Janem Sakranem ostře proti »bludům« ruským.

Ale vzdor těmto závorám vyznání pronikal jazyk i zvyky polské stále energičtěji do Rusi; sám příklad dvora, sjezdy pánů polských a ruských — branný spolek — to vše vytvořovalo atmosféru polskou. Ojedinělé protesty neměnily nic na přirozeném průběhu. Zřejmá vý-

hoda, privilegia šlechty polské, její osvěta a kultura usmívaly se na plutokracii litevskou, prorážely řady pravoslavné a činily je stále řidšími, čemuž velice napomáhal naprostý nedostatek vzdělaného duchovenstva, škol a knih rusínských, a uvolnění církevní discipliny, častokráte nabývající rozměrů obrovských. Patriarchát v záležitosti církve rusínské nenahlížel, ta pak zůstavena sama sobě, žila dávnou tradicí, hlubokou příchylností nižších vrstev, lhostejností katolickou.

Vítěznému pochodu polského ducha na východ neodpovídal však nikterak vzrůst literatury národní na vlastním poli.

Časy Zikmunda Starého charakterisuje rozdvojení literatury, horší daleko než v století XV. Tam literaturu latinskou i polskou pronikal jediný duch; jeden autor psával oběma řečmi, polská řeč pak ustupovala hlavně pokud se počtu týkalo. Teď literatura v jazyce národním žije středověkem, stoletími XIV. a XV., nedohání novodobé myšlenky, nepřizpůsobuje se jim; jedině literatura latinská jde stejným krokem se západem; vzdělaný Polák chlubí se vědou vlašskou, styky s božským Erasmem Rotterodamským, s Melanchtonem nebo s kardinálem Bembo; i u soudů panovala latina, četné a stále dokonalejší školy umožňovaly i nižším vrstvám osvojení si latiny, jež stala se v brzku prvním a skoro výlučným cílem školy.

Tak nabyla latina v Polsce Zikmundovské postavení, jakého ve století XV. nikterak neměla. Stala se teď jazykem vyšších sfér, vědy a uhlazenosti; u Čechů a Uhrů současně panovaly tytéž poměry a humanista český nebyl by znesvětil své péro jazykem českým, a přece měli Češi daleko více příčin báti se o svůj vlastní jazyk, než Poláci.

Proto také vzdělaní synové městští i vesničtí, Jan z Wiślice, Klemens (Janicius) z pod Žnina, Mikuláš z Husova stranili se jazyka polského, jehož se neučení — jako Rej nebo Uzlański — drželi. Jenom latina doporučovala je mecenášům, poskytovala jim přístup a patent do kostela i do Italie, do sfér vyšších.

Vševládnost latiny opírala se o školy a o jejich matku duševní — o universitu krakovskou.

Ale vážnost této university, její význam a činnost začaly upadati zjevně. Už za Zikmunda Starého nastává krise, rozhodné nachýlení se k úpadku.

Klesá značně počet cizích posluchačů, Uhři a Němci objevují se už jenom výminečně, šlechta míjí ostentativně práh university, zdatnější učitelé ji opouštějí, jakmile se na ně nějaký lepší osud usměje, na kathedry posouvá je nikoliv zásluha a práce, leč věk a starešinství; universita krakovská — ještě nedávno ústav evropský — klesá na stupeň školy pro měšťany polské.

Úpadek ten zavinily příčiny všeobecné — věda universitní, utkvělá v ustálené routině, nestačí novému ruchu nikde, ani ne v Německu — a příčiny specielně polské — chudoba dotace, neodpovídající nijak změněným poměrům a úpadku peněz, odstrašující vynikající síly; rozvolnění discipliny; klanění se cizím bohům (už nelákají jenom Vlaši svým humanismem, leč i Wittenberg a Lipsko novinkami náboženskými); zanedbání školního způsobu; výlučnost náboženského stanoviska,

nedůvěřivost k reformám, po nichž se volá, leč které zůstávají na papíře a j. v.

Ale byly tu i čestné výjimky ve škole i mimo ni.

Mezi jinými »poety« čestné místo zaujal Pavel z Krosna, humanista, vykládající jenom vzorné spisovatele latinské, přelévající něco z vlastního pro ně zápalu a obdivu v prsa posluchačů; psal mnoho, hlavně příležitostné a náboženské věci. Neváhal dokonce ve verši sapfickém a slohu horáciovském parafrasovati sestup Páně do propasti, t. j. evangelium Nikodemovo.

Pavel z Krosna byl korouhevníkem četného houfce svých i cizích, prostředních i talentovaných. Jsou to výlučně duchovní mistři, bakalářové, kdyžtě literatura ještě daleko má k sesvětštení a chléb duchovní — proboštství a jiná beneficia církevní — vždy ještě jsou jedinou náhradou lidí péra. Jsou mezi nimi hodnostáři církevní, biskupové a primasové — Dantyszek, Krzycki — i chudičtí kaplani a faráři — Janicius, M. z Husova — žáci Krakova i škol vlašských. Při rozdílech stáří stavu, temperamentu, jedno mají společné: poesie není cílem, ale prostředkem; je to umění pro chléb, pochlebování nebo pomstu.

Při těchto do očí bijících nedostatcích školského, umělůstkářského, mrtvého veršovnictví, té maškary starodávné přece jen znamená ono nepochybný pokrok v dějinách písemnictví.

Vnášíť ono nové živly do středověkosti ducha a myšlenek; zadíváno jsouc v ideály starodávné, osvobodilo lidi z okovů asketismu a zpátečnictví, povznášelo nad těsné niveau národnosti a stavu, proklamovalo volnost a svobodu pohybů i myšlenek, stavělo přepjaté požadavky do správnosti formy, plynnosti verše, souměrnosti stavby. Vypovídalo vojnu beztvárnosti a barbarství středověkému; vysvobodilo konečně poesii z pout a obsluh praktických, jakými je středověk opoutal, znovu vzneslo a ušlechtilo poesii.

Vedle těch všeobecných zásluh najdou se vynikající talenty a obsah zajímavější i snahy povznešenější, a Poláci na poli tom nejsou posledními. Tu poprvé objevují se jejich schopnosti, zásoby jejich vědomostí a ducha.

Pěstovány všechny druhy poesie novolatinské: jsou tu epopeje (Grunwald) a legendy o svatých Páně, jest tu nekonečné množství veršů příležitostných; lyrické písně na všechny tóny, na zklamání a vítězství milostná, na veselí i smutek; elegie, tesknící za vlastí nebo za zdravím, popisy cest a krajů, solných dolů Wieliczských, lovů na zubry; jsou tu epigrammy a satiry osobní, obyčejné, politické i náboženské. Jsou tu žerty, zábavné příhody, anekdoty z nevyčerpatelných pokladů, obíhajících po Evropě. Jsou tu verše povzbuzující, náboženské, verše na svátky a na svaté, verše moralisující, verše pro mládež vstupující do světa, verše poučující o stavech atd.

Aby nic nescházelo, je tu i smíšenina dvou jazyků, o niž se už v malém rozměru středověk pokoušel a jež teď ve vlašských »macaronech« Folengy vybujela. Jako každá vlašská moda, i tato byla hned na královském dvoře napodobena.

Z celé massy polských latinníků vynikli dva: Krzycki, biskup v Przemyszlu, později primas, a Klemens Janicius, selský syn.

Krzycki je Krasickým XVI. století, je z urozeného rodu, vysoký hodnostář, má bouřlivou krev, nezkrotné choutky a ctižádost, je moudrý, schopný, úkladný dvořan, znalec a ctitel krásných umění, mecenáš.

Janicius opět připomíná — ač v míře menší — Karpińského. Jeho elegická nálada — vyvolaná citlivou chudobou a naprostým nedostatkem zdraví — je méně umělou a přetvářenou než nálada pěvce »Justiny«. První to básník, jenž odnesl si vlašský vavřín na sever, do své otčiny. Jemu scházel jen široký rozmach; on liboval si v ciselování věcí drobných, veršíků, jimiž opěval na př. polské krále po řadě nebo všechny arcibiskupy hnězdenské až po Krzyckého. A právě tyto verše přečkaly staletí. Vrstevníci zachovali mu vděčnou památku: byl to první básník polský, jenž přečkal své století. On stal se měřítkem, podle kterého měřeni pozdější spisovatelé, na př. Kochanowski.

Z jiných básníků zapamatována a ještě v XVII. století z příčin náboženských a politických opakována Dantyszkova invektiva na Gdaňsko; z Krzyckého překládány a napodobeny některé bezcenné a obyčejné básně; nejprve se jménem autora, pak ale i beze jména.

Krzycki je z polských humanistů nejzajímavější; on nemá žádných obav, jaké měli soudobí Vlaši; »jakž mám v čerta věřiti, když sotva v Boha věřím«, opakuje nejednou, na nepřátely vrhá se s furií přímo vlašskou. A stejně vlašskou je nevázaná bezuzdnost jeho veršů, převyšující i nestydatosti vlašské XVI. století, hodná znemravnělosti římské, podivně se vyjímající na dvoře starého krále.

Krzycki je první zajímavá postava v poesii polské, zkomplikovaná, ačkoliv ani harmonická, ani sympathická; postava pěvce své paní — Bony, již divná ironie osudu nazvala Dobrou!

V celé této poesii humanistické není však ani drama humanistické, ani komedie školní, a tyto mezery nejsou jenom náhodné. Mohla-li Polska následovati všechny středověké vzory duševní, proč neujalo se v ní drama, nebo spíše středověký surrogát dramatu — mysterium?

Zevní podmínky zdály by se přáti rozvoji dramatu v Polsku: jsou tu tytéž obřady kostelní, z nichž se drama na západě rozvíjelo, Boží hroby, jesličky, účastenství kněží, žáků, zpěvů a dialogů pobožných, nezřídka velice podrobně líčící historii Umučení Páně, z mrtvých vstání, porážky mocí pekelných, pochodu do ráje i nebes, nebo Narození Páně, Tří králů, betlemského vraždění a útěku do Egypta.

Byly tu docela i tytéž profanace obřadů kostelních, jaké bývaly na západě; to vidíme zřejmě z toho, že ještě biskup poznaňský Laskarz zakazoval nepřístojnosti, tance a sprosté písně při sloužení primice, a že skoro o dvě století dříve — roku 1230 — stěžoval si opat a konvent Tyniecký v Římě, že scholarii krakovští, napodobujíce staré zvyky, v den Narození Páně a v dny následující napadají kláštery,

jedí, pijí a zpívají, dopouštějíce se největších nepřístojností, loupežíce v zásobách klášterních a neštítíce se ani krvavých bitek.

Rovněž nebyly cizími středověké Polce podívané na různé šašky, kejklíře a komedianty. Orace svatební pronášívali »rýmovníci« (jak ještě dnes jsou u našeho lidu ve zvyku), jakkoliv je Kazimír Veliký ze svateb vylučoval, dovoluje vystupování jen celé společnosti, někdy až i osmi kejklířů.

Byla zde tedy jen embrya mysterií, jakkoliv pobratimci, Češi, už v století XIV. měli celé hry velkonoční.

V cizí atmosféře německé, panující po městech polských, v stranění se šlechty měst, v nedostatku dvoru, v tom hledati náleží příčiny, proč drama polské objevuje se teprve v XVI. stol.

Žáci začínali s představeními scénickými na zámku krakovském, ale to byly hry z pér humanistů německých. Nejslavnějšími z těch dramat školních byla: »Parisův soud« od Svohera, a »Akolasta« (parabola na marnotratného syna) od Gnaphena, mistra Elblingského. Tato dvě dramata byla velice brzo přeložena do polštiny.

A konečně i tiskárny zavítaly do Krakova na stálo. Co hosté byly v Krakově už před tím nejednou. Již kolem roku 1474 vycházely v Krakově první knihy latinské, ale tiskárna se neudržela a Poláci spokojovali se pak tím, že jejich knihy byly tištěny v cizině.

Teprve na počátku XVI. století knihkupec Haller zařídil opět knihtiskárnu v Krakově a za ním v brzku objevili se jiní knihtiskaři v Krakově, Němci Slezáci a j., Jejich tisky jsou převážně knihy kostelní, modlitby, hymny, legendy, příruční knihy mistrů cizích i krakovských, atd.

Z literatury vědecké, pokud slohem a předmětem s krásnou literaturou dá se sloučiti, vynikal polský dějepis. Długosz našel konečně, čeho si tak vřele přál: nástupce a pokračovatele ve velkém svém díle. Zasloužilý lékař a professor krakovský, Matěj z Měchova, přepracoval, zkrátil a doplnil Długosze až do roku 1506; jinou formou přepracoval ho rovněž Biernat Wapowski, kanovník krakovský, humanista a badatel na poli věd exaktních, v astronomii.

Do té doby náleží první popisy cest. Nikdo se tolik nenajezdil, jako Poláci, ale nikdo tak málo nepopisoval své dojmy, jako oni. Cesty do Italie, které Poláci konali už po tři staletí, nejprve Janicius aspoň v elegii opěval; cesty na východ našly už dříve v krakovském bernardinovi, bratru Anselmovi, suchého vypravovatele, který všechna zázračná a legendová místa ve Svaté Zemi jmenuje, měře jejich vzdálenosti měřítkem krakovským.

Blíže s uměním se slučují satiry a pamflety, které se na hodnostáře světské i duchovní v létech třicátých sesypaly v takovém počtu a v tak drastické formě, že až senát se do toho vkládal a přísnými tresty hrozil. Na satiry tyto, posmívající se všemu a všem, odpovídal mimo jiné Krzycki, nejvíce však první politické noviny Frycze a Orzechowského. Nestejní věkem, stavem, temperamentem i vlohami, oba tito muži začali zasévati na poli politickém, nestýkajíce se zatím, jakkoliv později měli se ostře utkati.

Ondřej Frycz — Modrzewským zvaný — potomek purkmistrů wojkovských, vystupoval v řečech (jež kladl do úst různým osobám a jež různým osobám dedikoval) proti nejkřiklavějším nespravedlnostem práva polského, trestního i civilního.

Orzechowski nezačínal od takových podrobností, zenthusiasmovaným kohoutím zápasem, t. j. řečmi domorostlých Demosthenů, Catonů a Ciceronů, stal se šlechtickým tribunem a zkusiv sílu své výmluvnosti na zemanech przemyšlských, stanul roku 1543 a 1544 třemi listy před světem a dobyl svůj první velký literární úspěch v Polsce.

Dva z nich byly netištěny, kolovaly v opisech a doplňovaly se navzájem. V jednom z nich obracela se Polska, dle oblíbeného způsobu Orzechowského, k sněmujícímu rytířstvu v Krakově. V druhém »věrný poddaný« apostrofoval mladého krále. Republika vypočítávala různé nedostatky v udílení spravedlnosti, v obraně hranic, poddaný poučoval krále, jakým ho chce míti, jak vychovaným, kde sídlícím, v jakém okolí. Obě řeči měly na sobě rázové smělosti, bezohlednosti a otevřenosti, kterou v Polsce proti hlavám korunovaným si dovolováno. Současně ujímal se Orzechowski — aspoň s počátku — lidu vesnického; líčil jeho útisk, jeho vykořisťování se strany pánů a kněží. A všechno to vyjadřoval skvělou latinou, plynoucí jako bujná bystřina, budící respekt před řečníkem i jeho silou.

Ještě výše vznesl se Orzechowski ve dvou řečech proti Turkovi, z nichž jedna k rytířstvu a druhá ku králi se obracela. První řeč byla hned rozebrána, knihtiskař vytiskl ji po druhé, přeloženo ji do polštiny (r. 1543) a do němčiny (1544) a tištěno ještě koncem století a počátkem nového století. Myšlenka vtáhnouti Polsku do vojny s Osmanem, vytahovati turecké kaštany pomocí polských rukou, tato myšlenka kolovala dlouho po Evropě, leč uvědomělou šlechtu — i při hrůzném nebezpečí tureckém, jež na Polsku, otevřenou, bez pevností, bez ochránců hraničních, spadnouti mělo, i při lákavých slibech, že jiní pomohou, i při vzmáhajícím se ruchu národů slovanských — trefný tentokráte instinkt odvrátil od veškerých dobrodružství ve prospěch Habsburgů. Povykováno a rámuseno na sněmech, ale potoky tam tekla ne krev, nýbrž víno.

Tento ruch antiturecký vyvolal už na počátku století překlad »Pamětí Janičára«, hojný v rukopisech. Češi měli brzo překlad díla toho a vydali je nejednou tiskem. Autor byl Srb Michal Konstantinovič z Ostrovice a jsa janičárem, bral účastenství na výpravách tureckých, byl i u Cařihradu; utekl pak ke křesťanům a v Polsce relací sepsal s velkou znalostí věcí o historii turecké, o způsobu jejich bojování, o jejich víře a obyčejích atd. Byl to nejstarší a nejdůkladnější spis o tureckých předcích, o příčinách jejich úspěchu v literaturách evropských. Spis tento byl daleko zajímavější i poučnější, než četné listy Chorvata »Bartoloměje Gieorgiewitse«, jenž čtrnácte let byl vězněm tureckým (přeloženo do polštiny r. 1548).

Jaký div, že při tomto ruchu protitureckém i temperamentní Orzechowski vzplanul. V obou řečech opakoval tytéž důvody, lákání

i hrozivost, ale zachoval si alespoň tolik střízlivosti, že nevystavil samotnou Polsku nebezpečí, nýbrž žádal nejdříve shody v Německu, kde se o malicherné věci — pouze o věci víry! — přeli a patrně přítí budou, až je Turčín smíří.

Když tak ve veřejném a politickém životě polština vlastními silami znamenitě se zdokonalovala, tu panovala stále ještě latina, ve vědě i v literatuře, v poesii i v korrespondenci, v knihovnách — seznamy tehdejších knihoven neznají ani jediné knihy polské — i ve školách, kde polština k programu naprosto nenáležela.

Mecenáši: Lasští, Tomicští, Krzycští, Maciejovští, hrdi jsoucí na styky s Erasmem nebo Melanchtonem, přivádějící do Polsky francouzské veršotepce a vlašské učence, podporující štědře humanisty z Dubrovníka a vůbec z Dalmacie (kteří jim v odměnu v básních hold skládali), mecenáši vydržující na své útraty v cizině Hosia, Janicia a mnoho jiných, budící obdiv na jihu, vysílající příbuzné své s celým průvodem do sídel vlašské vědy (výprava Laských a j.) -- tato knížata Severu o jazyk polský a o literaturu národní pranic nedbala, a nemyslila, že by i péče o polské vědce a spisovatele mohla ukojiti jejich ctižádostivost.

Nerozumné toto zanedbávání vlastního jazyka tu tam — ale vždy výminečně! — napraveno. Tak na př. Samuel Maciejowski, k pohoršení polských humanistů, nad mrtvolou starého krále v kathedrále krakovské po polsku život a zásluhy jeho oslavoval. Působilo to osudně na stav literatury polské, ochromilo to její rozvoj, uzákonilo rozštěpení latiny a polštiny. Nejkřiklavějším důkazem škodlivosti takového počínání bylo to, že v Krakově už asi dvacet let latinsky knihy tištěny a o polské knize posud nikdo nevěděl; až konečně cizí tiskaři ve vlastním zájmu i tisku polského se chytili, nejnižším vrstvám lidovým ho přizpůsobovali a odpadky středověku ho krmili.

A přece bylo i ve vyšších vrstvách mnoho osob, pro něž možno bylo tisknouti knihy polské.

Nejdříve to byly ženy polské, jež učily se čísti, ale neměly co by četly; dvořané i sluhové pánů, neznající »ni kęsa po lacinie, jakož ich dosyć roście prawie jako świnie,«[1] jak pravil Rej, jakkoliv sám k tomuto cechu dříve náležel.

Bylo třeba především vyplniti mezery. Byly tu už modlitby, žaltáře, evangelia, zpěvníky a j. Tu tedy poručila královna polská Alžběta (od r. 1515 kněžna Lehnická) mistru krakovskému Balcerovi Opiecowi, aby na polský jazyk vyložil »Život Krista Pána« sv. Bonaventury († r. 1274), a dala tím podnět k první populární knize, jež se nám dochovala v několikadesítkovém vydání. Opeć snížil značně tón »Seraficképo doktora«, zkracoval nebo vynechával jeho allegorie a dedukce, vkládal vyprávění o mládí, o stáří a o Nanebevzetí Panny Marie, vyhovuje tím polskému kultu matky boží, čerpaje z prastarého pramene latinského. Z téhož pramene čerpal i jiný autor, jenž napsal současně »Rozmyszlania o żywocie Pana Jezusa«, kde daleko obšírněji vypsal

[1] »Ani trošku latinsky, jakkoliv je jich dosti jako sviní.«

všeliká vyprávění apokryfická, jaká o dětství a o umučení Krista Pána kolovala; jeho vyprávění je prosté a naivní, leč hojné a zajímavé — tak obsáhlého vyprávění žádné jiné literatury nemají; — on čerpá ze všech přístupných mu pramenů.

»Żyvot« i »Rozmyślanie« čtou se nad míru hladce, ponévadž to nebyly překlady, nýbrž zpracování vzorů cizích; jiné soudobé překlady držely se — dle starého zvyku otrocky textu latinského a tím právě stávaly se málem nesrozumitelnými.

Lepšími byly traktáty Mariánské exbernardina mistra Jana Paterka ze Szamotul (zabitého r. 1519) o početí a narození Marie, obšírné, mnohomluvné, učené, s disposicí scholastickou, velmi systematickou; modlitby pro ženy, životy svatých a j.

Z celé té skupiny spisovatelů vyniká nade vše první světský autor polský, *Biernat z Lublina*, lékař Pileckých. Neobyčejný to člověk, milující rodný jazyk v době, kdy nikdo oň nedbal, kritisující ostře základy katolicismu, kdy Luther ještě nevystoupil, pracující k obecnému dobru, kdy se každý v sobě uzavíral. Literatura polská neměla sbírku bájek, kolovaly jenom Aesopské latinské sbírky. Biernat přeložil Aesopův životopis a dodal několik set bájek, doplňuje je i z vlašských sbírek i z orientálních; všechno přeložil oním metrem středověkým, osmislabičným to dvouverším rýmovaným.

Jeho dílo, jsoucí v čele poesie polské, zachovalo se nám pouze z pozdního přetisku, z r. 1578, jež však nicméně je velice zajímavým. Biernat, jehož antikatolické idee prozrazuje zřejmě latinský list — tištěný nejednou od německých protestantů jako »důkaz pravdy« — tyto své idee projevuje i v bájkách. Na př. lasička, jež si zuby o pilník krvaví, toť theologové-scholastici, klamající lid, že vědí něco o Bohu; vyjíždí si proti vlkům šedivým a černým (mniši), beroucím na sebe beránčí kůži. Vedle tendence antiduchovní nalézáme u Biernata i ostré výtky proti pánům (»dle spravedlnosti měli by býti všichni oběšeni«), proti cizozemcům — Uhrům a Němcům, kteří nás jenom zrazují — jež srovnává s krkavcem, kterého hloupé sovy z útrpnosti přijaly k sobě a jenž zatím vyslídil jejich slabé stránky a nepřátelům sovy vydal. Rýmy jsou, jako ve středověku vůbec, velice slabé, ale jazyk je hladký a čistý.

Stejně jako Aesopem, posloužil Biernat literatuře polské i prvním větším dílem lékařským »Lekarstwa doświadczonne«. Tiskem vydal je však teprv r. 1564 Martin Siennik, jenž sebral je z různých rukopisů, neznaje ani autora. Za života Biernatova však kolovalo dílo jeho v nečetných opisech.

V té době vůbec nebylo mnoho děl polsky tiskem vydaných. Jediný, obsáhlejší tisk polský z r. 1514 byla »Powieść o papeżu Urbanie« t. j. doporučení několika modliteb při skonávání. Teprve koncem roku 1521 objevila se první celistvá: »Směšného a kratochvílného Marcholta rozmluvy se Šalamounem, které od Jana bakaláře z Košíček vyloženy jsou do polštiny z latiny.« Pan bakalář zbavil se své úlohy velmi zručně: Marcholt z barbarských šatů středověkých převlékl se do úhledných šatů polských; místy je veršován a to věru ne zle,

útoky na duchovenstvo jsou poněkud uhlazeny, obsah je zajímavý; knihu vydal Jan z Vídně (Victor z Liebenthalu), jenž vydal následujícího roku 1522 »Ecclesiastes«, překlady to »družby« (jmenovce) jeho »Hieronyma z Wielunia«, jenž v »prose ctiteli a věrnému té slavné koruny polské příteli« v předmluvě příčinu a pohnutku vzniku díla toho vykládá, totiž: »proto dojista, aby vždy polské knihy byly, aby se Poláci v moudrosti množili. Když zajisté všichni jiní národové, Vlaši, Němci, Češi, svoje bible mají, a v moudrosti nevýmluvně zalíbení nacházejí.«

Po těchto knihách vydá Vietor ještě třetí, větší: onen Opeciův »Život Krista Pána«.

Tyto první tisky měly tu zásluhu, že ustálily pravopis, jakkoliv nepřijaly návrhy kněze Stanislava Zaborowského, jenž radil r. 1518, aby přijat byl jeho pravopis, se značkami diakritickými, čárkami a tečkami, jak je v Čechách zavedl M. Jan Hus.

Do r. 1548 najdeme mezi těmi tisky tři různé překlady žaltáře, v několika vydáních, nejrůznější sbírky modliteb (»Duchovní zahrádka«, »Terč duchovní« a j.), legendy o svatých (Alexěji, Anně, Eustachu a j.), o patriarších (Josefovi, Tobiáši), o zázracích (o klášteře sv.-Křížském, o Częstochowském obrazu a j.) a o různých jiných věcech asketických. Jsou zde rovněž drobné allegorie, apokryfy, namířené i proti Židům; první malá učebnice účetnictví; umění kuchařské, ošetřování a léčení koní a j. Jsou zde i překlady školních dramat, daleko naivnější, prostší a hrubší než originál humanistický; nalézáme v době této i překlad traktátu Erazma Rotterodamského o jazyce a vedle něho »Životy filosofů« od Burleje, životopis Alexandra Velkého — nad jiné ceněný pro moudré maximy, — »Rozmluvy Aristotelovy«, jež však s Aristotelem nemají nic společného. Jsou to středověké klípky, scholastické odpovědi na různé dvorné otázky, na př. proč ženy vousů nemají, nebo proč není dobře po rybách píti vody, co znamenají vlasy ryšavé nebo dlouhé prsty atd. Nejobsáhlejšími děly jsou v době té »herbáře«, zahrady zdraví, popis rostlin atd.

Všechno tištěno převážně pro ženy, a v »iudicium« čili prognostice zvané: »Osądzenie spraw niebieskich slawnej nauki krakowskiej« (»Posouzení věcí nebeských slavné vědy krakovské«) na rok 1529 čteme, že jsou přeloženy z latiny, aby »prostý člověk polský mohl čísti, a hlavně panny a paní, když matka Eva to jim po sobě zůstavila, že každá z nich věděti tajnosti chtivá jest, a to, co ví, nižádným způsobem nezatají.«

Glaber, překládaje »Problemata Aristotelova«, přisuzuje rovněž ženám bystřejší rozum než mají muži, kteří ze závisti před ženami vědy tají.

Největší zásluhy o zlomení těch ledů vedle vydavatelů-tiskařů mají překladatelé, bakalář Jan z Košíček, jenž Marcholta a Pontiana (»Historie o sedmi mudrcích«) — a snad i »Historie římské« překládal.

Ne všichni překladatelé však byli tak schopní a pilní jako Jan z Košíček; jeden otrocky překládal slova německá, jiný doslova oti-

skoval celé fráse české, nesnaže se ani je přeložiti. Tehdy ovšem jazyk a literatura česká, starší kulturou, ještě byla vzorem literatuře polské; hlavně tomu tak bylo na poli náboženském, v označování pojmů abstraktních, ba i názvů státních.

Bylo to tím možnější, ježto jeden čas obě řeči za jedinou byly považovány; rozdíly mezi nimi byly jen co dialektické zvláštnosti vykládány. Tak tvrdil Jeronym Malecki ještě r. 1574:

»Češi jsou prvnější než Poláci i v překládání knih lutherských, jakkoliv mluva polská už dostatečně elegans, ale v theologii právě velmi málo nebo nic není vypulerovaná.«

Proto také ani on neváhal vypůjčovati si slova česká.

V té době právě zachvátila naši společnost manie produkování se čímsi cizím a ještě Górnicki vysmíval se roku 1566 Polákům, že »ledva hranici slezskou přejeli, už mluvu svou čechismy pestřili, místo o »stanech« o »stavech« mluvili« atd., a Seklutian r. 1551 výslovně se ohrazoval, aby ho pro některá méně užívaná slova v jeho překladu »nikdo Čechem od Červenska nenazval«.

Čeští spisovatelé a tiskaři počítali vždycky na odbyt děl českých v Polsce, věnovali je též nezřídka pánům polským (na příklad lékař Černý) atd.

O znalosti češtiny na dvoře Zikmunda Starého, o porovnávání obou jazyků — jež pro polský, hrubší a zakrsalejší, nevypadlo příznivě — mluví Górnicki výslovně, ale byly to už zbytky převahy české; brzy na to už polská literatura vyšvihla se do výšin, na nichž česká nestála, a česká literatura naopak brzo na to začala ztráceti půdu pod nohama.

Zatím na poli literatury národní slavil triumfy stav měšťanský. Šlechta se k literatuře národní až posud neznala, holdujíc dále jazyku civilisace a světa. Drobné potřeby čtenářstva ukojovali tedy prozatím měšťané, mistři a bakaláři krakovští.

Leč při zásluhách měšťanstva o uhlazení polštiny a vybojování jí nových a nových oborů působnosti, tisky polské za Zikmunda Starého ještě literaturu nestvořily, jsouce jen překladem nebo přepracováním antických latinských děl.

Ba i píseň náboženská, pěstovaná otci bernardiny Wladysławem z Gielniowa, Mikulášem Sokolnickým a j., nečinila pokroku. Nepřál písni duchovní sám čas. Byl to čas patrného úpadku náboženského, nekázně v duchovenstvu, prvních podpalování lutheranských. Zpívaly převážně ženy a bylo to ne jen náhodou, že oba nejstarší kancionálky katolické, rukopisné, z poloviny století (1551 a 1555) mění (bez ohledu na verš a na rým) v textě originálu stojící mužský rod na ženský.

Už v těchto písních a hlavně v koledách pronikala ona nevybíravá, dobrodružná joviálnost staropolská, ten smysl pozorovací, jenž charakterisoval i prvního básníka národního, *Mikuláše Reje*.

Rok 1543 zůstane navždy památným v dějinách literatury polské: v roce tomto poprvé na veřejnost vystoupily dva vynikající typy bývalé duševní činnosti polské, dva krajní její výrazy.

Oba zrozeni byli na Rusi, jeden z krve smíšené: Orzechowski, pod Przemyszlem, druhý z krve čisté: Rej v Jurawnie nad Dněstrem; jeden vášnivý a prudký, peroucí se s celým světem, jsoucí ve věčném sváru sám s sebou; druhý, hýřil, ale klidný a mírný, o lidi nezavaďující, a proto u všech v oblibě; oba společenští, výmluvní; jeden nadmíru vzdělán a zadíván do antického světa, druhý úplný nedouk, skotačící ve věku, kdy Orzechowského už humanisté ve Vídni a Vitenberce vzdělávali.

Štěstí pro literaturu národní bylo, že Rej neznal latinsky, sic by ji byl zradil, jako ji zradili Krzycki, Janicius, Kochanowski a Szymonovicz. Byť sice Rej v různých školách, ale latinsky se nenaučil a tak ho pan vojevoda (Tęczyński) na svém dvoře leda ke korrespondenci polské užíval.

Za to dovedl Rej něco jiného: byl hudebník a improvisoval s neobyčejnou lehkostí:

»texty podivné a verše rozmanité tak nic se nerozmýšleje činil« světské i náboženské, na svatby i pohřby, na erby i nářadí, a všechno v noci, neb mu ve dne panicové a mládež překáželi.

Vystoupení Rejovo jest velice významné, ba skoro rozhodující v dějinách literatury polské, národní.

Před Rejem kniha polská existovala skoro výlučně jenom pro ženy, Rej naopak jedině s »dobrým soudruhem« rozmlouvá, jej výlučně má na mysli, živel mužský zavádí, cítě živě nedostatek vzdělání, obtíže při obírání se vědou pro ty, kdož se monopolu latiny nepoddávají.

I druhý vážný krok Rej učinil: před ním spisovatelé jenom překládají, držíce se latiny jako děti se drží sukně matčiny, jakoby se báli, aby jim neproklouzla původní myšlenka polská: Rej první nepřekládá, ale tvoří svobodně; třeba že má vzor latinský před sebou, netěží z něho bázlivě, leč vystupuje směle, otevřeně.

A vystupuje hned ve verši i v próse, na poli různém: převahu má však směr náboženský, hluboce ve vlastní povaze, upřímně polské, zakořeněný.

I starý král uznává vděčně nové, neslýchané posud zásluhy šlechtice polského: rýmovníku, nati polono, udílí vesnici Temerowce (r. 1546), povzbuzuje ho k dalším pracím; je to první hold úřední, složený literatuře polské.

Oficielního titulu »rýmovníka polského« zasloužil si r. 1546 Rej už skutečně. Od oněch drobných veršů přešel brzo ke skladbám větším; mlčení mus polských podněcovalo ho k novým a novým pracím. Bezejmenný básník polský — neboť Rej se nikdy na knihách nepodepisoval — vystoupil r. 1543 s »Krátkou Rozmluvou mezi třemi osobami, pánem, starostou a farářem, kteří i své i jiných lidí příhody vypovídají a taktéž marnosti a požitky dnešního světa«; titul dle tehdejší mody dlouhý, ale obsah dobře objasňoval.

První to větší dílo originelní, polské, je satirou dialogovou, v níž každý z rozmlouvajících vady jiných stavů a vlastní nesnáze vy-

počítává a to oním krátkým veršem středověkým, v jakém si Rej po dlouhý čas libovával, než se k třináctislabičnému verši vrátil.

Jazyk je jadrný, promíchán příslovími, srovnáními, malebný, těžký dnes pro toho, kdo nepřivykl k staropolskému proudu, ale plynný, místy velemluvný. Obsah všední, ale vypozorovaný znamenitě. Oko Rejovo se neklame, ono proniká sobectví poslanců, vykrucování prokurátorů (advokátů), vydírání kněží, praktiky k vymačkávání posledního groše z měšce selského; krátce a lapidárně vystavuje Rej na pranýř život nad stav, karbanictví, vášeň loveckou (které ostatně sám holdoval), fintění se žen, rozpustilost vojenskou; všichni jsou »křivi« (vinni) a za všechny trest odnáši nuzný sedláček.

Od tohoto dialogu, jímž Rej tak významně a slavně součinnost spisovatelskou inauguroval, přešel r. 1545 k mysteriu, jež určil však jen ku čtení, nikoli však též ku hraní. Jmenuje se mysterium toto: »Żywot Józefa z pokolenia żydowskiego, syna Jakobowego, rozdzielony w rozmowach person, który w sobie wiele cnót i dobrych obyczajów zamyka«, ve 12 rozpravách, první to původní drama polské, třeba že ještě na cizích vzorech závislé (na př. na Krokusově »Svaté komedii Josef« z r. 1537) a pravidel dramatických nešetřící.

Nerozvíjí se tu děj, ale rozmluvy. Biblický obsah vyložen je s mnohomluvností, jaká od té doby stále více stává se pro Reje charakteristickou, veršem plochým a všedním, jaký ho už nikdy neopustí; jednotvarný výklad oživuje se a rozmanitým činí jenom v rozpravě třetí a současně nejdelší (verš 880—3580), se Zefirou, ženou Putifarovou, jejíž city, boj mezi skromností, studem a »nevyhnutelnou« láskou i vítězství lásky, zcela dobře jsou představeny. Celek má účel mravní: učí doufati v Boha a cnost, ne v osud, a pobádá k dalšímu čtení a cvičení se, k poučování se ze škody cizích . . . .

Mimo »Život Josefův« překládá Rej: »Żaltář« a dedikuje tento obsáhlý a zcela volný překlad (tak že je to více parafrase než překlad), polskému Davidovi, Zikmundovi Starému.

Od konce XIII. stol., od Kingy, zaujímá žaltář — co nejdůležitější, nevyhnutelná kniha každému křesťanu — v polské literatuře čelné místo. Prvotní jeho překlad je v stol. XV. zmodernisován, a tento středověký překlad tištěn beze změn v Krakově do r. 1542; nový překlad, s obšírným výkladem nesrozumitelného někdy textu žalmů, vydávají mistři krakovští; a tuto svatou knihu přístupnou činí Rej (r. 1545?), podniká tuto práci s neobvyklým napjetím ducha, nedovoluje si nejmenší odchylku, výstřelek — jinde právě u něho tak častý — ale v nejhlubší pokoře s pathosem a pravdivou pokorou, za jakou by se ani Skarga nestyděl, rozjímá a modlí se na themata žalmová.

Současně z jeho pera vycházely četné, kratší dialogy, odpovídající nejlíp živé povaze »rýmovníka«: »Kočka se lvem rozmlouvá o svobodě a o otroctví,« účel je tu mravní, neboť »lepší troška v svobodě, než velké jmění v otroctví,« zásada to v pravdě Rejovská, ont si nikdy žádným úřadem nedal ruce svazovati; dále tu rozmlouvá »Karbaník s pijákem«, »Husa s kohoutem«, »Smrť se ševcem«, »Warwas

s Dykasem« a j. Poslední dialog je nejzajímavější, neboť ukazuje zjevně, co Rej soudil o ženách. Neměl o nich příliš pochlebný úsudek; stěžovali si na ně i jiní. Na př. p. Hieronym Łaski »prosil Boha, by Polkám dal většího tepla«, užil tedy Rej v rozmluvě i výtek a posměšků svých soudruhů; kde co slyšel a co sám si vymyslil, všechno tu vysypal. Ale ani tu ho smysl praktický neopustil. Vyčiniv ženám do syta, ucouvl a přiznal jim onu cenu, jaké jim druzí spisovatelé odpírali. On ukázal se býti spravedlivějším k ženám, než současná většina. Warwas šel zrovna na dračku; zachoval se z něho jediný, poněkud poškozený exemplář českého překladu a to v Museu král. českého v Praze. Nehledíme-li k tomu, že Češi už dříve drobné písně polské do češtiny překládali, pak byl Warwas první polskou knihou, která se dočkala té cti, že byla do češtiny přeložena. Překlad český je doslovný a pod rouškou českého slova jasně proráží verš polský.

Takovýmito, stále jinými debuty literárními, Okszyc Rej vyšinul se nad všechny »skladatele« polské a drobné i nezajímavé jich skladby. U některých vadil jazyk, čtenáři jim nerozuměli, u jiných pak prostě dětinská neschopnost. Zmizela i jména těch autorů a vzbudilo se přesvědčení, že teprve od Reje začato psáti polsky, že on první prolomil led: jiní pracovali, on odnesl si pocty, on teď vskutku vedl rej.

A zatím vytvářely se nové poměry v literatuře i v životě národním a Rej měl za nedlouho zaujati úlohu ještě znamenitější.

Rok úmrtí Zikmunda Starého je památným v literatuře i v dějinách. Až posud mlčky zachováván klid zbraní různých stran náboženských i politických, jež čekaly jen na změnu vlády, teď však nastoupilo horečnaté oživení, zmocněné záležitostí osobní, osudným oženěním se mladého krále.

Jako první, tak i poslední Jagiełło podrážděl city národní, bera si za ženu bezdětnou vdovu, milenku, a vydávaje tak budoucnost dynastie zcela lehkomyslně v nebezpečí.

Do boje perem stanuli — jako kdysi Ciołek — tak i teď spisovatelé; pamflety Orzechowského, mladičkého Ondřeje Trzecieského, Reje a jiných, latinské i polské, biblické i světské, řeči i listy, dialogy i satiry vyrojily se hlavně ve Velké Polsce; kdyby se tam byli odebrali — varoval Mikuláš Czarny — budou si moci vystlati kolébku »paškvily«.

Ale vřava, způsobená královnou Barborou, umlkla brzy.

Odpor krále a náhlá její smrt — tak se z ní těšili, jak by nad Turkem zvítězili — zarazila rozpoutaná pera.

Jiná však vřava nedala se ničím utišiti a rostla den ode dne stále prudčeji.

Leč jako Zikmund August naděje národa svým neopatrným sňatkem zklamal, tak zklamal i veškeré ostatní naděje, jež do něho nejen Polska, ale i cizina kladla, naděje to v záležitostech — víry.

Čtvrtá Kapitola.

Druhá polovice XVI. století. Reformace.

Počátky náboženského ruchu. Příčiny pozdního jeho začátku a jeho rozbíhavosti. Lutheráni, Čeští bratři, Kalvinisté, Ariani. Polemika o víru. Vliv na literaturu. Reakce katolicismu, proč zvítězil? Jezovité: Wujek a Skarga. Unie brzeská. Spisovatelé vyšinutí polemikou theologickou: Orzechowski, Frycz, Wolan.

Jako myšlenkový, tak i náboženský život západu kráčel stále blíže ku hranicím polským a vtahoval národ do nového víru. Už v XIII. století sekta mrskačů probíhala i Polskou. V XV. století vnikal husitismus mezi pány, mistry a duchovenstvo, jakkoliv dotýkal se jen jednotlivců a to nemnohých a nepříliš energických, a reformace XVI. století měla — jak se mezi léty 1550—60 zdálo, pohltiti celou Polsku.

Sílu a prudkost nového ruchu vykládal strašný zánik života náboženského v stavu, jenž byl povolán k jeho ostříhání. Vymstilo se teď, že biskupové byli světskými hodnostáři, pány rady, jako vojevodové a kasteláni, ba že i před nimi v radě bývali; hierarchie byla v celku lhostejnou k věcem víry a že reformace tak pozdě zachvátila Polsku, to není její zásluhou. Výjimky, jako Maciejowski mezi biskupy, četnější pak v kapitulách a v nižším kleru, nevyvážily zesvětštění duchovenstva polského a pohoršení, jaké ono v myslících a vidoucích budilo; disciplina klášterní a život řeholní byly teď úplně rozpoutány.

Nechuť pojímala odpůrce a příčiny k odporu, závisti a pohrdání poskytovalo obrovské bohatství kleru, které už v XV. stol. přesně počítáno, při čemž žádána jich konfiskace; uvolnění duchovních statků od povinností, jaké tížily statky šlechtické; pohoršující spory o desátky; anuaty a jiné poplatky, vyvážené do Říma. Bezpříkladná kumulace prebend a beneficií v rukách privilegovaných, chtivě důchody hromadících a svalujících povinnosti pastýřské na ledajaké hladomřivce; individua bez cti a víry, kupčící biskupstvími; neuctivost nižšího kleru, jenž za příkladem vyšších pánů ne o kostel a ovečky, leč o důchody dbal, ledačíms, středověkými bajkami a pletkami duchovní potřeby odbýval, vnějšími praktikami se spokojoval; na poddajné nivě slovanské přijala zkaženost na sebe ohromující rozměry; nechuť a nenávist k duchovenstvu rostly mezi šlechtou, jež byla napadána o desátky, o meze, potahována před soudy duchovní (vládnoucí dle zcela jiného práva),

a jež teď horlila proti neopatrnosti svých předků, kteří si takové jařmo uvázali na krk!

K tomuto domácímu ohni oleje přilévaly novinky zahraniční. Šířily se nejdříve jen v pásu hraničním: po zemi pruské, v Poznani, Krakově, kam se od Gdaňska a Toruně, od Vratislavi a Braniborska dostaly, ozývaly se nejdříve mezi Němci, a pak ústní propagandou a knihami šířily se i mezi šlechtou.

Mládež novinek chtivá četla horlivě knihy tyto tím lákavější, čím přísněji byly zakazovány; a v brzku někteří i zjevně shazovali masku pravověrnosti. K tomu přispívaly i cesty mládeže polské do blízkého Wittenbergu, cesty buďto nahodilé (Orzechowski) nebo úmyslné (Frycz); rostl pomalu počet Poláků ne humanismem Melanchtonovým, leč slávou Lutherovou zvábených. Začínají se objevovati královské zákazy odjezdu a příkazy návratu, leč tyto jako i zákazy knih byly prováděny nedbale a často i v brzku odvolány.

Starý král, mírné povahy i zásad, dával se k ostrým prostředkům přemluviti jenom výminečně, na př. ve Gdaňsku, nepřivlastňuje si, jako později jeho syn, soudu nad svědomím a chtěje panovati, jak říkával, nad kozly i nad ovcemi.

Jakkoliv tedy okolnosti byly vesměs příznivé, přece nešířila se hned reformace, a biskupové s králem mohli se domnívati, že jako husitismus, tak i reformace vnikne leda mezi jednotlivce a že obnovením starých ediktů dá se zcela jistě vymýtiti.

A skutečně: nejslavnější stoupenci reformace buďto se jí odříkali (na př. Decius), nebo opouštěli zemi (jako Jan Łaski.)[1] Tento ctitel Erasma Rotterdamského zaujal jako jeho mistr zprvu stanovisko proti novatorům, kteří zdržovali pokrok humanistický svými jalovými spory o víru; vrátiv se však do Polska, vtahován byl stále důsledněji do nového proudu a předstihl v krátce i samého Luthra; zřekl se nadějí na biskupství, načež opustil všechno, zemi i rodinu. Chudý sluha chudého Ukřižovaného šel na potulku, stal se důležitým činitelem protestantismu německého a anglického, zřizoval kostel ve Frýssku a v Londýně, kde památka pobožného tohoto muže ještě podnes vedle Luthra a Kalvína ctí. I jeho zelektrisovala zpráva o smrti starého krále a on naslouchal stále, zda se k němu v cizině neozvou hlasy milované vlasti.

Zde však činila reformace velmi pomalý pokrok: »Polák věřil, jak jeho král,« poznamenal správně Luther. Nedrali se k vědě německé: lid z konservatismu, šlechta ze lhostejnosti. Ale pomalu rozhýbali se i duchovenstvo i šlechta, v Krakově dokonce v okolí starého krále a v samotné kapitole, ve Vilně vedle mladého krále a jeho kazatelů; zde působil i blízký královec a kníže Albrecht, jenž těšil se po celé zemi neobyčejné vážnosti. Už odbývány schůzky v Krakově u Trzecieského (otce), Bona sdělovala reformátorská kázání Ochinova opatovi františkánskému, Lismaninovi, a od Františkánů v krátce rovněž

[1] Synovec primasa, ctitel Erasma Rotterdamského, jehož knihovnu zakoupil, ponechav mu velkomyslně, jako Kateřina II. Diderotovi, používání její až do smrti.

vyšla herese, kterou se šlechta pomalu nakazila; mezi rusínskou, přemyšlskou a sanockou agitoval Orzechowski.

Už na sněmu piotrkowském (z r. 1547 na r. 1548) domáhala se šlechta v prvním článku »hlásání čistého slova Božího«, t. j. bez příměsků lidských, římských. Všechno však dálo se ještě jaksi z ticha, soukromně, bez boje.

Den smrti královy zjevil vážnost situace; čím déle se oheň tajil a tajil, tím prudčeji teď vybuchl.

Heslo bylo vrženo v Krakově: nával cizinců přivedl sem už i krajní živly; biskup kamenecký, Leonard, kázal proti primátu Petrovu, proti coelibátu, proti prostopášnostem duchovním, a když se kolem něho lidé z dychtivosti tlačili, posmíval se katolickým kazatelům. Už teď ozývaly se hlasy: »Kdyby na nás záleželo, málo by papeženců v Polsce zůstalo!« Kněží i mniši apostati — mezi nimi i professor hebrejského jazyka na universitě, Stankar — reorganisují kostely, t. j. vyhazují obrazy, zavádějí kalich, odstraňují mši, žení se nebo vyhrožují oženěním, a pánové Olešničtí, Stadničtí a jiní je podporují a povzbuzují.

Na tu chvíli připadá vzkříšení literatury polské za účelem propagandy. K působení na široké massy hodil se jedině jazyk národní; poněvadž pak protestantismus z písma sv. výlučně čerpal své zbraně, proto bylo třeba písmo sv. učiniti nejširším massám přístupným.

Nejdůsledněji jednal tu kníže Albrecht; jeho Prusko obsahovalo v sobě obyvatelstvo litevské, pruské a mazurské; z nové, královecké university tedy měli vycházeti učitelé písma sv. v těchto třech jazycích a činnost jejich měla sahati i za hranice knížectví, do Polsky a do Litvy. Úkolu tomu pak dostál kníže znamenitě: na několik let skutečně přesunul středisko nové literatury polské do Královce a novinky pruské — z tiskáren Weinreicha a Daubmanna — zalévaly království polské i Litvu.

Napomáhal tomu Jan Seklucian, za protestantismus napadaný a odvezený knížetem do Královce. Katechismy, Kancionály, Nový zákon a jiné listy pobuřovaly mysli polské, neboť Seklucian nespokojoval se texty, ale dodával k nim všelijaké jedovaté komentáře.

Rok 1549 byl neobyčejně plodný: tehdy vydal Seklucian celou řadu populárních knih, jednu jedovatější než druhou, dialogy, dramata atd., bijící jako beran do hradeb papežství. Ale on sám nebyl jich autorem, nýbrž většina jich vycházela z péra Rejova, který ze satirika a moralisty, z neuka a »dobrého soudruha« náhle proměnil se v zručného, vášnivého theologa a apoštola; theologie nebyla hluboká, apoštolství fantastické, ale výsledek a úspěch byl ohromný; poprvé od časů Galky a jeho písně o Wiklefovi měl zase verš polský sloužiti k vykořenění bývalé víry.

Nejobšírnějším dílkem toho druhu je »Kupec«, komedie jako »Josef«, mající kolem 10.000 veršů a nauku katolickou o dobrých úmyslech, o postech, odpustcích atd. strašně trhající, proti výmyslům lidským víru samotnou jako jediný základ spasení stavící.

Nebyl to původní plod Rejův, nýbrž napodobení a místy i překlad »Merkatora« Tomáše Kirchmajera (Naogeorga), nejzručnějšího a nejvášnivějšího z polemistů protestantských; je to allegorie o kupci, kterého při smrti opouštějí dobré účinky utíkající před ďáblem, jenž se jim posmívá. Kupce na soudě Kristově zachrání jedině vroucí víra. Nejchoulostivější scény pamfletu Rej oslabil, v jiných pak — ve scénách pokory a zkroušenosti — povznesl se výše, než autor originálu. A to byl jen jeden z plodů, stále četnějších, stále prudších, buď Reje, neb Sekluciana, neb jiných. Téhož roku 1549 vyšla i »Rozprava o některých ceremoniích a ústavách kostelních«, kde ve formě dialogu student z Wittenberga rodiče od papežství odvádí, důvody kněží vyvraceje a j.

A tak šířily se novinky pruské a nutily katolíky, aby toutéž zbraní odpírali útokům. Na ony dialogy odpovídali jinými, v nichž student wittenberský nebo královecký, poražen písmem svatým, uznával důvody katolické, nebo kde vykládáno a odůvodňováno učení katolické v rozmluvě s farářem nebo s mnichem.

Už r. 1549 žák škol krasnostavských Stanisław ze Szczodrkowic pokusil se o takovou »Rozmluvu poutníka s hospodářem o některých ceremoniích kostelních«. Následovala vtipnější »Komedie o masopustě«, zcela pro jeviště upravená, s pobožnými písněmi na konci jednání, zakazující masopustní výstřelky a bránící coelibát; Kromeniův »Mnich« náleží též do této skupiny; je to rozmluva dvořana s mnichem o věcech víry, častokráte vydávaná a do latiny i jiných jazyků přeložená; Korczewského »Rozmluvy polské« r. 1553, jedna o obřadech (popelci atd.), druhá o desátcích a přísaze, jiná s babou čarodějnicí, přiznávající se naivně k svým čarodějným kouskům:

W wiliją świętego Jana,
doilam mleko ze zwona,
ale tylko jeden szkopiec,
bo mi nie chciało więcej ciec atd.[1]

Poněvadž pak se slušelo, aby katolíci rovněž co nejhojněji měli v rukách písmo sv. a to bez gloss protestantských, proto roku 1556 objevil se Nový Zákon a roku 1561 celá bible, tak zvaná Leopolity, jakkoliv kněz Jan užil hotového, středověkého překladu, opravuje poněkud text a modernisuje jazyk.

Touto celou biblí katolíci docela protestanty předešli, neboť tito teprve roku 1563 velké dílo bible brzeské (kalvínské) vydali; za to zůstávali katolíci značně pozadu za kancionály protestantskými a za jejich postillami.

Seklucian vystoupil už roku 1547 s první sbírkou »Písní duchovních a nábožných«, krátkou, z části z němčiny přeloženou, nepovedenou. Rozšířil pak a opravil sbírku tuto značně r. 1559; současně roku 1554 překládal kancionál bratří českých kněz Valentin z Brzozowa

[1] V předvečer sv. Jana dojila jsem mléko ze zvonu, ale jen jeden škopek, když mi nechtělo více téci atd.

na polský jazyk, třeba že i tento překlad hemží se čechismy; ten »Kantionał albo księgy chwał boskich« atd. (s melodiemi), krásný tisk královecký, opakován ještě dvakrát (1569 a 1589), leč i před tím nelenili katolíci a vybírali písně z kancionálu českého a vydávali je o sobě (na př. »Píseň o narození Krista Pána« r. 1550 atd.).

Postillu, kázání na neděli a svátky Corvina (Antonín Rabe), velice populární, přeloženou i do litevštiny, překládal Ostafi Trzepka z Poznaně, vedle Sekluciana stejně horlivý apoštol královský, jenž spisy Waldise (»Mléko duchovní ke krmení a vychovávání dítek křesťanských« roku 1556), Vergeria, Brentia a jiných protestantů překládal do polštiny; i Seklucian vydal konečně postillu roku 1556; Luthrovu přeložil však až teprve Jeronym Małecki, kněz Lecký, roku 1574.

Největší populárnosti však těšila se postilla Rejova.

Dokončena r. 1556, uzavírá v sobě — s výkladem Apokalypse sv. Jana z r. 1565 — veškeru dlouholetou propagandu Rejovu. Tato dvě díla jsou nejčelnější, nejzralejší, pravé ozdoby polské literatury protestantské. Když verše a dialogy, žaltář a allegorie odpovídající požadavkům času, v krátce upadly do zapomenutí, tak že značnou většinu jich známe jedině dle titulů, postilla a výklad apokalypse přežily autora; postilla Rejova jediná dočkala se několika vydání, jakkoliv je velice obsáhla; slezští protestanti ji otiskovali — vynechavše protiřímské útoky — ještě roku 1864; rozprodána pak byla po celé Polsce i mezi katolíky, ba i na Rusi známa byla postilla »świątoho Reja«; Wujek ještě svědčil o ní, že »pro dvornost a uhlazenost jazyka polského nad jinými udržela si přednost«.

Zajímavou jest už předmluva, doznávající, že národ polský, ačkoliv, jak se praví, povahou je ostrý a vyspělý, je v skutku snad nejposlednější ze všech jiných ve vědách světa tohoto, že jazyk jeho je »neforemný« a »těžký«, že »příliš prostá škola se tu vnesla do toho« (díla), a opakující maximu i motto celé životní práce Rejovy: o kamenech (prostých lidech), které volají, když povolaní mlčí. Sama postilla je sestavena organicky: první část vypráví o božství Kristově, druhá o povinnostech našich; třetí o svatých Páně; leč nejde tu o theologii a o dogmata, nýbrž hlavně o morálnost. Z toho vyplývá životnost a přístupnost knihy, jež vyhýbala se jalovým sporům, a jež vábila krásným a barvitým jazykem a podrobnostmi všedního života.

Proti Marii na př., která nedala se zlákati pýchou, když jí předpovídána sláva jejího syna, stavěl Rej naše ženy, které i bez předpovídání, když se sejdou, jedna druhé o synu praví: »toť bude jistě biskup z něho, nebo vojevoda a zatím ten pan biskup nebo vojevoda se sedláky v krčmě sedí, nebo za pluhem chodí . . .« A podobných, kratších neb delších obrázků je u Reje velká hojnost.

Apokalypse, toť chlouba prosy Rejovy. I ona vyznačuje se nezkrotným jazykem proti všemu, co je římské, triumfuje, že ten »obchod (římský) darmo vzavší a draho prodávající« upadá, »jak už dnes i na oko vidíme smutek nemalý mezi těmi kupci, neboť jim velice jaksi apotéka zvětrala, už v ní lacinější jsou recepty, než dříve bývalo.«

Ještě roku 1900 Němec protestant s radostí sbíral ty útoky na Řím k posilnění bojujícího šiku protestantského. V Apokalypsi však musil se Rej Kalvín už nejen proti Římu, ale i proti vlastním soudruhům od včerejška obraceti.

Divnéť změny prodělal protestantismus polský během těch několika let. Netrvala dlouho jednolitost ruchu. Lutheranismus pruský opíral se jedině o města pruská (s Gdaňskem a Toruní v čele) a o Vilno, kde vlivem Královce a Rigy augsburské vyznání s německými kazateli a knihami do XVII. století se udrželo.

Do Velké Polsky, kde rovněž se zdálo, že lutheranismus jest zakořeněný, odešli před netolerancí Ferdinandovou čeští bratři, nalezajíce u Górků, Ostrorogů a Leszczyńských silné podpory, a obřady jejich — jakkoliv kdysi Luther učením českých bratří byl nadšen — lišily se naprosto od lutheránských, odpovídajíce více demokratickým tendencím slovanským.

V Malé Polsce pak massa vrátivší se právě šlechty, ba ani měšťanstva, nepřidržela se lutheránství, leč obrátila se k důslednějšímu, kalvinskému protestantismu, a v brzce dala se uchvátiti nejkrajnějším proudem: to byla organická vada polského protestantismu, jenž rychle zaplál, ale shasl stejně rychle.

Teď vymstilo se na něm dlouhé čekání. Kdyby se byl protestantismus rozšířil v Polsce současně jak v království, tak i v Gdaňsku v letech dvacátých, byl by si už zjednal jakous takous organisaci a vůdce, kteří by ho byli jednolitě řídili. Po roce 1548 v samotném ruchu protestantském už nebylo jednolitosti a zdálo se, že protestantismu hrozí horší nepřítel v samém jeho lůně, nežli byl Řím. Tak zuřivě bojovaly mezi sebou sekty a různé názory.

A takovýto už rozštěpený proud zachvátil Polsku nepřipravenou, když nebylo nikoho, kdo by ovládl ten ruch.

Chtivě naslouchala šlechta stále novým novinkám, výmyslům, důvodům, a náhle otevřela se jí perspektiva přímo oslňující, dosud na světě nebývalá.

Ta šlechta po dvoustoleté téměř vojně s trůnem a vládou dobyla si šťastně úplnou svobodu; nil de nobis sine nobis bylo už přímým heslem této šlechty a už utonuly myšlenky, že k ústavě, zavazující všechny, je též třeba shody všech. Už také šlechtic hrdě opakoval, že nemá sobě rovného v Evropě, že všichni druzí jsou »chłopi«, on jediný že králi svému není povinován ničím. Tento šlechtic-samovládce, tento král en miniature, byl posud ve věcech víry vázán tradicí. Teď zdálo se bujnému individualismu, anarchickým instinktům a samovůli, že každý šlechtic bude sám rozhodovati, co je i Bohu povinován; že on bude dle svého vlastního zdání říditi obapolný poměr; on rozkazoval, jak jeho »minister verbi Dei« měl věřit a učit; on zabíral důchody i poklady kostelní, on udílel z nich svému »ministrovi slova Božího«, co se mu líbilo, a udílel na věci víry tak skoupě, že kdyby nebylo Radziwilla, tu ani nebylo by začvydati bibli protestantskou.

»Sluhu slova Božího« považoval šlechtic polský za vlastního sluhu, a to vlastně správně: kněz[1] katolický býval šlechticem, radou a senatorem, protestantský »sluha Boží« býval z vrstev nejnižších.

Nebylo tu vážnosti, síly, ruky, která by rozběhnutý vůz zarazila. Kdyby byl aspoň král do nějaké sekty vstoupil, nebo kdyby aspoň se byla nějaká hlava církve polské prohlásila — ale biskupové buďto se každé víře posmívali, nebo odporovali Římu, ale po tichu, na příklad Uchański, jenž i nejstrašnější rouhání proti Římu ještě r. 1559 pronášel.

Skutečnými apostaty stali se pouze dva biskupové, bez významu a dalecí: kijevský a žmudzský. I změnila se polská šlechta — nevycházející už v pole — v theology, rozhodující o povaze Kristově, o vzývání nejsvětější Trojice dle svého zdání.

Jedinou vážnost měl Laski, leč on oddaloval svůj příjezd do Polsky, čekaje nadarmo na vyzvání královo. Když pak se vrátil, tu přišel už s vyčerpanými silami; byla to ruina, stín člověka. Držel se železnou silou vůle; leč za nedlouho zavřel na vždy víčka.

A hlavami protestantismu zůstávali pánové světští Boner a Radziwillové, Zborowští a Sapieha, Górka a Chodkiewicz, když jejich život nebo víra pohasly, tu i sám protestantismus hynul.

A hynul tím určitěji a rychleji, čím více sám si hrob kopal. Neboť, kdyby bylo zůstalo alespoň při oněch třech vyznáních, která se před rokem 1560 v Polsce usídlila!

Lutheráni, kalvinisté a Bratří Čeští, ač rozdílní i v dogmatech, na př. o svátosti oltářní, přece jen měli jednu, společnou základní půdu a neútočili na základní dogmata křesťanská, na Božství Syna, na nejsv. Trojici, na nesmrtelnost duše a těla. Ale co Luther začal — boření střechy — Kalvin dále vedl, bouraje zdi, a dokonali Servet, Ochin, Gentilis, Blandrata a Socinové, kteří bořili i základy. Byli to vesměs Vlaši, zhouba Polsky, jak trefně poznamenal Beza.

Protestanti, objevivše právě Polsku jako jedinou zemi svobody svědomí, kde nevázalo cuius regio ejus et religio, zpozorovali v brzku, co to »u nás v Polsce volno jak kdo chce« ve věcech víry vlastně znamenalo; kacířství, pronásledovaná a vyhlazovaná nejen sv. inkvisicí, ale i protestanty a kalvinisty (popravení Serveta a Gentilise a j.) našla útulek, bezpečí a rozvoj v pohostinné, volné Sarmacii. Tu stékaly jako do kloaky veškery škarpy herese, jak naříkali si ve Švýcarsku, v Marce i v Prusku.

Subtilní a konsekventní moudrost vlašských právníků a lékařů, přizpůsobená theologii, vydala ovoce, a když, již ji štěpovali, musili utíkati z vlasti, tu obraceli svůj zrak k daleké Polsce, k jejímu mladému králi, jenž nechtěl znásilňovati svobodu svědomí, k jejím mocným pánům, jichž rámě chránilo i před Římem i před Ženevou, k jejím bohatým a pohostinským domům šlechtickým i měšťanským. A podivný, vzrušující to pohled na ony starce, kteří z daleké Grisonie do Polsky zasílali dopisy a svá díla. Negri na př. pro věk a vzdálenost

[1] Slovo »kněz« nahrazovali protestanti výrazem »minister verbi Dei« nechtíce ani v té maličkosti býti závislí na Římu.

do Polsky už nemůže, ale věnuje Radziwillovi svou tragedii o svobodné vůli (r. 1559), paškvil na katolicismus, plný nadměrných chval Radziwilla, Ondřeje Trzycieského — znalce tří jazyků: latiny, řečtiny a hebrejštiny (jazyk mateřský nebyl počítán), — Reje (za jeho »Kupce«). Negri sám nemohl už do Polsky, za to jiní vnesli do ní onu záplavu dalších svárů, pro které připravoval už mysli Petr z Gonigdze, první polský antitrinitář a novokřtěnec; čím na Moravě i ve Švýcarech nasákl, toho zrní rozséval dále, vnukaje pochybnosti ty i svým protivníkům.

Rok 1560 znamenal vrchol agitace protestantské hrnoucí se do Polsky odevšad. V době té byly už v Polsce tištěny nejjedovatější pamflety na katolicismus, překládané i původní, na př. obě »trajedje krotofilne« (kratochvilné tragedie) Ochinovy, o papeži i mši, které vydal Lismanin; je ve vydání tom ve formě dramatické satanský počátek obou tragedií, i obšírná Apologie Martina Krowického, porážejícího »krátkou odpověď« biskupa krakovského (Zebrzydowského) stálým srovnáváním kříže, víry a pokory atd. Kristovy a Římské. Je to spis tak ostrý, že ve vydání novém (o dvacet a několik let později) se už nový vydavatel omlouval, že na římské kopřivy třeba bylo tak ostrého mrazu; r. 1602 přeložil ji do němčiny Cyriak Moller a věnoval městu Rize, při čemž poznamenával, že mluva jeho s polskou ozdobnou mluvou rovnati se nemůže. Krowicki končil své vývody tvrzením, že papež je Antikrist, a vydal hned r. 1561 novou knihu o tom pravém obrazu a kontrfektu Antikrista, rozšiřuje názor husitský a později Luthrův a dodávaje autobiografii svoji v polském verši. Byl to první plod toho druhu.

Ještě větší význam měla polemika, kterou vedl vlašský exbiskup a římský exnuncius, později dvorní theolog wirtemberský Vergerius s Hosiem; do Polsky dostal se Vergerius svými spisy už r. 1556; vydával listy nunciovy i papežské, tiskl je v Královci a rozhazoval po Polsku jedovaté své plody, na př. »Historii o papežce«, středověkou tuto bajku, sankcionovanou kronikou papežů a císařů od Martina z Opavy; agitoval proti Laskému; počítal na krále, jenž právě r. 1560 posílal do Tubink několik mladíků, aby se tam přiučili »čisté« víře. Ve »Čtyřech dialozích« (r. 1559) polemisoval s »Osiusem«, kterého »osor lucis«[1] — »nepřítelem světla« nazýval; jsa na polo Slovan, byl pro užívání jazyka národního v bibli a liturgii, čemuž právě se germanopolonus Hosius vzpíral, tvrdě, že rozumění slovu Božímu není věcí nutnou. Kterýž učenec rozumí alespoň žaltáři, který laik modlitbě Páně? Na Rusi ani duchovní nerozumí, co čte. Nářečí slovanská jsou různá, zdaž tedy pro každou větev slovanskou třeba všechno zvláště překládati? Kdo pak ručí za věrnost překladu?

A tu vyslovil Vergerius — znající z biskupování i ze své rodiny jazyk chorvatský — názor, že je třeba pro Slovany — jako pro Němce

[1] Vergerius vůbec rád překrucoval slova a hlavně vlastní jména ve směšné tvary. On vynalezl slovo apostaticus místo apostolicus, satanissimus místo sanctissimus, katolicy (pokoutníci) místo katolíci a m. j.

a Francouze — vybrati jedno nářečí, nejrozšířenější, a v tom nářečí že sluší přeložiti písmo svaté. Snaží se tedy utvořiti jakýsi jazyk všeslovanský a slibuje, že v jazyce tom, všem Slovanům srozumitelném, vydá překlad obou Zákonů — starého i nového — ale nedošlo k tomu.

I organisace církevní učinila pokrok; na synodě roku 1860 rozdělena kalvinská Polska na provincie a okresy, tam pánové předložili jakýsi »pořádek sborový«, při němž »ministři« ze sborů téměř vyloučeni, teprve na protest ministrů přijati do rady »seniorů«, v níž ale světští členové měli rozhodnou převahu.

Naděje protestantské rostly: počítáno na krále, lákáno ho tím, že mohl pak zanechati nemilého sňatku s rakouskou princeznou; počítáno na magnáty: i sám Tarnowski byl počítán za příznivce nové víry; hlavní část šlechty byla už skoro zcela protestantskou; protestantští poslanci měli na domácích sněmech hlavní slovo, Litvou třásli Radziwillové a Kiszka; na nějaký odpor katolického duchovenstva už vůbec nepočítáno.

A přece vzdor všemu očekávání:

»wiatrem nadziane puknęły nadzieje«;

protestantismus nadělal mnoho hluku, ale trvání neměl žádného.

Rozbil se především o passivnost lidu: sedláků a měšťanů. Tito zžili se ode dávna s vírou svých otců, za které kvetly vsi i města, blahobyt i vědy; s nedůvěrou hleděno na nového duchovního pastýře, jenž se ženou a dětmi nastěhoval se na faru, jenž zakazoval posty, jenž z chrámů vyhazoval obrazy a sochy, jenž žádnými zázraky nepodpíral svoji missi a jen tělu zadost činil, svatých nectil ani je nevzýval, jakoby k Bohu samému byl přístup tak lehký, o matce Boží nemluvil se zbožněním, obrazu częstochowskému se posmíval. Ceremonie zaříkávací držely víru selskou za katolicismu, a této první opory se protestantismus zbavil. A kdyby se bylo sedláku za nové víry aspoň ulehčilo; tomu ale bylo naopak: pán-novověrec dřel ještě nelítostněji. A proto se sedlák držel raději staré víry.

Tato apathie sedláků polských bila protestantům nejvíce do očí, kdyžtě v Německu právě z vesnic a městeček k nové víře nejvíce se hrnuli.

A tak na apathií a konservatismu slovanském uvázl jako na mělčině protestantismus polský, jenž se vesnic nedotkl, ba ani do některých měst (Lvova, Přemyšlu) se nedostal a jen u drobné šlechty na Mazovsku a j. stoupence nalézal.

Byla to víra pánů a Němců.

A vlastně ani mezi pány tato nová víra nezapustila hluboko kořeny: překážely tomu ohledy světské; ptáno se, zda po vypovězení poslušenství papeži a církvi nenastoupí zlomení veřejného pořádku, zda »luterstvo« — jak pravil Tarnowski — nezmění se v »loterstvo«.

Vždyť později sami evangelíci nepřáli si za krále protestanta: král papeženec poskytoval aspoň tu záruku, že přece cosi nad sebou má ve vážnosti, že se bojí přísahy; a na to nejvíce poukazovali katolíci: »kdo se stydí být papistou, ten i regalistou být přestane«.

Ještě hůře působilo rozštěpení se protestantismu; katolíci dokazovali vítězně: začalo se to vymycováním nadužívání církevních, jubileí, odpustků, mše i očistce, svatých a postů a skončilo se to na popírání nejsv. Trojice, božství Kristova, nesmrtelnosti duše a na zřejmé náchylnosti k atheismu.

Sami protestanti cítili ten nedostatek svornosti: rozčilovali se při otázce, která to vlastně nová víra je pravdivou, zdaž královecká, či ženevská, nebo snad moravská? Jedni druhým činili nesnáze, po tichu však zkoušeli vystavění společného podkladu. Předem však vylučovali z tohoto eventuelního svazu Ariany, štítíce se jich více než Římských; požadovali jich vypovězení. Tomu však se opřel Hosius: vypověděti jedny znamenalo by autorisovati druhé. Rozluka mezi sborem větším (kalvinským) a menším (arianským) byla faktem hotovým. Nepomáhala tedy ani vážnost písma sv., kdož měl rozhodovati, jak sluší vykládati písmo sv.?

S vyloučením Arianů tedy sestavila ostatní vyznání jakýs takýs »konsens sandoměřský«, krok to neobyčejný na ony časy, kdy o písmenu se kacířovali, předčasný a proto pro jiné kostely nezávazný, ba v samé Polsce spíše zevní, než skutečný, když k skutečnému slití se sborů nedošlo; ustaly leda pohoršlivé, úkladné, vnitřní boje, když společný nepřítel, katolicismus, stále více hlavu zvedal.

Po konsensu roku 1570 odnesl si protestantismus už jen jedno slavné vítězství, když se mu podařilo proti odporu biskupů a Mazurů artikul o svobodě svědomí (pro pány šlechty) de pace inter dissidentes servanda do paktů henrykovských (r. 1573) vpraviti. Nedbalost katolíků umožnila tento triumf, neodpovídající už nikterak poměrům sil obapolných; protestantismus už couval, postrádal už nejslavnější své představitele, Chodkiewicze, Laské, Radziwilly; nové kořisti neměl už žádné, ztrácel pouze to, čeho dříve dobyl.

Z cizího tohoto zasetí na zemi polské vzešel však přece jeden podivný květ: arianismus polský. Odpor Laského a po jeho smrti i odpor Sarnického nezničil rozvoj této sekty, volné, žádným společným vyznáním, obřadem, naukou nespoutané, stojící několika málo lidmi: Petrem z Goniędza, Řehořem Pavlem z Březin, Krowickým a Vlachy se Statoriem v čele.

Z počátku šli jenom ministři za novinkami vlašskými, ale později přilákali za sebou i trochu šlechty a měšťanstva: Mikuláše Sienického, Demosthena sněmovny poslanecké, Niemojewského, Taszycké, Blońské, Otwinowské, Lubieniecké, Morsztyny, Potocké a j. Arianismus však nevylil se nikdy ze široka: držel se Podgórze — jsa tu sycen z Uher i Sedmihradska — byl i na Litvě, odkud potom do Lubelského knížectví, do Rakova se přenesl, usychaje zvolna v litevské kolonii.

Podstata té víry nedopouštěla jejího šíření: ariani polšti byli důslední nejen v popírání dogmat křesťanských, ale držíce se samojediného evangelia, požadavky jeho ne žertem vyplňovali; nezabíjeti — a tedy i nebojovati — nesouditi jiné, abychom nebyli souzeni, ve jménu bratrství křesťanského nedopouštěti otročení lidu, neprotiviti se činně zlému, vzdalovati se světských marností, tanců a zábav, strojení

se a ozdobování; křtíti nikoliv nemluvňata, ale dorostlé, kteří vědí a věří, co Bohu slibují, — to všechno zvolna přecházelo do dogmat a obyčejů arianských.

Už roku 1568 přeli se na synodě litevské o to, »sluší-li křesťanu míti poddané a nevolnickou čeleď, nebo ne«. Strany potíraly se vášnivě, ti ariani, kteří — jak Šimon Budny — odpírali Kristovi božství a proto vedle Nového Zákona i Starý promovali, až se k židovstvu přitočovali, ti nepřipouštěli kontrasty, úřad, meč, nevoli i sobě přivlastňovali; jiní, kteří Nový Zákon neponižovali, nepoddávali se požadavkům světským a zachovali si v dějinách církevních místo mezi mennonity, kvakery, baptisty a jinými racionalistickými sektami.

Že taková nauka v světské i světové Polsce hojných přívržencŭ získati nemohla, že žádný magnát mezi tím šedivým bratrstvem se nezjevil, že hrnuli se k němu lidé z městeček, z cechů i krámů, to bylo přirozeno.

Leč z takových základů vyplývaly rovněž starosti o osvětu, o myslící život, o shodu a harmonii, a tak ariani, ač malá jich byla hrstka, přece v literatuře zaujali vynikající místo; Martin Czechowic i Šimon Budny — slavný znalec církevštiny — náleží k nejslavnějším spisovatelům polským; nepsali latinsky, obracejíce se ke všem, ba i k židům; první polemiku o vyznání s rabínem židovským po polsku provedl právě Czechowic.

Jejich díla byla haněna; byly to nejenom polemické, katechismové, moralisující dialogy, verše, traktáty, leč byly tu i překlady písma svatého, jako bible nieświeská Budného (jenž co Bělorus polský překlad s církevním porovnával), Nový Zákon Budného a Czechowice a j. Oni nejdříve sbírali památky po svých mistrech, materialy k historii těch »bohatýrů křesťanských«.

Vlastní vědu representoval u nich cizinec, Vlach Lelius Socin mladší, sestaviv v četných spisech theologii Rakowských, jejich katechismus, překládaný na mnoho jazyků, anglický, hollandský a j. Krajní, antisociální směry zmirňoval a proti Czechowicovi i jiným zanícencům zvítězil; žil a umřel v Luclavicích; jsa Vlachem, psal výlučně latinsky, kteréžto jazyk pak i v pozdějších spisech arianských převládal; výjimkou byla zde kniha psaná polsky (na př. odpověď Petra Statoria na knihy Jesuity Smigleckého).

U protestantů první řada výmluvných hlasatelů Božího slova v brzku umlkla, nejčelnější z nich stali se ariany, jiní znechuceni odhodili péro theologické, vytrvalo jich jen nemnoho: Čech Gilowski,[1] vykládající katechismus a píšící kázání; Gliczner, jedna z nemnohých autorit luteránů polských; Lasicki, český bratr, historik jejich sdružení. Ale stále více řídly jejich řady, vyplňované leda syny ministrů nebo nějakým slezským nebo německým příchozím; časem připletl se mezi ně i starý šlechtic, jako na př. Chrząstowski, jenž sám roku 1574 ještě lid k sboření kalvínské modlitebny pobuřoval, pod Pskovem

[1] = Jílovský? Pozn. překl.

válčil a pak stal se nejvýmluvnějším kazatelem kalvínským a nejhorlivějším šermířem péra.

Mezi tehdejší mladší generací vyznamenával se Řehoř ze Žarnowce, jakkoliv měšťan, přece od šlechty vážený »pro ctnosti v pravdě evangelické«, autor postilly po Rejově nejpopulárnější pro jasný výklad a pěkný jazyk. Obšírné to dílo mělo dvě vydání v XVI. stol., do němčiny přeložil je roku 1587 svobodný pán Jindřich Küstbach starší, v XVII. stol. doporoučela je synoda ministrům, neznalým latiny, a ještě roku 1864 vydal je pro protestanty slezské duchovní Th. Haase.

Z bohaté literatury různověrecké XVI. století ztratilo se nejedno dílo, i nejzajímavější. Poutavou pak je literatura ta ne pro historii dogmat a obřadů, ale pro historii obyčejů polských: ve vzájemných útocích, vášnivých a neskromných, objevují se ti lidé, jak žili, mluvili, myslili, až do nejdrobnějších rysů.

Než jak že zachoval se katolicismus k těmto nájezdům sekt a věr nejrůznějších, když Polska — posmíval se Rotundus — jest vendetou nejen krojů a mody celého světa, ale i jeho dogmatů?

Z počátku nad obyčej lhostejně; vyšší klerus sesvětštělý dbal o výhody a vezdejší požitky; »věř i v kozla, jestli chceš, jenom mi plať desátek,« mluvíval biskup krakovský Zebrzydowski; stejně mluvíval i biskup kujawský Drohojewski a j. Ale našli se tu i lidé jasného rozhledu a ctnostní a takovými byli Hosius a Kromer.

Oba vystupovali na poli literárním, dříve s verši humanistickými, teď s listy apologetickými, nejvznešenějšího významu, oba řídili tutéž dioecesi a jedině oba úplnému zlutření této dioecese zabránili. Oba konečně byli měšťany. Kromer byl pouze více diplomatem a historikem, Hosius apoštolem a reformátorem; Hosius, jak z celého duchovenstva největšího vlivu, tak ze všech autorů polských požíval největší slávy; jeho »Vyznání víry katolické«, složené na synodu piotrkowském roku 1551, dočkalo se nejčetnějších přetisků a překladů; když roku 1560 ve Vídni bylo vydáno, »rozešlo se 1400 exemplářů v několika dnech, načež po druhé v témž roce ve Vídni přetištěno«. Confessio tato i jiné rozešly se v překladech českých, německých, francouzských, hollandských i anglických — první to světový úspěch péra polského. Hosius sám polsky nepsal, leda listy ke dvoru královskému, polská vydání překládali jiní z jeho francouzských originálů.

Leč oba dva tito muži neměli skoro spolupracovníků. Akademie krakovská, bašta katolicismu, kdysi tak horlivě bojující proti Husitům, zakrněla ve své středověkovosti, v Aristotelovi a Lombardovi, nedorostla k novodobým potřebám. Na školu vedeny bývaly všeobecné stesky. Dle Ossolińského (na sněmu piotrkowském roku 1563) proměnila se škola tehdejší v takovou lotrovskou peleš, že lidé ušlechtilí bojí se dávati do ní své syny, když tam více zlých, než dobrých zvyků nabrati mohou. Totéž opakoval Siennicki, roku 1565 pravě, že »s velkým nákladem mládež do jiných zemí posílati bylo třeba, neboť doma v Polsce není se čím bavit . . . ano, že by už čas byl Polákům jinou latinou naučiti se mluviti, než onou dávnou polskou, které se jinde lidé smějí.«

Nejčerněji však líčí stav školy sami katolíci. Tak čteme v instrukci pro tehdejší synod nářky na nepočestnost kněží, jichžto kázání pánové správně bajkami nazývají, a kteří užívají nejstarších pargálů (Dormisecure, Vademecum a j.).

Akademii krakovskou obsadili plebejové, nenávidějící nečetné šlechtice ve svém kruhu, mstící se na nich za vyloučení plebejců z kapitol; pohrdají jimi vlastní učňové; přednášky odbývají se před jedním posluchačem, nepořádně; vykládali barbarské Vojtěchy (Velkého ze XIII. století) a Caesary, mísíce všechny fakulty a žádné neznajíce (mistři postupovali totiž z filosofie na jiné fakulty); klesá už slavné kdysi studium astronomie, smějí se nám povšechně pro věci, které tu učí. Mistři promovují jen své stoupence, starší už nic nedělají; přednášejí sotva jednou za několik neděl, nebo dávají se zastupovati. Je ovšem pravdou, že filosofové mají nepatrné důchody a i ty že jim vyplácejí nepravidelně.

Biskupové musí se podjati reformy školy, musí povolati schopného rektora a v případu potřeby i mistry z ciziny, jak to kdysi bývalo.

Za takových podmínek bylo třeba chopiti se prostředků radikálních a transfusí cizí krve osvěžiti organismus kostela polského. Byli tedy povoláni Jesuité. Vzpomněla toho už ona instrukce, ale ne mnoho si pak slibovala, když jsou to cizí, ne naši. A vskutku nový řád — sami cizozemci, Němci a Španělové, Angličané a Vlaši — dobýval si (jakkoliv horlivě biskupy polskými podporován) uznání jen zvolna a těžkou prací. První školy jesuitské byly prázdny. S posměchem hleděno všeobecně na novou sektu »Lojolistů«, jak je ještě nejmírněji nazývali.

Ale přísnost, obětavost, zápal nových řeholníků, tak rozdílných ode všech předchozích, uchvacovaly i protivníky, lámaly i apathii i nedisciplinovanost slovanskou. Jejich věda a methoda, nové příruční knihy a obsáhlejší program, znamenité, všestranné působení na mládež, zajistily jejich školám nebývalý úspěch; i protestanti sami, jisti, že to jejich synům neuškodí, dávali své děti do jejich škol.

Příliš pozdě zpozorovali ministři, jaké nebezpečí nové víře hrozí od těch škol. I přeložili tedy pro výstrahu neopatrných rodičů list jenského professora Miliuse proti školám jesuitským. Než výstraha přišla už pozdě. Mládež náležela už Jesuitům a Římu. To poznával už roku 1591 Chrząstowski, apostrofuje ostře neopatrné rodiče: »tušíť zajisté Jesuité, že když jenom umírají starší, mezi pány ani stopy ‚čistšího křesťanství' se nenajde.« A Jesuité se nezmýlili.

Jejich sílu tvořilo jich bezmezné obětování se, slepá poslušnost, zkušené řízení nedržící se určité modly, nestěsnané do jediného pole činnosti, leč používající každého ingenium podle jeho schopností, vysílající ony ke dvorům panským a královským za zpovědníky, jiné do škol, na missie do Ruska a na Litvu, mezi lid katolický, aby doplnili, čeho nedbalí duchovní pastýři zavinili. Jiní organisovali dobročinné instituce, navštěvovali nemocnice a vězení, nebo vyzývali haeretiky na veřejné disputy. Nedostavili-li se haeretikové, rozdělili si Je-

suité mezi sebou jejich úlohy a odbývali veřejný akt. Působili na vnímavou mysl a fantasii mládeže i lidu ceremoniemi náboženskými, hudbou, zpěvy, processími, dramatickými představeními, vtaženými do programu škol (na konci bacchanalií, v masopustě, na svátky řádových patronů, na Boží Tělo a j. vypraveno s velkou okázalostí zdramatisování legendy a allegorie). Výbor osob, přesné a dlouholeté zkoušky noviciátu prosívaly nejlepší ingenia. I chvátalo všechno, co bylo schopnější a vřelejší, k Jesuitům a mezi prvními jmény zalesklo se jméno Stanislava Warszewického, kdysi žáka Melanchtonova, kdysi prvního překladatele řeckého Heliodora do latiny a teď překladatele děl asketických, jenž mladého Zikmunda v švédském kacířském okolí od herese šest let ostříhal; sv. Stanislava Kostky, jeho soudruha v řádu; Martina Laterny, Rusína z Drohobycze, mučenníka za víru ve Švédsku, jenž vydal polský modlitebník s písněmi (»Harfa duchovní«), vydaný později nejméně šestnáctkrát a ostře, leč bezvýsledně potíraný protestanty; dále Benedikta Herberta z Rusi, nevyčerpatelného v bojích s haeresemi, v knihách moralisujících, prvního promotora unie rusínské; Stanislava Grodzického, znamenitého kazatele, obránce kalendáře gregorianského; Lvovana Wuchalia a m. j.

Tito Jesuité vydávali polemické listy pod svým i cizím jménem; vše bylo živé, vtipné, ostré; oni vraceli na víru katolickou magnáty i lid.

Největší zásluhy o polskou literaturu katolickou měli dva z Jezovitů: Velkopolan Wujek z Wągrowce a Mazur Skarga z pod Varšavy.

Wujek proslavil se většími i menšími postilami, sbírkami vlastních kázání, které první podrazily oblíbenost postil kacířských, Rejovy a jiných; v samotném XVI. století vyšly až čtyřikrát a přeloženy byly na jazyk český, německý a litevský. Poslední svá léta věnoval se překládání písma sv.; bývalá bible Leopolity, ačkoli v druhém vydání poněkud opravena, neodpovídala době už zastaralým jazykem; protestanti vyhrávali na celé čáře jenom uhlazeností slohu svých biblí, Nových Zákonů a žaltářů; bylo třeba proti nim postaviti něco ještě dokonalejšího. Wujek nedočkal se dokončení bible; teprve po jeho smrti r. 1599 věnovali Jesuité králi — jenž jim právě tehdy budoval chrám sv. Petra a Pavla — bibli o 1500 stranách, jediné tehdejší schválené vydání katolické, »majíce na zřeteli, co kdysi Isaiášovi svatému řečeno, žeť nás Bůh ne k cizího a neznámého jazyka lidem poslal, leč k bratřím našim, lidem jednoho národa, kosti z kostí, tělu z těla, krvi z krve polské, proto abychom naší otčině milé ve dne i v noci sloužili!«

Ještě znamenitější jsou zásluhy kněze Petra Skargy. Vedle »Harfy duchovní« a »Postilly» Wujkovy stanuly jeho »Životy svatých« jako katolické čtení domácí a zachovaly si do dnes po dvaceti a několika vydáních svůj význam.

Menšího věhlasu nabyla jeho kázání, předem už určená užšímu kruhu posluchačů. Leč právě tato kázání jsou vrcholem náboženské výmluvnosti polské. Nehoně se za effektem, prostě a skromně, leč tklivě a pohnutě mluví nadšené řeči, jež do dnes mají své čtenářstvo. Jsouce

proniknuty pravdivou vírou a pobožností, jímají mysl i srdce. Dvorní kazatel nepochleboval nikomu, ani ne králi, ani boháčům, ani lidu; nedával se zaslepiti chvílkovým úspěchem; otec svědomí mluvil do svědomí svému národu; když měl za slavné vítězství Zamoyského skládati poděkovací hold, přerýval proud triumfující myšlenky a obracel se k těžkým hříchům a k vině národa, jež vojnu vyvolala, a tak místo lichocení pronášel jen žaloby a nářky. A rovněž když vidí před sebou sebrané hlavy národa, pány zámožné, činné a moudré, netěší se, ani neraduje při pohledu na výkvět národa, ale vytýká před nimi všeobecné nedostatky, viny a hříchy tak ostře a tak otevřeně, že rozhořčují se katolíci a prohlašují — dle kalvinistů Górajského a Dorohostajského — artikul proti Jesuitům na konfederaci Sandoměřské, »že se do záležitostí světských na dvoře vměšují, pochvalujíce na kázáních absolutum dominium, volnost a pořádky republiky haní.«

Proto Jesuité v druhém vydání »Kazań przygodnych« z r. 1610, kde je i osm sněmovních kázání, vynechali sněmovní kázání šesté, »o monarchii a království«, chtějíce se tak vystříci oněch výtek. Sněmovní kázání neurčená k jisté zvláštní kadenci tvoří jistý celek.

První, vstupní, učí shromážděné stavy, kde mají čerpati svou moudrost, při zřejmém nepořádku, při nedostatku moci královy — což bez moci i sám moudrý Šalomoun svede? Druhé kázání učí lásce k vlasti, v třetím vytýká nedostatek svornosti, ničící stát uvnitř, nade vše nebezpečný. Že katolicismus vytouženou jednotu a shodu výlučně zachovává, že náboženství a moc duchovní je základem státu, to dokazuje čtvrté kázání theokracií Starého Zákona a ruinou uherskou; na Petrově skále zbudováno jest království naše, a kacířství rozdírá stát, což dokazuje páté kázání; šesté dokazuje potřebu moci, o právech jedná kázání sedmé: O právech přirozených, duchovních a světských. V osmém, imponujícím zakončení, vypočítává, co všechno v Polsku je beztrestným.

K takové výši nepovznesl se žádný kazatel, soudobý ani pozdější, katolický ani protestantský; zpovědník svého národa, vroucí svou láskou znepokojen o jeho budoucnost, Skarga, neopomíjel žádné příležitosti, aby povolával k pořádku ty, kdož vybočili z kolejí.

Poslední jeho prací kazatelskou bylo »Vzývání k pokání obyvatelů koruny i V. knížectví Litevského«, jakási tresť to sněmovních kázání, podniknutá na usilovné prosby královského zpovědníka. Umřel pak Skarga v září r. 1611.

Wujek i Skarga psali skoro výlučně polsky i na latinské útoky. S jizlivostí pravili o tom protestanti, že tak činí Skarga proto, aby jeho vtipy na nejširší massy čtenářstva působily.

Skarga měl velké zásluhy ještě v jiné práci, jež budila nejlepší naděje, jež však ve výsledcích svých byla přímo osudnou.

Process polonisace a z části i latinisace polské a litevské Rusi odbýval se stále živějším tempem, když Rusi scházely živly morální, o něž by se v nerovném boji mohla opříti.

Udržoval ji jenom církevní obřad, mimo to však Rus šlechtická mluvila, psala a myslila jenom polsky. Tato zpolštěná šlechta dosaho-

vala někdy i biskupství rusínského, udíleného králem ledajakému hříšníku, jenž na stará kolena výhod a blahobytu biskupského chtěl užívati. Od šlechty přecházel jazyk polský i mezi rusínské měšťany, kteří se kolem »cerkví« a bratrstev, založených na způsob západnický, ještě kupili; sedláci pouze a duchovenstvo víru a jazyk i obyčeje dávné zachovávali.

Nauk, věd a uhlazenosti nebylo; kdo toho chtěl nabýti, navštěvoval školy polské a dvůr panský. Emigrant z Moskvy, kníže Kurbski, divil se tomu úpadku, nedostatku knih, překladů a j., i sám latině se učil, aby nedostatky zacelil. Jednotlivci i disponující tak obrovskými prostředky, jako kníže Ostrovský, tvrdý Rusín, neuchránili vlastní syny před úplným zpolštěním a přijetím katolicismu. Jiní došli do Říma přes Ženevu nebo přes Wittenberg. Při Cařihradě nezůstal brzo nikdo, mimo lid. I ti, kdož neodhazovali písmo rusínské a řeč předků, nakloňovali se stále více k polštině; překládali spisy polské jazykem nasycujícím se stále více živly polskými, tak že ku konci skoro už jen pravopis a forma oba jazyky různila.

Když tedy po chvilkovém úspěchu protestantismu katolicismus znovu pocítil své síly, když stále četnější odpadání prořiďovalo řady luteránské a kalvínské, musela u Jesuitů — osmělených postupem času — vzniknouti myšlenka, zda by se rychleji a lehčeji i duchovenstvo rusínské i lid nedal k uznání Říma, k unii nakloniti. Mohlať přece Rus, i kdyby k unii došlo, působiti i na dále na východ.

Herkest, v rusínské zemi narozený, a Skarga ve Vilně o pravoslavnou Rus zavadivší, vydali heslo; hlavně Skarga knihou, dedikovanou knížeti Ostrovskému, »O jednotě církve Boží pod jedním pastýřem i o řeckém od té jednoty odstoupení« (1577, podruhé 1590). Ale uznal sám Skarga, že líp je nové kacíře k víře vrátiti nebo přesvědčiti, než Rus, na starodávnou víru svých otců se odvolávající; ale neustával ve své missii a dále dokazoval, že ne pravdivé slovo, leč pravdivou církev hledati sluší, že kdo se s katolíkem nesloučí, bez hlavy uschne.

Myšlenka tato nepadala na skálu; zkoušky dorozumění se činěny už dávno; sám svazek státní myšlenku tu stále zrovna podával. Po jejím uskutečnění mohla Rus očekávati srovnání svého duchovenstva s katolickým, nabývání škol, šíření osvěty i mravnosti.

Proto i Ostrovský sám po nějaký čas myšlence této přál, třeba že ji později bezohledně potíral. I vyšší duchovenstvo rusínské, metropolita i biskupové, nemohouce od patriarchátu zpod otroctví tureckého opravdové morální podpory obdržeti a nebojíce se ho příliš, začali vyjednávati s Římem, kteréžto jednání mělo býti na synodu brzeském unií korunováno.

Historiografem této unie zůstal Skarga dílem: »Synoda Brzeská a její obrana« (proti pravoslavným, odpírajícím synodě veškeré právomoci).

Rok 1596 začal tedy novou vojnu náboženskou; k starým sporům s protestanty všech odstínů přibyl boj o unii a pravoslaví a tu stalo se poprvé — což až posud se protestantům německým nepodařilo:

totiž dobýti si nějakého uznání od patriarchy — i na půdě polské, proti společnému nepříteli, katolicismu; na synodě v Toruni veřejně bratřili se protestanti s pravoslavnými a slibovali si účinnou pomoc!

A i tato vojna byla vedena skoro výlučně perem polským, ba i se strany rusínské. Na brzeskou knihu Skargovu odpověděl na návod starého Ostrovského Philalet — pravdomil, jenž pro svou »Apocrisis« ten pseudonym si vybral, aby neprozradil, že Polák a kalvín obhajuje Rus a pravoslaví. A dílo toto, jedovatě a zručně napsané, vyvolalo další polemiku polsky vedenou; metropolita unitářský, Hilary Pociej a pravoslavný Ostrovský psali si polsky; v Polské Rusi byl úřední jazyk polský. Na Litvě udrželo se užívání jazyka i písma rusínského v úřadech, ačkoliv v životě soukromém i veřejném už nabírala vrchu polština, šířic se daleko za ethnografické hranice.

Tak rozvinovali Jesuité všestrannou činnost. Že pak tyto neobyčejné úspěchy, ta oblíbenost u Batoryho, Zikmunda a Zamoyského, u knížat církevních a u magnátů, ten lov duší stále hojnější — protestanty strašně do očí bodaly, bylo přirozeno. Veškeru svou nenávist vychrlili v listě »Equitis Poloni in Jesuitas actio prima« (vydaném r. 1590, po druhé 1591, na německý jazyk přeloženém roku 1592); list ten vyvolal celou literaturu replik a duplik.

Jiné řády i duchovenstvo světské vůči té nezměrné pohyblivosti jesuitské ustupují zcela do pozadí, ačkoliv i z nich vycházejí stateční bojovníci, na př. slavní kazatelé dominikánští Lukáš ze Lvova, Melchior z Mościse, kazatel Batoryho Sokolowski a m. j.

Sváry theologické zaujaly zúplna hlavy světských i duchovních. Není tudíž žádný div, že sváry tyto přivedly z kolejí četné talenty, že je svedly s pravé cesty na pustinu planých polemik, kde i nejlepší síly byly vymrhány. Tak na př. kněz Patricius Nidecki sliboval býti znamenitým filologem — slibný počátek učinil sbírkou fragment Ciceronských — a přece i on zanikl mezi náboženskými polemisty; Erasmus Gliczner, lutherán, byl znamenitým paedagogem; jeho kniha o vychování dětí (1558) je první svého druhu. A přece i on v krátce opustil pole paedagogie a filologie, aby se s novokřtěnci o křest dětí, s kalvíny o konfessi augsburskou a s Jesuity o všechno přel a hádal. Nejdůležitější příklad úplného vybočení z kolejí podali nám hlavně Orzechowski a Frycz, z části pak i Wolan.

Anarchismus maloruský, vybujevší ještě za válek bojarů s Romanoviči, nezkrocený pozdějším připojením Rusi ke koruně, objevoval se i v rodech polských, osedlých na Rusi, sdílel se i blízkým sousedům malopolským a odlišoval je od Velkopolanů a Mazurů. Tento anarchismus projevoval se i v kontrastech dvou různých typů, demagoga Orzechowského a Frycze, pedantického obhájce pořádků monarchistických. Oba začali působiti na poli politickém, oba pole toto opustili a věnovali se theologii a na tomto poli oba v brzku se srazili.

Orzechowski, svobodomyslnější od svého mládí, ztráveného ve Wittenberce, neobrácený na víru ani v Římě, pohoršen nepoctivostí kleru a biskupa, i nevázaností jich života, nachylující se už k Rusi mateřské, pobouřen pohanou, jež se jí v Krakově stala (tím, že vnesen

do církve coelibat jako závazný), začal se bouřiti proti kanonům a proti autoritám, hroze, že i sám si cestu najde do Řecka, do něhož vlastně svým slovanským plemenem náleží. Poněvadž pak byl především rhetorem neb sofistou, proto neměl nouzi o důvody pro řeckou víru a proti coelibátu. Polským listem, jenž za jediný měsíc skoro celou Sarmacii oběhl, latinskými řečmi a listy k papeži, rozrušoval veřejné mínění, vyzýval duchovní hodnostáře a jednání své dovršil tím, že se oženil. Tu se však jeho kariera shroutila. Ženili se ovšem i jiní: počínaje Luthrem až po Łaského a Krowického, ale důsledně s oženěním opouštěli i víru katolickou; proto totéž očekávali i od Orzechowského protestanti němečtí. Leč on ani na to nemyslil, aby z církve svých předků vystoupil, jakkoliv napsal spis »Pryč od Říma!«; byl příliš hrdý, aby se nějaké nové víře poddal; theologie sama byla mu lhostejnou, nepříliš on též o ní věděl.

Proto tedy nejen při katolicismu zůstal, nýbrž stal se i jeho nejhorlivějším obráncem. Prudkostí svého vystoupení zahlušoval vnitřní hlas a mínění protestantů, kteří jeho nerozhodnost připisovali nervům a náměsičnictví. Tak ztrávil Orzechowski polemikami theologickými několik let, kousaje každého, kdo mu pod ruku přišel; jinými věcmi v té době málo se zabýval. Ještě nejdůležitejším jeho dílem netheologickým z té doby jsou jeho paměti bouřlivého pětiletí po smrti starého krále, psané latinou, v nichž živost temperamentu a barvitost vypravování na povrch vyráží. Konečně pak vyliv si s dostatek zlost na theologích a hereticích, dal zas Orzechowski volný průběh vrozené své povaze publicistické, uvyknuvší odpovídati na každou »událost dne« a začal psáti dialogy politické. Poslední dílo »Politeia království Polského« nedokončil, smrt zastihla ho v plné práci.

Svým vystupováním proti vládě královské získal si Orzechowski přízeň mezi šlechtou a až do XVIII. stol. hemžily se obrany anarchie polské citáty z jeho děl.

Z těchto spisů »Apokalypse« nepatřila péru Orzechowského; byla sice nalezena v jeho pozůstalosti a byla vždycky uváděna pod jeho jménem, ale byla napsána a králi r. 1564 věnována Solikowským, pozdějším arcibiskupem lvovským, historikem a diplomatem. Je to vidění autora, vrženého na ostrov Pathmos, obklíčený nepřáteli, plný vnitřní nedbalosti a rozervanosti, kde spí právo i moc, a kde panuje sobectví, ženoucí loď státní k rozbití; vzpírá se tomu král i cnosti, pořádek se vrací, nepřátelé v zmatku prchají. Alluse byly velice průzračny, dotýkaly se všech hesel soudobých, unie, exekucí, bezdětnosti královy, anarchie náboženské; autor poukazoval tu dokonce i na chudobu university krakovské, žádal náhrady za její práci, v předmluvě pak trefně varoval před Moskvou, jejíž moci ani četné porážky neuškodí.

Orzechowski je první spisovatel staropolský s temperamentem, nervosní; jiní psali rozvážně, chladně, hlavou a ne srdcem. Orzechowski první cítil vroucně a hluboce; co psal, psal vášnivě, s výkřikem na ústech, s bolestí v srdci. Chtěl posluchače brzo oslniti přepychem a vybraností slov, brzo zas ohromiti strašlivými doznáními:

»kdybys srdce mé rozkrojil, nenašel bys v něm nic jiného, než jedno slovo: zhyneme,« nebo »že nás i tu slavnou korunu sousedi naši mezi sebou, jak psi maso, roztrhají.« Ta prudká láska k vlasti rozervané a k bratřím neopatrným přijměje nás snadno, bychom zapomněli na paradoxa té znamenité, bouřlivé hlavy. Málo psal polsky, ale co psal — ať si to už byl panaegyrik nebo paskvil — to psal krví a žlučí, a tak výmluvně, že slova o zlatém péru, vůči němuž Górnicki své péro olověným zove, jsou pouze spravedlivými.

Frycz polsky nepsal; byl pedant, jenž od latiny neustoupil ani na krok; je ovšem pravda že v pozdějších létech dotýkal se hlavně věcí, které byly obzoru polskému cizími. Když Frycz opustil pole politiky, tu se již na ně nevrátil; utkvěl při svých sporech dogmatických, kterým se oddával s klidem a s chladností vlašských haeresiarchů — juristů, i k podobným resultátům se dostával, soudě, že trefná argumentace každého — katolíka i ariana — musí přesvědčiti. Před tím bojoval — jako všichni polští protestanti — za národní sněm (»sobor narodowy«), doufaje od něho zrušení coelibátu a dovolení kalicha.

Nežli však sekretář královský dal se vtáhnouti s Hosiem do sporů theologických, při zhotovování instrukcí pro poslance na »sobor«, složil své politické přesvědčení v latinských knihách o reformě Republiky, přeložených do němčiny (1557), polštiny (1577), v XVII. stol. do ruštiny, z části do španělštiny (1555).

Povaze Fryczově odpovídá nejen nejobsáhlejší, ale i nejsystematičtější výklad všeho, co soudil o obyčejích, právech, vojně, kostele a škole. Dílo jeho rozděleno dle této látky na pět knih, z nich pouze tři vyšly v Krakově. Vydání 4. a 5. knihy v Krakově zamezil Hosius, tak že musely býti vydány v Basileji.

Nejtěžší ránu politikovi Fryczovi zasadil Frycz theolog. Pro jeho haeresi zamítali Jesuité i politické jeho spisy, jakkoliv v celku byly psány v jejich duchu. A tak polský monarchista zapomenut, kdežto památka anarchisty (Orzechowského) přetrvala staletí.

Ale v cizině jméno Fryczovo nezmizelo. Jeho dílo nebylo ani hierarchickou utopií Orzechowského, ani se neklonilo k absolutismu macchiavellistickému; uznávalo polské zřízení dle stavů, nežádalo zavedení rovnoprávnosti politické a sociální měšťanstva a sedláků s třídami vyššími. On žádal jedině, aby šlechtic netěšil se privilejím, aby nebyl neomezeným pánem sedláků, aby sedlák, byla-li mu způsobena křivda, mohl se s pánem souditi, aby voják neloupežil beztrestně, aby přestávalo vyzískávání v kupectví.

Politik počítal tedy s panujícími pořádky. Znal i cizí, německé a vlašské a vypůjčoval si u nich, na př. passus o žebrácích vzal ze zřízení gdaňského, nebo požadavek, aby trest za tentýž přestupek byl větší, je-li přestupek spáchán osobou vynikající, je převzat z Benátek a j. Od věcí nejvšeobecnějších, od pojmu státu, zřízeného dle vzorů antických až k nejpodrobnějším je všechno řádně promyšleno. Nevole nad útiskem sediáků, projekty oprav soudů polských a utvoření stálého státního pokladu jsou nejvýznačnější známky celého díla. Nejkratčeji

obíral se Frycz školami, protestuje pouze proti učení dávné, zkažené latiny a oněch věcí, »které ne nám, leč jakémusi neznámému světu sloužiti měly«. Mohl se tu odvolati na dílo plzeňského měšťana Šimona Maritia »O školách čili akademiích«, latinsky r. 1551 vydané; autor přinesl si z Italie vysoké ponětí o hodnosti, zásluhách a užitečnosti stavu učitelského, ale doma byl zklamán, vida pokořující skutečnost. I zůstala škola krakovská »trnem v očích kacířských«, ale nejevila už známky života.

Papež kalvinistů litevských, Ondřej Wolan, budil rovněž jako Orzechowski a Frycz co politik větší naděje než co theolog. V prvním desítiletí své činnosti literární od veršované satiry na měnlivost polskou (»Proteus čili Měnlivec«) až po knihu »O svobodě republiky nebo šlechtické« (sic!) (De libertate politica seu civili 1572; do polštiny pod výše uvedeným titulem přeloženo r. 1606) věnoval se výlučně kritickému pozorování běžného života. Pozorování tato vyznačují se pochmurnými barvami, jeví více satirika a moralistu, než politika. I Frycz a Wolan obraceli se k individuím, budíce v nich mravní cit, žádali nikoliv práva a instituce, leč zlepšení a reformy a žili v úplném klamu. U Wolana ostře vystupuje též nářek na věčné odkládání všeho do soudného, nikoliv do soudního dne, ono pověstné odkládání na zítřek Zikmunda Augusta, které i nejvřelejší royalisty dráždilo. U Wolana převážně potkáváme se s útoky na zvyky a obyčeje, leč později stanul i on do boje výlučně náboženského a to dvojím směrem: proti Ebionitům a proti Loyolistům. Velkopolan Wolan na Litvě domohl se jmění i významu a rod jeho do dnes žije; než umíraje ve vysokém věku viděl své naděje zklamány, triumf katolicismu zajištěný.

Triumfu tohoto nedosahoval v Polsce katolicismus násilně, jako v zemích habsburských nebo v Italii; na terrorismus náboženský nebylo v Polsku místa. Žádný z králů polských nechtěl znásilňovati svědomí jednotlivců: věc víry ponechána každému k vlastnímu uznání.

V šlechtické Polsce vyznání nerůznila lidi: k pohoršení Vlachů zasedal zjevný protestant při stole církevního hodnostáře a nikdo si toho ani nevšímal. K zaostření vášně náboženské, k prudkým její výbuchům nedocházelo; že po městech školní a řemeslnická mládež, podrážděná nevčasným vystoupením nějakého akatolíka, protestantské modlitebny nebo synagogy napadala, to vůči tomu, co se dálo na západě, bylo pouhou, nevinnou hračkou.

Protestanti měli práva zaručena; nepůsobilo pranic přesvědčování Jesuitů, že protestantské státy netrpí mezi sebou katolíky; v mírné, dobrodušné povaze slovanské nebylo místa pro nenávist náboženskou; byli tu trpěni vedle sebe Arméni i židé, proč by ne tedy i protestanti? Na polské zemi zmiňoval se i sám protestantismus: opakoval staré písně katolické bez nejmenšího váhání a protestantismus slezský docela i posty i kult Panny Marie zachoval.

I zůstala Polska pohostinnou zemí slovanskou, k níž s tesklivostí upíral zrak za víru svou pronásledovaný Moskovan nebo Vlach. Vůči zločinům, naplňujícím dějiny západní, vůči řeži hugenotské, pronásle-

dování anglických, španělských a vlašských inkvisicí, spočívá zrak křesťanský se zálibou na tiché, klidné Polsce.

Mohl si Łaski žádati vyhnání duchovenstva katolického, mohl být vypovězen stařec Ochinus, ale k válce bratrovražedné v Polsce nikdy dojíti nemohlo! Na širokých nivách polských, kde život se nesoustředil, kde hesla se rozprchávala a kde proudy slábly, různosti náboženské ještě se nezaostřovaly. I ukázalo se v krátce, že požár protestantský jen proto spálil pole a louky polské, aby je zúrodnil pro budoucí, bujnější osení nového katolicismu.

Kapitola Pátá.

Národní poesie.

Literatura staropolská: Bielski a Rej, Paprocki a Stryjkowski. Překladatelé. Belletrie (lidové povídky). Veršovníci. Dialogy a drama školní. Literatura humanistická. Historikové: Kromer, Warszewicki. Listy a řeči polské. Poesie humanistická latinská: Szymonowic; polská: Kochanowski. První vlašské proudy. Szarzyński, kněz Grochowski; měšťan Klonowic; překlady: Górnicki a jiní. Výsledek té duševní práce; vysoké niveau národní literatury. Jazyk.

Křídla reformace rozvířila vodu rybníka Siloe a vyšel z něho uzdraven nemocný dříve jazyk polský — vlastními silami vydal se na další cestu. Leč příliš bohatým byl ten bývalý život polský, aby se měl vyčerpati v jediném ruchu, třebas i náboženském. Na chvíli pouze mohl boj o pravdivé slovo Boží zahlušiti jiné potřeby duševní, přerývati tok myšlenek humanistických a politických a zlhostejniti lidi pro umění a krásno.

Reformace jenom urychlila jejich pravidelný běh.

Humanistům byla reformace trnem v očích. Hněvali se prostě na ten násilný obrat k ideálům středověkým, k sporům theologickým, jež zdánlivě byly na vždy pochovány.

Erasmus Rotterodamský i Jan Łaski horšili se nad hrubým sektářstvím Lutherovým, tak velice nesouhlasícím s jejich vybraným humanismem, pohrdajícím bůžky pohanskými. Ale byli vůči všeobecnému proudu bezmocnými. Ne však na vždy a ne všichni; vraceli se někteří k přervaným studiím a při těchto domáhal se národní jazyk stále větších ohledů. Po té cestě pak kráčeli lidé, kteří buďto prošli starou humanistickou školou — jako starý Wolski — nebo vůbec žádnou školou, jako Rej.

Starý Wolski vydáním »Kroniky světa« po polsku získal si jméno polského Kariona: kronika tato vypravující o monarchiích universálních, o novém světě, o dějinách cizích — českých i uherských — nejobšírněji však o dějinách polských od časů pohanských až do popisu pohřbu starého krále, stanula významně u samého vchodu do druhé poloviny století XVI. Wolski — nebo, jak se později od nového statku svého Bielski nazýval — nebyl historikem z povolání; byl to spisovatel

středověký, moralista, satirik, ale psal stále polsky a proto zasluhuje velké vděčnosti. A přece spláceno mu nevděkem, neboť Rej byl vždy stavěn před něho. Jsa nedotknut humanismem, ukázal ve svých verších, satirách a allegoriích, jakými cestami samorodá a samorostlá poesie polská mohla kráčeti bez podpory a ozdůbek humanistických, falšujících sloh polský.

On též roku 1557 vydal první polskou originální moralité »Komedii Justina i Konstancie, bratra a sestry, jaká jim otec naučení po sobě zůstavoval,« nedramatické zápasy to hříchů a ctností o nadvládu nad oběma mladými lidmi, zakončené triumfem ctností. Vstupní verše, v nichž čtenář je provázen po polské zemi, jsou z nejkrasších ukázek poesie celého století; Rej nenapsal nikdy nic tak vděkuplného a milého. Významny jsou: satiry Wolského »Rozmluva dvou beranů«,[1] popisující poměry městské a »Sněm dívčí« posmívající se neobratnosti a bezradnosti mužů a nabízející se za ochránce vlasti polské; satiry tyto prozrazují mnoho daru pozorovacího, vrozeného vtipu, zdravých názorů a jadrné mluvy.

Jeho syn Joachim však vstoupil v řady humanistické, psal hladké verše, ale latinské, ne polské, a jenom rozšířením otcovy kroniky až do Zigmunda II. získal si o národní písemnictví velkou zásluhu; čtouce jeho kroniku, cítíme živě, jaké křivdy dopustil se humanismus na literatuře polské, jak tratí se známky polské v latinských elukubracích Orzechowského, Orzelského, Solikowského a j.

Současně s »básníkem« Wolským vrátil se na pole poesie satirické i Rej, vzdávaje se teď v 50. roce svého věku polemik náboženských. V krátké době po sobě vydal na světlo »Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego, w którym, jako we żwierciedle, snadnie każdy swe sprawy oglądać może« (založený dle latinského, humanistického díla »Zodiacus vitae« od Palingenia) a původní »Zwierzyniec, w którym rozmaitych stanów ludzi, zwierząt i ptaków kształty, przypadki: obyczaje są właśnie wypisane a zwłaszcza ku czasom dzisiejszym naszym niejako przypadające.«

V prvním díle provází autor mladíka po různých filosofiích pohanských a současně i po zahradách Epikurejských, po pekle i ráji, všude dlouhými řečmi vysvětluje cíl existence, cestu života, scestí neřestí; věc ve filosofické části je slabá a naivní, a zůstává daleko za originálem, v části popisné však pozorující a satirické je plna Rejovy vervy, rysů vhodných, trefných obrazů.

»Zvěřinec« naproti tomu je svědectvím nevýslovné lehkosti veršování Rejova; jsou to verše na krále a šlechtu, na ženy vzácné a proslavené v dějinách, na ctnosti, na stavy, zakončené první sbírkou frašek polských, čeráctví, ponejvíce z ciziny čerpaných, z žertů vlašských a německých autorů. Všechno je vpraveno v rámec osmiverší a ve formu lakonickou, drastickou a leckdy až příliš rozpustilou.

[1] Míněni jsou tu kamenní berani na starém domě na náměstí krakovském. Wolski, ač na vsi bydlil, přece vždy rád do města zajížděl a v městě vždy v myšlenkách dlel a šlechtice k uhlazenějšímu městskému životu moudře a horlivě, leč marně nabádal.

V obou spisech nezbavil se ještě Rej zvyku útočiti na katolicismus a jeho pořádky. Teprve v posledním a nejzralejším zanechal těchto útoků, ačkoliv se ani zde nevzdal svého základu kalvínského. Je to soubor několika děl a rozprav, pojatý v celkový titul »Zwiercadlo albo ksztalt« atd., v němž je v první řadě umístěn »Život poctivého člověka«. K »Životu« jsou přidány traktáty politické, allegorie, verše na lidi a na národy, — první charakteristika národů, zcela trefná, ačkoliv Rej z hranic polských nikdy nevyšel — a nápisy na nářadí. Tehdejší »poesie« nalézala v nich zalíbení, jakoby nápis s morálním poučením ručil za morálnost majitele nebo obyvatele; víra v magickou sílu slova čili tato pověra ještě úporně tkvěla v lidské mysli.

Katechismus Rejův o povinnostech a způsobu života od kolébky do skonání — jakkoliv všeobecně prozrazuje vliv Senekkův, Schottenův, Lovichiův a j. — přizpůsobený k pojmům a potřebám šlechty (jiných stavů se netýkal) líčil už tu šlechtu zdomácnělou, která od občanských povinností — radou a mečem — utíkala k domácímu krbu, k žínce a dětem, ke koníčkovi a k psíčkům, k hospodářství, do polí a ke knize. Krátkozraký optimismus Rejův neznal srdcervoucího výkřiku Orzechowského: »hyneme!«

Literatura národní vytvořená Wolským a Rejem šířila stále více svůj kruh: z pozdějších náleželi k ní hlavně dva Mazuři, ovšem katolíci, pilní a horliví spisovatelé Paprocki a Stryjkowski.

Paprocki jest representantem drobné šlechty, odevzdané už k službám zámožným a mocným pánům, ale sršící ještě hněvem pro ponížení a snící o šlechtické rovnoprávnosti, závidějící měšťanům jejich zámožnost. Věda i myšlenky, forma i jazyk nevystoupily z hranic venkovských; takovým byl i Dobrzyński i jeho literární antenat pan Bartoš Paprocki. V jeho spisech převládá »ctnost« i její zevní výraz »erb« co znak šlechtictví; morálka je tu patriarchální, s klackem, jako bezpečným receptem, hlavně proti ženám a jejich hadí povaze.

Je tu i pamfletářská žilka; je tu zvědavost stran všeho, co se v Polsce naší děje; knih čítá se málo, ale tím hloub přisvojuje se jich tresť a opakují se, nebo předělávají, v naivní domýšlivosti, že zásady, nasbírané tu tam, navázané na úzké pásmo vlastních slov, poučí třeba i krále, hetmana, senatora o jejich povinnostech.

Když se v Polsce Paprocki minul s osudem, tu pracoval v cizí zemi co nejpříkladněji v tomtéž mravokárném směru: první to Polák, jenž dvěma literaturám, polské a české, náležel.

Jakkoliv latinsky znal lépe nežli sám Rej, přece jen polským jazykem obracel se k svým bratřím šlechticům, i když jim sbírku bájek latinských — druhou po Biernatově Aesopu — hůř než Rej rýmoval, a narážkami na zkaženost doby vůči pánům, jinověrcům a měšťanům cukroval, i když jim »Desatero přikázání muže«, »Naučení o volbě ženy« atd. veršem, »Krále«, »Hetmana« atd. prosou předkládal.

Větší a trvanlivější zásluhu, než těmito veršíky a prosaickými pracemi tohoto druhu, získal si spisy heraldickými a historickými »Erby rytířstva polského, na patero knih rozdělených« (roku 1585), čerpanými z akt, diplomatářů a náhrobků i »Zahradou královskou«

(roku 1599) — doplněním to prvního spisu rody panujícími v Rakousku, na Rusi atd. —; práce ty mají svůj vlastní vznik v poetických pokusech »Panoš« a »Hnízda Ctnosti«, kde jako Rej ve svém »Zwierzyńci« rusínskou šlechtu a pak i polskou, erby i lidi opěval. Paprocki stal se vzorem celé řadě heraldiků polských i litevských: Okolskému, Kojalowiczovi, Potockému a Niesieckému a působil právě dle vkusu drobné šlechty, která nade vše cenila erb a kolligace. Vystupoval vždy co mluvčí této drobné šlechty, i když dával výraz své nenávisti proti Němcům — když čtenáře prosil o odpuštění omylů v názvech pruských, jako ten

»kto niemej tej przeklętej mowy
niemoże właśnie exprimere słowy«[1]

i když nenáviděl Batoryho a Zamojského a pod.

Sympatičtější je jiný Mazur, jenž rovněž verši příležitostnými a polemickými začal, a teprve později k líčení dějin se dostal — Matys Stryjkowski, jenž později stal se úplným Litvínem.

I on nejdříve verši, v »Poslu Ctnosti k pravým šlechticům« oslavoval slavné činy králů a knížat, káral odchýlení se potomkův od bývalých cest, falešné ponětí o šlechtictví — šlechtictví dědičné staveno tu proti šlechtictví ducha — a teprve později v kronice »Která před tím nikdy světla neviděla: Kronika Polská, Litevská, Žmudzská a veškeré Rusi« atd. (r. 1582) vyložil prosou (při effektních scénách, popisech bojů atd. verši propletenou) děje polské; jeho prameny jsou Długosz, letopisci ruští, kroniky německé, ba i tradice místní, vykopaniny, zvyky a pověry.

V této literatuře, které umělecká forma byla zcela cizí, která výlučně o věc samotnou dbala, nikdy však o její formu, která snažila se šířiti v národě šlechtickém i měšťanském zaměstnání duševní a která vnucovala zrovna čtenáři do rukou polskou knihu, v této literatuře významnou úlohu hráli překladatelé, často jmény neznámí, leč skromní a užiteční pracovníci, na př. měšťan sieradzský Cypryan Bazylik, nebo měšťan krakovský Martin Siennik, jenž získal si oblibu značnou hlavně u krásné pleti, pro kterou psal své první povídky a romány, překládané z nevyčerpatelné studnice německé.

Ten obor jevil posud značné mezery; jediný Marcholt a Poncian — neboť »Historie římské« allegorii příliš úmyslně činily svým cílem — zastupovali nedostatek světské belletrie.

Teď zjevuje se celá řada podobných plodů: historie o Melusině, o Mageloně, císaři Ottovi, o Fortunátovi, o Sowizdrzalovi,[2] o Aesopovi, vesměs to překlady z němčiny; z latiny pak překládána »Historie Alexandra« (Macedonského), »Historie Trojanská«, vesměs prosou; verši pak z latiny »Historie o Euryalu a Lukrecii« od Goliana, nepovedené to přepracování slavné novelly Eneáše Sylvia; vyňatky z Ovidiových Metamorfos; z novell Bocacciových uveřejněna různá přepracování.

[1] Kdo němou tu, prokletou řeč nemůže právě vyjádřiti slovy.
[2] Eulenspiegel.

Osudy těchto knížeček nebo lidových povídek bývaly nejrozmanitější; jedny zanikaly a byly rychle zapomínány, druhé vycházely v nepřetržité řadě vydání až do XIX. století a z větší části ještě dnes jsou[2] otiskovány a na jarmarcích prodávány. Byly i do ruštiny — v XVII. století — překládány a knihovny knížete Golicyna a jiných ruských magnátů mají hojný počet takových překladů.

Knížky tyto pronikly až na dno lidu, jenž je opakuje v tradici, změniv nebo zapomenuv název, obsah nebo podrobnosti těchto povídek naivních, smyslných, ukrutných, romantických. Tak vypravuje si lid o Lokietku to, co mu kdysi bylo o Alexandrovi vyprávěno. — A zvláště »Sowizdrzal« získal si populárnost neobyčejnou. I »Schildbürger« (Kocourkovští) se velice ujali; tak až podnes vypravují se mezi lidem historky o přemoudrých měšťanech, kteří radnici budujíce a na okna zapomenuvše, v pytlích sluneční světlo do ní nosili.

Všechny ty knihy vycházely samy pro sebe, na sebrání jich (podobné německému »Buch der Liebe«) nikdo nemyslil. Překlady bývaly zcela zdařilé; čím starší text, tím správnější, ač i zde nebyl nedostatek nedorozumění a překroucení jmen.

Melusina vypráví o osudech ženy-ryby, jež učinila šťastným i svého muže i celou zemi, pokud tajemství její nebylo vyzrazeno; Magelona o rozloučení párku věrně se milujícího a v nemocnici opět se shledavšího; Otto je variací Genovefy; Fortunatův nevyčerpatelný měšec lstí ukradne nevěrná žena a lstí ho zase ztratí; Sowizdrzal provádí měšťanům (»zamsikom, zycom i łykom«) nepříjemné kousky, vykonávaje doslovně jejich rozkazy atd.

Poprvé tedy povstává — a to zásluhou měšťanstva — hojnější literatura povídková, třeba že velice primitivní a výlučně na cizí útraty žijící. Objevuje se tu současně převaha verše nad prosou, převaha rostoucí s každým desítiletím.

Polským veršem, pro všechny, psány tehdy věci biblické, polemické, historické a j. Tak na př. oblíbenou zábavou veršotepců bylo historii starého i nového zákona přelévati do veršů. Činili tak katolíci i akatolíci. Skoro každá událost byla zveršována. Manie veršování nezarazila se u dějin. Popisována řemesla i hry a nejvíce používáno veršování k účelům didaktickým nebo příležitostným (vítání, pohřby a j.).

Rozhostilo se tedy veršování polské — epické, příležitostné, didaktické, básnictví se silnými známkami národními — i tam, kde v cizině ho nebylo. Bylo to mnohdy básnictví bez umění, prosté a časem až i sprosté, ale nescházel mu staropolský humor; jen jeden obor posud neměl představitelů: scházelo drama.

I na tom poli razili Jesuité nové cesty: vypravování dialogů ve výroční dny bylo úlohou professorů poetiky a rhetoriky a už v XVI. století máme první rukopisy — do tisku nedostávalo se nic — s dialogy. Do latinských (nebo i polských nábožných) dialogů vpravovány k rozmanitosti scény komické bez souvislosti s akcí hlavní, monology,

[2] U Foltýna ve Wadowicích, nebo ve Varšavě.

nebo celé rozpravy, humoristické i satirické, útěk žáků ze školy, nepoctivost a šálení sedláků atd.

Před Jesuity vypravovány ve školách komedie, hlavně ve velkých městech, tak že v Krakově, ve Lvově i jinde měšťané ke každé hostině mohli si objednati žáky k sehraní komedie při tabuli. Ale tyto veselé hry zmizely beze stopy; nemáme ani překladů komedií školních, jaké v první polovině století byly hrávány. Byly dle všeho hrány latinsky. Spíše satirou obyčejnou než dramatem je »Tragedya Żebracza« — proti žebrákům — která jest s malými změnami i v přepracování českém.

»Historie o slavném z mrtvých vstání Páně«, t. j. »Historie częstochowská« i v originále i v přepracováních až do polovice XVIII. století se dochovala. Je to plod čistě středověký, jazykem, verši i obsahem. Touto częstochowskou historií a několika jinými mysteriemi o umučení Páně, o Abrahamovi, o Janu Křtiteli a Herodiadě vyplňuje se už tehdejší repertoir

Sem patřily však ještě i četné dialogy polemické, na př. »Komedie o Masopustě« nebo dialogy satirické, vysmívající se školní miserii, lupičství vojska, zpozdilostem vesnickým, na př. »Výprava Plebanská na vojnu tatarskou«, »Albertus z vojny« a pod. Osoby i dialog jsou komické, ba až fraškovité, ale pravdivé. Albertus stal se typem příslovečným. Po celé XVII. století objevují se otisky nebo zmínky o něm.

V porovnání s nesamostatností v invenci, s nedbalostí formy a výrazu a se zpozdilostí myšlenek daleko výše stojí tehdejší *žeň z literatury humanisticke.* Vybranost a delikátnost slohu ve verši i v prose, prohloubený obsah a originelní myšlenky charakterisují tuto literaturu.

Ony pomníky politické a historické — díla Frycze, Wolana a Orzechowského — nebyly jedinými V čele stál Martin Kromer, jenž vedle zaměstnání diplomatických a později i duchovních našel čas k sestavení kroniky polské (sáhající však pouze do r. 1506 — opatrný autor nechtěl se přivésti do nepříjemné situace líčením poměrů bližší doby —) a k sepsání statisticko-politického popisu Polsky a její zařízení, jichž četná vydání a překlady kroniky (do němčiny r. 1559, do polštiny teprve r. 1610) nejlépe svědčí o ceně obou děl. Kroniku tuto zkrátil a do r. 1548 prodloužil kastelán Herburt roku 1571. I tato kronika dočkala se četných vydání a přeložena byla do francštiny r. 1573. Dílo Kromerovo není výsledkem vlastních historických bádání — jest založeno na pracích Dlugoszových a Miechowity; Kromer jejich spisy přelil pouze do formy vzorné latiny a tou formou právě si zjednal vděčné uznání rodáků i velkou slávu v cizině.

Nejčipernějším spisovatelem byl Krištof Warszewicki, jakkoliv měl značné a rozsáhlé vědomosti a nepopíratelnou schopnost kritickou, široký a nový obzor i velkou ctižádost, přece ani v životě ani v literatuře nic trvalého nedobyl. Žoldák habsburský — jako jiný jeho rodák, Mazur, Paprocki — už předem odsuzoval se k úloze nevděčné: polskou obšírnou básní (Benátky 1572 a 1587) a latinskými

řečmi, vyšňořovanými dle vzoru Filipik, hlásal křížácká tažení proti Turkům, ale nenacházel posluchačů, alespoň ne v Polsku, kde zdravý instinkt předvídal, že od Osmanů nehrozí Polsce nebezpečí. A stejný neúspěch potkal Warszewického i při jiné akci podnikané ve prospěch Habsburků při volbách. Tehdy Warszewicki dal rozhoditi listy, dialogy a jiná příležitostná díla a zas bez výsledku. A konečně ani jeho historická díla nedoznala úspěchu. On sice správně zkritisoval dosavadní historiografy polské, ale sám nic pořádného nenapsal, jen chaotické, nedůkladné sestavení poznámek vlastních i cizích, ačkoliv vysoko mířil: chtěl s Plutarchem rivalisovati v paralelách biografických.

Lépe však vedlo se mu na jiném poli:

V oné době líčeny s velikou zálibou a se znaleckou tváří povinnosti, cíle a cesty státníků, panovníků a vojevůdců. V té věci vynikali Španělové a Vlaši a ani Poláci nebyli dlouho pozadu. Tak napsal Goślicki znamenitou věc o senátorovi, kterou Angličané ještě v XVIII. stol. překládali. Tak napsal i Warszewiecki »O vyslancích a posláních«, věc plnou moudrých rad a poučení (kam koho třeba poslati), plnou charakteristických anekdot (o vyslancích polských a moskevských). Zde získal si Warszewiecki jisté slávy.

Chudoba cestopisné literatury je až nápadna. Čest domu zachraňuje jediný kníže Sierotka (Radziwiłł), popisující v listech k přátelům svatou zemi, do níž vykonal cestu r. 1582—1584; listy tyto sebral a do latiny přeložil kanovník Treter; v XVII. stol. vyšly v různých vydáních a překladech do němčiny. Vedle tohoto díla cestopisného je v polské literatuře ještě »Vypsání cesty turecké« Otwinowského a Taranowského. Mimo to byly v té době pořizovány překlady cizích děl.

Zklamou nás tedy nejen dějepisci, ale i cestopisci, kteří nepředvádějí nám žádné velké obrazy, nemalují pozadí, ale spokojují se jen kreslením faktického průběhu nebo suchým vypočítáváním, kteří tonou v detailech a pro podrobnosti ztrácejí přehled o celku.

Století XVI. nejen že nevydalo žádného Długosze, ale ono ani starého Długosze na světlo nepouštělo. I právem stěžoval si Orzechowski, »že ten polský tak vzácný historik na světlo pro lid vydán není a že se jen po koutech u pánů válí . . .« Leč stesk jeho vyzněl na plano.

Jestli pak — i při nedostatku národního dějepisectví — století XVI. náhle se oživuje, jestli vynikající postavy jeho přibírají na sebe vypuklost a barvy, jestli chvějí se životem a hybností, kdežto ve stoletích minulých všechno bylo slito v jednu massu, mrtvou a němou, pak zavděčujeme to z části listům a řečem v jazyce národním, postrádajícím zcela nátěr latinský, jenž vždycky zastíral všechny charakteristické známky, rysy a barvy.

Nevystupují už v nich ony středověké loutky, ona němá ztělesnění akce a fakt, leč lidé živí, kterým se ústa rozvázala, kteří vlastními slovy se radují nebo želí, obviňují nebo obhajují, zámysly vlastní neb cizí odkrývají nebo maskují, hrůzu klepů a intrik jakož i podrobností všedního života odhalují, objevují se buď v táboře nebo v radě,

na náměstí nebo v kostele, na cestě i doma, při hostině i při práci, v lůně rodiny, sluh a přátel atd.

A právě pro druhou polovinu století stává se zásoba listů polských hojnou. Polsky píší všichni lidé světští, jen duchovní setrvávají při latině. Celá korespondence duchovních a humanistů je latinská, polský list připlete se tam jen náhodou. (Tak korespondence Zebrzydowského, Kromera, Hosia, Uchańského, Karnkowského a Batoryho i j.)

Od důvěrného tónu a nenucenosti listů velice se liší řeči, hlavně politické a příležitostné, při svatbách a pohřbech. Už století XVI. produkovalo jich četný počet. Politický význam šlechty, její společenský život, vrozená lehkost v řečnění a známá chuť vyznamenati se na tom poli, — »Polák užije pěti set slov, kde jiný potřebuje jen čtyři,« podotkl cizí spisovatel o Polsce — to všechno způsobilo onu povodeň řečnickou, která se v stoletích XVII. a XVIII. ještě více ze břehů vylévala. V řečech těch je velice často užíváno latinských slov i celých vět, příliš mnoho rozvláčnosti, stálé opakování myšlének; nejzdařilejšími jsou řeči protestantů Siennického a Leszczyńského, tón jejich je biblický, vznešený. Vůbec pak řeči politické stojí vysoko a od roku 1548 od sporů o Barboru, o exekuci, o unii atd. táhne se nepřetržitá řada zajímavých těch památek.

V porovnání s řečnictvím politickým a příležitostným hrálo řečnictví soudní jen malou úlohu; stav »prokuratorů« (advokátů) sám nepožíval vážnosti; »prodávání jazyka« i svědomí se lidem hnusilo; Tarnowski, Orzechowski a jiní považovali je za lidi nečestné, stavěli je na roveň katům a nevěstkám.

Život šlechtický stával se stále hlučnější a šumnější. »Sezení« společenská, kratochvilné besedy, kde mládež s věnci na hlavách k hudbě a žertům se scházela, odbývaly se i bez krásného pohlaví, ale i s ním pořádány přerůzné zábavy; ostatně slabší pohlaví velmi brzo opouštělo středověké uzavření domácí. Zábavy tyto snižovala stále rostoucí vášeň pijácká. Po příkladu německém zabředal národ polský — jemuž marně střízlivost vlašská na oči byla stavěna — víc a více v opilství.

V tomto probuzeném životě společenském — i měšťanstvo bavilo se mezi sebou znamenitě — krásná literatura hrála ne poslední úlohu. Na srdce milenek útočeno písněmi; skládány holdy Zoším a Kaším, holdy leckdy velice řízné. Rýmováno s vášní, leckdy i beze vší příčiny. Rád hostitel své hosty zval:

Pojdźmyż do izby, niż będzie gotowo [jedzenie]
a rzeczcie sobie jakie dobre słowo,
dodaj gorzalki, mów: Boże, daj zdrowie!
Są też i księgi, jeśli kto chce czytać
jest i kalamarz, kto ma pozew pisać;
jest kreda, kto chce, niech ściany maluje.
— — — — — — — — — — — — — — —
Zatem sie jedni do kredy rzucili,
a drudzy zasie w pozwy uderzyli,

ci svoje rymy po ścianach pisali,
drudzy wczas sobie pozwy gotowali....[1]

Tak vypadalo »sezení« před obědem, o něco později však:

»Jedni sie wadzą, drudzy piwo piją.
miasto śpiewania na ośm głosy wyją;
szklenice tłuką, czasze przewracają
jedno wżdy dła kart przed sobą ścieraja« atd.[2]

Společnost polská se tedy probudila ze středověké němoty; vrhla se na vyjadřování svých citů verši, jichž hojnost těžko lze si dnes představiti. Ruku v ruce se zálibou ve veršování šla i v pravdě polská nedbalost o zachování památek těch, jakož i o zdokonalení verše. Do tisku z této povodně veršové nedostalo se nic (tisk byl okupován propagandou náboženskou, vědou historickou) a tak jen čirou náhodou uchovaly se nám milostné verše, jimiž Górnicki, Szarzyński a jiní začínali svou činnost literární.

I krásná literatura polská dělí se na latinskou a čistě polskou, leč obě dvě vystřídávají si svou úlohu; literatura latinská začíná zřejmě polské ustupovati: jeví se v ní nedostatek vnitřní ceny, stálé opakování a slepé napodobování.

Ze spisovatelů v této době latinsky píšících nejvýše stojí měšťan lvovský Šimon Szymonovic (t. j. syn mistra Šimona z Březin, Mazura, jenž na Rus se vystěhoval a ve Lvově dobyl si jména i jmění), žák Górského, Sokolowského a Skaligera, filolog (překladatel z řečtiny do latiny) a básník, rivalisující s Pindarem ve verších latinských příležitostných — opěvání smrti Górského, zásluh Zamojského a j. Tu tam pokoušel se o drama biblické v šatě klassickém. Napsalť »Čistého Josefa« podle vzoru »Faedry« Euripidovy; toto drama právě pro nedostatek dramatičnosti tak se v Polsku líbilo, že je v brzku i do polštiny přeloženo. Szymonovic pokusil se i v polském veršování, psal verše na sňatek Sieniawského a Kostczanky (r. 1593); myšlenka byla čistě humanistická, ale obsah byl volně vyložený mythus o Adonisovi a Venuši, travestovaný tentokráte polským jazykem.

Příčinu toho, že básně svatební obvykle byly skládány polsky i když autor jindy užíval výlučně latiny, vykládá jiný básník-měšťan Jan Rybiński, sekretář toruňský. Jeho panaegyriky byly vesměs latinské, ale při skládání svatebního »melos« radí mu jedna z devíti Mus ne obyčejný verš athenské nebo latinský:

»teraz spraw rym winszowny z polska . . .«

---

[1] Pojďme do jizby, než bude hotovo (jídlo); a řekněte si nějaké dobré slovo; dodej kořalku, řekni: »Bože, dej zdraví!« Jsou tu též knihy, jestli chce kdo čísti; je i kalamář, kdo má nadšení psáti. Je tu i křída, kdo chce, ať na zdi maluje... Na to se jedni na křídu vrhli a druzí zase svému nadšení se oddali; ti své rýmy po zdech psali, druzí zavčas si náladu připravovali...

[2] Jedni se vadí, druzí pivo pijí, místo zpívání osmi hlasy vyjí; sklenice tlukou, číše převracejí; a všichni pro karty před sebou místo činí.

aby i vyvolená jím se těšiti mohla; proto prosí básník o laskavé přijetí:

»— — — choćby sie też zdało,
co nie po Kochanowsku, w lot ci się pisało;
częściej Statut niżli Rej w ręku się przewija,
częściej Themis obrotna, niż Cicha Thalija...«[3]

Všichni tito básníci zpozdili se značně; už půl století před nim vykonal rozhodný krok Jan Kochanowski, jenž odpoutal konečně poesii národní od pranýře lehkovážnosti a zjevného pohrdání, k němuž byla ještě v očích Krzyckého a Janicia připoutána.

Po jeho příkladu slila se poprvé poesie polská s latinskou, národní s humanistickou. Působilo to na ni neobyčejně prospěšně: nezříkala se sice středověkého rýmu, ale přizpůsobovala se k umělé formě latinské, k jejím obratům a rhytmům, libovala si na př. v strofě sapphické i v básních popisných.

Až posud poesie lišila se od prósy jen rýmem, mnohomluvností a rozvlekloslí; teď teprve, pod vlivem latinským, nabrala na sebe styl, formu i kroj, odvrhla banální a prosaické obraty, hledala vzletnost a barvitost, zdokonalování, porovnání, figury; krásnou myšlenku také krásně vyjadřovala; o gnomy a sentence se pokoušela, věc podle dobře promyšleného plánu prováděla, o harmonii dbala a nespokojovala se prvním zněním, nýbrž po příkladu Horacově hladila a pilovala k všemožné dokonalosti. Vedle těch neobyčejných výhod, jaké Kochanowski měl hned k disposici, objevovaly se však i vážné nedostatky: cizí mysl a cizí obrazy hnětly leckdy domácí ráz. Čteme-li originální verše polské, máme dojem, že jsou to překlady z latiny. Týž duch, tytéž ozdůbky, táž tuhost a přepjatost, táž nechutná míchanice pohanských a křesťanských pojmů, starořímských i polských, scholatické regule místo nadšení a pravdy. Poesie tato vznáší se hned vysoko místo bývalého plazení se po zemi, ale na výšinách nenabývá podmínek k dalšímu rozvoji, vysiluje se a stává neplodnou.

Na skále »krásné Kalliopy, kde až posud nebylo stopy po polské noze« stanul první Jan Kochanowski ze Sandomierze.

Básnický talent probudil se v něm brzo a rozvinul se v Italii, kde se lehké milostné pletky polského Tibula a Propertia vynořovaly z vln latinských veršů. Tam působil přímý a přesvědčivý příklad vlašské poesie — Petrarky, Ariosta a Tassa — že tytéž city dají se s větším ohněm a zápalem i v národním jazyce vyjádřiti.

První pokusy milostné poesie polské snad neuspokojovaly básníka, bojujícího s novou, tvrdou formou, nenacházejícího ve svém verši půvabu a harmonie vlašské. Ale vytrval už na cestě jednou započaté a v jednání tom upevnil ho i příklad Ronsardův, jehož poznal v Paříži. Ronsard poučil ho, jak třeba usilovati o přelévání do řeči národní starožitných krás, o vyjadřování v něm »myšlének hodných sebe«, o vytvoření poesie tam, kde až posud byly jen verše a rýmy.

[3] »— — — ačkoliv by se zdálo, že ne jak Kochanowski, v mžiku se psalo; častěji Statut než Rej v rukou se ocitne, častěji Themis vtipná, než tichá Thalie.«

Ale sarmatská jeho povaha, vážná a chladnější, nemohla utonouti ve fraškách milostných; takový básník — jaký posluchač; před hrstkou zkušených lidí, hetmanů a senátorů, ve jménu nového umění s příhodami erotickými tím méně slušelo se vystupovati, ježto mladé mysli musel se dotknouti vichr náboženský, zuřící za Karpaty a povívající i nad Apeninami.

A tak hluboce cítil moc a lásku Boží, řídící celý svět. Tím vděčněji ji probádával a proti pompě a simonii římské zpíval polsky děkovací hymnu k Bohu. Tu rozjasnil se první den polské poesie, když sandomierzský skřivánek vzletěl k nebi a zpíval nadšeně:

»Czego chcesz od nas, Panie, za Twe hojne dary,
czego za dobrodziejstwa, którym niemasz miary?«
— — — — — — — — — — — —
»Za Twoim rozkazaniem w brzegach morze stoi
a zamierzonych granic przeskoczyć sie boi,
Tobie kwoli rozliczne kwiatky wiosna rodzi,
Tobie kwoli w kłosianym wieńcu łato chodzi.[1]

I roznesly tyto plody (jakkoliv se jen výjimkou do tisku dostaly, ale za to chtivě v opisech byly šířeny) slávu básníkovu v celé Polsce a už roku 1562 Rej beze stínu závisti obdivoval se Kochanowskému:

»Jako go przyrodzenie z ćwiczeniem sprawuje,
co jego wiele pisma jaśnie ukazuje...
Tybulus, nie wiem, umial-li tak cnotą zafarbować.«[2]

A od té chvíle roste sláva básníkova; on byl prvním básníkem polským, jenž vědomě do poesie cíl i zásluhu i slávu celého života kladl, jenž nekvapil s otištěním prvního náčrtku, ale jenž hladil a piloval a všechna tajemství svého umění si osvojil, jenž zbavil se úřadů a povinností, poděkoval za kanonia a prebendy, jenž »lidnatými pohrdl městy« i otíráním klik panských a jenž ve vesnickém zátiší, v kruhu rodinném sobě i Musám

»tem głośniej on śpiewał a niepodlegal nikomu...«[3]

Ale on nebyl básníkem, jenž

»słuchaczów próżen, gra za płotem,
przeciwiając sie świerczom...«[4]

a nepotřeboval pochybovati o posmrtné náhradě.

---

[1] Čeho chceš od nás, Pane, za Tvé štědré dary, čeho za dobrodiní, v nichž neznáš míry?... Z Tvého rozkazu moře ve svých březích stojí a bojí se vystoupiti z hranic. Ze Tvé vůle rodí jaro různá kvítka, ze Tvé vůle léto chodí ve věnci z klasů.

[2] Že u něho přirozený talent s cvikem jde v shodě, což jeho spisy velmi jasně ukazují.... Nevím, zda Tibulus, dovedl tak ušlechtile líčiti.«

[3] Tím hlasitěji zpíval a nepodléhal nikomu.

[4] Nemaje posluchačů, hraje za plotem, soupeře s cvrčky.

Nebyl také příliš plodným. Psával sice tu tam verše příležitostně (i větších rozměrů, na př. »Proporzec na hold pruski roku 1569«), opravoval staré písně, přidával stále nové »Fraszki«, překládal nejedno dílo klassiků starověkých (na př. z Illiady), aby nabyl zručnosti v epickém toku pro oslavování věcí polských, reagoval čas od času na nějakou událost politickou, hlavně písněmi latinskými, — ale hlavní žní desítiletí byl »Žaltář« v jeho překladu vydaný roku 1578.

Parafrase žalmů Davidových, pořízená skotským humanistou Buchananem, byla zevní pohnutkou k této práci, k níž básník už dávno měl náklonnost. Sváry theologické o sloučení se povahy lidské a božské v Ježíši Kristovi, nebo o jediný, trefný výklad slov dotýkajících se večeře Páně nepoutaly k sobě humanistu-básníka, jenž uchýlil se na půdu a společný základ víry, kde s neochvějnou mocí vládl žalmista: už před tím opěval Kochanowski všemohoucnost Páně, a nechtěje sám se opakovati, byl mimoděk přiváděn k žaltáři.

Vybíral si jednotlivé žalmy, odpovídající jeho náladě, nebo poměrům. Pomalu rostl počet těchto samostatných překladů, až Kochanowski byl pojat chutí vyplniti mezery a celek zpracovati ozdobným veršem.

Nenedostávalo se sice až posud překladů žalmů; Rej, Trzecieski a Jakob Lubelský pokoušeli se o zveršování celku, nebo částí; prosaické překlady tištěny byly pro všechna vyznání; byly tu i latinské humanistické parafrase rozmanité ceny, ale nebylo polského cenného překladu. Tuto mezeru vyplnil teprve Kochanowski: on sebral neslýchané v polské poesii množství forem strofických; nedržel se otrocky textu, osnoval na něm nezřídka pásma vlastní myšlenky. Měnil stále tón, od klidného k pokornému a kajícímu i k vítěznému výkřiku triumfatora, v každém tónu byl zručný a tak vytvořil dílo třeba že ne původní, přece jen značné ceny básnické. Vrhly se dychtivě na dílo to všechny konfesse, i Ariani, kteří »opustivše Jakubkův žaltář a Řehořovy Krakovské písně i Czechowicovy Vilenské drželi se žalmů, jež složil hlavně Kochanowski«.

Sypala se nová a nová vydání, do r. 1641 bylo jich dvacet. Čerpali z žalmů těch kancionály protestantské (Rybińského a jiných): rozšířil se »sladký Kochanowski« až do samotné Moskvy, odkud ho Szymon Połocki svým nešťastným poetickým překladem chtěl vypuditi.

Současně vyšla: »Odprawa poslów greckich«, příležitostné drama; drama to nad jiná příležitostná dramata jimiž zvyšován lesk tehdejších slavností, daleko vyniká. Je to současně i první ukázka původního dramatu humanistického, čerpaného ze světa starověkého, a stále na soudobost navazujícího, dramatu téměř tendenčního a aktualního. Klassická forma věrně napodobena, a i z obsahu vane duch čistě antický, duch Hellady, jakkoliv v dramatě tom autor, i polské sněmování, polské demagogy a polskou vojenskou nehotovost vystavuje, záměrům Batoryho a Zamojského cestu razí a mysli k vojně nabádá.

Že Polska stanula právě v táboře trojském, to není nic divného, když bylo všeobecným hlasem:

„. . . . . Giniemy! Giniemy!
Ale temu zginieniu, kto wiernie zabiega?“[1]

Po stránce jazykové byl to plod mistrný; méně uspokojuje drama samo pro vnitřní nesouvislost scen; povahy se nerozvíjejí, ani děj není náležitě napjat: lyrikovi nedostávalo se zde síly dramatické, ale už samo přenesení se ze světa hebrejského, z lyriky do dramatu, z forem obyčejnějších do zcela cizích a nových — bylo důkazem všestrannosti autorovy, síly i uvědomění si této síly.

On už stál u zenithu a cítě to, chystal se uspořádati svou žeň básnickou za dobu čtvrtstoletí, když ho v šťastném posud životě rodinném stihla bolestná rána; umřela mu milovaná dceruška Uršulka, nad svůj věk vyvinuté děvčátko; rychle po ní umřela i sestřička.

Tato rána přivedla básníka z rovnováhy, kterou, zdálo se, nabyl na vždy svou moudrostí a umírněností, i vyzpíval zmítající jím pocity v několika trenách, které — jako dříve žalmy — později též v celek zaokrouhlil, se vstupní básní — nejslabší —, se stupňováním, dospívajícím až k šílenství a rouhání se, s pozvolný mupamatováním se, ukolébáním, jež »Sen« slovy a radami matky básníkovy dokonává. Treny nejsou všechny stejné básnické ceny, nejsou prosty opakování se motivů, reminiscencí klassických, ale umění slova a verše, hluboká jímavost citu, krásné obrazy, moudré myšlenky a m. j. dodalo tomu plodu (originalnímu i pokud se tkne kostry) ceny neobyčejné. A byla to jeho poslední práce: o nové drama se nepokoušel; pokusy v epice ho stále zklamovaly; neboť mu scházel rozmach epický. Teď sbíral verše latinské a polské; náhlá smrt mu i tu činnost přerušila.

Což po něm zůstalo, co učinilo ho velkým, jediným básníkem polským před Krasickým a Trembeckým?

Vždyť i před ním psány verše milostné, rázu domácího! Než on první do literatury polské uvedl i smutek Anakreontův, i zamyšlení Tibullovo i půvab Horaciův i vášnivost Kattulovu. Jeho zásluhou a činností básnickou vytvořen byl kanon polské musy erotické.

I zarojilo se pojednou na polské nivě básnické erotiků druhu Kochanowského.

Ještě více však napodobovány byly jeho »Fraszki;« ale největší dojem způsobily jeho »treny«. Od roku 1580 táhne se jich nepřetržitá řada pod tímtéž nebo jiným jménem s podrobnostmi, obraty, výrazy a myšlenkami bez okolků u Kochanowského vypůjčovanými.

Podobně tomu bylo: se »Satyrem« Kochanowského. Myšlenka nebyla ani příliš šťastnou, neboť k čemu bylo třeba »divokého muže« — tento výplod slovanské fantasie, jímž ona zaplňuje své lesy — přeměniti v starožitného satira, dávajícího Polákům výstrahy o věcech zcela nových: na př. o škole krakovské, a přece, díky Kochanowskému, satir ten nabyl v literatuře polské občanského práva.

Básníka zemanské Polsky vyznačovaly: nezávislý duch, spokojení se s málem, ale svým, zamilování si života selského, nehonění se po poctách a důstojenstvích, jistý quietismus, dbání o vhodnost, pohodlí

[1] Hyneme, hyneme! Ale tomu zhynutí, kdo věrně staví překážky?

a zdraví, nevylučující však živý úděl v záležitostech týkajících se celku; beroucí si k srdci i vyzvání Polsky se strany cizinců (Odpověď skřečícímu Francouzkovi) i nevděčnost Walezyho, i pohromy, živelní neb tatarské: bolest nad nepořádky, náboženskými roztržkami; vážnost k cizímu, ale láska k svému (na př. k staré, zasloužilé a zanedbávané škole krakovské).

V jeho mravní fysiognomii žádné vášně nevyoraly hluboké brázdy; on rychle se vybouřil, jeho city byly tklivé, ale klidné, tiché. Všude prorážela dobrotivá, pohostinná, jedním slovem polská povaha.

I esthetická rovnováha byla zachována: rozvoj přirozený, bez prudkých a násilných skoků. Vzorem byla mu ceněná, starožitná díla, a přece se na ně nedíval jednostranně, zachoval si větší svobodu a nedal se zavinouti klassickým povijanem, který tísnil celou plejadu Ronsardovu.

Síla fantasie jeho byla přiměřená; dar pozorovací nevelký. Humor klidný. On první obrácel se k přírodě, což bylo cizím i Rejovi i Bielskému, pro něž ještě existují jenom lidé. Vynalézavost není chudou; tok verše hladký; mluva jadrná, trefná, symbolická, bez Rejovy rozvláčnosti, trivialnosti, prostoty; jazyk básnický stvořen poprvé a celým stoletím dán za vzor, nad nejž se nikdy už výše nevznesl. Náklonnost k reflexi a k didaktice je zřejmou a cit náboženský tak zabarven.

Obcování s ním povznášelo a zušlechtovalo. Válo od něho teplo mravní a všechno pronikající domácí ráz.

Byl to první básník, jehož sláva nebyla sevřena hranicemi určitého stavu, provincie nebo konfesse; onať vztahovala se k celé Polsce. Náhlý skon básníka oplakával

»i Kraków posiwiały od olownych dachów
i Poznań staropolski, i Litwa spolszcała,
dwugrodne Wilno i porządny Lwów a Lublin,«

jak zcela správně píše Klonowic.

Současně s Kochanowským vystupovala celá družina spisovatelů, z části jím samým k činnosti vyvolaných. I oni, jako jejich mistr, měli osudný zvyk netisknouti svá díla a jen v opisech je rozšiřovati: tím vznikla mnohá, cenná ztráta.

Tak zachovaly se pouhou náhodou verše bezejmenného dvořana-protestanta, psané kolem roku 1562—1568, verše milostné, vyplávlé a poněkud konvenční i verše příležitostné, frašky, žerty, anekdoty a propracované obrazy starošlechtického života, na př. šlechta vybírá se na »kulig« a v zábavě té je přerušena přibytím posla, oznamujícího vpád Tatarů a vyzývajícího k odboji; nebo »Beseda o dobrém hospodáři« jak se hosté mile baví, až jeden z nich opilý svár začíná a pod. Tyto obrazy jsou propracovány do detailů a jeví rozhodnou náklonnost k epické rozvláčnosti, čeho u Kochanowského nebylo. Tón autora je dobrodušný, s lehkým odstínem ironie.

»Frašky« bezejmenného dvořana vyznačují se — v porovnání s fraškami Rejovými a Kochanowského — ještě i tou dobrou vlastností, že v nich není nic importovaného, že vztahují se — ač jmen

nenazývají — k malopolské a ruské šlechtě, že jsou docela domácí a že hřeší jedině vadou polskou, nebo vůbec slovanskou: rozvleklostí dikce. Z frašek jeho vane silný duch akatholický.

V celku byl bezejmenný autor na nejlepší, nejvlastnější cestě rozvoje původní poesie polské. On znal antické básníky (vykládal Ovidiovy elegie) a přece je nenapodobil.

Za to tím více je napodobil Szaryński, hlavně v mladických verších k různým Zosiám a Kasiám; napodobil je v anagramech, v nichž mythologií, Venuší a Kupidem nedostatek vlastní invence záplatoval. S láskou si spíš hrál, než aby jí byl zaujat. Ale v krátce se povznesl s tohoto nízkého stupně, odvrhl milostné veršíky; zadívav se do měnlivosti světa, obrátil svou pozornost k cnostem, oslavoval válečné činy předků, raze si zde vlastní stezku. Jeho poesie nabývá zahalení, i její vyjádření — dříve lehké, vodnaté — stává se ostrým. Nábožnost jeho je přísně katolická: »Był vielki Panny Maryej służka i gorący miłośnik,« praví o něm jeho zpovědník.

Ale neměl Szaryński štěstí ani v životě — nedostav ruku milované dívky — ani v literatuře, když v opisech jen kolující díla jeho zmizela, tak že dvacet let po jeho smrti vlastní jeho bratr jen stěží hrstku jeho básní od věčného zapomenutí zachránil. Nadějím, jež do něho byly kladeny — z části ovšem byly naděje ty přepjaty — smrt učinila konec.

V celku viděti u Szaryńského úsilnou práci nad sebou samým, vážné intence, úctu před uměním, které pro něho nebylo jen kratochvílí, horoucí lásku k vlasti; obdivuhodna je jeho znalost vlaštiny, užívání formy sonetu, hříček slov a obrazů, připomínající už Marina a barok.

Ještě výrazněji vystupují vlivy vlašské u dvou mladších básníků. Šebestian Grabowiecki nápodobí náboženskou lyriku vlašskou ve dvou stech »Rýmů duchovních«, jichž forma je neobyčejně bohatou a jichž vyjádření je velice jasné a hladké. Tu naříká, trochu jednotvárně, nad úpadkem a hříchem, tu vznáší se s pokornou nadějí, beze všech allusí místa a času, jako pozdější lyrika protestantská. A přece nezapomíná na utiskovaný lid:

»Pot ludzi robotnych nie może mi z ręki,
za co ja przeklęstwo rychlej aniż dzięki
odnoszę i pewne do Ciebie wołanie,
abyś na swej łasce mnie pokaral Panie! . . .
Iż mnie krzywda ludzska davno boli, Boże! . . . «[1]

Jako Grabowiecki, tak i Jan Smolík vyšel z dvořanů královských. Psal na konci století, ale jeho poesie připomíná docela pozdější poesii Jeronyma Morsztyna, Szlichtynga a j. a to hlavně obsahem svévolných frašek erotických, konvencionálností milostných písní přelétajících od jedné »panny« k druhé, lehkostí, ale i vodnatostí verše, z něhož už se precisnost Kochanowského úplně ztratila.

[1] Pot pracujícího lidu nejde mi s mysli, začež spíš prokletí než díky sklidím, a jistě k Tobě jde prosba, bys mě ve své milostivosti potrestal, Pane, za to, že mě křivda lidská už dávno bolí, Bože!

Jiného druhu poesii pěstoval Ondřej Zbylitowski: byla to převážně poesie dvorská, opěvování korunovací a vítězství, písní na svatby a pohřby; i jeho epopeje »Cesta do Švédska« (Zikmunda III. z roku 1594) je zcela dvorskou, vychvaluje a velebí dvořany, onoho Niegoszewského s jeho »dary Pegasských bohyň«, Warszewického »druhého Demosthena« a různé hodnostáře. Forma i mluva je nad jiné hladkou; mythologický balast, bez něhož básník ani krok neudělá, je nesnesitelnou mícháním, škodící jen jeho dílu.

Vada tato — jakož i jiná: utvořování složených, nepolských adjektiv — je údělem skoro všech básníků posledního desítiletí tohoto století. Tak podléhali tomu Rybiński, Liricius, Gosławski a j.

A tohoto konvenčního balastu mythologického nezanechal Zbylitowski — otec této nechutnosti — ani tehdy, když se mu dvorská poesie a dvorská služba špatně vyplatila, když opěval zatiší vesnické (v »Životě šlechtice na vsi« a ve »Vesničanu«); dle vzoru »Sobótek« Kochanowského udeřil tu do strun zemanstva: v »Životě« ostře útočí proti modernímu luxusu a proti marnotratnosti; »Vesničan« je psán živěji, ale ani tady neobešel se bez vypočítávání z mythologie a z dějin Polsky, jako obsahu zimní četby.

K povolaným dojista náležel kněz Stanislav Grochowski, vychovanec Jesuitů, tedy humanista a současně i vděčný žák Kochanowského. Lehkost veršování měl vrozenu, jako Rej; ozýval se od mladých let v satirických útocích na osoby i strany; tyto plody časem se ztrácely a později úmyslně básníkem-starcem byly ničeny. Nemnoho z nich nabylo slávy — která měla pro básníka leckdy i nemilé následky — jako na př. »Babí kolo«, kritisující ostře kandidáty na krakovský biskupský stolec. Zjevně vystupoval jako panegirysta, ne horší než Zbylitowski, jakkoliv co kněz sloužil více pohřebním, než svatebním aktům. Verše tyto k určité příležitosti sbásněné, s touto příležitostí obyčejně i zanikaly. Déle se udržely jeho básně asketické, byť Crochowski korouhevníkem onoho rozmodleného houfce básníků, jenž po půldruha století obléhal polský Parnass, zahlušuje nezřídka každý jiný, světský hlas.

Jako básník asketický vyplňoval Grochowski onen program, s nímž se v XVII. století smiřovali: netvořiti originálně, ale přelévati v hladký verš polský to, co latinsky — prosou neb veršem — už bylo dříve vyjádřeno. Měl humor a vervu a podařily se mu hlavně věci, nemající vysokých nároků, při nichž psal, co cítil, ať to bylo v elegii (»Noci Toruňské na sklonku života«), v níž obracel se k starci Skargovi, ať v básních, v nichž stěžoval si na hluk varšavský, jenž ani spáti nedává, nebo v nichž těšil se z pokroku Dimitrijova a ze shody ruské, nebo v nichž konečně posmíval se polštině pruského ministra.

Mazur tento vládl veršem jako málokdo jiný, hlavně krátkým, osmislabičným, v němž celá díla skládal.

Řadu těchto básníků zavírá měšťan Šebastian Klonowic, Velkopolan, jenž jako jiní ve Lvově a v Lublíně získal si postavení. Humanista, řeckého jazyka nad jiné znalý, mohl se i Szymonowicovi vyrovnati, kdyby nebylo starostí, které ho vždy zpět táhly, kdykoliv

hlavu vychyloval, ačkoliv »svraštiv čelo« vždycky vracel se do svých »zábav učených«.

Jako Rej opěval život šlechtický, tak Klonowic byl opěvatelem života měšťanského; měl žilku satirickou, byl bystrým pozorovatelem, zvědavým na své okolí.

Začal, jako každý měšťan, jako Szymonowic i jiní, latinskými verši, a latinou také skládal i díla největšího rozmachu básnického.

»Roxolania« je jeho první malebný popis krajiny malebné; od skřípající káry, od kvílícího nemluvněte, které kmotra zaobaluje, až k listu, vkládanému umírajícímu Ivanovi do rukou, aby se před svatým Petrem legitimoval, je tu všechno popsáno: i kraj i lidé i zvěř i lovy na ni i kouzla milostná. Je to nejzajímavější ukázka celé latinsky psané poesie polské, z níž leda »Lovy na zubra« Husowczyka mohou se měřiti s »Roxolanií«.

»Vítězství bohů« je opět největší báseň allegoricko-didaktická, k jaké se kdy poesie polská zmohla. Měšťan protestuje proti výlučnosti šlechtické, která samo urození zasypává hodnostmi a privilegii, nic nedbajíc na hodnosti a zásluhy osobní, nelegitimované erbem, majetkem, urozením; tato obrovská — o několika tisících hexametrů! — báseň našla si i překladatele polského; je plna episod o kobylce židovské, pěstované pány k záhubě nižších tříd; o nouzi selské; o hrozivém nebezpečí tureckém a m. j.

Méně vznešenými thematy obíral se měšťan lubelský ve verších polských. Tak je ve »Flisu« jakýsi veršovaný Baedeker — popis plavby lodí po Visle od mostu varšavského až do brány Gdaňské, s vypočítáním říček, ostrovů a měst a v básni »Měšec Jidášův, to jest zlé nabytí majetku« právnický popis nejrozmanitějších lichvářů a lupičů, pedanticky rozdělený na rubriky a oddíly. Čest činí mu to, že se ujal osudu sedláků:

». . . . . kmiotaszek ubogi ustawnie do dwora
robi sobe i bydłem aże do wieczora,
karmi sie ustawiczną biedą i klopotem,
zimnem i upaleniem, lzami, dymem, potem.
Cierpi kuny, biskupi, korbacze, gąsiory,
osoczniki, pochlebce, podatki, pobory,
i pany furyjate, opile tyrany,
pyszne, chciwe, wszeteczne, gorsze niż pogany . . . «[1]

Leč ještě významnějším pro výstřednost a netoleranci časů bylo vyznání »básníka«, jenž »o lví kůži v měšci Jidášově« t. j. o zjevném lupičství a odírání se strany bohatých neodvážil se mluviti.

Bojí se o té kůži psáti:

»Więc mam-li o niej pisać, namyślę sie na tym,
bym sie zas nieuprzykrzył Judaszom zębatym.«[2]

[1] . . . . . sedláček ubohý ustavičně pro dvůr (panský) pracuje sám i svým dobytkem až do večera; krmí se neustálou bídou a klopotami, zimou i úpalem, slzami, dýmem, potem. Trpělivě snáší kuny, biskupy, karabáče, pouta, osočovately, pochlebníky, dávky a daně, i pány zlostné, opilé tyrany, pyšné, chtivé, všetečné, horší než pohany.

[2] Mám-li tedy o ní psáti, rozmyslím si to, abych si zas nerozhněval zubaté Jidáše.

Vedle těchto původních děl hrály i překlady svou důležitou úlohu v působení humanismu na literaturu národní.

V čele překladatelů jako nejvlivuplnější stanul Lukáš Górnicki, prostředního nadání, velkých zásluh o to, že psal výlučně jen polsky vzdor všem lákadlům latinským, jimž ani Kochanowski a Szarzyński, tím méně Szymanowic a Klonowic se neubránili.

Začal verši lyrickými, opěvaje vlastní milostná dobrodružství, a epickými, v nichž pokoušel se o vylíčení bitvy Grunwaldské. V obou druzích však neprozrazoval mnoho vlastností humanistických. Až posud kráčel v šlépějích Bielského a Reje.

Ale pobyt v Italii a studia tamější ho zcela změnila: zřekl se ovšem individuelního tvoření, jakoby nedůvěřoval vlastním silám, ale oddal se adoptování vlašských a latinských básní formou polskou. Pokoušel se o všechno, i o tragedii Pseudosenekky i o traktát Senekkův, nápodobil dialog Platonův, při čemž se jeho niveau strašně snížilo. Opravdového úspěchu docílil jenom svým »Dvořanem«, zpracovaným dle vlašského »Cortegiano«. Castiglionovo dílo všude nalézalo překladatele. Jedině Polák místo překladu podává přepracování, přenášející nás ze dvora Estů a z rafinované renaissance vlašské do Prądniku Maciejowského a na zámek Krakovský.

Jen několik let dělí Rejovo přepracování Castigliona, leč jak velký rozdíl! Palingenius seselštěl, Castigliono spolštěl; vlašský ideál harmonie fysické a psychické stejnoměrného zformování těla i rozumu vtělil se do formy polské.

A z dráhy jednou nastoupené nedal se už Górnicki svésti. Na rozdíl od Orzechowských a Solikowských sepsal svůj památník z časů Augustovských polsky, při čemž popustil své žilce rhetorické, umísťuje tu ukázky soudní výmluvnosti při vyličování záležitosti Halszky Ostrožské.

Na rozdíl od Wolanův a Warzewických rovněž polsky napsal obšírnou »Rozmluvu o elekci, o svobodě, o právě v obyčejích polských« (mezi Vlachem, divícím se pořádkům polským a Polákem, je hájícím, v čase volby Zikmunda r. 1558) a »Cestu k úplné svobodě«, krátké to resumé nových názorů autorových. To jsou jeho jediná původní díla.

Politické listy Górnického, měšťana obdařeného šlechtictvím, hřeší proti zásadě, zformulované Skargou:

> »převzácní pánové, nečiňte z království Polského německého říšského města, nečiňte malovaného krále, jako v Benátkách, neboť benátských rozumů nemáte a v jednom městě nesedíte.«

Górnicki, zaslepen Contarenim a pořádky vlašskými, jako jejich literaturu a kulturu tak i jejich politiku do Polsky chtěl přenášeti. Zásadní nevhodnost nahrazují obyčejové podrobnosti, jmenovitě ze soudní praxe, neobyčejně výmluvné. Vlašská kritika polských nepořádků je nadobyčejně zdařilou. Velice charakteristickou známkou pro rostoucí dráždivost královny Veřejného Mínění je to, že lidé vlivuplní, Zamojski a jiní, jimž Górnicki posílal opisy, neradili mu, aby je dal do tisku, jakkoliv jinak s názory autorovými souhlasili.

Plody klassické však nejčastěji nepřipouštěly hned do předu adaptace, zpívání na polský lad. Tak na př. Aeneis, kterou Ondřej Kochanowski ne právě šťastně přeložil. Vergilia humanisté nejvýše cenili, tušíce, že z jejich řad vyjde Maro, jak jen se Maecenas najde; není tudíž divu, že celé dědictví po něm přeložili. Kmita přeložil »Bukoliku«, Świrski »Georgiku«. Z tohoto překladu dochovala se jen jediná kniha, o včelách. Tři předchozí za nájezdů tatarských

»na kęsy roztargane od pogańskiej ręki;
Ciebie (Pasiecznika) prawie zgniłego naleziono w błocie.« [1]

Świrski věnoval svůj překlad Sienińskému (zakladateli Rakova) ne pro ostentaci, leč proto,

»abym cie do pisania pobudził jakiego,
coć Bóg dał, byś niekopał.« [2]

Jiným autorům klassickým nevedlo se tak.

Ještě Horáce nejčastěji překládali a napodobili, na př. Jan Kochanowski a Jan Smolík, ale jen vybrané ódy. Ještě méně překládáno z Ovidia a byly to spíš parafrase, než překlady. U prosaiků padaly na váhu ohledy didaktické. Proto Plutarch nacházel hojně překladatelů i tiskem i v rukopisech.

* * *

Literatura polská, do poloviny tohoto století nehojná a nízká, v druhé polovině vznesla se k výši, na jakou nepovznesla se ani uherská, ani česká literatura. I vystoupila rázem do popředí Slovanstva, když už jenom ještě literatura dubrovnická mohla s ní poněkud zápoliti v ohledu uměleckém, ačkoliv význam literatury dubrovnické značně snižovala otrocká její odvislost od literatury vlašské a úzké pole její působnosti.

Za tento nenadálý vzlet do výše měla literatura polská co děkovati všeobecné kultuře národní a specielním talentům. Polák uhlazený v cizině — a kdo tehdy nejezdil do ciziny? — imponoval i cizím vzezřením i zdvořilostí, sečtělostí, a působil stejně i na své okolí. — Hodnostáři církevní i státníci — začínaje Tomickými, Krzyckými a Kmity — stávali se mecenáši, jejich dvorce stávaly se sklenníky vyšší kultury a humanistické uhlazenosti.

Mezi nimi nejpřednějším byl Jan Zamojski, kdysi žák paduanský, též kancléř a hetman, jenž se i o to pokusil, nač ani králové nemyslili: o stvoření nové Akademie pro východní kraje Republiky v Zámostí, Akademie, která by s kolegiemi jesuitskými a s evangelickým školami závodila, která by nevychovávala budoucí mnichy a pastory, ale řádné občany. Za tím účelem shromažďoval kolem sebe vynikající talenty, hlavně filology, na příklad Szymonowice, Klonowice, Ursyn-Niedźwiedského a j.

[1] »Na kusy roztrhány pohanskou rukou; tebe (včelaře) skoro shnilého nalezli v blátě.«

[2] Abych tě k nějakému psaní povzbudil; bys nezakopával, co ti Bůh dal.

I mezi řinčením zbraní nezapomínal hetman na musy a zasílal listy básníkům, kteří ho pak latinsky i polsky opěvali. On stál po nějaký čas jim v čele, jsa vůdcem nejen v politice, ale i v literatuře. Jawicki, Zbylitowski, Schonaeus, Bielski a jiní psali na něho ódy a poemata, hájili ho před závistí, skládali mu zasloužené holdy; už před nimi oslavoval Kochanowski Festin Ujazdowský ve »Vypravení poslů řeckých« a j. Takovou postavu nevydalo století XV. ani v Zbyhněvu Olešnickém.

A Zamojski nebyl osamocen: v korunní radě, hlavně mezi biskupy, bylo dosti jeho soudruhů z Paduy, prodchnutých týmže duchem.

Tento nátěr však nepokrýval celou Polsku rovnou vrstvou; nejméně ho znalo Mazowsko, lidnaté, chudé a zatemnělé, ačkoliv jeho Varševka stále častěji a na delší dobu vítala ve svých zdech krály, radu a posly. Mazuři, sedíce ponejvíce za pecí, výzbrojí vojenskou a duševní příliš chlubiti se nemohli, ale z jich lůna vycházeli spisovatelé, tvrdí katolíci a vlastenci polští, byť i pod jesuitským kloboukem anebo pod pláštěm španělským: Skarga, Grochowski, Warszewiczki, Paprocki a Stryjkowski; mazovecká krev plynula v žilách Uchańského, Chelmského i Szymonowice lvovského.

Velkopolska, písčitá a bažinatá, jejíž Poznaň stále více ztrácela bývalý význam a blahobyt, jen výjimkou zaleskla se svými syny na polském Parnasse. Její drobná městečka a vesničky opouštěli Wujek, Klonowic, Miaskowski a j. velice rádi.

Všechno tlačilo se do Malopolsky a na Rus (haličskou).

Krakov přitahoval cizozemce, hlavně Vlachy, stavitele a sochaře, kteří ho slavně vyzdobovali, kupce a průmyslníky. Provana, Paruta a jiní Vlaši krakovští vábili za sebou zase své krajany, třeba za víru pronásledované a razili největším heresím cestu do Polska. Už tehdy stěžovali si měšťané na jejich příliš vzrostlé bohatství, které bývalo vždy ke konci do Vlach odváženo.

Zemané krakovští, sandoměřští a lubelští vyznamenávali se co největší uhlazeností, nejvybranějším společenským způsobem. Tam také povstala ona »Republika Babiňská«, s vlastním králem a senátem, hodnostáři a úředníky, kde napolo satiricky, napolo s humorem z »deliktů svých«, z jich vad a směšností žerty tropeny a nikdo toho pánům Pszonkovi a Kaszowskému ve zlé nevykládal. Naopak, zapisovali se ochotně do registrů babiňských i básníci, Rej a Kochanowski, Trzecieski a Szarzyński, i král i hetmani.

Bohatství literatury polské v druhé polovici XVI. století je těžko obsáhnouti. Stagnace a pozdější zatemnělost, lehkomyslnost a neopatrnost, neustálé požáry — cizinec tvrdil, že na dvorech polských nikdo nezakupuje si ani nový nábytek, když dříve nebo později beztoho všechno shoří — ztenčily bohatství toto důkladně.

Inventáře knihkupců a katalogy knihoven tehdejších jsou nám důkazem, jak mnoho cenného bylo ztraceno.

Leč i to, co zůstalo, dokazuje nejvyšší probudilost duševní; jazyk, jemuž ještě nedávno byla neforemnost vytýkána, stal se ohebným a schopným dáti výraz každé myšlence a každému pocitu.

Literatura sesvětštěla úplně. Bylo ovšem zcela dle ducha času, že ještě stále tiskem vydávány listy asketické a polemické, ale bývalé stesky, že duchovenstvo jen pro sebe knihy »tlačí«, teď ustaly.

Právo, dějiny, verše, knihy hospodářské,[1] listy politické, povídky,[2] kalendáře a snáře, všechno bylo tu zastoupeno. Od potřeb nejelementárnějších, až k vzorům pravdivého vysokého umění, jakých bychom marně v tehdejším Německu hledali, jakých ani Ronsard ani plejada nevytvořili, to vše zde bylo.

Nebyla to ovšem pouze polská krev, jež v žilách této literatury bila, bylo tu dosti starořímských příměsků, ale mladý a silný organismus zasimiloval si všechno.

A na vítězném pochodu šířila se literatura na jih až do Italie, a na sever po Královec. Pohlcovala celý život evropský a přece netratila národnost a její charakteristické vlastnosti!

---

[1] Na př. Gostomského »Hospodářství«.

[2] Pro obsáhlé romány Amadisů a Lancelotů v Polsce zemanské nebylo místa. Stálé turnaje a příhody milostné ještě nebavily.

Kapitola Šestá.

Století sedmnácté. Dějinné pozadí a duševní proudy. Literatura prosaická.

Úpadek státu; šlechtická anarchie. Úpadek protestantismu. Vševládnost katolicismu a Jesuitů. Sarbiewski, spisovatelé pravoslavní. Úpadek měšťanstva; jeho úloha v literatuře. Szymonowic a Zimorowic. Literatura »sowizdrzalská«. Školní drama. Literatura politická, optimati; Lukáš Opaliński. Republikáni: Rej a Fredro. Pessimista Lubomirski. Antisemité. Historikove. Polyhistor Starowolski. Paměti a spisovatelé jich: Pasek. Povídky a romány.

Po XVI. století, věku to novinek a reformy, ustala šlechta v útocích o nebe. Nebylo měsíce, aby se někdo nevrátil k víře svých otců. I poddala šlechta své odporující šíje pod sladké jařmo katolicismu a jeho praktik náboženských a zřekla se svatě na vždy veškeré herese.

Za to svrhla se sebe každé jiné jařmo, a uskutečnila konečně ideal slovanský, onu demokracii, o níž už v šestém století zmiňují se spisovatelé řečtí, co charakteristické pro Slovany.

»Tys král náš — my tvoji pánové,«

platilo v Polsce stejně jako kdysi v Čechách a v Uhrách za Jagellowců.

»Szlachcic na zagrodzie
rowny wojewodzie . . .«,

tím opět vymezovalo se postavení rovnoprávných vůči bohatcům a jestli se kdo o tituly zahraniční staral, když nebylo domácích, tu pro tituly a řády sněmy byly rušeny.

Stejné vychování, stejný způsob života doplnily veškery požadavky této jediné svého druhu demokracie šlechtické nivelující rozdíly talentu a temperamentu, rodu a významu.

I stírají se a zanikají v šedé masse šlechtické jednotlivá individua, a massa tato stále více vystupuje jako semknutá řada, nebo jako stádo nějaké a řídí se ne rozumem, ale instinktem.

I dějiny XVII. století charakterisují tyto massové zjevy; i v politice i v literatuře vystupuje šlechta massou či stádem.

A současně roste anarchie.

Už století XVI. zformulovalo tu zoufalou thesi: Polska stojí nepořádkem. Teprve století XVII. připadla čest sofistické obrany, veršem i prosou, latinsky i polsky, moudrými i hlupci. Už v XVI. století nemile působila na krále a na senát převaha poslanecké sněmovny, »hrobařů Republiky« už roku 1556; a v této sněmovně zas převaha různých špiček. Jací jsou oni všichni výmluvní ti Zborowští a j., jak jim argumentů, zápalu a potlesku všem stále přibývá! Jak oni vládnou nad uchem, svědomím a srdcem šlechty a jak nesmělí vůči nim jsou ti, kdož jménem práva, pořádku a vlády se ozývali a nesmělá slova svá různými výstrahami a nešťastným pochlebováním »aurae populari« oslabovali; »se opponere« dovedli jen vůči trůnu, nikoliv vůči vůdcům sněmovny. I bylo stále hůř.

Skoro instinktem cítil národ šlechtický, že s vyhasnutím rodu Jagiellova »hic regnum mutabitur«. Nezahynul sice stát, jak předpovídáno, když Zikmund August v Knyszyně oči zavíral; naopak i za doby bezkrále udržen vnitřní pořádek a zdání moci zevnější, ale nezůstalo bez trestu, že během několika let národ šlechtický několikráte dokázal činem, že »třeba Poláci nepocházejí z krve královské, přece je v moci jejich žezlo i koruna: komu chtějí, tomu ji dají« (Birkowski).

Dávali-li korunu, mohli ji také vzíti; proto také povstání Žebrzydowského zbavilo Zikmunda trůnu. Povstání sice bylo potlačeno, ale výsledky vítězství monarchické strany byly osudné. Bylo zjevno, že povstáním proti králi nic se neriskuje; že i v případě nejhorší porážky nic nehrozí hrdlu, cti a jmění; že za všechno postačí políbiti královskou ruku; kdo pak je zatvrzelý a nelíbá ruce, ten si trochu posedí ve věži (ovšem ne in fundo) a za to z Catiliny i v očích nejzarputilejších royalistů — polský jazyk i dějiny polské neznají tohoto výrazu — vzroste v »Herkula slovanského«.

Ve vzpouře proti králi nebylo myšlenky politické, vždyť jí byli sloučeni i nejzuřivější protestanté i nejvěrnější katolíci proti králi a Jesuitům. Když na neštěstí pro Polsku král pod Guzovem zvítězil, vzrostla ještě nedůvěra a nepřízeň mezi králem a komuní radou. Tato nedůvěra a toto nepřátelství paralysovaly veškera předsevzetí a záměry královské; v každém spatřován útok na zlatou svobodu, záměr změniti status quo, tak výhodný pro šlechtu, syny koruny.

Ale přivoláváním Vasů na trůn Polsky, oslabována země, ježto do ní nepotřebně vábeni noví nepřátelé. Od té chvíle zápolilo Švédsko s Polskem, aby razilo cestu k Moskvě a Prusku.

Ještě teď se koruna vítězně opřela, ale nepřišla k vědomí; rozbleskla ji ještě nová sláva chocimská a vídeňská, poslední to záblesky slunce hasnoucího v stále hrozivějších chmurách.

A mezitím vydávala anarchie stále záhubnější ovoce. Co v myslích šlechtických už v XVI. století tkvělo, to zformulováno teď slavnostně. Když o všeobecné shodě už nemohlo býti ani zdání, tu právě vysunuta do popředí jako princip i žádána jednomyslnost pro usnesení sněmovní, čímž jednou pro vždy znemožněny jakékoliv práce organické, jakékoliv reformy.

I vytvořila se nejohyzdnější forma vládní, nebývalá v dějinách; monarcha vydaný na milost a nemilost svých ministrů, které ani z úřadu skládati ani k odpovědnosti volati nesměl. Monarcha se svázanýma rukama vůči vítězné oposici. Republika šlechtická s králem v čele! Stát bez vojska a financí, za to obklopený silnějšími a hrozivějšími nepřátely.

Tak přetrvala Polska století XVII.

Nedávno ještě imponujíc celému Východu, nedávno majíc své vlajky zatknuty na Kremlu, nedávno rozbivši nejstrašnější sílu tureckou, jakou kdy Evropa viděla — teď na sklonku století klesala na bezladnou a bezvládnou hromadu, která vlastními silami nemůže se pozbýti břevna, tkvícího v jejím nitru — Turků v Kamenci!

Epocha neslýchaných vítězství a úspěchů skončila smutnou fraškou volby Sasa — renegáta.

Ruku v ruce s úpadkem sil státních, s desorganisací vnitřní, se vzmáháním se nejohyzdnějšího quietismu a optimismu, odbývajícího žertem nejhroznější zjevy, spatřujícího arcanum svobody a štěstí polského v nedostatku vojska, peněz a moci — šel úpadek kultury polské, ochuzení bujné duševní produkce.

I na tomto poli slibovalo století XVII. skvělé zlepšení. S každým desítiletím dobývala si kultura polská nová a nová pole.

Valachové, kdysi jen a jen na církevštině závislí, obrátili se teď k Polsce, holdovali ne státu, jako v století XVI., ale uhlazenosti a společenskému taktu Poláků. Mohylevští cítili se Poláky a nejslavnější básník valašský onoho století opěval dějiny své země v epopeji polské.

Rus kijevská, kdysi tak cizí všemu, co bylo polským a latinským, teď řídila se ve všem vzory polskými. Přisvojovala si polský pořádek školní, polskou literaturu, polské verše, i náboženské a nejslavnější představitelé jejího pravoslaví náležejí svými obšírnými spisy — prosou i veršem buď i po polsku, nebo jen po polsku vydávanými — do literatury polské. Školy kijevské nazývaly se řeckými a slovanskými, ve skutečnosti však byly latinskými a polskými.

Přes Rus kijevskou působila kultura polská i na Rus moskevskou; když se národní reakce, vyvolaná převratem a zmatky za samozvance, uklidnila, začaly se polské knihy, stroj a řeč šířiti; v Moskvě, ba i v samém Kremlu! Století XVII. je v literatuře ruské nepřetržitým řetězem překladů z polštiny, a to ze všech oborů její literatury.

V té době opravdu stojí polština v čele všech literatur slovanských. Ona jediná je representuje; česká literatura ztrativši výkvět národa, vegetuje v asketických podzemích, je barbarská obsahem, formou a jazykem; stejně — ne-li hůře — jest i na jihu slovanském. I sklenníkový kvítek literatury jihoslovanské — literatura dubrovnická — usychá úplně, když její vlašské prameny zanikají a když blahobyt obce, zemětřesením ohrožený, blíží se úpadku.

A přece při těchto skvělých nadějích, při dobývání nové a nové půdy, při rozšíření už nejen za národopisné hranice (jako v století XVI.) ale i za hranice státní, při přijímání nových vlašských a fran-

couzských prvků — literatura polská doma ztrácí půdu pod nohama; zúžuje se, zjalovuje, vysychá.

I z jejího bohatě nadaného sboru uniká jeden hráč za druhým; jednotvárný pískot panegirismu a asketismu přehlušuje každou jinou notu. —

A to strašné ochuzení polského života duševního bije do očí nejprvé na poli vyznání.

Druhou polovinu XVI. století vyznačovala konkurence rozmanitých vyznání, v literatuře, životě i ve škole. Z tohoto boje vyšli vítězně katolíci. Převrat byl rychlý a úplný.

Jest-li bylo tvrzeno — ač to bylo přeháněno — že za Zikmunda Augusta celá rada korunní (až na dva členy) byla zcela protestantskou, tu teď zcela dle pravdy bylo lze říci, že rada korunní je katolickou a že jen dva vojevodi (březští) jsou nekatolíky. Magnáti — s výjimkou Radziwillů — odvrhli brzo novoty náboženské a jen místy udržel se mezi šlechtou heretismus kalvinský a arianismus. Dohasínal i v měšťanstvu, v Krakově, Lublině, Lešně a Vilně.

Nejvzdělanější sféra polská, arianská, měla nejméně pokoje v národě. Už v XVI. století s mladým Zapolským, s Kiszkou, s knížaty Tluckými, s Filipovskými a Lasockými vymřeli její nejznamenitější představitelé. Vydrželo Arianství tu a tam mezi šlechtou a v cechách. Všichni znamenitější Ariani jsou seznamenáni ve spisku Daniele Frandoniaz r. 1612. a v albu starého Lubienieckého r. 1618. Počet tam nemalý, tím značnější, srovnáme-li ho s počtem činných na poli literatury. Žádné vyznání v Polsce nedosáhlo tak vysokého procenta.

Tyto Ariany, (jakkoliv zamítali svět a jeho pocty a vyznamenání) vyznačovala věda; ne nadarmo slynula arianismem »akademie« rakowská. Arian dovedl hájiti svého vyznání, znal jazyky, byl vycvičený v dialektice, vábila ho různá studia.

Moskorzewští proti nimž psal Skarga; Volkelius, jehož potíral Smiglecki; Szlichtyng, Przypkowski a Wyszowatí, kteří se Cichoviovi musili brániti, náleželi k nejvzdělanějším lidem svého století. Zvláště z nich vyniká vážná tvář Samuele Przypkowského, píšícího verše latinské a polské (vedle traktátů politických, biografie Socinovy a korespondence politické) neobvyklé obsahem i myšlenkami, vysoko stojící nad šablonou veršů tehdejších.

V téže řadě stojí Otwinowští: Samuel, jenž Saadiho Gulistan (Růžovou zahradu) z perštiny v pěkné formě smíšené (v prose i verších) do polštiny přeložil a tím první orientalní dílo do polské literatury uvedl a Valerian, jenž Proměny Ovidiovy a Georgika Vergiliova polské literatuře přivlastnil. Z jeho překladu teprve přešla tato díla do literatury ruské.

Dále Lubienečtí, od Stanislava děda až po Stanislava vnuka, autora velice cenné historie reformace polské, (jenž před dokončením tohoto díla umřel); děd napsal vedle veršů a věcí náboženských i »Poloneutichiji«, štěstí Polsky, které začalo se kolísati, když po pronásledování novověrců Bůh své požehnání Polsce odňal. Spis ten je zajímavý z ohledů na obyčejovost a na netoleranci.

Dále Wiszowaté, u nichž ingenia literární, jako u Lubienieckých, stávala se dědictvím, až k Ondřeji Wiszovatému, jenž r. 1660 poslední veřejný disput o víru odbyl, v Chronowě Wiepolského, s dovolením biskupa krakovského po celý týden odrážeje útoky Clichovia a mnichů. Jemu vděčíme za seznam autorů a děl arianských, polských, velice důkladný.

Szlichtyngové z Bukovce, Jiří (znamenitý lyrik), Jan a jiní z téže rodiny.

Morsztynové, Zbyhněv, Tobiáš a Samuel, z nich Zbyhněv nejznamenitější, statný vojín a neúnavný veršopisec.

Olbrycht Karmanowski, poeta didaktik, Václav Potocki, autor písní náboženských a básní biblických.

Nájezd švédský odnesli ariáni.

Pronásledování jich vyznání, zavírání škol krakovských a jiných počato ještě za Vladislava velmi svobodomyslného (hlavně pokud ještě byl královičem); když pak ve vojně se Švédy probudily se instinkty náboženské, když protestanté polští švédské a sedmihradské souvěrce-nájezdníky nejednou s netajenou radostí vítali, vrhla se na ariany (nebráněné ani od protestantů) veškera zlost a msta katolíků.

Roku 1658. poručeno jim, aby buď prodali svůj majetek a ze země se vystěhovali, nebo na katolicismus přešli. Velice mnoho se jich z Polska vystěhovalo, menšina, (mezi nimi i Václav Potocki) se své víry zřekla.

Pronásledováním utýraní nalezli útulek v Prusku, kde je velký elektor proti rozjitřeným protestantům ubránil. Za jeho nástupce musil však Lubieniecki, malíř, pro víru opustiti berlínskou uměleckou akademii, na níž byl professorem. Byli pak dále v Sedmihradsku a Hollandsku. Tu vydávali v »Kosmopolis« čili »Eleutheropolis« díla Lubienieckého, Wiszowatého, Sandia. Tu už před tím začali vydávati několikero svazkové dílo »Bibliotheca fratrum Polonorum«, v níž začali otiskovati listy Socinovy a jiných znamenitých arianů polských.

Tak pro polskou literaturu úplně ariani vyhynuli; oni jen upravovali cestu jiným dissidentům. I dissidenti, šlechta i ministři vyznačovali se větším vzděláním, už k vůli cestám zahraničním, na př. do Heidelberku a j.

V tehdejší Polsce bylo jediné centrum duševní a tím byl biržanský dvůr Radziwillů, s nimiž mohli jedině Zápolští závoditi. Na dvoře Radziwillů shromažďovali se Jiří Szlichtyng, Daniel Naborowski, Przykopkowski, Karmanowski a j., kteří o závod verši i listy knížatům holdovali.

Ačkoliv i Lubomírští a Mniszchové a Zaslawští na Rusi živili na svých dvorech své básníky — Danieckého, Žabczyce, Tvardowského a j. — nemohli přece jen s Radziwilly. s atmosférou jejich dvora paragonovati«.

Poslední jasná stránka v náboženských dějinách Polsky jest »consilium charitativum« svolané z iniciativy královy do Toruně, k usmíření ohně s vodou, k pochování sporů na cestě lásky a porozumění. Ze »Soboru« byli ovšem vyloučeni ariani.

Tato zkouška vzrušila celou soudobou literaturu teologickou, v cizině, v Německu. Praktických následků sice neměla žádných, ale v době třicetileté války osvědčila vůči Evropě zcela výlučné stanovisko Polska, jedině lidské a šlechetné.

Ale pak zachmuřilo se nebe i nad Polskem.

Zavál ostrý vítr a nebyl-li už dříve nedostatek krutých pronásledování, tu teď jich bylo přes míru: Vypuzení arianů, zničení škol leszczyńských, i sboru bratří českých, zvláště pak spálení Lyszczynského, nevinného, obviněného z atheismu.

Jen v Prusku, hlavně po městech, v Toruni a Gdaňsku, udržely se poměry XVI. století. Tam rozkvétalo měšťanstvo protestanské, jeho znamenité školy lákaly i z dalekých krajin katolíky a netolerance protestantská nejednou k odvetě vybízela.

I Slezsko, odervané politicky celými stoletími, neztratilo ani rázu polského ani styku s polskou kulturou a jazykem. Tisknou se tam nejen polské grammatiky a slovníky, latinské spisy politické a historické, ale i původní díla soudobých autorů polských, byť i výlučně konfessijních.

Hlavně tu vynikl farář Kluczborský Adam Gdacyusz, žák Vilenských luteránů, jenž pak půl století mezi »Wasserpoláky« kázal a tiskl.

V Polsku samotném hasl pozvolna protestantismus a jeho boj; jinak vedlo se unii; ač i tady ku konci stagnace a marasmus opanovaly.

Myšlenka a řeč, ba i verš polský nabyly tu širokého pole. Nejhorlivější obránci pravoslaví, jako Zizania a j., myslili i mluvili polsky; nejinak bylo i v okolí starého knížete Ostrovského, nejmocnějšího sloupu pravoslaví v Koruně; »Litvín« Ondřej Rymsza psal v Ostrohu roku 1581 verše na měsíce (nejstarší to tištěné verše rusinské) které na příklad na srpen zněly takto:

»w tom miesiecy Aaron umier božij jerej,
togo sobie na příklad ty, popie, zawždy miej« a pod.

I polemika vedena hlavně polsky; sámi Jesuité nebojovali už latinou proti pravoslavným.

Polemiku tuto zdědilo století XVII. po XVI.

Umřel sice r. 1603 Konstantin Ostrowski a pravoslaví ztratilo v něm faktora dissidentů, pěstouna typografie, škol a klášterů; druzí (Czartoryjští, Wiszniowiecští a j.) opouštějící sami rychle pravoslaví, nemohli býti za něho náhradou.

Ale školy i péče Ostrowského vydaly ovoce: v první řadě obránců pravoslaví stanul teď učený, výmluvný a vášnivý Melecius Smotrycki; jeho »Lamento církve pravoslavné«, vydané pod pseudonymem, způsobilo neobyčejný dojem. Sám Skarga na sklonku svého života vzchopil se k odpovědi na tento spis.

Polemika všech těch »Ortologů«, »Verifikací«, »Obran nevinností« a jak se jinak spisy podobné nazývaly, byla vedena opět jen jazykem polským. I tato polemika je plna nejzajímavějších podrob-

ností obyčejových, i ona nemá nedostatek chvíl dramatických, ba tragických: zavraždění Kurcewicze a jiných obětí; kolísání Smotryckého, jenž konec konců odhodil pravoslaví i kozáky, kteří je hájili důvody nikterak theologickými; polemika strašně drastická mezi Sakowiczem ex-unitou a Mohilou-Pimenem náleží k nejvýznačnějším momentům toho boje vedeného pěstí, řidčeji pak perem, do něhož se mísí kde kdo: i vojt varšavsky, i protestanté.

Ale ten boj přece přestává v polovině století: z cel klášterních a lavic školních přenáší se na pole Ukrajiny. Rozpoutaná bouře ničí, co půldruhého století pečlivé práce vytvořilo.

Million obětí lidských, ruina blahobytu, odpadnutí Kijeva a Zádněpří, invase turecká, ztráta Kamence, zahanbující pacta buczacká — toť poslední výsledek unie brzeské, špatně vykoupený šířením ji v hranicích Polska.

Podařiloť se boje kozácké s jejich podkladem oekonomickým a socialním obarviti na tendenci náboženskou.

»Chłop« rusínský jsa hnán Chmelnickým — Mazurem dle rodu — a kozáky na okopy polské umíral za víru, jsa jist, že přijde do ráje a vysmíval se bratrovi unitáři, za jeho vlažnou víru.

V druhé polovině století ozývala se tu polemika náboženská zrovna jen výjimkou. Jesuité marně stříleli své výzvy, ozvěny dočkali se jen zřídka kdy.

Unité sami, odstrkovaní od pravoslavných jako odštěpenci, a od katolíků zas nepřivinuti k srdci, nemohli se vykázati četnějšími spisovately a obránci z vlastního lůna; nejdůležitější z nich jsou dva metropolité Hipaci P o c i e j na počátku XVII. a Leo K i s z k a na počátku XVIII. století; Pociej brání písmem i slovem, listem i kázáním unii proti Ostrovskému a jeho přívržencům kalvínským i pravoslavným, Kiszka vydává jeho kázání, píše historii církve unitské, dbá o povznesení Basiliánů a kleru unitského, jehož je výmluvným řečníkem vůči Římu. —

Oba jsou mistry slova polského: Pociej má více vervy drastické a Kiszka je klidnější, vyrovnanější.

Mezi Basiliany na př. vilenskými možno najíti i dosti dobré básníky, holdující tehdejším musám polským, náboženské, historické a panegyrické. Za to stále klesala znalost církevštiny, tak že v XVIII. století tištěno v knihách náboženských vedle textu církevního (kyrilicí) tentýž text latinou nebo dokonce i polštinou.

V Kijevě a ještě dále na východ v Černigově byla církevština pevnou, ale hlavní představitelé duševního života arcibiskupové, igumeni, rektoři kollegia ať se k hetmanům zaporožským, nebo k samým carům obraceli a polská díla svá jim věnovali, latinou žili, středověkou scholastiku pěstovali.

Nejneúnavnějším z nich byl arcibiskup černigovský Lazar B a r a n o w i c z, jenž sypal jako z rukávu obšírná díla polská, ve verších, v prose i smíšeně, jenž citoval Jesuity, Rychlowského i j., jenž skládal »věnec Matky Boží«, kde epitheta její v abecedním pořádku jsou sestavena, »Apollina křesťanského«, přeplněného hříčkami slov a ca-

lemboury, »Loutnu Apollinovi ku každé záležitosti hotovou«, »Knihu o smrti«, »Pět notií« a pod.

Tak zbratřily se poprvé literatura polská a ruská, tak šířil se jazyk polský daleko na stepi jižní a východní Rusi. Na severu pronikal do Litvy a na Žmudž a zase především Jesuité (Elger, Szyrovid a j.) pěstovali rodný jazyk, skládali v něm kázání atd., psali jeho slovníky, mluvnice; na missiích vypleňovali zbytky úporného pohanství.

Kalvíni s nimi soupeřili. V minulém století začali královečtí luteráni pěstovati národní literaturu litevskou, jejich příkladu pak následovali kalvíni vilenští a hlavně v radziwillowských kejdanech tištěny knihy mešní po litevsku, ba začato i překládati celou bibli (t. zv. Chyliňského, nedokončenou).

Jazyk sám, hlavně žmudžský, nasakoval stále více polonismy.

* * *

Když převážná část pravoslavných od Moskvy odpadla, když ariani byli vypuzeni a protestanti se veřejného života stranili, tu katolicismus a unie vyplnily Polsku.

Jednolitosť víry zapanovala na novo, jako v časech Piastovských.

I změnila se úloha duchovenstva: když ono v XVI. století stále volalo, »hyneme, hyneme!« a když hřímavými slovy Skargy ukazovalo na hrůzu nepochybného úpadku, teď po zániku růzností ve víře, v blahém pocitu triumfu nezvedalo už Jobův hlas a volání Jeremiášova. Byli teď v jejich řadách výmluvní kazatelé, ale nebylo už proroků úpadku a to právě v době, kdy pásky státní nejvíce praskaly.

Kazatelé útočili teď jen na hříchy a necnosti soukromé, obviňovali »jasně velmožné« soudce tribunalské z úplatnosti; slavné vojsko korunní z nelítostného loupežení a odírání sedláků a měšťanů; ohromoval je úpadek Kamence, do něhož vtáhli Turci mořem krve a slzí utiskovaných obyvatelů; obořovali se na vysouvání se židů do popředí, na přepych a luxus pánů a vyssávání sedláčků, na všeobecné obžerství; ostatně však pochlebovali posluchačům, jejich lenosti a hrdosti; jejich kázání pohřební na příklad byla ohyzdným, ohlupujícím kadidlem.

Hněvali se leda na to, že světští pánové duchovenstvu výhod a blahobytu nepřejí a závidí, nebo že vždycky mezi věrnými Páně nějaký dissident se najde a trest boží vyvolává.

Kazatelství polské rychle klesalo s výšin, na jakých stanul Skarga!

A přece zvítězilo duchovenstvo na celé čáře! Především ovšem Jesuité. Ti stojí na dobytých posicích bez hnutí, a vyzkoušenými způsoby, pečlivým výborem osob, působením pomocí mládeže na rodiče, pomocí školy na mládež, a všemi způsoby na davy, — nabývají stále většího vlivu, hromadí stále větší bohatství a zatahují stále hustší sítě nad celým královstvím.

Ale i oni snížili cenu své vědy a školy. Spoléhají jen na niveau svého okolí, opomíjejí na př. zúplna řečtinu, jako zbytečnou; v XVII. století ani na universitách ji nežádají. A vynikající latinníci rovněž z jejich středu ubývají.

Největší mezi nimi, nejen v Polsce a nejen v XVII. století, křesťanský Horác, Matěj Sarbiewski, znaven prací kazatelskou na dvoře královském, provázející krále Vladislava II. do Merecze na hony a do Karlových Varů k léčbě vodou, nadšený lyrik, opěvující latinským veršem i Bohorodičku i ligu tureckou, i dojmy z cest a z Říma. Teskníci za přírodou a jejím tichem, za půvaby lesů, dumající nad jasnými vodami, obrazem vlastní duše.

Začal Sarbiewski pěstovati musu z povinnosti, jsa bakalářem po kolejích, skládaje v panegyricích holdy duchovním i světským. Později setřásl se sebe poněkud ten nádech školní, ačkoliv jda i za vlastním popudem i za rozkazem svého představenstva, vždycky papeži a kardinálovi věnce panegyričné splétal.

Cesty, dojmy ruin Říma pohanského, stále užší styky s duchem Horacovým, stále větší ponořování se do samoty, stále horlivější pobožnost — okřídlovaly mocně jeho musu.

Její vzorná forma, neposkvrněná, je na prvním místě mezi latinisty celého světa. Obsahem pak je klášterní, stydlivá, skromná, učí vzdalovati se světa a jeho bojů, quietismu, resignaci; je nejvýmluvnější, když se koří před svatými; pathetická, když, jdouc světskými cestami, oslavuje svobodu polskou, nebo když (proti polskému instinktu se stavíc a za to intencí papežských jsouc poslušna) k Habsburkům se lísá. Zcela nepotřebně ke křižácké výpravě proti Turkům vybízí, nadarmo ctižádostivým plánům královským cestu razíc. Je stranickou, když k jednotě ve víře vybízí.

Vševládnosť řehole obráží se i v literatuře theologické i v polemické, jakou můžeme správně nazvati literaturu jesuitskou, neboť jiné řády a duchovenstvo světské v polemice velmi nepatrnou hrálo úlohu. Od spisů polemických však Jesuité snižovali se až k pamfletům nejnižšího řádu. Jaký div tedy, že jim stejnou měrou odpláceno; v této protijesuitské pamfletové literatuře zjednala si Polska skutečný primát. Protestanti, Jesuité a krakovská akademie (ohrožena na svém vychovávacím monopolu) válčili mezi sebou pamflety.

Jesuita Chądziński napsal pamflet na protestantské ministry: ministr leze za slepicemi, spadne s žebříku a zlomí vaz.

Slavnější byl pamflet »Consilium čili Rada získání a ustálení pokoje v Polsku vyhnáním Jesuitů« od roku 1607 několikrát vydávaný a v Upsale, ve Frankfurtě n. M. a j. do němčiny překládaný, tištěný ještě v XVIII. století. Pamflet ten napodobí jesuitský spis »Actio« z r. 1590, opakuje jeho argumenta, formu a fikci, srší hněvem proti Jesuitům hlavně pro jejich listy proti konfederaci, pro jejich vliv na dvoře, ač uznává jejich školy a methodu vyučovací. Autor její je Polák, bystrozraký, navrhující to, co za 170 let vskutku bylo provedeno — použíti zkonfiskovaného jmění jesuitského ku zřízení veřejných škol. —

Proti tomuto pamfletu bojoval Mikuláš Ziemięcki roku 1610 ale spíše nadávkami než důvody; důkladněji učinil tak Jesuita Jawicki, pod jménem kněze Cichockého. Nejslavnější pamflet vyšel však z péra Jesuity Tomáše Zahorowského, jehož »Monita privata societatis Jesu«

ještě leckde dodnes jsou považována za autentická, za skutečná pravidla a řádové maximy.

Jako takové vydal je dokonce i slavofil Samarin z rukopisu (!) pražského a jiného vydání rozešlo se za půldruha roku několik desítek tisíc exemplářů a musel ještě roku 1895. těmto »Monita« (překládaným i do polštiny atd.) Němec-Jesuita Duhn věnovati zvláštní stať ve svých »Jesuitenfabeln«.

Ze škol jesuitských, pijaristických a akademických vycházela mládež s myslí přecpanou latinou, znalá veršotepectví, zaučená v rhetorice, tím více z břehů svou výmluvnosť vylévající, čím méně bylo lze v Polsce chváliti.

Povodeň rhetorická, hrozící už v století XVI., protrhla teď veškery hráze, a celá Polska rozléhala se od jednoho konce ke druhému řečmi pochvalnými, panegyriky. Století XVI. nepodávalo jejich vzory, tím více jich pak bylo v století XVII. Nebylo rukopisu šlechtického, v němž by nebyly vzory řečí pohřebních, svatebních neb politických.

V tom neustálém šermování starožitností, nejen pojmy, ale i mluva spestřovány latinou. Tento ošklivy zvyk byl založen na ohyzdné lenivosti, hrozící se každého duševního namáhání, chytající se hotového; byl založen na napodobovací manii, chytající se toho, co je cizí, panoval už v století XVI., ale teď vzal na sebe daleko větší rozměry a z řeči dostal se i do literatury.

Ze školy odnášela si mládež jenom lámaný jazyk a divoké pojmy o rovnosti občanské, o starořímské cnosti předků a o jejich neochvějné víře.

Ale ve školách se mládež dlouho nezdržovávala. Přecházelať rychle na dvůr panský nebo do palaestry, a tam přibírala na sebe uhlazenosť světskou, a šplhavosť. Otírajíc panské kliky, šla mládež výš a výše, brala úděl v životě politickém, hrdlovala se proti králům a dodělávala se občanské hodnosti.

Tak bývalo v dobách hlubokého míru za Zikmunda a Vladislava, za Michala a Jana; teprvé za Kazimíra byly blahé časy přervány a »tanec Republiky« byl tancem krvavým, válečným. V kampaních Sobiesského všeobecný ruch a Litva zhola nebraly údělu. Čas tráven primitivním hospodařením, processováním se, disciplinováním, postěním, politikováním a zábavami rovněž primitivními. Společenská uhlazenosť XVI. století začala se ztráceti, věda a vzdělání upadalo.

Přestávaly teď i jízdy do ciziny za účelem studijním a mládež, navštěvující kdysi v davech Padovu, mistři opouštějící Krakov hromadně k vůli Italii, byli teď zjevem stále řidším a vzácnějším. Ani německé ústavy — v Ingolstadtě pro katolíky a v Heidelberce pro protestanty — neměly už té přítažlivosti pro Poláky.

Jenom magnáti z ohledů společenských konali cesty po dvorech cizích, mládež šlechtická z ciziny vlastní vědu si neodnášela, a v sarmatismu domácím pomalu stírala veškeren nátěr cizí.

Za to pomalu do popředí vystupuje žena.

Se stále nižším stupněm vzdělání mužů, nabývaly její přirozené vlohy stále větší váhy. Příklad dvorský, francouzský, začínal stále sil-

něji působiti, a nepomíjel, jako za Bony; od královen počínaje — od Ludviky a Marysieńky — po dvorech a dvorcích, vedle tří stavů korunních začaly ženy formovati nový, čtvrtý stav. Ony čtou třeba jen romány francouzské; píší — nejen věci asketické a hospodářské. Dodávají tónu schůzím společenským, literatura počítá už s tou domácí republikou; nejprve posměšně; jejich žaloby na muže, artykuly nového pořádku formuluje; petice panenské k sněmu líčí (o mladší muže, o delší jich vlasy a pod.), ale v posledním desítiletí stále ostřejšími invektivami na muže, zbabštělé, pecivály, a j. končí.

Pomalu ale nezadržitelně klesala kultura starošlechtická. A stejně nezadržitelně klesalo a zanikalo kdysi tak v ohledu kulturním vysoko stojící měšťanstvo.

Měšťanstvo polské — a především krakovské — přešlo divné osudy: je-li obyčejně tvrzeno, že křižování ras poskytuje znamenité výsledky, tu příklad tohoto měšťanstva učí nás něčemu opačnému.

Pokud bylo německým, bylo řádné, činné, hospodárné; když se zpolštilo, ztratilo tyto přednosti a rozmnožilo své vady. Nepřijalo na sebe polské přednosti, snahu po nezávislosti, rozmach, bystrost, nýbrž stalo se líným, omrzelým, plným optimismu v budoucnost, lhostejnosti k věcem obecným, marnotratnosti a záliby žíti nad svůj stav.

A neubránilo — až na Gdánsko — svého postavení, neopíral se o ně král, nevybojovalo si místo v radě korunní; tam dostávali se z měšťanstva jen zpanštilí jednotlivci, celek chrlil zlost na cizí příchozí (Vlachy, Židy, Skoty, Armeny), ale kromě stížností a nářků nesvedl ničeho.

Přenesení residence do Varšavy — v Krakově byli už králové jen korunováni a pochováváni — dobilo bývalou residenci. Lvov byl neméně sražen zpět, když jeho obchod na jih ve válkách s Kozáky a Turky skoro úplně zanikl. Velkopolská města, ničena Švédy, upadala teď vinou vnitřního nepřítele — šlechtice, jenž bez cla přijímal i odesílal zboží, jenž — s duchovními — získával nemovitostí, prostých od břemen městských.

I chudla města, upadaly cechy, valily se věže a hradby, kvetlo opilství, nevědomost, pověry, víra v čarodějnice, v to, že Židé hostie probodávají a krví dítek pohanských se živí.

Kdo mohl, tajil svůj nuzný život, dotíral se mezi šlechtice, měnil svá jména na koncovku —*ski* místo starého, měšťanského na —*ic*, z *genere sus* stávalo se *generosus,* k čemu lehkomyslná šlechta mhouřila zrak.

Jen výjimkou byl na př. v zemi krakovské starý Trepka-Nekanda, jenž bez lítosti z akt soudních, z informací soukromých a z osobních bádání sestavil v abecedním pořádku velkou »knihu chamů« (Liber Plebeianorum), kde shromáždil ohromný material rysů obyčejových a portretů pro budoucího badatele nebo romanopisce. V knize této objevilo se, že celá řada nových »šlechticů« pochází od jatek, od pece, cepů, lopaty a stavu (tkalcovského).

Všeobecně však z měšťanstva utíkali jednotlivci, energičtější, pohyblivější. Stav měšťanský sám stále více upadal.

Ale před konečným svým úpadkem posloužil valně národní literatuře a jako po měšťanech německých zůstaly památky materielní — po farách a sukennicích — tak i polské měšťanstvo aspoň v literatuře vytklo své myšlenky a pocity.

Szymonowic ovšem sotva může býti representantem měšťanstva. Byla to povaha výminečná, zorganisovaná delikátně, učenec a básník, jenž jakkoliv vyrostl ve lvovské atmosféře, v blahobytu otcovského domu, přece jen se Lvovem nikdy se nesžil a rád ho za Zámostí vyměňoval.

Vytrvalý opěvovatel osoby hetmanské, vtěleného jejího idealu, po smrti mecenášově vydán různému zklamání a všeliké tísni a přece se do Lvova nevrátil.

Učený pěvec nikdy se musám latinským nestal nevěrným.

Křesťanský Pindar zkusil v XVII. století své síly v panegyrických leckdy odách a hymnech a v nové, ještě méně dramatické tragedii »Pentesilei«, zajímavé volbou méně obvyklého thematu a myšlenkami o emancipaci žen. Za to sbíral potlesk ciziny, jež jeho »zlatá poemata« tiskla, ač ve vlasti tak málo se o nich vědělo, že i Jesuita Inez nezapomínající na Vilonowice, o Szymonowici mlčí. Ještě v XVIII. století byl jím nadšen legát papežský Durini, jenž jeho básně otiskoval.

Tím více ceněny jeho polské básně, jmenovitě »Selanky«, vydané poprvé r. 1614 a během století osmkráte přetištěné, nebo jeho »Nagrobki zbieranej drużyny«, které od jiných hojně byly napodobeny.

Byl to druh bajek v čtyrverší epitafií skládaný.

Selanky Szymonowice zapsaly se v literárních dějinách století toho tak, jako Kochanovského překlad Tassa. Po nich vyšel celý roj selanek a selankářů. Jeho selanky měly za vzor starožitné selanky Virgiliovy a Theocritovy.

Tu tam byly to jen překlady, nebo věrná napodobení, tu tam však vypůjčenou formou odíval své vlastní myšlenky. Tu vyjadřuje básník své vlastní ideály, brání sebe i svou tichou, jasnou Musu:

». . . . . kto was (Muz) nie ogląda,
nigdy ozdobnym, zawsze wzgardzonym być musi,
najszczęśliwszy, kto z wami do śmierci wiek trawi«[1]

Szymonowic hájí i způsob svého tvoření, v němž ho v celém XVII. století jediný Lukáš Opaliński vědomě napodobil:

»Zazdrość mówi: nie mistrz to, co potrosze śpiewa,
i co sie jako morze z pieśnią nie wylewa . . . .
wielka Egipcka rzeka wiele błota wlecze
(a pszczółki Himetu) Z małych sie a przezornych strugów napijają.[2]

Podobně: Szymonowic o sobě správně tvrdil, že někdo jiný

»sto wierszów w godzinę na papier wyleje
a ja z gospodarnemi pszczołami na lące

[1] Kdo Vás (Musy) neprohlíží, není nikdy chvályhodným, ale vždy pohrdaným; nejšťastnější je ten, kdo s vámi do smrti svůj život tráví.

[2] Závisť praví: není mistrem, kdo po trošku zpívá a co se nevylévá s písní jako moře; velká řeka Egyptská mnoho bláta vleče (a včelky Himetu) z malých a čistých praménků se napájejí.

auzońskiej ledwie z kwiatków co soku wysączę . . .«
(sto veršů za hodinu na papír se vyleje,
a já s hospodárnými včelkami na
Ausonské louce ledva trošku šťávy z kvítků vyssaji«).

Jeden z jeho nejšťastnějších, nejpravdivějších obratů hodí se, bohužel, jako motto, oněch časů i budoucích, horších ještě, když je řeč o zlenivělých a ničemných:

»którzy radziby zgasili
słońce na niebie a tym błędy své pokryli.«[1]

Nejzdařilejšími jsou ty selanky, v nichž mythologii a starověk nechával stranou a obyčeje šlechtické Rusi a bídu lidu vesnického opěval.

V »Kołaczach« už sám počátek po všech těch Najadkách a Adonisech, podivně za srdce chytal domácím tónem, nenuceností a pravdou:

»Sroczka krzekce na płocie, będą goście nowi
sroczka czasem omyłi, czasem prawdę powi.
Gdzie gościom w domu rado, sroczce zawsze wiezzą
i nie każą sie kwapić kucharzom z wieczerzą.«
(»Straka křičí na plotě, budou hosté noví,
straka časem se zmýlí, časem pravdu poví;
kde jsou hostům rádi, strace vždycky věří,
a nevelí, by kvapili kuchaři s večeří.«)

Straka se nezmýlila: jedou svatební hosté; následuje popis svatby až k zpěvům a rozdávání koláčů.

Jiné pozadí mají »*Żenci*«: Červencové parno, v němž Olucha a Pietrucha při srpech umdlévají, stěžujíce si na přísného starostu a na jeho nahajku; na jeho hospodyni, která ho na lidi štve; zlořečí mu; mezi tyto nářky vsunul autor melodické písně:

»Słoneczko, śliczne oko, dnia oko pięknego,
nie jesteś ty zwyczajów starosty naszego«[2]

nebo:

»naucz swych obyczajów starostę naszego«,[3]

načež typické zakončení slovy starosty:

»Pietrucho, prawież mi sie sianem wykręciła;
Ta nahajka mocno sie na twój grzbiet groziła;
Kładźcie sierpy, kupami do jadła siadajcie;
w kupach jedzcie, po chróstach sie nierozchadzajcie.[4]

Zcela jiný, populárnější, nižší typ představuje Bartoloměj Zimorowic, ani básník, ani učenec, měšťan, oddaný se zápalem chvále a dějinám lvího města[5] obětující v kritických chvílích i jmění

[1] Kteří by rádi shasili slunce na nebi a tím své vady zakryli.
[2] »Sluníčko, krásné oko, dne pěkného oko, ty nemáš obyčeje našeho starosty.«
[3] »Nauč svým obyčejům našeho starostu.«
[4] Pietrucho, právě jsi mi výmluvou vyklouzla, ta nahajka silně tvému hřbetu hrozila. Odložte srpy, v kupách k jídlu sedejte, v kupách jezte, po křovích se nerozcházejte.
[5] Leo-polis, Lvov.

i život svůj jeho záchraně, držící naposled a chlubně městský prapor v řadách literátů.

Jeho rozvoj duševní byl zcela obvyklý: začal jako měšťané, od erotických a satirických veršů; zkusil svou sílu v hymnech náboženských a ve verších panegyrických, polsky i latinsky psaných, aby jako básník polský selankami zakončil, načež ještě dlouho a vytrvale historik latinský »trojího města« (nejprvé rusínského, pak německého a konečně polského) dějiny, instituce, slavné muže, katastrofy a j. probádal a popisoval, v řeči neobyčejně vybrané a úmyslně zavilé: Tacita na půdě latinské paroduje.

Jeho selankám schází klid a uhlazenost Szymonowicova; ani čas ani okolnost nebyly dle toho. Obor duševní se snížil a stísnil: tíží ho devoce, upřímná sic a hluboká; jazyk pestří se leckdy rusismy a tím béře na sebe ráz lokální, až všední, jehož by se vybíravý Szymonowic byl vystříhal:

»Tak ja swe kąty chciałem odrysować pieniem,
idąc Symonidovým niedostępnym śladem,
bywszy jego i ziomkiem i blizkim sąsiadem.«
(»Tak jsem chtěl svůj kout vylíčiti pěním,
jda Symonidovou nedostupnou stopou,
jsa i jeho krajanem i blízkým sousedem.«)

Láska ke Lvovu a jeho »lanczawtom z uciesznym wejrzeniem« proráží všude. Proto nemůže lhostejně pominouti těžké rány, jež stihly Lvov. Vyzpívá je v »Kozaczyźnie« a v »Budzie ruskiej«, kde se dokonce měšťan nesměle ozývá o příčinách dopuštění Božího.

Bůh chtěl

»Zbytkom Roksolańczyków[1] dumnych przytrzeć rogu,
aby łacniej ukrocil umysły ich harde,
i odwetował prostych odrzutków pogardę;
do takiej nas niewoli zbyteczne swobody
i łakomstwo przywiodło do tak znacznej szkody.«[2]

Zimorowic klade důraz na náboženskou stránku těch bojů: prvním heslem Chmielnického u Lvova bylo: »Strach Boží bije Lachy« a o sobě Chmielnicki dodával: »Těžko mi ruku Boží usmířiti!«

A básník ponuře dodává:

» . . . . o wiarę wojują! což bedzie po wierze,
kiedy sie pokolenia ruskiego przebierze?«
(» . . . . o víru bojují! Což bude po víře,
když se pokolení ruského nedostane?«)

Umění autorovo není značné, celé řady jeho selanek patří spíše do zpěvníčků a do slabikářů, než do poesie. Jsou příliš vzdáleny poetických výronů Szymonowice.

[1] šlechty.

[2] Zbytkům Roxolančíků hrdých otříti rohy, aby snáze pokrotil jejich hrdou mysl a pomstil pohrdání prostými odvrženci; k takové nevoli a k tak značné škodě přivedlynás zbytečné svobody a choutky (privilegovaných tříd.)

Jako Szymonowic, aby se v konvencionelním pastýřském tónu mohl udržeti, maskuje sebe i své známé (Zamoyského a j.) tak i — Zimorowic ztěžuje porozumění alluse umělým maskováním: sám vystupuje jako Miloš, Dorilas atd. Tím i nejdůkladnějšího znalce své poesie nejednou v omyl uvedl.

Nejzajímavějším však u něho jest kolorit a světový názor. Jeho měšťanská gusta a měšťanské ambice (Szymonowic je obou prost!), silný nátěr rusínsko-pravoslavný charakterisují jeho tvorbu. Ale i při těchto menších vadách i při značně pokaženém vkuse (barok všude zjevně vystupuje) sama rozmanitost themat, větší než u Szymonowice a půvabné leckdy, často jadrné vyslovení i místní a dobrý ráz dodávají těmto měšťanským selankám v porovnání se šlechtickými většího významu a půvabu.

Szymonowicem a Zimorowicem i selankami nevyčerpala se nikterak měšťanská poesie.

V městě zbystřoval se její zrak vzhledem k vadám a nepořádkům a vycvičila se žilka satirická, charakteristická už u Klonowice, jemuž se Zimorowic obdivoval, jakkoliv ho nenapodobil.

Příroda tuto satirickou náladu nezajímá, za to však lidé, rváči, opilci, zloději, šejdíři, proti nimž není spravedlnost dosti silnou. Oprava ústavy polské je nezbytnou, volají vážně šlechtici a sekunduje jim Junkowski, bakalář, nejvášnivěji v »Poselství z divokých polí«. Praviť na jednom místě:

»Tak swawola, gdy z burdą korektę praw zwlóczy,
już ojczyznę co śmiertelną koszulę oblòczy;
karnóść, siostrę wolności z Polski wyrzuconą
kto przywròci?»

(»Tak svévole, když s hádkami opravu práv zadržuje
už vlasti rubáš smrtelný obléká;
disciplinu, sestru svobody, z Polsky vyštvanou,
kdo nám vrátí?«)

Z této měšťanské, satirické poesie dozvídáme se, jak se žilo v dílnách, v krámě, v cechu, jak se bědovalo a nuzně žilo v kantorském a bakalářském stavu a pod.

Tyto žaloby a frašky i žerty postrádají leckdy zúplna uměleckého uhlazení, hlubší myšlenky, větší rozmanitosti, leč nedostatek finessy a artismu nahrazuje domorodost slov, obrazů a myšlének.

Měšťanští autoři neznají ciziny, nenapodobují Vlachy, latinou v ústech se neohánějí, reminiscencí klasických si necení, ani je nehledají; jsou jim cizími Petrarka i Taso, Ariosto i Marino, Ronsard i Bartas, za to jejich nota je rodinná jadrná, staropolská; humor leckdy vadný, ale domácí. Forma nehledaná, ale svá; obdivují se Kochanowskému i vykrádají ho, ale stokráte je jim bližším Reji nejsou jim cizími živly lidové, jakkoliv neopouštějí své postavení »posměváčka«, posmívajícího se opilému »prostáčkovi« jeho tancům a zpěvu, nevnikajícího hloub do reálních poměrů, tím méně pak do duše selské.

Jsouť oni všichni dobrými katolíky, o »lutrech« mluví vždy jen s jízlivostí, »heretické časy« patří pro ně už jen do dávné minulosti

a co horšího: spokojili se už docela s odstrčením svého stavu od života a vlivu politického; neaspirují už k žádné vyšší úloze zanikají v šedivém davu, chrlí jed na převahu Židů cizinců vadících jim v blahobytu, na všeobecnost lenivost a nedbalost. Za to obejdou se bez panegyrismu a »makaronismů«, zlatá staropolština se rozlévá se a mění v jich neumělých obratech; oni nebojí se nadsázky, parodie, ba i věcí svatých nešetří, jsou nevázaní, vše jmenují pravým jménem a horší tím ucho duchovních censorů.

Nesbírají žádných vavřínů, jsou neznámi jménem a časem. Januarius Sowizdralius, Prawdzic Niedrwił (t. j. Jurkowski), Jan z Kijan, Jan z Wychylówki, Jan Oleski, Jan Dzwonowski — toť označení autorů a čas svých děl označují na př.:

»Tego roku kobyły piechotą chodziły,
niewiasty cknęły bez jajec, że sie nieurodziły
Ziemia sie na ten czas trzęsła całe dwie niedzielę
kiedy ją chłop wziął na takach, toście niewiedzieli«

(»Toho roku kobyly pěšky chodily
ženy naříkaly bez vajec, že se neurodily,
země se toho času chvěla celé dvě neděle,
kdy ji sedlak vzal na trakaři, to jste nevěděli«)

nebo též:

»Spisany roku niedawno przeszłego,
dnia pierwszej niedzieli niektòrego miesiąca jasnomokrego«
(»Sepsaný roku nedávno minulého,
dne první neděle některého měsíce jasnomokrého«).

Tato »sowizdrzalská (enšpiglovská) literatura« uchovala se ještě nejdéle ve formě změněné — v dramatě, v němž vlastně literatura měšťanská nabyla nejvíce váhy. Stranila se ho literatura šlechtická: svobodný život na dvorech a dvorcích, roztroušený, už předem nebyl příznivý umění, vymáhajícímu největší koncentrace, nejen myšlenky a formy, ale i obecenstva a herců, jež leda nějaká událost, zvláštní slavnost a pod. shromažďovala.

Měšťané — bakaláři, naopak už od samotné školy v dramatech neustále se cvičili; podmínky dramatu školního sice nesnášely rozvoje, stísněného úlohami (hoši hráli výjimečné úlohy ženské) i výborem themat, vhodných k povzbuzujícím a moralisujícím účelům školním. Potud vznikala absolutní jednotvárnost, pohybování se v kruhu stejných themat z legend, evangelií, allegorií aj. práce to zhola řemeslnická!

Ale literatura ta nad míru je bohata, jakkoliv se z ní málo uchovalo: dramata tato nebyla tištěna; jen pozvaným hostům rozdáván tištěný scenář, latinsky a polsky psaný, krátký výtah hry samotné, »Synopsis« i jinak nazývaný. V nejvzdálenějších od sebe koncích Polsky, v Gdansku i v Kamenci Podolském, v Krožách i v Krosně, v šlechtickém kollegiu jesuitském i v městské škole protestantské — všude bylo hráno stejným způsobem.

Nás — a patrně i diváky XVII. století zajímá drama bakalářské méně »trajedií« a jejími chory jako spíše intermedii (vsunutými k pobavení

diváka ne jen do her masopustních), scenami komickými, dramatisovanými anekdotami, faceciemi, monology z života sedláků, Židů, cigánů, Kozáků, Němců — kolonistů, Mazurů, sběhlých žáků, hladových dvořanů, hrabat na Wętorach, ďáblů, čarodějnic, astrologů, mediků, žebráků.

Thema může být cizí, vzaté ze staré povídky nebo allegorie, ale oděné v roucho rozpustilé, domácí, staropolské, tak že se ani dosti nelze jí natěšiti. Enšpiglovské návyky měšťanské musy rozhýřily se v těchto intermediích, tak že celou tuto literaturu můžeme směle nazvati měšťanskou, třeba že mezi autory tu tem připletl se nějaký šlechtic (na př, Jesuita Rudnicki a jiní jeho bratři řádoví, vstupující jen v stopy měšťanů Jesuitů Knapia, Skargy a jiných), nebo třeba že celá hra byla určena k slavnosti šlechtické (na př. »Ze sedláka král« od Baryky.)

»Sowizdrzały« měšťanské nápodobili Jesuité nezřídka i ve svých pamfletech proti jinověrcům, v nichž buď ministrovi Burchardowi krk zakrucovali, nebo též nového Ikse Lutermachera ve Vilně šesti jazyky[1] vítali.

* * *

Snížení niveau ethického v činech a intelektuálního v myšlenkách obráží se nejjasněji v literatuře politické.

Století XVII. nemůže se už vykázati děly velké konstrukce jakými se XVI. mohlo směle pochlubiti (vyšlými z péra na př. Frycze, Taszyckého, Przyłuskego a k.); nejen to: v století XVII. cítíme i nedostatek věcí menších, takových, jako jsou na př. spisy Górnického.

Různé otázky bývaly ventilovány. Na počátku století ještě psáno bylo o »reformě zákonů«, ale později ve větší platnosti byla »výstraha před tituly a hodnostmi cizozemskými«; neboť šlechta horšila se na knížecí a markrabské tituly škodící její rovnosti i současně žádala, aby rovněž litevské staré tituly šlechtické byly zrušeny, čemuž ovšem zase jiní se vzepřeli (»Obrana knížecích titulů Bielejowského«).

Z téže obavy žárlivé na porušení rovnosti vystoupeno proti »kavalerii« (řádu Neposkvrněného Početí, jejž chtěl založiti Vladislav IV.) a znemožnění tohoto záměru oslavováno, jako nějaké velké vítězství nad nepřítelem.

Běžné záležitosti tedy vyvolaly boj pérem, z čehož v tisku málo se objevilo, ale za to tím více kolovalo v opisech. Takovým způsobem bojováno proti projektům dvorským, nabádajícím k výpravě proti Turkům a m. j. Co na př. záležitost Lubomirského, nebo elekce rege vivente, nebo po Janu Kazimírovi brožur, pamfletů, paskvílů (prosou i veršem) naplodila, to těžko i jen spočítati.

[1] Tuto jen malá ukázka žertovné míchaniny jazyků vzatá z »Tragedie o boháči a Lazarovi« z r. 1643:

»O mein lieber, komuž relinquisti szwarcbier,
Jam Kaczmarski sind traurichen,
i že pozbyły sein liebichen,
propterea zatwoję duszyce,
klingili faciunt w śklenicę . . . .«

Ve volbách brala i cizina úděl, doporučujíc své kandidáty; nejzajímavější, zdánlivě nejlogičtěji zbudovaná a nevšední znalost polských věcí prorazující, sympatická a vážná byla brožura Leibnitzova vydaná pod jménem Ulicovius, v níž doporučován starý a těžkopádný Falckrabě, jenž Polákům prý i liberum veto i netknutelnosť státu zajistí. Ale Leibnitz tehdy nevyhrál, nýbrž Olszowski, jenž v »Censuře Kandidátů« (latinsky psané a hned do francštiny a holandštiny přeložené a celou řadu jiných »Censur« vyvolavší) odstranil všechny cizí kandidáty a Piasta — budoucího pěstouna slabé Republiky — očekával a předpovídal.

Při tomto krupobití brožur jednajících o událostech dne, věci všeobecnější zjevovaly se na trhu knihkupeckém stále řídčeji a nezanechávaly ani téměř stopy.

Na počátku století splatil kdysi filosof akademie a později její medik Šebastian Petrici starý dluh vděčnosti, tím že Aristotela, z jehož traktátů čerpána celá věda politická, přisvojil konečně literatuře polské, překládaje po řadě jeho Ekonomii, Politiku a Ethiku, každý oddíl k ulehčení resumoval, argumenta pro i contra zcela dle způsobu školského uváděl a konkludoval; konečně pak jednotlivým knihám přidával své vlastní dodatky.

Dílo Petriciho páchne ještě zúplně školou a způsoby středověkými; jeho důvody jsou zcela naivní.

Na své vývody politické, byl by snad uslyšel, co každý, kdo »rząd składny chciał podać (projekt harmonické vlády chtěl podati):

»wara ty duda, mauczysz po szkolsku
lacinąś tylko mądry a blazen po polsku,«
(»Vari, ty hlupče, plácáš po školsku
jen latinsky jsi moudrý, ale blázen jsi po polsku«)

kdyby ho nebyl osud zahnal do vězení moskevského, kde Horáce překládal a psal ody na smutné časy a okolnosti polské.

Trefné vývody Petriciho rozvinul a upevnil výmluvný učenec, politik a básník, znalec hebrejštiny a řečtiny, royalista z přesvědčení, Lukáš Opaliński. Dvorní maršálek ve své (anonymně vydané) »Rozmowie plebana z ziemianinem albo dyskussie o postanowieniu teraźniejszym Rzeczypospolitej i o sposobie zawierania sejmów« (1651), nejmoudřejším to listu politickém celého století; dílo toto rozděleno jest na dvě části, požadující s důrazem rozmnožení vlády monarchické, »jíž teď jen stín jest a hodnost vlády prázdná«, když není možno, aby stát v tom stavu, k němuž teď směřuje, dlouho měl vytrvati, jestli »neucouvne pod větší pánův svých vládu,« z níž vykročil.

Pleban kritisuje všechno: domnělou svobodu a zvlaštělou Polsku atd., jako kdysi pleban Orzechowského a Kochanowského (ve »Wróżkach«, které Opaliński znal a napodobil), ale šlechtic — a to jest smutné — o »utopiích« těch nechtěl ani slyšet; naše svoboda nesnese pořádku, »ataxia« jest přirozenou vlastností, nemluv mi o tom, co má býti, ale co může býti. I odkládá pleban diskussi na druhý den, do sněmu a jeho porad, jichž nedávný průběh maršálek sněmovní nejlépe znal

a oceňoval; podává velice trefné poznámky i proti rhetorice sněmovní, mařící zbytečně čas.

Vladislav IV. a senátoři chválili velice tento list, šlechta odpověděla na něj »poslancem z Upity«, Sičínským.

Sympathie šlechtické byly na jiné straně: jim pochlebovala na př. »Perspektywa« starého Korycińského, jež může býti ukázkou zpustošení a poblouzení, jaké »zlatá svoboda« v mysli polské stvořila. Nejvýmluvnějším však výrazem jejím byl polský traktát, tištěný teprve v XVIII. století (1728 v překladu latinském), leč napsaný v druhé polovině XVII. století a v rukopisech četně rozšířený: rozmluva mezi přátely o králově svobodě, o pravdivé svobodě, zda ji všichni lidé mohou míti, zdaž a kdy musí svoboda zhynouti, jaké jsou její podklady (liberum veto, zachování měšťanstva atd.), v čem konečně ji cizí haní.

Století XVII. bylo totiž velice citlivo vůči haně ciziny, která prý vznikala buď z nevědomosti nebo ze »závisti« a to ve formě veršíků o nebi šlechtickém, ráji židovském, očistci vladařů, pekle republiky atd.

Už Starowolski vystupoval proti »pomlouvačům« Polsky, více Barklaj, slavný humanista, krátkou o tom zmínkou, hnul myslemi — a tentýž Lukáš Opaliński na několik jeho veršů odpověděl obšírnou knihou »Obrana Polsky proti Barklajovi« (latinsky r. 1648) napsanou před katastrofou, tedy hrdou a ničeho se nebojící, odrážející vznešeně veškery úštěpky cizích.

Týž Opaliński, jehož jsme poznali co kritika polských nepořádků sněmovních, teď uražen v citech národních, teď nelítostně kritisuje i sloh Barklajův, jakkoliv to ani k věci vlastně nepatřilo.

Proti royalistovi Opalińskému stála šlechta, s nejvážnějším, nejvlastenečtějším svým representantem Ondřejem Maxmilianem Fredrou, maršálkem téhož sněmu, jenž právě největší obavy Opalińského ještě předstihl.

Maršálek sněmovní oplakával čin poslance z Upity vřelými slzami, ale od doktrin republikánských neustoupil ani na vlas, naopak v »liberum veto« v elekcí »vivitim« a ve všech podobných výkvětech nepořádků viděl tvrdošíjně arkana úspěchu Polsky šlechtické — ne bez příčiny, jestli šlo jen o šlechtickou a chvilkovou Polsku.

Rozumecká anarchie bijící z jeho aforismů je zajímava, poučující a neobyčejně smutná, jakkoliv vyslovuje i moudrá mínění jako: »Kdo praví: Polska nepořádkem stojí, sám má nepořádek v hlavě«, nebo »Nezachrání Polsku nikdo, jen geniem starý Polák«.

Fredro sdílí názory Rejovy,[1] stejně brání Polsku proti útokům cizích a jestli získal si větší slávu, tu je to proto, že Rej dialogy netiskl, kdežto Fredrovy výstrahy, aforismy a přísloví dočkala se několika vydání v různých jazycích.

Fredro však rozvíjel i širší činnost i byl politickým řečníkem — vydal i jakousi theorii řečnictví, hlavně panegyrického, uče, jak třeba

[1] Míněn tu pravnuk Mikuláše Reje, vojevoda lubelský, autor díla »Domina Palacii«.

nadívati řeči allusemi na erby, jména, dny narozenin a pod. —, byl historikem — vylíčil, dosti však mělce, dějiny za Valezyho —, byl spisovatelem vojenským — pojednávaje o všem, co se vojska týkalo od hiberny až po kopání příkopů a výzbroji vojska.

Opaliński a Fredro mají to společné, že se v nesvých věcech výlučně ponořují, že zachovávají všeobecně — lidské názory.

Tak píše Opaliński vedle »Obrany Polsky« i »pojednání o povinnostech,« které však tiskne jenom ve dvaceti exemplářích.[1]

Když pak se Opaliński stal theologickým spisovatelem a církvi své knihy doporoučel, tu jeho mladší přítel vrhl se na ethiku a maximy a ve svých »Příslovích« a j. moudře, vážně a čestně poučoval o životě, o lidech a náklonnostech, odívaje všechno formou aforismů, čistým jazykem polským, bez makaronismů, vystupuje proti nim:

»weź jeno trochą namysłu przed sie, nie znający dobra twego Polaku, a poradź się z uwagą: nie tylkoć dostarczy, ale zbywać nadto będzie słów polskich i wyboru«,[2]

ale nikdo toho bohužel nedbal.

Ještě více připomínal kosmopolitu Stanislav Heraclius Lubomirski, polský Šalomoun, pessimismem prosáklý a zhořklý.

To, co kolem sebe viděl, nemohlo ho přesvědčiti o platnosti lidských rad a stálosti štěstí; pohled na náhlé přechody, zrady, úpadky a j. vypěstil v kontemplační a melancholické povaze onu filosofii polostoickou a polokřesťanskou o marnosti světa, o marnosti rad lidských, o marnosti nad marnostmi; od úplného pochybování (na př. o nesmrtelnosti duše), jež ho kdysi trápilo, ostřehl ho hluboký náboženský cit.

Velký maršálek korunní co mladík s tištěním maxim (»Přísloví morální«) spěchal, za to zralejší věci tajil, až přátelé na něm vydání »Rozmluv Artaxerxa a Euandra« vynutili; jsou to rozmluvy polských dvořanů nebo senátorů (kryjících se orientálními jmény), hovořících v předsíních nebo v zahradě zámku varšavského o všem, o literatuře, o slohu, o románech francouzských; o duši a mikrokosmu a j. Discusse vedeny jsou jazykem vzorně čistým, fredrovským, ale plynnějším a hybnějším.

Zlatých sentencí je v »Rozmluvách Artaxerxa z Euandrem« mnoho. Na př.: »Nedosti na tom milovati autory: třeba sám býti autorem. Koho staří napodobili? Tacit z žádného textu necitoval a my ho přece citujeme!«

V spisech Lubomirského imponuje nám neobyčejná jeho sečtělost v literatuře vlašské a francouzské, latinské a polské; Montaigna a Bacona zná a cituje a přece při tom v alchymii i v horší ještě klamy věří.

Ve svých politických projevech prozrazuje magnáta, jenž věří jedině v znamenitost »rodu«.

---

[1] Pojednání toto vydal po jeho smrti Fredro poznovu.

[2] Jen se trochu rozmysli, neznající svého statku, Poláku, a poraď se s rozvahou: nejen že vystačí, ale i zbývati ti bude polských slov a výběru.

Nejvíce rozebral se v četných vydáních a překladech spisek »o marnosti rad«, kde každé rady domnělé výhody i škody proti sobě se staví, tak že výsledkem je leda zoufalá nauka apathie politické, u Poláka z časů Sobiesského až příliš pochopitelná.

* * *

Literatura historická této doby nerepresentuje se ani takovými spisy, jako literatura politická, poněvadž skoro výlučně používá latiny. A v cizím rouchu, byť by to i byla klassická toga řasnatá, tratí se mnoho, co je charakteristickým pro Polsku XVII. století.

Ještě počátek století zdál se vraceti na dobrou dráhu, když objevily se, ač opozděné polské překlady foliantů Kromera (Blažowského) a Gwagnina (Paszkovského); leč za nedlouho latina opanovala zúplna pole a to i ve velkých i v malých spisech.

Jestli se i co do polštiny překládalo, to jistě zůstávalo v rukopise.

Z větších děl jen Jesuity Botera (rodem Vlacha) »Relacye powszechne abo Nowiny pospolite« uzřely světlo světa v překladu Bernarda Lenczycia. Ale překladatel byl tak pohodlný, že ani neopravil, ani nedoplnil kapitolu Boterovu o Polsce. Ostatně, kdyby se nebyl dostal do zajetí moskevského, nebyl by se ani k té práci dostal.

Ani měšťané neopanovali toto pole, jen Lvov dočkal se v Zimorowicovi svědomitého a horlivého badatele svých dějin.

Varšava, příliš mladá, žila přítomností a lákala k popisům svých dvorů a paláců královských i šlechtických (verši Jarzemského); Krakov jen své kostely a reliquie popisoval (»Průvodce čili kostelů krakovských popis« z roku 1603, rozšířený v »klenotech stoličného města Krakova«) a mimo to už jen na kroniku sboru protestantského (od Węgierského, z rukopisu teprve Bandtkiem vydanou) se zmohl.

Ale měšťan a professor — onen Petrici — zřídil r. 1621 zvláštní místo historiografa akademického, jenž každoroční dějiny, vlastní i cizí měl spisovati a akademii předkládati.

Fundace vešla do života a přetrvala celé století XVII., ač s četnými mezerami. Nejdříve syn fundatora, rovněž medik krakovský, Innocenc Petrici, dějiny let 1620—1621 tiskem vydal; ostatek byl v rukopise zachován a sice léta 1647—1656 z péra Stanislava Temberského a léta 1666—1688 z péra slavného panegyrika Bieżanowského.

Temberski, jakkoliv byl rodem šlechtic, tak se vžil do poměrů Krakova a akademie, že stal se mluvčím měšťanstva krakovského a jeho výtek šlechticům a nepořádkům veřejným.

Do svých »ročníků« přijímá nezpracovaný materiál, listiny, akta, paskvily polské i latinské atd., ale o vyšší stupeň dějepiseckého umění dočista se nepokouší.

Století XVII. vydalo v celku četné historiky, ale znamenitější není mezi nimi žádný.

Století toto začalo práci historickou od vážného úkolu: jedinou trvalou zásluhou šlechtického rváče Herburta bylo splacení národního dluhu vůči starým dějepiscům, vydáváním jich děl (Orzechowského, Kadłubka, Długosze). Leč Długosze musel přestati vydávati při prvním svazku: netolerance a šlechtická nedůtklivost protestovala proti dalšímu

vydávání; hloupou záminkou bylo, že vydávání Długosze odhaluje polská tajemství cizině a tak zas vroucí ctitel své vlasti odsouzen k věkovitému mlčení, z něhož teprvé lékař ruský (Huyssen) měl ho vysvoboditi.

Z děl Długoszových objevily se v tisku jenom životy biskupů (Poznaňských a Płockých) a legendy, v originále i v překladech (sv. Kinga Mojeckého, sv. Stanislav Wilkowieckého, ještě v XVI. stol.).

Ta netolerance obrážela se tím víc na historicích současných, ba i na samých biskupech Piaseckém a Lubieńském, kteří pojednávali o dějinách za časů Zikmundových: jejich zmínky o Jesuitech vyvolaly protesty; jen prázdná a panegyrická díla (jako Kobierzyckého »Władysław IV.« a j.) unikala bouři.

Těmto nedostatkům neodpomohlo ani ono zřízení historiografa universitního, jehož práce zůstávala v rukopise.

Nejvíce vynikal polyhistor století Szymon Starowolski úpravou veršů a prosy, theologie a historie, připomínající Warszewického XIV. století, jsa nižší než on formou, slohem a talentem, za to však vyšší vědou a prací, vážností a povahou.

Bakalářoval v universitě i po dvorech magnátských; býval sekretářem, jezdil po světě a teprve v pozdních létech vstoupil do stavu duchovního. Doma i v táboře, ve vlasti i v cizině pracoval vytrvale v rozmanitých oborech působnosti, vždy slouže milé otčině: v dílech latinsky psaných její děje a slávu před světem vychvaluje, v dílech pak polsky psaných nedostatky její káraje a mysli povzbuzuje.

Neúspěch měl pouze s prvním svým vystoupením, když dílo o Zikmundovi Starém narazilo na překážky nepředvídané, na onu podezřívavost a závistivost, o níž se i Długosz rozbíjel.

Proto zanechal později Starowolski dějepisectví — ač o jeho užitku a methodě napsal zvláštní knížku (první to historickou methodologii) — a pracoval jen na poli bibliografie, statistiky (pracoval pro Elsevíry článek »Polonia«) a jiných pomocných věd.

On světu předvedl slavné řečníky a hetmany polské v řadě krátkých portretů, při nichž nevyhnul se všeobecným pochvalám a srovnáním se starověkými spisovately. On vypočítal několik set literátů polských, téměř výlučně prosaiků a to po většině z krajů malopolských a rusínských.

I zde pracoval nejeduou všeobecnými frasemi a zbytečnými pochvalami, ale tu zásluhu má, že vytvořil první větší dílo o literátech a literatuře a že — jakkoliv na př. o Rejovi nic nevzpomíná a jakkoliv nezachovává pořádek — přece jen mnohou věc od zapomenutí zachránil.

Rovněž zasloužil se sbíráním náhrobních nápisů atd. — to všechno, jakož i spisy kanonické, latinsky psané, pro Evropu dělal.

Po jeho příkladu šel P. Potocki, jenž v druhé polovině století vylíčil latinsky sto slavných Poláků.

Pro své krajany popsal Starowolski i dvůr císaře tureckého, kterýžto spis později do ruštiny přeložen; je to zajímavá a současně i poučná kniha.

Než tento autor je nejvíce zajímavý tím, že stává se leckdy téměř publicistou, nejplodnějším, nejvýmluvnějším a nejvlastenečtějším, jakému nenalézáme v XVII. století rovna.

Jeho zajímá otázka východní, palčivá a hrozivá otázka turecká i tatarská. Dále materielní nesnáze šlechty s duchovenstvem; konečně stav, lépe řečeno mravní úpadek země. Jeho péro zmohlo se na několik desítek brožur, obírajících se týmiž otázkami stále jinou formou, vydaných buď beze jmena, nebo pod šifrou S. S., veršem i prosou, suchých nebo výmluvných, satirických nebo vážných.

Už roku 1618 vystoupil s »Pobudką albo Radą na zniesienie Tatarów perekopskich« (»Povzbuzením čili Radou k odstranění Tatarů perekopských«) a roku 1633 s »Dyskursem o wojnie tureckiej«, projektem to systému obranného, linií fortifikačních proti Tatarům, za nimiž měly býti linie kolonisační. Projekt ten byl velmi snadno vykonatelný (tak jednala Moskva), za to projekt »ligy evropské« (i latinsky pro Evropu formulovaný) náležel k utopiím.

Jen zběžně zmíniti se třeba o asketických — dosti abstrakčních — sbírkách homiletických kázání — zvláště Marianských — nelišících se mnoho od povodně současných kázání, leda tím, že jsou méně plochá a drastická a tím i méně zajímavá než na př. kázání kněze Liberia a jiných.

Co kazatel opomíjel, toho dotýkal se tím ostřeji a častěji satirik — moralista od »Votum o naprawie Rzeczypospolitej« (r. 1625) až po »Robaka sumienia złego człowieka« (Červ svědomí zlého člověka).

Ve »Votum« nejkratčeji se vyjadřoval, vypočítávaje zkrátka materii status a projekty reformy. V »Reformacyi obyczajów« a v »Robaku« i j. obšírně o zkáze mravů, o útisku chlopů a měšťanů, o luxusu a svévolnosti pojednává, prosou vyjadřuje, co Krištof Opaliński verši vykládal. A když Opalińskému nadsázka a příliš posupný kolorit, jakož i nezměrné generalisování událostí vytýkáno, tu lze touž výtku učiniti i Starowolskému, jenž nekreslí obrazy o nic jasnější, ba jenž podává ohromující podrobnosti, jakých ani u Opalińského nenajdeme.

V obou pozdějších listech — v »Reformaci« a v »Robaku« (vydaném roku 1853 pod jménem »Wady Staropolskie«) převládá však už duchovní — kazatel, a jakkoliv dotýká se politických látek, odvolávaje se dokonce na »Votum«, ohání se allegorickým výkladem emblemat, citáty ze starověku a anekdotami i maximami.

Vedle těch větších obrazů mravní zkázy, synovské nevděčnosti, odírání, bujnosti vojenské — bojoval proti drobnějším vadám: v »Pravém Rytíři« poučoval o povinnostech vojenských (dle slov sv. Jana): hlavně bojoval proti »stanici« (zaopatřování vojska potravinami) na statcích duchovních a královských (šlechtické statky byly této povinnosti prosty), ježto vojsko počínalo si zde hůř než nepřítel. Vojsko tehdejší vůbec bezohledně proti kněžím vystupovalo. — Vojín, vracející se z boje na chromé herce, praví o kněžích:

»Jam potrzebny a księża nad potrzebę mają,
a przytem do herezyjej duże sie skłaniają,
bo heretyckich księżąt na srebrze wybite
obrazy zachowują w szkatułach pokryte.«
(»Já jsem potřebný a kněží mají nad potřebu,
a při tom k heresi mají velkou náklonnost,
neboť heretických knížat na stříbře vyryté,
obrazy zachovávají v skříních ukryté.«)

Současně bije Starowolski i do jiné slabé stránky, do »Privaty«, ve verši:

»Prywat Polską kieruje,
po nim stateczny sługa Rzeczypospolitej następuje . . .«
(»Privata Polsku řídí,
za ní statečny sluha Republiky následuje.«)

Velmi ostře tu vykresleno sobectví šlechtice, jenž sám maso jídá a otčinu »rád častuje kostmi«, jenž sněm rozbije, že by ho ani Šalomoun neslepil, jenž podlosti různé zastírá, ochvívaje hubatě právy i svobodou.

* * *

Vážnou literaturu politickou a historickou (byť i byla satirickou), zahlušovala literatura panegyrická, zvláště erbovní.

Čím více vzdalovali se od způsobu života a od zásluh předků, tím méně dbali vlastních povinností a splnění dluhu, čím řídčeji obnovovány vlastní prací bývalé vavříny, tím výše ceněn klenot šlechtický, erb a koligace.

Vážilo si jich už století XVI., tak na př. verši na erb začínala každá dedikace, ale v XVII. století vážnost ta daleko stoupla.

Rej, ba i Paprocki malovali erby, ale mluvili výlučně, nebo hlavně o lidech. Věk XVII. s rozkoší obíral se jen erby.

Proto vydávány jich sbírky (Jagodyńského, Gienuana, Górczyna, Grodzieńského a jiných), nastávala honba po šumných a marnivých, vždy podivných a nechutných titulech, kterých ještě století XVI. neznalo a v kterých si století XVII. a časy saské tolik libovaly.

Polský barok mluví k nám výrazně z oněch nekonečných titulů — čím podlejší práce, tím větším titulem se honosí. Jen několik málo příkladů:

»Srbrne zlotej Nałęczy zadzierzgnienie . , . dobrze i szczęśliwie rozdzierzgniene i zerwanie« (1657).

»Złote runo przyjaznych chęci..... przez fortunną po herbownej śreniawie Jazona polskiego nawigacyą w rodowitej bramie pod czulą Grzymały strażą znalezione« (1737).

»Palac nieśmiertelnej sławy, a raczej świątnica honorów trzema trąbami prześwietnego herbu Jordanów głośna i ozdobna« (1745),

Nebo latinské tituly.

»Pegasus Wielopolscianus ad gentilitia Komoroviorum flumina decurrens« (1655).

»Sidus aureum in triumphali Cynthiae sinu fulgentissimis sieniavianae Gloriae radiis coruscand« (1683) a m. j.

Heraldice polské v této době jsou věnována obsáhlá díla latinská (Okolski, Kojałowicz a j.) i polská (Potocki: »Poczet herbów«, »Od-

jemek« a j.) Erbům věnovány básně, na příklad latinské verše Jesuity Ineza (Stemmata), ba erbům věnovány celé passáže i ve spisech, kde bychom se toho ani nenadáli, na př. v »Směšném Demokritu« kněze Kuligowského, kde na 100 stránek vypočítány polské erby od Abdanka až po Zenowicze, kde též vylíčeny dějiny těch erbů atd.

I na jiných polích prosy ustupovalo století XVII. šestnáctému, ba i na příklad v psaní dopisů, kde rovněž polština latinou byla vytlačována. Stopy někdější vlády latiny nad jazykem polským nesetřely se ani do dneška; máť polština ze všech jazyků slovanských nejvíce latinismů.

Za to však století XVII. vyniká nad šestnáctým pamětmi, uvádějícími nás lépe, než veškery listy i řeči do ducha a podrobností epochy této.

Bývalá literatura neznala pamětí: jediný Górnicki v »Dějích Koruny Polské« přiblížil se k memoirové literatuře, popisuje jen to, co viděl. Století XVII. je stoletím memoirů. A není divu, vezmeme-li v úvahu ty neobyčejné události, nejpodivnější sběh okolností, prudké skoky dějinné, že se v účastnících velkých triumfů neobyčejných událostí zrodila myšlenka zapsati to, co viděli, neb v čem brali účastenství.

Století XVI. plynulo klidně a i největší vášně náboženské nevybuchovaly žádným plamenem na venek; ticho přerušovaly na krátko buď jen volby krále nebo vojny Bátoryho.

Teď, na samém prahu století, samo účastenství při tajemné afféře Samozvanců rozrušovalo mysli i péra. A to byl jen vhodný vstup, ouvertura toho, co celé století mělo přivésti.

Domácí vojny i moskevské, turecké i tatarské, kozácké i švédské; Kłuszyno i obležení v Kremlu, Cecora i Chocim i Pilawce i Beresteczko, Częstochová i Varšava. Kamieniec a opět Chocim, Vídeň i Parkany, Guzów a Mątwy; samé katastrofy a triumfy, v jakých se Polska od Grunvaldu a Varnenské bitvy nenalézala.

Literatura memoirní polská narodila se dne 26. května 1606 za krvavých svátků moskevských, které se jen s pařížskými dají srovnávati. Jak tehdy svět rozradován vítal ty svátky, zabezpečující navždy mír krvavícím se až posud vyznáním, odstraňující navždy bratrovražedný boj (aniž mohl předvídati, jak strašná řež noci Bartoloměiské svátky tyto zakončí a dá znamení k novým a nekonečným bojům), tak vítány i svátky moskevské, jako základ věčného pokoje mezi dvěma národy slovanskými, jako záblesk nové éry slovanské, hrozivé pro veškeré mohamedánstvo — a dočekáno se ještě rychlejšího a ještě strašnějšího zklamání, rozjitření a zvášnění závisti plemenné k nebývalým rozměrům.

Ne nadarmo zvala se vinnice těchto bojů Marina, fatální to jméno, které teprvé protestanti začali dávati svým dcerám, chtějíce tak dokázati, že »Maria je stejný člověk, jak i já,« ačkoliv už v druhé polovině XVI. století zpíváno, že kdo Marii pojme, »zřídka je, jestli ho nezabíjí«.

Předpověď tato splnila se i tentokráte, ale neskončilo se jen s Dimitrem samotným.

Tajemné objevení se »hospodarczyka« v Krakově, důkladně Jesuity i nunciem (první oběti mystifikace) popsáno. První jeho kroky, protežované pány polskými Mniszky a Wiśniowieckými, úspěchy, zaslíbení krakovská, vítaná veselým vybídnutím Grochowského k sjednocení národů, krvavý jich epilog, několikaleté vězení, to všechno obráželo se v memoirové literatuře, používající převážně jazyk polský, psané však jen pro málo lidí, pro rodiny a teprvé po celých stoletích ohlašované tiskem.

V čele této literatury stojí »Pamětník« Stanislava Niemojewského, jenž se do této tragedie dostal jako Pilát do Creda; odejev k Dimitrovi s klenoty královny Anny, jež byly na prodej, vrátil se teprvé po několikaletém vězení. Měl dosti času prostudovati poměry moskevské a popsal je otevřeně a bezohledně; vyplnil tím poprvé mezeru v literatuře polské, jež nikdy nestarala se o to, co by ji nejvíce mělo zajímati — o sousedy.

Memoiry Niemojewského jsou zajímavé pro úsudky a poznámky, i o šatstvu a výživě, začínaje nemluvňaty, živenými mlékem dobytčím a stávajícími se tedy dobytku bližšími; jsou však poněkud nudné věčným opakováním všech — v celku neplodných — ač stále obnovovaných listů a spisů, appelujících marně k právům národů.

Jiné pamětní spisy nemají toho širokého rozhledu, ohraničují se leckdy dosti suchým vypočtením zajímavých fakt, pochodů, noclehů, srážek, na př. paměti Borszny, poručíka Dimitrova; Dyamentowského, hofmistra Mariny; Jana Petra Sapiehy, Marchockého a j.

Zajímavější je Maskiewicz se svým »diariem«, vypisujícím neslýchaný triumf Kluszyński, a rovněž neslýchaný hlad Kremlovský a protloukání konfederatů po Polsce s pitkami, nočními dobrodružstvími, ďábelskými viděními.

Maskiewicz, Litvín s humorem polským, předpovídajícím Paska, nespokojil se fakty, jak soudobí jeho sudruzi ve zbrani, ale kreslil i samotný život moskevský, pohrdání tanci a hudbou, zatemnělost všeobecnou až k podrobnostem na př. o povoznictví (povozy za groš na jednu jízdu najímaných atd.).

Konečně třeba se zde ještě zmíniti o pamětech Matěje Tytlowského o létech 1620 a 1621, dominikána Okolského o kozáckých vojnách roku 1638 (přeložené i Rusíny do církevního jazyka).

Nad to drobnější ptactvo vyráží do výše orel vysokých vzletů — Stanislav Żólkiewski, hetman a kancléř povahou i talentem povznesený nad Zamojského, ustupující mu však v duševním obzoru.

Jeho paměti o tažení moskevském mohou býti přirovnány ke komentářům Caesarovým, které hetman asi měl co vzor na očích. Objektivní a nestranné referování, klidné a vyrovnané, ledva dává cítiti hrůzu postavení, marná úsilí hetmanská, kdy nejzdravější rady slepý vzdor královský odmítal; nevystupoval tu hetman do popředí a odmítal nezasloužené poklony. Prostota pravdivé velkosti bije tu z každé stránky »Progressu« čili »Počátku a progressu vojny moskevské«.

Zcela jinými jsou paměti litevského kancléře Olbrychta Radziwiłła, bohužel latinsky psané, jakkoliv už v století XVIII. jiným Radziwiłłem do polštiny přeložené.

Autor je též royalista a katolík, ale především Radziwiłł, a proto každého kalvína hrdluje, jen své a rodiny své zájmy má na mysli; je mírumilovný, ví o všem, popisuje con amore i lidi i časy, od zábav improvisovaných a od maškarád na dvoře královském, až k »wircaužům« se snižuje, je velmi nábožný, sám překládá asketické dopisy jiných i vlastní dopisy v tom duchu skládá.

Hlavně v druhé polovině tohoto století množí se stále více nejrozmanitější »paměti«. Některé těžko nazvati pamětmi, na př. Golińského, Jerlicza, Jemiołowského a j., ježto vypravují rok po roce všeobecné dějiny polské, jiné spadají do oboru krátkých poznámek denních, hlavně hospodářských, o pohodě a pod. (na př. Chrapowického) zajímavějších pro meteorologa, než pro historika.

Z této celé záplavy literární — jež neměla žádných nároků býti počítána k literatuře, aspoň ne k literatuře krásné — vyniká jednolitým duchem pokory a křesťanské důvěry ovanulé vyprávění převora Kordeckého o gigantomachii, o marném pokoušení se švédských obrů proti częstochowskému Olympu katolickému a jeho kultu Marianskému; vyprávění to je latinou a je velké svou divnou prostotou, divným předmětem, divnými podrobnostmi, napolo mystickými. Je zároveň i velice podobné, jedno z nemnoha svědomitých děl memoirových tehdejší doby.

Do literatury za to zúplna náleží dílo Paskovo, v jediném, žel že neúplném rukopise zachované, znešvařené stálými makaronismy a špatnými verši. Ve formě nejprostší, chronologicky sestavené, nerovnoměrně však rozdělené: některá léta obšírně líčena, jiná několika verši odbyta.

O pravdu dějinnou historikovi babińskému nešlo; o sobě vymýšlel různá dobrodružství s bohatou šlechtičnou dánskou, věci hodné péra Dumasova a páchnoucí Zaglobou.

Píše dále o vítězstvích na pevnině i moři, jež v skutečnosti jsou více než pochybna.

Ale odpouštíme rádi, že Pasek si přivlastňuje zásluhy, kterých mu nikdy nemůžeme přiznati, stejně jako zapomeneme, že ne všechno v jeho rukopise je též z jeho péra (na př. paskvil na Draźmowského). Zapomeneme i na něho jako na člověka — nikterak sympatického — a přiznáme mu vlastnost, kterou se stal neocenitelným: je to humor, verva, živost a rozmach, s jakým vypravuje co bylo a co nebylo.

Je to první román historický v Polsku, jenž je hoden stanouti po boku »Třem mušketýrům« a hrdinům Sienkiewiczovým.

Tytéž události téměř vypráví stokráte svědomitěji, všestraněji a důkladněji Kochowski.

Jaký čaroděj však je jazyk a sloh, to vidíme na Paskovi.

Jenom on, ne však Kochowski podává barvité obrazy, lesklé a měnivé; on zavádí nás do skutečného života, ať už jsme před oltářem

z bubnů sestaveným, nebo ve stanu carského vojevody, nebo mezi malopolskými šlechtici, kteří tancují a posmívají se:

»Mazurzi miłi,
gdzieście sie popili?«
(»Mazuři mili,
kde jste opili?«)

Každá věta, i ta osudná latina, prozrazuje Poláka, širokou a veselou povahu, ducha rytířského.

Nežli se Pasek dal do psaní, vypravovával nejednou při přátelských schůzkách mezi šlechtici tyto historky a dobrodružství a tak se mu volně na papír vylila, s podrobnostmi stále novějšími, stále výraznějšími, takže konec konců sám autor svatě věřil tomu, co napsal.

Žovialnost, upřímnost a otevřenost bije z těch listů zemanských, zaprášených prachem, poskvrněných krví, zbrocených potem; není tu delikátnosti, tím méně bylo jí v životě. Nic vybraného, všechno až příliš šaškovité, ale živý pojem o cti, klenotu šlechtickém, daru, jejž třeba si zasloužiti životem i obětováním. A tak z celého díla Paskova vyzařuje pocit osobní hodnosti, kterého bychom u jiných Slovanů tehdy nadarmo hledali.

* * *

Nejméně rozvinula se v porovnání se XVI. stoletím b e l l e t r i e p r o s a i c k á.

Její obor spíše se zúžil a couvl, jako v jiných oborech duševní práce polské.

Plody, které kdysi přeložili bakalářové krakovští: Jan z Koszyczek, Martin Siemik a j. na př. »Historya siedmiu mędrców« (Pontian), »Historye rzymskie«, »Aleksander i Fortunat«, »Meluzyna i Magielona«, »Ezop i Sowizdrzal« a m. j. tištěny znovu a znovu a po jarmarcích prodávány.

Duchovenstvo proti nim vystupovalo a chtělo je pravdivými, nebo nábožnými historiemi vymýtiti.

Tak na př. kněz Kazimír Auspurger napsal »Historya o jedenastu tysiącach dziewic« (r. 1674) a začal od předmluvy:

»Fortunat i Melusyna, fabuły zmyszlone,
mając dła próżnujących koncepta pieszczone« atd.
(»Fortunat a Melusina, bajky vymyšlené,
mající pro lenochy slova zženštilá«.)

Bývalé zásoby nebyly rozmnožovány. Přibyla vlastně jen »Historya bardzo ucieszna o Charykliej krolewnie i Teagenesie z niemieckiego przetłumaczona« (1633), leč nelíbila se patrně, což vidno z toho, že nedočkala se mnoha vydání, jakkoliv to je nejslavnější román starověký.

»Ethiopika« Heliodora, kterou kdysi první Stanislav Warszewicki z češtiny do latiny přeložil, zajímavá dobrodružným obsahem (únos mořskými lupiči, hledání se milujících, podivné jich příhody atd.) i formou.

Lépe za to se líbily nevybíravým »Facecya polskie« s moralisujícími veršíky, pod různými tituly stále a stále otiskované a cizím zbožím (hlavně z Boccacia) přecpávané.

Méně vtipné, ale slušnější a co hlavní, domácnější frašky sebral »Maurycyus Trzyprzytycki Radopatrzek Gladkotwarski« v »Co nowego abo Dwór mający w sobie osoby i mózgi rozmaite« atd. (1650), čerpající z živé tradice, o Petru Smolíkovi, o Danieckém, Žabczycovi a jiných.

Posměšky jeho měly tu zásluhu, že »nesmrděly jako Sowizdrzalové«, ani neštípaly, nebo nebolely!

Vyšly v té době i žerty »Fedka grubego Rusina« z cesty po Italii, kde se mu líbilo, že chléb panem nazývají a pány Swiniory (= sviňáky, Signori), kde lidé trávu jedí (odvěčně polské vtipy na vlašský salát) a pláště nosí, jako cikáni.

Největší popularitě těšily se pro své sentence Bieniasze Budného, sluhy Radziwillova »krótkich i węzłowatych powieści, które po grecku zową Apoftegmata, księgi cztery«, vydávané desetkráte v první polovině století, do ruštiny v rukopisech překládané a tištěné v XVIII. století

První a nejobsáhlejší kniha obsahuje filosofy, druhá krále, knížata a senátory, třetí Lakonské a čtvrtá ženy s Wandou a Idwigou v čele, všechno hlavně ze starověku vybírané, ale poměrům polským přizpůsobené, citáty z básníků a řečníků ozdobené atd.

Je charakteristickým, že století toto nesahá už k pramenům německým, ale k vlašským. Ba, že se už i za francouzskými prameny začalo poohlížeti.

Tak na př. »Historya bardzo ucieszna z francuskiego języka przełożona młodzianom i pannom przystojnej miłości hołdującym gwoli a raczej jednej damie w Koronie Polskiej za sam hold i powinny honor oddana« (r. 1642, první to román, či spíše novella francouzská s dodatky překladatele a s přepracováním milostných listů na verše; překladatelem zdá se býti Lukáš Opalinski) dočkala se v brzku trojího vydání.

Na dvorech čítány horlivě francouzské romány. Stanislav Lubomirski na př. znal je všechny, ty »zmyślone historie, co sie Romaniami nazywają . . . . Cyrus, Eromena, Stratonika, Kalsander, Dianea, Taliklea, Klelia, Kleopatra, Faramond a inne, dla wypolerowania stylu i wymowy przez dworzan i damy pisane . . .«

Sobieski dopisuje si s Marysieńkou, kdy ještě byla Zamojskou, užíval stále kryptonymů z těchto románů, doporoučel jí vřele »Kleopatru« (pana de Calprenède) a vypůjčoval si od ní první část »Cyra« (Scudéry-ové).

Množí se překlady z francštiny, které už pocházejí ne od bakalářů, ale od šlechty.

Tak překládá Stanislaw Dzialyński, starosta Kiszewski († 1719), šlechtice de Préchac »Historii o polském šlechtici«, vojevodovi chelmińském, Walewském, zamilovaném do dámy z fraucimoru Leonory,

ženy krále Michala; v historii této po nejrozmanitějších příhodách, vzdor soupeřce a nepřízni otcovské, věrný párek se dostal za sebe.

U Francouzů nebyl to první román, vzatý z Polska. Už před tím vyšly »Les amours de Bonne Sforza, reyne de Pologne 1682« (přeložené do angličiny r. 1684), které i polský anonym přeložil a vydal, jako »Romans o królowej Bonie«, hojný v rukopisech, nemožný tehdy pro tisk. Dvůr Bony představen zde jako škola lásky, kde před starým králem o lásku jeho ženy ucházejí se biskup krakovský (jenž má ve svém breviaři malovanou Bonu jako různé světice a sebe v rohu jejich klečícího), Tarnowski a Ostroski. O nejnemravnějších věcech vypravuje se zde s největší svobodou, poměry versaillské přeneseny na Wawel, nejostřejšími útoky na duchovenstvo zabarveny (»lidé té professe tak jsou k modlení se otčenáše přivykli, že i o pomoc k hříchu se modlí« a j.).

Nejzajímavější osobností mezi překladateli byl bývalý vojín, později podkomoří brzesko-litevský Krištof Pekarski.

Muž tento sloužil dlouhá léta ve vojsku, v každé válce za Vladislava IV. od Chocima počínaje, nepřátele vlasti šavlí a na stará léta lenost — pérem překonával. Nejdokonalejší to typ polského barocca. Vybíral si jen takové Italy. Začal s »Adamem« Loredana, kterého i Stanislav Lubomirski vysoce cenil a na kterého už sami Vlaši zapomněli. Ale nejvíce se obíral »Strašným bohatýrem« a »Supplementem k strašnému bohatýrovi«, přeloženým z Capitano Spaventa.

Jsou to rozmluvy bohatýra a sluhy Totumfackého — jaksi Don Quijota a Sancho Panzy — nejstrašlivější to rodomontady.

Nepřeplacený jeho sloh, ne invence (jež je vkusu velmi pochybného), sloh strašně fraškovitý, divoký a sprostý, ale barvitý až jiskřivý, převyšuje Paska, Kochowského a Potockého. Pekarski je »sztukmistrz stylu«, od něhož by se mohl učiti sám Krasiński.

* * *

Vážná díla historická se teď neobjevovala.

Co ještě překládáno, zůstávalo v rukopisech, leda že tiskem vydávána asketica, stále nestvůrnější rozměrem i myšlenkami.

Povodeň těchto asketických spisů rostla rok od roku. Objevují se stále rafinovanější tituly na př. u modlitebních knih: »Młotek duchowny, w sercach ludzkich tor Chrystusów drelujący« (»Kladívko duchovní v srdcích lidských cestu Kristovi razící«, r. 1656), »Gościniec prosto do nieba« (»Přímá cesta do nebes«) a j.

Mimo to objevují se stále hojněji sbírky kázání, zajímavých hlavně anekdotami, žerty a drastickými obraty,

Věda umlkla . . . Vážné spisy vycházejí už jen z per lidí starého data — Starowolského, Broscia (posledního mathematika krakovského před Sniadeckým) a j.

Cennější práce však ustupují, jak tomu i v poesii, z veřejnosti.

Jako znamení doby třeba jmenovati díla biskupa łuckého (a později poznaňského) Stanislava Witwického, obsahu morálního a ne nejnižší hodnoty, tak že tištěna byla beze změny ještě za Stanislava Augusta; spisy tyto povznášely se nad ostatní soudobou produkci

a přece zas hluboce v ní zabřídaly, jsouce plny nedůsledností, významných pro lidi XVII. století, zarážejících nás i u Opalińského a Fredra.

Biskup protestoval proti topení a pálení čarodějnic a přece sám nejzuřivěji proti nešťastnému Łysczyńskému vystupoval, posmíval se nárokům šlechtickým, přepjatému domnění o vzácnosti »krve« — »toć by pchły szlachecką krwią najwięcej szczycić sie mogły« (»toť by blechy šlechtickou krví nejvíce se mohly chlubiti«) — a přece sám pro sebe vymýšlel rodokmen od Španělských Gothů.

* * *

V prose tedy neslavilo polské sedmnácté století žádné triumfy.

Jakoby se mstilo za zakrnělost a chudobu středověkou, která netvořila polské poesie, vrhlo se teď teprve na poesii, a kdy v literaturách sousedních: francouzské, ba i německé prosa pomalu domáhala se stále větších práv (v romanu, novelle, historii) a kdy poesie odkázána do hranic dramatu a lyriky, v Polsce zabíraly proudy poesie celou literaturu a stávaly se jaksi normou pro polskou knihu.

A nejen že forma triumfuje, ale i themata, oblíbená v středověké poesii gnomické, teď o celé století opozděna, objevují se v Polsku: na př. spory vody s vínem, spory různých stavů, různých národů, spor duše s tělem atd.

Rovněž i apokryfy středověké (vise Tundalovy atd.) teprvé v století XVII. místo v XIV. neb XV. literaturu polskou nalezly.

Kapitola Sedmá.

Poesie šlechtická.

Všeobecné poznámky o spisovatelích. O anonymních listech. Stav píšících, obsah a forma listů. Spisovatelé vynikající. Epika historická a romantická. Twardowski. Epika náboženská, messiady polské. Satira Opalinských. Verše didaktické a frašky. Václav Potocki. Lyrikové náboženští a političtí: Miaskowski a Kochowski. Erotikové: Morsztynové. Lyrika gnomická Naborowského atd. Zkoušky dramatické, Lubomirski. Ženy autorky, Stanislawská.

Bohatá, různorodá a především národní poesie sedmnáctého století byla rychle a úplně zapomenuta.

Kdo to zavinil? A čím vysvětliti si toto zapomenutí?

Především spisovatelé sami, dbající co nejméně o to, by zachovali po sobě trvalou památku, mrhající bohaté zásoby a nestarající se pranic o budoucnost.

Ze zapomenutí je začalo dobývati teprvé století XIX. a to na základě památek rukopisných.

Ve čtvrtém desetiletí XIX. století objeven Pasek a s ním barvité obrázky táborového života a domácích zábav, v pátém s objevením lyriky Ondřeje Morsztyna pocítěn poprvé i v dávné poesii žár vášně. V šestém desítiletí zatemnila rytířská poesie v boji Chocimském celou dávnou epiku, i samotného Krasického.

V XVII. století psali verše a zaměstnávali se literaturou všichni: od Vladislavů a Sobieských počínaje, sloužila vena poetica každému; hlavně mladé, vnímavější mysli k veršům cítily náklonnost, ale nikdo z veršování nedělal řemeslo.

Proto verše ani nebyly sbírány, ani uhlazovány, ani se nepokoušeno o větší a větší dokonalost, a konečně na ně docela zapomenuto.

Takový Ondřej Morsztyn, pravdivé ingenium poetické, je typickou postavou celého století.

V mládí píše dobře a mnoho; nepřehání nikterak, když se k své loutně ozývá:

»Tyś i mych myśli uciecha jedyna,
z tobą sie szczera, dobra myśl mi wszczyna,
z tobą zabawa, z tobą prużnowanie
za zysk mi stanie« . . .
(»Tys i mých myšlének jediná útěcha,
s tvou pomocí upřímná, dobrá myšlenka mi vzniká
s tebou zábava, s tebou lenošení
stane se mi ziskem« . . .)

Leč tiskem, veřejně, nikdy a nikde nevystupuje. Píše jen pro sebe:

»Takem sobie w domu gędził,
abym zły humor odpędził . . .«
(»Tak jsem si doma zaplácal,
abych zlý humor zapudil . . .«)

Proto také nikterak nedbá o své verše; cizí lidé si je přivlastňují, a věnují je jiným s šumnými dedikacemi; on sám, jsa zaujat stále výlučněji záležitostmi velké politiky, už jen časem nějakou událost, na příklad společenský skandál, verši glossuje.

Tak na př. Sobieskému, ač je přívržencem jeho strany, neodpustí předčasné zálety a urychlený sňatek s Marysieńkou (po Zámojském) a napíše mu štiplavý verš, nebo na rozvod Stanislawské s Warszyckim zhotoví paskvil ve formě trenu.

Teprvé po létech zmohou na něm neustálá naléhání přátel, že z prachu a plísně vyhrabe něco z toho, co sám za mládí psával, a že to dovolí vydati. Kdyby nebylo tohoto náhodného vydání po třiceti létech, tu sotva by asi byly se »Cyd« a »Psyche« dočkaly našich dnů. A tak bylo i s jinými plody. Autor už dávno ležel v hrobě a jeho »Wierny Pasterz« stále ještě kryl se v stínu rodinném.

Syn Morsztynův rovněž prací svých neuveřejňoval tiskem, a nejedna z nich — snad právě nejcennější — zanikla, ztratila se. Některé práce, na příklad »Ewandra«, zrovna násilím mu z ruky vydrali jeho přátelé, omrzujíce se mu prosbami,

Za to však vydávány stále tiskem věci nejméně potřebné a nejbezcennější i panegyriky a asketiky, které psala chudoba — tiskla marnivost.

I slavní spisovatelé, k dovršení zla ohlašovali tiskem z pokladů svých právě věcí nejslabší, na př. Potocki, jenž »Argenidou« nebo »Výpočtem erbů« (»Poczet Herbów«), čtenáře jenom odstraší nebo omrzí.

Čas onen nebyl přízniv Musám a poměry horšily se rok od roku.

Veřejnost stále méně cítila potřebu dojmů aesthetických: hlavním zaměstnáním bylo řemeslo vojenské, když pak mír nastal, tu obíráno se soudy, hospodářstvím a zábavami stále hlučnějšími a úpornějšími a z denní potřeby životní kniha a literatura mizela stále více.

S ohromující rychlostí řídly řady znalců a přátel Mus a pro těch několik, kteří zbyli, jeden nebo několik opisů originálu úplně postačovalo.

Vanul teď stále silněji duch netolerance, askeze farisejské; zanikala a hasla veškera světla, a literatura rozdělila se na tištěnou, školskou,

triviální a rukopisnou, v které krylo se všechno volnější, smělejší, krásnější a cennější.

Pro tisk pochleboval a lhal žák, kazatel, astrolog, nebo »minucyarz«; v rukopise těšil, naříkal, maloval básník, satirik, novellista. Zde vládla pravda, humor, krásno, tam přehánění, pochlebování, manýra.

Tu důvěrná hrstka znalců, kteří dovedli oceniti práci a jí se těšiti, tam celek, jenž však mimo kalendář, modlící knihu, a zprávy z Krakova už nic jiného nečítal.

Krásná literatura ztrácela zvolna, ale stále právo k existenci.

Kochanowski v XVI. století mohl pracovati v přesvědčení, že i když píše verše, slouží otčině a zasluhuje uznání občanů; teď stává se literatura věci luxusu, marnivou zábavou bohatých a zámožných; ustupuje tedy literatura — její pěstění a chápání — od lidu k sférám nejvyšším a to jest druhým, neobyčejně charakteristickým, v jiných literaturách nikdy v té míře se neobjevujícím zjevem.

V cizině magnát, nebo vysoký hodnostář státní nechopí se sám pera, leda že napíše paměti svého života, nakreslí memorial politický, nebo shrne v zásadách své i cizí zkušenosti.

Literáti, velcí i malí, rekrutují se tam z dvořanů, měšťanů a herců. Jména nejvyšších rodů stkvějí se ve vojsku nebo při dvoře královském, ale ne na Parnasse.

Naopak bylo tomu v Polsce v století XVII. Tu heslo demokratické:

»szlachcic na zagrodzie
równy wojevodzie . . .«

(»šlechtic ve svém dvoře
je roven vojevodovi«),

platilo daleko více v životě literárním, než v životě běžném.

A tak mezi literáty polskými tohoto století hemží se vojevodové, kasteláni, ba i ministři.

Funkce jejich ponechávají jim nezřídka mnoho volného času a víno i lov nezabíjejí ho tak úplně, jako později.

A jestli i sami nepíší, tu dojista mezi dvořany najdou se tací, kdož Musám pro ně holdují. Nejvíce takových dvořanů bylo při dvoře biržanských Radziwillů.

Ale nejen na velkých dvorech a zámcích, než jak daleko sáhala šlechtická Polska, i po vsích zaznívala teď lyra a třeba i jen fujerka; jen ve městech následkem strašlivého úpadku blahobytu, snížení uhlazenosti a ztráty významu, vysýchaly zavčas a to na celá dvě století prameny kastalské.

Ta převaha živlu velkopanského, ba i zemanského, starošlechtického, působila znovu na život, způsob a tradice literární.

Magnát, nebo i obyčejný zeman nedbal o potlesk davu. Při psaní nemyslil na širší obecenstvo, na dedikace nových děl, na uznání nebo na náhrady za ně.

Psal pro sebe a pro své, posílal jiným šlechticům svá díla výměnou a vylučoval je tak z všeobecného oběhu literárního, v němž

povodeň bezcenných plodů stávala se rok od roku hrozivější. Stav byl tím horší, ježto záplava mělkých plodů literárních nebyla vyvážena ničím vynikajícím a opravdu cenným.

A tu tedy i z této příčiny, nejen z netolerance a zániku popudů aesthetických, schovávala se lepší literatura po rukopisech a ustupovala s jeviště před bezduchým plácáním.

Mezi spisovately těmito nalézáme představitely četných rodů znamenitých, všech stavů a vyznání, všeho věku i obojího pohlaví; nalézáme zde vojáky i právníky, světské lidi i duchovní, katolíky i protestanty, magnáty i měšťany; z jediné rodiny nezřídka je pět i šest členů »poëty«.

Tak na př. z Leszczyńských (vojevoda bełský Rafael a jeho syn Ondřej), z Opalińských (Krištof vojevoda a maršálek Lukáš), z Lubomirských (Jiří a jeho syn Stanislav), z Morsztynů (Jaroš, Ondřej, Stanislav, Zbyhněv, Tobiáš a Szczęsny) a m. j.

A co tito všichni psali?

Nejprvé verše příležitostné.

Nebylo události v celé Polsce, která by nepovzbudila jejich péra k psaní. I když tribunál někoho k smrti odsoudil, našel se někdo, kdo tento rozsudek trenem nebo žertem objasňoval, třebas i tak špatně jako na př. »Náhrobek Bokszovi«, jenž byl v Piotrkově r. 1634 sťat:

»Boksza! Bóg sam zakazal zabiać bliźniego,
Tyś w leb trafił z rusznice towarzysza swego,
i sprośneś swoją głową często zbrodnie rojił.
Przeto cię kat bez nież ńa on świat wyprawił!«

(»Bokzo! Bůh sám zakázal zabíjeti bližního,
tys do hlavy trefil z ručnice soudruha svého,
a nízké jsi svou hlavou často zločiny zamýšlel.
Proto tě kat bez ní na onen svět poslal!«)

Každý rozvod, každý druhý sňatek, odbývaly se při průvodu lyry, nezřídka velmi drastickém a štiplavém a vždy žertovném.

Tím více pak působily události veřejné, volby krále, vojny, smrt králů nebo zasloužilých mužů atd. V létech bohatých takovými vážnými událostmi jako rok 1648 a 1649 rozléhá se v literatuře celá záplava příležitostných básní. Však i po nepatrných událostech padá dešť příležitostných veršů.

Když na př. hejtman Radziwill poručil v Świadości shoditi kříže, tu objevilo se čtrnáct básní o té »kalvínské vojně s Kristem.« Nejkratší z nich:

»Niemial Chrystus, prócz krzyża, gdzieby głowę skłonił,
i tegoć mu pan hetman litewski zabronił:
w Zabłudowie krzyż spalił, wykopal w Świadości,
pozbył Chrystus cokolwiek miał tam osiadłości.
Bezpiecznie panie Dyabłe! gdy Boga wygnano,
tem samem — pod twe prawo majętność oddano!«

(»Neměl Kristus, mimo kříže, kde by hlavu sklonil,
i v tom mu pan hetman litevský zabránil;
v Zabludově kříž spálil, vykopal ho v Świadości,
pozbyl Kristus, jakou jen měl tam usedlost.
Zcela jistě pane Ďáble! Když Bůh je vyhnán,
tímtéž pod tvé právo majetek je odevzdán.«)

Básně tyto jsou různé ceny a rozměrů; nejčastěji jsou to ovšem básně krátké. Nejedny ovšem jsou i z péra pravdivého básníka.

Tak na př. velice pěkné čtyřverší složil vojevoda belský Leszczyński na smrt krále Zikmunda:

»Zaszlo słonie Polacy! umarł Zygmunt Trzeci!
Cóż uczynim? Starszemu tedy z jego dzieci
złotą koronę włóżmy na królewską skronie,
i tak będzie dzień jasny, chociaż zaszlo słonie!«

(»Zašlo slunce, Poláci! Umřel Zikmund Třetí!
Co uděláme? Staršímu tedy z jeho dětí
zlatou vložme korunu na královské skráně
a tak bude den jasný, jakkoliv zašlo slunce.«)

Tento druh literatury, nejhojnější, pojímá v sobě všemožné popisy i relace historické (ve verších) satiry, epigramy a paskvily, elegie, nářky a treny, epitalamia atd.

Náhrobní verše leckde zastupovány jsou i náhrobní prosou, plnou invektiv, nebo pochval, dle té neb oné strany politické.

I poesie náboženská vykazuje stejně četné a stejně horlivé pěstitely, nestejné ovšem talentem a názory.

Vedle veršů náboženských je i mnoho ethických a didaktických, v nejpodivnější formě skládaných.

Tak př. v »Obiecadło Złate« (»Zlatá abeceda«) začíná každá sloka novou písmenou, dle abecedního pořádku:

Abyś tylko samemu ufal Bogu swemu
Pamiętaj nie dufać dziełu człowieczemu,
w tym nadzieję swą połóz, w tym ugruntuj wiarę,
krom tej wiery na świecie wszystko miej za marę!
Bierz sie mocno do sławy poczciwej a pilnej atd.
Cyt a słuchaj, bo prędzej tak z twojej cichości atd.
Daje Bóg większym więcej, przetoż ty wiekszemu ustąp atd.
Edykt Pański — ten wyszedł przez króla świętego atd.
Fortunę mozesz stracić, mozesz stracić złoto atd.[1]

a tak stále dále, až jsou vyčerpána veškerá písmena abecedy.

Daniel Naborowski současně skládal »Czwartaka«, kde v každé sloze vypočítával čtyři dobré vlastnosti nebo čtyři vady:

Cztery rzeczy na świecie nioszacowane
wolność. nauka, cnota, zdrowie niestargane,
wolność serca, nauka rozumu dodawa,
cnota klejnot jej duszy, zdrovie żywot dawa.

---

[1] Abys jenom samotnému svému Bohu důvěřoval,
pamatuj nedůvěřovati dílu lidskému,
v tom naděje své ulož, v tom založ svou víru,
krom té víry na světě vše považuj za sen.
Beř se mocně k slávě poctivé a pilné atd.
Cit a poslouchej, neboť dříve z tvé tichosti atd.
Dává Bůh větším více, proto ty většímu ustup atd.
Edikt Páně — vyšel od krále svatého atd.
Fortunu (jmění) můžeš utratiti, můžeš utratiti zlato atd.

Cztery rzeczy ma człowiek i nie ma w całości;
męstwo, przyjazń i rozum przy doskonałości!
Jest mężny na mężnego, jest w przyjaźni zdrada,
błąd sie w mądrym najduje, w doskonałym wada.

Czterech rzeczy najbardziej pragnie biała głowa:
gładkości i z dostatkiem, szat, dobrego słowa;
to jej świat, kdy sie stroji, gdy za gładką maja,
kdy ma tyle, ile chce, gdy jej dowierzają. Atd.

(Čtyři věci na světě jsou neoceněné,
svoboda, věda, cnost, zdraví nepodkopané;
svoboda srdnatost, věda rozum zmnožuje,
cnost klenot duši, zdraví život dává.

Čtyři věci má člověk a nemá v úplnosti;
mužnost, přízeň a rozum při dokonalosti.
Je mužný na mužného, je v přízni zrada,
chyby se u moudrého nalézají a v dokonalosti vady.

Čtyř věcí nejvíce chce se ženě:
krásy, bohatství, šatů, dobrého slova,
to je jí světem, když se strojí, když ji za hezkou uznávají,
když má tolik, kolik chce, když jí důvěřují.)

Vedle »Czwartaka« byl složen též »Trzeciak«, ale ten nenabyl takové populárnosti.

Zvláštní druh veršů didaktických tvoří veršované hádanky, jakými se století XVII. rádo bavilo, kdežto století XVI. je pranic neznalo.[1]

Nejvíce se v tomto druhu básní proslavil Ondřej Morsztyn.

*

Vedle poesie příležitostné (aktuelní) a náboženské (s didaktickou) není nedostatek i lyrické poesie a především erotické.

Ona má nezřídka velice praktický účel na zřeteli. Je to prostě korespondence; písni svěřováno, co ústa svobodně vysloviti nemohla.

Na př. Zikmund Lubieniecki napíše »elogium« »spanilé Anně« a dopíše později s triumfem: »porzucono-zrozumiano-przeczytano-dziękowano« (»vhozeno-porozuměno-přečteno-poděkováno«). Její jméno (Anna Wiszowatá) prozradil akrostichem, často jediným prostředkem k prozrazení té, o kom zpíváno.

Verše milostné nebývaly určeny jenom dámě srdce básníkova, nýbrž putovaly mezi bratřími na Parnase, vyvolávajíce brzo pochvalu, brzo zas posměch. Vynikají v tom oboru veršovnictví Jaroš Morsztyn, Jiří Szlichtyng, Ondřej Morsztyn.

Szlichtyng píše docela »Lekce Kupidovy«, které byly tehdy velice oblíbeny a v četných opisech kolovaly.

Autor doporučí své »Lekce« soudruhům tímto veršíkem:

»Ja z Kupidinowej szkoły
idąc do domu wesoły,
radbym, że by mej łaciny
nauczył sie i kto inny.

[1] Kochanowski na př. napsal jenom jednu a to ještě velice neestetickou.

Jeśli dobrze repetuję
niechaj twoją łaskę czuję.
A ten, komu nie smakuje,
niechaj po swemu miłuje!«

(»Já z Kupidovy školy
jda domu veselý,
rád bych, aby mé latině
naučil se i někdo jiný.
Jestli dobře opakuji,
nechť tvoji milost cítím.
A ten, komu to není vhod,
ať dle svého miluje!«)

Zajímavější a hojnější bývá lyrika selská, vychvalování života vesnického, táhnoucí se od Kochanowského přes celé století. Není to přepjaté idyllické nadšení, jakým opičilo se osmnácté století se svými napudrovanými a nalíčenými pastýři a pastýřkami, ale popisy přírody a její krás, v nichž zdravou pleť autorovu i svěží mysl, bublání potoka i bučení dobytka lze jasně vycítiti.

Horácovské: »Beatus ille, qui procul negotiis . . . .« nalézá nejednou parafrase.

Tak Stanisław Miński pěje:

»Nader szczęśliwy, kto na tem przestaje,
co mu ojczysta ziemia jego daje . . .
nie znając lichwy, pługiem ziemię orze« atd.
(»Nad jiné šťasten, kdo na tom přestává,
co mu otcovská země jeho dává . . .
neznaje lichvy, pluhem zemi oře« atd.)

A Daniel Naborowski vyjadřuje totéž slovy:

»Szczęśliwy czlowiek, który krom zazdrości
żyje spokojnie na ojczystej włości« atd.
(»Šťastný člověk, jenž bez závisti
žije klidně na otcovském statku« atd.)

V erotické lyrice ustalují se určité vzory a formy, jako u troubadourů a minnesängrů na př. verše na dobré jitro, na dobrý večer, na vidění ve snu atd.

Na př. Jeronym Morsztyn zpívá:

»Hejnal świta, już i z morza
rumiana powstaje zorza.
Jutrzenka z swojej jasności
rozgania nocne ciemności.
— — — — — — — — — — —
Wstawaj panno, hejnal świta
twój sie o cie sługa pyta,
i z serca sie ztąd raduje,
że cię dobrze zdrową czuje . . .«

(»Ranní píseň svítá už i z moře
ruměná povstává zoře.
Jitřenka svou jasností
rozhání noční temnoty.
— — — — — — — — — — —

Vstávej panno, ranní píseň svítá
tvůj sluha se po tobě ptá.
A ze srdce se tomu raduje.
že tě dobře zdravou býti cítí.«)

K sesilnění efektu (hlavně komického) mísí básníci jazyk a píší makarony.

V prose bylo mísení latiny a polštiny věcí nezbytnou, měla-li vědeckému dílu dodána býti vážnost, tak že řeč vyslance polského v Moskvě, jež byla prosta frasí a slov latinských, jako vzácnost v Polsce byla opisována.

Ve verších však panovala výlučně čistá polština. Není veršů makaronských. Jenom na počátku XVI. století jsou některé makaronské básně, kdy básník

»wesołum chwytal piórum,
aby śmiesznas zapelniare kartas.«
(»veselé chytal péro,
aby směšné stránky zaplnil.«)

Makarony takové píše pro zábavu každý. Všechny ale převyšuje Stanislav Orzelski, ať už narození Kalvína mezi čarodějnicemi a furiemi pekelnými líčí, nebo selskou svatbu velkopolskou zakončenou rvačkou homérských rozměrů popisuje. Napodobě Danteho, líčí docela i cestu po pekle a nalézá v něm ne šejdíře a pobudy, leč advokáty, lékaře a kupce krakovské.

Makaron je jednou z ratolestí vypučelých na kmenu polského komismu. I bez něho je všude plno smíchu.

Není básníka-šlechtice, jenž by frašky, žerty, kratochvíle a jiné druhy veselé musy neskládal. Nejvážnější ariáni a kalvíni zápolí tu s lidmi nejmělčejšími.

»Dobry żart — tynfa wart« (»Dobrý žert je hoden groše«) stává se všeobecným heslem.

Když je pak sbírka žertů příliš obsáhlá a mastná, tu přidají několik veršů pobožných, nebo se vymluví tím, že

»częściej pod dobrą myślą (při víně)
to się nam blazeństwa kreśla«
(»častěji při dobré mysli
napadají nás bláznovství«),

nebo opakují s Kochanowským, co napsal o statečném básníkovi a svévoli, že

»i wiersz niedobry
kiedy nie swawolny«
(»i verše nejsou dobré,
nejsou-li svévolné.«)

Ale jejich žeň básnickou netvoří pouze ony lehké verše, vyvolané nějakou událostí menšího rázu, afektem nebo »dobrou myslí«. Oni necouvají ani před největšími úkoly básnickými. Zde ovšem mnohdy se nám stopa ztrácí. Kdežto veselé veršíky v opisech se nám dochovaly, větší díla velmi často se ztrácela. A tak marně pátráme po básních

Lukáše Opalińského, o nichž výslovně se Morsztyn zmiňuje, po verších Skarszewského, Lubomirského a j.

Než i to, co se až po naše dny v rukopisech dochovalo, poskytuje nám možnost souditi o jejich esthetických názorech a o míře jejich talentu.

Bije tu do očí především nedostatek originality.

Spokojují se tu buďto překlady z cizích, hlavně vlašských autorů: Petrarky, Tassa, Guarina, Ariosta a Marina, řidčeji z Francouzů; nebo polským veršem odívají novelly a romány, jež dříve prosou byly napsány; pozdější řeholníci a světští kněží naučili se tím způsobem »zchutňovati« i legendy a evangelia.

Mnoho těchto přepracování je buď málo, nebo zcela nic neznámých; v tisku objevil se jenom roku 1618 »Goffred«, jenž zůstavil silné stopy v celé epice polské, a roku 1694 Guarinův »Wierny Pasterz«.

Ale už půl století před Jiřím Lubomirským — za Zikmunda III. — překládal Guarina neznámý básník, a překládal zcela pěkně, jakkoliv rozmanité formy verše originálu zaměnil jednotvárným třináctislabičným veršem.

Ne nadarmo našlo toto drama více překladatelů, když jest i při své rozvláčnosti nejkrásnějším a nejzajímavějším ze všech dramat pastýřských, jaké ještě dnes se může líbiti.

Kochanowski přeložil Goffreda, ale »Orland Šílený« zůstal v rukopise.

Zajímavý úkaz vidíme u »Adona« Marinova. Dílo opěvující v čtyřiceti tisících veršů milostné osudy Adona a Venuše, napsané v jazyce co »nejelegantnějším«, plném nejsilnějších definicí, popisů, parabol, plném obtíží, které i dnešní překladatel by jen s námahou překonal — a přece nalezl se básník, jenž těchto čtyřicet tisíc veršů do polštiny přeložil. Jménem tohoto básníka, jejž očarovala melodičnost a nádhera jazyka originálu, neznáme a jenom se domýšlíme, že to byl Grotkowski, sekretář královský, jenž se dostal do Neapole.

S tímto překladatelem rivalisoval jeho žák, Ondřej Morsztyn, leč on přeložil pouze jednu novellu »Psyche« ze čtvrté knihy »Adona«.

V tisku polském vyšel právě jen tento zlomek »Adona«, ale v rukopise je nejen celý Marinův »Adon«, leč i téhož autora »La strage degl' innocenti« s tím rozdílem však, že »Adona« světský básník, kdežto »Řež nemluvňátek« řeholník přeložil a originálu ve svém překladu nikterak se nemohl vyrovnati.

Invence Goffredovy věrně napodobil neznámý autor »Obležení Jasné Hory Częstochowské«, básně to o dvaceti písních, k tisku připravené, ale neotištěné. Je to zajímavý pokus přenesení do polské skutečnosti sedmnáctého století celé Tassovské tkaniny lásky a žárlivosti, zrad i kouzel, bojů i útěků.

Jiné novelly a romány čerpají H. Morsztyn, St. Lubomirski, W. Potocki, Korczyński, Szemiot a j. z bible (na př. Judita), z Metamorfos (Orfeus a Euridika), z Livia (Virginie, Horatiové a Curiatiové),

ze soudobých dějepisců polských i cizích, z »Dekamerona«, ze »Sedmi Mudrců«, románů francouzských a j.

S tou epikou románovou třeba sloučiti epiku historickou, ony četné a obšírné deníky, atd., počínaje Pielgrzymovského legací moskevskou a konče Vojnou Chocimskou od Potockého, relacemi o výpravě vídeňské, o »vchodu a východu Žmudzi z poručnictví švédského« atd.

Mimo to náleží sem i povídky čerpané z rodinných tradic, a epika náboženská, v níž hraje menší úlohu nadšení než pobožnost. Ovšem péro světských spisovatelů přináší mnoho změny: ani epos náboženské nemá už ráz drsně asketický.

Tak na př. »Tobiáš« Lubomirského celým svým tonem připomíná Ariosta a Marina, ne Bibli, a prozrazuje péro, jež se cvičilo na erotice a na epice vlašského Seicenta . . .

Nezřídka odbývány v této době verši i spory literární.

Nový talent budí naděje, líbí se, je stavěn docela i nad starší spisovatele a závaznou měrou esthetickou bývá Kochanowski.

Tak na př. když Sierakowski nemohl si dosti vynachváliti Jaroše Marsztyna, tu odepsal mu (vévoda pozňanský, Ostroróg?) »Paralelou Kochanovského a Morsztyna«:

»Lampart chwali Morsztyna, síla mówi o nim
ja go nazad odsyłam, bo mi juz nic po nim,
przekłada go we wszystkiem nad Kochanowskiego
ja mam za kpa Morsztyna i Sierakowskiego . . .«

»(Poběhlík chválí Morsztyna, mnoho mluví o něm,
já ho nazpět posílám, neb mi už nic po něm,
staví ho a vynáší nad Kochanowského
za hlupce považuji Morsztyna i Sierakowského.)«

Básníci počítají s literaturou a s kollegy na Parnasse. Tak na př. v »Lekcích Kupidinových« odvádí Venuše Jiřího Szlichtynga od eposu:

»Niech to Grochowski z Kochanowskim śpiewa,
a stąd się Bielski niech lauru spodziewa . . .«

(»Nechť to Grochowski s Kochanowským zpívá,
a odsud Bielski nechť doufá ve vavříny . . .«).

Talent je tu všeobecně uznáván co rozhodující. Tak neváhá kastelán belský Żórawiński ustoupiti praobyčejnému dvořanovi Naborowskimu:

»Nie moje przedsięwzięcie spotykać sie z tobą,
jam laik a tyś polskich poetów ozdobą . . .«

(»Nemám záměru srážeti se s tebou,
jáť jsem laik a tys polských básníků ozdobou . . .«)

*

Nejdůležitějším zjevem v poesii šlechtické XVII. století je její epika. —

O čem století XVI. marně snilo — o vavřínech Virgiliových a Lukanových — toho století XVII. dosáhlo.

Klidný život a ruch jen duševní, vyznání se týkající, jaký panoval za Kochanowského a za Ree — nebyl epice přízniv. Klid ten lenivý, dobré časy, zženštilost a peciválství spíše k lyrice a selance nabádaly.

Jinak se ohlašovalo však století XVII.

Hned na počátku rozvířily se bouře vnitřní i vnější a neslýchané události moskevské vzburcovaly i tvrdé spáče . . .

Kataklismus dějinný, potopa, ohromila i nejlhostejnější. Krvavý »tanec Republiky« šílel po celá léta, všude bylo dopuštění Boží, voláno po zasažení Prozřetelnosti, za jaké na př. považována zdařilá obrana Częstochova a j.

Zvěčniti perem tyto události a dojmy stalo se nevyhnutelnou potřebou a cesty k tomu byly různé.

Už století XVI. po středověkém příkladu veršovalo krátké relace o sněmech, holdech, jízdách do Moskvy, cestách do Švédska; působil tu mimo jiné i příklad klassické Musy (ne Iliady, ani Eneidy, leč »Farsalií« Lukanových) i příklad romantiky vlašské.

Šlechtická epika XVII. století šla těmito třemi směry.

Mělkým veršováním prosaických relací začala se její činnost v relaci písaře velkého knížectví litevského Eliáše Pielgrzymowského o poselství moskevském roku 1500 se Lvem Sapiehou vykonaném. Veršování je věnováno témuž Lvu Sapiehovi.

Pielgrzymowski je ještě typickým představitelem XVI. století; jsa protestant, dedikuje své dílo horlivému neofytovi katolickému, píše Skuminům a Radziwillům panegyriky, prosáklé klassicismem a veršuje polsky denník poselství, bezcenný co dílo uměleké, ale vysoce cenný co historický dokument, porovnávající oba národy, jejich vlastnosti fysické i duševní, zajímavý množstvím rysů a podrobností obyčejových, až k úzkostlivému vyjmenování jídel a nápojů, podávaných při carském dvoře. Je to poetický pendant k prosaickým pamětem Niemojewského.

Po Pielgrzymowském vyrojila se celá záplava rýmovníků, kteří svým způsobem opěvali každou událost veřejnou, bitvu, vítězství, uzavřený mír a j. Málokterý z nich přiznal své malé vlohy básnické, jak to učinil anonymní skladatel »Potrzeby z Szeremetem«:

»Nie na wiersz, nie na słowa, na zyczliwość moję,
ku zolnierzom koronnym patrz; tamto oboje
poprawuj, jako raczysz — nie za oratora,
mam się, ani poetę, tylko relatora
prawdziwego tej wojny imię zyskać życzę . . .«

(»Nehleď na verš ani na slova, leč na
srdečnost moji k korunním vojínům;
tamto oboje opravuj si jak chceš; nepovažuji se
za řečníka ani za básníka, přeji si jenom
získati jméno pravdivého relatora té vojny.«)

Vysoko nad všedními rýmovníky toho druhu stanul v dějinách historické epopeje polské Velkopolan Samuel Twardowski, jinými (na př. Makowieckým) napodobený, vroucně velebený současníky.

Na náhrobku jeho Gawiński napsal:

»Rzuć i krusz grot swój Marsie! Twa to tręba była,
Iliadu polskich dzieł co światu głosiła,
i po śmierci żyje i pod niebo mądrym wzłata piórem . . .«

(»Odhoď a zlom svůj oštěp, Marte! Tvá to byla polnice,
jež Iliadu polských děl světu hlásila.
I po smrti ona žije a k nebesům vzlétá svým moudrým pérem.«)

A neméně oslavovali slovanského Vergilia, jehož heroická Musa »Aenea převyšuje i chlubivé Homéry«, Kochanowski a Potocki.

On začal jako dvorský básník na Rusi; měl účastenství při poselství tureckém knížete Zbarąského roku 1622, které latinsky popsal Kuszewicz a které Twardowski po letech ve verších ve formě deníku vydal a na naléhání přátel vytiskl roku 1633, (druhé vydání r. 1639), jako »zwyczajne ojczyste Heroicum bez farb i licencyi poetyckich« (»jako obyčejné domácí heroicum bez barev a básnických licencí«); je to věc vzhledem k chudobě polské literatury cestopisné neobyčejně zajímavá, podrobná a svědomitá. Popisuje zbytky země turecké, zaznamenává pečlivě cizí výrazy; zajímavy jsou i dramatické passáže v popisu tohoto poselství, kdy poslům buď smrt, nebo vězení hrozí.

Po tomto počátku šel Twardowski stále dále: stal se jaksi historiografem své doby.

Bavily ho všemožné slavnosti, nádherné průvody, vjezdy atd. Vylíčil je barvitě hlavně ve »Vladislavovi IV.«, v němž popisoval děje života kralevičova a první kroky královy. Ale dílo toto se mu špatně vyplatilo. Před jeho vydáním uložen do hrobu i král sám i sláva Polsky a dílo Twardowského na náměstí kat spálil, ačkoliv poslové moskevští domáhali se trestu smrti pro autora, jenž cara ruského urazil.

V stáří dal se Twardowski do popisu »Vojny domácí«, z níž se švédská vojna a jiné vyvinuly. Vojna tato vyhnala z Rusi Zbaraské, Sieniuty a Wiśniowiecké, před ní prchal i on »zbiory wiotche papierowe w małym pudle uniosszy« (»vetché sbírky papírové v malé škatuli odnes«), ale i v rodné Velkopolsce se neusadil, neboť i v Kobylině dostihly ho ty strašlivé vojny

»ostrzelany którymi, huku już nie słyszę
i między Marsowymi tumultami piszę
karty te nieskończone . . .«

(»jimiž ostřílen, rachotu už neslyším
a mezi Martovým zmatkem píši
ty nekonečné listy . . .«

I pochyboval básník, že se dočká jich konce, až mír v Olivě přinesl chvilkovou úlevu a dovolil mu dílo dokončiti.

Zatím změnily se názory Twardowského. Přestaly ho lákati slavnosti a pestré průvody; zoufaje nad otčinou, vítal i Švéda, jako zbavitele, jenž pořádek, lad a úctu zákonu vrátí. Zlobil se na nadbytek polské svobody, píchal ho do očí luxus polský, tím ohyzdnější, čím chudší byla vlast. Kdežto šlechta ukrajinská pod plotem z nouze zdechá,

u nás za to stále novější a novější šaty u mužů i u dam se vymýšlejí atd.

Ale Twardowski nezoufal si ještě úplně: doufal ještě, že po těch porážkách povstaneme, že vzpamatujeme se, že

»tak grube wyzuwszy narowy
w inne sie odmienim i rady i glowy . . .«

že tresty těmito sama Prozřetelnost chce v nás zbudovati reformu.

Twardowski byl neobyčejně vlivuplným spisovatelem, o čemž jasně svědčí nová a nová vydání jeho spisů.

Měl nároky na sloh epický. proplétal své verše kvítky rhetorickými, porovnáními, pro něž si bral vzory u latiníků, jichž i nepřirozený slovosled napodobil. Jeho sloh je jadrný, šťavnatý, barvitý; při tom předmět sám je vážný; věcnost a pravdivost jeho vyprávění zjednává i jeho nejobsáhlejšímu dílu »Domácí vojně« o 16.000 verších nejen čtenářů, ale i překladatelů (do ruštiny).

Útoky na nepořádek, na Sicińského, na luxus a skoupost, na strašnou vzájemnou nedůvěru, nejen proplétá svá díla, ale věnuje jim i zvláštní spis: »Satyr na twarz Rzeczypospolitej« (1640, v krátce třikrát po sobě tištěný, jinými na př. Rysińským [Satyr na twarz dworską] napodobený), kde fikce Kochanowského napodobil, přidávaje lesní rozmluvu se senatorem (!), výmluvné stížnosti na všeobecné sobectví, na prodejnost tribunálů atd.

Twardowski opakoval nejen Kochanowského, ale i sebe sama, nezřídka doslovně, jakkoliv se v poesii historické a v satiře tak zcela nezahrabal; lákaly ho i oblasti fantasie, do nichž utíkal se v »Dafnidzie drzewem bobkowym przemienionej«, mythologické to selance v několika scénách a oktávách.

Co on zanedbal, to dokončil Václav Potocki, vytvořivší ve »Wojnie Chocimskiej« nejdokonalejší »historii« polskou.

Za půl století dočkal se nejslavnější čin zbraní polských apotheosy básnické, když nová bouře turecká vítězný odpor roku 1621 na oči stavěla, když s úzkostí se ptáno, kde že jsou ti Chodkiewiczové, Lubomirští — a kozáci onoho památného roku, když žádná naděje na pomoc a vyproštění nesvítá.

Nenáviděný Potockým pro svou cizotu »Snop« Vasův vytřesen konečně nadobro; Michal Jam Lech[1] věstil už svým jménem i tím, že zvolen za souhlasu všech, zenthusiasmovanému básníku šlechtici vítězství. Za vzor i na památku zobrazují pak ono dávné vítězství ve »Wojnie Chocimskiej«. Přidržel se při tom věrohodného a důkladného pramene, »komentáře« výpravy chocimské, její komissaře, Jakuba Sobieského, ale na té osnově snul vlastní domysly, episody, výpady — třeba satirické proti zlenivělé přítomnosti, nehodné velkých otců, proti slabosti královiče a zbabělosti králově, oslavoval činy ctného rytířstva, na nerytíře — kozáky a jejich činnost zapomínaje. Zapomínal rovněž na tu strašnou úzkostlivost, jaká se zmocňovala účastníků a jakou lze vycítiti

[1] = Já jsem Lech.

z kázání Birszowského, i na smutný ten epilog, kdy obránci vlasti hladem a nemocemi hynouti museli . . .

Dílo Potockého, nezbudované umělecky, drží se země; básník odmítá veškery vlašské výmysly, v nichž se střízlivému Arianovil nelíbilo; napodobí Lukana, ne Virgila, ani Tassa; není to však chladné a lhostejné rýmování z řemesla: je v tom cítiti vřelou lásku k vlasti, stále se měnící pocity studu a hrdosti, pochybnosti a triumfu, pokorné naděje v Boha i důvěry v nezlomnou statečnost ramene polského. K tomu pak jazyk svobodnější než Twardowského, neohýbaný zbytečně dle latinských vzorů, místy svévolný, jadrný, malebný, plný metafor a obrazů, tak že dílo toto stoji rozhodně v čele produkce poetické v XVII. století.

I druhé vítězství chocimské popsal Potocki, ale nedokončil už podrobnosti toho obrazu, převeršovav prostě relaci, jakou o vítězství tom od jiných slyšel.

Jiný básník Petr Kochanowski, narozen na severu, spřátelil se od mládí s Vlachy a s jejich literaturou; vábilo ho, v čem nejvíce Vlaši vynikali a čeho v literatuře polské dosud nebylo: velká epopea Ariostova a Tassova, fantastická a heroická, příhod, překvapení, lesku, jakož i svět východní, skutečný i vysněný, čarovný, nadlidský mužností i silou, půvabem i přepychem, vírou i pokorou dojímající a humorem i fantasií uchvacující.

Materiálu k vybudování takového světa ještě v hranicích Polsky nebylo: lesk Varny zakalily lži uherské o věrolomnosti Vladislava, i nebylo nic jiného, než celý ten svět, jak byl, lákající oko polské nezvyklou originalitou, přeštěpovati na nivu polskou, »aby se ukázalo, že jazyk náš není horší a chudší než jiné, a aby se šťastným nápadům k dalšímu ho obohacení poskytla možnost.«

Tak povstal překlad »Šíleného Rolanda« i »Vysvobozeného Jerusalema« — leč nevedlo se oběma dílům stejnou měrou.

Kochanowski podržel metrum originálu, onen »promíchaný osmislabičný rým, jímž národové polerovanější svá heroica skládají,« a dobyl pro ně rázem v poesii polské právo domovské. Za ním šli všichni, ač ne každý se mu vyrovnal.

Ale jinak počínal si volně: uvádí Vislu, Krępak nebo Tatry, kde Vlach o Padu nebo o Apeninách vzpomíná; stírá přílišnou něžnost tvrdším, kratším výrazem; ale i v jeho listech obráží se velká vážnost i nadšení. Roland nedostal se do tisku: věc čisté fantasie ještě nelákala sarmatské mysli. Ale epopea a novela romantická od té chvíle náležely k stálým zásobám poesie polské.

První pokus o ně je starší než Kochanowski, ale od suchých a bezbarevných těchto relací odrážel se živě a malebně teprvé sloh Jeronyma (Jaroše) Morsztyna.

Jeronym časně dal se do veršování. Dříve než ucházel se o milost uraženého strýce-pěstouna. Dříve než verboval patrony kde mohl, na Litvě, ve Velké Polsce, dříve než na stále se usadil v Malé Polsce, kde svobodněji žil a básnil pro sebe a pro své přátely, netiskna nic,

kromě hříchů mladosti (»Světové rozkoše« 1606, »Zrcadla statečného a šíleného mladíka« a j.).

Tím více šířily se jeho verše v opisech, hlavně v lyrických sbírkách nejen jeho, ale i jiných básníků. Kromě toho i novelly jeho v opisech došly slávy, jsouce po r. 1650 i často tištěny a to hlavně ve dvou sbírkách: »Antypasty małżeńskie« a »Philomachia abo afektów gorącej miłości wyrażenie.«

Obecenstvo libovalo si v takových věcech.

Když mladý Borzymowski roku 1651 vykonal cestu po moři z Gdaňska do Lubeku, popsal ji roku 1662 zcela způsobem romantickým s fantastickými příhodami na pevnině i na moři, s dobrodružstvím milostným, zradou a potrestáním atd.

A podobnými novellami se teď vskutku zarojilo.

* * *

Následkem tohoto rozpanošení se epiky historické a romantické vzrostla i epika náboženská. Co pendant k různým latinským Christiadám a Jezuidám pomýšleno teď na polské Messiady, a století XVII. uzřelo jich celé řady.

Tento druh poesie začal pěstovati Abrahám Rożniatowski, jenž poutí do Kalvarie zebrzydowské vykonal slib daný ve vězení moskevském a napsal »Památku krvavé oběti Spasitelovy« (1610).

Kněz Valentin Odymalski napsal »Život Matky Boží« (1660) a vydal r. 1670 deset knih historie »Světa napraveného Ježíšem Kristem.« Hladký, ale v celku prosaický sloh Odymalského neuspokojil všechny.

Po vavřínech Klopstockových sáhl kněz Šimon Gawłowicki v »Jezusie Nazareńskim . . . albo Jerusalem niebieskiej przezeń wyzwołonej« (1686) o 20 knihách, v nichž je na tisíce osmiveršových slok. Celek má tón jakési rodinné důvěrnosti, časem zcela půvabné a dojímavé. Neváhá nikterak způsoby a zvyky polské přenášeti do sfér nadzemských s naivností středověkého malíře neb básníka.

Větší úkol vzal na sebe Waclaw Potocki.

On chtěl vytvořiti parafrasi celého evangelia, stříci se při tom nejmenšího dodatku k jejím podrobnostem a jen přizpůsobiti naučení evangelií dnešním časům; chtěl obraceti se proti nehodnému duchovenstvu, proti zlým lidem, chtěl pomocí evangelia vypověděti vojnu hříchům a scestí tohoto světa, poblouzení sektářů atd.

Toho celku však nedokonal, zůstaly nám jen zlomky plné doplňků a oprav. Básník nikdy nebyl sám s sebou spokojen. Dokončil pouze parafrasi »Pašijí Páně (r. 1679 a 1680), jimiž celé dílo začal; tato část však byla vydána teprve po jeho smrti.

»Nowy Zaciąg« Potockého připomíná »Památku« Rożniatowského, ale bývalý Arian zachoval si odpor proti všem dodatkům a vsuvkám k slovům evangelií. Nadarmo bychom tedy u něho hledali nějakých podrobností apokryfických, na př. o Veronice a pod.

Nedomýšleje se ničeho mimo znění textu evangelického nanejvýše rozšiřuje slova a obrazy evangelické. Sloh jeho není hladký a jasný, ale suchý a mdlý, jako Odymalského a Gawlowického. Básník nevyhledává poetických květů, neskládá harmonický celek, pospíchá

zcela zřejmě, aby už byl hotov a přece vyvolává hluboký a trvalý dojem.

Ne nadarmo Lipski radil, aby jeho kniha znovu byla tiskem vydána, ne nadarmo Lubieniecki v rukopise Potockého připsal: »Tu sám sebe převýšil.«

Tón celku odpovídá vojenskému titulu »Nowy Zaciąg« (Nové verbování): rachot bubnů a kotlů ozývá se nejenom v předmluvě, ale zladěno k němu celé dílo: autor jakoby probíhal města a vesnice a vyzýval lid k pokání a pokoře, jakoby verboval všechny pod triumfující Jeho korouhev, jakoby sliboval hojný žold a četné zásluhy tu i na onom světě.

Epika náboženská sahala i za evangelia, do legend i do Starého Zákona.

W. Potocki zveršoval Juditu, vyslovuje (v době Chmelnického) přání, aby v Polsce, když je nedostatek mužů, podobná žena povstala; Stanislav Lubomirski přelil selanku biblickou o Tobiášovi do něžných a žertovných veršů, při čemž bylo dosti satirických výpadů, na př. proti pomlouvačnosti v polské společnosti (»dříve šlechtický dvůr míval pokojů málo, ale za to více pokoje«) a pod.

Děkan Kuligowski vyplňoval jinou mezeru epiky asketické: napsav odvěčnou, budhisticko-křesťanskou legendu o »Královici indickém v polský šat oděném«.

Jak ve verších světských, tak i v duchovních a v překladech z klassiků převládal element epický.

Kdežto XVI. století jen polskou epikou se honosilo, teď Ovid, Lukan a jiní klassikové nalézali hned několik překladatelů; polské překlady ovšem zůstávaly daleko za originály: k vůli nezbytnému rýmu dodávány vsuvky zcela zbytečné; už W. Potocki právem si do toho nešvaru stěžuje.

Výminku tvoří jediný Jakub Žebrowski, překladatel »Metamorfos« (1636), jenž každý hexametr originálu polským alexandrinem reprodukoval. Jazyk jeho však, archaismy a provincionalismy přeplněn, jest tvrdým a verše tím jsou kostrbaty.

Veršováno i prosou latinskou.

Sám Potocki vybíral episody z Livia (boj Horatiů a Virginii); mimo to přeložil celou »Argenidu«, politicko-allegorický román, doporučující absolutní monarchii. Román tento, vydaný po jeho smrti, těšil se neobyčejné popularitě v republikánské Polsce, byl častokráte vydán, opisován, napodoben, doplňován a pod. Pro romantická dobrodružství zapomínáno patrně na tendence absolutistické.

Charakteristickým pro poesii tohoto století je to, že epika polská promíchána bývá stále se satirou, a to v hlavních svých plodech, ve »Vojně domácí« i v »Chocimské«. Tím vyniká poesie tato nad prosu, která skoro vždycky upadá do tónu kazatelského.

Na počátku století pěstuje satiru Petr Zbylitowski, ale jeho satira bezzubá, moralisující, politiky, anarchie — »rokosz« byl za dveřmi — nedotýká se nikterak, obrací se v »Rozmowie szlachcica polskiego zcudzoziemcem«, v »Przyganie wymyślnym strojom białogłowskim« a

konečně v »Schadzce Ziemiańskiej« (roku 1605) hlavně proti zženštilosti svévolné mládeže, odvykající válečnictví; proti rafinovaným modám, které z bývalých Polek udělaly jakési cizozemky; proti opilství a pod. Poněvadž satiry tyto byly dávány do tisku, proto autor připomínal, že sám je pobloudilým, že nevolá po opravě, leda by k tomu dostal všeobecného dovolení, že nechce se dělat lepším než jiní — činil to tak nápadně, že byla tu ironie zcela patrnou.

Literatura satirická stýká se s obyčejnou, gnomickou a didaktickou hlavně v epigramech a anekdotách, kdy žertem docíliti se chce nápravy obyčejů.

Mazur Witkowski upotřebuje anekdot z Plutarcha a jiných klassiků proti současníkům; vtipnějším ještě je Litvín Jagodyński; jeho »Dvořanky« a hlavně »Groš« ještě v XVIII. století byly přetiskovány. Podobných prací — lepších i horších — byla však celá řada; jmenujeme tu jen Karmanowského, Gawińského, Kochowského, Kuligowského, Bratkowského a j.

Takovéto žerty byly mezi Poláky velice oblíbeny. Proto i Pogiovy žerty do polštiny přeloženy. Tyto enšpiegliady měšťanské i šlechtické, které později do lidu vnikaly a které až podnes v našich publikacích ethnografických jako lidové existují, nebyly by však nahradily satiru veršem, politickou i obyčejnou, hodnou stanouti po boku »Reformace obyčejů« Starowolského.

Zkáza mravů a zjevné chyby století nutně vyvolaly tuto satiru a mistry v tomto literárním odvětví jsou dva bratří zdánlivě zcela rozdílní vkusem, zásadami i jednáním a přece při hlubším vniknutí zcela stejní ve své magnátské pýše a egoismu, uhlazenosti a tradici.

Lukáš a Krištof Opaliński různí se už i svým kredem literárním.

Krištof je rozvleklý, velmi hovorný; podobá se Nilu, jenž mnoho bláta s sebou vleče.

Lukáš jako Szymonowic diskretní v slovech, negustující v dlouhých chrijích, raději skizzující (on první uvedl toto vlašské slovo skizza do literatury), než přemílající svou myšlenku.

Není to ostatně mezi nimi jediná rozdílnost: společným měli důkladné, ale zároveň i velkopanské vzdělání, viděli a znali svět, ale kdežto Lukáš — jakkoliv nebyl z přesvědčení monarchistou — věrně stál při králi i ve chvílích nejkritičtějších, Krištof byl stále nespokojen a byl zjevným zrádcem.

Jeden bránil Polsku před štiplavými poznámkami cizinců, druhý sám formuloval proti ní nejtěžší obžalobu.

Jeden byl básníkem talentovaným a spisovatelem záslužným a přece byl brzo zapomenut, druhý neměl s Musami mnoho společného a přece neztratil se z paměti polské.

V tom však zase se shodují, že obadva neučinili zvláštní kariéru.

Přerušení sněmu roku 1639 nadchlo Lukáše k napsání (r. 1640) onoho diskursu o nutnosti změny sněmovního řádu; přerušení sněmu roku 1652 diktovalo mu výmluvné passáže v »Poetovi« a v »Cosi nového.«

Co Lukáš v jedné satiře páté přes deváté umístil, to Krištof punkt po punktu rozbíral, od prvního vychování panicova a jeho domácích vzorů až k všeobecnému neladu v hlavách, v táborech, po městech i ve dvorech, u soudů a v klášteřích atd. vykládal. Vedle toho vykládal též zásady ethické. Jeho satiry jsou nerýmované:

»rymowi dałem pokój,
choćbym ci mu pono był niezgorzej podołał.«
(»rým jsem nechal býti,
ač bych ho byl třeba ne zle zmohl . . .«).

Chopil se satir, přemýšleje dlouho, co by měl psáti; jak velice »satiry« jeho byly na čase, to snad dokazuje faktum, že vydání jich tak rychle po sobě následovala: r. 1650, 1652, 1654 atd.

Hrdý magnát nedělal žádné ceremonie s veřejným míněním, nebyl to žádný polekaný měšťáček nebo zemánek. On řekl pravdu do očí i Jesuitům, (»zasmraďujícím svými záchodky celý svět«) i hetmanům (kteří by za své hlouposti měli hlavou nebo jměním odpovídati), i králi, (jenž nehodné odměňuje), i kazatelům (kteří jenom hlouposti plácají), i soudcům (které ne-li penězi, tedy jistě hezkou ženou podplatiti možno), jedním slovem celému nepořádku polskému; sám nepořádku toho velký pěstitel, ťal do živého jako nikdo před ním, ani po něm.

Toto zrcadlo mravů nevzrušilo však vrstevníky, dobře vědomé toho, že vojevoda, jakkoliv satirik mnoho černých barev užíval, přece jen mnoho nepřeháněl; nanejvýš že zcela všeobecně protestovali.

Nedostatek artismu u Opalińského nahrazuje obsah: moudrý, hojný, pravdivý. Možná se s ním příti o formu ale ve věci samé dlužno mu přiznati pravdu.

Ať si stěžuje na špatný stav vědy v Polsce, nevyrovnávající se cizí zahraniční vědě, ať na všeobecné opilství, ať na strašný útisk sedláků, ať na zženštilost mládeže, ať na luxus, ať na obnažení hranic polských, na lhostejnost náboženskou, na interregnum, na nepořádky polské atd. atd. — další rozvoj věcí dokazuje, že vojevoda ani slovem nepřeháněl.

Zvonil na poplach, že naše svoboda je nevolí, že není svobody veřejné, že je pouze svoboda soukromá, že třeba vzíti křídu do ruky, ač nemají-li Polákům všechno před nosem vzíti Židé atd.

Čteno to i napodobeno (na př. Rej v »Domina Palatii«), ale puštěno mimo sluch v onom stále podivnějším a stále strašnějším zaslepení a ztrnulosti.

Horlivý katolík (jako i jeho bratr Lukáš) vystupoval proti přílišnému počtu klášterního duchovenstva; proti oněm »Vielzuschaffen« (téhož výrazu užil i Lukáš), oněm »všudybylům a lichotníkům« (Jesuitům), bez nichž dnes už ani se ženiti, ani děditi, ani úřadu dosíci nelze; proti unii (radí nedotýkati se víry pravoslavných); proti simonii a skouposti duchovních, kteří nečtou už nic, ani Drexelia, leda »Libri beneficiorum« a diplom erekční.

Byl — rovněž jako Lukáš proti podezřelému šlechtictví různých Skických, proti pálení čarodějnic, které se teprve v století XVII. v Polsce zahostilo (ohně hodno spíše jest panstvo, jež něco podobného dovoluje!), proti žoldákům chtivým, ba i sahal výše: dotýkal se i krále pro nepořádnou distributivu,« při čemž podivně se kolísal mezi vrozenou nedůvěrou a pocitem potřeby větší moci královské; dotýkal se vysokých úřadů královských, nešetře právě těch, na něž neměl žádných nároků: hetmanství a podpokladnictví; dotýkal se obrany a financí, při čemž však jistě sám nebyl by svolil k nějaké osobní oběti finanční; je u něho viděti onu dvojí tvář lidí XVII. století, kteří na jiných hanili to, čím sami hřešili.

Satiry Opalińských stojí v čele literatury nesmírně bohaté, hlavně po roce 1648, kdy se podobných plodů pojednou vyrojilo.

V druhé polovině století však této literatury stále ubývá, jakkoliv právě teď nářků přibývá. Literatura tato stává se jen pamfletní a zřídka kdy vystupuje do boje s otevřeným hledím.

Úbytek tento nahradil však plnou měrou jiný básník, podčišník krakovský.

Už úřad ho jaksi činil básníkem, neboť bez vína nebylo žíly básnické. Ženy, poněvadž nepily mnoho vína, básnířkami nebyly.

Proto také literatura polská zapsala ve svých annálech nejednoho podčišníka. Ale žádný z nich tak se neproslavil, jako právě podčišník krakovský Václav Potocki, nejplodnější, nejvíce typický a nejzajímavější ze všech básníků XVII. století.

Je to vlastně jediný, pravý básník; jiní byli spíše diletanty, kteří bavili se básněním příležitostným, zanechávali pak ho s věkem, nebo s úřadem; takovými byli i Szymonowic (spíše učenec než básnik), i Morsztynové, Kochowski a Lubomirski, hospodáři, ministři a historiografové z povolání; jiní zas sloužili Musám jen z mládí, k získání si přízně, nebo tehdy, když nudili se ve vězení moskevském.

Jako Kochanowski v XVI. tak Potocki v XVII. století poesií svou na veřejnost nevystupoval. Jen sám svou Musou se těšil, po půl století péra z rukou nevypouštěl, na polo osirocen, s prsty stářím oteklými, stále své verše psal a když osud jednou ranou po druhé stíhal sešlého starce, tu k Musám svým pro potěšení se utíkal.

Povolání básnické u něho objevuje se ještě jasněji i v tom: jiní píší, jak píší, stejně dobře nebo stejně zle od počátku až do konce své krátké služby poetické.

Potocki naopak se znamenitě propracuje. Od triviální prósy jeho prvních veršů ostře obráží se jazyk pozdější, šťavnatý, barvitý, jadrný, v pravdě polský, obráží se vzlet nenucený, neumělý a bohatá obraznost.

Jiní básníci odhazují nedonešené plody na pastvu molům, nebo s kvapnou prací spěchají do tisku, on však nevypouští práci svou z rukou, nevěří sobě, opravuje, piluje, uhlazuje, tak že v jeho dílně vidíme veškeru tu vytrvalost zdokonalování.

Ve sboru začal psáti verše náboženské, jako jiní ariáni, zkoušel síly i v zveršování passáží biblických o stvoření světa, o Juditě a pod.

Přinucen jsa, přijal katolicismus, jakkoliv vlastní jeho žena a příbuzní v arianismu vytrvali.

V životě veřejném tedy činné účasti nehledal a soudy poznal teprve tehdy, když se jeho vlastní syn stal vrahem.

Z Lužné odjíždíval jen, aby pochovával své děti, nebo v Proszowicích »na roczkach szlachcie fantazje psawał«, vydávaje se v nebezpečí, že bude nazýván starým bláznem, kdy elekce i »veto« hanil.

Sesmutněl stařec, potěšoval se, jednou nohou v hrobě stoje, že sám aspoň konec milé otčiny nespatří a s bolestnými výčitkami na rtech umíral.

Hospodářství nedalo přílišně starostí; měl vždy mnoho volného času od processování i pijáctví, od dvorské služby i bratří šlechticů; pohyblivá mysl a myslivý život, sama změna víry, dokonaná v pátém desítiletí věku, budila k reflexím, porovnávání a k váhavosti. Vzdělání neblýskavé, ale důkladné, klassické a theologické — bibli znal Potocki líp, než kněží —, mysl kritická a bádavá, musely ho na dráze literární udržeti.

Od jedné práce přecházel k druhé; fragmenty myšlenek, drobné skizzy, žerty, anekdoty, po desítiletí vedle velkých děl sbíral, a nebylo snad jediného pole poetického, na němž by nebyl zkusil své síly.

A přece bývalý Arián nedůvěřoval společnosti katolické. Nic z toho, co psal, nepouštěl do světa, leda nějakou drobnost příležitostnou (a ještě tehdy neuváděl své jméno!); byl básníkem znamenitým na své časy a nic po něm v tisku nezbylo a nikdo ho ani neinterpeloval, což divného, že ho jednou Kochowski za to mlčení ztepal.

Jako kalvín Rej, tak i tento Arián do moře latinského — které i Kochowski i Lubomirski horlivě podporovali — nic nedoléval, jakkoliv latinou vládl jinak, než nedouk nagłowski.

Polákům jenom polsky psal, jakkoliv měl pověrečný respekt před autory římskými, před Tacitem a Liviem, před Vergilem a Lukanem, a snad i právě proto!

Zamilovaným jeho zaměstnáním bylo převeršovati historie latinské, které buď z historie Tuana (a vojen hollandských, o Tresie a Gazely), buď z komentáře Sobieského (Vojna chocimská), buď z románu Barklayova (Argenida), nebo i z Livia vybíral.

»Argenida« tak se mu líbila, že podobný román fantasticky-dobrodružný sám vykoncipoval; je to román »Syloret«, jímž se v těžkých dobách potěšoval, neboť román učil ho nezoufati, v Boha doufati a osudu se nepoddávati, ačkoliv na autora se osud neusmíval nikdy, ačkoliv pohřbil rodinu, přátely, známé, a sám jako bývalý Arián, nestaral se o to, zdaž aspoň jeho mrtvolu pohřbí, nebo ji vyhodí za plot.

K vzniku »Syloreta« přispěly — mimo impuls »Argenidy« — i »Ethiopika« Heliodorova, plná podobných dobrodružství, ztroskotání lodí, lupičských únosů atd. Román »Syloret« obejímá tři generace a mohl by se vléci do nekonečna; jediná jeho vlastnost dobrá — je nádherný jazyk, obrazy a trefné reflexe.

Tisíce dlouhých veršů historických i románových, toť jenom částečka jeho činnosti básnické; náboženské měly převahu číselnou, para-

frase Umučení Páně, evangelií, písně náboženské nejrozmanitějšího druhu, poděkovací, žalmy pokání a m. j. Zmohl se docela na dialog o »Z mrtvých vstání«, mysterium vážnější a moudřejší než věci školní, ačkoliv v základech o nic lepší; je to volná řada scen čili aktů.

Jsa synem svého století, nemohl se zcela zdržeti poesie příležitostné, panaegyrické, ale jeho panaegyriky nešly aspoň do tisku, oslavovaly zřídka kdy krále, spíše vždy zetě, nebo oplakávaly vlastní děti.

On napodobil otřelé formy, ale nevléval do nich více života a vervy, nežli Gawiński a Twardowski. Jeho »Sielanka przy szcześliwem wjezdzie Lipskiego (zetě) na starostwo sądeckie« a hlavně »Libusza«, obé z r. 1676 s takovou volností a humorem jsou napsány, že půvab jich až po dnes cítíme.

»Peryody«, »Smutne zabawy« (nad mrtvolou pracovitého syna Štěpána — milé dcery Žofie) pravdivým, ač nezřídka neforemným výrazem žalu nepotěšitelného, po »Trenách« Kochanowského poprvé zase z povodně nepřirozeného rozsIzavění a z dýmu prázdných kadidel se emancipují a zastupují díla vskutku umělecká.

S léty však odhodil básník epiku i lyriku i verše příležitostné a pohroužil se — vida, co se kolem něho děje — do veršů moralisujících, satirických, anekdotických.

Tak povstávají jeho »Ogród nie plewiony« (Nevypletá zahrada), jeho »Poczet herbów« (Výčet erbů), jeho »Moralia«, poslední to a největší, ač nezakončené dílo, přervané smrtí 78letého starce.

Nejzajímavější z těch desítek tisíců veršů je první sbírka (»Ogród), plod to třicetileté práce příležitostné, obsahující vše možné: anekdoty i žerty, smyšlené i pravdivé, cizí i vlastní, od Bokaccia a Poggia až po Sowizdrzaly a Jagodyńské; obrázky šlechtického života doma, v poli, na návštěvě i v městě, v kostele i v táboře, na honu i na jarmarce, u lazebníka i u kupce; příhody školní, se služebnictvem na cestách; listy, alluse na erby a jména, žerty, hlavně z lysých, z vášní a rozmarů, z dotěravosti chudých, z mnichů, z vdov, z neslušného způsobu jedění, z nezřízeného pití, poučování, varování, maximy; líčení okolí, vypočítávání pověr, posměšky z nepořádků polských, z nepoctivosti duchovenstva, z úpadku veřejného, z poslanců cizích i domácích.

Je to s i l v a r e r u m básnická, šlechtická, vlastní invence, nevypisovaná z aktů, brožur, atd.

Tato sbírka po částech v různých opisech kolovala po zemi; jistý literát vydal ji pak v Lipsku (?) pod názvem »Jovialitates«, jakkoliv nic specielně joviálního v ní není. Tento samozvaný vydavatel jenom památku Potockého zhanobil, přidav k sbírce jeho vlastní dodatky ceny daleko menší.

Co v této knize veršů jen tu a tam k jednomu nebo druhému erbu Potocki přizpůsobil, to vykonal obsáhleji ve »Výčtu erbů«, jediném to velkém díle, které v posledním roce svého života vydal, jediném i nejslabším a svou jednotvárností nudném.

Tuto morálně-poetickou heraldiku stvořila neobyčejná a téměř mystická cena klenotu šlechtického, předky nezřídka i krví a zásluhami získávaného a dnes: za peníze dosažitelného, zalíbení šlechty oné doby

v emblematech, ve výkladech allegorických a v allusích, a konečně i žilka moralisující, u Potockého tak velice vyvinutá.

Vzav za normu erbovní dílo Okolského, věnoval každému erbu obšírnou báseň vstupní, ve které vykládal o jeho dějinách (ponejvíce smyšlených, dobrodružných a nezřídka z pramenů evropských prostřednictvím německým čerpaných) a dodával alluse z erbu na domatora (na lysého, na skoupého atd.), povídaje jim svatou pravdu, třeba že leckdy trpkou, načež řada, dosti dlouhá, takových veršů končila allegorickým výkladem.

Dílo jeho jest vskutku bohatou studnicí rysů obyčejových z anekdot, jiskřivou jazykem divné síly a krásy, ještě dnes nepopíratelné.

Konečně v »Moraliích« měl před očima »Adagia« Erasma Rotterdamského; teď už bez podpory latinské se obešel, jen výminečně se k ní utíkal. Existovalať už dávno sbírka přísloví polských Šalomouna Rysińského, kalvína a člena dvoru Radziwillovského, od roku 1618 častěji vydávaná.

Každé přísloví, nebo sentenci latinskou vykládá ze široka verši, nezřídka i častěji, s té i oné stránky, řidčeji illustruje ji anekdotou, žertem, opakovaným ze »Zahrady«. Pouští se do polemiky, nejčastěji náboženské; nezříkáť se jako bývalý arián kritiky a badání a haní v katolicismu, co hany hodným uznal, bez ohledu na to, že se na něho pánové duchovní hněvali. Proto vystupuje zostra proti různým darmojedům po kostelech a klášterech, proti strašnému vzrůstu statků duchovních, proti lakotě kněžstva, proti obrazům svatých a proti domnělým zázrakům, proti hudbě kostelní atd., při čemž k vůli větší bezpečnosti tak vše zařídil, že ve formě dialogu mezi katolíkem a protestantem tyto útoky se dály, při čemž ovšem protestantovi silnějších a pádnějších důvodů poskytoval.

V politických záležitostech domáhal se elekce krále, zrušení nepořádného sněmování, kontrolly nad úředníky, vykrádajícími důchody; nenáviděl cizozemce, do té míry, že o skvělé vídeňské výpravě zcela mlčí, jakkoliv Chocim vychvaluje.

V národohospodářských otázkách stěžoval si na utiskování sedláků, na chudobu měst, na úpadek zámožnosti polské.

Mimo to velice horlivě zastával se svobody svědomí.

Nezkaleného dojmu esthetického Potocki nikde nevyvolává: jeť u něho nevhodný výběr látky; komposice zcela chromá; opakuje se, je příliš žvatlavý, zapomíná na započaté věty a zabočuje jinam, neudrží se nikdy na výši a jenom do svévolného tonu vždycky upadá a do mělkosti, tak že jeho básně jsou leckdy jen zveršovanou prosou.

Není vybíravým v motivech, v obrazech a v slovech.

Píše, co mu slina na jazyk přinese, nebo co rým na něm vyžaduje. Neleká se nepřirozeného slovosledu, neleká se cizích — hlavně ruských — slov, novotvarů, nebo nesprávných forem.

Jsou to vady století, jež neznalo kritiky, artismu, umění. Jsou to vady lidí píšících v zátiší pro samo zátiší, nevystupujících s pracemi svými na světlo boží, určujících už a priori svá díla pro domácí potřebu.

Tyto velké a četné nedostatky nahrazuje Potocki přednostmi prvního řádu.

Žádný ze spisovatelů minulých století od Reje až po Krasického nevyjádřil tak znamenitě a všestranně typ polský, jako on. Jakkoliv je Potocki ctitelem světa a literatury římské, přece jen žádné zbytečné nadšení humanistické nekazí ieho zásady, názory a způsob myšlení křesťanský a současně i srdečně polský.

Jakkoliv je bývalým ariánem, přece je mu cizím stranění se světa a radostí světských, je mu cizím i fanatismus a sektářské zahloubání se v sebe.

Cizáctví — Němců, Vlachů a Francouzů — střeže se snad až přílišně, zamilovav si přes příliš svou vlast, zvyky a jazyk.

Za to vyjádřil všechno, co je pěkné a ušlechtilé, v staropolské, pravdivě slovanské povaze. Z jeho listů můžeme si utvořiti jasný obraz staropolské společnosti, její předností i vad, výlučnosti stavovské a národní atd.

Z listů těch mluví k nám především a jasně Polák starého data; Potocki — a ne Pasek, ani Zagłoba — zůstane pak na vždy v literatuře nejušlechtilejším, nejlepším a nejúplnějším představitelem polského sarmatismu, domácího rázu, rodnosti.

Všechny přednosti společnosti starošlechtické zkrystalisovaly se v tom spisovateli nejčistěji, beze všeho příměsku cizího, vyidealisovaly se úplně.

Což pak říci o jeho jazyku!

Jeť Potocki mistrem tohoto ušlechtilého nástroje a dobývá z něho tony, jakých jen se mu zachce; směje se i pláče i zuby skřípe; nejen že si osvojil všechny poklady z toho jazyka, on je i hojně rozmnožil, tím že těžil z ohebnosti a ze šťastných svých nápadů. U Potockého nenajdeme zpotvořených novotvarů, nebo forem na vlašské neb latinské kopyto násilně nařážených, jako tomu jest u Kochowského a mnohých jiných.

Bohatstvím jazykovým jedině Rej se mu může vyrovnati: Kochanowski však i Krasicki mají do něho daleko! . . .

* * *

Poesie gnomická byla pěstována už dávno před Potockým.

Už na počátku století vyznamenal se básník Mniszků, Jan Żabczyc, jehož verše historické a panegyrické jsou sice zapomenuty, jehož však básně gnomické často vydávány, ba i v XVII. století do ruštiny přeloženy.

Jsou to sbírky veršů nazvané: »Etyka dworskie«, »Politika dworskie«, »Praktyka dworskie«, prosou i veršem, které i do novodobých přísloví polských vnikly. Nejvíce se však líbil jeho »Leksykon dworski«. Není ani jediné »Silvy rerum«, v níž by nebyl opakován Żabczycův satirický slovníček, na př. fidelis amicus = sáček s penězi, veritas et pietas = hloupost atd.

Jiného druhu jsou dva básníci radziwillovští: Arián Olbrycht Karmanowski a kalvín Daniel Naborowski; oba netiskli nic

a přece jsou slavní a známí; jejich plody a hlavně Naborowského kolovaly v četných rukopisech.

Pozůstalost Karmanowského je počtem chudší: jsou v ní kající písně uhlazené formy, žerty a frašky leckdy dosti štiplavé, a vážné napodobení Theognise (Paidonomia).

Daniel Naborowski těšil se u vrstevníků slávě znamenitého básníka, a jeho listy k Janu Radziwillovi plně zasluhují příznivého soudu.

*

V době, kdy proud epický a didaktický byl do míry vzedmut, plynula lyrika jen úzkou stružkou.

Ale byli i básníci u nichž lyrika měla převahu nad epickou. Byl takovým na př. Kacpr Miaskowski, člověk starého data, odchovaný Kochanowským, ale nedovedoucí zachovati jeho míru.

Miaskowski začal psáti a díla svá tisknouti teprvé ve vysokém věku i našel v brzku četné a vřelé ctitely. Jeho sbírka lyriky v krátké době dočkala se druhého vydání. Než stejně rychle verše jeho upadly do zapomenutí.

Mimo poesii příležitostnou, panegyrickou a politickou pěstoval Miaskowski i poesii náboženskou a tu mu nemůžeme odepříti přednosti vzorného jazyka a plastického znázorňování; nešťastná mythologie klassická se však sama přílišně vtírá: autor zcela nepotřebně Apolla a parnasské Musy až do Jerusalema zahání.

Od Miaskowského až k Potockému táhl se nepřetržitý řetěz lyriky náboženské.

V této smíšenině lyriky náboženské a světové nejvíce vynikl Vespasian Kochowski, nejčelnější z básníků kraje sandoměřského, voják, hospodář, historiograf a básník.

Vydal lyriku v čtyřech knihách a epodon a pěstoval vedle básní náboženských (hlavně k Matce Boží se vztahujících) i básně politické, reflexe na themata, jaká poskytla léta 1648—1673.

Jsou to zajímavé verše, výlevy pocitů vlasteneckých, nadšení a klesnutí mysli, nářků a žalu, triumfů a výčitek, psané jazykem jadrným, slohem nezřídka až drsným.

Vůči této poesii politické a anekdotické, drancující Marciala, — jejž tehdy nikdo nepřekládal, ale jejž všichni okrádali — zaniká poesie erotická téměř úplně. Počtem ovšem nejhojnější je poesie náboženská, qualitou nadmíru slabá.

Nad tyto verše nekonečně se povznáší prosa »Psalmodie«; pokorný autor, nasáknuv duchem i slovy žalmisty, skládá u trůnu Páně díky za nezasloužená dobrodiní, obviňuje se z hříchů svého života, netratí důvěry v nevyčerpatelné milosrdenství atd.

Je to sbírka 36 obsáhlých žalmů, psaných na pozadí všeobecných i soukromých poměrů vydaných sice roku 1643, ale vznikajících a zpracovávaných skoro po dvacet let; proto je jejich ton tak různý: triumfující i sklíčený, důvěry plný i pessimistický.

Hluboký cit, vážnost a prostota dodávají tomuto v pravdě labutímu zpěvu šedivého pěvce zvláštního půvabu.

Náměty vlašské lyriky — »Loutny božského Marina« — panují vševládně u Ondřeje Morsztyna, jenž školskou poesii latinsko-polskou, jakou ho ještě děd, Otwinowsky, krmil, v Italii po příkladu svého mistra Jana Grotkowského, zcela upustil a od té doby v lyrice (»Kanikula«, sbírka z r. 1647, »Lutnia« z r. 1661 a j.). Marina, v žertech a fraškách pak Marciala napodobil.

K tisku nehodilo se z toho nic, neboť verše tyto byly plny smyslnosti, ne žertovné — jakou nalézáme u Potockého, Kochowského a j. — ale rozkošnické — jaká je leda u Francouzů a Vlachů oné doby —, tak že censura duchovní (a jiné tehdy v Polsku nebylo) nikdy by je nebyla propustila.

Mistrná forma, znamenité ovládání jazyka, měkkého, květnatého, téměř vonného, nevyčerpatelná hojnost vlastních i cizích nápadů dodávají těmto hříčkám neobyčejné ceny.

Básník námi neotřese, ale vždycky nás mile pobaví, jde za svým Kupidkem s takovou vervou a s takovým humorem, že odzbrojí zamračeného katana i tam, kde svatokrádežným pérem profanuje nejsvětější předměty.

Čeho Musy Kochanowskému a Szarzyńskému neposkytly — žertovné prázdnoty od nevinného úsměvu až po pestrou harlekinádu v řeči i obrazech, plastičnosti a barvitosti ve výrazu všelikých fásí školy Kupidinovy i zápasu effektů — to všechno vyjádřil Morsztyn, po Petru Kochanowském a Janu Grotkowském, nejlépe vlašské seicento a marinismus představuje.

On zkoušel své síly i ve větších komposicích, jsa vždy lehký a svévolný, jakby zfrancouzštělý dříve než do Francie se přestěhoval.

Žena zaujímá v jeho básních zcela jinou úlohu než u Kochowského a u podgórských básníků: je předmětem raffinovaného kultu, se vzdechy a písněmi místo kadidel, se srdcem obětovníka, jako s oltářem, se sladkým otroctvím a hořkou svobodou, s tyranskou lhostejností a šťastnou žárlivostí; u Kochowského a podgórských básníků není žena ani ďábel ani anděl, jsouc pouze a jedině individuem druhého pohlaví.

Ten kult ženy — a typ milovníka žen v literatuře stále častěji bude se teď opakovati — nevylučuje však nikterak nejhorší bezuzdnost. Je to pornografie dnes se stanoviska obyčejového nad míru zajímavá, jež se uchovávala jenom po rukopisech. Ale i zde nalézáme verše, básněné con amore a převyšující svou dokonalostí všechno, co bylo tištěno.

Nejvytrvaleji literatuře sloužil — téměř půl století jsa činným — nejstarší z nich a současně i nejméně okázalý i úřadem i jménem — Jeronym Morsztyn.

Stanislav Morsztyn, »plukovník J. M. krále«, jenž umřel jako vojevoda sandoměřský, je mezi Morsztyny nejsympatičtějším zjevem, jako člověk, jako činný vojín, hotový k hrdinným činům v každé výpravě, počínaje zbarážskou a konče vídeňskou, talentem bratru Ondřeji se nevyrovnal.

I on psával verše příležitostné dámám, balety a frašky, ale později zvážněl a začal překládati: ze Seneky, z Racina a z j.

Zajímavější než Stanislav, ba i než Jaroš byl Zbygněv Morsztyn, jediný voják — lyrik XVII. století, vyplňující tutu mezeru v literatuře. Neboť na př. Kochowski, Stanislav Mosztyn a j. — na Parnasse vystupují ne co vojáci, ale co zemané.

Zbygněv byl vojínem Radziwillovským, jenž odbýval výpravy kozácké, moskevské i švédské; byl vězněn a nejednou raněn i v tak těžkých býval okolnostech, že druzí se s duší loučívali:

»Moja jakaś rogata, że została jeszcze,
choć niejedno do wyjścia zrobiono jej miejsce« . . .

(Moje (duše) je jaksi rohatá, že ještě zůstala,
jakkoliv nejedno jí učiněno (v těle) místo k odchodu.)

a když se s vojenským stavem loučil, tu bohům oběť skládal:

»A ty za to, że ma tak zdziurawiona skóra
zły Marsie, i starego nie godzieneś kura!«

(»A ty za to, že má kůže je tak proděravělá,
zlý Marse, nejsi hoden ani staré slepice!«)

* * *

Od toho živého ruchu v poesii podivně se odráží neproduktivnost dramatická, dotvrzující známý nedostatek záliby nebo vloh k dramatu u všech Slovanů.

Pomíjíme-li drama školní — točící se neustále v jednom kruhu bez východu a bez rozvoje — tu jedině cizinci udržovali ještě v Polsce drama, nebo jeho surrogát.

Němec Zikmund liboval si v představeních německých společností kočovných, nebo anglických komediantů, kteří se dostávali do Varšavy z Gdaňska nebo Vratislavi.

Jeho syna lákaly zas vlašské opery a balet. Poznal je na své zahraniční cestě. Libretto Fařacinelliovo k opeře »Liberazione di Ruggiero«, jež k vůli němu byla ve Florencii vypravena, přeložil pěkným veršem do polštiny očitý svědek tohoto představení Stanislav Jagodyński. V masopustě téhož roku poznal králevič celý dvůr na představení »Galathee«, která velice v údiv přivedla Poláky »per esser a loro cosa peregrina«.

Znamenitá dvorní kapela otcova ulehčila ty pokusy, které po vstoupení Władysława na trůn, vedly k zřízení prvního stálého divadla, na zámku, kde byla stálá společnost vlašských zpěváků a zpěvaček a kde ve sborech bylo i dosti Poláků.

Toto krakovské divadlo Wladyslawovo proslulo v Evropě, ale jako bylo z prvu, tak také do konce zůstalo invencí vlašskou, a nebudilo žádného ruchu dramatického v zemi polské.

Jediný Stanislav Lubomirski dle vlašských vzorů psávali původní polské hry. Z jeho péra kolem roku 1664 vyšlo několik her, jež však neprozrazují zvláštní dramatický talent.

»Komedie« jsou zbudovány co nejvolněji; charakteristika nejde za hranice všeobecna; komično založeno je výlučně na slovech, ale při absolutním sluchu dramatickém i to zasluhuje pozornosti.

Jak velice málo byla šlechta přivyklá k představením scenickým, toho nejlepším důvodem je ona scéna s herci francouzskými, jimž zjevná smrt hrozila (ač jestli Pasek ve svém díle nepřehání).

* * *

Tetřeví hluchotou zaposlouchaná do rýmů šlechta monopolisovala právo skládati verše jen pohlaví mužskému.

O ženách-spisovatelkách bylo málo slyšeti, ačkoliv už tehdy byly.

Literární debut ženy polské odbyla Anna Stanislawská, vdaná za kastelána krakovského, Warszyckého. S tímto se rozvedla a provdala se za Oleśnického, jenž za nedlouho zemřel na horečku, načež po třetí se provdala za Zbąského. Než i ten — raněn byv pod Vídní — brzo zemřel.

Težké rány životní — boj o rozvod s ohyzdným idiotem — těžké rány srdeční, nesnáze majetkové — na statky vdovské jí napadali Czartoryjští — nezlámaly železnou povahu této Polky, plné vytrvalosti, jakou mohli jí i muži záviděti, nýbrž poučily ji jasně o pomíjejícnosti všeho pozemského, tak že vylila své pocity v »Tranzakcyi albo opisaniu całego życia jednej sieroty prez żałośne treny od tejże samej pisanem roku 1685«.

Verše jsou slabé, ale ta celá myšlenka, čistě ženská, je jednou z nejzajímavějších věcí XVII. století: jeť to nejstarší román polský, obyčejový, ve verších.

Autorka vypravuje věrně, co sama zažila; nebloudí v báječných a nemožných časech a poměrech, její dílo je neustále na půdě reální. Je to pamětník, ale znovu jiný, než toho druhu díla: nejde životem rok od roku, nýbrž vybírá jen nejhlavnější momenty, jež zvláště intensivně osvětluje.

Je to autobiografie ve verších paní polské ze sfér nejvyšších, životním osudem všelijak zmítané, plné podrobností obyčejových důležitostí prvního řádu; dokument strašné tyranie se strany rodičů, kteří neuznávali ani možnost odporu se strany dětí.

Je to studnice rysů, anekdot a zvyků tehdejší společnosti dámské i mužské, pravá pokladnice obyčejů staropolských a z toho ohledu dílo nesmírné ceny.

Ponuře končilo se století sedmnácté.

Záře vítězství multanských, švédských a moskevských červenaly se nad jeho východem, ale vyplnila se o něm slova evangelia: »Bude dnes dešť, nebe se leskne«.

Naposled — u Vídně — pozlatilo slunce houfce polské před udiveným, rozradovaným světem křesťanským.

Na to však na vždy spadly mlhy a neproniknutelná mračna.

S anarchií politickou ustálila se i anarchie myšlenková, z bývalých ohnišť kultury haslo jedno po druhém. Rozpoutaný fanatismus a obskurantismus vtíral se stále úporněji do slabě hájené pevnosti.

Umlkli protestanti. Ariáni vyhnáni ze země a vyhlazování i z paměti, tak že pomalu už jen lid mluvil o bývalých modlitebnách a školách ariánských, hledě na ně s pověrečnou hrůzou.

V rodině Lubienieckých pradědovo album ariánské, plné velmi cenných zápisek téměř ve všech jazycích (na př. v perském, arabském, litevském, maďarském, francouzském a v mn. j.) zachráněno bylo jen tím, že opatrná jakás ruka zamalovala každou stopu ariánskou, i samotný titul »minister verbi Dei . . .«

Kalvinisté a Luteráni ozvali se energičtěji naposled snad v listu básnickém »Szlachcica do szlachcica o wojnie kozackiej w roku 1648 i 1649«:

»Przystąpiła na Lutry tyrannis przeklęta,
która sie pod plaszczykiem zeli zda być święta...
dosyć was długo księża za nos wodzili...«

(Nakročila na Luthry tyrannis prokletá,
která se pod pláštíkem horlivosti zdá být svatá . . .
dosti dlouho vás kněží za nos vodili . . .)

ačkoliv autor i utiskovaného sedláka a nevolníka se ujímal.

Když Radziwillové (biržanští) vymřeli, tu padl poslední sloup plutokratický, podporující požadavky dissidentů.

Censura duchovní bděla podezřívavě, aby se žádný volnější hlas neozval, aby nepřerušil mlčení, jež stále více tížilo Polsku.

Pro protestanty tištěny knihy už jenom v cizině — v Královci a na Slezsku. Jenom Gdaňsko a Toruň zůstaly protestantům otevřeny.

Tak zapanovala jednolitost ve vyznání.

Stavovská jednolitost dosažena ještě dříve; měšťané už neujímali se slova, vyjma panegyriky a asketiky, ohlupující hlavu a vysušující srdce.

Šedivá jednotvárnost zavládla v celé literatuře, hlavně v tištěné.

Basiliané vilnenští psali stejné verše epické a asketické, jako šlechtic podgórský, nebo řeholník trzemeszenský. Panegyričnost hlásala tytéž triumfy ústy bakaláře krakovského, nebo žáka jesuitského, nebo piaristského.

Pod pokrývkou askese, panegyrismu a makaronu kryly se však přece různosti a celá literatura rozštěpila se teď na tištěnou — jalovou, prázdnou a falešnou a na rukopisnou — vážnou, výmluvnou, hořce pravdivou a umělečtější.

I zapadala tu literatura, stále méně jsouc známa a ceněna, víc a více do hlubiny. Zapomenulo na ni XVIII. století a teprve v století XIX. dobývána znovu na světlo.

Nové to Herculanum a Pompeji staropolské fantasie a žoviálnosti, myšlenky i uhlazenosti, šlechtické i měšťanské — zasypané popelem asketickým a panegyrickým.

A zatím tonul národ, t. j. Polska šlechtická stále hloub v temnotách egyptských, které teprve za Sasů měly zalehnouti neproniknutelnou mlhou hlavy i srdce a které měly pohltiti vědy a kořisti dávných věků.

Zapomenuto na vyšší aspirace a ideály, neboť i mysl stala se všední, snížila se, přežvykujíc nejelementárnější stravu, bojíc se všeho nového a nezvyklého a straníc se úzkostně a podezřele světa . . .

Nadcházel úpadek politický i myšlenkový . . .

KAPITOLA OSMÁ.

Saská stagnace.

Sesílení netolerance, pohoršlivé její zjevy. Anarchie šlechtická, zaručená cizími mocnářstvími. Rozštěpení literatury: rukopisná; tištěná, jež úplně se odsvětšuje. Magnáti v literatuře: Radziwillove, Jablonowští, Zalušští atd. Družbacká. Veršované romány. Verše historické a satiricke. Probuzení se ze stagnace. Leszczyński, Konarski, Rzewuski.

Dějiny polské za Sasů nijak nepřipomínají dějiny za Vásů a Soběsských.

Místo plného života a obětavosti, místo hrdinných válek je tu vyhaslé ohniště intrik velkých rodů a ztrnulosti šlechtické sféry.

Rovněž i literatura za Sasů je bez talentu a bez ruchu, buďto asketicky sploštělá, nebo do směšných pochval nadmutá, a nepřipomíná už nikterak bývalou literaturu, hlubokomyslnou, pěknou formou a humorem, satirou i žalobami vynikající.

Anarchie dokonala své dílo!

Ona už ode dávna vřela v šlechtické společnosti, nejsouc žádnou uzdou zkrocena.

Už v XVI. století vyžrala tato anarchie vládu královskou.

Už tehdy Polska nepořádky stála a král byl jenom figurou. Cítil to dobře Batory a marně s tím bojoval.

Už za Zikmunda Starého triumfovala anarchie, nejen ve vojně bramborové, ale i tehdy, kdy Velkopolané potvrzovali odvody vojska a Malopolané mobilisaci za tím účelem, aby nic z toho obého nebylo.

V století XVII. vyhryzla anarchie význam šlechty samotné: čin Siciňkého nebyl něčím nepřirozeným, nezvyklým; byl to jen rak, jenž až posud hryzl vnitřnosti a jenž teď vystoupil na zevně. I ustala vláda stavu, když jednotlivec vůlí svou mohl se opříti vůli všech a mohl vykonávati nade všemi svou negativní vůli.

Anarchie, seslabivši tak v stoletích minulých vládu královskou a šlechtickou, za Sasů seslabila konečně i duševní zásoby šlechty, dávnou kulturu polskou.

Teď honil se bezmyšlenkovitý život za zbytky slavné kdysi minulosti, neschopné k činu, uvízlé v materialismu, nepřipouštějící ani možnost změny, ohromující veškery novoty heslem: »nechť bude — jak bývalo!«

Literatura ztrnulostí myšlenkovou jsouc dotčena přepracovávala mechanicky bývalé šablony, nejsouc schopna vzmachu a uboze vegetujíc.

I prohlubovala se propast mezi Polskou a západem.

Duševní život Polsky rozvíjel se vždy pomaleji, než duševní život západní. I křesťanství zavítalo officiálně o celé století dříve do Čech než do Polska. I scholasticismus zakvetl v Krakově, když už na západě dávno odkvetl. Renaissance a reformace zpozdily se o celá desítiletí a ztrácely tím svou sílu a moc.

Na počátku XVII. století začala se Polska svým sousedům vyrovnávati. Místo toho však, aby i další kroky se západem držela, začala opět zvolna couvati.

Země, jež v XVI. století prohlásila zásadu volnosti svědomí, jež nepřátelská vyznání přivedla k shodě, tato země teď vypovídala pohostinství vlastním bratřím nekatolíkům.

Země, z níž systém Koperníkův vyšel, držela se ve vlastních školách Ptolemaea a Aristotela!

Duchovní napadali teď díla, jež ještě před nedávnem přísná censura (duchovní!) propustila bez závady, na př. Potockého »Poczet Herbów«; za citát vypsaný z francouzské knihy odsouzen v Piotrkowie r. 1715 k smrti a k zabavení statků protestant Zikmund Unrug; krvavá tragedie toruňská r. 1724 pak připravila na dlouho Polsku o sympathie všech poctivých lidí.

Duchovní, aby vlili jed netolerance do duší lidu, šířili (hlavně písněmi) názory, že proto Bůh káře Polsku, že ona ve svém lůně chová protestanty.

Tak skutečně docíleno toho, že šlechta polská obrátila se konečně od vlastních svých bratří dissidentů, že jim vypověděla práva, nedovolila jejich zasedání v sněmovně a účastenství při úřadech.

Protestanti tedy chtěj nechtěj byli nuceni ustoupit z života veřejného i z literatury. Stěžovali si veřejně i tiskem na toto násilí. Úřady a hodnosti opouštějí rádi, ale nad zavíráním škol a kostelů a nad pronásledováním víry samotné hořce naříkají.

Školy rovněž nepokračovaly v této době. Protestantské byly zavřeny, katolické držely se zabedněného programmu jesuitského, jenž vylučoval řečtinu a v první řadě podporoval latinu a kult Mariánský. Soupeření škol také přestalo. Jestli i teď ještě akademie krakovské s Jesuity a Jesuité s Piaristy zápolili, tu jednalo se vždycky jen o udržení si privilegií.

A tak ze škol vycházela mládež šlechtická, jež neměla nic ušlechtilejšího na mysli, než aby co nejdříve nějaký výnosný úřad nebo ruku bohaté nevěsty dostala. Honby a hostiny byly hlavní zálibou mladých mužů.

I úpadek měst byl strašlivý.

Čím více chudly cechy, čím zpustlejšími byly hradby a veřejné stavby městské, tím více bohatly kláštery, tím nádhernější budovány kostely.

Na vsi pak nebylo lépe: obyvatelstva ubývalo, chudina se vzmáhala, objem půdy vzdělávatelné se menšil; sedlák oddával se pití.

Průmysl a obchod hynul, ba i židé chudli a klesali z dávné kultury do středověkého barbarství.

Čas byl tráven bezmyšlenkovitě: potřeba knihy, vštěpená minulými stoletími, znovu vyhynula; čítán ještě kalendář a modlitební knihy; jiná kniha polská pomalu vycházela z oběhu. Knihovny a knihkupecké sklady chudly, přetiskování starých děl ustalo téměř na dobro.

V této době psali jen duchovní (připletl-li se k nim kdo světský, tu psal jistě v jejich duchu!) a tito fabrikovali pro světskou marnivost panegyriky s tituly tím hlučnějšími, čím méně významné individuum bylo oslavováno.

Vedle této povodně panegyrické vylévali duchovní ještě moře prosy i veršů asketických, překládaných i původních, veršovaných legend, náboženských kvílení a mn. j.

Plodem, na nějž tito »poeti« nejvíce byli hrdi, jest »Historya starego i nowego testamentu z tłumaczeniem do zbudowania wydana«, (Nancy 1761), jejíž autor jest král Stanislav Leszczyński. Je to foliant o 750 stránkách, probírající ve verších to, co kancléř Załuski už dávno prosou lépe vyjádřil. Dílo toto věnováno dceři autorově, královně francouzské. Je v něm však jazyk polský strašlivým způsobem týrán. Je to opravdové martyrologium básnické mluvy polské . . .

* * *

V prose nebylo lépe.

Místo legend a meditací nastoupila teď kázání, zajímavá leckdy anekdotami a jazykem, pokud jsou tištěna. Kázání, uchovaná rukopisně, vynikají útoky i proti šlechtě, na niž nižší duchovenstvo, hlavně ze sfér selských pocházející, rádo útočívalo.

Dvě nejtypičtější díla prosaická této doby nenáležejí však docela do theologie.

Jedním je »Korona« od Jesuity Niesieckého a druhým »Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej sciencyi pełna« od kanovníka Benedikta Chmielowského.

»Korona« je dílem nad jiné záslužným a ještě podnes pro badatele je to nevyčerpatelná studnice podrobností heraldických, genealogických, historických a literárních, obraz Polsky šlechtické. V pořádku abecedním jsou zde sebrány erby, zprávy o jich majitelích atd., celkem ve čtyřech silných svazcích.

Ale i na tomto díle znáti pečeť neblahé epochy Saské: ráz asketismu vyniká tu na každé straně.

»Nowe Ateny« jsou první encyklopaedií polskou, v čtyřech svazcích roku 1745 vydanou. Jedná se v díle tom o náboženství, sektách, o pevnině a moři, o plodech země a umění, o ostatcích svatých a o zázračných místech, jsou zde sebrány bájky i pověry, anekdoty i kuriosity atd. Je ovšem nesporno, že i zde je ráz asketický přímo vyslovený.

Nejpopulárnějšími plody prosy oné doby však byly řeči politické a panegyrické, allegorické traktáty a kalendáře, hlavně Duńczewským v Zámostí vydávané.

Vlastní představitelé duševní práce tohoto století, kteří se posud nerozešli s lepšími tradicemi, Chrościński, Załuski a jiní, sahali ještě do časů dávných, a vyvolávali houfce svých následovatelů.

Nejvíce mezi těmito bylo magnátů, kteří styky s cizinou a lepším vychováním zachránili se před utonutím v asketickém sarmatismu, kteří vážili si knih (třeba francouzských) a sbírali je do svých knihoven, kteří brali účastenství na literatuře, třeba pseudonymně nebo anonymně a kteří konečně jiné povzbuzovali k práci.

Na místo Opalińských a Lubomirských přišli teď Sapiehové, Radziwillové, Wielopolští, Wiszniowiečtí.

Mimo to je charakteristickým, že počet žen píšících v této epoše saské je větší nejen nežli v dřívějších stoletích, ale i nežli v stoletích potomních. Žena polská, již teď muž saský věděním nepřevyšuje, dosahuje rovnoprávnosti alespoň na Parnasse a Družbacká, Niemiryczová, Zawiszové, Radziwillová, Załuská a j. paragonují směle, nebo docela i převyšují Chrościńského a Jabłonovské.

V čele básníků býval stavěn Chrościński, jenž za Potockým a Lubomirským leda podkovy sbíral. Załuski o něm praví:

»Niedbam, że z swym Parnasem w Turczech, Apollinie,
osiadleś; u nás laury rodzą się w Chrościnie!«
(»Nedbám toho, že jsi se se svým Parnassem, Apolline,
v Turecku usadil; u nás rostou vavříny v Chrościně!«)

Dvořením Sobiesských oželelel úpadek domu, nadarmo v »Lamencie Ojczyzny« k volbě Jakuba Sobiesského své spolukrajany vyzývaje.

Obor, v němž Chrościński nejvíce vynikal, je epika a to přebásnění legend biblických, při čemž tak velice se jeho básnické dílo podobalo dílu Lubomirského, že mnozí připisovali Lubomirskému jeho »Amana«.

S menším úspěchem stáli Chrościńskému po boku Jabłonowští: Jan Stanislav, vojevoda ruský, Jan Kajetán, vojevoda braclavský, Josef Alexander, stolník litevský, a Stanislav, vojevoda rawský.

První z nich, nejplodnější, ve vězení Koenigsteinském pěstoval poesii, brzo ve verše převáděje Aesopovy bajky, brzo zas překládaje »Telemachovy příhody«.

Tak stal se Koenigstein — a hlavně jeho vězení — činitelem v literatuře polské, jako už před tím byla Moskva, Gluchów a Královec a jako potom byla Kaluga.

I romány tou dobou pěstovány hojně: jsou to ponejvíce látky biblické a historické, které tu zpracovávány.

Schema těchto románů je vždy stejné: rozluka rodičů nebo milenců, zdánlivá smrť, nalezení ztráty, turnaje a souboje, závisť a zloba macechy, soupeřky nebo soupeře.

Obrazů přírody zde posud není, ani stavy duševní zde nejsou vyličovány, za to ale je tu plno poznámek moralisujících; element humoristický vyskytuje se v románech této doby jenom zřídka, v nějaké figurce episodní; věrná láska, ničím neodstrašená, konec konců vždycky triumfuje.

Z celé záplavy šablonovitých románů vyniká nad míru první původní román polský v dopisech od Zatorského. Autorovi šlo však

více o sestavení vzoru »listů amorických«, než o sám román, jenž v 94 dopisech odehrává se mezi Rožynem a jeho Chlorydou; poslední list je pozváním k svatebnímu kvasu obou věrných milenců.

Ani v této době nezanedbáváno zveršování historických relací; některé z nich jsou zajímavy jednak obsahem jednak i důkladností popisů a charakteristikou doby.

Nejzajímavější a zároveň i nejobsáhlejší relaci složil ve verších Jesuita František Gósciecki, jenž roku 1712 bral účastenství ve velkém poselství vojevody Chomętowského od Augusta II. k sultánovi a jenž pobyt ve Valašsku, v Adrianopoli a v Cařihradě podrobně a plynně popsal.

Jméno Chomętowského vyplývá na povrch ještě jednou — roku 1720 — v literatuře memoirové. Z jeho diplomatické misse do Petrohradu zbyl první důkladný popis nové metropole ruské, kde jazyk polský, instituce a duch polský nebyly tak zcela cizími, jak by se dalo souditi.

*

I časopisectvo periodické začalo se v této době v Polsku rozvíjeti.

Vycházelť už sice v XVII. století »Merkuryusz polski, dzieje wszystkiego świata w sobie zamykający dla informacji pospolitej«, jejž roku 1661 co týden vydávati začal Jan Alexander Gorczyn, spisovatel věcí heraldických, musikálních a asketických, ale časopis ten nepřežil půl roku trvání.

Na to Vlaši tiskli v Krakově latinská avisa; páni spokojili se psanými novinami, které placení dopisovatelé zasílali jim na př. z Varšavy. Mezi těmito dopisovateli největší klientelu měl poštmistr Rubinkowski v Toruni; jeho folianty, týkající se několika desítiletí dějin polských, dostaly se do knihovny Załuského (dnes v Petrohradě).

V této době pak začal dle vzorů cizích vydávati noviny polské královecký David Zankier pod jménem »Poczta Królewiecka«; časopis tento vycházel od srpna roku 1718 až do roku 1720, kdy nedostatkem abonentů zanikl. Časopis býval vydáván každou sobotu.

Piaristé a Jesuité vydávali pak od roku 1729 a 1759 »Kuryera Polskiego i Litewskiego«, ale obsah tohoto listu byl ubohý. Byly tam po většině osobní zprávy z vyšších kruhů církevních i světských, takže ani tento list nezpůsobil valnou konkurenci soukromým dopisovatelům, kteří ještě roku 1773 existovali, jak ze Satiry Piaristy Piotrowského »Na gazeciarzów, falszywe baśnie piszących« vysvítá.

*

Selanky a dramata v této periodě nehrubě pěstovány. Ještě nejvíce psávána dramata školní;[1] tu tam po dvorech panských vypravují hry, které se občas buď celé, nebo aspoň v scenáři do tisku dostávají.

[1] Teatrum życia ludzskiego w historycznych exhibicyach na widok publiczny wystawione« Jesuity Petra Kwiatkowského (r. 1740) nemá vlastně s divadlem nic společného. Jsou to veršované novelly a asketická vyprávění.

Nejpilněji pro dvorní jeviště pracovala velká dáma a známá literátka Františka Ulrika z Wiszniowieckých Radziwillowá, žena hetmana a vojevody, žena nad míru sečtělá.[1]

Už v mládí psávala nepřítomnému svému muži tesklivé elegie a poetické listy.

Pro divadlo nieswieské (k jmeninám někoho z rodiny hetmanské, k příjezdu hosta, na př. kancléře Sapiehy atd.) od r. 1746—1752 vypravila řadu původních, z francštiny přeložených komedií, tragedií i oper, které první milovník divadla toho, kapitán Tryczyński, roku 1754 vydal.

Samotné hry nemají zajímavosti, jsouce klíženy ledajak, drastické výrazy do té míry, že až těžko uvěřiti, že by to před mladými šlechtičnami mohlo býti hráno; psány jsou veršem i prosou a nezřídka nad míru tvrdým jazykem.

Látku brala Radziwillová ze »Sedmi mudrců«, z novel Morsztynových, z mythologie a z bájek, převádí všechno na polské poměry.

Nezměrně větší talent básnický vykazovala první opravdu slavná autorka polská, Alžběta Družbacká, jakkoliv je méně sečtělou než Radziwillová.

I ona psala pro sebe a pro vybrané obecenstvo, a jen zásluhou jejích přátel vydána za života jejího aspoň část prací jejích tiskem.

Znala pouze literaturu polskou, vzdělávala se na Potockém a jiných podobných autorech, byla tedy a priori odsouzena k nedokonalosti formy a komposice, k převaze didaktiky a allegorie, k nerovnosti jazyka a prostotě verše.

V převážné části produkce literární napodobí tedy Chrościńského a Potockého, kterému i životem svým se podobá, ovdověvši rychle a ztrativši děti i vnuky, tak že konec konců do zátiší klášterního se uchýlila.

Rýmuje tedy bibli a legendy náboženské; dále rýmuje allegorie a romány, píše panegyriky na Branické a jiné rody, u nichž byla hostem, píše verše příležitostné a satirické atd.

Novým prvkem, jejž do poesie vnesla, byla líceň, cizí bývalé poesii polské, kterou až posud pouze lidé a činy zajímali.

A tak jednou z nejzdařilejších jejích básní jest »Opisanie czterech części roku«, kde se sice bez mythologie a personifikace neobešla, ale kde přece zaměstnání hospodářská i život v přírodě s půvabem líčí a nám předvádí.

Ne věda ani vzory, ale ženský takt a ženská živost uchránily ji před nadsázkou a manýrami autorů mužských.

Její stanovisko je čistě ženské, proto rozvažuje i o lásce, kterou kdysi mužové pláli, a které teď už jen leda ženy holdují, i o životě manželském, při čemž pohlaví svému vytýká vady, fintivost a honění se po zábavách.

---

[1] Její knihovna, skládající se z více než 2000 autorů, nalézá se ted v Petrohradě.

Její talent dokazuje i vývojová linie: čím dále psala, tím lehčeji a příjemněji veršovala; nakladatel její tvrdil, že v několika letech celá edice jejího foliantu byla rozebrána.

Jakkoliv obrácena jen do minulosti, z níž čerpala myšlenky i slova, přece ji ovíval duch nový. Větší prostota, upřímnost a živost dodávaly lehký ruměnec bledým a mrtvým výtvorům.

Když tak Družbacká spíše instinktivně, než vědomě obrat k lepšímu vytržení se z mrtvosti, stagnace a rutiny zvěstovala, tehdy v témž směru vědomě, s různým talentem a s různým úspěchem pracovala četná řada mužů, kteří načerpavše čerstvý vzduch v Evropě, domácí stuchlinu a tmu egyptskou chtěli zapuditi.

Takových mužů nebyl nikdy nedostatek.

Duševní život francouzský vtiskl svou pečeť těmto pionérům na poli literatury, kultury a politiky: Versailles, Paříž, Molière a Racine, Boileau a Rousseau (lyrik), francouzští kazatelé a autoři knih náboženských zavčas nalezli cestu do Polska.

Vlivy francouzské ulehčoval »dobročinný filosof« Stanislav Lesczyński, titulární král polský.

Spisovatel, jenž v poesii náležel k nejméně talentovaným, psal prosou tak moudře a dokonale, jako snad nikdo z jeho vrstevníků, tak že ani nechceme věřit, že »Głos Wolny« a »Historya Starego i Nowego Testamentu« z jediného péra vyšly.

»Głos wolny wolność ubezpieczający«, jest nejmoudřejším spisem politickým z celé epochy Saské. Neboť všechno drží se hranic možnosti, počítá se stavovskými vášněmi, omezuje jenom divokou zbujnělost »Liberum veto«, snaží se o uvolnění jařma selského atd.

I jiné spisy v oné době obíraly se otázkami sociálními a národohospodářskými, ale žádný z nich neukazoval na skutečnou hrozivost situace, bezpráví páchaná šlechtou atd.

Teprve Stanislav Konarski v čtyřsvazkovém »Skutecznym Rad Sposobie« bezpráví toto ze základů vyvrátil.

Dílo tohoto učeného Piaristy potkalo se sice hned prvním svazkem s bouří hněvu a odporu; veřejnost — hlavně šlechtická — soptila hněvem proti »mnichovi, jenž odvažuje se míchati do věcí světských« a přece mělo později plný úspěch a korunovalo předchozí snahy autorovy, směřující k vyhubení barbarství a temnoty všeho druhu

I Konarski v cizině — v Italii a v Paříži — nalezl silný odpor proti »sarmatismu« v řeči, škole a politice, a po návratu domů začal práci plodnou.

Psával latinsky, ač se obíral věcmi polskými, a žádal ve spisech svých (na př. v dílku »De emendandis eloquentiae vitiis«) návrat k mluvě střízlivé, rozumné, zhostivší se přepjatosti a zbytečných ozdůbek; rozhořčil tím hlavně Jesuity, kteří nemohouce nic jiného, vytýkali nemilému členu mladšího a soupeřícího s nimi řádu Piaristů útoky proti nim a proti víře samotné.

S válkou proti zkažené řeči — v očích lidí moudrých už dávno rozhodnutou — začal válku i o novou školu, o nový a lepší způsob vyučování.

Ani zde nebyl původním nebo radikálním borcem rutiny jesuitské a jejího roztahování se. Přenášel do Polska prostě to, co v cizině o římské škole samotných Piaristů ve francouzských ústavech a j. viděl.

Proto tedy podržela latina vůdčí úlohu, ale vedle ní dosáhly ohledů i novější jazyky cizí (hl. francština) a jazyk mateřský. Mimo to předměty jiné — dějepis, zeměpis atd. — od časů Konarského vykládán samostatně, kdežto u Jesuitů vykládáván jenom příležitostně, jako komentář k četbě starých autorů.

Dle příkladu francouzského zavedl Konarski do šlechtického konviktu — Collegium nobilium — ve Varšavě vyučování tanci, šermu, společenskému chování atd. Ba i divadlo mělo mu posloužiti při reformě výchovy.

Nebylo to jen čirou náhodou, že právě z řádu Piaristů, ne z řádu Ježíšova vyšel reformator školního plánu: tradice a rutina tísnily Jesuity den ode dne více.

I v jejich školním divadle panovala táž rutina, kterou zlomil rovněž Konarski, připustiv úlohy ženské (hrané ovšem hochy) a čerpaje přímo z francouzského repertoiru.

Dramata Konarského, psaná bílým veršem, jsou těžká a suchá, ač vlasteneckým duchem prosycená, a proto nedospěla k nejširším vrstvám. Za to však veselohry Bohomolce z Molièra a j. přepracované, nalezly oblibu v nejširších kruzích čtenářstva a utvořily tak podklad pro příští národní divadlo.

I tyto veselohry autor zprvu určil jen pro potřebu školní, ale už od r. 1755 začaly vycházeti sbírky jeho veseloher (»Komedye« 1755—1758, 4 sv.) a tak rozšířily se mezi lid. Tam, kde chtěl opravovati Molièra, nebo zmírňovati říznost jeho slohu — byl nad míru nešťastný.

Ruch paedagogicko-literární, kterému Konarski dal počátek, šířil se statečně; ale to bylo jen jednou stránkou občanské činnosti slavného Piaristy.

V jiných oborech byl neméně činným: přičinil se už před lety o sebrané, úplné vydání práv polských (Volumina legum), záležitosti politické zajímaly ho nad míru, ač mu ve věnování se politice jeho představení řádoví velmi přísně zbraňovali; ačkoli v jednání sněmovním tedy sám účasti nebral, přece jako vzdálený divák nad zaslepeností svých rodáků rukama lomil.

Proti nestvůrnému »Liberum veto« vystoupil Konarski nadmíru ostře, vytýkaje podrobnou historií sněmování, co škody zemi polské nadělalo toto nesmyslné zřízení.

*

Konarski, vychovaný ještě v makaronismu a panegyrismu, jen zvolna z něho vybřídal, ale vždy ještě k latině tíhl, ódy a celá díla latinsky psával, a jen zřídka kdy — chtěje působiti na čtenářstvo nejširší — v národní šat slova svá odíval.

Ale byli vedle něho i pracovníci jiní, osvícení, činní, zříkající se latiny a jen výjimečně jí užívající.

Nejslavnějším mezi nimi byl Josef Ondřej Załuski, nesrovnatelný, výminečný zjev v duševním životě polském, podivný člověk, plný odporů, plný slabůstek a přece zas člověk věkovité zásluhy, velký charakter.

Rodina jeho povznesla se nedávno, po Jabłonowských, a bylo v ní hojně hodnostářů církevních.

Ondřej Chrysostom Załuski vydal obsáhlou sbírku listů, vysvětlujících dějiny od konce XVII. století a vykládal ve vyhnanství Královeckém nekonečná asketika francouzská i jesuitská.

I jiní Załusští měli literární choutky, byli nad míru vzdělaní, na příklad biskup krakovský, jenž snil o filosofu Wolfovi pro Krakov. Všechny předstihl Josef Ondřej, korunní referendář a pozdější biskup kijevský a exulant v Kaluze. Nevíme, čemu se u něho více máme obdivovati: nebylo muže, jenž by byl více knih nashromáždil a jenž by byl jich více přečetl. Zřídka kdy byl někdo ve více oborech činným: jako vydavatel všemožných autorů, dávných i soudobých, jako bibliograf, jenž pojal celou bývalou literaturu, jako buditel duševního ruchu zakládáním vědeckých spolků a »akademií«, jako spisovatel veršem i prosou, kritik a básník, historik a satirik, jako zakladatel největší knihovny na evropském Západě, jemuž vděčíme za zachránění největšího počtu rukopisů; mnoho z nich bylo by zaniklo, kdyby si je nebyl Załuski zjednal buď koupí nebo darem.

Co desítky lidí jinde vykonaly, to vykonal on samojediný. I nejlepší slovník polský, Troca, hlavně jeho prací vznikl.

Padesátiletá jeho činnost literární prodělávala různé fase: v mládí psával verše, frašky, žerty, z nichž vybrané později tiskl.

Zkoušel své síly v historii; pak psal a překládal dramata; vydal polskou anthologii básnickou (»Zebrania rytmów przez wierszopisów żyjących lub naszego wieku zeszlych pisanych«), vydával »Biblioteku polskou«, v níž otiskoval »Argenidu« Potockého, »Bajky« Jabłonowského, vydal »Bibliografię poetów, historyków polskich itd.« a mnoho jiných.

K nejbližší družině Załuského náleželi kijevský kanovník Armén Minasowicz, neunavný veršovatel a Sas Janocki (Jähnisch), jehož Załuski z Drážďan za knihovníka povolal, výborný bibliograf.

Vedle nich pochvaly Załuského získal si též biskup płocký Antoni Dembowski, z mládí básník, v stáří spisovatel politický, korunní hetman a krakovský kastelán Václav Rzewuski, spisovatel dramatický v slohu francouzském, Wielopolski, překladatel Voltaira a mnozí jiní.

*

Vliv francouzské duševní svobodomyslnosti šířil se do Polska, zatím jenom ve vyšších sférách, i mezi duchovenstvem, které až posud ukrývalo vzrůstající lhostejnost k víře.

V nižších sférách za to panovalo temno a naprostá nevědomost o převratu, jenž byl v cizině právě dokonáván. Tu platila ještě asketika a panegyriky. V povodni takové literatury ztrácely se veškery tradice a výtěžky XVII. století.

A národ zabřídal víc a více do duševní temnoty, do nestvůrné stagnace a zlenivělosti, do ztrnulosti a otrlosti vůči všem ranám dějinným.

Ale už teď vystupovali mužové činní, buditelé ducha; jim náležela budoucnost, oni měli v krátce vyrvati národ ze strašné zatemnělosti a ze stagnace.

KAPITOLA DEVÁTÁ.

Obrození.

Král a společnost. Satirická a didaktická stránka literatury: Krasicki a Naruszewicz, Piotrowski a Juszyński, Trembecki a Węgierski. Lyrika: Karpiński a Kniažnin. Komedie: Zabłocki, Niemcewicz, Bogusławski. Literatura politická: Staszyc, Kołłątaj, Jezierski. Vliv francouzský: překlady. Komisse edukační. Živly opačné: životnost literatury asketické, autority latiny, sarmatismu. Pamětníky. Vývody všeobecné o stare literatuře.

Jako se smrtí Zikmunda Starého, tak i se smrtí Augusta III. rozlehla se hesla zcela nového řádu a pořádku.

Se Zikmundem sestupovala do hrobu Polska katolická, monarchická, humanistická, aby povstala protestantská, republikánská, národní; s Augustem pochováváno Polsku sarmatskou, anarchickou, devotní, a buzena k životu Polska zřízená, osvícená, svobodomyslná.

Avšak ne všechna hesla splnila se stejnou měrou ani po roce 1548 ani po roce 1763.

Převládl tehdy konservatismus a vůz Polsky jel dále po vytknutých kolejích, katolických a anarchických, až mu hrozilo úplné rozbití.

Teprve roku 1764 — o hodně později — měl být zastaven a veden po nových cestách.

A znovu převládl konservatismus, ale tentokráte triumf jeho nebyl ani úplným ani trvalým. Nesetřel ani na chvíli pokrokový ráz, jakým se nová vláda různila od samého počátku.

Nepřekazil konečně úplné obrození národní dovršené na poli duševním.

Na obrození politické, na stvoření nového pořádku a zabezpečení existence nestačilo však času.

Z počátku ani stále hrozivěji vystupující nebezpečí útoku na celistvost státu nevyburcovala národ z lehkomyslné lethargie, ba i po prvním rozdělení Polska utěšoval se lehkomyslný optimismus nadějí, že závistivá nedůvěřivost velmocí k sobě vespolek stane se štítem, za nímž Polsko klidně znovu se spojí.

A k tomu všemu ještě právě usedl na trůn polský člověk bez vážnosti a styků, bez opory zevní i vnitřní, člověk výhodný pro sousední velmocí, nemožný pro Polsku.

Stanislav August měl veškery vlastnosti uhlazenosti společenské. Jsa vzdělán a výmluvný, dovedl bráti na sebe nátěr vážnosti. Měl ušlechtilé instinkty, dobrotivé srdce, vůli nejlepší, rozum nevšední: representoval výborně vladaře.

Ale vladařem nebyl, aspoň ne takovým, jakého skonávající vlast potřebovala. Nedostávalo se mu energie a důslednosti, dával se vésti jakoukoliv cizí, silnější vůlí, i proti vlastnímu přesvědčení nebo zkušenosti.

Nad žádnou situací neměl vládu, za to sám se ku každé assiminoval.

Po třicet let sloužil za návěstní tabuli těm, kteří řídili stát, t. j. kteří uspíšili jeho agonii, a nezmohl se nikdy na samostatný krok, jsa vším znepokojován (dluhy a j.) a skončil, jako začal, bez hodnosti, sesazen toutéž rukou s trůnu, která ho — jako loutku — na trůn posadila.

Bylo možno o králi i o šlechtické Polsce tehdejší říci s básníkem:

». . . . . nasz naród jak lawa;
z wierzchu zimna i twarda, sucha i plugawa,
lecz wewneztrznego ognia sto lat nie wyziębi!«

(». . . . . náš národ je jako láva;
zevně studená a tvrdá, suchá a špinavá,
ale vnitřní oheň ani staletí nevymrazí!«)

Kůra této lávy neutvořila se teprve za Stanislava Augusta, ssedalať se už dávno a tvrdla už za Sasů. Že pak vnitřní oheň nic nedovedlo vyhasiti, k tomu přičinil se, co sil měl, sám melancholický král.

Po vavřínech vojenských král tento nikdy netoužil, za to z temnot saských národ na denní světlo uváděl.

Maje pečlivé vychování francouzské (francouzsky psal své paměti), maje rozhodný zájem pro literaturu a umění a věda dobře o tom, jak velice je země pozadu — dal své vládě zvláštní ráz, odrážející se ostře od absolutní neproduktivnosti saských figurantů, kteří byli jenom terrae inutile onus.

Vytrvalým pracovníkem král nebyl. Na žádnou práci nedohlížel, na jiné svaloval těžší práce a záležitosti i dosti vážné — na př. výchovu lidu, polské divadlo atd. — vydával peníze neopatrně, neznal šetrnosti a finanční obtíže tísnily ho vždy více než obtíže vládní.

Za to byl štědrým mecenášem umění a literatury, vydržoval i diplomacii, i orientální akademii, podporoval hojně veškery podniky k duševnímu povznesení směřující.

Předchůdci jeho zajímali se o literaturu jenom občas, udílejíce historiografům a básníkům polským i cizím tituly sekretářů královských atd. — Stanislav August první systematicky krásnou literaturou a vědami i uměním se obíral, a jiné k tomu povzbuzoval.

I neměla Polska krále, jehož iniciativě by literatura více mohla vděčiti. Poněvadž pak vlastní jeho činy nebylo lze příliš velebiti, proto král pobádal péra, štětce i dláta k oslavování minulosti.

Po příkladu královně zavládl ve Varšavě a pak i v celém Polsku nový nátěr francouzský.

Varšava teď teprve začala býti zářivým vzorem celé zemi. Teď teprve seskupili se v ní poprvé nejlepší její síly, teď teprve stala se opravdovou residencí.

Teď teprve Polska do kořán otevřela se vlivu francouzskému ve všem. Když z Francie pravdivé světlo vědy zalétalo do Evropy — v XII. a XIII. století — tehdy Polsko, jsouc ještě příliš nevyvinuto, k světlu tomu nespěchalo.

Vliv francouzský stupňoval se však rychle za Sasů, hlavně přičiněním Lesczyńského. Ale pořád ještě celé rody šlechtické držely se houževnatě svého sarmatismu! Tak byly opět dvě zaryté strany v Polsce: staropolská a mladopolská, zfrancouzštělá.

Nejvíce do očí bila přeměna u duchovních: bývalou horlivost ve víře zastupovala lhostejnost, nedbající už ani o zdánlivé udržení dekora. Jen staletá, hluboce zakořeněná tradice zachránila stav duchovních před rozhodnou katastrofou.

Disciplina se uvolňovala, protivy se zaostřily a jakkoliv konservatismus národa šlechtického antiklerikální proudy krotil, přece jen zcela zřejmě celý národ se schyloval k náboženské lhostejnosti.

Nejlépe při této změně měly se ženy: vnějším požadavkům nových forem činily ony ještě lépe zadost, než muži, už pro dary přírodní, a proto se vybraly do velkého světa, braly činné účastenství ve veřejném životě, opovrhly zátišim téměř klášterním, v jakém až posud žily a připravovaly se k nové úloze, k novému významu v budoucnosti. Ale bývalý typ polské matrony přece jen nevymřel docela. I podnes nalézaly se v Polsku typu toho četné representantky.

Daleko hloub proniklo toto rozštěpení na poli literatury a vědy.

Změněn tu duch i forma. Střízlivost a jasnost vypudily přepjatost a zakuklenost. Čistota a správnost jazyka nahradily pestrotu výrazu a divokou fantasii.

Vynikající účastenství duchovních dodalo této literatuře zvláštního rázu, kazatelského a poučujícího. Účastenství toto také způsobilo, že v literatuře převládal teď živel didaktický a satirický. Ono též uchránilo literaturu tuto před úplným zfrancouzštěním.

Literatura za Stanislava Augusta, jakkoliv na ni působily silně vlivy francouzské, přece jen francouzskou nebyla. Hlavní její representanti Krasicki a Naruszewicz byli tuhými latiníky.

Vedle latinského rázu vyznačoval literaturu tuto i výrazný duch občanský, jenž už sám nepřipouštěl úplné zfrancouzštění literatury této: nebylo psáno k vůli esthetickým požadavkům, ani k vůli zavděčení se vkusu určitých osob, ale k vůli prospěchu celku; nebyly to hříčky vtipu, leč veřejná služba.

Mohla tedy literatura Stanislavovská přímo navázati na literaturu Zikmundovskou. Vedle vlivů francouzských působí i Vlaši, Gessner, Řím. Krásná literatura, nejsouc vydána na popas jednolité manýře, zabezpečuje si svobodu svým eklektismem, neztrácí veškery stopy po samostatnosti a domácím rázu.

Co se ducha týče, tu odmítá veškeren fanatismus, a nasakuje humanitárností. Káře ostře výstřelky zvůle, utiskování poddaných a služebnictva, ujímá se lidu, ztrácí víru v prerogativu privilegovaných a požaduje osobní zásluhy.

V epoše kritické, kdy staré, zakořeněné bludy bojuji s novými, zaostřuje se její smysl pro satiru a pozorování. V epoše, zbožňující rozum a rozvahu, od nich jedině veškeru spásu očekávající, stává se Boileauovo »aimez donc la raison« kotvicí a »le bon sens« jedinou zásadou, hnanou až do krajnosti, až do suchopárnosti, neuznávající vedle sebe ani fantasie ani citů, vyjma snad jedinou sentimentalitu.

A za takových podmínek i s takovými vlastnostmi přistupuje literatura tato k boji s bývalým duchem a slohem, jazykem i formou.

V čele válčících stanul neobyčejně talentovaný Ignác Krasicki, básník hodný časů Stanislavovských; jsa duchovním bez povolání, dovedl zachovati jakž takž zevní zdání, v krátce odvrhl i »dvořanství a dvorní šarlatánství«, k němuž byl nucen svým hraběcím rodem; těže z rychlé karriery a šťastného sběhu okolností, unikal kníže biskup warminský politickým sporům, tak že se v něm velice král zmýlil, doufaje, že, když mladého muže na biskupa povýší, nalezne v něm silnou politickou oporu. Nezmýlil se však v něm, pokud počítal na vznešenost jeho práce: tou odvděčil se Krasicki hojně králi za titul a hodnost biskupskou.

Biskupové warminští už ode dávna zapisovali svá jména zlatými literami do dějin literatury polské: počínaje Dantyszkem, Hosiem a Kromerem až po Ondřeje Zaluského,

Nejvýše však vznesl se Krasicki.

Spisy svými působil mocný dojem; jeho hlasu naslouchala celá společnost, nejenom bratři cechu spisovatelského. A na zvolené jednou cestě, ač unaven, přece nezoufal, ač vším zklamán — přece vytrval.

Byl už letitým Krasicki, když poprve vystoupil na veřejnost s většími spisy. Až posud byl znám pouze z nepodepsaných článků v Monitoru.

Největší plodnost jeho spadá do let 1775—1779, od vydání »Myszeidy« až po vydání »Satir«. Teprve od té doby také datuje se jeho autoritativní váha v literatuře polské.

»Myszeidu« stvořil Ariosto, jeden z oblíbenců básníkových.

Výběr byl jenom zdánlivě divný nebo podivínský, sejíti na prostého překladatele, jako Petr Kochanowski, zapřádati se do dlouhé chrie, to nebylo věcí modního pěvce, vědoucího, že moda jenom krátké kázání a krátké verše snáší.

Bylo tedy třeba vytvořiti něco ne příliš velkého a domácího na způsob Ariosta; proto tedy nebylo příliš mnoho themat k volbě.

Měl li autor prvotně i allegorii politickou na mysli, o čemž sluší pochybovati, pak upustil od toho záměru během práce, tak že v díle nevidíme politických narážek. Ale aspoň v podrobnostech — když už ne v celku — nalézáme v díle Krasického mnohé narážky na soudobé poměry, od parodie na sněmování a porady, až k uznání převahy žen.

Věci směšné střídají se tu s čistě pathetickými, na příklad se strofou o lásce k vlasti.

Ani myšlenka nebyla skvělou, ani k obsahu nestačilo fantasie a invence, ale za to bylo provedení skvělým: veršů tak lehkých a hladkých, sentencí tak trefných, ironie tak jemné, vtipu tak urozeného — toho všeho až posud v literatuře polské nebylo.

Když se v »Myszeidě« s jejím ariostickým úsměvem nad boji i bohatýry, všem trochu dostalo, namířil v »Monomachii« biskup celou batterii vtipu výlučně proti řeholím, jejich devotnosti a zlořádům.

Bez fantastičnosti, jasným denním světlem oblil biskup koutky lenosti bezmyšlenkovité, kryjící se pod askesí, pod regulí a klášterními sliby.

Kdyby byl biskupský básník takto osvítil i jiná pole života polského, byl by vykonal velké dílo. On však spokojil se jedině polem, na němž nejlaciněji mohl největšího triumfu dosíci. Posmíval se protivníku, napolo již poraženému, seslabenému a proto lehko přemožitelnému.

Celek je poněkud rozvleklý, místy karikaturový.

Pozdě biskup poznal, že ve svých útocích šel snad příliš daleko a proto svou »Antimonomachií« snažil se zmírniti podrážděnou veřejnost, omezuje a ztenčuje dřívější své útoky. Úplně se mu to však nepovedlo.

Napsav vzorná díla epiky žertovné a satirické, odpovídající temperamentu autorovu i náladě století onoho, sesílil básník i k vznornému dílu epiky heroické, vzav si za předmět skvělou episodu staletého boje polského s půlměsícem, a to právě ve chvíli, kdy svět zatoužil po definitivním vyhnání Turků.

Ale ani čas ani básník nebyl zrozen k heroismu: dle receptu Voltairovského, s reminiscencemi až do Tassa podařilo se mu slepiti epopeu s rozmachem filigranským, v slohu rokoko. Je to práce ze sádry, plná ozdůbek a tretek, je to pravá selanka bohatýrská, jako všechny jiné selanky oné doby.

Ale i tím, vzhledem k nezdařeným dřívějším relacím veršovaným, odpovídal básník požadavkům slohu a formy a stvořil dílo slušné a modní, pseudoheroické, sentimentální a didaktické.

Pravé schopnosti slohu i ducha vykázaly teprve jeho »Satiry« a »Bajky«.

Ani v »Satirách« sice nezmohl se měkký autor na silný a vášnivý hlas Juvenalův. Nehřměl na lotry a zrádce, nestrhoval masky z bezectných tváří, mičel o hanbě zbabělé a prodejné politiky, a vady káral ne ostře, leč se shovívavým úsměvem, promlouvaje k rozumu.

Proto hanil fintivé ženy, karbaníky, hýřily — hanil výmluvně, vtipně a moudře.

Brojil proti novým modám, proti zřeknutí se starých ctností předků, radil a doporoučel stále svým rodákům: medium tenuere beati . . .

Zkušenost a trefný instinkt politický, jejž šlechtický národ nikdy neměl, označovaly jedinou jeho satiru politickou »Organy«, den před velkým sněmem napsanou.

Autor, skeptik, ne enthusiasta, nesdílel všeobecný zápal, rozhlížel se úzkostně, ptal se a naslouchal, neskrýval se s neutěšenými vyhlídkami do budoucna, s resignací ptal se »od jakého orla nejlépe dát se rozsápat?«

Se satirami jeho rivalisovaly i »Listy«, psané též ve formě smíšené. Převládala v nich silně morálka a ethika; nejslavnější z listů těch, malebné vypsání cesty po vlasti, i dnes ještě dovede čtenáře zaujati a vzrušiti.

Největší předností Satir (i jeho Listů) byla dokonalá forma v pravdě umělecká, nikdy před tím, ani potom nepředstižená. Bohatství invence a observace, vtipný dialog, znamenitá charakteristika. Domácí ráz tu zachován jen zevně, jinak, s malými změnami hodí se satiry tyto na všechny časy a na všechny země.

Z tohoto jejich kosmopolitického stanoviska vysvětluje se též divný, zdánlivě zjev: Krasicki, jako *laudator temporis acti*. Kdežto jiní soudobí satirikové, Naruszewicz, Piotrowski, dopisovatelé Monitora atd. bojují dvěma frontami: proti sarmatismu a proti opičení se po modě, napadá Krasicki vrstevníky, jakoby těžké viny předků nebylo. On neohlíží se zpět, jej znepokojují omyly současné.

Stejně vysoko povznesl se Krasicki ve svých bajkách, v arcidílech miniatur, v něžnůstkách slohu, hlubokých a moudrých . . .

Ve vstupním verši určoval je dětem, ale sám ten verš, nejhlubší ze všech, tomu odporoval. A vskutku, morálka, jaká je v těch bajkách hlásána, není pro děti. Jestliže Napoleona rozhořčila Esopská bajka o vlku a jehněti, co by řekl bajkám Krasického, v nichž zlost a hloupost, proto že jsou silnější, vítězí a ctnost, pokora i moudrost jsou poraženy.

Všichni básnici Stanislavovští od Naruszewicze a Ogińského až k Niemcewiczi upravovali bajky *con amore*, ale vplétali do nich často události dne, skandály politické, dávali často průchod svým pobouřeným citům, nezdržovali se allusí aktuelních; všichni po příkladu Lafontainově kreslili obrazy široké, plné podrobností.

Krasicki však se allusí zdržovával a jen výjimkou vztahovávaly se jeho bajky na poměry polské. Zvoliv si formu Fredrovskou, nejkratší, pronesl ve čtyřverší — v němž ani jediné slovo nebylo zbytečné — celý konflikt — i jeho rozuzlení. Rovněž nesáhl Krasicki často k novým thematům, ale dovedl staré látce dáti pečeť svého mistrného ducha.

Tytéž znamenité vlohy a přednosti jeví Krasicki i v prose. Nepokoušel se nikdy o velké koncepce; jeho romány, nazveme-li tak didaktickou a satirickou literaturu, rozpadají se ve volné obrázky a spíše traktáty, s výrazně poučnou tendencí. Politických věcí rovněž u Krasického nenajdeme, mimo jednu, příliš plochou allegorii, zobrazující dějiny Polsky v dějinách »rohového domu«. A právě tento nedostatek politického elementu v časech tak velice politisujících je

pro Krasického nad míru charakteristickým; mezi zresignovanými je on nejzresignovanějším; kdežto jiní syčí jedem, protestují a hrozí, on jediný zmůže se leda na slova tichého stesku a žaloby.

Smiřuje se s osudem, upřímně, v přesvědčení, ne proto, že je cizím poddaným, ale proto, že má měkkou povahu.

A tak ztrácela jeho literatura ráz aktuelnosti, ale získávala za to v ceně všeobecně lidské. Pro překladatele je Krasicki ze všech autorů polských nejvděčnější.

Nejméně ještě vadí nedostatek politického momentu v »Mikołaja Doświadczyńskiego Przypadkach«, panice polského, o jeho vychování, nebo spíše o nedostatku jeho vychování, o jiných peripetiích života polského mezi palaestrou lubelskou i na dláždění pařížském; nový Robinson zakotví dále v Utopii, kde lidé žijí v přírodním stavu, bez osudného železa, rozsentimentalisujících knih a fanatiků kněží, rozbíjí se pak na moři i na pevnině a zřeknuv se, jako Krasicki sám, veškeré politiky, usadí se na vesnici a uvízne v ní.

Další část »Doświadczyńskiego« — »Pan Podstoli« — poučuje, jak v nejužším kruhu rodinném, hospodářském a i sousedském možno přece jen prospěšně působiti, a to na prospěch nejen svůj, ale i svých bližních.

Hájen tu rodinný krb výmluvněji, a vřeleji než se u autora »Monomachie« a »Satir« dalo očekávati.

V prose však nebyl Krasicki jenom belletristou, ale i učencem a spíše popularisátorem, jenž v Kompendiích a encyklopaediích rodákům svým »sbírku potřebných vědomostí« v nejrozmanitějších látkách činil přístupnou. Menší jeho práce — moralisující povídky atd. — jsou věci zcela pěkné. Jeho tvorbu dramatickou — vyčerpávající se pro potřeby domácího divadla v Heilsbergu — i při vtipném dialogu, možno klidně mlčením pominouti.

Vedle této všestranné činnosti literární nezapomínal však biskup i na povinnosti svého stavu, o čemž mnoho skvělých skutků svědčí. Když pak konečný úpadek vlasti i silné organismy zlomil nebo otupil, tu kníže-biskup a nyní už primas-arcibiskup, téměř omládl, jakoby poslední rána v něm vyvolala opozděnou reakci. Ani ruce nedal do klína, maje zásadou:

»podła rzecz — rozpaczać« (podlá věc si zoufati), a »rozpacz — podział nikczemnych« (zoufalost je údělem ničemů.) Tu pak v nejkritičtější chvíli začal vydávati list »Co tydzień« (ve formě starého »Monitora«), ale dni jeho byly už sečteny.

On zaujímá první místo v literatuře Stanislavovské. Jako král, tak i literatura tato neodpovídala hlavním požadavkům doby: neposilňovala, ani nenadchla ducha. Jako král, tak i literatura tato snažila se vyvésti lid ze stagnace a ze zatemnělosti, jakož i ze změti předpotopních pojmů.

Ona apelovala k rozumu, ne k citu, vyznačovala se jasností myšlenek, precisností formy, pravidelností výrazů. Mistr jazyka a formy, pronikavý a rozsáhlý talent, Krasicki nejpádněji dokázal, že literatura může zcela dobře existovati v jazyce národním: on zrehabilitoval polskou knihu, on přesvědčil nevěřící Tomáše, že vkus a uhlazenost, důvtip a

jasnost není výlučným monopolem Paříže, že je třeba jen dobré vůle a že domácí výroba úplně se vyrovná přivážené literatuře.

Psal pro všechny a o všem, i bajky a povídačky pro děti, jenom, jsa věrný mužnému rázu polské literatury, neobracel se zvláště k ženám, leda případ od případu.

Bojoval proti předsudkům. Volal k práci (»Třeba se učit, zlatý věk minul«), stavěl vysoko rodinné ctnosti, domácí ráz. Blýskadélka ho nezlákala.

Nejvíce vděčí mu jazyk: abychom mohli oceniti pokrok u Krasického, musíme ho porovnati a Naruszewiczem nebo s Piotrowským. Jazyk těchto dvou je nevybraný, těžký i slovosledem i volbou výrazů, zastaralých, nevázaných, všedních. Jazyk Krasického za to je svěží, hladký, uhlazený. Zbavuje se nejednoho bohatství, ale za to nabývá ohebnosti a lehkosti, do jaké tam těm daleko. Jejich věci zavánějí školou, citáty anekdot a historek nejnižšího řádu, věci Krasického jsou světové, průzračné, něžné.

Dobrodušný úsměv hraje na intelligentní tváři autorově. On nikdy nedává znáti své povýšenosti jiným, jeť on učitelem a ne pedantem.

Krasicki je prvním polským spisovatelem z povolání, ne z nutnosti, nouze nebo nudy.

Jako Rej, Kochanowski a Potocki, tak také Krasicki sloužil vlasti pérem, jsa přesvědčen o vážnosti své misse; on jediný z vrstevníků zasvěcoval se svému povolání bez jakéhokoliv pobočního záměru, ne pro slávu a ctižádost, ne pro zisk a pochlebování; v časech všeobecné zkázy mravů, on jediný nepokálel své péro cynismem, jeho delikátní povahu odstrašovalo všechno špinavé, nízké.

*

Vedle elegantního, joviálního a společenského Poláka stojí těžký, pedantický a bručivý Litvín — Adam Naruszewicz — rovný Krasickému povoláním, rodem i láskou k vlasti, ale jinak zcela rozdílný.

Z pout latiny nevyzul se exjesuita nikdy docela. Překlady Tacita dal se poznati i v prose: ve verši své ukázky básnické podával. Jenom v selankách a bajkách podlehl francouzskému proudu.

Budil ducha, stejně jako Krasicki, ale v slohu sarmatském. Pochleboval (ač ne nehodným); nota osobní zněla u něho vždy silně; káral, ale vášnivě; politiky se nestranil.

Básníkem vlastně ani nebyl. Mohl všem říci s Juvenalem:

»Facit indignatio versum«;

byl spíše učencem, a jako Kochowski, přešel od básnictví později na pole historie.

Trefně ocenil ho král, když ho k sobě povolal a dal mu za úkol napsati zrcadlo dějin polských.

Tehdy právě dějepisectví ladem leželo. Bajkami o Kalimachovi, o »rokoszi« glinianském a o neslýchaných i nevídaných skutcích předků krmena šlechta.

K pramenům nesaháno. Długosze v Lipsku cizí vydávali a teprve po r. 1750 přistoupeno k publikování latinských pramenů (ve sbírce Sasově, Mitzlera de Kolof a j.), i polských (ve sbírce Bohomolcově).

Jinou důležitou publikací pramennou jsou »Volumina legum« Piaristů a Dogielův »Kodex diplomatický«, osvětlující zevní poměry Polsky.

Nedostávalo se zpracování: cizina vydávala životopisy slavných Poláků, pruští spisovatelé světští (Lengnich, Braun a j.) i duchovní (Oloff, Ringeltaube a j.) vykládali o konstituci polské, o literatuře, její jednotlivých zjevech atd.

Potřeba historických vědomostí stávala se stále naléhavější; ale v domácí literatuře (mimo ne zvláštní příručky Bielského a Wagi) nebylo díla, které by výmluvně, dle požadavků století, kriticky a v duchu monarchickém vylíčilo průběh dějin polských, které by dokázalo nezvratně, že co cizí meč nedokonal, to pozdní republikánské zásady a instituce v neprospěch Polsky provedly, které by vyzývalo všechny, by konečně záhubná cesta byla opuštěna.

V tom duchu zpracoval Jesuita Wyrwicz konfederaci Goląbskou, ale díla o celkovém rázu polských dějin dosud nebylo.

Za to, že král tak byl pro vážnost tohoto díla zaujat, že nešetřil vydání, že našel nejvhodnějšího pracovníka a že ho povzbudil a podporoval, za tuto velkou zásluhu o vědu polskou, patří mu vřelý dík potomstva.

Až posud nikdy nikdo nevyšel takovým způsobem vstříc polskému učenci.

Naruszewicz dal se chutě do díla. Pro něho pořizovány opisy materialií i v cizích knihovnách a archivech (na př. ve vlašských a švédských); tak povstaly velké folianty pramenů, zv. »Teki Naruszewicza« (dnes v majetku Czartoryských). Konečně v letech 1780—1786 vyšlo šest prvních svazků díla toho, sahajících až do r. 1386. Zde však práce uvízla.

Stanislav August snad ani na tak obsáhlé dílo nepomýšlel. Kratší, ale dále jdoucí dílo bylo by snad jeho záměrům bližší. To však nijak neubírá dílu Naruszewiczovu ceny.

Jako Karamzin tak i Naruszewicz napsal monumentální dílo národní, jakkoliv jeden pouze dějiny Rurikovců, druhý zas pouze děje Piastovců líčí. U obou dominují děje dynastie, u obou je sloh Tacitovský, u obou snaha po samostatné kritice.

Ale toto dílo není jediným historickým spisem Naruszewicze; z jeho péra vyšly ještě »żywot Chodkiewicza«, jenž zaujímá čelné místo v biografické literatuře polské.

Celkem vzato, byl Naruszewicz v prose šťastnějším, než v poesii, kde mnoho napodobil (v satirách Boileaua, v selankách Gessnera), kde také formou nevynikal.

Proto také zcela správně později řemeslo básnické odhodil; ačkoliv už jen vydáváním: »Zabaw przyjemnych i pożytecznych«, kde většinou své verše umisťoval, o krásnou literaturu se nad míru záslužným učinil. Zabloudily sem i památky ze století XVII.

V krásné literatuře zůstane po Naruszewiczovi památka ne napolo jesuitským dramatem »O nezlomném knížeti«, ne nadmutými a sentimentálními selankami, ale satirami. Napsal jich sice jenom osm a ještě

tu si polovinu vypůjčil, ale vyplnil je domácí, národní trestí i formu dal jim svou.

Nerozešel se, jako Krasicki, se sarmatismem slova, nepočítá s delikátní mluvou, se subtilními rýmy, kráčí hřmotně a ztěžka; nahrazuje finessu a humor Krasického silou a plastikou výrazu.

Nejznamenitější z těchto satir je »Chudý literát,« nejjedovatější »Reduty.« O moment politiky není u Naruszewicze nouze, hlavní boj však veden jest s bývalým sarmatismem s jedné a s novodobou zkázou mravů s druhé strany.

*

Vedle Jesuity Naruszewicze stanul Piarista Gracian Piotrowski v »Satirovi« psaném dávno, na pospas molům odevzdaném a teprve roku 1773 na naléhání přátel vydaném; ton »Satira« je příliš kazatelský a prosaický; Piotrowski napodobí cizí vzory (počínaje Horácem), ale bičuje domácí vady.

Vedle Krasického opět stanul kněz Jeronym Juszyński.

Jeho »Rymy i proza, skotopaski i milostki« (1787—1789) originální i napodobené, autora leda kompromitovaly, pro obsah nezřídka svévolný. Juszyński však — jsa nadšen Monomachií — napsal báseň »Asketomorya albo zgromadzenie fartuszkowe czyli sejm mniszek«.

Je to původní allegorie. Nešlo knězi o to, aby řeholní sestry zdiskreditoval a jejich svatoušský život směšným učinil; byla to i satira politická, na Szęsného (v básni: Gaudenty) a Targowické.

Poslední sloka praví to zcela jasně:

„Zniknął Gaudenty i hydra bez głowy
już nie swą duszą, ale obcą żyła.
W tym przemoc słysząc próżne głupców mowy
batogiem resztę lotrów rozpędziła.

Z nieznanych mnichów sejm zwoławszy nowy
cudowne na nim rzeczy ułożyła,
które przyrzekła wkrótce muza stawić
aby sie świat mógl uczyć lub zabawić.«

(»Zmizel Gaudenty a hydra bez hlavy
už ne svou duší, ale cizí žila.
V tom přesila, slyšíc prázdné řeči hlupců
bičem zbytek lotrů rozehnala.

Z neznámých mnichů svolavši sněm nový
čarovné věci na něm usnesla,
jež Musa slibuje v krátce vylíčiti,
aby se svět mohl učit nebo bavit.)

Je to jeden ze vzácných a řídkých hlasů v literatuře polské o Targowici a proto zasluhuje zvláštního uvedení.

Dříve napsal Juszyński »Żydoswaros«, kde dle vzoru Myszeidy směšné bájky o vojně židovské užil jako záminky k vystavení úpadku významu Polsky. Projektoval ještě »Żydozgodos«, ale k napsání jeho se už nedostal.

Tendence satirické nevylučovaly však nikterak pokusy panegyrické, pro ducha století nad míru lákavé. Vychvalováno se navzájem, eskomptováno budoucí zásluhy, nedoufáno patrně v úsudek potomstva — a to zcela správně.

I u Krasického i u Naruszewicze najdeme leckdy přehnané chvály ctností občanských různých poctivců, pro něž však bylo naprosto zbytečno sedlati Pegasa.

V tomto přechvalování až do hnusnosti vynikl Stanislav Trembecki, dvorní básník královský, jako člověk i jako básník pln odporů, nedořeknutých slov a překvapujících obratů.

Měl značný talent, ale vymrhal ho v drobnostech, v satirách, pamfletech, epigramech, bajkách a ve verších příležitostných.

Vynikal hlavně v ciselování práce. Nejslavnější z nich byla jeho poslední: »Zofiówka«, poetický popis nádherného parku tulczyńského pána. Celá jeho zásluha leží v slohu, jadrném a živém, v mistrném ovládání jazyka, sloh Trembeckého oslňoval ještě mladého Mickiewicze.

Trembecki psal, jako druzí, nejen v různých oborech, ale i různým duchem, když neměl vlastních zásad, leda že Němce nenáviděl a o slovanské jakési vzájemnosti snil. Psal, jak to chvilková potřeba, zájmy nebo rozmar vyžadovaly. Brzo Jesuity litoval, brzo na jejich fanatismus útočil, brzo byl pobožným, brzo zas atheistou. Králi však vždy věrně sloužil a nejdéle při něm vytrval. S úpadkem krále i sám ztratil rovnováhu. Byl dokonalým komediantem, bral na sebe každou masku, bohatýrskou i šaškovskou.

Byl mistrem formy, trefnosti výrazu, silou převyšoval Naruszewicze, uhlazeností Krasického. Vymrhal to však na podkuřování králi a pánům. Co sloužilo však potřebám chvíle, to s chvílí tou také shaslo!

Níže — ne talentem — leč osudem, slávou i zásluhami stanul Kajetán Węgierski, mající sice jen krátkou kariéru literární, za to však slibnou. Skončil tam, kde Trembecki začal, v cizině.

Talent svůj zjevil Węgierski hlavně v satirách, jež však měly zcela jinou podobu, než satiry Krasického a Naruszewicze.

Nesouhlasilť Węgierski se zásadou, že satira má se klaněti osobám a že má kárati zvyky a obyčeje. On i osoby káral, vida, jak vybujely zlořády, nestoudnost a zločinnost. Z jeho satir tedy vyrážela vždy silně nota osobní nenávisti a nalézala hlučnou ozvěnu v obecenstvu.

Mladý, prchlivý a vlastními neúspěchy zaražený básník brzo opustil metropoli i vlasť a zahynul pro literaturu, v níž aspoň po smrti své místo zaujal: tak málo se z něho tisklo za jeho života; spisy jeho kolovaly jedině v opisech.

K paskvilům a pamfletům bylo vždy dosti látky; hlas tu měli republikáni, nevždy dosti dobře obeznámení s během a významem událostí. Dále katolíci na dissidenty rozhořčení, držící se zásady:

»tam diu Polonia libera,
quam diu orthodoxa . . .«;

royalisté pobouření attentátem spiklenců; zbytky saské strany (»Rozmowa

kawalera saskiego z senatorem polskim«); nepřátelé krále, od nichž zpíváno:

»O nędzna Polsko! Wstyd ci niesłychany,
że trón twój rządzi wół, świnia, barany...«

(»Ó bídná Polsko, hanba ti neslýchaná,
že tvůj trůn řídí vůl, svině, berani...« atd.

Verše politické začínají od samotných voleb. Trudná to historie bouřlivých událostí let 1763—1793.

Dramatickou formu napodobovala »Cnota« nebo »Perekińczyk«. Povodeň veršů těch satiricko-politických stále vzrůstá a pojednou satira a pamflet stojí v popředí tvorby literární.

City století stanislavovského nevylévaly se v lyrice, neplakaly v elegiích a néniích, ale pranýřovaly zrádce a odštěpence, podlé, hlupce a lenochy . . .

Proto také oněměla literatura tato náhle po roku 1794, když pro satiru a pamflet už nebylo místa.

Pocity občanské, tak významné pro celou bývalou literaturu, holdy osobnostem, nezřídka málo holdů hodným, věci rozumu a zájmů — nevyčerpávaly literaturu.

Byli tu ovšem i představitelé citoví, ale mdlí a přesládlí, autoři selanek: Juszyński, Minasowicz, hetman litevský, jenž Jungovy »Noci« napodobil, jenž allegorická dramata pro své divadlo slonimské psal, jenž byl poslední z velkých hodnostářů, bavících se literaturou!

Vedle nich však byli též pravdiví básníci, jimž už sám temperament poroučel vyjadřovati tklivé pocity. Co do nedávna jen v opisech po venkově i městě kolovalo, to teď formou dokonalou objevilo se v tisku. Nejvíce se líbil a své pění nejvíce zpopularisoval František Karpiński.

Od šablonovitých a konvenčních autorů selanek — Jesuitů Ejsymonta a Naruszewicze, od neskromných selanek Węgierského a Zabłockého, různily se jeho selanky a písně, ne-li hloubkou, pak jistě tklivostí citu.

Nebyl nikterak umělým, nepřirozeným, on zpíval, co ho opravdu bolelo a co ho konejšilo.

Rozletěly se také jeho písně po celé šlechtické Polsce; jeho »Justina« a »Laura« sentimentální, rozslzavěné, trefily do gusta této epoše, libující si v citlivých hříčkách. Jejich popularnost přečkala desítiletí.

Karpiński zkoušel své síly ve všech oborech lyrických.

Nejlépe se mu vedlo v náboženských písních, plných prostoty a upřímnosti, přístupné i dětem i lidu.

V lyrice vlastenecké dosáhl pouze výrazu žalu a resignace, jakkoliv k rodné zemi srdečně lnul. Nejvíce síly jeví se v jeho »Žal Sarmaty nad grobem Zygmunta Augusta«, kde jakkoliv Dantea neznal, přece s ním měl jednu myšlenku:

»Ty śpisz Zygmuncie a twoi sąsiedzi
do twego domu w goście przyjechali.
Ty śpisz a czeladź przyjęciem sie biedzi
tych, co cię czcili, co ci holdovali ...
Gorzkie wspomnienie: gdy szczęście przeminie,
czemuż i pamięć o niem nie zaginie?...«

(»Ty spíš Zikmunde a tvoji sousedé
přijeli do tvého domu co hosté.
Ty spíš a čeleď stará se o uctění
těch, kdo tě ctili, kdo ti holdovali.
Hořká vzpomínka: když štěstí mine,
proč i památka po něm nezajde?...«)

Karpiński pěstoval i poesii gnomickou. On první snížil se v ní k následování tonů lidových, (»Pieśni dziada Sokalskiego«), on první vytvořil polskou balladu (»Ludgard«), jakkoliv tato svým tónem ne Skoty, ale Ovidiovy Heroidy připomíná.

S panováním chladného a suchého rozumu slučovala se (vyvolána jsouc přirozenou reakcí) sentimentálnost, jedna z charakteristických vlastností druhé poloviny století. Od zbožňování samotného rozumu, neposkytujícího štěstí, přichylováno se mimovolně k vynášení přírody, její nezkalené prostoty a půvabu, k pocitům tklivé a srdečné přízně a lásky.

Z metropole a ode dvora, od ruchu, od zábav a intrik utíkáno mezi pastýře a pastýřky, do svatyně dumání, vytvářeno kodex a regule citlivosti a hledáno pro ně příslušných vzdechů a slov . . .

Sentimentální tato nálada zajistila také romantickým písním Ossianovým úspěch ještě před romantismem. I zarojilo se v literatuře polské Oskary a Malvínami, harfami a bardy, překlady i napodobeními Ossiana . . . Překládaliť ho Tymieniecki, hrabě Ostrowski, Kazimierz Brodziński, Seweryn Gościczyński a j. Napodobili pak Kropiński, Krasicki, Kniaźnin a j. Ale teprve v Slowackého »Lille Wenedzie« duch Ossianův pořádně obživl.

Ale ještě před mocným vlivem Ossiana zavládla vrozená sentimentalita Krasińského na Parnasse polském. Bylať to jeho druhá přirozenost, s níž slučoval se i hluboký cit náboženský a nepřekonatelná sympatie k životu selskému.

Ctižádost a naděje na úspěch sice táhly autora »Zabawek wierszem i prozą« do Varšavy, k Czartoryskému i ku králi, ale nezžil se s dvorem, ani s městem a pocity, vyslovené v elegii »Powrót z Warszawy na wieś« jsou upřímným výrazem jeho smýšlení.

On miloval přírodu a dovedl se na ni dívati, čeho nejlepší důkaz složil v realistickém popise »Podróży z Dubiecka na Skałę«.

Pokoušel se i v dramatické tvorbě, ale ani »Juditou« macochou křivoústého, tragického, ani »Czynszem« komického dojmu nevyvolal.

Psával i prosou, ku sklonku života memoiry, zajímavé: pro charakteristiku časů, domácího života a školy.

Párku Krasicki-Naruszewicz odpovídá téměř párek Karpiński-Kniaźnin, netoliko rozdílem v temperamentu a ve slohu, ale i v životě.

Jako Naruszewicz, tak i Dyonizy Kniaźnin je citlivější k požadavkům otčiny. Nota vlastenecká zní u něho častěji a vznešeněji, ať tomu jest v ódě na vousy, nebo v »Matce Spartance«, vypravující syna do boje za vlast, nebo konečně v »Matce občance«.

Melodičnost verše prociťuje hloub, než Karpiński, za to ve výrazu je slabším.

Je zajímavým i jako typ dvorního básníka. Jsa sekretářem starého knížete a učitelem mladé knížecí generace, oslavuje domácí události.

Nejzajímavějšími jsou jeho pokusy dramatické, prosycené duchem pulawským, občanským, vlasteneckým a národním.

Kněžna generálová Podolská nepsala dramat ani komedií, jako kněžna Radziwillová nebo Kateřina II., ale celé divadlo Kniaźninovo bylo výsledkem jejího nadšení. Ona vytvořila sujet »Cikánů«, ona vybrala písničky Kniaźninovy i Szymańského pro »Troiste Wesele« . . . Oslavováni tu: Mazur i kozák dávno před školou ukrajinskou . . .

Sláva Puław touto zásluhou paní kněžny generálové rostla, tak že přáno si pro Polsku více takových Puław.

Kniažnin odpovídal úplně záměrům kněžniným, jsa citlivý a tklivý, bez žluči a vášně, jakým se ve svých »Žalech Orfeusza« i ve svých bajkách ukázal.

Mezi autorkami soudobými přiblížila se k němu nejvíce Konstancie Benislawská hlavně klidnou náladou své náboženské Musy.

Od této lyriky prosté, tklivé, nábožné divně odrážela se sprostá lyrika XVIII. století, cynická, dle Vadé-ho, Boufeaua a jiných Francouzů napodobená, postrádající však francouzské gracie a volnosti i vtipu. Zkoušeli v ní své síly i duchovní (Minasewicz) a vynikali v ní Węgierski a Trembecki.

Od té lyriky dvorní nebo selské, vždy pudrované a nalíčené, odrážela se živě lyrika vlastenecká a náboženská, nepsaná, neknižní; neznáme ani jejích autorův.

Národní kult Marianský slavil tu poslední triumfy pod její heslem:

»stawano na placu
z Boga ordynansu«.

Je to lyrika táborová náboženského pathosu, pod formami vojenskými dojímající svou naivností, hlubokou věrou a pravým citem. Drsná v slově, kulhavá v rýmech, plná dobré mysli a pobožnosti, předchůdkyně lyriky legionářské.

Výše ještě se vznesla, ač nenabyla tolik rozšíření, lyrika exulantů Załuského a Rzewuských.

V těžké zkoušce zmužněl Załuski, setřásl se sebe pedanterii, neztratil ducha, oddával se vroucně a důvěřivě v milost Boží.

Starosta dolińský obdivoval se otužilosti stařičkého soudruha, jenž nedal se zlomiti nevýhodami cest, zlým osudem ani vězením, kde »všechno páchlo a všechno zplesnivělo, mimo jeho loutnu.« Velkou skromnost jeho — vzácnou to vlastnost na onu dobu — dokazují charakteristické jeho verše:

»Ja się zaś najmniej w tym długu uiszczę
który chcąc śpiewać, nie śpiewam, lecz piszczę...«

(»Já nejméně svůj dluh splatím,
když chtěje zpívati, nezpívám, ale pištím«.)

Poesii Stanislavovskou vyznačovalo velké, rozhodné a první oživení dramatu. I polské divadlo musilo stanouti ve Varšavě, když už jiní, civilisovaní národové je měli.

Už roku 1765 otevřel král první divadlo polské kusem »Natręci« od Bielawského.

Ale smutný život vedla tato první scéna polská. Leckdy zmírala po celá léta, pak znovu byla křísena. Krále bavila francouzská veselohra a vlašský balet. Starosti o polské divadlo ponechával jiným.

Repertoir byl zaplňován překlady a přepracováními na domácí ráz.

O drama polské velice se zasloužil Bělorus, Jesuita, jenž ve Varšavě se dokonale aklimatisoval, ku konci »konsyliarz króle JMCi« — František Bohomolec.

On nedával si pouta bývalého dramatu školního, jež ženy a lásku vylučovalo, a volně Francouze okrádal.

Jeho humor byl nevybíravý a charakteristika velmi nedovedná. avšak — jak o něm praví kníže A. Czartoryski ve své »Hystorya Nauk Wyzwołonych« (r. 1766) —:

»tomu polskému Molièrovi vděčí teatrum polské za svou reformu, ant první v národě svém psal podle pravidel komedie.«

Jsa vždy vesel, »vždy ruměnný syn Anakreonta«, jak se sám nazýval, měl rád veselou společnost, »popíjel vínečko s varšavskými měšťany a hýřil s nimi zle, ale při tom pracoval na tolika rolích literárních, že vyryl hlubokou stopu v dějinách budící se rozumovosti.«

Byl historikem: vydával Bielského, Stryjkowského a j., byl publicistou, spisovatelem veseloher atd.

Ve veselohrách vynikl nejvíce. Jeho práce tohoto oboru nesčíslněkráte přetiskovány.

Jeho vzor působil nakažlivě: celé hejno veseloherních spisovatelů se pojednou vysypalo. Psali původní věci i překlady, hlavně z francčtiny a němčiny.

Nalézal se mezi nimi i kastelán lęczycki Tadeusz Lipski, diplomat, jenž chtěl svého času restaurovati Jesuity, autor dvou veseloher »Poctivý muž« a »Poctivá žena«, i teatromani z kruhů šlechtických, na př. Adam kníže Czartoryski (překladatel z Regnarda, Destouchesa), hetman Ogiński v Slonimě, kníže-biskup v Heilsbergu atd.

Největší triumfy na poli tomto odnesl však Franciszek Zabłocki, jenž činnost literární začal selankami a zakončil satirami. Léta 1779—1784 zasvětil však dramatu polskému, obohativ repertoir polský o několik desítek her. On teprve opřel repertoir polský o domácí základy.

Chvatná práce vadila mu sice v pečlivém propracování; ale vtip, situační komiku a trefné výmysly nelze mu upříti.

Z obrovského jeho repertoiru vyniká nemnoho her, nejvíce »Sarmatyzm« a »Fircyk w załotach«.

V komedii »Sarmatyzm« už samotným názvem prozradil, o co mu šlo. O posmívání se polskému venkovu, s jeho saskými přežitky, s jeho leností a pijáctvím, s rodovou ambicí a s bezednou hloupostí.

Ve »Fircyku na záletech« vystavil na posměch Varšavana comme il faut, jenž přijde na venkov, jsa jist svými triumfy; naráží na těžké překážky v záletech, ale ve hře tomuto falešnému hráči štěstí zde na venku přeje víc než ve Varšavě, a to ho zachrání z bryndy.

Fircyk je typ, jejž nalézáme i u předchůdců Załuského (na př. u Naruszewicza a j.). Ale kdežto druzí proti Fircykům bojovali a naprosto je směšnými učinili, Załuski pro zábavu svého Fircyka vavřínem ověnčil.

Od Bohomolce, Czartoryského a Krasického různí se Zabłocki značně. Jejich slovní vtip i ušlechtilá tendence nemohly nahraditi nedostatek sceničnosti, která právě u Załuského je tak znamenitě vyvinuta. Jeho jazyk je dokonalý, volný, plynný a zvučný, komický talent nad míru značný, jakkoliv ve volbě prostředků nevybíravý. Ale příliš hlubokého dojmu veselohry jeho nezůstavovaly. Obecenstvo brzo na ně zapomínalo a ledajakým melodramatem dalo se více dojati.

První se scény otřásl polským obyvatelstvem Julian Ursyn Niemcewicz, jehož jméno po čtyřicet let kulminovalo na polském Parnasse.

Veselohra polská až posud nedbala aktualnosti, ačkoliv uváděla na scénu typy současné. I »Sarmatyzm« i »Fircyka« bylo možno napsati kdykoliv. A vskutku vzkříšeni o půl století později ve Fredrovské »Pomstě« a v »Slibech panenských«.

Ale »Powrót Posla« — veselohra o třech jednáních, napsaná poslancem, slaveným řečníkem, jenž na lid působil »Gazetou národní i cizí« (prvním politickým listem), vydaná ve chvíli ohlášení ústavy 3. května, posmívající se té rozumové Targowici, jež měla v krátce nastoupiti a všechno zničiti, bránící s upřímným zápalem pokrok a reformy, apelující na rozum, svědomí a hodnost národní — zelektrisovala a rozenthusiasmovala první obecenstvo polské.

S úspěchem této veselohry nemohl se žádný pozdější úspěch měřiti, jakkoliv úspěch ten náležel spíše tendenci a programu, než hře samé.

I zde nalézal se representant sarmatismu — starosta Gadulski — a Fircyk — Szarmancki — ale oni nejsou hlavními osobami, jim nenáleží hlavní úspěch; autor tonem satiry Krasického a Naruszewicze kritisuje vychování mládeže zfrancouzštělé, krásnou pleť i bývalou anarchii. Ujímá se sněmu, nespravedlivě očerňovaného a v optimismu pochopitelném volá:

»Dziś sie sława narodu i powaga wraca,
obywatel z radością podatek opłaca;
mamy dziś sprzymierzeńca mielismy wprzód pana
skarby złotem, zbrojownie, śpiżem napełnione!
Będą jeszcze dla Polski dni świetne wrócone,
(byleby naród) uwodzić sie namowom przewrotnym nie dawał,
i w zaczętej już pracy nigdy nieustawał!!

(Dnes se sláva i vážnost národa vrací,
občan s radostí platí daně.
Máme dnes spojence, měli jsme dříve pána,
máme pokladnice zlatem a zbrojírny střelivem naplněné.
Navrátí se ještě Polsce slavné dni,
(jen kdyby národ) nedal se převratným přemluvám svésti
a kdyby v začaté už práci nikdy neustával!)

Kde může, tam vystupuje Niemcewicz ve prospěch utiskovaných. Nejsilněji vyznačeno toto jeho humanitární stanovisko v dramatě »Kazimierz W.«, vypraveném roku 1792, oslavujícím krále sedláků.

Vedle Zabłockého a Niemcewicze stanul pravý teatroman Wojciech Boguslawski, jako herec, režisér a dramaturg, zasvětivší se umění dramatickému zcela a ne jen jako vedlejšímu zaměstnání.

Psal, překládal a přepracovával vše možné.

Repertoir jeho byl nejen francouzský, ale i německý (Lessing) a anglický (Shahespeare, Sheridan a j.).

Z jeho původních her nejoblíbenější byl »Cud czyli Krakowiacy i Górale«; domácí thema, zpěvy a tance lidové učinily z hry nejoblíbenější lidový kus, který až podnes s nadšením se potkává.

* * *

Jako poesie Stanislavovská, tak i prosa plnila svou veřejnou službu v románech Krasického, v historii Naruszewicze, v pamfletech Niemcewicze. Nejvíce však do popředí vystoupila prosa politická, vypleňující divokost ducha i jazyka.

Stačí jen porovnati jakoukoliv řeč politickou z XVI. století s řečí kolem roku 1760, aby bylo pozorovati úpadek názorů i jich vyjádření. Řeči ze XVI. století i duchem i jazykem jsou daleko bližšími naší době, než kterákoliv řeč o půl třetího století starší. Leszczyński a Konarski vybojovali však jazyku polskému stálé místo a od té chvíle latina zanikla zúplna. Projekty, listy, polemika Zamojského, Staszyce i Kollątaje psány od té chvíle výlučně v jazyce národním.

Toto absolutní zaniknutí latiny — bohužel tak opozděné! — je rovněž charakteristickou známkou literatury Stanislavovské, po prvé výlučně polské.

Až posud »vážná literatura« — díla historická, epická, ba i satiry, díla theologická, přírodovědecká a m. j. — psána v »jazyce vážném«, t. j. latinském, jakoby polský jazyk jenom k žertům sloužiti musil.

Od té doby však literatura polská užívá jediné jazyka národního; cizí jazyk je vylučován i ze soudů i ze škol. A tak proces, dokonaný na Západě daleko dříve, dokonán i v Polsce, ze všech zemí (vyjma Uhry) nejpozději!

* * *

Ale nejen šat zevní, i duch literatury se změnil.

Jeho ukázky poznali jsme už v dílech historických, rozešedších se s anarchií politickou, tradicionelní; v románech, šířících zdravější pojem o životě i povinnostech. Nejvýznamněji však vystoupil duch tento ve spisech politických, stále hojnějších, výmluvnějších a radikálnějších.

Je ovšem pravdou, že ten, jenž Liberum Veto i v theorii zvrátil — Konarski — po vydání »Sposobu« umlkl jako spisovatel politický a že literatura politická skoro po plných dvacet let v zemi polské mlčela. Ale za to právě v této době ozývaly se její hlasy v cizině.

Tehdy vyzval v Paříži Wielhorski Francouze — filosofa Rousseaua a politika Mablyho, aby sepsali své názory o Polsku, o její formě vládní a o možných reformách. Francouzové dostáli své úloze dosti slušně, ačkoliv filosof-idealista zůstal daleko za politikem-realistou (jenž nad to z vlastního názoru Polsko poznal). V jednom shodovali se oba: nevěřili už v politickou nezávislost Polsky.

Ani dopisy Wielhorského a Wybického, ani oekonomické traktáty Poplawského a Strojnowského nevzbudily povšechné pozornosti, jakkoliv s nejrůznějších stanovisek obíraly se otázkami politickými a oekonomickými.

Teprve v druhé polovině let osmdesátých oživila se poněkud tato literatura.

Signál k tomuto oživení dalo vystoupení kněze Stanislava Staszice, jaksi výkřik hrůzy, budící národ uvázlý nad propastí.

Kdežto »Listům« Wybického teprve po čtyřech letech dostalo se jediné odpovědi, listu Staszicovu dostalo se hned 22 odpovědí! Všechny vyšly bezejmenně a těžko autory jejich uhádnouti.

Staszic měl rovněž příčiny vystupovati anonymně; byl duchovním, jenž v Paříži nasákl duchem Buffona a Rousseaua, a jenž náležel k skupině Ondřeje Zámojského.

Jeho dílo »Uwagi« (1785) lišilo se značně od obvyklé normy. Bylo výmluvnou, vřelou a vášnivou odezvou k cti a svědomí národnímu, nesbíralo úzkostně důkazů, aby trefilo k rozumu; ono chytlo za srdce, vystavujíc hanbu úpadku; ono stavělo radikální požadavky, jichž konstituce třetího května nesplnila.

Ustanovení silné vlády a dědičného trůnu, rozhodování většinou a osvobození sedláků — to byly požadavky politického kreda Staszicova.

Měšťanů, jich samosprávy a osvobození od vlády vojevodů ujal se člověk menšího charakteru a větších schopností, než Staszic — Hugo Kollątaj, jenž připravoval půdu pro konstituci 3. května. Jeho požadavky politické byly méně vášnivé — než Staszicovy — ale více uskutečnění schopny.

Kollątaj neválčil sám: za ním stála řada pracovníků, tvořící onu slavnou »Kollątajowskou kovárnu«, z níž vycházely vášnivé publikace, pamflety, potírající bezohledně nepořádky polské. Hlavním pracovníkem v této kovárně byl František Jezierski.

Staszic, Kollątaj, Jezierski tvoří přední řadu šiku politických spisovatelů, kteří po prohlášení svobody tisku (r. 1789) literaturu přímo zaplavovali.

Jeden list vyvolával druhý. Byla to pravá potopa listů, brožur, polemik a pamfletů. Mnozí docela užívali k svým politickým výronům i formy belletristické, povídkové.

Důstojně ukončila tuto zajímavou a bohatou literaturu politickou společná práce Kollątaje, obou Potockých (Ignáce i Stanislava) a Piaristy Fr. Dmochowského, v Drážďanech r. 1793 vydaná a od Lindea současně do němčiny přeložená: »O ustanovení a úpadku ústavy 3. května«; je to klidný a obsáhlý i výmluvný labutí zpěv té »revoluce«, jež nic nebořila, ani násilně neodstraňovala, ale jež jenom chtěla napravovati, co staletí pokazila . . .

* * *

Ruku v ruce s touto literaturou politickou šla publicistika, representovaná důstojně »Gazetou Národní i Cizí«, vydávanou Mostowským, Niemcewiczem a Weyssenhofem.

Počátky svými sahá publicistika do časů saských, ale dlouho ohraničuje se na »Kuryry«, obsahem ubohé. I pozdější »Gazety« nelišily se mnoho obsahem od těchto listů.

Rok 1791 a 1792 přinesl neobyčejné oživení. Ale pak přišla Targowica a Kościuszko — a za té periody publicistika polská spí skoro úplně.

Vážnější úlohu v buzení života národního hrála jiná vydání periodická. I ona sáhala až po časy saské. Sasové — Friese, Mitzler von Kolof — zkoušeli je v jazyce francouzském (Journal littéraire de Pologne 1754), latinském (Acta literaria), německém (Warschauer Bibliothek) i polském (Nowe wiadomości ekonomiczne i uczone) — ale nenalézali u obecenstva porozumění. Trochu svou vinou: tiskli věci suchopárné a nezajímavé (na př. rozsáhlé životopisy arcibiskupů atd.).

První list, jenž se udržel a v duševním životě něco vážil, byl »Monitor« Bohomolce, časopis to druhu »morálních« z XVIII. století, dle »Spectatora« Adisonova (v Evropě náramně populárního) vydávaný.

Do »Monitora« — vydávaného od r. 1765 až do smrti vydavatelovy r. 1784 — psali Krasicki, Minasowicz, Naruszewicz i Skrzetuski. Hlavní ton i směr udával sám Bohomolec.

Politiku ze svého listu nevylučoval, ale všímal si hlavně otázek národohospodářských, obyčejových a pod. Pro obrození polské vykonal »Monitor« velký kus záslužné práce!

Vedle »Monitora« stanuly »Zabawy przyjemne i pożyteczne«, list to vydávaný Naruszewiczem a rázu spíše belletristického.

Nadmíru zasloužil se o publicistiku exjesuita Piotr Świtkowski vydáváním »Pamiętnika historyczno-politycznego« a jiných listů, redigovaných v duchu velice pokrokovém, vyvolávajících hojné polemiky se strany konservativců.

S rokem 1792 veškeren ten utěšený ruch ustal, jsa udušen censurou Targowice . . .

* * *

Belletristika prosaická nevykazuje v té době vážnějších děl, pomíjíme-li listy Krasického, a ony romány pseudohistorické, spíše traktáty politické Jezierského nebo Krajewského (Piaristy), jehož »báseň v prose«: »Leszek Biały, książe polski« pojednávala hlavně o otázce selské. Už dříve psal povídky po způsobu Doświadczyńského a napodobil Rousseauova »Emila« v »Podolance«.

Napodobení, přizpůsobené polské povaze, a přímé překlady zaujímají v celé této veršované i prosaické literatuře čelné místo. Hlavně Rousseau, Voltaire, Racine, Montesquieu a j. bývali nelítostně vylupováni.

Čím dále do časů Stanislavových, tím více vzmáhala se tato vševládnost literatury francouzské, a naopak zas nad Sekvanou vzrůstala přízeň pro »le peuple sympathique des Polonais.«

Literatura Stanislavovská liší se právě od literatury saské množstvím a vybraností překladů, obnovením oné komunikace, jež v čase duševní tmy byla přerušena. Za Sasů překládáni leda asketikové francouzští; jen výjimkou dostávala se i jiná díla do tisku: historie revoluce švédské, portugalské a římské od Vertota a j.

Teď však světská, antiklerikální literatura francouzská vystoupila do popředí, teď překládáni francouzší encyklopedisté, teď vítán duch josefinský, zavanuvší z Rakouska.

Avšak v této době překládána nejen díla vědecká, než i díla čistě belletristická.

Překládáno z angličiny, francštiny, latiny i řečtiny. Nejméně pak z němčiny.

Nejzáslužnějším překladatelem byl člen »kollątajovské kovárny«, kněz František Xav. Dmochowski, nejčinnějším, ač méně nadaným, professor krakovský Jacek Przybylski.

Dmochowski složil kodex nové poetiky: »Sztuka rymotwórcza, poema we czterech pieśniach« a překládal s určitým plánem — Homera, Horáce, Miltona, Junga a jiné klassiky, kdežto Przybylski překládal všechno o překot, bez plánu a bez talentu.

On také zavinil onu povodeň překladovou, jaká vychrlila se na nivy literatury polské.

* * *

Nejvýznačnějším činem a nejvýmluvnějším svědectvím kultury osvícenské bylo ustanovení a činnost komisse edukační.

Kasace řádu Jesuitů dotkla se nejsilněji otázky výchovné, jež právě v Polsce spočívala ponejvíce na bedrech řádu Jesuitského. Bylo nutno beze všeho průtahu pomysliti na to, nahraditi řád Jesuitský v jeho povinnostech, když Piaristé a Basiliani k tomu nestačili a když na druhé straně lákala možnost zesvětštění výchovy mládeže a postavení jí na zcela nových základech.

I uskutečněna tedy myšlenka, nadhozená v Polsku už na počátku XVII. století, a r. 1773 zřízena edukační komisse, první to ministerium osvěty v Evropě.

Komisse měla celou řadu úkolů: zreformovati existující už školy, od nejvyšších k nejnižším; postarati se o světské kandidáty pro stav

učitelský, aby nebyl odkázán jenom na stav duchovní, podvolující se jen s obtíží požadavkům světským; sestaviti příručky k užitku těchže škol.

Dřívější reformy Konarského a Jesuitů razily už cestu, Rogaliński a Gawroński pracovali nad terminologií českou.

A ještě před početím činnosti povstala nová škola — vojenská — prodchnutá novým duchem. Byla to kadetní škola, založená králem a vedená Adamem Czartoryským; na této škole působili nejpokrokovější učitelé a vyšli z ní největši polští vlastenci, Kościuszko, Niemcewicz, Kniaziewicz, Sapieha a j.

Reformu začala výchovná komisse od hora: od university krakovské a vilenské. Tyto ústavy nazvány »školami hlavními«, zaveden v nich pořádek, povolány nové síly učitelské. Školy tyto měly svěřený dozor na školy střední a nižší.

Hlavní reformou bylo zavedení polštiny, co výlučného jazyka vyučovacího, zavedení (aspoň z části) věd reálních do ústavů, až posud jen humanitními vědami se obírajících; nynější škola vychovávala ne latiníky, ale budoucí občany polské. Kladen důraz na země- a dějepis, na poznání práv a instituce.

»Non scholae, sed vitae discere« stalo se teď heslem nové školy.

Program výchovný uložil pak exjesuita Řehoř Piramowicz v díle komissí r. 1783 vydaném a »Ustawy Komisyi dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczy pospolitej przepisanych« nazvaném.

Z lůna této komisse vznikla i zvláštní společnost k podpoře sepisování učebnic. Nastává perioda, kdy ve všech oborech sepisovány učebnice, příručky, různá »Vade mecum« atd. Teď objevily se první grammatiky polské, bývalou školou ani nepotřebované.

Ale velké dílo komisse edukační nepovedlo se jednou ranou. Naráželoť na zuřivý odpor duchovních učitelů, kteří nikterak nechtěli se podrobiti nové reformě výchovné.

I mnozí rodiče stáli po boku duchovních vychovatelů. Stěžovali si do oslabení latiny, věřili i na dále v upíry, upalovali čarodějnice (ještě r. 1775 upáleno 14 žen). Teprve sněm z r. 1776 učinil těmto barbarským pověrám konec.

* * *

A tak potírala se tu Osvěta a Sarmatismus.

Za »Osvětou« stáli král, magnáti a Varšava, »Sarmatismu« drželi se po venkově a v klášteřích.

Průběh a jednotlivé episody této nekrvavé války nejjasněji kreslí nám tehdejší p a m ě t i.

Literatura memoirová Stanislavovské epochy je tak nevyčerpatelnou, jako literatura satirická, ale z pamětí těchto nic se do tisku nedostalo.

Teprve v XIX. století přestalo utajování pamětníků; vydávali je Raczyński, Kraszewski a j. Byly psány francouzsky, polsky i německy; doma, v cizině i ve vězení; o vychování Jesuitském i o Sibiři, o diplomacii, o spiknutí, o králi, o vojsku atd.

Z dlouhé řady spisovatelů memoirů vyniká hlavně kněz Ondřej K i t o w i c z, bezohledný »laudator temporis acti«, jenž v rukopise

»O obyczajach polskich« — bez počátku a konce zachovaném — popsal celý způsob života z doby saské na šlechtickém dvorku i v palácích, ve škole i v palaestře, ve vojště i na vsi.

Z tohoto díla nejlépe a nejplastičtěji poznáváme způsob života staropolského, podrobnosti o krojích, o jídlech a nápojích, o zvycích a pořekadlech při různých příležitostech, o institucích veřejných (církevních i světských) a o soukromém životě každého, o praktikách náboženských a soudních, ale hlavně o velkém boji moderní reformy školské s konservativní methodou výchovnou, již propagovali hlavně Jesuité.

Druhé dílo Kitowicze »Historya Polska« (r. 1788) méně jest zajímavým, když se v něm opakují věci všeobecně známé, akta, řeči, proklamace z novin atd.

Memoirovou autobiografii podávají Karpiński a Niemcewicz; i Hugo Kollątaj zanechal jistý druh pamětí ve formě listů a počátek k velkému dílu memoirovému, nazvanému »Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach Augusta III. (1750—1764)«, pendant to k dílu Kitowiczovu.

Mezi spisovateli pamětí nalézáme i stranníky královy (Zaleski, Wolski) i stranníky reformy (Wybicki, Bukar, Drzewiecki a j.), vojáky i měšťany, vzdělance i nevzdělance (švec Jan Kiliński) a každý z nich osvětluje určitou dobu i určitou skupinu politickou nebo sociální.

Ani cena těchto memoirů nebývá stejnou. Po většině jsou to jen práce příležitostné, a není tu nic, co by s dílem Paskovým mohlo soupeřiti.

* * *

Jako vláda Stanislavovská nezachránila stát, tak také literatura této epochy nezmohla se na velké dílo národní, jež mohlo zářiti co vzor budoucnosti.

Ale proto přece vznikly zde počátky budoucnosti národní, jež měla přežíti i úpadek politický.

Co dědictví po této epoše zůstala především jednolitost národní. Byla ovšem dílem několika staletí, ale nejintensivněji provedena právě za Stanislavů. Celý národ šlechtický byl za této doby jediným: všichni žili, cítili, myslili, modlili se, bavili i šatili zcela stejně. Jediný nátěr šlechtický pokrýval i písečnatou Velkopolsku, i úrodnou Ukrajinu i lesnatou Litvu.

Šlechtic cítil se v celé »Rzeczy pospolité« (Res publica) jako doma i všude nalézal bratry, přátely, soudruhy. A země celá měla tak stejný ráz, že na př. Rakousko ani netušilo, že v její Haliči ještě existuje národ rusínský. Pod jménem »jazyk haličský« rozuměna tehdy výlučně polština.

Ethnografií se posud nikdo neobíral, ta byla teprve dílem století XIX.

Pomalu a zcela nenásilně vymizel jazyk ruský z úředního života litevského; v soukromém životě šla ta změna ještě rychleji. V 1. polovině XVI. století bylo ještě na dvorech litevských psáno rusky.

V 2. polovině však to úplně ustalo. Když ještě v Polsce soudní jazyk byl latinský, panovala už na Litvě u soudů polština.

Ale, jakkoliv měly společnou kulturu, přece jen Polska a Litva žily svým životem. Úředníci světští i duchovní nepřecházeli z jedné země do druhé; ženitbou rovněž málo kdy nastalo stěhování; jen u Jesuitů na to nehleděno, kdyžtě dbáno ne na původ, nýbrž na schopnosti. Ale dílo smíšení obou zemí pomalu se připravovalo a zvolna, než zcela jistě k uskutečnění spělo, takže v XVIII. století veškeren separatismus už přestal.

Vědomí národní šířilo se tedy stále více. Prusové mylně se domnívali, že polskost drží jen dva stavy: šlechtický a duchovní a že stačí podtíti jim nohy, aby padl celý národ.

Už v té době byl národ ne massou bez přesvědčení, ale lidem probudilým. Široké vrstvy měšťanstva měly už jasný pojem o svých národních povinnostech.

Zanikaly však i předsudky kastovní a rodové, mírnily se i protivy náboženské, mizel víc a více duch askeze a netolerance.

To všechno bylo vlivem šíření se osvěty. Jí tály ledy sarmatismu, necitelnosti a lhostejnosti. Osvěta zušlechťovala srdce. Rozhlíženo se a porovnáváno. Uznáváno vlastní i cizí chyby. Povznášeno se nad potřeby a náhledy zvířecího života, jediného, jaký znala epocha saská.

A jakkoliv toto o b r o z e n í bylo dílem jednotlivců, jakkoliv naráželo z počátku na tuhý odpor, přece jen bylo zde a nedalo se více vymýtiti z dějin polského národa.

* * *

Ještě lehčeji lze vypočítati, co specielně pro literaturu polskou znamená epocha Stanislavovská.

Ona konečně uvolnila literaturu od pout askese, ona obrodila jazyk, obnovila formu.

Všechnu tresť epochy Stanislavovské, její politiky a její literatury vyjadřuje nejlepší její dílo: »Konstituce třetího máje«, oslavovaná i anglickým ministrem Burkem co nejlepší. K ní sbíhají se všechny linie rozvoje, v ní béře účastenství všechno, co bylo v Polsce dobrého a moudrého!

Ve velkém tomto díle všichni

»Uczuli w sobie dawne serca bicie
uczuli w sobie dawną wielkość duszy . . .«
(Pocítili v sobě bývalý tlukot srdce,
pocítili v sobě bývalou velkost duše.)

S bývalým státem skončila i bývalá literatura. Rozvoj její, neobyčejně pomalý, ztěžovaly leckdy vnitřní příčiny, nevýhodná poloha země, neblahý vliv Němců a latiny. Němci assimilovali se zúplna, latina ustoupila teprve po roce 1764.

Proto také naše bývalá literatura nebyla nikdy čistě národní: vždy musela počítati s latiníky, vždy žila ze šťav cizích.

V středověku Štítný, Hus a Chelčický měli svůj vliv na Bielského, Reje a Sekluciana. Literatura oné doby hemží se nejen čechismy ve formě, ale i českými ideami.

Nové živly přistupují k produkci polské i rytířsko-romantické, vlašské, a ze slovanských literatur jen dubrovnické dobře známé. Překládáno hojně z vlaštiny.

Konečně i francouzské vlivy pronikají ze všech slovanských literatur k Polákům nejdříve: jen německé a vůbec germánské vlivy tu scházejí téměř zcela.

Rozmanitosti vlivů a směrů odpovídá: bohatství formy a obsahu . . .

Jenom dramatické pole leží téměř ladem. Je to zjev téměř všeslovanský: při mocně rozvinuté lyrice a epice, je drama slovanské až podnes dílem budoucnosti.

Jestliže stará literatura polská ani nestvořila arcidíla nějaká, ani nevypracovala úplně národní formu, pak přece jen patří jí vřelý dík za horlivou službu občanskou.

»Służmy poczciwie sławie a jako kto może:
Niech ku pożytku dobra spólnego pomoże.«
(»Služme slávě poctivě a jak kdo může
nechť ve prospěch společného dobra pomůže«)

bylo jejím heslem, jako bylo heslem Kochanowského. I nebylo její vinou, že to »společné dobro« tak bídně skončilo.

Občanský ráz staré literatury polské různí ji nejen od nové polské, ale i od cizích literatur. Polští básníci nezalézají do svých hlemýždích skořápek, oni v brzku loučí se s lyrickým záchvatem a staví se do řady užitečných občanů.

Konečně vyniká tato stará literatura i svým jazykem, správným a čistým. Jazyk Orzechowského, Skargy, Reje a Potockého, Krasického a Trembeckého zůstane na vždy osvěžujícím pramenem, čistým a průzračným.

Rozvoj polské literatury nedál se přímočárně, byl pln náhlých krisí a katastrof, pln překvapujících obratů a náhlých úspěchů.

Katastrofa politická literaturu polskou pohltila.

Umlkla ona po r. 1794 a když na novo povstala, tu změnila se zcela její úloha i význam v životě národním. Dříve byla jenom jedním z činitelů v životě národa, teď však musela sama representovati národnost.

Takový úkol nevykonala žádná jiná literatura světová!

Konec dílu prvního.

AP
52
N35
roč.12

Naše doba

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY